

જે અનેક નરપુંજયોની જન્મદાત્રી રહી છે
તેવી કચ્છ-કાઠિયાવાડની જનમ ભોમકા
(મા તુભૂમિ) ને
અર્પણ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ધોરાજી તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

મુ : ધોરાજી (જિ. રાજકોટ)

સ્થાપના તા ૨૬-૯-૬૭

શેર ભંડોળ : ૩૬૮૬૦-૦૦

અનામત ફંડ : ૭૩૩૧૯-૯૪

અન્ય ફંડ : ૪૧૧૧૯-૩૫

નોંધણી નંબર ૧૦૫૨૪

સભ્ય સંખ્યા ૪૨

સભ્ય સહ મંડળીઓ ૨૪

વ્યક્તિ સભાસદ ૧૮

ખાતર, બીયારણ અને ચીજવસ્તુઓનું સંઘ દ્વારા વેચાણ થાય છે.

બચુભાઈ ન. પટેલ

મેનેજર

મેઘજીભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ

પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા

સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ

સંપાદક :
નંદલાલ બી. દેવલુક

પ્રકાશક :
યોગેશ એડવર્ટિઝીંગ સર્વિસ
ભાવનગર-૨

તા. ૨૬-૧-૯૮

કિંમત : રૂ. ૧૨-૫૦

મુદ્રકો :

સાધના મુદ્રણાલય * ધર્મવિજય પ્રિ. પ્રેસ * પ્રકાશ પ્રિન્ટરી
સરોજ પ્રિન્ટરી * અંદાન પ્રિન્ટરી * આનંદ પ્રિ. પ્રેસ ભાવનગર

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
પ્રસ્તવના નોંધ	શ્રી ધર્મચરલાલ ર. દવે	૧૯
શુભેચ્છાઓ	૭૧
સંપાદકીય નોંધ	શ્રી નંદલાલ બી. દેવલુક	૭૯
સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનું દર્શન	શ્રી નાનુભાઈ દ્વિધરેજીયા	૮૯
સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ	શ્રી એ. ટી. ત્રિવેદી	૯૭
સૌરાષ્ટ્રનું ઇતિહાસ દર્શન		૧૦૧
મધ્યયુગનું સૌરાષ્ટ્ર અને ભિન્ન ભિન્ન		
જાતિઓનું સૌરાષ્ટ્રમાં આગમન	૧૧૮
અંગ્રેજ યુગનું સૌરાષ્ટ્ર	૧૩૪
ગાંધીયુગનું સૌરાષ્ટ્ર અને રાષ્ટ્રીય		
સંબ્રામમાં તેનું સ્થાન	શ્રી હરભાઈ ત્રિવેદી	૧૪૧
સૌરાષ્ટ્રનું વિલિનીકરણ (એકમ)	શ્રી પુષ્કરભાઈ ગોકાણી	૧૪૩
સૌરાષ્ટ્રમાં આરતી		
હકુમતનો ઇતિહાસ	શ્રી વજુભાઈ વ્યાસ	૧૫૧
સૌરાષ્ટ્રના પ્રસિદ્ધ દેવમંદિરો		
અને તીર્થ ધામો	શ્રી ડા. જયંતિલાલ ઠાકર	૧૫૫
	અને ૧૫૬ની વચ્ચેમાં	
આરંભડા	૧૬૦
સુવાણ સૂર્ય તિર્થ	૧૬૦
સૂર્ય મંદિર	૧૬૦
ધ્રેવાડ	૧૬૧
કુરંગા	૧૬૧
હરસિદ્ધિ-હર્ષદા માતા	૧૬૧
વીસાવાડા	૧૬૨
કાટેલા	૧૬૨
શ્રી નગર	૧૬૨
માધવપુર	૧૬૨
માંગરોળ	૧૬૨
કામનાથ	૧૬૨
ગરડો કુંગર ધૂમલો	૧૬૨
ગિલેશ્વર	૧૬૩

મોક્ષપુરિ દ્વારકા	૧૬૩
બેટ દ્વારકા	૧૬૪
શંખોદ્વાર મંદિર	૧૬૫
પિંડારક	૧૬૫
પોરબંદરનું સુદામા મંદિર	૧૬૬
અને કીર્તિ મંદિર	૧૬૬
તીર્થ ભૂમિ જુનાગઢ અને ગીરનાર...	૧૬૬
ભાવનગરના પ્રસિદ્ધ મંદિરો	૧૬૮
વલ્લીપુરના મંદિરો...	૧૭૦
તિર્થરાજ શત્રુંજય	૧૭૧
કદંબગિરિ	૧૭૫
તાલધ્વજગિરિ	૧૭૭
ઘોઘા	૧૭૭
ભાવનગર	૧૭૭
શિહોર	૧૭૭
મહુવા	૧૭૭
મોટા ગોપનાથ	૧૭૮
જલાબાપાનું વીરપુર...	૧૭૮
ઘેલા સોમનાથ	૧૭૯
જડેશ્વર મહાદેવ	૧૮૦
શ્રી તુલસીશ્યામ	૧૮૧
શ્રી સોમનાથ અને પ્રભાસ તીર્થ...	૧૮૧
પાંચાલના તીર્થ ધામો	૧૮૭
થાનનું વાસુકી મંદિર	૧૮૭
થાનની સંત સમાધિઓ	૧૮૭
થાનના કંડોળીયા હનુમાન	૧૮૭
થાન સોનગઢનું સૂર્ય મંદિર	૧૮૭
થાન અમરાપરનું અનસૂયા મંદિર	૧૮૭
પાપનોધન	૧૮૭
પાંચાલ ભૂમિના ત્રિનેત્રેશ્વર	૧૮૭
બાંડીયા બેલીનું મંદિર	૧૮૮
પાંચનાથ મહાદેવ (રાજકોટ)	૧૮૮
સ્વામીનારાયણ મંદિર (રાજકોટ)	૧૮૮
જૂના ઝડકલાની ખોડિયાર	૧૮૮
તરણેતર	૧૮૯
સપ્તમુખી હનુમાન	૧૯૧

રાજકોટનો કડવો લીમડો અને ડાળી મીઠી	૧૯૧
ભદ્રેશ્વર	૧૯૨
રામ લક્ષ્મણ મંદિર (ખરડિયા)	૧૯૩
સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન મંદિરો	એચ. આર. ગૌહાની	૧૯૩
ખિમેશ્વર	૧૯૩
નવલખા	૧૯૩
સોન કંસારીનું મંદિર	૧૯૪
ખિલેશ્વર મહાદેવ	૧૯૪
અહલ્યાબાઈનું સોરઠી સોમનાથનું મંદિર	૧૯૪
સુત્રાપાડાનું સૂર્યમંદિર	૧૯૪
સોમનાથનું સૂર્યમંદિર	૧૯૪
ધરણીધર મહાદેવ	૧૯૪
માંડવરાયનું સૂર્યમંદિર	૧૯૪
દિવનો કિલ્લો	૧૯૪
મુરલી મનોહરનું મંદિર	૧૯૪
રાણકદેવીનું મંદિર	૧૯૪
વઢવાણની ખાંભીઓ, રાજવંશીઓની સમાધિઓ, બ્રહ્મકુંડ, બનીનો ચોરો,			
મણીમંદિર, હરિસિદ્ધનગર	૧૯૫
સખળેશ્વર મહાદેવ	૧૯૫
ત્રિપુરા (પંચાયતન મંદિર)	૧૯૫
કાનજીસ્વામીનું દેરાસર	૧૯૫
બામનગરની મૂર્તિઓ	૧૯૫
જૂની સાંકળી લવાનું મંદિર	૧૯૬
શ્રી રામનાથ મહાદેવ	૧૯૬
તલસાણીયા મહાદેવ	શ્રી બાનુભાઈ જોષી	૧૯૭
કાંખી માતા	૧૯૭
કચ્છનું પ્રાચીન તીર્થધામ કોટેશ્વર	૧૯૭
આશાપુરા પ્રાગલ્ય	૧૯૭
નારાયણ સરોવર (પવિત્ર યાત્રા ધામ)	૧૯૭
પ્રાચીન ઘંટ (સંવત ૧૦૧૪ની સાલનો)	૧૯૭
કામળીયાનો નેસ (ભંડારીયા)	૧૯૮
ગુરુ મંદિર	૧૯૯
ઉના દેલવાડાનું પારાણિક દર્શન	શ્રી પ્રવિણચંદ્ર બારદીયા	૨૦૦

સૌરાષ્ટ્રના સ્થાપત્યો	શ્રી જયેન્દ્ર નાથુવટી	૨૦૧
સૌરાષ્ટ્રી - રંગભૂમિ	શ્રી મહેન્દ્ર દવે B.A. Kovid	૨૦૮
સૌરાષ્ટ્રની લોક સંસ્કૃતિના પ્રતિકો અને લગ્નના રીત રીવાજો	શ્રી જોરાવરસિંહ બાદવ	૨૨૧
સૌરાષ્ટ્રની બે શુરવિર કોમની નારી	શ્રી જોરાવરસિંહ બાદવ	૨૬૩
શુજરાતિ સાહિત્યના વિકાસમાં— સૌરાષ્ટ્રનું પ્રદાન	શ્રી પ્રા. ડો. ઈશ્વરલાલ ર. દવે M.A.P.H.D.	૨૬૭
સૌરાષ્ટ્રના ઐતિહાસિક નગરો	શ્રી ડો. રમણલાલ ના. મહેતા	૨૭૧
સૌરાષ્ટ્રનું પક્ષી જગત	શ્રી કપિન્દ્રભાઈ મહેતા	૨૭૫
સૌરાષ્ટ્રની પાષાણ સમૃદ્ધિ	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા	૨૮૫
સૌરાષ્ટ્રનું વન અને વનચર	શ્રી શ્રીનિવાસ વૈકુંઠરાય બક્ષી	૨૮૯
સૌરાષ્ટ્રની ઉપયોગી વન સંપત્તિ	શ્રી રાજવૈદ્ય રસીકલાલ જે. પરીખ	૨૯૪
સૌરાષ્ટ્રના સિંહ	શ્રી બી. જે. કાપડી	૨૯૫
સુંદર સોરઠં દેશ	શ્રી પ્રો. ડો. એલ. ડી. જોશી	૨૯૭
કચ્છની આદિવાસી પ્રજાના સામાજિક રીત રીવાજો	શ્રી જોરાવરસિંહ બાદવ	૩૦૫
કચ્છી ભાષા : ઉદ્ભવ અને સ્વરૂપ	શ્રી પ્રીતમલાલ કવિ	૩૦૯
સૌરાષ્ટ્રનું નૃત્ય અભિનય દર્શન	શ્રી યશવંતરાય ડી. ભટ્ટ	૩૧૪
સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસની તેજ-મૂર્તિઓ સિદ્ધપુરુષો, સંપ્રદાયસ્થાપકો, સંતો	૩૨૦
શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન	૩૨૦
” ચરીખદાસજી	૩૪૩
” ગાંધીજી	૩૨૧
” ગુણાનીતાનંદસ્વામી	૩૪૨
” ગોપાળનંદસ્વામી	૩૪૧

શ્રી ચારિત્રવિજયજી અને કલ્યાણચંદ્રજી	૩૩૮
„ જલારામ બાપા	૩૩૯
„ બહરા બાપા	૩૩૯
„ જીતવિજયજી દાદા	૩૪૪
„ જીવણ ભગત	૩૩૫
„ ઢાંગર ભગત	૩૩૮
„ દયાનંદ સરસ્વતિ	૩૨૧
„ નરસૈયો	૩૨૬
„ નિષ્કુળાનંદસ્વામી	૩૩૬
„ નિત્યાનંદસ્વામી	૩૪૨
„ પુરશોત્તમ લાલજી મહારાજ	૩૪૩
„ પ્રદ્યાનંદસ્વામી	૩૪૦
„ ભાદુરદાસજી	૩૨૭
„ ભોજલારામ	૩૩૫
„ મસ્તરામજી	૩૩૬
„ મીઠો ઢાઢી	૩૨૩
„ મીરાબાઈ	૩૨૬
„ મુક્તાનંદસ્વામી	૩૪૦
„ મેષા ભગત	૩૩૭
„ મેરામ ભગત	૩૩૪
„ મોતીરામજી	૩૩૧
„ મંજુરામ શર્મા	૩૩૨
„ યોગીજી મહારાજ	૩૨૮
„ રાજચંદ્રજી	૩૨૪
„ રામ ભગત	૩૩૩
„ લાલજી મહારાજ	૩૨૮
„ લાલનરા	૩૩૩
„ લાલ મહારાજ	૩૩૭
„ લાલમપીર	૩૨૬
„ વિજયનેમીસૂરિશ્વરજી	૩૩૩
„ વિસામણ ભગત	૩૩૨
„ વીરા ભગત	૩૩૪
„ શાન્તીશંકર મહેતા	૩૨૭
„ સતુઆ બાબા	૩૩૭
„ સ્વામીનારાયણ	૩૨૨
„ અમરબાઈ	૩૩૦
„ અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ	૩૨૬

સૌરાષ્ટ્રના વિધાનિકારીઓ અને કેળવણીકારો

શ્રી કાળીદાસ નાગરદાસ શાહ	૩૪૫
„ ગજનન ઉ. ભટ્ટ	૩૪૮
„ ગિજુભાઈ	૩૫૩
„ ચંદુલાલ જટાશંકર	૩૪૬
„ ચંદુલાલ ખેચરલાલ	૩૪૬
„ છગનલાલ હરીલાલ પંડ્યા	૩૪૬
„ છેલશંકર ચત્રભુજ શુક્લ	૩૪૭
„ છેલભાઈ જ. ઓઝા	૩૫૭
„ છોટાલાલ માંકડ	૩૪૭
„ જયન્તીલાલ છગનલાલ દવે	૩૪૭
„ જયેન્દ્ર ત્રિવેદી	૩૪૯
„ જમશેદજી નવરોજી ઉનવાલા	૩૬૦
„ જેષ્ઠારામ મણીશંકર	૩૪૭
„ ડાહ્યાભાઈ પિતાંબર દેરાસરી....	૩૫૦
„ ડોલરભાઈ	૩૫૧
„ તખ્તસિંહ પરમાર	૩૪૯
„ તારાબહેન માંકડ	૩૫૦
„ દલપતરામ પી. જોશી	૩૫૦
„ દલસુખભાઈ અંબાશંકર ત્રીવેદી	૩૫૮
„ દેશજી પરપાર	૩૫૯
„ નવસુખરાય મનસુખરાય વસાવડા	૩૫૧
„ નવસુખરાય મનસુખરાય વસાવડા	૩૫૬
„ નૃહસિંહપ્રસાદ કાળીદાસ ભટ્ટ	૩૫૧
„ ન્હાનાલાલ	૩૪૫
„ નાગરદાસ મકનજી દવે	૩૫૪
„ ગોપટલાલ અંબાણી	૩૫૪
„ બળવંતરાય કલ્યાણજી ઠાકોર	૩૪૫
„ બાબુભાઈ હરિનાયક	૩૫૪
„ ભુપતરાય ગોપાળજી મહેતા	૩૫૪
„ મગનલાલ ડાયાભાઈ દેસાઈ	૩૪૯
„ મનસુખલાલ ઝવેરી	૩૫૫
„ મનુભાઈ પંચોળી	૩૬૦
„ મુકુન્દરાય પારેખ	૩૪૯
„ મુળશંકર મો. ભટ્ટ	૩૬૦

શ્રી મોરેશ્વર આત્મારામ તરખડ	૩૫૬
„ રવિશંકર મ. બેશી	૩૪૮
„ રતિલાલ જે. બની	૩૪૮
„ રમણુલાલ ક. યાજ્ઞિક	૩૫૫
„ વસંતરાય જ. ત્રીવેદી	૩૪૯
„ વીકુલદાસ ખી. પટેલ	૩૫૫
„ સવિતાકુમારી નાનજીભાઈ મહેતા	૩૫૬
„ હરભાઈ ત્રીવેદી	૩૫૩
„ હરજીવનદાસ કાળીદાસ મહેતા	૩૫૬
„ અનંતરાય રાવળ	૩૪૮
„ અમૃતલાલ ભ. યાજ્ઞિક	૩૪૮
„ ઇન્દુકાન્ત ત્રીવેદી	૩૪૮
„ ઇન્દુકાન્ત ત્રીવેદી	૩૪૯
„ ઉમૈયાભાઈ જી. દવે	૩૪૮
સૌરાષ્ટ્રના સ્વર સાધકો	શ્રી યશવંત ડી. ભટ્ટ	૩૬૩
શ્રી કમલ જગદીપચંદ્ર વીરાણી	૩૬૯
„ કાનજીભાઈ ભટ્ટ	૩૬૬
„ કુંદનજીવેન ખાંડેકર	૩૭૪
„ ખાનસાહેબ લાલખાં	૩૭૬
„ ગજનન ડી. ઠાકુર	૩૬૩
„ ગુલભાઈ આર. દેખૈયા	૩૬૯
„ ગુલામ કાદીરખાં	૩૭૦
„ ચુનીભાઈ શામજીભાઈ	૩૭૦
„ ચંદ્રપ્રભાદેવી	૩૭૧
„ ચંદ્રવદન ધોળકીયા	૩૭૮
„ જગદીપ ડી. વીરાણી	૩૬૮
„ જટીલરાય કે. વ્યાસ	૩૭૭
„ જનાર્દન રાવળ	૩૭૮
„ જયમલકુમાર એમ. સરવૈયા	૩૭૦
„ ડાયાલાલ શીવરામ નાયક	૩૬૫
„ દલસુખરામ રેવાશંકર નાયક	૩૭૫
„ દલસુખરામ ટી. અધારીયા	૩૭૫
„ દ્વારકેશલાલજી	૩૭૧
„ દિનકરરાય કે. ભટ્ટ	૩૭૬
„ ધરમશીભાઈ એમ. શાહ	૩૬૯

શ્રી નગીનદાસ સોલંકી	૩૬૩
„ નાગરદાસ અજનદા	૩૭૦
„ નીરૂપમા શેઠ	૩૭૪
„ નુરમહમદ અલારખ	૩૭૫
„ પિનાકીન મહેતા	૩૭૨
„ પુબ્બા છાયા	૩૭૩
„ બળવંતરાય જી. ભટ્ટ	૩૬૬
„ બચ્ચુભાઈ એન. પટેલ	૩૭૬
„ બાળકૃષ્ણ ઘોડા	૩૭૮
„ બાબાખેન	૩૭૧
„ બાબુલાલ જી. અંધારીયા	૩૬૭
„ ભગવતીશંકર	૩૬૪
„ મહમદખાં	૩૭૦
„ મહેન્દ્રકુમાર બી. જોશી	૩૭૨
„ મહાસુખરાય પટ્ટણી	૩૭૭
„ મધુસુદન આચાર્ય	૩૭૮
„ મુક્તાખેન વૈદ્ય	૩૭૮
„ મોહનલાલ આર. કાપડી	૩૭૬
„ યશવંતભાઈ ડી. ભટ્ટ	૩૭૬
„ યશવંતરાય પુરોહિત	૩૭૩
„ યોગેશ્વરી એસ. દેસાઈ	૩૭૨
„ રજનીકાન્ત આર. મહેતા	૩૬૭
„ રસીકલાલ જી. અંધારીયા	૩૬૬
„ રહીમખાં	૩૭૧
„ રસીકરાયજી મહારાજ	૩૭૨
„ લક્ષ્મીશંકર રણછોડજી ત્રીવેદી	૩૭૪
„ લાલજીભાઈ કે. મડીયા	૩૬૬
„ વસંત અમૃત	૩૬૭
„ વલ્લભરામ જટાશંકર ઓઝા	૩૭૨
„ વિશનજી માડે	૩૬૪
„ વિનાયક વોરા	૩૬૪
„ વિઠ્ઠલદાસ વી. આપોદરા	૩૬૮
„ વિઠ્ઠલદાસ સુર્યરામ	૩૭૦
„ વિનુ વ્યાસ	૩૭૩
„ વિજયશંકર બી. ભટ્ટ	૩૭૬
„ શરદ્ અંતાણી	૩૭૮

શ્રી શ્યામસુંદર આર. પુરોહિત	૩૭૭
,, શાંતીલાલ એચ. મહેતા	૩૭૫
,, શિવકુમાર શુક્લ	૩૬૩
,, સરલા ત્રિવેદી	૩૭૪
,, સુલેમાન જુમા	૩૬૫
,, સુલતાનખાં	૩૭૪
,, સુર્યકાન્ત દવે	૩૭૬
,, હરીશ ભટ્ટ	૩૭૨
,, હર્ષદા વ્યાસ	૩૭૪
,, હરીલાલ એમ. શર્મા	૩૭૪
,, હેમુભાઈ ગઢવી	૩૭૮
,, અમુભાઈ દોશી	૩૬૩
,, અનંતરાય આર. સ્વરમંડલે	૩૭૫
,, અમલ ભટ્ટ	૩૭૭
,, અબ્દુલકરીમ સી. કુરેશી	૩૭૭
,, આદિત્યરામ	૩૬૬
,, આત્મારામ દેવનંદ જોશી	૩૬૪
,, ઇલીયાસભાઈ	૩૭૫

સૌરાષ્ટ્રના યાદગાર પ્રસંગો

ભુતકાળના સંસ્મરણો! શ્રી પી. સી. મકવાણા ૩૮૨

સૌરાષ્ટ્રના પ્રાણવાન આચાર્યો અને અધ્યાપકો

શ્રી છગનલાલ ત્રિભુવન દવે	૩૮૮
,, જગજીવનદાસ વી. ઝવેરી	૩૮૮
,, દ્વારકાદાસ મહેતા	૩૯૦
,, પ્રભુરામ ગોરધન ભટ્ટ	૩૮૯
,, ભાનુભાઈ મ. ઠક્કર	૩૯૦
,, વસંતરાય જી. પંડ્યા	૩૮૯

સૌરાષ્ટ્રના કલાકારો

શ્રી 'ચંદ્ર' ત્રિવેદી	૩૯૩
,, ખોડીદાસ પરમાર	૩૯૬
,, જયસિંહ બી. સીસોદીયા	૩૯૭
,, નરેન્દ્રભાઈ પટેલ	૩૯૬
,, નારાયણરાવ ટી. ખેર	૩૯૫

શ્રી ધીરજલાલ ચાવડા	૩૯૪
,, પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા	૩૯૩
,, વિરેન્દ્ર પંડ્યા	૩૯૫
,, હિંમતલાલ શાહ	૩૯૪
,, અંજન દવે	૩૯૬
કાઠીયાવાડ વીરે અવનવુ	રજુ પૃથ્વીસિંહ ઝાલા		૩૯૮
પ્રાચીન પ્રચલીત ધર્મ સંપ્રદાયો	શ્રી રસેશ જમીનદાર		૪૦૧
સૌરાષ્ટ્રનું સંગીત	શ્રી અચિન		૪૦૯
સૌરાષ્ટ્રમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની સવલતો	શ્રી મુળશંકર પ્રા. ભટ્ટ		૪૧૫
સૌરાષ્ટ્રનું લોક સાહિત્ય	શ્રી દોલતભાઈ ભટ્ટ		૪૨૩
લોક હૈયાના ધબકારા	શ્રી રામભાઈ કાગ		૪૪૦
સૌરાષ્ટ્રનું લોક ભરત	શ્રી ખેડીદાસ પરમાર		૪૬૭
સૌરાષ્ટ્રના સૂર્ય મંદિરો	શ્રી પુષ્કરભાઈ ગોકાણી		૪૭૭
સૌરાષ્ટ્રમાં વિજ્ઞાનિક સંશોધન	શ્રી ડૉ. ધીરજલાલ જે. મહેતા		૪૮૫
અર્વાચીન કવિતામાં સૌરાષ્ટ્ર	શ્રી ડૉ. દીલાવરસિંહ બડેબ		૪૮૯
અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં			
સૌરાષ્ટ્રનું નગર દર્શન	શ્રી ડૉ. ધર્મેન્દ્ર મ. માસ્તર		૪૯૪
સૌરાષ્ટ્રના બંદરો	...	શ્રી સુનીકુમાર ભટ્ટ		૪૯૯
સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના ભીંત ચિત્રો	...	શ્રી રવિશંકર મ. રાવળ		૫૦૩
સૌરાષ્ટ્રની શિલ્પ કળા	...	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા		૫૦૭
સૌરાષ્ટ્રના મૃત્યુ સ્મારકો અને તેના	...			
શિલ્પ પ્રતિકો	...	શ્રી ખેડીદાસ ભા. પરમાર		૫૧૪
પાળીયાઓ	...	શ્રી પુષ્કર ચંદરવાકર		૫૨૫
સૌરાષ્ટ્રની સમૃદ્ધિ	...	શ્રી વશરામભાઈ વાઘેલા		૫૪૧
પહેરવેશ	...			૫૫૫
યાત્રા મેળો	...			૫૫૬
વિહાર ધામો	...			૫૫૬
હવાખાવાના સ્થળો	...			૫૫૭
અગત્યના બનાવોનું અંદાજે ટિપ્પણ	...			૫૬૭
સૌરાષ્ટ્રના નામાભિધાનો	...			૫૬૮

સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છના સંતો અને ભક્તો

શ્રી ગૌરીદાસજી મહારાજ

૫૭૦

કશનસંગ ભગત	૫૭૭
કાનસ્વામિ સંત	૫૭૧
ખીમા સાહેબ	૫૮૦
ગીંગા ભગત	૫૭૨
ગેમલદાન ભગત	૫૭૭
ચારિત્ર્યવિજયજી	૫૭૭
જલારામ	૫૭૩
બહરા ભગત	૫૭૫
જીવજી ભગત	૫૭૩
જીવજીદાસ લોહ લેગરી	૫૭૩
જેસલ તોરલ	૫૮૦
જેઠમલજીસ્વામિ	૫૮૨
ઝાલા ભગત	૫૭૫
ત્રિકમ સાહેબ	૫૮૧
દયારામ ભગત	૫૭૬
દયાનંદ સરસ્વતિ	૫૭૩
દાના ભગત	૫૭૮
દેવાયત પંડિત	૫૭૧
દેવ તણખી	૫૭૨
દેવીદાસ સંત	૫૭૨
દેસા ભગત	૫૭૪
દેશજી ભગત	૫૭૬
ધના ભગત	૫૭૭
ધર્મધૂરધરસૂરિધરજી	૭૬૦
ધ્યાનસ્વામિ	૫૭૬
નરસિંહ મહેતા	૫૭૦
નથુ ભગત	૫૭૪
નગા ભગત	૫૭૬
નાથજી મહારાજ	૫૭૬
નેજા ભગત	૫૭૪
પર્વતદાસ	૫૭૧
પ્રાણનાથજી આચાર્ય	૫૮૦
પીપા ભગત	૫૭૬
ભગવાન ભગત	૫૭૮
લીમ સાહેબ	૫૭૬
ભોજા ભગત	૫૭૮

મસ્તરામ મહારાજ	૫૭૬
મુંડિયા સ્વામી	૫૮૧
મૂળદાસજી મહાત્મા	૫૭૭
મૈરામ ભગત	૫૭૭
મેકરણ સંત	૫૮૦
મેપા ભગત	૫૭૪
મોરાર સાહેબ	૫૭૬
રતા ભગત	૫૭૪
રાણીમા રૂડીમા	૫૭૪
રાજચંદ્રજી	૫૭૩
રામભાઈ માતા	૫૭૧
રાવત રણસીંહજી ભગત	૫૭૩
રોહિતદાસ	૫૭૧
લાખો ભગત	૫૭૩
લાલા ભગત	૫૭૫
લાખા ભગત	૫૭૭
લીરબાઈ મા	૫૭૨
વાલમરામ ભગત	૫૭૬
વાલા ભગત	૫૭૭
વીસામણ ભગત	૫૭૬
વીજી ભગત	૫૭૫
વેલનાથી	૫૭૮
વઘમસ્વામી	૫૭૫
સગાળશા	૫૭૧
સહજનંદસ્વામી	૫૮૧
સુમરા હોથી	૫૭૬
સૂરિશ્વર અમૃતસૂરિશ્વરજી	૭૬૧
હરીરામ ગોઢીયા	૫૭૬
હરીદાસજી સંત	૫૮૧
હરસુર ભગત	૫૮૧
હાલો અને સુરો	૫૭૫
હોલ માતા	૫૭૫
આણુંદા બાવાજી	૫૭૮
ઈશ્વરરામજી સંત	૫૮૧
સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓ	શ્રી કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી	૫૮૩
સૌરાષ્ટ્રના માનવ સંસ્કારોના	શ્રી પિંગળશી મેઘાણુંદ ગઢવી	૫૬૫
ટુંકા પ્રસંગો			

સૌરાષ્ટ્રના માનવ સંસ્કારો દર્શાવતા કુટુંબ પ્રસંગો	૬૦૩
સૌરાષ્ટ્રનું કંઠસ્થ લોક સાહિત્ય	...	શ્રી જોડીદાસભાઈ પરમાર	૬૦૫
સૌરાષ્ટ્ર કચ્છના સાહસિક શાહ સોદાગરો	૬૧૫
જમાલ	૬૧૬
બદવળ નારણ	૬૧૬
ભવરાજ બાલુભાઈ	૬૧૬
જેરામ શિવળ શેઠ	૬૧૭
થારિયા ટોપણ	૬૨૦
દેવકરણ શેઠ	૬૨૦
નાનળ કાળીદાસ મહેતા	૬૧૫
પ્રેમળ પ્રાગળ	૬૧૮
લધા રામળ	૬૧૭
વાઘા પારેખ	૬૨૧
વેલળ માલુ	૬૧૬
સુંદર સોદાગર	૬૧૬
આદમળ પીરભાઈ	૬૧૮
આણુંદળ શેઠ	૬૨૦
સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ દેશભરમાં કયાં કયાં વસ્યા છે	...	શ્રી બાલુભાઈ ચંદ્રારાણા	૬૨૩
સૌરાષ્ટ્ર કચ્છના ઉદ્યોગોની સમીક્ષા	...	શ્રી ચંદ્રકાન્ત મોહનલાલ પાઠક	૬૫૩
સૌરાષ્ટ્રની બુની પેઢીની તેજસ્વી વ્યક્તિઓ	૬૭૨
કેશવળ હરિભાઈ મોદી	૬૭૬
ગગન વિહારી મહેતા	૬૭૨
જગજીવન બાપા	૬૭૩
ઠક્કર બાપા	૬૮૨
પરિક્ષિતલાલ મજમુદાર	૬૮૨
પ્રભુદાસભાઈ	૬૭૬
ફતેમહુમદ જમાદાર	૬૮૦
લીમ બાપા (સમાજ સુધારક)	૬૮૦
મણીભાઈ (નૂતન કુટુંબના ઘડવૈયા)	૬૭૮

મયારામજી	૬૭૪
મેઘજી જેઠા	૬૮૧
મોહનભાઈ વિરજીભાઈ પટેલ	૬૭૬
રામભાઈ ભાયાભાઈ ધોરાજીયા	૬૭૬
લાલચંદ વોરા	૬૮૩
વેકુઠભાઈ	૬૭૬
શંભુભાઈ ત્રિવેદી	૬૭૭
સરોજબહેન મહેતા	૬૭૮
હરિલાલ દ્વારકાદાસ સંઘવી	૬૮૨
આત્મારામભાઈ ભટ્ટ	૬૭૬

સૌરાષ્ટ્રના ચિંતકો, સારસ્વતો, વિવેચકો અને પત્રકારો

કકલભાઈ કોઠારી	૬૮૫
કે. કા. શાસ્ત્રીજી	૬૮૨
ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ	૬૮૬
ચંદ્રકાન્ત શાહ	૬૬૪
જયભિખુ	૬૬૫
ઝવેરચંદ મેઘાણી	૬૮૪
દલસુખભાઈ માલવીઆ	૬૬૫
દામોદરરાય બોટાદકર	૬૮૬
ધીરુબહેન પંડિત	૬૬૪
પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ	૬૮૮
પીંગળશીભાઈ પાતાભાઈ	૬૬૨
મેઘાણીંદ ખેંગાર ગઢવી	૬૬૨
મોહનલાલ ચુ. ધામી	૬૮૭
રવિશંકર વીઠલજી મહેતા	૬૬૪
વિજયગુપ્ત મૌર્ય	૬૬૩
શંભુપ્રસાદ હરપ્રસાદ દેસાઈ	૬૬૬
સુખલાલજી સંઘવી	૬૬૩
અમૃતલાલ દાણી	૬૮૫

સૌરાષ્ટ્રના પ્રજાવત્સલ નૃપતિઓ

સ્વ. કૃષ્ણકુમારસિંહજી સાહેબ	૬૮૭
ગોપાળદાસ દરબાર	૭૦૧
બહાદુરસિંહજી સાહેબ	૭૦૬
ભગવતસિંહજી	૭૦૧

રાજેન્દ્રસિંહજી	૭૦૨
લાખાજીરાજ	૭૦૦
વાજસુરવાળા	૭૦૩
વાંકાનેરનું રાજ્યકુટુંબ	૭૦૬
સુરસિંહજી (કલાપી)	૭૦૪
અનકચંદ્ર ભાયાવાળા	૭૦૫
,, ઉદયભાણુસિંહજી	૭૦૫
સૌરાષ્ટ્રનું મહાજન અને ખાનદાન નગરશેઠો	૭૦૬
સૌરાષ્ટ્રના કવિઓ, લેખકો અને સાહિત્યકારો				
કનૈયાલાલ વાઘાણી	૭૩૦
કપિન્દ્રભાઈ મહેતા	૭૩૩
કાન્તાબહેન પાટડિયા	૭૨૩
ગુણવંતરાય આચાર્ય	૭૨૦
ગોકળદાસ રાયચુરા	૭૨૪
ચંદ્રકાન્ત મોહનલાલ પાઠક	૭૨૬
ચંદુલાલ લાખાણી	૭૩૨
છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર	૭૨૦
જયંતિલાલ માલધારી	૭૨૦
જયંતિલાલ ઠક્કર	૭૨૨
જયાનંદ દવે	૭૨૨
જયંતિલાલ જે. ઠાકર	૭૩૨
જયેન્દ્ર નાણાવટી	૭૩૩
જેઠાલાલ પાટડિયા	૭૩૫
જોરાવરસિંહ બદવ	૭૩૪
ત્રીલોચનદાસ ગૌરીશંકર વ્યાસ	૭૨૧
ડાયાલાલ અંબાલાલ પ્રજ્ઞભટ્ટ	૭૨૮
દામુભાઈ સાંગાણી	૭૨૦
દિલાવરસિંહ બડેજી	૭૨૮
દિનકરરાય કેશવલાલ	૭૩૩
દુલાભાઈ કાગ	૭૨૧
દેવકૃષ્ણ પિતામ્બર જોષી	૭૨૨
દેશળાલ પરમાર	૭૧૭
દેવજીભાઈ વાળ	૭૨૮
ધર્મેન્દ્રભાઈ મહનલાલ (મધુરમ)	૭૨૬

“ સી જીઅર ” વાંકાનેરી

૭૧૭

ધીરજલાલ જેઠાલાલ મહેતા	૭૩૬
નરસિંહ મહેતા	૭૧૮
નથુરામ શુક્લ	૭૨૫
પ્રિતમલાલ કવિ	૭૩૫
પી. સી. મકવાણા	૭૨૩
પીંગળશીભાઈ ગઢવી	૭૨૨
પુષ્કરભાઈ ગોકાણી	૭૨૬
પુષ્કરભાઈ ચંદરવાકર	૭૨૮
પ્રેમચંદભાઈ ગોહિલ	૭૩૧
બળવંત જાની	૭૨૨
બળવંતરાય કાળીદાસ શુક્લ	૭૩૬
બી. એ. ત્રિવેદી	૭૨૩
મસ્ત ફકીર	૭૩૧
મનુભાઈ પંચોળી	૭૨૬
મણીશંકર રતનજી ભટ્ટ	૭૨૪
મકરંદ દવે	૭૨૦
મુનિકુમાર ભટ્ટ	૭૨૫
મોહનલાલ ધનેશ્વર	૭૨૧
મોહનકુમાર મંડોળા	૭૨૨
મોહનલાલ ડી. માણેક	૭૨૮
મોહનલાલ સોલંકી	૭૩૨
યશવંત મહેતા	૭૩૨
રતુભાઈ કોઠારી	૭૩૧
રબહુસેન સુંદરાણી	૭૩૩
રામુભાઈ ઠક્કર	૭૩૬
રેવાશંકર શાસ્ત્રી	૭૨૪
લાલશંકર કુંગરશી જોશી	૭૨૭
લાલશંકર વેણીશંકર રાવળ	૭૩૩
વશરામભાઈ વાઘેલા	૭૩૫
શ. કા. જમોડ	૭૨૩
શાંતિભાઈ આંકડીયાકર	૭૩૧
સુધાંશુ	૭૨૩
હરિલાલ ગોહાની	૭૩૦
હરદેવગિરિ ગોસ્વામી	૭૩૧
હિંમતલાલ ખાટસુરીયા	૭૨૨
અન્વર આગેવાન	૭૧૬
અમુભાઈ શેખાણી	૭૨૦

આદર્શ મહિલાઓ	૭૩૭
સૌરાષ્ટ્રના રાજકીય કાર્યકરો	૭૪૩
વિદ્વાનો, ડોક્ટરો, વૈદ્યો, લાયન્સ અને રોટરી પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો અને જે તે ક્ષેત્રની વ્યક્તિઓ	૭૫૭
સામાજિક, પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો	૭૭૩
સૌરાષ્ટ્રના દાનવીરો, ઉદ્યોગપતિઓ અને અગ્રણી વ્યાપારીઓ	૭૮૫
સામાજિક કાર્યકરો	

કેટલીક અગવડતા અને મુશ્કેલીને કારણે છેલ્લા છ-સાત ચેપ્ટરની પાના નંબર ૭૩૭ થી (કક્કાવારી પ્રમાણે) ક્રમવાર નામાવલી રજૂ નથી કરી શક્યા તે બદલ દીક્ષગીર છીએ. વાંચકો અમને ક્ષમા આપે.

—સંપાદક

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શાંતિલાલ બાલુભાઈની કું.

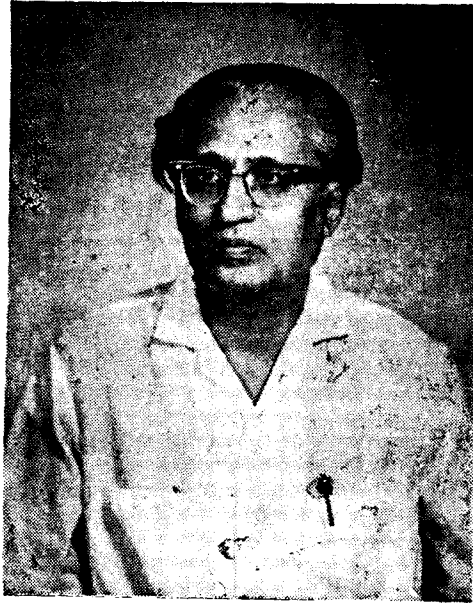
વેળોબલ પ્રભાતના ડીલર તથા તેજ,
તેલીબીયાના વેપારી તથા કમીશન એજન્ટ.

દાણાપીઠ : ભાવનગર

પ્રસ્તીવના

ભારતીય સંસ્કૃતિ સમૃદ્ધ છે, વૈવિધ્ય સભર છે અને સુદીર્ઘ ઇતિહાસપટ પર છવાયેલી છે. અનેકતામાં રહેલી એકતાની પ્રતીતિ તે કરાવે છે. વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પોની કલાત્મક ગૂંથણી એમાં થઈ છે. ભારતીય ફૂલવેલ પરનું આવું એક રમણીય પુષ્પ ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ છે. આમાં પણ સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટતાથી અંકિત છે.

આ વિશિષ્ટતાનું રૂપ કેવા પ્રકારનું છે તે સમજવામાં ભાઈશ્રી નંદલાલ દેવલુકનું ‘સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા’ નામનું આ સંપાદન એક મહત્વનું પ્રકાશન બની રહેશે. સૌરાષ્ટ્રની ભાતીગળ સંસ્કૃતિ, એના, લોકજીવનનાં અનેકવિધ પાસાં, સૌરાષ્ટ્રનું લોકસાહિત્ય, સૌરાષ્ટ્રમાં રહેલી ઐતિહાસિક મહત્વ

શ્રી સુધરલાલ ર. દવે

ધરાવતી અનેક જાતિ, લલિત કળાને ક્ષેત્રે રહેલી સૌરાષ્ટ્રની વિશિષ્ટતા, સંગીત, નાટક, નૃત્ય આદિની પરંપરા, સાહિત્ય પરંપરા, સંતો અને ઓલિયાઓએ પ્રબળજીવનમાં રોપેલા સંસ્કારો, વિવિધ પ્રકારની લહેકાવાળી બોલી,

પાળીયાઓથી માંડીને શિલાલેખો અને ગદ્ય-માંના ભીંતિ ચિત્રો, મખલખ ઐતિહાસિક અને પ્રાગૈતિહાસિક સંશોધન સામગ્રી, સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારનાર વિવિધ ક્ષેત્રો-માંની વ્યક્તિઓ, મધ્યકાલીન સૌરાષ્ટ્રના વીરસિક રંગો અને આધુનિક સૌરાષ્ટ્રની પલટાતી સુરત, ધર્મ સંસ્કારની સત્વરીલ પરંપરા, શૈક્ષણિક વિકાસ, વૈજ્ઞાનિક સંશોધન,

ગ્રામજીવન અને નગર જીવન, શિલ્પ, સ્થાપત્ય, મંદિરો, સમાજ જીવનના વિવિધ રંગો આમ અનેકવિધ વિષયોને આવરી લેતો આ ગ્રંથ સૌરાષ્ટ્ર વિશેનો સર્વ સંપ્રદ કે જ્ઞાનકોશ બની રહે છે. સંપાદકની પાછળ જે અવિરત શ્રમ ઉઠાવ્યો છે અને વિશાળ ક્ષેત્રને આવરી લેવાની જે સૂઝ દાખવી છે તે

પ્રશસ્ય છે. સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનાં જુદાં જુદાં પાસાં વિશે એમણે તે તે ક્ષેત્રના તદ્દવિદો પાસે જ લેખો તૈયાર કરાવ્યા છે. જેમણે પ્રસ્તુત ક્ષેત્રમાં વર્ષોથી અભ્યાસ કર્યો હોય તેવી વ્યક્તિઓ પાસે તે વિષયમાં અભ્યાસના

નિષ્કર્ષ રૂપ લેખો તૈયાર કરાવ્યા હોવાથી, અંથ ઘણો આધારભૂત બન્યો છે. આ લેખો અભ્યાસથી સમૃદ્ધ છે. કેટલાકની શૈલી અને રજૂઆત પણ ઘણી રસાત્મક છે. નવીન અને અદ્યતન વસ્તુઓ પણ અહીં ધ્યાન ખેંચે તેવી રીતે બહાર આવી છે. વિવિધ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરનાર વિદ્વાનોનો સહકાર સંપાદક મેળવી શક્યા છે તે એમની નિષ્ઠા, ધીરજ અને ઉત્સાહ પ્રેરકતાનું સુભગ પરિણામ છે. કોઈ

મહાન વિદ્યાકીય સંસ્થાએ મોટા પાયા પર હાથ ધરવા જેવું આ કાર્ય શ્રી દેવલોકે એકલે હાથે સ્વયંસ્કુરણથી ઉપાડીને મહત્વની સારસ્વત સેવા બજાવી છે. આ કાર્ય લવિષ્યના અભ્યાસીઓને પ્રેરણારૂપ બનશે. સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનું આ દસ્તાવેજ ચિત્ર છે. આવા સારસ્વત કાર્યને આવકાર આપતાં મને આનંદ થાય છે.

શામળદાસ કોલેજ,
ભાવનગર
તા. ૨૩-૨-૬૮

મંથરલાલ ર. દવે

છેલ્લી ધડીએ અમને પ્રાપ્ત થયેલી
વિગતો અને રહી જવા પામેલા
મહત્વના ચેપ્ટરો હવે પછીના ગુજરાત
સંદર્ભ ગ્રંથમાં આવરી લેવાયા છે.

—સંપાદક

શુભેચ્છાઓ

ચીફ મીનીસ્ટર
ગવર્નમેન્ટ ઓફ ગુજરાત

સચિવાલય,
અમદાવાદ
તા. ૪-૪-૬૬

સામાન્ય રીતે તૈયાર થતાં સંદર્ભગ્રંથોમાં વેપાર ઉદ્યોગની વિગતોમાં વેપારીઓની નામાવલિ અને ધંધા ઉદ્યોગની બહેરાત સિવાય ટોકોપયોગી બહુ જ ઓછું નજર આવે છે.

માનું છું કે આપના તરફથી તૈયાર થનારો સંદર્ભગ્રંથ માત્ર વ્યક્તિ પરિચય પૂરતો મર્યાદિત ન રહેતા ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ખેતી, ખનીજ વગેરેની વિગતોથી સભર હશે. તેમાં નવા ધંધા ઉદ્યોગની શક્યતાઓનો પણ ખ્યાલ મળી રહે તેવો આપનો પ્રયત્ન હશે તો તે વધુ રસપ્રદ બનશે. વર્ષો બૂની રજવાડાની ઘરેડમાંથી બહાર આવેલી સૌરાષ્ટ્રની જનતામાં આઝાદીથી આવેલા પરિવર્તનની ઝાંખી પણ તેમાં હશે એવી આશા રાખું છું.

હિતેન્દ્ર દેસાઈ

રાજભવન
અમદાવાદ
૧૮-૮-૬૬

યોગેશ એડવર્ટીઝર્જિંગ સર્વિસ-ભાવનગર.

કચ્છ સહિત સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રનું એક પુસ્તક તૈયાર કરો છો એ બાળી આનંદ થયો.

કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રની બહાદુર પ્રજાનો પોતાનો અનોખો ઇતિહાસ છે. સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતામાં આ ઇતિહાસના દર્શન થશે એવી આશા સાથે હું મારી શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

નિત્યાનંદ કાનુનગો

એવરેસ્ટ હાઉસ,
૧૪ કાર્માયકલા રોડ
મુંબઈ-૨૬.
તા. ૧૫-૧૧-૬૭

શ્રીમુત નંદલાલભાઈ દેવલુક

કચ્છ સૌરાષ્ટ્રની સાંસ્કૃતિક અસ્થિતા વિષે આપ એક સંદર્ભગ્રંથ તૈયાર કરી રહ્યાં છો એ જાણીને આનંદ થયો. તે ગ્રંથમાં પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ઇતિહાસની સાથે આ પ્રદેશના જે મોટા નરવીરોએ સમસ્ત દેશની સેવા કરી છે તેમના જીવન-ચરિત્રો ઉપરાંત આ પ્રદેશની સમૃદ્ધિ વિષે માહિતી આપવા માંગો છો અને લવિષ્યમાં તેના વિકાસની શું શું શક્યતાઓ છે આમ જૂઠા જૂઠા વિષયો ઉપર જે માહિતી આપવા ધારો છો તેથી હાલની તેમજ આ પ્રદેશની લાવી પ્રબળને ઘણી પ્રેરણાદાઈ તેમજ લાભદાઈ થશે એ જાણીને વિશેષ આનંદ થાય છે.

આપના આ પ્રયાસમાં દરેક સફળતા મળે તેવી શુભેચ્છાઓ સાથે—

જીવરાજ ના. મહેતાના
વંદે માતરમ્

નાણા તથા ઉદ્યોગ મંત્રી
ગુજરાત રાજ્ય સચિવાલય
અમદાવાદ-૧૫
તા. ૧૩-૬-૬૭

ભાઈશ્રી નંદલાલ દેવલુક

કચ્છ સહિત સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રની અસ્થિતાનો સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તે જાણીને આનંદ થયો.

તમારા આ શુભ પ્રયાસને સંપૂર્ણ સફળતા ઈશ્વરુ છું, અને જાહેર જનતા તેને સાથ અને સહકાર આપી આવકારશે એવી આશા રાખુ છું.

જશવંત મહેતા

મુનિ સંતબાબજી
C/o ૩૪ સિવિક સેન્ટર
પોસ્ટ-બિલાઇનગર
જિ. દુર્ગ (મધ્યપ્રદેશ)

પ્રિય ભાઈશ્રી નંદલાલભાઈ,

સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા નામનો સાંસ્કૃતિક સંદર્ભ તમે બહાર પાડવા ઇચ્છો છો તેના વિષયો એવા સુંદર પસંદ કસયા છે કે જે દ્વારા સર્વાંગી રાષ્ટ્રમાં 'સર્વાંગી સૌરાષ્ટ્ર'નો વિશ્વલક્ષી સુંદર ઉમેરો થશે.

દુનિયા જ્યારે ભારત સામે મીટ માંડે છે ત્યારે ભારતને આવો સુંદર ઉમેરો મળે એ હેતુને હું નાનીસૂની ગણતો નથી અને તેથી તમોને હું ધન્યવાદ આપતા સંતોષ અનુભવું છું.

વર્તમાનયુગે ગાંધીજીએ જગતને એક અનોખું દર્શન આપીને સૌરાષ્ટ્રને વિશ્વ-પ્રતિષ્ઠા અપાવી છે. જગત આખું આજે જ્યારે કામચી શાંતિ ઝંખે છે અને મનવ-જાતિમાં સૌથી પાછળ લેખવામાં આવતા નીચા જાતિમાં પણ માટિ'ન દયુથર કિંગ જેવા તે જાતીના આગેવાન જ્યારે સત્ય અહિંસા દ્વારા જટિલ પ્રશ્નોના ઉકેલ શોધી રહેલ છે ત્યારે આરે બાબુના અધિકારમાં પણ ઉપાની આગાહી પ્રગટ થાય છે. જરૂર છે માત્ર ચોમેરના ચથાર્થ સંકલનની અને સૌરાષ્ટ્રની પ્રજામાં એવું ખમીર પડેલું જ છે. તેથી જ તો મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતિ ત્યાં જ જન્મ્યા, અને તેમના જન્મ વતન પાસેના જ વવાણીઆમાં ગાંધીજી જેવી વિશ્વવંદ્ય વિભૂતિના માર્ગદર્શક શ્રીમદ્ રાજ-ચંદ્ર જન્મ્યા હતા. આવી એ મહાન અને ખડતલ ભૂમિમાંથી સમસ્ત વિશ્વને સદ્-ધર્મના માધ્યમથી કાયમી શાન્તિના માર્ગનું માર્ગદર્શન મળે એમાં કશી નવાઈ નથી. એ માર્ગના ઉઘાડમાં આવો તમારો સાહિત્યિક પ્રયાસ પણ ઉપયોગી નીવડો, એ જ પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા. ૨૫-૮-૬૬

સંતબાબજી

ગુજરાતના રાજ્યપાલશ્રીના સચિવ
રાજભવન,
અમદાવાદ-૪
૧૧-૧-૬૮

શ્રી નંદલાલ દેવલુક

કચ્છ સૌરાષ્ટ્રની સાંસ્કૃતિક અસ્મિતાના સંદર્ભની સફળતા માટે રાજ્ય-પાલશ્રી શુભેચ્છા પાઠવે છે.

સહાયક સચિવ

માનવ રત્નોની ખાણ

હીરાઓ-મણિઓ-માણિક્ય વગેરે પાર્થિવ રત્નોની પાર્થિવ ખાણો હોય છે. તેમ માનવરત્નોને ઉત્પન્ન કરનારા દેશો હોય છે, તેમાં સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિએ ઘણા માનવરત્નો વિશ્વને આપ્યા છે તેમજ આપે છે.

ધંધુકામાંથી કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી, મહુવામાં જગદુશાહ તેમજ વર્તમાનકાલે શાસન સમ્રાટ આચાર્ય વિજયનેમિસૂરિજી આદિ નરરત્નો જે ભૂમિએ આપ્યા છે તે ભૂમિને યોગખવાની દ્રષ્ટિ આ ગ્રંથ આપશે! તેમજ સૌરાષ્ટ્રમાં રહેલા પર્વતો શત્રુજય, ગિરનાર, કદમ્બગિરિજી, તાલધ્વજગિરિ, બરડો વગેરે પર્વતોનો પરિચય આપી તેમને વાચ્યા આપશે.

સૌરાષ્ટ્રમાં લજ્જા, મર્યાદા, બુદ્ધિ, સાહસિકતા, શૌર્ય આદિ ગુણોનું વર્ણન ગુણીના વર્ણન દ્વારા કરશે, અને તે ગુણો જે પ્રેરક થશે. એ રીતે આ ગ્રંથ વાંચવામાં આવશે તો ગ્રંથકાર નંદલાલભાઈનું સાહસ સાર્થક થયું ગણાશે ને એમ થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ અને આશીર્વાદ આપીએ છીએ.

—આ. વિજયઅમૃતસૂરિ

મીનીરટર

મવનમેન્ટ બોર્ડ ગૂજરાત

મંત્રીશ્રી-મહેસુલ, કાયદો અને ન્યાયતંત્ર

સરકારી મુદ્રણ અને લેખન સામગ્રી

સચિવાલય, અમદાવાદ-૧૫

ભાઈશ્રી નંદલાલ દેવલુક,

કચ્છ-સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન ઇતિહાસ લોકકલા તેમજ સાહિત્ય વિષયક વિવિધ પાસાઓને આવરી લેતો એક સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ તૈયાર કરીને તમે પ્રગટ કરવા ધારો છો જાણીને આનંદ થયો.

આ સંદર્ભગ્રંથ કચ્છ સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતાનો પરિચાયક બને તેવી અપેક્ષા સાથે તમારા આ કાર્યને મારી શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

આપનો

પ્રેમભા ભ. ઠક્કર

તા. ૯-૧-૬૮

નાયબમંત્રીશ્રી
વન અને માર્ગ વાહન વ્યવહાર
સચિવાલય, અમદાવાદ-૧૫

સ્નેહી ભાઈશ્રી નંદલાલભાઈ દેવલુક,

આપ “સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા” એ નામનો ગ્રંથ છપાવી જનતા સમક્ષ મૂકે
છે તેને માટે ધન્યવાદ.

અર્વાચીન સૌરાષ્ટ્રની જે પૌરાણિકતા છે અને તે ધરતીમાં સંતો મહાત્માઓ,
યોગીઓ, તપસ્વીઓ, મહર્ષિઓ, દાનવીરો, મહાજનો, રાજાઓ અને છેલ્લે
રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી અને તેમના અહિંસક આદેશનમાં સહકાર આપનાર
સૈનિકો માટેનો આ ગ્રંથમાં આપ ઇતિહાસ આલેખી સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતની જનતા
સમક્ષ મૂકી રહ્યાં છે તે ગર્વ લેવા જેવું છે. આપના આ પ્રયાસ માટે આપને ખૂબ
ખૂબ ધન્યવાદ.

તા. ૪-૧૦-૬૭

પરમાણુદાસ ઓઝા

ઉપમંત્રી
ખેતી, સિંચાઈ, વિજળી અને
નાગરિક પૂરવઠાની કચેરી
સચિવાલય, અમદાવાદ-૧૫

ભાઈશ્રી

લગભગ ૬૦ વિષયોને વણી લઈ કમ્પ્યુટર સૌરાષ્ટ્ર સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથના પ્રકાશન
વેળા મારી શુભેચ્છા પાઠવું છું.

સાંસ્કૃતિક વિશેષતાનો એટલે વર્તમાનયુગ અને વર્તમાન એવા મહાગુજરાતના
વિકાસમાં મદદગાર નિવડે એવું દૃષ્ટિકોણ જાળવી રાખો એમ પણ ઇચ્છું છું.

તા. ૫-૧૦-૬૭

જયરામ આણંદભાઈ પટેલ

અધ્યક્ષ
ગ્રામીણ પંચાયત
ભાવનગર

પ્રિય ભાઈ નંદલાલ,

તમારા કોઈપણ શુભકામ માટે તમને શુભેચ્છા હોય જ. તમે સૌરાષ્ટ્રની
અસ્મિતા પુસ્તકનું સંપાદન કરો છો તેમાં પ્રબળ ઉપયોગી તથા માહિતીને માટે બહુ
સાહિત્ય આપો છો એ જાણી આનંદ. તમારા પ્રયાસને સફળતા અને તમારૂં આ
મોટું પુસ્તક બધા માટે અને અન્યને માટે લાભદાયક બને તેવી શુભેચ્છા.

તા. ૧૮-૬-૬૬

બદવજી કે. મોદીની
શુભેચ્છા

અમદાવાદ
તા. ૧૮-૫-૬૬

ભાઈશ્રી નંદલાલભાઈ,

પુરાણ પ્રસિદ્ધ સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છની ભૂમિનો સંસ્કાર વારસો અબળ રહ્યો છે. પ્રાગૈતિહાસિક યુગથી આજ સુધીમાં આ પ્રદેશે 'શ્રીકૃષ્ણ', 'મહાપિં' હયાનંદ અને મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રેરક સંદેશાઓના ધબકાર ઝીલ્યા છે.

સંસ્કાર વારસાની આ ભૂમિનો સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ પ્રગટ થાય છે તે આવકાર-દાયક છે. આ સંદર્ભગ્રંથ લોકોને પ્રેરણાત્મક નિવડશે એવી આશા સાથે યોગેશ એડવર્ટીઇઝીંગ સર્વીસના આ સાહસને સફળતા ઇચ્છું છું.

વિજયકુમાર ત્રિવેદી

અમદાવાદ
તા. ૬-૬-૬૬

ભાઈશ્રી,

આપ કચ્છ સૌરાષ્ટ્ર વિષે સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ પ્રગટ કરો છો એ જાણી ખુશી થઈ છું. મને આશા છે કે આ ગ્રંથમાંથી દરેક પ્રકારની જરૂરી માહિતી મળી રહેશે. આવા ગ્રંથો જો સત્તાવાર અને સંપૂર્ણ માહિતીવાળા હોય તો ક્ષણ ઉપયોગી થઈ શકે છે. આપના કામને સંપૂર્ણ સફળતા ઇચ્છું છું.

શુભેચ્છા સાથે

ધનુમતી ચીમનલાલ

વડલભાઈ પો. પટેલ
પ્રમુખ
રાજકોટ જિલ્લા પંચાયત
રાજકોટ

ભાઈશ્રી નંદલાલ દેવલુકે અમીઝ પરિશ્રમ ઉઠાવીને કચ્છ સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન અને અર્વાચીન લોકજીવનને આવરી લેતી અનેક વિવિધ બાબતોથી સભર એવા કચ્છ સૌરાષ્ટ્ર સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથની જે અમૂલ્ય લેટ આપણને આપી છે તે બદલ હું તેમને મારા હાર્દિક અભિનંદન પાઠવું છું.

આ ગ્રંથ સૌને અનેક રીતે ખૂબ ઉપયોગી અને રસપ્રદ નિવડશે તેવી મારી શ્રદ્ધા છે.

વડલભાઈ પટેલ

રતિલાલ સુંદરજી શાહ
ખી. એ. એલ. એલ. ખી.
અમરેલી

તા. ૧૫-૬-૬૬

ભાઈશ્રી નંદલાલભાઈ,

આપના તરફથી સૌરાષ્ટ્ર સંદર્ભગ્રંથ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તે વાત જાણીને આનંદ થયો. તમોએ ઉપાડેલું આ કાર્ય કટકસાધ્ય છે પરંતુ એ માટેની તમારી નિષ્ઠા એને જરૂર પાર પાડશે તેવી શુભેચ્છાઓ છે.

રતિલાલ શાહ

ધારાસભ્ય
ગુજરાત વિધાન સભા

રાજકોટ યુવરાજ સા. ની કચેરી
રણજીત વિલાસ પેલેસ
રાજકોટ
તા. ૧૬-૫-૬૬

ભાઈશ્રી નંદલાલ દેવલુક,

આપના સંપાદનપણા નીચે સૌરાષ્ટ્ર સાંસ્કૃતિક સંદર્ભગ્રંથ પ્રગટ થવાનો છે એ જાણી આનંદ થયો.

સૌરાષ્ટ્રની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ વિભૂષિત વિશિષ્ટ અસ્મિતાનો સાક્ષાત્કાર કરાવવાના આપના આ પુરૂષાર્થને આવકારૂં છું અને કોની સફળતા પણ ઇચ્છું છું.

મનોહરસિંહજી

ડૉ. મગનલાલ જી. ગોંડલીયા
બગસરા
જિ. અમરેલી
તા. ૧-૬-૬૭

ભાઈશ્રી નંદલાલભાઈ

સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા નામનો ગ્રંથ આપ બહાર પાડી રહ્યાં છો તે બદલ તમારી મહેનતની સફળતા ઇચ્છુ છું. સૌરાષ્ટ્રના બહાર વસતા આપણા લાખો બંધુઓ આ ગ્રંથોને આ સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિને મદદગાર થાઓ એમ ઇચ્છુ છું.

મગનલાલ જી. ગોંડલીયા

ડૉ. ભાઈલાલ એમ. બાવીશી
પાલીતાણા
તા. ૧૮-૫-૬૬

સ્નેહિત્ર્ય શ્રી નંદલાલભાઈ

સૌરાષ્ટ્ર અસ્મિતા સૂચિત સંદર્ભગ્રંથમાં વિષયોની વિવિધતા અને અનેકવિધતા જોતા અને તેનું સ્વરૂપ વિચારતાં, કલ્પતાં ખરેખર અભિનંદન આપવાનું મન થાય છે. આ ભગીરથ કાર્ય અને કસોટીમય સાહસને પાર પાડવા હામ લીડવી એ નાની સૂની વાત નથી જ. હિંમત છે ત્યાં કીંમત છે, શક્તિ છે ત્યાં ભક્તિ છે. કામ કર્યે જા જીવાન ! સિદ્ધિનો સાધક બનીશ. એક ભવ્ય સ્વપ્નને ભાવિના ગર્ભમાં જોનાર દિલભર દેવલોક આગે ધપ્યે જ સ્વપ્નસિદ્ધિ થશે જ.

ગ્રંથ સુંદર, દળદાર અને માહિતીપૂર્ણ બનશે એમાં શંકા નથી જ. સંપૂર્ણ સફળતા ઈચ્છુ છું.

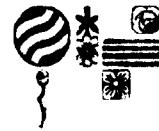
ડૉ. બાવીશીના
સહકારભર્યા આશીર્વાદ

પ્રમુખ
જિલ્લા પંચાયત
બામનગર
તા. ૧૨-૧૨-૬૭

કચ્છ સૌરાષ્ટ્રની સાંસ્કૃતિક અસ્મિતા પ્રકાશનના પ્રમાણિક અને શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નોથી હું ખૂબ જ પ્રભાવિત થયો છું ભવિષ્યમાં પણ આવી શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિના પ્રયત્નો ચાલુ રહે અને વિકસે એવી શુભેચ્છા વ્યક્ત કરું છું.

મો. રા. પટેલ
પ્રમુખ
જિલ્લા પંચાયત, બામનગર

આપના બાળકોની ખુશી અને તંદુરસ્તી માટે
હંમેશા RB માર્કાની બીસ્કીટ
તેમજ MF માર્કાની પીપરમેન્ટ
વાપરવાનો આગ્રહ રાખો :

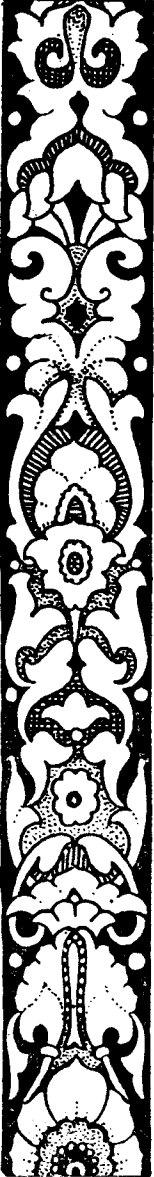

: બનાવનાર :

ફોન નં. { ઓફીસ ૩૫૪૪
ફેક્ટરી ૩૯૭૯

સૌ રા ષ્ટ્ર ક ન્દે કશ ન રી વ ર્ક સ

દાણાપીઠ પાછળ, બાવનગર

જે ધરતીમાં સૌન્દર્ય અને સરસ્વતિ, શ્રમ અને શૌર્ય. વ્યાપાર અને વિરતાનું આખાદ સર્જન થયું છે, જ્યાં માનવી અને મુડી વચ્ચેના તન-મનનો સમન્વય સધાયો છે એ સૌરાષ્ટ્ર કવિ ન્હાનાલાલની નજરે રત્નાકરના ઝુલાને હિન્દ દેવી પોતાની કમર પાસે મુઠીવાળીને ઝુલાવતી હોય તેવો છે, તો વળી કેઈ પ્રખર લોકસાહિત્યકારે એને સોડવાળીને સુતેલા વીર સમો લેખ્યો છે. એવી ધરતીની યશગાથા આલેખવાનું, કંડારવાનું કામ શરૂઆતમાં જે સ્હેલુ ગણાતું હતું તે વાસ્તવમાં ઘણી જ મોટી હરણફાળ ભરી હોય એમ સ્વાભાવિક લાગ્યું છે.

સૌરાષ્ટ્ર ખરે જ વિરભૂમિ છે, તપોભૂમિ છે અને નંદનવનભૂમિ પણ ગણાય છે; તેનો ઇતિહાસ ગૌરવવતો છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામાં પાટનગર બનાવી સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થિર થયાં. આખરે પારધીના બાણથી એનો નશ્વરદેહ પણ અહિં જ પડ્યો; એટલે માત્ર ધર્મભૂમિ જ નથી. અહિંના શાહ સોદાગરો અને કાંઈક કરી છુટવાનો મનસુઓ સેવતા સાહસિક વ્યાપારીઓએ સાત સમંદરને પેલે પારના પ્રદેશ સાથે પણ વ્યાપાર ખેલ્યો. અઢળક સંપત્તિ કમાયા અને અહિંની આખાદી અર્થે જગડુશા જેવા દાનવીરોએ દાનગંગા વહેતી રાખી.

સૌરાષ્ટ્રના કવિઓ અને સાહિત્યકારોએ શબ્દોની દુનિયામાં પણ અનુપમ સૌરભ પ્રસરાવી છે. કારણ અહિંની સંસ્કૃતિના પાયામાં પણ રસ અને માધુર્ય ભર્યા પડ્યા છે. એના રાસ, ગરબા, ભજનો, દુહાઓ, સોરઠી લોક કથાઓ, જસમા-ઓડણ, શેણી-વિભાણુંદ, હાજી કાસમની વિજળી એ બધી કથાઓ પ્રેમ અને પુરુષાર્થથી સભર છે. પદ્યના પારણા હિંચોળી સર્જનક્ષેત્રે નવા તેજ રેલાવનાર કવિ કાન્તથી માંડી કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી અને પ્રહલાદ પારેખ સુધીની એ અખંડ કાવ્યધારા સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિના અમૃતપાન કરાવતી ચિરકાળ વહ્યાં કરશે. લોક સંગીત અને નૃત્ય પદ્ધતિઓ માટે રાસ-મંડળીઓને અનંતરાય પટ્ટણીએ સાડે ઉત્તેજન આપ્યું હતું. સાંગાણીના ઠાકોર સાહેબના પિતામહ તેમાં હુશિયાર હતા.

સૌરાષ્ટ્રમાં એક એકથી ચડીયાતા કલાપ્રેમી રાજવીઓ થયાં. રાજ્યનાં આદર્શ ધર્મગુરુઓએ પણ અહિંથી જ આધ્યાત્મિકતાની

જ્યોતને ભારતભરમાં પ્રસરાવી, રેલાવી અને આ ધરતીના ગૌરવને ઉજાળવામાં ભારેભાર નિમિત્ત બન્યા છે. એટલે સૌરાષ્ટ્રને પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઇતિહાસના સંગમસ્થાન તરીકે વર્ણવીએ તો જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

બાલશિક્ષણ અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની ભેટ આપનાર ગુરુવર્યોમાં ગિજુભાઈ બધેકા, તારાબેન મોડક, નાગરદાસ મુળજી ધ્રુવ અને અમરેલીના કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરજશંકર ભટ્ટ વિગેરે એ સૌનો ફાળો આ દિશામાં નાનોસૂનો નથી.

સૌરાષ્ટ્રની ભૌગોલિક સીમા બદલાતી રહી છે પણ તેની સાંસ્કૃતિક વિશિષ્ટતા અને અસ્મિતા ગંગાના પ્રવાહની માફક નિરંતર વહેતા જ રહ્યાં છે, તેના રૂપ અને રંગ સમયે સમયે બદલાયા હોવા છતાં આ પ્રદેશની બહાદુરી અને બિરાદરીએ ઇતિહાસના ઠીક ઠીક પાનાઓ રોક્યા છે.

મહાભારતમાં આ પ્રદેશનો ઉલ્લેખ સૌરાષ્ટ્ર તરીકે થયો છે, વીસમી સદીના આરંભમાં તે કાઠિયાવાડને નામે પ્રચલિત થયો છે. બ્રિટીશ શાસન સામે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી તે વેળાએ તેને વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટસ પણ કહેવામાં આવ્યો છે.

ઇતિહાસના પટ ઉપર ગુજરાત સમા ભૌગોલિક સીમાનો નિર્દેશ કરતા શબ્દનું સર્જન પણ થયું ન હતું ત્યારે પણ સૌરાષ્ટ્ર સૌની જીભે રહ્યો છે. સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ અને સંસ્કાર, સૌંદર્ય અને સૌષ્ઠવને નજરમાં રાખી તેને કોઈ સમયે આનર્ત કે અનુપ, તો કોઈ વખત લાટ પ્રદેશ તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યો છે. રંગપર, લોથલ, વસઈ વિગેરે સ્થળેથી હરપ્પાની સંસ્કૃતિ જેવા અવશેષો મળી આવ્યા છે. જે અહિંની પ્રાચીનતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

સૌંદર્ય તો ભારતની ધરતીમાં ઠેર ઠેર પડ્યું છે પણ સૌંદર્યની સાથે સંસ્કાર, સરસ્વતિ અને સૌષ્ઠવનું સંમિલન માત્ર સૌરાષ્ટ્રમાં જ સભર પડ્યું છે. આંખ ભરી ભરીને જોવા ગમે તેવા સૌંદર્ય ધામોની હારમાળા અહિં છે. સ્થાપત્ય કલાને જીવંત રાખનારા પાલીતાણુના જૈન મંદિરો હજાર વર્ષથી પણ જૂના હશે-ધૂમલી પાસેથી મળી આવેલા તામ્રપત્રો પણ ઘણા જૂના જમાનાની યાદ આપે છે.

ગિરનાર કે શત્રુંજય, બરડો કે તળાજના નાના મોટા પર્વતો ઇતિહાસકારોની સંશોધનની ભૂખ ભાંગે છે તો વળી ધર્મ વાંછુઓની આધ્યાત્મિક ધર્મ ભાવનાને સંતોષે છે-પોષે છે.

તેની ભાદર અને શેત્રુંજી, નાગમતિ અને રંગમતિ, મચ્છુ અને કાળુભાર સમી નદીઓ પ્રમાણમાં નાનકડી હોવા છતાં તેના કાંઠે કાંઠે શૌર્યકથાઓ અને પ્રેમકથાઓ પૂરબહારમાં ફાલીકુલી છે. સૌરાષ્ટ્રની નદીઓ આજે સુકી પડેલી ઉપજાવ ધરતીને નંદનવન બનાવવા નથાઈ રહી છે. અહિંનો સાગરકાંઠો પણ બેનમૂન છે.

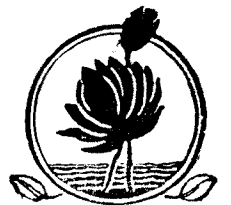
આ ધરતીને સુરાષ્ટ્રના નામે પણ નવાજવામાં આવી છે. તેના કારણમાં માનવજીવનમાં જોવા મળતાં તમામ સદ્ગુણોનું તેમાં સંમીલન થયું છે. સૌરાષ્ટ્રના માન અને આદર તો કહેવતશા છે. વિદ્યા અને ધર્મની ખોજમાં નીકળેલો ચીની મુસાફર હ્યુ-એન-સંગ પણ સૌરાષ્ટ્રના વલ્લભીપૂરના વૈભવ અને સંસ્કાર જોઈને પ્રભાવીત બન્યો હતો.

સૌરાષ્ટ્રના વીરપુરૂષોની ગાથાઓએ તો જગતના લોકોને પ્રેરણા પૂરી પાડી છે. સોમનાથ જ્યોતિર્લીંગની રક્ષા કાળે રજપૂતોએ ખેલેલા કેસરીયાજંગ, શત્રુંજય પર્વતના જૈન તીર્થના રક્ષણ અર્થે મુસ્લીમ આદશાહોના આક્રમણ સમયે ખમીરવંતી બારોટકોમના મીઠાજળધા સંખ્યાબંધ નવલોહીયા યુવાનોએ લીલુડા માથા ધરી દીધા એ અપૂર્વ વીરતાનું તેજસ્વી પ્રકરણ જૈન સમાજના ઇતિહાસમાં આજપણ કંડારાયેલું મોજૂદ છે, વાટબૂલ્યા વટેમાર્ગીઓને બાણ્યા પારખ્યા વિના મોંઘેરા મહેમાન બનાવનારા કચ્છના લોકો, સ્વમાન, સ્વત્વરક્ષા અને સ્વાતંત્ર્યતા ખાતર જીવનને હોડમાં મૂકી જંગ ખેડનારા મીયાણા અને મેર લોકો, નેક-ટેક ખાતર ન્યોછાવરી કરનારા વાઘેર અને કાઠીકોમના મરજીવાઓ, જોગીદાસ ખુમાણ અને અભા સોરઠીયાના પરાક્રમો, પ્રજાની સંસ્કારિતા, સમ્યાઈ અને ધર્મભાવનાને હરધડીયે સબ્બગ રાખનારા સંતો અને ભટ્ટો, આધ્યાત્મિકતાની ચીનગારી આપનારા મુનિવર્યો અને સિદ્ધપુરૂષો સૌરાષ્ટ્રમાં સર્જ્યા હોવા છતાં, આ ધરતીનું ધાવણ ખાવીને અહિં જ ઉછર્યા હોવા છતાં સમસ્ત દેશના ગૌરવસમા બનીને રહ્યાં છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ માટે લેખ લેનારા વઢવાણના સ્વ-કુલચંદલાઈ અને શિવાનંદ, રાજકોટમાં પુરૂષોત્તમ ગાંધી વિ.ને ગણાવી શકાય.

માત્ર ઇતિહાસ અને ભૂતકાળની ગાથાઓની મુડીમાં રાચનારો આ પ્રદેશ નથી-આ પ્રદેશની અસ્મિતાના મુળ ભલે ઊંડા ઉતર્યા હોય છતાં વર્તમાનના વહેણ સાથે પણ તે તાલબદ્ધ કદમ મીલાવતું રહ્યું છે.

અહિંની કલાકારીગિરિ અને હસ્તકૌશલ્ય, ગૂંથણ અને ભરત કામ દુનિયાભરની બજારમાં આકર્ષણ જમાવવા લાગ્યા છે. અહિના કારીગરોની આંગળીઓમાં કળા વણાઈ ગઈ છે. હાથઉદ્યોગ અને ગૃહઉદ્યોગ માટે જાણીતા આ પ્રદેશમાં આજે સીમેન્ટ અને સોડા, મશીનો અને એન્જીનોના કારખાનાઓ ધમધમી રહ્યાં છે.

આપણું પશુધન—

ભારતવર્ષની અને ખાસ કરીને સૌરાષ્ટ્રની આતિથ્ય પ્રિય પ્રજાની સંસ્કૃતિનું એ એક લક્ષણ છે કે પોતાના કુટુંબમાં તેઓ પ્રાણી અને પક્ષીઓને પણ ગણતા. સૌરાષ્ટ્રનાં ઘોડાં રાજસ્થાનના ક્ષત્રિયો, મહારાષ્ટ્રના સરદારો, રહેસૂરના સુલતાનો વગેરે ખરીદતા તે જાણીતી વાત છે. પશુ એ ઘણાના જીવનનું અનિવાર્ય અંગ હતું. જેમને કેઈ સ્થાયી રહેઠાણ ન હોય તેની ભટકતી જાતિઓ સંખ્યાબંધ પશુઓ રાખતાં. બકરાબાદની ભેંસ, ચોરબી અને વઢિયાર પંથકની ગાય, પોરબંદરનાં ઘેટાં, કચ્છ સરહદના ઘોડા, કંઠાળ પ્રદેશનાં બકરાં પ્રખ્યાત છે. રણકાંઠાના ખરગધ નામે ઓળખાતાં જંગલી ગધેડાં પશુ વિશેષ તરીકે અભ્યાસ યોગ્ય છે. પહેલાં લગભગ દરેક ગામે ગૌચર, વાડી કે બીડ હતાં. પહેલાં કેઈ પાસે સો સો માથાનું પશુધન હોય તે નવાઈ નહોતી. આ અર્ધા જ સૈકા પૂર્વેની વાત થઈ. તે છતાં ભારતમાં પ્રમાણમાં પશુધન ઓછું હતું, અને આજે તો તેથીયે ઓછું છે. ભારતના અર્થકારણમાં પશુનું એટલું મહત્વ હતું કે અંગ્રેજ વેલ્થ શપ્દ માટે યોજેલ પશુના જથ્થા માટે વપરાતો શપ્દ છે તેજ છે. પોરબંદરથી આફ્રિકા ધી જતું તેમ વેરાવળ અને બકરાબાદથી પણ ધી ચઢતું. વસતીના વધારા સાથે પશુધન વધવું જોઈતું હતું તેને બદલે તે આજે માત્ર પાંચમા ભાગનું રહ્યું છે. અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલિયા પોતાની દૂધની પેદાશો પરદેશ મોકલે છે ત્યારે જે પ્રદેશમાં તેમના કરતાં વહેલું પશુપાલન જાણવામાં હતું ત્યાં તેનો હાસ થઈ રહ્યો છે. ભૂગોળનાં વિજ્ઞાનની નજરે જોતાં તો સૌરાષ્ટ્રમાં પશુપાલનનો ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી જેટલો જ બદકે તેથીયે વધારે વિકસાવી શકાયો હોત. આ વાક્ય સાબિતપ્રાય છે. સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિનો મોટો ભાગ સપાટ મેદાન છે. ત્યાં ઘાસ પુષ્કળ ઊગે છે. તેના ઉપર તે ખાઈને જીવનાર વધારે રહી શકે, તે દેખીતું છે. ઘણાં ગામમાં ગૌચરો ગામતળમાં કે સીમતળમાં ભેળવી દેવાયાં છે. જ્યારે બીજા દેશો દૂધમાંથી દિવાલના રંગો, માખણ, પનીર, ચોધુર્ત, કુમિસ, કેફીર, મતજુન, વગેરે બનાવી બહાર વેચે છે તેને બદલે આપણે ત્યાં તો પશુધનની નિકાસ કે હાસને કારણે ચોખ્ખાં દૂધ ધી તો

બાજુ ઉપર રહ્યાં, પણ પૂરતી છાશ પણ પામતાં નથી. આ આખી પરિસ્થિતિનો આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ વિચાર થવો જોઈએ, અને ગૌશાળા જેવી “નફો નહીં ખોટ નહીં” પાંજરાપોળોનો પુનરુદ્ધાર કરી તેને આર્થિક રીતે સફર બનાવી તેનો વિકાસ અને વિસ્તાર કરવો જોઈએ. બકરાં, ઘેટાં, ગાય, બળદ, ગધેડાં, ખચ્ચર, ભેંસ, ઘોડાં એ સર્વ તો ગૃહોપયોગી આર્થિક જનવરની વાત થઈ પણ તે સિવાયનાં ખીજાં જનવરો પણ છે.

ગરવો ગ્રામ પ્રદેશ—

આજે ગામડાંઓ વિશે લખવું તે કબર ઉપરના શિલાલેખ જેવું છે. જ્યારથી શહેરમાં ઉદ્યોગો વધવા માંડ્યા અને ખેતીનો હાસ થવા લાગ્યો ત્યારથી ગામડાં ભાંગવા લાગ્યાં છે. જે વાત બૂલાઈ ગઈ કે ભારતનું ખર્ચ જીવન ગામડામાં હતું, ભારતનું આર્થિક હૃદય તે ગામડું હતું, ભારતની સંસ્કૃતિનો સ્થાયી નિવાસ ગામડાંમાં હતો. અંગ્રેજોના લગભગ સો વરસના કારભારે ગામડાં ભાંગ્યા તેથી વધારે સંખ્યાનાં ગામડાં છેલ્લાં પચીસ વરસમાં ભાંગ્યાં છે. વિશેષ ખેડકારક તો એ છે કે અમેરિકા અને બ્રિટન જેવા દેશોને તેમની સૈકાઓની ભૂલ સમજાઈ છે અને તેઓ હવે ગામડાં તરફ વળવા લાગ્યા છે ત્યારે આપણે વિચારથી નહીં તો આચારથી ગામડાંને અનેક રીતે ભાંગી રહ્યા છીએ. ગામડાંનો ઉદ્ધાર તેને શહેર જેવું બનાવ્યાથી નહીં થાય. તેનો ખરો ઉદ્ધાર તો તેની અર્થ વ્યવસ્થા અને સમાજ વ્યવસ્થામાં જૂનાં લક્ષણો સાચવી રાખી નવો પ્રાણ પૂરવાથી થશે. બંગાળમાં રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે અને સૌરાષ્ટ્રમાં ઝવેરચંદ મેઘાણીએ ગામડાંના પુનરુદ્ધાર માટે પોકારો કરેલા તે ઉપર કોઈએ ધ્યાન આપ્યું નથી. આજે સરકાર પણ ગામડાં માટે કાંઈક કરવા માગે છે છે. તે માટે ખાતાંઓ શરૂ થયાં છે, માણસો નીમાયાં છે, પણ બે અંતરાયો છે. એક તો વાસ્તવિક દૃષ્ટિનો અભાવ અને લાયક કાર્ય કર મેળવવાની મુશ્કેલી.

ઉદ્યોગો અને સ્થાનિક વ્યવસાયો—

સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રમાણમાં સૌથી વધારે ઉદ્યોગો પોરબંદરમાં છે. સૌથી મોટું અને જૂનું કારખાનું સીમેન્ટનું પણ ત્યાં આવેલું છે. સૌથી વધારે ફાલેડો ઉદ્યોગ વણાટની મિલોનો છે. ઉદ્યોગોનો વિચાર કરતાં કયા ઉદ્યોગો વધ્યા તે જાણવાની જરૂર જેટલી જ જરૂર કયા ઉદ્યોગો નાશ પામ્યા તે જાણવાની છે. વઢવાણમાં સાણુ અને કાચ બનતા. આ બન્ને વસ્તુની વપરાશ વધી છે છતાં વઢવાણમાંથી તે ઉદ્યોગો

નાશ પામ્યા છે. જો કે વઢવાણના જૂના દડા જેવા સાબુઓ ખારા પાણીમાં પણ કામ આપતા હતા. ઉમરાળા પાસેનાં એક ગામડાંનો લુહાર તાળાં-ચાવી બનાવતો, આજે તે જોવા મળતાં નથી; તેવી જ રીતે પ્રભાસપાટણમાં પણ તાળાં બનતાં પણ ત્યાંના હુન્નર પણ વિકસ્યો દેખાતો નથી. આ તાળાં વિદાયતી લેય કી જેવાં પણ બનતાં. આજે જ્યારે મોટાં શહેરોમાં તેની માંગ વધી છે ત્યારે તે પાટણમાં બનાવાનો પ્રયોગ કરવા જેવો છે. મહુવામાં લાકડાંનાં અને હાથી દાંતનાં રમકડાં બનતાં. આજે તેવી ચીજો મહુવામાં બને છે પણ તેમાં વિકાસ ઓછો છે. કુંડલામાં ગરમ ધાબળા અને લોઢાના કાંટા બને છે, તે બન્નેમાં સારો વિકાસ થયો છે. તે ઉપરાંત લોઢાના ખાટલા પણ બનાવાય છે. પોરબંદર પાસેના છાયાના ધાબળા અને ગરમ કાપડ સૌરાષ્ટ્રભરમાં વપરાતું. બગસરાના ચોક્ષણ, પછેડી અને ફેંટા પણ સૌરાષ્ટ્રભરમાં વપરાતા તેમજ બીજે પણ જતા. કચ્છ, લીંબડી અને જામનગરમાં સૂડીઓ બનતી, આજે પણ જામનગરમાં બને છે પણ મર્યાદિત પ્રમાણમાં. જામનગરમાં ગરમ કાપડની મિલ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં તે એક જ છે. તે ઉપરાંત બટન, કડી, સાંકળ, નકુચા વગેરે નાની નાની ચીજોનાં કારખાના ત્યાં ઘણાં છે. જામનગર મીઠાઈ માટે પ્રખ્યાત હતું અને છે. ત્યાં બાંધણીનો હુન્નર પણ ખૂબ વિકાસ પામ્યો હતો. જૂનાગઢનો એક સુતાર બામ્બુ (વાંસ)નું ફર્નિચર બહુ સાફ બનાવતો, આજે તે જૂનાગઢમાં નથી. અમરેલીમાં રૂપાનાં વાસણો બહુ ઘાટહાર બનતાં, રાજકોટમાં લોખંડનો માલ બનાવવાનાં કારખાનાંઓ છે, પણ ભૌગોલિક રીતે તે ઉદ્યોગ કરતાં વ્યાપારની પીઠ તરીકે વધારે યોગ્ય છે સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણે સ્થળે હાથશાળો હતી અને તેમાં હીરકેરી ધોતીયાં અને ખેચ બનતા. બેશક તેમાં કાચો માલ વિદેશનો વપરાતો પણ પહેલા વિશ્વયુદ્ધ સુધીમાં તો તે બધી નાશ પામી હતી.

પ્રચલિત ધાર્મિક સંપ્રદાયો—

ભારતવર્ષનો જૂનો ધર્મ તે આર્ય ધર્મ નામે ઓળખી શકાય. તેના ત્રણ સ્વતંત્ર ફાંટા. (૧) શ્રૌત, સ્માર્ત, વૈદિક ધર્મ. (૨) જૈન ધર્મ અને (૩) બૌદ્ધ ધર્મ. તેમાંનો બૌદ્ધ ધર્મ લુપ્ત થયો છે. વૈદિક ધર્મના બે વિભાગ (૧) શૈવ સંપ્રદાય અને વૈષ્ણવ. તેમાં પછીથી મર્યાદા પુરુષોત્તર રામની પૂજા ઉમેરાઈ અને તેનાં મંદિરો થયાં. નવમા સદી પછી ઇસ્લામ ધર્મ અત્રે આવ્યો, અને મિશ્ર સંપ્રદાયો પણ રચાયા.

પંચાયતી રાજ્યની સ્થાપના અને અવલોકન—

ભારતમાં થઈ ગયેલાં અનેક રાજ્યોમાં, મહાજન પ્રજાલિ હતી. લોકો ઉપરનું શાસન દ્વિવિધ હતું, એક રાજ્યનું અને બીજું જ્ઞાતિના પટેલનું. રાજા અને અમલદારોનું કામ રક્ષણ અને કર ઉઘરાવવાનું રહેતું અને બીજી રીતે રાજ્યનો હસ્તક્ષેપ ઓછો હતો. ગામડાનો બીજો બધો વહીવટ ચોરામાં બેસીને પંચાયતી કરતા. તેજ પ્રધાને અભિનવ સ્વરૂપ અપાયું જે પંચાયતી રાજ્ય.

ભાવિ ઉદ્યોગ-વિકાસની શક્યતાઓ—

સૌરાષ્ટ્રમાં ભૂતકાળમાં કયા ઉદ્યોગો પાંગર્યા હતા, શા કારણે પાંગર્યા હતા તેનો અભ્યાસ કરીને આજે જે જે વસ્તુની માંગ વધતી જતી હોય, તે પૈકી જે સૌરાષ્ટ્રમાં સુલભ હોય તેવા ઉદ્યોગોને જો સ્થાપવામાં કે વિકસાવવામાં આવે અને તે પ્રશ્નને સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રના આર્થિક સંયોજનના સંદર્ભમાં જોવાવો જોઈએ. પ્રથમ વાત એ કે જે બનાવટનો કાચો માલ સ્થાનિક મજૂરીથી મેળવી શકાય તેને પ્રાધાન્ય અપાવું જોઈએ. સૌરાષ્ટ્રમાં ખનિજ સંપત્તિ છે અને તેની મોજણી પણ થનાર છે. તે ખનિજ સંપત્તિને બહાર લાવવી જોઈએ બીજું સૌરાષ્ટ્રને વિશાળ સાગર કાંઠો છે. જામનગર પાસે મોતી પાકે છે. પણ સાગરનો આપણે જોઈએ તેવો ઉપયોગ કર્યો નથી. દરેક ગામડું પોતાના સાગર કિનારે ઘસડાઈ આવતાં દોલતનો પૂરો ઉપયોગ કરતું થવું જોઈએ. ત્રીજું હવે જ્યારે અવમૂલ્યન થયું છે ત્યારે પરદેશમાં કદર થાય તેવા માલનું ઉત્પાદન વધવું જોઈએ. ઉપર સ્થળ સ્થળની આર્થિક સમતુલાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેનો અર્થ એ કે જ્યાં ઘઉં વવાતા હોય ત્યાં મગફળી વાવવી તે સમતુલાને જોખમાવનારી રસમ છે.

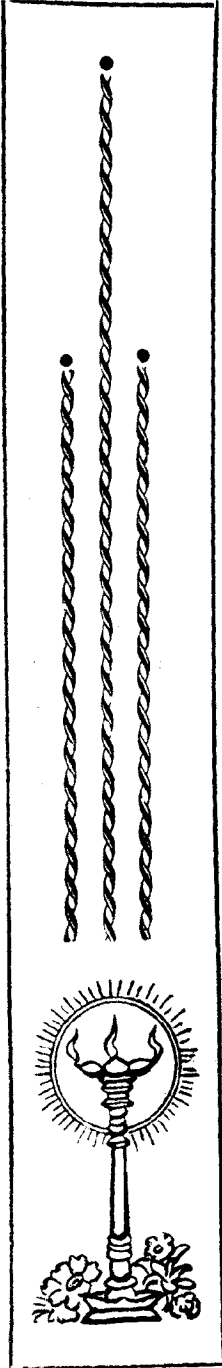
સૌરાષ્ટ્રમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધન—

ગુજરાતના વિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક સ્વ. ત્રિભોવનદાસ કલ્યાણદાસ ગજજરે રાજકોટમાં ટેકનો-કેમિકલ લેબોરેટરી નામે શિક્ષણ સંસ્થા ચલાવી હતી, તેમાં અંડુ કાર્મસીવાળા જુગતરામ વૈદ્ય અને અમરેલીના કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરજશંકર ભટ્ટે તાલીમ લીધી હતી. તેનીયે પૂર્વે દેશી ભસ્મેનું શાસ્ત્રીય અને વૈજ્ઞાનિક ઉત્પાદન કરવા માટે અંડુ ભટ્ટજીએ ગયા સૈકામાં રસશાળા સ્થાપી હતી.

રાજ્ય માર્ગો અને વાહન વ્યવહારની સગવડો—

ભારતના લોકોમાંથી ઘણા જીવનમાં એકાદ યાત્રા કરવાનો આગ્રહ રાખતા, તેથી થોડાએક સળંગ રસ્તાઓ પણ હશે જ એમ માનવાને કારણ છે કે પ્રાચીન કાળમાં મથુરાને દ્વારકા સુધી જોડતો અને

ખીજે દ્વારકાને હસ્તિનાપુર સાથે જોડતો માર્ગ હતો. પ્રાચીન કાળમાં રાજમાર્ગો હશે તેમ માનવાને ખીજું કારણ વસ્તીથી દૂર આવેલ પ્રાચીન વાવ-કુવાઓ છે. કવિ ન્હાનાલાલે એકવાર કહેલું કે પહેલાં અમદાવાદથી મુંબઈ જતાં ભાવનગર માર્ગમાં આવતું અને હવે (રેલરસ્તે) ભાવનગરથી મુંબઈ જતાં અમદાવાદ રસ્તામાં આવે છે. વોકરના સેટલમેન્ટ પછી અંગ્રેજી કોઠીઓને સાંકળતાં ટૂંક રોડ કરવામાં આવ્યા હતા. એક રસ્તો ઘોઘાથી અમદાવાદ જતો. એક માર્ગ ઝાલાવાડમાંથી ઉત્તર ગુજરાતમાં થઈને માળવે જતો. અંગ્રેજ સરકારના વખતમાં વીસમી સદીના બે દાયકા પછી મોટરમાં વપરાતાં પેટ્રોલ ઉપર બે આના વધારાની જકાત નાખી તેમાંથી પાકા રસ્તા બાંધવા-બંધાવવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી તેવા રસ્તાઓ વધ્યા છે, તેથી આજે સૌરાષ્ટ્રને એક છેડેથી ખીજે છેડે માણસ પોતાના વાહનમાં સહેલાઈથી જઈ શકે છે. વાહન વ્યવહારમાં હજી સુધી તો રેલ્વે મુખ્ય છે. પણ સ્ટીમ લોન્ચ કે નાની સ્ટીમર દ્વારા ટૂંકી દરિયાઈ મુસાફરી ખાસ કરીને બન્ને અખાતોના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી કરવામાં આવે તે જરૂરનું છે. સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ દ્વારા તેને રેલ્વે કે પ્લેન જોડે સાંકળી શકાય. રેલ્વેમાં પણ રાજકોટ અને જસ-હજી લાઈન હજી અભરાઈ ઉપર છે, ભાવનગર તારાપોર થઈ નથી, રાજકોટ સોજિત્રા માટે વાતો જ ચાલે છે ત્યાં પછી જામનગર-આમરણ-મોરબીને તો સ્વપ્નવત્ જ ગણવી જોઈએ.

વ્યાયામ પ્રવૃત્તિનો વિકાસ—

વ્યાયામ પ્રવૃત્તિની શરૂઆત મહુવામાં ત્યાંના ડોક્ટર પુરુષોત્તમ વિનાયક કાણેએ સને ૧૯૦૬-૧૦ની આસપાસ શરૂ કરેલી તે ત્રણેક વરસ ચાલી બંધ પડેલી. પછી પોરબંદરમાં બહાઉદ્દીન કોલેજમાં ભણેલ એક ગ્રેજ્યુએટ શિક્ષક સી. એલ. માંકડે કરેલી. જુનાગઢમાં મહલો રાજ્ય તરફથી રાખવામાં આવતા. ભાવનગરમાં દક્ષિણામૂર્તિએ શરૂ કરેલ અને આજે સરદાર પૃથ્વીસિંહ નામે જાણીતા સ્વામીરાવે મોતીબાગમાં અખાડો ખોલ્યો અને બહાઉદ્દીનભાઈ શેખે તે ચાલુ રાખ્યો.

આચાર્યો, અધ્યાપકો અને કેળવણીના જ્યોતિર્ધરો—

અહિંના તેજસ્વી અધ્યાપકોમાં જમશેદજી ઉનવાળા, પ્રિ. ગનિમન, પ્રિ. સ્કોટ, પ્રો. કાવસજી સંજના, પ્રો. ગંભીર, પ્રો. બરજેરજી, પ્રો. જેડીસનદાસ જેઠાભાઈ કણિયા, પ્રો. ડી. પી. ત્રિવેદી, પ્રો. નરસેશંકર પ્રાણજીવન દવે, પ્રો. વિઠલરાય મહિપતરાય મહેતા,

પ્રિ. તેજુમલ કરમચંદ શહાની, પ્રો. અને પ્રિ. ડો. રમણલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક, પ્રો. નરીમાન ઇન્છાપોરીઆ, પ્રો. રવિશંકર મહાશંકર જોષી, પ્રો. અને પ્રિ. ઇન્દુકાન્ત વિ. ત્રિવેદી, પ્રો. અને પ્રિ. નાદિરશા ભટ્ટાચાર્ય, પ્રો. ડો. પ્રતાપરાય મોદી, પ્રિ. શાપુરશા હોડીવાલા, પ્રો. મહાદેવ મલ્હાર જોષી, પ્રો. ગણપત સદાશિવ, પ્રો. નારાયણ બલવંત, પ્રો. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ, પ્રો. સુન્દરજી ગો. ખેટાર્, પ્રો. ખીમચંદ આંપશી શાહ, પ્રો. હનુમંત બાલાજી ભીડે, વગેરેની અનન્ય સેવાએ શિક્ષણક્ષેત્રમાં નવી ભાત પાડી છે.

ઉપરાંત આચાર્યો તરીકે ઘણી જ યશસ્વી કારકીર્દિ પૂરી કરનારાઓમાં આશારામ દલીચંદ દેસાઈ, કાશીરામ સેવકરામ (મોરખી), દોરાબજી એદલજી ગીમી (મહાત્મા ગાંધી પણુ આમના પાસે ભણેલા) ૧૯૨૩ સુધી તેઓ હયાત હતા અને લેર્મીંગ્ટન રોડ ઉપર રહેતા હતા. તેમણે માણસની ભાષા કેમ ઉત્પન્ન થઈ તે વિષે પુસ્તિકા લખેલી છે.

ઉપરાંત મહેતાજીઓમાં દલપતરામ પોપટલાલ જોશી, બદલજી ત્રીકમજી ગાંધી, દેવશંકર વૈકુંઠજી ભટ્ટ, સ્વ. વિકુલદાસ ખીમજી પટેલ વિગેરે મુખ્ય હતા.

સાંસ્કૃતિક અને શૌક્ષણિક, આર્થિક અને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે આગળ રહેતું આવેલું સૌરાષ્ટ્ર રાજકીય ક્ષેત્રે પણ એવું જ આગવું રહ્યું છે. સ્વરાજ્ય આવ્યા પછી રાજકીય ક્ષેત્રે સૌરાષ્ટ્રે પાડેલી પ્રણાલિકાઓ આજે પણ યાદગાર અને અનુકરણીય બની રહી છે.

વિજ્ઞાન આજે જ્યારે ઝડપથી કુચ કરી રહ્યું છે, પગે ચાલીને મુસાફરી કરનારો માણસ હવાઈ વાહન દ્વારા ચંદ્રમા સુધી પહોંચવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે, દેશકાળ બદલાતો જાય છે ત્યારે આ ધરતીના જૂના મૂલ્યો, જૂની પ્રણાલિકાઓ, જૂની રાખરખવાટ, જન-ફેસાની કરીને કુરબાનીને વરેલા વીરપુરુષોના ખાંભી પાળીયાઓ, તેની પાછળની શૌર્યકથાઓ એ બધું આજે જો અંતઃસ્થ નહિ થાય તો કેટલીક વાતો ભૂલાતી જવાની અને જેમાંથી આપણને નૂતન દષ્ટિ, નવી ચેતના અને સ્ફુર્તિ, નૂતન પ્રેરણા અને ઉજ્જવળ જીવનની ઢેરી મળી આવે છે તેવા તેજસ્વી વ્યક્તિત્વની નોંધમાંથી ભવિષ્યની પેઢીને કાંઈપણ ઉપયોગી બનશે તો અમે અમારી આ મહેનત સાર્થક ગણીશું એમ માનીને આ દિશામાં એક પછી એક કદમ માંડ્યા છે.

સાહિત્ય ક્ષેત્રે અમારા આ ત્રીજા પ્રસ્થાનમાં મિત્રો અને શુભેચ્છકોની હું તો હોય જ, પણ અભણ્યા મુરખીઓએ પણ અમારો વાંસો થાબડી પ્રેતસાહક બળ આપ્યું છે, જે વિશાળ સમુદાયની

ઉત્કટ શુભ ભાવનાઓ વિના અમારું કામ આવા સંયોગોમાં આ સ્વરૂપે મૂકાયું ન હોય.

વ્યક્તિઓની પરિચયનોંધ સંબંધમાં અમારા આછા-પાતળા ખ્યાલ ઉપરથી અને અમને મળેલી માહિતિને આધારે નોંધ મૂકી છે- સંભવ છે કે અત્યંત પ્રસિદ્ધ એવી જૂઠા જૂઠા ક્ષેત્રની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓની નોંધ આ ગ્રંથમાં ન મૂકી શકાણી હોય તો અમારી વ્યક્તિની શક્તિ મર્યાદાને ધ્યાનમાં લઈ એવી બૂલ દરજૂબર કરશે. એકલે હાથે થતાં આ કામમાં અન્ય ક્ષતીઓ પણ રહી જવા પામી હશે ! વિદ્વાન અભ્યાસીઓ અસ્મિતાના સંશોધન અંગે વધુ માર્ગદર્શન આપશે તો અનુકુળતા થશે, આર્થિક રીતે બીજી કોઈ નવેસરથી હુકું મળે અમારું એણું પ્રસ્થાન ગુજરાત સંદર્ભગ્રંથ પ્રગટ કરવાનો સુયોગ પરમતમા અમને આપશે ત્યારે આથી વધુ વિસ્તૃત રીતે, યોજનાબદ્ધ અને સુંદર શૈલીમાં બાકીની એ વિગતો ઉપર ધ્યાન દેવા પ્રયત્ન કરશું.

મંત્રણા અને સૂચનો માટે અમારું નિમંત્રણ ઉભું જ છે. પ્રકાશનને મોડું પ્રગટ થવા બદલ દિલગીર છીએ.

ભાવનગર
૨૬-૧-૬૮

નંદલાલ બી. દેવલુક
સંપાદક

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાણીયાદ સેવા સહકારી મંડળી લિ.

મુ. પાણીયાદ (લાલ)

(તાલુકો : ભાવનગર જિ. ભાવનગર)

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૬૮૪૨

સ્થાપના તારીખ : ૧૩-૧૨-૬૬

શેર ભંડોળ : રૂ. ૫૦૦-૦૦.

સભ્ય સંખ્યા : ૭૬

અનામત ફંડ : ૭૧-૦૦

ખેડૂત : ૭૨

બીન ખેડૂત : ૪

મંડળીની હમણું જ નોંધણી થયેલ છે છતાં ધીરાણની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી ટૂંકી મુદ્દત, માલ તારણ, ઉભડ ધીરાણ અને ભંડાર વિભાગ ટૂંક સમયમાં શરૂ કરેલ છે.

રહીમભાઈ મુસાણી
મંત્રી

વેલ્લ મેરામભાઈ
પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનું દર્શન

નાનુભાઈ કુધરેભાયા

સંસ્કૃતિની 'ભદ્ર સંસ્કૃતિ' અને 'સંત સંસ્કૃતિ' એવી બે પરંપરાઓ ઉપરાંત 'લોક સંસ્કૃતિ' પણ એની ત્રીજી પરંપરા છે. સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ તરીકે જે ચીજને ઓળખાવાય છે તેનું મહદ્સ્વરૂપ આ લોકસંસ્કૃતિની પરંપરાનું છે. આપણે અહીં સૌરાષ્ટ્રની આ લોકસંસ્કૃતિની પ્રાચીનતા જાણવાનાં પ્રયાસ કરીએ છીએ.

લોકશબ્દનું પુરાતનપણું—

લોક શબ્દનાં મૂળ છેક વેદોમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. * અગ્નિવેદમાં 'દેહિલોકમ' શબ્દ જોવા મળે છે. એ જ વેદના પ્રસિદ્ધ પુરુષ સુક્તમાં—

પદ્મ્યાં ભૂમિર્દિશઃ ઓત્રાત્તથા લોકાં અકલ્પયન્ ।

આમ લોક શબ્દને એણે જીવ અને સ્થાન બંને અર્થમાં વાપરેલ છે.

જૈમિનિય ઉપનિષદ બ્રાહ્મણમાં—

વદુઃ વગદિતો વા અયં વદુતો લોકઃ ।

લોક અનેક પ્રકારે ફેલાયેલ છે. દરેક વસ્તુમાં એ વ્યાપ્ત છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાએ 'લોક' અને 'લોક સંબંધ' શબ્દો વાપર્યા છે.

અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ ।

તેથી લોકમાં અને વેદમાં હું પુરુષોત્તમ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છું.

લોકસંપ્રદયમેવાપિ સંવચ્ચન્કર્તુમર્હસિ ।

આમ આપણે ત્યાં છેક જૂના કાળથી 'વેદ પરિપાટી' અને લોક પરિપાટી એવી બે પરંપરાઓ ચાલી આવતી જોવા મળે છે.

* વધુ માટે જુઓ 'જોરમાના ગીતા'ની મારી પ્રસ્તાવના-પૂર્વબો. પ્રકાશક લોકસાહિત્ય સમિતિ, અમદાવાદ.

આ બે પરંપરા વચ્ચે અંતર એ મનાતું કે વેદમાં જે સ્પષ્ટતઃ ન હોય તેવું જે કંઈ લોકમાં હોય, અથવા જે વેદમાં હોય તેનાથી વિશેષ જે કંઈ લોકમાં હોય તે બધું 'લોક પરિપાટી'નું મનાતું.

સંસ્કૃતિ એટલે શું ?

'સંસ્કૃતિ' એ સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દ છે. કુ ધાતુને ભ્રમ ઉપસર્ગ અને ક્તિવ પ્રત્યય લાગીને એ શબ્દ બનેલો છે. સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા એ એક વસ્તુ નથી સંસ્કૃતિ આંતર વિષય છે જ્યારે સભ્યતા એ બાહ્ય વિષય છે. આફ્રિકાનો આદિવાસી કોટ-પાટલુન પહેરી શકે છે, યુરોપીય ઠબના બંગલામાં રહી શકે છે, ચંત્રોત્તું સંચાલન પણ કરી શકે છે; તેમ છતાં તેનો સાંસ્કૃતિક સ્તર અંગ્રેજ પ્રજા જેવો હશે એમ કહી શકાશે નહિ. ધોતી ધારણ કરી, પાટલા પર બેસીને શાકાહારી ભોજન લેવાથી કે પર્ણકુટિમાં નિવાસ કરવા માત્રથી કોઈને ભારતીય સંસ્કૃતિનો રંગ ચઢી ગયો છે એવું કહી શકાય નહિ. કારણ કે આ બધી બાહ્ય વસ્તુ છે. તેને અંગ્રેજ કે ભારતીય સભ્યતા તરીકે ઓળખાવી શકીશું, પરંતુ તેને અંગ્રેજ કે ભારતીય સંસ્કૃતિનું નામ આપી શકીશું નહિ.

સંસ્કૃતિનો સંબંધ બાહ્ય આચરણ સાથે નહિ પણ સમાજની આંતરિક ભૂમિકા સાથે રહેલો હોય છે, અને બાહ્ય દેખાવને અપનાવવાના કારણે એવી આંતર ભૂમિકા આવી જવાનું કશું કારણ નથી. બહુકે તદ્દવાર ધારણ કરવાં સહેલાં છે, પણ તે ધારણ કરવાના કારણે કંઈ માણસમાં શૂરવીરતા આવી જતી નથી તેમ કોઈ સભ્યતા સ્વીકારી લેવાથી એની સંસ્કૃતિ પણ અપનાવાઈ જાય છે એવું સર્વથા બનતું નથી.

ભારતીય સંસ્કૃતિનું સાતત્ય—

સંસ્કૃતિ એ માનવી માટેનું મોટું પ્રેરણા-બળ છે. કોઈ પણ માનવ પ્રજા જે કંઈ હોય તે તેની સંસ્કૃતિને આભારી હોય છે. કહે છે કે વિશ્વના પટ પર મિસર, યેબ્રીલોન, યુનાન, રોમ આદિ ૨૬ જેટલી મહાન સંસ્કૃતિઓ ઉદય પામીને અસ્ત થઈ ગઈ છે ત્યારે ભારતીય સંસ્કૃતિ એક માત્ર એવી છે કે જે અતિ પ્રાચીન હોવા સાથે અનેક આક્રમણો સામે જેમની તેમ ટકી રહેલ છે. આ સંસ્કૃતિ એટલી પ્રાચીન છે કે જે કાળે એ અહીં ઘેઘૂર વૃક્ષ જેવી હતી ત્યારે પૃથ્વી પરના બીજા દેશોમાં સંસ્કૃતિનો તો નહિ પણ જેને સભ્યતા કહી શકાય તેનો પણ જન્મ થયો ન હતો. આપણી સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ એ ભારતીય સંસ્કૃતિથી કોઈ અલગ સંસ્કૃતિ નથી. કોઈ મહાનદના કાંટા કે વિશાળ વટવૃક્ષની એક શાખા માફક એ ભારતીય લોક સંસ્કૃતિનું અભિન્ન અંગ રહેલી છે. હા, એટલું ખરું કે સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનું સ્વરૂપ સવિશેષ રૂપે લોક સંસ્કૃતિનું છે.

સંસ્કૃતિઓનું ઉગમ સ્થાન—

કહે છે કે પ્રાચીન કાળે જે સંસ્કૃતિઓ ઉદય પામી તે મહદ્ અંશે નદીઓના કિનારા પર જ જન્મી હતી. સહજ છે કે સુજલામ્ નદીઓને તીરે આવેલી સુક્લામ્ ધરતી પર વસવાથી માણસને ખેતી અને પશુપાલન જેવા પોતાના આદ્ય ઉદ્યોગો માટે વધુમાં વધુ સવલતો મળી રહેતી હોય. આથી જૂના વખતમાં નદી કિનારે જ મોટાં જનપદો વસતાં. પંજાબના પંચનદના પ્રદેશમાં આર્યો રહ્યા તેનું મુખ્ય કારણ આ જ હતું. તો શું સૌરાષ્ટ્રમાં એ કાળે કોઈ મોટી નદીઓ હતી? છેક વેદમાં સૌરાષ્ટ્રનો ઉલ્લેખ ઉદ્દગ્રજ એટલે ટાપુ તરીકે થયેલો જેવા મળે છે. જે મોટી નદીઓના મુખ વચ્ચેનો એ હેડટા

જેવો ટાપુ હતો. એની એક બાજુએ સિંધુ ઠલવાતી હતી, અને બીજી બાજુએ સરસ્વતી નામની નદી હતી એ નદી પણ હિમાલયમાંથી નીકળી રાજસ્થાન વીંધીને સૌરાષ્ટ્રની પૂર્વ બાજુએ આવીને સમુદ્રને મળતી હતી. સૌરાષ્ટ્ર ખેટ હોવાના ઉલ્લેખો તો જે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાના કથાનકોમાં પણ જોવા મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રની આદ્ય સંસ્કૃતિ—

આ ખેટ પર સૌ પ્રથમ જે સંસ્કૃતિ હતી તે આર્ય સંસ્કૃતિ નહોતી, પણ આજની ભાષામાં જેને આસુરી સંસ્કૃતિ કહીએ તેવા પ્રકારની સંસ્કૃતિ હતી. દસ્યુઓ એ અહીંના મૂળ વતનીઓ હતા. આ પ્રદેશનો ઉલ્લેખ પુરાણોમાં પણ છે. શિવપુરાણે ભારતમાંના બાર જ્યોતિર્લિંગોનો પરિચય આપ્યો છે તેમાં ‘સુરાષ્ટ્રે સોમનાથસ્ય’—એમ પ્રભાસ સ્થિત સોમનાથ ક્ષેત્રનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. શિવ પૂજા-લિંગ પૂજા એ આર્ય સંસ્કૃતિની દેણ નથી. એમ આજે વિદ્વાનો આને પુરાતત્ત્વવિદોએ સ્વીકારેલ છે. લિંગપૂજા એ અનાર્ય—દસ્યુ સંસ્કૃતિની ઉપલબ્ધિ છે. મહુવા પ્રાચીનકાળે માર્હિષમતી કહેવાતું અને ત્યાં અસુર-રાક્ષસ રહેતા હોવાનો તથા શ્રીકૃષ્ણે તેમની સાથે યુદ્ધ કર્યું હોવાનો ઉલ્લેખ જાણીતો છે. આપણે ત્યાં નાગ પંચમી અને નાગપૂજનનું મહત્ત્વ છે. આ પણ આર્યસંસ્કૃતિની પરંપરા નથી, પરંતુ આસુરી કે દ્રવિડિયન સંસ્કૃતિની જ પરંપરા છે. અમદાવાદ જીલ્લાના ખસ્તા ગામે ઘોઘાનું મંદિર એ નાગદેવતાનું મંદિર છે, કચ્છમાં ડુંગરની ટોચે આવેલું ભૂજગદેવનું, તેમજ તરણેતર નજીક આવેલ વાસુકીનાથનાં મંદિરો આ નાગ સંસ્કૃતિનાં પ્રતીકો છે. એ મંદિરો અને સૌરાષ્ટ્રમાં ચાલતી નાગપૂજા એમ બતાવી રહે છે કે એક કાળે સૌરાષ્ટ્રમાં નાગકૃષ્ણોનો પણ વાસ હતો. આ

નાગકૂળો પણ આર્યપ્રજા નહોતી એમ સિદ્ધ કરાયેલું છે.

સૌરાષ્ટ્ર : પાતાળ—

પુરાણમાં પાતાળ અને પાતાળનગરીનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. આ પાતાળનગરી અંગે જે સ્થાનોલ્લેખ ઉપલબ્ધ છે તે પરથી એવા અનુમાન પર આવવું જરાય મુશ્કેલ નથી કે આ સૌરાષ્ટ્ર દ્વીપ જ એક કાળે પાતાલ પ્રદેશ તરીકે ઓળખાતો હતો. મેગસ્થનીસે પોતાના લખાણોમાં પાતાળ નગરીનો સિંધુના મુખ આગળ ઉલ્લેખ કરેલો છે. કર્નોગહામે પણ આ તથ્યને સ્વીકારેલ છે. ટોલેમીએ પણ આ ટાપુના કિનારાના સિંધુ પાસેના પ્રારંભ સ્થળને પાતાળ તરીકે ઉલ્લેખેલ છે. એક ગ્રીક લેખક અગાકરથી ડીસ આ પાતાળ પ્રદેશને આફ્રિકન દેશો સાથે વેપારો સંબંધ હોવાનું પણ જણાવે છે. આ બધા પુરાવા પરથી સહજ રીતે અનુમાન થઈ શકે છે કે પુરાણમાં જે પાતાળની અને ત્યાં અસુરકૂળો વસતા હોવાની વાતો છે તે આ સૌરાષ્ટ્ર દ્વીપની જ છે. ઉત્તર ભારતમાં આવીને વસેલી આર્યપ્રજાને પોતાનાથી ઠીક ઠીક ઊંડે દક્ષિણમાં આવેલ આ ટાપુ પાતાળ જેવો લાગ્યો હોય તો એ સહજ છે. કશ્ચના કૌંઠ એક ગામનું નામ પાટગઢ છે, તે જૂનું પાતાળનગર છે એવી કંતકથા પણ પ્રચલિત છે. આ બધા પરથી એક વાત તો દેખાય જ છે કે આર્યો અહીં આવ્યા તે પહેલાં અહીં જે પ્રજા વસતી હતી તે અનાર્ય, અસુર કે દસ્યુ પ્રજા હતી.

અસુર સંસ્કૃતિ—

સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રાચીનકાળે દસ્યુઓ-નાગો વગેરે વસતા હતા તે વાત ખરી છે, પરંતુ તે પ્રજા પાસે પણ એક ભોંય સંસ્કૃતિ હતી. કાળના વહન સાથે આર્યોના આગમન પછી

આ બંને સંસ્કૃતિઓ ધીમે ધીમે એવી એતપ્રેત બની ગઈ કે પછી સળંગેલ નવી સંસ્કૃતિમાનું ક્યું તત્વ આર્ય સંસ્કૃતિનું અને ક્યું તત્વ દ્રવિડિયન સંસ્કૃતિનું છે તે શોધવું સહેલું રહ્યું નથી. આ બંને સંસ્કૃતિઓ એના આદિમૂળ રૂપે ભલે એકબીજાથી વિરોધાભાસી જેવી હોય પરંતુ તે બંને સંસ્કૃતિઓ મહાન હોવાનો ઈન્કાર થઈ શકે તેવું નથી. ખાસ કરીને લોક સંસ્કૃતિના ઘડતર પર આ જૂની સંસ્કૃતિની પ્રબળ અસર રહેલી છે. એ લોકોની આજની માન્યતાઓ, વિધાસો વગેરે પરથી સ્પષ્ટપણે કલ્પી શકાય છે.

આર્યોનું આગમન—

આર્યો ઉત્તરમાં સ્થિર થયા પછી તેમણે ભારતના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રયાણ શરૂ કરેલ. વૈવસ્વત મનુને ૯ પુત્રો હતા. તેમાંના શર્યાતિ નામનો પુત્ર અહીં સુરાષ્ટ્રમાં આવીને વસેલો. શર્યાતિ જ્યારે અહીં આવ્યો ત્યારે આ પ્રદેશ આનર્તાના નામે ઓળખાતો હતો. કહે છે કે વૈવસ્વત મનુને એક દ્વિધર્મી સંતાન હતું. તે સ્ત્રીધર્મી પણ હતું અને પુરુષધર્મી પણ હતું. કદાચ આજે ઢાકતરી વિજ્ઞાન જેમ લિંગબદ્ધતાનાં ઓપરેશન કરીને સ્ત્રીમાંથી પુરુષ અને પુરુષમાંથી સ્ત્રીનું સર્જન કરે છે તેમ કદાચ એ અમુક વર્ષો સુધી એકધર્મી અને પછી બીજા ધર્મી બન્યું હોય ! તે જે હોય તે પરંતુ એ વિચિત્ર સંતાનનું સ્ત્રી સ્વરૂપ કે જે ઇલાના નામે ઓળખાતું હતું તે ઇલાનો વંશ એલ વંશ કહેવાયો. જેમાં પુરુરવા, નહુષ, યચાતિ વગેરે પ્રખ્યાત રાજવીઓ થયા હતા. આમાંના યચાતિનો પુત્ર યદુ પણ પાછળથી અહીં આનર્તામાં આવીને રહેલો. જેના વંશજો યદુવંશી કહેવાયા. આ બધી હકીકતો પુરાણોમાં કડી બદ્ધરૂપે નોંધાયેલી છે. આર્યોના આગમન વખતે આનર્તાના ૯ પેટા ભાગો હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

આ બધા પરથી સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિના મૂળોનો આપણને સહેલાઈથી ખ્યાલ આવી રહે છે કે એ સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ આર્ય અને અનાર્ય બંને સંસ્કૃતિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. આપણે ત્યાં ‘સંગમ’નું મહત્વ સ્વીકારાયેલું છે. જ્યાં બે પ્રવાહો એકત્ર થતા હોય તે સ્થાનને આપણે પવિત્ર માનીએ છીએ. એટલે કદાચ બે મહાન સંસ્કૃતિના પ્રવાહોના સંગમથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાના કારણે જ સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિ આટલી બળવતી વિશિષ્ટ અને ચેતનવતી બની લાગે છે.

સંસ્કૃતિના ચિરંજીવ તત્વો—

પરંતુ કોઈ સંસ્કૃતિ કેવળ જૂની કે અતિ જૂની હોવાના કારણે કંઈ તે મહાન બની જતી નથી! એની મહાનતા તો એનામાં રહેલાં ચિરંજીવ તત્વોનાં મૂલ્યો પર જ અવલંબતી હોય છે. આ દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિએ કેટલાંક એવાં મૂલ્યોને જન્મ આપ્યો છે કે જેની ઉપયોગિતા આજે પણ ઘટી નથી. આ સંસ્કૃતિમાં સતિ અને સંત, શૌર્ય અને શહાદતને મહત્વ છે તે ખરું, પણ આ સંસ્કૃતિએ મહત્વની વાત કરી હોય તો તે એ છે કે તેણે ભૌતિક જીવનમાં વ્યક્તિ પરાયણતાને ઊભી કરી નથી. સૌરાષ્ટ્રનું આતિથ્ય આ કારણે જ નોંધપાત્ર છે. સુખ વહેંચવાથી વધે છે, દુઃખ વહેંચવાથી ઘટે છે એમ સુખમાં અને દુઃખમાં ભાગ લેવાની-વહેંચવાની વાત એણે કરી છે. એવી જ ખીજ મહત્વની વસ્તુ તે અનાસક્તિને પાયામાં મૂકવાની છે. જો આ લોકસંસ્કૃતિમાં અનાસક્તિ અને

સહિષ્ણુતા ન હોત તો અન્ય પ્રદેશોની માફક અહીં પણ સામ્રાજ્યિક ઢંગલો થયાં હોત. આ લોક સંસ્કૃતિએ તો—

સાંધ કો સલામ, કાપડી કો જનામ;
નાથજી કો આદેશ, સખ સંતન કો જે જે સીતારામ.

એવી સર્વધર્મસમન્વયની-ધર્મના લેહલાવ વિનાની સંસ્કૃતિને ઉપાસી છે. સૌરાષ્ટ્રનાં ભજનો એ લોકસંસ્કૃતિનો ઉત્તમ પરિપાક છે. એ ભજનિકોમાં કતીબશા અને હોથી જેવા મુસ્લિમ સંતો પણ છે. હરિજન જેવી કોઈ હસ્તીને એણે સ્વીકારેલ નથી, ખીમડિયો કોટવાળ આદિ હરિજનોને આ સંસ્કૃતિએ પૂજ્ય પુરુષો માનેલા છે. સ્ત્રી પુરુષની સમાનતાને પણ આ સંસ્કૃતિએ પાયાની ચીજ ગણેલ છે.

આ લોકસંસ્કૃતિએ અભિમાનને મોટામાં મોટો શત્રુ મનાવ્યો છે. બધા ભવરોગનું, અને આત્મા અને દેહ વચ્ચેની દીવાલરૂપ માનીને એને તજવાનું ઉપદેશ્યું છે.—ગરવ કિયો સોઈનર હાર્યોં સિયારામજી સે—એમ ગર્વને માનવજીવનના પરાજયનું મુખ્ય કારણ મનાવેલ છે.

આ સંસ્કૃતિએ આજસ, પ્રમાદ કે અકર્મ. રૂયતા પોખ્યાં નથી, ભાગ્યને સ્થાને એણે પુરુષાર્થને પ્રયોગ્યો છે. ‘હકે હાલો તમે વચન પાળો’ એમ કહીને તેણે અનૈતિક જીવનથી દૂર રહેવાની વાત કહી છે. ‘ધર્મે જય અને પાપે ક્ષય’ એ આ લોકસંસ્કૃતિનું આગવું સૂત્ર રહ્યું છે.

હવે પછીનું અમારું સમૃદ્ધ પ્રકાશન તૈયાર થઈ રહ્યું છે :

“ગુજરાત સંદર્ભગ્રંથ”

દેશની પ્રત્યેક એકર જમીનમાં વધુ પાક પેદા કરો.....

રાષ્ટ્રીય અન્ન સમસ્યાના ઉકેલ માટે

વધારે ઉત્પાદન લેવા માટે—

જમીનનો રસકસ જળવી રાખવા—

એન. પી. કે. યુક્ત—

રસાયણીક—

સરકાર માન્ય—

ના
ઈ
ટા
કે
સ

હળદ્રાપ

મિશ્ર ખાતર

: ઉત્પાદક :

હિન્દ ફર્ટિલાઈઝર્સ

શાહ એમ્પર્સ—સાકર બજાર,
ભાવનગર.

શ્રી નંદલાલભાઈ દેવલુકના સાહિત્યિક પ્રયાસને

શુભેચ્છા પાઠવે છે

*** મેસર્સ હાજી ફિદાહુસેન જીવરાજભાઈ ***

સીંગારેટ, માચીસ, સાબુ, ચા વિગેરેના વેપારી

જનરલ મરચન્ડ

તળાજી (ગુજરાત)

જીવનની ઇમારતોને સફળુણે
મજબૂત બનાવે છે ને આત્માનો
સેવાભાવ એ એના બગીચો છે.
જેના ફુલડાના રૂપ-રંગ અને
મુગધથી સંસાર તરબતર રહે છે.

ટેલીફોન નં. ૩૧૪૬

આપના નિવાસ સ્થાનો કે બાગ બગીચા,
સાર્વજનિક ઇમારતોને કે નગરરચનાને
સુશોભિત કરવા પટેલ સીમેન્ટ પાઇપ
પ્રોડક્ટસના આર. સી. સી. સીમેન્ટ પાઇપો
૩" થી ૪૮" ઇંચ સુધીના પ્રેસર પાઇપ તથા
નોનપ્રેસર પાઇપ તથા હ્યુમ સ્ટીલ શ્રીટીંગ
ટી. તથા બેન્ડ વિગેરે હાજર સ્ટોકમાંથી મળશે.
ઇન્ડિયન રેલ્વે સ્ટાન્ડર્ડ પાઇપ પણ મળી શકશે.

તદ્દુપરાંત

અમારી ફાઉન્ડ્રીના કાસ્ટ આયર્ન મેનહોલ
કવર્સ ઇનબેર રોડ બોક્સ, સ્લુસ વાલ,
હાઇડ્રન્ટ કાસ્ટ, આયર્ન પાઇપ ફીટીંગ,
એક્સપીલર સ્પેર પાર્ટ્સ ફરેક સાઇઝના ઓઇલ
પ્રીલ્ટર પ્રેસ તથા ઓઇલ પમ્પ, બેળી બાયલર
ઓઇલ ટેન્ક તથા વોટર ટેન્ક બનાવીએ છીએ.

—: ઉત્પાદક :-

પટેલ સીમેન્ટ પાઇપ પ્રોડક્ટ્સ

C/o. પટેલ આયર્ન ફાઉન્ડ્રી એન્ડ સ્ટીલ વર્ક્સ
પ્રેસ રોડ થઇને શામળદાસ રોડ,
વેલ્ટેબલ કારખાના પાછળ,
ભાવનગર

વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર

શ્રી નાના આસરાણા ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લી૦

વાપા :- મહુવા

પોસ્ટ :- મોઢા આસરાણા

રજીસ્ટર નંબર ૭૦૯

જીલ્લો :- ભાવનગર

તાલુકો :- મહુવા

ઓડીટ વર્ગ :- બ

તા. ૩૦-૬-'૬૬

સભ્ય સંખ્યા	૧૬૬
શેર ભંડોળ	૪૮૧૨૫
અનામત ભંડોળ	૩૬૨૮/૩૧
અન્ય ફંડ	૨૬૩૧/૧૦
ગ્રાહી સાલે થયેલ નફો	રૂ.	૩૦૪૨/૬૭	

વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભ્યો

- ૧ બીમાભાઈ રામભાઈ
- ૨ બીમાભાઈ લખમણભાઈ
- ૩ ઉકાભાઈ લખમણભાઈ
- ૪ નાનજીભાઈ ગગજીભાઈ
- ૫ રામજીભાઈ દેવાતભાઈ
- ૬ ઉમરભાઈ મુરાભાઈ

રામભાઈ હમીરભાઈ
પ્રમુખ

નકુમ ખાલાભાઈ નથુભાઈ
મંત્રી

સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ

એ. ડી. ત્રિવેદી મહાત્માજી જિલ્લા રજીસ્ટ્રાર, ભાવનગર

સમાજવાદી ઢબની સમાજરચના અને કલ્યાણ રાજ્યની સ્થાપનાનો આદર્શ સિદ્ધ કરવા માટે સહકારી પ્રવૃત્તિ અગત્યની પ્રવૃત્તિ ગણી શકાય. આ પ્રવૃત્તિ લોકોપયોગી પ્રવૃત્તિ તરીકે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થયા બાદ એટલે કે ૧૯૪૮ના અરસામાં સ્વીકારી અને તે રીતે રાજ્યે કામગીરી શરૂ થઈ.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થઈ તે પહેલાં સૌરાષ્ટ્ર અનેક રજવાડાઓના સમાગમોથી ભરેલું હતું. આવી પ્રવૃત્તિ આગળ પડતા રાજ્યો સિવાય આ પ્રવૃત્તિનું નામનિશાન ન હતું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થઈ ત્યારે જે રાજ્યોમાં સહકારી મંડળીઓ હતી તે નીચે મુજબ હતી.

સ. મં.ની સંખ્યા

ભાવનગર રાજ્ય	૨૧૭
જુનાગઢ રાજ્ય	૨૮
પોરબંદર રાજ્ય	૩
એકંદરે કુલ	૨૪૮

જુનાગઢ રાજ્ય અને પોરબંદર રાજ્યમાં આ પ્રવૃત્તિ માત્ર નામની હતી તેમ કહી શકાય. ભાવનગર રાજ્યે આ પ્રવૃત્તિ માટે કામગીરી શરૂ કરેલી. ભાવનગર રાજ્યના ગામડાઓમાં આવી મંડળીઓ ઉભી કરવામાં આવેલી. આ મંડળીઓ માત્ર ગામડામાં ધીરાણનું કામ કરતી અને બધી મંડળીઓ અનલીમીટેડ એટલે કે અમર્યાદીત જવાબદારીના ધોરણે રચાયેલી. શેરભંડોળ નહીં પણ થાપણોથી ફંડો ઉભા કરાયેલા. સહકારી પ્રવૃત્તિ દુનિયામાં શરૂ થઈ ત્યારે જે ધોરણે મંડળીઓ રચાતી તે ધોરણે આ મંડળીઓ શરૂ થયેલી.

એકંદરે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના વખતે માત્ર ભાવનગર રાજ્યમાં સહકારી પ્રવૃત્તિ હતી અને તેના પાયા ઉપર સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થયા બાદ આ માટે સહકારી કાયદો અને કાનુનો સૌરાષ્ટ્રની ધારાસભાએ મંજૂર કર્યો અને આ કાયદો અને કાનુનને અનુસાર ભાવનગર રાજ્યની સહકારી મંડળીઓની ફેરરચના માટે મંડળીઓના પેટા-નિયમોમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા અને તે સાથે-સાથ સૌરાષ્ટ્રના બધા વિસ્તારોમાં જુદા જુદા પ્રકારની સહકારી મંડળીઓની સ્થાપનાની કામગીરી પણ શરૂ કરેલી. આ ઉપરાંત આવી મંડળીઓને ધીરાણ મેળવવામાં મુશ્કેલી ન પડે તે માટે ધીરાણ આપનારી ટોચ સંખ્યાઓ પણ ઉભી કરવામાં આવી. આ બધા કાર્યો સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના સહકારી ખાતાએ એકી સાથે પ્રયાસો શરૂ કર્યા.

આ કામગીરી ઘણી જ કપરી હતી. કારણ કે ‘સહકાર’ શબ્દ નવો જ હતો અને તે માટે અનુકુળ વાતાવરણ હજી શરૂ થયેલું. જુદા જુદા રાજ્યોની પ્રજા અજ્ઞાન હતી, અને દરબારી ગામોની પ્રજા પાસેથી લોકોપયોગી આવી સંસ્થાઓ ઉભી કરાવી અને તેમને સંચાલન માટે સોંપવી તે તદ્દન નવું જ હતું. આ પ્રજા પાસે ન હતી સહકારી તાલીમ, સહકારી સમજ કે અનુભવ. તેમ છતાં સહકારી ખાતાએ આ પ્રવૃત્તિ વિકસાવવા માટે કદમ માંડ્યા. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના વખતે સહકારી ખાતાના વડા તરીકે શ્રી હરિપ્રસાદ-ભાઈ ત્રિવેદી હતા. અને એકધારી રજીસ્ટ્રારશ્રી તરીકે તેમણે કામગીરી કરેલી અને તેથી

સૌરાષ્ટ્રમાં વિકસેલો સહકારી પ્રવૃત્તિ માટેનો યશ તેમને રહ્યો.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના સમય દરમિયાન સૌરાષ્ટ્ર સહકારી બેંક, લેન્ડ મોર્ટગેજ બેંક, સૌરાષ્ટ્ર જ્ઞાન પ્રચાર સ. સંઘ વિગેરે ટોચ સંસ્થાઓ શરૂઆતમાં કામ કરતી શરૂ થઈ ગયેલ અને જ્યારે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું એકીકરણ મુખ્ય રાજ્ય સાથે થયું ત્યારે આ બધી સંસ્થાઓ પગલર થઈ ગયેલી હતી. અને તે ઉપરાંત ખેડૂતોને આબાદી માટે નિયંત્રીત બજારો પણ અગત્યના સ્થળોએ સ્થપાઈ ચુક્યા હતા.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય દરમિયાન આ લોકોપયોગી પ્રવૃત્તિ સારાય સૌરાષ્ટ્રના ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં આંખી ગઈ હતી અને તેથી જ મુખ્ય રાજ્યના સમય દરમિયાન પણ આ પ્રવૃત્તિ વિકસતી રહી. સૌરાષ્ટ્રની સહકારી પ્રવૃત્તિ જેના સોપાન, અનેક વર્ષોથી આ પ્રવૃત્તિ ચાલતી ન હોય, તે રીતે થઈ ગયેલા અને મુખ્ય રાજ્યમાં પણ આ રીતે જ સહકારી પ્રવૃત્તિ વિકસેલી અને ફાલેલી.

તા. ૧-૫-૬૦ થી દ્વિભાષી મુખ્ય રાજ્યનું વિલિનીકરણ થતા ગુજરાત રાજ્ય થયું અને ગુજરાત રાજ્ય દરમિયાન સહકારી પ્રવૃત્તિ યથાવત વિકસતી રહી. સૌરાષ્ટ્રના ખેડૂતોએ આ પ્રવૃત્તિ પોતાની આર્થિક ઉન્નતી માટેની છે તેની પુરી સમજદારી થઈ ગઈ હોવાથી આ પ્રવૃત્તિને વિશેષ લાભ લે છે. ભારતના અનેક રાજ્યોની સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ગુજરાત રાજ્યનું સ્થાન આગવું જ છે. સારાષ્ટ્રની કેટલીક સહકારી સંસ્થાઓએ ભારતભરની સહકારી સંસ્થાઓમાં નામના મેળવી છે તેવી સંસ્થાઓમાં ગુજરાત રાજ્ય તેની ડેવલપમેન્ટ બેંક, રાજકોટ નાગરીક સહકારી બેંક, કોડીનાર ખાંડ ઉદ્યોગ સહકારી મંડળી વિગેરે સંસ્થાઓ સહેલાઈથી મૂકી શકાય.

અત્રે ગુજરાત રાજ્ય લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકનો થયેલ વિકાસનો ઉલ્લેખ જરૂરી છે.

આ સંસ્થા સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ગીરાસદારી ગણોતીયાઓને જમીનનો કબ્જો લેવા માટે આ સંસ્થા ઉભી કરવામાં આવેલી અને શરૂઆતમાં પ્રમુખશ્રી તરીકે પોરબંદરના યુવરાજ ઉદયભાઈસિંહજી અને મેનેજરશ્રી તરીકે શ્રી હરીહરભાઈ જોષીએ કામગીરી કરેલી અને આ બેંક દ્વારા ભારતમાં ચાલતી લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકમાં આગવું સ્થાન લે છે.

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખ સાથે રાજકોટ નાગરિક સ. બેંકનો પણ ઉલ્લેખ જરૂરી છે. આ બેંકની રચના રાજકોટમાં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં થયેલી. નાગરીક બેંક ચૌદ લાખથી વધુ શેર ભંડોળ ધરાવે છે. થાપણો એક કરોડ ઉપરાંતની છે અને ધીરાણ સાઠ લાખ જેટલું છે. માત્ર નાના પાયા ઉપર શરૂ થયેલી આ બેંક કોઈ પણ સરકારી સહાય વગર નાગરીક બેંકોમાં આગવી હરોળમાં છે.

કોડીનાર ખાંડ ઉદ્યોગ સ. મંડળી પણ શરૂઆતમાં નુકશાનીને કારણે મુશ્કેલીમાં મુકાઈ ગયેલ પણ તેમાંથી પગલર થઈ સારો નફો મેળવી જુની ખોટ પૂરી કરી ખાંડ ઉદ્યોગોમાં સાફ સ્થાન મેળવી લીધેલ છે અને શેરડીના પીલાણમાંથી બીજી ‘બાય પ્રોડક્ટ’નું ઉત્પાદન પણ અત્યારે કરે છે.

ગુજરાત રાજ્યનું ઉપર ઉલ્લેખ કર્યા પ્રમાણે બીજા રાજ્યોની સરખામણીમાં આગવું સ્થાન છે. બીજા રાજ્યોની સરખામણીમાં મંડળી દીઠ વ્યક્તિગત સભાસદ સંખ્યા, શેર ભંડોળ, ધીરાણ, થાપણો, વિશેષ છે જ્યારે મુદત બહારનું લેણું સભાસદો પાસે ઓછું રહે છે.

મંડળીઓની સંખ્યાબળની દ્રષ્ટીએ ભાવા નગર જિલ્લો સૌરાષ્ટ્રમાં આગળ છે અને ગુજરાતમાં પણ આગવી હરોળમાં રહે છે. જિલ્લાવાર મંડળીઓની સંખ્યાની વિગત નીચે આપી છે.

નં.	જિલ્લો	મંડળીઓની સંખ્યા	૪ નોકરીઆત શરાફી મંડળીઓ	૫૩
૧	અમદાવાદ શહેર	૧૭૧૧	૫ નાગરીક એકે	૭
૨	અમદાવાદ જિલ્લો	૧૧૧૦	૬ ખરીદ વેચાણ સંઘો	૧૨
૩	ગાંધીનગર જિલ્લો	૧૩૩	૭ માલધારી શરાફી મંડળીઓ	૧૪
૪	ભનાસકાંઠા જિલ્લો	૮૭૫	૮ પિયત સહકારી મંડળીઓ	૯
૫	સાબરકાંઠા જિલ્લો	૬૯૭	૯ ખેતી મંડળીઓ	૩૩
૬	ખેડા જિલ્લો	૧૭૧૮	૧૦ રૂપાંતર મંડળીઓ	૨
૭	મહેસાણા જિલ્લો	૧૫૬૬	૧૧ વણકર મંડળીઓ	૧૩
૮	ભરૂચ જિલ્લો	૭૫૮	૧૨ ઔદ્યોગીક મંડળીઓ	૯૬
૯	વલસાડ જિલ્લો	૬૭૩	૧૩ ઉચ્ચતર જીવન ગાળનારી મંડળી	૧
૧૦	ડાંગ જિલ્લો	૫૨	૧૪ જિલ્લા સ. એક	૧
૧૧	સુરત જિલ્લો	૧૧૬૭	૧૫ જિલ્લા સ. બોર્ડ	૧
૧૨	અમરેલી જિલ્લો	૫૫૮	૧૬ અન્ય સ. મંડળીઓ	૩
૧૩	ભાવનગર જિલ્લો	૧૦૧૦		
૧૪	ભાવનગર જિલ્લો	૫૯૩	કુલ એકંદરે	૧,૦૪૦
૧૫	ગુનાગઢ જિલ્લો	૮૭૬		
૧૬	કચ્છ જિલ્લો	૫૦૦		
૧૭	રાજકોટ જિલ્લો	૮૫૨		
૧૮	સુરેન્દ્રનગર જિલ્લો	૬૧૪		

ભાવનગર રાજ્યથી સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી પ્રવૃત્તિના પગરણ શરૂ થયેલા અને સને ૧૯૪૮માં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે માત્ર ૨૧૭ ગ્રામ્ય સહકારી મંડળીઓ હતી જે વધીને ૩૦-૬-૬૭ ના રોજ ૧૦૪૦ સહકારી મંડળીઓ જુદા જુદા ક્ષેત્રે કામ કરી રહી છે. આ મંડળીઓની પ્રકારવાર વિગત નીચે મુજબ છે.

નં.	પ્રકાર	સંખ્યા
૧	ખેતી વિષયક મંડળીઓ	૫૫૪
૨	હાઉસીંગ સોસાયટીઝ	૧૯૧
૩	ગ્રાહક બંડારો	૫૦

આ ઉપરાંત અગત્યના બજાર વિસ્તાર એટલે કે પીઠાઓમાં ખેડુતોના હિતમાં નિયંત્રીત બજારો સ્થાપવામાં આવ્યા છે જે પૈકી બોટાદ, કુંડલા વિ. સ્થળોના આ નિયંત્રીત બજારો કાર્યક્ષમ રીતે કામ કરી રહ્યા છે.

સહકારી પ્રવૃત્તિમાં સહકારી શિક્ષણ અને તાલીમની અગત્યતા છે જ અને તે માટે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય દરમ્યાન ભાવનગર મુકામે સહકારી તાલીમ મહાવિદ્યાલય જેમાં મધ્યમ અને ઉચ્ચકક્ષાના કર્મચારીઓને તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા હતી જે હવે આણંદ મુકામે વલ્લભ વિધાનગર મુકામે ચલાવવામાં આવે છે અને ભાવનગર મુકામે સ્થપાયેલ સહકારી તાલીમ કેન્દ્રને ઘટક માટેનું તાલીમ કેન્દ્ર (બ્લોક લેવલ ટ્રેઇનિંગ સેન્ટર)માં ફેરવવામાં આવેલ છે.

આ ઉપરાંત સહકારી ખાતાના નીચલી કક્ષાના કર્મચારીઓને અને સહકારી સંસ્થાના તેવા કર્મચારીઓ માટે સહકારી તાલીમ શાળા ભાવનગર મુકામે ચલાવવામાં આવે છે અને આ સત્ર સાતેક માસના ગાળાનું હોય છે. આ સાથે ફરતા મંત્રી તાલીમ વર્ગો દ્વારા પ્રાથમિક મંડળીઓના મંત્રીઓને તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા અમલમાં છે.

લોકોપયોગી સહકારી પ્રવૃત્તિની શરૂઆત

૧૯૪૮ના અરસામાં શરૂ થઈ અને વીસેક વર્ષના ગાળામાં આ પ્રવૃત્તિએ સૌરાષ્ટ્રના દરેક ગ્રામ્ય વિસ્તારને આવરી લીધી છે તેમજ વિવિધ ક્ષેત્રે આ પ્રવૃત્તિને અપનાવવામાં આવી છે અને હજી તે અમલમાં મુકાતી જાય છે અને બીજા વીસ વર્ષમાં દરેક વ્યક્તિ આ પ્રવૃત્તિ સાથે સીધી કે આડકતરી રીતે સંકળાયેલ હશે તેવા વિકાસની અપેક્ષા વધુ પડતી નથી તેમ થયેલ પ્રગતિ જોતા કહી શકાય.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોટા આસરાણા સેવા સહકારી મંડળી લી.

મુ. મોટા આસરાણા

પોસ્ટ :- મોટા આસરાણા (જિલ્લો-ભાવનગર) વાયા-મહુવા

રજીસ્ટર નંબર ૫૨૯

ઓડીટ વર્ગ :- ન

સભ્ય સંખ્યા	૧૦૩
શેર ભંડોળ	૩૦૦૬૫/-
અનામત ભંડોળ	૭૦૧૦/૩૦
ધર્મદા ફંડ	૯૫/૭૨

■ વ્યવસ્થાપક કમિટી :

- ૧ અરશીભાઈ વીરાભાઈ પ્રમુખ
- ૨ જાનાભાઈ કાળુભાઈ સભ્ય
- ૩ ઉકાભાઈ હાદાભાઈ „
- ૪ ભગવાનભાઈ ટબાભાઈ „
- ૫ જીથરભાઈ કાળાભાઈ „

卐

દુલાભાઈ કે. જાળજા
મંત્રી

અરશીભાઈ વીરાભાઈ
પ્રમુખ

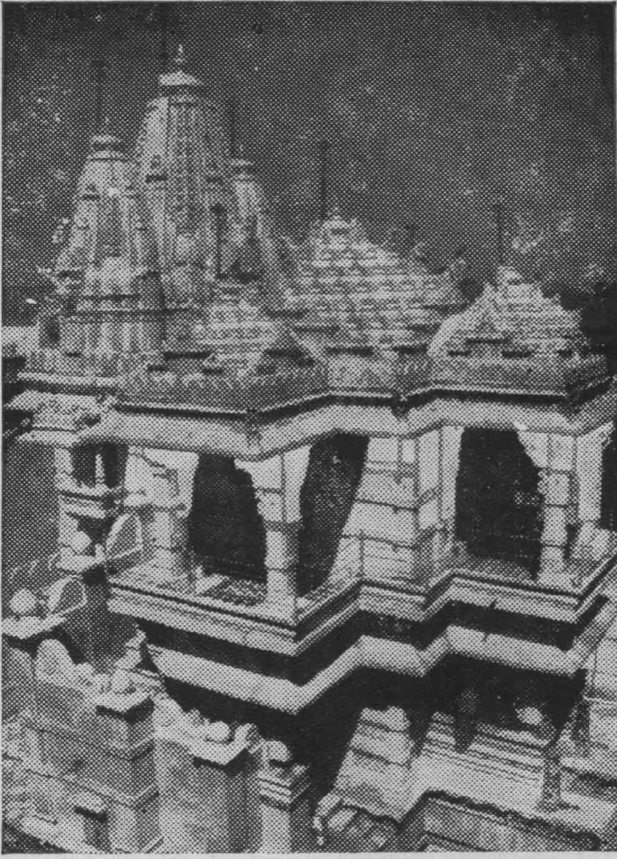
પરમતત્વજ્ઞાની શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી
(ગાંધીજીના ગુરુ)
મોરબી પાસેનું વવાણીયા
એમનું જન્મસ્થાન.

શ્રી રિશ્વવંદનીય પૂ. મહાત્મા ગાંધીજી
સૌરાષ્ટ્રનું સુદામાપુરી (પોરબંદર)
એમનું જન્મસ્થાન.

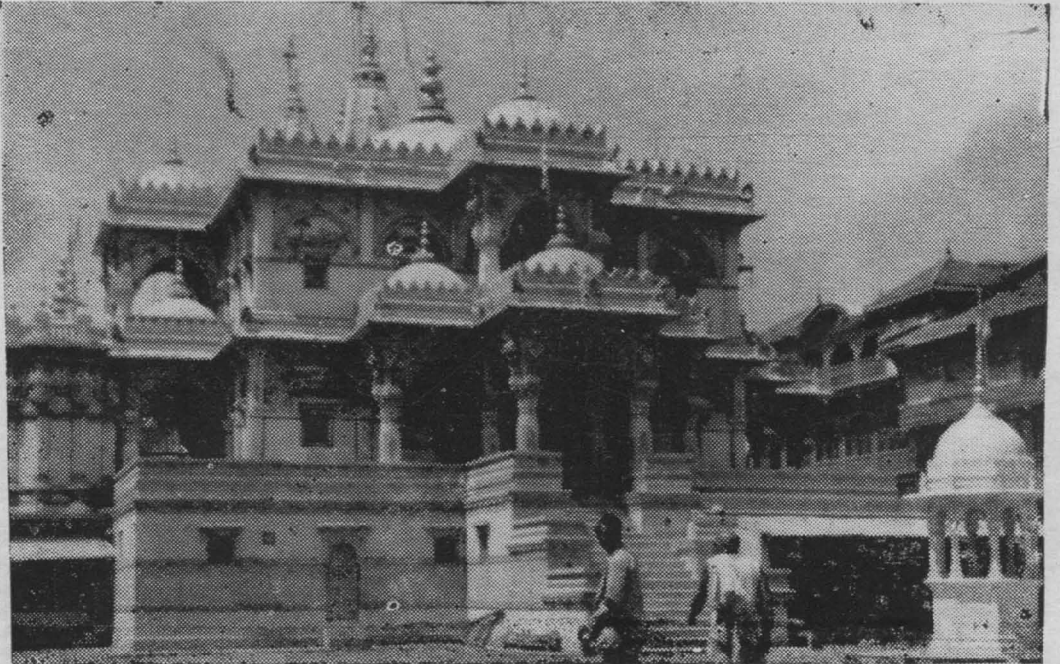

દેવાંશી રાજવી સ્વ. કૃષ્ણકુમારસિંહજી
જેમણે સૌ પ્રથમ પોતાનું રાજ્ય
પ્રજાને ચરણે ધર્યું.

સૌરાષ્ટ્રની સિદ્ધક્ષેત્ર ભૂમિના
દર્શનીય સ્થળો.

શ્રી વરતેજ વીસા તપા સંઘ દેરાસરજી
કર્મિષ્ઠ સંચાલિત
આ તીર્થની માહિતી સામેના પાને છે.

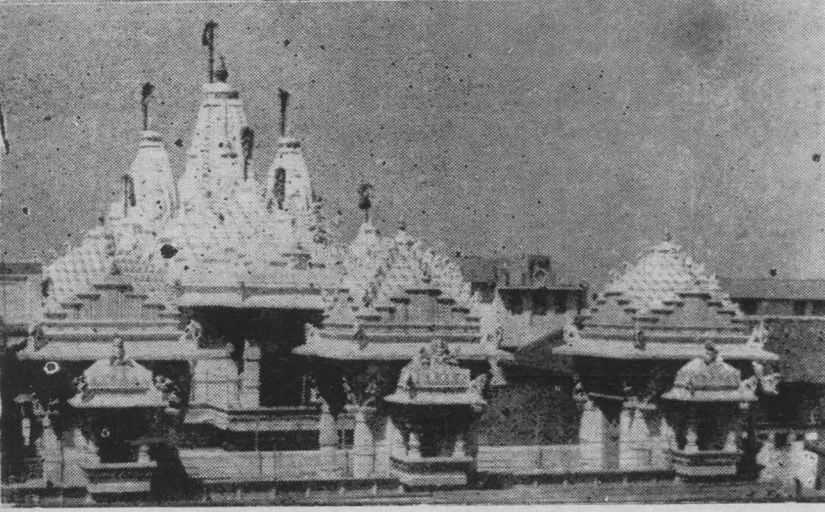

સૌરાષ્ટ્રમાં સત્સંગી સમાજને ધર્મની પ્રેરણા આપના
દેવસંદિશ સંસ્કૃતિના ધ્વજધારીસમા ઝળહળી રહ્યા છે.

સ્વામિનારાયણ ગઢડાનું ગાપી મંદિર
—એક સદ્ગૃહસ્થના સૌગન્ધ્યથી

શ્રી વરતેજ જૈન દેરાસરજી.

શ્રી ભાવનગરથી છ માઈલ વરતેજ મુકામે જૈનોના પ્રાચીન ૧૦૮ તીર્થોમાં આ દેરાસરજીનો સમાવેશ થાય છે. ભાવનગર વસ્યુ ન હતું તે સમયમાં ઘોઘા જતાં યાત્રિકસંઘો આ તીર્થનાં દર્શન કરી આગળ વધતાં. આ રીતે દેરાસરજીના મૂળ નાયક શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની પ્રતિમા ત્રણસો વર્ષથી અધિક પ્રાચીન મનાય છે. જ્યારે હાલનાં લવ્ય જીનાલયની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૨૮ નાં મહા શુદ્ધ ૧૩ (૯૬ વર્ષ પૂર્વે) માં થયેલ છે.

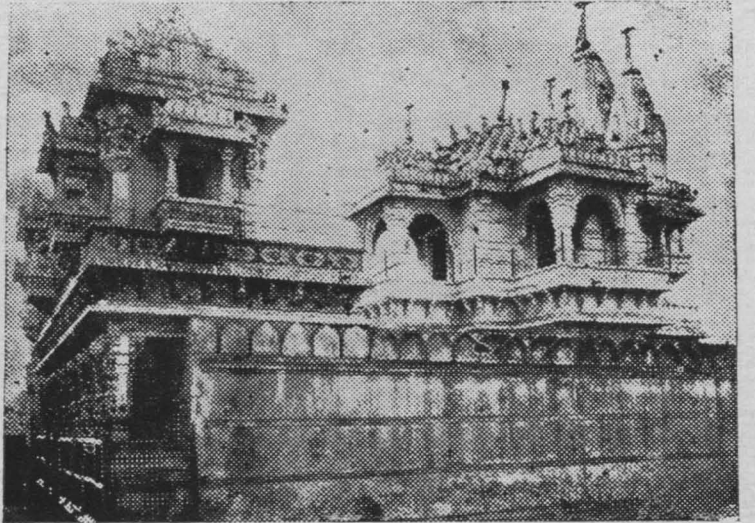

ભાવનગરના જશોનાથ મહાદેવ મંદીરના શિલ્પીઓએ આ બે માળના સપ્ત શિખરખંધી જીનાલયનું બાંધકામ કરેલ છે. આ શિખરોની આકર્ષક બાંધણી દરેકનું મન મોહી લે તેવી છે. દેરાસરજીનાં બીજે માળ ચૌમુખજી બિરાજમાન છે.

દેરાસરનું પ્રવેશદ્વાર ભાવનગર દરબારગઢનાં બાંધકામ કરનાર શિલ્પીઓએ કરેલું જાણુવા મળે છે. જ્યારે પ્રવેશ દ્વારથી શરૂ થતો રંગમંડપ

જામનગરના કુશળ શિલ્પીનાં હાથે બાંધાયેલ છે. દેરાસરજીના આ રંગમંડપના સ્તંભો, તેને જોડતી કમાનો તથા તેની કાંગરીઓ અને દેવદેવીઓની કલાત્મક પ્રતિમાઓથી સજ્જ આ બાંધણીઓની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેની દિવાલોમાં બુદ્ધી બુદ્ધી જાતની અનેક ભૂમિતિની લાતીગળ આકૃતિઓ કંડારેલ છે.

જેના વૈવિધ્યનો જોટો આજુબાજુનાં પૌરાણિક બાંધકામોમાં કયાંય જોવા મળતો નથી. આ ડીઝાઇનને કાપડ ઉપર ઉપસાવતા તેને અનેરો ઉડાવ આપે છે તે લોકોક્તિ નથી પણ વ્યવહારસિદ્ધ હકીકત છે. આ દેરાસરજીનાં બાંધકામમાં ફક્ત આર્થિકલોગજ નહીં પણ શક્તિ ને સમયનાં લોગ શેડશ્રી પરશોત્તમદાસ હેમજીએ આપેલ છે. આ રીતે આ તીર્થમાં ત્રણસો વર્ષથી અધિક પ્રાચીન પ્રાતમા દ્વિમાળી સપ્ત શિખરખંધી જીનાલય તથા જીણી કોતરણીવાળું પ્રવેશદ્વાર અને રંગમંડપ પ્રાચીન તીર્થોમાં અજોડ છે.

Space donate by

Phone : 4362

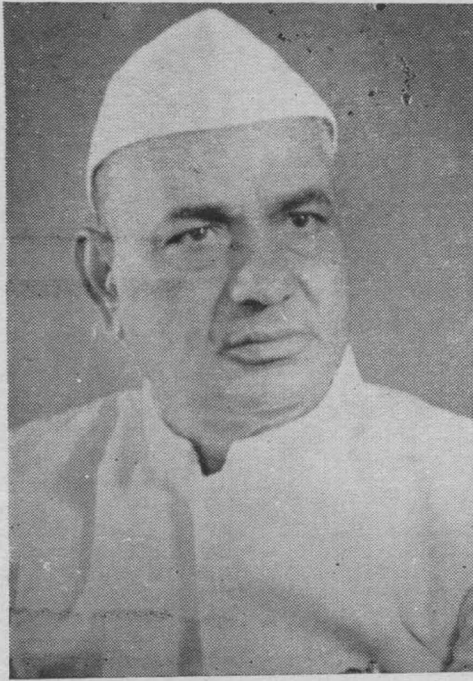
Gram : PARAS

M/s. NARSHIDAS BROS, Esso Agents & General Merchants.

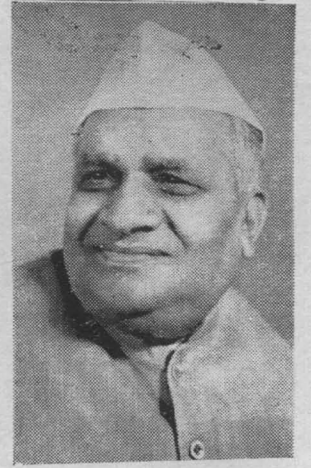
Danapith, BHAVNAGAR.

શ્રી રમણીકભાઈ કે. ધામી
ઉપ પ્રમુખ-રાજકોટ
(જિલ્લા પચાયત)

શ્રી પરમાણુંદભાઈ જે. જોશી નાયબમંત્રીશ્રી
વન અને માર્ગ-વાહનવ્યવહાર (ગુજરાત સરકાર)

શ્રી દ્વારકાદાસ ના. ત્રિવેદી
પ્રમુખ
જુનાગઢ જિ. ખ. વે. સંઘ

સ્વ. જગજીવનદાસ મહેતા
અમરેલી.

શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ-ભાવનગર.
(સૌરાષ્ટ્રના જાણીતા ઉદ્યોગપતિ)

ડૉ ભાઈજીલાલભાઈ આવીશી
પાલીતાણા.

શ્રી મનુભાઈ ચંદ્રેસા
વીરપુર.

સૌરાષ્ટ્રનું ઇતિહાસ દર્શન

(અ) પ્રાગૈતિહાસિક કાળ :

માનવખાળના જન્મ સાથેના કાળને ઇતિહાસ પણ કંમળદ્ર રીતે મળતો નથી. કોઈને કોઈ રૂપમાં માનવો પોતાના સમયનો અણસાર પોતાની પાછળ મૂકી જતા થયા તે પહેલાંના સમયની વાત તો પુરાતત્વ વિદ્યાના સંશોધનના સહારે જ મળી શકે. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં લાખો વર્ષ પહેલાં જસ્તો ભારતનો ભૂખંડ આજના આફ્રિકા સાથે જોડાયેલો હતો. પુરાતત્વવિદો, નૃવંશ શાસ્ત્રીઓ તો એમ પણ માને છે કે આજનું ઓસ્ટ્રેલિયા પણ તે સમયે આ ભૂમિખંડ સાથે જ જોડાયેલું હતું. પણ પ્રકૃતિનાં ને ભૂમિના ગર્ભમાં રહેલ ધગધગતા લાવારસ ઇત્યાદિના પરિણામે, ધરતીકંપો, જ્વાળામુખીઓ વગેરે અનેકવિધ કારણોસર આફ્રિકા ખંડ ને ઓસ્ટ્રેલિયા તો છૂટા પડ્યા જ, પણ ભારતની ભૂગોળમાં પણ કેટકેટલાંયે પરિવર્તનો થયાં. ઉત્તર ભારતની યુરેશિયન સમુદ્રમાં ડૂબેલી ભૂમિ ખહાર આવી, આવા બધા પરિવર્તનના યુગને ગોંડવાના ખંડ કહે છે ને તેના જીવાશ્મ અવશેષ હાલના ધ્રાંગધ્રા, વઢવાણ અને કચ્છમાં ભૂજ પ્રદેશમાં રહેલ છે. ત્યાર પછી વળી પાછો પ્રકૃત લીલાનો હાથ જોવા મળ્યો. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ ભારતના પ્રદેશમાં લાવા રસના થર પથરાયા ગિરનારની ઉત્પત્તિ આ કાળે થઈ. વળી પાછા સમુદ્રનાં પાણી આ ભાગ પર ફરી વળ્યાં ને તે આજે ભાવનગર,

ખંભાત, વડોદરા, ભરૂચ, સુરત, વગેરેના ભૂસ્તર ને રાસાયણિક સંશોધનો પરથી જાણવા મળે છે. ત્યાર પછીના ભૂપૃષ્ઠનાં પરિવર્તનોમાં હિમાલયની ગિરિમાળા ઉત્પત્તિ થઈ. આ રીતે સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશનો ગિરનાર એ હિમાલય કરતાં પણ અગ્ર-જન્ય છે. નવાં પ્રકારની જીવ સૃષ્ટિઓ આ યુગમાં થતી જતી હતી. તે પછીના સમયમાં દ્વારકા, પોરબંદર ને પીરમના ભૂતલની રચના થઈ ને આ યુગમાં મોટાં સસ્તન પ્રાણીઓ પૃથ્વી પર વર્ચસ્વ ધરાવતા હતા. ભો. જે. અધ્યયન સંશોધન વિભાગના ઉપાધ્યક્ષ ને ગુજરાતના જાણીતા ઇતિહાસજ્ઞ ડૉ. હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ તેમના પુસ્તક ‘ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ’માં આ બધા પ્રાગૈતિહાસિક કાળની નોંધ વિસ્તૃત રીતે કરી છે.

આ પછીના સમયમાં માનવનો જન્મ થયો, ને ધીમે ધીમે તેની અદ્યત્ત જીવિધાના કારણે તેને અનેક સંઘર્ષોમાંથી પસાર થવું પડ્યું. માનવના આ શરૂઆતના કાળને પાષાણયુગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ પાષાણયુગના બે વિભાગ વિદ્યોનો પાડે છે. જૂનો પાષાણયુગ અથવા પૂર્વ પાષાણયુગ અને નવો પાષાણયુગ અથવા ઉત્તર પાષાણયુગ. પૂર્વ પાષાણયુગમાં માનવ પોતાના શત્રુઓ સામે કુદરતે બંધેલા તેવા ને તેવા જ પાષાણોનો ઉપયોગ કરતો, જ્યારે ઉત્તર પાષાણયુગમાં તેણે પથ્થરોને ઘસીને તીણા, ધારદાર, છરાના આકારના બના-

વીને ઉપયોગમાં લેવા માંડ્યા. સૌરાષ્ટ્રમાં પૂર્વ પાષાણયુગનાં અવશેષો મળી આવ્યા નથી. પણ ઉત્તર પાષાણયુગનાં અવશેષો ભાદરના કાંઠે ને ગોમા નદીના કાંઠેથી મળી આવ્યા હોવાનું જણાય છે. આ સમયનો માનવ શિકારી અવસ્થાનો હતો. તેનાં પગ પાતળા, માથું મોટું, હડપચી અણીવાળી ને બડા હોઠવાળો હશે તેવું હાડપિંજરે પરથી જણવા મળ્યું છે.

પાષાણયુગ પછી ધાતુયુગ આવે છે. ધાતુયુગમાં તામ્રયુગનો કાળ પ્રાચીન છે. માનવ હવે વધુ સંસ્કૃતિને સહ્ય બન્યો હતો. નગર નિર્માણ સુધી તે પહોંચી ગયો. આ યુગને સિંધુ ખીણની સંસ્કૃતિનો યુગ અથવા હરપ્પા યુગ કહે છે. આ સિંધુ ખીણના નગરોની સંસ્કૃતિ માત્ર સિંધુના કાઠા પૂરતી જ વિસ્તરેલી ન હતી પણ સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ ને છેક દક્ષિણ ગુજરાતમાં પણ તેનાં કેન્દ્રો મળી આવ્યાં છે. સૌ પ્રથમ ઈ.સ. ૧૯૩૫માં સુરેન્દ્રનગર પાસેના રંગપુર ગામેથી આ કાળનાં અવશેષો મળી આવેલા. તદુપરાંત સૌરાષ્ટ્રમાં વેરાવળ પાસેના પ્રદેશમાં ને લાખા-બાવળના પ્રદેશમાં તથા રાજકોટ (જલ્લામાં રોજડી ગામે આ કાળનાં કેન્દ્રો હતાં. કચ્છ પ્રદેશમાં તેના કેન્દ્રો હશે. વાગડમાં રામવાવ પાસે ગુંતરીગઢમાંથી અને નખત્રાણા તાલુકાના દેસ-ળપુરમાં આવા અવશેષો મળી આવ્યા છે. ગુજરાતમાં ધોળકા તાલુકાના લોથલના ટીંબામાંથી ત્રિશેષ પ્રમાણમાં આવા અવશેષો પ્રાપ્ત થયા છે એ સુવિદિત છે.

(ઘ) શ્રુતિ અને પૌરાણિક યુગનું સૌરાષ્ટ્ર :

વેદકાળમાં શતપથ બ્રાહ્મણ નામના ગ્રંથમાં શર્યાતિ રાજની વ્યવન ભાગવ સાથેની આખ્યાયિકા આવે છે. પરંતુ શર્યાતિ રાજ કયા પ્રદેશના હતા તે સ્પષ્ટ લખ્યું નથી. લગભગ બધા પુરાણોમાં શર્યાતિ અને વ્યવનની કથા

રસપૂર્વક વર્ણવવામાં આવી છે, કેમકે, મન્વંતર વર્ણન અને રાજવંશ વર્ણન પુરાણોનું ખાસ અંગ ગણાય છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ નવમાં સ્કંધમાં મનુ વૈવસ્વતના પુત્રો અને તેમના વંશજોનું વર્ણન જોવા મળે છે. નવમ સ્કંધના ત્રીજા અધ્યાયમાં શર્યાતિરાજવાળું વૃત્તાન્ત આવે છે પરંતુ તેમાં શર્યાતિ કયાં રહેતા હતા અને વ્યવનભાગવ જેનો શર્યાતિની પુત્રી સુકન્યાએ અપરાધ કર્યો હતો તે મુનિશ્રેષ્ઠના નિવાસ સ્થળ વિષે પણ મૌન સેવવામાં આવ્યું છે. આ શર્યાતિ રાજ સાથે આપણને ઘણો સંબંધ છે કારણકે આ શર્યાતિ રાજ માનવ-સૃષ્ટિનો પ્રારંભ આ કલ્પમાં જે વૈવસ્વત મનુથી થયો તેમના પુત્ર હતા. મનુ મહારાજને દસ પુત્રો હતા. તે દસનાં નામ આ પ્રમાણે છે : પૃથક્ષ, કરુષ, ધૃષ્ટ, નૃધ, નારિખ્યંત, દિષ્ટ, ઇક્ષ્વાકુ, નૃગ, શર્યાતિ, નભગ અને કવિ. આમાંથી શર્યાતિ સૌરાષ્ટ્રની પ્રસિદ્ધ વલ્લી નગરીમાં રહેતા હતા; અને મુનિશ્રેષ્ઠ વ્યવન નર્મદા કાંઠે રહેતા હતા જ્યાં, પાછળથી ભૂગુકચ્છ (હાલનું ભરૂચ) વસ્યું. સ્કંદ પુરાણના પ્રભાસ ખંડમાં “તતઃશ્રુત્વાચ શર્યાતિર્વલ્લીસ્થાન સંસ્થિતઃ” એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. આ પરથી છેક વેદકાળમાં પણ જે શર્યાતિ પ્રસિદ્ધ હતા તે સૌરાષ્ટ્રના હોવાનું ગૌરવ આ ભૂમિને મળે છે. આ શર્યાતિ એક વાર પોતાના થોડા સૈનિકો, અને પોતાની લાડકવાયી પુત્રી સાથે વન-પ્રદેશોમાં ફરતા હતા ત્યારે પોતાના મુકામથી થોડું ફરવા નીકળેલી શર્યાતિની પુત્રી સુકન્યા એ એક મોટા રાફડામાં બે ચળકતા રત્નો જેવું જોયું, કુતૂહલવશ થઈ તેણે એક કાંટો લઈ તે રત્નો જેવો પદાર્થ જે કાણામાંથી દેખાતો હતો તેમાં ભોંકી દીધો. તેમાંથી લોહીની ધાર થઈ, થોડી વારમાં રાફડો ડોલવા લાગ્યો ને માટી ખરી જતાં શતપથબ્રાહ્મણમાં જેને માટે “કૃત્ય જેવો” શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે તેવું એક બિહામણું હાડપીંજર બહાર નીકળ્યું

એ હતા મુનિશ્રેષ્ઠ ચ્યવન. ચ્યવન અને ઈંદ્રને સ્પર્ધા ચાલતી હતી. ચ્યવન પર ઈંદ્રે વજ્રથી પ્રહાર કરેલા. પોતાના તપમાં વિઘ્ન રૂપ થતા ઈંદ્રના વજ્રથી રક્ષણ મેળવવા ચ્યવને શરીર પર માટીનો રાફડો રચાવા દીધો. કેમલાંગી સુકન્યા આવા વિકરાળ ને ગુગુખ્સાપ્રેરક પુરુષને જોઈ સ્તબ્ધ બની ગઈ, પણ પોતે અભણતાં તેમનો અપરાધ કયો હોવાથી ત્યાંથી નાસી ન છૂટતાં ત્યાં જ ઊભી રહી. તેવામાં સર્વજ્ઞ ભગવાન ચ્યવને શર્યાતિની પુત્રીને અપરાધ બાણી પોતાના પ્રભાવથી શર્યાતિના સૌ સાથીઓનાં મળ મૂત્ર રોકી દીધા. પોતાની તથા પોતાના સાથીઓની વિકળ દશા જોઈ સુકન્યાને શોધતાં શર્યાતિ ઘટના સ્થળે આવી પહોંચ્યા. સર્વ વૃત્તાંત બાણી તેમણે ચ્યવન ઋષિની ક્ષમા માગી. સુકન્યા તે ચ્યવનઋષિની શુશ્રુષામાં ત્યાં જ રહી ગઈ. શર્યાતિએ સુકન્યાને ચ્યવન સાથે પરણવી. આ પછી અશ્વિની-કુમારોએ ચ્યવનને યુવાન બનાવ્યા, અને ઈંદ્રની સામે થઈને ચ્યવને શર્યાતિ પાસે યજ્ઞ કરાવી તે યજ્ઞમાં અશ્વિનીકુમારોને સોમપાન કરવાનો અધિકાર આપ્યો એ કથા પ્રસિદ્ધ છે. ઈતિ-હાસજ્ઞ વિક્રાનો આ ઉપાખ્યાનને શાર્યાતિ અને ભાર્ગવો વચ્ચે વિગ્રહ થયો હશે અને અંતે સુકન્યા ભાર્ગવકૂળમાં આપી શાર્યાતિએ ભાર્ગવો સાથે સમાધાન કર્યું હશે તેનું સૂચક ગણે છે, શર્યાતિનો પુત્ર થયો આનર્ત. તેના નામ પરથી આ પ્રદેશનું નામ પડ્યું આનર્ત. કેટલાંક પુરાણોમાં આનર્તનો પુત્ર રોચમાન અને રોચમાનનો પુત્ર રેવ થયો એવી વિગત આપી છે. જ્યારે ભાગવતમાં આનર્તના પુત્રનું નામ રેવત આપવામાં આવ્યું છે; અને આ રેવત સમુદ્રની વચ્ચે કુશસ્થલી (દ્વારકા) નામની પુરી રચી ત્યાં રહેતો હતો એમ પણ નોંધ્યું છે. એટલે સાત મોક્ષપુરીઓમાંની દ્વારકા શ્રીકૃષ્ણના હાથે નવું રૂપાંતર પામી હશે પણ તેનું મૂળ નિર્માણ શર્યાતિપુત્ર રેવ અથવા

રેવતના હાથે થયું એ નોંધપાત્ર છે. પાછળથી સૌરાષ્ટ્રને આનર્ત પ્રદેશથી જુદો ગણવામાં આવતો, પણ શર્યાતમાં તો કુશસ્થલી રાજધાની જ સૌરાષ્ટ્રમાં હોવાથી સૌરાષ્ટ્ર સહિત આ પ્રદેશને આનર્ત ગણવામાં આવતો. આ રેવ અથવા રેવતનું રાજ્યશાસન દક્ષિણ ગુજરાત સુધી વિસ્તરેલું હશે. રેવના નામ અને પ્રભાવ પરથી નર્મદાનું રેવા નામ પડ્યું હોવાનો સંભવ છે. વળી કુશસ્થલીની સમીપમાં રહેલો પર્વત પણ રેવતક તરીકે ઓળખાયો તેમાં પણ આનર્તના પુત્ર રેવનું પ્રભાવશાળી નામ જ કારણભૂત હશે. હાલની દ્વારકા એ મૂળ દ્વારકા નથી એ વિગતની ચર્ચા આપણે પાછળથી કરશું કારણ કે પુરાણોમાંને જૈન સાહિત્યમાં દ્વારકાનું જે વર્ણન મળે છે તે હાલની દ્વારકાને બંધ-બેસતું આપતું નથી. આ રેવતનો પુત્ર રેવત થયો અને તેના પુત્રનું નામ કકદ્વી કકુદ્વીની વિષે ભાગવત સાહિત્યના પુરાણોમાં એક રસિક વિગત છે. આ કકુદ્વી એકવાર પોતાની પુત્રી રેવતી કેને પરણાવવી તે પૂછવા માટે પુત્રને સાથે લઈ બ્રહ્મલોકમાં ગયાં. કકુદ્વી બ્રહ્મલોકમાં પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાં અપ્સરાઓનું નૃત્ય ચાલતું હતું. નૃત્ય પૂરું થતાં કકુદ્વીએ બ્રહ્માજીને પ્રણામ કરી પોતાના આગમનનું કારણ જણાવ્યું. બ્રહ્માજીએ તેને રેવતી માટે ક્યા ક્યા ઉમેદવારો વિચારી રાખ્યા છે તે પૂછ્યું. કકુદ્વીએ વિચારી રાખેલા ઉમેદવારોના નામ જણાવ્યા. ત્યારે બ્રહ્માજીએ હસીને કહ્યું “તું અહીં બ્રહ્મલોકમાં થોડી-વાર બેઠો ત્યાં સુધીમાં તો પૃથ્વી પર ઘણા વર્ષો પસાર થઈ ગયા છે, ને તે બતાવેલા ઉમેદવારોના કેટલાયે વંશજો પણ કાળને ધીન થયા છે. ને ઘણા રાજવંશો તો ભૂંસાઈ પણ ગયા છે. પણ તું હવે તારી પુત્રી યાદવ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભગવાન બળરામને પરણાવજે.” પુરાણોમાં આવતી આ વિગત પરથી એટલો ખ્યાલ આવે જ છે કે આપણા દેશમાં હજારો વર્ષો પૂર્વે પુરાણકારને પણ દેશ અને કાળની સાપે-

ક્ષતાના સિદ્ધાંતની જાણ હતી. પૃથ્વી પરની સમય ગણતરી પૃથ્વી બહારના બીજા લોકોની ગણતરી કરતાં જુદી ને પ્રમાણમાં જુદી જ રહે એ વાતની જાણ માટે સૌરાષ્ટ્રના કકુક્કીનું આ વૃત્તાંત ભારે રસપ્રદ ગણાવી શકાય.

ભારતમાં વૈવસ્વ મનુથી યાદવોમાં કૃષ્ણ સુધીને કુરુક્ષેત્રમાં પાંડવો સુધીમાં લગભગ પચાસ પેઢી થઈ ગઈ ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં એટલા જ લાંબા કાળમાં શર્યાતિ, આનર્ત રેવ રેવત, કકુક્કી એમ માત્ર પાંચ જ પેઢી થઈ હોય તે વિચિત્ર લાગે છે. ઇતિહાસકારો યોગ્ય રીતે જ માને છે કે વચ્ચેના રાજપુરુષોનાં નામ મહત્વનાં ન હોવાથી કદાચ અનુશ્રીતમાંથી લૂપ્ત થયા હોય, વિસરાઈ ગયા હોય તેવો સંભવ છે. આ કકુક્કીએ પોતાની પુત્રી બળરામને પરણાવી. કકુક્કી પાછા આવ્યા ત્યારે તો યાદવો કુશસ્થલીને જીતીને દ્વારકા નામ પાડી તેમાં રહેવા લાગ્યા હતા, આથી સુદામાને પોતાની ઝુંપડીને ઠેકાણે મહેલ જોઈ જેવી નવાઈ લાગી હતી તેવી જ નવાઈ કુશસ્થલી બદલાઈ દ્વારકાનું દર્શન થતાં બિચારા કકુક્કીને પણ થઈ હશે. આ સાથે વૈવસ્વત મનુના વંશજોના સૌરાષ્ટ્ર પરના શાસનનું એક પ્રકરણ પૂરું થયું.

હવે વૈવસ્વત મનુની પુત્રી ઇલા જેણે ચંદ્ર સાથે સંબંધ બાંધ્યો તે ચંદ્ર વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા યાદવોની કથા, સૌરાષ્ટ્ર પરના તેમના બીજા આધિપત્યને કારણે દ્વાકામાં જોઈએ. ચંદ્ર અને ઇલાના પુત્રનું નામ બુધ. આ બુધ તેની માતાના નામ પરથી એલ તરીકે ઓળખાતો. અને તેનો વંશએલ વંશ તરીકે ઓળખાતો. આ એલ વંશમાં યયાતિ નામના રાજા થયા. આ યયાતિ શુકાચાર્યની પુત્રી દેવયાનીને પરણ્યા હતા. દેવયાની સાથે અસુર કૂળના રાજાવૃષવર્માની પુત્રી શર્મિષ્ઠા દાસી થઈને આવી હતી. દેવયાનીની શરત હતી કે શર્મિષ્ઠા સાથે યયાતિએ લગ્ન સંબંધ

ન બાંધવો. છતાં શર્મિષ્ઠાનો પ્રાર્થના પરથી ને દયાળુ હોવાને કારણે યયાતિએ શર્મિષ્ઠા સાથે પણ દેવયાનીને ખબર ન પડે તેમ લગ્નજીવન ગાળવા માંડ્યું યયાતિથી દેવયાનાને યદુ અને તુર્વસુ નામના બે પુત્રો થયા બ્યારે શર્મિષ્ઠાને યયાતિથી દુહુ, અનુ; અને પુરુ નામના ત્રણ પુત્રો થયા. દેવયાનીની ફરીયાદથી શુકાચાર્યે યયાતિને વૃદ્ધ થઈ જવાનો શાપ આપ્યો, પણ સાથે અનુગ્રહ પણ કર્યો કે જો યયાતિના પુત્રોમાંથી કોઈ પણ યયાતિને બદલે વૃદ્ધ થવા તૈયાર હોય તો યયાતિ પુનર્જીવન મેળવે. યયાતિએ દેવયાનીના બન્ને પુત્રો યદુ અને તુર્વસુને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે સ્પષ્ટ ના સંભળાવી. આથી યયાતિએ તેમને શ્રાપ આપ્યો કે તમારા વંશમાં સામ્રાજ્ય નહિ રહે, કોઈ સમ્રાટ નહિ થાય. યદુનાકુળ યાદવોમાં ત્યારથી કાયમ લોકશાસન જ રહ્યું. તે કૂળમાં ગણતંત્ર પ્રકારની શાસન પ્રણાલી હતી ને દ્વારકામાં પણ વૃષ્ણિઓ, અંધકોને સાત્વતો આ ત્રણે યાદવો ઉગ્રસેનના બંધારણીય નેતૃત્વ નીચે સાથે મળી શાસન ચલાવતા.

આ યાદવોના સાત્વત વંશમાં ઉગ્રસેનનો પુત્ર કંસ પોતાના પિતાને કેદમાં પૂરી. પોતાના સામ્રાજ્યવાદી સસરા મગધરાજ જરાસંધ, તથા બીજા સામ્રાજ્યવાદી નીતિ-રીતિવાળા મિત્રો ચૈદરાજ શિશુપાલ વગેરેની સહાયથી પોતે પોતાના કૂળમાં ચાલ્યા આવતા ગણતંત્રને શત્રુ થઈ સામ્રાજ્યવાદી બની ગયો અને ગણતંત્ર પક્ષવાળા યાદવોને પીડવા લાગ્યો ત્યારે ઉગ્રસેનના ભાઈ દેવકની પુત્રી દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણે કંસનો વધ કરી પ્રજાને સામ્રાજ્યવાદી જુદમમાંથી છોડાવી. સામ્રાજ્યવાદી જરાસંધ, કાલયવન, શિશુપાલ વગેરેના વારંવાર થતા ઉપદ્રવો અને આક્રમણોના કારણે શ્રીકૃષ્ણ પોતાની અપૂર્વ બુદ્ધિમત્તા વાપરી સમસ્ત યાદવસંઘને મથુરામાંથી સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકા લઈ આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણે જીવનભર કંસ, જરાસંધ,

કાલયવન, શિશુપાલ, દંતવકત્ર, મિથ્યાવાસુદેવ, ભૌમાસુર, કૌરવો વગેરે સામ્રાજ્યવાદી શાસકો સામે સંઘર્ષ કર્યા હતા, અને લોકશાહીનું રક્ષણ કર્યું હતું. શ્રીકૃષ્ણના આ લોકતંત્રાત્મક વલણની પ્રસિદ્ધ બંગાળી નવલકથાકાર બંકિમ-ચાલુએ અને બીજા ઇતિહાસશ્રેણીએ પણ નોંધ લીધી જ છે. ભારતમાં ગણતંત્ર પદ્ધતિનું સંરક્ષણ સૌરાષ્ટ્રમાંથી થયું એ ઓછા ગૌરવની વાત નથી.

ભારતમાં ગણતંત્ર પ્રણાલી નવી ન હતી. વિરઘવીઓનું વૈશાલીનું ગણતંત્ર, અને યૌધેયોનું ગણતંત્ર પણ પાછળથી ભારતમાં પ્રસિદ્ધ હતા.

શ્રીકૃષ્ણના પુત્રોમાં સૌથી મોટો હતો પ્રહુમ્ન, તેનો પુત્ર અનિરુદ્ધ જાણીતો હતો. અનિરુદ્ધનો વજ્ર નામે પુત્ર હતો. યાદવોની પ્રખ્યાત યાદવાસ્થળીમાંથી આ વજ્ર જ માત્ર બચી ગયો. આ વજ્ર શ્રીકૃષ્ણની સાથે સંકળાયેલા કેટલાક સ્થળોનો ગોકુળ-મથુરામાં છૂર્ણ-હાર કરાવ્યો. શ્રીકૃષ્ણે જે દ્વારકાનું કુશસ્થલી માંથી પુનર્નિર્માણ કર્યું. તેની (વધે જરા (વગતે દૃષ્ટિપાત કરીએ:-

દ્વારકાનું પ્રાચીન સાહિત્યમાં સૌથી વિગતવાર વર્ણન મહાભારતના સભાપર્વના સંદિગ્ધ ગણાયેલા ભાગમાં ભીષ્મના મુખે લગભગ પંચાશી શ્લોકોમાં કરવામાં આવેલું છે. સૌ પ્રથમ દ્વારકાની બહારનાં વનોપવનોનું કવિત્વમય વર્ણન છે. જેમાં તે સમયના જાણીતા બધા વૃક્ષોનાં નામ આવે છે. ત્યારબાદ દ્વારકાની ખાઈઓનું, તેના પ્રાકાર એટલે કે કોટ અને બુરજોનું વર્ણન છે. દ્વારકાને પચાસ મુખો કહ્યા છે તે તેના દરવાજા સમજવા જોઈએ, દ્વારકા આઠ યોજન પહોળી, બાર યોજન લાંબી, સાત મહાપથોવાળી, સોળ ચૌટાઓવાળી,

શ્વેત ભવનોથી યુક્ત, તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો, ચક્રો, શતશ્લીઓ વગેરેથી રક્ષાયેલી બતાવી છે. દ્વારકાનું બીજું નયનરમ્ય, કવિત્વમય વર્ણન માધ કવિના ‘શિશુપાલવધ’ મહાકાવ્યમાં છે. ‘શિશુપાલવધ’ નો કવિ માધ પણ ગુજરાતનો જ છે. તેણે ત્રીજા સર્ગમાં અનેક ઉત્પ્રેક્ષાઓ, ઉપમાઓ, રૂપકો આપી દ્વારકાનું વર્ણન કર્યું છે:-

मध्ये समुद्रं ककुमः पिराणो यां कुर्वती

काञ्चनप्रभासा ।

तुरङ्गकान्ता मुखद्वयवाह ज्वालेव मित्वा

जलमुल्लास ॥

સમુદ્રની વચ્ચે પોતાનાં સુવર્ણના કોટની કાંતિથી દશાઓને પિંગલવર્ણી બનાવતી આ દ્વારકાપુરી સમુદ્રજળને ભેટીને ઊઠેલી વડવાનલની જવાલા જેવી ઉલ્લસી રહી છે.

આ નગરીની પૂર્વે રૈવતક ગિરિ હતો, ને મોટી નદીના મુખ પાસે આવેલી હતી. તે પ્રભાસથી બહુ દૂર ન હતી. હાલની દ્વારકાને આ વર્ણન લાગુ પડતું નથી. ગુનાગઢ પાસે ગિરનાર છે, પ્રભાસથી બહુ દૂર પણ નથી પરંતુ સમુદ્ર તેની લગભગ ચારેપાસ હોઈ તેવું કોઈ સ્થાન નથી. પ્રભાસ ને પોરબંદર વચ્ચે, અથવા પોરબંદરથી મિયાણી આસપાસના કોઈ સ્થળે મૂળ દ્વારકા હોવાના વિદ્વાનોના દાવા છે પણ ત્યાં રૈવતક પર્વત નથી.

જેન સાહિત્ય પ્રમાણે તીર્થંકર નેમિનાથની કથા:-જેન સાહિત્યમાં પણ દ્વારકાનું આવું જ વર્ણન છે. તેમાં પણ રૈવતગિરિ પાસે હોવાની વાત તો છે જ. મથુરા પાસેના સૌરિપુરમાં અન્ધકવૃષ્ણિ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે મથુરાના યાદવો સાથે સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકામાં આવી વસ્યા હતા. એમને દસ પુત્રો હતા જેમાં સમુદ્રવિજય સૌથી મોટા ને વસુદેવ નાના હતા.

સમુદ્રવિજયના પુત્ર અરિષ્ટનેમિનો વિવાહ કૃષ્ણે ઉગ્રસેનની પુત્રી રાણમતી સાથે કરાવ્યો હતો. અરિષ્ટનેમિની જાન લગ્ન મંડપે જતી હતી ત્યાં તે દિવસના ભોજન માટે મોટી સંખ્યામાં બંધાયેલા પશુઓનો આત્મનાદ સાંભળી નેમિકુમાર અર્ધેરસ્તેથી જ પાછા વળ્યા ને ઉજ્જયંત (ગરનાર) પર તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી કેવળજ્ઞાન પામ્યા. ઘણા વર્ષો સુધી દેશના ફરમાવી ત્યાં ઉજ્જયંત પર જ નિર્વાણ પામ્યા.

નેમિનાથની વાગ્દત્તા રાણમતિએ પણ સંસાર ત્યાગ કરેલો. રાણમતિએ એકવાર ઉજ્જયંત પર્વત પર વરસાદમાં પોતાના ભીંજાયેલ દેહ સૌંદર્યને ભેઈ વિકાર વશ થયેલા નેમિકુમારના ભાઈ રથનેમિને વેરાગ્યનો ઉપદેશ આપી સન્માર્ગે વાળેલા એવી આખ્યાયિકા જૈન સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. ભગવાન નેમિનાથ બાવીસમા તીર્થંકર ગણાય છે ને તેમના પંચકલ્યાણક્રમાંથી કેટલાક કલ્યાણક ઉજ્જયંત (ગરનાર) પર થયેલા હોઈ ગરનાર જૈનોની દૃષ્ટિએ પણ પરમ પવિત્ર સ્થાન છે. સૌરાષ્ટ્રનું સદ્ભાગ્ય છે કે આદિ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવજીના પુણ્ય સ્મરણે રૂપે તીર્થાધિરાજ શત્રુજય અને ભગવાન નેમિનાથના કારણે પુણ્યવંત બનેલ ગરનાર બંને સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં જ આવેલા છે.

આ રીતે યાદવોના અસ્ત સાથે સૌરાષ્ટ્રના એક ગૌરવવંતો યુગ પુરો થાય છે. ત્યારપછીના ઘણા સમય સુધી અંધાધુંધી ચાલી હશે એવું અનુમાન થાય છે. યાદવો સમૃદ્ધ ને શોખીન હોવાથી દ્વારકાનું નગર નિયોજન અત્યંત ઉત્તમ કક્ષાનું હતું. વળી તેમની વિહાર પ્રિયતાને કારણે સૌરાષ્ટ્ર આખામાં વનશ્રીને વિકાસ પણ તેમના હાથે થયેલો. રસિક અને હલ્લીસક નામનાં નૃત્યોનાં યાદવો શોખીન હતા. પ્રાસાદ નિર્માણ અને ચિત્રકલાનો તેમનો શોખ પણ જાણીતો હતો. યાદવકાળનું સૌરાષ્ટ્ર

સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ સુસંપન્ન હતું તેમાં શંકા નથી. યાદવોના અસ્ત પછીના રાજવંશોના કોઈ ક્રમિક ઇતિહાસ મળતો નથી. માત્ર તત્કાલીન સ્થળ મહાત્મ્ય વર્ણવતા સ્કંદ પુરાણના કેટલાક ભાગોમાં વેરવિખેર સ્થિતિમાં કેટલાક રાજાના નામ મળી આવે છે પણ તેના નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે.

સિહોરથી સિલોન પહોંચેલી સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ :

(ક) લંકાની લાડી ને સિહોરનો વર ?

ઘણા સમયથી ગુજરાતી ભાષામાં ‘લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર’ એવી કહેવત છે. આ કહેવત સિંહલદ્વિપ સાથેના સૌરાષ્ટ્રના કોઈ પ્રાચીન સંબંધ સાથે નિશ્ચિત પણે સંકળાયેલ છે. પરંતુ સિલોનના સાહિત્યમાં સિંહપુરના રાજપુત્ર વિજયથી સિંહલદ્વિપની સંસ્કૃતિનો આરંભ ગણાયાના સંકેત મળ્યા છે. સિંહપુરની રચના કરનારા સિંહબાહુના સૌથી મોટા છતાં પ્રજામાં આપ્રય થઈ પડેલા વિજય નામના રાજકુમારને સિંહબાહુએ દેશવટો દીધો. તે તેના સાથીઓ સાથે શૂર્પારક વગેરે દરયાઈરસ્તે થઈ જે દિવસે સિંહલદ્વિપ પર જાત્યો તે જ દિવસે બુદ્ધ ભગવાન પરિનિર્વાણ પામ્યા એવો સિંહલ સાહિત્યમાં ઉલ્લેખ છે. વળી આ વિજય ત્યાંની સંસ્કૃતિનો નિર્માતા ગણાય છે કારણકે તેણે ત્યાં તામ્રપણી નગર વસાવ્યું. વિજય મદુરામાં પરણ્યો, ને પાંડવ રાજપુત્રી સાથે તેણે આડત્રીશવર્ષ સુધી સિંહલદ્વીપમાં રહ્યો. આ વિજય લાટ પ્રદેશનો હતો. એ સિંહબાહુએ વસાવ્યું જે નગર સિહોર (ભાવનગર જીલ્લામાં) માનીએ તો સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિ સિહોરથી સિલોન સુધી ગઈ. હાલ પણ મદુરામાં ને દક્ષિણ ભારતમાં સૌરાષ્ટ્રીઓ વસે છે તેનું કારણ કદાચ આ પણ હોય. સિહોરનો

(સંહ્યાહુ આ રીતે ભગવાન બુદ્ધનો સમકાલીન ગણાય. વિજય અપુત્ર મરણ પામ્યો હોવાથી તેણે બોલાવેલો તેનો ભત્રીજો પાંડુ ત્યાંની ગાદી પર બેઠો. તેની પછી તેના વંશજોએ ઘણા વર્ષો સુધી સિલોનમાં રાજ્ય કર્યું.

પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણ ‘અષ્ટાધ્યાયી’માં સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છ-સંસ્કૃતના પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણકાર પાણિનિ મુનિના અષ્ટાધ્યાયી ગ્રંથમાં શબ્દ-ગણના આધારરૂપ ગણપાઠમાં આનર્ત, વલ્લી, ને સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાના ઉલ્લેખ બેવા મળે છે. તે જ રીતે કચ્છી ગૌઃ એવા સૂત્રદ્વારા કૃષ્ણદુષ પ્રદેશનાં લોકો, તેમની બોલી, તેમની પાઘડી ઇત્યાદિ સૂચવાય છે. પાણિનિ નો સમય ઇ.સ. પૂર્વે ૬૦૦ માનવામાં આવે છે.

(ક) મૌર્યકાળથી ગુપ્તકાળનું સૌરાષ્ટ્ર.-

(ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૨ થી ઇ. સ. ૪૭૦) આ પછી આપણે પ્રવેશ કરીએ છીએ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસના એક બીજા બજબજમાન યુગમાં. જેમાં દ્વારકાથી આપણે ગિરિનગર યાત્રા કરશું. અત્યારના જુનાગઢ શહેરથી એકાદ માઈલના અંતરે એક શૈલ આવેલ છે. કવિવર ન્હાનાલાલે પોતાના ‘ગિરનારના ચરણે’ નામક કાવ્યમાં આ શૈલનું મહિમા વર્ણન કર્યું છે. આ શૈલ, અથવા શિલા માત્ર સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાત માટે જ ઐતિહાસિક મહત્વની છે એવું નથી પણ સમસ્ત આર્યાવર્તના ઇતિહાસનું એ એક અવિસ્મરણીય પૃષ્ઠ છે. કારણ કે આ શિલાખંડ પર ત્રણ ત્રણ સમ્રાટોના લેખો કેતરેલા પડ્યા છે. આજનું ભારતીય ગણતંત્ર જે ધર્મપ્રિય સમ્રાટના અશોકસ્થંભની ત્રણ સિંહ મૂર્તિઓને પોતાની રાષ્ટ્રીયમુદ્રા તરીકે રાખે છે તે દેવાનાં પ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજા અશોક (ઇ.સ. પૂર્વે ૨૭૪ થી ૨૩૭) મહાપ્રતાપી ક્ષત્રપ રૂદ્રામા (ઇ.સ. ૧૫૦) અને કેટલાક વિદ્વાનો કવિકુલગુરુ કાલિદાસના

‘કુમાર સંભવ’ કાવ્યના શિવ પાર્વતીના થનાર પ્રતાપી પુત્ર સ્કન્દનું સૂચન જે સ્કન્દગુપ્ત માટે માને છે કે સ્કન્દગુપ્ત (ઇ.સ. ૪૫૬) નો લેખ પણ આ જ શિલા પર અંકિત છે. કર્નલ ટોડે ૧૮૨૨માં આ શિલાને ઝાડીમાં ઢંકાયેલ બેઠા. ત્યાર પછી જુનાગઢથી ગિરનાર જવાનો રસ્તો સરખો કરાવતાં આ શિલાખંડ ખુલ્લો થયો અને ૧૮૬૨માં તેના પરના લેખો બરાબર સ્પષ્ટ પણે વાંચી શકાય. આ શૈલખંડ દામોદરકુંડ પાસે જમીનથી બારેક ફુટ ઊંચો છે અને તેનો નીચેના ઘેરાવો ૭૫ ફુટ જેટલો છે. તેની પુર્વ બાજુએ ઊભી હરોળમાં અશોકનાં ચૌદ ધર્મ-લેખો ઉત્કીર્ણ છે બ્યારે પશ્ચિમ બાજુ પર રૂદ્રદામાનો લેખ છે. ઉત્તર બાજુ પર સ્કન્દગુપ્તનો લેખ જણાય છે.

આ શિલા પરના લેખોના વાચન પરથી લાગે છે કે ઇ.સ. પૂર્વેના ચોથા સૈકામાં ભારતના બીજા ભાગોની જેમ સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશ પર પણ ચન્દ્રગુપ્ત મૌર્યનું શાસન ચાલતું હતું. ચન્દ્રગુપ્તના સમયમાં જ તેના ગુરુ અને નન્દવંશનો ઉચ્છેદ કરી મૌર્યવંશની સ્થાપના કરનાર અર્થશાસ્ત્રના રચયિતા કૌટિલ્ય અથવા ચાણક્ય રાજ્યની પ્રજામાં સંતોષને સુખશાન્તિ માટે અન્ન ઉત્પાદનને બારે મહત્વનું ગણતા. અન્ન ઉત્પાદન માટે માત્ર વરસાદ પર જ આધાર રાખી બેઠા ન રહેતાં વરસાદના પાણીને સેતુબન્ધનથી સંગ્રહી રાખવા પર ચાણક્યે અર્થશાસ્ત્રમાં ભાર મૂક્યો છે. સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાનું હિત ચિંતવતા સમ્રાટ ચન્દ્રગુપ્તે રૂદ્રદામાના લેખ પ્રમાણે પોતાના રાષ્ટ્રીય વૈશ્ય પુણ્યગુપ્ત પાસે એક જલાશય (નર્માણ કરાવ્યું) અને અશોકના મૌર્ય સુબા તુષારકે પોતાની દેખરેખ નીચે તેને પ્રણાલીઓ (નહેરો) થી યુક્ત બનાવ્યું. આમ ચન્દ્રગુપ્તે ગિરિનગર પાસે બનાવવા માંડેલા સુદર્શન તળાવના કાર્યને અશોકે પોતાના સમયમાં પૂર્ણ કરાવ્યું.

લેખકની પંક્તિઓ આ પ્રમાણે છે:—

“ મૌર્યસ્ય રાજ્ઞઃ ચન્દ્રગુપ્તસ્ય રાષ્ટ્રિયેણ
વૈશ્યેન પુણ્યગુપ્તેન કારિતં, અશોકસ્ય
મૌર્યસ્ય યવનરાજેન તુષાસ્કેનાધિષ્ઠાય
પ્રનાલીભિરલંકૃતં તત્કારિતયા ચ રાજાનુરુપ-
કૃતવિધાનયા...”

મૌર્યકાળમાં સૌરાષ્ટ્રની પ્રજા વિષે બીજી એક સુંદર વિગત કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાંથી મળે છે. તેમાં નોંધાયું છે કે સૌરાષ્ટ્રમાં એવી ક્ષાત્રિય શ્રેણીઓ અસ્તિત્વ ધરાવતી જે લડવાનું હોય ત્યારે ખેતી શસ્ત્ર દ્વારા ગુજરાત ચલાવતી. પણ શાંતિકાળ હોય ત્યારે ખેતી અને પશુપાલન દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવતી. વળી તે જ ગ્રંથમાં સૌરાષ્ટ્રમાં નાના કદના હાથીઓ પણ જંગલમાં સારા પ્રમાણમાં મળી આવતા તેવો નિર્દેશ મળે છે. અશોકના ધર્મલેખો ભારતવર્ષમાં બીજે ઘણે સ્થાને કોતરાયેલા હશે પણ તેના ધર્મદેશનું સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતની પ્રજાએ જે ચુસ્ત પણે પાલન કર્યું છે તેવું બીજા કાંઈએ કર્યું નથી. સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાએ, ગુજરાતના લોકોએ આ ઉપદેશોને બરાબર ઝીલ્યા, પચાવ્યા. શૈલ-ખંડ પર અશોકે કોતરાયેલ ચોદ લેખોમાં કેવી વિગતો છે તે જોઈએ:—

(૧) દેવાનાં પ્રિય પ્રિયદર્શી મહાધિરાજ ચન્દ્રગુપ્ત પોતાની પ્રજાને આદેશ આપે છે કે આજથી કોઈ પણ પ્રાણીને મારવું નહિ. ખુદ તેના પોતાના જીવન માટે લાખો પ્રાણી મારવામાં આવતાં તેને બદલે હવે માત્ર ત્રણ જ પ્રાણી મરાય છે ને તે પણ ભવિષ્યમાં મરશે નહિ.

(૨) દેવાનાં પ્રિય સમ્રાટ અશોકના સકલ-રાજ્યમાં તેમજ પડોશી રાજ્યોમાં તેણે બે પ્રકારની ચિકિત્સા મનુષ્ય ચિકિત્સા અને પશુ ચિકિત્સા સ્થાપી છે. માર્ગોમાં તેણે ફૂવા ખોદાવ્યા છે, અને ક્ષ રોપાવ્યાં છે.

(૩) ઉચ્ચ અધિકારીઓ દર પાંચ વર્ષે જ્યારે કાર્ય નિરીક્ષણ કરવા પરિભ્રમણ કરતા રહે ત્યારે તેમણે પોતાના બીજાં કાર્યો ઉપરાંત ધર્મોપદેશ પણ પ્રજા પાસે કરતા રહેવો.

(૪) દેવાનાં પ્રિયના ઉપદેશથી અહિંસા, સદ્વર્તાવ, સેવા ઇત્યાદિ ધર્મચરણ વધતું છે અને વધતું જ રહેશે. ધર્મોપદેશ એ શ્રેષ્ઠ કર્મ છે.

(૫) કલ્યાણ દુષ્કર છે. અગાઉ ધર્મમહા-માત્રો ન હતા તે મેં નિમ્યા છે. તે સર્વ સંપ્ર-દાયોમાં ધર્મના પ્રવર્તનનું ધ્યાન રાખશે.

(૬) સર્વ સર્વત્ર હું પ્રજાનું કાર્ય કરું છું. કામનો નિકાલ કરવામાં મને કદી સંતોષ થતો નથી સર્વ લોકના હિત કરતાં બીજું કોઈ પણ કામ મોટું નથી.

(૭) સર્વ સંપ્રદાયો સર્વત્ર વસે કેમકે તે બધા જ (સંપ્રદાયો) સંયમ અને ભાવનાની શુદ્ધિ ધરે છે.

(૮) અગાઉના રાજા વિહાર યાત્રા કરતા તેને બદલે પ્રિયદર્શી સમ્રા ધર્મયાત્રા કરે છે જેમાં ધર્મદાન અને ધર્મોપદેશ થાય છે.

(૯) માંગલિક ક્રિયાઓ શુદ્ધ છે. ધર્મની માંગલિક ક્રિયાઓ જ અનંત રૂળ આપનારી છે, એમાં ગુલામો અને સેવકો પ્રત્યે સદ્વર્તાવ, વૃદ્ધો ભણી આદર, પ્રાણીઓ તરફ દયા, અને બ્રાહ્મણી તથા શ્રમણોને દાન આપવાનો સમા-વેશ થાય છે.

(૧૦) પોતાની પ્રજા ધર્મનું સેવન કરે એ સિવાયની બીજી કોઈ પણ બાબતમાં દેવાનાં પ્રિય સમ્રાટને યશ કે કીર્તિની ભૂખ નથી

Resident : Mehta Niwas, Tilak Road, Ghatkopar, Bombay 77. Phone : 51797

સૌ રાજ્ય માં

સ્વ. શેઠ રામજીભાઈ ઝવેરભાઈ મહેતા

મૂળ વતન - લાખેણી (ખોટાદ તાલુકો)

જેમનાં અંતરનાં આશીર્વાદથી સ્થપાયેલી વેપારી પેઢીઓ અને
ઉદ્યોગિક સંસ્થાઓનાં અમો છીએ:-

જયંત પેપર બોક્સ ફેક્ટરી મુંબઈ

જયંત કોરોગેટીંગ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ ”

જયંત કેન્ટેઇનર કોરપોરેશન ”

અને

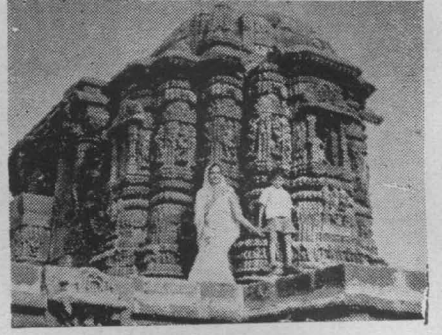
જયંત પેપર મીલ્સ લીમીટેડ સુરત

(મહાગુજરાતમાં)

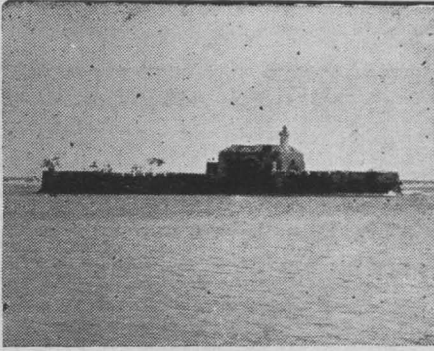
office jayant paper box factory, western india house, sir p. m. road, bombay-1
phone : 253145

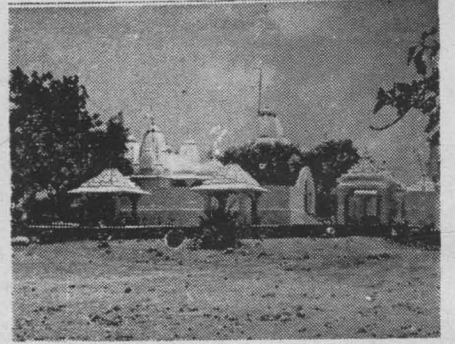
જેઠ્ઠીર મહાદેવ (વાંકાનેર પાસે)
(તસ્વીર-એચ. આર. ગૌદાની)

સામજ લક્ષ્મણનું મંદિર
બીજાપુર-બરડીઆ
(તસ્વીર-પુષ્કરભાઈ ગોકાણી)

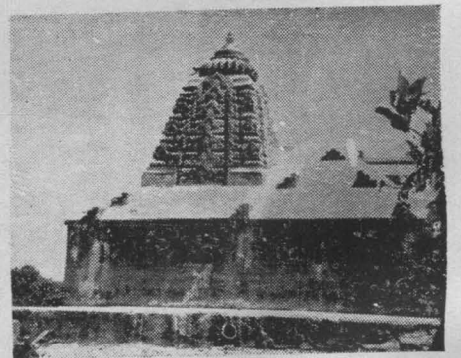
દીવનો કિશોર-દીવ.
(તસ્વીર-એચ. આર. ગૌદાની)

ત્રણ મંદિરો-મૂળ દ્વારકા.
વીસાવાડા. (પોરબંદર)

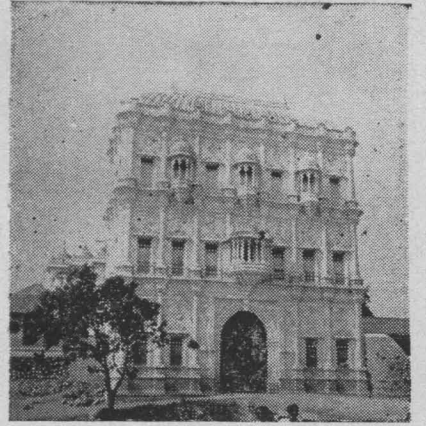
સમાધિઓ-વઢવાણ.
(તસ્વીર-એચ. આર. ગૌદાની)

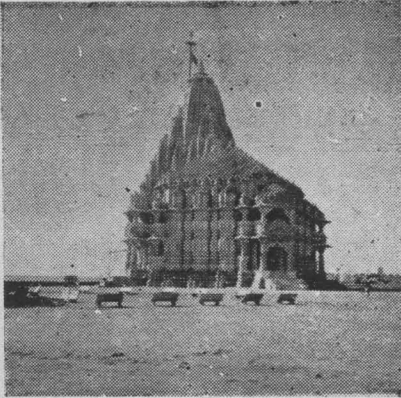
સૂત્રાપાડાનું સૂર્યમંદિર (કર્ણદર્શન)
(સોમનાથ પાસે)

સમાધિ મંદિરો-હળવદ.

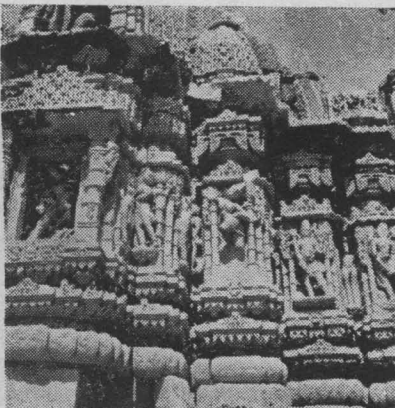
સાળંગપુરનો દરવાજો-સાળંગપુર

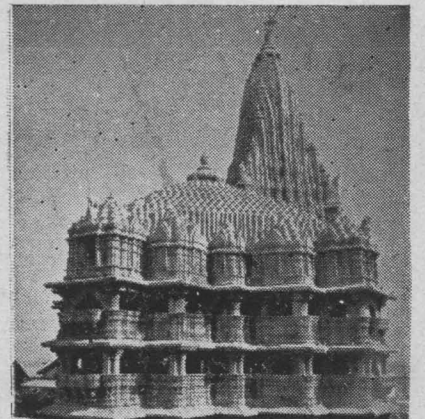
મહાભરતપ્રસાદ-સોમનાથ

બાલકૃષ્ણ-સોનાપુર (જમનગર)

નવલક્ષા મંદિર-સેજકપુર
(જાંજાવાડ)

દ્રારકાવિશનુ મંદિર-દ્રારકા.
(તસ્વીર-એચ. આર. ગૌદાની)

S T E E L

AT MOST COMPETITIVE PRICES

OUR SPECIALITIES

M. S. BRIGHT BARS

3" to 10" dia

Tata Class IV And En 8 Steel

Black and Bright

&

OTHER CONSTRUCTIONAL STEELS

EN 24, 36 and other Series of

**EN Specifications
HOT DIE STEEL
HIGH CARBON
HIGH CHROMIUM
Round-Square-Flat**

**OIL HARDENING
NON SHRINKING
Round Square - Flat
CARBON STEEL
Round-Square-Flat.**

Contract :

Shah Engineering & Equipment Company

KASARA STREET, DARUKHANA,

B O M B A Y - 10.

Gram : STEELLORD

Phone : 377795

(૧૧) ધર્મદાન જેવું બીજું એકે દાન નથી જેમાં ધર્મભાવના અને ધર્માચરણની વૃદ્ધિ થાય એવું કરવાનો સમાવેશ થાય છે.

(૧૨) દેવાનાં પ્રિય સમ્રાટ અશોક પ્રિયદર્શી સર્વસંપ્રદાયની તત્વતઃ વૃદ્ધિ જ ઇચ્છે છે એના મૂળમાં વાણીનો સયમ છે. પોતાના સંપ્રદાયની પ્રશંસાને અન્યનો નિંદા કરવાથી બંને સંપ્રદાયોને હાની થાય છે. એકબીજા સંપ્રદાયોનો પરિચય અને સમવાય ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

(૧૩) કલિંગ દેશ જીતતાં જે પુષ્કળ ખુવારી થઈ તે માટે પ્રિયદર્શી સમ્રાટને ભારે સંતાપ અને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. સકલ રાજ્યમાં તેમજ પડોશીના રાજ્યમાં લોકો દેવાનાં પ્રિયના ધર્મપ્રદેશ પ્રમાણે વર્તે છે. ધર્મવિભ્ય જેવો વિભ્ય નથી કારણ કે તેમાં પ્રીતિરસ રહેલો છે.

(૧૪) માઈ રાજ્ય મોટું છે. બહુ લખાયું છે બહુ લખાવાશે. કેટલુંક ફરીફરીને કહ્યું છે તો કયાંય અધૂરું લખાયું છે.

અશોકના આ બધા લેખોમાંથી પ્રાણીઓ પર દયા, અહિંસા, સર્વસંપ્રદાય પ્રત્યે સમભાવ, વગેરે સિદ્ધાંતો સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતની પ્રજાએ ખરા હૃદયથી પોતાના વર્તનમાં મૂક્યા છે. સમ્રાટ અશોક પછી તેના પુત્ર સંપતિના ભાગમાં સૌરાષ્ટ્ર સહિત પશ્ચિમનું રાજ્ય આવ્યું. તેણે જૈનધર્મનો સારો એવો પ્રચાર પોતાના રાજ્ય-હેઠળના પ્રદેશમાં કર્યો.

આ સમયની એક બીજી રસપ્રદ વિગત તે જૈનધર્મમાં શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયની ઊત્પત્તિની છે. કહેવાય છે કે પહેલાં તો ભગવાન મહાવીરનું ચુસ્તપણે અનુસરણ કરનારો દિગમ્બર સંપ્રદાય હતો, પણ ઉત્તરભારતના કેટલાક વિસ્તારમાં જૈન સાધુઓ અધુરું વસ્ત્ર ધારણ કરતા. ઇતિહાસ ગ્રંથોમાં નોંધાયેલી

એક જૈન અનુશ્રુતિ પ્રમાણે વલણીના કેઈ રાજાએ પોતાની રાણી ચંદ્રલેખાના પ્રદેશમાંથી વિહાર કરતાં પધારેલા જૈન સાધુની વસ્ત્ર વ્યવસ્થા જોઈ પોતાની રાણીની મસ્કરી કરી, ત્યારે તે રાણીના અનુરોધ પરથી જૈન સાધુઓએ આખા શરીર પર શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાનું સ્વીકાર્યું. આમ (વક્રમ સંવત ૧૩૬ કે ૧૩૮માં શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયની સ્થાપના સૌરાષ્ટ્રમાં જ થઈ.

મૌર્યકાળ પછીના શૂંગકાળમાં સૌરાષ્ટ્રની શી પરિસ્થિતિ હતી તે વિષે વધુ બાણવા મળતું નથી. કદાચ શક પ્રજાનું આગમન આ પછીના ગાળામાં સૌરાષ્ટ્રમાં થયું ને ઉત્તર ભારતમાં શક પ્રજાનો વિસ્તાર થયો એવી કિવદંતીઓ છે. સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસ વિષે વળી પાછી ક્રમ બદલ વિગતો ક્ષત્રપકાળની મળે છે. તેમાં પણ ભૂમક અને નહવાન નામના ક્ષત્રપ રાજાઓ તથા તેની પછી આવેલા ચણન વિષે તેમના કેટલાક સિદ્ધાંતો પ્રાપ્ત થવા સિવાય બીજી વિગતો મળતી નથી. ચણન પછી આવેલા રુદ્રદામા પહેલા વિષે ઘણી વિગતો બાણવા મળે છે. રુદ્રદામાના આધિપત્ય નીચે માળવા, આનર્ત, સૌરાષ્ટ્ર, મરુ કચ્છ, સિંધુ, સૌવીર, કકુર, અપરાંત અને નિષાદ વગેરે પ્રદેશો હતા. રુદ્રદામા (ઈ. સ. ૧૫૦)ના ગિરનાર પાસેના શિલાલેખમાં તેણે મેળવેલા શિક્ષણની વાત પણ છે જેમાં વ્યાકરણ, સંગીત, રાજનીતિ વગેરે ઉપસંત અશ્વ, ગજ, મદલવિદ્યા ને શસ્ત્રાઓની વિદ્યા પણ સંપાદન કરી હતી. એ રુદ્રદામાના સમયમાં ઈ. સ. ૧૫૦માં શક સંવત ૭૨ના માગશર વદ પડવાના દિવસે ગિરિનગરમાં અતિવૃષ્ટિ થઈ, પૃથ્વી જળખંબાકાર થઈ ગઈ ને સુદર્શન તળાવની પાળોને સાચવવાના અનેક ઉપાયો છતાં તેની પાળો તૂટી ને વિપુલ સંખ્યામાં વૃક્ષો, પર્વત શિખરો, ઘર, ઘરનાં છબં વગેરે નાશ ખમ્યા. સુદર્શન તળાવનું પાણી વહી ગયું ને

પ્રદેશ મારવાડના રણ જેવો થઈ પડ્યો. આ સુદર્શન તળાવનું પુનર્નિર્માણ કરવા અંગે જ્યારે રુદ્રદામાના બધા બુદ્ધિશાળી અધિકારીઓએ હાથ ધોઈ નાખ્યા ત્યારે પહલવ સુવિશાળે રાજાને પ્રેરણા આપી પહેલા કરતાં લંબાઈમાં પહોળાઈમાં, ત્રણ ગણું તળાવ નવેસરથી બાંધ્યું ને રુદ્રદામાએ પણ પ્રજા પાસેથી વેડ કર કે નજરાણાં રૂપે નાણા લેવાને બદલે પોતાના ખજાનામાંથી ધનને પ્રવાહ રેલાવ્યો. આ બધા ઉલ્લેખો અને સુદર્શન તળાવનું વર્ણન રુદ્રદામાના આ શિલાલેખમાં આપ્યું છે.

જૈન આગમોમાં આ જ અરસાના ગિરિનગરના કેટલાક ઉલ્લેખો દર્શનીય છે. ગિરિનગરમાં એક અગ્નિપૂજક વંશ્ય રહેતો હતો. તેની બલિદાનની રીત એવી હતી કે પ્રતિ વર્ષે એક ઘર ખરીદી તે ઘરમાં રત્નો, અન્ન ઇત્યાદિ સામગ્રી ભરી પછી તે ઘરને સળગાવી દેતો. આ વર્ણુકની વિચિત્ર બલિદાનની પ્રણાલીમાં એકવાર ગિરિનગરમાં મોટી આગ ફેલાઈ હતી. ખીબ એક ઉલ્લેખ પ્રમાણે ગિરિનગરમાંથી ઉજ્જયંત પર્વત પર યાત્રાર્થે ગયેલી સ્ત્રીઓને કેટલાક દસ્યૂઓ ઉપાડી ગયા હતા અને તેમને પાછળથી પરદેશોમાં વેચી દીધી હતી.

રુદ્રદામા પછી લગભગ બાવીશ જેટલા ક્ષત્રપ શાસકો થઈ ગયા. જેની રાજધાની ગિરિનગર હતી ને ત્યાં રહી તેમણે અવંતી, અનૂપ, આનર્ત, સૌરાષ્ટ્ર, મારવાડ, કચ્છ, સિન્ધ, સૌવીર, નિષાદ વગેરે પ્રદેશો પર રાજ્યશાસન ચલાવતા. આમ સૌરાષ્ટ્રના ગિરિનગરમાંથી છેક માળવાથી માંડીને દક્ષિણમાં લગભગ ગોદાવરી કે કૃષ્ણા નદી સુધી ક્ષત્રપોની સત્તા ચાલતી.

આ ક્ષત્રપકાળમાં પ્રજા ધન ધાન્ય સંપન્ન, સુંદર આવાસોવાળી, શાંત અને સંતોષી જીવન જીવનાર હતી. પ્રજામાં ક્ષત્રપ શાસકો અને

તેના અમલદારોની એવી ધાક હતી કે સામાન્ય રીતે ચોરી લખાડીના ગુન્હા ખનતા ન હતા. પ્રજા ધર્મ પરાયણ અને નીતિમાન જીવન જીવનારી હતી.

ક્ષત્રપ વંશમાં છેલ્લે રુદ્રસિંહ નામનો રાજા થઈ ગયો જે ગુપ્ત વંશના સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત બીજા (વિક્રમાદિત્ય)ના હાથે પરાજય પામ્યો ને ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર હવે ગુપ્તવંશના સમ્રાટોના શાસન નીચે ગયું. ગુપ્તવંશમાં સ્કન્દગુપ્તના સમયમાં તેણે “પરુદત્તને નિખિલ સુરાષ્ટ્રનું શાસન સોંપી દેવો જેમ વરુણદેવને પશ્ચિમ દિશા સોંપી નિશ્ચિંત થયા તેમ નિશ્ચિંત થયો” એવો સ્કન્દ ગુપ્તના ગિરનાર પાસેના શિલાલેખમાં ઉલ્લેખ છે. ગુપ્તકાલના ૧૩૭મા વર્ષે ભાદરવાના છઠ્ઠા દિવસે એટલો બધો વરસાદ વરસ્યો કે સુદર્શન તળાવ ફાટ્યું. આ પ્રસંગનું સુંદર કવિત્વમય ભાષામાં લેખમાં નીચે પ્રમાણે વર્ણન છે —

અથ ક મેળમ્બુદકાલ આગતે
નિદાઘકાલં પ્રવિદાયં તોયદૈઃ ।
વવર્ષં તોયં बहु सन्ततं चिरं
सुदर्शनं येन विगेद च त्वरात् ॥
विषाधमानाः खलु सर्वतो जनाः
कयं कथं कार्यमिति प्रवादिनः ।
मियो हि पूर्वापररावि मुत्थिता
बिचिन्तयां चापि बमुबुरुत्सुकाः ॥

ગિરિનગર અને તેની આસપાસના લોકોએ રાત્રિ જાગરણ કરતાં હવે કેમ થશે ? શું કરવું જોઈએ ? એમ વિષાદ ઘેરા ચિંતે ચિંતા કરતા ઉત્સુકતા-આતુરતા બતાવી.

ચક્રપાલિતે ગુપ્તસંવત ૧૩૭ માં સમારકામ શરૂ કરાવ્યું ને એકંદરે ૧૦૦ હાથ લંબાઈ ૬૮ હાથ પહોળાઈ વાળું, ને સો પુરુષના

જેટલી ખર્સો હાથની પથ્થરની દીવાલ ખૂબ મહેનતે કરાવી કે જેથી સુદર્શન તળાવ શાશ્વત કાળ સુધી ચાલુ રહે, ને સો વર્ષાઋતુઓ સુધી પ્રભાઓને હુકાળ વગેરેથી મુક્ત રાખે.

આ ઉપરાંત સુદર્શન તળાવ પાસે ચક્રપાલિતે એક વિષ્ણુમંદિર બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. તે મંદિરની વિષેના લેખમાંથી અમુક ભાગ ત્રુટક ત્રુટક રીતે વંચાય તેવો છે. આ રીતે ગિરનાર પાસેના આ ત્રણ શિક્ષાલેખોમાંથી સૌરાષ્ટ્રની રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક સ્થિતિનું વર્ણન સારા પ્રમાણમાં મળી આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રનો ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૨ થી ઈ. સ. ૪૩૦ ના લાંબા ગાળાના ઇતિહાસનું આપણે ટૂંકમાં અવલોકન કરી ગયા.

મોર્યાકાળથી ગુપ્તકાળના સાંસ્કૃતિક ઉલ્લેખો:-

(૧) આ કાળમાં જૂનાગઢના બાવા પ્યારેના મઠ પાસેની શ્રવણના નિવાસ માટે કરવામાં આવેલી ગુફાઓ તેની દીવાલો ને થાંભલા પરની મનુષ્યોની ને પ્રાણીઓની કંડા-રાયેલી આકૃતિઓના કારણે જોવા લાયક છે. શિલ્પકળાના ગુજરાતના તો એ સૌથી પ્રાચીન નમૂના છે.

(૨) સોમનાથની આસપાસનાં પ્રદેશમાંથી પોલીશવાળા કાળા ભાણડ (પાત્રો) મળી આવ્યાં છે તથા મોતીના બનેલા ને હાથીદાંતના ઘરેણું મળી આવ્યાં છે.

(૩) બત્રીશ રતીભારના ભારતના સૌથી જુના રૂપાના સિક્કાઓ પણ સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાત-માંથી મળી આવ્યા છે જે મોર્યાકાળનાં છે.

(૪) દ્વારકા પાસેના શંખોદ્ધાર બેટમાંથી ઈ. સ. ૨૦૦ ની આસપાસની લિપિમાં કોતરેલા

લખાણવાળી ઠીંકરીઓ મળી આવી છે.

(૫) જૈન અનુક્રુતિ પ્રમાણે વલભીમાં શ્વેતામ્બર સંપ્રદાય શરૂ થયો અને નાગાભુન-સુરિની અધ્યક્ષતામાં વલભીમાં જૈન આગમોની વાચના તૈયાર થઈ ત્યારપછી ફરીથી વીર સંવત ૬૮૦ માં એટલે કે ઈ. સ. ૪૫૩ ના ગાળામાં દેવદિગ્ધિગણીના અધ્યક્ષસ્થાને વલભીમાં ખાસ પરિષદ મળી ને માથુરી વાચનાની નીચે વલભી વાચનાનાં પાઠાંતર પાઠટીપ તરીકે મૂકી નવે-સરથી આગમગ્રંથોની વાચના તૈયાર થઈ. ભારતભરના શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયમાં હાલ આ વલભીમાં સંસ્કરણ પામેલી વાચના અધિકૃત મનાય છે.

(૬) પાદલિપ્તાચાર્ય નામના પ્રભાવશાળી જૈન આચાર્યે વિહાર કરતાં સૌરાષ્ટ્રમાં ઢાંકપુરી (ઢાંક) માં નાગાભુનને રસસિદ્ધિ આપી. ત્યારપછી સિદ્ધાચળ પર, (તેમના વિહારના સ્મરણરૂપે) મહાવીર પ્રભુની પ્રતિમા પથરાવી, અને પાદ-લિપ્તપુર નામનું શહેર સિદ્ધાચળની તળેટીમાં વસાવ્યું જે હાલ પાલીતાણા તરીકે જાણીતું છે.

(૭) સંસ્કૃતભાષા તેના સૌથી ઉત્તમકાળમાં હતી. રૂદ્રદામા પોતે સંસ્કૃત ભાષામાં સુંદર કવિતા બનાવતો હતો. વલભીના સ્કન્દસ્વામી જે ચન્દ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્યના ધર્માધ્યક્ષ હતા તેમણે છ વેદાંગમાંથી નિરુક્ત પર સુંદર ટીકા લખી છે ને ઋગ્વેદ પર ભાષ્ય રચના કરી છે.

(૮) તાલધ્વજપુરી (તળાબ) માં ત્રીસેક જેટલી ખોદ્ધ ગુફાઓનું નિર્માણ ને હાલ એલલ મંડપથી ઓળખાતા ૭૫x૬૭ ના માપના ૧૭ ફુટ જેટલા ઉંચા થાંભલાવાળા ને કમાનો વાળા સભામંડપનું નિર્માણ આ જ અરસામાં થયું. હાલમાં થાંભલાઓ નથી પણ મંડપ દર્શનીય છે.

(૯) મધ્ય સૌરાષ્ટ્રના ઉપલેટા તાલુકાના ઢાંક ગામ પાસે આવેલ ઢાંકગિરિની પશ્ચિમે કેટલીક ગુફાઓ કેતરેલી છે જેમાં કેટલાક તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ કેતરેલ છે. સૌરાષ્ટ્રની આ સૌથી પ્રાચીન જૈન પ્રતિમાઓ છે.

(૧૦) ઢાંકની પાસે સિદ્ધસરમાં ક્ષાત્રપકાળની કેટલીક બૌદ્ધ ગુફાઓ છે.

(૧૧) મધ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં ગોંડળ પાસે આવેલા ખંભાલિકા ગામે કેટલીક ગુફાઓ મળી આવી છે જેમાંના એક ચૈત્યગૃહ તરીકે ઓળખાતી ગુફાના અગ્રભાગે સુંદર બોધિસત્વની અને કેટલાક ઉપાસકોની આકૃતિઓ કેતરેલી છે.

(૧૨) જૂનાગઢ જિલ્લામાં બોરિયા નામના ગામ પાસે એક સ્તૂપના અવશેષ મળ્યા છે. ગુજરાતમાં આવેા સ્તૂપ પ્રથમ જ છે. સ્તૂપમાંની દાબડીમાંથી કેટલાક પવિત્ર અસ્થિ, મળી આવ્યા છે.

(૧૩) ગિરનારની તળેટી પાસે ઇંટવાના ખંડેરોમાંથી એક ઇંટરી વિહાર મળી આવેલ છે. આ વિહાર મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેન પહેલાએ બંધાવેલ છે. આ વિહારમાં વચ્ચે એક મોટો ચોક છે. ને આસપાસ અકેક કે બખે નાની કોટડીઓના ભિખ્યુઓને રહેવાના ખંડ છે. એક મોટો વ્યાખ્યાન ખંડ ને પાણીનાં ટાંકા પણ છે.

(૧૪) ઉના પાસે રૂપેણ નદીના તટે સાના ડુંગરની બન્ને ધાર પણ ગુફાઓ કેતરાયેલી છે; ને એક (વશાળ સભાગૃહ છે જેને તળાજની જેમ જ ‘એભલમંડપ’ તરીકે ઓળખાવાય છે. ત્યાં ‘ભીમની ચોરી’ નામની ગુફા પાસે ચૈત્ય છે. આ બધી ૬૬ જેટલી ગુફાઓ ક્ષાત્રપ કાળની છે.

(૧૫) અમરેલી જિલ્લામાંથી પુરાતત્વ સંશોધન થતાં ચન્દ્રગુપ્ત બીજાના પુત્ર કુમાર-ગુપ્ત પહેલાના લગભગ ૨૦૦૦ જેટલા રૂપાના સિક્કા મળી આવ્યા છે. એ સિક્કાઓની પાછળની બાજુપર ગરૂડની આકૃતિ અને આગળના ભાગમાં પરમ ભાગવત મહારાજ-ધિરાજ જેવા બિરૂદ સાથે શ્રી કુમારગુપ્ત: મહેન્દ્રાદિત્ય કેતરેલ છે.

(૧૬) આ સિવાય અશોક, રૂદ્રદામા, ને સ્કંદગુપ્તના શિલાલેખો ને સુદર્શન તળાવની વિગત આગળ વિસ્તારથી થઈ ગઈ છે.

(દ) વલ્લભીનું મૈત્રકકાલિન સૌરાષ્ટ્ર -

(ઇ. સ. ૪૭૦ થી ૭૮૮) મૈત્રકકાલીન સૌરાષ્ટ્ર અંટલે સ્વતંત્ર સૌરાષ્ટ્ર. ગુપ્તકાળ સુધીમાં સૌરાષ્ટ્રમાં ગિરિનગર રાજધાનીનું શહેર હતું પણ શકેના, મૌર્યોના, ક્ષત્રપોના કે ગુપ્તોના પાશ્વિમ પ્રદેશના પ્રદેશરક્ષકો અથવા સુબાઓની તે રાજધાની હતી. મૈત્રકકાળમાં સૌરાષ્ટ્ર સ્વતંત્ર બન્યું, તેની જાહોજલાલી સોળે કળાએ ખીલી ઊઠી. સમાજ જીવનની દૃષ્ટિએ, શિલ્પ સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ, સાહિત્ય કે શિક્ષણની દૃષ્ટિએ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસનો એ સુવર્ણયુગ હતો.

ગુપ્તવંશની પડતીના દિવસોમાં મૈત્રકવંશના સેનાપતિ ભટ્ટાર્કે નવી સત્તાની સ્થાપના કરી તેનું મથક હવે વલ્લભીમાં ફેરવાયું.

વલ્લભી નામકરણ શાથી ? :- ભાવનગરથી અમદાવાદ જવાના રસ્તા પર વલ્લભીપુર તાલુકાનું મુખ્ય મથક વલ્લભીપુર (જેનું વળા માંથી નવ સંસ્કરણ કરવામાં આવ્યું છે) છે. તેને ત્યાંના લોકો વલ્લભીપુર તરીકે બોલે-લખે છે, પણ એ ખોટું છે. સંસ્કૃત વલ્લભ શબ્દનું વલ્લભી એવું સ્ત્રીલિંગ રૂપ આ પ્રસિદ્ધ મૈત્રક શાસકોની નગરી માટે નથી વાપરવાનું વલ્લભી

શબ્દ સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં વાંસવળીઓના કાટ-માળને માટે વપરાય છે જેની ઉપર પછી નળિયાં ગોઠવાય છે. કેટલાક એમ માને છે કે વલ્લીનાં છાપરાં-મકાનની ટોચ દૂરદૂરથી પણ દેખાતી માટે તેનું નામ વલ્લી પડ્યું. પણ આ માન્યતા ખરાબર નથી. ખીજા વિદ્વાનો વલ્લી શબ્દના મૂળમાં ‘વલ્હિ-હિ’ દેશ્ય શબ્દ માને છે ને તેનો અર્થ હેમચન્દ્રાચાર્યે ‘કપાસ’ એવો આપ્યો છે એટલે ત્યાં કપાસ પુષ્કળ થતો હોય માટે ‘વલ્હિ-હિ’ માંથી વલ્લી પડ્યું હોય તેમ તેવું અન્ય વિદ્વાનો માને છે ને તેના પ્રમાણમાં જાણુ-સર, વટપદ્ર વગેરે નામો આપે છે. પરંતુ આ માન્યતા પણ ખરાબર લાગતી નથી. ત્રીજા મત પ્રમાણે ‘વલયા’ નામના દેશ્ય શબ્દ પરથી વલ્હિ નામે પડ્યું હોય ને પાછળથી વલ્હિ-વલ્હી-વલ્લી રૂપાંતર થયું હોય. વલયા એટલે સમુદ્રનો કાઠો, વેલાઓનો સમૂહ એવો અર્થ થાય છે અને સમુદ્રના કાઠે વસનાર તે વલ્હિ એમ નામ પડ્યું હોય તે વધુ ઉચિત છે. કારણ કે હાલમાં ભાવનગરની જે ખાડી છે તે છેક વલ્લી સુધી પહોંચી હતી ને ઘેલોનદીની રેતીને માટીથી તે ખાડી હાલમાં પૂરાઈ ગઈ છે. વળી ટોલેમી નામના ગ્રીક વિદ્વાને તેના ગ્રંથમાં આ નગરીનું નામ બલ્હિ આપ્યું છે તે પણ નોંધવા જેવું છે. શુક્રાચાર્યના શુક નીતિ ગ્રંથ પ્રમાણે જ્યાં નજીકમાં પર્વતદુર્ગ થઈ શકે તેવું હોય, અને જળ માર્ગ ને સ્થળમાર્ગે જ્યાં અવરજવર કરી શકાય ત્યાં રાજધાની વસાવવી. વલ્લીની પાસે શત્રુજય આવેલો, અને સમુદ્ર માર્ગે ને સ્થળ-માર્ગે અવરજવર કરી શકાતી માટે સેનાપાત ભટ્ટાકે પોતાની રાજધાની વલ્લીમાં કરી. વલ્લી તે પૂર્વે પણ જાણીતી તો હતી. મનુષ્યવસ્તવના પુત્ર શર્યાતિ વલ્લીમાં રહેતા તેવો ઉલ્લેખ છે. વળી મૌર્ય-ગુપ્તકાળમાં ત્યાં જૈન બૌદ્ધ તીર્થ-મંદિરો હતાં, ને સ્વેતાંબર સંપ્રદાયનો પ્રારંભ તથા આગમગ્રંથની વલ્લી વાચના પણ વલ્લીમાં મૈત્રકકાળ પૂર્વે જ થયેલી એટલે ભટ્ટાકે

આ નગરી પોતાની રાજધાની તરીકે પસંદ કરીને પછી તેનો વૈભવ વધતો જ ગયો.

મૈત્રકો કોણ હતા ? :— આખા ભારતમાં તત્કાલીન રાજવંશોમાં સૌથી યશસ્વી થઈ જનારા આ મૈત્રકો કોણ હતાં ? ક્યાંથી આવ્યા ? તે વિષે પણ વિદ્વાનોએ પોતાપોતાના મતો જણાવ્યા છે. કેટલાક ઇતિહાસકારો તેમને હૂણુ, મહેરજેવી બહારની પ્રજા કહે છે તો કેટલાક વળી ગુહિલો કે નાગરોની સાથે તેમનો સંબંધ જોડી દે છે. કેટલાક વળી તેમને મિત્ર વંશના માને છે. તો કેટલાક તેમને ગુપ્તસમ્રાટોના બારોટ જેવા માને છે. સ્મૃતિઓમાં મૈત્રકોને વ્રાત્ય એટલે ગાયત્રીના સંસ્કારથી રહિત ઊતરતી કક્ષાના ગણાવ્યા છે. પરંતુ કેટલાકે તેમને યાદવકુળની સાથે સાંકળી લીધા છે. યુગ્મનશવાંગ નામનો ચીની યાત્રી તેમને જાત્રિય જાતિના ગણાવે છે. ડાહરીપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ તેમના એક પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં મૈત્રકો માટે એક મંતવ્ય રજૂ કર્યું છે જે તેમનું પોતાનું છે ને વિચારવા જેવું છે. પાશુપત સંપ્રદાયની સ્થાપના કરનાર લકુલીશ જબરા શ્રદ્ધ પુરૂષ ગણાતા. પાછળથી તેમને સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથ પ્રદેશમાં સારો સત્કાર મળેલો ને પાશુપત સંપ્રદાયનો ભારે પ્રભાવ સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં હતો. લકુલીશના એક શિષ્યનું નામ મિત્ર હતું અને તેના અનુયાયીઓ મૈત્ર્ય કહેવાતા. આ પશુપતો લડાયક જીવસાવાળા હતા ને ઘણીવાર રાજસૈન્યમાં જોડાતા. આ રીતે સેનાપાત ભટ્ટાકે પોતા મૈત્ર્ય હોયને ગુપ્તયુગમાં રાજસૈન્યમાં જોડાઈ સ્વપરાક્રમે આગળ વધ્યો હોયને ગુપ્ત સામ્રાજ્ય પતન પામી રહેલું જોતાં તેણે વલ્લીમાં પોતાનું રાજ્ય શરૂ કર્યું હોય તેવો સંભવ છે. આ મૈત્રક વંશી રાજાઓ મોટે ભાગે પરમ માહેશ્વર હતા ને તેમના દાનપત્રો પર નંદીની મુદ્રા જોવા મળે છે તેથી આ મતને વધુ માન્ય ગણી શકાય.

હવે આ મૈત્રકવંશી શાસકોનો ટૂંકમાં ઉલ્લેખ કરી તેમના સમયની સાંસ્કૃતિક પરિસ્થિતિ વિષે ચર્ચા કરશું.

સેનાપતિ ભટ્ટારક :— સેનાપતિ ભટ્ટારક પોતે રાજ્ય સ્થાપક હતો છતાં તેણે પોતાના નામ આગળ કોઈ બિરુદ લગાડ્યું નથી. તેણે સેનાપતિ શબ્દ ચાલુ રાખીને તે વખતના ગુપ્ત શાસકની નજરે ન ચડી જવાય તેવી સાવધાની રાખી છે. તે સૈન્યમાં આદરણીય હતો ને પોતાના દાન વગેરે ઉદારચારતંકાર્યોથી પ્રજામાં ને સૈન્યમાં લોકપ્રિય હતો.

ધરસેન ૧લો :— તેણે પણ પિતાની પેઠે સેનાપતિ એવું નામ ચાલુ રાખ્યું ને પિતાએ સ્થાપેલા રાજ્યને ટકાવી રાખ્યું. તે પણ અશ્વિ-તવત્સલ અને દીનબંધુ હતો તેવા ઉલ્લેખો મળે છે.

મહારાજ દ્રોણસિંહ :— ધરસેન ૧લા પછી તેનો નાનો ભાઈ દ્રોણસિંહ ગાદી પર આવ્યા તેનો રીતસરનો રાજ્યાભિષેક તેના પરમસ્વામીએ કરાવ્યો તેવા ઉલ્લેખ મળે છે. પરમસ્વામી એટલે ગુપ્તવંશનો કોઈ છેલ્લો શાસક હોવો જોઈએ. દ્રોણસિંહે પોતાના માટે મહારાજ બિરુદ ધારણ કર્યું પણ છતાં પોતાના આજ્ઞાપત્રોમાં ગુપ્તવંશીય ભટ્ટારક(સ્વામી)નો માન પૂર્વક ઉલ્લેખ કરે છે. તેનો રીતસર રાજ્યાભિષેક થયેલો હોવાથી તેણે વ્યવસ્થા તંત્ર સ્થિર કર્યું તેણે જુદાં જુદાં મંદિરોને જમીન દાનમાં આપ્યાના ઉલ્લેખો તામ્રપત્રમાં મળી આવે છે.

મહારાજ ધ્રુવસેન ૧ લો :— તેણે ઈ.સ. ૫૨૦ થી ૫૫૦ સુધી રાજ્ય કર્યું તે પોતે મહાસામન્ત, મહાપ્રતિહાર, મહાદંડનાયક, મહાકાર્તાકૃતિક, અને મહારાજ એવા બિરુદ ધારણ કરતો. તે પોતે પરમ ભાગવત હતો ને તેણે

આનંદપુર (વડનગર)ના પ્રાદ્યુષેને ઘણાં દાન દીધાંને ઉલ્લેખ છે. તેણે ખૌદ્ર મઠોને પણ ભૂમિદાનમાં દીધાંને ઉલ્લેખ છે. તેણે પોતાની ભાણેજી હુદાના નામ પરથી હુદાવિહાર બંધાવેલો. તે પોતે ઘણો વિદ્વાન હતો ને જૈન ખૌદ્ર, શૈવ, વૈષ્ણવ આગમોનો જાણકાર ને તેના વિદ્વાનોનું સન્માન કરનારો હતો.

મહારાજ ધરપટ્ટ :— ધ્રુવસેન પછી તેનો ભાઈ ધરપટ્ટ બહુ થોડા સમય માટે ગાદી પર રહ્યો.

મહારાજ ગુહસેન :— ધરપટ્ટ પછી તેનો પુત્ર ગુહસેન ગાદીએ બેઠો. તેનાં ત્રણ તામ્રપત્રો મળી આવ્યાં છે. તે પ્રજામાં પ્રિયને યુદ્ધવિદ્યામાં નિપુણ હતો. તે પરમ માહેશ્વર હતો, છતાં તેણે પણ ખૌદ્ર મઠોને દાન દીધાંને ઉલ્લેખ મળી આવે છે તેની ન્યાયપ્રિયતા, પ્રજાવત્સલતા, ઉદારભાવની પ્રશંસા તેના દાનપત્રોમાં જોવા મળે છે.

મહારાજ ધરસેન ૨જો :— ગુહસેન પછી તેનો પુત્ર ધરસેન ૨ જો ગાદીએ આવ્યો. તે મહારાજા ઉપરાંત મહાસામન્ત બિરુદ ધારણ કરે છે તેણે પણ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રમાં, આનંદપુર (વડનગર)માં દાનની ગંગા વહાવી પુણ્ય જમીન મંદિરોને, વિહારોને, મઠોને દાનમાં દીધી. તે ધનુર્વિદ્યા અસાધારણ કૌશલ ધરાવતો તેના દાનશાસનોની મિત્ર ઇ. સ. ૫૭૧ થી ૫૮૬ ની મળી છે.

શિલાદિત્ય ૧ લો-ધર્માદિત્ય :— ધરસેન ૨ જો પછી તેનો પુત્ર શિલાદિત્ય ૧ લો ગાદીએ બેઠો. તે અનેક શાસ્ત્રોમાં છંદ, વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, મીમાંસા, ન્યાયમાં પારંગત હતો તેવા ઉલ્લેખ મળે છે. તે ‘પરમ માહેશ્વર’ હોવા છતાં પોતાના મહેલ પાસે તેણે એક ભવ્ય વિહાર બંધાવ્યો હતો જે શિલ્પકલાની દૃષ્ટિએ

અદ્ભુત હતો. તેણે પોતાની ધર્મ પરની અનન્ય પ્રીતિ બતાવવા માટે ધર્માદિત્ય નામ રાખ્યું. દર વર્ષે તે મોક્ષ પરિષદ બોલાવી સર્વસ્વનું દાન કરતો. તેણે માલવદેરા ઉપર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરેલો. તેનું રાજ્ય કચ્છથી ઉત્તર સુધી પ્રવર્તતું હતું.

ખરબહ ૧ લો :-શિલાદિત્યને હરભટ્ટ નામે પુત્ર હોવા છતાં ઉત્તરમાં વધતા જતા હર્ષવર્ધનના ને દક્ષિણમાં વધતા જતા પુલકેશીના પ્રભાવને કારણે પોતાનું રાજ્ય ભયમાં આવી ન પડે તે માટે મહાપરાક્રમી, ને શાસ્ત્રોમાં અસાધારણ નિપુણતા ધરાવતા પોતાના ભાઈ ખરબહને ગાદી સોંપી. તેના દાનપત્રોમાં તેના ધર્માચરણ અંગે કંઈ વિગત મળતી નથી પણ પરાક્રમી પુરૂષ તરીકેની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. તેણે પણ માલવ દેશમાં (વિજય પ્રયાણ કર્યું) ને પહોંચી પુલકેશીના પક્ષ કર્યો પણ પાછળથી હર્ષવર્ધનનું શાસન સ્વીકાર્યું.

ધરસેન ૩ જો :-તેનો સમય ઇ. સ. ૬૨૦ થી ૬૨૮નો ટૂંકો જીણ્ય છે. તે પણ પરાક્રમી પુરૂષ હતો ને ખેડા સુધી વિજય છાવણી લઈ ગયો હતો. દાનશાસનોમાં તેની ઉદારતા, વિનય ઇત્યાદી ગુણોની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. સંભવ છે કે તેનું કોઈ કારણોસર ખૂન કરવામાં આવ્યું હોય.

ધ્રુવસેન રજો-બાલાદિત્ય :-તેના સાત દાન શાસન મળ્યા છે. એમાં ચાર સુરાષ્ટ્ર, ખેટક ને માલવકના બ્રાહ્મણોને ઉદેશી લખાયેલા છે. બાકીના વલ્લીના ખૈદ વિહારોને લગતા છે. આ ધ્રુવસેનને સમ્રાટ હર્ષવર્ધનને હરાવ્યો હતો અને પાછળથી પોતાની પુત્રી તેના વેરે આપી હતી. તેના સમયમાં યુગ્મનશ્વાંગે વલ્લીની મુલાકાત લીધી હતી. હર્ષવર્ધનના દરબારમાં ધ્રુવસેન રાજનું સ્થાન મોખરે હોવાનો તેણે

ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે પણ દાનસભા બોલાવતો ને સઘળું લૂંટાવી દેતો. તે પોતે તત્ત્વજ્ઞાન અને વ્યાકરણ વિદ્યામાં ભારે રસ ધરાવતો. મહાકવિ ભટ્ટીએ લખેલા ‘રાવણવધ’ કાવ્યમાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રનું જે સુંદર નિદર્શન આપ્યું છે તે તેના સમયની વલ્લીની શિક્ષણ પદ્ધતિ બતાવે છે. ધ્રુવસેન રજો બાલાદિત્ય તરીકે સમસ્ત ભારતમાં વિખ્યાત હતો.

ચક્રવર્તિ ધરસેન ૪થો :- બાલાદિત્યનો પુત્ર અને હર્ષવર્ધનનો દોહિત્ર ધરસેન પોતાના માતામહુ જીવતા છતાં પોતાના દાનશાસનોમાં મહા મહન્ત, પરમદારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર ઉપરાંત ચક્રવર્તિ જેવા બિરુદો ધારણ કરેલાં તે નોંધપાત્ર છે. હર્ષવર્ધન જીવન્ત હતો ત્યારે તેણે પોતાના દોહિત્રનાં આવા બિરુદો હર્ષપૂર્વક સ્વીકારેલાં સમ્રાટ હર્ષ અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છતાં ધરસેન ૪થો ભારત ચક્રવર્તિ થઈ શક્યો નહિ. પશ્ચિમ ભારત પૂરતી તેની આજીવ પ્રવર્તતી. ચક્રવર્તી ધરસેન પ્રજા પાસેથી ઓછો કર લેતો. દાન દેવામાં સતત ઉદ્યત રહેતો ને ધનુર્વિદ્યામાં નિપુણ હતો. તે અપુત્ર હોવાથી તેણે પોતાના દાદા ખરબહના મોટા ભાઈ શિલાદિત્યના પોત્ર ધ્રુવસેનને પસંદ કર્યો.

ધ્રુવસેન ૩જો :- (ઈ. સ. ૬૫૦ થી ૬૫૫) તેણે પોતાના પૂર્વજનું શાસન ટકાવી રાખ્યું. તે પરાક્રમી હોવા ઉપરાંત વેદવિદ્યામાં પારંગત ને ઉદાર મનવાળો હતો.

ખરબહ ૨જો-ધર્માદિત્ય :- ધ્રુવસેન ૩જો પછી તેનો મોટો ભાઈ ખરબહ ૨જો ગાદીએ બેઠો. તે પ્રભાવશાળી રાજા હોવા ઉપરાંત પ્રશસ્તિકારોના મતે બીજા પુરુષોત્તમ જેવો હતો. તેણે પણ ધર્માદિત્ય નામ ધારણ કરેલું.

શીલાદિત્ય ૩જો :- વલ્લીની એક શાખા

વિંધ્ય સહ્યાદ્રિમાં ભાઈ ભાગે શાસન કરતી તે ખરબડ રજના મોટા ભાઈના પુત્ર શીલાદિત્ય ઉબને વારસામાં મળી. તેનું રાજ્ય શાસન વિસ્તારવાનું હતું ને ઇ. સ. ૬૬૪ થી ઇ. સ. ૬૭૬ સુધીના તેના રાજ્યકાળમાં તેણે ભરુકચ્છમાં વિજયયાત્રા કરી અને સુરાષ્ટ્ર, ખેટક, સિંહપુર વગેરેમાં ઘણા દાન દીધાં. આ રાજાના સમયથી તેમના ક્ષત્રિયુરુએનું વર્ચસ્વ વધ્યું લાગે છે કારણ કે રાજ્યકારણમાં દરેક બાબતમાં ‘બાપ’—બાપળની સલાહ મળતી ને રાજાના પરમ ભટ્ટારક વગેરે વગેરે બિરુદો આ ‘બાપળ’ને પણ લગાડવાં શરૂ થયાં.

શીલાદિત્ય ૪, ૫, ૬, ૭:—આ બધા રાજાઓ શીલાદિત્ય કહેવાતા. તે બધાનો શાસન-કાળ ઇ. સ. ૬૮૫ થી ૭૭૬ લગભગનો મનાય છે. એમાંથી શીલાદિત્ય પમાને આરબો સાથે પહેલો સંઘર્ષ ગુર્જર નરેશ જય ભટ્ટને સહાય કરતાં થયો. શીલાદિત્ય ૬ઠ્ઠાએ ગોદ્રહક સુધી સૈન્ય દોર્યું. છેલ્લા રાજા શીલાદિત્ય ૭માના પ્રશસ્તિ પત્રોમાં બધા બિરુદો એક સાથે છે. તેના દાનપત્ર પદ્યમાં લખાયેલાં છે. લગભગ ઇ. સ. ૭૮૮માં આરબ સૈન્યના હાથે વલ્લીનો નાશ થયો ને તેની સમૃદ્ધિ નાશ પામી.

વલ્લીના વિનાશની વાર્તા:—વલ્લીના વિનાશની અનેક દંતકથાઓ છે. પ્રખ્યાત તપસ્વી ધુંધળીમહા વલ્લીપુરમાં પધાર્યા પણ તેમનો આદર સત્કાર કેઈએ કર્યો નહિ. બીજી રીતે એમ પણ કહેવાય છે કે થોડા દિવસ સુધી તેા તેમના શિષ્યનો સત્કાર થયો પણ પછી લોટ મળતો બંધ થયો એટલે શિષ્યે લાકડાના ભારા વેચી લોટ લાવવા માંડ્યો. માત્ર એક કુંભારણુ બાઈ મહારાજની સેવા ચાકરી કરતી. એકવાર ધુંધળીમહા પોતાના શિષ્યના ખસે ભાઈ પડી ગયેલા જોઈ ગયા ને તેમણે શિષ્યને પૂછ્યું. શિષ્યે વાત સમજાવી. તે સાંભળી ધુંધળીમહા

પેલી કુંભારણુ બાઈને કહ્યું વલ્લીપુર પટ્ટણનું દંટણ થઈ જશે માટે ભાગવા માંડ, પાછળવાળી જોઈશ નહિ. પેલી બાઈ ભાગવા માંડી. આ બાજુ ધુંધળીમહા પોતાનો કેપ ઉતાર્યો, વલ્લીની ગગનચુંબી ઈમારતો પર આકાશમાંથી અગ્નિ ને પાષાણની વૃષ્ટિ થવા લાગી હાહાકાર મચી રહ્યો, પેલી બાઈ ભંધું જોઈ ભાગવા જ માંડી. ભાગતાં ભાગતાં ઘણે દૂર નીકળ્યા પછી તેણે પાછું વાળીને જોયું ને ત્યાં જ સમાણી. તે પાછળથી રૂપાપરી માતા તરીકે પોતાના ભક્તો અને બ્રાહ્મણોને આશીર્વાદ આપતા આજે પણ ભાવનગર પાસે બિરાજે છે ને ભાવનગરની પ્રજાનો મોટો ભાગ શ્રાવણ-માસમાં રોજ તેમના દર્શન પગે ચાલીને મોટી સંખ્યામાં જાય છે. બ્રાહ્મણોના મત પ્રમાણે શ્વેતા, પીતા, ને રક્તા એ ત્રણ દેવી સ્વરૂપો-માંથી રૂપાખ્યા પીતા છે અને ભારે ઉગ્ર પ્રભાવવાળા છે. કહેવાય છે કે ભાવનગરના એક લોભી પ્રકૃતિના મહારાણીએ રૂપાપરી માતાના મંદિરના રૂપાના કમાડ ઉતરાવી લઈ નીલમબાગ લેખા કરેલા ત્યારે રૂપાપરી માતાએ રાત્રે જ તેમને પરચો બતાવી ગભરાવી મૂકેલાં ને બીજે જ દિવસે રૂપાના કમાડ ફરીથી મંદિરમાં ચડાવવામાં આવ્યા.

વલ્લીના વિનાશની બીજી વાર્તા મારવાડી વેપારી કાકુને લગતી છે. મારવાડમાંથી દોરી લોટો લઈ આવેલા કાકુને વલ્લીમાં નસીએ ચારી આપતાં સમૃદ્ધિ મળી. કાકુની સમૃદ્ધિ બીજા રાજા જેવી હતી. કાકુની પુત્રી ને શીલાદિત્ય શર્માની પુત્રી વચ્ચે સખીપણું હતું. રાજપુત્રી એકવાર કાકુની દીકરીને હીરા મોતી મહેલ કાંસકીથી વાળ એળતાં જોઈ ગઈ. તેણે પિતા પાસે એવી જ કાંસકી માટે હક પકડી. રાજાએ કાકુને બોલાવ્યા. કાકુએ ભળતો જવાબ દીધો. રાજાએ તેનું ઘરખાર જપ્ત કરી કાંસકી લઈ લીધી. વેરની આગમાં ધૂંધવાતા કાકુએ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

ફરિઆદકા વિ. કા સ. મંડળી લી.

મુ. ફરિઆદકા.

(તાલુકો-ભાવનગર)

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૩૦-૩-૫૭

નોંધણી નંબર ૧૬૮૩

શેર ભંડોળ-૧૭૬૩૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા- ૨૩૬

અનામતફંડ-૨૮૫૮-૬૦

ખેડૂત- ૧૮૨

બીનખેડૂત- ૫૭

વ્ય. ક. સભ્યો

શ્રી ગોવિંદ રૂપશંગભાઈ

,, પ્રેમજી નથુભાઈ

,, લાલા હરિભાઈ

,, શામજી લખમણભાઈ

,, નાગજી ઉકાભાઈ

,, છગન ભીખાભાઈ

મંડળી દરેક બાતનું ખાતર-ગીઆરણુ-ધીરાણુનું કામકાજ કરે છે.

બળવંતરાય રામશંકર પંડ્યા

મંત્રી

લાલશંકર જેશંકર પંડ્યા

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી દાઠા જીથ ખે. વિ. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તાલુકો-તળાબ)

મુ. દાઠા

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૧૨-૧૨-૫૦

નોંધણી નંબર ૪૬૬

શેર ભંડોળ-૫૩૨૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા- ૨૪૫

અનામતફંડ-૧૦૩૮૩-૮૨

દાઠા-તલ્લી-ખાંભેર વિ. ગામોમાં ગોદામ છે

અન્ય ફંડ- ૨૩૮૧-૬૧

મંડળી સસ્તા અનાજ તેમજ ખાતર-

બીયારણુ-દવા વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

જયસુખલાલ મગનલાલ

મંત્રી

મનુભા શિવુભા સરવૈયા

પ્રમુખ

—: વ્ય. ક. સભ્યો :—

દિલીપસિંહ ગુમાનસિંહ સરવૈયા

ખરક મુળજી ભીખાભાઈ

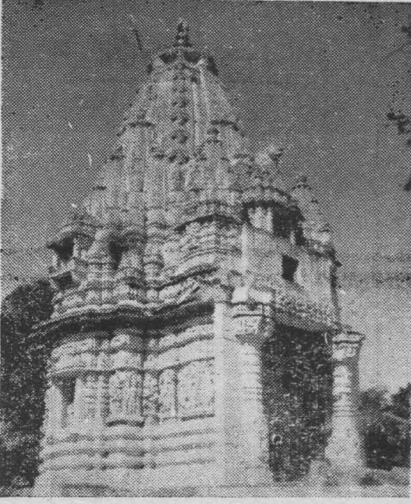
ખરક ગકુલ નરશીભાઈ

આંખા દેવશીભાઈ

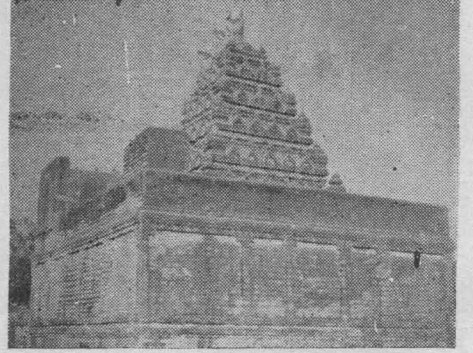
પટેલ હીરજી અરજણભાઈ

ગકુલ લખમણભાઈ

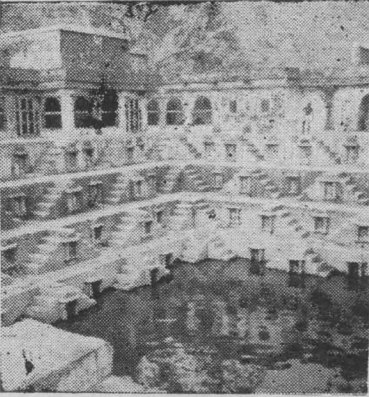
સૌરાષ્ટ્રના તીર્થધામો

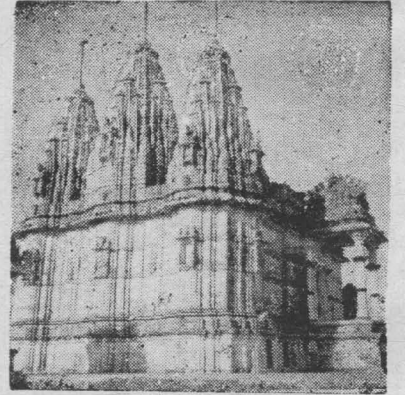
સંજીવનચર મહાદેવનું મંદિર
કંકાવટી. (ધ્રાંગધ્રા પાસે)

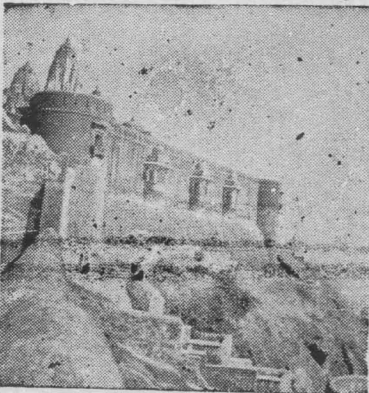
પંચાયત્યદર્શન-ભિલેચર મંદિર
(તરવીર-એચ. આર. ગૌદાની) (અરડો)

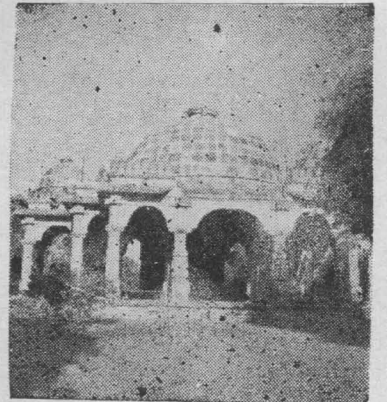
ગૌતમકુંડ-સિહાર.
(જિ. ભાવનગર)

શિખરપદ, જૈન દેસાસર
તપાળ. (તાલધ્વજગિરિ)

સોલામણા-શત્રુજય.
પાલીતાણા.

વલ્લભીપુરના પૂરાતની અવશેષો
(વલ્લભીપુર-જિ. ભાવનગર)

માનવસમાજને અહિંસા પ્રેરણા આપતા સૌરાષ્ટ્રના દેવમંદિરો

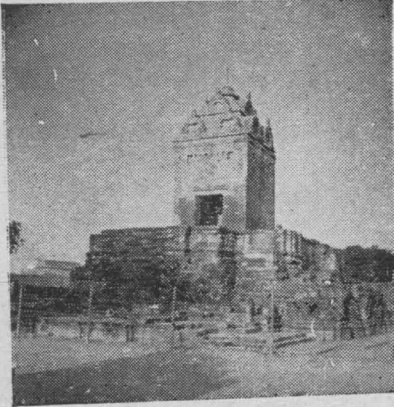
માહવરાયનું નવુ સૂર્યમંદિર
મુળી.

(તરવીર-એચ. આર. ગોદાની)

નવલખા મંદિર-ધુમલી (ખરડો)

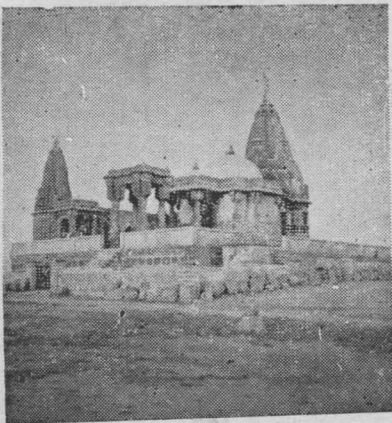
(હાલાર પંથક)

ગોપ
(હાલાર)

અનોખી આંધણીવાળા તળાબના
જેન મંદિરો.

ઈશ્મણી મંદિર-ધારકા.

(તરવીર—એચ. આર. ગોદાની)

શ્રવણ-સોનાપુર (ભામનગર)

With best compliments from :-

Messrs Sewree Iron & Steel Company

Telephone No. 442981

(*Re-Rollers & Fabricators*)

and its allied concerns -

Messrs. AMAR WIRE & ROLLING MILLS

Telephone No. 443955

Messrs. AMAR BRASS IRON WORKS

(Pvt.) Ltd.

Telephone No. 443955

Messrs. ASHOK STEEL CHAIN Mfg. Co.

Telephone No. 533206

and

Messrs. AMRITLAL POPATLAL & SON

Telephone No. 379358

Plot No. 6,
Sewree, Cross Road,

SEWREE,
B O M B A Y - 15.

આરબોને નિમંત્ર્યા ને વલભીનો વિનાશ થયો.

વલભીના વિનાશની પાછળ સમુદ્રનું તાંડવ અથવા ચોગઠ-ચમારડીના ડુંગરો પૈકી એકાદના લાવા રસ કે ધરતીકંપને પણ માનવામાં આવે છે.

હાલમાં ભાવનગરથી પશ્ચિમે વીસ માઈલ ને પાલીતાણાથી ઉત્તરે પચીસ માઈલ પર વલભીપુર છે જે પાછળથી વસ્યું છે. આ સ્થળે વસેલા વળા નામના ગામ પર ને આસપાસના પ્રદેશ પર વાળાઓનું રાજ્ય ફેલાયું, તળાબ, મહુવાના પ્રદેશ ઉપર પણ વાળાઓની સત્તા હતી. આ પ્રદેશ વાળાક પ્રદેશ કહેવાતો. આજે પણ ગોહિલવાડમાં વાળા અવટકવાળા ક્ષત્રિયો વસે છે. આ વાળાઓ પરથી વળા ગામ થયું ને ત્યાં પાછળથી ગોહિલોની સત્તા સ્થપાઈ. એ ગોહિલોના વંશમાં થયેલા હાલના ઠાકોર સાહેબ શ્રી ગંભીરસિંહજીનો ઇચ્છાથી વળામાંથી તે ગામનું નામ વલભીપુર પાડવામાં આવ્યું છે.

આધુનિક વલભીપુરે પણ ગુજરાતના સંસ્કાર વારસામાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પં. બેચરદાસ દોશી, ડો. પ્રબોધ પંડિત, ભારતભરમાં પ્રથમ જ બાલશિક્ષણની આધુનિક પ્રણાલીનું દક્ષિણ-મૂર્તિ દ્વારા પ્રગટીકરણ કરનારા શ્રી ગિજુભાઈ, પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી વ્રજલાલ ત્રિવેદી, મુંબઈના જાણીતા આટાવાળા દાનવીર શેઠશ્રી હરિલાલ ત્રિવેદી, મોરબીની એન્જિનિયરીંગ કોલેજમાં કામ કરતા નિ હમણાં જ જેમને નહેરુ ચન્દ્રક તેમના ઉત્તમ તાંત્રિકી અભિલેખ માટે અપાયો છે તે પ્રા. અમૃતલાલ કાશીરામ ત્રિવેદી, ક્રિકેટ ને વોલીબોલની રમતગમતમાં નિષ્ણત તરીકે આખા દેશમાં જાણીતા વલભીપુરના યુવરાજશ્રી દાદાબાપુ (પ્રવીણચંદ્રસિંહજી), સોનગઢમાં હાલમાં ખિરાજતા અધ્યાત્મચોગી શ્રી

કાનજીસ્વામી, આ બધા વલભીપુર, ઉમરાળામાં પ્રગટેલા યશસ્વી સંસ્કાર દાતાઓ છે.

મૈત્રક કાળમાં સોરાષ્ટ્રની અસ્થિતા :-
મૈત્રકકાળમાં સોરાષ્ટ્ર તેની પૂરેપૂરી જાહો-જલાલીમાં હતું. વલભીનું સામ્રાજ્ય માળવા અને સદ્યાદ્રિ સુધી વિસ્તરેલું હતું. વલભીના શાસકો ધર્મપરાયણ ને ઉદારમતવાદી હતા. પોતે પરમ માર્કેશ્વર કે પરમ ઉપાસક હોવા છતાં જૈન, બૌદ્ધ, વૈષ્ણવ બધા ધર્મસંપ્રદાયો પ્રત્યે સમભાવ વાળા ને ઉદાર દાન દેનારા હતા. વલભીમાં વિશાળ શિવમંદિરો ને સંખ્યાબંધ જિનાલયો, બૌદ્ધ મઠો ને વિહારો હતા. આચાર્ય ગુણમતિ ને સ્થિરમતિના વિહારો જાણીતા છે. આજના વલભીપુરમાં આવેલા વિશાળકાય શિવલિંગો તે સમયની સમૃદ્ધિ ને ધર્મપરાયણતાનાં પ્રતીક છે. મૈત્રક કાળની મળી આવેલી મુદ્રાઓ, દાનપત્રો, ને હાલના સિદ્ધેશ્વર મંદિરમાંનો મોટો નંદી, તથા મોટી સુપકવ ઇંટો એ બધાં વલભીની જાહોજલાલી બતાવે છે. વલભીમાં સો જેટલા કરોડપતિઓ વસતા. તેનો રાજ્ય વિસ્તાર લગભગ ૧૦૦૦ માઈલ જેટલો હતો. પાટનગર પાંચ માઈલના ઘેરાવાવાળું હતું. દૂરદૂરના દેશાવરોથી અસંખ્ય વસ્તુઓ ત્યાં વેચાવા આવતી. વલભીમાં સેકડો સંધારામો હતા. જેમાં બધા મળીને ૬૦૦૦ જેટલા લિખ્ખુઓ નિવાસ કરતા. વલભીની વિદ્યાપીઠ ભારતમાં ને વિદેશોમાં પણ પ્રસિદ્ધ હતી. ત્યાં તત્વજ્ઞાન, વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, છંદ ઇત્યાદિનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું. દંડીના દશકુમાર ચરિતમાં અંતર્વેદનો વિખ્ખુદત્ત વલભીમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા ગયાનો ઉલ્લેખ છે. વલભીમાં જૈન આગમોની બે વાર વાચનાઓ તૈયાર કરવામાં આવી. વલભીમાં પ્રસિદ્ધ ભટ્ટકાવ્ય સંસ્કૃતમાં રચાયું. ‘દશકુમાર ચરિત’માં જ વલભીના ધાર્મિક ગૃહ-ગુપ્ત ને મધુમતી (મહુવા) ના સાર્થવાહ પુત્ર,

બળભદ્રની સમૃદ્ધિનાં ઉદ્દેશ્ય છે. પ્રભાસનું પ્રખ્યાત સોમનાથનું પાષાણનું મંદિર વલભી-પુરના મહારાજાએ બંધાવ્યાના ઉદ્દેશ્યો પશુ છે. વલભીમાં 'દ્વાદશનયચક્ર' નામે પ્રખ્યાત વાદ્યગ્રંથ તથા 'શત્રુજય મહાત્મ્ય' ગ્રંથ લખાયા. આ મૈત્રકકાળમાં જ વઢવાણમાં દિગમ્બર જિનસેન-સુરીએ 'હરિવંશ પુરાણ' નામે જૈન પુરાણની રચના કરી. વલભી વિદ્યાપીઠમાં હીનયાન સંપ્રદાયનું વચસ્વ હતું. રાજશાસનો સંસ્કૃતમાં લખાતા પશુ પ્રજા પ્રાકૃત બોલતી. જામનગર જલ્લામાં આવેલું ગોપનું મંદિર, પોરબંદર પાસે વિસાવાડાનું પ્રાચીન મંદિર, ગોપની

નજીકનું બીલેશ્વર મંદિર, સુત્રાપાડા પાસે કદ-વારનું મંદિર, મૈત્રકકાળની વિશિષ્ટ નિર્માણ પદ્ધતિની સાક્ષી આપતાં આજ પશુ બિભા છે. દાહોદ પાસેની બાધની ગુફામાંની આકૃતિઓ અને શામળાજીમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ પ્રતિમાઓ મૈત્રકકાળના શિલ્પના ઉત્કૃષ્ટ નમુનાઓ છે.

આ પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રનો પ્રાચીનયુગ મૈત્રક-વંશના અંત સાથે સમાપ્ત થાય છે. ત્યારપછી સૌરાષ્ટ્ર ચાવડાવંશના શાસકોના તાબામાં જાય છે બિલ્લમાલનું ગૌરવ ત્યાપછી વિસ્તરે છે.

મધ્યયુગનું સૌરાષ્ટ્ર અને લિન્ન ભિન્ન જાતિઓનું

સૌરાષ્ટ્ર માં આગમન

(અ) દેશી રાજ્યોની સ્થાપક પ્રજાઓનું આગમન :—મૈત્રક કાળ સુધીનો સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ પ્રભાપૂર્ણ છે. સૌરાષ્ટ્ર ત્યારે એક હતું. સ્વતંત્ર હતું. અને પ્રદેશની સુખાની રાજધાની અથવા પાશ્વમના પ્રદેશની સ્વતંત્ર રાજધાનીઓ સૌરાષ્ટ્રમાં હતી. મૈત્રક કાળના ઉત્તરગામી પ્રગાતિ પછી સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ અંધકાર યુગમાં પ્રવેશે છે. ઘણીવાર તે હવે પછીના થોડા સૈકાઓમાં સૌરાષ્ટ્રના કયા પ્રદેશમાં કેાણે કેટલા વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેની પશુ કડીબદ્ધ વિગતો મળતી નથી. ભાટ ચારણોની વંશાવળી ને પોતાના અજ્ઞાતાના વડવાઓ ભારતના પ્રાચીનયુગમાં જે મહા-પુરૂષો થયા તેમના સાથે સાંકળવા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીયે દંતકથાઓ, જોડી કાઢવામાં આવેલા સંબંધો, ને પ્રજાના ફળનામની અભ્યબી ભરેલી વ્યુત્પત્તિઓના કારણે ઇતિહાસનું વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી સંશોધન કરનારાને તેમાંથી તથ્યે તારવતાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ પડે છે તે છતાં તેણે તારવેલાં તથ્યો ઘણીવાર

અનુમાનોની પીઠિકા પર ચણાયેલાં હોય છે. વલભીના તોજસ્વી ને પરાક્રમી નૃપતિઓના અંત સાથે સૌરાષ્ટ્રમાં વ્યાપક પ્રમાણમાં અરાજકતા ઘણા વર્ષો સુધી રહી. ભારતમાં પશુ ઇતિહાસનો રજપૂત યુગનો અંત ને મુસલમાન યુગનો પ્રારંભ અસ્થિર દશાનો છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે સૌરાષ્ટ્ર કેટલાક વર્ષો સુધી ગુજરાતમાં બનતા રાજકીય પરિવર્તનોથી વિખુટું પડી ગયું, અલિપ્ત રહ્યું ને સૌરાષ્ટ્રમાં બહારથી આવેલ કેટલીયે પ્રજા અહીં સ્થિર થવા ને પોતપોતાનું રાજ્ય સ્થાપવા તત્પર બની.

સાતમી સદીના અંતમાં સૌરાષ્ટ્રમાં જેઠવા, ચાવડા, વાળા, આહિર, રબારી, મેર, ભીલ ને કોળી લોકો આવી ને વસી ચુકેલી કોમ હતી. તેમાંથી ભીલને કોળી લોકો રાજકીય દષ્ટિએ બહુ અગત્યની પ્રજા બની નથી. તેમાંયે ભીલની સંખ્યા હાલમાં ઓતપ્રોત થઇ ચુકી છે. શરૂશરૂમાં ઓખા, પીરમ, ને શિયાળ બેટમાં તેમનું જોર વ્યાપક પ્રમાણમાં હતું ને તેમનો ધંધો લૂંટફાટનો હતો

વલભી સામ્રાજ્યના અસ્ત સાથે સૌરાષ્ટ્રની મહત્વની રાજપૂત કેમો તે જેઠવાઓ, આવડાઓ, ને વાળાઓને ગણાવી શકાય. આ બધામાંથી પણ સૌરાષ્ટ્રમાં જેઠવાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણા વહેલા આવીને વસ્યા હોય તેવું લાગે છે. જેઠવાઓની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી ને કય રીતે થઈ તે વિષેની કેટલીક દંતકથાઓ ઘણી રમુજ ને આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. એક દંતકથા એવી છે કે હનુમાન બ્યારે સીતાજીની શોધમાં સમુદ્રનું લંઘન કરતા હતા ત્યારે તેમને થયેલો પરસેવો ટીપાં રૂપે સસુદ્રમાં પડ્યો. તે પરસેવો એક મોટો મગરમચ્છને તેમાંથી જેઠવા કુટુંબના મૂળપુરૂષ મકરધ્વજ જન્મ્યા. પરંતુ ઇતિહાસકારે જેઠવાને જાટવા જેટવા એવા શબ્દ સંશોધનો કરી છેવટે સીથિયન પ્રજા સાથે સાંકળે છે. જેઠવા વંશના આરણ્યોની કથા જણાવે છે કે જેઠવાઓ સૌરાષ્ટ્રના શ્રીનગરમાં આવીને રહેલા. પોરબંદરથી પશ્ચિમે થોડા અંતરે આવેલા શ્રીનગરમાં રહ્યા પછી તેમણે હાલના મોરબી, ને નવાનગર વાળા પ્રદેશોમાં પણ વસવાટ કર્યો ને પછી તેઓ ઢાંકમાં સ્થિર થયા. ઇસ્વીસનની પહેલી સદીનાં નાગાર્જુન જેઠવા ત્યાં રાજ્ય કરતા, પછી તેમણે ઘૂમલીમાં વસવાટ કર્યો ને ત્યાં કિલ્લો બનાવ્યો. પછી લગભગ ઈ. સ. ૧૩૧૭ માં રાણપુર જઈ વસ્યા ને સૌથી છેલ્લે પોરબંદરથી પૂર્વમાં દોઢેક માઇલ આવેલ છાયામાં ઈ. સ. ૧૫૭૪ માં લગભગ જઈને સ્થિર થયા. સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમી ઇતિહાસકારોનું મંતવ્ય સાચું જ લાગે છે કે સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રીનગરમાં જેઠવાઓનો મૂળ વસવાટ ગળે ઉતરે તેવો નથી. આવી મોટી ને સાહસિક પ્રજા શ્રીનગરમાં રહી હોય તે સ્વભાવિક નથી લાગતું. સંભવ છે કે જેઠવાઓ જો મૂળ સિથિયન પ્રજા સાથે સામ્ય ધરાવતા હોય તો કાશ્મીરમાં શ્રીનગરમાં રહેતા હોય ને સિંધમાં થઈ સૌરાષ્ટ્રમાં પાછળથી આવી વસ્યા હોય ને તેમણે પોતાના મૂળ વતન શ્રીનગરના સંસ્કરણરૂપે સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રીનગર

વસાવ્યું હોય. વળી એક બીજી હકીકત પણ આ માન્યતાને ટેકો આપે છે; સિથિયનોના સિદ્ધામાં ‘કુમાર’ શબ્દ વારંવાર દેખાય છે. બ્યારે આતમી સદીમાં શીલકુમાર જેઠવાએ ઘૂમલીની સ્થાપના કર્યા પછી જેઠવાઓ કુમારાન્ત (જેને ચેડે ‘કુમાર’ શબ્દ આવતો હોય તેવા) દેખાય છે. જેઠવાઓનું શાસન બરડાના ડુંગર પરના તેમના નિવાસ દરમ્યાન સૌથી વધુ પ્રભાવશાળી હશે એવું માનવા સંભવ છે કેમકે ઈ. સ. ૬૭૪ માં શીલકુમાર જેઠવાએ બળવેલી મહત્વની સેવાના બદલામાં દિલ્હીના શાસક અનંગપાળે તેની સાથે પોતાની પુત્રી પરણાવી. લગભગ બારમા સૌકામાં ઘૂમલીનું પતન કોઈ કચ્છના રાજવી જાડેજ જામ બમનોજીના હાથે થયું.

જાડેજ કૂળમાં ઘણાં પગકંમી પુરુષો થયા. જાડેજોની જેવી જ બીજી મહત્વની પ્રજા જે સૌરાષ્ટ્રમાં આવી વસી તે આવડાઓ. શક અથવા સિથિયન પ્રજામાંથી આવડા ઊતરી આવે હશે તેવું મનાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ઢાંકમાં આવીને તેઓ વસ્યા. વલભીવંશના રાજાઓ હજી બ્યારે શાસન ચલાવતા હતા ત્યારે જ આવડાઓ ઓખામાં જઈને રહ્યા. પરંતુ ઓખામાં પણ તેમનો નિવાસ લાંબો ન ટક્યો ને તેઓ પ્રભાસપાટણમાં આવ્યા. પ્રભાસમાં તેમણે વસવાટ કર્યો ત્યારે વલભીનું પતન થયું. આવડાઓની બીજી શાખા ગુજરાતમાં શાસન કરી ગઈ. વનરાજ આવડાએ અણહિલવાડ પાટણમાં રાજધાની સ્થાપી, ને તેના વંશમાં યોગરાજ, ક્ષેમરાજ, ભૂવડ, વીરસિંહ, રત્નાદિત્ય, ને સામતસિંહ વગેરે રાજાઓ થયા. છેલ્લો સામતસિંહ ઈ. સ. ૯૩૫ માં મૃત્યુ પામ્યો. સૌરાષ્ટ્રમાંના આવડાઓએ લગભગ ૧૩ મી સદી સુધી શાસન કર્યું પણ તેમનો મુલ્ક નાનો જ રહ્યો. આવડાઓ શરૂમાં સૂર્યના ભક્ત હતા પણ પાછળથી શૈવ ગણાયા.

સૌરાષ્ટ્રમાં આ સમયની ત્રીજી મહત્વની કોમ તે વાળા. વાળાઓના આગમન ને વસ-ખાટ (વધે ચારણી સાહિત્ય ને ઐતિહાસિક તથ્યોમાં ઘણું મોટું અંતર છે. ભાટ ચારણો વાળાઓ વિષે જણાવે છે કે પ્રારંભમાં તેઓ ઠાંકમાં વસતા હતા. પછી તેઓ વાળાક ક્ષેત્રમાં વલભીમાં આવ્યા ને વલભીના શાસકો તે વાળા હતા. પરંતુ ઇતિહાસે આપણને સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે કે વલભીના શાસકો જેની સ્થાપના ભટ્ટાકના હાથે થઈ તે મૈત્રકવંશી હતા. વલભીના મૈત્રક વંશમાંથી વાળાઓ ઊતરી આવ્યા હોય તેવું અનુમાન પણ ઇતિહાસકારોનું છે. કેટલાક વળા એવું જણાવે છે કે વલભીને શીલાહિત્ય ડમો એક બ્રાહ્મણીને પરણ્યો હતો; ને તેનાથી તેને કર્ણરાજ નામે પુત્ર થયો. કર્ણરાજનો પુત્ર તે ઋતકેતુ તેણે ગંગા યમુનાના મેદાનમાં કોઈ સ્થળે પોતાની સત્તા સ્થાપી હતી પણ પાછળથી તે સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યોને વાળાક પ્રદેશમાં તેણે આજુ વર્તાવી. બીજા વળા એવી હકીકત આપે છે કે બ્યારે શીલાહિત્ય ડમો હારી ગયો. ને મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તેની રાણી પુષ્પાલતી જંગલમાં નાસીગઈ. તેણે પર્વતની ગુફા(ગુહા)માં પુત્રને જન્મ આપ્યો તેથી તે પુત્ર ગોહા તરીકે ઓળખાયો ને કોઈ બ્રાહ્મણે તેને ઉછેરી મોટો કર્યો. પાછળથી તેણે ચિતોડમાં સત્તા સ્થાપી. તેના વંશજો સૌરાષ્ટ્રમાં ઊતરી આવ્યા. પણ વાળાઓની આવી ઉત્પત્તિની કથા માન્ય નથી.

સૌરાષ્ટ્રમાં આહેરો પણ આવીને વસ્યા. આહેર શબ્દ તે આહીરમાંથી આવેલ છે તેવી માન્યતા છે. આ આહીર પ્રજા ઉત્તરમાં સિંધુના કાંઠે વસતી હશે ને પછી તેઓ સૌરાષ્ટ્ર તરફ ઊતરી આવ્યા હશે.

સૌરાષ્ટ્રમાં આવી વસેલા મેર લોકો પણ ઐતિહાસિક ને સામાજિક રીતે અભ્યાસ કરવા જેવા છે. તેઓ પણ ઉત્તરમાંથી જ આવેલા

મનાય છે ને રાજપુતાના (રાજસ્થાન)માં આવે પણ મેર કોમ વસે છે ને એક મેરવાડા નામનો તાલુકો પણ છે. પરંતુ મેર લોકો સૌરાષ્ટ્રમાં માત્ર પોરબંદર રાજ્યની આસપાસ જ વસ્યા છે. તેમને જેઠવાઓ સાથે લગ્ન સંબંધ છે. એવો તેમનો દાવો છે કારણ કે જેઠવાઓને અગાઉ રજપુતાણીઓ મેળવવી મુશ્કેલ થઈ ત્યારે મેર સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવા લાગ્યા. આજે આ પ્રકારના લગ્ન સંબંધ તો નથી પણ જેઠવા વંશી કોઈ પણ રાજા બ્યારે પોરબંદરની ગાદી પર બેસે છે ત્યારે મેર પ્રજાનો આગેવાન તેને પોતાના રક્તથી તિલક કરે છે. મેર લોકોએ પોરબંદરના જેઠવાઓ પ્રત્યે નિષ્ઠા-પૂર્વક વફાદારી બતાવી છે.

મૈત્રક વંશના અંત સમયે સૌરાષ્ટ્રમાં આવી જ બીજી વસી ચુકેલી કોમ તે રબારીઓ કહેવાય છે કે રબારીઓ મૂળ હસ્તિનાપુરના હતા ને પાછળથી આવીને બરહાના ડુંગરમાં સ્થાયી થયા. તેમનામાંથી જ વિખુટી પડેલી એક ટોળી બાબરીયા તરીકે ઓળખાઈને તેમના પરથી જ સૌરાષ્ટ્રના એક ભાગનું નામ બાબરીયાવાડ પડ્યું.

સૌરાષ્ટ્રમાં આ રીતે વલભીના પતન પહેલાં થોડા વર્ષ આટલી કોમ આવીને સ્થાપી થઈ હતી. છતાં સૌરાષ્ટ્રનો ઉત્તર ભાગ હજી વસ-વાટ વિનાનો નિર્ણય હતો. જેઠવાઓએ પશ્ચિમમાં રાજ્ય કર્યું. ચાવડાઓએ દક્ષિણમાં ને અગ્નિખૂણામાં વસ્યા. તે સિવાય મેર લોકો પણ પશ્ચિમમાં જ મર્યાદિત રહ્યા. આહેર પ્રજા પાછળથી ફેલાઈ.

(બ) વંથલીના ચુડાસમા રાજવીઓ :—

પરંતુ આ બધી કોમ કરતાંએ વામન સ્થળી (જૂનાગઢથી આઠ માઈલ દૂરનું વંથળી)માં

આવી વસેલા ચૂડાસમાઓને ઇતિહાસ સૌરાષ્ટ્રના મધ્યકાળને ઘણોખરો સમય રોકે છે. ચૂડાસમાઓના જૂના ઇતિહાસ (વંષે વધુ વિગતો પ્રાપ્ય નથી. કહેવાય છે કે શ્રી કૃષ્ણના અષ્ટપટ-રાણીમાંથી જાંબુવતીના પુત્ર સાંબની ૮૦મી પેઢીએ દેવેન્દ્ર થયા. તેમને ચાર પુત્રો હતા. તેમાંથી બીજા ગણપતને ચુડચંદ્ર નામે કુંવર હતા. તેના વંશજે ચૂડાસમાં કહેવાય. ચુડચંદ્ર મૂળ સિંધમાં હતા ત્યાંથી તે સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા. વલ્લીના મૈત્રકેના અંત સાથે વંથળીનો સુબો સ્વતંત્ર થયેલો ને ત્યાં તેના વંશજે રાજ્ય કરતા હતા, તેમાંના છેલ્લા તે વાળારામ વાળારામની એક બહેન સિંધમાં સમા રાજપુરુષોમાં પરણાવેલી ને તેનો પુત્ર તે ચુડચંદ્ર વાળારામને પુત્ર ન હોવાથી તેણે ચુડચંદ્રને વામન સ્થળી (વંથળી)ની ગાદી પર બેસાડ્યો ને ચુડચંદ્રે પોતાના પિતૃવંશ સમા ના અક્ષરો લઈ ચૂડાસમા વંશનું શાસન વંથળીમાં ઇ.હ. ૮૭૫માં શરૂ કર્યું.

ચૂડાસમાઓનું પરાક્રમ તેમને ઘણાવર્ષો સુધી, લગભગ ૬૦૦ વર્ષ સુધી રાજગાદી પર રાખી શક્યું ને છેવટે મુસલમાનોના હાથે તેનું પતન થયું. ચુડ ચંદ્ર ઇ.સ. ૯૦૭માં મૃત્યુ પામતા તેનો પુત્ર હમીર વહેલો મૃત્યુ પામ્યો હોવાથી તેનો પુત્ર (હમીરનો) મૂળરાજ ગાદીએ બેઠો. મૂળરાજે પોતાનું શાસન માનવાની ના પાડતા આસપાસના કેટલાક માંડલિકેને હરાવ્યા ને તેમનો મુઠક જીતી લીધો. તે ઇ.સ. ૯૧૫માં મૃત્યુ પામ્યો. તેની પછી તેનો પુત્ર વિશ્વ ગાદીએ બેઠો ને ‘રાહ’ એવી પદવી ધારણ કરી, પાછળથી તેના વંશજે ‘રા’ પદવી ધારણ કરતા. તેણે પણ પોતાનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરતા ઘણાસાથે લડાઈ કરી ને તેમને હરાવ્યા. તેનો પુત્ર અહરિપુ અથવા આહરિપુ પહેલો ગાદીએ બેઠો. તેણે ઉપરકોટની રચના કરી, આ આહરિપુ એટલો બધો

બળવાન ને ઉત્પાતી હતો કે તેની રંબડ વધતી જતી હતી.

ઇતિહાસકારો કહે છે કે ચાવડા વંશી રાજાઓને અસ્ત પામતા નિહાળી આહરિપુએ તેમના તાબાનું પ્રભાસપાટણ આંચકી લીધું ને ત્યાં જતા યાત્રાળુઓ પાસેથી આકરો કર વસુલ કરવા લાગ્યો ને તે ન ભરે તેને પીડવા લાગ્યો.

આ અરસામાં ગુજરાતમાં મૂળરાજ સોલંકી ગાદી પર આવ્યો. મૂળરાજે પોતાનું રાજ્ય સ્થિર કર્યા પછી પ્રભાસ પાટણ પચાવી પાડી, યાત્રાળુઓને પીડા કરતા આહરિપુ પહેલાને સજા કરવા સૈન્ય સાથે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રયાણ કર્યું ને આહરિપુને હરાવી કેદ પકડ્યો પણ તેની પાસેથી યાત્રાળુઓને કનડગત ન કરવાનું વચન લઈ છોડી મૂક્યો.

આ આહરિપુના સમયમાં જુનાગઢની રચના થઈ હશે તેવું લાગે છે. જુનાગઢના નામકરણ સંબંધે ઇતિહાસકારોએ અનેક તર્ક કર્યા છે. કેટલેક તેને યવનદુર્ગ, ચેનદુર્ગ ને જુનાગઢ એવા ક્રમે રચાયેલું નામ ગણે છે. જુનાગઢની વિશેષ એક નીચે પ્રમાણેની દંતકથાનો ઉલ્લેખ કેપ્ટન એચ. ડબ્લ્યુ. હિલ નામના અંગ્રેજ ઇતિહાસકારે કર્યો છે.

વામનસ્થળીથી ગિરનાર સુધીનો પ્રદેશ ગીચ ઝાડી ને જંગલથી છવાયેલો હતો. ઘણા વર્ષો પછી એક કઠિયારો તે જંગલમાં ચાલતાં ચાલતાં એક સ્થળે આવ્યો તો તેણે એક પ્રાચીન કિલ્લો જોયો. કિલ્લાને દરવાજા હતા. કિલ્લાની બહાર એક તપસ્વી તપ કરતો હતો. કઠિયારાએ તેને પૂછ્યું કે—“ આ દુર્ગ—(ગુજરાતીમાં ગઢ) કેનો છે ? ક્યારનો છે ? ” પેલા તપસ્વીએ કહ્યું :— “ તે ગઢ જૂનો છે. ” આ પછી કઠિયારો પાછો વામનસ્થળી ગયો ને આહરિપુને તે જ રસ્તે

જંગલ કાપવાવાળા સાથે લઈ આવ્યો ને ગઢ ખતાવ્યો. ગ્રાહરિયુએ ગઢ પોતાના કખ્ખમાં લીધો ને તેને જુનાગઢ તેવું નામ આપ્યું. કેપ્ટન હિલે આપેલ આ હંતકથાનું એ તહાસિક મહત્ત્વ નથી, પરંતુ સંભવ છે કે ગ્રાહરિયુએ યવનકાળના તુષાફ વગેરેના કોઈના સમયના જૂના મળી આવેલા કિલ્લાબંધ શહેરને ફરીથી વસાવ્યું હાય. આ ગ્રાહરિયુને હરાવીને મૂળરાજે સૌરાષ્ટ્રનો કેટલોક વિસ્તાર કખ્ખે કર્યો હશે. કારણ કે તેણે ઉત્તરમાંથી વેદવેત્તા પવિત્ર બ્રાહ્મણોના કૂળને સિદ્ધપુરમાં જેમ વસાવ્યા તેમ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ તેમને સિહોર(ભાવનગર જિલ્લામાં) વગેરે સ્થળોએ વસાવી તેમને તે જમીન દાનમાં દીધી. આ બધા ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોના કૂળના ઇતિહાસનું વર્ણન કરતા ‘ઔદિચ્ય પ્રકાશ’ ગ્રંથમાં તે બધી વિગતો આપી છે.

રા’ ગ્રાહરિયુ પહેલાનું ઈ. સ. ૯૮૨માં મૃત્યુ થતાં તેની જગ્યાએ રા’ કવાત ગાદીએ આવ્યો. આ રા’ કવાતના સમયની ને તે પછીની ઘણી કથા ચારણી સાહિત્યમાં મળે છે પણ તેમાંની કેટલીક અતિશયોક્તિ ભરેલી જણાય છે. શિયાળ ખેટમાં રહી ત્યાંથી પોતાની ધાક બેસાડી રહેલા વીરમદેવ પરમારને એક વિચિત્ર પ્રકારનો શોખ હતો. તે જુદા જુદા રાજાઓને, સુબાઓને ગમે તે રીતે પકડી શિયાળ ખેટ પરના લાકડાના પિંજરામાં પૂરી દેતો. તેણે લગભગ આવા છત્રીસ રાજાઓ, રાજકુમારો, સામંતો વગેરેને પકડ્યા હતા. તે રા’ કવાતને પણ પકડવા માગતો હતો. એકવાર તેણે કપટ કરીને રા’ કવાતને પ્રભાસપાટણમાંથી પકડી શિયાળ ખેટમાંના લાકડાના પિંજરમાં કેદ કર્યો. રા’ કવાતના મામા તળાબમાં રહી પોતાનું નાનકડું રાજ્ય ચલાવતા હતા. તેમનું નામ વાળા ઉગા હતું. વાળા ઉગાને રાકવાતની સાથે ઘણા સમયથી અણબનાવ હતો. પરંતુ પોતાના ભાણેજને આવી લાચાર

પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલો જોઈ તેમણે પોતાના ચુનંદા માણસોની મદદથી શિયાળખેટ પર હલ્લો કરી વીરમદેવને માર્યો અને રા કવાતને છોડાવ્યો. પણ રા કવાતને છોડાવતાં વાળા ઉગાથી ભૂલમાં તેના પગ પર ઈજા પહોંચાડવામાં આવી ત્યારે પોતાને છોડાવ્યાનો આભાર માનવાને બદલે રા કવાને વાળા ઉગા પાસેથી બદલો લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને પાછળથી પોતાનું સૈન્ય લઈ વાળા ઉગા પર ચડાઈ કરી ને તેને માર્યો. આ રા કવાતનું ઈ. સ. ૧૦૦૩માં મૃત્યુ થયું ને તેની પછી રા દયાસ ગાદીએ બેઠો. ગુજરાતના દુર્લભરાજે પોતાની રાણી યાત્રાએ નીકળેલી ત્યારે તેની સાથે અણછાજનું વર્તન કરવાનો બદલો લેવા રા દયાસ પર વંથળી માં ઈ.સ. ૧૦૧૦માં ચડાઈ કરી. વંથળી પડ્યું. રા જુનાગઢમાં ભરાયો. દુર્લભરાજે તેને ત્યાંથી પણ ભગાડ્યો ને રાએ ઉપરકોટનો આશ્રય લીધો. દુર્લભરાજે ઉપરકોટ પણ લઈ લીધો ને રા ને માર્યો. ત્યારપછી પોતાનો સામંત મૂકી રાજ્ય વ્યવસ્થા તેના હસ્તક મૂકીને અણહિલવાડ ગયો.

રા દયાસની પત્ની પોતાના પુત્ર નોંઘણ (નવઘણ)ને લઈને નાસી છૂટેલી. તેણે દેવાયત નામના આહિરને ત્યાં આશ્રય લીધો. આહિર ચુડાસમા રાજવીઓના વક્ષાદાર ભક્તો હતા. દેવાયત આહિરને વાસણ નામનો પુત્ર હતો ને જસલ નામની પુત્રી હતી બન્ને નાનાં નાનાં ધાવણાં હતા. નવઘણ પણ આહિરાણીનું દૂધ પી મોટો થવાં વાગ્યો. દુર્લભરાજ સોલંકીના સામંતને ખબર પડી કે દેવાયત ને ત્યાં રા દયાસનો કુંવર નવઘણ મોટો થાય છે. તેમણે દેવાયતને પકડી બોલાવ્યો. દેવાયતે સમય સ્વીકાર કર્યો કે નવઘણ પોતાને ઘેર જ ઉછેરતો હતો, પણ પોતે તે સોલંકીઓને સોંપી દેવા જ ઉછેરતો હતો. સોલંકીઓએ પોતાના માણસો સાથે આહિરાણી પર સંદેશો લખી નવઘણને બોલાવી લેવા કહ્યું. દેવાયતે સોરઠી

ભાષામાં 'રા રખતું કરશે' એવું ગર્ભિત સૂચન મોકલ્યું. ચક્રેર આહિરાણી પોતાના પતિને સંદેશ સમજી ગઈ. તેણે પોતાના પુત્ર વાસણને રા ના કુંવરને શોભે તેવા કપડાં પહેરાવી જરાય થડક્યા વગર મરવા માટે મોકલ્યો. સોલંકીઓએ બાળકને ત્યાં જ મારી નાખ્યો. પરંતુ સોલંકીઓને વહેમ પડવાથી તેમણે આહિરાણી પાસે તે મરેલા પુત્રની આંખો પગ નીચે કચરાવી. આહિરાણી પુત્ર શોક જૂલી હસતાં હસતાં પોતાના આશ્રયમાં રહેલા અન્ન-દાતાના ફરજંદનું રક્ષણ કરવા પોતાના પુત્રની આંખ પગ નીચે કચરે છે.

સોલંકીઓનો જુનાગઢ ને વંથળી પ્રદેશ પર દસ વર્ષ કબ્જે રહ્યા. દેવાયતે પોતાની પુત્રીના લગ્ન નિમિત્તે ગામગામથી આહિરોને તોડાવી પોતે તે બધાને સાથે લઈ રાજભક્ત હોવાનો ડોળકરી સોલંકીઓને લગ્નમાં પધારવાનું આમંત્રણ આપવા ગયો. સોલંકીઓની અસાવધ સ્થિતિનો લાભ લઈ આહિરોએ ધીંગાણું મચાવ્યું ને નવઘણને ગાદી પર બેસાડ્યો. ગાદીએ બેઠેલા રા' નવઘણ પોતાની સાથે જ ઉછરેલી દેવાયતની પુત્રી બહલના લગ્નમાં ભારે પહેરામણી લઈ ગયો ને ભાઈ તરીકેનો ધર્મ બજાવ્યો.

બહલ ને તેનો પતિ દુકાળના માર્યા સિંધમાં ઊતરી ગયા. સિંધમાં હમીર સુમરાએ બહલના રૂપ પર મોહિત થઈ તેને કેદ પકડી ઘરમાં બેસાડવા પેરવી કરવા માંડી. બહલે છ માસના મતનું બહાનું બતાવી રા' નવઘણને જુનાગઢ સંદેશો પહોંચાડ્યો. રા' પોતાની બહેનનું રક્ષણ કરવા આઈ વરુડીની સહાય લઈ સિંધમાં ગયો ને હમીર સુમરાને માર્યો અને બહેનને બચાવી. રા' નવઘણની આ વાત અંગ્રેજ ઇતિહાસકારોએ પણ નોંધી છે ને સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ પણ 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર' બીજા ભાગમાં 'રા' નવઘણ' શીર્ષકથી આ વાત સુંદર રીતે લખી છે.

વંથલી, જુનાગઢ વગેરે સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં ચૂડાસમા રાજવીઓનું તેજ તપતું હતું ત્યારે સૌરાષ્ટ્રના બીજા ભાગમાં જેઠવાઓ, વાળાઓ શું કરતા હશે તેની વિગતો પ્રમાણભૂત રીતે મળતી નથી. ચારણી સાહિત્યમાં તેમની લાંબી વંશાવળી મળે છે; પણ તેમના વિગતવાર પરાક્રમોની કથા મળતી નથી.

(ક) મહમદ ગઝવીનની ચડાઈ ને સોમનાથનું પતન :—

સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસના એક અગત્યના પ્રકરણમાં આપણે પ્રવેશીએ છીએ. સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રભાસપાટણની સમૃદ્ધિ તે સમયે દેશ-પ્રદેશમાં ફેલાયેલી હતી. સાડું બંદર હોવાના કારણે વ્યાપારની દૃષ્ટિએ પણ તેનું મહત્ત્વ હતું. તદુપરાંત ત્યાંના પ્રસિદ્ધ બ્યોતિર્લિંગ ભગવાન સોમનાથ સોલંકીઓના, સૌરાષ્ટ્રના રાજાઓના, ને લગભગ પશ્ચિમ ભારતના સમગ્રના પરમ આરાધ્ય ઇષ્ટદેવ હતા. સોમનાથ મંદિરની વંશવની વાતો ઇરાન, અરબસ્તાન, સુધી ફેલાયેલી હતી. સોમનાથ મહાદેવની સ્થાપના ચંદ્રે પોતાનો ક્ષયરોગ મટાડવા કરેલી. શ્રીકૃષ્ણે તેની ઉપાસના કરેલી. વલ્લીના મૈત્રકોએ તેનું મંદિર બનાવેલું. ભગવાન સોમનાથના શિવલિંગને સ્નાન કરાવવા દરરોજ ગંગાજળની કાવડો આવતી. કાશ્મીરથી તેમની પૂજનવિધિ માટે જાતજાતના પુષ્પો આવતા. સોમનાથ ભગવાનની પૂજા માટે એક હજાર બ્રાહ્મણો વેદમંત્રો બોલતા ને ત્રણસો પચાસ નર્તકીઓ સંધ્યા સમયે પ્રભુની આરતી વેળા નૃત્ય કરતી સોમનાથ મંદિરના સભા મંડપના થાંભલાઓમાં હીરા, માણિક, મોતી જડેલાં હતાં. મહમદ ગીઝનીએ પોતાની ચડાઈએ દરમિયાન વારંવાર સોમનાથ મંદિરના વંશવની વાતો સાંભળી હતી. વળી તે મૂતિભંજક તરીકે પોતાનું ગૌરવ સમજતો હતો. આથી સોમનાથ પર ચડાઈ કરી

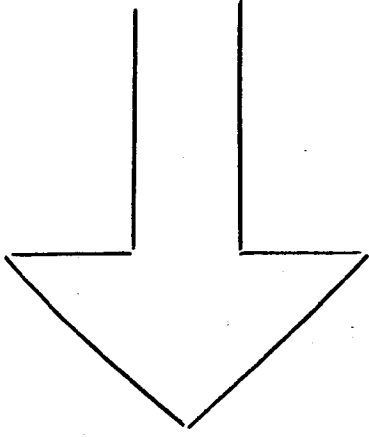
તેની સમૃદ્ધિ હુંતવા અને તે પ્રસિદ્ધ શિવલિંગ તોડવા તેને સ્વપ્નાં આવતાં. લગભગ ઇ. સ. ૧૦૨૩ - કે ૧૦૨૪માં તેણે ત્રીશ હજારના સૈન્ય સાથે ગઝનીથી પ્રયાણ કર્યું. મહમદ પવનના ઝંઝાવતની જેમ જરાય ખોટી થયા વિના મુલતાન, અજમેરને અણહિલવાડ થઇ પ્રભાસ પારણ આવ્યો. અણહિલવાડમાં તે સમયે સોલંકી વંશનો ભીમદેવ રાજ્ય કરતો હતો. મહમદની વિશાલ સૈન્ય શક્તિ સામે લડવું અશક્ય માની તેણે અણહિલવાડમાંથી સર્વસ્વ ખસેડી લઇ કચ્છ પ્રદેશના કંથકોટનો આશ્રય લીધો. કહેવાય છે કે ભીમદેવે ત્યાં રહી મહમદનો પાછાં વળતી વખતે ભયંકર સામનો કરવા યોજના કરી હતી. પરંતુ આ વાત ભીમદેવના માટે સારી લાગતી નથી. એકવાર સોમનાથનું ભંજન થાય ને પ્રભાસ લૂંટાઈ પછી આકરો સામનો કરવામાં આવે તો યશું? કેટલાક નવલકથાકારો વળી પ્રભાસમાં યુદ્ધ વખતે ભીમદેવે મહમદનો સામનો કર્યાની અને પાછળથી પ્રભાસ પડશે તેવી ખાતરી થતાં કંથકોટનો આશ્રય લીધાની વાત કરે છે પણ તે સાચી લાગતી નથી. મહમદ વિજ્યાંવેગે ઇ.સ. ૧૦૨૫ની જાન્યુઆરીની ૧૦મી તારીખે પ્રભાસ પહોંચ્યો. હિંદુઓએ પ્રભાસના કિલ્લામાં રહી બે દિવસ બારે સામનો કર્યો આ બન્ને દિવસ એટલો આકરો સામનો થયો હિંદુઓ ઉત્સાહમાં આવી ગયા ને તેમનો પોતાનો વિજય નિશ્ચિત લાગ્યો. છેવટે ત્રીજા દિવસની લડાઈમાં મહમદે સૈન્યની વચ્ચે રહી નમાઝ પઢી પાને ચડાવ્યો ને બારે પ્રબળતાથી હુમલો કર્યો. આ બે દિવસના સંગ્રામમાં પચાસ હજાર હિંદુઓએ પોતાના બલિદાન આપ્યા. છેવટે વિજયી મહમદ ને તેના સરદારો સોમનાથના મંદિરોમાં પ્રવેશ્યા. મહમદે બધી સમૃદ્ધિ લેગી કરાવી શ્રદ્ધાળુની શીવલિંગ ન તોડવાની વિનંતિ તેણે સ્વીકારી નહિ ને શિવલિંગના કટકા કરાવ્યા. તેમાંથી પણ અઢળક ધન મળ્યું. મંદિરના

ધાંભલા, મૂર્તિઓ બધું જ નષ્ટબ્રહ્મ કરવામાં આવ્યું, સ્ત્રી પુરુષો, બાળકોની નિર્દયતાપૂર્વક કતલ ચલાવવામાં આવી, ને કેટલાય ને જીવતા કંદ પકડવામાં આવ્યા. શિવલિંગના ટૂકડા અને સોમનાથ મંદિરના બારણા સાથે લીધા ને આવ્યો હતો તેથી પણ વધુ ઝડપથી કચ્છના રણમાં થઇને પ્રયાણ કર્યું. મહમદ સાથે ભીમદેવને સંઘર્ષ થયો એવું કહેવાય છે. એવી પણ વાત ચાલે છે કે મુસલમાન ધર્મ સ્વીકારીને કેટલાકે ભોમિયા બની મહમદને રણના ભયંકર પ્રદેશમાં દોર્યો ને ત્યાં તેના ઘણા માણસો રખડી રજળો મર્યા સિંધમાં પણ તેમને હેરાન થવું પડ્યું. છેવટે પોતે નીકળ્યો હતો તેના પા ભાગના માણસો સાથે વિજયી મહમદે ગીઝનીમાં પગ મૂક્યો. કહેવાય છે કે સોમનાથના લિંગના તૂટેલા ભાગને તેણે એક મસ્જિદના પગથિયા તરીકે જડાવ્યો.

ઘેલા સોમનાથ વાળી આખ્યાયિકા કહે છે કે સોમનાથનું શિવલિંગ મહમદે તોડ્યું ન હતું પણ ગાડામાં નખાવી સાથે લીધું હતું જે પાછળથી પડાવી લેવામાં આવ્યું ને તે જ આજે ઘેલા સોમનાથ તરીકે પૂજાય છે. પરંતુ આ વાત માન્યામાં આવે તેવી નથી. કેમકે મૂર્તિભંજક તરીકે પ્રખ્યાત મહમદ સોમનાથનું શિવલિંગ ભાંગ્યા વગર સાથે લઇ જાય તે શક્ય નથી. વેદવત્તા બ્રાહ્મણોના ને ઉચ્ચ કુટુંબના કેટલાયે સ્ત્રી પુરુષો ગઝનીની બજારમાં ગુલામ તરીકે વેચાયા, ઘણાને બળજબરીથી મુસલમાન બનાવવામાં આવ્યા ને ઘણા તો રસ્તાના સખત પરિશ્રમ ને મુસલમાન સૈનિકોના જોરજુલમને કારણે અધવચ્ચે જ મરી ગયા.

સોમનાથ પરના મહમદના વિનાશી તાંડવ પછી ભીમદેવ પાછો અણહિલવાડમાં આવ્યો. શુજરાત, સૌરાષ્ટ્રના લોકોએ બાણે કંઈ બન્યું જ નથી તેમ માની લઇ સોમનાથની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

માણેકલાલ જવરાજની કું.

દા રૂ ખા ના - મ ઝ ગાં વ

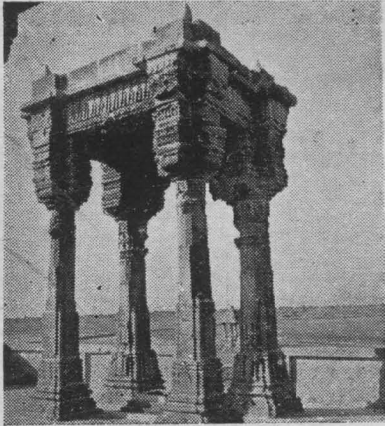
મું બ ઈ - ૧૦.

સૂર્યમંદિર-(સોમનાથ)

સત્તાધાર મંદિર (જિ. જુનાગઢ)

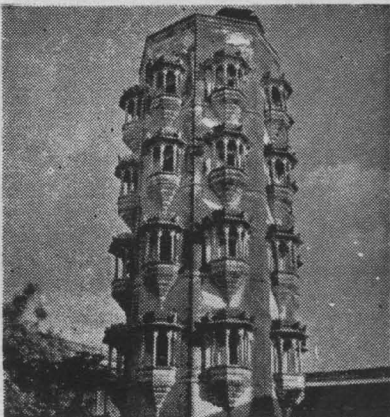

પ્રતોદી-રક્ષમણી મંદિર-ઢારકા.

(તસ્વીર—એચ. આર. ગૌદાની)

સરસ્વતી મંદિર-ઢારકા.

રાજમહેલનો મિનારો
હળવદ.

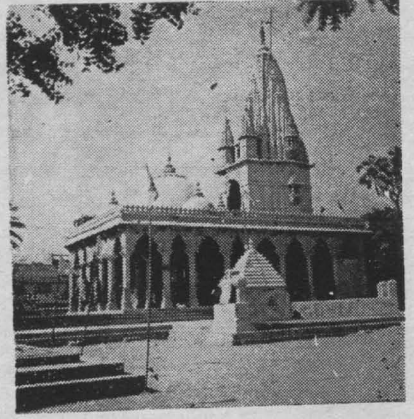

મહત્તુ મંદિર-રાજસીતાપુર
(જિ. ઝાલાવાડ)

આપરા કેડીયાના ભોંયરા-જીનાગઢ

(તસ્વીર—એચ. આર. ગોદાની)

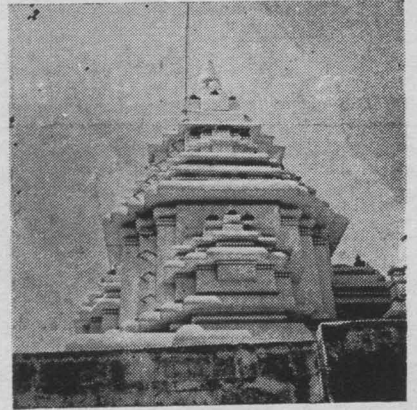

સુદામા મંદિર-પોરબંદર

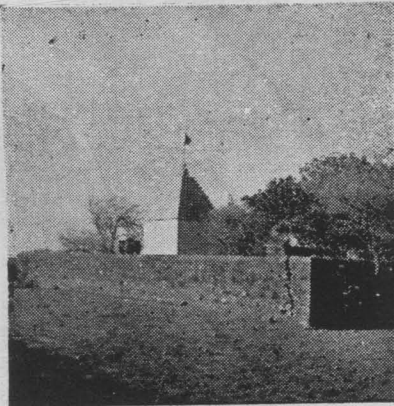

શિવમંદિર-પ્રાંચી.

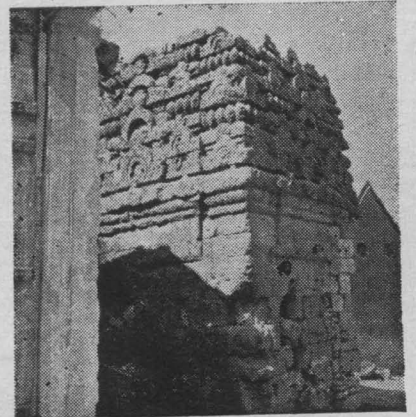
(તસ્વીર—એચ. આર. ગોદાની)

કીર્તિમંદિર-પોરબંદર.

કુંગરેશ્વર મહાદેવ-ઢાંક.

સૂર્યમંદિર-ઢાંક.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

મેસર્સ વિજય કન્સ્ટ્રક્શન કું.

એન્જનીયર્સ
એન્ડ
કોન્ટ્રાક્ટર્સ

૧૦૧ લોહાભુવન

મું બ ઈ - ૯

વંથળીમાં આ અરસામાં રાજ્ય કરતા રા' નવઘણે સોમનાથ પરની મહમદની ચડાઈમાં શેા ભાગ ભજવ્યો તે ઇતિહાસમાં જાણવા મળતું નથી. કદાચ સોલંકીઓ સાથેના પેઢી-દર પેઢી ચાલ્યા આવતા પોતાના વૈરને લઈને તેણે ટાઢે પેટે સોલંકીઓના ઇષ્ટદેવ ગણાતા સોમનાથ પરની મહમદની ચડાઈ જોયા કરી હોય. અથવા સંભવ છે કે તેણે પણ લડાઈમાં ભાગ લીધો હોય પણ સોમનાથનું પતન નિશ્ચિત સમજતાં તે પાછો વંથળી ભેગો થઈ ગયો હોય. ગમે તેમ હોય. રા'નવઘણનું ઇ. સ. ૧૦૪૪માં મૃત્યુ થયું.

તેમના મૃત્યુ પછી રા'ખેંગાર ૧લો ગાદી પર બેઠો ને તેણે લગભગ ૨૩ વર્ષ સુધી કોઈ પણ જાતના ઉપદ્રવો વિના શાંતિથી રાજ્ય કર્યું ઇ. સ. ૧૦૬૭માં રા'નવઘણ બીજો ગાદી પર આવ્યો. તેણે એકવીશ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના સમયમાં ગુજરાતમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહનું શાસન ચાલતું હતું. સિદ્ધરાજે રા'નવઘણને હરાવ્યો ને દાંતમાં તરણું લેવડાવ્યું. આ સિવાય પણ રા'નવઘણ મૃત્યુ પથારી પર પડ્યા ત્યારે તેને ઘણા વૈર લેવાના બાકી હતા. રા'નવઘણે પોતાના ચારેય પુત્રોને બોલાવી પોતાના ચાર બાકી રહેલા કામ બતાવ્યા :- (૧) પાટણનો દરવાજો ભાંગવો, (૨) જસદણ પાસેનો લોયડું (કિલ્લો) ભાંગવું, (૩) ઉમેટાના હરરાજને મારવો, (૪) મેસણ નામના દસોંદી ચારણના ગાલ ફાડવા અને પછી જે પુત્ર આ ચારે કામ પૂર્ણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે તે જ પોતાની ગાદી પર બેસે અને તેનું શ્રાદ્ધ સરાવે તેવી શરત મૂકી. રા'નવઘણના સૌથી નાના પુત્ર ખેંગાર બીજાએ ચારેય કામ પૂરા કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી ને તે ગાદીએ બેઠો. રા'ખેંગારે ઇ. સ. ૧૦૬૮માં પોતાના પિતાના મૃત્યુ પછી સિદ્ધરાજ માળવા પર ચડ્યો ત્યારે પાટણનો દરવાજો ભાંગ્યો ને તેના દ્વાર જુનાગઢ લેતો ગયો.

ઉમેટાના હરરાજને માર્યો. લોયડું ભાંગ્યું ને ચારણ દેવીપુત્ર કહેવાય એટલે શસ્ત્રથી તેના તેના ગાલ ફાડવાને બદલે પોતાની પ્રસા કરાવતાં એટલું સોનું રૂપું ને હીરા માણિક તેના ગાલમાં ભર્યા કે ગાલ ફાટવા લાગ્યા ત્યારે પેલો “હાઉ હાઉ” કરી બેઠ્યો.

વધારામાં સિદ્ધરાજ જેને પરણવા માગતો હતો તે રાણકદેવીને ખેંગાર પોતાની સાથે ઉપાડી ગયો ને તેને પરણી ગયો.

પરિણામે સિદ્ધરાજે પોતે જ મોટા સૈન્ય સાથે જૂનાગઢ પર ચડાઈ કરી. રા'ના ભાણેજ દેશળ, વિશળની ખૂટલાઈના કારણે જૂનાગઢ પડ્યું. રા' ઇ. સ. ૧૧૨૫ માં મરણો ને રાણકદેવી વઢવાણ પાસે ભોગાવાને કાંઠે સતી થઈ. આ બધી વાતો વિસ્તારથી પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીની ‘ગુજરાતનો નાથ’, અને ‘રાજધિરાજ’ નવલકથામાં રસપડે તેવી ઉત્કૃષ્ટ શૈલીમાં નિરૂપણ પામી છે.

ઈ. સ. ૧૦૯૦ ના અરસામાં આપણે જરા પાછળ જવું પડશે કારણ કે સૌરાષ્ટ્રમાં તે અરસામાં ઝાલાઓ નગરપારકરના પોતાના સિંધ ખાતેના વસવાટને છોડીને પ્રવેશ્યા. તેઓ મૂળ તો મકવાણા કહેવાતા. ઇ. સ. ૧૦૫૬ માં મકવાણાઓને તેમના મૂળવતન સિંધમાંથી નાસવું પડ્યું ને કેસરદેવ મકવાણાનું લડાઈમાં મૃત્યુ થતાં તેનો પુત્ર હરપાળદેવ અણહિલવાડ પાટણમાં કર્ણરાજના સમયમાં આધેલ. આ હરપાળ મકવાણા વિષે પણ અનેક ચમત્કારોથી ભરેલી વાતો પ્રસિદ્ધ છે ને તે સમયનું નિરૂપણ કરતી ગુજરાતી નવલકથાઓમાં તેનું નિરૂપણ છે. કેટલાકના મતે કેસર મકવાણો સિંધમાંથી આવ્યો ને પાટણમાં રહ્યો. ગમે તે હોય મકવાણાઓને કર્ણદેવે પ્રસન્ન થઈને સૌરાષ્ટ્રનો કેટલોક ભાગ આપ્યો જે પાછળથી

જાલાવાડ તરીકે ઓળખાયો. કહેવાય છે કે હરપાળદેવની પત્નીએ ગાંડા હાથીના સંહારક તોફાનમાંથી કોઈને ઝાલીને (પકડીને) બચાવેલ ત્યારથી સકવાણાઓ 'જાલા' કહેવાયા.

જાલાઓનો ને જાલાવાડનો ક્રમસર ઇતિહાસ તો સાલવાર જેમ બનાવોની નોંધ થતી જશે તેમ આપતા જશું. પણ હાલ તુરત તો એટલું જાણવું બસ છે કે જાલાઓ સૌ પહેલાં પાટડીમાં જઈ વસ્યા. પરંતુ તેમની રાજધાની ક્રમશઃ સમયે સમયે બદલાતી ગઈ ને એમ માંડલ, કૂવા, ને હળવદ વગેરે શહેરોનું મહત્ત્વ બદલાતું ગયું છેવટે ઇ. સ. ૧૩૩૦માં ધ્રાંગધ્રા બાંધવામાં આવ્યું.

ધ્રાંગધ્રાના જાલાવંશી રાજવીઓ ઉપરાંત જાલાઓની બીજા છ શહેરોમાં વસતી શાખાઓ પણ ઉલ્લેખનીય છે. લીંબડીના ઠાકોર સાહેબના પૂર્વજો હરપાળદેવના બીજા પુત્ર મંગુજીથી ભિતરી આવ્યા ગણાય છે.

ધ્રાંગધ્રાના ચંદ્રસિંહજીના પુત્ર પૃથ્વીરાજજી ના કુમાર સુલતાનજીએ નવાનગરના જામની સહાય મેળવી ૧૬ મી સદીના અંતથી લગભગ વાંકાનેરમાં પોતાનું અલગ રાજ્ય શરૂ કર્યું. વઢવાણ પણ વાંકાનેરની જેમ ધ્રાંગધ્રા સાથે હતું, પરંતુ ત્યાં પણ એજ સમયમાં (૧૬ મી સદીના અંતે) સુલતાનજીના નાના ભાઈ રામેજી કબજે જમાવી રાજધાની સ્થાપે છે.

ચૂડા અને લખતરના રાજ્યોનું નિર્માણ પણ સત્તરમાં સૈકાના આરંભમાં થાય છે. અઢારમી સદીના મધ્ય ભાગમાં ધ્રાંગધ્રાના રાયસિંહજીના બીજા કુમાર શેષભાઈ કાઠીઓની પાસેથી સાપલા આંચકી લઈ ત્યાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપે છે, આમ જાલાઓની બુદ્ધી બુદ્ધી શાખાએ બુદ્ધા બુદ્ધા રાજ્યો સ્થાપ્યા.

ઈસ્વીસન ની ૧૧મી સદીમાં સૌરાષ્ટ્રમાં કાઠીઓ આવીને વસ્યા હતા. તેઓ પહેલા ક્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા તેનો સમય બરાબર નિશ્ચય પૂર્વક કહી શકાય તેમ નથી પરંતુ ૧૦૪૪થી ૧૦૬૭માં થયેલા રા' ખેંગારના સૈન્યમાં કાઠી હતા ને ચોક્કસ છે. વળી એવી પણ વિગત મળે છે કે વરપાળદેવ મકવાણાના પુત્ર ખાવડજી કાઠી સ્ત્રીને પરણ્યા હતા અને ખાવડ કાઠીની શાખા ત્યારથી શરૂ થઈ. કાઠીઓ પણ સિંધથી કચ્છમાં આવ્યાને પવારમાં વસ્યા. કાઠીની કોમ ઘણી પરાક્રમી ને લડાયક છે, ને ખાસ કરીને ઢોર હાંકી જવા ને ઘોડાને ઉછેરી જાણવામાં પંકાય છે. કાઠીના બાંધેલા વૈર વંશ પરંપરા આદ્યાં જ આવે.

કાઠીકોમની ઉત્પત્તિ વિષે ચારણી સાહિત્યમાં એક વાત નોંધાયેલી છે. શકુનિ મામા પાસે યુધિષ્ઠિરને કપટદૃતમાં રાજ્યપાટથી નવરાવી નાખી તેર વર્ષ વનવાસ ને એક વર્ષના ગુપ્તવાસમાં મોકલવામાં આવ્યા. શરત એવી હતી કે પાંડવો ગુપ્તવાસમાં હોય ત્યારે પકડાઈ જાય તો તેમણે બાંબ બાર વર્ષ વનમાં જ રહેવું પડે. પાંડવો વિરાટ નગરમાં છે એમ જાણ્યા પછી તેમને ખુદલા પાડવા વિરાટનું ગો-ધન હરી લાવવાની વાત ચર્ચાતી હતી ત્યારે કર્ણુ પોતાના હાથમાં રહેલ કાઠી(લાકડી) જમીન પર પછાડીને તેમાંથી જે પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો તે પહેલો કાઠી હતો. તેણે વિરાટના ગો-ધનને હરી લાવવામાં કૌરવોની સહાય કરી ત્યારથી કાઠી કોમ ઘણું હરી લાવવામાં ગૌરવ માનવા લાગી.

શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીની ખંડી શેલીમાં લખાયેલી 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર' ગ્રંથ માળામાં કાઠીઓના પરાક્રમે, પ્રણય, વૈરની વાર્તાઓ જોવા મળશે. વિશેષ રસ ધરાવનારે તે ગ્રંથમાવા વાંચવી. કાઠી કોમની ઉત્પત્તિની કથા વર્ણવતી ઉપરની વિગત ઐતિહાસિક નથી.

વેરાવલ નામનો વાળા રાજપુત એક કઠિ-
યાણીને પરણેલો. તેને ન્યાતબહાર મૂકવામાં
આવ્યો ને તે કાઠી થયો. ત્યારથી કાઠી કોમની
ખે શાખા થઈ. વેરાવલના વંશજો શાખાયત
કાઠી કહેવાયા જ્યારે ખીજા અવરતયા કાઠી
તરીકે ઓળખાતા હતા. વેરાવળના ત્રણ પુત્રો
વાળા, ખુમાણ ને ખાચરના નામ પરથી તેના
વંશજોની ત્રણ શાખા અસ્તિત્વમાં આવી.

આ બાળુ જ્યારે કાઠી, વાળા, ઝાલા હજી
સૌરાષ્ટ્રના પ્રદેશમાં સ્થિર થતા હતા ત્યારે પેલી
બાળુ ચૂડાસમાઓનો બાકી મૂકેલો ઇતિહાસ
આપણે કાળના કંમ પ્રમાણે નોંધતા જશું.

સિદ્ધરાજે રા'ખેંગારને મારી જીનાગઢ
કબજે લીધું ને ત્યાં પોતાનો સુખો મૂક્યો.
પણ થોડા જ વર્ષોમાં જીનાગઢના લોકોએ તેને
તગડી મૂક્યો ને ખેંગારના કુટુંબી નવઘણ
ઉજાને જીનાગઢની ગાદીએ બેસાડ્યો. રા'નવઘણ
ઉજે ઈ. સ. ૧૧૪૦માં મૃત્યુ પામ્યો. તેની
પછી તેનો પુત્ર રા'કવાત ખીજો ગાદી પર
આવ્યો ને બાર વર્ષ સુધી કોઈ મહત્ત્વના
ખતાવ તેના રાજ્યકાળમાં બન્યા નહિ. ઈ. સ.
૧૧૫૨માં તેનો પુત્ર જયસિંહ ચૂડાસમા રા'
ગારિયો (રા'ગ્રાહરિપુ)ના નામથી ગાદી પર બેઠો.
તે ૧૧૮૦માં મૃત્યુ પામ્યો. તેણે પોતાના રાજ્ય-
કાળ દરમ્યાન સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણી ચડાઇઓ કરી
ને વેર બાંધ્યા તથા વસુલ કર્યા તેની પછી
રા'રાયસિંહ, પછી ઈ. સ. ૧૧૮૪માં રા'મહિ-
પાળ ખીજો (ગજરાજ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ)
ગાદીએ બેઠો. ઈ. સ. ૧૨૦૧માં ગજરાજ
મૃત્યુ પામ્યો ને તેનો પુત્ર રા'જયમલ ગાદી
પર બેઠો. તેની પછી રા'મહિપાળ ત્રીજો ઈ.
સ. ૧૨૩૦માં તેની ગાદી પર આવ્યો. તેને
કાઠીઓ સાથે સંઘર્ષમાં આવવું પડ્યું. રા'ના
એક લશ્કરને કાઠીઓએ હરાવ્યું. રા'પોતે
ઢાંના રાજા અને વાળાઓની મદદ લઈને

કાઠીઓ સામે ચડી ગયો. પરંતુ કાઠીઓએ તે
બધાનો આકરો સામનો કર્યો ને ઢાંકના કેટલાક
ગામ લઈ લીધા. ૧૨૫૩ માં રા'મહિપાળ ત્રીજો
કાઠીઓને હરાવ્યા વિનાજ મૃત્યુ પામ્યો. તેના
પુત્ર રા'ખેંગાર ૩ જા એ સાત વર્ષના પોતાના
રાજ્યકાળમાં કાઠીઓને હરાવ્યા ને ઉપદ્રવ
કરતા અટકાવ્યા.

રા'ખેંગાર ૩ જા ના મૃત્યુ પછી રા'માંડલિક
૧લો ઈ. સ. ૧૨૬૦ માં ગાદીએ બેઠો. રા'માંડ-
લિકના ગાદી પર બેસવાના સમયે ગુજરાતની
સ્થિતિવિલક્ષણ હતી. સિદ્ધરાજ પછી કુમારપાળ
ગાદીએ આવ્યો હતો ને ત્યારપછી સોલંકી
વંશનું પતન થયું.

ઈ. સ. ૧૨૪૪માં તે મુસલમાનોના હુમલા
ખાળી ન શકાય તેવી ગુજરાતની સ્થિતિ થઈ
ગઈ. ઈ. સ. ૧૧૭૮ થી ૧૨૪૧ સુધી ગુજરાત
પર મુસલમાનોના સતત આક્રમણો થયા. ઈ.સ.
૧૧૭૯ શાહજીની ઘેરી ગુજરાત પર ચડી
આવ્યો પણ તેને પુષ્કળ ખુવારી સાથે પાછો
કાઢવામાં આવેલ. ત્યારપછી સોળવર્ષે તેણે
કુતબુદ્દીન ઐબકને મોટા સૈન્ય સાથે મોકલ્યો.
તેણે ગુજરાતને ઘમરોળવા માંડ્યું પણ પછી
તે ગીઝની પાછો વળી ગયો. ઈ. સ.
૧૨૯૬માં અલાઉદ્દીન ખીલજી [દિલ્હીની]
ગાદી પર આવ્યો ને તેણે ખીજો જ વર્ષે
પોતાના સાળા અલકખાનને તથા પોતાના
વઝીરે આલમ મલિક નસરતને ગુજરાતમાં
મોટા સૈન્ય સાથે મોકલ્યા. તેમણે અણહિલવાડ
ઢૂંટી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથનું મંદિર તોડ્યું ને
ઘોઘાથી માધવપુર સુધીનો વિસ્તાર પોતાને
કબજે કર્યો. સૌરાષ્ટ્રના મહત્ત્વના બંદરો ને
નાધેર જેવો ફળદ્રુપ પ્રદેશ તેમના તાબામાં
આ રીતે આવ્યો. જીનાગઢના રા'માંડલિકે
મુસલમાની સૈન્ય સાથે લડાઈ કરી તેને હરાવ્યું
એવો ઉલ્લેખ મળે છે. પણ તે લશ્કર અલક-

ખાનના નેતૃત્વવાળું સૈન્ય હતું કે પાછળથી તેમણે મૂકેલ સુખાનું સૈન્ય હતું તે બાણવા મળતું નથી.

અલકુખાને સૌરાષ્ટ્ર પર આક્રમણ કર્યું તેની પહેલાના થોડા વર્ષે એટલે કે ઇ. ૧૨૪૦ માં મારવાડના ખેરગઢમાંથી સેજકળ ગોહિલ જૂનાગઢ આવ્યા કારણ કે તેમણે જૂનાગઢના રા' ખેંગાર ઉબને પોતાની પુત્રી પરણાવી હતી. રા' ખેંગાર ઉબએ સેજકળ ગોહિલને પાંચાળ પ્રદેશનું શાહપુર અને બીજા બાર ગામે આપ્યા. સેજકળએ પોતાના પુરથી સેજકપુર નામનું ગામ વસાવ્યું. ત્યાર પછી તેમણે પોતાના પરાક્રમથી થોડો વિસ્તાર વધાર્યો.

સેજકળના પુત્ર રાણેજીએ રાણપુર વસાવ્યું ત્યાર પછી ગોહિલોની રાજધાની સિંહારમાં ગઈ. ને છેવટે ઇ. સ. ૧૭૨૩માં ભાવનગરનું નિર્માણ થતાં ત્યાં છેવટે ગોહિલોનો મુખ્ય રાજવંશ વિસ્તાર પામ્યો. તેમના રાજ્યશાસનની વિષે આપણે આગળ જોશું. ગોહિલોની ઉત્પત્તિ વલ્લીના શીલાદિત્ય ૭ માના પુત્ર ગોહા પરથી થઈ છે એવી એક માન્યતા છે જ્યારે બીજા કેટલાક ગ્રંથ રક્ષણ કરવું ઇલ્-પૃથ્વી. એમ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરનાર તરીકે વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ આપે છે.

ગોહિલોની બીજી શાખા સેજકળના બીજા પુત્ર શાહજીથી પાલિતાણીની ઊતરી આવી. ને સેજકળના ત્રીજા પુત્ર સારંગજીથી ઊતરી આવ્યો. ત્યારપછી છેક ૧૭૦૩માં થયેલા ભાવનગરનું નિર્માણ કરનારા ભાવસિંહજીના પુત્ર વીસોજીથી વળાના ગોહિલવંશી ઠાકરો ઊતરી આવ્યા.

હવે પાછા ફરીથી આપણે ચૂડાસમા વંશને રા' માંડલિકથી અધૂરો મૂકેલો ઇતિહાસ પૂરો

કરીએ. ઇ.સ. ૧૨૬૧થી જૂનાગઢના રા' ના હાથમાંથી વંથળી તો જગતસિંહ નામના રાઠોડના હાથમાં ગયેલું ને તેન: વંશજોએ લગભગ સો વર્ષ વંથળીમાં રાજ્ય કર્યું. રા' માંડલિક ૧લો ઇ.સ. ૧૩૦૬માં માં મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાર પછી બે વર્ષ રા' નવઘણ ૪થાએ રાજ્ય કર્યું. ત્યારપછી રા' મહિપાલ ૪થા ઇ. સ. ૧૩૦૮માં સોરઠને ધણી થયો. તેણે સત્તર વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેની પછી રા' ખેંગાર ૪ થો ગાદી પર આવ્યો. તેણે પોતાના વિસ્તારમાંથી બેને તો આખા સૌરાષ્ટ્રમાંથી મુસલમાન સુખાને હાંકી કાઢી, સૌરાષ્ટ્રને પોતાના હસ્તાગત કરવાનો વિચાર કર્યો. તદ્દનુસાર તેણે મુસલમાન સુખા સામે ભયંકર લડાઈ કરી, તેને કાઢી મૂક્યો અને પ્રભાસપાટણ પહેલી જ વાર પોતાના રાજ્યમાં લઈ સોમનાથનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

પરંતુ તેનો વિજય લાખો વખત ટક્યો નહિ. મહમદ તઘલખે મોટા સૈન્ય સાથે જૂનાગઢ પર ચડાઈ કરીને બે વર્ષ લગભગ જૂનાગઢ ને ઉપરકોટ હાથ કરવામાં ગાળ્યા. છેવટે રા'ને તેનું રાજ્ય પાછું સોંપી દિલ્હી ગયો.

ઇ. સ. ૧૩૪૬માં મહમદ તઘલખને ફરી એકવાર ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં આવવું પડ્યું. તઘન નામના સરદારે ગુજરાતના મુસલમાની સુખા સામે બીજા કેટલાકને સાથ લઈ બળવો કર્યો. મહમદ તઘલખ મોટા સૈન્ય સાથે ગુજરાતમાં આવ્યો, અણહિલવાડ જીત્યું, ત્યાં શાંતિ ને વ્યવસ્થા સ્થાપી. તે દરમિયાન તઘન ભાગીને જૂનાગઢમાં રા'ના આશ્રયે ગયો. રા'એ તેને આશરો દીધો, ૧૩૪૮માં મહમદ તઘલખે આથી જૂનાગઢ પર ફરીથી ચડાઈ કરી, જૂનાગઢ પડ્યું. તઘન ત્યાંથી સિંધમાં નાસી ગયો. મહમદ તઘલખે આસપાસના પ્રદેશમાં વ્યવસ્થા સ્થાપવામાં સમય ગાળ્યો. ૧૩૪૯નું ચોમાસું

તેણે ગોંડળમાં વીતાવ્યું પણ ત્યાં તે માંદો પડ્યો. ચોમાસું પૂરું થતાં તેણે તઘનને પકડવા સિંધમાં પ્રયાણ કર્યું પરંતુ ૧૩૫૧માં ત્યાં જ તે મૃત્યુ પામ્યો.

મહમ્મદ તઘલખ જુનાગઢ પર ચડી આવ્યો તે પહેલાં થોડા જ વર્ષે સેજકળ ગોહેલને પૌત્ર પ્રખ્યાત વીર પુરુષ મોખડાળ ગોહેલે મુસલમાનોના હાથમાંથી ઘોઘા આંચકી લીધું ને પીરમના કોળીએને હાંકી કાઢી પીરમ પર કીલ્લો બાંધી ત્યાંથી પોતાની આણ વર્તાવવી શરૂ કરી. મોખડાળ ગોહેલ પીરમના પાદશાહ તરીકે પ્રખ્યાત થયા. મહમ્મદ તઘલખે પોતાના હાથમાંથી ઘોઘા ગયેલું જોઈ ગોહેલો પર ઘડાઇ કરી ને વીર મોખડાળ સામી છાતીએ લડતા લડતા ઇ. સ. ૧૩૪૭માં મરાયા. તેમનું માથું કપાયા પછી ઘડે છેક ખદ્દપર સુધી મુસલમાનોનો પીછો કર્યો. આજે પણ મોખડાળની દેરી ભાવનગર જિલ્લામાં પૂજ્ય છે.

ઇ. સ. ૧૩૫૧માં રા'ખેંગાર જથો પણ મૃત્યુ પામ્યો. તેની પછી રા' મહિપાળ બીજો ગાદી પર બેઠો ને તેના અઢાર વર્ષના રાજ્ય શાસનમાં સૌરાષ્ટ્રમાં મુસલમાની આક્રમણના કોઈ ખાસ ખનાવ ખનવા પામ્યા નહિ. તેની પછી રા' મહિપાળ પાંચમો ગાદીએ બેઠો. તેણે ઇ. સ. ૧૩૭૦માં વંથળી પાછું પોતાના કબ્જે કર્યું ને ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષે મૃત્યુ પામ્યો. તેની પછી તેનો ભાઈ રા' મુક્તાસિંહ ગાદીએ બેઠો ને તેણે ચોવીસ વર્ષના લાંબા ગાળા સુધી પૂર્ણ શાંતિથી રાજ્ય ભોગવ્યું. પરંતુ આ શાંતિમાં તોફાનના ભણકારા હતા કારણકે ત્યારપછી સૌરાષ્ટ્ર પર મુસલમાનોના હુમલા ઉપર હુમલા થયા ને સૌરાષ્ટ્રની આર્થિક, સામાજિક સ્થિતિ અશાંત ને અસ્થિર બની.

આ સમય પછી એટલે કે ઇ. સ. ૧૩૬૪ માં સુલ્તાન મુઝફરખાનને ગુજરાતમાં મુસલમાની સત્તાનો પ્રભાવ વિસ્તારવાનું મન થયું ને તેણે વંથળી પર ભારે મોટા સૈન્ય સાથે હુમલો કર્યો. રા' મુક્તાસિંહ વૃદ્ધ હતો ને લડાઈની તૈયારીએ તેણે અગાઉની શાંતિના કારણે કરી ન હતી તેથી તેની હાર થઈ ને ગુજરાતની મુસલમાન સલ્તનતને તેણે વર્ષો-વર્ષ મોટું નજરાણું આપવાનું સ્વીકારવું પડ્યું. જો કે તેણે આ લડાઈ અગાઉ મોટી જૂલ એ કરેલી કે સુલ્તાન ફિરોઝશાહ તઘલખ ના સુખાને જુનાગઢમાં કાયમી વસવા દેવાનું સ્વીકારી વંથળી જેવા લડાઈની દૃષ્ટિએ નુકશાનકારક વંથળીમાં રાજધાની ફેરવેલી. વળી આ મુસલમાન ખાદશાહના ફરમાનને તાબે થઈ તેણે પોતાનું સૈન્ય જોડવાએની સામે દોધું હતું ને મુસલમાન ખાદશાહની કૃપા જાળવી રાખવા માટે પરસ્પર કુસંપ કરેલો. પરંતુ તેને પણ ગુજરાતના સુલ્તાનના ચરણ ચૂમવા પડ્યા.

મુઝફરખાને રા'ને હરાવી ફરીથી એકવાર સોમનાથનું પ્રસિદ્ધ મંદિર તોડ્યું. તે ખનાવ બન્યો ઇ. સ. ૧૩૬૫માં લગભગ ત્યારથી સૌરાષ્ટ્રમાં મુસલમાની વર્ચસ્વ રાજકારણમાં ને પ્રજાજીવનમાં વધતું જ ગયું.

ઇ. સ. ૧૩૬૭માં રા'મુક્તાસિંહનું મૃત્યુ થતાં તેનો પુત્ર રા'માંડલિક બીજો ગાદી પર બેઠો પણ તેણે વંથલીમાં માત્ર ત્રણ વર્ષ જ રાજ્ય ભોગવ્યું.

આ સમય દરમિયાન ભારતમાં છેક દિલ્હી-માં ને ગુજરાતમાં રાજકારણના ઘણા મોટા ફેરફારો બહુ જ ટુંકા ગાળામાં થવા લાગ્યા. આજે એક પરિસ્થિતિ હોય ત્યાં કાલે કંઈક બીજું જ થઈ ને બીજું રહે એવી મોટી ઉથલ-પાથલ સમગ્ર દેશના ઉત્તર ને પશ્ચિમ ભાગમાં થવા લાગી.

મુઝફરખાન દિલ્હી સલ્તનતનો સુબો જ હોવા છતાં તેણે બાણે પોતે ગુજરાતનો સ્વતંત્ર બાદશાહ હોય તેમ જ રાજ્ય કરવા માંડેલું ને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં સૌ તેને એવી રીતે સ્વીકારતા પણ થયા હતા. પણ ખુલ્લે આમ તેણે દિલ્હીની સલ્તનતથી પોતાની અલગતા બહાર કરી ન હતી. તેણે જોયું કે હિન્દી પર તંમુરની સવારીઓએ હવે ત્યાંની સલ્તનતને સંપૂર્ણ રીતે નિર્મળ બનાવી મૂકી છે ત્યારે ઇ. સ. ૧૪૦૩માં તેણે ખુલ્લે આમ પોતાનું અલગ રાજ્ય ગુજરાતમાં હોવાનું બહાર કયું પોતાને પુત્ર તાતારખાન બીજે જ વર્ષે મૃત્યુ પામ્યો એટલે મુઝફરખાને ફરીથી સત્તાના સૂત્રો સંભાળ્યા.

પરંતુ ત્રણ વર્ષ સુધી તે દિલ્હીની પરિસ્થિતિ પર આંખતી નજર રાખતો હતો ને તેણે પોતાની બાતને ગુજરાતનો સુલ્તાન કે બાદશાહ કહેવડાવવાનું મુલતવી રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૪૦૭માં પોતાના સરદારો ને ગુજરાતની આગેવાન વ્યક્તિઓની વિનંતિથી તે ઠાઠમાઠથી ગાદી પર બેઠો ને રાજ્ય કરવા માંડ્યું. પણ ઇ. સ. ૧૪૧૦માં તેના જ પૌત્ર અહમદશાહે તેને ઝેર આપ્યું ને પોતે ગાદીનાશિન થયો. ત્યાર બાદ તેણે પોતાના નામ પરથી અમદાવાદનું નિર્માણ કર્યું ને ત્યાં રાજધાની બનાવી.

ઇ. સ. ૧૪૦૦માં રા' માંડલિક તો મૃત્યુ પામેલો ને રા' મલેક ગાદી પર આવેલો. તેણે પહેલું જ કામ જુનાગઢમાંથી મુસલમાની સુબાને હાંકી કાઢી વંથળીથી વળી પાછી જુનાગઢમાં રાજધાની લાવવાનું કર્યું. અહમદશાહનું ધ્યાન સૌરાષ્ટ્રના આ બનાવ પર હતું પણ ૧૪૧૦માં સત્તા પર આવ્યા પછી તેણે પોતાની સત્તા સ્થિર કરવામાં ચારેક વર્ષ ગાળ્યાં. રા' મલેકનું અનુકરણ સૌરાષ્ટ્રના બીજા રાજાઓએ પણ કર્યું. કારણ કે બધા સમજ ગયા કે મુઝફર-

શાહ નો લોખંડી હાથ તેમના પર શાસન કરતો ન હતો. ઝાલાવાડના છાત્રસાલજી ઝાલા પણ સ્વતંત્ર થયા ને તેમણે તો અહમદશાહ ને ઉથલાવી નાખવા માટે તત્પર થયેલા કેટલાક મુસલમાની સરદારોને તેમના કાવતરામાં સાથ પણ આપ્યો. પરંતુ મુસલમાન સરદારોનું કાવતરું નિષ્ફળ ગયું, તેઓ હારી ગયા ને અહમદશાહ પોતે મોટા સैन्य સાથે ઇ. સ. ૪૧૪માં છત્રસાલજી પર ચડી આવ્યો. છત્રસાલજી લડાડમાં હારી જુનાગઢ રા' મેળકના આશ્રયે ભાગી ગયા. અહમદશાહ ને પોતાને ગુજરાતમાં ચાલતી ખટપટો શમાવવા જવું પડ્યું પણ તેણે રા' મલેકને હરાવવા પોતાનું સैन्य મોકલ્યું. વંથળી પાસે ખૂનખાર લડાઈ થઈ. વંથળી પડ્યું એટલે રા'પોતાના સैन्य સાથે જુનાગઢમાં ભરાયો, જુનાગઢ પણ પડ્યું ને રા' ઉપરકોટના આશ્રયે ગયો. મુસલમાની સैन્યે ઉપરકોટને ઘેરા ઘાલવાનું પડતું મૂક્યું પણ સૌરાષ્ટ્રમાં બીજા રાજવીઓ પાસે અહમદશાહની આજુ-કબુલ કરાવી ને જુનાગઢમાં બે મુસલમાની સુબા નજરાણું એકઠું કરવા રહ્યા. રા'મલેકનું મૃત્યું થયું ને તેની પછી રા'જયસિંહ ડાહ્યો આવ્યો.

અમદાવાદમાં મુસલમાની સલ્તનત સ્થિર થતાં ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર ના સામાજિક ને રાજકીય જીવન પર ભારે મોટી અસર પડેલી. અત્યાર સુધી મુસલમાનો ના છૂટા છવાયા આક્રમણો થતાં ને તેનો અંજાવાત શમતાં પ્રજા જીવન પાછું પેતાની રીતે ચાલતું. પણ આ સમયમાં ને ત્યાર પછી ઘણા વર્ષો સુધી ગુજરાતમાં ઈસ્લામી સલ્તનતના મૂળ ઊંડાં જતાં, ને મુસલમાનો સામાન્ય રીતે ધાર્મિક બાજોમાં અસહિષ્ણુ ને ઝનુની હોવાથી સોમનાથ, દ્વારકા, ગિરનાર, પાલિતાણા જેવા યાત્રાધામો બધાં પુણ્ય આવેલા છે તે સૌરાષ્ટ્ર તરફ વધારે કઠોર ને જુદમી થયા. સૌરાષ્ટ્રમાં સમાજ જીવન

પણ વધુ ડરપોક ને છિન્નવિછિન્ન થયું. જ્ઞાતિ બંધનો ને રીતરિવાજો વધુ સાંકડા થતા ચાલ્યા તો જોરજુલમથી ધર્માન્તર ને સ્ત્રીઓની અસલામત દશા વર્ષો સુધી રહી. વર્ષો સુધી સૌરાષ્ટ્રની રાજપુત કોમ ને મુસલમાની શાસકો સાથેના નાના મોટા સંઘર્ષોએ તથા પ્રજાની આર્થિક ઉન્નતિ રાજ્ય શાસનનું સૌથી મોટું ધ્યેય છે એ વાત વિસારે પડવાથી સૌરાષ્ટ્રનો વ્યાપાર ધંધો, ખેતિ વગેરે પણ ઘસાવા લાગ્યાં. વારંવાર થતી લડાઈઓમાં મોસમ મોસમના પાકો ખેતરમાં જ નાશ પામવા લાગ્યા ને વિજેતા સૈન્યવડે આડેધડ લુંટાવા લાગ્યા. આ બધા પછી સૌરાષ્ટ્રમાં ચૂડાસમા રા'નું જે છેલ્લું થોડું ઘણું વર્ચસ્વ હતું તે ઘસાતું જ ચાલ્યું.

રા' મલેક પછી ઈ. સ. ૧૪૧૫ માં રા' જયસિંહ ૩ જો આવ્યો. તેનું રાજ્ય લગભગ ૨૪-૨૫ વર્ષ સુધી ચાલ્યું, તેણે જૂનાગઢમાંથી મુસલમાની સુબાઓને તગડી મૂકી પાછું જૂનાગઢ કબજે કર્યું. પણ અહમદશાહે પાંચ વર્ષ સુધી સૌરાષ્ટ્ર તરફ નજર નાખી નહિ કારણકે તેની સમગ્ર શક્તિઓ અમદાવાદમાં તેની વિરુદ્ધ ચાલતી ખટપટોને પૂરા પાડવામાં ખર્ચાઈ રહી હતી. સૌરાષ્ટ્રના રાજવીઓએ નજરાણા આપવાનું બંધ કરી દીધેલું તે ઘણાના નજરાણાં ચડી ગયાં હોવાથી અહમદશાહે ઈ.સ. ૧૪૨૦માં વળી પાછું સૈન્ય રવાના કર્યું.

સિહોરમાં તે વખતે સારંગળ ગોહેલ રાજ્ય કરતા હતા. તેમના કાકા રામળ ઘણી વિશાળ સત્તા ભોગતા. રામળ કાકાએ મુસલમાની સેના નાચકોને થોડું નજરાણું તો આપ્યું પણ જણાવ્યું કે હવે બાકીનું આપવા તેજરીમાં પૈસા નથી. પરંતુ તે ન અપાય ત્યાં સુધી સિહોરના ઠાકોર સારંગળને બાનામાં સોંપવા તત્પરતા બતાવી. સારંગળ ગોહેલને અમદાવાદ મોકલી દેવામાં આવ્યાને પાછળથી રામળ ગોહેલે રાજ્ય

સત્તા પોતાના હસ્તક લઈ લીધી. નજરાણું આપી શકાય તેવી હાલત હોવા છતાં ન આપવામાં તેમને સ્વાર્થ હતો. પરંતુ એક કુંભારની મદદથી સારંગળ ગોહેલ અમદાવાદની નજરકેદમાંથી નાસી છૂટી સિહોર આવ્યા. રામળ ગોહેલને સાથ આપનારા બધા પોતાના મૂળ સ્વામીને પાછા આવેલા જોઇ સારંગળની તરફ વળી ગયા ને રામળ ગોહેલે સત્તાનાં સૂત્રો પાછાં સારંગળ ગોહેલને સોંપ્યા. પરંતુ ગોહેલ વંશીઓમાંની પરંપરાગત ઉદારતાનું દર્શન હવે થાય છે કે સારંગળએ પોતાના કાકા ને મારવાને બદલે ગોહેલવાડમાં રહેવાની છૂટ આપી એટલું જ નહિ પણ મોણપર પાસેનું ધરાઈ ગામ તેમને આપ્યું.

સારંગળ ગોહેલ પછી મુસલમાની સૈન્ય બાકી રહેલું નજરાણું ઉધરાવવા જેઠસિંહળ ઝાલાની મુલાકાતે ગયું. તેમણે પાટડીમાં રહી થોડો સામનો કર્યો પણ પછી પાટડીથી ફૂવા રાજધાની ફેરવી. ફૂવા લડાઈની દ્રષ્ટિએ પાટડી કરતાં વધુ અનુકૂળ હતું.

રા' જયસિંહ ૩ જો ઈ. સ. ૧૪૪૦માં મૃત્યુ પામતાં તેમની પછી તેનો ભાઈ રા, મહિપાલ ૪ થો ગાદીએ બેઠો. તે ઘણા ધાર્મિક સ્વભાવ નો હતો ને સાધુ જેવું જીવન ગાળતો. સોમનાથ ને દ્વારકાના યાત્રાળુઓને પોતાના ખર્ચે સર્વ સગવડ આપવાને તેણે પ્રબંધ કરેલો. તેણે પોતાના પુત્ર ને ભવિષ્યના રા' માંડલિક ૩ જોને શિક્ષણ પણ સારામાં સાડું આપેલું. ન્યાય, દર્શન, પુરાવો, વગેરેમાં તેણે વિદ્વાનો રાખી તેને ઉત્તમ શિક્ષણ આપ્યું. ઈ.સ. ૧૫૫૧માં રા' જયસિંહનું મૃત્યું થતાં રા' માંડલિક ૩ જો ગાદી પર આવ્યો. ચૂડાસમા વંશી રા' માં તે સૌથી છેલ્લો છે. તે અધિલાના ભીમ ગોહેલની પુત્રી કુન્તાદેવીને પરણ્યો. કુન્તાદેવી પોતાના કાકા દ્વા ગોહેલને ઘેર મોટી થયેલ.

રા' માંડલિકે ડાહ્યાને દારકાના સાંગણુ વાઢેલ પર સૈન્ય સાથે ચડાઈ કરી કારણ કે તેણે રાજ્યાભિષેક વખતે નજરાણું મોકલ્યું ન હતું. દારકા પડ્યું સાંગણુને કેદ પકડવામાં આવ્યો ને વિજય મેળવી રા' જૂનાગઢ પાછો આવ્યો. સાંગણુને પાછળથી છોડી મૂકવામાં આવ્યો. થોડા સમય બાદ ગુજરાતના સુલતાન તરફથી તેને સંદેશ મળ્યો કે તેના સસરા પક્ષમાંથી દૂદા ગોહેલ સુલતાનના માણસોની પજવણી કરે છે ને સુલતાનના કબ્જા તળેનો મુલક દબાવી રહ્યા છે. તેથી સુલતાન વતી રા' માંડલિકે દૂદા ગોહેલને સમજાવવા, અથવા ન સમજે તો સજા કરવી. માંડલિકે આવા સમયે દૂદા ગોહેલને સાથ આપવાને બદલે તે સૈન્યસાથે દૂદા ગોહેલ સામે લડાઈ શરૂ થઈ. દૂદા ગોહેલે રા'ને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે પોતે ગુજરાતની મુસલમાની સલ્તનતને પજવે તેમાં રા'એ માથું મારવું બરાબર નથી. છેવટે રા' બચારે દૂદા ગોહેલનું કહેવું માન્યું નહિ ત્યારે બન્ને વચ્ચે ઢંઢ્યુદ થયું. રા'એ દૂદા ગોહેલને માર્યા ને વિજય મેળવી જૂનાગઢ પાછો વળ્યો.

પરંતુ રા'ના માઠા દિવસો હવે જ આવતા હતા. તેણે ગોહેલોને તથા દારકાના સાંગણુને હુમ્મન બનાવ્યા. પરંતુ રા'એ બચારે રા'ની પોતાના પર મુશ્કેલીઓ આવવી શરૂ થઈ ત્યારે કોઈએ તેને સાથ ન આપ્યો.

ગુજરાતમાં તે દરમિયાન ઇ.સ. ૧૪૪૧માં અહમદશાહનું મૃત્યુ થતાં મહમ્મદશાહ ગાદી પર આવ્યો. પણ ૧૬૫૧માં તેને ઝેર દઈ મારી નાખવામાં આવ્યો. તેના પછી કુતુબુદ્દીનશાહ ગાદી પર બેઠોને તેણે આઠ વર્ષ રાજ્ય ભોગવ્યું. તેની પછી ફત્તેહખાનને ગાદી પર બેસાડવામાં આવ્યો. મિરાત-એ-સકન્દરીમાં તેની ભારે પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. ગુજરાતમાં થયેલા ને થનાર બાદશાહોમાં તે સૌથી ઉત્તમ હતો

ને ઇસ્લામનું ઉદ્ધન કરનારાઓને સજા કરનારાઓમાં પણ તેના જેવો કોઈ ન હતો. વગેરે લખવામાં આવ્યું છે. ફત્તેહખાને ગાદી પર બેઠા પછી દિનપનાહ મહમ્મદ નામ ધારણ કર્યું. પણ તેને ઇતિહાસમાં તેને મહમ્મદ બેગડા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આંખાનેર ને જુનાગઢ એવા બે ગઢ તેણે સર કર્યા હોવાથી તેને 'બેગડો' કહેવામાં આવે છે. એવું કેટલાક માને છે. અથવા તેની મોટી મૂંછો મોટા આખલાના શીંગડા જેવી હતી માટે પણ 'બેગડો' કહેવાતો એવું કેટલાક માને છે. મહમ્મદ બેગડો શરીરે બળવાન ને મોટો વ્યાયામવીર હતો તથા વૃકોદર પણ હતો.

મહમ્મદ બેગડાએ રાજકીય પરિસ્થિતિ બેતાં નક્કી કર્યું કે જો સલ્તનત ને ટકાવવી હોય તો તેણે કડક હાથે કામ લેવાની જરૂર છે. ઘર આંગણના વિદ્રોહીઓના બખર લીધા પછી ૧૪૬૭માં તેણે આખા સૌરાષ્ટ્રને પોતાના અંકુશ હેઠળ લેવાની શરૂઆત રૂપે જુનાગઢ પર ચડાઈ કરી. કહેવાય છે કે રા'ને પોતાના સલાહકાર વિશળ સાથે બનતું ન હતું ને વિશળે મહમ્મદ બેગડાને જુનાગઢ સર કરવા આમંત્રણ આપ્યું. બેગડાએ પોતાના મોટા સૈન્ય સાથે જુનાગઢને ઘેર્યું. સાવચેતીરૂપે રા' પોતાની રાણી ને કુવરને છૂપે રસ્તેથી ભગાડી મૂકવા વ્યવસ્થા કરી. તે બખર પડી જતાં બેગડાના સરદાર તથા બાળખાને તેમના રક્ષકોને લીડાવ્યા ને મારી નાખ્યા. રા'એ ઉપરકોટથી હુમલો કરતા. ઉપરકોટ પણ ઘેરી લેવામાં આવ્યો. ઉપરકોટ પડતાં રા'એ મહમ્મદ બેગડા સાથે સુલેહ કરી. બેગડાને સંતોષ થતાં તે અમદાવાદ ગયો. સુલેહની શરતરૂપે રા'એ રાજ-ચિહ્નોનો ઉપયોગ ન કરતાં બેગડાના તાબેદાર સામંત જેમ વર્તવું એવી કલમ હતી. પણ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

વીરજી શીવદાસ એન્ડ સન્સ

મરચન્ટસ એન્ડ કમિશન એજન્ટસ.

નાર:-
REPUTATION

અમરેલી
(સોરાષ્ટ્ર)

Phone } 80
Office } 21
 } 51
Resi. 46

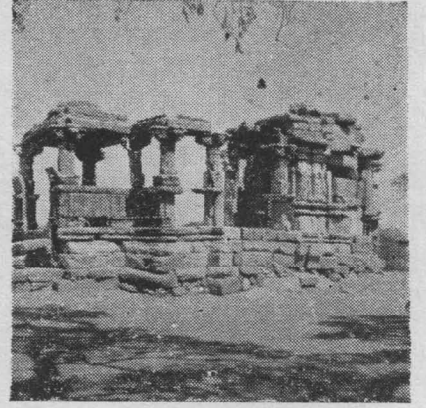
મશીનરી, ઓઈલ એન્જન. રસાયણિક આતરો.
તથા એજન સપેરપાર્ટસના વેપારી.

આન્ય ઓફિસ
૨૭, કોમર્સિયલ ચેમ્બર
રાજકોટ ફોન નં. ૧૫૧૯

સીંગતેલ, સીંગદાણાના કમીશન
એજન્ટ

વરદેશ્વર મહાદેવ-દુધરેજ.

જૈન મંદિર-સોજકપુર-(ઝાલાવાડ)

ધુધંજીનાથ. ધાધલપુર (ઝાલાવાડ)

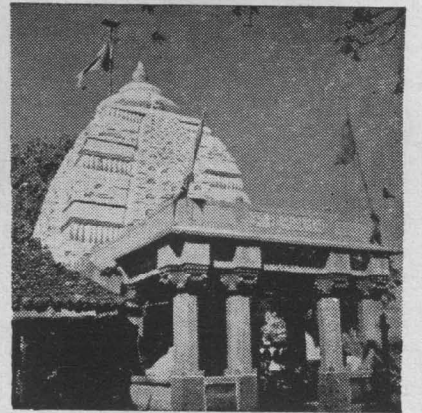

વાવ. ધાધલપુર (ઝાલાવાડ)

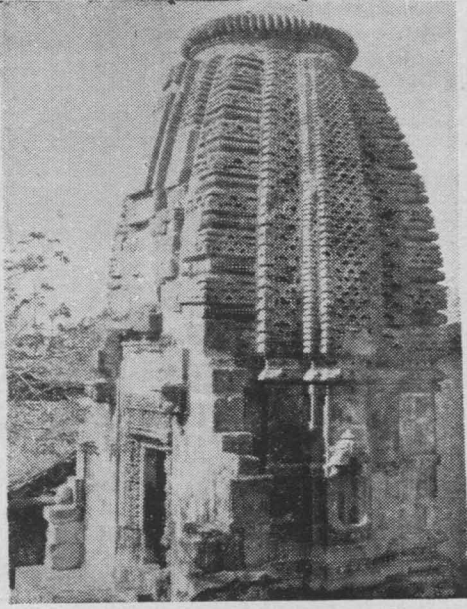

ગંગવો, દેદાદરા (ઝાલાવાડ)

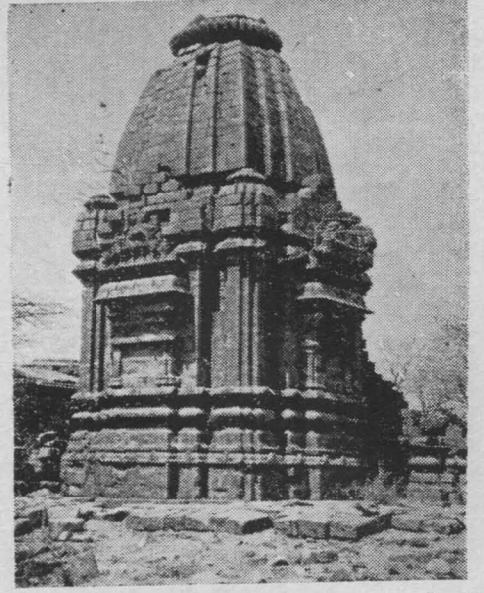
(તસ્વીરકાર—એચ આર. ગૌદાની)

ધુમઠનું મંદિર. (ઝાલાવાડ)

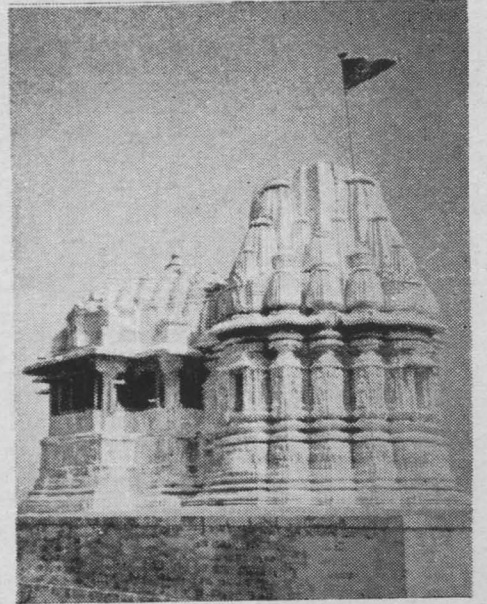
રાણકદેવીનું મંદિર
વઢવાણ.
(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

સોનકંસારીનું પંચાડી મંદિર-૮ મી સદી
ધુમલી-ગરડો. (હાલાર પંથક)
(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

ત્રિપુરૂષ પંચાયતન મંદિર
પરબી. (ઝાલાવાડ)
(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

હરિસિદ્ધ માતાનું મંદિર
(મયાણી.
(તસ્વીર- એચ. આર. ગોદાની)

With Best Compliments From :-

DALICHAND & CO.

DARUKHANA—
MAZGAON
BOMBAY—10.

બેગડાને અમદાવાદમાં ખબર પડી કે રા' મંદિરે દર્શન કરવા જાય છે ત્યારે માથા પર રાજછત્ર ધારણ કરે છે ને રાજોચિત પોષાક પહેરે છે. આથી કોઈ ભરાઈ તેણે ૪૦,૦૦૦નું સૈન્ય રા'ને હરાવવા ને તેના આ બધા રાજ-ચિહ્નો અમદાવાદ લઈ આવવા કડક સૂચના આપી. રા'ને પણ સામનો કરે તો જીવતો અથવા મરેલો અમદાવાદ લઈ આવવા હુકમ આવ્યો. રા'ને અગાઉથી સૈન્ય આવી રહ્યાના સમાચાર મળતાં તેણે પોતાના રાજચિહ્નો તથા મોટી રકમનું નજરાણું સામેથી મોકલાવ્યું ને પોતાની એઅદબી માટે માફી માગી. સૈન્ય પાછું વળી ગયું.

ત્યાર પછીના બીજા ૪ વર્ષે કોઈપણ કારણ વિના મહમ્મદ બેગડો ફરીથી મોટા સૈન્ય સાથે ચડી આવ્યો. રા'માંડલિક તેની સામે ગયો ને પૂછ્યું કે કયા કારણસર તે ફરીથી લશ્કર લઈ આવેલ છે ? મહમ્મદે કહ્યું કે કારણ તો કોઈ ખાસ નથી, પણ રા'માંડલિકે મુસલમાન થવું પડશે. રા'એ થોડા દિવસ વિચાર કરવાની મહેતલ માગી ને ત્યાંથી ચૂપચાપ ભાગી જુનાગઢ આવ્યો. જુનાગઢ આવી તેણે લડાઈની તૈયારીઓ માંડી ને મહમ્મદ બેગડો આવ્યો ત્યારે તુમુલ યુદ્ધ થયું, બન્ને સૈન્યની મોટા પ્રમાણમાં ખુવારી થઈ.

રા'એવટે ઉપરકોટમાં ગયો. ત્યાંથી તેણે લાંબો સમય સુધી છુટી છવાઈ લડાઈઓ આપ્યા કરી.

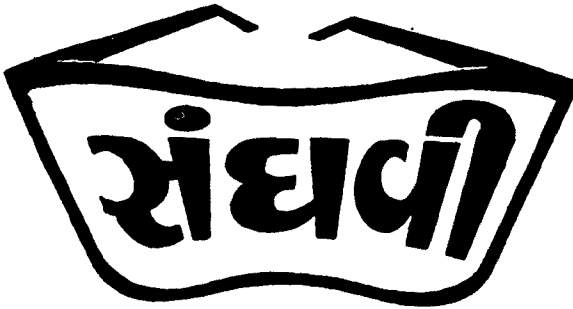
આ પછીનો મુસલમાન યુગ, મરાઠા યુગ, જડેજઓનું આગમન, કાઠી દરબારોની સાહસિકતા. દીવ ટાપુ માટે પોર્ટુગીઝોની ખટપટ અને મુસલમાનો સાથેનો સંઘર્ષ એ બધી જ ઇતિહાસની ઘટનાઓને જગ્યાના અભાવે અહિં પ્રગટ કરી શકતા નથી વાંચકો અમને ક્ષમા કરે.

વર્ષોના અનુભવે પ્રાપ્ત કરેલો ગ્રાહકોનો સંતોષ

ચરમા માટે

(સ્થાપના ૧૯૦૧)

સૌથી જુના-સૌથી માખરે

ચરમાવાળા

વોરાલજાર - ભાવનગર

અંગ્રેજ યુગનું સૌરાષ્ટ્ર

આપણે જોયું કે સૌરાષ્ટ્રના દેશી રાજ્યોના શાસનકર્તાઓ “અપની અપની”માં પડ્યા હતા, ને તે જ કારણસર પોતાના જ પ્રદેશમાં સામસામા લડતા હતા અને સૌરાષ્ટ્રના પ્રદેશની સ્વતંત્રતાની તો તેમને પડી જ નહતી. મરાઠા સૈન્ય આવતાં ત્યારે જેના પ્રદેશમાં આવે તે જો રાક્ષિતશાળી હોય તો થોડું ઘણું પોતાની રાક્ષિત મુજબ લડી લેતો, અં (સવાય તેને સૌરાષ્ટ્રના બીજા રાજવીઓ સાથે સહકાર ન આપતા. એટલું જ નહિ, ઘણીવાર તો આપસ આપસની તકરારમાં ઘણીવાર મરાઠાઓની મદદ માગવામાં આવતી. મરાઠાઓનો સૂર્ય પશુ ઘણાં કારણોસર અસ્ત થવા બેઠો હતો. છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ જેવા વિચક્ષણ મહાપુરુષ પછી જે છત્રપતિઓ ગાદી પર આવ્યા તે નામના જ હતા; ને પેશ્વાઓની સત્તા વધી પડી. પેશ્વા પદ પર આવેલી વ્યક્તિઓ પશુ કેટલીક વાર નબળી અથવા પૂરતી પ્રભાવશાળી ન હોવાથી મરાઠા સરદારો હોલકર, સિંધિયા, ગાયકવાડ, વગેરે હિન્દુપત પાદશાહીનું શિવાજી મહારાજ પ્રેરિત સ્વપ્ન જૂલી પોતપોતાના પ્રદેશોમાં સ્વતંત્ર રાજ્યકર્તા બની બેઠા. તેમનામાં પશુ કૂસંપ ને રાજ-ખટપટની પ્રબળતાના કારણે સમય જતાં નિર્માલ્યતા પ્રવેશી. મરાઠાઓ પશુ આવી રહેલા અંગ્રેજોના કાળબળને ઓળખી શક્યા નહીં ને સમગ્ર દેશમાં ગોરી પ્રબળ દેશનું રક્ષણ કરવાને બહાને, સુલેહ-શાંતિ બળવવાને બહાને રાજકારણમાં પ્રવેશી રાજવીઓના કુસંપનો યથેચ્છા લાભ લેવા માંડી.

અંગ્રેજોનો રેસીડેન્ટ વડોદરામાં રહેવા માંડ્યો હતો અને ગાયકવાડ સાથે થએલ સંધિના ભાગ રૂપે ગોરાઓના લશ્કર પશુ ગાયકવાડના સૈન્ય સાથે શુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં

ફરવા લાગ્યા હતા. ગાયકવાડને મદદ કરવાને બહાને એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે કર્નલ એલેક્ઝાન્ડર વૉકર (વડોદરાનો મોટો રેસિડેન્ટ) ૧૮૦૭માં બાબાજી આપાજીની આગેવાની નીચેના લશ્કર સાથે સૌરાષ્ટ્રમાં સૌરાષ્ટ્રના રજવાડાંએ કેટલી ચોથ ભરવી, અથવા ભેર-લલખી ભરવી તે નક્કી કરવા ફરે, અને સૌરાષ્ટ્રના રાજ્યોની અરસપરસની તકરારમાં સીમાડો નક્કી કરવા કેને મદદ કરવી ને કેટલી મદદ કરવી તે પશુ અંગ્રેજો વતી નક્કી કરે. વળી અંગ્રેજોનાં બીજાં બહાનાં કેવાં બાલીશ હતાં તે જોઈએ -

(૧) ૧૮૦૩માં પોરબંદરના રાણાએ ઈરાનના વહાણને લૂંટી લીધું હતું. આવાં પગલાં અટકાવવા ધરાર ઘણી થઈ બેઠેલા અંગ્રેજો પોતાનો હક્ક માનતા હતા. જૂનાગઢના નવાબે બ્રીટીશ લોકોએ ખરીદેલા ઘઉં લુંટી લીધાનું બીજું બહાનું હતું. ત્રીજું બહાનું મુબબના એક નાગરિકને લુંટ્યાનું હતું. આવાં આવાં બહાના શોધી કાઢી અંગ્રેજો સૌરાષ્ટ્રમાં પોતાનો પગદંડો જમાવવા માગતા હતા. કર્નલ વોકરને સૌરાષ્ટ્રમાં સર્વત્ર અશાંતિ ને અવ્યવસ્થાનાં જ દર્શન થયાં. કેપ્ટન બેલે પોતાના ઇતિહાસમાં પોતાના પક્ષને કાવતું સૌરાષ્ટ્રનું અશાંતિ અને અવ્યવસ્થાનું ચિત્ર દોર્યું છે. આલાવાડ મરાઠાઓ સાથે આવેલ વોકરનું પહેલું લોગ બન્યું આ પછી વોકર બાબાજી આપાજી સાથે મોરબી ગયો. મોરબીમાં તેમણે સામ, ને દંડ નીતિનો પ્રયોગ કરી ગાયકવાડની ખંડણી નક્કી કરાવી. ત્યારપછી તેમને નવાનગરમાં માથું મારવાનો લાગ મળ્યો મેરામણ ખવાસના મૃત્યુ પછી જામ જસાજી તેની પ્રબળ અને સંબંધીઓ ઉપર જુદમ કરતા હતા અને પૈસા પડાવતા હતા તેમની સામે અસંતોષ હતો અને સતાજીએ

અંગ્રેજોની મદદ માગી.

મેરામણના મૃત્યુ પછી જસાણને ગાદી મળતાં જસદણવાળા વાજસુર ખાચરે નવાનગર જઈ જામને અભિનંદન આપી કાઠીઓ જેને જાનથી પણ વધુ સાચવતા તેવી ઊંચી ઓલાદની ઘોડી ભેટ આપી. વાજસુર ખાચર જસદણ આવ્યા પછી જામે પેલી ઘોડી પાછી મોકલી. ઘોડી પાછી મોકલવાથી પોતાનું અપમાન થયું છે એમ સમજતા વાજસુર ખાચરે તે ઘોડી એક ચારણને દાનમાં દીધી. પોતાને અપાયેલી ઘોડી ચારણને અપાઈ ગયેલ સાંભળી જામે ગુસ્સે થઈ જસદણ પર ચડાઈ કરી વાજસુર ખાચરે શક્ય તેટલી ટક્કર લીધી પણ પછી ભાવનગર નાસી ગયા. જામે નિર્દયતા પૂર્વક જસદણ અને આસપાસનાં ગામ હુટી ને બાળ્યાં.

પોરબંદરના રાણાના સૈનિકોમાંથી મકરાણી-ઓએ કંઠોરણા લઈ લીધું ને રાણાએ તે પાછું મેળવવા વાટાઘાટો ચલાવી. પહેલાં તો પોતાનો ચડત પગાર આપી દેવામાં આવે તો કંઠોરણા સોંપી દેવા તત્પરતા બતાવી, પણ પાછળથી કંઠોરણા જુનાગઢના નવાબ હામદખાનને વેચી દઈ વધુ પૈસા મેળવવા ગોઠવણ કરવા માંડી. પણ નવાબે તે લેવાનો ઈન્કાર કરતાં મકરાણીઓ જસાણ પાસે નવાનગર ગયા, ને જામ જસાણએ ત્રણ લાખ કેરી ચૂકવી કંઠોરણા લીધું.

મરાઠાઓએ ને વોકરે જામના આ વર્તન ને લક્ષમાં લીધું તેમણે જામ સાથે કંઠોરણાને સોંપી દેવા વાટાઘાટો ચલાવી, પણ જામ જસાણએ તોછડો જવાબ મોકલ્યો. આ બધી પ્રક્રિયા પછી મરાઠાઓ જીવાપુર તરફ આગળ વધ્યા. ત્યાંથી તેઓ કંઠોરણા ગયા ને બે જ કલાકની લડાઈમાં કંઠોરણા લઈ રાણા હાલોજીને

સોંપ્યું, ને બદલામાં ૨૦,૦૦૦ રૂપિયા નઝરાણું વસુલ કર્યું ને ગાયકવાડને ભરવાની ખંડણી નક્કી થઈ. ત્યારપછી ભાવનગરનો વારો આવ્યો. ૧૮૦૨માં થયેલ પેશ્વા સાથેની સંધિથી શરૂ થયેલ ધંધુકા, ઘોઘા ને રાણપુર વિષેનો ઝઘડો ૧૮૧૬ સુધી ચાલ્યો. આ ત્રણ બાબતમાં અંગ્રેજો જે વખતસિંહજીના ને ભાવનગરના મિત્રો હોવાનો દાવો કરતા હતા તે જુદી રીતે વર્ત્યા અને બંને પક્ષો વચ્ચે સારા પ્રમાણમાં મતભેદ રહ્યા છતાં ભાવનગર સાથે તત્કાળ પૂરતું સેટલમેન્ટ વોકરે કર્યું.

આ પછી વારો આવ્યો જુનાગઢનો. જુનાગઢના દીવાન રણછોડજી પ્રત્યે કર્નલ વોકરને માન હતું તેની સામે તે વડોદરાના દિવાન વિક્ટોરિયનું પણ સાંભળવા તૈયાર ન હતો. તેણે નવાબનો પણ અમરજીના કુટુંબીઓને આપેલાં ગામ લઈ લેવા માટે ખુલાસો માગ્યો ને કેઈ પણ બહાના નીચે જુનાગઢનાં સૈન્ય જુનાગઢની હદ બહાર ન લઈ જવાનું નક્કી કરાવ્યું. અંગ્રેજોનું ઘઉં ભરેલું વહાણ લૂંટવા માટે નવાબનો દંડ કર્યો. નવાબને અમુક નિશ્ચિત કરેલી રકમ ગાયકવાડ અને અંગ્રેજો તરફથી મળતી રહે તેવો પ્રબંધ કરી નવાબનાં સૈન્યોનો સૌરાષ્ટ્રના પ્રદેશ પરનો ભય ઓછો કર્યો. આ પછી રાજકોટ, ગોંડળ, ધ્રોળ, વગેરેમાં સેટલમેન્ટ થયું. ત્યાર પછી કાઠી દરબારો સાથે મસલત કરી ત્યાં પણ વોકરે સેટલમેન્ટ કર્યું. માત્ર દીવ અને જાંઘરાબાદ બે વોકરના પંજામાંથી મુક્ત રહ્યા. દીવ પોર્ટુગીઝોના હાથમાં હતું. જ્યાં અંગ્રેજોની ચાંચ ખૂંચે તેમ ન હતું અને જાંઘરાબાદનો સીદીઓનો ઇતિહાસ વોકરને સમજાયો નહીં પરિણામે બે તેની દરમ્યાનગીરીમાંથી બાકી રહ્યા. વોકર ૧૮૦૬ સુધી સૌરાષ્ટ્રમાં રહ્યો. વોકરના સેટલમેન્ટના બે સારાં પરિણામો આવ્યાં તે મરાઠા સૈન્યનું સૌરાષ્ટ્રમાં વારંવાર ઘસી જઈ રંજડ ફેલાવવાનું આથી બંધ થયું,

ને જૂનાગઢ જેવા મોટાં રાજ્યોના સૈન્યનો ત્રાસ બંધ થયો. ૧૮૧૭માં સૌરાષ્ટ્રનો બધો વહિવટ અંગ્રેજોના હાથમાં સીધેસીધો આવ્યો, ત્યાં સુધી તો ગાયકવાડનું વચ્ચેનું અંગ્રેજોની એથે નબળું. ૧૮૨૦માં જૂનાગઢના નવાબની પણ સ્વતંત્ર સત્તા તેને કર મળવાનું બંધ થતાં નાશ પામી ને અંગ્રેજોની સત્તા નીચે સૌરાષ્ટ્ર પૂરેપૂરું આવ્યું. એ બનાવો કંઈ રીતે બન્યા તે આપણે કંમલ : બેઠે :-

કર્નલ વોકર હજી સૌરાષ્ટ્રમાં હતો તે દરમિયાન જ રાણા હાલોજીના પુત્ર પ્રથીરાજે બંડ કરી છાયા કબજે કર્યું. ઘણા પ્રયત્ને છાયા પાછું મેળવી શકાયું નહીં ત્યારે રાણાએ અંગ્રેજોની મદદ માંગી. અંગ્રેજોએ મદદમાં લશ્કર મોકલ્યું ને પ્રથીરાજ ધાયલ થયો, છાયા પાછું પોરબંદરને મળ્યું પણ પોરબંદરમાંને છાયામાં રાણાના રક્ષણનું નામ લેઈ અંગ્રેજ સૈન્યનો એક ભાગ રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું ને પોરબંદરની આવકમાંથી અર્ધી આવક અંગ્રેજોને આપવાનું રાણાએ સ્વીકાર્યું. અંગ્રેજોએ બદલામાં ૫૦,૦૦૦ રૂ. તેને ગાયકવાડનું દેવું ચુકવવા માટે મદદ રૂપે આપવાનું સ્વીકાર્યું.

૧૮૧૧માં હામદખાન નવાબનું મૃત્યુ થતાં માત્ર અઢાર વર્ષની વયે બહાદુરખાન ગાદી પર આવ્યાં. નવાબ નાની વયના હોવાથી રઘુનાથજીને કુતિયાણાથી દીવાન તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા.

જામ જસાજી હજી સત્તાજીને તેના હક્ક પ્રમાણે ગામ અથવા પૈસા આપવાની ના પાડતા હતા, કચ્છના રાવની પણ તેમની સામે ફરીયાદ હતી. અધૂરામાં પૂરું જામના કોઈ આરખે એક ગોરા અમલદારનું ખૂન કર્યું અને મોડપર નાસી ગયોને

જામનો આશ્રય લીધો. પેળી બાબુ સત્તાજી અને કચ્છના રાવે પણ ગોરાઓની મદદ માંગી. અંગ્રેજોએ પેલા આરખને સોંપી દેવા માગણી કરી પણ શરણાગતનું રક્ષણ કરવાની પુરાણી પ્રથા પ્રમાણે જામે તેને સોંપવાની ના પાડી. તેથી ફત્તેહસિંહ રાવ ગાયકવાડ અને કેપ્ટન કર્નાક પોતપોતાનાં સૈન્યો લઈ નવાનગર પર ચડી આવ્યાં. બે દિવસ નવાનગરે સામનો કર્યો પણ જૂનાગઢના રઘુનાથજી દિવાનની સલાહથી જામ જસાજીએ નમતું જોખ્યું. ગામનું મહાજન પણ સમાધાન કરવા માગતું હતું; પરંતુ ૧૮૧૨માં સંધિ થઈ જેમાં આરખને સોંપી દેવાનું, સત્તાજીને નભાવ માટે કેટલાક ગમડાં આપવાનું, ગાયકવાડને ૨૦૦૦નું નજરાણું આપવાનું નક્કી થયું.

નવાનગરનો કેચડો પતાવ્યા પછી કેપ્ટન કર્નેક અને ફત્તેહસિંહરાવ ગાયકવાડ જૂનાગઢ તરફ ઊપડ્યા ને નવા નવાબની પાસેથી નવાબની ગાદી પર બેસવા માટે નજરાણું માગ્યું. શરૂઆતમાં સામનો કરવાનું વિચારતા જૂનાગઢે પાછળથી એ વિચાર પડતો મૂક્યો. દીવાન રઘુનાથજી અંગ્રેજો અને ગાયકવાડના પ્રતિનિધિઓ સાથે આ બાબત અંગે સુલેહની શરતો વિચારવા અમરેલી ગયા પાછળથી નવાબને દીવાનના કેટલાક દુશ્મનોએ ચડાવ્યાથી તેમણે રઘુનાથજી જે શરતે સમાધાન કરવા માગતા હતા તે માન્ય નહીં રાખવાનો ને નવી શરતો પોતે નક્કી કરતા હોવાનો પત્ર લખતાં રઘુનાથજી જૂનાગઢ આવ્યા. ને તેમણે દીવાન પદનું રાજીનામું આપ્યું. રઘુનાથજી દૂર થતાં વડોદરાના દીવાન વિઠ્ઠલરાવે લાંચ વેરીને ઉંધું ચત્તું સમજાવી અમરેલી ને કોડિનાર જીલ્લા ગાયકવાડને તાબે લખાવી લીધા.

૧૮૧૩માં કચ્છના ફત્તેહમોહમદે સૈન્ય લઈ સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં આગળ વધવા માડ્યું તે હાલાર

પર ચડી આવવા માગતો હતો. જામ જસા-
ણએ પણ યુદ્ધની તૈયારીઓ આદરી. તેમણે
રઘુનાથજીની મદદ માગતાં રઘુનાથજીએ એક
ટૂકડી લઈ રણછોડજીને મોકલી આપ્યો. જામ
જસાણના સૈન્યે ગજસિંહ ઝાલાના નેતૃત્વ નીચે
હડીયાણા પાસે મુકામ કર્યો. રણછોડજીએ
ગજસિંહની વ્યૂહરચનાને સ્વીકાર્યા વિના રાત્રે
જ કચ્છની ફેજ પર છાપો માર્યો. પણ યુદ્ધ
વધુ આગળ વધે તે પહેલાં ગોરાઓના દેશી
એજન્ટ સુદરજી (જે પહેલાં તો અંગ્રેજોને ઘોડાં
પૂરા પાડતો, ને પાછળથી મૂળ રંગારો છતાં
ઉંચી પદવી પર પહોંચી ગયેલો) એ શ્વેતધ્વજ
ફરકાવી કેપ્ટન કર્નાકની યુદ્ધ ન કરવાની આજ્ઞા
સંભળાવી ત્રણ દિવસ સુલેહ રહી તે દરમિયાન
ફત્તોહમોહમદે જે લૂટી લીધેલું તે પાછું આપ-
વાની અને જે ગામડાં બાળ્યાં હતાં તેનો બદલો
ચુકવવાની વાત સ્વીકારી પણ વિશ્વાસઘાત
કરીને ફત્તોહમોહમદે ત્રણ દિવસ પૂરા થાય તે
પહેલાં મુકામ ઉપાડી કચ્છ તરફ ભાગવા માંડ્યું.
તેની પાછળ જામનું સૈન્ય પડ્યું ને ફત્તોહમો-
હમદનો સર સામાન લૂટી લીધો; પાછળથી
ગોરાઓની ટૂકડી કર્નલ કચલીની આગેવાની
નીચે આવીને તેણે છેક સુધી ફત્તોહમોહમદના
સૈન્યને નસાડી મૂક્યું. ત્યાર પછી થોડા સમ-
યમાં જ ફત્તોહમોહમદનું મૃત્યુ થયું. આ બાબુ
જામ જસાણનું ૧૮૧૪માં સુડતાલીસ વર્ષની
કારકિર્દી પછી મૃત્યુ થયું. તેઓ અપુત્ર હોવાથી
તેમની પછી તેમના ભાઈ સતાજી જામનગરની
ગાદી પર બેઠા. તેમનું રક્ષણ કરવાની જવા-
બદારી અંગ્રેજો અને ગાયકવાડે લીધી.

૧૮૧૧માં સૌરાષ્ટ્રમાં ધૂમકેતુ દેખાયો ને
ત્યારપછી ઈ. સ, ૧૮૧૨-૧૩ના વર્ષમાં
ભારે મોટો દુષ્કાળ પડ્યો. તેમાં
સૌરાષ્ટ્રના લોકોએ ઘણાં દુઃખ સહન કર્યાં,
ઐરાં છોકરાં વેચાયાં, ન ખાવાનું લોકોએ ખાધું;
પુષ્કળ ઢોને મણસો મરી ગયા. ૧૮૧૪માં

સૌરાષ્ટ્રમાં મરકી ફાટી નીકળી તેમાં ઘણા
માણસો મરી ગયાં. ગામ, પરાં, શહેર નિર્જન
થઈ ગયાં ને વસ્તીમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો.
અંગ્રેજોના સૌરાષ્ટ્રમાં આવનારા પરિપૂર્ણ વર્ચ-
સ્વનું આગમ ભાખતાં બનાવો કુદરતી સંકેત
રૂપે ઉપરાઉપર બનવા લાગ્યા.

જૂનાગઢના અને સૌરાષ્ટ્રના રાજકારણમાં
આ અરસામાં બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે રાજકારણની
ખટપટો શરૂ થઈ. એક પક્ષે જૂનાગઢના દીવાન
રઘુનાથજી હતા, ને તેમને ઉથલાવી નાખવાના
કાવતરામાં સામે પક્ષે હતા વડોદરાના દીવાન
વિઠલરાવ અને મદદમાં સુદરજી શિવજી.
આ પક્ષના જમાદાર ઉંમર મુખાસને તો
એકવાર ૧૮૧૫માં આ બાબતમાં નવાબના
મહેલમાં પેસી જઈ નવાબ ઉપર હાથ
ચલાવ્યો, પણ જમાદાર સલીમ ને હસન ત્રિયાં
આવી પહોંચવાથી નવાબ ઉગરી ગયા. ઉમર
મુખાસન મહેલમાંથી નીકળી ગયો પણ તેણે
ખંડ કર્યું ને નવાબને વિશ્વાસ ન હતો કે આ
ખંડમાં પોતાને કોણ મદદ કરશે ને કોણ મદદ
નહીં કરે. નવાબે રઘુનાથજીની મદદ માગી ને
તેમની સલાહ પરથી રણછોડજીએ કર્નલ
બેલન્ટાઈનની મદદ માગી. બેલન્ટાઈનના હુકમ
પરથી આવેલા કર્નલ આસ્ટને તોપો લઈ ઉંમર
મુખાસનને ડરાવ્યો ને નસાડી મૂક્યો. નવાબે
મદદ કરવાવાળાને માનપાન આપ્યાં. રઘુનાથજીને
દીવાન બનાવ્યા અને ધંધુકા, રાણપુર ને ઘોઘા
પરનો કરવેરાનો લાગો તેણે આ પ્રસંગે મદદ
કરવા માટે અંગ્રેજોને સોંપ્યો. આ પહેલાં જૂના-
ગઢની ગાદી પર બેસવાના નજરાણા રૂપે અમ-
રેલીને કોડીનાર ગાયકવાડને બહાદુરખાનજીએ
સોંપેલા તે વાત આગળ થઈ ગઈ છે.

નવાબ હામદખાનના વખતમાં કાઠિયાવાડના
રાજાઓ પરના નવાબ સાહેબના ભેરતલથીના
આંકડા નક્કી કરેલા તે રકમ હવે અંગ્રેજોએ લગ-

ભગ ૧૮૨૦ પછી નવાબને ઉઘરાવી આપવા વચન આપ્યું ને ત્રણ ભાગ નવાબને આપી એક ભાગ પોતે લઈ લેવા માંડ્યો. ૧૮૨૦માં સૌરાષ્ટ્રમાં એજન્સીની સ્થાપના થઈ ને પોલિટીકલ એજન્ટ તરીકે સૌથી પહેલાં કેપ્ટન ખાનવેલની નીમણુંક થઈ. તે પોતાના બીજા એસીસ્ટન્ટ પોલિટીકલ એજન્ટની મદદથી રાજકારભાર ચલાવવા માંડ્યો. ખાનવેલે જૂનાગઢનું લશ્કર આસપાસનાં પ્રદેશમાં હુંટકાટ કરવા માંડ્યું. તે અટકાવી હુંટ કરવા બદલ ૬ લાખ ૮૫ હજારનો મોટો દંડ જૂનાગઢના નવાબ પાસેથી વસુલ લીધો.

જામ સતાજીને પણ કુંવર ન હતો, ને થાય તેવું લાગતું ન હતું. તેથી સદ્ગત જામ જસાજીની રાણી અછુબાએ પોતાના લાયાત બહેન જસાજીના પુત્ર કુંવર રણુમલજીને દત્તક લીધા જસાજી જામે મરતી વેળા જગજીવનને દીવાન બનાવવા કહેલું તેથી તેને દીવાન બનાવેલો પણ સદ્ગત જામની રાણી અછુબાને તે પસંદ ન હતો તેણે મોતીરામ બુચને તેની સામે લડાવવા માંડ્યો. આ દરમિયાન આરબોએ કંઠોરણા ને પડધરી જીતી લીધા. જગજીવન દીવાને અંગ્રેજોની મદદ માંગી ને તેમણે ૧૮૧૬માં આ બન્ને જીતી લઈ નવાનગરને પાછા સોંપ્યા. આરબો ત્યાંથી નાસી જોડીયા સગરામ ખવાસના આશ્રયે ગયા. રાણી અછુબાએ અંગ્રેજો અને ગાયકવાડને સગરામ ખવાસના વર્તનની બાજુ કરી. ને અંગ્રેજો ઇસ્ટની સરદારી નીચે જોડિયા પર ચડી આવ્યા. સગરામ ખવાસ લડવાને બદલે મોરબી જતો રહ્યો. પાછળથી અંગ્રેજોએ સમાધાન કરાવી આમરણ પરગણું સગરામ ખવાસને પાછું અપાવ્યું. જામ સતાજી ૧૮૨૦માં મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે રણુમલજી ગાદીએ બેઠા. જમાદાર ફકીર મહમ્મદ મોતીરામ બુચ અને અછુબાની મદદથી રાજકારભાર પોતાના હાથમાં લઈ જામ ને

રમકડા જેવા બનાવવા માગતો હતો તે વાતની જામને ખબર પડી જતાં તેમણે ફકીરમહમ્મદને જામનગરમાંથી કાઢી મૂક્યો.

આ બાબુ લાવનગરમાં તો ૧૮૧૨માં જ વખતસિંહજી મહારાજે કુંવર વજેસિંહજીને રાજ્યકારભાર સોંપી દીધેલો. વખતસિંહજી અંગ્રેજોએ ઘોઘા, રાણપુર, ને ધંધુકાની બાબતમાં કરેલા અન્યાયના ફવર્તનથી દુભાયા ને પરિણામે આ આઘાતમાં જ તેમનું ઇ. સ. ૧૮૧૬માં મૃત્યુ થયું. તેમના મૃત્યુ પછી વજેસિંહજી ગાદી પર બેઠા. આ વજેસિંહજીના સમયમાં વળી પાછો કુંડલાના ખુમાણેના બહારવટાના પ્રસંગ અને લક્ષમણ જતીનો અવતાર ગણાતા જોગીદાસ ખુમાણ અને હાડા ખુમાણનાં શૌર્ય ખાનદાનીના પ્રસંગો અન્યા.

રાષ્ટ્રીય યુગનું મંડાણ ૧૮૧૬થી શરૂ થાય છે ગોખલેજીની શુભેચ્છા લઈને મહાત્મા ગાંધીજી ભારતનું અવલોકન કરવા નીકળ્યા.

તા. ૧૩-૧૨-૧૯૧૬ના ૧૧ વાગે તેઓ પ્રથમવાર અમરેલી પધાર્યા ત્યારે હરિલાલભાઈ વકીલની આગેવાની નીચે અમરેલીની પ્રબલ અને આ કર્મવીરનું સ્વાગત કીધું.

બનતા સુધી વળતા જ દિવસે (તારીખ ૧૪-૧૨-૧૬) તેઓ બગસરા પધાર્યા. અહીં રાજકોટના શેઠ રતિલાલ મોતીચંદે દરબાર વાજસુરવાળાના સહકારથી હેન્ડલુમ ફેક્ટરી શરૂ કરી હતી એટલે તેઓએ પ્રથમવાર અહીંના વાંઝા વણકરો જેઓ ૧૦૦ આંક સુધીનું સુતર વણતા હતા. તેઓને પ્રથમ વાર ફટકા શાળો આપેલી. જેથી આ કામનું બેવડું ઉત્પાદન થઈ શકે અને વણકરની રોજીમાં કંઈક વધારો થઈ શકે.

બગસરાના આગેવાનોએ આવા ધંધાના વિકાસમાં વીરમગામની નાકાબારી નડતરરૂપ છે એવી ગાંધીજી પાસે ફરિયાદ કરી અને ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહના દિવ્ય શસ્ત્રવડે આ નાકાબારીને ફૂર કરાવી શકશે એવું વચન આપ્યું ઉપરાંત બગસરાના વણકરોને ‘બગસરા તો કાઠી-યાવાડનું મેન્ચેસ્ટર છે એમ કહીને ખીરદાવ્યા.

ગાંધીજીનો પોષાક અસલ કાઠીયાવાડી એટલે ધોતીયું, અંગરખું, પાઘડી અને ખેસ હતાં એક ગામડાના વેપારી જેવા લાગતા હતા. ત્રાંબ વર્ગની મુસાફરી કરતા.

ખેડુતોની પરિસ્થિતિ પણ આલડછેડ બાદ કરીએ તો પુરી કંગાલીયત ભરેલી હતી. કાઠી-યાવાડમાં અમુક રાજ્યો બાદ કરીએ તો ભાગ્યે જ કેઈ ખેડુતો પ્રત્યે માનભર્યા વર્તાવ દાખવતા.

ગાંધીજીએ પ્રથમ વાર આવા વર્ગની વાત સાંભળી અને આંકડાઓથી નહિ, પરંતુ નિસ્તેજ એવા ચહેરા નીહાળીને ભારતનું દર્શન કીધું.

આ વેળા ‘હોમરૂલ’ની ચળવળ શરૂ થઈ હતી પણ સ્વરાજની પુરી વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ થઈ નહોતી. તિલક મહારાજ અને બીસાંટ મૈયાનું નામ આ આદેશન સાથે જોડાયું હતું અને ‘સ્વદેશી’નું મોઝું પણ ઉછળ્યું હતું. ઇંગ્લેંડની વસ્તુઓ નહિ વાપરવી જોઈએ, એ માટે નાના મોટા મંડળો પણ શરૂ થયા હતા.

૧૯૨૦માં તિલક મહારાજનું જવું અને અસહકારનું પ્રકટ થવું એ એક મહાન સુયોગ થયો અને ગાંધીજીએ ‘અસહકાર’ દ્વારા ભારતની ભવ્ય એકતા નિર્માણ કરી.

સને ૧૯૨૪-૨૫ના વર્ષે દરમ્યાન અસહકારના પુર ઓસરતા જતા હતા. છતાં ગાંધીજી ભારે આશાવંત હતા અને સ્વદેશી, ખાદી અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દ્વારા અવિરત કામ કરતા રહ્યા હતા.

૧૯૧૬ થી ૧૯૩૧ સુધીના ગાળાનો સમય એ ગાંધી યુગનો પ્રથમ તખ્તકો કહી શકાય.

૧૯૩૦-૩૧માં નિમક સત્યાગ્રહ વડે અને અંતે ગાંધી ઇરવીન કરાર વડે જ્વલંત વિજયને વર્ષા હતા એમ કહી શકાય.

આ સમયના ગાળામાં ‘કાઠિયાવાડ રાજકિય પરિષદ’ કામ કરી રહી હતી. ‘રાજસ્થાન પત્રિકા’ (મનસુખલાલ રવજીભાઈ મહેતા) પરિષદ પત્રિકા, અને રાણપુરનું ‘સૌરાષ્ટ્ર’ (સાપ્તાહિક) અજબ કામ કરી રહ્યું હતું અને કાઠિયાવાડમાં રાજકિય તેમજ રચનાત્મક બન્ને પ્રકારના કાર્યો ચાલતા હતા. ગાંધીજીનો આદેશ હતો કે, રાજવીઓ, અંગ્રેજોના ગુલામ છે, અને તેથી કાનુન ભંગ કરી ત્યાં અથડામણ ન ઉભી કરવી આથી લડનારાઓએ જિલ્લાઓમાં કામ કરવું અને બીજાઓએ ઘેર રહીને, ખાદી-હરિજન સેવા વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કાર વગેરે કાર્યો કરવા.

રાજવીઓ સાથે લડવાનો થનગનાટ ઘણો હતો કારણકે કેટલાક રાજાઓ ગાંધીજીને પોતાના દુશ્મન ગણતા હતા. સંખ્યાબંધ છાપાઓ પર પ્રતિબંધ મુક્યો હતો. જીલ્લાની પરંપરા તો ચાલુ જ હતી છતાં ગાંધીજીના આદેશને માન આપીને પ્રજાએ અદ્ભૂત સંયમ દાખવ્યો હતો જિલ્લાઓના જાગૃત સાથે, કાઠિયાવાડમાં પણ અપાર લોક જાગૃતિ જોવામાં આવી હતી.

સને ૧૯૩૧ થી ૧૯૪૭ સુધીના ગાળો એ બીજો તખ્તકો કહી શકાય ગાંધીજીના પ્રભાવથી સૌરાષ્ટ્રમાં ઠીક કહી શકાય એવું, કાર્યકર્તાઓનું જીથ રચાયું હતું. કેળવણી ક્ષેત્રે, અને પ્રજા ઘડતરના ક્ષેત્રે કાઠિયાવાડે એક હનુમાન કુદકો માર્યો હતો એમ કહી શકાય. નાની મોટી સંકડો સંસ્થાઓ શરૂ થઈ હતી. કોઈએ ‘પ્રજા મંડળ’ નામ

આપ્યું, પરંતુ આ રજવાડી ક્ષેત્રમાં ભારે હિંમતવાળા આજે આવું નામ આપી શકતા. રજવાડા આવા નામને જરા પણ દાદ ન આપતા તેથી જુદા જુદા નામે પ્રજામાં પ્રવેશ કરવાની કળા લોકોએ હાથ કરી હતી. મિત્ર મંડળો, વ્યાયામ મંડળો, વાચનાલયો, વગેરે વિવિધ નામે હસ્તીમાં આવ્યા હતા.

૧૯૩૧માં વિદેશી વસ્ત્ર પર આપક પિકેટીંગ થયું. આવા ત્રણ મંડળો સારા કાઠિયાવાડમાં ઘુમી વળ્યા અને દારૂ તથા વિદેશી વસ્ત્રને દેશવટેા આપ્યો. આ કામ ભગીરથ હતું. જ્યાં નિરક્ષરતા, અસહાય દશા અને વેડ વેરા સિવાય કશું જોવામાં નહોતું આવતું, ત્યાં પિકેટીંગ મંડળે અને સ્વદેશી પ્રચારક મંડળે રાજાઓને સ્પર્શ કર્યા વગર, સારા પ્રદેશમાં ઘુમી વળ્યા અને સામાન્ય જન સમાજ સાથે ગાઠ સંપર્ક સાધ્યો. તેઓએ વેપારી મંડળો અને મહાજન મંડળને પોતાના કરી લીધા અને કાઠિયાવાડ એ ગાંધી પ્રદેશ છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું. ગાંધીજીની શુભેચ્છાઓ સાંપડી.

આવા ત્રણ મંડળો પૈકી સ્વદેશી પ્રચારક

મંડળે જસદણથી અમરેલી, અમરેલીથી ગોંડલ, ગોંડલથી પોરબંદર એમ અર્ધ કાઠિયાવાડ સર કર્યું. અર્થાત 'સ્વદેશી' નો નાદ ગજવ્યો હતો અને વિદેશી વસ્ત્રને કેદમાં નાખ્યું. ઠેર ઠેર વિદેશી વસ્ત્રની હોળીયો કરી. પ્રતિબંધિત પ્રદેશમાં પણ સભાઓ ગજવી અને રાજવીને પણ ચુપ કર્યા.

૧૯૪૭ થી ૧૯૬૩ સુધી, ગાંધી યુગનો, ત્રીજો તખ્તકો કહી શકાય. આ ઇતિહાસ ઘણો તાજો છે.

કાઠિયાવાડે પોતાના પ્રદેશને 'સૌરાષ્ટ્ર' નામ આપ્યું. 'આરઝી હકુમત' ઉભી કરી અને રાજવીઓ અને નાના કાઠી ગીરાસદારો પાસેથી કબજા મેળવ્યા. એ કાઠીયાવાડી ખમીર જ કરી શકે. આ ઇતિહાસનો મેઘાણીની કલમે લખાવો જોઈતો હતો. પરંતુ આઝાદી પૂર્વે આવા દશવીસ સપૂતો આદ્યા ગયા. શહીદ થયા આ પણ એક ગૌરવ લેવા જેવી વાત ગણાય.

આવા શહીદોને મૂક અંજલી આપી આપણે આગળ ચાલીએ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ડેડરવા સેવા સહકારી મંડળી લી.

મુ. ડેડરવા (તાલુકો જેતપુર)
(જ. રાજકોટ).

સ્થાપના તા. ૧૯-૧૧-૫૪
શેર ભંડોળ ૫૯૦૬૦-૦૦
અનામત ફંડ ૧૨૪૧-૦૦
અન્ય ફંડ ૩૫૭૬-૦૦

સભ્ય સંખ્યા ૧૪૯
ખેડૂત ૧૨૨
બીન ખેડૂત ... ૨૭

અન્ય નોંધ :- ધીરાણ, રસાયણીક ખાતર, સુધરેલ બિયારણ, જંતુનાશક દવા ગ્રાહક ભંડાર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

ત્રંબકલાલ હરિરામ
મંત્રી

ધનજીભાઈ સોમાભાઈ
પ્રમુખ

With best compliments from:-

INDIAN STEEL SUPPLYING CO.

- STEEL SUPPLIES OF INDIA.
- STEEL ENGINEERING CO.
- HINDUSTAN STEEL SINDICATE.

IRON & STEEL MERCHANTS

(Commission Agents & Suppliers)

HEAD OFFICE

**CARNAC BUNDER
Iron Market-BOMBAY-9**

Telegram-MURLI

Phone : 327645/323000 Office

„ : 531470/532079 Resi.

Gram:-

“HAKANI”

Phone:-

Office : 222644

Resi. : 477349

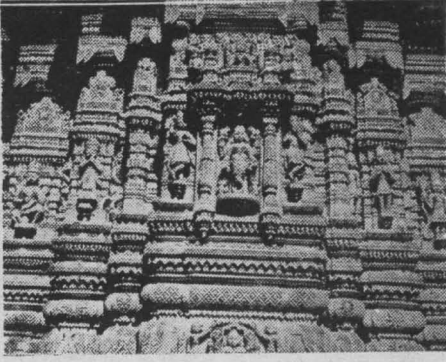
BRANCHES.

18 Netaji Subhash Rd.
CALCUTTA-1

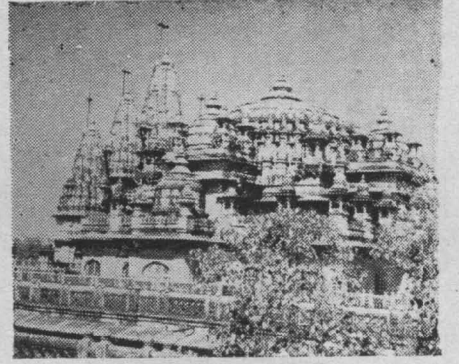
Gram:-

“HAKANI”

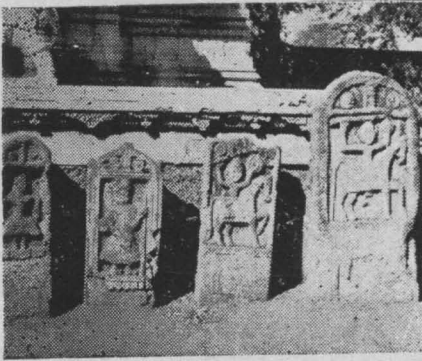
Lokhand Bazar,
BHAVNAGAR.

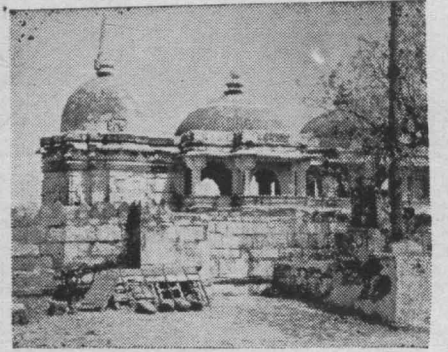
છંદ્રાણી-મુરલીમનોહરનું મંદિર
સુપેલી.

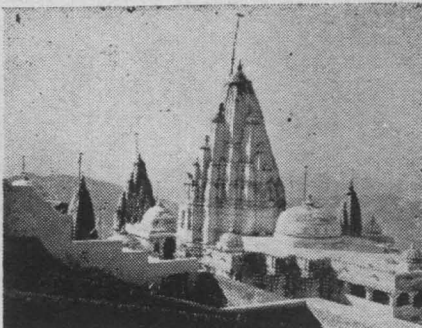
મણી મંદિર
ભૈરવળી.

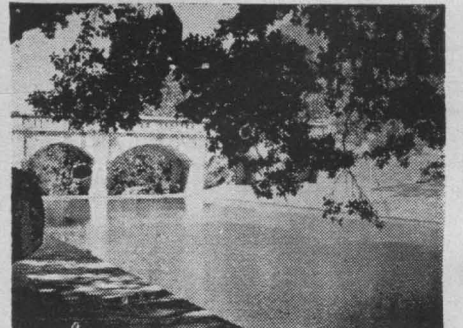
ખાંભિયા-રાજુકદેવીનું મંદિર
વઢવાણ.

જ્યુતું સૂર્ય મંદિર
થાન.

ગિરનારના શિખરો સાથે હરિકાષ કરતા
જૈન મંદિરો.

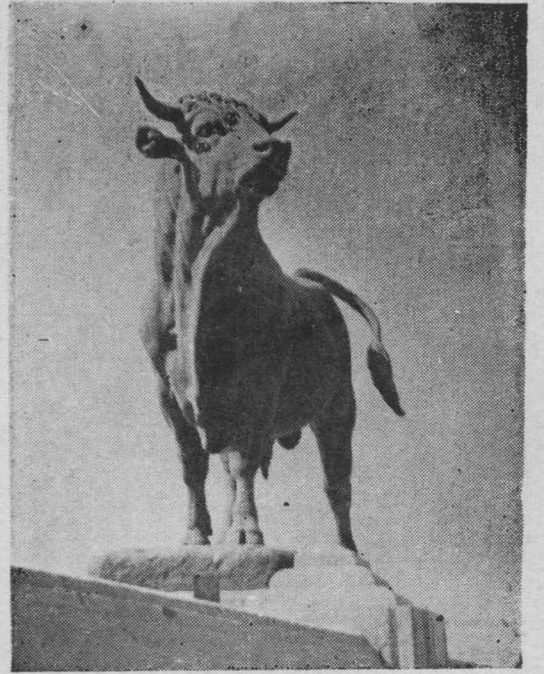

દામોદર કુંડ-જુનાગઢ.

(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

સૂર્ય-તવમીસદી કચ્છીગઢ-ગ્રોખામંડળ
(સૌરાષ્ટ્રના સૂર્ય મંદિરો)
વડોદરા મ્યુઝીયમના સૌજન્યથી

પથ્થર બન ગયા આખલા
ભારળી-(સૌરાષ્ટ્ર)
(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

શિખર ભાગ-ખિમેશ્વરનું મંદિર
કુંછડી.

(તસ્વીર-એચ. આર. ગોદાની)

અહલ્યાબાઈએ બંધાવેલ સોરઠી
સોમનાથનું શિવમંદિર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

Phone : 379358

અમૃતલાલ પોપટલાલ એન્ડ સન્સ

દા રૂ ખા ના—મ ઝ ગાં વ

મુંબઈ-૧૦

ગાંધી યુગનું સૌરાષ્ટ્ર અને રાષ્ટ્રીય સંગ્રામમાં તેનું સ્થાન

—હરભાઈ ત્રિવેદી (બરશાળા)

મહાત્મા ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકાથી સન ૧૯૧૫માં સ્વદેશ પાછા ફર્યા. પોતે તો આવ્યા પરંતુ સાથે સાથે મુક્તિનો પયગામ પણ લેતા આવ્યા. બ્રિટીશ સલ્તનત દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે રીતે રાજ્ય ચલાવતી હતી તે રીત તો ત્યાંની પ્રજાને ગુલામ બનાવવાની હતી. ભારત વર્ષની સ્થિતિ પણ દક્ષિણ આફ્રિકાની સ્થિતિથી કોઈ રીતે ઉતરતી ન હતી. આપણા દેશમાં અંગ્રેજી સલ્તનતે પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવ્યું હતું તે પણ જોરજુલમ અને બંદુકના બળે. રાષ્ટ્રમાં પ્રથમ પંક્તિના અનેક નબીરાઓએ માતૃભૂમિની મુક્તિ કાળે શહીદી વહોરી હતી. અંગ્રેજી અમલદારો પ્રજાની કતલ કરવામાં જરાપણ પાછું વાળી જોતા ન હતા. સલ્તનત માનતી હતી કે હિંદુસ્તાનની પ્રજાના અવોજને તેને દબાવી દીધો છે. બહુ બહુ તો બંધારણીય લડત લડવા દેવામાં આવતી હતી. ગાંધીજી સ્વદેશ પાછા ફર્યા તે પહેલાથી બંધારણીય લડતનું કામકાજ ગોખલેજી જેવા સમર્થ નાયકના નેતૃત્વ નીચે દેશમાં અને પરદેશમાં ચાલ્યા કરતું હતું. ગાંધીજી તેથી નાખુશ ન હતા. પોતાનો કાળો પણ નોંધાવ્યો જતા હતા. છતાંએ મનથી ભારે વ્યગ્ર રહેતા હતા. આવી બંધારણીય લડતની રીતથી રાષ્ટ્રને મુક્તિ ક્યારે આપી શકાશે તેનો પોતે વિચાર કરતા અને સાશંક પણ બનતા. લોહીયાળ ક્રાંતિઓ ધાયું નિશાન પાડી શકી ન હતી. અને હવે તો શસ્ત્રયુદ્ધ માટે રાષ્ટ્ર પાસે શક્તિ હોય તો પણ સામગ્રી નથી. આવા સંયોગોમાં રાષ્ટ્રની મુક્તિ માટેનો સંગ્રામ શાના ઉપર નિર્ભર રહી શકે તેનો વિચાર આવશ્યક બન્યો હતો. બરાબર આ વખતે જ ગાંધીજીનું અહીં આગમન થયું. મુક્તિની લડત માટેનો એક વિશ્વવ્યાપી સફળ પ્રયોગ દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેમના હાથે થયો હતો. ભારત વર્ષની પાર-સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં ગાંધીજીને એ સમજાયું કે આ દેશમાં તો એવો પ્રયોગ

હિંમતપૂર્વક હાથ ધરી શકાય અને તે દ્વારા સફળતા પણ મેળવી શકાય.

આવા વિચારથી પ્રેરાઈને ગાંધીજીએ બ્રિટીશ હકુમતના સ્થળ ઉપર અમદાવાદમાં પોતાની પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી. સત્યાગ્રહાશ્રમ તેવું નામ રાખ્યું. રાષ્ટ્રની મુક્તિ માટે સર્વસ્વ હોમી દઈ શકે અને પ્રાણપાંજર કરી શકે તેવા જીવાનોની મંડળી પોતાની આસપાસ રચવા માંડ્યા. મુક્તિની લડત માટે કેવું ખમીર આવશ્યક છે તે સમજાવવા સારું રાષ્ટ્ર કેળવણીના પ્રયોગો આદર્યા. ખડતલ જીવન, કેવળ સેવામય પ્રવૃત્તિ, ભારે મોટો ત્યાગ, ગમે તેટલી યાતનાઓ સહન કરવાની શક્તિ ઉત્કૃષ્ટ વિચારસરણી વિગેરે બાબતોને કેન્દ્રમાં રાખીને તેમણે પોતાની મંડળી જમાવી. બ્રિટીશ સલ્તનતનું ધ્યાન એ પ્રવૃત્તિ તરફ ખેંચાય એટલામાં તો સરકારને ઉથલાવી નાખે તેવા પરિબળો તેમની છત્રછાયા નીચે પેદા થવા લાગ્યા. સન ૧૯૨૦માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના થઈ. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના આંદોલનની નીચે વિદેશી સંસ્કૃતિથી ભરપૂર એવું શિક્ષણ છોડી દેવું જોઈએ તેવી હાકલ પાડી. મુક્તિસંગ્રામના સૈનિકો ગાંધીજીનો સંદેશો લઈને દેશભરમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં ઘૂમવા લાગ્યાં. સન ૧૯૨૨ માં દેશવ્યાપી સત્યાગ્રહ કરવાની હાકલ પડી. સત્યાગ્રહની અહિંસક લડત માટેની પૂર્વ શરતો એમણે ભારત વર્ષના અહિંસક સૈનિકોને ઠીક ઠીક સમજાવી હતી. આ અહિંસક યુદ્ધ દ્વારા અન્યને મારવાનું નથી પરંતુ પોતે મરી છૂટવાનું છે. તે હકીકત એમણે તો કોલ વગાડીને કહી હતી, આમ છતાંએ યુદ્ધની શરૂઆતમાં જ ચૌરીચૌરાનો હત્યાકાંડ બન્યો. ગુજરાતમાં પણ ઠેર ઠેર હિંસક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થઈ અને અનેકોનાં જાન લેવાયાં. ગાંધીજીએ અહિંસક યુદ્ધની મોકુફી જાહેર કરી. આશાનું એક મોટું મોજું આવ્યું હતું તે ઘડીભર તો નિરા-

શામાં ફેરવાઈ ગયું. ગાંધીજી પકડાયાં અને તેની સાથે અનેક દેશનાયકો પકડાયાં.

આવા ગાંધી યુગની યુરૂઆતમાં સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશની સ્થિતિ ઘણી વિષમ હતી. લગભગ ૨૦૦ જેટલાં નાનામોટાં દેશી રજવાડાઓમાં સૌરાષ્ટ્ર વહેંચાઈ ગયું હતું. રાષ્ટ્રના નકશા ઉપર આ પ્રદેશને પીળા રંગથી બતાવવામાં આવતો હતો. મુક્તિની લડત માટેની આ શરૂઆતમાં સૌરાષ્ટ્રના સૈનિકો હતા પરંતુ કોઈ સેનાપતિ હતો નહીં. સેનાપતિઓ પેદા થવાનો કાળ હવે પાકી ચૂક્યો હતો. સૌરાષ્ટ્રની પ્રજા પણ દેશી રાજ્યોની જોડુકમી નીચે કચડાઈ રહી હતી. લીલા પ્રદેશની પ્રજા મુક્તિસંગ્રામ આરંભે ત્યારે આ પીળા પ્રદેશની પ્રજા પાછળ કેમ રહી શકે. સૌરાષ્ટ્રમાં પણ છૂપી તથા બહાર પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થઈ ચૂકી. નાનામોટાં આશ્રમો સ્થપાવા લાગ્યા. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવવા લાગી. કાઠીયાવાડ રાજકીય પરિષદોના નામે સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાએ રાજકીય આંદોલનો પણ શરૂ કર્યા. પરિષદો ભરાવા લાગી. ઠરાવો થવા લાગ્યાં. અને રાષ્ટ્રના મુક્તિ સંગ્રામમાંથી અમે દૂર રહેવાના નથી તેવી ઘોષણાઓ પણ પ્રજા નાયકો કરવા લાગ્યાં. ગાંધીજી સરકારની કેદમાંથી છૂટીને બહાર આવ્યા ત્યારે આ પીળા દેશની પ્રજાએ મુક્તિસંગ્રામમાં કેવો ભાગ ભજવવાનો છે તેનું માર્ગદર્શન તેમની પાસે માગ્યું. ગાંધીજી સ્પષ્ટ હતા. રાષ્ટ્રમુક્તિ માટેનું આહંસક યુદ્ધ તો બ્રિટીશ સલ્તનતના કબજા હેઠળના પ્રદેશોમાં જ ચલાવવાનું છે. દેશી રાજ્યોનાં પ્રજાએ રચનાત્મક કાર્યક્રમોમાં પરોવાઈ જવું અને યુદ્ધને પોષક વાતાવરણ સર્જતા રહેવું. દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં આથી થોડી નિરાશા જન્મી ખરી. પરંતુ ગાંધીજીના આદેશને કોઈ અવગણી શકે તેવી સ્થિતિ તો હતી જ નહીં.

સન ૧૯૩૦-૩૧માં દેશવ્યાપી આહંસક યુદ્ધના નગારા વાગ્યાં. દેશી રાજ્યોની પ્રજા પણ વીતેલાં દાયકામાં મનથી એને બુદ્ધિથી ઠીક ઠીક તૈયાર થઈ ગઈ હતી. ગાંધીજીએ આદેશ આપ્યો કે દેશી રાજ્યના નાગરિકોએ અને

નાયકોએ સત્યાગ્રહ યુદ્ધમાં અંપલાવવામાં વાંધો નથી. પરંતુ તેમણે દેશી રાજ્યની મર્યાદામાંથી બહાર આવવું અને દેશી રાજ્યોની હકૂમતને કશી મુશ્કેલીમાં ન મૂકવી. સૌરાષ્ટ્ર ભરમાંથી ખમીરવંતા જુવાન લાઈ બેનોએ આ યુદ્ધમાં અંપલાવ્યું. એ યુદ્ધ મોકુફ રહ્યું ત્યાં સુધીમાં તો સૌરાષ્ટ્રના અનેક જુવાનીયાઓ નાયક બની શકે છે તેવી પ્રવૃત્તિ પણ દેશભરમાં તેમણે કરાવી. યુદ્ધ મોકુફી થઈ પરંતુ સૌરાષ્ટ્રનો સમગ્ર પ્રદેશ દેશનેતાઓની નજર સમક્ષ એક પ્રકારની પ્રતિભા લઈને ઉભો થઈ શક્યો. એ પ્રતિભાએ ત્યારપછીના દાયકામાં અનેક પ્રકારની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ કરાવી અને તે દ્વારા રાજકીય બહુતિ આણી તથા જાતને ન્યોછાવર કરવાની શક્તિ પેદા કરી. સન ૧૯૩૬માં બીજી વિશ્વયુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું હતું. પ્રથમ સત્યાગ્રહ સંગ્રામને એક દાયકો પૂરો થયો અને સન ૧૯૪૨માં મહાત્માજીએ “હિન્દ છોડો”ની ઘોષણા કરી. એ ઘોષણાએ જે યુદ્ધ જગાવ્યું તે યુદ્ધમાં દેશી રાજ્યોની પ્રજાઓએ પણ અંપલાવ્યું અને સૌરાષ્ટ્રની પ્રજા તો ઠેક મોખરે આનીને ઉભી રહી. સન ૧૯૪૨ પછીનાં પાંચ વર્ષોમાં સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાને મુક્તિ સંગ્રામ ભારે જોરમાં રહ્યો અને ભારે તેજસ્વી પણ બન્યો. સન ૧૯૪૭માં એક બાજુ વિશ્વયુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ અને બીજી બાજુ રાષ્ટ્રને સૂકાન સોંપીને વતન પાછા ચાલ્યા જવાની બ્રિટીશ સલ્તનતની તૈયારી દેશ સ્વતંત્ર થયો દેશના એક ભાગરૂપ સૌરાષ્ટ્ર પણ એક સ્વતંત્ર બન્યું. ૨૦૨ રજવાડાઓનું વિલિનીકરણ કરવામાં આવ્યું. તેમાંથી સૌરાષ્ટ્રનું એકમ પ્રગટ્યું. સન ૧૯૪૮ થી સન ૧૯૫૬ સુધી એટલે કે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું દ્વિભાષી મુંબઈ રાજ્યમાં વિલિનીકરણ થયું ત્યાં સુધીમાં સૌરાષ્ટ્ર પોતાનું રાજકીય ખમીર સોળે કળાએ ખીલી બતાવ્યું અને સમગ્ર દેશમાં પોતાનું એક પ્રતિભાવંતુ સ્થાન મેળવ્યું. મુક્તિ સંગ્રામમાં સૌરાષ્ટ્રનો ફાળો અનેરો હતો અને તેને માટે એ પ્રદેશ સંપૂર્ણ ગૌરવનો અધિકારી બનેલ છે.

સૌરાષ્ટ્રનું વિલિનીકરણ (એકમ)

પુબ્કરભાઈ ગોકાણી દ્વારા.

અંગ્રેજ સરકારે ૧૯૪૭માં ૧૫મી ઓગસ્ટે ભારત ઉપર પોતાનું સાર્વભૌમત્વ ગુમાવ્યું ત્યારે તેઓ ભારતના આશરે ૬૦૦ જેટલા રાજવીઓ-રજવાડાઓ અને સો એક જેટલા મોટા જાગીરદારોને પણ સ્વતંત્રતા આપતાં ગયા હતા આ દરેક રજવાડાને ભારત અથવા પાકીસ્તાનમાં જોડાવાનો છૂટ હતી, અથવા તેમને દરેકને સ્વતંત્ર રહેવાની છૂટ પણ હતી.

ભારતમાંથી ભાગલા પડી પાકીસ્તાન થયું ત્યારે ભારતે ૩,૬૪,૯૩૭ ચોરસ માઈલ જમીન ગુમાવી. વળી રજવાડાઓ વચ્ચે ૫૯-૨૭૮૦ ચોરસ માઈલ જમીન હજી ભારતથી અલગ હતી. ભારતસંઘમાં ૬૭૬૮૬૦ ચોરસ માઈલ ક્ષેત્રફળની જમીન હતી. વળી રજવાડાઓ ભારત સંઘમાં છૂટાછવાયા વિસ્તારાયા હોઈ જે તે ભારતથી અલગ રહે તો તેમને અને ભારતને વ્યવહાર, વ્યાપાર, રક્ષણ અને શાંતી જોખમાતા હતા. ભાગલાને કારણે આવેલ નિર્વાસિત ના ધસારાને યોગ્ય સ્થળે ગોઠવવા સાથેસાથ ભારત પાસે પોતાથી ૮૭ ટકા જેટલા વિસ્તારના રજવાડાના એકીકરણનો અને તેના ભારત સંઘ સાથેનો જોડાણનો વિકટ પ્રશ્ન હતો. આ આશરે છસો રજવાડાઓમાં વહેંચાયેલા હતા. તેમાંપણ કાઠીઆવાડ ગુજરાતમાં ૩૬૬ રજવાડા વહેંચાયેલા હતા. તેમાં પણ કાઠીઆવાડમાં ૨૨૨ રજવાડાનો પ્રશ્ન હતો. ભારતના કુલ રજવાડાના આશરે ૪૦ ટકા રાજવીઓ કાઠીઆવાડમાં અને ૨૫ ટકા ગુજરાતમાં હતા. આ સર્વ અલગ અલગ સાર્વભૌમ રહે તો શું થાય એ કલ્પના બહારની વાત છે.

તેમાં પણ તુરતમાં કાઠીઆવાડમાં આવેલ

જુનાગઢ, ખાંટવા, માળવદર, માંગરોલ. બાબરીઆવાડ, અને સરદારગઢ પાકીસ્તાન સાથે જોડાવા વલણ બતાવ્યું. આવા વિકટ પ્રશ્નને હલ કરવાનુંકામ ભારતના લોખંડી પુરૂષ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે પૂ. મહાત્માજીના આર્શિવાદથી ઉપાડ્યું.

કાઠીઆવાડમાં ત્યારે ચૌદ સલામી રાજ્યો (જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર, ધાંધા, પોરબંદર, મોરબી, ગોંડલ, જાંજીરાબાદ. વાંકાનેર, પાલીતાણા, ધ્રોલ, લીમડી, રાજકોટ અને વઢવાણ) સત્તર ખીન સલામી રાજ્યો અને ૧૯૧ નાનાં રાજ્યો મળી કુલ ૨૨૨ રાજ્યો વચ્ચે આશરે ૨૨૦૦૦ ચોરસ માઈલ વિસ્તારમાં ૪૦ લાખની વસ્તી વહેંચાયેલી હતી. આમાં ૪૬ રાજ્યો એવા હતા કે જેનો વિસ્તાર બે ચોરસ માઈલથી પણ ઓછો હતો. બોડાણોનેસ, ગંધોલ, મોરચોપણા, પંચાવડા, સમઢીઆળા, ચખ્ખાડીઆ, સનાળા, સતનેનેસ, ધાંગધ્રા તો ફક્ત અડધો અડધો ચોરસ માઈલના વિસ્તારના હતા. પણ સૌથી નાનું રાજ્ય વેલ્લનોનેસ, ફક્ત ૦.૨૬ ચોરસ માઈલનું ૨૦૬ની વસ્તીવાળું હતું. જેની વાર્ષિક ઉપજ રૂપીઆ પાંચસોની હતી, અને તે પણ અંગ્રેજ સાર્વભૌમત્વ જતાં એક સ્વતંત્ર રાજ્ય હતું, હુનીઆના નકશા ઉપર !

વળી આ નાનાંનાનાં રાજ્યો પણ એકઠાંબીના નહેતાં તેમાં પણ ભાગીદારો હતા દહીડા નામના બે ચોરસ માઈલ રાજ્યના ૭ ભાઈઓ રાજ્ય ભાગીદાર હતા. સનાળા કે જેનો વિસ્તાર ૦.૫૧ ચોરસ માઈલ માંડ હતો તે પણ ભાગાળું રાજ્ય હતું. આવા નાના રાજ્યોની સીમાઓ

પણ એક બીજાના રાજ્યોમાં આવેલા હતા. કેટલાએ નાના રાજ્યના જમીનમાં હદથી અલગ પડી ગયેલા મોટા (?) હતા. નવાનગર, ગોંડળ અને જુનાગઢ ને અનુક્રમે ૬, ૧૮ અને ૨૪ જુદી જુદી હદવાળા વિભાગો એક બીજા રાજ્યની અંદર આવેલા હતા.

આમ કાઠીઆવાડના નકશાની અંદર જુદાં જુદાં ૮૭૦ વહીવટી એકમો હતા. એક એક બીજા સાથે વેપાર પણ જુદી જુદી જગાતને દર હોવાને કારણે મુશ્કેલી ભર્યો હતો. આ કારણો, દાણચોરી કાળા બજાર, વગેરેને ઉત્તેજન મળતું હતું. આમાં ઓખા-મંડળ, કેડીનાર, અમરેલી, થોધા વગેરે વડોદરા રાજ્યના ભાગ ગણાવ્યા જેથી ભારતમાં શું પણ દુનીઆભરમાં કાઠીઆવાડની આ વહીવટી અને રાજ્ય સીમાની સરખામણી કોઇ સાથે થઈ જ ન શકે. તેમાં જુનાગઢ સહિત કેટલાક રાજ્યોનું પાકીસ્તાન સાથે જોડાવા માટેનું જાહેરનામું બહાર પડનાં એક વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિ સર્જાઈ. આ પરિસ્થિતિ કેમ સર્જાઈ તે હાલને તબક્કે ટૂંકમાં જોઈ જવું જરૂરી છે.

ભારત એક ભૌગોલીક ઉપખંડ છે જેની ત્રણ બાજુએ સમુદ્ર અને ચોથી બાજુએ પર્વતો તેને મુખ્ય ખંડથી છૂટા પાડે છે. આમ છતાં ભારતમાં કદી એકતાંત્ર રહ્યું નહોતું. ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ખીખીસાર અને અન્નત-શત્રુએ ભારતને એક સામ્રાજ્ય નીચે લાવવા પ્રયત્ન કરેલો પણ છેક ત્રણસો વર્ષ પછી મૌમૌ ના વખતમાં કેટલાક ગણતંત્રોને કબજે મેળવી અશોક ભારતને એકતાંત્ર નીચે લાવી શક્યો તે પણ પૂરેપૂરું ભારત નહિ. સોએક વર્ષમાં તો તેની મહેનત ઉપર પાણી ફરી વળ્યું. લગભગ ૫૦૦ વર્ષ પછી ચંદ્રગુપ્ત અને તેના પરાક્રમી પુત્ર સમુદ્રગુપ્તે ભારતના મોટા ભાગને એક તંત્રે ખાંધી સુખ અને શાંતી

બક્ષ્યા, પણ તે વ્યવસ્થા લાંબી ચાલી નહિ.

તેના ૪૦૦ વર્ષ પછી ઇ. સુ ના ૭ માં સૈકામાં સમ્રાટ હર્ષે ઉત્તર ભારતનો મોટો ભાગ પોતાની હકુમત તળે આણ્યો. પણ આ અને આવા બીજા એકતાંત્ર રચવાના પ્રયત્નો ફક્ત એક જ કારણે વારંવાર નિષ્ફળ ગયા. સામ્રાજ્ય ને કાબુમાં રાખનાર પ્રતિભાઓ આવતી પણ રાજ્ય-વ્યવસ્થા એવી બનાવી નહોતી કે એકે તંત્ર લાંબો સમય ટકી રહે તેથી તે સખળ પ્રતિભાઓનો અસ્ત થતાં જ રાજ્ય વિભક્ત થઈ જતું, તેને જ કારણે ભારત પર હુમલો કરનારા, યુનાન, ગ્રીક, શક, કુશાન, હુણ, મોગલ અને છેવટે બ્રિટીશો ફાવી શક્યા. કુસંપ, ઈર્બ્યા, અરાજકતા, સંકુચિતતા, વગેરે કારણે ભારત એક ન બની શક્યું, કે તેનો સફળ પ્રતીકાર વગેરે કારણે ભારત એક ન બની શક્યું, કે તેનો સફળ પ્રતીકાર ન કરી શક્યું ! આઠમાં સૈકામાં આરબ રાજવી મહમદ-ઈબી-કાસીમે (સિંધ જીતી લીધું; ૬૫૨ મી સદીમાં મહમદ ગીઝનીએ પંજાબ લીધું. ૧૨મી સદીમાં કુતુબુદ્દીન ઐબકે દિલ્હી લીધું ત્યારથી ઇ. સ. ૧૫૨૬ સુધી મુસલમાનોએ ઉત્તરભારત ઉપર રાજ્ય કર્યું. આટલા ગાળામાં પાંચ જુદા જુદા વંશના ૩૩ જુદા જુદા સુલતાનો થયા, તેમાં એક અલાઉદ્દીન ખીલજી એજ ભારતનો ગણનાપાત્ર ભાગ પોતાની હકુમત તળે આણ્યો. હતો. ઇ. સ. ૧૫૨૬ના પાણીપતના યુદ્ધમાં બાબરે જીત મેળવી મોગલ સામ્રાજ્યના પાયા નાખ્યા. અકબરે ફરી ભારતમાં સામ્રાજ્ય રચવા કાંઈક સફળ પ્રયત્ન કર્યો. પણ ઔરંગઝેબના અવસાન સુધીમાં (ઇ.સ. ૧૭૦૭) આ સામ્રાજ્ય તુટ્યું.

દક્ષીણમાં ગોવળકોંડા અને બીજાપુરના તેમજ હૈદરાબાદ અને અન્ય મરાઠી રાજ્યો ઉભા થયા. શિવાજીએ પોતાની પ્રતિભાથી

ભારતને ગુલામીની જંજીરમાંથી છોડાવવા પ્રયત્નો કરી આ રાજ્યોને સ્વતંત્રતા આપી. પણ તેના મૃત્યુ પછી તે વિસ્તર્યું નહિ. પેશ્વાઓને આ સત્તા ટકાવી રાખવા પ્રયત્નો કર્યા, પણ તેમના સેનાપતિઓ સિંધિયા હોદ્દર વગેરેના યુદ્ધોમાં મરાઠા શક્તિ તુટી પડી. પ્રજાને કાઠીઆવાડમાં આ સરદેશમુખી ઉધરાવનાર-ચોથ ઉધરાવનાર મરાઠા ઉપર મુસલમાનો જેટલી જ સુગ ઉત્પન્ન થઈ. આવું જ સમગ્ર ભારતમાં હતું. સુખાઓ રાજવી બની ગયા હતા. ભારત અસંખ્ય રજવાડામાં વહેંચાઈ ગયું. આ સમયે ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને નામે વેપાર અર્થે અંગ્રેજોએ ભારતમાં પગપેસારે કર્યો. વેપાર સંરક્ષણના બહાને લશ્કર પણ રાખવા માંડ્યું. અંદરોઅંદર કુસુપનો ફાયદો ઉઠાવી ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ નાના નાના રાજ્યોનો પક્ષ એકબીજા સામે લઈને સંઘીઓ કરવા માંડી આ રીતે તેમણે પોતાનું વાલીપણું વિસ્તારવા માંડ્યું-લશ્કર વધારવા માંડ્યું.

રોબર્ટ ક્લાઇવે આ થાણાનો ફાયદો ઉઠાવ્યો. સિરાઝ-ઉદ્-દૌલા, હૈદર, ટીપુ, વગેરેને હરાવતાં હરાવતાં પોતાનું સામ્રાજ્ય અંગાળથી દક્ષિણમાં વિસ્તાર્યું. હૈદરાબાદ, ત્રાવણકોર, માયસોર, વડોદરા અને ગ્વાલીયર જેવા મોટા મોટા રાજ્યોએ કંપનીનું વાલીપણું સ્વીકારી તેને છૂટો દોર આપ્યો. હવે અંગ્રેજો રાજ્યોના આંતરીક રાજ્ય વહીવટમાં પણ શાંતી અને પ્રગતિના બહાને દબાવ કરવા માંડ્યા. તેથી જ્યાં જ્યાં રાજ્યોમાં ખિનવારસ રાજ્યો મૃત્યુ પામતા ત્યાં તે રાજ્યને ખાલસા કરી અંગ્રેજોએ તેને પોતાના સીધા વહીવટ હેઠળ લાવવા માંડ્યા. આમ સતારા, નાગપુર, ઝાંસી, સંબલપુર ભાગન વગેરે રાજ્યો ખાલસા થતાં લોકો અને તેમના લશ્કરમાં અસંતોષ ફેલાયો. દરમિયાન અંગ્રેજોએ પંજાબ જીતી છેક અફઘાનીસ્તાન સુધી પોતાની વહીવટી સીમા વધારી.

અવધના રાજ્યને ખાલસા કરી અંગ્રેજોએ તેના સાઠ હજાર સૈનીકોને નોકરીમાંથી કાઢી મૂક્યા જેને કારણે ત્યાં કાંતી થઈ. આ કાંતીએ અંગ્રેજોને ભાન કરાવ્યું કે ભારતમાં રાજ્ય કરવા માટે તેઓએ નાના નાના રાજવીઓને પોષવા જોઈશે કારણ કે તે જ રાજવીઓ તેમની અને પ્રજાના અસંતોષ વચ્ચે ઢાલ બની શકશે. આ કારણે ૧૮૫૭ની નિષ્ફળ કાંતી થયા બાદ અંગ્રેજોએ નાના રાજવીઓને મર્યાદીત સ્વાતંત્ર્ય બક્ષી પોતાનો વહીવટ સુગમ બનાવ્યો.

અને તેથી જ ૧૯૪૭માં સ્વતંત્રતા મળી કે આ રાજવીઓ સ્વતંત્ર બની ગયા. ભારતની સ્વતંત્રતા ટકાવી રાખવા માટે ફરી ખતરો ઉભો થયો. મગધો મૌર્યો, ગુપ્તો, મુગલોએ કરી હતો તેવી ભૂલ ફરી ન થાય તે માટે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે ભારતના આ રાજ્યોને એકતંત્ર રાજ્ય વ્યવસ્થા નીચે આણવાનું અતિ વિકટ અને અભૂતપૂર્વ એવું ભગીરથ કાર્ય હાથ ધર્યું, ઓરિસ્સામાં છત્તીસ ગઢના ૧૫ રાજ્યોને અને બાબા ૨૬ રાજ્યોનું વિલીનકરણ કરી તેની તેમણે શરૂઆત કરી. ત્યાર પછી દક્ષિણના ૧૮ રાજ્યોને એક વહીવટ નીચે લાવવામાં આવ્યા. હવે તેમણે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતના ૩૭૬ રાજ્યોના કુલ ૧૧૩૨ વહીવટી એકમોને ભારત તંત્ર નીચે લાવવા ધ્યાન કેંદ્રીત કર્યું.

આ રાજ્યો ૧૮૦૭માં વડોદરાના રેસીડેન્ટ કર્નલ વોકર દ્વારા સલામતી મેળવી. ઇ. ઇ. કંપની અને પછી બ્રિટીશ રાજ્ય સાથે જોડાયા હતા. મરાઠાઓના હુમલા અને ચોથના રક્ષણ સામે તેઓ કંપનીને ઠરાવેલી રકમ આપતાં અને કંપનીએ તેને આ હુમલાથી રક્ષણ આપતી તેમજ તેના આંતરીક વહીવટ ચલાવવા મદદ કરતી. આ રીતે દરેક રાજ્યો અંગ્રેજ આધીપત્યથી ઘણી બાબતોમાં સ્વતંત્ર હતા

એટલે એકદમ સ્વાતંત્ર આવી પડતાં ઘણા નાના નાના રાજ્યોમાં મુંઝવણ અને ગભરાટ ઉત્પન્ન થયા, કારણ કે ઘણા રાજ્યોની આપ-ખુદી અને સત્તાનો આધાર અંગ્રેજો હતો. પોતાની સત્તાની ખાહેંધારી ચાલી જતાં આ રાજ્યો બહારની કોઈ સત્તા ઊપર મીટ માંડી શક્યા નહિ. તેમજ તેમની સત્તા ટકાવી રાખવા લોકોની પણ સહાય મળી નહિ કેટલાક અપવાદો સિવાય મોટા ભાગના નાના રજવાડા કે જાગીરદારોને જાહેર વહીવટ ચલાવવા માટે કાંઈ સાધનો કે ઉપજ પણ નહોતી. ખિન-હકુમતી વડાઓ પોતાની રીતરસમ મુજબ પોતાના નાનકડા વિસ્તારનો મહેસૂલી વહીવટ ચલાવતા તેમને અર્થિક મદદ અને હકુમતી સત્તા માટે એજન્સીના અધિકારી થાબદારો તરફ મીટ માંડવી પડતી. કેટલાક સલામી રાજ્યો તરફ મીટ માંડતા. આ રાજ્યો એકદમ કાંઈક નિરાધાર બની ગભરાઈ ગયા.

તુરત સ્વતંત્ર ભારતના પોલીટીકલ ડીપાર્ટમેન્ટે રાજકોટ અને વઢવાણમાં એજન્સીની સત્તાઓ હતી તે ધારણ કરી. રેલ્વેની જમીન અને કેટલીક દેશી રાજ્ય હકુમત સિવાયની થોડી જમીનો મકાનો વગેરે તેને મળ્યાં, તુરત રાજ્ય કાર્યાલય બન્યું. તેના વડા તરીકે રીજી-એનલ કમીશનરનો હોદ્દો એન. એમ. બુચ. આઈ. સી. એસ.ને આપી તેની નિમણૂક કરી તુરત અંગ્રેજ રાજ્ય જતાં પહેલી ખાલી જગ્યા પુરવામાં આવી.

લોકો ભગૃત હતા. સ્થાનિક કોંગ્રેસ સંસ્થા તરીકે કામ કરતી કાઠીયાવાડ રાજકીય પરિષદ પાસે લોકોનું નેતૃત્વ હતું. પૂજ્ય મહાત્માજી અને સરદારના તેમને આશીર્વાદ અને પ્રેરણા મળતા હતાં. તેઓએ આખાએ કાઠીયાવાડમાં જવાબદાર રાજ્યતંત્ર માટે ચળવળ ઉપાડી. તેને કારણે દેશી રાજ્યો માટે કાયદો અને

વ્યવસ્થા જાળવવા મુશ્કેલ બની ગયા તેમાં જુનાગઢ વગેરે મુસ્લીમ હકુમતી હિંદુ રાજ્યોમાં પ્રજાની ઈચ્છા વિરુદ્ધ પાકીસ્તાન જોડાણ માટે જાહેરાત થઈ. વાતાવરણ ડામાડોળ બની ગયું. રાજકીય તોફાનો કાબૂમાં લાવવા મૂળી જેવા નાના રાજ્યોએ કમીશનરની મદદ માગી. કમી-શનરની અને પીઠ કોંગ્રેસી નેતાઓની સમજાવટથી આવી ચળવળો શાંત કરવા પ્રયત્નો થવા લાગ્યા.

એમાં ભાવનગરે પહેલ કરી. તેણે જવાબદાર તંત્રની જાહેરાત કરી. સ્વ. બલવંતરાય મહેતા તેના પહેલા વડા પ્રધાન બન્યા. મહારાજાએ તેના બદલામાં પુ. ગાંધીજી જે ઠરાવે તે લેવાનું ઠરાવ્યું. આ જાહેરાતે અન્ય દેશી રાજ્યો ઉપર મોટી અસર કરી.

સાથેસાથ જુનાગઢના લોકોએ નવાબની આ દેશદ્રોહી જાહેરાત સામે વાંધો ઊઠાવ્યો. ચળવળ ઉપાડી. આરજી હકુમતની સ્થાપના થઈ. તેણે જુનાગઢ રાજ્યના ભાગ ધીરેધીરે જીતવા માંડ્યો. પ્રજાના હિતોની ઉપેક્ષા કરતાં નવાબની સ્થિતિ મુશ્કેલ બની, અને પોતાના કહેવાતી સરકારના ઉચ્ચ અમલદારોને પાર-સ્થિતિ પ્રમાણે ચોગ્ય લાગે તે કરવાનું તેમના ઊપર છોડી તેઓ પાકિસ્તાન નાસી ગયા. જુનાગઢના દિવાન શાહ નવાજ ભૂટોએ આરજી-હકુમતના પ્રમુખ શામળદાસ ગાંધી સાથે વાટાઘાટ આરંભી અને હરપળે બગડતા જતાં વહીવટને સંભાળી લેવા શ્રી બુચને તા. ૮-૧૧-૧૯૪૭માં વિનંતી કરી અને તા. ૯મીએ જુનાગઢ રાજ્ય તરફની આ વિનંતી સ્વીકારી કોઈ પણ બનાવ અને તે પહેલાં રાજ્ય સરકારે તેનો વહીવટ સંભાળી લીધો. આ પગલાની પણ બીજા દેશી રાજ્યો ઊપર જબરી અસર પડી. જુનાગઢની શરણાગતી અને નવાબના ભૂંડા હાલની તથા ભાવનગરના

રાજની જવાબદાર તંત્રની બહેરાત તેમજ લોકોની સ્વાતંત્ર્યની ન ખુઝાય તેવી ઝંખના એ કાઠીયાવાડના અન્ય દેશો રાજ્યો વહીવટ, સુરક્ષા અને સાધનના અભાવે મુંઝાયા કેઇક નિર્ણય લેવા માટે ભેગા મળ્યા.

આ કાર્ય માટે સરદારે વી. પી. મેનનને રાજકોટ મોકલ્યા હતા. તેઓ રોજે રોજની સ્થિતિથી સરદારને વાકેફ રાખતા હતા. આ તરફ જામ સાહેબ કાંઈક બીજા જ વિચારમાં હતા. અન્ય રાજવીઓ સાથે મળી એક જામ-જીથ ચોજના આકાર લેતી હતી. ભારત સાથે ફક્ત ખપ પૂરતા સંબંધો રાખી અલગ સ્વતંત્ર રાજ્યના વિચારો વહેતા થયા, હવે નિર્ણય લેવા માટે સમય ગાળવો એ આ વિકટ પરિસ્થિતિ જણાણો જેવું થાય. શ્રી ઉછરંગરાય ઢેગર અને અન્ય કોંગ્રેસી નેતા સાથે મેનન મળ્યા જામ સાહેબને વારંવાર બોલાવી સરકારની પાસે આવેલ સૂચનો વિચારવા જણાવવામાં આવ્યું. ચાર સૂચનો થયા. (૧) કાઠીયાવાડના નાના રાજ્યોને નજીકના મોટા રાજ્યો સાથે મેળવી દેવા અને એવા ગણતરીમાં લઈ શકાય તેવા સાત કે આઠ રાજ્યો બનાવી તેના વહીવટ સરકારે રાજવીઓના સાથમાં કરવો. (૨) ફક્ત ચાર જ રાજ્યો જેને ભાવનગર-જામનગર ધાંગધ્રા અને જુનાગઢ સાથે જોડી બનાવવા. પણ આ બંને રીતે ખતતા રાજ્યો પુરતા સાધના અને મહેસુલ વિના પ્રજાને સંતોષી શકે તેમ દેખાતું નહોતું. (૩) એક સૂચના મુજબ નાના રાજ્યોનું મુખર્ષ સાથે જોડાણ કરવું અને સલામી રાજ્યોનું એક અલગ રાજ્ય કરવું પણ તેને કારણે તો વળી મુશ્કેલી વધે કારણકે કાઠીયાવાડના ભાતીગળ સીમાવાળા પ્રદેશો જેમાં દશ માઈલ રેલ્વે માં જઈએ તો ઘણી વાર અગ્યાર વખત રાજ્યોની હદ વટાવવી પડે તેવા રાજ્યો ઉપર મુંખર્ષનું અન્ય રાજ્યોનું અલગ એકમ હોય

તો અંદરે અંદર વહીવટની સુગમતા ન રહે, તથા બધા રાજ્યો મુંખર્ષ સાથે મેળવી દેવાનું સૂચન પણ વિચારાયું પણ તેમાં હજુ ગુજરાતના ૧૪૩ રાજ્યો અને વડોદરાના વિશાળ રાજ્યના એકી કરણનો લટકતો પ્રશ્ન બાકી હતો. છતાં સર્વ રાજવીઓને આ વાત પણ મૂકવી. (૪) છેલ્લું સૂચન હતું બધા રાજ્યોનું એકમ કરી કાઠીયાવાડના સચુક્ત રાજ્યોનું એક વહીવટી રાજ્ય રચવું આ માર્ગ વહીવટી સરળતા, રાજ્યનો સ્વતંત્ર વિકાસ અને અન્ય દૃષ્ટિએ ઉત્તમ હતો. રાજવીઓને આ સૂચનો પહોંચાડવામાં આવ્યા. તેઓને પોતાના દરબજા, પોતાની ઉપજ અને ભવિષ્યની ચિંતા હતી. તા. ૧૫-૧-૪૮ તેઓની એક સભા રાજકોટ બોલવામાં આવી તેમાં શ્રી મેનને ઉપર મુજબ હકીકત જણાવી. રાજકોટમાં ઢેગરભાઈ, બળવંતરાય મહેતા, અન્ય રાજવીઓ અને પ્રજાના મોટી મેદનીમાં સરદારે યાદગાર પ્રવચન કર્યું. તેમણે જણાવેલ એક વાત બધાને બહુ અસર કરી ગઈ. "નાના નાના પાણીના આબોચીયા બહુ મળતા ન રહે તેમ તેમાં લીલ બાઝી ને સુકાઈ જાય, ડુંગરો મારે બ્યારે તે બધાને ભેળવી. એક સરોવર બનાવવામાં આવે ત્યારે તેનાથી સર્વને ફાયદો થાય. તે પ્રદેશની આબોહવા સુધરે, લોકોને પાણી મળે, આનંદ મળે, જમીન રસકસ વાળી બની સારો પાક આપે. તેવી જ રીતે કાઠીયાવાડના રરર રજવાડા માટે વિચારીએ તો જ તેનો માર્ગ નીકળે."

લોકોને આ વાત અસર કરી ગઈ, ૧૫ અને ૧૬મીએ અનેોપચારીક ચર્ચાઓ થઈ. ૧૭મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૮માં રાજવીઓની સભાને શ્રી ખુચ અને કાયદાપ્રધાન કાર્યાલયના સુદરમની હાજરીમાં સર્વ કોંગ્રેસી નેતાઓને સાથે રાખી આખી ચોજના વિગતવાર શ્રી મેનને રાજવીઓને જણાવી.

રાજવીઓએ આ બાબત માટે દિલ્હી ચર્ચા કરવા સમય માગ્યો. પણ સમય કાઢ્યે પોષાય તેમ નહોતું. મેનને તેમને જણાવ્યું કે એકમ સિવાયની ચર્ચા દિલ્હી વિચારશે નહિ અને એકમ માટે તમે સંમત થાવ તો દિલ્હી જવા જરૂર નથી. વારંવાર ખાનગી ચર્ચા વિચારણાઓ રાજવીઓ વચ્ચે, મેનન અને બુચ સાથે કેંગ્રેસી નેતાઓ સાથે અને અન્યે અન્ય થઈ. ભાવનગરના મહારાજાએ આપેલ જવાબદાર રાજ્ય તંત્ર અને પ્રાંગમ્ના મહારાજાનો આ એકમનો ખુલ્લો ટેકો હોઈ સૌ સંમત થવા લાગ્યા. ફક્ત જામ સાહેબની જ સંમતિ બાકી હતી-મુખ્ય હતી. તેનું જુથ મોટું હતું. તેમની સામે જુનાગઢના નવાબનો દાખલો મોજુદ હતો તેમને કશું મળ્યું નહોતું. મેનને તેમને આ દાખલો યાદ આપી જે એકીકરણ નહિ થાય તો સંમત રાજ્યોને સાથે રાખી સૌને મુંબઈ સાથે લેખવી દેવાની શક્યતા બતાવી. પ્રજામત રાજવીઓની વિરૂદ્ધ હતો. હજુ ચળવળ અટકી નહોતી. આ સંયોગમાં છેવટ રાજવીઓએ એક સંયુક્ત રાજ્ય કેટલીક શરતોએ બનાવવા સંમત આપી. તુરત આ રાજ્યના વડા વિષે ચર્ચા થઈ. પાંચ જણાની એક વડી રાજવી સામાન્ય બનાવવા વિચારાયું. જેમાં ભાવનગર જામનાર કાયમી રાજ્યો તથા એક બનસલામી રાજ્યો ચુંટી મોકલે તે સહય તથા બાકી બે સહયો જામનગર અને ભાવનગર સિવાયના બીજા સલામી રાજ્યો ચુંટી મોકલે તે મળી કુલ પાંચ રાજવીઓ અંદરે અંદર પ્રમુખ-ઉપપ્રમુખ ચુંટી કાઢે જે આ રાજ્યના વહીવટી વડા બને અને પ્રધાન મંડળની સલાહ મુજબ કાર્યાવાહનું સંયુક્ત રાજ્ય ચલાવે. તેઓએ જામસાહેબને પ્રદુખ અને ભાવનગરના મહારાજાને ઉપપ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢ્યા. તેમને રાજ્ય પ્રમુખનો હોદ્દો આપવા નક્કી થયું. તેમને તુરત તેમની ચર્ચાના નીચોડરૂપે વિલીનીકરણનો ખરડો તૈયાર કરી મેનને આપ્યો. તેઓએ ચર્ચા વિચારણા

કરી ખરડામાં સૂચનો કરી તેમને પાછો સોંપ્યો. તેમાં મુખ્ય મુદ્દો સાલીયાણાનો હતો. તેઓએ આવકના ૨૦ ટકા સાલીયાણું માંગ્યું. જે ઘણું જ વધારે હતું. મેનને તેમને ઓરિસા મુજબ કે દક્ષિણના રાજ્યો મુજબ સાલીયાણું સ્વીકારવા જણાવ્યું. જેમાં મહેસુલના પહેલા પાંચ લાખના ૧૫ ટકા, પછીના પાંચ લાખના ૧૦ ટકા તથા પછીના ૭૦ ટકા મુજબ રકમ સાલીયાણા તરીકે મળે જે દશ લાખથી વધવી જોઈએ નહિ. જે કે તેમાં તેઓ સંમત નહોતા પણ આખર તેઓએ આપેલ આંકડા જેમના તેમ સ્વીકારી લેવા માટે સરકારે તૈયારી બતાવી તેથી તેઓ ઉપર મુજબ તૈયાર થયા. આ સાલિયાણું ઉત્તરોત્તર રાજ બદલે અને તેના વંશજ ગાદીએ આવે તેમ ઘટતું રહે. આ સાલિયાણું બધા જ કરવેરાથી મુક્ત રહે તે માગણી પણ સ્વીકારાઈ તેમજ આ રાજ્યો ગુજરાતના રાજ્યો સાથે લગશે નહિ એમ ઠરાવાયું રાજ્યોમાં રાજમહેલ અને કેટલીક બીજી મિલકતો રાજવીઓની અંગત રહે તે સ્વીકાર્યું. પણ આ રાજ્ય ભવિષ્યમાં મુંબઈ રાજ્ય સાથે ભળે કે કેમ તે પ્રજાની ઇચ્છા ઉપર મુકાયું. ૨૧મી તારીખે આ ખરડા ઉપર રાજ્યોએ સહી કરી. જેમાં ૧૮ કલમ અને બે પરિશિષ્ટ હતા.

પહેલી કલમમાં વ્યાખ્યાઓ, બીજીમાં આ રાજ્યોનું એકીકરણ તથા તેનું કાર્યાવાહ (પાછળથી સૌરાષ્ટ્ર)ના સંયુક્ત રાજ્યોનું નામ આપવું તે વિગતો, ત્રીજી કલમમાં રાજ્ય પ્રમુખ વગેરે રાજવી સમિતિની રચના વિષે, ચોથીમાં રાજ્ય પ્રમુખનો પગાર વગેરે દર્શાવાયા હતા. પાંચમી કલમ પ્રધાન મંડળ અને તેના હક્કોની હતી. છઠ્ઠી કલમ કાર્યાવાહના બધા રાજ્યો રાજ્ય સરકારે કેવી રીતે સંભાળવા તે દર્શાવેલ. સાતમી કલમમાં રાજ્યોના લશ્કરનો કબજો, આઠમીમાં રાજ્ય પ્રમુખને સર્વોચ્ચ અધીકાર

હાલિકે શુભેચ્છા.

પિતામ્બરદાસ આણંદજી મહેતા

પ્રો:—સુગંધ સાગર સ્નેહ વર્કસ

સિદ્ધાર

(સૌરાષ્ટ્ર)

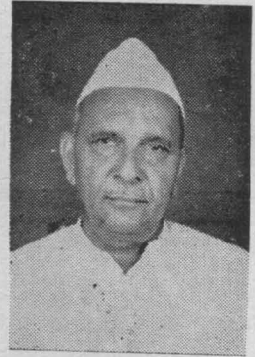
—: સામાજિક કાર્યકરો :—

શ્રી મસરીભાઈ નાગભાઈ
કેશોદ.

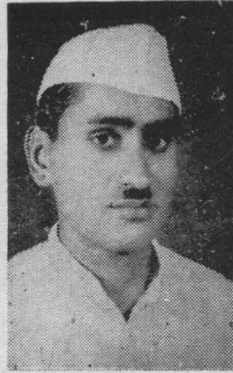
શ્રી મુળજીભાઈ કાળીદાસ પટેલ
વંચલી.

શ્રી લાલશંકર જોશંકર પંડ્યા
ફરીયાદી.

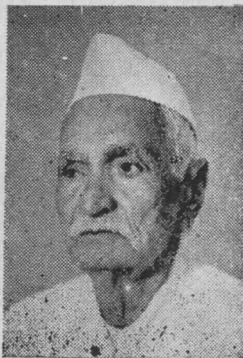
શ્રી મોહનલાલ મુળજીભાઈ પટેલ
પાણીયા. (અમરેલી)

શ્રી ચરણજીભાઈ વી. પટેલ
બગસરા.

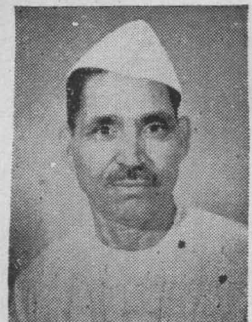
શ્રી ભીખાભાઈ હીરાભાઈ
(પ્રગતીશીલ ખેડૂત) ઇશ્વરીયા

શ્રી લવજીભાઈ વીરજીભાઈ જોશી
દહાસા. (ખાંભા)

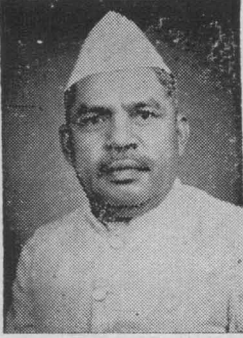

શ્રી અયુભાઈ જે. ઉકાણી
પૂંજીપાદર.

શ્રી વીરજીભાઈ ધરમશીભાઈ પટેલ
ચન્નાલા.

કલાવિદો અને સાહિત્યના ઉપાસકો.

શ્રી પિંગળશી ભેઘાણુંદ ગઢવી
જામનગર.

શ્રી ચંદુલાલ બેયરદાસ પટેલ
ગોંડલ.

શ્રી ભૈરાવસિંહ ડી. નંદવ
અમદાવાદ

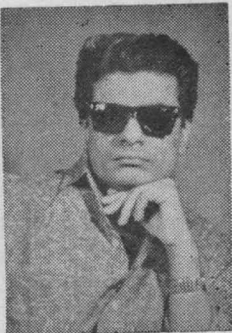
શ્રી પુષ્કરભાઈ ચંદરવાકર
ધ્રાંગધ્રા.

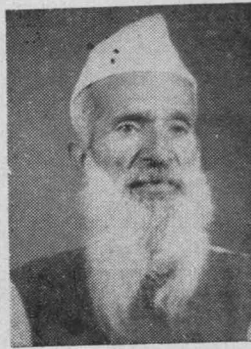
શ્રી શાંતિભાઈ ચાંકડીયાકર

શ્રી નરસિંહ રાવલ
ભાવનગર.

શ્રી અંજન દવે
(જાણીતા કલાકાર)
ભાવનગર.

શ્રી કાળુભાઈ યસીયા
(જગત પ્રવાસી) વડીયા,
(શ્રી કટારીયાના સૌજન્યથી)

શ્રી જગદિષ ડી. વિરાણી
(વાયોલીન સમ્રાટ)
ભાવનગર.

WITH THE BEST COMPLIMENTS OF :

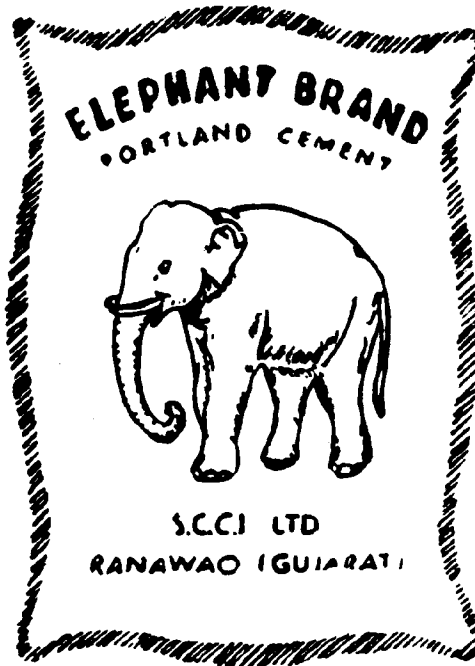
SAURASHTRA CEMENT

AND

CHEMICAL INDUSTRIES LTD.,

RANAVAV-2 (Gujarat State)

PRESENT
INSTALLED
CAPACITY
5.33 LAC TONNES
PORTLAND
CEMENT

USE
ELEPHANT
BRAND
CEMENT
FOR STRENGTH
& DURABILITY

MANUFACTURERS OF :

HIGH QUALITY PORTLAND GREY CEMENT
POZZOLANA PORTLAND CEMENT
HIGH GRADE INDUSTRIAL SALT

CEMENT WORKS AT

RANAVAV-2 (GUJARAT)

SALT WORKS AT SINGACH

(Dist-JAMNAGAR)

SOLE SELLING AGENTS

FOR CEMENT

MEHTA PRIVATE LTD.,
SHRI NANJIBHAI KALIDAS MEHTA-

INTERNATIONAL HOUSE
178, BACKBAY RECLAMATION

BOMBAY-1

નવમી કલમમાં કાઠીઆવાડના રાજ્યોનું અંધારણુ વિષે જોગવાઈ હતી. કલમ, ૧૦, ૧૧, ૧૨, અને ૧૩માં રાજવીઓના સાલીઆણા, અંગત મિલકત, સંરક્ષાએલ અધિકારો વંશવારસના અધિકારો અને ગાદીના હક્કોની જોગવાઈ હતી.

૧૪મી કલમમાં રાજવીઓએ આપેલ વચનો કે એકમ પહેલાં તેમની જવાબદારીઓ સામે કોઈ દાવો ન કરી શકે તેવું રક્ષણ અપાયેલું હતું. ૧૫મી કલમમાં મુંબઈ રાજ્ય સાથે રહીને કેટલીક ઊભયની બચતી વિગતો તૈયાર કરવાની જોગવાઈ હતી.

૧૬મી કલમમાં રાજ્યોના નોકરોના પગાર પેન્શન, વગેરે વિષે રક્ષણ હતું, ૧૭મી કલમમાં રાજ્યોના નોકરોએ એકમ મહેલમાં કાંઈ એવાં કાર્યો તે વખતે યોગ્ય જણાય તે કાર્યો હોય તેની સામે હવે એકમ પછી રાજ્યપ્રમુખની પરવાની સિવાય કામ ન ચાલે તેવી ખાંડેધારી હતી.

૧૮મી કલમમાં ભવિષ્યમાં ગુજરાતી ભાષિ વિભાગ સાથે મળી જવા માટેની સમિતિ અને તેના અધિકારોની જોગવાઈ હતી. ૧ લા પરિશિષ્ટમાં રાજવીઓના સાલીઆણા અને બીજા પરિશિષ્ટમાં અંધારણુ દર્શાવ્યા હતા. કુલ સાલીયણું ૮૦ લાખ જેટલું થતું હતું.

મોરબીના મહારાજાએ પોતાના પુત્રને એકમ પહેલા ગાદી આપી દેવા ઠરાવ્યું તથા તેને બધા હક્કો મળે તેવી ગોઠવણ કરી. આ રાજ્યનો ૧૫મી એપ્રિલ સુધીમાં કબજે સોંપવાનું ઠરાવાયું તથા ૧૫મી ફેબ્રુઆરીએ તેનું ઊદ્ઘાટન કરવાનું વિચારાયું.

સરદારશ્રીએ આ સાલીઆણુ મોટી રકમનું

હોવાની ટીકા કરી હતી પણ જુનાગઢના નવાબના બચી જતા દશ લાખના સાલીઆણા તથા નાનાં રાજ્યોના વહીવટનો ખર્ચ જે ૩૦ લાખ જેટલો થતો. હતો તેમજ જુનાગઢના નવાબનો અંગત ૪૦ લાખ ખર્ચ પણ બચી જતો હોઈ પૂ. ગાંધીજીએ આ ચોજના આવકારી. રાજ્યો વચ્ચે કુલ ૧૦થી ૧૨ કરોડ રોકડ સિલક સરકારને સોંપાઈ જેનું આ સાલીઆણું લગભગ ૬૧૧૧ ટકા વ્યાજ ગણી શકાય. પૂ. ગાંધીજીએ આ અભૂતપૂર્વ સિદ્ધિ માટે સરદારને અંજલી આપી અને મેનનને ખીરદાવ્યા. તેમણે સૌરાષ્ટ્રની રચનાને પોતાના આશીર્વાદ આપ્યા તે પછી ત્રીજે દિવસે તેઓએ ભારતની માલોમને પોતાનો બત્રીસ લક્ષણનો ભોગ આપ્યો.

૧૫મી ફેબ્રુઆરીએ આ રાજ્યનું સરદાર શ્રીએ ઉદ્ઘાટન કર્યું ત્યારે જામસાહેબે ભારતની એકતા અને ઊત્કર્ષ માટે રાજવીઓના સહકારની ખાત્રી આપી લીલા માથા વધેરી મેળવેલી જમીન પ્રજાને અર્પણ કરતી રાજવીઓની ભાવનાને જનતાની પ્રગતિ માટે ન્યોછાવર કરી.

૧૫મી ફેબ્રુઆરીથી ૧૫મી એપ્રિલ સુધી રાજવીઓએ અંગત લાભ બક્ષીસો વહેંચણી વગેરે થાય તેટલા કાર્યો પણ તેને માટે કોઈ રસ્તો નહોતો. ભાવનગર, ચુડા અને બનાણાએ પોતાના રાજ્યો તુરત સોંપ્યા. પોરબંદરના મહારાજાએ તો હદ કરી ૧૫મી ફેબ્રુઆરીએ જ નહિ પણ તેમણે સહી કરી ત્યારે રાજ્યમાં જે સિલક અને મિલકત હતી તે તેમની તેમ સરકારને સોંપી. ધીમે ધીમે સૌ રાજ્યો સોંપાઈ ગયા ત્યાર પછી ખરડામાં ત્રણ સુધારા આવ્યા. જેમાં જામસાહેબને જીંદગીભર રાજ્ય પ્રમુખનો હોદ્દો જુનાગઢ માણુવદર વગેરે રાજ્યોની ધારાસભામાં બેઠકની જોગવાઈ તથા ભારતીય અંધારણુનો સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સ્વી-

કારની વિગતો હતી.

આખર આ કૃષ્ણ ભગવાનનું શુનું ગણુ-રાખ્ય જે ક્યારેય સાર્વભોમ બની શક્યું નહોતું તે ભારત સાથે એક બની ભારતને ઉત્કર્ષને માર્ગે લઈ જનાર સુવર્ણ સોપાન બન્યું. આ સૌરાષ્ટ્રના એકમ પછી સરદારશ્રીને અન્ય રાજ્યોના ભારતમાં વિલિનીકરણ કરવા માટે ઝાઝી મુશ્કેલી પડી નહિ.

બ્યાં પુરંદરને પડકારનાર મુકન્યા, જેવી સ્ત્રીઓ પાકી, બ્યાં મુદામા નરશી મહેતા, દયાનંદ સરસ્વતી, અને મહાત્માજી જેવી વિભૂતીઓ પાકી, બ્યાં વૈષ્ણવો, જૈનો શંભો અને અન્ય ધર્મેને આશ્રય મળ્યો છે એવી પવિત્ર ભૂમી સૌરાષ્ટ્ર ભારતમાં જ નહિ પણ દુનીઆભરના રાજકીય ઇતિહાસમાં ૨૨૨ રાજ્યોના વિદ્વીની-કરણ અને એકમની અભૂતપૂર્વ ઘટના સર્જી ઇતિહાસને પાને સુવર્ણાક્ષરો લખ્યા છે.

બ્યાં ચંદ્ર પ્રથમ સોમનાથ બ્યોર્તિલીંગની પૂજા કરી, બ્યાં ભગવાન કૃષ્ણે લીલા કરી,

ભગીરથ કાર્ય કરનાર સરદારશ્રીને નમન હો !

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી આદર્શ સહકારી ગ્રાહક ભંડાર લી.

(જેતપુર)

((જ. રાજકોટ).

સ્થાપના તા. ૪-૪-૬૪

શેર ભંડોળ ૭૩૨૦-૦૦

અનામત ફંડ ૧૦૧૭૦-૧૮

અન્ય ફંડ ૩૦૦-૦૦

નોંધણી નંબર ૧૦૧૪

સભ્ય સંખ્યા ૨૬૬

અન્ય નોંધ :- કાર્યક્ષેત્ર તાલુકા સભ્યોની જીવન જરૂરીયાતોનું

વેચાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

મથુરદાસ ગોરધનદાસ
મંત્રી

મનુભાઈ ગજેરા
પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રમાં આરમી હકુમતનો ઇતિહાસ

— વજુભાઈ વ્યાસ

સરદાર પટેલની કુનેહથી અને દુરંદેશી નેતાગીરીથી એક પછી એક રિયાસતો ભારતની ખંધારણ સભા સાથે જોડાતા હતા. ભાવનગર જોડાયું, જામનગર જોડાયું, પોરબંદર, મોરબી, વઢવાણ અને બીજા લગભગ બધા નાના મોટા રાજ્યો જોડાયા. પરંતુ એંસી ટકા કરતા વધુ હિંદુ વસતી ધરાવતું જુનાગઢ રાજ્ય જોડાયું નહિ. જુનાગઢ રાજ્ય હિંદુ પરંતુ એમના વહીવટકર્તા હતા નવાબ-ખાખા વંશના. એમને ભારત સાથે જોડાણ સ્વીકારવા ઘણા રાજકીય પુરુષોએ સમજાવ્યા. પરંતુ એ સમયે જુનાગઢના નવાબ મહોબતખાનજીની આસપાસ એવા સલાહકારો હતા કે એમનું ધાયું થવાનું મુશ્કેલ બન્યું હતું. એ સમયે ઇસ્માઈલ અખ્તાહમજી નવાબના ખાસ સલાહકાર હતા. તેઓ એકબાજુએ જુનાગઢ રાજ્યને ભારત સાથે જોડાવાની સલાહ આપ્યાનો દેખાવ કરતા તો બીજી બાજુ પાકિસ્તાન સાથે છૂપો સંબંધ ધરાવતા હતા. જે સરદાર પટેલના ધ્યાનમાં હતું. સરદાર પટેલ એ સમયે ભારતની પ્રથમ સરકારના ગૃહપ્રધાન હતા. ગૃહખાતુ અને રિયાસતી ખાતુ એમના હાથમાં હતું.

જુનાગઢના નવાબ ઉપર ભારત કે પાકિસ્તાન બેમાંથી એકમાં જોડાવાનું જેમ જેમ દબાણ વધતું ગયું તેમ તેમ પાકિસ્તાન તરફથી નવાબના સલાહકારોને પીઠ બળ મળતું ગયું અને તેના અનુસંધાનમાં નવાબના સલાહકાર ભૂતો અને અખ્તાહમજી તા. ૧૧-૮-૪૭ના રોજ ખાસ વિમાન રસ્તે કરાંચી જઈ જ. ઝીણાને મળી આવ્યા અને જુનાગઢને પાકિસ્તાન સાથે જોડી દેવું એવું છૂપી મસલતોમાં નક્કી થયું. એના અનુસંધાનમાં જુનાગઢ રાજ્યની અંદર લશ્કરી

તૈયારીઓ થવા લાગી અને હિંદુઓ ઉપર પોલીસોના ભુદ્ધો વધવા લાગ્યા.

કરાંચીથી પાછા ફર્યા પછી બરાબર ચોથા દિવસે એટલે ૧૪-૮-૪૭ના રોજ જુનાગઢના એ સમયના દીવાન અને સલાહકાર સર ભૂતોએ જાહેરાત કરી કે જુનાગઢનું જોડાણ પાકિસ્તાન સાથે છે. બીજી બાજુ એ સમયના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી ઢબરભાઈ, રાજપ્રમુખ શ્રી જામસાહેબ અને સરદાર પટેલના અંગત સચિવ શ્રી મેનનના નવાબને સમજાવવાના બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા. જુનાગઢના જોડાણના સમાચાર ભારત-ભરમાં વીજળી વેગે પ્રસરી ગયા અને સૌરાષ્ટ્રના રાજકારણને એક જખબર આંચકો લગાડ્યો. બાણે સૌરાષ્ટ્ર ઉપર ધરતીકંપ થયો. કારણ જુનાગઢ રાજ્યની ચોતરફ હિંદી સંઘના રાજ્યોની સરહદો હતી. વળી જુનાગઢ હિંદી સંઘમાં એવા સ્થાને હતું કે તેને પાકિસ્તાનની સાથે ભળવા દેવામાં જખબર નુકશાન હતું. જુનાગઢની પાકિસ્તાન સાથે જોડાવાની જાહેરાતને બીજે દિવસે ભારતભરમાં ૧૫મી ઓગસ્ટની ઉજવણી થતી હતી તો જુનાગઢ રાજ્યમાં પ્રજામાં ગભરાટ, ભાગાભાગી અને સમૂહગત હિંજરત કરવાની તૈયારીઓ ચાલતી હતી. પ્રજાજનને ખાલી હાથે જ બહાર જવા દેવામાં આવતા. રાજ્યમાં ચારે તરફ પોલીસ-પહેરા લાગી ગયા. પાકિસ્તાનથી રોજ રોજ વિમાન સીધુ કેશોદ આવતું અને જુનાગઢના નવાબી રાજ્યને હૈયા ધારણ મળતી હતી. જુનાગઢમાં રહેતા આગેવાનોએ પ્રજાને હૈયા ધારણ આપી પરંતુ પ્રજામાં એટલો બધો ગભરાટ હતો કે સૌના મન ઉંચા અને ચિંતા ભર્યા બની ગયા હતા. બીજી બાજુ જુનાગઢના મુખ્યમાં વસતા

આગેવાનોમાં પણ આ પ્રશ્ન ઉપર કંઈક કરી છૂટવાની મંત્રણાઓ થતી. સૌરાષ્ટ્રમાં પણ આગેવાનો ભારે ચિંતામાં મુકાયા. તેઓ પણ માર્ગ શોધી રહ્યા હતા. એવામાં સૌરાષ્ટ્રના અને મુંબઈમાં વસતા આગેવાનો શ્રી અમૃતલાલ શેઠ, શ્રી શામળદાસ ગાંધી, શ્રી દેબરભાઈ, શ્રી દયાશંકર દવે, શ્રી પુળ્પાબહેન મહેતા, શ્રી ચીમનલાલ ચકુભાઈ વગેરે મુંબઈમાં મળ્યા અને છેવટના પરિણામરૂપે ગુનાગઢ રાજ્યનો કબ્જો લેવા આરજી હકુમત સ્થાપવાનું વિચારાયું. આ આરજી હકુમત એટલે ગુનાગઢના નવાબી રાજ્યનો કબ્જો લેનારી ગુનાગઢ રાજ્યની પ્રજાની પ્રજાકિય સરકાર. એ સમયે મુંબઈમાં ખૂબ ઉત્સાહ હતો અને ગુનાગઢનો પ્રશ્ન એ દેશનો એક અસામાન્ય પ્રશ્ન બની ગયો હતો. દિલ્હી, મુંબઈ અને રાજકોટ વચ્ચે આખો દિવસ સંદેશોની આપલે ચાલ્યા કરતી હતી. તા. ૨૫મી સપ્ટેમ્બર ૪૭ના રોજ મુંબઈમાં માધવબાગની જંગી મેદની વચ્ચે શ્રી શામળદાસ ગાંધીના નેતૃત્વ નીચે આરજી હકુમતની સ્થાપનાની જાહેરાત થઈ. આવી આરજી હકુમત સુભાષબાબુએ જાપાનમાં રહીને બ્રિટીશ હિંદને કબ્જો લેવા સ્થાપી હતી.

એક બાબુથી આ આરજી હકુમતે ગુનાગઢ રાજ્યનો નવાબ તંત્રના હાથમાંથી કબ્જો લેવાની ઘોષણા કરી. પ્રધાન મંડળ રચ્યું અને જાણે ગુનાગઢ ઉપર ચડાઈ કરવાની હોય એમ સેંકડો સૈનિકોનું લશ્કર ઉભું કર્યું. તો બીજી બાજુ હિંદ સરકારનું વલણ પણ ગુનાગઢ રાજ્ય પરત્વે વધુ કડક બન્યું. પાકિસ્તાન તરફથી ગુનાગઢ રાજ્યને કોઈ પણ પ્રકારની જમીન કે દરીયાઈ કે હવા માર્ગે લશ્કરી મદદ ન મળે તે માટે હિંદ સરકારનું લશ્કર સાબદુ બન્યું. ઓછામાં પુરૂ ગુનાગઢના નવાબ તંત્રે માંગરોળના રાજવી ઉપર પણ દબાણ કર્યું. અનેરોએ પ્રથમ ભારત સાથે જોડાવાની જાહે-

રાત કરેલી તેમાં ફેરફાર કરીને પાકિસ્તાની સાથે જોડાવાની જાહેરાત કરી. આમ હવે આ પ્રશ્ન ગુનાગઢ રાજ્ય માંગરોળ કે માણાવદર પુરતો નહિ પરંતુ બે મોટા રાષ્ટ્રો પાકિસ્તાન અને હિંદુસ્તાન વચ્ચેનો બન્યો હતો.

૩૦મી સપ્ટેમ્બર ૪૭ના રોજ આરજી હકુમતની શ્રી રતુભાઈ અદાણીની આગેવાની નીચેની ટુકડીઓ ગુનાગઢનો રાજકોટમાં આવેલો ઉતારો કબજો કર્યો. બીજી બાજુએ આરજી હકુમતમાં સૈનિકોની ભરતી થવા લાગી શ્રી શામળદાસ ગાંધી શ્રી રતુભાઈ અદાણી અને શ્રી રસીકલાલ પરીખે રાજકોટ ખાતેના ઉતારાને યુદ્ધ મથક રાખી સંગ્રામ સમિતિની રચના કરી અને ગુનાગઢ રાજ્ય ઉપર ચડાઈ કરવાની જાહેરાત કરી. એક બાજુએ આરજી હકુમતનું સૈન્ય, બીજી બાજુથી ગુનાગઢ રાજ્ય ફરતું ભારત સરકારનું લશ્કર અને ગુનાગઢ રાજ્યની પ્રજાનો આંતરિક જળાવો એમ ત્રિવિધ સાણસા બ્યુડ રચાયો.

તા. ૧૩-૧૦-૪૭નારોજ આરજી હકુમતના લશ્કરે બાબરીયાવાડનો કબ્જો લીધો. બીજી બાજુ માણાવદર બાબુથી ખાટવા કુતીયાણાનો કબ્જો લીધો અને આરજી હકુમતનું લશ્કરી રીતસર હથિયાર અને સુસજ્જ સાધનો સાથે આગળ વધવા લાગ્યું. ૨૦૦૩ના દસેરાના દિવસે ગુનાગઢનું અમરાપુર કબજો થયું. લશ્કરી ગાડીઓ, જીપો, મોટરો, તોપો અને ચુનંદા સૈનિકોએ ગુનાગઢ રાજ્ય તરફથી આગળ અને આગળ પ્રયાણ કર્યું. આખા ગુનાગઢ રાજ્યની સરહદને ઘેરી લેવામાં આવી ગુનાગઢ રાજ્યના સલાહકારોએ પાકિસ્તાનને વારંવાર સંદેશ મોકલી લશ્કરી મદદની માગણીઓ કરી. પરંતુ છેવટ સુધી લશ્કરી મદદ મળી જ નહિ અને નવાબી તંત્ર ભારે નિરાશા બની ગયું. જેમ જેમ વિજયકુચ

આગળ વધતી ગઈ, તેમ તેમ જુનાગઢ રાજ્યની પ્રજામાં જુસ્સો પુરાયો, પ્રજાની અંદર બળવો જાગ્યો અને નવાબ તથા તેના સલાહકારો મુંઝવણમાં મુકાયા. એમને પાકિસ્તાનની સહાયની રાહ હતી પરંતુ પાકિસ્તાન તરફથી કંઈ પણ મદદ ન મળી એટલે બરાબર તા. ૨૭-૧૦-૪૭ના રોજ એટલે કે બે મહિના પછી જુનાગઢના નવાબ થોડી એમની બેગમે અને હિરામાણેક ઝવેરાત સાથે કેશોદથી વિમાન મારફત કરાંચી આધ્યા ગયા. તેઓ તેમની સાથે થોડા કુતરા પણ લઈ ગયા. આમ બાબી રાજ્યનો પ્રજાના બળ આગળ લોકસેના આગળ અસ્ત થયો. અને જુનાગઢની પ્રજાને માટે આશાનો સૂર્ય ઊગ્યો.

બાલી વંશનો છેલ્લો નવાબ પાકિસ્તાન ભાગી ગયાની સાથે જુનાગઢ રાજ્યનું પતન થયું. લોકસેનાએ જુનાગઢ શહેરના રાજમાર્ગો ઉપર કુચ કરી અને વિજય ઉત્સવ મનાવ્યો. પ્રજા ભારે જુસ્સામાં આવી ગઈ પ્રજાની સરકારનો વિજય થયો અને જુનાગઢમાં પ્રજાનું તંત્ર રચાયું. શ્રી શામળદાસ ગાંધીની સરદારી નીચે જુનાગઢ રાજ્યનો પ્રજાકિય વહીવટ કરવા

પ્રધાન મંડળની રચના કરવામાં આવી. આ પ્રધાન મંડળે તૂટી પડેલા નવાબી રાજ્યના તંત્રનો કબ્જો સંભાળી લીધો. આમ સરદાર પટેલની કુશાગ્ર બુદ્ધિ લોખંડી નિર્ધાર અને ઝડપી પગલાંનો આબાદ વિજય થયો. સૌરાષ્ટ્ર ની પ્રજાના ખમીરના દર્શન થયા. પ્રજા જ્યારે મરણીયો જંગ બેલે છે. ત્યારે કેવા પરાક્રમો સર્જે છે. તે આરજી હકુમતે બતાવી આપ્યું.

પાકિસ્તાને જુનાગઢના પ્રશ્નને યુનેામાં લઈ જવા પ્રયાસ કર્યો પરંતુ ત્યાં ફાળ્યું નહિ. બાજી બાબુએ જુનાગઢ રાજ્યની પ્રજાનો લોકમત લેવામાં આવ્યો તો તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી '૪૮ના રોજ ૧,૯૦,૭૭૯ મતદારોએ હિંદ સાથે અને માત્ર ૯૧ મતદારોએ પાકીસ્તાન સાથે જોડાવાનો ફેસલો આપ્યો. આમ બંધારણીય રીતે પણ જુનાગઢ રાજ્યની બહુમતીનો ચુકાદો હિંદી રાજ્ય સાથે જોડાવાનો જાહેર થયો આ પછી ટૂંક સમયમાં જુનાગઢ રાજ્યને સાત બેઠક સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની ધારાસભામાં મળી અને જુનાગઢ રાજ્ય સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ભળી ગયું. પ્રજાએ વિજયોત્સવ માણ્યો.

Phone : C/o 3427

Universal Kwaliti Industry

Manufacturer of

MANIATURE LAMP CAPS & SOCKET

A-6 Industrial Estate

P. B. No. 78

BHAVNAGAR

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી સુરકા સેવા સહકારી મંડળી

(સુ. સુરકા ભાવનગર તાલુકો
(જ. ભાવનગર).

સ્થાપના તા. ૧૬-૬-૪૨
શેર ભંડોળ ૪૪૪૦-૦૦
અનામત ફંડ ૨૦૨૨-૦૦

નોંધણી નંબર ૧૯૬
સભ્ય સંખ્યા ૪૬
ખેડૂત ૪૫
બીનખેડૂત ૪

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખેતી વિષેયક ખાતર બિયારણુ વિગેરે
ચીજ વસ્તુઓનું વેચાણુ કરે છે.
સલાસદોને જરૂરીયાતની વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે.

ગા. ન. બારૈયા
મંત્રી

અમારા “પ્રીમીઅર” રોલાંગ
લોકપ્રીય શટર્સ -

આપની દુકાન, શોરૂમ, ગોડાઉનના
રક્ષણુ તથા સુશોભન માટે
પ્રીમીઅરના રોલાંગ શટર્સ
ફીટ કરી કાયમ માટે
સલામતી મેળવો.

—: એક વર્ષની ફ્રી સર્વીસ :—

પ્રીમીઅર રોલાંગ શટર્સ એન્ડ
એન્જનીયરીંગ વર્કસ.

૮/એ. ઉદ્યોગનગર, ભાવનગર.

સૌરાષ્ટ્રના પ્રસિદ્ધ દેવમંદિરો અને તીર્થધામો.

—ડા. જયંતિલાલ ઠાકર

(બ્લોક-અક્ષર મંદિરના સૌજન્યથી)

સૌરાષ્ટ્રની પવિત્ર ભૂમિમાં અનેક પ્રાચીન મંદિરો આવેલાં છે. તેમાંએ સૌરાષ્ટ્રના સાગર કિનારાની પટ્ટી ઉપર ઉત્તરે છેક પિંડારાથી આરંભી દક્ષિણે પ્રભાસ સોમનાથ સુધી આમાં અનેક મંદિરો પોતાના આગવા શિલ્પ અને વાસ્તુવિધાનથી વિભૂષિત બની સૌરાષ્ટ્રની સુશોભિત કટીમેખલા સમ આજે પણ ઉભાં છે. સૌરાષ્ટ્રના સાગર કિનારા ઉપર આવેલાં પિંડારા બેટ શંખોદ્ધાર, આરંભડા, વસઈ, સુપાણ, દ્વારકા, બરડીઆ, દ્રેવાડ, મઢી, કુરંગા, હર-

સિદ્ધિ-ગાંધવી, મિયાણી, વિસાવડા, કાંટેલા, શ્રીનગર, માધવપુર, પ્રભાસ-સોમનાથ વગેરે ગામોમાં આવાં મંદિરો નજરને ખૂબજ આકર્ષે છે. ઉપરાંત સાગરની સમીપમાં જ આવેલા બરડાના ડુંગર ઉપર પણ તેની પ્રાચીન રાજધાની ઘુમલીમાં નવલખા મંદિર આવેલું છે. બરડાની બાબુમાં બીલેશ્વર અને કીલેશ્વર પણ એટલાજ મશહુર છે. સૌરાષ્ટ્રના ગિરિવરો શેત્રુંજય અને ગિરનાર પણ વિવિધ કળા કારીગીરી અને સ્થાપત્યથી સુશોભિત મંદિરોને

પોતાના શિષ્યમુકુટની જેમ ધારણ કરીને બેઠા છે. અને મધ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં ગોપના નાનાશા ડુંગર ઉપર પણ ઇતિહાસના પાના ઉઠેલતા મંદિરનું નિર્માણ થયેલું જોવા મળે છે. સૌરાષ્ટ્રના આ અને આવાં બીજાં મંદિરોનું પુરાતત્ત્વ આ ભૂમિમાં સંસ્કૃતિ, પ્રાચીનતા અને ઇતિહાસના પાનાં ઉપર અનેરા અજવાળાં રેસાની જાય છે !

આ મંદિરો કેાણે બાંધ્યાં ? ક્યારે બાંધ્યાં ? અહીં શા માટે બાંધ્યાં ? એવા અનેક પ્રશ્નો આ મંદિરોને નિરખતાં અંતરમાં ઉદ્ભવે છે !

આરાધ્ય દેવતાઓના મંદિર નિર્માણની ભાવના છેક વેદના સમયથી શરૂ થતી જોવા મળે છે. કૃષ્ણના સમયમાં એટલે મહાભારત કાળમાં તો તે ઉત્કૃષ્ટ હતી તેમ હરિવંશના આલેખન ઉપરથી જણાઈ આવે છે. દ્વારકા રચાવતી વેળા કૃષ્ણે પોતાના આરાધ્ય દેવોનાં મંદિરો બાંધવા વિશ્વકર્માને આદેશ આપેલો છે. અસ્મદયે સુવિદિત ક્રિયતામત્ર મંદિરમ્ । વિવિક્ર ચત્વરપથ સુનિવિષ્ટેષ્ઠ દેવતમ્ ॥ યથાન્યાય નિર્ગામિરે દુર્ગાણ્યાયતનાનિચ । સ્થાનાનિનિદધુશ્ચાત્રબ્રહ્માદિનાં યથાક્રમમ્ ॥ અપામગ્નેઃ સુરેશસ્ય દષદોલૂલલસ્ય ચ ॥ (હરિવંશ વિષ્ણુપર્વ અ. ૫૮ શ્લો. ૧૪-૧૭)

મંદિર બાંધવા સંબંધમાં શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ જણાવવા જેવું વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે.

મદર્ચાં સંપ્રતિષ્ઠાણ્ય મદિરં કારયેદ્રઢમ્ । પુષ્પોદ્યાનિ રમ્યાણિ પૂજાયાત્રોત્સવાશ્રિતાન્ ॥ (શ્રીમદ્ભાગવત સ્કંધ ૧૧ અ. ૨૭ શ્લો. ૫૦)

મંદિર નિર્માણની ભાવના સાથે વિકસતી જતી માનવ સંસ્કૃતિએ તેમાં રોજનેરોજ કાંઈને કાંઈ નવું સર્જન કરવાની વૃત્તિ તરફ માનાવને પ્રેર્યો હોય તેવું જણાય છે.

મંદિર નિર્માણની આદિ કળા એટલે આદિ માનવના વસવાટની ઝુંપડીની જાણે કે પ્રતિકૃતિ હોય તેવું પ્રાચીનમાં પ્રાચીન મંદિરોની બાંધણી જોતાં જણાય છે. ઝુંપડી મીટાવી વધુ સંસ્કૃત માનવિએ ડેરા-તાંબુ વસાવ્યા અને મંદિરના સ્થાપત્યે નવા વાઘા સર્જ્યા જે વધતા વધતા આજે શિલ્પકળા અને સ્થાપત્યમાં અબેડ થઈને ઉભાં છે.

આવાં સ્થાપત્ય વિધાનમાં જે અશ્લીલ મૂર્તિઓ જોવા મળે છે તેનો ખુલાસો પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે.

વજ્રપાતાદિ મોત્યાદિ નિવારણાર્થં યથોદિતમ્ । શિલ્પશાસ્ત્રેયિમણ્યાદિ વિન્યાસ પૌરુષાકૃતિમ્ઃ (ઉત્કલ ખંડ)

મિથુનૈઃ પત્રવહ્લીભિઃ પ્રમથૈશ્ચોપિ શોભયેત્ ॥ (વૃહત્સંહિતા)

અને એવુંજ આલેખન અગ્નિપુરાણમાં પણ વાસ્તુકળા સંબંધમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવતું જોવા મળે છે.

દ્વિમઘઃશાસ્ત્રા ચતુર્થાંશે પ્રતીહારૌ નિવેશયેત્ । મિથુનૈ રથવહ્લીભિઃ શાસ્ત્રાશેષં વિમૂષયેત્ ॥

આમ પુરાણકાળમાં મંદિર નિર્માણની ભાવનાનાં દર્શન થાય છે તે ઉપરથી એટલું સમજી શકાય છે કે મંદિરો બાંધવવાની શરૂઆત આપણા દેશમાં ઘણી જુની છે.

અને ઐતિહાસિક યુગમાં તો આ ભાવનાને કૌટલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં-નગરની રચના કરતી વખતે જુદા જુદા દેવતાઓના મંદિરો બાંધવામાં એમ કહી ખૂબજ ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું છે.

સેંકડો વર્ષ પૂર્વે આ રીતે પોષાયેલી મંદિર નિર્માણની ભાવનાએ કરી સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક પવિત્રમ સ્થાનોમાં અસંખ્ય મંદિરો બાંધ્યાં છે. એ મંદિરોએ માત્ર આરાધ્યદેવની

શુભેચ્છા પાઠવે છે

પટેલ બ્રધર્સ—

કોન્ટ્રેક્ટર્સ

ચાલતા કામે

- ❀ મોરબીથી માળીયા નેશનલ હાઇવે
- ❀ માળીયાથી સુરજખારી
- ❀ નવાબપુર — ભાવનગર.

:- બ્રાન્ચ :-

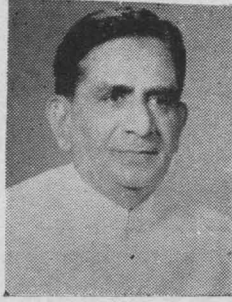
શક્તિ પ્લોટ શેરી નં. ૭.
મોરબી (સૌરાષ્ટ્ર)

પટેલ બ્રધર્સ કોન્ટ્રેક્ટર્સ
૨૫૬૦ હાયમંડ ચોક
કૃષ્ણનગર—ભાવનગર.

સૌરાષ્ટ્રના ઉદ્યોગપતિઓ અને દાનવીરો

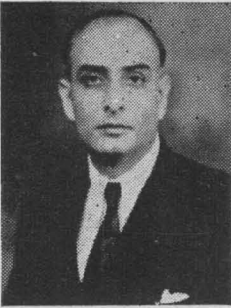
શ્રી એચ. કે. દવે
ભાવનગર.

સ્વ. શ્રી ગુણાબયંદ તલકયંદ શેઠ
મુંબઈ.

શ્રી આલયંદ ગાંડાલાલ દોશી
મું'અઈ.

શ્રી માસુમચક્ષી જાફરચક્ષી મરચન્ટ.
ભાવનગર.

શ્રી ખીમજીભાઈ નાનજીભાઈ મહેતા
રાણાવાવ (પોરબંદર)

શ્રી કાકુભાઈ કાળીદાસભાઈ
(પૂર્વ આશ્રિકા)

શ્રી કીર્તીહરસેન કમરદીન
(એડનાલા)

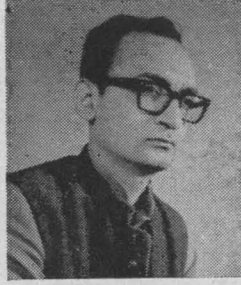
શ્રી નુરભાઈ રામશુદીન
(એડનવાલા)

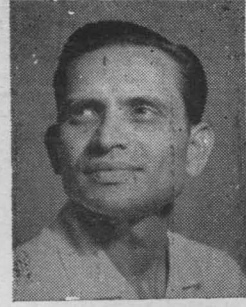
શ્રી ગદરચલી કાજલભાઈ
મહુવા.

શ્રી એલ. ડી. નેપી
(“સુદર સોરઠ દેશ”ના)
લેખક

શ્રી પુષ્કરભાઈ ગોકાણી
બાણીતા સાહિત્યકાર-દ્વારકા.
(સૌરાષ્ટ્રના સૂર્યમંદિરો’ના લેખક.)

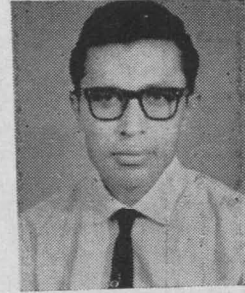
શ્રી દોલતભાઈ ભટ્ટ
ભાણુવડ
(લોકસાહિત્યના સાધક)

શ્રી વશરામ વાઘેલા
ગાયકડા
(સાહિત્ય સંશોધક)

શ્રી યશવંત મહેતા
(બાણીતા કલાકાર)

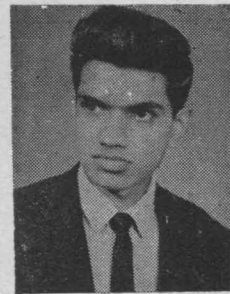
શ્રી મૂળશંકર પ્રા. ભટ્ટ
દ્વારકા.
(સૌરાષ્ટ્રમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની સવલતોના)
લેખક.

શ્રી સુશિલા દિવાકર
(સંગીત વિશારદા) ભાવનગર.

શ્રી નારણદાસ નવનિધરાય વૈદ્ય
ભાવનગર.

શ્રી કે. આર. શાહ
ભાવનગર.

ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ ઓટલે

કૃં સા રૂ જીવન

કૃં સા રૂ મકાન

કૃં સા રૂ વાતાવરણ

રહેઠાણ માટેના અવતન પદ્ધતિથી મકાનનું

આંધકામ કરનાર

ક ના ડા એ નડ કું.

એન્જનીયર્સ એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ.

પાઠશાહ પોળની સામે,

રીલીફ રોડ

અમદાવાદ.

મૂર્તિમાં પ્રાણુ પ્રતિષ્ઠા નથી કરી પરંતુ ભારતીય ધર્મ, સંસ્કૃતિ વિચાર પદ્ધતિ, વેશ-ભૂષા, વાતાવરણ અને ભારતીય જીવનનાં વિવિધ અંગોને પોતાની શિલ્પકળામાં સૌંદર્યદ્વારા સંજીવન કર્યા છે. સૌરાષ્ટ્રના મંદિરોની આ વાસ્તુકળા અને શિલ્પ શૈલીએ સૌરાષ્ટ્રના યુગે યુગના ઇતિહાસનાં દર્શન કરાવ્યાં છે. અને સૌરાષ્ટ્રનાં માનવ જીવનને નતનવી પ્રેરણાનાં પાન કરાવ્યાં છે.

સ્થાપત્ય વિધાનમાં મંદિરના દેવતાઓ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આપણે ત્યાં કૃષ્ણ, વિષ્ણુ, શિવ શક્તિ, સૂર્ય, બ્રહ્મા, અગ્નિ, વરુણ, નાગ ઇત્યાદિ દેવતાઓનાં મંદિરો જોવા મળે છે. ધર્મ, રાજ્ય પથક અને પરદેશી પ્રજાનો સંસ્કૃતિની અસર તેની વાસ્તુકળા અને શિલ્પ શૈલીમાં નજરે તરી આવે છે અને તેના વાસ્તુ વિધાનમાં વિવિધતા પણ જોઈ શકાય છે.

પૃથ્વરનાં મંદિરો નિર્માણ થવાનો પ્રારંભ છેક મૌર્ય રાજ્યો સમયથી થતો હોય તેમ માનવામાં આવે છે. છતાં સૌરાષ્ટ્રમાં એવાં મંદિરો છે કે જે પાંડવોના સમયનાં હોવાની માન્યતા છે.

હિન્દુ, જૈન કે ખૌદ્ધ ધર્મનાં પરિખળ નીચે નિર્માણ થતાં મંદિરોની વાસ્તુકળા અને શિલ્પ શૈલીમાં જે તે ધર્મ કે સંસ્કૃતિના પ્રતિકોનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો નજરે ચઢે છે. એક ધર્મના મંદિરની વાસ્તુ પદ્ધતિ અને પ્રતિકોનું થોડા ફેરફાર સહ અનુકરણ મંદિરના સૌંદર્યને ખાતર બીજા ધર્મનાં મંદિર નિર્માણમાં થતું હોય તેવું પણ જોવા મળે છે.

સ્વાતંત્ર્ય કમલ, અમલક (આમળાં) ના પ્રતિકોથી વિભૂષિત પર્વત શિખરની શ્રેણીઓવાળી આકૃતિ જેવા સખ્તભોમ હિન્દુધર્મના

મંદિરોની અસર જૈન અને ખૌદ્ધ ધર્મના મંદિરોના વાસ્તુવિધાન પર થયેલી જોવામાં આવે છે,

ભારતીય શિલ્પ કળાની મુખ્ય ત્રણ પ્રણાલીકા છે. (૧) દ્રાવિડ-પ્રણાલિ (૨) આર્ય પ્રણાલી (Indo-Aryan) (૩) ચાણક્ય-પ્રણાલિ મંદિરની શિલ્પ-કળા પદ્ધતિ પર રાજ્ય-કળાની પણ અસર છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં વિશેષ કરીને મૌર્યકાલીન, ગુપ્તકાલીન, મૈત્રક કાલીન અને ચાલુકર કાલીન પ્રાચીન મંદિરો જોવા મળે છે. અને અહીંનાં મંદિરોમાં પરદેશી પ્રજાઓ જેવી કે ઇરાની, ગ્રીક શક-પહલવ, વગેરેએ પોતાનાદેશની વાસ્તુકળા અને શિલ્પ શૈલીની અસર ઉપજાવી છે એ પણ એક હકિકત છે.

સારાંજો જગતને મુગ્ધ કરે એવાં સૌરાષ્ટ્રનાં પ્રાચીન મંદિરોનાં નિર્માણ માટે નિદાન પાંચ સુયોગો તો આવશ્યક છે.

(૧) જે સ્થાને મંદિર નિર્માણ કરવું હોય તે સ્થાનનું કોઈ ધાર્મિક મહત્ત્વ !

(૨) તેવાં સ્થાન ઉપરનું સાર્વભૌમ સ્વામિત્વ

(૩) ભક્તિભાવથી ભરપૂર ભક્ત હૃદય

(૪) અઢળક રાજ્ય - લક્ષ્મી અને

(૫) દીર્ઘ અને શાંત શાસન કાળ વા અનુગામીનો અધુરાં રહેલાં કાર્ય પરતવેનો અનુરાગ કે આદરભાવ

ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ શ્રદ્ધાનું મહત્ત્વ અને ભક્તતામાં ઐક્યતાનાં દિગ્દર્શન કરાવવાનું મંદિરો સિવાય બીજાં એકે સાધન માનવામાં આવ્યું નથી. ભારતીય સંસ્કૃતિથી વિમુખ એવી અનેક પરદેશી પ્રજાઓએ સૌરાષ્ટ્ર દ્વારા

ભારતમાં પોતાનો પગ પેસારો કર્યો છે, ત્યાં કાયમી વસવાટ ધારણ કર્યો છે. એ તમામ પ્રજાઓ આ પ્રદેશના પ્રજાજીવન સાથે ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે. સ્થાયી અને આગતુંક પ્રજાજીવનને એક જ સંસ્કૃતિના સુત્રે બાંધવા સૌરાષ્ટ્રનાં મંદિરોએ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે અને તેથી જ એ મંદિરો વિધર્મીઓની આંખમાં કણાંની માફક ખૂંચ્યા છે અને પરિણામે તેનાં શિલ્પ અને સ્થાપત્ય કલાકાં છે.

મહાભારતના વનપર્વના તીર્થયાત્રા પર્વના અધ્યાય ૮૨ અને ૮૮માં સૌરાષ્ટ્રના તીર્થોત્તું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે જેમાં મુખ્યત્વે પ્રભાસ તીર્થ, સંગમતીર્થ વરદાનતીર્થ દ્વારમતીયા દ્વારામતી પિંડતારક ક્ષેત્ર સમસોદ ભેદન અને મહાપર્વત ઉજ્જૈનને સૌરાષ્ટ્રના પવિત્રતમ તીર્થો તરીકે બિરદાવ્યા છે, અને તેના મહાત્મ્ય વિવિધ પ્રકારે ગુણગાન ગાયા છે.

મહાભારત અને પાણ્ડિતિના સમય વચ્ચેનું કોઈ સાહિત્ય આજે ઉપલબ્ધ થતું નથી. અને તેથી ઈ. સ. પૂર્વે આઠમી સદી પહેલાંના સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસ ઉપર માત્ર અંધકાર પથ રાઇને પડેલો છે.

ઈસુની પૂર્વે સાતમા સૈકાથી ભારતના સુસબંધ ઇતિહાસનાં પાનાં ઉઘડવા શરૂ થયા છે. એ સમયે રાજ્યો તો આમ અનેક હતાં પરંતુ મહત્વાકાંક્ષી મગધના સામ્રાજ્યે સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસની તવારિખોનાં સર્જનમાં લાંબા કાળ સુધી મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. આમ છતાં સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસના પાના ચમકાવી જાય તેવું શિશુનાગ અને નંદવંશનું સૌરાષ્ટ્ર ઉપરના સ્વામિત્વનું કોઈ વર્ણન વાંચવા મળતું નથી.

શુદ્રજાતીના નંદવંશના રાજાઓ બ્રાહ્મણોને

ધિક્કારતા હતા તેની નોંધ ઇતિહાસકારોએ લીધી છે.

ઉભયવંશના ચારસો આઠ વર્ષના આ સમય દરમિયાન અતિ અગત્યના એવા ત્રણ બનાવો બન્યા છે. (૧) જૈન ધર્મનો ઉદય, (૨) બૌદ્ધ ધર્મનો ઉદય, (૩) પરદેશી પ્રજાના સૌરાષ્ટ્ર ઉપર આક્રમણ! આ ત્રણે બનાવોએ સૌરાષ્ટ્રની ભુમિને પરોક્ષ રીતે અસર પહોંચાડી છે.

ઈ. સ. પૂર્વે છેક છઠી સદીથી હિંદના ઉત્તર પશ્ચિમ ભાગો ઉપર પરદેશી આક્રમણો શરૂ થયા હારજીતને બાજુએ રાખીએ તો પણ આ આક્રમણોની અસર અંકબીજા દેશોની પ્રજાના સંપર્કમાં પરિણમી તેઓ વચ્ચે સંબંધો બંધાયા, અવરજવરને લીધે ધર્મ, સંસ્કૃતિ, શિલ્પકળા, સ્થાપત્ય, તેમજ વ્યાપાર વગેરેનો વિકાસ-વિનમય વધ્યો !

અને ત્યારબાદ તો ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૨ થી મૌર્ય સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તના રાજ્ય શાસને સૌરાષ્ટ્રનાં ઇતિહાસના પાનાં ચમકાવ્યાં !

મૌર્ય સમયનું સૌરાષ્ટ્ર એટલે દ્વારકા, પ્રભાસ, ગિરિનગર, ગિરનાર અને શત્રુજય

સૌરાષ્ટ્રના સમુદ્રના છેડાની ધરતી સુધી પોતાની આજુ રાખવા પુણ્યગુપ્તને સૌરાષ્ટ્રનો સુબો નિમ્નો હતા !

મૌર્ય સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત બ્રાહ્મણોને સન્માનતો અને બ્રાહ્મણો પ્રત્યે આદરભાવ રાખતો. તેના સમયમાં સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રી કૃષ્ણની પૂજા પ્રચલિત હતી.

ગ્રીક અને ઇરાની શિલ્પકળાની અસરમાં

દ્વારકાના જગત મંદિરમાં આજે પણ સચવાઈ સંઘરાઈને બેઠેલાં પાંખાળા પ્રાણીઓ અને યુનાની ઢબના શિષ-મુકુટ ધારતી પાંખાળી પરિઓની શિલ્પકૃતિઓ આ સમયના મંદિરની અસ્મિતાની સચોટ સાક્ષી પુરી બચ છે. ઈ. સ. પૂર્વે બીજી સદીની આગુબાબુમાં પ્રચલિત એવી બ્રાહ્મણિયમાં લખાયેલો અને મંદિરના સ્થાપત્ય સાથે જડીત થયેલા શિલાલેખ આ હકીકતને વિશેષ સમર્થન આપે છે.

ચંદ્રગુપ્ત પછી તેમના પુત્ર બિંદુસાર સૌરાષ્ટ્રના સમ્રાટ બન્યા તેઓ બ્રાહ્મણોને સન્માનતા અને બ્રાહ્મણ ધર્મ પ્રત્યે તેમને અનુરાગ હતો. તે સમયે કૃષ્ણ પૂજા છેકજ પ્રસરી ગઈ હતી. એકાદ નાના બળવાને દબાવી દેવા શિવાય તેમને કોઈ લડાઉ લડવાનો પ્રસંગ આવ્યો નથી. તેમના શાંત અને સમૃદ્ધ શાશન કાળમાં પિતાના અધુરા રહેલા મનોરથો પરિપૂર્ણ કરવાની તેમને દરેક તક હતી.

અને ત્યારબાદ જગતના અબ્બેડ સમ્રાટ અશોક મગધના સામ્રાજ્યના માલિક બન્યા. રાજ્ય અમલના ચાર વર્ષ પછી તેમણે બૌદ્ધ ધર્મનો અંગિકાર કર્યો, તે પહેલાં તેઓ બ્રાહ્મણ ધર્મ પાળતા હતા. દરેક ધર્મ પ્રત્યે તેમના આદરભાવ તેમની અમરકીર્તિમાં વધારો કરી બચ છે બૌદ્ધ ધર્મનાં વિહારો, ચૈત્યો, સ્તુપો અને અનેક શિલ્પકૃતિઓ તથા લોકો-પયોગી બાંધકામો તેના સમયમાં રચાયાના શિલાલેખો ઠેર ઠેર પર્વતો અને ગિર કંદરાઓમાં આજે પણ નજરે ચડે છે.

અશોક પછી તેમના પૌત્ર સંપ્રતિનું સૌરાષ્ટ્ર ઉપર આધિપત્ય હતું. તેમણે જૈન ધર્મ અપનાવ્યો હતો અને સૌરાષ્ટ્રમાં એક હજાર જૈન મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

અશોકના શાસન કાળથી તે છેક બેકદ્રી-

આના ચવનરાજ મિનેન્ડરના સમય સુધી સૌરાષ્ટ્રમાં બૌદ્ધ અને જૈનધર્મનું પરિબળ પૂરજોશમાં રહ્યું હોય તેમ જણાય છે. મિનેન્ડરે પાતાળ સૌરાષ્ટ્ર તથા લાટ (નર્મદાના કિનારાનો પ્રદેશ) દેશ જીતી લીધા હતા. પોતે બૌદ્ધ ધર્મનો અંગિકાર કર્યો હતો. આમ ઈ. સ. પૂર્વે ૧૬૦ એટલે એકસોથી પણ અધિક વરસોના સમય દરમિયાન સૌરાષ્ટ્રમાં બ્રાહ્મણ ધર્મનું જોર મંદ થતું ચાલ્યું છે.

એ જ સમયે બ્રાહ્મણ ધર્મની પુનઃપ્રતિષ્ઠા કરનાર હતો ભારદ્વાજ ગોત્રનો બ્રાહ્મણ પુણ્ય મિત્ર ! મૌર્યવંશના છેલ્લા રાજા બ્રહ્દ્રથનો તે સેનાપતી હતો બ્રહ્દ્રથનો વધ કરી તે મગધની ગાદીએ આવ્યો. અને સૌરાષ્ટ્રમાંથી મિનેન્ડરને મારી હડાવી બ્રાહ્મણધર્મને પુનઃ સ્થાપિત કર્યો. પોતે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરી યજ્ઞાદિ વૈદિક વિધિ વિધાનો ફરીને પાછા શરૂ કર્યા તેના સમયમાં રાજ્યના આશ્રયે સંસ્કૃત ભાષા તથા સાહિત્યનો ખુબજ વિકાસ થયો. આ સમયમાં ભાગવત વૈષ્ણવ ધર્મ તથા શૈવ ધર્મ સંપ્રદાયનો પ્રભાવ વધ્યો શ્રીકૃષ્ણ, વિષ્ણુ શિવ ઈ. ની પૂજનું પરિબળ ફરીને વધવા પામ્યું.

શુંગવંશના સમયમાં હિન્દુધર્મના ઘણા મંદિરો બંધાયાં છે. જે શુંગકાલીન કહેવાય છે આ યુગોની શિલ્પકૃતિઓ ભારહુત શૈલીની ગણાય છે.

અને ત્યાર પછી તો શાક્યદિપ સિંધુ નદીનો મુખ પ્રદેશમાંથી સૂર્ય પૂજક શક - પહલવોનો પ્રવાહ સૌરાષ્ટ્રમાં વહેવો શરૂ થયો છે.

ઈ. સ. પૂર્વની પહેલી સદીના પૂર્વાર્ધમાં આ પ્રજાનાં માગ, મોગ, મોશ રાજનું સિંધ પાતાળ માળવા સૌરાષ્ટ્ર તથા લાટ દેશ ઉપર આધિપત્ય હતું મોગના મંદિરના ખંડેર આજે પણ દ્વારકાથી થોડેજ દૂર ઉભા રહ્યા છે. પિંડારા

સુવાણ સૂર્યતીર્થ હરસિદ્ધિનાં કોયલા ડુંગર ઉપર તેમજ સૌરાષ્ટ્રના સમુદ્રના કિનારા પરના અનેક સ્થળે આ પ્રજાના આગમનના સ્મરણ ચિહ્ન રૂપે પૂર્વાભિમુખ એવા અનેક સૂર્ય મંદિરો મૃતઃપ્રાય બનીને ઉભા છે.

સૂર્ય મંદિરોની રચના અને સ્થાપત્યવિધાન બ્રાહ્મણ ધર્મના મંદિરો કરતા નિરાળાં છે.

ઈસ્વી સનના આરંભથી તે થોડી સદીના પૂર્વાધ સુધી સૌરાષ્ટ્રમાં શક લોકોનું અને પશ્ચિમના શકક્ષત્રપોનું પ્રાબલ્ય સારી રીતે રહેવા પામ્યું તેમના સમયમાં સૂર્ય પૂજા સવિશેષ પ્રચલિત બન્યાનું જણાઈ આવે છે. દક્ષિણના શાતવાહન રાજા વિ ગૌતમીપુત્ર શાત કર્ણ જેવા આ ભૂમિમાં આવવા લલચાયા છે. પણ તેમનો અમલ લાંબા સમય સુધી સૌરાષ્ટ્ર રહી શક્યો નથી.

ઉપલબ્ધ શિલાલેખને આધારે સૌરાષ્ટ્રમાં ગોપના ડુંગર ઉપર આવેલું મંદિર ઈ. સ. ની પાંચમી સદીથી વહેલું નહિ એટલું પુરાણ માનવામાં આવે છે આ મંદિરની રચના અને શિલ્પશૈલી સાથે સરખાવતા એઆમંડળમાં આવેલાં આરંભડા, સુવાણ, વસઈ, દેવાડ અને કુરંગાના સૂર્ય મંદિરો વધુ આદિ કાળના હોય એમ જણાઈ આવે છે.

૧. આરંભડા — દ્વારકાથી એઆપોટ જવાના માર્ગ ઉપર આરંભડા ગામના પાદરમાં રસ્તાની જમણી બાજુએ આ મંદિર પોતાનું પુરાતત્વ સાચીને હજુ લગી અપૂજ્ય અવસ્થામાં ઉભું છે.

૨. સુવાણ-સૂર્યતીર્થ — દ્વારકાથી ઉત્તર પૂર્વે ચાર માઈલ પર આવેલા સૂર્યતીર્થને આજે સુવાણ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

અહીં આ એક પ્રાચીન મંદિર આવેલું છે જેમાં સૂર્યની મૂર્તિ બિરાજમાન હતી. ત્યાં પથ્થરનો બનેલો સૂર્યનો રથ પણ હતો, જે હાલમાં વડોદરાના મ્યુઝિયમમાં રાખવામાં આવેલો છે અહીં આ એક સરોવર છે તેમાં અગણિત સૂર્યમુખી કમળો ઉગે છે. ઉગતા સૂર્યના પ્રકાશમાં એ કમળો જાણે કે સુવર્ણના હોય તેવાં દેખાય છે અને તેથી આ સ્થળને સુવાણ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અહીંથી બે ફરલાંગને અંતરે ઉત્તર દિશામાં એક ટેકરા ઉપર ગુહાદિત્યના દહેરા આવેલાં છે. તે પણ સૂર્ય મંદિર હોવાનું જણાય છે. અહીં આ સોમરથી ગાળવાના વિશાળ કદના ઉલૂખલો તેના પથ્થરની જાત અને કારીગીરીથી સહુની નજરને આકર્ષે છે. આ ટેકરા ઉપરથી ઈ. સ.ની આબુબાજુમાં વપરાતા માટી ઠામનાં ઠીકરાં R. P. W. (Red Postery Wear તેમજ ક્ષત્રપોના સિંકાઓ અવાર નવાર મળી આવે છે. તે ઉપરથી આ મંદિર ક્ષત્રપોના કોઈ સમયમાં બંધાયું હોય તમ માનવાને કારણ રહે છે.

(૩) વસઈ આવડાઓની પ્રાચીન રાજધાની તરીકે પંકાતું વસઈ ગામ દ્વારકાથી ઉત્તરે છ માઈલ પર આવેલું છે અહીં આ જુદા જુદા યુગનાં પ્રાચીન મંદિરો અહીંનું સૂર્ય મંદિર રેશમીઆ દહેરા તરીકે જાણીતું છે ભગનાવસ્થામાં પડેલાં અહીંયાના જૈન મંદિરના સલા મંડપનો ઘુમટ અને તેની છતમાં બારીક નકશાથી કોતરેલું શિલ્પ આબુના કોઈ દેવાલયની સ્મૃતિને તાજ કરે છે. કનકસેન આવડાએ વસાવેલી આ નગરીનું અસલ નામ કનકાવતી હતું અહીં આ એક સમયે વિષ્ણુ અને શિવ પૂજનું પરિબળ વિશેષ હતું તે અહીંના શિલ્પ ભરપુર પ્રાચીન મંદિરો જોતા જણાઈ આવે છે મંદિરના શિલ્પ સાથે કોઈ અડપલું ન કરે તેને માટે એક શિલામાં ગદ્યા ગાળ લખવામાં

આવી છે આ મંદિરો ઈ. સ.ની પાંચમીથી અગીઆરમી સદી સુધીમાં બુદ્ધ બુદ્ધ સમયે બંધાયેલા હોય તેનું જણાઈ આવે છે.

અહીંયાં પણ એક વિશાળ ઉલૂખલ ભગ્ન અવસ્થામાં જમીનમા દટાઈને પડ્યો છે.

(૪) દેવાડઃ—દ્વારકાથી દશ માઈલ દક્ષિણે પોરબંદર જવાના માર્ગ ઉપર આ ગામ આવેલું છે. આ ગામના પાદરમાં ઉત્તર દિશામાં એક મંદિર આવેલું છે. આ મંદિરની રચના અને શિલ્પ મંદિર રચનાના આદિકાળનું છે. અને સુવાણુ તથા પિંડારાના સૂર્ય મંદિરો સાથે ઘણે અંશે સામ્યતા ધરાવે છે. હાલમાં તેમાં સીંદૂર લગાડેલી મૂર્તિ છે તેને કાલીની મૂર્તિ તરીકે અહીંના વાઘેરો પૂજે છે જ્યારે વાસ્તવમાં આ મૂર્તિ સૂર્યની છે અહીંયાં પણ વિશાળ કદનો એક ઉલૂખલ મંદિરની પ્રાચીનતાની સાક્ષી પુરતો ઉભો છે.

(૫) કુરંગાઃ- દ્વારકાથી વીસ માઈલ દૂર શિક્ષ માટીના વિશાળ ટેકરા ઉપર વસેલું ગામ છે. ગામથી એક માઈલને અંતરે દક્ષિણ દિશામાં એક મંદિર આવેલું છે. અન્ય મંદિરો સાથે શિલ્પ શૈલીમાં સામ્યતા ધરાવતું આ મંદિર પણ એકજ યુગની રચનાનું છે. અહીંયાં પણ એવો જ ઉલૂખલ જોનારને કુતુહલ પેદા કરાવે છે.

ઈ. સ. ના ચોથા સૈકાથી ગુપ્તવંશના રાજાઓનો પ્રભાવ સારાએ સૌરાષ્ટ્ર પર વ્યપ્ત થઈ ચૂક્યો હતો. ભારતવર્ષના આ સુવર્ણ યુગમાં સૌરાષ્ટ્રમાં વિષ્ણુપૂજા સર્વ શ્રેષ્ઠ બની ચૂકી હતી. એ સમયમાં સૌરાષ્ટ્રમાં વિષ્ણુના મંદિરો બંધાયેલા આવેલેખન મળી આવે છે. આ યુગમાં તીર્થસ્થળોમાં માહાત્મ્ય વર્ણવતું સ્કંદપુરાણ રચાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રભાસખંડ

અન્તર્ગત પ્રભાસ મહાત્મ્ય અને દ્વારકા મહાત્મ્ય અનેક પ્રાચીન તીર્થ સ્થળોનો મહિમા વર્ણવે છે. દ્વારકાના જગત મંદિરની બીજી વખતની રચના (Sceond Edition) આ યુગની શિલ્પ શૈલી અને વાસ્તુવિધાનથી ભરપૂર હોવાનું જણાઈ આવે છે. અહીંનું શ્રી રૂક્મિણીનું મંદિર અને તેનું શિલ્પ અને સ્થાપત્ય એ ગુપ્તયુગના પૂર્ણકળાએ વિકસેલા વાસ્તુવિધાનનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ છે. એની પ્રતિકૃત્તિ તરીકે કંડોરાયેલું એવું બીજું મંદિર સૌરાષ્ટ્રના સાગર કિનારા ઉપર હરસિદ્ધિ માતાનું છે.

૬ હરસિદ્ધિ —હર્ષદા માતા :— દ્વારકાથી દક્ષિણમાં સમુદ્રની ધાર છત્રોસ માઈલ દૂર પોરબંદરથી ઉત્તર-પશ્ચિમમાં બાવીસ માઈલ દૂર અને વિસાવડાથી ચાર માઈલ દૂર પશ્ચિમમાં હર્ષદા માતાનું વિખ્યાત મંદિર આવેલું છે. અહીંનું પ્રાચીન મંદિર કોયલાના ડુંગર ઉપર આવેલું છે. જ્યારે હાલનું મંદિર પર્વતના નીચેના ભાગમાં છે. પ્રાચીન મંદિરમાં વિરાજમાન દેવીની દષ્ટિ જ્યાં સમુદ્ર પર પડતી ત્યાંથી પસાર થતાં વહાણો ડુબી જતાં અને તેથી જુજરાતના દાનવીર શેઠ ઝઘડુશાહે તેમનું પ્રતિષ્ઠાપન નીચેના મંદિરમાં કર્યું. નીચે પધારતા દેવીના ઉચ્ચસ્વરૂપને શાંત કરવા ઝઘડુશાહને પોતાનું અતે પોતાના કુટુંબનું બલિદાન દેવા તૈયાર થવું પડ્યું ત્યારે માતાજીનો કોપ શાંત થયો. અને નવા મંદિરમાં તેનું પ્રતિષ્ઠાપન થયું. એવી પણ લોક કથા છે કે મહારાજ વીર વિક્રમાદિત્ય માતાજીને અહીંથી આરાધના કરીને પ્રસન્ન કરી પોતાની સાથે ઉજ્જૈન લઈ ગયા જેથી દિવસે માતાજીનો વાસ ઉજ્જૈનના હરસિદ્ધિ મંદિરમાં અને રાત્રે અહીંયાં રહે છે બંદા સ્થાનોમાં મુખ્ય પીઠપર યંત્ર છે અને તેની પાછળની દેવીની મૂર્તિઓ બહુધા એક સરખી છે. મનોરથોની સિદ્ધિ દાતા એવાં આ દેવીના સ્થાને આવવા સૌરાષ્ટ્રના ભાટીઆ

સ્ટેશનેથી તેમજ પોરબંદરથી બસનો વ્યવહાર જોડવામાં આવ્યો છે.

વિસાવાડા:— પોરબંદરથી પશ્ચિમે સોળ માઈલ અને હરસાદથી પોરબંદર જવાના માર્ગે ત્યાંથી આઠ માઈલ વિસાવાડા કરીને ગામ આવેલું છે લોકો તેને મૂળ દ્વારકા તરીકે ઓળખે છે. અહીં આ શ્રી રણછોડરાયનું મંદિર આવેલું છે. અને તેની બાજુ બાજુ બીજા પણ નાના મંદિરો છે. પુરાતત્ત્વની દ્રષ્ટિએ આ મંદિરોને પ્રાચીન કહી શકાય નહીં પરંતુ પ્રાચીન દ્વારકાનો બાર યોજનના વિસ્તારનો છેડો અહીં સુધી હોય તેમ માની શકાય પોરબંદરથી અહીં આવવા માટે બસ વ્યવહાર ચાલે છે.

કાંટેલા:— પોરબંદરથી સાત માઈલ દૂર સમુદ્રના કિનારા પર કાંટેલા ગામ વસેલું છે. ગામની ઉત્તરે રેવતીકુંડ અને રેવતેશ્વર મહાદેવનું પ્રાચીન મંદિર છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા બરડાનો ડુંગર એ પુરાણોનો રેવતાચલ છે તેની સાક્ષી રૂપે આ બંને પ્રાચીન સ્થાનો અહીં પ્રકટ થયાં છે. અહીં આ મહાકાલેશ્વરનું પણ એક પ્રાચીન મંદિર છે. જેનું સ્થાપત્ય ચાલુક્ય પ્રણાલિનું જણાય છે.

શ્રીનગર:— પોરબંદરની બાજુમાં એક નાનું ગામ છે. આ ગામમાં એક પ્રાચીન સૂર્ય મંદિર આવેલું છે.

માધવપુર:— દક્ષિણ સૌરાષ્ટ્રના સાગર કિનારા પર એક ખ્યાતનામ પવિત્ર તીર્થસ્થળ આવેલું છે માધવપુર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રી કૃષ્ણ જ્યારે રૂક્મિણીનું હરણ કરીને દ્વારકા પધારતા હતા ત્યારે રસ્તામાં માધવપુરમાં તેમણે રૂક્મિણી સાથે લગ્નવાધ કર્યો હતો. આ સ્થળે સમુદ્રના કિનારા ઉપર રેતીથી અર્ધ જેટલું

દટાઈને પડેલું એક પ્રાચીન મંદિર છે. ચાલુક્ય પ્રણાલિનું આ મંદિર નિહાત નવમી સદિથી અધિક આગળ હોય તેવું જણાતું નથી. પુર્વાભિમુખ એવું આ મંદિર સૂર્ય મંદિર હોવાની શક્યતા પણ નકારી શકાતી નથી. પોરબંદર, કેશોદ અને માંગરોળથી આ સ્થળે બસમાં જવાય છે.

માંગરોળ:— સમુદ્રતટ ઉપર આવેલા આ સ્થળમાં કોઈ પ્રાચીન મંદિર નથી પરંતુ આ સ્થાનનો મધ્યયુગનો મહિમા જાણવા જેવો છે. લક્ષ્મણ નરસિંહ મહેતાના કાકા પર્વતરાય મહેતા અહિંથી તુલસીપત્ર લઈને દ્વારકા શ્રી દ્વારકાધીશને અર્પણ કરવા જતા અડસઠ વર્ષની ઉંમરે જ્યારે તેઓ પોતાની ટેક જાળવવા અશક્ત બની ગયા ત્યારે લક્ષ્મણી લાજ રાખવા શ્રી દ્વારકાનાથ સ્વયં ત્યાં શ્રી વિગ્રહ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા સાથે ગોમતીતીર્થ પણ ત્યાં પ્રકટ થયું એ સમયનું ભગવાનનું ત્યાં મંદિર છે જેની બાજુમાં ગોમતીતીર્થ સરોવર પણ છે કેશોદ સ્ટેશનેથી શીલ થઈ બસમાં ત્યાં જવાય છે.

કામનાથ:— માંગરોળથી માત્ર એક માઈલ દૂર કામનાથ મહાદેવનું મંદિર છે શ્રાવણ માસમાં મેળો ભરાય છે. એથી વિશેષ એનું મહાત્મ્ય નથી અહિંથી એક માઈલ દૂર નાગહુદ નામનું પ્રાચીન સ્થાન છે સર્પદેવથી પિડાતા માનવિ ત્યાં પહોંચી જાય તો તેને ઝેરની અસર થતી નથી, એમ કહેવાય છે.

બરડાનો ડુંગર ધુમલો:— જોડવાઓની ધુમલીની જાહેજલાલી મૈત્રક કાળમાં પૂર્ણ કક્ષાએ પહોંચી હતી આજે તો માત્ર તેના ભગ્નવશેષો ભાણવડથી ચાર માઈલ દૂર અસ્તવ્યસ્ત અવસ્થામાં પોતાના સુખદ ભૂતકાળ ઉપર આંસુ સારતા સોડ તાણીને સુતા છે.

અહીં ખરડા ડુંગરના એક ઉંચા શિખર ઉપર આશાપુરી દેવીનું પ્રાચીન મંદિર છે. પોરબંદરથી સાબપુર સ્ટેશને થઈ પગરસ્તે અહીં જવાય છે. આ ભગવાવશેષ મંદિરોમાં એક નવલખા-મંદિરની શિલ્પકળા નજરને ખુબ જ આકર્ષે છે. પર્વત પર ચઢતાં માર્ગમાં બીજાં ત્રણ મંદિરો આવે છે. જે પણ ધ્વસ્તપ્રાય થઈને પડ્યાં છે. થોડે આગળ સોનું કંથારીનું મંદિર અને વાવ ધ્રુમલીના ઉબવળ ઇતિહાસના પાના ઉઘાડતા આજે પણ દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે.

બિલ્વેશ્વર :-ખરડાના ડુંગર ઉપર જતાં પ્રારંભમાં જ આ સ્થાન આવેલું છે. પોરબંદરથી સાબપુર સ્ટેશન સુધી ટ્રેનમાં જઈ ત્યાંથી ગ્રાડામાં ચાલો પગરસ્તે જવાય છે ખોરાણા સ્ટેશનથી આ સ્થાન માત્ર બે માઈલ જ દૂર છે. બિલ્વેશ્વર એ ખરડા ડુંગરનું પ્રાચીન તીર્થસ્થાન છે. એમ કહેવાય છે કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તપ કરીને ભગવાન શંકરને પ્રસન્ન કર્યા હતા. બિલ્વેશ્વરનું શિવમંદિર પ્રાચીન શિલ્પ-કળા અને કારિગીરીનો સુંદર નમૂનો છે. આજે પણ અહીં આ શ્રાવણ માસના સોમવારે મેળો ભરાય છે.

કિલેશ્વર :-ખરડાના ડુંગરની બીજી બાજુ આવેલા મંદિરે જવાનું જામનગરથી સુગમ થઈ પડે છે અહીં આ આવવા સીધી સડક છે. અને ઝાઝા ડુંગરો વટાવવા પડતા નથી અહીં સુધી મોટર બસ આવે છે.

કિલેશ્વર નદીને કિનારે કિલેશ્વરનું શિવમંદિર આવેલું છે જે ઘણું જ પ્રાચીન છે. હાલમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયેલો છે પરંતુ આ મંદિર સૌરાષ્ટ્રમાં પાંડવોના સમયનું છે એમ કહેવાય છે.

પ્રાચીન અને અર્વાચીન સંસ્કૃતિના સંગમ

સ્થાન સમી સૌરાષ્ટ્રની પવિત્ર ભૂમિ દેવો, ઋષી-મુનીઓ, સંત મહાન્તો અને મહાત્માઓની પ્રૃથ્વ-ભૂમિ છે. દત્તવીરો અને શૂરવીરોની શૌર્ય ગાથાથી છલકાતી એ કર્મભૂમિ છે. અહિં તો માત્ર એના સાગર કાંઠાની સંસ્કૃતિનું નિરૂપણ કર્યું છે શ્રીકૃષ્ણના સમયથી તે મહાત્મા ગાંધી સુધીનું 'કર્મ ભક્તિ અને જ્ઞાનથી ગુંજતી એની રજેરજમાં અનેરું સામર્થ્ય ભર્યું પડ્યું છે.

ભારતવર્ષ તેમાંથી નતનવી પ્રેરણાના પાન કરતું રહેશે એ નિશંક છે.

ઇતિ ઈ સત્યં, શિવં, સુન્દરમ્

(આ અંથના પ્રકાશકને જૂદી જૂદી જગ્યાઓની મળેલી માહિતી).

મોક્ષપુરી દ્વારકા :- શાસ્ત્રમાં વણ વેલ સાત મોક્ષપુરીમાં દ્વારકાનું નામ પણ છે. ભગવાન કૃષ્ણ યાદવો સહિત આવી વસ્યા પછી તે તિર્થભૂમિ થઈ તે પહેલાં તેનું નામ હતું કુશસ્થલી. કુશસ્થલીમાં દેવત રાબ્ય ઠીકરતો. દ્વારકા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના સમયમાં સમૃદ્ધિથી પરિપૂર્ણ હતી. બધા જ પુરાણોને મહાભારતમાં લખ્યું છે કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પરમ ધામમાં પધાર્યા પછી શ્રી હરિના મંદિરને બાદ કરતાં આખી દ્વારકાને સમુદ્રે ડૂબાડી દીધી. વર્તમાન દ્વારકા એ મૂળ દ્વારકા છે કે કેમ તેના સંબંધમાં વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે. મૂળ દ્વારકા કયાં હશે તેના વિષે પણ ઘણા મતવ્યો રજુ થયા છે. બે ત્રણ સ્થળો પણ પોતાને ત્યાં મૂળ દ્વારકા હોવાનો દાવો કરે છે. વર્તમાન દ્વારકા શું આઘ શંકરાચાર્યના સમયમાં હતી? અત્યારે દ્વારકામાં પશ્ચિમામ્નાયનો જગદ્ગુરુજીનો શારદા મઠ છે, ભગવાનચંદ્ર મૌલીશ્વર પણ બેરાજે છે તો પછી આઘ શંકરા-

ચાર્યજીના સમયથી તો વર્તમાન દ્વારકા હશે જ ને ? આ બધા પશ્ચિમ ઇતિહાસના વિદ્વાનો ને સંશોધકોએ ચર્ચાવાના છે. અમારું કામ તો તીર્થસ્થાનો વિષે વિગતો આપવાનું છે. હાલની દ્વારકા એખા મંડળમાં આવેલી છે. આખો પ્રદેશ સુષ્કો છે. વચ્ચે વચ્ચે થોર ને ટીંબા સિવાય વનશ્રી તો છે જ નહિ. ગોમતીના જમણા કાંઠા પર દ્વારકા છે. ત્યાંની હવા દરયા કિનારાને કારણે સમધારી છે. યાત્રાએ આવવા હુમટે વર્ષાઋતુ પછીનો સમય આસો, કાર્તિક માસ, તથા શિયાળાના અંતે મહા માસ ને ઉનાળાના પ્રારંભમાં ફાગણ માસ પસંદ કરવા જેવા.

ગામનું મુખ્ય આકર્ષણ જગત મંદિર અથવા દ્વારકાધીશજીનું મંદિર છે. ગોમતીમાં સ્નાન કરીને તેના લગભગ ૫૦, ૫૫ પગથિયાં ચડતાં મંદિરનું ને તેની બાવન ગજની ધજાનું જે દર્શન થાય છે તે રમણીય છે, મુખ્ય મંદિરના ગર્ભગૃહ ઉપર ૧૭૦ ફુટ ઉંચું છ માળવાળું શિખર . શિખર પર જવા માટે મંડળમાં સીડી છે. સામે પાંચ માળનો ૬૦ ફુટના પર રચેલો મંડપ છે. મંદિરની બહારની બાજુએ કોતર કામ છે પણ અંદરની રચના સાદી છે. મંદિરને બેવડો કોટ છે ને બીજોનો વચ્ચે પ્રદક્ષિણા માટે જગ્યા છે. કોટની દક્ષિણ તરફના દરવાજાનું સ્વર્ગદ્વાર નામ છે ને ઉત્તર દરવાજો મોક્ષ દ્વાર તરીકે ઓળખાય છે.

મુખ્ય મંદિરના ગર્ભગૃહમાં સિંહાસન પર ભગવાન દ્વારકાધીશજીનો અથવા રણછોડરામજીની શ્યામરંગી, ચતુર્ભુજ લગભગ ત્રણ ફુટની મૂર્તિ બિરાજે છે. પહેલાં તો યાત્રાળુઓ મંદિરમાં જઈ ચરણરૂપશી કરી શાન્તા, હવે બંધ છે. મંદિરના ઉપરના માળમાં અંબાજીની મૂર્તિ છે. સલા મંડપના એક ખૂણે બળદેવજીની મૂર્તિ છે. આંગણમાં મુખ્ય

મંદિરથી જુદું ત્રિવિક્રમજીનું મંદિર છે જે શિખરબંધી છે બીજી બાજુ પ્રધુમ્નનું એવું જ મંદિર છે. ઉત્તરના દરવાજાથી પશ્ચિમ બાજુ પર કુરોશ્વરનું મંદિર છે. તદુપરાંત અંબાજી, પુરુષોત્તમજી, દત્તાત્રેય, દેવકીમાતા, લક્ષ્મી-નારાયણ, માધવજી વગેરેનાં નાનાં મંદિરો છે.

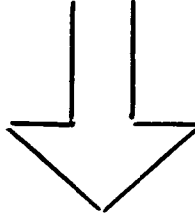
મોક્ષદ્વારથી પૂર્વે કોલા ભગતનું મંદિર ને પૂર્વ તરફની ભીંત પાસે રુકમણી, સત્યભામા, બાંબુવંતી વગેરેના મંદિર છે. કમ્પાઉન્ડની દક્ષિણે શારદામકના અધિકાર નીચે રણછોડજીનો ભંડાર છે જેમાંથી લોગ સામગ્રી તૈયાર થઈને રણછોડરાયજીને ધરાવવામાં આવે છે. ભંડારની દક્ષિણે શારદાપીઠ છે. શારદા પીઠાધીશ્વરની પ્રેરક પ્રેરણા નીચે દ્વારકામાં આઈસ કેલેન્ડર અને સંશોધન વિદ્યાલય ચાલે છે.

ગામથી થોડે દૂર પટરાણીજીનું શિખર બંધી મંદિર છે. ઘણા યાત્રાળુઓ નગરની પારકા કરે છે તેમાં કમ આ પ્રમાણે છે. ગોમતીઘાટ, સંગમઘાટ, ચક્રતીર્થ, સિદ્ધનાથ, જ્ઞાનકુંડ, અક્ષયવડ, અધોરકુંડ, ભદ્રકાળી, આશાપુરી, કૈલાસકુંડ, સૂર્યનારાયણ, જ્યાંવજ્ય નિષ્પાપકુંડને રણછોડરાયનો દક્ષિણ દરવાજો દ્વારકાથી દોઢ ગાઉ દૂર રામલક્ષ્મજીનું મંદિર છે ને મહાપ્રભુજીની બેઠક છે ત્યાંથી એક ગાઉ દૂર સીતાવાડી છે ને પાપ પુણ્યની બારી છે.

દ્વારકાની નગરપાલિકા સાડે કામ કરી રહી છે, ગામમાં ઘણી ધર્મશાળાઓ છે. ને ત્રીન બત્તી ચાર રસ્તા ચોકમાં એક લોજ પણ છે.

બેટ દ્વારકાઃ— બેટ દ્વારકાને સૌરાષ્ટ્રના લોકો શંખોદ્ધાર બેટ પણ કહે છે, કેમકે શંખાસુરનો ભગવાને ઉદ્ધાર કર્યો હતો દ્વારકાથી રેલ્વે રસ્તે અથવા બસ દ્વારા એખા સ્ટેશને

With best compliments from:—

**Bharat Pulverising Mills
Private Ltd.**

Pioneer Chromate Works.

**Hexamar House, 28, Sayani Road,
BOMBAY 28.**

Grams : "HEXAMAR"

PHONES :

Office & Works : 453242/43/44/45

Residence : 242296

સ્વ. શેઠશ્રી અમૃતલાલ પોપટલાલ ઝોઝા-મુંબઈ.

(જેઝોઝે વિદ્યા ને કેળવણીની સંસ્થાઓને ધનની અંજલિ અર્પી સૌરાષ્ટ્રભરમાં ઉમરાળાના નામને રોશન કર્યું છે.)

શ્રી એચ. ડી. ત્રિવેદી, ભાવનગર.

ઉદ્યોગપતિઓ અને દાનવીરો

શ્રી શામજીભાઈ હરજીવનદાસ મહેતા
મુંબઈ.

શ્રી મોહનલાલ જમનાદાસ પરીખ
ભાવનગર.

શ્રી વૃજલાલ પ્રાગજીભાઈ
લીલીયા મોટા.

શ્રી મનહરલાલભાઈ એન. પારેખ
ભાવનગર.

શ્રી શાંતિલાલ સુંદરજી શાહ
મુંબઈ.

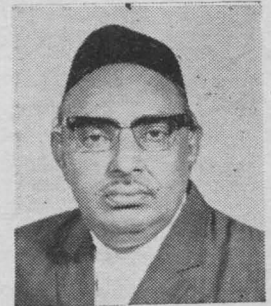
શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈ પરીખ
ભાવનગર.

શ્રી એ. આર. મરચન્ટ
ભાવનગર.

શ્રી નગરજી કમરજી
(એકતરાલા) બગસરા.

શ્રી તૈયમઅલીભાઈ કપાસી
(તળામવાળા) મુંબઈ.

હાર્દિક શુભેચ્છા પાઠવે છે

આર. રાયચંદની કું.

લોખંડના એન્ગલ, બીમ, પાટા,
પ્લેટ વિગરેના વેપારી.

દારૂખાના,

મુંબઈ-૧૦

ઉત્તરવામાં આવે છે. ખાડીના કાંઠે હોડીઓમાં (વહાણમાં) બેસવું પડે છે પવન અનુકૂળ હોય તો બેટ પર જલદી પહોંચી જવાય છે. નહિતર સારો એવો સમય વહાણવાળા લે છે દરિયાનું પાણી લીલુ કાચ જેવું સ્થિર ને જાંડું છે બેટના ઉત્તર કિનારા પાસે બેટ ગામ છે ત્યાં ધર્મશાળા પણ છે ને સર્વ વસ્તુ પણ મળે છે.

બેટમાં મુખ્ય બે સ્થાન દર્શનીય છે. જેમાં રણછોડરાયજીનું મંદિર ને શંખોદ્ધાર મંદિર મુખ્ય મંદિર રણછોડરાયજીનું શિખરખંધી પણ નથી હવેલી જેવું છે. વિશાળ ચોકની ફરતી કોટ છે ને બે ત્રણ માળના ચાર પાંચ મંદિર છે. અંદરના દરવાજામાં જતા જમણી બાજુ શ્રીકૃષ્ણનો મહેલ (મંદિર) છે બાજુમાં સત્ય-લામા ભૈષ્ણવંતીના મહેલો છે. ત્યાંથી ઉત્તર તરફ પ્રદ્યુમ્નજી, રણછોડરાયજી, ત્રિવિક્રમજી, પુરૂષોત્તમજીના મંદિરો છે. ત્યાંથી દક્ષિણ તરફ દેવકીજીને માધવજીના મંદિર છે. કોટથી દક્ષિણે પશ્ચિમ તરફ અંબાજીનું મંદિર છે. ગરુડજી પણ પૂર્વ તરફ છે. સૌથી મોટો મહેલ શ્રી કૃષ્ણનો છે ને તેમાં પણ લગભગ દ્વારકા જેવી જ મૂર્તિ છે. દ્વારકામાં પ્રભુના હાથમાં શંખ ઉભો છે જ્યારે બેટમાં શંખ આડો ગ્રહણ કર્યો છે. સૌ મંદિરોના ભોગ ભંડાર જુદા જુદા છે. મંદિરો પ્રાય અંધારાવાળા ને રાણીઓની મૂર્તિ તો કંઈ જુદી લાગે જ નહિ તેવી છે.

શંખોદ્ધાર મંદિર શંખ તળાવના કાંઠા પર છે ત્યાં શંખ નારાયણના જૂના નવા મંદિરો છે. શંખ નારાયણનું મંદિર મત્કયાવતારનું મંદિર છે. ને નારાયણની મૂર્તિના શરીરમાં દશે અવતારો બતાવ્યા છે. ગોપીતળાવ બેટના રસ્તા દ્વારકાથી ૧૩ માઈલ છે. કહેવાય છે કે ભગવાનના રુક્મણીજી સાથેના લગ્ન સમયે ગોપીઓ ત્રજથી અહીં આવી પ્રભુના લગ્ને-

સત્વના દર્શન કરી પ્રભુમાં લીન થઈ ગયેલી ગોપીઓ જ્યાં સમાઈ ગયેલી તે ગોપીતળાવ-માંથી ગોપીચંદનની લાકડીએ બનાવી વૈષ્ણવો લઈ જાય છે. ગોપીચંદન જેવા શરીરમાં ગરમી વધારે હોય ને ચામડીનાં રોગો થતા હોય તેની પર લગાડવા માટે શ્રેષ્ઠ છે એવો જાત અનુભવ છે.

પિંડારક:— કર્મ, ભક્તિ, અને જ્ઞાનના ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિથી સદૈવ ગુંજતી સૌરાષ્ટ્રની વીર અને સંત ભૂમિના વાયવ્ય છેડે સિન્ધુ અને સાગરના સલિલ ધરતીના જે ટુકડાના અહર્નિશ યાદ પક્ષલન કરે છે તે ટુકડા ઉપર છેક પ્રાચીન કાળથી આર્ય સંસ્કૃતિની સૌરભ ફેલાવતી એક નગરી વસી હતી જેનું પૌરાણિક નામ છે દેવ-પુરી યાને પુરૂષોત્તમ પુરી પુરાણોએ તેને પિંડારક ક્ષેત્ર તરીકે પણ તેનું ઉદ્ઘાટન કરેલું છે. આજે તે પિંડારા તરીકે માત્ર નામશેષ પોતાની અસ્મિતા ટકાવી રહ્યું છે!

જામનગર જીલ્લાના ખંભાળીયા ગામથી પશ્ચિમે ચોવીસ માઈલ દૂર ભાટીયા સ્ટેશનેથી ઉત્તર પશ્ચિમે દશ માઈલ દૂર, અને દ્વારકાથી ઉત્તર પૂર્વે ચોવીસ માઈલ દૂર આ તીર્થક્ષેત્ર આવેલું છે.

ભવ્ય ભૂતકાળ

તપસ્વિઓ અને મહર્ષિઓની આ ભુમિ દેશના એકાંત ખૂણામાં જેવી જોઈએ તેવી આજે પ્રસિદ્ધિને પામેલી નથી. કારણ અહીં આવવા માટે અવર જવરના આધુનિક સાધનો અર્ધ વિકસિત અવસ્થામાં છે. પરિણામે આ ક્ષેત્રનો ભવ્ય ભૂતકાળ ટ્રાઈ વિહોલો થઈને પડ્યો છે.

આમ છતાં આ ભૂમિનાં ગુણગાન મહા-ભારતે હરિવંશે, શ્રીમદ ભાગવતે તથા સ્કન્દ-

પુરાણ ઇત્યાદિએ વિવિધ રીતે ગાયાં છે.

મહાભારત વનપર્વ તીર્થયાત્રા પર્વમાં જ્યારે પિતામહ લિખ્મને ચિત્તની શાંતિ મેળવવા સ્થાનોનો મહિમા સાંભળવાનું મન થયું ત્રિપિ શ્રેષ્ઠ પુસ્તકે પિંડારક ક્ષેત્રનો મહિમા ગાયો છે.

મહાભારતના યુદ્ધ પૂર્વે આયુષ્યો મેળવવા અર્જુન લિખ્મ લિખ્મ સ્થળે પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. તેના કોઈ સમાચાર ન મળતાં વ્યગ્રચિત્ત બનેલા યુધિષ્ઠિરને કુળગુરુ ધૌમ્યમુનિએ આ ક્ષેત્રમાં જવાથી પ્રાપ્ત થતી આત્મશાંતિના માર્ગોનું નિર્દેશન કરી આ સ્થાનનું મહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે.

આ પવિત્રભૂમિમાં જલક્રિડા કરી શ્રીકૃષ્ણ અને બળરામ સાથે અનેક યાદવ યુગલોએ દિવસો સુધી વિહાર કર્યો છે જેની સાક્ષી હરિવંશ પુરે છે.

પોરબંદરનું સુદામા મંદિર ને કીર્તિ મંદિર:-

પોરબંદરને રેલ્વે રસ્તે ને બસ રસ્તે જવાય છે. ત્યાં સુદામા મંદિર દર્શનીય છે મંદિરની આગળ ચોક છે. જ્યાં કબુતરોને ચણ નાખવામાં આવે છે. અંદર પ્રભુ મૂર્તિ છે પરંતુ સુદામા મંદિર કરતા હવે પોરબંદર ગાંધીજીની જન્મભૂમિ તરીકે નવું તીર્થ સ્થળ થયું છે. ગાંધીજીનો જ્યાં જન્મ થયો ત્યાં કીર્તિમંદિરના ભવ્ય સ્વરૂપે ઊભું છે અંદર જતાં ગાંધીજીને પ્રિય તેવી પ્રવૃત્તિ ચાલતી જોવા મળે છે. કીર્તિ મંદિરના એક ભાગમાં ગાંધીજીના બાપ-દાદાના સમયનું જીવન ઘર જ્યાં ગાંધીજીનો જન્મ થયો તે સાચવી રાખવામાં આવેલ છે જીવન સમયના ચોરડાઓ, તે સમયના કાદર વગેરે જોવાની મજા પડે છે. ગાંધીજી જે ખંડમાં જન્મ્યા ત્યાં પૂ બાપુનો મોટો ફોટો ભીંત પર લગાડે છે ને નીચે ભૂમિ પર સ્વસ્તિકનું મંગલ ચિહ્ન છે.

પોરબંદરનું એક બીજું અત્યંત સુંદર ને પોરબંદર જનાર સૌએ અચૂક જોવા જેવું સ્થળ છે. ભારત મંદિર આ ભારત મંદિરની ભવ્યકલ્પના આક્રિષ્ટ શાહ સોદાગર શેઠશ્રી નાનજી કાલીદાસને આભારી છે ભારતમંદિરમાં પ્રવેશ કરી બહાર આવનાર અરે! બહુ ભવ્ય બાજુ સુંદર! બોલ્યા વિના રહી ન શકે તેવી તેની રચના છે. એક મોટા ભવનમાં બરાબર વચ્ચે ભારત પ્રતિકૃતિ છે ને તેની બંને બાજુ સ્તંભ શ્રાણી છે. આ ભવ્ય સ્તંભી પર પૂરા કદની ભારત વેદકાળથી માંડીને વર્તમાન યુગ સુધીના સર્વક્ષેત્રના શ્રેષ્ઠ પુરુષોની આબેહૂબ સજીવ મૂર્તિઓ છે જેની નીચે પ્રેરક સૂત્ર તેમના જીવનનું દર્શન કરાવે છે. બીજી બાજુ ભારતની મહાન સત્તારીઓની મૂર્તિઓ છે. આ બધું શિલ્પ સ્થાપત્ય અદ્ભુત છે ચોતરફ ભીત પર ભારતના સર્વ પ્રદેશનાં દર્શનીય સ્થળો રંગીન ચિત્રો છે ભારતની સાંસ્કૃતિક એકતાનું પરમોદાર રહસ્ય સમજાવતા ભારત મંદિરને જોવા માટે ઓછામાં ઓછા ત્રણથી ચાર કલાક જોઈએ જલ્દી જોઈ નાખવું હોય તો પણ દોઢ બે કલાક તો થાય જ ભારતનો પરિપૂર્ણ યાત્રા ન કરી શકનાર ભારત મંદિર તો અવશ્ય જુઓજ.

પોરબંદરની બીજી મુલાકાત લઈ પ્રસન્ન થઈએ તેવી સંસ્થાઓ તે શેઠશ્રી નાનજી કાલીદાસ સંચાલિત આર્ય કન્યા વિદ્યાલયને બીજી સંસ્થા રામબા દીયસ ટ્રેડિંગ કોલેજ. આમાંથી પહેલી સંસ્થા બધાને પરવાનગી વિના જોવા મળતી નથી. પરંતુ કન્યા કેળવણીની ઉત્તમ સંસ્થાઓ જ્યાં આર્ય-જીવનને શોભે તેવા સંસ્કાર અને ચારિત્ર્યની દીક્ષા મળે છે તેમાંની આ એક છે.

તીર્થભૂમિ જૂનાગઢ ને ગિરનાર :- જુનાગઢનું નામ લઈએ ને નાગર નરસૈયો યાદ

આવે, અશોક યાદ આવે, ગુરુ દત્તાત્રેય યાદ આવે, દાતારની જગ્યા યાદ આવે, તીર્થંકર ભગવાન નેમિનાથ યાદ આવે, ભવનાથનો મહા શિવરાત્રીનો મેળો યાદ આવે, અનેક પ્રવિત્ર સ્થાનો અહીં છે. ગિરનાર પર્વત તો હિમાલયથીએ અગ્રજન્યને દ્વારકાથી ચે પ્રાચીન. ગિરનારની રાજધાનીનો ઇતિહાસ તો અન્યત્ર ચર્ચાય છે ને જેના પર ત્રણ ત્રણ શિલાલેખ છે તે શૈલખંડની વાત પણ બીજે સ્થળે વિગતેથી ચર્ચા છે. જુનાગઢના વાયેશ્વરી દરવાજેથી ગિરનાર સ્થળને સ્કંદપુરાણમાં વસ્ત્રાપથ ક્ષેત્ર કહ્યું છે. આ વસ્ત્રાપથ ક્ષેત્રમાં પહેલાં તો પેલો શિલાલેખ આવશે, પછી દામોદરકુંડ આવે છે. પેલું પ્રખ્યાત પદ “ગિરિતળાટી ને કુંડ દામોદર ત્યાં મહેતાજી નાહવા જાય” એ તો સૌએ સાંભળ્યું જ હોય, તે જ આ દામોદરકુંડ સુવર્ણરેખાને બાંધીને આ દામોદરકુંડની દક્ષિણે આવેલા પહાડને રૈવતાચળ કહે છે ને ઉત્તરે આવેલા ડુંગરને અશ્વત્થામાનો ડુંગર કહે છે. કહેવાય છે કે અર્જુને તેના મસ્તક પરનો માણી હરી લીધા પછી ચિરંજીવીઓમાંની એક અશ્વત્થામા હજી પણ વિકળ દશામાં આ ડુંગર પર ભટકતો જણાય છે. દામોદરકુંડના આથમણા છેડે દામોદરજીનું મંદિર છે. મંદિરને કોટ છે ને કુંડ પરથી મંદિરમાં જવાના પગથિયાં છે આ દામોદરજીનું મંદિર શ્રી કૃષ્ણના પૌત્ર વજ્રનાભે બાંધાવેલું કહેવાય છે મંદિરની પશ્ચિમ તરફ રેવતીકુંડ છે. આ સ્થળો ઘણા પ્રાચીન છે ને વદ્ધનો તેને ઓછામાં ઓછા ગુપ્તકાળના તો માને જ છે. દામોદરકુંડ પાસે મહાપ્રભુજીની બેઠક છે. તદ્દોપરાંત બ્રહ્મેશ્વર, રાજેશ્વર, સિદ્ધેશ્વરના મંદિરો દેખાય છે. દામોદરકુંડથી આગળ ચાલતાં ગિરનારના દર્શન થવા લાગે છે. રસ્તામાં આવતી સુવર્ણરેખા ઊતરતાં ડાબી બાજુએ દૂધેશ્વર મહાદેવની જગ્યા આવેલી છે. ત્યાંથી આગળ વસ્ત્રાપથેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. તેની સામું ભવનાથનું મંદિર દેખાય છે. સ્કંદપુરાણમાં

પણ ભવનાથ ને તેની પાસેના મૃગીકુંડનું મહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

ભવનાથથી આગળ જતાં ચડાણ શરૂ થાય છે. આગળ દરવાજો બાંધી લેવામાં આવ્યો છે અને દરવાજાની અદરથી પગથિયાં શરૂ થાય છે. આ પગથિયાં ઉઠયન મંત્રીના પુત્ર વાહડે કુમારપાળના સમયમાં બાંધાવ્યા છે. પગથિયાં ચડી ઉપર જતાં કોટનો દરવાજો આવે છે. તેમાં જૈન દેરાસરો આવેલા છે. આ ટૂંકને નેમીનાથ ની ટૂંક કહે છે. આખી ટૂંકને ફરતો કોટ છે. આ મંદિરોમાં સૌથી જૂનું નેમીનાથ તીર્થંકર ભગવાનનું મંદિર છે. અશોકના પુત્ર સંપ્રતિનું બાંધેલું નેમીનાથનું નેમીનાથના મંદિરવાળા નાના કિલ્લામાં કુલ ચાર મંદિર છે. તેની પછી જુદું કુમારપાલનું મંદિર આવેલ છે. તે પછી સંપ્રતિવાળું નેમીનાથનું મંદિર આવે છે. અહીંથી આગળ બધા મંદિરોમાં બ્રેજ ગણુતા વસ્તુપાલ તેજપાળના દહેરા તરફ જવાય છે. એક મુખ્ય મંડપ બે ને તે તેની ત્રણ બાજુ પર વિમાનો ગોઠવેલા છે. આ દેરાઓનું શિલ્પકામ ખરેખર સુંદર છે. થાંભલાઓ પરની નકશીને છતમાંથી લટકતું લોકલ પણ તેની ખાસ શોભા છે.

જૈન મંદિરોવાળા કોટની બહાર પથ્થર ચટ્ટી છે ને ત્યાં રામાનુજ સંપ્રદાયનું આધુનિક મંદિર છે. ગિરનાર પરનાં બધા હિંદુ મંદિરોમાં જૈન દેરાસરોવાળા ભાગથી ૩૦૦ ફુટ જેટલે ઉંચે અંબાજીનું મંદિર છે. ત્યાં જવાના પગથિયાં છે. મંદિરની રચના પરથી તે જુનું લાગે છે. સૌરાષ્ટ્રના શક્તિપીઠોમાં ગિરનાર પરના અંબાજી મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. ગિરનાર પરનું બીજું પ્રસિદ્ધ સ્થાન તે ગોરખનાથની ટૂંક તે દત્તાત્રેયની ટૂંક આ સ્થાનો પણ ઘણી ઉંચાઈ પર આવેલા છે ને તેની વિશે ઘણી દંત કથાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. કાલિ-

કાનં દૂક પર જવાનો રસ્તો વળી વધારે કઠણ છે ને ત્યાંના અધારપંથી વાતાવરણને કારણે સામાન્ય યાત્રાળુઓ ત્યાં જવાનું પસંદ કરતા નથી.

ઊપરકોટ :- ઊપરકોટ વિસ્તારમાં ખાપરા-કોડિયાના ભોંયરા બાણીતા છે. ઉપરકોટ અત્યારે તો સોલંકી કાળના ઇતિહાસના કેટલાક બનાવોના સંગ્રહસ્થાન રૂપે જ આકર્ષણ ધરાવે છે. ઊપરકોટનો કિલ્લો મજબૂત ખડક પર બાંધેલો છે. ઊપરકોટના વિસ્તારમાં કઠાનાળ તથા નીલ-મને માણેક નામની તોપો છે. ઊપરકોટનું બીજું આકર્ષણ અડીકડીવાવ ને નવધણ કૂવો છે. તેની વિષે પ્રખ્યાત કહેવત છે.

“ અડીકડી વાવ ને નવધણ કૂવો
જેણે નવ દીઠો તે જીવતો મૂઓ ”

ગિરનારના પ્રદેશના સિંહ પણ ત્યાંના પ્રવાસનું આકર્ષણ છે. સાસણમાં જવાથી સિંહ સિંહણ તથા તેના પરિવારને નજીકથી જોવાની તક મળે છે.

ભાવનગરના પ્રસિદ્ધ મંદિરો :- ભાવનગરના પ્રસિદ્ધ મંદિરોમાં સૌથી પ્રથમ રૂવાપરી માતાજીનું મંદિર ગણાય છે. મંદિર ખડુ દર્શનીય નથી પણ રૂવાપરી માતાનું મંદિર દૂર હોવા છતાં લોકો ત્યાં જાય છે તેનું કારણ માતાજીનું સત ગણાય છે. દૂર દરિયા કાંઠે મંદિરમાં બિરાજતા માતાજીની વિષે અનેક દંતકથાઓ પ્રચલિત છે.

સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ ભાવનગરનું બીજું મંદિર તે ગંગાજળિયા તળાવમાં આવેલ ગંગાદેરી છે. હાલમાં તો તળાવને તળાવ તરીકે નાબુદ કરી તેમાં ઘણા ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે પણ મહારાજ તખ્તસિંહના સમ-

યમાં આરસનું બંધાયેલું આ મંદિર, તળાવમાં પાણી રહેતું હશે ત્યારે રમણીય દશ્ય સર્જતું હશે.

આ ગંગાદેરીથી પશ્ચિમે જતાં રાજ-સ્મશાનમાં ભાવનગરના સ્વર્ગસ્થ લોકપ્રિય મહારાજા શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીની સમાધિ આવેલ છે. આ સમાધિને છતરી બાંધવામાં આવી છે ને લગભગ દરરોજ સ્ત્રીઓ ત્યાં ભજન કીર્તન કરે છે, ને સેંકડો પુરુષો દર્શનાર્થે આવે છે.

ગંગાજળિયા તળાવની દક્ષિણે શ્રી યશોનાથ મહાદેવનું મંદિર છે. મંદિર ઘણું લગ્ન ને ઊંચું છે. ઊંચું કાળું શિવલિંગ ને પાર્વતીજીની મોટી મૂર્તિ પણ જોવા યોગ્ય છે. યશોનાથ-મંદિરમાં ઘણા વર્ષોથી સત્સંગ ચાલ્યા કરે છે. ચાતુર્માસમાં ભારતના વિદ્વાન શન્યાસીઓના પ્રવચનો બારે માસ અન્ય કથા પ્રવચનો ચાલ્યા કરે છે. સામાન્ય રીતે ૨૦૦ થી ૩૦૦ લોકો તેનો લાભ લે છે.

ભાવનગરનું ફરવાના સ્થળ તરીકે બાણીતું મંદિર તે તખ્તેશ્વર મહાદેવનું. ઘોઘા દરવાજે બસમાં તળેટી ઊતરી પગથિયાં ચડી ટેકરી પર બનાવેલા આરસના મંદિરમાં પહોંચતા ભાવનગરનું જે દશ્ય ને દૂર દૂરના સાગરનું જે ચિત્ર નજર સામે ખડું થાય છે તેથી આનંદ થાય છે.

ભાવનગરને પાણી પૂરું પાડતા કાકા સાહેબ કલેલકરે પણ જેનું કાવ્યમય ભાષામાં વર્ણન કર્યું છે તે ગૌરીશંકર સરોવર (બોર તળાવ) પરનું સ્થાપનાથનું મંદિર પણ સહેલાણીઓનું સ્થળ છે.

જૂના વખતમાં બ્યારે ખાડી નજીક હતી ને શહેર આટલું વિકસેલું ન હતું ત્યારે બ્યાંથી

દરિયાનો ખાર શરૂ થઈ જતો તે ખારગેઈટ પાસે આવેલું જગદીશજીનું મંદિર શિખરખંધી હમણું થયું છે પણ સ્થળ લગભગ ૭૫ વર્ષ જેટલું જૂનું છે. જગદીશની મૂર્તિ પર પ્રભાએ કાષ્ઠની બનાવેલી છે ને માત્ર મુખાર-વિદ જ છે. હસ્તકમળ ને ચરણકમળ સોનાના બનાવેલા છે. આ મંદિરમાં થતાં હાંડીના દર્શન પ્રખ્યાત છે. જેમાં રાધેલા ચોખાની ભરેલી હાંડીઓ ભગવાન પાસે લાવતાં બરાબર ચાર ફાડિયાં થઈ જાય છે.

હાઈકોર્ટ રોડ પર આવેલ અંબાજી મંદિરની પૂરા કદની શ્વેત, પ્રસન્ન વદનવાળી માતાજીની ચતુર્ભૂજ મૂર્તિ તેના સાત્વિક સૌંદર્યને કારણે મનને શાંતિ આપે તેવી છે. આવી સુંદર મૂર્તિ ભાગ્યે જ કોઈ મંદિરોમાં જોવા મળે છે.

ભાવનગરથી થોડે દૂર આવેલું મહારાજાઓના કૂળદેવીનું ખોડિયાર માતાનું મંદિર પણ આસપાસના માઇલોના વિસ્તારમાં જાણીતું છે. રવિવારે તો ભાવનગરથી સ્પેશ્યલ ટ્રેઈન જાય છે. એ સિવાય બસ દ્વારા પણ સેંકડો માણસો વારંવાર ત્યાં જાય છે. ખોડિયાર માતા દેવચકલીનારૂપે ભાવનગરના મહારાજાને ભાલે વિજયયાત્રા વખતે ખેસતા તેવી દત્તકથા પ્રચલિત છે.

પરંતુ ભાવનગરનું સૌથી મોટું આકર્ષણ ભારતભરના પ્રવાસીઓ જેની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે તે નૂતન યાત્રા સ્થળ છે ગાંધી સ્મૃતિ. ભાવનગરના રમણીય, વનશ્રીથી શોભતા કૃષ્ણનગર વિસ્તારમાં 'ગાંધી સ્મૃતિ' આવેલ છે. 'ગાંધી સ્મૃતિ' એટલે ભાવનગરનું સંસ્કાર કેંદ્ર. ગાંધી સ્મૃતિ ટ્રસ્ટની રચનાત્મક કલ્પના 'ગાંધી સ્મૃતિ'માં પ્રવેશતા સામે જ ગાંધીજીની પ્રાર્થનામાં સ્થાન મળે છે. બેઠેલી પ્રતિમાના દર્શન

થાય છે. ત્યાંથી તુરંત જ સંગ્રહસ્થાન આવે છે. જેમાં સૂર્ય-મંડળમાંથી પૃથ્વીની ઉત્પત્તિથી માંડીને ભારતના ઇતિહાસના સર્વ યુગનું દર્શન કરાવનાર શિલ્પ સ્થાપત્યના નમૂના, સિક્કાઓ, તામ્રપત્રો, શિલાલેખો, પુરાતત્વની સામગ્રીઓ, સંશોધનમાંથી મળી આવેલ ધાતુની, માટીની નાની મોટી અનેક વસ્તુઓથી આ સંગ્રહસ્થાન દર્શકનું મન પ્રસન્ન કરે છે. ઉપર દાદર ચડતાં મહાત્માજીની જીવનલીલાનું સર્વાંગીણ દર્શન કરાવતી જન્મથી માંડીને દેહાવસાન સુધીના ફોટાઓ કેમબ્રિજ રીતે ગોઠવાયા છે. ત્યાંથી ગેલેરીમાં જતાં ખાલ વાંચનાલય, મહિલા પુસ્તકાલય ને ગાંધી સ્મૃતિ વાચનાલય તથા ગ્રંથાલય છે. ગાંધી સ્મૃતિ પુસ્તકાલય અત્યંત સમૃદ્ધ છે ને તેમાં ગાંધી સાહિત્ય ઉપરાંત સમાજશાસ્ત્ર, રાજકારણ, નીતિવિજ્ઞાન, ઇતિહાસ, અર્થશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન, રસાયણશાસ્ત્ર, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, ભૌતિકશાસ્ત્ર ઉપરાંત હિંદી, ગુજરાતી, અંગ્રેજી સાહિત્યનાં ઘણા કિંમતી પુસ્તકો લાઇબ્રેરી સાયન્સની છેલ્લામાં છેલ્લી પદ્ધતિથી ગોઠવાયેલાં છે ને વર્ષમાં માત્ર એક જ રૂપિયે લવાજમ આપીને તેના સભ્ય થઈ શકાય છે. લગભગ આ પુસ્તકાલય યુનિ-લાઇબ્રેરી જેવું જ છે ને ત્યાં કલાકોના કલાકો સુધી વિદ્યાર્થીઓ જોઈ જોઈ તેનો લાભ લીધા જ કરે છે. ગ્રંથાલયનો સ્ટાફ પોતાના સર્વ સભ્યોના વ્યક્તિગત શોખમાં રસ લઈ તેને મદદ કર્યા કરે છે ને નવાં નવાં પુસ્તકોથી સમૃદ્ધ થતું જ જાય છે. ગુજરાતના પ્રથમ કક્ષાના પુસ્તકાલયો ભાવનગરમાં ને ભાવનગર જિલ્લામાં જેવાં છે તેવા નિસંશય બીજે નથી.

સૌથી ઉપરના ત્રીજા માળે લાકડાની, ધાતુની, ચાકળા ચંદરવાની, ભરત ગુચ્છની, પ્લાસ્ટર ઓફ પેરીસની, હાથી દાંતની, સંધેરા કારીગરીની, ગ્રામકલાની બેનમૂન કૃતિઓ સુવ્યવસ્થિતરૂપે ગોઠવાયેલી છે.

ગાંધી સ્મૃતિ ગ્રંથાલય નીચે ખાદી ને હાથ કારીગરીના ઉદ્યોગોનું વેચાણ કેન્દ્ર છે તે પણ ભારે આકર્ષણનું સ્થાન છે. ‘ગાંધી સ્મૃતિ’ ટ્રસ્ટ ખીજી પણ ઘણી રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે. ગાંધી સ્મૃતિના પાછળની પશ્ચિમની ખાનુઓ વિશાળ નાટ્ય-સભાગૃહ છે જ્યાં ભાવનગરમાં આવતા સાહિત્યકારોના, ચિંતકોના વ્યાખ્યાનો યોજાય છે ને વારંવાર ખાળકોને મફત ફિલ્મ બતાવવામાં આવે છે.

આ ‘ગાંધી સ્મૃતિ’નો શિક્ષાન્યાસ લોહ-પુરુષ સરદાર વલ્લભભાઈના હસ્તે થયેલ તે ઉદ્ઘાટન સ્વ. વડાપ્રધાન જવાહરલાલ નહેરૂના હસ્તે થયેલ. ભાવનગરના લગભગ ૭૫ થી ૮૦ વર્ષ જુના ખાટનું પુસ્તકાલય, જિલ્લા પુસ્તકાલય, ને કેન્દ્રિય નમક શંશોધનાલયના પુસ્તકાલયનું વર્ણન અહીં કયું નથી.

‘ગાંધીસ્મૃતિ’ની ભવ્યતાનો ખ્યાલ તે તેની મુલાકાતથી જ આવી શકે.

વલ્લભીપુરના મંદિરો :— મૈત્રકકાલીન ગુજરાતની સંસ્કૃતિની ભવ્યતા ઇતિહાસ ગ્રંથોમાં વર્ણવી છે. મૈત્રક રાજાઓમાંના કેટલાક પરમમાહેશ્વર હતા. પરિણામે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં ને કદાચ ભારતમાં પણ જેનો ભેટો ન મળે તેવા પ્રાચીન શિવલિંગો વલ્લભીપુર (વળા)માં આજે પણ છે. વલ્લભીપુરની બહાર હળિયાદના દરવાજા પાસે બે વિખ્યાત શિવમંદિરો છે. સિદ્ધેશ્વરનું (શિવલિંગ તથા તે મંદિરનો વિશાળકાય નંદી જાણીતા છે. તેની પાસે બુદ્ધેશ્વર તરીકે જાણીતા પણ મૂળ બુદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. આબનબાહુ પુરૂષની બથમાં પણ ન સમાય તેવું શિવલિંગ છે. આ મંદિર પોરબંદરી પથ્થરોમાથી બનાવેલું છે. સ્તંભશ્રેણીથી બનેલ સભામંડપને ઘૂમ્મટ છે. શિખર ધનના અભાવે બાકી રહ્યું

છે. ગામથી લગભગ દોઢેક માઈલના અંતરે પશ્ચિમમાં ઘેલો નદીને સામે કાંઠે બૈજનાથ મહાદેવનું મંદિર છે. તેના જીર્ણોદ્ધાર હમણાં જ કરવામાં આવ્યો. મંદિરમાંનું શિવલિંગ ઘણું પ્રાચીન છે. મંદિરનો વહિવટ-વ્યવસ્થા નિમ્બાકે પ્રદાયના મહંત શ્રી લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ સાથે ચલાવે છે. મંદિરમાં જ ખાનુમાં જ રાધા-કૃષ્ણ પણ વિરાજે છે.

એ જ હળિયાદના દરવાજા પાસે શાસન-સમ્રાટ પ. પૂ. (વજ્ય નેમીસુરીશ્વરજીની પવિત્ર પ્રેરણા નીચે તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર રૂપે બનાવાયું) જૈન દેરાસર છે. દેરાસરની ખાંધણી સુંદર છે. એક દેરાસર ગામમાં પણ છે.

ગામને ઉત્તર છેડે પ્રગટનાથનું મંદિર છે ને તે શિવલિંગ સુંદર રંગનું છે. તે શિવલિંગના રંગ બદલાતા જ રહે છે. સોમનાથ ભગવાનની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા વખતે કહેવાય છે કે આ લિંગની લાગણી થયેલી.

ગામની પૂર્વ દિશામાં લીડભંજનનું મંદિર છે. તેની વાવમાં વાલમ બ્રહ્મણોના કૂળદેવી ઘણા વેર્ષોથી અપૂજ્ય મિરાજતા હતા ને કોઈને ખબર ન હતી. પાછળથી ગુજરાતના ભક્તવર્ય પ. પૂ. પુનિત મહારાજના પ્રયત્ને તેમની હાજરીમાં આઠ દશ દિવસ ભારે ધામધૂમ પૂર્વક ઉત્સવ ને વૈદિક વિધિ સંપન્ન કરી તેમના કૂળદેવીની મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

ગામની દક્ષિણે ત્રિવેદી બ્રાહ્મણોના કૂળદેવી રક્ષાદે (સંદલ) માતાનું મંદિર છે. આ માતાજીનું મૂર્તિ લગભગ બે ત્રણ સૈકાથી પૂજનમાં સિંદુરના થર નીચે અદશ્ય થઈ થયેલી. લગભગ ૧૯૫૧-૫૨માં યજ્ઞયાગાદિ ઉત્સવ થતાં વૈદિક વિધિ સાથે આચાર્યે તે પરનો સ્પર્શ કરતાં આપોઆપ પોપડા ઉખડી જતાં મૂળ

સ્વરૂપનાં દર્શન થયા. ગામની મધ્યે બધેકા પ્રાદ્યુષાના કૂળદેવી બહુચરાણ માતાનું પણ સુંદર મંદિર છે. વલ્લીપુર ભાવનગર-અમદાવાદ હાઇવે પર મહત્વનું તાલુકાનું મુખ્ય મથક છે ને બસમાં ત્યાં જવાય છે. પાંચકાશ્રમમાં ઉતરવાની સગવડ છે.

તીર્થાધિરાજ શત્રુઙ્ગ્ય પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન આદિનાથ શ્રી ઋષભદેવજીનાં પરમ મંગલ, અધમોદ્ધારક જીવનકલ્યાણક સાથે સંકળાયેલા તીર્થાધિરાજ શત્રુઙ્ગ્ય ભારતમાંના તમામ જૈન ભાઈબહેનોને માટે તીર્થયાત્રાનું સૌથી મોટું કેન્દ્ર છે. ભાવનગર જિલ્લામાં પાલિતાણા શહેરમાં શત્રુઙ્ગ્ય વિરાજે છે.

‘વંદો શ્રી ગિરિરાજને જહાં યુગાદિ જિણુંદ
સ્વામી આવી સમોસર્યા, સાથે મુનિજન વૃંદ,
કલ્પતરુ, ચિંતામણી, કામકુંભ જગ જોય;
ત્રણ જીવનમાં એહની, તોલે નવ કોય.’

આવાં મહિમા વચ્ચે તથા શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય મહાત્મ્ય જેવા સંસ્કૃત ગ્રંથો જેના વિષે લખાયાં છે ત્યાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન, પુંડરિક ગણધર વગેરે પરિવાર સાથે વિહાર કરતા પધાર્યા. જૈન ગ્રંથોમાં વર્ણવ્યું છે કે શત્રુઙ્ગ્ય ગિરિરાજ મૂળમાં પચાસ યોજન પહોળો, શિખર પર દસ યોજન પહોળોને આઠ યોજન ઊંચો હતો. ત્યાં દેવોએ રચેલા સમવસરણમાં બેસી શ્રી આદિનાથ ભગવાને દેશના (ઉપદેશ) આપી. પ્રભુ ત્યાં કેટલોક કાળ રહ્યા. પછી પ્રભુએ પુંડરિક ગણધરને કોટિ મુનિવરો સાથે ત્યાં રહેવા આજ્ઞા આપતાં શત્રુઙ્ગ્યનો મહિમા વર્ણવે છે:- “આ ક્ષેત્રના પ્રભાવથી પરિવાર સાથે તમને થોડા સમયમાં કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે ને બાકીના ચાર અઘાતીકર્મોને ક્ષય કરી તમે આ પર્વત પર જ મોક્ષ મેળવશો.” પુંડરિક ગણધરે પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે કોટિ

મુનિવરો સાથે સર્વ જીવોને ખમાનીને અનશન ગ્રહણ કરીને ક્ષયક શ્રેણિમાં શુકલ ધ્યાનથી ધાતીકર્મોને ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. તે દિવસ ચૈત્રી પૂર્ણિમાનો હતો. ત્યારપછી તે જ દિવસે બાકી રહેલા અઘાતીકર્મોને ખપાવીને સર્વસાધુઓ સાથે મોક્ષે પધાર્યા.

જૈન ગ્રંથોમાં વર્ણન છે કે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીએ સંઘ કાઢી શત્રુઙ્ગ્ય ગિરિરાજની યાત્રા કરી તેમણે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવેશતાં જ સોમયજ્ઞને કહ્યું, “આ સૌરાષ્ટ્ર દેશના લોકોને તથા અહીં વસનારા પશુ-પંખીઓને ધન્ય છે. કારણ કે તેઓ આ પાવનકારી અને પાપનો નાશ કરનારા તીર્થના દર્શન ને સ્પર્શનો દરરોજ લાભ લે છે. હું ચક્રવર્તી હોવા છતાં દૂર રહેનાર હોવાથી તેમના બેટલો પુણ્યશાળી નથી”

સંઘની ગિરિવર પરની યાત્રા વખતે શ્રી સુધર્મા ગણધરના શિષ્ય શ્રી ચિલ્લિહા મુનિરાજે પોતાના પ્રભાવથી ત્યાં યાત્રાળુઓની તૃપ્તિ શાંત કરવા સરોવર બનાવ્યું જે હાલમાં ચંદનતલાવડી તરીકે ઓળખાય છે. ચક્રવર્તીએ રાયણ વૃક્ષની મહાપુજા કરી કારણ ત્યાં આદિનાથ ભગવાન અનંક વખત સમોસર્યા હતા.

ત્યાં સૌ પહેલાં ભરત ચક્રવર્તીએ ૮૪ મંડપોથી સુશોભિત ત્રેલોક્યાવજ્રમ નામનો જિન પ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો ને પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ મોટી ધામધુમથી ઉજવ્યો.

હવે આપણે વર્તમાન કાળમાં શત્રુઙ્ગ્ય તીર્થાધિરાજની શોભાનું વર્ણન કરશું:-

પાલીતાણા શહેરથી તળેટી સુધી વડની છાયાવાળો પાકો રસ્તો છે. વચ્ચે વચ્ચે વાવોને કુંડો છે. તળેટીમાંથી ઉપર જવા માટે પહોળા સુંદર પગથિયા છે. આગળ જ બે બાજુએ પથ્થરના બે હાથી છે. ચડાવમાં વચ્ચે વચ્ચે

વિશ્રામ સ્થાન છે, ચડાવ સીધો હોવા છતાં સુંદર પગથિયાં ને કારણે તથા અસકતો ને માટે ડોળીનો પ્રબંધ હોવાથી મુશ્કેલી નથી.

શિખરપાસે આગળ જતાં પગથિયાનાં બે ફાંટા પડે છે. જમણા હાથ તરફ ઉપર ચડનાં જે સ્વર્ગીય દ્રશ્ય નજરે પડે છે તે ખરેખર 'દેવોતું કાવ્ય' છે. એક સાથે કેટલાયે ધવલ શિખરો પર ફરફરતી ધબ્બો, ધંટડીઓના ટીંગટાંગ અવાજ, નિસર્ગમાં પ્રસન્ન શાંતિ અને પવિત્રતાની લહરીઓ આવી આવીને યાત્રિકને બાણે નવહાલ્યા જ કરે છે. મંદિરોના ગર્ભગૃહ તથા આસપાસ નાની દેરીઓમાં પક્ષાસનવાળી બેઠેલા તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ, ને તેમના નેત્રો માંથી વરસતી કષાયોથી પીડાતા માનવો પ્રત્યેની કરુણાની ધારાઓ આ બધાના સંપર્કમાં આવનારો નાસ્તિક મનુષ્ય પણ પારમાર્થિક (વચારણાના પંથે વળે તેવું) સામ્ય વાતાવરણ આ સ્થળે છે.

શંત્રુજ્યનો પર્વત તેના શિખરની બે પટ્ટીઓમાં વહેંચાયેલ છે બંને પટ્ટી લગભગ ૩૮૦ વાર લાંબી છે. બંને પટ્ટીઓના કોટથી સુરક્ષિત બનાવવામાં આવી છે. વચ્ચે મંદિરો બાંધવામાં આવ્યા છે. આ પટ્ટીઓની કુલ મળીને દસ ટૂંકો છે. દરેક ટૂંકના રક્ષણ માટે પણ કોઠા બાંધેલા છે ને દરવાજાઓ છે જે સાંજે બંધ કરવામાં આવે છે.

બંને પટ્ટીઓના શિખરે જનારે યાત્રાળુ ઉત્તરે તરફના શિખરે જાય ત્યારે દક્ષિણ બાજુનાં શિખર ને મંદિરના ઘુમ્મટો ને મધ્ય ખીણનાં એવા જ સુંદર મંદિર શિખરો દેખાય છે. એ પટ્ટીના મધ્યે આદીશ્વર ભગવાન જે તીર્થના મૂળ અધિનાયક છે તેમનાં ભવ્ય મંદિરના દર્શન થાય છે. શંત્રુજ્ય પર્વત દ્વારનું સૌથી મહત્વનું આ જ સ્થાન છે. ઉત્તર પૂર્વ

તરફના દરવાજામાંથી જમણી બાજુના નાના દરવાજામાં થતા ખરતર વસહિ ટુક આવે છે જેમાં જમણા હાથ પર નરસી કેશવજીનું ઈ. સ. ૧૮૬૨માં બંધાયેલું બે માળનું ચતુર્થ તીર્થંકરનું મંદિર દેખાય છે. જરા વધુ આગળ આગળ ચાલતા જમણી બાજુએ પાંચ નાના મંદિરો છે તેમાં પહેલામાં ઋષભદેવ ભગવાન ને હાથી પર બેઠેલા મરુદેવીની મૂર્તિ છે બીજું મંદિર ૧૮૪૮માં પદ્મપ્રભુજીનું બંધાયેલું છે. બીજા મંદિરો પ્રણાલિકાગત છે.

ડાબા હાથ પર ચોમુખ મંદિરો છે જેમાંનું એક ૧૬૧૮માં શાહ કમળશી ભણસાળી એ બંધાયેલું છતાં સંપ્રતિના મંદિર તરીકે ગણવાતું છે. બીજા ત્રણ ૧૮૨૮ થી ૧૮૩૧ના છે. વેલબાઈનું મંદિર ૧૭૩૪નું છે. આ બધા મંદિરો કુલ મળીને ૬૪ મૂર્તિઓને આઠ પાદુકાઓ છે. ખરતર ગચ્છના અમદાવાદના મંદિરો માટે શ્રીમંત શ્રાવકે ૧૬૧૮માં કરાવેલા જીર્ણોદ્ધારમાં અડતાલીશ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયાનું નોંધાયું છે નીચેથી ઉપર માલ લઇ જવા માટે વપરાયેલા દોરડાનાજ ચોરાશી હજાર ખર્ચાયાનું પણ સાંભળવા મળે છે.

પુંડરીક દરવાજામાંથી ઉપર ચડતા આદીશ્વર ભગવાનનું ચોમુખ ઘાટનું પ્રસિદ્ધ મંદિર આવે છે. મૂળ આ મંદિર વિક્રમ રાજ્યે બનાવેલું પણ અત્યારનું મંદિર તો સવા સોમજીએ ૧૬૧૮માં બનાવેલું છે. આ મંદિર ૫૭ ફુટ પહોળું ને ૬૭ ફુટ લાંબું છે. આખું મંદિર બે ચોરસમાં વહેંચાયેલું છે, આગળ પૂર્વમાં મંડપ છે. મંડપમાંથી પગથીયાં ચડી ઉપર જતાં ૩૧ ફુટનો અંતરાલ આવે છે જેનો પર ખાર સ્તંભથી વિભૂષિત ઘુમ્મટ છે. સામે ગર્ભગૃહનું દ્વાર છે. ગર્ભગૃહમાં આરસ પહોળા સિંહાસન પર થાંભલા છે જે સિંહાસન ૧૨ ચોરસફૂટનું લગભગ જણાય છે. આ સિંહ

સન પર આદીનાથ લગવાનની ચાર મૂર્તિઓ જુદી જુદી દિશામાં મુખ રાખીને બેઠેલી છે. આ મૂર્તિઓ ૧૦, ૧૧ ફુટ ઊંચી છે. ગર્ભગૃહ ઉપર ૯૬ ફુટ ઊંચું વિમાન છે. ગર્ભગૃહને અંતરાલના ગોખલામાં નાની મોટી મૂર્તિઓ છે.

ખરતર વસહિ દૂક પર અનેક નાના મોટા મંદિરો છે. જેમાંના બે શાંતિનાથ લગવાનના, એક પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું, જાણીતા છે. આ દૂકમાં ઈ. સ. ૧૭૧૭ના ત્રણ ચોમુખ મંદિરોમાં જ કુલ અઢીઠ્ઠાર પાદુકાયુગલ છે. ૧૭૯૯ના શાહ હકમચંદ ગંગાદાસે બંધાવેલા મંદિરમાં છ પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ છે. ૧૬૨૫ના લણસાળી પુનશીએ બંધાવેલા મંદિરમાં ૧૪૫૨ જેટલા પાદુકાયુગલ છે. આ ઉપરાંત દૂકમાં ૧૭૨૭, ૧૮૧૩, ૧૮૧૮, ૧૮૩૪, ૧૮૫૫માં બનેલા એક એક મંદિર છે. ત્યાર પછીના ગાળામાં બંધાયેલાં નાનાં નાનાં અનેક મંદિરો વર્ણન કલાની દૃષ્ટિએ વિશેષતા ધરાવતા નથી.

સવા સોમજીને ચોક અહીં ૨૭૦ ફુટ લાંબો અને ૧૧૬ ફુટ પહોળો છે તેમાં જમણી તરફ એક નાની બારીમાં થઈને પાંચ પાંડવોની દૂક પર જવાય છે એમાં બે મંદિરો ને એક રાય-ણનું ઝાડ છે. ૧૮૨૧માં ત્યાં બનાવાયેલા મંદિરમાં પાંચ પાંડવોની એક કુંતાજીની તથા બીજી દ્રૌપદીની મૂર્તિઓ છે. તેની પાછળનું મંદિર ૧૮૦૩ માં બનેલું છે જેમાં સહસ્ત્રકૂટ ઉપર ૧૦૨૪ મેરુ પર્વત ઉપર ૧૬૯ તે એક લોક-પાલની મૂર્તિઓ તથા એક સિદ્ધચક્ર છે.

સવા સોમજીના ચોકમાંથી ડાબા હાથપર અમદાવાદના શેઠ સાકરચંદ પ્રેમચંદની દૂક પર જવાય છે. આ ચોકમાં ગઢ છે ને ગઢમાં રહેતા મુખ્ય મંદિરમાં પાર્શ્વનાથની જ બાવીશ પ્રતિ-માઓ છે ને તેનો આસપાસના જુદા જુદા મંદિરો જુદા જુદા શેઠાએ કોઈકમાં અગિયાર

તો કોઈમાં પંદરને કોઈમાં અઠાર પ્રતિમાઓ પધરાવી છે.

આ દૂકની દક્ષિણે અમદાવાદના હેમાલાઈ વખતચંદની દૂકમાં નંદીશ્વર દ્વીપની રચના જુદી જાતની છે. તેમાં ઉપર વિમાન નથી પણ મધ્યમાં એક ને ચાર ખૂણે ચાર એવા ઘૂંમટો છે. દીવાલની જાળીઓ કેાતરેલી છે ને અંદર ૫૩ વેદીઓ સાથિયાના આકારમાં ગોઠવી છે,

નંદીશ્વર દ્વીપના દરવામાંથી બહાર નીકળતાં હેમાલાઈ વખતચંદની બીજી દૂક આવે છે. આ દૂક તેમના પુત્રના નામથી પણ ઓળખાય છે. બે બાજુના તળાવના પગથીયાં ચડીને દૂકમાં જવાય છે.

આ દૂકમાંનું મુખ્ય મંદિર ચોમુખ પ્રકારનું છે જેમાં ૧૦૨ પ્રતિમાઓ, ત્રણ પંચતીર્થ સાત સિદ્ધચક્રો અને વખતચંદ ખુશાલચંદ તથા તેમના પત્નીની પ્રતિમાઓ છે. બાકી મુખ્ય મંદિરની આસપાસમાં ઘણાં નાનાં નાનાં દહેરા છે જે વિગતસર ઉલ્લેખ કરવા જેવા નથી, દગ્ગાજી બહાર ગૌતમ સ્વામીની પાદુકા ઉપર નાનું દહેરૂ છે.

આ દૂકની બહાર નીકળતા પશ્ચિમ છેડે અમદાવાદના મોદી પ્રેમચંદ રાયચંદના દૂક છે જેમાં ત્રણ મુખ્ય મંદિરો છે ને બીજા તો ઘણાં નાનાં નાનાં મંદિરો છે. વચલુ મંદિર સૌથી ઊંચું અને શેાલાવાળું છે. મંદિરના મુખ્ય દ્વારનાં પગથિયા ચડીને જતા સ્તંભશ્રેણી પર ટેકવેલો મંડપ છે જેમાં લોકપાળોની પ્રતિમાઓ વિરાજે છે મંડપની મધ્ય દીવાલોમાં હિંદુ દેવોની મૂર્તિઓ પણ છે. મંડપ ઉપર સાદા ઘૂંમટો છે ને ગભારા ઉપર ત્રણ શિખરો છે. આ મંદિર ૧૭૮૬માં રચેલું છે ને તેમાં ૬૫ જેટલી મૂર્તિઓ કેટલાંક સિદ્ધચક્રોને બે પંચ-તીર્થો છે.

ડાળે પડખે ૧૮૦૩માં બંધાયેલું મંદિર છે જે આસમાની આરસનું છે. તેમાં પણ મંડપ તે પર ધુમ્મતને ગભારા ઉપર શિખરો છે.

આ મંદિરની સામે જ સુરતના ઝવેરી પ્રેમચંદ ઝવેરચંદનું જેવું જ મંદિર છે પણ તેમાં બીજા નાનાં નાનાં ૬૦ જેટલા દહેરાઓ છે.

ઉજમબાઈના મંદિર પાસેથી નીચે ઉતરતાં ખડકમાંજ આદીબુદ્દજીની ખડકમાંથી કેતરી કાઢેલી ૧૮ ફૂટ ઊંચી અને પલાંઠીમાં ૧૪ ફૂટ પહોળી સુંદર મૂર્તિ છે જેને લોકો લીમની મૂર્તિ પણ કહે છે.

ત્યારપછી આવે છે બાલાભાઈએ બંધાયેલું મંદિર જેની ટુક ૧૫૧ ફૂટ લાંબી અને ૧૦૯ ફૂટ પહોળી છે. તેમાં પણ કેટલીયે પત્થરની થોડી ધાતુની મૂર્તિઓ જે પંચતીર્થ એક સિદ્ધ ચક્ર, નાભી રાજાની અને બધાજ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ ચક્રેશ્વરી માતા અને ગોમુખ ચક્ષુની મૂર્તિઓ છે.

ત્યાંથી નીચે ઉતરતાં મોતીશાની ટૂંક ૨૩૧ ફૂટ લાંબી અને ૨૨૪ ફૂટ પહોળી છે ને ફરતો મજબૂત ગઢ છે. આ ટૂંકમાં પણ અન્યત્ર વર્ણન છે તેવી જ પ્રતિમાઓ, સિદ્ધચક્રો, પંચ તીર્થો ઇત્યાદિ છે.

શત્રુજ્યની દક્ષિણ શિખરની વિમલ વમહી ટૂંક બહારજ ભૂલવણીના મંદિરો છે. આમાં ભૂલભૂલામણી થઈ જાય તેવાં અસંખ્ય મંદિરો છે ને પાછળ તળાવ છે. વળી ટુકમાં અજ-મેરના જયમદલ શેઠનું શતક્રતમ્ભ મંદિર જેમાં ૬૪ થાંભલાઓ જ છે તે અને ત્યાંથી પશ્ચિમે પાછા વળતાં જગતશેઠનું સુમતિનાથનું મંદિર બંને દર્શનીય છે.

આ પછી બહારના ચોકમાં જ કુમારપાળનું

મંદિર તેના આસમાની રંગના આરસના છત્તરથી ને પીળાં આરસમાં થયેલી કેતરણીથી શોભી રહ્યું છે. કુમારપાળનું મંદિર જૂનાં મંદિરોમાંનું એક હોવા છતાં તેમાં એટલા બધા ફેરફારો થતા આવ્યા છે કે તેમાંથી મૂળ ભાગ કયો હશે તે કહી શકાય નહીં.

આ બહારના ચોકમાં એક દિગંબર સંપ્ર-દાયનું મંદિર પણ છે.

કુમારપાળના મંદિરની પાશ્વિમે હાથી પોળને દરવાજો આવે છે. તેમાંથી એક બીજા દરવાજામાં જવાય છે, તેમાં અંદર જતાં શત્રુજ્ય તીર્થને પોતાના વિચરણથી પરમ પાવન બનાવનારા આદિનાથ પ્રભુનું સૌથી જૂનામાં જૂનું ને સૌથી પાવત્ર સ્થાન આવે છે. આદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર સૌથી ભવ્ય છે પણ તેની જેવાં જ બીજું મંદિરોનું વર્ણન આગળ આવી ગયું છે. મંદિરનો મંડપ જે માળનો છે એ તેની સૌથી મોટી વિશેષતા છે. બજેસના માનવા પ્રમાણે મૂળ આ મંદિર લાકડાનું હતું ને પત્થરનું મંદિર બનાવવામાં આવ્યું ત્યારે પણ તેની મૂળ લાકડાના મંદિરની બાંધણી બળવી રાખવામાં આવી છે. આદીશ્વર ઋષભદેવની ચિત્તને શાંતિ આપે તેવી ભવ્ય અસાધારણ પ્રતિમા મનમોહક છે. આ મુખ્ય પ્રતિમાજી ઉપરાંત ગભારામાંજ બીજી ૫૫, તીર્થંકર ભગવંતોની પ્રતિમાજીઓ છે. રંગ મંડપમાં પણ ઘણી સુંદર પ્રતિમાજીઓ પણ છે. બંને મંડપમાં ને ગર્ભગૃહમાં મળીને ૨૭૩ થી વધુ પ્રતિમાજીઓ ને પાદુકાઓ છે.

જૈનોના મંતવ્ય પ્રમાણે તો પહેલું મંદિર ભરત ચક્રવર્તીએ ને પછીની બાણ પ્રમાણે તેરમી વાર ભવડાશાએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલો. પણ ચક્રવર્તી ભરતનું કે ભવડાશાનું મંદિર આજે મળતાં નથી. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો સોલંકી યુગમાં મંત્રીશ્વર ઉદયનને

આ સ્થળે લાકડાંનાં મંદિરો જોઈ તેના સળગી ઉડવાની ભીંત લાગતાં મંત્રીશ્વરના પુત્ર વાહડે તે જ સ્થાને પિતાની મરતી વખતની ઇચ્છા મુજબ પત્થરનાં મંદિર બનાવ્યાં ને કુમાર-પાળનું મંદિરનું પણ લગભગ આજ સમયે રચાયું. કહેવાય છે કે વાહડે આ મંદિરો પાછળ બે કરોડ ને સત્તાણું લાખ રૂપિયા ખર્ચેલા. ત્યારપછી વસ્તુપાળે શત્રુજય પર ચડવાનાં પગથિયાં બનાવ્યાં; ને તળેટીમાં લલિતાસાગર તળાવ બનાવ્યું.

અલાઉદ્દીનના સમયમાં શત્રુજયના મંદિરોને નુકશાન થતાં મૂળ મૂર્તિને સ્થાને સમરકે નવી મૂર્તિ પધરાવી. આદીશ્વર ભગવાનના મંદિર પાસે હીરવિજયસૂરિનું પણ મંદિર છે. આ આદીશ્વરના મંદિરની આસપાસના ચોકમાં જ ગણતરી ન કરી શકાય તેટલી નાની મોટી અર્ધો લાખ જેટલી પ્રતિમાઓ છે. શત્રુજય તો સ્વચ્છને એક એકથી ચડિયાતાં પવિત્ર મંદિરોનું એવું પવિત્ર ધામ છે જેનું સમગ્ર-તથા વર્ણુન અશક્ય છે. તેની શોભા તો દર્શન કરતી વેળા જ પ્રાપ્ત થઈ શકે નેમ છે.

કદંબગિરિ :— તીર્થોદ્ધારક આચાર્યશ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી આ તીર્થમાં નવીન જનાલયો થયા છે. અહીં જનહાસ ધરમદાસની પેઠી છે. પાલીતાણુથી ૮ માઈલ દૂર જંગલમાં મંગળ સમાન વેશાળ પટાંગ-ણુમાં મંદિરો, ભોજનશાળા-ધર્મશાળાઓ આવેલ છે.

શ્રી વૃદ્ધિ વાટિકા જ કદમ્બગિરિમાં પગ મૂકતાં પહેલી વૃદ્ધ વાટિકા યાત્રાળુને આવકારે છે વૃદ્ધિ વાટિકામાં ઉપાશ્રય—ધર્મશાળા તથા જ્ઞાનશાળા છે વૃદ્ધિવાટિકા પાછળ યાત્રાળુઓ માટે ૨૮ જેટલી ઓરડીઓ છે. પાછળ બગી-આમાં વિવિધ જાતના ફૂલ ઝાડ શોભી રહ્યાં

છે. સામે ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા છે. યાત્રિ-કોને માટે જમવાની સુંદર સગવડ છે.

કદંબગિરિનું પ્રથમ મંદિર શ્રી કદંબવિરાટ આ મંદિરની જમણી બાજુ સૂરિ સમ્રાટ આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજની પૂરા કદની મનોહર આરસની પ્રતિમાની દેરી છે. રંગમંડપના પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુ આચાર્યશ્રીનું પંચધાતુનું બસ્ટ છે. મૂળનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ છે. લયનીમાં ૭૨ કુલિકાઓ છે. કદમ્બગિરિની મોટી ટુંક જતાં શ્રી હેમાભાઈ શેઠની વાવ આવે છે. બે ફ્લોંગ ચાલતાં તળેટીમાં યાત્રા કરીને આવનારને ભાતું અપાય છે. શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની ટુંકમાં પ્રવેશતાં સૂરિ સમ્રાટ ઉપદેશ આપતા દશ્ય નજરે પડે છે' મંદિરમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની ૯૧ ઇંચની ભવ્ય પ્રતિમા છે. સામે પુંડરિકસ્વામીનું દહેરાસર છે. ડાબી બાજુ નીકળતાં કલામય મેરૂ શિખરની રચના છે. મેરૂ પ્રસાદની પાછળ નૂતન મંદિર આવેલું છે તેમાં ૧૧૫ ઇંચના ભવ્ય આદીશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા છે અહીં શત્રુજય તીર્થની રચના કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત ગણુધર પગ-લાનો ચતુર્મુખા પ્રાસાદ-નેમિનાથ પ્રસાદ. શ્રી નેમિનાથનું મંદિર પણ જોવા લાયક છે.

શ્રી સીમધંર પ્રાસાદ પણ દર્શનીય છે કદંબ-ગિરિમાં બે માઈલ દૂર વાવડી પ્લોટમાં વિધ-વિધ રંગના આરસપહાણુની મનોરમ પ્રતિ-માઓ દેવ દેવીઓ યક્ષયક્ષણીઓ આદિ પ્રતિ-માઓ છે. દેશદેશાવરના મંદિરોમાં આ પ્રતિ-માની મોટી માંગ રહે છે. કદમ્બગિરિ જવા માટે રોહીશાળાનો રસ્તો શત્રુજય બંધને લીધે બંધ થયો છે. હવે બંધના રસ્તે થઈને કદમ્બ-બાગર જવાય છે શત્રુજી બંધ આપણા લાડીલા વિશ્વના જ્યોતિર્ધર શ્રી જવાહર નેહરૂના નામથી નહેરૂ બંધના નામથી ઓળખાશે. અહીં

I N C C

Universally Accepted as all purpose Plasticizers

**Dioctyl Phthalate (DOP)
Di-Iso Octyl phthalate (DIOP)**

for

Polyvinyl Chloride (PVC) Processing

and

Dibutyl Phthalate (DBP)

Diethyl Phthalate (DEP)

Dimethyl Phthalate (DMP)

for

**Polyvinyl Acetate, Cellulose Acetate and
other Plastics and Perfumery**

and

**manufactured for the rapidly growing
Indian Plastic Industry**

by

Indo-NipPon Chemical Company Ltd.

Regd. Office :

Alice Building

Dr. Dadabhai Naoroji Road,

Fort, Bombay-1

Phone : 251723

Gram : 'PLASTICIZER'

Factory :

Bombay-Agra Road

Ghatkopar

Bombay-77 AS

Phone : 582609

જૈન ધર્મશાળા-દહેરાસરની વ્યવસ્થા છે.

તાલધ્વજગિરિ: તાલધ્વજગિરિ શંત્રુજ્યની ટૂંક કહેવાય છે. આ નાનકડો ડુંગર તેમાં રસેલી ગુફાઓ અને દૃશ્યોથી પ્રાચીન ગણાય છે. ચીનના સુપ્રસિદ્ધ યાત્રિક હ્યુએનસંગ ઇ. સ. ૬૪૦ લગભગ વલ્લ્હીના દર્શને આવેલ તેમણે તાલધ્વજગિરિને પ્રાચીન વિરાટ કહ્યો છે.

ભાવનગર શહેરથી ૩૨ માઇલ અને પાલી-તાણાથી ૧૪ માઇલ તળાજ નામનું સુંદર ગામ તળાજ ટેકરીના ઢોળાવ પર આવેલું છે. પાસે તળાજ નદીના વિશાળ પટને ઓળંગીને શહેરમાં જવાય છે. તળાજ ગામને પોતાની છાયામાં સનાવીને તાલધ્વજગિરિ ઉભો છે તાલધ્વજગિરિની પગથી પાકી બાધેલી છે ચઢાણ સરલ છે.

શાંતિકુટ પહોંચતા વચ્ચે ગુફાઓ આવે છે. તેમાં કેટલીક ગુફાઓ પ્રાચીન હોય તેમ લાગે છે. એભલ મંડપ અને ખોડીયારની ગુફાઓના વિશાળ સભાસ્થાન જોવા જેવા છે. આ ગિરિ ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભોંયરાવાળું મંદિર, શ્રી સાચા દેવ સુભતનાથનું મંદિર આ સાચા દેવની મૂર્તિ તળાજના કંડોળીયા બ્રાહ્મણને ત્યાં મકાનનો પાયામાંથી નીકળી હતી. એ વખત ગામમાં ચાલતો રોગચાળો બંધ થયો હતો. અહીં અખંડ દીપક રહે છે અને દીપકની શિખાના ઉપરથી ભાગમાં કેશરવર્ણી મેશ પડે છે. આ મુખ્ય દહેરાસર સામે નૂતન કલામય શ્રી મહાવીર જીન પ્રાસાદ છે. બાબુમાં જ્યોર્તિર્ધારોનું ગુરૂ મંદિર છે. સોએક કુટ ઉંચે ચૌમુખજીની ટુકં તથા કીર્તિ સ્તંભ જોવા જેવા છે તળાજ ગામ રળીયામણું છે. શ્રી નરસિંહ મહેતાનું જન્મસ્થાન તળાજ ગણાય છે.

ઘોઘા—શ્રી નવખંડાપાર્શ્વનાથ થોડા વર્ષ પહેલાં ઘોઘા બંદર હતું. અહીં નવખંડા પાર્શ્વ

નાથની ચમત્કારી મૂર્તિ છે. મૂર્તિ પ્રાચીન છે. ગઢમાં બીજા ચાર મંદિરો છે. હમણાં ઘોઘામાં પ્રતિમાઓ નીકળી છે. તેથી તે પુરાતન શહેર તરીકે પ્રસિદ્ધ હશે એમ જણાય છે ભાવનગરથી મોટર-બસોમાં ઘોઘા જવાય છે અહીં શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ તથા જીરાવાળા પાર્શ્વનાથના મંદિર છે. શેઠ હડીભાઈની ધર્મશાળા છે. અમદાવાદના શેઠ હડીભાઈના પત્ની હરકુંવર શેઠાણી ઘોઘાના હતા અને તે કુમકુમ પગલાંના ભાગ્યશાળી હતા.

ભાવનગર-ગોહિલવાડનું પ્રગતિશીલ અને રળીયામણું શહેર છે. સ્ટેશન પાસે જ હીરાલાલ અમૃતલાલ તથા ગુલાબબાગ ધર્મશાળાઓ છે. શહેરમાં જૈનોના પાંચ મોટા દહેરાસરો છે. તેમાં દરબારગઢ સામે આવેલ આદિત્યર ભગવાનનું મોટું દહેરાસર, પાસે જ વેરાબજારમાં ગોડીજી પાર્શ્વનાથનું દહેરાસર દાદા સાહેબમાં મહાવીર સ્વામીનું અને વડવામાં પણ દહેરાસરો આવેલ છે.

શહેરમાં જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા, શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, શ્રી યશોવિજયજી ગ્રંથમાળા, શેઠ ત્રીભોવનદાસ ભાણજી કન્યાશાળા (મેટ્રિક સુધી), શ્રી જૈન વિદ્યાર્થીભુવન વગેરે સંસ્થાઓ છે.

ભાવનગરમાં પીલગાર્ડન, બેરતળાવ, તખ્ત-સિંહજી હોસ્પિટલ વગેરે દર્શનીય સ્થળો છે.

શિહોર-પાલીતાણાનું શિહોર જંકશન છે. શિહોરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સુંદર મંદિર છે. ધર્મશાળા તથા ભોજનશાળા પણ છે. શિહોરના પેંડા, ગ્રાંબાપિત્તળના વાસણો અને તમાકુ વખણાય છે.

મહુવા-સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ કિનારે સાગરતટ પર આવેલ પુરાતનબંદરી શહેર મહુવા-મધુ-મતીના નામથી સુપ્રસિદ્ધ છે.

મહુવા વીરભૂમિ શ્રી જીવતસ્વામી-મહાવીર

સ્વામીનું સુંદર દહેરાસર છે. મહુવાના જીવડ-શાએ શંત્રુજ્યને ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. કુમાર-પાળ મહારાજ મહુવા પધાર્યા હતાં હાંસા ધાડના પુત્ર જગદુશાએ સોનૈયાની યોતીથી શંત્રુજ્ય ઉપર તીર્થમાળ પહેરી હતી, પરમાત્માના ચરણે રત્નોની ભેટ ધરી હતી. મંત્રા-શ્વર વસ્તુપાળ-તેજપાળ મહુવાની યાત્રાએ આવ્યા હતા.

મહુવા વીરભૂમિ ગણાય છે. શાસનસમ્રાટ શ્રી વિજયનેમિસુર દેશવિદેશમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરનાર આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસુરી, વિદ્વાનવર્ય આચાર્ય શ્રી વિજયદર્શનસુરિ, અમે રિકામાં જૈનધર્મનો સંદેશો આપનાર શ્રી વીર-ચંદ્ર રાઘવજી ગાંધી, મહાન જાડુગર નથુ મંછારામ આ ભૂમિના રત્નો થઈ ગયા.

શ્રી મોટા ગોપનાથ

આ ધર્મ સંસ્થા અરણી સમુદ્રને ખંભા-તનો અખાત જ્યાં આગળ મળે છે ત્યાં આવેલી છે. તદ્દન સમુદ્રકનારે છે, ને ઉનાળા દરમ્યાન ઘણા માણસો હવાખાવા માટે અહીં આવે છે અને રહે છે. આવા ધર્મસ્થાનોના મૂળમાં ઘણી જ દંતકથાઓ રહી હોય છે; અને દંત-કથાઓ સાથે ઇતિહાસે પણ ક્યારેક વચ્ચે નોંધ લીધી હોય છે, તેથી તેવી સંસ્થાનેનો નાનો એવો ઇતિહાસ પણ છે.

નાનું પણ સમૃદ્ધ અમરેલી ગામ જેમાં જૈનોની સંખ્યા થોડી પણ ધનીક હતી પરંતુ ગામમાં એક પણ જિનમંદીર ન હતું તેથી સકળ સંઘે ભોગ થઈ સુંદર શીલ્પકળા યુક્ત જિનાલય ખંધાવ્યું. અને ૧૮૫૫ના મહા સુ. ૧૧નાં પુણ્ય દિવસે શ્રી સંભવનાથ પ્રભુની પરિકર યુક્ત પ્રતિમા તેમાં પધરાવવામાં આવી પ્રતિમાજી ખૂબજ ચમત્કારી છે કહેવાય છે કે

અમરેલીમાં કામનાથ નાગનાથ અને સંભવનાથ મંદીરનું નિર્માણ સમકાલીન થયેલ છે આ જિનમંદીર નિર્માણ થયાને ૧૫૦ વર્ષ વ્યતિત થયા હોવાથી પૂ. ભુવન વિ. મહારાજની નિશ્રામાં ૨૦૧૭નાં ચૈ. વ. ૧૩થી વૈ સુ ૪ અષ્ટાહ્નિકા મહોત્વ કરાવી પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવી તે પ્રસંગ ગામમાં અભૂતપૂર્વ ઉજવાઈ ગયેલ

આ સિવાય આ જિનમંદીરની સામેજ શ્રી શાંતિનાથ ભગવતનું નાનું પણ સુંદર દેરાસર છે જેમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા ૧૯૯૭નાં મહા સુ. ૬ના રવીવારે સિદ્ધાંત મહોદધિ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસુરિશ્વરજી મહા રાજના શિષ્ય રત્ન પૂ. મુનિરાજ શ્રી જંબુ વિ. મ. (હાલ શ્રીમદ્ જંબુસૂરિદ્વરજી મ.) નાં વરદ હસ્તે કરાવામાં આવેલ આમાં પણ શ્રી સંઘે સારો લાભ લીધેલ હાલ આ ગામમાં શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું પણ નાનું દેરાસર છે.

જલાખાપાનું વીરપુર—જલારામ ખાપાનું નામ ન સાંભળ્યું હોય કે તેમને એક હાથમાં ખેરખા વાળો ને બીજા હાથમાં દંડાવાળો ફેટો ન જોયો હોય તેવા ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં બહુ ઓછા માણસો નીકળશે. ‘જલા સો અહ્વા’ એવું જેમના માટે લોકોમાં બોલાય છે તે જલારામ ખાપાના પવિત્ર સંસ્મરણો સાથે જોડાયેલું વીરપુર સૌરાષ્ટ્રનું યાત્રાધામ ગણાય છે. મધ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં ગોંડળ ને જેતપુર વચ્ચે આવેલું વીરપુર એસ. ટી. દ્વારા કે રેલ્વે દ્વારા પણ પહોંચી શકાય તેવું યાત્રા સ્થળ છે. વીર-પુરના પ્રધાન ઠક્કર અને રાજખાઈને ત્યાં એક મહાત્માના આશીર્વાદ પ્રમાણે સં. ૧૮૫૬ના કારતક માસમાં સુદ સાતમ ને સોમવારે રાજ-ખાઈની કૂખે જલારામ ભગતનો જન્મ થયો. નામ તો રાખવામાં આવ્યું દેવજી. દેવજી ભગત બાળપણથી જ રામ રામ એ દિવ્ય નામ મંત્રનો જપ કર્યા કરતા. ગામઠી શાળામાં શિક્ષણ

મેળવ્યું. ૧૪ વર્ષે લુહાણા જ્ઞાતિના રિવાજ પ્રમાણે જનોઈ દેવાણી. પછી તો જલારામનું સગપણ આટકોટમાં વીરબાઈ સાથે થયું. જલારામને ગમ્યું નહીં પણ રામની મરજી મानी આધીન થયા. ૧૬મા વર્ષે લગ્ન થયાં. જલારામના દાનપ્રિય સ્વભાવને કારણે પિતાએ તેમને જુદા કર્યાં ને વાલજી કાકાની દુકાને બેસવા લાગ્યા. એક વાર ગિરનાર જતી સાધુ મંડળી માટે લોટ, દાળ, ઘી, ગોળની લેટીઓ જલારામ કાકાની ગેરહાજરીમાં પહોંચાડવા સાધુ પાછળ જતા હતા ત્યાં કેઈકિના ચડાવ્યા વાલા કાકા રોષે રાતાપીળા થતા આવ્યા ને પૂછ્યું, “આ કાળિયામાં શું બાંધ્યું છે?” જવાબ મળ્યો કે, “સાધુ સંતો માટે છાણું છે.” “લોટામાં શું છે?” બીજો પ્રશ્ન પૂછાયો. જવાબ મળ્યો, “પાણી.” કાકાએ કહ્યું: “બતાવ જોઈ.” ને સામે જ લોટામાંથી પાણી ને કાળિયામાંથી છાણું નીકળ્યા. દુકાને તપાસ કરી તો વેળમાંથી પાણુકોડું પણ ઘટતું ન હતું. જલારામને પણ ત્યારથી રામમાં શ્રદ્ધા બેસી ગઈ. સત્તર વર્ષની વય પછી તો જલારામ બે વર્ષ યાત્રા કરી વીરપુર આવ્યા ને પતિ-પત્ની સૌથી અલગ રહી ભજન કીર્તનમાં પડ્યા. ગુરુ ભોજલરામ પાસે કંઠી બંધાવી. સદાવ્રત શરૂ કર્યું ને જલારામના નામે ચમત્કારો ચડવા માંડ્યા. પાંચ માણસની રસોઈ જલાબાપાની હાજરીમાં ૫૦૦ને પૂરી પડવા લાગી. રોગીના રોગ મટવા લાગ્યા. એક વૃદ્ધ મહાત્માએ જલારામ પાસેથી પોતાની સેવા માટે વીરબાઈ માને માગી લીધા ને જલાબાપાએ માને સાધુના સથવારે સોંપ્યા. પણ સાધુ તો દંડો ને ઝોળી આપી અદૃશ્ય થઈ ગયા. આકાશવાણી થઈ ને માને જગ્યામાં પાછા જવા હુકમ થયો. આવા તો પુસ્તકનાં પુસ્તક ભરાય તેવાં જલાબાપાનાં ચરિત્રો છે.

વીરપુરમાં આજે પણ સુંદર મંજાનું રામ

મંદિર છે. બાજુમાં જલાબાપાનો ફેટો છે ને પગલાં છે. ગભારામાં ઘેકો ને ઝોળી છે. લોકો સંકડોની સંખ્યામાં દર્શન ને માનતા પૂરી કરવા આવે છે. સદાવ્રત અખંડ ચાલે છે. જગ્યામાં આવનાર સૌને ચા પાણી, દૂધ, ભોજન અપાય છે. ટ્રસ્ટમાંથી સંસ્કૃતમાં સારા ગુણો મેળવનારાને શિષ્યવૃત્તિઓ અપાય છે, શિષ્યવૃત્તિ આપી છાત્રોને પરદેશ પણ મોકલવામાં આવે છે. રાજકોટમાં માતૃશ્રી વીરબાઈ મા મહિલા કોલેજ પણ ચાલે છે.

ભગવાન શ્રી ઘેલા સોમનાથ :- ઘેલા નામની નદીને કિનારે આ ભવ્ય મંદિર આવ્યું છે. તેની આસપાસના પ્રદેશમાં પ્રકૃતિ બાણે સતે ચડી હોય તેવું આદહાદક વાતાવરણ ભાસે છે. મંદિરથી એકાદ માઈલના અંતરે વાઘેશ્વરો ઘેલીને કાળુભાર નદીઓના ત્રિવેણી સગમ છે. ભગવાન ઘેલા સોમનાથની ત્રિવે ઐતિહાસિક ગણવાતી કથા નીચે પ્રમાણે છે, બુનાગઢની ગાદી પર ચુડાસમાવંશી રા'મહિપાળ રાજ્ય કરતો હતો. રા'પોતે અને તેનું આખું કુટુંબ પ્રભાસપાટણમાં બિરાજતા ભગવાન સોમનાથનું અનન્ય ભક્ત હતું. સોમનાથનો વૈભવ સાંભળી ગુજરાતના સુલતાન બહરની આંખોમાં સોમનાથનું ખંડન કરી, સમસ્ત ભોમકાને છિન્ન વિછિન્ન કરી નાખવાનું સ્થાન રચવા માંડ્યું. બહરે પોતાની પુત્રી હુરલ અને ગુપ્તચરોને સોરઠ પ્રદેશની તથા પ્રભાસપાટણની રજેરજ વિગતો પ્રાપ્ત કરી લેવા સમગ્ર પ્રદેશમાં ફેલાવી દીધા. સોમનાથનું મંદિર તેની રક્ષણ વ્યવસ્થા, પૂજારીઓ, જવાના રસ્તા, વગેરે માહિતી સુલતાનને પહોંચવા લાગી. તેમાં વળી એવા સમાચાર મળ્યા કે રા'ની કુંવરી મીનળદે એ ભગવાન સોમનાથની સેવા ઉપાસનામાં આ જન્મ કૃવારી રહી પ્રભાસમાં જ પોતાનું જીવન ગાળવાને સંકલ્પ કર્યો ને તેને માટે હીરણ્ય નદીના કાંઠે આવાસ રચાવા માંડ્યો છે તે

ખખર સાંભળતા હુરલે પોતે મીનળદેને મળી પોતાને કંઈક વધુ જાણવા મળે તે માટે પ્રભાસ તરફ પ્રયાણ કર્યું. પરંતુ પ્રભાસમાં તેણે સોમનાથ ભગવાનનું ઘોડશાપચારથી પૂજન કરતી મીનળદેની શ્રદ્ધા ભક્તિ જોઈ હુરલના હૃદયમાં ખર્ચવર્તન થયું. હુરલ મીનળદેને નમી પડી ને પોતાના પિતાના થનારા સોમનાથ પરના હુલાની વાત કરી. મીનળદેએ તુરત જ રા'ને સમાચાર પહોંચાડ્યા. રા' એ ભગવાન સોમનાથના રક્ષણની તૈયારીઓ આદરી. આ બાબુ મીનળદે પાસે ગયેલ હુરલ પાછી ન આવતાં ગુપ્તચરોમાં ફફડાટ પેઠો ને તેમણે ઠેઠ મીનળદેના નિવાસસ્થાન સુધી ખખર કઢાવી. હુરલે ગુપ્તચરોને જણાવી દીધું કે પોતે પણ ભગવાન સોમનાથના ચરણોમાંજ જીવન ગાળવા માગે છે. સુલ્તાન જાફરે તે સમાચાર મળતાં જ તાબડતોબ પ્રયાણ આદર્યું ને રાતદિવસ જોયા (વના પ્રભાસ પર હુમલો કરવા સુલ્તાન ઉતાવળો થઈ રહ્યો. પરંતુ ભગવાન સોમનાથના શિવલિંગને લઈને હુરલ ને મીનળદે પાલખીમાં છાને રસ્તે ઊપડ્યા. પાછળ લાઠીના હમીરજી ગોહિલ પોતાના ચુંટેલા માણસો લઈ પ્રભુની પાસે મુસલમાનો પહોંચી ન શકે તે રીતની વ્યવસ્થા બળવતાં ચાલ્યા. પ્રભાસપાટણમાં રાજપુતોએ ને બ્રાહ્મણોએ સુલ્તાનના લશ્કરનો ભારે સામનો કર્યો. પાલખી ગોરકડે પહોંચતા મુસલમાની સૈન્યના એક વિભાગે ગોરકડી આંતર્યું પણ રાજપુતોએ ત્યાં પણ યુક્તિ પુર્વક પરાક્રમ દાખવી પાલખી રવાના કરાવી દીધી. પાલખી ભડલી પહોંચતા ભડલીના શિવોપાસક વેજલભટ્ટ મદદે આવ્યા. પરંતુ શિવલિંગ ભડલીના કાંઠે જમીનમાં પેસવા માંડતાં ત્યાં જ શિવજીને સ્થાપના કરી આ બાબુ ગોરકડા સર કરી મુસલમાનો ભડલી પહોંચ્યા. વેજલભટ્ટે ભારે પરાક્રમ બતાવ્યું. સાત સાત મુસલમાનોનો સામનો કરી તેમને સંહારતા વેજલભટ્ટ પણ ખૂબ ઘવાયા ને

ભૂર્ગભાંમાં સ્થાપવામાં આવેલા બાબુ પર જ લોહી નીતરતી હાલતમાં ઢળી પડ્યા. બાબુમાં વૃક્ષની એથે સંતાઈ રહેલ હુરલને મીનળદે ને પકડવા મુસલમાન સૈનિકો દોડ્યા પણ ઉંચી ટેકરી પર ચડી ગયેલ આ બન્ને શિવોપાસકાઓએ સમાધિ લીધી. ઘરતીમાં સમાઈ ગઈ. શિવલિંગ જમીનમાં સંતાઈ ગયું તેથી મુસલમાનોને દેખાયું નહિ.

ભડલી ગામના લોટ માગીને પોતાનું માંડ માંડ પુર કરતા દયારામ ભટ્ટને એકવાર વગડા માંથી પસાર થતાં જમીનમાંથી કંઈક અવાજો થતાં સંભળાયા ને તેણે અવાજ આવતો હતો ત્યાં ધૂળ આધીપાછી કરી જોયું તો સુંદર શિવલિંગ જણાયું. તેણે આ શિવલિંગની પૂજા કરીને જ જમવાનું વ્રત લીધું. કહેવાય છે કે એક ચોમાસામાં અનરાધાર વરસાદ ને વીજળીઓના તાંડવની વચ્ચે પણ નિર્ભય રહી દયારામભટ્ટ પુજા કરી રહ્યા ત્યાં કોઈ સાધુ આવી તેને ઘેલો નદીના ઘોડાપુરમાંથી માર્ગ કરાવી સામે પાર ઉતારી ગયા. અત્યારે પણ દયારામ ભટ્ટના વંશજો શિવજીની મહાપૂજા કરે છે.

આ તીર્થધામ રાજકોટ જિલ્લાના જસદણ તાલુકામાં આવ્યું છે ને રાજકોટથી ગઢડા જતી એસ. ટી. માં ત્યાં જઈ શકાય છે. શ્રાવણ માસમાં ને આસો માસમાં આસપાસના પ્રદેશની વનશ્રીના સૌંદર્યને સોળે કળાએ ખીલેલું જોઈ હજારો યાત્રાળુઓ શિવજીના દર્શન સેવા કરે છે. યાત્રાળુઓને ત્યાં ઉતરવા રહેવા સારી સગવડ છે. જગ્યાના મહંત હાલમાં દેવાગરજી વીરગરિજ મહારાજ બિરાજેલ છે. તેઓ યાત્રિકોમાં ઘણા જ પ્રીતિપાત્ર બન્યા છે.

જડેશ્વર મહાદેવ :- વાંકાનેર અને મોરબા પંથક વચ્ચે મચ્છુકાંઠે શ્રી જડેશ્વર મહાદેવનું

સુંદર મંદિર આવેલું છે. સૌરાષ્ટ્રના મધ્ય ભાગ પાંચાલ પ્રદેશથી માંડીને આબુખાજી ડુંગર માળા પથરાયેલી છે. વાંકાનેરના પાદ-માંજ કાલિકા, ચાંદેલિયા, અને ધોળેશ્વર મહાદેવ ખીરાજેલ છે, આ ડુંગરમાળ વાંકા-નેરની દક્ષિણ દીશાને આવરીને પડી છે. આ ધાર ધીમે ધીમે વાંકાનેરની ઉત્તર તરફ નમતી નમતી છેક જડેશ્વર મહાદેવના ધામ પાસે જઈને ઉભી રહે છે. સ્વચ્છ હવા પાણી અને કુદરતી સૌંદર્યના કારણે આ સ્થાન પ્રખ્યાત છે.

જડેશ્વર મહાદેવના મંદિર પાસે એક વિશાળ ધર્મશાળા છે. ખાસ કરીને શ્રાવણ માસમાં સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાંથી મોટી સંખ્યામાં યાત્રાળુઓ અહિં દર્શન કરવા અને રહેવા આવે છે. મંદિર અને શિવલિંગ ઘણું ભવ્ય છે. આ સ્થળ વિષે નીચે પ્રમાણેનો ઠોડરો પ્રસિદ્ધ છે. જડિયો જંગલમાં વસે, ઘોડાનો દાતાર; ત્રુક્યો રાવળ જામને, હાંકી દીધો હાલાર.

તુલસી શ્યામ—સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રભાસક્ષેત્રનું સ્થળ પુરાણ પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રભાસ ક્ષેત્રની પૂર્વે તુલસી શ્યામનું સ્થળ “તપ્તોદક તીર્થ” નામે પ્રસિદ્ધ છે. હજારો વર્ષ પહેલાં દીવના ટાપુમાં જાલધર નામનો રાક્ષસ રહેતો હતો. તેણે એક વૃંદા નામની સતી સ્ત્રી હતી. આ વૃંદાને કારણે જાલધરને કોઈ મારી શકતું નહિ. જાલધરે બધા દેવોને પણ હરાવ્યા હતા. છેવટે ભગવાન વિષ્ણુએ જાલધરનું રૂપ લઈને વૃંદાનું સતીત્વ ખરિત કર્યું. વૃંદાએ વિષ્ણુને શ્યામ પથ્થરના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ જવાનો શ્રાપ આપ્યો. ભગવાને તે શ્રાપને માથે ચડાવી વૃંદાને પણ તુલસીનું વૃક્ષ થવાની આજ્ઞા કરી. આ તુલસી શ્યામનું એક મંદિર અમરેલી જિલ્લાના ધારી શહેરથી દક્ષિણ દિશામાં અઢાર માઇલ દૂર ગીરના જંગલમાં આવેલું છે.

ઉના શહેરથી એક માઇલ દૂર એક “ભીમ

સાસ” નામનો એક ઊંડો ધરો છે. કહેવાય છે કે કુંતી માતાની તરસ મટાડવા ભીમે પાટુ મારીને ધરતીમાંથી પાણી પ્રગટાવી આ ધરો બનાવ્યો હતો. આ ભીમ ચાસને પણ તુલસી શ્યામના ક્ષેત્રમાં ગણવામાં આવે છે.

શ્રી સોમનાથ અને પ્રભાસ તીર્થ :—

“સૌરાષ્ટ્રે સોમનાથશ્ચ” એમ કહીને શિવના ખાર જ્યાં તલિગોમાં ભગવાન સોમનાથને પ્રથમ સ્મરવામાં આવ્યા છે. વળી ઋગ્વેદના ખિલસૂક્તમાં પણ—

યત્ર પ્રાચી સરસ્વતી યત્ર સોમેશ્વરો દેવઃ ।
તત્ર મા અમૃતં કૃષિ રુદ્રાચેન્દ્રૌ પરિસવઃ ॥

ઉપર પ્રમાણે જેનો ઉલ્લેખ છે તે શ્રી સોમનાથ ભગવાન અને અને પ્રભાસતીર્થ વિષે સંખ્યાબંધ ઉલ્લેખો મહાભારત ને પુરાણોમાં પણ મળી આવે છે. કવિ કાલિદાસના નાટકનાં કષ્ય મુનિ શકુન્તલા પરની આવનારી આપત્તિ બાણી શ્રી સોમનાથમાં તપશ્ચર્યા કરવા ગયા હતા, તેથી લખ્યું છે. વામનપુરાણમાં પ્રહલાદ પિતૃહત્યાનુ પાતક ટાળવા પ્રભાસક્ષેત્રમાં જઈ સ્નાન કરી સોમેશ્વરના દર્શને ગયા હતા તેવો ઉલ્લેખ છે. કૂમ પુરાણમાં તીર્થોમાં ઉત્તમ પ્રભાસને ગણાવી શિવજીનું સોમેશ્વર તીર્થ સંપૂર્ણ વ્યાધિનો નાશ કરનાર છે એવું લખ્યું છે. વલ્લીકાળમાં રચાયેલ સ્કંદપુરાણમાં તો આખું એક ‘પ્રભાસખંડ’ નામનું મોટું પ્રકરણ જ લેવા મળે છે. જેમાં મંત્રહીન, ધનહીન, અરે માળા કરીને રહેલા પક્ષીઓ પણ સ્વર્ગને પામશે. એવું મોટું મહિમા વર્ણન પ્રભાસ માટે કર્યું છે. પ્રભાસખંડમાં માત્ર પ્રભાસ નગર જ નહીં પણ પૂર્વમાં ઉના, પશ્ચિમે માધવપુર, ને ઉત્તરે ભાદર નદી સુધીના પ્રદેશને પ્રભાસખંડ કહી સૌનું વર્ણન કર્યું છે.

પ્રભાસખંડમાંની સરસ્વતી દેવીચિ ઋષિના પુત્ર પિપ્પલાદે ઉત્પન્ન કરેલા વડવાનલને વિષ્ણુની આજ્ઞાથી પ્રભાસ તરફથી આવી રસ્તામાં કૃત સ્મરને બાળીને ભસ્મ કરાવ્યો ને વડવાનલને સમુદ્રમાં લઈ ગઈ એવી કથા પ્રભાસખંડમાં વિગતે વર્ણવી છે. વળી મહાભારતના યુદ્ધ પછી પાપ ધોવા શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી અર્જુન પ્રભાસમાં આવ્યા ને સરસ્વતીમાં સ્નાન કરી પવિત્ર થયા એવી પણ આખ્યાયિકા તેમાં જ છે હિરણ્યા ને સરસ્વતીનાં આ પરમ પવિત્ર ક્ષેત્રનું ગૌરવ ગાન કરવા તો પુસ્તકોના પુસ્તકો લખવા પડે ને જિજ્ઞાસુઓને આ સંબંધમાં ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રના બાણીતા વિદ્વાન શ્રી શંભુપ્રસાદ દેશાઈનું પ્રભાસ અને સોમનાથ નામનું એક અત્યંત શ્રેષ્ઠ પુસ્તક વાંચવા અમારી ભલામણ છે. ૬૦૦ પૃષ્ઠ ધરાવતા આ ઐતિહાસિક સામગ્રીઓથી ભરપૂર ગ્રંથમા જહેમત ભર્યા ને દાદ માગી લે તેવા સંશોધન પછી પ્રભાસક્ષેત્રની અને સોમનાથ તીર્થની વિગતો આપી છે.

૫૦ હજાર વીર ભારતીય શોદાઓએ આ પ્રાણપ્રિય મંદિરની રક્ષા કાળે પ્રાણ દીધા

દીર્ઘકાળથી સોમનાથ પ્રભાસક્ષેત્ર શેવો, વૈષ્ણવો, જૈનોના તીર્થધામ તરીકે સંપૂર્ણ બન્યું છે. અહીં સૂર્યો પાસક સૌર સંપ્રદાય પણ કાલ્યો કૂલ્યો હશે કારણ કે સૂર્યમંદિરનાં અવશેષો પણ મળી આવ્યા છે. ચંદ્રને થયેલ ક્ષય રોગ દૂર કરવા તેણે તૈરવેશ્વર અથવા ભૈરવનાથના નામથી યુગના પ્રારંભથી જ પૂજાતા શિવની ઉપાસના કરી પછી ત્યાં બ્રહ્મ-શિલા ઉપર કુકુચુંડ પ્રકારના શિવલિંગની સ્થાપના કરી ત્યારે બ્રહ્મા, સાવત્રી, બૃહસ્પતિ, વસિષ્ઠ મરીચિ, વગેરે સમસ્ત ઋષિગણે તે યજ્ઞક્રિયામાં ભાગ લીધો વિદ્વાનો માને છે કે મહાભારતમાં સોમનાથનો ઉલ્લેખ નથી એટલે

સોમ નામના અત્રિ ગોત્રના યાદવે સોમેશ્વરની સ્થાપના કરી હશે. શ્રી હરપ્રસાદ દેશાઈ જણાવે છે કે હોળીના દિવસે ભૈરવનાથની મૂર્તિ બનાવી તેની આખો દિવસ પૂજા કરી સાંજે તોડી નાખવામાં આવે છે. હિંદુઓ કદી મૂર્તિ તોડતા નથી, આ ઉપરથી લાગે છે કે સોમ રાજાએ ભૈરવનાથનું લિંગ ઉત્થાપી ત્યાં સોમેશ્વરની વૈદિક વિધિથી પ્રતિષ્ઠા કરી તેની સાથે આ વિચિત્ર રિવાજને સંબંધ હોવો જોઈએ. તેમનું માનવું એવું પણ છે કે ભૈરવનાથની પૂજા અશ્વિલ રૂપમાં અનાયો દ્વારા થતી હોય ત્યાં સોમ યાદવે વૈદિક વિધિથી સોમેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા પણ કરી હોય તે સંભવિત છે. વિદ્વાનો માને છે કે સોમનાથની સ્થાપના ઈસ્વીસન પૂર્વે થઈ ચૂકેલી પુરાણો માને છે કે જગતની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારથી જ સોમેશ્વર છે. પણ મોડામાં મોડી ૨૬૦૦ વર્ષ પહેલાં તો સોમેશ્વરની સ્થાપના થઈ જ હશે. પરંપરા કહે છે કે ત્રેતા-યુગમાં રામચંદ્રે સુવર્ણનું મંદિર અહીં બનાવ્યું, રાવણે રૂપાનું બનાવ્યું, દ્વાપરમાં શ્રી કૃષ્ણે કાષ્ઠનું બનાવ્યું. વલ્લી સમયમાં પહેલાં પથ્થરનું થયું ત્યારપછી ભીમદેવને કુમારપાળે છેલ્લે અહલ્યા બાઈએ તેમાં સંસ્કરણો કર્યા.

મહાભારત કાળમાં પણ પ્રભાસ તીર્થધામ હતું

સોમેશ્વર તીર્થ દેવપટ્ટન કહેવાતું બહાલમાં આ ક્ષેત્ર આખું પ્રભાસ તરીકે ઓળખાય છે. સોલંકી યુગમાં લકૂલેશ-નકુલેશ સ્થાપિત પાશુપત મતનું પ્રાબલ્ય અહીં હતું. મહમદગીઝની સમકાલીન ઇતિહાસકાર અલ્બેરૂની પણ અહીં રહી ગયેલા, તેણે પોતાના ગ્રંથમાં સોમનાથની બહોજલાલીનું વર્ણન આપ્યું છે. (વ. સં. ૧૦૮૫માં મહમદ ગીઝનીએ સોમનાથ ક્ષેત્ર પર ચડાઈ કરી. ઠેઠ સોમનાથ સુધી કાંઈએ તેનો સામનો ન કર્યો એવી તેની ધાક પેસી ગયેલી ને સૌ રાજાઓ પણ પોતપોતાનું સાચવવામાં

માનતા થયેલા. પણ સોમનાથ ક્ષેત્રમાં મહમદ ગીઝનીના સૈન્યનો ભારે સામનો થયો. પચાસ હજાર શૂરવીરો જેમાં સોલંકી, ચાવડા, ગોહિલો, મેર, રખારી, આહિર, કોળી સૌ હતા. તેમણે પોતાનાં જાન સોમનાથના રક્ષણ માટે આપ્યાં, પણ સોમનાથનો ખચાવ થઈ શક્યો નહીં અને હજારો હિંદુ પુરૂષો, સ્ત્રીઓ, બાળકોની કતલ કરવામાં આવી, સ્ત્રીઓની યથેચ્છ આબરૂ લૂંટવામાં આવી, સોમેશ્વરનું લિંગ તોડવામાં આવ્યું ને તેના કટકા કરી તે સોમનાથના દ્વાર સાથે, ગીઝની લઈ ગયો. કચ્છ ને સિંધમાં તેને ભારે મુશ્કેલીઓ પડી પણ સોમનાથનાં પવિત્ર લિંગના કટકા તેણે મસ્જિદોમાં પગથિયાં તરીકે જડાવ્યાં. મહમદના આક્રમણ પછી તુરંત જ સોમનાથની ઉપાસના નવું લિંગ સ્થાપી શરૂ કરવામાં આવી. કેટલાકના મતે રા'નવધણે તો કેટલાકના મતે ભીમદેવના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા થઈ પછી તેની સમૃદ્ધિ ને મહિમા વધવા જ માંડ્યો. ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ મહાપરાક્રમી સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મિનળદેવીને સોમનાથનું ઘેલું લાગેલું. તેણે એક જૈન કથા અંથ પ્રમાણે સોમનાથનો ઓંતેર લાખનો કર પોતાના પુત્ર પાસે માફ કરાવ્યો. ખૂદ સિદ્ધરાજે પણ પોતાનો વંશ ચાલુ રાખવા શ્રી સોમેશ્વરની પૂજા-અર્ચના કરેલી. તેની યછી કુમારપાળ ગાદી પર આવ્યો. કુમારપાળે પોતાના ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્યજીની પ્રેરણાથી સોમેશ્વરનું મંદિર બે વર્ષની રાત્રિ દિવસની કામગીરી પછી તૈયાર કરાવ્યું ને હેમચંદ્રાચાર્યની હાજરીમાં સોમેશ્વરની પૂજા કરી. ખૂદ હેમાચાર્યે પણ સોમેશ્વરની વંદના કરી અર્ચનગર્ભ સ્તુતિ કરી. આ વાત હયાશ્રપ ને કુમારપાલ પ્રબંધ નામના જૈન ધર્મના કાવ્ય અંથોમાં છે. પણ પ્રભાસ પાટણમાં ભદ્રકાલી મંદિરના શિલાલેખમાં ભાવજુહસ્પતિને સિદ્ધરાજ દ્વારા મળેલા સન્માનનો તથા તેમને કુમારપાલ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલા 'ગર્હસ્થ' બિરૂદનો ઉલ્લેખ છે. આ ભાવ જુહસ્પતિની

પ્રેરણાથી કુમારપાળે મંદિર નિર્માણ કર્યાની વાત છે. ગમે તે હોય કુમારપાળના સમયમાં સોમેશ્વરનું મંદિર નિર્માણ પુનઃ થયું ને આ ક્ષેત્રની સમૃદ્ધિ વધી.

ઈન્દ્ર જાછે સૂર્ય એ બન્ને દેવોનું
પણ આ પ્રિય સ્થળ હતું

વળી અલાઉદ્દીનનાં સૈન્ય અલખખાનના નેતૃત્વ નીચે આવ્યાં. ને ઈ. સ. ૧૩૦૦માં આ સૈન્યે સોમનાથ ને ઘેરો ઘાલ્યો, ને સારી લડાઈ પછી ફરીથી સોમનાથના લિંગનું ખંડન થયું. આ વાત કહાનુદે પ્રબંધમાં લખી છે. ને તે સમયે પણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં હિંદુઓની કતલ, સ્ત્રીઓની આબરૂ લેવાના પ્રસંગો, લૂંટફાટ વગેરે બન્યા. આ સમયની એક કથા બીજી એવી છે કે આ શિવલિંગ અલખખાનનાં આપવાં પૂર્વે જ લઈ જવામાં આવેલું ને આજના ઘેલા સોમનાથનું લિંગ ને આ સમયનું અસલ શિવલિંગ છે. (વિગતવાર ચર્ચા માટે 'ઘેલા સોમનાથ' ઉપર લખેલી નોંધ જુઓ). ૧૩૦૦ થી ૧૩૦૮ સુધી પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં આ ભયંકર આક્રમણની પીડા ને વેદના સંતાપ કરાવતા રહ્યા. ૧૩૦૮માં રા'નવધણે મુસલમાની થાણાં ઊઠાડી મૂકી સોમનાથની નવેસરથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી સોમનાથનાં પૂજાપાઠ શરૂ થઈ ગયાં. મહમદ તઘલખના સૈન્યે સૌરાષ્ટ્ર પર હુમલો કર્યો. વીર મોખડાજી અદ્ભુત પરાક્રમ બતાવી સ્વર્ગે સંચર્યા. સોરઠમાં પ્રવેશેલા તઘલખી સૈન્યે સોમેશ્વરનું ખંડન કર્યું.

પ્રભાસના ઠાકોર મેઘરાજે અને રા'ખેંગારે ૧૩૪૬ પછી ફરીથી સોમનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. પ્રભાસ ક્ષેત્ર વળી પાછું તેજસ્વીજ બન્યું. આ પછી ૧૩૭૯માં ઝફરખાને સૌરાષ્ટ્રમાં આવી તે જ કૃત્ય કર્યું, વળી પાછું ૧૩૮૬માં પ્રભાસ સોમેશ્વરની પૂજા ઉપાસનાથી ધમધમવા લાગ્યું. ૧૩૯૫માં ફરી મુઝફ્ફરના હાથે સોમનાથનો

ધ્વંસ થયો. ૧૪૦૨માં ફરીથી તે પ્રભાસ ઉપર ચડી આવ્યો ને હિંદુઓની કતલ કરી. વળી એકવાર સોમનાથની પ્રતિષ્ઠાને પ્રયત્ન થયો ત્યાં ૧૪૦૫માં મુઝફ્ફર ચડી આવ્યો ને તેણે વિનાશ લીધા કરી. આ પછી અહમદશાહે ૧૪૧૫માં પ્રભાસને વેરાન કર્યું ૧૪૫૧માં રા' માંડલિકે વળી પાછી સોમનાથની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી ૧૪૬૦માં મહમદ બેગડાના હાથે ફરી સોમનાથના આંગણે એ જ કલેઆમ, એ જ સંહારલીલા ને ધર્માન્તરના જુલમ થયા.

આ પછી પોર્ટુગીઝોએ ૧૫૪૭માં સૌરાષ્ટ્રમાં ખાસ કરીને સોરઠમાં જે હિંદુઓ અને મુસ્લિમો બંને ઉપર જુલમ ગુજાર્યા તેમાં પ્રભાસ પણ બાકી ન રહ્યું. ત્યાં હિંદુ મુસલમાનનાં ઘર લૂટાયા, મસ્જિદો ને મંદિરો તોડાયા ૧૫૫૧ની આસપાસ પ્રભાસમાં વળી પાછી સોમનાથની પ્રતિષ્ઠા થઈ ને પૂજા પ્રણાલી ચાલવા લાગી આ પછી એકાદ બે વાર સોમનાથ તીર્થ પર આક્રમણો થયા સૌથી છેલ્લે અહલ્યાબાઈએ ૧૭૮૩માં સાંકળેશ્વર નામના ભોંયરામાં રહેલા શિવલિંગ ઉપર મંદિર બનાવી અહલ્યેશ્વરની સ્થાપના કરી, ત્યારથી એ સ્થળે પૂજા ઉપાસના ચાલતી હતી ૧૮૪૭ના નવેમ્બરમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા તેમણે સમુદ્રજળ લઈ સોમનાથની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા મટે પ્રાપ્ત કરી અને ના. જામસાહેબ, શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી વગેરેના અવિરત પ્રયત્નોએ કરીને સોમનાથ ટ્રસ્ટની રચના થઈ જામસાહેબે તત્કાળ રૂા. ૧ લાખ આપ્યા બીજા પણ મોટાં દાન મળ્યા ને શિલ્પશાસ્ત્રના ભારતભરમાં અદ્વિતીય નિષ્ણાત ગણાતા શ્રી પ્રભાશંકર સોમપુરાને આર્કિટેક્ટ સ્થપતિ ને સુપરવાઈઝર તરીકે નીમવામાં આવ્યા. મંદિરના પ્લાન, ડીઝાઇનો, વિગતવાર પ્લાન તૈયાર થયાં ને આઠસો વર્ષ પછી નાગરાદિ શિલ્પ પદ્ધતિનો મહાપ્રાસાદ તૈયાર થયો આ મંદિરના

નૃત્ય મંડપ સહિતની લાંબાઈ પૂર્વપશ્ચિમ ૨૨૫ ફૂટ ને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૧૨૮ ફૂટ છે. પોણાબસ્સો ફૂટ જાંચા શિખરમાં નવ મજલા છે. આગળના મંડપને ઉપરા ઉપર ત્રણ મજલા ગેલેરીવાળું સ્થાપત્ય છે. મંદિરને ફરતા ચારસો ફૂટ લાંબાઈમાં મહાપીઠ, હસ્ત, નરથર, અશ્વ-થર વગેરે ધરો છે. સ્તંભો અને કલામય ધુમટ તથા ધુમટના ઉપરના ભાગમાં સેવરણા છે. આ મહાપ્રાસાદ ૧૬૬ સ્તંભો ઉપર રચાયેલા છે. સંપૂર્ણ બાંધકામમાં ૬૨૪ સ્તંભો છે. આ ઉપરાંત દેવોની, દેવીઓની, દિક્ષપાલોની, ગંધર્વ પક્ષ કિન્નરો, કિંપરુષોની સહસ્ત્રાવધી પ્રતિમાઓ ને પુરાણ કથાઓનું કોતરકામ બાકી જ છે.

૧૯૫૦ના એકઠોબરમાં આ વર્તમાન મંદિરના નિર્માણનું કાર્ય આરંભાયું ને ૧૯૫૧માં મે માસમાં ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ મહામહિમ રાજેન્દ્રપ્રસાદજીના હસ્તે લિંગ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી ૧૯૫૬માં મંદિરને કલશ ચડાવવામાં આવ્યો શિખરનું ઈંદુ અગીયારસો મણુવજનના એક જ પથ્થરનું ત્રણ માણુસોના બાથમાં સમાય તેવા પરિઘવાળું જે ને ઉપર છ કુટનો સુવર્ણ કલશ છે.

૧૯૬૫-૬૬ દરમિયાન જ મંદિરની છેલ્લી વિધિ પ્રસાદાભિષેક, ને કલશ સ્થાપન પછીની થઈ. ના. જામસાહેબના અવસાનથી બાલી પટેલ ટ્રસ્ટની જગ્યા પર રાજ્યમાતા ગુલાબકુવરબાને નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા ને મંદિરના તોરણ હાર માટે એક મોટા દાનને સંકલ્પ કર્યો. આ થઈ મંદિરના ઇતિહાસની વાત. પ્રભાસ જૂની બાંધણીનું વાંકા ચૂંકા બાંધ્યાં અને ગલીઓ-વાળું સાંકડા ગંદારસ્તાઓ વાળું શહેર છે. તેમાં જીર્ણુ સ્થિતિમાં ઉભેલા શૈવ, વિષ્ણુ, દેવીઓનાં મંદિરો છે. જેમાંના કેટલાયે ખંડિત છે, વળી શહેરમાં સંખ્યાબંધ મસ્જિદો છે જે મૂળ તો દેવાલયો જ છે. શહેરમાંથી ઘણીવાર બોદકામ

કરતાં મૂર્તિઓં, પાયાઓ વગેરે અવશેષો પ્રાપ્ત થાય છે. શહેરમાં ત્રિવિક્રમ વિઘ્નુની સ્થાપના સુંદર ભવ્ય છ કુટુંબી મૂર્તિ પણ એક જગ્યાએ ત્રિવેણી પાસે કેટલાકજૂના પાશુપત સંપ્રદાયના હોય તેવા મુખ લિંગો છે.

પ્રભાસથી વેરાવળ તરફ જવાના રસ્તે પર્ગથિયાને ઓવારા વાળું હીરણ નદીનું પાણી જેમાં વાળી લેવામાં અચ્યું છે તેવું એક પ્રસન્ન સરોવર છે.

સમુદ્રના તટે શશિભૂષણ મહાદેવનું મંદિર છે. તે ઘણું જૂનું મંદિર સ્થાપત્ય પરથી લાગે છે. કહેવાય છે કે અહીંથી જરા નામના પારાધીએ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન ઉપર બાણ ફેંકેલું.

વેરાવળ જતાં જમણી તરફ અને શશિભૂષણના મંદિરથી ઉત્તરે લાલકા તીર્થ છે જે સુંદર વૃક્ષ ઘટાવાળું સ્થળ છે. જ્યાં અશ્વત્થ વૃક્ષ નીચે ભગવાન છેલ્લે પોઢેલા. આ રમ્ય સ્થળે બે મંદિરો છે ને સ્વચ્છ જળનો એક કુંડ તથા આરસનું બાંધેલ સરોવર છે.

લાલુકા તીર્થથી પશ્ચિમે વેરાવળ શહેરને બંદર છે જ્યાં જુમ્મા મસ્જિદ તરીકે ઓળખાતું પણ જૈન મંદિર છે. આ પહેલાં શશિભૂષણ મહાદેવ પાસે હતું. વેરાવળમાં પણ બીજા ઘણા જોવા લાયક સ્થળો છે. એક સોમૈયા આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ પણ છે.

હીરણ નદીથી આગળ ચાલતાં અર્ધા પોણા માઇલના અંતરે પરમ પવિત્ર ત્રિવેણી સંગમ છે જ્યાં હીરણ ઉત્તરમાંથી, પૂર્વથી કપિલા અને ગીર તરફથી આવતી સરસ્વતી મળે છે. અહીં પિતૃશ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ત્રિવેણી જતાં રસ્તામાં રુદ્રેશ્વર મહાદેવનું

પ્રાચીન મંદિર આવે છે જે શિખરના ભાગમાં ખંડિત થયું છે. પાસેજ એક સૂર્યમંદિર બ્રમવાળી રચના ધરાવતો પ્રાચીન પ્રસાદ ગણાવી શકાય ત્રિવેણીથી કાંઠે કાંઠે આગળ જતાં હીરણ નદી કાંઠે દેહોત્સર્ગનું તીર્થસ્થળ આવેલ છે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના શરીરને અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવેલો કહેવાય છે કે તેમના અર્ધા શરીર પર સમુદ્ર ફરી વળ્યો ને તેવું શરીર પૂર્વમાં જગન્નાથ ક્ષેત્રમાં પહોંચી ગયું જ્યાં હજી સુધી ચાર ધામમાંના એક ધામ તરીકે પૂજાય છે દેહોત્સર્ગના સ્થાને પીપળાનું વૃક્ષ છે. આ સ્થળે પણ ધર્મજનૂનનો લોગ બનીને ઘણા અત્યાચારો સહન કર્યા છે. અહીં સોમનાથ ટ્રસ્ટે એક ગીતા મંદિર બંધાવી છ ફૂટની શ્રી કૃષ્ણની સુંદર મૂર્તિ તૈયાર કરાવી છે.

પ્રભાસથી ઇશાન ખૂણામાં એક માઇલ દૂર નાગરા નામનું શીતળાના નામથી ઓળખાતું સ્થળ છે, ત્યાં પ્રભાસ અને વેરાવળના લોકો ઉબાણી કરવા જાય છે.

આ સ્થળે એક પશ્ચિમ તરફના દ્વારવાળું ખંડિત સૂર્ય મંદિર છે, નાગરામાંથી પુરાતત્વ વિદ્ધી ને સિંધુ ખીણના કાળની કેટલીક સામગ્રી મળે છે.

પ્રભાસસૂર્ય મંદિરો માટે પણ પ્રખ્યાત હતું વિશ્વકર્માની પુત્રી સંસા જે સૂર્યને પરણાવવામાં આવેલી તે સૂર્યનું તેજ સહન ન કરી શક્તા અહીં રહેલી પાછળથી સૂર્ય પણ બાર કળા સાથે અહીં રહેલો આ બાર કળા એટલે બાર સૂર્ય મંદિરો હશે તેવું વિદ્વાનો માને છે. આ બારમાંથી હાલ બે મંદિરો મળી આવે છે.

પ્રભાસ વૈષ્ણવોનું પણ તીર્થ છે. મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યજી પ્રભાસની યાત્રાએ પધારેલા

ને દેહોત્સર્ગ પાસે શ્રી મહાપ્રભુજીની બેઠક પણ છે. આ સ્થળે આપશ્રીએ ત્રિવેણી સ્નાન કરી ભાગવત સમાહ કરેલું, ને ખૂદ સોમેશ્વર તે કથા સાંભળવા આદર પૂર્વક આવતા શ્રી મહાપ્રભુજીએ ઘણા જીવેને દીક્ષા આવી પ્રભાસની પંચતીર્થ પરિક્રમા પણ આપશ્રીએ કરેલી આ બેઠક સંપ્રદાયમાં ૬૫મી બેઠક ગણવાય છે. હજી પણ ત્યાં પુષ્ટિ માર્ગીય પ્રણાલીથી સેવા થાય છે.

જેનોની દષ્ટિએ પણ પ્રભાસ તીર્થ ઘણું પવિત્ર છે. આ સ્થળે સિદ્ધાયલ હતો અને ત્યાં પશ્ચિમે બ્રાહ્મી નદી ને ચંદ્રોદ્યાન હતું ભરત-ચક્રવર્તિ ત્યાં સંઘ લઈને પધારેલા. આઠમા થીંકર ચંદ્રપ્રભુનું ત્યાં સમવસરણ થયેલું. શ્રી ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુના સદુપદેશથી ધરણેન્દ્રે ત્યાં સમુદ્ર પર જ્યાં પ્રભુ કાઉસગ કરીને રહેલા તે સ્થળ પર જ ચન્દ્રકાંતમણિનું બિંબ પધરાવી ઉપર એક પ્રાસાદ રચેલો. પછી ચન્દ્રશેખર રાજાએ ચંદ્રપ્રભાસ નામે તીર્થનું મહિમા વર્ણન કરવું. પછી તેો સોળમા તીર્થીંકર શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના પુત્ર ચક્રધરે પણ આ તીર્થમાં અઠાઈ મહોત્સવ રચેલો. વલભીનેા મ્લેચ્છો દ્વારા વિનાશ થયા પૂર્વે શ્રી ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રખ્યાત પ્રતિમા અંબાદેવીને હોત્રપાલની મૂર્તિઓ સાથે પ્રભાસમાં બિડીને આવેલી. ચામુંડ રાજે અહીંજ ચાચિણેશ્વર પ્રાસાદ બંધાવેલો.

હેમાચાર્યે કુમારપાળના સમયમાં ચંદ્રપ્રભ પ્રભુના કાષ્ઠપ્રાસાદને ઉંદરથી દીવેટ તાણી જવાથી થરેલા અગ્નિથી બચાવ્યો ને કુમારપાલે અષ્ટા-પદના દહેરાસર પર સુવર્ણ કલશ ચડાવ્યો.

વસ્તુપાલે શ્રી ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પૂજા સમ્યક્ પ્રકારે કરીને શ્રી આદિનાથનું નવીન ચૈત્ય પણ રચાવ્યું ને પૌષ્ઠશાળા બાંધી.

આચાર્ય શ્રી ધર્મઘોષ સુરીએ મંત્રબલથી સમુદ્રમાંથી રત્નો મેળવી દેરાસરમાં શ્રી ચન્દ્ર-પ્રભ પ્રભુને ભેટ ધર્યાં.

સત્તરમી સદીમાં આચાર્ય શ્રી વિજયસેન સુરીશ્વરજીએ અંજન શલાકા અને પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો ઉજવાવ્યા.

ત્યારપછી પ્રભાસના સમસ્ત જૈન સંઘે સંવત ૨૦૦૮માં પ્રભાસનાં જૈન તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પાંચ ગભારાવાળા પંચાશી કુટ બોંચા, ત્રણ માળવાળા, ત્રણ ભવ્ય ૧૦૦×૧૦૦ ના માપના શિખરોવાળા મંદિરમાં તીર્થાધિપતિ શ્રી ચન્દ્રપ્રભ સ્વામીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા. તેમની જમણી બાજુ શ્રી શીતલનાથજી, શ્રી સુવિધિ-નાથજી, શ્રી સંભવનાથજી તથા શ્રી ચિંતામણિ પાશ્વનાથજી બિરાજે છે ડાબી બાજુ શ્રી મહિ-નાથજી, શ્રી ચન્દ્રપ્રભ સ્વામી, ને શ્રી દાદા પાર્શ્વનાથજી બિરાજે છે.

આ ભવ્ય મંદિરની પાસેનાં ચાર અન્ય જિનાલયોમાં શ્રી મહિનાથજી, શ્રી મહાવીર પ્રભુ, શ્રી આદિનાથદાદા, તથા શ્રી અજિતનાથજી બિરાજે છે.

આ પ્રમાણે પ્રભાસ એ સર્વ ધર્મનું ભારતનું તીર્થ સ્થળ છે. પ્રભાસ સોમપુરા બ્રાહ્મણોનું સ્થળ છે, સોમપુરા શિલ્પીઓ પણ પ્રભાસમાં જ વસતા; પછી સૌરાષ્ટ્રમાં જુદાજુદા પડી ગયા.

પ્રભાસમાં કેટલીક ધર્મશાળાઓ પણ છે જેમાં ભાટિયા ધર્મશાળા, દુધીબાઈની ધર્મશાળા ત્રિવેણી મંદિર ધર્મશાળા, લોકલ બોડની ધર્મશાળા, વગેરે જાણીતી છે. કેટલીકવાર યાત્રાળુઓ ગોરને ત્યાં પણ બિતરે છે. જાહ્નુ સ્વર સહિત વેદગાનમાં કુશળ છે. વાસુદેવ

આચાર્ય, ત્રિકમજી આચાર્ય, જ્યેષ્ઠારામ આચાર્ય મણિશંકર ભાની, માણેકલાલ બટ્ટ વગેરે પંડિતો પલાસનું શાસ્ત્રીય આખતોમાં ગૌરવ ઊંચું રાખે તેવા થઈ ગયા.

પાંચાલના તીર્થ ધામો:—સૌરાષ્ટ્રના સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના ચોટીલા તાલુકાના પ્રદેશને પૂર્વમાં મૂળી, પશ્ચિમે વાંકાનેર, ઉત્તરે હળવદ ને દક્ષિણે જસદણ સુધી પાંચાલ પ્રદેશ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. પાંચાળ દેવ દેવતાઓની દેવ ભૂમિ છે તેનું મુખ્ય મથક છે થાન થાન રાજકોટ સુરેન્દ્રનગર રેલ્વે રસ્તે ‘થાનના પેંડા’ ને ‘થાનના ચીનાઈ માટીના વાસણ’ માટે જાણીતું જંકશન છે. લીલીછમ વનસ્પતિ, કંકુ વરણી ભોમકા, પટાધર આદમીઓ, ને અતિથિ સત્કાર માટે જાણીતા પાંચાળ પ્રદેશની દેવભૂમિમાં કણ્વ, ગાલવ, અંગીરસ, ઔતિથ્ય વગેરે ઋષિઓ આવીને વસ્યા તેથી આ પ્રદેશનું એક સ્થળ-થાન તરીકે ઓળખાયું.

થાનનું વાસુકી મંદિર:—થાનમ વાસુકી નાગનું સાદુ પણ સરસ મંદિર છે. લખતરના અભેરાજજીએ વાસુકી નાગનાં દર્શન કરેલા તેમણે ત્યાં મંદિર બનાવી વાસુકી નાગની પ્રતિમા પધરાવી છે. વાસુકી દાદાના ઘણાને દર્શન થયાં છે ને તે થાન લખતરના રાજ-કુટુંબના કૂળદેવતા છે.

થાનની સંત સમાધિઓ:—થાન સ્ટેશને થી ઉત્તરે સિગ્નલ પાસે ગિરનારના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પુરુષ ગેબનાથની સેવક પરંપરાના આપા મેપા, આપા જહરા, આપા, ગોરખા. ને આપા ગોરખાની સમાધિઓ છે. આ બધા વિષે આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર વિસ્તારથી લખેલ છે. છતાં જિજ્ઞાસુઓએ શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીના ‘સોરઠી-સંતો’ શીર્ષકથી લખાયેલાં ગ્રંથો વાંચવા.

થાનનાં કંડોળિયા હનુમાન:— કણ્વ

ઋષિએ મહદ માગ્યાથી શ્રી હનુમાનજી અમુ-રોનો નાશ કરવા થાન પાસે ઝુપડી બાંધીને રહ્યા ને ૧૫૪ માઇલના કુંડાળામાં આવતા વિસ્તારનું રક્ષણ કરતાં આ પરથી કુંડલીયા-માંથી કંડોળિયા હનુમાન કહેવાયા તેમનું પણ સુંદર મંદિર થાનમાં છે.

થાન સોનગઢનું સૂર્ય મંદિર:—આ મંદિર ઈ. સ. ૧૩૭૬માં કાઠી સિંહજીએ બંધાયેલું ત્યાર પછી આ મંદિરને ઘણીવાર સુધારાવધારા કરી સાચવવામાં આવ્યું છે. મંદિરની બાંધણી રથના આકારની છે. ઉત્તરાયણ હોય કે દક્ષિણાયન પણ સૂર્યકિરણ મંદિરમાં પ્રવેશે તેવી તેની રચના છે. મંદિર પહાડ ઉપર છે. પણ પહાડ ધીમેધીમે માટીની ખાણોના કારણે કોરાતો બચ છે.

થાન અમરાપરનું અનસૂયા મંદિર:—થાનથી ઉત્તર પશ્ચિમે બે માઇલ દૂર અમરાપર ગામમાં અયોદ્યા બાબુના સંત ભોળાદાસજીની પ્રેરણાથી થયેલ અત્રિઋષિના સતી અનસૂયાનું મંદિર છે ત્યાં ગોશાળા છે ને ધર્મશાળા પણ છે.

પાપનોદ્ધન:—કણ્વ ઋષિ પાસે એક પારધી આવ્યો ને ઋષિના ચીધ્યા પ્રમાણે તેણે પ્રાપ-શ્રિત કરી કુંડમાં સ્નાન કર્યું ને પાપ નાશ પામ્યા ત્યારથી આ ક્ષેત્ર પાપ નાશન તરીકે ઓળખાયું ત્યાં બે કુંડ છે તેમાંથી એકમાં પાણી મીઠું છે ને સ્નાન કરવામાં આવે છે તે કુંડનું પાણી ખાડ છે.

પાંચાલભૂમિનાં ત્રિનેત્રેશ્વર-(તરણેતર) મહાદેવ :—સતીએ દક્ષયજ્ઞમાં દેહત્યાગ કર્યા પછી સમાધિમાં બેઠેલા શિવને તપશ્ચર્યામાંથી જાગ્રત કરીને તારકાસુરનો નાશ કરવા માટે પુત્રોત્પત્તિ કરેલા ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી કામદેવ, પાર્વતી

શિવને પ્રસન્ન કરવા માટે સેવા કરવા આવે છે તે લાગ જોઈ મોહનાસ્થનો પ્રયોગ કરે છે. અકાળે થયેલા વસંતના સંચાર અને મોહનાસ્થના પ્રયોગથી હૃદયમાં ક્ષોભ પામેલા શિવજી નેત્રો ખોલી જુએ તો કામદેવને જોયો. શિવનું ત્રીજું નેત્ર ઉઘડતાં કામદેવ ભસ્મીભૂત થઈ ગયો. કામદેવની પત્ની રતિના વિલાપથી આદ્ર્ અનેલા શિવે રતિને દ્વાપરમાં કૃષ્ણાવતાર થાય ત્યાં સુધી વાટ જોવા કહ્યું, શ્રી કૃષ્ણને ત્યાં કામદેવ પુત્ર રૂપે જન્મ લઈ રતિને પામશે એવું સ્વરહાસ આપ્યું. રતિ આ પછી કહેવાય છે કે સૌરાષ્ટ્રમાં તરણેતર મહાદેવનું મંદિર બનાવી તેની સેવા કરતી દ્વાપર સુધી રહી. આ ત્રિનેત્રેશ્વર અથવા તરણેતર આજે પણ પ્રખ્યાત તીર્થધામ છે. ૬૦ વર્ષ પૂર્વે લખતરના રાજવી શ્રી કરણ સિંહજીએ ૫૦,૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચીને કળા કારીગરીવાળું શિખરખંધી મંદિર કરાવ્યું. ભાદરવા સુદ ૫ ના દિવસે તરણેતરમાં મોટો મેળો ભરાય છે. અધિક માસમાં ભાદરવા વદ છઠના દિવસે તરણેતરના કુંડમાં સઘળાં તીર્થો પધારે છે તેથી હજારો યાત્રાળુઓ ત્યાંના ત્રણ કુંડોમાં સ્નાન કરે છે. તરણેતરનો મેળો ગુજરાતના પ્રખ્યાત બે ત્રણ મેળાઓમાંનો એક છે. તરણેતરના આ મેળામાં હવે રાષ્ટ્રીય ને સમાજ કલ્યાણની દૃષ્ટિ તથા લોકકલ્યાણનાં તત્ત્વો જાળવવા તરણેતર આમ પંચાયત સુંદર પ્રયત્નો કરે છે.

ખાંડિયા બેલીનું મંદિર:—થાનમાં કણ્ય મુનિને મળવા માંડવ્ય મુનિ આવ્યા. માંડવ્ય મુનિ આ ભૂમિની રમણીયતા ને દિવ્ય વાતાવરણ જોઈ પ્રસન્ન થયાં અને ત્યાં રહેવાનું પોતાને મન થયું છે એવી ઇચ્છા કણ્ય મુનિ પાસે પ્રદર્શિત કરી. માંડવ્ય મુનિ જે સ્થળે રહ્યા તે માંડવ વન કહેવાયું. થાનથી દક્ષિણે ચાર માઈલ દૂર માંડવ્ય મુનિનું સ્થાન છે ને વાસુકીનાગના નાનાભાઈ ખંડુકે ત્યાં મુનિના રક્ષણ માટે નિવાસ કર્યાથી ખાંડિયા બેલીની

જગ્યા પણ ત્યાં આગળ આવેલી છે. ખાંડિયા બેલીમાં ઠંડા પાણીનો કુંડ પણ છે.

શ્રી પંચનાથ મહાદેવ રાજકોટ:—રાજકોટમાં દર્શનીય સ્થળોમાં પંચનાથ મહાદેવનું સુંદર મંદિર છે. પંચનાથમાં નિત્ય કથા કીર્તન થયાજ કરે છે. ને તેનું મંડળ સરસ કામગીરી બબલે છે. પંચનાથમાં પંચનાથ મહાદેવજી ઉપરાંત લક્ષ્મીનારાયણ, રામમંદિર, ગાયત્રીમંદિર, પુનિત, સલામડપ, ને ગીતામંદિર આવેલાં છે.

શ્રી સ્વામીનારાયણ મંદિર રાજકોટ:—રાજકોટમાં શ્રી બાપા પોતે પધારેલા તે સમયની ચાઢળિરી ધરાવતું એક ભવ્ય સ્વામી નારાયણ મંદિર છે. આ મંદિરમાં શ્રીજી બાપા પોતે પધારેલાં તે સમયનું લીમકાનું પવિત્ર પ્રસાદી વૃક્ષ પણ હજી છે. રાજકોટના પોલિટિકલ એજન્ટે ભગવાન સ્વામીનારાયણનું ભવ્ય સ્વીગિત કરેલું ને ગામમાં સવારી નીકળેલી.

જુના ઝડકલાની ખોડિયાર:—(સાવરકુંડલા પાસે) દોઢસોએક વર્ષ પહેલાં આ ઠેકાણેથી જુના ગામ ફરતા અહિં જુના ગામનો ટીંખો છે. અને ખોડિયાર જે અહિંના સરવયા ગિરસદારોએ સ્થાપેલ છે તેનું ખુબજ પુરાણ સ્થાનક છે.

હાલમાં સાધુશ્રી માધવદાસ બાપુ રહે છે. જાણે સાક્ષાત નમ્રતાની મૂર્તિ નથી કેઈ સાધનાનો આડંબર નથી સાધુતાનો દંભ અને ગમે ત્યાંથી મળી આવતા અસંખ્ય અતિથિ સત્કાર પછી પણ નથી ખવરાવ્યાનો “હુંકાર” જાણે પરાથે વહેતી ગંગા અને પરાથે ફળતું વૃક્ષ

તરણેતર (ત્રિનેત્ર) ઝાલાવાડ...

લાલ માંડલીયો ડુંગરો લાલ ઠગાની ધાર
પોલા પાણી સરળયા કશ કીધી કીરતાર.

ખરેખર કુદરતે પંચાળનાં ડુંગરાને પોલા
ખનાવી બીજા ડુંગરાઓ કરતાં આ ડુંગરા
તરફ વધારે દેખાડ્યું હોય એમ લાગે છે.

પંચાળના નામકડા ડુંગરાઓનું સૃષ્ટિ
સૌંદર્ય જોતાં સૌંદર્ય પ્રેમીઓની આંખો થાકતી
નથી. આ ડુંગરાઓ વીધીને ત્રિનેત્રનું પવિત્ર
તિર્થ જોવા જનાર મુસાફરે આ માર્ગે વારંવાર
જવાનું મન થાય છે.

ભારતવર્ષમાં શિવજીનાં ત્રિનેત્ર તિર્થો બે
જગ્યાએ આવેલ છે. એક અદ્રિકાશ્રમ પાસેનું
હિમાચલ પ્રદેશનું ત્રિનેત્ર તિર્થ અને બીજું
ઝાલાવાડનું ત્રિનેત્ર તિર્થ મંદીર. ગુજરાતભરમાં
બાણીતું છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ભરાતો શિવરાત્રિએ
ભરાતો જુનાગઢનો મેળો તથા ભાદરવા શુદ્ધ
પાંચમને દિવસે ભરાતો ત્રિનેત્ર (તરણેતર) નો
મેળો એ બે બાણીતા શિવમેળા છે.

હજારો ગ્રામ્યવાસિઓ ત્રિનેત્રનાં મેળામાં
ઉતરી પડે છે. ત્રિનેત્રનું હાલનું મંદીર લખ-
તરનાં મહારાજ સાહેબે પોતાની પુત્રી કણ્ઠાની
યાદગીરીમાં બંધાવ્યું છે. એ મંદીરની પ્રતિષ્ઠા
તારીખ ૮-૮-૧૯૦૨ ના રોજ કરવામાં
આવી હતી. ત્રિનેત્રનાં હાલનાં મંદીરમાં જુના
મંદીરની રીતી બાંધકામ પુરતી બહુ સારી રીતે
જળવાઇ છે. પણ શિલ્પ કામ પહેલાના જેવું
થયું નથી. શિવ-લિંગ તો પુરાણું છેજ પણ
સાથોસાથ ગૂઢ મંડપની સ્થંભાવલીઓ શંગાર
ચોકીઓ અને ચિતાતનો ભાગ જુના જેવોજ
ખનાવ્યો છે. ચોરસ સ્થંભોની ઉપર બંધાયેલ
ગૂઢ મંડપનો અંદરથી કેતગુથી ભરપુર છે.
આ ભાગનું શિલ્પ સોલંકી શ્રેણીથી ગુદું પડી

જાય છે. સ્થંભાવલી ભદ્રક શ્રેણીની છે, ત્રણે
શંગાર ચોકીઓ ઉપરનો ભાગ કાસણ શૈલીનો.
હોઇને ગૂઢ મંડપનો દેખાવ બહુ સુંદર લાગે
શંગાર ચોકીઓમાં ઉજ્જન ઉપરનો ભાગ છે.
ચૈત્યભારીના સુશોભનવાળા રૂપે કુંભથી શોભી
રહ્યો છે. મંદીરનો પીઠભાગ તથા મંડોવર
ઉપર થયેલું કામ ઘણું સુંદર દેખાય છે,
છબ્બા વિનાનો મંડોવર પુરાણી નાગરશૈલી
દાખવે છે. ભદ્ર ભાગ ઉપરનું જળક કામ
દસમા સદીના મંદીરો જેવું દેખાય છે. કંઈક
અંશે આ મંદીર કચ્છમાં આવેલ કોટાયના
મંદીરને મળતું કહેવાય આ મંદીર શ્રેણીની
દ્રષ્ટિએ સોલંકી કાળ પહેલાની નાગર શ્રેણીનું
કહેવાય.

મંદિરનાં દર્શન કરી મંદીરની ત્રણ બાજુ
આવેલ કુંડને નિરખી અમે સ્વર્ગ-નરકની ખારી
નામે ઓળખાતી એક દેવકાલિકા પાસે પહોંચ્યા.
આ દેવકાલિકા સંપુર્ણપણે પુરાણી રહી જવા
પામી છે. નાનકડી જગત ઉપર રચાયેલ
નાનકડું મંદીર સોલંકી યુગ પહેલાની શૈલીનો
સુંદર નમૂનો બતાવતું હતું. મંડોવરની જગ્યા
ઉપરનાં ગવાક્ષમાં મુકાયેલ શિવજીની અર્ધપર્ય
કાસનવાળી મુર્તિ ખુબ સુંદર દેખાતી હતી.
મંદિરને ઝીણવટથી નિરખતા આગળને ભાગેથી
દ્વાર શા શાખ દેખાણી નહીં. જૈનોનાં સંવસરણ
જેવું કે બૌદ્ધ ગયાનાં નાના સૂપ જેવું આ
મંદિર જોઇને આજુબાજુના પુરાણા શિલ્પનાં
અવશેષો જોઈ અમે થાન જવા અમારી ગાડીમાં
બેઠા (એચ. આર ગૌદાનીના સૌજન્યથી)

સૌરાષ્ટ્રની લોક સંસ્કૃતિના પ્રતીકરૂપ
તરણેતરનો મેળો

સૌરાષ્ટ્રમાં યોજાતા લોકમેળાઓમાં તરણે-
તરમાં યોજાતા લોકમેળાનું સ્થાન મહત્વનું
વિશિષ્ટ પ્રકારનું રહ્યું છે. આ મેળો તેના સાચા

અર્થમાં સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક સમાન થઈ રહ્યો છે.

સુરેન્દ્રનગર જીલ્લામાં આવેલા થાનગઢની ઉત્તરે પાંચેક માઈલ પર આવેલા તરણેતર નામના નાનકડા ગામમાં આવેલા મહાદેવના મંદિર પાસે આ મેળો યોજાય છે.

આવો મેળો દર વર્ષે ભાદરવા શુદ્ધ ૪, ૫ અને દેના રોજ યોજાય છે આ વર્ષે પણ સપ્ટેમ્બરની ૭, ૮ અને ૯મીએ આવો મેળો યોજાયો છે.

આ મહાદેવનું મંદિર “ત્રિનેત્રેશ્વર” તરીકે ઓળખાય છે. સમય જતાં તેનું અપ-જ્ઞાન થઈને તરણેતર થયું અને એ જ નામનું ગામ વસ્યું.

સૈકાઓ જુના આ મંદિરનો કેટલોક રસપ્રદ ઇતિહાસ છે. લોકમાન્યતા એવી છે કે આ મંદિર નજીક દ્રૌપદીનો સ્વયંવર યોજાયો હતો, અને પાંચ પાંડવોમાં નિશાન બાજીમાં નિષ્ણાત ગણાતા અર્જુને મત્સ્યવેધ કર્યો હતો.

નિશાન બાજીની આ કસોટીમાં અર્જુનને સફળતા મળતાં પાંડવો સાથે દ્રૌપદીના લગ્ન થયાં હતાં.

ખીજી એક લોકમાન્યતા એવી છે કે, ભાદરવા શુદ્ધ પાંચમ ઋષિ પંચમીના રોજ વહેલી સવારે, ગંગા મૈયા આ સ્થળને પાવન કરે છે. કુંડના પાણીની સપાટી આ દિવસે વધે છે એ હકીકત છે.

આ દિવસે ઋષિઓ આ કુંડમાં સ્નાન કરવા આવે છે. અને તેથી આ કુંડમાં સ્નાન કરવાનું કાર્ય ઘણું પવિત્ર અને પાવનકારી ગણાય છે.

આ લોક મેળામાં સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાતમાંથી એક લાખ ઉપરાંતનો માનવ મહેરામણ ઉમટી પડે છે. દેશના બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગમાંથી લોકો ભાગ લેવા આવે છે. આવા મેળા ઘણી જગ્યાએ યોજાય છે.

“નદીના કીનારે શીતળા સાતમનો મહિમા”

પવિત્ર ગ્રાવણ માસ એટલે મેળાઓનો માસ સારો વરસાદ થઈ ગયો હોય અને ગ્રામ્ય જનતામાં ખાસ કરીને ખેડૂત પ્રબળતાં દિલમાં એ ભૂતનો ઉમંગ હોય આ ઉમંગની અભિવ્યક્તિ મેળાઓમાં થાય.

સંસારનાં સર્વે દુઃખદર્દો અને મુશીબતો ભૂલીને આખાલ વૃદ્ધ સૌ સાથે મળીને આનંદ કિલ્લોલ પૂર્વક મેળાઓમાં ભાગ લે મેળાઓએ સૌરાષ્ટ્રની આગવી વિશિષ્ટ લોક સંસ્કૃતિનાં એક અવિભાજ્ય અંગ સમાન છે.

આ મેળાઓની શુભ શરૂઆત શીતળાં સાતમથી થાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં વહેતી નદીઓના કાંઠે આવેલાં વર્ષો જુના પુરાણાં શીતળાં માતાનાં મંદિરોમાં અને મંદિરની બહાર વહેલી સવારથી માનવ સમુહનો પ્રવાહ વહેતો હોય છે.

શીતળાં માતાનાં દર્શન કરીને પૂજા કરીને દુઃખદર્દો દુર કરવાં માટે માનેલી માનતાં બાધા છોડીને પોતાની મનોકામનાં પૂર્ણ કરવા માટે ખેડેનો બાળકો પુરૂષો હજારોની સંખ્યામાં જમા થતા હોય છે.

લોક સમુહમાં મોટે ભાગે ખેડેનો અને બાળા જ હોય છે અખૂટ શ્રદ્ધાજી કુલેર નાગલાં ચૂંદડી અને નાળીયેર વધેરીને માતા શીતળાને રીઝયાનો આનંદ અને સંતોષ અનુભવતા હોય છે.

શીતળાં માતાનાં મંદિરની આસપાસનો ચારેક ફર્લાંગ જેટલો વિસ્તાર હાસો ઠાસ ભરાયો હોય છે માનવ મહેરામણ વીંધીને મંદિર સુધી પહોંચવાનું માતાજીનાં દર્શન કરવાનું કામ કઠીન બનતું હોય છે.

શ્રદ્ધા અને અનેરાં પ્રતીક સમા આ મેળામાં હજારો માણસો ભાગ લેતા હોય છે.

સપ્ત મુખી હનુમાન

કોઈ પણ જડ કે ચેતન વસ્તુને પોત પોતાનો ઇતિહાસ પોતાની આગવી વિશિષ્ટતા અનેક મહત્વ હોય છે.

આવા સ્થાનોમાં રાજકોટમાં આવેલ કેટલાક ધાર્મિક સ્થળોમાં પંચનાથ રોડ પર આવેલ અને તાજેતરમાં જ નેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે એવા સાત હનુમાનના મંદિરનું મહત્વ રહેલું છે.

દર મંગળવારે અને શનિવારે તો આ મંદીરે હનુમાન ભક્તો સારી સંખ્યામાં જોવા મળે છે. પંચનાથ મંદીરે આવતાં ભાવિકો સાત હનુમાનના મંદીરનો દર્શનનો લાભ લેવાનું ચુકતા નથી.

ઘણાં લોકો હનુમાનજીની માનતાઓ કરે છે ભીલ લોકો તો આનાદિ કાળથી હનુમાનજીને તેમના ઇષ્ટ દેવ તરીકે પુજે છે.

પંચનાથ રોડ પરના ધોરી રાજમાર્ગ પર લીમડાના કદાવર વૃક્ષ નીચે થડને ટેકે આ સાતે હનુમાનજીઓ બેઠેલ છે. રોજ રોજ સાંજના ધુપદીપ થાય છે. નગારૂં પણ ઘણું ઘણી ઉઠે છે અને ભાવિક માણસોની શ્રદ્ધાને વિશ્વાસ બગી ઉઠે છે. એ બળવીર અજય હનુમાનને રામચંદ્રજીના અનન્ય ભક્ત સેવક

દુઃખ ભંજકને માણસો દર્શન કરવામાં લીન થઈ જાય છે.

સમયના વહેવાની સાથે સાથે મંદીરનું મહાત્મ્ય વધુને વધુ પ્રકરિત બન્યું અને છેલ્લા ત્રણેક મહીનાથી તો જીર્ણોદ્ધારમાં મંદીરના સાતમાં હનુમાન મૂર્તિ ભૂગર્ભેથી પૂર્ણ પણે બહાર આવતાં લોકોની ભાવનાથી ઘેરાઈ ગયેલ છે.

રાજકોટનો કડવો લીંબડા પણ તેની ડાળી મીઠી છે.

સૌરાષ્ટ્રની ધીંગી ધરતી સંતો માટે બાણીતી છે. એ સંતોનાં સત અને તપની અનેક દવાઓ લોક જીવનમાં વણાયેલી પડી છે. આજના વિજ્ઞાન યુગમાં પણ એ કથાઓ લોકોને ધર્મ-ભિમ્બ કરે છે. અને ઈશ્વર ભક્તિની ચિરંતન જ્યોત જલતી રાખે છે.

રાજકોટનાં બેડી નાકાનાં ગીચ વિસ્તારમાં નીલકંઠનાથનું મંદિર આવેલું છે. એ મંદિર પાછળ પણ સૌરાષ્ટ્રની એક રસપ્રદ લોકકથા વણાયેલી છે

આમ તો શ્રી નકલંદ માલધારી અને ભરવાડકોમનાં ભગવાન લેખાય છે. પરંતુ બીજી કેમો પણ એમાં શ્રદ્ધા રાખે છે.

રાજકોટનાં સ્વામી નારાયણ મંદિરમાં કાંટા વિનાની બોરડી પાછળ જેવી કથા પડી છે. તેવી જ કથા રાજકોટનાં નકલંક મંદિરનાં “કડવાં લીમડાની મીઠી ડાળ ” પાછળ છૂપાયેલી પડી છે.

“આશ્રય” ચમત્કારને માનવાની ના પડતા બુદ્ધિ જીવીઓ નકલક મંદિરનાં ચોગનમાં

ઉભેલાં કડવા લીમડાની એક ડાળનાં પાનનો મીઠો સ્વાદ અનુભવી આશ્ચર્ય અનુભવે છે.

અઢી હજાર વર્ષ પુરાણું જૈન યાત્રા ધામ
ભદ્રેશ્વર

કચ્છના કિનારે, કુંડલા ખંડરથી લગભગ ત્રીસેક માઇલ, આંતરીને ઈતિહાસની સાક્ષી પુરંતું પુરાણી ભદ્રવતી નગરીના અવશેષ રૂપ ભદ્રેશ્વર ભારત ભરમાં બાણીતુ બન્યું છે. ખાસ કરીને આસ્થાને ઐતિહાસિક વસંદી તિર્થ હોવાના કારણે જૈન યાત્રા ધામ હોવાને કારણે ભદ્રેશ્વરનું મહવ ઘણું વધેલું છે.

આ તીર્થેના ઇતિહાસ આમ તો ઘણો પુરાણો પ્રાચીન છે વિક્રમની પહેલા લગભગ પાંચ સદી પૂર્વે અને પરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી તેર વર્ષે ભદ્રાવતી નગરીના તે વખતના રાજા સિદ્ધ સેનની સહાનુભૂતિ અને સહાયથી ભદ્રાવતીના શ્રી દેવચંદ્ર શ્વાકે ભૂમિ શોધન કરી આ તીર્થંતું શિલારોપણ કર્યું હતું.

મહાવીર પ્રભુજીના નિર્વાણ પછી ૪૫ વર્ષ શ્રી કપિલ-કેવલી સુનીએ ભગવાન શ્રી પાશ્વ નાથ પ્રભુજીની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠાત કરી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા મોક્ષસવ વખતેજ ભદ્રાવતી નગરીમાં અનન્ય અને મહાનંદ પતિ વિજય શેઠ વિજયા શેઠાણીનું આજન્મ અહ્મત્યાર્ય વૃત્ત પ્રસિદ્ધિમાં આબ્યુ આ ખ્યાત નામ દંપતિ એ આ પુણ્ય પ્રસંગે ભગવતી જૈન દીક્ષા અંગીકાર હતી.

મહાભારત અને ભાગવતમાં ભદ્રાવતી નગરી તરીકે જોનો ઉલ્લેખ થયેલો છે એવી આ પુરાણ પ્રસિદ્ધ નગરીના અવશેષો અને

ખંડિયારો પરથી આ સ્થળની પ્રાચીનતાનો એછો ખ્યાલ આવે છે.

અહિંનું જૈન દેરાસર સારી સ્થિતિમાં છે.

મંદિરના સ્થાપત્યનો નીચેનો ભાગ સૌથી પુરાણો છે. છતાં પુરાતત્વની દૃષ્ટિ એ ખારમી સદીથી ખાસ પહેલાનો એકેય અવશેષ જોવા મળતો નથી.

ભદ્રેશ્વર પાંચ હજાર વર્ષ કરતાં પણ પુરાણી મગરી છે. એ વિષે કેઈ શંકા નથી.

આમ છતાં આ નગરીની સ્થાપના વિષે તેમજ જૈન મંદિરની સ્થાપના વિષેનો આધારભૂત ઇતિહાસ મેળવવા માટે ઊંડું સંશોધન આવશ્યક બની રહે છે.

જૈન પ્રબંધોમાં ભદ્રેશ્વરને લગતાં ઘણાં લખાણો નીકળે છે. તેમાં રાજા અક્કડ આવડાનાં વખતમાં ધરાનથી બે ફાજ આવી હતી ત્યારે તેમને હરાવીને બાદશાહ સરદાર અને બીજા કેટલાય મરાયા હતા એવી નોંધ છે.

વીર ધવળ પ્રબંધમાં ‘વિર ધવળે’ ભદ્રેશ્વર વેળા કુંડ લીધું એ લખ્યું છે. તે આ જ ભદ્રેશ્વર.

આ દેરાસરની પુર્વે દુહાશાનું શિવાલય હતું એમ તેનો ધુમટ કાયમી હોવાથી જણાય છે. ત્યાંથી થોડેક દુર દુહાશાની ખંધાવેલી એક જુની સેલંત વાવ છે.

આ વાવમાં ચાર માળ દેખાય છે, જ્યારે બાકીનો ભાગ પુરાઈ ગયેલો છે. વાવની કેટલીક પણ બીજા બાંધકામ માટે ઉપડી ગયેલી છે. આ વાવના એતરંગની એક શિલા સત્તર કુટ

સાત ઇંચ લાંબી અને બે કુટ પહોળી થતા બચ છે.

એક લોકોક્તિ એવી છે કે વસહીના મંદીરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો એ અરસામાં જ એક મેઘવાળે વસહીના દેરાસર મંદીરોનો જીર્ણોદ્ધાર થયો એ અરસામાં જ એક મેઘવાળે વસહીના દેરાસર પર થયેલા ખર્ચ કરતાં એક દોકડો વધુ ખર્ચ કરીને આ સેલોટ વાવ બંધાવી હતી. આ વાવના સાત માળ હતા. એનું સ્થાપત્ય અનેરું હતું.

યાત્રાળુઓમાં ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, દિલ્હી, કાશ્મીર, મૈસુર ઇત્યાદિ સ્થળોએથી આ સ્થળે યાત્રા કરવા આવે છે. પ્રતિ વર્ષ ત્રીજ ચોથ પંચમને દિવસે તિર્થની વર્ષ ગાંઠનો મેળો ભરાય છે. યાત્રાળુઓને બે ટંક વિના મૂલ્ય ભોજન પણ કરાવવાનો પ્રબંધ છે. આ તિર્થને વહીવટ શેઠ વર્ધમાન કલ્યાણજીની પેઢી કરે છે. જેનું ટ્રસ્ટી મંડળ કચ્છના જુદા જુદા ભાગોમાંથી જૈન આગેવાનો લેવામાં આવ્યા છે.

કચ્છમાં ભદ્રેશ્વરના આ સુવિખ્યાત યાત્રા ધામની યાત્રાએ આવેલા જૈન જૈનેતરો પશ્ચિમ કચ્છમાં આવેલા અખડા સામાંના જૈન પંચ-તિર્થની યાત્રાએ ભક્તિ ભાવનાનું પવિત્ર સ્થાન છે જ્યાં આગળ સર્વે માનવ જીવનને શાંતી મળે છે. (ઉપરોક્ત હકીકત નારણદાસ ઠક્કરની એક નોંધ આધારે ટુંકાવીને લીધી છે.)

રામ લક્ષ્મણ મંદિર ખરડિયા.

“રામ લક્ષ્મણ બે બંધવા, રામૈયા રામ સુરજ ચંદરની જોડે, રામૈયા રામ

દ્વારવતી નગરથી એક ગાઉ દૂર જુના ગામનો ઉજ્જડ ટીંબો આવેલ છે. જૂનું ખરડિયા

કોઈ કાળે દ્વારકા નગરીનું પરું હશે આશરે એક હજાર વર્ષ પહેલાં ખરડિયામાં ખીમો વાઘેર નામે એક રામ ભક્તો વસતો હતો ખીમો વાઘેર નાનપણથી જ રામાયણ સાંભળવાનો ભારે શોખીન હતો. તેમના સ્મરણ સાથે સંકળાયેલી આ જગ્યા છે.

દ્વારકાથી જામનગર જતાં રાજ્યઘોરી માર્ગ ઉપરથી દ્વારકાની આ બાજુ બે એક માઈલ દૂર ડાબે હાથે એક કાચી સડક ફંટાય છે. એ કાચી સડકને છેડે જૂના ખરડિયા ગામના ખંદેરો વચ્ચે અર્ધ તૂટેલ રામ મંદિર, અધુરું રહેલ લક્ષ્મણ મંદિર, મહાપ્રભુજીની બેઠક અને સિતાજીનું મંદિર વિગેરે મંદિરો આવેલા છે. રામ મંદિરના શિષ્ય ઉપરથી એમ કહી શકાય કે એ મંદિર સંવતના સોળમાં સૈકામાં બંધવાનું શરૂ થયું હશે મહા પ્રભુજીની બેઠક ક્યારે બંધાઈ હશે તે નક્કી થઈ શકતું નથી.

સીતાજીનું મંદિર સોળમાં સૈકામાં બંધાયું હશે અહીંથી થોડે દૂર આવેલ ચંદ્ર ભાગા દેવીની દેરી પણ જૂની દેખાય છે. જૂના ખરડિયા ગામ થી નવું ખરડિયા ગામ એક માઈલ દૂર વસેલું છે. એ ગામના લોકો ખીમો ભગતની વાત હોંશે હોંશે કરે છે. (એચ. આર. ગૌદાનીના સૌજન્યથી

સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચિન મંદિરોની નોંધ
(એચ. આર. ગૌદાનીના સૌજન્યથી)

૧. ખિમેશ્વરનું મંદિર-ગૈત્ર કાળ જેટલું જુનું ગણાય છે. એ મંદિરનો પુનરુદ્ધાર સંવત ના સોળમાં સૈકામાં થયો હતો.

૨. નવલખા- મંદિર ધુમલી પુરાણું ધુમલી શહેર જેઠવાઓની રાજધાની હતું. સર્વત સોન હલામણ જેઠવાની વાત સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રચલીત છે. મંદિર કોઈ જેઠવા સંતને હાથે ૧૨મા

સૈકાની આબુ બાબુમાં બંધાયું હતું. પુરાણી નીચી ધુમલી હાથારના બાણવડ શહેરની દક્ષિણે સાત માઈલ દૂર આવેલી છે.

૩. સોન કંસારીનું મંદીર ઉપર ધુમલી બુની ધુમલીથી એક માઈલ દૂર બરડા ડુંગરના પેટાળમાં આવેલ છે. તેમાં સોન કંસારીનું પંચાડી મંદીર આવેલ છે. પણ સોન કંસારી અને હદામણનો પ્રસંગ બારમા સૈકાનો હોઈને આઠમાં સૈકામાં બંધાયું હોય સોન કંસારીનું મંદીર કોઈ સૈધવ રાજાએ બંધાવ્યું હોય તેમ લાગે છે.

૪. બિલેશ્વર મહાદેવ બરડા ડુંગરના છેડા ઉપર અને ધુમલીથી દક્ષિણે છ માઈલ તથા પોરબંદર રેલ્વે લાઈનના તરસાઈ સ્ટેશનથી ત્રણેક માઈલ દૂર આવેલ છે. આ મંદીરનું શિવલિંગ કૃષ્ણના સમય જેટલું પુરાણું ગણાય છે પણ મંદીરની બાંધણી સંવતના આઠમા સૈકા જેટલી બુની છે.

૫. અહલ્યા બાઈનું સોરઠી સોમનાથનું મંદીર ધમિષ્ઠ હોદ્દર વંશીય રાણી અહલ્યા બાઈએ મુસ્લિમોના હાથે નાશ પામેલ તીર્થોમાં નવા મંદીરો બંધાવ્યા હતા સોરઠી સોમનાથનું મંદીર સંવતના અઠારના સૈકાની શરૂઆતમાં રાણી અહલ્યા બાઈના હાથે બંધાવાયું હતું.

૬. સુત્રાપાડાનું સૂર્ય મંદીર-આ મંદીર સંવતના સાતમાં સૈકાના અંતનો હોવાનો સંભવ છે. એ મંદીર પ્રભાસ પાટણથી છ માઈલ દૂર આવેલ છે.

૭. સોમનાથનું સૂર્ય મંદીર-એ મંદીર ત્રિયેણી સંગમ નજીક આવેલ છે. એ મંદીર સંવતના દસમા સૈકામાં બંધાયું હોવું જોઈએ.

૮. સોમનાથનું હાલનું મંદીર

૯. દેહોત્સર્ગ-એ જગ્યાએ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ જરા પારાધિને હાથે મૃત્યું પામ્યા હતાં.

૧૦. દામોદર લાલજીનું મંદીર-“ગીરી તળેટીને કુંડ દામોદર ત્યાં મહેતાજી નાના જાય” નરસિંહ મહેતાની સાથે તણયેલો દામોદર કુંડ ક્ષત્રીય કાળમાં બંધાયો હોવાનું કહેવાય છે.

૧૨. ધરણીધર મહાદેવ-વાંકાનેરથી મોરબી જતાં સાત માઈલ દૂર આવેલા આ સ્થળ જામનગરના જામ રાજાએ બંધાવ્યું હોય તેમ કહેવાય છે. પણ હાલનું જડેશ્વરનું મંદીર ૨૦૦ વર્ષોથી વધારે પુરાણું નહીં હોય.

૧૩. માંડવરાયનું સૂર્ય મંદીર-માંડવરાય એટલે માર્તંડરાયના અપભ્રંશ થયેલું નામ માંડવરાયનું સૂર્ય મંદીર મૂળતો સોળમાં સૈકામાં બંધાયું હશે પણ ત્યાર પછી એ મંદીરનો પુનરુદ્ધાર થયેલો છે. આ મંદીર સબંધી શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ એક વાર્તા લખી છે.

૧૪. દિવનો કિલ્લો-આ કિલ્લો રાક્ષસ રાય જલંધરને હાથે બંધાયો હોવાનું કહેવાય છે. આ કિલ્લાના કેટલાક ભોંયરા પુરાણા હોવાનો સંભવ છે. પણ હાલનો કિલ્લો પોર્ટુગીઝોએ સોળમાં સૈકામાં બંધાવ્યો હોવો જોઈએ.

૧૫. મુરલી મનોહરનું મંદીર-ધોરાજીથી ઉપલેટા જતાં સુપેડી નામે ગામ આવે છે તે ગામના પાદરમાં સંવતના ૧૮માં સૈકાની શરૂઆતમાં આ મંદીર બંધાયું હોવું જોઈએ.

૧૬. રાણકદેવીનું મંદીર-આ મંદીર વઠવણના કોટની રાંધે આવેલ છે. આ મંદીર વઠવાણના પાંપરાઓનાં વખતમાં બંધાયું હોવાનો સંભવ છે. દસમા સૈકામાં બંધાયેલું આ મંદીર બારમા સૈકામાં થઈ ગયેલ રાણક-

દેવીને નામે કેમ ચડી ગયું તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

૧૭. હવા મહેલ-આશરે સોઠ વર્ષ પહેલાં બંધાવાનું શરૂ કરાવેલ આ રાજ મહેલ અધુરો રહી જવા પામ્યો છે.

૧૮. ખાંભીઓ-વઢવાણના રાજની વડવા-ઓના કીર્તી મંદીરો અને સૈનિકોની ખાંભીઓ રાણકદેવીના ચોગાનમાં આવેલી છે.

૧૯. રાજવશીઓના સમાધિ મંદીર-જે રાણકદેવીના મંદીર પાસે આવેલ છે.

૨૦. બ્રહ્મ કુંડ-આ કુંડ પુરાણા શિહોર શિહોરમાં સોલંકી રાય સિદ્ધરાજને હથે બંધાયો હતો.

૨૧. જાનીનો ચોરો-આ ચોરો સોલંકી કાળમાં બંધાયો હતો. શિહોરના ગિરાસદાર જાની બ્રહ્મણોએ આ ચોરો બંધાવ્યા હશે.

૨૨. પથ્થર બન ગયે આખલા-આ આખલાનું ખાવલું મોરબીના રાજ લાખાણ રાવે મુકાવ્યું હતું.

૨૩. મણીમંદીર-આ મંદીર મોરબીના ઠાકોર વાઘજીએ તેની પ્રેમિકાની યાદમાં બંધાવ્યું હતું.

૨૪ વેલીંગ્ડીન સેક્રેટરી એટ-આ મકાન મણીમંદીરનો એક ભાગજ છે.

૨૫. મોરબીનો ટાવર

૨૬. ત્રણ મંદીરો-મૂળ દ્વારકા, પોર-બંદરથી બાર માઈલ પશ્ચિમે આવેલ વીસવાડા શહેરમાં થઈ ગયેલ વીસા ભગતનાં વખતમાં આ મંદીરો બંધાયા હતા (સંવતના તેર સૈકામાં.)

૨૭. હરસિદ્ધિ માતાનું મંદીર-આ મંદીર સંવતના બારમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં બંધાયું હતું.

૨૮. હરસિદ્ધ નગર-હરસિદ્ધ માતાનું તિર્થધામ પોરબંદરથી ૨૨ માઈલ દૂર પૂર્વ તરફ આવેલું છે.

૨૯. સળજેશ્વર મહાદેવ-આ મંદીર પંદરમાં સૈકામાં હાલના ધ્રોગધા નગરના મહારાજના વડીલોના સમયમાં બંધાયું હતું ૩૦. કંકાવટી-ધ્રોગધાથી છ માઈલ પશ્ચિમ તરફ આવેલ છે.

ત્રિપુરા પંચાયતન મંદીર-પરબડી આ મંદીર સંવતના બારમાં સૈકાના અંતમાં બંધાયું હતું. આ મંદીર ચોટીલાથી આનંદપુર ભાડલા જતી સડક ઉપર પશ્ચિમ-કાંઠે પરબડી ગામ પાસે આવેલ છે.

કાનજી સ્વામીનું દેરાસર-સોનગઢ આ દેરાસર દિગમ્બર જૈન પંથના પ્રખ્યાત સુધારક કાનજી સ્વામીના હસ્તે બંધાયું છે. બુદ્ધેશ્વર મહાદેવ-વઢલ્લીપુર પુરાણા શિવલિંગ ઉપર બંધાવેલું આ નવું મંદીર પચાસ વર્ષ પહેલાં બંધવાની શરૂઆત થઈ હતી જે હાલમાં અધુરું છે. કીર્તિ મંદીર-આ મંદીર ગાંધીજીના રહેઠાણ સ્થળ નજીક તેમની યાદમાં બંધાવેલ છે. સમાધિ મંદિર હળવદ-આ સમાધિઓ હળવદમાં થયેલ સતીઓની છે. જ્યારે ધ્રોગધા રાજ્યની રાજધાની હળવદ હતી ત્યારે આ રાજ્ય મહેલ બંધાયો હતો સૂર્ય મંદીર ઢાંક આ મંદીર ઢાંક શહેર જે ઉપલેટાથી દસેક માઈલ દૂર આવેલ છે. ત્યાં એક ટેકરી ઉપર ડુગરેશ્વર મહાદેવનું મંદીર આવેલ છે. ગોપનું મંદીર-સંવતના સાતમા સૈકા જેટલું જુનું આ મંદીર જામનગરથી તેર માઈલ દૂર આવેલ છે. બાલકૃષ્ણ-આ મૂર્તિ જામનગરના સમશાનમાં આવેલ છે. શ્રવણકુમાર-આ મૂર્તિ જામનગરના સમશાનમાં આવેલ છે. ઝાંસીની રાણી-આ મૂર્તિ જામનગરમાં સંગ્રહસ્થાનમાં આવેલ છે. લાખેટો-જામનગરનાં લાખેટા તળાવને કાંઠે આવેલો કેઠો ટાવર-પાકિસ્તાન સાથેના યુદ્ધમાં માર્યા ગયેલા માંગરોળના શેખ મેજર શેખ મહંમદની યાદમાં આ ટાવરનું નામ મેજર શેર મહંમદ ટાવર રાખવામાં આવ્યું છે. વેરાવળ બંદરથી ૧૧ માઈલ પૂર્વ તરફ ઉનાને

રસ્તે પ્રાચીનું પવિત્ર તીર્થ સ્થળ આવેલ છે એ સ્થળ પાસે આવેલ ત્રિવ મંદીર છે. પ્રાચી તીર્થ નજદીક વહેતી સરસ્વતી નદી. ઘેલા સોમનાથનું મંદીર- જસદણ શહેરથી સાત માઇલ દૂર આવેલ આ તીર્થનું મુખ્ય મંદીર છે. મીનળ દેવીની સમાધિ- ઘેલા સોમનાથના તીર્થમાં આ સમાધિ આવેલ છે. જસદણ શહેરની મુખ્ય બજારમાં પંચાયતન શિવમંદીર આવેલ છે. રાજસાગર- જસદણ શહેરથી ચાર માઇલ દૂર આવેલ એક સરોવર છે. દીવાદાંડી દ્વારકા દ્વારકાની કન્યાશાળા કમ્પાઉંડમાં આવેલ એક મંદીર. દ્વારકા નગરી દ્વારકાધીશનું મંદીર ઉપલેટા શહેરનું પંછી દર્શન. રૂક્મણીજીનું મંદીર-દ્વારકા શહેરથી ત્રણ કિલોમીટર દૂર એખાને માર્ગે આવેલ રૂક્મણીજીનું મંદીર તથા રૂક્મણી મંદીરનું સન્મુખનું તોરણ ગજેન્દ્ર-વટેશ્વર-ઝાલાવાડના સુરેન્દ્રનગર શહેરથી ચાર માઇલ ઉત્તર દિશાએ એક જગા આવેલ છે. એ જગાને વહીવટ રખારી કેમ કરે છે એજ ગામમાં આવેલ એક ઓટલા ઉપર ગજેન્દ્રની મૂર્તિ છે. વટેશ્વર મહાદેવ- દુધરેજની જગાનું મુખ્ય મંદીર દુધરેજથી ચાર માઇલ ઉત્તર તરફ રાજસીતાપુર નામે એક ગામે આવેલ છે ત્યાંના એક તળાવમાં સમાધિ આવેલ છે. મઠનું મંદીર-રાજસીતાપુરના તળાવ કાંઠે મઠનાં મહતોના સમાધિ મંદીર છે. ગંગવો-ઝાલાવાડના દેદાદરા ગામ પાસે આવેલો એક કુંડ. ઝાલાવાડના સાયલા શહેરથી ત્રણ માઇલ દૂર આવેલ ધાંધલપુર નજીકની એક પુરાણી વાવ. ધુમડનું મંદીર-ઝાલાવાડનાં ધાંગધા શહેરની પૂર્વ દિશાએ ખાર માઇલ દૂર આવેલ અને આઠમા સૌકામાં બંધાયેલ એક શિવ મંદીર છે. ધુંધલીનાથ-ધાંધલપુર શહેર નજીક આવેલ વાવના કાંઠા ઉપર આવેલ એક મૂર્તિ જે નાથ સંપ્રદાયના નવ નાથ પછીના દસમા નાથ ધુંધલીનાથની એક મૂર્તિ છે. ગોહિલવાડ ગઢડા શહેરથી સાત માઇલ દૂર આવેલ બંડીયા

સંપ્રદાયના સ્વામીનારાયણનાં મંદીરનો દરવાજો. દુધરેજના વટેશ્વર મંદીરની આખલાની મૂર્તિ. ઝાલાવાડના સાયલા શહેરથી ચાર માઇલ દૂર આવેલ સેજકપુરનું પુરાણું જૈન મંદીર. ઝાલાવાડના જસદણ શહેરથી આઠ માઇલ દૂર આવેલ આનંદપુર માંડલનું શિવ મંદીર જે ખારમા સૌકામાં બંધાયું હતું. નવલખા મંદીર-સેજકપુર ઝાલાવાડના સાયલા ગામથી ચાર માઇલ દૂર આવેલ એક પુરાણું શિવ મંદીર જે સંવતના ખારમા સૌકામાં બંધાવ્યું હતું. ખાપરા કોડીયાના લેયરા-આ નામે ઔદ્ધ ગુફાઓ જુનાગઢનાં કાળવા દરવાજાની પાસે આવેલી છે. જુનાગઢનાં ઉપરકોટનાં કિલ્લામાં આવેલ તળાવ. રોળે-જુનાગઢ શહેરમાં આવેલ બાળી વંશના એક રાજાનો રોળે. જુનાગઢ ગિરનાર પહાડ ઉપર આવેલ ભગવાન નેમીનાથનું મંદીર જેનું કેટલુંક શિલ્પ ખારમા સૌકાનું હોવાનો સંભવ છે. ગિરનાર પહાડ ઉપરની પહેલી ટુંક ઉપરનાં દેરાસરોનું વિહંગમય દ્રશ્ય. ગિરનારના જૈન દેરાસરોનું દ્રશ્ય.

જુની સાંકળી લવાનું મંદિર

હાલ જુની સાંકળીમાં ઉભું છે તે લવાનું મંદિર જોતાં એ મંદિર સોલંકી યુગમાં બંધાયેલ દેલમાલ ગામનાં બ્રહ્માજીનાં મંદિર જેવું કહી શકાય. નાના મોટા શૃંગો અને ઉરૂશૃંગોથી શોભતો એ મંદીરનો ભવ્ય ભાગ દૂરથી ઘણો જ આકર્ષણ લાગે છે. આશરે આઠસો સવા આઠસો વર્ષો વીતી ગયા હોવા છતાં દહેડું બહુ જ સારી હાલતમાં ઉભું છે. મંડો પરની જગ્યા દિશાના દેવોથી શોભી રહી છે.

શ્રી રામનાથ મહાદેવ-સૌરાષ્ટ્રનાં ગોહિલવાડ વિભગના (ધોધા તાલુકો) કુકડ ગામમાં શ્રી રામનાથ મહાદેવનું અનુપમ તીર્થધામ છે. આ પવિત્ર ધામ ભાવનગર-મહુવા રેલ્વે લાઇનનાં તણસા સ્ટેશનથી પાંચ માઇલના અંતરે

પૂર્વમાં આવેલું છે. જગ્યાની પૂર્વ તરફ અરબી સમુદ્રના ઘેરાં નીલા રંગના નિર્મળ નીર ખલાતનાં અખાતમાં વહી આ સ્થાનને વધારે રમણીય બનાવી રહ્યા છે.

તલસાણીયા મહાદેવ (તલસાણા)—

ઝાલાવાડમાં લીંબડીથી આશરે પંદરેક ગાઉ દૂર તલસાણા નામનું ગામ આવેલ છે. ઘણા લોકો તેને તાઈ તલસાણાથી ઓળખે છે. આ તલસાણાનાં ટીંબે તલસાણીયા મહાદેવનું જીર્ણોદ્ધાર કરેલું નાનું એવું શિવનું મંદિર છે. તેની લગભગ પાંચસો વર્ષ પૂર્વેની એવી દંત કથા છે કે—પુરાણા સમયથી આ નાગ દેવને ઘણા પ્રાહ્મણો વંશ પરંપરાનાં કુળદેવ માને છે. અને ખાસ કરીને ગૌતમ ગોત્રનાં જોષી તેને કુળદેવ માને છે. લગ્ન, જનોઈ, શ્રીમંત વિગેરે અગત્યનાં કાર્યોમાં તેનો લાગો ચુકવે છે. અને બાર માસી તેનું સ્થાપન પોતાને ત્યાં રાખે છે અને તેનાં કરમાં તલવટ, ખીચડો વિગેરે બનાવીને નિવેદ્ય અર્પે છે. મારવાડીઓ પણ તેને માને છે. અને ઠેઠ મારવાડમાંથી માનતા કરવા તેઓ આંહી આવે છે.

(ભાનુશંકર જોષીના સૌજન્યથી)

કાંબી માતા :— હાલારના જોડીયા મહાલના આમરણ અને જોડીયા વર માધાપર ગામ પાસે કાંબી માતાની એક પુરાતન જગ્યા આવેલી છે. આ જગ્યા શોર્યાના ઇતિહાસ સાથે સાક્ષી પૂરાવે છે. આજથી આશરે પાંચસો વર્ષ પહેલા જામનગરના મહારાજા જામ સાહેબ શ્રી રાવલ જામનો સૂર્ય તપતો હતો, જામનગર હાલારની ગાદી પર જામ શ્રી રાવલ ખીરાજતાં હતાં તે વખતના એક પ્રસંગ ઉપરથી હાલ પણ આ જગ્યાએ મંદિર મોજૂદ છે. કાંબીના ઝુંડ નામે પ્રખ્યાત છે. ત્યાં એક પુરાતની વડનુ વૃક્ષ આવેલ છે. આ સ્થળ ઘણું જ રમણીય અને જોવા લાયક

છે. આજ નદીના કિનારા પર પુરાતની જગ્યા આવેલ છે.

કચ્છનું પ્રાચીન તીર્થધામ કોંકેશ્વર :— આ સ્થાન કોટેશ્વર નામક બંદર પાસે આવેલ છે. કોટેશ્વર બંદર અગાઉ લખપત તાલુકાનું સમૃદ્ધ એવું બંદર હતું. પણ હાલ અહીં કોઈ વસ્તી નથી. અહીં મોટા ટીંબ ઉપર કોટેશ્વરનું પુરણોક્ત પ્રાચીન મંદિર આવેલું છે. આ મંદિરની ઉતરે એની પાસે જ ગોડ રાણી એ બંધાવેલ નીલકંઠ મહાદેવનું મંદિર છે. ભંતે મંદિરે પશ્ચિમાંભિમુખ દ્વારે આવેલ છે. મંદિરોની આગળ પથ્થરોની છીપરોથી ભાંધેલ છે. તેની છેવાડાની ભીતે ઝરખા પણ મૂકેલ છે.

શ્રી આશાપુરા પ્રાગચ્ચ :— કચ્છમાં ભુજથી એક ખુણે આવેલ મઠ નામનું ગામ છે. તે ગામમાં “રાજ રાજેશ્વરી આશાપુરા માતાજી”નું પૌરાણીક જુની બાંધણીનું લઘુ મંદિર છે. તે મંદિરની સાક્ષાત પ્રગટ થયેલી મુર્તિ કેવિ રીતે પ્રગટ થઈ અને “આશાપુરી નામ શી રીતે થયું તેનો પૌરાણીક ઇતિહાસ છે.

પવિત્ર યાત્રાધામ નારાયણ સરોવર :— સનાતન હિન્દુ માટે પરમ પવિત્ર યાત્રાસ્થાન સમાન નારાયણ સરોવર કચ્છ જિલ્લામાં છેક પશ્ચિમી સરહદ પાસે, લખપત તાલુકામાં આવેલ છે. જિલ્લાનાં મથક ભુજથી તે બસમાર્ગે ૧૦૧ માઈલ થાય છે, જ્યારે તાલુકા મથક લખપતથી તે ૩૮ માઈલ થાય છે. નારાયણ સરોવર તીર્થ પાસે એ જ નામનું નાનકડું ગામ વસેલું છે. અરબી સમુદ્રની કોરી નાળનાં પૂર્વે કિનારે પ્રખ્યાત કોટેશ્વરનાં ધામથી દક્ષિણે એક માઈલ પર, ઉત્તર દક્ષિણ ૧૧ માઈલ અને પૂર્વ-પાશ્ચિમ બે માઈલનાં વિસ્તારમાં નારાયણ સરોવર આવેલ છે.

સંવત ૧૦૧૪ની સાલનો પ્રાચીન ઘંટ :— શ્રી ગીરનાર પાસેનાં પ્રભાસપાટણથી ૨૨ કોશ

હુર આવેલી શ્રી અંબર પાશ્વનાથનાં નામથી વિખ્યાત થયેલી પંચતીર્થી શ્રી ઊના, અંબર દીવ દેવવાડા એમ ચાર ગામ વચ્ચે આવેલી છે. દરેક નામ એકથી બે કોશને આંતરે આવેલ છે. દંતકથા એમ કહે છે કે શ્રી અન્નહરા પાર્શ્વનાથની મહાન ચમત્કારી પ્રતિભા દેવ લોકમાં એક લાખ વર્ષ સુધી ઘરણુદ્રે, છસો વર્ષ સુધી કુબેરે, અને સાત લાખ વર્ષ સુધી વરુણદેવે પુજેલી છે. એ પછી એ પ્રતિમા અજય રાજનાં ભાગ્યથી પદમાવંતી દેવીએ એક સાગર નામનાં શ્રેષ્ઠીને આપી શ્રેષ્ઠી એ દીવ ગામે આવી તે અજય રાજને અર્પણ કરી આ વખતે અજય રાજને એકસો સાત જાતનાં વ્યાધી પીડાં આપતાં હતાં, તે વ્યાધીઓ ભાવી તીર્થકર શ્રી પાર્શ્વનાથની અદ્ભુત પ્રતિમાનાં દર્શન માત્રથી લય પામી ગયાં; એટલે અજય રાજએ દીવ સમીપમાં અજપુર નામની નવીન નગરી વસાવી તેમાં એક સુંદર પ્રાસાદ બંધાવી તે દેવળમાં એ પ્રતિમાજીને સ્થાપીત કરી પોતે ત્રીકાળ પુજા કરવા લાગ્યો. એ અજય રાજનાં સ્વર્ગ ગમનને પ્રાપ્તિ આઠ લાખ વર્ષે વીતી ગયાં છે. જેથી દેવલોક અને મનુષ્ય લોકમાં સોળ લાખ વર્ષેથી સેવાતી પ્રતિમા કળીયુગમાં જાગતી જ્યોત પેઠે શ્રી (અજપુર) ગામે છે.

સાડાનવસો વર્ષ પૂર્વેનો સંવત ૧૦૧૨ની સાલનો પુરાણો ઘંટ જોવો હોય, જે દેવળનાં મોટાં ચૌદ ઉદ્ધારો થયેલાં છે તે સ્વર્ગ ભૂમિ સમાન દેવળ જોવું હોય, કોઈપણ સમયે ન કરમાય તેવી દેવી વનસ્પતિ કે જેને અજેવાળનાં જાડો કહેવામાં આવે છે. તે વનરાજી જોવી હોય, તો શ્રી અન્નરા પાર્શ્વનાથજીની તીર્થમાં પધારો.

કામળીયાનો નેસ ભંડારીયા :—

સિદ્ધોની પવિત્ર ભૂમિ શ્રી શેત્રુંજય પર્વતની ગોદમાં સૌકાઓથી વહન કરતી પવિત્ર પતિત

પાવની ગંગાસમી શેત્રુંજી નદીના કિનારે ભંડારીયા ગામે લોકોમાં ધર્મ ભાવના જાગ્રત કરવા માટે કે એક વખત જાગ્રત થયેલી ધર્મ ભાવનાને ચિરકાળ ટકાવી રાખવા માટે આજસુધી કોઈ પવિત્ર સ્થાન ન હતું, આ ભૂમિમાં આજે સૂરજ અને મનોહારી શિવાલયનું સુંદર દૃશ્ય આવતા જતા યાત્રિકોને દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ સુકી વેરાન ભૂમિ (ભંડારીયા) માં છેલ્લા સૌકાના અર્ધભાગે પચાસ વર્ષ પુર્વે મુકદ્દાતા અને ધર્મપ્રેમી સદગ્રહસ્થ સ્વ. શ્રી વાલજીભાઈ મીસ્ત્રી પોતાનું બચપણ વિતાવી યુવાવસ્થા થતાં મુંબઈમાં ધંધાર્થે સ્થળાંતર કરી ગયા. વર્ષો સુધી જીંદગી મુંબઈમાં વિતાવી સ્વજનોનો પ્રેમ સંપાદન કરી પવિત્ર જીવન જીવતા છેવટની જીંદગી શેષ દિવસો પોતાની માતૃભૂમિ સૌરાષ્ટ્રમાં વિતાવવા વિ. સં. ૨૦૨૧માં પાટીતાણા આવી રહ્યા દરમિયાનમાં માતૃભૂમિ ભંડારીયામાં ગ્રામજનોમાં ધર્મભાવનાના ઉત્કર્ષ અર્થે તેમજ માતૃભૂમિનું ઋણ અદા કરવાના શુભ હેતુથી કોઈ પવિત્ર સ્થાન ઉજી કરવા સંકલ્પ કર્યો કે જેથી સ્વ ઉપાજીત સંપત્તિને સદ્વ્યય થતાં આત્મસંતોષ અનુભવાય. આ પછી બીજે જ વર્ષે સ્વ. શ્રી વાલજીભાઈ મીસ્ત્રીના દેહોત્સર્ગ પછી તેમના વરિષ્ઠ સુપુત્ર દામુભાઈ એ ઉપરોક્ત શુભ સંકલ્પને સાકાર રૂપ આપવા રૂ. ૧૦૦૦૦ દસ હજારની પ્રાથમિક ઉદાર સખાવત કરી જેના ફળ સ્વરૂપ આજે આ શિવાલય ભોજા ગ્રામજનોની દેવ દર્શનની પવિત્ર ભાવનાને અમીસિંચન કરી રહ્યું છે. સદ્ગતશ્રીના સુપુત્ર દામુભાઈનો વસવાટ તો બચપણથી જ મુંબઈમાં તો પણ પોતાની માતૃભૂમિ સૌરાષ્ટ્ર તરફ એમનો પ્રેમ હંમેશાં યોગ્ય સમયે સૌરાષ્ટ્રને ભૂલી ન જવાય તેવો સતત જીવંત અને જાગ્રતીવાળો અને એ જ જાગ્રતના ફળ સ્વરૂપે સ્વ. શ્રી વાલજીભાઈ વિ. સં. ૨૦૨૨ના અશ્વિન શુકલ ૧૦ના રોજ સ્વર્ગસ્થ થતાં ભંડારીયા ગામે ધર્મપ્રેમી

જનતાના ઉમળકાભેર ઉત્સાહ સાથે તેમજ શાસ્ત્રોક્ત વિધીસર સુપુત્ર શ્રી દામુભાઈએ પોતાના શુભ હસ્તે શિવલીંગની પ્રતિષ્ઠા કરી પિતૃઋણ અદા કર્યું જેનું ફળ વર્તમાન તેમજ ભાવિ જનતા મેળવતી રહેશે સ્વ. શ્રીના શુભ સંકલ્પને લક્ષમાં લઈ શિવાલયની સ્થાપના અને શિવલીંગની પ્રતિષ્ઠાના પૂનિત કાર્યમાં પૂ. શ્રી પ્રભાભેનનો અવિરત પ્રયાસ અને ઉત્કૃષ્ટ ભાવના પૂર્ણ શ્રમ એટલેજ પ્રસંસનીય છે ધર્મભાવના માત્ર ભ્રમણા બની ચુકી છે એવા આજના વિકસતા વજ્રાન યુગમાં પણ જુગજુની ભારતની વેદોક્ત સંસ્કૃતિને સ્વજીવનમાં પ્રજ્વલીત કરી એક આદર્શ ત્યાગી અને ધર્મનિષ્ઠ તેમજ પ્રેરણાદાય આર્ય મહિલા તરીકે પૂનિત જીવન જીવી રહેલા ત્યાગ ગૌરવ્યના જીવંત પ્રતિકરૂપ ખંડેન શ્રી પ્રભાભેન શિવાલયના કાર્યમાં અર્ધાપિ વિશેષ પ્રગતિ કરાવી રહેલ છે.

ગુરૂ મંદિરનું મહાત્મ્ય - ઉના

આજે જેને પ્રભાસ ક્ષેત્રે તરીકે ઓળખીએ છીએ તેટલુંજ મર્યાદીત ક્ષેત્ર પ્રભાસનું ન હતું માત્ર સૌરાષ્ટ્રમાંજ નહિ પણ આખું પર્વત સુધી તેનો વિસ્તાર હતો એમ પુરાણોમાંથી જાણવા મળે છે આજ ઠેકાણે ભગવાન સોમનાથ જ્યોતિર્લિંગ સ્વરૂપે સતત વાસ કરે છે. આ ક્ષેત્રે શ્રી કૃષ્ણની કીડાભૂમિ હતું અને અસંખ્ય યોગીઓની તપોભૂમિ હતું શ્રી ગુરૂ દત્તાત્રેયનો ગુપ્ત સ્વરૂપે અહિંજ વાસ છે. આ સંતભૂમિ પર અગસ્તિ વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર જમડગ્ન ઇત્યાદિ અનેક ઋષી મહાત્માઓ નિવાસ કરતા અને અનેક યદી યાગો એણે કર્યા હતા શ્રી દશરથી રામે અહિંજ કેટલોક સમય વાસ કર્યો હતો. વચલા ગાળામાં કાળના પેટાળમાં અદૃશ્ય થયેલી અને ભૂલાઈ ગયેલી આ પ્રવિત્ર ભૂમિમાં ઉજ્જતનગર ઉનામાં કે જ્યાં ઋષી મુનિઓએ તપશ્રયા અને વિદ્યાનો ઉચ્ચાંક સ્થાપ્યો છે એવા એ નગરમાં ધાર્મિકવૃત્તિના પરોપકારી

અને ઉદારદિલના શ્રી હીરાલાલભાઈ ગાંધીના નિવાસ સ્થાનમાં શ્રી સ્વામી સમર્થ ભગવાન પરશુરામ સદગુરૂ શ્રી ગજ્જનન મહારાજની મૂર્તિઓ અને મહારાજશ્રીએ કૃપા પ્રસાદ તરીકે આપેલી રજત પાદુકાઓની શુભ સ્થાપના કરીને કારતક શુદ્ધ પૂનમ ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૯૬૧ના રોજ કાંઈક દેવી સંકેતથી ગુરૂ મંદિરની સ્થાપના થઈ છે. પાદુકાઓની સેવા પૂજા નિમિત્તે શ્રી ગાંધીના કુટુંબ માંથીજ એક વ્યક્તિ ત્યાં રહે છે. પૂનાના અક્ષલકોર નિવાસી પરમ સદગુરૂ શ્રી ગજ્જનન મહારાજની પ્રેરણા અને આશિર્વાદથી સ્થાપાયેલ આ મંદિરમાં ભક્તિ ભાવથી લોકો દર્શાને આવે છે અને મહારાજશ્રીના ચમત્કારિક પરચાઓ સાંભળીને ભાવિકો ધન્યતા અનુભવે છે.

ઉના દેલવાડાનું પૌરાણિક દર્શન

(સંપાદક) પ્રવીણચન્દ્ર ભ. ભારદ્વાજના સૌજન્યથી ઉના દેલવાડાનું સ્મરણ એટલે લીલીના ઘેર ઉના દેલવાડા દિવ, કોડીનાર અને પ્રભાસ ક્ષેત્ર એટલે હિન્દુઓના પ્રાચીન તીર્થ ધામોનો સમુહ આર્ય વર્તના ૬૮ મહાન તીર્થોમાં આ નગર (નાઘેર) ના બ્રહ્મ ભાગના તીર્થોને ૨૧ મું તીર્થ કહેવામાં આવે છે. સૌરાષ્ટ્રનો સોરઠ જલ્લાનો અતિતમ સુંદર પ્રદેશ નગ્નહર નાઘેર પ્રદેશ છે. આ વિસ્તારને પ્રાચીન પ્રભાત ક્ષેત્રમાં બ્રહ્મભાગ કહ્યો છે હાલના એટલે બ્રહ્મણેને અર્પણ કરેલો સં. ૧૩૦૦ વર્ષ પૂર્વે સ્કંદ પુરાણમાં આ વિસ્તારને નગ્નહર એટલે જ્યાં દેવોના દેવ મહાદેવ પોતાની સ્વેચ્છાએ દિગમ્બર સ્વરૂપે વિચરેલાં તે ઉપરથી નગ્નહર કહેવાયો આનું અપભ્રંશ રૂપને નાઘેર ઉનાને ઉજ્જત દુર્ગ ઉજ્જત સ્થાન ઉજ્જત સ્થમ ઉજ્જત સ્થાન ઉજ્જનમાથી અપભ્રંશ-ઉના થયું તેવી રીતે દેલવાડાને દેવકુલ, દેવસ્થળ, દેવલપુર, દેવદાર્ણવન, દેવવાળું અને મુસ્લિમ (યવન) કાલ દરમિયાન દેવકુલનું દખલવાડામાંથી દેલવાડા થયું

દેવકુલ (દેલવાડા) ના આસપાસના વિસ્તારને દારૂકાવત અથવા દેવ દારૂવન અને દેવને દ્વિપ બલધર દ્વીપ કે બલધર નગરી કહેવાતું તે। કોડીનારને કુબેરનગર, કોહિપુર, કોહિનગરનું અપભ્રંસ કોડીનાર થયું। ઉના હસ્તકનું ગામ સીમ્બરને શબર સ્થાન અને અંબારને અજ-હરા તથા ઉના-દેલવાડા પ્રાંતમાં વહેતી નદી મરછુન્દ્રા નદીને ત્રિપિ તોયા કહેલ છે. ત્રિપિતોયા નદી એટલે ત્રિપિએને પ્રિય એવી નદી.

નરસિંહ મહેતાની પુત્રી કુંવરબાઈના મામે-રાનો પ્રસંગ કેટલાકના મતાનુસાર ઉના પૂર્વ ભાગે વિસ્તરેલું હતું આજે પણ ત્યાં બાંધકામે ના અઠશેષો દૃશ્યમાન થાય છે. એ કાળના ઉનાના ઝવેરીપરામાં નરસિંહ મહેતાની પુત્રી કુંવરબાઈના શ્વસુર શ્રીધર મહેતા હતા. કુંવર બાઈના મામેરાનો અમ-કૃતિ મર્યા પ્રસંગો અને ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ મામેરું આ ઉનાની ધરતી પરજ બનેલા. સંવત ૧૪૭૦ની સાલમાં ભક્ત શ્રી નરસિંહ મહેતાનો જન્મ અને સં ૧૫૦૩માં મહાસુદ પને રવિએ કુંવરબાઈની વાહિની પૂરી એમ લેખ બોલે છે. તે સમયથી દામોદરરાય ઉના પધાર્યા હતા. ઉનાથી પૂર્વમાં અર્ધા માઈલના આશરે છેટે જ્યાં કુંવર બાઈનું મામેરું પુરાવવામાં આવેલું ત્યાં એક જુદી દહેરી છે. ત્યાં સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો નથી પણ છાયા જણાય છે. આ સ્થાનને “શામળાની દેરી” તરીકે ઉલ્લેખ થાય છે. હાલ મુસ્લિમોએ અંદર કબર ઘુસાડી દીધી છે ને ગેર ઉપયોગ કરે છે.

જેમ સંત પુરૂષો અને મહાત્માઓના પગ-લાથી આ પ્રદેશ પાવન બન્યો છે. તેમ આ ધરતીમાં “ભગવાન સહજનંદ સ્વામી” ભગ-વાન સહજનંદ સ્વામીના પ્રતાપથી આજે પણ ગુપ્ત પ્રયાગના કુટો ભરપુર અને ગુપ્તઝરણાઓ અખંડ વહેતાં રહ્યાં છે.

સોમનાથના રક્ષણે મહમદગીઝની સામે

સુગ્રામ ખેલવા દિલ્હી અને કનોજથી આવેલાં અજયપાળના તુવારના ઉતારા પણ અહિં ગુપ્ત પ્રયાગમાં જ હતા.

ઉત્તર નગરની રચના :— ઉનામાં ઉને-વાળોના રાજ્ય સમયે ઉનાને રૂરતો ૬૦ કુટ જાંચો દુર્ગ (કિલ્લો) હતો. તેને દીવ, અમોહરા, દિલ્હી, કોડીનાર ભાલળ ગણેશ એ નામે પાંચ દરવાજા હતા.

હાલનો દેલવાડા :— દરવાજો અસલ મહા-કાળનો ઝાંપો ગણાતો. ઉનેવાળોના નામ :— ઉનાવાળા, ઉત્તરપુરા, ઉન્નતપાલ, ઉમાવા, ઉને-વાળ જણાય છે.

ઉનામાં સાત સાત માળ (ભૌમ)વાળા હબરો ધરો હતાં અને તેમાં ઉનેવાળોનું રાજ્ય હતું જ્યાં મોટા મોટા મહર્ષિઓ અને તપસ્વીઓ કે જેઓ વિદ્યા અને તપથી ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરી વિચરતા હતા.

ઉના સ્થાનમાં વિદ્યા અને તપથી યુક્ત ઉત્તમ ૧૮૦૦૦ અઢાર હજાર અગ્નિહોત્રી ઉને-વાળ ગ્રાહણો હતા.

ઉનાના વિદ્યમાન મંદિરો :— શ્રી દામોદર-રાયજીનું મંદિર, પુષ્ટિ માર્ગની બાલમુકુંદની હવેલી, રામ મંદિર, (શીખરબંધ છે) રામમંદિર પાળેજ હાટકેશ્વરનું પૂરાતન મંદિર છે. સિદ્ધે-શ્વર મહાદેવ, ગુરૂ મંદિર, હર્ષદમાતાનું મંદિર કનકેશ્વરનું મંદિર અચલેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. જે હાલમાં નવયુવક મંડળે જીર્ણોદ્ધાર કરી એ ઘુમટો બનાવ્યાં છે. આમાં વાયડા વાણીયા કુળદેવી છે સ્થલકેશ્વર મહાદેવ :— કોડીવાડામાં આવેલ સ્થળ છે. મહાકાલેશ્વર :— ઉનાનું અતિ પ્રાચીન શિવ મંદિર છે. જૈન દેરાસરો કોળો-વાડામાં આવેલ છે. ઉનામાં પાંચ દેરાસરો છે. સ્વામીનારાયણનું મંદિર :— આ મંદિર સુવર્ણ ના દશ કલશવાળું સૌથી ભવ્ય મંદિર શેઠ-વાડામાં આવેલ છે અને ઉના નગરની વચ્ચે આવેલ તેનું શિખર ચાર પાંચ ગાઉથી દેખાય છે.

With best compliments from :—

VANRAVAN HARILAL MODI

(CLOTH MERCHANT)

MODI STORES

; RATAN MAHAL :

Sharadhanl Road,

Ghatkoper— 77

BOMBAY

શુભેચ્છા પાઠવે છે

૧૦૦ % શુદ્ધ ભેંસનું ધી ખરીદનારું
ભરોસાપાત્ર સ્થળ:-

શેઠ ભરતકુમાર નવીનચંદ્ર

દાણા પીઠ,

પાલી તા.જા.

અમારે ત્યાંથી ખાંડેલા મરચા, હળદર,
ઘાણુજીર તથા સ્પેશ્યલ હીંગ વિ.
કીશાયત ભાવે મળશે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાદરી સેવા સહકારી મંડળી

સુ. પાદરી (ગાહેલની)

(તા.કુકો-તળાબ)

(જ. ભાવનગર)

(સૌરાષ્ટ્ર)

આર્થિક કાંત સફળ કરવા
સહકારી પ્રવૃત્તિ જ એકમાત્ર
ઉપાય છે.

દેવશંકર નારણભાઈ કરુણાશંકર નારણભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળ

[સ્થાપના સં. ૨૦૦૦]

૭૭, મારવાડી બજાર,

મુંબઈ-૨

સંક્ષિપ્ત પરિચય

ભાવનગર અને ગોધાના મુંબઈમાં વસતા વતનીઓનું સંપ, સંગઠન અને ભાતુભાવ કેળવવા અને પ્રસરાવવાના મુખ્ય હેતુથી શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળની સં. ૨૦૦૦માં સ્થાપના કરવામાં આવી.

મંડળની સ્થળ મર્યાદા બૃહદ્ મુંબઈ અને ધાર્મિક, સામાજિક તથા શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે સેવા આપવાના ધ્યેયને પ્રાધાન્ય માન્યો.

સભ્ય સંખ્યા :—૨૪૨ સભ્યોની છે જેમાં ૨ પેટ્રન સભ્યો અને ૫૦ આજીવન સભ્યો. પેટ્રન લવાજમ રૂા. ૨૫૧) આજીવન સભ્યપદના રૂા. ૫૧) વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૨) રાખવામાં આવેલ છે.

સામાજિક ક્ષેત્રે :—(૧) માંદગી રાહત વિભાગ સં. ૨૦૦૪(સને ૧૯૪૮)થી ચાલુ છે. (૨) સાદાઈથી લગ્ન પ્રસંગો કરી આપવાનો વિભાગ સં. ૨૦૧૩ (સને ૧૯૫૬)થી ચાલુ છે. સાદાઈથી લગ્ન પ્રસંગો કુલ્લે ઉટ કરી આપવામાં આવ્યા છે. (૩) જ્ઞાતિબંધુ સહાય વિભાગ સં. ૨૦૨૧થી ચાલુ છે. જે દ્વારા બે થી ચાર કુટુંબોને આર્થિક રોકડ સહાય દર મહિને આપવામાં આવે છે.

શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે :—મંડળ તરફથી કેળવણી વિભાગ સને ૧૯૫૩થી શરૂ કરવામાં આવ્યો. આ વિભાગ દ્વારા સમસ્ત ગોધારી વિશાશ્રીમાળી જૈન જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને ધો. ૧ થી ૧૧ સુધી પાઠ્ય પુસ્તકો અને અડધી સ્કૂલ ફીની સહાય આપવામાં આવે છે. ૧૯૬૭ના નવેમ્બર સુધીમાં આ વિભાગ દ્વારા રૂા. ૭૫,૦૦૦)થી વધુ સહાયની રકમ ખર્ચવામાં આવી છે. છેલ્લા ચાર વર્ષથી ધો. ૧ થી ૧૧ સુધીમાં સમસ્ત ગોધારી વિશાશ્રીમાળી જૈન જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને (૬૦ અને તેથી વધુ ગુણક મેળવી ઉત્તીર્ણ થનાર દરેકને) રોકડ અને શાળાપયોગી ચીજોના પારિતોષિકો અપાય છે. ૧૯૬૭ મે માસમાં પાસ થનારા ૨૩૮ વિદ્યાર્થીઓને રૂા. ૩,૦૦૦) ઉપરાંતના ઇનામો અપાયા હતા. ધાર્મિક પરીક્ષાઓમાં પ્રથમ કક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર વિદ્યાર્થીઓને પણ ધાર્મિક શિક્ષણના ઉત્તેજનાર્થે ઇનામો આપવામાં આવે છે.

ધાર્મિક ક્ષેત્રે :—મંડળના સભ્યોને ૧૫ વર્ષ પર્ચંત દર વર્ષે ચૈત્યપરીપાટીની યોજના દ્વારા મુંબઈ અને પરાંઓના દહેરાસરોના દર્શન પર્યુષણ પર્વ ખાદ કરાવવામાં આવેલ છે.

સં. ૨૦૧૬માં જૈનોના મહાન તીર્થો સમેતશિખરજી, પાવાપુરી અને અન્ય તીર્થ-ભૂમિ તથા કલ્યાણક ભૂમિઓની આશરે ૫૦૦ યાત્રિકોને એક સ્પેશલ ટ્રેન દ્વારા ૪૫ દીવસની અને ૪૭ તીર્થોની યાત્રા કરાવવામાં આવેલ જે ખુબજ સફળ રહી.

મંડળનું હિસાબી વર્ષ કારતક શુદ્ધિ ૧ થી આસો વદિ ૦)) સુધીનું છે.

નાનચંદ તારાચંદ શાહ

વિનયચંદ ખીમચંદ શાહ

(માનદ્ મંત્રીઓ)

હીરાલાલ જુહાલાલ શાહ (પ્રમુખ)

લક્ષ્મીચંદ દુર્લભજી શાહ (ઉપ-પ્રમુખ)

દામોદર ઠાકરશી શાહ (ખજાનચી)

સૌરાષ્ટ્રના સ્થાપત્યો :-

શ્રી જયેન્દ્ર નાણાવટી

ભારતીય શિલ્પસ્થાપત્ય કલાના ઇતિહાસમાં સૌરાષ્ટ્રની કળાસમૃદ્ધિએ પણ અપૂર્વ અને વિશિષ્ટ કાળો નોંધાવ્યો છે. આ વાતની પ્રતિતી કરાવતાં હરાપા-સંસ્કૃતિ કાલીન માટીના પાત્રખંડો, અલંકારો તે પછીના યુગના શીલાલેખો, તામ્રપત્રો, ગુફા અને વિહારો, સ્તૂપો, મંદિરો, અને મસ્જિદો, મહેલો અને કીલ્લાઓ, વાવો અને કુંડો, સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિપર મોજુદ છે. સૌરાષ્ટ્રના આ અસંખ્ય પૂરાણા અવશેષોનું દર્શન કરતાં એમ અનુભવ્યા વગર રહેવાતુ નથી કે સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ પુરાતત્વ અને કળાનો એક અમૂલ્ય અને અખૂટ પ્રાચીન ખજાનો છે.

કેદારપણ પ્રદેશનો આત્મમૂર્ત સ્વરૂપે ઓળખવો હોય તો તે પ્રદેશના શિલ્પસ્થાપત્ય તરફ દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ. આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાં ભારતીયતા કેવી એકરસ થઈ ઉન્નત અને અજોડ એવો ધર્મ સંદેશ વિશ્વને આપે છે. જેની સાક્ષી જુનાગઢમાં ગિરનાર પાસે આવેલ અશોકનો શિલાલેખ આપે છે. તેમાં ભારતની તે સમયની લઘ્યમનોદશાનુ પતિયિય છે. જેમાંથી જન્મે છે આપણી તત્કાલીન સ્થાપત્યકલા ભારતીયકલા આવી સહજ વૃત્તિનું પરિણામ છે. અને ભારતીય સ્થપતિ એટલી જ ઉંચી સપાટીએ ઉડાયન કરે છે. આ ભાવનાના પ્રતિકસમી સૌરાષ્ટ્રની આ ભૂમિ પણ તે સમયના વિશિષ્ટ સ્થાપત્ય રજૂ કરે છે. એ યુગના દર્શન કરાવતાં પથ્થરો તેમજ ઇંટોનો સ્થાપત્ય ખંડેરો સંઘભાવનાની સાક્ષી પુરે છે જુનાગઢમાં સુદર્શન તળાવ, પંચેશ્વર, બાવાપ્યારા, ખાપરા-ખોડીયા, ઉપરકોટની ગુફાઓ હજુપણ ઉભાં છે. સૌરાષ્ટ્રના શેત્રુંજી નદીના મુખથી થોડે દૂર તેમજ બાબરીયા-વાડના ઉના પાસે શાણાની ગુફાઓ, ભીમચોરીની ગુફાઓ હજુ પણ બુદ્ધમ શરણુમ ગચ્છામીની યાદ આપે છે. ઢાંકની પશ્ચિમે જીંજરીજરમાં કેટલીક

ગુફા છે. જામનગર જિલ્લામાં રાણપર ગામે પણ ગુફા જોવા મળે છે. અને ગોંડલ પાસે તાજેતરમાં ખંભાલીડાની ગુફા મળી આવી છે. આ બૌદ્ધગુફા ક્ષત્ર્ય અને ગુપ્તકાળના સંક્રાંતી સમયે કોતરાયેલી હોય તેમ લાગે છે. આ ગુફાઓમાં વિહાર, સભા-મંડપો અને ચૈત્યગૃહના પ્રવેશદ્વારની બંને બાજુએ લગભગ ૬ ફૂટ ઊંચી બૌદ્ધીસત્વ, પદ્મપાણી અને અવલોકીતેશ્વર, વર્ણપાણીની મૂર્તિઓ કંડારેલી છે. તેની બંને તરફ વૃક્ષો દેખાય છે તેની ઊંચાંતળે યક્ષ, યક્ષણિયોના વૃંદો નજરે પડે છે આ શિલ્પ-સ્થાપત્યોના ભરાવદાર શરીર, ગાત્રોના વળાંકો, રેખાંઓ, અને મસ્તકપરના પહેરવેશ જોતાં આ ગુફાઓ ઈ. સ. ખ્રીજ સૈકાની હોય તેમ ફલીત થાય છે. શિલ્પના મુખ્યારવિદના ભાવો, મરોડો, વેશભૂષા અને ચૈત્યગવાક્ષની સ્થાપત્ય શૈલી ગુપ્ત-કાળની અસર સુચવે છે. જુનાગઢમાં બાવાપ્યારાની ગુફા ત્રણ હારમાળામાં આવેલી છે. જેમાં એક છેડો અર્ધગોળાકારમાં પરિણમે છે. તે દર્શાવે છે કે આ જગ્યાએ એક સ્તૂપની રચના થઈ હશે આવી રચના પશ્ચિમ ભારતી અન્ય ગુફાઓ જેવી કે ભાજન, કારલા, નાશીક, અને અજંતામાં પણ મળે છે. આ ગુફા પણ ઈ. સ. ની શરુઆતની સૈકાની હશે એમ માનવાને કારણ મળે છે. આ ગુફા અલંકૃત છે જ નહિ માત્ર ચૈત્યગવાક્ષ સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ મયૂરપંખ જેવી કમાનો બૌદ્ધયુગનો અગલનો અને ઉત્તમ નમૂનો છે. આ ગુફામાં પ્રાપ્ત થતાં સ્તંભો નાશીકના નહપાન વિહારના આવેલ સ્તંભોવાળો વિશાળખંડ છે. બાકીના વિભાગમાં અલંકૃત ખેડકો છે. તેની ઉપર ચૈત્યગ-વાના શિલ્પ સ્પષ્ટ દેખાય છે ખ્રીજ માળમાં તે જ પ્રકારની રચના છે. આ ગુફાઓમાં કંડારાયેલ-શિલ્પ બાવાપ્યારાની ગુફા કરતાં વધારે વિકસીત દશા સૂચવે છે. આ ગુફામાં ચાર પ્રકારની સ્તંભ રચના

દેખાય છે આ સ્તંભોના શિરોભાગ ઉપર પશુઓના શિલ્પ મૂકવામાં આવેલા છે. આ સ્તંભની બેઠક અષ્ટકોણ છે. બીજા પ્રકારના ભાગ ચોરસ અને અષ્ટકોણ છે અને બેઠક પણ ચોરસ છે. ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારના સ્તંભો ગોળાકાર અને ખાંચાવાળા હોય છે. ભાવનગર જિલ્લામાં તળાવના કુંચરમાં કંડારાયેલ લગભગ ત્રીસ ગુફાઓ આશરે ૩૨૦ ફૂટ ઊંચાઈએ ઉભેલી છે. આ ગુફાઓની આબુબાબુ ૨૦ ટાંકાઓ પણ મળી આવેલ છે. આ ગુફાઓમાં એલલમંડપ સૌથી વિશેષ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે. તેમાં મંડપ ૭૫ ફૂટ લાંબો, ૬૭ ફૂટ પહોળો અને ૧૭ ફૂટ ઉંચો છે. મંડપને ટેકા રુપ ચાર અષ્ટકોણ સ્તંભો પ્રવેશ વિહારમાં હશે જે હાલ જેવા મળતા નથી માત્ર ગુફાની ઉપર મોટા ચૈત્યગવાક્ષો અને તેની નીચે વેદિકાની ભાત દૂર દૂરથી પણ નજરે પડે છે. શાણાના કુંચરમાં લગભગ ૬૨ જેટલી ગુફાઓ ગણાય છે. આ ટેકરીની તળેટીમાં એક વિશાળ સભામંડપ દેખાય છે. જેની લંબાઈ ૬૮ ફૂટ અને પહોળાઈ ૬૧ ફૂટ અને ઉંડાઈ ૧૬ ફૂટ છે. આ મંડપના પ્રવેશ ભાગમાં ૬ સ્તંભો ગણાય છે. જુનાગઢથી ૩૦ માઈલ દૂર ઢાંક ગામ પાસેની ગુફાઓના ગોખલાઓ ઉપર ચૈત્યગવાક્ષો દેખાય છે. પ્રવેશદારના આરશાખા ઉપર સિંહ, ચક્રો વગેરે બુદ્ધ પ્રતિકો કંડારાયેલા છે. આ બધી ગુફાઓ સાધુઓની સત્યમ્ શિવમ્ અને સુન્દરમની સાધના અર્થે અને વસવાટ માટે રચવામાં આવી હતી. આ બધા સ્થાપત્યો પર્વતોમાંથી કોતરવામાં આવેલા છે. અને જે બધા ઇશુની શરૂઆતની સદીમાં રચવામાં આવેલા છે. તેમ તેની શૈલી ઉપરથી કહી શકાય.

રાષ્ટ્રની આ ધર્મભાવનાનું પ્રતિબિંબ માત્ર પથ્થરોમાં કોતરાધને ન રહેતાં પણ લાલ ઇંટોના ચણતરમાં પણ મૂર્તિવંત થયું છે. બૌદ્ધસ્થાપત્યમાં ચૈત્ય, સ્તૂપો, અને વિહારની રચના ખાસ પ્રાધાન્ય

ભોગવે છે. સ્તૂપ એટલે ચંડાકાર અર્ધગોળ ધુમ્મટ જેમાં ભગવાન બૌદ્ધના કંઈક અવશેષો એક નાની પેટીમાં રાખવામાં આવેલા છે. આવા સ્તૂપ સાથેનું પ્રાર્થના ગૃહ એટલે ચૈત્યમંદિર, વિહારનો અર્થ આશ્રયગૃહ થાય છે. ચૈત્યની બાંધણી વર્તુળાકાર હોય છે. ત્યારે વિહાર ચોરસ આકૃતિનો હોય છે. તેની એક બાજુ ખુલ્લી હોય છે. અને તેના ફરતાં વરંડા હોય છે. જેની ઉપર ફરતાં ખંડો હોય છે. શામળાજી પશ્ચિમ ભારતમાં સૌથી મોટો ગણાય એવો ઇંટોનો બનેલો બોરીયા સ્તંભ ગિરનારના દક્ષિણ ઢોળાવા તરફ આવેલો છે. આ સ્થળ ગુંદજળી અને હેમજળીના વચ્ચેના વિસ્તારમાં હાલ દટાયેલો છે. સારોયે સ્તૂપ ૪૫ ફૂટ ઊંચાઈ તેમજ ૧૮૪ ફૂટ વ્યાસ ધરાવે છે. આમાંથી મળી આવેલી ઇંટો તેમજ કચોળાઓની પ્રતિકૃતિ જુનાગઢ મ્યુઝિયમમાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવેલ છે. ખોદાયેલા સ્તૂપની પશ્ચિમ બાજુએ વિશાળ બૌદ્ધવિહારના પાયા દેખાય છે. અને તેની પાસે બાણીતા સ્તૂપ કરતાં મોટો સ્તૂપ કે જેને લડીલાખા મેડી કહેવાય છે. તે નજરે પડે છે. ઇશુની શરૂઆતની સદીનો એક લંબચોરસ આકૃતિવાળા બૌદ્ધવિહારના ચણતરના પાયા પણ જુનાગઢથી ૬ માઈલ દૂર ઇંટવા ટેકરી ઉપર ખોદકામ કરતાં પ્રકાશમાં આવ્યા છે. આ વિહારની ઇંટોનું માપ ૧૮ ફૂટ x ૧૨ ફૂટ x ૩ ફૂટ છે અને પાગાના ચણતરવાળો ૪૭૫ ફૂટ લાંબો અને ૧૫૨ ફૂટ પહોળાઈનો વિસ્તાર ખુલ્લો મૂકાયેલો છે. પશ્ચિમ બાજુએ ૨, ફૂટ ઉંચી અને ૧ ફૂટ પહોળી બે દીવાલોના પાયા છે. નૈઋત્ય ભાગમાં ૨૦ ફૂટ લાંબી અને ૩૦ ફૂટ પહોળી એક ફરસ ચોરસ મળી આવી છે, જે એક મોટો પ્રાર્થના ખંડ હોવાનો સંભવ છે. પૂર્વ તરફના ભાગમાં ૧૦ ફૂટ x ૧૦ ફૂટના છે અને ૨૬ ફૂટ x ૧૦ ફૂટ એમ સાત ખંડો હોવાનું જણાવાય છે આવા ખંડો ઉત્તર દક્ષિણ અને પૂર્વની બાજુએ પણ મળી આવે છે. ખંડોને

કપોળ સમાજના દાનવીર રત્ન

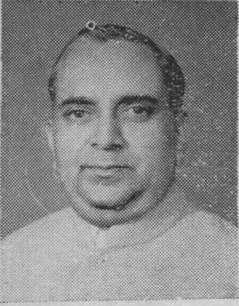

સ્વ૦ શ્રી વૃજલાલ દુર્લભદાસ કાણકીયા

જન્મ : ૧૦-૧૦-૧૮૯૫]

[સ્વર્ગવાસ : ૨-૩-૧૯૬૬

સૌરાષ્ટ્રના બહાર જીવનમાં જેઓની યશસ્વી સેવા નોંધાયેલ છે.

શ્રી દ્રારકાદાસ મો. પટેલ
પ્રમુખ જિલ્લાપંચાયત અમરેલી

ડૉ. જીવરાજભાઈ મહેતા
(ગુજરાતના માજી મુખ્યપ્રધાન)

શ્રી મોહનલાલ વીરજીભાઈ પટેલ
જીનીપેટીના લોકસેવક અમરેલી

શ્રીગુણવંતરાય પુરોહિત
૪૨ ની ક્રાંતિના સૈનિક

સ્વ શ્રી શામળદાસ ગાંધી
જીનાગઢ આરઝીહકુમતના સરનશીન

શ્રી રણજીતસિંહભાઈ ગોહેલ-લીંબડી
આરઝીહકુમતના લડવયા

શ્રી જયંતિલાલ મુખલાત્ર
(ભાવનગર જિ. પં. ઉપપ્રમુખ)

શ્રી ગોકળદાસ મો. પટેલ
માર્કેટીંગ પ્રવૃત્તિના આગેવાન કાર્યકર-અમરેલી

શ્રી કલ્યાણજીભાઈ મહેતા
મૂકસેવક-ડુંગર

ફરતો ૫, ફૂટ અને ૧૦ ઇંચનો વરંડો આવેલો છે. આ વિસ્તારની પૂર્વમાં ચાલીસ (૪૦) ફૂટ x ચાલીસ (૪૦) ફૂટ પ્રસાદ સાથેનો એક ખંડ જણાય છે. જેની દીવાલની પહોળાઈ જેતા કોઠાર હોય તેમ લાગે છે. આ વિહારમાંથી ઉપલબ્ધ થતી ક્ષત્રય રાજની માટીની મૂદ્રાઓ જડી છે હજુએ આ ઇંટોના ખ રો સંઘ ભાવનાની પવિત્ર યાદ આપે છે.

સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન મંદિર સ્થાપત્ય કલાનું દર્શન તો જમનગર જિલ્લામાં આવેલા સૌથી પ્રાચીનતમ મંદિર ગોપથી કરવું રહ્યું ગોપના મંદિરનો કાલક્રમ ઈ સ. ૫૫૦ સ્વીકાર્યો છે, તેના અવશેષો જેતાં લાગે છે કે તેની રચના બહુજ સરળ છે. મંદિરનું ગર્ભગૃહ અંદરથી ૯ ફૂટ અને ૧૦ ઇંચનું, તેની ઉંચાઈ ૨૭ ફૂટ છે. દીવાલની જડાઈ ૨ ફૂટને ૬ ઇંચની છે. કોઇપણ પ્રકારના સિમેન્ટનો ઉપયોગ ક્યાં સિવાય પ્રાચીન મંદિર મોટા પથ્થરથી બાંધવામાં આવતા ગર્ભગૃહની આસપાસ ૫૦ ફૂટી જગતી જેવામાં આવે છે. તેની હાલતો માત્ર ભગ્ન દીવાલો જ મળે છે. સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે તેવું આ મંદિરનું શિખર છે. કોરબલ આકૃતિના સિદ્ધાંત પ્રમાણે અંદરનો ભાગ પોલો છે, અને બહારથી પંગથીયાના આકારના પિરામિડની પદ્ધતિએ ઉપર વધે છે. તેની દરેક બાજુ બમ્બે મયૂર પીંછી (ચૈત્ય ગવાક્ષો) અને તેની ઉપર એક મયૂર પીંછ કોતર્યું હોય તેવા ચૈત્ય ગવાક્ષો મુકવામાં આવેલા છે, અને તેમાં ગોખલા જેવા ગોળાકારમાં વિવિધ જાતની મૂર્તિ બેસાડવામાં આવેલી હશે. આ જાતનું શિખર શિલ્પ સ્થાપત્યના ઇતિહાસમાં અપૂર્વ ભાત પડે અને શિખરોની ઉત્ક્રાંતિની પ્રાથમિક અવસ્થા પૂરી પાડે છે.

ભારતીય શિલ્પ સ્થાપત્યના શિખરોના મૂળ બે પ્રકારે ઉત્તર તરફનો નાગર અને દક્ષિણ તરફ

દ્રાવિડીયન, લગભગ ઇ સ. ૫૦૦, ૬૦૦ થી ઉપસ્થિત થતાં જેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની અસરો સાથે દરેક પ્રદેશની પોતપોતાની સ્થાનિક સ્થાપત્યની શાખાઓ શરૂ થઈ હોવી જોઈએ, સાતમા સૈકામાં પશ્ચિમ ભારતની કળાની શાખા વિકસી ચૂકી હતી, તેમ બૌદ્ધ ધર્મિ ઇતિહાસકાળ તારનાથના કથન ઉપરથી કહી શકાય ચાલુક્ય-કાળ પહેલાંના મધ્યકાળમાં એટલે કે સૌરાષ્ટ્રના મૈત્રક અને સંઘેવકાળમાં શિલ્પ સ્થાપત્યના અસંખ્ય અવશેષો જેવા કે ગોપ, સોગે, કનસારી, વિસાવડા બીલેશ્વર, સુત્રાપાડા, કદવાર, વઢવાણ, કચ્છ, થાન વગેરે સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ ઉપર અણનમ ઉભા છે. ક્રમે ક્રમે ગુજરાતભરમાં ઈ સ. ૧૦૦૦ સુધીમાં તો ૧૦૦ ઉપર સંખ્યામાં મંદિરો તો રચાઈ ગયાં છે. તેમ પુરાતત્ત્વવિદોની શોધખોળ ઉપરથી જણી શકાય છે. આ સંશોધનનો જશ મોટેભાગે ગુજરાત સરકારના પુરાતત્ત્વખાતાને જાય છે. તાજેતરમાંજ આ પ્રકારના મંદિરો સોરઠમાં સરમાગામે, દેહગામ પાસે, સુત્રાપાડા પાસે, અને પસનાવડા પાસે મળી આવ્યા છે. જમરા તેમજ અખોદર પાસે આ મંદિરો નોંધાયા છે અને ઈ સ. ૧૦૦૦ પછી તો ગુજરાતના ઇતિહાસના સુવર્ણ યુગના સાક્ષી પૂરતાં પૂર્ણ વિકસીત સોલંકી સૈલીનું મંદિર સ્થાપત્ય સૌરાષ્ટ્રની ધરતીને આવરી રહે છે. જેના દર્શન ચોબારી, સોમનાથ, મીયાણી, ધૂમલી વગેરેમાં થાય છે. વચ્ચેના ગાળામાં વઢવાણનું રાણકદેવીનું મંદિર થાનનું મૂનીબાવાનું મંદિર વગેરે મંદિરમાં સ્થાપત્યની સંસ્કૃતિ અવસ્થાના અંકોડાસમી બની ઇતિહાસ સર્જે છે. ભોગાવા નદીની દક્ષિણ તીરે વઢવાણમાં નવમી સદીના અંતનું રાણકદેવીનું મંદિર ઉઘાડા મંડપના પડથાર ઉપર માત્ર ગર્ભગૃહ અને તેના સુંદર શિખર સાથે ૨૭ ફૂટ ઉંચાઈથી ઉભું છે. મંદિરનું શિખર સાદું રેખાઓથી અંકિત છે. માત્ર વચ્ચે વચ્ચે ચૈત્યગવાક્ષનું જાળી જેવું કોતર કામ કરવામાં આવ્યું છે મંદિરનો જળમાર્ગ ગર્ભગૃહની

ઉત્તર દીવાલમાં વચ્ચે જ વહે છે. જેથી પ્રથમ શિવ મંદિર હશે. એમ માનવાનું રહે, નિજમંદિરના દ્વાર ઉપર પણ ગણપતિ ક્ષત્રા અને શિવના શિલ્પો કંડારેયલી ગ્રાસપટ્ટી સૌથી પ્રથમ અત્રે જોવા મળે છે. જે પાછળથી પછીના બધાજ સોલંકી કાલીન મંદિરમાં ખાસ લક્ષણ રહ્યું છે.

સૌરાષ્ટ્રના મૈત્રક અને સૈધવકાલીન મંદિરો સાધારણ રીતે ઉત્તર ભારતની તેમ દક્ષિણ ભારતની પરંપરાને મળતા આવે છે. છતાં પણ તેમાં ઘણો મૈલીક ફેરફાર નોંધાય છે. આ બધા મંદિરોનું વર્ગિકરણ મંદિરોના તળઆયોજન, અધિષ્ઠાન (પીઠ) અને નિખરો ઉપરથી થઈ શકે છે. મંદિરોના શિખરોની ઊત્ક્રાંતિની અવસ્થાઓ મંદિરનું સાચું વર્ગિકરણ કરે છે. અને ચોક્કસ કાળ નિર્ણય કરવામાં મદદ કરે છે ઉપરોક્ત મંદિરના તળદર્શન જોતાં જાણસરા અને નંદીશ્વર જોવા માત્ર એક જ ગર્ભગૃહ રજુ કરે છે. સોના કંસારીનું એક મંદિર અને ખીમેશ્વરનું એક મંદિર બે ખંડો રજુ કરે છે. જેમાં ચોરસ ગર્ભગૃહ અને બંધ ખંડ હોય છે. આ ઉપરાંત ચામુંડા માતાનું મંદિર અને ખીમેશ્વરનું મંદિર ઉધાડા મંડપવાળું મળી આવે છે. બોરીયા અને પાતાના સપ્તમાતૃકાના મંદિરો લંબચોરસ આકૃતિના છે અને જેમાં મુક્ત સ્તંભો ઉભા છે. કેટલાક મંદિરો પ્રદક્ષિણા પથ સાથેના બંધ મંડપવાળા પણ મળે છે. વિસાવાડાનું શિવ મંદિર, પસનવડાનું નાગમંદિરમાં ગર્ભગૃહ ચોરસ અને બંધ ઓગડો ચોરસ જેમાં માત્ર બે સ્તંભોની રચના દેખાય છે જમરાનું સુર્ય મંદિરને પ્રદક્ષિણા માર્ગ છે. અને તેને પૂર્વ બાજુએ વેદિકા અને કક્ષાસન છે. આ રીતે જુદા જુદા પ્રકાર બાલેજ, ચામુંડા મંદિર, કુચડી, દેગામ, અને ખીમેશ્વરમાં મળે છે. ત્યાર બાદ મંદિરોમાં ઉત્તરોત્તર સ્તંભની રચના વધતી જાય છે. દ્વારકાના સુવર્ણતીર્થના મંદિરમાં ત્રણ પ્રવેશવાળા મુખ મંડપના દર્શન થાય છે. પ્રસનાવડાનું

ગાયત્રી મંદિરનો આખો ખંડ લંબચોરસ આકૃતિ રજુ કરે છે. પાસ્તર પાસે સદેવંત સાવળીયા નામનું મંદિર અને બીયાણી પાસેનું એક મંદિર પંચાયતન મંદિરનો પ્રકાર રજુ કરે છે, ઘાસણવેલ પાસે મગદેર સાતપ્તન મંદિરનો ખાલ આપે છે. પોરબંદર પાસે સર્માગામે આ કળાનું માત્ર એક ત્રિમૂર્તિ મંદિર નોંધાયું છે.

ઉપરોક્ત મંદિરના અધિષ્ઠાનની રચના નિહાળતાં આપણે તેના દ્રાવિડીયન નામો વધારે યોગ્ય લાગશે અધિષ્ઠાનમાં નીચેથી શરૂ કરતાં પહેલું ઉપાન આવે છે. જેનીય ઈચ્છી ૧૨ ઈચ્છિ સુધીના ગાળાની ઉચ્ચાર્ધ મળે છે. તેની ઉપરનો ભાગ અલંકાર જગતી કહેવાય છે. તેના ઉપર પદ્મ, ક્ષેપણ, કુમુંદ એમ ગોઠવાયેલા છે. ત્યાર બાદ પાછું ક્ષેપણ અને કપોત રજુ થાય છે. જેનાં વણાંકથી ક્ષોણી સ્વરૂપ સરખાય છે. ત્યાર પછી સીધા પટ્ટાઓ જેને વાજન કહેવાય છે તે પછી પદ, કુધાર, અંબુજ, વલ્લીપુર, કપોત અને પટ્ટીકા એમ બધા પીઠના અવયવોના નામ છે. આ વર્ગના સૈધવકાલીન મંદિરના પીઠ ભાગ ઉપર સ્થાપત્યની નાગરિક પદ્ધતિ દેખાય છે. જેના ભાગોના નામો ભીદ, જડય, કુંભ અંતરપત્ર, છાટ્ટી, વગેરે છે સ્તંભ રચનામાં રુચક પ્રકાર જોવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત મંદિરના શિખરો ચાર પ્રકારના જોવા મળે છે વિમાન, ફાસના, વલ્લભી અને રેખાયુક્ત નાગરશિખર વિમાન અને ફાસના પ્રકારમાં જુદી જુદી જાતના કપોતના આકારો પરથી વધારે વિભાગીય વર્ગિકરણ કરવામાં આવ્યું છે. જેમાં ક્ષોણી, ગોળાકાર વજ્ર કપોત અને કપોતપાલી મુખ્ય ભાગ લખે છે. પહેલો પ્રકાર ગાંધારની અસર જેવો, બીજો, દ્રાવિડીકની અસર જેવો, ત્રીજો વેસર જેવો અને છેલ્લે શર્યાતની નાગર પદ્ધતિ દેખા દે છે. પહેલાં પ્રકારમાં ગોળનું

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી જલાલપુર ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તાલુકો-ગઢડા)

મુ. જલાલપુર.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૧૮-૬-૩૩

શેર ભંડોળ—૧૩૩૦૦૦

અનામત ફંડ—૧૭૦૦૦

અન્ય ફંડ— ૧૮૦૦૦

નોંધણી નંબર - ૬૩

સભ્ય સંખ્યા - ૨૭૬

ખેડૂત - ૨૩૬

બીનખેડૂત - ૪૦

મંડળી સસ્તા અનાજની હુકાનનું કામકાજ કરે છે.

કિરીટસિંહ તખ્તસિંહ ગોહિલ
મંત્રી

પરશોતમ માધાભાઈ સોલંકી
પ્રમુખ

વ્ય. કમિટી:—જીવરાજ જેઠાભાઈ

ગોવિંદભાઈ પુંજભાઈ

કાનજીભાઈ વશરામભાઈ

હરજીભાઈ છગનભાઈ

ગુલાબસિંહભાઈ ગોહિલ

કાળાભાઈ પરશોતમભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી રસનાળ ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તાલુકો-ગઢડા)

મુ. રસનાળ.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૨૭-૫-૪૬

શેર ભંડોળ—૨૩૫૪૫-૦૦

અનામતફંડ— ૨૦૬૩-૬૫

નોંધણી નંબર-૨૫૬

સભ્ય સંખ્યા- ૧૦૧

ખેડૂત- ૮૦

બીન ખેડૂત- ૨૨

કેશવભાઈ નારણભાઈ
મંત્રી

જેરામભાઈ જીવરાજભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય. કમિટી—

મોહન ભીમજીભાઈ

રવજી રણછોડભાઈ

મોહન માવજીભાઈ

વેણીલાલ કરશનદાસ

સ વ જી મોહનભાઈ

વશરામ અરજણભાઈ

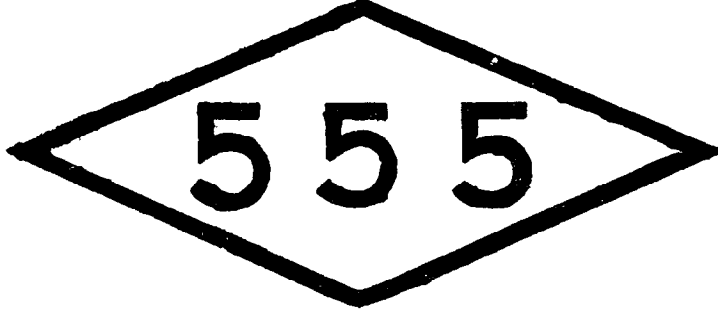
શુભેચ્છા પાઠવે છે

પો. બેગ નં. ૬

ભ ડી યા દ પો ટ રી ઝ મારબી ટે. નં. ૩૮૦

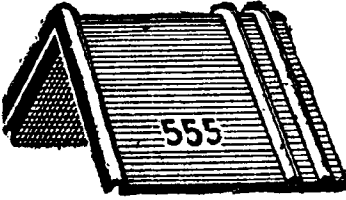
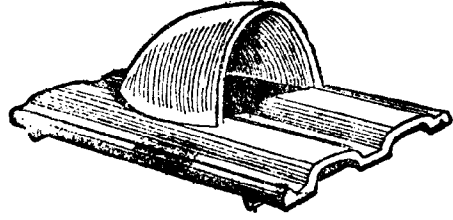
રાષ્ટ્રના નવનિર્માણમાં હરણુકાળ ભરતા ગુજરાત રાજ્યના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં
અમે અમારા કારખાનાની ઉત્પાદન શક્તિ બમણી કરી સુર પૂરાવીએ છીએ.

પશ્ચિમ ભારતનું નળીયા બનાવવાનું અદ્યતન પ્રકારનું કારખાનું

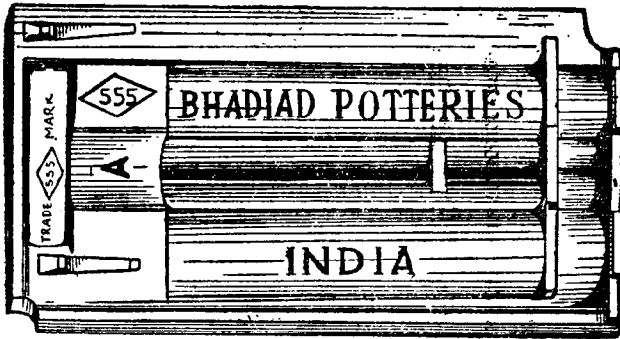

555 માર્કના જ

વૈજ્ઞાનિક ઢબે તૈયાર થયેલ નળીયા
મોલીયા, અંજવાસીયા વાપરવાનો
આગ્રહ રાખો.

અદ્યતન એઈલ ભઠ્ઠીથી નળીયા તૈયાર
થાય છે. જે ટકાઉ અને મજબૂતાર્થમાં
અભેદ છે સરકારી લેબોરેટરીમાં ટેસ્ટ થયેલા
સરકારમાન્ય અને જનતામાં પ્રશંસા પામેલા.

ઉત્પાદનમાં વધારો થતાં અમારા ગ્રાહકો, સ્ટોકીસ્ટો તેમજ
એજન્ટોની માગણીને પહોંચી શકશું.

મંદિર મૂકી શકાય, આવી ગાંધાર અસર કાશ્મીરના આઠમી સદીના સ્થાપત્યમાં દેખાય છે. ત્યારે ગોપનું મંદિર છઠી શતાબ્દની મધ્યમાં મૂકાય છે. એટલે કે કાશ્મીરના જૂના મંદિર કરતાં વહેલું મૂકાય છે. અને હવે તો ગુજરાતમાં સામળાજી સ્તૂપમાં પણ આ પ્રકાર મળે છે. ત્યાર પછીના વર્ગોમાં જૈન્યગ-વાક્ષોની સંખ્યા શિખરો ઉપર વધતી જાય છે. અને આવા શિખરો નાગર શિખરના પ્રાધાન્યબાદ તેના મંદિરના મંડપ ઉપર ગોઠવાઈ જાય છે. બીજો પ્રકાર દ્રાવિડી અસર યુક્ત લાગે છે. તે બીલેશ્વરના મંદિરના શિખર ઉપર જોવામાં આવે છે. આ પ્રકાર સાતમી સદીના મધ્યમાં શરૂ થઈ આઠમી સદીના અંતભાગમાં વિલીન થાય છે. ત્રીજો પ્રકાર વેસર અસર યુક્ત શિખરો સાતમી સદી પછી શરૂ થઈ અને તરતજ તેમાં વિલન થઈ ગયા હશે. વલ્લભીપ્રકાર માત્ર એક જ દાખલો નોંધાયો છે. આ રીતે છઠી સાતમી સદીમાં સૌરાષ્ટ્રમાં નાગર-શિખરની ઉત્ક્રાંતિ જોવા મળે છે. ભાલુસરા, સત્રાપાડા, અખોદર, પાસ્તર, કોટેશ્વર, વગેરે મંદિરોના શિખરો નાગરશિખરની ઉત્ક્રાંતિની અવ-સ્થાઓનો ક્રમ બતાવે છે. અને ત્યાર બાદ નવમી અને દસમી શતાબ્દમાં તો ધુમલી (નાનું મંદિર) દાસનવેલ, ઓડદર, મીયાણી, અને વઢવાણ, થાન, એવા અસંખ્ય મંદિરોના શિખર ઉપર સૌરાષ્ટ્રની નાગરશિખરની પદ્ધતિ ઉત્ક્રાંતિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે. ત્યાર બાદ ગુજરાતના સોલંકી યુગના એટલે કે અગ્યારમી / સદીની શરૂઆતથી તેરમી સદી સુધીના સુવર્ણકાળમાં ઉત્તર ગુજરાતની સ્થાપત્યની અસર તે સૌરાષ્ટ્રની સ્થાપત્યકળાનો ક્રમશઃ વિકાસ થાય છે, તે ધીમે ધીમે સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ ઉપર વિશાળ અને ભેનમૂન મંદિરોની રચના સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિપર જોવા મળે છે. આ યુગના મંદિરોની રચનામાં તેના દરેક ભાગો બીટ, પીઠ અને તેમાં જડાયેલ અને ગ્રાસપટ્ટી સ્તંભ, મંડપ, શિખરો, વિતાંન અને તોરણો સંપૂર્ણ વિકાસ પામે છે. પીઠમાં કર્ણિકાના ભાગ વધે છે. પીઠની ગ્રાસ-

પટ્ટીમાં ગ્રાસમુખોનું શિલ્પ વધારે રૂઢીચૂસ્ત અને તેજસ્વિન બને છે. અને અત્યાર સુધી નહિ દેખાયેલા એવા બે થરો ગજથર અને નરથર ઉમેરાય છે. મંદિરની દીવાલો મંડોવરમાં પણ ક્રાંતિ સર્જાય છે. અને ખૂબજ અલંકૃત શિલ્પયુક્ત થઈ જાય છે. કુંભ, ઉદ્દગમ અને અર્ધરતનતગ શિલ્પથી શોભે છે. પહેલીજવાર સુંદર નકશીવાળા તોરણોમાં દેવદેવીની મૂર્તિઓ બેઠેલી અત્રે દેખાય છે. કળાશ અને અંતરપટ્ટ સુંદર દેખાય છે. મંદિરોનું જંધા-ભાગ વધારે સુશોભિત દેખાય છે. શિખર ઉપર ઉરુશ્રંગો વધારે ને વધારે લદાતા જાય છે. અને સંપૂર્ણ સોલંકી શૈલીનો ખ્યાલ આપે છે. સ્તંભો પણ વિવિધ અલંકારોથી યુક્ત દેખાય છે. આ યુગના સ્થાપત્યમાં સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતની ભાથીગળ શૈલી અને પશ્ચિમ રાજસ્થાનની સ્થાપત્ય શૈલી સાથેનો અદ્ભૂત સમન્વય જોવા મળે છે. આ યુગનું દર્શન થાન, મૂળભાધવપૂર, પ્રભાસના રૂદ્રેશ્વર ચોબારી, આનંદપુર, સેજકપુર સોમનાથ મીયાણી, ધૂમલી, વગેરે સ્થળોએ થાય છે. દસમી સદીના અંતનું થાનનું મૂનીબાવાનું મંદિર હાલ ભગના-વરથામાં મોજૂદ છે. વઢવાણની નૈઋત્યે એજકપુર ગામ પાસે એક જૂનું મંદિર છે. તે રોજકપુર, નવલખા મંદિર કહે છે. મંદિરની બહારની દીવા-લોનું નકશીકામ અને શિલ્પ સારી રીતે જળવાઈ રહ્યું છે. દક્ષિણ દીવાલમાં ભગવાન શિવનું તાંડવ-નૃત્ય કરતું શિલ્પ આલેખાય છે. પશ્ચિમ બાજુએ અનેક તાંડવોના પ્રકારો યોજવામાં આવ્યા છે. આ મંદિરમાં કીર્તિમૂખ, ગજથર, નરથર, અને દેવથર એમ ચપ્પ કંડારાયેલા દેખાય છે. જામનગરથી દક્ષિણમાં લગભગ ૬૦ માઇલ દૂર બરડાની તળેટી-માં ધૂમલી ગામે એક મહાકાય મંદિરના ભૂમા-વશેષો આ યુગના ભેનમૂન સ્થાપત્યની સાક્ષી પૂરે છે. આ મંદિર ૧૫૩ ફૂટ અને ૬ ઇંચ x ૧૧૨ ફૂટ x ૧૫ ફૂટની વિશાળ જગતી ઉપર ઉભું છે. આ સાંધાર પ્રકાર મંડપની ફરતી દીવાલ હશે પરંતુ હાલ તેનું જરાય અસ્તિત્વ દેખાતું નથી.

માત્ર ચઢવાના સોપાન અને પ્રવેશદ્વાર આગળ બે વિશાળ કાચ સ્તંભોની બેસણીના ભાગ દેખાય છે. મંદિરમાં માત્ર ખંડિત ૧૦ ફૂટ x ૧૦ ફૂટ ગર્ભગૃહ અને તેની આગળ ઉત્તર આજુથી અર્ધખંડિત ૨૯ ફૂટ ચોરસ માપનો બે માળનો રંગમંડપ ઉભો છે. મંડપને ત્રણ દાર છે. હાલ ઉત્તર તરફ દાર સાજું સમું છે મંદિરનું શિખર પણ સંપૂર્ણ ખંડિતદશામાં છે. પણ માત્ર થોડોક ભાગ દેખાય છે શિખર ઉરુશ્રંગોથી છવાયેલું અને ગુજરાતની વિકસીત ચાલુક્ય પદ્ધતિનું હશે એમ ખ્યાલ આપે છે. મંદિરને ફરતો ત્રણ ફૂટ પહોળો ભાગ છે. જેની પાછળ ત્રણ બારીઓ પડે છે. જેની નીચે મંડો-વરમાં ઉત્તર ભાગમાં બ્રહ્મ સરસ્વતિનું દક્ષિણમાં વિષ્ણુલક્ષ્મીનું અને પશ્ચિમમાં ઉમામહેશનું શિલ્પ મુકવામાં આવ્યું છે વેદિકાને બદલે આ નૂતન પ્રજ્ઞ રંજુ થાય છે. હાલતો બ્રહ્મા સરસ્વતીનું શિલ્પ સંપૂર્ણ સચવાયેલું દેખાય છે. ઉમામહેશનું શિલ્પ રાજકોટ મ્યુઝિયમમાં સચવાયેલું છે. મંદિરના બહારના ભાગમાં પીઠ ઉપર કાર્તિકેશ્વર, માનવ-ચર અને દેવચર સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં આલેખાયેલ છે. માનવચરમાં નર્તકીયો તેમજ ગંધર્વો, ગાયન અને વાદ્ય કરતાં આમેહૂય અસર કરી જાય છે. ગજ-ચરના એક એક ગજના અંગમરોડો સઢના અંગ-મરોડો, તેરમી સદીના શિલ્પ સ્થાપત્યની કળાનો વિકાસ દર્શાવે છે અને મૌલિકતાનું દર્શન કરાવે છે મંડપની દીવાલોમાં પણ હીરાભાત, ચક્રભાત અને હંસાવળી વિવિધભાત પૂરી જાય છે. આખા મંડપમાં બરાડીયાનું મંદિર અને દ્વારકાના મંદિરની રચના આ અંતિમ સમયની યાદ આપે છે.

કમનશીમે સોમનાથનો ભવ્ય પ્રાસાદ આજ આપણી પાસે મોજુદ નથી પણ તેના અવશેષોના દર્શન પ્રભાશ મ્યુઝિયમમાં થઈ શકશે આ ઉપરાંત સૌરાષ્ટ્રના ગિરનાર અને શેત્રુંજી ઉપરના જૈન મંદિરો સૌરાષ્ટ્રની સ્થાપત્યકળાના દર્શનની અંતિમ

કક્ષા છે. જે નજરે જોનારા જ તેનો આનંદ માણી શકે.

મુસ્લીમ સ્થાપત્યમાં પ્રભાસ પાટણની માયપુરી અને જામીનસ્જદ, માંગરોળની જામી અને રૈમત મસ્જિદ જામનગરની જુમામસ્જિદ અને જુનાગઢના મકબરાઓ વિશાળ અને ખેતમૂન છે. અને તે સમયના સ્થાપત્યની અદ્ભૂત રજૂઆત કરે છે.

મંદિરો સાથે કુડો અને વાપીકાઓની રચના સૌરાષ્ટ્રની ધરતીની વિશિષ્ટતા છે. શિહોરનો બ્રહ્મકુંડ તેના શિલ્પ સ્થાપત્ય માટે ધણાજ જાણીતા છે. જુનાગઢમાં રૈવતકુંડમાં અને દામોદરકુંડ આજ પણ અનેક યાત્રાળુઓ સ્નાન કરી પાવન થાય છે. છેલ્લે છેલ્લે તુલસી-સ્થામના કુડોમાં પણ ભૂલાય તેવા નથી. વાપીકાઓની રચનામાળવાળી છે. જેમાં સોપાનની હારમાળા અને સુંદર વિતાનો નજરે પડે છે. વઢવાણની માધાવાવ અને ગંગાવાવ કંકાવટીની માત્રીવાવ, મોરબીની કુમેરવાવ, જુનાગઢની ખેંગાર-વાવ, ચોખારીની ચૌમુખીવાવ, ધુમલી પાસે જોતા-વાવ અને વીંકીયાવાવ, આ સ્થાપત્ય શૈલીનું સચોટ દર્શન કરાવી જાય છે. આ વાપીકાઓ બધી સોલંકી યુગથી અને પછી જોવામાં આવે છે. વઢવાણની માધાવાવ પાંચ માળની છે. અને ૧૭૦ ફૂટ લાંબી, ૨૦ ફૂટને ૩ ઇંચ પહોળી અને ૪૪ ફૂટ જાડી છે આ વાવમાં સંવત ૧૩૫૦ નો શિલા-લેખ છે ગંગાવાવ પણ પાંચ માળની છે. ૭૦ ફૂટ જાડી છે આ વાવમાં દેવનાગરી લીપીમાં સંવત ૧૨૨૫ વર્ષ પોપસુદીનો લેખ સ્પષ્ટ વંચાય છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં દુર્ગસ્થાત્ય પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. જેમાં ઉપકોટ, ધુમલી, કંકાવટી, ઝીંજુ-વાડા અને પ્રભાસના દુર્ગો ધણાજ જાણીતા છે. સુરેન્દ્ર જીલ્લામાં ઝીંજુવાડામાં સોલંકીયુગના સુવર્ણ મુખને ખ્યાલ આપતાં ગુજરાતની સંસ્કૃતિના

અમાપ ગૌરવના પ્રતિક રૂપ ચતુર્દિશાઓના ચાર ઉત્તરિંગ અને ભવ્ય, ચાર સિંહાદારો હજુ પણ ઉભા છે.

છેલ્લે છેલ્લે સૌરાષ્ટ્રના રાજવીઓના મહાલયો સૌરાષ્ટ્ર સ્થાપત્યની અસ્મિતાના દર્શન કરાવે છે હળવદનો રાજમહેલ ઇ. સ. ૧૭૧૦ માં સંપૂર્ણ

થયો હતો. જેની કાષ્ટકલા સર્વોત્તમ છે. શિહોર, ઘોરાણ અને જામનગરના દરબારગઢો તેના દીવાલ-ચિત્રો માટે પણ મશહુર છે. જામનગરનો લાખોટો કોઠો ૧૬ મી સદીમાં રખાયેલો હોવા છતાં સ્થાપત્યની અપૂર્વ રચના રજૂ કરી જાય છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કમળેજ વિ. કા. સેવા સહકારી મંડળી મુ. કમળેજ (તાલુકો ભાવનગર)

સ્થાપના તા. : ૧૪-૧૧-૫૬

શેરબંડોળ : ૩૬૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ : ૪૬૦૦

અન્ય ફંડ : ૧૦૫૦૦

નોંધણી નંબર : ૨૦૩૧

સભ્ય સંખ્યા : ૨૮૧

આ મંડળી તરફથી ખેડૂત તેમજ બીનખેડૂત સભ્યોને ધીરાણ, મધ્યમ મુદત ધીરાણ, માર્કેટીંગ ધીરાણ આપવામાં આવે છે.

સહકારી હાટ દ્વારા સસ્તા અનાજની દુકાન તેમજ જીવનજરૂરીયાતોની વસ્તુઓનું વેચાણ કરે છે. ખેડૂતોને સસ્તા ભાવે ખેતીના ઓળરો આપવામાં આવે છે. પાક સંરક્ષણ દવાઓ પણ આપવામાં આવે છે.

આર. પંડ્યા

મંત્રી

હસાભાઈ નારણભાઈ

પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રી-રંગભૂમિ

—લેખક મહેન્દ્ર દવે. B. A Kovid

સંસ્થાપક વ સંશોધક 'ગુર્જર રંગભૂમિ સ્મૃતિ મંદિર' મોરબી.

સૌરાષ્ટ્રની આ ઐતિહાસીક ભૂમિએ આર્યા-વર્તને અને વિશ્વને એવા-એવા મૂલ્યવાન મહાપુરુષોની ભેટ આપી છે કે જેથી આજે પણ સૌરાષ્ટ્રને તે વાતનું ગૌરવ છે. આ ધરાપર 'Champion of Liberty' મહાત્માગાંધી અવતર્યા છે કે જેથી સૌરાષ્ટ્રી-ધરા વિશ્વમાં અમરત્વ પ્રાપ્ત છે. પરંતુ આપણે તો આ ક્ષણે એ જોવું છે કે સૌરાષ્ટ્રી-રંગ-ભૂમિ એ સૌરાષ્ટ્રની શી સુશ્રુષા કરી, ગુર્જર-રંગભૂમિમાં સૌરાષ્ટ્રનું નામાભિધાન એ કારણથી અમર છે કે સવેતન ગુર્જર રંગભૂમિનો પાયો જ સૌરાષ્ટ્રમાં નંખાયો છે. એટલે સૌરાષ્ટ્ર તો રંગભૂમિનું તીર્થ સ્થલી જ ખરું તો વળી ગુર્જર રંગભૂમિના લગભગ આઠ જ્યોતિર્ધરો સૌરાષ્ટ્રમાં જ અવતર્યા છે. વડોદરાની નાટ્ય રસિક જનતા અને નાટ્ય રસિક ગાયકવાડ સરકારના એ કાળમાં 'મોરબી થીએટર' અને 'વાંકાનેર થીએટર'માં તો અહર્નિશ નાટ્ય-મેળો જ જામતો એક-એક 'સીટ' પર બબ્બે પ્રેક્ષકો ખેસતાં, છતાં કેટલાક નીરાશ થઈને પાછા જતાં. વડોદરાનો મદન ઝાંપો આજે પણ આ 'સૌરાષ્ટ્રી-થીએટર' નો મુક સાક્ષી ખડો છે. ગુજરાતના અનેક રાજવીઓનો ઇતિહાસ સૌરાષ્ટ્ર-નાટ્યકારોથી સુશોભિત છે જ. ભાવનગરના ભાવ-સિંહજી તો ખુદ પણ નાટ્યકાર હતા અને વળી પાછા રંગભૂમિના આશિક તેઓશ્રીએ અનેક નાટકો લખેલાં અને અનેક વેળા પોતાના આ નાટકો મૂળજી આશારામ ને વંચાવતા, કારણ કે તેઓ મૂળજી આશારામના ધનિષ્ઠ મિત્ર હતા. જુનાગઢના નવાબશ્રી મહોબ્બતખાનજી તો સ્ત્રી-ભૂમિકા પણ કરતા. ધ્રાંગધ્રાના નરેશ શ્રી અજિતસિંહજીને પોતાની નાટ્યમંડળીનો શોખ લાગેલો. પાલીતાણા નરેશ

પણ આરામ અને આનંદ માટે નાટ્યમંડળી ઉભી કરેલી "પાલીતાણા કંપની" નો ઉદય તેમજ આભારી હતો. મોરબી અને વાંકાનેરના ઠાકોરવાઘ અને અમરસિંહજી નાટ્ય મંડળીઓને પ્રોત્સાહન આપવામાં માનતા હતા.

આમ સૌરાષ્ટ્રના અનેક રાજવીઓની રંગભૂમિ સુશ્રુષા અવિસ્મરણીય છે. હવે આવાજ એક રંગ-ભૂમિના અન્નેડ બાદશાહથી આપણે આગળ પ્રયાણ કરીએ. આ શહેનશાહ તે સવેતન ગુર્જર રંગભૂમિના પિતામહશ્રી મૂળજી આશારામ-વાઘજી આશારામ. તેઓ વતની મોરબીના પારસી નાટ્ય મંડળીઓ બાદ શુદ્ધ ગુર્જર રંગભૂમિના સર્જનમાં જેટલો ફાળો મહુધાવાસી રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેનો છે, તેટલો જ ફાળો આ બંધુ-ખેલડીનો છે, રણછોડભાઈ ગુજરાતી નાટકના પિતા છે તો મૂળજી આશારામ વાઘજી આશારામ સવેતન ગુર્જર રંગભૂમિના પિતામહ છે. જ્યારે ગુજરાતભરમાં કોઈજ ધંધાદારી નાટક મંડળીઓ ન હતી ત્યારે આ ઉભય બંધુઓએ ઇસ. ૧૮૭૮ માં "મોરબીઆર્ય સુબોધ-નાટક મંડળી" ની સ્થાપના કરી, અને આ રીતે શુદ્ધ ગુર્જર ધંધાદારી રંગભૂમિનો પાયો નંખાયો. પ્રારંભમાં આ બંને બંધુઓએ કાઠિયાવાડમાં નાટકો રજુ કર્યાં. વાઘજી આશારામ ઓઝા નાટકો લખતા અને મુળજી આશારામ ઓઝા નાટકો ભજવતા. તેમના "ભત્રહરિ" એ સારાએ મુંબઈ ઇલાકામાં ચક્રચાર મચાવેલ અને અનેક કિંવદંતીઓનું સર્જન કરી મુકેલ તેમાંજે જ્યારે ભત્રહરિના પાઠમાં મુળજી આશારામ હોય, પિંગળા ગોવિંદજી પ્રાણજીવન બદ્દ હોય (મોરબી) અને વિદુષકમાં હરિશંકર 'કાંણીયો' (મોરબી) હોય, ત્યારે ગુજરાતના મહાન

કવિ દલપતરામ પણ આફ્રિન બની જઈ કાવ્યોનું સર્જન કરી કાઢતા “મોરખી કંપની” નો ‘અંદાહાસ’, ‘આંપરાજ હાડો’, ‘જગદેવ પરમાર’, ‘વિભુદ્ધ’-વિજય’, ‘બુદ્ધદેવ’, ‘અંબરીષ’, ‘કંસવધ’, જ્યા-જ્યંત પરથી શૃંગીઝખી’, વિગેરે ખુબજ પ્રખ્યાત ન બનેલાં અને કંપનીને અઢળક ધન અપાવેલ ફલસ્વરૂપ ઈ સ. ૧૮૯૬ માં વડોદરાની દરજી વાડીમાં (હાલનું મદન ઝાંપો) મૂળજી આશારામે ‘સયાજી થીએટર’ ચલાવ્યું મુંબઈનું એ કાળનું દ્રીવોલી થીએટર પણ ‘મોરખી કંપની’નું હતું કે જ્યાં આજે “Times of india” ની વિશાળ ઇમારત ખડી છે. મોરખી કંપની એ કાળમાં ‘ટીકસીન્સ’ માટે અદ્વિનિયતા અને ઇજારાશાહી માણતી હતી ધાર્મિક ખેલો માટે મુંબઈ ઇલાકો મોરખી કંપનીને જ પસંદ કરતો. કવિ મણીલાલ પાગલ અને રસકવિ રઘુનાથ બ્રહ્મભટ્ટ સમ અનેક રંગભૂમિ-વીરોની ભેટ મોરખી કંપનીએ ગુર્જર રંગભૂમિને આપેલ છે. ઈ. સ. ૧૮૯૭ માં વઢવાણ મુકામે વાઘજી આશારામનો દેહાન્ત થયો અને ગુર્જર રંગભૂમિએ પોતાનો આઘ જ્યોતિર્ધર ગુમાવ્યો. બાદમાં મૂળજીભાઈ નાટકો લખવા લાગ્યા અને કોઈ વેળા તેઓ શેક્સપીયરના નાટકોનો અનુવાદ પણ કરવા લાગ્યા. આર્યાવર્તની રંગભૂમિ પર શેક્સપીયરના નાટકોની છાપ અમર અને અવિરમરણીય છે. મૂળજીભાઈ લિખિત ‘રમા-રણજીત’ શેક્સપીયરના ‘As you like it’ નો સીધોજ અનુવાદ છે. એમ કરતા ઇ. સ. ૧૯૧૮ માં મૂળજીભાઈ વડોદરા પોતાના જ થીએટરમાં અવસાન પામ્યા. રંગભૂમનો શહેનશાહ ચાલ્યો ગયો. બાદમાં ‘મોરખી કંપની’ પણ ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં મુંબઈના ગેઈટી થીએટરમાં ચીર નિંદ્રામાં પોતી ગઈ. થીએટર પણ વેંચાઈ ગયું. મોરખી કંપનીએ ગુજરાતમાં ધર્મ-ભાવનાના પ્રસારણમાં સૌથી અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે વળી દાન-પૂણ્યમાં પણ તેટલો જ હિસ્સો અહર્નિશ વીશેક સાધુઓને કંપનીના રસોડે જમાડી ને પછી ભોજન થતાં ઘરના ઘોડા-ગાડી

ઇલેક્ટ્રીક જનરેટર વિગેરે તો સામાન્ય હતા. એકાળની કંપનીઓમાં નીતિનું સૌથી ઉચ્ચ સ્થર મોરખી કંપનીમાં પ્રવર્તતું. વળી કંપની પાસે એકાળમાં એ લાખ રૂપિયાની સ્થાવર-જંગમ મિલકત હતી. મુંબઈના બાબુલનાથના મંદિરમાં આજે પણ મૂળજી આશારામની દીપમાળા મૂળજીભાઈની જવલ્લંત કારકીર્દિનો પ્રકાશ રેલાવી રહી છે. અનેક મહાપુરુષોએ મોરખી કંપનીને પ્રમાણ પત્રોથી આભુષીત કરી છે. આ કંપનીએ કુલ ૩૩ નાટકો રજુ કરેલાં. શ્રી પ્રભુલાલે દ્વિવેદીએ પણ પોતાની નાટ્ય-પ્રવૃત્તિનું પ્રથમ સોપાન મોરખી કંપનીમાં પ્રારંભેલ.

આમ મુળજી આશારામ વિશે વિશેષ લખીયે તો પાનાજ ભરાય, પરંતુ તેના સંપૂર્ણ અભ્યાસ માટે મોરખી સ્થિત “ગુર્જર રંગભૂમિ સ્મૃતિ મંદિરની મુલાકાત લેવી ઘટે, કે જ્યાં આ કંપનીનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ, નાટકો, ઓપેરાઓ, નાટકના દસ્તો, એક્ટરોના ફોટાઓ, હસ્તપ્રતો, હસ્તાક્ષર, તેઓની પુખ્તનું આશન, લેટરપેડ, પ્રમાણપત્રો, ચોપાનીયા, તે કાળના દૈનિકો તથા અન્ય સ્મૃતિઓ સંગ્રહાયેલ છે. આ સ્મૃતિ મંદિર જાહેર જાતના દર્શનાર્થે દરરોજ સાયંકાળે ૭ થી ૮ ખુલ્લું રહે છે.

હવે આપણે ક્રમપ્રમાણે નાના-મોટા ત્ર્યંબક તરફ વળીયે. આ મોટો ત્ર્યંબક (ત્ર્યંબકલાલ દેવચંકર રાવલ) મુળતો મોરખી કંપનીનો જ એક્ટર પરંતુ તત્પશ્ચાત રામ ભાઉના નાટકો તથા હડિયાણાના ગુગળીના નાટકો જોઈ તથા કાશીની રામલીલા તથા રાસ જોઈ પોતાને પણ કંપની કાઢવાની ઇચ્છા થઈ અને તેથી ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં તેણે અને વાંકાનેરના નાના ત્ર્યંબક (ત્ર્યંબકલાલ રામચંદ્ર ત્રવાડી) “વાંકાનેર આપહિત વર્ધક નાટક મંડળી” ની સ્થાપના કરી. મોટો સંચાલન કરતો અને નાનો પાઠો કરતો. તેમાંયે નરસિંહ મહેતાના પાઠમાંતો નાનો-ત્ર્યંબક ખરેખર અમર થઈ ગયો તે આ પાઠમાં એટલો તન્મય અને તદ્દરૂપ બની જતો કે એક વેળા તો તેના હાથમાં પકડેલ મશાલથી તેનો હાથજ બળી ગયેલ. આ નાટક કંપનીનું સર્વશ્રેષ્ઠ નાટક સાબિત

થયેલ, તે ત્યાં સુધી કે બાદમાં અનેક કંપનીઓએ આ નાટક જુદા જુદા નામથી ભજવેલ. મોટા ત્ર્યંબકને એક ફિલ્મ કંપનીએ આ નાટકના હકકો મેળવવા અઢંગક ધનની લાલચ આપેલી, પરંતુ મોટા ત્ર્યંબકે માત્ર એક જ ઉત્તર આપેલ:—“નરસિંહ મહેતો એટલે જ વાંકાનેર કંપની હું મારી કંપનીને વેચું તો બાકી શું વધે?” બાદમાં આ “વાંકાનેર કંપની” માત્ર ગુજરાતમાં ન ફરતાં આર્યાવર્તના અન્ય પ્રાંતોમાં પણ ફેરેલ અને ત્યાં હિન્દી નાટકો ચોળેલ. નાનો-મોટો ત્ર્યંબક જાતિબંધુઓ હતા પરંતુ છતાં સહોદર સમ ઉભયનો રનેહ હતો. પરંતુ કાળક્રમે તેમના રનેહમાં તીરાડ પડેલી અને તીરાડ પડ્યા પછી તો કાચ પણ સંધાતો નથી જ. તેથી ઇ. સ. ૧૯૦૯ માં વડોદરા મુકામે બન્ને છુટા પડ્યા. મોટા ને ભાગમાં કંપની આવી અને નાના ને થીએટર આવ્યું. નાનાએ બાદમાં “નૃસિંહ નૌતમ નાટક સમાજ” ની સ્થાપના કરી અને મોટાએ મહારાજા થીએટર (રામનું વડોદરાનું નવરંગ થીએટર) બંધાવ્યું કે જેનો ખર્ચ થયો એકલાખ અને વીશ હજાર વાંકાનેર કંપનીઓએ પણ નીતિ અને ધર્મની ભાવના ફેલાવવામાં સારો હિસ્સો આપેલ છે. તેમાંયે નરસિંહ મહેતો, હરિશ્ચંદ્ર, શિવાજી, શૈલબાળા, સાતી સરોજની મીરા, ભકત ધ્રુવ, ભકત પીયાજી, સુરદાસ, યોગકન્યા, સંસારી સાવિત્રી, પ્રેમચંદ્રીકા, વિગેરેનો ઘણા સારા નાટકો ચોળાયેલ. બાદમાં ઇ. સ. ૧૯૧૦ માં નાનો અને ૧૯૨૫ માં મોટો ત્ર્યંબક કેલાસવાસ થયા. અને તેઓની કંપનીઓ અનુક્રમે ૧૯૧૭ અને ૧૯૩૦ માં બંધ પડી. આ કંપનીઓ બિશેની વધુ માહિતિ “સ્મૃતિમંદિર”માં ઉપલબ્ધ છે.

ઉપરાંત વાંકાનેરની “વિદ્યાવિજય નાટક કંપની” પણ એકાદ વર્ષ ચાલેલી. ત્યારબાદ “આર્યેદ્ય નાટક મંડળી” ઉભી થયેલ તથા તેના પછી “સત્ય બોધક નાટક મંડળી” રચાયેલ કે જેનું “રાધાકૃષ્ણ” નાટક ખુબ જ સફળતાને વરેલ. આ કંપની ભગ

ભગ વિશેક વર્ષ ચાલેલી. આ નાટકના લેખક હતા વાંકાનેરના વતની શ્રી મયાશંકર જયશંકર આચાર્ય બાદમાં રાજકવિ નથુરામે પણ પોતાની “વાંકાનેર વિદ્યાવર્ધક નાટક મંડળી” સંવત ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૮ સુધી ચલાવેલ. પરંતુ તેઓ જોઈએ તેવા સફળ ગયેલ નહિ. તેઓ નાટકકાર તરીકે ઘણા સરસ રહ્યા હતા અનેક રાજ્યોનાં તેઓ રાજકવિ હતા. એ આપણે વાંકાનેરની એક ખુબ જ ગૌરવ-શાળી નાટક કંપની તરફ વળીએ તે છે. “સુર વિજય નાટક સમાજ” તેના સ્થાપક છે શ્રી લવજી-ભાઈ મયાશંકર ત્રવાડી, લવજીભાઈ મૂળતો વાંકાનેર કંપનીના જ એક્ટર પરંતુ નાના ત્ર્યંબકના મૃત્યુ બાદ તેમણે ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં પોતાની સ્વતંત્ર મંડળી ઉભી કરી. આ કંપની ગુજરાત કરતા પણ ગુજરાત બહાર વધુ ખ્યાતનામ બની ફૂલસ્વરૂપ તેના ‘શુક્રજયંતિ’ વાચના તમામ નાટકો હિન્દીમાં ભજવાયેલા. તેમાંયે ‘સુરદાસે’ તો ઉત્તર હિન્દને માંકુ જ કર્યું. ‘સુરદાસ’ની બુનિકા ગુજરાત રંગભૂમિ પર હજી પણ લવજીભાઈ જેટલી અને જેવી કોઈએ કરેલ નથી. આજે પણ તેમને ‘લવજી સુરદાસ’ થી જ બધા ઓળખે છે. તેથી જ તો મુંબઈમાં કહે-વત પડી ગઈ હતી કે આંધળો બગર લુટે છે.’ આ કહેવત સુરદાસના ‘હાઉસફુલ’ના પાટીયા પરથી પડેલી હતી. આ કાળમાં રંગભૂમિ એટલી તો ઉત્કર્ષ પામેલ કે મીલના માલિકો ધોતીયાની કિનાર પર નાટકોના ગીતોની પંક્તિઓ લખતા રહેતા. આથી વધુ રંગભૂમિનો સુવર્ણકાર કયો હોઈ શકે? ચલચિત્રો પણ આટલી પ્રસિદ્ધિની ટોચે પહોંચી નથી શક્યા. વળી લવજીભાઈ અચ્છા ગાયક અને બંસીવાદક પણ હતા જ. તેના સહાયક તરીકે કંપનીમાં ફુલંભજી રાવળ હતા પ્રારંભમાં તેઓ ભાગીદાર પણ હતા. વળી લોકમાન્ય તિલક, જયપુર, અલ્હવર વગેરેના રાજવીઓનો ‘સુરવિજય’ ના પેટ્રન હતા. જયપુરના રાજવીએ ‘ગંગાવતરણ’ નાટક જોયું ત્યારે તુરત જ તેઓશ્રી લવજીભાઈને બેટી પડ્યા અને બાદમાં રૂપિયા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઝડકલા ખે. બિ. કા. સેવા સહકારી મંડળી

સાવરકુંડલા તાલુકો

મું. ઝડકલા

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૨-૭-૫૫

નોંધણી નંબર :- ૧૪૩૭

શેર ભંડોળ :- ૪૧૩૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૯૦

અનામત ફંડ :- ૩૯૦૦-૦૦

ખેડૂત :- ૮૭

અન્ય ફંડ :-

ખીનખેડૂત :- ૩

હરગોવિંદ ગાપાળજી ત્રિવેદી
મંત્રી

પટેલ ભીમજી ગાંધી
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

ફોન C/O ૩૮૪૫

તાર- PARSHVA

એચ મનસુખલાલ એન્ડ કું.

લોખંડ સ્કેપના વેપારી અને

એક્સ પોર્ટર્સ

જીતુ બંદર-શામળદાસ રોડ

ભાવનગર

પ્રાંચ :-

ખીજગલી

હારખાના

મઝગાંવ

મુ'બદ-૧૦

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી બોરડા જીથ સેવા સહકારી મંડળી લિ.

મુ. બોરડ.

તળાબ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૪-૮-૧૯૫૫

નોંધણી નંબર :- ૧૪૩૬

શેર ભંડોળ:- રૂ. ૨૨૨૮૦

સભ્ય સંખ્યા:- ૨૩૬

અન્ય નોંધ:-

મંડળી તરફથી જીવન-જરૂરીયાતની ચીજ વસ્તુઓ,
સભાસદોને પૂરી પાડવામાં આવે છે. નાણા ધીરધારનું
કામકાજ કરે છે, સહકારી સિદ્ધાંતો અનુસાર
મંડળીનું કામકાજ ચાલે છે.

નારણદાસ ભગવાનજી રોઠોડ
મંત્રી.

દેવાયતભાઈ વાજસુરભાઈ ભમ્ભર
સહ મંત્રી

વીસાભાઈ મુળુભાઈ ભમ્ભર
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કાંકય ખે. વિ. વિ. કા સહકારી મંડળી.

લીલીયા : તાલુકો

મુા. કાંકય.

અમરેલી જિલ્લો.

સ્થાપના તા. : ૧૯-૧-૩૯

નોંધણી નંબર:-૧૮૪

શેર ભંડોળ : ૬૫૦૦૦

સભ્ય સંખ્યા:-૨૨૬

અનામત ફંડ : ૧૭૦૦૦

ખેડૂત:- ૨૨૦

અન્ય ફંડ : ૧૦૦૦૦

બીન ખેડૂત:- ૬

બાલાશંકર અમૃતલાલભાઈ
મંત્રી

આંબાભાઈ નારણભાઈ
પ્રમુખ

:—અન્ય નોંધ:—

મંડળી ખાતર-બીયારણ અને લોકોની જીવન જરૂરીઆતો
પૂરા પાડે છે.

વ્ય. ક. સભ્ય

દેવજીભાઈ પ્રાગજીભાઈ

પૂનાભાઈ મનજીભાઈ

લીંબાભાઈ હરજીભાઈ

ભૂરાભાઈ વીરજીભાઈ

ભવાનભાઈ ખેચરભાઈ

જીવાભાઈ હરસુરભાઈ

પૂર્ણ કામો

- ૧ ભાલ રેકલેમેશન-પાયલોટ, સોલ્ડર સ્કીમનું સાધન એક્ઝેન્કમેન્ટ.
- ૨ ધાતરવડી નદી ઉપરનો પુલ રાજીલા.
- ૩ ઇમ્પ્રુવિંગ અને આસ્ફાલ્ટીંગ અમરેલી, ચલાલા, ખાંભા, જાફરાબાદ રોડ સેક્શન ખાંભાથી નાગેશ્રી માઇલ ૧૮.
- ૪ ઇમ્પ્રુવિંગ અને આસ્ફાલ્ટીંગ ખાંભા-જાફરાબાદ રોડ સેક્શન કડીયાળીથી જાફરાબાદ માઇલ ૫.
- ૫ ન્યુસીવીલ હોસ્પીટલ-અમરેલી.
- ૬ મોડર્નાઇઝીંગ અને આસ્ફાલ્ટીંગ ઉના, ભેરાઇ, નાગેશ્રી-વીક્ટરરોડ કોસ્ટલ હાઇવેનું સેક્શન ટીંગીથી ચાર નાળા માઇલ ૨૨.

ચાલુ કામો.

- ૧ પોર્ટ ઓફીસ બીલ્ડીંગ નવા બંદર ભાવનગર.
- ૨ નેશનલ હાઇવે નં ૮ એ સેક્શન લીંગડી હુ દેવપુરા રૂપિયા ચાલીસ લાખ

મેસર્સ ભારત વિજય કન્સ્ટ્રક્શન કું. ભાવનગર

વર્કસ ઓફીસ:-
લીંગડી

હુડ ઓફીસ
૧૭૭૪, નાગરિક સોમાયટી સરદારનગર-ભાવનગર

—: શુભેચ્છા પાઠવે છે :—

શ્રી મહાલક્ષ્મી આયર્ન એન્ડ પ્રાસ ફેક્ટરી

પ્રેસ રોડ, ભાવનગર.

આઈલિ મીલ્સ માટે દરેક સાઈઝના ફીલ્ટર પ્રેસ, આઈલિ પમ્પ, પરનાળના
એજુટેટર, ઓપનરના બીટર સેટ, તેમજ દરેક પ્રકારના સ્પેરપાર્ટ્સ
ખનાવનાર તેમજ દરેક પ્રકારનું વેલ્ડીંગ કામ કરી આપનાર.

અસોનું આજીવન વર્ષાસન બાંધી આપેલ. ઇ.સ. ૧૯૫૬માં લવજીભાઈ મૃત્યુ પામ્યા ત્યાં સુધી આ રકમ મળતી રહી. વળી લવજીભાઈ તેની ઉત્તરાવસ્થામાં ભક્તિ ગીતો પણ લખતા. લવજીભાઈ સમગ્ર ભારત વર્ષામાં ‘સુરદાસ’ ને નામે સુવિખ્યાત છે. કારણ કે એ કાળમાં દરેક એક્ટરની પાછળ તેની શ્રેષ્ઠ ભૂમિકાવાળા પાત્રનું નામ જોડાઈ જતું અને તેજ નામથી તેઓ પ્રખ્યાત થતા. લવજીભાઈએ “સૌરાષ્ટ્રી-રંગભૂમિ”નું નામ માત્ર ગુજરાત કે આર્યાવર્તમાં જ નહિ પરંતુ ડેક સિલોન સુધી પ્રસારાવ્યું છે. ભારતમાં સીધ, ઇન્દોર, હૈદરાબાદ, કરાંચી, મુંબઈ વિગેરે અનેક સ્થળોએ કંપની ફરતી અને તેનું ‘વડુમથક’ દિલ્હીમાં રહેતું. વળી સિલોનમાં તો તેમના અનુયાયીઓએ “લવજી સ્કૂલ ઓફ મ્યુઝીક” પણ સ્થાપેલ કે જે આજે પણ ચાલે છે. આથી વિશેષ ગૌરવપ્રદ બીના સૌરાષ્ટ્રી-ધરતીની કંઈ હોઈ શકે? મોરબીના સ્મૃતિમંદિરમાં તેમનો પણ “સ્મૃતિ કોણ” સ્થપાયેલ છે. વાંકાનેર પછી હવે આપણે એક સંસ્કૃત નાટ્યકાર તરફ જઈએ. આ છે મોરબીના શીખ્રકવિ મહામહોપાધ્યાય શ્રી શંકરલાલ શાસ્ત્રી, તેઓ ઠાકોર રવાજના કાળમાં થઈ ગયા. ભારતવર્ષમાં માત્ર જેજ સંસ્કૃત નાટ્યકારો એવા થઈ ગયા કે જેઓએ વધુમાં વધુ સંસ્કૃત નાટકો લખ્યા હોય. તેમાંના એક કવિ વ્યાસ અને બીજા આ શંકરલાલ શાસ્ત્રી, બન્નેએ તેર તેર સંસ્કૃત નાટકો લખીને આંવી અજોડતા પ્રાપ્ત કરેલી. આજે પણ ડેક બનારસ અને જર્મન સુધી શાસ્ત્રીજી પ્રખ્યાત છે. જર્મનના મેક્સમૂકાર અને સી.એ. ડોલે શાસ્ત્રીજી પર સરસ અભિપ્રાય પણ આપેલ છે. ઇ.સ. ૧૯૧૪ માં સરપંચ જ્યોત્સના તેમને “મહામહોપાધ્યાય” નોંધલકાળ બક્ષેલ. વળી ૧૯૧૫ ની સુરતની સાહિત્ય પરિષદમાં પણ તેઓ ઉપપ્રમુખ નીમાયેલા. તેઓનો “શંકર સ્મૃતિ ઉપખંડ” સ્મૃતિમંદિરમાં સ્થપાયેલ છે, કે જ્યાં તેમના જીવન કવન વિશે નવું સંશોધન પણ કરવામાં આવેલ છે. હવે આપણે પાલીતાણા ભક્તિ પ્રદર્શક

નાટક કંપની જોઈએ. આ કંપની ઇ.સ. ૧૯૦૬ થી ૧૯૪૨ સુધી મણીશંકર જેશંકર બટે ચલાવેલી. તેઓ પાલીતાણા રાજ્યમાં નોકરી કરતા ત્યારથી જ મૂળજી આશારામના નાટકો જાણતા, બાદમાં પાલીતાણા રાજ્યની નાટક કંપનીનો સામાન તેમને મળતા તેઓએ કંપની શરૂ કરેલ. કંપનીમાં તેમના ભાઈઓ તથા પુત્રો પણ સામીલ હતા જ. કંપની સૌરાષ્ટ્રમાં સરસ ચાલતી. જુનાગઢના નવાબનો કંપનીને ખુબ જ સહાય કરતા. એકવાર તો એક મોટર પણ બેટ આપેલી કે જે હજી પણ ચાલુ છે. વળી આ કંપનીએ ગુજરાતને દામુ. સાંગાણી, મણીશંકર હળવદકર તથા જગજીવન કાલીદાસ પાંક જેવા નાટ્યકારો આપ્યા છે. મણીભાઈ બટ્ટ હજી પણ જુનાગઢમાં નવાબના દીધેલા મકાનમાં જીવન-સાયકાળ વ્યતીત કરી રહ્યા છે. તેમને ત્યાં ધેલાભાઈ, માળી સ્ત્રીની ભૂમિકા ઘણી સારી કરતાં. વળી મણીશંકર હળવદકર વિદ્વષક તરીકે ઘણા સરસ જામતા. ખલનાયક તરીકે દામોદર બટ્ટ સરસ રહેતા. મણીભાઈના પુત્રો શ્રી હરિભાઈ અને હેમુભાઈ તો કંપનીનું નાક હતા. બન્ને નાટકો લખતા પણ ખરા અને અભિનય પણ સરસ આપતા. હરિભાઈનો ખુબજ સરસ એક્ટર દિગ્દર્શક અને હાજર જવાબી અભિનેતા હતા, પાછળથી તેમણે પોતાનું “પ્રજાત કલા મંડળ” અને “સાયરંગ મંડળ” સ્થપાયેલ. મણીભાઈના ત્રીજા પુત્ર શ્રી બાલુભાઈ પણ સરસ અભિનેતા છે. જુનાગઢના નવાબે મણીભાઈને માસિક ૧૮૦ રૂપિયા બાંધી આપ્યા હતાં. જુનાગઢમાં જે સહાય રાજ્યો કરતા તેજ સહાય આજની લોકશાહીમાં સરકાર કરી રહી છે તે એક ખુબજ પ્રશંસનીય કાર્ય છે. ગુજરાતના અનેક નિઃસહાય કલાકારોને “ગુજરાત સંગીત નૃત્યનાટ્ય અકાદમી” વાર્ષિક સહાય કરે છે. પાલીતાણા કંપનીના રામાયણ, ભક્ત પ્રહલાદ, કુંજ વિહારી, નેતાજી વાલકર, ચંદ્રહાસ વિગેરે ખુબજ સારા નાટકો ગયેલાં કંપનીએ લગભગ ૮૫ નાટકો હજી

કરેલાં જેમાંથી ૬૪ તો કંપનીના પોતાનાજ હતા. પાલીતાણા કંપની બાયાવદરમાં બળી ગયા પછી જુનાગઢના નવાએ પુનઃ ઉભી કરાવી આપેલી કે જેનો સામાન હજુ પણ જુનાગઢમાં પડેલ છે.

હવે આપણે હળવદ તરફ જઈએ. ધ્રાંગધ્રાના અજીતસિંહને પણ કંપનીનો ખુબજ શોખ હતો. ફલરવડપ હળવદના શ્રી નરભેરામ શુક્લે ૧૯૪૪ સંવતમાં “હળવદ સત્ય સુબોધ નાટક મંડળી” રચેલ અને ચલાવેલ. આ નરભેરામે મોરબી કંપનીના સમય દરમ્યાન આમરણમાં પણ એકવાર કંપની ચલાવેલી.

હવે આપણે ત્રાપજ બણી પ્રયાણ કરીએ. ત્યાંના એ નાટ્ય કારે આપણે લખ્યો. એકતો પરમાનંદ મણીસંકર ત્રાપજકર કે જેમણે અનેક નાટકો ગુજરાતને આપ્યા છે અને હાલ તેઓ ત્રાપજમાં વિદ્યમાન છે, ત્રાપજ કરે ખાસ કરીને પાલીતાણા કંપનીમાં પોતાના મોજાલો મહારાજ, સંઘજી બહારવડીયો, મહારાજ મુંજ, સોરઠનો સિંહ, વંરલાક, અનારકલી, સતી શોભના, વિગેરે નાટકો આપેલાં. આદમાં દેશીમાં પણ તેઓ સારૂ રહ્યા, મણીલાલ ત્રીભોવન ત્રિવેદી યાને કવિ પાગલ. આ કવિ પાગલે ગુર્જર રંગભૂમિને વધુમાં વધુ નાટકો આપ્યા છે. તેમના ૧૦૮ નાટકો તો પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ હું થોડા સંશોધન બાદ તેમના વધુ નાટકો આપની સમક્ષ રજુ કરીશ તેમણે મોરબી કંપનીથી કારકિર્દી શરૂ કરેલ બાદમાં આર્યનૈતિક, દેશી નાટક સમાજ, લક્ષ્મીકાંત નાટક સમાજ, તથા ડેક મરાઠી નાટક મંડળીઓ સુધી તેમણે પોતાના નાટકો આપેલ મહારાષ્ટ્રી પ્રજામાં પણ પાગલ પ્રખ્યાત હતા. વળી તેઓ એક કુશળ વિદ્યુષક પણ હતા. અને પાગલના અભિનયથીજ તેઓ પાગલ કહેવાયા હતા. જોકે તેમનું અંગત જીવન પણ પાગલ જેવું ભસ્ત અને નીખાલસ હતું. તેઓની વિશિષ્ટ શૈલીએ પ્રકારની હતી કે તેઓ પોતાની નાટક કૃતિઓમાં સમાજનું નમ્ર સત્યજ રજુ કરતા. તેઓ નાટ્યગીતો લખતા નહિ પરંતુ

આ કાર્ય તેમના પરમ સાથી અને ગુર્જર રંગભૂમિના અજોડ રસ કવિ શ્રી રઘુનાથ. બ્રહ્મભટ્ટ કરતા. તેમની હાસ્યરસ પર એટલી ફાવટ હતી કે બીજા નાટ્યકારના નાટકોમાં પણ તેઓ પ્રહસન લખતા. ઉત્તરાવસ્થામાં તેઓએ રાજકોટ રહીને થોડા રેડિયો નાટકો પણ લખેલાં તેમનું ‘દિલનાદાન’ નાટક ‘સ્મૃતિમંદિર’ના સૌજન્યથી પ્રકાશીત પણ થઈ રહ્યું છે. તેમને ગુજરાત સરકાર પ્રતીવર્ષ રૂા. ૧૮૦૦ની સહાય કરતી તેમણે દેશી, લક્ષ્મીકાંત વિગેરેમાં ભાગીદારી પણ રાખેલી. મૌરાષ્ટ્રમાં સર લાખાજી રાજથી માંડીને અનેક રાજવીઓ સાથે તેમની આ રમુજ શૈલીથીજ મીત્રતા બંધાયેલી હતી. અને તે ત્યાં સુધી કે સર લાખાજી રાજ પાસે કવિ પાગલ સિવાય કોઈજ રજા વિના ન જઈ શકતું. તેઓ તા. ૧૧-૨-૬૬ના રોજ રાજકોટમાં અવસાન પામ્યા. આ મુરખીનો “કવિ મણીલાલ પાગલ સ્મૃતિ ઉપખંડ” પણ સ્મૃતિ મંદિરમાં સ્થપાયેલ છે કે જેના ઉદ્ઘાટક શ્રી દુર્ગાપ્રસાદ દેસાઈને પણ અહીં યાદ કરવા જરી છે. કારણ કે સૌરાષ્ટ્રી રંગભૂમિમાં તેમનો ફાળો અવિસ્મરણીય હોતો અને છે.

તા. ૧૮-૩-૧૮૬૨માં વાંકાનેર જન્મેલ અને ૧૫-૪-૧૯૨૩માં વાંકાનેરમાં મૃત્યુ પામેલ અનેક રાજ્યોના રાજકવિ નથુરામ સુંદરજી શુક્લે માત્ર નાટકો ન લખતાં નાટ્ય શાસ્ત્ર, કાવ્ય શાસ્ત્ર, સંગીત શાસ્ત્ર વિ. વિધ-વિધ સાહિત્ય ક્ષેત્રો પણ ખેડેલ. તેઓ ઐતિહાસિક કાવ્યો ધણી સુંદર લખતાં નાનો મોટો ત્ર્યંબક તેમના નાટકો લખેનેજ આગળ આવેલ, તેઓ તે કાળમાં પણ હિન્દી દેવનાગરી લીપીમાં ગુજરાતી લખતા કે જેનું જવલ્લંત ઉદાહરણ તે “ઝાલાવંશ વારિધિ” આવા સમર્થ કવિ નાટ્યકારને પણ “રાજકવિ નથુરામ શુક્લ સ્મૃતિ ઉપખંડ” મોરબીના સ્મૃતિ મંદિરમાં સ્થાપવામાં આવેલ છે કે જ્યાં તેમનું સાહિત્ય, ફોટાઓ, નાટકોની યાદી વિગેરે ઉપલબ્ધ છે.

જય જ્ઞાનરામ હવે વિરપુર ભણી... દેશી નાટક સમાજ, મુંબઈના પ્રણેતા શ્રી પ્રભુલાલ દયારામ ત્રિવેદી, આ પવિત્ર ભૂમિ પર જન્મ પામેલ. 'દેશી' ની પ્રગતિમાં તેમનો હિસ્સો અવધૂનીય છે. તેમના "વડીલોના વાંકે" અને "ગાડાનો ખેલ" નાટકો એતો ગુર્જર રંગભૂમિ પર તરખાટ મચાવી મુકી હતી અને આ બંને નાટકો પરથી ઇસ. ૧૯૪૮ અને ૧૯૫૦માં અનુક્રમે ચલ ચિત્રો પણ ઉતરેલ. દ્વિઅક્ષી નાટ્ય-પ્રયોગ ખરેખર તેણે જ પ્રારંભ્યે કે જે ખુબજ સફળ ગયો તેથીજ તેમને સને ૧૯૬૧ના વર્ષનો નાટ્ય લેખન માટેનો રાષ્ટ્રપતિ ચંદ્રક મળેલ હતો. આ સીદ્ધિ કંઈ ઓછી ન કહેવાય. તેમણે પણ પોતાની કારકીર્દિનો પ્રારંભ 'મોરબી કંપની' માંથીજ કરેલ. તેઓની શૈલીની ખાસ વિશિષ્ટતા એ હતી કે તેઓ અહર્નિષ 'આદર્શો'જ પોતાની કૃતિઓમાં રજુ કરતાં. તત્પર્યં કે તેમની શૈલી "is" કરતાં "Should" તરફ વધુ વળાંક લેતી

હવે અમરેલી તરફ.....ત્યાંના નાટ્યકાર શ્રી મૂળશંકર હરિશંકર મૂલાણીનો જન્મ ચાવડમાં કાર્તિક શુદ્ધ પાંચમ સને ૧૯૨૪ અને ઇસ. ૧૮૬૮ માં થયેલ. મૂળાભટ્ટ પરથી તેઓ મૂલાણી થયા, અને જ્ઞાતિએ પ્રશ્નોરા નાગર. જુનાગઢમાં પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ કરી ધારી (વડોદરા) તલાટી બન્યા. બાદમાં મુંબઈમાં 'સત્ય વક્તા' સાપ્તાહિકમાં જોડાયા. અને પછી "શ્રી મુંબઈ ગુજરાત નાટક મંડળ"માં જોડાયા. તેમને પીંગળતું જ્ઞાન સાફ હોઈ તેમની શૈલી ઘણી વિશુદ્ધ હતી કે જેની તે કાળની રંગભૂમિને ખુબજ જરૂર હતી. "કુલીન કાન્ત" માં ગીત લેખન દ્વારા પ્રવેશ મેળવી પ્રથમ નાટક "રાખીજી" લખ્યું અને "મુંબઈ-ગુજરાતી"એ ૧૮૯૧ સનેમાં જાળવ્યું. બાદમાં લગભગ પચાસેક નાટકો તેમણે આપ્યા. કચ્છ નાટકોનો પ્રારંભ પણ લગભગ તેમણેજ કર્યો. અમદાવાદની સાહિત્ય સભાએ આવા સમર્થ નાટ્યકારોનું ખુબમાન પણ કર્યું. અને બાદમાં તા. ૨૪ ૧૨-૫૭માં બાવનગરમાં

અવસાન પામ્યા. શ્રી મૂલાણીની સાથેજ જુનાગઢમાં તા. ૧૫-૨-૮૮ માં જન્મેલ સોરઠી વણીક શ્રી તૃસિંહ ભગવાનદાસ વિભાકરને પણ જાણવા જરૂરી છે. ઇસ. ૧૯૧૩માં તેઓ ખેરીસ્ટર થયા, રંગભૂમિના કેટલાક દુષણો દૂર કરવા તેમણે પેલા ગુજરાતી નાટકના પિતા રણુછોડરાય ઉદયરામ દવે (મહુધા) ની જેમ પ્રવેશ કર્યો તેમણે સિદ્ધાર્થ યુધ, રનેહ સરિતા, સુધાચંદ્ર, મધુબંસરી, અખળેના બંધન, વિગર અનેક નાટકો રજુ કર્યા, બાણલાલ નાયક જયશંકર સુંદરી તેમના નાટકોમાં ખુબજ જામ્યા. ગુર્જર રંગભૂમિના ઉત્કર્ષ માટે આપણે હજુ પણ તેમના ઋણીજ છીએ. તા. ૨૮-૫-૨૫ના રોજ તેઓ મૃત્યુ પામ્યા. આ સર્વે સ્વર્ગસ્થ નાટ્યકારો માટે પણ "રમૃતિ મંદિર" સ્મારકોની રચના કરવાનું છે.

હવે આપણે નાટ્યકાર "જામન" (જમનાદાસ) તથા નારાયણ વિસનજી ઠક્કર તરફ વળીએ. જમનાદાસ મોરારજીનું હુંકે નામ તે "જામન" મૂળ તેઓ અમરેલીના ભાટીયા કોમના. તેમણે પણ અનેક નાટકો લખ્યાં છે. પરંતુ પાલીતાણા કંપનીથી તેમને સારો મેળ હસિ. ૧૯૩૩ માં "સમાજના સહા" તથા "કાળી વાળી" તેમનું પાલીતાણા કંપનીમાં રજુ થયું ત્યારે તેમણે તેનું સંગીત પણ આપેલું. સિવાયની અનેક નાટકમંડળીઓ તેમના નાટકો ભજવે છે. નારાયણજી હસિ. ૧૮૮૪ માં પોરબંદરમાં જન્મ્યા પરંતુ તેઓ જ્ઞાતિએ કચ્છી લુહાણા. તેઓ નાટકો સાથે સાથે નવલકથાઓ પણ લખતા, અને અભિનય પણ શૈશવકાળમાં કરેલ. તેમણે લગભગ સોળેક નાટકોમાંથી લગભગ અડધો-ડઝન નાટકો તે "આર્ય" નાટક સમાજ "ને જ આપેલાં, કે જેમાંથી દેવી દમયંતી અને દેવી દ્રૌપદી મુખ્ય છે. તેઓ ઉચ્ચસ્થાવાના અને કોઈને ન ગણુકારનારા હતા. રસકવિ રઘુનાથભાઈ સાથેતે તેમને રોજ સાહિત્યિક ભાષામાં મીઠા-ઝમડા થયા કરતા. ૧૯૩૮ માં તેઓ કૈલાસવાસ થયા. તેમનું

ભાષા અને વ્યાકરણનું જ્ઞાન ધણું ઉચ્ચકોટીનું હતું.

હમણાંજ વડોદરામાં જેમની ઐતિહાસિક મુલાકાત મેં લીધી તેવા શ્રી ગૌરીશંકર આશારામ વૈરાઢીની શારીરિક - માનસિક - આર્થિક પરિસ્થિતિ કશ્ચાજનક તો ખરીજ. તેમની વય હવે ખુબજ વધી ગઈ છે. વળી તેમના પત્ની સવિતાજીને પણ બિમાર. પોતે ત્રિ:સંતાન છે એટલે લગ્નજીને ગોઠે લીધેલ છે. મૂળ તેઓ ધોળકા બાળુના જુના વિરાટ નગરના, અને તેથીજ તેઓ વૈરાઢી કહેવાયા. તેમણે દેશી તથા પાલીતાણા કંપનીમાં ધણા નાટકો આપેલાં, પોરસ સિકંદર, રામાયણ, વીરપુત્રન, સમાજસેવા, વલ્લભીપતી, દેશ દીપક, વિધિના ખેલ, સાચો સંજ્ઞન, ઉગતો ભાણ, ઉદય પ્રભાત, વગેરે નાટકો તેમના લખેલા છે.

સ્વ. શ્રી શયદાને આપણે ગઝલ સમ્રાટ તરીકે ઓળખીએ છીએ. પરંતુ જીવનના પ્રારંભ કાળમાં તેમને નાટ્ય લેખનનો એટલો શોખ હતો કે તેઓ મુંબઈમાં નાટકની ચોપડીઓ વેચતા રઘુનાથ અને પાગલના તેઓ મિત્ર. તેઓ મૂળ ગઢવાના છે. તેમણે સંસાર નૌકા, કુમળી કળી અને વસંતવીણા વિગેરે નાટકો લખેલા. તેમાંથી વસંતવીણા દેશી નાટક સમાજે ૧-૧૦-૨૭ના રોજ મુંબઈમાં રજુ કરેલ.

પ્રાંગણમાં લવણભાઈ ડાહ્યાભાઈ નાટ્યકાર થઈ ગયા કે જેમણે વાંકાનેર કંપનીનું “પ્રેમની પૂતળી” લખેલું. તેવાજ એક ખીમજી વસનજી ભટ્ટ મગસરામાં થઈ ગયા કે જેમને “કબીર સાખ” “દેશી” એ ૮-૨-૧૨ માં રજુ કરેલ. વાંકાનેરના શ્રી અંબાશંકર હરિશંકરનો “દેવી હોથલ” “દેશી” એ ૧૯૨૬ના ઓગસ્ટમાં રજુ કરેલ. પાલીતાણા કંપનીના લેખકો શ્રી પ્રાણશંકર જીવનલાલ ત્રિવેદી, પ્રાણલાલ જેઠાલાલ, ગૌરીશંકર ત્રીભોવન ઉપાધ્યાય, અમૃતલાલ પ્રેમજી ખોટાદકર. એમ. ડી. કોઠારી, એધવજી રણજોડ ઠંક કુર, જ્વાશંકર વાઘજી વ્યાસ, અંબાશંકર જેશંકર ભટ્ટ, રમણીકલાલ રતીલાલ

મહેતા, આયુભાઈ કવ્યાણજી ઓઝા ગિધુભાઈ ત્રિવેદી તથા જેતપુરના શ્રી વકીલ ઉત્તમચંદ મંગળજી દોશી (કવિ મહાજન) નોંધનીય છે. મહાજન કવીએ જોગીદાસ ખુમાણ, કાદુ મકરાણી, વાગેના-મોરી, પ્રતાપજીયા વિગેરે અહારવડીઆઓના જીવનપર નાટકો લખેલા. વઢવાણના રેવાશંકર પ્રભુરામ ત્રવાડીએ વાંકાનેર નૃસિંહ નૌતમ નાટક સમાજને પોતાનો “સુરેખાહરણ” આપેલ. અને જુનાગઢના શ્રી મુનશી ગુલામચલીએ પોતાનો “જોહરે શમશીર” “વાંકાનેર આર્યાહિત વધક” ને આપેલ.

હવે વિદ્યમાન રંગભૂમિ તરફ પ્રયાણ કરીએ. મોરબીના અગથળા ગામના શ્રી કાલીદાસ મહારાજના અનેક નાટકો સૌરાષ્ટ્રના તરગાળા લોકો લખે છે. તેમણે રંગભૂમિનો ટુંક ઇતિહાસ પણ મને હમણાં જ બતાવેલ. તેઓ ખાસ ધંધાદારી લેખક છે અને ધાર્મિક લેખન તેમણે ગુજરાતને ધણું આપ્યું છે. ગ્રામ્ય શૈલીમાં તેઓ આપણા રાષ્ટ્રીય શાયર શ્રી જવેરચંદ મેઘાણી જેવા છે. હવે ધોરાજી ભણી જઈએ. ત્યાંથી શ્રી ચુનીલાલ મડીયાને લઈએ. તેઓ તો ગુજરાતમાં સિદ્ધહસ્ત સાહિત્યકાર છે. હમણાં જ તેમનું “રામલો રાખીનહુડ” રજુ થયેલું. ઉપરાંત “ગુર્જર રંગભૂમિ સ્મૃતિ મંદિર,” મોરબી દ્વારા તા. ૧-૭-૬૬ના રોજ યોજાયેલ “નાટ્યકાર સ્મૃતિ સમારોહ”નું અધ્યક્ષ સ્થાન પણ તેમણે દીપાવેલ. સિવાયની તેમની અન્ય નાટ્યકૃતિઓથી ગુર્જર-જનતા વિદિત છેજ. હવે મૂળ મનસરની એક સાહિત્યકાર અંધુ -એલી લઈએ. ઇન્દુલાલ ગાંધી, સુરેશગાંધી અનેને આપ ઓળખો છો. સુરેશ ગાંધી તો હમણાં પેલી કલાપીની શોભના, કે જે હમણાં જ લાડીમાં અવસાન પામ્યા. તેમના પર એક સરસ નાટક લખી રહ્યા છે. તેઓ વડોદરામાં “ગુર્જરી” માસિક ચલાવે છે તથા “લોકસત્તા” (દૈનિક) માં પોતાની સેવાઓ અર્પી રહ્યા છે. મૂળ સૌરાષ્ટ્રીયન અને હાલ સુરતવાસી શ્રી વળુભાઈ ટાંક પણ હાલમાં રંગભૂમિમાં ઠીક ઠીક સેવાઓ અર્પી રહ્યા છે. ગુજરાતી નાટ્ય સંઘ ના

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ગુજરાત સેવા સહકારી મંડળી

મુ. ગુજરાત

ગારીયાધાર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૫-૫-૧૯૪૭

નોંધણી નંબર :- ૨૧૬

શેર ભંડોળ :- ૧૮૬૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૯

અનામત ફંડ :- ૨૬૬૪-૭૯

ખેડૂત :- ૮૩

અન્ય ફંડ :- —

બીનખેડૂત :- ૨૬

અન્ય નોંધ—મંડળી ધીરાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

મોહનભાઈ કરમશી

નાગજીભાઈ હીરજીભાઈ પટેલ

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્ય

લાયાભાઈ પટેલ

ગોવીંદભાઈ ગેમાભાઈ પટેલ

રામભાઈ કાનજીભાઈ પટેલ

પરશોતમભાઈ જુઠાભાઈ પટેલ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી બોટાદ ગઢડા વિભાગીય નાગરિક સહકારી બેન્ક

(તા. બોટાદ)

મુ બોટાદ

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. :- ૨૩-૬-૫૬

નોંધણી નંબર :- ૧૫૪૪

ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ :- ૪૦૫૪૦ ૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૨૩

અધિકૃત શેર ભંડોળ :- ૧,૦૦,૦૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૧૬૧૯

ફરજિયાત ખચત :- ૩૨૪૨૭

કુલ ધીરાણ :- ૧૭૫૫૦૦

કાર્ય ભંડોળ - ૧૬૪૨૦૦

અન્ય નોંધ—બોટાદ ગઢડા તથા પાગિયાદ વિભાગના નાગરિકો તથા હુન્નર ઉદ્યોગના કારીગરો અને મધ્યમવર્ગના મજૂરોની સેવા કરતી બેન્ક સેવિંગ્સ ખાતા ઉપર અને ફરજિયાત ખચત થાપણ ઉપર ૩ ટકા વ્યાજ આપવામાં આવે છે.

મધ્યમવર્ગની તેમજ નાના વેપારીઓ માટે કેશકેડીટ ખાતા ખોલવામાં આવે છે. સેવિંગ્સ ખાતુ ઓછામાં ઓછું રૂ. ૧૦/ થી ખોલવામાં આવે છે. અને તેનો ઉપાડ ચેકથી થઈ શકે છે.

આ બેન્કમાં નાણા રોકવાથી માફકસર બદલો અને જન સેવાનો લાભ મળે છે.

આર. એમ. પારેખ

પુરવોતમદાસ ગરોઈદાસ પરીખ

મેનેજર

પ્રમુખ

ધૂપસળી પોતે સળગીને દૂગંધ ફર કરી સુગંધ ફેલાવે છે. કાળ
જાતે બળીને ટાઢને હઠાવી ઉખા આપે છે. શેરડી કોલુમાં પીલાઈને
મીઠો રસ આપે છે. આ બધા કરતા માનવી તો શ્રેષ્ઠ છે છતાં એ
જગતને કાંઈ આપ્યા વિના જાય તો ?

શ્રી કૃષ્ણ ઓઈલ મીલ

ડુંગર (જિ. અમરેલી)
(સૌરાષ્ટ્ર)

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી વંથલી તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

તાલુકો :- વંથલી (સોરઠ)

જિલ્લો :- બુનાગઢ

સ્થાપના તારીખ : ૩-૫-૧૯૫૪

શેર ભંડોળ : ૧,૬૨,૫૦૦-૦૦

અનામત ફંડ : ૩૮,૧૭૨-૩૬

અન્ય ફંડ : ૪૦,૨૭૫-૬૪

નોંવણી નંબર : ૮૪૬

સભ્ય સંખ્યા : ૪૬

મંડળી : ૩૮

વ્યક્તિગત : ૮

અન્ય નોંધ :- આ સંસ્થા દ્વારા તેમની મંડળી, સહાયક મારફત ખેડુતોને રાસાયણિક
ખાતરો, જંતુનાશક દવાઓ, ખેત ઓળરો, સુધરેલ જાતનું બિયારણ, વિગેરે પુરૂં પાડવાનું
કાર્ય કરવામાં આવે છે. તેમજ હોલસેલ ખાંડ, લોખંડ, સીમેન્ટ વિગેરેનું વિતરણ કાર્ય
પણ કરવામાં આવે છે.

મુળજાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
પ્રમુખ

ટેલી. ઓફીસ ૧૪
રેસી. ૪૭

શુભેચ્છા પાઠવે છે

તાર : એજન્ટ

* શ્રી કુરજ માધવજી એન્ડ સન્સ *

મહાત્મા ગાંધી રોડ,

અમરેલી.

(સીંગદાણા, તેલ, વિગેરેના જનરલ મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ.)

ટેલી. નં. ૫૮૦

તાર : એજન્ટ

ઠક્કર કુરજ માધવજીની કું.

૧૦, કેમસિયલ ચેમ્બર

રાજકોટ

(જનરલ મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ)

ટેલી. ઓફીસ-૬
રેસી. -૭

ઠક્કર કુરજ માધવજીની કું.

સાવરકુંડલા.

(જનરલ મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ)

ઝડપી અને સલામત રીતે માલ પહોંચાડવા

ભારત ટ્રાન્સ પોર્ટ

અમદાવાદ ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનના મુખ્ય શહેરોમાં માલ પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા છે.

હેડ ઓફીસ-	બ્રાન્ચ-૧	બ્રાન્ચ-૨	બ્રાન્ચ-૩	બ્રાન્ચ-૪	બ્રાન્ચ-૫	બ્રાન્ચ-૬	બ્રાન્ચ-૭
લાતીબગર	સાળંગપુર	બાજવાડા	આયુર્વેદિક	બગરમાં,	બગરમાં,	હાઇવે રોડ,	કંસારા
ટે. નં. ૩૯૩૬	દરવાજા	અત્રીપોળ,	હોસ્પિટાલ	ધંધુકા.	ટે. નં. ૪૯	બરવાળા.	બગર,
બાવનગર.	તથા	વડોદરા.	સામે,				સિહોર.
	કાળુપુર		લાલ દરવાજા		બોટાદ.		
	દરવાજા		રોડ,				
	ટે. નં. p.p		ટે. નં. ૫૭૨૧				
	૨૪૦૮૯		સુરત.				
	અમદાવાદ						

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી મોટા ચારોડિયા જીવ વિ વિ. સહકારી મંડળી.

(તા. ગારીયાધાર)

મુ. મોટા ચારોડીયા.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. :- ૧૪-૧-૧૯૫૭

નોંધણી નંબર :- ૧૯૭૪

શેર ભંડોળ :- ૧૧૩૫૩૫

સભ્ય સંખ્યા :- ૪૬૧

અનામત ફંડ :- ૩૦૫૮૮

ખેડૂત :- ૪૩૧

અન્ય ફંડ :- ૩૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૩૦

અન્ય નોંધ:- રસાયણિક ખાતરો જંતુ નાશક દવાઓ સસ્તા અનાજનું કામકાજ શુદ્ધ બીયારણો અને ટૂંકી મુદતનું તથા મધ્યમ મુદતનું ધીરાણુ

શાહ જમનાદાસ અ.
મંત્રી

માવજીભાઈ નથુભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક સમિતિ

બાવચંદ્રભાઈ નાનણભાઈ

ભવાનભાઈ પરબીભાઈ

બદવભાઈ કેશવભાઈ

મોહનભાઈ ગીગાભાઈ

લલુભાઈ જીવરાજભાઈ

પરબનભાઈ ઠાકરશીભાઈ

રણછોડભાઈ સામજીભાઈ

ખેડાભાઈ કરશનભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોરબા સેવા સહકારી મંડળો લી.

ગારીયાધાર તાલુકો

મુ. મોરબા

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૮-૧૧-૪૬

નોંધણી નંબર :- ૩૦૮

શેર ભંડોળ :- ૨૧૫૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૩

અનામત ફંડ :- ૧૨૮૫

ખેડૂત :- ૧૦૦

અન્ય ફંડ - ૧૪૦૦

ખીનખેડૂત :- ૩

અન્ય નોંધ:- ગ્રાહક ભંડાર, સભ્યોનો ખેતી ઉત્પાદનનો માત્ર સંગ્રહ કરવાની પ્રવૃત્તિ રસાયણિક ખાતરો, જંતુ નાશક દવાઓ તથા સભ્યોની જીવન જરૂરીયાતો પુરી પાડવાની કામગીરી.

પા. રામજીભાઈ ઉકાભાઈ
મંત્રી

પા. પૂનાભાઈ અરજજીભાઈ
પ્રમુખ

તેઓ પ્રણેતા છે તેવાજ શ્રી જયંતિલાલ ર. ત્રિવેદી છે. મૂળ રાજકોટના પણ હાલ મુંબઈ દેના ખેંકના ડાયરેક્ટર છે. ગુજ્જર રંગભૂમિના તે ધણાજ સરસ ઇતિહાસકાર છે. ‘ગુજરાતી નાટ્ય મંડળ’ દ્વારા પ્રકાશીત ‘ગુજરાતી નાટ્ય’માં તેમની સેવા અવર્ણનીય છે. મૂળ જેઓ ટંકારાના હતા અને મોરબીની અવેતન રંગભૂમિમાં જેમનો ફાળો સરસ છે તેવા હાલમાં રાજકોટ સ્થિત શ્રી કિશોર વેદે પણ ધણાં નાટકો આપણને આપ્યાં છે. ભૂતકાળમાં તેમનો પરદેશીના પગલે સારો જામેલો, મુડીબાદના ખર્પરમાં પણ સારો જ ગયેલ. હજુ પણ તેઓ નાટકો લખે છે, ભજવે છે અને નાટ્ય સંસ્થા ચલાવે છે. બાદમાં લખ્યે બાંકાનેર તાપાના પંચાશીયા ગામના મનુભાઈ પંચોલી. “દશક”ને કે જેમણે ઇ.સ. ૧૯૨૯ માં પંદર વર્ષની વયે પોતાની સાહિત્યક કારકીર્દિ “પરશુરામ-રણુકા” નામક નાટકથી કરેલી. હાલ તેઓ “લોકભારતી”ના અગ્રણી કાર્યકર્તા છે.

‘સોનબાઈની ચુંદડી’... જેના લેખક શ્રી કાન્તીલાલ જગજીવન મહેતાને શિક્ષણમંત્રી ઇન્દુમતી પ્લેન, શેઠના હરને પારિતોષિક મળ્યું હતું તેઓ મોરબીના વતની અને હાલમાં ‘મોરબી નાટક સમાજ’ ચલાવે છે. તેઓ અભિનેતા અને સંચાલક કરતા નાટ્યકાર તરીકે વધુ દીપ્તિનીકળે છે, તેમની પુત્રીઓ પણ તેની કંપનીમાં મુખ્ય-ભૂમિકાઓ કરે છે. પાલીતાણા કંપનીથી માંડીને અત્યાર સુધીની અનેક ધંધાદારી મંડળીઓએ તેમના નાટકો ભજવ્યા છે, તેઓ સરસ નાટ્યકાર છે.

શ્રી નકુભાઈ કાળુભાઈ શાહ, મૂળ ભગતના સાયલા (વઢવાણ) ગામના. બાદમાં કરાંચીથી ‘દેશી’ માં જોડાયા અને બાદમાં મેનેજર થયા. બાદમાં “આર્યનૈતિક” ના માલિક બન્યા અને તે કાળની રંગભૂમિમાં તેમનું નામ “નકુભાઈ શેઠ” તરીકે ખુબજ પ્રસિદ્ધ થયેલું. કવિ પાગલના તો તેઓ પિતા સમાન હતા. પોતાના ‘સ્ટાફ’ને તેઓ પોતાના પુત્રો ગણતા. તેમનો સાચો પુત્ર તે નંદલાલ, કે જે

હાલમાં ‘દેશી’ માં પોતાના નાટકો આપે છે તેમનું “પૈસો બોલે છે” નાટકનો હમણાંજ ‘દેશી’ એ નાંખ્યું અને ખુબજ સરસ ગયું. આ નાટક આમ નંદલાલભાઈએ પિતાના સંસ્કારો જળવ્યા ખરાજ તો. જુનાગઢના મહારાણીશંકર શર્માએ ‘મુંબઈ-ગુજરાતી’ માટે નંદયત્રીશી અને ચંદ્રગુપ્ત લખેલ.

હવે જરા રમુજ તરફ વળીયે. રમુજનો બાદ-શાહ એટલે બિંધમાંન ગુજ્જર રંગભૂમિનું આશ્વા બિંદુ શ્રી દામુ સાંગાણી. દામોદરભાઈ મૂળ જામનગર પાસેના સરોદળ ગામના. પ્રારંભ પાલીતાણા કંપની માં લઢીયા તરીકે કર્યો અને ત્યાંજ નાટ્ય લેખક બન્યા. પ્રારંભમાં ‘Side-Comic’ લખતા અને પછીથી સળંગ નાટકોનો આરંભ કર્યો, હાલ તો સમગ્ર ગુજરાતમાં તેઓ અજોડ પ્રહસનકાર મનાય છે તેમનું “પૈસાની સગાઈ” હમણાંજ આર્ય નાટક સમાજે ભજવ્યું. તેઓ એક નાટક સરકારથી માટે ખાસ લખી રહ્યા છે. તેઓ નાટકો ઉપરાંત કટાક્ષ લેખો પણ સરસ અને નીચમીત રીતે ‘અંજલિ’ માં લખે છે. તેમનું અંગત જીવન જરા નિરાળું છે. તેઓ જાહેર મેળાવડામાં કદીજ ભાગ લેતા નથી. અને પ્રસંગ આવે તો છટકી જાય છે, તે કેવા ખબર છે? એક વેળા એક મેળાવડામાં બળજબરીથી લઈ જવાયા. તેઓ પેશાબ કરવાનું પ્હાનું કાઢી ભાગી ગયા. બાદમાં બ્યારે પેલા ભાઈએ ગમન કારણ પુછ્યું તો કહ્યું :—“હજુ હું પેશાબ કરે છું ને?” બળી તેઓ કડુ વક્તા પણ તેવા જ છે. કોઈની પરવા કર્યા વિના તેઓ આકરી ટીકા કરી શકે છે. રાજકોટના સાંગણવા ચોકવાળા જગુભાઈ પાનવાળા કે જેઓ આપણી રંગભૂમિય ધણા જ સુપરિચિત છે તેમને ત્યાં રાજ સાંજના તો દામુભાઈ આવેજ. ગુજ્જર રંગભૂમિનું એક અહોભાગ્ય એ છે કે તેના શુભેચ્છકો શ્રી જગુભાઈ જેવા ધણા છે.

ઉપરાંત સૌરેષ્ટના ખૂણે-ખૂણે અનેક નાટ્યકારો વસે છે કે જેમની સ્થળ સંકોચને કારણે અહિં નોંધ

લઈ શકાઈ નથી કે જેઓએ એકથી પંદર સુધીના લગભગ નાટકો લખ્યા હોય છે. અરે હું પણ તેઓમાંનો એક હોઈ અહિંથી હટી જવ છું બાઈ, તો પછી આપ ગુસ્સો ના કરશો કે અમે રહી ગયા...

હવે થોડું નાટ્ય મંડળીઓ નિશે, ગુજર રંગભૂમિની લગભગ નાટક મંડળીઓના પ્રણેતાઓ સૌરાષ્ટ્રનાસી જ રહ્યા છે. મોરબી કંપની વિશે તો આપ જોઈ ગયા, હવે “મુંબઈ-ગુજરાતી નાટક મંડળી” લખએ. ૫-૬-૭૮ સંવત ૧૯૩૪ ના જેઠ માસમાં મુંબઈમાં શ્રી રણછોડરાય ઉદયરામ અને નરોત્તમ મહેતાજી દ્વારા સ્થપાયેલ “ગુજરાતી નાટક મંડળ” સને. ૧૮૮૯ માં વિસજનપામી તેથી તે કંપની જુનાગઢ. ગીરનારા બ્રાહ્મણ શ્રી દયાશંકર વસનજી પુરોહિતે તેમના અન્ય સાથીઓ સાથે લઈ લીધી અને વૈશાખ સુદ ત્રીજ ૧૯૪૫ ના રોજ “મુંબઈ-ગુજરાતી નાટક મંડળી” ની સ્થાપના કરી. આમતો “મુંબઈ” શબ્દ જ આગળ ઉમેરી દીધો. પોતે સર્વે જવાબદારી ઉઠાવતા હતા કારણ કે જુનાગઢની પોલીસ ઓફીસમાં નોકરી કરતા સારથી તેમને રંગભૂમિનો શોખ લાગેલો, દક્ષિણના રામભાઈના નાટકો જોઈ અનેક સૌરાષ્ટ્રી નાટ્ય-કારોની સુક્ષ્મત્વજ્ઞિ જેમ સમજી બની છે તેમ દયાશંકરનું પણ થયેલું. આવીજ એક “નરહરી પ્રાસાદીક નાટક મંડળી” ગોંડલના શ્રી જમનાદાસ વીસનજી ઠક્કર, ધરમશી વસનજી ઠક્કર, સાંના નુરમહમદ વિગેરે મીર લોહિા અને મોરબીના “મોરબી કંપની” વાળા ગોવિંદજી પ્રાણજીવન બદે મક્કીને લગભગ ૧૯૧૫ થી ૧૯૩૦ સુધી કંપની ચલાવેલી. દારકાના યુગળી લોહિા તો ઈ.સ. ૧૮૮૦ થી જ આ મરણના પેલા નરભેરામ શુકલ જેમ અવ્યવસ્થીત નાટક મંડળીઓ ચલાવના હતા.

હવે ધ્રાંગધ્રા પાસેનું આ કલાવાડ ગામ છે, ત્યાંના એક ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ છે, કે જેનું નામ છે મોતીલાલ ખેચર. નંદવાણા તેમનો પ્રારંભ કાઢ્યા-ભાઈના કાળમાં “દેશી” થી થયેલ બાદમાં તેઓ

દેશીમાં ખલ નાયકની સરસ ભૂમિકાઓ કરતા અને અંતમાં તેમણે પોતાની નાટક મંડળી “શ્રી આય” નીતિ દર્શક નાટક સમાજ” ની સ્થાપના નકુલાઈ અને પિત્તળવાળાની ભાગીદારીમાં કરી. બાદમાં તેમાંથી છુટ્ટા થઈને પોતાનીજ માલીફીની “આય” નાટ્ય સમાજ” ઉભી કરી કે જેના વીર દુર્ગાદાસ અને સરસ્વતી ચંદ્ર ધણાંજ લોકપ્રિય નાટકો સાખીત થયેલાં. ઇ.સ. ૧૯૧૯માં થયેલાં તેમના અવસાન બાદ કંપની ચંદુલાઈએ ખરીદી લીધેલી. “દેશી” વાળા દાદુજી મીર. પણ ધ્રાંગધ્રાના જ વતની હતા.

આવાજ ટંકરાના વતની શ્રી અમૃત બની છે કે જેમણે દેશી અને આય” નૈતિકમાં લગભગ સ્ત્રી ભૂમિકાઓ સફળતા પૂર્વક ભજવેલી. તેમના બંધુ અને પિતા પણ દેશીમાં હતા. તા. ૨૦-૮-૬૫ના હમણાંજ અરત પામેલ શ્રી હેમુ નાનલા ગઢવી. (લોક ગાયક)એ પણ દેશી, પાલીતાણા કંપની વિગેરે અનેક નાટક મંડળીઓમાં સ્ત્રી ભૂમિકાઓ ભજવેલ. તેઓ ઇ.સ. ૧૯૨૯માં સુરેન્દ્રનગર પાસેના ઢાંકણીયા ગામમાં ચારણ ખેડૂતને ત્યાં જન્મેલ. તેના રેડીયો નાટક પરના અભિનયથી અને લોક ગીતાથી આપ વિવિધ છાજ, મોરબીના વલીમહમદતો હજુ જીવન સાયંકાળે પણ ધંધાદારી મંડળીઓમાં યુવાનને શર-માવે તેવો ‘રોક એન્ડ રોલ’ નો ડાન્સ કરે છે. હવે જરા કચ્છ ભણી... ત્યાંના તેરા ગામના શ્રી તેન્સી ઉદેશી “સો ટચનું સોનું” ગુજરાતને બનાવી તેમણે સાખીત કરી આપ્યું કે ખુદ પણ કચ્છનું સો ટચનું સોનું છે પ્રથમ તેઓ અન્ય મંડળીઓમાં પાડો કરતા પરંતુ હવે તેઓ પોતાની “મધર ઇન્ડીયા થીયેટર” મંડળીમાં સેવા આપે છે. ટુંકજ સમયમાં તમે તેનું “છોખાળા છગનલાલનો વરધોડો” ચિત્ર જોઈ શકશો.

જમનગરના સારસ્વત બ્રાહ્મણ શ્રી જગજીવન ‘ગુર’ એ પણ દેશી અને ગુજરાતીમાં પાડો કરેલ. વીણાવેલી, ઉદય બાણમાં તથા છત્રપતી શીવાજી

(વાંકાનેર કંપનીમાં) પણ ભૂમિકાઓ સફળતા પૂર્વક બજાવેલ.

‘કાઠીયાબાડી-કબુતર’ નું ઉપનામ પામેલ શ્રી આણંદજી બી. પંડ્યા તો હજુપણ રંગભૂમિના ગીતો રાજકોટ રેડીયો પર ગાય છે. મૂળ તેઓ હતુમાના લીંબડા ગામના ઔદિન્ય બ્રાહ્મણ દેશી, પાલીતાણા વિગેરે અનેક મંડળીઓમાં તેમણે સ્ત્રી-ભૂમિકાએ કરેલી. તેમની અને કેશવલાલ કપાતરની જોડીનો એક યુગ હતો. વલ્લભીપતીના તેમના કંઠે ગવાયેલા ‘ઝટ ઝાવે ચંદન હાર લાવો, ધુધટ નહિ ખોલું રે...’ ગીતનો મોહ તો ચલચિત્રો પણ નથી છોડી શક્યા. તેમના ગીતોની અનેક રેકૉર્ડો ઉતરેલી છે. તેમાંથી, “મારું નામ સંતુ રંગીલી...” ગીત તો એ કાળના પ્રેક્ષકો પર કોઈ સંમોહન વિદ્યા જેવી અસર કરી જતું.

મોરબીના દુપુલાઈ-ચકુલાઈ આચાર્યનું આચાર્ય કુટુંબ તો જુની-નવી રંગભૂમિના સેતુ સમાન કામ કરે છે. તેઓ સવેતન હતા તો તેમના કુટુંબી અવેતન છે. તેવાજ મોરબીના મણીભાઈ નખ્યાક, કનુ ગઢવી, મગન દવે, જીવાભાઈ વિગેરે અનેક છે.

હવે એ આળ કલાકારો જોઈએ. એક કનુ ગઢવીનો પુત્ર પ્રવિણ કે જે હાલમાં દેશી નાટક સમાજમાં કામ કરે છે. બીજો મોરબીનો વતની મા. ટીંગ. તે તેમના પિતાશ્રી હરિપ્રસાદ દવે સાથે અનેક અવેતન નાટકો કરે છે અને પારિતોષિકો મેળવે છે. સૌરાષ્ટ્રના આ બન્ને ગૌરવશાળી આળકો છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં નાટ્ય મંડળીઓ ખાસ નથી. એક છે શ્રી યુજ્જવંત જોષીની “ઉદય નાટક સમાજ” કે જે હાલમાં કચ્છના માંડવી ગામમાં સરસ ચાલે છે. બીજી છે મનસુખ ઉરતાદની “અલવંત કલા મંદિર” તે પણ સારી ચાલે છે ભાઈ મનસુખ અને તેમના પત્ની કિંનાકુમારી સારા મહેનતુ કલાકારો છે. ત્રીજી છે “સોહમ નાટક સમાજ” તેનું સુકાન સંભાળે છે જી રંગીલદાસ અને માયાશંકર માસ્તર તે પણ સારી ચાલે છે. ચતુર્થ છે મોરલી નાટક

સમાજ કે જે વિશે આપણે આગળ જોઈ ગયા.

પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં શ્રી અશરફખાને પણ એક મંડળી કાઢેલી પરંતુ તે પછીથી સારી ચાલેલી નહિ... ખરેખર “સૌના એક સરખા દિવસો કદી જતા નથી...” અશરફખાનેનો પણ એક યુગ હતો કે જ્યારે માલવપતી મુંજ પર તેમની ઇન્જરશાહી ચાલેલી. આ મહાન કલાકાર આખરે ટુંકજી માંદગી ભોગવી રાજકોટની ઇસ્પીતાલમાં અવસાન પામેલ. બાદમાં સર્વને જ્ઞાત થયેલ કે આતો છે.....

જામનગરના સંગીતકાર શ્રી હરિલાલ ચત્રભુજે પણ મોરબી કંપનીમાં સરસ સંગીત આપેલ તથા શ્રી વિજયશંકર કાલીદાસે પણ આપણી ભૂતકાળની રંગભૂમિમાં સારો ફાળો આપેલ.

મોરબીનું મીર કુટુંબ પણ રંગભૂમિમાં સારો અભિનય અને સંગીત આપે છે.

મોરબીનાં શ્રી કનુ ગઢવીની તથા તેમના કલાકાર પત્ની ઉષાબહેનની “પ્રવિણ નટ કલા મંડળ” હમણાંજ બંધ થયેલ છે, પરંતુ તે ક્યારે ચાલુ થશે તે કહેવાય નહિ. તેઓ લગભગ સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રયોગો કરતા “વાંકાનેર કંપની”ના દિગ્દર્શક શ્રી છોટુભાઈ તો હજુ પણ વાંકાનેરમાં જીવી રહ્યા છે અને મોટા અંબકતા એક આખરી ફોટાને ખુબજ જાળવી રહ્યા છે. જ્યારે વાંકાનેર કંપની વહેંચાણી ત્યારે આ ફોટો તેમણે એમ ત્રાડ પાડીને લીધેલ કે :- “વાંકાનેર કંપની ભલે વેંચાય પરંતુ મારા સ્વર્ગસ્થ માલીકને હું નહિં વેંચાવા દઉં.”

આજે પણ આવી ભાવનાની શું આપણી રંગભૂમિને જરૂર નથી? જરા વિચારજો. સત્ય અવશ્ય સાંપડશે.

આવાજ એક મોરબી કંપનીના કલાકાર હતા દિગસરના વતની શ્રી ધનેશ્વર રાવલ તથા મોરબી કંપનીની ઉત્તરાવસ્થાનાં સુકાની શ્રી અમૃતલાલ

મહાદેવ ઓઝા હાલપણ જુના સરંભરણો યાદ કરતા સાયંકાળ ભણી પ્રસ્થાન કરી રહ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં એક આદર્શ નાટક સમાજ પણ સારું ચાલે છે. તેના સુત્રધારો હતા શ્રી ભગવાન-દાસ અને તેમના પત્ની લતાબહેન. સિવાયની થોડી નાટક મંડળીઓ ઉગે છે અને અસ્ત પામે છે. તરગાળા લોકો પણ અનેક નાટક મંડળીઓ ચલાવે છે, પરંતુ તેઓ ખાસ કરીને ગ્રામ્ય જનતામાં જ ફરે છે. દહીંસરાના તરગાળાનું કામ પ્રસંશનીય ગણાય ખરું. તેઓની વિશિષ્ટતા એ હોય છે કે તેઓ એકવાર જમે છે, પણ જમે છે મોહક અને તે પણ ગામના ચોરે તેમની મસ્તી કોઈ ઓરજ હોય છે.

શ્રી હરિષ રાવલ ધંધાદારી મંડળીઓમાં સારો અભિનય આપે છે. સિવાયના સવેતન-અવેતન રંગભૂમિ પર અનેક કલા-કસબીઓ પોતાની સેવા અર્પી રહ્યા છે, કે જેઓની સંપૂર્ણ યાદી આપીએ તો શ્રી દેવલુકભાઈની ડીરેક્ટરીમાં ખીજું ધણું બાદ કરવું પડે. તેથી ગાગરમાં સાગર સમાવવાને બદલે ગૌરવશાળી વ્યક્તિઓનેજ આવરી લેવા રચીકર થશે. છતાં પણ જો કોઈ ખાસ વ્યક્તિ બાકી રહી ગઈ હોય તો આશા છે આપ મને અવસ્ય ક્ષમા કરશેજ કારણ કે રંગભૂમિનો કડી-બદ્ધ સંપૂર્ણ ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ થવો ખુબજ ભગીરથ કાર્ય છે. છતાં પણ સભ્યતા જાળવવા અનેક વૃદ્ધ કલા કસબીઓનો સંપર્ક સાધવામાં આવેલ છે.

વળી નામી અનામી સર્વેનો ઉલ્લેખ આવડા ડુંકા લેખમાં સંભવીત પણ નથી જ. પરંતુ એવી કોઈ માહિતીઓ માટે આપે મોરખીના “ગુર્જર રંગભૂમિ સ્મૃતિ મંદિર”નો સંપર્ક સાધવો, તે આપની એ ઉત્કંઠા અવસ્ય સંતોષશે. અને વિધમાન કલાકસબીઓના પરિચય માટે હમણાં જ

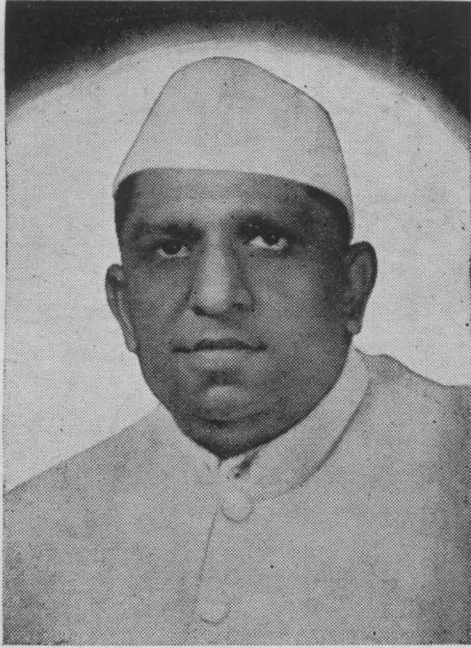
રાજકોટથી એક આર્ટિસ્ટ ડીરેક્ટરી-“અમે બધા” બહાર પડી છે. તે જોઈ જવાથી પણ ઘણી માહિતીઓ મલી શકશે. તેમાં સૌરાષ્ટ્રના કલાકારોની ટુંક નોંધો સારી આપેલ છે.

હવે થોડું સૌરાષ્ટ્રી-ચિત્રજગત વિશે

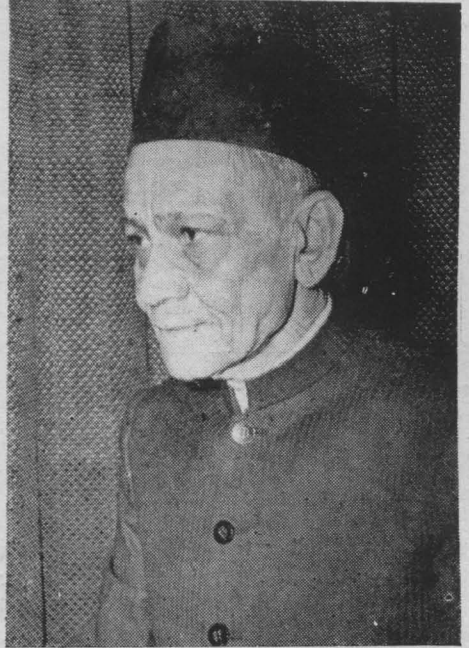
આર્યાવર્તના ચિત્રજગતમાં સૌરાષ્ટ્રનો ફાળો અવિસ્મરણીય અને અમર છે. ભૂતકાળમાં સર પ્રભા-શંકર દલપતરામ પટ્ટણીના પુત્રએ એક ફિલ્મ કંપની કાઢેલી. બાદમાં રાજકોટમાં પણ વજેશંકર કાનજી પટ્ટણી તથા શાપુરના કેશવલાલ પોપટલાલ વ્યાસે ઉભી કરેલી અને ઠીક ઠીક ચાલેલી. જામનગરના શ્રી ચંદુલાલ શાહનો ચિત્ર જગતના “સરદાર” કહેવાય છે. તેમની રણજીત ફિલ્મ કંપનીએ ઘણા સારા-સારા ચિત્રો બારતને આપ્યા છે. ચંદુલાલ શાહના ઔદાર્ય માટે લખીશ તો પાનાજી ભરાશે. તેઓ તેમના સ્ટાફના પિતા સમાન ગણાતા. આજે તેમના જીવન સાગરમાં ઓટ ચાલી રહી છે. તેવાજ એક તે શ્રી વિજય ભટ્ટ. તેઓ મૂળ બાબનગરના. તેઓ તેમના બંધુ શ્રી શંકરભાઈ ભટ્ટ સાથે ‘પ્રકાશ પીકચર્સ’ નામની ફિલ્મ સંસ્થા ચલાવે છે. તેમાંયે મહાભારત અને રોમયણના ચિત્રોમાંતો તેમની ઈન્ગર શાહીજ પ્રવર્તતી. તેમનું ‘હરિઆલી ઓર રાસ્તા’ ધણું સરસ ચિત્ર હતું. બાદમાં હિમાલયકી ગોદમે પણ તેવુંજ આદર્શ યુક્ત ચિત્ર હતું. હાલમાં તેઓ ધાર્મિક ચિત્ર ઉતારી રહ્યા છે. તેવાજ એક છે ધ્રાંગધ્રાના વતની શ્રી રવિન્દ્ર દવે. રહસ્ય ચિત્રોના સર્જન માટે તેઓ ભારતીય ચિત્ર ઉદ્યોગમાં પોતાનું આગવું સ્થાન ધરાવે છે. તેમણે છેલ્લે આપણને રાજકપૂર અભિનિત ‘દુલ્હા-દુલ્હન’ આપેલું.

શ્રી ડબ્લ્યુ ગાર્યર નામનો જર્મની લાગે છે. પરંતુ આ નિર્માતા-દિગ્દર્શક છે મોરખીના વતની અને પુરું નામ છે, વેલજીભાઈ. દાનાભાઈ ગાર્યર. તેમની પૂર્વની સંસ્થા હતી ‘પ્રિન્સિપાલ-લીલા પીકચર્સ’

સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક પાવનકારી પ્રસંગોએ દાનગંગા વહેતી રાખીને
જેઓએ માતૃભૂમિ પ્રત્યેનું ઋણ ચૂકવ્યું છે.

શ્રી જયંતિલાલ જીવરાજ મહેતા
(કુંડલાવાસી) મુંબઈ

શ્રી ખુશાલદાસ જે. મહેતા
જીયરી હોસ્પિટાલના દાતા-મુંબઈ

શ્રી પ્રાગજીભાઈ જવેરભાઈ શાહ
(શીહોરવાસી) હાલ-મુંબઈ

સ્વ૦ ચંચળબેન પ્રાગજીભાઈ શાહ
શીહોર

શ્રી આદીનાથાય નમઃ

શ્રી શાંતિનાથાય નમોનમઃ

શ્રી હિંમતવિહાર જૈન ધર્મશાળા ટ્રસ્ટ પાલીતાણા

[રજુ. નં. એ ૬૬૪]

શ્રી સંઘને નમ્ર નિવેદન

શેઠ બાબુલાલ ખેમચંદ શાહ

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર તીર્થની પવિત્ર ભૂમિમાં તલાટી રોડ ઉપર બંધાઈ રહેલ શ્રી હિંમતવિહાર જૈન ધર્મશાળા તથા તેમાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું ભવ્ય જિનાલય છે. આ ભવ્ય જિનાલયમાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન તેમજ શ્રી અજિતનાથ ભગવાન તથા શ્રી વિમલનાથ ભગવાનનો પ્રવેશ સંવત ૨૦૨૩ ના વૈશાખ સુદ ૬ ને સોમવારે ભવ્ય રીતે ઉપરોક્ત ધર્મશાળામાં રથ-વરધોડા સાથે પ્રવેશ કરાવવામાં આવેલ હતો. હાલમાં પ્રભુજીને અંજનશલાકા કરાવીને ઉપરોક્ત ધર્મશાળાના મકાનમાં મેડા ઉપર પરાણા તરીકે બીરાજમાન કરેલ છે.

આ ધર્મશાળામાં અલગ દેરાસરનો પ્લોટ ૭૫ વારનો અલગ રાખવામાં આવેલ છે. અમારા ટ્રસ્ટી મંડળના નિર્ણયથી આ દેરાસરને સુંદર મોટા પાયા ઉપર બનાવવું તેવા નિર્ણયથી આજરોજ અમારા ટ્રસ્ટ તરફથી પ્રમુખશ્રીના ફરમાનથી નિર્ણય થયેલ છે ને આપશ્રી સકલસંઘની સેવામાં મોકલેલ છે, જેથી આપને પૂર્વના પુણ્યોચ્ચે મળેલી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી શ્રી સિદ્ધક્ષેત્રમાં ઉદાર હાથે કાળો આપી મહાન પુણ્ય ઉપાર્જન કરશો.

૩મો બાંધી આપનાર તરફથી નકરો લેવામાં આવતો નથી અને તેનો સહઉપયોગ ચતુર્વિધ સંઘ કરી શકે છે, તેમજ ૩મ બંધાવનાર વ્યક્તિ અત્રે રહી ધર્મ આરાધના સુખરૂપ કરી શકે છે. ૩મ બંધાવનાર દાનવીર શેઠના નામની આરસની તકતી ૩મ ઉપર લગાડવામાં આવે છે. જેથી ટ્રસ્ટના નિયમ મુજબ ૩મ બંધાવનારના સગાં-સ્નેહીઓ આવી ધર્મઆરાધના એટલે બોમાસુ, નવાણું તથા યાત્રા વિગેરે તે ૩મોમાં કરી શકે છે.

આ ધર્મશાળાનો વિશાળ પ્લોટ ૫૨૦૩ વારનો ફુલ છે, તેમાં ૪૦ ટકા બાંધકામ થઈ શકે છે અને ૬૦ ટકા જગ્યા ખુલ્લી રહેશે, અને પ્લોટ ૫૦ ૩મો બાંધવાની મંજૂરી મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી મેળવેલ છે.

સીરનામું-

શેઠ બાબુલાલ ખેમચંદ
પ્રમુખ

શ્રી હિંમતવિહાર ધર્મશાળા

તલાટી રોડ,

પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

“ વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર ”

ફોન નં. ૪૮૩૬

ગ્રામ : “ ડીકોસેલપર ”

રાજકોટ જીલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

રજની બીલ્ડીંગ, બીજે માળે, બ્લોક નં. ૩, ભુપેન્દ્ર રોડ,
રાજકોટ

અધ્યક્ષ : શ્રી વલ્લભદાસ પી. પટેલ (પ્રમુખ જીલ્લા પંચાયત)

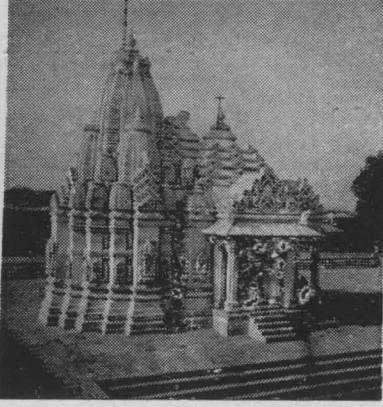
પ્રમુખ : શ્રી જયરાજભાઈ અ. પટેલ

૧. સંઘે સહકારી ક્ષેત્રે સૌ પ્રથમ ઓઈલ એન્જીન બનાવવાનો નિર્ણય કરેલ છે.
૨. તમામ જાતના રસાયણીક ખાતરો મેળવી આપવા માટે શક્ય પ્રયત્નો કરે છે.
૩. સેન્ડોઝની પાક સંરક્ષણ દવાઓનું વહેંચણું કરે છે.
૪. ખેતીવાડીને લગતી તમામ જરૂરીયાતો પૂરી પાડવા માટે તેમજ શક્ય હશે ત્યાં સુધી માહિતી મેળવી આપવા મદદ કરે છે.
૫. મિશ્ર ખાતર બનાવવાની કામગીરી કરવાનો નિર્ણય કરેલ છે.

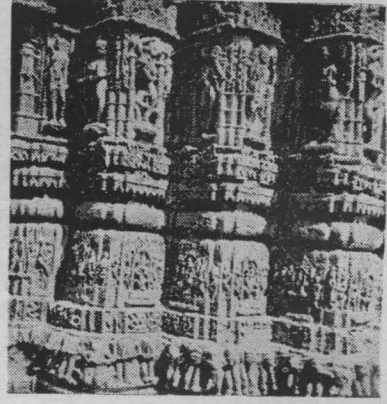
રાજકોટ જીલ્લાની ખેતી વિષયક સહકારી સંસ્થાઓ
આ સંઘને કામગીરીમાં સાથ અને સહકાર આપશે
તેવી આશા રાખે છે

ખીમજી કાનજી-મેનેજર.

કલાસ્થાપત્યની આવી પ્રાચીન જગ્યાઓમાંથી સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાને
નિરંતર કલ્યાણકારી દ્રષ્ટિ મળતી રહી છે.

ત્રિનેત્રનું મંદિર-થાન.
(તસ્વીર : એચ. આર. ગૌદાની)

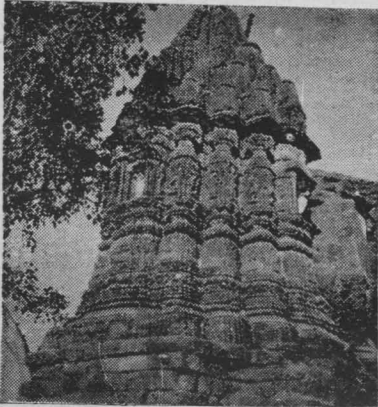
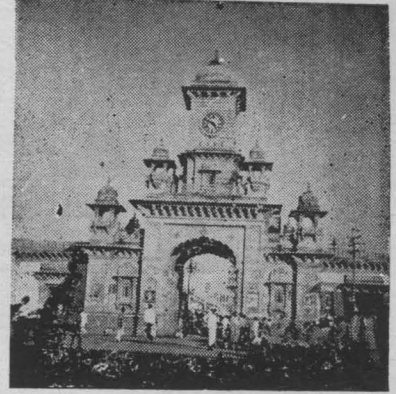

રામમંદિર-બરડિયા.
(તસ્વીર : એચ. આર. ગૌદાની)

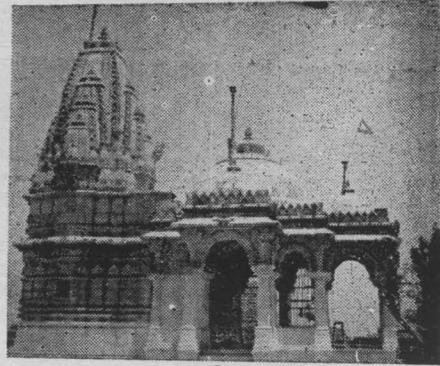

કળામય
ટાવર
મોરબી
→

←
પ્રાચીન
સ્થાપત્ય
બરડિયા

ગિરજાલનું મંદિર-સાંકળી.
(તસ્વીર : એચ. આર. ગૌદાની)

નવુંસૂર્યમંદિર(સૂરજદેવળ)
(તસ્વીર : એચ. આર. ગૌદાની)

બાદમાં અનેક ચિત્રો તેમણે ગુજરાતને આપ્યા છે. તેમનું રાજવંશ પણ તેા ધણુ સરસ ગયેલું.

ઉપરાંત રતિભાઈ પુનાતરને “ ગાડાનો એલ ” ના સર્જક તરીકે કયો ગુજરાતી નથા ઓળખતો. વળી રાજકોટની યંગ આર્ટિસ્ટ કલબના બે યુવાન સંગીતકારો શ્રી રાકેશ-રાજેશ પણ હમણાંજ સિને ક્ષેત્રે પાદાર્પણ કર્યું છે.

સિંવાયના કસ્ટોમીનો રંગવાળા મનુભાઈ ગઢવી પણ બલે આ જગ્યા રોકી લે મોરબીના સ્વ મા. મહમદે હોમીવાડીયાની ‘બસંત ફિલ્મસ’માં ધણુ ચિત્રોમાં કામ કરેલું આજે પણ વનવ્યતીત કરતાં સિને-શોખીનો તેમને ઓળખે છેજ. ‘વારસદાર’ ચિત્રના મુખ્ય નાયક શ્રી હસમુખ કીકાણી હાલમાં રાજકોટ રેડીયો પર કાર્ય કરે છે, તથા “ જીવન પલટા ” ના મુખ્ય નાયક શ્રી હસમુખ દક્તરી પણ મોરબીના વતની હતા. મોરબીના હરિભાઈ બટ્ટે પણ સિને ક્ષેત્રે થોડાં પ્રયાસો કરેલાં તથા મગનલાલ દવે એ તો મુઠ્ઠા અને બોલપટો બંને મળીને લગભગ વીશક ચિત્રોમાં નાની ભુમિકાઓ કરેલી છે.

હવે એક ખુબજ રચીકર ફકરો લખી લેખની પૂર્ણાકૃતિ કરું:-

કલ્યાણજી આણંદજી...ભારતીય ચિત્ર-ઉદ્યોગના અગ્રણી સંગીતકારો. તેમની તરબોળે એટલી ઊર્મિ-શીલ હોય છે કે એક વેળા તો તેમના “ગોવિન્દા આલારે...” પર તોફાન મચી ગયેલ. હમણાંજ તેમને મુંબઈની સંગીતકારોની સંસ્થાએ એક “એવોર્ડ” આપેલ છે. તેમના ચિત્રોની યાદી અસ્થાને લેખારો. પરંતુ તેઓથી આપણને શું મતલબ એ વાત સ્થાને લેખારો. તેા સાંભળો. આ બંને સંગીત-એલડી મુળ કચ્છના અખળાસા ગામના વતની છે. આજે તો તેમનું નામ-કામ-ગામ દામ સારાથે ભારતમાં પ્રસરી ગયું છે.

સિવાયના અનેક નાના-મોટા સૌરાષ્ટ્રીયનો ચિત્ર-જગતમાં કંઈ કાર્ય કરી રહ્યા છે.

કંઈ ઓછું, કંઈ વધુ, કંઈ અયોગ્ય કે કંઈ અસબ્ય વણવાઈ ગયું હોય તો પુનઃ ક્ષમાપન અસ્થાને નહિ લેખતા મારા સૌરાષ્ટ્રી કલા રસિકો અવશ્ય મને ક્ષમા આપશે. મહેન્દ્ર દવે

શુભેચ્છા પાઠવે છે....

શ્રી બાબાપુર વિ. કા. સે. સહકારી મંડળી
મુ. બાબાપુર (તાલુકો અમરેલી)

સ્થાપના ૧૨-૬-૩૧ નોંધણી નંબર ૧૮૮૧૪
શેર બંડોળ - ૧૩૪૧૦ સભ્ય સંખ્યા - ૨૧૭
અનામત ફંડ ૩૩૭૯/૧૧
અન્ય ફંડ ૫૩૮૦/૩૫

મંડળીની “ફેર પ્રાઈસ શોપ” તરફથી નાઈ-ટ્રોજન તથા ફેસફેટ ખાતરો જાતુનાથક દવાઓ, કુડ કેરોસીન વિગેરે દરેક જરૂરીયાતો પૂરી પાડે છે.

જગનલાલ ગોંડલીયા નનુભાઈ આંબાભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

....શુભેચ્છા પાઠવે છે....

શ્રી દેવળીયા વિ. કા. સહકારી મંડળી
મુ. : દેવળીયા (તાલુકો અમરેલી)
(જિ. અમરેલી)

નોંધણી નંબર - ૧૩૩૭૬
સ્થાપના - તા. ૨૫-૩-૫૦
શેરબંડોળ - ૧૦૩૮૦-૦૦
અનામત ફંડ - ૨૧૧૩ ૦૦
અન્ય ફંડ - ૧૪૫-૦૦
સભ્ય સંખ્યા - ૫૧

ખાંડ તથા ખાતર વિગેરેનું મંડળી વેચાણ કરે છે.

પ્રભાકર અ. પંડ્યા મોહન ખોડા
મંત્રી પ્રમુખ

= શુભેચ્છા પાઠવે છે =

શ્રી વરૂડી વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ. વરૂડી (તાલુકા અમરેલી)

સ્થાપના તા. ૧૮-૫-૫૪

શેરભંડોળ ૧૨૧૧૦

અનામત ફંડ ૫૭૧-૮૬

નોંધણી નંબર ૨૧૦૨૬

સભ્ય સંખ્યા ૬૨

ખેડૂત ૮૨

બિનખેડૂત ૧૨

મંડળી ધીરાણ ઉપરાંત બિયારણ ખાતર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

ચીમનલાલ પી. પંડ્યા શામળ જીઠાભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.....

શ્રી પીપરલા સેવા સહકારી મંડળી

મુ. પીપરલા (તાલુકા તળાજા)

સ્થાપના તા. ૩૦-૭-૩૭ નોંધણી નંબર-૨૮

શેરભંડોળ-૨૪૬૫૫ ખેડૂત સભ્યો ૧૪૧

અનામત ફંડ ૧૬૯૭૩-૪૫ બીનખેડૂત ૪૬

મંડળી ખાતર બીયારણ સસ્તા અનાજની દુકાન - જીવન જરૂરીયાતની વસ્તુઓ તથા ધીરાણનું કામકાજ કરે છે.

હરિપ્રસાદ ગૌરીશંકર રામજી પરશોતમ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી શિહોર તાલુકા સહકારી ખ. વે. સંઘ

શિહોર (ભાવનગર જિલ્લો)

સ્થાપના તા. ૪-૪-૫૬ નોંધણી નંબર ૧૫૩૩

શેરભંડોળ - ૩૮૧૫૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા ૩૨

અનામત ફંડ ૧૭૨૫૬/૬૮

અન્ય ફંડ ૧૪૩૭-૦૦

સંઘ મિશ્ર ખાતર બનાવવાનું કામકાજ કરે છે તથા ખાંડ ખાતર લોખંડ-બીયારણ તેલ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

શીવશંકર ડી. પાઠક માવજીભાઈ
જીઠાભાઈ જસાણી
મેનેજર પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વરતેજ વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

વરતેજ (જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૩૦-૩-૫૭ નોંધણી નંબર ૧૬૮૨

શેરભંડોળ - ૩૦૬૮૦-૦૦ સભ્ય સંખ્યા ૧૬૩

અનામત ફંડ - ૧૧૬૦૭-૬૩

અન્ય ફંડ - ૩૬૨-૧૫

આ મંડળી ખેડૂત તથા બીનખેડૂત સભા-સહોને હુંકી મુઠત, મધ્યમ મુઠત, માર્કેટીંગ ધીરાણ કરે છે. સહકારી હાટ ચલાવે છે. જીવનજરૂરીયાતની તમામ વસ્તુઓનું વેચાણ કરે છે. તેમ ખેતી ઉપયોગી વસ્તુઓ ખાતર બીયારણ-જંતુનાશક દવાઓ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

સરતાનજી આણંદસિંહ રામસિંહ સારાભાઈ
ગોહિલ ગોહિલ
મંત્રી પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીકો

અને લગ્નના રીત રીવાજો

—મેરણરસિક ભટ્ટ

લગ્નને આપણા વિદ્વાનોએ સંસારનું મહાકાવ્ય ગણીને સદાયે આવકાર્યું છે; તેને પવિત્ર બંધન ગણીને ધિરદાયી છે કારણ કે લગ્નને એ હૃદયના સાચા પ્રેમનું પ્રતીક છે.

લગ્નપ્રથા તો આપણા ભરત વર્ષમાં પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી એક સુંદર પ્રણાલિકા છે. ‘એક પત્નીવ્રત’એ તો આપણા આગવો આદર્શ છે. આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસ પર દૃષ્ટિપાત કરીશું તો ‘રામ સીતા’ ‘નળ દમયંતી’ ‘સત્યવાન સાવિત્રી’ની પ્રાણુવન લોક કથાઓમાં એક પત્નીવ્રતનું હાર્દ ધબકતું જોવા મળશે.

આપણાં આદર્શ લગ્નોએ જ્ઞાત અજ્ઞાત એવા અનેક કવિઓને જાતજાતના અને ભાત ભાતનાં ગીતો સર્જવાની પ્રેરણા આપી છે. જેને પરિણામે લગ્નગીતો ગોહિલવાડની સુંદરીઓના સૂરીલા કંઠોના શણગાર બની ગયા છે.

સૌરાષ્ટ્રના કોઈ પણ ગામડામાં લગ્નની મોસમમાં જન્યો તો લગ્નગીતોનો મધુર કર્ણપ્રીય અવાજ અને આહલાદક માદક વાતાવરણ બલભલાનાં દિલને ડોલાવી મનને બહેલાવી જાય છે.

લગ્ન પહેલાં ઘરને ગારગોરમટીથી લીંપી-ગુંપીને, ખડીથી ઘોળીને ફૂલ ફટાક જેવું બનાવે છે. પછી ભીંતે ચાકળા, ચંદરવા, ટોડલિયાં અને તોરણ વગેરે ભાતભાતના શણગારથી ઘરને સજી દે છે.

જે ઘરે લગ્ન હોય ત્યાં લગ્ન પહેલાં અઠવાડિયાંથી આડોશી-પાડોશી સ્ત્રીઓ જાય છે. પાપડ તથા મુંવાળિયો વણે છે. દોલ તથા શરણાઈના સર સંભળાય છે. તે રોજ સવારે મંગળ પ્રભાતિયાં ગવાય છે:-

“વરના દાદરે! જાડા ઘરને ઉકેલો.

વિવાહ આવ્યા દુકંડા.

વરના દાદરે લીધી માઝમ રાત,
કે નાકે ડેરા તાણીયા.

નાયકા ગામની રે, બળવી બજાર,
કે વચમાં લીલો માંડવો.

માંડવડેરે મારે બળવંતલાઈની બુધ,
કે શાંતુવહુની ચૂંદડી.

ચૂંદડીએ ચો ખલીયાની ભાત્ય,
કે ચારે છેડે મોરલા.

મોરલીયા કંઈ કરેરે કિલ્લોલ,
કે દેલડિયું દૂંગે વળે...”

કન્યા પક્ષ વાળા ગોરને જોલાવે છે. લગ્ન મારે સારું મુહૂર્ત તથા તિથિ જોવાની નક્કી કરે છે. પછી લાલશાહીથી એક કોરા કાગળ પર લગ્ન લખવામાં આવે છે. પછી કંકુ, સોપારી, દ્રાક્ષ, સાકર અને લગ્ન એમ પાંચ પડીકાં, સવા હાથ રેશમી લીલા રંગનું કપડું તથા ખેસ લગનીઆ બ્રાહ્મણ મારફત વરપક્ષને પહોંચાડવામાં આવે છે. આને લગ્ન લખીને મોકલવાની વિધિ કહેવામાં આવે છે. પછી યાદ કરી કરીને એકે એક સંબંધીને નોતરાં મોકલવામાં આવે છે. કોઈ અજ્ઞાત કવિની કલ્પના ખાલી ઉઠે છે:-

“લીલી પીળા પાંખનો ભમરલો રે, ભમીયો દેશ પરદેશ, જાજે ભમરા નોતરે રે, પહેલું તે નોતરું ખસ્ત ગામે જમાઈ વીરસંગને ઘેર,”

એવીજ બીજી કલ્પનાના રંગા જોઈએ.

“મોર તારી સોનાની ચાંચ, મોર તારી રૂપાની પાંખ,
ડોકે કોરાયેલ મોરને કાંડોલો

મોર જાજે ઉગમણે દેશ, મોર જાજે આથમણે દેશ,
વળતાં જાજે વેવાયોને માંડવે”

લગ્ન નિર્ધારિના સમય પહેલાં ચોથે દિવસે ઘરમાં ગણપતિ ગોત્રીજની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. ઘરમાં થોડી જગ્યા લીધીને તેના પર બાળેક મુકીને તે પર લીલું કપડું મૂકે છે. પછી તેના પર ચોખ્ખાનો ઢગલો કરી તેમાં ગણેશની મૂર્તિ તથા નાગિયેર મુકી ગોરમહારાજ કન્યાને પૂજા કરાવે છે. ગામડામાં સંબંધીઓને ઘેરે ઘેર ગણેશ વધાવવા આવવાનું કહે છે. આખા ગામમાંથી ઘર દીઠ એક જણ નાગિયેર લઈને ગણેશ વધાવવા આવે છે. આવનારને પાશેર પાશેર ગોળ વહેંચવામાં આવે છે.

લગ્નના અગાઉ ત્રીજે દેવસે માંડવો નખાય છે ત્યારે સુથાર માણેક સ્થંભ લઈને આવે છે. તેનું પૂજન થાય છે, તેને મીઠાળ બાંધીને પરણનારને પણ મીઠાળ બાંધવામાં આવે છે. બધાં સ્ત્રીપુરુષો માંડવામાં આવે છે, ત્યાં પતાસાં, સાકર, ખારેક વગેરે વહેંચવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ ગીતો ગાય છે.

માંડવાના દિવસે સાંજે ‘પહ’ ભરાવે છે. અથવા ફૂલેકું ચડાવે છે. દીકરા અગર દીકરીના હાથમાં શ્રીફળ આપીને પોતાના ઘેરથી નીકળીને વાજતે માજતે દેવ મંદિરે દર્શનાર્થે લઈ જવામાં આવે છે. બંદૂકો તથા દારૂખાનું ફેડવામાં આવે છે. વળતી વખતે ગામના લોકો વધાવા તરીકે એક, બે, પાંચ રૂપિયા અથવા તો દીકરા કે દીકરીના હાથમાં શ્રીફળ આપે છે. સ્ત્રીઓ ફૂલેકાંને અનુરૂપ ગીતો ગાય છે.

“તારાં મોઢડાં પીળાં ધરખમ દોરે સોનાનો,
સોનાને દોરે પરણુજેરે બાળક બંધવા!
એક ચિત્તળ આડા ઉતરજે,
ચિત્તળ ચૂંદડી લાવજેરે બાળક બંધવા!
તમે એક વાર વાળાક જીતરજે,
વાળાકની વેલડી લાવજેરે બાળક બંધવા!

પછી વાજતે માજતે ઘેર આવે છે. ઘેર આવીને જે ઘરમાં ગણેશનું સ્થાપન હોય તે ઘરમાં બાળેક દાળી તેના ઉપર દીકરી અગર દીકરાને

ઉભો રાખવામાં આવે છે. તેના હાથમાં ચોખ્ખા અને ઘઉં આપીને સ્ત્રીઓ ઉકરડીની સ્થાપના માટે જાય છે. મોડવાળીને માથે મોડિયો મૂકવામાં આવે છે. અને તેના પર ચૂંદડી ઓઢાડીને હાથમાં દીવડો રાખવામાં આવે છે. અને માથે ત્રાંબાનો લોટો મૂકે છે. પછી બધી સ્ત્રીઓ સોપારી, કંકુ, અખીલ વગેરે કોઈને ત્યાં મૂકવા જાય છે. આને ઉકરડીનું સ્થાપન કહે છે. એ વખતે સ્ત્રીઓ ગીતો ગાય છે. ચારે જમાઈ ચાર હાલરા રે, ઓઢ્યા જીતુભાઈ,

પડીયા પાસ રે
રાજનાં બીડલાં લ્યો.

નાખો બાકુબા નાગલા રે, છોડાવો છોડાના બાપ રે!
રાજનાં બીડલાં લ્યો.

બધી સ્ત્રીઓ ઉકરડીનું સ્થાપન કરીને આવે ત્યાં સુધી વરને અથવા કન્યાને બાળેક ઉપર મુંગા જ ઉભા રહેવાનું હોય છે. મુંગા એટલે બોલ્યા સિવાય ઉભા રહેવું. તેની લૌકિક કલ્પના અથવા માન્યતા એવી છે કે જો એમ ન કરે તો તેમની સાસુ મુંગી થાય વિવાહ પાછળ પણ એવી જ માન્યતા જોવા મળે છે. વિવાહ-નીસ વાહ. નીસ વા વાય. એમાં જોને ત્યાં લગ્ન હોય તેણે સંયમ અને શાંતિથી કામ લેવું. અને ઉકરડીની સ્થાપના પાછળનું રહસ્ય એ જણાયું છે કે, ઉકરડો જેમ બધું સમાવે છે, તેમ ઉકરડીની સ્થાપનાથી ઇર્ષા, દેવ વગેરે સમાઈ જાય છે.

પછી એક અનોખા પ્રકારની વિધિ કરવામાં આવે છે. જેને ‘જડ વાસવી’ કહેવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે ફાળડવાસે છે. તેમાં એક લોકાની ફડી લઈ તે ચોટલી સાથે બાંધે છે. તેની પાછળ એવી માન્યતા છે કે, જૂત વગેરેથી વર-કન્યાનું રક્ષણ થાય છે.

ત્યારપછી મગ, હળદર અને તેલની બનાવેલી પીડી વર-કન્યાને તેની બાબી અને બીજા સ્થાન-

પાંચ સ્ત્રીઓ ચોળે છે. અને આનંદથી ગાય છે.
પીડી ચોળવા પાછળનું રહસ્ય તો વધારે સ્વરૂપવાન
દેખાવવાનું હોય છે. ગીત પણ ખૂબજ સુંદર હોય છે.
જેમ કે :—

પીડીના ભર્યા પોડીયા

લાવી ઝુકાર્યા માંડવા હેઠ કે મી'ડોળી

વાળી વાળી કચરાભાષ મુલવે મી'ડોળી

પાતળિયા ફતેહસંગને કાજ, મી'ડોળી

ત્યારપછી વર—કન્યાને પાટથી ઉઠાડવાની વિધિ
થાય છે. સ્ત્રીઓ ગાણું ગાય છે. :—

“ મગ મગ જેવડી મેડીયું રે ઢોલા, તલ તલ જેવડા
કમાડ રે.

વાલમ વીરને વારી નહ.

સુડી સરખી વાંકડી રે ઢોલા, સુડીએ સોપારી વિરાળે રે
વાલમ વીરને વારી નહ.

એવા હોય તો પરણીને રે ઢોલા, નહોતર ફરીને
પરણાવું રે.

તલવાર મ્યાનમાં વિરાળે રે, વાલમ વીરને વારી નહ.”

પછી વર પક્ષ તરફથી જન જોડવામાં આવે
છે. જનમાં સૌ સગા સંજધીને લેવામાં આવે છે.
જનડીયું ગીતો ગાય છે :—

“ ધૂમ પડે રે રંગ મો'લમાં રે,

પડે રે નગારાની ઝાંચ, બ્રમર તારી જનમાં રે.
વીરા વિના કેમ ચાલશે રે ?

વીરા હેમુભાષ સાથ બ્રમર તારી જનમાં રે.
આપુ વિના કેમ ચાલશે રે ?

આપુ મોટાભાષ સાથ બ્રમર તારી જનમાં રે.
માતા વિના કેમ ચાલશે રે ?

માતા મોટાંબા સાથ બ્રમર તારી જનમાં રે.”

વરપક્ષ તરફથી માડાંઓમાં જન જોડીને સાસ-
રાના ગામ તરફ રવાના થાય છે. ત્યારે વરરાજની
બહેન અને સરખી સાહેલિયો ગાય છે :—

“ વીરાનો સાફે તે સવા લાખનો,

આંધળે આંધળે સાસરિયાને ઘેર રે,

હોંશિલા વીરા, તમારે જનું છે કન્યા પરણવા.

વીરની ધડિયાળ તે સવા લાખની,

આંધળે આંધળે સાસરિયાને ઘેર રે,

હોંશિલા વીરા, તમારે જનું છે કન્યા પરણવા.

વીરની વીંટી તે સવા લાખની,

પહેરળે પહેરળે સાસરિયાને ઘેર રે,

હોંશિલા વીરા, તમારે જનું છે કન્યા પરણવા.

પછી તો માડાંઓ આગળ કાઢવા માટે હરિ-
ફાઈ થાય છે. જેનું ગાકું વેવાઈને માંડવે પહેલું
પહેંચે તેના બળદોને ઘી પાવામાં આવે છે. સામા-
ન્ય રીતે મામડાંઓમાં જન સાંજે આવી પહેંચે
છે. જન આવી જાય એટલે માંડવાંવાળા પાંચ જણા
ગોળનું પાણી લઈને જન ઉતરી હોય ત્યાં જાય છે.
બધાને ગોળનું પાણી પાય છે. પછી જન તરફથી
બે જણા મોડિયો' ચૂંદડી, નાડાછડી વગેરે લઈને
માંડવે જઈને આપી આવે છે. ત્યારબાદ સાંઘેયાંની
તૈયારી થાય છે. ગામની ભાગોળેથી વાજતે ગાજતે
વરરાજનું સાંઘેયું થાય છે. કન્યાની મા અથવા
તો ભાભી માથે મોડિયો મૂકે છે. હાથમાં રામણદીવડો
લઈને તેમાં દીવો પ્રગટાવીને, તથા એક કુંવારી
કન્યાના માથે તાંબાનો લોટો અને ઉપર શ્રીફળ
મૂકીને બધી સ્ત્રીઓ સાંઘેયામાં જાય છે. સાસુ
વરરાજને પોંખે છે ચાંલ્લો કરીને ચોખાથી વધાવે
છે. પછી ત્રાંબાની લોટી વરરાજના માથેથી ચાર
વાર ઉતારીને ગાડના પૈડાં પર રેડવામાં આવે
છે. સ્ત્રીઓ ગીતો પણ ગાય છે.

“ નગર શહેરના નેજ ફરકીયા,

પાણી વળાવો સઘળી નહેરના. નાકાં બંધાવો
નાગરવેલનાં.

કોણ તમારા દાદાને કોણ તમારા માતા ?

ક્યા ભાઈ પરણે રે હેમર હાથણી ?

મોટા આપુ હાનુભાઈ આપુને મોટાં ફાઈયા
ગંભ્યાં માતા ર.
તેમના બળવંતભાઈ પરણે રે હેમર હાથણી.”

પછી જન અને જનૈયાઓ પોતાને ઉતારે જાય
છે. થોડી વાર પછી જનબાળીઓને માંડવે જમવા
માટે બોલાવવામાં આવે છે. જન જમવા બેસે છે
ત્યારે માંડવા પક્ષની સ્ત્રીઓ મીઠી મશ્કરી કરતી
ગાય છે કે :-

“સામે ચુલે મસુરિયાની દાળ,
વેવાઈ થોડી થોડી ખાળે મસુરિયાની દાળ.
તમારા પેટડીઆમાં કુઃખશે મસુરિયાની દાળ.
તમારાં પેટડીઆમાં એતર બોલે તેતર બોલે.
શેઠાની શિયાળ બોલે, ગામનાં ગધેડાં બોલે.
હેલો કહે છે ધૂધૂ બડકયો બડકયો મારા ભાઈના સાળો
સામે ચુલે મસુરિયાની દાળ

જન જમવા આવે છે ત્યારે તેમની સાથે વર-
રાજ જમવા નથી આવતા. વરરાજ માટે માંડવા
પક્ષની સ્ત્રીઓ કલવો લખેને જાય છે. કલવો એટલે
નાસ્તો. એક થાળીમાં સુવાળી, દહીંથરાં, સુખડી
વગેરે લખેને વર તથા અણુવરને આપવા માટે જાય છે.

પછી મામરાની તૈયારી થાય છે. બાજતેગાજતે
વરરાજને શણગારેલા ઘોડા પર બેસાડી માંડવે
લાવવામાં આવે છે. અહિં સાસુ વરને પોંખે છે.
વરરાજને વરમાંથી ઉપર ઉભા રાખે છે. પછી ગોર-
મહારાજ પોંખવાની વિધિ કરાવે છે. તેમાં લાકડાનાં
નાનાં નાનાં રવાઈ, સાંખેલુ ઘોંસરૂં અને ત્રાક વરના
માથેથી ઉતારે છે, અને એ દ્વારા હવે પછીયા
તેને માથે આવનારી સમાજની જવાબદારીનું બાન
તેને કરાવવામાં આવે છે.

પછી વરરાજ માંડવા નીચે જાય છે. માંડવા
નીચે ગોર-મહારાજ તેમને ઉગમણા મોંઝે બેસાડે
છે. પછી સામે એક બાજે મૂકીને તેના પર ઘડકી

પાથરી માથે લીલું રેશમી કપડું પાથરે છે. આ
પછી ગોરમહારાજ બૂમ પાડે છે. ‘કન્યા પધરાવો
સાવધાન’ ત્યાં સ્ત્રીઓ સુમધુર ગીતથી વાતાવરણને
મધુર બનાવી દે છે.

“ત્રાંબા કુંડી નવ ગજ ઊડી તે ઘર બે’ની પરણુનેરે.
માતા જેવાં સાસુ હોય તો તે ઘર બે’ની પરણુનેરે.
પિતા જેવા સસરા હોય તો તે ઘર બે’ની પરણુનેરે.
બે’ની જેવી નણદી હોય તો તે ઘર બે’ની પરણુનેરે”.

એટલામાં કન્યાના મામા કન્યાને તેડીને માંડ-
વામાં લાવે છે. કન્યાને વરરાજ સામે બાજે પર
બેસાડીને ગોરમહારાજ છેડાછેડી બાંધે છે. અને
વરમાળ પહેરાવે છે. પછી નવગ્રહ પૂજન કરાવે છે.
પછી કન્યાના માતા પિતાને કન્યાદાન માટે ગોર
બોલાવે છે.

કન્યાદાન દેનાર માતા પિતા આખા દિવસનો
ઉપવાસ કરે છે. વર અને કન્યા પણ ઉપવાસ કરે
છે. કન્યાદાન પછી કન્યા પોતાના પિતાની મટીને
પારકી બને છે. અહીં કન્યાદાનની વિધિ પણ સુંદર
રીતે થાય છે. વરકન્યાના જમણા પગના અંગૂઠા
પંચામૃતથી ઘોષ, અખીલ, ગુલાલ અને કંકુ છાંડીને
તેનું વિધિસર પૂજન કરી ગોરમહારાજ કન્યા-
દાનનો વિધિ કરાવે છે. પછી વર કન્યાને હસ્તમિલાપ
કરાવાય છે. અને કન્યાના પિતા પાસે કન્યાદાનનો
સંકલ્પ કરાવાય છે. તેમાં કન્યાના પિતા તેને વાસણુ,
ઘરેણું વગેરે દહેજમાં આપે છે. પછી વર કન્યાને
ઘરમાં ગોત્રીજ આગળ પગે લગાડવામાં આવે છે
અને વાજતે ગાજતે વરરાજ ઉતારે જાય છે.

હસ્તમેળાપ પછી તરતજ ચોરીની વિધિ થાય
છે. મામડામાં કુંભાર ચોરી લઈ આવે છે. ચોરી
એટલે માટીનાં ચીતરેલાં વાસણો, તે બધાં મળીને
૨૮ વાસણો હોય છે. માંડવાના ચારેય ખૂણે સાત
સાત વાસણો ગોઠવવામાં આવે છે. તેને ચાર
છાંડ કહે છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

મહુવા તાલુકા વણુકર સહકારી મંડળી લી.

મહુવા

સંસ્થા ખસો પચાસ સભાસદ ધરાવે છે અને મહુવા તાલુકાના ખેડૂતો માટે ઉપયોગી કાપડ બનાવે છે જેમાં પછેડીઓ અને પનીઆ અને સુતરાઉ સારા ધાબળા બનાવે છે અને બજારમાં માગ સારી છે.

સંસ્થા પાસે બાર પાવરલુમ્સ છે. જેમાં મલમલનો વણાટ કરવામાં આવે છે.

રવિશંકર ન. વ્યાસ
ઉપપ્રમુખ

જુગલદાસ વલ્લભદાસ મહેતા
પ્રમુખ

વજીરઅલી મહમદઅલી
સેક્રેટરી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સાંખડાસર નં. ૨ સૌવા સહકારી મંડળી

સુ. સાંખડાસર

તળાબ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

ઝોડીટ વગેરે

શેર ભંડોળ :- ૧૮૨૫૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૯૭

અનામત ફંડ :- ૩૩૯૭-૦૦

અન્ય ફંડ - ૫૦૦-૦૦

અન્ય નોંધ : મંડળી ધીરાણ કામકાજ ઉપરાંત જીવન જરૂરીયાતની ચીજો પુરી પાડે છે.

ઈન્ડિયાશંકર ભા. વ્યાસ.
મંત્રી

કેશવ હામાભાઈ
પ્રમુખ

With best compliments from:-

CENTRAL DYES PRODUCTS Pvt. Ltd.

MANUFACTURERS OF COAL TAR DYES,
PIGMENT POWDERS, EMULSIONS
AND VAT COLOURS

Ruvapari Road,
BHAVNAGAR.

Phone : 4157 (Factory)
4202 (Residence)

Gram : CENPRODUCT

Bombay Office :

349/53, Samuel Street,
Vadgadi,

BOMBAY — 3

પછી વરરાજ માંડવે આવે છે ત્યારે માંડવા પક્ષની સ્ત્રીઓ જમાધરાજની મીડી મરકરી કરતા ગાય છે કે,

“મારે માંડવે રે, હીરના દોર, ચીરના દોર,
ધૂધરિયાળાં ગોદડાં

મારે માંડવે રે, અમરસંગ ચોર, ગોદડાં ચોરી ગયા.
મારા ધનુઆ રે, ઉધું લખ, બુધું લખ, ફરી વળ્યાં.

મારીશ નહિ મારી સુકુલની નાર,

ચારીશ રે તારા બાપના દોર, હવે નહિ ચોરું ગોદડાં.
ઉડાડીશ રે લીલી વાડીના મોર, હવે નહિ ચોરું ગોદડાં.”

આમ ગીતના મધુર સ્વરો વચ્ચે માંડવા નીચે વરકન્યાની છેડાછેડી બંધાય છે. અને ગોર મહારાજ નવમ્રહ તથા ક્ષેત્રપાલ દેવતાનું પૂજન કરાવે છે. પછી અગ્નિનું પૂજન કરાવે છે. ધૂમાડા વિનાનો દેવતા લાવીને તેમાં ખીજડાના નાના કટકા અને ઘીથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરીને વરકન્યાને તેની આસપાસ મંગળ ફેગ ફેરવે છે. આ વખતે કન્યાના લાખ પાસે અગ્નિમાં જ્વ હોમાવે છે. દરેક ફેરા વખતે કન્યાનો જમણા પગનો અંગૂઠો ક્ષેત્રપાળને અડાડવામાં આવે છે. છેલ્લા ચોથા ફેરા વખતે વરકન્યાને ખેસવા માટે હરિકામ્ર થાય છે. એમ કહેવાય છે કે, જે પહેલું ખેસી જાય તેની ધરમાં કાયમ હકુમત ચાલે. ત્યારે ગીતનો અવાજ આવે છે:-

“માયરામાં પહેલું મંગળિયું વરતાણું રે,
પહેલે મંગળ સોનાનાં દાન દેવાય રે.
માયરામાં બીજું મંગળિયું વરતાણું રે,
બીજે મંગળ ગાયોના દાન દેવાય રે.
માયરામાં ત્રીજું મંગળિયું વરતાણું રે,
ત્રીજે મંગળ ચાંદીના દાન દેવાય રે.
માયરામાં ચોથું મંગળિયું વરતાણું રે,
ચોથે મંગળ કન્યાનાં દાન દેવાય રે.”

પછી વરકન્યા આગળ એક થાળ મૂકીને તેમાં કન્યાની માતા કંસાર પીરસવા આવે છે. તેમાં બી

તથા સાકર નાખીને વરકન્યા સામસામા ફેળિયા લે છે. ત્યારે વરપક્ષની જનડીઓ આનંદથી ગાય છે:-

“લાડો લાડી જમે રે કંસાર, કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે?
લાડીની માડી ટળવળે રે, કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે?
દીકરી મને આંગળી ચટાડ, કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે?
માડી તું તો પરણી છોકે નહીં? કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે?

પછી કન્યાની માતા વરકન્યાના હાથ ધોવરાવે છે. ત્યારે વરરાજ સાસુનો પાલવ પકડે છે. સાસુ કંઈક બેઠે આપે ત્યારે છોડી દે છે. પછી જનવાળા તરફથી તથા માંડવા પક્ષ તરફથી બન્ને બૈરાઓ વરકન્યાને વધાવવા આવે છે. ત્યારબાદ ચાંદલાનો સમય થાય છે. સાથે સાથે ગીતોનો પણ આરંભ થાય છે. સૌ પોતપોતાની સ્થિતિ અને સંબંધ અનુસાર ચાંદલો કરે છે.

“ચાંદી માયલો કુચડાનો જુડો જમાધરાજ!

શાંતુબાને ઝાંઝરી પહેરવા જોશે જમાધરાજ!

સોનીડાને વીરો કહેવો પડશે જમાધરાજ!

શાંતુબાને ચૂંદડી ઓઢવા જોશે જમાધરાજ!

વાણીડાને કાકો કહેવો પડશે જમાધરાજ!

શાંતુબાને મોડિયો પહેરવા જોશે જમાધરાજ!

માળીડાને દાદો કહેવો પડશે જમાધરાજ!

શાંતુબાને મોજડી પહેરવા જોશે જમાધરાજ!

મોચીડાને બાપો કહેવો પડશે જમાધરાજ!

જન જવાની તૈયારી કરે છે, તે વખતે કન્યાને પહેરામણી આપરામાં આવે છે. કન્યાપક્ષ તરફથી મા-માટલું બાવવામાં આવે છે. મા માટલું એટલે એક ત્રાંબાની ગોળી હોય છે. તેમાં સુંવાળી, સુખડી તથા મગજતા લાકુ વગેરે ભરીને કન્યાને સાથે આપવામાં આવે છે. પછી વરકન્યા માંડવે અને જાતીવાસે કંકુના થાય દેવા જાય છે. આથી તેઓના લગ્નની યાદ ચિરંજીવ બને છે. પછીથી વરકન્યા ગાડામાં ખેસે છે. વરકન્યાને વરની સાસુ ચાંદલો કરી વધાવે છે. પછી ગાડાના પૈડાને

પાણીથી સીંચે છે અને ગાડાના પૈડાં નીચે નાળિયેર વધેરી નાળિયેરનું કોપર કન્યાના ખોળામાં મૂકવામાં આવે છે. શ્રાદ્ધને પૌષ્ટિક ખોરાક અને ઉત્તમ શુકન ગણવામાં આવે છે. પછી કન્યા વિદાયનો પ્રસંગ આવતાં વાતાવરણ કંઈક બદલાય છે. સૌ હળીમળીને ગામના ક્ષાત્રજીને દાન દક્ષિણા આપે છે. સ્ત્રીઓ વિદાય લેતી કન્યાને શિખામણ આપતી ગાય છે કે :—

“આદશ આદશ આંખલો આદશ દાદાના ખેતર, દાદાને આંગણ આંખલો આંખલો ધીરગંભીર જો, જોકે તો પાનમે ચૂંટી લીધું દાદા ગાળ ન દેશો, સસરાના સમડક ધુંધટા સાસુ ને પગે પડજો, જે દેખી ઝીણું ખોલજો જેઠાણીને વાદન વદશે, નાનો દેરીડો લાડકો તેના હથથળા ખમજો. નાની નણદલ જાશે સાસરે તેના માથડાં ગુંથજો. માથાં ગુંથીને સેંથી પુરજો પછી સાસરીએ વળાવજો.”

પછી ધમ્મર ધુધરા વગાડતા બળદો પોતાના ગામ તરફ ઉતાવળા ઉતાવળા દોડે છે. જન વરરાજના ગામ તરફ રવાના થાય છે. ત્યારે વરની બહેન અને સાહેલીયો ગાય છે. :-

“તારા દેશમાં ઝાઝા વેશ કે લાડી વીંજણો શું ના લાવી ? આવા ઉનાળાના તડકા કે લાડી વીંજણો શું ના લાવી ? તારા બાપને અડાણે મેલ કે લાડી વીંજણો શું ના લાવી. આવી પોષ મહિનાની ટાઢ કે લાડી આદર કેમ ના લાવી ? તારા વીરને અડાણે મેલ કે લાડી આદર કેમ ના લાવી ? આવા અપાઠીલા મેલ કે લાડી છત્રી શું ના લાવી ? તારા કાકાને અડાણે મેલ કે લાડી છત્રી શું ના લાવી

આમ જોતજોતામાં જન વરરાજને ગામ પાછી પહોંચી જાય છે. ગામમાં ધામધૂમથી સામેયું કરવામાં આવે છે. વરકન્યાને પોંખવામાં આવે છે. અહિં પશુ કાડીયાના સંપટિયાં પગે દાખી ફોડે છે.

વહુ અને વીંજણો

વીંજણો શબ્દ વીંજ ધાતુ - વીંજ્યું એ પરથી

ઉતરી આવ્યો હોય એમ લાગે છે. આજે વીંજણો શબ્દથી શહેરના ધણા લોકો અપરિચિત હશે ! ગામડાઓમાં, તેમાં ખાસ કરીને ગોહિલવાડમાં વીંજણાનું મહત્વ ખૂબ ખૂબ અકિવામાં આવે છે.

વીંજણો અને પંખો :- આ બે શબ્દોમાં ગોટાળો થઈ જવાનો પૂરો સંભવ છે. પંખો એ લાકડાની અથવા ખજુરીની દાંડી સાથે સીધી રીતે જોડાયેલો હોય છે. તેને દાંડી વડે પકડીને હવા ખાઈ શકાય છે. આજે શહેરોમાં જાતજાતના અને ભાત-ભાતના પંખાઓ જોવા મળે છે, ખસતી ટીનીના, ખજુરીના, ગુંથેલા એમ અનેક પ્રકાર હોય છે.

આજે ઇલેક્ટ્રીક પંખાઓની વપરાશ વધતાં વીંજણાએ શહેરી જીવનમાંથી સદાને માટે પોતાનું અમોલ્ય સ્થાન ગુમાવ્યું છે. વીંજણામાં લાકડાની રંગીન દાંડી હોય છે. તેના છેડે બે ગોળ ખાંચા જોવા મળે છે. પછી આ દાંડીથી અડધી લંબાઈની બીજી રંગીન દાંડીને વાળા સાથે મૂળ દાંડીના ખાંચા સાથે જોડવામાં આવે છે. તેથી તે ગોળગોળ ન્હરી શકે છે. પછી એ નાની દાંડી સાથે પંખો હોય છે. આપણે મોટી દાંડીથી પકડીને વીંજણાને ખૂબજ સરળતા પૂર્વક ઘૂમવીને હવા ખાઈ શકીએ છીએ.

વીંજણાના જુદા જુદા પ્રકારો છે. સુથાર અથવા સંધાડિયાઓ લાકડામાંથી સુંદર નાની નાની કલામય દાંડીઓ બનાવે છે. પછી વીંજણાના પંખાને રેશમી અથવા કાનખાખ જેવાકીમતી કપડાંથી મઢવામાં આવે છે. તેની કિનારીએ મનોહર રંગોથી સજ્જેલી ઝાલર મૂકવામાં આવે છે. પંખા ઉપર મેલધનુષ્યના રંગોને ધરીભર બૂલાવી દે એવું સુંદર હીરની મેળવણીથી મજાનું ભરતકામ કરવામાં આવે છે. ઘણી જગ્યાએ વીંજણાને રંગબેરંગી મોતીથી, ઝીંક અને સતારાથી, સોનળિયા અને રંગીન બૂંમળિયાથી સજ્જવામાં આવે છે. તેમાં વળી નાનાં નાનાં આલેખાંની, મોરપીંછની તથા કુશોની આકર્ષક

સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને જોમનું હંમેશા પ્રોત્સાહન મળ્યું છે

શ્રી ચંપકલાલ નાગરદાસ દેશાઈ
(ઉમરાળા) મુંબઈ

શ્રી પ્રતાપરાય યુશાલદાસ મહેતા
(જે. પી.) મુંબઈ

શ્રી યુનીલાલ બી. મહેતા
મુંબઈ

શ્રી માધવજી મોરારજી સોપારીવાલા
મુંબઈ

શ્રી રામુલાલ વી. પરમાર
મુંબઈ

શ્રી ચંપકલાલ ગીરધરલાલ મહેતા
અમરેલી

શ્રી આર. જે. વોરા
હોર

શ્રી દેવીદાસલાલ પટેલ

શ્રી વતરાયન એચ. મોદી
મુંબઈ

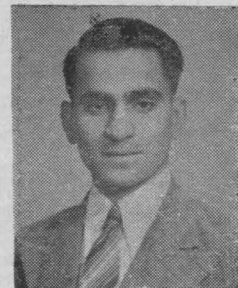
—: સાહિત્ય અને કલાસાધકો :-

श्री अनङ्कयद्र भायावाणा
चित्तल

દરબારસાહેબ વાજસુરવાળા
બગસરા

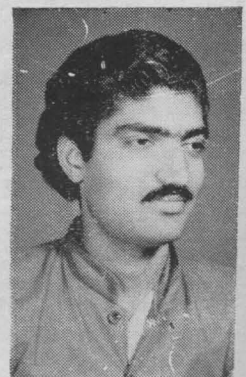
श्री प्रभाशंकर ओ. सोमपुर।
स्थपति-शिष्यी, पाक्षीताणा।

શ્રી ખોડીદાસભાઈ પરમાર
જાણીતા ચિત્રકાર-ભાવનગર

શ્રી રામભાઈ ના. ડુંગરસારકર
મહુવા

જે. બી. સીસોદીયા
ચિત્રકાર-પાલીતાણા

શ્રી યશવંત ડી. ભટ્ટ
(સંગીતાચાર્ય) ભાવનગર

ભાવનગરના રાજ્યગાયક
ડાયાલાલ શિવલાલ નાયક

લોકગાયક શ્રી
રામભાઈ ડાંગ-મળદર

સમવટ પામેલા વીંઝણાઓ ગોળાકાર, અધઃ-
ગોળાકાર તેમજ ફરસી કે બરસી આકારના એમ
અનેક પ્રકારના જોવા મળે છે. આપણે તેની બના-
વટ વિષેનું લોકગીત જોઈએ :—

“પાંચ રૂપિયાના સુતારી તેડાવ્યા,
આજ મેરે પંખેકી દાંડી ધડાયા,
હો બંસીવાલે! હો મોરલીવાલે!
ગરમી લાગે પ્યારા પંખાકી રે,
પાંચ રૂપિયાના ફરજી તેડાવ્યા,
આજ મેરે પંખાકી ઝાલર મેલાયા,
હો બંસીવાલે! હો મોરલીવાલે!
પાંચ રૂપિયાના સોનીજ તેડાવ્યા,
આજ મેરે પંખેકી દાંડી મઢાયા,
હો બંસીવાલે! હો મોરલીવાલે!

પાંચ રૂપિયાના સુતાર, ફરજી અને સોનીને
તેડાવ્યા, તે આજનાં પાંચ રૂપિયાની નહિ, પણ
આ લોકગીતનો ઉદ્ભવ થયો હશે ત્યારના પાંચ
રૂપિયાની વાત છે.

સુતારે આતને રંગબેરંગી સાગ અને સીસમની
દાંડીઓ બનાવી આપી. ફરજીએ આવીને પંખાને
સાચા કસબની ઝાલર મૂકી આપી. વળી સોની
પાસે કલામય રીતે પંખાની દાંડી મઢાવી. જે પંખા
પાછળ આટઆટલી જહેમત ઉઠાવવામાં આવી તેનાં
મૂલ પણ કેવી રીતે થયાં ?

“મુલક મુલકના રાજ તેડાવ્યા,
આજ મેરે પંખેકે મુલ કરાયા,
હો બંસીવાલે! હો મોરલીવાલે!

ગરમી લાગે પ્યારા પંખાકી રે.

(આ ગીતમાં કોઈ મુસલમાન સ્ત્રીની ઊર્મિનું
આલેખન થયું હોય તેવું લાગે છે. કોઈ હિંદુ
હૈયાએ મુસ્લીમ ધર્મનો અંગીકાર પણ કર્યો હોય,
કારણ આમાં બંસીવાલે શ્રી કૃષ્ણનો ઉલ્લેખ
આવે છે.)

શ્રી જયમલ પરમાર કહે છે કે— ઘાટ ઘાટના
અને જાતજાતના વીંઝણા એ ફરજી, સુતાર, સોની
અને નારીવૃંદની તમામ કળાના પ્રતિનિધિ છે.

માનવ હૈયાને હેલે ચડાવતાં એવાં લગ્ન પ્રસંગે
પણ માંડવપક્ષની સ્ત્રીઓ જમાધરાજની મીઠી
મસ્કરીઓ દ્વારા આનંદ લૂટે છે. ત્યારે તે મસ્કરીનું
માધ્યમ પણ વીંઝણો જ બને છે. લોકકલાનો
પ્રતિનિધિ એવો વીંઝણો અહીં પણ અનોખા પ્રકાર-
નું સ્થાન જમાવી બેઠો છે.

“સવામણ સોનાનો વીંઝણો ધડાવ્યો રે,

ધરે વીંઝણો માંડવે મેલ્યો રે;

માંડવે નવલા સાજન આન્યા.”

આ નવલા સાજન જમાધરાજ માંડવે આવ્યા,
વીંઝણો પર તેમનાં મન મોહ્યાં તેમણે શું કયું ?

“એ રે વીંઝણો પરભાતસંગે ચોર્યો;

ચોરને ઝાલીને ચોરે રે લાવ્યા.”

સાથો બિચારો સમજણો હશે! તે બનેલી
પ્રત્યે બહુ દૂર ન થયો.

“હીરલા દોરીએ હાથ જ બાંધ્યા,

ને લીલુડે સોટે સખકાવ્યા રે.”

પોતાના પતિને માર પડે છે તે સહુદયી
ધર્મપત્નીથી જોવાયું નહીં. તેણે પોતાના બાઈને
વિનંતી કરી. :-

“ઝોરડાંમાં રહીને લીલાખા બોલ્યાં,

વીરાજી મારા થોંટ ન મારશે;

અરે અમારા કંથ છે બાળ,

હવે નહીં ચોરે વહુનો વીંઝણો.”

આગળ કહ્યું તેમ લગ્ન અને કરિયાવરમાં
વીંઝણાને ખાસ યાદ કરીને કન્યાની સાથે આપ-
વામાં આવે છે. રાજપૂત-ગરાસિયા કોમમાં આ
ચાલ વિશેષ છે પરંપરા પછી વરરાજની જન
ધર તરફ પાછી વળે છે ધીંગી ડોકવાળા બળદો
ઉતાવળા ઉતાવળા ધમધમ કરતા ધર તરફ દોડે
છે. ગળાની ધૂધરમાળા ધમકે છે.

ધૂળની ડમરીઓ આકાશમાર્ગે આંડીઅવળી દોડાદોડ કરે છે. ઉનાળાના ધોમ તડકા પડે છે, ત્યારે જનડીઓને તાપ લાગે છે; તે બિચારી તાજી પરણીને સાસરા તરફ પ્રયાણ કરતી વહુને ઠપકો આપે છે. આવો મીઠો ઠપકો તો ગીત દ્વારા જ અપાય છે. નાના મોટા પ્રસંગોએ માણી લોશ રંગબેરંગી ફૂલોનો ‘ફૂલચુલાબી વીંઝણો’ બનાવી લાવે છે લોકો ગીતોમાં વીંઝણાનું મહત્વ કંઈ નાનું સતું છે. !

“ માળણ વીણે છે જવંત્રીનાં ફૂલરે,
માળીડો ગુથે વીંઝણો રે.”

ત્યારે માળી માળણને પૂછે છે કે, આ વીંઝણો કોને આપીશું ?

“આપણા દેહડીઆમાં કયા લાઇ દેહોત રે,
ક્યાં ભેટે જશે અમુલખ વીંઝણો ?”

ત્યારે માળણ પણ કેવા લાડથી જવાબ આપે છે.

“આપણાં દેહડીઆમાં બળવંતભાઈ દેહોત રે,
ત્યાં ભેટે જશે રે, નવરંગ વીંઝણો.

બળવંતભાઈ પોઢ્યા છે સોનેરી પત્રંગ રે,
આંતુ વહુ ઢોળે વીંઝણો.

સુતા જગો રે વીમળાબેનના વીર
માલણ ઊભી હઠ કરે રે.

માલણને આપો મોઢે માગ્યા મૂલ રે,
મને ગમે છે નવરંગ વીંઝણો.”

વહુ સાસરે આવે છે. ત્યારે અમુલખ વીંઝણો સાથે લઈને આવે છે. વીંઝણો એ સ્ત્રીના સદ્ગુણોનો પ્રતીક છે.

વીંઝણો સૂચવે છે કે-સ્ત્રીએ આવા જાત-જાતના અને ભાતભાતના કપડાંની પહેરનારી શોખીન છે. વીંઝણાની જેમ ફૂલફટાક થઈને ફરનારી છે. ઉનાળાના ધોમ ધખતા તાપમાં વીંઝણો પોતાના ભાગે શીતળતા આપે છે. તેમ સ્ત્રી પોતાનાં

જીવનમાં દુઃખની તડકી છાંયડી વેઠીને પુરૂષના જીવનને શીતળતા આપે છે પુરૂષના જીવનમાં સુખની છોળો ઉછાળે છે; અને માનવ જીવનને આનંદથી મધમધતું બનાવી દે છે. વીંઝણો-ને જેમ પોતાની આગવી સુંદરતા હોય છે. તેમ સ્ત્રી પણ માનવ જીવનરૂપી બગમાં સૌંદર્યનું ફારમ રેલાવતું મધુરું ફૂલકું છે. તે વીંઝણા જેવા પરોપ-કારના સંસ્કાર અને વીંઝણા જેવા આદર્શ ગુણો લઈને આવે છે. તેથીજ આપણા વડવાઓ કહેતા કે, ‘આ વહુ તો વીંઝણા જેવો છે’ આજે તો આ લોકોક્તિ બની ગઈ છે.

હવે ગાહિવાડમાં ગવાતું એક ગીત જોઈ લઈએ. આમાં પણ અમુલખી વીંઝણાનો ઉલ્લેખ જેવા મળે છે. વીંઝણાએ લોકજીવનમાં કેવું અનોખું સ્થાન મેળવ્યું છે તે આ ગીત બતાવે છે.

“જોડે રહેજો રાજા! કયા લાઈની ગોરી રે કેવી વહુ
જોડે રહેજો રાજા !

ત્યારે સ્ત્રી પણ કેવા મીઠો લાડ કરે છે!
જોડે નહીં રહું રાજા !

ઉનાળાના તાપ પડે ને જોડે નહીં રહું રાજા !
ત્યારે પતિદેવ શું સમજાવે છે !

“જોડે રહેજો રાજા !
ફૂલના પંખા સાથે હો લાડવર્ધ, જોડે રહેજો રાજા !

વીંઝણાએ જેમ લોકજીવનમાં અનોખા પ્રકારનું સ્થાન મેળવ્યું છે તેવું જ અનોખા પ્રકારનું સ્થાન લોકગીતોમાં મેળવ્યું છે. વીંઝણો એ દિયર લાભીનું મીઠી મસ્તીનું પ્રતીક બની રહે છે. વીંઝણા માટે લાભી દિયર વચ્ચે અખોલા મનામણાં અને રીસા-મણાં થાય છે. એવું એક પ્રચલિત લોકગીત જોઈએ.

“ અધમણ સોતું અધમણ રૂપું,
તેનો ઘડાવો મને વીંઝણો;
વીંઝણો લઈ વહુ સાસરીએ ગ્યાતાં,
નાના દેરીડા ભોળવા. ”,

With Best Compliments from:—

MESSRS JIVANLAL & Co.

OIL MILL

DAMNAGAR.

(Gujarat)

Phone : { Office 30
Resi. 10

—: વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર :—

શ્રી મહુવા તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી., ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગની, ખેડૂત અને મજૂર વર્ગની સગવડતાઓ પુરી પાડવાના કાર્યમાં અવિરત દોટ મુકી રહેલ છે.

દેશની કાયાપક્ષ કરવાના કાર્યમાં આર્થિક અને સામાજિક ક્રાંતિ અનિવાર્ય છે. જે સહકારી પ્રવૃત્તિ દ્વારા શક્ય બનાવી શકાય તેમ છે.

: ગયા વર્ષની આખરે :

શેર ભંડોળ રૂ. ૨,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

અનામત ભંડોળ રૂ. ૭૦,૦૦૦ જેટલું

વાર્ષિક રોલીંગ રૂ. ૫૩,૦૦,૦૦ થી વધુ.

ચોકખો નફો રૂ. ૫૫,૦૦૦ થી વધુ.

ડીવીડન્ડ વહેંચણી નવ ટકા.

વ્યક્તિ સભ્ય સંખ્યા ૧૧૧૬

મંડળી સભ્ય સંખ્યા ૭૬

શ્રી મહુવા તાલુકા સહકારી ખ. વે. સં. લી. મહુવા.

વાસી તળાવ ગેઠટ, મહુવા.

ભાવનગર જિલ્લો.

ટેલીગ્રામ : સંઘ.

ટેલીફોન નં. ઓ. ૫૫

„ રહેઠાણ ૨૦૩

୧୫.୫
 ୧୫.୧୫୫୫ ୧୫.୧୫୫୫

ՕՂ - : ՆՅԷԿՄԻ

၀၆၉ - ပဉ္စမ

ohE -: In.12 1202

ੲ੭ : ਏਨ੍ਹੜ ਪ੍ਰਭਾਵ!

የጌራ ልብ አገልግሎት

ਅੰਤਿਮ ੧੯੭੬ ਈਸਵੀ

1991a 'd'

ሆኖ የሰላም ምክር ቤቱ ስርዓተ ስላሰብ ሲያካሂድ ሁሉንም ሰላማዊ ሰራተኛ

৬. হীরা ১০০০

BOMBAY-4.

V. P. Road,

29, Dr. Wilson Street Mani Mansion

Sunder Metal Industries

STAINLESS STEEL UTENSILS

Manufacturer & Merchant of

KITCHENWARES

Sunder Stainless Steel

Always Insist on

For Decency and Durability

ત્યાં થું થયું! નાના દેરીડાએ બીંઝણો સંતાડી દીધો. ઉનાળાની ગરમી નહીં સહન કરી શકનાર પતિદેવે વીંઝણો માગ્યો, ત્યારે બાબી દિયરને સમજાવે છે.—

‘નાના દેરીડાને ઘોડલા લઈ આપુ, આપો અમારો વીંઝણો’

ત્યારે દિયર જવાબ આપે છે—

‘તમારે ઘોડલે બેસતાં ન આવડે,

નથી લાલ્યો બાબી વીંઝણો’

બાબી વધારે લાલચ આપે છે—

‘નાના દેરીડાને હાથીડા આપું,

આપો અમારો વીંઝણો’

દિયર લાડ કરે છે—

‘હાથી ઉપર બેસતાં અમને નો આવડે,

નથી લાલ્યો બાબી વીંઝણો’

ઓ મ બિચારી બોળી બાબી વેલડી, ગોધલા વગેરે લઈ આપવાની લાલચ આપે છે, પણ એમ તે કંઈ દિયર થોડો માને? ત્યારે બાબી પણ ચતુર નીકળી. તેણે એક જોરદાર લાલચ આપી—

‘નાના દેરીડાને બેની પરણાવું, આપો અમારો વીંઝણો’

ત્યાંતો દેરીડો માની ગયો. પરણવાનું નામ સાંભળીને તે મોરલાની માફક ચનગની ઉઠ્યો. તેને જોતું હતું તે જડી ગયું. તેને તો ગોળનાં ગાડાં મળી ગયા. તેણે તરત જવાબ આપ્યો—

‘તમારી બેની બાબી અમારે ઝોરડે,

સામી પછીને બાબી તમારો વીંઝણો’

બોળો દિયર બાબીની ચતુરાઈ સમજી શક્યો નથી. ત્યારે બાબીએ હસીને દિયરની ઠેકડી ઉઠાવતા જવાબ આપ્યો કે—

‘બેનને સાટે ફૂતરી પરણાવું, છતો થયો મારો વીંઝણો’

આ વખતે બોળો દિયર બિચારો ગમ ખામને રહી જાય છે, અને બાબીને બનાવવાનો નિશ્ચય કરે છે. એવામાં તો તેને તક મળી ગઈ.

‘આંખાની કાચલ આંખને બોલે છે,
પોપટ બોલેરે સુકે ભાકડે રે.

છ રે લાકડાંની ચીપો વેરાવો રે,
તેનો ઘડાવો ભગ્નર ઢોલિયો રે.
ઈ રે ઢોલિયે ગોરા બળવંત ભાઈ પોઢ્યા રે,
શાંતુ બહુ બેઠા બેઠા વાહર ઢોળે રે,
વાહર ઢોળતાં ને વાતો પૂછતાં,
હાથમાંથી બીંઝણો વછૂટીયો રે.

દિયરને લાગ મળી ગયો. હવે તો શાનો ચૂકે? તેને વિશ્વાસ હતો કે, બાબીની હાજરીમાં ભાઈ કંઈ નહીં બોલે.

“હરતા ને ફરતા ગોરા નાના ભાઈ આવ્યા,
વીંઝણો લઇને સંતાઈ ગયા રે.”

ત્યાં તો બાબીની વિનવણી ફરી શરૂ થાય છે. પણ બોળો દેરીડો એમ વારંવાર થોડો છેતરાય? તેણે કહ્યું કે :—

“તમારું કંઈ અમારે નો જોયે રે બાબી,
નથી લીધો ફૂલવીંઝણો રે.”

પણ સાચા હૃદયથી જ્યારે બાબી કોલ આપે છે ત્યારે બાબીને પોતાનો નવરંગ ફૂલવીંઝણો પાછો મળે છે.

બીંઝણાને પરિણામે તો ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ અને રાધાને ગીતનું માધ્યમ બનાવીને કેાઈ અજ્ઞાત હૈયામાંથી પોતાનીજ ઉર્મિ અને અનુભવ સરી પડ્યા લાગે છે.

“હરીને સાગ સીસમનો ઢોલિયો,
એમાં અમરા ડમરાના વાણુ રે, શામળિયાળ!

તેમાં શ્રીકૃષ્ણ પોઢતા,
રાણી રૂક્મણી ઢોળે વાહર રે, શામળિયાળ!
વાહર ઢોળતાને, વાતો પૂછતાં’

એવામાં વીંઝણો વછૂટીયો રે, શામળિયાળ!
હરિને વાગ્યો છે હૈયા વચ્ચે રે,

“તું તો નીચા કુળની નીસકડી નાર”
ત્યારે કટાક્ષ કરતાં શ્રીકૃષ્ણ રૂઢમણીને શું કહે છે?
“તેં પર ઘેર પાણી ભર્યાં શામળિયાળ”

રૂઢમણી કંઈ એમનાથી જાણ્ય તેવાં નથી. તેમના
હૈયામાંથી જોરદાર લીટીઓ સરી પડે છે. હે શ્રીકૃષ્ણ!
“તમે ભરવાડના બાણેજીને,

તમે આહીરની એંઠી છાશ પીધીરે શામ.
તમે કાળી તે કાંબળી રાખંતા...

તમે ઘેટીનાં દૂધ પીતારે!
તમે ભરવાડના બાણેજી રે શામળિયાળ”

આમ વીંઝણો એ ઉનાળાનું અમૃત છે. પ્રિયતમ
અને પ્રિયતમાની મીઠી મસ્તીઓ, યૌવનની રંગત
અને જીવનનો મધુરો લહાવો તો વીંઝણો દ્વારાજ
હૂંટાય છે.

આમ વહુનો સાથીદાર એવો અમુલ્ય વીંઝણો
પતિ-પત્નીના મીઠા મનામણાં, રિસામણાં, બાબી
દિયરનાં રંગીલા તોફાનો, ક્ષણિક અબોલા અને
જમાધરાજની મીઠી મસ્કરીનો પ્રતીક છે, સાથે
સાથે લોકકલા અને ભોક્સંસ્કૃતિનું જીવંત પ્રતીક
પણ છે.

લોક સંસ્કૃતિનું સંભારણું વેલ્ય

ગુલાબી ઠંડીના દિવસો ધરતી ઉપરથી ત્રિદાય
લે ન લે ત્યાંતો વૈશાખની સવારી આવી પહોંચે છે.
યુવાનીના ઉંબરે આવીને ઉભેલા જીવાનડા અને
જીવતીઓના દિલમાં મીઠી ઝંચુઝણાટી પ્રસંગવતા
વૈશાખી વાયરા સર થાય છે.

ગારગોમટીથી ઘર લીંપાય. ખડી ધોળીને ફૂલ-
ફટાક જેવું બનાવાય ચાકલા, ચંદરવા, ટાડલિયાં,
બારસાખિયાં અને તોરણોથી ઘરને શણગારાય.
પ્રભાતિયાંનાં કર્ણપ્રિય સૂરો સંભળાય. પાપડ અને
સુવાળીઓ વણાય, ટોલ સરણાઈથી વાતાવરણ
ગુણી જોડે. સારું મુદ્દત જોવરાવીને લમ લખાય,

અને કંકોત્રીઓ મોકલાય.

વરપક્ષે પણ તૈયારીઓ ચાલે છે. મંડપ નંખાય
છે. માણેક સ્થંભ રોપાય છે. મીઠોળ અંધાય છે.
જન જોડવાની તૈયારી થાય છે. જીવાનિયાઓ સાથે
ધરડા આદમિયો પણ આનંદમાં આવી જાય છે.
જનમાં જવા નવાં કપડાં અને ઘરેણાં પહેરીને
તૈયારી થાય છે

લગ્નને દિવસે વરરાજ માટે વેલ્ય શણગારવામાં
આવે છે. વેલ્યને માથે માફો બનાવીને ભરત
ભરેલા ચાકલા હાંકવામાં આવે છે. વેલ્ય હાંકવા
શ્રાંત અને દરેલ માણસને બેસાડવામાં આવે છે.
તેની પાછળ એક બે જાનૈયા પણ બેસે છે. વેલ્યના
ગાડાની ડાંગળીમાં કડબ કે પરાળ પાથરીને તેના
પર ગાદલું નાખેલું હોય છે. તેના પર વરરાજ
તલવાર અને શ્રીફળ સાથે બેસે છે. પાણીદાર
માલાજળીયા બળદોને શણગારીને વેલ્ય જોડવામાં
આવે છે. વરરાજની આજુબાજુ જનડીઓ ગોઠવાય
છે. માતા પરણુવા જતા પોતાના પુત્રનાં મીઠડાં
લઈને આશીર્વાદ આપે છે. વેલ્યના પૈને નાખિયેરના
પાણીથી સિંચવામાં આવે છે. શુકનમાં સાથે
શ્રીફળ આપવામાં આવે છે. બળદને ગળે બાંધેલા
ઘૂંઘરમાળ અને ઘુધરા મીઠા રણઝણાટ સાથે વેલડી
ચાલી નીકળે છે. પાછળ જાનનાં બીજાં બે ચાર
ગાડાંની હારમાળા હોય છે.

વરની બહેન તાંબાના લોટામાં સોપારી અને
પૈસો નાખીને વીરને માથે ખખડાવે છે. જનડીઓમાં
ગીતોની રમઝટ બોલે છે.

“ચૈતર વૈશાખના તડકારે પડશે,

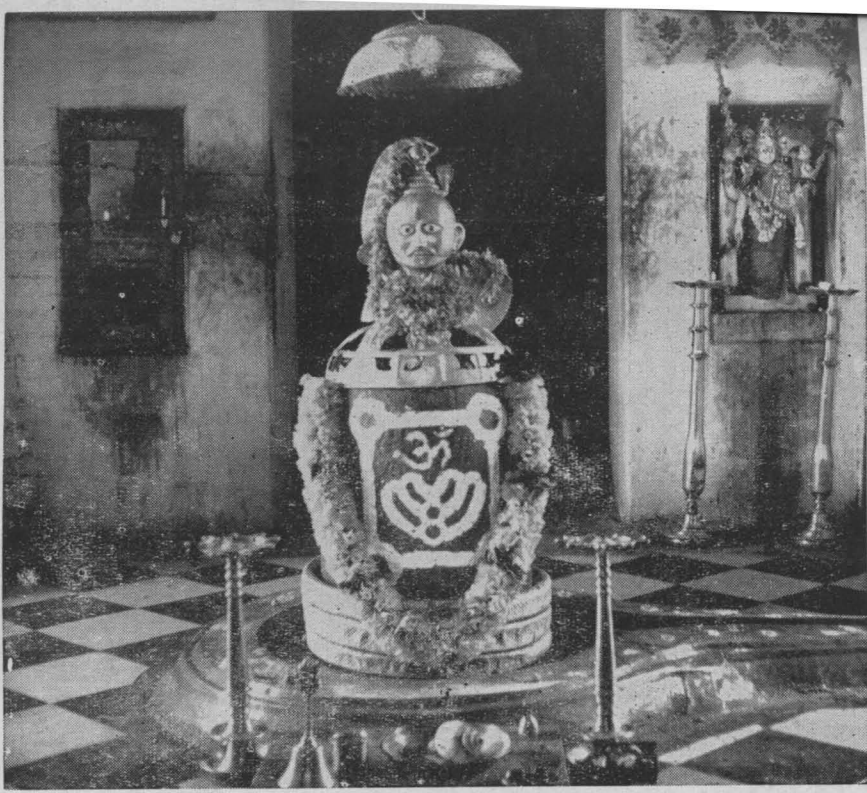
ધોરી બળદના પગરે તળવાશે;
ગોરા જાનૈયા રજે ભરાશે,

ગોરી જાનડિયું શામળી થાશે.”
ત્યાં બીજી જાનડિયું નવું ગીત ઉપાડે.

“કાયલ એકી જૂનાગઢને ગોખ,

મોરલિયો બેઠો રે ગઢને કાંગરે હો રાજ!

કાયલ માજે રે ચુંદીયુંની જોડય”

ઘેલા સોમનાથ મહાદેવ

‘ઘેલા સોમનાથ’ નું ઐતિહાસિક મંદિર

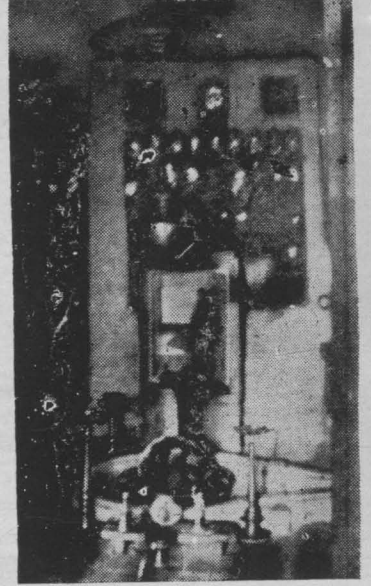
જેમ ભક્ત બોડાણાની ભક્તિથી દ્વારકાધીશ પ્રસન્ન થઈ ડાકાર પધાર્યા, તે જ રીતે ગુજરાતના રજપૂત રાજાની કુવરી સતી મીનગદેરીની અપૂર્વ ભક્તિથી પ્રભાસક્ષેત્રમાંથી ભગવાન સોમનાથ પોતા અત્રે પધારી સ્વયંભુ ઘેલા નદીના ટાંડા ઉપર ખીરાજમાન થયેલ છે. બોટાદ-જસદણુ લાઈન ઉપર આ તીર્થ આવેલું છે. હજાર વર્ષનો જૂનો તેનો ઇતિહાસ છે. મૂર્તિ નજરે જોતાં પ્રભાસની જ્યોતિર્લીંગ મૂર્તિ છે એમ ખરેખર દેખાઈ આવે છે.

—મહંતશ્રી દેવગિરિજી વીરગિરિજી.

સૌરાષ્ટ્રની ધરતીના સનાતન મૂલ્યોનું અહિં પ્રતિબિંબ પડે છે.

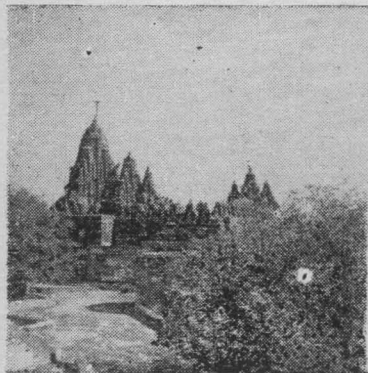

“સૂર્ય” પમી સદી
સુવર્ણતીર્થ, વરમાળા-દ્વારકા
(વડોદરા મ્યુઝીયમના સૌજન્યથી)

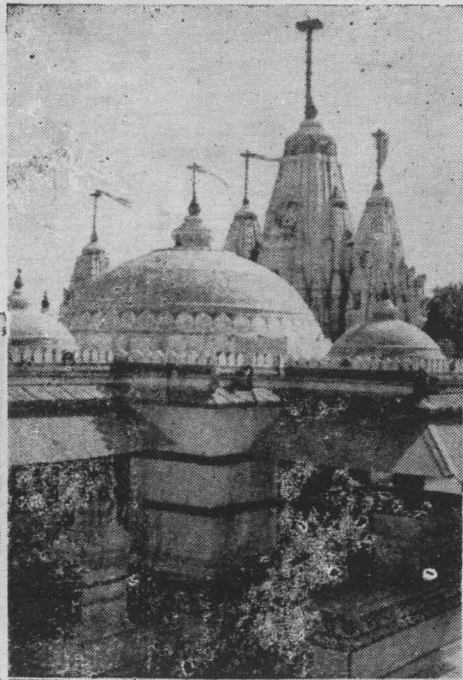

તલસાણા મહાદેવ
અંદરની દર્શનમૂર્તિ
(ભાનુભાઈ જોષીના સૌજન્યથી)

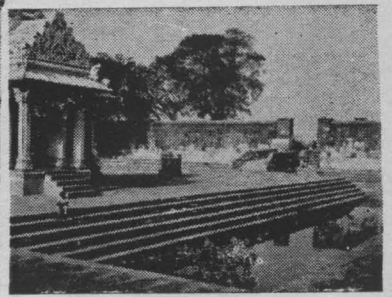
તલસાણા મહાદેવ
: જેમાં :
પોઠીયાની ડાબી બાજુએ
ગામ ગોરીનો પાળીયો
મૂર્તિ સામે દેખાય છે.
(ભાનુભાઈ જોષીના સૌજન્યથી)

પાલીતાણા-જૈનતીર્થ.

ઘોઘા-જૈનતીર્થ.

ત્રિનેત્રનો કુંડ.

ધમધમ કરતાં જનનાં ગાડાં રસ્તામાં આવતાં ગામોમાંથી પસાર થાય. ગામના પટેલિયા પૂછે પણ ખરા કે ક્યાંની જન છે? ઝોળખાણ વાળા નીકળે તો ચાહ પાણી પીવા રોકે પણ ખરા.

પછી તો સસરાનું ગામ નજીક આવતાં તો ગાડાંઓ આગળ કાઢવાની હરીફાઈ થાય. ઇશિરો કરતાંજ બળદો હરણુ ફાળે ઉપડે. હીરથી ભરત ભરેલી મુઠ્યો સરજ સામી ઝળકારા કરે છે. માથે શિંગરોટિયા અને મખિયાડા અને રંગબેરંગી મોરડાવાળા બળદો ખૂબજ સુંદર દેખાય છે. જનનાં ગાડાંમાંથી જેનું ગાડું માંડવે વહેલું પહોંચે તેના બળદને ઘીની એક એક નાલ્ય પાવામાં આવે છે.

માંડવા પક્ષ તરફથી પાંચ જણા ગોળનું પાણી લઈને જનૈયાને પાવા આવે છે. જેથી રસ્તાનો થાક અને ગરમી હળવાં બને છે. પછી સામૈયાં થાય, ચોરી અને માયરાં થાય. આમ ધામધૂમથી લગ્ન પૂરાં થાય છે.

ત્રીજે દિવસે કન્યાને જન સાથે વળાવવામાં આવે છે. તાંબાની ગોળા અને બોધરણામાં સુંવાળી, સુખડી અને મગજના લાડુ વગેરે ભરીને તેના પર લીલું રેશમી કપડું બાંધીને વેલ્યમાં મામાટલું મૂકવામાં આવે છે. અને ધમ્મર ધૂધરા વગાડતા બળદો ગામ ભણી ઉતાવળા ઉતાવળા ચાલી નીકળે છે. આ જનમાં જવાની અને મહાલવાની મળ પણ હમેશાં યાદ રહી જાય તેવી અનોખા પ્રકારની હોય છે. આ રિવાજ ખાસ કરીને રજપૂતો, ગીરાસદારો અને પટેલો ઉપરાંત અન્ય જાતિઓમાં જોવા મળે છે આજે મામડાઓમાં જનમાં વેલ્ય લઈ જવાનો રિવાજ તો નામશેષ બનતો જાય છે. યાંત્રિક સાધનોની સગવડો વધતાં ગાડાંઓ હવે બૂલાવા લાગ્યાં છે. કદાચ થોડા વર્ષોમાં આ રિવાજ સદંતર બંધ પણ થઈ જવા પામે. ત્યારે લોક સંસ્કૃતિનું આ અનોખું પ્રતીક તો માત્ર લોકસાહિત્ય દ્વારા એક સંભારણું જ બની રહેશે.

માંડવો

લગ્નપ્રથા એ આયંસંસ્કૃતિની આગવી સિદ્ધિ છે. લગ્ન દ્વારા સમાજરૂપી સરોવરને સંયમરૂપી પાળ બાંધીને માનવજીવનને આનંદથી મધમધતું બનાવવાનો આ સંસ્કાર વેદકાળથી વલ્લો આવે છે. મંડપ વિના લગ્નની શોભા અધુરીજ ગણાયને મંડપને લોકબોલીમાં માંડવો પણ કહે છે. માંડવો શબ્દ માંડવું, બેસાડવું એ અર્થમાં પણ વપરાય છે.

મંડપનું આયોજન:- જેને ઘેર લગ્ન લેવાતાં હોય તે બ્રાહ્મણ પાસે શુભમુહૂર્ત જોવરાવીને લગ્નની ત્રણ વધ્યુ* (દિવસો) અગાઉ મંડપ રોપાવે છે. આ મંડપ વરકન્યા બંનેને ઘેર રચવામાં આવે છે. માંડવો નાખતી વખતે ગામડા ગામમાં હજાર ઘેરઘેર જઈને નોતડું આપી આવે છે, કે ‘ફલાણુ-ભાઈને ઘેર માંડવો નાખે છે તો આવજો’ જેત-જેતામાં આડોશીપાડોશીઓ અને ગામલોકોની અવરજવર શરૂ થાય છે. ગોળ, સાકર, પતાસાં અગર બોબલે ખારેકા વહેંચાય છે. વરરાજાને ઘેર સ્ત્રીઓ મધુર હલકથી ગીતો ગાય છે.

“લીલવા દ્રાક્ષનો છાંયો,
વીરનો માંડવો;

હેમુભાઈ દાદાને પૂછે,
આપણે આંગણુ આનંદ શાનો ?

દીકરા, તુજને પરણાવું,
નડી જન જોડાવું;

દીકરા આપણે આંગણિયે,
આનંદ એનો.

લીલવા દ્રાક્ષનો છાંયો,
વીરનો માંડવો.

કાકા આપણે આંગણિયે
આનંદ શાનો ?

ભત્રીજા તુજને પરણાવું,
કળશી કુટુંબને તેડાવું;
ભત્રીજા, આપણે આંગણિયે
આનંદ સેનો.
લીલવા દ્રાક્ષનો છાંયો,
વીરનો માંડવો.”

વરપક્ષનો માંડવો :— વરપક્ષે માંડવાની ખાસ ધમાલ હોતી નથી. માંડવો નાખતી વખતે સૌ કુટુંબીઓ એકઠાં થાય છે. એક બાજુ ગોળ વહેંચાય છે. બીજી બાજુ માંડવો નાખાય છે. સાંતી લાવીને તેનાં સાંતીડાં જમીનમાં રહે તેવી રીતે રાપે છે. તેમાં ક્યાંય ખીલી ન હોય તે જોવામાં આવે છે. ઉપર ફરતા વાંસ નાખે છે. વાંસ ઉપર ઘાસના પ-ફ પૂળા નાખે છે, અને ક્યારેક ચંદરવો બાંધે છે. વરપક્ષનો માંડવો આવો સાદો હોય છે.

બ્રાહ્મણ મંડપ નીચે વરરાજાને પુજનવિધિ કરાવે છે. મોદાળ બાંધે છે. આ બધો વિધિ મંડપમાં જ થાય છે.

કન્યાપક્ષનો માંડવો :— વરરાજા જન જોડીને કન્યાવાળાને ત્યાં આવવાના હોય છે. એટલે કન્યાપક્ષે તડામાર તૈયારીઓ ચાલે છે. કન્યાનો મંડપ ઠાઠમાઠથી શણગારે છે. ચોતરફ વળીઓ અને વાંસથી મંડપ રચે છે. ઉપર રૂપાળા ભરત ભરેલા ચંદરવા બાંધે છે. ફરતાં ચંદર અને બહાર ખાપુ ભરતનાં અને રંગબેરંગી મોતીવાળાં તોરણ બાંધે છે. વળીએવળીએ દેવોના ફોટા મૂકે છે, વળીઓ સાથે પડદા બાંધે છે. એક તરફ મંડપને શણગારાય છે. બીજાંરે બીજી બાજુ સ્ત્રીઓનો હરખ માતો નથી, તેઓ ગીતોની રમઝટ બોલાવે છે :

“હું તમને પુછું મારા શ્રીકૃષ્ણ માંડવા સોળે રચાવો રે.
પહેલે તે માંડવે પુતળી બીજે જાવંત્રીના છોડ રે,
ત્રીજે આદિત તેડ્યા ચોથે રત્નાદેવ... માંડવા,”

શુભપ્રસંગે વિધ્નો ન આવે માટે દેવોને યાદ કરીને ગીતો ગાય છે. પછી વરકન્યાનાં નામ દઈને

ગીતો ગવાય છે.

મંડપ નીચે રેતી પથરાય છે. ચીતરેલા વાસણોની ચોરી રચવામાં આવે છે. સાતસાત વાસણોની ઉતરડ ચાર ખૂણે મૂકે છે.

એક સાથે બે કન્યાનાં લગ્ન હોય તો બે માંડવા રચે છે. જો ત્રણ કન્યાનાં એક સાથે લગ્ન લેવાતાં હોય તો ત્રણે કન્યાના માંડવા એક સાથે ન નાખતાં ત્રીજી કન્યાનો માંડવો તેના કાકા કે કુટુંબીને ત્યાં નાખે છે. એક સાથે ત્રણ માંડવા નાખવા વિધ્નરૂપ હોવાની લોક કલ્પના છે.

માંડવો રચ્યા પછી માંડવે આવવાનાં નોતરાં અપાય છે. જુદા જુદા સગાના નામ દઈને આ ગીત ગવાય છે.

“મારો માંડવો ફાલ્યોકુલ્યો રંગભર્યો.

મોટા મોટા અગ્નિતબાધના બાપુ દાનુભાઈ મારે
માંડવ પધારજો.

તમે આવ્યેથી માંડવાનો રંગ રહેશે,

નહીં તો જાશે માંડવની સાજ.

મારો માંડવ ફાલ્યોકુલ્યો રંગ ભર્યો.”

વરરાજાની જાન આવે છે. સામૈયા થાય છે. ઉતારો અપાય છે. પછી માંડવા નીચે માથરાં થાય છે. ચોરીનો નિધિ મંડપ નીચે થાય છે. આ પ્રસંગે વરકન્યાનો હસ્તમેળાપ થાય છે. બાજુબાજુ સાજનમાજન બેસે છે. ત્યારે કન્યાપક્ષવાળા મીઠાં સૂરથી ગીતો ગાય છે. ગીત અનુરૂપ હોય છે.

“નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે;

લેખાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે.

જેવા ભરી સજાના રાજ એવા બળવંતભાઈના દાદા,

નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે

જેવા હાર માયલા હીરા એવા બળવંતભાઈના વીરા,

નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે.

જેવા અતલસના તાકા એવા બળવંતભાઈના કાકા,

નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે.

જેવી ફૂલડિયાની વેણી એવી અળવંતભાઈની બહેની,
નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે.
જેવા ચૈતર વૈશાખના આંખા એવા અળવંતભાઈના મામા
નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે

મંડપ નીચે ફટાણાની રમઝટ

સાળી પરણીને હોય એટલે જમાઈરાજ પણ
હૈંશિહૈંશિ આવેજ. કન્યાપક્ષની અલ્લહ યુવતીઓ
જમાઈરાજની મીઠી મજ્જરીઓ કદી ન વિસરે.
લગ્ન વખતે ફટાણા ગાઈને આનંદ માણે. ફટાણાં
પણ કેવાં ?

“માંડવે મથુરીનો વેલો મારા વેવાઈઓ રે
માવસંગ એની બૈરીનો ચેલો, મારા વેવાઈઓ રે;
બૈયરે લૂંગડાં ધોવા મેલ્યો, મારા વેવાઈઓ રે;
સાડલો ધોયો, કાપડું ધોયું;

ધાધરો ધોતા આવડે નહીં;
રોતો કકળતો એની બૈયર પાસે આવ્યો,

મારા વેવાઈઓ રે
છાનો રહે છોકરડા તને કાણે રોવાડ્યો રે ?
જાદવોના નાને માટે ઢાંચડ ઢીંચડ ઢીંચ્યો રે.”

આ વખતે વરપક્ષની જનડીઓ પણ આનંદ
બિભોર બનીને વેવાઈઓના માંડવાની વાતો કરે છે
અને સામા ફટાણાં ગાય છે

“વેવાઈઓના માંડવે રમવાને ગ્યા’તા,
પરાણે પાળી ઝડું વળગાડ્યું રે મારા બાબુભાઈને
અમારા બાબુભાઈ બાળા ને ભોળા
જગના ધૂતારા પેલા વેવાઈ રે;
વેવાઈઓને માંડવે જમવાને ગ્યા’તા,
છૂટા ચોખા ને ચપટી ખાંડ રે.
મારા હોંશીલા વેવાઈઓ રે,
હોંશિ જમાડવા અમને ખાંતે જમાડવા,
હોંશી વેવાઈઓ, ખાતી વેવાઈઓ
કાચા ચોખા ને કળશી કાંકરા રે
મારા હોંશીલા વેવાઈઓ રે.”

આમ ધામધૂમથી લગ્નની ઉજવણી થાય છે.
મંડપ લગ્નનો સાક્ષી અને છે લગ્ન પછી મંડપનો
શણગાર ઉતારી લેવામાં આવે છે પણ મંડપની
રોપેલી વળીઓ અને વાંસ લગ્નમાં માણેલી મોજની
એક વર્ષ સુધી યાદ આપે છે વર્ષાન્તે સારું મુહૂર્ત
જોવડાવીને ઉદાત્ત લે છે.

લોકગીતોમાં માંડવો:-માંડવાએ લોકસંસ્કૃતિના
પ્રતીક તરીકે જેમ લોકઠેણામાં વિશિષ્ટ સ્થાન
મેળવ્યું છે તેમ લોકગીતોનાં પણ વિશિષ્ટ સ્થાન
જમાવીને બેઠો છે એવા મંડપનાં કેટલાંક ગીતો
નીચે આપ્યા છે.

“માન સરીખો માંડવોરે, જેયા સરખી જન;
વેવાઈઓ મન દેજોરે.
કડું લાવ્યાને લોકીટ લાવશું, પટ્ટો ધડાવે વહુના આપ,
વેવાઈઓ મન દેજોરે.
માન સરીખો છે માંડવોરે, જેયા સરખી છે જન;
વેવાઈઓ મન દેજોરે.
હાર લાવ્યાને અંગડી લાવશું, બેસમેટ ધડાવે વહુના વીર.
વેવાઈઓ મન દેજોરે.
માન સરીખો છે માંડવોરે, જેયા સરીખી છે જન;
વેવાઈઓ મન દેજોરે.

* * *

“માંડવે લીલી આડીને પીળી ચાંભલી,
માંડવે બેસે રાજને બેસે રાજિયા,
માંડવે બેસે હેમુભાઈ હેરાત રે,
વીરાજનો માંડવો.

+ + +

જાઓ જાઓ દાદાજીનો માંડવો રે
તેથી જાએ પરહર બેચાર,
દાદાજીનો માંડવો રે.
માંડવે લીલી દાંડીને રાતી ચાંભલી રે,
માંડવે થઈ છે મીઠી નાગર વેલ્ય;
દાદાજીનો માંડવો રે.

* * *

લીલાં સરોવર લીલો માંડવો,
લીલી છે કંઈ તારા જગની વાડી.
એનો છાંયો ને લીલો મારો માંડવો,
માંડવે કંઈ ચાર મોટરોં તેડાવે.
માંડવે દીસે છે રળિયામણો.

X X X

માંડવો નાખ્યો મલપતો,
સોનીડા ધડે સોના ધાટ;
મારે જલ્દશયના એસણાં,
રૂક્મણી ઢોળે વાય.
સોનીડા ધડ્ય કરસનજીનાં મોળિયાં,
ધડ્ય રે નવલખા હાર;
ક્યા દેવ ધોડે ને ક્યા દેવ હાથીએ,
ક્યા દેવ તેજના અસવાર;
રામ ધોડે ને લક્ષ્મણ હાથીઓ,
શત્રુદન તેજના અસવાર;
માંડવો નાખ્યો મલપતો,
ત્યાં સમરો ઢળાવો રે.
ક્યા વહુ ઓરડે ને ક્યા બહુ ઓશરીએ
ક્યા વહુ માંડવે મહાલે રે;
સજનવહુ ઓરડે ને શાંતુવહુ ઓશરીએ,
હેમલતા વહુ માંડવે મહાલે રે;
માંડવો નાખ્યો મલપતો.

જ્યાં સુધી લગ્નનો સંસ્કાર સમાજમાં
અસ્તિત્વમાં રહેશે ત્યાં સુધી લોકહૈયામાં માંડવાની
યાદ સદાને માટે ચિરંજીવ રહેશે. આજે શહેરમાં
મંડપની ભવ્યતા ઓછી થતી જાય છે. વીસરાતી
જાય છે, તેમ કહીએ તો પણ ચાલે. પરંતુ ગ્રામ-
સંસ્કૃતિમાં, લોકસંસ્કૃતિમાં તેનું સ્થાન વિશિષ્ટ છે.

કળામય કંકાવટી

ગોહિલવાડના ગરવા લોકજીવન સાથે અનેક
કલાત્મક ચીજો સરકાર સ્વરૂપે ઓતપ્રોત થયેલી
જોવા મળે છે. લોકસંસ્કૃતિનું એવું એક પ્રતીક તે
કંકાવટી.

કંકાવટી શબ્દ કુકુમવાટિકા પરથી જિતરી
આવ્યો હોય એમ માનવાને કારણ છે. કંકાવટી
એટલે કંકુ રાખવાની વાટખી એમ કહી શકાય.
કંકુનો ઉપયોગ શુભ પ્રસંગે થાય છે. કંકુ ઘોળવા
માટે ઉપયોગમાં લેવાતું નમણું સાધન તે કંકાવટી.

કંકાવટીનો ઉદ્ભવ પણ કંકુ વપરાશની શરૂ-
આત જોટલો પ્રાચીન છે. આ રિવાજની સાંકળ
છેક ઋગ્વેદ સુધી લાંબાવી શકાય તેમ છે.

શરૂઆતમાં કંકાવટીના નમૂના આજના જોટલા
કળામય અને વિશિષ્ટ પ્રકારના નહિ હોય. પણ
ક્રમે ક્રમે તેમાં કળાના તત્ત્વોનો આવિષ્કાર થયો
હશે.

લોકજીવનમાં કંકાવટી:- સૌરાષ્ટ્રને ગામડે
ઘેરઘેર કંકાવટી જોવા મળે છે. મોટે ભાગે દરેક
કામમાં શુભ પ્રસંગે વૈવિધ્યસભર કંકાવટીઓનો
વપરાશ જોવા મળે જ છે.

કંકાવટી સોની, સુથાર અને સંઘાડિયા ક્રમની
નમણી કળાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. સુથાર અને
સંઘાડિયા સંઘેડા પર લાકડું ચડાવીને કળામય
કંકાવટીઓના અવનવા આકર્ષક ઘાટ ઉતારે છે.
અને તેના પર રૂપાળા લાલ, પીળા રંગો ચડાવીને
નયનરમ્ય બનાવે છે. ગામડામાં સામાન્ય રીતે લોકો
લાકડાની કંકાવટીઓ વાપરે છે. વિવિધ કામની
ચતુર અને કળાપારખુ યુવતીઓ રંગબેરંગી
ચળકતા મોતીથી કંકાવટીને મઢે છે.

સોની લોકો ચાંદીમાંથી અનેક પ્રકારની આક-
ર્ષક કંકાવટીઓ બનાવે છે લાકડાની કંકાવટીઓ
મોટે ભાગે ઉપરથી ખુલ્લી હોય છે, જ્યારે ચાંદીની
કંકાવટી પર સુંદર મળનું ઢાંકણ હોય છે. અને
બાજુમાં ચોખા રાખવા માટે નાનકડી રકાખી હોય
છે. તેની નીચે નાનકડા ત્રણ પાચાણી એકક હોય
છે. કંકાવટીની બાજુમાં રંગીલાવળી પાંદડીઓ અને

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કેટડી ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળા લી.

રાણુલા તાલુકો

મુ. કેટડી

અમરેલી-જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૩-૫-૫૫

નોંધણી નંબર :- ૧૨૮૬

શેર ભંડોળ :- ૬૩૧૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૩૨૨૩-૭૪

અન્ય ફંડ :- ૩૮૦૦ લગભગ

અન્ય નોંધ મંડળી ધીરાણ, માલ, બીયારણ, ખાતર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

મહાશંકર આત્મારામ પાઠક
મંત્રી

અંબાશંકર વનમાળી પંડ્યા
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સરવા ગ્રુપ ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લી.

(તા.-ખોટાદ)

મુ.-સરવા

(જિ.-ભાવનગર)

સ્થાપના તા. :- ૧૦-૪-૧૯૫૬

નોંધણી નંબર :- ૧૬૩૪

શેર ભંડોળ :- ૮૬૧૬૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૨૩

અનામત ફંડ :- ૧૨૭૭૩-૦૩

ખેડૂત :- ૩૨૩

અન્ય ફંડ :- ૮૮૧૬-૪૨

બીનખેડૂત :- —

અન્ય નોંધ:-રાસાયણીક ખાતરોનું વેચાણ, સસ્તા અનાજની દુકાન ચાલે છે
તેમજ સુધરેલ બીયારણ વિ. સભ્યોને જરૂરિયાતની વસ્તુઓ
પુરી પાડે છે.

જીવરામભાઈ સુખરામભાઈ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાંચતલાવડા જીથ ખે. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તા. લીલીયા)

મુ. પાંચતલાવડા

(જિ. અમરેલી)

સ્થાપના તા. :- ૨૮-૨-૫૦
શેર ભંડોળ :- ૭૬૭૪૫૦-૦૦
અનામત ફંડ :- ૮૪૬૪-૭૬
અન્ય ફંડ :- ૧૦૭૬-૩૬

નોંધણી નંબર :- ૩૫૬
સભ્ય સંખ્યા :- ૩૨૭
ખેડૂત :- ૨૨૨
બીનખેડૂત :- ૧૦૫

ભોજભાઈ હા. ખુમાર
મંત્રી

પટેલ જીવરાજભાઈ કરશનભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો

પટેલ નારણભાઈ કેશવભાઈ
વાલજીભાઈ ખેચરભાઈ
કાનજીભાઈ ભગવાનભાઈ
કાનજીભાઈ ખેચરભાઈ

જીવરાજભાઈ મુળજીભાઈ
નારણભાઈ સવજીભાઈ
મામદભાઈ મીયાજીભાઈ
મનજીભાઈ જગાભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી નાના રાજકોટ સેવા સહકારી મંડળી

લીલીયા તાલુકો

મુ. નાના રાજકોટ.

અમરેલી (જિલ્લો)

સ્થાપના તારીખ :- ૨૧-૬-૬૫

નોંધણી નંબર :- નં. સે. ૮૭૫૪

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૧૫૧૮૫

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૯

અનામત ફંડ :- રૂ. -

ખેડૂત :- ૭૦

અન્ય ફંડ :- -

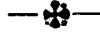
બીનખેડૂત :- ૧૯

ભોજભાઈ હા. ખુમાર
મંત્રી

ખાલાશંકર ગીરધરભાઈ જાની
પ્રમુખ

શ્રી માવજીભાઈ ખોડાભાઈ પટેલ
શ્રી સવજીભાઈ નાનજીભાઈ ,,
શ્રી મુજીભાઈ દંતાભાઈ વીંછયા

શ્રી વીરજીભાઈ કાનજીભાઈ
શ્રી શામજીભાઈ હીરજીભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી લીલીયા સેવા સહકારી મંડળી

મુ. લીલીયા મોટા

લીલીયા મોટા તાલુકો

અમરેલી જિ.

સ્થાપના તારીખ : ૧૬-૩-૧૯૫૫

નોંધણી નંબર : એફ ૩૪

શેર ભંડોળ : ૧૫૨૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા : ૮૨

અનામત ફંડ : ૯૫૬-૨૦

મંડળી ધીરાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

ખોડાભાઈ હીરજીભાઈ
મંત્રી

બાબુભાઈ વલ્લભભાઈ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી બેલા ખે.વિ.વિ.કા. સહકારીમંડળી

મુ. બેલા (તા. તળાબ)

સ્થાપના તા. : ૧-૧૦-૩૭

નોંધણી નં. : ૧૩૩

સભ્ય સંખ્યા : ૮૦

ખેડૂત : ૭૪

બીન ખેડૂત : ૬

શેર ભંડોળ : ૬૦૧૦-૦૦

અનામત ફંડ : ૧૧૮૮૮-૭૬

સભ્ય થાપણ : ૫૦૦-૦૦

અન્ય ફંડ : ૪૬૬૦-૫૦

બેલા મંડળી તેના સભ્યોને ખાતર-બીયારણ
તેમજ ખેતી ઉપયોગી માલ સામાન પુરૂ
પાડવાનું કામકાજ કરે છે.

માધવજી રામજી લખુભાઈ નાજીભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સથરા વિ.કા. સહકારી મંડળી.

મુ. સથરા (જિ. તળાબ)

સહકારી પ્રવૃત્તિની સફળતા માટે
સૌનો સહકાર ધરો છીએ.

શ્રી કેશવજી બોધવજી બાની પ્રમુખ

„ કનુભાઈ હરગોવિંદ બટ્ટ મંત્રી

„ રણમલજી નાનભા વ્ય. ક. સભ્ય

„ બાદુભાઈ નારણભાઈ „

„ જયશંકર હરિભાઈ „

„ ખાટાભાઈ ચત્રભૂજભાઈ „

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધ્રાંગધ્રા તાલુકા સહકારી ખરીદ-વેચાણ સંઘ લી.

ધ્રાંગધ્રા (સુરેન્દ્રનગર)

સ્થાપના તારીખ:— ૧૯-૫-૧૯૫૬

નોંધણી નંબર :- ૧૫૩૭

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૨૦૭૩૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૫

અનામત ફંડ :- રૂ. ૭૩૯૬-૪૬

સહ. મંડળીઓ :- ૨૪

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૧૨૫૦૦-૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૧૧

સંઘ તાલુકાની ખાતર, બીયારણ, જંતુ નાશક દવાઓ તથા ઓળરોની જરૂરીયાતો પૂરી પાડે છે. ઉપરાંત સરકારશ્રી તરફથી ખાંડ, તેલ તેમજ અન્ય કંટ્રોલની ચીજો મંગાવીને તાલુકાના ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સમાં વહેંચણીનું કામ કરે છે. આ સંઘ વાર્ષિક આશરે વીશેક લાખનું કામકાજ કરે છે.

હિંમતસિંહ ન. ઝાલા
મેનેજર

શાંતીલાલ દેપાળા
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કુકાવાવ તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ

મુ. કુકાવાવ (તાલુકો-કુકાવાવ) (જિલ્લો-અમરેલી)

સ્થાપના તારીખ : ૨૪-૪-૧૯૫૦

રજી. નં. ૩૮૧

શેર ભંડોળ :- ૧૫,૮૫૦-૦૦

ખીલડીંગ ઘસારા ફંડ :- ૧,૫૮૮-૩૫

અનામત ફંડ:- ૨૫,૬૫૬-૦૦

નફા ફંડ :- ૧,૩૩૧-૫૮

ધર્માદા ફંડ :- ૧૩૪-૨૪

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૩૫

નોંધ—સંઘ દ્વારા તાલુકામાં અનાજ, ખાંડ, તેલ, કેરોસીન, ખાતર, જંતુ નાશક દવાઓ અને અન્ય જરૂરીયાતો પૂરી પાડવામાં આવે છે.

શાંતિલાલ જ. મહેતા
મંત્રી

ભાણુભાઈ ભગવાનભાઈ
પ્રમુખ

— કાર્યવાહક મંડળ —

વાલજીભાઈ મુળજીભાઈ

પૂનાભાઈ દેવશીભાઈ

રવજીભાઈ છગનભાઈ

રાવતભાઈ ભાણુભાઈ

ગણુપતભાઈ મયાશંકર

નાથાભાઈ ભગવાનભાઈ

પરશોતમભાઈ

ફોલો પણ હોય છે. ધનિક લોકો પાસે સોનાની મીનો પૂરેલી કંકાવટીઓ પણ હોય છે.

પ્રાચીન કાળમાં વપરાતી કંકાવટીઓના અદ્ભુત નમૂના આજે પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. રાજપૂત રાજ્યોના રાજ્યાલિપેક વખતે તેઓની માતા અથવા બહેન સુવર્ણથાળમાં કંકાવટી મૂકીને તિલક કરે છે, છાંટણાં નાખે છે અને ચોખાથી વધાવે છે. વીર યોદ્ધાઓને સમરાંગણમાં જતાં પહેલાં તેમની બહેન કુંમકુમ તિલક કરે છે.

કંકાવટીનો ઉપયોગ :— લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગે કંકાવટીનો ઉપયોગ વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે. તેથી લોકજીવનની જેમ લોકગીતોમાં પણ તેણે અનોખું સ્થાન મેળવ્યું છે. આ રહ્યું લગ્ન પ્રસંગે ગવાતું મીત :—

“કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલે, કોડે કહાવે સુભદ્રા બહેની;
વીરા વહેલા આવજો, દેવ દુંદાળાને લાવજો,
એ છે પાર્વતીનો પુત્ર.”

બીજું ગીત જોઈએ :—

“માંડવડે કંઈઢાળોને બાળેડીકે કંકુ ઘોળી દ્યોડકંકાવટી
બોલાવોરે સહુ સાજન રનેહે કેશોબે માંડવ બેઠા લખપતી”

એવાંજ બીજાં ગીતોમાં કંકાવટીનું સ્થાન બતાવ્યું છે. કંકોતરી લખવા માટે પણ મુહૂર્ત જોવરાવાય છે અને કંકાવટીને બાળેડીની જમણી બાજુએ મુકવામાં આવે છે.

“માંડવડે કંઈઢાળોને બાળેડીકે જમણી મેલોને કંકાવટી
તેડાવોરે કંઈ જાણુપરના જોષી,
કે આજ મારે લખવી છે કંકોતરી”

લગ્ન પ્રસંગે ગણેશપૂજા, ગોત્રીજપૂજા, ઊકરડી, ચાકડો, મંડપ, મામેરું, દહેજ વધાવવા અને વર-રાજને પોષવા વગેરે સમયે કંકાવટીનો ઉપયોગ થાય છે.

ગામડાની કુંવારી કન્યાઓ અને યુવતીઓ ધામધૂમથી અનેક વ્રતોની ઉજવણી કરે છે. વડ-પૂજન જેવા વ્રતની ઉજવણી પ્રસંગે કન્યાઓ થાળીમાં કંકુ ઘોળી કંકાવટી, દીવડો, સોપારી, કાચું સૂતર પૈસો અને કમળકાકડી વગેરે લઇને વડની પૂજા કરે છે. અને કુંકુમનાં છાંટણાં નાખે છે.

તુલસીપૂજન કરતી નારીઓ પણ તુલસીને કુંકુમના છાંટણા નાખીને તેની આરાધના કરે છે. સ્ત્રીઓના સીમંત પ્રસંગે પણ કંકાવટીનો ઉપયોગ થાય છે પેટમાં ૪-૬ માસના બાળકવાળી બરવાડણ માતાઓ પરસ્પર એકબીજાના પેટ પર ચાંદલો કરીને સગાઇ નક્કી કરે છે. ત્યારે પણ કંકાવટીનો ઉપયોગ તો થાય જ છે.

અખાત્રીજને દિવસે ખેડુતો મુહૂર્ત કરવા નીકળે તે પહેલાં બળને અને પોતાને ચાંદલા કરે છે. કંકાવટીમાં બાજેલા કંકુવાળા દોરા બાંધે છે. અને અખાત્રીજ ઉગ્રવે છે.

કરિયાવરમાં કંકાવટી :— લગ્ન બાદ એકાદ વર્ષે કન્યાનું આજીવન વાળવામાં આવે છે ત્યારે કરિયાવરમાં જીવનજરિયાતની અનેક ચીજવસ્તુઓની સાથે ખાસ યાદ કરીને સૌભાગ્યના પ્રતીક સમી કંકાવટી પણ આપવામાં આવે છે. કન્યા રોજ સવારે ઉઠીને કંકાવટીમાંથી ચાંદલો કરે છે. પિતા શક્તિ અનુસાર કરિયાવર કરે છે. સારી સ્થિતિ હોય તો ચાંદી કે સોનાની કંકાવટી કરાવી આપે છે નહિતર પ્રેમાળ પિતા લાડલી પુત્રીને મોતીથી મઢેલી આકર્ષક કંકાવટી આપે છે. કરિયાવરમાં આવેલી કંકાવટી કન્યાને પિયરની યાદ હંમેશને માટે આપે છે.

આ રિવાજ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને નાજસ્થાનના રજપૂતો અને કણ્બી પટેલોમાં વિશેષ જોવા મળે છે.

લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક તરીકે પ્રાચીન પરંપરાથી ઉતરી આવેલી કંકાવટીએ આજે પણ પોતાનું આગવું સ્થાન યથાવત્ જળવી રાખ્યું છે, એ જ એની વિશિષ્ટતા છે. તેમ છતાં દિનપ્રતિદિન પ્રગતિના પંથે પ્રયાણ કરતો લોકસમાજ આવા સાંસ્કૃતિક પ્રતીકોને વિસરવા લાગ્યો છે ત્યારે આ પ્રતીક પણ વહેંચું મોડું સમાજ જીવનમાંથી લુપ્ત થાય તેવી શક્યતાઓ નકારી શકાય તેમ નથી. એક વખતે લોકજીવનમાંથી અદૃશ્ય થયેલી કંકાવટીની યાદ માત્ર સાહિત્ય જ આપશે.

રામણ-દીવડો

કળાત્મક વસ્તુ કોને ન ગમે? લોકજીવનમાં સામાન્ય વસ્તુને પણ કળામય ઘાટ આપીને આકર્ષક રીતે વાપરવાની ચતુરાઈ જોવા મળે છે. અને તેથી જ ગોહિલવાડને ગામડે ગામડે લગ્નસમયે વપરાતો રામણ-દીવડો આપણી લોકસંસ્કૃતિનું પ્રતીક બનીને બેઠો છે.

દિવડાની રચના :— સામાન્ય રીતે ગીલેટ-વાળા ચક્રચક્રિત પાતળા પતરામાંથી રામણ-દીવડો ઘડવામાં આવે છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ '૧'x'૧' જેવડી હોય છે. કેટલીક વાર થોડો મોટો પણ જોવા મળે છે. ઉપરના ભાગમાં મધ્યમાં આંકડો વાળેલો હોય છે. નીચે મધ્યમાં સાડું હોય છે. કેટલીક વાર આવાં ત્રણ સાડાં પણ હોય છે. તેમાં દીવડો પ્રગટાવવામાં આવે છે.

દીવડાની મધ્યમાં મંગલચિહ્ન સમો સાથિયો હોય છે. દીવડા પર ગુલાબી અને લીલો રંગ પણ જોવા મળે છે. તેના પર વરકન્યા સુખી રહો એવું લખાણ પણ હોય છે.

ઉદાત્ત ભાવના :— રામણ-દીવડાનું અસલ નામ તો ઝોળામણ દીવડો. પણ લોક જોલીમાં તે અપભ્રંશ થઈને રામણ દીવડો થઈ ગયું છે. લગ્ન પ્રસંગે કન્યાને સાસરે ઝોળાવવામાં આવે છે. ત્યારે

રામણ-દીવડો સાથે આપવામાં આવે છે તેની પાછળની લોકઠેયાની ભાવના પણ કેવી ઉદાત્ત છે? કન્યાને રામણ-દીવડો આપવાનો અર્થ એવો થાય છે કે 'મારા ધરનો દીવો, મારા ધરનું અજવાળું' તમને સોંપું છું. તે હવે તમારા ધરમાં સંસ્કારોરૂપી અજવાળાં પાથરશે.' એ ભાવનાના પ્રતીક રૂપ સંભારણું કન્યા સાથે અપાય છે. આ છે લોકઠેયાની ઉદાત્ત ભાવના. કેવી મધુર કદપના! કેવો નિરાલો લોકરિવાજ!

લગ્ન પ્રસંગે ઉપયોગ :— અગ્નિની સાક્ષીએ લગ્નની ઉજવણી કરવાનો આર્ય સંસ્કાર રામણ દીવડા દ્વારા આજે પણ જળવાઈ રહ્યો છે. રામણ-દીવડાનો ઉપયોગ લગ્નપ્રસંગે કેવી રીતે શરૂ થયો હશે તે પણ જાણવું જરૂરી બની રહે છે. ગામડાં-ઝોમાં ગાડામાં જન લઈને જવાનો રિવાજ પ્રચલિત છે. સામાન્ય રીતે જન સાંજના સસરાપક્ષને ત્યાં પહોંચે છે. રાતના સાંઘેયું થાય છે. ચોરા આગળ સાસુ વરને પોંખવા માટે આવે છે. ત્યારે માથે મોડિયો નાખે છે. અને અંધારું હેમાથી હાથમાં રામણ-દીવડો પ્રગટાવી લાવે છે. દીવડાના સાડામાં કપાસિયા પૂરે છે. અને કપડાની વાલ્ય વણીને તેમાં તેલ પૂરીને દીવડો પ્રગટાવાય છે. ગામડાંઝોમાં વીજળીનાં દીવાબત્તી હોતાં નથી. એટલે પોંખતી વેળા વરરાજીનું મોં જોઈ શકાય તે માટે રામણ દીવડાનો રિવાજ લોકપ્રચલિત બન્યો હોવાનું અનુમાન કરી શકાય છે.

લગ્નનું મધુર સંભારણું

દરેક કન્યા પરણીને સાસરે આવે છે. ત્યારે રામણ-દીવડો લઈને જ આવે છે. આ એક લોકરિવાજ છે. રામણ દીવડો વર-કન્યાને પેતાના લગ્નની મધુર યાદનાં સંસ્મરણો તાજાં કરાવે છે. આમ રામણ-દીવડો લગ્નની યાદ હંમેશાને માટે જીવંત બનાવી રાખે છે.

સાસરે ગયેલી કન્યા પુત્રીઓની માતા અને છે ત્યારે તેમના લગ્ન પ્રસંગે પોતે પિયરથી લઈ આવેલ રામણ દીવડો લઈને જમાઈને પોંખવા જાય છે અને પુત્રીને નવો દીવડો ઓળવતી વખતે સાથે આપે છે.

લોકગીતોમાં દીવડો.—

લોકજીવનની જેમ લોકગીતોમાં પણ રામણ દીવડાએ અનેખું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. એવાં કેટલાંક લોકગીતો પર ઉડતો દષ્ટિપાત કરીએ. કન્યા સાસરે જાય છે. ત્યારે દાદાને માંડવ સૂનુંસૂનું લાગે છે. વાળીવાળીદાદા પૂછેવાત, આજ માંડવ કેમ આણુદરો રે દીવડો હતો વિમુખાને હાથ, મેલીને ચાલ્યાં સાસરે રે.

બહુ વિના તો ઘરમાં અંધારૂં જ હોય! ને એટલે વેત્રાણુને નીચેનાં ગીત દ્વારા શિખામણ અપાય છે કે તારો કન્યાશ્રી દીવડો અજવાળીને વહેલો વહેલો મોકલી આપ (જલદી જલદી લગ્નલે) તો મારી ડેલીનું અંધારૂં દૂર થાય

‘ડેલીમાં કંઈ ધૈર અંધાર, જઈયા વેત્રાણુ મેલ્ય દીવડો;
યુદ્ધાઉપર ચંદ્રમાનાં તેજ, ધડી ઉપર તારોડિયાનાં તેજ
ઉઠ્ય પાવઠ મેલ્ય દીવડો’

x + x

‘ગેરો અળવતભાઈ રે ચાલ્યા દરબાર,

કે રંગભર્યો ફૂલભર્યો દીવડો અજવાળ્યો,

હાં હાં રે હમલી લીલી દાંડીને ઝમરખ દીવડો.

„ „ દીવડીઆંએ ઓરડીયા અજવાળો

„ „ અજિતભાઈના ઢોળિયા ઢળાવો

„ „ હેમલતા વહુવગર તેડ્યાં શીદ આવ્યાં

„ „ પાતળિયા પગ ચાપવાને આવ્યા.

„ „ થાળીભર્યો સુખડ જમવાને આવ્યા.

„ „ આછા સામુતી સોડય લેવાને આવ્યાં.

આમ રામણ દીવડો, રંગભર્યો, ફૂલભર્યો, ઝરમર દીવડો વગેરે વિશેષણો રૂપી સાજ સજીને લોકજીવન અને લોકગીતોમાં અમર બન્યા.

પામરી મારી પચરંગી

કેટલીક કલાત્મક ચીજવસ્તુઓએ આપણા લોકજીવનમાં વિશિષ્ટ સ્થાન મેળવ્યું છે, તેમાંની એક છે પામરી. પોતાના નયનરમ્ય રંગાને લઈને પામરી લોકસંસ્કૃતિનું પ્રતીક બની છે.

પામરી અમદાવાદ, સુરત, જામનગર, કચ્છ વગેરે સ્થળે બનાવવામાં આવે છે. તેની લંબાઈ પહેળાઈ ૧’x૧’ થી માંડીને ૩’x૩’ સુધીની હોય છે. સાચા મુલાયમ રેશમના તાણાવાણા નાખીને તે તૈયાર કરવામાં આવે છે. હળવી ફૂલ જેવી પામરીને મસ્તીખોર વાયરો પણ આપણા હાથમાંથી ઉડાડી મૂકે છે.

તેના નયનરમ્ય આકર્ષક રંગોએ લોકહૈયાં પર કમળ કર્યું છે. ફરતી કિનારીએ આવેલો લીલો રંગ, વચ્ચે પીળા રંગનો પટ્ટો અને અંદર ધેરા ગુલાબી રંગ આગળ મેઘધનુષ્યના રંગો પણ આંખા લાગે છે. ગુલાબી રંગમાં આંધણીની જેમ લીલા પીળા રંગના દાણા પામરીને વધુ આકર્ષક બનાવે છે.

આજે તો પામરીનો વપરાશ ઓછો થતો જાય છે, પણ પ્રાચીન સમયમાં યૌવનને આંગણે પ્રવેશતા જુવાનડાઓ અને અદલડ યુવતીઓ પામરી પાછળ પોતાનું દિલ દઈ બેસતાં. પ્રેમિકાને પ્રેમના રૂપાળા પ્રતીક તરીકે મધુર ફોરમ રેલાવતું અંતર છાંંડીને પામરીની ભેટ અપાતી. મેળામાં પામરી પહેરીને ધમ્મર ધુધરિયો પણ ટાંકતી. અને વડલા નાચે, નદી સરોવરને કાંઠે, ચાંદની રાતે, ચોરી છૂપીથી પિયુને ભેટ અપાતી.

લગ્ન જેવા મગલ પ્રસંગે અને ધાર્મિક મહોત્સવ વેલા પામરી કેમ ભૂલાય? વરરાજા પામરીને તલવાર સાથે બાંધે છે. ચંદેરી પાઘડીમાં બાંધે છે. અથવા ખિસ્સામાં છોડો લટકતો રાખીને મૂકે છે. જમાઈને પોખતી વખતે સાસુ ખભે પામરી નાખીને પોંખે છે.

જન્મભાષ્ટમી જેવા તહેવારો તથા મેળામાં રાસ-ગરબીની રમઝટ બોલાવતા જુવાનડાઓ હાથે પામરી આંધીને વધુ રંગીલા દેખાવા પ્રયત્ન કરે છે.

ગામડામાં મુખી હોય છે મુખી હંમેશા પાઘડીમાં પામરી બાંધે છે એટલે પાઘડીમાં પામરી બાંધી હોય તે મુખી જ ગણાય છે. આજે પણ આ રિવાજ ઓછો નેવા મળે છે.

જન્મેલા બાળકને તેનાં સગાંસંબંધીઓલાવવા માટે જાય છે. સારે રૂપિયો, નાળિયેર અને પામરી આપે છે, બાળકને ગળે બાંધે છે. તેને ‘ પામરી ઓઢાડવા જવું ’ એમ કહેવાય છે.

બાળકના વાળ ઉતરાવે ત્યારે તેના માથે પામરી બાંધે છે. માતાની પૂજામાં પણ પામરી વપરાય છે. ચંડીપાઠ વખતે નાળિયેર પામરીમાં વીંટીને હોમવામાં આવે છે,

લોકઢૈયાંમાં પામરીને રંગરંગીલી રૂપાલી પામરી છબીલી પરચરંગી પામરી, વગેરે અનેક રૂપાળાં વિશેષણોથી લોકગીતોમાં લડાવી છે. લગ્ન વખતે સેવ પાપડ વણતું આ ગીત ગવાય છે. :-

“ તાણો તે તાણો બાલમાં
હાજી વાણો વણ્યો ગુજરાત, છબીલી પામરી રે.

આપણી નગરીમાં આવડો શો શોર ?
કોઈ કહે રાણે, ને કોઈ કહે રાજિયો,

હાંજી કોઈ કહે ગુજરાતનો રાય.
નહિ રે રાણો નહિ રાજિયો,

હાંજી નહિ રે ગુજરાતનો રાય.

કુંવર આવે... દેવના છબીલી પામરી.”

કુલેકા વખતે ગીત ગવાય છે. તેમાં પણ પામરીનો ઉલ્લેખ જેવા મળે છે. તેમાં પામરીના મૂલ કેવા થાય છે.

“ માસે છ માસે કાંતુ કાંતણું
છ મહિને કાંતુ શેર, છબીલી પામરી.

એક લાખે તે વાપરી પામરી,
આવી રહી છે આકર ગામને ચોરે છબીલી પામરી.

આપણે ચોરે ક્યા લાઇનાં બેસણાં
આપણે ચોરે બળવંતલાઇનાં બેસણાં.
વીરા કરજો પામરિયુંના મૂલ રે, છબીલી પામરી.

હાથ ભરામણ એને હાથીડા,
ગજ ભરામણ એને ગામ છબીલી પામરી.”

સિંધ દેશના સુમરાની કથા લઇ આવતા આ લોકગીતમાં પામરીનો ઉલ્લેખ મળે છે.

“ આવી આવી સુમરાની જન,
નણુંદ ભોજઈ પાણી સંચર્યા મોરા રાજ.

બેડાં મૂક્યાં સરોવરિયાની પાળ,
છટાણી વળગાડી ચંપા કેવડે મોરા રાજ.

આ વી આ વી સુમરાની જન,
ધડો ભરીને પાણી પી ગયા મોરા રાજ.

નણુંદલ મોરા સુમરાને જાવ,
સુમરો ઓઢાડે પામરી મોરા રાજ.

નણુંદબાને ચટકે ચડિયેલ રીસ,
બેડલાં ઉપાડી ઘેર આવ્યાં મોરા રાજ.

માતા મોરાં બેડલિયાં ઉતરાવો રે,
છાતી રે કાટે ને ધરતી ધમધમે મોરા રાજ.

દીકરી મોરી કોણે દીધી ગાળ,
ભાભી મેવાસી મેણું બોલ્યાં મોરા રાજ.

વીરા મારા સાંઢણી શણગાર,
મારે જાવું સુમરાના દેશ મોરા રાજ.

દાસી મારી દીવલડો અજવાળ,
મારે જાવું સુમરાના દેશમાં મોરા રાજ.

આવ્યો આવ્યો સુમરાનો દેશ,
રતના રાયકા સાંઢણી જીભી રાખ.

આવ્યો આવ્યો સુમરાનો દેશ,
સુમરે ઓઢાડી લીલી પામરી મોરા રાજ.”

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

Tele : JHAVERI

Phone : 11464

પદમશી પ્રેમજી ની કું.

કંતાન, છડપાટી, રૂ ના વેપારી.

શ્રી ઝવેરી કોટન જીનીંગ એન્ડ પ્રેસીંગ ફેક્ટરી

સ્ટેશન રોડ,

ખોટાદ

જિ. ભાવનગર.

આર. સી. સી. સ્પન પાઇપ મેળવવાનું અન્નેડ સ્થળ

ગુજરાત સ્પન-પાઇપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ

શિહોર (સૌરાષ્ટ્ર)

- ❖ ગોહિસવાડ-સૌરાષ્ટ્રની લીલી હરિયાળી ભૂમિમાંથી મળતો
પાક લેવા માટે
- ❖ પાણી પૂરવઠા-સિંચાઈ-સ્વચ્છતા અંગે
- ❖ બહેર રસ્તાઓના નાળાઓ અને ગટર યોજનાના ઉપયોગ
માટે :-

લુમ પાઇપ (સ્પન પાઇપ) જરૂરી છે.

૩" ડાયમીટરથી ૧૮" ડાયમીટરના કોલર સાથેના પાઇપ
૬.....૧૨ ફૂટ લાંબા.....ઉત્તમ પ્રકારના મળી શકશે

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ગઢડા ખેતી વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી.

સુ. ગઢડા

ગઢડા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૩-૧૧-૧૯૫૦

નોંધણી નંબર :- ૪૪૪

શેર ભંડોળ :- ૪૮૦૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૪૦

અનામત ફંડ :- ૨૬૮૩-૦૦

ખેડૂત :- ૨૮૦

અન્ય ફંડ :- ૩૬૪૦-૦૦

ખીનખેડૂત :- ૬૦

અન્ય નોંધ :-

૧. આ મંડળીની સ્થાપના સને ૧૯૫૦માં થઈ અને સને ૧૯૬૦માં સંલેગોવશાત સ્થગિત થઈ ગઈ. બે વર્ષ સ્થગિત દશામાં રહ્યા બાદ આ મંડળીના માજી પ્રમુખશ્રી ભાણુભાઈ નાભાભાઈ ખાચરના અથાગ પ્રયત્નથી સને ૧૯૬૨માં પુનર્જીવીત થઈ “ક” વર્ગમાં મુકાયેલ આ મંડળી “ક” વર્ગમાં આવી. સને ૧૯૬૪-૬૫ માં આ મંડળીએ ચોકખો નફો રૂા. ૧૩,૧૬૨-૦૦નો કર્યો જેથી ૧૯૬૫માં આ મંડળી “ખ” વર્ગમાં આવી.
૨. આ મંડળીની સભ્ય સંખ્યા સને ૧૯૬૨માં ૨૮૦ હતી જે આજે વધીને ૩૪૦ પહોંચી છે. શેર ભંડોળ રૂા. ૪૮૦૦૦-૦૦ અડતાલીશ હજારનું છે.
૩. ગયા વર્ષમાં સભાસદોને બીયારણમાં આપવા શીંગ, બિયારણ વસુક્તાતના રૂપમાં આશરે બે હજાર મણ ખરીદી દિધેલ, તેમજ સુપરફેસફેટ, એમોનીયમ સલ્ફેટ, ઘઉં બિયારણ કુડ મોબીલ વગેરે સભાસદોને ધીરાણમાં માલના રૂપમાં આપવામાં આવે છે.

મંત્રી ધીરુભાઈ વાજસુરભાઈ

પ્રમુખ વિહલ નરશી ગઢીયા

શ્રી ઓટાદ તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

રજીસ્ટર્ડ નં. ૧૫૨૨ તા. ૧૩-૨-૫૬ ઓટાદ ફોન નં. ૨૩ ઓડીટ વર્ગ ૭ તા. ૩૧-૮-૬૬
શેરભંડોળ સભ્ય (સહ. મંડળીઓ સહિત)શ્રીઓનું રૂ. ૫૧૧૫૦-૦૦ સભ્ય સહ. મંડળીઓ ૩૫
(વ્યક્તિઓ : ૨૬

„ ના સરકારશ્રીનું રૂ. ૪૪૧૦૦-૦૦ કુલ સભ્ય સંખ્યા : ૬૪
„ સભ્ય(સહ. મંડળીઓ)શ્રીઓનું રૂ. ૨૮૬૫૦-૦૦
(પ્રોસેસીંગ યુનીટ માટે)

„ ના સરકારશ્રી નું („) રૂ. ૨૫૦૦૦-૦૦
અનામત ભંડોળ „ રૂ. ૧૨૬૬૬-૧૦
થાપણો રૂ. ૮૩૨૬૨-૨૨

: સંઘની પ્રવૃત્તિ તથા પ્રગતિ :

આ સંઘ જેડૂતોને ખિયારણ, રસાયણક ખાતરો, જંતુનાશક દવા, લોખંડ, સીમેન્ટ વિ. જરૂરીયાતની વસ્તુઓ પુરી પાડે છે. બે સસ્તા અનાજની દુકાનો ચલાવીને પ્રજાને રાહત આપવામાં યોગ્ય કાળો આપે છે. જેડૂતો તેમજ બીનજેડૂતોને માલ કમીશનથી સારા ભાવે વેચી આપે છે સભ્ય મંડળીઓને સગવડતા રૂપ સઘે એક કેરિયર વસાવેલ છે. જન-પ્રેમ ઉભું કરવા માટે સંઘે પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી છે. આ સિવાય ખાંડ તથા શીંગતેલના હોલર્સલ નોર્મીની તરીકે આ સંઘ કામકાજ કરે છે.

કરશનભાઈ ભીમભાઈ પટેલ ધરમશીભાઈ ઝાકરશીભાઈ પટેલ વાલજીભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ
માનદ મંત્રી સભ્યશ્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ભોજવદર સેવા સહકારી મંડળી

મુ. ભો જ વ દ ર

ઉમરાળા તાલુકો

(જી. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૨૬-૬-૬૨

નોંધણી નંબર ૬૮૫૨

શેરભંડોળ ૨૩૮૨૦

સભ્ય સંખ્યા ૧૧૭

અનામત ફંડ ૧૫૮૦-૪૧

જેડૂત ૬૮

અન્ય ફંડ ૨૭૮-૨૦

બીન જેડૂત ૧૬

મંડળી ધીરાણ-ખાતર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

કુંવરજી અમરશી
મંત્રી

બચુભાઈ નાનુભા
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

ફોન નં. } ઓફીસ : ૩૩૫૩ ગ્રામ : “ભાયાણીકો”
ધર : ૩૮૧૬

卐 એ. જસવંતરાય એન્ડ કું. 卐

કલીયરીંગ, ફોરવર્ડીંગ એન્ડ શીપીંગ એજન્ટ.

લોખંડ-અબર, ભાવનગર,

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

ટેલીફોન નં. ૪૧૯૬

卐 સિદ્ધપુરા આર્યન વર્ક્સ 卐

એન્જનીયર એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ

પ્રેસ રોડ, ભાવનગર.

રેલીંગ શટર્સ, ટ્રસીંગ કોલમ્સ, બીમ, ઓવરહેડ
ટેન્કલ, સ્ટોરેજ ટેન્કલ, બાળી દરવાજાનું કામ,
પ્રેસર વેશલ્સ, ખેતીના ઓળરો વિગેરે.

તરસ્યા સુમરાને નણુંદે પાણી પાયું. ભાભીએ મહેણું માર્યું : ‘સુમરા પ્રત્યે હેત હોય તો એને જ વરોને !’ નણુંદને કારી ધા વાગ્યો. સાંઠ સાબદી કરીને સિંધમાં ગઈ. અને સુમરાને હકીકતથી વાકેફ કર્યો. સુમરાએ એને લીલી પામરી ઓઢાડી. અને પોતાની પત્ની તરીકે સ્વીકારી લીધી.

આ ઉપરથી ફલિત થાય છે કે, પુરુષ સ્ત્રીને અપનાવવા માગતો હોય તો તેને પામરી ઓઢાડતો. પામરી ઓઢ્યા બાદ સ્ત્રી તેની પત્ની બની જતી. આ રિવાજ લોકજીવનમાં અસ્તિત્વમાં હશે એમ આ ગીત સાક્ષી પૂરે છે.

આમ પામરીએ લોકજીવનમાં અમૂલ્ય સ્થાન મેળવ્યું છે, પણ આજે દિનપ્રતિદિન લોકસંસ્કૃતિના પ્રતિકર્તે લોકહૈયાં વિસરવા માંડ્યા છે.

ત્રાંબાકુંડી

“ત્રાંબાકુંડી નવ ગજ ઊડી,
તે ઘર બે’ની પરણબે રે.”

નાચતી કૂદતી મલકે બાળા યૌવનના આંગણે પગ મૂકે છે ત્યારે સંસારસાગરમાં જીવનનૈયા હંકારતી સરખી સાહેલીઓ તેને શિખામણ આપે છે. કે બે’ની ! તું લગ્ન માટે એવો વર અને એવું ઘર પસંદ કરજે જ્યાં ધનની છોજો ઊડતી હોય, ઊડી ત્રાંબાકુંડીમાંથી પાણી ખૂટતું નથી તેમ મોટા ઘરમાંયા સમૃદ્ધિવૈભવ ઓછો થતો નથી.

લોકસંસ્કૃતિનું પ્રતીક :- ત્રાંબાકુંડી લોકજીવનમાં તાણાવાણાની પેટે વણાઈ ગયેલી છે. તેથીજ લોકસંસ્કૃતિમાં તે આગવું સ્થાન જમાવીને બેઠી છે. ગુજરાતના કોઇપણ જાગેડે જઈ ચડે તો તમને એક પણ ઘર એવું નહિ મળે કે જ્યાં ત્રાંબાકુંડી જોવા ન મળે.

ત્રાંબાકુંડી નામ તામ્રકુંડ પરથી ઊતરી આવ્યું હોય એમ લાગે છે. ત્રાંબાનું નાનકડું

વાસણ, જે અર્ધગોળાકાર અને નીચે બેઠકવાળું હોય છે. અને આજી પકડવા માટેના કડાં હોય છે. કેટલીકવાર ત્રાંબાકુંડી પિત્તળની પણ જોવા મળે છે.

નહાવા માટે :- ત્રાંબાકુંડી નહાવા માટે વપરાય છે. આજે તેનું સ્થાન ડોલોએ લીધું છે, પણ પ્રાચીન સમયમાં ત્રાંબાકુંડી એ નહાવા માટેનું કલાત્મક વાસણ ગણાતું. જ્યારે મહેમાન આવે ત્યારે નાવણ તો ત્રાંબાકુંડીમાં જ અપાતું.

કરિયાવરમાં :- ગોહિલવાડ, સૌરાષ્ટ્ર અને ભાલ પ્રદેશમાં કોઇ પણ ગાતિના માણસને ઘેર ત્રાંબાકુંડી તો હોવાની જ. કન્યા સાસરે જાય ત્યારે કરિયાવરમાં અન્ય વસ્તુઓની સાથે ત્રાંબાકુંડી ખાસ યાદ કરીને આજે પણ અપાય છે.

ત્રાંબાકુંડીનું લોકજીવનમાં મહત્વનું સ્થાન છે, તેની પાછળ આયુર્વેદની દૃષ્ટિ પણ સમાયેલી છે. શરીરને ત્રાંબા જેવું નીરોગી બનાવવું હોય તો ત્રાંબાના લોટામાં ભરી રાખેલું પાણી પીવામાં આવે છે, તેમ ત્રાંબાના વાસણમાં ભરેલા પાણીથી નહાવાથી અનેક શારીરિક ફાયદાઓ થાય છે.

કળા કારીગરી :- આમ લોકસંસ્કૃતિમાં જેનું સ્થાન આટલું મહત્વનું હોય તે લોકગીતામાં કેમ ન હોય ! ગોહિલવાડનાં લોકગીતામાં અનેક જગ્યાએ ત્રાંબાકુંડીના ઉલ્લેખો મળે છે.

ચો પાટ

ચો પાટ એટલે ચાર પાટાવાળી રમતની બાજી. ચોકડી આકારના પાટા પરથી ચોપાટ નામ પડ્યું હોવાની કલ્પના કરી શકાય. ચોપાટચ સોગ-ઠાબાજી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. ચોપાટનો ઉદ્ભવ સંસ્કૃતિના વિકાસ જેટલો પ્રાચીન છે. વેદકાળમાં ચોપાટ એ રમતનું એક સાધન હતી. મહાભારતના વખતના સમાજમાં પણ ચોપાટનું અસ્તિત્વ હતું પાસાની રમતમાં પાંડવો રાજપાટ હારી ગયેલા એ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ.

રામળ બદ્ધ પણ પોતાની વાર્તાઓમાં ડેરડેર ચોપાટનો ઉલ્લેખ કરે છે. રાજમહારાજઓ પણ ચોપાટના ખૂબ જ શોખીન હતા.

ચોપાટ મનોરંજન મેળવવાનું અને સમય પસાર કરવાનું સુંદર સાધન છે. તેથી પ્રાચીન કાળથી લોકજીવનમાં મહત્વનું સ્થાન મેળવ્યું છે. તેથી ચોપાટને લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે,

ચોપાટ : લોકકળાનું પ્રતીક

સાદા માદરપાટના કપડાથી માંડીને કીનખાખ અને અતલસના કાપડની ચોપાટ બનાવવામાં આવે છે. દરજી ચોપાટ વેતરી આપે છે. હૈયાસૂઝવાળી નમણી નારીઓ તેના પર ખીથી રેખાંકનો આસેખીને, ઊડીને આખે વળગે તેવું રંગબેરંગી સૂતર અને હીરનું ભરતકામ કરે છે. તેમાં સોગઠાં મુકવાનું એક ખાતુ રાખવામાં આવે છે. ચોપાટ પર ભરનારનું નામ અથવા ધરવાળાનું નામ. તે વળી ક્યારેક ‘વાપરનાર સુખી રહો’ એવાં વાક્યો પણ ભરેલાં જોવા મળે છે. દરજી ભરતકામ કરેલી ચોપાટને અસ્તર મૂકીને ઓડીને તૈયાર કરે છે. ચોપાટ રમવા માટે સોગઠાંની જરૂર પડે છે. સંઘેડિયા લોકો સંઘેડા પર રંગબેરંગી રૂપાળાં મળનાં સોગઠાં ઉતારે છે. પ્રાચીન કાળમાં રાજમહારાજઓ સોનાનાં સોગઠાંથી આ રમત રમતા. એટલે ચોપાટને સંઘેડિયા, સોની દરજી તથા લોકસમાજની નારીઓની કળાના પ્રતીક તરીકે ઓળખી શકાય.

ચોપાટની રમત

ચોપાટના ચાર પાટા લગભગ એકએક હાથ જેટલા લાંબા હોય છે. તેને સકેલવી હોય ત્યારે સહેલાઈથી વાળી લઇ શકાય છે. ચોપાટની રમત માટે સોળ સોગઠાં હોય છે જેને ચોપાટ પર મૂકીને એકી સાથે ૪ માણસો આ રમત રમી શકે છે. ૮ માણસો પણ રમત રમી શકે છે. ૬ મોટી મોટી કાડીઓ (દાણીયા) બંધને દાણા નાંખવામાં આવે

છે. દાણા પરથી સોગઠાંને આગળ ચલાવવામાં આવે છે. સોગઠી રસ્તામાં આવતી સોગઠીને મારીને ઘેર બેસાડે છે અને રમત આગળ ચાલે છે. સોગઠાના વિવિધ નામો હોય છે. લીલા રંગના સોગઠાને પોપટના નામે, કાળા રંગના સોગઠાને ભેંસના નામે, લાલ રંગના સોગઠાને ગાયના નામે તથા પીળા રંગના સોગઠાને ગધેડાના નામે ઓળખાય છે.

આનંદોત્સવ-પ્રસંગે ચોપાટ

ગુજરાતના ગામડેગામડે ચોપાટની રમતો રમાય છે. ખાસ કરીને આનંદોત્સવ પ્રસંગે ચોપાટની રમતો વિશેષ રમાય છે. કુમારિકાઓ વ્રત અને જાગરણ પ્રસંગે ચોપાટ માંડે છે; અને આ રમત પાછળ શ્રેણીશ્રેણી બની જાય છે. રમત જામતાં, એની પાછળ રાતોની રાત વહી જાય છે તેની પણ ખબર પડતી નથી ઘેર સાજનિયા (મહેમાનો) આવે ત્યારે પણ ચોપાટો પથરાય છે. બાળ્યો માંડાય છે. આમ મહેમાનો સાથે મોજ અને મનોરંજન માણવાનું મળનું સાધન છે. ચોપાટ પર જુગાર પણ ખેલાય છે.

કરિયાવરમાં ચોપાટ

ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાનમાં રાજપૂત કાળી, કણુખી અને રખારી કોમમાં કન્યાને આણું કરીને સાસરે ઓળાવે ત્યારે કરિયાવરમાં ચોપાટ આપવાનો રેવાજ જાણીતો છે. કન્યાનો આપ પોતાની લાડકી દીકરી માટે ઉમંગભેર કરિયાવર કરે છે પોતાની પુત્રી નવરાશના વખતમાં ચોપાટની રમત દ્વારા આનંદથી દિવસો પસાર કરશે, એવી કલ્પના સાથે અન્ય ચીજવસ્તુઓ ઉપરાંત ચોપાટ પણ અવશ્ય આપે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં કન્યાનો જન્મ થાય ત્યારથી જ માતા તેના કરિયાવરમાં આપવાના ભરતની ચિંતા કરે છે અને ભરતકામ શરૂ કરે છે. કન્યા ઉંમરલાયક થાય ત્યાં સુધીમાં સઘળું ભરત તૈયાર કરે છે. તેમાં ચોપાટનું ભરત પણ કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરે છે.

લોકગીતોમાં ચોપાટ

લોકગીતો એ તો સમાજજીવનની આરસી ગણાય છે સમાજજીવનનું હૃદય પ્રતિબિંબ તેમાં દષ્ટિગોચર થાય છે. લોકજીવનમાં ચોપાટે મહત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેથી લોકગીતોમાં ઠેરઠેર ચોપાટના ઉલ્લેખો મળે છે.

લગ્નપ્રસંગે ચોપાટને માધ્યમ બનાવીને માંડવા-પક્ષની સ્ત્રીઓ વેવાઈની મીડી મશ્કરી કરીને આનંદ માણે છે.

ઉંચાનીચા બંગલા ચણાવો,

મેં તો કોડે પગરણ માડિયાં રે.

એ બંગલામાં જન્મો પથરાવે, મેં તો કોડે...
જન્મ ઉપર બાળ્યો ઢળાવો, મેં તો કોડે..
બાળ ઉપર બાળ્યો ઢળાવો, મેં તો કોડે..
બાળ ઉપર પાસા પથરાવો, મેં તો કોડે...
રમશે ગોવિંદસંગ વેવાઈ, મેં તો કોડે...
સામા રમશે અન્નિતસંગ હળરી, મેં તો કોડે...
જીત્યા જીત્યા અન્નિતસંગ હળરી, મેં તો કોડે...
હાર્યા હાર્યા ગોવિંદસંગ વેવાઈ, મેં તો કોડે...
જીત્યા ઉપર વાળાં વગડાવો, મેં તો કોડે..
હાર્યા ઉપર ગધેડા ભૂંકાવો, મેં તો કોડે...

લોકકવિની કલ્પના પણ ક્યાં પહોંચે છે? ચોપાટ પર પરવાળાના પાસાની કલ્પના ખરેખર હૃદયગમ છે:

મંડપ ઉપર ગાલીચા પથરાવો,

ગાલીચા ઉપર બાળેડી ઢળાવો,

બાળેડી પર ચોપાટ પથરાવો,

ચોપાટ પર પરવાળાના પાસા.

લગ્નપ્રસંગે જમાઈ પણ મશ્કરીનું માધ્યમ બને છે. કટાણા દ્વારા જમાઈરાજની મશ્કરી થાય છે. વરકન્યાને ચોપાટ રમતાં કલ્પીને લોકગીત રચાયું છે, જે લોકઢૈયામાં આનંદની દહેરખી જન્માવે છે. જનરડીઓ સામું ગીત છેડે છે:

સાના કેરા સોગઠડા મંગાવો,

પાસે મુકે પરવાળાના પાસા;

સોનાના સોગઠડા અલી

પરવાળાના પાસા રે.

રાણીબયો રમવા બેઠો,

દાસી ગધ હારી રે.

દાસી, ગધ તું શું હારી તારે,

બાબુ સરખો બાપ રે.

શીકે બેઠો દહીં શિરાવે,

મિનડો નામ ઠેરાવો રે.

પાણીહારામાં ચું-ચું કરે,

ઉંદરડો નામ ઠેરાવો રે.

શેરીઓમાં બસ બસ કરે.

ફૂતરો નામ ઠેરાવો રે.

ત્યારે માંડવામાંની સ્ત્રીઓ કેમ શાંત બેસે? તેઓ કન્યાનાં ગુણગાન ગાતું અને જમાઈની મશ્કરી ગાતું ગીત શરૂ કરે છે:

જીવ્યો મેડીને બાળરિયાં કમાડ

ઢોલોને મારણ રમે સોગઠે હો રાજ.

રમ્યાં રમ્યાં માઝમરાત,

ઢોલો હાર્યાને મારણ જીતિયાં હો રાજ.

રમ્યાં બાળ્યો બેચાર,

ગોરા રંગાલોમાં ચપ્પડ મારિયાં હો રાજ.

ચટક ચડી છે બાને રીસ,

સોગઠડા પટકીને નીચે જીતયાં હો રાજ.

પાછા વળો ગજુભાઈનાં બેન,

તમે જીત્યાંને અમે હારિયાં હો રાજ.

મહેમાનોને સોગઠાબાળની રમતો અપાવ છે. તેના ઉલ્લેખો લોકગીતોમાં મળે છે:

સાજનિયાને રમતો દેવરાવો રે,

સોગઠા અતિ ભલા રે બાઈ,

પાસા ઉપર માન ધણી રે.

તમને રમત આપશું બાળ્યો,

વરરાજને પાસાની જોડય.

પ્રાચીનકાળમાં લોકજીવન અને લોકગીતોમાં ગાદ રીતે ગૂંથાઈને, લોકોને નિર્દોષ મનોરંજન પૂરું પાડતી ચોપટઆજીના લોકપ્રચલિત રમત આજના યુગમાં વીસરાવા લાગી છે. ગ્રામલોકોએ હજુ આ રમત જાળવી રાખી છે. પણ શહેરના લોકોને ચોપટ શું હશે? એ કદપના આવવી પણ મુશ્કેલ છે. આજે ગુજરાતના ગરવા ગ્રામજીવનમાંથી પણ ચોપટનું રચાત ધીમેધીમે ઓછું થવા માંડ્યું છે વીસરાવા માંડ્યું છે

સાંગામાચી

ગુજરાતમાં અને તેમાંય ખાસ કરીને વાગડ પ્રદેશમાં તમે ચૈતર-વૈશાખમાં એટલે કે લગ્નની મોસમમાં જઈ ચડો તો તમને લોકસંસ્કૃતિના વિશિષ્ટ પ્રતીકસમી સાંગામાચી તો અવશ્ય જોવા મળવાની જ. ગુજરાતમાં સામાન્ય રીતે વરરાજ વેલ્યમાં બેસીને કન્યા પરણવા માટે જાય છે. પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવતો આ લોકરિવાજ વઢિયાર દેશમાં નથી જ રીતે પ્રચલિત થયો છે વઢિયારી વરરાજ વરવેલ્યને બદલે સાંગામાચીમાં બેસીને પરણવા માટે જાય છે

સાંગામાચીની રચના

વરવેલ્યની જેમ સાંગામાચીમાં પણ ગાડાને ઉપયોગમાં લેવાય છે ગાડાની ડાગળી કાઢી લઈને ઉપર ચાર પાયાવાળી સાંગામાચી ઝાંધવામાં આવે છે. આ સાંગામાચી કાથી, પાટી અગર તો મૂંજથી ભરવામાં આવે છે તેના ૨ પાયા ટૂંકા અને ૨ લાંબા હોય છે ટૂંકા પાયા ગાડાના જોસરાના ભાગ તરફ રહે છે. જ્યારે લાંબા પાયા ડાઠા તરફ રહે છે પરિણામે ખાટલા જેવી મળતી બેઠક તૈયાર થાય છે. તેના પર ગાદલું અગર તો ગોદડું પાથરવામાં આવે છે.

નિર્ધારિત તિથિએ વરરાજની જન જોડવા માટે સાંગામાચી તૈયાર કરવામાં આવે છે. માસા-જાળિયા બળદો શલુગારવામાં આવે છે. હીરાનાં ભરત ભરેલી ખાપુ અને આલસાવાળી ખૂંચો, મખિયાડા, મોરડા, ખંભાતી ધૂધરમાળ અને ઝણ્ય પહેરાવીને સાંગામાચીએ જોડે છે.

વઢિયાર પ્રદેશમાં સ્ત્રીઓને પણ જનમાં લઈ જવાનો રિવાજ છે; એટલે સાંગામાચીમાં વરરાજ, એમની બહેન, માતા, ભાભી અને કુટુંબની સ્ત્રીઓ જ બેસે છે. વેલ્યમાં એક કન્યા અને બાકીના પુરુષો જ બેસે છે જ્યારે સાંગામાચીમાં એકાદબે પુરુષ સિવાય બધી જ સ્ત્રીઓ જ હોય છે. તેમાં જો કાઈ કુટુંબીને લઈ જવાનું વીસરી જવાય તો રિસામણું મનામણું થાય છે.

સાંગામાચીમાં બધી સ્ત્રીઓ એકબીજાના ખભે હાથ મૂકીને ગોળગોળ બેસે છે. વચ્ચે વરરાજ હાથમાં તલવાર લઈને બેસે છે સ્ત્રીઓ માથે ચાદર અગર તો કામળી ઓઢી લે છે. બાળલગ્નની-પ્રથા પ્રચલિત હોવાથી વરરાજને ખોળામાં બેસાડી લેવામાં આવે છે. ઉંમરલાયક વરરાજ હાથમાં તલવાર અને નાળિયેર લઈને સાંગામાચીમાં આગળ બેસે છે. પાછળ પાંચ-છ ગાડાં ચાલ્યાં આવતાં હોય છે. એકાદબે ઘોડાં પણ હોય જ.

સાંગામાચીનો હાંકનાર પણ રસિયો હોય છે. તેમાંય વળી તાળ પલોટલા પાણિયાળા બળદો જોડ્યા હોય પછી પૂછું જ શું? સાંગામાચી પૂરપાટ બપોડે છે. વઢિયારની સ્ત્રીઓ શરીરે ખૂબ કાઠી હોય છે. તે નોધારી સાંગામાચીમાં બેસી રહે છે. ગમે તેવા ઘાસ ઘડિયા આવે તો પણ તે પડતી નથી. માત્ર એકબીજાના ખભાના આધારે બેસી રહે છે. અને જો પડી જાય તો બધી સ્ત્રીઓનું 'જૂંમખું' એક સાથે જ નીચે પડે છે. પછી સાંગામાચીવાળો તેમને લેવા પણ બંભો નથી રહેતો. સ્ત્રીઓ પાછળ ચાલતી-ચાલતી માંડવે પહોંચી જાય છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી શાંતીનગર જૂથ-ખે. વિ. વિ. કા. સહ. મંડળી લી.

શાંતીનગર

મહુવા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૧-૧-૫૬

શેર ભડોળ :- ૮૫૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૦૦૦૦-૦૦

અન્ય ફંડ :- ૫૦૦૦-૦૦

નોંધણી નંબર - ૧૯૧૯

સભ્ય સંખ્યા - ૩૪૫

ખેડૂત - ૨૯૮

ખીન ખેડૂત - ૪૭

અન્ય નોંધ :- મંડળીએ બેંક પાસેથી લોન મેળવી સભ્યોને એકંદર પાંચ લાખ રૂ. સુધીનું ધીરાણ કરેલ છે તેમજ સભ્યોને અનાજ, ખાતર, વિગેરે પુર પાડવા બે બ્રાંચ માર્ડન વિતરણની વ્યવસ્થા કરેલ છે.

પ્રતાપરાય સી. દોશી
મંત્રી

દુલાભાઈ કરશનભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

Tele : { Gram : "BORLI"
Phone : 322770

Branch : BUNDER
MANGALORE-1. (S.K.)
Tel. Off. 3864 Res. 3954

Shah Jadavji Morarji & Co.

SOPARIWALA

316, Kharek Bazar, BOMBAY-9.

ANANTVRAI JADAVJI

Res. Phone : 571774

BABUBHAI MADHAVJI

Res. Phone : 574145

ISHWARLAL MADHAVJI

CHANDRAKANT MADHAVJI

Res. Phone : 57 7

કિસાન બ્રાન્ડ

ખોપરેલ તેલ

વાપરવાનો આયલ રાખો.

ગુજરાતભરમાં ખોપરેલ તેલ અને ખોળના ઉત્પાદકો :—

ફોન નં. C/o ૪૭૫૪

ગ્રામ : KHOPRETEL

કિસાન ખોપરા મીલ્સ

જમનાકુંડ

ભાવનગર

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોટા ખુંટવડા જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી. લી.

સુ. મોટા ખુંટવડા

મહુવા તાલુકો
ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૪-૧૧-૪૯

શેર ભંડોળ :- ૧૦૩૯૪૫-૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૩૭૬૯-૫૮

અન્ય ફંડ :- ૨૦૫૨૬-૧૯

નોંધણી નંબર :- ૩૧૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૪૬૦

ખેડૂત :- ૩૪૮

બીનખેડૂત :- ૧૪૨

મનહર બા. કાણકીયા

મંત્રી

ખચુભાઈ જગન્નાથ તેવારી

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

(૧) શ્રી ખચુભાઈ જગન્નાથ તેવારી

(૨) દેવધનભાઈ રામજીભાઈ

(૩) ખચુગર શામગર

(૪) મેધજી રૂડાભાઈ

(૫) લલ્લુભાઈ ધનજીભાઈ

(૬) કાનજી નરશી દવે

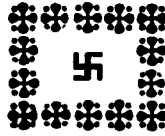
સરળ હપ્તેથી તથા ફાકડેથી રેડયો, સાયકલ, સોઈંગ
મશીન, સોફાકમ બેડ વિ. તેમજ મેમ્બર બની
રૂા. ૨૧૦ની વસ્તુ મેળવવા અવશ્ય મુલાકાત લેયો.
:અજોડ વિશ્વાસુ સ્થળ :

રાજહંસ બેનીફોટ કું.

ઠે. સ્ટેશન રોડ, વિદ્યાભુવન, ભાવનગર

—: અન્ય શાખાઓ :—

ભાવનગર, સુરત, અંકલેશ્વર, ભીલોડા, રાજકોટ,
વાંકાનેર, મોરબી, કાલાવાડ, શીતલા, જામખંભાણીયા,
મીઠાપુર, પોરબંદર, મહુવા, જુનાગઢ.

ભાવનગરને આંગણે આવો તો એક વખત
જરૂર મુલાકાત લેશે
આધુનિક ઢબે તૈયાર કરેલ
રહેવા તથા આરામ કરવા માટેનું
એક માત્ર અજોડ સ્થળ :—

અ શો. કા. રે સ્ટ હા ઉ સ

રેલ્વે સ્ટેશન સામે, ભાવનગર.

એક માંડવે સામાન્ય રીતે પાંચસાત લગ્ન હોય છે. એટલે જુદાજુદા ગામની જન સાંગામાચીઓ લઈને નીકળી પડે છે. વઢિયાર પ્રદેશ પણ ચૈતર-વૈશાખમાં ઉજ્જડ લકડ જેવો લાસે છે ઠેરઠેર આવેલી પીલુડીઓ ઉપર રૂપાળાં લાલ, ગુલાબી કાળાં અને ઘોળાં પીલુના ઝૂંમખાં ઝળુંબે છે. એવા પ્રદેશમાંથી પસાર થતી સ્ત્રીઓનાં હૈયાં હાથ રહે ખરા ?

વીરનો સાફો તે સવા લાખનો,
આંધળો આંધળો સાસરિયાને ઘેર રે,
હોંશીલા વીરા, તમારે જવા છે

કન્યા પરણવા...

વીરની વીંટી તે સવા લાખની,
પહેરજો પરહેજો સાસરિયાને ઘેર રે,
હોસીલા વીરા તમારે જવા છે.

કન્યા પરણવા...

સાંજના સાંગામાચી સસરાને ગામ પહોંચે છે પાદર ઉતારો કરે છે. આજે તો જનને ગામમાં ઉતારો આપવામાં આવે છે. રાતના ચોરી અને માયરાનો સમય થતાં વરરાજા ધામધૂમથી માંડવે પરણવા માટે જાય છે. બાળલગ્નની પ્રથા હોવાથી અણુવર વરરાજાને તેડી લે છે. આગળ દોલી દોલ રમે છે બળ્લિયા શરણાઈ વગાડે છે. સ્ત્રીઓ પાછળ ગીતો ગાતીગાતી માંડવે જાય છે.

જન લાયો ભલે આયો રાજ,
આગળ (૨) દાદ હાલે રાજ.
પાછળ (૨) મામા હાલે રાજ.
એ જ...બીચમે' ડોલરિયાની જન.
સુલતાની સૂખા...

ઘોડના દસ લાખ લાયો રાજ,
તારા કરસિયાનો ના'યો પાર,
સુલતાની સૂખા...

ઘોડાને દાળ આપો રાજ,

તારા કરસિયાને નીરો નાગરવેલ્ય,
જન લાયો ભલે આયો રાજ.

માંડવા આગળ અથવા તો ઉતારા આગળ જનડિયો દોલે રમે છે. એક બાબુ માંડવાવાળી સ્ત્રીઓ હેય, બીજી બાબુ જનડિયું હોય, ત્રીજી બાબુ પાછોતર થતાં હોય છે દોલના તાલે સ્ત્રીઓ ગાંડીતૂર બનીને આખી રાત નાચે છે. ગીતો ગાય છે અને આનંદ લુંટે છે.

લીલુડી રાણું રે, રાણું વેફે છે,
ક્યા ભાઈ રસિયા રે, રાણું મૂલવે છે.
સંજુવડુ રંગીલાં રે, રાણું વેફે છે.
જોડલાઈ રસિયા રે રસ્તો રોકે છે.
લીલુડી રાણું રે, રાણું વેફે છે.
જોડલાઈ રસિયા રે, રાણું મૂલવે છે.

માંડવે માયરાં અને ચોરી થાય છે. જન બે દિવસ રોકાઈ ત્રીજે દિવસે વિદાય થાય છે. વરરાજા પરણીને એકના જ પાછા ફરે છે. ઉમરલાયક કન્યાને વરરાજાની સાથે સાંગામાચીમાં સાસરે ઓળાવવામાં આવે છે. સાંગામાચીમાં મામાટલું મુકાય છે.

લગ્નપ્રસંગે જનડિયો ગાવામાં એટલી બધી મશગૂલ બની જાય છે કે ન પૂછો વાત! ખાવું, પીવું ગાયું અને દોલે રમવું એજ જાણે તેમના જીવનના, ધનકાર બની રહે છે ઘેર પાછાં ફરતાં ગીતો ગાવામાં તાનમાં પોતાનાં છોકરાંને પણ વાસગી જાય છે. અને ગાતીગાતી સાંગામાચીમાં બેસીને ઘર ભણી વિદાય થઈ જાય છે. માંડવાવાળા ઘોડા પર બેસીને જનડિયોનાં રહી ગયેલાં છોકરાં આપવા પાછળ પાછળ જાય છે. આવી છે ગાવાની મસ્તી! ગળું બેસી જાય એટલાં ગીતો ગાય છે. ઘેર પાછાં ફરતાં ગાયા વિના તો રસ્તો પણ કેમ ખૂટે?

તેઓ પરણીને પ્રથમવારજ સાસરે આવતી કન્યાને સંભળાવે છે:

તારા દેશમાં ઝાઝા વેશ

કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?

આવા ઉનાળાના દા'ડા
કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?
તારા આપને અડાણે મેલ્ય
કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?
તારા દેશમાં ઝાઝા વેશ
કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?
આવા ચોમાસાના દા'ડા
કે લાડી છત્રી શું ન લાવી ?
તારા આપને અડાણે મેલ્ય
કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?
આવા શિયાળાના દા'ડા
કે લાડી રંગમ શું ન લાવી ?
તારા આપને અડાણે મેલ્ય
કે લાડી રંગમ શું ન લાવી ?
તારા દેશમાં ઝાઝા વેશ
કે લાડી વીંઝણો શું ન લાવી ?

લોકજીવનમાં સાંગામાચી

ગ્રામજીવનમાં આજે પણ ટચકડી સાંગામાચી જોવા મળે છે. પ્રાચીનકાળમાં જ્યારે મશીનધંડાઓ નહોતી ત્યારે સ્ત્રીઓ વહેલી જાડીને આ માચી પર ફળવા બેસતી. માચી ખાટલીને નામે પણ જાણીતી છે તે જાળેઠ જોવા આકારની હોય છે. સંઘાડ પર ઊતારેલા તેના પાયા ખૂબજ નાજુક અને મનોહર હોય છે. વચ્ચે સૂતરની દોરીથી જરવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ માથું ઝોળવા અગર તે તેજ નાખવા બેસે છે ત્યારે પણ આનો ઉપયોગ થાય છે. તેજ નાખનાર સ્ત્રી નીચે બેસે છે. ગણેશચોથ અને અખાત્રીજના દિવસે બાંધેલા દોરડાના હીંચકા પર માચી મુકીને હીંચકા ખાવામાં આવે છે. સાસુજન આસન તરીકે પણ સાંગામાચી વપરાય છે. ગુજરાતી કહેવન છે કે 'સાસુજી તે સાંગામાચીએ જ બેસેને ?'

લોકગીતોએ પણ સાંગામાચીને પોતાનો વિષય બનાવ્યો હોય ઠેરઠેર સાંગામાચીના ઉલ્લેખો મળી આવે છે.

આળપણમાં લગ્ન થયાં છે એવી તરુણ કન્યકા આંગણે આવેલી વેલું જોઈને દાદાને પૂછે છે—

આપણા ચોકમાં વેલું કોની વહૂરી,
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ !
ચોરે બેઠા દાદા દેહોત રે,
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ.
અમને નથી ખબરું દીકરી રે સોનલયા,
તમારી તે માતાજીને પૂછો હો રાજ.
સાંગામાચીએ બેઠાં માતા રે જહુઆઈ
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ !
અમને નથી ખબરું દીકરી રે સોનલયા,
તમારા તે વીરાને જઈ પૂછો હો રાજ.
ઘોડલા ખેલવતા વીર રે વિક્રમભાઈ,
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ !
અમને નથી ખબરું એની રે સોનલયા,
આપણી એનીયાને પૂછો હો રાજ.
ઠીંગલે પોતિયે રમતાં એની રે નાનલયા,
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ !
અમને નથી ખબરું એની રે સોનલયા,
આપણી ભોળેઈયુંને પૂછો હો રાજ !
બેટડો ધવરાવતાં ભોળાઈયું મારાં,
તરકુનાં આણાં કોનાં આવ્યાં હો રાજ !
માથલિયાં રે ગૂંથું ને સેંથલિયા રે પૂરું.
તરકુનાં આણાં તમારાં આવ્યાં હો રાજ !

આ સાંભળીને કન્યા બધાને શાપ આપે છે તેમાં માતાને કહે છે:

સાંગેમાચીએ બેઠાં માતા રે જહુઆઈ
જગને જનવારો તારે દખણે રે'જો.

વહુ સોનાની માળાબસરી પહેરીને નીકળે છે. ચોરે બેઠેલા સસરાજી પૂછે છે, આ માળા કોણે ધડાવી ? સાસુજી પણ પૂછે છે.

સાંગામાચીએ બેઠાં એમનાં સામુજી બોલ્યાં,
એરે મોહન કેરે ઘાટ, માળાળસરી કેણે ઘડાવી?

ચોપડા લખતા જેઠજી, એટડો ધવરાવતાં
જેઠાણી, ઘોડલા બેલવતા દિયરજી, પાણીડાં ભરતાં
દેરાણી, ઢીંગલે રમતાં દેરાણીજી પૂછે છે કે આ
મળની માળાળસરી કોણે ઘડાવી છે, ત્યારે મેડિયે
બેઠેલા સાયબો જવાબ આપે છે—

મેડિયે તે બેઠા એમના સ્વામીજી બોલ્યા,
એરે મોહન કેરે ઘાટ, માળાળસરી અમે રે ઘડાવી.

લોકસંસ્કૃતિનાં અનેકવિધ પ્રતિકોની સાથેસાથે
સાંગામાચી પણ લોકજીવનમાંથી અદૃશ્ય થવા
માંડી છે.

ઉકરડી

લગ્નના મહત્વના લોકવિધિઓ પૈકીનો એક
વિધિ ઉકરડીનો છે. પ્રાચીનકાળમાં જ્યાં ઉકરડીનું
સ્થાપન કર્યું હોય ત્યાં ધૂનને કચરો એકઠો કરવામાં
આવતો. આજે તો ઉકરડીનું સ્થાન લગ્નના એક
વિધિ તરીકે જ જળવાઈ રહેલ છે. કચરાના મોટા
ઢગલાને ઉકરડાના નામથી ઓળખીએ છીએ તેવીજ
રીતે કચરાની નાની ઢગલી ઉકરડીના નામે
જાણીતી છે

ગુજરાતમાં લગ્ન પ્રસંગે પીડી ચોળવી, મીઠાળ
બાંધવું, ગોત્રજની સ્થાપના, માંડવો અને માણેક-
સ્તંભ સ્થાપના જેવી જ એક પ્રચલિત વિધિ તે
ઉકરડી નોતરવાની છે. વર-કન્યા બન્નેના ઘેર
ઉકરડીની સ્થાપના કરવામાં આવે છે.

રાતના કુનેકુ ફરીને ઘેર આવે છે ત્યારે ગણેશની
સ્થાપના જે ઓરડામાં કરી હોય તે ઓર-
ડામાં બાંબોડ ઢાળીને તેના પર વર અગર કન્યાને
ઊમાં રાખવામાં આવે છે તેમને હાથમાં ચોખ્ખા
અને ઘઉંનો બોબો ભરાવવામાં આવે છે.

કટુમની સ્ત્રીઓમાંથી એકને માથે
મેતીથી ભરેલા રૂપાળો મોડિયો મૂકવામાં આવે છે.
માથે આતીંગળ ચૂંદડી ઓઢી તે પર માથે ત્રાંચાનો
ફળશિયો મૂકે છે હાથમાં રામણુદીવડો લે છે બધી
સ્ત્રીઓ ગીતો ગાતી ગાતી નિયત કરેલી જગ્યાએ
ઉકરડીની સ્થાપના કરવા જાય છે. પ્રાચીનકાળમાં
લગ્નવાળા ઘેર જ ઉકરડીની સ્થાપના કરવામાં
આવતી. આજે તો પાડોશીના ઘેર અથવા કાકા
કે નજીકના સંબંધીને ઘેર જઈને ઉકરડી સ્થાપવામાં
આવે છે. ઉકરડી સ્થાપવા જતી સ્ત્રીઓ નીચે મુજબ
ગીત ગાય છે :—

ઉકરડી નોતરતા વનમાળી,
જડિયો છે સોનાનો ખૂટો

ગુજર માળી રે.

તેની ઘડાશે કાકડી વનમાળી રે,
શોભાવીશ જમણા કાને કે

ગુજર માળી રે.

ઉકરડી નોતરતા વનમાળી રે,
જડિયો છે લોહાનો ખૂટો કે

ગુજર માળી રે

તેનો ઘડાવીશ દીવડો રે વનમાળી રે,
શોભાવીશ જમણે હાથ રે

ગુજર માળી રે.

નિયત સ્થળે આવીને અમિલ ગુલલ, સોપારી
અને પૈસો મૂકે છે સ્ત્રીઓને ઉકરડીનો ગોળ વહેંચે
છે અને ગીતો ગવાય છે. લોકગીતોમાં તો ખારકડા
અને સોપારી વહેંચવાનો ઉદ્દેશ્ય મળી આવે છે.

જેહલાઈએ ઓરડા ઉધાડ્યા રે
આજ રે બચુલાઈની માડી શીદ ગઈ ?
અજીતમાઈની ઉકરડીને કાજ રે.
ખારકડીના ઠળિયા સાફ શીદ ગઈ ?
સોપારીના કટકા સાફ શીદ ગઈ ?

ઉકરડી પ્રસંગે વહેંચાયેલો ગોળ સ્ત્રીઓ જ આવે છે એવો લોકકલ્પના છે કે આ ગોળ પુરુષો આવે તો આવેલા થઈ જાય છે. આથી ઉકરડીની સ્થાપના માટે પુરુષોને સાથે લઈ જતા નથી.

સ્ત્રીઓ ઉકરડીની સ્થાપના કરીને આવે ત્યાં સુધી પર અગર કન્યા બાળક ઉપર હલ્યાચાલ્યા વિના મૂંગામૂંગા બિમા રહેવાનું હોય છે. તેની પાછળની લોકકલ્પના એવી છે કે આ વખતે જો પર અગર કન્યા ખોલે તો તેની સાસુ મૂંગી થઈ જાય !

રાજસ્થાનમાં લગ્નપ્રસંગે ઉકરડાની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ ગાતી ગાતી ઉકરડીની સ્થાપના કરવા માટે જાય છે સાથે દિયર ભોજન પણ જાય છે. એક કુલડીમાં લાડવો મૂકે છે સાથે કપડાનો ચાપખો રાખે છે. ચતુર દિયર લાડવો લઈ લે છે, અને લાભીને ચાપખો મારે છે. પછી રસ્તા પર નક્કી કરેલી જગ્યાએ કુલડી અને રામપાતર ફાટે છે.

ઉકરડી સ્થાપવાનો હેતુ

લગ્નવાળા ઘેર સૌ સગાવહાલાં મંડવે આવે છે લગ્નમાં મહાલવા માટે દર દાગીના પણ સાથે લાવે છે. લગ્નના અનદોત્સવોની ધમાલમાં કોઈ દાગીના તૂટી જાય અગર તો પડી જાય અને કચરો ભેગો થાય જવાની શક્યતા વધુ રહેતી હોય છે. આવી કીમતી વસ્તુ કચરાપૂર્ણ ભેગી ચાલી ન જાય તેની સાવચેતીરૂપે ઉકરડી સ્થાપવાનો રિવાજ અસ્તિત્વમાં આવ્યો હોય તેવી કલ્પના કરી શકાય છે, વળી ધરની જગ્યા પણ સ્પષ્ટ રહે તેવી ભાવના પણ આ લોકરિવાજની પાછળ રહેલી છે.

લગ્નના દિવસે દરમ્યાન ધરનો અધોજ કચરો જ્યાં ઉકરડીની સ્થાપના કરવામાં આવી હોય ત્યાં જ નાખવામાં આવે છે. લગ્ન પતી ગયા બાદ

ઉકરડીને ઉઠાડી લેવામાં આવે છે, આ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ ગીતો ગાતી ગાતી ઉકરડાની જગ્યાએ જાય છે.

કયા ભાઈ મુંબઈ શહેરે ગયા'તા મળ્નનો કેવડો રે.
મોટાભાઈ મુંબઈ શહેરે ગયા'તા મળ્નનો કેવડો રે.
ત્યાંથી ખત્રણ પરણી લાવ્યા. મળ્નનો કેવડો રે.
કયા ભાઈ ખાટલડા ખંખોળે મળ્નનો કેવડો રે.
કયા ભાઈ ઢોલીડા દડોળે " "
કયાં વહુ રમ રસ રચે " "
મોટાં વહુ રસ રસ રચે " "
ભાભી શા માટે તે રચે " "
તમારા ભાઈ ખત્રણ પરણી લાવ્યા " "
મૂમણાં ખત્રણને પહેરાવે " "

ઉકરડીની જગ્યાએથી ફાટેલી સોપારી કાઢીને લાણેજને આપી દેવામાં આવે છે અને ત્યાં પડેલો કચરો તપાસવામાં આવે છે કે કંઈ વસ્તુ તેમાં જતી તો નથી રહીને? ઉકરડી અંગે આપણા જાણીતા કવિશ્રી દલપતરામે પણ કાવ્ય રચેલું છે.

ઉદાત્ત લોકભાવના

ઉકરડીની સ્થાપના પાછળની ઉદાત્ત લોકભાવના એવી છે કે જો ઘેર વિવાહ હોય ત્યાં વીસ પ્રકારના વા (પવન) વાય છે. જાતજાતના અને ભાત્ય-ભાત્યના સ્વભાવવાળા લોકો ત્યાં આવે છે એટલે ઘર જેમ લગ્નના દિવસે દરમ્યાન ધરનો અધો જ કચરો સમાવે છે તેમ ધરવાળાઓએ પણ આ દિવસે દરમ્યાન મોટું મન રાખીને રાગ દ્રવ્ય દર્શાવે અને કલહ કુસંપને સમાવા દેવાં જોઈએ લોકસંસ્કૃતિનાં પ્રતીકો પણ કેવા ઉદાત્ત ભાવના રજૂ કરે છે.

લોકગીતોમાં ઉકરડીનાં ગીતો મળ્યાં આવે છે. ઉકરડીની સ્થાપના વખતે અને ઉત્થાપન વખતે સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે જનાઈઓની મશરૂઓ કરતાં ગીતો જ ગાય છે. અત્રે ઉકરડી અંગેનું એક પ્રાચીન ગીત રજૂ કર્યું છે:

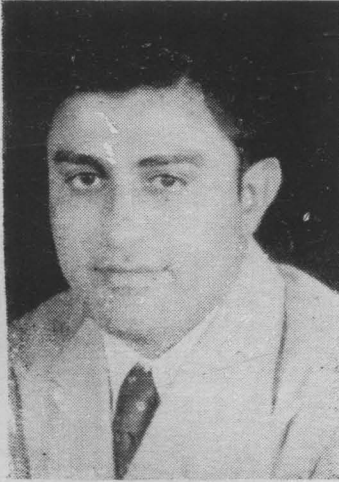
—: વિધાપ્રેમી દાનવીરો :—

શેઠશ્રી મહાદેવજી ઇસુદલાઈ
(અગસરાવાળા)

શેઠશ્રીજ્યંતિલાલ કેશવલાલ મહેતા
(નગરશેઠ સીહોર)

શ્રી ચંદ્રકાન્ત એચ. ત્રિવેદી
ભાવનગર.

શ્રી વિનયકુમાર અમૃતલાલ ઝોઝા
(ઉમરાળાવાળા) મુંબઈ

“ વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર ”

ફોન નં. ઓફીસ : ૪૦

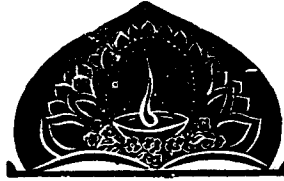
રજ. સે. ૧૦૫૨૩

” ” ગોડાઉન : ૯૪

શ્રી ઉપત્રેટા તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

ઉપત્રેટા

સંઘની બનાવટનું ‘ગુલાબ છાપ’ મિશ્ર ખાતર
વાપરી ખેતઉત્પાદન વધારો.

—: સંઘની બનાવટના ખાતરો :—

૧૦×૫×૫, ૬×૧૨×૦, ૧૨×૬×૦, ૧૪×૫×૫, ૮×૮×૮.

—: સંઘની અન્ય પ્રવૃત્તિઓ :—

રાસાયણિક ખાતરો, શુદ્ધ ખીયારણો, ખાંડ, ગાંધાના ધરા, તેમજ
જીવન જરૂરયાતની ચીજોની વહેંચણીનું કામકાજ કરે છે.

પરશોતમ જીવરાજ પટેલ

મેનેજર

રમણીકલાલ કે. ધામી

પ્રમુખ

“ વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર ”

ફોન નં. ગ્રાફીસ : ૪૦

„ „ ગોડાઉન : ૬૪

૨૭. સે. ૧૦૫૨૩

શ્રી ઉપત્રેટા તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

ઉપત્રેટા

સંઘની બનાવટનું ‘ગુલાબ છાપ’ મિશ્ર ખાતર
વાપરી ખેતઉત્પાદન વધારો.

—: સંઘની બનાવટના ખાતરો :—

૧૦×૫×૫, ૬×૧૨×૭, ૧૨×૬×૦, ૧૪×૫×૫, ૮×૮×૮.

—: સંઘની અન્ય પ્રવૃત્તિઓ :—

રાસાયણીક ખાતરો, શુદ્ધ ખીયારણો, ખાંડ, ગાડાના ધરા, તેમજ
જીવન જરૂરયાતની ચીજોની વહેંચણીનું કામકાજ કરે છે.

પરશોતમ જીવરાજ પટેલ

મેનેજર

રમણીકલાલ કે. ધામી

પ્રમુખ

ઉકરડી નોતરતાં સુન બેનડી રે,
માઠલિયો રણજીરે રે

લાધ્યો છે સોનાનો ખીંટો

તેના ધડાવીશ ઝાળિયાં

સોવરાવીશ જમણે ઢાંને

ઉકરડી નોતરતાં સુન બેનડી રે,

લાધ્યો છે રૂપાનો ખીંટો

તેનું ધડાવીશ ઝાંઝં

સોવરાવીશ જમણે પાથ

ઉકરડી નોતરતાં સુન બેલડી રે,

લાધ્યો છે લોહાનો ખીંટો

તેનો ધડાવીશ દીવડો

સોહાવરાવીશ જમણે રે હાથ

માઠલિયો રણજીરે રે.

લોકરિમાબોના પ્રતીકસમી ઉકરડી ગામડાઓમાં સચવાઈ રહી છે. ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાં ઉકરડીના રીબ જમાં ધણું સામ્ય જોવા મળે છે.

ભમ્મર ઢોલિયો

લોક સંસ્કૃતિએ કેટલીક જરૂરીયાતની ચીજ-વસ્તુઓને કળાનય ઘાટ આપીને વિશિષ્ટ સ્વરૂપે રજૂ કરી છે તેમાંની એક વસ્તુ તે લોકજીવનમાં તાણવાણાની પેઠે વણાઈ ગયેલો ઢોલિયો છે. લોક-સંસ્કૃતિના પ્રતીક સમી ઢોલિયો ગુજરાતના ગામડે ગામડે એકેએક થેર જોવા મળે છે. મોટો હોય તે ઢોલિયો અને નાની હોય તે ઢોલણી કહેવાય છે. ઢોલિયાના પરંપરા આદિકાળથી ઊતરી આવી છે. પ્રાચીનકાળમાં તેની રચના આજના જેટલી કળામય નહોતી પણ એક યા ખીજ સ્વરૂપે તેનું અસ્તિત્વ તો જરૂર હતું. આજે પલંગનો વપરાશ વધતાં ઢોલિયો લોકજીવનમાંથી વીસરાવા લાગ્યો છે.

ભમ્મર ઢોલિયો :

ઢોલિયો કાષ્ઠકળાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે.

તેમાં પણ પ્રાદેશિક કળાકારીગરીનાં દર્શન થાય છે. સંઘેડિયા લોકો સંઘેડા પર ઢોલિયાના નકશીદાર પાયા ઉતારે છે. ઈસ અને ઉંપળાના ઘાટ પણ સંઘેડા ઉપર જ ઊતરે છે. તેના પર મનોહર રંગોનાં પડ ચડાવવામાં આવે છે. ગામડામાં સુધાર-લોકો પણ સુંદર મળના ઢોલિયા બનાવે છે. આવા ઢોલિયામાં એક સાથે બે જણ સૂઈ શકે છે. તેને પાટીયા બરવામાં આવે છે.

આજે બજારમાં મળતા ઢોલિયાની કિંમત રૂ. ૨૫ થી માંડીને ૧૦૦ સુધીની હોય છે, કિંમતનો આધાર તેના લાકડા, નકશી અને રંગ પર હોય છે. આજે તો અનેક પ્રકારના લાકડામાંથી ઢોલિયા બને છે. પ્રાચીન કાળમાં સાગ અગર તો સીસમના લાકડામાંથી ટકાઉ ઢોલિયા તૈયાર કરવામાં આવતા. કાઠિયાવાડમાં આજે ત્રણસોત્રણમે વર્ષ જૂના ઢોલિયા મળી આવે છે તેની પાટી બદલવી પડે છે પણ ઢોલિયાને વર્ષો સુધી આંચ આવતી નથી.

આણામાં ઢોલિયો :

કરિયાવર એટલે કે આણા-પરિયાણાના પ્રસંગે કન્યાને અનેક ચીજવસ્તુઓ સંભારી સંભારીને આપવામાં આવે છે, ત્યારે ઢોલિયો તો કેમ કરીને વાસરાય! કન્યા ઢોલિયો લઈને સાસરે જાય છે. ત્યાં પણ આ ઢોલિયો મોટે ભાગે કન્યાના ઉપયોગ માટે જ વપરાય છે.

ગરાસિયા જેવી કેટલીક કોમોમાં લગ્નપ્રસંગે જ આણું કરવાનો રિવાજ હોય છે, જ્યારે રાજપૂત, કણબી, કોળી વગેરે કોમોમાં લગ્ન પછી અમુક વર્ષે આણાનો રિવાજ છે લગ્નપ્રસંગે આણામાં કન્યાને ઢોલિયો અપાય છે. નવીસવી પરણીને સાસરે આવેલી કન્યાના અખંડ કૌમાર્યવ્રતનાં ઉજવણાં પણ ભમ્મર ઢોલિયામાં કરવામાં આવે છે.

મહેમાનોને ઢોલિયો :

ગામડાંઓએ મહેમાનોને સદાયે આવકાર્યા છે. પ્રાચીનકાળમાં તો ખેતીચાટીની મોસમ પછી લોકો

મહેમાનગતિ માણુવા મહિનોમહિનો રોકાતા. ગામડે જતા મહેમાનોને આજે પણ ઢોલિયે સૂવાનો દલાવો મળે છે. અપોરે આડાપકામે થવા માટે ય ઢોલિયો ઢાળવામાં આવે છે. તેના પર ભારે માદલું પાથરીને પાંગતે રળઈ મૂકવામાં આવે છે.

ઢોલકગીતોમાં ઢોલિયો :

લોકકવિઓએ ઢોલિયાને અનેક ઉપમાઓ આપીને ઢોલકગીતોમાં ટેરેર ઉતાર્યા છે. અહીં સાજનિયાને ઉતારા ઓરડા, ફાતણ ફાડમી, નાવણ જીલણિયા તળાવ, ભોળન લાપસી, મુખવાસ એલચી અને પોઢણ ઢોલિયો અપાય છે.

સાજનિયાને પોઢણિયાં દેવરાવો રે,

ઢોલિયા તળાઈ અતિ ભલા રે આઈ.

સ્વામીનાથ ઢોલિયે પોઢયા હોય, પત્ની હાથમાં વીંજણો લઈને બાહર ઢોળતી હોય-જીવનનો કેવો મધુર પ્રસંગ છે! લોકકવિએ કરેલું ઢોલિયાનું વર્ણન તો જુઓ-

અ ગ ર ચંદનના ઓરડા, સુખડિયાં છે કમાડ,
સા ગ સીસમનો ઢોલિયો, અમરા ડમરા વાણ.
અ ત લ સ નાં ઓશીકડાં, મશરૂના ઓશીકડાં,
ગ ર વી ગા લ મ સુ રિયાં ભેરવના ઓછાડ,
ત્યાં ચડી બળવતસંગ પોઢરો, શાંતુ વહુઢોળે વાહર.
વાહર ઢોળતાં પૂછ્યું, સ્વામીસુણો મોરી વ.શ.
જેવા રે જોઢાણીને તનમનિયાં, એવા મુને ધડાવો ધાટ.

મલ્હારરાવના રાસડામાં તો ઢીંચણ સમા ઢોલિયાનો ઉલ્લેખ મળે છે-

ઢીંચણ સમો ઢોલિયો રે

પોઢણ કરતા જાવ રે મલ્હારરાવ.

પોઢણ કરશું વાડિયે રે

ફરતી ફિરંગીની ફેજ રે મલ્હારરાવ.

છાણું વીણુવા ગયેલી સ્ત્રીને વીછી કરડે છે. તે ઢોલિયા ઢાળવાની અને સ્વામીને બોલાવવાની વાત કરે છે-

અરર માડી રે, છાણું વીણુવા ગઈતી,

મા વીંછુડો!

અરર માડી રે, વાંકો વળીને ડંખ માર્યો,

મા વીંછુડો!

અરર માડી રે, ઢોલિયા ઢળાવો,

મા વીંછુડો!

અરર માડી રે, સૂતા નિદ્રા ન આવે,

મા વીંછુડો!

અરર માડી રે, પરણ્યા ન બોલાવો,

મા વીંછુડો!

રસીલી સ્ત્રી પાલખી જોઈને સ્વામી આગળ રડ લે ડ-

જરે સોનારૂપાની મારી પાલખડી,

જાવ રે રાજજીને ભેટ

સજનવહુ રડ લઈ રહ્યાં.

પિયુ મુજને પાલખડી ધડાવો,

ઢોલિયે ન આવે નિંદરડી.

ઓશીકે નાગરતેલ્ય પથરાવો.

ઠાઢકે ન આવે નિંદરડી.

બાંસઠ બારીઓ મેલાવો,

વાવડિયે આવે નિંદરડી.

ચોસઠ જાણિયો મેલાવો,

અજબાજે આવે નિંદરડી.

ચારે છેડે પુનળિયો મેલાવો,

રમતે આવે નિંદરડી.

વર્ષો પછી પરદેશમાં પરણ્યાવેલી વિજોગણ બહેનીનો વીરોજ આગ્યા બહેનીનો હરખ માતો નથી. એ વીરને કહે છે-

વેલ્યું છોડજો લીલા લીમડા હો,
ગોધા બાંધજો રે સામે ઝોરડે
નીરજો નીરજો રે લીલી નાગરવેલ્ય,
ઉપર નીરજો રે સાકર શેરડી.

પાળો પાળો રે નદિયુંનાં નીર રે,
ઉપર પાળો રે કઢિયેલ દૂધ.
રાંધીશ રાંધીશ રે,
વીરા કમોદિયા યોખા રે,
ઉપર રાંધીશ તલધારી લાપસી.
પીરસીશ (૨) રે, વીરા, યોખલે ખાંડ,
વાઢી મેલીશ વીરને ટળતી.

ઢાળીશ ઢાળીશ રે, વીરા,
દીચણ સમો દો લિયો,
ખંડ ખે ઢાળીશ રે,
ખે ની આ ની દો લણી.

કરજો કરજો રે,
એની, સુખદુઃખની વાત રે,
ધેરે જશું તો માતાજી પૂછશે રે.

લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક સમા દોલિયાનું મહત્ત્વ
આજે વીસરાવા માંડ્યું છે, તેમ છતાં દોલિયાની
લોકપ્રિયતા જરા પણ ધટી નથી.

વાઢી

લોકજીવન કળા પ્રત્યે ઉદાસીન ન હતું તેની
પ્રતીતિ કળાકારોએ વારતહેવારે અને રોજબરોજના
ઉપયોગમાં આવતી ચીજવસ્તુઓ પર કળાનો કસબ
કંડારીને કરાવી આપી છે એવી કેટલીક ઉપયોગી
વસ્તુઓને કળા દ્વારા નાણુક ઘાટ અને નમણું
રૂપ આપ્યું છે, તેમાંની એક તે ‘વાઢી’ છે.

વાઢી એ તળપદી ભાષાનો શબ્દ છે એનો
અર્થ થાય છે ઘી પીરસવાનું એક વાસણ. વાઢીએ
ઘી પીરસવું એ કહેવત આના પરથી પ્રચલિત થઈ

છે ગુજરાતના ગરવા ગામડાના લોકજીવનની મહે-
માનગતિ માણવાનો લ્હાવો જેમણે લીધો હશે તેઓ
આગ્રહપૂર્વક વાઢીએ પીરસાયેલ ઘી ખાવાનો પ્રસંગ
કદી નહીં વાસરી થકે.

વાઢી મુખ્યત્વે બે પ્રકારની જોવા મળે છે.
ઘાતુની અને માટીની. લોકજીવનમાં મોટે ભાગે
માટીની વાઢીનો ઉપયોગ વિશેષ પ્રમાણમાં જોવા
મળે છે આર્થિક રીતે સુખી લોકો ઘાતુની વાઢીનો
પણ ઉપયોગ કરે છે. વાઢી કુંભાર અને કંસારાની
કળાનું પ્રતિનિધિત્વ રજૂ કરે છે. કંસારા લોકો
પિત્તળની વાઢી બનાવીને તેના પર આરીક નકશી
કામ કરે છે. આ વાઢીનો આકાર પ્રથમ નજરે
નાળચાવાળા લોટા જેવો દેખાય છે પરંતુ આખી
વાઢીની રચના આપણને આશ્ચર્ય પમાડે છે. કલા-
ત્મક વાઢીઓ કળાયેલ મોર જેવા ઘાટની હોય છે.
આવા તો કેંક ઘાટમાં વાઢીઓ બને છે.

વાઢીનાં મૂળ ઋગ્વેદ સુધી જોવા મળે છે. મોગલ
સમય દરમિયાન પિત્તળના નકશી કામનો સુંદર
વિકાસ થયો હતો તેની સાક્ષી ઇતિહાસ પૂરે છે. એ
યુગમાં તાંબા પિત્તળના નકશીવાળાં વાસણોની
બોલબોલા હતી તેમાં વાઢીનો ઉલ્લેખ પણ મળે છે.
રાગ-મહારાગ્નઓના દરબારમાં સોનાની વાઢીઓ
વપરાતી. અમીર-ઉમરાવો અને ધનિકો પણ સોના-
ચાંદીની વાઢી વડે પીરસાયેલ ઘીથી બોજનને વધુ
રસમય બનાવતા.

કુંભાર લોકો લોકજીવનને ઉપયોગી એવાં
માટીનાં ગોળા, માટલાં, ગાગરડી, હાંડલા, ખાટિયા,
પતરજી, કથરોટ, બતક, રામપગીર, કુલડી, કેડિયાં
વગેરેની સાથેસાથે વાઢીઓ પણ બનાવે છે. તેના
પર કલાત્મક કોતરણીથી ત્રિવિધ પ્રકારની વેલ્ય,
ભાત્ય અને ચિત્રો ઉપસાવે છે. નમણું ઢાંકણ અને
મળનું મોઢિયું બનાવે છે. ખેતરમાંથી ઘઉં વઢાઈને
ખજામાં આવે અને તેમાં હાલરા જોડાય ત્યારે
કુંભાર લોકો સૂંઝો બરીને આવાં વાસણો ખજામાં

મુકી જાય છે. ખળાવાળા તેને ફાંટ ભરીને ઘઉં આપે છે.

ગુજરાતના લોકજીવનમાં અને તેમાં જ આસ કરીને રજપૂત, ગરાસિયા, કેળા, કણ્ઠી, ભરવાડ ઉપરાંત અન્ય કાંઠિયાવરણમાં વાદીનો ઉપયોગ બહોળા પ્રમાણમાં થાય છે જ્યારે મોંઘેરા મહેમાન આંગણે આવે છે ત્યારે ગામલોકોને હરખ માતો નથી. પ્રાચીનકાળમાં તો લોકો ગાડાં જોડીને મહેમાનગતિ માણવા નીકળી પડતા મહેમાનોને મદિનો મહિનો તાણ કરીકરીને રોકવામાં આવતા તેવા પ્રસંગે સવાર-સાંજ ઓસરીમાં ચાકળા નંખાય. મહેમાનોની પગત પડે, તાંસળીમાં ખોબલે કંસાર અને ખાંડ પીરસાય તો વળી ક્યારેક લાપરી પણ પીરસાય તેમાં વાદીની ધારે ઘી પીરસાય જો વાદીએ ઘી ન પીરસાય તો આવેલ મહેમાન મનમાં વિચારે કે મારા પ્રત્યે લાગણી ઓછી છે માટે જ મને વાદીએ ઘી નથી પીરસ્યું. વખત આવ્યો કહી પણ સંભળાવે કે તમે મને ક્યાં વાદીએ ઘી પીરસ્યું હતું ?

લગ્ન જેવા મંગળ પ્રસંગે પણ વાદી વીસરાતી નથી. વાદીના ઉપયોગ વિના તો લગ્ન પણ અધૂરું રહે. માંડવા નીચે વરકન્યાને કંસાર જમાડવામાં આવે છે. માથે મોડિયો મુકીને સાસુ ત્રાંખાની તાસકમાં કંસાર અને ખાંડ પીરસીને અંદર વાદોએ ઘીની ધાર કરે છે. જાનડીઓ ગીત ઉપાડે છે.

લાડો લાડી જમે રે કંસાર,
લાડાની માટી ટળવજે રે.

દીકરી મુને આંગળી ચીંટાડય,
કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે.

માડી, તું તો પરણી છો કે
નહીં રે, કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે.

લોકગીતોમાં વાદી

લોકજીવનની સાથેસાથે લોકગીતોમાં પણ વાદી ગૂંથાયેલી જેવા મળે છે. મહેમાનોને વાદીની ધારે

ઘી પીરસીને સ્વાગત કરવામાં આવે છે. ભાઈબહેનના નિર્માળ રનેહતું પ્રતીક પણ વાદી જ બની રહે છે. બહેની પરણીને સાસરે આવી છે ખારખાર વરસનાં વહાણું વાયા, બીરાને બહેનનાં હેન સાંભર્યાં, ત્રીર ઊપડ્યો બહેનીયાને મળવા.

ખાર ખાર વરસે રે

બહેનીયાનો વીરો આવ્યો,
કહ રે દિશાએ બેનીયા

તમારા ઓરડા રે.

આડી અવળી રે

કલમલડીની વાડ્યું

ફગિયા વચાળે લીચો

લીમડો રે.

બહેનીનો હરખ માતો નથી એ તો વીરને
વીનવે છે:

વેલ્યું છોડજો રે વરા

લીલા લીમડા હેઠ,

ગોધા બાંધજો રે સામે ઓરડે

નીરજો નીરજો રે

લીલી નાગરવેલ

ઉપર નીરજો રે સાકર શેરડી રે,

પાળે પાળે રે નદીયુના નીર,

ઉપર પાળે રે કાઢિયેલ દુધર્ગ.

બહેની વીરને માટે રસોદ્યું નિપજાવે છે.

રાંધીશ રાંધીશ રે વીરા,

કમોદિયા ઓખા,

ઉપર રાંધીશ રે વીરા

તલધારી લાપસી,

પીરસીશ પીરસીશ રે

વીરા ખોબલે ખાંડ,

વાઝી મેઝીશ વીરને ઢળકતી.

ધી એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ-માર્કેટ કમિટી

મહુવા જિલ્લો ભાવનગર

ધી એગ્રીકલ્ચરલ, પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટી મહુવા સતત વિકાસ પામતી સંસ્થા છે. માર્કેટ કમિટીએ સ્થાપના પછીથી ચાર્ડના સ્થળે કેન્ટીન ઓફીસ બીલ્ડીંગ ઓફીસરોડ, પગી-કવાર્ટર, લેવટરી બ્લોક, વાયર ફેન્સીંગ, કેટલ-શેડ, ૩૦ ગોડાઉન, તેમજ લાઇટની સગવડતા તથા પાણીની સગવડતા આપીને એક અદ્યતન માર્કેટ ચાર્ડ તરીકેની પ્રગતિ સાધી છે.

ચાર્ડની અંદર તોલની મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે પ્લેટફોર્મ, વજન કાંટાનો ઓર્ડર અપાઈ ગયેલ છે. જે સગવડતા થોડા સમયમાં પૂરી પાડવામાં આવશે.

તદઉપરાંત ચાર્ડની અંદર વેર હાઉસની સગવડતા આપવા માટે ખાતા સાથે પત્ર વ્યવહાર શરૂ છે. જે સગવડતા પણ થોડા સમયમાં પૂરી પાડવામાં આવશે.

સૌનો સહકાર અને સંતોષ પ્રાપ્ત કરી. ચાર્ડનો વિકાસ કરવો એ માર્કેટ કમિટીનું ધ્યેય છે.

રમણીકલાલ કે. શેઠ

ચેરમેન વતી

ધી એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટી

મહુવા.

શ્રી ભાવનગર વિભાગીય નાગરિક સહકારી બેન્ક લિ.

એટલે

સદ્વરતા,.....સલામતી અને સેવાના ત્રિવેણી સંગમ.

સ્થાપના-૧૯૫૫

આપનાં નાણાં આકર્ષક વ્યાજે રોકો.

વ્યાજનાં દરો :— સેવિંગ્સ થાપણો ૫ ટકા
સ્પેશીયલ સેવિંગ્સ થાપણો ૫૫ ટકા

નોંધ :— ૧. સેવિંગ્સ બચત ખાતું રૂ. ૫/- પાંચ રૂપિયાથી શરૂ થઈ શકે છે.
૨. સેવિંગ્સ ખાતામાં ચેકબુક પદ્ધતિ છે.
૩. રૂ. ૨૫૦/-ઉપર થાપણ હોય તો વ્યાજ ૫૫ ટકા આપવામાં આવે છે.

બાંધી મુદત થાપણો :—

૩૦ દિવસ માટે	૫૫ ટકા
૯૧ દિવસ માટે	૬ ટકા
૧૮૨ દિવસ માટે	૬૫ ટકા
૧ એક વર્ષ માટે	૭ ટકા
૨ એ વર્ષ માટે	૭૫ ટકા

ફોન નંબર ૪૭૨૬
દરબારગઢ, ભાવનગર

} મેનેજર : ભાવનગર વિભાગીય નાગરિક સહકારી
બેન્ક લી. ભાવનગર.

ધી એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટી બોટાદ

(જીલ્લો ભાવનગર)

આ માર્કેટ કમિટીનો વિસ્તાર બોટાદ શહેર અને તાલુકાના ૫૩ ગામડા-ઓનો છે. બોટાદ માર્કેટ વિસ્તાર ૨૦-૩-૧૯૬૧ નારોજ જાહેર થયેલ છે.

માર્કેટમાં હાલ સુધી સાત ખેતિવિષયક જાણસીઓ નિયંત્રણમાં હતી. જેમાં ઘઉં, જુવાર, બાજરા શીંગ (ફેલેલી વગર ફેલેલી), કપાસ (લોઢેલો અને વગર લોઢેલો) તલ અને મરચાં છે. ચાલુ સાલથી ગોળનું ખરીદ અને વેચાણ નિયંત્રણમાં લેવામાં આવેલ છે.

ના. સરકારશ્રી તરફથી વર્ગીકરણ યોજના માર્કેટમાં અમલમાં મૂકવામાં આવી છે. જેમાં ઘઉં શીંગ વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી તપાસી વર્ગ આપવામાં આવે છે. જેથી ઉત્પાદકોને તેમની મહેનતના પ્રમાણમાં વળતર મળી રહે. તે આશય છે. દરેક પ્રકારની સવલતો યાર્ડમાં આપવામાં આવી છે.

બજાર બારાનો કાર્યક્ષમ અમલ શાકાર બની રહ્યો છે. અને વધુ લાયસન્સો પ્રતિવર્ષ લેવાતાં જાય છે. હજુપણ દરેક વેપારીભાઈઓને લાયસન્સ મેળવી લેવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

ન. મ. મહેતા.
સેક્રેટરી,

ધરમશી ઠાકરશી
ચેરમેન

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શાહ હીરાચંદ મીઠાભાઈ એન્ડ કું.

ટેલિફોન-૩૩૧૯૩૨

૨૫૮ બારા ઇમામ રોડ,
નળી બજાર
મુબઈ-૩. (B. R.)
BOMBAY-3

શુ ભે આ પા ઠ વે છે

શ્રી દોલતી જીથ વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી. મુ દોલતી

ભાવનગર જિલ્લો

સાવરકુંડલા તાલુકો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૬-૨-૫૧

શેર ભંડોળ :- ૬૩૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૧૪૩૬-૦૦

અન્ય ફંડ :- ૩૬૪૯૬-૦૦

નોંધણી નંબર :- ૫૦૩

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૦૨

ખેડૂત :- ૧૮૬

બીનખેડૂત :- ૧૬

અન્ય નોંધ :-

ગોડાઉન ૪૦x૨૦ નું એક તથા ૧૫૦x૧૬૧૧ સાર્થકના ખે કરેલ છે.

સસ્તા અનાજ તેમજ ખાતર વિગેરેના મોટા પ્રમાણમાં કામ કરે છે.

જીવન જરૂરીયાતની ચીજો ખેડુતોને તેમજ બીન ખેડુતોને પૂરી પાડે છે.

ભાણુભાઈ રામભાઈ બડેજા
મંત્રી

લીખા રૂડા પટેલ
પ્રમુખ

તલધારી લાપસીમાં ઘી અને ખાંડ ઉપરથી ન પીરસાય છતાં અહીં તે ખાર વર્ષે વારે આવ્યો છે પછી કઈ બહેનીના કમંગ હાથ ઝાલ્યો રહે પણ ખરો ? અહીં તે પ્રેમન જ અભિવ્યક્તિ જોવી રહી.

ગામડાંઓમાં આજે પણ વર્ષો જુની વાદીઓ મળી આવે છે. ઘી પીને રીટી અનેલા વાદી તમે પથ્થર પર પટાડો તો પણ ફુટતી નથી એકવાર કાઢેલી વાદી વરસોનાં વરસો સુધી ચાલ્યા કરે છે.

ગામડામાં જ્યારે રૂપિયાનું ૨ શેર ઘી મળતું ત્યારે વાદી ૧૧ બોલખેલા હતી. ઘીની છાકમછોળ ઉડી અને દુધનો ધારે ઘી પીરસાતું. આજે તો ગામડામાં પણ ઘીના દર્શન દુર્લભ બન્યાં છે ત્યારે વાદીએ ઘી પીરસવાનું તો માત્ર સંભારણું અને વડવાઓના વાતો જ બની રહી છે. તેમ છતાં કેટલીક લોકગીતોઓએ આ રિવાજ આજે પણ સાચવી રાખ્યો છે. પણ હવે તો વાદીએ ઘી પીરસવાના સંસ્કારને અનુભવવાને બદલે વાદીને લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક તરીકે ઇતિહાસમાં નોંધ લઈને યાદ જ કરવાની રહેશે. આજનો યુગ કાણ જાણે લોકસંસ્કૃતિનાં આવાં કેટલાં પ્રતીકોને ભરખી જશે ?

ઘુઘરીયાળો બાજો

લોક સંસ્કૃતિના રસિયાઓ આર્ય લક્ષ્યસંસ્કારના એક આગવા પ્રતીક ‘બાજો’થી લાગે જ અગાણ હશે. એના નમણા ઘાટ અને રૂપ પ્રમાણે લોકબોલીએ ‘બાજો’ જેવું રળિયામણું નામ પણ આપ્યું છે. લક્ષ્યપ્રસંગે ચરકન્યા જોયે આસને બેસીને પરણે તે હેતુથી વરમાંચી અને બાજોને ઉપયોગ શરૂ થયો હોવાની કલ્પના કરી શકાય. પાછળથી લોકકળાએ તેને આગવાં ઘાટ, ઘડતર અને જડતર આપવાં તે સુથાર, સોની અને સંઘેડિયાની સુંદર કળાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે.

બાજોની લંબાઈ-પહોળાઈ દોઢથી બે ફુટ જેટલી હોય છે. માચીને વચ્ચે સૂતરની દોરીથી ભરવામાં આવે છે, જ્યારે બાજોને બચ્ચે પાટિયાં જડવામાં આવે છે, એનો આકાર સમયોરસ હોય છે. પ્રાચીન કાળે તે પર સોના-ચાંદી અને પિત્તળનાં નકશીવાળાં પતરાંનું જડતર કરવામાં આવતું. આજે પણ ચંદીનાં પતરાં જોલા બાજો મળી આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં નાગમહારાજાઓ સેનાચાંદીના ઘડતરવાળા અને હીરામાણેકના જડતરવાળા બાજો વાપરતા આજેતો સંઘેડિયા લોકો લાકડાના બાજો પર માત્ર વરનિશ કરે છે અને પોતાની સ્ત્રી અનુસાર ચિત્રો આંતે છે, એવાં ચિત્રપ્રતીકો મોટે ભાગે ત્રાંજાનો લોટો, ઉપર પીપરનું પાન અને શ્રીકૃષ્ણ હોય છે. ‘વરકન્યા સુખી રહો’ એવું લખાણ પણ જોવા મળે છે. જૂના વખતમાં સુથાર લોકો પણ લાકડાના કલાત્મક બાજો બનાવતા. આજે તો આ કળા નામશેષ થવા લાગી છે, તેમ છતાં અપવાદ રૂપે હોશિયાર સુથારો સુંદર મળના બાજો બનાવે છે.

લાકડાની બેનમૂન કળાકારીગરી માટે મોઢેરા બિહારમાં આવેલું સંખેડા અને સૌરાષ્ટ્રમાં મહુવા સુપ્રસિદ્ધ છે સંખેડા અને મહુવાનાં લાકડાનાં રમકડાં વખણાય છે તેમ ત્યાંના સુંદર મળના રંગબેરંગી બાજો પણ આપણું ધ્યાન ખેંચ્યા વિના રહેતા નથી. આ બાજોને ઉપયોગ શહેરમાં ખાસ કરીને પૈસાપાત્ર લોકોના ઘરમાં જ થાય છે. ગામડાના લોકો તો સાદા બાજોથી પોતાના પ્રસંગો ઉકેલે છે. લક્ષ્યપ્રસંગે કાચું સૂતર, કપડાં ઇલાયચી, સોપારી, તરમાંચી, બાજો વગેરે સટરપટર વસ્તુઓ ખરીદવા નજીકના હટાણાના સ્થળે લોકો ગાડાં જોડીને જાય છે.

લક્ષમાં બાજો

વર વિના જન જય તો બાજો વિના લક્ષ થાય. કન્યાનાં માંડવે બાજોની જરૂર પડે જ છે, વરરાજા માટે તો સામાન્ય પ્રકારની વરમાંચી વપરાય છે, પણ કાડબરી કન્યા તો નમણા બાજો

ઢાળીને પરણે છે. લગ્નપ્રસંગે માંડવા હેઠ વરમાંચી અને બાળેઠ ઢળાય છે, તે પર રમ્પાઈ પાથરીને સફેદ કપડું પાથરવામાં આવે છે. ગોરમહારાજ કુમકુમનો સાથિયો કરે છે. વરરાજા ચોરીએ ચડે છે ત્યારે વરમાંચી પર બેસે છે, કન્યા બાળેઠ પર બેસે છે, ચોથા મંગળફેરે વરરાજા પાણુ બાળેઠ પર બેસવાનો લહાવો લે છે, અને કન્યા વરમાંચી ઉપર બેસે છે.

લગ્ન પહેલાં બાળેઠ પર બેસાડીને વરરાજાને પીઠી ચોળવામાં આવે છે. રાજસ્થાનમાં એક અનેબો લોકરિવાજ જાણવા મળે છે. આ રિવાજ ખાસ કરીને રાજપૂત કોમમાં વધારે પ્રચલિત છે. લગ્નપ્રસંગે કંસાર જમવાનો વિધિ કરવામાં આવે છે, તેમાં માંડવા નીચે બાળેઠ ઢાળીને તેના પર વરરાજાની સાસુ ત્રાંબાની તાસક મૂકીને તેમાં કંસાર પીરસે છે. વરકન્યા બાળેઠ ઉપર કંસાર જમે છે.

લગ્ન ઉકલ્યા પછી જન બારોડે છે અને પછી જવા માટે તૈયાર થાય છે ત્યારે પરણીને સાસરે જતી કન્યાની સાથે મા-માટલું, રામણુદીવડો અને બાળેઠ આપવામાં આવે છે. આમ કન્યા પરણેતરનો બાળેઠ લઈને સાસરે આવે છે. આ લોકરિવાજને કારણે ગુજરાતના ગામડે ધૈર્યેર બાળેઠ જોવા મળે છે.

જમાઈરાજ ન્યારે પોતાના સાસરે જાય છે ત્યારે તેમને બાળેઠ પર થાળી પીરસવામાં આવે છે. ચાકળો નાખીને બાળેઠ ઢાળવામાં આવે છે. રેશમી રૂમાલ ઢાંકેલા થાળમાં કંસાર પીરસવામાં આવે છે, વાઢીની ધારે ઘી પીરસાય છે. સામે સસરાજી બેસે છે, અને સામસામા કોળિયા આપતા આપતા જમે છે. આ રિવાજ બતાસકાંઠા જિલ્લાના રાજપૂતોમાં ખૂબ જ પ્રચલિત છે. ગુજરાતના અન્ય જાગોમાં આ રિવાજ ભાગ્યેજ જોવા મળે છે.

રમત ગમત ધાર્મિક પ્રસંગે

ભારતવર્ષમાં રમત ગમત તો પ્રાચીનકાળથી ચાલી આવે છે. રમત ગમતની બાજુએ પણ બાળેઠ

ઢાળીને તેના પર માંડવામાં આવતી હોવાના ઉલ્લેખો લોકગીતોમાં અનેક ક્રેકાણે મળી આવે છે.

ધાર્મિક પ્રસંગે પણ બાળેઠ વપરાય છે. રાંદલ તેડતી વખતે રાંદલમાને બાળેઠ પર બેસાડવામાં આવે છે. ગુજરાતને ગામડે ગામડે ગણેશચોથની ઉજવણીના દિવસે બાળેઠ પર ધઉની ઢગલી કરીને તેના પર દૂધે નવરાવીને અમિલ ગુજાલથી પૂજન કરી ગણેશને બેસાડવામાં આવે છે અને લાકુના નિવેઢ ધરવામાં આવે છે. નિર્વિઢને લગ્ન ઉકલે તે માટે લગ્નપ્રસંગે ગણેશની સ્થાપના પણ બાળેઠ ઉપર કરવામાં આવે છે.

ગુજરાતી લોકનૃત્ય ‘ગંગ-’પ્રસંગે પણ બાળેઠને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેમાં દીવો મુકવામાં આવે છે. કન્યાઓ જંગ માથે મુકીને ગરબે રમે છે. આ ગરબો જોવો એ તો જીવનનો લહાવો છે. સુવાવડ પછી પ્રસૂતા સ્ત્રી દશમે દિવસે બાળેઠ પર બેસીને સૂર્યને પગે લાયે છે.

લોકગીતોમાં બાળેઠ

લોકસંસ્કૃતિના અવિલાંબ્ય અંગ સર્માં લોક ગીતોમાં બાળેઠના અનેક ઉલ્લેખો મળી આવે છે. એવાં કેટલાંક ગીતો જોઈએ. નીચેના ગીતમાં લગ્નપ્રસંગે બાળેઠી લાવવાનો ઉલ્લેખ મળે છે :

જરે દુવારકામાં રણુછોડવાજાં વાગિયાં,
જરે પરણે (૨) સીતાને શ્રીરામ રે,
જાદવરાય પરણે રુક્મણી.
જરે ગામના સુધારી વીરા વાનડું,
રૂડી બાળેઠી ઘડી લાવ્ય રે,
આજ મારે પરણે સીતા ને શ્રીરામ રે.
લગ્નપ્રસંગે વરરાજા માટે તો
ધૂધરિયાળા બાળેઠ જ પથરાય ને !
સોહર નાખોને સાકળા રે,
વરને ઢાળો ધૂધરિયાળા બાળેઠ,
વરની માતાને હરખ ન માય,
બેસોને વરરાજિયા રે.

બાળેઠ ઘડવામાં લોકકલ્પનાએ અમદાવાદી સુધારીની પ્રશ્ન સા કરી છે. લોકકલ્પનાનો બાળેઠ પણ કેવો બેનમૂન છે! સાજનિયાને તો એવો જ બાળેઠ અપાય ને?

અમદાવાદી સુધારી તેડાવો તો,
રસિયા બાળેઠ નાપજો રે,
બાળેઠ બાર સો બારાંયા મેલાવા,
આવતા સાજન શોભશે રે.
બાળેઠિયામાં નળિયો મેલાવો,
આવતા સાજન શોભશે રે.
બાળેઠ નીચે જાજમો પથરાવો,
આવતા સાજન શોભશે રે.

રમતો રમવા માટે સોગઠાયાઓ પણ ચાંદીના બાળેઠ ઉપર ઢળાતી.

ઊંચાનીચા બંગલા ચણાવો,
મેં તો કોડે પથરાવો માડિયાં રે.
બંગલામાં જાજમો પથરાવો, મેં તો
જાજમ ઉપર બાળેઠ ઢળાવો, ,,
બાળેઠ ઉપર બાજીઓ, ,,
બાજી ઉપર પાસા ઢળાવો, ,,
રમશે અમરસંગ જમાઈ, ,,
સામા રમશે અજિતભાઈ હળરી, ,,
જીત્યા જીત્યા અજિતભાઈ હળરી, ,,
હાર્યા હાર્યા બાજુમાઈ જમાઈ, ,,
જીત્યા ઉપર વજાં વગડાવો, ,,
હાર્યા ઉપર ગધેડા બૂંકાવો, ,,

વરકન્યાનાં રીસામણાં મનામણાં પ્રતીક પણ રઢિયાળો બાળેઠ બને છે. ફેડીલી કન્યા વરરાજને વહેલા પંધારવા માટે કાગળ લખે છે. વરરાજ સાદ સુણાવી દે છે, હું તો મોંધેરો મુરતિયો છું; તારા લોકડાના બાળેઠ ઉપર નહિ પરણું.

હું તો લોકડાને બાળેઠ નહિ પરણું.
ઘડીએક રહી ને પરણીશ;
જો ચાંદીના બાળેઠ નીપજો.

—કન્યા કહે છે, બહુ લાડ ન કરશો, નહિ તો લગ્ન લેવા વહી જશે. વળી તમે તો—

દીકરી દે ‘તુ’ તુ કોણુ ?
જમાઈ કે તુ તુ કોણુ ?
તુંતો વગડાનો વાસી,
તારા પમડા ગયા છે ઘાસી,
તારાં ઘડિયા લગ્ન રાયવર વહી જશે રે...

લગ્ન પ્રસંગે માંડવા નીચે બાળેઠી ઢળાય છે. કંકાવરી મંગાવાય છે. કંકાતરીઓ લખાય છે અને નોતરાં અપાય છે.

માંડવડે કંઈ દાળોને બાળેઠી,
કે ફરતી મેલાન કંકાવરી.
તેડાવો કંઈ જાણુ પરના જોશી,
આજ મારે લખતી છે કંકાતરી.

લોકસંસ્કૃતિમાં રઢિયાળો બાળેઠ અનેબાજુ સ્થાન જમાવીને બેઠો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લાગ્યે જ બાળેઠ વિનાનું ઘર તમને જોવા મળશે.

મામેરું

ભારતીય લોકસંસ્કૃતિમાં અવનવા રીતરિવાજોની વિશિષ્ટ પરંપરા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ‘મામેરું’ એ લગ્નપ્રસંગનો આવો જ એક અનોખો લોકરિવાજ છે. તે મોસાળાના નામે પણ જાણીતું છે. મોસાળું એટલે મોસાળિયા તરફથી કન્યાને લગ્નપ્રસંગે અપાતી યીજવસ્તુઓ.

કન્યાનાં લગ્ન લખાય છે માંડવો નાંખાય છે. માણેકસ્તંભ રોપાય છે. દોલ, શરણાઈની મધુર સૂરાવદિ વાતાવરણને ધીરગંભીર બનાવે છે જન

આવવાની કાગડોળે રાહ જોવાય છે ત્યારે દૂંદૂર જસતા કન્યાના હોંશીલા મામા, ભાણેજનું મામેરું ભરવા માટે લુગડાંલતાં લેવા અને દાગીના ઘડાવવા મહેરમાં બેસે છે.

લગ્નની એક વરધ અગાઉ મોસાળિયા પોતાના કુટુંબ સાથે બેત્રણ ગાડાં જોડીને ભાણેજને પરણાવવા અને મેં સાળું ભરવા માટે માંડવે આવે છે ગાડાં તારવીને મોર્ય કાઢવા માટે હરીફાઈ થાય છે. સ્ત્રીઓનો આનંદ પણ હિસોળે ચડે છે અને એક પછી એક ગીત શરૂ થાય છે.

ઘંટ વાગે ને ધૂધરી રણજીલે રે.
આગલી રાતે રે, પાછલી રાત રે.
તેં તો દરજીડા શું સીવ્યું રે ?
મેં તો ચિત્રાબેન

શોભતાં કપડાં સીવ્યાં રે. ઘંટ
આગલી રાતે રે, પાછલી રાતે રે.
તે તો સોનીડા શું ઘડ્યું રે ?
મેં તો ચિત્રાબેન

શોભતો હાર ઘડ્યો રે.
ઘંટ વાગે ને ધૂધરી રણજીલે રે.

ધામધુમથી મોસાળિયા માંડવે આવે છે. તેમને અલાયદો ઉતારો આપવામાં આવે છે માંડવેથી ચા ખાંડ અને દૂધ મોકલવામાં આવે છે. ધાંયને આવીને પ્રસંગોપાત્ત માંડવે હાજર રહેવાના અને સવારસાંજ જમવાનાં નોતરાં આપી જાય છે.

રાતના પરણેતર થાય છે વરરાજા ચોરીએ ચડે છે મામા કન્યાના અણુવર અને છે. ઓરડામાં કન્યા મામેરનાં કપડાં પહેરીને પરણવા માટે તૈયાર થાય છે. સરખી સાહેલીઓ અને ભાભીઓ કન્યાને સન્નને છે. દાગીના પહેરાવે છે કન્યા માથે મોડિયો મૂકે છે. ઉપર ચૂદડી ઓઢે છે મામા કન્યાને માંડવે તેડી લાવી બાજેડ ઉપર બેસાડે છે. વાજતેગાજતે ધામ-ધુમથી લગ્ન લેવાય છે મંગળ ગીતોની સાથે ફટાણાંની

પણ રમઝટ બેસે છે. જનરીઓ અને માંડવા પક્ષની સ્ત્રીઓ વચ્ચે તો હરીફાઈ જામે છે.

ઝાળા વાદીને કરંભે વાડય રે

ઝરમરિયા ઝાલા.

લાડડી બેડી છે સામે ગોખ રે	”	”
અજિતભાઈએ દોડી મેલી દોટ રે	”	”
લાડડી લીમાં ગઈ છે ધોવારે	”	”
લાડડી લીધી છે આપણુ જોવારે.	”	”

માંડવડા માં બેડું,
સસરાનું આવ્યું તેડું,

વિમુખા બેની સાસરિયું
ખાંડાની ધાર છે.

કાંખમાં છે હાંડો,
વેવાઈ બન્યો છે ગાંડો વિમુખા

ચોકમાં આવી દૂધી,
વેવાઈને નથી બુદ્ધિ વિમુખા

બીજો દિવસે મામા તરફથી કન્યાને મામેરું ભરવામાં આવે છે. માંડવાવાળા મોસાળિયાને મામેરું ભરવા આવવાનું નોતરું મોકલે છે. મામા અને હોંશીલી મામા મામેરાની તૈયારીમાં લાગી જાય છે. ત્રાંબાના બે ત્રાસકમાં ભાણેજને આપવા માટેની ચીજો-પરણેતરનાં કપડાં-ચૂદડી, કબજો, ચણિયો, વાણિયું (મોજડિયું) મૂકે છે, સાથે સોનાનો દાગીનો અને રૂા. ૫૧ રોકડા મૂકે છે, ભાણેજના ૨ મામા હાથમાં ત્રાસક લે છે. તેમની ફરતા ચાર જણાં એક ચાદર અથવા શાલ પકડીને ત્રાસક માથે ઊંચો કરે છે. કેટલીક વાર શાલના છેડાને હાથ ઊંચા કરીને પકડી રાખવામાં આવે છે. બ્યારે કેટલીક વાર તલવારની અણીથી ચારેય છેડાં પકડી રાખવામાં આવે છે. આગળ દોસે રમતા દોલી અને શગુણધુનાળા ચાલે છે પાછળ મોસાળ પક્ષની સ્ત્રીઓ ગીતો ગાતીગાતી માંડવે જવા નીકળે છે. દોલી દોલે રમે છે તેને પૈસા આપીને રાજ કરવામાં

આવે છે. બળભૂતિયા શરણાઈ વગાડે છે તેમને પણ રાજ કરવામાં આવે છે.

બહેન માથે મોતીનો મોડિયો મૂકીને મામેરાને વધાવે છે સૌ માંડવાનીચે જમ્મને એસે છે. મામા પોતાની બહેનના કુટુંબીઓને માંડવા નીચે તેડાવે છે. મોસાળિયા તેમને પરેરામણી કરાવે છે. સ્વાઓને સાલ્લા પુરુષોને માથાનું બંધાવે છે બાણેજને શક્તિ મુજબ કપડાં, વાસણ અને દાગીના આપે છે પોતાની બહેનને મામા તરફથી સાચો સાલ્યો અને કપડું આપવામાં આવે છે. માંડવા પક્ષ તરફથી મોસાળિયાને શીખ અપાય છે. આમ મામેરાનો પ્રસંગ ખૂબ જ મામધુમથી ઊજવાય છે એક બાજુ માંડવા નીચે બહેનીના કુટુંબીઓને પરેરામણી અપાય છે, બીજી બાજુ સાળપક્ષની સ્ત્રીઓ મામેરાનાં ગીતો ગાય છે

મોટાનાં મામેરાં આવ્યાં રાજ.
ચોખલે વધાવી લેજો રાજ.

સમુઆ મામેરાં આવ્યા રાજ,
મોતીડે વધાવી લેજો રાજ,

બાણીબાનાં મામેરા આવ્યાં રાજ,
મોતીડે વરસાડી લેજો રાજ.

ઢોલ ઝો છે સોનીડાને હાટ,
હુમણાં વધાડી લેજો રાજ.

સમુઆ વધાવી લેજો રાજ,
બાણીબા પરણાવી લેજો રાજ.

મોટાનાં મામેરાં આવ્યાં રાજ,
મોતીડે વધાવી લેજો રાજ.

ઢોલ ઝો છે દોશીડાને હાટ,
ચૂંદડીએ વરસાડી લેજો રાજ.

મોટાનાં મામેરાં આવ્યાં રાજ,
ચોખલે વધાવી લેજો રાજ.

સમુઆ વધાવી લેજો રાજ,
બાણીબા પરણાવી લેજો રાજ.

મોસાળપક્ષની સ્ત્રીઓનો તો હરખ માતો નથી તેઓ ફટાણાં દ્વારા માંડવાવાળાની મીઠી મશ્કરીઓ કરવાનું પણ ભૂલતી નથી. માંડવાવાળાને નચાવે નહિ તો મોસાળિયાં શાનાં ?

ઢળ ઢળક ઢોલકાં વાગે છે,
ડોડિયાનાં મોસાળાં આવે છે.

સેધવ થે થે નાચે છે,
ઓલ્યા લખુ ઢોલકી વગાડે છે.

ઢળ ઢળક ઢોલકાં વાગે છે,
ડોડિયાનાં મોસાળાં આવે છે.

લાખુ સેધવ ઢોલકી વગાડે છે,
હીરા થે થે નાચે છે.

ડોડિયાનાં મોસાળાં આવે છે,
ઓલ્યા સુખો વાંસડે ચડે છે.

ઢળ ઢળક ઢોલકાં વાગે છે,
ઓલ્યા હીરા થે થે નાચે છે.

નાખો નાખો બાવુભાઈ ઘોતિયાં,
હ રા યા ને હે ઠો ઉ તા રો.

ઢળ ઢળક ઢોલકાં વાગે છે,
ઓલ્યા હીરા થે થે નાચે છે,

લોકગીતોમાં ભાઈ બહેનના નિર્મળ હૈત પ્રેમનું વર્ણન મળી આવે છે. પરદેશમાં પરણાવેલી બહેનીનું પેટ પરણે છે. વીરને નોતરં મોકલ્યા છે. ઘેર જાન આવી ગઈ છે. પણ... વીરાના કંઈ વાવડ નથી. દુખણી એ'નને આખી રાત ઊંઘ આવતી નથી. તે આંખ પર હાથની છાજલી કરીને વેરાન વગડાં પર નજર નોંધે છે—

વીરા ચાંદલિયો ઊઝ્યો ને
હરણ્યુ આથમી.

વીરા ક્યાં લગણુ જોઈં તારી વાટ,
મામેરા વેળા વહી જશે રે.

બહેની ચિંતામાં ડૂબેલી છે. સાસરિયાં તેનો જીવ ખાય છે, તારો વીરો કેમ નથી આવ્યો ?

મામેરાની ત્રેવડ નથી રહી કે શું ? જહેની કહે છે,
ના, ના, મારો વીર ભલે ગરીબ હોય પણ દિલનો
તો દિલાવર છે; જહેનીને કાપડું કરવામાંથીય જાય
એવો નથી. એશિયાળી જહેનીની આંખમાંથી
અસુની ધારોડયું વહુરેડું—

વીરા નથી જોતુ કસબી કાપડું રે,
જહેનને હેતે મળવા આવ્ય.
મારી પરદેશણના પિયોર,
મારી દુખિયારણના પિયોર,
જહેનને હેતે મળવા આવ્ય.

ત્યાં તો દૂરદૂર જીણી ખેપુ ઉડાડતી વગડો
વીંધીને આવતી વેલડિયું વરતાણી.
જાંડા તે રણમાં કંઈ જોડે જીણી
ખેપુ જો,
વેલડિયું આવે રે વીરની ધમકતી,
જ્યક્યાં જ્યક્યાં રે કંઈ ડોળિડાનાં
શીંગ જો,
જ્યક્યાં રે કંઈ ઇંડાં વેલડિયુંના જો.

પરદેશમાં વસતી એશિયાળી જહેનીનો વીરો
આવી પહોંચ્યો

આવતાં તે વીરે મારે જાંપલા
શણગાર્યા જો,
ઢોલીડા વધાવ્યા સાચે મોતીડે રે

આવતાં તે વીરે મારે માંડવા
શણગાર્યા જો,
જનનડિયું વધાવી સાચે મોતીડે રે.

વીરો મોડું પડવાનું કારણ જણાવીને જહેનીની
ક્ષમા યાચે છે. આ ગીતમાં વીરના અપાર હેતનું
અનેરું આલેખન જોવા મળે છે.

જેની, ચીતળ ખો તો ચૂંદડી ઓરવા
જેની, ચીતળે પડી રે હડતાળ,
મામેરા વેળા હવે થાશે રે.

વીર તરફથી ચૂંદડી મળતાં સંતોષણ ખેતડીને
હૈયે આનંદના મોરલા ટહુકી ઉઠ્યા.

મારા માડીજયે ચૂંદડીઓ મૂલવી રે,
વીરા મારે નથી ધરચોળાની ખાંતરે,
માંડીજયો લાલ્યો ચૂંદડી રે.

મામેરાનો વિધિ પતાવીને મોસાળિયાં વાજતે
ગાજતે ઉતારે પાછાં આવે છે. સાથે આવેલ સગા-
વહાલા મામેરાવાળાને શક્તિ અનુસાર ચાંદલો
આપે છે. મામા પોતાની જહેનનાકુટુંબીજનોને
મામેરા તરફથી માંડવે જમવાનું નોતરું આપે છે.

ખીજો દિવસે મોસાળિયા જવાની તૈયારી કરે
છે. જહેનના ઘેરથી મોસાળ માટલું આવે છે.
માટલામાં સવા પાંચ શેર મીઠાઈ હોય છે, જે
રસ્તામાં ભાથા તરીકે ખપ લાગે છે ગાડાની બિધ્યું
ઉપર કાચા સૂતર વડે બાંધે છે. ગાડાં ગામ વચ્ચે
થઈને ઘેર જવા બિપડે છે.

ગુજરાતના ગરવા લોકજીવનમાં વિવિધ પ્રકારના
અનેક ભાતીગળ લોકરિવાજો મળી આવે છે. મામેરું
પણ આવે જ એક વિશિષ્ટ લોકરિવાજ છે આર્ય
સંસ્કૃતિના શહેરીકરણની સાથે આ લોકરિવાજ
વીસરવા માંડ્યો છે.

મા-માટલું

લગ્નપ્રથા એ આર્ય સંસ્કૃતિની આગવી ભેટ
ગણાય છે. મા-માટલું એ આપણી લગ્નપ્રથાનો
વિશિષ્ટ લોકરિવાજ છે. માંડવામાં ચાર ફેરા ફરીને
સાસરે સિધાવતી કન્યાને એની માતા તરફથી
ભાતાનું જે માટલું સાથે બધાવવામાં આવે છે તે
મા-માટલાના નામે ઓળખાય છે. માતા તરફથી
આ માટલું અપાતું હોવાથી મા-માટલાના નામે
ઓળખાતું થયું હશે એમ માની શકાય. મામાટલું
ભરવાનો લોકરિવાજ સૌરાષ્ટ્રમાં પરાંપૂર્વથી ચાલ્યો
આવે છે.

મૃત થતી લોકહૈયાની ભાવના :

પ્રાચીન કાળથી અસ્તિત્વમાં આવેલા આ રિવાજના ઉદ્ભવ વિશે કહી શકાય કે જૂના કાળમાં જ્યારે અવરજવરનાં ઝડપી વાહનો નહોતાં ત્યારે ફેટલાય ગાંઠે દૂરદૂરનાં ગામોમાંથી વરરાજા વેલ્યમાં બેસીને કન્યા પગલુવા આવતા ગતિમાં અનેક સીમશેઠા અને વગડા વટાવવા પડતાં. આજે સવારે નીકળેલાં જનનાં ગાડાં બીજે દિવસે સવારે અમર તો આંજો હેંશીલા વેવાન્યોને માંડને પહોંચતાં. પરંતુ જન કન્યાના સાસરે જવા નીકળે ત્યારે એટલે દૂર જવા નીકળેલી પોતાની કન્યાને રસ્તામાં મૂખ લાગશે એ વિચાર માતાના મનમાં સહેજે ઉદ્ભવે, કારણ માતાનું માયાળુ દિલ તો કન્યાને જ સતત વિચાર કરતું હોય. માતાનાં ચરણમાં બોબલે ઓંસુડાં સારીને કન્યા રજા માં છે ત્યારે માતા બહાલસોથી પુત્રીને અંતગતી આશિષ સાથે માટલામાં મૂકીને ભાતું આપે છે આર્યનારી એકલી ન જમે, એટલે જનૈયાને બધાને નારતો થઈ શકે એટલું સવામણ ભાતું આપવાનો રિવાજ હમણાં સુધી અસ્તિત્વમાં હતો. કન્યાનો હેંશીલો સુખી પિતા એથી પણ વધુ ભાતું બંધાવતો.

લગ્ન બિઠલી ગયા પછીથી કન્યાને સાસરે ઓળાવતી વખતે કન્યાને ઘેર રૂપાણી ચકલીઓની ચીતરેલી ભાત્યવાળું ધેરું માટલું કુંઢારને ત્યાંથી લાવી તેમાં ભાતું મૂકવામાં આવે છે. આજે સવામણ ભાતાનો રિવાજ જૂંસાતોજૂસાતો પ શેર ઉપર આવીને બિઠો છે. ભાતામાં ઘૂંદીના લાડુ, મગસ અથવા તો સુખમી તથા સુવાળી અને પાપડ મૂકવામાં આવે છે. કાઠિયાવાડમાં કણ્ણી અને રજપૂત કોમમાં મા-માટલામાં માટીના માટલાને બદલે ત્રાંગાની અથવા પિત્તળની ગોળી આપવામાં આવે છે રાજસ્થાનમાં પિત્તળનો મોટો ગેળો આપવાનો રિવાજ છે.

વરવેલ્યમાં માટલું :

જન ઉઘલે ત્યારે કન્યાપક્ષવાળા મા-માટલું

લાવીને વરવેલ્યમાં અમર તો સાંગામાચીમાં જ્યાં વરકન્યા બેઠા હોય એની બધું ઉપર તે મુકે છે. નીચે સુથિયું મૂકીને ઉપર આ મા-માટલું મુકવામાં આવે છે, અને ઉપર અતલસનો લાંબા કંકડા મૂકી કાચા સતરના દિલ્લાથી એને બાંધવામાં આવે છે. વેલ્ય ગામ બહારી જવા ઉપર છે. જનનડિયો ગામના સીમાડા આવતાવધુ રંગમાં આવે છે તે એક પછી એક ગીત ઉપાડે છે:

તારા દેશમાં ઝાઝા વેશ કે લાડી
વીંઝણો શું નો લાવી!
આવઃ ઉનાળાના તડકા કે લાડી
વીંઝણો શું નો લાવી!
તારા બાપને અડાણે મેલ્ય કે લાડી
વીંઝણો શું નો લાવી!

અનુપમ ઓળખાણવિધિ :

જેમજેમ નજીકનજીકના ગામોમાં સંબંધો બાંધતા માંડવા તેમતેમ મા-માટલાનો ઉપયોગ કુટુંબમાં વહુની ઓળખ આપવા માટે શરૂ થયો.

પરંતુ સાસરે આવેલી નવી સત્રી વહુ પોતાની સાસુ સાથે કુટુંબમાં પગેપગલું મૂકવા નીકળે છે વડીલ સ્ત્રીઓને નવી વહુ સાલ્લાનો ઠંડો લાંબો કરીને પગે લાગે છે અને એમને ત્યાં પગેપગલુંમાં પૈસો, સોપારી, મા-માટલાંની સુંવળી, પાપડ અને સુખમી મૂકે છે વઢિયારનાં ટકા મૂડવાના રિવાજ છે. આ રિવાજ મુગળ પરંપરાને સાસરે આવેલી કન્યા કુટુંબમાં પગે લાગવા નીચળી વડીલ સ્ત્રીઓના આશીર્વાદ મેળવે છે અને પગેપગલુંમાં ૩ પૈસા અને ૧ લાડવો મુકે છે. જેને ઘેર કન્યાએ ટકા મુક્યો હોય તે વરકન્યાને જમવાનાં નોતરનાં આપે છે આ રીતે મા-માટલું ઓળખાણનો અનુપમ વિધિ બની રહ્યું છે.

માતાની ગોદનાં બિહરેલી કન્યા મીઠું ધમરજ જેવું મહિષર છોડીને સાસરે જવા નીકળે છે ત્યારે માતાની સુમધુર સ્મૃતિરૂપ મા-માટલું એક મધુર

સ્મૃતિરૂપ બની રહે છે. ભાતું તો કુટુંબમાં વહેંચી દે છે. પણ મા-માટલાની જોળી કન્યાના ઘરની માંડમાં રહીને પોતાના લગ્નપ્રસંગની મધુર યાદને સ્મૃતિપટ પર જીવંત બનાવે છે. લોકજીવનને ગૌરવવંતું અને આનંદમય બનાવવામાં લોકરિવાજોનો ફાળો નાનોસૂતો નથી.

લોકગીતોમાં મા-માટલું :

લોકસંસ્કૃતિનાં પ્રતીકોમાં મેં પ્રતીક વિશે નાં ખાસ ગીતો આપ્યાં છે તેવાં, મા-માટલાનો ઉદ્દેશ આવતો હોય એવાં ગીતો મળતાં નથી; પરંતુ મા-માટલું ભરતી વખતે કુટુંબની બહેનો એકઠી થાય છે અને પ્રસંગને અનુરૂપ ગીતો ગાય છે:

જિંવી ટોડા ને લાંબી પરહાર્યું રે.

પરહાર્યું એમાં ધનુબા એના,

ધમાં સખિયું ભણે....

દીલડી તેજ કહે....

હિઆ ટોડા ને લાંબી પરહાર્યું રે.

શહેરની સંસ્કૃતિમાંથી લગ્નજીવનના વૈભવપૂર્ણ વારસામાં કંઈક અંશે ઓટ આવેલી જણાય છે, રિવાજો ભૂસાવા માંડ્યાં છે ત્યારે મા-માટલાની તો કલ્પના જ ક્યાંથી કરવી? પરંતુ સૌરાષ્ટ્રનાં ગામડાંઓમાં જ્યાં સંસ્કૃતિમાં જરાસરખી પણ ઓટ આવવા પામી નથી ત્યાં આવા વિશિષ્ટ લોકરિવાજો આજે ય દૃષ્ટિગોચર થયા વિના રહેતા નથી.

મ જુ ડાં

લો

કલ્પનાએ સંસ્કૃતિનાં અનેકવિધ પ્રતીકોના સંનમાં નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે. મજુડાં એ સૌરાષ્ટ્રની ગરવી ગ્રામસંસ્કૃતિનું મહત્ત્વનું અંગ ગણાય છે. મુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં પચ્ચીસેક વર્ષ પૂર્વે લાગ્યે જ એવું ધર હતું કે જેમાં મજુડું ન હોય! લોકકળાના પ્રતીક સમાં મજુડાં રાખવાનો આલ રજપુત, કોળી, કણ્ઠી અને ભરવાડ જાતિમાં

વિશેષ હતો અને કેટલીક જગ્યાએ સૌરાષ્ટ્રમાં આજે પણ છે. કાળક્રમે યગરા અને કપાટોએ મજુડાંનું સ્થાન લેવા માંડ્યું, પરિણામે ગામડામાંથી મજુડાં અદૃશ્ય થવા માંડ્યા.

પ્રાદેશિક ભિન્નતાની અસર એનાં નામે પર પણ પડવા પામી છે. કેટલાક લોકો એને મજૂસને નામે ઓળખે છે. કેટલા એને મજુસડાં પણ કહે છે અને કેટલીક જગ્યાએ તે મજુડાંના નામથી જાણીતાં છે. આજે પણ કેટલાંક પ્રાચીન ઘરોમાં સુંકરમજના મજુડાં મળી આવે છે. મુજરાતની મુલાકાતે આવતા પરદેશીઓ તેની અનુપમ કળા-કારીગરીની નિહાળવાની તક મુમાવતા નથી.

નારીવૃંદની કળા અને કલ્પનાનું પ્રતીક:

મજુડાં એ મુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રની નમણી નારીઓની કલ્પનાનું ફળ છે. જૂના વખતમાં કપાટ કે પટારા નહોતા ત્યારે અનાજ ભરવા માટે માટીના મોટા ફોડા અને ફોડીઓ વપરાતી. એ વખતે હોશિયાર સ્ત્રીઓએ સંજોરો કરવા માટે મજુડાં બનાવ્યા. મજુડાં માટીનાં બનેલા હોવા છતાં એ એટલાં મજબુત હોય છે કે બસોબસો વર્ષ સુધી એની કાંકરી પણ ખરતી નથી. એ લી માટી તો ફાટી જાય એટલે ખેતરની કાળી માટી લાવીને તેમાં ઘોઠાની લાદ બેળવીને ખુબ જ ચીકવવામાં આવે છે, તેમાંથી હેયા ઉકલત મુજબ સ્ત્રીઓ પટારા જેવડું મોટું ચોરસ મજુડું બનાવે છે. એની નીચે ચાન પાયા હોય છે. મજુડાંની અંદર નાનીનાની માળીઓ હોય છે અને તેમાં માંટલા મુકવાના ૩-૪ ખાડા હોય છે. વચ્ચે લોકડાનું નાનકડું ચારણ હોય છે. તેને તાણું પણ વાસી શકાય.

મજુડાંની કળાકારીગરી:

સ્ત્રીઓ પોતાની કલ્પના અનુસાર માટીમાંથી મજુડાં કંડારે છે. મજુડાં તૈયાર કરીને ઘરમાં પેડલી ઉપર ઊભા કરવામાં આવે છે. પછીથી એના

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વિસાવદર વિ. કા. સહકારી મંડળી

શ્રી. વિસાવદર

ખાંભા તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૧-૬-૫૦

નોંધણી નંબર : ૧૮૮૫૮

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૪૫૭૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૧૮

અનામત ફંડ :- રૂ. ૪૮૯૭-૧૫

ખેડૂત :- ૧૧૮

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૬૩૦૭-૮૨

ખીનખેડૂત :- •

અન્ય નોંધ :- ધીરાણ ઉપરાંત સસ્તા અનાજની દુકાન.

મણીરામ મોતીરામ

કાનજી જીવા

દયુભાઈ જુરાભાઈ

મંત્રી

ઓ. મંત્રી

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

રતના અરજણ

નનુ સવજી

જીવા ખોડા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મેસણકા જીથ વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી

ગારિયાધાર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૩૦-૧૧-૫૪

નોંધણી નંબર :- ૧૦૫૪

શેર ભંડોળ :- ૭૭૩૩૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૮૫

અનામત ફંડ :- ૪૯૭૯-૫૦

ખેડૂત :- ૧૯૬

અન્ય ફંડ :- ૪૧૬૩-૬૪

ખીનખેડૂત :- ૮૬

બચુભાઈ ડી. સંધી

બાનીભાઈ મોસનભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

માધુભાઈ કાનજી

હીરાલાલ પરખત પટેલ

હીરા બદવ

વશરામ કાળા

Firex
AT THE FRONT
IN THE FIRE FIGHTING FIELD
OFFERS COMPLETE EQUIPMENTS & SERVICE
MAYUR ENTERPRISES
 RUVAPARI ROAD, BHAVNAGAR

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કુંઢડા ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

મું. અમરગઢ

શીઢોર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૨-૫-૧૯૩૭

નોંધણી નંબર :- ૧૨૧

શેર ભંડોળ :- ૨૬૩૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૦

અનામત ફંડ :- ૮૭૨૦-૮૪

ખેડૂત :- ૮૮

અન્ય ફંડ :- ૧૩૦૬-૨૪

ખીનખેડૂત :- ૧૨

અન્ય નોંધ—મંડળી ખાતર સુધરેલ ખીયારણ જતું નાશક દવા તેમજ સરકાર-માન્ય સસ્તા અનાજની દુકાન ચલાવે છે.

મણીશંકર પ્રેમજી

ભીખાભાઈ હામાભાઈ

મંત્રી

રવજીભાઈ ભીખાભાઈ

વ્ય. ક. સભ્યો.

પ્રમુખ

નથુભાઈ ખોડાભાઈ

ભગવાનભાઈ પ્રેમજીભાઈ

બદવભાઈ પ્રેમજીભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી દેવગાણા જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લી.

દેવગાણા

તાલુકો શીઢોર

જિલ્લો : ભાવનગર.

સ્થાપના તા. ૨૬-૧૦-૧૯૪૬

નોંધણી નંબર ૨૬૨

શેર ભંડોળ : ૭૦૦૩૫

સભ્ય સંખ્યા : ૨૨૩

અનામત ફંડ : ૩૬૫૨૪

ખેડૂત : ૨૦૫

અન્ય ફંડ : ૧૬૫૮૨

ખીનખેડૂત : ૧૮

અન્ય નોંધ — કાર્ય ભંડોળ ૩/લાખ ઉપર

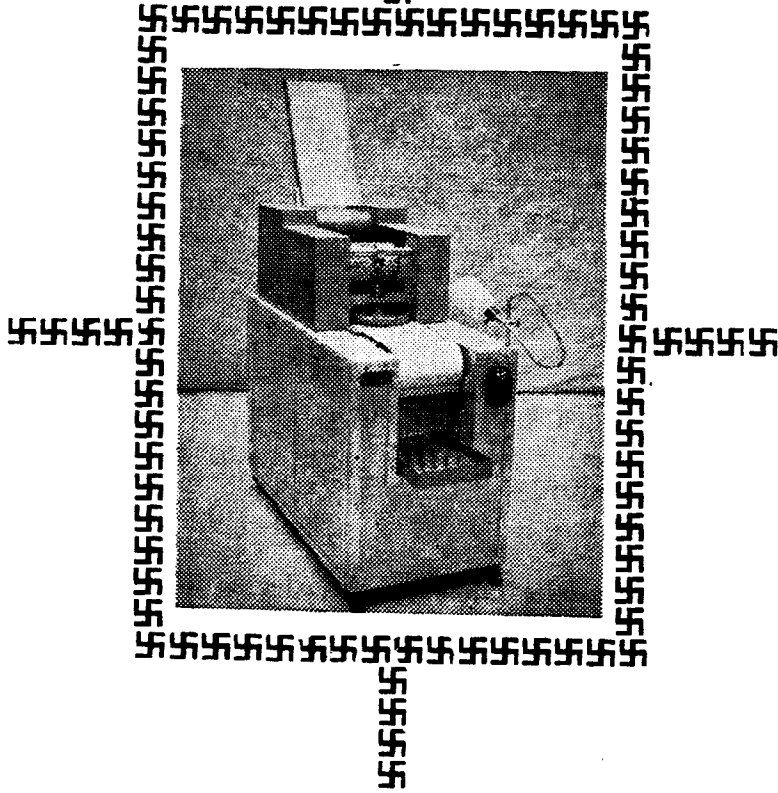
ખેતિ તથા અન્ય ધંધાને ઉત્તેજન ઉપરાંત ઉત્પાદન થએલ માલ મંડળી મારફત વેચાણ અને વસુલાત મોટા ભાગના માલના રૂપમાં મંડળી એક ધારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે.

જીવમણ સુખદેવ

જીવરામ સુખદેવ

મંત્રી

પ્રમુખ

ભારતભરમાં સૌ પ્રથમ સૌરાષ્ટ્રના (સુદામાપુરી) પોરબંદરમાં
ગજજર એન્જીનીયર વક્રસના કસબી

જીવનલાલ જી. ગજજરે

ઘણા સમયના પુરૂષાર્થ પછી

રોટલી વણવાનું અદ્ભૂત મશીન તૈયાર કર્યું છે.

વિજળીથી ચાલતું આ મશીન એક મીનીટમાં (સાઈક) ૬૦ જેટલી
રોટલી વણી નાખે છે.

દેશભરમાંથી આ સ્તુત્ય પ્રયાસને સારો એવો આવકાર મળ્યો છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ખાદી ગ્રામોદ્યોગ ભંડાર તળાજા

તળાજા તાલુકો

જિલ્લો : ભાવનગર.

(સ્થાપના તા.) સઘનક્ષેત્ર સમિતિઓ કર્યા તા. ૧-૪-૬૦.

સર્ટીફિકેટ નં. ૫૬૪

અન્ય નોંધ :—અંબર પ્રવૃત્તિ, પેટી રેન્ટિયા અને
તેના ઉત્પાદન દ્વારા સર્ટીફિકેટ, કોર્ટીંગ,
ગરમ, રેશમ. બધા પ્રકારનું ઉત્પાદન
અને વેચાણ કરવામાં આવે છે.

આ દ્વારા વિશાળ રોજગારી ચૂકવવાના નમ્ર પ્રયાસો છે.

પ્રતાપભાઈ મહેતા,
વ્યવસ્થાપક

જેરામભાઈ હ. પટેલ.
મંત્રી

શ્રી સઘનક્ષેત્ર યોજના સમિતિ મણાર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી સઘનક્ષેત્ર યોજના સમિતિ મણાર

તળાજા-ઘોઘા તાલુકો

ભાવનગર : જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ : ૧૨-૯-૫૭.

નોંધણી નંબર : B ૧૩૩

અન્ય નોંધ :

સભ્ય સંખ્યા : ૯૭

ઘોઘા-તળાજા અને ભાવનગર તાલુકાના ૨૭ જેટલા
ગ્રામ પ્રદેશમાં ખાદી, ગ્રામોદ્યોગો અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ
આ સંસ્થા છેલ્લાં ૯ વર્ષથી કરી રહેલ છે.

જેરામભાઈ હ. પટેલ.
મંત્રી

જસવંત કે. બડેજા
ઉપ-પ્રમુખ

ઉપર કૃત્તવેદ્ય અને કાંગરા કોરે છે. આકર્ષક સાથિયા આલેખે છે, નયનરમ્ય ખાપુ જડે છે. ગારાની પૂતળિયું એસાડે છે, અને બગલાનાં પાંખ જેવી શ્વેત ખડીથી એને ઘોળામા આવે છે, રંગીલી નારીઓ તો મળુડાં પર મડી મસ્તી કરતા કાન અને ગોપિયું આલેખે ; સાથે સાથે ઉડતો પોપટ, ચણતી ચકલી, કળાયેલ મોર અને ઝૂકતી દેવ્ય પશુ આલેખે છે. લરવાડ અને રખારી કામના ધરેમાં આવેલાં મળુડાં પર તેમની પ્રાદેશિક સંસ્કૃતિ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

સંજેરાનું સાધન :

મળુડું એ સંજેરાનું સાધન ગણાય છે, એટલે તે રસોડાની નજીકના ધરમાં જ મોટે ભાગે મૂકવામાં આવે છે. સાંજના વાળુ પતી ગયે એટલે ધરની સ્ત્રીઓ સંજેરા કરે છે સંજેરા એટલે વાળુ ક્યાં પછી દૂધ વગેરે જે કંઈ વધુ હોય તે ગોર-હડામાં મેળવે છે. વધુ ઘટ્યુ વ્યવસ્થિત કરે છે. રસોડાની આ બધી સામગ્રી મૂકવાનું સાધન મળુડું છે.

મળુડામાં દહીંદુધના ગોરહડાં રહે છે. ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ તથા ચાણાં વગેરે મૂકી રાખવામાં આવે છે. મળુડાં ઉપર ગાદલા, ગોદડાં પણ મૂકવામાં આવે છે, અને એની ઉપર કલાત્મક ચિત્રો દેવાય છે.

સ્ત્રીઓએ પોતાની જરૂરિયાત માટે કેવા મળના સાધનને જન્મ આપ્યો છે? આજે અસોઅસો વર્ષ જૂનાં મળુડાંના બેનમુન પ્રતીકા ક્યાંક ક્યાંક દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. સહેજ ખંડિત થતાં તેને ભાંગીને ઉકરડા ભેગાં કરી દેવામાં આવે છે. આજ સુધીમાં આવા હમરો મળુડાં ઉકરડે ફેંકાઈ ગયા હશે.

ગુજરાતનાં મ્યુઝિયમોએ કલાત્મક મળુડાં શોધી કાઢીને તેને સાચવી રાખવાં જોઈએ. જેથી માટી-કામનાં બેનમૂન પ્રતીકાને જાળવી રાખી શકાય. એમાં મોડું થશે તો મળુડાંના પ્રતીકાને જોવાને બદલે યાદ કરવાનાં રહેશે.

છૂંદણુ

સુંદરતા અને સ્વચ્છતા રૂપમાં વધુ નિખાર લાવવા અને ચૌવનને વધુ આકર્ષક બનાવવા માટે મનુષ્ય આદિ કાળથી મથતો રહ્યો છે. લાવણ્યભર્યા રૂપને અનેક પ્રકારનાં સૌંદર્ય-પ્રસાધનના સાધનો તથા વિવિધ પ્રકારના સુંગધી લેપ-મર્દન દ્વારા જાળવી રાખવા પ્રયત્નો કરે છે.

પ્રચલિત લોકરિવાજ :

સૌરાષ્ટ્રમાં વસવાટ કરતી અનેક લોકજનિઓમાં સુંદરતારૂપી સમૃદ્ધિ-ભંડારમાં વૃદ્ધિ કરનાર છૂંદણું છૂંદાવવાનો રિવાજ પરાપૂર્વથી પ્રચલિત છે. લોકજનિઓએ છૂંદણુંને ત્રાજવડાં એવું રૂપકું નામ પણ આપ્યું છે.

રખારી, રખપુત, કાળી, કણ્ઘી, તથા બીજા જનિઓની સ્ત્રીઓમાં છૂંદણું છૂંદાવવાનો રિવાજ વધુ પ્રચલિત છે. આ કામના પુરુષો પણ છૂંદણું છૂંદાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં વારતડેવારે અનેક મેળાઓ ભરાય છે. તેમાં માથે લાલ હોગલાં ફરકાવતા જુવાનડાઓ અને કોરીકણક બાંધણીઓ પહેરીને રસીલી જુવાનડીઓ મેળા માણવા જામટે છે. સરખી સહિયરોનાં જોડકા મેળામાં અહીંયા તહીં ધૂમે છે. ઘેલાં બનીને નાચે છે, ગાય છે અને રાસનાં રમઝટ બોલાવે છે. પણ છૂંદણું છૂંદાવવાનું વીસરતી નથી. મેળા એ કુમારી કન્યાઓ માટે છૂંદણું છૂંદાવવાનું અનોખું સ્થળ છે, અને હાથે, પગે, મોં પર અને કપાળમાં વિવિધ પ્રકારનાં છૂંદણું તે છૂંદાવે છે. મેળામાં માણેલી મોજના લાવી સંભારણારૂપ સહિયરોનાં નામ પણ એકબીજાના હાથ પર છૂંદાવે છે.

જુવાનડાઓ પણ ઓછા રંગીલા હોતા નથી. તેઓ મેળામાં છૂંદણું છૂંદાવતી શાખની રાણીઓના ટોળા પાસે જઈને કૂમતાવાળા પાવા બળવે છે.

શું ગારમ્બા દૂધા છેડે છે, અને યુવતીઓના થનગનતા યૌવનનાં વખાણ કરતા તેઓ પણ હાથે પોંચી, વીંછી, ધડિયાળ, રામનામ, રામકૃષ્ણ હનુમાન કે કન્યાના પ્રતીકવાળાં છૂંદણાં છૂંદાવવા બેસી જાય છે. પ્રેમનું રૂપાળું પ્રતીક :

પ્રેમાઓનું મધુરું મિત્રસ્થળ એ આપણા લોકમેળાઓ છે. વિરહમાં તડપતાં પ્રેમી હૈયાંઓનું મિલન થતાં તેઓનાં હૈયાં આનંદવિભોર બનીને નાચી જાડે છે. પ્રેમ અને મિલનની મધુર સ્મૃતિને છૂંદણાંરૂપે હાથ પર અંકિત કરાવે છે. અદ્ભુત પ્રેમિકા તો વળી સૌ કાંઈથી છાનું રહે તે રીતે છાતીએ પ્રેમનું ચિહ્ન અથવા પ્રેમીનું નામ છુંદાવે છે. અને રમારી કે ભરવાડ કન્યા તો આખા શરીરે છૂંદણાં છુંદાવે છે. જેથી આઠઆઠ દિવસ તાવથી પીડાય છે, તેમ છતાં એની પાછળ સારું એવું ખર્ચ કરે છે. અલખત, એની પાછળની આવના શારીરિક સૌંદર્યમાં અભિવૃદ્ધિ કરવાની જ હોય છે.

પ્રાદેશિક સામ્ય :

લોકસંસ્કૃતિના વિશિષ્ટ પ્રતીક સમાં છૂંદણાં છુંદાવવાનો રિવાજ માત્ર સૈરાપટ પૂરતો સીમિત નથી. રાજસ્થાનથી માંડીને છેક હિમાચલ પ્રદેશમાં વસતા આદિવાસીઓમાં (યુવક-યુવતીઓ બંનેમાં) તે ખૂબ પ્રચલિત છે. હિમાચલ પ્રદેશમાં કન્યાને બાળપણથી છૂંદણાં છુંદાવવાની શરૂઆત કરવામાં આવે છે. લગ્ન લેવાય ત્યાં સુધીમાં આખું શરીર છૂંદણાંમય બની જાય છે. આ માટે વિશિષ્ટ પ્રકારનો લેપ તૈયાર કરવામાં આવે છે.

આદિવાસીઓમાં છૂંદણાં છુંદતી વખતે થતી ખીડા ભૂલાવવા માટે જે ઘેર કન્યાને છૂંદણાં છુંદવામાં આવતા હોય ત્યાં સહુ આડોશીપાડીશીઓ એકઠાં થાય છે. અને નાચગાનનો વિશિષ્ટ કાર્યક્રમ યોજે છે. દોહલના તાલેતાલે સૌ નાચે છે, ગાય છે, અને છોકરીને છૂંદણાં છુંદાય છે. દુઃખ બૂલવાનું કવું સરસ આયોજન !

લોકગીતોમાં છૂંદણાં :

હિમાચલ પ્રદેશમાં છૂંદણાં છુંદાવ્યા વિનાની કન્યા સાથે કાંઈ લગ્ન કરવા તૈયાર થતું નથી. જ્યારે નયતરમ્ય છૂંદણાં આપતી યુવાન કુમારી સૌ કાંઈની નજરમાં વસી જાય છે. એક લોકગીતમાં એક સખી પોતાની સરિયરને કહે છે કે 'હે સખી! તું જંગલમાં સંભાળીને ચાલતો, કાંઈ રંગીલા યુવકની નજર ન લાગી જાય.'

ગુજરાતી લોકગીતોમાં પણ છૂંદણાંના ઉલ્લેખો મળી આવે છે.

લીલી ઘોડીને ખીજા ચાખ્યો,
ઘોડી ધણું ગાજે.

લીલુડાં જડીત પલાળ,
વેવાણુ મારી છંદે નાચે.

છંદે છુંદાવ્યાં રે છૂંદણાં,
લેશે રંગાવ્યા કાળા દાંત,
વેવાણુ મારી છંદે નાચે.

ઘોડી ચડી જ્યાબર સંચર્યા,
ઘોડી ધણું ગાજે.

મોહી રહ્યા ચાર દેવ,
વેવાણુ મારી છંદે નાચે.

હવે વિશ્વનાથનેરે મોહી રહ્યા,
ઘોડી ધણું ગાજે.

મયામાં ગદાધર દેવ,
વેવાણુ મારી છંદે નાચે.

ચોથે રે ધોળેશ્વર દેવ,
વેવાણુ મારી છંદે નાચે.

ચારેએ મોહી શું કાંધા,
ઘોડી ધણું ગાજે.

ધાર્મિક માન્યતાઓ :

છૂંદણાંના અનેક પ્રતીકો જોવા મળે છે. સ્ત્રીઓ હાથે-પગે મોર, પોપટ, સાપ, વીંછી વિવિધ

પ્રકારનો કુશો વેદો અને પાંદરીઓ, જુદાજુદા દેવો, રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન, માતાજી, તથા પુરુષો હાથે દાણા, પોંચી, ઘડિયાળ, ભગવાન. તીર, કામકું વ. નાં પ્રતીકો છૂંદાવે છે. પ્રતીકોમાં પ્રાદેશિક ભિન્નતા દષ્ટિગોચર થયા વિના રહેતી નથી

છૂંદણોનો લોકરિવાજ ધાર્મિક માન્યતાઓ સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે આદિવાસીઓમાં છૂંદણો વિશેની રસપ્રદ માન્યતાઓ જોવા મળે છે. તેઓ માને છે કે માનવીના મૃત્યુ બાદ તેની ધનદોલત કે ઘરેણાં તેની સાથે જતાં નથી, પણ જાય છે માત્ર છૂંદણો અને છૂંદણા જ આત્માને સ્વર્ગ અંપાવવામાં સહાય કરે છે. તેથી જો છૂંદણો છૂંદાવવામાં ન આવે તો દેવ રહે છે

ભરૂવાડ અને રખારી કામમાં એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે જો સ્ત્રીઓ છૂંદણાં ન છૂંદાવે તો આવતા જન્મમાં જગદ અથવા આખલાનો અવતાર લેવો પડે છે.

એક લોકશ્રદ્ધા એવી પણ છે કે ભગવાનના પ્રતીકવાળું છૂંદણ હાથ પર હોય તો અંધારામાં અથવા

સીમસેટે ભૂતપક્ષીત કે ડાકણની ખીક લાગતી નથી.

હાથે-પગે વીંછી ત્રોફાન્યો હોય તો વીંછી ન કરડે, સાપનું છૂંદણું હોય તો સાપનું ઝેર ન ચડે.

આદિવાસીઓ છૂંદણાવાળી સ્ત્રી પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકે છે. તેઓ દષ્ટિએ માને છે કે છૂંદણાવાળી છોકરી સાથે પ્રેમ કરવામાં છેતરાવા જેવું હોતું નથી. તે કદી વિશ્વાસઘાત કરતી નથી

આયુર્વેદની દષ્ટિ

છૂંદણાં પાછળ સૌંદર્યની સાથે ધાર્મિક અને આયુર્વેદની દષ્ટિ પણ રહેલી છે જ્યારે મનુષ્યને રસોળી નીકળે છે અને તે મોટી જ થયા કરે છે ત્યારે તે મોટી ગાંઠને અટકાવવા અને ખેસાડી દેવા માટે તેના પર છૂંદણાંની આકૃતિઓ અંકિત કરવામાં આવે છે જેથી મટી તે જાય છે.

આમ વર્ષોથી આપ્યા આવતા છૂંદણાં છુંદાવવાના નિવાજ પાછળ લોકસંસ્કૃતિની એક વિશિષ્ટ જામિકા સમાયેલી છે ગુજરાતની ગ્રામસંસ્કૃતિએ લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીક સમા છુંદણાં છુંદાવવાના સંસ્કારને આજે પણ યથાવત્ જળવડી રાખ્યો છે.

With Compliments

of

OIL INDIA Ltd.

NEW DELHI

DULIAJAN

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોટા દેવળીયા સહકારી મંડળી

મુ. મોટા દેવળીયા (બાબરા થકને) (જિ. અમરેલી)

સ્થાપના : તા. ૧-૧૧-૪૪

રજી. નંબર ૧૦૦૬

શેર ભડોળ-રૂ. ૩૪૬૫૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા-૨૧૭

અનામત ફંડ ૬૩૧-૦૪

મણીશંકર ધનજી બેશી

કાળીદાસ ભગવાનદાસ દેવમુરારી

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્યસ્થાપક કમિટી

(૧) રણછોડ જીવા	(૨) ભાણુ નારણ	(૩) ગોવિંદ મનજીભાઈ
(૪) ભગવાન નરસી	(૫) હીરજીભાઈ	(૬) ભોવાન બાવા

અન્ય નોંધ:- મંડળી ચૌદ વર્ષથી સલાસદોને ખેતીવિષયક ધીરાણ, ખાતર, દવા, ફંડ આદિ અને અન્ય જરૂરીયાત પૂરી પાડે છે.

... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પીથલપુર ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી અન લી.

મુ. પીથલપુર તળાબ તાલુકો ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ ૫-૪-૭૮

નોંધણી નંબર :- ૧૭૩

શેર ભડોળ:- રૂ. ૧૦૧૭૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૫૨

અનામત ફંડ :- ૮૪૨૨-૭૩

ખેડૂત : ૧૩૪

બીન ખેડૂત :- ૧૮

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખાતર, અનાજ, ખાંચારણ વિગેરે સસ્તે ભાવે લોડોને પૂર પાડે છે

બાલુ વીરજી ભાયાળી

બચુભા હેમતસિંહ રાઠોડ

મંત્રી

પ્રમુખ

—: વ્યવસ્થાપક કમિટી :-

(૧) સુખા લખમણ	(૨) ગોવિંદ નથુ
(૩) કાળા જીણા	(૪) કૃપાશંકર હિંમતલાલ

સૌરાષ્ટ્રની બે શૂરવીર કોમની નારી

—જેરાવરસિંહ બાંદવ

ઘરરખખુ વ્યવહાર ગૃહિણી

ભરવાડણ

રાત દિવસ વગડામાં બેઠકતી એવી ભરવાડ કોમની નારીઓએ પોતાનાં આગવાં રૂપ, વસ્ત્રો અને સાંસ્કૃતિક નિતરીવાળેને યથાવત્ જાળવી રાખ્યાં છે. જ્યાં ઘાસ પાણીની સગવડના મજે ત્યાં ત્યાં નેસડાં અને રાવટીઓ બાંધીને તેઓ રહે છે.

અનુપમ લાવણ્ય અને અણીઆળી આંખો ધરાવતી અબણુ એવી ભરવાડ ગૃહિણી વ્યવહાર કુશળ હોવાથી ઘરનો યથો કારભાર સંભાળે છે.

ભરવાડમાં નાનાભાઈ અને મોટાભાઈ એવા બે ફાંટા જોવા મળે છે. નાનાભાઈની સ્ત્રીઓ સુતરાઉ કપડાં પહેરે છે જ્યારે મોટાભાઈની સ્ત્રીઓ જીનનાં વસ્ત્રો પહેરે છે. લાલ અને સફેદ જીનની ભાત્યવાળી જીણી કસવાળું 'કાપડું' અને જીનનું 'ઓઢણું' ઓઢે છે. નાનાભાઈની સ્ત્રીઓ લાલ, લીલા અને પીળા ગર્જિયા પર મીણનું હાપકામ કરાવીને તેના કલાત્મક ચણિયા પહેરે છે.

ભરવાડનારી કાનમાં વેડલા, ખોંખવાની ડોકરવાં, ડાખ્ય, પાંદડિયું, અકોટા, નાકમાં નથ, ગળામાં ચગદાવાળા હાર, રામનોમી કંડી, હાંસડી, રામપગલું માદળિયું, હાથમાં બલૈયાં, આંગળીએ ચીંટી, કણસુ, ઘોડો, આંટીચીટી પાન, ચાંદીના કરડા તથા પગમાં કડલાં, કાંમી, સાંકળાં, કાંમીયું, અંગૂઠી, ખોંસેરિયું તથા કુલિયું વગેરે પહેરે છે.

બાળ-લગ્નની પ્રથા ખૂબ પ્રચલિત છે. છોકરા છોકરીની સગાઈ બાળપણમાં જ નક્કી થઈ જાય છે. કેટલીકવાર ગર્ભવતી માતાઓ પરંપરના પ્રેટ

ઉપર ચાંદિયો કરી સગાઈ નક્કી કરી લેતી હોય છે. સમૂહ લગ્નની પ્રથા હોવાથી એક માંડવા નીચે બસો બસો લગ્ન થતાં હોય છે. લગ્ન પછી ભરવાડ કન્યાને સાસરે મોકલવામાં આવતી નથી. ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ઉંમરે આણું કરીને સાસરે ઓળાવવામાં આવે છે.

ભરવાડ સ્ત્રીઓ ખૂબજ ઉત્સવપ્રિય હોય છે. લગ્ન પ્રસંગે રંગબેરંગી કપડાં પહેરીને ગીતો ગાય છે. હોંચ લે છે, ક્યારેક ક્યારેક ફાગણ ગાય છે ગુલાલ ઉડાડે છે. જન્મભાઈની તો તેમનો માનીતો તહેવાર, બંને દિવસ અવનવાં વસ્ત્રાભૂષણો પહેરીને રાસ ગરખી અને હોંચની રમઝટ ખોલાવીને ધરતી ધ્રુજાવે છે આનંદની અસિંચવ્યકિત કરતી ભરવાડ કન્યાઓ જોવી એ પણ જીવનનો એક લહાવોજ છે.

ભરવાડણીએ અનુસરવા પડતા કેટલાક સામાજિક રિવાજો આપણને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દે છે. ભરવાડ નારીઓ પોતાનાં વસ્ત્રાભૂષણોથી માંડીને પોતાનાં સૌંદર્યનો પણ એટલા જ ખ્યાલ રાખે છે. છૂંદણુ છૂંદાવવાનો રિવાજ પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવે છે તેની પાછળનો ખ્યાલ શરૂ સૌંદર્ય વધારવાના હોય છે. તેથી આખા શરીરે છૂંદણું છૂંદાવે છે પરિણામે આઠ દસ દિવસના પીડા પણ સહન કરે છે. તાવ પણ આવે છે જે છૂંદણા છૂંદાવવામાં ન આવે તો આવતા જન્મમાં બળદ અથવા સાંદનો અવતાર લેવો પડે તેવા માન્યતા પ્રચલિત છે.

એવો જ બીજો રિવાજ બલૈયા પહેરવાનો પ્રચલિત છે. તેની પાછળ ૧૦૦ થી ૧૫૦ રૂપિયાનો ખર્ચ કરે છે. ૪ થી ૫ શેરનો હાથોદાત ખરીદીને તેમાંથી ૩ થી ૩૫ શેરનાં બલૈયાં ઉતારાવે છે.

એત્રણ ઘરડી સ્ત્રીઓ, દેરાણી, જેઠાણી કે નણકનાં સગાં સાથે મહિયારાને ત્યાં બઢૈયાં પહેરવા જાય છે. બઢૈયાં કાંડાનાં માપનાં હોવાથી પહેરનાર સ્ત્રીએ અઠવાડિયું ઉપવાસ કરવો પડે છે; જેથી કાડું હળવું થાય. બઢૈયાં ચડાવતી વખતે હાથનો અંગૂઠો ઉતારી નાખવામાં આવે છે. સખત પરિશ્રમને અંતે બઢૈયાં પહેરાવવામાં આવે છે. પહેરતી વખતે સ્ત્રીઓ બેભાન પણ બની જાય છે. બઢૈયાં પહેર્યાં બાદ ર થી ૩ માસ તેનું દુઃખ સહેવું પડે છે.

દિયરવટાના રિવાજે ભરવાડ નારીઓ માટે મેટી કડચુતા સરજી છે. પતિનું અવસાન થતાં સ્ત્રીએ તેના દિયર સાથે લગ્ન કરવું પડે છે. ક્યારેક કન્યા ૩૦ વર્ષની અને દિયર ૧૦ વર્ષનો હોય છે. આથી વિશેષ કડચુતા જીવનની બીજી કઈ હોઈ શકે! દિયર જવાનીના ઉમરે પહેલે ત્યારે પત્ની વૃદ્ધત્વના આરે આવીને બેઠી હોય છે આવી સ્ત્રીઓ કટલીક બાર ત્રાસીને પતિને બેઠો મૂકીને બીજાનું ઘર પણ માંડે છે. કટલીક બાર નાતરે પણ કરવામાં આવે છે. નાતરે જનાર બાઈ નાં કપડાં પહેરીને માથે પાણીનો ઘડો મૂકીને આવે છે ભાતિ પતિ એ ઘડો ઉતારી લે છે. એટલે તેઓ પરણી ગયાં ગણાય છે.

૩૫ની ૩૬ી રખારણ

“જોકળની ગોવાલણી, મહી વેચના મારગ જાય; આડો કાન ફરી વળ્યો, મારો પ્રીતે પાલવ છાય.”

“તું રંગીલી ૩૫ની ૩૬ી, હું છબિલો કાન; મહી તારૂં ખપે ન ખપે, તું આપને માઈંદાણ.”

વાર તહેવારે આનંદોત્સવ ઉજવતી અને રાસ-કાતી રમજીત મેલાવતાં એવી રંગીલી રખારણથી કાણ અપરિચિત હશે? જન્માષ્ટમી એ તો રખારી કામનો માનીતો જીતસવ જન્માષ્ટમીના મેળામાં જીવનની દુઃખરૂપી ચક્રી નિસરીને મોજથી મહાલતી અવનવાં વસ્ત્રભૂષણો પહેરીને ચગડોળમાં ધુમતી, છૂંદણુ છૂંદાવતી, અને જીવનની મીઠી મોજ

માણતી ૩૫ની તરતી રખારણોને જોવા એ જીવનનું અમૂલ્ય સભારણું બની રહે છે.

રખારી કામમાં બાળલગ્નની પ્રથા આજે પણ પ્રચલિત છે. પ્રેમ લગ્ન કે ગાંધર્વ લગ્નને અવકાશ નથી. લગ્ન પછી કન્યા જ્યારે ઉંમર લાયક થાય ત્યારે જ સાસરે જાય છે ત્યાં સુધી કન્યા પિયરમાં જ રહે છે.

ગુજરાતની રખારણો વસ્ત્રભૂષણની ખૂબ જ શોખીન છે. રખારીઓનાં વસ્ત્રભૂષણોમાં પણ તેમની આગવી કલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, આ કામની કન્યાઓ હીરનું કલાત્મક ભરત ભરેલ અને ખાપું ટાંકેલ જાંબુડિયા કાળા રંગની ધાધરી પહેરે છે સાચા કિનખાખ અને અટલસન કાપડું પહેરે છે તથા કિનખાખની કોરવાળું આઢણું આઢે છે. તેમને વિશિષ્ટ પોષાક જ રખારી નારીની ઓળખાણ આપી દે છે. કુંવારી કન્યા જીમી પહેરે છે આભૂષણો ખાસ કરીને ચાંદીનાં પહેરે છે. પૈસાદાર રખારણો મોનાનાં પણ ઘડાવે છે. તેના કાનમાં લોળિયાં, કોઠરવાં વેડલા, મૂંઝણું નાકમાં વાળી ગળામાં દુપિયો, હાંસડી દોરા, પગલું તરેડીયા ઝાખા માહળીયા કણ્ઠી ધૂલર હાથે કડું, વેઠ વીંટી પગે ઝાંઝર, કડલાં, પગપાનાં વગેરે પહેરે છે. આજે ખડી છાપેલા લાલ લીલા ગળિયાના ચણિયા વધુ લોકપ્રિય બનતા જાય છે.

રખારી સ્ત્રીઓએ પોતાની આગવી કળાસૂચકાઈ ભરતકામની મૌલિક શૈલી બેઠી કરી છે. તેમાં લોકકળાના હુબહૂ દર્શન થાય છે. મોં સૂઝણામાં બેઠીને મીઠાં દૂધ વેચવા જતી રખારી કન્યાઓ ઘરનાં કામકાજમાંથી પરવારીને સરખી સહિયરો ભરત ભરવા બેસે છે હાથ બેસી ગયો હોય તેવી હોંશિયાર કન્યા ખડી અને સળી લઈને ચણિયા પર ફૂલ વેલ અને ભુદા આમેયે છે. ઘરના પડદા પર મોરલી વગાડતો કાન અને લટકાળી રાધા આલેખે

છે. તેના પર રંગબેરંગી હીરનું નયનરમ્ય ભરતકામ કરે છે. ભરતમાં ખાપુની આંધણી પણ કુશળતાથી કરે છે. ચણિયા, કાપડાં, ચાદરો, તોરણ ચાકળા વીંજણા બળદની ઝૂલ્યો અને ઉડીને આંખે વળગે તેવા ઘોડાના શણગારો ભરે છે. અને આણામાં પોતાનું ભરેલું ભરત સાથે લઈ જાય છે.

રખારી કન્યાઓ રૂડા ભરતના જેમ રંગબેરંગી રૂપાળી રમણીઓ બનાવે છે. લાલ લીલા પીળા અને પંચ-રંગી રંગોથી ઓપતી રમણીઓમાં દોરાથી અનેક પ્રકારના ફૂલો અને ડીઝાઇનો બનાવે છે. રખારી ભરતની રેશમી રમણીઓ કન્યાને આણામાં આપવામાં આવે છે.

રખારી નારીઓએ વિવિધ કળાઓને આત્મસાત કરી છે. ઘરના સુશોભનમાં પણ તેમની આગવી કળા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. પોતાની નાજુક હથેળીઓ વડે ઘેર અને ઓશરી લીપે છે. લીપણમાં અર્ધ ગોળાકાર આકર્ષક હારમાળા બનાવે છે. એટલું જ નહીં લીપણકામ બાગ્યે જ બીજી કોઈ પ્રાતિમાં

બેવા મળે છે.

રખારી કામમાં છુંદણીનો રિવાજ ભરવાડ કામ કરતાં પણ વધુ પ્રચલિત છે. છુંદણી છુંદાવવા પાછો હેતુ સૌંદર્યને વધુ લાવણ્યક્રમ બનાવવનો હોય છે. મેળો મહાલવા જતી રખારી કન્યાઓ હાથે, પગ, મોંએ અને છાતીએ વગેરે જગ્યાએ છુંદણી છુંદાવે છે, એની પાછળ વહેમની રેખા પણ જણાય છે, તેઓ એમ માને છે કે, જો તેઓ છુંદણી ન છુંદાવે તો આવતા જનમમાં તેને બળદ અથવા આખરાનો અવતાર લેવો પડે છે,

રખારી સમાજમાં સ્ત્રીઓ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. ઘી દૂધનો હીસાબ તથા ખરીદી ચતુર રખારી ગૃહિણીઓ જ કરે છે. ભણેલી ન હોવાથી કેટલીક વાર બકરીની લાડીઓ વડે પણ હીસાબ ગણે છે.

શરીરે સશક્ત હોવાથી તેમનું જીવન પરિશ્રમ-રૂપી સુવાસથી મધમધી છે. જીવનમાં કમારેય આનંદની ઓટ આવવા દેતી નથી. સદાયે હસમુખી રહીને મસ્તીથી જીવન વિતાવે છે.

સ્વ. શ્રી ખાચર ભોજભાઈ હમીરભાઈ

ધર્મશાળા આપનું

હાર્દિક સ્વાગત કરે છે

ખોટાદ સ્ટેશનની સામે બસ સ્ટેન્ડની બાજુમાં મુસાફરો અને યાત્રીકોનું આર્દ્ર સગવડ ભરેલું વિશ્રામ સ્થાન, સ્વચ્છ હવા અને અચૂત સગવડતા ધરાવતી આ સંસ્થા યાત્રીકોને વર્ષોથી એકધારી સેવા આપે છે.

— ટ્રસ્ટી સહોબો —

(૧) શેઠ શ્રી ગોવિંદજી કલ્યાણજી

(૨) શેઠ શ્રી હિંમતલાલ દામોદરદાસ

(૩) શ્રી ભોળીલાલ નરસીદાસ વકીલ

(૪) શ્રી ખોડુભાઈ વિક્રમભાઈ ધાધલ

ભોજભાઈ હમીરભાઈ ધર્મશાળા

સ્ટેશનની સામે ખોટાદ.

મહેતાજી

ગોસ્વામી ધનશ્યામપુરી મોહનપુરી

(૦).... શુભેચ્છા પાઠવે છે(૦)

શ્રી ઠાડચ સેવા સહકારી મં. લી.

મુ. ઠાડચ (પાલીતાણા તાલુકો)

સ્થાપના તા. ૩૧-૩-૧૯૩ સભ્ય સંખ્યા ૧૨૬

શેર ભંડોળ રૂ. ૨૫૫૨૦-૦૦

વાર્ષિક ધીરાણ રૂ. ૬૪૮૬૪-૦૦

મધ્યમ મુદત ૭૦૦૦-૦૦

ઉચ્ચ ૭૫૫૦-૦૦

મંડળી ખાતર, બીયારણ, દવા વગેરેનું કામકાજ કરે છે

હરગોવિંદદામોદરબાઈ મોહનભાઈ ગોરીશંર
મંત્રી પ્રમુખ

ન.ગજી રામજીભાઈ શામજી ઠાકરશીભાઈ

ભાણુભાઈ રાણાભાઈ લાખાભાઈ વૈલાભાઈ

દોલુભા શીવુભા બીખાભાઈ જસમતભાઈ

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી દેલવાડા જૂથ ખે. વિ. વિ. કા. સહ. મંડળી

મુ. : દેલવાડા (ઉના તાલુકો) (જિ. જૂનાગઢ)

સ્થાપના - તા. ૧૮-૫-૫૫

નોંધણી નંબર ૧૩૦૭

શેરભંડોળ - રૂ. ૭૮૨૮૦/-

સભ્ય સંખ્યા ૩૭૮

અનામત ફંડ રૂ. ૨૯૬૩૫/-

ખેડૂત સંખ્યા ૩૨૫

અન્ય ફંડ - રૂ. ૬૬૦/-

બીન ખેડૂત સંખ્યા ૫૩

મંડળી મારફત પાંચ ગામોને ખાંડ-તેલ-અનાજ વિગેરેની વહેંચણી કરવામાં આવે છે. ઉપરાંત રાસાયણિક ખાતર, સુધરેલું તમામ જાતનું ખિયારણ તથા ખેતી ઓળર સામાન તથા મગફળી, દેશી અનાજ વિગેરે ખરીદી વહેંચણીનું કામકાજ વિશાળ પાયે ઉપર કરવામાં આવે છે, શેરડી પીલવાના સાધનો, નાનામોટા હળ વિગેરે વસાવેલ છે જે ખેડૂતોને લાડે અપાય છે. સૌના સહકારથી મંડળી સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે.
ના. શી. સોલંકી નારણભાઈ અરજણભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

....શુભેચ્છા પાઠવે છે.....

શ્રી રામપરા ખે. વિ. કા.
સ હ કા રી મંડળી.

મુ. : રામપરા (તાલુકો તળાજી) (જિ. ભાવનગર) (સૌરાષ્ટ્ર)

શેરભંડોળ - રૂ. ૩૦૪૫-૦૦ સભ્ય સંખ્યા - ૨૯

અનામત ફંડ - રૂ. ૨૪૯૭-૨૮

મંડળી સભાસદોને ધીરાણ તથા જીવન-જરૂરીયાતની
ચીજ વસ્તુઓ પૂરી પાડવાનું કામકાજ કરે છે.
નરસેશ્વરભાઈ જોષી

મંત્રી

પ્રમુખ

ગુજરાતી સાહિત્યના વિકાસમાં સૌરાષ્ટ્રનું પ્રદાન

--પ્રા. ડૉ. ઇન્દિરલાલ ર. દવે

M. A. PH. D.

શામળદાસ કોલેજ-ભાવનગર.

ગુજરાતી સાહિત્યના વિકાસ અને ઘડતરમાં સૌરાષ્ટ્રના સાહિત્યકારોએ ઘણું મહત્વનું પ્રદાન કર્યું છે. ગુજરાતની ધણી મહત્વની સાહિત્ય સંપત્તિ સૌરાષ્ટ્રના સારસ્વતોની સાહિત્ય સાધનાની સુભગ નિમ્પત્તિ છે. સાહિત્યનું ભાગ્યેજ એવું કોઈ ક્ષેત્ર હશે કે જેમાં સૌરાષ્ટ્રના સાહિત્યકારોએ કેંક સત્ત્વશાળી પ્રદાન ન કર્યું હોય. કોઈ કોઈ વાર તો નવી કેડીઓ પણ તેમણે પાડી છે અને મૌલિક સર્જકતાના મુગ્ધ કરે તેવા ઉન્મેષો પણ દર્શાવ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રનું લોકસાહિત્ય: એક સમૃદ્ધ વારસો:

કુશ્મેત્રના રણમેદાન પર ગીતો ગાનાર અને ઉપાને રાસનો વા-સો અર્પનાર દારિકાધીશ કૃષ્ણથી સૌરાષ્ટ્રમાં સાહિત્ય અને કલાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લોકસાહિત્યની એક સમૃદ્ધ પરંપરા બિકસી છે. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ આ લોકસાહિત્યનું જે સંપાદન અને વિવેચન કર્યું છે તે પરથી જોઈ શકાશે કે સાહિત્ય દ્રષ્ટિએ મૂલ્યવાન ગણાય તેવી ધણી રચનાત્મક કૃતિઓ લોકસાહિત્યમાં પણ રહી છે. સૌરાષ્ટ્રના લોકસાહિત્યમાં દુહાઓ, કડીમઠ્ઠ કથાઓ, લોકવાર્તાઓ, વ્રતકથાઓ, બાળવાર્તાઓ બહારવટિયાઓની કથાઓ, લોકગીતો, લગ્નગીતો, રાસ, લગ્ન વગેરે વિવિધ પ્રકારની રચનાઓ મળે છે તેમાંથી કેટલીક કૃતિઓ સાહિત્યના કોઈપણ ધોરણમાંથી સફળતાથી પાર ઉતરે તેવા છે. શેણી-વીજળીની પ્રણયકથા જેની રસનિર્જરતા કથાઓ, ‘પાપ તારાં પરકાશ જડેજ’ જેવાં આત્મીય રૂપરૂપતાં લગ્નનો, ‘ઝાણ ચરકલડી’ જેવાં ભાવસભર લગ્નગીતો કે ‘નો દીડી પાતળી પરમાર રે’ જેવાં કાવ્યસ્ત્રવની ઉચ્ચ કક્ષા સાધતાં ગીતોથી સૌરાષ્ટ્રનું લોકસાહિત્ય સમૃદ્ધ છે. આ સાહિત્ય વારસાનું

શ્રામેધાણીએ સંશોધન કર્યા પછી, ગુજરાતના અંધસ્થ ને શિષ્ટ સાહિત્ય પર પણ તેનો પ્રભાવ પડ્યો છે અને લોકસાહિત્યના કેટલીક છટાઓ, ખાની, ઢાલ, પ્રણાલિ, રીતિ, વસ્તુ, લોકાભિમુખતા વગેરે શિષ્ટ સાહિત્યના સર્જન પર પ્રભાવ પાડી ચૂક્યાં છે.

‘ગિરિ તળાટીને કુંડ દામોદર’થી શરૂ થયેલા આદિ કવિના કાવ્યસૂર:

ગુજરાતના આદિ કવિ ગણાતા નરસિંહ મહેતા સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા જૂનાગઢના નિવાસી હતા એમનો જન્મ પંદરમાં સૈકામાં તળાગનમાં થયો હતો. ગિરિ તળાટીને કુંડ દામોદર એવું રનાનાગુહનું સરનામું આપીને પ્રેમભક્તિની કાવ્યધારા ગુજરાતમાં શરૂ કરનાર આ સૌરાષ્ટ્રના સંત-કવિની વાણી દિવ્ય પ્રેરણાથી સર્જનમાં હોય તેવા ‘અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રી હરિ’ જેવા કાવ્યોથી સમૃદ્ધ છે. એમનું ‘વૈષ્ણવ જન તો તેને ફહીએ’ એ કાવ્ય ગાંધીજીએ તેનો પ્રાર્થનામાળામાં સમાવેશ કર્યા પછી રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સમાદર પામ્યું છે નરસિંહના યુગમાં થયેલ મીરાંબાઈ રાજસ્થાનના રાજકુટુંબનાં સંસાર જીવનથી ત્રાસીને ‘ડાખો મેલ્યાં મેવાડને મીરાં ગઈ પશ્ચિમમાં કહેતાં દારિકા આવ્યાને રહ્યા, ‘મોહન તારા મુખડાની માયા લાગી રે’ એમ ગાનાર આ ભક્ત કવયિત્રી તે પછી અંત સુધી સૌરાષ્ટ્રમાં દારિકામાં જ રહ્યા હતા. ગુજરાતી સાહિત્યમાં ભક્તિયુગની જે સમર્થ પરંપરા શરૂ થઈ તેના બંને જ્યોતિર્ધરોએ સૌરાષ્ટ્રમાં રહીને આ રીતે આપણી સાહિત્ય સાધનાના શ્રી ગણેશાય નમઃ કર્યાં છે. નરસિંહ યુગમાં ‘શ્રી કૃષ્ણ ક્રીડા કાવ્ય’ લખનાર કવિ કેશવદાસ કાયસ્થ પણ પ્રભાસપાટણના વતની હતા.

હિમાલયને ત્યાં લગ્નમાં ગિરનાર પ્રથમ અતિથિ :

મધ્યકાલીન યુગમાં નરસિંહ પછી પણ નાના-મોટા ઘણા સૌરાષ્ટ્રી સાહિત્યકારોએ આખ્યાન અને પદની રચનાઓ દ્વારા એ યુગના સમાજના ધર્મ અને નીતિના સંસ્કારો દૃઢ કર્યા છે. કૃતિયાણાના રહીશ તુલસીના ‘ધ્રુવાખ્યાન’ માં કર્ણ અને ભક્તિનું નિરૂપણ સારું થયું છે. દાક્ષિના રહીશ મુકુન્દ કવિએ ‘કમ્બીર ચરિત્ર’ અને ‘ગોરખ ચરિત્ર’ રચ્યાં છે. ઈશ્વર-પાર્વતીના લગ્ન વિશેના લોકપ્રિય કાવ્ય ‘ઈશ્વર વિવાહ’નો કર્તા મુરારિ સૌરાષ્ટ્રનો રહીશ હોય છે, કારણ કે હિમાલયને લાં પુત્રી લગ્ન વેળા મહેમાન બનેલા પર્વતોમાં તેણે સૌથી પ્રથમ ગિરનારને ગણાવ્યો છે અને કાઠિયાવાડના બીજા પર્વતોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. મધ્યયુગમાં માયાક્ષિત્ત ભાનવના સુષુપ્ત આત્માને કાવ્યના પ્રહાર કરવા ‘ચાપખા’ લખનાર ભોળા ભગત અમરેલી પાસેના ક્ષેત્રપુરમાં થઈ ગયા અને તેમના શિષ્ય જ્જારામ ભગતની જગ્યા આજે પણ વીરપુરમાં છે. વસાવડના રહીશ કાળીદાસે લખેલું ‘પ્રહ્લાદાખ્યાન’ ઘણું લોકપ્રિય છે. જૂનાગઢના મહાન મુસદ્દી અને ઇતિહાસકાર રણછોડજી દીવાને તવારીખે સોરઠમાં સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસની આધારભૂત સામગ્રી આપી છે. વેદાન્ત કવિ મનોહર સ્વામીએ ‘રામગીતા’ની રચના કરી છે. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું કેટલુંક સાહિત્ય પણ સૌરાષ્ટ્રમાં લખાયું છે.

પહેલું અર્વાચીન કાવ્ય ‘આપાની પીપર’

મધ્યકાલીન યુગ અને અર્વાચીન યુગ વચ્ચે સેતુ બનનાર પ્રાચીનોમાં છેલ્લા અને અર્વાચીનોમાં પહેલા એવા કવિ દ્વલપતરામ ડાહ્યામાર્ક વઢવાણના વતની હતા. આપણી અર્વાચીન કવિતાનું સૌથી પહેલું કાવ્ય ‘આપાની પીપર’ ગણાય છે દ્વલપતરામ કિશોરાવસ્થામાં વઢવાણથી પગરરતે ગઢડા આવતા ત્યારે માર્ગમાં આવતી આ પીપરની ડાયા નીચે

આરામ કરતાં અને તે સ્થળેથી આપણું પહેલું અર્વાચીન કાવ્ય ઉદ્ભવ્યું છે. ‘આપાની પીપર’ની પ્રસરેલી એ ડાયા હવે ખૂબ વિસ્તરી ચુકી છે.

‘સરસ્વતીચંદ્ર’ પાછળની ભાવનગરની સંસ્કારભૂમિ :

નર્મદ-દ્વલપત યુગ પછી પંડિત યુગમાં ગોવર્ધનરામે રચેલું ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ ગુજરાતની શ્રેષ્ઠ સાહિત્યકૃતિ ગણાય છે અને તેમાંની ઘણી સામગ્રી લેખકને એમના ભાવનગર-નિવાસ દરમિયાન દેશી રાજ્યોના અનુભવમાંથી સાંપડી હતી. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ માં રજુ થયેલા અમુક પ્રસંગોને પાત્રો પર સમ-કાલીન ભાવનગરના કેટલાક બનાવોને વ્યક્તિઓની ડાયા છે. આ ગૌરવગ્રંથ પાછળની કેટલીક સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિ ભાવનગરની છે. પંડિતયુગમાં અભેદમંત્રનું ગાન કરનાર વેદાન્તપારંગત મણિલાલ નભુભાઈ ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં સંસ્કૃત અધ્યાપક હતા. દી.બ. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ પણ ભાવનગરમાં અધ્યયન કર્યું હતું.

નહાનાલાલ, કાન્ત અને કલાપી

અર્વાચીન યુગના શ્રેષ્ઠ કવિ તરીકે જેમની ગણના થાય છે તે કવિ નહાનાલાલ દ્વલપતરામ મૂળ વઢવાણના વતની અને મેરખીની શાળામાં ભણેલા. એમણે રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે કાર્ય કર્યું હતું અને એજન્સીના કેળવણી અધિકારી પણ તેઓ થયા હતા. સૌરાષ્ટ્રનાં લોકગીતોમાંથી એમણે પ્રેરણા મેળવી હતી, ‘ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ’ જેવી તેમની કેટલીક કાવ્યકૃતિઓ સૌરાષ્ટ્રના લોકગીતોની અસર દર્શાવે છે. ‘કાઠિયાણીનું ગીત’ નામનું એમનું કાવ્ય વીર અને શૃંગારથી ભરેલું એક મનોરમ કાવ્ય છે. નહાનાલાલના મિત્ર કવિ કાન્ત ભાવનગરના રહીશ હતા. એમણે રચેલા ‘વસંત વિજય’ આદિ ખંડકાવ્યો ગુજરાતી કવિતાનાં ઉત્તમ ખંડકાવ્યો છે. કાન્તના મિત્ર

કવિ કલાપી લાહીના રાજવી કવિ હતા. એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'કલાપીનો કેકારવ, ગુજરાતનો એક લોકપ્રિય કાવ્ય સંગ્રહ છે. કલાપી એ યૌવન અને પ્રણયના કવિ છે 'હૃદયત્રિપુટી' વગેરે કાવ્યોમાં મુખ્યત્વે એમના હૃદયનું દર્દ વ્યક્ત થયું છે ઉર્મીના હૃદયવિદાયક વહેણો કલાપીએ તેનાં કાવ્યોમાં અમંડ ધારે વહાવ્યા છે. કાન્તના એક મિત્રે (કલાપીએ) કવિતામાં ઉર્મીનો ઘોષ વહાવ્યો તો બીજા મિત્ર શ્રી બી.ક. ઠાકોરે ઉર્મીના પ્રવાહને સંયમિત કરી વિચારપ્રધાન કવિતાનો નવો રાહ દર્શાવ્યો. બી.ક. ઠાકોર રાજકોટની રાજકુમાર કે.લેખમાં અધ્યાપક હતા. આમજીવન અને ગૃહજીવનની મધુર કવિતા રચનાર કવિ બોટાદકર ભાવનગર જિલ્લાના બોટાદ ગામના વતની હતા. એ સમયમાં રંગભૂમિના નાટકોના લેખક તરીકે ખ્યાતિ મેળવનાર શ્રી મુળશંકર મુલાણી પણ સૌરાષ્ટ્રના વતની હતા. સૌરાષ્ટ્રના કેટલાક રાજ્યોમાં સ્થપાયેલી નાટક મંડળીઓએ આપણી રંગભૂમિ અને નાટ્ય-પરંપરાના વિકાસમાં સારો આપ્યો છે.

ધૂમકેતુના સાહિત્યમાં સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કાર જ્યોત

મુનશી યુગમાં, મુનશીની પ્રણાલિકા ભંગની પ્રણાલિને વિકસાવનાર નાટ્યકાર શ્રી યશવંત પડ્યા ભાવનગરના વતની હતા. 'કૌમુદી' અને 'માનસી' દ્વારા સાહિત્યક પત્રકારત્વને ઉચ્ચ ભૂમિકાએ લઈ જનાર તેમજ એક નિતીક વિવેચક તરીકે ખ્યાતિ મેળવનાર શ્રી. વિજયરામ વૈદ્ય પણ ભાવનગરના વતની છે આપણા ઉત્તમ નવલિકાસર્જક ધૂમકેતુ સૌરાષ્ટ્રના વતની હતા, સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિની જ્યોત સાધના સાહિત્યમાં ઝળહળે છે ગુજરાતના કલાગુરુ અને 'કુમાર'ના આઘનંત્રી શ્રી રવિશંકર રાવળ પણ સૌરાષ્ટ્રના વતની છે 'કુમાર'ના વર્તમાન તંત્રી તથા વર્ષોથી નવ કવિઓની યુધ સભા ચલાવનાર શ્રી અચુભાઈ રાવલ પણ સૌરાષ્ટ્રના જ છે.

મહાત્મા ગાંધીજી અને સૌરાષ્ટ્રી દંદના

ગાંધી યુગમાં યુગપ્રવર્તક રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી પોરબંદરમાં જન્મ્યા, રાજકોટની શાળામાં તથા ભાવનગરની શામળદાસ કેલેજમાં ભણ્યા સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિનો દંદનાનો ગુણ ગાંધીજીએ બરાબર પ્રકટાવ્યો ગાંધીજી રચિત સાહિત્ય આધુનિક જીવનને એક નવું ધ્યાન ભેટ ધરે છે ગાંધીયુગના ત્રણ વિદ્વાનો રામનારાયણ વિ. પાઠક, વિધનાથ ભટ્ટ અને કે.લરરાય માંકડ સૌરાષ્ટ્રના જ ગણાય જાણીતા વાર્તાલેખક અને પત્રકાર શ્રી સુનીલાભ વ. શાહ, જેરે તે પીધાં છે જાણી જાણીના સમર્થ લેખક શ્રી દશક, વાર્તાવિગથી ભરપૂર નવલકથાઓના લેખક શ્રી ગુણવંતરાય આચાર્ય સંસ્કાર મેમકર્ડ સાહિત્યના સર્જક અને દૃષ્ટિસંપન્ન કેળવણીકાર નાનાભાઈ ભટ્ટ, બાલસાહિત્યના સર્જનમાં નવું પ્રસ્થાન કરનાર ગિજુભાઈ બધેકા મનોવૈજ્ઞાનિક સાહિત્યના લેખક અને નૂતન કેળવણી કાર શ્રી હરભાઈ ત્રિવેદી લોકસાહિત્યના સંપાદક શ્રી ગોકુળદાસ રાયપુરા વગેરે ઘણા સાહિત્યકારોએ ગાંધી યુગના વિહાર પ્રવાહોને તેમના સાહિત્ય દ્વારા જનસમાજ સુધી પહોંચાડવાના પ્રયત્નો કર્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રનું ધૂમકેતુ હૃદય એટલે ઝવેરચંદ મેઘાણી

ગાંધી યુગમાં સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિના ઉત્તમ પ્રતિનિધિ તો શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી જ બન્યા. સૌરાષ્ટ્રના મધ્યકાલીન જીવનમાં બધા જ ઉત્તમાંશો શ્રી મેઘાણીના સાહિત્યમાં ઝીલાયા છે સોરઠની ધરતીનું ધાવણ એમણે પૂરેપૂરું સાર્થક કર્યું છે સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિને મેઘાણીએ સારસ્વતસપૂત સાંપડ્યો ત્યારે જ સૌરાષ્ટ્રની ધરતીના અણપીછેલાં સંસ્કાર રત્ન પ્રકટ થયાં સોરઠનું સાચુ ખમીર એમની કવિતા વાર્તા, નાટક, પત્રકારિત્વ અદિયાં પ્રકટ થાય છે સૌરાષ્ટ્રના સ્વતંત્ર પ્રકટ કરનાર સૌરાષ્ટ્રના આત્માની

હજી તસવીર આપનાર સૌરાષ્ટ્રનો ખરો શાયર તો
ઝવેરચંદ મેઘાણી જ ગણાશે. એમના સાહિત્ય
કરતાં વધુ કલાત્મક સાહિત્ય નરસિંહ, નાનાલાલ કે
કાન્ત જેવા બીજા સૌરાષ્ટ્રી સાહિત્યકારોએ રચ્યું છે
તો પણ સૌરાષ્ટ્રના પ્રમુખવનનો ખરો ધ્યક્ષકાર તો
મેઘાણીના સાહિત્યમાં જ સંભળાય છે, મેઘાણીના
સાહિત્યમાં સૌરાષ્ટ્રનું હૃદય ધ્યક્ષી રહ્યું છે શ્રી
મેઘાણીના સહકાર્યકારોએ પણ સૌરાષ્ટ્ર પત્ર
દ્વારા ગુજરાતનાં પત્રકારિત્વમાં તેજસ્વિતા ચેતન અને
નવીનતા પ્રકટ કર્યાં, આપણા પત્રકારિત્વના વિકાસમાં
આ ‘સૌરાષ્ટ્ર’ પત્ર સમુદાયના પત્રકારોનો ઘણો ફાળો
છે આપણા ઘણા નીવડેલા પત્રકારોમાંથી કેટલાક
સૌરાષ્ટ્રના જ છે તે બિના સ્પષ્ટ છે.

“ સોરઠીયો દુહો લલો ” એટલું જ નહિ

શ્રી મેઘાણી પછી અઘતન યુગમાં ઘણા નાના-
મોટા સૌરાષ્ટ્રી સાહિત્યકારો આ પરપરા આગળ
ધપાવી રહ્યા છે. શ્રી મેઘાણીના અનુગામીઓમાં
— વિશેષતઃ વાર્તાકે નાટકના ક્ષેત્રમાં તેમ સૌરાષ્ટ્રના
ગ્રામજીવનના ચિત્રાંકનમાં— સૌથી વધારે ધ્યાન શ્રી
ચુનીલાલ મડીયા ખેંચે છે. આ ઉપરાંત કૃષ્ણલાલ
શ્રાધરાણી. મનસુખલાલ ઝવેરી, સુંદરજી બેટાઈ,
પ્રજ્ઞરામ રાવળ, કવિ દુલા ભાયા કામ, ઈન્દુલાલ
ગાંધી, ત્રિભુવન વ્યાસ, પ્રહલાદ પારેખ, મકરન્દ દવે,
નાથાલાલ દવે, રામપ્રસાદ શુક્લ, પારાશર્ય,

પ્રભેધ, ઉપેન્દ્ર પંડ્યા. સુરેશ ગાંધી પ્રેમશંકર ભટ્ટ,
કપિલભાઈ ઠક્કર, કિસ્મત કુરૈશી. સાલિક પોપટીઆ,
રતિલાલ છાયા, દેવજી મોઢા, સુધાંશુ, સરોદ, જટિલ
હરીન્દ્ર દવે, વગેરે કવિઓ; ચુલાબદાસ બ્રોકર,
નિરંજન વર્મા, જયમદલ પરમાર, જિતુભાઈ મહેતા,
જયભિખુ. સોપાન, ભુપત વડોદરિયા, મોહમ્મદ
માંકડ, દેવશંકર મહેતા, બાલુભાઈ વૈદ્ય, પુષ્કર
ચંદ્રવાકર આદિ વાર્તાકારો. દુર્ગેશ શુક્લ, ભાસ્કર
બ્રહ્મા, ઉમેશ કવિ વગેરે નાટકકારો; સુનિષકુમાર
ભટ્ટ, નટવરલાલ બુચે આદિ હાસ્યલેખકો; અનંત-
રાય રાવળ, ટી. એન. દવે, કાન્તિલાલ વ્યાસ,
કે. કા. શાસ્ત્રી, શંકરલાલ શાસ્ત્રી હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી,
હરિવલ્લભ ભાયાણી, નવલરામ ત્રિવેદી, ધનુભાઈ
ઠાકર આદિ વિદ્વાનો; આ બહોળા લેખકવર્ગે
સૌરાષ્ટ્રના અઘતન સાહિત્યવિકાસમાં પોતપોતાનો
ફાળો આપ્યો છે અને આમાનાં ઘણાખરા હજી
પણ પ્રગતિ સાધી રહ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્યના
પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સૌરાષ્ટ્રના સાહિત્યકારોએ કેંક અભિનવ
પ્રદાન તો કર્યું જ છે અને “સોરઠીયો દુહો લલો”
એ જ માત્ર વિશિષ્ટતા રહી નથી. સૌરાષ્ટ્રના સર્ગકો
દ્વારા પ્રકટનું સાહિત્ય એક એનોખી ચેતના, જોમ
અને તેજસ્વિતા ધરાવતું આવ્યું છે અને ભવિષ્યમાં
પણ ‘ધન્ય સૌરાષ્ટ્ર ધરણી’ ની ફેરમ તેના
સારસ્વત દ્વારા પ્રકટતી રહેશે તેવી શ્રદ્ધા છે.

With best compliments from

M/s. Mansukhlal Keshavlal & Company

MERCHANTS & COMMISSION AGENTS.

Satta Bazaar - - - VFRAVAL.

(Gujarat)

Phone { 33 } Office
 { 279 }
 { 139- } Residence

Telegram
LOVING

તાર :— નાગરીક બેંક

ફોન : ૧૦

ધી કોડીનાર નાગરીક સહકારી બેંક લી.

કોડીનાર

સહુને શુભેચ્છાઓ પાઠવે છે.

શેરભંડોળ ભરપાઈ થયેલ	રૂા. ૧,૮૬,૦૦૦-૦૦
થાપણો દરેક પ્રકારની	રૂા. ૧૬,૫૦,૦૦૦-૦૦
અન્યભંડોળો	રૂા. ૧,૬૪,૦૦૦-૦૦
કુલ કાર્યભંડોળ	રૂા. ૨૦,૦૦,૦૦૦-૦૦

છેલ્લા દસ વરસથી એડીટ વર્ગ “અ” છે.

સેધકૂંડીપીઝીટ વોલ્ટ લોકની સગવડતા છે.

તમામ પ્રકારનું બેંકીંગ કામકાજ કરે છે.

એન. એફ. શાહ

મેનેજર

એન. એસ. ગાધાવાલા.
બી.એ. એલ. એલ. બી.
ચેરમેન

જુનાગઢ જીલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લીમીટેડ

ફોન :- ઓફીસ ૨૧૯

૨જી. નં. ૩૧૨૪ તા. ૨૪-૬-૫૬

તાર :- જ્યુડી કોપચુક

પ્રમુખ ૩૩૬

પો. બો. નં. ૧૬

હેઠ ઓફીસ :-

બ્રાન્ચો —

હુસેની બીદીંગ, મહાત્મા ગાંધી રોડ,
જુનાગઢ

૧. તલાળા ઓઇલ મીલ અને સપ્લાય
વિભાગ.

૨. મેંદરડા બ્રાન્ચ

૩. સાસણ ગીર (બ્રાન્ચ)

અધિકૃત શેર ભંડોળ :-

રૂપિયા પાંચ લાખ

વસુલ આવેલ શેર ભંડોળ :-

રૂપિયા એક લાખ દસ હજાર નવસો પુરા

સરકારશ્રીના શેર ફાળો :-

રૂપિયા ઓગણપચાસ હજાર આઠસો પુરા

અનામત અને અન્ય ભંડોળ :-

રૂપિયા બે લાખ એક હજાર નવસો પચાસપુરા

કુલ કાર્ય ભંડોળ :-

રૂપિયા ચુમાલીસ લાખથી વધુ

જીલ્લા તાલુકા સહકારી સંઘો અને મંડળીઓ દ્વારા ખેડુતોને રસાયણિક ખાતર, ખીયારણુ, જંતુનાશક દવાઓ અને અન્ય ઉત્પાદનને લગતી વસ્તુઓ પુરી પાડવામાં આવે છે.

જુનાગઢ, વેરાવળ, માળીયા-હાટીના, તલાળા અને મેંદરડામાં રસાયણિક ખાતરનો બકર સ્ટોક રાખી વેચાણ કરવામાં આવે છે.

ખાંડ, કેરોસીન, ફૂડ, પતરાં સીમેન્ટ વિગેરે વસ્તુઓનું હેડ ઓફીસેથી તથા બ્રાન્ચોમાં વેચાણ કરવામાં આવે છે.

જુનાગઢ શહેરમાં જીલ્લા સંઘ હોલસેલ નોમીની તરીકે લોકોને જીવન જરૂરીયાતની ચીજ વસ્તુઓનું વ્યાજબી ભાવે વેચાણ કરે છે.

સરકારશ્રીની નીતિ અનુસાર લેવીનું તેલ કુડ કોરપોરેશન દ્વારા મેળવી કામગીરી કરવામાં આવે છે.

તલાળા સહકારી ઓઇલ મીલ તથા સપ્લાય વિભાગમાં તાલુકાની સમગ્ર સહકારી પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવેલ છે.

સંઘ દ્વારા માલની હેરવણી ફેરવણી માટે પબ્લીક ટેરીયર વસાવેલ છે.

હીરાચંદભાઈ પુ. વેઘ

દારકાદાસભાઈ ના. ત્રિવેદી

ઉપ પ્રમુખ

પ્રમુખ

જુનાગઢ જીલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લીમીટેડ

ભાલચંદ્ર જી. વ્યાસ

ઇલેક્ટ્રીકલ એન્જનીયર્સ એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ

ફોન નં. ૩૪૧૦

મહાત્મા ગાંધી રોડ, ભાવનગર

નોંધ :—૧૯૬૪ થી ૬૬ સુધીમાં સાધેલી પ્રગતિ

૦ ગુજરાત સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ ડીપો ભાવનગર	રૂ. ૩૮,૦૦૦-૦૦
૦ ભાવનગર નગરપાલિકા શેનુ'જ સ્કીમ પ્રોજેક્ટ	રૂ. ૨,૨૧,૨૦૦-૦૦
૦ મેસર્સ ઉદ્ધાસ એઇલ એન્ડ કેમીકલ પ્રા. લી. ભાવનગર	,, ૧,૧૨,૨૦૦-૦૦
૦ „ સ્ટીલ કાસ્ટ કોર્પોરેશન	,, ૮૮,૦૦૦-૦૦
૦ „ વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વરતેજ	,, ૮૫,૦૦૦-૦૦
૦ „ એડટેન્સ પ્રાઇવેટ લી. વરતેજ	,, ૭૫,૦૦૦-૦૦
૦ „ સૌરાષ્ટ્ર આયર્ન ફાઉન્ડ્રી એન્ડ સ્ટીલ વર્ક્સ પ્રાઇવેટ લી. ભાવનગર	રૂ. ૭૫,૦૦૦-૦૦
૦ „ જિલ્લા પંચાયત ઓફીસ બિલ્ડીંગ ભાવનગર	રૂ. ૬૫,૦૦૦-૦૦
૦ „ ગુજરાત હાઉસીંગ બોર્ડ ભાવનગર	રૂ. ૧૮,૦૦૦-૦૦
૦ „ શ્રી. ગોહીલવાડ પલ્લવરાઇઝર્સ ફેરી રોડ, ભાવનગર	રૂ. ૫૦,૦૦૦-૦૦

—અધિકૃત વિકેતા—

—ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ—

ઑરીએન્ટ સીલીંગ તથા રેખલ ફેન્સ	❧ લાઇટ હાઉસ ફોરેશન ટ્યુબ લાઇટસ
જી. ઇ. સી. ફેન્સ, લેમ્પસ તથા ટ્યુબ લાઇટસ	❧ ૧ વર્ષની ગેરંટી
વન્સાલ મલ્ટી પરપ્લ પમ્પસેટ એમકો ફેન્સ	❧ ફી રીપેશમેન્ટ સાથે
રોયલ એડીસ્વાન લેમ્પસ તથા ટ્યુબ લાઇટસ	❧ જ્યોતી લી. બરોડાના પમ્પ સેટ

“ ટેકસમે ”

ઇલેક્ટ્રીક મોટર્સ સિંગલ ફેઝ તથા થ્રી ફેઝમાં

હાજર સ્ટોકમાંથી મળશે.

શ્રી દસાડા તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

તાલુકો :- દસાડા

મુ. પાટડી

જી. સુરેન્દ્રનગર

રજીસ્ટર નં.-૧૫૪૬ તા. ૧૨-૬-૫૬

ઝોડી વર્ગ :-અ

અધિકૃત શેર ભંડોળ રૂા. ૧૦૦૦૦૦ ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ રૂા. ૫૬૬૦૦

અમામત ભંડોળ રૂા. ૭૪૭૨૬-૨૬ બીંદીંગમાં રોકાણ રૂા. ૮૪૫૧૪-૩૭

અન્ય ભંડોળો ૭૭૫૨૮-૪૨

સભ્ય સંખ્યા: -

મંડળી સભાસદો ૫૦

વ્યક્તિ ૫

૫૫

પ્રવૃત્તિ :-

સંઘનું જથ્થાબંધ કામ મુખ્ય કચેરી કરે છે. તેમાં સીમેન્ટ, પતરા, ખાંડ તેલ, ખાતર, ખીયારણુ, ડીઝલ, ડીઝલએન્જીનો, વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. તથા સંઘ બનાજશાખા તથા કાપડશાખા તથા પેટ્રોલપંપનું કામકાજ કરે છે.

એસ.-વી.-પરીખ

: મેનેજર :

ભૂપતભાઈ-વૃ-દેસાઈ

: પ્રમુખ :

With best compliments from

Ratilal Vithaldas Gosalia

Proprietor

THE MAHARASHTRA TILES & TIMBER SUPPLING COMPANY.

MADHAVNAGAR (Dist-Sangli)

(Maharashtra)

Telephone-

258

Telegram-

TILEWALA

સૌરાષ્ટ્રના ઐતિહાસિક નગરો

—ડૉ. રમણલાલ ના. મહેતા

જગતનો ઇતિહાસ તપાસતાં સમજાય છે કે પરિભ્રમણ કરનારી પ્રજા, તેમજ શિકારી અને કંદમૂળ કે ફળ ફળાદિ ભેગાં કરીને પોતાનો જીવન નિર્વાહ કરનાર અથવા પોતાનાં પશુઓ સાથે અન્નચારાની શોધમાં ફરનાર લોકો ગામો કે નગરો વસાવતા નથી. ગામોના વસવાટની શરૂઆત ખોરાકની નિશ્ચિંતતા હોય ત્યારેજ થાય છે. આ પ્રકારની નિશ્ચિંતતા મેળવવા માટે માછીમારો કે ખેડૂતોજ ભાગ્યશાળી અને છે. તેમના વસવાટો વધુ સ્થાયી પ્રકારના હોયને તેમની આબુઆબુની પરિસ્થિતિ અનુકૂળ હોય તો અસંખ્ય ગામો ઉત્પન્ન થાય છે.

ગામો અને પ્રદેશોના વહીવટો માટે તેમજ જુદા જુદા ધંધાઓનો વિકાસ થતાં કસબાઓ અને નગરોનો વિકાસ થતો જોવામાં આવે છે. જેટલા પ્રમાણમાં પ્રદેશની આર્થિક અને ધંધાકીય ઉત્પત્તિ વધારે હોય તેટલા પ્રમાણમાં જ તે પ્રદેશમાં મોટાં નગરોનું અસ્તિત્વ હોય છે.

જગતમાં મોટાં શહેરો વસવાની પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ ક્યારથી થયો એ બાબત કેટલીક ચર્ચાઓ ચાલે છે. પરંતુ એક વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે કે મોટાં નગરો ઇ. સ. પૂર્વે પાંચ હજાર જેટલા સમયથી અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ખાસ કરીને નગરોનો વિકાસ કરવામાં અને કેટલાંક સામાજિક યજ્ઞોનાં ઘડતરમાં તાણું અને પત્થરનો સામાન્ય ઓળંગે બનાવવા માટે ઉપયોગ કરનાર લોકોએ ઘણો ફાળો આપ્યો છે. આ પ્રકારનાં સાધનો વાપરનાર લોકોને તામ્રાશ્મ યુગના લોકો કહેવામાં આવે છે. ભારતીય ઇતિહાસમાં આ યુગમાં મોટાં નગરો અસ્તિત્વમાં હતાં એમ દેખાય છે, પરંતુ આજનાં વિશાળકાય નગરોની સરખામણીમાં તે ઘણાં નાનાં હતાં. સામાન્યતઃ

ચાર ચોરસ કીલોમીટરના વિસ્તારવાળાં નગરો તે વખતે ઘણાં મોટાં ગણાતાં. આ યુગમાં સૌરાષ્ટ્રમાં પણ નગરો વિકસી ચૂક્યાં હતાં, પરંતુ પ્રસ્તુત લેખમાં તેમની ચર્ચા જરૂરી ન હોઈ તેનું વર્ણન અત્રે કર્યું નથી.

તામ્રાશ્મ યુગમાં વિકસેલાં નગરો ઇ. સ. પૂર્વે ખીજ સહસ્ત્રાબ્દિમાં નાશ પામી ગયાના કેટલાંક પુરાવાઓ આપણને મળે છે. આ ઉજ્જડ નગરોના ટિપ્પાઓ થોડી સદીઓ સુધી પડતર જ રહ્યા. આ નગરો શા માટે ઉજ્જડ થઈ ગયાં તથા તેની વસ્તીનું શું થયું? વગેરે પ્રશ્નો વધુ તપાસ માગી લે છે.

આ નગરોનો નાશ થયા પછી થોડી સદીઓ બાદ સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર ખીજ નગરોનો ઉદય થતો દેખાય છે આ નગરો પૈકી કેટલાંક નગરો અદ્યપિ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. જ્યારે કેટલાંક નગરોની પાસે આજે પણ આબાદી છે. ગિરનાર પાસેનું જુનાગઢ પ્રથમ પ્રકારનું નગર છે જ્યારે સોમનાથ પાસેનું પ્રભાસ ખીજ પ્રકારનું નગર છે. સૌરાષ્ટ્રનાં આપણાં નગરોનો વિગતવાર ઇતિહાસ ઘણો ઓછો જાણીતો છે. નગરોનો ઇતિહાસ હાલ કેટલીક લોક કથામાં સચવાયેલો તથા પૂરાણોમાં કે સાહિત્યમાં સચવાયેલો હોવાની માન્યતા ચાલે છે, પરંતુ આ રીતે સચવાયેલી કથાઓમાંથી મોટે ભાગે નગરોનો ઇતિહાસ ઘણો ઓછો મળે છે. આ કથાઓ પરથી ઇતિહાસ લેખનના કેટલાક પ્રયાસો થયા છે. પરંતુ નગરોનો ઇતિહાસ મેળવવા માટે એ નગરોની પ્રાચીન વસ્તુઓની તપાસ કરીને, એ વસ્તુઓ કેટલી પ્રાચીન છે તે સ્પષ્ટ રીતે નક્કી કરીને, તથા તે સ્થળોનો વિસ્તાર, ત્યાં જમીનની ઉપર દેખાતા અવશેષો તથા જમીનની અંદર દટાયેલા અવશેષોની તપાસ કર્યા બાદ આપણાં નગરોના ઇતિહાસની સારી

રૂપરેખા મળે છે સાહિત્યમાં નગરનો ઉલ્લેખ આવે કે તેના વર્ણનો મળે તેથી નગરના ઇતિહાસ માટે સાધારણ માહિતિ મળે છે પરંતુ તેના બળ પર ઇતિહાસ લખાય ત્યારે તેમાં ચોક્કસાઇનો અભાવ રહે છે કારણ કે સાહિત્યકાર એ ઇતિહાસ લખતો નથી પરંતુ તે વર્ણનમાં રાચતો હોઇ ધણીવાર તેનાં વર્ણનો ચમત્કારપૂર્ણ કે અતિશયોક્તિ ભર્યાં હોવાથી તેમાંથી સત્ય તારવવું અઘરું પડે છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં ઐતિહાસિક નગરોની રૂપરેખા આપવા માટે અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં કામ થયું હોઇ, આ નગરોની સ્થળ-તપાસ કરીને તેનો યોગ્ય ઇતિહાસ આલેખવાનું ભગીરથ કાર્ય આપણે કરવાનું બાકી છે તેથી અત્રે પ્રભાસ, વલ્લભી ઠારકા અમરેલી, જુનાગઢ, જેવાં કેટલાંક સ્થળોએ જે કામ થયું છે તેની કેટલીક રૂપરેખા પ્રસ્તુત કરી છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં ઐતિહાસિક યુગનો પ્રારંભ જુનાગઢમાં સર્વ પ્રથમ દેખાતો હોવા છતાં જુનાગઢના પ્રાચીન ટીખાઓ પર ઉત્ખનન કરીને તેનો આનુપૂર્વી વિકાસ તપાસ્યો નથી તેથી હાલને તબક્કે આપણું જ્ઞાન પ્રારંભિક દશામાં છે. જુનાગઢ એ તૈર્ય યુગમાં નગર હતું. પરંતુ તેના કરતાં પ્રાચીન કાળમાં એની કંઈ રચિત હતી તે આપણે જાણતા નથી. અહીં ભારતીય ગ્રિક ક્ષેત્રપો વગેરે રાજવંશોએ પોતાનું સ્થાનિક કેન્દ્ર રાખ્યું હતું તેમના જમાનામાં ખસ કરીને ક્ષેત્રપોના જમાનામાં પવર્તો કોરીને તેમાં કેટલાંક શૈલગૃહો બંધાવવામાં આવ્યાં હતાં અને ગુપ્ત યુગમાં અહીં વિજયનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું હોવાના પુરાવાઓ છે ગુપ્તેના અંત પછીની જુનાગઢની સ્થિતિ અચોક્કસ છે પરંતુ મધ્યકાળમાં જુનાગઢ સૌરાષ્ટ્રનું એક મજબુત નગર હતું. તેણે પાટણ સાથેના સંઘર્ષમાં અમ્રમાત્ર લીધો હતો અને પંદરમી સદી સુધી હિંદુ સત્તા ટકાવી રાખી હતી. મહમદ ગેઝડાના સમય બાદ જુનાગઢ સુલતાનો મોગલો અને સ્વતંત્ર નવાબો પાસે રહ્યું હોઇ આ પ્રાચીન નગર આઘાપિ જીવંત છે.

જુનાગઢની બારીક તપાસ કરીને આ યુગોમાં અહીં થયેલા વસતીના ફેરફારો તથા તેનો ઇતિહાસ તપાસવાનું કામ બાકી છે.

પ્રભાસનું તૈર્યધામ મહાભારત તથા પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ પ્રાચીન પ્રભાસનું નગર આજે ઉજ્જડ ટેકરાના રૂપમાં હેરણું નદીને કાંઠે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આનગર નદીને કાંઠે હતું અને તેથી તેનો વિકાસ નદીને કાંઠે કાંઠે પાઘડીપને થયો છે આ નગર એક તામ્રસ્ય યુગનાં નગરની ઉપર બંધાયેલું હતું. ઇ.સ. પૂર્વે પ્રથમ સહસ્ત્રાબ્દિના ઉત્તરાર્ધમાં અહીં વસવાટ હતો આ લોકો નીલ લોહિત (લાલ અને કાળા) વાસણો બનાવતા લોખંડનાં ઓગરો વાપરતા અને નાનાં, મોટાં મકાનોવાળાં નગરો વસાવતા હતા. આ પ્રજા કંઈ હરો એ કહેવું મુશ્કેલ છે પરંતુ તેણે ખંભાત પાસેનું નગરો ભરૂચ, કામરેજ મધ્ય ભારતમાં મહેશ્વર અને ત્રિપુરી, ઓરીસામાં શિશુપાલ ગઢ આદિ અનેક નગરો વસાવ્યાં છે તે નગરોનાં નામો સંસ્કૃત હોઇને આ ભાષા વાપરનાર લોકોની આ નગરો વસાવવાની પ્રવૃત્તિ ભારતના ઘણા ભાગોમાં જોવામાં આવે છે આ પ્રજા ક્યાંથી આવી અને એણે જે પ્રવૃત્તિઓ આદરી એને માટેનો ઇતિહાસ મળવાની શરૂઆત થતી હોઇ ઘણા પ્રશ્નો અનુત્તર રહે છે માત્ર હાલને તબક્કે એટલું કહી શકાય કે તૈર્ય યુગની શરૂઆત થઇ તે પહેલાં આ નગરો વસી ચૂક્યાં હતાં, પ્રભાસ એ નદી કિનારાપર ખુલ્લું નગર હતું અર્થાત તેની આજુ બાજુ કિંડો હોવાના અવશેષો અઘાપી મળ્યા નથી, આશરે એક ચોરસ કીલોમીટરનું આ નગર ત્યાંની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીને વિકસતુ રહ્યું હોઇ, અહીંના રહેવાસીઓની બુદ્ધિમત્તા સ્પષ્ટ થતી દેખાય છે. પ્રભાસનું આ નગર આશરે હજારેક વર્ષ સુધી અસ્તિત્વ ધરાવતું દેખાય છે. અને ત્યાર બાદ પ્રભાસ તૂટી ગયું પ્રભાસનું નગર તૂટી ગયું હોવા છતાં તે પ્રદેશ ઉજ્જડ થઇ ગયો એમ માનવાનું

કારણ નથી પ્રભાસની વસતી ધીમે ધીમે ઝાંખી થઇ, અને સોમનાથ પાટણની વસતી વધવા લાગી હોવાના પૂરાવાઓ છે સોમનાથની વસતી ઇસની શરૂઆતની સદીઓથી દેખાય છે તેનાથી પ્રાચીન યુગનો અવશેષો સોમનાથમાંથી મળ્યા નથી સોમનાથ પાટણનો આ યુગથી ઇતિહાસ શરૂ થઇને તે અઘાપિ ચાલુ છે સોમનાથ મધ્યકાળમાં અહીંના પ્રખ્યાત મંદિરને સીધે મોટાં યાત્રાધામ તરીકે પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવતું જોવામાં આવે છે. આ વગરે મહામદ ગઝની અને ત્યાર પછીની સોલંકી અને વાઘેલા યુગની પ્રવૃત્તિઓ, સેમજ ત્યારબાદ સુલતાન અને મોગલકાળ તથા જુનાગઢના નવાબોના વખતની પ્રવૃત્તિઓ જોઇ છે. આ યુગોના અવશેષો શોધવાનું ફેટલુંક મહત્ત્વનું કામ થયું છે. પરંતુ તેમાં હજુ ઘણું કામ બાકી રહે છે.

નાધેરના આ પ્રદેશનું 'ખીજું' મહત્ત્વનું નગર વેરાવળ છે તે સમુદ્ર કાંઠાનું બહાર હોઈ તેનું વેલાકુલ અને તેના પરથી વિકસેલું વેરાવળ નામ તેની જે સ્થળ પર સ્થાપના થઇ તે સ્પષ્ટ દર્શાવે છે. વેરાવળનો અભ્યાસ પ્રમાણમાં ઘણો ઓછો થયો હોઈ તેની વધુ તપાસ અપેક્ષિત છે.

અહીંથી પૂર્વ તરફ આવતાં અમરેલી જેવું 'મોટું' નગર દેખાય છે. આજનું અમરેલી મધ્યકાળ કરતાં વધારે પ્રાચીન નથી પરંતુ તેની પાસે વાંકી અને ઠેખી નદીના સંમમ પક્ષે પ્રાચીન નગરના અવશેષો પડેલા છે. આ સ્થળેથી અશ્મભુગતાઓબરો પ્રાપ્ત થયાં છે પરંતુ અમરેલી નગરનો ઇતિહાસ ઇ.સ. પૂર્વ પ્રથમ સદીઆખિના ઉત્તરાધાર કરતાં વધુ પ્રાચીન યુગમાં જતો નથી. અહીં વિશાળ મકાનો હતાં, અને સમૃદ્ધ લોકો અનેક વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતા હતા. આ નગર ઐતિહાસિક યુગમાં જાણીતું હતું.

તદુપરાંત હાથમ તથા વલભી જેવાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક નગરોએ સૌરાષ્ટ્રની ધરાને વિશ્વમાં

પ્રખ્યાત બનાવી છે. વલભી મૈત્રકોની રાજધાની બન્યું તેના કરતાં તેનો પ્રાચીન ઇતિહાસ કાલુભાર નદીની બેખડો સાચવે છે. હાલનું વલભી તો પ્રાચીન નગરના એક ખૂણામાં સમાઈ ગયેલું નાનું ગામ છે, પરંતુ ઐતિહાસિક વલભીના અવશેષો આશરે આઠ કિલોમિટરના ધેરાવવામાં પથરાયેલા છે. આ અવશેષોની પ્રદિક્ષણ કરતાં સમગ્રય છે કે ચીનો યાત્રાળુએ જોયેલા વલભીનો ધેરાવો તેણે જોયેલો આખો છે તેટલો અહીં પડેલા અવશેષોએ અઘાપિ સાચવી રાખ્યો છે. કાલુભાર નદીની રેલને પરિણામે વલભીને અનેક વખત ટુકશાન થતું હોવાના પૂરાવાઓ છે. વલભીમાં રોમન બનાવટનાં વાસણોમાં રોમન સામ્રાજ્યમાંથી માલ આવતો તે ઉપરાંત અનેક પ્રકારનાં વાસણો, શાખની વિવિધ સુશોભનનાં વસ્તુઓ, પથ્થરની ધરવપરાશની ચીજોનો ઉપયોગ અને ઉદ્યોગો, વલભીની વિદ્યાપીઠ, અને અહીંની જોનો તથા બૌદ્ધો અને હિંદુઓની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિની સાથે સાથે ચાલતા જોવામાં આવે છે. વલભીએ કાલુભારના એ શાખાઓની વચ્ચેના જેટ પર વસેલું મામ છે. અને એ રીતે હિંચાઇ પર વસેલાં આ ગામને 'વલભી' યોગ્ય કહ્યું છે. વલભીએ ઐતિહાસિક નગર હતું. પરંતુ મૈત્રક મત્તાનો અંત આવતાં તેનું નગર તરીકેનું મહત્ત્વ ઘટી ગયું અને નાનાં ગામ તરીકે તેનું અસ્તિત્વ સચવાઈ રહ્યું છે.

વલભીની આ પ્રકારની દશા છે તો વલભીથી ઉત્તરે આવેલાં ધંધુકા અને ઘોળકાનાં નગરો પણ મધ્યકાલીન અવશેષો સાચવે છે. ઘોળકામાં હિંદુ તેમજ સુલતાન યુગના ઘણા અવશેષો છે, ભાલ પ્રદેશનાં આ નગરની અંદર આવેલાં મલાવતળાવ બાબત મધ્યકાળમાં મનોહર કથા સ્થાપ હતી, પરંતુ ઘોળકાનું આ તળાવ છેલ્લા હજારેક વર્ષથી અંદીના લોકોએ સાચવી રાખ્યું છે અને તેના વારંવાર જીર્ણોદ્ધાર કરીને તેને ચાલુ રાખવાનો જેપુરુષાર્થ કર્યો છે. તે સુદર્શન તળાવના જીર્ણોદ્ધાર સાથે સરખાવવા જેવો છે સુદર્શન તળાવ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના વખતમાં બધાયું રૂઢામાએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર

કર્ચે અને ત્યારબાદ રકંઠયુક્તતા વખતમાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો. હોવાના ક્ષિપિત પુરાવાઓને પરિણામે એ તળાવ ઇ.સ. પુર્વે ચોથી સદીથી ઇ.સ. ની છઠ્ઠી સાતમી સદી સુધી આશરે હજારેક વર્ષ જીવતું તળાવ રહ્યું. ધોળકાનું મહાવતળાવ મુળ ગામાત તળાવ હતું અને ત્યારબાદ બાંધેલા વંશમાં ધોળકા રાજધાની થયું ત્યારે તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો. યુગ્રાત સુવ્રતાનેએ તેનો ફરીથી જીર્ણોદ્ધાર કર્યો અને અઘાપીએ તળાવ છેલ્લાં હજારેક વર્ષથી જીવતું છે. આ ઇજનેરી પુરુષાર્થો સૌરાષ્ટ્રની ઐતિહાસિક નગરીઓને ગૌરવ અપાવે છે. ધોળકાથી આગળ વધતાં ઉત્તર તરફ થાન જેવાં પ્રાચીન સ્થળો દેખાય છે, પરંતુ દ્વારકાં સુધી પહોંચતા સામાન્ય નગરનાં દર્શન થાય છે. હાલનાં દ્વારકાને સ્થળે છેલ્લા એ એક હજાર વર્ષથી વસતી હોવાના પુરાવસ્તુ વિના તેમજ ક્ષિપિત પુરાવાઓ જોતાં સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમ કાંઠા પર ઐતિહાસિક યુગમાં સારી વસતી હોવાના સ્પષ્ટ પુરાવાઓ છે. આજનું દ્વારકા મુખ્યત્વે તેનાં તીર્થ તરફેના મહત્ત્વનાં સ્થાનને કારણે વિશ્વ વિખ્યાત છે. અહીં બંદરનો વિકાસ સદીમાં થયેલો વિકાસ આ સ્થળની પ્રાચીન પરંપરા સાથે સારો મેળ ખાતો હોવાનું દર્શાવે છે. સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમ કાંઠા પર દ્વારકા,

માંગરોળ આદિ નગરો વિદ્યમાન હતાં. પરંતુ આ બધાં નગરોનું અન્વેષણ કરવાનું કામ બાકી છે.

આખા સૌરાષ્ટ્રમાં નાનાં મોટાં નગરો પ્રાચીન ઐતિહાસિક યુગથી અસ્તિત્વ ધરાવતાં હતાં તેમાં જામનગર, રાજકોટ, ભાવનગર આદિનગરોનો ઉમેરો થતાં આજની સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પરનાં વિવિધ નગરો દેખાય છે. નગરોના અસ્તોદ્ભવની કથાઓ તેની પરથી મળતા અવશેષો, તેનો વિસ્તાર તેને માટેનાં ક્ષિપિત સાધનોની પૂરતી ચકાસણી કરીને આલેખવાની દિશામાં આપણે હજી ઘણું દુર્લભ રાખીએ છીએ તે દુર કરીને આપણા પુરુષાર્થો તેમજ આપણાં પ્રશ્નોનાં કઈ રીતે ઉત્તર આપવામાં આવેલો હોય એની યોગ્ય માહિતી પ્રાપ્ત કરવાની આજના યુગમાં જેટલી જરૂર છે તેટલા પહેલાં કયારેય ન હતી એમ લાગે છે.

નગરોનો ઇતિહાસ આલેખવાનું ભગીરથ કાર્ય સારી તાલીમ પામેલા સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓ જે સફળતાથી કરી શકે છે તેવું ઉત્તમ કામ માત્ર ગ્રંથો વાંચીને માહિતી મેળવીને તેને બળે લખાણ કરનાર લોકોથી થઈ શકતું નથી એ નિશ્ચિત હકીકત હોઈ, આપણાં નગરોનો ઇતિહાસ આલેખવા આપણે કયારે કૃતનિશ્ચય થઈશું !

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોણપુર સેવા સહકારી મંડળી

મુ. મોણપુર તાલુકો વલ્લભીપુર જિલ્લો ભાવનગર

સ્થાપના :- તા. ૧૫-૧-૫૨

નોંધણી નંબર :- ૨૧૦૦૬

શેરભંડોળ :- રૂ. ૫૦૮૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૯૫

અનામતફંડ :- રૂ. ૩૨૭૮-૬૪

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૩૦૩૩-૦૦

અન્ય નોંધ :- મંડળી નાણા ધીરધારનું અને ખાતર, ખીયારણ વિગેરે સભાસદોની જરૂરીયાતો પૂરી પાડે છે.

મણીભાઈ ગોવીંદજી સોની

કિલુલા મેઘરાજજી સરવૈયા

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી :- મહેન્દ્રસિંહ બળવીરસિંહ, ભગવાનભાઈ મોતીભાઈ, નરસીભાઈ માનશગભાઈ, જેરામભાઈ મોતીભાઈ, ગોપાળભાઈ રવજીભાઈ, માંડાભાઈ ભગવાનભાઈ

સૌરાષ્ટ્રનું પક્ષી જગત

— કપિન્દ્રભાઈ મહેતા

આજે આપણે જે પ્રદેશને સૌરાષ્ટ્ર તરીકે ઓળખીએ છીએ તેનું ખીબું નામ કાઠિયાવાડ છે. ભૌગોલિક રીતે બેતાં કાઠિયાવાડ દ્વીપકલ્પ છે અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળની દૃષ્ટિએ બેતાં કાઠિયાવાડ કચ્છ અને ગુજરાતના શેષ ભાગની દૂકી આવૃત્તિ છે. દા. ત. મધ્ય ગુજરાતમાં આવેલા ડુંગરાળ પાનખર જંગલોની જેવાંજ જંગલો દક્ષિણ કાઠિયાવાડમાં આવેલા જુનાગઢમાં વિશેષ કરીને ગીર પ્રદેશ કે બ્યાં વાર્ષિક વરસાદ ૪૦" થી ૫૦" હોય છે ત્યાં પણ ભેવામાં આવે છે. આ પ્રદેશ ભારતના પશ્ચિમ કાઠાં ઉપર ૨૦° ૪૦' અને ૨૩° ૨૫' ઉત્તર અક્ષાંસ અને ૬૮° ૫' અને ૭૨° ૨૦' પૂર્વ રેખાંશ વચ્ચે આવેલો છે. આ પ્રદેશ આશરે ૨૩,૫૦૦ ચોરસ માઇલમાં પથરાયેલો છે. કોઇ જમીનમાં આ પ્રદેશ ટાપુ અથવા જવાળામુખીના ટાપુ સમૂહનો હશે તેવું જણાય છે. આ પ્રદેશની વનસ્પતિ અંગે વિચાર કરતાં એવું જણાય છે. ઇ. સ. ૧૯૩૬માં શ્રી. એચ. જી. ચેમ્પીયને જંગલના જે ચાર મુખ્ય પ્રકારો જણાવ્યા છે તેમાં આપણા સૌરાષ્ટ્રનું જંગલ તથા કચ્છનું કોંટાવાળું દ્વૈપીકલ જંગલના પ્રકારનું છે. કચ્છ, બનાસકાંઠા અને કાઠિયાવાડ દ્વીપકલ્પનું ભૌગોલિક સ્થાન અને કુદરતી ભૂરચના જે ત્યાં હસ્તિ ધરાવે છે. ખાસ કરીને કચ્છ અને બનાસકાંઠામાં—તેનાથી તે પ્રદેશ પક્ષીઓના સ્થળાંતર (Migration) માટેનું આદર્શ મિલન સ્થાન છે. કારણ કે પાનખર ઋતુમાં ઉત્તર અને ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશામાંથી ભારતમાં પક્ષીઓનાં ટોળાં ના ટોળાં જે રસ્તે થઇને આવે છે તે રસ્તાની બરાબર આરપાર કચ્છ પ્રદેશ આવે છે અને તેવીજ રીતે વસંત ઋતુમાં બ્યારે પક્ષીઓનાં ટોળાં પાછા જાય છે ત્યારે પણ કચ્છ પ્રદેશ આરપાર બીડીને જવું પડે એટલે પક્ષીઓની ઘણી એશિયાઇ જાતો જે આફ્રિકામાં શિયાળો માળવા જાય છે, તેમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવાં

પક્ષીઓમાં રાખાડી પીઠ વોબ્લર, ભારતી સ્વેતકંઠ, કાસ્મીરી નીલકંઠ, પરદેશી હાપો અને ખાખી માખામાર એટલાં ખાસ છે. દૂકામાં આપણા સૌરાષ્ટ્રનો કચ્છ પ્રદેશ સ્થળાંતરી પક્ષીઓનું સુભગ સંગમ સ્થાન હોઇને તે પ્રદેશ પક્ષીઓના Migration (સ્થળાંતર) ના અભ્યાસ માટે એક ધણુંજ આદર્શ સ્થળ થઇ શકે તેમ છે. કચ્છ તેના શિયાળુ સ્થળાંતરી પક્ષીઓ અને માત્ર તે પ્રદેશ ઉપરથી પસાર થતાં સ્થળાંતરી પક્ષીઓ દ્વીપકલ્પી ભારતમાં ઉત્તર-પશ્ચિમ અને પશ્ચિમ-ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશાઓ એટલે ઉત્તરી અને પૂર્વિય યુરોપ તથા મધ્ય પૂર્વિય દેશોમાંથી પ્રાપ્ત કરે છે. દાખલા તરીકે - વૈયાં - Rasy Pastor Sturnus roseus sinn. કાળા માથાનો ગંડળ. Black Headed Bunting Emberiza melanocephala scopoli-પથરાલ ગંડળ Gvey - Necked Bunting Emberiza buchanani Blyth, પુલક The yarkand short-toed sark Calandrella cinerea longipennis, અને ઉજળી The white Stork Ciconia ciconia sinn એ આ રસ્તે દાખલ થનારાં પક્ષીઓમાંનાં કેટલાક છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં પક્ષીઓ વિષે વધુ વિચાર કરીએ તે પહેલાં - પક્ષી કોને કહેવાય તે સમજીએ દા. ત. કોઈએ પક્ષી બોલ્યું નથી તો તેને પક્ષી એટલે શું તે સમજાવવું છે, તો તેને કહેવું જોઈએ કે બે પગ વાળું - પીંછાવાળું પ્રાણી તે પક્ષી. દૂકામાં જે પ્રાણીને બે પગ હોય અને પીંછાં હોય તે પ્રાણીને પક્ષી કહેવાય. પક્ષીની ઉપર આપી તે સહેલી અને દૂકી વ્યાખ્યા છે. હવે ઉપરની હકીકત જરા વધારે ઝીણવટથી તપાસીએ. દરેક બે પગવાળું કોઈ પ્રાણી પક્ષી ન હોઇ શકે કારણ કે મનુષ્યને બે પગો છે.

છતાં તે પક્ષી નથી વળી જે જે પ્રાણી ઉડી શકે છે તે દરેક પ્રાણી પક્ષી નથી કારણ કે માખી ને પતંગીયા ઉડી શકે છે છતાં તે પક્ષી નથી, વળી પક્ષી એટલે ઉડી શકતું પ્રાણી એ પણ ખરેખર નથી, કારણ કે શહમ્મગ, એમુ અને કાવી એ ત્રણે પક્ષીઓ હોવા છતાં ઉડી શકતાં નથી. પણ જે કાષ્ઠ પ્રાણીને એ પગો હોય, એ પાંખો હોય અને જે પીછા હોય તો તેને જરૂર પક્ષી કહી શકાય. એટલે પીછા એ જ પક્ષીનું લાક્ષણિક ચિહ્ન છે. એટલે જે પ્રાણીને પીછા નથી તે પ્રાણી પક્ષી નથી.

હવે સજીવ જગતમાં પક્ષીઓને વૈજ્ઞાનિકોએ ઉષ્ણ લોહીવાળાં કરોડરજ્જુ ધરાવનાર પ્રાણી સમુદાય(phyllums) માં પક્ષીઓનો વંશ (Class Aves) મુક્યો છે. પક્ષીવંશની એ શાખાઓ છે. એક શાખા તે આર્કીઓ નિર્થીસ (Archalornithes) એટલે પ્રાગવયસ્ શાખાનાં પક્ષીઓ છે અને તે શાખાનાં પક્ષીઓ આજે નાશ પામ્યાં છે. બ્યારે પક્ષીઓની બીજી શાખા માં નિઓર્નિથીસ (Neornithes) એટલે અવાંગ વયસ્ શાખાના પક્ષીઓ છે પક્ષીની એક પ્રાણી તરીકે વિશિષ્ટતા એ છે કે તેનું ઉષ્ણતામાન આનુબાનુના ઉષ્ણતામાનની અસર પામ્યા વિનાનું ઓછુંવતું એક સરખું રહે છે. આ વિશિષ્ટતા બાળ પ્રાણીઓથી વિરુદ્ધમાં જાય છે હા. ત. પેટેચાલનારાં પ્રાણી-દેહમાં જેવાં પ્રાણીઓ કે માછલાં-શિતલોહી Cold-Blooded પ્રાણી એટલે કે જેઓનું લોહીનું ઉષ્ણતામાન આનુબાનુની પરિસ્થિતિ અનુસાર ગરમ અથવા ઠંડું રહ્યા કરે છે. વળી જે ઉષ્ણતામાને મનુષ્ય સામાન્ય રીતે જીવતો રહી ન શકે તે ઉષ્ણતામાનનો પક્ષીઓનું સામાન્ય ઉષ્ણતામાન ગણાય છે એટલે તો હવામાનની ગમે તેવી વિષમ પરિસ્થિતિથી પક્ષીઓને કંઈ કંતાં કંઈજ વરતાતું નથી જ્યાં સુધી તેઓને પુઃતાં પ્રમાણમાં ખોરાક મળી રહે ત્યાં સુધી. એ સિવાય એવું માનવામાં આવે છે કે પક્ષીઓ-પેટેચાલન રાં પ્રાણીઓમાંથી ઉતરી આવ્યાં

છે પક્ષીઓની ઇદ્રિયોમાં દષ્ટિની શક્તિ તથા શ્રવણ ઇદ્રિ-શ્રણીજ વિકસેલી છે. પક્ષીઓની આંખની રચના કુદરતે ઘણીજ અદ્ભૂત કરી છે જેને અંગે એક પ્રકૃતિવિદે કહ્યું છે કે “પક્ષી ધરીના છઠ્ઠા ભાગમાં તેની આંખને સુક્રમ દર્શક્યંત્ર જેવી તો ઘડિકમાં ટેલીસ્કોપ યંત્ર જેવી કરી શકે છે”

વૈજ્ઞાનિકોએ સમગ્ર સૃષ્ટિના એ વિભાગ કર્યા છે. એક સજીવ પ્રાણી સૃષ્ટિ - એટલે ચેતન સૃષ્ટિ અને બીજો જરૂર એટલે અચેતન સૃષ્ટિ વિભાગ. તેમાં ચેતન સૃષ્ટિને વૈજ્ઞાનિકો સજીવ સૃષ્ટિ કહે છે. જેને અંગ્રેજીમાં Animal Kingdom - પ્રાણી જગત કહે છે આ પ્રાણી જગત નીચે જણાવેલા પેટા વિભાગોમાં વહેંચાએલું છે.

૧ Animal Kingdom	ગ્રુપ યૂથ
૨ Phylum...	સમુદાય ૮ Tribe-ગણ
૩ Class...	વંશ ૯ Section-વિભાગમાં
૪ Sub-class.	૧૦ Family-કુળ
વંશશાખ	૧૧ Sub-Family
૫ Order...વર્ગ	કુળશાખા -
૬ Sub-Order	૧૨ Genus-ગોત્ર
વર્ગશાખા	
૭ Group-યૂથ	૧૩ Species-ભતિ યોનિ

કોઈ કવિએ સાચે જ ગાયું છે કે “ત્રણે તરીકે લીલા અપરંખપાર” આ હકિકત ખરેખર પક્ષી જગતમાં સહેજ પણ રસ લેતા યશું કે તેમાં સહેજ ઊંડા ઉતરશું તો ખરી જણાશે ટૂંકામાં ત્રણની લીલાને કાષ્ઠ પારજ નથી. એ માટે પક્ષીઓનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

મનુષ્યે સૌથી પ્રથમ કયું પક્ષી પાળવાનું શરૂ કર્યું. અથવા મનુષ્યે કયારથી પક્ષી પાળવાનું શરૂ કર્યું તે ચોક્કસ કહી શકાય તેમ નથી છતાં મનુષ્યે પક્ષીને નીચે જણાવેલા જુદા જુદા કારણોસર પાળવાનું શરૂ કર્યું હશે. હા. ત. કોઈએ પક્ષીને તેના ભલકાદાર રંગ માટે પાળવાનું તો કોઈએ

તેના મધુર સંગીત માટે, તે કોઈએ પક્ષી મનુષ્ય જેવું બોલી શકે છે ને માણસની બોલીનું અનુકરણ કરી શકે છે તે માટે કે પછી પક્ષી મનુષ્યને તેના ખોરાક માટે શિકાર કરી આપવાની કામગીરી માટે કે પછી ગમે તે કારણ માટે મનુષ્યે પક્ષીને પાળવાનું શરૂ કર્યું હોય તેમ જણાય છે આપણા આયુર્વેદમાં જુદા જુદા પક્ષીઓના ઔષધીય ગુણો વર્ણવેલા છે હા. ત ચીલોત્રો The Common GREY Hornbill Tockus Birestris આ ચીલોત્રોનો શરવો બનાવેને જો સુવારોગ થએલી કોઈ સ્ત્રીને પીવડાવવામાં આવે તે તેનો સુવારોગ મટી જાય છે. વળી લોકરી દષ્ટિએ જે પક્ષીને આપણે પારેવા Blue Rock Pigeon Columba livia intermedia કહીએ છીએ તેની એક ભત Homer Pigeon કે જેને સંદેશ વાહક કબુતર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેવાં કબુતરોને લાગુ હરમિયાન સંદેશો પહોંચાડવાના કામ માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. પહેલા વિશ્વ યુદ્ધમાં જર્મનીના શહેનશાહ વિલીયમ કેઝર પાસે આવા તાજીમ પામેલાં કબુતરોની એક લોકરી દુકડી હતી.

યુરોપ અમેરિકાના દેશોમાં તે આજે પક્ષીઓની પાંખની રચના, તેના આકાર તેની ઊંડાન વગેરેનો ઐત્તાનિક અભ્યાસ થઈ રહ્યો છે કારણ કે તેના અભ્યાસ ઉપરથી મનુષ્યને ગમનમાં જાયમાં જાંએ રથને હવાઈ જહાજ દ્વારા ઉડવું છે ને તેથી મોટી મોટી હવાઈ જહાજ બાંધનાર કંપનીઓ ઉપર પ્રભાણે પક્ષીઓનો અભ્યાસ કરે છે ને તે માટે ખાસ પ્રયોગશાળાઓ પણ રાખે છે આવી જ રીતે વિચાર કરતાં આપણે ભારત દેશ કે જે ખેતી પ્રધાન દેશ છે તેને પક્ષી વિજ્ઞાન સવિશેષ કરીને ઉપયોગી છે. કારણ કે આપણને અનાજની પુષ્કળ ખાધ દર વર્ષે આવ્યા કરે છે જે દુનિયામાંથી પક્ષીઓને લઈ લેવામાં આવે તે આજે આપણે જે અનાજ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ તે જાલવ છે કે પ્રાપ્ત કરી શકાએ નહિ. ખીજું ધ્યાન ખેંચે તેવી વસ્તુ પક્ષી જગતમાં એ છે કે પક્ષીઓ મધુર સ્વીત માધ શકે છે.

તે તથા જે પક્ષીઓનાં પીંછા ખૂબજ રંગબેરંગીને ખૂબ સૂરત ગણાય તે નર પક્ષીઓમાંજ હોય છે. મનુષ્ય જેવું બોલી શકનાર પક્ષી પણ નરપક્ષીજ વધારે સાંડું બોલી શકે છે એ સિવાય વળી ખીજી એક વિચિત્રતા કુદરતે પક્ષી જગતમાં એ રાખી છે કે જે પક્ષીઓને શિકારી પક્ષીઓ એટલે કે જે પક્ષીઓને અંગ્રેજીમાં Falcon અને Hawk કહેવાય છે તે પક્ષીઓમાં માદા પક્ષી નર પક્ષી કરતાં મોટું હોય છે ને શિકારના કામ માટે પણ માદા પક્ષીનેજ વિશેષ પાળવામાં આવે છે.

આધ્યગુરુ શંકરાચાર્યજી જ્યારે દિગ્વિજય કરતા કરતા નર્મદા કાંઠે આવેલ મહિષ્મતિના રાજ્ય મંડનમિશ્રને ત્યાં જ્યારે આવે છે ત્યારે મંડનમિશ્રના મહેલના દરવાજા પાસે શંકરાચાર્યજીનું પ્રથમ સ્વાગત તેના પાળેલા પોપટ અને મેના કરે છે. 'સુગ બહોતરી' પુસ્તકમાં એક નારીને તેનો પતિ બહારગામ હોવાથી 'જનર કમ' કરવા ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તેનો પાળેલો પોપટ એમ કહેવાય છે કે બોતેર રાત્રી સુધી બોતેર દૃષ્ટાંત વાર્તાઓ કરીને તે સ્ત્રીને ખોટું માગે જતી રાકે છે. પક્ષીઓનું સંગીતતો એક તદ્દન અલગ વિષય થઈ શકે તેટલી સામગ્રી તેમાં પડી છે. તેથી તેનું નિષ્પણ આ લેખમાં આપવું વ્યાજખી નથી. ખીજું મનુષ્ય જીવનમાં પક્ષીઓ જુદી જુદી રીતે ખુબ જ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. જેથી કરીને મનુષ્ય તથા પક્ષીઓ એક બીજાના અતિમાહ પરિચયમાં આવ્યા છે. આટલી પક્ષીઓ વિશે સામાન્ય વિગત લખી આપણે હવે સૌરાષ્ટ્રમાં સામાન્ય રીતે જે પક્ષીઓ દેખાય છે તેનો ટૂંકમાં પણ વિગતથી પરિચય કરીએ:— આમાં પ્રથમ આપણે આપણા ઘરમાંજ જે પક્ષીઓને રાત દિવસ બોઈએ છીએ તેનાથી શરૂઆત કરીએ.

સૌરાષ્ટ્રની જ્યારે આપણે વાન કરીએ ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં કોઈ એવું એક પણ ઘર નહિ હોય કે જ્યાં ચકલા ચીચી કરતાં તથા ભીંતે ટાંગેલા અરિસામાં પોતાની ચાંચ મારી ઘરમાં મુકેલાં

ગાદલાં કે ગોદડાં જે સહેજ પણ કયાંક ફાટેલા હોયતો તેમાંથી રૂ. બે-ચીબેચી પડેલા દોરા ઘણાં ચાંચમાં ઉચકીને પોતાના માળા બાંધવાની કામગીરીમાં મસ્ત થઈ. ઘરની વહુવારને ત્રાસ આપતાં ન હોય તો પ્રથમ આપણે ચકલીને લઈએ. નરપક્ષીને ચકલો ને મદાને ચકલી કહીએ છીએ તેને અંગ્રેજીમાં House Sparrow અને પક્ષી વિજ્ઞાનની ભાષામાં Passer domesticus (Linnaeus) કહે છે તેનું કદ આશરે ૭ ઈંચની લંબાઈ જેટલું એટલે કે આપણા યુલયુલ પક્ષીના કદથી નાનું હોય છે જે કે તેની ઓળખ માટે તેના રૂપ રંગનું વર્ણન કરવાની જરૂર તો નથી. છતાં નર ચકલો-માદા ચકલી કરતાં તેના ઉપરના ભાગમાં બેરા (Brown) બદામી રંગ તથા હડપચી એટલે કે ડોળી નીચેના ભાગમાં એક કાળો ડાઘો હોય છે. જે કાળો ડાઘ માદા ચકલીમાં હોતો નથી. ટૂંકમાં આ પક્ષીના રંગનું વર્ણન કરવું જરૂરી નથી. કારણ કે આપણે તેને ચકા-ચકી કે ચકા રાણાને ચકારાણી તરફ ખુબ સારી રીતે ઓળખીએ છીએ. સામાન્ય રીતે જ્યાં જ્યાં મનુષ્યનો નસવાટ હોય છે ત્યાં ત્યાં આપણા ચકલોને ચકલી હોવાનાં જ. ચકલાં સામાન્ય રીતે દાણો ખાનાર પક્ષી છે. પરંતુ તે નાના જીવડાં ને ફૂંકની કુમળી કળી પણ ક્યારેક ખાય છે. તેઓ લગભગ આખું વર્ષ ઇંડા મૂકવાનું ને તેમાંથી બચ્ચાં સેવવાની કામગીરી કરતાં હોય છે. ચકલી ઘરનું પક્ષી હોઈને ઘરમાં કોઈપણ જગ્યાએ તથા કાણું કે બપોલ કે પીઠીયાં ને નળાયાં વચ્ચેની જગ્યામાં-દોરા, સુતળી, રૂ. લુગડાના ચીથરા વગેરેનો માળો બાંધે છે તેને માળો બાંધવા કોઈ ખાસ નિશ્ચિત જગ્યા હોતી નથી. સામાન્ય રીતે ૩ થી ૫ સફેદ અથવા આછા લીલા રંગના ઇંડા મુકે છે; ઇંડા શેવવાનો સમય લગભગ ૧૬ દિવસનો હોય છે. નર તથા માદા બન્ને માળો બાંધવાની તથા બચ્ચાં ઉછેરવાની કામગીરી કરે છે. પરંતુ ઇંડા શેવવાનું હોય તો ફક્ત માદા જ કરે છે.

ઘરમાં ચકલી જેવુંજ બીજું નાણીતું પક્ષી જે જોઈએ છીએ તે-આપણું પારેવું-કચુતર જેને અંગ્રેજીમાં-Blue Rock-Pigeon અને જેનું શાસ્ત્રીય નામ Columba livia intermedia Strickland છે. આ પક્ષીને લગભગ બધાજ ઓળખતા હોય છે. તેનું કદ આપણા કાગડા કરતાં નાનું હોય છે એટલે કે આશરે ૧૩, ઇંચ જેટલી લંબાઈ તેના રંગનું વર્ણન કરવું બીન જરૂરી છે. કારણ કે એ આપણા બધાનું ખૂબ પરિચિત પક્ષી છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ભાગ્યેજ કોઈ ઘર એવું હશે કે જ્યાં આ કચુતરોનો ત્રાસ હોય નહિ. ઘરનો ચોક થાંભલાનો ઉપરનો ભાગ, ફોટાઓની પાછવાડે, છાપરાની વળીઓના માળા-વગેરે ગમે તે જગ્યાએ કચુતર બેસીને ઘરને બગાડતું હોય કે. દેખાવમાં નદોર્ષ લાગે છે પણ તે ઘણુંજ નરતર કર્તા છે: આખા સૌરાષ્ટ્રમાં આ પક્ષી જોવામાં આવે છે. અને સ્થાનિક પક્ષી છે, તેનો માળો-દાંતણું કરીને ફેંકી દીધેલી ચીરોનો સામાન્ય રીતે હોય અથવા લીંબડાની સળીઓનો હોય છે. તેઓ ઘરના થાંભલાને મથાળે, ફોટાઓની પાછવાડે, અમરાઈઓ ઉપર, કુવામાંની બપોલમાં વગેરે જ્યાં પોલાણ મળે તેવી જગ્યામાં માળો બાંધે છે. સામાન્ય રીતે બે સફેદ ઇંડા મુકે છે. માળો બાંધવામાં નર અને માદા બન્ને ભાગ લે છે. તેનો ખોરક દાણોનો હોય છે: કચુતરો સામાન્ય રીતે દાણો ખાનાર પક્ષી છે. પરંતુ ક્યારેક બિધઈ પણ ખાય એમ શ્રી ધર્મકુમારસિંહજી જણાવે છે. સોળ દિવસ સુધી ઇંડા સેવનનું કાર્ય ચાલે છે. નર અને માદા બન્ને માળો બાંધવાની, ઇંડા સેવવાની તથા બચ્ચાંને અવરોધવાની કામગીરી કરે છે. તેઓ જે દાણો, બી કે છોડાની લીલી કળીઓ ખાય છે તેનો કચુતરના આગલા જઠરમાં પચીને દૂધ જેવો પ્રવાહી રસ બને છે અને તે રસ ઉપર તેઓ પોતાના બચ્ચાંને ઉછેરે છે. તેઓ ખોરાક પચાવવા દાણાની સાથે ઝીણી ઝીણી કાંકરીઓ પણ ખાય છે. આખા સૌરાષ્ટ્રમાં આ પક્ષી નજરે પડે છે.

કચુતર પક્ષી એટલું જ જાણીતું પક્ષી તે કાબર છે. તેને અંગ્રેજીમાં Common Myna તથા પક્ષી વિજ્ઞાનની ભાષામાં *Acridotheres Tristis Tristis* (Linn) કહે છે. કાબર કદમાં ખુલ્લુ અને કચુતરની વચ્ચેનું આશરે નવ ઈંચ લાંબુ પક્ષી છે. કાબરની ચાંચ તથા પગનો રંગ પીળો હોય છે. તથા આંખોની ફરતો ગોળા ખુલ્લી ચામડીનો રંગ ચળકતા પીળો રંગનો છે. આ પક્ષીઓ જોડીમાં, અથવા શહેરમાં, બગીચામાં, ખેતરોમાં કે જંગલોમાં ટોળામાં દેખાય છે. તેઓની ઊડાન સીધી હોય છે મનુષ્યના રહેણુંકની આજુ બાજુ સામાન્ય રીતે આ કાબરો હોય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આ પક્ષી કાયમી વસવાટ કરનાર છે. કાબર સામાન્ય રીતે મે થી સપ્ટેમ્બરમાં અને ક્યારેક એપ્રિલ થી ઓક્ટોબર સુધીમાં માળો બાંધે છે: તેઓનું માળો બાંધવાનું સ્થળ કાંઈ બપોલ, પોલાણ છાપામાં કે કુવામાં સામાન્ય રીતે હોય છે, તેઓ પાંચ થી છ ઈંડા મુકે ને ઈંડાનો રંગ ઘેરો બૂરો હોય છે; તેઓ માળો જાતજાતની વસ્તુઓનો બનાવે છે. જેમાં ઝાડની નાનીનાની સળાઓ, પીંછાં ચીંથરાં, પાંદડાં અને સાપની કાંચળી વગેરેનો બનાવે છે; તે બચ્ચાં આપવાની મોસમમાં જે વખત ઈંડા મુકે છે. આ પક્ષીના નર અને માદા બન્ને માળો બાંધવાની, ઈંડા શેવવાની અને બચ્ચાંને ખવરાવવાની કામગીરી કરે છે, આ પક્ષી ઉપર ઘણું લખી શકાય પણ અહિં તે જરૂર નથી. કાબર પછા ઘરમાં હમેશાં જોવાતું કે જાણીતું પક્ષી તે આપણો દેશી પોપટ છે. તેને અંગ્રેજીમાં *Indian Rose-Ringed Parakeet* કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ *Psittacula Krameri Scopoli* છે. તેનું કદ મેના પક્ષીથી સહેજ મોટું અને લાંબી અણીવાળી પૂંછડી હોય છે. આ ઘર ઘરમાં પળાતા દેશી પોપટ તરીકે જાણીતા થએલા પક્ષીના રંગ રૂપનું વર્ણન લખવું જરૂરી નથી. કાબરને બધાજ તેને ઓળખતા હોય છે. પોપટનાં નરને પાંછળ રાતો અને આગળ કાળો કાંઠો છે. સ્ત્રીને કાળો કાંઠો

હોતો નથી. પણ તેને બહુ જ ફીકકા ઝાંખો પડી ગયેલો કાળો રંગનો કાંઠો હોય છે. નરની ચાંચનો રંગ ખૂબ લાલ જ્યારે માદાની ચાંચનો રંગ ફીકકા લાલ રંગનો હોય છે. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં લગભગ બધે જ દેખાય છે. તેઓ જાન્યુઆરી થી જુન સુધીમાં માળો બાંધે છે. સામાન્ય રીતે તેઓ ઝાડની થડના પોલાણમાં, દિવાલોની બપોલમાં કે એવા કાંઈ કોરી કાઢેલા ભાગમાં ત્રણથી પાંચ સેંદ્ર લાંબાના ઈંડા મુકે છે. નર તથા માદાને પ્રેમ કરતાં જોવાં એ ઘણું આનંદ પ્રેરક દ્રશ્ય હોય છે. એનો ખોરાક સામાન્ય રીતે ફળો જેવાં કે જમરૂં, પોપૈયાં, ખોર, ફૂલોનો રસ ફૂલની કુણી કળીઓ, પાંદડાંની કુણી કુંપળો વગેરેનો હોય છે. પોપટ ખેતીને ઉપયોગી પક્ષી થયું નથી, ઉત્તર ખેતરોમાં ઉગેલા પાક માટે ફળઝાડની વાડીઓને પોપટો ઘણું નુકશાન કરતા માલુમ પડ્યા છે. જ્યારે કાબર ખેતીને ખૂબજ મદદ કરતા અને ઉપયોગી પક્ષી મનાયું છે.

પોપટ પક્ષી આપણું જાણીતું સૌરાષ્ટ્રમાં કાયમી વસવાટ કરી રહેલું પક્ષી તે કાગડો આવે છે. તેને અંગ્રેજીમાં *Indian House Crow* કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ *Corvus Splenden splendens Viellot* છે તેનું કદ પાંચથી સહેજ મોટું આશરે ૧૭ ઈંચ લાંબુ હોય છે. આ કાગડો દેશી કાગડા તરીકે ઘર ઘર જાણીતું થએલ પક્ષી છે કાગડો બહુ જ સામાન્ય પક્ષી ને લગભગ બધાજ તેને ઓળખતા હોય છે.

સૌરાષ્ટ્રનું આ સ્થાન પક્ષી છે. મેથી ઓગસ્ટ સુધીમાં માળો બાંધે છે ને ઈંડા મુકવાની ખાસ ઋતુ તે આપણું છે. તેઓ સામાન્ય રીતે ઝાડમાં માળો બાંધે છે પરંતુ તારના થાંભલા ઉપર પણ તેના માળા નજરે પડે એ અસ્વાભાવિક નથી. તેઓ અનેક વસ્તુનો માળો બાંધવામાં ઉપયોગ કરે છે, પણ સામાન્ય રીતે ઝાડનાં તીરખાંતો માળો બાંધે છે. ક્યારેક આખો માળો લોખંડના જાડા નાના સળીયાનો બનાવે છે તેઓ ચાર થી છ આજા

સુરાથી લીલાશવાળા સુરા રંગના ઈંડા મુકે છે તેના ઉપર ઘેરા રંગનાં છાંટણાં હોય છે, નર અને માદા બન્ને માળો આંધવાની અવ્યંત્ર ઉછેરવાનીને ઇંડાને સેતવાની કામગીરી કરે છે કાગડાની ચતુરાઈ જાણીતી છે. છતાં તે કાયલથી છેતરાઈ જાય છે. આ પક્ષી ત્રિષે પશુ ધણું ધણું લખાઈ શકે તેવું સાહિત્ય પડ્યું છે પણ તે અહિં અસ્થાને હોવાથી આપવામાં આવ્યું નથી.

સૌરાષ્ટ્રના ઘર ઘરનાં ખૂબ જાણીતાં પાંચ પક્ષીઓ ચક્રા-કબુતર-દેશી પોપટ અને કાગડા વિષે આપણે થોડી થોડી વાત જાણી, હવે ઘરની બહાર બાગ બગીચામાં જઈએ તો તેમાં વધારે જાણીતાં જે પક્ષીઓ છે તે એક પછી એક લઈએ તો પહેલાં આપણે જીલજીલ વિષે જાણીએ. આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Red Vented Bulbul કહે છે. અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ Pycnonotus haemarrhas pallidus S. Baker. કદમાં મેના કરતાં નાનું, પાતળું આશરે આઠ ઇંચ લાંબુ હોય છે આ પક્ષીને ઓળખવું ધણું સહેલું છે. માથું કાળું ને માથા ઉપર કાળી અણીવાળી કલગી ને પુંછડી નીચે લોહીના રંગના લાલ ઝાંઝ. સૌરાષ્ટ્રનું આ સ્થાઈ પક્ષી છે લગભગ બધી જગ્યાએ દેખાય છે, નરમાદાના રંગ લગભગ સરખા હોય છે, આમ તો એ બગીચાના પક્ષી તરીકે વધારે જાણીતું છે તેઓની માળો આંધવાની ઋતુ ફેબ્રુઆરીથી ઓક્ટોબર સુધીની હોય છે. ચોમાસામાં તેઓના માળા અવશ્ય નજરે પડે છે. તેઓના માળો પ્યાલના આકારનો, તેની અંદર આછું પાતળું ધાસ. કરોળીયાના જાળાંને બાળથી બનાવે છે. તેઓ ત્રણથી ચાર સફેદ સપાટીમાં લાલાશ પડતા બદામી છાંટણાના રંગવાળા ઈંડા મુકે છે ચૌદ દિવસ સુધી ઈંડા શેવવાનું કાર્ય ચાલે છે. આ પક્ષીઓના પણ નર અને માદા બન્ને માળો આંધવામાં, ઈંડા શેવવામાં તથા અવ્યંત્ર ઉછેરવાની કામગીરી કરે છે.

શીરાજી કાબર આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The bank Myna કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે.

Acridotheres ginginianus Latham આ કાબર દેશી કાબર કરતાં સહેજ નાની હોય છે. આ કાબરની ચાંચ અને આંખો રાતી હોય છે. અને આંખ આસપાસના ભાગની ચામડીનો રંગ નારંગી લાલ હોય છે. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થાઈ વસવાટ કરનાર તથા સ્થાનિક સ્થળાંતરી છે તેઓ જીનથી સપ્ટેબર સુધીમાં માળો બાંધે છે. તેઓના માળો ધાસ પીંછા, ઉત્તરે એવી બીજી વસ્તુઓનો હોય છે અને ઘેરા ભૂગ રંગના ચાર થી પાંચ ઈંડા મુકે છે તેઓના ખેરાક જીવડાં અને ફળો છે. આ ઉપયોગી પક્ષી છે આને ગંગામેના અને ઘોડા કાબર પણ કહે છે.

બખાઈ The Brahminy Myna

આ પક્ષીને બખાઈ કહે છે તેને અંગ્રેજીમાં The brahminy myna અથવા black Headed myna કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Sturnus Pagodarani Gamelin આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં બ્રાહ્મણી મેના કહે છે કારણ કે આ પક્ષીને માથા ઉપર ચોટલી જેવાં કાળાં પીંછા હોય છે. ચાંચ પીળી અને મુળમાં ભુરી હોય છે. પગો પીળા છે. આપણા ગાયક પક્ષીઓમાંનું એક સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થાઈ તથા સ્થાનિક સ્થળાંતરી. માળો આંધવાની ઋતુ એપ્રિલથી ઓગસ્ટ તેઓ લંબગોળ ઘેરાભૂરાંથી આજાં ભૂરાં ત્રણથી ચાર ઈંડા મુકે છે. સામાન્ય રીતે જીન જીલાઈમાં ઈંડા મુકે છે.

સમળી The Common Pariah kite milvus migrans govinda skyes

સમળી આપણા સૌરાષ્ટ્રનું બહુ જાણીતું પક્ષી છે. તેને અંગ્રેજીમાં The Common Pariah Kite કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Milvus migrans govinda Skyes છે તે આશરે ૨૪ ઇંચ લાંબુ હોય છે અને આપણાં ગીધ કરતાં નાનું હોય છે. આ પક્ષીને હિન્દીમાં ચીલ કહે છે, ગુજરાતી ભાષામાં આપણે જે 'ચીલ ઝડપ' શબ્દ પ્રયોગ કરીએ છીએ તે આ સમળીની તેજલી ઝડપ ઉપરથી આવ્યો છે; આ પક્ષીની કામગીરી મ્યુનીસિપાલિટીની સ્વચ્છતા કામગીરી જેવી છે. આ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી દહાસા વિ. વિ. કાર્યકારી સહકારી મંડળી

મુ. દહાસા

ખાંભા તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ:— ૨૫-૧-૫૪

નોંધણી નંબર :— ૨૧૦૫

શેર ભંડોળ :— રૂ. ૩૩૭૦

સભ્ય સંખ્યા :— ૭૫

અનામત ફંડ :— રૂ. ૭૬૨-૦૦

ખેડૂત :— ૭૫

અન્ય ફંડ :— રૂ. ૧૫૬૭

ખીન ખેડૂત :—

અન્ય નોંધ:—દહાસા ગામના ખેડૂત ભાઈઓને સસ્તા વ્યાજના દરે નાણાની ધીરધાર કરે છે અને રસાયણિક ખાતર તથા જંતુ નાશક દવા અંગેની સગવડતા પૂરી પાડે છે.

વ્યક્તિગત સભ્યોના નામ

કાનજીભાઈ રયાભાઈ

અરજણ જીવાભાઈ

દુર્લભજી કાનજી

શંભુ રામજી

દેવરાજ રાણાભાઈ

માંડણ વાલાભાઈ

કરશનજી લવજીભાઈ જોશી

છગનભાઈ લવજીભાઈ જોશી

મેનેજર

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી તાંતણીયા ગ્રુપ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

ખાંભા તાલુકો

મુ. તાંતણીયા

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :— ૨૨-૨-૫૧

નોંધણી નંબર :— ૧૬૮૭૫

શેર ભંડોળ :— ૫૭૪૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :— ૧૮૪

અનામત ફંડ :— ૧૩૧૨-૦૦

ખેડૂત :— ૧૮૪

અન્ય ફંડ :— ૪૬૬૮-૮૪

ખીન ખેડૂત :— —

અન્ય નોંધ :—સરકાર માન્ય સસ્તા અનાજની દુકાન દ્વારા જીવન જરૂરિયાતની વસ્તુની વહેંચણી રસાયણિક ખાતરો, દવા વિ. તથા ઓછા વ્યાજના દરે દુ. મુ. તથા મધ્યમ મુદતના ધીરાણો વી. સુધરેલા બીયારણુ વહેંચણી વિ. કાર્યો.

કાર્યવાહક મંડળ ૧૯૬૬-૬૭

ખમ્મુભાઈ ઠા. ગઢીયા

વાલજીભાઈ દે. વાઢેજ

હરિભાઈ તરસરીયા

જાદવભાઈ રા. વરિયા

સાદુલભાઈ રા. કાંતરિયા

હસમુખ બી. ગઢીયા

જગાભાઈ માધુભાઈ પીપત્રીયા

મંત્રી

પ્રમુખ

ખાલુભાઈ ગઢીયા માનદ્ મંત્રી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધારી તાલુકા સહકારી ખરીદ-વેચાણ સંઘ લી.

(તા.ધારી)

મુ-ધારી

(જિ.-અમરેલી)

સ્થાપના તારીખ :- ૧૩-૧-૧૯૫૮

નોંધણી નંબર :- ૧૫૭૩

શેર ભંડોળ :- ૨૭૬૬૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૦

અનામત ફંડ :- ૫૫૪૫

ખેડૂત મંડળી :- ૩૩

બીન ખેડૂત વ્યક્તિ :- ૧૬

સરકારશ્રી ૧

અન્ય ફંડ :- ૧૨૬૦૦

ધનજી પુનાભાઈ
મંત્રી

વીરજીભાઈ ધરમશી ભાઈ
માનદ્ મત્રી
વ્ય. ક. સભ્ય

હારીભાઈ કરશનભાઈ
પ્રમુખ

શ્રી વલ્લભભાઈ કડવાભાઈ

શ્રી જીણાભાઈ મેઘજીભાઈ

„ મનુભાઈ નારણભાઈ

„ મુળજીભાઈ કાનજીભાઈ

„ મોહનભાઈ જસમતભાઈ

„ મોહનભાઈ જસમતભાઈ

„ શંભુભાઈ વશરામભાઈ

„ રાણાભાઈ અરજણભાઈ

„ ડાહ્યાભાઈ હીરાભાઈ

„ કે.ઓ.પરેટીવ ઓફીસર

સા(માર્કેટીંગ)

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી કેરીયા ખે. વિ. વિ. કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી.

તાલુકો-ઉમરાળા

મુ. કેરીયા

જિલ્લો-ભાવનગર

સ્થાપના તારીખ :- ૧૮-૫-૩૨

નોંધણી નં. :- ૬૦

શેર ભંડોળ :- ૪૮૭૫૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૬૦

અનામત ફંડ :- ૧૫૦૦૦ ઉપર

ખેડૂત :- ૧૪૬

અન્ય ફંડ :- ૨૫૦૦ ઉપર

બીન ખેડૂત :- ૧૪

ગોહીલ ઘનશ્યામસિંહ મહોબતસિંહ લંગાળાવાળા
મંત્રી

પટેલ લખમજી વિરા
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો

શ્રી ગોહીલ વિજયસિંહ મદારસિંહ

„ પટેલ ભગવાન કેશવ

„ પટેલ ભવાન રાજ

„ ગોહીલ દાનુભા બળીયાભાઈ

„ પટેલ ગોવિંદ માવજી

„ ગોહીલ શીદુભા બાપુભા

પક્ષીની પૂંછડી આંટી વાળી હોય છે. (Forked) પગ અને આંગળાં પીળાશ પડતા રંગના હોય છે. આ સમળી સૌરાષ્ટ્રનું સ્થાઈ અને અતિ જાણીતું પક્ષી છે. ઓઠોળર થી માર્ચ સુધી એની માળા ખાંધવાની ઋતુ ગણાય છે. માળા સાંડીઓને એવી વસ્તુઓ બનેલો હોય છે. સફેદ બે થી ત્રણ ઇંડા મુકે છે. આ પક્ષી ખુબ હિંમતવાન છે આપણે જો કંઈ ખાદ્ય પદાર્થ ઉધાડો હાથમાં લઈ જતાં હશું તો તે તેના ઉપર એવી ઝડપ મારીને પગલી લે છે કે ધડીભર આપણને ખ્યાલ નથી આવતો કે કોણે શું કયું.

ખીજ કેટલાંક સૌરાષ્ટ્રમાં જાણીતા પક્ષીઓ છે. તેનું લીસ્ટ નામે આપ્યું છે.

ગીરનારી કાગડો આ :- કાગડાને જંગલનો કાગડો પણ કહે છે. આ કાગડાને અંગ્રેજીમાં The Indian Jungle Crow કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ Corvus machrohynchus Culminatus (Sykes) છે જે ધરતો સામાન્ય કાગડો છે તેનાથી મોટા અને આખો કાળો હોય છે. તેઓને ઓળખવા એ અઘરું નથી. સૌરાષ્ટ્રમાં સમગ્ર જાણી જગ્યાએ જોવામાં આવે છે. પરંતુ રાઓળ શ્રી રાજકુમાર શ્રી ધરમેન્દ્રસિંહજી જણાવે છે કે ઉત્તર-પૂર્વ સૌરાષ્ટ્રમાં ધાંગધાંની આસપાસ ભાગ્યેજ દેખાય છે અથવા હોતા નથી. જ્યાં વસે છે ત્યાં કાયમી વસવાટ કરે છે. તેઓની બચ્ચાં આપવાની ઋતુ ફેબ્રુઆરીમાં શરૂ થાય છે. અને એ અથવા જુનમાં પુરી થાય છે. ચાર થી પાંચ જુરાશ પડતા લીલા રંગવાળા જેમાં ટપકાં ટપકાં હોય તેવાં ઇંડા મુકે છે. આ કાગડાનો ખોરાક ફરેક પ્રકારનો મંદવાડ તરીકે ફેંકી દીધેલ કચરો, નાના પ્રાણીઓ અને મોડેલાં માસ વગેરેનો હોય છે તે નાનાં પક્ષીઓનો તથા ઉપયોગી પક્ષીઓના ઇંડાનો શિકાર કરે છે. કોયલ પોતાનાં ઇંડા શેવવાની વિધિ તથા તેમાંથી નીકળતા બચ્ચાના ઉઠેર માટે આ કાગડાનો માળો ને આ કાગડાની જાત તેને માટે પસંદ કરે છે. આ કાગડો આપણા

હાથમાં પકડી રાખેલ ખોરાક પગલી લેવા જેટલો હિંમતવાન થતો નથી.

The Blossom Headed Parakeet :-

આ પક્ષીને આપણે તૂંધ તરીકે ઓળખાએ છીએ. તેનું શાસ્ત્રીય નામ Psittacula cyanocephala (Linnaeus) છે. આ પક્ષીનાં નર તથા માદાના રંગો જુદા જુદા હોય છે. નરનું માથું જાંબુડા રાતા રંગનું અને માદાનું રાખોડી રંગનું હોય છે. આ પોપટ સૌરાષ્ટ્રમાં સામાન્ય નથી. છતાં બરડાના કુંગરમાં કે ગીરના જંગલમાં દેખાય છે. ડીસેમ્બરથી જુન એ એમની માળા ખાંધવાની ઋતુ છે. ઝડપી થડની બખોલમાં માળા હોય છે. ચાર થી પાંચ ગોળ સફેદ ઇંડા મુકે છે.

The koel આ પક્ષીને આપણે કોયલ તરીકે ઓળખાએ છીએ. અંગ્રેજીમાં The Koel તરીકે ને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Eudynamys Solopacea scolopacea (Linnaeus) છે. આ પક્ષીની ઓળખાણની જરૂર નથી. છતાં જે મધુર અવાજ આપણે સાંભળીએ છીએ તે અવાજ નર કોયલનો છે. નર કોયલનો રંગ આખો કાળો છે. ને માદાનો રંગ તો મેલો સફેદ અને ઉપર ટપકાં ને તપખીરીયા ચટાપટા હોય છે. આખો લાલ, ચાંચ સફેદ સાથે લીલી છાંયવાળી, પગો લીલાશ પડતા જૂગ, માદાની ચાંચ કથાઈ આખો લાલ કોયલ એ બગીચાનું પક્ષી છે: તે પોતે પોતાનાં ઇંડા શેવતાં નથી કોયલની બચ્ચાં આપવાની ઋતુ અને કાગડાની બચ્ચાં આપવાની ઋતુ એકજ છે.

બપૈયો :- આપણી પણ જાણીતું પક્ષી છે. આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Common Hawk Cuckoo કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ Cuculus varius (vahl) છે. આશરે ૧૩ ઇંચ લાંબુ તેનું કદ હોય છે તેનો રંગ ઉપરથી રાખોડી રંગનો અને પૂંછડી પર જૂરા પટા હોય છે. આ પક્ષી વિશે ઘણું ઘણું કહી શકાય તેમ છે પણ તે અસ્થાને છે આખો નારંગી પીળી, પગો ચમકતા પીળા રંગના.

પાતળીને લીલાશ પડતા રંગની. ચાંચ આ પક્ષીને શીકરા પક્ષીમાં ભુલ થઈ જાય તેવો તેનો રંગ છે. આ પક્ષી ઉપર કવિઓએ ઘણું લખ્યું છે. તેના વિશે ઘણી ખોટી વાતો પણ મનાય છે. નર માદા સરખા રંગના છે. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રનું પક્ષી તરીકે ગણી શકાય.

દેવડ:- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Magpie Robin કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ Copsycus Saularis saularis (Linnaeus) કહે છે. તે કદમાં ખુલખુલ જેટલું હોય છે. નર પક્ષી કાળા રંગનું છે. છાતીએથી સફેદ રંગનું હોય છે. પાંખો ચળકતા કાળા રંગની ને વચમાં સફેદ પટાવાળી જે તેની ઉડાન વખતે સ્પષ્ટ દેખાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લગભગ બધી જગ્યાએ દેખાય છે. કચ્છમાં નથી દેખાતું. આ પક્ષી એક ખુબજ મધુર ગીત ગાનાર ભારતના પક્ષીઓમાંનું ગણાય છે. આ પક્ષીનું સંગીત એટલું સુંદર અને મધુર છે કે તેને માટે એક તદ્દન સ્વતંત્ર પુસ્તક થઈ શકે. અહીંયાતો એનો અછડતો ઉલ્લેખ જ કરવાનો છે તેની માળો બાંધવાની ઝડતુ મેંથી ઓગરડ છે ત્રણથી પાંચ ઈંડાં મુકે છે. આ પક્ષી આપણાં ગાયક પક્ષીઓમાંનું એક છે.

કાળી દેવ અથવા દેવચકલી :- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં Indian Brown Backed Robin કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ Saxicoloides fulicata cambaliensis Latham જુના વખતમાં આ પક્ષી જ્યારે રાજ કોષ ચઢાઈમાં જાય ત્યારે તેના બાલાની અણી ઉપર એસે તો તે સુકન ગણાતું. આ પક્ષી સામાન્ય રીતે બગીચામાં, જંગલમાં ને જ્યાં ખેતીનો પાક ઉગેલો હોય ત્યાં દેખાય છે. આ પક્ષીઓની પૂંછડી ઉંચી કરવાની રીત આકર્ષક હોય છે. સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છમાં સ્થાઈ રહેનાર પક્ષી છે, માર્ચથી જુન જુલાઈ તેની ઈંડાં આપવાની ઝડતુ હોય છે. ઈંડાં ત્રણથીચાર સહેજ

પીળી કે લીલી ઝાંખવાળા રતાશ પડતા ભૂરા છાંટણાં વાળાં હોય છે.

દરજીડો આ પક્ષીને ટાશકો પણ કહે છે :- તેનું અંગ્રેજી નામ The Tailor-Bird છે અને શાસ્ત્રીય નામ Orthotomus sutorius sutorius (Pennant) છે. આ પક્ષીના માળા ખૂબ કારોગરીવાળા હોય છે. આ પક્ષી સામાન્ય છે અને જાગ બગીચામાં ખેડવાણ જમીનમાં જંગલમાં અથવા નાની ઝાડીઓમાં હોય છે. સૌરાષ્ટ્રનું આ સ્થાનિક પક્ષી છે. મે થી ઓક્ટોબર એની માળો બાંધવાની ઝડતુ હોય છે. આ પક્ષી એક થી ત્રણ પાંદડા શીવીને સુંદર માળો બનાવે છે, અને જે અદ્ભુત રીતે માળા મારેના પાંદડા પોતાની ચાંચ વતી શીવે છે તેથી તો તેનું નામ દરજીડો કે દરજી પક્ષી પડ્યું છે. સામાન્ય રીતે ત્રણથી પાંચને વચાગેક છ ઈંડાં મુકે છે રંગે ભુરાશ પડતા લાલા રંગના હોય છે.

લેલાં અથવા સાત લાઇ કે સાત બહેન એનું અંગ્રેજી નામ છે The large grey Babbler તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે surdoides malcolmi આ પક્ષી બહુ સામાન્ય છે આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થાઈ છે. સામાન્ય રીતે પાંચ થી સાતના ટોળામાંજ રહે છે તેઓ તેના અવાજ તે'તે'તે' અથવા લેલેલે થી જાણીતાં છે. કોઈ શીકારી પક્ષી જેવું દેખાય કે આ પક્ષીઓ તે'તે'તે' નો એક સામટો સૂર કાઢીને દેકારો કરી મુકે છે. નર માદા એક સરખાં છે માર્ચથી નવેમ્બર આ પક્ષીની માળો બાંધવાની ઝડતુ ચલાય છે તેઓ ચાર પહેાળાં લ'બગોળ ભૂરા રંગના ઈંડાં મુકે છે.

ચીમરી :- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The spotted Owlet કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Athene brama Temminck આ પક્ષીઓનો કર્કશ અવાજ સ્પષ્ટ પછી બહુજ

જાણીતો છે. આ પક્ષી ચોર લોકોનું ધંડેાડુ તરફરોનું બહુજ માનીતું છે તેની બોલીના શુકન અપશુકન ઉપર તેઓ ધર ફાડવા કે ચોરી કરવા બંધ છે. આ પક્ષી કચ્છ કાઠિયાવાડનું સ્થાઈ પક્ષી છે.

કાળો કેશી :- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Black drongo અથવા King Crow કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Dieruras macroceras (Velillot) છે આ પક્ષી તેની પુંછડીથી તરતજ ઓળખાઈ બંધ છે તેની પુંછડી ફાટકવાળી હોય છે આ પક્ષી કચ્છ કાઠિયાવાડમાં દેખાય છે. કાબરો

લકડડ ખોદ :- આ પક્ષીની ધણી જુદી જુદી જાતો છે પણ આપણે સામાન્ય લકડડ ખોદ કે જેને અંગ્રેજીમાં The yellow Fronted Pied wood pecker કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Picoides mahratlensis Latham છે. આને આપણે કાબરો લકડડ ખોદ પણ કહીએ છીએ

ટુકટુક અથવા કંસારો :- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Crimson Breasted Barbet અથવા Coppersmith કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે megalaima haemacephala india (Latham) છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લગભગ બધી જગ્યાએ દેખાય છે. પણ કચ્છમાં લગભગ નથી. આ પક્ષી સ્થાઈ છે. ફેબ્રુઆરીથી જુન તેની માળો બાંધવાની ઋતુ છે. સફેદ-લગ્નગોળ ત્રણ ઇંડા મુકે છે.

કલકલીયા :- આપણે સાં ત્રણ જાતના કલકલીયા દેખાય છે...

૧ લગોડી કલકલીયા અથવા સામાન્ય કલકલીયા તેને અંગ્રેજીમાં The Common Kingfisher કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Alcedo otthis Linn.

૨. The indian Pied-kingfisher કાબરો કલકલીયા તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Ceryle Rudis lencomelanura Reich અને

ત્રીજો સફેદ છાતીવાળો કલકલીયા જેને અંગ્રેજીમાં The white breasted Kingfisher કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે. Halayon Snugrneusig Linn.

ખોર. એ ભારતનું રાષ્ટ્રીય પંખી મનાયું છે :- અંગ્રેજીમાં તેને The Common Peafowl કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Pavo cristatus Linn. તેની માદાને હોલ તરીકે આપણે જાણીએ છીએ. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં બધી જગ્યાએ દેખાય છે. જુન થી ઓક્ટોબર એની માળો બાંધવાની ઋતુ. સામાન્ય રીતે પાંચ ઇંડા મુકે છે.

નાનો પત્રીંગો (નાનો નીલકંઠ) આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The common અથવા green Bee-Eater કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Meropsorientalisorientalis Latham છે. આ પક્ષી રેલ્વે લાઇન આગળના ટેલીગ્રાફના તાર ઉપર એકેકાં ધણીતાર જોવામાં આવે છે. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થાઈ અને ધણું સામાન્ય છે એના માળો બાંધવાની ઋતુ એપ્રિલથી જુલાઈ ત્રણથી છ ગોળ સફેદ ઇંડા મુકે છે.

મોટો નીલકંઠ પત્રીંગો અને અંગ્રેજીમાં The Blue cheeked Bee-eater કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે. Merops superciliosus Persicus Pallas.

દિવાળી ઘોડો :- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The white wagtail અથવા Indian white wagtail કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે motacilla alba dukhunensis sykes આ પક્ષી શિયાળામાં દિવાળીના દિવસે દરમિયાન આપણે ત્યાં દેખાય છે. ને પાછાં હોળીની આસપાસ જતા રહે છે દિવાળી ઉપર દેખાય છે મોટે સંખવ છે કે તેનું નામ દિવાળી ઘોડો ખરું હશે.

ખંજન:-આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Pied wagtail અથવા The large Pied wagtail કહે છે તેનું શાસ્ત્રીય નામ Motacilla maderaspatensis gamelin. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રનું સ્થાઈ પક્ષી હોઈ લગભગ ઘણી જગ્યાએ દેખાય છે તે પાણી કાઠાની આસપાસ દેખાય છે.

આ જગ્યાએ આ બે Nagtail નાં ગુજરાતી નામો માટે થોડી ચોખવટ કરવી જરૂરની લાગે છે અને તે એકે લાઇશ્રી વિજય ગુપ્તમૌર્ય તથા શ્રી હરિનારાયણ આચાર્ય એ બંને વિદ્વાન પક્ષી વિદ્વાં દિવાળી ઘોડો અથવા ખંજન એમ બે જુદાં જુદાં પક્ષીઓને એકજ પક્ષી તરીકે ઓળખાવે છે એટલે ગુજરાતી નામ પુરતું અમે જે પક્ષીને ખંજનના ગુજરાતી નામથી ઓળખીએ છીએ તેને શ્રી વિજયગુપ્ત મૌર્ય કાબરો દિવાળી ઘોડો કહે છે. અંગ્રેજી નામમાં કે તેનાં લેટીન નામ અંગે અમારે જરાએ મત ભેદ નથી જે મતભેદ છે તે The pied wagtail ને કયા ગુજરાતી નામે ઓળખવો તે છે અમે અને અમારા ઉસ્તાદોએ પક્ષીને ખંજન તરીકે બાણીએ છીએ તે ઓળખીએ છીએ. અમારા નમ્ર મતે તે પક્ષીનું ખંજનજ વ્યાજબી ગુજરાતી નામ છે.

દિવાળી ઘોડા અથવા ખંજન એમાં બીજે વાંધો અમને એ જણાયો કે જો તે નામો એકજ પક્ષીના રાખીએ તો તેમાંનું એક એટલે કે દિવાળી ઘોડો સ્થળાંતરી પક્ષી છે જ્યારે ખંજન નથી. આ દૃષ્ટિથી પણ વિચારતાં અમે જે બે પક્ષીઓના જુદાં જુદાં નામો જણાવ્યા છે તેમ ખંજન અને દિવાળી ઘોડા એ બંન-અલગ અલગ પક્ષીઓ છે.

ટીટોડી:-આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The Red-wattled Lapwing કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Hoplopterus indicus indicus Boddacrt આ પક્ષીને ઓળખાવવાની જરાએ જરૂર નથી તેની બોલી ઉપરથી જ તે તરત જ ઓળખાઈ જાય છે. તે બોલે છે ટી ટી ટીહટ ટીટી ટીહટ આમ સામાન્ય રીતે બે બોલે છે. એ બોલીને આમ

પણ ઘટાવી શકાય 'કરતી તી વત કરતી'તી વ્રત આ બોલીથી કોઇકજ અભણ્યું હશે. આ પક્ષી ખેતીને ઉપયોગી છે. આ પક્ષી સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થાઈ અને બધી જગ્યાએ દેખાય છે. તેની માળો બાંધવાની ઋતુ એપ્રિલથી ઓગસ્ટ સુધીની હોય છે સામાન્ય રીતે ત્રણથી ચાર ઈંડા મુકે છે.

ચારસન ટીટોડી:- આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં The yellow wattled Lapwing કહે છે. તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Lobipluvia malbaricus Boddacrt સૌરાષ્ટ્રમાં બધી જગ્યાએ દેખાય છે.

તેતરની બે જાતો સૌરાષ્ટ્રમાં દેખાય છે-એક તેતર તે ખડીયા તેતર તેનું અંગ્રેજી નામ The Common grey Partridge or Francollin તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Francolinus pondicerianus gmelin. બીજે તેતર તે તલ્લીયો તેતર તેને અંગ્રેજીમાં The Painted Partridge કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Francoxinus pietus Linnalus ખડીયો તેતર સૌરાષ્ટ્રમાં બધી જગ્યાએ દેખાય છે. જ્યારે તલ્લીયો તેતર કંઈ સિવાય સૌરાષ્ટ્રમાં બધે નજરે પડે છે.

સખજક:-આ પક્ષીને નીલકંઠ અથવા દેશી નીલકંઠ પણ કહે છે પણ એનું પક્ષીના રોખીને ક જોએ બાજબેરાંનાં શોખીનો છે તેવા પક્ષી શોખીનો એ તેને સખજક નામ આપ્યું એને અંગ્રેજીમાં The Indian Roller કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ છે Coracias benghalensis benghalensis Linnalus આ પક્ષી રેલવેમાં મુસાફરી કરતાં ટેલીમાફના તાર ઉપર ખેંઠેલું ધણુએ જોયું હશે. સૌરાષ્ટ્રમાં બધી જગ્યાએ દેખાય છે. કેટલાક પ્રદેશમાં સ્થાઈ વસવાટ કરે છે. તેનો માળો બાંધવાની ઋતુ એપ્રિલથી ઓગસ્ટની હોય છે. સામાન્ય રીતે ત્રણથી ચાર ઈંડા મુકે છે. આ પક્ષી નુકસાનકારક પક્ષીમાં નથી આવતું એટલે કે આપણી ખેતીને આ પક્ષી ઉપયોગી ગણાય છે.

સરનામું : “ડિસેન્ટમેન્ટ”

ટેલીફોન નં. : ૧૧૫

શ્રી સુરેન્દ્રનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ કો-ઓપરેટીવ બેંક લી.

સુરેન્દ્રનગર

: સુરેન્દ્રનગર જિલ્લા સહકારી મંડળીઓને સહકારી ધોરણે ધીરાણ કરતી મધ્ય સંસ્થા :

: શાખાઓ :

- (૧) સુરેન્દ્રનગર (૨) પાટડી (૩) ધાંગધા (૪) હળવદ (૫) લખતર
(૬) સાયલા (૭) ચોટીલા (૮) મુળી (૯) લીંબડી

પ્રમુખશ્રી :- જીવતલાલ પ્રજલાલ દેસાઈ

ઉપ પ્રમુખશ્રી :- અમૃતલાલ સુખલાલ શાહ

બેંકનાં શેર તથા ઈતર ફંડોનું ભંડોળ :-

૧. સહકારી સંસ્થા (વ. એ. ખરીદેલ શેરો રૂા. ૫૬,૨૫,૦૦૦
૨. રાજ્ય સરકારશ્રીએ ખરીદેલ શેરો રૂા. ૧૦,૬૪,૦૦૦
૩. રીઝર્વ બેંક તથા ફંડ રૂા. ૨૫,૧૭,૦૦૦
૪. કુલ થાપણો રૂા. ૮૯,૩૯,૦૦૦
૫. સહકારી સભ્યોને કુલ ધીરાણ રૂા. ૪,૦૬,૪૪,૦૦૦
૬. કુલ કાર્ય ભંડોળ રૂા. ૪,૫૮,૯૭,૦૦૦

ટ્રસ્ટની થાપણો પર ખાસ વધુ વ્યાજ આપવામાં આવે છે. વધુ વિગત માટે મળો યા લખો
ઈશ્વરલાલ ડી. પટેલ બી. કોમ. જી. ડી. સી. એન્ડ એ. એચ ડી. સી.

મેનેજર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કેશોદ મહાલ સ. ખરિદ-વેચાણ સંઘ લી. કેશોદ

તાલુકો કેશોદ

જુનાગઢ-જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૯-૫-૫૬

નોંધણી નંબર :- ૧૫૩૮

શેર ભંડોળ :- રૂા. ૧૫૯૨૬-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૧૦

અનામત ફંડ :- રૂા. ૩૪૪૦૨-૫૭

ખેડૂત સ. મંડળીઓ :- ૪૦

અન્ય ફંડ :- રૂા. ૪૧૦૭૭-૦૪

બીનખેડૂત :- વ્યક્તિગત ૬૯

સરકારશ્રી ૧

અન્ય નોંધ :- સંઘ દ્વારા જીવનજરૂરીયાતની ચીજ વસ્તુઓનું વેચાણ થાય છે.

મંત્રી

મસરીલાલ નાનલાલ

પ્રમુખ

“ભારતમાં પ્રશંસા પામેલ”

હરણ છાપ, નં. ૨૨ અને નં. ૮૮૮ બીડીઓ

જેનું મીઠું અને મધુર ધ્રુમપાન

અનેરો આનંદ આપે છે

હજારો કુશળ કારીગરોના હાથથી તેનું
ઉત્પાદન દિન-પ્રતિ-દિન વધતું જાય છે,
તેજ તેની લોકપ્રિયતાની સાબીતી છે.

—: નિર્માતા :—

વૃજલાલ મણીલાલ એન્ડ કંપની

બીડી તથા બીડી પાનના વેપારી

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૨૨, ગોંદિયા (મહારાષ્ટ્ર)

Phone : 21 Office
47 Resi.

Telegram : DEERBIDI

સૌરાષ્ટ્રની પાપાણ સમૃદ્ધિ

—પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા
શિલ્પ વિશારદ

સૌરાષ્ટ્રમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં વેર વિખેર અવસ્થામાં જુમિમાં વિપુલ પ્રમાણમાં હિમારતી પાપાણ ઉપયોગમાં આવે તેવા મળી આવે છે. સૌરાષ્ટ્રના કાંઠાના પ્રદેશોમાં પૂર્વ-તળાબની ફરતા કાંઠે કાંઠે દ્વારકા સુધી અને કચ્છની ખાડીના કાંઠાના પ્રદેશમાં પણ વિશેષ લાગે લાઇમસ્ટોન નીકળે છે અમુક ભાગમાં સારી જાતનો લાઇમ સ્ટોન ચોરવાડ હાટીના માળીયા તરફ અને તેથી કોષ્ટક ઉતરતો પોરબંદર, રાણાવાવમાં મળે છે સૌરાષ્ટ્રના વચલા ભાગમાં પણ જુદી જુદી જાતના પાપાણો મળી રહે છે. મધ્ય ભાગમાં કેટલેક સ્થળે “મેલા” ના નામથી ઓળખાતો પથર ૧૧×૧૨×૦૧૧ના માપના નીકળે છે તે મકાનના ચણતરમાં વપરાય છે. જેના અંગ-પડ ઓછા હોય અને કોષ્ટક કઠણ હોય તેવા ચારથી પાંચ ફૂટ સુધીના લાંબા પાપાણો મળે છે પથરની લંબાઇ એટો તેનાં સપ્તાઈ અને અંગ-પડ અને મોગર-રજકણોના સુદૃઢતા પર આધાર રાખે છે.

ચોરવાડથી માંગરોળના ભાગમાં “સેરીયાબ” નામથી ઓળખાતો ઉમ્મદા પથર કાવિંગ થાય તેવો અને હવાની અસરથી પર એવો પાપાણ નીકળે છે ચાલુકયા રાજ્યકાળમાં સોમનાથજીમાં સેંકડો મંદિરો એ પાપાણોના બંધાયેલા છે તેના લાખો અવશેષો પાંદણ તરફ મળે છે આ જાતની પાપાણોના દોઢ દોઢ કે બેઝએ માળ લાંબી ખાણો હજુ એ પ્રદેશોમાં જોવામાં આવે છે આ ખાણો મુસ્લીમ રાજ્ય કાળમાં બધ થઇ ગઇ. સેરીયાબની જાતના પાપાણો અઢારથી વંચ કુટ સુધીના લાંબા કેટલીક વખતે મળે છે તેમ પુરતી જમણ પહોળાઈમાં પણ મળે છે તે પાપાણને અંગ-પડ હોતા નથી તેથી તે એક રંગો પથર મળજીતીને માટે ધણો ઉત્તમ છે સેરીયાબ લાઇમ સ્ટોનની જાતનો નહિ પરંતુ તે સેન્ડસ્ટોન છે તેની ખાણો જ્યાં આઠ કુટ સુધીની

ઉચ્ચાઇમાંજ બેસે છે ન.ચેના તળનો પથર સારો નથી હોતો.

જાલાવાડના પ્રદેશમાં થાન રામપરડા મોરબી મકનસર હળવદ માગધ્રાં તરફ પણ સેન્ડસ્ટોનની જાતના પથરની ખાણ છે ઓછા વતા પ્રમાણમાં મળજીતાઈ મળે છે પાપાણ જણા મોગરના અને જાડા મોગરના મળે છે તેને કેટલાકને હવાની અસર લાગે છે પરંતુ મોટા મોગરના પથરને હવાની અસર નથી લાગતી તે ખારથી તેર કુટલાંબા પથરો મળી રહે છે આ પથરને ‘ખારો’ પથર કહે છે તે ઓળંગોને ખાઈ જાય છે ખારા પથરની ગુજરાતમાં ખાણ હીમતનગરમાં મોટા પ્રમાણમાં મળે છે તેમાં મોગર જણો સારો છે કોતરકાંમ સાફ થાય છે.

સૌરાષ્ટ્રના પૂર્વ કીનારા તરફ તળાબ પાસે દાઠા ખાંભોર કાટકડા ગામને પાપાણ હિમારતી છે તે ખાણોના પથરો શત્રુજ્ય પહાડ પર હજારો મંદિરોમાં વપરાયો છે તેમજ તે પ્રદેશોમાં પણ ધણો વપરાતો તેને અંગ પડ છે પરંતુ જોડતા જાડાઈના પથરો અને લંબાઈમાં ફર કુટ સુધીના પથરો મળે છે આ પાપાણમાં લાઇમ-ચુનાનો એશ ઓછો છે.

આ ખાંભોર પથર સને ૧૦૩૦માં વહાણુ રસ્તે મુંબઈ જતા સુરત ભર્ય પણ જતા આ સમયમાં મુંબઈના એક મોટા કામ પર મારા પૂજ્ય પ્રપિતામહ સ્થપતિ તરીકે હતા તેમના જુના કાગળોમાં ખાંભોર પથર તો વપરાય છે પણ હવે પોરબંદર પથર પણ વહાણુ રસ્તે આવવા માંડ્યો છે તેમ લખે છે પોરબંદર પથરની આખાતથી અને કેટલીક સુલભતાના કારણે ખાંભોર પથરનો વપરાશ ઓછો થયો અને પોરબંદર મોટા પ્રમાણમાં વપરાવા લાગ્યો.

પૂર્વ ભાગમાં કાળા પથર નામે એનાઇટ સ્ટોન પાલીતાણા શીહોર ખોડીયાર વગેરે સ્થળેથી મોટા પ્રમાણમાં કુંગરાઓમાંથી મળે છે આનાથી કોઈક નરમ જાતનો કળો પથર રાજકોટ પાસે ખોરાણા આસપાસથી પણ નીકળે છે તે પથરને કાંધને હવાની અસર લાગે છે એ એક વિચિત્ર વાત છે.

રાજુલાના સખત પથર અંગ પડ વાળા કે ઘન પણ નીકળે છે આ જાતનો પથર તે તરફના પ્રદેશમાં મહુવા અને ભાવનગરમાં ઘણો વપરાય છે તેનું ઘડાઈકામ સાઈ સફાઈ બંધ થાય છે તેના ભવ્ય મકાનો ભાવનગરમાં પોણેસો વર્ષ પહેલાં સુંદર હોવા છે આવા સખત પથર ઇમારતી કામમાં કોર પગથીયા કે પ્લોય સુધીમાં વપરાય છે કાળા પથરની રોડની કોકરી અને R. C. C. કામમાં વિશેષ વપરાય છે તેમા રબલ સ્ટોન ટોળા પથરના મકાનો પણ થાય છે.

જુના ગોંડલ રાજ્યમાં પાનેલી વગેરે ભાગમાં ઘડી સફેદ પથર ચારેક કુટનાં લાંબો પથર નીકળે છે ભાણવડ તરફ પણ ચારથી પાંચ કુટના લાંબા પથરો સારા ઘડાઈ સફેદ મળે છે.

જુનાગઢ પાસે ચતુરનીની ખાણના પથરો ખેલા ઇમારતી કામમાં ખાસ કરીને વપરાય છે ગોંડલ રાજ્યમાં રાજકોટ પાસે અને પાલીતાણા પાસે પીપ્પલાના ખેલા નીકળે છે મધ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં પહેલા ખેલાના ચણતરનો ઉપયોગ થતો જુનાગઢમાં તે ખાસ કરી ખેલાજ વપરાય છે, જ્યાં પથરની અગવડતા હોય તેવા ભાગમાં ઈટાના ઉપયોગ બાંધકામમાં થાય છે પોરબંદરમાં વિશેષભાગે સ્થાનિક સફેદ પથરો બાંધકામમાં વપરાય છે ખેલાના પ્રથમનો ચુનો સારો થતો નથી રેતાળ જેવો ચુનો થાય છે સારા લાઇમ સ્ટોન પોરબંદરેકે ચોરબાડમાં ત્રિપુલ પ્રમાણમાં લાઇમ સ્ટોન ઠેક ચીરના તલાલા ગામ સુધીમાં નીકળે છે પાલીલીના પથર પણ સારો લાઇમ સ્ટોન છે આથી

તે પથરો ધાંગણાં કેમીકલમાં ટાટાના મીઠાપુરમાં હમેશા પંદર પંદર વેગન જાય છે.

માર્બલની જાતના સફેદ અને પીળાં પથરો સૌરાષ્ટ્રમાં અને કચ્છમાં મળે છે માંગરોળના સુલતાનપુર આસપાસ કોડીનાર ઉના પાસે અને જામનગરના પીંડારા ગામે કચ્છની ખાડીના કાંઠે અને કચ્છમાં અંજાર આસપાસ પીળો માર્બલ મળે છે કુડલા મહાલના મતીરાણામાં સફેદ આરસ મળે છે પરંતુ તેનો કોઈ જાતનો વિકાસ થયો નથી કચ્છમાં પીળો કાળો અને સફેદ આરસ સારા પ્રમાણમાં મળે છે સૌરાષ્ટ્ર કરતાં કચ્છમાં માર્બલની જાતનો પથર વધુ પ્રમાણમાં મળી રહે, તળાજાના ઉંચડી અને ઝાંઝમેર તરફ પીળો આરસ મળે છે આ પથરો પોલીશ પણ સારા થાય છે પીંડારાનો પીળો માર્બલ સહેજ નરમ હોવાથી ઓછું પોલીશ થાય આ પથરના ટુકડા બહુ મોટા નહીં નીકળના હોય તેમ લાગે છે કચ્છના સફેદ અને કાળા માર્બલને પોલીશિંગ સાઈ થાય છે પીળાની મૂર્તિઓ ઘણી જુની જોવામાં આવે છે.

સોનગઢ વીયારાનો લીલો આરાસણ અંબાજનો સફેદ અને છોટા ઉદેપુરના સફેદ આરસ નીકળે છે. આરાસણના માર્બલની ખાણોનો હમણા કીક વિકાસ થઈ રહ્યો છે આરસ ને ઉત્તર પ્રદેશમાં સંગેમરમર કહે છે મોગલોના કાળથી જોધપુર રાજ્યની મકરાણાની ખાણોનો માર્બલ બહુ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો એટલે ગુજરાતની અંબાજના આરસની ખાણો બંધ થઈ. વળી બ્રીટીશ રાજ્ય કાળમાં મટાલીના માર્બલ પાટીયા આવવા માંડ્યા જોકે હવે પરદેશી માલની આયાત બંધ છે તેથી દેશી માર્બલને સાઈ ઉત્તોજન મળ્યું છે.

દારકા તરફની ખાણમાં પથરો નીકળે છે. તેમાં પોગર (રજકણે)માં જુના બારીક શખલાઓના પુદ્ગળથી બંધાયેલો તે પથર દારકાધીસના જગત મંદિરમાં વપરાયો છે.

અપશીમ ચીરાડી અને ચીરાડો આ બે જાતના પથરો માહે ઘટતું ગાંગડા સૌરાષ્ટ્રમાં સારા પ્રમાણમાં મળે છે જેનો ઉપયોગ સીમેન્ટ ઉદ્યોગમાં સારા પ્રમાણમાં વપરાય છે તેમજ પ્લાસ્ટરમાં મુખ્યત્વે ઉપયોગમાં લે છે ચીરાડો પાસાદાર નાના નાના સાકરના ગાંગડા જેવા પારદર્શક-ટુકડા બંધાયેલા નીકળે છે તે ચીરાડા અને ચીરાડી એવાજ પ્રકારની પરંતુ નરમ હોય છે.

મોરબી તરફના ખેતરોમાં અકીકના છુટા ટુકડાઓ મળે છે તે ખંભાત તરફના લોકો વીણી જઈ તેમાંથી સુંદર વસ્તુઓ ઉપજાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં જુના વખતમાં પથરો નીકળતા તેની પ્રાથમિક જાણ તો ગુફાઓ પછી થઈ હોવાનો સંભવ છે ઢાંકની તળાવની અને જુનાગઢની ગુફાઓ.

સોરઠ જિલ્લામાં પ્રભાસ નજીક ચાંદ ખતાણુ ઉખા સબની હીણાજ ગડુ સમઢીયાળા અને ગીર ખોરાસમાં અને માંગરોળ તરફ શેપા અને મુકતુપુર આ બધા ભાગમાં સારો ઘડાઉ સફેદ પથર મળે છે.

ગોહિલવાડનો તળાવથી જાણીતો સુધીનો આખો કાંઠો લાઘમ રોડનથી જરપુર છે વળી અપશીમ ચીરાડી પણ ગોહિલવાડમાં મળે છે આ તરફ સીમેન્ટ ઉદ્યોગનું સારું ક્ષેત્ર છે તેની ખાત્રી આજથી પાંત્રીશ વર્ષ પહેલા શ્રી ત્રિવંકલાલ ઓ. સોમપુરા (પાલીતાણા)એ આપેલી ખૂબ શ્રમલક્ષ્ને જર્મનીના કપના કારખાનામાં તેના ટ્રેસ્ટ કરાવેલ તે ઉત્તમ જાતની સીમેન્ટ થઈ શકે છે કમનસીબે આ ઉદ્યોગ પાછળ આર્થિક મદદતા અભાવે તે કંઈ ન થઈ શક્યું.

સૌરાષ્ટ્રમાં અને એક બેએવા ગૃહસ્થાની મુલાકાત થયેલી જેઓએ પાપાણીની શોધખોળ પાછળ જામડે જામડાની સીમેન્ટ ખાણોમાં રખડી પ્રયત્નો કરેલા, આરસ માખંડ જેવા ઉચી જાતના પથરો વગેરેના બહાર સારો ઉપાડ થાય પરંતુ તેને

ઉત્તરે જન કે આર્થિક મુશ્કેલીના કારણે ખીજ સગરડોના રક્ષણના અભાવે નીરાશ થઈ બેઠેલા હતા.

પાપાણીના ગુણદોષની ચર્ચા કરી પછી તેની તાત્વિક દૃષ્ટિએ વિચાર્યો સામાન્ય રીતે પાપાણુ નિજીવ વસ્તુ છે એમ આપણે માનીએ છીએ પરંતુ તેના ભૂગર્ભના સ્થાન હોય છે ત્યાં સુધી તે પાપાણુમાં વૃદ્ધિ શક્તિનું તત્વ છે જમીનમાં પડ્યો પડ્યો વૃદ્ધિ પામે છે તેથી તે એકંદ્રીય જીવ છે.

વળી શીલ્પ શાસ્ત્રોમાં પાપાણુના ગુણ દોષને તેની જાતનું વર્ગીકરણ કરેલ છે. ૧ પુલ્લીંગ ૨ સ્ત્રીલીંગ ૩ નપુંસકલીંગ. આ ત્રણ પ્રકારના લક્ષણ વર્ણન કરતાં કહે છે. જે પાપાણુ ઘટ જેવો તીક્ષ્ણ અવાજ કરે તે પુલ્લીંગ જાતનો પાપાણુ જાણવો અને તેનું શિવલીંગ બનાવવું અને દેરોની મુર્તિઓ બનાવવી જે પાપાણુ ઠોકતાં કે ઘડતાં અવાજ કરે તે સ્ત્રીલીંગ જાતનો પાપાણુ જાણવો. તેમાંથી જળાધારી અને દેવી પ્રતિમાઓ બનાવવી આજે જે પાપાણુ ખોદો અવાજ કરે અગર અવાજ ન થતો હોય તેવા પાપાણુ નપુંસકલીંગના જાણવા અને તેની દેવ કે દેવતાઓની મુર્તિઓ ન બનાવવી પરંતુ તે મંદિર કે મકાનના બાંધકામમાં વાપરવો આપણા મહર્ષિઓનું વિજ્ઞાન જુઓ ?

ચાલુક્ય રાજ્ય કાળમાં મંદિરો વાવ કુવા તળાવો રાજમહેલો દુર્ગ તેનાં કળામય દરવાજાઓ થતા તેથી પાપાણુની ખાણો ખૂબ શોધાયેલી. ધર્મી મુસ્લીમ શાસનમાં જુના મંદિરોને પરિવર્તન કરી મસીદોને દરગાહ કરી. પાછળથી જો કે તેઓને મસીદો બંધાવવા મંદિરોને ન મથ્યા એટલા પુરતા નવી ઈમારતો માટે પાપાણુનો ઉપયોગ કર્યો, જુની ખાણો સાતસોક વર્ષથી બંધ પડી.

સૌરાષ્ટ્રમાં પાપાણુની વિપુલતા ભૂગર્ભમાં છે તેની શોધ હજી બરાબર થઈ નથી. મુખ્યત્વે ત્રણ સ્થાનોની ખાણોનો વિકાસ થયેલ છે. ૧ પોરબંદર ધ્રાંગધ્રા અને રાજુલા. સીવાય સ્થાનિક નીકળતા

બેલા, અને કાળા મારખલરોન વપરાય છે પોરબંદરી પત્થર. કલકતા મદ્રાસ અને ઠેઠ આફ્રિકા સુધી જાય છે મુઝઈ શહેરની શોભા સુંદરતા પોરબંદરી પત્થરને આભારી છે.

હવે આપણે ભારતીય ઉદ્યોગમાં વપરાતા અગત્યના પાયાણુ પર આવીએ, સૌરાષ્ટ્રમાં ધ્રાંગધ્રાનું આલ્કલી વકર્સ, મીઠાપુરનું ટાટાનું કેમીકલ અને પોરબંદરનું ખીરલાણુનું કેમીકલ વકર્સ તેમજ પોરબંદરના ત્રણસીમેન્ટના કારખાનાઓ દ્વારકા જામનગરમાં બેપાંચ કારખાનાઓ આ મોટા કારખાનાઓને પુરતા પ્રમાણમાં લાઈમ રોનની જરૂર છે કેમીકલના ત્રણ કારખાનાને સરેરાશ ત્રીશથી પાંત્રીસ વેગન હંમેશના જોઈએ. જોકે ધ્રાંગધ્રા કેમીકલ, ચોરવાડ અને હાટીમાળીયાને તલાલાનો લાઈમરોન મેળવે છે તેમાં લાઈમનું પ્રમાણ વધુ છે મીઠાપુરને પોતેલીથી માલ જાય છે અને હંમેશા સો વેગન માલનો જિપાડ ત્રણ કારખાના માટે થાય.

દેશની ઉત્તરીમાં મોટા ફાળો આપતા આ ઉદ્યોગો પણ કીમતી છે અને તેને મટીરીયલ્સ પુર પાડવું જોઈએ, ઉદ્યોગની અગત્યતા આપણે સમજવી જોઈએ પરંતુ મારે દીલગીરી સાથે કહેવું પડે છે કે આ ઉદ્યોગના ભોગે પોરબંદરની ખીદડીંગ ઈમારતી પત્થરોની ખાણો બંધ કરાવવાની ધૃષ્ટતા તો ન જ થવી જોઈએ. યસો વર્ષના આ ઉદ્યોગ ચાલુ છે વર્તમાનમાં દશેક હજારના ગરીબ કુટુંબો પર ફટકો પડે છે. તે અન્યાય થઈ રહ્યો છે.

પોરબંદરથી રાણાવાવ લાણુવડમાં બારથી ચૌદ માઈલ લંબાઈ અને ત્રણેક માઈલ પહોળાઈમાં પચાસથી પચોતેર ફુટ ઊંડાઈ સુધીમાં ભરપુર લાઈમ રોન છે. વળી ઉદ્યોગમાં તો પત્થરના ટુકડા જોઈએ. જે ખાણવાળા પાસેથી મળી રહે. માધવપુર બરડા બાસડી લાણુવડ રાણુપુર પારતર ટેપર ગોપ મીંચાણી વીસાવાડાથી ઠેઠ દ્વારકા સુધીના ભાગમાં લાઈમરોન ભરપુર મળે છે. આમ છતાં બેઠેલી ખાણો બંધ ન થવી જોઈએ. સરકારે આ બાબત વિચારવું જોઈએ.

પારકા અવગુણ કોઈના જુવે નહિ
એને કહીએ હરિના દાસ,
આશા તુષ્ણા એકે નહિ ઉરમાં
એનો દહ કરવો વિશ્વાસ.
દહ ટેકધારી સંતોની અમર કહાની

માનવતાના દીવડા પ્રકટાવી અંતર
જ્યોત ઉજળનારા—
મેરૂં ડગે પણ જેના મનડા નો ડગે
એવા અલખ ટેકધારી—
જેગંદર જેવા મહાન સંતોની
અમર ગાથા

અ લ ખ ના અ વ ધૂ તો

લેખક : કનૈયાલાલ વ્રજલાલ વાઘાણી

મૂલ્ય રૂપિયા અઢી પોસ્ટેજ અલગ

તમારા હૈડામાં અનેરી જ્યોત પ્રકટાવશે અનેક
જ્યોતિર્ધરોની દિવ્ય કહાની અનેરો આનંદ આપશે
જરૂર વાંચો તમારા ઘરમાં સંતોની જ્યોત પ્રકટાવો.

કનૈયાલાલ વ્રજલાલ વાઘાણી આશ્રિવલ્લભાજીનો ખાંચો, નરેન્દ્ર નિવાસ, નાનભાશેરી, લાવનગર-૧

“સૌરાષ્ટ્રનું વન અને વનચર”

—શ્રી નિવાસ : વૈકુંઠરાય બક્ષી

બી.એસ.સી.ઓનસ ફેવીટ

“સુપ્રીટેન્ડેન્ટ ઝૂ લોજીકલ ગાર્ડન્સ જુનાગઢ”

જીવન જીવવા ને માટે એક વાતાવરણ Environment ની જરૂર છે. જહી તે પ્રાણી જીવન હોય કે વનસ્પતિ જીવન. આ વાતાવરણ ભૌગોલીક સ્થિતિ ઉપર ખાસ આધાર રાખે છે. દરેક પ્રદેશની ભૌગોલીક સ્થિતિ ભીન ભીન હોય છે. એટલે વાતાવરણ જુદાં જુદાં હોય તે સ્વાભાવિક છે. જુદાં જુદાં વાતાવરણમાં જુદી જુદી જાતની જડ અને ચેતન સમૃદ્ધિ હોય છે.

વાતાવરણનો ખાસ કરીને ત્રીજેની જાળમાં પર આધાર રહે છે. (૧) ત્યાંની ભૌગોલીક સ્થિતિ (૨) વનસ્પતિ (૩) નદીનાળાં પહાડ કુંચર વીની હસ્તી કે અભાવ (૪) વનસ્પતિ સંખ્યા (૫) જમીનની જાત (૬) અને ચેતન વસાહત.

ભારતના આવા કુદરતી છ વિભાગ છે. દરેક વિભાગમાં અમુક જાણી-પક્ષી-વિ-નિ. જાવા મળે. આવા મહાન વિભાગોની પહેલે પેટા વિભાગને તેનાય નાના નાના વિભાગે કાપે છે ને એક એક અલગ અલગ વાતાવરણ સર્જાય છે. આવા વાતાવરણમાં રહેલી ચેતન સમૃદ્ધિ રક્ષાય છે ને વાતાવરણનું સમતોલ પણ જાળવી તેનું રક્ષણ પણ કરે છે.

વનપ્રાણીઓને જુદાં જુદાં એક એક મહાન સમુદાય જુદા જુદા વાતાવરણમાં રહે છે. આ સમુદાય એક મહાન સમાજ છે અને વ્યક્તિ નહિ પણ સમાજનાં હિતમાં જ બધું આપ મેળે સર્જાય છે. તેમાં પણ એનીમલ કોમ્યુનિટી, એનીમલ સોસાયટી વી. હોય છે આપણા સમાજની માફક અહિંમાં પણ કલેક્ટ થાય છે કુટુંબ થાય છે, સંકેત રચાય છે પ્રેમ થાય છે. જીવ જીવને જીવન સંગ્રામ ચાલે છે પણ પરિણામે બધું આખા સમાજના હિતમાં જ હોય છે.

સૌરાષ્ટ્રનું વન કે નાનાં નાનાં વનો એ પણ એક નાનો વિભાગ છે તે વિભાગમાં પણ ચોક્કસ જાતના પ્રાણી પક્ષી વસે છે. આપણા જંગલોમાં મુખ્ય જંગલ જુનાગઢની પશ્ચિમે આવેલું ગીરનું જંગલ. ગીરનાર પર્વતનું જંગલ, બરડો ચોટીલો વી. નાનાં પર્વતોની તળેટીમાં આવેલ જંગલ મુખ્ય છે. આ બધામાં ગીર જંગલ એજ મહત્વનું છે.

ગીર વનવિભાગ :- સૈકાઓ પહેલાં ગીર જંગલનો વિસ્તાર ૧૨૦૦ ચો. મા. મળ્યાલો. રાજ્યોના એકમ પહેલાં ગાયકવાડી ગીર અને સોસ્ટેન્સ ગીર જુદી મળ્યાલી. હાલ રાજ્યોનું વિલિનીકરણ થઈ જતાં ગીર જંગલ આખું ચુગરાત રાજ્યમાં આવી ગય છે. આજે તે ઘટીને ૫૨૦ ચો. મા. લગભગ રહ્યું છે. નજીકમાં ગીરનાર પર્વત પાસેનું જુનાગઢ શહેર પાસે આવેલું નાનું ૭૦ ચો. મા. નું જંગલ છે. ગીર જંગલને હાલ “અભયારણ્ય” એટલે સેન્યુરી બનાવ્યું છે. અને ત્યાં સિંહ દર્શનની વ્યવસ્થા જંગલ ખાતા તરફથી કરવામાં આવી છે. બહારના ટુરીસ્ટો પણ આ અભયારણ્યની મૂલાકાત લેતાં જ હોય છે.

કુંગરાને - ધારો :- ગીર જંગલમાં નાના નાનાં કુંગરાને ધારો ટેકરીઓ વી. અનેક આવેલા છે. તેમાં મુખ્ય ‘કનરો’ ‘માલપરો’ ‘મૂડો’ આખલો ભંભલો’ ‘મનુરો’ ‘નાળીએરો’ ‘હાદરો’ ‘ધંટલા ધટલી’ વી. છે વાસાંઢાળ, નાંદીવેલો ચાંચ્ય દેવો વી. છે.

નદીનાળાં :- ગીર જંગલમાં જાળની ગુથળી માફક નદી નાળાં વોકળાં ઝરણાં વી. પણ છે તેમાં ખાસ કરીને ‘હીરણુ’ ‘આબઝર’ ‘ધાતરવડી’

“અરડક” “સરસ્વતિ” “શીંગરડો” “મચ્છુદરી”
“સુડાવો” “રાખલ” “ટાઠોડીયો” ધ્રામલીયો
ને મધુવંતી છે.

વનસ્પતિ સૃષ્ટી :-આ જંગલમાં વનસ્પતિ
સૃષ્ટીમાં સાગ, કીંચરવો, મહુડો, હળદરવો, કાંઠસા,
ખાલી, ખેર, ગોરડ, સીંસમ આંખળાં, રાયણ, કરેજ
જાંબુ, સેમળે, વાંસ, આવળ, કડાચો, અરીઠા,
ગરમાળો, ખાખરો, મીઠોળને ખેડાં છે.

જમીન હવામાન વરસાદ :-જંગલની જમીન
કાળી ચીકણી કપાસની થી માંડીને તદ્દન ઉતરી
ગયેલી કાંકરીવાળી સુધીની છે. જમીનમાં મૂખ્ય
ખનીજોમાં તુલશી સ્થામ આણુ ગંધક લાણુજના
વિસ્તારમાં સોયરો તથા ચીરોડી લંડા (Yableland)
ના પ્રદેશમાં કલ્કા અને શીશમહલ તરફ શીશુ
હોવાનું મનાય છે. એકંદર જુલુટ ખંડિત છે અને
સપાટ મેદાનો લગભગ નથીજ હવામાન સાધારણ
રહે છે. ગરમી લગભગ ૧૦૬° F સુધી વધે છે. ને
હડી ૪૬° F સુધી જાય છે વર્ષાઋતુ અનિયમિત છે.
જુલાઈ કે ઓગસ્ટમાં શરૂ થઈ ઓક્ટોબર સુધી પણ
કદાચ લંબાય છે. વર્ષાઋતુમાં મેલેરીયાના ઉપદ્રવ
સિવાય ખીજ ઋતુમાં હવામાન સાફ રહે છે

રસ્તાઓ : જંગલના મૂખ્ય ગામડા સાસણને
જમવાળા રેલ્વેથી સંકળાયેલ છે જંગલમાં પણ
વાહન ચાલી શકે તેવા ફેરવેધર રસ્તાઓ છે.
વનચરો જોવાની સારી ઋતુ નવેમ્બર ડીસેમ્બરથી
શરૂ થાય છે. આ સિવાય ગીરનાર પાલીતાણા
બરડો ઓટીયો વિ. કુંગરની આસપાસ જંગલો છે.
એટલે સૌરાષ્ટ્રના વનમાં ગીરનું ગીચ જંગલ છે.
કુંગરાને ધાર છે, ઉચ્ચ જમીન છે કુંગરા નીચેનો
ઝાડી ઝાંખરાનો પ્રદેશ છે. પટ છે, ખેતરો છે, મેદાનો
છે ભોણુ બખોલને ને કોતરો છે નદીનાળાં ને નહેરાં
વેાકળાને ઝરણાં વિ. અધુરૂં છે ને આ એક અનોખું
વાતાવરણ પ્રાણી સૃષ્ટીને રહેવા માટે સર્જે છે.
આ પ્રદેશના આવા જુદા જુદા કલ્પિત વિભાગ ગણી
આપણે વિભાગવાર વસતાં પ્રાણીઓનું એક વિહંગાવ-

લોકન કરીએ તો સૌરાષ્ટ્રનાં વનચરો ઝડપી નજરે
નીચે મુજબ જણાય.

૧. મૂખ્ય ગીર જંગલમાં સિંહ
૨. કુંગરાને ધારમાં દીપડાને રોઝડાં
૩. ઉચ્ચ જમીનમાં શિકારા-ધુડા
૪. પહાડના લાગમાં સેમર
૫. ઝાડીમાં પશુ અથવા ચિત્તળ વાંદરા
જંગલી ખોસખોલી જંગલી ખીલાડી.
૬. ઝાડ પર ખોલખોડા ને વડવાગર્ગ
૭. ભોણુમાં લોકડી શેઠાઈ, વણીપર અથવા
વિતુ નોળીયા ચંદન ઘો.
૮. લઘુ પહાડનાં પટપ્રદેશમાં વડ.
૯. ખુલ્લા પટમાં હરણાં, સસલાં. ખેતરાઉ
ઉંદરડા-મામણુમુંડા સાલેડાં.
૧૦. નદીઓમાં મગર હાલકાચલા જમીનપર
૧૧. ને સર્પો. વી. ની. એક મહાન વસાહત છે.

૧. મુખ્ય ગીર જંગલ :- સારા એશિયા
ભરમાં થતો સિંહ ગુજરાતનું ગૌરવ છે ભારતમાં
ખીજેથી નાશ પામી હજુ ગીર જંગલમાં સિંહનો
વસવાટ રહ્યો છે માત્ર સૌરાષ્ટ્રની ગીર ને આફ્રિકામાં
જ સિંહ થાય છે. સિંહ એક રક્ષિત પ્રાણી તરીકે
ખરેર થયેલ છે ને તેની આલાદ ચાલુ રાખવા
ગુજરાત રાજ્ય જાગૃત રહે છે. આ સિંહ વિષે
અનેક દંતકથા માન્યતા વી. પ્રવર્તે છે. જુનાગઢમાં
આવેલ પ્રાણી આગમાં મુખ્ય સ્થાન સિંહનું જ
છે. ને ત્યાંથી સંપૂર્ણ ખાદિત મળી શકે છે.
બનારસ પાસે ચંદ્રપ્રભાના જંગલમાં સિંહની
વસાહત શરૂ કરવાના પ્રયાસો પણ કરવામાં આવ્યા છે.

કુંગરા અને ધાર :- સૌરાષ્ટ્રમાં માત્ર ગીર
પૂરતાજ નહિ પણ બધા કુંગરાને ધારમાં દીપડાનો
વસવાટ છે. દીપડો બહુ હુચ્ચું પ્રાણી છે, ચૂપકીદીથી
છેતરીને શિકાર કરી જાય છે. મારણને હસડી જાય
છે. વધેલું ખીજે દિવસે ખાય છે ને વખતે નજીકના

ગામમાં ધૂસી જાય છે. તે પણ બીલાડીના વર્ગનું જ પ્રાણી છે. પરંતુ દીપડા અને ચિત્તામાં ઘણા ફરક છે. ચિત્તા હવે ભારતમાંથી તો નાશ પામ્યા છે દીપડો સિંહ કરતાં નાનું પ્રાણી એટલે ગમે તે શિકાર પર નભે છેક કુકડાથી માંડી ગધેડાં સુધી બધું ખાઈને વખતે વાસી પણ ખાય. આમ ગમે તે રીતે પેટ ભરી લેતો હોવાથી લગભગ બધે જોવા મળે છે તેની ચાઠાવાળી લલકદાર ચામડીને માટે જ તેનો શિકાર થાય છે. તેનો રંગ ચાઠાં વી. વાતાવરણમાં એટલે પ્રોત થતાં હોઈ ઝટ પકડાતો નથી. કાળા દીપડા સૌરાષ્ટ્રમાં નથી. રોઝડાં અથવા નીલગાય આપણે ત્યાં ડુંગરાને ધારોમાં જોવા મળે. માદાનો રંગ જૂખરો પીળો ને નરનો કાળાશ પડતો રાખોડી હોય છે. નરને ગળે કેશવાળીને બે નાનાં શીંગડાં હોય છે. દોડવામાં ઉત્તમ ડુંગરાને ઘાટમાં કુદતાં અલોપ થઈ જાય. આહારમાં વનસ્પતિ, પાકને પણ બહુ નુકશાન પહોંચાડે સૂર્યાસ્તથી સૂર્યોદય સુધી ચરે ને પછી પાણી આરે ચાલ્યા જાય.

શિકારાને ઘટુડા :- આ પ્રાણી નાનાં હરણ જેવાં દેખાય પણ હરણના કુટુંબના નથી શિકારો માટીયાળ રંગનો નીચા કદનો ને હરણ કરતાં પાતળા પગ નો. તેના શીંગડાં ગોળગોળ ચકરી ઉપર ઉપર ગોઠવી હોય તેવાં ખાસીયત બધી હરણ જેવી જ પણ ઝાઝે ભાગે ઢોળાવ ને ઉચ્ચ પ્રદેશમાં દેખાય, માદાને શીંગડા નહિ.

ઘટુડા રંગે ઘેરા બદામી ટુંકાં બેડી દડીના ને ગોળ ફાફડા કાનવાળા હોય છે. જંગલની ઉચ્ચ ભૂમિમાં તે થાય છે. ઘટુડાને બે આગળને બે પાછળના નાના નાનાં ત્રિકોણાકારની શીંગડીઓ હોય છે. એટલે એને ચોશીંગો પણ કહેવાય છે. શિકારા ઘટુડા ઘણાં શરમાળ, નજર પડતાં જાડીમાં અલોપ થઈ જાય.

સેમર :- ડુંગરના ગાળામાં મોટી મોટી ખીણમાં સેમરનો વસવાટ છે અંગ્રેજીમાં ‘ડીયર’નો વર્ગ કહે છે તેમાં આ પ્રાણી આવે છે અંગ્રેજીમાં

તેને રોગ કહે છે. જૂખરા બદામી રંગના ને વૃક્ષાવરથામાં કાળાશ પડતાં હોય છે. રાત્રે ધારમાં વખતે સેમરના કીકીયારી જેવા અવાજ પણ સંભળાય નર સેમરને મોટા મોટા ડાળીની માફક ફૂટલાં શીંગડાં હોય છે. ને દર વર્ષે ખરી જખ નવાં આવે છે. નવાં શીંગડાં કુણાં હોય તેને વેલવેટ કહેવાય છે. પૂખ્તવયનું સેમર બહુ ઉંચું મોટું પ્રાણી છે મોટાં શીંગડાં ને પાડા જેવી કાંધરોટવાળાં ફાટેલ જખરજસ્ત સેમર ડુંગરના ગાળામાં જોવા મળે. સેમરના ચામડાના છુટ થેલી વી. અને છે ને તેના શિકાર થાય છે. વનસ્પતિ આહારી છે પણ આંખાના મોર તેને બહુ ભાવે. મોરની મોસમમાં આંખાવાડીયામાં સેમર જરૂર આવવાનાં સેમરી કંઈક નીચીને શીંગડા વગરની હોય છે...

પશુ અથવા ચિત્તલ એ પણ ‘ડીયર’ વર્ગનું પ્રાણી છે. હરણ કરતાં મોટું ને સેમર કરતાં નાનું ચમકદાર કેસરી રંગની ચામડીને અંદર ઘોળા તલકાંથી બહુ સુંદર દેખાય છે, એટલે તેને કાંચનમૃગ કહે છે. તેમાં પણ નરને શીંગડા ડાળી જેમ ફૂટલા હોય છે. માદા શીંગડા વગરની. એક કે બે અચ્ચાં ને જન્મ આપે ઝાડીઝાખરાં માં વસે ને ડુંગરી ચારા પર નભે પશુ ના નામથી ઓળખાતું આ પ્રાણી ટોળું મોટા ઝાડ ઉપર વાંદરા હોય તેની નીચે જાય વાંદરા ખીજાયને પાંદડા ટેટા વી, નીચે ફેંકે એટલે પશુ ચારો કરે. હરણના વર્ગનું પ્રાણી હોવાથી તેને અંગ્રેજીમાં ‘સ્પોટેડ ડીયર’, કહે છે.

વાંદરા :- સૌરાષ્ટ્રના ઝાડીઝાખરાં વાળા પ્રદેશમાં કાળા મોઢાંના વાંદરાં થાય છે. આમ કુનિયામાં તો વાંદરાંની લગભગ ૪૪ જતો થાય છે પણ ભારતમાં ૮-૯ જતજ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લાંબા પૂછડાંનું રૂપેરીવાળવાળું સૌનું બાણીતું કાળા મોઢાંનું વાંદરું લગભગ બધે જોવા મળે છે. કુંડુંબ વત્સલ પ્રાણી કુંડુંબમાં જ રહે છે. એક નરને ઘણી માદા હોય છે. માણસોનાં હજેલા જેવાં આ પ્રાણી હવે તો ગામમાં ધૂસી જાય છે.

ઝાડીના પ્રદેશના નાચેના ભાગમાં જ ગડી બીલાડી થાય છે આમતો આપણી દેશી પાળેલી બીલાડી જેવા જ પણ રંગે ભૂખરી પીળા ને લીલી કાંચ જેવી આંખ દેશી બીલાડી કરતાં વધારે ઝુતની ને શિકાર કરી માંસાહાર પર જ નમ્નારી ગામની ભાગેળેથી કે કુકડા ખાતાઓમાંથી કુકડા બહુ મારે એટલે એને પોલ્ટીથીક પણ કહેવાય છે.

વનપ્રદેશનાં મોટા મોટા ઝાડ પણ માત્ર એકલાં અદુક્કા નનાં તેને પણ કીડી મોકોડાથી માંડી મોટામોટાં ઉંચે માથે લટકતાં વડવાંગડાં જેવા પ્રાણીઓ વળગેલા છે વડવાંગડાંને છીપામાં ફેર છે મોટા વડવાંગડાં એટલે 'વેમ્પાયર એટ' જંગલના ઝાડમાં ઘણે જોવા મળે આ ઉપરાંત આવા ઝાડોપર જંગલી ખીસખેલી-કાકાડા દેંદગરોળી વી. વનચર પ્રાણીઓ તી પણ એક 'સમુહ' વસાહત હોય છે એટલુજ નહીં પણ ઝાડની અખેલમાં અનેક પક્ષી ઝાડપર માળા બાંધી રહેનારા વી પણ હોય છે.

હવે વન પ્રદેશનાં ભોણુ અખેલને કાતરો જોઈએ તો માત્ર ગીર જંગલમાં જ નહિ પણ ઘણી જગ્યાએ આવું વાતાવરણ હોય છે. આવી જગ્યામાં લોકડી, શેઠાષ, વણીપર, નોળીયા, ચંદનથો જેવાં પ્રાણી સૌરાષ્ટ્રના વનમાં નજરે પડે છે.

લોકડી આમતો શિયાળાની જેવી લગભગ કુતરા જેવું લાંબું પણ નાનું મોટું ભૂખરો રંગ શિયાળા કરતા ઘણું નાનું અને ગુચ્છાદાર પૂછડું. લોકડી ભોણુમાં રહે છે. તેના ભોણુને છટકાચારી માંટ મેત્રણ દરવાજા હોય છે. સૂર્યસ્થિત સંમથે ચારો કરવા નીકળી પડે છે ને આવા પ્રદેશમાં આમ તેમ દેડતી નજરે પડે છે. માંસાહારી પ્રાણી છે એટલે નાની જીવાત વિ. પર નમે છે ને મોટા પ્રાણીએ કરેલા શિકાર પર પણ આધાર રાખે છે.

શિયાળા લોકડી કરતાં મોટું પૂછડું આંધુ ભરાવદર ને રંગે ઘેરા બ્રાહ્મી રંગ સાથે કાળા રંગના મીથિલુવાળું સ્વાનાવે બહુ લુચ્ચું. તે પણ મોટા પ્રાણીના કરેલા શિકાર ઉપર કે નાનાં પક્ષી ખેનરાઉ ઉંદરડા વી. પર નમે છે. સાંજ પડે ચારો કરવા નીકળે ત્યારે એકા સાથે ઘણાં પ્રાણીઓ ભુમરાણ કસી મૂકે. તે પણ ભોણુમાં રહીને ક-પ

અચ્ચાંને જન્મ આપે

શેઠાષ બહુ વિચિત્ર દેખાવવાળું પ્રાણી તેનાં પીછાં સોયા જેવાં ને તેજ તેનું રક્ષણ કરવાનું સાધન: પછળ અળ કરી દુશ્મના શરીરમાં આ પીછાં તીરની માફક ભેંકીદે કંઈ-મૂળ જેવાં કડક મૂળીયાં માંડવી વિ. પર નમે, મોટાં મોટાં ભોણુમાં રહે આ ભોણુમાં અનેક રસ્તા હોય, અંદરથી ભોણુ સુંવાળી ધૂળ પાથરેલાં હોય શેઠાષના ઘર જેવા જેવાં હોય છે.

વિઝુ :-અથવા વણીપર તો ઘણું જાણીતું છે બીલાડી જેવું દેખાય પણ ટુંકા પગ લાંબું શરીરને ગુચ્છાદાર પૂછડું ખેતરના શેઠામાંય રહે માંસાહારી પ્રાણી અંગ્રેજીમાં એને સનિટકેટ કહેવાય. વીઝુને જાળ બહુ ભાવે ગુજરાતમાં તો બીલાડીની માફક ગાંભીરને ઘરમાંય આવે છે.

નોળીયા પણ સામાન્ય પ્રાણી છે ઘેરા કે ખુલતા બ્રાહ્મી રંગના ઝાડીમાં સરકાતે ચાલ્યા જાય જંગલી નોળીયા પાળેલા કરતાં વધારે કંદાવર હોય સડી ગયેલું માંસ ઇર્ડા હાડકાં વિ. પર નિભાવ કરે સાપની સાથે ઝગડી પડે.

ચંદન થો :-નાની લીસા શરીર નીમગર જેવો તેવીજ ગટરોમાં ને ભોણુમાં ને ભીનાથ વાળી જમીનમાં છૂપાઈ ને રહે તેના બોરાક નાનાં જીવંત દેંદગરોળી દેંદગરોળી ચંદનથો અવાજ કરે તો જાણે સ્ત્રીમસ્તુ જૂઝળું બોલ્યું. પત્ની તે મજાજૂત પકકડ લઈ શકે એટલે વાઘરી લોકો તેને અદર ચડવામાં વાપરે તેમ મનાય છે. પાંખો ટુકડી ઝાડીના કુગર ને નાચે લગભગ પટ જેવા પ્રદેશમાં વર થાય છે.

શિયાળા લોકડી કુતરા વિ. ને લગભગ મળતું પણ બહુ જોરદાર ને મોટા કંદુ પ્રાણી છે માંસાહારીન શિકારી છે ને બકડાં ઘેરા વિ. નો શિકાર કરી લે છે કુતરા સાથે તેનું મીશ્રણ કરી અંદરોશીયન કુતરા બનાવવામાં આવે છે. ખૂલ્લા પટમાં શિકાર નીકળે આકા રહેતો મોડમાંજ. ખૂલ્લાં મેદાનમાં ખેતરાઉ પટમાં કાળીવાર અથવા હરણ સસલાં, ખેતરાઉ ઉંદરડા માંખેજુમૂડા અથવા શેરો અને સાલેડાં પણ થાય છે. હરણની વસ્તી પહેલાં કરતાં તેના માંસ માંટ શિકાર થવાથી હવે ઓછી થઈ છે પણ હવે તે

દુનિયા ભરમાં મશહુર

સર્વ શ્રેષ્ઠ

પત્તા

(રજીસ્ટર્ડ)

અગરબત્તી

નિર્માતા :— પત્તા પરફ્યુમરી પ્રોડક્ટસ

ભાવનગર.

પો. બો. નં. ૪૨

તાર : "PANNABATTP".

ફોન : ૪૦૫૬

ખુશબોનો ખબનો

卐 પત્તા 卐

❀ આમ્હી આમળા

❀ આબશાર

❀ ફુલ ચંપા

❀ હેર ઓઈલ્સ

નિર્માતા :- પત્તા સોંગાર

ભાવનગર.

સર્વ શ્રેષ્ઠ સુગંધીઓ

❀ સાબુ

❀ તમાકુ

❀ હેર ઓઈલ્સ

❀ કોસ્મેટીક્સ

વિગેરે વિગેરે માટે.

નિર્માતા :- બારલ એસેમ્બલીક્સ કું.

ભાવનગર.

With Best Compliments from :—

INDIA'S FAMOUS PARSHURAM SANITARYWARE
FIRST IN 1934—STILL LEADING

પરશુરામ પોટરી વર્ક્સ કું. લિ. મોરબી

અને

ખોડિયાર પોટરી વર્ક્સ કું લિ સિહોર

તેમની થાન અને સિહોરની સેનીટરીવેર્સની નવી ટમેલ બહુઓતું ઉત્પાદન
શરૂ થયાતું જાહેર કરે છે.

અને ગૃહ નિર્માણની વિશેષ સુવિધા માટે

નવી ડીઝાઇન

નવી ટેકનીકનાં

સે ની ટ રી વે ર્સ

સફેદ તેમજ મનપ્રમંદ આકર્ષક રંગોમાં રજુ કરે છે.

ફાન્સના વિખ્યાત સેનીટરીવેર્સ ઉત્પાદકો

ઇટાલીસમેન્ટ પોરશરના

સ હ થો ગ માં

રક્ષિત પ્રાણી છે. નરને મોટાં વળદાર શીંગડા હોય છે આ શીંગડા પોલાંઓ કાયમી હોય છે મોટી ઉંમરે શરીર કાળું પડતું જાય છે પૂખ્તવયના કાળા નર હરણને કાળીયાર કહે છે. હરણી બદામી રંગની ઘોળા પેટાળ વાળી હોય છે. જરાક સંચળ થાય તો ચમકીને ભાગે, દોડવામાં ને કુદવામાં કે છલાંગ મારવામાં બહુજ જોરદાર, ચોમાસામાં ઝાડીમાં બચ્ચાં દે, બચ્ચું કે દિવસમાં તો મા પાછળ દોડવા ભાગે જંગલી સસલાં પીળા જૂખરા રંગનાં લાંબા લાંબા કાનવાળાં ખેતરોમાં ને જંગલમાં આમ તેમ દોડતાં હોય છે. વનરપતિ આહારી આ પ્રાણી બહુ નરમ ને શેકડું ગણાય છે. શિયાળ વર દીપડા વા. તેનો શિકાર કરે છે.

ખેતરનાં ઉંદરડા બહુજ મોટા રાહડા જેવા હોય ને દાણા-ડુંગ-કદ વી. કરડી પાકને નુકશાન પહોંચાડે છે. પણ તેની બસ્તી વધારા પર ગીધ, ધૂવડ ચીખરી વી. શિકારી પક્ષીનો કુદરતી ચેક છે. ચોમાસામાં પટમાં શેરા-અથવા મામણમુંડા દેખાય છે. ગોટો વળીને ખેડો હોય તો મોટું દેખાય નહિ લાંબુ અણીવાળું મોટું ને ટુંકા પગ ઝીણી જીવાત પર નભે વનરપતિ ને રોટલા પણ ખાય. સાપની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે ત્યારે સાપનું પૂછડું પકડી ગોટો વળી જાય સાપ ગોટા પર ફેણ પછાડે એટલે કાટા વાગે ને લોહી લોહાણુ થઇ જાય સફેદને અર્ધ સફેદ વાળવાળો મૂડો હોય તેવા દેખાવથીજ તેને માંમણમુંડો કહે છે.

સામેડું અથવા પેંગોક્ષીયન બહુ જવદેજેજ જેવા મળે. ચોમાસામાં ખેતરોમાં દેખાઇ આવે, મગર જેવો આકાર પણ મોટું લાંબું નળી જેવું તે ભીંગડાં તો જળે સાદડી ચુંથીન બનાવ્યા હોય તેવાં લાંબી લાંબી જીભ લાળ ભરેલી બહાર કાઢી ઝીડીઓ પકડીને ખાય જરાક હાથ લગાડો તો ગોળ ગોટો થઇ જાય.

આ સિવાય યુન્હા ને નદીના વોકળા જ્યાં માછલી હોય ત્યાં જળમીલાડી પણ જોવા મળે. નદીના વેકરીયા પટમાં ઘોરખોદીયાં પણ થાય છે.

ઉપર કાળું ને પેટાળે ઘોળું નાનું ઘોરખોદીયું તો સામાન્ય છે લાંબું મોટું ને લાંબા લાંબા નહોર ભોંણ ખોદવામાં બારે હોશિયાર લાંબું લાંબું ભોંણ ખોદતું જાય, માંસાહારી પ્રાણી છે. નદીના પટ આગળ પોચી જમીન હોય એટલે તેવામાં રહે નાના મરી ગયેલ અને ફાટેલાં બાળકોને તાણી જાય તેવી માન્યતા છે.

ઘેડના વિસ્તારમાં મોટું ઘોરખોદીયું હોવાનું મનાય છે મોટું એટલે રીંછ જેવું માણસોને પણ બચ ભરી લે ને મારી વીણી નાખે આપણાં જંગલની નદીઓમાં મધરો- પાણીના કાચબા અને જમીન પર અનેક જાતના સાપ પણ થાય છે.

આમ સૌરાષ્ટ્રનું વન માત્ર વનરાજીથી સમૃદ્ધ છે. એવુંજ નહિ પણ આ વન વૈભવમાં અનેક જાતનાં રાત્રી પશુઓની વસાહત રહે છે.

આ તો માત્ર પશુ પૂરતીજ માહિતી, પક્ષી તો પાર વગરના લગભગ ૩૦૦ જાતનાં આપણા વિસ્તારમાં મળી આવે છે. કચ્છનો પ્રદેશ તે રણ પ્રદેશ છે તેમાં ક્યાંકક્યાંક ટુંકાટુંકા ધાસ વાળા પ્રદેશ જેમ ‘ખેલ્ટ’ કહેવાય છે તેવા પ્રદેશ છે, આવા પ્રદેશની આસપાસ ‘જંગલી ગધેડાં’ થાય છે, જંગલી ગધેડા દેશી ગધેડાં કરતાં ઉંચા બાંધાના અશક્ત અને મટીયાળ રંગના ધાબાવાળા થાય છે પણ દોડવામાં બહુ ઝડપી જીવની સાથે ૧ કલાક સુધી ૩૫ માઈલની સ્પીડે દોડી શકે છે. પણ મોટાં ગધેડાં પકડવા બહુ મુશ્કેલ એશીયાબરમાં જંગલી ગધેડાં માત્ર કચ્છના રણમાં થાય છે. આ ઉપરાંત કચ્છમાં “લાંબો જનૈયો” અથવા “લાંબામતી” નામનું પક્ષી જેને અંગ્રેજોમાં ફ્લેનીંગો કહે છે તે પણ થાય છે.

સૌરાષ્ટ્ર કચ્છની આવી વનચર સમૃદ્ધિને નિહાળતા દેશી પરદેશી મૂસાફરો સેંકડોને હજારોની સંખ્યામાં સૌરાષ્ટ્રના વનપ્રદેશની મુલાકાત લે છે. રાજ્ય સરકાર આ વનચરોને સાચવી રાખવા પ્રયાસ કરે છે. અને જંગલ ખાતામાં “રાત્રીજીવ સંરક્ષણ વિભાગ” એક જુદોજ વહીવટ આ અંગેના ચલાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રની ઉપયોગી વનસંપત્તિ

— રાજગોદર સીકલાલ જે. પરીખ

સૌરાષ્ટ્રની પાંચ વસ્તુઓ તો વખણાય છે પરંતુ છઠ્ઠી વનઔષધિ અને વૈદ્ય પણ વખણાય છે. શ્રી નાનભટ્ટઆપાના ઘરે મારાં દસ વર્ષ ર્યાં તે જીવનનો એક અમૂલ્ય લાઠવો લીધો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં “ઓસમ” “અરડો” “ધેલા સોમનાથ” “ગોપ” “ગીર” “ગીરનાર” અને દરિયાકાંઠો એ વનૌષધિનાં ધામ છે. ગીરની મીઠીઆવળ, કિસેશ્વરનો મજાલુત વાંસ ધેલા સોમનાથની મહાપલા કચ્છનો ગુગળ, નારાયણ સરોવરની “પર્વત રાઇ” ગીરનાર પર તાતતીયા ગુનાની “સંજીવની” ગામે ગામ “ડાળાં” “ગરમળ” અને “કેરડાં” આ બધું તો સામાન્ય પ્રજા આગળ પણ તરવરે છે.

મનુષ્ય ઉપયોગી જે પાંચસો વનઔષધિઓ છે તેમાંથી ચારસો જેટલી તો એકલા સૌરાષ્ટ્રમાં રહેં પ્રત્યક્ષ જોઈ છે. તેમાં જે ચારેય માસ થાય છે તે ગીર ગીરનાર અરડો અને કનકાઈ માતા પાસે ખાસ થાય છે. ચોમાસું ઉનાળો અને શિયાળો ત્રણેય ઋતુમાં ખાસ ફરવાથી કેટલીક વિશિષ્ટ વનઔષધિ માલમ પડે છે. હું પગે ચાલીને સૌરાષ્ટ્રનાં જંગલે જંગલમાં ફર્યો છું તે વન ઔષધિઓ તો પાર વિનાની છે. પણ ખાસ કરી અરડો-ઓસમ અને ગીરગીરનાર તથા ધેલા સોમનાથની જે વનસંપત્તિ રહેં જોઈ છે તે નાચે પ્રમાણે છે. માનસીક રોગોમાં આવુવેદે જે વન ઔષધિઓ વાપરી છે છે તે પણ સૌરાષ્ટ્રમાં છુટી છવાયી રહેં જોઈ છે. તેમાંથી કુંગળી, અરમોડી. સાલેકું, ઇંગોળીયો ધમાસો, કપાસ, ખડસલીયો ગળો મોજપત્ર ચશ્મનતક, આવચો, સેવન, આમળાં, શતાવરી, નાગરમોથ, કેવળીમોથી ખલુર દ્વિપાંતરવચા (ચોપચીની) લસણ, ઉમરડો, કેળ, તાંદળજો, સુવા, દેવદાર, પીપર

જલજંજી, ખીલ્લી, આલ્હી, શંખાવળી, માલકંગણી, જટામંત્રી, નેતર, અંધાલ, તગર, વરધારો, દાડમ, બહેડા, આમળાં, ઘઉંલા, કળયા, બાંદો, કોળું શંખાવળી વગેરે. સૌરાષ્ટ્રમાં આ લાઇનના જાણકાર ઘણા છે પરંતુ તેઓના સંપર્કમાં આવવું જોઈએ. અરડા ઉપર ગોરડ, કાંચનાર. ખડમાળી નેવરી, જલજંજી, એખરાળ, કપુરીઓ, સેવન આવળ, કલમ, ખપાટ, મોરડી દૂધલો સદેસરો, ગુગળ, ધામણી, વજ્જંતી, સેમરો, ખેરકાંટી, ચણાડી, રાયણ, કેરડો, ધાનડી, કડ્ડો સરખવો, વિકળો, મિડીજળ, પકાણી, લોધર, જોજીલા, ટીપર, કચ્લી ધીસેડી, મેંદી, અરડાશીંગી, કારકડો, ગટડાના શ્રી નાનભટ્ટ આપાએ વનઔષધિનું મહાત્મ્ય ખૂબ વધાયું છે. ધેલા સોમનાથના ટેકરા ઉપર ચરીઠા, રામઆવળ, ગુગળ, સમડી, ગુગળી, બલામહાળવા સારા પ્રમાણમાં છે. શિહોરની કાંટીમાં વિકળાનાં ખૂબ વૃક્ષ છે અને તે કમળામાં વાપરે છે. ભાવનગર વિક્ટોરીયા પાર્કના ૫૦૦ એકરમાં પણ ઔષધિઓ ખૂબ છવાયેલી છે. તેમાં લીંમડો વીકળો. નાગબલા, સતાવરી, અડૂસી અડૂસો, ગળો, કેરડો, સુગંધીવાળો, અરલૂ અધગંધા, એમરો, ભોસંગણી, દૂધેલી, ગરણી, કાળીગરણી, કાંટાશેળીઓ, મરડાશીંગી, પાણકંદો, ઉંદરકની, ગોરખગાંજો. ઇંગોરીઓ. અંગારીયા, કાળીપાટ, દાદરી, કુઓ, મામેજવો, સમેરવો વગેરે. આખા હિંદની વન ઔષધિઓ ઠેર ઠેર આંખો, ફાડીને જોઈ પણ સૌરાષ્ટ્રની વિશેષતા તરી આવે છે. ચોમાસામાં ધેલો જુઓ કે કમલેશ્વર ડેમ કે કનકાઈમાતા આગળ નાચી ઉઠાય છે. અને કિસેશ્વર તો વન ઔષધિઓનું ધામજ છે સૌરાષ્ટ્રની નદીઓ ભલે છીછરી છે પણ કેટલીકના કાંઠે તો અજબ જળજની વન સંપત્તિ પડેલી છે,

સૌરાષ્ટ્રના સિંહ

— બી. જે. કાપડી

જગતમાં અત્યારે બે જ પ્રદેશો એવા છે કે જ્યાં એ સિંહો મળી આવે છે. એક આફ્રિકા અને બીજું ગીરનું જંગલ. આ બીજું સ્થળ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલું છે.

ગીરના સિંહ માટે એક માન્યતા એવી છે કે આફ્રિકાથી જે સીંદીઓ જુનાગઢ નોકરી કરવા આવ્યા તેઓ પોતાની સાથે સિંહો લાવેલા તેમને ગીરના જંગલમાં છુટા મુકવામાં આવ્યા તેમાંથી આ વિસ્તાર થયો છે તે વાત ખરી હોય તો પણ આ પ્રદેશમાં કે સૌરાષ્ટ્રમાં અગાઉ સિંહ થતા જ નહોતા તેમ માનવાને કારણ નથી. ગીરની આમોહવા સિંહને અનુકૂળ છે. ત્યાં તેને ખોરાક પણ સારા પ્રમાણમાં મળી શકે તેમ છે એટલે એ પ્રદેશ સિંહના ઉંડર માટે લાયક છે.

ગીરનો સિંહ આફ્રિકન સિંહ કરતાં કદમાં ન્હાનો છે, તે લગભગમાં અગિયાર ફુટનો હોય છે. તેનું વજન ૪૫૦ થી ૫૦૦ રતલનું હોય છે. તેનું રહેઠાણ કાંટાળા થોરની અખોલમાં કે કરમદીનાં ઝાડો વચ્ચેની ખુલ્લી જગ્યામાં હોય છે. સિંહ યુદ્ધમાં વસવાટ કરતો નથી તેને ખુલ્લી જગ્યા જોઈએ છીએ સ્વભાવે સિંહ કે વાઘ માણસને શિકાર તરીકે મારતો નથી. છતાં ઉમ્મર કે જખમને કારણે જો તે માણસમાર અને તો લયંકર અને છે,

ગીર વિસ્તારનું ક્ષેત્રફળ અગાઉ ૧૨૦૦ ચો. માઇલ હતું. તેમાંથી ઘટતાં ઘટતાં આજે તે ૪૩૦ ચો. માઇલ જેટલું રહ્યું છે.

આજથી લગભગ અર્ધી સદી પહેલાં, જ્યારે સિંહના શિકાર ઉપર નિયંત્રણ નહોતું ત્યારે ત્યાં સિંહની સંખ્યા દસમાર સિંહોની જ રહી હતી.

એ જમાનામાં સિંહનો શિકાર રાજકોટના ગોરા અમલદારોની મોજ હતી. બીજાઓ ઉપર પ્રતિબંધ નહોતો.

સિંહની વસ્તી ગણતરી સૌથી પહેલાં ૧૯૩૬માં કરવામાં આવી હતી. તે વખતે સિંહની સંખ્યા ૨૮૬ હતી તેમાં ૧૪૨ નર ૯૧ માદા અને ૫૩ અચ્ચાં હતાં. બીજી વસ્તી ગણતરી સને ૧૯૫૦ કરવામાં આવી ત્યારે સિંહોની કુલ સંખ્યા ૨૨૬ની હતી જો કે તે આંકડો ચોક્કસ નહોતો પણ અમાઉની સંખ્યામાં ઘટાડો દેખાતો હતો. આ ઘટાડાનું કારણ પૂરતા ખોરાકના અભાવ, અને ઝેરથી મારી નાખવા એ બે હતાં. અહાં હિંસક પ્રાણીઓ પૈકી સિંહ એવું પ્રાણી છે જે જરૂર વિના ફાંદાને માગતું નથી. પણ ખોરાકની તંગી વખતે તે પાળેલા પ્રાણીઓ ઉપર હલ્લો કરે છે. એવી વાત પણ સંભળાય છે કે ગીરના ભેંસો પણ ચારેક જેટલી હોય તો સિંહનો સામનો કરી તેને ભગાડી મુકે. જ્યારે માલધારીનાં ઘોર ઉપડી જવા લાગે ત્યારે તેને ઝેર દઈ મારી નાખવામાં આવતા આથી સિંહની સંખ્યા ઘટવા લાગી હતી. ત્યારબાદ સિંહની રક્ષા માટે થોડાં પગલાં લેવાયા હતાં. તેથી સને. ૧૯૫૫માં ગણતરી થઈ ત્યારે, ૧૪૧ નર; ૧૦૦ માદા અને ૪૯ અચ્ચાં મળીને કુલ સંખ્યા ૨૯૦ની હતી. અને છેલ્લી ગણતરી ૧૯૬૩માં થઈ તે વખતે ૮૨ નર ૧૩૪ માદા અને ૬૯ અચ્ચાં મળી કુલ સંખ્યા ૨૮૫ની હતી.

આ સિંહોનો ઉછેર બીજો પણ થાય કે કેમ તે જોવા માટે તેમને ઉત્તર પ્રદેશનાં ચંદ્રપ્રભા ખાતે મોકલવામાં આવ્યા હતા અને એક યુગલથી વધી તેઓ સાતેકની સંખ્યા થઈ હતી અને હજી એ સંખ્યા વધી રહી છે. તે ઉપરાંત જુનાગઢમાં પ્રાણી

સંગ્રહરથાન છે. તેમાં સિંહો માટે ઉછેર કેન્દ્ર રાખવામાં આવ્યું છે. આને જંગલખાતાના કાયદા છે, અને સિંહના શિકાર ઉપર નિયંત્રણ છે. જો કે ઝેરથી તેનો નાશ થાય છે. તે સામે અસરકારક ઉપાય હજી લેવાયો નથી. સિંહને રક્ષિત પ્રાણી ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

આને પરદેશી મુસાફરો સિંહને જોવા મોટા પ્રમાણમાં આવે છે. સિંહને જોવાની સુવિધા પણ કરવામાં આવી છે. જોખને સિંહ જોવાનું કુતૂહલ હોય તેઓ જૂનાગઢ ખાતેના ડિવિઝનલ ફોરેસ્ટ ઓફિસર (વિભાગીય વનાધિકારી)નો સંપર્ક સાધી જોખતી સગવડ મેળવી શકે છે. ત્યાં બે વાહનો પણ રાખવામાં આવેલ છે તે ઉપરાંત દુરબીનો પણ રાખવામાં આવ્યા છે જે વિનામુલ્યે અપાય છે આ ગીરના સાસણ વિભાગમાં ગેસ્ટ હાઉસ છે. તેના ઉપલો અને નીચેનો એવા બે વિભાગ છે. તેમાં એક સાથે ૪૪ મુસાફરોને રાખવાની સગવડ

છે. સિંહોને જોવા માટે વીસ સુધી માણસોનો ચાર્જ રૂ. ૧૫૦/- છે. ગેસ્ટ હાઉસમાં સૂવાનો ચાર્જ અનુક્રમે રૂપિયા અઢી અને બે છે. રિટલ કેમેરા ઉપર રોજનો રૂ. ૧ અને મુવી ઉપર રોજનો રૂ. ૫/- ચાર્જ લેવાય છે. વાહનોમાં જીપનો ચાર્જ દર માઇલે પોણા રૂપિયા અને રોશનવેગનનો એક રૂપિયા લેવાય છે. ફળવણીની સંસ્થાઓને કન્સેશન અપાય છે. આમ સિંહ હુડિયામણ કમાવી આપે છે.

સિંહને જોવા માટે અનુકૂળ ઋતુ માર્ચથી મે માસ સુધીની છે, મે શરૂ થયા પછી તેઓ ઘેરામાં આવે છે. ત્યારે માણસ કે પ્રાણી કોઈની હાજરી પસંદ કરતા નથી. સિંહનું સરાસરી આયુષ્ય ત્રીસ વરસનું છે. સિંહણ એક સાથે ત્રણથી પાંચ બચ્ચાંને જન્મ આપે છે.

આ સિંહોએ ગિરનું નામ જંગલનાં ઇતિહાસ ભૂગોળમાં અંકિત કર્યું છે,

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી માનગઢ જૂથ બે. વિ. ડા. સ. મંડળી લી.

મુ. માનગઢ પોષ્ટ ટીઆ (ગારિયાધાર)

રજી. નંબર ૪૪૫

તારીખ ૨૩-૧૧-૫૦

શેરબંડોળ રૂ. ૩૩૦૦૦-૦૦

અનામતફંડ રૂ. ૧૧૬૦૦-૦૦

ધીરાણ રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦-૦૦

સભાસદ સંખ્યા ૧૬૦

મંડળી સસ્તા અનાજ તથા ખાતર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

જમનાદાસ હરિચંદ

વીરજી ભગવાનભાઈ

મંત્રી,

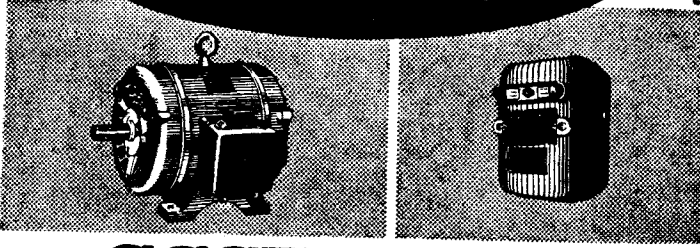
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો-(૧)કરશનભાઈ ખોડાભાઈ, (૨) પરશોત્તમ મુળજીભાઈ, (૩) બેચરજી બાલુભાઈ (૪) રાજ ભેલજીભાઈ (૫) પોપટ જેરામભાઈ (૬) હરિભાઈ નારણભાઈ

કોમ્પટન

મોટર્સ એન્ડ સ્ટાર્ટર્સ

Alamy/CC-0.3-104 G

GCCP ના અધિકૃત વિકેતાઓને મળો

ફોન :
ઓફિસ ૪૧૪૮
ઘર ૪૭૪૮

કોમ્પટન

કોમ્પટન મોટર - સ્ટાર્ટર - પંખા - લેમ્પ
કોમ્પટન રસ્ટન પર્યાગ, સેટ.
ઓથોરાઈઝડ ડીલર્સ.

ભાવનગર મશીનરી સપ્લાય કું.

મહાત્મા ગાંધી રોડ.

— ભાવનગર.

શ્રી સાવરકુંડલા નાગરિક સહકારી બેન્ક લી.

સ્થાપના તા. ૫-૩-૫૬

પ્રમુખ :— શ્રી લલુભાઈ શેઠ

માનદ્મંત્રી :— શ્રી ભાનુપ્રસાદ ત્રિવેદી

શેર ભંડોળ :— ૭૬૧૭૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા ૨૩૬૦-૦૦

ડીપોઝીટ :— ૧,૬૧,૬૧૫-૫૦

કુલ ધીરાણ ૪,૩૪,૩૫૪-૫૧

બેંક નોકરીયાતો તથા નાના વેપારીઓને તેમજ ઉદ્યોગ માટે ધીરાણનું કામ કરે છે. સેવીંગ તથા ફીક્સ ડીપોઝીટ લેવામાં આવે છે તેમજ બેડીંગને લગતું શક્ય કામકાજ કરે છે.

વધુ વિગત માટે લખો :-

કેશવલાલ મશરૂ
મેનેજર

શુભેચ્છા પાઠવે છે

અમરેલી એગ્રીકલચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટી

અમરેલી (સૌરાષ્ટ્ર)

સ્થાપના ૧૯૫૨.

ટેલીફોન નં. ૩૪

—અમરેલી માર્કેટયાર્ડ—

- ❖ ખેતીવાડી ઉત્પાદનનો આવતો માલ રોજરોજ બહેર હરજાજીથી વેચાય છે.
- ❖ વેચાણ થયેલ માલનો તોલ તે જ દિવસે માર્કેટ યાર્ડમાં જ થાય છે.
- ❖ વેચાણ થયેલ માલના નાણા માલ વેચાણ થાય કે તુરત જ રોકડા ચૂકવાય છે.
- ❖ માર્કેટ યાર્ડના કામકાજમાં કમિટીના સ્ટાફની સતત દેખરેખ રહેતી હોવાથી ખરીદનારને જોઈતા પ્રમાણમાં સાફ માલ મળે છે અને વેચનારને વ્યાજબી દામ મળે છે.

એ રીતે રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં માર્કેટ કમિટી નમ્ર ફરજ બજાવે છે.

ગોકળદાસ મોહનભાઈ પટેલ

સેક્રેટરી

મોહનભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ

ચેરમેન

સુન્દર સોરઠ દેશ.

ત્રેા. ડા. એલ. ડી. બેરી

B. A. Hons. MA Ph. D.

‘સોરઠ’ શબ્દના ઉચ્ચારણ સાથે જ અમીરસત્ત્વ ઝરાણું ફુટી પડે છે. ‘સોરઠ’માંના ત્રણેય શબ્દો (સ ર ઠ) ‘સરસ રસ ઠાલવતો’ પ્રદેશ ના પ્રતીક રહેલા છે. ‘સોરઠ’ શબ્દ કાને પડતાં જ સરસ રસ રાગથી લગ્નપુર પ્રદેશનું ચિત્ર માનસ પટલ પર ઉપસી આવે છે.

“સોરઠિયો ફુહો લો, લગ્ની મરવણુ રી વાત !

યૌવન છાંધ ધણુ મલી ને તારા છાંધ રાત ॥” આ પંક્તિઓના પ્રણેતાના મનમાં સોરઠની રસધાર વહીજ હશે. એની કલ્પનામાં ‘સરસ રાગ રતિ રંગ’ની ભાવના ઉભરીજ હશે. સોરઠના સૌંદર્યના પ્રતિરૂપ સમ સોરઠની નારી અને સોરઠની વાણીનો વિલાસ આ કવિએ માણ્યો જ હશે. સોરઠની નારી અને સોરઠની વાણી બન્ને શૈક્ષી કરતાંય મીઠા અને મધુર ! નમણા અને નાજુક ॥

સોરઠની ધરતીનું સાચું ધન સોરઠી સ્ત્રીઓ છે.

“મર મર કરી વાલો કરે, ગરમર કરે આચાર !
પાવઠિએ પાણી ભરે એ સોરઠની નાર ॥ ”

સોરઠબ્રહ્મિનું સૌંદર્ય તો પાવઠીએ પાણી ભરતી અને મર મર કહી વાતોના મગકા કન્તી સોરઠી સન્નારિઓમાંજ છે. તેમનો વાણી વિલાસ અને હાસ પન્હાસ અનુદ હોય છે. સોરઠની નાર અને સોરઠની તત્ત્વવાર બન્ને તીખા તેજ અને પ્રખ્યત છે.

“લીલી ઘોડી હાંસલી. અલખેલો અસાર !
કડાં કટારી વાંકડી સોરઠી તત્ત્વવાર ॥ ”

તેવી જ રીતે સોરઠની ‘ઘોડી અને છોડી’ પણ પ્રખ્યાત છે. બન્ને જ્યારે ધરતી ઉપર પગ મુકે છે ત્યારે ધરતી ધ્રુજ ઉઠે છે. સોરઠની આ પાણીદાર

પ્રમદાઓને બધને લલકારેલા ફુહા રૂપે રણુ કશં છું.

- (૧) સોરઠ મેલા શું ઉતરે ઝાંઝર રે ઝણકાર ॥
વાળે પગરા વેચિયા ગાળે ગડ ગિરનાર ॥
- (૨) વીળે માટું તો જગો બાણુને સોરઠ ધરતીનાજ
થોળે કટારો થરહરે કોરઠો જે રાય ખેંગાર ॥
- (૩) ખેની વરજ તારા વીળને નીતનીત વાડી નથા !
ડાળત મરોડે રસ પીએ મારા લાખેણાં ફળ ખાધ ॥
- (૪) વીળ વેડી રેડરા થને દે દે થાકી શીખ !
ધર ધેમર વાસી રહેં તું પર ધર માંગે બીખ ॥
- (૫) નથી લૂટ્યાં સૂતા ચૌવટી નથી લૂટ્યાં ધૂત ભંકાર !
લૂટી હૈ મામી સોરઠી જેણે ભર ભર મેલ્યા થાળ ॥
- (૬) સોરઠ થારા નેંણુ જમું પાણી જીપર તરંત !
મૂરક તો જાણે માંછલી પર ફર ફર ચોટ કરંત ॥
- (૭) સોરઠ નારી સાંવરી શોકારી રે રંગ !
લવંગ સરખ સરફરી મારે ઉડઉડ વળમે અંગ ॥
- (૮) સોરઠ નાગણુ બણ રહી બે છેકું તો ખાય !
ધડી એકને લુ જોકાળ લ્યું મારો સખ વિખ ઉતરજાય ॥
- (૯) સોરઠ ઉભી ગોખડે ઉભી ફર સુકાય
ચંદન હાંદે રંખડે નાગ પલંટા ખાય ॥
- (૧૦) સોરઠ તેજો તલવાર રો મખમલ અધ્યો મ્યાન !
પે લો પાણી આકરો ફેર સડી ખુરસાણુ ॥
- (૧૧) સોરઠ અંગોળ બહેરિયાં મોંત્યા જડ્યાં પલાણુ !
ફેણુ વાગો ફેરસી થઠસી છેલ જવાન ॥
- (૧૨) શીંગી વાળે ખ તપે તપસી ગોમે ખાર !
બીધ્યા ગાલો મામી સોરઠી મારો સગ ચાલ્યો ફેદાર ॥
- (૧૩) કુંણ રાગ રો દિકરા કુંણ તમારું ગામ !
જન પ્રગણો જેગિયે કોંય તમારું નામ ॥
- (૧૪) ગામ અગારો મેડતો જત અમારી ગોડ !
રાગ લલરા દીકરા સોરઠરા સિર મોડ ॥

સામેજ સ્ત્રીઓ સંસારની શોભા છે, ધરતીનું ધન છે, પુરુષની પ્રેરણા અને પ્રકૃતિનું લઘુસ્વરૂપ છે. વિધવાતાની સર્વોત્તમ રચના અને કુદરતના કમનીય કલાકૃતિ સ્ત્રી એજ સૃષ્ટિનું કારણ અને ધારણા કર્તા છે. પૂર્વજોએ સ્ત્રીને “નારી તું નારાયણી” કહેલ છે. જ્યાં જીવન મોહિની નારી છે ત્યાંજ સુખ છે, શાંતિ છે, સમૃદ્ધિ અને સ્વર્ગ છે. સૂત્રો પણ આ વાતનું સમર્થન કહે છે કે “યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યતે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ” રિક્ષિ, સિક્ષિ અને સમૃદ્ધિનો વાસ લક્ષ્મીસ્વરૂપા સુંદરિયાના સંસારમાંજ હોય છે. ભાયડા ભુવનમાં વલ્લભાં અને ફાંફાંજ જોવા મળે છે. જીવનમાં સ્ત્રી વગર અનૃષિ અને અશાંતિજ રહે છે. રસ અને આનંદનો હૃદયમ સ્ત્રીજ છે. આ દૃષ્ટિએ સોરઠ દેશ સૌભાગ્યશાલી છે કે તેના સ્ત્રીજીવનના કવિયોએ પણ ભાગભાર વખાણ કર્યા છે અને દૂહા લલકાર્યા છે. કાઠિયાણી, મેરાણી અને આહીરરાણીના કંઠે સોરઠનું લોક સંગીત અને લોક સાહિત્ય સાંભળવું એ લ્હાવો છે.

કચ્છ કાઠિયાવાડ સહિત સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ એ ગુર્જરધરાનું નાક છે. ગુજરાતનું ગૌરવ અને ગુજરાતની અસ્મિતા સોરઠથી જ શોભે છે. ગુર્જર ભૂમિનો ઇતિહાસ અને તેના સંસ્કૃતિનો વિકાસ સોરઠને જ આભારી છે. દરિયાલાલના દ્વારે ઉમેલો આ પ્રદેશ, દુનિયા સાથેના આવાગમનનો મુખ્ય દ્વાર રહેલો છે. સાગર વાટે અનેક જાતિઓ મુળમાં આ પ્રદેશમાં જ આવીને વસી હતી અને લાંથીજ આગળ અંદરના ભાગમાં પ્રસરી હતી. આજે પણ દેશના સીમા દ્વારે આ પ્રદેશ અડીખમ ઉભો રહી પોતાની ગૌરવ પતાકા ફરકાવી રહ્યો છે.

સદીઓ પૂર્વે ગ્રીક—સિથિયન—હૂણુ—અફગાન ધરિની પરંપરામાંથી ઉતરી આવેલી કાઠી અને મેર જેવી જાતિઓ સૌરાષ્ટ્રમાં જ વસેલી અને આજે પણ ત્યાંથી બહાર નથી નીકળી. આભીર પ્રજા જેને આપણે આહીર અથવા આયર કહીએ છીએ. એ પણ સોરઠમાં જ ઠરીકામ થયેલ છે. સોરઠની આ

આયર, મેર અને કાઠી જાતિના સ્ત્રી—પુરુષોનો જોટો ભારતભરમાં કયાંય મળે તેમ નથી. શેરડીના સાંઠા જેવી સરસ સુકોમલ તેમજ ગાંઠે ગાંઠે સુધડ ઘડાયેલ ધાટીલા દેહવાળી નમણી નાગરવેલ જેવી અને કનકની કોટારી અને સોનાની છડ જેવી આયર રાણી, કાઠિયાણી અને મેર રાણી સોરઠની શોભા છે, તેના સુખ દુઃખ અને વાણી વિલાસની અભિવ્યક્તિ એજ સોરઠીયો દૂહો અને તેની આપવીતી તથા જગવીતીની વાત એજ સોરઠની લઘુકથા. તેના હૃદયના સહજ સ્વાભાવિક ભાવોદ્રેક એજ સોરઠનું લોકગીત અને તેનું જીવન એજ સોરઠની સંસ્કૃતિ છે.

સોરઠની ભૂમિનું સાચું આકર્ષણ તો તેની આછી પાતળી નદીઓ અને તેવી જ તેની નારીઓ જ છે. નદી અને નારીનું સામ્ય મને ઘણી દૃષ્ટિએ દેખાય છે તેમની દેહ, કલકલ કરતી કલાપૂર્ણ મધુર મૃદુલ મર્મર વાણી અને એ ભૂમિ ઉપરનો તેમનો પ્રવાહ (ગતિ) યદ્યુજ સરખું હોય છે. સોરઠની નદીની માફકજ સોરઠની નારી પણ મર્મર કરતી મંદ મૃદુ હાસ્ય વેરતી, મલકાતી, મટકાતી, મદ ગતિથી જ્યારે ગમન કરતી દેખાય છે ત્યારે શૈમશૈમમાં રસ નિષ્પત્તિ થઈ જાય છે સોરઠ સુંદરીની દેહની જેમ સોરઠના ધરતીની સૌંદર્ય સૌંદર્ય સુગંધથી વંચિત વ્યક્તિ સોરઠનો મહિમા સમજી શકે નહિ.

જસરાની દૂરો અને સ્વર્ગની પરિઓની જેમ કાઠી, મેર અને આયર રાણીઓ મહારાણીની અદાથી ઓપતી હોય છે. તેમનો આકર્ષક વેશ, ધાટીલો દેહ કાળા ભમ્બર વાળ કાળી લાંબી આંખો સુવર્ણ કાયા અને શેરડીના સાંઠા જેવી પાતળી પણ સશત્રમ દેહ કમનીય તથા લાવણ્યવતી રૂપસૌંદર્યની સૃષ્ટિ ફેલાવે છે. આ જાતિઓ સૌરાષ્ટ્રની વિશિષ્ટતા છે. પુરુષો પણ લાંબા, મજબૂત વાકડી મુંછો તેમજ આઠાદાર વાંકા ફેરવેલો ફેંટો, યંધ પાયગમો (ચોરણ) તથા ઘેરદાર કેડિયું (આંગડી) પહેરેલા રંગીન તથા દેખાવડા હોય છે. ગ્રીક અને હૂણુ વંશાનુગાત આ

એક વીર તથા ખમીરવંતી જાતિ રસિક નીડર અને મેળાશોખીન છે. કાઠી, મેર, આયર ઉપરાંત કોળી, કણખી અને રખારી પ્રજા પણ અહીં વસે છે અને અને આ બધામાં પહેરવેશમાં ઉપરથી સામ્ય દેખાય છે. ત્યાં જ આરીક ફરક પણ હોય છે. પુરૂષના પાયજામાંનો ઘાટ જુદી જુદી જાતિઓમાં ન્યારો હોય છે. પાઘડીમાં પણ બાંધવાનો ફેર હોય છે. સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્રોમાં પણ ફરક હોય છે.

મેર વગેરેમાં નાની બાળા ગમે તે વસ્ત્ર પહેરે છે જેમકે ધ ધરી, ઓઢણી, ફગક કે ખમીસ પંતુ ઋતુમતી થયા પછી સફેદ પોત પહેરે છે. પરણીને સાસરે જાય એટલે લાલરંગનો ઢાળવો ધારણ કરે છે. આહીર પરિણિતા લાલ રંગનું પહેરણ પહેરે છે. આહીર મેર અને કોળી ત્રણે જાતિઓમાં સાસરિયાનો રંગ લાલ હોય છે આ વસ્ત્રોને દોદિયું અથવા ધાસિયું પણ કહેવાય છે પરિણિતા હોય કે કુમારી, ઋતુમતી થયા પછી ગમે તે ઉમરની સ્ત્રી હોય, પોતાના પીયરનો સીમમાં તે સફેદ પોત પહેરે છે સફેદ પોત ઉપરથી ગામની કુંવાઈ (દીકરી) અને લાલ પોત ઉપરથી ગામની વહુ ઓળખાય છે. મેર સ્ત્રીઓ પોતાનું કાપડું કાળા રંગનું પહેરે છે. એઓ ઓઢણું છાપેલું જયપુરી ઓઢે છે. તેમનાં વસ્ત્ર ચુસ્ત. કીમતી અને આકર્ષક હોય છે. આહીર સ્ત્રીઓ બિનનો કાળો ધાબળો માથે ઓઢે છે. લાલામાં આહીરની દીકરી પણ લાલ પહેરણું પહેરે છે એ નિશિષ્ટતા છે મેર તથા આયર બધી સ્ત્રીઓ કાનોમાં લટકતા સોનાના લાંબા લટકણિયા પહેરે છે. સફેદ પહેરણું કાળું કાપડું ને છાપેલું ઓઢણું એ મેર સુન્દરીનો પીયરનો પહેરવેશ અને કાળા બિનનું ઓઢણું અને લાલ રંગનું કાપડું એ આયર યુવતીનો પીયરનો પોશાક હોય છે. સાસરામાં બંનેના પહેરણા રાતા રંગના હોય છે. એટલો જ ફરક, આહીર સ્ત્રી પુરૂષો ગૌરવર્ણના હોય છે જ્યારે મેર મોટે ભાગે તામ્રવર્ણના હોય છે. મેર, આહીર કોળી, કણખી, કાઠી ચારણ, પઢારો,

વાઘેર, ભરવાડ, રખારી બધી કોમના લોકો શ્રમજીવી હોય છે અને ખેતી તથા પશુપાલન દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રની નદીઓમાંનો 'ભાદર કાંઠો' પ્રખ્યાત છે ભાદર નદીના કાંઠા મહીસાગરની માફક બહુ જાંચા અને જાંડા નથી હોતા પરંતુ પ્રવાહ ધીર ગંભીર હોય છે. આખા ભાદર કાંઠાનો વિસ્તાર બહુજ ફળદ્રુપ છે. એમાંમાં કપાસ અને મગફળી અને શિયાળા-ઉનાળામાં જવાર, બાજરી અને ગદમનો ફાલ લહેરાતો જોવા મળે છે. ગદમ, જાંર, અને બાજરીના પાકને કોશથી પાણી પુરૂં પાડવામાં આવે છે. ચૈત્ર-વૈશાખમાં પણ ભાદર કાંઠો લીલો હોય છે. આ આખા વિસ્તારની હવા અને બહાર સુખ શાંતિ અને આનંદ વર્ધક છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં પર્વત માળાઓ પણ સુન્દર, દર્શનીય અને ખાજ તથા ઉદ્યોગોપયોગી સામગ્રીથી ભરપુર હોય છે. ગીરના જંગલ અને ત્યાંના સિંહ-વનરાજ તો વિશ્વવિખ્યાત છે. અરડો પહાડ ઉંચો અને ઐતિહાસિક માતૃત્વ ધરાવનારો છે. અનેક અરડાઈ જાતિઓ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં અરડાની તસેદીમાંથી જન્મે વસી છે. અરડાઈ બ્રાહ્મણ ભાદર કાંઠામાં સારી સંખ્યામાં છે. અરડાના મેર અને મેરાણીઓ મશહૂર છે. પ્રાચીન કાળમાં આ વિસ્તારમાં યુદ્ધો પણ ખેલાય છે અને અરડાની ભૂમિ પર ઇતિહાસ અંકાયો છે. ઇ. સ. ૧૮૫૯-૬૦માં વાઘેરની સામેના અરડા હુગરમાં થયેલ ધીંગાણામાં કર્નલ હોનેરની બ્રિટિશ ફોજ ગયેલી અને તોપોના દાઝ-ગોળાની રમઝટ ઉડી હતી. કોટ, કાલો અને દેવળ આજે પણ દૂર દૂરથી અરડાની ભીંતમાં અગકાતા દેખાય છે.

જુનાગઢના ઉપરકોટ અને ગઢ ગિરનાર તો સોરઠનો સરત જ છે—

જોયો ગઢ ગિરનાર કે વાદળ શું બાતાં કરે !
સોરઠરો શણગાર જેની આંખ પર છાયા કરે !!

ધન્ય છે આ ગિરનાર અને ધન્ય છે ગિરનારને ધારણ કરનાર સોરઠ ભૂમિ! આ ગિરનારની આજુ બાજુના ગામડાઓમાં ‘સોરઠ’નું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ પણે નિખરી રહ્યું છે.

જુનાગઢનો પોતાનો ઇતિહાસ છે. નવાબશાહીની પ્રતીક ધમારતો આજે પણ ઉભી છે. સુરા સુંદરી અને શિકારના શોખીન શાસકો કળાના પણ આશિક હતાં. હિન્દુ મુસ્લીમ મિશ્ર વાસ્તુકલાના ભવ્ય નમૂના રૂપ રાજમહેલ પોતાના ગર્ભમાં ઇતિહાસ સમાવીને ખડાં છે.

જુનાગઢનો ઉપરકોટ ઇતિહાસનું જીવંત ખંડિયેર જેવો છે. રાણકદેવડી-રાખેંગારનો પ્રાચીન મહેલ આજે મસ્જિદમાં ફેરવાઈ ગયેલ છે. નવધણ કૂવો ઉપરકોટની અગળખી પમાડે તેવી વસ્તુ છે રાજ નવધણનો ખેદાવેલ આ પ્રાચીન ઐતિહાસિક અને ભવ્ય કૂવો વિશિષ્ટ છે—

“અડી ચડી વાવને નવધણ કૂવો !
ન જોયાં એ જીવતો મુઓ !”

આ દુર્ભેદ ગઢમાં મહામદખેગડાએ ઘેરો નાખ્યો. રાજા માંડલિક અહાદુરી પૂર્વક આરવરસ સુધી લડ્યો હિન્દુ રાજાઓની જવાંમદી છતાં તેઓને પરાજય સાંપડ્યો.

આ પહાડની નીચે પહેલાં પ્રસિદ્ધ સુદર્શન તળાવ હતું. ઉત્તરે નચે આપરા કોઠિયાનાં ભોંયરાં પણ જેવાં જેવાં છે. આ અધાંની માછળ ઇતિહાસ રહેલો છે.

ઉપરકોટની ફરતે લોખંડી તોતિંગ તોપો પડેલી છે. કોર્ષ કાળમાં તેઓ આગ વર્ષાવતી હતી મુસ્લિમ સંસ્કૃતિની ભારતને ભેટ સમાન આ શાંતિસ્વરૂપાઓ ઇતિહાસની કશું સ્મૃતિમાં મૌન મૂક બની દર્શકોના કુતૂહલની વૃદ્ધિ કરે છે, નીલમ તોપ ઉપર અરબી લિપિમાં લખાયું છે. બાજુમાંજ

અહેજ નાની માણિક તોપ પડેલી ‘નીલમ’ અને ‘માણિક’ નામ કેટલા સુંદર છે! પરંતુ ભેમનું કદ અને કાર્ય ભયંકર. અહીં પાસેજ ગુફાઓ, મસ્જિદ ભોંયરાં વગેરે છે. હાથી ઘોડા બાંધવાના સેનાને રહેવાના તથા દારૂગોળા ભરવાનાં ગુપ્ત સ્થળો છે

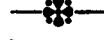
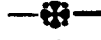
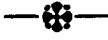
જુનાગઢમાં નરસિંહ મહેતાનો ચોરો અને દામોદર ભગવાનનું મંદિર જેમાં ચતુર્ભુજ મૂર્તિ પ્રાચીન અને દર્શનીય છે.

જુનાગઢથી ગિરનારની ભૂમિ પવિત્ર તીર્થભૂમિ છે. સુવર્ણ રેખા નદી પાર કરતાં દામોદર કુંડ પાસે મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યજીની રેવતી કુંડ ઉપર ખેંઠક છે. પુર્વ બાજુ દામોદરજીનું ભવ્ય પ્રાચીન મંદિર છે. આ રસ્તે રામદેવપીરની છત્રી ઉપરાંત ભવતાથ મહાદેવ, મુગીકુંડ, ભવતાથનું ચોરસ તળાવ વગેરે દર્શનીય છે સૌથી વિશિષ્ટ અને ઐતિહાસિક એના અશોક રુદ્રદામન તથા સ્કંદગુપ્તના સિલાલેખો છે. બ્રાહ્મી લિપિ અને પાલિ ભાષામાં સમ્રાટ અશોકના ધર્મશાસનો ક્રોતરેલ છે રુદ્રદામનનો લેખ સંસ્કૃતમાં છે. આ બન્નેની વચ્ચે સ્કંદગુપ્તનો લેખ સંસ્કૃતમાં છે. ૨૨૦૦ થી ૧૬૦૦ વર્ષ વચ્ચેના લેખો આજે પણ આબાદ ઇતિહાસ આપે છે.

ભારતમાં હિમાલય અને સૌરાષ્ટ્રમાં ગિરનાર વાદળથી વાતો કરતાં બને આકાશના આલિંગન કરતાં ખડા છે. માળી પરખ પછી શ્રીરામ મંદિર આવે છે ગુરૂદત્તાત્રેયનું નાનું મંદિર વટાવતાં ચંદર્ષ વિકટ બને છે. જમણી બાજુની ભીતમાં પથ્થર પર ક્રોતરેલ શિલાલેખ છે. પ્રથમ જૈનોના ઉપરકોટમાં જૈન દેરાસરો, મંદિરો તથા ધર્મશાળાઓ છે. મંદિરોનું શિલ્પ સ્થાપત્ય જેવા જેવું છે. પાલિતાણા તથા દેલવાડાના શિલ્પ જેવું, આગળ જતાં ગૌમુખી ગંગાના ટાંકા છે. જટાશંકરની ધર્મશાળા ધ્યાન ખેંચે છે સામાકાકાની ધર્મશાળા પણ સારી કહી શકાય. ગિરનાર ઉપર સર્વ પ્રથમ અંબાજી માતાનું મંદિર—આવે છે. અહીંથી પૂર્વ બાજુ

સં દે શ

ખેત ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ બગસરા ખેડુતભાઈઓ તથા વેપારીભાઈઓને સંદેશ પાઠવે છે.

બગસરા ખેત ઉત્પન્ન બજાર સમિતિથી ખેડુતો શું લાભ મેળવે છે ?

- (૧) ઉઘાડી હરરાજીથી માલનું વેચાણ,
- (૨) ચોખ્ખો તોલ
- (૩) રોકડા પૈસા

તો પછી વેપારીભાઈઓને ખેત ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ બગસરાથી શું લાભ ?

- (૧) ચોખ્ખો માલ
- (૨) મોટો જથ્થો
- (૩) મન માનીતી ખરીદી

ઉપરના લાભો મેળવવા બગસરા ખેત ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ ખેડુતભાઈઓ તથા વેપારીઓને પોતાના યાર્ડમાં ખરીદ વેચાણ કરવા નિમંત્રે છે.

નનુભાઈ રણછોડભાઈ અકબરી
સેક્રેટરી

અરજણભાઈ વેલજીભાઈ પટેલ.
ચેરમેન

ખેત ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ બગસરા.

Grams : NAPTHOL

Phones { Office : 323109
Resi : { 22133
29486

Mahalaxmi Dyes & Chemical Co.

DYES & CHEMICALS MERCHANTS.

74-76. DESOUZA STREET.
VADGADI,
BOMBAY-3

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ત્રાપજ વિભાગીય ગોળ-ખાંડસરી સહકારી મંડળી

તાબાળ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૦-૭-૧૯૬૬

નોંધણી નંબર :-ઉ. ૧૮૭૨

શેર ભંડોળ :- ૩૨૦૭૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૫૦

અનામત ફંડ :-

ખેડૂત :-

અન્ય ફંડ :-

ખીનખેડૂત :-

અન્ય નોંધ :-

આ સહકારી મંડળી ખાંડસરીનું ઉત્પાદનનું કામકાજ તેમજ કુડ, મોબીલ અને રસાયણિક તેમજ મિશ્ર ખાતરોનું વેચાણ કાર્ય કરે છે.

ગંગારામ રાજયચુર જયવંત બડેજા જયંતિશંકર ર. ભટ્ટ મનુભાઇ હ. દવે
મેનેજર મેનેજિંગ ડિરેક્ટર મેનેજિંગ કમિટી મેમ્બર પ્રમુખ

શ્રી ત્રાપજ-વિભાગીય ગોળ ખાંડસરી સહકારી મંડળી લિમિટેડ.

થોડા નીચે ઉતરીને ઉપર ચઢતાં વધુ ઊંચાઈ ઉપર ગોરખનાથની ધૂણી આવે છે. સાંકડી ટેકરી ઉપર પથ્થરની શિલા ઉપર ધૂણી ધકે છે અને સાધુઆવાઓ અલેખ જમાવે છે. મોક્ષની ખારી પણ અહીં જ છે. ગોરખનાથના પવિત્ર પગલાં અત્રે પડેલાં છે. અહીંથી હળારે ફૂટ નીચે ઉતરી પૂર્વ બાજુએ વળી ઈટલા જ ઊંચે ચઢતાં ગુરૂતાત્રેય આવે છે. આ ગિરનારની ત્રીજી ટેકરી છે. અંબાજી, ગોરખનાથ અને ગુરૂતાત્રેય ત્રણે જુદી જુદી ટેકરીઓ ઉપર વિરાજમાન છે. ત્રીજી ટેકરી સર્વેશ્વ છે. આ ગુરૂ શિખર છે. આ શિખરના મૂળમાં ખીણમાં કમંડલ કુંડ છે. મંદિર પણ છે. કાળીમાતાની ટેકરી તરફ અહીંથી જ જવાય છે. ગિરનારની પરિક્રમા બાર કોશની કહેવાય છે સેકડો સાલ જૂના જોગી બાવા અત્રે ફરતા અને ગુફાઓમાં તપ કરતા હોય છે. પથ્થર ચટ્ટાથી નીચે ઉતરતાં ઉત્તર બાજુ શેષાવન, ભરતવન, હનુમાનધારા જવાય છે. જટાશંકરની ધર્મશાળાથી દક્ષિણમાં નીચે ઉતરતાં સાતપુડા જવાય છે. ગાઢ જંગલ અરેખર તપોવન છે.

પ્રભાસપાટણનું તીર્થક્ષેત્ર પણ સૌરાષ્ટ્રની વિશિષ્ટતા છે. પુરાણકાલીન મહત્તા ધરાવનાર આ તીર્થભૂમિ અતિ પવિત્ર છે. ત્રિવેણીસંગમમાં સ્નાન કરી પાપમેચન અને પવિત્ર થવાય છે. હિરણ્ય, સરસ્વતી તથા કવિતા નામની નદીઓનો અહીં સંગમ થાય છે અહીં પિતૃતર્પણ કરવાથી સાત પેઢી મોક્ષ પામે છે અને મનકામના સિદ્ધ થાય છે પંચ તીર્થસ્નાન અત્રે છે—(૧) સમુદ્ર સ્નાન (૨) બ્રહ્મકુંડ સ્નાન (૩) જલપ્રભાત કુંડમાં સ્નાન (૪) આદિત્ય પ્રભાતકુંડમાં સ્નાન અને (૫) ત્રિવેણી સંગમ સ્નાન પિતૃત્તણથી મુક્ત થવા ભારતભરમાંથી લોકો અત્રે આવે છે.

પ્રભાસપાટણના આ તીર્થક્ષેત્રમાં ૨૪ તીર્થ આવેલ છે. જેની માત્ર યાદી જ આપું છું—

૧. લક્ષ્મીનારાયણનું મંદિર બાટિયાની ધર્મશાળાની બાજુમાં છે.

૨. કેશરનું છઃસ્તંભ તથા કોતર કામ વાળું પ્રાચીન મંદિર ત્રિવેણી બાજુ માર્ગની ડાબા હાથ પર છે.

૩. કાળીમાતાના મંદિરે જતાં જમણા હાથ પર શિવમંદિર છે.

૪. જલ પ્રભાત અને આદિત્ય પ્રભાતના જલ કુંડ છે.

૫. શ્રી રામચંદ્રનું મંદિર

૬. સામે તટે રામેશ્વરનું મંદિર છે.

૭. ત્રિવેણી માતાજીનું મંદિર ત્રિવેણી તટ પર આવેલ છે

૮. મહાકેશ્વર મહાદેવનું મંદિર.

૯. નવું ગીતામંદિર જેમાં શ્રીકૃષ્ણની પરમ નયનાભિરામ મૂર્તિ છે.

૧૦. બળદેવજીની ગુફા, બળદેવજીએ સેષનાગનું રૂપ ધરીને અહીંથી જ પાતાલ પ્રવેશ કર્યો હતો. નાગની મૂર્તિ પણ મોજુદ છે.

૧૧. લક્ષ્મીનારાયણજીનું મંદિર છે. નવાખના રાજ્યકાલમાં મંદિર ચાલીસ વર્ષ બહારથી બંધ રહ્યું છતાં અંદર નિત્ય પૂજા ભતી રહી. સ્વરાજ આવ્યા પછી મંદિરના દ્વાર ખોલાયા.

૧૨. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના દેહોત્સર્ગનું સ્થાન પૌરાણિક છે. અત્રે ત્રણ ઘાટ છે. કૃષ્ણ ભગવાને અત્રે દેહ છોડ્યો હતો.

૧૩. મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્યજીની બેઠક દર્શનીય છે

૧૪. ભીમઘાટ ઉપર આવેલ ભીમેશ્વર મહાદેવનું મોટું શિવલિંગ છે. તે જૂનું મંદિર દર્શનીય છે.

૧૫. નરસિંહ ઘાટ ઉપર નૃસિંહ મંદિર છે. સિંહાસનારૂપ નરસિંહની મૂર્તિ છે.

૧૬. અતિ લવ્ય અને પ્રાચીન સૂર્યમંદિર કલાત્મક શિલ્પકામ છે.

૧૭. રૂપેશ્વર મહાદેવની ઉત્તર બાજુએ જમીનથી નીચે ભોંયમાં અર્ધ ગોલાકાર આકારની મસ્જિદ છે. અત્રે આંખથી નીચે અંગૂઠાં થયેલી ચતુર્ભુજ મૂર્તિ છે જેન ઉપરના ડાબા હાથ ઉપર ગણપતિ બિરાજેલ છે.

૧૮. જમેશ્વર અને તપેશ્વર એ. શિવ-લિંગ પ્રખ્યાત છે.

૧૯ વેણેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. વજ્ર ઠાકોરની દીકરી રંજકુવરી વેણી રોજ અત્રે દર્શને આવતી જતી. ભોંયરા વાટે આવળ કરે છે તેની અને તેના રૂપલાવણ્યની નવાબને ખચ પડતાં પકડી લાવવા સૈનિક મોકલ્યા ભોંયરામાંથી નીકળતાં જ સૈનિકોએ પકડી. વેણેશ્વરે રક્ષા કરી. શિવલિંગ એ ભાગમાં ફાટતાં વેણી તેમાં ભરાઇ ગઇ પરંતુ ચોટકો સૈનિકોનાં હાથમાં આવી ગયો. સૈનિકોએ વેણીને બહાર કાઢવા કુંવાડાના ધા કર્યા તેથી મૂર્તિમાં ખાડા પડ્યા. આમાંથી ભમરા નીકળ્યા અને સૈન્યને પાંચ ગાઉ ભગાડી મૂક્યું વેણી બચી ગઈ.

૨૦. વેરાવળ નજીક દરિયા કાંઠે બીડબંજન ગણેશ અને શશિભૂષણ મહાદેવના સ્થાનો છે. સોલંકી યુગના શિલ્પનું આ આઠસો વર્ષ પ્રાચીન મંદિર છે.

૨૧. પાટણ ગામમાં દૈત્યસૂદન ભગવાનની મૂર્તિ માધવરાય જેવાં છે. બાબુની ઓરડીમાં દ્રિભુજ સૂર્યમૂર્તિ સફેદ મકરાણા પથ્થરની સુંદર અને કલાત્મક છે. ગ્રીક ટાઇપ ‘હોલબૂટ’ પહેરેલાં છે તે નોંધપાત્ર છે. માધવરાય, પુરુષોત્તમરાયની મૂર્તિમાં ત્રણ ભુજા ઉપર ઉઠેલ છે. નીચેના ડાબા હાથ નીચે જૂકેલ શંખ રહિત છે.

૨૨. મહાકાળીની મૂર્તિ ત્રણ હાથ ઉપર ઉઠેલાં અને ડાબા હાથ નીચે જૂકેલા છે. ચાર ફૂટ ઊંચી

આ સોલંકી યુગની મૂર્તિ શિલ્પકળાનો ઉત્તમ નમૂનો છે.

૨૩. શ્રી સોમનાથનું લવ્ય અને વિશાળ નૂતન મંદિર સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રની અસ્મીતા છે. પાટણની પ્રભુતા તો છે જ.

૨૪. જૂના શિવ મંદિર છે જેમાં પાર્વતીની ચાર ફૂટની સુંદર મૂર્તિ છે. લઘુભીજ, પાર્વતી, તથા કુંભધારી ચતુર્ભુજ ગંગાની મૂર્તિ પણ લાવણ્યમય છે. આ બધીજ મૂર્તિઓ એકજ પ્રકારના શિલ્પ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ધડાયેલી છે સોલંકી યુગની જ આ શિલ્પ સ્થાપત્ય કલા છે.

સૌરાષ્ટ્રના છેડે આવેલ દારિકાનું ધામ તો ભારતના ચાર ધામોમાંનું એક છે. આ પૌરાણીક સ્થાન ભગવાન શ્રી કૃષ્ણની પુણ્ય ભૂમિ છે. જરાસંધના આક્રમણના લીધે શ્રી કૃષ્ણ અને બલરામ મથુરા છોડી દારિકામાં આવી વસ્યા હતા. માધવપુરમાં સમુદ્રને કાંઠે ભગવાન માધવરાય તથા ત્રીકમરાયની પૂરાકલ્પી સુંદર મૂર્તિઓવાળું ભવ્ય મંદિર છે. જુનું મંદિર ભગ્નાવશેષ છે. નવું મંદિર સં. ૧૭૯૯માં થયું તે પણ જીર્ણ થતાં ફરી લગભગ નવા ઘોટ ધરમંદિરોકારે સંવત ૧૮૯૬માં નિર્મિત થયું. તેને પણ સંવત ૧૯૪૮માં જીર્ણોદ્ધાર થયો. આ સ બધી એ સિલાસેઓ છે જે પકિતવાર પ્રસ્તુત કરે છું—

(૧) ૧. શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી માધવરાયો જયતિ ॥ સ્વરિતશ્રીમં નૃપ વિક્રમાર્ક -

૨. સમયાત સંવત ૧૮૯૬ના સકે ૧૭૬૨ના વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે દસમ્યાં—

૩. ૧૦ તીથૌ સોમવાસરે ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રે હરિષણ્ણ્યોએ ગિરંકણ્યે મે -

૪. ૫ રાસી સ્થિતે સુર્યે રવૌ ઉત્તરાયને વસંત રિતૌ તુલારાસી સ્થિતે દેન શુરૌ એવં પં—

૫. ચાંગ સુધૌ અત્ર શુભં દિને શ્રી માધવપુર મધ્યે ધર્મરાજજેટવંસે મહારાણા શ્રીવિ—

૬. ક્રમાતજી તસ્ય માતુશ્રી રૂપાલી બાએ શ્રી માધવરાયજીનું જીર્ણમંદિર હતું તે -

૭. નૌતમ કિંધું છે : ॥ કર્તા વિશ્વકર્મા વંસે સલાટ પોરેયા દેવા વશરામે ચલ્ય છે. ॥

૮. લી. અખ્યારુ હરજીવનસનજી જ્ઞાતિ અવદિય સહજ જોષી ઇસાં મલી. -

૨. શ્રી માધવરાયો જ્યતિ.

૧. શ્રી માધુપુરને વિષે શ્રી માધવરાયજીનું મંદિર પોરખંદર.

૨. ના મહારાણા શ્રી ૭ વિક્રમાતજીનાં માતુશ્રી રૂપાળીબાએ સંવત

૩. ૧૮૯૬માં અંધાવ્યું હતું પણ તે ખડુ જીર્ણ થવાથી, અસલ પોરખંદર

૪. ના વતની અને હાલમાં મુંગમના રહીશ બાટીઆ ઠા મનજી

૫ નરસીની આગ્રાથી તેમના સુત વસનજી મનજીએ તથા તેમના

૬. પુત્રો જગજીવન, મોરારજી, કાનજી, તથા પ્રાણજીને શ્રી ના

૭. સેવકો ભગવાન ડોસા, ગોવિંદજી, શ્યામજી સુત ઠામોદર

૮. તથા નારણજીની સલાહથી તે મંદિરનો પાછો પુનરુદ્ધાર

૯. કર્યો છે સંવત ૧૯૪૮ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૨ ને વાર શુક્ર, તા.

૧૦ ૮મી એપ્રિલ સને ૧૯૯૨ સુતાર મીસ્ત્રી કાળા વાલજી

૧૧. તથા સલાટ વીરજી ભગવાને ચણ્યું છે.

માધવપુરમાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ-માધવરાયે શ્રી રૂકમિણી હરણ વગેરે લીલા કરી હતી તેની સ્મૃતિ

રૂપે દર વર્ષે ચૈત્ર સુદ પૂનમના રોજ માધવપુરમાં મેળો ભરાય છે. માધવરાયજીની જન કીર્તન-સમાજ સાથે મંદિરથી નીકળે છે. સુખરિત સમયે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીની બેઠક પાસેના લગ્ન સ્થાને રાતવાસો રહે છે.

માધવરાયજી બીજે દિવસે પરણી તે પાછા પધારે છે. રૂકમિણી હરણનો ધાર્મિક પ્રસંગ અને ચૈતરિયો મેળો બન્નેનો લ્હાવો લૂંટવા મેર, આચર કાળી, કણ્ઠમી, કાઠી, રખારી આદિ જાતિઓના યુવક યુવતિઓ મોટી સંખ્યામાં આવે છે. યુવક યુવતિઓ નો આ આનંદ મેળો હોય છે બે દિવસ સુધી સમગ્ર સોરઠનું સૌંદર્ય અને માદકતા અત્રે ઠાલવાય છે. અને આમોદ પ્રમોદ અને મૌજ બહારમાં સમય પસાર થાય છે. સાગર કાંઠો, લીલીછમ ભૂમિ ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને સાથે જ મેળો, આ બધું જીવન મેળાનો લ્હાવો બની જાય છે. આંખા, નારિયેળી, પપૈયા, તાડ, બદામ, પાનની વાડીયો આ બધું સૌરાષ્ટ્રની રમણીયતામાં વધારો કરે છે. સમુદ્ર તટ બાજુનો વિસ્તાર ખરેખર કુદરતના સૌન્દર્યના ખોળે હિલોળા લેતા દેખાય છે લખપત, કંડલા બંદર, બેડી-જમનગર ઓખા, દ્વારકા, પોરખંદર વેરાવળ ભાવનગર, ખંભાતના બંદરો સોરઠની સાન છે. વેરાવળમાં મત્સ્યઉદ્યોગ પોરખંદરના ચૂનો, ખડી, સીમેન્ટ વગેરે ઉદ્યોગ બંદરના લીધે જ ખાલે છે. ખંભાત બંદર બાજુ ગેસ-તેલના ભંડારો ઉઘડી રહ્યા છે. પશ્ચિમી ભારતનો આ આખો દરિયા કાંઠો સોરઠને લગીને છે. અને તે દરેક રીતે પ્રદેશ અને દેશને લાભકર્તા છે.

ભાવનગર, રાજકોટ, જમનગર, પોરખંદર, જુનાગઢ વગેરે કચ્છ-બૂજ સહિત સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રના મોટા મોટા શહેરો છે. શિક્ષા, કલા, સભ્યતા, સંસ્કૃતિ બધી જ દૃષ્ટિએ આ નગરો અને ગ્રામો દ્વારા સોરઠનો વિકાસ વધી રહ્યો છે. હવે સૌરાષ્ટ્રની પોતાની યુનિવર્સિટી પણ અસ્તિત્વમાં આવી રહી છે.

પોરબંદરની ભૌગોલિક રચના રમ્ય છે, એ બાજુ દરિયા અને એ બાજુ ખાડી આમ પ્રાકૃતિક ચાર દીવાલોથી સુરક્ષિત છે. દૂર દૂરથી નવયુગ કોલેજ, કીર્તીમંદિર, સિમેન્ટ ફેક્ટરી, હનુમાન મંદિર નાનજી કાલીદાસની કોલેજો અને સુશ્રેય કન્યા વિદ્યાલયની તોતીંગ, ઇમારતો, દષ્ટિગત થાય છે. દરિયાકાંઠે આવેલ આ શહેરનો દેખાવ આધુનિક નગર (modern city) જેવો લાગે છે. દરિયા કિનારે રાજમહેલ બંધ દેખાય છે. તેની સામેની ચોપાટી તો મુંઝવણ લુહટટ ને પથ્થુ મહાત કરી દે છે. પોરબંદરનું પુસ્તકાલય પણ ઘણું જ સુંદર અને સમૃદ્ધ છે. સૌથી પાવન અને પુનીત વસ્તુ તો ગાંધીજીનું જન્મસ્થળ છે. રાષ્ટ્રપિતા

પુજ્ય બાપુનું જન્મસ્થાન આજે કીર્તીમંદિરના રૂપમાં ખડું છે. અત્રે મ્યુઝયમ અને પાઠશાળા આમે છે. દર્શનાર્થી લોકોની કતારો જામે છે.

આ યુગની સૌરાષ્ટ્રની મોટામાં મોટી દેન છે “બાપુ” કોટી કોટી દલિતો અને દરિદ્રનારામજીના ઉદ્ધારક પૂજ્ય બાપુને જન્મ આપી સોરઠ ભૂમિ ધન્ય બની ગઈ છે. ત્રિશવલ બાપુના લીધે સૌરાષ્ટ્ર કાઠીયાવાડ સંસારમાં યાત્રાધામનું પદ પામ્યું છે. યુગ-પુરૂષો ગાંધીજીનો સત્ય અહિંસા, શાંતિ અને સમાનતા તથા બહુત્વનો માનવતાવાદી સંદેશો આજે આખાય જગતને નવો પ્રકાશ આપી રહ્યો છે.

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી માલપર સેવા સહકારી મંડળી

મુ. માલપર (જિં. ભાવનગર)

રજી. નંબર :- ૬૭૫૬

સ્થાપના તારીખ :- ૩૦-૧૨-૬૩

શેરભંડોળ :- રૂ. ૨૦,૦૦૦

સલાસદ સંખ્યા :- ૧૦૮

અનામતકેંડ :- રૂ. ૨૦૦૦,

મનસુખ પરશોતમ ઠક્કર

ગોહિલ કેસરીસિંહ માનસિંહ

મંત્રી,

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો-(૧)બાપુલા હરિસિંહ (૨) ગોવિંદસિંહ દેવીસિંહ (૩) બનેસિંહ દેવીસિંહ
(૪) જામશંક કાનલા (૫) જામશંક નારશંક (૬) રતુલા લધુલા

ફીલીપ્સ રેડીયો

એટલે આપના મનોરંજનનું પૂરેપૂરું વળતર

ફીલીપ્સ લેમ્પ તથા ટ્યુબલાર્થટ

એટલે પૂરતો પ્રકાશ અને ટકાઉપણાની ખાત્રી

❀ ❀ ફીલીપ્સ માટે જ આગ્રહ રાખો ❀ ❀

ભાવનગર જિલ્લાનાં એકમાત્ર અધિકૃત વેપારી

પારસ ટ્રેડર્સ

(૧)

મહાત્મા ગાંધી રોડ,

ભાવનગર.

(૨)

લીડલંજન મહાદેવ પાસે,

ફોન નં. ૪૮૧૫

(૩)

દરબારગઢ રોડ

ગારીયાધાર.

નવભારત પોટરીઝ પ્રાઇવેટ લીમીટેડ

શીવરી મુંબઈ નં. ૧૫

ના સૌજન્યથી

ફેક્ટરી ટે. નં. ૪૪૧૮૧૫

પોરસીસેન, કપ, રકાળી તથા પ્લેટો

ખનાવનાર

દરેક જાતના સુશોભિત ડેકોરેશનમાં
બને છે અને સૌને પોષાય તેવા
ભાવથી દરેક દુકાનદાર પાસે મળે છે.
એની જ માંગણી રાખો.

કચ્છની આદિવાસી પ્રજાના સામાજિક રીત રિવાજો

—શ્રી જોરાવરસિંહ જાદવ એમ. એ.

ઈતિહાસના ઓવારે ઉભા રહીને, ભારતીય સંસ્કૃતિ પર દૃષ્ટિ પાત કરીશું તો જણાશે કે ભૌગોલિકતાએ જ આપણી સંસ્કૃતિના વિશિષ્ટ અંશોનું સર્જન અને એનું ઘડતર કર્યું છે. ભારતની આદિવાસી પ્રજાઓ મોટે ભાગે વનાચ્છાદિત પહાડી વિસ્તારોમાં વસવાટ કરે છે. પરંતુ કચ્છમાં નથી એવા હરિયાણા ગાઢ જંગલો કે નથી દુર્ગમ પહાડો; તેમ છતાં આદિવાસી પ્રજાઓ ત્યાં વસવાટ કરે છે એટલું જ નહીં પરંતુ સામાજિક રીતરિવાજો, વસ્ત્રભૂષણો, કલાસંસ્કાર અને વિશિષ્ટ ધર્મ રૂપી સંસ્કૃતિનો ભાતીગાળ ફાલ પણ તેમણે આપ્યો છે.

કચ્છમાં વસના બીલ, વાઘરી અને પારધી જોગી વગેરે આ દેવાસી જાતિઓના સામાજિક રીતરીવાજો પર દૃષ્ટિપાત કરતાં એની અનેક વિધ નવીનતાઓ ઉઠીને આંખે વળગે છે. વિલક્ત કુટુંબ પ્રથાએ આદિવાસી પ્રજાનું આગવું ચિહ્ન છે. નાનો ભાઈ પરણે એટલે ભુદુઃ ઘર મંડાય જ તેમ છતાં કવચિત તેઓ સંયુક્ત કુટુંબમાં રહીને પણ આનંદથી કિલોલતું જીવન ગુજારે છે.

પાંચ પંદર આદિવાસી કુટુંબો ગામને છેડે શંકુ આકારના ‘કુડ’ અથવા ભૂગા: એટલેકે કૂબા બનાવીને તેમાં રહે છે. આ કૂબાઓના લંબાઈ પહોળાઈ પથીટ હાથ જેટલી છે. અદર ગાયનું લીપણુ કરે છે અને ઉપર જાળ્ય ઝાંખા અને ખપેડીથી સાજો છે. કબાડાથી બાંધેલા કૂબા માટુના નામે જાણીતા છે. પત્યેક કૂબામાં લોકસંસ્કૃતિના પ્રતીકસમા મજૂરગ તો અવશ્ય જોવા મળે જ. ગામને છેડે આવેલી કૂબાઓની હારમાળા બાંઠને નામે ઓળખાય છે. બાંઠમાં અન્ય જાતિઓના

માણસો આવીને વસવાટ ન કરે તેની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવામાં આવે છે.

આ પ્રજા માંસાહારી હોવા છતાં મોટે ભાગે ળાશ અને ચાટલાથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. બાળકોને નાનપણથી શિકાર કરવાનું શિખવવામાં આવે છે. શિકાર મળે તે દિવસે મિજબાની પણ માણે છે. તેમ છતાં મોટા ભાગના લોકોને સાંજના શું ખાવું તેની ચિંતા માથાપર સવાર હોય છે. કોઈ વાર તો મઠની રાખડી પીને પણ ચલાવે છે. ચૈત્ર વૈશાખમાં વાગડપ્રદેશની પીલુડીઓ પીલુથી ઝળખે છે ત્યારે રંગબેરંગી રૂપાળા પીલુ પણ એકાદ ટંકનું ભોજન બની રહે છે. લાપશીનું જમણુ તો લસ જોવા અવસરે જ પામે છે.

વસ્ત્રાભૂષણમાં પુરુષો ચોરણી, કેડિયું અથવા ઇમર અને રંગીન રેશમી ખંડી પહેરે છે. માથે રેશમી રુનાલ અથવા તો પાઘડી બાંધે છે. વાઘરી તો વળી રંગીલી કોમ ગણાય છે તેઓ રેશમી ખમીશ પહેરે છે અને માથે ટુમાન બાંધે છે. ચોરણી, કેડિયું અને પાઘડીનું વર્ચસ્વ ઘટતું જાય છે. ચોરણીનું સ્થાન અજરખ જેવી બાપેલી લૂંગીએ લેવા માડ્યું છે. પુરુષો ઘરેણામાં માત્ર રૂપાનું કડું, આંગળિયે વેઢ, કંદોરો અને સાંકળીવાળા ખટન તથા કાનમાં ભૂગળી પહેરે છે. સોનેરી તારથી મઢેલા ચઢડકી બોનાવતા ચાંચવાળા જોડા પહેરવામાં ભુવાનિયાઓ ગૌરવ અનુભવે છે.

આદિવાસી પુરુષો ડરતાં સ્ત્રીઓ વધુ રંગીલી અને શોખીન હોય છે. કુંવારી કે પરણેલી કન્યાની ઓળખ, તેનાં વસ્ત્રાભૂષણો જ આપે છે. સ્ત્રીઓ પોપાકમાં અતલસનું ઓટ મૂકેલું કપડું કે કમખો,

દસવારિયા રંગેરંગી ધાધરે તેમજ આવળના ફૂલ જેવું તે વળી ચણોહીના ચીર જેવું લાલધરખમ ઓઢણું પણ ઓઢે છે. કુંવારી કન્યા સફેદ અથવા રંગીન બાલ્યવાળી ચૂલડી ધાધરે અને ઓઢણું પહેરે છે. પરણ્યા પછી જ ચૂલડીની જગ્યાએ કાપકું પહેરે છે. પુનર્લગ્નનો રિવાજ હોવાથી યુવાન સ્ત્રીઓ વૈધવ્ય પાળવાનું પસંદ કરતી નથી. આવી સ્ત્રીઓ ઓછા ઘેરનો કમખો પહેરે છે. ઘરડી સ્ત્રીઓ ઘેર વચરના કમખા, લાલ અથવા કાળો ચણિયો અને ઓઢણું ઓઢે છે. વાધરી સ્ત્રીઓ ઘેરા રંગનાં વસ્ત્રો પર તે વારી નય છે. આભૂષણોમાં સ્ત્રીઓ પમમાં રૂપાનાં કાંખી-કડલાં, સાંકળા, હાથમાં વીંટી આંટીવીટી અને ઘોડો, ગળામાં હાંસડી, વાડલો, નાકમાં નથ, કાનમાં મોરિયું, વેડલા અને પુંખનળી પહેરે છે. કુંવારી કન્યાઓમાં પહેરવાનો રિવાજ નથી. તે લગ્નબાદ ધરેણા પહેરવાની શરૂઆત કરે છે. હાથીદાંતની ચુડલોઓ અને સોનાની નથ એ સૌભાગ્યના ચિહ્નો ગણાય છે.

લગ્ન એ આર્યસંકૃતિની અમુલ્ય ભેટ છે. આદિવાસી પ્રજામાં લગ્નના નિરાળા રિતરિવાજો જોવા મળે છે. સંબંધની વાતચીત થયા બાદ કોળી લોકો બ્રાહ્મણ પાસે મુદ્દત જોવડાવે છે. વરપક્ષવાળા કન્યાને ત્યાં જઈને રૂપિયો અને નાળિયેર આપે છ તેને કચકલુ ઝાલ્યું એમ કહેવાય છે. ત્યારબાદ દિવસ બાંધે છે અને નક્કી કરેલ દિવસે વરપક્ષ તરફથી ૧૦-૧૨ માણસો નાળિયેરની કાચલીમાં ગોળ લઈને કન્યાને ત્યાં નય છે. કન્યાપક્ષ તરફથી લાપસી અથવા શીરો અને ચોખાનું જમણુ અપાય છે જમ્યા બાદ વરકન્યાપક્ષના માણસો પરસ્પર ગુલાલે રમે છે. સ્ત્રીઓ ફટાણાની રમઝટ બોલાવે છે.

બીલ અને જોગી લોકોમાં સંબંધનું નક્કી થયા બાદ કન્યાનો પિતા ૩-૪ સગાઓની સાથે વરરાજને ત્યાં નય છે અને એકસો દસ રૂપિયા આપે છે. સગાઈ બાદ કન્યાપક્ષ, વરપક્ષને ઓઢામણી કરે છે. વારતહેવારે કન્યા, વરપક્ષ તરફથી મળતા હારડાની

હકદાર બને છે. બ્રાહ્મણ પાસે લગ્નનું મુદ્દત જોવડાવીને બંને વેવાઈઓ પોતાને ઘેર પાછા ફરે છે. પછી લગ્ન વધાવે છે. ગણેશ બેસાડે છે અને મંગળ ગીતો શરૂ થાય છે, સ્ત્રીઓ રાજ રાતે ઢોલે રમે છે. વરકન્યાને જમવાના બેતારા એટલે કે નોતરા અપાય છે. આ પ્રસંગે આખા ગામને લાપસીનું જમણુ આપે છે. કન્યાને ત્યાંથી આવેલ લગ્નિયાને, ઘી-ગોળ ખવરાવીને રાસે રમાડવામાં આવે છે.

વેલ્ય જોડાય છે. વરરાજ કોરી ચોરણી, ખમીશ રેશમી ઝાંડી અને પાધડી પહેરે છે. હાથે મીઠોળ બાંધે છે, સાથે તલવાર અને નાળિયેર રાખે છે. કન્યાપક્ષને ત્યાં સાંભૂંયા બાદ લગ્ન લેવાય છે. મા-આપ કન્યાને પડલમાં સૌભાગ્યના ચિહ્ન તરીકે ચૂડલી અને નથ આપે છે.

લગ્ન પ્રસંગે ઢોલે રમવાનું મહત્વ, આદિવાસી પ્રજામાં વિશેષ જોવા મળે છે. કોળી ક્રામ તેા ઢોલે રમવાની અજબ શોખીન ગણાય છે. એ માટે એક કહેવત છે કે:-

હાલો કોળીભાઈની જનમાં, ઢોલ વાગે તાનમાં,
ખા વું પી વું જ ન માં, સૂ વું મેદાનમાં-

લગ્નપ્રસંગે આજુબાજુના પંથકમાં વખણાતા ઢાઢીને ઢોલ વગાડવા માટે ખાસ તેડાવે છે. લગ્ન દરમ્યાન ઢાઢી, જીવાન સ્ત્રીપુરુષોને ઢોલના નાદે ઘેલા બનાવે છે. રાસડાની રમઝટ બોલે છે. તાજ પચેલાં વરવહુ પણ રાસડામાં જોડાય છે, ત્યારે તેા રાસડાની રંગતમાં આખી રાત વીતી નય છે.

(આદિવાસી સ્ત્રીઓ માસિકધર્મ પાળતી નથી.) સગાઈ સ્ત્રીને ૭મે માસે બોળો ભરવામાં આવે છે, પ્રથમ સુવાવડ પિતાને ત્યાં કરે છે. સુવાવડ પછી ૭મે દિવસે ઘરકામમાં લાગી નય છે. નિઃસંતાનપણું કલંકરૂપ મનાય છે. પ્રથમ બાળકના જન્મની વધામણી સાંભળીને રસિયો પિતા ગામ આખાને

જમાડે છે. જોગી અને બીજા લોકો કુળદેવી આગળ આળકની છટ્ટીની વિધિ કરે છે.

કોળી કોમમાં દિયરવટાની પ્રથા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પતિના મૃત્યુ બાદ સ્ત્રીએ ગમે તેટલી નાની ઉંમરના દિયર સાથે લગ્ન કરવાં પડે છે. આ રિવાજ આજે તો નામશેષ બનતો જાય છે. પારકી પત્નીને બળજબરીથી એટલે કે સવેલી ઉપાડી જવાનો રિવાજ પણ આદિવાસીઓમાં પ્રચલિત છે. કોઈ વાર કાયર પતિથી કંટાળેલી સ્ત્રી પતિને ઉભો મૂકીને મનમાન્યા સાથે ચાલી નીકળે છે. પરિણામે વેરની પરંપરા પણ ઉભી થાય છે.

છૂટાછેડાના રિવાજને કારણે કે લખણના નામે ઓળખવામાં આવે છે. વિધવાનું પુનર્લગ્ન નાતરું ગણાય છે. લખણ પછી કરેલાં લગ્ન ધરધરણું કહેવાય છે. પતિ હૃદયે ત્યારે સ્ત્રીને લખણું કરી આપે છે જ્યારે સ્ત્રી છૂટી થવા માગે તો તેણે પતિને લગ્નખર્ચ પેટે રૂ. ૧૫૦ આપવા પડે છે. વાઘરી કોમમાં છૂટાછેડા તો જાહુ સામાન્ય બાબત ગણાય છે.

આદિવાસી પ્રજાઓનું પોતાનું જુદું બંધારણ હોય છે તેમ છતાં કોઈ લેખિત નિયમો હોતા નથી. પરાપૂર્વથી ચલ્યા આવતા રિતરિવાજો અનુસાર નાતના પટેલ પરસ્પરના ઝઘડા, છૂટાછેડા, નાતરું, પુનર્લગ્ન વગેરે સામાજિક પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવે છે. ન્યાતનું કહેવું ન માનનારનો દંડ કરવામાં આવે છે. અથવા તો બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે.

આનદોતસવો એ ભારતીય સંસ્કૃતિની અનુપમ ભેટ છે. કચ્છના આદિવાસીઓ દિવાળી, હોળી જન્માષ્ટમી જેવા તહેવારો ઉજવે છે. નવરાત્રી તો તેમનું માનીતું પર્વ. નવે દિવસે માતાજીની પૂજા થાય. નૈવેદ્ય ધરાય અને ઢોલ સાથે રાસડાની રમઝટ ખેલે.

મેળો એ મનોરંજન માણવાનું અને આનંદ લૂંટવાનું અનોખું સ્થળ ગણાય છે. આદિવાસીઓ

વારતહેવારે ધાર્મિક સ્થળોએ યોજતા મેળાઓમાં બનીઠનીને નાચતા ગાતા જાય છે. હોંશિલી નારીઓ અને કુમારિકાઓ છૂંદણા છૂંદાવે છે. રેશમી રૂમાલ, બંગ્લીઓ અને અત્તર ખરીદી છે. સરખી સાહેલીઓ મળીને સાયબાની મીઠી મશ્કરીઓ પણ કરે છે. ચમડાજની મોજ માણે છે. અને રાસડાની રમઝટ ખેલાવે છે.

લોકગીતો અને લોકનૃત્યો એ આ પ્રજાનું શ્રમ-નિવારણ સંગીત ગણાય છે. વારતહેવારે ઢોલ સાથે રાસડે તો રમવાનું જ. ઢોલ પર ચલતી, હાંચ વગેરે તાલ બદલતો ઢોલી વચ્ચે ઉભો હોય, ફરતા કુંડાળે યુવાનીથી થનગનતા જુવાનડા અને જુવતીઓનો રાસડો ચગે એમાં શું મજા રહે!

મથુરામાં ખેલ ખેલી આવ્યા હો કાન,

ક્યાં રમી આવ્યા!

માથા કેરો મુગટ ક્યાં મૂકી આવ્યા!

આ વેણી કાની પહેરી લાવ્યા હો કાન,

ક્યાં રમી આવ્યા!

આમ ધરાઈ ધરાઈને ગીતો ગાય છે અને ચાકથી કંટાળેલા જીવનને હળવા ફૂલ જેવા બનાવી દે છે.

આદિવાસી પ્રજાના ધાર્મિક જીવન પર દક્ષિણત કરતાં જણાય છે કે સાધુસંતો તરફ તેઓ ખૂબ જ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. મરણ પ્રસંગે વિધિ માટે સાધુઓને ખેલાવે છે. તેમ છતાં માતા પ્રત્યે તેમની શ્રદ્ધા ઓછી છે તેવું પણ નથી. ભક્ત લોકો માતાની કંઠી પહેરે છે. સારા માઠા પ્રસંગે ભાવ એટલે કે ભજન કરાવે છે. વાઘરી લોકો કાળકા માતાની પૂજા કરે છે. માતા કોપે તો સત્યાનાથ વાળી દે એવી લોકમાન્યતા પ્રચલિત હોવાથી માતાને શાંત કરવા માંડવો નખાય છે, ઝાકલા વાગે છે, અને ભૂવા ધૂણે છે, અને માતાજીની ‘અવાર’ ગણાય છે. ચામૂડા, શિકોતર, શક્તિ, ખોડિયાર, માલણ વગેરે કુળદેવીઓ

ઉપરાંત શ્રાપુરા, વાહરો, પાળિયા, ગણેશ વગેરે દેવાને પણ પૂજે છે.

કપડાના ગાભાનું એક પૂતળું બનાવે છે. તેને મૃતાત્મા કહે છે. એક ન નકડી નિસરણી બનાવે છે.

અંત્યેષ્ટવિધિ િ સ્ત્રી અને પુરૂષના શબને સ્નાન કરાવીને, લાલ કફન ઓઢાડે છે. ઠાઠડીની ચારે બાજુ નાળિયેરની કાચલી બાંધે છે. કેળી લેકા કાચો અને પકા રોટલો તથા ઘી ગાળનું ભાથું બાંધે છે. અને શબના જમણા અંગુઠે આગ લગાડે છે કેળી તથા બીજ કામમાં શબને બાળવાનો રિવાજ છે. જોગી તથા વાઘરી કેમમાં શબને ફાટીને તેના પર સમાધિ રચે છે. મૃત બાળકને હીચેળીને દાટે છે. ત્રીજે દિવસે સુવાળી ઉતારે છે. અને ૧૨મે દિવસે બારમું કરીને લાપસીનું જમણું કરે છે. બારમું ન થાય તો મૃતાત્માનો જીવ ગતે જતો નથી એવા લોકમન્યતા છે.

મૃત્યુ બાદ આત્મની સદ્ગતિ થઈ કે નહીં તે જાણવા માટે માતાનકતો શંખદોળની વિધિ કરે છે.

તેમાં થોડા થોડા અંતરે દોરી બાંધીને, રૂનાં પૂમડાં મૂકવામાં આવે છે નિસરણીને સ્વર્ગના સીડી ગણવામાં આવે છે પૂતળાને નિસરણી પર ચડાવે છે અને સીડીની દોરી સળગાવીને જ્યોત પ્રગટાવવામાં આવે છે દોરી સડસડાટ બળી જાય તો મૃતાત્માની સદ્ગતિ થઈ હશે એમ માનવામાં આવે છે. માત.પંથી લેકા જ્યોતના દર્શન કરવા માટે આવે છે. અન્ય સામાજિક પ્રથાઓની માફક શંખદોળની પ્રથા પણ આજે વિસરાતી જાય છે.

આમ કચ્છની આદિવાસી પ્રજાના સામાજિક રીત રિવાજોનો અભ્યાસ, ઇતિહાસકારો, લોક સાહિત્યના રસિયાજીવો અને સમાજશાસ્ત્રના શોખીનો માટે અભ્યાસનો 'વિષય' બની શકે તેમ છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી કેબડી વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ: કેબડી (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં :- ૧૩૮

શેર ભંડોળ :- ૧૭૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૨૦૦૦-૦૦

સ્થાપના તારીખ :- ૬-૧-૩૮

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૨

શાંતિલાલ કુલચંદ

મંત્રી

મોનામાઈ લીંબાભાઈ

પ્રમુખ

વ્ય.ક. સભ્યો :- (૧) શામજી કેશવભાઈ (૨) કાનાભાઈ ભગવાનભાઈ (૩) રામજી કાળાભાઈ (૪) મુળજી પોલાભાઈ (૫) નંદલાલ દયાળભાઈ (૬) બાપલખા જીવજીભાઈ (૭) રવજી ગાંડાભાઈ (૮) નાથા જીવાભાઈ

કચ્છી ભાષા : ઉદ્ભવ અને સ્વરૂપ

—પ્રીતમલાલ કવિ
બી.એ. (ઓનર્સ)
સાહિત્યાલંકાર

કચ્છી ભાષા એટલે શું? એ એક સર્વ સામાન્ય પ્રશ્ન છે જે કોઈપણ વ્યક્તિને ઉદ્ભવી શકે; કારણ કે ભારતીય ખંધારણે માન્ય કરેલ ચૌદ ભાષાઓમાં આવી કોઈ ભાષા નથી. વાત પણ ખરી છે. નજીકના વર્ષોમાં આવું સ્થાન તે મેળવી શકે તેવી શક્યતા પણ નથી કારણ કે હજી તેને ધણી મર્યાદાઓ રહેલી છે. પરંતુ તેમ છતાં કચ્છી ભાષાને ઉલ્લેખી શકાય તેમ પણ નથી બલે કોઈ એને વાચિક ગણીને “બોલી” તરીકે ખપાવે પરંતુ તેનામાં ભાષાની તમામ ક્ષમતાઓ છે અને સમૃદ્ધને સાહિત્યક વારસો પણ તે ધરાવે છે. હું તેને ભાષા જ ગણાવું છું.

કચ્છી ભાષાનો યથાર્થ પરિચય મોટા ભાગના ગુજરાતને નથી. કચ્છના ભૌગોલિક પરિચય વિષે પણ હજી પ્રજાના મોટા વર્ગમાં ભ્રમક આશયો પ્રવર્તે છે. આવા ભ્રમક આશયો અને અપૂરતા સંપર્કોને કારણે જ ગુજરાતનું જ એક સાંસ્કૃતિક અંગ હોવા છતાં કચ્છ ઉપેક્ષિત દશામાં રહ્યું અને તેના લીધે તેની વિશિષ્ટ ભાષા, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ વગેરે પ્રત્યે ગુજરાતના વિદ્વાનો અને કક્ષાવિદોએ પૂરતું લક્ષ આપ્યું નહીં.

આજે ઐતિહાસિક પરિબળોએ - વું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે ત્યારે સમગ્ર ગુજરાતમાં તેના અંગજૂત એવા કચ્છ વિષે કશુંક જાણવાની ઉત્સુકતા જમી છે. તેના લોકજીવન, ભાષા, સાહિત્ય આદિ પ્રત્યે અભિરુચિ પેદા થઈ છે તે એક મુલગ અભિપ્રાય છે. ભાવત્મક ઐક્યનાં પરિબળો એથી પરિપુષ્ટ થશે.

કચ્છી ભાષા વિષે પૂરતી યંબીગતાથી હજી સુધી વિચારાયું નથી. કોઈએ તેને માટલીમાં કાંકરા ખમડે

તેવી કંકર ગણાવવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ સાચા લોક સાહિત્યકાર શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ કચ્છી ભાષાની ધીંગી તાકાતનાં દર્શન કર્યા હતાં. અને તેને વીરભાષા તરીકે બિરદાવી હતી. અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં શ્રી મેઘાણીને આ દિશામાં કાર્ય કરવાની સુવિધા ન મળી એટલે કચ્છી ભાષા ઝવેરીની કસોટીએ ચડતાં રહી ગઈ. હાલમાં સાક્ષરવર્ષ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી આ દિશામાં પ્રવૃત્ત છે અને તેમના જેવા તજજ્ઞને હાથે કચ્છી ભાષાનું સાચું સ્વરૂપ ગુજરાત સમક્ષ પ્રદર્શિત થશે તો તે એક સૌભાગ્ય ગણાશે. ભાષાવિદો માટે એ એક વજ્રપેશાયેસો અગોચર પ્રદેશ પડ્યો છે. તેને પ્રકાશમાં લાવવામાં આવે તો ગુજરાતી ભાષા સાહિત્ય વધુ સમૃદ્ધ થશે.

કચ્છી ભાષા એટલે કચ્છની ભાષા આ એક સામાન્ય વૈજ્ઞાનિક વ્યાપ્તિ છે. અંશતઃ એ સાત્તી પણ છે. કચ્છી ભાષા તરીકે જેને ઓળખવામાં આવે છે તે ભાષાને નામાભિધાન કચ્છ પ્રદેશ પરથી જ મળે છે. પરંતુ કચ્છી ભાષાએ માત્ર કચ્છની જ ભાષા નથી. કચ્છમાં એ ભાષા મોટા જન સમુદાયમાં વપરાય છે. તદુપરાંત બ્રહ્મ મુખમાં અને સમગ્ર ભારતમાં સર્વત્ર કચ્છી લોકો વસે છે. વેપાર ધંધા માટે કચ્છ બહાર રહેનાર આવા પદર લાખ કચ્છીઓની તે ભાષા છે. એટલું જ નહીં પરંતુ મુળ કચ્છમાંથી વ્યવસાયાર્થે સૌરાષ્ટ્રમાં આવી વસેલ અને રિથર થયેલ ચિંયાણાં, મેમણ, જડેજા રાજપૂતો વગેરે આજે સેંકડો વર્ષોથી સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા હોવા છતાં પોતાની આ માતૃભાષા જાળવી રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્રના મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર, જાલાવાડ, હાલાર, વગેરે વિસ્તારમાં પ્રથરાયેલી આ કામો અરસપરસની વાતચીતમાં આજે પણ આ માતૃભાષાનો જ વિનિયોગ

કરે છે તેમણે આજેય પણ કચ્છી ભાષાને તેના અભિવ્યક્તિ સ્વરૂપમાં જાળવી છે. આજે સૌરાષ્ટ્રમાં રહેનારા આ લોકોમાંથી ઘણાને એ કચ્છી ભાષા છે તેવી ખબર પણ નથી પરંતુ હું કચ્છી ભાષાની ગોદમાં આજોટ્યો છું અને સૌરાષ્ટ્રની આ કોમોના સંપર્કમાં છું ત્યારે મને આ ભાષાનું તુલનાત્મક સ્વરૂપ સમજાય છે અને તેના અંતરગત તપાસીને કહું છું કે એ એ ભાષાઓમાં કોઈ તાર્કિક ભેદ નથી.

તાત્પર્ય એ છે કે હું કચ્છી ભાષાનો નિર્દેશ કરું છું ત્યારે તે ભાષા માત્ર કચ્છ પૂરતી મર્યાદિત નથી. એ કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર તથા અન્યત્ર વસતા કચ્છી ભાષી લોકોની ભાષા છે જોડેજોડે તેને કચ્છમાંથી સૌરાષ્ટ્રમાં સૌપ્રથમ વિક્રમ સંવત ૧૬૦૦ની આસપાસ લાવ્યા. તેથી પહેલાં જ એ સૌરાષ્ટ્રના ફેટલાક બિસ્તારોમાં પરિચિત બની ચૂકી હતી સૌરાષ્ટ્રમાં જોડેજોડેના આ પ્રદાનને લીધે કેટલાક આ ભાષાને “જોડેજો” ભાષા તરીકે ઓળખાવે છે.

ભાષા એ મનુષ્યના વિચારોની અભિવ્યક્તિ માટેનું ઉપાધાન છે. એ માટે કુદરતે મનુષ્યને સંજ્ઞાઓની બક્ષીસ આપી. તેમાંથી વર્ણો અને શબ્દોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. આ શબ્દોને ઉપાધાન તરીકે લઈને મનુષ્યે નિજની ભાષાને વિકસાવી. યોક્ષસ શબ્દ સંજ્ઞાઓને તેના ૩૬ વિશિષ્ટ અર્થો આપ્યા અને તેમાંથી ભાષાકીય વાડમય સ્વરૂપ અસ્તિત્વમાં આવ્યું. ભાષાની દીપ્તિથી જગત ઝળહળી ઊઠ્યું; કારણ કે એક ભાષાએ સંસ્કૃતિઓની અનેક વિધિ ભાત ઉપસાવી અને વિશ્વમાં ઐક્યને અંતર્ગત અનેક વિદ્યતાનું ચાતુર્યપૂર્ણ સર્જન કર્યું. માનવજીવન એથી એક માર્ગી-Monotonous-જનતું રહી ગયું.

ભારતમાં વૈદિક ભાષા સંસ્કૃત એ પ્રમુખ ભાષા છે અને આજની મોટા ભાગના ભારતીય ભાષાઓ આ મૂળમાંથી પ્રદુર્ભાવ પામીને વિકસેલી છે. ભાષા અને તેના વિકાસ માટે મનુષ્ય જીર્વગામિત્વની સાથે સાથે દેશ, કાળ, આદિ અન્ય પરિબળોનો

પણ મદતવનો ફાળો છે. કોઈ પણ ભાષા તેના દેશ કાળથી પર ન રહી શકે. અને જ્યાં તેમાં વિધી આવે ત્યાં તેનો વિકાસ કુંડિત બને છે

સંસ્કૃત ભાષા કાળક્રમે લોક ભાષાનું સ્થાન ગુમાવતી ગઈ અને તેના સ્થાને તેમાંથી વિકાસ પામીને જન્મેલી નવી ભાષા પ્રચલિત બની. આ ભાષા ઉપર પ્રાકૃત તથા યાવની ભાષાઓની થોડી અસર પડી. તેમાંથી ધીમે ધીમે “અપભ્રંશ” તરીકે ઓળખાતી નવી ભાષા અસ્તિત્વમાં આવી.

આ અપભ્રંશ ઈસ્વીસનની ૭ઠ્ઠી સદીથી પંદરમી સદીનાં પ્રારંભકાળ દરમિયાન પ્રચલિત હતી. પરંતુ તેમાંથી સંસ્કરણની પ્રક્રિયા ચાલુ હતી. અને દેશકાળ પરત્વે તેમાં નવા સ્વરૂપો ઉદ્ભવી રહ્યા હતા. આમાંથીજ હાલની પ્રચલિત પ્રાંતિક ભાષાઓ ઉદ્ભવી છે તેમ કહી શકાય.

ભાષાવિદો આ પાંચ ઉપકૂલ ગણાવે છે:

(૧) પૂર્વવિભાગ તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ભાષાઓ બંગાળી, ઉડિયા તથા આસામી. (૨) પશ્ચિમ વિભાગ. તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ભાષાઓ રાજસ્થાની, ગુજરાતી, સિન્ધી તથા કચ્છી. (૩) ઉત્તર વિભાગ તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ભાષાઓ કૌરવી, બાગર તથા પંજાબી, તદુપરાંત વિશિષ્ટ પહાડી ભાષાઓ. (૪) મધ્ય વિભાગ તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ભાષાઓ વ્રજભાષા, પાંચાલી, અવધી, બોજપૂરી, મગહી તથા ગૌધીલી. (૫) દક્ષિણ વિભાગ તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ભાષાઓ માળવી, છત્રીસગઢી, મરાઠી વગેરે.

આ ઉપકૂલોમાં સ્પષ્ટ નિર્દિષ્ટ છે તેમ ગુજરાતી તથા કચ્છી ભાષા પશ્ચિમી ઉપકૂલમાંથી પ્રાદુર્ભાવ પામી છે. આપણે જાણીએ છીએ કે પંદરમી સદીમાં અપભ્રંશમાંથી સંસ્કરણ પામી પામીને એક નવું ભાષા સ્વરૂપ અસ્તિત્વમાં આવેલું જેને જૂની ગુજરાતી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અપભ્રંશ અને જૂની ગુજરાતી વચ્ચેના કાળમાં જે ભાષા સ્વરૂપ આકાર

ધારણ કરી રહ્યું હતું તે ક્યું હતું? કેવું હતું?

કચ્છ ભાષાના ઉદ્ભવને તવારીખના આ સમયની સાથે સંબંધ છે. કચ્છી ભાષાનો ઉદ્ભવ આ મધ્યવર્તી ભાષા સ્વરૂપમાંથી થયેલ છે. અને આજદિન પર્ચત કેટલાક તત્કાલિન લક્ષણો કચ્છી ભાષાએ સાચવી રાખ્યાં છે. તેના મૂળ સ્વરૂપે સંસ્કૃત મૂલીય અપભ્રંશમાંથી આકાર પામ્યાં છે વિભક્તિ પ્રત્યયો આદિ લક્ષણો ઉત્તર અપભ્રંશમાંથી અપનાવેલ છે. અને કેટલાક તત્સમ શબ્દો પણ અકબંધ અપનાવી લીધેલ છે.

સાક્ષર શ્રી ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીએ લખ્યું છે કે અપભ્રંશના ઉત્તર કાળમાં અને જૂની ગુજરાતી પૂર્વકાળમાં હાલ જેને કચ્છી કહેવાય છે તે ભાષા અસ્તિત્વમાં હતી. આ વિધાન કોઈ અતિચારિત નથી. કચ્છી ભાષાનો જ્યારે ભાષા વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરવામાં આવે ત્યારે એ સ્પષ્ટ થશે જ. આના સમર્થનમાં થોડાક ઉદાહરણો આ લેખમાં અન્યત્ર આપેલ છે જે શંકાનું નિરસન કરશે. ઉદિષ્ટ એટલું જ છે કે હાલની કચ્છી ભાષાનું મૂળ ઉત્તર અપભ્રંશ અને જૂની ગુજરાતની મધ્યમાં છે, સદી ભાષામાં કહીએ તો તે ઉત્તર અપભ્રંશમાંથી ઉતરી આવી છે શ્રીમદ્દેમયદ્રાય યના અપભ્રંશ વ્યાકરણમાં વિભક્તિઓના જે સ્વરૂપે આકાર પામ્યા છે તે પ્રક્રિયા સાથે કચ્છી ભાષાની વિભક્તિઓ વગેરે સરખાવાએ ત્યારે તેના સત્યાંશની પ્રતીતિ થાય છે.

ઉત્તર અપભ્રંશમાંથી ઉદ્ભવેલ આ ભાષા સ્વરૂપ જેને હું જૂની કચ્છી ભાષા કહું છું તે નવમી સદીની આસપાસ ઉત્તર ગુજરાત કચ્છ, સિંધ, થરપારકર, તથા રાજસ્થાનના કેટલાક વિસ્તારોમાં પ્રચલિત હતું, તે વખતે એ ભાષા કચ્છી, કે સિંધી નામાલિધાન પામી નહોતી એ વેળાં કચ્છ સિંધની સાથે એકજ રાજકીય હકૂમત હેઠળ સંકળાયેલું હતું અને પ્રાદેશિક સંપર્કો દૃઢ હતા. ધામે ધામે ભૌગોલિક પ્રતિકૂળતાઓથી એક બાજુ ગુજરાતની નવમી

સાથેના સંપર્ક ઘટવા લાગ્યો અને બીજી બાજુ નવમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં કચ્છ રાજકીય દૃષ્ટિએ સિંધથી જૂદું પડ્યું. સિંધના સમા રાજપૂતોએ કચ્છમાં પોતાની સ્વતંત્ર હકૂમત સ્થાપી, સિંધ સાથેના બગડેલા રાજકીય સંબંધોને લીધે સિંધ સાથેના સંપર્કો પણ ઘટ્યા આ રાજકીય, ભૌગોલિક પરિવર્તનોને લીધે કચ્છ એક બિન સ્વતંત્ર એક્યની પેઠે વિકસવા લાગ્યું.

ગુજરાતને સોલંકીઓનો સુવર્ણકાળ ભોવા મળ્યો જાતિઓનું સ્થળાંતર થતું રહ્યું અને જૂની ગુજરાતી વિકસતી રહી. તેમાંથી મધ્યકાલીન ગુજરાતી અને પછી અર્વાચિન ગુજરાતીનું સ્વરૂપ ઘડાયું સિંધ અને થરપારકરમાં જે પ્રાચિન કચ્છી ભાષાનું સ્વરૂપ હતું તે સંસ્કરણ પામતું રહ્યું. તે રાજસ્થાની, પંજાબી તથા ઉર્દૂ ભાષાના સંપર્કમાં આવ્યું અને તેની અસરો તેમાં ઝીલાઈ આમ જૂની કચ્છીના સ્વરૂપમાંથી સુસંસ્કૃત આ નવું સ્વરૂપ ત્યાં પ્રચલિત બન્યું અંગ્રેજોના આગમન પછી સિંધ પ્રદેશ તેમના શાસન નીચે આવ્યો અંગ્રેજ વિદ્વાનોએ બીજી ભાષાઓની જેમ સિંધની એ પ્રચલિત ભાષાનો પણ શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કર્યો અને તેના ગ્રંથો પણ તૈયાર કર્યા. તેમણે એ ભાષાને સિંધની ભાષા તરીકે સિંધી નામાલિધાન આપ્યું તેની ખાસ વિધિ પણ તૈયાર કરી અને તેને અર્વાચિન સ્વરૂપ સુધી વિકસવાની તક મળી. મૂળ કચ્છી મટી તે હવે સિંધી તરીકે ઓળખાતી થઈ.

કચ્છમાં પરિસ્થિતિ જરા વિચિત્ર રહી અગિયારમી સદીમાં સિંધ સાથેના સંપર્ક ઘણો ઓછો થયો અને વ્યાપાર સંબંધોને બાદ કરતાં તે નહિ વત બની ગયો પરિણામે કચ્છમાં પ્રચલિત જૂનો કચ્છીના ભાષા સ્વરૂપ ઉપર નવો જુની ગુજરાતીની દૃઢ અસર પડી કે ન તો સિંધી એ જે અસરો ઝીલી છે તેની કોઈ દલીલ તો હાથ પડી. પરિણામે કચ્છની ભાષાનું સંસ્કરણ અત્યંત મંદ પડી ગયું અને કમેકમે

સ્થગિત થઈ ગયું. આને કચ્છી ભાષાનો પ્રવાહ સ્થગિત થયો છે, વિકાસ કુટિત અન્યો છે પરંતુ કચ્છી ભાષા હજી સુધી અત્યંત ભાષા છે. તેમાં સંસ્કૃત અને સંસ્કૃત અભાવ નથી.

પંદરમી સદી પછી મુજરાતીએ પોતાનું નવ પ્રસ્થાન આપ્યું ત્યારથી કચ્છી ભાષાએ નિજના નૂતન સંસ્કરણને લીધે અને ૩૬ પ્રણાલિકાઓને લીધે પોતાનું વિશેષ સ્વરૂપ સ્વરૂપ. આ સ્વરૂપ આજની મુજરાતી તથા સિન્ધી અને અસકશિ બિન્ન છે. પરંતુ એનો અર્થ એ નથીજ કે તેમાં કે મૂલ્યગત પરિવર્તનો આવ્યા છે.

કચ્છી ભાષાએ તેનું પશ્ચિમી ઉપદૂળ અને તેનાં લક્ષણો તબાવી નથી એક વિદ્યાને મથારા ન કહ્યું છે કે કચ્છી ભાષા બીજી ભાષાથી પ્રભાવિત થાય છે ત્યારે પણ તે પોતાનું મૂળસ્વ તજતી નથી આ મુજરાતી એ ભાષાઓમાં મળતી આવે તો તેમનો ઉદ્ભવ સમાન મુજરાતી થયો છે એમ સમજવું જોઈએ કચ્છી ભાષા માટે પણ આ વિધાન તદ્દન સાચું છે.

કચ્છી ભાષાના ઉદ્ભવ અને વિકાસની આટલી પૂર્વ જામિકા પછી આપણે ભાષાના વિકાસની પ્રક્રિયાને તપાસીએ તેવું મુજ ઉત્તર અપભ્રંશમાંથી છે તેના સમર્થનમાં થોડા દબાંતો જોઈએ.

(૧) કચ્છી ભાષાનું પ્રથમ ધ્યાન ખેંચતું લક્ષણ તે સંસ્કૃતની પેઠે તેના એકાક્ષરી શબ્દ સ્વરૂપો. આ સ્વરૂપો તત્સમ કે તદ્દભવ અને રૂપે જોવા મળે છે જેમ કે સંસ્કૃત ગૌ ઉપરથી કચ્છીમાં ગૌં અથવા ગા બેંશ માટે મહિષી ઉપરથી 'મે' સિંહ માટે સિંહ ઉપરથી સૌં તેમજ શ્વાસ ઉપરથી તેનાજ અર્થમાં સા.

(૨) કેટલાક ધાતુ રૂપો જોઈએ પીવું માટે સંસ્કૃત પા-પિવૂ ઉપરથી પી ધાતુ, ખાવું

માટે જાદુ ઉપરથી જાદુ ધાતુ, ક ઉપરથી કર ધાતુ વગેરે.

(૩) કેટલાક શબ્દ રૂપોની પ્રક્રિયા જોઈએ.

સંસ્કૃત અપભ્રંશ	કચ્છી	મુજરાતી
ગૌ	ગા-ગડ	ગા-ગડ-ગોં
કિમ	કિમૂ	કિં
કર્મ	કમ્મ	કમ્મ
અક્ષ	અક્ષ-અક્ષ અક્ષ	આંક્ષ
પુત્ર	પુત્ર-પુત્તર	પુત્તર

આ ઉપરથી જણાશે કે કચ્છીના શબ્દ સ્વરૂપો અપભ્રંશથી કેટલા અધા નહીં છે? થોડા વધુ ઉદાહરણો જોઈએ.

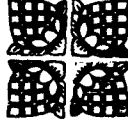
(૪) ઉત્તર અપભ્રંશમાં વિસર્ગના અ નો ઓ થઈ જાય છે. અને દિવચનનું રૂપ અદસ્ય થાય છે. ક્રિયાસૂચક પ્રત્યય ત ના સ્થાને દ આવે છે. જેમકે સંસ્કૃત પુત્રઃ આગતઃ નું અપભ્રંશ રૂપ પુત્રો આગદો થાય છે. પશ્ચિમી ઉપદૂળની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો રાજસ્થાનીમાં અપભ્રંશના આ દ પ્રત્યયનું સ્થાન ચ લે છે, કચ્છી તથા મુજરાતીમાં પણ આ 'ચ' પ્રત્યય જ છે અને તે તેમના પશ્ચિમી ઉપદૂળને પુષ્ટિ આપે છે. જેમકે:-

સંસ્કૃત. પુત્રઃ આગતઃ ઉત્તર અપભ્રંશ. પુત્રો આગદો રાજસ્થાની લડકો આયો કચ્છી. પુત્તર આયો મુજરાતી-પુત્ર આવ્યો.

(૫) હવે છઠ્ઠી વિમરિતના સ્વરૂપો સરખાવીએ પશ્ચિમી ઉપદૂળનું લક્ષણ એ છે કે આ વિમરિતમાં પુલિંગ એક વચનનો પ્રત્યય ઓ તથા બહુ વચનનો પ્રત્યય આ હોય છે. સાધક પ્રત્યય દરેક ભાષામાં જૂદો હોય શકે જેમકે રાજસ્થાની ક મુજરાતીમાં ન તથા કચ્છીમાં ક્ષ આવા પ્રત્યયો છે. નીચેના રૂપો સરખાવો:

અપભ્રંશ.	રાજસ્થાની.	પશ્ચિમી કૂળમાં ઉત્તર અપભ્રંશમાંથી ઊતરી આવેલી
એ.વ. નંદનડ-નો	નંદકો લહકો	ભાષાઓ રાજસ્થાની તથા ગુજરાતી સાથે કચ્છી
બ.વ. નંદના	નંદકા લહકા	ભાષા પણ તેના સમાન લક્ષણો સાચવી રહી છે.
કચ્છી.	ગુજરાતી.	
એ.વ. નંદજો છોકરો	નંદનો છોકરો	મને લાગે છે કે ગૂઢગત સ્વરૂપેને તથા
બ.વ. નંદજા છોકરા	નંદના છોકરા	લક્ષણોને સ્પષ્ટ કરતા આટલા ઉદાહરણો કચ્છી
		ભાષા ઉદ્ભવ અને વિકાસ વિષેના મારા મતબ્યોને
		અર્થઘટન રૂપે બની રહેશે.

આ ઉદાહરણો ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ભીકડા વિ. ડા. સહકારો મંડળી
મુ: ભીકડા (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં :- ૨૦૩૬

શેર ભંડોળ :- ૧૫૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૪૦૦૦-૦૦

સ્થાપના તારીખ :- ૩૧-૫-૬૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૧

કુવરસિંહ આણંદસિંહ
મંત્રી

ઉદેશીંગ મલુભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય ક.સભ્યો :- (૧) બાળુભાઈ પોપટભાઈ (૨) જામશંક ગજભાઈ (૩) વનરાજસિંહ કેશુભા
(૪) ભોથાભાઈ વાલજભાઈ

સૌરાષ્ટ્રનું નૃત્ય અભિનય દર્શન

—યશવંતરાય ડી. ભટ્ટ
સંગીતાચાર્ય, ભાવનગર

યોનૃત્યંતિ પ્રેહ્લટ્તમા ભાવૈરત્યન્ત ભક્તિઃ ।
સનિર્દહતિ પાપાની જન્માન્તર ઘૈરૈરપિ ॥

અર્થાત્...જે મનુષ્ય પ્રસન્ન ચિત્થી ભક્તિ ભાવ રસ પૂર્વક શ્રદ્ધાથી નૃત્ય કરે છે. તે મનુષ્ય જન્મ-જન્માન્તર પાપોથી વિમુક્ત થાય છે.

પ્રાચીન માન્યતાઓ અનુસાર દેવતાઓના મતાનુસાર પાંચમા વેદની એટલે કે નાટ્ય વેદની રચના બ્રહ્માજીએ કરી, પ્રત્યેક મનુષ્ય એ કલા દ્વારા આનંદ લઈ શકે છે. આ નાટ્ય તથા નૃત્ય વેદની પ્રભુ શિક્ષા ભરત મુનિએ પ્રાપ્ત કરી, નૃત્યની પ્રાચિન લલિત કલાનું રસ અભિનય દર્શન કરાવ્યું. ભારતના પ્રાચીન ગ્રંથો “મહાભારત” “રામાયણ” ઇત્યાદિ ગ્રંથોમાં પણ આપણા નૃત્યનું અભિનય દર્શન કરાવેલ છે ભગવાન શંકરે હાથમાં ડમરૂ બળત્રી તાંડવ નૃત્યની ઉત્પત્તિ કરી અને ભગવતી પાર્વતી દેવીએ લાસ્ય નૃત્યની ઉત્પત્તિ કરી, એટલે કે તાંડવ એટલે પુરુષનું નૃત્ય અને લાસ્ય એટલે કે મહિલાઓનું નૃત્ય. આમ એ પ્રજાલિકા ગણવામાં આવે છે ભારતમાં નૃત્યના ભિન્ન ભિન્ન ધણુજ પ્રકારો છે. કે જે કથક, કથકલી, મણીપુરી, ભરત નાટ્યમ, બરમીઝ, જાવાઈ રોક એન્ડ રાલ (પાશ્ચાત્ય) ઇત્યાદિ ધણુજ પદ્ધતિઓ છે પરંતુ અહિંયા આગળ આપણે તે “સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન નૃત્યો”નું અવલોકન કરવાનું છે. અને આ સ્થાને સૌરાષ્ટ્રનું નૃત્ય દર્શન તથા તેના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારો અહીંયા આગળ દર્શાવવામાં આવે છે, કે જે નૃત્યના નામો રાસ, નૃત્ય, ગરબા નૃત્ય, ગાગર નૃત્ય, મઢારી-ખીન-નૃત્ય, રમાલ નૃત્ય, ઢાંડીયા-રાસ-નૃત્ય, ટીપણી નૃત્ય, ભાંગરા નૃત્ય, મયુર નૃત્ય... ઇત્યાદિ પ્રાચિન લોક નૃત્યોના ધણુજ પ્રકારો સૌરાષ્ટ્રની ધરતી ઉપર પ્રચલિત છે. અને જેનો ઉદ્ભવ અહીંયા આગળ કરવામાં આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના નૃત્યોનું પરિચય દર્શન

તાંડવ નૃત્ય. (પુ.)	નૃત્ય	(લાસ્ય નૃત્ય મહિલા)
મઢારી	,,	રસ ગરબા નૃત્ય
ઢાલ તલવાર	,,	તાલ રાસ ,,
ઢાંડીયા રાસ	,,	અભિનય મયુર ,,
નટવરી	,,	રૂપ ગાગર ,,
અશ્વ	,,	ગુણ ટીપણી ,,
ભીલ	,,	અલંકાર રમાલ ,,
બાલા તીર	,,	પહેરવેશ ઢાંડીયારાસ ,,
પતંગ	,,	વેષભુજ કટાર ,,

ભગવાન શંકરજીના ગણ તંત્રુજીએ પ્રાચિન રૂપે મુનિએ તે તાંડવ નૃત્યની શિક્ષા આપી. અને તે નૃત્ય વિદ્યા માનવ જીવનમાં પ્રચલિત કરી. ભગવતી પાર્વતી દેવીએ આજ્ઞાસુરની પુત્રી ઉપાને લાસ્ય નૃત્યની અદ્ભૂત તાલીમ આપી નૃત્યમાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરાવી. ઉપાએ દ્વારકા નગરીમાં જઈ સૌનાટ્રી દ્વારકા નગરીની મહિલાઓ દ્વારા આ લાસ્ય નૃત્યના સૌરાષ્ટ્ર સમરનમાં પ્રચાર કર્યો.

મુગલાઈ રાજ્ય કાલમાં દક્ષિણના મહાન દેવ મંદિરોમાં ઇશ્વરની મુર્તિ સાનિધ્ય મહાન નર્તકીઓના નૃત્ય ગીતના મહાન સમારંભો આયોજન કરવામાં આવતા હતા અને દેવ મંદિરોમાં પણ નૃત્યોની સાધનાને પવિત્ર ગણવામાં આવતી હતી પરંતુ મુગલ આદ્શાહઓએ આપણી નર્તક તથા નર્તકીની નૃત્ય સાધનાની કિંમતનું મુલ્ય શરાય તથા દ્રવ્યના મુલ્યાકાંતથી પરિવર્તન કર્યું જે નૃત્ય સાધનાથી દેવ દાસી નર્તકીએ. પરમ કૃપાવંત પરમાત્માને તેમની નૃત્યની સાધનાની સિદ્ધિ દ્વારા સિદ્ધાસન ભક્તિ દ્વારા

નૃત્ય કરાવતી હતી, તે નર્તકીઓ આજ શરાબની પ્યાલી તથા વિલાસના રાહ પર જઈ રહી છે.

ભગવતી મીરાએ પગમાં ધુધરા બાંધી એક તારાની નાદે મધુર ધ્વનીથી નૃત્ય કરી પરમ વંદનીય પરમાત્માના મહાન પદને પ્રાત્યકર્યું હતું, જેની નૃત્ય ભાવના તાલ પ્રભુની સાથે લાગ્યો હતો તે મીરાને મૈસાનો, ખ્યાતિનો, માયાનો, જરાયે પણ મોહ ન હતો, નૃત્ય તથા નાદની અદ્ભુત સાધના દ્વારા ભગવતી મીરા એ પ્રભોને પોતે તેમનાં સ્વામિ બનાવ્યા. મીરા સદાય પ્રભુ સાધનમાં મગ્ન રહી આનંદથી ધ્યાન મગ્ન અવસ્થામાં નીચેનું પદ નૃત્ય કરતી ગાતી હતી..... કે જે પદ... . પગધુધુરં બાંધ મીરા, નાચીરે.

મૈં તેા અપને નારાયણકી,
આપહી હો ગઈ દાસી રે.....પગ

ભકત કવિ નરસિંહને એકતારા તથા કંતાલની મધુર નાદ ધ્વની તથા ગીત ગાતા તથા નૃત્ય કરતાં પોતાના દેહનું પણુ બાન બુલી જઈ પરમાત્માને પોતાનું જીવન સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દેતા અને નરસિંહની નૃત્યગીત સાધનાથી પ્રભુને 'સ્વયં' પ્રસન્ન થવું પડતું એક વાર નરસિંહને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ તેની સાથે ત્રિલોકમાં લઈ જઈ મહારાસ નૃત્યનું અભિનય દર્શન કરાવ્યું, અને ભકત નરસિંહ મહેતા તેમના બનાવેલા કાવ્યોમાં મહારાસ નૃત્યને સર્વોપરી વર્ણિત કરાવતાવ્યું છે. આ નૃત્યના ઉત્પત્તિ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ કરેલી.

મદારી નૃત્ય...ભાવનગર, જુનાગઢ, જામનગર, રાજકોટ તથા સૌરાષ્ટ્રનાં સમસ્ત ગામડાઓની બઝારમાં મદારી તેમના પગમાં ધુધરા બાંધી અને મુખ દ્વારા ખીન બમ્બી બ્યારે તાલમાં નાચવા મહે છે ત્યારે સર્પ જેવું ઝેરી પ્રાણી પણ પોતાનું બાન બુલી ખીનની તથા નૃત્યની ધુનમાં મદ મસ્ત બની જાય છે અને નૃત્યના મધુર

રમઝુમ ઝણકારથી ડોલવા લાગે છે. આ છે આપણા સૌરાષ્ટ્રના નૃત્ય નાદનો ચમત્કાર, આથી આપણે પણ સમજવું જોઈએ કે નૃત્ય તથા નાદની મધુર ધ્વનીમાં માનવ પણ આનંદ પામે તેમાં શી નવાઈ? સર્પ જેવું અમોલ પ્રાણી પણ પોતાના દેહનું બલીદાન આપી દે છે. આ છે નૃત્ય તથા નાદ ધ્વનિનો ચમત્કાર.

ઢાલ તલવાર નૃત્ય...સૌરાષ્ટ્ર દેશના મહાન યોદ્ધાઓ ઢાલ તલવાર નૃત્યનું પ્રદર્શન રાજ્ય દરબારે કરી સૌરાષ્ટ્રના મહારાજાઓ પાસેથી મહાન બક્ષિસો તથા આદર માન સંપાદન કરતા હતા. આ શૈલીનો બાળે એક પ્રકાર ભાલા તીર નૃત્ય તે પણ ઉપરોક્ત કળાની માફક કરવામાં આવે છે.

દાંડીયા રાસ નૃત્ય...સૌરાષ્ટ્રનું પ્રાચિન નૃત્ય દાંડીયા રાસ પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓ એકી તાલ હોંચ કહેવાઈત્યાદિ તાલોમાં લઈ ગરબાઓની મધુર ધ્વનીથી હાથમાં દાંડીયા લઈ સ્ત્રી તથા પુરૂષો રમઝટ બોલાવે છે. પ્રેક્ષકોના મન નૃત્ય તથા ગરબાની ધુનથી મનોરંજિત કરી લે છે અને સૌરાષ્ટ્રનું 'દાંડીયા...રાસ...નૃત્ય' પ્રથમ કક્ષાનું છે. આમાં ઢોલ બંસી, શહનાઈ ઇત્યાદી વાદ્યોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

નટવરી નૃત્ય..... સૌરાષ્ટ્રમાં નૌરાત્રીના પ્રસંગ ઉપર રામલીલા, ભવાઈ ઇત્યાદિના કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવે છે. ત્યારે નટ-વરી... નૃત્ય એટલે કે રાધા કૃષ્ણના પ્રસંગોનું અજ્ઞ ભાષામાં નૃત્ય... ગીત ધ્વનિનું વર્ણન કરવા માં આવે છે. આ છે એક નટવરી...નૃત્ય સૌરાષ્ટ્રના નૃત્યનો પ્રકાર.

અંધ...નૃત્ય... હાલમાં સૌરાષ્ટ્ર દ્વારા આ નૃત્ય પણ પ્રચારમાં આવવા લાગ્યું છે. જે પુરૂષો ઘોડાઓના મુખ પહેવેશ ધારણ કરી અંધ નૃત્ય હીંમતાલ તથા કહેરવા તાલોમાં કરે છે. જે નૃત્ય

બાળકોને ધણીજ પસંદ પડે છે. અને આનંદની સાથે તેમની સાથે નાચવા તથા કુદવા મંડે છે.

ભિલ...નૃત્ય... આ નૃત્યનો પણ પ્રચાર સૌરાષ્ટ્રમાં થવા માંડ્યો છે જેમાં ભિલ તથા બીલડી સાથે નૃત્ય કરી પ્રેક્ષકોના મન આનંદ વિભોર કરી દે છે.

ગરાળા...નૃત્ય... એ સૌરાષ્ટ્રની મહિલાઓનો પ્રાચિન નૃત્ય પ્રકાર છે કે જે નવરાત્રિના તહેવારોમાં શિર ઉપર પ્રકાશિત ગરબા લઈ નવદુર્ગા દેવીના હોંચ, દાદરા, કહેરવા તાલમાં ગરબા નૃત્ય ગાઈ ભક્તિરસનું વાતાવરણ જમાવે છે. આ ગરબા નૃત્યમાં ત્રીશથી ચાલીશ બહેનો માથે ગરબા લઈ તાલમાં તાળીઓ પાડી ધુમી ધુમી પ્રેક્ષક તથા શ્રોતાઓને મનોરંજીત કરી દે છે. આ છે આપણા પ્રાચિન નૃત્ય ગીત ગરબાની સાધના સિધ્ધિ. સૌરાષ્ટ્રના રાસ ગરબા નૃત્યને બારતિય સંસારમાં પ્રજાવ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. મહિલાઓના મધુર કંઠ ધ્વનીથી જ્યારે સૌરાષ્ટ્રના ગરબા ગવાય ત્યારે સૌરાષ્ટ્રનો માનવ મેરામણ પણ સાથે તાલ આપી... આનંદથી ઢોલ તથા બંસી શહનાઈના સુરમાં નૃત્ય કરવા લાગી જાય છે.

રાસ નૃત્ય. આપણે એક સૌરાષ્ટ્રની મહિલાઓનો પ્રાચિન નૃત્ય...રાસ પ્રકાર છે. જેમાં પાંત્રીશથી ચાલીસ મહિલાઓ હાથેથી તાળી આપી તથા પગેથી ઠેસ આપી તાલની ગતિ હિંચ, કહેરવા, દાદરા, ધત્તાદિ તાલોમાં નૃત્ય ગીતના મધુર નાદથી ધુમી ગાઈ આનંદની ભાવનાઓનું ઉચ્ચ અભિનવ દર્શન કરાવે છે.

મયુરબેન્ક ..સૌરાષ્ટ્રનૃત્ય સંસારમાં મહિલાઓ દ્વારા આ મયુર નૃત્યનો પણ પ્રચાર ધણીજ સારી રીતે થઈ રહ્યો છે. આ નૃત્યમાં પાંચ...છ મહિલાઓ મયુર પીંછ ધારણ કરી મયુરની મસ્ત ભાવનાઓનું રસ નૃત્ય દર્શન કરાવી વર્ષા ઋતુનું વર્ણન કરી આ નૃત્ય માનવજીવનનું મન હરી લે છે.

રૂમાલ...નૃત્ય આ નૃત્યનો પ્રકાર હાથમાં રૂમાલ રાખી બે સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરે છે આ નૃત્ય પણ સૌરાષ્ટ્રમાંથી પ્રચાર થયેલ છે એવી માન્યતા છે. આ નૃત્યમાં આનંદથી ભાવનાઓનું રસ દર્શન કરાવે છે.

ગાગર નૃત્ય...આ નૃત્ય પણ સૌરાષ્ટ્રનો પ્રાચિન પ્રકાર છે. આનૃત્યમાં પાંચ અથવા છ મહિલાઓ પગમાં ઝંઝરીયા પહેરી મન મોહક રેશમી પોષાક ધારણ કરી પનઘટ ઉપર રમઝુમ પગમાં ઝંઝરીયોનો ઝનકાર કરતી ગીત નૃત્ય ગાતી હુમક હુમક ચાલ ચાલી નૃત્યના રસ ભાવ કટાક્ષ બતાવી મોહ મુગ્ધ બનાવી દે તેવું નૃત્ય દર્શનાભિનય આ નૃત્યમાં છે.

ટીપણી નૃત્ય...આ નૃત્ય સૌરાષ્ટ્રના ચોરવાડ ગામનો એક મહિલા નૃત્ય છે. આ ગીત નૃત્યમાં ૧૫ થી ૨૦ મહિલાઓના વૃંદ દ્વારા કરવામાં આવે છે આ નૃત્ય એ ટીપણ કળાનો નૃત્ય પણ ગણવામાં આવે છે.

કટાર નૃત્ય...આ નૃત્યનો પ્રચાર પણ સૌરાષ્ટ્રમાં થવા પામ્યો છે, આ બે મહિલાઓ હાથમાં કટાર ધારણ કરી નૃત્ય કરવામાં આવે છે આ નૃત્યમાં વિર રસના તથા કારુણ્ય રસ ભાવનાઓનું રસ નૃત્ય દર્શન કરાવવામાં આવે છે આને કટારી નૃત્ય પણ કહે છે.

તાનસેનજીના ગુરૂ સ્વામિ હરિદાસજી જ્યારે રાગ યમન કલ્યાણ તંત્રુર પખવાજની મધુર નૃત્ય ધુનમાં મગ્ન બની ગાતા ત્યારે શ્રીનાથદ્વારામાં શ્રીનાથજીની મુર્તિ સિંહાસન ઉપર આનંદથી નૃત્ય કરતી હતી. સ્વામી હરિદાસજી નૃત્યની ધ્યાનામગ્ન અવસ્થામાં ચાર ચાર પાંચ પાંચ કલાક ભગવાન સમક્ષ નૃત્યમાન વિભોર થઈ જતા હતા.

પતંગ નૃત્ય...આ એક નૃત્ય સૌરાષ્ટ્રની ધરતી ઉપર પ્રચરમાં આવ્યો છે. જેમાં સ્ત્રીપુરૂષ વૃંદ સાથે નૃત્ય

કરી પતંગ ઉડાડવાનો અભિનય તથા હેર ખેંચવાનો અભિનય મુખાકૃતિ તથા હાથ પગનાં ચલનો દ્વારા બતાવવાનો હોય છે. આ નૃત્યમાં શિશુવયના બાળકોને સારો રસ આવે છે.

“ સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ ઉપર રૂમઝૂમ નાચ રચાય ”

“ પાયલની ઝળકારથી, માનવ મન હરખાય ”

સૌરાષ્ટ્ર તથા ભારતના નૃત્યોમાં રસ, અભિનય, તાલ. આ ત્રણે કલામાં પુરૂષ અને મહિલા પરિપૂર્ણ રીતે સંધના કરી પારંગત હોવા જોઈએ. તાલ રસ અભિનય વિહોણું શુદ્ધનિરસ માનવજીવન દુનિયામાં જીવવા જેવું હોતું નથી માનવ હંમેશા સિદ્ધિ રસની ભાવનામાં ઉડે તો સાધનાની મહાન દેવી કલા સિધ્ધીયો આપ મેળે માનવની પાસે નૃત્ય કરતી આવે છે જેમ કે એક મકાનની ઇમારતનો પાયો મૂળમોથી કાચો હોય તો ઇમારત જમીન દોસ્ત થઈ જાય છે. તે જ પ્રમાણે કલા તથા સાધનાનો કાચો પાયો હોય તો કલાતું મૂલ્ય કિંમત વિનાનું ગણવામાં આવે છે. સાચા નૃત્ય સાધકની પાસે દુનિયાની મહાન સિધ્ધિઓ આપમેળે પોતાની કલા સિધ્ધિથી આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના નૃત્ય તથા ભારતના બિન્ન બિન્ન નૃત્યોથી માનવ જીવનના રોગોનો પણ નાશ થાય છે. કારણ કે નૃત્ય અભિનય તથા શારીરિક હલન ચલન દ્વારા શરીરના સર્વ અવયવોને સારી કસરત અને તાજગી મળે છે. નૃત્યથી સંધીવા ઇત્યાદી રોગોનું નિવારણ થઈ શકે છે.

આપણા પ્રાચિન પુરાણમાં એક ભરમાસુર રાક્ષસની કથા છે. તેમણે મહાન તપની સાધનાથી શંકરને પ્રચ્છન કરી પોતે વરદાન માગ્યું કે કોઈ પણ હથીયારથી અથવાતો કોઈપણ વસ્તુથી મારા શરીરનો નાશ ન થાય અને જેની ઉપર હાથ મુકે તે મનુષ્ય બળી ભરમ થઈ જાય, આવું વરદાન શંકર પાસે માગી, પોતે વનમાં રૂપિ મુનિઓના આશ્રમમાં તપ

ભક્તિ સાધના કરતાં રૂપિએ પર હાથ મુકી બાળીને ભરમ કરી દેતા. આથી રૂપિ મુનિઓ વિષ્ણુ પાસે જઈ પ્રાર્થના કરી કે હું પ્રભો આ ભરમાસુર રાક્ષસનો નાશ કરો તો સાંડું કારણ કે અમે બધાં તેની રાક્ષસિ વૃત્તિથી ત્રાસી ગયા છીએ. ભગવાન વિષ્ણુ આ વાત સાંભળી ભગવાન મહાદેવજી પાસે ગયા અને ભરમાસુર રાક્ષસો શી રીતે નાશ થાય તેનું કારણ પૂછ્યું. મહાદેવે વિષ્ણુજીને કહ્યું કે તમે મોહનિ રૂપ ધારણ કરી નૃત્ય કરશો તો તેના હાથના અવયવો જાન બૂલી પોતે પોતાનો હાથ માથે મુકશે એટલે આપો આપ તે રાક્ષસ બળી ભરમ થઈ જશે. શંકરજીની વાતનું તાત્પર્ય લઈ ભગવાન વિષ્ણુએ સોળ વરસની મુંઢરીનું મોહની રૂપ ધારણ કરી મોહની નૃત્યના વનમાં નાચવાનો આરંભ કર્યો આવું અહમ્મત મોહની સ્વરૂપ જોઈ ભરમાસુર રાક્ષસ મોહનીના રૂપમાં તથા નૃત્યમાં પાગલ બની ગયો. અને મોહની સાથે પોતે પણ નાચવા લાગ્યો ધીરે ધીરે મોહનીએ હરત મુદ્રા દ્વારા શિર ઉપર હાથ મુક્યો ત્યારે ભરમાસુર રાક્ષસે જાન ભુલી નૃત્યમગ્ના વસ્થામાં પોતાનો હાથ પોતાના માથા ઉપર મુકી પોતાના દેહનો પોતે નાશ કર્યો. અને ભરમાસુર રાક્ષસ ત્યાં આગળ બળીને ભરમ થઈ ગયો. આ છે એક મોહની નૃત્યનો ચમત્કાર. પ્રાચિન પુરાણોમાં પણ નૃત્યને પ્રણવ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. અને આપણા વેદો પણ કલાની સાધનાથી ભરપુર છે. આપણી ભારતિય કલા દુનિયામાં સર્વ શ્રેષ્ઠ કલા છે કે જે પાશ્ચિમાત્ય કલા સાથે કહે છે. આપણી કલા ઉપર તેઓ મેહમુગ્ધ થઈ જાય છે.

શિવ તાંડવ નૃત્ય...શંકર મહાદેવ તથા ભગવતી પાર્વતી દેવોએ શિવ-પાર્વતી તાંડવ નૃત્ય કરી સમસ્ત ત્રિલોકને ડોહાવ્યું હતું, ત્યારે સર્વ દેવતાઓએ મહાદેવજીને સ્તુતિ કરી રીઝાવ્યા હતા. તાંડવ નૃત્યનાં વીર રસ તથા ક્રોધ ભાવનું અભિનય દર્શન કરાવવામાં આવે છે. નૃત્યના હિતપત્ર કર્તા ભગવાન શિવ તથા પાર્વતીજી છે. અને ભગવાન “નટરાજ” તેમના

મહાન ગણુ છે. એક વખત શિવજીએ આનંદ અવસ્થામાં આવી જઈ બીલડી સાથે પ્રેમ નૃત્ય કર્યું હતું. ગાયન, વાદન, તથા નૃત્યના પ્રભુવ આવિરકાર કરતાં મહાદેવ સ્વયંભૂ તથા ભગવતી પાર્વતી દેવીજી છે. “હાથ ડમરૂ કર ત્રિશૂલ, જય જય નટરાજ દેવ” “કંઠ ધરત સર્પ માલ, નાયત નટરાજ દેવ”

મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં ગાયન વાદન તથા નૃત્ય આદિ લલિત સુમધુર કળાઓનો આનંદ લે છે. તેજ પ્રમાણે ગગનમાં વિહાર કરતાં તથા હરીયાલી ભૂમિ ઉપર વિહાર કરતાં પશુ પંખીઓ પણ આ કાળમાં બહુજ આનંદ ધરાવે છે. વર્ષા ઋતુમાં મોરોના મધુરસ્વર શ્રવણ તથા મોરદેલ આનંદમાં આવી નૃત્યમાં મગ્ન થઈ જાય છે. વસંત ઋતુમાં ભમરા તથા રંગે ભેરંગી તિતલીઓ હરીયાલા બનમાં ફુલોના પેડ ઉપર આનંદથી નૃત્ય કરી પોતાનું જીવન ધન્ય માને છે. મહાન જંગલોમાં હરણો પણ નૃત્ય કરતાં જણાય છે. સર્પ જેવું મહાન ઝેરી પ્રાણી પણ મદારીના મધુર પીનના અવાજથી નાચવા માંડે છે. અને પોતાનું શારીરિક જ્ઞાન ભુલી જાય છે. નૃત્ય કલા માનવ જીવન તથા પશુ પંખીઓના જીવનમાં પણ સ્થાન પામી ચુકી છે.

“ગગન પંછી કરત ગાન, મુરલી બજાવે શામ”
“રૂમઝુમ પાયલ પુકાર, આઘ રાધા તેરે દાર”

ભારતીય સંસારની સર્વ લલિત કલાને વિકસાવવા માટે સાધનાની જરૂર હોય છે. નાદ કલા, નૃત્યકલા, વાદન-કલા, સાહિત્ય-કલા, શિલ્પ-કલા, ચિત્ર-કલા, ઇત્યાદિ કલાઓ માટે મનુષ્યે પોતાના જીવનમાં સાધનાનો જોખ ધરવો જોઈએ તોજ તે તેમાં પ્રાવિણ્યતા પામી શકે છે. અને આ બધી કલાઓના ભિન્ન ભિન્ન અલંકારો હોય છે. જેમકે એક ભામિની છે. તે સુશોભિત અલંકારો તથા સુંદર વસ્ત્રોથી પોતાના દેહને શોભાવે છે. તેમજ સાહિત્યના અલંકાર શબ્દો છે, સંગીતના અલંકાર સ્વર છે, ચિત્રના અલંકાર રંગ છે, નૃત્યના અલંકાર તાલ છે, વાદનનો

અલંકાર તાર છે. આ સર્વ કલાના અલંકારો સાધવાના માનુષિક જીવનમાં સાધનાની પ્રેરણા હોવી જોઈએ સાધના વિના સિદ્ધિ નથી. વર્તમાન યુગમાં દોઈપણ કળાની સાધના કર્યા વિના મનુષ્યને પ્રસિદ્ધિ તથા કિર્તિ પામવી છે. અને તે પોતાની પ્રસિદ્ધિ માટે પાગલ જેવો થઈ જાય છે. કલા તથા સાધના માટે નહિ પણ પોતાનું નામ કેમ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત થાય તે તેના જીવનનો ધ્યેય હોય છે. તેવા કલા સાધકો પાસેથી કલાનું વિસર્જન થઈ જાય છે. કલા માટે વિણા ધારિની ભગવતિ સરસ્વતિ દેવજીએ એક ઠેકાણે એવો આદેશ આપ્યો છે કે કલા સાધવા માટે મનુષ્ય જીવન ઘણુંજ ઓછું છે. અને જન્મ જન્માતરની મહાન સાધના છે. તો પણ માનવ તેમાં કદી પણ પાર પામી શકતો નથી...

“નાદ સમુદ્ર તરનકો સરસ્વતિ કિન બિચાર”
“દો તુંમે કધિ ધરી તોય ન પાયો પાર”

સૌરાષ્ટ્રના નૃત્યોમાં રસ તથા અભિનયને પ્રભુત્વ તથા પ્રમુખસ્થાન આપવામાં આવે છે. હરનમુદ્રા, ચક્ષુમુદ્રા, સુખમુદ્રા, ઇત્યાદિ મુદ્રાઓ દ્વારા રસ ભાવ દર્શન નવરસની જાંચ ભાવનાઓમાં પ્રદર્શિત ક્રિયા અતિ મહત્વનું અંગ ભજવી જાય છે. માનવ જીવનમાં નવરસની ક્રિયાઓનો સુમેળ જન્મથીજ આવિષ્કાર પામે છે તેરસ શૃંગાર, હાસ્ય, કેાધ, વિર, કર્ણ, શાંત, બિભત્સ ઇત્યાદિ રસ દર્શનની તથા અભિનય દર્શનની મનુષ્યેસાધના કરી નૃત્યમાં પ્રાવિણ્યતા સંપાદન કરવાની હોય છે. અને નૃત્યમાં સાથોસાથ તાલ ક્રિયાનું અંગ પણ એક અતિ મહત્વનો વિષય છે. પગ સાથે ધુધરાઓ બાંધી વાદન તરંગોનું ભાવ દર્શન વર્ષોના વર્ષો સુધી રિવાજ કરી આ મહાન વિદ્યામાં સામર્થ્ય સંપાદન કરી શકાય છે. ગાયન વાદન તથા નૃત્ય વિદ્યા એ પ્રત્નો પ્રાપ્ત કરવાના મહાન સાધના મય અંગો છે.

“હુમક હુમક ચાલ ચલત ભામિનિ”
“નૃત્ય ભાવ રસ નાયત રાગિનિ”

સૌરાષ્ટ્રના નૃત્ય અભિનય દર્શનમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત નૃત્યાલંકાર શ્રી ધરમશીભાઈ શાહે ભારતના ખ્યાતિ પ્રાપ્ત નૃત્યાચાર્ય શ્રી ઉદયશંકરની પાસે નૃત્ય શિક્ષા સંપાદન કરી સમસ્ત સૌરાષ્ટ્ર તથા ભારતમાં સર્વોપરી પદ સંપાદન કરેલ છે. શ્રી શહે ભાઈએ પોતાનું જીવન સર્વસ્વ નૃત્ય તથા સંગીત કલા પાછળ ન્યૌંછાવર કરી દીધેલ છે. અને તેમની પાસે સૌરાષ્ટ્રની ભિન્ન ભિન્ન નૃત્ય કલાઓનું તથા નૃત્યના વિભિન્ન અંગોનું જ્ઞાન ધણું જ ઉમદા પ્રકારનું છે. સૌરાષ્ટ્રના આ નૃત્ય કલાકાર માટે સૌરાષ્ટ્રની જનતાએ બહુ જ માન તથા ગૌરવ ધરાવવું જોઈએ. શ્રી ધરમશીભાઈની જીવનની નસેનસમાં નૃત્ય ઉર્મીની અનમોલ અભિનય દર્શન તથા કલા દૃષ્ટિનો વારસો તથા જ્ઞાન સાંગોપાંગ ઉતરી આવ્યા છે. આ નૃત્ય કલાનાં સૌરાષ્ટ્રના મહાન નૃત્ય સાધકની પાસેથી

નૃત્યાઅભિલાષિ પ્રેમિઓને ધણું જ જાણવાનું મળશે. તેમનું જીવન ત્યાગમય તથા સાદુ નિરાભિમાનિ સત પુરૂષ જેવું છે. તેઓ પોતાનું જીવન કલા સાધનામાં વ્યતિત કરે છે કલાની પાછળ સતત સાધક બનવું જોઈએ તે તેમના જીવનનો મૂળ આદેશ છે, કલા સાધવા માટે પરિશ્રમ બધા મહાન તપની જરૂર છે. જીવનમાં કલા સાધવા માટે તપ સિવાય કલા સિદ્ધિ કદી પ્રાપ્ત થતી નથી. અને કલા સિદ્ધિનું જ્ઞાન ગુરૂ વગર કદી પણ માનવ જીવનમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ.

ગુરૂકે ગુન સઘ ગુની જન આયે
કલા ગ્યાન ગુરૂ બિન નહિ આયે.
ગ્યાન ધ્યાનમે ગરૂ ગુન ગાયે
ભવ સંસાર ભવ પાર તર જાયે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઉખરલા વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ: ઉખરલા (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં ૧૬૮૬૯

શેરભંડોળ ૨૦,૦૦૦-૦૦

અનામતફંડ ૧૦૦૦-૦૦

સ્થાપના તારીખ ૨૩-૧૨-૫૦

સભ્ય સંખ્યા : ૨૦૭

કીરીટસિંહ અનોપસિંહ ગોહેલ

મંત્રી

જેશંકર દુર્લભજી પંડ્યા

પ્રમુખ

અ. ક. સભ્યો : (૧) આણંદસંગ ગુલાબસંગ (૨) પૂંજભાઈ અનોપસિંહ (૩) નાનલા બાપુભા
(૪) જીલુભા ખોડુભા (૫) દાદલા કેશુભા (૬) ગુલાબસંગ ભુપતસંગ.

સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસની તેજ-મૂર્તિઓ. સિધ્ધપુરુષો, સંપ્રદાય સ્થાપકો, સંતો.

યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ :- ભારતમાં ભાગ્યેજ કોઈ વ્યક્તિ એવી હશે જેણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નામ શ્રવણ ન કર્યું હોય. દુનિયાની કોઈ પણ વ્યક્તિ વિષે જોઈતું સાહિત્ય લખાયું હશે તે સૌમાં નિઃસંશય શ્રીકૃષ્ણ વિના સૌથી વિપુલ પ્રમાણમાં લખાયું છે હિંદુઓ જ નહીં પણ રહીમખાન, રસખાનજી જેવા મુસલમાન સતોને જોતોમાંના પણ ઘણા પ્રતિભાસંપન્ન મુનિવરો જેમની ભગવદ્ગીતાને પ્રમાણ માને છે તે શ્રીકૃષ્ણ આપણા અમર પુરુષ છે શ્રીકૃષ્ણના રસિક મધુર વ્યક્તિત્વે કન્યાકુમારીથી કાશ્મીરને બંગાળથી સૌરાષ્ટ્ર સુધી અનેક વ્યક્તિઓનાં ચિત્ત આકર્ષ્યાં હશે, કનૈયાના નામ પર સર્વસ્વ છોડી વ્રજમાં વસનારા પણઓછા નહિ હોય, શ્રીકૃષ્ણ એટલે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, લીલા નટનાગર. શ્રીકૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ અનેરું, તેમની બાંસળી અનેરી, તેમની ગીતા પણ અનેરી, બાળપણ ગોકુલ ઇંદાવનમાં પસાર કરી ત્યાંના ગોપ, ગોપીઓ, પક્ષીઓ યમુના સુહાને ઘેલા બનાવી શ્રીકૃષ્ણ મથુરામાં આવ્યા. ગામડાંઓનું માખણ, ઘી, દહીં પણ પોતાના મલ્લો માટે શહેર ભેગું કરતા કંસનું જુલ્મી શાસન તોડવાને આત્મશ્રદ્ધા પ્રેરવા તેમણે દાણલીલા કરી. દુરાત્મા કંસના ભય નીચે ચોવીસે કલાક જીવતા આનંદ પ્રમોદ વગરના નિરસ થઈ ગયેલા ગોપગોપીઓમાં રાસોત્સવો રચી તેમણે રસ પૂર્વે અગિયાર વર્ષની નાની વયે તો વ્રજ છોડી કંસને માર્યો મથુરામાંથી અન્ધક, વિષ્ણુ, સાત્વ વંશી યાદવોને સંગઠિત કરી સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકા લાવ્યા. પોતે ધારત તો ભારતના ચક્રવર્તિ સમ્રાટ બની શકત તેને બદલે યાદવોની ગણતંત્ર પ્રણાલી ચાલુ રાખી જીવનભર જરાસંઘ, શિશુપાલ, કાલ્યવન, કંસ, દુર્યોધનાદિ કૌરવો,

દંતવક્ત, વિદૂરથ, ભૌમાસુર જેવા સામ્રાજ્યવાદી શાસકો સામે લડતા રહ્યા, બધાને હરાવ્યા, સંહાર્યા, છતાં જીવનમાં તદ્દન સરળ ને નિર્લેપ. યુધિષ્ઠિરના રાજસૂય ચત્રમાં મહેમાનોના પગ ધોયા, એડી પતરાળીઓ ઉપાડી, મહાભારતના યુદ્ધમાં સારથી પાછું કર્યું, સુદામા જેવા દીન દરિદ્રને પોતાના જેવો બનાવ્યો. છેવટે પોતાના આશ્રયથી છટકી ગયેલા દુર્પદ યાદવોને પણ લગતી દુઃખારી, પૃથ્વી પરના આતતાયીઓને સમાપ્ત કરી સ્વધામ પધાર્યા. શ્રીકૃષ્ણના ગોપીઓ સાથેના રાસની વાતો કરનારા બુદ્ધી જન્ય છે કે ત્યારે તેમની વય માત્ર ૧૧ વર્ષની હતી. ભરીસલામાં શ્રીકૃષ્ણની અગ્ર પૂજનો વિશેષ કરી તેને સો સો ગાળ દેનાર શિશુપાલ પણ શ્રીકૃષ્ણના ગોપીઓ સાથેના સંબંધ વિષે એક અક્ષર બોલ્યો નથી. રહી વાત તેમની ૧૬૦૦૦ રાણીઓની સાથેના ગૃહસ્થાશ્રમની, આ વાતમાં સ્પષ્ટ અતિશયોક્તિ છે. અથવા ભૌમાસુરે કેદનાં વર્ષો સુધી રાખેલી રાજપુત્રીઓ જેને સ્વીકારવા માતાપિતા પણ તૈયાર ન હતા, તેમને ભૌમાસુરને હણી શ્રીકૃષ્ણે સ્વીકારી તેને પવિત્ર કાવ્ ગણવું કે તેની નિંદા કરવી?

‘લવણ ખિનુ ખાના ઔર કનૈયા ખિનુ ગાના’ સરખું જ છે એમ સંગીતકારો માને છે. શ્રીકૃષ્ણ પર લખાયેલા મહાભારત, ભગવત, પુરાણો અષ્ટાપના કવિઓનાં પદો, નરસિંહ મીરાં જેવાના પદો, કાંગડા શૈલીના, મુઘલ શૈલીના, રાજપુતાના શૈલીના ચિત્રો ત્યાં કરે પછી ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બાકી શું રહેશે? આવા શ્રીકૃષ્ણની દ્વારકા જેવા લીલાશ્રમિ સૌરાષ્ટ્રમાં હોવાનું સૌરાષ્ટ્રીઓ ગૌરવ અનુભવે તેમાં ખોટું શું છે? મુનિવર સંતબાલજીએ સાચું જ ગાયું છે:-

“સઘળાં કામે કયાં છતાંયે રહ્યા હમેશાં નિલેંપી;
“એવા યોગી કૃષ્ણપ્રભુમાં, રહેજો અમ મનડાંખૂપી”

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી :- પોતાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સાચા આર્યધર્મને પ્રવર્તાવનારા, દેશોધારક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની જન્મભૂમિ સૌરાષ્ટ્રમાં મોરબી પાસે ટંકારા. પણ તેમની કર્મભૂમિ ખાસ કરીને ઉત્તર ભારત. પ્રખર કર્મકાંડીને ચુસ્ત શિવભક્ત, પિતાના પુત્ર દયાનંદ પણ શરૂ શરૂમાં તો પિતાને અનુસરના. પણ એક મહાશિવરાત્રિના દિવસે તેમની મૂર્તિપૂજામાંથી શ્રદ્ધા હલી ગઈ ને સ્વામીજી ભાગી છૂટ્યા. નામ તો એમનું મૂળશંકર પણ સત્યની શોધમાં સતત પર્યાટન એકાંતવાસ; જડકર્મકાંડીઓ, અધૈયીઓ, જલદ જ્ઞાનીઓ વગેરેની સાથેના શાસ્ત્રાર્થો આ બધામાંથી પસાર થતા થતા દયાનંદ સરસ્વતી પૂણ્ડ્રનિંદ પાસે સન્યસ્તદીક્ષા લે છે, સ્વભાવના અતિ ઉગ્ર ને અધ સ્વામી બિરજનંદ જીવનને ત્રાસ સહી સ્વામીજીએ અતૂટશ્રદ્ધા અને અખૂટધીરજના બળે તેમને ગુરૂદક્ષિણામાં થોડાં લવિંગ ધર્યાં ત્યારે ગુરૂજી પણ રડી પડ્યા. તેમનો આદેશ મેળવી તેમને શુદ્ધ વૈદિકધર્મનો ગાંડીવ ટંકાર કર્યો. ધર્મ એટલે માયકાંગલી ક્રિયાપદ્ધતિ કે દુરાચાર નથી પણ વીર પુરૂષોનું શ્વાસપ્રાણનું વ્રત છે એ સ્વામીજીએ મમજીવ્યું. દેશભરમાં મૂર્તિપૂજના નામે ચાલતા પાખંડને ઉઘાડા પાડવા ‘સત્યાથ’ પ્રકાશ’ લખ્યો. બાળલગ્ન, અંત્યજ્ઞે પરના જીવંતો, ધર્માન્તરથી વટલાવાયેલા સ્ત્રીપુરૂષો. સ્ત્રીઓની પદ્મનશીની આ બધા સામે બંડ પોકાયું. અસ્પૃશ્યોદ્ધારનું કાર્ય ગાંધીજી પૂર્વે સ્વામીજીએ કયું. રાષ્ટ્રભાષા હિન્દિ જ હોય તે સ્વામીજી પહેલાં સમજ્યાને શીખવી ગયાને આ બધી ધાર્મિક સામાજિક ક્રાંતિની સામે પ્રબળ અવાજ ઉઠાવવા માટે સ્વામીજીને બખ્ખેવાર ઝેર અપાયું, છતાં એજ પ્રસન્નતા, ક્ષમાભાવ તેમણે છોડ્યા નહિ, ને આત્મશ્રદ્ધાનો રણકાર જગાવી સ્વામીજી ચાલ્યા ગયા. સ્વ. રમણલાલ દેસાઈના સ્વામીજી માટેના નીચેના શબ્દો કેટલા સાચા છે?

“જે ક્ષણે તમારો દેહ દુર્ભાગ લાગે તે ક્ષણે એક મહાન પ્રત્યંકાય ગુજરાતને યાદ કરજો. જે ક્ષણે તમારા મનમાં શિથિલતા-કાયરતાનો પ્રવેશ થાય તે ક્ષણે સજીવન ઉત્સાહભર્યા એક તેજસ્વી દેશ ભક્ત ગુજરાતનું સ્મરણ કરજો. જે ક્ષણે તમારા હૃદયમાં મોહ અને વિલાસનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે તે ક્ષણે ધનને ઠોકર મારતા એક નૈષ્ઠિક ગુર્જર બ્રહ્મચારી તરફ દૃષ્ટિ કરજો. અપમાનથી હણાયેલા તમે જે ક્ષણે જીંચું જોઈ ન શકો તે ક્ષણે એક હિમાલય સરખા અડગ અને ઉન્નત ગુજરાતીના ઓજસભર્યા મુખને કલ્પનામાં ખડું કરજો. મરતાં બીક લાગે તો નિર્ભયતાની મૂર્તિ સમા એક ગુજરાતીનું ધ્યાન કરજો. વેર ઝેરથી તૃપ્ત બની વિરોધીને ક્ષમા આપતાં તમે અચકાઓ તે ક્ષણે ઝેર પાનારને આશીર્વાદ આપતા રાગદેવથી પર થયેલા એક ગુર્જર સન્યાસીને યાદ કરજો. એ ગુજરાતી તે સ્વામી દયાનંદ, એ ગરવો ગુજરાતી મહાન હિંદીઓમાં અમરસ્થાને વિરાજે છે.”

વિશ્વ વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી :- ગાંધીજી જેવી વિશ્વ વિભૂતિને સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતના ગણાવવા એમાં ઘણાને સંકુચિત પ્રાંતિયતા લાગતી હશે. ગાંધીજી માત્ર સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતના જ ન હતા સમસ્ત વિશ્વના અમર ચિરંજીવીમાંના છે છતાં સૌરાષ્ટ્ર એમનું જન્મસ્થાન અને ગુજરાતમાંથી તેમની પ્રવૃત્તિઓમાંથી થોડીકના મંડાણ એટલે તેમને પોતાના ગણી સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાત તેમના કાર્યોનું વારંવાર સ્મરણ કરી તેમના સત્યથી આગળ ચાલવાનું ચિંતન તેમાં ઉહાપોહ કરવા જેવું શું? વિશ્વની સત્ય, અહિંસા, અસ્તેય, અપરિગ્રહાદિ વ્રતોના સમ્યક્ પાલનને છોડી ધોરતમ ભૌતિક સુખોપાજ્ઞનની વૃત્તિઓથી માર્ગ બૂલી ગયેલી પ્રજાને જે થોડા વિશ્વ-માનવો વારંવાર આવી સાચો રસ્તો બતાવી ગયા સોક્રેટિસ, મહાત્માર્મસુ, પયગંબર મહમ્મદ સાહેબ, યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ, ભગવાન શુદ્ધ, શ્રમણ પ્રભુ મહાવીર, સંત લાઓત્સે અને કન્ફ્યુશિયસની જેવા ગાંધીજી

પણ આવ્યા. પોતાના કર્મધર્મનો મર્મ પોતાના જીવન દ્વારા જ બતાવીને ચાલ્યા પણ ગયા. સુદામા-પુરી-પોરબંદરમાં મોઢવાણિયાના કુટુંબમાં કબાગાંધીને ઘેર જન્મી બાળપણમાં ભલે શરમાળ, વેતા વગરના, ઠોઠ, બીડીના કુંકા ચોરનારા, ભાઇના કાંડા પરનું સોનું કપાવી કરજ ચૂકવનારા, અત્યંત કામાસક્ત, ને ધણી પણ કરનારા હતા પણ તે જ સમયથી પિતૃભક્તિ અસત્ય તો બોલાય જ નહિ, ભૂલ કપૂલ કરવી જ પડે, દેશભક્તિ માટે માંસાહાર કરવો છે પણ વૈષ્ણવ માતાપિતાને દુઃખ થાય તેવું કરવું નથી. મારતર સાહેબ પરિક્ષા બખતે પડખેના છોકરાની પાડીમાંથી જોઈ લેવા સૂચવે છતાં “માસ્તર તો ચોરી ન કરીએ માટે જ ધ્યાન રાખેને ! “ એવું માનનારા ” કે ધ કરે તેના કાજ ના થઈએ પણ તે કહે તેવું કરીએ ” એવા નાના નાના સદ્ગુણોના બીજ ધરાવતા તેમણે શી શી સાધના, ત્યાગ, તપશ્ચર્યા, આત્મનિરીક્ષા કરી. મહાત્મા પદ મેળવ્યું તેનો ઇતિહાસ તેમની જ આત્મકથામાં ને બીજા હજારો પુસ્તકોમાં સંગ્રહાએલ છે. ગાંધીજીને મન સત્ય એટલે જ પરમાત્મા આ ‘સત્ય’ પરમાત્મા સાક્ષાત્કાર કરવાના તેમના હૃદયે સૂઝાડેલા-અંતર્નાદે આપેલા અવાજમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના ને ભારતમાંના તેમના સત્યાગ્રહો, રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ, હરિજનોનો ઉદ્ધાર, જીવનલક્ષી શિક્ષણના પ્રયોગો, મોચીકામ, સંડાસ સાફ કરવાની પ્રવૃત્તિ, વિવિધ ભાષાઓનો અભ્યાસ, પ્રવાસ પર્યટનો, રેડિયાના જુદા જુદા પ્રયોગો, વગર ચરીસે હજારો કરવાની કળા-આ બધુંજ આવી જતું હતું. તેમનું જીવન નિર્ભય ને સૌના માટે ડોકથું કરવા ખુલ્લું હતું. વિશ્વનો એક પણ પુરુષ જે સામાજિક કે રાજદારી પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો હોય તે એવો મળ્યો નથી જેને થોડા કલાકનું પણ ખાનગી જીવન ન હોય ! ગાંધીજી તેમાં અપવાદ છે

શ્રીકૃષ્ણનું કમથોગીપણું, હિંચિત્રની સત્યનિષ્ઠા મહાવીરની અહિંસા, ઇશુનો પ્રેમ, શ્રવણની પિતૃભક્તિ, ગૌતમ બુદ્ધની શાન્તિ, મહામદ પયગંબરની સરળતા, અષો જરથુષ્ટ્રની પવિત્રતા,

સોક્રેટીસનું સ્વાર્પણ, આ બધાનું ગાંધીજીમાં કંઈક અજબ સંમિશ્રણ જોવા મળ્યું.

ગાંધીજી દેશભક્ત નેતા, સમાજસુધારક, સાહિત્યકાર, શિક્ષણશાસ્ત્રી, શુશું હતા ને શું શું નહતા ?

તેમની વિશે લખવા બેસીએ તો ગ્રંથના ગ્રંથ લખાય પણ પેલા કવિવર ન્હાનાલાલના શબ્દો મદદ આવે છે:-

“શી શી સંભારે ને શી શી પૂજું” પુણ્ય વિભૂતિઓ ? પુણ્યાત્માના ઊંડાણો તો આભ જેવા અગાધ છે”

ભગવાન સ્વામીનારાયણ :- રાજકીય ને સામાજિક અંધાધુંધીના યુગમાં ભગભગ ત્રીશ વર્ષ સુધી સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાતને કચ્છના પ્રદેશમાં ભગીરથ પુરુષાર્થ કરીને જેમણે લોકોને શુદ્ધ ધર્મ બતાવ્યો, અનેક સંકટો સહન કરી સમાજના દરેક સ્તરને ધર્મજ્ઞાન આપી સદાચારી બનાવ્યા, સમાજની કાઠી અને કોળી જેવી કામ જ્યાં હિંસા, વહેમ, અજ્ઞાન ભારોભાર સમાયેલાં હતાં ત્યાં પોતાના કરુણા, પ્રેમ, સૌજન્યથી જેમણે તેવા લોકોના હૃદય પર વિજય મેળવી તેમને પોતાના બનાવ્યા, તે વર્ષોમાં એ ચાર વાર પણ જેમને સ્નાન કરવાની બાધા હોય, ઇશ્વરનું ભૂલથી પણ નામ ન લેતા હોય તેવા લોકોને સ્નાન કરતા, ઇશ્વર પરાયણ જીવન જીવતા, અભય બાવાનું છોડી દેતા બનાવ્યા એવી મોટી કાન્તિ કરનારા ભગવાન સ્વામી નારાયણનું ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર પર મોટું ઝલુ છે. તેમનું જન્મ સ્થાન અયોધ્યા પાસે હપૈયામાં પણ તેમની કર્મભૂમિત તરીકે ગુજરાત રહ્યું. સંવત ૧૮૩૭ની રામનવમીના દિવસે હરિપ્રસાદ પાંડે અને પ્રેમવતીને ત્યાં જે મહાપુરુષ જન્મ્યા તેમનું મૂળ નામ ધનશ્યામ પણ તેઓ શ્રી સદ્ગુણ સ્વામી અથવા ભગવાન સ્વામીનારાયણ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા માતાપિતાના અવસાન પછી સંવત ૧૮૪૬માં અષાઢ સુદ દશમના દિવસે ગૃહત્યાગ કરી તપસ્વી બ્રહ્મચારીના વેષે નીલકંઠ નામ ધારણ કરી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી જામકા ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તા. રાજુલા)

સુ. જામકા

(જિ. અમરેલી)

સ્થાપના તારીખ :- ૨૬-૪-૧૯૫૦

નોંધણી નંબર :- ૩૦૩

શેર ભંડોળ :- ૪૬૩૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૬૪

અનામત ફંડ :- ૨૬૦૫-૦૦

ખેડૂત :- ૯૮

અન્ય ફંડ :- ૧૦૦૦૦-૦૦

ખીનખેડૂત :- ૬૬

અન્ય નોંધ :- આ વીસ્તારની જનતાને સસ્તા દરે નાણાનું ધીરાણ ખાતર તથા જંતુ નાશક દવા માટે ધીરાણ આપે છે.

જીવનલાલ મનજી જગડ

ભગવાન જસમત આંબલીયા

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્ય

શ્રી ભગવાન જસમત આંબલીયા

પુના મેઘજી પટેલ

- ખાલુ વાઘજી પટેલ

જેરામ ભીમજી પટેલ

ટપુ કુકા ડાભી

દેવાયત જીવા

કરશન માવજી ગોહિલ

સામંત અરજણ ચૌહાણ

હરિશંકર જેઠાલાલ વિપ્ર

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી પીપળવા ત્રિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી.

ખાંભા તાલુકો

સુ. પીપળવા

જિલ્લો અમરેલી

સ્થાપના તારીખ :- ૨૨-૫-૫૧

નોંધણી નં. :- ૧૯૮૭૪

શેર ભંડોળ :- ૩૪૬૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૬

અનામત ફંડ :- ૧૮૬૮-૩૫

ખેડૂત :- ૬૨

અન્ય ફંડ :- ૬૦૦૦ થી વધુ

ખીન ખેડૂત :- ૨૪

અન્ય નોંધ :- સસ્તા દરે નાણાનું ધીરાણ કરે છે, રસાયણિક ખાતર તથા જંતુ નાશક દવા માટે મોસમી ધીરાણ કરે છે.

કાર્યવાહક મંડળ

શ્રી નાથાભાઈ ડાહ્યાભાઈ પ્રમુખ

શ્રી હરિભાઈ કાનજી

,, નનુભાઈ વસલ

,, કાળુભાઈ અરજણ

,, વૃજલાલ ગાપાજી મંત્રી

,, જગનભાઈ શામજી

સર્વદમન ગ્રાધપ વોટર

બાળકોનું જીવન રસાયન

અપચો, ઝાડા, ઉલ્ટી, પેટની આંકડી, ચૂંક, ગોળો, દાંત આવતી
વખતની તકલીફો વગેરે, બાળકોના બધાજ સામાન્ય રોગો માટેની
આ નિર્દોષ, ઘરગથ્થુ અને અકસીર ઔષધિની એક જ ખાટલી,
બાઈઝં બધીજ દવાઓની આપની ખરીદી અટકાવી
દેશે. અને બાળકને તાંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને ઋષ્ટપુષ્ટ બનાવી
નવી તાજગી આપશે. કારણ કે તે ગુજરાતના ઘરે ઘરમાં
પચાસ વર્ષથી વપરાતી પ્રખ્યાત “કાઠિયાવાડી બાલા-
મૃત સોગડી”ના ઉત્પાદકોની શાસ્ત્રોક્ત અને
સપ્રમાણ બનાવટ છે.

(વસ્તુત માહિતી, વ્યાપારી ભાવો, તથા અમારી બનાવટની
બીજી ખ્યાતનામ દવાઓની બજારકારી માટે પત્ર
વ્યવહાર કરો.)

કા ઠિ યા વા ડી બા લા મૃ ત સો ગ ઠી ડી પો

(વૈદ્ય નવનીધરાય હરજીવનદાસ)

આં બા ચો ક

ભાવનગર

(સો રા બ્લ)

સહકારી ક્ષેત્રે ભગીરથ સાહસ

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખાંડ ઉદ્યોગ મંડળી લી.

મુ. ઉના (જિ. જુનાગઢ)

રજી. નંબર :- સે/૭

સ્થાપના તા. :- ૧૬-૧૦-૬૩

શેર કેપીટલ-૪૦ લાખ

સહકારી મંડળીના } ૫ લાખ
ગુજરાત સરકારના } ૩૫ લાખ

રોજની ૧૨૫૦ ટનની કેપેસિટીમાંથી
વધીને ૨૦૦૦ ટન કેપેસિટી
ઉભી કરવાની ગણતરી
રખાય છે.

વ્ય. ક. સભ્યો

શ્રી પુરૂષોત્તમ ભવાનભાઈ પટેલ
” ઉકાભાઈ સીદ્દીભાઈ ઝાલા
” ભાયાભાઈ કાનાભાઈ સોલંકી
” દ્વારકાદાસ વિઠલદાસ શાહ
” જયરામ પ્રાગજીભાઈ પટેલ
” દુર્લભજી હંસરાજ વિઠલાણી
” હરકીસનદાસ મુળચંદ શાહ
” ભાણજી મુળજીભાઈ
બે સરકારશ્રીના પ્રતિનિધિઓ

શ્રી. ડે. રજીસ્ટ્રાર સહકારી મંડળીઓ
અમદાવાદ

શ્રી દયારામભાઈ પટેલ
માનદ મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
ગુજરાત રાજ્ય ખાંડ ઉદ્યોગ સંઘ
શ્રી છગનભાઈ કે. પટેલ
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
ગુજરાત સ્ટે. કે. ઓ. બેન્ક લી.
અમદાવાદ

ડીસ્ટ્રીક્ટ રજીસ્ટ્રાર સહ મંડળીઓ
જૂનાગઢ.

શ્રી શેરડી નિષ્ણાત-જૂનાગઢ
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
ઉના તા. સહ. ખાંડ ઉદ્યોગ મંડળી.

ફેક્ટરીના ટૂંકો વિશિષ્ટ અહેવાલ

- ❖ ફેક્ટરી માટે ૧૯૬૬ના શરૂઆતમાં જમીનનો કબજો લીધો. તુરંત જ માર્ચ મહીનામાં મશીનરી ખરીદવાનો કરાર કર્યો અને ૧૯૬૭ના અંતમાં મશીનરી આવી ગઈ હતી.
 - ❖ એક કરોડ અને ચાલીસ લાખ રૂપિયા આ મશીનરી પાછળ ખર્ચ થઈ રહ્યો છે.
 - ❖ ફેક્ટરી માટે ૨૧૮ એકર સરકારી પડતર જમીન મળી છે.
 - ❖ સ્પીરીટ અને હાર્ડબોર્ડ ઉદ્યોગ તથા ફેક્ટરીનું પોતાનું શેરડીનું સંશોધન કેન્દ્ર ઉભું કરવાની પણ વિસ્તૃત યોજના છે.
 - ❖ વ્યવસ્થિત કામકાજ શરૂ થયા પછી ૧૮ માસની અંદર ફેક્ટરી ઉત્પાદન કરતી શરૂ થઈ જશે તેવી અપેક્ષા છે.
 - ❖ ૭૦૦૦ એકરમાં શેરડી ઉત્પાદન થશે અને તે માટે ફેક્ટરી મેનેજર તરફથી અનુભવી અને ઉચ્ચ લાયકાતવાળા ખેતીવાડી અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવી છે.
 - ❖ શેરડીનું ઉત્પાદન વધે અને સારી જાત ઉત્પન્ન થાય તે માટે જરૂરી ખાતર માટે (ઉત્તમ ખાતર અંગે) રાલીઝ કું. સાથે વાટાઘાટ ચાલતી હતી અને રાલીઝ કું. ફેક્ટરી સાઈટ ઉપર પાંચ લાખનાં રોકાણ સાથે (મિશ્ર ખાતરનું કારખાનું) શરૂ કરશે.
 - ❖ મંડળીના કારખાનાની મુખ્ય પ્રિન્સિપલનું ખાત મુરત ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય મંત્રીશ્રી હિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈના વરદ હસ્તે તા. ૫-૫-૬૬ના રોજ કરવામાં આવેલ છે.
 - ❖ મુખ્ય પ્રયોજક શ્રી પરમાણુદાસ ઓઝાનો આ ફેક્ટરી ઉભી કરવામાં મહત્વનો હિસ્સો રહેલ છે.
- મનુભાઈ ભેષી ચંદ્રશંકર એલ. જાની રાજભાઈ આર. ચોરી
સેક્રેટરી. માનદ મંત્રી. પ્રમુખ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી મેથળા ખે. વિ. વિ. કા. સે. સ. લી.

મું. મેથળા

તાલુકો—તળાબ

સ્થાપના તા. :- ૧૨-૭-૧૯૩૬

શેર ભંડોળ :- ૭૩૧૦-૦૦

ખેતર શેર : ૪૭૦૦-૦૦

અન્ય ફંડ ૬-૮૭

જિલ્લો—ભાવનગર

નોંધણી નંબર :- ૧૭૮

સભ્ય સંખ્યા :- ૭૨

ખેડૂત :- ૭૨

ખીનખેડૂત :-

વ્ય. ક. સભ્યો

ખાટા સુરા

મેપા પૂના

ઘેલા ગગા

ચોંડા ગાંડા

કિશોરચંદ્ર વૃજલાલ આચાર્ય
મંત્રી

પાનાચંદ છોટાલાલ શાહ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વાવડી વિ. કા. સે. સહકારી મંડળી લિ.

તળાબ—તાલુકો

મું. વાવડી.

ભાવનગર—જિલ્લો.

સ્થાપના તા. : ૨૮-૫-૫૬

શેર ભંડોળ : ૧૦૬૦૦

અનામત ફંડ : ૬૧૭

અન્ય ફંડ :

રજી. નંબર:-૨૦૨૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૦

ખેડૂત:-

ખીન ખેડૂત:-

૧૯૬૫-૬૬ દરમિયાન સભ્યોને ડીવીડન્ડ છ ટકા મુજબ વહેંચાયેલ છે.

ત્રંબકલાલ ભીમજીભાઈ
મંત્રી.

લવજી ટીડા
પ્રમુખ.

વ્ય. ક. ના સભ્યો

ભાવજીભાઈ રામજીભાઈ

ભગવાનભાઈ

ભગવાનભાઈ રામજીભાઈ

રઘુરામ ભીખારામભાઈ

હિમાલયની તળેટીમાં જોપાલ વલ્લભની પાસે યોગનું જ્ઞાન મેળવ્યું. ત્યાંથી પૂર્વ અંગાળમાં સિદ્ધ વલ્લભને ત્યાં પધાર્યા. ત્યાંથી યાત્રા કરતા કરતા પાખંડીયો ને વામમાર્ગીઓનું ખંડન કરતા સૌરાષ્ટ્રમાં માંગરોળ પાસે લોજ ગામમાં આવ્યા. ત્યાં રામાનંદ સંપ્રદાયના સ્વામી સુખાનંદે તેમને મેળાપ મુક્તાવદ સ્વામી સાથે કરાવ્યો. પછી તે રામાનંદ સ્વામી ત્યાં પધાર્યા અને તેમણે ભરીસબામાં “જેની હું વાટ જોતો હતો તે આવી ગયા છે” એવું જાહેર કરી શ્રી સહજનંદ સ્વામીને સત્કાર્યાને ઉદ્ધવ સંપ્રદાયની દીક્ષા આપી, દીક્ષાની સંવત ૧૮૫૭ને કાર્તિક સુદ ૧૧ ગણાય છે. દીક્ષા આપ્યા પછીના વર્ષે જોતપુરમાં સહજનંદ સ્વામીને આચાર્ય પદે સ્થાપવામાં આવ્યા. ગુરૂદેવના સ્વધામ ગમન પછી સહજનંદ સ્વામીએ સંપ્રદાયનાં સુધારા કર્યા. સાધુઓની મંડળીઓ ધર્મપ્રચારને લોકસેવા માટે મોકલી. પોતે ગઢડામાં મૂળીમાં, એમ જુદા જુદા સ્થળે વિચર્યા લોકોને પ્રેરણા આપી. તેમણે બતાવેલા ચમત્કારોની વાતમાં આપણે પડતા નથી પણ અંગ્રેજ સત્તાધિશો સુદ્ધાં તેમના પ્રભાવમાં આવ્યા. મહારાજશ્રીના ઉપદેશ ‘શિક્ષાપત્રી’ અને ‘વચનામૃતો’માં ગ્રંથસ્થ છે. સ્વામી નારાયણ સંપ્રદાયે ગુજરાતને ધણા સુંદર કવિઓ પણ આપ્યા છે. મૂળી, ગઢડા, રાજકોટ, વડતાળ, વગેરેમાં મોટા મંદિરો આવે પણ તેમના ઉપદેશોની સાક્ષી રૂપે ઉભા છે. ઈ. સ. ૧૮૩૦ના જુન માસની ૨૮મીએ જેઠ સુદ નવમીના દિવસે બ્રહ્મધામમાં પધાર્યા.

લક્ષ્મકવિ મીઠો ઢાદી:- લગભગ સંવત. ૧૮૫૦-૬૦માં લીંબડી ગામમાં મુસલમાન કુટુંબમાં લક્ષ્મકવિ મીઠોનો જન્મ થયો. મુસલમાન હોવા છતાં “જાતિ પાંતિ પૂછે ના કોઇ હરિકો બળે સો હરિકો હોય” એ ન્યાયે તેઓ શ્રીકૃષ્ણના પરમ ઉપાસક હતા. તેમના કુટુંબના મીર, ઢાદી લોકો રાજા મહારાજનાં સ્તુતિ ગીતો ગાતા ત્યારે મીઠો ભગત અચાચક વૃત્તિથી જીવતા. તેમણે સરસ્વતીની

આરાધના તેમના છપ્પત્રેવ શ્રી કૃષ્ણના લીલા વર્ણન માટે જ કરી. તેમના વિષે કહેવાય છે:-

“કાંધરવા ધરીને ગઢપતિને ગાયો નહિ,
ઢાદીધ્યાન ધરીને, મોહન ગાયો મીઠીએ”

લીંબડી નરેશ હરભભજ ત્રાગ્યએ તેમની પાસે પોતાની તારિક્ક કરાવવા ધણું કચું ત્યારે મીઠો ભગતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં “મારા દાકાર તો ગોકુલપતિ શ્રી કૃષ્ણ જ છે તેમના માટે જ આ દેહ ને ઇન્દ્રિયો છે તેના વિના હું કોઇ લૌકિક પુરુષના ગુણ ગાતો નથી” કહી દીધું. કહેવાય છે કે લીંબડી પાસેના સમણા ગામમાં સૌરાષ્ટ્રના બજનિકો એકઠા થવાના છે ને ત્યાં મીઠો ભગત પણ જશે એમ જાણી, લીંબડી-નરેશ તેમને પોતાની હાજરીમાં ઘોડાના તબેલામાં પૂરાવી ઈર્ષ તાળું મરાવી દીધું, ને પોતે ભજન સાંભળવા ગયા ત્યારે ત્યાં અખીલ ગુલાલથી રંગાયેલા મીઠોને “હરિ વેણ વાય છે રે હો વનમાં” એ ગરબી ગવડાવતો જોયો. કોષમાં ધમધમતા પોતે જ્યાં મીઠોને પૂર્યો હતો ત્યાં આવ્યાને જોયું તો તાળુ તો અખડ હતું ને તબેલામાં મીઠો ભગત અખીલ ગુલાલથી રંગાયેલા કપડે તે જ ગરબી ગાતા હતા. કહેવાય છે કે ખીજા પ્રખ્યાત સંત રવિ સાહેબને જુદાંવન યાત્રાએ જવું હતું ત્યારે મીઠો ભગતે

“અંસરી વાગી રહી વનમાં, સુરતા લાગી રહી
સુનમાં” એવું પદ ગાઈ જુદાંવન તો જ્યાં તન્મય થઈ હરિગુણ ગાઈએ ત્યાં ખડું થાય છે એવું સચવેલું. મીઠો ભગતની વાણી ગુજરાતી સાહિત્યમાં જાણીતી છે. સંવત ૧૯૨૮માં તેઓ દિવ્ય ધામમાં પધારી ગયા.

શાસન સમ્રાટ વિજયનેમિસુસીશ્વરજી:-
ભાવનગર જિલ્લાના મહુત્રા ગામમાં વિ. સં. ૧૯૨૬ની કાર્તિક સુદ એકમના દિવસે સાધારણ ગિચિત્તા પરંતુ જૈન ધર્મમાં ગંડા પ્રેમ ને આસક્તિ ધરાવનારા કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયો. બાળપણમાં તેમનું નામ

નેમચંદ પાડવામાં આવ્યું. બીજા બધા બાળકો
જ્યારે રમકડે રમે અને શેરીઓમાં તોફાને ચડે ત્યારે
નેમચંદ વીરધર્મની વાર્તાઓ વાંચે. કાં પોતાના
ગામમાં પધારેલા મુનિ મહારાજ પાસે જઈ તેમની
વાણી સાંભળે. ટૂંક સમયમાં તેમણે જૈન ધર્મનાં
ધણા ગ્રંથો વાંચી નાખ્યા. નેમચંદ હજી તો કિશોર
અવસ્થા પૂરી કરી યુવાનીના ઉંમરે પણ માંડતા
સોળમા વર્ષમાં પ્રવેશ્યા ત્યાં તો તેમણે પિતાની પાસે
દીક્ષા લેવાની ભાવના વ્યક્ત કરી દીધી. પિતાને કંઈ
આ વાત ગમતી ન હતી. તેઓ તેમને લઈ એક
અધિકારી પાસે ગયા ને વાત સમજાવી. પેલા
અધિકારીએ નેમચંદને જુદી જુદી રીતે મનાવી પઠાવી
તેની લત છોડી દેવા કહ્યું. વળી હેડમાં પૂરી દેવાની
ધમકી પણ આપી. પણ નેમચંદ તો પૂર્વજન્મના
કર્મો અપાત્રી જૈન ધર્મના પ્રચારનો દિવ્ય ઉદ્દેશ
લઈ આવેલા હતા. તેમણે પોતાની વાત ન મૂકી ને
છેવટે સોળ વર્ષની વયે વિ.સંવત ૧૯૪૫ની જેઠ
સુદ ૭ના પવિત્ર દિવસે ભાવનગરમાં શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી
મહારાજ સાહેબ પાસેથી ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર
કરી. ગુરુવર્ષ પોતે સરળ સ્વભાવનાં, પ્રિયુદ્ધ
ચારિત્ર્યના, અત્યંત તીવ્ર મેધા વાળા હતા. નેમચંદ
હવે વિજયનેમિસુરીશ્વર બન્યા. દીક્ષા લીધા બાદ ત્રણ
ચાર વર્ષમાં જ ગુરુમહારાજ કાળધર્મ પામ્યાને આ
બાજુ અમદાવાદમાં વિજયનેમિસુરીશ્વર મહારાજનાં
શાસન પ્રભાવક વ્યખ્યાનો સાંભળી જૈન જૈનેત લોકો
ડોહવા લાગ્યા. મહારાજશ્રીના પ્રભાવમાં અંબન
સર પટ્ટણી, આનંદ શંકર ધ્રુવ, કવિ ન્હાનાલાલ,
વગેરે પણ તેમની પ્રશંસા કરતા. તેમના ઉડા
શાસ્ત્રાભ્યાસથી શાસ્ત્રોના રહસ્યોને ઉકેલતી વાણીના
ઝોજસ પાસે ભલભલા પોમાના માન મૂક્યા.
મહારાજશ્રીએ ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્ય, જૈન
તત્ત્વદર્શન ઉપર અનેક ગ્રંથોની રચના કરી પુરાણ
તીર્થના જર્ણોદ્ધારનું કામ ઉપાધ્યુ. રાણકપુર, તળાજ
મહુવા, કદંબગિરિ, વલ્લભીપુર, ખંભાત, માતર
વગેરે સ્થળે પુષ્કળ રૂપિયા અર્થાવી તીર્થોદ્ધાર કરાવ્યો.
સામાન્ય સ્થિતિના, રોજ-રોટીની ચિંતાવાળા જૈન

કુટુંબો માટે ફંડ રચાવ્યા. આમ છેલ્લા ત્રણસો
વર્ષમાં ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં જે પ્રચંડ કાર્યોની કદવના
કાષ્ઠને આવી ન શકે તેવું કાર્ય કરી વિ. સં. ૨૦૦૫
માં મહુવા મુકામે જ કાળધર્મ પામ્યા.

પરમ તત્ત્વજ્ઞાની શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી :-

અાજથી ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વે ભારત ભૂમિને
આંગણે ભગવાન મહાવીરના મુક્તિમાર્ગનો દિવ્ય
સંદેશો આપવા ધન્યભૂમિ સૌરાષ્ટ્રને જોળે રમતા
બાળ જેવા રળિયામણા વવાણીયામંદરમાં
સં. ૧૯૨૪ના કાર્તિક પૂર્ણિમાએ પૂર્ણચંદ્ર જેવા
પ્રભાવશાળી નરરત્ન શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો જન્મ
થયો. જિનશાસનના જ્યોતિર્ધર થવાનું જેના લલાટે
લખાયું હતું. કળિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનો
જન્મ પણ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ જ થયો હતો.
પૂર્ણિમા એ પૂર્ણતાસુચક છે. આત્માનું પુર્ણસ્વરૂપ
પ્રાપ્ત કરવાના ધ્યેયમાં પુર્ણિમાનું મહત્ત્વ ઝોછું
નથી.

શ્રીમદ્જી વણિક કૂળમાં જન્મ્યા. તેમના
પિતાશ્રીનું નામ રવજીભાઈ પંચાણભાઈ તથા
માતાનું નામ દેવબાઈ હતું. પુર્વના સંસ્કારી,
બળવાન ક્ષયોપસમી હોઈને, અત્યંત વધુ વયમાં
તત્ત્વસંસ્કારો જાગૃત થયા. તેમની અસાધરણ
ગ્રહણશક્તિ, તેજસ્વી બુદ્ધિપ્રતિભા અને તીવ્ર સ્મરણ
શક્તિને કારણે જાણે વિદ્યાદેવી સરસ્વતી જન્મથી
જ તેમને વરી હોય તેમ જણાતું હતું. શાળાનું
બધું શિક્ષણ ફક્ત એ જ વર્ષમાં તેમણે પુરૂં કર્યું.

આઠ વર્ષની વયે આ બાળ મહાત્માએ રામાયણ
અને મહાભારતના ગ્રંથો કાવ્યમાં રચવાની
અસાધારણ પ્રતિભા પ્રાપ્ત કરી. અગિયાર વર્ષની
વયે કોઈ પ્રૌઢ પરિણત પ્રજાવાળા લેખકની જેમ
તેઓ ચિંતન અને મનના પરિપાક જેવા લેખો
લખતા અને ‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ નામના તત્કાલીન શ્રેષ્ઠ
સામયિકમાં છપાતા.

શ્રીમદ્જીએ ફક્ત ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ કરેલો છતાં, સંસ્કૃત અને માગધી ભાષા પર તેઓનો અભ્યાસ કાબુ હતો. સોળ વર્ષની વયે ફક્ત ત્રણ દિવસમાં મોક્ષ માળાનો અદ્ભુત તત્ત્વજ્ઞાનના દર્શાનોથી ભરપૂર એવા સિદ્ધાંતજ્ઞાન સહિતના ગ્રંથની તેમણે રચના કરી વિદ્વાન પંડિતો આ ગ્રંથથી આશ્ચર્યમુગ્ધ થયા.

શ્રીમદ્જીમાં પ્રેમ, વાત્સલ્યતા એકતા વગેરે ગુણો નાની વયમાં જ ખીલ્યા હતા. તેઓ સૌ કોઈને પ્રિય થઈ પડે તેવા મૃદુભાષી હતા. આત્માની અનંતશક્તિના આગરના માત્ર બિદરૂપ ‘શતાધાન’ ના અસાધારણ સ્મરણશક્તિના અદ્ભુત પ્રયોગો ૧૯ વર્ષની વયે મુંબઈમાં ફરામજી કાંવસજી ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં ડૉ. પીટરસનના સભા પતિપદે કર્યાં. આશ્ચર્યમુગ્ધ બનેલી મુંબઈની જનતાએ તેમને ‘સાક્ષાત્સન્સ્વતી’નું બિરુદ અર્પણ કરી સુવર્ણચંદ્રક અર્પ્યો, પરંતુ આ મહાપુરૂષે લોકપ્રસંગોથી આત્મહિત હાનિ પામતું મહી લોકપ્રસંગોથી કસી નાખી એકાંત આત્મહિતની પ્રવૃત્તિમાં જ પ્રવર્તવાનું શ્રેષ્ઠ માન્યુ ઇદ્યકમાનુસાર તેઓશ્રીના લગ્ન ડૉ. પ્રાણજીવનદાસ ઝવેરીના ભાઈ પોપટલાલની પુત્રી શ્રી ઝમકબાઈ સાથે થયાં અતરમાં ત્રીજા વૈરાગ્યદશા હતી, પ્રારબ્ધમાં ગૃહસ્થાશ્રમ હતો. બેધારી તલગરની ધાર પર ચાલવા કરતાં પણ અતિવિકટ એ વાદ હતી. શ્રીમદ્જી એક પત્રમાં લખે છે.”

“હે નાથ! સાતમી તમતમપ્રભા નરકની વેદની મળી હોત તો તે વખતે સમ્મત કરત પણ જગતની મોહિની સમ્મત થતી નથી”

ગૃહસ્થ જીવનમાં અને વ્યવહારમાં બધી ફરજો બજાવવા છતાં એ બધાનું મહત્ત્વ તેઓશ્રીના જીવનમાં આપદ ધર્મ, ઉદયકર્મકૃષ્ણ તરીકેનું જ હતું કેન્દ્રસ્થાને તો આધ્યાત્મજગ્યાતિ જ પ્રકાશતી હતી. જીવનમુક્ત દશા પામવા માટેનો અંતરંગ પુરુષાર્થ પણ સતત ચાલુ જ હતો.

દેહ અને જગતની વિસ્મૃતિ પામેલો કેવો અદ્ભુત ગૃહવેષી ત્યાગી સંત!

શ્રીમદ્જીનું જીવન આત્મશુદ્ધિ અને આત્મસિદ્ધિને માટે સતત મયતા કર્મયોગીનું દર્શાવતું સતત પુરૂષ છે.”

ભક્ત શિરોમણિ સામલાનિય સી શ્રી સોભાગ-ભાઈની વિનંતિથી, તમામ શાસ્ત્રોત્તમ નિયોડરૂપે ‘શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર’ શ્રીમદ્જીએ નડિયાદમાં સં. ૧૯૫૨માં શરદપુર્ણિમાને બીજે દિવસે માત્ર દોઢેક કલાકમાં સંધ્યા સમયે ૧૪૨ ગાથાનું અમરકાવ્ય ‘સરળ ભાષામાં રચ્યું. જેમાં આત્માના અસ્તિત્વથી માંડી નિર્વાણ સુધીના સર્વપદો ગુરુ-શિષ્યના સંવદરૂપે બનાવી, આત્માર્થી જીવોને સાદી સરળ ગુજરાતી ભાષામાં અનુપમ ભેટ આપી.

આત્મસ્મરણતા ૩૫ સ્વભાવ સમાધિમય, આત્મદશાના આહવાદમાં નિરંતર રહેતા આ અધ્યાત્મતીરે વેદાંતની દૃષ્ટિએ ‘કૈવલ્ય દશા’ અને જૈનની દૃષ્ટિએ ‘કેવળ લગભગ ભૂમિકા, પ્રાપ્ત કરી.

જીદગીના પાછલા વર્ષોમાં શ્રીમદ્જીની શારિરીક સ્થિતિ બહુ જ અશક્ત હોવાથી ડૉ.કટરોએ વાતચીત વિશેષ ન થાય તેવી તજનીજ રખાવી હતી. તેમજ પત્રો પણ લખવા પડે તો તે માત્ર એક બે લીટીના જ લખાવતા.

સં. ૧૯૫૭ માં ચૈત્ર સુદ ૨ ને શુક્રવારના પત્રમાં તેઓશ્રી જણાવે છે.

“હું અનંત શાન્તમૂર્તિ એવા ચન્દ્રપ્રભુ સ્વામીને નમોનમઃ વેદનીય તથા ૩૫ ઉદયમાનપણે વેદવામાં હર્ષશોક શો? હું શાન્તિ’ તેઓશ્રીના સેવામાં શ્રી મનસુખભાઈ શ્રી રેવાશંકરભાઈ ડૉ. પ્રાણજીવનદાસ શ્રી ધારશીભાઈ, શ્રી નવલચંદ્રભાઈ વગેરે ભાઈઓ રહેતા પ્રસંગોપાત શ્રીમદ્જી

વાતચીતમાં સહજ શ્રી ધારશીલાઈને કહેલું... અમારી હયાતીમાં ચાર પુરૂષો આત્મજ્ઞાન પામ્યા, શ્રી જુઠાલાઈ, શ્રી સોભાગલાઈ, શ્રી અંબાલાલભાઈ અને લલ્લુજીમુનિ.

ભક્તકવિ કીર્તનકાર અનંતપ્રસાદ ત્રિકમલાલ:- નરસિંહ મહેતાના કાકા પર્વતદાસના કૂળમાં રાધનપુરમાં સંવત. ૧૯૧૭માં જ્યાં વદ ૧૧ના દિવસે ગુજરાતનાં ખૂબજ વિખ્યાત કવિકીર્તનકાર અને ગુજરાતની બીજી ઐતિહાસિક નવલકથા ‘રાણકદેવી’ ના લેખક શ્રી અનંતપ્રસાદજીનો જન્મ થયો. તેમના કૂળમાં અગાઉ ઘણાંએ રામાનુજચાર્યજીના સંપ્રદાયની શ્રી દીક્ષા લઈ વૈષ્ણવત્વ પ્રાપ્ત કરેલું. ઘરમાં રાધાકૃષ્ણ વિરાજતા તેથી ઉત્સવો ઉજવાય, પૂજામેવા થાય, ને પ્રસાદજી જન્મવા મળે. અનંતપ્રસાદજીમાં પણ એ સંસ્કાર પડેલાને ધ્રુવાખ્યાન સાંભળી ઘરના થાંભલામાં નરસિંહ ભગવાન માની તેની પૂજા કરતા. અક્ષરજ્ઞાન ઘરમાંજ મેળવ્યું. અનંતપ્રસાદ સાત આઠ વર્ષના હતા ત્યારે ઘરના સૌ દ્વારકા યાત્રાએ ગયા ત્યારે પણ અનંતપ્રસાદજી પર ધાર્મિક સંસ્કાર દઢ થયા. સંવત ૧૯૨૯માં રામાનુજ સંપ્રદાયના આચાર્ય તાતાચાર્ય પાટાણુ પધાર્યા ત્યારે અનંતપ્રસાદને તેમના મોટાભાઈ તેમને રાધનપુર લઈ આવ્યા. તેમની પણ કથાવાર્તાની છાપ અનંતપ્રસાદજીના કિશોર વયના મગજ પર દઢ થઈ. ગુજરાતી છકા ધોરણમાં ફલપતરામનું પિંગળ ભણીને અનંતપ્રસાદજી એટલી નાની વયે ઘરમાં ગાવાના પદો બનાવતા શીખ્યા. પછી તે વડોદરાને અમદાવાદમાં તેમણે માધ્યમિક શિક્ષણ મેળવ્યું ત્યારે પણ મેઘાપૂજા, દર્શન, ને ‘કપટનું ચપટ’ ‘સુનીતિ ફતેહ’ વગેરે રચનાઓ કરી. ૧૯૩૫માં સંસારી થયા. સંસારમાં રહ્યા છતાં તેમનું ધ્યાન પ્રભુભક્તિમાં જ હતું. આ પછી તેઓ કુટુંબને લઈ દક્ષિણની યાત્રાએ જઈ આવ્યા ત્યાં ઈશ્વરોપાસના અનેક પરચા તેમને જોવા મળ્યા. યાત્રામાં બધી સગવડો મળતી ગઈ, મુશ્કેલીઓ ટળતી ગઈ, પછી તે રાધનપુર રોક્યા.

દીવાન થયા. સં. ૧૯૯૫માં તેમને દીવાન પદ મળ્યું. ૧૯૫૩માં એડમિનિસ્ટ્રેશન નીમાતાં તેમને મહેસુલી ખાતાના વડાને ખોડેના ઉપપ્રમુખ બનાવ્યા રાધનપુરની કુંવરીના લગ્ન જુનાગઢના નવાબસાહેબ સાથે નક્કી થતાં જુનાગઢમાં તેમને શાહી માન મળ્યું. પરંતુ આ બધા આવરણો તેમને પસંદ ન હતા. કીર્તનો લખવાનું ને ગ્રંથ રચનાનું કાર્ય ચાલુ જ હતું ૧૯૦૩ ઇ. સ. માં છેવટે રાજીનામું આપી ગુજરાતમાં પધાર્યું કરી કીર્તનો કરવા લાગ્યા. ભાવનગરના દીવાન બિઠ્ઠરાયભાઈ સાથેની મિત્રતાને કારણે ભાવનગરમાં ખૂબજ કીર્તનો કર્યાં. સર લલ્લુભાઈના સુપુત્રી સુમતિ તેમની શિષ્યા થઈ. હડગાળા દરમિયાન શ્રી વાજસુરવાળા, ગડિયા દરમિયાન શ્રી બાવાવાળા સાહેબ તેમના પર પ્રીતિ રાખતા. ગુજરાત ભરમાં તેમનું માન વધતું ગયું. પાટણ, મહેસાણા, દ્વારકા વગેરે રથે તેમનાં કીર્તનો થતાં. ‘આનંદ’ માસિક દ્વારા તેમના કીર્તનો લોકો પાસે આવતા. આમ પ્રભુપરાયણ જીવન જીવી ઇ. સ. ૧૯૧૭માં અષાઠ સુદ ૩ના દિવસે પ્રભુનામ સંકીર્તન કરતાં દિવ્ય ધામમાં પધાર્યાં. ભિક્ષુ અખંડાનંદની પ્રસાદીરૂપ સસ્તુ સાહિત્યવાળાએ તેમના કીર્તનો ખે ભાગમાં છપાવ્યા છે. કવિવર ન્હાનાલાલે ‘હરિસંહિતા’ની પ્રસ્તાવનામાં તેમની વિશાળી વૈષ્ણવતાના મુળમાં અનંતપ્રસાદજીને પણ એક તરીકે ગણાવ્યા છે.

ભક્ત ભાદુરદાસજી :- ધ્રાંગધ્રા શહેરમાં રાજ માનસિંહજીના રાજ્ય કાળમાં કોળી કોમમાં ભાદુરદાસજી થઈ ગયા ભાદુરદાસજી પ્રેમલક્ષણુ ભક્તિના રંગેરંગાયેલા સંત. કૃષ્ણકૈયાની સાથે એકતાન થઈ ગયેલા ભાદુરદાસજી ક્યારેક હસી પડે, કોષ્ટકાર નાચવા માંડે, કોષ્ટકાર શ્રીકૃષ્ણના ચિરહમાં ઊંચા સ્વરે રડી પડે તેમની દેહાસકિત પણ ચિલીન થઈ ગયેલી ગમે ત્યાં પડ્યા રહેતા, ગમે તેવી સ્થિતિમાં રહેતા ભાદુરદાસજીને ગામના લોકો પાગલ ગણતા શરીમાંથી સંત નીકળે ત્યારે ગામનાં છોકરા તેમના

પર ધૂળકાંકરા નાખે, ગાળો દે, ચીડવે, પણ બાદરદાસ તો પહેંચેલા સંત હતા તેમને આવી હરકતો હેરાન કરી શકતી નહિ. આ અરસામાં ધ્રાંગધ્રામાં એક વિદ્વાન સંત મહાત્મા પદાર્યા ગૌરવર્ણ, તેજસ્વી પ્રતિભા, વ્યાખ્યાન આપે ત્યારે ચારવેદ ને છયે શાસ્ત્ર જાણે તેમની પાસે હાથ જોડીને હાજર થઈ જતા ! મહાત્માજીનાં વ્યાખ્યાનોએ ગામ ગાંડુ' બન્યું. સંતની કથામાં થોડકાંધ માણસો જાય, ને પાછા આવે ત્યારે એ મોઢે વખાણ કરે. ધ્રાંગધ્રાના મહારાજ ને મહારાણીને કાને પણ સંતની વાત પહેંચી, રાજરાણી કથા સાંભળવા આવ્યા ચાર દિવસ સાંભળાને મહારાજ ને મહારાણીને મન થયું કે આવા મહાત્માને ગુરુ બનાવીએ. મહાત્માને મહારાજ ગુરુપદે સ્થાપવાના છે એ વાત સાંભળી લોકો તો વળી વધુ રાજ થયા, સૌ પોતપોતાને અનુકૂળ આવે તેવી ચીજવસ્તુઓ મહાત્માજીને ચરણે ધરવા લાગ્યા.

હવે બાદરદાસજીએ પણ મહાત્મા બિંધે સાંભળ્યું. તેમને લાગ્યું આવા મોટા સત ગામમાં આવેને આપણે દર્શન કરવા ન જઈએ તે બરાબર નહિ પણ બેટ શું લઈ જવી ? રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં મરી ગયેલી બીલાડી જોઈ બાદરદાસજીએ તો કપડામાં બીલાડી લપેટી સાથે. લાંબી સંત મહાત્માની કથા પુરી થયા પછી સૌ પ્રજામ કરીબેટ ધરવા લાગ્યા, રાજ-રાણી બેઠા હતા. બાદરદાસજીનો વારો આવતા તેમણે પણ સંતનો ચરણસ્પર્શ કરી લુગડુ ઉઘાડ્યું ત્યાં મરેલી બીલાડી. સભામાં સન્નાટો ફેલાઈ ગયો. મહાત્મા જાંબા પડી ગયા. મહારાજ ગુસ્સે થઈ ગયા.

બાદરદાસજીએ તત્ક્ષણ મહાત્માજી સામે જોઈ કહ્યું, “પ્રભો ! જોઈ શું રહ્યા છો ! મર્યા પછી આ બીલાડી, ને મનુષ્ય બધા સરખા જ છે રાજના ગુરુ બનશે કે ચક્રવર્તિ સમ્રાટના. મૃત્યુ કોઈને મુંકતું નથી. વેદવાણી તો આ મારી બીલાડી પણ બોલશે. એમ કહી બીલાડીના કાન પર રૂપશી કર્યો ત્યાં

બિલાડી બેઠી થઈ મધ ને મંત્રો બોલવા લાગી.

બાદરદાસજીના સંકેતમારાજ, રાણી, મહાત્માને સૌ સમજી ગયા. બાદરદાસજી પછી તો ઘણું જીવ્યાને છેવટે સમાધિ લીધી.

લકતરતન શ્રી શાંતિશંકર મહેતા :-
શ્રી શાંતિભાઈનો જન્મ વિ. સં ૧૯૪૬ના જેઠ માસની સુદ અગ્યારશે એટલે કે ઈ. સ. ૧૮૯૦ના મે માસમાં મહુવામાં થયો. શ્રી શાંતિભાઈના પિતા હતા બાટવાના કારભારી. માતા તેમને ચાર વર્ષના મૂકા સ્વર્ગે સિધાવ્યાં. રંગુનમાં તેમના પિતાશ્રીએ અંગ્રેજી છ ચોપડી સુધી બહુલા શાંતિભાઈને ગુજરાતીઓએ સ્થાપેલ નિશાળમાં માસ્તર બનાવ્યા. નોકરી કરતા શાંતિભાઈ તેમના પિતાજી પર આવતા ‘આનંદ’ માસિકમાં ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ કીર્તનકાર અનંતપ્રસાદજીનાં કીર્તનો વાંચે ને એકાંતમાં ગાય પણ ખરા પિતાજીએ પછી તો સોળ વર્ષના શાંતિભાઈ પસે ત્યાંના ગુજરાતીઓ સમક્ષ કીર્તનો કરાવવા માંડ્યા.

રંગુનમાં એતાળીશ વર્ષની જિંચી પદવીને આદર માન પ્રાપ્ત કર્યા પછી શાંતિભાઈ ૧૯૪૮માં બાવનગર આવ્યા. સવારમાં દીવાનપરા પર ને સાંજે પોતે ખરીદેલ વાડીમાં નિત્ય કીર્તન થવા લાગ્યાં પછી તો તેમણે થોડું અક્ષરજ્ઞાન મેળવેલા બાઈ બહેનોને ‘રામચરિતમનસ’ ગાતાં કર્યાં. પછી નાના નાનાં સ્તુ તેસ્લોકો ને સ્તોત્રો શીખવ્યા. પછી ભગવદ્ ગીતા શીખવી. ને ભગવદ્ ગીતાનું માત્ર દોઢ કલાકમાં એક સાથે પૂરેપૂરું પારાયણ થવા લાગ્યું. પછી શાંતિભાઈએ શ્રામદ્ ભાગવત લીધું. ભાગવતનું સંસ્કૃત અતિ જિંચી કક્ષાનું હોવા છતાં ધીમે ધીમે વાર વાર એલાવી મૂળ ભાગવતનો પાઠ કરતા કર્યાં. સાથે સાથે ભાગવતના શ્લોકોનું સમશ્લોકી ભાષાંતર કરી તે ગવડાવવા માડ્યું ને ભાગવતનાં રહસ્યો સમજાવવા માંડ્યા. શાંતિભાઈનું ભાગવત સમશ્લોકી મૂળશ્લોકો સાથે એ ત્રંચમાં પ્રસિદ્ધ પણ થયું સતત ૧૮, ૧૯

વર્ષથી ભાવનગરમાં લોકશિક્ષણનું શાંતિભાષ્યએ ખૂબજ પરિશ્રમ લઈ કામ કર્યું. સમસ્યોડી અનુવાદની મદદથી શાંતિભાષ્યએ ભાવનગરમાં તળાબમાં, મહુવામાં, જુનાગઢમાં ભાગવત પારાયણો કરાવ્યાં. ભાવનગરમાં જ પચાસેક પારાયણો થયા હશે, ૧૯૬૪માં શાંતિભાષ્યએ ૭૫માં વર્ષમાં પ્રવેશ કરતાં ભાવનગરની જનત એ મોટા ઉત્સવ ઉજવી ટાકિન હોલમાં ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ કવિને કીર્તનકાર શ્રીકરસનદાસ માણેકતા પ્રમુખ સ્થાને માનપત્ર આપ્યું. અમદાવાદથી વેદાન્તશાસ્ત્રી, વ્યાખ્યાન દિવાકર શ્રી વિષ્ણુદેવ પંડિત, પ્રસિદ્ધ વનસ્પતિશાસ્ત્રી શ્રી વલ્લભરામ વૈદ્ય વગેરે આવ્યાં. ભાવનગર રાજ્યના એકવારના સર ન્યાયાધીશ ભારકરરાવભાષ્યએ સંસ્કૃતમાં શ્લોકબદ્ધ રીતે લખાયેલું માનપત્ર વાંચ્યું. ભાવનગરના પ્રખવત્સલ, સંસ્કૃતિ પ્રેમી સ્વ. મહારાજ સાહેબ શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીના હસ્તે માનપત્ર અપાયું. પણ શાંતિભાષ્ય તે આ બધાથી નિર્લેપ રહી આજે પણ એવા જ નિસ્વાર્થ ભાવે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યા છે. મુંબઈ, અમદાવાદ, જુનાગઢ, જામનગર, પોરબંદર, તળાબ, મહુવા વગેરે સ્થળોએ બધા શાંતિભાષ્યના કીર્તનોથી સુપરિચિત છે

ભકતરાજ શ્રી લાલજી મહારાજ:- વાંકાનેર પાસેના સિધાવદર ગામે વિ. સં. ૧૮૫૬ના ચૈત્ર ૧૬ નવમીના દિવસે શ્રી લાલજી મહારાજ પ્રગટ્યા. નાનપણથી જ તેઓ સાધુ સંતોના સમાગમમાં આવેલા. વિ. સં. ૧૮૮૯માં સાયલા ઠાકોર સાહેબ શ્રી મદારસહિજનાં આગ્રહથી સાયલામાં આવી ને રહ્યા. પણ મોટે ભાગે ગામડે ગામડે વિચરતા, લોકોના દુઃખ દર્દ દુર કરતા, ધર્મનો સંદેશ આપતા તેમણે જીવન પસાર કર્યું. તેમના જીવનમાં અનેક ચમત્કારી પ્રસંગો બની ગયા. તેમાંના એકનો ‘ધર્મસંદેશ’ના મત્તર માર્યાના અંકમાં ઉલ્લેખ છે જેમાં તેમણે રાધનપુર પાસેના સમી ગામમાં મૂળીબાઈને ત્યાં જમવા આવી તે સમયે આવી ચડેલા ડોહ યોગી પુરુષને માટે મૂળીબાઈની વચ્ચે ગાયને દૂધ આપતી ક્યારે પ્રસંગ છે આ

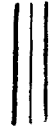
મહાત્મા વિ. સં. ૧૯૧૮ના કાર્તિક માસની ૧૦ બુધવારે નિર્વાણ પામ્યા.

પુન્ય યોગીજી મહારાજ:- સૌરાષ્ટ્રના અમરેલી જિલ્લાના ધારી ગામે વિ. સ. ૧૯૪૮ના વૈશાખ વદી ૧૨ના દિવસે પવિત્રને પ્રભુભક્તિ પરાયણ લોહાણા કુટુંબમાં પુ. યોગીજી મહારાજનો જન્મ થયો. તેમના પિતાનું નામ દેવચંદલાઈને માતાનું નામ પુરીબાઈ. બાળકતું નામ પાડવામાં આવ્યું ઝીણાબાઈ. તેઓ પ્રસન્ન મુખવાળા, આજ્ઞનબાહુ બાળક તરીકે સર્વના મન આકર્ષી લેતા. તેમને યોગ્ય સમયે શાળામાં એસાડવામાં આવ્યા પણ પોતે તે ગર્ભમાં હતા ત્યારથી જ બ્રહ્મ જ્ઞાન સિદ્ધ કરીને આત્મા હતા. જેમની બાલ્યાવસ્થા ચંચળતા રહિત શાંતિમાં પસાર થવા લાગી ધારીના સ્વામીનારાયણ મંદિરમાં તેમના કાકા મોહનભાઈ સેવા કરતા. કાકાની સેવા પદ્ધતિ તેઓ રાજ નિહાળતા. એક પ્રસંગે કાકા માંદા પડ્યા ત્યારે નિહાળતા. એક પ્રસંગે કાકા માંદા પડ્યા ત્યારે ઝીણાભાઈને તેમણે સેવા સોંપી ઝીણાભાઈને તે ભાવતું તું ને વેદ કીધું એવું જ્યું. મનમાં પ્રસન્ન થઈ તેમણે ઉમળકાથી પ્રભુને પ્રેમથી લાડ લગાવી સેવા કરવા માંડી

ત્યાર પછી જુનાગઢના સંત શ્રી કૃષ્ણચરણદાસજીના પરિચયમાં આવ્યા ને સોળ વર્ષની વયે તે અંતરમાં રહેલું અજવાળું પૂર્ણપણે પ્રગટાવવા તેમણે દીક્ષા લીધી. એમનું નામ હવે જ્ઞાનજીવનદાસજી રાખવામાં આવ્યું. પોતે ગુરુદેવ સાથે જુનાગઢ આવ્યા. જુનાગઢમાં રહી તેમણે સંતો, સત્સંગીઓ, હરિભક્તોની સેવા કરવા માંડી ને બીજાઓ કંઠમાં કંઠ્યુ વ્રત કરવા લાગ્યા. તેમને સૌ હવે યોગીજી મહારાજ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

આ અરસમાં વડતાળથી શાસ્ત્રીજી મહારાજ શ્રી યત્તપુરુષદાસજી અક્ષરબ્રહ્મ ને પુરુષોત્તમ તત્ત્વનાં ઉપાસનાની પદ્ધતિ ને તેતું રહસ્ય સમજવતા વૈદિક તત્ત્વના સાચા જ્ઞાનની સમજ આપતા સાધુઓનું મંડળ લઈ નીકળ્યા. શાસ્ત્રીજી મહારાજના દિવ્યકર્મના

With Best Compliments from :

FOR ALL YOUR REQUIREMENTS IN

EXPORT

For

COTTON YARN & PIECE GOODS

Please Contact

Ms. Keshavlal Talakchand Pvt. Ltd.

India House

Post Box No. 1472

BOMBAY - 1

વ્યાજબી ભાવે
કલાત્મક છાપકામ માટે
શ્રી જુનાગઢ જિલ્લા સહકારી
પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ લી.

મહાત્મા ગાંધી રોડ, ફોન નં. ૩૩૯
જુનાગઢ

અધીકૃત શેર ભંડોળ રૂ. ૧ લાખ
વસુલ આવેલ શેર ભંડોળ રૂ. ૪૧૪૫૦-૦૦
સભ્યો — ૩૩

મુદ્રણાલય કામ કરે છે.
છાપકામ:-

સમાચારપત્ર, સામયિક, અહેવાલ, પત્રકો
લેટરહેડ, બીલબુક, પરીક્ષાપ્રશ્નપત્રો,
અને દરેક જાતનું છાપકામ કરે છે.

વેચાણ:-

પંચાયતો તથા સહકારી સંસ્થાઓ માટે
પ્રિન્ટેડ ફફ્તર, રજીસ્ટરો, છાપેલા પત્રકો
શાળા તથા કચેરીને જરૂરતનો સ્ટેશનરી
સામાન વેચવામાં આવે છે.

રમણીકલાલ ગો. આચાર્ય દ્વારકાદાસભાઈ ના. ત્રિવેદી
મેનેજર પ્રમુખ

શ્રી જુનાગઢ જિલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ
સંઘ-સંચાલિત

(મેંદરડા બ્રાંચ)

(૧) મેંદરડા સંઘ કામ કરતો બંધ થતાં,
જુનાગઢ જિલ્લા સંઘે તાલુકા સંઘને મદદ-
રૂપ થવા-પુનર્જીવીત કરવા અને તાલુકાની
સહકારી પ્રવૃત્તિને ટેકો આપવા મેંદરડા
મુકામે બ્રાંચ શરૂ કરેલ છે.

(૨) બ્રાંચ, તાલુકા સંઘના સ્તર પર દરેક
કામગીરી કરે છે.-ખાસ કામગીરીમાં
નાઇટ્રોજનસ ફીલ્ડાઇઝર, સુપર ફોસ્ફેટ,
પતરાં, સીમેન્ટ, ખાંડ તેલ વિ. વહેં-
ચણીનું કામ કરે છે.

(૩) બ્રાંચની વહીવટી વ્યવસ્થા માટે અલગ
પેટા-સમિતિ નિયુક્ત કરે છે.

(૪) બ્રાંચના નફામાંથી ૫૦ ટકા રકમ
તાલુકા સંઘને પુનર્જીવીત કરવા મદદ
આપવામાં આવે છે.

જુનાગઢ જિલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ
સંઘ ઉપરની વિગતે, સહકારી સંસ્થાઓને
પુનર્જીવીત કરવાની મહત્વની કામગીરી
કરે છે.

પરિચય થતાં પુ. યોગીજી મહારાજ પણ તેમાં ભળ્યા ને તેમના કરુણામય, પરિશ્રમ પુર્વકના પ્રયત્નોથી બોલ્યાસણ, ગઠઠા, અટલાદરા; ગોંડલ વગેરે સ્થળોએ અક્ષરપુરુષોત્તમના મંદિરોનું નિર્માણ કરાવ્યું અક્ષર પુરુષોત્તમના તત્ત્વોપદેશનો પ્રસાર-પચાર કરતા પુ. યોગીજી મહારાજ ભારતમાં ભ્રમણ કરી રહ્યા છે. એ વાર પોતે આફ્રિકા જઈ ત્યાં પણ ઉપદેશામૃતનું વિતરણ કરી આવ્યા છે.

આ દિવ્યકાર્યમાં ઘણીવાર સડો સહન કરતાં, માર ખાતાં તેમના મુખ પરનું નિર્મળહાસ્ય વિદ્યાયુગ્મ નથી. ગોંડળમાં કાળોતરા સર્પનું વિષ તેમણે હરિ-ભજનના પ્રભાવે પોતાના શરીરમાંથી દૂર ક્યું હતું. સ્વામીજી મહારાજે કેટલાય ઐજ્યુએટોને દીક્ષાઆપી ધર્મ પ્રચારના માર્ગે વાળ્યા છે હમણાં વડોદરા પાસે અટલાદરામાં શાસ્ત્રીજી મહારાજની જન્મ શતાબ્દીના ઉત્સવ વખતે પુ. યોગી મહારાજનું સન્માન થયું. ભારતના કેન્દ્રના ગૃહપ્રધાન શ્રી ગુલઝારી-લાલ નંદા તેમનામાં અપૂર્વભક્તિ ભાવ ધરાવે છે.

ભકત શિરોમણી નાગર નરસૈયો :-

‘વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ’ એ જ્ઞેમનું પદ, આંતરરાષ્ટ્રીય, ખ્યાતિ ધરાવે છે ને બીજા જેમના પ્રભાવિયાં ગુજરાતમાં ગામે ગામે સ્ત્રી પુરુષોના કંઠ ગવાય છે તે નરસિંહ મહેતાના જીવનકાળની વિગતો પ્રમાણભૂત રીતે મળતી નથી. નરસિંહના ઘણા પદોને ‘હારમાળા’ સુદ્ધાં ઘણા બિદ્વાનોના મતે સંદિગ્ધ કૃતિ છે. પરંતુ ભલા બોળા સરળ પ્રકૃતિના આસ્તિક માણસો ભગવાને શામળશા શેઠ યશ્વિને કુંવરબાઈનું મામેરું યુર્યાની વાત. ખુદ નરસિંહ રૂપે આવી મહેતાજીના પિતાનું ભપકાભર્યું શ્રાદ્ધ કર્યાની વાત, જનનાં આવા નરસિંહના પૂત્ર શામળશાના લગ્ન કરાવી ગયાની વાત, હુડી સ્ત્રીકાર્યાની વાત—આ અધું સાચું જ માને છે. ભગવદ્ ભકતોના જીવનમાં ચમત્કારો આપણે માનીએ કે ન માનીએ છતાં

અનતા જ આવ્યા છે એટલે તેની વિગતવાર ચર્ચામાં ઉતર્યા વિના આપણે એટલું કહીશું કે નરસિંહની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કોષ સંપ્રદાય વાળી ન હતી. પ્રાંતિ સંપ્રદાયનો તો ગુજરાતમાં પ્રચાર પ્રસાર થવાની એ વાર હતી. ત્યારે આત્મપ્રેરણા ને ભગવદ્દાસ પ્રમાણે મહેતાજી ભક્તિ કરી ગયા ને ગુજરાતમાં એક પ્રચંડ વાતાવરણ સર્જતા ગયા. નરસિંહ એકબાજુથી “જ્યાં લગી આત્માનું તત્ત્વ ચિન્ત્યું નહીં ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી” ગાય છે તો બીજી બાજુ “પ્રેમના તંતમાં સંત ઝલે” અથવા પ્રેમભક્તિ “જતિ સતિને તો સ્થાને ન આવે” એવું પણ ગાઈ ગયા છે. નરસિંહ મહેતા નિઃસંશય ગુજરાતના ભકત શિરોમણી છે. તેમનું સાહિત્ય મૂલ્યાંકન અન્યથ થયું છે.

સાચું ઘરેણું મીરાંબાઈ :- “મુજ અપળા ને મોટી નિરાંત આઈ શામળો ઘરેણું મારે સાચું રે!” આવા અનેક પદ ગુજરાતી સાહિત્યની સમૃદ્ધિ રૂપે આપણને આપી જનારા મીરાંબાઈ મૂળ રાજસ્થાનના, પણ જગત ભગતના સનાતન દ્રષ્ટે તેમને મેવાડ મુકાવ્યું. તેઓ વ્રજમાં ગયા પણ ત્યાંથી ચે મન ન માનના સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકા પધાર્યા ને ત્યાંજ દ્વારકાધીશના સ્વરૂપમાં સમાયા આ બધો. ઇતિહાસ જાણીતો છે. મીરાંબાઈની ભક્તિ પણ પ્રેમલક્ષણા ગણાય છે ને તે પણ કોષ સંપ્રદાયની કંઠીયા રહિત ગણાયા છે. એટલે તો યુગ્તિ માર્ગીય વૈષ્ણવોની વાર્તામાં મીરાંબાઈનો વિષે કડવા શબ્દો પણ લખાયા છે, છતાં તેમના ભાવના પ્રધાન હૃદયમાંથી જે ભક્તિ પૂર્ણ પદો સરી પડ્યા તેમાં ભાવ એ મુખ્ય છે. જ્ઞાન મુખ્ય નથી ને સંગીતાત્મકલા મીરાંબાઈ પદોમાં વધારે છે. “મીરાંબાઈ પણ ગુજરાતનું સાચું સંત ઘરેણું જ છે.”

ગારિયાધારના વાલમપીર :- ભાવનગર જિલ્લાના પાલીનાણ તાલુકામાં ગારિયાધાર નામનું ગામ છે ત્યાં વિ. સ. ૧૮૮૦ ઈ જેઠ સુદ રત્ના

દિવસે પ્રભુભક્તિ પરાયણ કાંત્રોડિયા પટેલ કુટુંબમાં લલા નારાયણને ધરે જન્માઈ માતાની કૃપે મહાત્મા વાલમપીર પ્રગટયા. કહેવાય છે કે જન્મ થયો ત્યારે જ વાલમરામ આપુએ લલાટમાં તિલમ, હાથમાં લાકડીને ઘેરખો, કંઠમાં તુલસીની માળા એવી રીતે દર્શન આપેલાં. વાલમરામ બાળક હતા ત્યારે જ કોઈ અળખ્યા સંત તેમના દર્શન કરી ગયેલા. વાલમરામે ગામડી શાળામાં થોડું શિક્ષણ લીધું પણ તેમનું પ્રિય કામ તો ઢોર ચારાવવા જય ત્યારે ધ્યાન કરવું, માળા ફેરવવી વગેરે હતું. સં. ૧૮૮૭માં વાલમરામે સાત વર્ષની વયે સમર્થ સદ્ગુરુ ભોજલરામને સ્વપ્નમાં શરણે જઈ કંઠી બંધાવીને પછી તો ભોજલરામ આપુ ગારિયાધાર પધાર્યા ત્યારે તેમણે વાલમરામનું ગુરુપણું સ્નાકાર્યું, વાલમપીર આ રીતે વીરપુરવાળા જલાઆપુના ગુરુભાઈ થાય. સં. ૧૮૯૦માં વાલમપીરે એક બાળુ સંતસેવા કરી ને બીજા રૂપે ખેતરમાં જઈ ભાત દીધાનો પરચો બતાવ્યો. વાલમરામ ચૌદ વર્ષના હતા ત્યારે પિતા દેવ થયા પછી તો ભાઈઓએ વાલમરામ માટે કાયદા કર્યા સં. ૧૮૯૫માં તો વાલમરામ હરિજન વાસમાં ભજન કરવા જશે તેવું જાણી તેમને ઓરડામાં પુરી ભાઈ ખાટલા નાખી આડા સૂતા, છતાં ગામમાંથી ખબર મળ્યા કે વાલમરામ તો હરિજનવાસમાં મીઠી હલકે ભજન પર ભજન ગાય છે ત્યારે ઓરડામાં જોયું તો ત્યાં પણ સૂતેલા. આમ બે ચારવાર ખાત્રી કરી પછી ભાઈઓએ વાલમરામને વતાવવાનું બંધ કર્યું. એકવાર ખેતરમાં તેમને સૌએ માળા ફેરવતા મૂકી અંધા લાડવા ખાઈ ને ધૂળના લાડવા તેમના માટે બનાવ્યા ત્યારે વાલમરામે ખાંડના બનાવી ખાધા, પણ પછી મન જીડી જતાં બે વર્ષ ભારતની પગે ચાલી યાત્રા કરી સત્તર વર્ષની વયે હુવારા ગામમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી યાત્રાએ ગયા તે કાશી, અયોધ્યા, વગેરે સ્થળે પરચા પૂરા પાડ્યા ત્યાંથી આવ્યા બાદ ગુરુઆચાર્યી ગારિયાધારમાં જ સંવત ૧૯૦૩માં જગ્યા સ્થાપી સદાવ્રત આપ્યું. ભોજલરામ આપુના બે શિષ્યો વિષે

કહેવાય છે “જલા સો અલ્લા વાલમ સો પીર” ૧૯૦૬માં ગૌશાળા બાંધી ૧૯૧૦માં રામજી મંદિર બનાવ્યું, થાનગઢમાં પીરના મંડપમાં ખાળીયામાંથી ઘીની નીક ચલાવી. સિહોરના કંસારા લાલજી ઓરધનના પુત્રને દેખતો કર્યો, ધ્રોળમાંથી પ્લેગ ભગાયો, સં. ૧૯૩૦માં સતાધારમાં પીરના મંડપમાં લાકડી ઠપકારી ખૂટી ગયેલ સુખડીના ઓરડા ભર્યા. સં. ૧૯૩૫માં ગારિયાધારમાં બેઠે સતાધારના ગીગડાપીરની બળી જતી ચંદની ઓલવી. આ બંનેક પરચા બતાવી સં. ૧૯૪૨માં વૈશાખ સુદ પના દિવસે સમાધી લીધી. ગારિયાધારમાં આજે પણ ગામની વચ્ચે વાલમપીરની જગ્યા છે ને સદાવ્રત ચાલે છે.

બાલાબેગણ અમરબાઈ :- નરસિંહ મહેતાને બ્યાં શિવાજીએ પ્રગત્ત થઈ નિત્યગોષ્ઠીકની રાસલીલાના દર્શન કરાવ્યા હતા તે ભાવનગર જિલ્લામાં આવેલા ગોપનાથની આસપાસના એક નાનકડા ગામડામાં આહીર કુટુંબમાં અમરબાઈ જન્મ્યા. નાનપણમાં સસારી સગાંઓની સ્વાર્થ પરાયણ વૃત્તિ ને કુનિયાના પદાર્થોની નશ્વરતાએ તેમના મનમાં જીડે જીડે સંસાર પ્રત્યે વિષાદ સર્જવા માંડેલો. એવામાં એક પ્રસંગ એવો બન્યો જેણે અમરબાઈના જીવનને વિષાદમાંથી વાળી રોગીઓ અને અનાર્થાઓની પરમાત્મ ભાવે સેવા કરવા તરફ વાળ્યું.

૧૮વર્ષની અમરબાઈનાં લગ્ન થયાં અમરબાઈ તો નવવધૂના સૌભાગ્યવંતો પોષાક પહેરી વેલગામાં બેસી સાસરે જતાં હતાં ત્યાં વેલકું બપોરના સમયે એક વડના ઝાડ નીચે બપોરા માળવા ખોટી થયું પાસે સંત દેવદાસની જગ્યા હતા. જે જમાનામાં રક્તપિત્ત એટલે પુવંજનના મહાપાપનું પરિણામ ગણાતું ને રક્તપિત્તવાળાની કાઠી સેવા તો શું કરે પણ જેનો ઓછાચો યે લેતાંડરે, ને રક્તપિત્તવાળાને તો દરિયામાં જ પથરાવા દે એવું ધોર અજ્ઞાન સમાજમાં પથરાયેલું હતું ત્યારે આ દીનદુ:ખીને નિરાધાર લોકોપ્રત્યેની સ્વભાવ સહજ અનુકંપાથી

પ્રેરાધને સંત દેવીદાસે વગડાની મધ્યમાં જૂંપડું બાંધીને આવા રોગીઓને નવડાવવા, કપડાં ધોઈદેવાં, દવા લગાડવી, માગી લાવીને રોટલા ખવડાવવા એવું મંગલ કાર્ય માંડ્યું. રોગીઓના ટોળે ટોળા દેવીદાસની જગ્યામાં આવવા લાગ્યા. ને ભગતને જોઈ રોગી લોકો પણ વાહરડાં ઓ-માતાને જોઈ કૂંદકા મારવા માંડે ને હિંદોટા કે તેમ રાજ રાજ થઈ જતા. આઠઅંગરે જાંયામાં એક એક રોગીઓની સેવા કરતા સંતને જોયા તે જ ઘડીથી તેણે વધુના અનેક રોગી કપડાં પાતેતર ઉતારી સંતની જૂંપડીમાં ભગવાં ધારણ કર્યાં. સગાંઓએ, ને સંતે પણ આઠને ઘણી સમજાવી પણ આઠ એકની એ ન થઈ ને તેણે પણ સંતના સેવાના કાર્યને ઉપાડી લીધું. સંત દેવીદાસના પિતૃવાત્સલ્ય ઉપરાંત દર્દીઓને માતાજીનું માતૃવાત્સલ્ય મળ્યું. લોકોએ થોડો સમય ભગતની ને માતાજીની નિંદા કરી, ગાળો દીધી, સંતના કામમાં પથરા નાખ્યા લાગ્યા. એકાદવાર તો ભગતની ગેરહાજરીમાં એ વિસ્તારના કોઈ માથામારે કાઠીએ તો આઠના અતિથિધર્મને સત્કાર પામી તેના સતીત્વની કસોટી કરવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો પણ પ્રશ્નર જાણે વહારે ધાયો ને તેવું હૃદય પરિવર્તન થયું આવા કેટલાયે પ્રસંગો તેમના જીવનમાં બન્યા.

ઘણાને તેમના જીવનમાં ચમત્કારો પણ કદાચ લાગે તેવા અકલ્પ બનાવો બનતા જોવા મળ્યા. પરંતુ સૌથી મોટો ચમત્કાર તો તેમની સમાજના ઉપેક્ષિત થયેલા રોગી અને અનાથો પ્રત્યેની માયાળુ સેવાનો જ ગણવો રહ્યો.

યોગસિદ્ધ પુરૂષ મોતીરામજી :-

મોરખીથી દસેક ગાઉ દૂર નાના દહીંસરા નામનું ગામ છે. ત્યાં યોગસિદ્ધ પુરૂષ મોતીરામજીની સમાધિ છે. મોતીરામજી ક્યારે ગામમાં આવ્યા તે તો જાણ નથી. પણ તેમની સાથે માતા આશાપુરાજીનું ત્રિશુળ હતું તેમણે તો કાચા ભૂતડાનો આઠકો

એ ઓરડાબનાવી ત્યાં ત્રિશુળ રાખ્યું ને સાધુસંતોની, અભ્યાગતોના સેવા માંડી. મોતીરામજી આસપાસના દસ દસ ગામમાંથી લોટ માગી લાવી જાતે જ રોટલા ટીપી સાધુ સંતોને તથા અભ્યાગતોને ખવડાવતા. આસપાસના ગામોમાં મોતીરામજીની ખ્યાતી વધવા માંડી ઘણા તેમના ચમત્કારોના અનુભવમાં આવ્યા ઘણા તેમને યોગસિદ્ધ પુરૂષ માનવા લાગ્યા. મોતીરામજીને કોઈ પૂછતું ત્યારે તે હસી પડતા ને માતાનું ભજન ને દીનદુઃખીની સેવામાં જ યોગ છે. ચમત્કારો કંઈ પોતે કરતા નથી તેમ કહેતા, નાના દહીંસરા ગામ મોરખી રાજ્યનું, પાસે મળિયાનું નાનું રાજ્ય આવેલું. કંપની સરકાર સૌરાષ્ટ્રમાં પગ પેસારો કરી રાજ્ય ખટપટમાં માથું મારવા માંડેલી. મોરખી ઠાકોર જ્યાજી એ કંપની સરકારને ટંકારા આપીને મળિયા તારાજ કરાવ્યું માળીયાના ઠાકોર ડોસાજી તેનો બદલો લેવા સિંધમાંથી મિયાણા કોમને લાવ્યા, મિયાણાઓની રંગડ વધવા માંડી. મોરખી ઠાકોરની બિંધ હરામ થઈ ગઈ.

મોરખી ઠાકોરે પોતાના નાના ભાઈ દેવાજીને લશ્કર સાથે મિયાણાન પકડી પકડી નશ્ત કરવા રવાના કર્યા દસ મીયાણાની ટુકડી પાછળ દેવાજી પડ્યા. અંતર ઘટતું ગયું મિયાણા તો મોતીરામજીના પગમાં પડી ગયા. મોતીરામજીએ તેમની પાસે લુંટફાટ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાની ઓરડામાં બેસાડ્યા દેવાજી આવ્યા, તેમણે પેલા દસ મીયાણા સોંપી દેવા મોતીરામજીને સમજાવવા માડ્યો, મોતીરામજીએ પણ કહ્યું હવે તેમણે લુંટફાટ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. ને મા આશાપુરાના શરણમાં છે. દેવાજીને ગુસ્સો ચડ્યો. તેમણે લાત મારી ઓરડા નપાસ્યા તો મિયાણા અદશ્ય, મોરખી સમાચાર કહેવડાવ્યા. મોરખી ઠાકોર જ્યાજી મારતે થોડે આવ્યા ત્યાં મોતીરામજી સમાધિ લેવા તૈયારી કરતા હતા. પૂછ્યું “આપજી, આમ શા માટે? અમારો શું નાંક ગતો?”

મોતીરામજીએ કહ્યું, 'દેવાજીએ ના પાડવા છતાં ધરમના સ્થાનની મજબૂત લીધી તેથી' એ મીયાણાને મારા યોગજીવથી સંતાડી દીધા. પણ યોગશક્તિના આવા ઉપયોગ બદલ મારે હવે સમાધિ લેવી છે. હું તમને શાપ દેતો નથી પણ ભવિષ્ય ભાખું છું કે તમે રજવાડાવાળા દેવસ્થાનોની મર્યાદા લોપવા માંડ્યા છો એટલે થોડા વર્ષમાં જ તમારાં રજ્ય જશે ને ગોરી પ્રજા તમારી પર રાજ્ય કરશે.' આટલું કહી મોતીરામજી ભૂમિમાં ઉતરી ગયા.

નાના દહીંસરા ગામે આજ પણ મોતીરામજીની સમાધિ ગામના તળાવની પાસે ટેકરા પર મે જુદા છે.

શ્રી મન્નથુરામ શર્મા :- ભૂલાતા જતા વૈદિકધર્મ અને સધ્યા વંદન, પ્રાણ્યામ, યોગના આસનો, બ્રહ્મચર્ય, વગેરે નિત્યકર્મો અને વ્રતોને પોતાના પ્રબળ પ્રભાવ અને પુરુષાર્થથી સૌતાપ્ત ગુજરાતના દ્વિજ વર્ગમાં સ્થાપી, કેટલાયે અશ્રમે સ્થાપીને તથા દક્ષિણામૂર્તિ જેવી કેળવણીની જુની પ્રણાલી સાથે નૂતન પદ્ધતિનો સમન્વય સાધનારી સંસ્થાની પ્રેરણા આપીને સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં મધ્યાત્મ વિદ્યાનું વાતાવરણ જીભુ કરનારા શ્રી મન્નથુરામ શર્માના નામથી જૂની પેઢીના તે ભાગ્યે જ અજાણ્યા હોય. લીંબડી તાબાનાં મોજહડમાં ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં સંવત ૧૯૧૪ના આશ્વિન શુકલ ૪ સને ૧૮૫૮માં તેમનો જન્મ થયો. પિતાનું નામ પીતાંબરને માતાનું નામ નંદુ. પ્રાથમિક શિક્ષણ મોજહડમાં, થોડો અભ્યાસ ચૂડામાં, ને રાજકોટની ટ્રેઇનિંગ કોલેજમાં બે વર્ષ અભ્યાસ કર્યો અડવાણી, લીંબુડાને જાડરાબાદમાં શિક્ષક તરીકે થોડા વર્ષ નોકરી કરી. પછી માંગરોળના કારભારીના અગત મદદનીશ થયાને વરલ દરબાર શ્રી હરિસિંહજીના કારભારી તરીકે થોડો સમય રહ્યા.

તેમના કુટુંબીઓએ તેમના લગ્નની તૈયારીઓ કરવા માંડી ત્યારે અપૂર્વ અધ્યાત્મ યોગના પ્રબળ આકર્ષણે ૧૯૪૦માં નાસી છૂટ્યા ને આણ, મથુરા

વ્રદાવન, પ્રયાગ, કાશી, અયોધ્યા થઈ હરદ્વાર ગયા ને હિમાલયમાં તપશ્ચર્યા કરતાં શ્રી દક્ષિણા મૂર્તિરૂપ સગુણ-નિગુણ બ્રહ્મનો તેજ વર્ષે સાક્ષાત્કાર કર્યો ત્યાર પછી ૭ વર્ષ સુધી તેમણે લોકોમાં વિચરી લોકોમાં સંસ્કારની સ્થાપના કરવા ઉપદેશ પ્રવ્રત્તિ કરી. ૧૯૪૬ માં ગિરનારમાં મુરાકુંદ ગુફામાં રહી એકાંતમાં તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી જીવનનું ધ્યેય નિશ્ચિત કર્યું. ૧૯૪૯ માં પોરબંદમાં આનંદાશ્રમની સ્થાપના કરી ત્યાં બે ત્રણ વર્ષ રહી આર્યસંસ્કારોમાં નિર્માણ પામેલા વૈદિક ક્રિયાકાંડનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું.

૧૯૪૬ થી ૧૯૮૭ સુધી બીલખામાં આનંદાશ્રમ સ્થાપીને ત્યાં રહી તેમણે મુમુક્ષુઓને આત્મજ્ઞાતિના પંથે વાળ્યા. યોગમાં જિજ્ઞાસા ધરાવનારાને યોગની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પદ્ધતિને રહસ્ય સમજાવ્યા કર્મ ભકિત, જ્ઞાનના બાળકોથી માંડીને વેદાંતી પંડિતો સુધીના સૌને ઉપયોગી થાય તેવા અંથે ગ્રંથો ગ્રંથો ગ્યાનુભાસ બીલખામાં રહી અન્ય સમયમાં સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે વિચરી ધાર્મિક ભાવનાને નિતમતાના ધોરાણને ઉંચું લાવવા પ્રબળ પુરુષાર્થ કર્યો.

૧૯૮૭ માં અશ્વિન માસની ૧૧ ના દિવસે બ્રહ્મલીન થયા.

બીલખાનો આનંદાશ્રમ 'પ્રભુશ્રી'ની અનુપસ્થિતિમાં પણ તેમણે બતાવેલા માર્ગે હજી પણ પ્રવ્રત્તિઓ ચલાવી રહ્યો છે ને સંસ્કારી, શિષ્ટ, અધ્યાત્મ વેદાના સંકટો પ્રસ્તકોનું પ્રકાશન કરી રહેલ છે જિજ્ઞાસુઓએ આનંદાશ્રમ બીલખાનો સંપર્ક સાધવો. ગુજરાતના કલાકાર ગુરૂ રવિભાર્ષદે પણ પોતાના સ્મરણો ('કુમાર'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા)માં તેમની વિશે વગતવાર પ્રસંગો નોંધ્યા છે.

શ્રી વીસામણ ભક્ત :- પાળીયાદના અવનરીયા કાઠી કુટુંબમાં પોતાને ત્યાં પોતાની મેજે પધારેલા કોઈ યોગીરાજની કૃપાથી વીસામણ ભક્તનો

“ઈગલ સ્પન પાઇપ્સ” “ઈગલ મોઝેક ટાઇલ્સ” “ઈગલ સેપ્ટીક ટેન્ક”

—: વિદેશી તાલીમ પામેલ તગ્ન ઇજનેરની જાતી હેખરેખ નીચે તૈયાર થતી બનાવટો :—

- (૧) આર. સી. સી. સ્પન પાઇપ્સ ૪” ડાયાથી ૪૮” ડાયા, સુધીના.
- (૨) જુદી જુદી વેરાયટીમાં મોઝેક ટાઇલ્સ.
- (૩) આર. સી. સી. રાઉન્ડ સેપ્ટીક ટેન્ક (સરકાર માન્ય).
- (૪) સીમેન્ટ ગડર, જાળી, આર. સી. સી. ફેન્સીંગ પોલ્સ વિગેરે.

ખેતીને સમૃદ્ધ કરવા માટે હજારો કુટ

“ ઈગલ સ્પન પાઇપ્સ ” જ વપરાય છે.

ઈગલ સીમેન્ટ પાઇપ્સ એન્ડ કોન્ક્રીટ વર્ક્સ.

ઈગલ એસ્ટેટ,

રાજકોટ રોડ,

ગ્રામ : ઈગલ.

જુનાગઢ

ફોન : ૨૭૫

Gram : PREMVIHAR

Phones : Resi. : 367820

Office & Shop : 22353

With Best Compliments from :

DOLATRAI JAYANTILAL

— FANCY CLOTH MERCHANTS. —

Chandra Chowk, 3rd Lane,

M. J. Market, BOMBAY 2.

❀ દોલતરાય જયંતિલાલ ❀

ફેન્સી કાપડના વેપારી

ચંન્દ્રચોક, ત્રીજી ગલી, મુ. જે. મારકીટ,

મુંબઈ ૨.

With Best Compliments from :

Gram : BAGASRAWALLA

Phone :- Off. 52536
Res. 52163

K. R. BAGASRAWALA

Perfumery Merchant

Bohra Bazar

P, O. Box 146

ADEN (Arabia)

જન્મ થયો. નામ તો મૂળ હતું વીસામન પણ 'ન' તો 'ણ' થઈ ગયો. કાઠી કુટુંબને વંશ વારસામાં જ લૂટકાટ, ને લડાઈ ઝગડા મળેલા હોય છે. વીસામણ પણ પોતાના એ ભાઈઓ સાથે લૂટકાટનો આપીકા ધંધો કરવા માંડ્યા. વીસામણ બહાદુર ને શક્તિશાળી જીવાન હતા પણ આ કાટકાટ થતી જોવનાઈને સન્માર્ગે વાળનાર કોઈ સદ્ગુરુની જરૂર હતી, ને સદ્ગુરુ મળી ગયા. એવા સોનગઢના સિદ્ધ સંત પુરૂષ આપા ગોરખને કાને કાઢીએ વિસામણના કરતૂત ને તેનાથી ફેલાયેલા ત્રાસની વાત કરી. આપા ગોરખા પાળીયાદ પધાર્યા. ખોરીયા ભગતને ત્યાં ઉતર્યા “જીવાન વીસામણને પોતાની પાસે બોલાવી મીઠા શબ્દોમાં કહ્યું. વીસામણ ભણે આ શું લખ બેઠા છે? આ સોનું રૂપુ, માલમિલકત તો લંકાના રાજા રાવણનેય હતી. પણ રાવણને કાર્મ સંભારે છે? આ ધંધો મૂકી ઠાકરનું ભજન કરો. ને દીન દુઃખીની કપ્પી દૂર કરો.” બહુ સમજાવ્યા પોતાના ભગવદ્ માર્ગમાં વીસામણને વાળ્યા. વીસામણે વચન આપ્યું પણ તોય છેડામાં કાઠીની જાતવાન છોડી જોઈ છેલ્લે હાથ મારવાનું મન થયું. ઘેડી બહાર કાઢતા જ મરી ગઈ. વળી આપા ગોરખાએ સંગરમાં બોલાવી કહ્યું, “ભલે વીસામણ, ટેવ ગઈ નહિ ને! વચનની કિંમત આટલી જ?” વીસામણ ફૂંલાય, પશ્ચાત્તાપ કર્યો. પછી તો પાળીયાદમાં રામજી મંદિર બનાવી સદાવ્રત ચાલુ કર્યું. દીનદુઃખીની પડે સેવા માંડી. સેવાવિધી, ભજન વધ્યું ને આપા વીસામણના પ્યારિ વધવા માંડી. વારંવાર વીસામણ ભગતના નામ લેવા માત્રથી રોગદૂર થવા, અંધાપો જવો, વગેરે ચમત્કારો થવા લાગ્યા. જસદણના ઠાકોર સાહેબ શરણે આવ્યા ને તેમના પર આવેલી જન્તી બીડી ગઈ. કેંક ચમત્કારો બતાવી, ભજન-ધૂનમાં ને નિતિમનાના પાલનમાં સુખી થવાનો સચો માર્ગ બતાવી, પોતાના ભાણેજને પોતાનું જીવન કાર્ય સોંપી પરમધર્મમાં ગયા. પાળીયાદમાં આજે પણ વીસામણ ભગતનું રામજી મંદિર છે.

સૂફીસંત લાલન શા.:- લાલનશાહ જન્મે ને જાતિએ મુસ્લિમ હતાં. પણ ધરનામના ક્રિયાકર્મ સાથે તેમણે હિંદુ ધર્મનાં એકધરવાદ, નિગુણ ને નિરાકાર બ્રહ્મા તત્વોની પણ સમજણ મેળવી હતી. પણ તેમનો સ્વભાવ રસમાધુર્યની લૂંટાલૂંટ જેમાં ચાલે ને જેમાં સર્વસ્વ ન્યોંઝાવર કરવાનું પ્રથમ પગલું ગણાય તેવી સૂફીત્રાદની કૃષ્ણભક્તિમાં વધારે બેઠો. બિતરેલો લાલનશા ના ભજન કીર્તનમાં રસની છાણો ઉછળતી ને અધવનારા દેહભાન ભૂરી જતા, જૂનાગઢના આખી નવાબ પહેલાના કેટલાકે કાન ભર્યા ને તેણે ધરલામન સિદ્ધાંતોના ઉલ્લંઘન માટે લાલનશાનો જવાબ માગ્યો. લાલનશાએ બહુ સમજાવ્યા, પણ નવાબ માન્યા નહિ. એકવાર નવાબની દેખતાં ભજન-કીર્તન દરમ્યાન નવાબના કહેવા પ્રમાણે ચિત્રમાં રહેલા કૃષ્ણ ચિત્રમાં રહેલ શ્રી રાધાને પ્રગટ પણે પાનનું બીડું આપ્યું ને નવાબ સમજી ગયા. લોકો ચમત્કારો જોવા પોતાના ભજનમાં ખલેલ પાડે તે પહેલાં જૂનાગઢના આખી નવાબોની વિષે આગળ વાણી બાખી લાલનશા પોતાની ઝૂપડીમાં અદ્વય થઈ ગયા.

શ્રી રામ ભગત:- રાજકોટમાં આજે પણ બેડીના નાકે એક સુંદર મોરલીધરનું કૃષ્ણ મંદિર છે ને એક લીંબડો છે જેનાં પાન કહેવાય છે કે આજ પણ મીઠાં છે-આ પુણ્ય સ્મૃતિઓ છે ભરવાડ કોમમાં પ્રગટેલા શ્રી રામ ભગતની. શ્રી રામ ભગતના માતા રાણીબાઈ પણ પ્રસિદ્ધ ભગવદ્ ભક્ત સત્તારી હતા. વાંકાનેરથી રાસાદને રાજકોટમાં લામાજીરાવ ઠાકોરના વખતમાં આવેલા ને ત્યાં સાધુ સંતોની સેવા કરતા ને સદાવ્રત ચાલતા. આખા સોરઠ પ્રદેશમાં રાણીબાઈની પ્રભુભક્તિની પ્રશંસા થતી ને મુસ્લીમોહર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમની સાથે અત્યક્ષમાં બાતો કરેછે એવું પણ લોકોમાં કહેવાતું, આવી પવિત્ર જન્મેતાની કૃપે અવતરેલા શ્રી રામ ભગત પોતે પણ ભજનનાં દી સંતપુરુષ હતા ને ભજનનું ભાથું એમણે પોતાની સાથે સારી પેઢે બાંધેલું. પોતે સંત સેવા ને સંત

સમાગમમાંજ દિવસો ગાળતાને ઠાકરમહારાજ સાથે તેમને લગતી લાગી ગયેલી.

એકવાર પ્રસિદ્ધ સંત અને સિદ્ધ પુરુષ મોરાર સાહેબના માર્ગદર્શન નાથે જમખંભાળીયાવાળાએ દ્વારકામાં સવરા મંડપ રાખી સૌ સાધુ સંતોને નોતરેલાં. શ્રી રામ ભગત પરના નિમંત્રણપત્રમાં કાર્ધ ટીખળા પર્વદ્વિધીએ “તમારું, ધર તો ચમત્કારી ગણાય છે પણ સવરા મંડપમાં બાણ સાહેબના ઘરમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા અનંત શ્રી વિશ્વપિત મોરાર સાહેબ જેવા પધારાશે ત્યાં આવવું તમારે માટે લોહાના ચણા ચાવવા જેવું ગણાય માટે સમજીને પધારજો” એવું કુવાક્ય લખેલું. સંત શિરોમણી રાણાપાછતા આજ્ઞા લઈને સવરા મંડપમાં પધારી તે સમયે જનને સદ્યુર મોરાર સાહેબને જામની હાજરીમાં લોહાના ચણા જેવા કટકા ચાવી ખતાવ્યા અને રોતાડી ભગવદ્ ભક્તિ વેવલી નથી તે સિદ્ધ કરી બતાવેલું. ત્યાર પછી રાજકોટ પધારી માતાજીની પાસે ઠાકર માટે મંદિર બનાવવાની દરખાસ્ત મૂકી. માએ પુત્રનો ભગવદ્ પ્રેમ જાણી લઈ મંદિર બનાવવા રજા આપી. શ્રી રામ ભગતનાં આનાં ધણાં પાવન પ્રસંગો અન્ય ચરિત્ર ગ્રંથોમાં સંગ્રહાયેલ છે.

ગરીબીના ભગત :- અદારમી સદીના લગભગ અંત ભાગમાં મન્ધુ નદીના કાંઠે વસેલા લુણસરીયા ગામમાં જરવાડ કુટુંબમાં ભક્તરાજ વીરા ભગત થઈ ગયા. સ્વભાવે મરતને ભગવતપરાયણ એવા આ સંત ભજન માટે રાતોરાત આસપાસના ગામના ક્યાંક ભજન હોય તો ત્યાં જઈ વહેલા પાછા આવતા કેમકે તેઓ ગામનું ધણુ ચારતા. વીરા ભગતને ઘરે અવારનવાર સાધુ સંતો આવતા જ રહેતા. એકવાર કેટલાક સાધુ સંતો સાથે આખી રાત ભજન કરી સવારમાં સાધુઓને જમાડવાની ઘરમાં લાંડારી (સાધુ સંતોના ઘરમાં પત્નીને લાંડારી કહે છે)ને કહીને ધણુને લઈ જવા વિચાર્યું પણ સંતોના અત્યાગ્રહે ને હઠના કારણે ઘરે જ રોકાઈ

ગયા. ગામના નિંદક ગાડીયાઓએ દરખાસ્ત કાન લાંબેયાં ને દરખાસ્ત સીમમાં ગયા ત્યાં વીરા ભગતને હાજર જોયો. વીરા ભગતે આપુને શિરામણ કરાવ્યું ને આપુ ઘોડી પર બેસી પાછા આવ્યા ત્યાં વીરા ભગત તો સામેથી હજી સાધુ સંતોને જમાડી આવતા હતા. દરખાસ્ત નવાઈ લાગી, ઘટસ્ફોટ થતાં પરમાત્માનાં દર્શનને મહાપ્રસાદ પામેલા દરખાસ્તે તેમને જમીન આપવા માંડી પણ ચમત્કાર લોભી જનતાના ત્રાસથી બચવા પોતે બાળુના કેરાળા ગામમાં રહ્યા. ધણા વર્ષ સાધુ મેવાને ભજનાનંદ અનુભવી ત્યાં જ પરમધામમાં પધાર્યા. કેરાળામાં આજે પણ ભગતનું સમાધી મંદિર છે.

સંત મેરામ ભક્ત :- ગોહિલવાડમાં દરેડ ગામમાં સંવત ૧૮૬૧માં મેરામ ભગતનો જન્મ આહિર યાત્રીમાં થયો. પિતાનું નામ દાનો, માતાનું નામ રાણબાઈ. બન્ને માતાપિતા ભજનના રસિક હતા. ગમે ત્યાં ભજન હોય તો પડોની જાય ને મેરામન પણ તેડતા જાય. મેરામ મોટા થયા ત્યારે દરેડના મંદિરમાં કથા સાંભળવા જાય ને ઘેર આવી માતાને તે કથા સંભળાવે. માતા પણ મેરામ ભગત ને સંતો ઘેર આવે ત્યારે તેમનો પ્રસાદ આપે. પછી તો ભગતજીના લગ્ન જીવીબાઈ સાથે થયા. ત્રણ સંતાનો થયા મેરામનું મન હવે સસારમાંથી ઊઠવા લાગ્યું. સંસારનો નિર્વાહ ચલાવવા માટે પુરુષાર્થ કરવાને બદલે સાધુ સંતોને ગેજ ઘેર લાવે જીવીબાઈ એકલે પડે બિચારા કેટલાકનું સંભાળે. ભગતની પાસે પૈસા આવે તો કોઈ સાધુ-સંત, ગરીબચર્યાને દુઃખી જુએ ને આપી દે. એકવાર તેમને માટે સૂતારે ગાડું બનાવી દીધું. પણ પૈસા ક્યાં? સૂતાર વારંવાર કહેવડાવવા લાગ્યો. એકવાર મેરામ ભગત આવી નગદ નારાયણના દર્શન કરાવી ગાડું દસ દિવસ પછી લઈ જવાનો વાયદો કરી ગયા. દસના પંદર દિવસ, વીશ દિવસ પણ ભગત દેખાણ જ નહિ, વળી પાછું કહેવડાવ્યું, ‘ગાડુ તો લઈ જવ મારે જગ્યા રોકે છે,’ ભગત માંડ માંડ પૈસા ભેગા કરીને ગયા. પૈસા ન્યાં આપવા માંડ્યા ત્યાં સૂતાર કહે, ‘ભગત

ખનાવટ કાં કરો ? હજી તો વીસ દિવસ પહેલાં જ ચૈસા રોકડા આપી ગયા છે ને ! ” ભગત ના પાડવા લાગ્યા; “ મને ખબર જ નથી ” રકઝક વધી. દુકાને બેઠેલા સૌ બેઠ રહ્યા. છેવટે સૂતારે ભગતે આપેલ રૂપિયા જુદા મૂક્યા તે બતાવ્યા તો તેમાં મેરામ ભગતના નામવાળો ને શ્રી કૃષ્ણની છાપ વાળો સોનિયો નીકળ્યો. સૌ ભગતના પગમાં પડવા લાગ્યા. ભગતે ત્યાર પછી રહી સહી પ્રવૃત્તિ પણ મૂકી દઈ હરિ શરણ લીધું.

એકવાર પોતાના ગુરુ હરજી ભગત સામે ગિરનારની પ્રદક્ષિણા કરવા ગયા ત્યાં એક સિંહ પરિવાર સામે આવ્યો હરજી ભગત તો ધ્રુજી બેઠ્યા, નાસવાનો વિચાર કર્યો, ત્યાં તો મેરામ આગળ વધવા લાગ્યા. સિંહ પાસે જઈ બે હાથ જોડી નૃસિંહ સ્વરૂપે દર્શન દેવા માટે આભાર માન્યો ને નૃસિંહ કુટુંબ ચાલ્યું ગયું.

સંવત ૧૬૧૮માં રામ નવમીની આગલી રાતે ખૂબ ભજન કીર્તન કરી પ્રભુ સ્મરણ કરતાં દેહ છોડ્યો સમાધિ અગાઉથી તૈયાર કરાવી હતી તેમાં ભક્ત જનોએ તેમના સ્થૂળ શરીરને પધરાવ્યું. તે ઉપર રામજી મંદિર ચણાવ્યું. મૃત્યુ પછી પણ ત્રણ ચાર દિવસ ગામે ગામે જુદા જુદા ભક્તોને મળ્યા. તે ભક્તોને મેરામ ભગતના તેમને મળ્યા તે અગાઉ સમાધિસ્થ થવાની વાત મળી ત્યારે નવાઇ પામ્યા. આજે પણ દરેડમાં ભગતની સમાધિ ઉપર જ રામજી મંદિર છે. સામાન્ય રીતે સમાધિ પર રામજી મંદિર હોતું નથી પણ દરેડની આ વિશેષતા છે.

સંત સદ્ગુરુ ભોજલરામ :- વીરપુર વાળા જલારામ આપાના અને ગારિયાધાર વાળા વાલમપીરના સંત સદ્ગુરુ ભોજલરામનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૮૪૧માં જેતપુર પાસેના દેવકી-ગાલાળ નામે ગામમાં થયેલો જ્ઞાતિએ લેહ્યા કણુખી. પિતાનું નામ કરસન ને માતાનું નામ મંગાબાઇ. ભોજલરામની સિવાય પણ કરસન પોતેને બીજા

બે દિકરા હતા કરમણ અને જસો. ભોજલરામ બાર-વર્ષ સુધી અનાબનો ત્યાગ કરી બેઠેલા ને દૂધ પર જ રહેતા. રામવન નામના અલખીયાએ ભોજલરામને સમજાવીને પોતાની સાથે અન્ન ગ્રહણ કરાવ્યું. ભોજલરામ ભજન-કીર્તનને સંત સમાજમના ભારે શોખીન, જરૂર પડે દસ ગાઉ પગે ચાલીને પણ સંતોના મેળામાં જાય, પિતાએ પરણાવવા વ્યવસ્થા કરી ત્યારે ભોજલરામે વિનયપૂર્વક નાં પાડી દીધી. માતાપિતાના સ્વર્ગવાસ થયા પછી ભોજલરામ ગામડે ગામ પોતાને મળેલ દિવસ વાણાનાં સનાજની રૂઢીઓ પર, પ્રવર્તતી અંધશ્રદ્ધા પર જે ગી ગુરુઓ પર ચામચા મારતા વિચરવા લાગ્યા દેવકી ગાયોળથી પોતે કુતેડપુર પધાર્યા ભોજલ ભગતની કીર્તિ સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં સર્વત્ર ફેલાવા લાગી. એકવાર અમરેલીના ગાયકવાડી સુબાએ ચણાવેલ નાગનાથ મહાદેવના મંદિર પર ઇંડું ફાંઈ સિદ્ધપુરુષની અવળ ચંડાઈથી ચડતું ન હતું ત્યારે ભોજલરામના સ્પર્શથી હાથનું ખતી ગયું. સિદ્ધપુરુષે આથી ચીડામને સુખાના લાણેજ પર મારણ પ્રયોગ કર્યો તેડે પોતાના ભગત અળથી જીવતો કર્યો ને પંચ બૂલેલા સિદ્ધપુરુષને સાચા રસ્તે ચડાવ્યો. આવા કંઈક મુશ્કેલી પોતાના બે સમર્થ શિષ્યોને સંત સેવા અને અદાતર ચલાવવાની આજ્ઞા આપીને વીરપુરમાં જ સંવત ૧૬૦૬માં પરમાત્માની દિવ્ય ન્યોતિમાં મળી ગયા, ભોજલ ભગતના ચામચા ગુજરાતી-સાહિત્યના અણુ મોલ ભંડાર જેવા ગણાય છે.

હાસી જીવણ :- ભીમ સાહેબ જેવા સમર્થ સિદ્ધપુરુષની નિંદા કરતાં કરતાં એક દિવસ તેમનાં ભજન સાંભળીને ત્યાં જ જીવણને વૈરાગ્યનો રંગ લાગી ગયો ને ઘેઘાવહર નામના ગોળ પામેના ગામના અબ્બે રસિક સ્ત્રીઓના પતિ થઇને રંગરાગમાં પડ્યા રહેતા ચમાર જ્ઞાતિના જીવણ તે જ ક્ષણે સર્વસ્વ ઘૂંટાવીને ભીમ સાહેબના શિષ્ય થયા. જીવણના ગળામાં પણ મા શરદાએ નિવાસ કર્યો ને દિવસ વાણી કવિતાના રૂપમાં પ્રગટવા લાગી. ગોંડગના બાકુંલા બીજને ફાંઈએ ચડાવ્યાં કે જીવણ ભજનો

ગાઈ સ્ત્રીઓને બ્રષ્ટ કહે છે ને જીવણે શરીર ખુલ્લું કરી પોતાને સ્ત્રીના રૂપમાં બતાવ્યા ત્યારથી પદના અંતે 'દાસી જીવણ' મૂકવા લાગ્યા. ફરીથી એકવાર ભા'કુંભાએ સાઠ ફેરી માટે કેદમાં પૂર્યા ત્યારે પ્રભુ કોઈ પુરુષનું રૂપધરી સાઠ ફેરી ચૂકવી આવ્યા જેમાંની એક સોનાની શ્રીકૃષ્ણની છાપવાળી નીકળી. પરચો સિદ્ધ થયો. કુંભાજીએ ક્ષમા માગી. આવા કે કેટલાયે પ્રસંગો તેમના જીવનમાં નોંધાયા છે. ધૈધાવદરમાં આજે ય તેમની જગ્યા છે.

મહાત્મા મસ્તરામજી:- ભાવનગર જિલ્લાના ખોટાદમાં મસ્તરામજીની સમાધિ છે. એક ટ્રસ્ટ કમિટી તેની અને સમાધિ મંદિરનાં મકાનોની સુંદર વ્યવસ્થા રાખે છે. આ મસ્તરામજી યોગ સિદ્ધ પુરુષ અને પ્રભાવસાળી સંત હતા. તદ્દન નિરુપદને ત્યાગથી તેજસ્વી જીવનમાં તેઓ ભાવનગરના મહારાજ તપ્તસિંહજીના ગુરુપદે હોવા છતાં કોઈની કાણી કોડી પણ લેતા ન હતા. મહાત્માશ્રીના જીવનમાં બીજાઓને પ્રેરણા લેવા જેવા અનેક પ્રસંગો બન્યા છે. મહાત્મા તરીકે બહુ પ્રસિદ્ધ ન હતા ત્યારે વરતેજમાં એક વૃક્ષ નીચે સમાધિ દશામાં બિહરતા હતા ત્યારે તેમને દોગી સાધુ માનીને સીમમાંથી આવતા દીખળી ગરાસીયાના જીવાનોએ તેમની નિંદા પર અંગારો મૂક્યો. ચામડી બળવા લાગી પણ સંત પુરુષ સમાધિમાંથી વિચલિત ન થયા સમાધિ છૂટતાં કોઈ પણ કોષ્ટનેય કહ્યા વિના ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. શિયાળાની કડકરતી ઠંડીમાં એકવાર મહારાજ તપ્તસિંહજીએ ભાગમાં પહેલાં ઠંડીથી હુંઠવાઈ ગયેલા સાધુ પુરુષને જેમ પોતાની કિંમતી શાલ ઓઢાડી દીધી. ફરીને પાછા વળ્યા ત્યારે એજ શાલ એક ફૂતરી પર પડી હતી ને મહાત્મા શાંતિથી પડ્યા હતા. મહારાજએ એમ કરવાનું કારણ પૂછતાં, “અમારા જેવાનું ધ્યાન રાખનાર તો તમારો જેવા મળશે પણ આ મિચારાં પ્રાણીઓનું ધ્યાન કોણ રાખે?” એમ હસીને બોલ્યા.

મહારાજએ એક દિવસ મોતીયાગમાં બોલાવી,

મહાત્માશ્રીનું પૂજન કરી તેમના ચરણમાં રૂપિયાની થેલી મૂકી ત્યારે કહે “અમે આનું શું કરીએ?” મહારાજ “આપને ફીક લાગે તેમ દાન પુણ્યમાં ધર્માદમાં અર્ચ્યો.”

મહાત્મા કહે “અરે તાઝે શું હાથ પગ નથી તે તું અમારી મારફત દાન પુણ્ય કરાવે છે. ભાઈ તુંજ તારા હાથે રૂપિયા વાપરતે. અમને તો એની દુર્ગંધ સતાવે છે.”

મહાત્માશ્રી પૂરા પહોંચેલા, ઊંચી ભૂમિકાના સત હતા. તેમનામાં અજવા જપ થયા કરતો ને દેહાધ્યાસ વગેરેથી રહિત હતા. શરીરમાં પાકું પડી ગયેલું ને તેમાં જીવાત થઈ ગયેલી તે શાંતિથી સહી લેતા ધણીએ જોયા છે. પોતાના મનનાં વૃત્તિઓને બે-લગામ થવા ન દેતા ને થાય તો કડક શિક્ષા પોતાની જાતેજ કરતા દૂધપાક ખાવાનું મન થતાં એક ભક્ત પાસે દૂધપાક કરાવી ખૂબ ખાધો ઉલટી થવા લાગી છતાં ખાધો, સાથે કહેતા બતા હતા, “લે ખા, ખા. દૂધપાક ખાવો છેને? ખૂબ ખાજો હોં. જગાય બાકી મૂકીશમા” ફરીથી ટાંછવાર તેવા પદ્ધતિ મેળવવાની પ્રત્યક્ષ ન થાય તેવી હાલત પે તાની કરતા. મહાત્માશ્રીના અનન્ય શિષ્યોમાં ભાવનગર મહારાજ સહૈય ઉપરાંત ખોટાદના પારસી શેઠ રસ્તમજી દીનશાજીને તેમના પત્ની માણિકમાઈ હતા. મહાત્માશ્રીનું ગામ, પૂર્વાશ્રમનું નામ, માતાપિતા વિષે વિગતો ઉપલબ્ધ નથી તેમના પદો આજે પણ સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણું સ્થળે ગવાય છે.

શ્રી આપા જાદરા :- આપા જાદરા સોનગઢમાં વસ્તા ફાડી હતા. લુટલુટ ને મેરી ચખ્ખારી તેમના ધંધા એક અતિત ખાવાની ધેગી ઊઠાવી લાવેલા પોતાના પતિને મદ્દપદેશ દેવા ગયેલા માંકમાઈને આપા જાદરાએ લાકડીએ લાકડીએ ખરડો ચીરી નાખ્યો માંકમાઈ પોતાના પિર મોલડીમાં પોતાના પતિના ત્રાસે ચાલી નીકળ્યા. માંકમાઈના પિતા આપા રતા સંત મેપા ભગતના

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઉમરીઆ જીય સેવા સહકારી મંડળી લી.

ખાંભા તાલુકો

મુ. ઉમરીઆ

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૧-૫-૧૯૫૪

નોંધણી નંબર :- ૨૧૦૧૬

શેર ભંડોળ :- ૩૭૩૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૨૨

અનામત ફંડ :- ૧૭૪૮-૬૩

અન્ય નોંધ :- ખાતર બીયારણ, દવા વિગેરે

ભાનુશંકર જોશંકર જોશી
મંત્રી

નર્મદાશંકર જો. જોશી
પ્રમુખ

શંભુભાઈ કાનજીભાઈ

માનદ્ મંત્રી

મનુભાઈ જીવરાજ

ગંગાદસ ભાદા

નાગજીભાઈ પોચા

વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાણીયા વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ. પાણીયા

અમરેલી તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

શેર ભંડોળ :- ૧૬૪૬૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૮

અનામત ફંડ :- ૬૦-૦૦

ખેડૂત :- ૫૬

અન્ય ફંડ :- ૧૫૭-૦૦

બીન ખેડૂત :- ૨

અન્ય નોંધ :- દેશના અનાજ ઉત્પાદનની જીવેશમાં
રસાયણીક ખાતર ખેતીને લગતું ધીરાણ ખેડૂતોને
નીચમીત પુરૂ પાડે છે.

પ. બાવા રામ
માનદ્ મંત્રી

પ. મોહનભાઈ મુળજીભાઈ
પ્રમુખ

સાહિત્યના નૂતન પ્રયોગને અમે અંતરથી આવકારીએ છીએ.

સહકારી પ્રવૃત્તિથી જ ભારતનું ભવિષ્ય ઉજ્જવળ છે.

: શુ ભે રહ્યા પા ઠ વે છે. :

ધી તળાજ તાલુકા સહકારી
માર્કેટીંગ સોસાયટી લિ,

સ્ટેશન રોડ, - તળાજ:

(જિ. : ભાવનગર)

રજી. નં. ૧૫૪૦ સ્થાપના તા. ૧૯-૬-૫૬ ફોન નં. : ૨૪

તળાજ તાલુકા માર્કેટીંગ સોસાયટી દરેક જાતના

રસાયણિક ખાતરો, મિશ્રખાતરો, બિયારણુ, પાક

સંરક્ષણ દવાઓ, ખેતીવાડીના સાધનો,

સીમેન્ટ, લોખંડ, ખાંડ, સ્ટેશનરી દરેક

જાતના અનાજ વિગેરે ખેડૂતોને

ઉપયોગી ચીજવસ્તુના વેચાણનું

વ્યાજબી ભાવે માર્કેટીંગ

કામકાજ કરે છે.

શિશ્યને સંતસેવાથી પૂજનીય પુરૂષ ગણાતા, આપા જ્ઞાન પોતાની પત્ની માંક્યાઇને આંખી જવા ઘેડી લઇને નીકળ્યા પણ માંક્યાઇ અને તેમની ઘેડી વચ્ચે એટલું જ અંતર રહ્યું. આ ચમત્કાર જોઇને તથા રાત્રે સસરા આપા રતાને સિંહ કુટુંબ વચ્ચે બેસી ભજન કરતા જોઈને આપા જ્ઞાનરાત્રું હૃદય પરિવર્તન થયું ને સસરાજીની આજ્ઞા પ્રમાણે સંત મેપા ભગતની પાસે કંઠી બંધાવી લૂંટ ફાટનો ધંધો મૂકી ભજનિક થયા, સંત પુરુષ બન્યા. પોતાના ઘર પાસે રહેતો કેળીનો દીકરો અકાળે મરતાં તેના માતાપિતાનું કલ્પાંત સહન ન કરી શકતાં મેપા ભગત પાસે આવ્યા. મેપા ભગતે કહ્યું, “તમારો દીકરો બદલામાં આપો તો કેળીનો છોકરાં જીવતો થાય.” ને આપા જ્ઞાનરાત્રે કેળીના છોકરાના મૃતદેહના કાનમાં કહ્યું, “તારે બદલે મારો દીકરો આપું છું, જીવતો થા.” ને તત્કષણ પોતાનો પુત્ર મૃત્ય પામ્યો ને કેળીનો છોકરો જીવતો થયો. આવા ત્યાગી પુરુષ આપા જ્ઞાન હતા. સંત મેપા ભગતની સેવાથી તેમને ત્યાં બીજો પુત્ર થયો તે પણ ‘આપાગોરખા’ તરીકે સંત સમાજમાં પાંચાળ પ્રદેશમાં પ્રખ્યાત થયા. આપા જ્ઞાનરાત્રે કાળા ખાચરના દીકરાને આંખો આપી, ને વીસામણ જેવા લૂંટરાને તેના પાપી ધંધાનાંથી બેગારી વીસામણ ભગત બનાવ્યા.

શ્રી મેપા ભગત :- ગિરનારના નવન થમાંના એક પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પુરુષ ગેયનાથની સેવા કરતા મેપા ભગતને બાર વર્ષની સેવા પછી ગેયનાથે મથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપી સાધુસેવા, ને અતિથિઓનો સત્કાર કરવાનો ઉપદેશ કરી રવાના કર્યાં મેપા ભગત જાતિના કુંભાર ને થાનના વતની મેપા ભગત થાન આવ્યા. ત્યાંથી આપા રતાના આમંત્રથી નવા વસના મોલડી ગામમાં આવી કુંભારનો ધંધો શરૂ કર્યો. એકવાર ભીમ અગ્યારશે અનરાધાર વરસાદ વરસવા માડતાં આપા રતાની દેખતાં પોતાના નળિયાના નીલાડા આપાને પોતાના કેડિયું કાઢી નીલાડા પર નાખી નીલાડા આપો કારો રાખ્યો. ત્યારથી

તેમની ખ્યાતિ વધી ગઈ. આપા રતા અને તેના જમાઇ આપા જ્ઞાનરાત્રે સન્માર્ગે વાળ્યા. લખતરના ઠાકોરે તેમના જ્ઞાતિ બંધુઓને કંસારાઓના ચડાવવાથી થાનની બહાર વસવા હુકમ કર્યો ત્યારે મેપા ભગતે પોતે બનાવેલ માટીનો ઘડો કંસારાના ત્રાંબાના ઘડા સાથે ગઢના કોઠા પરથી સાથે પડતા મૂકાવ્યા. માટીનો ઘડો હેમખેમ રહ્યો. ત્રાંબાનો નાંદવાઇ ગયો. આમ કુંભારોના થાન છોડવું ન પડે તેવું કરી ખતાવ્યું.

શ્રી સતુઆખાવા :- પુરાણ પવિત્ર ધામ કાશીમાં શ્રી ગંગામૈયાના મણિકણિકા ઘાટ પર શ્રી સતુઆ ખાખાની જગ્યા છે, ત્યાં સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતના યાત્રાળુઓને ઊતરવા સુંદર સગવડ છે, વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં રહી કાશીક્ષેત્રમાં સંસ્કૃતના પઠશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની વ્યવસ્થા છે. આ શ્રી સતુઆ ખાવા મૂળ સૌરાષ્ટ્રના જૈન તીર્થધામ પાલિતાણા પાસેના રતનપર ગામના મુખી હતા. દુષ્કાળના વરસમાં ખેડૂનો રાજનું મહેસૂલ ભરી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતા ત્યારે પાલિતાણા ઠાકોર પ્રતાપસિદ્ધ ધાક-ધમકી ને ત્રાસ વરસાવી મહેસૂલ ઉધરાવવા પોતે જ નીકળ્યા. રતનપરમાં મુખી તરફે રણછોડ પટેલે લોકોની સ્થિતિ જોઈ દયા કરવા સાચા શખ્ડો કહ્યા. ઠાકોરે રોષે ભરાઈ રણછોડનું ઘર ને સર્વસ્વ જપ્ત કરી તેને કહ્યું “હવે બીજા માગતો ફર ને ઉપદેશ દીધા કર.” રણછોડ પટેલ તે જ ક્ષણે સંસાર છોડી કાશીમાં ગયા. ગંગા મૈયા પાસે રહ્યા. પછી સ્મશાનમાં ધામા નાખ્યા. ભજન, સાધુસેવા ઇલાદિના પ્રમાણથી સિદ્ધપુરૂષ થયા ને ખર્ચી ખૂટી જાય, લૂંટાઇ જાય તેવા યાત્રાળુઓને મદદ કરવા લાગ્યા. બાવનગરના રહીશ રહ્યુંને મહાત્માશ્રી એ ગંગામાંથી રેતી કાઢી તેમાંથી સોનૈયા આપ્યા. રહુ આશ્ચર્ય ચકિત થયો. તેણે પાછળથી કાશીમાં આ જગ્યા બંધાવી. સતુઆ ખાખા સાથવાનું સદાવ્રત ચત્તાવવાના કારણે સતુઆ ખાખા તરફે પ્રખ્યાત થયા.

શ્રી લાલમહારાજ :- સંવત ૧૮૫૬માં જૈન ગૃહસ્થ બળવંતશાહ ને વીરુખાઈને ત્યાં સિંધાવદર ગામે

ચૈત્ર સુદ દત્તા પત્રિ તહેવારે શ્રી લાલજી મહારાજ પ્રગટ્યા' માતાપિતા ચુસ્ત જૈન હોવા છતાં આજક જૈન ધર્મના ક્રિયાકલાપ શીખવાને અહલે ત્રૈશુલ લક્ષણો અતાવવા લાગ્યો વાંકાનેર રઘુનાથ મંદીરના સેવાદાસજીએ તેને રામાનંદા દીક્ષા આપી છોકરો દુકાને બેસી સાધુસતોને વિના મૂલ્યે સીધાં આપવા માંડ્યો. એકવાર ગોળની બેલી લઇ જતા પિતાએ શ્રી લાલ મહારાજને પકડ્યા ત્યારે તેમાં તેમના કહેવા પ્રમાણે છાણા નીકળ્યા. ધીમે ધીમે તેમને સાધુસેવાના પ્રતાપે પ્રભુમાં અવિચળ શ્રદ્ધા થતા માંડી સાયલાના ઠાકોર મનારસહજને હેરાન કરતા અભરાક્ષસને ભજન બળે દુર કરી સાયલાનાં ઠાકોરે બોધી આપેલ રામજીમંદિર, ધર્મશાળા, ગૌશાળા, ને જગ્યામાં રહી શીરાપુરીનું સદાવ્રત શરૂ કરાવ્યું. દીવના પાચુંગીઝ ગવર્નરને ચમત્કાર અતાવી તેના ચુક્રિયમર્મથી શેષ સૈયા પર પોટેલા નારાયણનું સ્વરૂપ લઇ આની સાયલામાં મંદિરમાં પધરાવ્યું. સંવત ૧૮૮૯ માં રામજી મંદિર ને સં. ૧૯૧૪ માં દીવમાંથી આવેલ સ્વરૂપના મંદિર થયા. સ્થળે સ્થળે વિચરી ભગવદ્ ભકિત ને નીતિ-પરાયણ જીવનનું મહત્ત્વ સમજાવી સં. ૧૯૧૮ માં કાર્તિક સુદ ૧૦ ના દિવસે ગોલોકવાસી થયા. સાયલા આજે પણ 'ભગતનું ગામ' તેમના નામ પરથી કહેવાય છે.

શ્રી ઢાંગર ભગત:- શ્રી ઢાંગર ભગત લેઉઆ પાટીદાર, જ્ઞાતિમાં જન્મેલા. તેમના પત્ની સેજુબાઇ પણ એવાજ સત્સંગી ને સેવા પરાયણ હતા. ઢાંગર ભગતનું ગળું મીઠું ને ભજનો બહુ સરસ ગાઇ શકતા. તેમને ધરે સાધુ સંતોનો તો મેળો ભરાતો પણ આવક પોતે બે જણા મજૂરી કરીને લાવતા તે સિવાય ન હતી. કોઇની મદદ લેતા નહિ. સાધુ સેવામાં એકવાર પિપાજી ભગતને તેમના પત્નીના સત્કાર માટે સેજુબાઇની એક માત્ર સાડી વેચવી પડેલી સેજુબાઇ કોઠી ઓઢીને બેઠા. પિપાજીને તથા સીતાદેવીને ખચર પડી. યાત્રાએ જતાં મધુપુરી (મહુવા)માં ઢાંગર ભગતની સંતસેવાને દારિદ્ર બેઠ

પીગળી ગયેલા પિપાજીએ પોતાના પત્નીને દરખાસ્ત કરી કે “દેવી, તમે સુંદર દેખાવ છે, તે. તમે નાચો ને હું ઢોલક બજાવીશ.” સીતાદેવીએ બગરમાં નૃત્ય કર્યું ને જે પૈસા ભેગા થયા તે ઢાંગર ભગતને આપવા ગયા. બન્ને સંતો વચ્ચે રકઝક ચાલી, છેવટે ઢાંગર ભગત ને સેજુબાઇ ભક્તરાજ પિપાજી તથા સીતાદેવી સાથે યાત્રાએ નિકળ્યા. રસ્તામાં સિંહના રૂપમાં પરમાત્માએ દર્શન કરાવ્યા. બન્ને સંતોને ભાવ સમાધિ લાગી. ત્યાં પાણી માટે સંતોએ વાન તૈયાર કરાવી, પછી તો ગામ વચ્ચે ને તે પીપાવાવ ઢાંગર ભગત પિપાજીની વિનંતિયા પીપાવાવજ રહ્યા. આજે પણ પીપાવાવમાં સુંદર મંદિર છે. પિપાજીના હરતે ત્યાં ઠાકોરજીની પ્રતિષ્ઠા થયેલી.

મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજી અને મુનિશ્રી કલ્યાણ ચંદ્રજી ‘બાપા’:- ભાવનગર જિલ્લામાં સોનગઢ ખાતેના શ્રી મહાવીર જૈન ચારિત્ર રત્નાશ્રમનું નામ સૌરાષ્ટ્ર ભરમાં પ્રસિદ્ધ છે આ સુંદર સંસ્થાની લોક કલ્યાણના પ્રવર્તિતા જોતા મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજી અને મુનિશ્રી કલ્યાણચંદ્રજી બાપા માત્ર જૈન સમાજના જ નહીં જૈન તરેના પણ એટલાજ માનનીય પિતૃતુલ્ય પુરુષો છે સદ્ગત મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજીમૂળ સુરજપુરીમાં બ્રાહ્મણકુટુંબમાં હિંમતલાલ નામના ભવનશીલ પણ તાપા સ્વભાવના યુવક હતા. પાછળથી તેમણે દીક્ષા આંગીકાર કરીને જોત જોતાનાં શાસ્ત્ર ન્યાય કુશલ પ્રસિદ્ધ વક્તા તરીકે પ્રખ્યાત થયા. મુનિશ્રી કલ્યાણચંદ્રજી બાપાના આગ્રહે આપે સંવત ૧૯૮૬માં ઉપરોક્ત સરથા શરૂ કરી. આજે એ આશ્રમમાં સંસ્કાર સિંચન લઇને બહાર નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ દેશભરમાં ફેલાઇ ગયા છે. મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજી તેમણે ‘સમયધર્મ’ ચલાવીને જૈન સમુદાયમાં સારી જાત્રા આણી. આપશ્રી કાળધર્મ પામતાં મુનિશ્રી કલ્યાણચંદ્રજી બાપાનાં શિરે સર્વજવાબદારી આવી ‘બાપા’ પોતે પ્રતિભાશળી, સેવા પરાયણ, ને હમેશાં હસતા પરોપકાર તત્ત્વ પુરુષ છે. તેઓ શરીર મન બન્નેના દર્દો દૂર કરવામાં નિષ્ણાત છે. દૂરદૂરથી પોતાના દર્દ

કરે કરાવવા માણસો બાપાની પાસે આવે છે. બાપા માત્ર દવા આપે છે. એવું નહીં, ઘણીવાર ગરીબને સાધારણ સ્થિતિના માણસોને પથ્ય ખોનાકના પૈસા પણ આપે છે. બાપાશ્રીના દરબારમાં સંગીત, ચિત્ર શિલ્પ, સ્થાપત્ય, ને સાહિત્યની ઉદારતા ભરી કદર થાય છે ને આ બધાનાં મર્મો ત્યાં વિરાજે છે.

લકત જલારામ બાપા :- સૌરાષ્ટ્રમાં ગામડે ગામડે જલાબાપાનો માથે ફેટો બાંધેલો, તીલક કંઠીથી શોભતો, હંડ વાળો ફેટો અચૂક જોવા મળશે. સૌરાષ્ટ્રમાં બીજા સંકેતો સંતમહાત્માઓ થયા તેમના કેટલાક તેમના પ્રદેશમાં જ પૂજાયા. કેટલાક થોડો સમય યાદ કરાયા કેટલાક ભૂતી જવાયા પણ જલિયાણુ તો સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં તો પૂજાયા ને પૂજાય છે. પણ આકાશ સુધાયે જલારામબાપાના પવિત્ર કાર્યોની સુવાસ ફેલાયેલી છે, જલારામનો જન્મ સંવત ૧૮૫૬ માં કાર્તિક સુદ સાતમ ને સોમવારના દિવસે વારપુરમાં ઠક્કર કુટુંબમાં થયો. પિતાનું નામ પ્રધાન ઠક્કર અને માતાનું નામ રાજબાઈ. કહેવાય છે કે જલારામજીનો જન્મ અયોધ્યા બાબુના કોઈ સંતાના આશીર્વાદથી થયો. જલારામ નાના હતા ત્યારથી જ તેમના યોગસિદ્ધ જીવનના પરચાઓ મળવા માંડ્યા સત ૨૬ તમા વીરપુરમાં અ.વી જલાના દર્શન કરી જતા અને માતાને નવાઈ પમાડતા. ઉઠતાં બેસતાં. કોઈ પણ કામ કરતા બાલક જલારામ રામનામનો જપ કરતા, ગામડી શાળામાં થોડું શિક્ષણ મેળવી જલારામજીએ પોતાના કાકા વાલજીભાઈના આગ્રહ અને ઊપદેશ વચનોથી આટકાટ ગામનાં ઠક્કર પ્રાગજી સૌમ્યના પુત્રી વીરબાઈ માથે લગ્ન સંબંધથી જોડાયા. કાકાની દૂકાનેથી સાધુસંતાને સીધું સામાન ને કાપડ આપવાનો પ્રસંગ પડ્યો ત્યારે પડોશી વાણીયાના ચડાવેલા વાલજીભાઈ ભત્રિજના પરાક્રમની તપાસ કરવા આવ્યા તો સંતાની પાછળ ગોળની ભેલી પોટલામાં ભરી જતા જલારામના વચન મુજબ પોટલામાંથી છાણાંને કળશમાં ઘી ને

બદલે પાણી નીકળ્યું ને કાપડનો તાકો પુરેપુરો દુકાનમાં જ મળ્યો એ પહેલો હરિભજનને સંત સેવાનો જલારામજીનો ચમત્કાર. વીસ વર્ષની ઉંમર તો સંવત ૧૮૭૬ ની મહા સુદ બીજી ગુરૂ બીજલ રામજીના આજ્ઞાથી જલારામબાપા સદાવ્રત શરૂ કરે છે. હરજી દરજીના પેટનું દર્દ જલારામની માનતાથી ૨૮ છે જમાલ ઘાંચીનો દસ વધનો છોકરો કાળના મુખમાંથી બચે છે જગ્યામાંથી હનુમાનજીની મૂર્તિ પ્રગટે બે આવા ચમત્કારો વધતા ભોકો ‘જલ્લા સો અદલા’ કહેવા લગ્યા સદાવ્રત પછીના દસમા વર્ષે કોષ સંત આવીને જલારામ પાસેથી તેમના પત્નીની માગણી કરે છે ને જલાબાપા પોતાના પત્નીને સમજાવી મોકલે છે વીરબાઈ ના ને લઈ ગયેલા સંત પોતાના હંડને ઝોળી માતાજીને સોંપી અંતધનિ થાય છે, ને માતાજી જગ્યામાં પાછા આવે છે. આજે પણ આવે છે. આજે પણ વીરપુરમાં તે બન્ને ચીજ પૂજાય છે. વળી પખી જીવતા કરવા, નાળિયેરમાંથી સોનાની નથ કાઢી બતાવવી, જોડિયા બંદરે કુખતા વહાણને બંધાવવું: “ગંગા જમના જગ્યામાં પાણી રેડવા આવેછે, આવા કેટલાયે અદ્ભૂત પ્રસંગની તેમના જીવનમાં જની ગયા તે સર્વશ્રી સૌભાગ્યચંદ મંગળજી રાજદેવના લખેલા શ્રી જલારામબાપાના જીવન ચરિત્ર ગ્રંથમાં સચિત્ર જોવા મળશે જલાબાપા સંવત ૧૯૩૭ માં મહાવદી ૧૦ ના દિને પરમધામ પધાર્યા. વરપુરમાં આજે પણ તેમના અદેશ પ્રમાણે સદાવ્રત ચાલે છે ને તે શહેર યાત્રાનું ધામ છે. રાજકોટમાં માતુશ્રી વીરબાઈમાતા નામની મહિલા કોસેજ પણ છે.

‘વૈરાગ્ય મૂર્તિ’ શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી:-
“ત્યાગ ન દે વૈરાગ્ય વિના, તજી જેણે તનડાની આશજી, કૂળ રે તજી નિષ્કુળ થયા, તેનું કુળ અવિનાશજી” તથા “જનની જીવે રે ગોપીચંદની, પુત્રને પ્રેર્યો વૈરાગ્યજી” એવાં અત્યંત વૈરાગ્ય પૂર્ણ પદોના રચયિતા, શ્રીજી મહારાજે જેમને “બૃહદ્

વૈરાગ્યની મૂર્તિ સમા” કહ્યા તે નિષ્કુળાનંદસ્વામી સંવત ૧૮૨૨ માં વસંત પંચમીના શુભદિને પરમ પવિત્ર હરિભક્ત રામભાઈને ત્યાં આત્માનંદગુરુના આશીર્વાદે પ્રગટ્યા પિતા મૂળ તે: હાલારમાં લતીપુરમાં રહેતા પણ પછી શ અપાટ જમ વસેલાં બાળકનું નામ લાલજી પાડવામાં આવ્યું. નાનપણમાં જ લાલજીને પરણાવ્યા છતાં કુટુંબની આજીવિકા પૂરતું પ્રાપ્ત કરી શેષ સમયમાં ગુણાતીતાનંદસ્વામી સાથે સત્સંગ કરતા. સં. ૧૮૪૩ માં લાલજીએ રામાનંદસ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. પાછળથી એમના ગુરુના વચને જ ભગવાન સ્વામીનારાયણના શંભુમાં આવ્યા, મહારાજશ્રીના ભોમિયા તરીકે કચ્છના પ્રભાસ દરમ્યાન તેમને શ્રીજી આપાએ બાથું, પાણીની બતક, અને રસ્તા ખર્ચી છોડાવી, આઘાછગામમાં તેમના સસરાને ત્યાં જ સંન્યસ્ત અપાવિ ભિક્ષા માટે મોકલ્યા. શ્રીજી મહારાજની આજ્ઞાથી તેમણે ‘યમદંડ’ ગ્રંથની રચના કરી. શ્રીજી મહારાજે તેમના ત્યાગ અને વૈરાગ્યની ધણીવાર કમોટી કરી તેમને શુદ્ધ વૈરાગ્યની મૂર્તિ તરીકે પ્રમાણિત કરેલા તેમના પુત્ર માધવજી પણ તેમના જ હાથે સાધુપણની દીક્ષા પામ્યા ને ગોવિંદાનંદ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. નિષ્કુળાનંદસ્વામીના અશોમાં ચોસઠ પદી, હરિસ્મૃતિ, હરિ વિસરણ, ભક્ત-ચિંતામણી, પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, શિક્ષાપત્રી પદ્યરૂપા, પ્રસિદ્ધ છે. સં. ૧૯૦૨ માં ભક્તિનિધિ ગ્રંથ રચી ૧૯૦૪ માં ૮૨ વર્ષની વયે અક્ષરધામમાં પધાર્યા.

સદ્ગુરુ બ્રહ્માનંદસ્વામી :- વિ. સં. ૧૮૨૮ના જેઠ માસની અજવાળી આઠમે બાણુગામમાં લાલુબા-દેવીને ત્યાં એક પરમ પવિત્ર બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામ લાલુદાનજી પાડવામાં આવ્યું. બાળપણમાં જ તેમની બાબતમાં તેમનું ઐશ્વર્ય અને સિદ્ધિ પ્રદર્શિત કરતા ધણી પ્રસંગે બન્યા-શિરોહી મહારાજના દરબારમાં લાલુદાનજીએ બાળવયે સ્વરચિત કાવ્યો ને દોહા સંજ્ઞાવ્યા, જેથી પ્રસન્ન થઈ તેમણે પિંગળ બણવાં ભુજ મોકલવા તેમના પિતા શંભુદાનજીને કહ્યું યોગ્ય સથવારા સાથે અભયદાનજી પાસે તેઓ ભણવા ગયા ને ત્યાં પોતાની અસાધારણ મેધા અને

પ્રતિભાથી ગુરુને પ્રસન્ન કરી કચ્છના મહારાવના દરબારમાં રાજકવિરત્ન, મહામહોપાધ્યાય, શતાવધાની વગેરે ઉપાધિઓ પ્રાપ્ત કરી સસ્તાનાં ધાંધા, જામનગર, દારકા, જૂનાગઢ. વગેરે સ્થળે અપૂર્વ સન્માન ને પોતાની સર્જક પ્રતિભાના દર્શન કરાવતા બાવનગર આવ્યા. મહારાજ વજ્રેસિંહના દરબારમાં સોની કારીગરના કપાળમાં નવા પ્રકારનું સ્વામી-ન રાયણ સપ્રદાયનું તિલક જોઈ વજ્રેસિંહ મહારાજના આગ્રહથી નવા પૂજતા સ્વામીનારાયણ ભગવાનની કસોટી કરવા ગઢડા જવા નીકળ્યા. ત્યાં તેમણે મનમાં અગાઉથી નક્કી કરેલી સ્થિતિમાં ને રીતે ભગવાન સ્વામીનારાયણે દર્શન આપી શ્રીજી મહારાજે તેમને તેમના જીવનમાં બની ગયેલા અગાઉનાં પ્રસંગો વર્ણવી બતાવ્યા. અને કેટલાંક દિવ્ય દર્શનો બતાવ્યાં. લાલુદાનજીની વાણીએ શ્રીજી મહારાજનાં દિવ્ય-દરબારનાં કાર્યો બતાવ્યાં; ને ત્યાં જ રહી ગયા, પોતાના ગામ સુધ્ધાં ગયા નહીં. ત્યાર પછી ત્યાં જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમના પિતા અને અન્ય સંબંધીઓ તેમને લઈ જવા સમમતવવા આવ્યા ત્યારે બ્રહ્માનંદ નામે પરી રચી સાચું સગપણ સમગ્નવ્યું. ત્યાર પછી તેમણે શ્રીજીના અદેશ પ્રમાણે ગામડે ગામડે કરી ઉપદેશ કરવા માંડ્યો. ધણીવાર તેમણે અન્ય દેવના ઉપાસકો ગાળો દેતા, માર મારતા તે બધું ધીરવૃત્તી સહન કરતા. પછી શ્રીજીની આજ્ઞાથી સૂરતમાં મુનિ બાવા પાસે ન્યાય ને કાવ્ય ભણ્યા. મુનિ-બાવાને પણ સ્વામીનારાયણની લગની લગાડી. સ્વામી-નારાયણ ભગવાનના કૃપા કરાક્ષથી સ્વામીશ્રી બ્રહ્માનંદ-જીના નિદર્શનમાં વડતાળ, જૂનાગઢ, અને મુળનાં ભવ્ય મંદિરો થયાં. આ મંદિરો માટે અધ્યાનંદજીને ધણી આપદાઓ વેઠતી પડેલી પણ અનન્ય દ્રઢ શ્રદ્ધાથી તેમણે આ કામ કર્યા. છેવટે આપશ્રી જેઠ માસની અષ્ટમીના દિવસે અક્ષરધામમાં પધાર્યા.

સદ્ગુરુ શ્રી મુકતાનંદ સ્વામી :- જન્મ સંવત ૧૮૧૪ પોષ વદ ૭ના શુભ દિવસે અમરેલીમાં આનંદરાયજી તથા રાધા માતાને ત્યાં થયો. જન્મનું

ફુટવેરના વ્યાપારી ભાઈઓ માટે ખાસ અગત્યનું

પ્રખ્યાત ફેનીકસ બ્રાન્ડના જનતા તથા
મોડેડ કેનવાસ રખર શુઝ બૂદા બૂદા
આકર્ષક કલરોમાં ટકાઉ માલ તથા વોટરપ્રુફ
શુઝ તથા સેન્ડલો માટે હસ્તેશા આશ્રય રાખો

બીઝનેસ ટર્મ્સ તથા પ્રાઇસ લીસ્ટ માટે લખો
❀ —: ગુજરાત તથા મહારાષ્ટ્રના ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ :— ❀
મેસર્સ એચ. ટી. ત્રિવેદી

રાધનપુરી બજાર,

ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

મેન્યુફેક્ચર્સ :

એસોસીએટેડ રખર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ ભાવનગર

એનરજી

તગાવી માન્ય
સખસીડી પાત્ર

ઉત્પાદક :—

ન્યુ ભારત એનર્જી.

વર્કર્સ પ્રા. લી.

જામનગર

તાર સરનામું :

‘એનર્જી હાઉસ’

ફોન : એફીસ ૬૬૩

,, રહેણાંક : ૮

પ્રગતીનું નવું સોપાન

ઇલેક્ટ્રીક મોટર હો. પા. ૧-૧૨-૨-૩-૫.

પમ્પીંગ સેટસ હો. પા. ૩ તથા ૫.

એનરજી ઇલેક્ટ્રીક મોટરની વિશિષ્ટતાઓ :—

૧ ટેસ્ટીંગ રીપોર્ટ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ મોટર.

૨ સારી જાતનું ઈન્ડ્યુક્શન મટીરીયલ.

૨ રોટરની સાફ્ટીંગની જાડાઈ ૩૮ મી. મી.

૪ સારી જાતના ઓલ-બેરીંગો.

૫ પાવર ફેક્ટર ઉંચો અને સારા પ્રકારનું સ્ટેમ્પીંગ.

૬ કાર્યક્ષમતા ઘણી વધારે જેથી વિદ્યુત પ્રવાહ વપરાશ ઓછો થશે તેથી પાવર ઓછો જોઈશે.

સૌરાષ્ટ્ર કચ્છ અને ગુજરાતના જિલ્લાઓમાં ઉદાર શરતોથી ઉપરની મોટરો તથા પમ્પીંગ સેટસના માટે સ્ટોકીસ્ટો નીમવા છે રસ ધરાવતી પાર્ટીઓ નીચેના સરનામે સંપર્ક સાધે.

સોલ સેલીંગ એજન્ટ :—

જામનગર મશીનરી સ્ટોર્સ.

ઠે. કાશી વિશ્વનાથ રોડ, જામનગર

સુગંધથી ભરપુર શીતળ

ધી ખુશબોદાર સુગંધી સ્નેઈ વર્કર્સ

અનાર પુષ્પ છાપ તપકીર બનાવનાર

ર. ટ્રે. નં. ૧૭૬૪૫૭

સીહોર (સૌરાષ્ટ્ર)

વોરા વેલજ કેશવજી

પ્રો : આર. જે. વોરા (તમાકુવાળા)

ધી ઓલ ઈન્ડિયા રજીસ્ટર ટ્રેડ માર્ક નં. ૧૫૩૪૬૩

જળદ છાપ નં. ૧ તમાકુ ઉંચી

નામ મુકુંદદાસજી. નાનપણથી જ મુકુંદદાસજીને પરમાત્મા પ્રત્યે અપૂર્વ ભક્તિભાવ. નૈઠિક અભ્યર્ચનાની જે કિશોર વયે કાઢીને કદપના પણ ન આવે તે માગે શ્રી હરિની પ્રાપ્તિ કરવાનું તેમણે વિચારેલું. પિતાજીના પરણાવ્યા મુકુંદદાસજી પરણ્યા તો અરુ પણ અમરાપર ગામે રહેવા ગયા ને ત્યાંથી પણ ભાગ્યા. આ અરસામાં મહાત્મા મૂળદાસના એ વિદ્વાન શિષ્યો હાથીરામને જદુરામ પાસેથી સત્સંગમાં તેમને રામાનુજ સંપ્રદાયનું તત્ત્વજ્ઞાન શીખવા મળ્યું, પણ ત્યાંથી ભાગેલા મુકુંદદાસજી ધ્રાંગધ્રા દ્વારકાદાસ સંન્યાસી પાસે, ત્યાંથી વાંકાનેર કલ્યાણદાસ પાસે અભ્યર્ચના માગે પરિપૂર્ણ પરબ્રહ્મની શ્રેષ્ઠ માટે શુરુ કરવા મળ્યા. પણ ક્યાંય તેમને સંતોષ ન થયો. છેવટે તેમણે આપઘાત કરવા વિચાર્યું ત્યાં જ સરધારમાં જઈ રહેવાની અંતઃ પ્રેરણા થઈ. સરધારમાં તુલસીદાસજી કરીને રામજી મંદિરના મહંત હતા. તેમની જગ્યામાં મુકુંદદાસજી ગયા. એ પછીના થોડા જ અરસામાં શ્રી રામાનુજચાર્યજીના સંપ્રદાયના શ્રી રામાનંદ સ્વામી જે સંપ્રદાયમાં અનન્ય દિવ્ય પુરુષ અને પરમ ભક્ત ગણાય છે તેમના સપર્કમાં મુકુંદદાસજી આવ્યા ને તેમના શિષ્ય થયા આ પછી બૂજમાં જઈ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી તેઓ રામાનંદ સ્વામીના લોજપુરના આશ્રમમાં રહેવા લાગ્યા. આ લોજમાં એમને નીલકંઠ અભ્યાસીનું મિલન થયું. નીલકંઠ અભ્યાસીના પ્રજાવમાં આવેલા મુકતાનંદ સ્વામીએ તેમને ત્યાં જ રોકી પાડ્યા અને પાછળથી તે નાની વયના નીલકંઠ અભ્યાસી જ રામાનંદજીના પટશિષ્યને શુરુ ગાદીના હક્કદાર ગણાયાને ભગવાન સ્વામી નારાયણ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા આ મુકતાનંદ સ્વામી દ્વારા જ શ્રીજી આપાએ ગુજરાતમાં પોતાના સંપ્રદાયનો પ્રચાર કરાવ્યો સૂરત, વડોદરા, ધર્મપુર જેતલપુર ઉમરેઠમાં તેમણે પોતાની વિદ્વત્તા ભરેલી છતાં રસીકી વાણી વડે લોકોમાં સંતસંગનો રંગ લગાવ્યો. વડોદરામાંને જામનગરમાં ખેવાર સ્વામી મુકતાનંદજીએ શાસ્ત્રાર્થમાં વિજ્ય પાપ્ત કર્યો. વેપારડીમાં ને તવરા

ગામના ઉત્સવોમાં ભગવાન સ્વામી નારાયણે પોતાની અનુપસ્થિતિમાં પોતાની જેમ જ મુકતાનંદ સ્વામીને પૂજવાને સત્કારવા જણાવેલું. મુકતાનંદ સ્વામી તો સાધુતાની મૂર્તિ સમા હતા. સ્વામીનારાયણે સ્વયં વચનામૃતોમાં મુકતાનંદજીની પ્રશંસા કરી છે. મુકતાનંદ સ્વામીએ બ્રહ્મસૂત્ર બાળ્ય, ભાગવત દશમ ટીકા, નિર્ણય પંચક, અને સત્સંગી જીવન મહાત્મ્ય એટલા સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો રચ્યા છે, પરંતુ તેમના કૌતો અને પદો વધારે જાણીતા છે. ૭૨ વર્ષની વયે સં. ૧૮૮૬ના અષાઢ માસની વદી ૧૧ના દિવસે તેઓશ્રી અક્ષર ધામમાં પધાર્યા.

શ્રી ગોપાળનંદ સ્વામી:- સં. ૧૮૩૭ માં ઇડરના ટોડલા ગામમાં મોતીરામ ભટ્ટને ત્યાં કુશલાદેવી ની કુખે રૂહા મુદ ૭ ના દિવસે એક અસાધારણ સ્વરૂપવાળા બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામ રાખવામાં આવ્યું. બુથાલ ભટ્ટ માત્ર ચારવર્ષની વયે તેમણે પિતા પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો અને પછી ટોડલા પાસેના નજીક ગામે એક વિદ્વાન બ્રહ્મણ પાસે ન્યાય, મિમાંસા જ્યોતિષ વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો પછી તો તેમણે પોતે જ પાઠશાળા કરી બાળકોને શાસ્ત્રોના શિક્ષણ ઉપરાંત બ્રહ્મનાર્ગે વાગવાનું શરૂ કર્યું ટોડલા પાસના શામળજી તેમની સ્મૃતિનિત્ય રમવા આવતા તેનું ત્યાંના તીર્થ પત્રમાં પણ નોંધાયું છે. નાની વયે ઇડરના મહારામજીએ બ્રાહ્મણો પર નાખેલ કર ને તેમણે પોતાના યોગ સામર્થ્યથી ચમત્કાર બતાવી દૂર કરાયા. કાશિરામ, મુરલીધર અને સવેશ્વરાનંદ પાસેથી સ્વામીનારાયણ ભગવાન વિષે સાંભળી ડભાણમાં તેમનાં દર્શન કર્યા. ત્યાંથી તેમની આજ્ઞા થતાં સરવાને પાંછા આવ્યાં. જેતલપુરમાં ભગવાન સ્વામીનારાયણ મળ્યા ત્યારે ત્યાં પછોંચી ગયા અને તેમના માટે ભાવનગર જઈને મહાભારત પુસ્તક લઈ આવ્યા. સં. ૧૮૬૪ ના કાર્તિક વદ ૮ ના દિવસે ગદગામાં તેમને શ્રી સહજનંદ સ્વામીએ દીક્ષા આપી. અને બુથાલ ભટ્ટ માંથી ગોપાળનંદ સ્વામી થયાં. વડોદરામાં શ્રીમંત સયાજીરાવને તેમણે

સત્સંગ કરાવ્યો ત્યાર પછી સારંગપુરમાં શ્રી નારાયણ કવચનાં દિવ્ય આવર્તનોના પ્રભાવથી શ્રી હનુમાનજીને પધરાવી તેમને ઐશ્વર્યસંપન્ન બનાવ્યા. આ પછી સંપ્રદાયના પ્રચારનું અદ્ભુત કાર્ય કરીને અક્ષરબ્રહ્મ શ્રી ગુણાતીતાનંદ અને પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રી સહજનંદ સ્વામીની અનન્ય ભક્તિ સોસો જીવોને કરાવતાં કરાવતાં સં. ૧૯૦૮ ની વૈશાખ વદી ૪ ના દિવસે અક્ષર ધામમાં નિવાસ કર્યો. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી ત્યાગ મૂર્તિ હતા. આજે અક્ષર પુરુષોત્તમના સારંગપુર, અટલાદરા, ને ગઢાના મંદિરોમાં શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની મૂર્તિ પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી છે.

અક્ષરબ્રહ્મના અવતારરૂપ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી :- સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયમાં ભગવાન સ્વામીનારાયણની પછી જેમનું સ્થાન ગણાય છે તે અક્ષરબ્રહ્મના અવતાર રૂપ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો જન્મ સં. ૧૮૪૧ ના આસો સુદ ૧૫ ને મંગળવારે ભેળૂનાથ નામના પુરુષને ત્યાં થયો. તેમનું જન્મનું નામ મૂળજી હતું. બાળપણથી જ તેમને સ્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન હતું. ઇપૈયામાં શ્રી નીલકંઠને જોતોઈ દેવાતી હતી ત્યારે પોતાને ઘેર બેઠાં મૂળજી ભગતે બાલવયમાં જ પોતાની માતાને, “પૂર્ણપુરુષોત્તમ ભગવાન સ્વામીનારાયણને આજે જનોઈ દેવાય છે. માટે જનોઈમાં ગીત ગાઓ “એમ કહી સ્તબ્ધ કરી મુકેલા આઠ વર્ષની વયે તેમને પણ જનોઈ આપવામાં આવી. બાળપણમાં પણ તેઓ દીકરાં અને ધુળથી ઉત્સવો બિજવતા તેમને પંદર વર્ષની વયે પિપલાણમાં શ્રી નીલકંઠને સ્વામી શ્રી રામાનંદ દીક્ષા આપતા હતા ત્યારે પહોંતી જ વાર પોતાના અખંડ સ્વામી ભગવાન પુર્ણ પુરુષોત્તમના શ્રી નીલકંઠમાં દર્શન થયા ને તેઓ પણ મુળજી ભગતને પોતાના અક્ષરધામ તરીકે ઓળખી ગયા. પછી તો શ્રી સહજનંદ સ્વામી તેમને ત્યાં પણ પધાર્યા સવત ૧૮૬૬ ના પોષ સુની ૧૫ ના દિવસે શ્રી સહજનંદ સ્વામી નારાયણ મુળજી ભગતને દીક્ષા આપી. સુરત શહેરમાં તેમણે સત્સંગનો

પ્રચાર કર્યો. પોતે દિવ્ય અવતારી પુરુષ હોવા છતાં ગામના તેઓ બીજા સંતો સાથે ભિક્ષાની ઝોળી લઈ જતા. શરીરના ભોગ સુખ પ્રત્યે સંપુર્ણ પણે વિરાગી શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પોતાની સમાન માનીને જુનાગઢનું મંદિર સંપુર્ણ થતાં ત્યાંના મહંત તરીકે તેમને મુકતાં શ્રીજી આપાએ જુનાગઢના નવાબ સાહેબ પસે તેમની ખુબ જ પ્રમંસા કરી, ત્યાર પછી પણ પ્રસંગોપાત સેંકડો વાર શ્રીજી આપાએ પોતાના સાચા સ્વરૂપની સમજ મેળવવા સત્સંગીઓને જુનાગઢ જવા કહ્યું હતું. ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ તેમને અક્ષરબ્રહ્મ તરીકે સમજી ચુકેલાં અને વારંવાર પોતાનાં ભક્તોને જુનાગઢ મોકલતા. શ્રીજીની આજ્ઞાથી તેમણે સંપ્રદાયના દિવ્ય રહસ્યો સત્સંગીઓમાં પ્રગટ કરવા માંડેલા. એકવાર જુનાગઢના નવાબ સાહેબને તેમણે કુરાને શરીરમાંથી કેટલોક ભાગ સમજાવેલો. તેમના દિવ્ય ચમત્કારોની ઘણી વાતો જાણીતી છે પણ તે બધીનો બિલ્લેખ કરવો શક્ય નથી. આસો સુદ બારસને રાત્રે તેઓશ્રી સ્વધામ પધાર્યા. સંપ્રદાયમાં તેમના વચનામૃતો જાણીતા છે.

શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી :- સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના અલૌકિક વિદ્વાન પુરૂષ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામીનો જન્મ ખુદેલખંડમાં દત્તિયા ગામમાં યજ્ઞવંદીય ગૌડ શર્માના કુટુંબમાં વિરજાતેલીની કૂમે ચૈત્ર સુદ દત્તા દિવસે સં. ૧૮૪૯માં થયો. તેમનું નામ રાખવામાં આવ્યું દિનમણિ શર્મા. આઠ વર્ષની વયે ઉપનયન થયા પછી કાશીમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે ગયા ને ત્યાં વેદ-વેદાંગ, અને પડદર્શનોનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો. ત્યારપછી તેઓ તીર્થાટન કરતાં કરતાં બ્રહ્મીનારાયણ ગયા, ત્યાંથી મથુરા વંદાવન, જગન્નાથ પુરી, રામેશ્વર, દક્ષિણ ભારતમાં શ્રીરંગમ, શિવકાંચી, વિષ્ણુકાંચી વગેરે સ્થળે ફરી સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકાધીશ ના જગતમંદિર પર્યંત પહોંચ્યા. સૌરાષ્ટ્રમાં ફરેણી નામના ગામમાં તેમને પ્રજુતાનંદ મુનિનો મેળાપ

થયો; તેમણે શ્રી સ્વામીનારાયણ ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવ અને તેમનાં ચરિત્રોની કથા કહી. ત્યાંથી દિનમણિ શર્મા સિદ્ધપુર આવ્યા ને તે સ્થળે ભગવાન સ્વામીનારાયણના શ્રી વિગ્રહના દર્શન થતાં વાર જ તેમના શરણમાં આવ્યા. પછી તેમને દીક્ષા આપવામાં આવી ને નિત્યાનંદ સ્વામી નામ રાખવામાં આવ્યું. પોતાના ઇષ્ટદેવની આરાધનાથી અમદાવાદ જઈ નરભેરામ શાસ્ત્રી પાસે બ્રહ્મવિદ્યા ભણ્યા. ત્યાંથી નાંદોલના પુરુષોત્તમ ભટ્ટ શાસ્ત્રી પાસે વધુ અભ્યાસ કરી પાછા ભગવાન સ્વામીનારાયણ પાસે આવ્યા, ત્યાં તેમણે કડકમાં કડક અને કડોર એવાં અસાધ્ય પ્રકરણોનું ચુસ્તપણે પાલન કરવા માંડ્યું. બડોદરા અને અમદાવાદની પંડિતોની સભામાં તેમની હાક વાગી અને વિજય મળ્યો. ઉમરેઠના શ્રી શંકરાચાર્યને પરાસ્ત કર્યાં. જુનાગઢમાં નવાજ સાહેબના દરબારમાં નરસિંહ પડ્યાને પરાજિત કર્યો. વચ્ચે એકવાર ‘સત્સંગી જીવન’ ગ્રંથની રચના વખતે શ્રી સહજનંદ સ્વામીના સ્વરૂપ નિર્ણયમાં બહુનંતે સાધુ સમાજ તેમની વિરૂદ્ધમાં પડતાં તેમને પકિતમાંથી ખસેડવામાં આવ્યા. સાત દિવસ સુધી તેઓ પકિત બહાર રહ્યા. આઠમા દિવસે ખુદ સહજનંદ સ્વામી તેમને તેડી આવ્યા. ને સન્માન કર્યું. નિત્યાનંદ સ્વામી વડતાલમાં ત્યાંની ગાદીના રઘુવાર મહારાજની પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા કરતા રહ્યા. સંપ્રદાયમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા અસાધારણ વિદ્વાન પુરુષની ગણાય છે. તેમણે ‘વચનામૃત’ ના સંપાદનમાં મહારવનો ફાળો આપ્યો તે સિવાય શ્રીહરિ દ્વિગ્વિજય શ્રી શાણ્ડિલ્ય સૂત્ર ભાષ્ય, શ્રી હરિ કવચ વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોની રચના કરી વિદ્વસ્તીતિ ભાગવત દશમસ્કંધ અને પંચમસ્કંધ ઉપર ગુજરાતીમાં ટીકાઓ લખી છે સવન ૧૯૦૮માં માગસર સુદ ૧૧ના દિવસે દિવ્ય ધામમાં પધાર્યા.

શ્રી નિત્યાનંદજી (ગરીબદાસજી-વલ્લભીપુર):-

શ્રી નિત્યાનંદજી સૌરાષ્ટ્રના એક અનન્ય સત્પુરુષ છે. સન્યસ્ત લીધા પછી તેમણે વલ્લભીપુર (વળા)ની બહાર તદ્દન એકાંતમાં મૌન રહીને તદ્દન

ખુદશામાં ઠંડી, ગરમી, વરસાદ સહન કરીને તપશ્ચર્યા કરેલી. આ પછી તેમણે વલ્લભીપુર અને આસપાસના પ્રદેશોમાં સરળ, ગામડી ભાષામાં ભગવદ ગીતા, અને પંચદશી જેવા વેદાન્તના ગ્રંથો પર ઉપદેશ દેવા માંડ્યો. તેમનાં દષ્ટાન્તો પણ ધરગથ્થુ અને ગેયક હોય છે. તેમણે વલ્લભીપુરમાં ચાતુર્માસિ રહેવા ઇચ્છતા મન્યાસીઓ માટે સન્યસ્તા. શ્રમ બંધાવવા પ્રેરણા કરી ને સુંદર આશ્રમ થયો. આ પછી વલ્લભીપુરમાં જૂની ધર્મશાળા તદ્દન ભાંગી ને પડી ગઈ હતી તેને સ્થાને નવા ઝોરડાઓ બંધાવવા લોકોને હાકલ કરી, ને તે કામ પણ થયું. દ્વારકામાં પણ સ્વામીજી આવી જ વ્યવસ્થા કરી ચૂક્યા છે તેમના આ પવિત્ર લોકોપયોગી કાર્યમાં કડિયા, કોંટ્રાકટરો પણ નિરપ્રહ ભાવે સેવા આપે છે એ તેમની સુવાસ છે. વલ્લભીપુર પાસેના ઉમરાળામાં પણ હમણા એક શિવાલયના જીર્ણોદ્ધાર માટે તેમની અધ્યક્ષતામાં ભાગવત સપ્તાહ થઈને લોકોએ હોશિ હોશિ સેવા આપી મુસત્તમાન ભાઈઓએ પણ તે સપ્તાહમાં હાજરી આપી ભાઈચારો બતાવ્યો.

સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજી વિદ્વાન સદાચાર પ્રેમી અને નૈતિક મૂલ્યોના સ્થાપન માટે તત્પર રહેનારા પવિત્ર પુરુષ છે.

ગોસ્વામી ૧૦૦૮ શ્રી પુરુષોત્તમ લાલજી મહારાજ :- જુનાગઢમાં પુણિમાગીય સંપ્રદાયની સેવા પ્રણાલી અને સદુપદેશનો પ્રાસભસં. ૧૮૩૬માં ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી માધવરાયજી જેવા અમદારી સિદ્ધપુરુષથી થયો. તેઓ પરમ વ્રતાપી અનન્ય સેવા પરાયણ પુરુષ હતા. આજ ગાદી ઉપર સ્વધર્મનિષ્ઠ ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ લાલજી મહારાજ પધાર્યા તેઓશ્રી પણ અનન્ય ભગવદ ભક્ત અને સંપ્રદાયની અખંડ પરંપરાના ઉંચા મર્મજ પુરુષ હતા. જૂનાગઢ પાકિસ્તાનમાં બેળગી દેવાયું ત્યારે ગંધા હીજરત કરી જવા લાગ્યા પણ પોતે લોકો પરની અનુકંપાથી અને ભગવદ શ્રદ્ધાથી પ્રેરાઈને ત્યાંથી ખસવાનો ઇન્કાર કરી સંકટના

સમયે બોઠ સમુદાય વચ્ચે જઈ ત્યાં ધીરજ રાખવાનું કહેવા લાગ્યા અને આશ્વાસન આપી અનેક સ્ત્રી-પુરુષોને માટે તેમણે અન્નના બંડાર ખુલ્લા મુકી દીધાં. તેઓશ્રીના પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વ નીચે અંબયેલા ઘણા લોકો જુનાગઢમાં જ સ્થીર રહી ગયા અને છેવટે આફત ટળી ગઈ.

શ્રી જિતવિજયજી દાદાનું જીવનચરિત્ર.

૩૬૩ કચ્છ દેશના વાગડ પ્રદેશમાં શેાભતું મનફરા ગામ. જેમાં સોળમા શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું સુંદર જિન મંદિર છે. તેવા મનફરા ગામમાં ૧૮૬૬ની સાલમાં ચૈ-સુ-રના દિવસે અવલખેન માતાની કુક્ષીએ તે મહાપુરુષનો જન્મ થયો. પિતાશ્રી ઉકાજના કુલમાં દીપક સમાન તે પુત્રનું નામ જયમલ રાખવામાં આવ્યું જયમલ બાલ્યકાળથી જ ભારે તેજસ્વી સુસંસ્કારી અને સહૃદયી હતા. પરંતુ બારમા વર્ષે અચાનક આંખની પીડા ઉપડી. અસલ વેદના - કમંસત્તાએ તેમના બે અમુલ્ય નયનો ખુંચવી લીધા ત્યારે ધર્મશ્રદ્ધાળુ જયમલે અભિગ્રહ કર્યો કે જો મારા નેત્રો સારા થાય તો હું સંયમ પથે પ્રયાણ કરીશ. આ પ્રભણે અભિગ્રહ કરી શ્રી શત્રુજય

ગીરિરાજ યાત્રા કરવા ઉપડ્યા. અને શ્રી શત્રુજય ગીરિરાજની સ્પર્શના કરતા અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ આવતા દિવ્ય ચમત્કાર સર્જાયો અને બંને ચક્ષુઓ પૂર્વવત્ ખૂલી ગયા નેત્રના રોગ નાશી ગયા દિવ્ય નયનની પ્રાપ્તિ થઈ. ત્યારે તુરતજ શ્રી આદિધિર દાદાની સન્મુખ આજીવન અભ્યર્ચના વ્રતની ભિષ્મપ્રતિજ્ઞા લીધી. અને ૧૯૨૫ના વૈ-સુ-રના પદ્મવિજયજી મ. પાસે સંયમ અંગિકાર કર્યો અને તેઓશ્રીનું પુનીત નામ જીતવિજયજી મહારાજ રાખવામાં આવ્યું જે સ્થળે દિક્ષા થઈ ત્યાં ફેરલાયે વર્ષોથી સુકાઈ ગયેલ રાયણનું વૃક્ષ હતું તે નવપલ્લવીત થઈ ગયું. અને તે ગામનાં કુવાનું પાણી ખાઈ હતું તે મીઠું થઈ ગયું એઓ શ્રીના જીવનમાં આવા તો કંઈક ચમત્કારો સર્જાયા છે. જ્ઞાન ધ્યાન તપ ત્યાગ વૈરાગ્યથી સયમજીવનને એવું સુવાસિત બનાવેલ કે જેના દ્વાર અમોઘ વચન સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલ. પંચાવન વર્ષો સુધી અજોડ કેટીનું સંયમ પાળી, ૮૪ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ૧૯૮૦ના અષાઠ વ. ૬ના પલાંસવા ગામમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ધન્ય હો ! એ મહાન જ્યોતિર્ધર્મને. અગણિત વંદના હો તેમનાં પુનિત પાદારવિંદે ...

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ત ગ ડી સે વા સ હ કા રી મં ડ ળી

મુ. તગડી (જિ. ભાવનગર)

રજી. નંબર :- ૬૮૧૧

સ્થાપના તારીખ :- ૧૪-૬-૬૪

શેરભંડોળ :- રૂ. ૧૩૦૦૦-૦૦

સંભાસદ સંખ્યા :- ૬૨

અનામતફંડ :- રૂ. ૧૦૦૦ ૦૦

લાલશા કાળુશા

રવજી રામજીભાઈ

મંત્રી,

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો-(૧)-ધનજી અરજણ (૨) બેચર સીદીભાઈ (૩) ગીલા ભીખાભાઈ
(૪) જસમત રામજી (૫) અમરશંગ કાનજીભાઈ

સૌરાષ્ટ્રના વિદ્યાધિકારીઓ અને કેળવણીકારો

‘કવિ સાહેબ’ ન્હાનાલાલ :-ગુજરાતના આધુનિક યુગના મહાકવિ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિના સાહિત્ય વિષે લખવું અહીં અપ્રસ્તુત છે. જન્મ ૬ સ, ૧૮૩૩ માં અમદાવાદમાં બાળપણમાં અત્યંત રંગી ન્હાનાલાલ મોરખીમાં પ્રો. કાર્ણીરામ દવેના ચરણો ખેસી જીવનમાં નવે વળાંક પામ્યા. ૧૮૬૩ માં મેટ્રિક થઈ ૧૮૬૬માં બી. એ. થયા ને ૧૮૭૧ માં એમ. એ. થયા. ત્યારપછી સાદરા સ્કોટ કોલેજનાં હેડમાસ્તર થયા. ૧૮૭૪ થી રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે આવ્યા ને ૧૮૯૩ સુધી ત્યાં રહ્યા ત્યાર બાદ સરલાખાજીરાજે તેમને સ્ટેટના સરન્યાયધીશ બનાવ્યા. વળી પાછા રાજકુમાર કોલેજમાં વાઇસ પ્રિન્સીપલ થયા. ૧૮૯૬ થી ૧૯૨૧ સુધી વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સીના કેળવણી વડા અધિકારી બન્યા. બધા તેમને ‘કવિ સાહેબ’ ના ટુંકા લાડકા નામે ઓળખે. સ્વભાવે કડક ને શિસ્તપ્રેમી હોવાથી કેળવણી વડા હતા ત્યારે એચિંતી મુલાકાત લઈ શાળાઓનું નિરીક્ષણ કરતા ને જ્યાં ક્યાંય નજરે પડે ત્યાં કડક પગલા ભરતા. દંડ, ડીગ્રેઇડ ને ડીસમિસના ત્રણ અણીવાળા ત્રિશુળનો પ્રહાર કરી બાળનારા ‘કવિ સાહેબ’ શિક્ષકોના હિતસ્વી ને કદરદાન અધિકારી પણ હતા. તેમણે પોતાના સમયમાં શિક્ષકોના પગાર ધારણો પણ સુધારેલી. પોતે જેમખીમની આકરી ટીકા કરે તેમ તેઓ પોતાની ટીકા પણ સોનગઢના તાલુકા શાળાના હેડમાસ્તર પીતામ્બર જોશી (કવિ અંબર) જેવા પાસેથી.

“જોડેરીતિ ગ્રહણ કરી છે. ન્યાય ને નીતિવાળી, લૂખી લાગે સમય બળના નીરથી ના પલાળી;

પીટી ટુંપી, સરળ કરવા એ જ ઉદ્દેશ ધારી ધારે કારે બાણે કવિવર ! તમે આરતી શું ઉતારો ? ”

હસતાં હસતાં સાંભળી લેતા. પાછળથી ‘કવિ સાહેબ’ે અંગ્રેજ સરકારની દમન નીતિના વિરોધમાં રાજીનામું આપી છુટા થયા, ને અમદાવાદમાં જઈ રહ્યા.

પ્રો. બલવન્તરાય કલ્યાણજી ઠાકોર :- ગુજરાતી સાહિત્યમાં અર્વાચીન કવિતામાં પોતાના મતવ્યો દ્વારા નવું પ્રસ્થાન કરનારા બલવન્તરાય ભરુચના વતની. ૧૮૬૬ માં જન્મ પ્રાથમિક શિક્ષણ ભરુચમાં ને રાજકોટમાં મેળવ્યું. બિઝ્ઝ શિક્ષણ શામળદાસ કોલેજ ભાવનગર ને પુનાની કેમ્બ્રિજ કોલેજમાં મેળવ્યું ૧૮૯૫ દયારામ જેઠમલ સિંઘ કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક થયા. થોડો સમય વડોદરાની કોલેજમાં પણ ગયા. ૧૯૦૪ માં રાજકોટમાં રાજકુમાર કોલેજમાં પ્રોફેસર થયા ને ૧૯૧૩ સુધી રહ્યા. ૧૯૧૩ માં કાઠિયાવાડ એજન્સીના કેળવણી અધિકારી થયા. ત્યાંથી પુનામાં કેમ્બ્રિજ કોલેજમાં ગયા પ્રો. ઠાકોરનું અધ્યાપન ચીવટવાળું, તલસ્પર્શી ને તટસ્થ હતું. તેઓ સર્જક પ્રતિભાને ઓળખી તેને પ્રોત્સાહન આપી બહાર લાવતા.

શ્રી કૌશિકરામ વિઠ્ઠલહરરામ મહેતા :- મુળ સુરતના ૧૮૬૫ માં શામળદાસ કોલેજના ફેલો થયા. ૧૯૦૧ થી ૧૯૧૦ જુનાગઢની બહાદુર-ખાનજીના હાઈસ્કૂલના આચાર્ય થયા. ૧૯૧૦ થી ૧૯૧૧ રાજકોટ આર્ટ્સ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય ને કેળવણી અધિકારી થયા, પરંતુ મોટું ભાગે ૧૯૧૧ થી ૧૯૨૨ સુધી ભાવનગર રાજ્યના વિદ્યાધિકારી

તરીકે રહ્યા પાછળથી અમદાવાદમાં મિશન હાઈસ્કૂલના આચાર્યને અમદાવાદની વનિતા વિશ્રામના આચાર્ય રહ્યા. તેમની સુવાસ આખા સૌરાષ્ટ્રમાં જ નહિ પણ મુંબઈ સુધી પહોંચેલી ભાવનગરમાં તેમણે આર્ટ્સ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે પણ કામ કરેલું. એમનું પ્રિયતમ પ્રભુ નમીએ આપને 'કાવ્ય પ્રાર્થના' તરીકે મુંબઈની શાળાઓમાં પણ ગવાતું.

શ્રી ગજનન ઉ. ભટ્ટ :- જન્મ વલભીપુર પાસેના પછેગામમાં ઇસ ૧૮૯૩ માં ૧૯૧૬ ભાવનગર સનાતન ધર્મ હાઈસ્કૂલનાં વિજ્ઞાન શિક્ષક. ૧૯૨૧ થી ૨૭ રાજકુમારકોલેજ, રાજકોટમાં વિજ્ઞાન શિક્ષક તે દરમિયાન 'કુમાર'માં સ્કાઉટીંગ વિષે લેખમાળા લખી જે પાછળથી પ્રથમ થઈ. ઇ.સ. ૧૯૩૦ માં ઈંગ્લેંડમાં ડીપ્લોમા ઇન એજ્યુકેશન મેળવી. ઇ.સ. ૧૯૩૧ માં ત્યાંજ માસ્ટર ઓફ એજ્યુકેશન થયા. ૧૯૩૨ માં ભાવનગર રાજ્યના શિક્ષણાધિકારી થયા ને ૧૯૩૩ માં ભાવનગરમાં પ્રાઇમરી ટ્રેઇનિંગ કોલેજ શરૂ કરાવી. વળી ટ્રેઇનિંગ કેંપ શરૂ કરાવ્યા, ને ઘણા ખર્ચા ખિન-તાલિમી શિક્ષકોને તાલિમી બનાવ્યા. ગામડાઓમાં બાળ સંમેલનો શરૂ કરાવ્યા. પક્ષીઓનો અભ્યાસ તેમનો પ્રિય વિષય હતો. ૧૯૩૯માં તેમને ભાવનગર રાજ્યના રેવન્યુ કમિશનર તરીકે નીમવામાં આવ્યા.

શ્રી ચંદુલાલ જટાશંકર ભટ્ટ :- જન્મ લાડી પાસે બાબરામાં ૧૯૯૧માં થયો પણ મૂળ વતન લિલિયા (અમરેલી જિલ્લો) ઇ.સ. ૧૯૧૪થી ૧૯૩૨ સુધી મુંબઈની ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે બારે લોકપ્રિય બન્યા. ૧૯૩૨થી એંધરીમાં નવી સંસ્થા શરૂ કરી. શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક સાથે 'યુગધર્મ' માસિક ચલાવ્યું તેમના કેટલાક નાટકો પણ મુંબઈમાં ભજવાયા. તેમણે એક સંસ્કૃત-અંગ્રેજી કોષ પણ પ્રગટ કરેલ છે.

શ્રી ચંદુલાલ બહેચરલાલ પટેલ :- મૂળ સિહોરના વનની, જન્મ ભાવનગરમાં ઇ.સ. ૧૮૮૯માં

ને કમભૂમિ ગોંડલ. તેમના પિતાશ્રી સમર્થ વેદાંતી ને કવિ હતા. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ તેમનો 'જીવદયા' ઉપરનો નિબંધ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રમાં પહેલું ધનમ લઈ આવ્યો. શામળદાસ કોલેજમાંથી ગ્રેજ્યુએટ થઈ પાટીદાર જ્ઞાતિની સેવામાં પડ્યા ને તેના સંમેલનોમાં ભાગ લીધો. સુરત ખાતેના સાહિત્ય પરિષદમાં રણજિતરામ સાથે કામ કર્યું. પાછળથી ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયા. બાળકો માટે 'બાલ વપાકરણ'ની રચના કરી. કાઠીયાવાડ રાજકીય પરિષદમાં પણ મંત્રી તરીકે ચૂંટાયા ત્યારબાદ ગોંડળ રાજ્યના વિશ્વાધિકારી તરીકે નિયુક્ત થતાં શિક્ષણ ત્રેમી, સંસ્કારી, ને પોતેજ સાક્ષર તેવા ગોંડળના મહારાજા શ્રી ભગવતસિંહજીની પ્રેરણાથી શિક્ષણમાં તેમણે આમૂલ પરિવર્તન કરવા માંડ્યું. રાત્રિ દિવસ પરિશ્રમ લઈ. વાચનમાળાના સાત ભાગ તેમણે જોત જોતામાં પ્રગટ કર્યાં. તદુપરાંત બીજા પણ નમૂનેદાર પાઠ્ય પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં. ત્યાર પછી તેમણે ટ્રેઇનિંગ કોલેજની સ્થાપના કરાવી અંગ્રેજીમાં પણ એવી જ સુંદર રાષ્ટ્રીય દષ્ટિવાળી વાચનમાળાઓ છપાવી ગોંડળ રાજ્યમાં ચાલુ કરી. નાના બાળકોમાં કુમળા વયમાંજ ધર્મસંસ્કાર પડે તદર્થે વાચનમાળામાં ભગવદ્ ગીતાને યોગ્ય સ્થાન આપ્યું. પોતે ભગવદ્ ગીતાના જોંગ અભ્યાસી હતા. તેમણે બહાર પાડેલ 'ગીતાજ્ઞાન કોષ' ગીતાના વિદ્વાનોને પણ કષ્ટક નવું શીખવે તેવા છે. ગોંડળ નરેશને સોનાથી તોળ્યા ત્યારે એ લાખના સોનાનો પ્રમ્લહિતમાં ઉપયોગ કરાવ્યો. પરંતુ તેમની અમર નામના ગુજરાતી બાષા રહેશે ત્યાં સુધી રહેવની તે તે 'કાગવદ્ ગોમંડળ'ના પ્રકાશનથી ચાર પાંચ પેઢીથી પણ ન બને તેવો વિશાળ ગુજરાતી શબ્દસાગર તેમણે જે વ્યવસ્થિત હોય ગુજરાતને ચરણે ધરેલ છે તેમથી જ વાગીશરીનું અનન્ય આરાધન તેમના હાથે કેવું થયું છે તે જોઈ શકાશે.

સ્વ. છગનલાલ હરિલાલ પંડ્યા :- ગુજરાત જન્મેને 'કાદંબરી'ના પ્રથમ ભ.પાંતર કર્તા તરીકે ઓળખે છે તે સ્વ. છગનલાલ પંડ્યા મૂળ નડિયાદના

વતની. બી.એ.માં ઇતિહાસમાં સૌથી વધુ ગુણ મેળવવા માટે જેમ્સ ટેલર પારિતોષિક અને અર્થશાસ્ત્રમાં પ્રથમ આવવાથી ઈંગ્લેન્ડની કોલેજન કલમ મેડલ મુજબ યુનિ. માંથી મળ્યા. તેમનું પ્રથમ લગ્ન પ્રખ્યાત સાક્ષર ગો. મા. ત્રિપાઠીના નાના બહેન સાથે થયું. તેમના મોટા પુત્ર કાંતિલાલ પંડ્યા પણ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી વિદ્વાનને વિજ્ઞાનના ઉત્તમ અભ્યાસી છે. શ્રી હનલાલ પંડ્યાએ રાજકોટ, લાવનગર ને અમદાવાદની હાઈસ્કૂલોમાં શિક્ષક તરીકે કામ કરેલું. ઇ. સ. ૧૯૧૦ માં જુનાગઢમાં એડમિનિસ્ટ્રેશન નિમણું ત્યારે તેમને ભારે જવાબદારીભર્યા કામે સોંપવામાં આવેલાં; ને કેળવણી ખાતાના વડા બનાવેલા ત્યાં તેમણે શિક્ષકોનું પગાર ધોરણ સુધરાવ્યું, ને બીજા પણ ઘણા ફેરફારો કર્યા.

શ્રી છેલશંકર ચતુર્ભુજ શુક્લ :-મૂળ ચૂડાના રહીશ ને જન્મ માંગરોળમાં માધ્યમિક શિક્ષણ વઢવાણમાં ને ઉચ્ચ શિક્ષણ જુનાગઢમાં મેળવી ભરૂચ હાઈસ્કૂલમાં જોડાયા. પછી કરાચીમાં ગુજરાતીઓ માટેની હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયા, ને છેલ્લે જુનાગઢ સ્ટેટમાં એન્યુ. ઇન્સપેક્ટર તરીકે સેવાઓ આપી.

શ્રી છોટાલાલ માંકડ :-૧૮૯૯માં રાજકોટમાં જન્મ. મુજબ યુનિ.ના સ્નાતક થયા પછી રાજકોટની કરણસિંહજી મિડલસ્કૂલના આચાર્ય થયા ત્યાંના લોકપ્રિય નરેશ રવ. લાખાજીરાજના વ્યાયામ શિક્ષક તરીકે કામગીરી બજાવી. શ્રી બજરંગ વ્યાયામ મંડળની સ્થાપના કરી. ત્યાર પછી ઈંગ્લેન્ડ અમેરિકા ગયા ને ત્યાં ટી. ડી થયા ડબ્લીનની એચ. ડી. ઇ. ની ડીપ્લોમાં મેળવી. ઇ. સ. ૧૯૩૪-૩૫ થી પોરબંદર રાજ્યના વિદ્યાધિકારી થયા અધ્યાપનની નૂતન પદ્ધતિઓ સામે પ્રાચીન પ્રણાલીનાં સુંદર તત્વોનો સુભગ સમન્વય કરવામાં તેઓ માને છે.

શ્રી જ્યેષ્ઠારામ મણિશંકર ઉપાધ્યાય :- ઇ. સ. ૧૯૦૦માં હળવદમાં જન્મ્યા. માધ્યમિક

શિક્ષણ લીંબડીમાં, ને ઉચ્ચ શિક્ષણ મુજબની એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં મેળવ્યું. તેમણે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્ર સમાજના અધિવેશનોમાં રસ લઈ આગળ પડતો ભાગ લીધો. તેમજ શરૂમાં 'હિંદુસ્તાન' દૈનિકના ભાષાંતર મંડળીમાં પણ કામ કરેલું. વઢવાણ કેમ્પ (સુરેન્દ્રનગર) જેતપુર, ને લખતરની હાઈસ્કૂલોમાં અત્યંત લોકાદર મેળવ્યો. સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવ દિવેદિયાનો તેમના પર ભારે પ્રેમ હતો. ને તેમને સામયિકોમાં લેખો લખતા કરેલા. ૧૯૩૪ માં મુજબ બી. ટી. થવા ગયા ત્યારે ત્યાં પણ તેમણે પોતાની આગવી પ્રતિભાનાં દર્શન કરાવેલાં. મુજબ યુનિ.ને કર્વે યુનિ.માં પરીક્ષક તરીકે તેમણે ઘણી વખત કામ કર્યું. ૧૯૪૦ માં તેમને રાજકોટમાં હટ્ટર ટ્રેઈનીંગ કોલેજના ઉપાચાર્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે ત્યાં પણ ઘણા સુધારાઓ કરાવ્યા. શિક્ષણને નિરીક્ષણ વિષય તેમનાં સંખ્યાબંધ લેખો પ્રસિદ્ધ થયા છે.

શ્રી જયંતિલાલ હનલાલ દવે :- વતન લાવનગર. પ્રાથમિક શિક્ષણ માણાવદરમાં, ને માધ્યમિક શિક્ષણ લાવનગરની સનાતન ધર્મ હાઈસ્કૂલમાં ૧૯૧૫ માં સોનાગઢ મિડલસ્કૂલના હેડમાસ્તર થયા. ત્યાંથી વઢવાણ કેમ્પમાં ૧૯૨૦ મિડલ સ્કૂલમાં ગયા. ત્યારબાદ ૧૯૨૨-૨૩ માં ચૂડા-રાણપુર પાસેના કંથારીયામાં કોમ્પોઝીટ સ્કૂલના આચાર્ય તરીકે સેવા આપી. ૧૯૨૪ થી ૧૯૩૩ સુધી વઢવાણ કેમ્પની એન. ટી. એમ હાઈસ્કૂલમાં આસી. તરીકે ભારે ચાહના મેળવી. ૧૯૩૩ થી ૧૯૫૨ સુધી વળાવલપુરમાં તેમના હસ્તે મિડલસ્કૂલમાંથી હાઈસ્કૂલ થઈ. વલભીપુરના નાના રાજકુમાર અને યુવરાણી શ્રીના ખાનગી શિક્ષક પણ હતા નિવૃત્ત થયા પછી ગારિયાધારમાં પણ ૧૯૫૫ થી ૧૯૫૮ દરમિયાન મિડલસ્કૂલમાંથી હાઈસ્કૂલ બનાવી. ૧૯૫૮ થી ૧૯૬૩ સુધીમાં લિલિયામાં રહ્યા.

તેમનું શિક્ષણ તેજસ્વી હતું સ્વભાવથી કડક ને શિસ્તપ્રિય હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓને તેમના પ્રત્યે લાગણી રહી છે તેમના પુત્ર શ્રી જનાર્દન દ્વે પણ ભાવનગરમાં સંસ્કૃતના વિદ્વાન શિક્ષક તરીકે સુપરિચિત છે.

પ્રા. અનંતરાય રાવળ :- ગુજરાતી સાહિત્ય ના પ્રથમ કક્ષાના વિવેચકોમાં પ્રા. રાવળનું સ્થાન છે. તેઓ ભાવનગર જિલ્લાના વલભધુરના છે. ‘સાહિત્ય વિહાર’, ‘ગંધાક્ષત’, ‘નહાનાલાલ મધુકોષ’ ઇત્યાદિ તેમના ખૂબજ ઉપયોગી અને પ્રસિદ્ધ એવા વિવેચન સંગ્રહો અને સંપાદન છે. તેઓ કુશળવક્તા અને મધુરભાષી વિદ્વાન છે. તેમની વિવેચન શૈલી ઘણી પ્રાસાદિક અને તર્કબદ્ધ છે વિવેચન પ્રણાલીમાં તેમની શૈલીએ એક વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેઓ અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાં કામ કરે છે.

પ્રા. અમૃતલાલ ભ. યાજ્ઞિક :- ધાંગધામાં તેમનો જન્મ થયો. ગરીબાઇમાં મહાપરિશ્રમે ભણી શામળદાસ કોલેજમાં અભ્યાસ કરી એમ. એ. થયા. માટુંગાની રામનારાયણ રૂઢયા કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક છે સરળ સાદા, ને નિષ્ઠાવાન પ્રાધ્યાપક તરીકે તેઓ જાણીતા છે.

શ્રી ઇન્દ્રમાધવ હાજી મહમદ અબ્દુલ્લાની :- જુનાગઢમાં જન્મ્યા. મેમણ કોમમાં તેઓજ પહેલા ટ્રેજ્યુએટ થયા. જુદી જુદી અનેક ઔદ્યોગિક પેઢાઓમાં કામ કર્યા પછી તેઓ જુનાગઢની બેગમ સાહેબાના સેક્રેટરી બન્યા ને ૧૯૩૮ થી જૂનાગઢ રાજ્યના કેળવણી અધિકારી તરીકે નિભાયા. તેમણે પ્રાથમિક ને માધ્યમિક શિક્ષણમાં ઘણું મુધારા કર્યા.

સ્વ ઉમિયાબાઈજી દ્વે :- જેજમાનામાં સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કે માધ્યમિક કેળવણી મળતી નહિ ત્યારે તેમણે સુંદર અભ્યાસ કરી રાજકોટના આર્ટન ટ્રેઇનીંગ કોલેજ ફાર વીમેન માંથી માત્ર અઢાર વર્ષની ઉંમરે સિનિયરની પરીક્ષા પ્રથમ વર્ગમાં પાસ કરી. ઇ. સ. ૧૮૯૫માં માંગરોળમાં કન્યાશાળાના આચાર્યા

બન્યા. ત્યારપછી થરવારકર જીલ્લાના છાછરા ગામે ૧૯૧૭ સુધી આચાર્યા રહ્યા. તેમનું મૂળ વતન ચૂડા.

આચાર્ય શ્રી કાળિદાસ નાગરદાસ શાહ :- ૧૮૮૦માં લીબડીમાં જન્મ્યા. વઢવાણની હાજીરાજ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે તે શાળાનો ભારે પરિશ્રમ પૂર્વક કર્તવ્યનિષ્ઠાથી વિકાસ કર્યો. ૧૯૦૭માં લીબડીની જસવંતસિંહજી હાઈસ્કૂલના આચાર્ય ને લીબડી રાજ્યના કેળવણી અધિકારી થયા. ૧૯૧૦માં હાજીરાજ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે આવ્યા ને વઢવાણ સ્ટેટના કેળવણી અધિકારી બન્યા. ૧૯૨૬માં રાજકોટમાં થયેલ જૈન સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે પણ વરાયેલા.

પ્રા. રવિશંકર મ. જોષી :- તેમનું વતન બોટાદ છે પણ ભાવનગરમાં રિયર થયા છે. પ્રા. જોષી સાહેબે શામળદાસ કોલેજમાં વર્ષો સુધી ગુજરાતી સાહિત્યનું અધ્યાપન કરાવ્યું છે. ત્યારબાદ તેઓ ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં થોડો સમય પ્રિન્સીપાલ પણ થયેલા. ગુજરાતની ઘણી મોટી સંખ્યામાં કોલેજો એવી છે જ્યાં તેમના જ શિષ્યો હાલ ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપકો છે. અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત સાહિત્ય ઉપર તેમનો સારો કાણુ છે. નિવૃત્ત થયા પછી તેઓ ભાવનગરની સાહિત્યિક ને સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિમાં સારો ભાગ લઈ રહ્યા છે, ભાવનગર સાહિત્યસભા, ભાવનગર થિયોસોફિકલ સોસાયટી વગેરેમાં તેમણે ઘણો ભાગ ભજવ્યો છે. કવિવર નહાનાલાલ તેમના પ્રિય કવિ છે.

પ્રા. રતિલાલ જે. બાની :- તેઓ પણ ભાવનગરના છે. શામળદાસ કોલેજમાં સંસ્કૃત ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક તરીકે તેમની સેવાઓ જાણીતી છે ભાવનગરની મહિલા કોલેજમાં તેમણે માનદ્વ અધ્યાપક તરીકે ઘણી સેવાઓ આપી છે. તેઓ અલંકારશાસ્ત્રના વિદ્વાન છે અને ‘કાવ્યાલોચન’ નામનું પુસ્તક લખ્યું છે.

આચાર્ય શ્રી જયેન્દ્ર ત્રિવેદી :- ભાવનગર વિભાગના જ વતની છે. રાષ્ટ્રભાષાના પ્રચાર-પ્રસારમાં તેમનો વ્યાપક ફાળો છે. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં હિન્દીના પ્રાધ્યાપક તરીકે યશસ્વી સેવાઓ આપી તેમણે ભાવનગરની શ્રી ન. ચ. ગાંધી મહિલા કોલેજના સહ-આચાર્ય તરીકે સુકાન સંભાળ્યું ને હવે તેના આચાર્ય છે. હિન્દી સાહિત્ય ઉપરાંત ગુજરાતી સાહિત્યનો પણ તેમણે ઉંડો અભ્યાસ કર્યો છે. ભાવનગર સ્ત્રી કેળવણી મંડળના મંત્રીઓ માંના તેઓ એક છે, અને ભાવનગર કેળવણી મંડળમાં પણ તેઓ સક્રિય ભાગ લઈ રહ્યા છે. ભાવનગરના નવી પેઢાના બહુશ્રુત વિદ્વાનોમાં શ્રી જયેન્દ્ર ત્રિવેદીની ગણતરી યોગ્ય રીતે થાય છે.

પ્રા. તખ્તસિંહ પુરમાર :- ભાવનગર જિલ્લાના જ વતની છે. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક તરીકે કેટલાક વર્ષો કામ કર્યા પછી અત્યારે જુનાગઢની બહાજીદીન કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક છે. તેનો ગુજરાતી નવા પ્રસિદ્ધ થતા પુસ્તકોની સમાલોચના ‘નવચેતન’ માં કરી રહ્યા છે. તેમણે ગુજરાતી સાહિત્યના કેટલાક પ્રસિદ્ધ નવલિકાકારોની શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓના સંગ્રહોનું સંપાદન કર્યું છે.

આચાર્ય શ્રી ઇન્દુકાન્ત ત્રિવેદી :- (આઇ. વી. ટી.) ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં વર્ષો સુધી ૧૯૩૦ થી લગભગ ટ્રિમેસોફીના અને તર્કશાસ્ત્રના પ્રાધ્યાપક તરીકે અત્યંત તેજસ્વી કામ કરી નિવૃત્ત થયા બાદ વેરાવળની શ્રી સંમૈયા આર્ટ્સ કોલેજમાં પ્રીન્સીપાલ તરીકે તેઓ સેવા આપી રહ્યા છે. ગુજરાત યુનિ.ની વિવિધ કાર્યવાહીમાં પણ તેમણે ઉંડો રસ લઈ કામ કર્યું છે. ૧૯૩૫ થી ૧૯૪૦ સુધી મુંબઈ યુનિ.ની સેનેટના પણ સભ્ય તરીકે ચુંટાયા હતાં. તેમનું મુળ વતન સુરત છે. પણ કાર્યક્ષેત્ર સૌરાષ્ટ્ર જ રહ્યું છે.

પ્રા. વસંતરાય જ. ત્રિવેદી :- ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક તરીકે તે

અંગ્રેજી વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકે લાંબી સેવાઓ આપી તેઓ અત્યારે અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાં અંગ્રેજી વિભાગના અધ્યક્ષ છે. અંગ્રેજી સાહિત્યના ગુજરાતના જાણીતા વિદ્વાનોમાં તેમની ગણના થાય છે. તેમનું અધ્યાયન તેજસ્વી ને ઉચી કક્ષાનું છે.

આચાર્ય શ્રી મુકુન્દરાય પારેખ :-

ડૉ. એમ. એમ. પારેખ ભાવનગરની સર પી. પી. ઇન્સ્ટી. ઓફ સાયન્સના ડીન હતા. ત્યારબાદ તેમણે સુરેન્દ્રનગરની આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજના પ્રિન્સીપાલ તરીકે સુંદર સેવાઓ આપી તેઓ નિવૃત્ત થયા છે.

શ્રી મગનલાલ ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ :- જન્મ ૧૮૯૪માં થયો. ગુજરાતમાં ઉટ્ટીના રહેવાસી. ૧૯૧૬માં ગ્રેજ્યુએટ થયા ને ૧૯૨૦માં એસ. ટી સી. થયા ૧૯૨૪થી વઢવાણ કેમ્પ (સુરેન્દ્રનગર) ની એન. ટી. એમ. હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર થયા ને ૧૯૩૩ સુધી ત્યાં પોતાની જાંચી કાર્યદક્ષતા, ચિત્તની સ્વચ્છતા, ને કડક ચિરતપ્રિયતા છતાં સામા માણસના મંતવ્યને સમજવાની તટસ્થતાથી ખૂબજ માનપત્ર બન્યા. તેમના વિદ્યાર્થીઓમાં કેન્દ્રના વાણિજ્ય ખાતાના પ્રધાન શ્રી મનુભાઈ શાહ, અને સંસદ સભ્ય શ્રી ધનશ્યામ ઝોઝા મુખ્ય છે. ૧૮૩૩ થી ૧૯૩૫ દરમિયાન ‘મગનભાઈ’ જેતપુર ગયા ને વળી પાછા ૧૯૩૫માં વઢવાણ કેમ્પ પાછા આવ્યા ને ત્યાંથી રાજકોટની હટર ટ્રેમનીંગ કોલેજના પ્રિન્સીપાલ થયા. માનસશાસ્ત્ર ને બાલમાનસના અભ્યાસક્રમને તેમણે વિશિષ્ટ રથાન આપ્યું. સાહિત્યના જુદા જુદા ખંડો પાઠ્ય પુસ્તકમાં રાખવામાં આવતા તેને બદલે સાહિત્યની ગતિશીલતાનો પરિચય મળે તેમ તેનો સળંગ પ્રતિહાસ દાખલ કરાવ્યો. ‘સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક’ માં જાત દેખેખ નાચે શિક્ષણ વિષયક નિબંધો સંપાદિત કરી પોતે પૂર્વ-પશ્ચિમના શૈક્ષણિક તત્વ વિચારને અનુરૂપ પ્રાસંગિક નોંધ મૂકવા માંડી છેલ્લે પશ્ચિમ હિંદ એજન્સીના વિદ્યાધિકારી થયા. હાલમાં

નિવૃત્ત થઈ વડોદરા વસવાટ કરે છે. ‘મગનભાઈ’ ને સુરેન્દ્રનગરની બે ત્રણ પેઢી, ને તેમના હાથ નીચે કામ કરેલા શિક્ષકો પણ સ્વચ્છ નેવા પ્રેમથી યાદ કરે છે.

સ્વ. ડાહ્યાભાઈ પીતામ્બરદાસ દેરાસરી :- મૂળ વતની કપડવંજના. જન્મ ઈ. સ. ૧૮૫૭માં સુરતમાં. અભ્યાસ પછી તેમને રાજકોટમાં કાઠિયાવાડ ટ્રેડનિંગ કોલેજમાં મૂકવામાં આવ્યા ને ત્યાંજ ઉપાચાર્ય સુધી પહોંચ્યા. પુસ્તકાલયને સંચાલનની પ્રવૃત્તિના શોખીન હોવાથી ૧૮૯૩માં તેમણે રાજકોટમાં પ્રદર્શન ભર્યું. રાજકોટની લંગ લાઇબ્રેરી ને વોટસન મ્યુઝિયમના વિકાસમાં તેમનો મોટો ફાળો છે. તેઓ જૂરતર વિદ્યાના અભ્યાસ માટે ઇંગ્લેંડ પણ ગયેલા. તેઓ કહાનડદે પ્રબંધના ગુજરાતીમાં સંપાદન માટે તથા હરિધર્મશતક, સરળ રસાયણશાસ્ત્ર, વનરપતિ-શાસ્ત્ર ઇત્યાદિ પુસ્તકો માટે જાણીતા છે.

શ્રી તારાબહેન મોડક :- જન્મ ૧૮૯૨માં મુંબઈમાં પ્રખ્યાત પ્રાર્થના સમાજિસ્ટ ને સુધારક સદાશિવ કેલકરના મહારાષ્ટ્રી કુટુંબમાં ૧૯૧૪માં તત્ત્વજ્ઞાન લઈ રનાતક થયા. ૧૯૨૧થી આર્ટન ફીમેઈલ ટ્રેડનિંગ કોલેજના આચાર્ય તરીકે રાજકોટ આવ્યા. પરંતુ તારા બહેન માટે વિધિએ જુદું જ ક્ષેત્ર નિર્માણ કર્યું. પોતાની પુત્રીના શિક્ષણનો પ્રશ્ન આવતાં જ આલકેળવણીમાં તેમને આકર્ષણ થયું; ને તારાબહેન ૧૯૨૩માં લગભગ પોતાની કોલેજની બહેનોને લઈ આવ્યા હતાં તેા ભાવનગર પ્રાંસે પણ ભાવનગરમાં દક્ષિણમૂર્તિ આલમંદિરમાં ‘મૂળાળીમા’ તરીકે આજકામાં એળખાતા આલશિક્ષણના ભેખધારી ગિજુભાઈની પ્રવૃત્તિઓ જોઈ સુંદર અંગેશો ને મોટો પગાર છોડી ભાવનગર આવ્યા, ને નવ વર્ષ સુધી આલશિક્ષણની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં પ્રાણ રેડી ગિજુભાઈ સાથે રહ્યા. જે જમાનામાં અધારા ઓરડામાં ધૂળવાળા ઓરડામાં ચોંડીયા ભરી આજકોને કક્કો ને આંક ગોખવવા સિવાય બીજી રીત જ ન હોઈ શકે તેવું ધૈર અજ્ઞાન પ્રવર્તતું ત્યારે સૌ પ્રથમ ગિજુભાઈને તારાબહેનના રાતદિવસના ચિંતન-મનન, પ્રયોગોએ

ગુજરાતભરમાં નવી દિશા ઉઘાડી. ૧૯૨૬માં પહેલી જ વાર મોન્ટેસોરી સંમેલન બોલાવ્યું ને ‘નૂતન આલશિક્ષણ સંઘ’ ની તેમાંથી સ્થાપના થઈ. ‘શિક્ષણ પત્રિકા’ શરૂ થયું. તારાબહેન વચ્ચે રાષ્ટ્રીય સંગ્રામમાં લાગ લઈ આવ્યા ને ૧૯૩૨માં ગુજરાત છોડ્યું. મહારાષ્ટ્રમાં જઈ એવી જ પ્રવૃત્તિ ઉપાડી મરાઠી શિક્ષણ પત્રિકા શરૂ કરી, વચ્ચે નાસદા જઈ આવ્યા પણ છેવટે દાદરમાં ‘શિશુવિહાર’ સંસ્થા શરૂ કરી, ને ત્યાં ‘આલ અધ્યાપન મંદિર’ પણ ચલાવ્યું. તારાબહેન અને ‘ગિજુભાઈનું’ ખસણુ ગુજરાત પર ઘણું મોટું છે ને રહેવાનું છે.

શ્રી દલપતરામ પી. જોશી :- શ્રી દલપતરામ જોશીનો જન્મ બાવરામાં ઈ. સ. ૧૯૦૨માં. પણ તેમનું સંસ્કાર ઘડતર તેમના કથાકાર દાદાની પાસે ને ભાવનગરના મિત્ર મંડળમાં થયું. પિતા માતાની ઇચ્છા શ્રી ડી. પી. જોશીને ડોક્ટર બનાવવાની પણ ૧૯૨૬માં બા. એ. થયા પછી ફેલો થઈ ૧૯૨૮માં અંગ્રેજી ગુજરાતી લઈ એમ. એ. થયા શ્રી ડી. પી. જોશીના જીવનપર સૌથી પ્રબળ છાપ તેમના સનાતન ધર્મ હાઈસ્કૂલના પ્રખ્યાત ગુરૂ શ્રી સી. ટી. દવેની. તેમનો વિદ્યાર્થીઓ માટેની ધગશ, મમત્વ, રસિકતા શ્રી ડી. પી. જોશી વારંવાર વખાણતા. ૧૯૨૮માં શ્રી જોશી કરાંચીમાં ગુજરાત વિદ્યાલયમાં ગયા, ને ત્યાં જ આચાર્ય થયા. ૧૯૩૩માં સિંધના શારદા મંદિરમાં ગયા ને ૧૯૩૪માં ભાવનગરની સનાતન ધર્મ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય થઈ આવ્યા. ૧૯૩૬માં મુંબઈમાં શ્રી રમણ વકીલ સાથે મોડર્ન હાઈસ્કૂલમાં સહ-આચાર્ય થઈને ગયા ત્યારપછી ભાવનગર રાજ્યના વિદ્યાધિકારી થયા. ત્યાં ભારે યશસ્વી કામગીરી બળવી સોરાષ્ટ્રનું એકમ થતાં તેમાં શિક્ષણ ખાતાના વડા બન્યા. છેલ્લે ભાવનગરમાં નિવૃત્ત જીવન ગાળતાં ગાળતાં ભાવનગર કેળવણી મંડળની પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા ને ૧૯૬૫માં સ્વર્ગવાસી થયા. તેમણે શિક્ષકોની જાડી ચાહના પ્રાપ્ત કરેલી ને અજેજ શિક્ષણની સાચી જ્યોત તેમનામાં ઝળહળતી.

શ્રી નવસુખરાય મનસુખરાય વસાવડા :-
જૂનાગઢના વતની ઈ. સ. ૧૯૦૪ માં ત્યાં જ જન્મ.
૧૯૨૫ માં જૂનાગઢમાંથી જ ઉચ્ચ શિક્ષણ લઈ
નડિયાદની ન્યુ. ઈંગ્લિશ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક થયા.
૧૯૨૯ માં જૂનાગઢ રાજ્યના સિનિયર એજ્યુ.
ઇન્સ્પેક્ટર થયા ને ૧૯૩૬ થી ચીફ એજ્યુ.
ઓફીસરના પી. એ. થયા.

શ્રી નૃસિંહપ્રસાદ કાલિદાસ ભટ્ટ :-
(શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ) :- ગુજરાતમાં એવું કાણ
હશે જેણે નાનાભાઈ ભટ્ટનું નામ ન સાંભળ્યું હોય ?
જન્મ સંવત ૧૯૩૯ ના એસતા વર્ષના દિવસે.
ઇ. સ. ૧૯૦૩ માં શામળદાસ કોલેજમાંથી વેદાન્ત
અને ઐતિહાસિક અંગ્રેજી લઈ સ્નાતક થયા. ૧૯૦૭
માં શાંકર વેદાંત ને અંગ્રેજી લઈ એમ. એ. થયા
તે પછી એસ. ટી. સી. ને ટી. ડી. થયા. ઇ. સ.
૧૯૦૮ માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં
અર્થશાસ્ત્ર ને ઇતિહાસના અધ્યાપક તરીકે નિયુક્ત
થયા. તેમના જીવન પર મિલખા આશ્રમવાળા
તે સમયના સૌરાષ્ટ્રના લઘુ શંકરાચાર્ય જેવા
શ્રી મન્નાથુરામ શર્માનો ઊંડો પ્રભાવ હતો. તેમની
પાસે વારંવાર જતા, ને તેમના શિષ્યમંડળમાં
નાનાભાઈનું સ્થાન પહેલી હરોળનું ગણાતા માંડ્યુ.
શામળદાસ કોલેજમાં તેમના મનને સુખ ન હતું.
તે સમયની લાપણીયા શિક્ષણ પદ્ધતિ અને
વિદ્યાર્થીઓમાં ધાર્મિક સંસ્કારનો અભાવ જોઈ
તેઓ ઊંડા વિચારમાં પડી જતા. છેવટે ૧૯૧૦માં
તેમણે તે જમાનામાં માનપાનની ગણાય તેવી
અધ્યાપકની નોકરી ફગાવી દઈ ‘દક્ષિણામૂર્તિ’
વિદ્યાર્થી લવન’ નામે જાત્રાલય શરૂ કર્યું. આ
સમયના તેમના જીવન પ્રસંગો પર તે એકાદ
પુસ્તક લખ્યું પડે. તેમણે સાદાઈ, સફળતા, ત્યાગ,
તપશ્ચર્યા, ને સૌથી તે વિશેષ અલયપણે આ સસ્થા
ચલાવી જેની પ્રેરક જ્યોતનાં અજવાળાં ગુજરાત
ભરમાં ને થોડે ઘણે અંશે આખા દેશમાં રેલાયા.
જાત્રાલયના ગૃહપતિતરીકેના તેમના અનુભવો પરથી
તેમણે ‘જાત્રાલય’ માસિક ચત્રાવ્યું ઘણા પુસ્તકો

લખ્યાં. છેવટે આંખલામાં ગ્રામ દક્ષિણામૂર્તિની
સ્થાપના કરી ત્યાં જઈ વસ્યા. આંખલાની તેમની
જ્યોત આજે સણોસરામાં ને મણારમાં શ્રી
મનુભાઈ પંચોળી (દર્શક) અને શ્રી મૂળશંકરભા
ભટ્ટના સત્પ્રયત્ને વધુ ને વધુ પ્રજ્વલિત થઈ પ્રકાશ
રેલાવી રહી છે. શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ ત્યાર પછી
ભાવનગર રાજ્યમાં પ્રગળે જવાબદાર રાજ્યતંત્ર
સોંપાયું ત્યારે શિક્ષણ પ્રધાન બન્યા. પરંતુ
ગુજરાતમાં નાનાભાઈ ભટ્ટ તો આવનારા વર્ષો
સુધી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં પોતાની આગવી ઢબે
રચનાત્મક પ્રયોગો કરી એક નવું ને અપૂર્વ દ્વાર
ખોલનારા વરેણ્ય પૂષ્પન જેવા ગણાશે. તેમણે
હિરણ્યમય પાત્રનું આવરણ દૂર કરી સત્યનાં દર્શન
કરાવ્યા.

સાક્ષરવર્ચ શ્રી ડોલરભાઈ :- અલીયાખાડાની
ગંગાજળા વિદ્યાપીઠના સંસ્થાપક સાક્ષરવર્ચ શ્રી
ડોલરરાય રંગીલદાસ માંકડની ગુજરાત સરકારે
સૂચિત સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિપદે નિયુક્તી
કરી છે. એથી સૌરાષ્ટ્રના શિક્ષણક્ષેત્રમાં રસ ધરાવતા
ને એ ક્ષેત્રમાં પ્રદાન કરતા તમામને ઊંડા સંતોષને
આનંદ થશે.

ઇ. ૧૯૦૨ના ત્રેવીસમી જન્મદિવસે કચ્છના
પછાત ગણતા વાગડ પ્રદેશના જંગી ગામે જન્મેલા
ડોલરભાઈનું મૂળ ગામ તો નવાનગર રાજ્યનું
જોડિયા છે એમના પિતા જોડિયામાં કર્તમ્સમાં
અવલકારકુત હતા એટલે ડોલરભાઈનું અંગ્રેજી ચાર
ધોરણ સુધીનું ભણતર તો જોડિયામાં જ થયું, એટલે
કહી શકાય કે શિક્ષણ ક્ષેત્રના તેમના પ્રેમ અને
અભિરુચિ તો જોડિયામાં જ ફળવાયાં ને પૂર્ણ પાંખ્યાં.
તે પછી એ રાજકોટની આદ્યેક હાઈસ્કૂલમાં ભણ્યા.
જો કે મેટ્રિકના છેલ્લા પરીક્ષા બહુમુખી પ્રતિષ્ઠા
સાથે તેમણે રાજકોટની સૌરાષ્ટ્ર હાઈસ્કૂલમાંથી પંસાર
કરી. તે બાદ જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજ, કરાંચીની
ડી. જે. સિંઘ કોલેજ, વગેરેમાં અભ્યાસ કરી
૧૯૨૪માં તેઓ સંસ્કૃત અને ગુજરાતી સાથે બી.

એ. એનર્સ થયા. ૧૯૨૭માં તેમણે કરાંચીની કોલેજમાંથી જ એમ. એ. કર્યું. પરંતુ એ કોલેજ સાથેના એમનો સંબંધ તો લાંબો ચાલ્યો એટલે કે ૧૯૨૭માં એમ. એ. બાદ એજ કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા નિભાયા તે ૧૯૪૭ સુધી એટલે કે બાગલા પહેલાંના છ મહિના જ અગાઉ તેમણે કરાંચી છોડ્યું. ત્યાં સુધી ત્યાં રહીને એમણે સંસ્કૃત અને ગુજરાતીનું અધ્યાપન કર્યું.

ભારત આવ્યાને વલ્લભ વિદ્યાનગરની વિદ્યલક્ષ્મી પટેલ, મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય તરીકે એ વર્ષ તેઓ રહ્યા. એ પછી એમનું કાર્યક્ષેત્ર રહ્યું જામનગર પાસેનું અલીયાબાડા ૧૯૫૩માં માર્ચમાં તેઓ અલીયાબાડામાં આવી વસ્યા દરબાર ગોપાળદાસ મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી તેના આચાર્યપદે નિભાયા ૧૯૬૦માં એ પદેથી નિવૃત્ત થયા અને માત્ર સંસ્કૃતનું અધ્યાપન કાર્ય સંભાળ્યું. આજે પણ તેઓ એજ કાર્ય સંભાળે છે.

કરાંચીના શારદામંદિરમાં અને ગુજરાતી મંડળમાં રહીને ત્યાં કરેલું સેવાકાર્ય અનન્ય છે. કરાંચીમાં ગુજરાતી ટ્રેન્ડ્યુએટસ એસોસિએશન, સિંદ્ધ હિસ્ટોરિકલ મોસાયટી, કરાંચી સંસ્કૃત એસોસિએશન આ બધી પ્રવૃત્તિઓ, એમના શ્રમ અને ડુચીને આભારી છે. એમના જ અથાક પ્રયાસોને પરિણામે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની બેઠકો કરાંચીમાં ભરી શકાઈ હતી બાગલા પહેલાં પહેલાં કરાંચી છોડ્યું ત્યારે કરાંચીની સમસ્ત ગુજરાતી પ્રજાએ તેમનું બહુમાન કરેલું અને થેલી અર્પણ કરેલી.

એમનું સાહિત્યક્ષેત્રે પહેલું પ્રદાન ૧૯૨૭માં! એમનો 'પાંચાલિ પ્રસન્નાપ્પનાદિ નાટકના કર્તા વિશેનો લેખ, એમનો સૌ પ્રથમ લેખ ભાવનગર સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલમાં અને પૂરાતત્ત્વમાં એ છપાયેલો. 'ભગવદ્ગકિય એન્ડ ભરતવાક્ય' નામનો એમનો પહેલો અંગ્રેજી લેખ કલકત્તાના ઇન્ડિયન હિસ્ટોરિકલ ક્વર્ટર્સમાં છપાયો હતો. આ પછી તો એમના ગુજરાતી લેખો "કૌમદી" જેવા

મુખ્ય સામયિકોમાં ને અંગ્રેજી લેખો ભારતનાં ઇન્ડિયન હિસ્ટોરિકલ ક્વર્ટર્સ, હિસ્ટોરિકલ જર્નલ જેવાં અમીમ કક્ષાનાં સંશોધનના લખ્યપ્રતિષ્ઠ સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થતાં રહ્યાં. 'નાગરીક' માસિકના સંપાદનપદે પણ તેઓ સાત વર્ષ રહ્યા. ને શ્રી ભવાનીશંકર વ્યાસ અને ચીમનલાલ ગાંધી સાથે રહીને તેમણે "ભ્રમિ"નું સંપાદન ચારેક વર્ષ માટે કરેલું.

એમણે લખેલાં સત્તર જેટલાં ગ્રંથો સાહિત્ય અને સંશોધન ક્ષેત્રે એમણે કરેલું ઉત્તમ કક્ષાનું પ્રદાન છે. ૧૯૩૬માં એમને રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક એનાયત થયો એ બહુ અદ્યકાળમાં એમણે જે નિબંધ ક્રમાઈ દ્વારા પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી તેનું ઘોતક છે. તો ૧૯૫૨માં નવસારી મકામે મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં સાહિત્ય વિભાગના અધ્યક્ષસ્થાને તેમની થયેલી નિયુક્તિ એ ગુજરાતી સાહિત્યના ક્ષેત્રે તેમનું સાચું બહુમાન છે. એજ રીતે વિદ્યાવિસ્તાર વ્યાખ્યાનમાળા, મ. સ. યુનિવર્સિટી ઓફ બરોડાની વ્યાખ્યાનમાળા તેમજ કાશ્મીરમાં ૧૯૬૧માં ભરાયેલી ઓલ ઇન્ડિયા ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સમાં ઇતિહાસ વિભાગના અધ્યક્ષપદે તેમની નિયુક્તિ એ સધળું તેમની પ્રતિભાની સાક્ષી પૂરે છે, ૧૯૬૧માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે એમણે ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળામાં પાંચ વ્યાખ્યાનો આપેલાં.

૧૯૫૩ થી તેમણે પોતાનો કાર્યમી વસવાટ અલીયાબાડામાં કર્યો છે. અહીં રહીને તેમણે શ્રી. વિદ્યામંડળના આશ્રયે અનેક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના સ્થાપના કરી છે, આજે આ ગગાજળા વિદ્યાપીઠ ગુજરાતભરમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવતી હોય તો તે ડોલરભાઈના પરિશ્રમનો પરિપાક છે.

૧૯૫૩ પછી તેમની પ્રવૃત્તિ અનેકવિધ રહી છે. જામનગર, રાજકોટની અનેક કેળવણી સંસ્થાઓના સંચાલન સાથે તેઓ સંકળાયેલા રહ્યા છે. હાલારના ડિસ્ટ્રીક્ટ સ્કૂલ બોર્ડના તેઓ અધ્યક્ષ રહ્યા છે.

૧૯૬૦-૬૧માં મુખ્યત્વે તેમનાં જ પ્રયાસથી ગુજરાત કેળવણી પરિષદ જેવી સભા યોજવામાં આવી હતી, જેને પરિણામે ગુજરાતનું શૈક્ષણિક આયોજન ઘડી કાઢ્યું હતું.

સરકારની અનેક કમિટીઓમાં પણ તેઓ રહ્યા છે. મુખ્ય સરકારે નિમેલી પ્રાથમિક શિક્ષણ એકીકરણ સમિતિઓના તેઓ સભ્ય હતા, એસ. એસ. બી. ઇ. બોર્ડના પણ તેઓ સભ્ય છે.

આમ, આજે સાહિત્ય, શિક્ષણ ને સશોધનના ક્ષેત્રે પ્રથિતયશ પ્રતિભા ધરાવતા ડોલરભાઈને સૂચિત સૌરાષ્ટ્ર યુનિના ઉપકુલપતિપદે નીમીને ગુજરાત સરકારે તેમને સાચું નૈવેદ્ય ધર્યું છે.

શ્રી હરભાઈ ત્રિવેદી:- એમનું નામ તો છે શ્રી હરિશંકર દુર્લભજી ત્રિવેદી, પણ ગુજરાત આખામાં બધા તેમને હરભાઈ તરીકે જ ઓળખે છે તેમાંયે તેમની પાસેથી જીવન જીવવાની સાચી દૃષ્ટિ અને તાલિમ પ્રાપ્ત કરનારા, ને તે પ્રાપ્ત કરીને જીવનમાં અર્થ રસ્તે પહોંચી ગયેલા બધા જ તેમને ‘અમારા હરભાઈ’ તરીકે ઓળખે છે. તેમને કોઈ ‘મુરખી’ કહીને બોલાવતા જ નથી. તેમનું મૂળ વતન ભાવનગર પાસે વરતેજ-૧૯૧૬માં બી. એ. થયા. શરૂઆતના બહુતરના દિવસોમાં જ સાચા હરભાઈનું ઘડતર થયું. મુખ્ય જેવા ‘મૂંઝાઈ મરીએ’ તેવા શહેરમાં ખોટી શરમ વગર ચા-ભજિયાંની દુકાન માંડવી, કલકત્તા જેવા દૂરના શહેરમાં જરાયે ધક્કા વિના પહોંચી જવું, ભાવનગરમાં છત્રી પાડવાના ધંધામાં મિત્રો સાથે જોડાવું, આવી તો કેટલીયે રગમરી વાતો તેમણે અજમાવી. ૧૯૧૧માં શામળદાસ કોલેજમાં બહુતા ત્યારથી તેમના મનમાં માધ્યમિક શિક્ષણમાં ચાલતી ધોરાજીએ અજ પો જગાડેલા. આ ક્ષેત્રમાં ધણું નવું કરવાના કોડ હરભાઈના મનમાં થતા. ૧૯૧૮ થી હરભાઈ દક્ષિણ મૂર્તિમાં જોડાયા. માધ્યમિક વિનય મંદિરના આચાર્ય તરીકે હરભાઈએ તો ઘણી નવી જ પ્રણાલી શરૂ

કરવા માંડી. બાળકોને વઢાય નહિ, મારવાની તો વાત જ નહિ, એવું તો બધું ત્યાં હતું જ પણ હરભાઈએ તો બાળકોને મુક્ત વાતાવરણમાં મુક્ત પણ વિકાસ કરવાની સ્વતંત્રતા મળે તેવું વાતાવરણ અને શ્રદ્ધા બાળકોમાં જગાડવા માંડી. બાળકોના નાના મોટા અનેક મૂંઝાવતા કાયડામાં હરભાઈ તેમના જેવા થઈ ‘તેમને માર્ગદર્શન આપું છું’ એવા અહંભાવ વિના તદ્દન સાહજિકતાથી તેમને રસ્તો બતાવતા. હરભાઈએ આ બધા પ્રયોગો કરતાં કરતાં કેળવણીમાં ક્રાન્તિ કરે તેવા પુરતો પણ લાખ્યાં. ૧૯૩૯માં ભાવનગરમાં તેમની જ રાહબરી હેઠળ ‘ધરશાળા’ સંસ્થા શરૂ થઈ. ધરશાળા હાઈસ્કૂલ, ધરશાળા અધ્યાપન મંદિર, વગેરે આજે તો તેની ઘણી શાખાઓ છે. ને હરભાઈ તેના વડલા જેવા છે. ૧૯૬૫માં જ હરભાઈને ૭૫ વર્ષ થયા ત્યારે ભાવનગરના આંગણે મોટો ઉત્સવ થયો ને તેમનું સન્માન થયું ત્યારે પણ સૌએ પોતીકા પણ અનુભવ્યું. હરભાઈના નેતૃત્વ-નેતૃત્વ શબ્દ તેમના વ્યક્તિત્વ માટે બારે લાગે તેવો છે પણ સંચાલન ક્ષીએ તો ચાલે-તે સંચાલન પ્રમાણે ગુજરાતમાં, દિલ્હીમાં, ને છેક આફ્રિકા સુધી કેટલીક સંસ્થાઓ ચાલે છે. હરભાઈ ઘણી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં સક્રિય ભાગ લે છે. ભાવનગર કેળવણી મંડળની વિદ્યા સમિતિના અધ્યક્ષ છે. ‘ધરશાળા’, ‘અધ્યાપન’, ‘નૂતન શિક્ષણ’ વગેરે પત્ર-પત્રિકાઓમાં તેમનું સીધું આડકતરું, પ્રેરણા ઝરણું મળે છે. હરભાઈ સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતના જ નહિ, સમગ્ર દેશના, કેળવણીમાં નૂતન ચીસો પાડનારા શ્રદ્ધેય ચિંતકને તદ્દનુસાર પ્રયોગો કરી ચૂકેલા કેળવણીકાર છે.

સ્વ ગિજુભાઈ:- ગિજુભાઈનું વતન વલ્લભીપુર (વળા) શરૂમાં તો તેમણે વક્રિભાત કરવા માંડી પણ તે ધંધામાં કરવા પડતા કાવાદાવાથી તેમને તેમાં કંટાળો આવ્યો. દરબાર ગોપાળદાસે ને મોતીભાઈ અમીને તેમના હાથમાં તે અરસામાં મેડમ મોન્ટેસોરીનું પુરતક મૂક્યું ને તેમાં તેમને

રસ પડ્યો ત્યાર પછી તો તેમણે આલ કેળવણી અને આળ માનસને લગતું બીજું સાહિત્ય પણ વાંચ્યું ને એકાદ માસમાં જ વહિલાત છોડી આવનગરમાં દક્ષિણમૂર્તિની દીક્ષા લઈ ગરીબાઈ વાળું જીવન પોતાની જાતે વહોરી બેસી ગયા. તેમને એવું લાગતું કે ઈશ્વરે જ તેમને માટે આલ જગતની કેળવણીનું કાર્ય નિર્મિત કર્યું છે. આવી પાકી શ્રદ્ધા સાથે આલશિક્ષણનું સાહિત્ય વાંચતા, તેનાં પ્રયોગો કરતા, રાત દિવસ તે માટે નવું વિચારતા, વાગેજતા મણે અદ્ય જુરસાથી કામ બેપાડયુ, તેમની સુવાસથી આકર્ષાઈ શ્રી તારાબહેન મોડક આર્ટન ટ્રેનિંગ કોલેજની તેમની પ્રતિષ્ઠાવાળી માદી છોડી દક્ષિણમૂર્તિમાં આવ્યા ને પછી તેમની પ્રવૃત્તિ બેગવાન બની ગિજુભાઈનું જીવન સરળ, તેમની વાતો સરળ, ને જે કંઈ કહેવું તે જીવનમાં પહેલું આચરણની કસોટીએ ચડાવીને જ કહેવું આ બધી કંઈ નાની સતી વાતો ન હતી. તેમણે મોન્ટેસોરી સંઘ સ્થાપ્યો. આલ મંદિરો શરૂ કરાવ્યા, તે માટે અધ્યાપન મંદિરો શરૂ કર્યા, 'શિક્ષણ પત્રિકા' ચલાવી, ઢગલા મોટે બાળકો માટે આલ સાહિત્યની પુસ્તકાલયો લખી ને પ્રસિદ્ધ કરી ને ૬૦૦ જેટલા શિષ્યો તૈયાર કર્યા. તેમને ગલિયારા પ્રાઇઝ ને રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક આપવામાં આવ્યો. અખિલહિંદ આલકન-જી બારી સંચાલિત આલ પરિષદના ૧૯૦૬માં ત્રીજા અધિવેશનના પ્રમુખ ચૂંટવામાં આવ્યા. ૧૯૩૭માં અમદાવાદમાં તેમનું જાહેર સન્માન થયું. ગિજુભાઈ બાળકોને માટે 'મૂળાળીમાં' હતા. ગુજરાતમાં આજે આલ મંદિરો જે વિપુલ સંખ્યામાં છે. ને મોન્ટેસોરી ને કિંડર ગાર્ડન પદ્ધતિએ જે રીતે આલ શિક્ષણ તેમાં અપાય છે તેનો દેશભરમાં સૌ પ્રથમ પ્રયોગ કરી દીવડો પેટાવનાર ગિજુભાઈ જ્યાં સુધી માનવબાળના સંસ્કાર ઘડતરની વાત વિચારશે ત્યાં સુધી વાવરચંદ્ર દિવાકરી સંભારાશે ને તેમને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ થતી રહેશે.

૪૫. નાગરિકાસ મંદનજી દવે :- જન્મ

વઢવાણ શહેરમાં. ૧૮૬૧માં. ૧૮૮૧ થી ૧૯૨૦ સુધી પશ્ચિમ હિંદ એજન્સીમાં શિક્ષક તરીકે રહ્યા. જેમાંના કેટલાક વર્ષ ગુજરાતમાં ને બાકીના સોનગઢ, થાન, લાઠીમાં. નિવૃત્ત થયા (૧૯૨૦માં) આદ વઢવાણ શહેરમાં રાત્રિશાળા, પાઠશાળા વગેરે ચલાવી જ્ઞાનદાન કરતા: શિક્ષક તરીકે તેમણે માન ઉત્પન્ન થાય તેવી નિષ્ઠાવાળું પવિત્ર જીવન ગળ્યું ને લોકોમાં સન્માન મેળવ્યું.

શ્રી પોપટલાલ અંબાણી :- એમનું જન્મ સ્થાન બીલખા. રાજકોટ ને અમદાવાદના અધ્યાપન મંદિરોમાં તાલિમ મેળવી ૧૯૦૧ થી ૧૯૩૮ સુધી પ્રાથમિક શાળામાં, રાજકુમાર કોલેજમાં, ને રાજકોટના અધ્યાપન મંદિરોમાં શિક્ષક જીવન ગાળ્યું, શિક્ષણશાસ્ત્રને મનસશાસ્ત્રના વિષયોમાં તેઓ નિષ્ણાત હતા. નિવૃત્તિ પછી ભાવનગર રાજ્યના ગુજરાતી વિભાગના વિદ્યાધિકારી તરીકે ત્રણ વર્ષ કામ કર્યું. જૂગોળના વિષયમાં બેઠો રસ લઈ તેમણે તેને લગતા પાઠ્ય પુસ્તકો તૈયાર કર્યા. 'સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક' નામના ત્રૈમાસિકનું ૧૨ વર્ષ પર્વત સંપાદન કર્યું.

શ્રી બાબુરાવ હરિ નાયક :- જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૦માં ધોરાજીમાં. ૧૯૧૫માં ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર લઈ એમ. એ. થયા. ને છ વર્ષ ઇદારતી કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે ગયા. ૧૯૨૧ થી ૧૯૨૩ અઢાબાદની કાયરથ પાઠશાળામાં અધ્યાપક તરીકે ગયા. ૧૯૩૧ થી તેમણે જૂનાગઢની બહાદુરખાનજી હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે કાર્યવાહી બજાવી. અભ્યાસેતર પ્રવૃત્તિઓમાં તેમણે રસ લઈ સારો ભાગ બજાવ્યો.

શ્રી બૂપતરાય ગોપાળજી મહેતા :- ભાવનગર વતન. ૧૮૯૬માં જન્મ. ગુજરાત રાજ્યના ૨૯. મુખ્ય મંત્રી બળવંતભાઈના તેઓ ભાઈ થાય. ૧૯૧૯માં બી.એ. થયા. છેક વિદ્યાર્થીકાળથી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં કેટલુંયે કરી નાખવાના સ્વાનો તેમણે જોયેલાં

ને તેમણે તે સમયે પછાત રહી ગયેલા કન્યા કેળવણીના ક્ષેત્રમાં તેમણે રીતસરની ચોજનાઓ તૈયાર કરી રાખેલી. શ્રી ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકે તેમને અને તેમના મિત્ર અમુભાઇ દાણીને સુરતના મહિલા વિદ્યાલય માટે ઝડપી લીધા. ત્યાં તેમણે રસિક શિક્ષણ સૈલી, ને દેશ દુનિયાના અવનવા પ્રવાહોની વિગતોથી વાકેફ રાખીને બાળાઓમાં અદ્ભુત લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી. સુરતના તેમના નિવાસ દરમિયાન થીઓસોફીમાં તેમને રસ જાગ્યો ને તેના સભ્ય બન્યા. ત્યારપછી ૧૯૨૫માં અમુભાઇ દાણીએ અલ્પશિક્ષિત સ્ત્રી સમાજની સેવા કરવા ને કન્યા કેળવણીમાં નવું પ્રસ્થાન કરવા ભાવનગરમાં મહિલા વિદ્યાલય શરૂ કર્યું, ત્યારે ભૂપતભાઈ તેમાં રસ લઈ પોતાની સર્વ શક્તિ ખર્ચવા લાગ્યા. થોડા સમયમાં આ સંસ્થા સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં અગ્રેડ ગણવા લાગી અમુભાઇ દાણીનું અકાળ અવસાન થતાં તેમને આઘાત લાગ્યો. પાંચ વર્ષ માંદા રહ્યા ને શાળા શિક્ષણ છોડી દીધું. પણ તેમની સુવાસ આજેય છે.

પ્રા. મનસુખલાલ ઝવેરી :- ૧૯૦૭ માં જામનગરમાં જન્મ. પ્રાથમિક ને માધ્યમિક શિક્ષણ જામનગરમાં લીધું પણ ૧૯૨૪માં માંદગીના કારણે અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણ પછી અભ્યાસ મૂકી ફૂળપરંપરાના ઝવેરાતના ધંધામાં જોડાયા. ૧૯૩૬માં ‘રામસ હિતા’ પ્રથમ ભાગ પ્રગટ કર્યો, ૧૯૪૮માં ‘સ્મૃતિભ્રમ’ અથવા શાપિત શકુન્તલા’ નામે શકુન્તલાનો અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કર્યો. જામનગરમાં ને મુંબઈમાં આ અરસામાં ઝવેરાતનો ધંધો તો ચાલતો જ હતો. ૧૯૨૯માં ‘અન્દ્રહત’, અને ‘અભિમન્યુ’ પ્રસિદ્ધ કર્યા. ૧૯૩૧માં મેટ્રિક થયા ને સાથે જ ‘હિતરામચરિત્ર’ સંસ્કૃત નાટકના છ અંકોનું ભાષાંતર તૈયાર કર્યું. ૧૯૩૩માં તેમનો ‘ફૂલદોલ’ કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ થયો ને વિવેચન પ્રવૃત્તિનાં પગરણ મંડાયા. ૧૯૩૫માં બી. એ ની પરીક્ષા મહેલા વર્ગમાં પસાર કરી ત્રણત્રણ સુવર્ણચંદ્રક મેળવ્યા. કેલેજમાં ફેલો થયા. ૧૯૩૮માં એમ. એ. થયા ત્યાર પછી રામનારાયણ રેષ્યા કોલેજ માંદગીમાં પ્રાધ્યાપક થયા. ૧૯૩૯માં તેમનું

‘આરાધના’ કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ થયો. ૧૯૪૦માં તેઓ રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે જોડાયા તે ત્યાં ઘણો સમય કામ કર્યું.

ડા. રમણલાલ. ક. યાજ્ઞિક :- તેમનો જન્મ ઇ. સં. ૧૮૯૫માં નડિયાદમાં થયો. પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શિક્ષણ તેમણે નડિયાદમાં લીધું. ૧૯૧૭માં બી. એ. થઈ ફેલો થયા. ૧૯૨૦માં અંગ્રેજી ગુજરાતી સાથે એમ. એ. થયા. શરૂમાં કરાંચી ને જુનાગઢમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક તરીકે કામ કરી. પછી ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં ઘણા વર્ષ રહ્યા. ૧૯૨૯માં વિભાગત ગયા ને ‘હિંદી રંગભૂમિ’ પર પુસ્તક લખી ડાક્ટરેટ મેળવી. ૧૯૪૦ થી તેમણે ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં પ્રિન્સીપાલ તરીકે કાર્યવાહી બજાવી. ડા. યાજ્ઞિક મજબૂત બાંધાના, પ્રતિભાશાળી વિદ્વાન છે. તેમની સહાનુભૂતિ પૂર્વક કામ લેવાની ટેવે તેમને સફળતા અપાવી છે. કોલેજમાં ઇતર પ્રવૃત્તિઓને વધારે સારુ સ્થાન મળવું જોઈએ એવી તેમની માન્યતા છે. નાટ્ય પ્રવૃત્તિને પુસ્તકાલયનો વધુ પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે એવો તેમનો હમેશાં આગ્રહ રહ્યો છે.

શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ. બી. પટેલ :- ભાવનગરના જ વતની છે ને જન્મ પણ ૧૮૯૦માં ભાવનગરમાં જ. નિઘાર્થી તરીકે તેમણે ઘણા ઇનામો મેળવેલા. ૧૯૧૩માં અંગ્રેજી ને સંસ્કૃત લઈ બી. એ. થયા. ૧૯૧૪માં આર્ટ્સ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે દાખલ થયા. ૧૯૧૬ માં મહુવા મિડલ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર તરીકે બે વર્ષ જઈ આવ્યા. ૧૯૧૭માં સંસ્કૃત અંગ્રેજી લઈ એમ. એ. થયા. ૧૯૨૧માં પટેલ સાહેબને શામળદાસ કોલેજમાં લેક્ચરર બનાવવામાં આવ્યા ને ત્યારે ભાવનગરમાં સાહિત્યસભાની સ્થાપના થતાં તેના સહમંત્રી બન્યા. ૧૯૨૩ માં મહુવામાં હાઈસ્કૂલ થતાં ત્યાં હેડમાસ્ટર તરીકે ગયા ને ૧૯૨૭ માં ભાવનગરની આર્ટ્સ હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય થઈ આવ્યા. ૧૯૩૮ થી ૧૯૪૨ સુધી ભાવનગર રાજ્યના વિદ્યાધિકારી તરીકે

યશસ્વી કામ કર્યું. સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા પછી ભાવનગરના સ્વ. મહારાજ સાહેબે તેમને ક્ષત્રિય કન્યા વિદ્યાલયની જવાબદારી સોંપી તેમણે ભાવનગર નગરપાલિકાની વિવિધ સમિતિઓમાં અધિકાર ભોગવ્યા ને આર્ટન પુસ્તકાલયના પણ લાંબા સમય સુધી મંત્રી રહ્યા. છેલ્લે નગરપાલિકાની શિક્ષણ સમિતિમાં પણ જવાબદારી ભર્યું સ્થાન ભોગવ્યું. ૧૯૬૬ માં જ તેમના સ્વર્ગવાસથી ભાવનગરે એક સન્નિષ્ઠ કેળવણીકાર, માથાળુ અધિકારી, ને સારા લોકસેવક ગુમાવ્યા છે.

શ્રી નવસુખરાય મનસુખલાલ વસાવડા :- જૂનાગઢના વતની ને ૧૯૦૪ માં તેમનો જન્મ. ૧૯૨૫ માં બી. એ. થયા. ત્યાર બાદ નડિયાદમાં શિક્ષક તરીકે જોડાયા. ૧૯૨૯ માં જુનાગઢ રાજ્યના એજ્યુકેશનક ઇન્સ્પેક્ટર થયા, ને ત્યાં મહી સુંદર કાર્યવાહી બજવી.

શ્રી મોરેશ્વર આત્મારામ તરખડ :- જાતે દક્ષિણી શબ્દની કાયરથ. વિલાયતમાં જન્મ તેમણે જુદી જુદી કેળવણીની સંસ્થાઓમાં અનુભવ મેળવ્યો ને રાયલ જ્યોગ્રાફિકલ સોસાયટીના ફેમે થર્ષ સ્વદેશ આચાર્ય ત્યાં તેમણે ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારી લગ્ન કર્યા, શરૂમાં તારખાતામાં નોકરી કરી રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં વાઇસ પ્રિન્સીપાલ થયા. ૧૯૬૧ માં કાઠિયાવાડના ડેપુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પે.ની જગ્યા ખાલી પડતાં તેમને તે જગ્યા પર લેવામાં આવ્યા. ૧૯૬૪ માં તેમને એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર બનાવવામાં આવ્યા તરખડ સાહેબના સમયમાં પહેલા ને બીજા વર્ગના દેશી રાજ્યોને તેમનું કેળવણીખાતુ સોંપવામાં આવ્યું બાકીની રકુસો એજન્સી હસ્તક રહી. તરખડ સાહેબ હમેશાં શિક્ષકોના પક્ષમાં રહેતા ને ન્યાય અપાવતા. નિવૃત્તિ પછી તેઓ ગોંડલના એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર થયા. છેલ્લે જુનાગઢ નવાબ સાહેબના ટ્રસ્ટર ને જુનાગઢ સંજ્ઞના કેળવણીખાતાના વિદ્યાધિકારી થયા.

શ્રી સવિતાકુમારી નાનજીભાઈ મહેતા :- આફ્રિકાના શાહ સોદાગર સ્વનામધન્ય નાનજીભાઈ કાલીદાસના સુપુત્રી સવિતાબહેન વડોદરા કારેલી બાગ આર્યકન્યા મહાવિદ્યાલયમાં પડિત આનંદ પ્રિયજી જેવાની પાસે આર્યજીવનની શિક્ષા દિક્ષા પામ્યા. તેજસ્વી માતાપિતાની આ તેજસ્વી પુત્રી એવું ભવ્ય અને ઉદાત્ત શિક્ષણ પામ્યા. તેમના વિદ્યાર્થીજીવનમાં ગુરૂજનોના સ્નેહ ભાવન, આર્યબાલા સમાજના મંત્રિણી, વ્યાયામમાં પોતાના જીયના અગ્રણી સવિતાબહેન મુક્તિ અપાવે તેવું માસુ શિક્ષણ મેળવી માતૃસંસ્થામાં પોતે મેળવેલા દિવ્ય જીવનના સંદેશને જીવનમાં ઉતારી દુરદુરના દેશોમાં તે ગુંજતો કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ બહાર આવ્યા. તેમના પિતા પણ એવાજ આર્યસંસ્કારી આ મહાન દેશની બાલિકાઓમાં કાયમના માટે સંચિત થાય તેવા મહત્વાકાંક્ષા ધરાવનારા, દૃષ્ટિસંપન્ન પુરૂષ. એટલે પોરબંદરમાં જ આર્યકન્યા વિદ્યાલયના સવિતાબહેન પ્રધાનાચાર્ય થયા. સંપત્તિ અને વિલાસમય વાતાવરણમાં ધારત તો ઊંઘ ખૂપી જાત તેને બદલે બ્રહ્મચર્યવ્રત અંગિકાર કરી તેઓ આજે મહાન પવિત્ર ને યશસ્વી કાર્ય કરી રહ્યા છે.

શ્રી હરજીવનદાસ કાલીદાસ મહેતા :- શ્રી હ. કા. મહેતાના નામથી જાગ્યે જ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં કાંઈ અજાણ્યુ હોય. ભાવનગર જિલ્લાના મહુરા પરગણાના કોંબલી ગામના રહીશ ને ૧૮૮૨માં એમનો જન્મ. પ્રાથમિક ને માધ્યમિક શિક્ષણ કોંબલી, મહુવા ને ભાવનગરમાં મેળવી મુંબઈની થીયોસોફીકલ સોસાયટીની બ્લેવટરફી લેખમાં કારકૂન થયા ત્યાં થીયોસોફીકલ સોસાયટીના અગ્રણી સભ્યોના સંપર્કમાં આવ્યા ને સોલાપુરમાં એક મીલમાં આસીસ્ટન્ટ મેનેજર થયા ને પછી તો ભાગીદાર પણ બન્યા. પણ ૧૯૧૧માં તેઓ થીયોસોફીના કેન્દ્ર અડ્યારમાં ગયા ને ત્યાં એક વર્ષ સુધી ખૂબ અભ્યાસ કર્યો. ૧૯૧૩ના જન્મજયારીમાં વિદુષી એની બેસન્ટે તેમને માથે હાથ મૂકી તેમને ગુજરાતમાં સોસાયટીનું

કામ કરવા મોકલ્યા પછી તે ઉત્તરોત્તર ડો. એસન્ટ, બીશપ લેડબીટર ડો. એરુડલ વગેરેની કૃપા તેમના પર થતી ગઈ ને હરજીવનમાઈ ઉચ્ચકક્ષાના વક્તા ને સફળ સંચાલક પૂરવાર થયા. સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે તેમણે વ્યાખ્યાનો આપ્યા, શિબિર કરી. ૧૯૧૪ થી ૧૯૨૨ હોમરૂલની પ્રવૃત્તિમાં ભળ્યા. ૧૯૨૮માં બોટાદમાં મળેલ પ્રગ્ન પરિષદની ત્રીજી એકઠના પ્રમુખ થયા. ૧૯૩૬માં સંખ્યાબંધ વિદેશોમાં પ્રવાસે ગયાને આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદોમાં હાજરી આપી. 'ભારતસેવા', 'જ્યોતિ', 'આમજીવન' વગેરેના થોડા થોડા સમય તંત્રી રહ્યા. ૧૯૪૦ આંબલામાં મળેલ આમ પંચાયત પરિષદના પ્રમુખ થયા. ૭. ૧૯૬૮માં ભાવનગરને ધારાસભા મળી ત્યારે કેળવણી આમ પંચાયત, નગરપાલિકા, સડકારી મંડળીઓ વગેરે ખાતાના પ્રધાન થયા. કેળવણી ખાતાના પ્રધાન તરીકે તેમણે ભાવનગર રાજ્યની ગામડાંઓની શાળામાં ધણુ સુધારા કરાવ્યા શહેર સુધારાના તંત્રમાં પણ તેમણે કેટલાક સુધારા કરાવ્યા છે. શ્રી હરજીવનભાઈ અત્યારે નિવૃત્ત જીવન માળે છે ને તેમનું શરીર સ્વાસ્થ્ય પણ હવે બરાબર રહેતું નથી, પણ થીઓસોફીના ક્ષેત્રમાં તેમનું નામ અમર રહેશે.

શ્રી છેલભાઈ. જ. ઓઝા :- જન્મ ૧૦-૬-૧૯૧૭ના રોજ ભાવનગરમાં પિતાની ધાર્મિક પૂજા ઉપાસનાના બીજ શ્રી છેલભાઈમાં નાની વયે રાપાયાં. પ્રબળ અ.રિતકતા ને ગમે તેવી મુશીબતોમાં ઇશ્વર પર અવિચળ શ્રદ્ધા સાથે નિષ્ઠાપૂર્વક કામ કરવાની વૃત્તિ જેનાં દર્શન શ્રી છેલભાઈમાં આજે પણ થાય છે તે તેમના પિતાનો સંસ્કાર વારસો છે.

શાળા જીવન દરમ્યાન જ વ્યાયામ અને બાલ વર્ગોનાં સંચાલનમાં તેમણે રસ લેવા માંડ્યો. નાના બાળકો સાથે રમવું, તેમને વાર્તાઓ કહેવી, બાળગીતો ગાવાં એ તેમને સમય પસાર કરવાનું ધ્યેયલક્ષી સાધન હતું. ઉપરાંત મોતીનાગ વ્યાયામ શાળામાં શ્રી વળુભાઈ શાહ, સરદાર પૃથ્વીસિંહ જેવા વ્યાયામના પ્રચાર-પ્રસારમાં હૃદયપૂર્વક માનતા ને તેને માટે

રાત-દિવસ પ્રયત્નો કરનારા સાથીદારો સાથે શ્રી છેલભાઈ પણ વ્યાયામના ક્ષેત્રમાં રમ્યા પમ્યા રહેવા લાગ્યા અને જીવનનાં ચારિત્ર્ય ઘડતર, તેમજ મન બુદ્ધિનો વિકાસ વ્યાયામ દ્વારાજ થાય એવું માનતા થયા.

પછીના ગાળામાં પૂ. ગાંધીજીની રમ્યાત્મક પ્રગ્નિ પ્રત્યે અભિમુખ થતાં સ્વદેશીનો પ્રચાર, પન્દેશીનો બહિષ્કાર વગેરે રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં સક્રિય ભાગ ભજવવા માંડ્યા ને સ્વયંસેવક દળના સામાન્ય સૈનિકથી માંડીને તેના નાયક થયા. ૧૯૪૨ના આગસ્ટમાં તેમને જેલયાત્રા કરવી પડીને લગભગ પૂરા એક વર્ષે ૧૯૪૩ના જુલાઈમાં તેમને છોડવામાં આવ્યા. આ એક વર્ષના જેલનિવાસ દરમ્યાન રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિષેના તેમના વિચારો વધુ વિશાળ બન્યા. માત્ર વ્યાયામના ક્ષેત્રથી જ નહિ પણ દેશને જેની ખરી જરૂર જણાય તેવા જીવનલક્ષી શિક્ષણના બાપૂ ચીંધ્યા માર્ગે જેલમાંથી છૂટ્યા બાદ કેંક નિશ્ચિતપણે કરવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો. ૧૯૪૩થી ૧૯૪૮ તેમણે શિક્ષણક્ષેત્રે પ્રયોગો કરવા માંડ્યા. ૧૯૪૮માં ભાવનગરને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર સોંપાતા શ્રી છેલભાઈને શ્રી મનુભાઈ પંચોળીના સેક્રેટરી બનાવવામાં આવ્યા. તે જગ્યા પર થોડો સમય રહ્યા. ૧૯૪૮માં ભાવનગર રાજ્યનું સૌરાષ્ટ્રમાં વિલીનીકરણ થયા પછી ભાવનગર જિલ્લાના શાળાધિકારી તરીકે તેમણે સેવાઓ આપી. ૧૯૫૩માં તેમને રાજકોટ ખાતે એક્ઝિક એન્ડુ. ઓફિસર બનાવવામાં આવ્યા. ૧૯૫૪માં ત્રણ માસ માટે સુરેન્દ્રનગર શાળાધિકારી તરીકે રહ્યા બાદ તે જ વર્ષે ફરી પાછા રાજકોટમાં એસી. ડીરે. ઓફ પ્રાઇમરી એન્ડુ થયા, તે મુંબઇનું દ્વિભાષી રાજ્ય થયુ ત્યાં સુધી ત્યાં રહ્યા.

૧-૧૧-૫૬થી ડીસેમ્બર સુધી ભાવનગર જિલ્લામાં શાળાધિકારી તરીકે રહ્યા. ત્યાર બાદ એક વર્ષ જમનગર વિભાગના શાળાધિકારી બન્યા. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૨ સુધી લગભગ મહેસાણા જિલ્લામાં શાસનાધિકારી તરીકે કામ કરીને હાલમાં ૧૯૬૨થી

છેક અત્યાર સુધી અમરેલી જિલ્લામાં શિક્ષણાધિકારી તરીકે તેઓ કામ કરી રહ્યા છે.

શિક્ષણની ગાંધીમાં મૌલિક ચિંતન ધરાવતા શ્રી છેલભાઈ છેક નાનપણથી જ કોષ્ટને કોષ્ટ રીતે શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા રહ્યા છે. એમનું વલણ સરથી જ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં ચીલા ચાલુ પદ્ધતિને અદ્દલે વધુ ફળદાયી, વધુ વ્યવહારુ ને વધુ તેજસ્વી કેમ બન તે રહ્યું છે અમલદાર તરીકે ધણા વિશ્લેષણ ને બાહોશ ત્રિવિધ કર્તા હોવા સાથે એક કદરવાન ને સહાનુભૂતિ પૂર્વક સામી વ્યક્તિનું સાંભળી તેને ઉપયોગી થાય તેવા એક સજ્જન પુરુષ પણ તેઓ છે.

શિક્ષણમાં પુરક પ્રવૃત્તિઓના મહત્વ વિષે તેમનો ખાસ આગ્રહ છે એટલે શાળાના વાર્ષિક નિરીક્ષણોમાં તેઓ બાળકોએ કરેલી પ્રવૃત્તિઓ ખાસ અવકાશ લઈને રક્ષપૂર્વક નિહાળે છે શરીર, બુદ્ધિને હૃદય ત્રણેનો વિકાસ કરે તે સાચું શિક્ષણ આવું તેમનું મતવ્ય છે. શિક્ષકને, તથા મુલાકાતીઓને તેમના પગલાં પરથી જ ઓળખી બન્ય તેવા આ શિક્ષણપ્રેમી અમલદાર હજી પણ યુવાનને શરમાવે તેવી ચપળતા ને તાબગી ધરાવે છે ને કે' કે' કરવાતા મનોરથો ધરાવે છે. પછી આસપાસના પ્રવર્તમાન ગુંગળાવી દેનારા, રૂઢિચુસ્ત, પ્રજ્ઞાલિકા પૂજકોને કાણે તેમને પોતાના સંકલ્પો સાકાર થાય તેવું લાગતું નથી. આત્મશ્રદ્ધાનો દીવડો છતાંયે તેમના હૃદયમાં પ્રકાશ રેલાવી રહ્યો છે.

શ્રી દલસુખભાઈ અંબાશંકર ત્રિવેદી :- પવિત્ર ઋષિ જેવું સાત્વિક શિક્ષક જીવન ગાળનારા પિતાનો સંસ્કાર વારસો શ્રી દલસુખભાઈ ત્રિવેદીને મળ્યો છે. વતન વલભીપુર. જન્મ : ગોંડળ તા. ૯-૧૦-૧૯૦૮માં તેમના પિતાશ્રી ગોંડળની સંત્રામસિદ્ધિ હાઈસ્કૂલમાં હોવાથી તેમને પ્રાથમિક ને માધ્યમિક શિક્ષણ પણ ગોંડળમાં જ મળ્યું. ઉચ્ચ શિક્ષણ તેમણે ભાવનગરની શામળદામ કોલેજમાં લીધું. B. A માં તેમનો મુખ્યવિષય ઇતિહાસ હતો. ગ્રેજ્યુએટ

થયા. પછી ઈ સ. ૧૯૩૦થી તેમણે ગોંડળમાં જ સંત્રામસિદ્ધિ હાઈસ્કૂલમાં જ શિક્ષક તરીકે પોતાની કારકીર્દીના આરંભ કર્યો, શરૂઆતમાં તેમને તે સમયના સેકન્ડ સ્ટાન્ડર્ડના (હાલની છઠી ગ્રેજીની) શિક્ષક બનાવવામાં આવ્યા પરંતુ તેજસ્વી અધ્યાપન, મૌલિક શિક્ષણ પ્રદર્શનને વિદ્યાર્થીઓમાં તેમણે મેળવેલા આદર ને કારણે તે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ ઉપરની ગ્રેજીમાં આવતા ગયા તેમ તેમ તેમને પણ ઉપરની ગ્રેજીના શિક્ષક તરીકે કામ મળતું ગયું. અંગ્રેજ અને ઇતિહાસ એ બે એમના રસના વિષયો. સત્તર વર્ષ સુધી આ પ્રમાણે એકધારું શિક્ષક જીવન ગાળી તેઓ B T. થયા માટે વડોદરા ગયા. સત્તર વર્ષના વ્યવહારુ જ્ઞાને પિતાજીથી પ્રાપ્ત થયેલી નિષ્ઠાના કારણે, ને બહોળું વાંચન ધરાવતા હોવાથી ત્યાં અધ્યાપકોના તેમના પર ચારે હાથ હતા વર્ષના અંતે પરીક્ષામાં વડોદરામાંથી જે બે જણે 'ફર્સ્ટ ક્લાસ' મેળવ્યો તેમાંના એક શ્રી દલસુખભાઈ હતા. વળી પાછું તેમણે ગોંડળમાં શિક્ષક જીવન શરૂ કરી દીધું. ૧૯૪૭માં તેઓ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક હતા તે સાથે તેમને એડમિનિસ્ટ્રેટીવ કાઉન્સિલમાં સેક્રેટરી બનાવવામાં આવ્યા. ૧૯૪૯માં છ માસ માટે તેમણે રાજકોટની હંટર ટ્રેઈનિંગ કોલેજમાં ઉપાચાર્ય તરીકે કામ કર્યું. ૧૯૪૯ થી ૧૯૫૬ સુધી ભાવનગર જિલ્લામાં ત્રાપજ અધ્યાપન મંદિરના આચાર્ય તરીકે તેમણે જે યશસ્વી સેવા કરી તેની પ્રશંસા આજ પણ તેમના વિદ્યાર્થીઓ કરે છે. ત્રાપજ અધ્યાપન મંદિરના વિકાસનાં ને ત્યાં નવી નવી પ્રજ્ઞાલિકાઓ સ્થાપવામાં તેમણે ભારે પુરુષાર્થ કર્યો. તે દરમ્યાન ૧૯૫૧માં તેમણે સેવાઆમતી પણ મુલાકાત લીધી. ૧૯૫૬થી તેમણે ભાવનગર જિલ્લાના શાસનાધિકારી (A. O) બનાવવામાં આવ્યા. ૧૯૫૯ થી ૧૯૬૦ દરમ્યાન તેમણે પાલનપુરમાં શિક્ષણાધિકારી (E. I) તરીકે સવાઓ આપી. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૪ રાજકોટમાં ને ૧૯૬૪થી છેક આ લખાય છે ત્યાં સુધી તેઓ ભાવનગરમાં શિક્ષણાધિકારી તરીકે કામ કરી રહ્યા છે.

આમ લગભગ એકધારા ૩૬ વર્ષ કેળવણી ક્ષેત્રમાં તેમણે જીંડા રસ લઈને, સાદું સરળ જીવન ગાળતાં ગાળતાં, કામ ક્યું છે. વહિવટી ક્ષેત્રમાં પડ્યા હોવા છતાં હજી તેમને જીવ શિક્ષકનો જ છે એટલે હજી ઘણી વાર શાળાના નિરીક્ષણોમાં પણ તક મળે ત્યારે તેઓ રસપૂર્વક ભણાવવા લાગી જાય છે. અધિકારી તરીકે સિદ્ધાંતપ્રિય, અમુક બાબતોમાં આગ્રહી હોવા છતાં હૃદયથી તેઓ પ્રસન્નચિત્ત મધુરભાષી, ને રસિક, સજ્જન અધ્યાપક છે.

સ્વ દેશજી પરમાર :- સ્વ. દેશજી પરમારને ગુજરાત કવિ તરીકે તો બાણે જ છે, પણ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં પણ તેમણે ઘણી સેવા કરી છે. સ્વ. દેશજીભાઈ જો એકજ સ્થળે લાંબા સમય સુધી અમદાવાદ કે સૂરત જેવા શહેરમાં (જ્યાં તે કટકે કટકે રહ્યા તેને બદલે) રહ્યા હોત તો ગુજરાતના મહાન શિક્ષણશાસ્ત્રી તરીકે પંકાયે હોત ને તેમને ગુજરાત તેરીતે પણ ઓળખતું હોત. પરંતુ જીવનભર અનેક સંકોતોને સહન કરીને, ને તેમાંય ખાસ કરીને તો ઉર્મિશીલ સ્વભાવને કારણે પોતે કલ્પનામાં સર્જેલા વિષાદમય દિવસો ગાળતા આ કવિ તેમણે પોતે પોતાના જીવનની નોંધમાં જણાવ્યું છે તેમ ઇતિવાસીના બીજા દિવસે જન્મ્યા હોવાથી હમેશાં સંક્રાન્તિ કાળમાંજ પતંગતી જેવું ચડતું, ઉતરતું, ગોચા ખાતું, પહોડાતું જીવન જીવ્યા જેને પરિણામે તેમની શિક્ષણના ક્ષેત્રની સેવાઓ ગણતરીમાં લેવાઈ નથી. જન્મ : સોરઠના સરદારગઢ ગામમાં ૧૩-૧-૧૮૯૪માં પિતા કાનજીભાઈ દરબારની ડેલીએ નોકરી કરતાં કરતાં ભણીને એજન્સીમાં મહેતાજી થયેલા, સ્વભાવના કિંચ દશે તેવું લાગે છે. પિતા તેમને નાનપણમાં શાળામાં ને ઘરમાં મેથીપાકસારા પ્રમાણમાં જમાડતા એટલે દેશજીભાઈ શરમાળ ને હૃદયના આવેગોને લાંબા સંઘરી રાખનારા થયા. પ્રાથમિક શિક્ષણ હોધિકામાં મળવી ૧૯૦૬ થી ૧૯૧૨ રાજકોટમાં માધ્યમિક શિક્ષણ મેળવ્યું. જ્યાં સંગીત, ચિત્ર ને સાહિત્ય પ્રત્યે તેમને અભિરુચિ જાગ્રત થઈ ને તેમાંય સાહિત્ય તેમનું છેવટ સુધી સંગાથી રહ્યું.

૧૯૧૦માં પ્રથમ લગ્ન પછી કવિતાના પ્રારંભિક સર્જનની દશામાં હતા. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં મેઘાણી જેવા સહાધ્યાયી ને ન્હાનાલાલના રાસની પરીક્ષા સંગતમાં પ્રભાવિત થઈ તેમણે ૧૯૧૪માં રાસસંગ્રહ પણ તૈયાર કર્યો. ૧૯૧૬માં બી. એ. થઈ મુંબઈ કાયદાના અભ્યાસ માટે ગયા. પણ પ્રથમ એલ એલ. બી માં જ બે વાર નપાસ થયાં, માંડી વાળ્યો, ને ‘વાસમી સદી’ માં કારકૂન થયા. ૧૯૧૮માં ગોંડળની ગરાશિયા કોલેજમાં અધ્યાપક થયા ને ત્યાં-ગોંડળમાં જ શ્રી અયુભાઈ રાવત, શ્રી ગૌરીશંકર જોષી, પંડિત રવિશંકર વગેરેનો સંઘ પ્રાપ્ત થયો. ગોંડળમાં જ તેમણે ‘અશોક’ ને શ્રી ગૌરીશંકર જોષીએ ‘ધૂમકેતુ’ તખ્તખુલસ નકકી કર્યાં. દેશી રજવાડાની નોકરીથી કંટાળી અમદાવાદ ગયા ને વનિતાવિદ્યામંડળમાં શિક્ષક થયા. ‘કુમાર’, ‘કૌમુદી’ માં સર્જન તો ચાલુ જ હતું. પણ ભાવતાનાં વિશાળ કથનો કરવા ટેવાયેલા કવિ ત્યાં સ્થિર ન રહ્યા વળી ગોંડળમાં રેવન્યુખાતામાં દાખલ થયા, ભાયાવદરમાં મહાલકારી થયાં, ઘણું રખડયા. વળી ત્યાંથી ભાગ્યા તે ૧૯૩૮ની અધવચ્ચે સૂરતની એક કન્યા હાઈસ્કૂલમાં ગયા. ત્યાંથી બે વર્ષ છૂટા થઈ અમદાવાદના કોઈ બાલમંદિરમાં ગયા. વળી ત્યાંથી ૧૯૪૩માં કપડવંજની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શિક્ષક થયા. ત્યાંથી નોકરી મૂકી ગોંડળમાં ચાર પાંચ માસ લગવાન ભરોસે બેઠા. ત્યાંથી કરાંચીની પ્રસિદ્ધ સંસ્થા શારદામંદિરમાં જોડાયા. ૧૯૪૪માં વળી ત્યાંથી નાસીને સૂરતના એક પત્રમાં ને પછી અમદાવાદ ‘ગુજરાત સમાચાર’ માં રહ્યા. ત્યાંથી વળી નસીબ તેમને ૧૯૪૬માં કરાંચીમાં શારદા મંદિરમાં લઈ ગયું ને ૧૯૪૭માં પાકિસ્તાનની રચના થતાં ભાંગેલા હૈયે વળી પાછા સૂરતની ‘જીવન ભારતી’ સંસ્થામાં શિક્ષક થયા. ત્યાંથી પોરબંદરની ‘આર્ય કન્યા ગુરૂકૂળ સંસ્થા’માં શિક્ષક તરીકે દાખલ થયા. ત્યાં બે વર્ષ શિક્ષક તરીકે રહ્યા. ત્યાંથી મોરબીની હાંટર ટ્રેઈનિંગ કોલેજમાં શિક્ષક-ગૃહપતિ થયા. છેવટે તથિયત લયડતાં આંખ ને દમના ત્રાસે નોકરી મૂકી

ગોંડળમાં જ સ્થિર થયા ને ઘણો લાંબો સમય પથારીવશ રહી, દિવસો પસાર કર્યાં. માંદા માંદા પણ કંઈક કંઈક સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ ચલાવી ને છેવટે ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૬માં સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

શ્રી મૂળશંકર મો. ભટ્ટ :- જુને વર્તની વિજ્ઞાન કથાઓ ને સાહસ કથાઓનાં ગુજરાતીમાં સૌને વાંચવા ગમે તેવાં લલિત શૈલીમાં લખાયેલાં પુસ્તકો દ્વારા કિશોરોથી માંડીને વર્ધા કેળવણી અને મનોવિજ્ઞાન જેવા જટિલ વિષયો ઉપર સુંદર મગ્નતા લેખો ને વ્યાખ્યાનો દ્વારા મોટાઓનું પણ મન હરણ કરનાર શ્રી મૂળશંકરભાઈ ભટ્ટને સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાત ન ઓળખે તેવું બાગ્યે જ અને ૧૯૦૭માં તેમનો જન્મ. વિનીત સુધીનો અભ્યાસ દક્ષિણ-મૂર્તિમાં કરીને પછી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં સ્નાતક થયા. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે સ્નાતક કક્ષાએ તેમનો વિષય સંગીત હતો. તે પછી લલિત કલા નિશારદ થયા.

તેમના શિક્ષક તરીકેના જીવનના ત્રણ મુખ્ય વિભાગ પાડી શકાય. ૧૯૨૯ માં વિલેપાર્લેની રાષ્ટ્રીય શાળામાં સંગીત શિક્ષક એ પ્રથમ તબક્કો ૧૯૩૧ થી ૧૯૩૯ દક્ષિણમૂર્તિમાં ને પછી ૧૯૪૪ સુધી ધરશાળામાં શિક્ષક જીવનનો બીજો તબક્કો ને ત્યાર પછીથી આંખલાની ગ્રામદક્ષિણમૂર્તિ ને સણોસરાની લોકભારતીમાં અધ્યાપક અને બુનિયાદી અધ્યાપન મંદિરના સંચાલક-આચાર્ય તરીકેનો છેલ્લો તબક્કો 'ચંદ્રલોકમાં', '૮૦ દિવસમાં પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા', 'પાતાળ પ્રવેશ', 'સાગર સમ્રાટ', 'ગગનગંગ' 'ધરતીને મથાળે' વગેરે તેમનાં વિજ્ઞાન કથાને સાહસકથાનાં સંક્ષિપ્ત અનુગાદો 'મહાન મુસાફરો' અને 'નાનસેન'માં પ્રવાસીઓની જીવનકથા ને 'લા મિઝરેબલ' નો ગુજરાતી સંક્ષેપ આ બધા તેમનાં જાણીતા પુસ્તકો. મૂળશંકરભાઈ આજન્મ અધ્યાપક છે, તેમની પાસેથી ગંભીર વિષયો પર વાતો કે વાર્તાઓ સાંભળવા એ લ્હાવો છે.

મનુભાઈ પંચોળી-દર્શક :- ગાંધી દર્શન, નઈ તાલીમ જેવા ગંભીર અને ઊંડી વિચારણા માગી લેતા વિષયો પર આગવી બુદ્ધિપ્રતિભા અને તર્કબુદ્ધિ સંગત પ્રવાહી શૈલીવડે વ્યાખ્યાનો આપતા કે લેખો લખતા શ્રી દર્શક બહુમુખી પ્રતિભા છે. તેમનું પૂરું નામ મનુભાઈ રામરામ પંચોળી અને જન્મ વાંકાનેર પાસે પચાસિયામાં. હજી તો માધ્યમિક શિક્ષણ પૂરું થે નહોતું કર્યું ત્યાં ૧૯૩૦ ની સત્યાગ્રહની લડતનાં નગરાં વાઘ્યાં ને મનુભાઈ કિશોરવયે તેમાં ફૂઠા. ચાર વર્ષ જેલયાત્રા પણ કરી આવ્યા. ૧૯૩૪ થી નાનાભાઈ ભટ્ટ સાથે શિક્ષણક્ષેત્રે પડ્યા. અત્યારે તો નાનાભાઈ શૈક્ષણિક જગતને પોતાની સંપત્તિ દૃષ્ટિ અને મૌલિક વિચારણાથી વિસ્તારવાનું, સંસ્કારવાનું કાર્ય તેમના હાથે થઈ રહ્યું છે ૧૯૩૫-૩૬ માં હિંદુસ્તાનની અને બ્રહ્મદેશની યાત્રા કરી, ૧૯૩૭ થી ગ્રામદક્ષિણ મૂર્તિમાં નાનાભાઈના સહાયક થઈને લેખન અને અધ્યાપનની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા. ૧૯૪૨ ની લડતમાં વળી પાછા જેલયાત્રા કરી આવ્યા. અત્યારે લોકભારતી સણોસરા અને મણાર જેવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની સંસ્થાઓ સાથે પૂરેપૂરા સંકળાયેલા છે. દીપનિર્વાણ, બંધન અને મુક્તિ, પ્રેમ અને પૂજા, બદીધર, જલિયાંવાલા આ બધી નવલકથાઓ ઉપરાંત તેમણે 'સરસ્વતીચંદ્ર' જેવી મહાનવલનો પ્રયોગ 'ઝેર તો પીધાં છે જાણી જાણી' માં આદર્યો છે. તેમ જ ભાતીય સંકૃતિના સર્વગ્રાહી તત્વોની સમીક્ષા દુનિયાની અન્ય સંસ્કૃતિઓનાં પરદે કરી છે 'ત્રિવેણી તીર્થ', 'આપણો વૈભવ અને વારસો' વગેરે તેમનાં અન્ય મનનીય પુસ્તકો છે.

જમશેદજી નવરોજી ઉનવાલા. M. A. :- સૌરાષ્ટ્રમાં ખ્વાતનામ કેળવણીકારો થઈ ગયા. તેમાં જમશેદજી નવરોજી ઉનવાલાનું નામ મોખરે આવી શકે. સૌરાષ્ટ્રના કેળવણી પ્રચારમાં બાવનગર પ્રથમ હતું તેવા કુદરતી રીતેજ શ્રી. ઉનવાલાને બાવનગર આમ ત્રણ આવી ખોલાવ્યા.

ઉનવાલા કુટુંબ તરમી સહીમાં નવસારીમાં
બનના વેપાર કરતું હતું. તેથી કુટુંબ એ નામે
ઓળખાવા લાગ્યું તેઓ પ્રથમ આતશ બહેરામની
રખેવાળી કરતા.

જમશેદજી ઉનવાલાનો જન્મ સને. ૧૮૪૬માં
થયો હતો. અબ્યાસમાં તે ન્હાનપણથી જ ચપળ
હતા. મેટ્રીકમાં સારું નામરે પસાર થઈ અલ્ફિન્ગ્ટન
કોલેજમાં જોડાયા હતા. તે વખતે તે કોલેજના
પ્રિન્સિપાલ સર એલેક્ઝાંડર ગ્રાન્ટ હતા. તેમની પાસે
તેઓ લેટન શીખ્યા સ્વ. મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે
પણ ત્યારે તે કોલેજમાં બહુવત્તા અને તેમની પાસે
ઉનવાલા લેઝિક, ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર ભણ્યા
હતા. ઉનવાલા સંસ્કૃત પણ સારું જાણતા, એકંદર
ભાષાઓમાં તે અંગ્રેજી ગુજરાતી, સંસ્કૃત, લેટિન
ફ્રેન્ચ, જર્મન, ઇટાલિયન, અને સ્પેનિશ એટલી
ભાષા જાણતા. તેમની પાસે ભણેલા વિદ્યાર્થીઓ
કહેતા કે તેમને બંગાળ, બૂગાળ, અને વિજ્ઞાનનો
પણ સારો અભ્યાસ હતો.

તેમણે ને કરીની શરૂઆત કોલ્હાપુરના ખાલ
મહારાજના ટ્યૂટર તરીકે કરી હતી. સને. ૧૮૬૭માં
ટ્યૂટર તરીકે તેઓ યુરોપ ગયા હતા. પછી ૧૮૭૧માં
ધરમપોરના મહારાજના ટ્યૂટર તરીકે રહ્યા હતા.
સને ૧૮૭૨માં ભાવનગરમાં, પાછળથી આલ્ફ્રેડ
હાર્મસ્ટ્રૂલ તરીકે પ્રખ્યાત થઈ તે શાળાની શરૂઆત
કરવાની હોઈ તે શાળાના પહેલા હેડમાસ્ટર તરીકે
શ્રી ઉનવાલાએ ૨૬ વરસની વયે ભાવનગર ગાંધીની
નોકરી સીકાની તેઓ જે વિષયો ભણેલા તેમ ઉપર
ખતાવ્યું છે તે ઉપરથી જાણી શકાય છે કે તેમનું
જ્ઞાન બહોળું અને તકરારશી હતું. તેમની શિક્ષણ
પદ્ધતિ સરલ આકર્ષક અને મગજમાં સચોટ ઉતરી
જાય તે હતી.

સને ૧૮૮૫માં ભાવનગરમાં કોલેજ શરૂ કરવી
એમ વિચાર થતાં ઉનવાલા અને શ્રી. લક્ષ્મીશંકર

હરિપ્રસાદ ઓઝાને મુખ્ય મોકલવામાં આવ્યા હતા,
અને મુખ્યમાં તેઓ મિ. જ્યાર્જ બર્ડવૂડને મળીને
કામ પાર પાડી આવ્યા હતા, આમ શામળદાસ
કોલેજની સ્થાપનામાં શ્રી ઉનવાલાએ પાયાની
કામગિરી કરી હતી. આ કોલેજ માટે અંગ્રેજ
પ્રિન્સિપાલ લાવવાના હતા. તે આવે ત્યાં સુધી તેમણે
પ્રિન્સિપાલનો ચાર્જ પોતાના કામ સાથે સંભાળ્યો
હતો, અંગ્રેજ પ્રિન્સિપાલ ગતિયન ઇન્દાર જતાં
ઉનવાલા કોલેજના પ્રિન્સિપાલ થયા હતા. આમ
તેઓ કેળવણી ખાતાના વડા, કોલેજના પ્રિન્સિપાલ
અને હાર્મસ્ટ્રૂલના હેડમાસ્ટર હતા એ જગ્યાએ તેઓ
સને ૧૮૯૬ થી ૧૯૦૫ સુધી રહ્યા હતા. સને.
૧૯૦૫માં જાણીતા સાક્ષર સ્વ મણિશંકર રત્નજી
ભટ્ટને ચાર્જ સોંપી તેઓ રીટાયર થયા, (મણિશંકર
ભટ્ટના વખતમાં કોલેજના પ્રિન્સિપાલની જગ્યા
જુદી પડી.)

સને ૧૯૦૫માં ભાવનગરની નોકરીમાંથી
નિવૃત્ત થઈ તે કાશીની સેન્ટ્રલ હિન્દુ કોલેજમાં
જોડાયા, અને ત્યાંજ જીવનનો શેષ ભાગ વ્યતિત કર્યો
તેઓ એક દુસ્ત થીઓસોફીસ્ટ હતા અને ભાવનગરની
થીઓસોફીકલ લોજની તેમણે ઘણી પ્રગતિ કરી
કરાવી હતી. તેઓ ભાવનગરમાં હતા ત્યારે જુનાગઢમાં
બહાઉદીન કોલેજ સ્થાપવાનું નક્કી થતાં અને તે માટે
અંગ્રેજ પ્રિન્સિપાલની જરૂર પડતાં ઉનવાલાની
મહેનતથી મિ. જેમ્સ સ્ટ્રોટ, જે પણ થીઓસોફીસ્ટ
હતા તેમની નિમણૂક થયેલી હતી.

શ્રી. ઉનવાલાને સંગીતનો શોખ હતો એટલુંજ
નહી પણ તેનું સારું જ્ઞાન પણ હતું. ડાહ્યાલાલ
શિવરામ કૃત સંગીત કલાધર નામે પુસ્તકમાં તેમણે
ઉપયોગીય દોરવણી આપી હતી.

તેઓ આજન્મ શિક્ષક અને કેળવણીકાર હતા
વિદ્યાર્થી તરફ પિતા તુલ્ય મુજબની વટ, જાળવતા
તે મિત્રો તરફ દિલસોજી અને માયાળુ હતા.

જા મ ન ગ ર ન ગ ર પા લિકા

છોટીકાશી તરીકે ઓળખાતા જામનગર શહેરની આ નગરપાલિકા ટુરિસ્ટ તથા પ્રવાસીઓને અત્રે પધારવા હાર્દિક આવકાર પાઠવે છે. આ રળીયામણા શહેરમાં જોવા લાયક સ્થળો નીચે મુજબ છે.

જેન તથા હિન્દુ મંદિરો, લાખોટા, મ્યુઝીયમ, નગરપાલિકાના પચ્ચ હાઉસ ઉપર વૃન્દાવનબાગની ઝાંખી કરાવે તેવું અદ્યતન અને સુશોભિત ગાર્ડન, સોલેરીયમ, આધુનિક સ્મશાન, ધન્વન્તરી મંદિર, બેડીબંદર, રાઝીમાતાનું મંદિર, તથા વાલ્મુરા ટોરપીડો સ્કુલ સૈનિક સ્કુલ, બાલાચડી તેમજ ધોખી વાવ સેનેટોરિયમ તથા રણજિત સાગર લેઇક વિગેરે સ્થળો.

બેડેશ્વર ઉપર એક્સ્ટેશન પ્લાન્ટો છે. હર્ષદ ટેક્સ્ટાઇલ મીલ્સ તથા દ્વિવિજ્ય વુલન મીલ્સ, સોલ્ટ વર્ક્સ, બરફના કારખાના વિગેરે છે. તેમજ જુકબોન્ડ ઇન્ડીયા લીમી-ટેડ ફેક્ટરી પાછળ સુધરાઇએ મધ્યમવર્ગ માટે નજીવી કિંમતે બનાવેલ ૨૪૭ ખલોકસ આવેલ છે.

આ સ્થળો જોવા જવા માટે નગરપાલિકાની પોતાની લકઝરી બસની સગવડતા વ્યાજખી દરે ઉપલબ્ધ છે.

લીલાવર પટેલ

પ્રમુખ

જામનગર નગરપાલિકા

તા. ૧૬-૧૨-૬૭

.... શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ન ર મ દ સે વા સ હ કા રી મં ડ ળી

મુ. નરમદ (જિ. ભાવનગર)

રજી. નંબર :- ૨૦૩૮

સ્થાપના તારીખ :- ૩૧-૫-૬૦

શેરભંડોળ :- રૂ. ૮૩૦૦-૦૦

સભાસદ સંખ્યા :- ૭૫

અનામતફંડ :- રૂ. ૧૦૦૦ ૦૦

શાહ ધનવંતરાય આવચંદ

પરશોતમ લવરભાઈ

મંત્રી,

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો-(૧)-ભલા રાઘવભાઈ (૨) પરશોતમ અમરાભાઈ

(૩) લીખા ગોકુળભાઈ (૪) શામજી રામાભાઈ

શ્રી અમુભાઈ દોશી :-

શ્રી અમુભાઈ દોશીનું મુળ વતન કચ્છ છે. તેઓએ સંગીતની પ્રાથમિક સંગીત શિક્ષા પંડિત વિષ્ણુદિગંજરજીના શિષ્ય પં. લક્ષ્મણરાવ ખોડસજી પાસેથી ગ્રહણ કરી હતી. ત્યારબાદ પતિયાલા ધરાનાના ઉસ્તાદ મુખારકબલિખાં પાસેથી ખ્યાલ ગાયકીની તાલીમ સંપાદન કરી હતી. સરોદવાદનની સંગીત શિક્ષા તેમણે અલીઅકબરખાંના શિષ્ય શ્રી દામોદરલાલ કાપ્રા પાસેથી ગ્રહણ કરી હતી. શ્રી દોશીજી નૃત્ય નાટ્ય મહાવિદ્યાલય (રાજકોટ) ના આચાર્યપદે છે. શ્રી અમુભાઈ દોશીને શિશુવયમાં સંગીત પરત્વે પ્રેમ હોય તેમને સંગીત સાધનાની લગન લાગી મેટ્રીક સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી તેઓએ કરાંચીમાં પણ પોતાનું જીવન અતિત કર્યું હતું. “ સંગીત વિશારદ ” “ સંગીત મધ્યમા ” તથા “ સિતાર વાદન ” ઇત્યાદિ સંગીત પુસ્તકોનું લેખન કાર્ય કરી ભારતિય સંગીત સંસારમાં તે પ્રકાશિત કરેલ છે. કે જે અમુલ્ય સંગીત ગ્રંથો ભારતીય સંગીત કલાકાર તથા સંગીત પ્રિય જનતા માટે ધણુંજ મહત્વના છે.

“ વાયોલિન વાદનાચાર્ય ” શ્રી નગીનદાસ સોલંકી :- શ્રી નગીનદાસજી સોલંકીનું મુળ વતન રાજકોટ છે. બાલ્યવયથી શ્રી સોલંકીજીએ સંગીત પ્રત્યે બહુજ પ્રેમ હોવાથી વિદ્યાભ્યાસ તરફ તેમનું લક્ષ લાગ્યું નહિ, મેટ્રીક સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી, સંગીતની સાધના પાછળ તેમનું ધ્યાન ત્યા લગની લાગી, વાયોલિન વાદન પ્રત્યે તેમને અત્યપ્રભુથી પ્રેમ હોવાથી વાયોલિનની પ્રાથમિક તાલીમ તેઓએ સંગીત વિદ્યાલયમાં એક સંગીત માસ્તર પાસે શરૂ કરી. પણ શ્રી સોલંકીજીએ વાયોલીનની મહાન સાધના સાધવી હતી તેથી તેઓ મુંઝઈ ગયા અને ત્યાં તેમણે સમસ્ત ભારત વર્ષના મહાન વાયોલીન વાદનાચાર્ય શ્રી ગગનનરાવ જોશીજી પાસેથી વાયોલીનની અદ્ભુત સંગીત શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી, ભારતીય સંગીત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ કોટીના વાદકનું

સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. સમર્થ વાયોલીનના ગુરુ પાસેથી સાત આઠ વર્ષની સાધના દ્વારા તેમની વાયોલિન વાદનની શૈલી ધણીજ આકર્ષક અને ઉમદા ઢંગની છે. ભારતીય સંગીત પ્રત્યે તેઓ ધણીજ સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે.

“ ભાવનગરના સંગીતકાર શ્રી ગગનન ડી. ઠાકુર :- શ્રી ગગનન ડી, ઠાકુરનો જન્મ તા ૧-૧૧-૧૯૧૧માં ભાવનગર શહેરમાં થયો હતો. આપના પિતા શ્રી દલસુખરામ ભાવનગરના રાજ્ય ગાયક હતા. જેથી ઉંચ સંગીતનો વારસો ઠાકુરના જીવનમાં આવ્યો હતો. ભાવનગર દક્ષિણામુર્તિ ભવનમાં તેમણે મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને શ્રી વામનરાવ નારાયણ ઠાકર, શ્રી વાસુદેવભાઈ, પંડિત દલસુખરામ. આદિ ગુરુ દ્વારા સંગીતની ઉંચ કક્ષાની તાલીમ લઈ ભારતના બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોમાં સંગીત ગાયકી તથા વાદનનું અભિનવ વાદન કરાવ્યું. આપનો સંગીત રેડીયો પ્રોગ્રામ અમદાવાદ, અરોડા, રાજકોટ ખંલાદિ રોશનેથી સમય સમય પર ઓડકાસ્ટીંગ થાય છે. આપ બિન્ન બિન્ન ધણીયે ગાયકીપર પ્રભુત્વ ધરાવો છો. આપ સિતાર, વાયોલિન, દીલરખા, સુરબહાર, હારમોનીયમ તબલા ઇત્યાદિ વાદ્ય બજાવો છે. Boroda music school માં આપ સંગીતના અધ્યાપક તરીકે કાર્યવાહી કરો છો. આપનું જીવન સાદું તથા નિરાભિમાની છે. સંગીતના ક્ષેત્રમાં આપ સારું માન ધરાવો છો.

“ સંગીતાચાર્ય શ્રી શિવકુમાર શુક્લ ગોંડલ નિવાસી શ્રી. શિવકુમાર શુક્લજીએ હામરૂલમાં મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી, સંગીતની સાધના કરવા માટે મુંબઈ જઈ શ્રીમાન પંડિત શ્રી. ઓમકારજી ઠાકુરનો સંપર્ક સાધી પાંચ છ વર્ષ પડિતજી પાસે સંગીત શિક્ષા ગ્રહણ કરી. સંગતની મહાન સાધનાથી શુક્લજીએ ભારતીય સંગીત સંસારમાં પોતાનું નામ રોશન કર્યું. અને બિન્ન બિન્ન રેડીયો રોશનેથી સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારીત થવા માંડ્યા. અન્ય સંગીત શિક્ષા સ્વ.

ઉસ્તાદ અમાનઅલીખાં પાસેથી સંપાદન કરી. લય તાના લય, સરગમ. ઇત્યાદિ વિશિષ્ટ પ્રકારો અને મુખ્ય વિલાસ પરંતુ તેમનું કૌશલ્ય અદ્ભુત છે. શુક્લજી બરોડા સંગીત મહાવિદ્યાલયમાં રીડર તરીકે કાર્યવાહી કરે છે. ભારતિય બિન્ન બિન્ન સંગીત કોનકરન્સમાં શુક્લજીના સંગીત પ્રોગ્રામો પ્રસારીત થાય છે. આર્ય સંગીતની ગાયકીની સાથે જુદા જુદા વાદ્યો પર પણ પ્રભુત્વ ધરાવે છે. આપના જીવનનો ધ્યેય સંગીત સાધના છે. સંગીત સાધનાથી માનવ પ્રભુતા પદને પામે છે. સુરની સાચી સાધના અને લય એ માનવ જીવનનો સાચો આનંદ છે.

સંગીત અલંકાર :-

શ્રી ભગવતી શંકર :- ધ્રાંગધ્રા નિવાસિ શ્રી. ભગવતીશંકર પી. ભટ્ટજીએ સંગીતની શિક્ષા તેમના દાદા શ્રી કાનજીભાઈ ભટ્ટ દ્વારા ગ્રહણ કરી હતી, ભટ્ટજીએ.....High school માં મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી, સંગીતની ઉચ્ચક્ષાની સંગીતની તાનાલાપ મધુર ગાયકીની તાલીમ શ્રી દેવાશંકર, ડો. પાતરાવલા, અને આખરી સંગીત શિક્ષા શ્રી, બાજુરાવ ગોખમેજી પાસેથી ગ્રહણ કરી, આપને બિન્ન બિન્ન ગુરુ દ્વારા સંગતની શિક્ષા સંપાદન કરી સંગીત જગતમાં સારી ખ્યાતિ સંપાદન કરેલ છે. આપ ધ્રાંગધ્રાની “ભગવત સંગીત નિકેતન”ના આચાર્યપદે કાયવહી કરે છે. આપની સંગીત શિક્ષા દેવાની તાલીમ ધણી જ પ્રશસનીય છે. આપના સંગીત વિદ્યાલયમાં સંગીતની તાલીમ પ્રાચીન પ્રણાલીકા પ્રમાણે દેશમાં આવે છે. આપ ગાયકી તથા બિન્ન બિન્ન વાદ્યો પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે. આપનો સ્વભાવ મિત્રનસાર તથા નિરભીમાની છે.

“જામનગરના રાજ્ય ગાયક શ્રી આત્મારામ દેવનંદ જોષી :- સંગીતકાર આત્મારામ દેવનંદ જોષીનો જન્મ તા. ૨૦-૭-૧૯૧૧માં સગોદર

ગામમાં થયો હતો. બાલ્યવયથી આંખની ઝાંખપ હોવાથી એ ત્રણ વખત ઓપરેશન કરાવ્યું. પણ કંઈ ફેર પડ્યો નહિ આંખની રોશની સદાને વારતે ચાલી ગઈ. અને જેથી કરીને સંગીતની નવી દુનીયાની જાગૃતિ મળી, સોળ વર્ષની વયે સંગીત શાસ્ત્રના અભ્યાસ કચ્છી મીર જીરતાદ ઊંમરભાઈ કુતેમકુમર કે જેઓ જામનગર રાજ્યના ગવૈયા હતા જેઓ ખાસ કરી સારંગી તથા તંબુરની સંગતથી ગાતા, તેમની પાસેથી ગુરુમાની સંગીતનું શિક્ષણ ગ્રહણ કર્યું. બિન્ન બિન્ન બિન્ન દેશના મુસાફરી કરી ઘણાંએ સંગીત કોંગ્રેસ સંકર્ષમાં આવ્યો. જામનગરના નરેશ શ્રી દિગ્વિજયસિંહજીએ સંગીત કાર્યને પ્રોત્સાહન આપી તેમને જે આશ્રય આપ્યો છે. જેને માટે તેઓશ્રી ઇચ્છી છે. જામનગર નરેશના લગ્ન પ્રસંગે “સંગીત ગીતાવલી” નામનું પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું છે. હાલમાં શ્રી સોમનાથ મહાદેવ પ્રભાસ પાટણનો “જય સોમનાથના ગાયક છે.

સંગીતાચાર્ય શ્રી વિશનજીભાઈ :-

કચ્છ...નિવાસી સંગીતરત્ન શ્રી વિશનજીભાઈ મેટ્રીક સુધી વિદ્યા અભ્યાસ કરી સંગીત સાધનામાં તેમનું સાચું જીવન વ્યતિત કર્યું. સંગીતની પ્રારંભિક સંગીત શિક્ષા પંડીત વિશ્નુ દિગજીરાવના પદ શિષ્ય શ્રી બી. આર. દેવધરની પાસેથી સંપાદન કરી. અને ત્યારબાદ પુણ્ય પંડીત એ.મ. કારનાથજી ઠાકુર પાસે જિંચ્ય સંગીતનું જ્ઞાન મેળવી સારાંએ ભારતમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી ખ્યાલ ગાંધી. ધ્રુવપદ, હુમરી ઇત્યાદિ ગાયકી પર સાચું પ્રભુત્વ ધરાવે છે. સમય સમય પર રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશન પરથી આપના શાસ્ત્રીય સંગીતના પ્રોગ્રામ પ્રસારીત થાય છે.

“તાર શહુનાઈ વાદનાચાર્ય શ્રી વિનાયક વોરા :- કચ્છ...નિવાસી...શ્રી. વિનાયક વોરાએ મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી સંગીતની પ્રારંભિક સંગીત શિક્ષા પોતાના પિતાજી પાસેથી ગ્રહણ કરી,

અને અન્ય સંગીતોપાસના ભાવનગરના મહાન સંગીતશાસ્ત્રી યશવંત પ્રસાદજી દ્વારા સંપાદન કરી, સંગીતના ક્ષેત્રમાં ધણીજ સારી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરેલ છે. શ્રી વોરાજીએ “તારશહનાઈ” નામના નવોદિત વાદ્યની શોધ કરી “તારશહનાઈ” વાદ્યનમાં ધણીજ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરેલ છે. શ્રી. વોરા મુંબઈ રેડીયો સ્ટેશનના મ્યુઝીક ડાયરેક્ટરની પદવી ધરાવે છે....

“તબલા તથા નોખત વાદનાચાર્ય”,...”
“શ્રી સુલેમાન જુમા”:- કચ્છ... નિવાસી શ્રી સુલેમાન જુમા કચ્છના સંગીત કલાકાર છે. નોખત વાદનની કાર્ય વાહી તેમના કુટુંબમાં વંશ પરંપરાથી ઉતરી આવેલ વિદ્યા છે. લયજ્ઞાન, નાદની સમપ્રમાણિતા, શાસ્ત્રીય સંગીત... તેમજ લોકસંગીતના વિવિધ તાલ પરનો કાબુ એ તેમની વિશિષ્ટતા છે. આકાશવાણી રાજકોટ કેન્દ્રથી સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારીત થયા કરે છે....

“ભાવનગરના રાજ્ય ગાયક શ્રી ડાયાલાલ શિવરામ નાયક “સંગીત શાસ્ત્રી.”
જન્મ : ૧૮૪૯ સ્વર્ગવાસ : ૧૯૩૫
શ્રી ડાયાલાલ શિવરામ નાયકને સાહિત્ય તેમજ સંગીતના સરકારી વંશપરંપરાગત વારસામાં મળેલા. લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પહેલા તેમના પૂર્વજ બહેચરદાસ ભાવનગર નરેશ પાસે વારંવાર આવતા અને ગાયન સંભળાવતા બહેચરદાસના પુત્ર મનસુખરામને ભાવનગરના “રાજ્ય ગાયક” ની પદવી મળી. રાજ્ય ગાયક તરીકેનું સ્થાન મનસુખરામના પુત્ર શિવરામ અને શિવરામના પુત્ર ડાયાલાલ સુધી ચાલું રહ્યું

રાજ્ય ગાયક તરીકે નોકરી કરતાં આ કુટુંબના ગાયકોએ સંગીત ઉપરાંત સંસ્કૃત, હિન્દી, ઉર્દૂ, દત્તાદિ ભાષા તે જ કાવ્ય શાસ્ત્રનો પણ અભ્યાસ કર્યો. ડાયાલાલના પિતા શિવરામે તેમના પિતાશ્રી પાસેથી સંગીત અને સાહિત્યની વિદ્યા સંપાદન કરી ધણીજ વિકસાવી હતી. ડાયાલાલે પોતાના

પિતાશ્રી પાસેથી વિદ્યા સંપાદન કરી પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર અર્વાચીન સંગીતના ગ્રંથોનું અધ્યન કરી પ્રાચીન તથા આધુનિક સંગીત શૈલીનો પરિચય મેળવ્યો.

તેમનું શરીર મજબુત અને ઘાટીલું તેમજ કંઠ મધુર હતો, સંગીત અને સાહિત્યનો સુમેળ સાધી નાટકમાં પણ તેમણે સફળ ભૂમિકાઓ પણ ભજવેલી. શરૂઆતમાં તેઓએ મુંબઈમાં નાટ્ય પ્રવૃત્તિ વિકસાવી, પરંતુ તેમના પિતાના અવસાન પછી તેઓ ભાવનગરમાં જ સ્થિર થયા અને પરંપરાગત ચાલી આવતું રાજ્ય ગાયકનું સ્થાન સંભાળ્યું. આ સ્થાન પર આવ્યા પછી તેમણે પોતાનું સમસ્ત જીવન સંગીતની સાધનામાં વ્યતિત કર્યું.

ભારતિય સંગીતનો મહાન ગ્રંથ “સંગીત કલા ધર” લખવામાં ૧૫ વર્ષ રાત દિવસ એક કરી પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કર્યું. આ મહાન સંગીત ગ્રંથ ઉપરાંત તેમણે કેટલાય કાવ્ય ગીતો, નાટકો, આખ્યાન, લખ્યાં અને સ્વરલિપિબદ્ધ કર્યાં. તેમણે કરેલ અથાગ પરિશ્રમને ભાવનગરના મહારાજા શ્રી ભાવસિંહજી તેમજ શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ ઘણું જ પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

ભાવનગરના રાજવીઓએ સંગીત, સાહિત્ય, અને કળાના નિષ્ણાતોને રાજ્યાશ્રય આપી ભાવનગરના સાંસ્કૃતિક જીવનને સર્વાંગી બનાવવા યશસ્વી ફાળો આપ્યો છે. પ્રખ્યાત ખીનકાર રહીમખાં હિંદુસ્તાનની સર્વશ્રેષ્ઠ ગાયિકા ચંદ્રપ્રભા, ખીજા અને સિતારવાદક સ્વ. મહંમદખાં ફરાહી, નારાયણરાવ આંબાડે સિતારવાદક તથા જલતરંગ વાદક ગજનનરાવ આંબાડે, ગાયિકા, માનકુવર અને તેમના પુત્રો રાજ્ય ગાયક શ્રી દલસુખરામ નાયક આ સર્વે સંગીત કલાવિશારદોને રાજ્યાશ્રય આપી સંગીતની મહાન સાધનાઓનો પરિચય કરાવ્યો હતો. ભાવનગરે સંગીતના ક્ષેત્રે ધણાંય સંગીત કલાવિશારદોને જન્મ આપ્યાં છે, કે જેને માટે ભાવનગર ગૌરવ ધરાવે છે.

સ્વર્ગસ્થ ડાયાલાલ શિવરામ નાયકે તેમના ગ્રંથ “સંગીત કલા ધર”માં સંગીતની વિવિધ રચના જેવું કે અવાજનું ઘડતર, સ્વર સાથે પ્રકાશનો સંબંધ, ધ્વનિના ઉત્પત્તિ, સ્ટાફ નોટેશન પ્રત્યદિ સંગીત વિષયો પર અમૂલ્ય માહિતી આપી સંગીત સંસારમાં મહાન કાર્યવાહી કરી ગુજરાતનું ગૌરવ વધાયું છે.

“સંગીતાચાર્ય” શ્રી આદિત્યરામ :-

જન્મ ૧૮૧૯ સ્વર્ગવાસ ૧૮૮૦ નવાનગર રાજ્ય તામે તેઓ જમજેઘપુરમાં રહેતા હતાં. તેમના દાદા વસનજી વ્યાસ સંસ્કૃત, કાવ્ય નાટક સાહિત્ય ઇત્યાદિમાં નિપુણ હતા. તેમના આ સંસ્કારો તેમના પુત્ર વૈકુંઠરાય પોતે કવિ અને કીર્તનાચાર્ય હતા. પાછળથી તેઓ જુનાગઢમાં આવ્યાને કથા કીર્તન દ્વારા પોતાના જીવનનો નિભાવ કરતા વૈકુંઠરાય તે આપણા પરિચય નાયક શ્રી આદિત્યરામના પિતા.

વંશપરંપરાથી આજ્યા આવતા સંસ્કારો આદિત્યરામને પણ મળ્યા પિતાએ તેમને સંગીત શિક્ષાની તાલીમ આપવાનું શરૂ કર્યું, આઠ વર્ષની શિશુ વયે તેઓએ જુનાગઢના નવાબ બહાદુરખાન પાસે ગાયું. નવાબે ખુશ થઈને પોતાની પાસે રહેતાં લખનૌના ગાયક નન્નુમિયાં પાસે સંગીતની શિક્ષા શરૂ કરાવી. સાત વર્ષ સુધી નન્નુમિયાં પાસે સંગીતનું અને પિતાશ્રી પાસે સંસ્કૃતનું શિક્ષણ લીધું આટલી બાલ્ય વયે નવાબે તેને રાજ્ય ગાયક બનાવ્યા.

આદિત્યરામજી એક સારા સંગીતકાર હોવા ઉપરાંત એક સારા કવિ પણ હતા પોતાના ધર્મશુરુ વૃજનાથજી મહારાજ ઉપર ધ્રુપદ તથા ધમારની ઘણી જ સંગીત રચનાઓ બનાવી છે. અને તે રચનાઓ “સંગીતાદિત્ય” સંગીત ગ્રંથમાં પ્રકાશિત કરેલ છે.

૧૮૬૭ માં વૃજનાથજી મહારાજના અવસાનથી તેમને ખુબજ આઘાત લાગ્યો ત્યાર પછીનું જીવન તેમણે ખુબજ સાદું કરી નાખ્યું ૧૮૮૦ માં આ મહાન સંગીત શાસ્ત્રીનો જીવન દિવક યુઝાર્ઈ ગયો.

આદિત્યરામજી સૌરાષ્ટ્રના પ્રથમ સંગીતાચાર્ય અને પ્રથમ મૃદંગવાદનાચાર્ય હતા. સૌરાષ્ટ્રમાં સૌથી પ્રથમ સંગત વિદ્યાલયની સ્થાપનાનું માન તેમને ફાળે જાય છે. તેમણે ભારતના ધણીજ શહેરોમાં સંગીત પ્રોગ્રામો પ્રસારીત કર્યા હતા ભારતના ઉંચ કક્ષાના વાદન ગાયનાચાર્યનું સ્થાન સમર્પિત કરવામાં આવ્યું હતું.

‘ગાયનાચાર્ય’...શ્રી...કાનજીભાઈ ભટ્ટ :-
હિંદુસ્તાની સંગીતની પરંપરાને જળવી રાખવામાં હવેલી સંગીતનો સારો એવો સંગીન ફાળો છે. ૧૫માં સૈકા દરમ્યાન હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં વૈષ્ણવ મતનું સારું એવું પ્રતિ પાદન થયું. સમય પ્રમાણેના ગવાતા ગીતોમાં ધ્રુપદ-ધમારની રાગદારી પદ્ધતિને આ સંપ્રદાયે હજી સુધી જળવી રાખી છે. સંગીતાચાર્ય આદિત્યરામજીએ પણ તેમની સંગીત રચનાઓમાં આ સંપ્રદાયના વિશિષ્ટ તત્વને સાંચવી રાખ્યું.

સંગીતાચાર્ય શ્રી આદિત્યરામજીના શિષ્ય શ્રી કાનજી પુરષોત્તમ ભટ્ટનો જન્મ જમનગરમાં ગીરનારા બ્રાહ્મણ શ્રાતિમાં થયેલ. તેમના પરિવારમાં સંસ્કૃત અને સંગીતની સાધના વારસાગત હતી. જન્મ સંસ્કાર ઉપરાંત તેઓએ ગોસ્વામી મહારાજ શ્રી વૃજનાથજી પાસેથી અષ્ટ છાપ ભક્ત કવિઓના ગાયકી અને શ્રી આદિત્યરામ પાસેથી ધ્રુપદ ધમારની શિક્ષા ગ્રહણ કરી, વધુ આજ્યાસ માટે તેઓ મુંબઈ ગયા. ત્યાં શ્રી જીવજીલાલજી મહારાજ પાસેથી વાદ્યોમાં કુશળતા પ્રાપ્ત કરી અને તેમનીજ લલામણથી મુંબઈની સુપ્રસિદ્ધ ગાયિકા બાપુતારાનાશુર પાસેથી તેમણે ખ્યાલ ટપ્પાની ગાયકી સંપાદન કરી.

જામનગરમાં શ્રી આદિત્યરામજીએ સંગીત વિદ્યાવધની સ્થાપના કરી આ વિદ્યાલયનું સંચાલન કાનજીભાઈએ સોંપ્યું.

ધાંગધામાં ૬૭ વર્ષ સુધી તેઓએ રાજ્ય ગાયક તરીકેની સેવા બળવી આલાવાડમાં સંગીતના સંસ્કાર જીવંત રાખવામાં તેમનો અગ્રગણ્ય ફાળો છે રાજ્યના અનેક પ્રસંગોએ અન્ય રાજવીઓ સમક્ષ તેમજ સૌરાષ્ટ્રના સારા ગાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી.

શ્રી. કાનજીભાઈના પુત્ર પ્રેમશંકરભાઈ સારા મૃદંગ વાદક હતા. તેમના પુત્ર શ્રી ભગવતિશંકર બદતે પણ રાજ્ય ગાયક તરીકે સન્માનિત કરી ધાંગધાના નામદાર મહારાજ શ્રી મયુરધ્વજસિંહજીએ પોતાના પરિવારની કળાકારોને સન્માનિત કરવાની ઉચ્ચ પ્રણાલિકા જાળવી રાખેલ છે.

સંગીતાચાર્ય શ્રી. વસંત અમૃત:- જન્મ સારસ્વત બ્રાહ્મણ ઉંચું પરિવારમાં થયો હતો. રાજકોટમાં નિવાસ કરે છે. મેટ્રીક સુધી વિદ્યા અધ્યન કરી શાસ્ત્રીય સંગીતની ઉંચું શિક્ષા સ્વર્ગસ્થ પંડીત વિષ્ણુદિગંધરજી તથા ભાગતના સંગીત મહર્ષિ પંડીત શ્રી. ઝોમકારનાથજી ઠાકુર પાસેથી અલ્પ કરી હતી. લોર્ડ ઇરવિનને પાતાની સંગીતની ગાયકીથી મુગ્ધ કરી બાલ્ય ગધર્વની પદ્ધતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. ભારતીય સંગીત ક્ષેત્રમાં તેઓએ... ખ્યાલ હુમરી, ગઝલ, ધ્રુવદ, ઇત્યાદિ ગાયકીઓ દ્વારા સૌરાષ્ટ્રની સંગીત પ્રિય જનતામાં સારી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. “હિઝ માર્ટર્સ વોઇસ” રેકૉર્ડ તથા રેડીયો સંગીત પ્રસારીત પ્રોગ્રામોમાં પ્રચુર સ્થાન સંપાદન કરેલ છે તેઓએ હારમોનિયમ વાદનની કળામાં બહુજી ઉંચું દક્ષાનું પાંડીત્ય સંપાદન કરેલ છે.

સંગીતાચાર્ય શ્રી નારાયણરાવ આંબાડે તથા શ્રી ગજનનરાવ આંબાડે સ્વર્ગસ્થ મહારાજ શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીને સિતાર તથા જલતરંગ પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ હોવાથી પોતાના રાજદરબરમાં

વડોદરાના રાશહુર સિતાર... વાદનાચાર્ય શ્રી. નારાયણરાવ આંબાડે, તથા જલતરંગ વાદનાચાર્ય શ્રી. ગજનનરાવ આંબાડેને દરબારી કલાકાર તરીકે નોકરીએ રાખી લંધા, સિતાર તથા જલતરંગની યુગલ બંધીમાં બંને ભાઈઓએ વર્ણુજ પ્રાવિણ્યતા પ્રાપ્ત કરી હતી. સ્વર્ગસ્થ મહારાજ સાહેબને પણ તેમની પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ હતો. શ્રી. નારાયણરાવ આંબાડે: થોડા વર્ષો પહેલા સ્વર્ગવાસ થયો છે. તેમની સિતાર તથા જલતરંગ વાદનની “માસ્ટર્સ વોઇસ” કુપનીએ રેકૉર્ડ પ્રસિદ્ધ કરી છે.

“કવિશ્રી. રજનીકાન્ત. આર. મહેતા:- ઇંટર સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી, પોતે કાવ્ય તથા સાહિત્યની સાધનામાં પોતાનું જીવન વ્યતિત કરવા લાગ્યા, શ્રી. મહેતાએ “અલકનંદા” પુસ્તકનું સર્જન કરી કાવ્ય સંસારમાં સારી પ્રસિદ્ધિ સંપાદન કરેલ છે, તેમના સાહિત્યમાં લેખો પણ પ્રકાશિત થાય છે.

સંગીતાચાર્ય શ્રી બાબુલાલજી. અંધારીયા મેટ્રીક સુધી વિદ્યાધ્યન કરી શિશુ વયથી સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી તેમની સંગીત સાધનામાં મસ્ત રહેવા લાગ્યા. સંગીતમાં જીંચ જાતિય સંસ્કાર તેમના કુટુંબ પરિવારમાંથી સંપાદિત થયા હતા. સંગીતની સાધના તથા ભારતિય સંગીતના મહાન ગુણી કલાકારોના સંપર્કમાં આવી, સંગીતના સંસારમાં ખ્યાલ ગાયકી, હુમરી, ધ્રુવપદ, ઇત્યાદી કંઠસ્થ માધુર્યતાભરી ગાયકી બિપર પોતાનું અનોખું પ્રભુત્વ દર્શાવ્યું. તેમના શિષ્ય તથા શિષ્યાઓનું વંદ આજે સૌરાષ્ટ્રમાં તેમની ગાયકીને પ્રચાર કરે છે શ્રી. બાબુભાઈ સિતાર દિગ્ગજ, તખ્ત હારમોનીયમ, ઇત્યાદી વાજીત્રેનું વાદન કરે છે. તેઓ ખ્યાલ ગાયકી સ્વર તથા લયમાં પાંડીત્ય ધરાવે છે. બાલ ઇડીયા રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશન પરથી તેમના જીંચ સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારીત થાય છે, તેઓ સારાએ સૌરાષ્ટ્રના પ્રથમ દક્ષાના ગાયક છે રાજકોટમાં તેઓ સંગીતના નાટ્ય ભારતીના પ્રાધ્યપક તરીકે કાર્યવાહી કરે છે. “સંગીત એ માનવ જીવનતા સુખ દુઃખનો સાથી છે.

પાપવાજી વાદનાચાર્ય શ્રી વિઠ્ઠલદાસ વી. બાપોદરા :- સૌરાષ્ટ્રના મારડ ગામમાં જન્મ મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી વિદ્યાભ્યાસ તરફ મન લાગ્યું નહિ સંગીતના પ્રારંભિક સંસ્કારો તેમના પરિવારમાંથી ગ્રહણ કર્યા હતા ત્યાર પછી તેઓ પોરબંદરમાં આવી ભારતના ખ્યાતિ પ્રાપ્ત સંગીતના મહાન પંડીત શ્રી દ્વારકેશ લાલજીનું શિષ્યત્વ સ્વિકારી સંગીતનું ઉચ્ચ આરાધન સતત દસ વર્ષ સુધી કર્યું અને ભારતીય સંગીત ક્ષેત્રમાં સંગીતની પ્રાવિણ્યતા પ્રાપ્ત કરી, તેઓએ હવેલીઓમાં પ્રચારિત થતાં સંગીત ધ્રુવપદ, ધમાર, ઇત્યાદિ ગાયકીઓનું પણ અધ્યન કરી સમાજમાં ગાયકીની ઉત્તમ રજુઆત કરેલ છે. તેઓ મૃદંગ, તબલા, હારમોનિયમ તથા ગાયકીના ઉપર સાનુ પ્રભુત્વ ધરાવે છે. ભાવનગર મહિલા કોલેજમાં સંગીતના આચાર્યપદને શોભાવે છે

“વાયોલિન વાદન સમ્રાટ શ્રી જગદિપ ડી. વિરાણી” :-

“સુરોના તારો મિલાવી, “જગદિપ” તું ચાલ્યો ગયો,
“સંગીતની જ્યોત પ્રગટાવી, દુર મંજિલ તું ચાલ્યો ગયો”

—શ્રી યશવંત ભટ્ટ

જન્મ તા. ૧૭-૧૨-૧૯૧૭ના રોજ ભાવનગરમાં થયો હતો. વિદ્યાભ્યાસ ઇલેક્ટ્રીક ઇજીન્યરીંગ (રેડીયો) નો કર્યો હતો. શિશુ વયથી સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ ભાવના હોવાથી સંગીતની શિક્ષા વાયોલિન વાદનાચાર્ય શ્રી હરિભાઈ શર્મા પાસે સંપાદન કરી, વાયોલિન વાદનમાં ધણીજ પ્રાવિણ્યતા પ્રાપ્ત કરી, સુંબઝ, દિલ્હી, મદ્રાસ, ઇત્યાદિ રેડીયો સ્ટેશનથી વાયોલીનના પ્રોગ્રામ પ્રસારિત કર્યા હતા. વિરાણીજીએ તેમનું સાંઝે જીવન સંગીતની મહાન સાધનામાં વ્યતિત કર્યું હતું.

“શ્રી સંગીત સમ્રાટ” સંગીતની આપના શુભ હસ્ત દ્વારા સ્થાપિત કરી, અનેક સંગીત શિષ્ય શિષ્યાઓ તૈયાર કરી ભાવનગરમાં સંગીતનો શુભ સંદેશ પ્રસારવ્યો. આપનું શિષ્યવૃદ્ધ શ્રી ભાર્ગવ પંડ્યા, પુનિત ગૌધ, શરદ પંડ્યા, તરુણ મહેતા,

શ્રીમતી પ્રજા શાહ ઇત્યાદિ...ઇત્યાદિ સંગીતની સૌન્દર્ય ભાવનગરમાં પ્રસરાવેલ છે.

શ્રી વિરાણીજીએ સંગીતની માથોસાથ ચિત્રકલા દર્શનમાં પણ પોતાનો પ્રાણ પુર્યો હતો. “ચિત્રકલા દર્શન” નામના તેમના સાત ભાગોનું પ્રકાશન પણ ધણીજ પ્રયત્નનિષ્ઠ છે.

શ્રી વિરાણીજીએ ડોલરીયો, પુનમરાત, હિમરેષા, ઇત્યાદિ પોતાની કાવ્ય રચનાઓ દ્વારા સાગ્યે ભાગ્યમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી છે ઉપરોક્ત ત્રણ ગ્રંથોનું સંગીત કાવ્ય રચનાઓનું પ્રકાશન પણ થયેલું છે. જે તેમની અમર કાવ્ય કૃતિઓ છે

શ્રી સમ્રાટના મહાન સંગીત સિતારો શ્રી જગદિપ ૨૯-૭-૫૬ના રોજ સંગીત ગાધર્બરાગના દુનિયામાં ચાલ્યો ગયો.

સંગીત અને નૃત્યઅલંકાર શ્રી ધરમશીભાઈ એમ. શાહ :- જન્મ તા. ૪-૫-૧૯૨૪માં થયો. દક્ષિણાશ્રુતિમાં વિનીત (મેટ્રીક) તથા શાંતિનીકેતનમાં ઇન્ટર સુધી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. શિશુ વયથી સંગીત તથા નૃત્ય પ્રત્યે રહાનુભુતિ હોવાથી વિદ્યાભ્યાસ તરફ લક્ષ લાગ્યું નહિ. સંગીત તથા નૃત્યના સંસ્કારની ભાવના સિદ્ધ કરવાની પ્રેરણા જીવનમાં જાગૃત થવા લાગી

નૃત્યાભ્યાસની પ્રારંભિક શિક્ષા શાંતિનીકેતનથી શરૂ કરી. ત્યારબાદ “કથકલી” નૃત્ય માટે મલ્લારમાં શ્રી કૃત્તુ નાથર પાસે એક વર્ષની નૃત્ય શિક્ષાની તાલીમ લીધી. અને ૧૯૪૩માં શ્રી ઉદયશંકર કલ્યાર સેન્ટરમાં વિદ્યા અભ્યાસ કરી નૃત્યની સાધનામાં ધણીજ પ્રાવિણ્યતા પ્રાપ્ત કરી, ભરત નાટ્યમની નૃત્ય કલા તરફ આપનું ધ્યાન ખેંચાયું. ભરત નાટ્યમની નૃત્ય શિક્ષા મદ્રાસમાં આપને શ્રીમતી રૂપમણીદેવીના શિષ્ય શ્રી રાજગોપાલ પાસે ગૃહજી કરી. ત્યારપછી કચકની મહાન નૃત્ય સાધના શ્રી સુંદરલાલ ગાંગાની “વડોદરા સંગીત યુનિવર્સિટીમાં

લીધી. આપ વાદ્ય વિશારદ “દિલરૂપા”) તથા નૃત્યની “નૃત્યાલકાર” ની પદ્ધતી વિભુષિત થયા છે.

શ્રી ધરમશીભાઈની સંગીત’ વાદન, નૃત્યની સાધના માટે સંગીત સંસારના કલાકારો ધણુંજ માન ધરાવે છે. સ્વભાવે શાંત તથા નિરાભિમાની વ્યક્તિ છે. તેમના ધર્મ પત્ની શ્રીમતી ઝવેરીબેન શાહ પણ ગાયન વિશારદ છે. અને સંગીતની ખ્યાલ ગાયકી પ્રત્યે ધણીજ ઉત્તમ સાધના ધરાવે છે. શ્રી શાહ પોતાનું સંગીત નૃત્ય વિદ્યાલયનું સ્વતંત્રપણે સંચાલન કરી સંગીત તથા નૃત્યનો શુભ સંદેશ સારાયે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રસારિત કરે છે. ભારતિય સંગીત જગતમાં આપની ખ્યાતિ ધણીજ છે.

મશહુર સંગીતાચાર્ય શ્રી રસીકલાલ જી. અંધારીયા :- જન્મ ભાવનગરમાં થયો. મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી સંગીતના ઉચ્ચ શિક્ષણનું જ્ઞાન તેમના વડીલ અંધુ શ્રી બાણુભાઈ અંધારીયા પાસે ગ્રહણ કરેલું, બાલ્યકાળથી આપને સંગીત પરત્વે પ્રેમ હોવાથી સંગીતની સાધનામાં આપ-મનોમુગ્ધ રહેવા લાગ્યા, અને સંગીતનો સારો વારસો પરિવારમાંથી સંપાદિત થયો. “માજરાજ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં સંગીતના આચાર્યપદે નોકરી કરી છે. ખ્યાલ ગાયકી, હુમરી, ઇસાદી ગાયકો પ્રત્યે આપની વિશિષ્ટતા ધણી જ ઊંચા પ્રકારના છે. વાદનમાં દિલરૂપા, સિતાર, તબલા હારમોનોયમ ઇત્યાદિ પર સાઈ પ્રભુત્વ ધરાવે છે. ભારતના બિન્ન બિન્ન રેડીયો સ્ટેશનેથી આપના સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારિત થાય છે. સંગીત સંસારમાં આપની ખ્યાતિ ધણી પ્રશંસનિય છે. આપે ધણાંયે શિષ્ય વૃંદ તૈયાર કર્યા છે જે ઉલ્લેખનિય છે.

સંગીતકાર શ્રી. કમલ જગદિપચંદ્ર વિરાણી :- સ્વ. જગદિપ વિરાણીના પુત્ર. તેમના જન્મ સમયથી જ ઘરમાં સંગીતનું વાતાવરણ હતું. તેથી એ સંસ્કારથીજ સહજતાથી રોપાયો શ્રી કમલ વિરાણીએ મેટ્રીક પાસ કર્યા બાદ એ વર્ષ બરોડા

મ્યુઝીક સ્કૂલમાં સિતાર વાદનનો અભ્યાસ કર્યો છે. તેમનું પ્રિય વાજીંત્ર મેન્ડોલીન છે. અને આજે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રથમ કક્ષાનું કહી શકાય તેવું પ્રભુત્વ તેમણે ને મેન્ડોલીન વાદન ઉપર મેળવ્યું છે. હાલ તેઓ તેમના પિતાશ્રીએ સ્થાપેલ સંસ્થા “સાંતકલા”નું સંચાલન કરે છે.

સંગીતકાર લાલજીભાઈ કે. માડીયા :- સંગીતનું શિક્ષણ શ્રી કાંતીલાલ વી. શાહ દ્વારા મેળવ્યું હતું. અભ્યાસ ગુજરાતી સાત ધોરણનો “શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી અંધ ઉદ્યોગ શાળા”માં કર્યો હતો. તેઓ સિતાર, તબલા, દિલરૂપા, બંસી ઇત્યાદી વાદ્યો બજાવે છે. અને શ્રી સત્ય નારાયણ સંગીત વિદ્યાલયનું પચીસ વર્ષથી સંચાલન કરે છે.

સંગીતાચાર્ય શ્રી બળવંતરાય જી. ભટ્ટ :- જન્મ સન ૧૯૨૨માં ભાવનગરમાં ઉચ્ચ પ્રજ્ઞોત્તર પરિવારમાં થયો હતો. શ્રી ભટ્ટજીએ સંગીતનું પ્રારંભિક શિક્ષણ મુંબઈના સંગીત વિદ્યાલયમાં સંપાદિત કર્યું હતું પોતાના બાલ્ય જીવનની સંગીતની પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ હોવાથી તેમણે સંગીતની ઉચ્ચ શિક્ષા ભારત વર્ષના મશહુર સંગીત સમ્રાટ સ્વ. ઓમકારનાથજી ઠાકુર પાસે ગ્રહણ કરી ભારતીય સંગીતના ક્ષેત્રમાં પ્રભુત્વ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. શ્રી ભટ્ટજી ખ્યાલ ગાયકી, તરાના, હુમરી, ધ્રુવપદ અને દિલરૂપા, તબલા ઇત્યાદિ પર સાઈ પ્રભુત્વ ધરાવે છે. હિંદુ વિશ્વ વિદ્યાલય” બનારસના શ્રી કલા સંગીત ભારતીના ગાયકી વિભાગના આચાર્ય છે. “સંગીત લહેરી” “ભાવરંગ” ના ઉપનામથી તેમણે સંગીતના પુસ્તકનું પ્રકાશન કરેલ છે.

શ્રી શુભભાઈ આર. દેખૈયા :- જન્મ તા. ૧૭-૪-૨૬ના રોજ ભાવનગરમાં થયો. ગુજરાતી સાત ધોરણનો અભ્યાસ કરી, સંગીતની સાધનામાં પોતે નિશ્ચીન મગ્ન રહેતા હતા. સંગીતનો સારો વારસો તેમના પરિવારમાંથી આવ્યો હતો. તેઓ સિતાર, કાષ્ટતરંગ, તબલા ઇત્યાદિ વાદ્યો ઉપર

સારું પ્રભુત્વ ધરાવે છે. તેમનો કાવ્ય ગ્રંથ “ગુલનઃ ગીત” એ થોડા સમયમાં પ્રકાશિત થશે. તેમનો શિષ્યાકુમારી પ્રજા શાહે સંગીતમાં સારી પ્રાવિણ્યતા સંપાદન કરી છે.

શ્રી ગુલામ કાદિરખાં :- રાજકોટ નિવાસી શ્રી ગુલામ કાદિરખાંએ સંગીતની શિક્ષા તેમના પિતા વહીદખાં કે જે પ્રખ્યાત ખીનકાર બંદેશલીખાંના શિષ્ય હતા. તેમની પાસે લીધેલી હતી. ખીન અને સિતારની આ પરંપરા તેમણે સાચવી ગમી છે. તે ઉપરાંત ખ્યાલ, ધૃપદ, ધમાર અને દુમરીના સારા ગાયક છે. સંગીત નાટક અકાદમીમાં તેઓ પ્રાધ્યાપક તરીકે કાર્યવાહી કરી રહ્યા છે. તેઓનું મુળ વતન છંદેર છે. રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનથી તેમના સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારિત થાય છે.

ભાવનગરના રાજ્ય ગાયક વિકુલદાસ સુર્યરામ તેમણે સંગીત સાધનાનો ઉચ્ચ અભ્યાસ તેમને પિતાશ્રી પામેથી કર્યો હતો. વિદ્યાભ્યાસ ગુજરાત સાત ધોરણનો કર્યો હતો. શ્રી ભાવનગર નરેશ ભાવસિંહજીના દરબારમાં રાજ્ય ગાયક તરીકે સારી નામના સંપાદન કરી હતી અને તેઓએ સસ્કૃત તથા કાવ્ય રચનાઓમાં પ્રાવિણ્ય મેળવ્યું હતું “સંગીત કલા ધર”ના મહાન ગ્રંથમાં તેઓની સંગીત રચનાઓ પ્રકાશિત થયેલી છે અને પોતાનું સંગીત પુસ્તક “સ્વર સંગીત માલિકા” પ્રકાશિત થયેલ છે. સને ૧૯૩૮ માં આ સંગીત કલાકારનો ડીસેબર માસમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

શ્રી યુનીભાઈ શામજીભાઈ ત્રિવેદી :- જન્મ તા. ૧૦-૫-૯૧ ના રોજ ભાવનગરમાં થયો ગુજરાત પાંચ ધોરણનો અભ્યાસ કરી. સંગીતની પ્રારંભિક શિક્ષા તેમના પિતાશ્રી પાસેથી મેળવી. સંગીતની ઉચ્ચ શિક્ષા તેમણે ઉદયપુર નિખાસિ સિતાર સમ્રાટ શ્રી આલાબંદેખા તથા ઝકરદીનખાં પાસેથી સંપાદન કરી સિતાર તથા દિરંગા વાદનમાં પાંડીત્ય સંપાદન કર્યું તેઓએ ભાવનગરની સ્કૂલમાં સંગીત અધ્યાપક તરીકે સારી પ્રશસ્તિ પ્રાપ્ત કરી

હતી. દિનાંક ૧૬-૬-૬૫ના રોજ આ સંગીત સિતારાનો આત્મા પરલોક ગમન કરી ગયો. શ્રી ત્રિવેદીજીએ “સીતાર કી ગતે” નામના સંગીતનું પુસ્તક પણ પ્રકાશિત કરેલું છે.

“ભાવનગર દરબારના મશહુર ખીન વાદનાચાર્ય” શ્રી મહમદખાં :-

શ્રી મહમદખાં દેસાઈનો જન્મ લગભગ સન ૧૯૦૮ ના અરસામાં થયો. તેઓ સિતાર, દિલરંગ, ખીન ઉપર સારું પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા, તેમણે તેમના સંગીત પ્રોગ્રામ મુંબઈ રેડીયો સ્ટેશન, તથા રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનથી પ્રસારીત કર્યા હતા. અને રાજકોટની સંગીત એકેડેમીમાં સિતાર તથા ખીનના અધ્યાપક તરીકે કાર્યવાહી કરતા હતા. સંગીતના ક્ષેત્રમાં તેમણે ઘણાં સંગીત શિષ્યો તૈયાર કર્યા છે. ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાં આ કલાકાર સ્વર્ગવાસ થયા.

ભાવનગરના સંગીતકાર શ્રી જયમલકુમાર એમ. સરોયા :- જન્મ તા. ૬-૮-૧૯૧૪ માં ભાવનગરમાં થયો હતો. તેમણે સનાતન હાઈસ્કૂલમાં મેટ્રીક મુખી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. સંગીતના ઊંચ સંસ્કાર તેમના પિતાશ્રીના વારસામાંથી મળ્યા હતા તેઓ સિતાર, દિલરંગ, જલતરંગ, છત્રાદી વાદ્યો પર પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા, અને ખ્યાલ ગાયકોની સાધનામાં મગ્ન રહેતા. તેમના વડીલ અંબુ શ્રી કેશુભાઈ કાવ્ય રચના તથા તખ્તાના સાધક છે. અને તેમના ભત્રીજા શ્રી. શિવકુમાર સંગીત તથા કાવ્ય રચનાનું સર્જન કરે છે શ્રી જયમલકુમાર આ નાશવંત દુનિયામાંથી તા. ૩-૧૦-૧૯૫૮ના રોજ દેવી દુનિયામાં સંગીતની સાધના કરવા માટે ચાલ્યા ગયા.

સૌરાષ્ટ્રના દિલરંગ સમ્રાટ શ્રી નાગરદાસ અર્જુનદા :- ચોકડી ગામના વતની હતા. તેમનો જન્મ સન ૧૯૦૫ વડોદરામાં થયો હતો સંગીતના જ્ઞાતિય ઉચ્ચ સંસ્કાર તેમના પિતાશ્રી પાસેથી વારસામાં મળ્યા હતા. મુંબઈની “વિક્ટોરીયા મેમોરીયલ સ્કૂલ ફોર ધી બ્લાઈન્ડ”માં કેળવણી તથા

સંગીતનો અભ્યાસ કરી, દિલ્હીના વાદનની સાધના તેમના ગુરુશ્રી પ્રતાપચંદ્ર શ્રી. શંકરરાવ કૃષ્ણ પાસેથી સંપાદન કરેલી, ભારત વર્ષના પ્રથમ કક્ષાના દિલ્હીના બાદક હતા અને ભારતના ઉચ્ચ સંગીત કલાકારો સાથે દિલ્હીના સંગત કરેલી જેમના નામો પંડીત શ્રી ઓમકારનાથજી ઠાકુર, પ્રો. નિસારહુસેન, શ્રી. રજનઅલીખાં દેવાસ, પ્રો વિનાયકરાવ પટવર્ધક બાલગાંધી શ્રીવસંત, રાજભૈયા, રાતાનજનકર સિદ્ધેશ્વરીદેવી બનારસ, ઇત્યાદિ પ્રત્યાદિ. તેઓ તાલ અને લયના પંડીત હતા અને શ્રી. ભાતખરેજી તથા વિષ્ણુદિગંબજીના પણ સમાગમમાં આવી ગયા હતા. અને આકાશવાણી અમદાવાદ રેડીયો સ્ટેશનના એક મહાન 'કલાવંત' દિલ્હીના વાદનાચાર્ય હતા. શ્રી. નાગરદાસજીનો એક વર્ષ પહેલાં સ્વર્ગવાસ થયો તેમના દિલ્હીના રંગથી એકવાર દિલ્હીના વાદનમાં મોરલી વગાડી સર્પ જેવા ઝેરી જીવને પણ મંત્ર મુગ્ધ કરી દીધો હતો.

“ ભાવનગરના રાજ્ય ગાયિકા શ્રી બાબાબહેન :- શ્રી બાબાબહેને સંગીતનું ઉચ્ચ શિક્ષણ કચ્છના ગર્બેયા શ્રી લાલખાંજી પાસેથી લીધું હતું. શ્રી બાબાબહેને તેમની પુત્રી દીતાગાંધર્વને સંગીતની ઉચ્ચ શિક્ષા આપી, સંગીતના સુરોને રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનથી પ્રસારાવ્યા હતા. શ્રી ભાવનગર નરેશ શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીને સંગીતને પ્રોત્સાહન આપી રાજ્ય ગાયકોને ધણોજ આશ્રય આપ્યો હતો, જેમનું નામ સંગીતના ઇતિહાસમાં અમર છે શ્રી બાબાબહેન ખ્યાલ ગાયકીમાં પ્રાવિણ્યતા મેળવી હતી.

ભાવનગરના મરત ફકીર ગાયક મુરશદકે જેઓ એક ઓલીયા ગાયક સમ્રાટ હતા, જેમણે પેતાના યુવંદ તથા મધુરકંઠની બક્ષિશથી સ્વર્ગસ્થ શ્રી ભાવસિંહજી મહારાજને મનોમુગ્ધ પોતાની ગાયકી દ્વારા કરી દીધા હતા, તેઓ ફકીરના વેષમાં ફરતા હતા, કે જેઓ એક રાગ ત્રણ કલાક ગાતા હતા, અને મરત હતા.

ભાવનગર રાજ્ય ગાયિકા સિતાર સમ્રાટ શ્રી રહીમખાં :- ભારત વર્ષના મશહૂર સિતાર વાદન સમ્રાટ શ્રી રહીમખાંનો જન્મ સને ૧૮૮૬માં થયો હતો. તેમનું મુળ વતન જયપુર હતું. ખાંસાહેબે સિતારની સાધના દ્વારા સંગીતની દુનિયામાં પ્રણવ સ્થાન તથા પાંડીત્ય સંપાદન કર્યું હતું. ખાંસાહેબે પોતાના સિતાર વાદનની કલાથી સમસ્ત વિશ્વના મહારાણી વિક્ટોરીયાને મનોમુગ્ધ કરી દીધા હતા. અને તેઓ સ્વર્ગસ્થ નરેશ ભાવસિંહજી પાસે રહેતા હતા. શ્રી ભાવસિંહજીએ સંગીતને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું

ભાવનગરના રાજ્ય ગાયિકા શ્રી ચંદ્રપ્રભાદેવી ભારત વર્ષની મશહૂર ગાયિકા શ્રી ચંદ્રપ્રભાદેવીએ સંગીતના સંસારમાં સંગીતની મહાન સાધના કરી અને પોતાના મધુર કંઠ દ્વારા સારાએ ભારતમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. તેઓ ગુરુ દત્તાત્રયના ઉપાસક હતા, સમસ્ત ભારત વર્ષમાં ચંદ્રપ્રભાદેવી જેવા કામ ભૈરવી રાગિણી ગાતું ન હતું, શ્રી ચંદ્રપ્રભાદેવીએ સંગીતની સાધનામાં અને પ્રભુ ભક્તિમાં પોતાનું જીવન વિતાવ્યું.

સૌરાષ્ટ્રના સંગીત સમ્રાટ પંડીત દારકેશલાલજી :- પોરબંદર નિવાસી પંડીત દારકેશલાલજી ભારતીય સંગીત જગતમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમાવી, શ્રી દારકેશલાલજીએ હારમોનીયમ વાદનની ઉચ્ચ સાધનાથી સારાએ વિશ્વમાં પોતાનું અનોખું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. તેમણે હારમોનીયમ વાદનની સંગીત પુણ્ય પંડીત શ્રી. ઓમકારનાથજી ઠાકુર, શ્રી. ક્યાઝખાં, પંડીત દત્તાત્રય યલુરકર, પ. નારાયણરાવ વ્યાસ, શ્રી. વિલાપત હુસેનખાં ઇત્યાદિ મહાન કલાકારો સાથે હારમોનીયમ વાદનનું પાંડીત્ય બતાવી સ્વર તથા લયનું અદ્ભુત દર્શન કરાવ્યું, શ્રી. દારકેશલાલજી મહારાજ એ ત્રણ વર્ષ પહેલાં સ્વર્ગવાસ થયા છે. ભારતીય સંગીત જગતમાં આજ પણ તેમના જેવો હારમોનીયમ વાદક છે. તેઓ લય તથા સ્વરના મહાન પંડીત હતા.

ભાવનગરના સંગીતકાર શ્રી મહેન્દ્રકુમાર બી. જોશી :- ભાવનગરના રાજ્ય ગાયક શ્રી. ગજનન ઠાકુર પાસે ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીતનું વિદ્યાધ્યન કર્યું. શ્રી જોશીએ સન ૧૯૫૧માં “રાગરંજના” નામના સંગીત પુસ્તકનું સર્જન કર્યું અને ૧૯૬૩માં “શરંગમ” બાલ ગીત સંગ્રહનું પ્રકાશન કર્યું જે પુસ્તકે સમસ્ત ગુજરાતમાં આજે પ્રચલિત સ્થાન પ્રાપ્તિ કરી છે. ૧૯૬૫માં “ગીતાલાપ” ગીત સંગ્રહનું સર્જન કર્યું. શબ્દ ભાવના પ્રાધાન્ય મારા ગીતોનું ગુજન આકાશવાણી પરથી સમય સમય પર પ્રસારીત થાય છે. શ્રી. જોશીજી બાલ ગાયકી તથા સુગમ સંગીતની સાધનામાં પોતાનું જીવન વ્યતિત કરે છે, સન ૧૯૬૧માં “ટહુકાર” બાલ ગીત કાવ્યોનું પ્રકાશન કર્યું. જે ગીતોનું ગુજન... માનવ હૃદયથી કદી ભુલાઈ નહિ તેવું છે. શ્રી. જોશીજી ધરશાળા તથા દક્ષિણામૂર્તિમાં સંગીત આચાર્ય પદે નોકરી કરી રહ્યા છે.

ભાવનગરના “સંગીતવિશારદા” શ્રી. યોગેશ્વરી. એસ. દેસાઈ :- તેઓએ મેટ્રીક સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી શાસ્ત્રીય સંગીતની ઉંચ તાલીમ ભાવનગરના સંગીતાચાર્ય શ્રી. રસીકભાઈ અંધારીયા પાસેથી સંપાદિત કરી હતી. સંગીતના પ્રાથમિક કલાનું અભિદર્શન તેમના કુટુંબના વારસમાંથી થયું હતું. તેઓ બાલ ગાયકી પ્રત્યે પોતાનું અદ્ભુત પ્રાવિણ્ય દર્શાવે છે. અને તેઓ માજીરાજ ગર્લ્સ સ્કુલમાં અધ્યપિકા તરીકે નોકરીની કાર્યવાહી કરે છે. અને સાથેસાથ સંગીતની સાધના પણ કરે છે.

પૌરબંદર નિવાસિ શ્રી. રસિકરાયજી મહારાજ :- સીતાર વાદનનું ઉંચ અધ્યન ભારત વર્ષના સીતાર સમ્રાટ પંડીત રવિશંકરજી પાસેથી ગ્રહણ કરી સંગીત સંસારમાં ઉંચ નામના મેળવી છે. શ્રી રસિકરાયજીના ગુરુ બંધુ શ્રી. ગોકુલદાસ. વાય બક્ષી. ભાવનગર નિવસીએ સ્વર્ગસ્થ શ્રી. દારકેશલાલજી પાસેથી હારમોનીયમ વાદનની તાલીમ ભઈ પ્રણવ ક્ષાના હારમોનિયમ વાદનનું ખ્યાતિ

પ્રાપ્ત કરી છે. શ્રી. રસિકરાયજી તાલ સ્વર અને લયના પણ પંડીત છે. તેઓએ હારમોનીયમ તથા સીતાર ઉપર પાંડીત્ય સંપાદન કરેલ છે.

સૌરાષ્ટ્રના મશહુર સંગીત શાસ્ત્ર શ્રી વલ્લભરામજી ટાશ કર એ.જા.વાંકાનેર નિવાસિ શ્રી વલ્લભરામભાઈનો સંગીત પ્રત્યેનો પ્રેમ ભાવ બાલ્ય વયથી જ હતો, તેમણે સંગીતની ઉંચ પ્રકારની શિક્ષા શ્રી નારણદાસતબલચી તથા દિલ્હીના ઉસ્તાદ નન્નેખા પાસેથી મૃદંગ વાદનની જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરી હતી. ત્યાર બાદ સંગીતની ઉંચ પ્રકારની શાસ્ત્રીય બાલ ગાયકીનું શિક્ષણ પ્રેદિસર ગણપતરાવ ગોપાળરાવ અર્વે સંગીત શાસ્ત્રી પાસેથી ગ્રહણ કરી સંગીત કલામાં પ્રાવિણ્યતા પ્રાપ્ત કરી “નાદ ચિંતામણી”નો મહાન સંગીત ગ્રંથ ભારતિય સંગીત ક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત કર્યો. કે જે એક અમુલ્ય વસ્તુ છે અને નાટ્ય રંગભૂમિની કલામાં પણ પાંચ સાત વર્ષો કાર્યવાહી કરી ધણીજી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી.

શ્રી પિનાકિન મહેતા :- શૈશવથી સંગીતનું વાતાવરણ પામેલા શ્રી પિનાકિન મહેતાએ ભાવનગરની “સરેતકલા” સંસ્થા દ્વારા, તેમજ રાજકોટ રેડીયો પરથી પોતાના કંઠનો કસબ જળકાવ્યો છે. શાસ્ત્રીય ઢંગની સ્વરોની લગાવટ કરવાના પક્ષ પાતિ પિનાકિનભાઈ. આંધેલી સ્વરોજનના વાળા અંકના એક ગીતને પણ લ.લિલ્ય પુર્ણ રીતે પ્રસારીત કરવાની વિચલ શક્તિ ધરાવે છે.

શ્રી હરીશ ભટ્ટ પૌરબંદર :- શૈશવથી જ સંગીતના વાતાવરણમાં ઉછરેલા હરીશ ભટ્ટે તેમના મોટા ભાઈ અને ગુજરાતના લોક સંગીત ગાયક શ્રી યશવંત ભટ્ટની રાહબરી નીચે રેડીયો, ફીલ્મ, અને રંગ મંચ ઉપરથી પોતાનો સ્વર પ્રસારિત કરેલ છે ૧૯૫૦ થી તેમજ રેડીયો દ્વારા અનેક ગુજરાતી ગીતો, તેમજ સંગીત રૂપકો ગાયાં છે. કોલંબીયા રેકોર્ડ કંપનીએ પ્રકાશિત કરેલી તેમની રેકોર્ડ પણ લોકપ્રિયતાને વરી છે.

સંગીત કલા સાધિકા. શ્રીમતી પુષ્પા છાયા :- જુનાગઢ નિવાસી પુષ્પા છાયાએ સંગીતના વિષય સાથે એમ. એ. કરવા ઉપરાંત “સંગીત વિશારદ”ની પદવી સંપાદન કરેલી છે. એમનો મધુર કસાયેલો કંઠ ૧૯૫૩થી રાજકોટ કેન્દ્ર પર ગુંજતો થયો છે. તેઓ સુપ્રસિદ્ધ રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનના સ્વરનિયોજક શ્રી. ઉપેન્દ્ર ત્રિવેદીના ધર્મ પત્ની છે.

ચુડા નિવાસિ શ્રી. વિનું વ્યાસ :- ચુડા સૌરાષ્ટ્રના વતની શ્રી. વિનું વ્યાસ દોઢ દાયકાથી ગુજરાતના રેડીયો કલાકાર તરીકે જાણીતા છે. રાજકોટ આકાશ વાણીના કેરસ ગ્રુપના તેઓ અગ્રણી કલાકાર છે. શ્રી ઉપેન્દ્ર ત્રિવેદી સંગીત રચનાઓ સિદ્ધતરી રજુ કરે છે.

“સંગીત સમ્રાટ શ્રી. યશવંતરાય પુરોહિત :- કિરાના ધરાનાના ગાયક સમ્રાટ શ્રી. યશવંત પુરોહિતનો જન્મ ભાવનગર પાસે પરવાળા ગામમાં તા. ૨૭-૧૨-૧૯૧૬માં થયો હતો. ભાવનગરની દક્ષિણમૂર્તિ ભુવનમાં મેટ્રીક સુધી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. શિશુવયથી પુરોહિતજીને સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ ભાવ હોવાથી વિદ્યાભ્યાસ તરફ લક્ષ હતું નહિ. અને એકલવ્યની જેમ સંગીત સાધનામાં મગ્ન થઈ જતાં.

ભાવનગરમાં ૧૯૩૩માં જ્યારે “દક્ષણ મંડળ” તરફથી ગણેશ ઉત્સવનો મહાન તહેવાર ઉજવવામાં આવતો ત્યારે પ્રો. નારાયણરાવ વ્યાસ, પંડીત શંકરરાવ વ્યાસ ઇત્યાદિ સંગીત શાસ્ત્રીયોને સંગીતનું આમંત્રણ આપવામાં આવતું હતું. સંગીત શાસ્ત્રીયો મુખર્ષથી આ બાવનગરની સંગીત પ્રિય જનતાને તેમની સંગીત કલાથી આનંદ કરાવતા, આ તકનો લાભ લાઈ પુરોહિતજીને મળ્યો અને તેમણે તેમની સંગીત ગાયકી ગાંધી નારાયણરાવ વ્યાસ, તથા પંડીત શંકરરાવજીને પોતાની ભાવના પ્રાધન્ય ગાયકીથી મોહમુગ્ધ કરી દીધી. અને નારાયણરાવ વ્યાસની ગાયકીની નકલ કરી અત.ની, પંડીત શંકરરાવ વ્યાસ

પુરોહિતજીને તેમની સાથે અમદાવાદ લઈ જઈ સંગીતનું પ્રારંભિક અભિનવ દર્શન કરાવ્યું. અને પંડીત નારાયણ મોરેશ્વર ખરે શાસ્ત્રીની સાથે સંપર્ક સાધ્યો.

ત્યાર પછી પુરોહિતજીએ સંગીતનું ઉચ્ચ અધ્યયન તથા ગાયકી સાધવા માટે પંડીત શ્રી આમકારનાથજી ઠાકુર તથા ખાનસાહેબ અખ્લુલ કરીમખાના પટ્ટ શિષ્ય શ્રી બાલકૃષ્ણ કપિલેશ્વરી ખુવાની સાથે ગુરુ મેળ સાધી કિરાના ધરાનાની ગાયકીની અખંડ સાધના શરૂ કરી, પુરોહિતજીએ સારાએ વિશ્વમાં પોતાનું અનોખું સ્થાન જમાવ્યું. શ્રી પુરોહિતજીએ ભારતના સર્વે રેડીયો સ્ટેશનેથી પોતાના પ્રોગ્રામ પ્રસારીત કર્યા હતા. શ્રી. યશવંતરાય પુરોહિતજીએ પોતાના સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ ભાવના ધરાવનાર પ્રત્યે એક શાયરી દર્શાવી છે કે જે નીચે પ્રમાણે છે.

મળાયે ન મળાયેતો હવે નમન છે આખરી મારા,
કદીક જે યાદ આવતો હૃદય થકી નયન ભિન્નવી લેજો.

...યશવંત પુરોહિતજી...

ભારતવર્ષના સર્વ શ્રેષ્ઠ ગાયકોમાં શ્રી પુરોહિતજીનું પ્રણવ સ્થાન હતું. અને વિશ્વના મહાન ગાયક હતા. તેમની ગાયકીનું જીવન સ્મરણ કદી ભુલાઈ નહિ તેવું હતું. શ્રી. પુરોહિતજી લેખક શ્રી યશવંત બદ્ર સાથે સગા બાઈ જેવો પ્રેમ ધરાવતા હતા અને બાળમિત્રો હતા. ભારતમાં શ્રી. પુરોહિતજીએ પોતાના ઘણાં સંગીત શિષ્યો તૈયાર કર્યા છે. સંગીતનો મહાન ખુદાઈ ફીરરતો દીનાંક ૩-૧-૬૪ના રોજ નિંદ્રા દેવીની મહાન સંગીત સમાધિમાં સદાને માટે સુધ ગયો. પણ સંગીતના સંસારમાં તેના સ્વરતું મધુર ગુંજ મુકતો ગયો. તે અહરનિશ યાદ જનક હે.

સંગીત વિશારદ શ્રી. સુશીલા દિવાકર :- શ્રી. સુશીલા એસ. દિવાકરનો જન્મ સન ૧૯૩૭માં ઘંધુકા ગામમાં થયો હતો. મહીલા કોલેજમાં બી. એ. વીથ મ્યુઝીક. એમ. એડ. સુધીનો અભ્યાસ

કર્પો. શાસ્ત્રીય સંગીતની ઉંચ શિક્ષા શ્રી યશવંત ડી ભટ્ટ તથા શ્રી. જ્યદેવ ભોજક પાસેથી સંપાદન કરી શાસ્ત્રીય તથા સુગમ સંગીત પ્રત્યે સારી પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરેલ છે. દિલ્હી યુથ ફેસ્ટીવલમાં લોકસંગીતમાં સારી નામના મેળવી હતી. તેમનો પરિવાર સંગીત પ્રત્યે સારી સહાનુભુતિ ધરાવે છે. આજ તેઓ ધરશાળા બાલ અધ્યાપન મંદીરમાં અધ્યાપિકા છે.

સંગીત વિશારદા કુમારી સરલા ત્રિવેદી :- તેમણે ભાવનગર મહીલા કોલેજમાં બી. એ. વીથ મ્યુઝીકનો અભ્યાસ કરેલ છે. સંગીતનું પ્રારંભિક અભિનવ દર્શન તેમના પિતાશ્રી રમણીકલાલ ત્રિવેદી દ્વારા થયું હતું અને પછી સંગીતની ઉંચ તાલીમ શ્રી રસીકભાઈ અધારીયા પાસેથી સંપાદન કરી ખ્યાલ ગાયકીમાં પ્રમુખ સંપાદન કર્યું. દિલ્હી ફેસ્ટીવલ યુથ, રાજકોટ સાંસ્કૃતિક સમારોહ, ઇત્યાદિ સંગીત સમારંભોમાં ભાગ લીધેલ હતા. જામનગરની સંગીત સ્પર્ધામાં ગોલ્ડ મેડલ સંપાદન કર્યું હતું. શ્રી સરલાબેન શાસ્ત્રીય સંગીત સાધનામાં તેમનું જીવન વ્યતિત કરે છે.

સંગીત વિશારદા શ્રી કુંદનબેન ખાંડેકર :- ભાવનગરના શ્રી કુંદનબેન ખાંડેકર બી. એ. સુધીનો વિદ્યાભ્યાસ કરી સંગીત પ્રત્યે બાલ્ય વયથી પ્રેમ હોવાથી શાસ્ત્રીય સંગીતની ઉંચ પ્રકારની સંગીત શિક્ષા શ્રી અનંતરાવ સ્વર-મડળેની પાસે ગ્રહણ કરી ખ્યાલ ગાયકી ઉપર પોતાનું સારું જીવન વ્યતિત કરેલ છે.

સારંગી વાદન આચાર્ય શ્રી સુલતાનખાં :- શ્રી સુલતાનખાંએ સારંગીની તાલીમ તેમના પિતા ગુલામખાં તથા શ્રી અહમદઝરા સાહેબ રાજમવૈદ પાસે ગ્રહણ કરી હતી, ઇંદોર ધરાનાની વિશિષ્ટતા સારંગી જેવા વાદ્ય પર તેમણે જાળવી રાખી છે. રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનના તેઓ સારંગી વાદનાચાર્ય છે. તેમનું મુળ વતન રાજસ્થાન છે. સંગીતના ક્ષેત્રમાં તેઓ સારું માન ધરાવે છે.

શ્રીમતી હર્ષદા વ્યાસ :- શ્રીમતી હર્ષદા વ્યાસનો જન્મ લીંબડીમાં થયો હતો. બી. એ. સુધીના Academic જ્ઞાનથીજ સંતોષ ન પામતાં તેમણે સંગીતનો પદ્ધતિસરનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. કોલેજની સંગીત હરફાઈમાં પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત તેમણે દિલ્હીના યુથ ફેસ્ટીવલમાં પણ સાંસ્કૃતિક પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી છે. રેડીયો તથા સંગીત નૃત્ય-નાટીકાઓમાં તેમના અવાજના સુરીલા રણુકા અતે ફીરતની કલા જોવા મળે છે અમદાવાદના કલાકાર શ્રી જનાર્દન રાવળના તેઓ ધર્મ પત્ની છે.

રાજકોટ નિવાસી સંગીત શાસ્ત્રી શ્રી લક્ષ્મીશંકર રણુછાડજી ત્રિવેદી :- શ્રી લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદીનો જન્મ રાજકોટમાં થયો હતા. તેમણે સંગીતનું શિક્ષણ પુનાના મશહૂર સંગીત પ્રોફેસર શ્રી જી. બી. આચરેકર પાસેથી સંપાદન કર્યું હતું. શ્રી લક્ષ્મીશંકરભાઈએ સંગીતશાસ્ત્રના અમૂલ્ય ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરેલ છે કે જે સંગીતરત્નમાળા, ભાગ ૧ થી ચાર, નાદાનંદ, સંગીત કલાનિધિ, તથા રાસનાદ ચિંતામણી. શ્રી ત્રિવેદીજીનો થોડા વર્ષ પહેલા સ્વર્ગવાસ થયો છે.

વાયોલીન વાદનાચાર્ય શ્રી હરિલાલ એમ. શર્મા :- શ્રી કાઠિયાવાડ સંગીતશાળાના સંચાલક શ્રી હરિભાઈ શર્માનો જન્મ તારીખ ૨૩-૬-૧૮૯૫ માં થયો હતો. ગુજરાતી પાંચ ધોરણ સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી, સંગીતની શિક્ષા શ્રી ત્રિકમલાલ ભોજક તથા શ્રી રહીમખાં પાસેથી સંપાદન કરી તેમના પુત્ર શ્રી હર્ષદભાઈ વાયોલીનની સાધનામાં તેમનું જીવન વ્યતીત કરે છે. શ્રી શર્માજીનો મહાન આત્મા તારીખ ૭-૫-૬૩ના રોજ ૬૫મ વયમાં સંગીત કરવા ચાલ્યો ગયો.

શ્રીમતી નીરૂપમા શેઠ :- નીરૂપમા ગોંડળના દિવાન પરિવારમાં જન્મ અને અભિજાત સરકાર સિંચન પામેલાં નીરૂપમા શેઠે આજસુધી રેડીયો,

આમોદોન, નૃત્ય નાટિકા તેમજ રંગમંચ દ્વારા પોતાનો કંઠ પ્રસારિત કર્યો હતો. કોલેજના વર્ષો દરમ્યાન મુંબઈના કોલેજ કંઠ તરીકે પ્રસંશા મેળવી ૧૯૫૭માં તેઓ શ્રી અજીત શેઠ સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાયાં. શ્રી પંકજ મલીકના નિકટ સંપર્ક દરમ્યાન પોતાનો કંઠ માધુર્ય અને સ્વરની ગ્રહણ શીલ્પતાથી પંકજ આણુને પણ એમણે પ્રભાવિત કર્યા હતા. ભારતિય વિદ્યાભવનના સુગમ સંગીત વિભાગના તેઓ માનદ્ મંત્રી છે. ફીલ્મોમાં પાર્શ્વગાન આપવાનું તેમણે શરૂ કર્યું છે.

ભાવનગરના મીડુએડ સંચાલક શ્રી નુરમોહમદ અચ્યુભાઈ દેખૈયાકલેરીયોનેટ વાદક શ્રી નુરમોહમદ ઉર્ફે આણુભાઈનો જન્મ સને ૧૯૩૪માં ભાવનગરમાં થયો હતો. તેમણે ત્રણ ગુજરાતીના અભ્યાસ કરી. તેમના પિતાશ્રી સ્વર્ગસ્થ અચ્યુભાઈ પાસેથી કલેરીયોનેટના શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી. અને રેડીયો સ્ટેશનથી પ્રોગ્રામ પ્રસારીત કર્યા હતા.

“ભાવનગરના શ્રી નુરમોહમદ અલારખ દેખૈયા :- કલેરીયોનેટ વાદક શ્રી નુરમોહમદ દેખૈયાનો જન્મ તા. ૧૩-૨-૧૯૨૧ના રોજ ભાવનગરમાં થયો હતો. તેમણે કલેરીયોનેટ વાદનની તલીમ શ્રી જમાલભાઈ અલારખ દેખૈયા પાસેથી સંપાદન કરી હતી અને વિદ્યાભ્યાસ ચાર ગુજરાતી સુધીનો કર્યો હતો. તેમણે કાવ્ય સંગ્રહનો ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો છે.

ભાવનગરના નિવાસી શ્રી દલસુખરામ રેવાશંકર નાયક :- ભાવનગરના સંગીતકાર શ્રી દલસુખરામ નાયકનો જન્મ તા. ૫-૬-૧૯૧૮ ના રોજ થયો હતો. વિદ્યાભ્યાસ ગુજરાતી ૬ ધોરણ સુધી કરી, સંગીતની શિક્ષા શ્રી શિવલાલ મનસુખરામ નાયક તથા પંડીત વાડીલાલ શિવગમ (અમદાવાદ) પાસેથી સંપાદન કરેલ હતી અને નાટ્ય રંગમૂર્તિનો પણ પચીસ વર્ષનો અનુભવ છે.

ભાવનગરના શ્રી દલસુખરાય ટી. અંધારીયા :- ભાવનગરના સંગીતકાર શ્રી દલસુખરાયનો જન્મ તા. ૨૮-૧૧-૩૭ ના રોજ થયો હતો. એ ઇંગ્લીશ સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી સંગીતની શિક્ષા શ્રી આણુભાઈ અંધારીયા દ્વારા સંપાદિત કરી હતી.

ધ્રોળ નિવાસી શહનાઈ વાદક શ્રી ઇલીયાસભાઈ ઇસાભાઈ :- શ્રી ઇલીયાસભાઈનો જન્મ તા. ૨૮-૬-૩૬ ના રોજ થયો હતો. ચાર ધોરણનો વિદ્યાભ્યાસ કરી. શહનાઈ તથા કલેરીયોનેટની સાધના કરી.

ભાવનગરના તખલા વાદક શ્રી શાંતિલાલ એચ. મહેતા :- શાંતિલાલ એચ મહેતાનો જન્મ ભાવનગરમાં સને ૧૯૧૧માં ઊંચ વયે પંચરામમાં થયો હતો. પાંચ ઇંગ્લીશ સુધીનો વિદ્યાભ્યાસ કરી તેમણે તેમનું જીવન આત્મ વ્યયથી તખલાની સાધનામાં વ્યતિત કર્યું. ભાવનગરમાં ૧૯૨૮ ની સાલમાં જ્યારે દક્ષિણી મહાશયના ગણેશાત્સવનું આયોજન કરવામાં આવતું ત્યારે મુંબઈના શ્રી શંકરરાવ વ્યાસ શ્રી નારાયણરાવ વ્યાસ, તથા માસ્તર વસંત અમૃત છત્રાદિ મહાન સંગીતકલા કારો સાથે શ્રી મહેતાએ તખલા વાદનની સંગત કરી હતી.

ભાવનગરના સ્વર સાધક શ્રી અનંતરાવ આર. સ્વર મંડલે :- શ્રી અનંતરાવ સ્વર મંડલેનો જન્મ ઇસવી. ૧૯૧૫ સાવંતવાડી (કોલ્હાપુર)માં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રી કિર્તનચાર્ય હતા, જેથી સંગીતના ઉચ્ચ સંસ્કારો સ્વર મંડલેજીમાં શિશુ વયમાં સ્ફુર્તિ થયા હતા. હાઈસ્કૂલમાં મેટ્રીક પાસ કરી પ્રારંભિક સંગીત અભિનવ દર્શન સ્વર્ગસ્થ શ્રી રામકિર્ણ વઝે ખુવા દ્વારા સંપાદિત કર્યું. ત્યાર પછી ઊંચ સંગીતની તાલીમ પંડીત વામનરાવ પાધ્યાય ખુવા પાસે લીધી. મહિલા કોલેજ ભાવનગરમાં સંગીત આચાર્ય

પહેનાકરી કરી રહ્યા છે. અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૫ વર્ષથી નિવાસ કરે છે. અને ખ્યાલ ગાયકી, સિતાર વાયોલીન દીલરૂઆ, હાર્મોનીયમ, તબલાં છત્યાદિ વાદન પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે.

ભાવનગરના હાર્મોનીય વાદક ડો. વિજયશંકર ખી ભટ્ટ :- ભાવનગરના કલા સાધક ડોક્ટર વિજયશંકર ભટ્ટજીનો જન્મ તા. ૨૦-૧-૧૯૦૨ માં ભાણુવડ ગામમાં ઉચ્ચ પ્રશ્નોરા પરિવારમાં થયો હતો. ૧૯૨૫ના સાલમાં ડોક્ટરીની એમ. બી. બી. એસની પરિક્ષા બીજીથી કરી ડોક્ટરી વ્યવસાયમાં સારી નામના પ્રાપ્ત કરી, અને સાથે સાથે બાલ્યવયથી સંગીતની ઉચ્ચ સાધના સાધવામાં સાથે જીવન વ્યતિત કરવા લાગ્યા. સંગીતની દીલરૂઆ વાદનની ઉચ્ચ શિક્ષા ભાવનગરના શ્રી રાજભાઈ ચાગણ પાસેથી પ્રાપ્ત કરી, દીલરૂઆ તથા હાર્મોનીયમ વાદન પર અદ્ભુત પ્રભુત્વ ધરાવ્યું. કચ્છના ઉસ્તાદ લાલખાજીના પણ સમાગમમાં આવી ગયા હતા હાર્મોનીયમની શિક્ષા શ્રી અલારખભાઈ પાસેથી પણ ગ્રહણ કરેલી.

કચ્છના સંગીતાચાર્ય ખાન સાહેબ લાલખા :- કચ્છમાં જન્મ થયો હતો. લાલખાં ગ્વાલીયર ધરાનાના ઉમદા કલાકાર હતા. લાલખાંએ સંગીતની શિક્ષા મશહુર ઉસ્તાદ નાસીરખાં પાસેથી સંપાદન કરી હતી. શ્રીમાન કાશ્મીર નરેશના પખવાજી તરીકે પણ લાલખાંએ નોકરી કરેલ હતી. અને ત્યાર પછી લાલખાં ગ્વાલીયર નરેશ પાસે રહેતા હતા. ઉસ્તાદ નાસીરખાંએ પખવાજ તથા ગાયકીનું ઉચ્ચ જ્ઞાન લાલખાંને આપી. પોતાની દીકરી લાલખાંની ગાયકી તથા વાદન સૌથી ઉપર પ્રસન્ન થઈ પરણાવી હતી. લગભગ ૧૯૫૦માં લાલખાંજી સ્વર્ગવાસી થયા

શ્રી મોહનલાલ આર. કાપડી :- શ્રી મોહનલાલ આર. કાપડીને જન્મ ૧૯૧૬માં ભાવનગરમાં થયો હતો. ભાવનગર હાઈસ્કૂલમાં ચાર ઇંગ્લીશનો અભ્યાસ કર્યો પરંતુ સંગીત પ્રત્યે

બાલ્ય વયથી પ્રેમ હોવાથી વિદ્યાભ્યાસ છોડી દીધો. સંગીતના પ્રારંભિક સંસ્કાર પિતાજી તરફથી મળેલા હતા. સંગીતની ઉચ્ચ તાલીમ શ્રી બાલકૃષ્ણ કપિલેશ્વરી યુવા તથા વામનરાવ ઠાકર પાસેથી ગ્રહણ કરી હતી. “શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સંગીત વિદ્યાલય” ના આચાર્ય છે. તેમના પુત્ર શ્રી હરિહર કાપડી ટ્રેન્ડ્યુએટ છે. અને વાયોલીનની વાદન સાધનામાં તેમનું જીવન વ્યતિત કરે છે. ટવીન રેકોર્ડ કંપનીએ તેમની એક રેકોર્ડ પ્રસિદ્ધ કરી છે.

ભાવનગરના વાયોલીન વાદક શ્રી અચ્યુભાઈ એન. પટેલ :- શ્રી અચ્યુભાઈ પટેલનો જન્મ દીનાંક ૧૦-૧૦-૧૯૦૬માં ભાવનગરમાં ઉચ્ચ ધનિક પરિવારમાં થયો હતો. ચાર ઇંગ્લીશ સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી સંગીતની વાયોલીનની તાલીમ શ્રી અચ્યુભાઈ (મીડું) ખેડવાળા તથા શ્રી ગાયુલાલ અંધારીયા પાસેથી ગ્રહણ કરી.

સંગીત કલાકાર શ્રી સૂર્યકાંત દવે :- સૂર્યકાંત દવેનો જન્મ અને ૧૯૩૩માં સૌરાષ્ટ્રના નડવાણ ગામમાં થયો હતો. દવેજીએ સંગીત પ્રત્યે અભિરૂચી વારસામાં સંપાદન કરી હતી. અને શાસ્ત્રીય સંગીત કલાની શિક્ષા શ્રી શાંતિલાલ વ્યાસ પાસેથી ગ્રહણ કરી, રેકોર્ડો પરના કાર્યક્રમો પોતાની સ્વર રચના પ્રસારિત કરતા, શ્રી દવેજી અગ્રણના નામી કલાવંત છે.

કવિરાજ શ્રી દિનકરરાય કે. ભટ્ટ “મીનપિયાસી” તેમનું મુળ વતન ચુડા છે. તેમન પિતાશ્રી સ્વ. કેશવલાલ પોપટભાઈ ચુડાના રાજ્યવૈદ હતા. અને સ્વ. ઝંડુ ભટ્ટજીના ભત્રીજા થાય, શ્રી મીનપિયાસીજીએ નેશનલ મેડીકલ કોલેજનું ઇન્ટર એલ સી. પી એસ. પાસ કરી પોતાના પિતાશ્રીના વૈદકીય ધંધામાં સંકલિત થયા. અને કાવ્ય રચનાની સાધનામાં તેમનું જીવન વ્યતિત કરવા લાગ્યા, કાવ્ય રચના રચના એ “મીનપિયાસી” જીના જીવનનો સાચો આનંદ છે. શ્રી મીનપિયાસીજીએ

તેમના શબ્દ ભાવના પ્રાધાન્ય ગ્રંથ “વર્ષા જલ”નું સર્જન કરી, કાવ્યની દુનિયામાં પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. સાહિત્યની ભાષા શબ્દ છે. અને સંગીતની ભાષા સ્વર છે, સંગીત અને સાહિત્યને સુમેળ સંબંધ છે.

કવિ જટિલરાય કે વ્યાસ જન્મ કોટડા સાંગાણીમાં થયો હતો. જટિલરાયે ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં બી. એ. સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરી કાવ્ય સર્જન તથા કાવ્ય પ્રકાશનમાં પોતાનો સમય વ્યતિત કર્યો. ભારતના લિન્ન લિન્ન માસિક સામયિકોમાં કાવ્ય રચનાઓ સમય સમય પર પ્રકાશિત થાય છે. તેમણે કાવ્ય રચનાને એક ગ્રંથ પણ પ્રકાશિત કર્યો છે.

ભાવનગરના કવિશ્રી. અબ્દુલકરીમ. સી. કુરેશી “મુકબિલ”:- જન્મ ૨૪-૬-૨૫ના રોજ ભાવનગરમાં થયો હતો. ભાવનગરની હાઈસ્કૂલમાં મેટ્રીક સુધી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. સાહિત્ય તથા કાવ્યના ઉચ્ચ સંસ્કારનો વારસો તેમના વડીલ બંધુ પાસેથી સંપાદિત કર્યો હતો. ભાઈશ્રી “મુકબિલ”ની કાવ્ય રચનાઓ ભારતના લિન્ન લિન્ન માસિકો તથા પેપરોમાં પ્રકાશિત થાય છે. તેમણે તેમના “પમરાટ” નામના પુસ્તકનું પ્રકાશન કરેલ છે. અને બીજું પુસ્તક “મધમધાટ” થોડા સમયમાં પ્રકાશિત થશે. ભાવનગરની રેલ્વે ઓફીસમાં નોકરી કરે છે. કાવ્યના સંભારમાં તેમનું અમુલ્ય અનોખું સર્જન છે.

સૌરાષ્ટ્રના સાહિત્યકાર શ્રી મહાસુખરાય આય. પટ્ટણી:- જન્મ તા. ૧૮-૮-૧૯૦૯ માં વેરાવળ ગામમાં થયો હતો. સાહિત્ય તથા કાવ્ય ક્ષાનો સારો વારસો તેમના પિતાશ્રી ધર્મશંકર દ્વારા તેમના વારસામાં આવ્યો હતો શ્રી પટ્ટણીએ બી. એ. એલ. એલ. બી. સુધીનો અભ્યાસ કરી, સાહિત્ય તથા કાવ્ય ક્ષાની સાધનામાં તેમનું જીવન સમર્પિત કર્યું, તેમના સાહિત્યના લેખો તથા કાવ્યો ભારતના પ્રકાશિત થતા માસિક કુમાર, ઉદ્દાસ,

પ્રસ્થાન ઇત્યાદિમાં સમય સમય પર પ્રકાશિત થાય છે. “ઉદ્દાસ” ના માસિક અંકોનું અવલોકન કરવાથી હાસ્ય ક્ષાનો ખરેખર પરિચય થશે તેઓ મરત ફકીર, મીનપિયાસિ, શ્રી લાલશંકર ઇત્યાદિ કવિઓના સમાગમમાં આવી ગયા છે. હાલ તેઓ સીનીયર એકાઉન્ટ રેલ્વે ઓફીસરની કાર્યવાહી કરે છે. ભારતની લલિત કલા પ્રત્યે મન ધરાવે છે.

સંગીત જાદુ તથા હાસ્યરસનો રાજા શ્રી શ્યામસુંદર આર. પુરોહિત :- સૌરાષ્ટ્રના સંગીત જાદુ હાસ્ય રસના બાદશાહ શ્રી શ્યામસુંદર પુરોહિતનો જન્મ ભાવનગરમાં થયો હતો. સંગીત હાસ્ય, જાદુના સફલ સર્જક શ્રી પુરોહિતજીની ક્ષાથી સૌરાષ્ટ્રની જનતા અગ્નિ નથી, તેમણે સંગીત વિદ્યા જાદુવિદ્યા, તથા હાસ્યક્ષા, એ ત્રણે કલાનું દર્શનાત્મક શિક્ષણ તેમના સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રી શ્રી રતિશંકરભાઈ પાસેથી સંપાદિત કરેલું. શ્રી રતિશંકરભાઈએ સંગીત, નાટ્યની રંગભૂમિ. જાદુક્ષા, અને હાસ્યક્ષાના પ્રખંડ વિદ્વાન હતા. તે સારી કળાનો વારસો ભાઈશ્રી શ્યામસુંદર પુરોહિતમાં ઉતરી આવ્યો, અને સમસ્ત ભારતની વિશ્વ યાત્રા કરી પોતાની ક્ષાનો પરિચય કરાવી કલાપ્રેમી જનતાને મોહમુગ્ધ તથા હાસ્ય રસના રસ ગુલ્લાંયા આનંદ વિભોર કરી દેતા હતા, તેઓએ પોતાની ક્ષાનું દર્શન મુબ્બ, અમદાવાદ, કલકત્તા, નાગપુર ઇસ્ટ આફ્રિકા, નૈરોબી, દિલ્હી ઇત્યાદિ સ્થળોએ કર્યું હતું. શ્રી શ્યામસુંદર સારાં સૌરાષ્ટ્રના જાદુગર હારમોનીયમ બાદક, તથા તબલાવાદનાચાય છે. તેમની હાસ્યરસની “ટવીન” રેકર્ડ કંપનીએ પ્રસિદ્ધ કરી છે શ્રી શ્યામસુંદર પુરોહિત ભારતના એક પ્રથમ ક્ષાના કલા ઉપાસક છે.

ભાવનગર સૌરાષ્ટ્રના સંગીત સાધક શ્રી અમલ. ભટ્ટ:- ભાવનગરના શ્રી અમલ ભટ્ટે સંગીતની “સપ્તકલા”માં સાંગીતીક સંરચામાં સંગીતનું ગાર્ગદર્શન કર્યું હતું. આ નવોદિત સંગીત કલાકાર તેના ગંભીર મહન અને માર્દવ્યુક્ત

અવાજથી સંગીત રસિકોમાં ટુંક સમયમાં સારી ચાહના સંપાદન કરી શક્યા છે. તેઓ સંગીતનું ઉચ્ચ અભિનવ દર્શન શ્રી. પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાયની રાહબરી નીચે લઈ રહ્યા છે. સંગીતના ક્ષેત્રે આજ તેઓ ઉચ્ચ સાધના કરી રહ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રના સંગીત સાધક શ્રી. બાલકૃષ્ણ ખોડા :- બરોડાના સુગમ સંગીત ક્ષેત્રે આ એક અગ્રણી સંગીત કલાકાર સૌરાષ્ટ્રના વતની છે. સંગીતની પ્રવૃત્તિ એમને વારસાગત મળી હોવા ઉપરાંત એમણે પ્રાયશઃ તાલિમ પણ લીધી છે. છેલ્લા દસકાથી તેઓ આકાશ વાણી અમદાવાદ વડોદરા પરથી સંગીત કાર્યક્રમો પ્રસારિત કરી રહ્યા છે. આકાશ વાણીના ભાષ્ટ ગ્યુઝીક કોન્સર્ટમાં એમણે સક્રિય ભાગ લીધો છે. તે ઉપરાંત તેઓ સ્વતંત્ર રીતે સ્વરનિયોજન પણ કરે છે. વ્યવસાયે સરકારી કર્મચારી છે.

સંગીત સાધક શ્રી. ચન્દ્રવદન ધોળકીયા બામનગર :- કચ્છની સુકી ધન્તી સંગીતના ક્ષેત્રે લીલીછમ છે. એ શ્રી ચન્દ્રવદને પ્રતિપાદિત કર્યું છે. ત્રણ વર્ષથી રાજકોટ કેન્દ્ર પરથી તેમનો મધુર સ્વર યુગ્મિત થયો છે. બાર વર્ષની આલ્ય વયથીજ સંગીતના જાહેર કાર્યક્રમ આપતા આવ્યા છે.

લોક સંગીતના સિતારા સ્વર્ગસ્થ શ્રી હેમુભાઈ ગઢવી :- સૌરાષ્ટ્રના લોકસંગીતના ઉપાસક શ્રી હેમુભાઈને સારાયે લોક સંગીતનો વારસો તેમના કુટુંબ પરિવારમાંથી સંપાદિત થયો હતો, લોક સંગીતના મહાન સાધકનો મધુર સ્વર સમય સમય પર રાજકોટ રેડીયો દ્વારા પ્રસારિત થાય છે અને તેના લોકગીતોની રચના માનવ જીવનની આરપાર ઉતરી જાય છે તેમની આમોદાન રેકોર્ડ પણ પ્રસિદ્ધિ પામી છે. અને પોતે રંગભૂમિમાં પણ પોતાના અભિનય દર્શનથી જનતાને આનંદવિભોર કરી દેતા, તેઓ હમણાંજ સ્વર્ગવાસી થયા છે પણ તેમની “લોક સંગીત” વાણી સૌરાષ્ટ્રમાં અજર અમર છે.

સૌરાષ્ટ્રના સંગીત વિશારદ શ્રી મુક્તાબેન વૈદ્ય - સૌરાષ્ટ્ર નિવાસી શ્રી મુક્તાબેન વૈદ્ય ભાવનગરની દક્ષિણામુર્તિમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી સંગીતની તાલીમ શ્રી મુળશંકરભાઈ પાસેથી સંપાદિત કરી હતી તેમના કુટુંબમાં સંગીત પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી આલ્ય વયમાં સંગીતના ઉચ્ચ સંસ્કાર જન્મી ગયા હતા. તેમણે “કર્વે યુનિવર્સિટી”માં સંગીત વિષય સાથે એમ. એ ફર્સ્ટ ક્લાસ પાસ કરેલ છે. રાજકોટમાં “સંગીત નાટ્ય નૃત્ય ભારતી”ના સંગીત અધ્યાપિકા છે. શ્રી મુક્તાબેન વૈદ્યે “સંગીત પ્રવેશિકા” નામના ઉત્તમ પુસ્તકનું પ્રકાશન કરેલ છે રાજકોટ રેડિયો સ્ટેશનથી તેમના સંગીત પ્રોગ્રામ પ્રસારિત થાય છે.

કચ્છના સંગીતકાર શ્રી શરદ અંતાણી :- કચ્છના સંગીત કલાકારોમાં અગ્રગણ્ય એવા શ્રી શરદ અંતાણી છેલ્લાં દસ વર્ષથી આકાશવાણી પરથી સંગીતના ઉચ્ચ કક્ષાના ભાવના પ્રાધાન્ય ગીતો ગાતા આવ્યા છે. રેડીયો સિવાય આમોદાન રેકોર્ડો પણ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. સંગીતની ગાયકી ઉપરાંત ફીલ્મ સંગીત ક્ષેત્રમાં પણ સંગીત નિયોજન પણ ભાઈ અંતાણી કરી રહ્યા છે. સંગીતની દુનિયામાં તેઓ સાઈ નામ ધરાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના સંગીત કલાકાર શ્રી જનાર્દન રાવળ :- સૌરાષ્ટ્રના સંગીત સાધક શ્રી જનાર્દન રાવળ કાયદાના સ્નાતક વ્યવસાયે સરકારી કર્મચારી હોવા છતાં સંગીત પ્રત્યે જીવંત રસ ધનવે છે. માધુર્યમય ગંભિર અવાજ તથા ગીતોની ભાવવાહી ગાયકીથી જનતાનું મન મનોમુગ્ધ કરી દે છે.

મેરળી (સૌરાષ્ટ્ર)ના મશહૂર સંગીતાચાર્ય શ્રી મધુસુદન આચાર્ય :- શ્રી મધુસુદન આચાર્ય મેટ્રિક સુધી વિદ્યાઅધ્યન કરી સંગીતની ઉચ્ચ શિક્ષા સ્વર્ગસ્થ ખાનસાહેબ શ્રી અબ્દુલકરીમખાં પાસેથી પ્રાપ્ત કરી સંગીતની માધુર્યતામય ગાયકી દ્વારા સારાયે ભારતમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી, આજથી

પચીસ વર્ષ પહેલાં “કિનારા” નામની ફિલ્મનું સર્જન કર્યું હતું.

સંગીતજ્ઞ શ્રી યશવંતભાઈ ડી. ભટ્ટ :-
લેખક-શ્રી હસમુખ ડી. વિરાણી સપ્તકલા ભાવનગર : આ સંગ્રહમાં અનેક કલાકારોનો પરિચય જેમણે આપ્યો છે, તે શ્રી યશવંતભાઈ ડી. ભટ્ટ ભાવનગરના વતની છે અને તેમની જન્મ તારીખ ૨૨-૨-૧૯૧૪ છે.

શ્રી યશવંતભાઈ માત્ર સાત સંગીતકાર છે એટલું જ નહિ પણ સંગીતશાસ્ત્રના સારા અભ્યાસી અને લેખક છે. સંગીતનો શોખ તેમને નાની વયથી જ હતો અને પંડિત ઓમકારનાથ ઠાકુરનું શિક્ષણત્વ તેમણે ગ્રહણ કરેલું. તેમણે દૂર રહીને પણ પૂજ્ય પંડિતજીની કલા અને સાધના નજર સમક્ષ રાખી અને પોતામાં તેનું સિંચન કર્યું સામાન્ય રીતે થોડી ઘણી સિદ્ધી મળ્યા બાદ માણસોને જે પ્રસિદ્ધીનો મોહ થાય છે તેનાથી સદાય દૂર રહી શ્રી યશવંત ભાઈએ પોતાની સાધના ચાલુ રાખી છે. તેઓ એક અચ્છા દિલ્હિયા વાદક ઉપરાંત સિતાર, વાયોલીન જેવાં અનેક વાદ્યો વગાડી જાણે છે. તેમણે આકાશવાણી રાજકોટ ઉપરથી કાર્યક્રમો આપેલા છે.

શ્રી યશવંતભાઈનો મૂળ શોખ સંશોધન અને સંગીત વિષયક લેખો લખવાનો છે. સંગીતને લગતાં જાણીતા માસિકો “સંગીત”, “સંગીત કલા વિહાર” “રાગિણી” અને કલાવંત અને “સંગીતકલા” વગેરેમાં અવારનવાર તેમના લેખો પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ લેખો ભારતીય સંગીતના સંસારમાં ઘણા ઉપયોગી સિદ્ધ અને અગત્યના છે અને તેનું મહત્વ અકત્યુ હોય છે.

શ્રી યશવંતભાઈ ભારતીય સંગીત ક્ષેત્રમાં ઘણું જ માન ધરાવે છે. શ્રી ભટ્ટભાઈ સ્વભાવે ઘણાં નમ્ર અને સેવાભાવી છે. સંગીતના ક્ષેત્રે કાર્યકર્તા

કોઈ પણ ભાઈ બહેનોને મદદ કરવા તેઓ સદાય ઉત્સુક હોય છે.

ભારતીય સંગીત સંસારમાં શ્રી યશવંતભાઈએ સંગીતના ઘણાં સંગીત શિષ્ય શિષ્યાઓ તૈયાર કરેલ છે કે જેના નામો શ્રી સુશીલાબેન દિવાકર, શ્રી મહેન્દ્રકુમાર ગોહિલ, શ્રી દારા મહેતા, શ્રીમતી કેટીબેન ભર્યા, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

શ્રી યશવંતભાઈ ડી. ભટ્ટ વિષે અન્ય જે માહિતી અમને મળી છે તે પણ અહિં રજૂ કરીએ છીએ :- સંપાદક.

શ્રી. ભટ્ટજીએ અહરનિશ સંગીત સાધનાની ઉપાસના કરી સમસ્ત સંગીત સંસારમાં સારી ખ્યાતિ સંપાદન કરી છે. શ્રી. ભટ્ટજીએ સમસ્ત વિશ્વના મહાન સંગીતાચાર્ય સ્વ. પંડિત ઓમકારનાથજી ઠાકુરનું શિષ્યત્વ પ્રેમાદર્શ લાવ્યો ગ્રહણ કર્યું છે. વિણાધારીની તથા ગુરુશ્રીના અભિમ આપિશથી શ્રી. ભટ્ટજી સિતાર, દીલ્હિયા, વાયોલીન, મેડોલીન, તારશહનાર્મ, ટાઇસેક્રાટા, બસરી, હાર્યોનીયમ, ઇત્યાદિ સંગીત વાદ્યો પર પોતે બહુજ સારું પ્રભુત્વ ધરાવે છે, તેમજ સુગમ સંગીત તથા શાસ્ત્રીય ખ્યાલ ગાયકી ઉપર પણ સારી સાધના સંપાદન કરેલી છે. અને રાજકોટ રેડીયો સ્ટેશનથી પણ તેમણે તેમના સંગીત પ્રોગ્રામની સુંદર ગાયકાની રજુઆત કરી હતી, શ્રીમાન પંડિત કાશીનાથ તુલપુલે સંગીતાચાર્યજીએ ભટ્ટજીની ગાયકી શ્રવણ કરી રેડીયો સંગીત પ્રોગ્રામ દ્વારા તેમને એવો બાસ થયો કે શ્રીમાન પંડિત ઓમકારનાથજીનું સંગીત રેકોર્ડિંગ ચાલી રહ્યું છે, પણ પાછળથી તેમને ખબર પડી કે ભાવનગરના શ્રી ભટ્ટજીનો સંગીત પ્રોગ્રામ છે. રેડીયો સ્ટેશન પર પ્રોગ્રામ સમાપ્ત થતા રેડીયો ડાયરેક્ટર શ્રી. પુરોહિત દ્વારા મારા જીવનનો પરિચય કરાવ્યો અને શ્રી. તુલપુલેજીએ સંગીતમાં આપ સિદ્ધિ તથા કિર્તિ સંપાદન કરેા એવું હું મારા હૃદયના ભાવનાથી બચ્ચું છું.

શ્રી યશવંત ડી. બટ્ટની સંગીત લેખન કલા કૃતિઓ ભારતિય સંગીત સંસારના ધણા સંગીત માસિકોમાં સમય સમય પર પ્રકાશિત થાય છે, જે સંગીત કલા કૃતિઓ ધણીજ સુંદર તેમજ સ્પષ્ટ ભાવના પ્રાધાન્ય છે. જે કલા પ્રકાશન “સંગીત” હાથરસ યુ. પી, “સંગીતકલા વિહાર” મુંબઈ, “સંગીત કલા” ગ્વાલિયર, “રાગિની” હાથરસ યુ. પી, “સંગીત કલાવંત” વર્ધા, “સંગીત માધુરી” બનારસ ઇત્યાદિ સંગીત માસિકોમાં પ્રકાશિત થાય છે. બટ્ટની સંગીત કલાકૃતિમાં જાનનામ “યશરંગ” ધરાવે છે. શ્રી બટ્ટની સંગીત રચનાઓ પ્રત્યે ભારતિય સંગીત સાધકો ધણુંજ માન ધરાવે છે.

શ્રી બટ્ટની ભારતના ધણીયે સંગીત વિદ્વાનોના સંપર્કમાં આવી સંગીત વિદ્યાનો સારો અનુભવ પણ સંપાદિત કરેલ છે. જેના નામો સ્વ. પંડીત ઓમકાર નાથજી ઠાકુર ગુરશ્રી, પંડીત જસરાજ, મારતર વસંત, શ્રી દેવધરજી, સ્વર્ગસ્થ પંડીત કીરોજ કામજી, સ્વર્ગસ્થ ખાન સાહેબ અબ્દુલકરીમખાં, શ્રી એસ. એ. મહાડકરજી, શ્રી એન. વી. ગુણે, શ્રી કાશીનાથ તુલપુલે, રઘુનાથ તલેગાવકર, શ્રી મુકુંદ બાણેકર, સ્વર્ગસ્થ મહારાજા પ્રભાતદેવજી, શ્રીમાન ધરમપુર મહારાજા વિજય દેવજી સાહેબ, શ્રી કુમાર શ્રી નરપતસિંહજી, શ્રી પંકજ મલિક, શ્રી પંડીત કીરોજ દસ્તુર, શ્રી મોહિયે સીરટર્સ, શ્રીમતી સુધાદિવેકર, પંડીત બાલકૃષ્ણ, કપિલેશ્વરી જુવા. શ્રી કૃષ્ણલાલદેવજી મહારાજા ઇત્યાદિ મહાન ગુણીના સમાગમથી મારા સંગીત જીવનમાં નવું સર્જન મળ્યું. સંગીતમાં સાધના સિવાય સિદ્ધિ મળતી

નથી, સાચા સંગીત સાધકની પાસે વિશ્વની મહાન સિદ્ધિઓ આપ મેળે નાચતી ગાતી આવે છે. સંગીત એ સમુદ્ર છે. તેનો પારકોઈ પામી શક્યું નથી.

નાદ સમુદ્ર તરનકો સરસ્વતિ કિન વિચાર,
દો તુંએ કંધે ધરી તોય ન પાયો પાર.

શ્રી યશવંત બટ્ટ રેલ્વે એકાઉન્ટ ઓફીસમાં બાવનગર પરામાં નોકરી કરે છે. અને રેલ્વેની સખત નોકરીની સાથે દિનરાત સંગીત કળાની સાધનાનો પણ અભ્યાસ કરે છે. મીરાં સંગીતાંજલી નામનું અપ્રકાશિત હસ્તલેખિત પુસ્તક પણ પ્રગટ કરાનાર છે.

શ્રી બટ્ટના સંગીત સંગ્રહમાં અમુલ્ય સંગીત મેળો તથા ગ્રામોફોન રેકોર્ડિંગ સંગ્રહ સ્થાન છે.

બટ્ટના સંગીતના સુત્રો

સંગીત એ માનવ જીવનનો આનંદ છે.

સંગીતથી જીવનનું દુઃખ ભૂલી જવાય છે.

સંગીત એ માનવ જીવનનું સાચું ધન છે.

સંગીતથી માનવ જીવનના રોગ નિવારણ થાય છે.

સંગીત એ પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવાનું અમુલ્ય સાધન છે.

સંગીત એ માનવ જીવનનો સાચો સાથી છે.

સૌરાષ્ટ્રના યાદગાર પ્રસંગો

ભૂતકાળના સંસ્મરણો

— પી. સી. મકવાણા

આદર્શ વહીવટી અધ્યક્ષ

સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીનું નામ એક પ્રખર રાજપુરુષ તરીકે સુવિખ્યાત છે. અંગ્રેજ સત્તા પૂરખાહારમાં હતી અને ગાંધીજીની સત્યાગ્રહની ચળવળ પણ મધ્યાહને હતી તે વખતે સરકારના વિશ્વાસુ તરીકે ગ્રહેવું અને ગાંધીજીને વિશ્વાસ પણ ભાગભાર પ્રાપ્ત કરવો તે સરલ નહોતું મોઝામી હાઇકૂલનો એક અદનો શિક્ષક ભાવનગર રાજ્યનો દીવાન બને. ઇન્ડિયા કાઉન્સિલનો સભ્ય બને મુંબઈના પ્રધાન મંડળના સભ્ય બને, ભાવનગર રાજ્યનો એડમિનિસ્ટ્રેટર બને, અને ભાવનગરનો દીવાન બની પોતાનું નામ આદર્શ વહીવટી કર્તા તરીકે ગણન કરે તે દરમિયાન વિરલ વ્યક્તિએ નાં લલાટે લખાયાં હોય છે આવી એક વ્યક્તિ પટ્ટણીસાહેબ હતા. આવી વ્યક્તિનું વ્યક્તિત્વની ગતિવિધિમાન હોય ત્યારે તેમના જીવનમાંથી કાંઈક ગ્રહણ કરવા જેવું હોય તો આપણે ચક્રણ કરવું ઘટે.

ભાવનગરના દીવાનપદે હતા ત્યારની આ વાત છે. આશરે ૧૯૨૪-૨૫ની વાત છે. વરસ કાંઈક નબળું વસુલાતી અધિકારી વસુલાતનો ખેડૂત પાસે તકાદો કરે, મામલતદાર રાજ્યના આદેશ પ્રમાણે વસુલાત કરવામાં કાંઈક સખ્તાઈ કરે. ખેડૂત નબળો એટલે વસુલાત ભરપાઈ કરી શકે નહિ કોઈએ કહ્યું કે મુંઝાય છે શા માટે, જા પટ્ટણીસાહેબ પાસે, તારું કામ થઈ જશે ખેડૂત હિંમત કરી પટ્ટણીસાહેબ પાસે પહેચ્યા પટ્ટણીસાહેબ પાસે સૌ કોઈ જઈ શનું એ તેમની વિશિષ્ટતા હતી ખેડૂતે બધી હકીકત કહી સાંભળાવી, પટ્ટણીસાહેબે સાંભળી લીધી પછી બેઠ્યા ‘અચ્છા, ભાઈ તારે કેટલી વસુલાત ભરવાની રહે છે?’ ખેડૂત બોલ્યો સાહેબ આશરે સો એક

રૂપિયા ભગવાન રહે છે. પટ્ટણીસાહેબે ક્ષણવાર વિચાર કરી કહ્યું કે ‘નારી સ્થિતિ કાંઈક નબળી છે. તે હું સમજી શક્યો છું પણ આ તો ગાંધીની વસુલાત છે તેમાં બાંધ છોડ કરી શકાય નહિ, જા પચાસ રૂપિયા હું આપું છું અને પચાસની તું સગવડ કરી દરબારી લેણું ભરપાઈ કરી આપ. ખેડૂતને પટ્ટણી સાહેબે પોતા થકી રૂ. ૫૦ આપી વિદાય કર્યો. બીજે દિવસે હોંસબેર મામલતદાર કચેરીએ જઈ દરબારી વસુલાત ચૂકતે કરી દીધી. આવા દૂરદેશી કારભારી જ્યાં હોય ત્યાં રાજા રાજ્ય અને પ્રજાનું કલ્યાણ જ સંભવી શકે. પ્રસંગ નાનો સરખો દેખાય છે. પણ વહીવટકર્તા માટે ઉમદા આદર્શ અવશ્ય પૂરો પાડે છે.

ઉદાર દિલ

સને ૧૯૩૦ ની વાત છે. ઇંગ્લેંડમાં મજૂર પ્રધાન મંડળ સત્તા સ્થાને હતું. ગોળમેજી પરિષદ માટે લંડનમાં તૈયારી થઈ હતી. હિન્દુસ્તાનમાં ગવર્નર-જનરલ તરીકે લોર્ડ વિલિંગ્ડન હતા. કોંગ્રેસ અને ગાંધીજી પ્રત્યે પૂરી નફરત હતી. પણ બ્રિટીશ સરકારની ધમ્કા કોંગ્રેસ પરિષદમાં ભાગ લે તેવી બુમિકા તૈયાર કરવાની હતી ગાંધીજી સીમલા આવ્યા હતા. ગવ. જનરલને મળવાનું હતું પટ્ટણીસાહેબ પણ તે અરસામાં સીમલા હતા. સીમલામાં એવો સરકારી નિયમ હતો કે વાઈસરોય ભવનથી અમુક સ્થળ સુધી જ વાઈસરોય અને સેનાધિપતિ સિવાય મોટરમાં જઈ શકાય પછી રીક્ષાનો ઉપયોગ કરવાનો રહે. એક દિવસ સાંજે વાઈસરોય ફરવા નીકળેલ ત્યારે જોખનું જોખ

પટ્ટણીસાહેબ પણ રીક્ષામાં ફરવા નીકળતા બંનેનો મોટો થઇ ગયો વાઇસરોયે ગાડી થોભાવતા પટ્ટણી-સાહેબે પણ વાહન રોક્યું વાઇસરોયે સાથે તેમના સેક્રેટરી દ્વર્સન હતા. તેમના તરફ જોઈને વાઇસરોયે કહ્યું, “Look here Immersion’ i his is Sir Prabha shanker Pattani. Once a great friend of Mine at now a friend of devil Gandhi” પટ્ટણી સાહેબ હજર જ્યાળી હતા, તેમણે તરત પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. “No no, My Lord I am ever a friend of both” Then all right, thank you” કહીને વાઇસરોયે ગાડી હંકારાવી મૂકી. પટ્ટણીસાહેબ પણ તેમના મુકામે ગયા. આ વાતને કીક સમય પસાર થઇ ગયો. વાત ગાંધીજી પસે પહોંચી ગઇ એક પ્રેસ રિપોર્ટર લોડ ઇર્વિન અને વિલિંગ્ડનની સમીક્ષા કરવાનું ગાંધીજીને કહ્યું. ગાંધીજી તો સત્તર જેવા હતા. તેમણે એટલું જ કહ્યું Comparision are always invidious. ક્યાં ગાંધીજીનું ગૌરવ અને વિલિંગ્ડનની તુચ્છતા પંદર પંદર વર્ષ સુધી હિન્દુસ્તામાં સૂચા અને સરસૂચા તરીકે રહીને ભારતનું લૂણ ખાધા છતાં ભારતની ઉપેક્ષા કરવામાં લોડ વિલિંગ્ડન કાંઈથી ઊતરે તેવા નહોતા. એક રીતે તો આવી તુમાખી પરોક્ષ રીતે ભારતને પ્રેરણાદાયી નીવડી હતી.

સાચા સૈનિક

સને ૧૯૧૬ની સાલ ચાલતી હતી. પહેલો વિશ્વવિગ્રહ મધ્યાહને પહોંચ્યો હતો જર્મની સામે ક્ષિપ્ર વિગ્રહમાં ઊતરી ચૂક્યું હતું. ક્ષિપ્રશરોએ ધણી જગ્યાએ પીછેહઠ પણ કરી હતી. જામશ્રી રણજિતસિંહે આ વિગ્રહમાં સક્રિય ભાગ લીધો હતો. મેસો પોટલિયામાં તેઓ સૈન્ય વિભાગની સરદારી સંભાળી રહ્યા હતા. દુશ્મનની એક ગોળી આંખને સખત ધમ્મ કરતી ગઈ. જામસાહેબને હોસ્પિટલમાં ભઈ જવામાં આવ્યા. આંખનું ઓપરેશન જરૂરી બન્યું. એક આંખનું તેજ મૂક્યું. ક્ષિપ્ર સેનાપતિએ

પોતાનો ખાસ માણસ મોકલી જામસાહેબની તબિયત ખાતત ખબર કઢાવી. જામસાહેબ સ્વસ્થતાથી પથારીમાં સૂતા હતા. ખાસ પ્રતિનિધિએ ઉપસ્થિત થઈ જામસાહેબને સેનાપતિનો સદેશ આપ્યો સદેશ વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો. જામસાહેબ રિખતવદને સેનાપતિનો આભાર માની મોઢ્યા કે Two eyes are a luxry, one eye is a necessity.

કેટલી ઉમદા તીતિક્ષાવૃત્તિ અને સહન શક્તિ. આ શબ્દો સૈનિકોને પ્રેરણા આપે તેવા હોવા ઉપરાંત દરેક વ્યક્તિ માટે મનન કરવા જેવા છે

દરિયાવ દિલ

૧૯૨૪-૨૫ની આ વાત છે. નિઝામને સાર્વભૈમ-ત્વનું ઘેલું લાગ્યું હતું. લોર્ડરીડિંગ સથે રાજકીય અથડામણમાં આવવાનું દુઃસાહસ ખેડ્યું હતું. ઓઝોલ્ટેડ ફાઇનેસની પદ્ધતિએ તેમને ઉન્નત બનાવ્યા હતા. લોર્ડરીડિંગે રાજકીય લપડાક લગાવી તેમની સાન કેકાણે લાવી હતી. આવા ગભરામણના દિવસો દરમિયાન તેમાંથી મુક્ત થવાને નિઝામે રેશના અમુક રાજપુરુષોની સલાહ માગી હતી. આવા સલાહકારો પૈકી એક જામ શ્રી, રણજિતસિંહ પણ હતા. હૈદરાબાદમાં રાજ્યનાં માનવંતા મદેમાન તરીકે તેમનું સ્વાગત થયું હતું. જામસાહેબની સલાહ તેમણે શિરોમાન્ય કરી સાર્વભૈમત્વના ઘેલામાંથી મુક્તિ મેળવી હતી.

આવા કટોકટીના દિવસો દરમિયાન થોડું મનોરંજન આપવાને રાત્રે સંગીતનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવતો. યુક્ત સંગીતધાર સાથે ૧૦ સંગીતજ્ઞોની મંડળી હતી. જામસાહેબે પ્રસન્ન થઇ મુખ્ય સંગીતકારને રૂ. ૧૦૦૦ (એક હજાર) અને સહાયકોને દરેકને રૂ. ૧૦૦ મોની નવાજેશ કરી. જામસાહેબની સાથે તેમના સેક્રેટરી શ્રી. રેવાશંકરભાઈ હતા. તેમણે જામસાહેબને કહ્યું, આપુ, આ રકમ વધુ પડતી મોટી નથી? આવા સંગીતકારો તો

આપણા જામનગરમાં ઘણા છે જામસાહેબનો પ્રત્યુત્તર એક રાજવીને શોભે તેવો હતો. તેમણે કહ્યું, 'રવાશંકર તમારી વાત તો સાચી છે પણ આપણે કાને ત્યાં મહેમાન થયા છીએ તે સમજવું અને નિયારવું ઘટે, "વિશેષમાં કહ્યું કે" શ્રીમંતને ઘેર મહેમાન બનીએ તો દીનતા દાખવવી નહિ અને દીનને ઘેર મહેમાન બનીએ તો શ્રીમંતાઈનો પ્રભાવ દર્શાવવો નહિ" આ સાંભળી રવાશંકરભાઈ ચૂપ થઈ ગયા પરંતુ આ શબ્દો દરેકને મનન કરવા જેવા તો છે જ. આ એક આર્ય પ્રણાલિકા રામાયણ કાળથી ચાલી આવે છે. દુષ્યંત પણ કણ્વ મુનિના આશ્રમમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે આ પ્રણાલિકાને અનુકર્યો હતો. જામસાહેબનું વર્તન તદ્દાનુસાર હતું.

સાચી શિક્ષિકા

ઉ. સ. ૧૯૦૨ના અરસાની આ કથા છે. બાળવતરાય કલ્યાણરામ ઠાકોર કાઠિયાવાડ એજન્સીના એજ્યુકેશનલ ઓફિસર પદે હતા. ગુજરાતી ભાષાના પ્રખર વિવેચક, કવિ અને ગદ્યરચના તરીકે તેમનું સ્થાન પ્રથમ કક્ષાનું રહ્યું છે. મહાત્માગાંધીના તેઓ પ્રશંસક અને મિત્ર સમાન હતા. તેમની પ્રખર બુદ્ધિમત્તા અને તેજસ્વિતા પારખી તેમને આર્ષ. ઇ. એસ.માં લેવામાં આવ્યા હતા. દેશીઓને આવું માન જવડેજ મળતું. બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીના સચાલન માટે ગાંધીજીએ તેમના તરફ દૃષ્ટિ દોડાવેલ પરંતુ તમિયતના કારણે તેઓ તે સ્થાનનો સ્વીકાર કરી શક્યા નહોતા.

એજન્સીના કેળવણી સંચાલક તરીકે અવાર નવાર તેમને નિરીક્ષણ અર્થે જવું પડતું. ઝાલાવાડ વિભાગનું નિરીક્ષણ કરી વેળા તેઓ પાટડી બજાણા બાજુની એક શાળામાં જઈ ચડ્યા. શાળા નાની હતી અને એક શિક્ષકવાળી હતી. સત્વારનો પહેર હતો શિયાળાના કિવસો હતા શાળામાં જતા શિક્ષક ગેરહાજર હતા પરંતુ આઈસા નામની એક આઈ હાથમાં રાકું (બુવારનો સાંઠો) બાંધે એક

વિદ્યાર્થીને ધમકાવતી હતી, ઠાકોરસાહેબ જઈ ચડતાં તેમણે આ દ્રશ્ય જોઈ પૂછ્યું, "બહેન તમે શિક્ષિકા છો?" બહેને જવાબ આપ્યો, ના સાહેબ, હું શિક્ષિકા નથી પણ આ મારો રાયો ઇશાકડો પાડા જેવો થઈને નાના છોકરાને માર્યા કરે છે અને રોવડાવે છે. તે મારાથી જોડું જડું નથી તેથી તેને સરખો કરવા અહીં ચાલી છું" ઠાકોર-સાહેબ સ્તબ્ધ બનીને આ હકીકત સાંભળી રહ્યા છે. ત્યાં મહેતાજીને ખબર મળતાં શાળાએ આવી પહોંચ્યા ઠાકોરસાહેબે પૂછ્યું, "તમે મહેતાજી છો? ક્યાં ગયા હતા? શાળાએ ક્યારે હાજર થાઓ છો? મહેતાજી વીસે મોટે જવાબ આપ્યો, "સાહેબ, ગામમાં.....ગયો હતો" મહેતાજીના કહેવાનો અર્થ સાહેબ કળી ગયા પણ કોધાવેશમાં એક લાફા મારી દીધો અને સખ તરીકે રા. ૨, ડીગ્રેડ ક્યાં આઈસા બહેન તરફ ફરીને કહ્યું 'બહેન તમે સાચા શિક્ષિકા છો એક ભાઈ તરીકે તમને રા. ૧૦, સાડીના આપું છું.

આ વાતને ત્રણેક માસ બીતી ગયા. મહેતાજી ડીગ્રેડ થયા તે આઈસા બહેનને ટુચ્યું નહિ. ગામના બે અગ્રેસરની લલામણ લઈને રાજકોટ જઈ ઠાકોરસાહેબને મળ્યાં અને મહેતાજીને ડીગ્રેડ ક્યાંનો હુકમ ફરવાની મૂળ પગારનો આદેશ કઢાવી પોતાને ગામ આવ્યાં. કેળવણી ક્ષેત્રે આવી આઈસા બહેનોની કેટલી અગત્ય છે?

ખડિયું ન બનતા

વીસમી સદીમાં સૌરાષ્ટ્ર ક્ષેત્રે જે નરરત્નો પાક્યા તેમાં શ્રી વસિંહ પ્રસાદ. કાળિદાસ ભટ્ટ અગર ન્હાનાભાઈ જેવા લાડીલા નામથી પ્રખ્યાત થયેલ કેળવણીકારનું નામ સુવર્ણક્ષેત્રે અંકિત થઈ ચૂક્યું છે. મહામના બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુ શ્રીમત્ નંદુરામ શર્માજી પાસેથી બ્રહ્મ દિક્ષા લઈ કેળવણી ક્ષેત્રે લોક બોધ કેળવણીનાં બીજ વાવી એક વિશાળ વટરક્ષમાં આકાર આપી સેનગઢ લોકભારતી વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી અમર સર્જન કરી અજોડ દેશસેવા કરી છે.

બાલમંદિર અધ્યયનથી માંડી વિદ્યાપીઠ સુધીની કેળવણીની સળંગ અને સાંગોપાંગ એકસૂત્રી કેળવણીની શ્રુતિકા તૈયાર કરી શ્રી મિશુભાઈ તથા તારાબહેન જેવાં સેવક-સેવિકાઓનો સાથ મેળવી બાલસાહિત્યનું સર્વાંગી સર્જન તૈયાર કરાવી વ્યવહારમાં મૂક્યું. સજોસરા ગામ વિદ્યાપીઠ શ્રી ન્હાનાભાઈનું આત્મ સર્જન છે. આ સર્જનમાં તેમને શ્રી મનુભાઈ પંચોળી તેમજ મૂળચંકરભાઈ ભટ્ટ જેવા કેળવણીનો ભેખધારી અને સાહિત્યસર્જકોનો સાથ મળી રહ્યો. શ્રી ન્હાનાભાઈ પોતાને સાહિત્યકાર કરતાં કેળવણીકાર તરીકે ખપાવવાનું વિશેષ પસંદ કરતા તેમના જીવન તાણાવાણામાં પૂજ્ય નંદુરામ શર્માજી તથા મહાત્માગાંધીનાં જીવનસૂત્રો વણાઈ ગયાં હતાં આચાર વિધિ તેમણે શર્માજી પાસેથી અપનાવી અને વિચારનિધિ પૂ ગાંધીજી પાસેથી ગ્રહણ કરી જીવનનું તદ્દનુસાર ધડતર કર્યું.

શ્રી ન્હાનાભાઈ કેળવણીકાર અને સાહિત્યકાર હોવા ઉપરાંત પ્રથમ દક્ષિણ ચિંતક પણ હતા. તેમનું આગવું ચિંતન શ્રીતાવર્ગ ઉપર ગહન અમર ફરતું. મહાભાગત અને રામાયણનાં પાત્રો તેમનું અનોખું સાહિત્યસર્જન છે વેદોનો દૈશ્વવાદ, ઉપનિષદોનો બ્રહ્મવાદ અને પૂરાણોનો અવતારવાદ ન્હાનાભાઈના બ્રહ્મહેતુમાં આપી રહ્યો દૃશ્યમાન થતો.

સૌરાષ્ટ્રનું એકમ ૧૯૪૮ની એપ્રિલની આખરે પૂર્ણ થતાં પરીક્ષણ અને નિરીક્ષણ બાબતમાં એકસૂત્રતા હજી લાવવી બાકી હતી. શ્રી ન્હાનાભાઈ કેળવણીપ્રધાન બનતાં વડીઆ સુકામે સૌરાષ્ટ્રના કેળવણી અધિકારીઓનું એક સમાહ માટેનું મિલન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. શ્રી ન્હાનાભાઈભટ્ટ ઉપરાંત શ્રી ઉમાશંકર બેળી તેમજ ડોક્ટર યાસિક પણ આ મિલન વખતે માર્ગદર્શન આપવા હાજર રહ્યા હતા અને પ્રસંગોપાત ઉદ્બોધન પણ કર્યું હતું. કેળવણી ક્ષેત્રે એકસૂત્રતા લાવવા શ્રી ન્હાનાભાઈએ લાગણીપૂર્વક કામે લાગી જવા અપીલ કરી હતી. તેમણે પોતાની વેદના વ્યક્ત કરતાં કહેલ કે ભાષ્યો

૨૦૨ જેટલાં રજવાડા વિલીન થતા એજન્સીની કેળવણી પદ્ધતિની સાથોસાથ પહેલા અને બીજાના ઘર્ષના દરેક રાજ્ય કેળવણી ક્ષેત્રે નિઃનિરાણી રીતે કામ કરી રહ્યાં હતાં પરીક્ષણ અને નિરીક્ષણ અંગે પણ ભિન્ન ભિન્ન પદ્ધતિ હતી. મકાનો બાબતમાં મોટે ભાગે ઘણું ઘણું કરવાનું હતું ૯૦ ટકા શિક્ષકગણ ગિનત લીમી હતો આવી સ્થિતિ પ્રવર્તતી હોયને તેમણે ભગીરથ કાર્યમાં સહાયજૂત થઈ મદદ લાગી જવા અપીલ કરતાં કહ્યું કે ‘તમે માટીનાં ઢેકાં સમાન બનજો અને અન્યને બનાવજો, તેમ ન થઈ શકે તો પથ્થર જેવા બનજો અને બનાવજો, પથ્થર જેવા બનશો તો પણ હું હથોડો અને ટાંકણું લઈને સુંદર મૂર્તિઓ કંડારી લઈશ. અરે તમને સત્તેજ પ્રમાણે જેવા થવું ગમે તેવા થજો પણ ખડિયા જેવા મહેરબાની કરી થશો નહિ ખડિયું નથી પોતનું ભવું કરી શકતું, નથી અન્યનું ભવું કરી શકતું, નથી ખેતરના કામનું કે નથી સડકના કામનું. પથ્થર ઉપર ચાવવું સારું પણ ખડિયા ઉપર ચાલવું મુશ્કેલ છે. માટે તમે જે અને જેવા બનવું હેય તેવા બનજો પણ ખડિયા બનવામાંથી તમારી જાતને બચાવજો. આટલો સંદેશ આપવા તમારી સમક્ષ બેપરિથિત થયો છું અને આટલી અપેક્ષા તમારી પાસેથી રાખી રહ્યો છું”

એક ધન્ય પ્રસંગ

જામસાહેબ દારૂનો ત્યાગ કરે છે.

જામ શ્રી વિલાજી ઉદાર દિલના, ધર્મનિષ્ઠ અને ન્યાયપ્રિય રાજવી હતા. તેમની પહેલાના જામ શ્રી રણમન્નસિંહજી કડક રાજવી હતા તે જામનો જ એવો હતો કે કડક હાથે કામ લીધા વિના રાજ્ય ધૂરા વહન કરવી એ મુશ્કેલ કાર્ય હતું. નવાનગર રાજ્યનો વિસ્તાર સૌરાષ્ટ્રમાં અધારા રાજ્યોમાં મોટો હતો તેમજ જમાનાનું વાતાવરણ પ્રવાહી સ્થિતિમાં અમુક અંશે હતું તેથી કડક હાથે કામ લીધા સિવાય બીજો ઉપાય નહોતો.

જામ શ્રી વિભાજનો મુખ્ય ગુણ ન્યાયપ્રિયતાનો હતો. જામનગરની ગાદીનું મુખ્ય ભૂષણ ગણાવીએ તો રાજા અને રાજ્યકુટુંબની ચારિત્ર્યશુદ્ધિ અંગેનું ગણાવી શકાય. અંગે રસ્તે ચડેલ પોતાના યુવરાજનો ગાદી ઉપરથી હક રદ કરતાં તેઓશ્રીએ આંચકા ખાધો ન હોતો. આવી ઉચ્ચ પ્રકારની તેમની ન્યાયપ્રિયતા હતી.

૧૮૯૦ ના અરસાનો આ બનાવ છે. જામ શ્રી વિભાજનો જન્મ દિવસ હતો. નિયમ અનુસાર જન્મ દિવસે દરબાર ભરવામાં આવતો હતો. અને રાત્રે ખાણું પણ ગોઠવવામાં આવતું હતું. આ જન્મ દિવસે સૌરાષ્ટ્રના કામ ને કામ રાજવી હાજરી આપી જામસાહેબને ધોગ કરતા. આ વખતે ગવરીદડના દરબાર સાહેબ હાજર હતા.

ખાણા વખતે દાડ પણ પીરસવામાં આવતો. પોતાની જમણી અને ડાબી બાજુએ બેઠેલ રાજવીઓને જામ સાહેબ આગ્રહ કરીને દાડની પ્યાલી આપતા હતા. બધાએ દાડ પીધો. એક વખત ગવરીદડના દરબાર સાહેબે દાડ પીધો નહિ. જામશીનું ચિત્ત બધા મહેમંતો ઉપર હતું ત્યાં એકાએક ગવરીદડના દરબાર સાહેબ ઉપર ગયું. તેઓ દાડને અડચા નહિ, એ હકીકત નજર સમક્ષ આવતા ઊભા થઈ પોતાના હાથે દાડની પ્યાલી લઈ દરબાર સાહેબના મોં સુધી લાવ્યા. દરબાર ઊભા થઈ ગયા. જામસાહેબને ભાવપૂર્વક વંદન કયું. પોતાની બાજુમાં તલવાર હતી તે કાઢી જામસાહેબના હાથમાં આપી કહ્યું. ‘હજુર, આ સેવકના ગળામાં કાપ મૂકી પ્યાલી માહેનો દાડ તે છેલ્લે પેટમાં જવા દો, બાકી દાડ કદી પીધો નથી અને પીવાનો નથી.’ આ શબ્દો સાંભળી જામસાહેબ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. આખી સભામાં સત્કારો ફેલાઈ ગયો. થોડી વાર પછી જામસાહેબ પોતાની ખુરશી ઉપરથી ઊભા થઈ બોલ્યા, ‘દરબારસાહેબો અને ભાયાતગણ નામ. ગવરીદડના દરબારસાહેબે જે મનોબળ બતાવ્યું

છે તે રજપૂત સમાજને ઉદાહરણરૂપ છે. તેઓશ્રીની જે કસોટી થઈ રહી તે અજોડ છે. આજથી તેમને પગલે ચાલી હું પણ દાડ પીવાનું છોડી દઉં છું.” આ પ્રસંગ પછી કહેવાય છે કે ભવિષ્યમાં જામસાહેબે દાડને હાથ અડાડ્યો ન હતો.

આ ઉદાર ચરિત રાજવીમાં બીજા પણ વિશિષ્ટ ગુણો હતા. દીન-દુઃખીની સહાય કરવામાં તેઓ ઉદાર હાથે પૈસો વાપરતા. મકરસંક્રાંતિ ઉપર બ્રાહ્મણ-સાધુને ઉદાર હાથે દાન આપતા દાન્કામાં વર્ષમાં એક વખત ભંડારો કરતા. ગરીબીમાં આવી પડેલ ઘણા કુટુંબોના પુત્રો-પુત્રીઓને પરણાવવામાં આર્થિક સહાય કરતા. દિવાળી ઉપર બાળકોને છૂટા હાથે ફટાકડા અને મીઠાઈ વહેંચતા. સાચા સાધુઓ-સંન્યાસીઓ અને સંતો તરફ ખાસ આદર બતાવતા જેથી કેટલાક પ્રસિદ્ધ સંતોએ જામનગરને પોતાનું કાયમી નિવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું, જેમની ગાદી આજે પણ તપી રહી છે. આમ તેઓશ્રીની ઉદારતા આદર્શ ગણાતી.

જામનગરની પ્રજા તેમને પુજતી. તેમના પ્રભુતિયાં ગાતી. આના પ્રભુતિયાં મેં મારી બાલ્યાવસ્થામાં સાંભળ્યા હતા. આવા પથેપકારી પર દુઃખભંજક અને ઉદાર દિલ ટેકીલા રાજવીનાં ગુણો આજના જમાનાને અનુકૂળ હોય તે રીતે અને તેટલા પ્રમાણમાં જીવનમાં ઊતારીએ તો ઘણો ઉમદા હેતુ મરશે.

‘એ ટોપી નહિ ઊતરે’

આ બનાવ ૧૯૨૭ના ડિસેમ્બર માસનો છે. ભારતમાં વાઇસરોયપદે લોર્ડ ઇર્લિંગ હતા. લોર્ડ ઇર્લિંગ સામાન્ય રીતે ભારત તરફ હમદર્દી રાખવા પ્રયાસ કરતા પણ પોલાદી યોગદાંમાં પડેલ વ્યક્તિ અંગે તેટલે જાણે દુઃખજો હોય પણ નીતિવિષયક મૂળભૂત ફેરફાર કરવા તે સાવ અસમર્થ હોય છે. છતાં હમદર્દીનું મુદ્દય ઓછું અંકાય નહી.

લોડ' ઇર્વિન માટે મહાત્મા ગાંધીજી પણ જિંચુ માન ધરાવતાં પરંતુ આ માન ઉદાર માનસવાળા માનવી તરીકેનું હતું ગાંધીજી લોડ' ઇર્વિનને Tall and thin christian જીયો અને પાતળો ખ્રિસ્તી કહીને તેમના પ્રત્યે આદર ધરાવતા લોડ' ઇર્વિન ૧૯૨૬ થી ૧૯૩૧ સુધી હિંદના ગવ. જનરલ અને વાઇસરોય પદે હતા. આ સમય દરમિયાન 'હાંડીકૂચ' નો ઐતિહાસિક બનાવ બન્યો હતો. દેશી રાજ્યો હિંદના ગવ. જનરલ અને વાઇસરોયનું પોતાપોતાના રાજ્યમાં સ્વાગત કરવા ઉત્સુક રહેતા આવી પ્રજાલિકા પહેલવહેલી લોડ'રીડિંગે પાડી હતી. ૧૯૨૪માં રાજકોટ મુકામે લોડ'રીડિંગે ભરેલ સૌરાષ્ટ્રના રાજવાઓનો દરબાર ભારતમાં તેમજ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ અમુક નિયારશ્રેણીના લોકોમાં ચર્ચાનો વિષય બન્યો હતો. ત્યાર પછી આવા દરબાર ભરવાની પ્રથા છોડી દેવામાં આવી હતી.

૧૯૨૭ના ડિસેમ્બરમાં લોડ' ઇર્વિન જામનગર આવ્યા હતા. નામ. જામસાહેબે જામનગરની પ્રજાલિકા સુજ્ય તેમનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. રાજવંશી મહેમાનોને આમંત્રવા અને તેમનું તેમના મોભા પ્રમાણે સ્વાગત કરવું એ જામનગરની રાજવી પ્રજાલિકા હતી, પછી ભલે કાશ્મીરના મહારાજ પ્રતાપસિંહ હોય કે બિકાનેરના મહારાજ ગંગાસિંહ હોય; અલ્વરના મહારાજ જયસિંહ હોય કે ધ્રાંગધ્રાના મહારાજ ધનશ્યામસિંહ હોય; જોધપુરના મહારાજ સુમેન્સિંહ હોય કે પતિયાળાનરેશ બૂપેન્દ્રસિંહ હોય, કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર હોય કે પંડિત મદનમોહન માલવિયા હોય. આમ સૌનો સત્કાર તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે જામનગરમાં થતો.

વાઇસરોયના આગમન વખતે જામનગરની શોભા અનેરી બની ગઈ હતી. ઇન્દ્રપુર કેવું દર્શો તેનું વર્ણન આપણા કવિઓએ કર્યું છે, તેથી ઇન્દ્રપુરી જામનગર બન્યું હતું. જામનગર જોવા માટે લોકોનો પ્રવાહ સારા પ્રમાણમાં હતો. હૈયે હૈયું

દળાતું હતું, ઠેકઠેકાણે સૌરાષ્ટ્રના લોક દર્શ્યો ખર્ચ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આવું દર્શ્ય જોવાને અને તેનું વર્ણન-વૃત્તાંત પોતાના પત્રોમાં લેવા માટે કેટલાક વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓ આમંત્રિત દરજ્જે જામનગરમાં આવ્યા હતા. દરેક વૃત્તાંત લેખકે તેમની રીતે આ બનાવનું વર્ણન કર્યું, પ્રગ્નમે હાંશભેર વાંચ્યું, આતો સહજ વાત ગણાય.

આ વખતે એક વ્યક્તિ જામનગરના એક ચોક્કસ પ્રજાજનના આમંત્રણથી આવી ચડેલ. ફક્ત ત્રણ કલાક જામનગરમાં રોકાએલ આ વ્યક્તિને જામનગરનો ઝળઝળાટ કે અવર્ણનીય શોભા સ્પર્શી શક્યાં નહોતાં. આ વ્યક્તિ અભ્યાસ કરવા આવી હતી. અને તે અભ્યાસ સૌરાષ્ટ્રના રાજકીય ચિંતન અંગેનો હતો.

સૌરાષ્ટ્રની તે સમયના કાઠિયાવાડની પ્રગ્ન ઉપર વીરમગામની જકાત દોરી મુકાઈ જતાં પ્રગ્નની હાલાકીનો પાર નહોતો. પોતાને ઘેર આવતી પ્રગ્ન જાણે વિદેશમાં પ્રવેશ કરની હોય તેવા ચકાસણી આવતાં અને જતાં થતી હતી. વાઇસરોયના જામનગરના આવવાથી કાઠિયાવાડની આમ પ્રગ્ન માનીતી થઈ ગઈ હતી. કે હવે વીરમગામની લાઇનદોરી ગઈ સમજો. પરંતુ આ રાજકીય અજ્ઞાન હતું.

આ અજ્ઞાનનો તાત્ત્વ જોવાને રાણપુરથી એક વ્યક્તિ આવી હતી, તે વ્યક્તિને શ્રી અમૃતલાલ શેઠ પુરનામ અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ શ્રી અમૃતલાલ શેઠ પોતાના બે સાથીદારો સાથે જામનગર આવ્યા હતા તે વખતે તેઓ 'સૌરાષ્ટ્ર'ના તંત્રી તરીકે કામ કરતા હોઇ કાઠિયાવાડમાં રાજકીય જાગૃતિ આણવા અને રાજ્યોને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવવા તીખા તમતમતા અને શબ્દવેધી બાણ જોવા લેખો અને વૃત્તાંતો લખી સૌરાષ્ટ્રનું રાજકીય જીવન જાગૃત રાખવા બની ચકતું બંધુ કરી છૂટતા.

શ્રી અમૃતલાલ શેઠે પોતાની રીતે જામનગરનું અવલોકન કરી લીધું. લોકલાગણી પણ જાણી લીધી. એક સ્થળે તેઓ પોતાના સાથી સાથે બેઠા હતા દરેકે ખાદી ટોપી અને ખાદીનાં વસ્ત્રો પહેર્યા હતા. આમ ખાદીનો નાનો સરખો સમુહ એકઠો થયેલ જોઈ એક પોલીસ અમલદારને થયું કે આ દસ્ય એક જુદી જ ભાત પાડે છે માટે સમાન ભાત ભાત પાડવા માટે તેણે પોતાની સમજ મુજબનો માર્ગ લીધો ને આ ખાદીધારીઓ પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે, ‘ખાદી ટોપી ઉતારો નહિતર એક બાણ ચાલ્યા જાઓ.’ શ્રી અમૃતલાલ શેઠે કહ્યું કે, ‘એ ટોપી નહિ બિનરે, તમારી સર્વોચ્ચ સત્તા પાસે મને તેડી જવો હોય તો તૈયાર છું.’ આમ કહી તેમણે પોતાનું ઓળખપત્ર પોલીસ અમલદારને આપ્યું. પોલીસ અમલદારે ઓળખપત્ર તપાસી જાણે કાંઈ બન્યું નથી તેવીરીતે વર્તી ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા ગયા.

જે વૃત્તાંત લેખકે જામનગર આવ્યા હતા તેમણે જામનગરની શાલા, જામનગરી લપકો, જામનગરી રાગત, જામનગરનું રંગ-બેરંગીપણું વગેરેનું વર્ણન કરવામાં અથડાઈ મંડ્યું. અમૃતલાલ શેઠે સૌરાષ્ટ્રમાં આ બનાવની નોંધ તેમની અનોખી રીતે લીધી. આ રહી તેમની નોંધ :- “કાઠિયાવાડની બોળી જનતા વાઘસરોયને દેવ માને અને આ દેવ પોતાને આંગણે પધારતાં હવે સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ જશે એમ સહજ માની લે તેમાં તેના દોષ નથી. પરંતુ કાઠિયાવાડના એ બોળા લોકોને એ વાતના ક્યાંય

ખતર હોય કે વાઘસરોય દરજ્જે આવતી વ્યક્તિ દેશી રાજાઓના મનથી અગર બોળી કાઠિયાવાડની પ્રજાના મનથી ગમે તેટલી મહાન હોય તો પણ વહીવટી કક્ષાએ ગવર્નર-જનરલ-ઇન કાઉન્સિલે લીધેલ નિર્ણય ફેરવવામાં વાઘસરોયની સત્તા તલભાર નથી. વીરમગમની લાંછનદોરી હટાવવાને વાઘસરોયનું સ્વાગત કામચામ નીવડવાનું નથી. તેને હટાવવાને માટે બીજાં જલદ પગલાં લેવા આવશ્યક છે. સમય આવ્યે લેવામાં આવશે.”

અહીં જામનગરના આ નાનાશા બનાવ પરત્વે એટલું લખવું આવશ્યક લાગે છે કે પોલીસે તો પોલીસ તરફ પોતાની માની લીધેલી દુરજ બળવી પોલીસને જેમ આગવી નિર્જગત ઓ હોય છે તેમ આગવી તે જ ધારા પણ હોય છે, ઉત્સાહના અતિરેકમાં તેણે અમૃતલાલ શેઠને ટોપી ઉતારવાનું કહ્યું હોય તે સમજી શકાય તેમ છે. અહીં તો આની નોંધ લેવાનો બિંદુ એ છે કે શ્રી અમૃતલાલ શેઠે તો સૌરાષ્ટ્રના ‘સિંહ’ હતા. તેઓ પુરા સ્વમાની પુરૂષ હતા. ‘સૌરાષ્ટ્ર’ દ્વારા તેમણે સૌરાષ્ટ્રની જે સેવા કરી હતી તેનાં દશમા ભાગનું પણ આપણે મુલ્યાંકન કરી શક્યા નહિ હોઈએ. તે રાજવીઓની કડક ટીકા કરતું તેમ સેવામાન રાજવીઓને બિરદાવતું પણ ખરું એ ટોપી નહિ બિનરે એ શબ્દો પાછળ જે મનોબળ, જુસ્સો અને રાષ્ટ્રપ્રેમ દષ્ટિગોચર થાય છે તેવા ભાવ આપણે જીવંત રાખીએ તો એ ઘણું કર્યું ગણાશે.

સૌરાષ્ટ્રના પ્રાણવાન આચાર્યો અને અધ્યાપકો

શ્રી જગજીવનદાસ વી. ઝવેરી

પાલીતાણા શ્રી યશોવિજય જૈન ગુરુકુળ સંચાલિત ગુરુકુળ મિત્રમંડળ વાણિજ્ય વિદ્યા મંદિરમાં રહીને મહત્વાકાંક્ષા કે અર્થ લોભુપતાના મોહમાં પડ્યા વગર એકજ સ્થાને ખેતાલીસ વર્ષ જેટલા સુદીર્ઘ સમય સુધી નિષ્કાભરો કામગીરી બજાવીને તાજેતરમાં સાઠ વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત થનાર શ્રી જગજીવનદાસ વીરચંદ ઝવેરી એક આદર્શ અને સેવાભાવી શિક્ષક છે.

સને ૧૯૦૬ની સાલમાં એમનો જન્મ પાલીતાણામાં થયો. તેમણે અભ્યાસ મેટ્રીક સુધીનો પાલીતાણા હાઈસ્કૂલમાં કરેલો. પછી તે જીવન સંગ્રામ ખેડવાના સંયોગો આવી પડ્યા. શાળા અને સમજી જગજીવનદાસએ પરિસ્થિતિ પારખીને કુદરતના સંકેતને સ્વસ્થપણે શિરે ચડાવ્યો અને અઢાર વર્ષની ઉંમરે યુવાન વયે ગુરુકુળમાં જોડાઈ ગયા. વિદ્યા દાનને એમણે જીવનનો આનંદ બનાવી દીધો અને હેતાળ પ્રકૃતિને લીધે બાળકોને પોતાના બનાવી દીધા એમની કુનીયા વિદ્યા અને વિદ્યાર્થીઓ મય બની ગઈ. કુટુંબ નિર્વાહના ખર્ચની પુર્તિ કરવાની જરૂર લેખી થઈ તો દોષની આગળ ફરિયાદ કે માંગણી કરવાને બદલે રાત્રે શ્રી બુદ્ધિસિંહજી જૈન પાઠશાળામાં ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવી વધારાની મહેનત કરવાનું એમણે સહર્ષ સ્વીકારી લીધું. ચાલીશ વર્ષથી પાલીતાણામાં શ્રી બુદ્ધિસિંહજી જૈન પાઠશાળામાં બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવે છે. કુદરતે એમને વકતૃત્વ શક્તિની અક્ષિસ આપી છે. હજી પણ સ્થાનિક કેટલીક સામાજિક તેમજ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ સક્રિય રસ ધરાવે છે.

મકાનમાં નજરે દેખાતા થાંભલા વગેરેનું જે મહત્વ છે. એના કરતા મદાને માટે જમીનમાં છુપાઈ રહેતા પાયાનું વિશેષ મહત્વ છે, વંતના સંચાલનમાં ચક્રનું જે મહત્વ છે એવું જ મહત્વ અણ્વીડી જગાએ છુપાઈ રહેલા ખીલા કે નટ ખેલતું છે. સમાજના સંસ્કાર ઘડતર અને સમૃદ્ધિ-કરણમાં શિક્ષકનું પણ આવું જ અનોખું સ્થાન છે. જે શિક્ષક સંપત્તિની લાસશા, કીર્તિના કામના અને સુખ સગવડની આદાંશથી અર્ધિત રહીને કૌર્મક સેવા કરવાની જગ્યા પસંદ કરાને, નિષ્ઠા-પૂર્વક વિદ્યા વિતરણ કરીને નવી પેઢીને જ્ઞાની અને સંસ્કારી બનાવવાનું કામ કરે છે તે સમાજના સાચા ઉપકારી છે.

તેમણે તેમની ઐતિહાસિક લાંબી સેવાઓ દરમિયાન એક સફળ કૃતનિશ્ચયી શિક્ષક તરીકે તેમજ કાર્યદક્ષ વહીવટકર્તા તરીકે કામ કરેલ છે. તે ધણું જ પ્રસંશનીય છે. એક આદર્શ શિક્ષક તરીકે જ્ઞાનનું સિંચન કર્યું છે, એટલું નહિ પરંતુ ધાર્મિક અને માયાળુ પ્રકૃતિને લીધે નાતિ, સદાચાર, મમતા, સ્નેહ અને સૌજન્યના માનવોચિત ઉચ્ચ સંસ્કારો અને ગુણોનું સિંચન કરીને સદાયના ઋણી બનાવ્યા છે.

તેમનો ધીર, ગભીર, શાંત સેવાભાવી સ્વભાવ વ્યવહાર-દક્ષતા, શાળા અને સંસ્થા પ્રત્યેની એકનિષ્ઠા જીવનપર્યોગી બની રહેશે એટલું જ નહીં પરંતુ શાળા અને સંસ્થા પ્રત્યે જીવત સંબંધથી જકડાઈ રહેવાની અમને પ્રેરણા આપશે.

શ્રી છગનદાસ ત્રિભુવન દવે:- (સી ટી દવે)
આ વિભાગમાં જૂની પેઢીના કોઈપણ માધ્યમિક

શિક્ષણ સુધી પહોંચેલા મણુસને તેના શિક્ષક વિષે પૂછે તો તે અસત પૂજ્યભાવથી ગદગદ થતા હૃદયે પોતાના ગુરુ શ્રી સી. ડી. દવેને જરૂર સંભારશે. “ ગુરુ થવું હોય તો શ્રી સી ડી દવે જેવા થાઓ ” એમ આજે પણ આ પ્રદેશમાં કહેવામાં આવે છે. આ શ્રી જગનલાલ ત્રિલુવન દવે ભાવનગરમાં ધર્મપરાયણ અને સાહિત્ય પ્રેમ ધરાવનારા ઔદિન્ય અગિયારસો બ્રાહ્મણના કુટુંબમાં સને ૧૮૭૧માં જન્મ્યા. તેમના પિતા શ્રી ત્રિલુવન નિર્ભયરામ દવે સંસ્કૃતના મહા પંડિત હતા અને પોતાને ઘેર નિઃશુક રીતે વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતા. શ્રી જગનલાલ દવે એ પણ આવા વિદ્વાન પિતા પાસેથી છેક નાનપણમાં જ પંચ મહાકાવ્યો અને કૌમુદીનો અભ્યાસ કરેલો. તેઓ મેટ્રિકમાં સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી લેતા. અંગ્રેજીમાં અનુદિત થયેલ વિકટરહ્યુગોની ‘લા મિઝરેબલ’ મહાનવલનો અનુવાદ તેમણે ગુજરાતીમાં કરેલો. પણ અપ્રસિદ્ધ જ રહ્યો ‘વસંત’ અને ‘સુકિત સુધા’ સામયિકોમાં ધડગુણના તખ્તલુસથી તેઓ કાવ્યો પણ લખતા. આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલાં મદ્રાસમાં ભરાયેલ સંસ્કૃતના વિદ્વાન પતિનો પરિષદમાં તેઓ ગયેલા. શ્રી સી. ડી દવે નિરત થયા ત્યારે તેમના માનમાં એકત્ર થયેલ ફંડમાંથી એક શિષ્યવૃત્તિ આજે પણ તેમના પુણ્યસ્મરણ સાથે સચવાયેલ છે. મોઁખીના કાશીરામ દવે (કરિવર ન્હાનાલાલના ગુરુ) જેવા ભાવનગરમાં પણ શ્રી સી. ડી. દવે ઋણિ જેવા શાંત, સરળ, પ્રેમાળ ઉત્તમ ગુરુ હતા. તેમના શિષ્યોમાં ડૉ. પ્રતાપરાય મોદી, સ્વ. ડી. પી. જોષી વગેરે અનેકના નામ ગણાવી શકાય.

સ્વ. પ્રભુરામ ગોરધન બટ્ટ :- વલ્લભીપુરની

તાલુકા શાળામાં વર્ષો સુધી આચાર્ય તરીકે રહી નાનકડી શાળામાંથી તેને વિશાળ શાળા બનાવનારા સ્મરણીય આચાર્યોમાં શ્રી પ્રભુરામજીનું નામ અવશ્ય મોખરે છે. વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેના તેમના મમત્વ અને લાગણી તેમને વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાં પૂજ્ય બનાવતા

શાંત, નિરપૃથ જીવન જીવનારા શ્રી પ્રભુરામજી પોતાના સ્ટાફમાં ને આજુબાજુના ગામની તાલુકા શાળાઓમાં જ્યાં પરીક્ષા લેવા જતાં ત્યાં લોકપ્રિય બની જતાં. અંગત જીવનમાં અત્યંત ધાર્મિક અને અબાજુના ઉપાસક શ્રી પ્રભુરામજી ગીતા ચીંખ્યા અનાસકત માર્ગે ચાલનારા પવિત્ર શિક્ષક હતા.

શ્રી પ્રાધ્યાપક વસંતરાય. જી. પંડયા - ભાવનગર જલ્લાના તળાજ ગામમાં તેમનો જન્મ ૧૯૨૬ની સાલમાં થયેલો. તેમના પિતાશ્રી ગૌરીશંકરજી તળાજ સંસ્કૃત પાઠશાળામાં શાસ્ત્રી અને ભાગવત પારાયણ વાંચવાની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ કરે. પિતાનો આ વારસો જાળવી શ્રી વસંતભાઈ પંડયા ૧૯૪૮ની સાલમાં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં સંસ્કૃતના વિષય સાથે બી. એ.ની પરીક્ષામાં પ્રથમ વર્ગમાં પ્રથમ નંબરે પાસ થયા. અને નેર્થકોલ તથા ગૌરીશંકર સુવર્ણચંદ્રકો મેળવ્યા. અને શામળદાસ કોલેજમાં સંસ્કૃતના ફેલો તરીકે નીમાયા. ૧૯૫૧ની સાલમાં એમ. એ.ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પસાર કરી ૧૯૫૧ થી ૧૯૫૨ પુનાના ડેક્કન કોલેજ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સંસ્કૃત શબ્દકોષ વિભાગમાં રીસર્ચ આસીસ્ટન્ટ તરીકે એક વર્ષ કામ કર્યું. ૧૯૫૨માં મુંબઈ રાજ્યની સરકારી કોલેજમાં બ્યાખ્યાતા તરીકે એમ. એન. કોલેજ વિસનગરમાં જોડાયા. ત્યારબાદ ૧૯૫૪માં અમદાવાદ ગુજરાત કોલેજમાં તેમની સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી, અને હાલ ત્યાં કામ કરી રહ્યા છે. પ્રાકૃત એર્ધમાઝ્ધી ભાષાના પણ તેઓ જાણકાર છે. અને જૂના શિક્ષાલેખો અને પ્રાચીન આ ભાષાનું સાહિત્ય વાંચી શકે તેવા ગુજરાતમાં જે થોડા જાણકારો છે તેમાં તેઓનું સ્થાન છે.

સંસ્કૃત એ દેવભાષા કહેવાય છે અને આ ભાષાના વિદ્વાનોમાં સાદાય, નમ્રતા અને નીરાશિમાન પણાના સદ્ગુણો સહજ રીતે દેખાતા હોય છે શ્રી પંડયા તેમના પરિચયમાં આવનાર સૌના માટે આવી છાપ ઉભી કરે છે. તેમના સૌજન્યપણથી

તેઓ પ્રાધ્યાપકગણ તથા વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રિતીપાત્ર બન્યા છે.

શ્રી દ્વારકાદાસ મહેતા :- શ્રી દ્વારકાદાસ વનમાળીદાસ મહેતાનો જન્મ મહુવામાં દસાશ્રીમાળી સરવૈયા કુટુંબમાં તા. ૩૦ ૧-૧૯૧૪ના રોજ થયો. હાલમાં તેમની ઉંમર ૫૨ વર્ષની છે. તેમણે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વતનમાં લીધું. ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે ભાવનગર ગયા. સ્નાતક થવાની ભાવના હતી પરંતુ માતાપિતાની છત્રછાયા ગુમાવી તેમ તેમની મનોકામના પુરી ન થઈ.

સન ૧૯૩૪માં તેઓશ્રી પાલીતાણા ગુરુકુળ વાણિજ્ય વિદ્યામંદિરમાં શિક્ષક તરીકે જોડાયા ચાલુ સરવૈસે તેઓએ એક વાઇની પરીક્ષા પાસ કરી એસ ટી. સી થઇ ટ્રેઇન્ડ શિક્ષક બન્યા. હિન્દી વિનિતની પરીક્ષા આપી તેમાં પાસ થયા.

બીસ વર્ષથી સંસ્થામાં તેઓશ્રી પોતાની સેવા આપી રહ્યા છે. ગુરુકુળના મદદનિશ નિયામક તરીકે પણ ચાર વર્ષ તેમણે સેવા આપી છે. પોતાની સરવૈસના પચીસ વર્ષ પુરા થતાં ગુરુકુળમિત્ર મંડળ મુખ્યએ તેમનો રજતજયંતિ ઉત્સવ સંસ્થાના મકાનમાં શ્રી બાવચંદ ગાંડાલાલ દોશીના પ્રસ્થાપકે ઉજવ્યો અને એક હજાર એક રૂપિયાની થેડી તથા માનપત્ર એનાયત કર્યા હતા. તેમણે સંસ્થાના બાળકોના હૃદયમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. જુના વિદ્યાર્થીઓ તેમની શિક્ષણ પદ્ધતિ અને માયાળુ સ્વભાવને લીધે યાદ કરે છે. તેઓશ્રી ગુરુકુળના મકાનમાં જ રહે છે. એટલે તેમના ધર્મપત્ની લક્ષ્મીબેન પોતાના માયાળુ અને સેવાભાવી સ્વભાવથી સંસ્થાના નાના બાળકોને મદદ કરે છે. અને માંદગી જેવા પ્રસંગોએ સેવા આપી રહ્યા છે. અંગ્રેજી, ગણિત અને હિન્દીના વિષયમાં સફળ શિક્ષક તરીકેની તેમની કામગીરી ચાલુ જ છે. આ જીવન સેવાભાવી શિક્ષક તરીકે પોતાનું આખું જીવન સંસ્થાના ઉત્કર્ષમાં તેઓ

પસાર કરે અને તેમનું આરોગ્ય તંદુરસ્ત રહે એવી મહેત્તો.

આચાર્ય શ્રી ભાનુભાઈ મ. ઠાકર :-

ગુજરાત સરકારે ગત પ્રગ્લસત્તાક દિને અમરેલી જિલ્લાની બાળાપુર નથી તાલીમ શાળાના આચાર્યશ્રી ભાનુશંકર મણીશંકર ઠાકરનું રાજ્યના ઉત્તમ પ્રાથમિક શિક્ષક તરીકેનું સન્માન કરી એક સાચા ગુરુનું સાચા અર્થમાં બહુમાન કર્યું છે. ગુજરાત સરકારના આ નિર્ણયથી અમરેલી જિલ્લાના શિક્ષકોએ પોતાને જ પ્રતિષ્ઠા મળી હોય તેવો સંતોષ અનુભવ્યો છે.

મધ્યમ વર્ગના શિક્ષક પિતાને ત્યાં તેમનો જન્મ તા. ૧૭-૯-૧૯૧૫માં થયો તેઓએ પ્રાથમિક શિક્ષણ જાગિયા, બરવાળા િ. રથળે લીધું. અભ્યાસ દરમ્યાન તેઓ આ જિલ્લાના મહાન લોક સેવક સ્વ. શ્રી બાલુભાઈ ભટ્ટના સહાધ્યાયી રહ્યા માધ્યમિક કક્ષાની શિક્ષણ પ્રાપ્તિ બાદ તેઓ મડોદરા પુરૂષ અધ્યાપન મંદિરમાં /૩૯માં ફર્સ્ટ ક્લાસમાં થઈપર ટ્રેઇન્ડ થયા.

શિક્ષક તરીકે કારકીદીની શરૂઆત ૧૬ વર્ષની વયે અમરેલી ખાતે જેસીંગપરા “ખેડૂત શાળા” થી તેમણે કરી.

સને ૧૯૫૦-૫૧માં અમરેલી જિલ્લા સર્વોદય યોજનાના સંચાલક પદે સ્વ. શ્રી બાલુભાઈ ભટ્ટ હતા. તેઓની શિક્ષણપ્રિય વિચારસરણીએ પોતાના આ જૂની સહાધ્યાયીમાં રહેલી નિકાવાન શિક્ષકની શક્તિને જોઇ. અને ૫૧માં તેઓ બાળાપુર ખાતે મુખ્ય આચાર્ય તરીકે આવ્યા કે જ્યાં તેઓ છેલ્લા ૧૪ વર્ષથી જિલ્લા સર્વોદય યોજનાની નથી તાલીમ શાળામાં અભિરતપણે સેવા આપી રહ્યા છે.

બાળાપુર શાળામાં વસ્ત્રવિદ્યા ઉપરાંત બાગકામ, ખેતીકામ શરૂ કરવામાં આવેલ છે. બાળકો ૧ એકર જમીનમાંથી ઋષિ ખેતી દ્વારા પ્રતિ વર્ષ ૨૦ મણુ બાળાપુરી બાજરાનું ઉત્પાદન લેવા માંડ્યા. નાના

બાળકોએ તૈયાર કરેલ બાગ, જુદા જુદા કપાસના અખતરારૂપ વાવેતર, શાકભાજી ઉત્પાદન તથા એવી તમ મ પ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રે શાળા તેઓનાં સંચાલન તથા પ્રગતિના પંથે આગે કૂચ કરી રહી છે. કુમાર આશ્રમ, વિદ્યાર્થી વસ્તુમંડાર, સ્વયંશાસન વાચનાગ્રંથ પવાસ પર્યાટનો, ૨ ખૂલાખા પ્રચારકાર્ય વસ્ત્રસ્વાલંબન સૂત્રદાન, ઉત્સવઉજવણીઓ અને એવી તમામ શૈક્ષણિક તથા સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેમને શાળાનો વિકાસ કર્યો છે.

જ્યારે તેમને શાળા સંભાળી ત્યારે પ ધોરણ સાથે પ શિક્ષકો હતા. શાળામાં સ્થાનિક પંચાયત, સહકારી મંડળી, વિદ્યાર્થીઓ સંસ્થા, ગ્રામજનો વગેરે તરફથી આર્થિક મદદ મેળવી ડંકી, પાકો ફૂવો, બે વધારાના ઓરડાઓ, જ્ઞાનવર્ધક ભીંતપાટીયા, વાયર ફેન્સીંગ, ફ્રિગિજી વૃક્ષઓટા તથા ખીજરા વિગેરે વધારી શાળાની મિલકત વધારવામાં આવી છે. શાળાની આ પ્રવૃત્તિની સાથેસાથ શ્રી બાનુભાઈ જિ. પ્રા. શિ. સંઘના મદદનીશમંત્રી તથા જિ. પ્રા. શિ. સહકારી મંડળીની કારોબારી સમિતિના સલાસદ તરીકે રહી ગિદલાભરના શિક્ષકોના આર્થિક શૈક્ષણિક કે એવા અન્ય પ્રશ્નો. ઉકેલવામાં પોતાનો ફાળો યથાશક્તિ આપી રહ્યાં છે. ગ્રામ સેવા ક્ષેત્રે પણ જાણીતા સર્વોદય કાર્યકર શ્રી લાલાજીભાઈ પટેલની પ્રેરણાથી

સક્રિય ફાળો આપી રહ્યાં છે.

સ્થાનિક સર્વોદય સરસ્વતિ મંદિરના નિયમક શ્રી ગુણવંતભાઈ પુરોહિત તથા શ્રીમતી હસુમતિબહેન પુરોહિતના પ્રેરક જીવનમાંથી પણ શ્રી ઠાકર અનુભવી જીવનપાથેય મેળવના રહી, સંસ્થાને તેની અનેકવિધ વિદ્યા તથા સમાજસેવા પ્રવૃત્તિમાં અપતોવખત માનદ સેવાઓ આપતા રહ્યા છે.

શ્રી બાનુભાઈ નથી તાલિમના એક નિષ્ઠાવાન શિક્ષક છે. તેમણે નોકરીને કદાચે ધ ધ્યા નહિ માનતા ધર્મ માનેલ છે. તેઓએ જે જે પ્રવૃત્તિ કરી તેમાં તેમણે પચાવેલી નથી તાલિમની નિષ્ઠા તેમના કાર્યમાંથી નાતરતી જોઈ શકાય છે. નવા વિચારો સાથે, નવા પ્રયોગો કરતા રહેતા, આ હંમેશા જાગૃત એવા શિક્ષકના પ્રયોગોમાંથી શિક્ષક મિત્રોની “નથી ત લિમ” પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા હંમેશા વધતી રહી છે.

બાળાપુરમાં સાચા અર્થમાં જેઓ આધુનિક યુગના ‘ગ્રામયુર’નું પ્રેમાળ મિત્ર પામેલ છે તે શ્રી બાનુભાઈનું શિક્ષક જીવન તથા તેની કર્મભૂમિ-શાળા એટલે બીજું કંઈ જ નહિ નથી તાલિમની પ્રેરક સફળતાનો રાજમાર્ગ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી હાયબ ખે. વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ: હાયબ (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં ૨૧૮૨

ચેરભંડોળ ૧૦૮૪૦-૦૦

અનામતફંડ ૭૭૫૫૫-૮૭

સ્થાપના તારીખ ૧૫-૮-૪૨

સભ્ય સંખ્યા : ૧૩૨

દેશની પ્રગતિમાં સહકારી ક્ષેત્રે અમે પણ અમારો નામ ફાળો નોંધાવીએ છીએ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી હોઈદડ સેવા સહકારી મંડળી

મુ: હોઈદડ (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં :- ૬૮૦૬

ચેર ભંડોળ :- ૮૬૬૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૫૮-૦૦

સ્થાપના તારીખ :- ૨૬-૫-૬૫

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૫-૦૦

મંડળી સભાસદોની જીવન જરૂરીયાતની ચીજ વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે.

કૃપાશંકર માધવજી બધેકા

મંત્રી

દાદમા બેચરસિંહ

પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રના કલાકારો

શિલ્પ સ્થાપત્યના નિષ્ણાત સોમપુરા પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ :- સંગીતકારોને જેમ પોતાની પરંપરા હોય છે તેમ શિલ્પ-સ્થાપત્યની કૌટુંબિક ભવ્ય પરંપરાને જેમણે પોતાના ઉત્કૃષ્ટ પરિશ્રમ, ગંભીર ચિંતા, ને માર્મિક વિવેચનથી જગત સમક્ષ તેના સાચા સ્વરૂપમાં મૂકી તે શ્રી પ્રભાશંકરભાઈ સોમપુરાનો જન્મ ભાવનગર નિસ્વાના પાલીતાણુ માં ઈ. સ. ૧૮૯૭માં ૧૩મી મેના રોજ થયો. નાની વયથી જ તેમને શિલ્પકલાનું ધેતું લાગ્યું હતું. પોતાના આ વિષયમાં ઊંડા જીતરેલા, સુત્ર વિદ્વાન પિતાજી પાસેથી તેમણે શિલ્પશાસ્ત્રનું પ્રમાણ પુરઃસનું અધ્યયન શરૂ કર્યું. તેમના પુસ્તકાલય બંડારમાં અનેક પ્રાચીન હસ્તપ્રતોને સંસ્કૃત ગ્રંથોનો વિશાળ સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહ તેમની શિલ્પ-સ્થાપત્યની કલા પ્રત્યેની ઊંડી નિષ્ઠાને ગહન સૂચ બતાવે છે. ભારતની શિલ્પ-સ્થાપત્યની અનેક વિશ્વ પરિપાકીના તેમની જેવા નિષ્ણાત વર્તમાનમાં બહુ ઓછા ભાગ્યેજ એકાદ બે જોવા મળશે. રાષ્ટ્રપિતા પૂ. ગાંધીજીએ સ્વ. જ. મ. લાલ બખ્તખેને આ બાબતમાં સલાહ સેવા રોગ્ય માત્ર પ્રભાશંકરભાઈ જ બતાવેલા ને તેમણે પણ તેમનો ધણે લાભ લીધો બનારસ વિશ્વ વિદ્યાલયમાં પં. મેદનમોહન માત્રવલ્લભે વિશ્વનાથ મંદિરનું નિર્માણ મટે શસ્ત્રી સલાહ મુજબે પ્રભાશંકરભાઈ પાસેથી મેળવ્યા. પંતુ તેમની યશસ્વળી રૂપ કાર્ય તો ભગવાન સોમનાથનું હમણાં તૈયાર થયેલું ભવ્ય મંદીર છે. આ મંદિરના પ્લાનને ડીઝાઇન માટે અખિલ ભારતવર્ષમાંથી શ્રી પ્રભાશંકરભાઈ પર સરદાર સાહેબે કળશ ટોળ્યો ને સોમનાથ ટ્રસ્ટના સલાહકાર મંડળમાં શ્રી પ્રભાશંકરભાઈને માનપૂર્વક સ્થાન

આપવામાં આવ્યું સદગન જામસાહેબ શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી, શ્રી ગાડગીલ, શ્રી ઘનશ્યામદાસ બિરલા અને જૂતપુર્વ રાષ્ટ્રપતિ ડો. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, તથા વર્તમાન રાષ્ટ્રપતિ ડો. રાધાકૃષ્ણનું તેમના ઉંડા પરિચયમાં આવ્યા છે ને તેમની ભારે પ્રસંસા કરે છે વાસ્તુશસ્ત્ર પ્રાસ. દમંડનની પ્રણાલી, દેવ દેવાંગનાઓના શુદ્ધ શાસ્ત્રીય સ્વરૂપ, મહામેશ્વરપ્રસાદનું નિર્માણ, ઇલાહ બાબતોમાં તેમનો અભિપ્રાય આજે સર્વોપરી ને સર્વ માન્ય ગણાય છે. પાટણમાં લાખો રૂપિયાના ખર્ચે તૈયાર થઈ રહેલું જિનાલય પણ તેમના સુદમ માર્ગદર્શન દલાભાવનાનું નિદર્શન છે. શ્રી પ્રભાશંકરભાઈએ શિલ્પસ્થાપત્ય પરના પ્રમાણગ્રંથો ગુજરાતી ભાષામાં આપીને આ શાખામાં ગુજરાતી સાહિત્યનું ગૌરવ વધાર્યું છે. તેમની શિલ્પ પરંપરા ઘણી મોટી છે તે ઉદારમનતા, સરળ હૃદયતા, ઉત્તમગુરૂ શ્રી પ્રભાશંકરભાઈએ પોતાના જ્ઞાન કરમાંથી સહેજે છૂપાવ્યા વિના સૌને તેનું વિતરણ કર્યું છે.

શ્રી પ્રભાશંકરભાઈ આપણા સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતના જ નહિ પણ સારા પે દેશની પ્રથમકક્ષાની આ વિષયમાં ગૌરવશ્રી મૂકી છે.

કલાના આ જન્મ ઉપાસક જગન્નાથ અહિવાસી :- મૂળ વ્રજવાસી. પિતા મુરલીધર પોરબંદ માં જનણીતા કીર્તનકાર હતા. શ્રી અહિવાસીનો જન્મ પણ પોરબંદરમાં થયો. ત્રણ ગુજરાતી સુધી ભણ્યા ને પછી પોરબંદરની હાઈસ્કૂલના ચિત્ર શિક્ષક શ્રી માલદેવભાઈ રાણા

પાસે લાગલાગટ સાત વર્ષ સુધી ચિત્રકલાનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી મુખ્યની પ્રસિદ્ધ સંસ્થા સર જે. જે. સ્કુલ ઓફ આર્ટ્સમાં વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ થયા. ત્યાં તેમણે શિક્ષકોની બારે પ્રીતિ મેળવી જગન્નાથ અહિવાસીને ખાદી પહેરવા માટે આ કલા સંસ્થા છોડી પડી. પ્રિન્સીપાલ સોલોમન તેમનું નુર પીછાની લે છે તે તેમને હેતુપૂર્વક સંપૂર્ણ માર્ગદર્શન આપે છે. પછી તે તેઓ એજ સંસ્થામાં કલાશિક્ષક થયા; ને છેલ્લા વર્ષમાં ભારતીય ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં અત્યંત પ્રિય અધ્યાપક ગણાય છે. ખાદીનો સફાઈ, દુપટ્ટો એ સૌરાષ્ટ્રી પોષાક ત્યાં પણ એમણે તજજ્ઞો નથી. તેમના ચિત્રો દેશપ્રદેશના કલા સંગ્રહસ્થાનોમાં છે.

ફોટોગ્રાફીના કલાસ્વામી શ્રી ધીરજ
આવડા:- ‘મહિપલ એકપોઝર’ પદ્ધતિથી ફોટોગ્રાફ લેવા માટે ભારતભરમાં જાણીતા શ્રી ધીરજ આવડા મોરબીમાં ૧૯૨૨ માં રાજપૂત કુટુંબમાં જન્મ્યા. શ્રી ધીરજ આવડા શાળા સમય દરમિયાન રમત-ગમતોમાં ને ખાસ કરીને ક્રિકેટમાં ભારે રસ લેતા. ૧૯૪૨ માં મેટ્રીક થયા. સ્વભાવના તેજ ને લાડકાટમાં ઉછરેલા, કુટુંબમાં પાંચ ભાઈસરડામાંથી સૌથી નાના હોવાથી ધાર્યું કરનારા શ્રી ધીરજભાઈ ૧૯૩૯માં પોતે સારાં ચિત્રો દોરી શકે છે તેવી જાત્રિતિની રિથિતિમાં આવ્યા. મિત્રને બેટ આપેલ ચિત્ર મિત્રે શાંતિનિકેતન જતા પ્રસિદ્ધ કલાકાર નંદલાલ બસુના જોવામાં આવતાં તેમણે પ્રશંસા કરેલી. પણ ચિત્રકલાનું ક્ષેત્ર તે આનુષંગિક જ. નાનપણમાં પિતાએ ને મોટાભાઈએ અપાવેલા કેમેરાથી ફોટાઓ પાડ્યા કરતા. શ્રી ધીરજ આવડા ૧૯૩૯ માં પિતાના ધંધાદારી કામ અંગે અમેરિકા પણ જઈ આવ્યા ૧૯૪૩ માં પરણ્યા ને ઘણે લાગી ગયા. ૧૯૪૭માં ફરીથી અમેરિકા ગયા ત્યારે ત્યાં કલર ફોટોગ્રાફી વિષે ઉંડી સમજ મેળવી પછી તેા ફેનેકા ને ચીનમાં પણ તેમણે કલર ફોટોગ્રાફીના પ્રયોગો કર્યા પછી ઇંગ્લેંડથી શિખરૂતિ

મેળવી રોમમાં રીતસર ફોટોગ્રાફીનું શિક્ષણ મેળવ્યું. ભારતમાં ‘ધર્મયુગ’, ‘ઈલસ્ટ્રેટેડ વીકલી’ જેવા સામયિકોમાં મહિપલ એકપોઝર ત્રાળાં રંગીન ચિત્રો પ્રગટ થતાં તેમની ખ્યાતિ વધવા લાગી. કુમાર’માં પણ તેમના એકાદ બે લેખો આ ત્રિપ્ત સંબંધમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

શ્રી હિંમત શાહ :- જન્મસ્થળ ભાવનગર. ૧૯૩૩ માં જૈન વાણિયાના કુટુંબમાં જન્મ્યા તેમના કાકા તે ભાવનગરમાં મણિભાઈ શાહ હરિજન પ્રવૃત્તિમાં પડેલા ને ઈક્કરખાપા સાર્વજનિક છાત્રાલયના એક વારના ગૃહપતિ, વ્યાયામ શિક્ષક પણ ખરા. શામળદાસ કોલેજમાં તેઓ વ્યાયામ શિક્ષક તરીકે કામ કરે છે. જંગળી સાહિત્યના ઊંડા મર્મજ ને શાંતિનિકેતન પણ જર્જ આવ્યા છે. આવા મણિભાઈના લત્તીજી હિંમતશાહ બપ્પા કોમર્સના વિષય લઈને એસ. એસ. સી. સુધીનું પણ કાકા’એ તેમને ધરશાળાના પ્રખ્યાત કલા શિક્ષક શ્રી જગુભાઈ શાહ પાસે મૂક્યા ને તેમણે હિંમતભાઈને ચિત્રકલાનો નાદ લગાડ્યો. મુક્તાલક્ષ્મી મહિલા મહાવિદ્યાલયમાં નોકરી કરતાં કરતાં ચિત્રકલાના પ્રારંભમાં પાઠ ભાવનગરમાં શીખી અમદાવાદમાં ડ્રોઇંગ ટીયર્સ કોર્સની પરીક્ષા આપી. થોડો સમય સરદરમાં ડ્રોઇંગ શિક્ષક થયા. વળી પાછા ત્યાંથી વડોદરા ઉપાડ્યા ત્યાં કોલેજમાં દાખલ થયા વિના લિટરલા મહાવિદ્યાલયના કલાચુર બેન્દ્રે પાસે થોડું આગળ શીખવું તેવું વિચારેલું પણ શ્રી બેન્દ્રેએ તેમને કોલેજમાં દાખલ કરી દીધા ને તેમણે પછક મેળવી તૈલચિત્રો દોરવા માંડ્યા. લલિતકલા અકાદમીના પ્રદર્શનમાં તેમનાં ચિત્રો મૂકાયાં ને એકાદ તો નેશનલ ગેલરી ઓફ મોડર્ન આર્ટ માટે ખરીદાયું. ભારત સરકારે તેમને પોતાની કલા ચિકસાવવા માટે શિખરૂતિ આપી છે ને શ્રી હિંમતશાહે ત્યાં ઘણા બધા પ્રયોગો કર્યા છે. મોડર્ન આર્ટ પ્રત્યે તેમનું વલણ વધુ સ્પષ્ટ છે.

શ્રી નરેન્દ્ર પટેલ :- ભાવનગરમાં ૧૯૨૯માં જન્મ્યા પિતાનું નામ માધવજીભાઈ તેઓ પણ એસ. એસ. સી સુધી ભણ્યા ને ધરશાળામાં શ્રી જગુભાઈ શાહે તેમને ચિત્રકલાની ફેરીએ ચડાવ્યા. ૧૯૪૯ માં વડોદરા ગયા. ત્યાં તેમણે નિષ્કાપૂર્વક અભ્યાસ કરી ચિત્રકલાને શિષ્ય સાથે ડિપ્લોમાં પ્રાપ્ત કર્યો ચિત્રકલા કરતાંયે શિષ્યમાં તેમની સારી હથોટી જોઈ તે વિષે વધુ અભ્યાસ કરવા વડોદરાની ફાઇન આર્ટ્સ ફેકલ્ટીના મિત્રો ને અધ્યાપકો કહ્યા કરે. ડિપ્લોમાં મેળવી ભાવનગરની ધરશાળા સંસ્થામાં બે વર્ષ રહ્યા વળી પાછા વડોદરા ગયા ને ૧૯૫૮માં બેચલર ઓફ આર્ટ્સ શિષ્ય વિષય લખને થયા બી. એ, માં તેઓ પ્રથમ આવી ફેલો થયા, તેમને પણ ભારત સરકારે સાંસ્કૃતિક શિષ્ય-વૃત્તિ આપી છે. મુંબઈ રાજ્યના ને અખિલ ભારતીય કક્ષાએ રાષ્ટ્રીય કલા પ્રદર્શનોમાં તેમની કૃતિઓને પારિતોષિકો મળ્યા છે. શ્રી પટેલની શિષ્યકૃતિઓમાં સુંદર સંયોજન ને લય સુખ્ય વિશેષતાઓ ગણાય છે.

પુણ્ય પંખીઓના ચિત્રકાર શ્રી વિરેન્દ્ર પંડ્યા :- શ્રી વીરેન્દ્ર પંડ્યા ભાવનગરના બ્રાહ્મણ જાતિમાં જન્મ્યા છે. તેમના પિતા શ્રી પ્રાણજીવન પંડ્યા લગભગ ૫૦ વર્ષથી ઝરિયાની કોલસાની ખાણોના જૂથમાં એન્જિનિયર તરીકે કામ કરતા વસ્યા છે. શ્રી વીરેન્દ્ર પંડ્યા તેમના પિતાના સૌથી મોટા પુત્ર છે એટલે પિતાની ઇચ્છા તેમને ખૂબ ભણાવવા ખૂબ પૈસા ને મોભો અપાવે તેવા સ્થાને બેસાડવાની હતી. ભાવનગરની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શ્રી કંચનભાઈ પાસેથી તેમને પક્ષી સૃષ્ટિ પ્રત્યે આકર્ષણ થયું. વનવગડામાં રખડતાં પક્ષીઓના જુદા જુદા સમયે કરેલાં અવલોકનો પરથી તેવો અનુભવ રંગ દ્વારા પ્રગટાવવાની સિસૃક્ષા થતાં તેમણે ચિત્રકલા અપનાવી. મેટ્રિક થયા પછી શાંતિનિકેતનમાં આચાર્ય નંદલાલ બસુએ તેમને આપણા દેશની વિવિધ ચિત્ર પદ્ધતિઓમાં

ને વિદેશી ચિત્રકલામાં પક્ષીઓનાં વિવિધ ભાવો કઈ રીતે કેવા ઉપયોગમાં લેવાયા છે તે સમજાવ્યું; ને પ્રેરણા આપી. ગુરૂદેવના કાવ્યોની ભૂમિ ને પોતાના અંતરમાં થતું સંવેદન તેમણે ચિત્રોમાં ઉતારવા માંડ્યું. ૧૯૪૨ની ચળવળના કારણે શાંતિનિકેતન છોડી ઘેર રહ્યા ને ત્યાં તેમણે એકબાબુથી અગ્રેજીનો તો બીજા બાબુ પેતાની આગવી શૈલીનો અભ્યાસ વધાર્યો, શ્રી વીરેન્દ્ર પંડ્યા શાંત ને સૌમ્ય સ્વભાવના કલાકાર છે. પ્રકાશમાં આવવ નું ને સ્પર્ધામાં પડવાનું તેમના સ્વભાવમાં નથી. ૧૯૫૬માં તેમ છતાં તેમના ચિત્રોનું મુંબઈમાં જહાંગીર આર્ટ ગેલરીમાં વ્યક્તિગત પ્રદર્શન યોજાયું, ને દેશ પરદેશના અનેક કલરસિકોએ તેમનાં ચિત્રોની ભારે પ્રશંસા કરી. કેટલાક વિદેશી કલા મર્ચન્ટોએ તેમનાં ચિત્રો ખરીદ્યાં પણ ખરાં. શ્રી પંડ્યાએ બાળકોને માટે ફેટલીક ચિત્ર પોશ્યો તૈયાર કરી છે.

શ્રી નારાયણ ટી. ખેર :- પોરબંદરમાં પછાત ગણાતી કોળી જાતિના ગરીબ પણ સંસ્કારી માઆપના પુત્ર બાણસિંહજી હાઇસ્કૂલમાં બણે અને સાંજે ટેનિસબોય તરીકે કામ કરે. ચિત્રનો તેમને ભારે શોખ. મહારાજા નટવરસિંહજીએ કલાકાર થવા સરળયેલ ટેનીસબોયને પારખ્યો. તેમને કલાના અભ્યાસાર્થે પેરીસ મોકલ્યા. ત્યાં કલા સ્પર્ધામાં બામ લઈ જાયો નાંખર પ્રથમ કર્યો. ફ્રાન્સમાં ચારેક વર્ષ કલાસાધના કરી પોરબંદર આવીને રાજપ્રાસાદને યુગેપીય કલાકૃતિથી શણગાર્યો. ગ્રામ જીવનના ગરીબ સમુદાયના પણ ચિત્રો દોર્યા શ્રી ખેરના મત પ્રમાણે “પોન્ટ્રેફટ પેઇન્ટીંગ” એટલે વાસ્તવિકતા કલાની શાળાનો ઉપાસક માત્ર રંગ અને રેખાઓનો જાણકાર થાય એટલું જ બસ નથી એ માનવ સ્વભાવનો પૂરો અભ્યાસી હોવો જોઈએ. બાણસુનું વાસ્તવિક રેખાંકન એ જાણકાર જ કરી શકે. પોરટ્રેફટ પેઇન્ટીંગમાં તેમને આનંદ આવે છે આખા યુરોપની તેમણે સફર કરી છે. એમણે જગતનો ધણોખરો જામ પોતાની સગી આંખે જોઈ લીધો અસંખ્ય

પાર્ટ્રેટો ક્યાં, કુદરતી દૃષ્યો અને પ્રાણીઓના
એકો ઘણા ક્યાં. યુરોપીયન પ્રજાએ તેમની કદર
વિશેષ કરી છે. આ કલાકાર સંજ્ઞન પ્રેમ છે.

“ચંદ્ર” ત્રિવેદી :- ભાવનગર જ્યારે દેશી
રાજ્ય હતું ત્યારે તેના મહાલના કાંકય ગામે
લીલીયામોટાના વાની હરીલાલ ત્રિવેદીની વસુલાત
ખાતાના અવલકારકુત તરીકે બદલી થઇ ત્યારે
આજનો કલાકાર ચંદ્ર ચંદુ તરીકે ધરતો નાનકડો
બાળક હતો. એક રાજગોર બ્રાહ્મણના પુત્ર અર્જુનની
ચિત્રકલાથી ચંદુ મુગ્ધ બન્યો અને રંગ લાગ્યો.
“ભરત અને મૃગ”ના એક ચિત્ર ઉપરથી તેના મન
ઉપર ઘેરી અસર કરી, રવિશંકર રાવળ નવચેતન,
કુમાર કાર્યાલય વિગેરેની ચંદ્રને પ્રેરણા મળી.
ભાવનાભરી દુનિયાનો નિશો એને પણ ચડ્યો. અનેક
ચિત્રસર્જકો અને ચિત્રશાળાઓની તેમને હુંફ મળી
ગુજરાતભરમાં એક અચ્છા ચિત્રકાર તરીકે તેમની
ગણના છે.

શ્રી જયસિંહ બી. સિસોદિયા :-
રે. પાલીતાણા. ઉ.વ. ૪૨ જેઓ અચપણથી
જ શાંત ગંભીર એકાંતપ્રિય અને મીલનસાર
સ્વભાવના છે. ચૂસ્ત સિદ્ધાંતવાદી અને જીવનમાં
સંપૂર્ણ ધૈર્યથી મક્કમતા પૂર્વક ધારેલા દૃષ્ટિબીંદુ
તરફ પહોંચવા દઢનિશ્ચયી સ્વભાવના છે. વારસાગત
સાત્ત્વિક જીવનમાથે વેદોક્ત સંસ્કૃતિ અને ભારતીય
તત્ત્વજ્ઞાન તરફ અચપણથી જ એમની ઉડી ઋચિ
હોવાથી તેઓ યોગ, વેદાંત તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનના
અનેક પુસ્તકોના સતત અધ્યયનથી આ વિષયના
ઉડા અભ્યાસી છે.

રેવેયોગે તેઓ સંસ્કારી વિસ્તૃત કુટુંબ
ધરાવતા હોઇ ઈશ્વર સાન્નિધ્યમાં જીવન વિતાવે

છે. કેટલોક સમય રેવન્યુ ખાતામાં સરવિસ ક્યાં
આદ જીવનક્ષેત્રમાં અનેક ખાડા ટેકરાઓ પસાર
કરી હાલમાં ચિત્રકાર તરીકે જીવન પસાર કરી
રહ્યા છે. સામાજિક ક્ષેત્રે એમની પ્રવૃત્તિઓ ઘણી છે.

શ્રી અંજન દવે :- એક યશસ્વી કલાકાર
યુવાન છે. તેઓ સૌરાષ્ટ્ર રેલ્વેમાં કામ કરે છે.
ઉંમર વર્ષ ૨૭ “તેઓ મુંબઈ આર્ટ ગેલેરીમાં
પોતાના ચિત્રોનું એક પ્રદર્શન યોજીને ખ્યાતનામ
બન્યા છે.” તેમના મનપસંદ વિષયો ડંકાર્ડ,
સ્પુર્માર્કડ, ફરીંગ, માનસિક માનસ ચિત્ર ઉપસાવી
તેમની સ્વપ્નસૃષ્ટિ ચિત્રમાં રજુ કરવા અગાધ સાધના
કરી રહ્યાં છે તેમના પિતા શ્રી મોહ લાલ દવે રેલ્વે
એન્જીના એક ઉચ્ચ અધિકારી છે. આખું કુટુંબ
ખૂબજ કેળવણેલું છે. પિતા અને પુત્રો સથે મળીને
ભારતીય કલાસમાજ-વિજ્ઞાન અને અર્થકરણના ગહન
પ્રશ્નો પર નિયમીત ચર્ચા વિનિમય કરે છે.

શ્રી અંજનના મનમાં ભારતી સંસ્કૃતિના
ધમકાર જીવતી, છતાં એ યુરોપીયન પાશ્ચિમાત્ય
કલાતી સારી સરવાણીઓ જીલી એકરસ કરવાની
તમન્ના છે. તેમનો આદર્શ અન્જનટાની કલ ના નમુના
છે. આ કલાના નમુનામાં જે તરવરાટ, જે ગતી
છે, તે જીંપી તત્વને જાગૃત કરતી નયા-પણ કોઈ
અનંતની અનંતતામાં દૂબળી મારવા પ્રેરે છે; જ્યારે
પશ્ચિમાત્ય કલામાં આ ભાવનો જાય રહે છે. એક
યશસ્વી સાધક ભવિષ્યનો ભાવનગરની ધરતીમાં
ઉછરેલો-એક તેજસ્વી કલાકાર બની રહેશે. તેમની
વિશિષ્ટતા એ છે કે માત્ર કેનવાસ પર રેખાઓ
દોરાવાનું જ કામ નહિ પણ નિશ્ચય જુદા જુદા
ભાગોમાં વિખ્યાત કલાકારોના કૃતિ અને શૈલીનો

મનન પૂર્વકનો અભ્યાસ પણ તેઓ કરી રહ્યા છે, તેમના આ વિવેચક અને ક્રીડાકાર હોવાની એક માણુ તેમના રૂબાચિત્રોની નવી સહિ, નવી દૃષ્ટિ અને નવે વળાંક આપવામાં કિંમતી મંદગાર થશે.

શ્રી. ખોડીદાસ પરમાર:- અકાદમી પારિતોષિકોના વિજેતા છે. ઉચ્ચ પ્રતિભા ધરાવનાર આ કલાકાર કોલેજ કાળથી જ યુનિવર્સિટી અને આંતર-યુનિવર્સિટી કક્ષાએ પુરસ્કારો પામી ગયા છે. શ્રી સે માભાઈના શિષ્ય ખોડીદાસ માણુ એ ગ્રામ્ય જીવનને લગતા ચિત્રો તથા મરાઠાઓ વિષયક ઘણા કૃતિ સર્જનો કર્યા છે. ગ્રામ્ય જીવનમાં પડેલી લોકોની

સુલોભન શૈલીમાં તેમણે “સર્જન કર્યું” છે. રવિન્દ્ર ભવનમાં “મ્યુઝિયમ ઓફ મોડર્ન આર્ટ” લલિત કલા અકાદમીમાં “સૌરાષ્ટ્રના લક્ષ” અને “સ્થામા” નામના બે ચિત્રો સ્થાન પામ્યા છે. “કુમાર” જેવા શ્રેષ્ઠ કલા સામયિકમાં તેમની કૃતિઓ વારંવાર પ્રગટ થયા કરે છે. સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિ, લોકસાહિત્ય, ભરતગુપ્તજી વિજેરે જૂના મુલ્યોનું પુષ્કળ લાઠુ એમની પાસે પડ્યું છે. માહિતી અને પ્રકાશનખાતા તરફથી પ્રગટ થતાં “ગુજરાત”માં પણ તેમના મનેનિય સેખો અવારનવાર પ્રગટ થાય છે. રામચંદ્રવેનમ અને સોનવંશીય છે. સૌને પ્રસન્ન પાત કૃપયોગી ખનારા ગુપ્તાની વ્યક્તિ છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોણુવેલ સેવા સહકારી મંડળો

મુ: મોણુવેલ (તાલુકો ધારી) જિ. અમરેલી

કથાપના તા. ૨૬ ૫-૧૯૬૪

નોંધણી નંબર ૮૭૩૬

ચેરબટોળ :- રૂ. ૨૬૫૦૦-૦૦

સંઘ સંખ્યા :- ૧૫૭

અનામત ફંડ :- રૂ. ૩૨૬૬૦૦

મંડળી ખાતર અનાજ બીયાણુ વગેરેને પ્રાપ્તકાર કરે છે

અને સલાસદોર્મ ધીમાણુ આપે છે

ધીરુભાઈ વડેરા

મંત્રી

જે.સુભાઈ રામભાઈ

પ્રમુખ

૦૫. કમિટી :- કાળુભાઈ મેરામભાઈ (૨) ઉગાભાઈ વીજામજીભાઈ (૩) ગોકળભાઈ ભગવાનજીભાઈ (૪) હરિભાઈ પૂંગભાઈ (૫) જયતાભાઈ સાદુભાઈ (૬) ગોકળભાઈકાનજીભાઈ

કાઠિયાવાડ વિષે અવનવું

રબુ. પૃથ્વીસીંહ ઝાલા

કાઠિયાવાડની ટંકશાળો વિષે

કાઠિયાવાડમાં જુનાગઢ, નવાનગર અને મેરણ હર આ ત્રણ સંસ્થાનોમાં સીકા ચાને નાણું બનાવવાની ટંકશાળા હતી અને તે નાણાનું ચલણ પોતાની હદમાંજ વિશેષ કરીને થતું.

જુનાગઢ-આ સંસ્થાનમાં જે રૂપાનાણું બનાવવામાં આવતું તે 'દીવાનશાહી કોરી'ને નામે ઓળખાતું. અને તે ઉપર ફારસીમાં 'આદશાહ ગાજ મહમદ અકબર શીકે જરમે જુનાગઢ આશન' અને નાગરી હસકતથી 'શ્રી દીવાન' અને સંવતની છાપ હતી. આ નાણું સુમારે ૩,૨૮૦ ચોરસ માઇક્લા વિસ્તારમાં ચાલતું. સરકારી રૂપિયા સાથે સરખાવતાં સો કોરીની કિંમત રૂપિયા ૨૭-૨-૨ થતી.

ત્રાંબા નાણું જે 'દોકડા' તથા 'અરધા દોકડા' થી ઓળખાતું અને ૩૬ દોકડા એક કોરીની કિંમત બરાબર ગણાતી.

નવાનગર-આ સંસ્થાનમાં રૂપાના સીકા બનતા ને 'જમશાહી કોરી'ને નામે ઓળખાતી, પ્રથમ કોરી ઉપર ફારસીમાં 'સુલતાન મુઝફરશાહ હીજરી સાલ ૯૭૮' અને મુજરાતીમાં 'શ્રી જમ'ની છાપ પડતી. ત્યારબાદ તેનો આકાર સુધારી 'શ્રી જમ વીલાજી નવાનગર કોરી ૧' તથા સાલની છાપ પાડવામાં આવતી. કોરીના અડધીયાં પણ બનતા. સરકારી

રૂપિયા સાથે ૧૦૦ કોરીની કિંમત ૨૮-૪-૪ થતી.

પોરબંદર-આ સંસ્થાનમાં રૂપાનાણું બનાવવામાં આવતું. તે, 'રાણા શાહી કોરી'ને નામે ઓળખાય છે. તે ઉપર ફારસીમાં 'સુલતાન મુઝફરશાહ હીજરી સાલ ૮૦૭' અને મુજરાતીમાં 'શ્રી રાણા'ની છાપ હોય છે અડધીયાં અને પા કોરી પણ બનાવવામાં આવતી. સરકારી રૂપિયા સાથે સો કોરીની કિંમત ૩૧-૭-૧૧ બરાબર થતી.

લશ્કરી માન અને તોપોની સલામી

સ્વસ્થાન કેટલી તોપો લશ્કરી માન+
રાજગાદીને જાનને કુલ

૧	જુનાગઢ	૧૧	...	૧૧	..
૨	નવાનગર	૧૧	૪	૧૫	..
૩	સાવનગર	૧૧	૪	૧૫	..
૪	ધાંગધા	૧૧	૪	૧૫	..
૫	મેરણી	૧૧	...	૧૧	..
૬	માંકનેર	૬	...	૬	x
૭	પાલીતાણા	૬	...	૬	..
૮	ધોળ	૬	...	૬	..
૯	લોખડી	૬	...	૬	..
૧૦	રાજકોટ	૬	...	૬	..
૧૧	ગોંડલ	૬	...	૬	..
૧૨	વઢવાણ	૬	...	૬	..

+પચાસ સીપાઇઓની ટુકડીથી લશ્કરી માન મળી શકે છે.

IRON & STEEL SHEETS PLATES ROUNDS SQUARES FLAT BARS CHANNELS
KARAI'S ANGLES JOINTS WIRES TEES etc etc

CLUTCH, PLATES, CARBURATORS, TIMING CHAINS, CLUTCH, BEARINGS,
FLASHERS, WHEEL COVERS, SEALED BEAMS, LUGGAGE CARRIERS,
SUNVISORS

STOCKISTS OF MOTOR PARTS

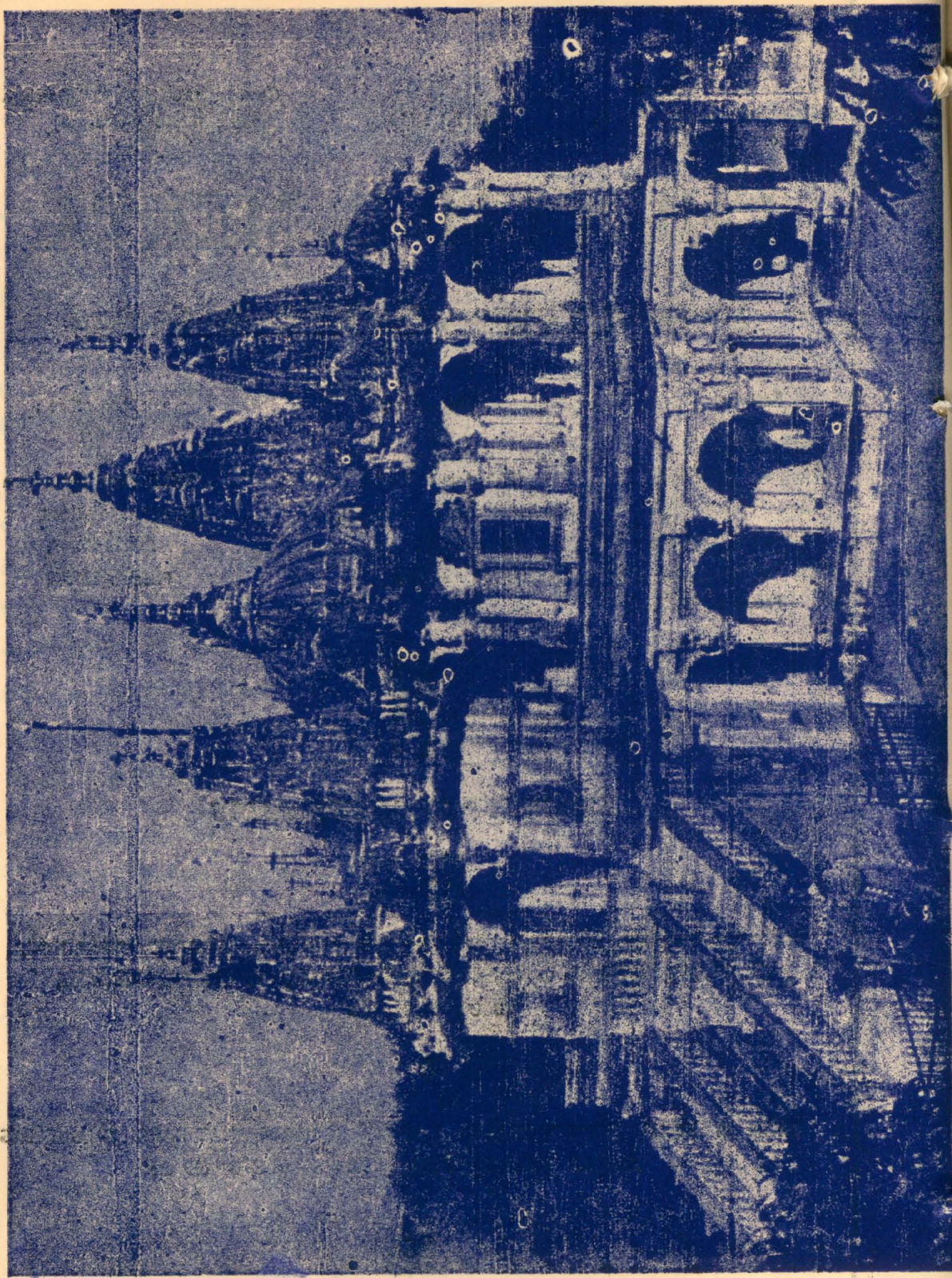
<p>216, Lohia Bhaban P. De'Mello Road, BOMBAY-9. Phone : 321572</p>	<p>251, Argyle Road, Carnac Bunder, Iron Market, BOMBAY-9. Phone : 321795</p>	<p>Hollow-Ware Shed, Kamani Engineering Compound, Agra Rd. Kuria North, Bombay-70. Phone : 555657.</p>
<p>✻ Main office :</p>	<p>✻ Sales office :</p>	<p>✻ Factory</p>

CHUNILAL B. MEHTA

Manufacturers, Importers, Exporters & General Stockists

Codes used :
Bentley's Second
Bentley's Complete
& Private
ESTD : 1931
Grams : "AUTHORITY" Bombay.
Phone : 472803 [Residence]

શ્રી અમર પુરોષોત્તમ મંદિર ગોલક.

પ્રાચીન પ્રચલિત ધર્મ—સંપ્રદાયો

—રસેશ જમીનદાર

ધર્મને પ્રદેશ મર્યાદાનાં કામ બંધન હોતાં નથી. એનું સ્વરૂપ સામાન્યતા સર્વવ્યાપી અને સચરાચર હોય છે. એટલે કોઈ ખાસ કે ચોક્કસ પ્રદેશના સંદર્ભમાં ધર્મનો અલગ વિચાર કરવો મુશ્કેલ છે. પરંતુ કોઈ એક પ્રદેશમાંથી કે વિસ્તારમાંથી પ્રાપ્ત સાધનોના સંદર્ભમાં ધર્મના વર્તા-ઓછા પ્રભાવ-પ્રભાવની ચર્ચા જરૂર થઈ શકે.

સૌરાષ્ટ્ર એ પ્રદેશસૂચક શબ્દ છે. વર્તમાન ગુજરાત રાજ્યનો તે દ્વીપકલ્પીય ભાગ છે. એની જ રીતે ગુજરાત પણ ભારતનો ભૌગોલિક મર્યાદા સૂચવતો એક ભાગ છે એટલે ભારતમાં પ્રચલિત કોઈ ધર્મ ગુજરાતમાં કે ગુજરાતમાં પ્રચલિત કોઈ ધર્મ સંપ્રદાય સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રચારમાં હોય પણ ખરો, ન પણ હોય. ખાસ કરીને કોઈ ધર્મ કે સંપ્રદાય જે પ્રદેશમાં ઉદ્ભવ્યો હોય, સ્વભાવિક છે કે ત્યાં તેનો પ્રચાર-પ્રભાવ વધારે હોય અન્યથા એ ઓછો પણ હોય વધારે પણ હોય અને ન પણ હોય,

સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન પ્રચલિત ધર્મ સંપ્રદાયોની ચર્ચામાં પણ આજ હકીકત ખ્યાનમાં રાખવા જરૂરી લાગી છે એની ચર્ચામાં ખાસ કરીને પુરાવશીલ સાધનોનો આધાર વધારે લીધો છે.

વૈષ્ણવ સંપ્રદાય

પ્રાચીનકાળમાં ભારતીય ધર્મોની શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ એવી બે પરંપરાઓ હતી. વૈષ્ણવ સંપ્રદાય

બ્રાહ્મણ પરંપરામાં આવે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પ્રારંભિક ઇતિહાસ માટે પૌરાણિક અનુ-શ્રુતિઓનો આધાર લેવો પડે છે.

કંસના સસરા અને મગધના પ્રતાપી રાજા જરાસંધના આક્રમણીય ઉપદ્રવથી કંટાળીને યાદવો મથુરા ત્યજી સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા હોવાની ખીના જાણીતી છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આવી એમણે દ્વારાવતી (હાલનું દારકા) નામની નગરી વસાવી આ દારકા ક્ષેત્રનો ઉદ્ભવ પુરાણોમાં છે.

યાદવવંશી અર્જુન અને કૃષ્ણ નરનારાયણના અવતાર ગણાયા છે. સમય જતાં શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ ભગવાન વિષ્ણુના પૂર્ણાવતાર તરીકે તેમજ અવતારી પુરુષ તરીકે વૈષ્ણવોના ઇષ્ટદેવનું સ્થાન પામ્યા. દારકા એ શ્રીકૃષ્ણની કર્મભૂમિ હોઈ તે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનું સુપ્રસિદ્ધ તીર્થધામ બન્યું, જેનું આજેય એટલું જ મહત્ત્વ છે. આથી એમ કહી શકાય કે સૌરાષ્ટ્રમાં (હવે પછી આ લેખમાં 'સૌરાષ્ટ્ર'ને સ્થાને 'અહીં' શબ્દ પ્રયોજ્યો છે) વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનો પ્રચાર બહુ પ્રાચીનકાળથી હોવાનું સંભવે છે.

અહીં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનું અસ્તિત્વ સૂચવતો સૌ પ્રથમ પુરાવશીલ પુરાવો ગુપ્તકાળમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે પૂર્વેના સમયમાં અહીં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનું જોર કેટલું હતું એ દર્શાવતા ખાસ કોઈ પુરાવા હજી સાંપડ્યા નથી. પરંતુ ત્યારે પણ વૈષ્ણવ ધર્મનો પ્રચાર અહીં ઓછો-વત્તો પણ હશે.

રકંદુપ્તના સુરાષ્ટ્ર ખાતેના સૂયા ચક્રપાલિને ગુપ્ત સંવત ૧૩૮ (ઈ. સ. ૪૫૭) માં ધણું ખર્ચ કરીને ગિરિનગરમાં સુદર્શન તળાવને કંઠે ચક્રધર (વિષ્ણુ) નું ઉતુંગ મંદિર બંધાવ્યું હોવાની હકીકત ત્યાં આવેલા અશોક મૈયાના લેખરાળા શૈલ ઉપર રકંદુપ્તના સમયના લેખથી જણાય છે. મંદિર હાલ મોજુદ નથી, પણ સ્થાનિક પ્રણાલિકા મુજબ વર્તમાન દામોદર મંદિર એ પ્રાચીન સ્થળ ઉપર બંધાયું હોવાનો એક મત છે. આથી ભાગવત સંપ્રદાયને અનુસરતા ગુપ્ત સમ્રાટો અને અધિકારીઓને લીધે ગુપ્તકાલ દરમ્યાન અહીં ભાગવત સંપ્રદાયનું પ્રભુત્વ ધણું હોય એમ કહી શકાય.

ગૌતમ રાજાઓનો કુલધર્મ તો માહેશ્વર હતો, છતાં મહારાજા ધ્રુવસેન ૧૬૦ પોતે પરમ ભાગવત હતો, એટલે ગૌતમકાલ દરમ્યાન પણ અહીં આ સંપ્રદાયનો પ્રચાર ચાલુ રહ્યો હોય એમ લાગે છે. આ સમયના કેટલાંક મંદિરો આની ગવાહી પૂરે છે.

થાનનું પ્રાચીન મંદિર મૂળ વિષ્ણુનું હોવાનું જણાય છે. પ્રભાસની પાસે આવેલા કદગરનું પ્રાચીન મંદિર સ્પષ્ટતઃ વૈષ્ણવી હોવાનું સંભવે. આ મંદિરમાં હાલ વરાહની કદાવર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. પરંતુ મૂળ મંદિરમાં વિષ્ણુના દશેય અવતારોની મૂર્તિઓ હશે એવું અનુમાન થાય છે. વિષ્ણુના અવતારોમાં વરાહ, વામન અને શ્રીકૃષ્ણના અવતારો વધુ ભોક્ત્રિય હતા. આથી ગૌતમકાલ દરમ્યાન અહીં આ સંપ્રદાયની અસર ચાલુ રહી હતી.

સોલંકીકાલ દરમ્યાન આ સંપ્રદાયની સામાન્ય અસર હોવાનું કહી શકાય.

શૈવ સંપ્રદાય

આ સંપ્રદાયમાં પણ બ્રાહ્મણ પરંપરામાં આવે છે. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની સરખામણીએ શૈવ સંપ્રદાયનું

જોર અહીં વ્યાપક સ્વરૂપે હતું. પ્રભાસપાટણ આ સંપ્રદાયનું પ્રાચીનકાળથી મુખ્ય મથક હતું. ક્ષત્રપકાલ પૂર્વે અહીં આ સંપ્રદાયનો કેવો પ્રભાવ-પ્રચાર હતો એ કહેવું મુશ્કેલ છે. આ સંપ્રદાયનો અહીંનો ઇતિહાસ ઇશુ ૧૧ આરંભ કાળથી થયેલો જોવા મળે છે.

પ્રભાસપાટણના એક લેખ (ઈ સ ૧૧૬૯)માં સોમે પ્રભાસમાં સોમનાથનું સોનાનું મંદિર બંધાવ્યું અને શિવની આસાથી ત્યાં પોતાનો સિધ્ધાંત સ્થાપી અને તે સ્થાન પાશુપતોને અર્પણ કર્યું એવો ઉલ્લેખ છે. ખીચ બાજુ પુરાણોમાં વર્ણવ્યા મુજબ શિવે પોતે પ્રભાસમાં સોમશર્મા રૂપે આવી આ મંદિર બંધાવ્યું હતું. અભિસેખમાં આપેલી સોમની અને સાહિત્યમાં વર્ણિત સોમશર્માની કથા એક જ હકીકતનાં બે પાસાં હોવાનું કહી શકાય. આથી એવું અનુમાન શકાય કે સોમ અથવા સોમશર્મા નામે કોઈ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ થઈ હોય, જેમણે પ્રભાસમાં શૈવપથ સ્થાપ્યો હોય. આ સોમશર્મા ઇશુની પહેલી સદીના પહેલા-ખ્રીસ્ત યુગમાં થઈ ગયા હોઈ અહીં શૈવપંથ ઓતું જોર ધરીસનના આરંભથી હોવાનું સૂચવી શકાય.

ક્ષત્રપકાલ દરમ્યાન પશ્ચિમી ક્ષત્રપોના આઘાતોના વંસોના ત્રીસ પુરુષોમાંથી નવ પુરુષોનાં નામના પૂર્વાંશમાં 'શ્રદ્ધ'નો પ્રયોગ જોવા મળે છે.

આ ઉપરથી અહીં આ કાળ દરમ્યાન રુદ્ર (શિવ) પૂજા પ્રચલિત હોવાનું સંભવે. ક્ષત્રપરાજા જયદામાના તાંબાના ચોરસ સિક્કા પરનાં વૃષભ (નંદિ) અને ત્રિશૂળનાં પ્રતિકો ઉપર્યુક્ત અનુમાનને સમર્થે છે.

ઇશુની પહેલી સદીમાં સોમશર્માએ પ્રવર્તાવેલો 'સોમસિદ્ધાંત' ક્ષત્રપકાલ (ઈ. સ ૮૪ થી ઈ. સ. ૩૯૮) દરમ્યાન તમારે પ્રચારમાં હોય એમ કહી શકાય.

અને તેો આવા પ્રમળ રીતે પ્રચારમાં આવેલા શિક્ષાન્તના અનુયાયીઓએ પ્રજાસભા મંદિર બંધાવ્યું હોવાના સંભવને રજૂ કરી શકાય. આ ઉપરથી એવું કહી શકાય કે પ્રજાસ પાટણનું સોમનાથનું મંદિર પ્રાયઃ ક્ષત્રપકાલ દરમિયાન સૌ પ્રથમ બંધાયું હોવા સંભવે. ગુરુતકાલ (ઈ. સ. ૩૯૮ થી ઈ. સ. ૪૭૦) દરમિયાન અહીં શૈવોનું પ્રાબલ્ય બંધેલું જોવા મળે છે. કેમ કે ગુપ્તકાલમાં અહીં ભાગવત સંપ્રદાયની અસર વધારે હતી (જુઓ અગ્રાઉ વૈષ્ણવ સંપ્રદાય)

પરંતુ મૈત્રકકાલ (ઈ. સ. ૪૭૦ થી ઈ. સ. ૭૮૯) દરમિયાન આ સંપ્રદાયનો પુનઃ અબ્યુદય થયેલો જોઈએ છીએ મૈત્રક વંશના બે સિવાયના બધા રાજાઓ પરમ માહેન્દ્ર એટલે કે મહાદેવના પરમ ઉપાસક હતા. વળી મૈત્રકકુલની રાજમુદ્રામાં લાંછન શિવના વાહન નરિતું હતું.

આ ઉપરાંત વલ્લભી સાથે સંકળાયેલા શિક્ષાઓ પરંતુ પ્રતીક શિવના આયુધ ત્રિશૂળનું હતું મૈત્રકોના એક જ્ઞાનજ્ઞાસનમા સુરાષ્ટ્રમાં આવેલા વટપદ ગામમાં હરિનાથે દેવાસય બંધાવ્યું હતું અને એમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા મહાદેવને શીલાદિત્ય ધર્માદિત્યે વલ્લભી સંવત ૨૯૦ (ઈ. સ. ૬૦૯)માં એક વાપી અને બે ક્ષેત્રોનું જ્ઞાન દીધું હતું એવા ઉલ્લેખ છે. વલ્લભીમાં શિવના અનેક મોટાં ભવ્ય મંદિરો હતાં. ગોપની નજીક આવેલું ત્રિલેશ્વરનું મંદિર આ કાળનું હતું. આ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે મૈત્રકકાલીન સુરાષ્ટ્રમાં શૈવપંથનું પ્રાબલ્ય અને પ્રજાવ વ્યાપક હતાં.

અનુમૈત્રકકાલ દરમિયાન સમગ્ર ભારતમાં શૈવ સંપ્રદાયનું પ્રભુત્વ વર્ધિત હતું, કેમકે આદિ ગુરુ શંકરાચાર્યે સમગ્ર દેશનો પ્રવાસ કરી અનેકાનેક મંત્રોનું ખંડન કર્યું હતું અને શૈવ સંપ્રદાયના પ્રસાર પ્રચાર માટે અને તે દ્વારા હિન્દુ ધર્મ, હિન્દુ સંસ્કૃતિ

અને હિન્દી પ્રજાના રક્ષણ માટે એમણે દેશમાં ચાર દિશામાં ચાર મઠો સ્થાપ્યા હતા. પશ્ચિમ દિશાનો મઠ સુરાષ્ટ્રમાં આવેલા દારકામાં સ્થાપ્યો હતો. આથી અનુમૈત્રકકાલ દરમિયાન અહીં શિવપૂજનનું મહત્ત્વ ધણું વધ્યું હોવાની પ્રતીતિ થાય છે.

સોલંકીકાલ (ઈ. સ. ૯૪૨ થી ૧૩૦૪, દરમિયાન શિવપૂજન ચાલુ રહેતી; કેમકે સોલંકી રાજાઓ સામાન્યતઃ શૈવભક્તો તરીકે જાણીતા હતા. આ રાજાઓ સોમનાથના પરમ ભક્ત હતા આથી એમણે મહાદેવના અનેક મંદિર બંધાવ્યાં હતાં, જેમાં થાનનું ત્રિનેત્રેશ્વરનું મંદિર જાણીતું છે. અગિયારમી સદીમાં મહમૂદ ગઝનવીએ તોડેલાં સોમનાથના મંદિરને સોલંકી રાજા ભીમદેવ - ૧લાએ નવેસરથી પથ્થરનું બંધાવ્યું જેનો પાછળથી કુમારપાલે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

શક્તિ પૂજા

શિવ સાથે શક્તિ નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે. શિવશક્તિનું સંયુક્ત મહાત્મ્ય પણ હંમેશા ગવાયું છે. સુરાષ્ટ્રમાં ત્રિસંગમક ગામમાં કોટમ્મદિકા દેવીનું મંદિર હતું. જેના નિર્વાહાર્થે મૈત્રક રાજા દ્રોણસિંહે ધર્મદેવનું તામ્રશાસન બખી આપેલું પણ સમય જતાં તે લુપ્ત થવાથી ધ્રુવસેન બાલાદિત્યે એને વલ્લભી સંવત ૩૨૦ (ઈ. સ. ૬૩૯)માં ફરી લખી આપ્યું હતું ધરસેન ત્રીજાના એક જ્ઞાનજ્ઞાસનમાં શકરિકા દેવીના મંદિરનો ઉલ્લેખ છે, જે સુરાષ્ટ્રમાં સિરગતાગ્રક સ્થલીમાં આવેલું હતું. શીલાદિત્ય ૩જાના એક જ્ઞાનજ્ઞાસનમાં આવતા માનુષ્યાન ક્ષેત્ર ના ઉલ્લેખથી સુરાષ્ટ્રમાં મહસર સ્થલીમાં આવેલા માનુષ્યાનની અર્થાત માતા (દેવીઓના મંદિરોની માહિતી મળે છે. આથી શક્તિપૂજા અહીં મૈત્રકકાલ દરમિયાન પ્રચારમાં આવી હોવાનું અનુમાન શકાય.

સોમકીકાલ દરમિયાન અહીં દેવીઓનાં ધણુ મંદિરો બંધાયેલાં, ચંદ્રભાગા નદીને કાંઠે મટ્ટરિકા નું મંદિર સિદ્ધરાજના સમયમાં બંધાયું હતું. વઢવાણનું રાણકદેવીનું મંદિર પણ એજ સમયમાં બંધાયું હતું. આથી આ સમય દરમિયાન અહીં દેવીપુજનનું મહત્વ જળવાઈ રહેતું જોઈ શકાય છે.

ચંદ્રપૂજા

‘સોમનાથ’માં સોમ=ચંદ્ર અને નાથ=દુઃખરનો અર્થ બેસાડી કેટલાક વિદ્વાનોએ સોમનાથની ઉત્પત્તિમાં પણ ચંદ્રની પુરાણોક્ત કથાઓને સાંકળી લીધી છે. જો કે શૈવયોગીઓ અગ્નિ, સૂર્ય અને ચંદ્ર ત્રણેયને બહુ મહત્વ આપે છે એટલે પ્રભાસમાં અગ્નિ અને સૂર્યના તીર્થ હોય ચંદ્રનું તીર્થ પ્રાયઃ હશે અને એનું મંદિર પણ હશે એવી કલ્પના થઈ શકે.

‘ઉમા’ સહિત શિવ તે સોમ એવો એક અર્થ પ્રચલિત છે; કેમકે શિવે ઉમાને કલા (ચંદ્ર) કહી છે. શૈવધર્મીઓ કપાળમાં ત્રિપુંડ ધારણ કરે છે, આનો આકાર બીજના ચંદ્રને કે અર્ધચંદ્રને મળતો આવે છે, એ અહીં સૂચક છે. સે.મ તી અમાવાસ્યાનું મહાત્મ્ય પણ આ સંદર્ભમાં વિચારવા જેવું ખરું કારણકે ચંદ્રની વધધરને લીધે જ પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાના દિવસો આવે છે.

ભારતમાં બાર જ્યોતિર્લિંગોનો મહિમા છે, અને તેમાં પ્રથમ ઉલ્લેખ સોમનાથનો છે જ્યોતિર્મય ચંદ્રકલાવંતનમ એવું સોમનાથ માટેનું વિશેષણ નોંધપાત્ર છે.

આ ઉપરથી એવી અટકળ કરી શકાય કે શૈવ સંપ્રદાયના બ્યાપક સ્વાર પામેલા સૌરાષ્ટ્રમાં ચંદ્ર પૂજનનું અસ્તિત્વ હોય. પશ્ચિમ ક્ષેત્રોના વાદીના

સિદ્ધાંતોના પૃષ્ઠભાગ ઉપર પર્વતની ટોચની ડાબી બાજુએ એક અને ટોચની ઉપર એક એમ બે ચંદ્ર દેખા દે છે. આમાં ડાબી બાજુનો ચંદ્ર (કેમકે જમણી બાજુએ સૂર્ય છે તેથી) પ્રકૃતિના શાશ્વત તત્ત્વનું સૂચન કરે છે, પરંતુ ટોચ ઉપરનો વધારાનો ચંદ્ર કદાચ ક્ષત્રપ રાજાઓ ચંદ્રના ઉપાસકો હોય એમ સૂચવે છે અને તો અહીં આ કાળ દરમિયાન ચંદ્રપૂજા થતી હશે અને પ્રાયઃ પ્રભાસ તેનું કેન્દ્ર હશે.

સૂર્યપૂજા

શિવ સંપ્રદાય અને ચંદ્રપૂજના સંદર્ભમાં અહીં સૌર સંપ્રદાયનો પ્રચાર હોવાનું સંભવે પ્રભાસમાં આજે પણ સૂર્ય મંદિર તો છે. પ્રભાસમાં સૂર્યપૂજા પ્રાચીન કાળમાં થતી હતી એવો ઉલ્લેખ મહાભારતનાં વનપર્વમાં છે. પ્રભાસ ક્ષેત્રનું અવરનામ માસ્કર ક્ષેત્ર છે. ભારસ્કર-સૂર્ય અને પ્રભાસ-અતિશય પ્રકાશમાન આમ આ બન્ને શબ્દો સૂર્યપૂજનનું સૂચન કરે છે. રક્તપુરાણના પ્રભાસખંડમાં આ વિશે કથા જોવા મળે છે.

સુર્યભગવાન પ્રભાસમાં પોતાની પૂરી કળ થી પ્રકાશતા હતા. એમની પત્ની સર્યા એમનું તેજ ખમી શકી નહિ. તેથી પોતાના જ સ્વરૂપની ‘છાયા’ નામની સ્ત્રી પોતાના પતિ પાસે મૂકી પિયેર ચાવી ગઈ. સૂર્ય છાયાને જ સર્યા સમજતા હતા. છાયા પણ સૂર્યના અતિશય પ્રકાશથી નેમની પાસે જઈ શકતી નોતી આથી સૂર્યે પોતાની સોળ કળામાંથી બાર કળા પ્રભાસનાં બાર સૂર્યમંદિરોમાં આપી દીધી અને ચાર પોતે રાખી. આ કથાની ઐતિહાસિકતા ન વિચારીએ તો પણ એટલું તો સુચિત થાય છે કે પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં (અને તેથી સૌરાષ્ટ્રમાં) જુના વખતમાં સૂર્યપૂજા પ્રચલિત હશે.

ટે. નં. ૨૬૩૩૩

તાર : ગુજકોમાસોલ

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી માર્કેટીંગ સોસાયટી લિ.

(રિલિફ રોડ, અમદાવાદ.)

અધિકૃત શેરભંડોળ	રૂા. ૨૫,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલ શેરભંડોળ	રૂા. ૯,૩૦,૪૦૦
રાજ્ય સરકારશ્રીનો શેરફાળો	રૂા. ૨૪,૦૦,૦૦૦

- ❖ નાઇટ્રોજનસ ખાતરો, એમોનીયમ સલ્ફેટ, સલ્ફેટ નાઇટ્રેટ, યુરિયા, કેલશીયમ એમોનીયમ નાઇટ્રેટ નાઇટ્રો ફોસ્ફેટ એમો. ફોસ્ફેટ વિગેરે.
- ❖ રસ્ટન, ઈમાની, કિલોસ્કર, તથા ઇન્ડેક વિગેરે ડીઝલ ઓઇલ એન્જનો.
- ❖ કચુઓટા પાવર ડીલર્સ તથા ચાનમાર પાવર ડીલર્સ, જાપાનીઝ બનાવટના
- ❖ ઇમાની તથા કિલોસ્કર પમ્પીંગ સેટ.
- ❖ પેરી એન્ડ કું. ના મિશ્ર ખાતરો તથા આઈ. સી. આઈ. કંપનીની જંતુનાશક તથા પાક રક્ષક દવાઓ.

આ ઉપરાંત સોસાયટી સંચાલિત મંડળીઓની ખેતીની પેદાશ, રૂ, સીંગદાણા-તેલ કોળ તથા ડાંગરના ખરીદ વેચાણ તથા નિકાસનું કામકાજ કરે છે.

॥ ૐ હે શ્રી ઘંટાકરણ મહાવીરાયનમઃ ॥

ગાંધી જગજીવન ગોવીંદજી

(ભોગીલાલ જે. ગાંધી ટે. નં. ૩૨૬૬૫૦)

દુકાન : ફોન નંબર:- ૩૩૪૭૧૩

ગાંધી બુ ધ સ

કોકરી ગ્લાસવેર ઇનામલવેર કટલરીવેર

પ્લાસ્ટીકવેર અને પ્રેક્ષકેશન

આર્ટીકલના વેપારી

તથા

ગવર્નમેન્ટ રેલ્વે કોન્ટ્રાક્ટર.

૬૨, વી. પી. રોડ,

(સી. પી. ટેન્ક)

મુંબઈ ૪.

ફેક્ટરી : ફોન નંબર :- ૩૩૨૫૭૨.

મોડર્ન ટેક્સટાઇલ એન્જ. વર્ક્સ.

Part. B. J. GANDHI.

and

D. S. PURAV.

મીલ મશીનરીના સ્પેરપાર્ટ્સ

બનાવનાર.

૧૯૪-બી. ત્રાંબક પરશરામ સ્ટ્રીટ

ગોલ પીઠા, (કુંભારવાડા)

મુંબઈ ૪.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ભાદ્રોડ સેવા સહકારી મંડળી લી.

મહુવા : તાલુકો

ભાવનગર : જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ : ૨૭-૧૦-૧૯૪૯

નોંધણી નંબર : ૨૮૮

શર ભંડોળ : ૪૩૦૦૩૫

સભ્ય સંખ્યા : ૩૬૪

અનામત ફંડ : ૫૨૬

ખેડૂત : ૨૦૩

બીનખેડૂત : ૧૬૧

અન્ય નોંધ :—મંડળી ગ્રાહક ભંડાર જીવન જરૂરીયાતી, ચીજ વસ્તુઓ, ખાતર, ખીયારણુ દવા વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

નંદલાલ બેચર
મંત્રી

મોહનલાલ સી. બેશી
માનદ્વ મંત્રી

દુસાભાઈ આતાભાઈ
પ્રમુખ

આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ માટે સંસ્કૃતમાં સૌર શબ્દનો પ્રયોગ થતો સૌર એટલે સૂર (સૂર્ય) ના ઉપાસક. પરંતુ મૈત્રકકાલીન લેખોમાં સૂર્યના ઉપાસક માટે હંમેશાં આદિત્યમક્ત શબ્દ વપરાતો.

મૈત્રકાના એક જ્ઞાન શાસનમાં ભદ્રેણિયકમાં આદિત્યનું મંદિર હોવાનું નોંધાયું છે. શીત્રાદિત્ય ધર્મોદિત્યે એક શાસનમાં વટપદમાં આવેલી આદિત્ય-દેવીની વાપિનો ઉલ્લેખ છે, જે પરથી એની નજીક આદિત્યનું મંદિર હોવાનું સુચવાય છે. મૈત્રકકાલીન સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલાં મંદિરોમાં ધણાં મંદિર સૂર્યના હોવાનું જણાય છે. પ્રભાસ પાટણ પાસે સૂત્રાપાડાનું મંદિર, ધાનનું મંદિર, ગોપ અને વિસાવાડાના મંદિરો.

મૈત્રક રાજ્યોના લેખોમાં આવતાં રાજ્યોનાં નામ (દા. ત. શીત્રાદિત્ય, ધર્મોદિત્ય, સિંહાદિત્ય, વિનયાદિત્ય, બાનુ શક્તિ, આદિત્ય શક્તિ, વગેરે) પરથી રાજકુલો પર રહેલી અદિત્ય ભક્તિની અસર સૂચિત થાય છે.

પ્રભાસમાં ત્રિવેણી પાસે આવેલું સૂર્ય મંદિર સોલંકીકાલનું હોઈ આ કાલ દરમિયાન અહીં સૂર્યપૂજનો પ્રચાર ચાલુ રહ્યો હોવાનું સંભવ છે.

જૈન ધર્મ

જૈન ધર્મ શ્રમણ પરંપરામાં આવે. જૈન સાહિત્યમાં પણ પૌરાણિક સાહિત્યની જેમ દ્વારાવતીનું વર્ણન છે. જૈન અનુશ્રુતિ અનુસાર અન્ધકટશિષ્ય પણ યાદવો સાથે મથુરા છોડી અહીં આવ્યા હતા. એમના દશ પુત્રોમાંના જ્યેષ્ઠ પુત્ર સમુદ્રવિજયના પુત્ર અરિષ્ટનેમિનો વિવાહ શ્રીકૃષ્ણ ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી રાજમતી સાથે

કરાવ્યો હતો. અરિષ્ટનેમિની જ્ઞાન ન્યારે લગ્ન મંડપે જઈ રહી હતી ત્યારે મંસના ભોજન માટે બાધેલા પશુઓનો આતંનાદ સાંભળી અરિષ્ટનેમિ વૈરાગ્ય પામી, પાછા ક્યાં અને રૈવતકગિરિ પર જઈ દીક્ષા પામી ઉગ્ર તપશ્વર્થી કરી કેવલ જ્ઞાન પામ્યા અને નેમિનાથ તરીકે ઠેર ઠેર ફરી દેશના (ઉપદેશ) દીધી. તીર્થંકર નેમિનાથ રૈવતકગિરિ પર કાળધર્મ પામ્યા હતા.

આમ નેમિનાથને લઈને ગિરનાર જૈનોના તીર્થધામ તરીકે ધણો મહિમા ધરાવે છે. નેમિનાથ બાવીશમાં તીર્થંકર ગણાય છે. એટલે અહીં જૈનધર્મ ધણા પ્રાચીનકાળથી ચાલ્યો આવ્યો હોવાનું સૂચિત થાય છે.

મૌર્યકાલ કે અનુમૌર્યકાલ દરમિયાન અહીં જૈન ધર્મનો પ્રચાર હતો. કે કેમ એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કેમકે એ સમયનાં એકેય પ્રકારનાં સાધનો સાંપડ્યાં નથી.

વિક્રમ સંવત ૬૫ (ઈ. સ. ૩૯)ના અરસામાં મ્હેગ્ધાએ મધુમતી (હાલનું મહુવા) નગરી લૂંટી. ત્યાંથી યજ્ઞદેવ વગેરે જૈન સાધુઓને કેદ કર્યા હતા, પરંતુ મ્હેગ્ધ થયેલા એક ત્રાવકે યજ્ઞદેવને છોડાવ્યા એવી એક કથા પ્રચલિત છે. જૈનધર્મમાં મ્હેતાંબર દિગંબર સંપ્રદાયોનો ભેદ સૌરાષ્ટ્રમાં ગુજરાતમાં થયેલો એમ એક જૈન અનુશ્રુતિ પરથી સૂચિત થાય છે. દેવસેનસુરિનાં પુસ્તકોમાં વર્ણવેલી વિક્રમ સંવત ૧૩૬માં વલ્લભીમાં થયેલી સેવડ (મ્હેતાંબર-મ્હેતાંબર) સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ તેમજ દિગંબર સંપ્રદાયમાં જણાવેલી વીર નિવાળુ ૬૦૯ (વિક્રમ સંવત્ ૧૩૯) માં વલ્લભીપુરીમાં થયેલી કમ્બલિક સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિને લગતી અનુશ્રુતિ વિગતે ઐતિહાસિક ન હોય તો પણ જૈનધર્મની મહાન પ્રગતિઓના પ્રાચીન મહાકેન્દ્ર તરીકે ધણી સૂચક ગણાય.

જૈનાચાર્ય નાગાર્જુન વલ્લભી નિવાસી હતા. એકદા પાટલીપુત્રના પાદલિપ્તાચાર્ય તીર્થયાત્રા કરતા કરતા ઢંકપુરી (ઢાંક) આવ્યા ત્યારે નાગાર્જુનને તેમનો સમાગમ થયો. તેમની પાસેથી નાગાર્જુન રસસિદ્ધિ પામ્યા અને પછી ગુરુના સ્મરણથી શત્રુજયની તળેટીમાં પાદલિપ્તપુર (હાલનું પાલીતાણા) નામનું નગર વસાવ્યું અને પર્વત ઉપર જિન ચૈત્ય કરાવી ત્યાં મહાવીરની સ્થાપના કરી. તેમજ પાદલિપ્તસુરિની મૂર્તિ સ્થાપી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઈશુના આરંભ કાળથી અહીં જૈનધર્મનો પ્રચાર વિશેષ પ્રમાણમાં થવા લાગ્યો.

ક્ષત્રપકાલ દરમિયાન અહીં જૈનધર્મ વધુ લોકપ્રિય બન્યો હતો. અર્થાત જૈનધર્મનો આ અભ્યુદયકાળ હતો. ઉન્નયન્ત, ઢાંક, શત્રુજય વગેરે પર્વત પરના જૈન મંદિરો, બાવાપ્યારાની અને ઉપરકોટની શુકાઓ આ કાળ દરમિયાન જૈનધર્મની વ્યાપકતા સૂચવે છે.

વિ. સં. ૩૫૭ (ઈ. સ. ૭૦૦)ના અરસામાં મથુરામાં સ્કન્દિલાચાર્યની અને વલ્લભીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની અધ્યક્ષતામાં જૈન આગમગ્રંથોની વાચના તૈયાર થયેલી એ બહુ જાણીતી ખીના છે. ઈ. સ. ૪૫૫માં જૈન સાધુઓમાં ચૈત્યાવાસની છૂટ લેતો સંપ્રદાય શરૂ થયો આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઈશુની ચોથી સદી સુધીમાં તો અહીં જૈન ધર્મ ખૂબ જ લોકપ્રિય બન્યો હતો એમ કહી શકાય. આ સમયમાં થયેલા બે મહાન જૈન તત્ત્વજ્ઞોની પ્રવૃત્તિઓ આની સાક્ષી પૂરે છે.

સિદ્ધસેન દિવાકરે અને મહાવાહીસુરિએ જૈન ન્યાયના મહત્ત્વના ગ્રંથો સંસારને ભેડ આપ્યા છે. સિદ્ધસેન દિવાકરના 'સન્મતિ પ્રકરણ' ખત્રીસીઓ

અને 'ન્યાયાવતાર' ગ્રંથો તેમજ મહાવાહીના 'દ્વાદશારનચત્રક' 'પદ્યરિત' અને 'સન્મતિ પ્રકરણટીકા' ગ્રંથો જૈન સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટ કૃતિઓ છે, જે પણ ક્ષત્રપકાલીન સૌરાષ્ટ્રના જૈન ધર્મના અભ્યુદયનું સુચન કરે છે.

સ્કન્દિલાચાર્ય અને નાગાર્જુનસુરિની વાચનામાં પાઠભેદ જણાયા. આથી એ વાચનાઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી અણુગમેની સર્માન્ય વાચના તૈયાર કરવાની જરૂર જણાઈ. આ કાર્ય અંગે દેવદ્રિગણી ક્ષમાશ્રમણે વલ્લભીમાં ખાસ પરિષદ બોલાવી અને માયુરી વાસનાને મુખ્ય પાઠ તરીકે રાખી વાલ્લભી વાચનાનાં પાઠાંતર પાદટીપ મૂક્યાં. હાલ સમસ્ત ભારતના શ્વેતાંબરો આ સમિક્ષિત વાચનાને અનુસરે છે. આ વાચના વીર સંવત ૯૮૦ અથવા ૯૯૩ (અર્થાત ચાલુ પરંપરા પ્રમાણે વીર સંવતનો આરંભ ઈ. પૂ. ૫૨૭માં થયો ગણીએ તો ઈ. સ. ૪૫૩ અથવા ૪૬૬)માં તૈયાર થઈ. આથી ગુપ્તકાલ દરમિયાન પણ અહીં જૈનધર્મનો પ્રચાર-પ્રસાર ચાલુ રહેલો જણાય છે.

મૈત્રકકાલ દરમિયાન પણ વલ્લભી જૈનોનું જાણીતું કેન્દ્ર બની રહ્યું. વલ્લભીમાં આ કાળ દરમિયાન અનેક જિનાલયો હતાં; આમાંના એક શાંતિનાથ ચૈત્યમાં વિરોષાવડચક્રમાણ્ય લખાયેલું. જૈન ધવચન સાહિત્યમાં મુકુટમણિ સમાન ગણાય છે. ઈ. સ. ૭૮૩માં દિગંબર જિનસેન-સુરિએ વઢવાણના ચૈત્યમાં રહી 'હરિવંદા પુરાણ' નામે જૈન પુરાણની રચના કરેલી.

સોલકી રાજાઓએ પણ જૈનધર્મના પ્રચારમાં સારો ફાળો આપ્યો હતો ગિરનારના નેમિનાયના લોકડાના મંદિરને રચને સિદ્ધરાજના દંડનાયક, સજ્જન મંત્રીએ સંવત ૧૧૮૫માં પથરનું નવું મંદિર બંધાવેલું. કુમારપાને ગિરનાર

શત્રુજય, પ્રભાસ વગેરે સ્થળોએ અનેક જિનાલયો અને વિહારો બંધાવેલા ઉચ્છૈનમંત્રીની ઈચ્છાનુસાર એના પુત્ર વાગ્દેવે શત્રુજય પર્વત પરના આદિનાથના લાકડાના મુખ્ય મંદિરને સ્થાને પથ્થરનું નવું મંદિર બંધાવ્યું હોવાનું કહેવાય છે. મહાત્મા વસ્તુપાલે ગિરનાર પર બંધાવેલો વસ્તુપાલ વિહાર અને એની આસપાસનાં ચૈત્યો, પ્રભાસમાં અષ્ટાષ્ટકપ્રસાદ ઇત્યાદિ નોંધપાત્ર છે. તેજપાલે પ્રભાસમાં આદિનાથનું મંદિર બંધાવેલું. કચ્છના જગદ્ગુરુ તથા પેથડ શ્રેષ્ઠીએ શત્રુજયાદિ સ્થળોએ જૂનાં ચૈત્યોના સંસ્કરણ તથા નવાં ચૈત્યોના નિર્માણમાં સારો ફાળો આપ્યો હતો. આમ સોલંકીકાલ દરમ્યાન પણ અહીં જૈન ધર્મનો અભ્યુદય ચાલુ રહેલો હતો.

બૌદ્ધ ધર્મ

બૌદ્ધ ધર્મ પણ જૈન ધર્મની જેમ શ્રમણ પરંપરામાં આવે છે. અહીં બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર ઈશુ પૂર્વેની ત્રીજી સદીમાં થયો હતો. અશોક મૌર્યના ગિરિનગરના શૈલ લેખથી આ સ્પષ્ટ થાય છે. આમ મૌર્યકાલથી અહીં બૌદ્ધ ધર્મના પ્રસારનો આરંભ થયેલો જોઈ શકીએ છીએ.

ક્ષત્રપકાલ દરમ્યાન અહીં બૌદ્ધ ધર્મનો જે અભ્યુદય જોવા મળે છે એ ઉપરથી એવું અનુમાન કરી શકાય કે પ્રાક ક્ષત્રપકાલમાં પણ અહીં બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રસાર ઉત્તરોત્તર વધતો જતો હતો.

બૌદ્ધ સિદ્ધધર્મ માટેના ઘણા ગુફા વિહારો અહીં આ કાળમાં બંધાયા હતા. દા. ત આવાપ્યારની ગુફાઓ, ઉપરકાટની ગુફાઓ, ઢાંક, સાણા, તળાજ, ઝિંજૂરીઝરની ગુફાઓ તેમજ ખેરિયા અને ઇટવાના વિહારો અને સ્તૂપો તેમજ તાજેતરમાં જ ખરડાના ડુંગરમાં રાણપુર પાસે મળી આવેલી નાની ચૈત્યગુફા અને વિહાર કાટડી.

આ પ્રદેશમાંથી પ્રાપ્ત ઇમારતોના અવશેષો પરથી બૌદ્ધ ધર્મના હીનયાન અને મહાયાન એ બન્ને યાન અહીં ત્યારે પ્રચલિત હોવાની પ્રતીતિ થાય છે. સ્થિરમતિ અને ગુણમતિ નામના બે બૌદ્ધ આચાર્યોએ વલ્લભી નજીકના એક વિહારમાં રહીને અનેક ગ્રંથો રચ્યા હોવાનું મનાય છે. આ ઉપરથી અહીં આ સમયમાં બૌદ્ધધર્મની ખ્યાતિ કેટલી પ્રસરી હશે તેના ખ્યાલ આવે છે.

રુદ્રામાના આન્ધ્રીના ચાર દ્રષ્ટિલેખોમાંથી એમાં ગ્રામણેર ગ્રામણેરીનો ઉલ્લેખ છે. આ શબ્દો બૌદ્ધધર્મમાં શિષ્યાઉ શ્રમણ અને શિષ્યાઉ શ્રમણી માટે પ્રચલિત હતા, બૌદ્ધસંઘમાં મુદ્દસ્થ ઉપાસક અને ઉપાસિકા શ્રવણા લે ત્યારે તેમને શ્રમણ અને શ્રમણીની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં ગ્રામણેર અને ગ્રામણેરીની તાલીમી અવસ્થામાં રહેવું પડતું. આ પ્રદેશનાં એક દૂરના વિસ્તારમાંથી પ્રાપ્ત આ લેખોમાં ઉલ્લેખાયેલા શબ્દો પરથી બૌદ્ધધર્મ અહીં ખૂબ પ્રચાર પામ્યો હોવાનું સ્પષ્ટ થાય.

ગૌતમકાના દાનશાસનોમાં વલ્લભીમાં અને વલ્લભી નજીક અનેક વિહારો શાક્ય (બૌદ્ધ સંઘના) સિદ્ધુઓ માટે બંધાયેલા હોવાની માહિતી છે. ચીની યાત્રી હુઆન યુઆંગે કરેલા ભારત વર્ણનમાં નોંધ્યા મુજબ સૌથાપૂમાં આ સમયે ૧૦૦ જેટલા વિહારો હતા અને એમાં ૬૦૦૦ જેટલા સિદ્ધુઓ રહેતા હતા. મત્રક રાજાઓ આમ તે પરમ માહેશ્વર હોવા છતાંય શાક્ય સિદ્ધુઓ માટેના વિહારોને ઉત્તેજન આપતા હતા એ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

ધુવસેન રાજાની લાણેજ દુકા બગવાન બુદ્ધની પરમ ઉપાસિકા હતી અને એણે વલ્લભીમાં સિદ્ધુઓ માટે એક મહા વિહાર બંધાવ્યો હતો, જેની આસપાસ એક વિહાર મંડળ રચાયું હતું.

શાક્ય સંપ્રદાયના પ્રચલિત અઠાર નિકાયમાંથી અહીં સ્વચ્છિદ્રનિકાયનો વિશેષ પ્રચાર હતો.

અમેરિકાના સમયથી કદ થયેલો અને ગૈત્રકકાલ સુધી ચાલુ રહેલો બૌદ્ધધર્મ અતુર્ગૈત્રકકાલથી કેમકે કુખ્ય થતો જાય છે, જે સોલંકીકાળ દરમિયાન તે નાશરૂપે ખતી જાય છે.

ધર્મદેય—તીર્થ ભાવના

વહી, કુખ, વક્ષ્ય, દેવાલય આદિ લોકાપયોગી અધિકાર કરાવવા તેમજ અન્નદાન, આરામગૃહો વગેરે ધર્મોદાત્તી સંસ્થાઓ ચલાવવી એ પરમાર્થ ધર્મને ધર્મભાગમાં પૂર્વધર્મ કહે છે. આ પૂર્વધર્મ કરવાનો અધિકાર સમાજના સર્વ વર્ગોને હતો.

નહાનના સમયના નાસિક ગુફાના લેખોમાં એના જમાઈ ઉપવદાતે પ્રભાસમાં બ્રાહ્મણોને આપેલા ગ્રામદાન, કન્યાદાન, ગામદાન, બોજનદાન વગેરે, આન્ધ્રોના ચાર દષ્ટિ લેખોનો હેતુ, રકસિહ, રાના ગુફાના લેખમાં એના સેનાપતિ રકભૂતિએ આપેલું વાતનું દાન—આ બધા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ક્ષત્રપકાલમાં જનસમુદાયમાં ઉત્કટ ધર્મ ભાવના પ્રવર્તતી હતી.

ગૈત્રકકાલીન દાન શાસનોમાં જણાવેલા ૩/૪ ભાગના દાન બ્રાહ્મણોને આપવામાં આવ્યા છે તે દેવાલયોને અર્પણ કરેલાં દાનોના ભગભગ ૧/૪

ભાગનાં દાન શિવ, શક્તિ, સૂર્ય વગેરે દેવોને અને શેષ બધાં શાક્ય સંઘના વિહારોને અર્પણ કરવામાં આવ્યા છે.

ગૈત્રકકાલીન રાજાઓની પ્રશસ્તિમાં એમની દાન-શીલતાનો ઉલ્લેખ વારંવાર આવે છે તે એમાં દેવા દિગ્ધે, સાધુઓ ગુરુઓ, વિદ્વાનો, સ્વજનો, સુહૃદો, આશ્રિતો, અનાથોને યાચકોને સતત વિપુલ દાન આપતા રહેવાનો નિર્દેશ આવે છે. આથી ગૈત્રકકાલમાં પણ લોકોમાં રહેલી ઉત્કટ ધર્મભાવનાની ઝાંખી થાય છે.

સોલંકી રાજાઓ અને એમનાં મંત્રીઓએ આપેલાં ઉદાર દાનો, બધાવેલાં મંદિરો અને જિનાલયો તેમજ જળાશયો અને વાવો પરથી એમ કહી શકાય કે સોલંકીકાલ દરમિયાન પણ લોકોમાં આજ પ્રકારની ધર્મદેયની ભાવના વ્યાપક પ્રમાણમાં પ્રતિર્ત્વી જોવા મળે છે.

ક્ષત્રપકાલ, ગૈત્રકકાલ અને સોલંકીકાલ દરમિયાન જુદા જુદા ધર્મો અને સંપ્રદાયોનાં અનેક તીર્થધામોનો અબ્યુદય થયો હતો. પ્રભાસ, વક્ષભી, ગિરિનગર દારકા, ઠાંક, શત્રૂંજય, સાણા, તળાવ વગેરે પ્રાચીનકાળનાં મહત્ત્વના તીર્થધામે હતાં.

આથી આ સમયના જનોમાં તીર્થયાત્રાનું માહાત્મ્ય વ્યાપક હતું એ સ્પષ્ટ થાય છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી બગસરા જીથ વિવિધ કા. સ. મંડળી

કુંકાવાવ તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૩-૬-૧૯૫૪

નોંધણી નંબર :- ૯૮૭

શેર ભંડોળ :- ૫૦,૮૬૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૬૮

અનામત ફંડ :- ૧૭૧૬૧-૦૦

ખેડૂત :- ૫૬૪

અન્ય ફંડ :- ૧૧૭૩૫-૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૩

સરકાર શ્રી :- ૧

અન્ય નોંધ :- રસાયણિક ખાતરો તથા જીવન જરૂરીયાતની ચીજો, સરકાર માન્ય સસ્તી અનાજની ચાર દુકાનો તથા જંતુ નાશક દવા તેમજ સહકારની ભાવના કેળવી અનાજ ફળવાની ઘંટી ચલાવે છે

જયંતીલાલ સેવકરામ દવે
મંત્રી

મોહનભાઈ ખોડાભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વડિયા જીથ વિવિધ કાર્યકારી સ. મંડળી લી.

સુ. વડિયા

વડિયા તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૩-૮-૫૪

નોંધણી નંબર :- ૯૬૭

શેર ભંડોળ :- ૭૧૫૨૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૮૬

અનામત ફંડ :- ૪૧૪૨૫

ખેડૂત :- ૧૮૬

અન્ય ફંડ :- ૩૦,૦૦૦

ખીન ખેડૂત :-

અન્ય નોંધ :- મંડળી રસાયણિક ખાતરો સુધરેલ ખીયારણો, જંતુ નાશક દવાઓ સસ્તુ અનાજ, સીમેન્ટ, કોલસા-ઘાંસ ચારો-પશુ સંરક્ષણ દવા જથ્થા બંધ તથા રીટેલ ખાંડ તેલ-ખારદાન તથા જીવન જરૂરીયાતની ચીજોનું કામકાજ કરે છે.

ભગવાનજી ભવાનભાઈ પટેલ
મંત્રી

રજીસ્ટ્રારભાઈ કેશવભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સમઢીયાળા નં. ૧ સેવા સહકારી મંડળી લી.

શુભ સમઢીયાળા તાલુકો-ખોટાદ જિલ્લો : ભાવનગર

સ્થાપના તારીખ : ૨૧ માચ ૧૯૫૩

નોંધણી નંબર : ૧૬-૪-૧૯૫૩

શેર ભંડોળ : ૩૬,૬૦૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા : ૧૪૧

અનામત ફંડ : ૮,૯૨૫-૨૭

ખેડૂત : ૧૨૫

અન્ય ફંડ : ૩,૬૬૬-૪૨

ખીનખેડૂત : ૧૬

અન્ય નોંધ :- સને ૧૯૬૦ સુધી બંધ પડેલ પરંતુ હાલમાં સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે જે હાલના સંચાલકોને આભારી છે.

મુળશંકર નાગરદાસ
મંત્રી

ચામણભાઈ તુળશીભાઈ
પ્રમુખ

શ્રી નાગેશ્રી જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી અન લી.

શુ. નાગેશ્રી તાલુકો-બંદરગાદા જિલ્લો : અમરેલી

સ્થાપના તારીખ : ૨૭-૧-૫૫

નોંધણી નંબર : ૧૧૩૧

શેર ભંડોળ : ૫૭,૦૧૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા : ૩૩૭

અનામત ફંડ : ૧૬,૩૨૭-૮૭

ખેડૂત : ૩૩૭

અન્ય ફંડ : ૩,૬૧૧-૬૧ અન્ય નોંધ :

ખીનખેડૂત : —

આ મંડળી સરકાર માન્ય સસ્તા અનાજની દુકાન ચલાવે છે અને તેનો લાભ ૧૪ ગામના માણસો અનાજ, ખાંડ, તેલ વિ. દ્વારા લે છે. ઉપરાંત મંડળી તમામ જાતના ખાતરોનો વહીવટ કરે છે તેમજ સુધરેલું બીયારણુ, મગફળી, હાઈબ્રીડ, બાજરા, જુવાર, મકાઈ, ઘઉં વિ. સલાસદોને આપે છે અને સલાસદોનો ઉત્પન્ન થએલ માલ ખરીદ કરે છે અને તેનું વેચાણ પણ કરે છે.

—: વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભ્યો :—

શ્રી સુરગભાઈ કાળુભાઈ વડે

શ્રી ભીમાભાઈ એભણભાઈ વડે

શ્રી જીલુભાઈ દેવાતભાઈ વડે

શ્રી લખુભાઈ રાણીગભાઈ વડે

શ્રી જીવાભાઈ નથુભાઈ વડે

શ્રી કાળાભાઈ ભીમા બાંભણીયા

શ્રી ગીગાભાઈ વાહાભાઈ પરમાર

પ્રાણશંકર જીવનલાલ ત્રિવેદી

શ્રી રામભાઈ કાળુભાઈ વડે

મંત્રી

પ્રમુખ

ભાલજીભાઈ નાનાભાઈ ખુમાણ

શ્રી ગીગાભાઈ કંચડભાઈ

સહમંત્રી

ઉપ-પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રનું સંગીત

અધિન

ભારતને પશ્ચિમ કિનારે જે ધરતીની ત્રણે દિશામાં ધ્રુવવતો મહાસાગર અહોનીશ દેવી સંગીત રેલાવી રહ્યો છે, જેનો ઇતિહાસ અનેક શૈયગાથાઓથી ભરેલો છે, જે ભૂમિએ ત્યાગવીરો અને લોકો આપ્યા છે તે આ સૌરાષ્ટ્રની ધરતીએ કલાના ક્ષેત્રમાં પણ મહાન વ્યક્તિઓ સરજી છે અને તેમના દ્વારા એ ધરતીને વિટળાએલ મહાસાગરના ઘોરંગભીર નાદની સુરાવટે શાસ્ત્રીય અને લોકસંગીત રેલાવી સૌરાષ્ટ્રે એ એક વિશિષ્ટ ઇતિહાસ સર્જ્યો છે.

ઉપાને શીખવ્યું. ઉપાએ ગોપીઓને શીખવ્યું અને ત્યાંથી સૌરાષ્ટ્રની નારીઓએ એ ઝીંદ્યું.

માનવહૃદયમાં ઉભરાતી ભાવનાઓનું દર્શન વાણી અને અભિનય દ્વારા થતું હોય છે છતાં શબ્દો એકલા જ ભાવદર્શન માટે પૂરતા નથી. જ્યાં અતર્ગત ભાવોના પ્રાગ્મ્યમાં વાણી થઈ છે ત્યાં કુદરતી રીતેજ સ્વરોનો ઉદ્ભવ થાય છે. સ્વરોનો ઉદ્ભવ એજ સંગીત.

ભારતીય સંગીતનો ઉદ્ભવકાળ તે વેદકાળ ઇ. સ. ૩૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે વેદો રચાયા. ઋષિમુનીઓના આધ્યાત્મિક જીવનના પ્રસાદરૂપે ઉદ્ભવેલા એ વેદોમાં સામવેદનું સંગીત પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગણાયું છે. માત્ર ત્રણથી ચાર ગ્રામની સુરાવટથી ગૌતા એ સામ સંગીતનો એ મહાભારત કાળમાં વિકાસ થયો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના સમયથી સૌરાષ્ટ્રનો સંગીત ઇતિહાસ શરૂ થયો એમ કહેવાય. યુગપુરુષ શ્રીકૃષ્ણ મિથુરનો પ્રદર્શ છોડી દારકા આપી વસ્યા. દારકા એમની રાજધાની બની. રાજકારણ અને સંગીતને કુયોગ લાગેજ શ્રીકૃષ્ણના જીવન સિવાય બીજો કયાંય મળે. એમના બસીના નાદે સારાયે સૌરાષ્ટ્રને મસ્ત કર્યું. શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓની રાસલીલાએ સૌરાષ્ટ્રના લોકજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો જે આજે પણ સૌરાષ્ટ્રની વિશેષતા બની રહેલ છે. આપણે ત્યાંના રાસ અને ગરબાઓ એ પ્રચલિત અનેકા લાસ્ય નૃત્યને મળતા છે. સંગીત રતનાકારના એક શ્લોકમાં ઉલ્લેખ છે કે લાસ્ય નૃત્ય ધોર્વતિએ બાણુની પુત્રી

આવા સંગીતનો “માર્ગ” અને “દેશી” એવા બે પ્રકારો છે. ભારતનાટ્ય શાસ્ત્રના કાળથી જાણીતા છે. શાસ્ત્રબદ્ધ સંગીત તે માર્ગી સંગીત અને હરખરોજના લોકજીવનમાંથી ઉદ્ભવેલું સંગીત તે દેશી સંગીત. સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં માર્ગી સંગીત ના કરતો દેશી સંગીતનો વિકાસ સંવિશેષ નજર પડે છે. સૌરાષ્ટ્રનું લોકજીવન સમૃદ્ધ હતું. સૌરાષ્ટ્રે લોકજીવનના ધમકતા હેયાના ભાવો પ્રદર્શિત કરતું ભાષવાહી સંગીત, રાસ, ગરબા અને કંથાઓ દ્વારા આપ્યું. સૌરાષ્ટ્રની વીરગાથાઓ ગીતોમાં દ્વાઓમાં અને લોકસાહિત્યમાં આપી અને લોકિતરસ જલકાવતું સંગીત ભજનો અને કીર્તનો દ્વારા રેલાવ્યું.

સંગીતના ક્ષેત્રે શ્રીકૃષ્ણના કાળ પછી ઠેક રામ્રાટ હર્ષના સમયમાં વલ્લભીપુરમાં નિર્દેશ સૌરાષ્ટ્રના સંગીત સાથેના સંબંધોનો ઉલ્લેખ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં સંગીતકલાનો સંપૂર્ણ વિકાસદર્શનમુલ

યુગમાં થયો જણાય છે. માર્ગી-શાસ્ત્રીય સંગીત જે પોષાયું હોય તે તે મંદિરોમાં અને હવેલીઓમાં, રજપુત રાજાઓએ સંગીત કલાકારોને પોષ્યા. સોમનાથ પાટણ જેવા સૌરાષ્ટ્રનાં ભવ્ય અને સમૃદ્ધિ-વાળાં મંદિરોમાં સવાર જાંજ સંગીત શૂંઝન થતાં. મુસ્લીમોને હાથે સોમનાથ મંદિર બંગાણું, સમૃદ્ધિનો નાશ થયો. ત્યાર પછીના કાળમાં પણ જે સંગીત સચવાયું તે જુદા જુદા સ્થાનકોમાં હવેલીઓમાં અને રજામીનારાયણના મંદિરોમાં,

મંદરમી સદીમાં સૌરાષ્ટ્રે ભક્ત નરસિંહને જન્મ આપ્યો. લોકસંગીતના વિકાસ સાથે ભક્તિપૂર્ણ સંગીતનો પ્રવાહ વહ્યો. ભક્તિરસમાં સૌરાષ્ટ્ર તરંગ બન્યું. જુનાગઢના નાગર કુટુંબમાં જન્મેલ આ ભક્તે જાતી કે જાતિના ભેદને પોતાના વ્યવહારમાંથી દૂર કરી પ્રબળ નવી યોતના આપી. એ ભક્તહૃદયમાંથી ઉદ્ભવેલાં કૃષ્ણલીલાનાં અને ભક્તિનાં ગીતો અને ભજનો ગુજરાતી સમાજને ઘેર ઘેર પ્રચલિત બન્યા. ભક્ત નરસિંહનું સંગીત અમરત્વ પામ્યું.

ભક્ત મીરાંનું આંતિક જીવન પણ સૌરાષ્ટ્રમાં જ વ્યતિત થયું. રાજસ્થાનની એ કૃષ્ણભક્ત નારી દ્વારકામાં આવી વસ્યાં. ભક્ત મીરાંનાં ધણીખરાં જાણનાં. ભક્તિગીતો દિન્દી બાપમાં હોવાં છતાં સૌરાષ્ટ્રે એ જીવ્યાં છે બીજા પ્રાંતોની જેમ સૌરાષ્ટ્ર ઉપર એ ભજનોની ઘણી મોટી અસર પડી.

આ કાળમાં પણ લોકસંગીત તે અમજીવનમાં વણાઈ જ ચુક્યું હતું. લાસ્યનૃત્ય સમા રાસ, ગરબા ગરબી, દાડીયારાસ, ગામડે ગામડે પ્રસરેલા દુહા, બજન, વધામણી, રાજ્યા, સૌરાષ્ટ્રનાં લગ્નગીતો અને ઋતુગીતોએ સૌરાષ્ટ્રના લોકગીતોને જીવંત રાખ્યું. સૌરાષ્ટ્રને પોતાના વાલો પણ હતાં. એકતારો, રામસાગર, કરતાલ, ગ્રંઝ, પપ્પરાજ, મુદંગ, શરણુધ્વ,

બંસી, વગેરેનો ઉપયોગ પણ પુરાણ કાળથી સૌરાષ્ટ્રમાં થતો આવ્યો છે. માણ, રાવણદશ્યો, કલગલીયા, જેવા સાધનોનો પણ સૌરાષ્ટ્રે ઉપયોગ જાણ્યો છે.

મોગલ સલ્તનતના વખતમાં આખા દેશના સંગીત ઉપર મોટી અસર પડેલી. હુમાયુના કાળમાં સંગીતકલા ખૂબ પ્રોત્સાહન પામી પણ સાથે સાથે મુસ્લીમ ગાયકોની ઘણી મોટી અસર આપણા સંગીત પર પડી સંગીતના સાત્ત્વિક પ્રવાહો ઉપર વિજ્ઞાસી સંગીતના ઓછાયા પડ્યા. દુપદ જેવા ધર્મયુક્ત ઉચ્ચ શાસ્ત્રીય સંગીતના ગીતો અને ભજનોને સ્થાને શુગાર રસ પેષાક ખ્યાલ ગાયકો, હુમરી ગજલોએ સ્થાન લીધું મુદંગ અને પપ્પરાજ ની તાલ રમઝટ સાથે ગવાતી ઉચ્ચ કલાની દુપદ અપકી માત્ર મંદિરોમાં જળવાય, કોઈ પણ મોડા મંદિરોમાં વિણ્યા, મુદંગ પપ્પરાજ, જેવા વાલો રહેલાં.

આ મોગલ યુગના કાળમાં જ ગુજરાતે આંધોરમાં મહાન સંગીતકાર ઐઝુમાવરને જન્મ આપ્યો. એમના હૃદય સ્પર્શી સંગીતે વૃદ્ધ ગુજરાતને મંત્રમુગ્ધ કર્યો.

સૌરાષ્ટ્રના લોકજીવન અને સંગીત ઉપર ચારણી સાહિત્યની પણ ઘણી મોટી અસર છે. ચારણ જાતિનો કવિદાસ વેદ અને પુરાણકાલીન છે. હિમાલયમાં તપશ્વર્ત્તા કરતા મુનીઓમાં ચારણોની ગણના છે. કહેવાય છે કે ભારતના મધ્ય ભાગમાં એ કે મતે હિમાલયના પ્રદેશમાંથી લાવનાર પૃથુ રાજા હતા. માલવામાંથી કચ્છમાં, ચરપારકરમાં, સૌરાષ્ટ્રમાં, ગુજરાતમાં અને સિંધમાં એ જાતી પ્રસરી. ચારણ સાહિત્ય જેમવાળું છે, સંસ્કાર પ્રેરિત છે, જાગૃત કરનાર છે એમની વિદ્યા, એમનો પુરણો ઇતિહાસ જેમ જાગૃતતા છે તેમ એમના સાહિત્યનું સંસ્કારધન

અને એમના જીવનની તેજસ્વી, પ્રભાવશાળી જીવનગાથા એકલી જ પ્રેરણાત્મક છે. મેગલોના હૃદયમાં વચ્ચે રજપુતોને જેમ આપનાર, નમ્રુત કરનાર, સંગઠન કરનાર કોઈ બળ હતું તે તે ચારણો હતા. એમના જીવનની ચારિત્ર્ય શુદ્ધતા ન હોત તો જડાયક વૃત્તિ ધરાવનાર રજપુત ન્મતી ઉપર એમનો પ્રભાવ ન પડત, ચારણી ન્મતી કે ચારણી સાહિત્ય ઉપર કોઈએ સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો હોય તો તે સ્વ. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ ચારણો અને ચારણી સાહિત્ય નામનું પુસ્તક લખી એક સુંદર ઇતિહાસ સ્વ. મેઘાણીસાથ ગુજરાતી આલમના હાથમાં મુકતા ગયા છે.

અંગ્રેજ સલ્તનતના કાળમાં સંગીત રૂંધાઈ ગઈ. પરદેશી સલ્તને આ દેશી કળા માટે શું મહત્વ હોય ? છતાં એ વિશેષી સાંસ્કૃતિક વરણો સામે સંગીત જીવ્યું. આ કાળમાં જ સૌરાષ્ટ્રે એક મહાન સંગીતકાર શ્રી આદિત્યરામ વ્યાસને જન્મ આપ્યો. અલ્પકાળ જીવનાગદમાં વ્યતિત થયો. ન્યા નવાબ પાસે એ કુવક કલાકારને ખૂબ પ્રેરણાદન મળ્યું. યુવાવસ્થા અને પછીનો કાળ એમનો નમનગરમાં વસતો થયો. નમનગરના રાજવી શ્રી વિલ્લા નમ પાસે એ સારો સત્કાર પામ્યા. અંગ્રેજ સલ્તનતમાં સંગીત પાછું પડ્યું હતું. ચરિત્ર્યનું ધૈર્ય પંજુ ઘટ્યું. હતું તે સમયે ફરી સૌરાષ્ટ્રમાં સંગીતને કોઈએ પ્રતિષ્ઠા અપાવી તો તે શ્રી આદિત્યરામજીએ તેમની સરળ અને મધુર સ્વરરચનાઓ અને ગીતોએ લોકોને આકર્ષ્યા અને સદરા, ફેરવી, દીપ્તચંદ્ર જેવા સાદા તાલોમાં લોકો.....એ ગીતો ગાતા થયાં. તેઓ ગાયક હતા પણ વિશેષ તો ઉત્તમ કોટીના એક મુદંગવાદક હતા. કહેવાય છે કે આ સૌન તેમણે ગીરનારના એક યોગી પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યું હતું. એમના સજ્જારી જીવનની જાપ એમના સંગીતમાં તસ આવી. એમણે તૈવાફ કરેલી સ્વરલિપીઓ અને ચીજો "સંગીતાદિત્ય" ગ્રંથ રૂપે પ્રગટ થયાં. આ

ગ્રંથ શાસ્ત્રીય સંગીતમાં એક સંગીત ગ્રંથ તરીકે ઉચ્ચ સ્થાન પામી ચૂકેલ છે. સ્વામી હરિદાસ જેમ હિંદુસ્તાની સંગીતમાં આગ્રગુર ગણાય છે તેમ સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રી આદિત્યરામજીનું સ્થાન ગણાય, એમણે અનેક રાજવીઓને સંગીત શીખવ્યું તેમને સંગીતમાં રસ લેતા કર્યો, સંગીત રસિકોને સંગીતકાર બનાવ્યા. ભારતના અગ્રણી વાદ્યકારોમાં જેમનું સ્થાન છે તે પોરબંદરના સ્વ. ધનંજયામલાલજી મહારાજની મુદંગવાદની તૈવારી એમની પાસે થઈ હતી. આદિત્યરામજી અખિલ હિંદ સંગીત પરિષદના એક વર્ષત પરિક્ષક નીમ્યા હતા. એક અજોડ પખવાળ તરીકે તેઓશ્રીએ અજોડ નામની પ્રાપ્ત કરેલી.

ભારતીય સંગીતમાં જેમ કલાકારો આપી સૌરાષ્ટ્રે પોતાનો ઉચ્ચ ફાળો આપ્યો છે તેમ રાગો દ્વારા પણ ઠીક ફાળો આપ્યો છે એમ પ્રચલિત રાગોમાંના કેટલાક રાગો કહી નેય છે. સૌરાષ્ટ્ર પરથી સોરઠ, વેરાવળ પરથી બિલાવલ, સૌરાષ્ટ્ર ભરવ જેવા રાગો આજે પ્રચારમાં છે. આજ રીતે જણા રાગોના નામ જિતે જિતે પ્રદેશના લોકોને માથી ઝીલીયા છે અને તેની ઉપરથી નામો અપાયા છે એકું જણાય આવે છે. દેશ, સોરઠ, મુલતાની, જેમપુરી, બિલાગડા, અડાણા એ બધા જે તે પ્રદેશો ઉપરથી અપાયેલાં નામો છે.

સૌરાષ્ટ્રે જેમ રાગો આપ્યા તેમ સંગીતની કંઈક પ્રેરણાઓ પણ આપી. ભારતના સુપ્રસિધ્ધ સંગીતકાર સ્વ. પંડિત વિશ્વનુદિગજપર પતુરકરને સંગીત પ્રચારની દિક્ષા ગીરનારનાં પ્રયાસમાં એક સન્યાસી પાસેથી મળી પશ્વત્ય સંગીતમાં સમૂહગાન અને સમૂહવાદનને ધણું મોટું સ્થાન છે. જ્યારે ભારતીય સંગીતે એ દિક્ષામાં કંઈ ક્યું જ ન હતું ભારતીય સંગીતની અલિંબ્યકિત માત્ર વ્યકિતગત કલાકારના કંઈથી થઈ શકે એવી રચના અને પ્રણાલી છે, તેમાં ફેરફાર કરવાની પ્રેરણા સ્વ. પંડિત વિશ્વનુદિગજપરજીને

સૌરાષ્ટ્રમાંથી મળી, સંગીતનું સમૂહશિક્ષણ હોમ શકે એખ્યાલ પણ એકરસેજી સૌરાષ્ટ્રમાં જવાજણ મહેનો મરશીયાનું સમૂહશિક્ષણ આપતી હતી ત્યાંથી આવ્યો.

છેલ્લા સૌરાષ્ટ્રમાં સૌરાષ્ટ્રમાં "શાસ્ત્રીય" સંગીત રાજવીઓના હાથે ઠીક પોષાયું. પણ એ પહેલાંનો થોડા કાળમાં એ પોષણ નથી મળ્યું એમ પણ ઇતિહાસ પરથી જણાય છે. રજપુતોના અંદર અંદરના ઊધડા, બહારપટ્ટીઆઓના ત્રાસ, સમાજ-જીવનની અસ્થિરતામાં સંગીત કે બીજી કોઈ પણ કળા પોષણ ન પામે એ સ્વભાવિક છે. છેલ્લા સૌરાષ્ટ્રમાં રાજ્યની અને જીવનની કંઈક અસ્થિરતા થતાં સૌરાષ્ટ્રના નાના મોટા રાજવીઓએ નામકિત કલાકારોને પોતાના રાજદરબારીમાં રાજ્યગાયક તરીકે રાખ્યા મેં સંગીતને પોષ્યું. કદાચ પોષણ આપ્યું લાવનગરના મહારાજા સ્વાલાલજી પાસે શ્રી રહીમખાં, ખીનકાર, આયીકા શ્રી ચંદ્રબા, (વલ્લભીપુરના) વળામાં શ્રી અમીરખાં, (જયપુરના) જામનગરમાં ખીનકાર શ્રી સાદિકઅલીખાં, જુતાગઢમાં શ્રી ખાં સાહેબ અબ્દુલ કરીમખાં, અને અમીરખાં, હોદાર એમથિ આ કલાકારોને રાજ્યોએ રાજ્યગાયકો તરીકે રાજ્યમાં સંખ્યા. લાવનગર નરેશની અધિક સહાયથી શ્રી ડાહ્યાલાલ નાયક "સંગીતકલાધર" ગ્રંથ લખ્યો. આ સમર્થ કલાકારો સમા પોરખંદરના મહાસિંહ સ્વ. શ્રી ધનશ્યામલાલજીના નામ પળ હિંદોબનીય છે. કોઈ વાજકાર તરીકે હિન્દમાં એમની ખ્યાલિ પ્રસરી હતી. કોઈપણ કલાકારો સૌરાષ્ટ્રને પ્રવાસે આવે તે સમયે સુત્રામાપુરી-પોરખંદર સ્વ ધનશ્યામલાલજીના સંગીતને લાભ લેવા જઈ આવતા અવશ્ય મન થાય. સ્વ. ધનશ્યામલાલજીના પુત્ર મહારાજ શ્રી દારકેશભાઈએ એક સારા ભાદક તરીકે પિતાની પરપરા જાળવી.

રાજવીઓના મહાલયોમાં સંગીતકારો પોષાયા

જાનકે સંગીત સચવાયું પણ તેને લાભ જનસમાજ ને બહુ ન મળ્યો. બહોદરાના રાજવી શ્રી સયાજીરાજ જેઠી શિક્ષણની લાવના અને દ્રષ્ટિએ બધા રાજવીઓમાં હોતો સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાને આ કલાકારોના વિશેષ લાભ મળત. એક બાબતથી શહેરોના મધ્યમ વર્ગ શાસ્ત્રીય સંગીતથી આ રીતે કંઈક દૂર રહેતાં અને બીજી બાબતથી ગ્રામ્યજીવનમાં વણાયેલ લોકસંગીત શહેરના મધ્યમવર્ગ સુધી ન પહોંચ્યાં આમ સામાન્ય સમાજ જનને સંગીતથી વંચીત રહી. પણ દ્યાર મધી તે બધી પ્રગતિ થઈ શાસ્ત્રીય અને લોકસંગીત જનને સંગીતમેક સમાજને પરિચય થતો જાયતો. અને એમાં રસ ઉત્પન્ન થયો, લોકસંગીતને બહાર આણી રસ જગાડનાર અને પ્રતિષ્ઠા અપાવનાર રાષ્ટ્રીય શાસ્ત્ર સ્વ. મેઘાણીલાલજી હોત, તે આજે લોક-સાહિત્યની ખુબીઓને બહાર આણી સુશિક્ષિત સમાજ આગળ કોણ ધરત? લોકસંગીત અને સાહિત્યને વૈભવ પણ કોણ ફાળવત? અને એજ રીતે સૌરાષ્ટ્રના આજણી સાહિત્ય અને લોકસંગીતને પ્રજાની વચ્ચે લાવવામાં અને પ્રતિષ્ઠા અપાવવામાં સુરજી ગોકળદાસ રાયચુરના ફાળો પણ નોંધપાત્ર ગણાય.

હજી હમણાની જ વાત છે લાવનગર રાજ્યમાં ખાં સાહેબ મહમદખાં ખીનકાર, નારાયણરાવ અને ગજનનરાવ અંબાડે જેવા કલાકારો રાજ્ય સંગીતકારો તરીકે રાજ્યમાં હતા. પણ ખરા લાભ જેવા સંગીત મંડળો સ્થપાયાં લાગ્યા, જુદા જુદા નામકિત કલાકારોને આમત્રી એમના સંગીતને સમાજને લાસ મળતો થયો. જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં સંગીતના શિક્ષણને સ્થાન આપાયું અને સર્વત્ર સંગીત શિક્ષણ સંસ્થાઓ સ્થપાઈ ત્યારથી સમાજને મળ્યો. હિન્દમાં નામના પોમી ચૂકેલાં આપણાં માસ્તર વસંત અમૃત સૌરાષ્ટ્રમાં આવી વસ્યા. રાજકોટને આગળ તેમની નેતૃત્વ નીચે શ્રી હરકાન્તભાઈ શુક્લ અને ખીજા સંગીતકલાકારો અને સંગીત રસીકોએ ઇ.સ. ૧૯૩૩-૩૪માં સૌરાષ્ટ્ર સંગીત સંસદની સ્થાપના કરી,

રાજકોટને આંગણે ૧૯૩૬માં રાષ્ટ્રીય શાળામાં ગાંધી સંગીત મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ ત્યારથી સંગીત શિક્ષણનું બીજરોપણ થયું. છેલ્લા દસકામાં રાજકોટમાં શાસ્ત્રીય સંગીતનો સારો રસ જાગ્યો અને ઘણી મોટી સંખ્યામાં લોકો સંગીતનું શિક્ષણ લેતા બન્યા અને શાસ્ત્રીય સંગીતની સમજ આવી. આમાં કરાચીથી આવી શ્રી અમુભાઈ દોશીએ પંદર વર્ષ પહેલાં ભારતીય સંગીત મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી ઘણા મોટા ફાળો આપ્યો. ૧૯૪૭માં સૌરાષ્ટ્ર સંગીત નાટક અકાદમીની સ્થાપના થતાં તેઓ તેમાં જોડાયા અને સંગીત સેવાયે અથાગ પરિશ્રમ લીધો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં રાજકોટને આંગણે રાષ્ટ્રીય શાળા ગાંધી મહાવિદ્યાલયે સૌરાષ્ટ્ર સંગીતકલા પરિષદ ભરી. સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતના કલાકારોએ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં આ પરિષદમાં હાજરી આપી ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના ગૌરવ રૂપ પડિત ઓમકારનાથજી હાકુર આ પરિષદમાં પદાર્પણ એમનો અને પરિષદના પ્રમુખ તરીકે પદાર્પણ શ્રી કાકા સાહેબ કાલેસકરની વિદ્વતાનો સૌરાષ્ટ્રને લાભ મળ્યો. આજ છેલ્લા પંદરેક વર્ષમાં સૌરાષ્ટ્રે યુવાન સંગીતકલાકારો દેશને આપ્યા છે, ગોંડલના શ્રી શિવકુમાર શુક્લ, ભાવનગરના શ્રી યશવંતરાવ પુરોહિત અને શ્રી બળવંત ભટ્ટ ઉચ્ચ કલાકારો તરીકે હિંદમાં નામના પ્રાપ્ત કરી છે. અને સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધાયું છે. આ કલાકારો તો સંજોગોવસાત સૌરાષ્ટ્ર બહાર જઈ વસ્યા પણ સૌરાષ્ટ્રને આંગણે બીજા યુવાન કલાકારો વસેલા છે. અને સૌરાષ્ટ્રને તેમના સંગીતનું પાન ફરાવતા રહ્યા છે. ભાવનગરના શ્રી બાલુભાઈ અધારીયાનું અને રાજકોટના શ્રી અમુભાઈ દોશીનું સ્થાન ઉચ્ચ કલાકાર તરીકે જાણીતું છે. એમના ઉપરાંત ભાવનગરના શ્રી ગમનનભાઈ અને શ્રી જગદીશ વિરાણીનો સંગીત શિક્ષણમાં ફાળો નોંધપાત્ર છે. જુનાગઢને આંગણે શ્રી ચંદ્રકાંત મજમુદાર અને પ્રગધાને આંગણે શ્રી ભગવતીપ્રસાદ ભટ્ટ જેવા

સંગીતકલાકારો વસેલા છે. આ ઉપરાંત અનેક નાના મોટા કલાકારો સૌરાષ્ટ્રમાં શાસ્ત્રીય સંગીતનું વાતાવરણ સર્જી રહ્યા છે. હવે તો સૌરાષ્ટ્ર સંગીત નાટક એકેડેમીની સ્થાપના થતાં તેમજ રેડીયો સ્ટેશન પણ રાજકોટને આંગણે આવતાં સૌરાષ્ટ્રના અસંખ્ય સંગીતને પોષણ મળ્યું છે, તેમજ અનેક છુપાએલા કલાકારો સૌરાષ્ટ્રની ધરતીમાંથી બહાર આવતા થયા છે.

આ થઈ શાસ્ત્રીય સંગીતની વાત. લોકસંગીત અને લોકસાહિત્યનો પણ વિકાસવાનો પુરો અવકાશ છે. ગ્રામ્યજીવનમાં ગમે તેવા જીવન સંધર્ષો વચ્ચે પણ લોકસંગીતના વિકાસનો પ્રાણ હજી રંધાયો નથી ભક્ત કવિશ્રી દુલાભાઈ કાગ અને શ્રી મેરભા મઢવી જેવા લોકસાહિત્યને સર્જનાર અને મધુર કંઠે પીરસનાર વ્યક્તિઓ આપણી વચ્ચે છે. શ્રી ચંકરદાનજી શ્રી મેકરણભાઈ, શ્રી કરણદાનજી, શ્રી નરહરદાનજી, જેવા ચારણી સાહિત્યના નિષ્ણાતો છે. મધુરકંઠની હલકે ગાતા કંઈક મોર, ઢાઢી, અને લંબા કામના ભાઈબહેનો સાંભળવા મળે એમ છે. બવાઈનું સંગીતધન આપણા સમગ્ર લોકજીવનને ઢાંકીને પડ્યું છે. લોકસંગીતમાં જેમ ખડતલ જીવનની છાપ છે તેમ મદુલાવોની પણ અભિવ્યક્તિ છે. આજે સીનેમાં અગર નાટકોમાં લોકસંગીતની નવી નવી તરંગે લેવા તરફ આકર્ષણ થયું છે તેજ ખતાવે છે કે લોકસંગીતના ઢાળોનું લોકમાનસ ઉપર કેટલું પ્રભુત્વ છે.

અનેક હરીકિર્તનકારો, અનેક કથાકારો હજી પોતાના કિર્તનથી લોકહૃદયને હલાવી રહ્યા છે. મચ્છુકાંઠાની, મયાપાદરની, કુકાવાવ, અનીડા, ભાદાવાવ, ગાંગેર, ગાંગા, માધાપુર અને મેરભાઈ એની રાસમંડળી ઉંચું સ્થાન ધરાવી રહેલ છે. રાજકોટનેજ આંગણે રાજપુત, સર્વેદિય, આકડાવાડી, બેડીપરા

જેવી રાસમંડળીઓ ઉચ્ચ પ્રકારના રાસ રમે છે. સમુદ્રકક્ષાના ખલાસી જીવનને તાદ્દશ કરતા રાણામઢના પઢારખતીના નૃત્યો, કાળી મજુરીનો થાક ન લાગે તે રીતે નવા મકાનની છા (ધ્રામો) તૈયાર કરતી મજુરશ્રુ બહેનોની ટીપણીઓ, જંગલના જીવનને વ્યક્ત કરતું વીરતાભર્યું જાંજીરના સીદીઓનું લોકનૃત્ય હજી આપણી સમક્ષ છે. ગામડે ગામડે ઝુંપડીઓમાં દિનભરનો થાક ઉતારતા 'આમ્યજનોના ભાજનો લોકજીવનનું મુખ્ય અંગ બની રહ્યું છે. ગામડાના લગ્નગીતો અને મરણ પ્રસંગે બલભલાને રડાવી દે એવા મરશીયા ગામડાઓમાં હજી સાંભળવા મળે છે. હવે આ બધું વિકાસ મળે છે.

લોકસંગીતનું આ સંક્ષિપ્ત દર્શન છે. લોકોના મળામાંથી નિરજરતા લોકભોગ્ય સંગીતનો આ માત્ર ઉદ્દેશ્ય છે. જે કંઈ જીવંત છે તે રેકર્ડીંગ દ્વારા ચિરંજીવ બની શકે, રેડીયો રેકર્ડ પર એ શક્તિઓને આણી લોકસાહિત્ય અને લોકસંગીતને પ્રોત્સાહન આપી શકાય. એ પ્રોત્સાહન મળશે જ. આશા રાખીએ છીએ કે એમાંથી લોકસંગીતનું નવું સર્જન થવાનું વાતાવરણ મળી રહેશે ને સૌરાષ્ટ્રનું એ અણમોલું ધન નષ્ટપ્રાય ન થતાં નવજીવન પ્રાપ્ત કરશે.

લેખક : “અધિન”

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કેન્દ્ર-સંસ્થા સંચાલિત

શ્રી જૈન ઉદ્યોગ કેન્દ્ર-પાલીતાણા

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કેન્દ્ર-સંસ્થાની પ્રેરણાથી અને શ્રી જૈન પ્રગતિ મંડળના પ્રયાસથી પાલીતાણામાં શ્રી જૈન ઉદ્યોગ કેન્દ્ર છેલ્લા તેર વર્ષથી મધ્યમવર્ગના સાંવર્મિક જૈન બહેનોને આર્થિક રાહત અને ઔદ્યોગિક તાલીમ આપી સ્વાશ્રયી બનાવવા બ્યવસ્થિત ચાલી રહ્યું છે. શહેરના અગ્રગણ્ય જૈન સદ્ગુરુઓ સેવાભાવે કાર્ય કરી, આ કેન્દ્રનું સુંદર સંચાલન કરી રહ્યા છે.

ઉપરોક્ત કેન્દ્રમાં 'સમિતિ' દ્વારા શુદ્ધ અને સારું અનાજ ખરીદી, કેન્દ્રની બહેનો પાસે જ સાફ કરાવી, ઘઉંના સાદા અને મસાલેદાર ખાખરા, સ્વાદિષ્ટ માંગરોળી ખાખરા, મગ-અડદના પાપડ, ચોખાના સાળેવડા, વડી, ખેરો, અથાણાં, સુગંધી તેલો વગેરે કાળજીપૂર્વક બનાવી વેચવામાં આવે છે. આપણી સિદ્ધાંતી સાંવર્મિક બહેનોને સ્વાશ્રયી બનાવવા અને સહાયમૂલ થવા, જૈન સમાજ અને યાત્રાળુ ભાઈ-બહેનો આ સંસ્થાની મુલાકાત લઈ કાર્ય નિહાળે અને વસ્તુઓ ખરીદી ઉત્તેજન આપે.

કમનસીબે હમણાં જ 'કેન્દ્ર'ને કેન્દ્ર-સંસ્થા તરફથી ગ્રાન્ટ બંધ થતાં તેમજ આગ લાગતાં માલસામાન બળી ગયો. એ મારે અપીલ બહાર પાડતા મદદ મળી રહેલ છે. નવા વર્ષના મંગલ પ્રભાતે જૈન સમાજ વધુ મદદ મોકલે તેવી વિનંતિ છે.

કેન્દ્ર સ્થળ : મોતીલાલ શેઠની
ધર્મશાળામાં
વેચાણ કેન્દ્ર : મુખ્ય બજાર
પાલીતાણા

ડા. ભાઈલાલ એમ. બાવીશી M.B.B.S. (પ્રમુખ)
કપાસી રમણીકલાલ ગોપાળજી
શેઠ ધરમશી મોરધનભાઈ
ભાણુકલાલ કે બગીચા માનદ મંત્રીઓ.

સૌરાષ્ટ્રમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની સવલતો

—મૂળશંકર પ્રા. ભટ્ટ

આજથી લગભગ ૮૫ વર્ષ પૂર્વ તત્કાલીન કાઠિયાવાડની શૈક્ષણિક સુવિધા પ્રત્યે દષ્ટિક્ષેપ કરતાં જાણી શકારે કે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક પ્રકારની કુલ ૬૩૦ શાળાઓમાં ૩૬,૮૪૮ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. આ શાળાઓમાં એક ટ્રેનિંગ-કોલેજનો પણ સમાવેશ થતો હતો. કેળવણી પાછળ ૨ લાખ ૨૮ હજાર ૮૪૦ રૂપિયા ખર્ચ થતો જેમાંથી લગભગ બે લાખ રૂપિયા તે સમયના કાઠિયાવાડના રજવાડાં ખર્ચ પેઠે એકઠા કરી આપતા. બાકીના નાણાં મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતામાંથી મળતા. +

રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજની અને વડતાલ કમ્પની ગરાશિયા સ્કૂલની સ્થાપના પણ એ જ અરસામાં રાજકુમારે અને ગરાશિયાના પુત્રોના શિક્ષણ માટે કરવામાં આવી હતી. પ્રારંભમાં થોડી આનાકાની પછી આ બંને શિક્ષણ સંસ્થાઓનો સારો લાભ લેવાતો ગયો અને કાઠિયાવાડનું શિક્ષણ-કાર્ય વેગ પકડવા માંડ્યું.

ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેની શરૂઆત ઈ. સ. ૧૮૮૫માં ભાવનગર ખાતે થઈ ત્યાં સામળદાસ કોલેજની સ્થાપના થઈ શરૂઆતમાં વિનયન અને ૧૯૩૨થી વિજ્ઞાનના વિષયો અહીં શીખતાતા. ઈ. સ. ૧૯૬૩માં તે કોલેજનું વિભાગીકરણ થયું. સામળદાસ કોલેજ

+ 'કાઠિયાવાડ સર્વસંગ્રહ'ને આધારે

વિનયનના શિક્ષણ માટે તથા સર પી. પી. ઇન્સ્ટીટ્યુટ વિજ્ઞાનના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે અલગ કરાયા.

આગળથી સમી સદીના છેલ્લા ચરણમાં આમ ઉચ્ચ શિક્ષણે સૌરાષ્ટ્રમાં પદાર્પણ કર્યું. વીસમી સદીના પ્રારંભમાં એટલે કે ઈ. સ. ૧૯૦૧માં જુનાગઢમાં બહાઉદ્દીન કોલેજ શરૂ થઈ. ૧૯૩૭માં રાજકોટની ધમેન્દ્રસિંહજી કોલેજ અને કોટક ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ શરૂ થયાં. અને પછી તો આ દિશામાં ઝડપી વિકાસ થયો. આજે લગભગ બધી વિદ્યાશાખામાં સૌરાષ્ટ્ર ખાતે ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી શકાય છે. વિશેષમાં અનુસ્નાતક શિક્ષણ તથા સંશોધન માટે પણ બે સંસ્થા અસ્તિત્વમાં આવી છે. સૌરાષ્ટ્રમાં હાલ ૧૪ કેન્દ્રોમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેની આ સંસ્થાઓ આવેલી છે. નજીકના ભવિષ્યમાં જ આ સંખ્યામાં વધારો થવાની શક્યતા છે.

આ સંસ્થામાં હાલ વિનયન, વિજ્ઞાન, વાણિજ્ય, કાનુન, ઇજનેરી, તબીબી, શિક્ષણ, આયુર્વેદ, ખેતીવાડી અને લલિતકળા આટલી વિદ્યાશાખાનું શિક્ષણ વિવિધ કક્ષાએ આપવામાં આવે છે. સ્થળે સ્થળે અનુસ્નાતક શિક્ષણના વર્ગો પણ ચાલી રહ્યા છે. ઈ. સ. ૧૯૫૨માં ભાવનગર ખાતે શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી વિમેન્સ યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન શ્રી મહિલા કોલેજ (હાલની શ્રીમતી નર્મદાબાઈ ચત્રજી મોદી મહિલા કોલેજ અને ઈ. સ. ૧૯૬૩માં રાજકોટ ખાતે માતુશ્રી વીરબાઈ મહિલા કોલેજની સ્થાપના થવાથી (બહેનોનું ઉચ્ચ કેળવણી માટેની સુવિધા) સૌરાષ્ટ્રને સંપત્તી છે.

સ્નાતક-શિક્ષણની સુવિધા

સ્નાતક-કક્ષાના શિક્ષણની સુવિધા સૌરાષ્ટ્રનાં જુદાં જુદાં ૧૪ કેન્દ્રોમાં આવેલી ૪૭ કોલેજોમાં પ્રાપ્ત થાય છે. એ સર્વાનું વિભાગીકરણ નીચે પ્રમાણે થઈ શકે.

ક્ર.સં.	કેન્દ્ર	વિનયન	વિજ્ઞાન	વાણિજ્ય	કાનૂન	કૃષિ	તબીબી	[શિક્ષણ(BED)]	આર્ટ્સ	ખેતીવાડી	અલિતકળા	સંશોધન કેન્દ્ર	વિશ્વશાળા
૧	અમરેલી	+	+										૨
૨	અલીયાબાડા							+					૧
૩	ગોંડલ	+	+										૨
૪	જામનગર	+	+	+	+		+		+				૬
૫	જુનાગઢ	+	+							+			૩
૬	કાંકા	+										+	૨
૭	ધ્રાંગધા	+		+									૨
૮	ખેરબંદર	+		+		+		+					૪
૯	ભાવનગર	*+	+	+	+				+			+	૭
૧૦	ભુજ	+	+										૨
૧૧	મોઁખી	+	+	+		+							૪
૧૨	નામકોટ	*+	+	+	+	+		+			+		૭
૧૩	વેરાવળ	+		+									૨
૧૪	સુરેન્દ્રનગર	+	+	+									૩

+ મહિલા કોલેજ

આમ, ૧૪ કેન્દ્રોમાં વિનયન, ૮ કેન્દ્રોમાં વિજ્ઞાન, ૯ કેન્દ્રોમાં વાણિજ્ય, ૩ કેન્દ્રોમાં કાનૂન, ૩ કેન્દ્રોમાં કૃષિ, ૧ કેન્દ્રમાં તબીબી, ૪ કેન્દ્રોમાં શિક્ષણવિદ્યા, ૧ માં ખેતીવાડી, ૧ માં અલિતકળા (સંગીત) અને ૨ કેન્દ્રોમાં સંશોધન શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પ્રત્યેક કેન્દ્રમાં પ્રાપ્ત થતી શિક્ષણ-સુવિધાનું પંખી-દર્શન કરશું તો પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે જોવા મળશે.

૧. અમરેલી

વિનયન:- * ઠંઠાણી કોલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૧)
ગુજરાતી, સંસ્કૃત, અર્થશાસ્ત્ર, મનો-
વિજ્ઞાન, (સ્પે. જન.) અંગ્રેજી, હિંદી,
ઈતિહાસ, રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર (જન.)
ગણિત રાજ્યશાસ્ત્ર (મિન્સી.) સાથે
બી. એ.

વિજ્ઞાન:- ઠંઠાણી કોલેજ

રસાયણ વિજ્ઞાન (મુખ્ય-ગૌણ),
ભૌતિકવિજ્ઞાન, વનસ્પતિવિજ્ઞાન, (ગૌણ)
તથા ગણિત (ઓનર્સ) સાથે બી.એસસી.

૨. અલિયાબાડા

શિક્ષણ:- દરબાર ગોપાળદાસ મહાવિદ્યાલય
(સ્થાપના : ૧૯૫૭) બી. એડ્ની
પદવી માટે.

૩. ગોંડલ

વિનયન:- મહારાજા શ્રી ભગવતસિંહજી કોલેજ
ઓફ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ
(સ્થાપના: ૧૯૬૪) પ્રથમવર્ષ બી. એ.

વિજ્ઞાન:- મહારાજા શ્રી ભગવતસિંહજી કોલેજ
ઓફ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ
પ્રથમ વર્ષ બી કોમ.

૪ જામનગર

વિનયન:- ડી. કે. વી. કોલેજ (સ્થાપના: ૧૯૫૬)
અર્થશાસ્ત્ર, ગુજરાતી, તત્ત્વજ્ઞાન,
(સ્પે.-જન) ઇતિહાસ, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી
ગણિત, ફારસી (જન) હિન્દી (સ્પે.)
માં બી. એ.

વિજ્ઞાન:- ડી. કે. વી. કોલેજ
રસાયણવિજ્ઞાન, ગણિત (મુખ્ય)
ભૌતિકવિજ્ઞાન, વનસ્પતિવિજ્ઞાન (ગૌણ)
સાથે બી એસસી.

* આ સર્વ માહિતી “ગુજરાત યુનિવર્સિટી વાર્ષિક
અહેવાલ ૧૯૬૪-૬૫”ના આધારે છે.

વાણિજ્ય:- એમ. પી. શાહ મ્યુ. કોલેજ
(સ્થાપના: ૧૯૬૧) એકાઉન્ટન્ટ્સ એન્ડ
ઓડિટિંગ તથા મેનિકન્ગમાં બી.કોમ.

કાનૂન:- એમ. પી. શાહ મ્યુ કોલેજ
પ્રથમ તથા દ્વિતીય વર્ષ એલ.એલ.બી.

તબીબી:- એમ. પી. શાહ મેડિકલ કોલેજ
(સ્થાપના: ૧૯૫૫) પ્રથમ, દ્વિતીય
અને તૃતીય એમ. બી. બી. એસ.

આયુર્વેદ:- ગુલાબ કુંવરબા આયુર્વેદ મહા-
વિદ્યાલય (સ્થાપના: ૧૯૫૬) પ્રથમ
દ્વિતીય અને તૃતીય બી. એ. એમ. એસ.

૫ જુનાગઢ

વિનયન:- બહાઉદીન કોલેજ (સ્થાપના: ૧૯૦૧)
અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ફારસી, અરબી,

ગુજરાતી, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, અર્થ-
શાસ્ત્ર, ગણિત (સ્પે.); હિન્દી (સ્પે.-
જન.), સમાજશાસ્ત્ર (પ્રિન્સી.) સાથે
બી. એ.

વિજ્ઞાન:- બહાઉદ્દીન કોલેજ

વનસ્પતિવિજ્ઞાન (ગૌણ), ગણિત (મુખ્ય
ગૌણ), રસાયણિકવિજ્ઞાન (મુખ્ય, ગૌણ),
ભૌતિકવિજ્ઞાન (ગૌણ) વનસ્પતિવિજ્ઞાન
(મુખ્ય) પ્રાણીવિજ્ઞાન (જન.) સાથે
બી. એસસી.

ખેતીવાડી:- એગ્રીકલ્ચર કોલેજ (સ્થાપના : ૧૯૬૦
પ્રથમ અને દ્વિતીયવર્ષ ખેતીવાડી, બી.
એસસી. (એગ્રી.)

૬. દ્વારકા

વિનયન:- શ્રી શારદાપીઠ આર્ટ્સ કોલેજ
(સ્થાપના : ૧૯૬૦) સંસ્કૃત, અર્થ-
શાસ્ત્ર (સ્પે.-જન.), ગુજરાતી, હિન્દી,
માનસશાસ્ત્ર, પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃત
(જન.) સાથે બી. એ.

૭. પ્રાંગઘા

વિનયન:- શાહુ ટ્રેયાંસપ્રસાદ જૈન આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ (સ્થાપના : ૧૯૬૪)
પ્રથમ વર્ષ બી. એ.

વાણિજ્ય:- શાહુ ટ્રેયાંસપ્રસાદ જૈન આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ પ્રથમ વર્ષ બી. કોમ.

૮ પોરબંદર

વિનયન:- નવયુગ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ
ગુજરાતી, અર્થશાસ્ત્ર, હિન્દી, (સ્પે.),
અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિન્દી, ઉર્દૂ, સંસ્કૃત
અર્ધભાગધી, ફારસી, તત્ત્વજ્ઞાનનો
ઇતિહાસ, નૈતિક, સામાજિક તત્ત્વજ્ઞાન,
ઇતિહાસ, રાજ્યશાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો,
પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિ, અર્થશાસ્ત્રના
સિદ્ધાંતો, અર્થશાસ્ત્રનો ઇતિહાસ સમાજ
અને સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ, સમાજશાસ્ત્ર
અને ભારતની આર્થિક સમસ્યા (જન.)
(જન.) આંકડાશાસ્ત્ર (ગૌણ) સાથે
બી. એ.

વાણિજ્ય:- નવયુગ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ
એકાઉન્ટિંગ એન્ડ ઓડિટિંગ સાથે
બી. કોમ.

શિક્ષણ:- આર. જી. ટીચર્સ કોલેજ (સ્થાપના:
૧૯૫૫) બી. એડ. પદવી માટે

ઇજનેરી:- પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટ ડાપ્લોમાં
અભ્યાસક્રમ (ઇજનેરી વિદ્યા) માટે.

૯. ભાવનગર

વિનયન:- શામળદાસ કોલેજ (સ્થાપના : ૧૮૮૫)
અંગ્રેજી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત, ઇતિહાસ
અર્થશાસ્ત્ર, મનોવિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન,
ગણિત (સ્પે.-જન.), સમાજશાસ્ત્ર
(સ્પે.), હિન્દી ફારસી (જન.) સાથે
બી. એ.

વિજ્ઞાન:- સર પી. પી. ઇન્સ્ટીટ્યુટ રસાયણ-
વિજ્ઞાન, ગણિતશાસ્ત્ર, ભૌતિકવિજ્ઞાન

અને વનસ્પતિવિજ્ઞાન (મુખ્ય અને ગૌણ) ગ્રાણીવિજ્ઞાન (ગૌણ સાથે બી. એસસી,

વાણિજ્ય:- એમ. જે. કૉલેજ ઓફ કૉમર્સ (સ્થાપના: ૧૯૪૯) એકાઉન્ટિંગ એન્ડ ઓડિટિંગ, બેન્કિંગ અને ૩-વિષયક અર્થશાસ્ત્ર, આંકડાશાસ્ત્ર અને ટ્રાન્સપોર્ટ સાથે બી. કૉમ,

કાનૂન:- શેઠ એમ જે. કૉલેજ દ્વિતીય વર્ષ એલ. એલ. બી,

શિક્ષણ:- માધ્યમિક શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય (સ્થાપના: ૧૯૬૪) બી. એડનો અભ્યાસક્રમ.

૧૦. ભુજ

વિનયન:- આર. આર. લાલન કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૫૩) ગુજરાતી, અર્થશાસ્ત્ર (સ્પે. જન.), અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ઇતિહાસ, હિન્દી, મનોવિજ્ઞાન, ગણિત (જન.) સાથે બી. એ.

વિજ્ઞાન:- આર. આર. લાલન કૉલેજ રસાયણવિજ્ઞાન (મુખ્ય), ભૌતિકવિજ્ઞાન, ગણિત, વનસ્પતિશાસ્ત્ર (ગૌણ) સાથે બી. એસસી.

૧૧. મોરબી

વિનયન:- શ્રી ઉમિયાશંકર એન. મહેતા આર્ટ્સ કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૪) માનસશાસ્ત્ર અને આંકડાશાસ્ત્ર સાથે બી. એ.

વિજ્ઞાન:- મહારાજ મહેન્દ્રસિંહજી કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૦) રસાયણવિજ્ઞાન, ગણિત (મુખ્ય), ભૌતિકવિજ્ઞાન, વનસ્પતિ વિજ્ઞાન, ગણિત (ગૌણ)માં બી. એસસી.

વાણિજ્ય:- શેઠ જી. જે. કૉમર્સ કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૪) પ્રથમ વર્ષ બી. કૉમ. સુધીનો એકાઉન્ટિંગ એન્ડ ઓડિટિંગ તથા આંકડાશાસ્ત્રનો અભ્યાસ.

ઈજનેરી:- લખધીરજી એન્જિનિયરીંગ કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૫૫) સિવિલ, મિકેનિકલ તથા ઇલેક્ટ્રીકલ બી. ઈ.

૧૨. રાજકોટ

વિનયન:-ધર્મેન્દ્રસિંહજી કૉલેજ (સ્થાપના ૧૯૩૭) અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિ, ગુજરાતી, તત્ત્વજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, ગણિત (સ્પે.-જન.), ઇતિહાસ ફ્રેન્ચ, ફારસી, હિન્દી, ભૂગોળ, (જન.) ઇતિહાસ (સ્પે.) સાથે બી. એ

વિજ્ઞાન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ (સ્થાપના: ૧૯૩૭) ઇતિહાસ, (સ્પે.), હિન્દી, ભૂગોળ (જન.) સાથે બી. એ.

માતૃશ્રી વીરબાઈમા મહિલા કૉલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૩) સંસ્કૃત, તત્ત્વજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર અર્થશાસ્ત્ર, ગુજરાતી (પ્રિન્સી.) હિન્દી માનસશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ અને અંગ્રેજી (સપ્લે.) સાથે બી. એ.

વિજ્ઞાન:- કોટક ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ
ગણિત, ભૌતિકવિજ્ઞાન, વનસ્પતિવિજ્ઞાન
(મુખ્ય-ગૌણ) રસાયણવિજ્ઞાન, પ્રાણી-
વિજ્ઞાન (ગૌણ)માં બી. એસસી.

વાણિજ્ય:- પી. ડી. માલવિયા કોલેજ
(સ્થાપના: ૧૯૫૭) એકાઉન્ટિંગ એન્ડ
ઓડિટિંગ તથા એન્કિંગ સાથે
બી. કોમ.

કાનૂન:- ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજ (સ્થાપના: વિભાગ
૧૯૫૫) એલ. એલ. બી. લેખર લોઝ
એન્ડ પ્રેક્ટિસ તથા ટેકેશન લેઝ
એન્ડ પ્રેક્ટિસમાં ડિપ્લોમા.

ઇજનેરી:- એ. વી. પી. ટેકનિકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ
ઇજનેરી વિષયોમાં ડિપ્લોમા-અભ્યાસક્રમ

શિક્ષણ:- પી. ડી. માલવિયા કોલેજ
બી. એફ. સુધી.

લલિતકળા:- સંગીત-નૃત્ય-નાટ્ય મહાવિદ્યાલય
(સ્થાપના: ૧૯૬૧) પ્રથમ, દ્વિતીય અને
તૃતીય વર્ષ સંગીત ડિપ્લોમા.

૧૩ વેરાવળ

વિનયન:-શ્રી સોમનાથ કોલેજ (સ્થાપના: ૧૯૬૦)
સંસ્કૃત, તત્ત્વજ્ઞાન (સ્પે જન.),
અર્થશાસ્ત્ર, ગુજરાતી, હિન્દી, ઇતિહાસ,
અંગ્રેજી, સમાજશાસ્ત્ર (જન.) માં
બી. એ.

વાણિજ્ય:- શ્રી સોમનાથ કોલેજ એન્કિંગ અને
સહકારમાં પ્રથમ વર્ષ બી. કોમ.

૧૪ સુરેન્દ્રનગર

વિનયન:- એમ. પી. શાહ કોલેજ (સ્થાપના:
૧૯૫૬) અર્થશાસ્ત્ર, ગુજરાતી, (સ્પે.
જન.), ઇતિહાસ, મનોવિજ્ઞાન, હિન્દી,
આકાશશાસ્ત્ર, ગણિતશાસ્ત્ર, સંસ્કૃત,
તત્ત્વજ્ઞાન. અંગ્રેજી, રાજ્યશાસ્ત્ર, (જન.)
સાથે બી. એ

વિજ્ઞાન:- એમ. પી. શાહ કોલેજ
રસાયણવિજ્ઞાન ગણિત (મુખ્ય-ગૌણ),
વનસ્પતિવિજ્ઞાન, ભૌતિકવિજ્ઞાન,
બી. એસસી. (ગૌણ)માં

વાણિજ્ય:- એમ. સી. શાહ કોલેજ
પ્રથમ વર્ષ બી. કોમ.નો એડવાન્સડ
એકાઉન્ટિંગનો અભ્યાસ.

આ સર્વ સંસ્થાઓમાંની મોટા ભાગની સંસ્થા-
ઓમાં ક્ષાત્રાત્મક છે. મર્યાદિત સંખ્યામાં અભ્યાસાર્થી
ઓ અહીં રહી વિદ્યોપાર્જન કરી શકે તેમ છે.

બધી સંસ્થાઓમાં શિષ્યવૃત્તિ ફી-મફી વગેરે
સમગ્રડો પણ સંસ્થાકીય ધોરણે રાખવામાં આવેલ
હોય છે.

અનુરનાતક શિક્ષણ:

ઉચ્ચ શિક્ષણના પ્રસાર સાથે અનુરનાતક શિક્ષણ
મટેના અભ્યાસીઓમાં પણ શ્રદ્ધિ થતી રહી છે.
એકસટર્નલ અભ્યાસક્રમની સુવિધા ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ શરૂ કરી ત્યાર પછી અનુરનાતક વિદ્યાર્થીઓમાં
સારો એવો વધારો થયો છે.

વિનયન, વિજ્ઞાન, વાણિજ્ય, કૃષિના વિષયોની વિવિધ શાખાઓમાં અનુસ્નાતક-શિક્ષણ મેળવવાની સુવિધા સૌરાષ્ટ્રની વિવિધ કોલેજોમાં સાંપડે છે.

સંશોધન :

યુનિવર્સિટી દ્વારા નીચેની સંસ્થાઓ અનુસ્નાતક શિક્ષણ અને ખાસ કરીને સંશોધન માન્ય થયેલી છે.

૧. દ્વારકાધીશ સંસ્કૃત એકેડમી એન્ડ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફોર રિસર્ચ ઇન ઇન્ડોલોજી...દ્વારકા.
સંસ્કૃત વિષયમાં સંશોધન માટે.

૨. સેન્ટ્રલ સોલ્ટ એન્ડ મરિન કેમિકલ્સ રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ, બાવનગર.
રસાયણવિજ્ઞાન અને વનસ્પતિવિજ્ઞાનના સંશોધન માટે.

પી. એચ ડી ની પદવી માટે જુદી જુદી વિદ્યા-શાળાઓ માટે યુનિવર્સિટી શિક્ષકોને માન્યતા આપે છે. તેમના માર્ગદર્શન હેઠળ મહાનિષ્પંધ તૈયાર કરી સંશોધન દ્વારા આ પદવી મેળવી શકાય છે.

સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીની સ્થાપના અને ઉચ્ચ શિક્ષણ :

સૌરાષ્ટ્રની ગૌરવશાળી ભૂમિ ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે ભાગ્યશાળી છે. સૌરાષ્ટ્રે લખપ્રતિષ્ઠ, અનુભવપક્વ અને કુશળ શિક્ષણકારો પકડ્યા છે. ગ્રામવિદ્યાપીઠ સંઘન-શિક્ષણ ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારા ગ્રામ્ય અને શહેરી જનતાની શિક્ષણ-ભૂખ સંતોષાઈ રહી છે.

અહીંની ઉચ્ચ શિક્ષણની સવત્તો પર આછોરા દ્રષ્ટિવાત કરતાં લાગશે કે ૮૫ વર્ષના ગાળામાં ૧માંથી લગભગ ૫૧ ઉચ્ચ શિક્ષણ આપતી સંસ્થાઓ

સૌરાષ્ટ્રમાં ઉભી થઈ છે; આજે નહિ, નહિ તો નિદાન ૧૬ થી ૧૮ હજાર વિદ્યાર્થીઓ આ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાની ઉપાસના કરી રહ્યા છે. આ સર્વ સંસ્થાઓ સૌરાષ્ટ્ર-પ્રદેશમાં લગભગ સરખી રીતે વેરાપેલી પડી છે, આથી કોઈપણ વિભાગમાં રહેતા વિદ્યાર્થીને ફરિયાદ કરવાપણું ન રહે કે અમારા પ્રદેશમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની સગવડ ન હોવાથી અમારે અભ્યાસ છોડી દેવો પડ્યો.

હવે તો સૌરાષ્ટ્રની પોતાની જ યુનિવર્સિટી કામ કરતી થઈ ગઈ છે. થોડા જ વર્ષોમાં તો તે સુસ્થિર થઈ જાણ્ય શિક્ષણક્ષેત્રે ગણ્ય વિકાસ સાધશે જ એ નિઃશંક છે.

ઉચ્ચ શિક્ષણ તબક્કે શિક્ષણધોરણ, છાત્રાલય, પરીક્ષા, વિદ્યાર્થીઓનું સામુહિક જીવન, તેમના માટે કલ્યાણપ્રવૃત્તિ, શારીરિક શિક્ષણ-સુવિધા વગેરે ધણા વિભાગોમાં સુધારા તથા સંશોધનની આવશ્યકતા છે. આપણે ઇચ્છીએ કે નવજાત સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના કાર્યકર્તા આ બાબત સજાગ હશે જ.

મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ ઉપાજન-સમતા વધારવા માટે જ અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે એક પ્રકારની આંધળી દોટ મૂકતા હજારો વિદ્યાર્થીઓ કોઈ ચોક્કસ ધ્યેય વિના કોલેજોમાં રહી સમય, શક્તિ અને રાષ્ટ્રધન વેડફતા દેખાય છે. એ લઈને સાચી વિદ્યા માટે અભિમુખ કરી તેમનું સંસ્કારધાતર કરી સમાજવાદી સમાજ રચનામાં જવાબદાર નાગરિક તરીકે તેમને તૈયાર કરવા માટેનું શિક્ષણ આપવામાં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી પોતાથી બનતું બધું કરી છૂટશે તો આપણું અવિષ્ય વિદ્યાક્ષેત્રે ઉજળું છે.

જો કે આ દિશામાં પ્રયાસો શરૂ તો થઈ જ ગયા છે. શિક્ષણ પદ્ધતિ, ફરજિયાત હાજરી; આંતરિક

મૂલ્યાંકન પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થવાનું જીવું ધોરણ વગેરે આ દિશામાં આવકારદાયક પ્રયત્નો છે.

+ સંશોધન ક્ષેત્ર સૌરાષ્ટ્રમાં નૃવંશશાસ્ત્ર (એન્થ્રો. પોલોજી), નાનામોટા અનેક રાજ્યોના હજી હમણાં સુધીના અસ્તિત્વને લીધે સ્થાનિક ઇતિહાસ, અનેકાનેક પ્રાચીન અવશેષોના અસ્તિત્વને લીધે સ્થાનિક ઇતિહાસ, પુરાતત્વવિદ્યા (આર્કયોલોજી), ખાસતઃ-ચારણા વગેરેએ જળજી રાખેલ લોકસાહિત્ય અને તેને અનુષંગે લોકસંસ્કૃતિ વગેરે વિશિષ્ટ વિષયો ખીલી શકે તેમ છે.

+ સિમેન્ટ, મીડું અને મગફળી જેવા તેલીબિયાના ઉદ્યોગો સૌરાષ્ટ્રમાં ઠીક ખીલ્યા હોવાથી હેવી અને મરિન કેમિકલ્સ તેમજ ઓઇલ ટેકનોલોજીની અહીં શક્યતા છે. મોરબી જેવા વિભાગમાં પોટરીના ઉદ્યોગના વિકાસને જોતાં સિરેમિક્સ અને ગ્લાસ ટેકનોલોજીના વિકાસ અહીં શક્ય છે. બેકસાઇટ વગેરે ઉદ્યોગોને અનુલક્ષીને ખાણવિદ્યા (મિનરોલોજી) ખીલે તેવી અહીં શક્યતા છે.

+ 'ગુજરાત રાજ્ય નિયુક્ત દ. ગુ. અને સૌરાષ્ટ્ર યુનિ. સમિતિ'નો અહેવાલ-૧૯૧૪ને આધારે.

શ્રી જૈન પ્રગતિ મંડળ—પાલીતાણા

જૈન યુવાનો અને પીઠ કાર્યકરોના સંગઠન અને સહકારથી 'શ્રી જૈન પ્રગતિ મંડળ' પાલીતાણામાં આવેલા તેર વર્ષથી જૈન સમાજની અનેકવિધ સેવા કરી રહેલ છે.

પ્રતિવર્ષ જાહેર વ્યાખ્યાનો, જ્યંતિ ઉત્સવો, યાત્રાળુઓને માર્ગદર્શન, પ્રચાર પત્રિકાઓ અને આદિલનો, પુસ્તક પ્રકાશન અને અન્ય સામાજિક, ધાર્મિક કાર્યક્રમો દ્વારા યતિચિત્ર કાર્ય કરી રહેલ છે.

સમાજ અને શાસનના ઉત્કર્ષમાં આવા સેવાભાવી મંડળો સુદર ફાળો આપી શકે, શહેર, શહેર અને ગામડે ગામડે આવા મંડળોની આવશ્યકતા શ્રી ભારતીય જૈન સ્વયંસેવક પરિષદે પણ સ્વીકારી છે.

હી. સેવકો

: સ્થળ :

મુખ્ય બજાર

પાલીતાણા

ડા. ભાઈલાલ એમ. બાવીસી M. B. B. S. પ્રમુખ
શ્રી ભાઈલાલ ખીમચંદ બમડીયા BSc.B.T.
માસ્તર શામજીભાઈ ભાઈચંદ શેઠ માનદમંત્રીઓ

સૌરાષ્ટ્રનું લોકસાહિત્ય

શ્રી દાસત બક્ષ

લોક ગીતો

આપણું લોકસાહિત્ય ઔર્ય, પ્રેમ વિરહ અને વિરત્વભરી કથાઓ ગીતો, ભજનો અને રાસડાની નમતી અવનવી રંગતો દ્વારા અનેક પ્રકારે આલેખાયેલું છે. તે આજે પણ સૌરાષ્ટ્રની ધીંગીધરા ઉપર લોકજીભે રમતું રહ્યું છે-ટપકતું રહ્યું છે.

આમ સૌરાષ્ટ્રને સાગરકાંઠે, શેતલને બાદરકાંઠે, ઓજતને આજી કાંઠે, તે પંચાળની ખાડા ટેકરા ભોમકામાં ગીરની ગુફાઓમાં ને વનરાજીમાં વસતા માલધારીઓનાં નેસડામાં આમ સારાએ સૌરાષ્ટ્રની ભોમકા ઉપર લોકસાહિત્ય પથરાયેલું છે.

પ્રેરણા સ્થાનો :

પરદીન ખાતર, ખાનદાની ખાતર, પ્રેમ ખાતર, આશરાધર્મ ખાતર, આફતોવરોરીને હરતે મોયે ખપી જનાર શુરરીશના પાળીઆ.

પતિવ્રતાનારી ધર્મને ખાતર, જોગનવંતી કુમારીકાઓ શિયળને ખાતર, વહુઆર્યો હીણાવેણને ખાતર થયેલ સતીઓના થાનકો.

રાજ્યના અન્યાય સામે ચારણોએ કરેલા ત્રાગા, એકી-નજરવાળા રાજવીઓ સામે વિકરાળરૂપ ધારણ કરી પાડાતું કોસ કોસ લોભ ઘટક ઘટક ઘટઘટાવી જનાર ચારણીઓની સમાધીઓ.

કુદરતને ખોળે નજર ઠેરવીએ તો નદીઓના ઘોડાપૂર, ને હિલોળા લેતા નીર, ગોઝારી વાવ, કુચા-કાઠો કે જે જોમનવંતીઓનું સ્નેહમસ્તીનું કેન્દ્રસ્થાન... વડવાઈ પતાળે નાખીને ઉભેરો અધીરાજ જેવો પાદરનો વડલો. ગામ ઝાંપો કે જ્યાં સાસરે સીધાવતી સાહેલીને વળાવવા આવતા કંઈક જીવનીઓએ પાડેલા કળશો કળશો આહુડા છેલ્લે નનામીનો વિહામો આમ આ બધા લોકસાહિત્યના પ્રેરણાસ્થાનો ગણાય.

આ બધા સ્થાનોની બીતરમાં લોકસાહિત્યના ધખકારા ધખકે છે. આમજહારની પુનિતકથાને બિરદાવવા એની-અમરજાથાને લોકોએ જ સ્મૃતિ ઇતિહાસના પાના બનાવી જીવંત-રાખી છે. તેવીજ રીતે લોકજીવનની ઘેરી રેખાઓનો ઉઠાવ આપતી લોકગીતોની પંક્તિઓને પણ કંઈક રાખી છે.

લોકસાહિત્ય દ્વારા લોકસમાજે લોકજીવનના પ્રસંગોને સ્મૃતિને ઇતિહાસના પાના બનાવી જીવંત રાખી છે.

અનેકવિધ પ્રવાહોની વચ્ચે લોકસમાજે પોતાના વહેવાર અને આનંદની ઉર્મિઓને લોકસાહિત્યમાં વણી છે. પ્રાચીન યુગમાં આવા સાહિત્યને સંઘસ્વા માટે પુસ્તકો નહીં ને તે વખતે આ સાહિત્યને લોકોએ પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપીને સંઘરી રાખ્યું છે અને આ સાહિત્યનો વારસો ઉત્તરોત્તર સૌને આપતા

ગયા છે ને ઉગતી પેઢીએ આ વારસા રૂપી ધનને હૃદયના ઉમળકાથી આવકારી તેનું જતન કર્યું છે. તેથી જ આજે આપણે લોકસાહિત્યના રસને આનંદપૂર્ણ આસ્વાદ માણવાને લાગ્યવંત બન્યા છીએ. આ સાહિત્યમાં જે તાકાત અને જે સચોટ દર્શનના ચિતાર આપણી સમક્ષ ખડો થાય છે તે અન્યત્ર થઈ શકતો નથી, સ્વાર્થી સમાજને સ્પર્શ કરી તેની ઝલક આપણી સમે ખડી કરવાની જે વિપુલ શક્તિ આ સાહિત્યમાં પડી છે તે જ તેની વિશિષ્ટતા છે. અહિં આવા સાહિત્યના અણુભોલ રત્નો જેવા થોડાક લોકગીતો ઉપર નજર ફેરવીએ.

છેલ છોગાળો હોય તો મુલ

ડોલરીઓ ફરિયાપાર.....ભોરલી વાગે છે,

આ એકજ લોકગીતની પંક્તિ રંગીતનો કેવો હૂબહૂ ચિતાર આલેખે છે? ગામડાંમાં ફેરીઓ માલ લઈને આવે છે, ગ્રામ નારીઓ ખરીદવા ટોળે મળે છે ત્યારે પરદેશ ગયેલા પોતાના પિયુને રંગભરી ભાષામાં કેવું ઉપનામ આપે છે? 'છેલ છોગાળો હોય તો મુલવે પણ ડોલરના કુલ જેવો એ તો પરદેશ છે.' પિયુ પ્રત્યેની કેટલી ઉત્કટ લાગણીનું ઉંડું પ્રતિબિંબ આ કાવ્ય કડીમાં ગુથાયું છે? આ છે ગ્રામ નારીના હૈયાનાં ઉડો ભાર.

લોકગીતોના રાસધા ગરબા વિગેરે અનેક પ્રકાર છે. ચોકમાં થાળી જેવડો ચાંદો ઉગ્યો હોયને આભને જરૂરથી મીઠો રસ ટપકાવતો હોય ત્યારે ગ્રામનારીઓ સરખી સાહેલીઓ સાથે 'ગામના ચોકમાં એકડી થઈ ને મૂકત આનંદ માણતા હેલે ચડતી હોય છે. આવું અનુપમ દ્રશ્ય નજરે નિહાળ્યું હોય તો જ તેની દિવ્યતા અને ભવ્યતાનો ભાસ થઈ શકે. આખા દિવસની સતત જહેમત પછી વાળુ કરીને મેળવવાનો આનંદ લૂંટતી આ ગ્રામનારીઓ ચોકમાં

રાસડાની રમઝટ બોલાવે છે. કાંઈ નરવા ને સરવા સાદવાળી જોયનવંતી રાસડો ઉપાડે છે.

રામને સિતા વાદ વદે

લાવ જોરે એક રાતું કુલ...

રહ્યા કમળમાં રામ રમે.

રાતા રે કન્યાના દાંત,

રાતી રે પોપટની ચાંચ,

રામને સીતા વાદ વદે,

લાવ જોરે એક ધોળું કુલ...

રહ્યા કમળમાં રામ રમે.

રાસડો પણ માત્ર આનંદનો નહીં. આ ગીત એ યુગની નારીને આનંદ સાથે વિપાત શિખરી નય છે. રામ સિતાના પવિત્ર પાત્રો સાથે વર્ણવેલ પ્રસંગ ગીતમાં પ્રશ્નો ઉભા થાય છે ને તેના જવાબો અપાય છે.

સમાજની અંદર રંગ સૃષ્ટિનો સમગ્ર ખ્યાલ આ ગીત દ્વારા આપવાનો પ્રયાસ થયો છે. આ રીતે એ કોડીલી કન્યાનું કેવું ઘડતર થતું હશે?

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો

ડોલતો ડુંગર દીદ્યો જો,

ખળખળતી નદીયું રે

સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો

ધમ્મર વડોણું દીડું જો,

હહીં દુધના વાટકાં રે

સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં.

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો

લવીંગ લાકડી દીદી જો,

હીંગલી ને પોતીઆ રે

સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં.

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો
જટાળો જોગી દોઠો જો.
સોનલા વાટકડી રે
સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં.

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો
પારસ પીપળો દોઠો જો,
તુલસીનો ક્યારો રે
સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં.

આજ રે સ્વપ્નામાં મેં તો
ગુલાબ ગોટો દોઠો જો,
ફૂલડાંની ફેર્યું રે
સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં.

લોકગીતનો કેવો પ્રવાહ છે ! એક કુટુંબની વહુવાર નવોઢાને પોતાના ભાવી કુટુંબનું પિયરમાં સૂતાં સૂતાં સોણલું આવે છે. ને એ સોણલામાં તેને ઉપર જુજબનું બધું દેખાય છે ને તે સવારના હરખધેરી બનીને પોતાની સાહેલીને કહે છે કે મને આજ આવું સ્વપ્ન આવ્યું જેમાં મેં ડાહતો કુંગર દોઢયો. ખળખળતી નદી જોઈ, ધમ્મર વલોજું જોયું, દહીં, દૂધના વાટકા જોયા. લવંગ-લાકડી અને ઢીંગલી પોતીઆ પણ નિહાળ્યા, જટાળો જોગી અને સોનાની વાટકી પણ લાળી. પાછો પારસ પીપળો અને તુલસીનો ક્યારો પણ જોયો ! કેવી ભવ્ય કદપના ! સમાજનાં તમામ અંગોને આવરી લેતી કેવી સરસ રચના !

સાહેલીએ સવાલ કર્યો ‘પછી શું જોયું ?’ જરાક શરમ અનુભવતાં જીવતીએ કહ્યું ‘ગુલાબગોટા અને ફૂલડાંની ફેર્યું પણ મેં સ્વપ્નામાં જોઈ.’

સાહેલીએ સવાલ કર્યો ‘આવું સોણું એટલે શું ? આ બધા પાત્રો કોણ છે ? ત્યારે એ યુવતીએ પોતાના

કુટુંબનું મમતાભર્યું કેવું ચિત્ર આલેખ્યું છે તે જોઈએ.

ડાહતો કુંગર ઈ તો
અમારો સસરો જો,
ખળખળતી નદીએ રે
સાસુજી અમારા નાતા’તા
ધમ્મર વલોજું ઈ તો
મારો જોઠ જો,

દહીં દૂધના વાટકે રે
જોઠાણી મારા જમતા’તા
લવંગ લાકડી ઈ તો
અમારો દેર જો,
ઢીંગલી ને પેતિએ રે

દેરાણી મારા રમતા’તા
જટાળો જોગી ઈ તો
મારો નથુદેઈ જો,

સોનલા વાટકડી એ
નથુદી મારા જમતા’તા
પારસ પીપળો ઈ તો
મારો ગોર જો,

તુલસીનો ક્યારો
ગોરાણી મા પુજતા’તા
ગુલાબ ગોટો ઈ તો
અમારો પરપયો જો,
ફૂલડાંની ફેર્યું રે
સાહેલી મારી ચૂંદરીમાં.

કુટુંબ પ્રેમનું કેવું સુંદર નીરપણુ આ લોક-ગીતમાં ગામડાંની અજ્ઞાન, અભણ ગણાતી નારીએ આલેખ્યું છે ? એક કુટુંબ પ્રત્યેની કેવી ભવ્ય ભાવનાનું ભૂતકાળમાં આપણા સંયુક્ત કુટુંબમાં અસ્તિત્વ હતું ! આજે ક્યાં ?

લોક સાહિત્યનો અજ્ઞાત રચનાર વાડાબધી

રાખતો નથી. સમાજના તમામ સ્થરો એણે પરિભ્રમણ કર્યું છે ને તે જોતે એકધારા આનંદ આપીને જ જાયું છે. હવે આપણે દરિયાકાંઠાના પ્રદેશ ઉપર નજર ઠેરવીએ તો વિકટર બંદરથી તે ઠેક ભગવાન સોમનાથના જ્યાં ખેસણું છે ત્યાં સુધીની સાગરપટ્ટી ઉપર ગવાતા વહાણવટું કરતી કાળી કામના એક લોકગીત ઉપર.

દરિયો ટાઢે પડે છે, ચાર ચાર માસ સુધી એકધારો આરામ કરીને વહાણવટીઓ આગસ મરડીને ખેપે જવા ભેઠાં થાય છે, ત્યારે આઠ-આઠ માસના ઘેરા વિજેગના વાદળાં પિયુની તૈયારી સાથે કળી જીવતીની આંખમાં ઉતરી પડે છે ને આખરે એ વાદળાં ઘેરા બને છે ને પોતાનો પિયુ આઠ-આઠ માસ સુધીની સાગર સફરે ઉપડે છે. સફરે ઉપડી ચૂકેલા રંગભીના કંથને ઉંચે સાદે કોઈ કાળી જીવતી કહે છે કે:-

ઓલ્યા નાણીડાના હાટનો
લીલો રમાલ મારો લેતા આવજો.
એ ધ્રુ લેતા જાજો.
કાંક કે'તા જાજો.
મારી સગી નણુંદના વીરા
રમાલ મારો લેતા જાજો,
મારી પાતળી પરણેતરના પરસ્યા
રમાલ મારો લેતા જાજો.

આમ ઠેકાણે ઠેકાણે આપણા સમાજની લોક સંસ્કૃતિની ગાતા ઉજ્જવળ ગાથા ગીતો અનેકવિધ લોકગીતો ભૌક શિક્ષણ ને લોક ધડતરનું સાચું સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે તેવા અગાધ તત્ત્વ અને સત્ત્વવાળા નજરે ચડે છે.

નકતુ ગીતો

લોક

સાહિત્ય આપણું સાહિત્યનો અમૂલ્ય ખજાનો છે. સૌરાષ્ટ્રનાં ગામડે એ ગામડાંઓનાં ચોરાઓમાં, એ ગામડાંઓનાં સિમાડે ઉમેશા-પાળીયામાં અને વગડાની વાટે આવતી દેરીઓની બીતરમાં ગ્રામ્ય નર-નારીઓનાં જીવનની અભૂતપૂર્વ ઝાંખી કરાવતી કથાઓ, ગીતો, હાલો અને દુહાઓ પડ્યા છે. આ ગીતો ને લોકોએ પોતાનાં દીલમાં સંઘરી રાખ્યા છે અને મોકો આપ્યે રજુ કરતા રહ્યા છે.

લોક સાહિત્યમાં ગ્રામ્ય જીવનની ખાનદાની, રખાવટ અને પ્રેમના ધબકારા છે. લોકસાહિત્યનાં શબ્દો અવિસ્મરણીય ઝાંખી કરાવે છે. અજબ છે તેની તાકાત અને બળ છે તેની કલ્પના.

એક એક કાવ્યની જમાવટ જાણે લોકહૃદયનાં ભાવોને આબેહુલ્ય ઝોળખે છે એટલું જ નહિ, એ ભાવોને વાચા આપે છે. અને નેથી જ આજે વર્ષોનાં વર્ષોથી લોકમુખે ટપકતી રહેલી અનેકવીધ લોક-સાહિત્યની કૃતિઓ દટાઈ નથી ગઈ આજે પણ એટલીજ પાસાદાર અને ચળકતી લાગે છે, એજ લોક-સાહિત્યની ખુબી છે અને એજ એની વિશિષ્ટતા છે.

આપણે અહિં એક વિજેગણ નારીની મનોવ્યથાનું આલેખન કરતી કૃતિ જોઈએ.

પરણીને આવેલ નવોદાનો પતી-તે હજી ધરમાં સ્થિર થાય તે પહેલાં ધંધાર્થે પરદેશ ચાલ્યો જાય છે. ત્યારે પાછળ એ નારીનાં અંતરમાં કેવી વ્યથા, કેવો ઉદકાપાત, કેવી વિજેગની વેદના, અને કેવા દલડાનાં દુઃખ જાગે છે તેનું એ ગીતમાં રૂપાંતર

કરે છે. ને ઝડપી થતા ફેરફાર સાથે તેના પિયુની તાજ થતી યાદથી તેના વલોવાતા દીલમાંથી માસે માસનું વર્ણન કરતી એ ગ્રામ્યનારીના અંતરમાંથી આતંનાદ જેવી કાવ્ય પદ્ધતિઓ દ્વારા પોતાની બહેનપણી આગળ પોતાની અંતર વ્યથા રજુ કરતાં કહે છે કે—

સખી બેસતો કારતક માસ કંથ સિંવાવિયો
ટાઢ કરે ચમકાર શિયાળો વાલમ આવિયો
નાખો ગયો નિરધાર પિયુ મેલી પરચો
માથે વિન્નેગનો વંટોળ સખી આજ ઉતર્યો.

કારતક મહિનો બેસતાની સાથે ધણી પરદેશ ચાલતો થયો. પાછળ તરતજ શિયાળાની મીઠી ટાઢના મીઠા ચમકારા દેખાતા લાગ્યા ત્યારે હે સખી મારા પિયુના વિન્નેગના વંટોળીએ મને ઘેરી લીધી.

સખી માગશર મધ જાઈ બાળપણ દોયલા જેને પિયુ ગયો પરદેશ એને સુખ નહિં સોયલા નહાવધીને વેરણુ થઈ રાત જાશે નહિ જીવડો સૂતી સૂવા કેરી સેજ સૂના ઘર આજ ઓરડો.

સખી માગશર મહિનો અધવચ પહોંચી ગયો છે. બાળપણ સંભારીને જીવવું કઠણ છે. જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેને સંસારમાં મીઠડા સુખ ક્યાંથી મળે? માગશરની રાત પણ મોટી—ક્યાંય જીવને ઝંપ નથી. સૂતાની પથારી સૂતી છે અને એટલો જ બેંકાર ધરનો ઓરડો.

સખી પોષ મહિને પરભોમ પોતાની સાંભરે હૈયા ઝુરી એકઠડાં આંખેથી આંસુ ઝરે નાથ વિખૂટી નાર તો ઝૂરી ઝૂરી મરે પણ કાગળ નાખ્યો નાથ કેરા હાથનો રે.

પોષ મહિનામાં પારખી ધરતી ઉપર રહેલ પોતાનો પિયુ યાદ આવે છે ને એ યાદમાં કેટલાય દૈયાં પોતાના કંથના કાગળની વાટમાં ને વાટમાં ઝૂંપાં કરે છે ને અંતે એમાં નિષ્ફળતા મળે ત્યારે આંખમાંથી આંસુ પાડે છે.

સખી બેસતો મા' સાજન અમને સાંભરે,
વાય હિમાળુ વા દેયું મારી થરથરે,
પોતાના દિલની વાત કોને કોને બોલીએ
જીવ જોડયો એક સાથ અવર'સું કેમ બોલીએ?

સખી ! માહ મહિનો પણ બેસી ગયો. ટાઢો હિમ જેવો હિમાળુ પવન કુંદાડા મારવા લાગ્યો છે ને એ કુંદાડામાં મારી કાયા ધ્રુજે છે. મન પણ ક્યારેક ક્યારે ધ્રુજે છે પણ પોતાના મનની વાત કોને કહેવી? આ જીવતરમાં એક જ સાથે જીવ જોડાયો છે પછી બીજા સાથે કેમ બોલાય? એકની ઓઢેલી ઓઢણી ઉપર બીજાનો પડછાયો ઝીલવો એ તો મરવા બરોબર છે. (ગ્રામ્યનારીની પતિવ્રતા-ધર્મની ઝાંખી આ કડી કરાવે છે.)

સખી ફાગણે ખીલ્યા ફૂલ તરે તમામનાં
પિયુ વસે પરદેશ તેને ફૂલ શા કામનાં
ગાય વસંતના રાગ હોળી આવી દુકડી,
વાલા તણો વિન્નેગ શાને બાવે સુખડી.

સખી ! વસંતની રાગરાગિણી ગાતો ગરવો ફાગણ મહિનો બેસી ગયો છે. તમામ વૃક્ષોના ફૂલડાં હસી રહ્યા છે ! પણ જેનો ધણી પરદેશમાં છે, તેને આ ફૂલડાં શા કામનાં? આ ગ્રામ્યનારીનાં અંતરમાં પોતાના પતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ ડગલે ને પગલે ફેરો ઉભરાઈ રહ્યો છે ! જીવનના રંગરાગમાં કુદરતી સુંદરતામાં કે બોજનના સ્વાદમાંથી પણ મનને પાછું ખેંચે છે.

વસંતની ઉમિલરી હવાનો સ્પર્શ થતાં કંઈ નવોડાનું ઉર ઉભરાય નહિ ! પણ અહીં સંકોચાય જાય છે ને પિયુની વિભ્રાની ગાથા આગળ ચલાવે છે.

સખી ચંદ્રિતરે મારું ચિત
ચિંતાતુર ચાલતુ,
નાખ્યો કાગળ એક
સંકટ બહુ લાગતું,
પુરા પચિય માસ
પીડા સાથે કાઢ્યા,
પીપળા આવ્યા પાન
પણ નાથ ન આવ્યા.

ચંદ્રિતર માસમાં ચિતમાં ભારે ચિંતાઓ ઉભી થવા લાગી. સંકટ વેઠી વેરી માંડ માંડ પાંચ મહિના કાઢ્યા ને હેયું હાથ ના રહ્યું ત્યારે એક કાગળ લખ્યો ને એમાં લખ્યું કે આડવે આડવે નવા પાન આવી ગયા, વસંતરાણીએ પોતાના ગયા વરસની અંખી ઝોઢણી ફેંકી દઈને નવી ધારણુ કરી, પણ તમે નો આવ્યા.

સખી વૈશાખે વિપરીત વા
હિંમત મારી ના ટેકે
પાકી વનમાં સાખ
સૂડા એને રોજ ચાટકે,
ઉનાળે લુ ધણી વાય
અંગમાં અગ્નિ ઝરે,
પિયુ વિનાનું મારું ઉર
ચિંતા ઝાઝરી ધરે.

વૈશાખના ધખધખતા વાયરા વાવા શરૂ થઈ ગયા છે. મારા અંગમાંથી અગ્નિ ઝરે છે આંખાના વનમાં ફરીએ પાકવા આવી છે ને ત્યારે વનના સૂડા એને ધડીએ ધડીએ ચંચ મારી મારી ને સતાવે છે તેમ મારો સ્થિતિ છે.

બર ઉનાળો ચાલ્યો જાય છે. હિંમત હવે ટકતી નથી. નાથ વગર મારું અંતર ચિંતાથી ઘેરાય છે.

સખી જેઠે સાહેલીને સાથ
સરોવર જળ ઝીલતાં
ભીંજાય મારા નવરંગ ચીર
પણ હૃદય નથી ખીલતાં,
નાથ વિના નાહીધોઈ
અંબોડો કેમ વાળીએ ?
સજ્યા સ્વામી વિના
શણુગાર વકળ ઉતારીએ.

જેઠ મહિનામાં સુકાએલા સરોવર છલકાવા લાગ્યા છે ને જલોછલ બરેલાં પાણી સાથે સાહેલીઓ ગેલ કરે છે ને સાથે જળવિહાર કરે છું ને એ નીરથી મારાં કપડાં ભીનાં થાય પણ મન નથી ખીલતું ભીંજતું નથી. પછી નાહધોઈ નાથ વગર અંબોડા વાળી ફોને બતાવવા ? સ્વામી વગર શરીરના શણુગાર શું કામના ? ને હોય તો તરત જ ઉતારી નાખ્યા જોઈએ, જેથી મન ચક્ષિત ન થાય. શણુગાર તો મારા પતિની આંખમાં રૂડપની છાપ પૂરતાં જ છે. ખીજાની નજરે ભક્ષેને ડાકણ જેવા લગીએ પણ પતિની જ નજરમાં પરી જેવા દેખાવાની જરૂર હોય આવી પતિમક્તિની ટેક અહીં બીજી કાવ્યપંક્તિમાં રણુ થાય છે કે:-

સખી ખેસતો અપાઠી માસ
વૃષ્ટિ જળ બહુ કરે,
ખોલે પૈયા િયુ ખોલ
અંજણો અતિ કરે,
એવી આવી ઘેર અધારી રાત,
દમકતી દામિની,
ધણી વિનાની મારે
સોળ સેણુ શા કામની.

અપાઠ મહિનો ખેસી ગયો છે. આકાશમાંથી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ખંડેરા ખે. વિ. વિ. કા. સેવા સહકારી મંડળી.

(જિલ્લો-ભાવનગર)

મુ. ખંડેરા.

(તાલુકો-તળાબા)

સ્થાપના તારીખ :- ૪-૧-૧૯૫૬

નોંધણી નંબર ખે. :-૩૦૭

શેર ભંડોળ :- ૩૦૧૧૫

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૪૭

અનામત ફંડ :- ૯૧૧૧-૧૧

ખેડૂત :- ૧૨૦

અન્ય ફંડ :- ૧૦૬૮૫-૬૭

બીન ખેડૂત :- ૨૭

અન્ય નોંધ:-

મંડળી ખાતર, બીયારણ અને ધીરાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે. લોકોની જીવન-જરૂરીયાતની વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે.

વાલજીભાઈ દેવજીભાઈ પટેલ
મંત્રી

ભગવાનસિંહ હનુભાઈ રાઠોડ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી તાહેરભાઈ ઇસમાઈલજી
એન્ડ કું.

૧ લી ગલી દારૂખાના, મુંબઈ-૧૦ ટે. ૩૭૪૭૭૭

લંગર ખનાવનાર, ચેઈન, શાફ્ટીંગ, પુલી ખસોડ તથા
સ્કીમર તેમજ બાંધકામનાં દરેક માલનાં વેપારી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

અમરેલી નાગરિક સ. બેન્ક લી.

અમરેલી

બેન્ક તરફથી સ્વીકરવામાં આવતી
થાપણોના વ્યાજના દર નીચે મુજબ છે.

૧. સેવીંગ બેન્ક એકાઉન્ટ, સે. ૪૥૧ ટકા
૨. સપે. સેવીંગ બેન્ક એકાઉન્ટ સેકંડે
૫ ટકા.
૩. શ્રીફ્ટ ડીપોઝીટ, સે. ૬ ટકા
૪. કોલ ડીપોઝીટ, સે. ૩૥૧ ટકા.

બાંધી મુદતની થાપણો ઉપરનું વ્યાજ

નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની મુદ- તથી વધુ	પરંતુ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની ઓછી મુદત માટે	ટકા
૧ માસ	૩ માસ	૪
૩ "	૬ "	૫
૬ "	૯ "	૬
૯ "	૧૨ "	૬
૧૨ "	૨૪ "	૬
૨૪ "	૩૬ "	૬
૩૬ "	૪૮ "	૭
૪૮ "	૬૦ "	૭
૬૦ "	૮૪ "	૭
૮૪ "	—	૮

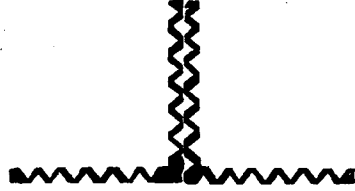
વિશેષ માહિતી માટે તેમજ રૂ. ૨૫૦૦૦ની રકમ કે તેથી વધારે રકમની
થાપણો ઉપર ખાસ વ્યાજના દર માટે
બેન્કની ઓફિસે પૂછપરછ કરવા વિનંતી છે.

શ્રી પ્રેમજીભાઈ ટી. લેડગા-પ્રમુખ

શ્રી ગોકળદાસ મો. પટેલ-મેનેજીંગ ડીરેક્ટર

શ્રી જી. બી. માંગરોળીયા-મેનેજર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

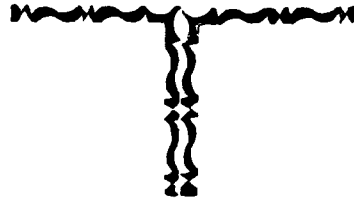

શ્રી પાલીતાણા ન્યુ હનીંગ ફેક્ટરી

ભૈરવપરા-પેલેસ રોડ

પાવર હાઉસ પાસે

પા લી તાણા

ફોન નં. ૩૬

નેમચંદ ભૂરાભાઈ શેઠ માલિક

૩, કપાસ તથા કપાસીયાના

જથ્થાબંધ વેપારી

અનરાધાર વહૂરી રહી છે અનર્ગળ પાણી ધરાને
ધમરોળી રહ્યા છે, આકાશમાં વાદળના ધરથી આડશ
થઈ ગઈ છે ને અંધારભરી રાત વધુ અંધારી બની
છે. વાદળીઓ ઉલ્લાસભરી નવોઢા જેમ આવે છે.
વનની કુંજોમાં બૈયા પિયુ પિયુના મધૂરા બોલ
બોલે છે ને મને વધુ વિહ્વળ કરે છે. આવી
રગભરી રાતે પિયુ વગરની પથારી મારે શું કામની ?

સખી સરોવર બધાં નીર
શ્રાવણ વરસ્યાં સરવડે.
ભીંજાઈ મારા ચીર
એ મને ના પરવડે,
પોતાના પિયુને
કાંધી એવી પ્રિત પાળીએ
આ અવતારે
નીચ કરમથી રનેહ ટાળીએ.

શ્રાવણ મહિનો આવી ગયો છે ! ને વરસાદનાં
આજાં પાતળાં ઝાંપટાં ક્યારેક ક્યારેક ડોકિયા કરી જાય
છે. નદી નાળા અને સરોવરો હલકાઈ ગયા છે. મારાં
ચિર ભીંજાય છે પણ પોતાના પતિને દીવેલ કોલ
પાળવો જોઈએ ખીજ વિચાર છોડી દેરા જોઈએ ?

સખી ભાદરવે ભરથાર ઉર આવી નાખીએ,
અન્ન પાક્યા વિવિધ નાથ વિના કેમ ચાખીએ,
ભાખ પડેજો સાખ પણ માયાના વેરીએ,
દુઃખના દાડા દસ વીસ તો તે પાછેરા ઠેલીએ.

સખી ભાદરવો ભલી ભાત્યનો આવ્યો છે.
ધરતીમાંથી અનેક પ્રકારનું ધાન્ય પેદા થયું છે. પણ
ધણી વગર એ ધાન ચખાય કેમ ! દુઃખના દાડા
હવે તો થોડા દિવસ છે તે કાપી નાખીએ.

સખી બેસંતો આસો માસ
પત્થર રામે તારીયા,
બાંધી સાગર માથે પાળ
વાદરા ઉતારીઆ,
રોળી નાખ્યો રાવણુરાય
સિતાને ધર લાવીઆ,
બતાવ્યો જે જે કાર
અયોધ્યામાં આવીઆ.

દુઃખના સાગર પાર ઉતરી મયા છે. વિયોગનો
રાવણુ હણાઈ ગયો છે. મારાં રામ જેવા પતિ ધર
આવ્યા છે અને મારાં હૈયામાં ઉલ્લાસ ઉમરાઈ ઉઠ્યો
છે. આમ મનના ભાવોને સચોટ વાચા આપતું
લોક સાહિત્ય અનેક મનોવ્યાથા રજુ કરતું રહ્યું છે...

હાલરડાં

કાઈ મંગળ ચોષડીએ સ્ત્રીનાં હૃદયમાં ભગવાને
બાલક મુક્યું અને જગત ઉપર વાત્સલ્યતાનાં એક
સાગરનો ઉમેરો કરી દીધો. જગતનિવંતાની એ
અણુમોલ ભેટ પ્રત્યે જ્યારે સ્ત્રી પોતાની વાત્સલ્યતાની
ધારા વહેવડાવે છે ત્યારે એક અદ્ભૂત દ્રશ્ય સર્જાય છે,

લગ્ન જીવનના જીવાન જોડલાના આરભના દિવસો
એ મરતી એ તરવરાટ એ રનેહના નેહભરપુર
હિલોળા આ બધું જ એક આકૃતિનાં આગમન સાથે
સંસાર સરોવરમાં થીજી જાય છે એવું આકર્ષણ છે
એ આકૃતિમાં.

બાળકનાં આગમન સાથે સ્ત્રીના સંસાર ચાકળામાં
નવી ભાત પાડે છે એના વર્તવમાં, એની વાણીમાં,
એના પ્રત્યેક હલન ચલનમાં કાઈ નાવિન્યતાનું સર્જન
થઈ રહે છે. અને એમાંથી ટપકે છે મિઠાશ, રનેહ,
કુણી ભાગણી અને મેલ જેવો પ્રેમ જાણે શિયાના

ઉંડાણમાંથી ધુંટાઈ ધુંટાઈ નીતરતો ન હોય ! એ
મીઠપ હાલરડા દ્વારા ટપકી યુજ્જ્વલતાની તોને મીઠા
કંઠનો સંગાથ સાંપડ્યો જાણ્યે સોનામાં સુગંધ લગી.

તમે મારા દેવના દીધેલ છે તમે મારા માંગી
લીધેલ છે. આવ્યા છે તો અમર થઈને રો' બાળક
પ્રત્યેની કેવી ઉન્નયતર જાવના કેવા ઉત્કટ પ્રેમની આ
સાદી સરળ હાલરડાની લીટી પ્રતિતિ કરાવી જાય
છે. લીટીની માત્રા ત્રણ છે એ ત્રણ લીટીના સાદા-
સીધા શબ્દોમાં આપણી લોકવાણીએ કેવા અંતરના
ઉંડાણ ઉવેખીને અંતરના અતળસીરને ભેદતું
આલેખન કર્યું છે ! સાથે લોકસાહિત્યની તાકાતલોક
સમુદાયના જીવનમાં વ્યવહારમાં આનંદમાં અને
ત્રિશાદમાં પણ જાંખી પડ્યા વગર નિરંતર ચિરંજીવ
ઓજસ વેરતી રહી છે.

આમ આપણાં જનસમુદાયના સંસાર રોતુમાં
ઓજસ વેરતા હાલરડા ઉપર આપણે આગળ નજર
લંબાવીએ :

મંદિર જાઉં ઉતાવળીને,
જમ યડાવું ફૂલ,
મહાદેવ પ્રસન્ન થયા ત્યારે,
આવ્યા તમે અણમૂલ.

તમે મારે નગદ નાજી છો,
તમે મારે કુલ વસાજી છો.

લોક રાગમાંથી નિતરતા રત્નેહમાં નથી અભિમાન
નથી મારાપણાનું મમત્વ, એ દીવ્યમાંથી સતત ઝરે
છે નિખાલસતા તમારી પ્રાપ્તી મને કેમ થઈ ! તેનું
ખ્યાન પણ વગર સંકોચે રજી કર્યું છે.

મહાદેવ જાઉં કેમ ખપ્પર છે ? ઉતાવળી !
કુલ યડાવીને આરાધના કરે...મારી કસોટી થાય પાર
ઉતાઈ' આખરે ભોળા ભગવાનની મહેર ઉતરે ને તમારે
આગમન થાય.

આવા તપ પછી પ્રાપ્ત થયેલ તમે મારે મન
રોકડું ધન છો ! મારે સુખ છો ! અરે મારે
સર્વસ્વ છો.

આ છતાં નાનકડું હાલરડું એ હાલરડાની
લીતરમાં આપણા લોકસાહિત્યની શક્તિ અને લોક
લાગણીની પ્રવાહીતાના કેવા પડવા પડે છે ?

આજે સર્જતા અનેકવિધ થોકઅંધ સાહિત્યની
અવિરત કૃતિઓ વચ્ચે પણ લોકસાહિત્યની વાનગી
સુગંધ માનવતાની મહેક ફેલાવતી ઝંખકતી ચળકતી
પાસાદાર લાગે છે. એજ એની ખૂબી છે.

ટૂંકમાં સાવ સરળ શબ્દોમાં લોક જીવનનાં
મુદ્ધાંકનો આક્રી દેવામાં લોકસાહિત્યની બરોબરી
અન્ય સાહિત્ય નહીં કરી શકે, હરગીઝ નહિ.

બીજી હાલરડું જોઈએ :

સવારે સોનાનું તાર પારણીયું ને

ધુપરીના ધમ્મકાર
બાળા પોદોને

ચારે પાંચે ચાર પૂતળિયુ ને

મોરવાયે બે મોર
બાળા પોદોને.....

માં બાળકને સુવડાવવા માટે કેવી ભવ્ય
કલ્પના ખડી કરી દે છે.

સવારે સોનાનું તાર પારણીયું...

એટલેથી જ માતાની કલ્પના અટકતી નથી.

તે તો પોતાના લાડકવાયા પ્રત્યેની કદપના મુંગી
ગણાય અને તેથી જ.

ધુધરીના ધમ્મકાર

બાળા પોઢોને...

આમ ધુધરીના ધમ્મકાર અને રણુકાર મીઠા.
પણ...માને શણગાર ન હોય તો તો ? બન્ને નકામાં.
કદપના આગળ વધી--

ચારે પાયે ચાર પૂતળીયું ને
મોરવાયે બે મોર
બાળા પોઢોને...

ચારે ય પાયા ઉચર સુંદર કોતરેલી પૂતળીઓ
અને બેય મોરવાયા પર સામ સામા એક એક
મોરલા બેઠા છે તેવા પાંચળાંમાં પોઢેલા મારા દેવના
દીધેલા અણુમોલ રતન હવે તમે જ'પી જાઓ....

આછે સૌરાષ્ટ્રની ધબકતી ધરા હારે ક્યારેક
મુંગા પશુઓ હારે તો ક્યારેક અવળચડી સાસુ હારે
ખથોડા લેતી અલણ અને અશિક્ષિત નારીની કદપના
એના હંયામાં જે સૂજ્યુ, જે જડ્યું તે તેણે ગાયુ

નથી કયાંય પણ કદપનાને વાસ્તવિકતાની વાડ
વળોટવા દીધી કે નથી કયાંય અતિશયોક્તિને અવકાશ
આપ્યો, તેણે તો શબ્દ મૂક્યા છે મનના ભાવ એ
ભાવ દ્વારા એ નારીએ પોતાના જીવનને આલેખ્યું છે.
તેમાં ભાત ભાતનાં રંગો પુર્યા છે.

નાનકડાં અતિ લાડકવાયા ભાઈ માટે બેનડીએ
પણ ગાયું. ભાઈ મારો છો, સાગનો સોટો, આવતી
વહુનો ચોટકો મોટો—;

ધોડલાની પડલી વાગે,
ભાઈ મારો નિંદર ત્યાગે.

નાની બહેને પોતાની કાલી ભાષામાં રમુજ
કદપના દોડાવી ભાઈને ઉંઘાડવા કેતું હાલરડું ગાયું.

પોતાની આવતલ ભાભીની કદપના કરી તેનું
કદપના ચિત્ર પણ મનોમન દીધું. અને એ પછી
હાલરડાંના ભાવમાં વળાંક આપ્યો.

ધોડલાની પડલી વાગે,
ભાઈ મારો નિંદર ત્યાગે.

આમ તેની ચતુરાઈ ચપળતાનું બે લીટીમાં
ખ્યાન રણુ કર્યું અને બીજી બાજુ ક્યારેક આવા
જોડકણાંમાં રણુ થયા—

હાલ્ય વાલ્યને હાડકલી,
ભાઈને સુવા જોશે ધડકલી.

ભાઈ મારો ડાહ્યો
પાટલે બેસીને નાહ્યો.

ગામડામાં રમવાનું બેસવાનું બાળકો માટેનું
ઠેકાણુ ગામના પાદરમાં ખજ ખજ વહેતી નિર્મળ
નદીના લીલા કુંભર કાંઠા ઉપર આવેલ મહાદેવનું
મંદિર. તો ત્યાં પણ કદપના દોડી ગઈ—

ભાઈ મારો મોટો થઈ
રમશે મહાદેવની દેરીએ,

દેરીએ દેરીએ હીવા કરે,
મોટા ધરે વિવા કરે.

અધા બાળકોની જેમ આ બેનડીનો ભાવ પણ
મોટો થઈ મહાદેવની દેરીએ રમશે ત્યારે એથી મોટો
થયા પછી મોટા ધરે લગ્ન કરશે.

આમ તદ્દન રમુજ જોડકણાં તો ક્યારેક હાલરડાંને
સ્વપ્નાની અમાપ દુનિયામાં કુખડી ખરરાતી લગ્ય
કદપનાનાં ઓથાર ચડાવ્યા છે.

સોણુલા લાવ સોણુલા લાવ,
વિરાને પારણે જૂલાવવા

નિદરડી મીઠા સોણુલા લાવ. આમ માતા બહેનની વાતસ્યતાના મધુરપ ટપકાવતાં હાથરડાં દ્વારા આપણામાં પ્રેમ, લાગણી અને મમતાનું સિન્ધન થતુ રહ્યું છે એ આપણાં ગ્રામ્ય દામ્પત્ય જીવનનો નિત્યનો અનુભવ છે.

લગ્નગીતો

જન આવે છે અને વરનું સ્વાગત થાય છે.
આવે આવે વાસુદેવનો નંદ,

કે પૂનમ કરો ચંદ,
વર આવ્યે અજવાળાં.

આજ લાગણીભર્યા જીવરો દ્વારા વરનું સ્વાગત થાય છે. લગ્નવિધિ પતી ગયા બાદ માંડવા નીચે રંગીન ઢોલિયો ઢાળીને સૂતેલા વરને જગાડવા પ્રભાતના વર્ણન દ્વારા પ્રયત્નો કરે છે. :

માંડવા નીચે રંગીત ઢોલિયો ઢાળીને સૂતેલા વનને પ્રભાતના મીઠા પહોરમાં ઉઠાડવા જતી જનડીઓ પ્રભાતનું કેવું વર્ણન કરી વરને જગાડવા માટે ગીત દ્વારા પ્રયત્ન કરે છે-

સૂરજ ઊગિયો રે સરવરિયાની પાળે,
કે વાણુલા બલાવાયાં
ભમરા ઊડે રે કેવડીઆની કણુરો,
કે વાણુલા બલે વાયાં.

સૂતા જાગો રે રાધિકાના કંથ,
કે વાણુલા બલે વયા,

આમ પ્રભાતના પવિત્ર વર્ણન દ્વારા પોતાનાં લાડકવાયાને કેવી રીતે ઉઠાડવા પ્રયત્નો કરે છે.

ન્યારે-કન્યાને પોતાનો મનગમનો વર મળે છે ત્યારે તેને તેની સાહેલીઓ પૂછે છે કે, કહો બેનીયા ક્યા ગુણ ઉપર તમે મોહી પડ્યા ? સાહેલીનો સવાલ સાંભળી એ રતુંબડા મોં ઉપર શરમની આછી સુન્ખી પ્રસરી જાય છે પણ એમ સાહેલીઓ થોડી જ મૂકે ?

આખરે એને જવાબ આપવો પડે છે તે તે કેવી રીતે !

લણુતો'તો ભટ્ટની નિશાળે
અસારે મારા મન મોહ્યાં.

રમતો'તો ખવળી ખબર,
દુહલે મારા મન મોહ્યાં.

સહિયર એમાં આવા આવા ગુણ હતા. એ ગુણ ઉપર મારા મન મોહ્યાં.

આમ લગ્નગીતોની પ્રવાહિતામાં અનેક જુજવા રંગો પૂરાતા ગયા. ક્યાંક સ્નેહ, મસ્તી, લાગણી, મૃદુતા, કરુણા તો, ક્યાંક ઊર્મિના ઉછાળા ને ક્યાંક વિરહ અને ક્યાંક ચિંતા-

જેમ કે :-

ઊંચા ઊંચા દાદાએ ગઢ રે ચણુઆ
ગઢ રે સરીખા ગોખ મેદ્યા,
ગઢ રે ચડીને કન્યાનો દાદોજી જોરે
કન્યા ગોરી ને રાયવર શામળા !

બામ્રના સમરથ દાદાને ચિંતા થઈ કે કન્યા ગોરી ને રાયવર શામળા-સ્નેહ લીને વાન !

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સમઢીયાળા સેવા સહકારી મંડળી

મુ. સમઢીયાળા (મુલાણી)

વાયા પાત્રીતાણુ

શેર ભંડોળ : ૪૦૩૭૦-૦૦

ટ્રંકી મુક્ત ધીરાણુ : ૧૬૬૬૫૩

અનામત ફંડ : ૯૮૬૨-૦૦

મધ્યમ મુ. ધીરાણુ : ૨૫૨૬૨-૦૦

બેન્ક લોન : ૧૬૫૬૦૦-૦૦

બીનખાતેદાર ધીરાણુ : ૨૦૨૦૨-૦૦

કાર્ય ભંડોળ : ૨૫૬૪૨૪-૦૦

બેતી ભંડાર રોકાણુ : ૧૮૫૯૪

સભ્ય સંખ્યા : ૧૪૫

અન્ય નોંધ :—ખાતર, બીયારણુ, અનાજ, જંતુ નાશક દવાઓ, બેતીના ઓબરો, માર્કેટીંગ ધીરાણુ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

પરશોતમ હરજી
મંત્રી

ચાલાભાઈ પટેલ
માનદમંત્રી

શંભુભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

વ્ય. કમિટી

લવજી હરજી, જેરામ રામભાઈ, વાલજી જવેરભાઈ,
દેવજી પાંચાભાઈ, રાણાભાઈ રૂડાભાઈ

કન્ટ્રોલ કમિટી

વાલજી ડાયાભાઈ, મોહન વશરામભાઈ, કાનજી ગોપાભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી આંબળા વિ. કા. સ. મં. અન. લી.

મુ. આંબળા (તા. તળાબ)

સ્થાપના તા. : ૨૭-૫-૫૭

નોંધણી નં. : ૧૧૦

સભ્ય સંખ્યા : ૧૧૦

શેર ભંડોળ : ૧૬૬૬૦

અનામતફંડ : ૨૩૨૧-૦૦

ખાતર-બીયારણુ-જીવનજરૂરીયાતની વસ્તુઓ
તથા ધીરાણુનું કામકાજ કરે છે.

ચતુરભાઈ જી. ગોહિલ માધુભાઈ જાદવભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી છતડીયા વિ. કા. સહકારી મંડળી.

મુ. છતડીયા (જિ. અમરેલી)

(તાલુકો ધારી)

સ્થાપના તા. : ૧૩-૩-૫૦

રજી. નં. : ૧૩૩૮૧/૭/૫૦૩

સભ્ય સંખ્યા : ૮૬

શેર ભંડોળ : ૩૫૬૫૦

અનામત ફંડ : ૪૪૪૬-૦૬

અન્ય ફંડ : ૧૮૪૩-૮૫

જયંતિલાલ માધવજી મોહનભાઈ બેચરભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

આઝાદી અમર રહે।

તમામ જાતના શાકભાજીના ખીયા તથા
અનાજ, સુકા મરચા, રજકાખીજ
વિગેરે માટે પૂછો:—

ડક્કર ચકાભાઈ ગોપાળજી

એન્ડ કું.

ટાવર રોડ—અમરેલી.

[અનાજ, સુકા મરચા. શાકભાજીના ખીજના
વેપારી અને કમિશન એજન્ટ]

શુભેચ્છા પાઠવે છે

મહેતા નારણદાસ લવજી

હવેલી રોડ—અમરેલી.

એજન્ટ:—

ટાટા ઓઈલ મીલ્સ કું. લી,
ટા ટા કે મી કલ્સ કું. લી.

રોકીસ્ટ:—

ધી વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા મેચ કંપની
ધી ઇમ્પીરીયલ ટોબેકો કું. ઓફ ઇન્ડિયા લી.

અમારે ત્યાંથી સીગારેટ, ચા, સાણુ. કુડઓઇલ,
ગ્રીસ તથા મોખીલ ઓઇલ છુટક તેમજ જથ્થાબંધ
મળશે.

બરગથુ દવાઓ, ઇલેક્ટ્રીક બલ્બ, રેશનરી
પાલ્ય પુસ્તકો તથા ગાઈડો કોશાયત ભાવે મળશે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પીપળસગ વિ. વિ. કા. સહ મંડળી

મુ. પીપળસગ.

(તાલુકો : અમરેલી)

સ્થાપના તા. ૧૩-૫-૫૮ નોંધણી નંબર-૨૧૦૭૮
શેર ભડોળ:-૧૪૦૫૦ સભ્ય સંખ્યા- ૬૭
અન્ય ફંડ:- ૮૩-૧૨

ધીરાણુ અને ખાતર વિગેરેનું

કામકાજ કરે છે.

ધ. જી. ધંધુચા
મંત્રી

કાનજી પાતા
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સથરા ખે. વિ. વિ. કા. સહ મંડળી

મુ. સથરા.

(તાલુકો-મહુવા) જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૪-૬-૫૫ નોંધણી નંબર:-૧૩૪૬
શેર ભડોળ:-૧૬૮૪૦-૦૦ સભ્ય સંખ્યા:- ૯૩
અનામત ફંડ:-૫૪૨૬-૦૯ સભ્યધીરાણુ-૭૦૫૫૦-૮૭
અન્ય ફંડ:- ૮૨૫૦-૦૦

મંડળી રસાયણીક ખાતરો, ધીરાણુ વિગેરેનું
કામકાજ કરે છે.

કરીમખા એમ. પઠાણુ ખેંગારસિંહ સામતસિંહ

મંત્રી પ્રમુખ

બ. ક. સભ્યો-દિલાવરસિંહ મોખતસિંહ

કાન્તિલાલ લક્ષ્મીરામ

નાનજી ભગવાન

રામસંગ મુળજી

વશરામ સોમાત

પણ દાદાની આ ચિંતાને હૃદયમાં ઊંડી ઉતરવા દ્યે, તેનાં દિલ ઉપર ઘેરો અસર કરવા દે તો એ શાણી દીકરી શાની ! એમાં તો એણે તરત મારગ કઢી જવાબ આપ્યો :

એના તે એરતા ન હોય દાદા

દારકામાં રણછોડરાય શામળા,

આમ શાણી દીકરીનું શાણુપણ કેવી ભાવવાહી શૈલીમાં રજૂ થયું છે ! જ્યારે વિદાયની વેળાનું કારણની પરાકાષ્ટા સમું હૃદયવેધક ગીત જોઈએ. એના શબ્દોનું વજન અને પ્રસંગની ગંભીરતા જોઈએ.

આદશ આદશ પીપળો

આ દશ દાદાનાં ખેતર...

વિદાયની વેધક વેદનાનો પ્રવાહ કેવો ધીર ગંભીરપણે આ ગીતમાં આલેખાયો છે ?

પોતાની વહાલી દીકરીને જ્ઞાનભરપૂર ગીતો દ્વારા શિખામણનું સિંચન કરીને વળાવે છે તે ધુરુકે ધુસકે રહે છે. કન્યાને પણ આવી દર્દીસરી વિદાય અતિ દુઃખકર લાગે છે ને એના અંતરમાંથી પણ ઠપકા રૂપી ગીતની કેવી સરવાણી ફૂટે છે :—

દાદાને આંગણ આંખસો,
આંખસો ઘેર ગંભીર જો.
એક રે પાન દાદા તોડિયું,
દા દા ગાળા ન દે જો,
અમે રે લીલુડા વનની ચરકડી,
ઊડી જશું પરદેશ જો
આજ રે દાદાજીના દેશમાં
કાલ જશું પરદેશ જો,
દા દા ને વાંલા દીકરા,
અમને દીધા પરદેશ જો.

આમ હૃદયવ્યથા ઠાલવે છે ! વર્ષો સુધીની લાગણીઓ, સ્નેહ અને મમતાને મૂકી દાદાને મીઠો ઠપકો આપી કન્યા વિદાય લે છે.

ત્યારે અજણપણા ગામના શાણુગારેલા એ ગાડાના બળદો પોતાને ગામ જવા થનગનતા, પગ પછાડતા, શિંગડાં ડોલાવતા ઉતાવળતા થતા હોય છે. કન્યાને વળાવવા સૌ સ્વજનો ગામના ચોકમાં આવે છે ત્યારે સખીઓ સાસરે સિધાવતી એ કન્યાને કેવી શિખામણ આપે છે;

હેલીવળામણુ બાના દાદાજી

દીકરી ડાલેલા થાળે

હેડે તે જડજો સોનાના સાંકળાં

મનડા વાળી ને રેજો

સ સ રા તો સ ર ડ ક ધૂ મ ટો

સાસુને પાયે તે પડજો

જેઠ દેખી ઝીણા બોલજો

જેઠણી વાદ ન વદજો

નાનો દેરીડો લાડકો એના

હસ્યા તે ખ મ જો

વિદાય લેવાનું કારુણ્યની પરાકાષ્ટા સમું હૃદય-વેધક ગીત; એના શબ્દોનું વજન, પ્રસંગની ગંભીરતા અને વેદનાનો પ્રવાહ કેવો ધીર ગંભીરપણે આ ગીતમાં આલેખાયો છે !

ગાડાં, ખડકાળ ભોમકા ઉપર ઘડબડ કરતાં વેગ પકડે છે. અંદર એઠેલી જનડંઓનાં ગીતનો થરથરતો અવાજ, મીઠો દહેકા પેદા કરે છે. ને, એમ જન લાડી લઇને વિદાય લે છે.

આ ગીતોની જળવણી ગુર્જરનારીઓ ખંતપૂર્વક કરી સંસારના રંગોનાં અનેકવિધ જીવન પ્રસંગોના નાના મોટા સચિયા સદાને માટે પૂરેલા રાખે છે.

દુહાઓ

લોકસાહિત્ય બિન્ન બિન્ન પ્રકારનું છે. લોક-જીવનના અનેક પ્રસંગોને લોકસાહિત્યમાં વણવામાં આવ્યા છે.

માણસના જન્મથી તે છેક મૃત્યુ સુધી તો માણસોએ ભાવોનું પ્રતિબિંબ પાડતું સાહિત્ય સર્જ્યું છે. એટલું જ નહિ પરંતુ વહાલાની યાદ ચિરજીવ બની રહે તે માટે પણ માણસના હાંખા ગામતરા પાછળ પણ લોકસાહિત્ય દ્વારા તેની યાદને જાળવી રાખી છે.

આમ જીવનનાં સુખ-દુઃખ, વિરહ-હૃષ અને કરુણતાનું કેવું ચિત્ર લોકોએ આપણા લોકસાહિત્યમાં દુહાઓ દ્વારા આલેખ્યું છે તે જોઈએ-

“કાગ હડાવણુ ચે ખડી
પિયુ આયો પલડક
આ આધી ચૂડી કાગ ગલ
આધી ગઈ તડક.”

લીટી તો માત્ર એ છે ! પણ વિરહીણી નવોઢાના પરદેશ ગયેલ પિયુ પ્રત્યેનો કેવો પ્રેમ બતાવે છે ? થોડા શબ્દોમાં સૌરાષ્ટ્રની ગર્વીલી નારીની ખતિ પ્રત્યેની ભાવનાનું કેવું ચિત્ર ખડુ કરે છે ?

વરસોના વરસોથી પિયુ કમાવા પરદેશ ગયેલો છે. રોજ વાટ જુએ છે. પિયુ આવવાના વાવડ મેળવે છે. મે એક દિં હેમસેમ પાછો આવશે એવા આશાના તારે એણે આત્માને સંધાયો છે.

રોજ કાગડો આવીને ફળિયાના પીપળે આંધને કાં કાં બેસે છે.

લોકવાયકા છે કે કાગડો બોલે ત્યારે સમજવું કે મેં માન આવવાના છે.

એક દિં કાગડો બોલ્યો. વિરહીણીને થયું કે નક્કી પોતાનો પતિ આવશે. પણ ઝોસરીની કારે થાંભલીને ટેકા દઈને એક પલાઈએ દીવે વાટ મડી ત્યાં સુધી બેઠી. તોય કાઈ ફરકયું નહીં.

કાગડાની વાણી બોલી પડી તો દિવસથી કાગડો બોલે કે તરત જ કાંકરા મારી એ નવોઢા બિડાવી મૂકે.

કાગડો પણ બાઈને એધે પડ્યો. રોજ બપોરે ટાણું થાય ને પીપળે ચડી કાં કાં કરે અને બાઈનો આત્મા બળીને ખાખ થવા લાગ્યો.

બાઈનું શરીર સુકાઈને લાકડા જેવું થઈ ગયું. જોબન જાણે હાલતું થઈ ગયું. આખું જાંડી હિતરી ગઈ.

આવી કાયાવાળી વિરહીણી નિયમ મુજબ બરાબર સંધ્યાહનને પહોરે થાંભલીને ટેકા દઈને બેઠી છે.

એમાં કાગડો આવ્યો ને કાં કાં મંડ્યો બોલતા. બોલતાની સાથે જ બાઈએ પાણુકો બિડાવ્યો, લા કર્યો, અને દૂધળા થઈ ગયેલા એના હાથમાંથી ચૂડી નીકળીને પીપળાના થડ સાથે બટકાણી અને કંટાક થઈને તૂટી ગઈ.

આ બાણુ કેલીની ભાગોળ પુલ્લીને પેતાનો પતિ દેખાણો. દેખતાં જ બાઈનું હૈયુ હરખી બિડયું ને ખીછું ચૂલી અંગ્રા લોહી ધસી આવતાં ફગાક કરતી તૂટી ને એ ટકા થઈ ગયા.

એ લીટીના દુહામાં આ ભાવ ભર્યો છે. બાઈની એક ચૂડલી પાતળા હાથમાંથી સરકી

નંદવાઈ ગઈ ને ખીજી, આંખણમાં પિયુને બાળી
લોહી ચડ્યું ને હાથ જડો થતાં ફટકે કરતી
પૂરી ગઈ.

આ છે લોકવાણીની કલ્પનામાં શબ્દો, કેવી
ઉત્કટ ભાવનાનું પ્રતિબિંબ ઝીલાયું છે?...
આ યૌવન પુરુષ પાછળ પત્નીની વેદનાની વાત.

હવે નેઈ એ સ્ત્રી પાછળ પ્રતિએ વ્યક્ત કરેલ
વિરહ વેદના-

“કાયા કંકુની લોભ્ય
સાચવતાં સોના જેવું.”

રોળાણી રાખોડી,
પાદર તારે પોરસા.

(અમે) ઉતારો કીધો,
જખર વચ્ચેમાં નેઈ.

કામણગાર કોઈ.

પાદર તારું પોરસા.”

સાગર મામના કાનવીર દરબાર પોરસાવાળાને
ઉદ્દેશીને કપડો દેતાં ચારણે વ્યક્ત કરેલા ઉદ્દાર
આ દુહાઓમાં સંતાયેલા છે.

યૌવનદુહાઓનો ભાવાર્થ એવો છે કે હે પોરસાવાળા
કંકુની પૂતળી જેવી કાયાવાળી મારી ચારણને
હું સોનાની જેમ સાચવતો પણ આજ તારા
પાદરમાં એ રાખની અંદર રોળાણી.

પછી ખીજી દુહામાં પોરસાવાળા દરબારના
ગામ-પાદરને ગોળઈ કહી ચારણે ફટકાર આપ્યો.
તેણે કરેલી ભૂલનો ભાવાર્થ આમાં સમાયેલો છે.

હે પોરસાવાળા તને મોટો નેઈ. મોટો સમજ

તારા વખાણુ સાંભળી, મેં તારા પાદરમાં ઉતારો
કર્યો. પણ તારું પાદર આવું કામણગાર અને
ગોળઈ કરો એવી મને કલ્પના નોતી.

સોરઠના જાસર મામના દરબાર પોરસાવાળા
ઉદ્દાર દિકના આદમો હતા. એટલા પરગણામાં એના
તોલે આવે એવો કોઈ માનવી પાક્યો નહોતો.
વચ્ચમાં પાળનારા પડ્યા વેણુનું બરાબર પાલન
કરનારા.

એના ગામનાં પાદરમાંથી પસાર થતાં ચારણુ અને
ચારણ્ય ચિંગરો નદીના પટમાં આવીને થંભી ગયા.
બન્નેનું મન ઠંડું. રાત રેવાનો મનસુખો કર્યો ને
ચારણુ પોરસાવાળા પાસે ગયો ને પાછળથી નદીમાં
પૂર આવ્યું. ચારણ્ય અને ઘરવખરી તથાઈ ગઈ.
ચારણુ ગડો બન્યો ને પોરસાવાળાના પાદરને
ગોળઈ કહી ફટકારવા લાગ્યો.

આવી કયામાંથી વેદના લેખા દુહાઓ
ટપક્યા છે...

લોકસાહિત્યની પ્રબળ તાકાત દુહા; લોક-
સાહિત્યનું અગત્યનું અંગ છે.

“પાંચ ગાઉ પાળો વસે.

દસ કોને અવસર,

કાં જોરીમાં ગુણુ નહીં.

કાં નાવલીઓ નાદાન.

દુહો બહુ માર્મિક છે. પોતાનો પતિ પાંચ ગાઉ
ઘર પર રહેતો હોય તો પાંચ કાપીને પણ આવ્યા
વગર રહે નહીં ને જો દસ ગાઉ પર વસતો હોય તો
થોડે ચડીને આવ્યે પાર કરે.

પણ બેમાંથી કોઈ ઠેકાણેથી આવે નહીં તો સમજવું કે, કાં ગોરીમાં ખામી છે, ગુણ નથી, પોતાના ધણીને પોતાના તરફ આકર્ષવાની આવડત નથી. કાં તેના પ્રત્યે પતિનો ભાવ નથી. નહીંતર પાંચ કે દશ ગાઉ પર વસતો ધણી રાત રહેવા એરડે આવ્યા વગર રહે નહીં.

પણ ગોરીમાં બધા ગુણ હોય અને ધણી આવે નહીં તો સમજવું કે, એ નાદાન છે. એને સંસ્કરના સુખી સોણલાની કલ્પના પણ નથી આવતી, ટૂંકમાં એ મૂરખ છે. દુનિયાના રંગોથી એ રંગાયેલો નથી. આમ લોકસાહિત્યમાં દુહા એ બે વેળામાં ધણું મમીળું કથન આપવાની તાકાત ધરાવે છે. લોકસાહિત્ય અનેક વિભાગોમાં વહેંચાયેલું છે. છતાં દુહા ટૂંકાણમાં ધણું કહી જનારા હોવાથી તેનું સ્થાન અન્ય વિભાગો જેવા કે છંદ, સોરઠો, છપ્પા, રાજઆ, મરશીયા, લોકગીતો, લગ્નગીતો, લોક-કથાઓ, શૌર્યગાથાઓ આમ અનેકવિધ વિભાગોમાં વહેંચાયેલું છે. તેનાથી તેનું સ્થાન મોખરે છે.

પ્રેમમાં પ્રિતના સંદેશ દુહા મારફત આપતા, શાયર પ્રસંગોએ, મહરના (માર્મિક) વેળુ દુહા મારફત કહેવાતા. અને ડાયરામાં શુરાતનના વખાણમાં પણ દુહાની ઊપયોગીતા વધુ દેખા દે છે.

—દોસ્ત બંદ

હુંગર મોર ડણકિયા, વાદળ ચમકી વીજ,
પિયુ રુદ્ધે સાંભર્યો, આવી અપાઠો બીજ.

આકાશમાં ચાર ચાર થગ વાદળા સામ સામા આકાશ બીડીને ઝળુંબવા માંડ્યા છે, મેઘને આરાધના હુંગરાની ગાળોઓમાં મોરલા પોતાની ડોકના ત્રણ ત્રણ કટકા કરીને ગહેકાટ કરવા માંડ્યા છે. અપાઠ માસની બીજ સાથે વર્ષાઋતુ ભરજોખનમાં

મલપવા માંડી છે. આવા વાતાવરણમાં પરદેશ ગયેલો પિયુ સાંભર્યો.

લોકસાહિત્યની આ કૃતિ સ્ત્રી-હૃદયના ભાવોનું આપણી સમક્ષ કેવું આબેહુલ્ય આલેખન કરી જાય છે. કાળા ભરમર વાદળો વચ્ચે વીજળી એના મલિર ચીરને વારંવાર ઝમકી જાય છે અને આલેખન કરતી આ વીરહીણી નારીના અંતરમાંથી મેઘ અને વીજળી પ્રત્યે ટપકાના ભાવો નિતરે છે. એ ભાવો જાણે સમગ્ર વાતાવરણના પડધા પાડતા હોય તેવા હૈયાના ઊંડાણમાંથી શબ્દોની સરવાણો ફૂટે છે.

વિજ્જડી તો નિર્ભજ થઈ, મેઘ તુને ન લાજ,
આજ મારો પરણ્યો પરદેશ મધરો મધરો માજ.

આ વીજળી તો નફરત થઈ છે. સ્ત્રીને અને સ્ત્રીના હૃદયને પુરુષ કરતાં સ્ત્રી જાતિ જ વધારે પીછાણે છે ને તેથી જ એને ઈર્ષ્યા અને અદેખાઈથી વધારે સંતાપે છે ને ?

આ વીજળી પણ સ્ત્રી જાતિની એટલે દાઝેલા હૈયાને વધારે વલોપાતમાં નાખવામાં એ આનંદ અનુભવે ને તેથી જ એણે ત્રાજ મૂકી છે. પણ હે મેઘ તને કેમ શરમ નથી આવતી? મને સંતાપતાં મારા સુતેલા અંતરને ઢંઢોળતાં ?

આજનો મારો પરણ્યો પરદેશ એટલો છે તેથી આજ પૂરતો તો તું ધીમે ધીમે ગાજ બાર બાર વરસે પણ જેના દર્શન થયા નથી એવા અતરયા-મીની યાદ તાજ કરાવી ને શું તારેય ઈર્ષ્યા વિરહીણીના હૈયાને દઝાડી જાય છે જગાડી જાય છે ને પછી...

તો એ વિરહીણી નારીનું અંતર અજાણે ચઢે છે. એની આંખોના પોપચા નીચે લપાચેરી ઓલી નિંદરડી કોણે જાણે પલકવારમાં ક્યાંયની ક્યાંય સંતાઈ

ગર્ભ છે ને નિત્યનો સાથી ઓહ્યો અધિકારને બેઠી
અન્નવાળા અર્પિતો નાનો સો ટમકાંતો દીવડો.

મન મંદિરે દીવડો, ગોખે પ્રગટાવી રોજ,
પિયુ સંગાથે પોઢથું, કર ધણું તું તેજ.

અજપે ચડેલા હેવાને અને સુના આવાસમાં
દિવસોના દિવસોથી ધર કરી બેઠેલી એકાંતતાને
તોડતી નવોઢા પોતાની ચેતના ના પ્રેરક દીવડાને
સંબોધી શું કહે છે ?

હે મારા મન મંદિરના દિવડા હું તને ગોખે
રોજ પ્રગટાવીશ અને પછી તો કહેતા લાજ મર
ધું પણ ઉરના બંધનો આજે ઓલી વેરાગણ
વીજલડી તોડી નાખ્યા છે ને તેથી જ કલા વખર
રહી શકતી નથી કે પછી તો પરણ્યા સાથે પોઢથું.
તું તારું તેજ તારો પ્રકાશ સમગ્ર વાતાવરણમાં
પાયરી દે.

અંતરના પ્રત્યેક તાર અણુઅણુથી અનેાખા
ભાવોનું બનવું છે ?

હલામણ કે ઢેબરથી ઢળ્યા,
ખારે મનખું તેલ નઈ
ખૂંતેલ મન વેરાડીયુ વર્તુમાં.
હેયું ન ધડકયું હલામણી.

ઢેબર ગામથી ખારેખાર ઉતર્યા, ખારામાં મન
ખુંચું નહિ પણ અમાસના રંગ મેળામાં વર્તું અને
વેરાડી નદીના ઉધાડા પટમાં હેવાના સાતેય પડદા
ફાડીને મારગ કરનારી. ધરતીને ધ્રુજવતો ડોડો
નિધાસ નાખીને હું બાંગેઢે હેયે ઓરડે
પાછી ફરી.

સોન મોહિની લગાડી ગર્ભ અને એ વેરાડી
અને વ. નદીના વિશાળ પટમાં મારું મન લાગી
ગયું. સોન સાથે આંખ્યુની ઓળખાણ અંતરના
તાર સામસામાં બંધાઈ ગયા, પણ તોયે હેયું જરાય
ધડકયું નહિ જાણે જુગ જુગની ઓળખાણ ન હોય.

આમ સ્ત્રીના ભાવોને જોયા પછી સૌરાષ્ટ્રની
પ્રેમ, શૌર્ય અને જિંદગીની તરંગોળ અનેલી,
તેનાથી ગૌરવંતી અનેલી, લોમકા ઉપર આવા
અંતરના પ્રવાહોને ફેંદાળી જનારી અનેક પ્રમંગોની
સરવાળી અતૂટ અને અવિરત પણે વહી રહી છે.

સ્ત્રીઓ પોતાની ત્યાગ અને શક્તિનું આલેખન
આ ધરા ઉપર કયું છે ને તેનો વળતાં જરાય
પણ એટલી જ ઉદાત્ત લેખના અને ત્યાગના તરંગો
પુરુષોએ સ્ત્રીઓને ત્યાગ આપ્યો છે.

નહિ બંબો નહિ ભાલિયો. નહિ ધડાનો ધાટ,
સજણાં સહુ પડીયુ, અમે વીરડે જોતા વાટ

હે પ્રિય અમારા હાથમાં નહોતો બંબો (કુંજો)
નહોતો ભાલિયો (ધડો) તો યે પછી શેરડે તારા
સ્મરણે હું ભાન ભૂંડીને કાલા હાથે હાલી નિકળીતી
ને ત્યાં વાયદા મુજબ તારી વાટ જોયા કરતી
આંખ્યુ ઉપર હાથની ડાબલી કરી ને પગના ફણ
ઉપર કાયાને વારંવાર ભેંચી કરી લાંબી નજર
નાખી દૂર દૂર પેલા બરડા કુંગરની સાજતી ગાળી.
ઓમાં નજરને મોકળી મુકી જોયા જ કરતી જોયા
જ કરતી પણ તારા કયાંય પગરન જાળાતો નહિ.
ને કયાંય તારો ધોમજાનો છેડો બળાતો નહિ ને.
એમને એમ...

કુંગરાની પછવાડે સંધ્યા પોતાનો સપ્તરંગી
સાણ સફેલી ચલી ગઈ અને હું ધરાને ધ્રુજવતો
ઉડો નિધાસ નાખીને બાંગેઢે હેયે ખોરડે પાછી ફરી.

આ છે લોકજીવનનું પ્રતિબિંબ પ્રદર્શિત કરતી અને પ્રેમકારુણ્યની કથાઓ ઉપસાવતી લોકસાહિત્યની અમર કૃતિઓ.

જેમાંથી નિતરે છે નરી વાસ્તવિકતા અને સાત્ત્વિકતા તેથી જ તેનું સ્થાન આજે પણ અવિચળ અને અમર જ રહ્યું છે એમ માનવામાં લેશ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી. આ છે આ ધરાનેઃ કસુંબલ રંગ જેમાંથી અનેક ફારમ કુટે છે.

મરશીયા

એક ભરફ આખી ધરતી મૂકા તો ય એ માતાની મમતાને તોલે આવે નહિ. એવી માતાની મમતા બ્યારે અચાનક પુત્રના અવસાનથી ઘવાય છે ત્યારે એ કંઈજતા કવિતાનું સાક્ષાત સ્વરૂપ ધારણ કરીને વહે છે. આંસુ ટપકતા એ હૃદયમાંથી સાચી કવિતાની સરવાણીઓ વહેવા લાગે છે.

પરણ્યા પછીનાં દસકાનાં દસકા ચાલ્યા ગયા ગયા હોય છતાં શેર માટીની ખોટ રહી ગઈ હોય અને અનેક દવાદારુ, દોરાધાગા, કામલકમળ કરી કરી કરાળી પડ્યા મૂકી દીધા પછી જીંદગીને આર્તુગગાને અવતાર થયો હોય એવા બહુ મૂકા ગગાને લાડ લડાવી લડાવી પાળી-પોશી હૈયાના હેત ઢેળી ઢેળી વાલ પણ ઉભરાવી નાખ્યા પછી.

એ ગગાએ જીવાનીમાં ડોકીયું કરવાની તૈયારી કરી હોય અને એ પહેલાં તો એવા ગગાની માતાએ તો લગ્નની તૈયારી કરાવી અને ધોડે ચઢાવી ગામ આખામાં કુલેકે ફરવે એ કુલેકે ફરતાં ગગાને નિહાળી એ વાતસલ્યના સાગર જેવી માતાના હૈયે કેવી

હરખની છોળા ઉડે છે? અને એ છોળા એનાં અંતરમાં ઉતરી એ વખતના મંગળ ગીતો દ્વારા કેવી બહાર આવે છે અને સૌએ અંતરમાંથી આગતાં અખીલયાં અતલ પ્રવાહમાં ડુબી જઈ એવી કંઈક ગ્રામ નારીઓ હરખમાં માલતી હોય છે.

પણ જેમ લગ્નનાં ગીતો દ્વારા એ હરખને હલાવે છે એવી...કોઈ એવી માતાનો ભરજીવાનીમાં પ્રવેશવા પ્રયત્ન કરતો જીવાનડો બટ દેતોકને એ દિની માંદગીમાં બ્યારે ઉડી જાય છે ત્યારે...લગ્ન વખતે જેમ માતાના હૃદયમાંથી મંગળ ગીતોની સરવાણી સ્ફૂરે છે તેમ તેનાં કુણા કાળજી ઉપર પડેલા આ વેધક પ્રવાહનાં પરિણામે પડેલી ચિરાડમાંથી લોહિની નીક વહી આવે તેમ એનાં હૈયામાંથી પેલા ગીતોની જેમજ આકંઠલયાં સુરા નિકળે છે ને માણસના પાશાણી હૈયા એ સુરાએ પિગળાવ્યાનાં સૌરાષ્ટ્રમાં ઢાખલા છે.

એવા કો-કસયા દિને નનામી પાછળ ગામડાનો લગભગ બધો નારી વર્ગ શ્યામ મશિટ ઓઢીને જાય છે, પાછા ફરતાં મધ્ય ચોકમાં જાતીને પથ્થર જેવી ફરી અને હથેને ધોક બનાવી ચાનોલા બેસી જાય એટલા જોર સાથે ધડાક ધડાક ઝીકવા માંડે છે.

એક બહેન મરશીયા ગાવા શરૂ કરે છે કે:-

હાય હાયરે મેર પર્વત ડોલીયા હો રાજ્યા,
હાય હાયરે ખરેડ્યો રાખેગાર હો રાજ્યા,
હાય હાયરે રંડાણી છે રાણુક દેવડી હો રાજ્યા,
હાય હાયરે નાખે નાણે તે નોં મળે હો રાજ્યા,
હાય હાયરે મોધો મામેરીયો નો મળે હો રાજ્યા.

આમ જાતીઓ ઉપર ધડાધડી મેલાવતી કરણ કસપાંત કરતી કહે છે કે, મારે તો આજ મેર પર્વત

રાષ્ટ્રને વિદેશી હુંડીયામણની કમાણી અર્પતા ઉદ્યોગો

દીપક ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

પોષ્ટ બોક્સ નં. ૧ જુનાગઢ

ઉત્પાદકો : ૧ તેલ રહીત સીંગબોળનું ખાતર

૨ શુદ્ધ રીફાઈન સીંગતેલ

૩ સો પસ્ટો ક

તેલરહીત સીંગબોળ મીલનાં તેલવાળા સીંગબોળ કરતાં

ખાતર તરીકે વધારે અસરકારક પુરવાર થયેલ છે.

ઉપરાંત તે મીલનાં બોળ કરતાં સસ્તો છે.

સહકારી મંડળીઓ અને ખેડૂત લાઈઓને વિગત તથા સમજણ માટે

અમારો સંપર્ક સાધવા વિનંતી છે.

જુનાગઢ જિલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ
સંઘ સંચાલિત

(તલાળા) પ્રોસેસીંગ યુનિટ

તલાળા ગ્રાન્ય

(૧) તલાળા સંઘ નાણાંકીય રીતે નબળો થતાં તેનું ઓછલ મીલ ભાડે રાખી, તલાળા સંઘને પુનર્જીવિત કરવા ઓછલ મિલના નફામાંથી ૮૦ ટકા ભાડા પેટે રકમ આપવામાં આવે છે.

(૨) તલાળા મહાલની સહકારી પ્રવૃત્તિને ટેકે આપવા અને તલાળા સ્તર પરની કામગીરી બજાવવા સપ્લાય સેક્શન શરૂ કરેલ છે. આ દ્વારા તાલુકા સંઘની તમામ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે.

(૩) સીધી ખરીદી યોજના નીચે, ખેડુતોને ઉત્પન્ન થયેલ માલ ખરીદવામાં આવે છે.

(૪) તલાળા ગ્રાન્યના વહીવટ માટે અલગ પેટા સમિતિ અને અલગ સ્ટાફની વ્યવસ્થા નિયુક્ત કરવામાં આવેલ છે.

જુનાગઢ જિલ્લા સહકારી ખરીદ
વેચાણ સંઘ ઉપરની સહકારી
સંસ્થાઓને પુનર્જીવિત કરવાની
મહત્વની કામગીરી કરે છે

જુનાગઢ જુથ વિવિધ કાર્યકારી
સહકારી મંડળી લી.

મહાત્મા ગાંધી રોડ,
નસરીન મંજલ
જુનાગઢ.

૨જી. નં. ૧૯૦૦
તા. ૨૯-૯-૫૬
ઓડીટ વર્ગ અ
તા. ૩૧-૬-૬૬

વસુલ આવેલ શેર ભંડોળ રૂ. ૧,૨૭૮૮૦-૦૦
અનામત ભંડોળ..... રૂ. ૩૪,૩૦૯-૭૦
અન્ય ફંડો.....રૂ. ૧૫૦૦૦-૦૦
(આશરે)

સહ્ય સંખ્યા.....૪૯૦

મંડળીના કાર્યક્ષેત્રના ગામેમાં સસ્તા અનાજની ત્રણ હુકાનો તથા જુનાગઢમાં પશુ ત્રણ સસ્તા અનાજની હુકાનોમાં સરકારશ્રી તરફથી મળતા માલનું વેચાણ કરવામાં આવે છે તેમજ મંડળીના સભાસદોને ખેતી ઉત્પાદન માટે રસાયણિક ખાતર તથા અન્ય વસ્તુઓ પુરી પાડવામાં આવે છે.

દ્વારકાદાસભાઈ ના. ત્રિવેદી

પ્રમુખ

ફોન નં. ૨૦૦૮૮

આમ : ઓઇલ એન્જીન.

“પરમ શક્તિ” ઓઇલ એન્જીનો.

ખેતીની આબાદી માટે

ધીમી ગતીના સરળ,
મજબુત તથા આડા
કોલ્ડ સ્ટાર્ટ ફૂડ
ઓઇલ એન્જીનો.

ગુજરાત, રાજસ્થાન તથા
સૌરાષ્ટ્ર, સરકારે તગાવી
અને સબસીડી માટે
માન્ય કરેલા.

૬/૬.૬, ૮/૬, ૯.૯૨/૧૦ તથા ૧૫/૧૬ હો. પા. ના.

મેન્યુફેક્ચરીંગ ખામી બદલ એક વર્ષની ગેરંટી સાથે

ઉત્પાદકો,

નાગરદાસ બેચરદાસ એન્ડ બ્રધર્સ પ્રા. લિ.

અમદાવાદ, નરોડા રોડ, અમદાવાદ ૨.

With Best Compliments From :—

M/s. Saurashtra Minerals Pvt. Lt.

East Kadia Plots.

P O R B A N D A R.

Mine Owners & Mineral Suppliers

Our Speciality :

“BEST SUPERGRADE CHALK POWDER”

For Paint & Rubber Industries.

With best compliments from:-

Gram :
SINSANATY

Factory: { 55-1242
55-1674
City Office: 26-4941

SAURASHTRA

ENGINEERING CORPORATION PRIVATE LTD.

**Structural & Mechanical Engineers
& Manufacturers.**

City Office ;
JANMABHOOMI CHAMBERS,
29 FORT STREET, BOMBAY 1-BR.,
POST BOX No. 243-A
(INDIA)

Regd. Office & Factory :
106, BAZAR WARD,
KURLA, BOMBAY 70-AS.

શેઠા. રા'એંગાર જેવો દિકરો પડ્યો અને મારી
રાણુક જેવી વહુને રંડાપો આંચો. તો વળી બહેન
કહે છે કે ગમે એટલા પૈસા આપીયે મને નહિ મળે:
મારે તો મામેરીયો ગયો.

આમ ને અમ ગ્રામ નારીઓ ઉંડા શોકમાં
ડૂબ્યા લાગે છે ને બીજું મરશીયું શરૂ કરે છે.

સુડ્યો ગ્યો તો વનકળ વેડવા
વેડ્યા કાંઈ કાચા ને પાકા રે

મારા કેસરીયાને આવલડી વાર ક્યાં લાગી?
એનો બધું શેરીયોમાં સાદ પડાવે
વાટે ધરો ધર રોતા...રે

મારા કેસરીયાને આવલડી વાર ક્યાં લાગી.

વળી એ કશું રૂઢન કશુંતાભર્યો સાદ માણસમાં
આવતાં દુઃખદ વિચારો અને એ પાળીપોશીને મોટા
કરેલા પુત્ર પાછળ માતા ધેલી બનીને છાતીને આજે
તોડીજ નાખવા કેમ બેઠી હોય તેમ ધડક ધડક...
ધડક અટક્યા વગર પળની પથ્થુ વાર લગાડ્યા વગર
છાતીમાં ઉઠતા દર્દની પરવાહ ક્યાં વગર એજ
ગતિએ બદકે રહેજ પથ્થુ વધતી ગતિએ ત્રિજું મરશીયું
શરૂ કરે છે કે:-

અભેમાન ચડ્યો ચકરાવે,

એતરાનાં આણા આવીયા.

ભાઈ વાણિડા હાટ ઉધાડય,

ચૂંદડીયું કાઢય મોંધા મૂલના.

એ એરવી છે વાર કવાર,

એતરાનાં આણા આવીયા.

ભાઈ મણીઆર હાટ ઉધાડય,

સુડલો કાઢય મોંધા મૂલના.

ભાઈ સોનીડા હાટ ઉધાડય,

ખૂમણા કાઢય મોંધા મૂલના.

એરવા છે એકજ વાર.

એતરાનાં આણા આવીયા.

આ વખતે અભેમન્યુની માતાની મનોદશાની
પ્રતિતી કરાવતું મરશીયું ગાય છે. જેમાં અભિમન્યુ
ચકરાવે ચઢે છે. એતરાનું આણું આવે છે. એવે
વખતે એમ માતા એ આણામાં સંગાર સામગ્રી
ખરીદવા જાય છે. એરી વાતને વળગીને એ ગ્રામ
નારી પોતાનાં એકના એક અભિમન્યુ જેવા દિકરાને
એ વખતે ફરી ફરી યાદ ફરી ફરી આંખ્યુંને સૂજવી
દે છે, મનને સૂકવી નાખે છે અને શોક વધારી
વધારી કદપાત કરતી જ રહે છે.

નનામી પાછળ ગામડાની સમગ્ર નારીઓ એટલે
કે તમામ કોમની જોઈ છે અને ગામના મધ્ય ચોકમાં
ઉભી રહીને છાતીને હીપરા જેવી બનાવી હાથને
ધોડા જેવા કરી ધડક...ધડક...ઝીંકતી બુઓ ત્યારે
એના અંતરની આગતું પારખું થાય.

આખમીથી છુટતી આંસુની છેડ્યું સાથે એ
બીજો મરશીયો ઉપાડે છે ને વાતાવરણમાં પ્રત્યેક
પળ કનુજતા ઘૂંટાતી જાય છે ને ઝાડવા પથ્થુ સેવા
લાગે છે, પાણા પથ્થુ પીમળવા માંડે છે તે સૂરજ
પથ્થુ ધૂધજો બની જાય છે!

આમ લોક જીવનનાં વિવિધ પાસાઓને વાચા
અને ઓપ આપતી લોક સંસ્કૃતિઓનાં દર્શન કરા-
વતી લોક સાહિત્યની પ્રેરણાદાયી સરવાણી અવિરતપથ્થુ
વહી રહી છે.

લોક હૈયાના ધબકારા

—રામભાઈ કામ

શ્લોક

સૌરાષ્ટ્રે પંચ રત્નાનિ નદી નારી તુરંગમાં
ચતુર્થ સોમનાથ પંચમ હરિદક્ષિણ ॥

મા ભારતીના પાલવના છેડા જેવી ૨૧,૪૫૧ ચોરસ માઈલનો વિસ્તાર ધરાવતી સૌરાષ્ટ્રની ધીમી ધરા ત્રણ બાજુએ ૭૦૦ માઈલનો સાગર કિનારો વીંટાળીને બેઠી છે. રત્નાકર મહારાજ રાતદિવસ જેના પગ પ્રક્ષાલન કરતાં ઘૂંધવાટા કરીને આપણા ઊંજળા સંસ્કારની રાત દિવસ બાજુ કે આપણને યાદ આપી રહ્યા હોય એમ લાગે છે આ સૌરાષ્ટ્રની ધરા તો આતિથ્યશીલ પ્રદેશ તરીકે પ્રખ્યાત છે. આવા આ નાના પ્રદેશમાં ૫૭,૩૩,૦૪૫ની સંખ્યામાં માનવ, જંતુજન્ય વસવાટ કરી રહ્યો છે તે ૪૦ લાખ કરતાં વધારે પાલિત પશુધન છે. આ ખોખા જેવડા પ્રદેશમાં નામી ને (નાના) ખનામી ૭૦ જેટલા અવધૂત જેવા પહાડો ચિર આસન વાળીને ચિરાળ્યા છે ને આ પહાડોમાંથી એકમે સાઈકલ-સિત્તેર જેટલી સરસ્વતીના સ્વરૂપ પ્રતિક જેવી નદીઓ ઠંડી ધરતીના ભાતીગળ પ્રદેશ ઉપર વહન કરી રહી છે તે આ નદીઓના કંઠિ ઉપર કે દૂર શહેર કે ગામડામાં ૧૧૦ કે એથી વધારે જનીના માણસો એ વસવાટ કરીને નિવિધતામાં એકતા સજી છે.

સૌરાષ્ટ્રના કાર્પ જુવાનના ઝોડીયામાં લટકાવેલ સરાણીયાના ખનાવેલ ઠાંતીયા જેવા આક્રમના ચંદ આકારના સાગરકંઠિ ભાવનગરથી હાલતો અનેક તીર્થસ્થાનો ઉપરથી આઘોટતો પવિત્ર પવન તનને આલ્હાદકતા અર્પી જાય છે, શત્રુજય, તાલધ્વજગીરી ગોપનાથમાં, મા લવાની (મહુવા) પીપાવાવ, વૈરાટ-સ્વરૂપ, તુલસીસ્થામ. સોમનાથ, હરસિદ્ધિ માના, (મીંચાણી) શ્રી ૬.૨કા આ દરેકની પાછળ ધર્મની ખાતર, ટેક માટે નોક ને વટ માટેના ઊંજળા ઇતિહાસ શબ્દેહમાંથી વાચા ઉત્પન્ન થઈ ન હોય એમ આપણી સાથે વાતો કરે છે. શત્રુજયના જૈન ધર્મના મંદિરો સાથે ભગવાન ઋષભદેવ અને મહારાજ ભરતના નામ જોડે એક છે. સોલંકી યુગ પ્રવર્તક વણિકમંત્રીઓની યાદ પણ ત્યાં આવી જાય છે. તે પછી તળાજા, તાલધ્વજગીરી, પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાંનો ઇતિહાસ આપણી સમક્ષ જણુ કરી જાય છે. પાંડવોના યાદ પણ આપે છે ને શિરના સોંગળહાર એકત્રવાળા પણ એ સ્થળે યાદ આવે છે. ગોપ્તાય, ભક્ત કવિ નરસિંહ મહેતાની પવિત્ર

સુવાસનો પમરાટ પીરસો જાય છે. મા બવાની (મહુવા) ભાગવાન શ્રીકૃષ્ણને મા રક્ષમણીનું મિલન સ્થાન છે. એજ સ્થળેથી શ્રી કૃષ્ણ રક્ષમણીનું હરણ કરેલું પીપા-વાવ ગાગરમહના રાજા પીપો (પાછળથી સંત પીપો)ને મા સોતાએ, અધિલો દુકડો હરિહરનો સાદ હજી પણ પીપાવાવમાં ચાલુ છે. તુલસી શ્યામ, સોમનાથનો ઇતિહાસ ક્યાં કહેવો પડે એમ છે. હરસિદ્ધિમાની સાથે ઉદાર વણિક જગદુશાની યાદી અમર છે. શ્રી દારકા, એખાની ધરતીના આકરા પાણી પીધેલા અજવેલ પોલાદના દુકડા જેવા મુડીમર મરણીયા વાધેર કેમ જુલાય, “દારકા પાંછ આય” શ્રી કૃષ્ણથી માંડીને માણેક વાધેશનો ઇતિહાસ કહી જાય છે કે દેશ દાઝ શું છે :—

દુહો

બલીયું વિષ્ણુ બલા, નામડા નર ન નીપજે,
કાં જાયો બ્રૂમનો કાં કૂતનો જાયો કરણ.

સારી ધરતી સિવાય આરા છોડવાની આજ્ઞા જ ન રખાય. સૌરાષ્ટ્રનાં નારી રતન પણ એવાં જ છે. બળ્ય ને મહાન છે. સતી ચંગાવતી, તોરલ, લોયણ, ગંગાસતી, પાનબાઇ, આઇ નાગબાઇ શિહોર મોંધીબા, અરે ગઇ કાલની મા પૂતળીને સંભારો :—

કવિત

પુતલી કી કુંખપે તો સારી હિન્દ અભિહારી હે,
કે જાકે બિચ જન્મ હુવા ગાંધી મહારાજ કા.

—(કવિ કાગ)

આ સૌરાષ્ટ્રના બાગે કેવા કેવાં પુણ્યો જગતને ભેટ આપ્યાં છે.

ખીલ્યા સૌરાષ્ટ્રના બાગે,

નરસિંહ મહેનો દમાનંદ ને,

મોહન મહેંકયો જગતભરમાં એ,

અમારા બાગનું ફુલડું.

(કવિ કાગ)

એમજ એક દુહો છે :—

(દુહો) મેરી કરી મેમડો, રેવન રૂપ અપાર;
સાંધા તોરા શેરમાં ચીજો અમૃત ચાર.

કાઠીયાવાડી ઘોડાની ખાનદાની, રૂપ, તથા ચાલનાં વખાણ કરતાં મોં, ભરાઈ જાય છે.

દુહો

કુકડ કંધા ને મૃગ કૂંદણ, લીલા પીળા ને લાલ,
એવા વછેરા નીપજે, પડ જીઓ પાંચાળ.

એમજ આ સૌરાષ્ટ્રની ધરતીએ મહાન સંતો અને કવિઓ આપ્યા છે. હજારો રામસાગરના અલખ ધણીની આરાધના કરતા અને વૈરાગ્યની વાટનાં કેમ જિજ્ઞાસતા આજે પણ આપણી સમક્ષ રણગણી રહ્યા છે. શ્રી કૃષ્ણ ગોકુળ મથુરા જેવી ભોમકા છોડીને સૌરાષ્ટ્રને સાગરકાંઠે આવી વસેલા ઉચ્ચ ક્ષત્રિય કુળમાં અવતરેલી મીરાં પણ ગિરધરધેલી બનીને સૌરાષ્ટ્રમાં આબ્યાં હતાં. સ્વામીનારાયણ ભગવાન ઉત્તર પ્રદેશ છોડીને સૌરાષ્ટ્રમાં આવીને વસ્યા. આ આપણી ખાનદાની, ખમીર, વીરતાને ટેકીલાપણું, આ બધાની પાછળ આપણી ભૂગોળનું કારણ હશે એમ લાગે છે. જ્યાં નિર્દોષ હૈયાના ઘેલાં ભક્તો બોળાં માનવી વસે છે એવી આ સૌરાષ્ટ્રની ધરતીના કણેકણમાં લોક સંસ્કૃતિનો આપણો વારસો હજી પણ ધબકતા હેય જેવો ભોલો છે ને સૌરાષ્ટ્રની ધરતી હશે ત્યાં સુધી સદાકાળ રહેવાનો છે.

દુહો

ધરતી સોરઠ દેશની, ગદ જીનો ગિરનાર.

સાવજડાં સંજળ પીએ, ને નમણાં નર ને નાર

કિરતાર જે દિ નવરો હશે તે દી તેણે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી બનાવી હશે જેમાં ભાતીજળ ચૂંદડીના છુટા જેવું વિવિધતામાં એકતાવાળું એક સાહિત્ય ઉજી ચ્યું તે લોકસાહિત્ય એ લોકસાહિત્ય એટલે શું ?

લોકસાહિત્ય કોણે રચ્યું? ક્યારે ને ક્યા પ્રસંગોમાં બનતું ગયું? આજે પણ આપણે એ સાહિત્યને આપણા હૈયામાં ઝીલતાં રોમાંચ અનુભવીએ છીએ, કારણ કે એ એક યા બીજા સ્વરૂપે આપણા જ હૈયાની વાત છે. લોક સાહિત્ય એ છે કે જેમાં લોકોનું પોતાનું સારું એવું હિત હોય ને એ હિતની રીતો પણ લોકોએ પોતે જ બનાવી હોય. લોકસાહિત્ય એ અટપટુ સાહિત્ય થી એમાં ઉચ્ચ નીચેનો ભેદ નથી, એમાં શિષ્ટ કે અશિષ્ટ સાહિત્ય જેવા ભેદ નથી. માનું દૂધ બધા જ છોકરાંએને પોષક હોય છે. તેમાં દીકરાંને પાતળું ને દીકરાંને જાડું દૂધ એવા પ્રકાર નથી. એમ આ લોકસાહિત્ય એ તો માનું દૂધ છે, હળવું દૂધ જેવું છે. પવન જેવું પવિત્ર છે. બાળક જેવું નિદોષ છે ને એટલે જ આજે પણ એની કોઈપણ ચીજ આપણા હૈયાના તારને હલાવી જાય છે.

કુહો

વાતડીયું વિગતાળીયું, જણ જણ જૂજવીયું
જેડા જેડા માનવી એડી એડી વાતડીયું.

જેવા માણસ એરી વાતું. જેમ કે મચ્છુ નદીમાં પૂર આવ્યું હોય ને વાંકાનેરમાં કોઈ સુતાર ભગતને પૂછશે તો કહેશે કે “કાં ભગત! કેવુંકે પૂર આવ્યું છે?” તો કહેશે કે “સોડીયાં ફાડી નાખ્યાં છે.” એમજ કોઈ દરજી ભગતને પૂછશે તો કહેશે કે, “વેતરી નાખ્યું છે.” એમજ કોઈ ખેડુત કણબી ખેડેતર પૂછશે તો કહેશે કે, “આપણાં ડગળા કાઢી નાખ્યાં છે.” એરી જ રીતે કોઈ ગરાસીયા દરજારને પૂછશે તો કહેશે કે, “આજ તો ઘોડાપૂર આવ્યું છે.” એવું જ કોઈ વેપારી શેઠને પૂછશે તો કહેશે કે, “જથામથ આવી પડ્યું છે.” આ વાત એટલા માટે વિસ્તારથી કહું છું કે લોકસાહિત્ય એટલે શું? લોકસાહિત્ય એ કોઈ મોટરના પૈડામાંથી નથી જન્મતું. એ તો જન્મે છે કોઈ અજાણ્ય ખેડુતના કાસના

પૈડામાંથી કે જેનો એક આંટો પણ વાંઝીએ નથી. એના આંટો આંટો ઉત્પાદનના શ્રમ રૂપે ખેતરડાની થાળીએ પાકથી છતી વળે છે. ત્યાંથી એ લોક-સાહિત્ય જન્મ્યું છે. કોઈ બહેને કમોદ છડતાં છતાં ગાયું અને એ લોકસાહિત્ય બન્યું, તો ખેત મજૂરોએ કાપણી કરતાં નાદ ઉઠાવ્યો, તો કોઈ બહેને પાછલી રાતે ઘંટી સાથે ગીત ઉપાડ્યાં તો કોઈ ટીચર-ચૂનો ખાંડતા બહેનોએ ઘેરા રાજે ધમલના તાલે ગાયું, તો કોઈ ખારવણ બહેનોએ અનેક આશાઓ ઉરમાં લઈને હૈયાની હામે સાગર ખેડતા ઘેના નાવિક છેલ્લે છોળાળાના ચિરહે માટીના ટોપલા ઉપાડતાં ગાયું. એમ આ લોક સાહિત્ય એ તો શ્રમજીવીઓના આનંદ છે ને જીભની નહીં પણ આત્માની વાણી છે. લાંબા ટાંટીયા કરીને બેઠાં બેઠાં કયાંય લોક સાહિત્ય બન્યું નથી ને બનશે પણ નહીં. કોઈ પણ શ્રમ, કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કોઈપણ ઉત્પાદક પ્રવૃત્તિ તો લોક ગીતોમાં જેવા જરૂર મળશે જ. ‘આ બધું’ લોકસાહિત્ય. એ આમ તો આપણા કુટુંબ જીવનમાંથી જન્મ્યું છે. લોકસાહિત્યમાં ઉબળેક જેવાં નવ પ્રકરણ આપણે ગણવાં હોય તો ગણી શકીએ કે, (૧) ચારણી સાહિત્ય, (૨) લોકગીતો, (૩) લોકરાસ-મરખા, (૪) ઋતુગીતો-વર્ષાવર્ણન, (૫) કથાગીતો (૬) ઘંટી ગીતો-ખામણા, (૭) લગ્નગીતો, (૮) ખારવાગીતો ને છેલ્લો ભાગ (૯) લોકચાર્તા નવમે ગણાય છે.

આપણા લોકસાહિત્યમાં છીછરાપણું નથી પણ નિર્મળ ગહેરાઈ છે. આપણા સાહિત્યમાં વેવલાપણું નથી પણ એક પ્રકારની ખુમારી છે, મસ્તી છે. રૂપ ઉધાડું સારું ન લાગે પણ રૂપ તો ગોપવ્યું જ સારું લાગે ને ત્યારે જ એ અરવું ગૂઢું રૂપ કહેવાય. રૂપની તો કિરણો જ સારી લાગે. લોકસાહિત્યમાં લોકોએ જીવનના દરેક પાસાને વણી લીધું છે. જન્મથી માણસ મરી જાય ત્યાં સુધીના આ જીવન સફરના ખાખ્ય રસ્તાને કત્રા વડે ચણાવારી રાખ્યો છે. એટલે કે હાલમાં ને બાળગ તોથી માંડીને

મરશીયા સુધીનું સાહિત્ય આપણા લોકસાહિત્યમાં મળે છે. મા બાળકને ઘોડીયાની અંદર પોઢાડીને હિંચોળતી હોય ને તેમ કરતાં એ બાળક મોટું થાય. હાથમાં સ્લેટ લઈને પંડયાજીની નિશાળે જનસુદની કળીઓ જેવી આંગળીમાં કાંકરો લઈને મા સરસ્વતીની આરાધન કરે, એમ કૂરતા કરતાં પરવાળા જેવા લાલ હોઠ ઉપર મોસરનો દોરો ફૂટતાં કાળા લીસોટાં પડે અને ગાલ કેસર કેરીની જેમ ભરાઈ જાય ને ઝગઝગાટ કરે આખા શરીરમાંથી કિરણો ટપકવા મંડે. જુવાની ગાલ ઉરર બોકા ઇંધને ખંભા પર ભગડતૂતી રમે એવા એ જુવાન બાઈ દીકરાના ભગ્નના ઢોલ ને શરણાધરિયું સાંભળવાના કોડ-બહેનને બાઈ પરણુવવાનો હરખ, માને દીકરાનો સંસાર જોવાની ઇચ્છા ને બાપને પોતાના વંશ વેલાની ઇંદિની ઉત્કંઠ તરસ એ જુવાનને મૃદસ્થ બનાવે. પછી તો દિવસ અઠવાડીયું માસ ને વર્ષ આળવીતરા છોકરાની જેમ અનેક ચોમાસાં શરીર ઉપરથી ઉંધ મલોટીયાં મારીને પચ્યાસ કે સાયઠ સીતેર ને એમ કરતાં એક દિવસ આ ક્ષાની દુનિયા છોડીને અલખના બોળામાં જીવને લઈ જાય. પણ ત્યાં સુધી આપણું લોકસાહિત્ય તો એની સાથે જ રહે છે. આપણે એના નમૂના જોઈએ-આપણી બંદુકો હોય છે એમાંની અમુક બંદુકમાં આંટા હોય છે જેને યુવાળી બંદુક કહે છે. જેવા યુવ એટલો લાંબો માર. જ્યારે માતૃભાવનાએ હૈયામાં તોફાન કરીને બડ પોકાયું હશે ત્યારે કોઈ એક અજાણ્ય બહેનના હૈયામાંથી. મા રાંદલતું આ ગીત જન્મ્યું હશે. એ ગીતની રચિયિત્રી બહેનના હૈયાની વેદના કેવી હશે? કેવી અકથ્ય હશે? એ ગીતમાં એની જીભ નથી બોલી પણ એમાં એના આત્માની વાણી છે. જેથી આજ સુધી એ સજીવન શબ્દચિત્ર આપણી પાસે ઉભું છે ને આપણે એને ઝીંદ્યું છે :-

ગીત

લીંધું ને ગૂંધું મારું આંગણું
પગલીનો પાડનાર હોયોને, રનાદે !
વાંઝ્યા મેણાં, માડી ! દોયસાં રે...

દોહો

બાડો લૂલો કે બોબડો, જે ધર પૂતર ન હોય;
તે ધર છતે દીવડો ધબક અંધારાં હોય.

મા ગાર કરતી હોય, ઓશરીમાં ત્યારે કોઈ તોફાની બાળક એ લીલી ગારમાં હાલે, તો મા આનંદથી અને ગૌરવથી જોઈ રહે, કે કેવી નાની નાની પગલીઓ પડે છે. પણ એજ ગારમાં એનો પતિ જો પગલું પાડે તો એ પતિને પણ એ કહી દે કે “આશું હળના ચવડા જેવાં પગલાં પાડો છો.” માતૃભાવનાના મહાન આલેખક કવી શ્રી બોટાદકરે બરાબર જ કહ્યું છે કે “જનની જોડ સખી નહીં જડે રે લોલ.” માતૃશક્તિનાં વખાણ શું હોય? એની તો ભક્તિ જ હોય. એને માટે એક દુહો જ બસ છે:-

દુહો

આખર એક થતાં. કોડયું આખર નંઈ કામના
(હું) મોઢે બોલુ મા, ત્યાં મારા કોઠા ટાઠા, કાગડા.

(કાગવાણી ભાગ-૩)

પ્રભુના પેગંબર જેવા અને પવિત્ર કુલ જેવા નિર્દોષ બાળકના પાછલી રાતે રડવાના સૂર પણ મીઠા લાગે ત્યારે મા હીંચકાની દોરી હાથમાં રાખે ને પછી હાથરડું ઊપડે.

હાલરડું
બાળકને હાલરડું વાલું
છાનો રે ચુપ ધડીક જંપ.
પાણીડા જાઉં, પછી હાલરડાં ગાઉં
તુને ઉને જળે નવરાવું-બાળકને

હાલરડું વાલું.
એવો જ એક ખીજો પ્રકાર જરા જોઈ એ :-

હાલરડું
બાઈ મારો ડાહ્યો, પાટલો એસીતે નાચ્યો,
પાટલો ગયો ખસી, બાઈ ઉઠ્યો હસી,
હા હા હાત મલુ... ... સુઈ જા... ..

ત્યાં તો કોઈ દેશબંધ કે રાજમાતા જીવનભ્રમણી
વાણી આપણા કાને પડે ને જાણે કે જાણીસે કેહે
દીવા થાય :-

ગીત

આજમાં ભગેલ ચાંદ્રો ને
માતા જીવનભ્રમણીને આજ્યા બાળ-
બાળકને માત હિંચોળે ધણુલુલુ
કુઝરા બોલો.....

જે જીવન એને જીવવાનું છે, જે રીતે દેશ
સેવા કરવાની છે તેનું જ સીધું ચિત્ર ધરી દેલી
એ માતા યુલુ કેમ ભુલાય.

ગીત

આજ માતા ચોરે ચૂંચીયું રે,
ખેટા ! જીલ્લો બેવડ માલ,
તેહી તારા મોઢા મધે
ધુધિર તોય મંડાશે...

બાળકને માતા સંસ્કાર એ એક અગમ્ય વસ્તુ
છે. તો ક્યાંક બાળકને મિતરાવવાના પ્રયોગો છે.
ચાકેલી માને બાળક કવરાવે ત્યારે આ હાલરડું
અસાધું હશે :-

હાલરડું

રોમાં રોમાં રે બાઈ ! સૂઈ જા સૂઈ રે બાઈ !
ખાંધા વિના હું નહીં જાઉં... હા હા હા સૂઈ જા

પણ જ્યારે આજ બાળક મોટું થઈને જીવન
માજે છે કે મા મને...

હાલરડું

માડી! મુને તું હાઉં ખતાવ,
માડી મુને ફાઉં ખતાવ,
હાઉંની પાછળ હું જઈશ,
હાઉં મારી પાછો ફરીશ.

"જ્યાં જાનત્યાં જાય હાઉં" બાળક સમજાવું સતાં
હાઉં કે બૂત ફાઉં કે બિલાડીથી નથી ડરતું. જાતને
પ્રકાશ છે. એની એ મા પોતાના બે પગ લાંબા
કરીને પગની આડી ચડાવી જોળામાં માખણના પીંડા
જેવી દીકરીને રમાડતી હોય, ત્યારે પણ પણ એની
તો એજ મમતા, એજ ભાવના હોય છે.

હાલરડું

ધૂંબડી રોયરમાં રમે, ધૂંબડી, ધૂંબડી રોયરમાં
રમે ધૂંબડી.

કેવું મોટું કસાઈ જાય એવા સજ્જો છે. આ
આપણી ભાષાની ખુશ્ખી છે. જનમી દાદ ભાષા

એજ કે પાણી નીકળતું હોય તો 'તરક તરક' નહીં, પણ 'ધધક ધધક' ત્યાંજ કીંમત છે. "મનુષ્યકા તોલ એક બોલમાં પિછાનીએ." હવે આમળ ધૂંબડીની મા શુ કહે છે :--

ગીત

ફળાએ રમે કંઈને ગમે, બારીએ રમે બાપને ગમે,
શેરીએ રમે સૌને ગમે, ધૂંબડી રૌયરમાં રમે.

પછી તો આ ધૂંબડી જ ગીતો ગાવા જેવડી થઈ ગઈ. નાની નાની બાલીકાઓ ગાય છે. ચોમાસામાં જુવારાના વ્રતમાં બાલીકાઓ ગાય છે. આ પણ એક લોક ગીતનો પ્રકાર છે.

વ્રત ગીત

ગોરમાં ગોરમાં રે ! ગોરમાં રે ગોરમાં !
ગોરમાનો વર કેસરીઓ નદીએ ના'વા જાય રે,
પગે સોનાના ટ્રીડીયા ને ઠંઠમઠ કરતો જાય રે,
માથે બાંધ્યા મોળાયા ને પગમાં પહેરી મોજડી,
ગોરમાનો વર કેસરીઓ નદીએ ના'વા જાય.

આ ગીતની સામે ગોરમાની સમક્ષ બાલિકા પોતાના અંતરનું ચિત્ર રજુ કરે છે:--

વ્રત ગીત

ગોરમા ગોરમા રે ! સાસુ દેજે ભૂખાળવા રે
ગોરમા ગોરમા રે ! સસરા દેજે સવાદીયા રે
ગોરમા ગોરમા રે ! કંથજ દેજે કલ્લાગરો રે.

હલે અત્યારે સમય ફરી ગયો છે પણ આ શબ્દ ચિત્રની ભાવના નથી ફરી. કંઈ બહેન મનમાં

કલ્લાગરો કંથ નહીં ઈચ્છતી હોય ? હવે આની સામે આ ગીત જરા મૂકી જુઓ :-- લગ્ન ગીત એ પણ લોકગીતનો જ એક પ્રકાર છે. જેથી લોકગીતો ધણુ પૂરક લાગે છે : સંજોગોવશાત કોઈ ઘરડો કે બીજા વર કે કોઈ બિમારની સાથે લાચાર ને મુંગી બની ફેરા ફરતી બહેનના હૈયામાંથી આ વેણ નીકળી પડ્યાં છે:--

ગીત

ગોરમા રે ! ઘરડો ભરથાર કે,
આપ્યો મુજને રે લોલ.

ગોરમા ! લોભી મારો બાપ કે,
મા મારી પાપણી રે લોલ.

ગોરમા ! લાગ્યો હશે તારો આપ કે,
સેજ મારી સાપણી રે લોલ.

આવી કુણી કુશ-કળી જેવી નાની બાલીકાઓની બિંદગી સાથે ખેલનાર લગ્નના પવિત્ર નામે કોઈ રોગી, ઘરડો કે અપંગની સાથે ચોકડું જોડનાર એ લાચરુ મા કે બાપના હૈયાને આ લોકગીતે સ્પર્શ નહીં કર્યો હોય ? એના મન નહીં પલબ્ધ હોય ? એવી રાતે લોકગીતે એ આપણા સમાજની શું સેવા નથી કરી ? પોતાની પસંદગી પ્રમાણે પરણવામાં પણ આપણા સમાજમાં બહેનો લાચરુશાળી થઈ હશે. એ પોતાની પસંદગી દાદાને કહે છે:--

લગ્ન ગીત

કુંવારી ચડી રે કમાડ, સુંદર વર નિરખવા રે
દાદાજી મોરો ! ઈ વર પરણાવ કે
ઈ વર છે વેવારીઓ.

એ કેવો વેવારીઓ છે ને અને ક્યાં બાળ્યો.
ગીત આમળ ચાલે છે:--

લગ્ન ગીત

કે બહુતો તો ભટની નિશાળ,
અગશરે મન મોહ્યાં રે,
રમતો તો જોને બનર,
દૂડીએ મન મોહ્યાં રે ..

જુના જમાનામાં પણ વર-કન્યા એક ખીજને
જોતાં હશે, પસ દગી કરતાં હશે. પણ જોવામાં દૂર
બહુતો જીવે કે ભાગોળ રમતો જીવે ને ગીતમાં પણ
ભલામણ કરે છે કે દાદા તમે...

લગ્ન ગીત

એક ઉઝો તે વર નો જોજો રે, દાદા !
ભીયો તે નિત નેવાં ભાંગશે રે
એક નીચો તે વર નો જોજો રે દાદા !
નીચો તો નિત કેમે આવશે...
ત્યારે વર કેવો જોવો ?
કે દાદા ! કેડે રે પાતળાઓ ને મુખ તો શ્વામળીયો.
દાદા ! વરીએ તો એ વરને વરીએ.

ન્યારે ખેપીએ કામકાજ દાક્ષતાં ત્યારે આપણી
બહેનોએ એક સુદર ખેપીયો ગોત્યો ને તેને દેશ-
વિદેશ મોકલ્યો ને એ આજુબું આપણું રાષ્ટ્રીય
પંખી મોર :

ગીત

મોર ! તારી સોનાની છે ચાંચ,
મોર ! તારી રૂપકાની પાંખ
સાવ રે સોનાનો કળાયેલ મોરનો, માણુરાજ;
મોર ! તું જાજો ઉગમણે દેશ,
મોર ! તું જાજો આથમણે દેશ
વળતો રે જાજો વેવાધ્યાને માંડવે, માણુરાજ.

જને હવે આવે છે માનવ હેયાના તારને હવાવે
તેવું, હૃદયરપર્શી, આખે પાણી હાથતું થાવ એવું
ગંભીર ગીત. આપણે પણ ઘડીક લાગણીના પૂરમાં
સાથે તણાઈ જઈએ એવું ગીત.

લગ્ન ગીત

દાદાને આંગણે આંખો! આંખો ઘેર ગંભીર જો
દાદા રે ! એક પાન મેં નેડીયું, દાદાજી !
ગાળ નો દેજો જો.

અમે રે લીલા વનની ચરકલડી, દાદા !
ઉડી જાશું પરદેશ જો,

ટુંકમાં:—

સાસરનો સરડક ઘૂંમટો, સાસુને પાએ પડજો
દાદા ! અમે તો લીલા વનની ચરકલડી,
ઉડી જાશું પરદેશ.

કેવા મમ્મબેદી શબ્દો છે દાદા ! અમે એવો તો
શું અવગણ્ય કર્યો છે કે દાદા ! અમને તમે દૂર કર્યાં
ને દીકરાને પાસે રાખ્યા. ત્યારે કન્યાની મા શું
શીખામણ આપે છે ?

દીકરી ! હવેથી તો તારાં સાચાં માવતર તારાં
સાસુ રુસરો છે ને એની સેવા કરીને માવતર મોસા-
ળને ઉજ્જવળ કરો. દીકરાની છેલ્લી વિદાય આવે છે
દાદા પાસે:—

લગ્ન ગીત

ઉભા રહો તો માંજું મારા દાદા પાસે શીખ રે.
ત્યારે સામેથી જાનડીયુ શું કહી રહી છે:—

જાનડીયું:—

હવે કેવી શીખ રે લાડી ! હવે કેવા ખેલ રે,
પરણ્યાં એટલે પ્યારાં લાડી ! હાલો આપણે ઘેર રે.

હાદિક શુભેચ્છાઓ પાઠવે છે

શ્રી ધારી જંગલ કામદાર સહકારી મંડળી લી

મહામુખલાલ ભટ્ટ
મંત્રી

ગુણવંતરાય પુરોહિત
પ્રમુખ

શ્રી ધારી તાલુકા કામદાર પરસ્પર સહકારી મંડળી લી.

છાદુભાઈ અમુભાઈ
મંત્રી

મંગળાભાઈ
પ્રમુખ

શ્રી દેવળા વિભાગ જંગલ કામદાર સહકારી મંડળી લી.

ભીખાભાઈ પીરભાઈ
મંત્રી

માણસુરભાઈ મુળાભાઈ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કેરીયાયા વ. કા. સ. મંડળી

મુ. કેરીયાયાડ (તા. અમરેલી)

સ્થાપના તા. : ૧૪-૪-૪૭

નોંધણી નં. : ૧૮૮૪૬

સભાસદો : ૮૫

શેર ભંડોળ : ૧૪૧૬૦-૦૦

અનામતફંડ : ૨૩૬૦-૦૦

ધીરાણુ : ૨૪૦૦૦-૦૦

બેંક લોન : ૧૭૬૦૦-૦૦

બીનશરાફી વિભાગમાં સરકારમાન્ય વસ્તુઓ તથા બીજી જીવન-જરૂરીઆતની વસ્તુઓ મંડળી વ્યાજબી ભાવથી પૂરી પાડે છે.

કે. ના. દયાળ
મંત્રી

મુળદભાઈ જોડાભાઈ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સાજ્યાવદર વિ. કા. સે. સ. મં.

મુ. સાજ્યાવદર (જિ. અમરેલી)

સ્થાપના તા. :- ૧૭-૧૨-૧૯૧૦

શેરભંડોળ :- ૨૩૩૩૦-૦૦

અનામતફંડ :- ૧૨૧૦૪-૩૪

અન્ય ફંડ :- ૪૪૪૭-૦૭

નોંધણી નંબર :- ૧૮૮૧૧

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૩૦

ખેડૂત ૧૦૦ બીન ખેડૂત :- ૩૦

મંડળી જીવન જરૂરીઆતની તથા ખેતી ઉપયોગી વસ્તુઓ રાખી એક કન્ઝ્યુમર્સ સ્ટોર્સ ચલાવે છે. ગામની અંદર હાઈસ્કુલ ચાલે છે. તેમાં પણ ઓછામાં ઓછા દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦-૦૦ની મદદ કરે છે.

શેર ડીવીડન્ડ ૬% ટકા વહેંચણી કરે છે. જે સહકારી ચળવળ માટે નોંધનીય બાબત ગણાય

લક્ષ્મણભાઈ કરશનભાઈ
પ્રમુખ

Tele : { Grams : SHANTINATH
Phone : 441 & 443

P. O. Box 35,
MARGAO-GOA.

With Best Compliments From :—

Shantilal Khushaldas & Bros.

Importers, Mineowners, Exporters of Mineral
ore and Representatives For

LORAIN SHOVELS, U. S. A.

MAGIRUS DEUTZ TRUCKS, GERMANY

LISTER ENGINES, U. K.

KIRLOSCAR-BROOMWADE AIR COMPRESSORS
& PNEUMATIC TOOLS, POONA

HERCULES ROLLING SHUTTERS,
BOMBAY, ETC.

Telegram : " CLEARCUT "

TelePhone: { 314771
310567

Commercial Commodities (India) Private Ltd.

Regd. Office :

211/213, Kalbadevi Road,

BOMBAY-2. BR.

IMPORTERS-EXPORTERS-MERCHANTS-COMMISSION AGENTS

DEPARTMENTS

JUTE GOODS : 80, New Barden Galli,
(Phone C/o. 321193)
BOMBAY - 3.

BETEL NUTS } 101, Kazi Sayed Street
& } (Khand Bazar) Bombay-3.
SPICES } (Phone C/o. 321704)

Associates :

AMSONS INDUSTRIES

Manufacturers of *SPEEDEX* sloted angles

OUR MOTO "SERVICE ABOVE ALL"

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી માણાવદર બાંટવા તા. સહકારી ખ. વે. સં. લિ.

મુ. માણાવદર.

માણાવદર તાલુકો

બુનાગઢ જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ:— ૭-૫-૫૪

નોંધણી નંબર :— ૮૫૦

શેર ભંડોળ :- રૂા. ૧૦૬૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૫

અનામત ફંડ :- રૂા. ૧૦૬૮૦૪-૯૫

મંડળીઓ :- ૪૯

અન્ય ફંડ :- રૂા. ૨૧૫૩૬-૮૨

વ્યક્તિગત :- ૬

અન્ય નોંધ:—સુપર ફ્રેસકેટ રસાયણિક ખાતરો, સીમેન્ટ-કોલસા, લોખંડ, ખાંડ, ડાઘાઈલ કેરોસીન સુધરેલું બીયારણુ તેમજ જંતુનાશક દવા વિગેરેનું વિતરણનું કાર્ય ડેરે છે. તાલુકાની તમામ સહકારી મંડળીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો આ સંઘ સભાસદ કૃષી મિત્રો ને ખેતીને ઉપયોગી તેમજ બીજી જીવન જરૂરીયાતની સાધન સામગ્રી જરૂરીયાતના સમયે મળી રહે તે માટે હંમેશા પ્રયત્નો કરી રહેલ છે અને ૧૯૬૬-૬૭ના વર્ષમાં સંઘે રૂા. ૨૫૩૯૧-૭૨નો ચોકખો નફો કરેલ છે ઉપરાંત સસ્તા અનાજની ડુકાન પણ ચલાવે છે.

ગુલાબરાય જી. પંડ્યા

જેરામભાઈ આણંદભાઈ

મેનેજર

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી દામનગર તાલુકા સ. ખ. વે. સંઘ

લાઠી-દામનગર તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૧-૧૧-૫૦

નોંધણી નંબર :- ૨૦/૧૦૦૧૭

શેર ભંડોળ :- રૂા. ૨૮૬૫૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૯૪

અનામત ફંડ :- રૂા. —

સહકારી મંડળી :- ૨૬

રીઝર્વ તથા

અન્ય ફંડ :- રૂા. ૭૮૪૭૦

વ્યક્તિ :- ૬૮

અન્ય નોંધ :—રસાયણિક ખાતરો, જંતુનાશક દવાઓ, તથા ખેત ઉત્પાદનના સાધનો, કુડ ઓઈલો તથા મશીનરી સામાન જીવન જરૂરીયાતની દરેક વસ્તુઓ દામનગર તથા ગામડાઓમાં વેચાણની વ્યવસ્થા. ખેત ઉત્પાદન માલનું કમીશનથી વેચાણ સુધરેલ બીયારણુનો સંગ્રહ, બુદ્ધી જુદી ૧૧ બ્રાન્ડો મારફત વહેંચણીની વ્યવસ્થા.

ઓઈલ મીલ તથા મીશ્ર ખાતરનું કામકાજ ટૂંક સમયમાં શરૂ થનાર છે.

નાથાલાલ જી. ગાંધી

રામભાઈ કરશનભાઈ પટેલ

મેનેજર

દેખરેખ કમિટીના સભ્ય

પ્રમુખ

ભગવાનભાઈ ગંગદાસ પટેલ

માના મનની મૂર્તિ જેવી દીકરી-કન્યા પરણ્યા પછી ચૌરીએથી ઊતરે ન ઊતરે ત્યાં જ વહુ બની જાય તે બાન પક્ષના અધિકારની વસ્તુ બની જાય તે આળપણની બહેનપણીઓ, સખીઓ, ભાઇ, ભાંડરડાં, પોતાનાં પાલક પશુઓનાં વાહરડાં, મા-પાપ ને આપનું આંગણું છોડીને પારકા ઘરની ચઢીને માંડવાની બહેનો કશું સ્વરે ઝમરખ દીવડામાં કપા-સીયા ને તેલ પૂરીને ગીત ઉપાડે ને સાંભળનાર જાનૈયાને જાનડાંયુંતી આખો પણ પલળી જાય છે.

લગ્ન ગીત

બેનીની ઘોલકીએ દીઓને તાળાં રે,
બેનલ હાલ્યાં સાસરે...

બેનીના દીંગણા ને પોતીયાં પડ્યાં રહ્યાં,
બેનલ હાલ્યાં સાસરે...

આવ્યો એક પરદેશી પોપટો,
બેની રમતાંતાં માંડવ હેઠ,
ધૂતારો ધૂતી ગયો રે, બેનલ હાલ્યાં સાસરે.

કેવા કશું શબ્દો ગામડાની અભણ બહેનોના હૈયામાંથી નીકળ્યા છે. એક દિશા એક આંખનું રતન જેમ બંધ થાય, એમ બેનીની ઘોલકીએ દિઓને તાળાં રે. સાસરે ગયા પછી તો એની નવી જ દુનિયા ઉભી થાય છે ને નવી જીંદગી શરૂ થાય ને સસારીના પવિત્ર ગૃહસ્થ ધર્મને ઊજળો કરવા પતિ-પત્ની તદ્દલીન થાય ને સરખે સરખી સાહેલી શરદની રાત્રે રાસ રમવા નીકળે ને રાસને હેલે ચડાવે, જેમ કોઈ બહેનને છોડે ન થાતું હોય ને એ બહેનને દીકરો આવે ને કુટુંબની બહેનો અજણાં ટોપલા બધને રમાડવા આવે ને એ ખોટના દીકરાને હેડો જ ન મેલે, એક રમાડી રહે ત્યાં ખીજ બહેન ખોળામાં દ્યે. ત્યાં ત્રીજી, ત્યાં ચોથી, પાંચમી એમને એમ ચાલ્યા કરે. એમ અહિં રાસને પણ એક પૂરો

કરે ન કરે, ત્યાં તો શબ્દોની શોભાવાળો એક પછી એક રાસ ઊપડતો જાય ને રાસ ચગતા જાય

નરવાં ગળાં ને સરવા સાદ, હાથમાં બંગડી કે બોલોયાં ને આભણાં ટાંકેણાં કાપડાં ને ઉપર સતારાના કંડારેશ મોરવા માથે પાટણનાં પટોળાં કે નગરની બાંધણી, પગમાં તોડા-કડલાં, કે સાંકળા. રાસને ઠેકે ઠેક સાથે ચાલીશ પિસ્તાલીશ બહેનોની એક તાળી ને એક ઠેકા લાગે, ત્યારે ધરતી પણ ધમધમી ઊઠે. ગામનો ચોક નાનો લાગે. ધડીક આકાશમાં વિચરતો ચંદ્ર પોતાનો હરણુ જોડેલો રથ લઇને પૃથ્વી ઉપર આ રાસ જોવા ઉતરી આવે. આમંત્રણ ગીત ઉપડે. રાધા ને કાન તો આપણાં મુખ્ય પાત્રો છે :

રાસ ગીત

રાધાજીના ઊંચાં મંદિર નીચા મોલ,
ઝરખડે દીવા બળે રે લોલ.
રાધા ગૌરી ગરબે રમવા આવો,
સાહેલડી ટોળે વળે રે લોલ.

આમને આમ ગીત ચગતું જાય ને ત્યાં ખીજું ગીત ઉપડે. બકિતરસની પ્રેમ લક્ષણા ઊપર બહેનો દળે છે:-

રાસ ગીત

અમ્મા મારા નંદજીના લાલ !
મોરલી કાં રે વગાડી ?

મોરલી પણ કેવી ? ને એના સુરમાં કેટલી તદ્દલીનતા આવે છે ?

ગીત

માખણ મેલ્યું મેં તો શીંકા ઉપર ઝૂલતું,
માખણ મીંદડા ખાય, મોરલી કાં રે વગાડી ?

વળી રસ બદલે ને પ્રેમ રસ આવતો જણાય,
પાત્ર કરી નિકટ આવે :-

રાસ ગીત

સોના વાટકડી રે, કેસર ઘોઘાં, વાલમીયા !
લીલો છે રંગનો છોડ, રંગમાં રોઘ્યાં, વાલમીયા !

હાથ પરમાણુ ચૂડલો રે લાવજો એ...
ગૂજરીની બળ્લે ખેડ...રંગમાં રોઘ્યાં વાલમીયા !

કયું રાસ ગીત લેનું ને કયું બૂલનું? એક
એકથી ચડીયાનાં આવા અનેક છે. આ બધાંનો કવિ
કોણ? આ રચનાં કોણે? ને કેવી રીતે? અને વગર
કાગળે આજ સુધી સચવાયાં. તેનું એક જ કારણ
કે લોક સમુદાયની આ મૂડી છે ને લોકોએ એમનું
જતન કર્યું, એને જીલ્યાં. લોકો થાક્યા અથવા
કંટાળ્યા કે નિરસ બન્યા, ત્યારે આ તરફ નમ્યા ને
પોતાના લાવ રહ્યું કરવા મંડ્યા ને એમાં એને લેર
આવી, થાક ગીઓ ને સાથે આ વસ્તુ અમર થઈ
કારણ કે આ તો લોક હૈયાની વાણી છે, ને એક
પછી એક પ્રસંગનાં પછી તો ગીતો બનતાં જ ગયા.
આપણે થોડા નમુના જોઈએ. સાપના પેટાળ જેવાં
ઝગારા મારતાં દોઢ દોઢ હાથનાં બાજરાનાં ફૂડાં,
માયું હોય તે વાંસામાં ભરોળો ઉપડે. તેનો કાંપો
ભર્યો હોય, એ એ મણ વજન ખંભે ઉપાડીને
આપણો ખેડુત બંધુ મસ્ત રાજે ગાય:-

કાપણી ગીત

કાંગને ખેતર યાં તે રે ગોરી ! કાંગ લ્યો
ઉભા ઉભા કાંગ લ્યો, ખેડાં ખેડાં કાંગ લ્યો,
કાંગને ખેતર યાં તે રે...

ખોખલા ભરી કાંગ લ્યો-ટોપલા ભરી કાંગ
લ્યો (૨)

એ તમે હેડા ભરી લેજો જમ્મ માનેતીને દેજો
(૨) રે ગોરી ! કાંગ લ્યો.

આ તો થઈ ખેડુત હૈયાની તાત. પણ ત્યાં
આપણા કાને ચૂનો ખાંડતી ધમાલોના ધમકારા
સંભળાય. ત્રીશ પાંત્રીશ ધમાલો એક તાલે ને એક
તાને ચૂનો ખાંડે ને સાથે ગંભીર સાદે ટીપણી ગીતો
ગાતી બહેનોને સંભળતી એ પણ એક લક્ષણો
ગણાય:-

ટીપણી ગીત

મારે આંગણુ ફૂલડીયાંની છે વાડી,
તીંયા આવો વાલમા રે ! દોડી,
આવ્યા છો તો ભવના ઉતારા,
કરજો ઉતારા આંગણીએ દોડી...
મારે આંગણુ...

શું મધમધતો ભાવ આ ગીત રજુ કરી નય
છે ! ‘ફૂલડીયાંની વાડી’ આ ગીત ધમાલને તાલે
તાલે ગવાય છે ખીત ચગતું નય ને સાથે ટીપણુ
કરતી બહેનો ફરતુ નૃત્ય કરે. આને ટીપણુ નૃત્ય
કહે છે. આખો દિવસ આ લોખંડની ધમાલ સાથે
માનવ હૈયું આખો દી કામ કરે ને સંજ પડતાં
એજ આનંદ ઉલ્લાસથી પોતાને ધરે નય. આની
પાછળ આ ગીતોની જ મસ્તી છે આપણે ત્યાં છ
ઝટુ છે. શરદ, હેમંત, શિષીર, વસંત ગ્રીષ્મ ને વર્ષા.
આપણા સાહિત્યે આ બધીજ ઝટુને લગાવી છે.
એના પુરાવા ખીત, રાસ, ગરબા છે. મોકળાશ ને
છૂટા દોરે વર્ષાનેવી વર્ણવી તે તો ખસ છે.

પહાડના પેટાળમાં કાઈ બેંચનું ખાડુ કે ગાયના
ધણને ઝાડની કાળાંબડી પાડીને નાખતા ગોવાળ કે
કેઈ માલધારી ચારણની વખતની ખુમારી એક
નવાળ જેટલી જ હોય. કાને હાથ દબને ડાગમાં
લાકડીને ટેકા લઈ ગભીર ગળામાંથી દુહાની સુર
રેલાવે:-

દુરો

આભાં ગડે વીજાં ઝમે, પવન ઉડાડે ખેહ;
(ત્યારે) ધર આખીને ધરપવા, મહીપત આવ્યો મેહ.

વર્ષાની સાથે કેટલાં વાનાં થાય ? આપણી બધી જ ઋતુઓ મુંગી છે. પણ આ વર્ષા તો તોફાની છે. હાકોટા પડકારા ને કીકીયારા કરતી ધરતી પર આવે, ત્યારે મૂર્ખધી પડિત સુધી સૌને ખબર પડે કે વર્ષા આવી છે. બાર બાર મહિનાનાં વિળેગી વાદળાં આકાશમાં છાતીયું બીડીને મળે, વરણ મહારાજનું કંટક કાળા કાળા ઝબ્બા પહેરીને આભની અટારી પર ચડી આવે, મોરસો થેલો થઇને સાંકળના તણ તણ કંટકા કરી ટેહુક ટેહુક કરતો ધીર ગંભીર નાય કરે, ચક્રમાં ધૂળમાં નાંવા મોડે, બફારાથી કીડીઓ ને મંકોડા ઉભરાવા મૂડે, ચારે તરફ ભેંકાર શાંતિ છવાણી હોય, પવનદેવ ધડાક ઝોલું મારી ગયા હોય, ત્યાં કોઈ કોઈ આંખાના ઝાડ ઉપર કે ચીકુડીની ઘટામાંથી ‘પિયુ પિયુ’ નાદ કરતો બપૈયો વર્ષાનાં વધામણા કરીને નમણું કરે. ત્યાં નેપાળના (ઈશ્વાન ખુણાની) પહાડના ખોપરા માથે વીજળી ઊધ ગદોટીયાં ખાતી ત્રાટકે ને તેજના લીસોટા પાડતી પાછી મહારાજ ઇન્દ્રની સેવામાં ઉપડે. ‘વરલક ચમ વરલક ચમ’ રામ ને લક્ષ્મણ દુધ-મલીયા ગેડી દડે રમવા નીકળે, એક ખુટો ઉતર દુવનો, એક ખુટો દક્ષિણ દુવનો. ચડીચોટ દડાને ઊપાડીને ગેડીનો ધા કરે ને આખી ધરતી કડકી જાય. આકાશમાં કડાકો બોલી જાય. ‘ચોમ કડાક ધણુંણુંણુંણુંણું’ ને એસ પડધા ઝીલતો મોરસો ગોડા થાય, બીનાં બીનાં પચુગાં પડે, ને ધરતીમાંથી બીની બીની સોડમ આવે. ધરતી ગળગળ ફુલીને જાય થાય, કારણ કે આ તો સૃષ્ટિના જીવમાત્રની જીવનશક્તિ ઋતુ છે. ત્યારે કવિ કાલીદાસના શબ્દોમાં વર્ષા જેમ્મએ : મેહદુતમાં સરકુલમાં છે:-

મ્લોક

આશાદસ્ય પ્રથમ દિવસે મેઘ માણિક્યસાનું
વપ્રક્રીડા પરિણુત ગજ પ્રેક્ષણીયં દદર્શ.

જાણ ભેદ પણ હવે લોકભોજ્ય વાણી જુઓ.
એમાં આજ શબ્દોનું રૂપ આપણા અલણ્ય ગોવાળને
આપણો લોક કવિ કહી જાય છે:-

દુહો

આભે ધરાગા કાઢ્યા, ને વદળ ચમકી વીજ;
મારા રૂદાને રાણો સાંભર્યો, આર્ધ જો અપાટી ખીજ.

વીજ ઉગે નહીં, વીજ તો ચમકે. રામાયણમાં
તુલસીદાસજીએ ગાયું છે કે:-

ચોપાઈ

ધન ધમંડ નજ ગરજત ધોરા,
પ્રિયા હીન ડરપત મન મોરા;
દામિની દમક રહન ધનમાંહી,
ખલકી પ્રીતી યથા સ્થિર નાહી.

હે લક્ષ્મણ ! આજ મારી પાસે શક્તી રૂપી સીતા નથી તેથી આ વર્ષાગર્જનના ધોર અવાજથી મારું કાળજું કંકડે છે. હે લક્ષ્મણ ! આકાશમાં આ વીજળી જો, દુષ્ટ માણસની દોરતી જેવી સવારે રામ રામ કરતો હોય ને બપોરે ચોકમાં ઉભો ઉભો લાંબા હાથ કરીને ગાળો ફટકારતો હોય. રામાયણની એ ખૂબી છે કે એકજ ચોપાઈમાં એક લીટીમાં પ્રસ્તુત વિષયનું વર્ણન અને ખીજ લીટીમાં જીવન જીવવાની કળાનું નિરૂપણ. તુલસીદાસની વાણીની એ અમૂલ્ય ખૂબી છે. એમાં જીવનનું નવનીત (માખણ) લીટીએ લીટીએ ટપકી રહ્યું છે. જેણે ચોકોમાં રસ રાખીને પોતાનું સ્થાન જાળવી રાખ્યું છે.

કડક ધરતીના જોધાર લોખંડી વીરપુરો, એમાં
પણ ક્ષત્રિય કામ એટલે બધું. રાજપૂત ચાકરીએ
જય, રાજનાં તોડાં આવે, પણ એમ ખીજી જાતિનાં
માણસો પણ ચાકરીએ જતાં એના નમુના પણ
સમજવા જેવા છે. એમાં આપણી લોકજીવનની
ભાત દેખાઈ આવે છે.

વાડા ગીત

નાનીશી નાર ને નાકમાં મોતી,
વાલમ વિદેશ ને વાટડી જોતી...
હોડાડે કાગ ને જ્યુતી'તી દાડા,
ઈ એ'ધાણીએ નાગરવાડા...

‘પતિ આજ આવે તો કાગડીયા ! હોડીને
આધો બેસ. કાગડીયા ! મીઠું મીઠું જમાડીશ. ’ આમાં
પતિ વિરહની તરસ છે. એની સામે રાજપૂતી કામનું
ગીત તપાસીએ:-

ગીત

હોલી હોલી હોમજે દરબાર,
કાગળીયાં આઝ્યાં રાજનાં રે લોલ.
કેટલો ગુદાર્યવાળો કાગળ કે:-
બાળ્યાં બાળ્યાં બાર ધાણીનાં તેલ,
પરભાતે કાગળ બીકલ્યા રે લોલ.
એમાં શું લખ્યું છે:-

કારે મોરે લખીયું સો સો સલામું,
પણ વચમાં વેરણ ચાકરી રે લોલ.

ધરમથી કાણ ચાકરીએ જય-વૃદ્ધ સસરાને
જવા દેવા સાસુ તૈયાર નથી અને જોડાણી-દેરાણી
એ કાઠપણ પોતાના પુરુષને જવા દેવા તૈયાર નથી કારણ

કે આ તો ચાકરીએ જવાનું હતું. ધીંગાણા-પણ કરવાં પડે
માશીયાઈ ભાઈને ધરે લાડવા દાખડવા નોતું જવું.
ત્યાં એ રૌનીક-નારને મદદે વર્ષા આવે છે ને જેમ
પાણીદાર બરછી મ ખખણ જેવાં કાળજીમાં મારતાં
ફરડ ફરડે મામી બાળુએ નીકળે. એવા તીખાં
બરછી જેવાં વેણ :-

ગીત

આલમાં ઝીણી ઝળૂકે વીજળી રે,
ઝીણા ઝરમર વરસે મેલ, ગુલાખી !
કેમ કરી જશે ચાકરી રે...
એ નઈ રે જવા હોં નોકરી રે...

જરાક મારી સામે તો જુવો :-

ભીંજય મેડીને ભીંજય માળીયાં રે
ભીંજય છે મેડીની બેસતલ રાણી, ગુલાખી !
નઈ રે જવા હોં નોકરી રે.

ઝી છેલ્લો ફટકો મારે છે :-

તમને વાલી દરબારી નોકરી રે...
અમને વાલો તમારો જીવ રે...ગુલાખી !

ને ત્યાં રજપૂતનું મન કદાચ ઢીલું પડ્યું હશે
કે નહીં. પણ ત્યાં તો આપણને લોક કવિ ચારણ
કાનમાં આંગળા નાખીને સમયનું જ્ઞાન કરાવતો
યાદ આવે-(નજરે પડે):-

ફૂલો

ધર જતાં પ્રેમ પલટતાં, ત્રિયા પડતા તાવ,
એ-પ્રતીતો અવસર મરણુરા, (એમાં) કુણ
રંકે કુણ રાવ.

ક્ષત્રિયનો રૂંધેરો ને તેનું શું કર્યું છે ?

તે એક ગીતમાં શ્રી ભગતબાપુ સચોટ રીતે કહે છે.

બૂલણા છંદ

દેશ લુંટાય જ્યાં ધાહ કાળી પડે,
ગડહડે દુશ્મનોનાં નગારાં...
સળગતાં ગામડાં ધોર ધાડાં ચડે.
જળહળે નાળ મોઢે અંગારાં...
'વાર કરજો, ધણી! કોઇ હો તો ધણી',
પ્રભના સૂરનો થાય બેટો...
કાળજાં વેરતો સાદ સાંભળે (પછી) કેમ
એસી રહે ક્ષાત્રિ બેટો...

(કાગવાણી-ભા. ૨)

શૂરને કર્મનું જ્ઞાન થાય પછી તો બસ. વળી
ધર્મને ખાતર હાથવારે જામતાં વીંગાણીથી રાવલીયા
રાજપુતોનાં 'કાંડા કળતાં, કઈ કોડભરીના ચૂડલા
કાળો કકલાટ કરતા ને આ માધના બેટડા નોક
ટેક ને આખર માટે શાક્ષાત જમની સાથે બથોબથ
આવતા. સૌરાષ્ટ્રની ભોમકાના ધીંગા રખેવાળો
ધર્મને ખાતર રાઈ રાઈ જેટલા કટકા થઇ ગયાના
દાખલા આપણા પાળીએ પાળીએ પડ્યા છે.
આ રીતે આપણા લોકસાહિત્યે આપણા ધર્મની,
આપણા સમાજની ને આપણા દેશની સેવા નથી
કરી? બરોબર કરી છે. ને એનું આપણને ગૌરવ
છે. એની એ વર્ણને લોક કવિએ મિત્ર વિરહમાં
સંભારી સંભારીને લડાવી છે તેના નુમુના :-

છંદ

અપાઠ ધર્મીય લૂંખીય અંબર વહ્નળ
એવળ ચોવળીય...
મહોદ્ધાર હવેલીય નાદ ગહેલીય,
નીર હલે ન હલે નળીય...

જ્યારે સાંબેલાની ધારે પાણી પડવા મડે,
જ્યારે સુપડાની ધારે વરસતો હોય ત્યારે નળીયાનાં
બાપનું દેન છે કે એ ઝીલી શકે. ઈ તો પછી
સામી નાળે મડે ચડવા.

છંદ

ઈંદ્ર ગાજ અગાજ કરે ધર ઉપર
અંબ નયા સર હંભરીયં.
અજમાલ નથૂ તણુ કુંવર આલણુ,
સોઈ તચીરત સંભરીયં.
પછી ભાદવો આવે રહેજ જુદો પડતો ખીજો
નમુનો લઈ એ :-

કુહો

દૂધ કુદલાં ને ડમરાં, કંગાં બંગાં કવલાશ,
વીજ પ્રગટે ને ચકરજે, પ્રેપન ભાદવ માસ.

છંદ

તો પ્રેપન ભાદવ માસ પ્રવળા,
વહે પચરગ વાદળા,
ગડહડત ધણુંજુણું અમર ગાજત
જાપર અંતર શામળા.
હલકંત નદીયાં બયાં સોવર
ઝરે ગરવર જળ ઝરે.

ત્યારે :-

જશ લીયણુ તણુરત સ્તમાલ જામંજ
સતણુ વીહળ સંભરે.

અરે ખુદ રાધાજીએ વર્ણનું ઓહું લઈને
ભગવાને સદેશો આપ્યો છે. પૂજ્ય પિંગળશી બાપુની

અંગેમરમરમાંથી કંડારેલ પૂતળી જેવી કવિતાનો
આ એક પ્રસંગ જોઈએ:-

છંદ

અષાઢ ઉચાર, મેધ મહાર,
અની બહાર, જલધાર,
હાદુર ડંકાર, મયુર પુકાર,
તડીતાતાર વિસ્તાર,
ના બહી સંભાર, ખાસ અપાર,
નહકુ માર, નિરખ્યારી,
કહે રાધે પ્યારી, હું બનીહારી,
ગોકુલ આવો મીરધારી !...

તો કવિ કાગે વળી જુદી રીતે વર્ણવી છે.
વીજળી પોતાનો પતિ શોધવા પૃથ્વી પર આવે
એ ભાવ :-

છંદ

સાંકળાં ભાંગી મેલે બનદળ ગમન
નીરખી જેઠીયા,
મત્સ્ય રાત કાળી કંઠે મળ્યું પિયુ
તડુકયા બાપીયા,
સુણી ભણકકાને કંથ શોધણુ,
નમીં ધરપર નરમળી.
અષાઢ ગમગમ, ધરા બમમમ, વરણ ચમચમ,
વીજળી જીએ વરણ ચમચમ વીજળી.

તો ક્યાંકે ભૂખણુ કવિએ સિદ્ધ-સિદ્ધાનુને
સંભારીને પદ લાલીત્યનો નાદ વૈભવ એવો તો આપ્યો કે.

છંદ રેણુંકી

(તવ) ડમક ડમક હાદુરસ્ત ડમકત

જેંહકત મોર મહાર મિસા.

પિયુ પિયુ 'શબ્દ પુઠારત ચાતક કિયુ કિયુ'
કોકીલ કુંજત હિરા.

તવ ડણુક ડણુક મૃગ રાજહી
ડણુકત જલકત સિંહણુ કામ જાગે
તો રમજુમ રમજુમ ખરસત વર્ષા
ધરર ધરર બન ધોર ગ્રજો.

પદ લાલીત્યની સાથે રસિકતાની જોગો ઉજાળા
મારવા મંડી ને માદકતા પણ વધવા મંડી ને સાથે
પદ લાલીત્ય શબ્દલાલંકાર એટલોજ બલકે વધારે થયો.

છંદ

રણુક રણુક પદ નૂપુર રણુકત
ડણુકત ઝંઝર ઠીક ઢણુકે.
ખણુણુ ખણુણુ કર કંકણુ ખણુકત
બમકત રણુજણુ લુધર બણે.
ખર ભસન બસન મરકત મન જુખન
નુતન સુતન સિનગાર સજો.
તો રમજુમ રમજુમ ખરસત વર્ષા
ધરર ધરર બન ધોર ગ્રજો—૨

ત્યાં કોઈ મસ્ત બનેલ કવિકુળ ગુરુ રવિન્દ્રનાથ
ટગોરના ગીતનો અનુવાદ રાષ્ટ્રીય શાયર મેઘાણીના
આત્માની અમરવાણીના શબ્દરૂપે અવતરે, ને એ
ધાયણ હેવાના પાગલ કવિની મસ્ત રાણી કહી જાય
છે કે પાંખો ફેડાવતો મોરલો ધરતી પર જિતરે તે
વખતે ધરતી બીનાં બીનાં પણુગાં પડતાં (ફારા પડતાં)
ને એમાંથી એકલ પણુગી બનતા મોરલે નાચ
આદ્યો ને એની મસ્તી એવી તો જામા કે જોનાર
સાંભળનાર સાથે રાચી કહેયો.

ગીત

મોર બત્રી થનગાટ કરે મન મોર બત્રી થનગાટ કરે,
બનધોર ઝરે ચડું સોર મારું મન મોર બત્રી થનગાટ કરે.

. . ટેક.

With best compliments from:-

SOHIL RAJ INDUSTRIES

Gram : SOHIL

Phones : 3151 & 4155

*Manufacturers and Exporters of Refined Oils,
Medicinal Castor Oil, Hair Oils and Cosmetics*

FACTORY & REGD. OFFICE : NIRMALNAGAR,
BHAVNAGAR, GUJARAT-INDIA.

SALES OFFICE : 7 / 10 BOTAWALA BUILDING, HORNIMAN CIRCLE,
P. B. 1034 FORT, BOMBAY - 1

Gram : SOHILRAJ

Phone : 254252

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર કોર્પોરેશન,

તેની આખા રાજ્યને વણી લેતી

૨૧૫ જેટલી બુકીંગ અને ડીલીવરી ઓફીસો દ્વારા

પાર્સલ વાહન સેવાનું સંચાલન કરે છે.

એસ. ટી. પાર્સલ વાહન સેવા દ્વારા

આપના પાર્સલો મોકલવાથી

આપ ઝડપી અને સુરક્ષિત સેવા મેળવો છો.

આપને મૂંઝવતા આપના પાર્સલોના પ્રશ્નો અંગે

નજીકની એસ. ટી. ઓફીસનો

અથવા

વિભાગીય નિયામક : વાણીજ્ય :

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર કોર્પોરેશન

વાહન વ્યવહાર ભવન, અમદાવાદ-૨૨નો

સંપર્ક સાધો.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

રાજુલા જીથ સહકારી મંડળી વર્ગ બ

સુ. રાજુલા

રાજુલા તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

૮૫૧ આવર ૩૧૭૯૧૨-૬૧

સ્થાપના તારીખ :- ૧૯-૨-૧૯૫૯

નોંધણી નંબર :- ૨૦૧૪

શેર ભંડોળ :- ૪૬૮૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૮૪

અનામત ફંડ :- ૪૬૮૫-૯૨

ખેડૂત :- ૧૬૨

અન્ય ફંડ :- ૧૨૦૯-૪૭

બીનખેડૂત :- ૨૨

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખાતર બીયારણુ સસ્તા અનાજની દુકાન ખુલ્લું

જરૂરીઆતની તમામ ચીજો પુરી પાડે છે.

હરિભાઈ એન. માલણકયા

મથુર કરશન

મંત્રી

પ્રમુખ

શ્રી રાજુલા જીથ વિ. કા. સ. મંડળી લી.

જીવન હૈયામાં વર્ષા રસ મસ્તીને તોફાન વધારે,
મોર બની થનગનાટ કરે.

આ કડી મસ્તીજ ગાડે છે, ને કડીએ કડીએ એની
મસ્તી જામતી જાય ને માદક હવા ઉભી કરીને કેફ
પાથરતી જાય, શબ્દે શબ્દે એની પોતાની નવી દુનિયા
હલી થતી જાય.

ગીત

ઓલી કાણુ હિડોળ ચગાવત
એકલ કુલ બકુલની ડાળી પરે
ચકચૂર બની કુલ ડાળ પરે
વીખરેલ અબોડાના વાળ જૂલે
દિએ દહે નિડોળ ને ડાળ હલે
એને માથડે કુલ ઝંકોળ અરે.

એ...એની ધાયલ હાયલ છેડલા
આલ ઉડી ફરકાટ કરે.

ઓલી કાણુ ફગોળ લગાવત
એકલ કુલ બકુલની ડાળી પરે.
મન મોર બની થનગાટ કરે,
મન મોર બની થનગાટ કરે...

(મેઘાણી)

આખીય સૃષ્ટિ મસ્ત મયૂર સાથે નૃત્ય કરી રહી
હતી, આકાશમાં વાદળાં અવળાં સવળાં ફરી રહ્યાં
હતાં, એ વખતે કે સાગર કાંઠે કાંઈ સાગર ખેડુની
મા પોતાની અર્ધી ઉધાડી ને અર્ધી નાળાચેરીના પાને
હાજેલ ઝૂંપડીમાં પોતાના લાડકવાયાના વહાણુની
વાટ જોતી સુતી હતી. વર્ષા આવી, પણ પોતાનાં
પુત્રનાં વહાણુ નથી આવ્યાં, એ વિચારે વિચારે
ડોશીની આંખ મળે છે. ઊપર પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમાં
આલમાં ચડ્યો છે. ઝૂંપડામાં અનેક ચાંદા નાના
નાના ચાંદરડાના રૂપમાં પ્રવેશી બેઠા છે. દરિયા
કાંઠેના બેંકાર વાવડો હ...હ...હ...હ શબ્દોઆર

કરતો દેખાય-સંભળાય ને સાગર રાણાની અહર્નિશ
હડાટી ખારવણુ ડોશીનું ઝૂંપડું ખાંભા જેવું હતું.
ધરતી એ એનો વાડો ને અક્ષાટ સાગર એ એનું
ફળીયું. ડોશીની આંખ ઉધડી જાય છે, અખડીને એ
જાગી જાય છે ને હરણી જેવા વિહવળ હૈયે બહાર
નીકળીને જીવે છે તો ત્યાં મોરલાએ:-

ગીત

સખી ! મોરે આરાધ્યો મહાર,
અષાઢ ધડકીયો રે...
એવું વાદળે રંધાણું આખું બોમ,
પૂનમ ચાંદા છૂપીઓ રે...ટેક.

લગત બાપુ કવિ કાગળી વાણી જીવંત શબ્દ-
ચિત્ત રણુ કરે છે:-

ગીત

સખી રે તપ્પા અનોધા ઊનાળાના તાપ,
એ કુંગરડાને ઠારવા રે;
આજ માથડે ઓઢીને કાળાં મક્કીર,
ત્રેમંડ ચડી વાદળી રે...૧

વર્ષાના વધામણુઓની એને કેવી અસર થાય
છે તે જીવો:-

ગીત

નિરખી નિરખી વાદળડીના નાય,
આનંદ દરિયા રેલીયા રે,
પણ એકજ હેડાને કાળો ફેર,
એને વેરણુ લાગી વાદળી રે-૨

એવું એ કેવું અલાગી હૈયું હતું કે આખા
જાતને આનંદની રેલમછેલ, ત્યારે એને હેડે કાળો
ફેર ! ને એ શું કરવા ?

ગીત

એ સખી ! જેણે રાંડી રે રોવાનો ઉજેરી,
એકલને મોટો કર્યો રે.
એને નેણે જનેવાનો નિઝાવ,
અંધાની નાણે લાકડી રે.

ગીત આગળ ચાલે છે શબ્દોમાં ફેરું માનું
હૈયું એનો આત્મા બોલતો સંભળાય છે.

ગીત

દીકરા ! નથી જાણું દરિયાની બેપે,
અલેણા આપણે રે,
હું દળણા દળીને ભરીશ તારું પેટ,
બાણુડા ! જરા નર્મ દીધું રે.

પણ એ દીકરો પણ એ માનો જ હતો. નવ
નવ મહિના ઈ માના પેટમાં આજોડયો હતો ને
પેટમાં એણે પોતાના આપના વહાણુવટાની વાતું
સાંભળી હતી એ પણ ખારવાનો અચ્ચો હતો.
લોહીના સંસ્કાર એને સાદ પાડતા હતા, એને એના
પૂર્વજોની યાદી આપી બોલાવતા હતા.

ગીત

સખી એતો રતનાકરનો રમનારો,
ભુજ બજે એને જીવવું રે,

કાંડામાં કોવત અને જીરમાં જોમ દિલોળા
લેતા હતાં, બાવડાની માંસલ પેશીઓ વગર ઇચ્છાએ
(અંબર વિનાના) ફૂલીને મસ્તી કરતી તેલ-વૃષ્ટ
શીશ્મનો સાર જેવી કાયામાંથી તેજ-કિરણ ફૂટતાં
હતાં, ને સાગર શાંત હોય કે કુંભરા જેવડા મોળાં
છાંછાંગો ગાંડો અન્યો હોય કે પૂનમની રાતે એ

રતનાકર મહારાજ મધરો મધરો ગાજતો હોય, પણ
એને મન નો એ આપના બોળા જેવું જ હતું.
પવન દેવ જો ધડીક રીસાણા હોય તે પચ્ચસ
પચ્ચાસ નાવિકનાં હલેલાં ભામણી ગીતના સુરે સુરે
'એલીએલી' કરતાં કુંભરા જેવા વહાણુને એમ લાગે
કે આ વહાણુ ઉપર પાણી કાપતાં ગતિમાં રમતું
કરે ને વાયુ દેવને પણ ત્યારે એમ લાગે કે નાવિકને
છેડવા જેવા નથી. અને તેતર જીર ત્રાટકતા બાજની
ઝપટવાળા રાક્ષસી લોઢ પચ્ચીશ પચ્ચીશ ફૂટ લોંચા
થઈને આવતા હોય ત્યારે આપણુને એમ લાગે કે
આ વહાણુ ઉપર પાણી ફરી વળશે. પણ ત્યાં તો
જાથમે માથે ચાતુંકને વહાણુ ચીતાની ચપળતાએ
લોઢની લેને કાપી પાછું ઉંચે ચડે, ત્યારે એ
ખારવાની એની એજ પ્રજ્જનતા ને એજ મસ્તી અને
એજ અદાથી સુકન સંભાળીને ભામણી બોલે તથા
ખીન્ન નાવિકા વહાણુતુ પાણી હલેચે આવા
નાવિકને મા દળણું દળીને જીવડે એ તો એને મરવા
જેવું લાગે ને તેથી જ ભગત બાપુ લખે છે
'વેરણુ વાદળી'માં કે :--

ગીત

સખી ! એ તો રતનાકરનો રમનારો,
ભુજ બજે એને જીવવું રે.
એવું માની મજુરીએ જીવતર,
એને લાગ્યું આકરું રે.

એવો એ નાવિક હજુ આવ્યો નથી. ધણી
બહેનોના મનના માલેક હજુ આવ્યા નથી ને ભંજતી
રાતે ખારવણુ બહેનો દરિયા દેવને નમણું કરીને
બિનવે કે, "હે દરિયાપીર ! પરણ્યાને હેમખેમ પાછો
લાવજે. હજુ તો મારા પાનેતરમાંથી સાવણી સુવાસ
પણુ ઊડી ન હતી, ને લગ્નને ત્રીજે દિવસેજ એ
વહાણુ ચડ્યો છે." ને એવી એ ત્રાંશ પાંત્રીશ બહેનો

હાથમાં ધીંગા હાથી દાંતનાં બલોયાં ધરેલા હાથે ને
માથે વાણીડાના હાટની બાવન બાગની ચુંદડી
ઓઢીને સરખે સરખી એ સહેલીઓ રાસડો ચડાવે કે:-

લોકગીત

વા વાયાને વાદળ ઉમટ્યાં, મધ દરિયે ડૂલેરાં વાણુ,
મોરલી વાગે છે.
એક હાભાર શેરના હાથીડા કાંઈ આવ્યા અમારે દેશ,
મોરલી વાગે છે.
છેલ છોગાભો હોય તો મૂલવે ડોલરીઓ દરીયાપાર,
મોરલી વાગે છે.

આ દરીયાપાર ગયેલા છેલ છોગાળાને સંદેશો
કાણુ પહોંચાડે કે 'તારી વાટ જોઈ જોઈને હવે
આખ્યું ના નીર પણ સૂકાઈ ગયા છે.' ત્યાં તો એક
બહેને ગીત ઉપાડ્યું પવનને યાદ કર્યો. સંદેશીઓ
બનાવ્યો :-

ગીત

વાહોલીયા ! તમે ધીરા રે ધીરા વાળો,
ધીરા રે વાળો, મીઠા ગાળો.
વાહોલીયા ! તમે ધીરા રે ધીરા વાળો.
હે વાયુદેવ ! તમે હળવા હળવા વાળો,
લલા થઈને વિંતોળા.

વંટોળિયા થાશે માં, કારણ કે હજુ એ આવ્યા
નથી ને ક્યાંક મળે તો એને હળવેક રહીને
ઠપકો આપજો.

ગીત

વીરા ! તમે દેશ વિદેશ ભટકો,
ગાતી એને દેજો મીઠો ઠપકો.

કારણ પછી કહું પણ તમે લાકડી, દ્યે એમ

ઠપકો આપશોમાં પણ મીઠાશથી કેળે
કે, 'લલા માણુલ' :-

ગીત

એ...લખ્યો નથી. કાગળનો કટકો,

સંદેશાનો આવોજ એક બીજો પ્રકાર લખ્યો.
દરિયા પારના ડોલરીયાને કાણુ સંદેશો આપે ?
કદપના આગળ હાલે મીઠા મહેરામણની માટીમાંથી
સળંગેલી કુંજલડી રાણીને પતિનો કાગળ લખીને
જવા કહે છે:-

ગીત

કુંજલડી રે સંદેશો અમારો

જઈ ને વાલમજી ને કે જો રે હો કુંજલડી.

ખાઈ મોરી બેનડી ન જાણુ હું નામ ને ઠામ
શે એ ધણે ઓળખું રે હોકની આવા લાંબા વિરહની
બધા ભોગવ્યા પછી મીઠું મિલન. એવાં મિલન
ગીતો છે, પણ થોડાં છે. ખાસ લોક નજરે
નથી ચડ્યા:-

દુહો

જેની જોતાં વાટ, ઈ માનવ આવી મળે,
પછી ઉઘડે હેયાનાં હાટ, ત્યાં કુંગી નઈ કામની.

જે માનવીની વટ જોતા હોઈએ, તે આવીને
આગણામાં ઉભો, પછી ત્યાં જુદાપણું ક્યાંથી રહે ?
એવા મિલનને અતે પ્રબળ આવેશથી શુંગારનો
દોર છૂટા હાથે રમણે ચડે છે.

દુહો

થંભ થડકે ધર હસે, બેલણુ લાગી ખાટ,
સૌંસનજણુ બાલે આવીઆ, જેની જોતો વાટ;

રાત્રિના ચાર પહર ને અનુદક્ષીને દુહા આગળ
આલે છે :--

દુહો

પહેલો પૌરો રેનરો, રીવડા ઝાકમજોળ;
પિયુ કાટાળો કેવડા, ધણુ કંકુની લોળ.
બીજો પૌરો રેનરો, વધિયો નેહ સનંહ;
ધણુ ત્વાં ધરતી હો રહી પિયુ અપાઠો મેહ.

આવા શૃંગારની કાવ્ય સામગ્રી લાંબો વિરહ
ભોગવ્યા પછી જ બની 'હરો' પણ આમાં ક્યારેક
અપવાદ રૂપે એ મધુર મિલનને બદલે કરણાંત દશ્ય
જોવા મળે છે. એવું એક કરણાંત લોકગીત લઈએ:-

ગીત

માડી ! હું તો બારે બારે વરસે આવીઓ રે,
માડી મેં તો દીડી પાતળી પરમાર રે,
જડેજી મા !
(તારા) મોલુમાં દીવા સગ બજે રે લોક...

આ લોકગીત એક સૌંતકની પત્નીનું છે. બાર
બાર વર્ષ ચાકરીએ રહ્યા પછી જોડો અનેક આશાઓ
ઊરમાં લઇને ઘરે આવે છે. પણ પોતે ઘરે આવે છે, છતાં
બારસાક પકડીને ઉભેલી પત્ની દેખાતી નથી. એનાં
લોખંડી આયુધો લેધા માટે હરવખત સામે આવતી
પોતાની પત્નીને એ નથી જાણતો. તેથી માને પૂછે
છે. પણ મા એ પુત્રને બહાનાં બતાવે છે. "દીકરા

હેઠો બેસ. હથિયાર છોડ. વહુ હમણા આવશે."

ગીત

દીકરા હેઠો બેસીને હથિયાર છોડ રે કલોયા કુંવર !
ફળણાં ફળીને હમણાં આવશે.

ને પુત્ર જવાબ વાળે છે:-

માડી ! હું તો ધંટીયું ને રથના જોઈ વળ્યો,
પણુ માડી ! ક્યાંય નો દીડી પાતળી પરમાર રે;
જડેજી મા ! મોલુમાં દીવા સગ બજે.

મા કહે છે:-

ગીત

દીકરા ! પાણી બરીને હમણા આવશે,
દીકરા ! ઘોણુ ધોષને હમણા આવશે. વગેરે.

મા આવા બહાનાં બતાવે છે ને પુત્ર એના
બરાબર જવાબ આપતો જાય છે:-

ગીત

માડી ! વાળુ ને કુચા હું તો જોઈ વળ્યો
માડી ! મેં નો દીડી પાતળી પરમાર રે;
જડેજી મા !
માડી ! હું તો નદી ને નેરાં જોઈ વળ્યો,
પણુ માડી ! નો દીડી પાતળી પરમાર રે.
જડેજી મા !

પણુ જોળા જુવાનને પછી બપોર પડે છે કે
પોતાની સ્ત્રીને માએ જ મારી નાખી છે ને તે
પોતાની સ્ત્રીનાં પોટલાં જુએ છે, ત્યારે એને જાન
થાય છે કે પોતાની જરહાજરીમાં પોતાની પત્નીએ
કેવાં આકરાં વિજેગણુનવત પડ્યાં હતાં સૌજાગ્યની
સર્વે વસ્તુ એમને એમ વણુ વાપરી જ પડેલી છે.
આજીવનમાં કોરી બાંધણી ને કોરી ટીકડી પડેલાં

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી જંફરાબાદ મચ્છીમાર સહકારી મંડળી લી.

જંફરાબાદ તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ : ૧૯૫૩

નોંધણી નંબર :- પી. ૩૪૧

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૧૭૮૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૬૫

અનામત ફંડ :- રૂ. ૮૫,૬૮૪ ૯૨

ખેડૂત :- મચ્છીમારો ૫૬૫

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૧૦,૦૮૧-૭૬

ખીનખેડૂત :-

—: મેનેજીંગ કમિટીના સભ્યો :—

શિવાજી એ. વાળા.

છોટલાઈ મહેતા.

મંત્રી

પ્રમુખ

મેનેજીંગ કમીટીનાં સભ્યોની નામાવાલી :-

(૧) શ્રી છોટલાઈ ત્રિ. મહેતા (પ્રમુખ)	(૭) શ્રી લાલજીભાઈ કોયલાભાઈ
(૨) શ્રી મદદનીશ મત્સ્યોદ્યોગ નિમાયક રાજકોટ	(૮) શ્રી ભીખાભાઈ બાવભાઈ
(૩) શ્રી મત્સ્યોદ્યોગ અધ્યવેક્ષક જંફરાબાદ	(૯) શ્રી રાણાભાઈ જશાભાઈ
(૪) શ્રી મુળજીભાઈ દેગણુભાઈ	(૧૦) શ્રી ગાંડાભાઈ સોમાભાઈ
(૫) શ્રી ગાંડાભાઈ નારણજીભાઈ	(૧૧) શ્રી કવાભાઈ પીડાભાઈ
(૬) શ્રી બુધીયાભાઈ સોમાભાઈ	(૧૨) શ્રી બાવાભાઈ પોપટભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

વિસાવદર તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

વિસાવદર (જિ. જૂનાગઢ)

સ્થાપના તા. ૧૮-૭-૫૬

નોંધણી નંબર ૧૫૪૮

શેર ભંડોળ ૪૩૦૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા — ૬૨

અનામત ફંડ ૩૬૭૦૨-૦૦

મંડળી સભાસદ — ૩૬

વ્યક્તિ સભાસદ — ૨૬

સંઘના કાર્યક્ષેત્રની સભ્ય મંડળીઓ દ્વારા ખેડૂતોને રાસાયણિક ખાતર, ખીયારણુ તેમજ અન્ય ખેતિ ઉત્પાદનને લગતી વસ્તુઓનું વેચાણ કરવામાં આવે છે. તેમજ નિયંત્રીત ચીજ વસ્તુઓ જેવીકે ખાંડ, સીંગતેલ, લોખંડ, સીમેન્ટ વિગેરેનું વેચાણ કરવામાં આવે છે.

વિસાવદરમાં તેમજ તાલુકાના અન્ય ગામોમાં થઈ કુલ સાત સસ્તા અનાજની દુકાનો સંઘ દ્વારા ચાલે છે.

રમણીકલાલ વછરાજ પીપતીયા

ભાનુશંકર કાળીદાસ બેશી

મેનેજર

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

દડવા જૂથ ખે. વિ. વિ. કા સહ. મંડળી લી.

દડવા

ઉમરાળા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ - ૪-૧-૫૬

નોંધણી નંબર - ૧૯૧૪

શેર ભંડોળ :- ૭૬૨૫૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા - ૨૬૫

અનામત ફંડ :- ૮૮૪૯-૨૮

ખેડૂત - ૨૯૫

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખાતર, ખીયારણ અને ધીરાણનું કામકાજ કરે છે.

ચંદુભાઈ બી. ગાહેલ
મંત્રી

મુળુભા ભૂરભા
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભ્યો

ભગવતસિંહજી પ્રભાતસિંહજી
ધનુભા દીપસંગભાઈ
તખાભાઈ જસાભાઈ
હીરા રવજી

પ્રતાપસિંહ વખતસિંહ
કુદાભાઈ કેસરભાઈ
જસરાજ પરશોતમ
ચાપટ દેવરાજ

ભાવ્યાં. જોઇને એ રાવણીયા રાજપૂતનું પોલાદી
કાળજી માખણથી પણ કુણું થયું ને એને હેયે
એવી ઠેસ લાગી કે એને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો ને
માને કહે કે, “હે ગોઝારણ મા ! આના બચકામાં
તો જો”:-

ગીત

માડી ! એના બચકામાં કોરી એક બાંધણી,
માડી ! હું તો બાંધણી જોઇને બાવો થાઉં રે.
ગોઝારણ મા ! તેં મોલુમાં આંખો મારીઓ.
માડી ! એના બચકામાં કોરી એક ટીલડી,
માડી ! હું તો ટીલડી દેખીને તરશૂલ તાણું રે.
ગોઝારણ મા ! મોલુમાં આંખો.

કાગ કવિ ભગત બાપુનો એક દુહો કહી
બય છે:-

દુહો

જેની ભાગિ જોડ, (પછી)
એને માયા મીઠપ નઈ,
(પછી) કાગા ! વાતું કોડ,
(પણ) પંડને સુખ નવ પાલવે.

માણસની જોડી તૂટ્યા પછી માણસની દશા
ભુરી થઈ જાય છે.

દુહો

માયા રાખજો માનવી, ને હેયે રાખજો હેત;
(હવે) બોદ્યાં ચાલ્યાં માફ કરજો,
અવગણ્ય અમારા અનેક.

વિદાય લેતા સાજણની કથામાંથી કરજાત પ્રેમની
વાતોમાંથી ઉતરી આવતો આ દુહો આ લોકગંતનો
પૂરક બની રહે છે:-

દહુછંદ કડીઓ

સાજણ ગીઆને શેરીઓ રહી. ઉડવા લાગી ખેહ,
ઉડવા લાગી ખેહ, તે જરા જરે,
ઓતરની વાદળી સૂકાં સોવર બરે;
(પણ ત્યાં તો) તૂટી પાળ ને નીર ગ્યાં વહી.
સાજણ બીઆને શેરીયું રહી.

તો ક્યારેક આપણા સમાજમાં કવળાં સાસરીયાં
પણ જોવા મળે છે. સાસુ-સસરા, જેઠ-દેર વગેરે
કેવા ભાગ ભજવે છે તે એમાં દેખાઈ આવે છે.
અને અંગાર જેવી નણુંદનો પાઠ તો કેમ ભૂલાય ?
હાંડા જેવું ગામ, વસ્તીએ બધું ને એ ગામમાં જ
એક કુટુંબે એની દીકરી વરાવી હોય, એ દીકરીને
તો ગામમાં સાસરું ને ગામમાં પીયરીયું. એટલે
દીકરી પાણી ભરવા જતી હોય પોતાના સાસરાને
ધરેથી અને વચ્ચે એના બાપનું ઘર આવે. ટોડલે
હેલ મૂકી પારેવડી જેવી દીકરી માને ખોળે બેસે.
ઊંડા ઉતરી ગયેલ કુવાનાં નીર જેવી આંખો તગમગે
ને મા ખબર પૂછે છે ‘બાપ ! તારા સાસરીયામાં
કેમ છે ?’ કહેવાય છે કે દુખીયાં ને તો હોંકારો જ
બસ થઈ જાય છે. ને એના મનની વ્યથા આંખ્યુંના
નીર-આંસુ બનીને વહી નીકળે છે.

ગીત

ગામમાં સાસરું ને ગામમાં પીયરીયું રે લોલ,
દીકરી તમે કે’જો સખ દખની વાત જો;
આ કવળા સાસરીયામાં જીવવું રે લોલ. ..

હરણી જેવી વિહ્વળ આંખો ને ફફડતે કાળજે
આડી અવળી નજર નાંખી ને એક ઊંડા નિસાસો
મૂકી ડુંગરના માથા ઉપર પડ્યો હોય તો તેનું
ખોપરું પણ ભાંગી જાય એવો ભારી નિસાસો ને
હળવેક રહી ખીતાં ખીતાં બેજ બેજ ચાલે કલા.

ગીત

સુખના વારા તો, માડી ! વહી ગયા રે લોલ,
 સુખના ઉગ્યા છે ઝાઝા ઝાડ જોને;
 કવળા સાસરીયામાં જીવવું રે લોલ.
 પછવાડે ઉભી તે નણુંદી સાંભળે રે લોલ,
 વહુ કરે છે આપણા ધરની વાત જો;
 વહુએ વગોળ્યાં મોટાં ખોરડાં રે લોલ ...

દીકરી એજ વેણ બોલી. ‘મા ! સુખના વારા
 વધ ગયા’ પણ આ બે વેણે એનો રહ્યો સહો
 સસાર સળગાવવાના શ્રગણેશ મડાઈ ગયા. ખાનગી
 તપાસ રાખનાર તીખારા જેવી નણુંદ પછીતે કાન
 ફધને સાંભળતી હતી. તેણે જમને એની માને વાત
 કરી કે ‘મા ! વહુ આપણાં વગોળ્યાં કરે છે.
 આપણા મોટા ધરનાં વગોળ્યાં !’ બસ થઈ રહ્યું.
 પછી તો સાસુએ સસરાને કહ્યું, સસરે પોતાના મોટા
 દીકરાને કહ્યું કે ‘નાના ભાઈની વહુ તો આપણા
 ધરનાં વગોળ્યાં કરે છે.’ મોટા ભાઈએ નાનાને કહ્યું
 કે ‘તારી વહુ આપણાં વગોળ્યાં કરે છે, ને તું
 કાંઈ કહેતો નથી. તું જ અફીણ પીને મરી જાને તે
 પાર આવે.’

ગીત

નણુંદે જઈ સાસુને સંભળાવીયું રે લોલ,
 સાસુએ સસરાને જમ સંભળાવીયું રે લોલ;
 સાસરે જમને જોડેને સંભળાવીયું રે લોલ,
 જોડે જમને પરણ્યાને સંભળાવીયું રે લોલ.

પછી તો તારી વહુ આમ ને તારી વહુએ
 આમ કર્યું, એને લીધે આમ થાય છે.

કહે

કુટુંબ કળો ને લીંતે ભોરીંગ ને વેરી હારે વાસ;

કલેશ પોતેજ ધરના માણસનું રૂપ લધને
 ફરવા માંડ્યો. ધરમાં પડી તો એક દિવસ
 થાક્યો પાક્યો કંટાળેલો પુરૂષ અધો શેર રતનામી
 અફીણ લાગ્યો, સૂડીએ વાતરીને ખારીક બૂકો કર્યો
 ને ખરલમાં ઘૂટીને ઘાટું રેડ જેવું એક ત્રાંસળી
 અમલ તૈયાર કર્યું, સાક્ષાત્ યમરાજ જેવું, સસલાના
 લોઈ જેવું કસુંબલ રંગના અફીણના કસુંબાની
 ત્રાંસળી ભરીને ધરમાં આડી અવળી નજર કરીને
 પુરૂષ પોતાની પરણેતર પાસે જઈને જોડો નિસાસો
 મેલીને ફક્ત એટલું જ બોલ્યો :-

ગીત

પીએને. ગોરાદે, નકર હું પી જાઉં જો.

સ્ત્રીને એના સૌભાગ્યથી કે એના પતિથી વધારે
 ઇશ્વર પણ નથી. ને આ તો આર્ય રમણી હતી.
 પશ્ચિમનો વવડો લાગ્યા વિનાની હતી. ભારતની
 સંસ્કૃતિનો જોડો જગતમાં કયાંય નથી. ત્યાગ, બીજા
 માટે ધસાઈ જવું શૂરવીરતા ને એટલી જ કંઈ
 ઉદારતા. આ ગુણ તો ભારત વાસી નાગરિકમાં
 રહેજ હોય છે; જેમ માણસને નાક, કાન, આંખો
 હોય છે તે રહેજે પદાંને હોય છે. એમ આ ગુણ
 તો આર્યાવર્તમાં, ભારતમાં, ભારત વાસીઓમાં રહેજ
 જ ઉતરી આવે છે. ‘ભૂખ લાગવી ને ખાવું એ
 પ્રકૃતિ છે, ભૂખ ન હોય તો પણ ખવું એ વિકૃતિ
 છે, જ્યારે પોતે ભૂખ્યા રહીને બીજાને આપવું એ
 ભારતની સંસ્કૃતિ છે. બાઈએ સાંભળ્યું ‘ઓ .. હો
 આ તો પોતાનો પતિ મરવા જાઓ થયો છે પછી
 પોતે આ દુનિયામાં કોને માટે જીવે ? બસ ધડીકમાં
 બાઈએ આગળ પાછળનો વિચાર કીને હળવેક
 રહીને પતિના હાથમાંથી કસુંબાની ત્રાંસળી લઈને
 દૂધ પીએ એમ ઘટપટ ઘટ એક શ્વાસે પી ગઈ.

પછી નવું ચોળું કાઢીને પોતાના ઓરડામાં જઈને
કદી ન ઉઠવાના નિશ્ચય સાથે સૂતી:-

ગીત

ધટક ઢઈ ને ગોરાંદે પી ગયાં રે લોલ,
ધરયોળાની તાણી એણે સોડ ને,
વહુએ વગોવ્યાં મોટાં ખોરડાં રે લોલ...

ને પછી તો સૌને માટે અગ્નિદાહ છે. તે આ વહુને
માટે પણ થયો છે.

સોનલા સરખી રે વહુની એહ બળે રે લોલ,
રૂપલા વરણી વહુની રાખ ને,
વહુએ વગોવ્યાં મોટાં ખોરડાં રે લોલ.
બાળી જળીને જીવડો ધરે આવીઓ રે લોલ,
હવે માડો ! તારે મંદિરીએ મોકાણુ ને,
લવનો ઓશિયાળો હવે હું થયો રે લોલ.

આપણો સમાજ જો સમજે તો આ લોકગીત
કેવો ફટકો મારી જાય છે ? આવી કેટલીએ બહેનો
નિર્દોષ વહુઓ અમલ ઘોળી ગઈ હશે ? શા કારણે ?
આપણા સમાજની મા બહેનો ને સાસુ, નણુંદો,
એક વાર આ ગાંત વાંચી વિચારીને મનન કરશે
તો હું 'માતું છું' કે આબરના સબાલના ઓઠા
નીચે આપઘાત કરતી ધણી બહેનોને પ્રભુ જીવંત
આપશે સુઘ વાયક વર્ગ ! જરા ધડીક આપ પણ
આ વિચારને સમજવા પ્રયત્ન કરશે તો મેઘાણીના
આત્માને સ્વર્ગમાં પણ આનંદ થશે કારણ કે એ
લોક સાહિત્યના બાગના માળી હતા.

રાત્રીના ચારેક વાગે બરકડે ગામડામાં કોઈ
ધ્રાંગધ્રાની ધંટીએ ફળતી હોય ને ફળતી ફળતી માતી

હોય ત્યારે એ ધંટી-ગીત સાંભળવા આપણે ધડીક
થંભી જવું પડે જેમ કોઈ સંગીત સાધક પાછલી
રાતે રીયાઝ કરતો હોય, તાનપુરાના સુર સાથે સુર
મેળવીને એવી જ ગીતે આપણી ગામડાની
અભણ બહેન પણ ગાતી હોય છે. ધ્રાંગધ્રાની ધંટીના
અવાજ બહુ મીઠો હોય છે. જેણે સાંભળ્યો હોય
તેને ખતર હોય રૂપાની ધંટડી વાગે એવો એનો
મીઠો ગણેણાટ થાય. એ ધંટીના સુર સાથે સુર
મેળવીને પછી મીઠું ગળું મોકળું મેલે ને સવાર
થતાં સુધીમાં પંદરેક શેર બાજરો બાજરો મટીને
કુણા માખણ જેવું સુંડલીમાં લોટનું રૂપ આપણને
જોવા મળે ને ધંટી ગીતના પડધા મનમાં પડતાજ
રહે :-

ગીત

આવી રૂડી સરોવરીયાની પાળ,
કે બગલા બે બેઠાં રે લોલ.
બગલાં બીડી ગીયા રે આકાશ,
પગલાં એના પડયાં રેશે રે લોલ.
આ... ...આવી રૂડી સરોવરની પાળ,
કે હંસલા બે બેઠાં રે લોલ.
આ હંસલા બીડી જશે રે આકાશ,
પણ મોતીડા મેલી જશે રે લોલ.

આપણે ત્યાં ત્રણ પ્રકારનાં ચિત્રો ગણવામાં
આવ્યાં છે. એમાં પહેલો પ્રકાર જોઈએ કે જે ભીંત ઉપર
ચિત્ર ચિત્રનું હોય એ ભીંત હજુ બિભી હોય તો તે પલા-
સ્તરનાં ખડપલાં બિખડી જાય ને ચિત્ર વયુજનને બીજા
પ્રકારનું ચિત્ર જે ભીંત ઉપર હોય તે ભીંતે પડે
ત્યારે જ પેલું ચિત્ર પડે. એટલે કે ભીંત ને ચિત્ર

એય સાથેજ પડે. હવે આપણે ત્રીજા પ્રકારનું ચિત્ર નોંધએ. એનો એવો પ્રકાર છે કે જે ભીંત ઉપર ચિત્ર હોય તે ભીંત પડી જાય ને ચિત્ર ઉભું રહે. ભીંત પડી જાય છતાં પણ ચિત્ર એમજ રહે એમ આ માણસને એક દિવસ જાવાનું છે. વયાં જશો પણ તેનાં કામ કાયમ રહેશે. ખગત્તાં ઉડી જશે પણ પગત્તાં પડ્યાં રહેશે નરસિંહ મહેતા રૂપી ભીંત પડી ગઈ પણ તેણે દોરેલું ચિત્ર કાયમ છે. “વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીએ.” મીરાંની ભીંત પડી ગઈ, પણ ચિત્ર છે. તુલસીદાસની ભીંત પડી ગઈ, પણ ચિત્ર છે. ગહસ્થી ધર્મ શું કહેવાય તે દર્શાવતું એક ચિત્ર જુઓ. શેઠ જગાળશા ને ચંગાવતી, એલીઓ એ વયાં ગયાં છે પણ તેમનું ચિત્ર હજી એવું ને એવું જ છે. એક આપણા દુહો છે:-

દુહો

ભીંતનું ચળશે ભવણ, પણ ચીંતર ચળશે ના;
કેને કમલજરો ! કાણુ જો વડેરો કલ્યાણમલ !

આમ જુઓ તો આ આપણું આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાન કહેવાય અથવા મોટી ફીલોસોફી કહેવાય. ગંભીર વાત સહેજપણે કહેવી ને સહેવી ને મનમાં આધાત ન લાગે એવી રીતે કહેવી ને સહેવી એ રહેલું કામ નથી. આપણા લોકસાહિત્યમાં આવી સરળ રીતે કહ્યાનું ધણું જોવા મળે છે. એક વેળુ જ માણસને ખસ થઈ ગયાના આપણા સાહિત્યમાં ઘણા દાખલા છે ને એક વેળુ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં જ સરખ કાંચળી ઉતારે એમ બધું છોડીને અલખ ધણીની આરાધનાનો જીજ્ઞો રાહ ઉજવાળતા અનેક દાખલા આપણા સાહિત્યે આપ્યા છે. રામાયણમાં એક ચોપાઈ છે, મહાત્મા તુલસીદાસજીની એ ખૂબી છે કે ચોપાઈના ચોથા ભાગમાં કથા વર્ણન ને ચોથા ભાગમાં માણસની જીવન જીવવાની કળાનું વર્ણન એવી ચોપાઈ જોઈએ:-

સાધુ ચરિત શુભ સરિસ કપાસુ-

નિરસ તિશદ ગુનમય ક્ષમ જાસુ.

આજ વાત આપણા લોકસાહિત્યમાં પણ સરસ રીતે કહી છે.

દુહો

સરવર તરવર સંતગન, ચોથા વરસે મેહ;
પર ઉપકારને કારણે, ચારોં ધરિયા દેહ.

વૃક્ષો, સરોવરો, સંત પુરુષો ને વરસાદ આ ચારેએ પરઉપકારને કારણે જ દેહ ધરેલ છે.

ગીત

સહે તડકા પ્રથમ પોતે, અવરને છાંયડી દેવા,
(છતાં) ન કરતાં વૃક્ષ બકવાદો,
જીવન ઉપદેશ છે જેના.
(કાગવાણી ભા.)

બીજાને છાંયો આપવો હોય ત્યારે પોતાને તડકો સહેવો જ પડે, લેવો જ પડે ને તોજ બીજાને છાંયો આપી શકાય આ વસ્તુ એકલા વૃક્ષને જ માટે નથી, આપણા સૌને માટે એ ઉપદેશ છે. ભગત આપુ કવિ કાગ કહે છે કે:-

પ્રેમી તળાવ તણા હે પાણી !

તમે સાથ મળી સંપી રહેજો;

આથડજો હસતાં હસતાં (પણ)

પાળ તણું રક્ષણુ કરજો.

હે તળાવનાં નીર ! તમે પાળના બંધનમાં હસતાં હસતાં રહેજો, ને પવનને દિલોળે ચડો તો પણ હસતાં હસતાં પાળ સાથે આથડજો. ને ખરું કાર્ય તેનું તેને બતાવાય છે.

ગીત

નહેર તણી હદમાં રહીને ફરજો,
વિધ વિધ રૂપે વિચરજો,
કણ ફળ વેષે જીવ જીવન મની,
બૂખ્યાં પેટ સદા બરજો.

“બૂખ્યાં પેટ સદા બરજો” આપણો એક
દુહો છે:—

દુહો

કરમાં પેરે કડાં, પણુ કર પર કર કરે નહીં;
ઈ માણસ નંધ પણુ મડાં સાણુ સોરઠીયો બાણુ.

લોક કવિ કહે છે કે એવા માણસને બનરે
હરતું ફરતું મડું જ નાણુવું. કારણ કે આ તો
બધી અધરી વસ્તુ છે. પૂજ્ય પિંગળશી આપુનાં
વેણુ જોષએ.

છંદ

વિત વાપરવાનું ને રણુ ચડવાનું
એ એ નામદોનાં કામ નથી,
ખાવાનું ખવરાવાનું, રણુમાં ધાવાનું
ખવરાવાનું એ એ નામદોનું કામ નથી.

કવિશ્રી ત્રાપજકર જોહિલવાડની અસ્મીતામાં
કહે છે કે:—

ગીત

સુકાણુ હાડ માડોશીના બાળને મોઢે રે,
મુઠી ચણુ નાખતો જાળે રે, તુને મળ્યું
હોય તો આપતો જાળે રે.

ગીત અરે આ તો મંત્ર જોયું ગીત છે. તે
અમ્મગળ જોષએ:—

તપ્યાનો જાંયડા થાળે, ગરીબોનો
માળવો થાળે રે;
જેને આથમ્યા સૂરજ એની ડેલીએ જઈ,
ગીત આશાનાં સંભળાવતો જાળે રે.

જ્યાં પહેલાં સૂરજ તપતા અને હવે આથમી ગયા
છે એવાઓની ડેલીએ જઈને ઉપાનાં ગીત સંભળાવજો
કારણ કે એજ ખરા દુઃખી છે, ગીત-આમળા ચાલતું
જાય છે. ગીતના પ્રવાહમાં આપણે પણ તણાતા
જોષએ છીએ.

એમાં વમજે જઈ ચડેલું નાવ કોષનું,
ધરિથી હંઝરતો જાળે રે...

તું ને મળ્યું હોય તો,
આપતો જાળે રે...

મંદિર હોય એવડો ખર્ચ ભાગ ન હોય ને ગર્ભ
ભાગ હોય એવડો ધુમ્મટ ન હોય ને એ પ્રમાણમાં
ખારી ખારણા પણુ નાના હોય મકાન જેવડાં ખારી
ખારણા ન હોય ને ખારી ખારણા હોય એવડી સાંકળ
નકુચો ન હોય ને સાંકળ નકુચો હોય એવડું તાળું
ન હોય. ૧૫ ફુટ પહોળું ને ૧૨ ફુટ ઉંચું તાળું
છે ક્યાંય નથી, એમ નકુચા ને સાંકળ જેવડું
તાળું ન હોય ને તાળા જેવડી કુચી ન હોય.
સોબાઇ સો વારના પ્લોટના મકાનને સાચવનાર
ચાવી તો દોઢ એ ઈંચની જ હોય છે. એમજ મધુ
છે શ્રી ત્રાપજકરના ગીતમાં મંદિરની ખરી શોભા
તો મંદિર ઉપરના સોનાના કળશની છે ને કળશ
એકજ હોય હવે આવે છે કળશ જેવી ગીતની કડી:—

ગીત

મહેલાતો કે મહેલ નો થાજે રે,

હીરા કેરો હાર નો થાજે...

ત્યારે થાવું શું ?

કે... રેડા કોઇ ખેતરે તારા

હાડનાં ખાતર દઈ થોડા કચ્છ,

વાવતો જાજે રે,

તુંને મળ્યું હોય તો આપતો જાજે રે.

તારા હાડના ખાતર દેજે ને એ પણ જાહેરાત
વિનાના ફાળામાં. પણ આતો આપે સવા રૂપીયો ને
એ સવા રૂપીયા પાછળ ૫૦૦ ગ્રામ લોખ બાળે ને
આખા ગામમાં કહેતો કરે કે મેં ફાળામાં સવા
રૂપીયા આપ્યો છે. કવિએ કેવો સુંદર ભાવ
મૂક્યો છે ? 'તારા હાડનાં ખાતર દઈ થોડા કચ્છ
વાવતો જાજે.' તારા ખાતર કર તો ખીજા કચ્છા
છોડવા બિગશે. કારણ કે ખાતરમાં ઉત્પાદક શક્તિ
છે. પણ કવિ કહેતો નથી કે 'લેલેન્ડનું કારખેટર
થાજે રે.' પણ એમ નથી. આખી ઉત્પાદક શક્તિની
આરાધના છે. કેવાં વેળુ છે ? આધ્યાત્મિકતા હવે
આવે છે ને એના રૂપક પણ ધધા અનુસારનાજ
હોય છે. જમતના તાતનું બિરદ પામેલ ગામડાનો
ખેડુ બપોરે કાસ હાકતો હોય હાકતો હાકતો પોતાની
મોઝાત ઉપર નજર કરે ને હેયુ પુલકિત થતુ હોય
ત્યારે પણ એનું ધ્યાન તો અલખ ધણીની આરાધ-
નામાં વળગ્યુ હોય શહેર કરતાં ગામડાને કુદરતની
સારી નરસી બાજુનો અનુભવ વધારે થાય છે, કારણ
કે તે પ્રકૃતિની વધારે નજીક છે. લાકડાના હાળની
દેઢ ધડિની કાસ ઉપર આખા જગતની ધામધૂમ છે.
મીલનાં મૂંઝાં ને મોટર ને માનવ સૌ ખેડ ઉપર

જ છે. છતાં આપણા ગામડાના ખેડુતને જોઇએ
તેટલું સન્માન હજુ ધરના રાજ્યમાં પણ નથી. હવે
મૂળ વાત ઉપર આવીએ.

અજન

ક્યાંથી થાય વાડી ? ગુરજ ! મારી, ક્યાંથી

થાય વાડી ?

મોળાં છે મંડાણુ એમાં ક્યાંથી થાય વાડી ?

એક આપણો દુહો છે કે બધું જ મોળું રાસે
પણ જેની ઉપર આધાર છે એજ મંડાણુ મોળું હોય તો
બધુંજ કુવામાં બધું સમજવું.

દુરે!

વરત કાસ ને વીરડો, જાડી ગરેડી જોઇ;

(પણ) જેના મંડાણુ મોળાં હોય,

કદી ન ટકે, કામડા !

(રામ કામડા)

અજન

કુવાનું તળીયું કાચું ને પાણી જાય છે પાણું
ધોરીમાં ઢંગ મળે નંધ, ને કાઢી નથી કાઢી...

ગુરજ ક્યાંથી થાય વાડી ?

જ્યાં હોવામાં બરાબર ઉભરો આવે ત્યાં માયા
એના ઘોડા ખેલવા માટે ને હોવાનું પાણી મટે ઓણું
ચાવા ને કાસમાં બરાયેલું પાણી પણ મટે ઓણું
ચાવા ને કુવામાં પાણું જાય ને જેની ઉપર આ
બધો આધાર છે એ મનડાના બળદ ધડીક ભગમણા
ને ધડીક આમમણા હાસે ને ધોરીયામાંથી કાઢી નથી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી રતનવાવ જીથ વિવિધ કાર્યકારી સહ. મંડળી.લી.

મુ. રતનવાવ

ગારીયાધાર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૩-૧૧-૫૧

નોંધણી નંબર :- ૭૦૩

શેર ભંડોળ :- ૧,૧૦,૨૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૪૭૦

અનામત ફંડ :- ૧૨૫૦૦-૦૦

ખેડૂત :- ૩૩૫

અન્ય ફંડ :- ૪૫૦૦-૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૧૩૫

અન્ય નોંધ :- મંડળી રસાયણીક ખાતરો, ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ જતું નાશક દવાઓ, ખીયારણુ, ધીરાણુ, વેચાણના સંકલનનું કામ કરે છે.

ધરમશી જીવરાજ પટેલ

નારણભાઈ જેરાજભાઈ પટેલ

મત્રી

પ્રમુખ

ગામ :- રતનવાવ, પાંચટોબરા, સુરનિવાસ, માંગુકા, આણંદપર, પીપળવા, નાના ચોરોડીયા.

વ્યવસ્થાપક કમિટી.

- (૧) શ્રી નારણભાઈ જેરાજભાઈ પટેલ પ્રમુખ રતનવાવ
- (૨) ,, જેરામભાઈ પ્રેમજીભાઈ ,, સભ્ય સુરનિવાસ
- (૩) ,, રામજીભાઈ જસમનભાઈ ,, ,, માંગુકા
- (૪) ,, શંભુભાઈ ઠાકરશીભાઈ ,, ,, પાંચટોબરા
- (૫) ,, છગનભાઈ મેઘજીભાઈ ,, ,, ,,
- (૬) ,, મહીપતરાય નારણજી દવે ,, રતનવાવ
- (૭) ,, પરશોતમભાઈ લખમજીભાઈ પટેલ ,, ,,
- (૮) ,, દેવરાજભાઈ હીરાભાઈ ,, ,, ,,
- (૯) ,, પરશોતમભાઈ ધરમશીભાઈ ,, ,, ,,

ધીરાણુ :- ૨,૫૦,૦૦૦-ઉપર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધજડો ખેતિ વિષયક વિ. કાર્યકારી સ. મં. અન લી.

સાવરકુંડલા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૩૧-૧-૧૯૫૫

નોંધણી નંબર :- ૧૧૩૭

શેર ભંડોળ :- ૩૩૬૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૧૧-૦૦

ખેડૂત :- ૧૦૦

અન્ય નોંધ :-

બેન્ક લોન - રૂ. મુ. ૫૫૭૦૦-૦૦

સભાસદ ધીરાણુ - રૂ. મુ. ૭૨૩૦૦-૦૦

નફો ૩૦-૬-૬૬ ૧૦૧૬૬-૦૮

મંડળી દ્વારા સભ્યોને ખાતર તથા બીયારણુની જરૂરીયાત પૂરી પાડવામાં આવે છે.

પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર જોશી

લીમલાલ જ્વાલાલ

મંત્રી

પ્રમુખ

ધજડો ખેતિવિષયક વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી અન લી.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વિજયા નગર ખેતિ વિષયક વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી અન લી.

મુ. વિજયાનગર

સાવરકુંડલા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૮-૧૧-૧૯૫૪

નોંધણી નંબર :- ૧૦૩૨

શેર ભંડોળ :- ૨૨૮૭૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૮

અનામત ફંડ :- ૮૩૪-૦૦

ખેડૂત :- ૩૮

બેન્ક લોન રૂ. ૩૫,૦૦૦

સભા. ધીરાણુ રૂ. મુ. રૂ. ૪૪,૬૦૦

નફો ૩૦-૬-૬૬ રૂ. ૧૩,૬૧૫

અન્ય નોંધ :-

મંડળી દ્વારા સભ્યોને ખાતર તથા સરકાર માન્ય વસ્તુઓનું વેચાણ કરવામાં આવે છે.

પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર જોશી

જીવરાજ રણછોડ

મંત્રી

પ્રમુખ

વિજયાનગર ખેતિ વિષયક વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી અન. લી.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કાંત્રોડી ખેતી વિ. વિ. કાર્યકારી સહકારી મંડળી અને લી.

મુ. કાંત્રોડી

સાવરકુંડલા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૧૭૭૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૨૦

અનામત ફંડ :- રૂ. ૨૦૦૦-૦૦

ખેડૂત :- ૧૧૫

બીનખેડૂત : - ૫

ગીરભાઈશંકર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી
મંત્રી

પટેલ દેવરાજ ભવાન
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઇશ્વરીયા સેના સહકારી મંડળી

મુ. ઇશ્વરીયા.

શિહોર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૩-૨-૨૬

નોંધણી નંબર - ૪૩

શેર ભંડોળ :- ૩૭૮૯૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૨૦

અનામત ફંડ :- ૨૬૦૧૩-૦૯

ખેડૂત - ૧૦૫

અન્ય ફંડ - ૫૦૦૦-૦૦

બીન ખેડૂત - ૧૫

અન્ય નોંધ :-

ખાતર, બીયારણ અને જીવન જરૂરીયાતોનું વેચાણ કરે છે. મંડળીને પોતાની માલીકીનું મકાન છે. તેમજ રેશનનું કામ કરે છે.

કાળીદાસ ત્રીભોવનદાસ દેવભોરારી
મંત્રી

લીખાભાઈ હીરાભાઈ
પ્રમુખ

અવસ્થાપક કમિટી

૧ હરજીભાઈ કરશનભાઈ

૪ લખમણભાઈ જસમતભાઈ

૨ ખોડાભાઈ માવજીભાઈ

૫ શામજીભાઈ રામજીભાઈ

૩ મેઘજીભાઈ હામાભાઈ

૬ નથુભાઈ રૂપશંગભાઈ

With Best Compliments from :—

M/s. STANDARD CHEMICALS

Nari Road, — BHAVNAGAR.

With Best Compliments from:—

T. C. BROTHERS

Gram : 'TICIBROS'

Phone : 4338

: 4257

: 3798

DanaPith : BHAVNAGAR.

Barnch : MAHUVA.

AGENTS : INDIAN OIL CORPORATION LTD.

BLUNDELL EOMITE PAINTS LTD.

DEALERS : PIPES, MACHINERY, PAINTS & IRON

Associated with VERAVAL, RAJKOT, BOMBAY.

કાઠી તેથી પાણી આફરો લેતું હાલે છે.

લોકસાહિત્ય મનોરંજન કે તમાશા જેવું, સસ્તું નથી, પણ એમાંથી તો આપણી સંસ્કૃતિના સંસ્કારની સૌરભ મહેકે છે. ગોડ-બંગાળનો રાજ ગોપીચંદ કેમ બૂલ્યો બૂલ્યાય ? મહારાજ ભટ્ટાચાર્યએ એના બાણેજ માના એક આંસુએ ચેતવી મેલ્યો ને જગતના સુખને સાપ કાંચળી તજે એમ એણે તજ્યાં. આવો ધર્મ બહેનને ગામ ગયો. મા-કાચળી બહેને આવો જોવાને અક્ષાટ રૂદન કર્યું, એ વાત સાંભળીને રાંક માણસ રીંસને-કાંધને ગળે એમ કડવો ઘૂંટડો ઉતારીને ગોપીચંદ પોતાનો સાચો ત્યાગ બતાવ્યો.

લોકગીત

સોનલા વાટકડાને રૂપલા કાંગસડી,
બાજુડો રાજ (ગોપીચંદ)
એહો નાવારે, ભરથરી,
હાથ પગ ચોળે એના ધરની અસતુરી,
વાંદાનો મોર ચોળે એની માડી રે,
-ભરથરી.

મા તમે શા કારણે રોવો છો ? કે બેટા કંઈ નહીં. ના મા ના તમે સાચી વાત કરો. ત્યારે મા કહે છે :-

ગીત

આવી રે કાયા તારા આપની હતી જો,
ઈ રે કાયાનાં મરતુકે આવ્યારે ભરથરી.

અસ લાગી ગઇ. માં હું કાશીએ જઈ, કરવત મેલાવું, તમે ક્યો તે કરું આંકહે છે કે દીકરા :-

ગીત

બાર બાર વરસ દીકરા રાજવટું કરો જો,
તેરમે વર્ષે લેજો બેખ રે ભરથરી.

પણ એ ગોપીચંદ મેનાવતીને જ ધાવ્યો હતો એટલે સામે સરસ જવાબ આપ્યો:-

ગીત

બાર બાર વરસ માડી ફણીએ ન દીઠાં જો,
અમે આજ રે લેશું ભગવો બેખ રે ભરથરી.

ઠીક દીકરા ભલે પણ 'તું' બહેનને દેશ કોઇ દીન જાજે. બહેન આ આઘાત સહન નહીં કરી શકે. પણ ગોપીચંદ ત્યાં જાય છે. બહેન કહે છે. આઈં સ્વરે છાતી ફાટ રૂદન કરતી કહે છે, કે 'વીર ! તેં આ શું કર્યું ? એવકું તને શુ માહું' બાળ્યુ ? હાલ તારા રાજપાટ પાછા અપાવું. હાલ વીર ! હાલ.

ગીત

રાજ રે ન જોઈએ બેની ! પાટ નવ જોઈએ જો,
મારે કરમે લખ્યો છે ભગવો બેખ રે ભરથરી.

ને આવા માણસોજ જગતનું કલ્યાણ કરી જાય છે કે જેને વેણુની-વચનની કિંમત હોય છે. ધોમ ઉનાળો છે. હરણનાં માથાં ફાટી જાય એવા આકરા અગન વરસાવતા તાપ પડે છે. ઝુટ્ટી ભરી જુગર નાખી હોય ધરતી પર, તો ધડ ધડ ધડ ધાણી ફુટી જાય. આવા ઉનાળાના દિવસો આકરા લાગે છે. માણસને લાલ કાંઠે અથવા કોઈ ખીન્ન ગામમાં પાણી માટે પશુ પંખી માનવ પ્રાણી તલખતાં હોય, ગામેતી પોતાના વાતચત પ્રેમનું ખૂન કરે છે ને

જોષીને બોલાવીને પૂછે છે કે કયા પ્રકારે તળાવમાં પાણી થાય? આ તો ગળાવ્યું ને મહેનત માથે પડશે. ત્યારે જોષી જોષ જોષને કહે છે, ‘બત્રીસ લક્ષણા પુરુષને સગેડે બલિદાન આપો તો અવશ્ય પાણી’ થાય ને પછી પોતાના દીકરાને બોલાવીને વાત કરે છે. એવા આપતો દીકરો પોતાના આપને ખમશે ચાલી પોતાના દાપત્ય જીવનના આગને પોતે ઉગેડે છે. ફક્ત સમાજના સુખ ખાતર બીજા માટે ધસાઈ જવાની આ ઉત્તમ તકની હાકલને ઝીલીને અમર થઈ જાય છે. આ છે આપણી સંસ્કૃતિ જળ દેવતાને પોતાનું બલિદાન આપીને રાખો પશુ, પંખીને માનવોની તૃષા એ છીપાવે છે. આ ગીત મહુજ આઈ સ્વરે સ્વ. હેયુ ગદવીએ રેડીઓ રેકૉડ કરાવ્યું છે. ક્યારેક સાંભળીએ તો આપણી મધુ આંખો બીની થયા વિના નહીં રહે.

કથા ગીત

બાર બાર વર્ષે નવાણુ જાળવ્યા,
નવાણુ નીર નો આપ્યા જી,
તેડાવો નળુતલ જોષીને,
ને જોષીડા જોષ જોષરાવો જી.

પણ ત્યાં તો જોષી બોલ્યો:-

નળુતલ જોષીડા વીરો એમ કરી
બોલ્યો કે વહુ ને દીકરો પધરાવોજી.

ને તુરત જ પોતાના પુત્રને બોલાવવા ગામેતી
માણસ મોકલે છે ને દીકરાને બોલાવે છે.

ગીત

બોડલાં બેઠવતા અબેસંગ પાતળા!
દાદાજી બોલાવે રે,

શું રે કા-છે અમારું સમરથ દાદા!
શા માટે બોલાવ્યા જી.

નળુતલ જોષીડા એમ કરી બોલ્યો
દીકરો ને વહુ પધરાવોજી,

એમાં તે શું છે મારા સમરથ દાદા!
પારકી જણીને પૂછી આવો રે.

એટલે પછી વહુને, પૂછવાનું બાકી લાગતાં
વહુને પૂછાવે છે:-

ગીત

બેટડો ધવરાવતાં વહુ રે વાધેલી!
વહુ-સાસુજી બોલાવે રે જી રે,
આવ્યા વહુ એટલે સાસુએ કહ્યું કે-
વહુ ને દીકરો પધરાવોજી.

એ પણ ક્ષત્રિય કામની જ હતી ને પોતાને
બોગે બીજાને સુખ આપે એવી હતી. પછી તો એ
વહુ ને દીકરો જાને જળદેવનું બલિદાન થયા તૈયાર
થાય છે ને તળાવનાં પગથીયાં ઉતરે છે. વહુએ
મોડીયો ને દીકરે સાફો આપ્યા છે.

ગીત

પહેલા પગથીયે જઈ પગ દીધો
પાતાળે પાણી કમકમીયાં રે જી.

પછી તો બીજો ત્રીજો પગથીયે એમ પાણી
વધવા મંડ્યું ને છેવટ...

પંચમે પગથીયે જઈ પગ દીધો ત્યાં
પરવશ પડ્યા પ્રાણજી,

એક હોંકારો કયોને, અબેસંગ!
ગાંધીજી કાણ પીસેછે?

પીશે ઓલા પશુડા ને પીશે ઓલ્યાં પખીડાં,
પીશે વળુંભાનાં લોકા જ રે,
ભરી છે ચુદ્ડી ને ભર્યાં છે મોળીયાં
તરી છે અભેલંગની લાશું રે જી

આ બધું આપણું લોકસાહિત્ય છે. આમાંથી જે માણસ સમજે કે શું 'ખોટું' ને શું 'સાચું', તે સંત સોરઠની ભોમકા તો સંતની ભોમકા છે એને ખોજે અનેક સંતો રમ્યા, ઉછર્યા ને પોતાના પ્રેમની ઝલકથી અનેકને તાર્યા ને પોતે પણ તર્યા. મા સરસ્વતીએ છૂત અછૂત જેવા વાડા નથી રાખ્યા. એમણે તો ગમે તેવી જીવંદા અંગે વાસ કર્યો છે. સૌરાષ્ટ્રના અનેક નામી-અનામી સંતોએ ભક્તિ-સભર લજનો લખ્યાં છે. નરસિંહ મહેતા, દાસ જીવણ, બીમ ચારણ, પરબડીના સંત દેવીદાસજી, મીઠા ભગત, તોરલ દે, લાખો લોચણ આવા તો અનેક સંતો સૌરાષ્ટ્રની ભોમકાએ આપ્યા છે. મીરાં પણ દોડીને છેવટે તો સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિમાં જ સમાણ્યાં. આવા મીઠા મમતવાળી સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ તો સતી, શૂર ને સંતની જનેતા છે. રાત્રે ભજનિક ભેળા થાય, રામસાગર ને મજરાની સંગત થાય. તબલચી હોય તો તબલા પર થપાટ મારે ને વાતાવરણને ભરી દે. અલખની આરાધના થાય ત્યારે ભગવાનને ખોજે સૌ સરખા. કોઈ મોટો નહીં, કોઈ નાનો નહીં.

એકજ ઈશ્વર, ને બધાં એનાં સંતાન. મંદિરના પ્રાંગણમાં કે ગામના ચોરે કે ખેતરના મેડા ઉપર ખેતી ભજન બલકારે કે રામ'વજીના પાટ ખેસાડાય, કરતાલ ને રામસાગરના મીઠા રણકરથી વાતાવરણ ઉભરાવા માંડે, અલખ ધણીની મસ્તીથી આરાધના થાય, જાંડા ઉતરીને અભની ખોજ થાય દેહ-કેડીયની જગતી જ્યેત જગાવી માનવ આતમની ખોજ કરવા વૈરાગ્યની વાટ પકડી તેના આકરા તપનવાળા કેડાની રાહ અજવાળોતો અજવાળોતો આરાધના કરે. અલખના નામની એલી મંડાય. ભક્તિરસનો ભાદરવો ગાંઠો બને.

એવા એક નહીં અનેક કવિઓ આપણી ધરતીનાં પાણી પીને નિપજ્યા છે. માલો ને રૂપાં, જેસલ-તોરલ, લાખો-લોચણ મોરે, તો ક્યાંક પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનાં પંથી ન સિંહ, મીરાં ને વળી દાસી જીવણ એ તો પુરુષમાંથી, નરમાંથી નાર થયા ને પોતાના પતિને, ખાવિંદને રીઝાવવા શબ્દના કુલડા વેરીને રીજગ્યા જે કુલની સુવાસ હજી મ્હેકી રહી છે. ને એમાંથી આપણને પ્રેરણા મળે છે. આવા અનેક સંત કવિઓનો ને કવિતાનો આ આપણો ખજુમ્લો વારસો છે, તેની થેડીક ઝાંખી કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. મારી અનેક તુટી-ગાને ક્ષમ્ય ગણી આપ વાંચશો એવી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

— શુભેચ્છાઓ પાઠવે છે —

હાજી નુરમહંમદ ખાલુજીભાઈ

(વાઘનગરવાળા)

ગોળ બજાર, મહુવા બંદર (સૌરાષ્ટ્ર)

ઓફીસ-ફોન નં. : ૩૧૯૩૮૯

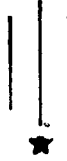
ફેક્ટરી-ફોન નં. : ૩૬૮૨૯૬

ધીરજલાલ એન્ડ કું.

દરેક જાતના મીનરલ્સ, કેમીકલ્સ, સીમેન્ટ,
વાઇટીંગ, ખાટાના વેપારી અને ગ્રાહનર્થક.

-: ફેક્ટરી :-

સીતાફલ વાડી,
મહાગામ-૧૦.

-: ઓફીસ :-

૩૭ કાવેલ કોસ લેન,
દાદીશેઠ અગીઆરી લેન,
કાલબાદેવી, મુંબઈ ૨.

હાર્દિક શુભેચ્છા સાથે

શ્રી દેવીદાસ દ્વારકાદાસ એન્ડ કું.

સ્ટેશન રોડ - ઉના

(જિ. જુનાગઢ)

(સોશાળ)

ઓઈલમીલ—જનીંગ ફેક્ટરી

ટેલીફોન નં. : ૪

સૌરાષ્ટ્રનું લોકભરત

—ખોડીદાસ પરમાર

સૌરાષ્ટ્ર તરફ ધખ્યો પીળચરો ને કાળી ભૂખરી બેં વાળે ભારે રૂડો પ્રાંત છે, પણ તેનાથીય રૂડો તો એના માનવી છે. જ્યેનભરી નારીયું ને મરકલડા માટીને જોતાં જ આપણું હૈયું ઠરે, ને આત્મો ફાળે. આ “ઈ” માનવી બાળુકા અને લોકપ્રિય તો લક્ષી ભાત્યના, તેનો સંસ્કાર શોખેય પેઢી હિતાર આદ્યો આવે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં મોટે ભાગે વસ્તીમાં ખેડૂત, કાંટીયોવરણ, ઉભડિયા અને ઉજળિયાત વર્ણ, આવા ઉપલક રીતે ભાગ પાડી શકાય, બાકી જ્ઞાતી અને પેટા જ્ઞાતિની રીતે તો અઢાર વરણ ને કંઈ કેટલીય નાતો જોતો થાય છે.

સુંદર મળનું ભરત એ સૌરાષ્ટ્રની લોકનારીનો મેધિરો શણગાર છે. સૌરાષ્ટ્રના લગભગ દરેક ગામ-ગામમાં મોટા ભાગે ક્યુબી, વસવાયા અને ખેતી કરતા કારડીયા રજપુત, ખરક, પલેવાળ બ્રાહ્મણ, સથવારા, ફાળા વગેરેની સ્ત્રીઓ તો ભરત ભરેલા ધાધરા કાપડાં પહેરેજ છે. તેઓમાં આ કપડાં પહેરવા તે તો રૂઢિનો રિવાજ જ ચર્ચ પડ્યો છે. તેથી તેમજ ખેડૂત સ્ત્રીઓનો તો એ મનગમતો પોશાક હોવાથી તેઓમાં મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ આ હોંશિ હોંશિ ભરીને પહેરે છે. અને આજથી ૪૦ થી ૪૫ વરસ પહેલાં તો વાણીયા, બ્રાહ્મણ, લોહાણા વગેરે ઉજળિયાત

વર્ણની સ્ત્રીઓ પણ ભરેલા કાપડાં બહુ શોખથી પહેરતી, પણ હવે તેમણે ને છોડી દીધું.

સૌરાષ્ટ્રમાં મોટે ભાગે ખેતી કરતી કામોમાં તો ભરતકામ એ પરંપરાગત આદ્યો આવતો. અનોખો રિવાજ છે અને તેથી જ દીકરી પાંચ છ વરસની થાય ત્યારથીજ તેની મા દીકરીના આણા માટે ધાધરા ભરી ભરી તૈયાર કરવા માંડે. જે સ્ત્રીને ઝાઝી દીકરીઓ હોય તેની માને એ દીકરીયું માટે ખૂબ જ ભરત ભરવું પડે છે. નવરાશના વખતમાંય તે હાથ કહીને ખેસી શકતી નથી. તેથી આ ખેડૂતની દીકરીયુંમાં અક્ષરજ્ઞાન બહુ ઓછીને મળે છે તેઓમાં બહુતર કરતાં ભરત ચીતર તેને સુંદર રીતે શીખવવામાં આવે છે. ગામડા ગામમાં નાનપણથી દીકરી ૭ કે ૮ વર્ષની થાય ત્યાંથી જ તેને ધરકામ, ભરતકામ અને ખેતીવાડીના કામમાં લગાડી પહોંટવા માંડે છે. મા બેન, સૈયર કે બાબી જ તેને ગૂઢ વિજ્ઞાનના પાઠો લાણાવે છે અને ત્યાર પછી તો તે કંઈ કેટલુંય આપ સૂઝે ધીમે ધીમે શીખી જાય છે મોટી થતાં આપો આપ દરેક કામમાં તે પાવરધી બની જાય છે.

આ બધીય જ્ઞાતોમાં દીકરીના વેવિજ્ઞાણ તો તે નાની હોય ત્યારથી ચર્ચ જાય છે અને લગ્ન પણ તે

લગભગ ૧૪-૧૫ વરસની થાય ત્યાં જ થઈ જાય છે. આ લગ્ન એ તો માત્ર વરકન્યાનું વિધિગત જોડાણ છે. તેઓ પતિ-પત્ની તરીકે સાથે રહીને જીવન ગાળતા નથી. લગ્નની રાત્રે કે બીજો દિવસે કન્યાને તેડી પીયર જાય છે. અને લગ્ન પછી ત્રણ કે પાંચ વરસે પોતાનું બહુલું ભરતકામ પૂરું થઈ જાય ત્યારે એના મા-બાપ તેને આજીવું કરીને સાસરે મોકલે છે. આમ આજીવ પછી જ તેના રીતસરનો સંસાર મંડાય છે. દીકરીના આજીવમાં મા બાપને ઘણું બહુ આપવું પડે છે. તેમાં મુખ્યત્વે ભરત ભરેલી ચીજો જ વધારે હોય છે તેથી દીકરીના લગ્ન થઈ જાય કે પછી સગવડ પ્રમાણે તેના આજીવની તૈયારીઓ થવા લાગે છે ત્યાર પછી દીકરી પોતે જ સરકયા સરક બરવા લાગે છે અને આખો વખત ભરભર કરે ત્યારે માંડ માંડ ત્રણથી પાંચ વરસે બહુલું ભરત પુરું થાય છે. બાકીનું તો થોડું તેની માતાનું જીવું હોય તે એમ કરીને આજીવું તૈયાર કરે છે. એક દીકરીનો ૧૪ થી ૧૫ વર્ષે ભરત ચીતરનો કરીયાવર માંડ તૈયાર થાય છે એમાં ખર્ચ પણ કાંઈ ઓછો થતો નથી. તેઓ ચાર હાથ લંબાઈના ચણીયા ભરે છે. તેના હીર કાચ ને દોરા વગેરેનો ખર્ચ લગભગ ૧૫ થી ૨૫ રૂપિયા થાય છે. વળી મહેનત તો નોખી. તેથી આખો કરીયાવર તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી મા બાપ દીકરાને સાસરે મોકલતા નથી. ઉજળિયાત વણ માં તો બજારમાંથી ખરીદી કરીને, કપડાં શીવડાવી ને બે ત્રણ મહિને આજીવું તૈયાર થઈ જાય છે. જ્યારે ગ્રામ કન્યાના આજીવ પાછળ વરસોની મહેનત પડે છે. પણ એ જ તો એનો સાચો સંસ્કાર વારસો છે ને? ખતથી ભરેલા ઘાઘરા તે કેવી હોશ પહેરે છે ને તેમાં તે શોભે છે જ કેવી રૂપાળી?

સામાન્ય રીતે દીકરીને મા બાપ કરીયાવરમાં ૧૧ થી ૨૨ સુધી પોતાની પહોંચ પ્રમાણે ભરેલા

ઘાઘરા આપે છે. ૨૫ થી ૪૫ સુધી કપડાં આપે છે તેમાં ૫ થી ૭ કાપડાં ભરત ભરેલા હોય છે. પણ આ તો દીકરીના પોતાના કપડાં થયા. તેના પર શણગારનું ભરત, પશુ શણગારનું ભરત ને તો જીવું. લગ્ન થાય પછી તરત જ તેઓ આ બહુ ભરત ભરવાનું શરૂ કરી દે છે. ગોહીલવાડ, અમરેલી વગેરે જાણુ ખેડૂન વરણમાં આ ભરત ખાસ કરીને ધોળા કપડા ઉપર ભરવાનું હોઈ તેને ધોળું ભરત કહે છે. આ બાજુના કણખી, કરડિયા રજપુત, ખરક પલેરાજ, સથવારા, કોળી વગેરેમાં આ ભરત ધોળા ઉપર જ વિશેષતઃ ભરાય છે. ધોળા ભરતના નમૂના આપ્યા છે. બે ચાકળ, એક ખારસાખ તોરણ, બે ચીતરિયા, બે ટરચરિયા, કે પાન કોથળિયા, ૧૮ હાથ લાંબી કાંધી કે પછીતપાટી, બે તકીયા, બે ટોડલીયા ને ઘણીયો. હાલારમાં ગણેશ સ્થાપન ખાસ ભરાય છે. જ્યારે કાડીઓમાં સૂરજસ્થાન પણ ભરાય છે. આ બહુલું ભરત કામ હીર કાચ અને થોડું સુતર, એ રીતે ભરે છે. તેની ભરવાની રીત સારી છે. દોરી સાંકળી પાડીને ભરે છે અને કાચ બટન ટાંકે એ રીતે ભરે છે. આ ધોળું ભરત, સૌરાષ્ટ્રના ગામડામાં ખાસ લગ્ન પ્રસંગે જ અથવા કોઈ સારા કામ વખતે ઘર પર આવે છે. માટીનું ગારતીપ્યું ઘર આ ભરત ચીતરોથી બહુજ ઉજમાળું દીસે છે.

પશુઓના શણગારમાં ધોરી એ મુખ્ય છે અને પછી આવે છે ઘરની માણકી કે તેજ ઘોડી. ધોરીના શણગારમાં બન્ને બળદની જૂલ, માથરોટિયા, શીંગરોટિયા કે ખોલાળા, અને બે દીકરીના માબાપ પામતા પહોંચતા હોય તો ઘરની ઘોડીની જૂલ અને માથરોટિયું આપે છે. રખારી કામમાં ભરતકામ જવલ્લે જ હોય છે. છતાં કોઈ કેઈ માબાપ દીકરોન આજીવમાં સંઢણીની ભરેલી જૂલ આપે છે. પશુઓના શણગાર પણ માત્ર ઘરમાં લગ્ન હોય

ત્યારે જ પશુઓને પહેરાવે છે. શણુગાર સળવેલા પશુ બહુ રૂડા દેખાય છે.

આ સિવાય ધર વપરાશની નાની ચીજો પણ ભરત ભરેલી હોય છે, જેવી કે થેલી કાચળી, માલડી, ખગચો, ખલેચી, ઈંટોણી, વીંઝણો, ચોપાટ, વગેરે. જેમાંના ઘણા તો રોજના ધર વપરાશના કામમાં આવે છે.

ખાસ કરીને કાઠી કામમાં ધર શણુગારતું ભરત મોટે ભાગે ગૂદા નીલા રંગના કાપડ ઉપર ભરેલું હોય છે. તેનું કારણ તેના આરકા પરસાળ હમેશા ઘોળેલા જ હોઈ, ધોળી દીવાલ ઉપર નીલા રંગનું કુલવાડી જેવું ભરત સુંદર લાગે છે. જ્યારે જમનગર તરફના હાલારી કણુખીઓમાં ધર શણુગારતું ભરત વધુ પીળા રંગના કપડા ઉપર ભરાય છે. તે ભરતમાં પાન, લીંબોળી, ગોટી, મોર, ચોપટ વેલ, ખુટી વિશેષ ભરે છે. ભાત સુંદર લાગે છે, પણ ગોલીલવાડ બાબુના ચાકળા ચંદરવા, ભૂમિતિના આકારોથી ભરે છે તેવું સુંદર આ ભરત શોભતું નથી પીળુ કાપડ વિશેષ દેખાય છે. દુરથી સમગ્ર ભાત છૂટી છૂટી લાગે છે મહાજનની સ્ત્રીઓ નીલા ધોળા, પીળા, એમ અધાય રંગના કપડા ઉપર ભરત ભરતી હતી હવે તેઓનું ભરતકામ સાવ જ અધ થઈ ગયું છે. તેઓના ભરતમાં ઝીણવટ અને ભરતની ચોખ્ખાઈ વિશેષ જોવા મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ખેડુતો તેમજ લોક વરણમાં આજથી ૨૦ થી ૩૦ વરસ પહેલાં તો ભરેલાં જ લુગડાં પહેરવા (તેને તેઓ જાડા લુગડા કહે છે) એવા રિવાજ હતો. જે સ્ત્રીઓ આવા જાડા લુગડાં ન પહેરે તો તેની આકરી ટીકા થતી. સૌ સ્ત્રીઓ આવા જાડા લુગડા જ પહેરતી જે કે આવા કપડા તેઓને બહુ જ સુંદર રીતે લાગે છે. મામડાની

ખેડુત સ્ત્રીને ઝીણાં લુગડાં નકામાજ છે અને તેને શોભતાય નથી પણ હવે તો ખેડુત અને લોકવરણમાં ધામે ધીમે જાડા લુગડાં પહેરના રીવાજ અદૃશ્ય થતો જાય છે. આવતાં ૨૫ થી ૩૦ વર્ષોમાં ભરેલા લુગડાં જાડા લુગડા પહેરવાનો રિવાજ ચાલ્યો જશે તેમ લાગે છે. અવનવા રંગીન ઝીણા કપડાના મોહમાં અને ધરશણુગારતું ભરત ભરેલા ધાધરા વગેરે ગામડી છે તેમ ગણીને ગામડાની સ્ત્રીઓ આ ભરત પાણીના મૂલે વેચવા માંડી છે. જે અત્યારે શહેરોમાં ઠેર ઠેર વેચાય છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં પુરુષો કંઈ જ ભરેલું પહેરતા કે અધતા નથી માત્ર અધવડા જુવાનડા ભરેલી ટોપી પહેરે છે. કાળી કે વેડવા વાધરીમાં આધેડ ઉમરના પણ આવી ટોપી પહેરે છે જ્યારે લોકવરણ અને ખેડુતના નાના છોકરાવને ભરેલી આંગડી, ભરેલી ચોરણી, ખંડી વગેરે પહેરાવે છે. જૂના વખતમાં નતીયો ઓઢાડતાં તે તો હવે જોવાય મળતો નથી. નાની છોડીઓને આવો ઓશલો ભરીને ઓઢાડતાં તેય હવે અદૃશ્ય થવા માંડ્યો છે.

ભરતકામમાં પહેરવાના ધાધરા વિશેષ ભરાયા છે તે લાલ રંગના ચોળીયા ઉપર તેમજ કાળી ખારવી ઉપર ભરાય છે. ચોળીયુ જાડું હોય છે. તેના ઉપર થેપા જેવું જાડું ભરત ભરાય છે તેથી એક ધાધરો ધણો વજનદાર થાય છે. હાલાર બાબુની સ્ત્રીઓ, પાળા અને લીલા રંગના કાપડ ઉપર પણ ધાધરા ભરે છે. કાપડા તો અધે જ રંગરંગીન અટલસ નીચે સુતરાઉ પડ નાખીને ભરાય છે. તેમાં કાચ, સતારા, તૂઈ વગેરે ઠાંસી ઠાંસીને ભરે છે. ભરેલા કાપડા વિવાહવાજન કે તહેવારના દિવસે પહેરે છે. પહેલાં તો ઉજળિયાત કામની સ્ત્રીઓ પણ ભરેલી કંચુકી પહેરતી, તેમાં તેઓ ઝીણવટવાળું કંચી પ્રકારનું ભરત માત્ર જમણી ખાંધ ઉપર જ વિશેષ ભરતી. આવા કાપડા મોચી લોકો પણ

ભરીને વેચતા હતાં.

લોકનારીને ભરત ભરેલા જાડાં લુગડાં બહુજ સુંદર શોભે છે. સૌરાષ્ટ્રના લોકવરણમાં મોટા ભાગના ખેતી કરતાં હોવાથી તેમની સ્ત્રીઓને ધંધાકીય દ્રષ્ટિએ પણ એ કપડાં ખાસ જરૂરના છે. જ. આ સ્ત્રીઓને વાડી ખેતરને સીમ શેઠાનું કામ વધારે હોય છે, તેનેય ઝીણા કે આછા પોતાના કપડાં પહેરવા પોષાય નહીં કારણ કે ધૂળ, ઢેકા ને જાળાં ઝાંખરાં વચ્ચે કામ હોવાથી ઝીણા કપડાં જલદી ફાટી જાય છે તેથી જલદી ન ફાટે તેવાં કપડાં આ સ્ત્રીઓ પહેરે છે. કલાગ્રિય સૌરાષ્ટ્રની લોકનારીને આ જાડાં કપડાં વરવા લાગ્યા હશે, માત્ર રંગે રંગેલા પણ તેમાં કશીય ભાત કે છપાઈ ન હતી તેથી તેણે આ યોગિયાના ધાધરા ઉપર ભરતકામ શરૂ કર્યું. શરૂ શરૂમાં તો ભરત જ પાંખુ, ભાતો પણ થોડી હતી, તેની અત્યારે ધણી ભાતો થઈ ગઈ છે. ભરત પણ હવે તો ઠાંસી ઠાંસીને ભરાય છે. ધાધરા ઉપર ભરત ભરવાથી બે વસ્તુ થઈ એક તો ધાધરા આખો ભરેલો હોવાથી તે જલદી ફાટે નહીં ને રંગીન રાતા, કાળા રંગ ઉપર ભરત પણ બહુજ સારું શોભે છે, વળી કામકાજમાં જે રોજ લુગડાં ધોવાની નવરાશ જ ક્યારે મળે? તેથી રંગાં અને ભરતે ભર્યા ધાધરા જલદી મેલા પણ દેખાતા નથી તેથી સહેજે એક ધાધરા અડવાડીયા સુધી પહેરવામાં ચાલે છે. પણ આ વ્યવહાર કરતાંય વિશેષ તો સ્ત્રીઓની સાચી કૌશલ્ય દ્રષ્ટિએ જ આવું સુંદર ભરત વિકસાવ્યું છે. તેનામાં હરથથી જ સાચી કળાસુઝ હોય તેને વખત બહુ ઓછો મળે તો પણ સુંદર ભરેલો ધાધરા પહેરવાનો તેણે અગ્રહ રાખ્યો જ છે. પોતાની સુઝ પ્રમાણે ગ્રામ નારીઓએ ભરતમાં શોભનભાતો સરજી છે. બધી ભાતો તે ગામની જ હોઈ એક બે સ્ત્રીઓ સૌ સ્ત્રીઓને ધાધરામાં યોગખી આપે છે. વાટકમાં મેશ ધુંડી સળીથી તે લાલ ચોરિંગા ઉપર આળેમે છે ભુતડો કે ખડી

પલાળી તે કાળા ઉપર આળેમે છે વિજાવતી નળિયું ધસીને કે ગેર પલાળીને સફેદ ઉપર આળેમે છે. એક ધધરા આળેખવાના તે ૮ થી ૧૦ આના લે છે. આમ જુદી જુદી ચાલી આવતી પરંપરાગત ભાતો આળેખાવી ગ્રામના સ્ત્રીઓ, પોતાનું ધંધા, મળકોતો પોશાક, પશુના શણગાર અને ખીજી કંઈ કેટલીય ચીજો ભરે છે.

ભારતમાં ભરત કામની પરંપરા ઘણી જુની છે. મોહેન-જો-દડોના ખોદાણમાંથી ધર્મગુરુ કે રાજની એક મૂર્તિ મળી છે. તેણે જે કપડું પહેર્યું છે તેના ઉપર ત્રણ પાંખડીનું કુલ્લ ભરત છે કારણ કે શિલ્પમાં શોભનભાતો હોય તે ખોતરેલી કે ઉંડી કારેલી હોય છે જ્યારે આ શિલ્પમાં ઉપરની ભાત ઉપસાવેલી છે, તેથી માનવાને કારણ મળે છે કે તે મોટાભાગે ભરેલુંજ હશે ઈ. સ. પૂર્વે ૪થી સદીમાં ચાણક્યે પણ અર્થશાસ્ત્રમાં **સ્વચિતમ્** એટલે ભરેલું (ભરત) એવો ઉદ્દેશ કર્યો છે. ભાર હુત, સાચી વગેરેના શિલ્પોમાં પણ કોઈ કોઈ રચને શોભનભાતો ઉપસાવેલી છે. અજ્ઞતામાં પણ ઘણા ચિત્રોમાં આજના લોક ભરતમાં ભાતો “અડદીયા” “કંટા” “કાંગરા” જેવી ભાતો છે શુદ્ધકના “મૃત્યુકટિક” નાટકમાં તો નાયિકા વસંતસેનાની માતાએ ભરત ભરેલો કપડો પહેર્યો છે તેમ વિદુષક કહે છે. અને ત્યાર પછી તો મધ્યકાલીન સમયમાં જૈન પોથીઓમાં તો અત્યારના સૌરાષ્ટ્રના લોક ભરત જેવી જ વિધિવિધ ભાતો જતા મળે છે. ગુજરાતમાં તે જમાનામાં સુંદર મળતા રંગ રંગીન છાપેલા તેમજ ભરત ભરેલા કપડાંનો લોકો બહુ ઉપયોગ કરતા હશે. જેમાં વિવિધ જાતના વેલ છુટાઓ, શોભન ભાતો, પશુ પાંખીઓ તેમજ માનવઆકૃતિઓ વગેરે છે. આ પોથી ચિત્રણ અને પાંચત્રોની પ્રથાના રૂપ અનુસરણે ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં ભરતકામ શરૂ કર્યું હોય તેમ લાગે છે કારણ કે અત્યારના તેમજ લગભગ ૧૦૦ થી ૧૨૫ વર્ષના જુનાં સૌરાષ્ટ્ર

ભરતમાં જૈન પોથીઓમાં ચિત્રિત આકારો જેવા જ આકારો ભરાયા છે જ્યારે ચાકળા ચંદરવા વગેરેમાં ગુજરાતના સુકતાન સમયમાં જે ચિત્ર શોભતો થતાં તેની અસર થોડી ઘણી દેખાય છે. જેવી કે અમુક પ્રકારના પાંખડીવાલા કુખ વેશપતી વગેરે. પણ ચાકળામાં લાલ હીરથી ભરાતી ડાબલીઓ, થાળી વગેરેમાં તો ચોરસ, ત્રિકોણ, લંબચોરસ વગેરે ભૌમિતિક આકારો મુસ્લીમ સંસ્કૃતિની અસરથી ભરતમાં આવ્યા લાગે છે. છેલ્લા ૧૦૦ થી ૧૫૦ વરસથી હાથે ચિત્રિત પોથીઓ ઓઝી થતી જાય છે, અને ત્યાર પછી મોટે ભાગે તેનું જરા મોટા કદમાં સૌરાષ્ટ્રનું લોકભરત સ્થાન લે છે તેમ લાગે છે. એટલે જૈન પોથીઓમાં જે નાના નાના કદના શોભનચિત્રો, આકારો હતા તે થોડા ફેરફાર સાથે માધ્યમ સાથે બદલાય છે છતાં તેના ઘાટ આકાર બહુ ઓછો બદલાય છે. વળી જૂની પોથીઓમાં જેમ થોડાક રંગો વપરાયા છે તેમ આ ભરતમાં પણ બહુ ઓછા રંગો છે. સોનેરી, રૂપેરી રંગની જગ્યા ભરતમાં કાચ (ખાપ) લે છે. સૌરાષ્ટ્રના લોકભરતમાં ભરાતા હાથી, ઘોડા, વાઘ, મોર, પોપટ, માનવઆકૃતિ તેમજ વેશબુદ્ધિઓમાં જૈન પોથીઓમાં ચિત્રારણ્ય લઘુ ચિત્રોનો ઘણો અણસાર છે જ. આ જૈન ગ્રંથોમાં ચિત્રિત ચિત્ર શૈલીને મોટે ભાગે લોકશૈલી જ કહી શકાય કારણ કે તે વધારે સામાન્ય કક્ષાના ચીતરવા લોકોની ચિત્રણની વધુ નજદીક છે. અને લોકભરતમાં ઓળખનાર લોક કલાકાર જ હોય છે, તે મોટે ભાગે સ્ત્રી કે ગામડા ગામને નીચા વર્ણનો કોઈ પુરૂષ હોય છે. સ્ત્રીના આળેખમાં વધારે મૌલિકતા જળરાઈ છે, જ્યારે પુરૂષના આળેખમાં જીની પોથી પરંપરાની રીત ધરેડ કોઈ કોઈવાર આવી જાય છે. અને આ લોકભરત આળેખ પ્રમાણે જ ભરાય છે. ભરનાર ભાગ્યે જ આળેખ ભાંગીને ભરે છે. તેથી જેવું આળેખ્યું હોય તેવું જ ભરાય છે. ભરતમાં તેમજ

ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં ભરતકામ શિષ્ટ સમાજ કરતાં લોકસમાજમાં વિશેષતઃ થયું છે તે તેના નમુનાઓ તપાસતાં દેખાય છે. વળી લોકશૈલી તે અમુક કક્ષાના બહોળા સમાજને અસર કરે છે અને તે સમાજ ઘણો મોટો છે તેથી લોકભરત ખૂબ પ્રચલિત થયું છે.

સૌરાષ્ટ્રના લોકભરતમાં માત્ર થોડાં જ રંગના સુતર કે હીરનો ઉપયોગ થાય છે, તેમાં ઘોળો, પીળો, લાલ, લીલો, ભૂરો અને ગુલાબી આટલા જ મુખ્ય રંગો છે. ધાધરા પશુના શણગાર, ધરના શણગાર વગેરેમાં હીર (રેશમ) નો જ ઉપયોગ થાય છે, જ્યારે નાકાના ભરતમાં માત્ર સુતરનો જ ઉપયોગ કરે છે. કાળા ખારવીના ધાધરા, તેમજ કેનવાસ ભરત રંગીન જાનથી વિશેષ ભરાય છે, પણ જાનને થોડા સમય પછી જીવાંત ખાઇ જાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં લોકભરતમાં કાચ (ખાપ) નો બહુ જ ઉપયોગ થાય છે, કાચ ટાંકવાથી ભરત બહુ જ સુંદર દેખાય છે. આ કાચ લીંબડી તેમજ કપડવણમાં બને છે. બધાય ભરતમાં સ્ત્રીઓ રંગનું સમતોલન ગોઠવીને ભરે છે. રંગીન કપડાં ઉપર ભરત હોય તો તેમાં ઘોળો અને પીળો રંગ મુખ્ય લઈ તેના સીકલ કે ગોટા ભરે છે. ખાડીના પરણામાં એક મૂકીને એક એમ ગુલાબી સામે ભૂરો અને લાલ સામે લીલો એમ રંગ પૂરે છે. ઘોળા કાપડ ઉપર ભરાય ત્યારે ઘેરા લાલ રંગનો પુષ્કળ ઉપયોગ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં ભરાતા લોકભરતના જુદી જુદી રીતે ભાત અને આકૃતિઓની દ્રષ્ટિએ બે થી ત્રણ પેટા વિભાગ પાડી શકાય છે તે નીચે પ્રમાણે છે :

ખેતી કરતી કામોમાં ભરાતું ભરત :

ખેતી કરતી કામોમાં ખાસ કરીને કણખી, કારડિયા રજપૂત, પલેવાળ બ્રાહ્મણ, ખરક, સથવારા,

કોળી તેમજ વસવાયામાં આ શૈલીનું ભરત ભરાય છે. આ ભરતમાં ધાધરામાં ભરવાની ભાતો ધણીજ સુંદર છે. તે ખાસ આ ભરતમાં ભાત તરીકે શોભી ઉઠે તેવીજ હોય છે. તેમાં અમુક ચોક્કસ પ્રકારના આકારોને વધારે મહત્વ અપાય છે, જેનું વારે વારે ઉપર નીચે એમ પુનરાવર્તન થયા કરે છે. આ આકારમાં કામ, સીકલ અને નાના નાના પરણા આવે તેવો જ બનાવવામાં આવે છે. તેમાં વધારેમાં વધારે ત્રણથી પાંચ પાંદડાં કે હીમેળી આવે તેવો તે હોવો જોઈએ, પછી અમુક અણસાર દેખાય એટલે તે આકારને તે અણસાર પ્રમણે નામ આપી દેવાય છે. તેમાં મૂળ વસ્તુનાં અસર કોઈવાર થોડી-ધણી મળતી હોય છે, જ્યારે ધણીવાર તે આકારનું નામ હોવા છતાં અણસાર ન પણ હોય, માત્ર નામ કલ્પિત રીતે સુંદર લાગે તે મૂકી દીધું હોય છે. આવા આકારો ખાસ કરીને ધાધરાં, કપડાં, ધોળું ભરત વગેરેમાં પ્રયોજાય છે. તેમાં ૧૫ થી ૨૦ જેટલાં પરંપરામાં ચાલ્યા આવતા આકારો છે, જ્યારે ૧૦ થી ૧૫ જેટલી આધુનિક ભાતો છે. આ દરેક ભાતનાં નામ હોય છે, જેવાં કે ચીપિયાવેલ, પારસી સદરા, અરધી ફૂલવાડી, વીજળીનંલ, ફેવડા, પોપટવેલ વગેરે પરંપરાગત આકારો છે, જ્યારે પાંચ થડ, નાગણિયું, રેડિયો, બટ મોગરા વગેરે આધુનિક ભાતો છે. આ ભરતકામ બધુંય સાદા “કોસ” ટાંકાથી ભરાય છે. પરોણુંના આંટી મારીમારીને ભરાય છે અને કાચ તો બટનના ગાજ જે રીતે સીવે છે તેવી રીતે ટાંકે છે. ધરણભાર, પશુ શણભારનું ભરત જરા મોટા મોટા આકારોથી. તે દ્વરથી પણ જોઈ શકાય તેવી રીતે ભરાય છે. તેમાં ચોરસ ડાબલી, ચાળી પાસા અને ફૂલ ગોટી મોટા મોટા આકારોથી ભરાય છે. આ ભરતમાં માત્ર ધાણિયા (ગોદડાં ઢાંકવાના લંબચોરસ) અને ચંદરવામાં લેકનારીઓ લોક-શૈલીમાં માનવાકૃતિઓ ખાસ ભરે છે. તેમાં કનગોળી ને વલોણું, બાજકને દિયોળતી મતા, મહિયારીઓ, દાણુલીલા, રાસ મંડળ વગેરે પ્રસંગો ભરે છે. વળી

હાથી, ઘોડેસ્વાર, સંદિણી માથે રાખકો, મોર, પોપટ, આંબો, ચકલી વગેરે પોતાની રીતે જ ભરે છે. ગામડે ગામડે ભરત આળેખી દેનારી એક બે સ્ત્રીઓ તો હોય જ છે. (દલે તો વળા, શિહોર, ગારિયાધાર વગેરે મહેરોમાં આ ભરતકામનાં બીજાં તૈયાર કરી છાપવાળાઓએ દુકાનો જ માંડી છે) તેઓ હાથેથી કપડાં ઉપર આળેખ કરી આવે છે. આ ચીનનામણુ તે સ્ત્રીઓનું મૌલિક હોય છે તે મોટા-ભાગે પ્રાથમિક કક્ષાનું હોય છે. છતાં આકારો એક સુંદર છાપ પાડે છે સ્ત્રીઓએ હાથે આળેખેલા આ આકારો ને શોભનમાં મૌલિકતા હોવાથી કલાકાર હૃદયના માણસોને આ આકારો ખૂબ જ ગમી જાય છે. આ માનવાકૃતિઓમાં પ્રમાણુભાત તેઓ રાખતી નથી પણ જગ્યા પ્રમાણુ તેમજ ભરવા માટે સહેલું પડે તેવી રીતે આળેખનાર આકાર નક્કી કરી ચીતરે છે. પરદેશી મોટા મોટા કલાકારોના ચિત્રમાં પણ આવી માનવાકૃતિઓ ચીતારાયેલી જોવા મળશે. ડા. ત. માતીસ, પીકાસો વગેરેમાં.

જ્યારે તોરણ ચાકળા વગેરેમાં મોટે ભાગે ધોળા કપડા ઉપર હીરથી મોટા મોટા આકારો અને કાચ વિશેષ ભરાય છે. તેમાં વિશેષતઃ ભૌમિતિક આકારો જ ભરે છે, જેવા કે ચાર ત્રિકોણ મળી ચોરસ તે ડાબલી, આઠ ત્રિકોણ મળી બનેલો ચોરસ તે ચાળી વગેરે ભરાય છે કોઈ કોઈ ભરતમાં વળા “કોળી કુત્ર” ભાત ભરે છે. બાળદની જૂઠને ભૂમિતિના આકારો તેમજ શોભન આકારો બનેલી ભરે છે. હાલારમાં ગણેશ સ્થાપનમાં ગણેશ તેમજ રિદ્ધિ સિદ્ધિના અવતાર બટના સુદર આકારો સ્ત્રીઓ ભરે છે.

આ પ્રકારનું બધુંય ભરત ખેતી કરતી કોમો વિશેષ ભરે છે તેમાં ગોહીલવાડ. હાલાર, મખ સૌરાષ્ટ્ર, ગાંધાવડ બંધેય સરખી રીતે ભરાય છે કોઈ કોઈ સ્થળે શોભન ભાતોમાં જુજ જુ / દેશર થાય છે.

ઝાલાવાડમાં તો ભરવાડ, રખારી સ્ત્રીઓ પોતાની ધામણીને છેડે પણુ આવી ભાતનું સુંદર ભરત ભરે કે ભરાવે છે. કાળા રંગની ધામણીના છેડા ઉપર વસોણું, ગોપી, સાયકલ, ઝાડ વગેરે બહુજ શામે છે

મોચી અને કાઠી ભરત :

સૌરાષ્ટ્રમાં ખેડૂત સ્ત્રીઓની જેમ કાઠી ગરાસિયા ચારણ, આયર વગેરેની સ્ત્રીઓ ભરેલા ધાધરા પહેરતી નથી. તેઓ માત્ર ભરેલા કાપડાં અને કોઈ વાર કબળ પહેરે છે. પણુ આ સ્ત્રીઓ પોતાના ધર શણગારના તેમજ પશુઓના સાજ સરંજામ સુંદર રીતે ભરે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં રાજ-રજવાડા અને નાની મોટી ઠંકરાતો ધણી હતી. તે ઘરેકમાં ભરત ચીતરેતો બહુ જ મહિમા હતો. રાજ રજવાડામાં કુળવધૂઓ કે દીકરીઓ બહુ જ ચીતર ભરત ન કરતી. પણુ તેઓ આ ભરત વેચાતું ભરાવતી. સૌરાષ્ટ્રમાં મોટા ભાગનું આવું લોકભરત ભરનારી ધંધાદારી મોચી કામ હતી. તેમાં ખાસ પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ બંને ધંધાદારી રીતે ભરત ભરતા. તેઓ સોયનું તેમજ આરીનું બંને ભરત ભરતા. આ ભરત કાઠી દરખારો માટે વિશેષ ભરાયું છે. તેમજ કાઠી સ્ત્રીઓએ પણુ આ શરીરનું ભરત વધારે બહુ છે. તેથી તેને મોચી ભરત અને કાઠી ભરત કહેવાય છે. કાઠી સ્ત્રીઓએ ભરેલા ભરતમાં ખેડૂત ભરતની ડાબલી, કાચ વગેરેની પણુ થોડા પ્રમાણમાં અસર છે. [અને મોચી ભરતની પણુ અસર તો વિશેષ છે જ. કાઠી ભરત ગૂઢા નીલા રંગના કાપડ પર તેમજ કોઈક વાર ગૂઢા લાલ રંગના કાપડ ઉપર ભરાય છે.

કાઠી દરખારો તેમજ ઠંકરાતોમાં મોટા મોટા ચંદરવા, પછીતપાટી વગેરે મોચી લોકોએ જ ભરેલી હોય છે. મોચી લોકો પોતે હાથે ચીતરીને કે ગામના કોઈ લોક કલાકાર પાસે આજેખાવીને આ ભરત

ભરતા. ચંદરવા, પછીતપાટી વગેરેનો બહોળો પટ હોવાથી આ લોકો તેમાં રામાયણના પ્રસંગો, કૃષ્ણ જીવનના પ્રસંગો તેમજ મહાભારત, ભાગવતમાંથી પ્રસંગો ભરતા. એ સિવાય કોઈ લોક કથાઓ જેવી કે દોલા માર, વચ્છરાજ સોલંકી, લડાઈના પ્રસંગો વગેરે ભરતા. એ સિવાય કરથી પર જનના ઘોડા હાથી, વાઘ, બ્યાલી સિંહ વગેરે સાથે મોર, પોપટ, ચક્લા, ઝાડરા, બુટીઓ વગેરે ભરતા. પશુઓ સીધા જૈન પોથીમાંના લઘુચિત્રોની સાથે સંબંધ ધરાવતાં ઘાટ ઘુટવાળાં બહુત: હોય છે. જ્યારે માનવા-કૃતિઓમાં રાજસ્થાની ચિત્રકલાના પહેરવેશ વગેરેની અસર દેખાય છે. તેમ છતાં મૂળ તો સૌરાષ્ટ્રની તળપદ લોક ચિત્રણની તેમાં વિશેષ અસર છે જ. તેથી તે વધારે સૌરાષ્ટ્રી જ લાગે છે.

પ્રથમ મોચી લોકો ચીતરાયેલા આજેખ ઉપર દોરી કે આમળો કાઢીને બધી આકૃતિઓને બંધવી લે છે. પછી તેમાં રંગ રંગીન રેશમ દોરાથી ભરત ભરે છે. ખેડૂત ભરતમાં વપરાતા રેશમના રંગ કરતાં એક બે રંગ આ લોકો વધારે વાપરે છે તે કેસરી, લીંબુ, પીળો અને જાંબલી છે. પણુ ભરત ભરવાની રીત તો સરખી જ છે. મોચી લોકો અટલસ પર જે ભરત ભરે છે તેમાં વધારે કાળજી રાખી ઝીણવટથી ઠાસીને ભરે છે. જ્યારે ચાકળા ચંદરવામાં તે સુતરાઉ હોઈ. સામાન્ય રીતે ભરે છે. ખેડૂત લોકોના ભરત કરતાં મોચી શૈલીના ભરતમાં મનવાકૃતિઓ વધારે ભરાય છે તેનું પ્રમાણ પણુ ઠીક ઠીક જળવાયેલું હોય છે. આકૃતિઓ વધારે શારી રીતે ચીતરાયેલી હોય છે. ભરતમાં ચિત્ર વાર્તા કે કથા હોવા છતાં તેમાં તે ચિત્ર નથી પણુ સુંદર ભરત જ છે તેમ લાગે છે. તેમાં ભરતના ગુણ સચવાઈ રહે છે.

મેલેસલામ રાજપુતો (વટલેલા રાજપુતો)માં પણ ચાકળા ચંદ્રવા વગેરેમાં સ્ત્રીઓ ભરત ભરે છે. તેમના ભરતમાં લોકોની સ્ત્રીઓ ભરે છે તેવી અસરવાળા શોભન આકારો તેઓ ભરે છે. વળી તેઓ મુસ્લીમ પ્રતિકો પણ ભરતમાં ભરે છે. જેવા કે દુલહુલ, સ્ત્રી કે પુરુષનું મોઢું ને પશુનું શરીર સિદ્ધ, વ્યાલી વગેરે. માત્ર આ પ્રતિકોની જ તેમના ભરતની વિશેષતા છે. ખીલું તો ખેડૂતના લોકભરત જેવું છે.

આ મોચી ભરત સૌરાષ્ટ્રના રાજા ઠાકોરના સંગ્રહોમાં તેમજ સંગ્રહસ્થાનોમાં સારી રીતે સચવાઈને પડ્યું છે. ખાસ કરીને તે તેમજ કાઠી ભરત અહીંયા વિશેષ ભરાય છે, કુંડલા, અમરેલી, બાબરીયાવાડ, તેમજ મોચી ભરત તો બધે જ મળી રહે છે. જેવા કે જુનાગઢ, જામનગર, રામકોટ, ભાવનગર, પોરબંદર વગેરે સ્થળોએ જોવા મળે છે. જુના વખતમાં આ મોચી લોકો ખાસ ભરત ભરવાનો જ ધર્મ કરતા હવે સંગોવશાત તેમણે તે છોડી દીધો.

નાકાનું ભરત :

આ ભરત "બહુ જ કડાકુટવાળું ઝીણવટભર્યું" ને ગણીત્રીવાળું ભરત છે. ખેતી કરતી કામની પ્રૌઢ વયની સ્ત્રીઓ જ આ ભરતના બાધરા ભરીને પહેરે છે. સ્ત્રીઓને પ્રૌઢ વયે ધરમાં કામ કરનાર વહુ કે દીકરી હોય તેથી તે ખેડી ખેડી આ ભરત ભરે છે. તેને રેશમી હીરથી ભરેલા અલકદર બાધરા સારા ન લાગે તેથી તે આ ભરત માત્ર સુતરથી જ ભરે છે, આ ભરતમાં ત્રાગ ગણી ગણત્રી કરીને ભરાય છે. પ્રથમ દોઢાથી જ આગળ કરી તે ઉપર ગણત્રી કરી ઉપર નંચે તેમ ભરાય છે તેમાં બુલ્લ થાય તો તે ભરત આકાર ઉભડ થઈ જાય છે. તેથી ભરવામાં ધીર જ અને ખંત રાખવી પડે છે. આ ભરતમાં અઢગલીયા, પોટલીયા, લાડવા, કાંકરી, કુલ ચટકુંડા વગેરે ગોળ, ચોરસ પતંગાકાર વગેરે જુદા જુદા આકારો છે. અત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં સિંધીઓ વ્યાપારી રીતે ભરાવીને આવી જાતના સિંધી

ભરતના કેટલીય જાતના નમૂના વેચે છે; તેમાં ઓછાડ, ક્રોક, થેલી વગેરે છે. આવી જાતના ભરતને તે " હુરમચી " કહે છે.

મહાજનિયા ભરત અને કટાવ કામ :

ઉજાણિયાત વર્ણોમાં પણ કપ થી ૪૦ વસ્ત્ર પહેલાં તો ભરત કામ થતું તે ભરત પ્રકારને ને વાણિયા વગેરેનું હોવાથી મહાજનિયા ભરત કહેવાય છે. તેઓમાં તોરણ, ચાકળા વગેરે ખેડૂત ભરતની જેવા તેમજ શોભન ભાતોવાળા ભરાતા. તેઓમાં આ ભરત ખંતથી ઠંસીને ભરતાં.

આ સિવાય કટાવ કામ પણ આ કેમોમાં કરતાં. જુદા જુદા રંગીન કપડા ટૂંકડાના ચોરસાને ચોવડાળી તેમાં કાતરથી ભાત કાપી તે ટૂંકડાને સફેદ કપડા ઉપર વ્યવસ્થિત ગોઠવીને તોરણ, ચાકળા કે ચંદ્રવો બનાવતાં. પછી સફેદ દોરાથી કે રંગીન દોરાથી નાના નાના ફાંક ભરી રંગીન કપડાને સીવી લેતાં જેથી રંગીન કપડાએ ટૂંકડામાંથી નીચેનો ધોળો ભાગ આકાર થઈ દેખાય. હમેશાં કટાવ કામમાં નીચેનું પડ સફેદ જ રખાય છે. જવલે જ તેમાં નીચેનું પડ રંગીન હોય છે. તેમાં કપડાના મુખ્ય રંગો, સફેદ, લાલ, પીળો, લીલો ને ભુરો આટલા જ લેવાય છે. તેમાંથી ચાકળા, ચંદ્રવા, તોરણ, ગાદી વગેરે, ગૃહસુશોભનની સામગ્રી તૈયાર થાય છે કાંઈ કાંઈ કાટવ કામમાં થોડું થોડું ભરત ઉપરથી ભરેલું હોય છે. આ કટાવકામમાં વેલ પત્તી વગેરેની દુરથી સમગ્ર અસર "કેલીગ્રાફી" જેવી દેખાય છે. આ કટાવકામ પણ હવે તો થતું નથી, એવી માથાકુટ કરવા અત્યારે કોને સમય હોય ?

વળી જુના વખતમાં ઉજાણિયાત વર્ણોમાં કેનવા-સના જાળી જાળી વાળા કાપડ ઉપર જાનથી, હીરથી અને સુતરથી કેનવાસ ભરત (ટાંકાનું ભરત) ભરાતું તેમાં રંગીન અનક્ષ ઉપર કેનવાસનું કાપડ ચડાવીને વધતા તેમજ ગુણકારની નિશાની જેવા ટાંકાથી કેનવાસ ઉપર આ ભરત ભરાતું, આ

ભરતમાં પણ ખૂબજ ધ્યાન દઈને ભરતું પડે છે. ભરત સાવ પુરું થઈ જાય ત્યાર પછી કેનવાસના કપડાના વાણા તાણા ધીમે ધીમે ખેંચી લે છે. જેથી ઉપર ભરેલું ભરત નીચેના અટલસન પડ ઉપર આવી જાય છે. જ્યારે ધણા એમને એમ કેનવાસનું કાપડ રહેવા દે છે. તેની ઉપર આ ભરત સાઈં લાગે છે. આ ભરત પ્રકાર પારસી બાનુઓ, અગ્રેજ મહિલાઓ પાસેથી શીખેલી, પારસી બાનુઓ પાસેથી ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રની વેપારી સ્ત્રીઓ શીખી ને ત્યાર પછી તે સૌરાષ્ટ્રના ગ્રામ વિસ્તારોમાં પ્રસર્યું. આ ભરત પરદેશી હોવા છતાંય સૌરાષ્ટ્રની સ્ત્રીઓએ આ ભરત દેશી શૈલીના આકારો બનાવીને ભરવા માંડ્યાં, તેમાં મોતીના પરોણાના આકારોની વિશેષ અસર છે. કારણ કે આકારની ભરવા ગંથવાની રીત લગભગ થોડી ધણી મળતી હોવાથી આમ થયું છે. આ કેનવાસ ભરત ગામડાની લોકનારીઓએ ખાસ અપનાવ્યું નથી મોટાભાગે તે જૈન-જૈનેતરમાં જ વધારે ભરાયું છે. હવે તો તેના આકળા, ચંદરતા, પીછ વાઈ વગેરે ભરાતા જ બંધ થઈ ગયું છે.

આ બધુંય લોક ભરત સૌરાષ્ટ્રની નારીઓ પોતાના માટે, પોતાના જણા માટે, પોતાના ધરના પશુઓ માટે અને પોતાના ધરના શણગાર માટે ભરતું ભરાવ્યું. આ બધુંય ભરવામાં તેને કોઈ કિંમત કટાણો આવ્યો નથી. નવરાશના વખતે શાંતિથી ભરત ભર્યું રાખ્યું છે. વિવાહવાજનને કે સારા પ્રસંગે સૌરાષ્ટ્રના ગામડાંમાં લગનવાળું ઘર ભરત ચીતર ખાંધું રૂડી પેરે દીપી હટ્ટી નીકળે છે. વળી રૂડી પેરે શણગારેલા ઢાંઢા, મલપતી શણગારેલી ઘોડીયુ, બધુંમ બહુજ સુંદર લાગે છે. આ બધુંય જોવા માટે સૌરાષ્ટ્રમાં માગશર મહા અને વૈજાપ્ત માસમાં તેના ગામડે ગામડે જવું જોઈએ. જ્યાં લગનવાળે ઘેર ભરતની રૂપસન્ન અમકતી હશે, લાંબે હલક ભર્યે રાગે મંગલ ગીતો ગાતી સ્ત્રીઓ માંડવા હેડે ખેડી હશે, ઢોલ ઢલુકતો હશે ને, શરણાચો પણ ગીત લલકારતો હશે આવું રૂડું વાતાવરણ હશે તેથી જ સોરઠીયા બણે છે ને ?

“એક દિ” કાઠિયાવાડમાં તું ભુલો પડે ભગવાન.
તું થા મારો મેંમાન તને સરગ દેખાડું શામળા.”

(માહિતીખાતાના સૌજન્યથી)

શુભેચ્છા પાઠવે છે હળવદ તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

હળવદ

(જલ્દો સુરેન્દ્રનગર.)

તાલુકાના ખેતી વિકાસ કાર્યમાં પોતાનો નમ્ર ફાળો આપવા,
તાલુકાભરમાં શસાયણીક ખાતરો, જંતુનાશક દવાઓ, હાઈપ્રીડ
ખીયારણ, ખેતીવાડી માટે સીમેન્ટ અને લોખંડની વહેંચણી કરે છે.

ખેતી ઉત્પાદનની ખરીદી અને વેચાણ કરે છે.

સરકાર માન્ય રાહતની દુકાનો ચલાવે છે.

તાલુકાની સહકારી મંડળીઓના

કામકાજનું કેન્દ્રીય સ્થળ :-

● હળવદ તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી. ●

ક્રોન નં.

ઓફીસ : ૩/૧૫

ધર : ૪ P. P. BACHUBHA

શુભેચ્છા પાઠવે છે

★ શ્રી દામનગર ઓઇલમીલ ★

એન્ડ

ઇન્ડસ્ટ્રીઝ
દામનગર

(જિ. અમરેલી (ગુજરાત))

: તાર :

PAREKHCO

પાલીતાણા પધારો ત્યારે
—: જરૂર મુલાકાત લેશો :—

→ શ્રી મહાવીર હિન્દુ લોજ ←

રહેવા તથા જમવાનું ઉત્તમ સ્થળ

સ્ટેટબેન્કની બાજુમાં—પાલીતાણા

સૌરાષ્ટ્રના સૂર્યમંદિરો

— શ્રી પુષ્કરભાઈ ગોકાણી, દ્વારકા.
ખી. ઇ. સીવીલ.

ચિત્રં દેવાનાં ઉદગાત્ અનીકં, ચક્ષુઃ મિત્રસ્ય વરણસ્ય અગ્નેઃ ।

આપ્રા ઘાવા પૃથિવી અંતરિક્ષં, સૂર્યઃ આત્મા જગતઃ તરથુષઃ ચ ॥

(ઋગ્વેદ ૧-૧૧૫, યજુર્વેદ ૭-૪૨, અથર્વવેદ ૧૩-૨)

અથર્વવેદમાં ધ્રુવાએ અને ઋગ્વેદમાં તથા યજુર્વેદમાં કુત્સ અને આંગીરસ ઋષિએ સૂર્યની પ્રાર્થના યથાર્થ અને બહુજ ભાવપૂર્વક કરી છે: “આ સૂર્ય આકાશ મંડલમાં કોઈ જૌતિક પદાર્થ નથી, એ તો મિત્ર, વરણ, અગ્નિ, આદિ દેવોનું એક સ્થિર નેત્ર છે, દેવોનું સાક્ષાત સ્વરૂપ છે. આ સર્વભૂતોમાં રહેલ સૂર્ય વડે આકાશ પૃથ્વી અને અન્તરિક્ષ એમ ત્રણે ભોક યૌતન્ય પ્રકાશથી વ્યાપ્ત છે. ખરેખર સૂર્ય સર્વ જડ યૌતન્ય જગતનો આત્મા છે.

સૂર્ય ખરેખર સર્વ જીવજગતને આદીકાળથી પરિચિત છે-પ્રત્યક્ષ છે. માનવ સંસ્કૃત બન્યો તે પહેલાંથી તે સૂર્યને પૂજતો આવ્યો છે. પછી જેમ જેમ ખીજા કુદરતના ચમત્કાર જોતો આવ્યો તેમ તેણે કુદરતના ખીજા સ્વરૂપો અગ્નિ, વાયુ, સમુદ્ર વગેરેને પૂજવા માંડ્યા. આ પૂજા એ સંસ્કૃતિનું પ્રથમ સોપાન હતું સતું. ધીમે ધીમે ગુફામાં વસવાટ કરતા આદી માનવોએ ગૃહનિર્માણ કર્યું, શિકાર

છોડી ખેતી શરૂ કરી, સમાજ વ્યવસ્થા ઉપભવી, સાથોસાથ સૂર્ય પૂજા વિકસતા માંડી મધ્ય એશિયાનાં માંથી માનવ સંસ્કૃતિએ વિસ્તાર વધાર્યો. કાસ્પીઅન સમુદ્રને કાંઠે વિકસેલ સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કરતો માનવ ત્યાંથી આર્મેનિયા, મેસોપોટેમીયા, ઇરાન થઈ સપ્તસિંધુમાં વસ્યો, તિબેટ અને ચીન ગયો, ત્યાં જુદી જુદી સંસ્કૃતિ વિકાસ પામી. (અનુક્રમે લેયુ-રીઅન, સુમેરીઅન, ઋગ્વેદિક અને હરપ્પા સંસ્કૃતિ ત્યાં વિકાસ પામી.

સપ્તસિંધુ ઓળંગી માનવ સંસ્કૃતિએ દક્ષિણ તરફ ડગ ભર્યા. તે સમયે રાજસ્થાન અને ગંગા-જમનાના મેદાનમાં ટેથીસ સમુદ્ર હતો. અગસ્ત્ય મુનીના નેતૃત્વમાં સંસ્કૃતિ દક્ષિણમાં આવી ત્યારે તે ભાગ એક તરફ આફ્રિકા અને બીજી તરફ ઇન્ડો-નેશીયા અને અમેરીકા સાથે જોડાયો હતો. એ બંને માર્ગે માનવ આગળ વધ્યો. આફ્રિકામાં અસૂગ ગયા, ઇન્ડોનેશીયામાં ગયા, અમેરીકામાં ગયા, ત્યાં મધ્ય

અને ઇન્કા નામે તે સંસ્કૃતિ વિકસી. આ લેમુરીઅન, ઝગ્ગેદીક સુમેરીઅન, હરપ્પા, મિશ્ર દ્રાવીડ, મય, ઇન્કા, ટોલ્ટેક, સર્વ સંસ્કૃતિએ સૂર્યને પૂજ્યા છે અને હાલ તેના અવશેષો મળી આવે છે.

ઝગ્ગેદમાં સૂર્યની સ્તુતિ માટે દસ સૂકતો છે. કાસ્પીઅન સમુદ્રને કાંઠે કસ્યપ ઋષિ (Saint Kaspions) ના પુત્ર આદિત્યે પ્રથમ સૂર્યપૂજને અપનાવી, તેથી આગળ જતાં સૂર્યને આદિત્યનું નામ આપવામાં આવ્યું, એટલું જ નહિ એ આદિત્યમાં જીવતા રૂપે સૂર્ય અવતર્યા છે એમ ઝગ્ગેદમાં દર્શાવાયું છે. તેના પુત્ર વૈવસ્તમનું આર્યપ્રજ્ઞના પિતામહ અને સ્થાપક માનવામાં આવ્યો છે.

આર્યો ત્યાંથી ઇરાન આવ્યા. ત્યારે તેને 'આર્યાન' નામે ઓળખતા હતા. પ્રાચીન ઇરાનગ્રંથ અવસ્તામાં તથા ઝંદમાં આવતું 'મિથ્ર' દેવીનું નામ ('મિત્ર') સૂર્યનું જ નામ છે. સૂર્યપૂજ ત્યાંથી સૌરાષ્ટ્રમાં આવી ત્યારે તે પ્રદેશ આનંત નામે ઓળખાતો, અને ત્યાંના સૂર્યપૂજના પ્રચારને કારણે સૌર સંપ્રદાયનું મહત્ત્વ વધતા તેને સૌર-રાષ્ટ્ર-સૌરાષ્ટ્ર (સૂર્યપૂજક રાષ્ટ્ર) એવું નામ આપવામાં આવ્યું. તેનું એક બીજું પણ કારણ હતું. સૂર્યપૂજના મુખ્ય પ્રચારક શ્રાકૃષ્ણ પુત્ર સામ્યના પ્રભાવથી સૂર્ય પૂજનો આનંદમાં ખૂબ વિકાસ થયો આમ પ્રથમ રાજ્યાશ્રય પામેલી પૂજા-સૂર્યપૂજા હતી.

ઇરાનમાંથી આગળ વધી સૂર્યપૂજ એશીયા માઇનોરમાં આવી. ત્યાંની આદીવાસી પ્રજા હિટાઇટે સૂર્યને ખેવીટ એવું નામ આપી જો તરીકે પૂજ્યા હતા. ત્યાંથી સૂર્યપૂજ ઇજિપ્તમાં આવી. પિરામીડની દિવાલો ઉપર રા અને આમેનના સૂર્ય ચિત્રો ઘણા મળી આવ્યા છે. મિશ્રતા દક્ષિણે આવેલ કરનાકમાં ૧૨ ફૂટ જાડા ૬૬ ફૂટ ઊંચા ૧૩૪ થાંભલાઓવાળા

એક ભવ્ય સૂર્યમંદિરના અવશેષો હાલ મળી આવ્યા છે. રા નામે તેણે સૂર્યને પૂજ્યા. ગીઝાના પિરામીડ પાસે આવેલી વિશાળ માનવમુખી સિંહ શરીરની સ્થંભસત્તી પ્રતિમા સૂર્યદેવની હોવાનું માનવામાં આવે છે. ગ્રીકોએ પણ તેના વિખ્યાત દેવ એપોલોને સૂર્યનો સારથી ગણ્યો છે.

પૂર્વમાં ટોલ્ટેક લોકોએ ચીન અને તિબેટમાં સૂર્યની પ્રત્યક્ષ પૂજા કરી યોગવિદ્યા વિકસાવી. જાપાન જેનું તે વખતે ચીન અને કોરીઆ ઉપર આધિપત્ય હતું તેના રાજાને સૂર્યના પુત્ર તરીકે માનવામાં આવતા અને જાપાનમાં સૂર્યનું મોટું મંદિર આજ પણ છે. ત્યાંથી નાના ટાપુઓ અને સમુદ્ર માર્ગે અમેરીકામાં જે અસુરો વસ્તા તેણે મય અને ઇન્કાના નામે ઓળખવામાં આવે છે. મેક્સિકોમાં સૂર્યને માનવવંશી હજી હમણા સુધી આપવામાં આવતો. મય જાતીએ મોટા નક્કર પીરામીડો ઉપર ત્યાં સૂર્ય મંદિરો બાંધ્યા છે. આન્ડીઝ પર્વત ઉપર વસેલી એ પ્રજાઓ સૂર્યને વિરકોચા (ધનુરના પુત્ર) નામે ઓળખ્યા છે. દક્ષિણ અમેરીકામાં ઇન્કા જાતીએ સૂર્યને ઇન્ટિ અને અપુ પુઆઉ નામ આપી તેની પૂજા કરી છે.

આ પ્રાચીન સૂર્યપૂજનો જોત હમણા સુધી તો સૌરાષ્ટ્રમાં જ ચાલુ રહ્યો. પ્રથમ સૂર્યપૂજક યાદવો સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થિર થયા. સત્રાજીતે સૂર્યને રીઝવી સ્વતંત્ર મણિ મેળવ્યાની કથા વિખ્યાત છે. ઋષિ-ઓનો શાપ વહોરી કાઢ્યા અનેકા સામ્યે આર્યાન (ઇરાન) થી મગ બ્રાહ્મણોને (ભગ?) સૌરાષ્ટ્રમાં વસાવ્યા. ત્યાર પછી મૌર્યો અને ગ્રીક રાજ્યકાળ દરમ્યાન સૂર્યપૂજા સૌરાષ્ટ્રમાંથી વિકસી ગુજરાત, રાજસ્થાન, પંજાબ, કનોજ, એરીસસા વગેરે સ્થળોએ ગઈ ગુર્જર (હુણ) પ્રજા ધીમે ધીમે પંજાબ તરફથી દિગ્વિજય કરતી આગળ વધીને સારાષ્ટ્રમાં વસી.

ત્યારે વદ્ધબી સૌરાષ્ટ્રની રાજધાની હતું, ત્યાંના રાજાઓ સુર્યને જ ઇષ્ટદેવ માનતા. ધ્રુવસેન રાજા અને તેનો ભાઈ ધરપટ ચૂસ્ત આદિત્યભક્તો હતા. ત્યાર પછી તે સર્વ રાજાઓ પોતાના નામને અંતે આદિત્ય શબ્દ લગાડતા આ સર્વ રાજાઓ સુર્ય-પૂજક હોઈ (મિત્ર) મૈત્રકાના નામથી ઓળખાતા. ત્યાર પછી આવેલ રાષ્ટ્રકુલ અને ચાવડાઓ તથા સોલંકીઓએ શિવપૂજા અપાવી પણ સુર્યપૂજા તે ભૂલ્યા નહોતા. વાઘેલા અને છેવટ થયેલા કાઠી-ઓની સુર્યપૂજા વિખ્યાત છે. ‘ભલે ઉગા ભાણુ’ એમ સુરજ સામે સવારસાંજ અંજલિ આપી માળા ફરીને સર્વ કામો કરનાર કાઠીઓના નામથી જ આ સુર્યપૂજક પ્રદેશ ફરીથી કાઠિયાવાડ કહેવાયો. તેમા પણ સુર્યપૂજનનું જ ગૌરવ હતું.

આ સુર્યપૂજને આટલું મહત્ત્વ શા માટે ? સુર્યપૂજા આપણા મૂર્તિવિધાનના ઇતિહાસની પ્રથમ કડી છે. અને પ્રાચિન સંસ્કૃતિની દ્યોતક છે. તેની મૂર્તિપૂજા કયારથી શરૂ થઈ એ જાણવું બહુ રસપ્રદ થઇ પડશે.

આર્યોને હિમપ્રદાપને કારણે મધ્યએશિયા છોડવું પડ્યું, તેઓ સપ્તસિંધુમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં વસવા ત્યાંના પ્રજાઓ સાથે તેને યુદ્ધ ચડવું પડ્યું. ત્યારે ત્યાં લિંગપૂજા, પશુ-પક્ષી અને નાગપૂજા પ્રચલિત હતી. ભારતમાં આવી હરપાન અને દર્યુ સાથેના યુદ્ધોથી વાજ આવી જઈ આર્યોએ તેમાં જાળી જવા એક ગુરૂચાવી ખેળી કાઢી. તેના આચાર અને ધર્મને તેમણે પોતાના ધર્મમાં સમાવી લીધા.

આ કાર્ય સુસંસ્કૃત આર્યો માટે બહુજ કપરું હતું. સમાજમાં મંથન થયું-કાન્તિ થઈ, બ્રહ્માએ હંસ, વિષ્ણુએ ગરૂડ, લક્ષ્મીએ હુવડ ઇત્યાદિને પોતાના વાહન ગણી લીધા. પણ અનાર્યોમાં વ્યાપક લિંગપૂજા કે વામપૂજા અપનાવવા કાઠી તૈયાર ન થયું. શિવે

સમાજનિંદાનું કટુવિષ પી જઈ એ લિંગને પોતાના પ્રતિક તરીકે અપનાવ્યું. તેથી જ તે મહાદેવ કહેવાયા. એ આર્યોના જીવનમરણનો પ્રશ્ન હતો એજ સંસાર સમુદ્રમંથનનું હલાહલ શિવને કંઠે વસ્યું છે. નાગ તેના કંઠનું આભુષણ બન્યો. આર્યોમા આ પ્રથમ પ્રતિક પૂજા આવી. મોઢે-જો-દડોના ખનનમાંથી ચારપાંચ હજાર વર્ષ ઉપરના શિવલિંગો મળી આવ્યા છે.

વેદ રામાયણ અને મહાભારતના સમયમાં સ્વતંત્ર સૂર્ય મંદિરો બંધાયાના ઉદ્દેશ્યો આપણા વાક્યમયમાં મળે છે. ત્યારે સૂર્ય આકાશ દેખતા તેવાજ પૂજતા હતા. ત્યારે સૂર્યપૂજના પ્રચારકોમાં મુખ્ય રાજા યજ્ઞાતિ, વિશ્વામિત્ર, યાજ્ઞવલ્કય, હનુમાન, સુગ્રીવ, કર્ણ, યુધિષ્ઠિર અને કૃષ્ણપુત્ર સામ્ય મુખ્ય થઈ ગયા.

અનાર્યો વચ્ચે આર્યો સ્થિર થયા; યુદ્ધો અંધ થયા અને સમાજે વિકાસની હરણુકાળ ભરી. અગરત્યે સમુદ્રમાં યાન બનાવી વિંધ્ય ઝોળંગી ટેપીલના સમુદ્રને પાર કરી ત્યાંની સમૃદ્ધિ આર્યાવર્તમાં ઠંભવવા માંડી. વહાણવટું વિકસ્યું, રૂળા વિકસી, સંગીત અને નૃત્ય-શિવગણ અને ભરતોએ વિકસાવ્યા ભાષા અને યોગ મુની પતંજલિએ મહાર્યો, આત્મોત્તતિની ટોચ આવી. કલા સાથે તક્ષશીલા, નાણંદા, ઉજ્જયિનિ જેવા વિદ્યાધામો બન્યા, નગરો વિકસ્યા, ઉદ્યાનો અને ભોગ વિલાસના સાધનો, સ્થળો, બનાવાયા. અનાર્ય પાસેથી ભોગનો વારસો મળવાથી અને વધુ પડતી સમૃદ્ધિએ આર્યોમાં શિથિલતા આણી. ધીમે ધીમે ધર્મ ભૂલાવા માંડ્યો. અજ્ઞાન અને અંધ શ્રદ્ધાએ જોર પકડ્યું, ભોગવિલાસમાં પતીત થયેલી પ્રજા ત્રાસી ભીડી.

ભગવાન બુદ્ધ અને મહાવીર આવ્યા. તેમણે અંધશ્રદ્ધા દૂર કરવા કમર કસી. નરબલિ, યજ્ઞ,

કર્મકાંડમાં ફસાએલી પ્રજા જોઈએનાં વમળમાં ફસાઈ કિનારો શોધતી હતી. સરળ, અહિંસક, સ્થિર, કર્મની આટીધુંટી વિનાના આ બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મ પ્રત્યે પ્રજા આકર્ષાઈ ધર્મની આ જાગૃતિ ટકાવી રાખવા બૌદ્ધો અને જૈનોએ ઠેરઠેર સ્તુપો અને વસાહિકાઓ બંધાવી. વિહારો અને અપાસરાઓ. બંધાયા. ભગવાન બુદ્ધ અને તિર્થંકરોના મોટા મંદિરો થયા, તે ધર્મને રાજ્યાશ્રય મળ્યો. શકો અને મૌર્યોએ આ ધર્મનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો.

જે ધર્મ દ્વારા સંસ્કૃતિ, સમૃદ્ધિ અને સ્થિરતા આવી હતી તે સનાતન ધર્મનો લોપ થતો જોઈ તે વખતના પ્રત્યક્ષ સાક્ષ્યોએ પણ હવે મંદિરો (અને મૂર્તિઓ) બાંધવા વિચાર્યું. આર્યોમાં મૂર્તિપૂજન નહોતી ફક્ત શિવની પૂજા થતી, તે બિંબ સ્વરૂપે. પણ ત્યારે ખૂબ પ્રચારમાં રહેલી સૂર્યપૂજને સાક્ષાત્ કરવા પ્રથમ સૂર્યમૂર્તિઓ કંડારાઈ, તેના મંદિરો થયા. (ઇ.પૂ.) આર્યોમાં આ પૂજા અને પ્રતિક ખૂબ વિકસ્યા હતા. ત્યાં સૂર્યની પ્રથમ મૂર્તિઓ બની. તેથી તો સૂર્યમૂર્તિ પગે હોલખુટવાળી અને ઇરાનીઅન ટે.પા-સુકુટાળી બનાવવામાં આવે છે ઇરાનના સંસ્કાર પામેલા મગ સાક્ષ્યો ત્યારે ભારતમાં શ્રીકૃષ્ણપુત્ર સામ્ય દ્વારા આમંત્રીને વસી ગયા ને છસો સાતસો વર્ષ થઈ ગયા હતા. તેઓએ અશ્વ મુખતાનમાં સૂર્ય મંદિર બાંધ્યું. તેથી તો તેને મૂલસ્થાન કહેવામાં આવ્યું.

સૌરાષ્ટ્રનો સાગરકિનારો પરદેશીઓનું આકર્ષણ સ્થાન હતો. વેપાર અને સમૃદ્ધિવાળી સાગરના પ્રકોપમાં ડૂબી ગયેલી સોનાની દારકાએ ફરી જાગૃત્તાની પ્રત્યા કરી હતી સૂર્યપૂજના પ્રચારકો તે માર્ગે જ ભારતમાં વસ્યા હતા. તેથી જ સૌરાષ્ટ્રમાં લગભગ ૧૦૦ જેટલા સૂર્યપૂજના અવશેષો અને મૂર્તિઓ મળી આવ્યા છે. ભારતભરમાંથી મળેલા સૂર્યપૂજના અવશેષો કરતાં પણ તે વધારે

છે. ફક્ત એક એવા મંડળમાંથી જ બાર જેટલા સૂર્યમંદિરો મળી આવ્યા છે. આરભંડા (આરંતીદાર) ગઢેચી, ધ્રાસણવેલ, વસઈ, કચ્છીગઢ, ગુહાદિત્ય, સુવર્ણતીર્થ, દારકા, ખીજપુર (અરડિઆ-સીતાકુડ) મઢી, ધેરાંડ, કુરંગામાં હાલ પણ તેના અવશેષો છે. હાલ ફક્ત વસાઈના રેશમીઆ દયેરામાં (૨૨મી મંદિરમાં) અને દારકાના કકલાસકુડ સૂર્યમંદિરમાં સૂર્યમૂર્તિઓ છે બાકી દિલ્હી અને વડોદરાના મ્યુઝીઅમોમાં લઈ જવામાં આવી છે. આ બધા મંદિરો અતિ પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. વસઈમાંની બન્ને સૂર્ય પ્રતિમાઓ સૂર્યાષ્ટી સાથેની છે, તથા તેમાં સૂર્યની બન્ને બાજુ સૂર્યાષ્ટીઓ છે. આવી પ્રતિમાઓ વિરલ છે. હજુ આ મંદિર પુરાતત્વખાતાએ રક્ષિત જાહેર કર્યું નથી. તે સમય પછી ગોાપમાં પણ તેમજ પસનાવાડા, પિંડારા, વીસાવાડા, શ્રીનગર, કિન્ડરખેડા, વાસ્તર, બેરીઆ, અખોદર, ધુમલી, કંદવાર અને વાવડીમાં બીજા બારેક સૂર્યમંદિરો બંધાયા હોય તેમ તેના અવશેષો ઉપરથી જણાય છે.

મૈત્રકાના સમયમાં એટલે ઇ. સ. ૪૭૦ થી ૭૮૯ માં બહુ સૂર્યમંદિરો થયા. તેમાં વલ્લભી, પ્રભાસ પાસે આદિત્યતીર્થમાંના બાર સૂર્યમંદિરો ઢાંક, માંગરોલ. ઉના, દીવ અને દેલવાડાના મંદિરો મુખ્ય છે.

આટીમીથી ચૌદમી સદી દરમિયાન બંધાએલા સૂર્યમંદિરોમાં, સૂત્રાવાડા, બગવદર, પરમડી, માધવપુર, ભોળાદ, થરાદ, બામરાવાવડી, વાવડી-ભાયાવદર, અખોદર, ભીમનાથ ખોરાસા, પાતા, દેલમાલ, ધોળકા, ધોલેરા, ગઢીઆ, ચોટીલા, દડવા, અને ચાનના મંદિરો સૌરાષ્ટ્રમાં બંધાયા, તેમાં ચાનનું સુરજદેવળ હાલ પણ કાઠિઓની સૂર્યપૂજાની સાક્ષી પૂરે છે. કચ્છમાં તે વખતે કંથકોટ, કોટાઈ, અરસવલ્લી, ગેડી, ચિત્રોડ, વગેરે સ્થળે સૂર્યમંદિરો થયા હતા અને ધર્મારણ્ય નામે ઓળખાતું ગુજરાતનું

મોઢેરાનું સુર્યમંદિર પણ તે સમયમાં (ઇ. સ. ૧૦૨૫-૨૬) બંધાયું જેના લગભગ ૨૦ જેટલી સુર્યમૂર્તિઓ હતી.

અહીં સુર્યમંદિરો-સુર્યમૂર્તિઓનો પરિચય પણ મેળવી લઇએ. સુર્યમંદિરો પૂર્વાભિમુખ હોય છે તેને નવગ્રહનું તોરણ હોય છે. આગળ ગર્ભગૃહ સિવાય ક્યારેક રંગમંડપ-સહમંડપ પણ હોય છે. મોટેભાગે આગળ તળાવ કે કુંડ પણ હોય છે. જે મંદિરોની બાંધણીમાં ઉપર આમલકમાં દિફ્પાલો નથી હોતા તે મંદિરો વધારે પ્રાચીન હેમ શકે કારણ કે આમલકમાં દિફ્પાલો કંઠારવાની પ્રણા- ઇ. સ. ના ચોથા સૈકા પછી આવી.

આપણે જોઈ ગયા કે ઝગરેદના સમયથી છેક ચૌદમી સદી સુધી સુર્યપૂજનનું મહત્ત્વ વિશેષ રહ્યું છે. ઈસોરાની ૧૧ નંબરની કેલાસની ગુફામાં સુર્યનો રથ હાંકનાર તરીકે બ્રહ્મા દેખાડયા છે, એટલે સુર્ય બ્રહ્માથી પણ આદિ દેવ ગણવામાં આવ્યા છે. સુર્યના બાર નામથી બાર માસ ઉપરનું તેનું આધિપત્ય બતાવવામાં આવ્યું છે. “ રૂપાવતાર ”માં તેના ધાતા, મિત્ર, અર્ચમા, રુદ્ર, વરુણ, સુર્ય, ભગ, વિવસ્વત, પૂષન, સરિત્, ત્વષ્ટા અને વિષ્ણુ એમ બાર નામ આપ્યા છે. તેમાં ત્વષ્ટા અને ધાતા પ્રજાપતિના પણ નામ છે. જ્યારે અર્ચમા, વિવસ્વત, પૂષન અને વિષ્ણુ, વિષ્ણુના નામો છે; તો રુદ્ર શિવનું પણ નામ છે. આમ બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર સુર્યનાજ અવતાર ગણાયા છે. ત્રિવિધ ગુણોથી સુર્ય તે ત્રણ સ્વરૂપે થયા એમ પુરાણમાં ટેરેર દર્શાવ્યું છે. મહાભારતના યુદ્ધ પછી સુર્યપૂજા વિષે ભગવાને અર્જુનને આદિત્ય ઉદ્દેવના મંત્રો આપ્યા, તેમાં જણાવાયું છે કે:-

ઉદયે બ્રહ્મરૂપશ્ચ મધ્યાહ્ને તુ મહેશ્વરઃ ।
અસ્ત સ્વયં વિષ્ણુઃ ત્રિમૂર્તિશ્ચ દિવાકરઃ ॥

આ કારણે પ્રથમ સુર્ય મૂર્તિમાંથી સુર્ય સાથે સુર્યના આ ત્રણ સ્વરૂપો ભમેરી સુર્યની ચતુર્મૂર્તિઓ પૂજામાં આવી. ધીમે ધીમે સુર્યનો લોપ થયો અને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વરી ત્રિમૂર્તિ પૂજાવા લાગી. આગળ જતાં દરેક મૂર્તિ અત્રગ બની અને પછીથી ફક્ત વિષ્ણુ અને શિવ વિશેષ પૂજામાં રહ્યા વિષ્ણુની ત્રિવિક્રમ સ્વરૂપે, શ્રીકૃષ્ણ, રામ, નૃસિંહ, વારાહ, પરશુરામ આદિ મૂર્તિઓ પ્રચારમાં આવી. શિવની દક્ષિણામૂર્તિ, નટરાજ, અર્ધનારી સ્વરૂપ આદિ મૂર્તિઓ પૂજામાં આવી.

આમ આપણી મૂર્તિપૂજાના મૂળમાં સુર્યપૂજા પડેલી જણાય છે, અને તેનું ઉદ્દગમ સ્થાન સૌરાષ્ટ્ર હતું. ખરેખર સુર્ય ભારતમાં પશ્ચિમાં ઉગ્યો હતો !

દારકા માર્ગે સુર્યપૂજા ભારતમાં આવી. ઇરાનના સંસ્કાર લઇને આવી. પણ સૌરાષ્ટ્ર અને ભારતમાં વિકાસ પામી ફરી દારકા માર્ગેજ તે ઇરાન અને પશ્ચિમમાં પ્રચાર પામી. અરસપરસ બ્યવહાર ચાલુ હોઈ સૌરાષ્ટ્રમાં જ્યારે સુર્યમંદિરો થયા ત્યારે અને ત્યાર પછી ભારત બહાર પણ સુર્યમંદિરો થયાના ઉદ્દેશો અને અવશેષો મળે છે

શુંગકાળમાં ગ્રીક વૈજયવ હેલીઓડોરે ઇ. સ. પૂર્વે ૧૪૪ માં બેસનગરની અંદર વાસુદેવ પૂજા માટે એક ગરૂડ સ્તંભ બનાવ્યો હતો. ત્યારે સુર્યમાંથી વાસુદેવ-વિષ્ણુનું સ્વરૂપ પ્રચારમાં આવી ગયું હતું. એ સ્તંભ હાલ પણ છે. તે જ સમયનું સૌરાષ્ટ્ર બહાર સુર્યપૂજનનું મેટું પ્રતિક દક્ષિણમાં પણ મળી આવે છે. ભાજનની ગુફામાં તે સમયે એક મોટી સુર્યમૂર્તિ કંઠારાએલી છે. આમ સૌરાષ્ટ્ર ત્યારે સુર્યપૂજનનું કેન્દ્ર હતું. બંને દિશામાં સુર્યપૂજા ત્યાંથી જ વિકાસ પામી. ઇ. સ. ના ત્રીજા સૈકા સુધીમાં ઇટાલી, ગ્રીસ અને પાનીર પ્રદેશમાં સુર્યમંદિરો બંધાયા. એવો ઐતિહાસીક ઉદ્દેશ છે કે ઇસ્વી-

સનના ત્રીજા સૌકામાં રામના રાજ્ય મહાન તરત્તવાની માર્કેસ ઓરિઝિબસે પામીરનું સુર્યમંદિર સમરાવ્યું હતું. મુસલમાનમાં ૭ મી સદીમાં ચીની પ્રવાસી હ્યુએનસંગે સુર્યમંદિર જોયાનો ઉલ્લેખ છે. આજે પણ ત્યાં મુસલમાન ફકીર સુર્ય પ્રકાશમાં ખીચડી પકાવવાના ચમત્કાર કરે છે. મહમદ પયગમ્બર પહેલાં આરબોમાં ૪૬૦ દેવોની પૂજા થતી તેમાં સુર્ય મૂખ્ય હતા.

છેલ્લા ચાર હજાર વર્ષથી પ્રચલિત સુર્યપૂજનું મહત્વ આજે પશ્ચિમમાં સ્વીકારાયું છે. અલ્બન સોલેરીબો સુર્યપૂજનો જ પ્રાસાદ નથી શું? આ સુર્યપૂજને મૂર્તિમંત કરતાં ધણા મંદિર આદમી સદીના મોટા ધરતીકપમાં છિન્નભિન્ન થયા તો ફેરલાંક ૧૧ મીથી ૧૬ મી સદી સુધીમાં ઝનુની મુસ્લીમોને હાથે નાશ પામ્યા પણ તેની હકિકત દબાઈ જતી નથી. હવે મહેનત કરી રક્ષામાં આવે અને શોધવામાં આવે તો સૌગંધની પ્રાચીન સંસ્કૃતિને કડીમદ્ધ ઇતિહાસ તેમાંથી મળી રહેશે.

સુર્ય વિષે પૌરાણીક હકીકતો જાણવા જેવી છે સુર્ય જ્વલતાના પ્રગૌત્ર ગણાયા છે અને તેઓ વિશ્વકર્માની પુત્રી સંજ્ઞાને પદવ્યા હતા. તેમને મનુ, યમ અને યમુના નામે સત્તાનો થયા મનુના પુત્ર ઇક્ષ્વાકુના વંશમાં શ્રીરમ થયા. સુર્યનું તેજ ન સહન થવાથી સજ્ઞા પોતાની સખી હાયાને સુર્યની સેવામાં મૂકી પોતાને પિયેર ધર્મારણ્ય (મોદેરા) ચાલી આવી. હાયાથી સુર્યને આર્ચણ અને શની નામે પુત્રો, તપતી નામે કન્યા થઈ તપતી સંવગ્ધુને પરણી તેના પુત્ર કુરુના વંશમાં પાંડવો થયા.

હાયાએ યમના સ્વેચ્છાચાર્યો કંટાળી તેને શાપ આપ્યો. યમ તેનાથી પીડાયો ત્યારે સુર્યે જાણ્યું કે આ યમની માતા ન હોઈ શકે કારણ કે પુત્રને

માતાનો શાપ લાગે નહિ. સુર્ય તેની સંજ્ઞાને મેળવા ધર્મારણ્ય આવ્યા. સંજ્ઞાએ તેનાથી બચવા ધોડીનું સ્વરૂપ લીધું. સુર્યે ત્યાં ધોડાનું સ્વરૂપ લીધું. અને તેથી સાથે રહ્યા. તેનાથી તેમને દશ અને નાસત્ય નામે (અશ્વિનિકુમારો) પુત્રો થયા. સંજ્ઞાના બીજા નામે રૈણુ, રાસી, રત્નાદે, ઉષા વગેરે છે. તેની પ્રાચીન મૂર્તિ સોરાષ્ટ્રમાં હડપા મૂકામે વારમાં છે. સોફા આજે પણ મંગળ પ્રસંગે રાંદલ-રત્ન દેને તેડાવી, ધોડા ખુદાવી, તેના ધોડાના સ્વરૂપને યાદ કરે છે.

સુર્યને પુરામાં એ પ્રતિહારો આપ્યા છે. દેવોના સેનાપતી શિવપુત્ર કાર્તિકેય જેને દંડ કહેવામાં આવે છે, અને અગ્નિ જેને પિંગળ નામે ઓખીએ છીએ, તે બન્નેએ સુર્યની સેના સ્વીકારી હતી.

કશ્યપ ઋષિની બીજી પત્નિ વિનતાથી થએલ અણ્ણ સુર્યનો ઓરમાન ભાઈ તેનો સારથી છે, તે સુર્યના સાત ધોડાવાળા રથને ચલાવે છે. (કશ્યપ પુત્ર વિષ્ણુનું વાહન ગરુડ પણ વિનતાના પુત્ર હતા-સરખાવો) સુર્યના ધોડાને ઋગ્વેદમાં એતશ કહ્યા છે. તેના નામ ઉપરથી સાત જંદ બન્યા છે. ગાયત્રી, ઉષ્ણિષ્, અનુષ્ટુપ, બૃહતી, પઠિત, ત્રિષ્ટુપ અને જગતી તેના નામ છે. તે અશ્વોનાં મુખમાં આદિત્યો, ઋષિઓ, ગાંધર્વો, અપ્સરા, યક્ષ અને નાગ તથા રાક્ષસોનો નિવાસ છે.

આ આખ્યાયિકાએને અનુરૂપ જ સુર્યમંદિરોમાં સુર્યમૂર્તિ એ સાત અશ્વના રથ ઉપર બેઠેલી કે બેઠેલી સ્થાપિત કરવામાં આવે છે. સાથે અણ્ણને હાંકનાર દર્શારાયો હોય છે. બન્ને તરફ નાની સુપાંણી સજાગ અને હાવા, અગર ઉષા અને પ્રત્યુષા, નંચે દંડ અને પિંગલ તથા અશ્વિનિકુમાર ખતાવાયા હોય છે. વિશ્વકર્મા શાસ્ત્ર, મત્સ્ય પુરાણ, સુબ્રહેદાગમ, અતરાજીત

પૃથ્ઠા, રૂપમંડન, રૂપાવતાર અને બૃહત્સહિતામાં સુર્યમૂર્તિ વિધાનમાં આ પ્રમાણેજ સુર્યની મૂર્તિ બનાવવાનું જણાવ્યું છે એક હાથમાં ચક્ર અને બીજા હાથમાં ખીજોરાનું ફલ, અથવા બંને હાથમાં અનાજકમલ હોય છે. શિર ઉપર ધરિની ટોપા જેવો મુકુટ, પ્રભા અને કાનમાં કુંડલ હોય છે. ગળામાં હાર, પાટલીદાર ધોતીયું, પગેયવિત્ કટીમાં કદોરો, અને કવચિત ખડગ સાથે તો કવચિત્ કમળમાં રથિત અથવા હોદ્દાપુટ પરેરેલી મૂર્તિ મળી આવી છે. આ લક્ષણો ઉપરથી સુર્યમૂર્તિ તરત જ ઓળખાઈ જાય છે. બહુ મૂર્તિઓમાં ધરિની હોદ્દાપુટ અને મુકુટ એ ધરિનની અસર બતાવે છે. ઝંડ અવસ્થામાં વિવન્વ-તના પુત્ર યીમના રાજ્યનો ઉદ્દેશ્ય છે, તે જ સુર્યપુત્ર યમ હોઈ શકે. પાછળથી યમ મોટા સંયમી આચાર્ય બન્યા અને મૃત્યુજીત ગણાતા મૃત્યુના દેવ બન્યા. નચિકેતા તેના આશ્રમમાં ભણ્યા હતા એમ ઉપનિ-ષદોમાં જણાવાયું છે. ભારતના અને અન્ય સુર્ય

મંદિરોમાં બહુ સુર્યમંદિરો કર્કવૃત્ત ઉપર બંધાયેલા છે. એ ઉદ્દેશ્યનીય છે. કર્કવૃત્ત ઉપર સુર્યના કિરણો સીધા પડે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં હજુ બહુ સુર્યમંદિરો હશે, જેની શોધખોળ જરૂરી છે. પ્રભાસને તો પુરાણમાં ભાસ્કર ક્ષેત્ર કહ્યું છે. ભારતના બીજા ઉદ્દેશ્યનીય સુર્યમંદિરોમાં મોઢેરા, જોતપુરમાં આવેલ ઝોલીબાનું, મારવાડનું રાણકપુરનું, કાશ્મીરનું માર્તંડ મંદિર અને કૌનાકનું બન્ધ રથમય મંદિર ગણનાપાત્ર મંદિરો છે.

જગતના બધા ભૂમીએ સુર્યપૂજા સ્વીકારી છે. સૌરાષ્ટ્ર તેનું મૂખ્ય કેન્દ્ર હતું. ભારતમાં મૂર્તિ વિધાનમાં, અને શિલ્પ વિકાસમાં સુર્યપૂજા આજ શુભ્રા રૂપ બની એટલુંજ નહિ પણ સૌરાષ્ટ્રે તેમાં અવિસ્મરણીય ફાળો આપ્યો છે. તેના આચાર્ય સામ્યનું એક માત્ર મંદિર દારકામાં મળી આવ્યું છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

❖ શ્રી સરતાનપર સેવા સહકારી મંડળી ❖

મુ. સરતાનપર.

(તાલુકો તળાજા)

(જિલ્લો બાવનગર.)

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૯૬૬૫-૦૦

સભાસદ સંખ્યા : ૨૦

અનામત ફંડ :- રૂ. ૧૮૮૭-૬૮

મંડળી સભાસદોને ધીરાણનું અને અન્ય ઉપયોગી

કામકાજ કરે છે.

✽

મંત્રી

પ્રમુખ

નરભેશંકર જોશી

GEEBRA SYNDICATE

DIRECT IMPORTERS & EXPORTERS
MANUFACTURERS' REPRESENTATIVES

Tele : 'SYNTONIC' - Bombay

Phone : 353481

Nanik Niwas, 1st Floor
Room No. 4
30, Benham Hall Lane
Bombay 4. BR

AUTOMOBILE DEPARTMENT

STOCKISTS of MOTOR PARTS

CLUTCH PLATES, CARBURATORS, TIMING CHAINS,
CLUTCH BEARINGS, FLASHERS, WHEEL COVERS,
SEALED BEAMS. LUGGAGE, CARRIERS,
SUNVISORS etc. etc.

STOCKISTS OF

IRON & STEEL, SHEETS, PLATES, ROUNDS,
SQUARES, FLAT BARS, GHAMELLAS, KARAI, S,
ANGLES, CHANNELS, JOINTS,
WIRES, TEES etc. etc.

સૌરાષ્ટ્રમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધન

ડૉ. ધીરજલાલ જે. મહેતા

સેન્ટ્રલ સોલ્ટ એન્ડ મરાઇન કેમીકલ્સ રિસર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ-ભાવનગર.

આપણા સમાજની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના પાયા ઉપર રચાયેલ છે. મનુષ્યે પોતાની સંશોધક વૃત્તિથી જીવનના વધુ સલામતી વાળા માર્ગો શોધ્યા. આ સંશોધક વૃત્તિ માનવ જીવનના ઇતિહાસમાં ડગલે અને પગલે નિહાળી શકાય છે. છેલ્લા સદીમાં આ વૃત્તિએ વેગ પકડ્યો. વૈજ્ઞાનિક સંશોધને મનવા જીવનમાં સમૃદ્ધિ અને સખ સગવડો વધાર્યાં. પરિણામે દેશ દેશમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધનને ઉત્તેજન મળ્યું. સંશોધનના દૃઢિમ રીતે બે મુખ્ય વિભાગો રાખવામાં આવ્યા. એક મૂળ પાયાનું સંશોધન (Fundamental Research) જેનો ઉદ્દેશ્ય તાત્કાલીક ઉપયોગ કદાચ ન હોય અને બીજો ઉદ્દેશ્યલક્ષી સંશોધન (Applied Research) જેમાં કોઈ ઉદ્દેશ્ય સ્થાપવા અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાના ચોક્કસ ધ્યેયથી સંશોધન કરવામાં આવે છે. ભારત દેશમાં સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ પહેલાં ઉદ્યોગલક્ષી વૈજ્ઞાનિક સંશોધન લગભગ હાજુ નહિ. વિદ્યાપીઠો વિજેરેમાં વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાન્તો ઉપર પાયાનું સંશોધન થતું અને હજી પણ થાય છે. અને આવા મૂળભૂત સંશોધનના ક્ષેત્રમાં ભારતનો ફાળો નાનો સુતો નથી શ્રીરામન્ અને જગદિશ્ચંદ્ર બોઝની ગણુત્રી દુનિયામાં નામોક્તિ વૈજ્ઞાનિકોમાં થાય છે સ્વતંત્ર ભારતમાં ઉદ્યોગલક્ષી સંશોધનની નવેસરથી સ્થાપના કરવામાં આવી ભારત સરકારે દેશમાં જુદા જુદા ભાગોમાં, જુદા જુદા વિષયો ઉપર

રાષ્ટ્રીય પ્રયોગ શાળાઓ શરૂ કરી. આ સંશોધનાલયોનો હેતુ એ છે કે દેશની અપાર નૈઋર્ગિક સમૃદ્ધિનો ઉપયોગ કરી નાના મોટા ઉદ્યોગો સ્થાપવા અથવા જે ઉદ્યોગો અસ્તિત્વમાં છે તેમાં સુધારા કરવા અને આડ પેદાશ વધારવી તે ઉપરાંત આવા સંશોધનાલયો દ્વારા દેશભરમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધનનું વાતાવરણ પેદા કરવું. જેથી દરેક નાગરિકને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનની અગત્યતા સમજાય સ્વતંત્ર ભારતે વીસ વર્ષ બાદ સંશોધનના ક્ષેત્રે સારી એવી પ્રગતિ કરેલ છે. અને દેશના બીજા ભાગોની જેમ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ સંશોધનની સગવડતો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં વિકસી છે.

સૌરાષ્ટ્રનો સૌથી મોટો ઉદ્યોગ તે મીઠું. ૧૯૪૭માં દેશના ભાગલા પડતા સીંધ અને પંજાબ જેવા મીઠાના ઉત્પાદનના અગત્યના મથકો પાકીસ્તાનને મળતાં મીઠા અંગે દેશની પરિસ્થિતિ વિષમ થઈ પડેલ. આ પરિસ્થિતિને પહેંચી વળવાનો પ્રશ્ન ભારત સરકાર સમક્ષ ઉપસ્થિત થયેલ ૧૯૪૮માં ભારત સરકારે આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે મીઠાના પ્રશ્ન અંગેની એક નિજ્યુંત સમિતિની રચના કરી. સમિતિએ તેમના અહેવાલમાં દર્શાવેલ કે મીઠાનું ઉત્પાદન વધારવા તેમજ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મેળવવા માટે સંશોધન કરવાની ખાસ જરૂરિયાત છે અને દેશની કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્ટીફીક એન્ડ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિસર્ચ નામની સંસ્થાને મીઠાના પ્રશ્નના નિવારણ માટે સંશોધનની અગત્યતાની જાણ કરી. તેજ સમયે

સૌરાષ્ટ્ર સરકારે જે સૌરાષ્ટ્રમાં આવા કેઈ કેન્દ્રની રચના કરવામાં આવે તે માટે અનુકુળ મકાનો આપવાની તૈયારી બનાવી. સૌરાષ્ટ્રમાં ઉચ્ચ કક્ષાની કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અગ્રસ્થાને રહેલ ભાવનગર જેવા શહેરમાં નમક સંશોધન કેન્દ્રની સ્થાપના કરવાનું કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્સીફીક એન્ડ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિસર્ચની કચેરીએ નક્કી કર્યું. આ રીતે ૧૯૫૪ માં સૌરાષ્ટ્રમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના મોટા પાયા ઉપર બીજા રોપાણા.

કેન્દ્રીય નમક અને સામુદ્રીક રસાયણિક સંશોધનાલયના મુખ્ય ઉદ્દેશને ખ્યાલ રાખી અત્યારે ઘર વપરાશ તથા ઉદ્યોગના ઉપયોગમાં આવતા મીઠાના ઉત્પાદનમાં વધારો કરવા, તેમજ અને તેટલા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મેળવવા અંગેની રીતોનું સંશોધન કરેલ છે. સાગરના પાણીમાંથી સુર્યની શક્તિને ઉપયોગ કરી મીઠું જીકું પાડવા આદ્ય પછાડે જે પાણી રહે તેને 'બીટન' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે આ બીટનમાં ખાસ કરીને મેગ્નેશીયમ ક્લોરાઇડ, મેગ્નેશીયમ સલ્ફેઇડ, પોટાશ્યમ ક્લોરાઇડ, બ્રોમીન વિગેરે રસાયણો ઓછા વધતા પ્રમાણમાં રહેલ છે. આ પ્રયોગશાળામાં બીટનમાં રહેલ રસાયણોને ઓછા ખર્ચે સરલતાથી જુદા પાડી શકાય અને એમાંથી ઉદ્યોગને ઉપયોગી એવા બીજા ક્ષારો બનાવી શકાય તેવી રીતોનું સંશોધન કરેલ છે. આ રીતે બીટન આધારિત ઉદ્યોગને વેગ આપી સાગરમાં પાછા ફેંકી દેવાતા બીટનનો સારો એવો ઉપયોગ કરેલ છે.

આ ઉપરાંત કુદરતે સાગરમાં આવેલ સેવાળ (Sea wields) નો ઉપયોગ તેમાં રહેલ અગત્યના રસાયણો જેવાં કે અગર-અગર અને આલ્કેલોઇડ એસીડ સરલતાથી જુદા પાડી પરદેશથી આયાત થતાં આ પદાર્થોને અટકાવવા માટેના પ્રયત્નો થઇ રહેલ છે. તે ઉપરાંત દરિયાની સેવાળમાં પ્રજારકો

પ્રોટીન્સ રહેલ છે. આ પ્રોટીન્સને જુદા પાડવા માટેના પ્રયોગો થઈ રહેલ છે. ઉદ્યોગના વિકાસ માટે અને મનુષ્યોના વસવાટ માટે પુરતા પ્રમાણમાં મીઠાં પાણીની (Fresh water) ની જરૂરીયાત રહે છે. આપણા તથા અન્ય દેશોમાં અત્યારે મીઠું પાણી જોઇએ તેટલા પ્રમાણમાં મળી શકતું નથી. પૃથ્વી ઉપર જેમ જેમ મનુષ્યની વસ્તીમાં વધારો થતો જશે તેમ તેમ પાણીની અછત વધારે ને વધારે જણાશે. આ અછતને કેમ દૂર કરવી તે મટે વૈજ્ઞાનિકોનું ધ્યાન ખેંચાયેલ છે. આ પ્રયોગશાળામાં ખારા પાણીમાંથી મીઠું પાણી કેમ બનાવી શકાય તેના પ્રયોગોને સારા પ્રમાણમાં વેગ આપવામાં આવેલ છે. કુદરતે સૌરાષ્ટ્રને અર્પણ કરેલ કેલસાઇટને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી ખારીકમાં ખારીક બૂકો કેમ સરળતાથી કરી શકાય તેના પણ પ્રયોગો ચાલે છે. તે ઉપરાંત બે ટોનાઇટ, ડોલોમાઇટ, ચુનાનો પથ્થર, સીલીક વગેરે અનેક વસ્તુઓ કુદરતે આપેલ છે. આ વસ્તુઓમાંથી સંશોધન દ્વારા અનેક વસ્તુઓ થઇ શકે તેમ છે.

આ ઉપરાંત મીઠા અને તેમને લગતા ઉદ્યોગની અંદર વપરાતી ધાતુઓ પર રસાયણિક ક્રિયાથી કાટ થઇને ખરાઈ જાય છે. આ રીતે દર વર્સે લાખો રૂપિયાનું નુકશાન પહોંચે છે. આ નુકશાન કઈ ધાતુ વાપરવાથી ઓછું થઇ શકે તે વિષય ઉપર અહીં પ્રયોગોની પ્રગતિ થઈ રહેલ છે. આવા તો જીવન ઉપયોગી અસંખ્ય પ્રશ્નો છે કે જેને જવાબ ફક્ત વૈજ્ઞાનિક સંશોધન દ્વારા જ મળી શકે છે. નિયમિત કાર્ય અને વ્યવસ્થિત સંચાલન માટે આ પ્રયોગશાળામાં જુદા જુદા નીચે મુજબ વિભાગો પાડવામાં આવેલ છે (૧) મીઠાનું ઉત્પાદન અને શુદ્ધતા વધારવા માટે, (૨) ખારા પાણીમાંથી મીઠું પાણી બનાવવા માટે, (૩) બીટનમાંથી રસાયણો જેવા કે પોટાશ્યમ ક્લોરાઇડ, પોટાશ્યમ સોનાઇટ, મેગ્નેશીયમ કાર્બોનેઇટ, એપસમ સેલ્ટ વિગેરે બનાવવા

માટે (૪) સેવાળમાંથી રસાયણિક પદાર્થો-જેવા કે અગર-અગર, આદરેનીક એસીડ, પ્રોટીન્સ વગેરે તૈયાર કરવા માટે (૫) મિકેનિકલ વિભાગ કે જુદા જુદા યંત્રો જેવા કે સોલ્ટ હારવેસ્ટર, સી વીડઝ હારવેસ્ટર વગેરે તૈયાર કરવા માટે. આ કેન્દ્રની અંદર નાના મોટા પાયા ઉપર કામ કરવાની જરૂરીયાતના સાધનો ખનાવવા માટે એક વર્કશોપ તથા ગ્રાસ બ્લોઈંગના પશુ વિભાગ છે. આ ઉપરાંત કેન્દ્રની અંદર આધુનિક પદ્ધતિથી સંશોધન કરી શકાય તે માટેના સાધનો જેવા કે એક્સરે મશીન, ફોટોસ્પેક્ટ્રે મીટર, પોલેરો ગ્રાફ, રેફ્રેક્ટોમીટર, કલરીમીટર વગેરે વસાવવામાં આવ્યાં છે. આર્ટના કેમીકલ એન્જીનિયરીંગના વિભાગમાં નાના પાયા ઉપર પ્રયોગો થઈ ગયેલ રીતોનો અભ્યાસ ઔદ્યોગિક પાયા ઉપર કરવામાં આવે છે. અને અભ્યાસ પાદ આવી રીતે ઉદ્યોગમાં મુકી શકાય કે કેમ તે નક્કી કરવામાં આવે છે. ઔદ્યોગિક પાયા ઉપર કરેલ પ્રયોગોના આધારે દેશની અંદર પોટ સ્થામ કલોનાઈડ, પોટાસ્થમ શોનાઈડ, લાઈટ મેગ્નેશીયમ કારબોનેઈટ, કેલ્સીયમ સીલીકેટ અને ટેમ્બલ સોલ્ટના કરખાના સ્થાપવામાં આવેલ છે. વૈજ્ઞાનિક ક્ષિપ્રતા અને પ્રેક્ટીકલના જ્ઞાન માટેના અદ્યતન પુસ્તકો તથા જગતભરની પ્રગતિનો અહેવાલ આપતા દૈનિકો, પખવાડિકો અને માસિકોની સગવડતા ધરાવતું એક સુંદર પુસ્તકાલય પણ રાખવામાં આવેલ છે. દુનિયાભરમાં ચાલી રહેલી સંશોધન પ્રવૃત્તિઓનો અહેવાલ આપતી રિસર્ચ ઇન્ડેક્સ સરવીસનો લાભ પણ આ કેન્દ્રને મળી શકે તેવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ છે. સાથોસાથ આ કેન્દ્રના ડાયરેક્ટર સાહેબ ડૉ. ડી. એસ. દાતાર કે જેઓનું વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અંગેનું જ્ઞાન ઘણું વિશાળ અને ઉંડું છે, તેના સંપૂર્ણ સહકાર, દોરવણી અને મમતા મેળવી આજે કેન્દ્રમાં કરતા વૈજ્ઞાનિકો પી. એચ ડી ની પદવી માટેનો અભ્યાસ કરી રહેલ છે. ખરેખર તેઓશ્રી સૌરાષ્ટ્રમાં

વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટે એક નવા પ્રકારનું વાતાવરણ જોઈએ તેવું ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે.

જામનગરમાં અત્યારે આધુનિક અભ્યાસ અને સંશોધન અંગેની એક સંસ્થા છે આ સંસ્થાનો મુખ્ય ધ્યેય આપણા પ્રાચીન વિજ્ઞાનને સંશોધન દ્વારા વેમ આપવાનો તથા પીડીત જનતાની સેવા કરવાનો છે. આ સંસ્થામાં જુદા જુદા રોગો ઉપર આપણે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી દવાના પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. આ ઉપયોગ કરતા પહેલાં સંસ્થાની અંદર કામ કરતા આધુનિક અને આયુર્વેદિક વિજ્ઞાનિકો સાથે મળી નક્કી કરે છે.

આ સંસ્થામાં ત્રણ વિભાગ રાખવામાં આવેલ છે. (૧) આધુનિક, (૨) આયુર્વેદિક, (૩) સિદ્ધ. આ ત્રણે વિભાગો સ્વતંત્ર રીતે સંશોધનનું જુદા જુદા વિષયો જેવા કે :- ડાયેટીકસ, ફારમાકોલોજીક, થેરેપ્યુટીક, ફાર્માસ્યુટીકલ ના મૂળ સિદ્ધાંતો ઉપર કાર્ય કરે છે. અહિં કામ કરતા વૈજ્ઞાનિકો એક ખીજાને જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં સારી રીતે મદદ કરે છે. જેથી કરીને સંશોધનના કાર્યને સારો વેગ મળે છે આ સંસ્થાએ અત્યાર સુધીમાં બે હજારથી વધારે દર્દીઓના જુદા જુદા રોગો જેવા કે પાંડુરોગ, ગ્રહાનીરોગ, ઉદારરોગ કમરોગ, શ્વાસરોગ વગેરેનો પુરેપુરો અભ્યાસ કરી તેની ચોક્કસ રીતે નોંધ રાખેલ છે. આ સંસ્થા જુદા જુદા વિષયો પર ઘણું જ સુંદર સંશોધન કરી રોગપીડીત જનતાને સહાયક રૂપ બનેલ છે. કહેવત છે કે 'Thesre is tcom: thing higher than truth- i. e. HUMANITY' માનવતા તે આ સંસ્થાનો ધ્યેય છે.

જુનાગઢમાં પણ એક ખેતીવાડીના કાર્ય અંગેની સંશોધનાલય છે. આ સંસ્થાનું કાર્ય જુદી જુદી જમીનની માટી તપાસી તેમાં કંઈ જાતનું ખાતર

અને કંઈ જાતના ખી વાપરવાથી ઝોઝી જગ્યામાં વધારે પાક થઈ શકે તે વિશેનું સંશોધન કરવામાં આવે છે. ઉપર દર્શાવેલ વિષયો પર કામ કરી આજની આ દેશની ભૂખી પ્રજાને કેમ જલ્દીથી ઉગારી લેવી તે આ સંસ્થાનો આખરી ધ્યેય છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં કેવેલીન માટીમાંથી ઘણી વસ્તુઓ બને છે. આ વસ્તુઓ બનાવવા માટે સૌરાષ્ટ્રમાં ચાર મોટા કારખાનાઓ છે. જે વસ્તુઓ બને છે અને તેમાં સુધારા કરવા માટેની ઘણી શક્યતા કે તેને માટે ઘોડા જ સમયમાં ગુજરાત સિરેમીક સંશોધનાલય અહિં સ્થપાશે.

સૌરાષ્ટ્રનો ખીજો મોટામાં મોટો ઉદ્યોગ તપાસીએ તો તે મગફળીનું તેલ બનાવવાનો. આજે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી ઉપર ઘણા જ પ્રમાણમાં મગફળી પાકે છે. આ મગફળીમાંથી પ્રથમ તેલ મેળવી લેવામાં આવે તેલ મેળવી લીધા બાદ જે પદાર્થ રહે છે તેને 'ખોળ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ખોળમાં રહી જતા આશરે ૮ ટકા તેલને સોલ્વન્ટ પ્રેસેસથી મેળવી લેવામાં આવે છે. અને ત્યાર બાદ રહેલ ભૂકાનો ઉપયોગ અત્યારે ખાતરમાં થાય છે. આ ભૂકાની અદર પ્રોટીન્સ રહેલ છે. આ વિષય ઉપર એક સંશોધનાલયની ખાસ જરૂર છે, જેથી કરી ખાતર માટે ફેક્ટરી દેવાતા આ ભૂકામાંથી મનુષ્યને ખોરાકમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા પદાર્થો બનાવી શકાય. વળી એજ સંશોધનાલયમાં જુદા જુદા તેલખીયામાંથી

શુદ્ધ તેલ સારી રીતે કેમ કાઢવું અને તેનો ઉપયોગ અનેક ચીજો બનાવવામાં કેમ સારી થઈ શકે તેનું સંશોધન કરી શકાય અને આ રીતે પ્રજાને તેલ અને ખોળના વિષય ઉપર પુરતી માહિતી મળી શકે.

સૌરાષ્ટ્રને કાંઠે ઘણા બંદરો છે. અહિં પ્રાચીન કાળથી ભરતી-ઝોટ આવીને ચાલી ન્ય છે. ભરતી વખતે ભરતીના મોજાઓ સારા પ્રમાણમાં ઊઠાળા મારતાં મોજાઓનો ઉપયોગ વિદ્યુત બનાવવામાં લઈ શકાય તો સૌરાષ્ટ્રની જનતાને ઘણાજ સસ્તા ભાવે સ્થળે સ્થળે વિદ્યુત આપી શકાય જેથી કરીને જનતા આધુનિક યંત્રો વાપરી સારી રીતે જીવન જીવી શકે સૌરાષ્ટ્રમાં પવન પછુ સારી ગતિએ ફૂંકાતો હોય છે. જે આ ફૂંકાતા પવનનો ઉપયોગ પવન ચક્કી ચકાવવામાં આવે તો ખેતરોમાં પવન ચક્કી દ્વારા પાણીના પંખો ચલાવી સૌરાષ્ટ્રની ધરતીને દરિયાગી બનાવી શકાય. ઉપર દર્શાવેલ બન્ને વિષયો માટે એક સંશોધનાલયની અહિં આવશ્યકતા છે કે જ્યાં વૈજ્ઞાનિકો દિવસ-રાત કામ કરી આ કુદરતે સૌરાષ્ટ્રને આપેલ ભેટનો ઉપયોગ માનવ સેવા કાળે કરી શકે.

સૌરાષ્ટ્રની અદર સ્વતંત્રતા બાદ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના કાર્યને સારો એવો વેગ મળેલ છે અને સૌરાષ્ટ્રની ધરતી ઉપર સહાને માટે વૈજ્ઞાનિક સંશોધનનું વાતાવરણ હર હમેશ વધારે અને વધારે પ્રકુલિત બને તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

અર્વાચીન કવિતામાં સૌરાષ્ટ્ર

—ડૉ. દિલાવરસિંહ જાડેજા.

સૌરાષ્ટ્રે પञ्चरत्नानि नदी, नारी तुरंगमाः ।

चतुर्थं सोमनाथश्च, पञ्चमं हरिवर्शनम् ॥

આ સુભાષિતમાં પ્રાચીન દેશ સૌરાષ્ટ્રની નદી નારી, અથો સોમનાથ મહાદેવ અને દારિકાપુરીની પ્રશંસા અને ગૌરવ સમુચિત રીતે કરવામાં આવેલ છે. આ પાંચિય વાનાં અનુક્રમે સમૃદ્ધિ, સમાજ કલ્યાણ, શૌર્ય, કલા તથા ભક્તિનાં પ્રતીકો રૂપે આપણી સમક્ષ આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ઉદ્ભવેષો મહાભારત તથા અન્ય પુરાણોમાં તો મળે છે જ, પરંતુ એ ઉપરાંત થીક વેપારી પ્લીની મોનોગ્લોસન (મગળપુર. આજનું માંગરોળ) નો, ઇજિપ્તનો મુસાફર ટોલેમી (ઈ. પૂ. ૨૬૦) તથા ભૂગોળ નિષ્ણાત રટ્ટેષો (ઈ. પૂ. ૬૦) સૌરાષ્ટ્રના ઉદ્ભવેષો કરે તે નોંધપાત્ર ગણાય.

પ્રાચીન કાળના સૌરાષ્ટ્રનાં મુખ્ય મુખ્ય નગરો હતાં રૈવત કે ઉજ્જન્યંત (ગિરનાર) ની તળેટીમાં આવેલું ગિરનાર (જૂનાગઢ), વામનાસ્થળી (વંથળી) અને વલ્લભીપુર (વળા). સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રાગૈતિહાસિક કાળમાં પાષાણયુગના માનવીઓનો વાસ હતો એ પછી સમગ્ર કચ્છ-સૌરાષ્ટ્રમાં હરપ્પા અને સિંધુ સંસ્કૃતિનો વિકાસ થયો હતો. એક વેળા આ પવિત્ર ભૂમિ ભગવાન શ્રાકૃષ્ણની લીલાભૂમિ બની હતી. અહીં મૌર્યો, શકો, ક્ષત્રપો અને ગુપ્તોનાં રાજ્યશાસનો ચાલ્યાં હતાં. એટલે કવિશ્રી ન્હાતાલાલ સૌરાષ્ટ્રને ‘પુરાણ પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસોજ્જવલ’ ભૂમિ તરીકે ઓળખાવે એમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.

‘૧. એક પરદેશી મુસલમાન ઇતિહાસકાર [સકંદરે પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રનું જે વર્ણન કર્યું છે તે નોંધતા જેવું છે. એમાં અતિશયોક્તિ જણાય તો એ કદાચ સત્યની જ હશે? ‘And what a country is Sorath! As if the hand of the heaven had selected the cream and essence of Malwa, Khandesh and Gujarat and had made a compendium of all the good people of the world, and had picked out the noblest and most vigorous of men from the three countries named, and collected them together into one standard, as a touch stone of the countries of the world.’

Translation from Bayley's ‘Gujarat’

(૧)

જે વિશિષ્ટ ભૂમિભાગમાં મનુષ્ય વસી રહ્યો છે તે તરફ પ્રીતિ ધરાવવી, એ મનુષ્યની ખૂબ પ્રાચીન કાળથી દેખાતી એક લાગણી છે. આવી ભૂમિ પ્રીતિના સ્થાનિક અંકુરો હોઈ શકે. ભારત દેશ એક અને અખંડ સ્વરૂપનો ભાસતો હોય ત્યારે પણ ભારતવાસીની દેશપ્રીતિનાં મૂળ સ્થાનિક સ્વરૂપનાં રહી શકે ખરાં અને એમાં કાંઈ અભુજતું નથી. મનુષ્યનો દેશપ્રેમ પ્રાદેશિકતાના માધ્યમ દ્વારા વિસ્તરીને સમગ્ર રાષ્ટ્રની કક્ષાએ પહોંચવા માટે સામાન્ય રીતે મથતો દેખાય છે. ભારત જેવા વિશાળ રાષ્ટ્રમાં આમ અને તે સ્વાભાવિક ગણાવું જોઈએ.

ભારતમાં સાંસ્કૃતિક એક્ય છે ખરું, પણ વૈવિધ્યને સાચરીને પ્રગટું એ એક્ય છે. ભારતના દરેક પ્રદેશને એની વિશિષ્ટ સાંસ્કૃતિક અસ્મિતા પ્રાપ્ત થયેલી છે. એ વિશિષ્ટ અસ્મિતા, અલખત, ભારતની સામાન્ય સંસ્કૃતિક અસ્મિતામાં યોગદાન યથેચ્છે છે. ગુજરાતની અને ગુજરાતના એક વિશિષ્ટ અંગરૂપ સૌરાષ્ટ્રની સાંસ્કૃતિક અસ્મિતા આખરે તો એક વાયુમંડલ જેવી ભારતીય સંસ્કૃતિના અયોજન્ય ભાગરૂપ છે. એટલે કવિ જ્યારે ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના પ્રકૃતિ સૌંદર્યને, એના જનજીવનની મોહકતાને, એના કુટુંબ-જીવનના માધુરીને, એના ઐતિહાસિક વૈભવ અને વારસાને નિહાળીને જ્યારે રાચી ઉઠતો હોય તથા એ વિશેનું કાવ્યક્ષમ ઉચ્ચારણ કરતો હોય ત્યારે પ્રકારાંતરે એની રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાને જ આવી ભૂત કરી રહ્યો હોય છે, એમ સમજવું જોઈએ. આવી સ્વસ્થ પ્રાદેશિક પ્રીતિ ભારતમાં રાષ્ટ્રીયતાનો મૂલાધાર બની રહેતો છે.

(૨)

સૌરાષ્ટ્ર વિશેના કેટલાક કાવ્યોનો પ્રાદેશિક-ભક્તિની કૃતિઓ તરીકે અહીં ટૂંકો ઉલ્લેખ કરી

લેવા વિચાર્યું છે. ગુજરાતપ્રીતિ આમ તો રાષ્ટ્રપ્રેમનો એક ક્ષેત્રીય (રીજીયોનલ) આવિષ્કાર ગણાય એ ક્ષેત્રીય આવિષ્કારનું પણ સૌરાષ્ટ્ર ભક્તિના કાવ્યો રૂપે એક વિશિષ્ટ સ્વરૂપ અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં પ્રગટેલું છે.

કવિ નીલકંઠ જીવતરામે ‘સૌરાષ્ટ્ર દર્શન’ (‘કાવ્ય કમલાકર’, ૧૯૬૭) માં નર્મદના ‘સુરત’ કાવ્યની ઢબે સૌરાષ્ટ્ર વિશે દુઃખોદ્ગાર કાઢેલા છે:-

‘શા સોરઠે ત્હરા હાલ ! બગડના કાળ.

બન્યા દુઃખદાર્ઘ,

રે ! કહાં ગયા ધન માન અને મરદાઈ,

આ ભરતભૂમિમાંય, સહુજન ગાય, મદિમા તારો,

તું તેજવંત ચહુદિશ ચળકતો તારો.’

પ્રગ્લહિત પ્રત્યે ખેદરકાર રહેતા દેશી રજવાડાઓનાં કેટલાક રાજવીએ તો વ્યવહાર જોઈને નીલકંઠે જીવતરામને એક આદર્શ રાજવી તરીકે રાખેગાર યાદ આવે છે.

‘ક્યાં ગયો રાવ ખેંગાર ?...

દુખી પ્રાળ કરે પોકાર.’

કવિ લલિત ઇ સ. ૧૯૦૯માં રચાયેલા એક કાવ્યમાં સૌરાષ્ટ્રી લાક્ષણિકતા વર્ણવતી વેળાએ કહ્યું છે-

‘અમે તો કાઠિયાવાડી સરલ સૌરાષ્ટ્રવાસી!...રેલી કસુખલરંગ નયને, એતના જ જગાવિયો !’

(આ પંક્તિમાંનો ભક્તિજીએ પ્રયોજેલો ‘કસુખલરંગ’ શબ્દ અનુભાવી કવિ મેલાણીનો એક પ્રિય શબ્દ બની ગયેલ).

કવિ-બોટાદકરે સૌરાષ્ટ્રને 'એ સ્વર્ગકુંજ સરખી
અમ માતૃભૂમિ' તરીકે ઓળખાવેલ. 'એણી પરે
સતત ભારતભાત જેને જાણી ગ્રહી વિમલ વારિધિને
કિનારે,' એવું સૌરાષ્ટ્ર બોટાદકરને ભાસ્યું છે. અહીં
કવિવર ન્હાનાલાલનું સૌરાષ્ટ્ર વિશેનું કાવ્ય
'ચારુવાટિકા' યાદ આવશે :-

‘રતનાકર રત્ન જૂલે, ઝીલી જલદલમાં,
હિન્દદેવી જૂલાવે,
વાળી શુદ્ધી ત્રિરત્નો જડી, કટિ ધરીશું,
રહોય સૌરાષ્ટ્ર એવો.’

બોટાદકર તથા ન્હાનાલાલની સૌરાષ્ટ્ર વિરોની
કલ્પનાનું સ્મરણ પ્રેરે એવું સૌરાષ્ટ્રચિત્રણ કવિશ્રી
ત્રિભુવન વ્યાસે કરેલું છે.

‘ઔઠ સિંધુ પરે જૂડતી પશ્ચિમે મધ્યમાં
એશિયાની અટારી !
હિન્દદેવી તણી કમર પર ચમકતી દંડ કરતી
તીક્ષ્ણ જાણે કટારી !
... ધન્ય ! હો ધન્ય ! સૌરાષ્ટ્ર તરણી.’

પ્રકૃતિનિરૂપણ સાથે સંકળાઈ જતો કવિશ્રી
વ્યાસનો દેશપ્રેમ ગીરનાં જંગલ, સૌરાષ્ટ્ર ઇ.
કાવ્યોમાં જોવા મળશે.

કલ્પનાના ચમત્કારવાળાં સૌરાષ્ટ્રવર્ણનો શ્રી વ્યાસે
કરેલાં છે. સૌરાષ્ટ્રનાં માનવીઓ, સૌરાષ્ટ્રની પ્રકૃતિશોભા
એનો ઇતિહાસ અને એનો શૌર્યભાવ, ઇને હૃદયના
પ્રેમથી ધમકતી વાણીમાં આ કવિ રજૂ કરે છે.
અડીખમ શૌર્યનું યુદ્ધ ધીંગી વાણીમાં ભાવોદ્દેકપૂર્વક
ગાઈ શકવામાં ત્રિભુવન વ્યાસની કવિ તરીકેની એક
વિશેષતા રહેલી છે.

યુજરાતી કવિઓમાં સૌરાષ્ટ્ર વિરોની પ્રીતિનાં
ભાવકોમળ વચ્ચેનું કદાચ સૌથી વધુ સંખ્યામાં
ઉચ્ચારેલાં છે. કવિશ્રી ન્હાનાલાલે (રાષ્ટ્રીય સાથર
તરીકે યથાર્થ રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલા શ્રી ઝંવરચંદ મેઘાણી
પાસેથી આશુને પ્રાદેશિક પ્રાપ્તિનું કોઈ નોંધપાત્ર
કાવ્ય નથી મળતું તે આશ્ચર્ય જનક ખટના લાગે
છે.) કવિશ્રી ન્હાનાલાલને કાળક્રમી સિન્ધુને કિનારે
ભવ્ય સુધીર રીતે બસરી બળવતા પૃથ્વીપ્રાચીન
સૌરાષ્ટ્રનું રૂપ ખૂબ સ્પર્શી ગયું છે.

‘શ્રીસરોમથી ય જૂનાં, કુરુપાંડવોથી યે પ્રાચીન,
સોમનાથ, ગિરનાર, દ્રિકા યુગયુગ બ્યાનવિલીન
જાળીને કાલસિન્ધુને તીર
બળવે બસરી ભવ્ય સુધીર.’

ગિરનાર ભારતના પટ ઉપરનો પ્રાચીન પર્વતો-
માંનો એક પર્વત; એની સન્ધિમાં સોમનાથના
મંદિરના કિનારે અનંત કાળપ્રવાહની સાક્ષી પૂરતો
ને ગાજતો સાગર કવિશ્રીની વાણીમાં આ રીતે
સાકાર થાય છે :-

‘આથે ગિરનાર એઠો કંઈ યુગયુગના યોગી શો-
પૃથ્વી રૂઢ;
ત્યાં તો અખોધિ ઉદળે બીણણુ ગજજતો-
કાળનાં ધોર ગીતો.’

આવો પૃથ્વીરૂઢ ગિરનાર કવિશ્રીની કવિતામાં
જુદે જુદે રૂપે ડોકાય છે. ગિરનારનું સ્થૂલ વર્ણન
કરવું એ, અસમ્પત, ન્હાનાલાલનો ઉદ્દેશ નથી.
ગિરનારને નિમિત્તે ભારતીય-સંસ્કૃતિશ્રીને તેઓ
પ્રશંસી રહ્યા છે, તે સ્પષ્ટ છે એક સ્થળે તો
ગિરનારને પલાંઠી ભગવીને ખેતી ગયેલા ભારત-
વર્ષનાં સાક્ષત્ રાશીભૂત બૂનકાળ તરીકે નિહાળવાની

અપૂર્વસુંદર કલ્પના કવિશ્રીએ આપી છે. એ રાશીભૂત ભૂતકાળનો એક અંશ તે ગિરનારની તળેટીનો અશોક ઈ. મહાન રાજવીઓએ કાતરાવેલ શીલાલેખ.

“હા ! કાલરાશિ સરિખા ગિરિ રાજતા તે,
ને એક ભૂતકલ્પ ત્યાહા ચરણે પડયો’ નો.
રાજેન્દ્ર કો થઈ ગયા સખિ ! ધર્મજોખતા,
તે કુલચન્દ્રની કથા ગુણવંતી ગાતો”**૨

‘રસની ને પુણ્યની’ ભૂમિ સૌરાષ્ટ્રને કવિ જુદી જુદી રીતે પ્રેમપૂર્વક લડાવે છે ‘સાગર સમ સોરઠ તણી રે હિલોળા લેતી ભોમ, એવું’ સોરઠની ભૂમિનું સમ્યક્સ્યામલરૂપ તેઓ એક જ પંક્તિમાં આલેખી આપે છે, તો બીજી બાજુએ સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિના વેરાન ભાગનું ૩૫, વિશિષ્ટ શબ્દવિન્યાસ દ્વારા અર્થને આંખવા મથતી વાણીમાં નિરૂપી આપે છે :-

‘આડાં ન આવે ઝાડવાં, એવા લાંબા લાંબા પન્થ.’

અર્વાચીનકાળમાં સૌરાષ્ટ્રની પ્રતાપી રૂપે ભારતની અનુક્રમે ૧૯મી સદી તથા ૨૦મી સદીને ભરી દેતાં એ નરરત્નો પાક્યાં. ‘દયાનંદ અને ગાંધી :-જન્મભૂમિ દયાનંદનાં ધામ, ગાંધીનાં ગીતાજીવન નિષ્કામ’ કવિ

ન્હાનાલાલે ‘શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન કચ્છનાં સાહસિક સન્તાન’ ને પણ ખિરદાવેલ છે. ન્હાનાલાલની કવિતામાં વિશુદ્ધ દેશભક્તિ અને ઉચ્ચ કવિવ્યક્તિનો વિરલ એવો સમન્વય થયેલો છે.

પંડિતયુગ પછીના ગાળામાં સૌરાષ્ટ્ર પ્રસ્થરિતનાં કાવ્યો પ્રમાણમાં ઓછાં મળે છે. પરંતુ છેક નજીકના ગાળામાં પ્રજ્ઞરામ, શ્રીધરાણી અને મકરંદ પાસેથી સૌરાષ્ટ્ર વિશેનાં સારા કાવ્યો મળે છે. ઝાલાવાડી ધરતી :-

‘નિરાટ જાણે ખુદ્દરી હથેળી સમથવ, ક્ષિતિને ઢળતી !

હાલે રુક્ષ, શુષ્ક દેખાય, પરંતુ પ્રજ્ઞરામના હૈયે--
કવિના હૈયે એ જુદી રીતે વસી ગયેલી છે :-

‘સંન્યાસિની તથા, નિર્મળ શુભ વેશે ઉર મુજ ભરતી !’

‘વતનપ્રેમ, જન્મભૂમિપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમને નામે સામાન્ય રીતે જે લાગણીવેદા પ્રદર્શિત થતા હોય છે તેની સામે સચ્ચાર્ધના રણકારવાળી’ ‘ઝાલાવાડી ધરતી’- જેવી કૃતિઓને સરખાવવાનું શ્રી ઉમાશંકરે યોગ્ય રીતે સૂચ્યું છે.

કવિ શ્રીધરાણીએ ‘જીવવા માટે ત્યાગતા લાયક

**૨ કવીશ્રી પૂજાલાલે સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીને સૌરાષ્ટ્રના બીજા મિરનાર તરીકે આગ ખાગ્યા છ તે પંક્તિઓ અહીં યાદ કરવા જેવી છે.

‘ના એક બે ગિરિવગે ગિરનાર તારા
સૌરાષ્ટ્ર, એક અચ્છાત્મક સિદ્ધસાર;
બીજો મહાજસ મહર્ષિરવરૂપ, સારા
આર્પતવનું પ્રતિનિધિત્વ ધારનાર.’

સ્વામી દયાનંદ વિશેના શ્રી અરવિંદના એક લેખના ભાવનો ઉપરની પંક્તિઓમાં પડેલો પડેલો સંબંધાય; ‘સૌરાષ્ટ્રનાં વિશિષ્ટ ભૂમિનો આત્મા અને મિનજ, ગિરિમુદ્રા, એનાં શિખરો તથા ખડકો; આ બધાના અશો દયાનંદની પ્રકૃતિમાં પ્રવેશેલા હતા.

(‘બંકિમ-તિલક-દયાનંદ,’ પૃ-૪૦)

ટેલીફોન નં. ૧૮
શ્રી મહુવા નાગરિક સહકારી બેન્ક લિ.

“ સહકારી સાહસની સુક્ષ્મતા ”

નાના વેપારી - કારીગર - નોકરીયાત તથા અન્ય નાગરિકોને માલ-તારણ-કલીન કેશકેડીટ-મકાનગીરો-લોન વિ. આર્થિક સવલતો પુરી પાડનાર તથા આકર્ષક બ્યાજે ડીપોઝીટ સ્વીકારનાર.

સહકાર ભૂવન-જુનો દરબારગઢ,

મહુવા.

ડાહરરાય વસાવડા.

ઉપ-પ્રમુખ

ર. કી. રૂપારેલ

પ્રમુખ

અસ્મિતા પ્રકાશન પ્રવૃત્તિને અમારી હાર્દિક શુભેચ્છા
તળાળ હાઉસીંગ સોસાયટી

ભૂપતભાગ સામે, તળાળ.

રજી. નંબર— ૮૩૩૦૦
શેર ભંડોળ— ૧૮૬૨૫
સભ્ય સંખ્યા— ૨૬

વ્ય. ક. સભ્યો
શ્રી ભાનુભાઈ બા. પંડયા
,, દાઉદભાઈ હીરજીભાઈ
,, હરિલાલ જયાશંકર દવે
,, ઉમેદભાઈ કાવચંદ શેઠ
,, ભાણુજીભાઈ દુર્લભદાસ

તાલધ્વજગિરિ (તળાળ) ડુંગરના પેટાળમાં કેટલાંક સદ્ગૃહસ્થોના શુભ પ્રયાસથી સહકારી ધોરણે ઘરબાંધનારી મંડળી ઉભી થતાં તળાળ શહેરનો વિકાસ થયો. વીશ મકાનો તૈયાર થઈ ગયા છે. વધારાના નવ પ્લોટો પાડવામાં આવ્યા છે.

તે વખતના મ્યુ. પ્રમુખશ્રી જશવંત દોશી અને ઇજનેરખાતાની દૃષ્ટિએ શ્રી ભાનુભાઈ પંડયાનો સારો એવો સહકાર આ કામને મળ્યો છે.

પ્રતાપભાઈ શંભુપ્રસાદ પંડયા
મંત્રી.

જયંતિશંકર ર. ભટ્ટ
પ્રમુખ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી આંબલા વિ. કા. સેવા સહકારી મંડળી લી.

મું. આંબલા

શીહોર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :-	૨૩-૧-૧૯૭૭	નોંધણી નંબર :-	૧૧૬
શેર ભંડોળ :-	૪૫૦૬૦-૦૦	સભ્ય સંખ્યા :-	૨૦૦
અનામત ફંડ :-	૧૩૬૮૧-૦૦	ખેડૂત :-	૧૫૪
અન્ય ફંડ :-	૧૫૦૦-૦૦	ખીનખેડૂત :-	૪૬

અન્ય નોંધ—મંડળી સુધરેલ ખાતર ખીયારણ જંતુ નાશક દવા તેમજ સરકાર માન્ય સસ્તા અનાજની દુકાન -ખેતી ઉપયોગી સાધનો વિગેરેનું કામકાજ કરેછે,

મણીશંકર પ્રેમજી

ડાયાભાઈ માધાભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

મનુભાઈ હ. દવે

જવેર નારણ

જસલંતશંગ માધવશંગ

ઠાકરશી લાલજી

મુળજી મોહન

દેવરાજ મોહન

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી રોજયા સહકારી મંડળી લી.

મું રોજયા

ઢાકા વિભાગ

તાલુકો તળાજા

જિલ્લો : ભાવનગર.

શેર ભંડોળ-૧૫૪૫૫-૦૦

અનામત ભંડોળ - ૨૩૭૩-૦૫

સભાસદ સંખ્યા ૬૮

મંડળી મારફત સભાસદોને ખાંડ અનાજ વિગેરે પુરૂ પાડવામાં આવે છે.

પોલુભાઈ હરિશંગભાઈ

પ્રમુખ

પ્રાંત 'કાઠિયાવાડનું' એક ચિત્ર દોરું' છે :-

‘આવળ આવળ કરો દેશ

થારીસો ખેસ.

ધૂળ જીડે ને ધગતા પાણી,

અશોકના જ્યાં લેખ લી પાણી.’

જન્મભોમકામાં સૌંદર્ય હોય કે ન હોય, પણ કવિ કવિત્વયુક્ત વાણીમાં એના ઉપર ઉત્તરી વહાલપ વરસાવ્યા વિના ભાગ્યે જ રહી શકે.

શ્રી મકરંદ દવેએ સોરઠી દુહાની ચોટવાળી જે સ્મરણીય મર્મવાણી સૌરાષ્ટ્ર વિશે ઉચ્ચારી છે, તે સાંભળવા જેવી છે :-

‘સોરઠ સરવો દેશ, મરમી, મીઠો ને મરદ,
એવો દુહાગીર દરવેશ, દુનિયામાં દુખો નહિ.’
‘સોરઠ કંવલો દેશ, કાળ ન પાડે કરચલી,
નિરખું નિત અનિમેષ દુનિયામાં દુખો નહીં.’

પૃથ્વી પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રના મુખ ઉપર ખુદ કાળ ભગવાનની થપાટો પણ કરચલી પાડી ચકી નથી, અનિમેષ નયને નિરખી જ રહીએ એવો મીઠો અને મરદ સૌરાષ્ટ્ર તો એ એ જિલો અડીખમ અને અડગ!

(૩)

હી એસ એલિયટ એક સ્થળે ‘દર્શાવ્યું’ છે કે દરેક પ્રાદેશિક એકમને પડોશી પ્રદેશની સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ કરતું, એ સંસ્કૃતિ સાથે સંવાદિતા સાધવા

મથતું સાંસ્કૃતિક વૈશિષ્ટ્ય હોવું જોઈએ. સૌરાષ્ટ્રનું સંસ્કૃતિ વૈશિષ્ટ્ય તળ ગુજરાતની સંસ્કૃતિને અને એ રીતે સમગ્ર ભારતીય સંસ્કૃતિને પોષક બની રહે એ આનંદકારી ઘટના ગણાય. ભારતમાં દેખાતા અપાર વૈવિધ્ય નીચે એક મૂળભૂત એકતા રહેલી છે. ભારતના પ્રાદેશિક વૈવિધ્યને ; ભૂંસી નાખીને જડ એકવિધતા (Uniformity)ની ઉપાસના કરવાની ચેષ્ટા પેલી મૂળભૂત આંતરિક એકતા (યમાત્મ્ય) ઉપર કુઠારાઘાત કરવા બરાબર થશે. સમગ્ર ભારતીય જીવનને અચીરવંત મનાવવા માટે ભારતના પ્રાદેશિક જીવનને અધિક એતનવંત બનાવવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવી રહી.

શ્રી અરવિંદે યથાર્થ જ કહ્યું છે. ‘...The vigour of India's national life can exist only by the Vigour of its regional life’ પ્રાદેશિક જીવનના વીર્યને આધારે જ ભારતના રાષ્ટ્રીય જીવનની ઓજસ્વિતા ટકવાની છે. જેટલું પ્રાદેશિક જીવન બળુકું, તેટલું રાષ્ટ્રીયજીવન બળુકું બનવાનો સંજવ. ભારતની રાષ્ટ્રીયતાને જોખમાવતી સંકુચિત પ્રાંતીયતાને (Narrow Provincialism) ડામવાનો, પરંતુ ભારતીયતાને પરિપોષતી તંદુરસ્ત પ્રાદેશીકતાને (Healthy regionalism) ઉત્તેજવાનો આપણો પ્રયાસ હોવો જોઈએ. ગુજરાત તથા સૌરાષ્ટ્રની પ્રશસ્તિ કરતાં કાવ્યોમાં કાંઈ સંકુચિત પ્રાંતીયતા નથી દેખાતી, દેખાય છે સમગ્ર દેશ સાથે અવિયોજન્ય ભાવે ગૂંથાયેલી તંદુરસ્ત પ્રાદેશિકભક્તિ અને માટે એવાં કાવ્યો આવકાર્ય બને છે.

અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં સૌરાષ્ટ્રનું નગરદર્શન

— પ્રાધ્યા : ડૉ. ધર્મેન્દ્ર મ. ખાસ્તર (મધુરમ)

માતૃભૂમિનું મહિમાગાન કરતાં કોઈ થાકતું નથી, એની પ્રશસ્તિ કરવામાં વ્યક્તિ પેતાના જીવનનો લઘાવો માને છે. એને મન તો જનની અને જન્મ-ભૂમિ સ્વર્ગથી વધુ સુંદર હોય છે. એની સુંદરતા, ભવ્યતા અને ઉન્યતાનું કથન કરવામાં એ પોતાની જાતને કૃતાર્થ થયેલી સમજે છે. સૃષ્ટિના આરંભથી દેખાતી માનવપ્રકૃતિની આ પ્રવૃત્તિ આજે જ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે અને ‘સૂર્ય’, ચંદ્ર પ્રકાશશે ત્યાં સુધી’ એ રહેશે જ, એમાં નથી શંકા કે નથી અતિશયોકિત.

અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાના શ્રીગણેશ ‘નમંદે, દલપતના વરદ હસ્તે મંડાયા અને એમાંય આ માનવપ્રકૃતિનાં દર્શન થાય છે “સૌરાષ્ટ્ર”ની શાસ્ત્રીય વ્યુત્પત્તિ ગમે તે હોય, પણ સુંદરતાની દૃષ્ટિએ તો જે સૌરાષ્ટ્રને સુરાષ્ટ્ર કેવા સુંદર શોભીતું રાષ્ટ્ર કહી શકીએ. તેની છબી પણ આપણી કવિતામાં ડીક ડીક અંકિત થઈ છે. તેનાં નગરો, તેની ઋતુઓ ને સરિતાઓ અને તેના પ્રદેશ તથા ગિરિઓનું કંઈક હૃદયગમ આલેખન થયેલું છે.

નમંદે કહેલા ‘જય જય ગરવી ગુજરાત’ના સોમનાથ ને દારકેશ જેવા પશ્ચિમ કેરા દેવ જ્યાં આવ્યા છે અને ઉમાશંકર જોષીએ ‘ગુજરાત મોરી મોરી રે’ માં જેને માનીગદિ અર્પી છે તે ગિરનારી દેવે મોરવાડ વાડીની મનોહરતા અને સમંદરનાં

મોતીની છાજે સિન્ધુ થયેલ કિનારા જ્યાં છે એ સૌરાષ્ટ્રની રાણકતનયા શી સુંદરીને કવિ નાનાલાલે પણ ‘સાળુમાં ઢાંકતી રૂપની વેલ’ કહીને ભાવાન્વિ અર્પી છે. હરિની લાડલી રાજદુલારી પિયદર્શનની પ્યાસી ભક્તશિરોમણી મીરાં અને સ્યામના શરણમાં ધૂણતો ને એના ચરણમાં મરણ ઇચ્છતો ‘ગઢ જૂતાનો નાગર નરસૌ’ કૃષ્ણ ભક્ત મતવાલો’ પણ આ સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિમાં થયો છે અને ‘જય ગુજાર મંજ’ કાવ્યમાં શ્રી. મનસુખલાલ ઝવેરી તેને બિરદાવે છે. આવા છે સૌરાષ્ટ્રનો પ્રદેશ ! જેને પરમ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણે સ્વદેશ બનાવ્યો અને એનાથી જન્મ્યો થયેલો આ પ્રદેશ કવિવર નાનાલાલના શબ્દોમાં કહીએ તો થયો ‘ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !’ અહીં નવપદ્મવના પુંજ છે, સરિતા, તળાવ ને કુંજોની રમણીયતા છે, ગરજતો સાગર છે, વન અને વન-રાજિ છે તથા વનરાજની ગર્જનાઓ છે અને છે “ગિરિગિરિ શિખર શિખર સોહંત મંદિરે ધ્વજ ને સંત-મહંત.” પુરાણકાળમાં જેમ અહીં મોહન વસ્યા ને આ ધરા ધન્ય થઈ તેમ આધુનિક સમયમાં પણ ગીતામૃત પીનારા ગાંધીના જીવન હાસ્યથી આ ધરા પાવન થઈ છે. આમ, આ પ્રદેશમાં ગાંધી-કૃષ્ણની કરુણા કરણી ‘નું’ મિલન થતું હોવાની સરસતા શ્રી. ઉમાશંકર જોષી ‘ગુજાર ભારતવાસી’ કાવ્યમાં નોંધે છે.

આ અનુપમ સૌરાષ્ટ્ર મટે તનસુખ ભદ્ર ‘કાવ્ય લહરી’ (ઈ. ૧૯૫૫) ના ‘સૌરાષ્ટ્ર આંગણે’ કાવ્યમાં

ધારાવતીમાં પ્રથમ જૂલેલી અને પછી વલ્લભીપુરને પંથે રેલાયેલી નવપલ્લવ મલ્લિકાઓનો નિર્દેશ કરી પછી સૌરાષ્ટ્રને આગળે સુવર્ણયુગનું સર્જન થનાર હોવાની શુભેચ્છાઓ આગાહી કરે છે. કવિ પૂજ્યશાસ્ત્ર કૃત 'વૈજયંતી' સંગ્રહ (ક્રિ. શ. ૧૯૬૧) ના 'સોરઠ' કાવ્યમાં સૌરાષ્ટ્ર વિશે સાડે આલેખન થયું છે : 'એ સોમનાથના જ્યોતિર્લિંગથી પૃથ્વી પર પંકાયો છે, ભક્તહૃદયની રિદ્ધિએ તે આંકિત છે. એને પૂર્વ, પશ્ચિમ ને દક્ષિણમાં રતનાકર જાણે મેંધાં મોતી ભરી નીલમથાળ અર્પે છે અને અસીમ કેડું ગાન અહોનિશ અહીં ગવાય છે, અહીં ગરવો ગિરનાર છે, શુભ શત્રુંજય છે, મીડી વાણી છે, ઉદાર મહેમાનગત છે, પુરાતન જાહોજલાલી અને તીર્થકરો છે. ભારતમાતાની કટિએ ધન્ય સોરઠ જાણે બિરાજે છે, સૌરાષ્ટ્ર એટલે સતિયા ને શૂરાઓની ભૂમિ. અહીં સંભળાય છે સ્વાપંજીના સૂરો.' અહીં જ ગિરાગુર્જરી કવિ કાન્તનો કમનીય સ્પર્શ પામી, કલાપીએ મધુર કેશરવનો આલ્સપ છોડ્યો અને મેધાણીએ સોરઠી કંદરોઓ ગળતી હતી. લોકસાહિત્યમાં પણ સૌરાષ્ટ્રની સરસતાનું આલેખન સારા પ્રમાણમાં થયું છે. એનું સમગ્ર દર્શન ન કરીએ, પણ એમાં સોરઠની ધરા, ત્યાંનાં નમણાં નરનાર, શૂરા સાવજ, વીર નરખંડા તથા અવનરી રાગરાગિઓનો જે પ્રશસ્તિભર્યો ઉદ્દેશ થયો છે તે નોંધપાત્ર છે, એ દુહા તરફ જ નજર કરીએ:-

(૧)

ધરણી સોરઠ જગ-જૂની, ગઠ જૂનો ગિરનાર,
સાવજડાં સેજગ પીયે, નમણાં નર ને નાર.

(સૌરાષ્ટ્રની ધરા પુરાતન છે, અહીં જૂનો ગિરનાર ગઠ છે. અહીં સાવજ અને નમણાં નરનાર છે.)

(૨)

સોરઠ મીડી રાગણી, રાગ મીઠો મલ્હાર;
રણમાં મીડી વીરડી, જંગ મીડી તલવાર.

(સોરઠમાં ભજન, દુહા, રાસ તથા ગરબા-ગરબીની વિવિધ રાગણીઓની મીઠાશ ને મુદ્દવત્તા સાત્ત્વીય સંગીતમાંના મલ્હાર રાગ જેવી છે. જેમ રણમાં વીરડી અને જંગમાં તલવાર પ્રિય થઈ પડે તેમ 'સોરઠ મીડી રાગણી'.)

(૩)

સોરઠ ધરા ન સંચયો, ન ચઢયો ગઠ ગિરનાર;
ન નહાયો ગંગા ગોમતી, એનો એજે ગયો અવતાર !

(જેણે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર વિહાર કર્યો નથી, ગિરનાર ગઠ પર આરોહણ કયું નથી અને ગંગા કે ગોમતીમાં સ્નાન કયું નથી તેનું જીવન ફેંગટ જ ગયું છે.)

(૪)

ધનધન કાઠિયાવાડ. ધનધન તારાં નામ
પાકે જ્યાં નરખંડા ને રૂપ પદમણી નાર !

(જે ધરતી પર વીર નરો અને સુંદર પશ્ચિની નાર પાકે છે તે કાઠિયાવાડને ધન્ય હજો ! ધન્ય છે એ ભૂમિને ને ધન્ય છે એના નામને !)

(૫)

સુંદર ભોમ સોરઠ તણી. જેનાં નિર્મળ વહેતાં નીર;
જ્યાં જેસલ જેવી એનડી. ને નરખણ જેવો વીર !

(જ્યાં નિર્મળ નીર વહે છે અને જ્યાં જેસલ જેવી સતી વીરાંગના ને રા'નવખણ જેવા

વીર મળે છે તે સોરઠની સુંદર ભૂમિ ખરેખર અનુપમ છે.)

કવિ નાનાલાલે સૌરાષ્ટ્રને સિંહણ, સાગર, ભક્તજન અને શૂરવીરોની ભૂમિ તરીકે વર્ણવી છે અને કહ્યું છે :

ન્યાં સિંહણ નિજ સંતાન ધરાવે જળે,
ન્યાં સાગર હજી નીર મોતીની પાળે;
ન્યાં પ્રેમભક્તિનાં ગાન ભક્તજને ગાયાં,
ન્યાં સ્થળ સ્થળના ઇતિહાસ શૂરના સોહાયા.

શ્રી ત્રિભુવન મૌર્યશાહરે વ્યાસે ગિર, નેસ અને અમૃત શા દૂધની આ સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિને ભારત ભૂમિની 'તનયા વડી' મણ્યવીને બિરદાવી છે :

ગીર ગૌરંભ ગાંધી જ્યાં નેસમાં
ખળકતી દૂધની પિયૂષ ઝરણી;
ભારતી ભોમની વંદુ તનયા વડી,
ધન્ય હો ! ધન્ય સૌરાષ્ટ્ર ધરણી !

લોકસાહિત્યકારે વીર નર, વીર ઘેડો અને વીર ગુણવતી નારને સંસારનાં ત્રણ અમૂલ્ય રતન કહ્યાં છે અને તે ત્રણે આજે સૌરાષ્ટ્રભોમમાં સાંપડે છે તે ખરેખર અજોડ છે.

સૌરાષ્ટ્રની વીરતા, નારી અને ધરતીની સુંદરતા વખણાય, પણ એનાં ગાન આધુનિક ગુજરાતી કવિતામાં બહુ થયાં નથી તેટલાં 'સૌરાષ્ટ્રની રસમાર'માં થયાં છે. દસમા વેદ સમા દુદા પણ સોરઠના પ કાવ્ય છે. એક દુદામાં દર્શાવ્યું છે તેમ તદનુસાર કચ્છના બારેમાસ ગુજરાતનો જનાળો અને વાગડનું ચોમાસું. જેમ રણિયામણો સમય છે તેમ સોરઠનાં જિયાળો મનમોહક હોય છે રાતનો સમય હોય, જલધિનો

કિનારો હોય. 'કોકિલાનું' કણ્ઠમિત્ર ફૂંજન થતું હોય અને સાગરમાં ભવ્ય ભરતી આવતી હોય ત્યારે સૌરાષ્ટ્રની જે રમણીયતા હોય છે તેનું દર્શન કવિ કાન્તકૃત 'સાગર અને શશી'માં થાય છે. જાણે તરબ તરણી સમી સરખ તરતી સૃષ્ટિ ત્યારે અનેરો ઉલ્લાસ ધારણ કરે છે. કવિની પંક્તિઓમાં જ એ સરસ ચિત્ર જોઈએ :-

જલધિજલદલ ઉપર દામિની દમકતી,
યામિની વ્યોમસર માંહિ સરતી;
કામિની કોકિલા કેલી ફૂંજન કરે,
સાગરે ભાસતી ભવ્ય ભરતી,
પિતા ! સૃષ્ટિ સારી સમુદ્લાસ ધરતી !
તરબ તરણી સમી સરખ તરતી,
પિતા ! સૃષ્ટિ સારી સમુદ્લાસ ધરતી !

જાણવા મુજબ ભાવનગર પાસે દરિયા કિનારે આવેલા ગોપેનાથ મહાદેવના પ્રાંતજીમાં પ્રફુલ્લ પૂર્ણિમાના થયેલા દર્શનથી આ પંક્તિઓ લખાયેલી છે. આ ચર્ધ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રના વ્યાપક દર્શનની વાત.

ગુજરાતનાં નગરો પરત્વે આધુનિક ગુજરાતી કવિતામાં જેટલાં કાવ્યો લખાયાં છે તેટલાં સૌરાષ્ટ્રનાં નગરો પર આધુનિક કવિની મીટ મંડાઈ નથી. રાજકીય દૃષ્ટિએ મુંબઈ બસે ગુજરાતમાં ન હોય પણ સંસ્કાર દૃષ્ટિએ તેને ગુજરાતમાં ગણીએ અને વિચારી તો માત્ર મુંબઈ પર આધુનિક ગુજરાતી કવિતામાં સૌથી વધુ અને તેય રપ જેટલા કાવ્યો લખાયાં છે. ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદ પર અગિયાર જેટલાં કાવ્યો લખાયાં છે. એ પછી નજર ફરીએ તો સુરત પર સાત કાવ્યો, નડિયાદ પર છ કાવ્યો, ભરૂચ પર પંચ કાવ્યો, પાટણ પર ત્રણ કાવ્યો અને વલ્લભવિદ્યાનગર પર એ જેટલાં કાવ્યો

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી પરતાપરા ખે. વિ. વિ. કા. સેવા સ. મંડળી લિ.

મુ. પરતાપરા.

દાઠા-તળાબ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૫-૬-૬૮

નોંધણી નંબર :- ૧૬૭

શેર ભંડોળ :- ૩૧૩૩૦-૦૦

અનામત ભંડોળ :- ૩૮૨૬-૭૨

સભ્ય સંખ્યા :- ૬૧

ધર્માદા ફંડ :- ૪૬-૫૦

અન્ય નોંધ:-મંડળી નાણાં ધીરધારનું અને લોકોને જીવન જરૂરીયાત પૂરી પાડવાનું કામકાજ કરે છે.

ન. મા. મહેતા
મંત્રી

શાહુ ધીરજલાલ કુંવરજી
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો:-

તલકચંદ માણેકચંદ
દાનુભા નથુભા

લખમણ લાખા
ટપુભાઈ ભાયાલાઈ

મણુભા જટુભા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી રેલીયા-ગઢુલા વિ. વિ. કાર્યકારી સ. મંડળી લી.

મુ. રેલીયા.

તળાબ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૮-૫-૫૯

નોંધણી નંબર : ૨૦૨૧

શેર ભંડોળ :- ૬૨૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૬૫

અનામત ફંડ :- ૮૩૫-૬૭

અન્ય નોંધ:-મંડળી નાણાં ધીરધારનું અને ખાંડ, અનાજ વિગેરે વેચાણનું કામકાજ કરે છે.

જગાભાઈ ચોંડાભાઈ મકવાણા
મંત્રી

દિબ્યાનંદજી ખાલાનંદજી
પ્રમુખ

With Best Compliments from:—

Phone : 324384

Gram : DHUPSALI

AL HARDWARE MART

Importers, Dealers & Suppliers :

Mill Stores Hardware, Pipe Fittings,
Specialist For Beldam Packing.

VAKHARIA BUILDING,

106-12, Chakla Street,

BOMBAY-3.

મેસર્સ મહેન્દ્ર ગ્લાસવેર માર્ટ
વોરા ખજાર, ભાવનગર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

ઉના. (જીલ્લો : જુનાગઢ)

તાર : સહકાર

રજી. નં. ૧૫૪૬

તા ૨૫-૬-'૫૬

સભાસદો

સહકારી મંડળી ૫૪

સરકાર શ્રી ૧

રીઝર્વ ફંડ : ૧,૦૧ લાખ અન્ય ફંડો, ૨.૬૪ લાખ

ટેલીફોન નં. ઓફીસ-૭ રેસી.-૧૮

ઓડીટવર્ગ 'અ' તા. ૨૩-૩-'૬૭

ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ

૧,૪૦ લાખ

૧,૦૦ લાખ

અધિકૃત શેરભંડોળ

રૂ. ત્રણ લાખ

સભાસદ સહકારી મંડળીઓના સભ્યો મારફત આવેલ ખેતી ઉપજના માલનું ઓઈલ-મીલ અને જીનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાંતર કાર્ય કરવામાં આવે છે. ઉપરાંત તેઓના દરેક પ્રકારના ખાતરો, ખીયારણુ, ઓળરો, મશીનરી સીમેન્ટ પતરાં લોખંડ, સુકોમેવો, ખાંડ વિગેરે વસ્તુઓનું વિતરણ કાર્ય કરે છે.

શ્રી ચંદ્રશંકર લાલશંકર જાની

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર :

શ્રી પરમાણુદાસ જવાભાઈ ઓઝા

પ્રમુખ

મળે છે. સંખ્યાની દૃષ્ટિએ કાવ્યોનો ઠીક ઠીક સંકાય તેવો સમુચ્ચય સૌરાષ્ટ્રનાં સ્થળ નગરો વિશે રચાયેલો મળી આવતો નથી એ નોંધવું જોઈએ.

‘સોમનાથ’ ઉપર રચાયેલાં બે કાવ્યો નોંધપાત્ર છે એ પૈકી પ્રથમ છે શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધી કૃત ‘પદ્મવી’ (ઈ. સ. ૧૯૫૪) સંગ્રહનું ‘સોમનાથને’ કાવ્ય એમાં કવિ સોમનાથની ગત કીર્તિ અને કાન્તિને યાદ કરે છે. એનાં જૂતાં સોણલાને સંભારીને તે કહે છે. : તારુ એકેકે સ્વપ્ન કરોડો રૂપ લઈને સસારના વિષકૂડમાં સજીવની છાટી ગયું,” બીજું કાવ્ય તે શ્રી દેશજી પરમાર કૃત ‘ઉત્તરાયન’ (ઈ. સ. ૧૯૫૪) સંગ્રહની ‘સોમનાથ’ નામક કૃતિ, એમાં કવિ પ્રકૃતિસૌન્દર્યનું આલેખન કરે છે. ત્યાંના ભરતીજળ અને સમુદ્રની ઘોર ધૂધવાટ સમક્ષ આજે વિલીન થઈ ગયેલી ભૂતકાળની ભવ્યતાને યાદ કરીને કવિ અદ્વૈતોસ વ્યક્ત કરે છે.

એ પછી સૌરાષ્ટ્રના કાંઈ કાંઈ સ્થળો પર લખાયેલાં પ્રકીર્ણ કાવ્યો મળી આવે છે. શ્રી નાનાલાલ કવિએ ‘કટલાંક કાવ્યો’ (ઈ. સ. ૧૯૦૮)માં ‘વર્ધમાનપુરી’નું વર્ણન કર્યું છે. ને એમાં વતનનું ગૌરવ ગાયું છે. એ પુરાણ પુરી, એની સૃષ્ટિશક્તિ, ત્યાંના ઉજ્જડ નદી કાતરો ને રાજસૂતાના વાસ, અને ત્યાં ધોમધખતા ગ્રીષ્મના આહવાણે અસલ દાહકતા હોય ત્યારે મગતી શાતા વગેરેનો નિદેશ? કવિએ ભારપૂર્વક કયોં છે. પણ અહીં તો કવિએ મોકળાશથી વર્ણન કરવાને બદલે વતનની પ્રશંસિત જ કરી છે.

શ્રી વઠ્ઠલરાય આવશ્યથી ‘રસિકતા કાવ્યો’ (ઈ. સ. ૧૯૩૪)ના સંગ્રહમાં તળાવની ટેકરીમાં પ્રભાત’ કાવ્યમાં તળાવનું કુદરતી સૌન્દર્ય આલેખે છે. પ્રારંભમાં ગિરિવૃદ્ધ નદીપર્વક પાસે રચામલ શાલ ઝાડોને રહેલ

પ્રભાતના રેશમ શા વાળને પંખાળતો બેઠો હોવાનું ચિત્ર કવિ કદ્યે છે. નદીના બિછાને નીંદમાં પેટેનું તરુણ પ્રભાત, પર્વક શા છત્ર ધરીને ખડાં રહેલાં વૃક્ષો, જળખખડાટથી જળેલાં પંખીઓ, દિવ્ય-સંગીતથી જગાડી રહેલ સહિયર પ્રભાતનું આંખ ઓળવું નદી ગહવરની સોડમાં લપાયેલ શામળા શાલ, આંગણું સાફ કરતો પવન, રંગોળી પૂરતો બાલાકુંડ, સ્મિત કરતાં હીરા શા ફૂદડાં, મરકત રી શોભતી મનોહર ભૂમિ, તથા સહુનો સત્કાર કરતો કનકમય કાંતિ ધારી રહેતો ગિરિરાજ-આદિના ચિત્રાંકનથી. તળાવની ટેકરીમાં ઉગતા પ્રભાતનું સરસ ચિત્ર પ્રગટ થાય છે.

શ્રી રામપ્રસાદ શુક્લે ‘મિડુ’ (ઈ. સ. ૧૯૪૩) સંગ્રહમાં ‘ભોગાવાને કાંઠે’માં તે પ્રદેશનું વર્ણન કર્યું છે. લૂપી ઝરણુ વિનાની, દુમશોભા વિહોણી હરિતાતત્ત્વજન્યા ગાલીયાની શોભાહીન ત્યાંની ફિક્કી ઉપર ધંતીનું ચિત્ર એમાં અંકિત થયું છે. અહીં વૈવધ્ય નથી, પણ સમથલ જમીન પર લાંબા થતા દિન અસ્તની વિરત છુતિ, ઘોળી ઘોળી વેરાયેલી વિશાળ ચાંદનીની શોભા, અવનિત્યની ખુદ્દી છાતી પર ખૂંટતું નખ ને તેના પર રમતી અરવ વાયુલહરી, વગેરેનું વિશિષ્ટ સૌંદર્ય અહીં સારું પ્રગટ થયું છે.

શ્રી સુન્દરજી બેટાઈ ‘વિશેષાંજલી’ (ઈ. સ. ૧૯૫૨)માં આવાં પ્રકારનાં ‘શાંતિથીયે’ અને ‘બાલાપુરનું બાહુ’ નામક બે કાવ્યો આપે છે. એ પૈકીના પ્રથમ કાવ્યમાં સ્થળની શોભાનું વર્ણન થયું છે. વિશાળ નલપ્રદેશ પર અંકિત થયેલા ગૂઢ તારકચિત્રો, ભૂમિ પર પથરાયેલ સકલ મોહક ચિત્રલીલા, નવસા સુવર્ણ ધરી રહેલી વનસ્પતિ, ઉદ્યમનું નવગીત માતાં નિર્ઝેરા, ગમનના ગૌરવમાં રૂપતા વિપુલકાયવાળા પર્વતો ઊડતાં ને માતાં પંખીકુલો, ગગામાંની ધંટડીઓનો મંજુલ નિનાદ

રચુકાવતાં પણ નિંદ્રા તજી ઉપમે વળગતાં જીવે, ફરફરતી પહાડી હવા, કુંગરના કંઠેણ પ્રદેશનો કુટિલ માર્ગ, શાંતિનું ફેલાયેલ કાસાર તથા દૂર સુદૂર ખીણમાંનાં રખડતાં ચાનના સંભળાતાં પોકાર ત્રોરેના નિર્દેશથી પ્રદેશનું ચિત્ર દષ્ટિસમક્ષ તરવરી રહે છે. ખીળ કાવ્યમાં બાલાપુરના બંદરની વર્તમાન દશાનું નિરૂપણ થયું છે.

અગાઉ થતાં દરિયાનાં તોફાનો, આરબ ઘેડલા સમા નાંગરેલાં અસખ્ય વહાણો તથા વિચિત્ર વેશ ને પાણીવાળા અરબી ખલાસીઓથી યુક્ત ભૂતકાલીન જહોજલાલીને યાદ કરી આજની ધમાલહીને તેજહીન ઉજ્જડતા બાલ કવિ અહીં અફસોસ દર્શાવે છે. એ અનોખી નૌકાનગરીનો વિશાળ રેતાળ કાંઠો જાણે ગતકાલની યાદમાં લીન થયો છે. શ્રી. ઉમાશંકર જોશી કૃત 'વસંત-વર્ષા' (ઈ. ૧૯૫૪) ની 'લાઠી સ્ટેશન પર.' નામની નાની રચનામાં લાઠીને કલાપીનગરી તરફે કવિ યોગબાવે છે. અહીંથી એ હૃદયની સ્નેહગીતાનો આલાપ કર્યો. એ સ્નેહથી ઝૂમેલી ભૂમિના દર્શનથી કવિ ધન્યતા અનુભવે છે.

શ્રી દેરાજી પરમાર 'ઉત્તરાયન' (ઇ. સ. ૧૯૫૪) ના ' સુદામાપુરીની સંધ્યા ' નામના કાવ્યમાં સાગરનું સૌન્દર્ય આલેખે છે. સાગર તટે ધસાતા મિદ્રાળા કંઠેણ શુષ્ક ખડકો, ધીરે ધીરે ખળખળ કરતી સાગર ઓટ, સોનેરી સંધ્યાની રસળતી ચમકતી ચમક, ક્ષિતિજ ઉપર લટકતો બાલ સોના-ગોળો, સરસર સરતાં વહાણો, રેતી પર દેખાતાં ડગડગનાં ચિહ્ન તેમજ ઠંડા મીઠા સમીરણ અને જળ સંગાથે શેલની સાંધ્ય સુંદરતાનો સક્ષેરમાં કવિ નિર્દેશ કરે છે અને સાથે સાથે સુદામાજીને પણ સંભાળે છે. શ્રી તનસુખ ભટ્ટ કૃત 'કાવ્યસહરી' (ઈ. ૧૯૫૫) માંના 'શેત્રુજીનો સંગમ' નામક કાવ્યમાં કવિ નદીનું નહિ પણ તે સ્થળભૂમિનું કંઈક વર્ણન કરે છે : 'ત્યાં ભૂમિનો નવીન વિસ્તાર છે, ચાંચળતા કરાળ કુંગરો છે, સિંહની ગર્જના ગાજે છે તથા

માનવીને પશુપક્ષીના સંવાદી તાલો પ્રગટે છે. ત્યાંની કઠિણ ભૂમિ સોરઠી કન્યકા જેવી શોભે છે. ત્યાં ધીરગંભીર સરિત ગતિ છે, ક્ષિતિજે યોમની પારે પૂર્ણ અર્જુવ ઘૂઘવે છે ને અહીં પૂર્ણ નીરા સુભગા શેત્રુજી, વિશાળ ક્ષિતિવિસ્તાર ને અશટ સાગરની શોભા છે.' શ્રી કૃષ્ણલાલ શ્રોધરાણી 'કોડિયુ' (ઇ. ૧૯૫૭) ના 'વલ્લભીપુર' કાવ્યમાં વલ્લભીપુરનાં ખડિયેરો પર આસુ સારે છે. ત્યાં આજે દેખાતા ધૂળના ઢગલા પર જાણે કનિની સાથે પ્રકૃતિને પણ વિલાપ કરતી કલ્પીને વલ્લભીપુરના આજના સૂતકાર બદલ કવિ દુઃખ દર્શાવે છે શ્રી દુલા કાગ 'કાગવાણી ભા. ૧' (ઇ. સ. ૧૯૬૨) ના 'જ્ય તુલસીશ્યામ' કાવ્યમાં પ્રસ્તુત તીર્થધામની પવિત્રતાનું ગાન કરીને પોતાની હૃદયભક્તિ દર્શાવે છે, એમાં કવિએ સ્થળનું વર્ણન કયું નથી.

સૌરાષ્ટ્રનો ગરવો ગિરિગિરિનાર આપણી નવીન કવિતામાં સુપેરે અંકિત થયો છે. કવિ નાનાલાલ, કવિ લલિત, શ્રી. મજેન્દ્ર ખૂચ, શ્રી. ત્રિભુવન વ્યાસ, શ્રી દિલ્લલ ગાંધી, શ્રી. મનસુખલાલ ઝવેરી અને કવિ દુલા કાગ તરફથી જે ગિરનાર વર્ણનનાં કાવ્યો મળે છે એ બધામાં સર્વોત્તમ છે શ્રી મનસુખલાલ ઝવેરી કૃત 'ગિરનાર' કાવ્ય. શ્રી. પૂજાલાલે શત્રુજનું પણ સારું ને છટાદાર વર્ણન કર્યું છે. સરિતાઓ મૂળે તો સૌરાષ્ટ્રમાં એછી છે અને વળી નવીન કવિતામાં એનું વર્ણન પણ ખાસ થયું નથી. સૌરાષ્ટ્રની પ્રકૃતિ તો સુંદર છે, પણ એની સુંદરતાને કવિતામાં મટી આપનાર વડર્જવર્થ જેવો કોઈ કવિ હજી સૌરાષ્ટ્રને મળ્યો નથી. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ સૌરાષ્ટ્રની વીરતાને જોટલી પ્રગટ કરી છે તેટલી તેની સુંદરતાને બિરદાવી નથી. નરસિંહરાવ દિવેટિયા જેવા આપણા પ્રકૃતિ કવિને પણ સૌરાષ્ટ્રમાં વસવાનું કે વિહરવાનું બહુ ન થયું. એટલે એનાં સૌન્દર્ય ચિત્રો એમના તરફથી પણ આપણને ન મળ્યાં. આમ હોવાથી આ પ્રકારનાં હપર નિર્દિષ્ટ કાવ્યો આપણને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે સામાન્ય પ્રકારનાં જ છે. (પૂર્ણ)

સૌરાષ્ટ્રના બંદરો

—મુનિકુમાર ભટ્ટ

આજની ભૌગોલિક સ્થિતિમાં સૌરાષ્ટ્ર એક દ્વીપકલ્પ છે પણ પહેલાં તો તે દ્વીપ હતો. અને તેના ઉત્તર પૂર્વ પ્રદેશમાંથી દરિયાર્ધ અવશેષો આજે પણ મળી આવે છે તે તેની સાબિતી છે. સરસ્વતિ નદી સમુદ્રને મળતી હતી તેવા પણ ઉલ્લેખો છે. લોચનના અવશેષો ઉપરથી માલુમ પડે છે કે તે એક કાળે ધીકતું બંદર હતું એટલું જ નહીં પણ ત્યાં રહેતા લોખંડા બંધ બાંધવામાં, સ્નાનાગાર યોજવામાં, પાણી પાળવામાં, નીકા અને નહેરો કરવામાં, નૌકાયાનમાં, વહાણ બાંધવામાં હુશિયાર હશે. આમ સૌરાષ્ટ્રનો દરિયાખેડુ જગતસરનો જૂનામાં જૂનો નારિક ગણી શકાય.

એક ઉપગની બંધુ કચ્છનો અખાત, વચ્ચે અરબી સમુદ્ર અને ખીજ બાજુએ ખંભાતનો અખત અને ત્રણ બાજુથી સમુદ્ર સૌરાષ્ટ્રને વીંટી વઘેલ છે એટલે સૌરાષ્ટ્રમાં બંદરોનો વિકાસ થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી. આ સંબંધમાં માન્યતા એવી પણ છે કે સમુદ્ર પાન કરનાર અગત્યનો આશ્રમ સૌરાષ્ટ્રમાં હતો, કે કાલમ્બસ અમેરિકા પહોંચ્યો તેનાં પહેલાં ત્યાં માયાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપનાર લોકો ભારતમાંથી ત્યાં ગયેલા અને તેઓ સૌરાષ્ટ્રના દરિયાકિનારેથી ત્યાં ગયા હોવાનો સંભવ છે અને કે લંકાને એકચત્રી બનાવનાર રાજા વિજય ત્યાં ધોષેથી ગયેલો, અને લંકાની લાડી અને ધોધાનો વર એ કહેવત તેના ઉપરથી પ્રચલિત થઈ

કુદરતી અનુકૂળતાને કારણે કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણાં બંદરો વિકાસ પામ્યા, આજે પણ વ્યાપારી વહાણવટામાં અહીં તેમજ પરદેશમાં સૌરાષ્ટ્રના ખજાસીઓ નોકરી કરે છે તેમજ સ્વતંત્ર વહાણવટું પણ કરે છે. અને અગ્રેજો જેવી દરિયાર્ધ પ્રજાનું વર્ચસ્વ થતાં આ બંદરોનું જૂદું રજકારણ પણ વિકાસ પામ્યું.

કચ્છના બંદરોને બાદ કરતાં સૌરાષ્ટ્રમાં ઉત્તર બાજુએ તાજેતરમાં બાણીતું થયેલ નવલખી, બેડીયા, સલાયા, ભાટિયા, વસઈ, ખેડ, ખેડી, વગેરે બંદરો છે. ત્યાંથી આગળ પશ્ચિમ તરફ જતાં છેક એ.આ અને એટલે દ્વાર સુધી નાનાં નાનાં બંદરો છે. પછીથી પશ્ચિમ દિશાનાં પોરબંદર વગેરે બંદરો આજે ભારત ઉપર વિદેશીઓના આક્રમણો પૈકી આરમ્બો આ રસ્તે અને આપણા પ્રદેશમાં આ બંદરેથી આવેલા. પછીના કાળમાં આફ્રિકા સાથે શરુ થયેલા સંબંધમાં આ બંદરોએ મોટો ભાગ ભજવ્યો છે. હાજી કાસમની આગખોટ વીજલડી તોફાનમાં આગળ ન વધવાની સલાહ આપનાર પણ પોરબંદરના સત્તાધીશો હતા. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં કદવાર, કાડીનાર, વગેરે આવે છે તેમ દીવ, બંદર પણ આવે છે. બનવા જોગ છે કે આ બંદર પોર્ચુગીઝોના હાથમાં હતું તેને બદલે અગ્રેજોના હાથમાં હોત તો મુખ્યત્વે વિકાસ પહેલાં આ બંદરનો વિકાસ થયો હોત. ત્યાર પછી વેરાવળ અને પ્રભાસના બંદરો આવે

છે. પ્રભાસ એ એકજ એવી જગ્યા છે કે જ્યાંથી દક્ષિણ તરફ નજર કરતાં સીધી લીટીમાં કેવળ અક્ષાંશ દરિયો જ છે. આ બંદરોનો દક્ષિણ ભાગ ખુલ્લો હોવાથી લાંગરવા માટે સલામત સ્થળ મળતું નથી, તેમજ આસપાસમાં ન્હાની મોટી ખાડી પણ નથી શીયોગમેટ અને ચાંચ, ત્યાંથી આગળ ચાલતાં જાફરાબાદ અને પોર્ટ આલ્બર્ટ વિક્ટર (અથવા પીપાવાવ) નાં બંદરો આવે. જાફરાબાદ સીદીપુર્ હોઇને તેનો વિકાસ થઈ ન શક્યો તેમજ પોર્ટ આલ્બર્ટ વિક્ટર અંગ્રેજ સરકારની સીધી હકૂમત નીચે ન હોવાને લીધે તેનો વિકાસ ન થયો. બધાં બંદરોની સરખામણીમાં કુદરતી સાનુકૂળતા આ બંદરે સૌથી વધારે છે. જ્યારે પરદેશો સાથેનો વહેવાર અને વેપાર માત્ર દરિયા રસ્તે જ થતો ત્યારે વિજ્ઞાનની સ્ત્રીમરો મુખ્ય પહેલિયા પહેલાં વીસ કલાકે અહીં દેખાતી, તેમજ ભારતના મધ્ય ભાગમાં માલ પહોંચાડવા માટે નજીકનું બંદર વિક્ટર બની શકત. ભારતમાં નૌકાવાન પ્રાચીન કાળથી ફરતીમાં હોવા છતાં મધ્ય યુગમાં તે ભૂલાવા લાગેલું અને આજે પણ બંદરી વિકાસમાં રસ ધણો ઓછો છે. તે ને બંદરો જે આવી જગ્યા ધ્રુવનમાં હોત તો તેને એક મોટાં બંદર તરીકે વિકસાવાયું હોત. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ખંભાતનો અખાતમાં દાખલ થવાય છે. ત્યાં આગળ મહુવા અને ખીજાં નાનાં બંદરો કતપર, નધપ, રાણિયા, કોટડા, નિકેલ વગેરે છે. તેમાંનાં કેટલાંક તો ધણું પ્રાચીન હશે તેવું અનુમાન થાય છે. ખંભાતના અખાતની પૂર્વ બાજુએ કુળસાદ, સુવતાનપર, ગોપનાથ, મીડા વીંડી, હાથબ, કોળિયાક અને ત્રાપજ-અલગમણુર વગેરે આવે. આમાં હાથબ કોળિયાકની જગ્યાઓ પ્રાચીન હોવાનો સંભવ છે. પછી ધોધા અને ગોહિલ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ પીરમખેટ આવે, ત્યાર પછી અવે ભાવનગર ત્યાર પછી ત્યાંથી આગળ જતાં નામશેષ થયેલાં બાવળિયારી અને ધોલેરાનાં બંદરો છે.

ખંભાતના અખાતને ગુજરાતની મોટી નદીઓ સાબરમતી, મહી, ઢાઢર, મેશ્વો, નર્મદા અને તાપી મળે છે તે નદીનો કાંપ ભરતી સાથે ધસડાઈ આવી ઉત્તર પૂર્વ બાજુએ એકઠો થાય છે તેથી એ ભાગ ખૂરાતો આવે છે. આથી કરીને આ બંદરોને અદ્યતન બનાવતાં મહેનત પડે તેવું છે. સૌરાષ્ટ્રનાં અરબી સમુદ્રને મળતાં દક્ષિણે આવેલા બંદરોએ સલામત ભગર નાખવાની મુશ્કેલી હોવાથી તે બંદરો વ્યાપારી મથકોને બદલે હવાખાવાનાં સ્થળ તરીકે વધારે ઉપયોગી થાય તેવાં છે. એજ પ્રકારમાં આવે તેવી જગ્યાઓ ખંભાતના અખાતનાં ઝાંઝમેર, ગોપનાથ, મીડા વીંડી, હાથબ, (ગૂનું) હરતવપ) મણાર-ધોધા વગેરે છે, અરબી સમુદ્ર ઉપરની તો પ્રત્યેક જગ્યા આ માટે ઉપયોગી છે, માત્ર આ તરફ લોકોનું વલણ થયેલું નથી. હાલારમાં બાલાચડી છે પણ હર્ષદા જેવી જગ્યાને તો હવાખાવાનાં સ્થળ ઉપરાંત તીર્થ તરીકે પણ વિકસાવી શકાય.

અંગ્રેજી અમલ દરમિયાન અંગ્રેજી રાજ્યનાં બંદરો સાથે હરિકાષ કરે તેટલે તેમનો વિકાસ ન થવા દેવાની તે કાળના રાજનીતિ હતી તેથી તે સમયમાં બંદરોનો વિકાસ ન થયો હોય તે સમજી શકાય તેવું છે. આજે તરી માર્ગ સાથે હવાઈ માર્ગની હરિકાષ છે તેમજ રેલ્વેનાં પણ છે, છતાં તરી માર્ગ હજી ચાલુ છે જ અને આજે પણ સૌથી ક્ષિયન છે તેથી સરકારની સહાનુભૂતિથી બંદરોનો વિકાસ કરવાનું કામ સૌરાષ્ટ્રની પ્રગ્ન ઉપાડી લે તો બંદરોનો સુધારો વહેલો થાય.

સંસ્કૃતમાં દરિયાને રત્નાકર કહ્યો છે તેમાં અતિશયેક્તિ નથી. પ્રાચીન કાળથી સૌરાષ્ટ્રના સાગર-ખેડુઓ જાવા સુમાત્રા સુધી જઈને પુષ્કળ દોલત કમાઈ આવ્યાના દાખલા છે. આપણે ત્યાં થોડો મત્સ્યોદ્યોગ છે જે પૂરતો વિકસ્યો નથી. કિનારા

ઉપરનાં શંખ છીપલાં વીણી તેમાંથી ગ્રામોઉલ્લોગ દ્વારા વિવિધ વસ્તુઓ ખનાવવાનો હુન્નર ભૂમધ્ય સમુદ્રને કિનારે છે-શંકાની આસપાસ છે મદ્રાસ મુંબઈમાં થોડે ધણે અંશે છે, પણ તે ધણો વધારે વિકસી કે વિકસાવી શકાય તેમ છે. સમગ્ર સાગર કાઠાનાં નાના મોટા ગામડાંનું ધ્યાન આ તરફ દોરવામાં આવે તો ઉપયોગી ગૃહલોગ થઈ શકે તેમ છે. અત્રે એક ભૂલાઈ ગયેલી વાત ઉપર ધ્યાન દોરવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે દરિયાની કાઠી એ એક કાળે આપણું ચલણ હતું.

સૌરાષ્ટ્રખરમાં વરતી વધી રહી છે અને તેટલી જ ઝડપે વરસાદ થઈ રહ્યો છે. રણના પ્રદેશને કૃષિ સાધ્ય કરવાની વાત તો એક બાબત રહી પણ આજે તો અન્ય પ્રદેશને રણ બનતો અટકાવવાની સ્થિતિ આવી પડી છે, તે સમયે દરિયાના પાણીને મીઠું કરી તેનો ઉપયોગ વેલાસર કરવાનો વિચાર ગંભીર પણે કરવો ધટે.

અહીં સૌરાષ્ટ્રનાં બંદરોનો રાજકીય ઇતિહાસ આપવાનું શક્ય નથી. પણ દરેક સામાન્ય માણસ પણ જાણે છે કે જૂની વીરમગામની લાઇનદોરી એ બંદરી રાજ્યોની હરિકાઈ ન થવા દેવા માટેજ હતી. પણ આજે એ સ્થિતિ નથી. આજે તો બધાંજ દરિયા કિનારાના ગામોનો વિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન નવેસરથી વિચારી શકાય તેમ છે. તેમાં વળી ખંભાતના અખાતમાં તેલની શક્યતા છે તે સવિશેષ કારણ છે. અનાજની તંગીના આ દિવસોમાં સમુદ્રની વનસ્પતિ અને લીલ ખોરાક માટે ઉપયોગી થાય તેમ છે એવી શોધ થઈ છે-હરસિદ્ધા પાસે નીકળતી છીપો એક કાળે મુંબઈમાં વેચતી. પૈસાદારોના બગીચામાં સુશેલન માટે ચોડાતાં શંખ છીપલાં સૌરાષ્ટ્રને દરિયાકિનારેથી મેળવતાં. દારકામાં મળતી છીપો વૈદ્યો દવાના ઉપયોગમાં લેતા. જો ખંભાતના અખાતમાંથી તેલ મળી આવે અને

તે માટે ખીજ રીકાઈનરીની જગ્યા જોઈએ તો ખીરમ તે માટે એજ જગ્યા પુરવાર થાય તેમ છે,

આમ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રનો આખો દરિયાકિનારો પુનર્વિચારણા માગે છે. સંશોધન કરીને પુખ્ત વિચાર પછી દરેક સ્થળ માટે જો નવું આયોજન કરી શકાય તો સૌરાષ્ટ્રના રતનાકરમાંથી રતનો મેળવવામાં મુશ્કેલી આવશે નહીં.

ખીજ તરફ આ દરિયાકિનારો આંટલો વિસ્તૃત હોવા છતાં દક્ષિણે આવેલ બધો કંટાળ પવન સામે ખુલ્લો હોવાથી ત્યાં બંદર કરવામાં કુદરતી પ્રતિકૂળતા છે. તેવી જ રીતે ખંભાતના અખાતમાં સાબરમતી, મહી, મેશ્વો, ઢાદર નર્મદા, તાપી, વગેરે કાંપાળ પ્રદેશની મોટી નદીઓ મળતી હોવાથી પૂર્વે કાંઠાનો ભાગ ખૂરાતો આવે છે. વલ્લભીપુર પણ એક કાળે બંદર હશે તેવી માન્યતા છે. ધોલેરા બંદર તો ખૂરાઈ ગયું છે. ભાવનગરના બંદરને ડેળંગથી સજીવન રખાવું પડે છે મહુવા પણ ખૂરાતું જાય છે. માત્ર વિકટર જેવું હતું તેવું રહ્યું છે અને તે કુદરતથી રક્ષાએલું છે. કચ્છનો અખાત હાહારનાં બંદરો કરતાં કચ્છનાં બંદરો માટે વધારે અનુકૂળ છે.

છેવટ ઉપસંહાર કે વિહંગાવલોકન કરતાં દેખાય છે કે સમસ્ત ગુજરાત રાજ્યનો સાગરકાંઠો ૧૧૦૦ કી. મી. નો છે. તેમાં ૩૦૦ કીમી માટર કચ્છના પ્રદેશના છે, અને ૧૦૭૫ કી. મી. સૌરાષ્ટ્રનો સાગર કાંઠો છે.

ગુજરાત રાજ્યમાં કુલ ૪૭ બંદરો છે. તેમાં કંડલા એક જ મુખ્ય બંદર કે મેજર પોર્ટ છે. પાંચ મધ્યમ કક્ષાનાં બંદરો ગણવામાં આવ્યાં છે તે

ઉપરાંત ૪૧ નાના બંદરો છે. આમાંથી ૩૧ ઉપરાંત બંદરો સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલાં છે. મળતા આંકડા મુજબ આ બંદર ઉપર કુલ ટ્રાફિક સને ૬૩-૬૪ માં ૩૧,૪૪,૫૮૨ ટન હતો, તે પૈકી પાંચમો ભાગ ભાવનગરે કબીયર કરેલો.

વિચારણામાં લેવા જોઈએ બંદર પોરબંદર છે. પ્રમાણમાં સૌથી વધારે ઉદ્યોગો ત્યાં છે. ત્યાં પરદેશ ચઢે તેવી આસપાસની ખનિજ પેદાશો ઘણી છે. આફ્રિકા સાથે તેને જૂનો વેપારી સંબંધ હતો. તે બંદરને ખારમાસી બંદર કરવાનું નકકી થયું છે તે ત્રણથી આકાર લે તે જરૂરનું છે.

સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં વહાણો બાંધવામાં આવતાં. એમ કહેવાય છે કે ટ્રાફિકગરના યુદ્ધમાં પ્રખ્યાત થયેલું નેલ્સનનું જહાજ વિક્ટરી સૌરાષ્ટ્રના ધક્કામાં બાંધવામાં આવ્યું હતું. કચ્છમાં પણ વહાણો બાંધતાં ભાવનગરમાં ગત યુદ્ધ વખતે ઝેડઝેડ નામે જહાજને બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. આજે તે ધંધો પડી

લાંગ્યો છે પણ પુનર્જીવિત કરી શકાય તેવી શક્યતાઓ તેમાં પડેલી છે

બંદરી વિકાસમાં રાજકારણે ઘણો ભાગ ભજવ્યો છે. કંડલા બંદરને મુખ્ય બનાવવાનું કારણ પણ રાજકીય છે. તેથી કુદરતી સાનુકૂળતાઓવાળાં બંદર તરફ નજર નાખી શકાતી નથી. ભાવનગરનાં બંદરો માટે રાજ્યને વર્ષો સુધી રાજકીય લડત આપવી પડેલી હતી. જો કુદરતી સાધનો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવે તો પીપાવા એટલે વિકટર બંદરનો વિકાસ કરવો જોઈએ. અને તેમ થાય તો મુંબઈ બંદર ઉપર થતો માલનો ભરાવો ઓછો થાય. બંદર પરત્વે હજી પણ પ્રાંતીય સંકુચિત દષ્ટિ દૂર થઈ નથી, એ શોચનીય છે.

સાગર રત્નાકર છે તેથી તે ધણું આપે છે તેથી વિશેષ ધણું આપી શકે તેમ છે. જો દરેક સ્થળ કંઈક કરે તેની વાટ જોયા વિના સાગર જે આપી રહ્યો છે તે લેવા મંડિ તેો લક્ષ્મીની કૃપા થતાં વાર લાગે નહીં.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

* શ્રી સુરવિલાસ સેવા સહકારી મંડળી લી. *

પોસ્ટ : સુરનિવાસ (વાયા દામનગર)

મુ. સુરનિવાસ.

—રજ. નં. ૧૧૩૫

સ્થાપના તા. ૩૧-૧૨-૫૫

શેરમંડળ : ૧૫.૦૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા : ૬૦

ઉભડ : ૭

અનામત ફંડ : ૬૦૦-૦૦

ઓડીટ વર્ગ : અ

૨૬-૮-૬૭

સભ્ય ધંરાણુ : ૬૨,૦૦૦-૦૦

મધ્યમ મુદત : ૮,૦૦૦-૦૦

મંડળી ખાંડ તથા રસાયણિક ખાતર વેચાણનું કામકાજ કરે છે

દેવશંકર પ્રભાશંકર દવે

જીવરાજ ઝવેરભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો :—(૧) જગવાન હરજી (૨) સચળ ડાયા (૩) ઉકા ગોવિંદ

(૪) હીરા નાગજી (૫) દુદા જસમન (૬) રવજી જુહા.

સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના ભીતચિત્રો

—શ્રી રવિશંકર મ. રાવળ

ભીત ઉપર ચિત્ર કરવાની પ્રેરણા માણસને છેક આદિકાળથી મળેલી છે. હજારો વર્ષ પહેલાંની પાષાણયુગની ગુફાઓમાં ફ્રાન્સ, સ્પેન, આફ્રિકા, ચીન અને ભારતમાં આદિમાનવે ચિત્રો દોરી તેના સમયની ભાવના અને સંસ્કારની એ ધાણીઓ આપી છે. તો બે થી અઢી હજાર વર્ષો પૂર્વેની ભારતીય ચિત્રકલા કેટલી ભિન્ન કક્ષાએ પહોંચી હતી તેના નમૂના અજંતાની ગુફાઓમાં છુદ્ધચરિત રૂપે દર્શાવેલા છે.

પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં પણ કહેવાયું છે કે ચિત્ર વિનાનું ઘર સ્મશાનવત્ લાગે છે. અને 'કલાનામ્ દ્રવરં ચિત્રમ્' કહી તેનું મહાત્મ્ય વધાયું છે. વળી ઘરમાં કે રાજભવનમાં, અતઃપુરમાં કે રેવસ્થાનમાં કેવા ચિત્રો હોવા જોઈએ તેની સૂચનાઓ આપેલી છે. આ ભાવનાને લીધે લોકો મંદિર, હવેલી, મહેલ અને ઘર સર્વે સ્થળે ચિત્રો કરાવતાં જ તેના બસો અઢીસો વર્ષ જૂના નમૂના સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના ગામડાં તેમજ શહેરોમાં ઠેર ઠેર જોવા મળે છે.

અજંતાની ગુફાનો વૈભવ ઈ. સ. પૂર્વે બીજી સદીથી ઈ. પછી આઠમાં સદી સુધી ચાલ્યો અને તેની શૈલીમાં અવનતી આવી. આઠમાથી દસમા સદી સુધીમાં ઇલુરના ગિરિમંડપોની ભીતો પર દોઢ ચતુર્થાણાં પાત્રો ચીતરાયાં છે, તેની પ્રથા ૧૧મા સદીના ગુજરાતના પોથી ચિત્રોમાં ઉતરી છે. તેનો પ્રયોગ જૈન કલ્પસૂત્ર તેમજ ઇતર લોકકાવ્યો

ભાગવત કે દેવી મહાત્મ્ય વગેરેમાં ૧૫ સદી સુધી ઉતરી આવ્યો આવ્યો છે. આમ ૧૦ માંથી ૧૫માં સદી સુધીની ભારતની ચિત્રકલા અપભ્રંશ શૈલી ઠરી.

આ અપભ્રંશશૈલીના ભીતચિત્રો માત્ર ઇલુરની ભીતો પર મળ્યા છે. તેમાં સૌથી ગુજરાતમાં મુસ્લિમશાસન થતાં માનવમાત્રનું ચિત્રણ અશકય બન્યું હશે, તેથી ગુજરાતના શિલ્પીઓ રાજસ્થાનમાં આશ્રય પામ્યા હશે. રાજસ્થાનમાં ભીત સુશોભન માટે સાગોળની ભીત ઉપર પાકાં ચિત્રો કરવાનો રિવાજ જૂનો છે. ત્યાં મોટાં શહેરો તેમજ ગામડાંમાં મહેલો, મંદિરો અને ઘરમાં અંદર બહાર ચિત્રો થતાં. તેમાં હાથીઓ, મદલકુસ્તી, રામરાવણયુદ્ધ, કૌરવ પાંડવો, લોકવર્યુનાં પાત્રોની પરાક્રમગાથા વગેરે પ્રસંગ હોય છે. આ ચિત્રોમાં મુખ્ય કે રાજપૂતકળાની નિપુણતા કે પ્રતિબિંબનો ઇશારો નથી, પણ તેના આછા સંસ્કારો સાચવતી આમજનતાએ મંદિરોમાં કે મકાનોની ભીતો પર ચિત્રો દોરાવ્યા કે દોયાં છે.

આ કળાના કારીગરો મોટેભાગે શિલ્પકળા સાથે સંબંધિત હોય છે. તેથી તેમનું કાર્ય (શિલાપટ પરથી) સલાટી કળા તરીકે ઓળખાય છે. આ કારીગરો જ્યાં કામ મળે તે સ્થળે જઈ કામ કરી આપતા, તેઓ પ્રવાસી કલાકારનું જીવન ગુજારતા. કેટલાક પ્રમત્સાહકોને પુરાણ-ચિત્રોમાં મોટાં ટીપણાં કરી આપતા જેમાં ભીતનાં ચિત્રોની શૈલી અને રંગોનો પ્રયોગ થતો.

સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં મરાઠા અને બ્રિટીશ સમયમાં પણ આ ચિત્રકામની પ્રથા ચાલુ હતી એમ જણાય છે. પણ બ્રિટીશ શાસકોએ આ દેશની કોઈ કલાકારીગરીની ક્રિષ્તા કે મૌલિકતાનો ખાસ આદર કર્યો ન હતો, એટલે પ્રજામાં આ કલાકારીગરીનો બહુ પ્રચાર થયો નહિ. બ્રિટીશ શાસનકાળમાં આજુ ચિત્રકામ કરનારા હયાત હતા પણ તેમની કોઈએ ખાસ નોંધ કરી નથી.

સૌરાષ્ટ્રના ભીંતચિત્રોની બાબતમાં પ્રથમ ધ્યાન આપવાનો યશ ભાવનગર રાજ્યને આપવો ઘટે છે. શિહોરના જૂના રાજમહેલના ખંડમાં ભીંત ઉપરના લાંબા પટમાં વખતસિંહજી ઠાકોરે ચિત્રણ પર ચડાઈ કરી વિજય મેળવ્યો (ઈ. સ. ૧૭૯૪) તેના મુખ્ય પાત્રો અને સેનાના આ ચિત્રપટ પરથી સરસ નકલ કરાવી છે. દોઢ ફૂટ પહોળામનો સળંગ પટ, સાદી, પીળી ભોં પર ચાલ્યા જતાં પાત્રો, જાડી સલાટી શૈલીની રેખામાં ખતાવેલી નિશ્ચયે મુખમુદ્રાઓનું ૩૬ ચિત્રકામ છે. જેમાં સરદારો, અખતરિયા, ઘોડેસવારો. તેપચીઓ, હિરતીઓ આરબ ટૂંકડીઓ, જાંટ, ઘોડા પરના ડાંગનિશ્ચાનો તેમજ તે વખતના પોશાકો, પાઘડીઓ અને વાહનો, સરંજામનો બહુ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપે છે.

તો જામ વિલાના વખતમાં જામનગરમાં કલાકારીગરીને સારુ હોતોજન મળતું, તે વખતે કચ્છમાંથી આવેલા કમાનગરોના કુટુંબ ત્યાં વસેલા, તે કામ ભીંતચિત્ર કામનો વ્યવસાય કરતી. જામનગરના મહેલની દોઢીની ભીંત ઉપર ભૂયરમેર'નું' યુદ્ધ ચિતરેલું છે. તે મોઢા ચોરસ આકારમાં છે. તેમાં યુદ્ધના વિવિધ મોરચા ખતાવેલા છે. યુરોપી અરબ, સિંધી, કાઠી કે રજપૂતયોદ્ધાઓને યુદ્ધની ઝપાઝપીમાં ખતાવ્યા છે. વળી જામનગરના જૂના રાજમહેલની એક મેડીમાં તે સમયના જામનગરના લોકજીવનનાં ચિત્રો ઘણી વિગતે છત તેમજ ભીંતપર ચીતરાયેલ છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં જ દામનગર પાસેના પાંડરશીખાના પાંદરમાં આવેલી વિશ્વંભરનાથની જગ્યામાં પણ ચિત્રો છે. ૨૪ ચોરસ ફીટ ચોતરા પર સાડા છ ફીટની પડાળી છોડી મંદિરની ભીંતો ઉભી છે. તે પર અંદરને બહાર ભરપટ્ટે ચિત્રો છે. અહીં રામાયણ, ભાગવત અને યમલોકની વિવિધ ચિત્રાવલી છે, સ્થાનિક યજ્ઞ પ્રસંગનું પણ ચિત્ર છે. તેમાં યજ્ઞમાન, પટેલીઆઓ અને વણિક ગૃહસ્થો પણ છે. તેમનાં નામો ત્યાં લખેલા છે.

અરત પામતા મધ્ય યુગની આ ચિત્રકળા આજના પ્રેક્ષકને ઘણો વિનોદ આપે છે. રામ-લક્ષ્મણને મુકુટો કે જટા હોય તે સાથે વિભીષણને માથે બંદર કંઠાની માંગરોળી પાઘડી પહેરાવી છે, વળી કેટલાક પાત્રોને ઘોઢારી ખોખુ પહેરાવ્યું છે: અખસરાને પાંખો આપી છે. આ ચિત્રો આશરે દોઢસો વર્ષ જટલા જૂના હશે.

ચિત્રરત્ને પર્યેકટીવ (દ્રષ્ટિસંધાન) કે એનાટમી (શરીર રચના) ના નિયમો નડ્યા નથી. તેને મન ભીંત મોટો ચિત્રપટ છે. પ્રસંગ પૂરો થાય ત્યાં ચરે તરફ લીટીની હલ મારી અડોઅડ ખીખુ ચોકડું પાડી જુદા પ્રસંગ મૂક્યો છે. તે જરૂર પડે તેમ માનવીના કંઠ બદલી નાંખે છે. વળી કોઈ પાત્ર શું કરે છે તેની અક્ષર નોંધ પણ કરે છે તે વાંચતાં પણ રમૂજ પડે છે.

ચિત્રો જોતાં જ પુરાણ, રામાયણ, ભાગવત આપોઆપ વાદ આવી જાય છે. ભાવિક ગ્રામજનોને યથાર્થતા જ અર્પે છે તેથી તેમની જીવનભાવના અને આદર્શો વધુ દ્રઢતા પામે છે, અને જીવત અને છે પુરાતન અને ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ પણ મૂળ સંત્ય શું હશે તેમાં વિવાદપ્રસ્ત હોય છે. ત્યારે ગ્રામજનોએ નિજ કલ્પનાયા સરજેલી ભાવનાસૃષ્ટિ ભક્તને અમર રહે.

વળી નજદીકમાં લાઠી પાસે અંટાળિયાના મહા-
દેવના મંદિરમાં પણ આ જ પ્રકારનું ચિત્રકામ
ધુમટમાં અને દ્વારદેશ આગળ છે તેમાં નાણીતી
લોકકથાનાં પાત્રો લયના મજનુ પણ જોવા મળે છે.
છગોરાળામાં પણ ચિત્રયુક્ત શિવાલયો છે.

હમણાંથી આ ગ્રામ ચિત્રકળામાં વિદ્વાન સંશો-
ધકાનું ધ્યાન ગયું છે. વડોદરાના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી
કળાવિવેચક ડૉ. મંજુભાઈએ જૂની હસ્તપ્રતોના
ગ્રંથચિત્રો પરથી ઠીક પ્રકાશ પાડ્યો છે. જવારલાલ
નહેરુ અભિનંદન ગ્રંથમાં ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની આ
શિલાપટ ચિત્રકળા પર આ લેખકનો એક લેખ
પ્રગટ થયો છે.

ભાવનગરમાં ભાયાણીના ડહેલામાં મહિલા પાઠ-
શાળાની શરૂઆત થઈ ત્યારે એક રાજપૂત ધરની
પરસાળમાં છતને અડતી ભીંત પર દોઢ ફૂટના પટમાં,
સળંગ લંબાઈ ૫૧ ફૂટમાં પુરાણ, ભાગવત તેમજ
આખાદની સવારી વગેરે ચિત્રો હતાં. તેની નકલ
શ્રી મેનામેન કાપડિયાએ કરી લીધી. આ ચિત્રોની
રેખાટણી બહુ રુચિકર અને સંયોજનપૂર્વક થયેલ છે.

‘કચ્છનું સાંસ્કૃતિક દર્શન’ એ ગ્રંથમાં શ્રી
રામસિંહજી રાઠોડે કચ્છમાં અનેક મકાનમાં ચિત્રો
છે, તે બતાવ્યું છે. તેમાં રાયણ ગામમાં ધોરમનાથનો
ભંડારો કરીને સ્થાન છે ત્યાં ડેઝીમાં ચિત્રો છે.
તેમાં સુરેખ ભરણીવાળી વેણપટીઓ, મોરલા, વાઘનો
શિકાર, પટાબાજી, એક ગામડાનું દશ્ય, ચાર પૈડાનો
શિગરામ, અંબાડીરાળો હાથી, અનેક ચાલ કરાવતા
ઘોડેસવારો અને બ્રિટીશ સમયની નવી આવેલી
વિક્ટોરિયા ક્રેટીન ગાડી બધાં ખૂબ કુતૂહલ આપે છે.

અંબારમાં કચ્છના એડમિનિસ્ટ્રેટર મેકમર્ડોના
નિવાસ સ્થાનમાં તેણે પોતાના ખંડમાં ફૂલવાડી અને
ગોપગોપીઓ તેમજ ગોવર્ધન લીલાના ચિત્રો કરાવેલા

મોજૂદ છે. વળી મુકામાં શ્રી અંબારિયાના મકાનમાં
સો વર્ષ ઉપરનાં ભીંતચિત્રો સારી સ્થિતિમાં છે.

આવા ચિત્રકામો કરનારને કચ્છમાં કમાંગરો
કહે છે.

આ બધાય ભીંતચિત્રોમાં પ્રચીન ભારતીય
કલાના ભાવ સન્નિવેશો કે રેખાનું માર્દવ અથવા
અંગ સૌષ્ઠ્ય કે વર્ણલીલાની છટા નથી એકસરખી
બટ રેખાઓની આકૃતિઓમાં અહીંતહીં રંગપટ
આપીને નેત્રાકર્ષણ કરવા પ્રયત્ન માત્ર થયો છે.
લિપીની જેમ ધણી આકૃતિઓના ચહેરા સરખા જ
પડતરવાળા હોય છે પણ વિચાર અને વર્ણનથી તે
અનુપ્રાણીત થઈને સમાજને સંદેશ આપી શકે છે,
તેથી સાધારણ જનસમાજને સુગમ અને સુગ્રાહ્ય
લાગે છે. વિદ્વાનો, પંડિતો કે સૂક્ષ્મ વિવેચકો કે
રસિકોના સમાગમ માટે તે યોગ્ય ન ગણાય. પણ
અબૂધ નિઃક્ષર ગ્રામજનો કે પ્રાકૃતજનોને પ્રસન્ન
કરનારી ધર્મ અને જીવનને સતેજ રાખનારી
સંસ્કૃતિનું સ્મરણ આપનારી લોકકલા છે. એથી જ
તેના ચિત્ર પ્રસંગો વધુ વર્ણનાત્મક કે કથા પ્રચારક
અને લોક પરિચિત હોય છે. તેમાં ભૂતકાળની કે
પુરાણકાળની સંસ્કૃતિની પ્રશસ્તિ માત્ર નથી, પણ
સાથે સમકાલીન પ્રસંગો, પાત્ર અને પરિધાનોનું
સ્મારક પણ છે. અઢારમી સદીના સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છના
લોકજીવન અને પોશાકોનું દર્શન કરાવતી આ કલા
સંપત્તિ આ યુગને માટે ઉપયોગી અને મૂલ્યવાન
વારસો છે.

જૂના ભીંતચિત્રોની શક્તિને પિછાની બે-ચાર
તરુણ ચિત્રકારોએ તેનું સંશોધન અધ્યયન કરીને
પોતપોતાની આગતી ચિત્રમળાઓ સરજી છે. તેમાં
લાઠીના કુમાર મંગલસિંહજી તેમજ લાઠીના શ્રી
વ્રજલાલ ભગત અને ભાવનગરના શ્રી ખોડીદાસ
પરમારનો ફાળો નોંધપાત્ર અન્યો છે.

આ ચિત્રોનું સંશોધન અને સંગ્રહ કરવાથી ખ્રિસ્તીશ શાસનના આરંભકાળે બચેલી જનપદ સંસ્કૃતિના ધણી સ્વરૂપો પ્રત્યક્ષ કરી શકાય છે. લોક જીવનના વિશાળ સ્તર પર વ્યાપક રૂપે થોડી ધણી પણ પ્રેરણા આપવાની શક્તિ ધરાવતાં આ ભીંત-ચિત્રોનો જીવનદ્રષ્ટિ સાથે સીધો સંબંધ છે. તે સમયના મનુષ્યોની સભ્યતા, સજ્જનશક્તિ અને સૌંદર્ય જાન સમજવાના તેમાંથી સાધન મળી રહે છે. જે કે અક્ષરજ્ઞાનના સાહિત્યનો પ્રચાર થતાં ચિત્ર પ્રતિ લોકોનો આદર અને આકર્ષણ ઓછાં થયા છે. તેમાં શિક્ષણ પ્રણાલીનો પણ થોડો ધણો અપરાધ છે. દૃષ્ટિથી પ્રાપ્ત થતાં જ્ઞાન અને અનુભવ ને અક્ષરમાં પૂરવા જતાં દૃષ્ટિનો વ્યવહાર પુસ્તકમાં જ સમાપ્ત થાય છે અને સંસારના દૃશ્યો કે ભીંતોનું મૌન માણસોને સહી જાય છે.

આજના યુગમાં અનેક નહીં ઇન્જિન બેવી પ્રવૃત્તિઓનું સમાજ પર આક્રમણ થઈ રહ્યું છે તે વખતે ચિત્રકળાની ગૌરવપૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા કરવાને દેશની અંદર પરપરાનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપોનો અભ્યાસ અને સંશોધન કરી તેનો મર્મ પ્રાપ્ત કરવો એ મતિમાનોનો ધર્મ છે. તો જ પરસંસ્કૃતિમાંની જાયામાંથી ઉમરી શકાશે.

દેશના વાતાવરણ અને સ્વભાવમાંથી પ્રકટ થયેલી આ કલા-પ્રાણાલીને બચાવી, લોક શક્તિરૂપે પ્રવાહિત કરવામાં આવે તો તે સત્વરે જ્ઞાતાતા અને પ્રગતિકારક બનશે તેમજ જગતના જ અન્ય દેશો માટે આ દેશનાં આદર્શો પ્રત્યક્ષ કરવાનું માધ્યમ બનશે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ખોડવદરી સેવા સહકારી મંડળી લી. જી.

ગુ. ખોડવદરી પોસ્ટ ગારીયાધાર

રજી. નં. ૬૮૧૯

કર્જા ધીરાણ ૩૮૪૩૦-૦૦

સ્થા. તા. ૩૦-૧૧-૬૫

બેન્ક લોન ૩૭૫૦૦-૦૦

ઓડિટ વર્ગ ૨૮-૨-૬૭

સભ્ય સંખ્યા:—૭૧

શેર ભંડોળ:—રૂ. ૬૫૦૦-૦૦

મંડળી રસાયણિક ખાતરનું કામકાજ કરે છે

અનામત રૂ. ૭૦-૦૦

બચુભાઈ સંઘી

કેશવલાલ માણીકચંદ

મંત્રી.

પ્રમુખ.

—: વ્ય. ક. સભ્યો :—

(૧) ડાયા હીરા (૨) ગોવિંદ શામજી (૩) નારણ હીરજી

(૪) અભરામ જાદર (૫) મોહન પ્રેમજી

સૌરાષ્ટ્રની ઇતિહાસિકતા

— પ્રભાસકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા

સૌરાષ્ટ્ર આશ્વિનકાળમાં કુશાવર્ત નામે આળખાતું જેન અંશમાં કુશસ્થળની કદબુ છે કચ્છ નામ કુશનો અપભ્રંશ લાગે છે તે આજે સૌરાષ્ટ્રનો એક ભાગ કચ્છ છે.

સૌરાષ્ટ્ર પર ઈ. સ. ના પહેલા શતકમાં શક રાજાઓનું રાજ્ય હતું. અયોધ્યામાં કનકસેન નામે ક્ષત્રિયે સૌરાષ્ટ્રનો કબજો લીધો. તેઓ પાછળથી મૈત્રક રાજાઓ કહેવાયા. અશ્વમેધે તેઓ ગુપ્ત રાજાઓના અધિકારી પદે હતા, ગુપ્તવંશ પછી તેઓ સ્વતંત્ર થયા તેઓ પોતાને મૈત્રક કહેવડાવવા લાગ્યા લગભગ ઈ. સ. ૭૬૫માં સિંહના આરસ રાજાએ વલ્લભીપુરનો નાશ કર્યો.

“સૌરાષ્ટ્ર” એ સંસ્કૃત નામ ઈ. સ. ની શરૂઆતમાં રૂદ્રદામા અને રકદગુપ્તના શિલ્લાલેખોમાં મળે છે. કોઈ ઠેકાણે સૌરાષ્ટ્ર પણ લખાયું છે. રામાયણ, મહાભારત, સ્મૃતિગ્રંથો, પુરાણો, સંસ્કૃત કાવ્યો તેમજ વેદો અંગ ૩૫ શિક્ષા, પાણિનીય શિક્ષા પદ્ય ૬ શ્લોક ૨૪માં “યથા સૌરાષ્ટ્રિકા ચારી તક હત્યમિ અપતે”

સંસ્કૃત સૌરાષ્ટ્રનું અપભ્રંશ સોરઠ થયું તે દ્વીપકલ્પ પુરતા ભૂમિ મર્યાદાને ઓળખાઈ નામ છે. સપ્તરમી સદીના લગભગમાં કચ્છમાંથી કાઢીઓ

આવી વશ્યા અને લુટકાટની રંગડ થયા પછી. બીટીશાના પ્રારંભ કાળમાં તેઓ કાઠીયાવાડ નામથી સંબોધતા થયા.

કેટલાક યુગ પહેલા સૌરાષ્ટ્ર એક એક પ્રદેશ હતો. કચ્છ સાથે જોડાયેલો સૌરાષ્ટ્રનો પ્રદેશ હતો. સિંધુ, ખતાસ, સરસ્વતીના મળીને એક પ્રવાહ ઉત્તરથી ખંભાતના અખાતમાં વહેતો. ત્યારે? ગુજરાત પછી પૃથક હતો. કુદરત પહાડોને સપાટ પ્રદેશ, સપાટ પ્રદેશોને પહાડો. ભૂમિ ભાગને સમુદ્ર અને અને સમુદ્રને ભૂમિ ખનાવી છે. સિંધુ ખતાસનો પ્રવાહ ધરતીકેપના કારણે બદલાયો. સિંધુ કચ્છના ઉત્તરભાગમાં વહેવા લાગી. ખતાસ, સરસ્વતીના પ્રવાહ કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રને વિભિન્ન કર્યા. આખરે તે ભાગમાં ધરતીકેપે થોડો ઉપસાવો રણના રૂપમાં પરિણમ્યો.

સૌરાષ્ટ્રમાં યાદવોનું રાજ્ય હતું. શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર મથુરામાં જન્મ લઈ દ્વારકામાં રાજ્ય કરી શૂદ્રસ્થાશ્રમ કાળ ત્રિતાળ્યો અને પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં દેહોત્સર્ગ થયા.

ભારત અનેક આદિવિદ્યાળુ યાદુધ્ય સ્થાન છે. આયુર્વેદ, સ્થાપત્ય શિખ્ય ધનુર્વેદ, જ્યોતિષ. ગણિત ખગોળ, ખનીજ, ભૂસ્તર આદિ વિદ્યા સંસ્કૃત ગ્રંથો લખાયેલા તેના અ.ચાર્યો સુપ્રસિદ્ધ ઋષિમુનિઓ હતા. આરબ પ્રજા ભારતમાં વેપારાર્થે અવરજવર કરતા.

અને તેઓ યુરોપનાં બનરમાં વિકસ કરતા પાછલા કાળમાં આરબ પ્રબળો આપણી વિદ્યાઓ પશ્ચિમમાં ફેલાવી.

તેરમી ચૌદમી સદીમાં સોમનાથના બંદરેથી મુસલમાનો મક્કા જતાં તેમજ ખંભાતથી પણ જતા, મીરાતે સીકંદરનાં લેખક (૧૬૨મી સદીમાં) લખે છે કે સોરઠ એવા મનોહર દેશ છે કે જ્યાં પરમેશ્વરે ખીજ દેશોના સુંદર તત્વો ચુકીને બનાવ્યો ન હોય ? કુદરતની લીલા અહીં જ છે એના બંદરો ખીજ સર્વ દેશના બંદરોથી વધુ ચડીયાતા છે. સોમનાથના બનરમાં દુનીયાની કાષ્ઠપણ ચીજ મેળવી શકાતી. સોળમી સદી પછી મુગલાઈના ઉત્તરકાળમાં દેશની સ્થિતિ ભયજનક હતી. જુદમી લૂંટારાઓનો ત્રાસ હતો. યાત્રાળુઓની સલામતી ન હતી છતાં પણ શ્રદ્ધાળુઓ યાત્રા કરતાં ભારતના પશ્ચિમ કીનારે સૌરાષ્ટ્રનો પુરાણ પ્રસિદ્ધ પ્રદેશ આવેલ છે તેમાં અનેક તીર્થો આવેલ છે વેદિક ધર્મમાં, જૈન ધર્મમાં અને અવશેષ રૂપે બૌદ્ધ ધર્મનાં સ્થાનો પણ છે. તેના સ્થાપત્યો પ્રસંશા પાત્ર ઉભા છે.

સમુદ્રતટપરના સોમનાથનું ઐતિહાસીક સુપ્રસિદ્ધ મંદિર પ્રાચિન મંદિરની પ્રતિકૃતિરૂપ તેનું નિર્માણ થયેલ છે. પ્રભાસના મંદિરોમાં રાશિભૂષણ મહાદેવ નવમી સદીનું શ્રેશ્ઠરનું મંદિર. ૧૧મી બારમી સદીના સૂર્યના એ મંદિરો છે. પ્રભાસના સ્થાપત્યોની કળા કારીગરી અને તેનું મૂર્તિવિધાન સજીવને સર્વોત્કૃષ્ઠ છે. આવા મૂર્તિવિધાન માટે તેના શિષ્યો ધન્યવાદને પાત્ર છે. પરંતુ અશ્વસેસ કે આ સુંદર કૃતિની કુદૃશા ધાર્મિક ઝતુને કરેલું જોઈ પ્રેમક બારે હૈયે પાછો ફરે છે.

પ્રભાસમાં વર્તમાન કાળનું એક ભવ્ય વિશાળ જૈન મંદિર ઉત્તર દશેક લાખના ખર્ચે બંધાયેલું

તે લેખકની કૃતિ છે. પ્રભાસ આસપાસના નાના મોટા છુટા છવાયા મંદિરો જીર્ણોદ્ધારમાં ઉભા છે. સૂતાપાડાના અને કદવારના પ્રાચિન મંદિરો આઠમી નવમી સદીના છે. પંચાળના ત્રિયેશ્વરનું મંદિર અને એ પ્રદેશોના પ્રાચીન મંદિરો બારમી સદીના હજી ઉભા છે તેની અદ્ભૂત કળા કારીગરી જોવા લાયક છે ત્રિયેશ્વરનું મંદિર નવમી સદીની પ્રતિકૃતિ લેખકના પીતાશ્રીએ સને ૧૯૦૦માં બાંધેલું. તે સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ જોવા લાયક છે. સૌરાષ્ટ્રમાં સૂર્યના પુરાતન મંદિરો છુટા છવાયા છે શક ન્મતિ સૂર્યપૂજક હતી તેથી સૂર્યપૂજનો પ્રચાર સૌરાષ્ટ્રમાં થયેલ.

હિંદુધર્મના પ્રસિદ્ધ ચાર દીશાના ચાર ધામો— માંતું પશ્ચીમનું પવિત્ર તીર્થ દ્વારકાનું પવિત્ર વિષ્ણુ મંદિર સમુદ્રતટ પરના ઉચા ટેકરા પર દીવાદાંડી રૂપે ઉભું છે. આ વિષ્ણુ મંદિરને જગનમંદિર કહે છે રેતાળચા જીવ્યા શંખ છીપલાના રજકણોથી બંધાયેલ પત્થરનું આ બાંધેલું છે આ ઉન્નત અને ભવ્ય મંદિરની શિલ્પકૃતિ અજોડ છે ભવ્યતાને લીધે તેને જગનમંદિર કહે છે હજારો વર્ષના તાપ ધૂપ વર્ષા વાવાઝોડા અને શીતળતાના અનેક પ્રહારો સહન કરતું ઉભું છે. લોકાકિતમાં તે શ્રીકૃષ્ણચક્રના પૌત્રે બંધાવ્યાનું કહે છે કાઈ ગુપ્તકાળનું પાંચમી સદીનું વેધાયક કહે છે પરંતુ તેનું શિષ્ય સ્થાપત્ય જોતાં તે અગ્યારમી સદીના પછીના કાળનું છે.

અહીંથી થોડે દૂર રક્ષમણીજીનું બહુ સુતી માહે કળાના ખળના રૂપ છે તે સમુદ્રતટ પર આવેલું છે મુસાકાનંઓએ કળા વિચિત્ર આ મંદિર ખસ જોવા જેવું છે દ્વારકાની આસપાસના જીર્ણોદ્ધાર અવશેષ રૂપ આઠમી નવમી સદીના મંદિરો જોવા લાયક છે.

આગળ જતાં નજીક ખોટ દ્વારકા નામે તીર્થ— ખેટમાં આધુનિક ઇમારતી રૂપ મંદિરો દ્રશ્યમાન નથી

પોરબંદરમાં જૈન મંદિરો અને ત્યાંથી આગળ જતાં વસાવણમાં મૂળ દ્વારકા નામે સ્થાને વિષ્ણુના ચારેક મંદિરો બારમી સદી પછીના કાળના જણાય છે ત્યાંથી દ્વારકાને રસ્તે આગળ જતાં મીયાણી ગામે હર્ષદ માતાનું મંદિર સમુદ્ર પાસે ટેકરી પર આવેલું છે આ મંદિરની કળા-કારીગરી અને તેના મૂર્તિ-વિધાન સુંદર છે : કહેવાય છે કે રાજા ટિકમ બાવન વીર અને ચોસઠ જોગણીના ઉત્થાસના કરતાં માતાજીને અહીંથી ઉજ્જૈન લઈ ગયા.

મીયાણી ગામનાં બંદરે શેઠ જગજીશના વહાણો રોકાતા એવી ભોટકાકતી છે.

જોપનું મંદિર જહી સદીનું જીર્ણોવસ્થામાં પુરાતત્વની દ્રષ્ટિએ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

વર્તમાન જામનગર શહેરમાં ત્રણ મોટા દેવ-કુંભીકાઓ સહીત જનાયતના સોળમી સદીના છે. શહેર સુંદર બાંધણીનું વઢવાણ શહેર. પ્રાચીન વર્ધમાનપુરી નામે ઓળખાતું. ત્યાંના જૈન મંદિર બારમી-તેરમી સદીનું છે. તેના ફરતી દેવકુવીકાઓ તો પાછલા કાળમાં સોળમી સદી પછી થયેલ જણાય છે. વઢવાણ શહેરના ભોગાવાના કાઠે રાણકદેવીના મોટા નામે ઓળખાતું મંદિર નાનું પણ અભ્યાસ-પૂર્ણ છે. આ મંદિર એકાદી શીખરનું આઠમી નવમી સદીનું છે.

જૈનોના પવિત્ર તીર્થ શત્રુંજય પહાડ પર મંદિરોનું એક વિશાળ નગર છે. અગ્રેજો તેને સીટી ઓફ ટેમ્પલ કહે છે, અનેક મંદિરોએ તે પહાડ આવરેલો છે. એક મુખ્ય મંદિર ફરતી દેવકુવીઓથી આવૃત જનાયતનના સમુહને ટુંક નામે ઓળખાય છે. અહીં નવે ટુંકા બે પહાડોની ટોચો પર આવેલ છે. જૈનોનું પ્રથમ મોટામાં મોટું તીર્થ છે. ત્યાં મૂર્તિ પધરાવવાનું મહદ્ પુણ્ય મનાય છે, આથી જ

સેંકડો મંદિરો અને હજારો દેવકુવીકાઓ બંધાઈ છે. સમુદ્ર સપાટીથી ૧૮૦૦ ફીટ ઉંચો પહાડ છે.

શત્રુંજય પહાડ પરના મુખ્ય આદિત્યર લગવાનનું મંદિર કાળા પથ્થરનું કળાપૂર્ણ બારમી સદીમાં ઉદયન મંત્રાના પુત્ર બાહડે બાંધેલું. તે સીવાયના મંદિરો ચૌદમી-પંદરમી અને સોળમી કે સત્તરમી સદીના ધણા મંદિરો છે તીર્થ પ્રચીન છે તેટલા જુના અવશેષો મળતા નથી. અઢારમી સદીમાં શ્રામંત જૈન ધનાસ્થોએ આ પહાડ પર મંદિરો બંધાવવા માંડ્યા લગભગ આઠેક વર્ષમાં સાત-આઠ ટુંકોમાં સમુહ બંધાયા. સને ૧૮૩૦ માં મુંબઈમાં એક ધનાઢય મોતીશાહ શેઠને-તેનું પોતાનું મંદિર અને તેઓના આડતીયાના નામના મંદિરો બાંધી ફરી દેવકુવીઓવાળી વિશાળ ટુંક બાંધવાની ઇચ્છા થઈ. આવી વિશાળ જગ્યા ત્યાં પહાડ પર મળે તેવું ન હતું. તેના સુપ્રસિદ્ધ શિલ્પજ્ઞ શ્રી રામજીભાને શેઠે પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી આ કાર્ય કરવું જ છે. આથી શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રી રામજીભાએ બુદ્ધિ લગાવી બે પહાડની માળી પુરવાની યોજના ધરી, આ કાર્યમાં અઢળક દ્રવ્ય વ્યય થાય તેવું હતું પરંતુ તે યોજના મોતીશાહ શેઠે સ્વીકારી તેમના સમકક્ષીન શેઠ હેમાજી ટ્રેમાબાઈ જેવાએ આ યોજના વધુ પડતી છે અને અશક્ય ગણાવી. પરંતુ શેઠે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે મારા શિલ્પશાસ્ત્રીએ જે યુક્તિથી મોટી વિશાળ ટુંક બાંધવાની યોજના ધરી આપી છે તે હું જરૂર પાર પાડીશ, આ કાર્યનો પ્રારંભ થયો. હાલ બે પહાડોની ટેકરીઓ પરના ટુંકોની યાત્રા કરવાનું બહુ સરળ થયું.

શત્રુંજય પહાડ પરના હજારો મંદિરો પથ્થરોથી બાંધેલા છે, આવા પથ્થરો કેમ ચડાવ્યા હશે? તે પ્રશ્ન થાય. ઉપરની ટુંકોમાંથી ચાર પાંચ ટુંકો વિશ્વકર્મા સ્વરૂપ શ્રી રામજીભાઈએ બાંધેલ તેના તે

કાળમાં તેણે અનેક સ્થળે અને સેંકડો મંદિરો બાંધેલા. પાલીતાણા, મહુવા, તળાજ, દાદા, મુંબઈ, ભાવનગર, શીહોર, બોટાદ, ધોલેરા, દમણ, માંગરોળ, જુનાગઢ, ઉના, વગેરે સ્થળે જ્યારે કાંઈ વાહનોના પુરા સાધનો ન હતા ત્યારે તેમના સુપરવીઝનમાં એમણે અનેક સ્થળે કામો કર્યા કર્યા. તેમના કાળના તે મહાન શિલ્પજ્ઞ હતા, તેમનો જન્મ ૧૭૭૮ માં થયેલ અને ૧૮૫૮ નાં જેઠ મહીનામાં સ્વર્ગાવાસ થયો.

પાલીતાણા શહેરની તલાટીના મંદિરોમાંના બાબુની ડુંકે અને જૈનના આગમ સૂત્રો પાષાણમાં કાતરી એક ભવ્ય વિશાળ મંદિર લેખકના આધિપત્યમાં બંધાયું તેમજ સુંદર જળમંદિર પણ વિશાળ તેમજ જાદુજીવિ છે.

પાલીતાણા શહેર રાજ્યના થોડા મકાનો સીવાય વિશેષ તો જૈનોની વિશાળ ધર્મશાળાઓથી ભરપૂર છે. પચાસેક ધર્મશાળાઓ હશે, હજુ નવી બધાતી જાય છે. તેમાં સને ૧૯૩૦ થી ૧૯૫૫ સુધીમાં બંધાયેલી વિશાળ અને ભવ્ય ધર્મશાળાના મુખદર્શનો કળામય છે તે પાલીતાણાની શોભાકાંડ છે. જે લેખકના નિર્માણનું કળ છે આછી તો હમણા મોડન સ્ટાઇલના નામે બંધાયેલ વિકૃત ધર્મશાળાઓ થઈ રહી છે જો કે તે યાત્રાના હેતુ માટે પુરતી છે.

મહુવામાં જૈન મંદિર આદર્શરૂપ છે તે શ્રી રામજીભાઈની કૃતિ છે. મહુવા પાસે કળાસારમાં એક જુનું પુરાણ ખડેર પાંચમી સદીનું મંદિર છે.

સૌરાષ્ટ્રની પુરાણકાળની રાજધાની મણીનગર-જુનાગઢ પ્રાચીન નગરી એક પહાડની તલાટીમાં આવેલ છે. તેની પાસે પુરાણો કીલ્લો ઉપરકાટના નામે ઓળખાય છે, તેમાં આપરા કાડીમાના નામે ઓળખાતી ગુફાઓ ધસાની પહેલી પીઠ શતાબ્દીની

છે તે બૌદ્ધકાળમાં કાતરાર્થ હોય. ઉપરકાટમાં એ ભૂમિના ખંડવાળી ગુફાઓની નીચેનો ખંડ અગ્યારેક ફૂટ ઉંચાઈનો છે. તેની ઉપરના ખંડમાં ટાંક તળાવ જેવું છે તેની ચારે તરફ પાણી વહનની નાળ છે, આથી તે બૌદ્ધ વિદાર હોય તેમ લાગે છે. અહીંની ગુફાઓના સ્તંભોની કારીગરી ધણી જ સુંદર છે. એવી પદ્ધતિના સ્તંભો કયાંયે મળતા નથી.

ગીરનાર પર્વત પર જવાના રસ્તા તરફ વાગે-ધરીના દ્વાર પાસે બાવા ખ્યારાની ગુફાઓ અશોકના કાળની એટલે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાંની છે. ઉપરકાટની ભૂમિમાંથી નીકળતો પાષાણ નરમ જતને લાઈમ સ્ટોન છે છતાં તેના બાંધકામો હજુ ટકી રહ્યા છે. ઉપરકાટમાં રાણકદેવી રા ખેંગારનો મહેલ અને અડીકડીની વિશાળ વાવ જેવાલાયક છે. વાવમાં ઉતરવાના પગથીયા કોઈ જુદી જ રીતે કાતરેલા છે.

ગીરનાર પર્વત પર જવાના રસ્તાની કાબી તરફ એક અરણ્ય જેવા ઉજ્જડ ભાગમાં બૌદ્ધનો સ્તૂપ, ખંડીયર હાલતમાં છે, તેની સફાઈ સૌરાષ્ટ્ર સરકારે કાંઈક કરાવેલ.

ધુમકીના પુરાણા શહેરના વેરવીખેર મંદિરોમાં નવલખાનું મંદિર ડીક હાલતમાં છે. ત્યાં એક વાવ આવેલ છે. આ સ્થળે પાંચમી છઠી સદીના જીર્ણ મંદિરો જ્યાં છે તે કાંઈ જુદી જ શૈલીના મંદિરો છે.

સમુદ્ર સપાટીથી તેત્રીસો ફૂટ ઉંચા ગીરનાર પર્વત પરના અગ્યારમી બારમી સદીના મંદિર જૈનોના મુખ્યત્વે છે, વેદિક ધર્મના પણ છે અઢગક દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન કરેલા આ મંદિરો પ્રેક્ષણીય છે. તેમાં નેમનાથજીનું મંદિર, વસ્તુપાળ નેમપાળનું મંદિર, સપ્રતી મહારાજનું મંદિર, અંબાજીનું મંદિર વગેરે છે.

કચ્છની પવિત્ર પુરાણી ભૂમિ પર કોટાય અને કેરાકોટાના સુંદર મંદિરો ખીસ્માર હાલતમાં ઉભા છે તેની કળા કારીગરી ધણી સુંદર છે. તેની કળા અણી ચડીયાતી છે આ મંદિરો નવમી સદીના છે; ખીજા રાજ્યોએ બંધાવેલા અધુનિક અને કચ્છકાંમરાના અને નળીયાના જૈન મંદિરો અઢારમી સદીના પરંતુ સુંદર જોવા લાયક છે, સ્થાપત્યોમાં મંદિરો, રાજ-મહેલો, દુર્ગો, વસતીશ્રદ્ધલુવનો, જળાશ્રયો, વિશ્રામસ્થાનો નગર સ્થના, ધોરી માર્ગો, તે પરના વૃક્ષારોપણ વ્યવસ્થા જળકાંપ (તદીના જળમધો). જળયાનો વાયુયાનો સ્થળયાનો આદિ યંત્ર પ્રિદ્ધા પણ આપણા ધર્મોમાં વણીવી છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં જેમ જુદા જુદા કાળના પ્રાચીન બાંધકામો છે તેમ ગુફાઓ પણ છે. જુનાગઢમાં ઉપરકોટમાં તેમજ તળાવના નાના પહાડમાં પણ નાની મોટી ગુફાઓ છે તેમાં એમલમંડપને નામે ઓળખાતી અને ખીજી નરશ્ચી મેતાની નીજાળના નામે ઓળખાતી ગુફાઓ મોટી છે. આ ગુફાઓ જે કે સાદા રૂપમાં છે પરંતુ તે બૌદ્ધની પાંચમી થી આઠમી સદી પહેલાં જણાય છે.

જુના ગોંડળ રાજ્યના ઢાંકના નાના પહાડમાં અને બરડામાં જુના મંદિરો ખંડીયર ઉભા છે તેમાં અવશેષો જોવા મળે છે ત્યાં ગુફાઓ છે જે જૈનોની જણાય છે બરડાની ગુફાઓ કુદરતી જોતી છે તે શૈલમતની છે.

હિંદુ ધર્મમાં જળાશ્રયો બંધાવવાનું સહક પુણ્ય માન્યુ છે તેથી રાજ્યો અને ધનીકાએ વાવ, કુવા, તળાવો, કુંડો આદિ ખોદાવીને સુંદર બાંધણીના કળામય બંધાવેલ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આવા જળાશ્રય છુટાછવાયા અનેક સ્થળે બાંધેલા છે.

વઢવાણની માધાવાવ, જુનાગઢની અડીકડી ત્રાવ ખાસ ઉલ્લેખનીય છે. વાવો કુવાના બાંધકામો કારણીવાળા સ્તંભો, વિત્રામાઓ છત ગોખો જરૂખાઓ વગેરે કેતરેલા છે. સરોવરો કુંડો અને વાવમાં ઉતરવાના પગથીયાની પંક્તિઓ બાંધેલ છે.

પ્રભાસ પાટણનું સરોવર હીરણ્યનદીના પાણીના આગમ નીર્ગમની યુક્તિવાળું બાંધેલ છે. આ વિશાળ તળાવ મોળ હાંસનું હોય તેમ લાગે છે સમારકામના અભાવે પુગઈ રહેલ છે. જળાશય આસપાસના દેવમંદિરો જીર્ણોવસ્થામાં છે.

પુરાતન નગરોના કિલ્લાઓ તે કાળના યુદ્ધ બળની સાક્ષી રૂપ હજી ઉભા છે પ્રભાસ પાટણ જુનાગઢ. વઢવાણના દુર્ગો પ્રેક્ષણીય છે જુનાગઢનો દુર્ગ અજેય ગણાતો યુદ્ધના અસ્ત્ર શસ્ત્રોના નવા નવા સંશોધન કાળમળે આ કાળમા દુર્ગનું મહત્તર ઓછું થઈ રહ્યું છે. એટલે તેની મ્યુનીસીપાલિટીઓ દુર્ગો તાડાવી રહ્યા છે. વિધિની વિચિત્રતા છે કે દુર્ગના દાર દરવાજાઓ ભવ્ય સ્થાપત્યોથી ભરપુર હતા. કળાના ખબના રૂપ હતા. આવા આવા સ્થાપત્યોના સર્જક સ્થપતીઓમાંના સોમપુરા શિલ્પીઓની લોકકથા સ્થાપત્યોની સાથે જોડાયેલી લોકજાહે ગવાય છે. ગગાધર, હીરાધર, શોપિનદેવ અઢારમી સદીના રામજીભા લાધારામ વગેરે શિલ્પીઓની યશમાયા છે; કેટલાયે અદતન શિલ્પીઓએ કાળની મેવા કરી ગયા છે તેવા અદાત શિલ્પીઓને આપણા વંદન હો.

સૌરાષ્ટ્ર નાના મોટા દેશી રજવાડાઓમાં વહેંચાયેલો હતો. તેઓ પોતપોતાના રાજ્યમાં પોતાની યથાશક્તિ ધર્મબાવવાહી મંદિરો જળાશ્રયો, કિલ્લાઓ રાજમહેલો બંધાવ્યા. શીહોર, હળવદ, જામનગર, જુનાગઢ, ધ્રાંગધ્રા, વઢવાણ, પોરબંદર, પાલીતાણા વગેરે.

રાજ્યોમાં દરબારગઢો ઠીક ઠીક કલામય બંધાયા. શીહોરના દરબારગઢના ને ન્ખમનગરના ચિત્રકામો સારા ઉઠાવદાર અઠારમી સદીના કરાવેલા છે એમાં પાલીતાણા, શીહોર અને વઢવાણના રાજગઢનું કામ પાલીતાણાના સ્થાપત્ય રામજીલા બાધરામના કનિષ્ઠ પુત્ર રણછોડ રામજીએ કરેલા.

સૌરાષ્ટ્રના કેટલાક મંદિરો કલાપૂર્ણ ને ધૈર્યશીલ માનવજાતિના શ્રમના અત્યંત આશ્ચર્યજનક નમુના રૂપ છે કે જાણે શિલ્પનો ખજાનો ખાલી કરી દીધો હોયો.

શિલ્પશાસ્ત્રોમાં ભરત અને એશિયા ખંડના સ્થાપત્યના વર્ગ પાડેલા છે તેમાં ભારતમાં મંદિરની નાગરાદિ જાતિ શિલ્પની કહી છે તે સૌરાષ્ટ્ર કચ્છ ગુજરાત મરૂભૂમિ-મેવાડના ત્રદેશોમાં ખાસ કરી પ્રચલિત છે તે ઉપરાંત ઉત્તર ભારત અને હિમાલયની તલાટીના પ્રદેશ સુધી આ નાગરાદિ શૈલીના મંદિરો પ્રસરેલા છે.

શિલ્પશાસ્ત્રના અભ્યાસી વર્ગ આપણા સૌરાષ્ટ્ર કચ્છમાં સોમપુરા જાતિના બ્રાહ્મણ શિલ્પોએ છે. તેઓ ગુજરાત મરૂભૂમિ અને મેવાડમાં પણ વસે છે. પ્રાચિન શિલ્પવિદ્યાના આજ્ઞાતાઓ વિદ્વાન હતા. તેઓમાંના કેટલાકે શિલ્પપ્રશોનનું રચના કરી છે. વિશેષભાગે આ વર્ગના લોકો કૌશલ્યના ક્રીલા જ્ઞાનમાં પ્રવિણ પણ હોય છે. ભારતના પશ્ચિમ ભાગના શિલ્પશૈલીના સર્વોત્તમ જ્ઞાના અને શિલ્પશાસ્ત્રની અભ્યાસી કામ છે. કાળ પ્રમાણે શિલ્પના બાધકામો ઓછાવતા પ્રમાણમાં બંધાના ગયા તેમ તેઓમાં વિદ્વાનો અદ્ય રહ્યા છે. શિલ્પકળાનું જ્ઞાન ધરાવનારાઓ હજી જીવીત કામ છે. તેઓ પ્રાચિન શૈલીનું સુંદર મૂર્તિ વિધાનમાં પણ પ્રવિણ હજી પણ છે

આથી દેશની આ કળા હજી લુપ્ત નથી થઈ તેટલો સમાજે સંતોષ માનવાનો.

ભારતીય કળા એ અધિક મૌલિક અને અધિક વૈવિધ્ય પૂર્ણ છે. તેવું અન્યત્ર ક્યાંય પણ જોવામાં નહિ આવે. ભારતીય સ્થાપત્ય શિલ્પ આજ પણ જીવતી જાગતી કળા છે. યુરોપીયન શિલ્પીઓ અને ભારતીય શિલ્પીઓની તુલના કરતાં કહેવું પડે છે કે ભારતીય શિલ્પીનું લક્ષ કેવળ પોતાની કૃતિ તરફ ભાવના લાવવાની રહેલ છે જ્યારે યુરોપી શિલ્પી તેમાં તાદ્રશ્યતાનું નિરૂપણ કરે છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના શિલ્પીઓના મૂર્તિવિધાનનું એક ઉદાહરણ લઈએ. ભારતના અનેક કવિઓએ સ્ત્રીની પ્રકૃતિ વિકૃતિના ગુણ અચ્છુષ્ણ ગાયા છે તેના સૌંદર્યનું પાન લવભૂતિ-કાળીદાસ જેવા મહાકવિઓએ તેના રૂપ ગુણની શાશ્વત ગીતાઓ આપી છે તેની પ્રકૃતિની શ્રી રીઝેલા શિલ્પકારોએ સ્ત્રી સૌંદર્યને માત્ર ભાવે જગત સમક્ષ પ્રદર્શિત કર્યું છે. જ્યારે યુરોપીય શિલ્પીએ વાસનાના રૂપ રૂપે કંડારેલ છે.

ભારતીય શિલ્પોએ જડ પાષાણને સજીવરૂપ આપી પુરાણોના કાવ્યનું હૃદય સ્વિત્ર દેખાડ્યું છે તેવા શિલ્પીઓએ પહાડો ખોદી કાઢીને 'દીર્ઘ' શિલાઓ ભૂખ અને તરસની પણ પરવા કર્યા વિના પોતાના ધર્મની મહત્તમ ભાવના રાષ્ટ્રના ચરણો પર ધરી છે. આવા પૂણ્યવાન અજ્ઞાત શિલ્પીઓને કાટિ કાટિ ધન્યવાદ થતે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં બ્રાહ્મણ જાતિના શાસ્ત્રીય શિક્ષણ પામેલા સોમપુરા સિવાય વૈશ્ય, ચેલાડા, ગુર્જર, પંચોલી, આ લોકો પોતાને વિશ્વકર્માના પુત્રો હોવાનું માને છે તેઓ કાષ્ટ અને પંચોળી પંચાળ લોકોનું કાર્ય વિશેષ કરીને કરે છે. મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર જામનગર,

જીનાગઢ, અમરેલી વગેરે તરફ કુંભારીયા કડીયા. પથ્થરનું ઘડવાનું અને મકાન બાંધકામ કરે છે. તેમાંના કેટલાક કુશળ પાણીનું સુંદર નકશી કામ કરનારાઓ છે. કંઠાળ પ્રદેશ વેરાવળ, પોરબંદર, ઉના, માંગરોળ અને જીનાગઢમાં “સલાટ” નામે જાતિ પત્થર ઘડી મકાન બાંધકામનું કામ કરે છે. તેમાંથી થોડા પાણીનું સુંદર કામ કરનારા પણ છે. આ કુંભારીયા કડીયાની જાતિ કચ્છમાં પણ વસે છે. “સલાટ” નામે ઝોળાખાતી જાતિ પોતાને સોમપુરા જાતિના કહે છે. પરંતુ તેઓ શાકાહારી નથી તેમ અપેક્ષા પણ પીએ. તેથી સોમપુરા બ્રાહ્મણના વર્ગમાં એસવાનો તેમનો દાવો યોગ્ય નથી. વૈશ્ય, મેવાડા અને ગુજર શિલ્પીઓ કાષ્ટનું સુંદર કામ કરે છે. તેમાંના કેટલાક દેવમંદિરનું બાજોઠ દાર, પાટલા, રથ વગેરે કામ ચાંદી મઢીને સુંદર બનાવે છે. આ વર્ગ વિશેષ ભાગે ગુજરાતમાં વધુ વસેલા છે.

એક વસ્તુ મારે દુઃખ સાથે કહેવી પડે છે કે વર્તમાન કાળમાં પ્રગતીના નામે ભારતીય કળાની અધોગતિ થઈ રહી છે. આપણા દેશના કેટલાકે પાશ્વત કેળવણીકારો તે અધોગતીના કારણભૂત છે.

આપણા કરતા પશ્ચિમનું શ્રેષ્ઠ આપણા દાળ રેટલા કરતાં તેના પાઉમેટ સારાં. આપણા કડુ કરીયાતાની આપધી કરતાં પશ્ચિમથી આવતા પશ્ચિમી દવાના બાટલા સારા. ભારતીય સંસ્કારી પતિવ્રતા આર્યનારી કરતાં પશ્ચિમનો લાજમયાંદા રહીત નારી શ્રેષ્ઠ. આવી અધોગતીની માન્યતાવાળા પશ્ચિમી પક્ષપાતી વિકૃત દ્રષ્ટિ દેશની કળા પ્રત્યે ધણી છે.

ભારતમાં વર્તમાનમાં હમણા શિલ્પ સ્થાપત્ય અને ચિત્ર એ ત્રણે કળામાં વિકૃતિ પેડી છે. કળાનો નાશ કરશે કે શું? ઢંગધડા વગરના વિકૃત કળા-વિહિન ભવનો ઉભા થઈ રહ્યા છે આ પ્રવાહ દેશની કળાનો નાશ કરી રહ્યા છે. વિકૃત શિલ્પમૂર્તિ ચિત્ર જેમાં કંઈ મોં માથું નથી કે ઢંગધડા વગર રંગ નથી તેવા શિલ્પને ચિત્રોની પ્રશંસા થઈ રહી છે. જગતને મૂર્ખ બનાવી રહ્યા છે. આવા શિલ્પ અને ચિત્રો દ્વારા લાખો પાઉન્ડના ઈનામ જીતીને ખુલ્લો એકરાર કરે છે. જેઓ સમજ નથી પડતી તેવા શિલ્પ ચિત્રો અમને પણ ખચર પડતી નથી તેવાને લોકો કલ્પના કહી ગ્રહણ કરી દુનિયાને મૂર્ખ બનાવે છે. સત્વરે આ પ્રથા સરકારે અટકાવવી જોઈએ.

★

શુભેચ્છા પાઠવે છે

* શ્રી ભંડારિયા સેવા સહકારી મંડળો લી. *

મુ. ભંડારિયા

(ગારિયાધાર)

અચ્યુભાઈ મામનભાઈ

મંત્રી

વ્ય. ક. સભ્યો :-

- (૧) પોપટભાઈ આંબાભાઈ (૨) શામજીભાઈ સવજીભાઈ (૩) રણુહોડાભાઈ મોનજીભાઈ
(૪) જીવરાજભાઈ પરબતભાઈ (૫) કરશનભાઈ ખીમાભાઈ (૬) સવજીભાઈ રવજીભાઈ

મંડળો પ્રેરિત સહકારી સાહચ

બાળબી લાવે જીવનજીરિયાતની ચીજવસ્તુઓ
સહાસદોને પૂરી પાડવાનું કામ, નાણાધીરધાર,
ખાતર, ગિયારણુ વિગેરેનું કામકાજ,

લીમજીભાઈ અવેરભાઈ

પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રના મૃત્યુ સ્મારકો

અને તેના

શિષ્ય પ્રતીકો

— જોડીદાસ લા. પરમાર

સૌરાષ્ટ્રની ખભીરવંતી ભૂમિને માથે બેઠણાં તો જોડુંકા નરનારના જ છે. આખું સૌરાષ્ટ્ર ફરો, મલક આખો ફરી વળો, તો ઠેર ઠેર ધરમની ધોળુડી ધળ, પીરાણાનો લીલુડો નેજવો. અને ગગનચૂંખી મંદિરોની માથે દરેક ધરમના દેવના ચિન્હવાળી વાથે ફરકતી ધળયું ફરકતી હશે. દરેક ધરમના ધામ માથે જાતરાળુના થરેથર ઊભરાતા હશે ને પંડયને પાવન કરીને, ઈશ્વરસ્મરણ કરતા સૌ પાછા ફરતા હશે.

આવા એ રૂડા ને દિલ્લત દેશની ચપટી ધૂળ માટે ય માનવી અહીં મરી પરવાયો છે જે સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ, જેની આથમણી ધરાને મામાડે ઘૂંઘવવો મહાસાગર ઉઁળી ઉછળી ને આ ભૂમિના પગ પખાળે છે, તેવા આ સૌરાષ્ટ્રના દરિયાકાંઠાના ગામડાંની કોરપગથારને કાંઠેથી તે ગામેગામને સીમાડે ને શેઠે, પાદરે ને ટોડે. ગઢની રાંજે ને ત્રણ ગામને તરમેટે, ખળખળિયા નેરાને કાંઠે કે ઊંચા ધારોડીની માથે જ્યાં જુઓ ત્યાં શૂરવીરોની સિંદૂરરંગી ખાંભીઓ ખોડેલી હશે. આ ખાંભીઓ-પાળિયા એ તો સૌરાષ્ટ્રના હાડખળુકા માનવીના પ્રેમ, શૌર્ય, ટેક અને નોકન જાન્ય કથાઓ કહી જાય છે. કોઈ ગામને ખાતર, કોઈ અખળાને ખાતર, તો કોઈ ધર્મને

માટે, અરે, એક નાના એવા તેતર પંખીડાના કાજે પણ વટને ખાતર, આવો એક એક માણુમેતી જેવો જોરાવર આદમી ત્યાં મરાણો છે. ને જે મરીને પણ જીતી ગયો છે તેવા શૂરાના ને દેવતાના પાળિયા ને ખાંભીઓ ઠેર ઠેર પૂજાય છે. તે સૌના શૌર્યના આ બધા દિલ્લત પ્રતીકો ઊભા છે. જેને દજી આજે ય પણ તેના કુળના કુટમીઓ ભાંવભરી અંજલિ આપે છે, ફલવધૂઓ ત્યાંથી નીકળે તો પણ લાજનો ઘૂંમટો તાણીને તેની અદમ્ય રાખે છે અને કુડુંખી-પુરુષ પાછડીને આંટો છેડી, તેને ગળામાં વીટીને આ પાળિયા, ખાંભીઓને જીવાર છે.

રૂંડેરી એ સૌરાષ્ટ્રની આથમણી ધરાને માથે, પરભાતના પોરમાં જ્યારે સૂરજનારાણ્ય કિરણુ કાઢે છે, ત્યારે એ સેનત્રવર્ણા કિરણોમાં ગામને પાદરે, ટીંગાને માથે સામી છાતી કાઢીને ઊભેશ પાળિયા હસી ઊઠે છે. નિંદૂર ચોપડયાને ખાંભીએ મદયા, આ દેશના શૂરા-બંકાઓ ગયા યુગની બળુકાઈની જાંખી કરાવે છે. ને સાંજને ટાણે જ્યારે સૂરજ મારાજ મેર બેસે છે ત્યારે આથમતા પડછાયે ને સાંજની રંઝયુરંઝયુ વેળાએ આ વીરતરેની ખાંભીઓના પડછાયા લાંબા વિરાટ અંતતા જાય છે ને મોતને મૂડીમાં રાખી ફરનાર શૂરવીરોનો યાદી તાજ કરે છે.

અને સંધ્યાટાણે જ માનવી અતીતનું સ્મરણ વાગેળે છે ને ? અને તેજ સમયે ગામમાં ઠાકરદારાની ઝાલર રણઝણી ઊઠે છે, માનવીનું મન ભટકતું ભટકતું ભૂતકાળમાંથી વર્તમાનને સીમાડે, પાદરમાંથી જીવંતજગત ગામમાં પહોંચી જાય છે. પણ ગામના ગત સમયના મોંઘા માનવાના રૂપ-અરૂપના પડછાયા તો ત્યાં ગામને પાદરે જ ઊભા છે, પાળિયા ને ખાંભીરૂપે !

પાળિયા ને ખાંભીરૂપે મૃતના સ્મારક તે શું માત્ર મધ્યકાલીન યુગના જ અભિધાનના પ્રતીક છે ? કે તેની પ્રથાના સગડ આધેરા ભૂતકાળ ભણી જાય છે ? આ ખાંભી-પાળિયાના સ્મારક છે શું ? તેની પ્રથા ભારતમાં ક્યારે શરૂ થઈ, આ જો ઝીણી નજરે જોઈએ ને અનુમાન કરીએ તો, આ પાળિયા, ખાંભી સ્મારકનો રિવાજ તો સંસ્કારસીંચી સદીઓ વીધીને છેક વેદકાળના સીમાડે. મૃત માનવીની રાખ-કૂલ ઉપર ઊભી કરાયેલ દેરડીઓ-સ્તૂપ સુધી જાય છે. ઋગ્વેદમાં આની શોધીધણી ઝાંખી તો થાય છે. મૃત્યુ પામેલા માનવીના માથે તેના કુટુંબીઓ માટીથી આવો સ્મૃતિઓ રચતા. અનુમાનાય છે કે તેનો આકાર ચૈત્ય-દેરાં જેવો જ હશે તે પાછલા કાળમાં મળતા ચૈત્યસ્તૂપના બાટ-આકાર પરથી કલ્પી શકાય છે. કારણ કે પરંપરા ભારતમાં નાશ પામતી નથી, તેથી જ કહી શકાય છે કે મૃત માનવીની ઉપર નાનો ચૈત્ય કે સ્તૂપ તેના સ્મરણચિન્હ તરીકે તે કાળમાં બાંધતા. આ પ્રથા પછીના કાળમાં પણ પરંપરાગત ચાલી આવી છે જેનું રૂપ ઈ. સ. પૂર્વેની રજી અને ૩જી સદીઓના સ્તૂપોમાં આપણને જોવા મળે છે. હા. ત સાંચી, ભારહૂત વગેરે.

ભારતીય વેદિક દર્શનોમાં સુવર્ણીકૃત અગ્નિ પ્રકાશનું પ્રતીક છે તે સૂર્યરૂપે સવારે પ્રાચિમાંથી અત્યંત કિરણો સાથે તમસભરી પૃથ્વી ઉપર આવે છે

અને પૃથ્વીમાં તેજોમય સૂર્ય બની પ્રકાશે છે. લોકોને તેજ, જ્ઞાન આપનાર તે સૂર્યદેવ છે. તેને તે કાળમાં સૂર્ય-અગ્નિને વેદી બનાવીને તે દ્વારા લોકો પૂજતા. લોકો વેદીમાં બલિ હોમીને આ દ્વારા અગ્નિને પૂજતા આમ અગ્નિના બલિ માટેની વેદી-પૂજા સ્થાન, તે ભારતવર્ષમાં આ રીતે પ્રથમ થયું અને પછી તો વેદી બદલતું પ્રતીક બની રહી. આ બલિવેદીને પ્રથમાં “ચૈત્ય” કહે છે, અને પછી આ ચૈત્યમાંથી ઈશ્વરનું મંદિર, વક્ષનું મંદિર, પવિત્ર વૃક્ષનો ઝોટો, મૃત ઉપરના સ્મારક વગેરે આવ્યા. આ રીતે મૃત શરીર પરના સ્મારક કે ઝોળખસ્થાન તે વેદી-ચૈત્યના રૂપમાંથી ઉદ્ભવ્યા તેમ જ માની શકાય. ત્યાર પછીના કાળમાં ધોમે ધમે વેદીની લાક્ષણિકતાને મંદિર-નિર્માણ, અથવા કોઈ પણ સ્થાપત્યમાં આવરી લીધું ને પછી વિશાળ રીતે ધાર્મિક, પૂજનીય કે સ્મારક સંસ્કારનું રૂપ આપી દીધું. આમ મૃત માનવીનું સ્મારક પણ ચૈત્યમાંથી થયું છે.

પૌરાણિક કાળમાં પણ આવો રિવાજ હતો તે બિન બિન બાબતોમાં અવનવી રીતે જણાઈ આવે છે. રામાયણમાં જીવંત વડીલ બધુના સ્મરણનું પ્રતીક લાકડાંની ચાખડીઓ સ્થાપી ભરત પૂજે છે તો અશ્વમેધ યજ્ઞમાં રામચંદ્ર સીતાના પ્રતીક તરીકે દર્બની સીતા બનાવડાવીને તેને પાસે બેસાડે છે. જ્યારે મહાભારતમાં એકલવ્ય દ્રોણ ગુરુની માટી કે પથ્થરની ખાંભી બનાવીને તેને પૂજે છે. વળી મહાભારતના યુદ્ધમાં બહુવાહનના ડોકાને પણ પૂજવાનું વરદાન મળે છે. આમ મૃત કે જીવંતના સ્મારક તે બધા ખાંભી જ ને ? વળી મહાભારતકાળમાં તો ભારતમાં પરદેશીઓ પણ આવ્યા છે. અયોધ્યાના વાસ્તુમાં ખૂબ જ પારંગત હતો તે અસુર હતો, તેણે સુંદર બવનનિર્માણ પણ કયું હતું. આમ આ કાળમાં ભારતીય સિદ્ધ-સ્થાપત્યમાં શોડીક પણ પરદેશી અસર શરૂ થઈ ગઈ હશે જ.

પૌરાણિક કાળથી માંડીને ઈ. સ. પૂર્વેની સદી-ઓમાં પણ મૃત માણસને બાળ્યા કે દફનાવ્યા પછી તેના મોભા પ્રમાણે તેના ઉપર કોઈ ચૈત્ય કે સ્તૂપ બનાવવામાં આવતો જ. પણ શરૂઆતમાં આ બધું કાચી માટી, પથ્થર કે લાકડાનું જ થતું. તેથી તે બહુ ઝાઝો સમય ન ટકી શકતું, પણ થોડાં વર્ષોમાં નાશ પામી જતું છતાં મૌર્યકાલીન સમયના તેમજ તે પછીના બુદ્ધના આવા સ્તૂપો આજે હજી પણ ઊભા છે. જેના પરથી સ્મરણ સ્તૂપના રિવાજ, આકાર વગેરેનો આપણને થોડો ખ્યાલ મળે છે.

બુદ્ધ સમયની આસપાસ તેમજ તે પહેલાં પણ આ રિવાજ ચાલુ જ હતો. ત્યારે તે જમાનામાં લાકડાંનો પણ ચાલ હતો. મૃત માણસના સ્મારક તરીકે લાકડાંનો અમુક આકારનો સ્તંભ ખોડી તેના ઉપર થોડો કંડાર પણ થતો હશે. જેની રીત “Law Relief” ની હતી. તેમાં શું કંડારાતું તે કોઈ નમૂના મળ્યા નથી, તેથી કહી શકાતું નથી, પણ શુજરાતના આદિવાસીઓની આવા જ પ્રકારની લાકડાંની ખાંભીઓ અત્યારે જોવા મળે છે. જો કે તે બહુ જૂની તો નથી જ પણ પરંપરાનો તેના પરથી ખ્યાલ લઈ શકાય. ભારતીય પરંપરાની સાંકળના અંકોડા એકબીજા સાથે એકસ બેડાયેલા છે જ. અનુગામી મોટા ભાગે પુરોગામીને અનુસરતો હોય જ છે. તેથી મૂળ રૂઢિગત ચાલી આવતી પ્રણાલિકા ચાલુ રહે છે. વચ્ચે તવો વળાંક મળ્યા છતાંય મૂળ વસ્તુના ગુણોને તે રીત તો મોટેભાગે જળવાઈ જ રહે છે. દા. ત. વેદકાલીન સમયના મૃત્યુ પામેજાના સ્મૃતિ-સ્તૂપ કે સ્તંભો નાશ પામી ગયા છે, પણ તે પછીના કાળમાં પણ થોડાંછણા ફેરફાર સાથે તે તેવા જ ઘાટ ને રૂપમાં બંધાતા રહ્યા છે. બુદ્ધ સમયની આસપાસ પણ આવા ચૈત્ય-સ્તૂપ ઠેર ઠેર હતા, અને તેના આકાર પણ તેના અનુગામી સ્તૂપો-ચૈત્યો જેવા જ હશે, તેવું અનુમાન જરૂર કરી શકાય

છે. રાજ્ય, પ્રધાન કે મહાન ધર્મોપદેશક વગેરેના સ્તૂપ કદાચ મોટા મોટા હશે, બ્યારે સામાન્ય ગ્રન્થના સ્તૂપ નાના અને લાકડાંના હશે તે સમયમાં લાકડું જ વિશેષ વપરાતું તેથી જ તો. પછી મૌર્યકાલ અશોકના વખતમાં શિલ્પ પથ્થરમાં કંડારણું શરૂ થયું અને શુંગકાલમાં સાંચીનો સ્તૂપ લાકડાં ઉપરથી કંડાર શૈલીની રીતે પથ્થરમાં કંડારાઈને બની ગયો. સાંચીના તોરણના અમુક દરવાજાના શિલ્પની સપાટ પથ્થરની પાટડીઓમાં શિલ્પીઓ તે લાકડામાં કોતરતા હોય તેવું લાગે છે. છતાં તે પથ્થર ઉપર જ કોરેલું છે. ભારહૂત, સાંચી વગેરેના શિલ્પમાં બુદ્ધના પ્રતીક તરીકે સ્તંભ કે સ્તૂપને લોકો પૂજે છે. આ રીતે મૃત માણસ ઉપર ચણાયેલ સ્મરણ સ્તંભ-સ્તૂપ વગેરે પૂજનીય છે, તેવો ખ્યાલ ત્યારના લોકોને છે. તેવીજ રીતે લોકો જે પાળિયા-ખાંભી મૃતના પ્રતીક છે તેને પૂજે છે. ઈ. સ. પૂર્વના સ્તૂપ-ચૈત્યનો ઉપરનો બાહ્યકાર પીપળાના પાન જેવો, ઘોડાની નાળ જેવો, અર્ધગોળ વગેરે પ્રકારનો છે. જ્યારે મધ્યકાલીન વખતના મૃતના સ્મરણ પાળિયા-ખાંભી વગેરેનાં મથાળે આવો જ આકાર હોય છે તેથી માનવાને કારણે મળે છે કે પાળિયા-ખાંભી તે જૂના વખતના સ્તૂપના જ રૂપ છે. કાળ પ્રમાણે નામ અને કદ, તેમજ અંદરના કોતરકામ પ્રત્યેકમાં થોડો ફેર પડ્યો છે.

શુંગકાળમાં થયેલા નાટકકાર ભ સે તો “પ્રતિમા નાટક” નામનું એક નાટક સંસ્કૃતમાં રચ્યું છે; જેમાં મૃત રાજ્ય દશરથ તેમજ તેના વડવાની પ્રતિમા-ખાંભીઓની વાત કહી છે. આ પ્રતિમા માણસના મૃત્યુ પછી જ મુકાય છે તે જમાનામાં તેને અમુક રાજની તે “પ્રતિમા” એમ કહેવાતું હશે. (અત્યારે પણ બાવલા મુકવાની પ્રથા છે જ ને ?) શુંગકાલના પુરોગામી કાળમાં પણ આવી પ્રતિમાઓ-ખાંભીઓ મુકાતી તેના દાખલો મોજૂ છે. ઈ. સ. પૂર્વની ૩ સદીની આસપાસની આવી એક પ્રતિમા મળી આવી

છે. તે પરખમમાંથી મળી છે. તેને કાષ્ઠ “યક્ષ” કહે છે તો કાષ્ઠ “રાજ્ય અન્નતથ્થુ” ની પ્રતિમા તરીકે ગણાવે છે. આ પ્રતિમા જેતાં લાગે છે કે તે કાળમાં માત્ર Relief કે Bas Relief નહિ પણ સમગ્ર મનુષ્ય જેવી આખી પ્રતિમાઓ કંડારીને તેનું સ્થાપન કરતા હશે.

ઈ. સ. ની સદીઓમાં પણ આ રિવાજ તો ચાલુ જ હતો ત્યાં સુધીમાં તો ભારતમાં યવન, અસુર, નાગ વગેરે જાતિના લોકોએ ભારતીય જુદા જુદા ધર્મો અપનાવી લીધા હતા. તેઓમાં પણ પાળિયા-ખાંભીનો સ્મરણ તરીકેનો રિવાજ ચાલુ હશે તેમ જોવા મળે છે. દા. ત. કુશાન રાજ્ય કનિષ્કની ખંડિત ખાંભી-મૂર્તિ આજે પણ મોજૂદ છે. અહીં શિલ્પકામમાં પરદેશી શિલ્પની અસર દેખાય છે. ૧લી ઈ. સ. ની પૂર્વની પ્રથમ સદીની આસપાસની “ગાંધાર શૈલી” માં આ દેખાય જ છે ને ? ગાંધાર શૈલીની શરૂઆતમાં યવન શિલ્પ (ગ્રીક) ની અસર છે જ. તેમજ ગુપ્તકાળમાં શિલ્પકળા જુદા જ સ્વાંગ ધરે છે. શિલ્પસ્થાપત્યમાં વિવિધતા સાથે લગભગ સંપૂર્ણપણું આવી જાય છે. આ શૈલીમાં મૃત માણસોની પ્રતિમાઓ-ખાંભીઓ ઘડાઈ છે ને તેમાંની ઘણી તો પાછળથી દેવ થઈને પૂજવા લાગી છે.

ઈ. સ. ની ૬ઠી સદીમાં ખાણે હર્ષચરિત્રમાં લખ્યું છે, રાણી યશોમતિ તેના પતિ પાછળ સતી થાય છે. તે સતી થાય છે ત્યારે હાથમાં એક પતાકા (ધ્વજ) હોય છે, જેમાં તેનો પતિ ઘોડા ઉપર બેઠેલો છે તેવું પ્રતીક છે. મધ્યકાલીન તેમજ અઘતન પાળિયા-ખાંભીમાં પાછળથી આ પ્રતીક “પ્રતીક મૃતના પાળિયાના પ્રતીક” તરીકે રૂઢ થઈ ગયું છે. જો કે ઈ. સ. પૂર્વની સદીમાં સાંચીના તોરણ ઉપર કંડારેલા આવા ઘોડેસ્વારના શિલ્પ તો છે જ, પણ

મૃતસ્મારક પાળિયાના પ્રતીક તરીકે આ છઠી સદીની આસપાસ જોવા મળે છે. (જુઓ હર્ષચરિત્ર એક અધ્યયન” શ્રી વાસુદેવશરણ અગ્રવાલ) સાતમી, આઠમી સદીમાં આ પ્રથા ધીમે ધીમે સર્વત્ર પ્રસરી ગઈ. ત્યાર પછીના મધ્યકાલીન સમયમાં તો સામાન્ય શૂરવીરોના પાળિયા અને રાજ્ય-મહારાજાઓની છત્રીઓ વગેરે સ્મરણ તરીકે પાછળથી બિંદા થવા લાગ્યા. જેને ખુલ્લું મંદિર જ કહી શકાય, જેમાં મૃત રાજવીની ખાંભી કંડારતા. તેમાં તેના જીવનનો વૃતાંત ખોતરાતો, સાથે તેની જેટલી રાણીઓ સતી થઈ હોય તેને પણ બે હાથ જોડીને રાજના ઘોડા પાસે બિંબેલી કોતરતા.

ભારતમાં મુસ્લીમ પાદશાહના વખતમાં આ પ્રથા વધારે વેગવતી બની. હિંદુ-મુસ્લિમના યુદ્ધોમાં કંઈ કેટલાં ચે લોકો મરાયા, ને તેની પાછળ અસંખ્ય સ્ત્રીઓ સતી થઈ. પછી મુઘલ પામેશ્વર વીરના અને સતીના પાળિયા ને ખાંભીઓ ઠેર ઠેર ખોડાણા. જૂનામાં જૂનો ઈ. સ. ની આઠમી સદીનો પાળિયા સિંધમાં છે. જ્યારે ૧૪મી થી ૧૫મી સદીના પાળિયાઓ માંડીને ગયા વરસે બેસાડેલી ખાંભી સૌરાષ્ટ્રમાં જોવા મળશે.

ભારતીય શિલ્પ તેમજ સ્થાપત્ય, બંનેની દૃષ્ટે સૌરાષ્ટ્રની ખાંભીઓ-પાળિયા વગેરેમાં કંડારશિલ્પ જોવા મળે છે. પાળિયા અને ખાંભીનો સમગ્ર ખાલાકાર એ સમગ્ર સ્થાપત્યનું પ્રતીક છે જ્યારે તેની વચ્ચેના ભાગમાં કોતરેલું તક્ષણકામ, તેની પદ્ધતિ, આકૃતિ તે શિલ્પકામનો પ્રકાર છે. સૌરાષ્ટ્રનાં પાળિયા-ખાંભીમાં ઈ. સ. પૂર્વની ૧લી, બીજી સદીના શિલ્પશૈલીની રીતનો ભાસ થાય છે તો ખાંભી-પાળિયાના આકારમાં જૂના સ્તૂપ-ચૈત્ય વગેરે સ્થાપત્યનો અણસાર છે. આમા પાળિયા-ખાંભીમાં શુદ્ધ ભારતીય પરંપરાની જ ઝાંખી થાય છે. આમ છતાં તેના ઉપર પરદેશી થોડીઘણી અસર તો છે જ.

તેમાં યવન, તેમ જ મુસ્લિમ સંસ્કૃતિની થોડીબધી અસર થઇ જ છે, તેની ના નથી.

સૌરાષ્ટ્રના પાળિયા વધારે તો લોકશૈલીના શિલ્પના જ છે. તેથી કહેવું હોય તો કહી શકાય કે ભારતીય પશ્ચિમશિલાના શિલ્પની શરૂઆતનો તબક્કો હતો તેના કરતાં પણ જરા અપભ્રંશ આકારમાં સૌરાષ્ટ્રના પાળિયા ધડાયા છે, તે તબક્કાની રીત-શૈલી અહીં હજી એમને એમ આટલી સદીઓ ગયા છતાં જળવાઈ રહ્યા છે. હજી આજે પણ ખાંભી-પાળિયાના ધડનારા ગામડાંના લોકકલાકારો સ્થાનિક સલાટો જૂની પરંપરા પ્રમાણે જ ધડે છે. આ સૌરાષ્ટ્રના મોટા ભાગના પાળિયા ગ્રામસલાટોએ ધડ્યા હોવાથી તેનો ખાલાકાર, પ્રતીકો અને છાંછરા તક્ષણની ધડવાની રીતમા કશો ય ફેર પડતો નથી. બધું ય શ્દિગત, શાસ્ત્ર પ્રમાણે કયું હોય છે. સલાટ ગામડાંનો હોવાથી તેમાં વિગતો ધણીવાર અધૂરી રહ્યા જાય છે. આકાર વધારે પ્રાકૃત બને છે, છતાં એક જાતની સળંગ પરંપરા તેમાં અચૂક જળવાઈ રહે છે, તે છે આકાર અને પ્રતીકો.

સૌરાષ્ટ્રના ગામો, શહેરો, સંગ્રહસ્થાનો વગેરેમાં જે પાળિયા ખાંભીઓ વગેરે અત્યારે મોજૂદ છે તેમાં તેની જુદી જુદી ચારથો પાંચ કક્ષાઓ શ્રદ્ધા છે. આ વિભાગો પાળિયાના કોતરકામ પ્રમાણે ન પાડતાં તેની જુદી જુદી કક્ષા પ્રમાણે જેમ કે તેના દેવત્વ, વીરત્વ તેમજ સ્મૃતિસ્થાપન વગેરે પ્રમાણે પાડતાં આ પ્રમાણે થાય છે:--

(૧) શૂરાપૂરા: મેદાનશૂરા કાડીઓ એ સૂર્ય-ઉપાસક જાતિના છે. કાડીલોકો કચ્છમાંથી સૌરાષ્ટ્રમાં આવીને વસેલા છે. તે લોકો એટલા તો બળવાન હતા કે તેના આવ્યા પછી સૌરાષ્ટ્રનું નામ જ કાઠિયાવાડ પડી ગયું. ખૂબ તો આ લોકો કોઇ પરદેશી પ્રજા છે, તે સિધ્ધિન હશે નકે ગ્રીક તેની વિદ્વાનોએ ચર્ચા કરી જ છે. આ કાડીની દેહચર્ષિ,

તેની રણજોધાર ઘોડીઓ અને આ ઘોડી ને ઘોડેસ્વાર એ ય રણશૂરા હોય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ઠરીને ઠામ થયા પછી તેઓએ સપ્તર્ષી રીતે દેશી લોકોનો રીતરિવાજ અપનાવી લીધો છે. ગામ, દેશ, અબળા અને ટેકને ખાતર તે સામી છાતીએ લડતા મરાયા છે, ત્યારે તેના મૃત્યુ પછી જ્યાં લડતા કામ આવેલો હોય ત્યાં અથવા મૃત્યુ પામેલાનો આત્મા જ્યાં ફરમાવે ત્યાં, પોતાના ગામને પાદર કે દુશ્મનોના ગામને પાદર તેનો પાળિયો ખોડાય છે. શૂરવીરતાપૂર્વક લડનાર દરેક રણજોધો પૂરો શૂરવીર છે જ. આથી કાડી લોકો પોતાના વડવાઓની તેમ જ ખીજ જણની ખાંભી-પાળિયાને ‘શૂરાપૂરા’ નામ આપે છે. તે ખાંભી કે પાળિયાને શૂરાપૂરા જ કહે છે. જે રણમાં મરાયા છે તે બધી ય વાતે પૂરા શૂરવીર હતા. તેઓ પૂરા નીમધારી. ટેકરખા ને બહાદુર હતા તે અહીં પૂરા થયા છે. જે રણમાં ખપ્યા છે, તે શૂરા બની ગયા છે, તેની યાદ આ શૂરાપૂરાના પાળિયા આપે છે. આ શૂરાપૂરાનાં કાડી ગલદેરાની ખાંભી-પાળિયાની વચ્ચેના ઘોડેસ્વારના પ્રતીક સાથે લોકો લઈને નાંચે ચાલતો વાળંદ, વળી હાડમાં હડેડીને પાનો ચડાવનાર અમલની ખરલ પણ કોતરેલી હોય છે. કાડીનાં શૂરાપૂરા આ પ્રતીકોથી પણ ખાસ જુદા તરી આવે છે. આવા પાળિયા. ગડડા, ચિતળ, જસદણ વગેરે તેમ જ કાડીની વસ્તીવાળા ગામોમાં જોવા મળે છે.

(૨) પાળિયા. સૌરાષ્ટ્રજરમાં ધણી બધી જાતના લોકો વસે છે. તેમાં ધણી શૂરવીર જાતિના પરદેશીઓ પણ આ દેશમાં આવી ત્યાંના રીતરિવાજ અને ધર્મ સ્વીકરને રાષ્ટ્રીય બની ગયા છે. પણ પછી તો જ્યારે જ્યારે લાગ મળે ત્યારે બગ પ્રમાણે તેઓએ માથું ઉચકયું છે. મધ્યકાળમાં તો ભારત-જરમાં અવ્યવસ્થા હતી. તે કાળમાં સૌરાષ્ટ્રમાં ધણી નાના નાના રાજ્યો ઠકરાને હતી તેમાં રાજપૂત, મુસ્લમાન, કાડી, મેર, ખસિયા કેળી વગેરે જાતિમા

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી સર્વોદય જૂથ વિ, કા. સે. સહકારી મંડળી લી.

(તા. તળાજા) મુ. જસપરા.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના :- તા. ૧-૬-૩૭

નોંધણી નંબર :- ૧૩૦

શેર ભંડોળ :- ૪૮૭૨૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૭૨૪

મંડળી દ્વારા સભાસદોને ખાતર, અનાજ, બીયારણુ, ખાંડ, વિગેરે
ચીજ-વસ્તુઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે.

મનસુખલાલ કેશવજી શાહ
મંત્રી

જેડભા નારસિંહ ગાહીલ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ખદરપર વિ. કા. સે. સહકારી મંડળી લી.

(તા. તળાજા)

મુ. ખદરપર.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. :- ૧૨-૬-૬૬

નોંધણી નંબર :- ૬૮/૩૪

શેર ભંડોળ :- ૩૮૬૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૨૫

મંડળી તેના સભાસદોને જરૂરીયાતની ચીજ-વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે-
જેવી કે-ખાંડ, અનાજ, ખાતર, બીયારણુ વિગેરે.

બહાદુરઅલી દેવજી
મંત્રી

ઉડેસિંહ દીપસિંહ ગાહીલ
પ્રમુખ

આપની બચત ક્યાં જમા રાખશો ?

જામનગર જીલ્લા સહકારી બેંક લિ.માં

રાખવાથી આપને વધુ વ્યાજ મળશે અને દેશના ખેત
ઉત્પાદનમાં વધારો કરવામાં આપની થાપણ ઉપયોગી થશે.

હેડ ઓફીસ : મનમોહન મારકેટ, જામનગર.

શાખાઓ : લાલપુર, ભાણવડ, જામજોધપુર, જોડીયા,
દ્વારકા, જામખંભાળીયા, કલ્યાણપુર, કાલાવડ, ધ્રોળ
અને અલીયાખાડા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી નવાગામ નાના ખે. વિ. સે. સ. મંડળી

મુ. નવાગામ નાના

ઘોઘા તાલુકો

ભાવનગર. જિ.

સ્થાપના તારીખ : ૨૫-૩-૫૦

નોંધણી નંબર : ૧૩૩૭૩

શેર ભંડોળ : ૧૪૪૭૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા : ૧૨૫

અનામત ફંડ : ૬૮૪-૬૦

ખેડૂત : ૧૧૫

ખીન ખેડૂત : ૧૦

મંડળી ધીરાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

રણજીતસિંહ બી. સયોયા

મંત્રી

ગાહીલ લીમુલા બાલુભા.

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધનળા જીથ ખે. વિ. સહકારી મંડળી લિ.

સાચલા : તાલુકો

મુા. ધનળા.

સુરેન્દ્રનગર. જિલ્લો.

સ્થાપના તા. : ૧-૫-૫૫

નોંધણી નંબર:-૧૧૮૯

શેર ભંડોળ : ૧૧૯૧૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :-૨૬૦

અનામત ફંડ : —

ખેડૂત:- ૨૬૧

અન્ય ફંડ : —

ખીન ખેડૂત:- ૧

પ્રવૃત્તિઓ :-ખેતિવિષયક ધિરાણ, સુધરેલ જાતનું બિયારણ, ખાતર, દવાઓનું વિતરણ કરે છે.

કાર્યક્ષેત્ર :-ધનળા, શુંદીયાવડા, ખીંટલા, લોખાળા ગરીબડી, ઢીંકવાળી.

વસંતરાય જે. દવે.

સવશીલાધ કા. મકવાણા

મંત્રી

પ્રમુખ

Gram : NETACRIMP

Hall Mark

Tele : 264329

of

Factory : 691499

Quality

THE NEW ERA TRADING AGENCY

Manufacturers of

All Kinds of G. I. Square Wire Gauze.

G. I. Hexagonal Type wire Nettings.

G. I. Crimped wire Net,

Most popular NETA Chain link Fencing (Inter link)

Industrial quality Brass, Copper & Stainless steel

Wire Gauze as per Customers specifications,

OFFICE :-No. 6, Chawl No. 4. Sabu Siddik Road, Bombay

FACTORY :-Kothar Industrial Estate. off Aarey Road,
Goregaon (East) Bombay 63.

Always insist on "Compass" Brand NETA Wire Nettings,

સાયકલક્ષેત્રે—

એકધારી પચીસ વર્ષ સેવા આપી—

કંપની રજતજયંતિ પર્વ ઉજવે છે—

બાગલકોટ, ગુલબર્ગી, અને
રાયચૂર શાખાઓ પણ
રજતજયંતિમાં સાથ
પૂરાવે છે.

મૈસૂર સ્ટેઈટના અગ્રણી વિકેતા
દલીચંદ એમ. શાહ
સાયકલ મરચન્ટ.
બીબપુર
મૈસૂર સ્ટેઈટ.

તાર : “Coop Bank”

ફાઇન નં. ૬૦૧

ધી જામનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક લી.,

મનમોહન મારકેટ, જામનગર.

શેર લ'ટાળ	:	રૂા. ૩૪.૭૫ લાખ
ધી રા છોા	:	રૂા. ૧૬૬.૬૫ લાખ
કાર્ય લ'ટાળ	:	રૂા. ૨૧૩. લાખ

૧. બેંક થાપણો ઉપર નીચે જણાવ્યા મુજબ આકર્ષક વ્યાજ આપે છે.
અ સેવિંગ્સ ખાતા ઉપર ૪% ટકા વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
બ જાહેર સંસ્થાઓ-ટ્રસ્ટો, પેઢીઓ અગર વ્યક્તિઓની
ફીક્સ ડીપોઝીટ ઉપર મુદત પ્રમાણે ૪% ટકાથી ૭% ટકા
મુધી વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
૨. ગુજરાત તથા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના અગત્યના શહેરો માટે ફાફ્ટ
આપવાની તથા ચેક, હુંડી વિ. વટાવવાની બેંક તરફથી સગવડ મળે છે.
શાખાઓ:—જામનગર જીલ્લામાં દરેક તાલુકા મથકે તથા અઝીયાબાડામાં
બેંકની શાખા છે.

એમ. એલ. વોરા

મેનજર.

કાંતિલાલ પી. શાહ ચેરમેન.

વાઈસ ચેરમેન, જીલ્લેશ્વરભાઈ ડી. મસવાણીઆ

લોકો નાની મોટી ઠંકરાતો ભોગવતા હતા. એ જમાનામાં “મારે એની તલવા અને જીતે તેનું રાજ” એવો ન્યાય હતો; તેથી દરેક બળવાન માણસ થોડાં ઝાઝા માણસો ભેગા કરીને આસપાસનું ગામ કે મુલક કબજે કરવા કે લૂંટવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતો. તો રાજાઓ અને ઠાકોરો પણ ધણી વાર નાનીમોટી લડાઈ લડીને કોઇનો મુલક પણ લઇ લેતા. બળુકા કાંટિયાવરણના માણસો પણ ટોળી જમાવીને કસદાર ગામડાં લૂંટવાનો પ્રયત્ન કર્યા જ કરતા. તે જમાનો જ એવો હતો, તલવાર સાથે તલવાર અથડાતી, ગામ, ટેક અને નાકને ખાતર પણ માણસ ફનાકાતિયા થઈ જતો. પણ નાક અને ટેક ખોતો નહોતો. સૌરાષ્ટ્રનું પ્રખ્યાત બુચરમોરીનું યુદ્ધ એ એક આશ્ચર્યમર્મની ટેકનું જ યુદ્ધ હતું ને ?

જૂના વખતમાં ગામ ઉપર નાના નાના પાળ ચડી આવતા. આ પાળનો એક નાયક રહેતો, તે ૪૦ થી ૫૦ માણસોના ટોળી રચી હરકાઈ ગામ જીતવા. ભાંગવા કે લૂંટવા ચડી જતો. તે કાં તો કોઇ નાની ઠંકરાતનો ઠાકોર હોય અથવા કાંટિયા-વરણનો બળુકા ને છાતાકદો આદમી જ હોય. આમ તે પાળ નક્કી કરેલા ગામ ઉપર ત્રાટકી પડતું. ત્યારે જે ગામમાં તે પાળ ત્રાટકતું તે ગામના લોકો પાળના માણસોથી બીને નાસી ન જતાં. જે હાથ પડતું હથિયાર આવ્યું તે ઝાલીને સામી જાતાંએ ગામનું રક્ષણ કરવા, પાળ સામે લડવા ગામને પાદર જતા. તેમાં પાછડીનો આટો લાઈ જનાર સૌ જીવાન, વૃદ્ધ અને ધણીવાર તો સામેલા લઈને ગામની સ્ત્રીઓ પણ ગામના રક્ષણ માટે ઊભી રહેતી. લગભગ પાદરમાં જ પાળ સામે સૌ ગામેડુ જળ્યર સામનો કરીને લડતુ. કાં તો પાળના આદમીઓને મારીને ગામેડું ભગાડી મૂકતું અથવા ગામના સૌ શુરવીરાના પડયા પછી જ પાળના લોકો ગામમાં જઈ શકતા અને પછી જ ગામનો કબજો લેતા કે લૂંટ ચલાવી

પાળવાળા ચટયા જતાં. આમ પાળની સામે ગામના લોકો લડતા ખપી જતા ત્યાં પાદરમાં પાછળથી તેના કુટુંબીઓ તેની શુરવીતાની યાદી રૂપે પાળિયો ઊભો કરતા ને તેના વળે જ માત્ર આ પાળિયાને પૂજતા. વળી પાળ સાથે આવેલા માણસો પણ ત્યાં ગામના પદ-રમાં મરાતા, તેના કુટુંબીઓ પણ ધીંગાણું થયું હોય તે ગામે આવીને પાળમાં આવેલો પણ લડત મરેલો તેના માણસનો પાળિયો તે ગામના પાદરમાં ખોડી જતા.

આમ પાળિયા બંને પક્ષોના ખોડાતા પાળ સાથે ગામ જીતવા, ભાંગવા કે લૂંટવા આવેલા માણસો, તે ગામના લોકોની સાથે લડતા મરાયા તેથી તે પણ શુરવીર તો ખરાને ? તેથી “પાળમાં” મરાયો માટે તેનો પણ પાળિયો સન્નયો. તો વળી પાલક એટલે રક્ષનાર. આ પાલક > પાલક અને પાલિક તે “પાળિયો”. આમ કદાચ આ શબ્દ થયો હશે. ગામ લોકો પોતાના ગામનું પાલન કરતા મરી ગયા હોઈ, તેઓએ પોતાના મૃત્યુ સુધી ગામનું રક્ષણ કર્યું ને આમ રક્ષણ કરતાં મર્યા હોવાથી રક્ષણ કરનાર, પાલન કરનારના અર્થમાં પ્રયોજાઈ ગયો, તેથી તેના અર્થમાં “પાળિયો” શબ્દ વપરાય છે

(૩) ઠેશ: સૌરાષ્ટ્રના ગામેગામના પાદરમાં જુદા ખેટાણા જ છે. તેમાં કેંક-શુરવીરો કામ આવી ગયા છે. તેના સર્વના પાળિયા ગામને તે તે પાદર હારખધ ખોડાણા છે. તેમાં ઘડેલા અને કંડારેલા પાળિયાની સાથેસાથ ધણાંક તો ઘડયા વગરના એમને એમ અણુધડ પથ્થર ઊભા કરીને માથે સિંદૂર ચોપડેલા છે. આવી જાતના જે પાળિયા હોય છે તેને “ઠેશ” કહે છે.

તે જમાનામાં લડાઈઓ માત્ર રાજ્ય કે પ્રાંતમાં જ નહોતી થતી. એ જમાનો જ એવો હતો કે

બડવીર નર ખડિયામાં ખાંપણુ લઈને જ ફરતો, જ્યાં અન્યાય દેખ્યો ત્યાં મારતો કે મરાતો. વળી લડવૈયાઓ લશ્કર સાથે લડાઈ લડવા માટે પોતાના ગામ કે દેશથી આધેરા પણુ નીકળી જતાં અને પરધર્મીઓ કે દેશના જ કાઠ રાજ સામે મેદાનમાં લડતા લડતા ત્યાં જ ખપી જતા. તેનો દેશ, ધરખાર તો ખૂબ જ આધા હતા. તેથી તે મરનારનો પાળિયો તેના કુટુંબીઓ ત્યાં લડાઈના મેદાનમાં ન બેસાડતા પણ મરનારની ભૂવા દ્વારા રજા મેળવીને તેનો પાળિયો પોતાના ગામને પાદર જ ધડાવી કંડારાવીને ખોડતા. પણ તે રણજોદો જ્યાં અનેક જખ્મોથી ધવાયેલો, જેનું શરીર જખ્મથી ચારણી જેવું થઈ ગયું હતું તે તે પછી જાન ન રહેતા ધૂબ્બ દઈને જ્યાં હંમેશને માટે ઢળી પડ્યો, ભૂમિ-શયન કર્યું ત્યાં તેના પડયાની સ્મૃતિ પણ તેના કુટુંબીઓ રાખે છે. તે સ્થળે ગમે તેવો પણ ઉપરથી અણિયાળો અણધારે પથ્થર ત્યાં ગોઠવીને તેની ઉપર ચિંહૂર ચોપડી દે છે. આ થયું મૃત્યુ પામનારનું તે જ્યાં મેદાનમાં પડ્યો તેનું સ્મૃતિસ્થળ અને ત્યાં જ તેના નામનો પથ્થર ઊભો કર્યો તે પેલા મરનારના નાસની “ઠેશ.”

“ઠેશ” બેસાડવાનું કામ વ્યવહારિક પણ છે. ઘણા લોકો પોતાની અતિસામાન્ય સ્થિતિને કારણે પાળિયો કે ખાંભી ન કંડારાવી શકે તે પણ “ઠેશ” બેસાડે છે. પણ આવું તો જવલે જ અને છે. માથે દેવું કરીને ય લોકો ખાંભી તો કંડારાવે જ છે; તો બીજી કારણુ તે ગામથી ખૂબ દૂર મર્યો હોવાથી તેના કુટુંબીઓ દર વર્ષે તેને નાળિયેર વધેરવા કે નૈવેદ્ય ઝારવા જઈ શકતા નથી, તેથી પણ માત્ર ત્યાં સ્મૃતિરૂપે પથ્થરની “ઠેશ” બેસાડીને મરનારની મૃત્યુભૂમિની યાદી રાખે છે. માત્ર લગ્ન પછી વરઘોડિયા કે કુટુંબના પ્રથમ પુત્રના જન્મ પછી ત્યાં પગે લાગવા જવું પડે છે. આઠો તો

દર વરસના નૈવેદ્ય તેના ગામને પાદર જે ધડેલો પાળિયો ખોડ્યો હોય તેને જ ઝારે છે.

(૪) ખાંભી:-ખાંભીનો અર્થ ઘડેલી ને કાતરેલી શિલાપાટ, થંભ અને અમુક રીતે કાતરેલી મૂર્તિઓ એવો થાય છે. લગભગ દેવસ્થાનની મૂર્તિ સિવાયની દરેક જાતની કાતરેલી શિલાપાટ કે થાંભલો, ખૂટો વગેરેને ખાંભી જ કહેવાય. પછી જાણે માત્ર તે શિલાએખ હોય કે દાનપત્ર કે આરાપત્ર હોય તેને ખાંભી જ કહે છે. આ ખાંભી શબ્દ મૂળ સંસ્કૃત સ્થંભ > સ્તંભ પરથી “ખાંભી” આમ થઈ ગયો હશે તેમ લાગે છે. અને આ ખાંભીના અર્થમાં ઘણી ઘણી બાબતોના થંભ, ખૂટા, શિલાપાટ વગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. દા ત લંબચોરસ વખાણવાળી કે, કાતરકામવાળી શિલાપાટ, ગોળ થાંભલો, સ્મૃતિ સ્થંભ, આરાપત્ર કે દાનપત્ર બાબતમાં કાતરેલું કે કંડારેલું પ્રતીક શિલ્પ પણ હોય છે.

ઘણીવાર મુંગા પાળેલા જનવરો અને પશુઓએ માનવતાભર્યા તેમજ બહાદુરીના કામો કર્યા હોય તેના યાદમાં પણ તેની પાછળ તેના કંઈક પ્રતીક સાથે તેની ખાંભી ઊભી કરેલી હોય છે. (દા. ત. તગાજ પાસેના સાબડસરમાં નમકહજાલ કૂતરાની આવા ખાંભી છે, જેમાં તેના એક પગના પંજનું પ્રતીક કંડારેલું છે.) તો વળી કાઠિયો ગૌહત્યા કરી હોય તો તેના પ્રાયશ્ચિના પ્રતીક રૂપે ગાયની ખભી કરારીને કાઠ દેવસ્થાને નેને ખોડે છે (ચિહ્નર પાસે વળાવડમાં આવી સવચ્છી ગાયની ખાંભી છે.) વળી રજવાઓ ગોચર માટે આપેલી જમીનને કાઠે પણ વાછરુ ધાવતી ગાયના ખૂટો ખોડાવે છે તેથી ગામ-લોકો તેનાથી જાણુ છે કે આ ગોચર છે; તે ખેડાય નહિ. સૌરાષ્ટ્રજાતમાં નાગપૂજનનું મહત્ત્વ છે જ. મોટા ભાગના ગામને પાદર નદીને કાંઠે, કે ઘેવૂર વડલાની ઝાંયડી હેઠે નાગદાદા (શરમાળિયા દાદા) ની ખાંભી

નામ-નાગણુના જોડાવાળી કે માત્ર એક નાગવાળી હોય છે.

આ બધી ખાંભીઓ-લખચેરસ શિલાને કંડારીને તેમાં કાતરેલી હોય છે. તેમાંની બણીનો આલોકાર પાળિયા જેવો જ હોય છે. અંદર પશુ સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે પ્રતીકો તેમજ મથાળામાં આકાર ગોળ, સપાટ કે ચૈત્યાકાર હોય છે. ખાંભીનું ને પાળિયાનું આલ સામ્ય સરખું જ હોવાથી લોકો બણીનાર “ખાંભી” અને “પાળિયા” એવા બેદ જુદો ન કરતાં આવી જાતની શિલાપાટને ખાંભી કે પાળિયા કહે છે. પણ ખાંભી ને પાળિયામાં બેદ છે જ. પાળિયા મરેલા વીરની સ્મૃતિરૂપ છે, જ્યારે ખાંભીમાં તો દાનપત્ર, આરાપત્ર પશુ, નાગ વગેરેના સમાવેશ થાય છે. બળી સતી તેમજ વીરાંગનાઓ પરધર્મીના હાથે ન પડતા આત્મબલિદાન આપી ‘જૈહર’ કરીને મરી જતી કે સતી થતી અથવા સામી છાતીએ લડતાં કાંઈ મરતી તો તેની ખાંભી ને પાળિયા ખોડાય છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં કાંઈક સ્થળે પ્રિયત્વ દશ્યના કંડારવાળી ખાંભીઓ કે શિલાઓ જોવા મળે છે. તેમાં આ સાથે ગધેડો, ઘોડો, કૂતરો વગેરેના અકુદરતી સંબંધ કંડારેલો હોય છે. આવી જાતની ખાંભીઓ એ દુભાયેલા સલાટોની સ્મૃતિમંત ગણો છે. આવી જાતની ખાંભીઓ વાવ, મંદિર કે કાંઈ ગામના ટોડે ખોડેલી જોવા મળે છે. તેને “ગદ્દા ગાળ” કહે છે. જૂના વખતમાં લોકો તેમજ રાજવીઓ વાવ, મંદિર વગેરે બંધાવતા તે માટે પરગામથી સલાટોને તેડાવતા. તેઓ પ્રેમથી બંધકામ, શિલ્પકામ કરતા, તેમાં જે બંધાવનાર માલિક તે સલાટોને પૂરા પૈસા કે સારું ખાવાનું ન આપે અને બીજી રીતે કનડગત કરે તો તે સલાટો અધૂરા કામ કે કામ પૂરું થયે આવી રીતે શિલાઓમાં ગંદી ગાળો કંડારીને રાતોરાત તે સ્થળે ખોડીને ભાગી જતા આ ગાળો બંધાવનાર

માલિકને દેતા જે સાચત ટકી રહેતી. વળી રાજ્ય પ્રબળની તકરારમાં કે ધર્મોના વાડેકાડાની તકરારમાં પણ આવી ખાંભી આપી લોકો ભાગી જતા. તેની ગાળોની ખાંભીમાં લખાણ પણ લખતા. આવી ગાળોની ખાંભીઓ ઘોષા, બોખરીવાવ વગેરે સ્થળે છે. તો વળી કાંઈ કાંઈ ખાંભીઓમાં પશુ-પશુનું મૈથુન વગેરે કંડારેલું હોય છે. આવી જાતની ખાંભીને “લાંછન” કહે છે. ઘણા લોકો વાવ, મંદિર હવેલી વગેરે સુંદર મળના બનાવડાવે છે. તે સુંદર મેળના હોવાથી કાંઈ મંત્રતંત્ર જાણનારની મૈલો નજર તેની ઉપર પડે તેથી મંદિર, હવેલી કે વાવનો દાળોવાટો થઈ જાય છે. તેથી તે સ્થાપત્યમાં અમુક સ્થળે આવી ખરોખ શિલ્પવાળી લાંછનરૂપ એકાંદી ખાંભી બાજુમાં ખોડી દે છે. જેમ રૂપાળા બાળકના ગાંઠ મેલેનું ટપકું કરવાથી તેને કાંઈની નજર ન લાગે તેમ આ ખાંભીઓ પણ મેલના ટપકાની અહીં ગરજ સારે છે. શિલ્પમાં પણ તે મેલની દીલીરૂપ જ છે. (આવી કૂતરાની જોડીની ખાંભી ગાંધીસ્મૃતિ સંગ્રહાલય બાવનગરમાં છે.) ધર્મ કે મંત્રતંત્રના નામે બણીનાર માનસિક રીતે સહેલા કે અવૃત્ત વાસનાવાળાનો આ સીધો ઉલ્લેખ જ છે. તુલસીદાસજી તેની ત્રિવ્યપત્રિકામાં લખે છે કે તે કાળમાં ભાટ લોકોને રાજમહારાજ ઇચ્છી દાન ન આપતા તો તેના પ્રતીક પૂતળા બનાવીને તેને ગાળો દેતા, ગામ વચ્ચે ટાંગતા વગેરે કરતા. “પુતલા લાંછના” હજીય હિંદીમાં કહેવત તરીકે ટંકાય જ છે ને ?

કાંઈ સ્થળે પાતળી શિલાઓ બિમી કરેલી હોય છે. તે ચપટ તેમજ ગોળાકાર પણ હોય છે, તેની ઉપર માત્ર લખાણ ને મથાળે થોડો કંડાર કે કંઈક પ્રતીક હોય છે. તે કે ધના કૂલ દાટ્યા હોય તેની પર બિમી કરવામાં આવી હોય છે. આવી જાતના સ્તંભને સૌરાષ્ટ્રમાં ‘લાંધવ’ કહે છે મૂળ સંસ્કૃત શબ્દ

યજિ=જાકરી પરથી આ-થયું લાગે છે. જૂનકાળની લાઠીની શૂળને પણ લોકો “લાઠીની લાઠિય” કહે છે. આવી લાઠિય જાગ્યે જ નેવા મળે છે. પાંચ તલાવડામાં આવી એક લાઠિય આજે પણ છે.

(૫) સૂરધન:-બધા જ ક્ષત્રિયો કે ખીજ વર્ણના લોકો કાંઈ લડાઈમાં જ અપી જઈને શર-વીરતાભર્યા મૃત્યુને વરતા નથી અને હવે તો એવી કાથોહાથની લડાઈ જ ક્યાં છે? જમાનો જ બદલાયો છે. છતાં ખાંભીઓ તો હજુય નવનવી ગામડાંમાં ખોડાયેલી દેખાશે, આ બધી ખાંભીઓને “સૂરધન” કહે છે. આ ખાંભીઓ અકસ્માત, આપઘાત, ખૂન કે અકુદરતી રીતે માણસ મરે છે તેની છે. માણસ આ રીતે મરે છે તેથી પ્રેતયોનિમાં જાય છે. તેનો જીવ લડકે બળે છે તે વક્ષમાં મારે છે, કારણ કે અકુદરતી મૃત્યુ થવાથી તેની વાસનાઓ રહી ગઈ હોય છે અને તેથી તેની અસહ્યગતિ થઈ હોય છે, તે માટે તે પાછળ રહેલા કુટુંબીઓમાંથી કોઈને કનડે છે. કુટુંબીઓ ભૂવા પામે ફાણા જેવડાવે છે, ભૂવો ફાણા ના વાસા વધાવા (એડી, એડાની ગણતરી) જેમને અનુમાન કરીને કહે છે કે તમને તમારો પૂર્વજ. જે ક્રમેતે મર્યો છે તે નડે છે. પછી પૂર્વજના નામે ડાકલાં માંડી, માંડલુ બેસાડે છે, તેમાં ભૂવો ધૂણે છે, ત્યારે ધરના કે કુટુંબના કાષ્ઠ આદમીની સરમાં તે પૂર્વજ આવે છે, ને પોતાને બેસવું છે તેમ કહે છે. પછી વદાડ પ્રમાણે મરનારની ખાંભી ધડાવી તેને દેવ સમેતે છે (સૂરધન તરીકે બેગડે છે.) આ રીતે સૂરધન બેસાડે છે. ઉચ્ચ વર્ણમાં પણ આમ સૂરધન પૂજાય છે. વળી બાવામાં કોઈ મરે ત્યારે તેની સમાધિ ઉપર ખાંભી કેમક બેડે છે, તેમાં પલાહી મારીને તે સમાધિ ચડાવીને બેઠેલા હોય તેવું પ્રતીક ચિત્ર કંડારે છે. સાધુબાવા પણ ધર્મયુદ્ધમાં લડતા મરાયા હોય તો તેનો પણ પાળિયો કંડારાય છે. ડા. ત. બુચ-મોરીના યુદ્ધમાં નાગડા

બાવાનો પાળિયો થયો છે. આવી સમાધિ ખાંભી આપલોળમાં છેલ્લા દસકાની પણ જોવા મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રના લોકોમાં નાગપૂજનો મહિમા ખૂબ જ છે. શ્રાવણ વદ પાંચમનો દિવસ નાગપાંચમ કહેવાય છે. ધરદીઠ એક એક વ્યક્તિ તે દિવસે ટાઢું ખાંધને નાગપાંચમ કરે છે. પાણિયારે નાગનું જોકું ચીતરી તેની પૂજા કરે છે, આવી નાગદાદાની ખાંભીઓ પણ ઘણાં ગામોમાં છે. સાપ ડસે ત્યારે આ નાગદાદાની માનતા મનાય છે. જ્યારે મોટા ભાગના સૌરાષ્ટ્રના લોકો નાગને પૂર્વજ રૂપે પણ માને છે. ધરમાં અઠરાડિયુ સાપ દેખાય, સ્વપ્નમાં સાપ દેખાય તો તેઓ માને છે કે પૂર્વજ નડે છે. જે સાપ રૂપે દેખાય છે વળી કોઈ લોભા ધન ફાટીને મરે તો તે અચૂક કાગો નાગ થાય છે, ને તેની માયા માથે ભોરીંગ થઈને બેસે છે. શ્રાવણ વદ ૧૪ અને અમાસના દીસે પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આ પૂર્વજને જવતજ અને હીલી દ્રો સાથે બેઠાં પાણી રડીને ટાઢા કરે છે. આમ નાગ શુ ખરેખર સૌરાષ્ટ્રી લોકોના પૂર્વજ હશે? વિદ્વાનોએ વિચારવા જેવું છે. વળી પતિ જીવતો હોય ને સ્ત્રી ક્રમેતે કે અકસ્માત મરે તો ઘણી જાતિમાં તેની ખાંભી ખોડાય છે. તેને “શિકાતર” ની ખાંભી કહે છે.

સૌરાષ્ટ્રની સૌ જાતિના લોકોને પોતપોતાની કુળદેવીઓ હોય છે તે દેવીનો કુટુંબદીઠ એક ભૂવો હોય છે. તેને માતાનો “પોઠિયો” કહે છે. તે પોઠિયો મરે ત્યારે તેને સમેતીને માતાના મઢમાં બેસાડાય છે. તેની પણ ચૈત્ય-સ્તૂપ આકારની ખાંભી બનાવાય છે, તે માત્ર ચાંદીની જ બનાવવામાં આવે છે. તેમાં કથુબ પ્રતીક નથી હોતું, તેને “ફેડુ” કહે છે. આમ એક ભૂવનું ફેડું માતાના મઢમાં સો વર્ષ સુધી રખાય છે. પછી તે ફેડેલાને ફરિયો કે ફૂવામાં પધરાવી દેવાય છે. ને તેની જગ્યાએ ખીજ ભૂવાતું આવે છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ત્રાપજ ખે. વિ. કા. સહકારી મંડળી

તળાજ તાલુકો
ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ - ૨૯-૧-૧૯૩૮
શેર ભંડોળ - ૧૯૭૩૦-૦૭
અનામત ફંડ - ૧૯૨૪૫-૭૨
અન્ય ફંડ ૨૪૦૧-૦૦

નોંધણી નંબર - ૧૫૦
સભ્ય સંખ્યા - ૨૧૪
ખેડુત - ૧૭૦
બીનખેડુત - ૪૪

રસાયણિક ખાતરો. જીવન જરૂરીયાતની ચીજોનો વેપાર તથા
ખેડુન ભાઈઓને ખેતીમાં ઉત્પાદન વધારવા અન્ય સગવડો
તથા ધીરાણ.....

મંત્રી,
મુગટલાલ ભાઈશંકર ત્રીવેદી

પ્રમુખ
હલમુખરાય હ. ભટ્ટ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી જુનાગઢ ભેસાણુ વિભાગ સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

૧૯/૨૦ હુશેની રજ. નં. ૧૫૫૨ શાખા
બીદડીંગ તા. ૧૮-૯-૫૬ બજાર રોડ
મહાત્માગાંધી રોડ એડ્રેસ વર્ગ અ ભેસાણુ
જુનાગઢ ૩૦-૬-૬૬

વસુલ આવેલ શેર ભંડોળ રૂ. ૮૮૮૫૦-૦૦
અનામત ભંડોળ રૂ. ૫૯૩૪૮-૨૫
અન્ય ફંડ રૂ. ૭૦૦૦૦-૦૦
સભ્ય સંખ્યા ૫૫

સંઘના કાર્ય ક્ષેત્રની સભ્ય મંડળીઓ દ્વારા ખેડુતોને રસાયણિક ખાતર બિયારણુ
તેમજ અન્ય ખેતી ઉત્પાદનને લગતી વસ્તુઓનું વેચાણ કરવામાં આવે છે નિયંત્રીત
વસ્તુઓ જેવી કે ખાંડ, સીંગતેલ, લોખંડ, પતરા, સીમેન્ટ વિગેરેનું વેચાણ
કરવામાં આવે છે, તેમજ સસ્તા અનાજની દુકાનો પણ ચલાવવામાં આવે છે.

માલની ઝડપી હેરવણી ફેરવણી કરવા માટે પબ્લીક કેરીયર પણ ચલાવેલ છે.

જાવાપરે સદા જો અરુણ

અર્પી તાજગી રાખશે તરુણ

સ્વયંપાક ગૃહની જરૂરી

વસ્તુઓની યાદીને મોખરે

ક્ર અ રુણ ક્ર

વ ન સ પ તિ

સ્વાદ આસ્વાદ યુક્ત

ભોજનતૃપ્તિ

માટે

સહુની પ્રથમ પસંદગી

ઉત્પાદકો

શ્રી જ ગ દી શ ઓ ઈ લ ઈ ન્ડ સ્ટ્રી ઝ પ્રા. લી.

મી લ પ રા — પો ર બં દ ર.

With Best Compliments from :—

R. TULSIDAS & Co.

DEALERS in
Chemicals Minerals & Sizing Materials
311, Samuel Street
B O M B A Y 3.

PHONE:— } Office : 321876
 } Resi : 572325

LAST WORD IN

FASHION FABRICS

A S H O K

* * * * *
* S A R E E S
* B R O C A E S
* V E L V E T
* E M B R O I D E R I E S
* S U I T I N G S
* S H I R T I N G S
* * * * *

ALWAYS LOOK FOR THE NAME
" V E M B R O "

VADILAL EMBROIDERY FABRICS
SPECIALISTS IN VARIETIES
LATEST MULTI-PURPOSE AND
MULTI-COLOURED
DESIGNS OF COTTON

SILK, NYLON, GEORGETTE, SATIN
LATEST DESIGNS IN
COTTON AND SILK FABRICS
MANUFACTURED ON "SAURER"
MACHINE OF SWITZERLAND

—: AVAILABLE AT :—

ASHOK SILK MILLS

Retail Shop,
406, Lalsing Bldg.
Near Crawford Market,
Sheikh Memon Street,
BOMBAY 2.

ASHOK SILK MILLS

Retail Shop,
231, Zaver Baug,
Near Narayan Temple Trust Bldg.
Kalbadevi Road,
BOMBAY 2.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ઉના તાલુકા સર્વોદય મજૂર સહકારી મંડળી લી.

પોસ્ટ બોક્સ ચોક—

ઉના (જિ. જુનાગઢ)

સ્થાપના તારીખ...૧૭-૩-૫૬

નોંધણી નંબર પી ૩૫૨૨

શેરભંડોળ...૧૦૧૭૦

સભ્ય સંખ્યા ૧૪૪

અનામત ફંડ....૨૨૬૬-૩૬

શુભેચ્છક...૫

અન્ય ફંડ.... ૨૪૬૪-૪૫

વર્ગ...

સૌરાષ્ટ્રના નવનિર્માણમાં અમોએ બાંધકામ ક્ષેત્રે શ્રમજીવીઓના શ્રમમુલક સહકારથી સમાનતાના ધોરણે સહકારી મંડળી દ્વારા નમ્ર કાળો આપેલ છે.

જેમાં મુખ્યત્વે ગીર વનરાજીના રહેઠાણમાંથી પસાર થતા “સામતેર કંટાળા રોડ,” માઈલ ૧૮ તથા અન્ય નાળા પુલો અને શાળાઓના બાંધકામો પુરા કરેલા છે.

ઉનામાં ત્રણ કરોડના ખર્ચે બાંધાતા સહકારી ખાંડ ઉદ્યોગ મંડળીમાં હાલ મટીરીયલ્સ સપ્લાયનું કામ ચાલુ છે.

જગજીવન ર. દવે
મેનેજર

પટેલ ઇસ્માઈલ ચાંદભાઈ
પ્રમુખ.

“ સહકાર ત્યાં સિદ્ધિ ”

શ્રી વેરાવળ-પાટણ તાલુકા સહકારી ખરીદ વે. સંઘ લી.

ફુકાન : વખારીયા બજાર વેરાવળ (જિ. જુનાગઢ) બોમલ મીલ : ભાલકા રોડ.

ઓડીટ વર્ગ બ.

નોંધણી ક્રમાંક ૧૫૪૭

નોંધણી તા. ૨૫-૬-૫૬.

સભાસદ સંખ્યા

મંડળીઓ ૫૫

વ્યક્તિ સભ્યો ૨૦૩

ના. સરકાર શ્રી ૧

ફાન

મીલ ૧૫

ફુકાન ૫૬

ગ્રામ : સહકાર

શેર ભંડોળ

૧૫,૪૪૦૦-૦૦

૨,૮૧૦-૦૦

૧૪,૮૦૦૦-૦૦

૨૫૬

૩,૦૫,૨૧૦-૦૦

પ્રવૃત્તિ— રસાયણિક ખાતરો, જંતુનાશક દવાઓ, સુધરેલ બિયારણ, સિમેન્ટ. રખતર બેલ્ટીંગ્સ, કૂડ ઓઈલ વિ. નું વેચાણ, લેવી સોંગતેલ અને ખાંડનું વિતરણ.

ચાલુ સાલે ઓઈલ મીલ ચલાવવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવાની કાર્યવાહી ચાલુ છે.

મેનેજર : કે. જ. દવે

પ્રમુખ : કાળાભાઈ રણમલભાઈ જાલા

આ રીતે સૌરાષ્ટ્રના પાણિયા-ખાંભી વગેરેમાં ઘણી વિવિધતા છે. પણ મોટા ભાગનાનો બાહ્ય આકાર, ઘઠતર, ઉપરના કંડાર અને પ્રતીકો તે લગભગ અમુક ચોક્કસ પ્રકારના જ છે. ચાલી આવતી શિદિ પ્રમાણે તેના કંડાર આકાર “Motif” નો ચીલો શિદિગત રીતે ચાલુ જ છે. ખાસ પરંપરા પ્રમાણે જ તેની રચના થાય છે. વળી આ સર્વ ગ્રામસલાહોએ જ મુખ્યત્વે ધડયું હોવાથી લોકશૈલીની અસર તેના ઉપર પ્રબળ દેખાઈ આવે છે. ગામડાંના બધા જ સલાહો પાવરધા નથી હોતા, કોઈ શીખાઉ ને અણબકા હોય છે. તેણે ધડેના પાણિયા-ખાંભીઓના આકાર ધણું જ અપભ્રંશ અને પ્રમાણુ વગરના તેમજ ઓછી વિગતવાળા હોય છે. તે વધારે આગીણુ દેખાય છે. તો હાથ એસી ગયેલા સલાહે ધડેલાં દર્શનીય પણ હોય છે. આ બધા જ કંડારકામની રીત હીજડું તક્ષણ (Law Relief) ની છે. તેના શોભન, પ્રતીકો, સમગ્ર પાણિયા ખાંભીનો આકાર અને રચના-માંડણીનું ઘડતરકામ બધું જ ચોક્કસ-ચાલુ જ થાય છે. તેથી અનેક કારીગરોએ જુદે જુદે સ્થળે આ બધું જ કંડારું હોવા છતાં અનેકતામાં આકાર-માંડણીને પ્રતીકોની એકતા બધે જ લગભગ સરખી જ લાગે છે.

ખાંભી-પાણિયામાં વપરાતો પથ્થર રેતીઓ અથવા જ્યાં જે જાનનો પથ્થર મળી શકે તેવો વપરાય છે. તે મૃત્યુ પામેલાનાં સ્મારક હોવાથી તેનો ઉારનો તેમજ બાહ્યાકાર ચૈત્ય, સ્તૂપ, ગોળ ધૂમટ, શિખર આકાર કે શંકુ જેવો તેમજ સપાટ પણ હોય છે. તેમાં કોતરેલા પ્રતીકો જે તે પ્રકારની ખાંભી પાણિયામાં લગભગ મળતા આવતા હોય છે. ધણુમાં જ્ઞાતિભેદ પ્રમણે પણ પ્રતીકો કંડારાય છે. દા. ત. ગરાસિયા, રજપૂત, કાડી, આયર, ભરવાડ, કોળી, મેચો, કણબી વગેરે ક્ષત્રિયો ને કાંટિયા વરણુમાં પાણિયા-ખાંભી કે સરધન ઉપર ચૈત્યાકાર કે ખીજ આકારના ગોળાકારની ચે હંમેશાં ચાંદા-સૂરજના

પ્રતીકો હોય જ છે. તેનો અર્થ જ્યાં સુધી સૂર્યચંદ્ર તથા છે ત્યાં સુધી આ વીરોની કીર્તિ અમર રહેશે, અથવા ચાંદા-સૂરજની સાક્ષીએ આ દેવતા સ્થપાયા છે. પણ ચાંદા-સૂરજ એ “ચાવકચંદ્રદિવાકરો”નું પ્રતીક છે. સતીના પાણિયા અને દાનપત્રમાં પણ આ જ પ્રતીક સાક્ષીરૂપે, અમરપટારૂપે કંડારાય છે.

સૂર્યચંદ્રના પ્રતીકની નીચે, વચલા મધ્ય ભાગમાં જે ચોક્કો શહીદ થયો હોય કે જેની ખાંભી કંડારેલી હોય તેનું પ્રતીક હીજરા તક્ષણથી કંડારેલું હોય છે. જે તે ચોક્કો ક્ષત્રિય કે કાંટિયાવરણુનો હોય તો તેનું પ્રતીક ઘોડેસ્વારનું હોય છે. જમણા હાથમાં બાલું કે તલ્લવાર, ડાબા હાથમાં ઢાલ અને સામું આખું મોઢું. પાણિયામાં કોઈ દિવસ Profile (એકપ્રકાર) મોઢું નથી કંડારાતું, કારણ કે એમ થાય તો દેવત્વ ખંડક થાય છે. દેવત્વ પામેલા પુરુષને જે એક આંખવાળો કંડારે તો તે મૂર્તિની ખોડ, કે લાંછનરૂપ લાગે છે. દેવને તો બે જ આંખો હોવી જોઈએ. જેન લક્ષ્મિત્રિમાં પણ આ જ પ્રણાલિકાથી બે આંખો મૂકાય છે ને ? પાત્રને માથે મુકટ કે પાધડી, શરીરે અંગરણું કે કેડિયું અને નીચે સૂરવાલ ઉપર ભેટ બાધેલી અને કેડે તલ્લવાર કે જમૈયો, બરછી, આ પુરુષોનો પોષાક. પછી તેનું મોઢું મોટા ભાગે ‘Profile’ જ હોય છે. આ રીતે તે પ્રચલિત પાણિયાનું પ્રતીક કંડારેલું હોય છે. કોઈક પાણિયામાં તે સાથે આખેટનું પશુ સિંહ, વાઘ કે સૂર હોય છે. કોઈ સાથે સતીનો પંજો પણ હોય છે. ને પછીના નીચેના ખાલી ભાગમાં તે ચોક્કાનું નામ, ગામ, તિથિ, સવત અને કોઈમાં તેની મૃત્યુકથા ટૂંકમાં લખેલી હોય છે. મોટા ભાગના પાણિયા, ખાંભી રચના ને પ્રકાર અવો જ હોય છે.

કાંટિયાવરણુમાં રચારીના પાણિયા-ખાંભીમાં ઘોડાને બદલે તેને સાંઢિયા ઉપર બેસાડેલો હોય છે.

તો દરજી, હળમ, સુથાર, મોચી, લાંગી વગેરે વસવાયાના પાળિયામાં તેને નીચે પાયદળ લડતા કાતરવામાં આવે છે. તેને હોથમાં ઢાલ તલવાર લઈને રણુ વચ્ચે ઝૂઝતો હોય તે રીતે કંડારે છે. તેનું કારણ વસવાયાને ઘોડે ન બેસાય એ જ માત્ર છે. જ્યારે કોઈ રાજવી કે મુત્સદ્દી મહાજન દિવાનના પાળિયા ઉપર તેને રથમાં બેસીને લડતા કંડારેલા જોવા મળે છે. મોખડાજી, વત્સરાજ વગેરેના કબજાના પાળિયા કંડારાયા છે. વાળુકડની શૂસ્વીર કણુમણુ છ શ વલોવતા છ લૂંટારાને માર્યા હતા, તેથી તેના પાળિયામાં તેને છાશ વલોવતી કંડારેલ છે. ત્યારે સતીની ખાંભી અને પાળિયા ઉપર સૂર્યચંદ્રને વચ્ચે કાટખૂણા જેવો આશીર્વાદ મુદ્રાવાળા હાથનું પ્રતીક હોય છે. કોઈ દ્વાદાણુ, ચારણુ કે બારોડની સ્ત્રી માટે માત્ર હાથનો મળે પણુ હોય છે ને કોળીની શિકાતરની ખાંભી માથે બંને હાથ કોઈ વાર કંડારેલા હોય છે. ઘણી ખાંભીઓમાં ગાય-વાછર, ખારવો, જે દરિયાઈ લડાઈમાં કે અકસ્માતથી મર્યા હોય તો વહાણુ સાથે પણુ કંડારેલી હોય છે. માતાજીની ખાંભીમાં ત્રિશૂળ જ હોય છે, તેમાં સૂર્યચંદ્રના પ્રતીક હોતા નથી.

આવી સર્વ પ્રકારની ખાંભી-પાળિયાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં ઠેર ઠેર જોવા મળે છે. મોટા જાગે તેના આકાર શિલાપાટ રૂપે લંબચોરસ હોય છે. તે સવા ગણી પ્રમાણે માપીને ઘડાય છે. દર શ્રવણી અમાસે કે આસો વદ ચૈત્રસ કે બેસતા વર્ષે પાળિયા સતીને ઘીસિંદૂર ચોપડીને ચોખા, નાળિયેર વગેરે ઝારે છે. ને તેના કુટુંબી સૌ પગે લાગે છે.

ખાંભી અને પાળિયાનો આદ્યાકાર તેમ જ છીછરા તક્ષણની રીત ઘણી જૂની શૈલીની છે. ભારતીય શિલ્પકળાના ભારહૃત, સાચી વગેરેની શિલાપાટોમાં આવી શૈલીનું કાતરકામ થયું છે. વળી ઘોડેસ્વારના પ્રતીકો પણ તેમાં સારી રીતે થયા છે.

પણ પાળિયા ને ખાંભીના ઘોડેસ્વારના પ્રતીકો તો મધ્યકાળમાં જ રૂઢ થયા છે. છઠી સદીથી શરૂ કરી લગભગ ૧૨મી-૧૪મી સદીમાં તો તે અત્યારે મળતા ઘોડેસ્વારના પ્રતીકનું ચોક્કસ રૂપ બદલાયું કરી લે છે. અને પછીના કાળમાં તો એકો તેમજ સલાટોએ એ પ્રતીક ઉપર જ પોતાની મહોર ખરી દીધી છે. પાળિયા ખાંભી, સૂરધન વગેરે માટે રૂઢિ પરંપરાને આ આકાર જ પ્રતીક બની ગયો. વળી ૧૭મી-૧૮મી સદીના સલાટી શૈલીના સૌરાષ્ટ્રના ચિત્રોમાં પણ આ આકાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જેવા કે “ભૂચર મોરીનું યુદ્ધ” જામનગર. વળી “ચિત્તજ અને ટાણાની લડાઈ” શિહોરનો દરબારગઢ વગેરે, તેમજ કાઠીશૈલી, લોકશૈલી, કઠાવકામ વગેરેમાં લોકલક્ષણમાં ઘોડે ચડ્યો-શૂરવીર, તેની બેસણીને લેના હાથીયાર જાણે કે પાળિયા-જેવાજ લાસે છે.

આ પાળિયા-ખાંભી વગેરે દ્વારા સૌરાષ્ટ્રનું જોશ મૂર્તિમત્ત થાઈ છે. તેના જૂતકાળની ઝાંખીના રંગ સિંદૂરીઓ છે; જે તેના વીરોના પાળિયા ઉપર જ ચોપડેલો છે. આજે એ કોઈ કોડભરી રમણીનો નર, કેસરિયા વાળા સજ્જને ગામેગામને પાદર અતીતની આવબેલ દેતો જોવા છે.

—માહિતીખાતાના સૌજન્યથી—

સંદર્ભ :-

(૧) ભારતકી સંસ્કૃતિ ઔર કલા.

—શ્રી રાધાકમલ મુકર્જી.

(૨) જારતીય ચિત્રકલા.

—શ્રી વાચસ્પતિ ગૈદલા.

(૩) ગુજરાતના પાળિયાનું વૈરિધ્ય.

—શ્રી. શ્રી ચંદ્રમૌલી મ.

મજમુદાર (લોકગુર્જરી અંક ચોથા)

પાળિયાઓ

—પૃષ્ઠ ૨ અંકરબાકર

સૌરાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાનમાં પાળિયાઓ અનેક સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં તેને મધ્યકાલીન સંસ્કૃતિનાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારનાં ઉપાંગ તરીકે લેખી શકાય જીવન વીરતાને વધુ હતું તેમાં સ્થળોએ અને જીવને પાળિયાની સંસ્કૃતિનો સ્વીકાર કર્યો છે અને તેના મહત્વને પીછાંચું છે.

ઐતિહાસિક સામગ્રી એકત્રિત કરવા માટે ઇતિહાસના સંશોધકોના માટે પાળિયા અતિ મહત્વનો આધાર બને છે. જે વીર પુરુષો અને વીરાંગનાઓ મૃત્યુ પામી હતી, તેની સ્મૃતિની જાગવણી અર્થે જે પાળિયાઓ રચવામાં આવેલ તે ઇતિહાસના સંશોધકો માટે મહત્વના છે જાણીતા મહારાષ્ટ્રી વિદ્વાન ડૉ. શ્રી ડીસલકરે સૌરાષ્ટ્રમાં ઘૂમી ફરીને સૌરાષ્ટ્રના સોરઠ કોડીનાર વિસ્તારના પાળિયાઓની નીચે કોતરેલ લખાણોનો અભ્યાસ કરીને તે પ્રદેશના સ્થાનિક ઇતિહાસના અનેક તૂટતી કડીઓને સાંધી આપે તેવા પાળિયાના લખાણના આધારે સંઘર્ષ ગ્રંથ રચ્યો છે. આમ, પાળિયાના નીચેના કોતરેલ શબ્દો અને અક્ષરો સીકાના અક્ષરો અને શબ્દો જેટલા ઇતિહાસ સંશોધનમાં ઉપકારક બને છે. આવા પાળિયાઓ ઠેર ઠેર જોવા મળતા નથી. પણ જ્યાં ધીમાણા ખેલાણા હોય તેવા સ્થળ પર ધીમાણાના વારપુરુષનો પાળિયો તેના વંશજો જરૂર જોડો કરવાના.

ઉદાહરણ તરીકે મેર જાતિમાં વેદે ખૂંટી બરખલામાં વીરપુરુષ તરીકે જીવી ગયા. જેઠવા વંશની વીરાંગના રાજમાતા કાલાંબાઇના પક્ષે રહીને તેઓ જામ સતા સામે લડ્યા અને જામ સતાને નીચું જોવું પડે તેવું પરાક્રમ ભાદાસુરના યુદ્ધમાં વેરે ખૂંટીએ કરી બતાવ્યું. વળી જાણેજ રમદેવજીનું ખૂન કરાવીને જેઠવા વંશના રાજ્ય વિસ્તાર દબાવવા માટે જામ સતાએ મથામણ કરેલ અને પરિણામે બખખલા અને મોખીરામાં જામ સતાએ દાણીઓ નિયુક્ત કર્યા આ અપમાન રાજમાતા કાલાંબાઇને હારોહાડ લાગી આવ્યું હતું અને મેખલરાના દાણીને હાંકી કાઢવાનો યથા વેદે ખૂંટીને ઇતિહાસ આપે છે તો આ વીર પુરુષની સ્મૃતિ તેના વંશજો, રાજ અને ગામ જરૂર જાળવે જ. બરખલા ગામના પાદરમાં અનેક પાળિયાઓ આજે જોવા છે. આમાં થોડા પાળિયા રૂપકર્તા છે. તેમાં મૂર્તિવિધાનકલાનું સૌંદર્ય અને તેજ જોવા મળે છે. મૂર્તિવિધાનકલા પણ તે દ્વારા પ્રગટે છે છતાં ય માથા વગરનો કોતરેલ વેદે ખૂંટીનો પાળિયો સ્થાનિક ઇતિહાસવિદના માટે મહત્વનો છે.

જનશ્રુતિમાંથી ઇતિહાસના સત્યને તારવવામાં પાળિયા અતિ મહત્વના સાધન બને છે. પોરબંદરથી ઉત્તરે કુછડી ગામ મધ્યે લાધવા મેરનો દેરીમાં

પાળિયો છે. લાધવો અને જાલજાની કથા બરડા-
પંથકમાં અતિ ખ્યાત લોકકથા લેખાય છે આ
લોકકથા અતિ રામાયક અને રસિક છે. કંઠોપકંઠ
સંભળાતી, અને મેર જીવાનેને વારસામાં મળતી આ
આ કથાનું સત્ય શોધવાનું લોકવાર્તાના લેખકને
જરૂરી લાગે ત્યારે આ દેરી માંહેનો આ પાળિયો
ખપમાં લાગે છે. અર્થાત્ સ્થાનિક ઇતિહાસના સંશો-
ધનમાં તાત્રપત્રો, સીક્કોઓ, તેમ જ પાળિયાઓનો
આશ્રય લેવો જ પડે છે લોકવાર્તાઓના લેખકને
તો પાળિયા સત્યના સાક્ષી સમા લાસે છે કેમ કે
તેમની પાસે કથાવસ્તુ આપે છે તેમાં સત્યનો અંશ
હોય છે અને તે પ્રત્યક્ષ થતું હોય છે પાળિયાઓ
દ્વારા માંડાવદરના બે જેઠવા ભાઈઓ-હડીજી અને
સુજીજી, છાયાના કિલ્લામાં પાળિયા બનીને બેઠા
છે. તેઓ પૃથ્વીરાજની સામે તેમ જ અંગ્રેજ લશ્કર
સામે જેઠવા વંશની ગાદી સાચવવા માટે લડાઈમાં
વીરગતિને પામ્યા અને તેઓ નાનકડા પત્થરમાં
અમરતા પામીને બેઠા છે. આમ પાળિયાઓ
ઇતિહાસની મહા ઇમારતની જરૂર ઇટા બની શકે
છે. હજવદમાં મોચણ સ્ત્રીઓ સતી થઈ છે, તેમના
પાળિયા ત્યાં જોવા મળે છે આના પર ઇતિહાસકા-
રોએ સંશોધન કરવાનું રહે. અસખત, તેમના વંશજો
શુદ્ધ અને નિર્મલ ઇતિહાસ નહીં આપે. તેઓ તો
જનશ્રુતિ જેવી કથા આપશે. પણ તેમાંથી ઐતિહાસિક
સત્યને પ્રાપ્ત કરવાનું રહે છે સંશોધકને. આથી
પાળિયાઓ ઇતિહાસ સામગ્રીના પ્રદાનમાં મહત્વનો
ભાગ ભજવે છે.

ધણી વખતે પાળિયામાં ચિરાજતો નાયક ભલે
કાંઈ ઇતિહાસપાત્ર ન હોય તો સ્થાનિક પુરુષોમાં
વીરપુરુષ શો જરૂર હોય. ચંદરવાની પશ્ચિમ સીમમાં
સીમાડાના અને નેસડાના નામે ઓળખાતા સીમ-

વિસ્તારમાં બે પાળિયા છે જે સુરધન તરીકે
ઓળખાય છે. આ સુરધન ભડિયા અને ખમીદાણના
ગરાસિયાઓના પૂર્વજ છે તેઓ વહારમાં ખતમ થઈ
ગયા છે એવી કિંવદંતી મળે છે આથી આવા
પાળિયામાં વીર પુરુષનું સમગ્ર રાસ્ટ્ર કે પ્રજાના
ઇતિહાસમાં કાંઈ પ્રદાન કર્યું ન હોય તો ત્યાંના-
ગ્રામઇતિહાસમાં, કાંઈ પ્રદાન હોવાના કારણે સ્મરણીય
બન્યા હોય છે અને આથી તેમની ખાંભી જાળી
કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સતીમાના પણ પાળિયા મળે છે
પુરુષના પાળિયામાં ઉટ કે થોડા પર નરને સ્વાર
તરીકે કંડારવામાં આશે છે અથવા માનવ આકૃતિ
ફણગારીને કંડારવામાં આવે છે જ્યારે કાંઈ સ્ત્રીએ
પરાક્રમ કર્યું હોય તો તેનો માત્ર હાથ જ
પત્થરમાં કંડારવામાં આવે છે કુછડી ગામના પાંદરમાં
તડ નીચે આ બંને પ્રકારના પાળિયાઓ આજે ય
મોજૂદ છે. આ પ્રકારના પાળિયાઓ વિકસિત
સંસ્કૃતિમાં જોવા મળે છે.

કાઠીઓની સંસ્કૃતિમાં પણ પાળિયાઓ જોવા
મળે છે. કાઠીઓ સૌરાષ્ટ્રમાં સારા સમય માટે શાસકો
હતા. તેઓએ નાનકડાં નાનકડાં અનેક ગામડાંઓ
પર તેમની સત્તા જમાવી હતી. તેઓ તાલુકદાર
તરીકે અંગ્રેજ શાસનકાળમાં નાનકડાં ગામડાંઓમાં
પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી, આથી કાંઈ ગામડાંને કાઠી તાલુ-
કદાર મૃત્યુ પામે, ત્યારે તેની સ્મૃતિમાં ગામના
પાંદરમાં એકાદ દહેરી બધાવીને તેમનો પાળિયો
રચવામાં આવે છે. ધણી વખતે પાળિયામાં અંકન
કે લાંછન જોવા મળે છે મેરનો પાળિયો નિરખીએ
ત્યારે તેની ડાબી જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં
સૂરજ-ચંદ્ર પણ કંડારેલા હોય છે જ્યારે કાઠીઓના

નું આ લોકકથા પર ગુજરાતના ત્રણ લોક સાહિત્યકારોએ વાર્તાઓ રચી છે તેમાં છે મહુવાવાસી
સ્વ. ત્રિવેદી, સ્વ. શ્રી. માલદેવ રાણા અને શ્રી. પુષ્કર ચંદરવાકર.

પાણિયામાં સુરજ-ચંદ્ર જેવા મળતા નથી. જે કે કાષ્ઠકમાં સૂર્ય જેવા મળે છે કાઠીઓના ઇષ્ટદેવ સૂર્ય હોવાથી કદાચ કાઠીપાણિયા પર આ ચિન્હ કંડારેલું હશે, એવો તર્ક કરી શકાય.

પાણિયામાં કંડારવામાં આવતી વ્યક્તિઓના દેહ સૌષ્ઠ્ય, અંગપ્રમાણતા, આયુષો અને વાહનોનો પણ અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે. કયાંક તરવાર હોય છે આયુધમાં, તો કાષ્ઠ પાણિયામાં ઢાલ, ભાલો, અથવા બંને ભેટમાં કટાર પણ જેવા મળે છે. કેટલાક પાણિયામાં મૂર્તિવિધાનકલાને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખીને શિલ્પીએ પાણિયો કંડાર્યો હોય તેવી પ્રતીતિ થાય છે. દેહવિજ્ઞાન Anatomy ના અભ્યાસીઓ પણ વારી જાય, તેવો અંગમરોડ પાણિયામાં કંડારવામાં આવે છે. તો વસ્ત્રપરિધાનના અભ્યાસીઓ માટે આ પાણિયાઓની મૂર્તિઓ જરૂર સામગ્રી પૂરી પાડે છે. કયાંક મોગલાઈ ઢબના લાંબા અગરખા જેવા મળે છે દેહ પર. તો કયાંક નાનકડું બાંધવાળું 'કેડિયું' માથા પર પા, પાધ અને પાધડીઓના પણ પ્રકારો આ પાણિયા દ્વારા જાણી શકાય. ઘોડા અને જાંટ સ્વારીમાં વપરાતા તે યુગમાં, તે પણ આ પાણિયા દ્વારા જાણી શકાય. તેમાં ઘોડા અને જાંટમાં પણ શિલ્પીઓ સજીવતા લાવી શક્યા છે તે તેમના આગલા ઉપડેલા પગની મિતિ દ્વારા જાણી શકાય છે.

સતીમાના પાણિયામાં નારીના આખા દેહને કંડારવામાં નથી આવતો, પણ માત્ર હાથ જ કંડારવામાં આવે છે. ધણીવાર માત્ર પંજે જ પથ્થરમાં કાતરવામાં આવે છે, આના કારણે મધ્યકાલીન યુગના નારીના દેહ, દેહસૌષ્ઠ્ય, પહેરવેશ ઇત્યાદિ પર કશીય સમગ્રી ન મળે આવા પાણિયાના અભ્યાસ દ્વારા.

પાણિયાની જગ્યા પછી જુના જુના પ્રકારની હોય છે. જગ્યામાં જગ્યા પાણિયા અને ભવ્યમાં ભવ્ય

પાણિયા જાંયા ગામના પાદરમાં આજે ય મોંબુદ છે, અલગત તેમને ય જળવવા માટે આજે રાજ્યે ખેવના લેની જોઈએ. આ પાણિયાનું ફોટોચિત્ર 'ધ હીસ્ટ્રી ઓફ કાઠીઆવાડ' માં તેના લેખક કેપ્ટન ખેલે આપ્યું છે. તે પાણિયા જગ્યામાં માનવકદના છે. તેની પ્રહોળાઈ પણ આરસી એઅટ્ટી ફૂટની છે. તેમાંના માનવશિલ્પો લગભગ માનવના માપના છે. આથી તે પાણિયામાંથી ભવ્યતા સર્જાય છે. તે પાણિયાની વ્યક્તિઓ માનવ શી-Life like, લાગે છે. બાકી ઓડદર ગામની પૂર્વ દિશાએ એક વિનિષ્ઠ થએલ ગામના પાદરમાં-આજે સીમ વચ્ચે, પાણિયાનો ડાવરો જામ્યો હોય તેટલા પાણિયાઓ ઓટલા પર ખિરાજમાન છે તેવું જ કાંઈક ફૂઝડી ગામના પાદરમાં વડ નીચે જેવા મળશે બખરલા ગામની પૂર્વ દિશાની ભાગોળે પણ બહુ સંખ્યામાં પાણિયા છે. બખરલા ગામના પાણિયાઓનો વિગતે અભ્યાસ થવો જરૂરી છે. તે અભ્યાસમાંથી અનેક વીર મેરોના જીવન પર વિશેષ પ્રકાશ પાડી શકાય.

પાણિયાનું ઉદ્ભવસ્થાન કયાં? રાજસ્થાન કે ગુજરાત? એવો પ્રશ્ન થાય છે. પહેલો પાણિયો કેવો હશે, તેવો ય પ્રશ્ન જન્મે છે. આજે તેવા પાણિયાઓ કાષ્ઠ દહેરીમાં જેવા મળે છે. તે સમયના પાણિયા સાવ સાદા પથ્થરના હતા. તે માત્ર સ્મૃતિચિન્હ તરીકે ઉપમા કરવામાં આવ્યા હતા. તેના પર કશીય કાતરણી જેવા મળતી નથી. ગામના પાદરમાં, કે કેમ તળાવની પાળ પર સુરધનની સ્મૃતિમાં સાવ સાદા અને કોરા પથ્થર-Plain stones, જિભા કરવામાં આવે છે તે પરથી તર્ક કરી શકાય છે કે સૌથી પહેલા જે પાણિયો જિભા કરવામાં આવ્યો હશે, તે સાવ સપાટ અને વણકાતર્યા પથ્થરનો પાણિયો હશે પણ પછીથી માનવાકૃતિને અંકિત કરેલ પાણિયાઓ અસ્તિત્વમાં આવ્યા હશે, જેના નીચે કેષ્પપણ પ્રકારનું લખાણ કંડારવામાં ન

આખું હોય ? આવી આકૃતિવાળા પાળિયા આજે ક્યાંક ક્યાંક જોવા મળે છે. આવા પાળિયાની પરખ આપનાર કાં તો કોઇ વંશજ હોય છે અથવા તો ગામનો કોઈ વડીલ પુરુષ.

પણ જ્યારથી અક્ષરજ્ઞાનનો વ્યાપ થયો, ત્યાર પછી વિશેષ પાળિયા નીચે સંવત, માસ અને મિતિને ટાંકીને પાળિયાના પુરુષ કે સતીમાનું નામ, પિતાનું નામ, અવટક ઈ. ટાંકવામાં આવે છે. તેની મૃત્યુ સાલ પણ કંડારવામાં આવે છે અને એકાદ પંક્તિમાં કયા પ્રસંગે તે વીરગતિને પામ્યા તેવી પંક્તિ પણ ટાંકવામાં આવે છે. ગુજરાતી લાપાની લીપીના જુદા જુદા વિકાસ યુગો આવા પાળિયાની લીપી પરથી જરૂર શોધી શકાય. આમ, ગુજરાતી કક્કાના અક્ષરોના મરોડની વિકાસકથા પણ આ અક્ષરો પરથી મેળવી શકાય છે.

ઈ. સ. ૧૯૫૬ માં મહુવા બંદર પર ઉનાળાની રજાઓમાં લગભગ એકાદ મહિના સુધી રહ્યો હતો, ત્યારે કતપર ગામમાં લોકગીતો અને લોકગાત્રીઓ મેળવવા જવાનું થયેલ અને ત્યાં અનેક ખારવા, ખજાસીઓ અને માલમતા પાળિયાઓ જોવા મળ્યા, તે ગામના પાદરમાં. આ પાળિયાઓ માત્ર સાદા અને કોરા-Plain stones, પત્થરો જ હતા. તેના પર કશા ય પ્રકારની કાતરણી જોવા ન મળી. તેના પર કોઇ પ્રકારની શાબ્દિક માહિતી પણ આપવામાં નહીં આવી, આથી મનમાં પ્રશ્ન થયો કે ગામના પાદરમાં આટલા પત્થરો શા માટે ઝિંમ્મા કરવામાં આવ્યા હશે ?

તેનો ઉત્તર જ્ઞાનપ્રદ-Informative, મળ્યો : 'જેવા ખારવાઓ વહાણે ચડી દરિયે ગયા હોય, અને દરિયામાં તોફાન થતાં જેઓ દરિયે રહી ગયા હોય તેમની સ્મૃતિમાં આવા પત્થરો તેમની યાદમાં યોમાસામાં ઝિંમ્મા કરવામાં આવે છે.'

આમાં પણ વીરપૂજની લાવના સમાવિષ્ટ થાય છે. કોઇ વીરપુરુષોએ દુશ્મનોને માથું આપ્યું હોય, કોઇએ ઘાડને પાછી વાળનાં મોત સાથે મુહૂબત કરી હોય, કોઇએ ધણુ વાળવા અવેસ કાઢીએને પરાજ્ય આપતાં જનકૈસાની કરી હોય, કોઇ નારીએ શીલ અને નારીત્વ પ્રકટાવવા માટે પ્રાણની આહુતિ આપી હોય, તેની સ્મૃતિને પ્રજાએ જળવવાની મથામણ કરી છે. તેનો પાછળ માનવતો ખ્યાલ તો આટલો જ કે વીરપુરુષ કાળના મોંમાં કોળિયો ન બને અને આ પત્થર દ્વારા તે અમૃતનાં જળ પીને અમર બને ! માનવજાતિની અમરત્વની ઝંખના કાયમની છે માટે જ મંદિરની દિવાલ પર યાત્રી કોલસા વડે ય પોતાનું નામ, ગામનું નામ ને વાર તિથિ ને વર્ષ લખીને જાય છે. ઝાડના થડ પર પણ આવી કાતરણી કરે છે. પુત્ર પ્રાપ્તિની ઝંખનામાં પણ માનવતો અમર થવાનો લાવ જ પ્રગટ થાય છે, તે જ લાવ અને ઝંખના પોતાના પૂર્વજને અમર બનાવવામાં કોઈ સપૂતનો હોય છે, માળિયો કંડારવામાં !

પણ ત્યાર પછી જેની પાસે પત્થરમાં કાતરામણી કરાવી શકે તેટલી સમૃદ્ધિ હોય તેવા પુત્રોએ પૂર્વજના પાળિયા કરાવવા માંડ્યા, ભલે ને પછી પૂર્વજોએ પરાક્રમના પાસે શૂન્ય મૂકાવી શકાય તેવી વીરતા દાખવી હોય ! ટૂંકમાં સમૃદ્ધિની છોળો ઝાડની હોય તેવા કુટુંબોમાં તે માત્ર એક પ્રકારની 'ફેશન' બનવા પામેલ. આવા પાળિયાનો કાંઈ પાર નથી. વઢવાણમાં રાણકદેવડીના મંદિરમાં દિવાલો પર આવા પાળિયાઓનો પાર નથી. આ પ્રકારના પાળિયાઓ કદાચ કોઇ વંશનો આંખો દોરાવવો હોય તો ખરમાં લાગે ! તેથી તેનું કાંઈ વિશેષ મહત્ત્વ ન આંકી શકાય.

પણ મધ્ય ગુજરાતમાં પાળિયાના સ્થાને પાટીદાર જાતિમાં તુલશીકથાને તૈયાર કરાવવાનો રિવાજ હતો. વીરસદ ગામમાં વસનદાસ અને

નરસિંહદાસ થઈ ગયા. બંને સમર્થ નરવીરો તેમની બંનેની સ્મૃતિમાં વીરસદ્ગુણશીક્યાનાં જિસા કરવામાં આવ્યા છે. જે તત્ત્વજ્ઞાન પાળિયા રચવામાં છે, તે જ તત્ત્વજ્ઞાન આ તુળશીક્યારો બંધાવવામાં રહેલ છે. વીરની સ્મૃતિ સાચવવા માટે મધ્યકાલીન યુગમાં શા શા નુસખાઓ કરવામાં આવ્યા છે, તે આ પૃથ્વી જડી આવે છે. સવિશેષે જે જ્ઞાતિઓમાંથી શાસકો પેદા થતા; Ruling Castes, તેઓમાં પાળિયા જિલા કરવા કે તુળશી ક્યારો બંધાવવા અને વીર પુરુષનું સ્મૃતિચિહ્ન જાળવવાનો વિચાર સવિશેષે જોવામાં આવે છે. આ પાળિયાઓનો હવે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ અભ્યાસ કરવાનો સમય પાડી ગયો છે. કેમ કે ગુજરાતનો જે ઇતિહાસ મળે છે. તેનું પુનઃ મૂલ્યાંકન મૂકવાની જરૂર છે. તેમ કરવા જતાં ઇતિહાસપ્રતિ સાટેના અગત્યનાં અને મહત્ત્વનાં જે સાધનો છે, તેમાં પાળિયાનું મહત્ત્વ જરા ય ઓછું આંકી શકાય તેમ નથી. અને તે દૃષ્ટિએ જે પાળિયા મહત્ત્વનાં તોય, તેને રક્ષિત હિમારત તરીકે સાચવવાનું કામ ગજસરકારે લેવું જોઈએ.

ગુજરાત રાજની સરકારે તેમના પુરાતત્ત્વ પ્રમતા દ્વારા પશ્ચ પાળિયાના સંશોધનનો અવસ્થિત અભ્યાસ કરાવીને તે અંગેના લેખો પ્રસિદ્ધ કરાવાનાં જોઈએ. વળી તે લખાણો અને રેખાંકનોના Rubbings લઈને તેનું પુસ્તકાલયકરાવવું જોઈએ, જેથી મૂળ પાળિયામાંથી કંઈ નષ્ટ થાય તો આપનાર ઇતિહાસકારને આભારી ખાસ ગુમાવવાનું ન રહે.

સાથોસાથ ભારત સરકારે રાજસ્થાનમાંના પાળિયાનો અભ્યાસ કરાવવો આ બંને સમર્થ રાજ્યની પ્રજાઓના ઇતિહાસના સાધન તરીકેનું પાળિયાનું મહત્ત્વ પ્રસ્થાપિત કરાવવું આ તબક્કે સવિશેષ જરૂરી છે.

આમ તો પાળિયાઓ સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ અને લોકજીવનના ધારકો છે અને માટે તેના તદ્દરે અભ્યાસ આરંભીને તેનો વિશેષ અને વિશિષ્ટ ખ્યાલ વિદ્વાનોને આપે, તે આ તબક્કે અતિ જરૂરનું છે

★ રામાનંદ એલ્ઝાર્ડ મીનરલ્સ ★ કેલસાઈટ મીનરલ્સ

કારખાનું : બંડા
જિ. ભાવનગર.

મુખ્ય ઓફીસ : દિનેશચંદ્ર હંસરાજ : મિસ્ત્રી
સુખરામનગર, અમદાવાદ-૨૧

★★ અમારી માર્બલ મેવાસા ગામે આવેલી છે. જીઓલોજીસ્ટના અભિપ્રાય મુજબ દોઢલાખ ટન કેલસાઈટનો જથ્થો હોવાનો અંદાજ છે. પદ્મેશ્વરકોંગ મશીન ટુંકમા શરૂ કરનાર છીએ. એટલે કેલસાઈટ માટે ઉપરના સરનામે લખવા અથવા રૂમર મળવા વિનંતિ છે.

ભાગિદારો :-

વાળમુરભાઈ નાગભાઈ
દિનેશચંદ્ર હંસરાજ

ભીમજીભાઈ રામજીભાઈ
ગફલજીભાઈ મામદજીભાઈ

સૌરાષ્ટ્ર દર્શન

—શ્રી પિંબજરની મેઘાણુંક ગઢવી (જુનાગઢ)

કુહા

ધરતી સોરઠ દેશની, ગરવો ગઢ ગિરનાર,
સાવજડાં સેજળ પિયે, નમણાં નર ને નાર.-૧
ધર ધિંગી ગરવો ધણી, માદૂ બિંગાં મજજ,
નકળાંક કેસરી નીપજ. ધિમા ખોખડ ધજજ-૨
માથાં વાઢી મેલતાં, લોકાં ધડ લડે,
જનની પૂતર જણે, સરવી ભૂમિ સોરઠે-૩

સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંત હું ધારું છું ત્યાં સુધી, હિન્દુસ્તાનમાં નાનામાં નાતો પ્રાંત ગણાય. ઇતિહાસકારો આ પ્રાંતને સમુદ્રનો પ્રદેશ ગણે છે, પરંતુ તેની પ્રાચીનતા જોતાં ધણો જ પ્રાચીન હોય એમ લાગે છે.

દશ અવતારમાંના ત્રણ અવતાર સૌરાષ્ટ્રમાં થયા હોવાનું કહેવામાં આવે છે. તથાળામાં નરસિંહ અવતાર તાલાળા પાસેના ખડેશમાંથી નીકળતા પ્રાચીન અવશેષો ઉપરથી લાગે છે કે ત્યાં કોર્મ પુરાણી નગરી હોવી જોઈએ. અને તે હિરણ્યનગરી હોવાની માન્યતા છે.

વંશસ્ત્રી:-વામનસ્થળી, ત્યાં વામન ભગવાનનું મંદિર છે. તે પછી કવારમાં વરાહ ભગવાનનું મંદિર છે ત્યાં વરાહ અવતાર થયો હોવાનું કહેવાય છે.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે તો પોતાનું આખું જીવન

સૌરાષ્ટ્રમાં જ વ્યતીત કર્યું. આવા નાના પ્રદેશમાં ૫૭,૨૬,૨૫૬ જેટલો માનવસમુદાય અને આ સમુદાયને ૪૦ લાખ જેટલા આધીન થયેલાં પરાધીન પશુઓ છે. જેમાં સ્વતંત્ર ને ગણતરી બહાર રાખીએ.

૨૨,૬૫૬ ચોરસ માઈલના વિસ્તારવાળા સૌરાષ્ટ્રની ત્રણે બાજુ ૭૦૦ માઈલમાં સમુદ્ર બુધરાટા કરે છે. અહીંના લાખો માણસોએ હજુ સુધી આ ભૂમિની બહાર પગ નહિ મૂક્યો હોય, છતાં આ સરકાર આ ખમીર, ઉદારતા, રખાવટ અને વીરતાનું કારણ જોતાં સૌરાષ્ટ્રની ભૂગોળ લાગે છે. આજથી ૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે જામનગરના શ્રી કંઠ કવિએ સૌરાષ્ટ્રની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી છે :-

સૌરાષ્ટ્રે પચરતનાનિ, નદી નારી તુરંગમ ।

ચતુર્થે: સોમનાથ ચ પંચમં હરિદર્શનમ્ ॥

સૌરાષ્ટ્રને ફરતા મહાસાગરને કિનારે અનેક તીર્થસ્થાનો છે. સોમનાથ: આર જ્યોતિર્લિંગો માંહેનું એક ગણાય છે. આ મંદિરનો ઇતિહાસ જોતાં પુષ્કળ સાહિત્ય સામગ્રી આપણને મળે છે. ધર્મને ખાતર, નેક ટેકથી કુરમાની કરનાર એનેક વાર-પુરુષોની સ્મૃતિ તાજી થાય છે. જેમકે, લાખો કૃત્તાણી, મૂળરાજ સોલંકી ભોળો બીમદેવ, હમારજી ગોહિલ અને વેમડો બીલ.

દ્વારાપુરી :-શ્રી કૃષ્ણ એટલે પાંચ હજાર વર્ષથી માંડી છેલ્લા મૂળ માણેક સુધીનું સાહિત્ય પ્રાપ્ત થાય છે. “દ્વારકા પાંજી આયના” હડિયા હથિયાર, અટલા લા મેલી ! મરણો નો હકડી વાર.....” માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા માટે એકવાર મરી કીટવાનું ગૌરવ રાખનાર આ વીરપુરુષનાં બોલ જાતી ને ગજગજ કુલાવે છે.

મીંચાણી :-હરસિદ્ધિ માતાના દર્શને જતાં ધર્મનિષ્ઠ, ઉદાર પુરુષ જગદુશ્તાની યાદ આપે છે.

પીપાવાવ :-ગોપનાથ પાસેની આ જગ્યા ૧૧માં સૌકાની યાદ આપે છે. આ જગ્યા પીપા ભક્તની બાંધેલી છે. આ ભક્ત તે ગાગરનગદના રાજા હતા. એમને ૧૬ જેટલી રાણીઓ હતી. વૈરાગ્ય આવતાં તે બધાને છોડી એકાએક ચાલી નીકળ્યા.

એક અણ્ણમાનીતી રાણી “સીતા” સંગાથે ચાલી તીર્થસ્થાને ! ફરતાં ઊના પાસેના ઉમેજ ગામમાં ભક્તને ત્યાં રાતવાસો રોકોણાં. યજ્ઞમાનની સ્થિતિ બહુ જ ગરીબ હતી. ભક્તે પોતાની સ્ત્રીને સાડલો વેચી અતિથિનો સત્કાર કરેલ. જમવા બેસતી વખતે ભક્તની સ્ત્રી કોડીમાં પુરાર્થ ને બેડી હતી. આ બખગ ભક્ત પીપાને પડતાં, યજ્ઞમાનની ગરીબી જોતાં પોતે અને રાણી સીતાએ ગામના ચોકમાં રાત આખી નામકોંતન કર્યાં અને જે વૈસા આવ્યા તે પેલા ભક્તને આપ્યાં અને તેની સ્ત્રીને કપડાં લઈ આપ્યાં આ છે સૌરાષ્ટ્રનો અતિથિસત્કાર !

વાંકાનેર પાસે જડેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે તે પશુ ધણા જૂના વખતનું હોય તેમ લાગે છે. ત્યાં મહાદેવ જામરાવળને પ્રસન્ન થયા હતા એવી

કથા છે.

જડિયો જંગલમાં, વસે, ઘોડાનો હાતાર,
તૂંઠયો રાવળ જામને, હાંકી દીધો હાલાર.

સુદામાપુરી, ગુપ્તપ્રયાગ, પ્રાચીનો પીપળો,
તુલસીસ્થામ એવાં અનેક તીર્થસ્થાનોમાર્થિ. આ પ્રજા
ને હમેશાં પ્રેરણા મળતી રહી છે. આ છે સૌરાષ્ટ્રના
તીર્થસ્થાનો :-

ગીત સખાખરું

પણાં દ્વારકા પ્રયાગ સોમનાથને સુદામાપુરી,
સ્વર્ગારોહણ કૃષ્ણજીરા તુલસીરા સ્થામ;
ગિરનાર હતા પ્રેમ પામી કેરા પીપળારા.
ધરા સોરઠો રાસો ચારે બાજુ ધામ-૧
ગોપનાથ જડેશ્વર કણ્ઠદાર ગોકરજી,
હરસિદ્ધિ માત આણી હજારા હજુર;
પીપાવાવ, બીલનાથ, વંથંગી વામન કેરી,
નરહરિ રૂપે જેવા સિંહવાળા ત્ર-૨

આ પારેવાના માળા જેવડા પ્રદેશમાં સીતેર જેટલા નાનામોટા પહાડોની ગુફામાં કેંક સિદ્ધ સાધકોએ નિવાસ કરી ઊભા રહેવાની પ્રેરણા આપતી ચારે બાજુ આવા કુંજરાની હારમાળા પડી છે. આ પહાડોમાર્થિ નાનીમોટી બસોહથી પણ વધારે નદીઓ એ ચારે બાજુ વહન કર્યું છે; સૌરાષ્ટ્રની જાણ જેવી ભૂમિમાથી લાગ્યશાળી માણસના હાથની રેખાઓની જેમ ગામડે સંસ્કાર દાહવ્યા છે. નદીઓએ તો આ પ્રદેશને મોકળે મને સમૃદ્ધિ આપી છે. સંસ્કાર આપ્યાં છે, સાહિત્ય આપ્યું છે.

નદી એ તો સરસ્વતીનું પ્રતીક ગણાય. એના કિનારા ઉપર અનેક આશ્રમોની સ્થાપના થઈ, કંઈક

મઠો સ્થપાયા, જ્ઞાનનાં પરબ બંધાણા. ફાતાર, ભકતો,
શુરવીરો, પ્રેમીજનો વગેરેના સાહિત્યનો ખજાનો મળે
એમ છે સ્વ. મેઘાણીભાઈએ ઘણું સંપાદન કર્યું
છે છતાં પણ હજી ઘણું પડ્યું છે. કોઈ
ખાણિયો મળી જાય તો પેટાળમાંથી બહાર કાઢે.

નદીઓ અને પહાડોને આશ્રયે આ ભૂમિમાં
અનેક જાતિઓ પોતાનું પશુધન લઇને ઉતરી સૌરા-
ષ્ટ્રને પોતાનું વહાલું વતન બનાવ્યું. આ પ્રદેશના
મૂળવતનીઓ તો કોળી અને ભીલ કહેવાય છે. બીજી
બધી જાતિઓ આવેતું હોવાનું માનવું છે. અત્યારે
૧૭૦ જેટલી જાતિઓએ વસવાટ કર્યો છે. એમની
પેટાં જાતની ગણતરી કરાએ તો આંકડો બસે ઉપર
જાય છે, પણ મુખ્ય આ પ્રમાણે છે:-

ગીત વેલીઓ

આહીર, ઝોડ, અતીત, ને આરબ,
અગર, ઉદિયા, અખોટી જાત,
કાડી, કાયસ્થ, કણખી, કોળી,
કારડીઆ, કડીઆ બહુ જાત,
કંસારા, કાંકસિયા, કસાઈ,
કડિયારા, કુભાર, કમાલ,
ખિસ્તી, ખત્રી, ખાંટ, ખારવા,
ખોજા ખોખર, ખસાયા, ખવાસ.

મધી ગોલા, ઢેઢ ગરોડા,
ગોડીઆ, ગુજર મલકટા,
ગ્રાધવ ગોહિલ ધાંભી બડિયા નાગર,
નાડી, અર નટા,
સારસ્વત, ચારણ ને સોની,
સત્રારા, સુતાર સંધાર,
સરાણિયા, સેતા ને સૈયદ સંધી,
સૂમરા. શેખ, ચમાર.

સલાટ, સીદી, સરવાણી ને છીપા
સરવણ, સેત સિપાઈ,

સગર, ચામડા, ચુમારિયા ને વાંઠાળા,
ઝર વસિયા આંચ;
જત, ઝાટ, ડાકલિયા ડફર, દરજી.
ઢાઢી, જીલાયા, ઢોલી,
ધોખી, માળી ધૂળ, ધોનારા,
તાઈતૂરી ને તરક તંબોળી.
તરગાળા, તંબૂરિયા થોરી
ટેપાળા પીંજરા પંઠાણ,
પુરખિયાં, પારસી, પખાવી,
મુલ્લા બાખી, મુલે સલામ;
ખાલાણ, બલોચ, બાખર,
બારોટ, બલુસારી બાંડ,
બાવસાર, ભીલ, બાટ, બાટિયા,
ભંગી, ભોપા, ભોઈ, ભરવાડ.
મેર, મુમના, મોચી, મેમણ
માધવીયા મુંઢા ને મીર,
મહિયા, મ્યાણા, મકરાણી ને,
માતંગ, મતવા, ગવલ્લી ફકીર;
રાજપૂત, બાખરિયા, રખારી,
રામાનદી, રાવળ લોક,
લુહારિયા, લિંખડિયા, લોધી,
લોહાણ, લુહાર અથોક.
વાઝાં, વહોરા, વાદી, વાણિયા,
વણઝારા, વણકર, વાધેર,
વાળદ, વાધરી. લંબા, વેરાગી દાટી,
લાડી, હજમ, ડફેર,
ખરક ખલાસી, વજીર, ગાદલિયા,
ગારુડી, ચામડીયા, પંઢાર
ડાંગસિયા, મારગી, મદારી,
આડોડિયા, સેમળિયા અપાર.
મલ મોનેસર માલચડિયા,
દેદાગરવી બોયા ડામ,
સુદાખરા, મોતિલા, નાગોરી,
છે એકસો સીતેર કામ.

ઈતર પ્રદેશમાંથી જિતરી આવેલી આ પ્રજાએ પોતાની ભાષા, રીતરિવાજો પહેરવેશ અને વ્યવસાય લેતી આવી તેને આજ સુધી જાળવી રાખ્યાં એથી વિવિધ પ્રકારના સંસ્કારોનું સંકલન થયું. એ વિવિધતામાં પાછી સાવ એકતા ચંદ્રવાના ભરતની વેદ્યુની જેમ દીપી જડી. તમામ જાતિવાર જુદા જુદા પહેરવેશો જેવામાં આવે છે. માથે બંધાતી પાંધડીના વારીક જેટલા વજોટ આજ સુધી જાળવી રખાયા છે. બીજા પ્રદેશમાં પણ પાંધડી બંધાય છે પણ ત્યાં એકજ ઘાટ, ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં તો:-

ભોરબીની છોટાણી ને ગોડળની ચાંચ,
જામનગરનો જામો પૂજો પાંધડીએ રંગ પાંચ.

બારાડીની પાટલીઆળી બરડે ખૂંપાણી,
ઝાલાવાડની આંટિયાળી કાળી ટીલીવાળી,
ઓખાની પણ આંટિયાળી ભારે ડુઆમ ભરેલી,
ધેરી ને ગભીર ઘેડની જેતાં આંખ હરેલી.

સોરઠની તો સીધી સાદી ગીરનું ગોળ ફૂંડાળું,
ગોહિલવાડની લબગોળ ને વાળાકી વધરાળું.

ડાખા કે જમણા પડખામાં એકજ સરખી અટી,
કળા ભરેલી કાઠિયાવાડની પાંધડી શિર પલાંટી,
ભરવાડોનું મોજપટું ને રાતે છેડે રમારી,
પૂરી ખૂંપી કરી પરજીએ જાડા ધા ઝીલનારી.

બત્તા જૂનાગઢ બાબીઓની સિપાઇને સાફો,
ફકીરોને લીસો ફટકો મુંઝાવરને માફો.
વરણ કાનિયો વેપારી કે વસવાયાની જાતિ,
ચારણ બ્રાહ્મણ સાધુ જાતિ પાંધડીએ પરખાતી.

એક તો સૌરાષ્ટ્રની રળિયામણી ભૂમિ; એમાં સિતેર જેટલા નાના મોટા વંકા ડુગરાં, ૧૭૦ જેટલી મામડે મામડે સંસ્કાર-સમૃદ્ધિની છોળ્યું રેલાવતી અરિતાઓથી આકર્ષાઈને બસો જેટલી જાતિ જિતરી

પડી. આવા રળિયામણા દેશમાં પોતાના અણમૂલ્ય અશ્વો વિના દેશાટન કરીને પૃથ્વી ધરે કેમ થાય ?

એટલે દેવના વિમાન જેવાં ઘોડાં સાથે લેતા આવ્યાં એનો ધરે ધરે ઉછેર થયો, એમાંથી જત્રીસ જેટલી જાત જાતી થઈ કાઠિયાવાડી ઘોડાનો નમૂનો આપને બીજે ક્યાંય જોવા નહિ મળે. એના રૂપ, પાણી, ને લક્ષણ જોઇને કચ્છનો રાજા લાખો ફૂલાણી બોલી જાણ્યો કે “મારું” એ ત્રણ બાબત સાવ અધરાયું રહે છે.”

ધીમાં ઘોડાં ત્રમ ધીમાં આઠાં પાલવકાં,
હેડો મૂંજો અંધારાંયો એ ત્રે ગાસડિયાં.

આવા હેતથી, આવા લાડકવાયાં નામથી, બીજા કોઇ દેશમાં પણ ને લડાવ્યા હશે ખરાં ? આ રજાં સોરઠની જત્રીસ જાતિ ઘોડીના નામ:-

ઘોડી-જાત ૩૬

પીરાણી, તાજણી, ઠેસ, હેમણ, માણકી, પટી, નેરાળી, હીરાળી વળી, મૂંજી ફૂલમાળ; બોદલી, માછલી, રેડી શીંગાળી હોગાળી, બેરી, જપર, વાંગળી શેણ, ચાંગી, ચમર ઢાળ ૧ બૂતડી, દાવલી, રેશમ, કેશર, મુગટ, મૂલમ, લખી, વાંદરી ને લાલ, અટારી જખાદ, મની, રીમી, હરણી ને લાલ, મેંધા મૂલવાળી, એવા ધરા સોરઠારા તુરંગા ઓલાદ. ૨

આ જત્રીસ જાતિમાં કઈ ઘોડી ક્યા થાય છે તે વિગતવાર તપાસીએ:-

ભામોદરામાં કેશર, પીરાણી, માણકી,
મૂંજીમાં રેશમ મૂડામાં બોદલી
જેતપુરમાં જખાદ

બગડમાં વાંદરી બાડવામાં મૂલ્ય અને પરી
ખેરવામાં લખી હસામાં માણુકી ને વાંગળી
હડવામાં લાસ ગઢડામાં કેશર
બાબરામાં ઢેલ દગડામાં ભૂતડી
ગોસલમાં ફુલમાળ ચોટીલામાં ચાંગી
મોણિયામાં હીરાલ પાળિયાદમાં હરણી
લીંબડીમાં બાલ ભડકીમાં તાજળુ
ગુંદરણમાં મની જસદણમાં રેડી-મનમલી
ધાધણપુરમાં લખી હળવદમાં ચમરદાળ

અને આ છે ઘોડીના આઠ અપલખણુ :-

આઠ અપલખણુ

૧	૨	૩
નાગણુ,	પડતલ,	ગંદછોડ,
૪	૫	
જડતલ	અડતલ	જેઠ,
૬	૭	૮
કડકણુ,	ભડકણુ,	મારકણુ
આઠ અગણુ	તુરિ	એહ-૧

અને આ છે ઘોડીઓના અઠાવીસ એખ :-

૨૮ એખ

કોઠાળ, ખપાળ, ફૂણનાલને ડકાર ટંકી
આંસુદાળ, અરજણુ ફેર, 'મેડા ફોડ
વાધિયાનુટને દળલંજણુ લગડુ બલે
સાપણી, નનામી કુખ પાગડારી ત્રેડ--૧

ભમરો ઉરમાં ગુણવાળ છટાભાંગ ખેડાઈ
ગોમ થની વીંછીયો ને ફની અનીફેખ
એકંડી વિચીયા, ગોમાં સુસણે ઉપાડ ખીસા
આઠ અપલખણુ ને અઠાવીસ એખ--૨

આ જાતવંતી ઘોડીઓનાં શીલ અને પરાક્રમ
સામી જરા નજર ફેરવી એ તો ખ્યાલ આવશે કે
આ પશુમાં કેટલી ખાનદાની ભરી છે ! 'સૌરાષ્ટ્રની
રસધાર' માં સ્વ. મેધાણીભાઈએ ઘણા પ્રસંગો
લીધા છે.

'ઘોડી ને ઘોડેસ્વાર' ની વાતમાં સુથા
ધાધણની માણુકીનું પરાક્રમ વાચો તો ખરા !

શેનુંજના ગાંડા પુરમાંથી ત્રાપા ઉપર ખેઠેલ
કાઠિયાણી ને અઢી મહિનાના દીકરાને નદીને સામે
કાંઠે લઈ જાય છે જલંગ મારીને નદીના બેડા ચડે;
એ ત્રણ વખત પાછી પડી, એટલે સુથા એ કહ્યું,
બાપ માણુકી ! કાંઠે લાવીને પાછા વહેતા કરીશ ?
આમ કહેતાં માણુકી ઉપર વજ્ર પડ્યું હિય એમ
લાગતાં જલંગ દીધી, બધાને કાંઠે કાઠ્યાં, પોતે લાંબી
ધઈને સુઈ ગઈ, માથુ પાંખેરું ઊડી ગયું. કાઠીએ
પ્રતીજ્ઞા લીધાંકે જીંદગી આખી ખીજ કાઈ ઘોડી ઉપર
સવારી ન કરવી.

રોઠોડ ધાધણની ખેરી, જ્યાં રોઠોડ ધાધણ કામ
આવ્યા ત્યાં જઈને પછડાટી ખાદને મરી ગઈ;

આપા જુણાની લખી કાઠી ગામથી ત્રીસ ગાઉ ઉપર
લીંબડી ગામમાં જઈ, રોઠે દિવસે વરગાળનું ખાન
પડી ને આપો જુણો દિવસ આથમે ત્યાં કાઠી ગામે
આવતો રહ્યો. રાજનીવ આવીને જુએ તો લખી
બટક બટક બાજરો બટકાવે છે ? થાકનું નામ નથી.

કાળુજી મેરની વાંદરી જૂનાગઢનો કાળવો
દરવાજો ઢેકીને બહાર નીકળે...

લાખણુસી આખરની વાંગળી મારડ ગાંમથી
હમેશાં દિવસ આથમ્યા પછી ચાત્રીશ ગાઉ ઉપર
નગીયાણા ગામે ગોરજ પાસે આવે ને સવાર

: વીંટી ઃ તાવીજ ઃ યંત્ર પહેરો :

કોઈ—ચિંતા—ઉણપ—પીડા—નડતર—કમનશીળી

હોંશ પુરી કરે છે.

(હાથનો પંજો કે જન્મકુંડળી જોઈને
અહીંપીડા — નડતર કહી શકાય છે.)
સુખાકારી, આખાદી, પ્રેમમાં સફળતા,
લગ્નસુખ, વગેરેને લગતી કોઈપણ
મુંઝવણ—મુસીબત—અસુખ—માટે.

શ્રી યોગેશ્વરજી

જરૂરી નંગવાળી તૈયાર વીંટી રૂ. ૧૫૦ (૨૫ શી.)
લાખેણી નંગવાળી તૈયાર વીંટી રૂ. ૩૫૦ (૪૫ શી.)
લાખેણી યંત્ર-માદળીયું તાવિજ રૂ. ૧૧૦ (૨૧ શી.)
સિદ્ધ વીંટી-રૂ. ૩; અહો નંગોની પુસ્તીકા-રૂ. ૧૦

એ. લાખાણી B. A. LL. B. અહો-નંગો,

હસ્તરેખા : જ્યોતિ

લાખાણી બીલ્ડીંગ, સદર બજાર : રાજકોટ (ભારત)

પરમશક્તિ ઓઈલ એન્જનો

૬/૬.૬, ૮/૬, ૧૦ હો.-પાવરમાં
તથા

એવરેસ્ટ ઇલેક્ટ્રીક મોટરો

૦.૫ થી ૫૦ હો. પા. માં

હાજર સ્ટોકમાંથી મળશે.

ગ્રામ :-UMMID

ફોન નં. ૨૨૬૧૫

પ્રકાશ મશીનરી સ્ટોર્સ

પ્રભાત ટ્રેડીંગ કંપની

કડીયા બીલ્ડીંગ, રીલીફ રોડ,

અમદાવાદ—૧.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોટી વાવડી મુથ વિવિધ કા. સ. મંડળી લી.

તાલુકો-ગારિયાધાર

સુ. મોટી વાવડી

જિલ્લો-ભાવનગર

સ્થાપના તારીખ :- ૧૮-૧૧-૧૯૪૬

નોંધણી નંબર :- ૩૦૫

શેર ભંડોળ :- ૬૨૭૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૬૩

અનામત ફંડ :- ૧૭૬૧૧-૬૦

ખેડૂત :- ૨૭૫

અન્ય ફંડ :- ૩૮૬૦-૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૮૭

અન્ય નોંધ:- મંડળીનો સહકારી ભંડાર ખાતર, ખીયારણુ, ખાંડ, સસ્તુ અનાજ,
તેમજ ખેડૂત સભ્યો માટે ખેતીને લગતી દરેક વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે.

નાનજી ભગવાનભાઈ પટેલ
મંત્રી

જીવરાજભાઈ લાલજીભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

With Best Compliments from :-

The Merchant Tiles & Minerals

Dealers in

Calcite Lamps & Powders & Other Minerals

Manufacturers of

“LIBERTY” SOAPS

Parshishal Para

MAHUVA

“ સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા ”

ચોજનામાં અમારો સંપૂર્ણ સહકાર છે.

રાજુલા તાલુકા સહકારી ખરીદ-વેચાણ સંઘ લિ.

સ્ટેશન રોડ, રાજુલા.

અધિકૃત શેર ભંડોળ	રૂા. ૧૦૦૦૦૦-૦૦
ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ	રૂા. ૨૩૬૪૦-૦૦
અનામત અને બીજા ફંડો	રૂા. ૧૧૫૦૦-૦૦
કુલ કાર્ય ભંડોળ	રૂા. ૩૬૬૩૭૦-૦૦
કુલ ટર્ન ઓવર	રૂા. ૨૭૨૪૬૭૦-૦૦

સંઘ દરેક જાતના રસાયણીક ખાતરો, સુધરેલાં બીયારણો, જંતુનાશક દવાઓ, સિમેન્ટ અને ખેડૂતોની જરૂરીયાતની વસ્તુઓ પુરી પાડવાનું કામ કરે છે. તેમ જ એક મેડીકલ શાખા ચલાવે છે; જેમાં દરેક જાતની એલોપેથીક દવાઓ, ઈન્જેક્શનો વિગેરે જનતાને રાહતના દરે પુરી પાડવામાં આવે છે.

ગુણવંતરાય ભટ્ટ
મંત્રી

કનુભાઈ લહેરી
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી બીલેશ્વર ખાંડ ઉદ્યોગ ખેડુત સહકારી મંડળી લી.

કોડીનાર

તાર :—“ખાંડ ઉદ્યોગ”

ફોન નં. :— ૧૭

રજીસ્ટર્ડ નંબર :— જી. ૨૭૬

સ્થાપના તા. :— ૮-૮-૧૯૫૬

૧. અધિકૃત શેર ભંડોળ	૮૫૦૦૦૦૦-૦૦
૨. વેચાણ બાદેલ ફરેલ શેર ભંડોળ	૮૫૦૦૦૦૦-૦૦
૩. ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ	૭૦૦૦૦૦૦-૦૦
૪. વસુલુ આવેલ શેર ભંડોળ	૬૬૦૦૦૦૦-૦૦
૧. સભાસદો	૪૬૦૦૦૦૦-૦૦
૨. નામદાર રા. સરકારે રોકેલ શેર ફાળામાં	૨૦૦૦૦૦૦-૦૦
૫. ૧ સભાસદ કાયમી થાપણ	૧૮૬૮૮૬૬-૦૦
૨ સભાસદ શેર ખચત થાપણ	૧૨૨૩૩૬૮-૦૦
૬. રીઝર્વ અને બીજા ફંડો	૪૮૦૨૬૫-૦૦
રા. શ્રી રામસિંહભાઈ નારણભાઈ વાળા, મુ. કડોદરા. ચેરમેન	
રા. શ્રી અણસિંહભાઈ ભાણુભાઈ ડોડીયા, મુ. પાંચપીપળવા. વાઈસ ચેરમેન	
રા. શ્રી પી. પી. શાહ, મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર.	

સભાસદભાઈઓની શેરડામાંથી ઉચી જાતની સફેદ ખાંડ તૈયાર કરાવી. ખાંડ ઉદ્યોગમાંથી મળતી આડપેદાશ મોલાસીઝનું ઉત્પાદન તેમજ મોલાસીઝમાંથી રેકટીફાઈડ અને ઓડીનરી ડીનેચર્ડ સ્પીરીટ તેમજ સ્પશીઅલ ડીનેચર્ડ સ્પીરીટ તૈયાર કરવાનું કામ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી તરસમીયા જીથ વિ.વિ.કા.સ. મંડળી
મુ. તરસમીયા (ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૪-૫-૪૦ નોંધણી નંબર ૧૮૧
શેર ભંડોળ:-૫૦૩૧૦ સભ્ય સંખ્યા:-૫૪૩
અનામત ફંડ:-૩૭૧૧૯
વિકાસ ફંડ:- ૨૩૬૧
મકાન ફંડ:- ૧૦૭૧૪

મંડળી ખાતર, અનાજ, ખીયારણુ વિગેરેનું
કામકાજ કરે છે

રતિલાલ ઈ. ભટ્ટ ગોરધન ઉકાલાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

વ્ય. ક. ના સભ્યો

ગોરધન ડાયાલાઈ રવજી હીરાભાઈ
રવજી નારણભાઈ સવજી જીવાભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી સાતપડા જીથ ખે.વિ.વિ.કા.સ. મંડળી
(તા. ગારીયાધાર) મુ.સાતપડા. (જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૧૦-૧૨-૪૭ નોંધણી નંબર:-૨૧૫
શેર ભંડોળ:-૩૨૧૬૦ સભ્ય સંખ્યા:-૧૧૫
અનામત ફંડ:-૮૯૧૭-૨૧
અન્ય ફંડ:- ૫૯૩૩-૬૨

પ્રવૃત્તિ-ખાતર, ખીયારણુ ફવાઓ વિગેરેનું કામકાજ.

વ્ય. ક. ના સભ્યો

માવજી ઉકા વલ્લભ શામજી
ડાયા જીવરાજ જીવરાજ દેવરાજ

નરસી અરજણુ નારણભાઈ ખેચરભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી લોઠપુર ખે.વિ.વિ.કા.સહ મંડળી
મુ. લોઠપુર (તા. જફરાબાદ)

સ્થાપના તા. ૧૩-૫-૫૫ નોંધણી નંબર ૧૨૮૭
શેર ભંડોળ:-૧૪૩૮૦-૦૦ સભ્ય સંખ્યા:- ૧૦૬
અનામત ફંડ:-૧૯૩૦-૬૧

કલ્યાણજી ડી. પંડયા લીમાભાઈ ગીરધરભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી તળાજી વિ. કા. સહ મંડળી લી.
મુ. તળાજી (જિ. ભાવનગર)

રજી. નં. ૪૭૧ તા. ૧૨-૧૨-૫૦ ઓડીટ વર્ગ અ
અધિકૃત શેર ભંડોળ:- ૨૫૦૦૦
શેર ભંડોળ:- ૭૨૬૦
કાર્ય ભંડોળ:- ૩૫૦૦૦
ટર્ન ઓવર:- ૧૫૦૦૦૦
સભ્ય સંખ્યા:- ૯૮

વ્ય. ક. ના સભ્યો

મહેતા ઇન્દ્રવદન જમનાદાસ પ્રમુખ
પટેલ સલેમાન અભરામભાઈ સભ્ય
ખોજા અકબરઅલી વલીભાઈ "
દોશી જસવંતરાય જીગલદાસ "
પટેલ બાલુભાઈ ગયુભાઈ "
મથુરીયા શાંતિલાલ ચન્નજી "
વાળા રજી જીભા મુળીભા "

થાય ત્યાં પાછી મારડ ગામની ઓથમાં બાંધી હોય,
લાખણસી એ વાંગળીને હમેશાં ધી પાતો એટલે જ
કહ્યું, કહ્યું છે કે :-

‘ ઘોડાને ઘી પાતે કામન કર ગ્રહીએ નહિ ’

માત્રા વરુની હરણી જલમસંગતા હાથમાં
આવતાં કચ્છમાં જઈને બધો ગરાસુ ધરે કર્યો.

લાખા ફૂલાણીની ફૂલમાળ આટકોથી સાળે છૂટી
પાંચાળ, ઝાલાવાડ વટીને ગુજરાતમાં પાટણુ જઈને
સમાચાર આપી સવારે ઘોડાહારમાં બંધાઈ ગઈ.

ચાંપરાજની રેશમ લાલમાંથી લૂંટ કરીને ભાગે.
પીઠ પર ત્રણ ત્રણ સવાર ! રસ્તામાં ધારની મુલડીમાં
ડાખલો આવી જતાં જરા આચકો લાગ્યો એટલુ જ
બાકી ડાખલો અને ગુડા ઉપરનો ખોભરો, તો
ત્યાં જ રહી ગયા. છતાં વરતાવા દીધુ નહિ ત્રણ
પગે ધરે પોગી.

લખધીરની હરણી વઢવાણની વાર આવી પોગતાં
લખધીરે ઉતાવળે હરણી છોડી, પણ પગમાંથી નેવળ
કાઢતાં ભૂલી ગયો એમને એમ સવાર થયો ને હરણી
હરણીની જેમ જલગ મારી ભાગી છૂટી. રસ્તામાં
એક વોંકળો આવતાં જલગ મારી ત્યાં નેવળ તૂટ્યું
ત્યારે ખચર પડી કે હરણીની પગમાં નેવળ હતું.
હરણી ટપી એ વોંકળાનું નામ પડ્યું ઘોડા ટપ.

આવી તો અનેક વાતો મળે છે. કલાણની
તાજણીનું પરાક્રમ, જલદવ ડાંગરની છપરના સંગ્રામો,
હનુભાઈની રેઝી, ઘેઝાશાની બાસ, વરખંગલાધરની
મની, રાણીંગ કરપડાની કાળુડી, ને માણાવદર નવાય
કમાલદીનખાનની ભૂતડી,

આ ભૂતડાને મોજમાં લેવા માટે એક ગઢવી

કવિતા કરીને આવ્યો :-

“કંઈક ભૂપકા ઘોડાં અરબી કાઠીયાબાડી,
ભૂતડી જોવાને જોખે ગળુએ બોપાળ.”

નવાખે કહ્યું કે ગઢવી ઘોડાહારમાંથી પસંદ કરો
એ ઘોડી તમારી.

ગઢવી ઘોડાહારમાં આવીને જુઓ તો ભૂતડી
ન મળે. એક ખાસદારને ફાળ પડી ગયેલ કે ભૂતડી
આપી દેશે, એટલે પોતાને બહુ વહાલી હોવાથી
પોતે છોડીને બહારગામ ભાગી ગયેલ.

ગઢવીને ખોટો વહેમ પડ્યો કે ભૂતડી ન આપવા
માટે નવાખે ખાસદારને મોકલી દીધો છે. એટલે
એક દોહો કહીને હાલી નીકળ્યો.

નામેંથી નકી હતું, નઈ મેપતમાં માલ,
કાંવ ઠબકો કમાલ અધપત તને આપવો.

૨: નવધણુનો ઝપડો, વાલેરા વામાનો મારુયો,
સાંગણિયના આચર હીપા મોલનો રોઝો, ઘોડો તો
હજી હમણાં જ થઈ ગયો. દેવના વિમાન જેવીકિમદ
જાતિને આ પ્રજાને રણખેલવાના, કોઈની વારે ચડવાના,
ધરા ધરે કરવાના કોડ જમાવ્યા.

અહીં પંદર જેટલી ગાયોની ઓલાદ જોવામાં
આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે જાંબવી, કાખરી, ગોરી,
જરી, મુજડી, ખેરડી, મોરડી, કવલી, ઘોળી વગેરે
ગણાવી શકાય હવે આ જાતિઓનું જંદમાં વધુ ન
જોઈએ :-

જંદ ભુજગી

ગણાં જાંબવી, કાખરી, ગાય ગોરી,
જરી, મુજડી, ખેરડી, ઘેન ઘોરી,

રંગે શામળી કાઠિ બાહોળ્ય રોઝી,
સવેળા મહી આપતી, સાવ સોઝી--૧

જડયા ખોભરાં માંભિયાં શીંગ સાથે
પગે ઝાંઝરો, સાખિયા કામ સાથે
ગળે કામર કંઠમાં ઘંટ વાગે
જગાડે જરી, મોરડી માત જાગે--૨
કવલ્લી ફળીને પવિતર કરે છે,
ભણી બોડણી ભાવ મીઠા કરે છે.
કરે દીલ તો મુંજડી સાદ પાડે,
જુઓ નીલડી દેસ આખો જગાડે--૩

સુણી વાંભને હીંદ દેતી હિહોળા,
વળે વાજુ ઉપરે સાંજ વેળા,
ખળેજે, નથી આઉમાં દૂધ માતાં,
સદા સમૃદ્ધિ રેલતી સુખદાતા--૪

હહી દૂધ ને ઘી મીડી ફાયવાળાં.
સુધાના સમાં એ બધા સ્વાદવાળાં,
ધરા ખેડવા આપતી પુત્ર સારા,
કહો કેમ જુનામ એ ગુણ તારા--૫

જત્રીસ જાતની ઘોડી, વીરોક જાતની ગાયો
અને ત્રીસેક જેટલી ભેંસની જાતો છે, ગુણ, રૂપ,
અને શીલ્પથી એના નામ પડ્યાં. ગીરની ભેંસ આખા
ભારતમાં પંકાપ છે. એના શીલ્પ અનોખા છે એની
તાકાત અચ્છો પમાડે છે. ફક્ત એક જ ભેંસ
ગીરના વનરાજ ને તગડી મૂકે છે. સિંહને તગડીને
આવતી ભેંસનો દેખાવ જોવા જોવો હોય છે. એની
તાકાતના કંક લે કકવિઓએ ભારોભાર વખાણ
કર્તા છે.

ગીરની ભેંસની નમણાઇ તો અવધિજ કહેવાય.
હાથણીના બચળાં જેવું સરીર; ટૂંકી ગુડિયું;

પૂંછડાની ત્રણ ત્રણ માંડિયું વાળી લઈ એ એવી તો
ફૂલપ! આંટિયું વાળીને ઘેટોણી થઈ ગયેલા શીંગ;
કોડિયાં મૂકીને દીવાજ પ્રગટાવી દ્યો ને? ફાંટ
ફાંટનાં અડાણુ; કાળી નામણુ જેવો વાન; હાથ
લપટી જાય એવી તો સુવાળી! આ રહું; એના
ગુણોનું વર્ણન કરતું પ્રાચીન ચારણી ગીત :

મણીનામ કુંડી તણાં નાગદ્યુ, ગોટકયુ
નેત્રમ્યુ, નાનકયુ, જોગ નમણા.
ગિણિયુ, ભૂતડયુ, ભોજ, હોમાણિયુ
ખીરયુ હાથણી ગળાં બમણા--૧

દાડમ્યુ, મિણકયુ, હોડકયુ, દડકદ્યુ
પીંગદ્યુ ઢિંગદ્યુ, નામ ડહાળ
સાદિયુ આપદ્યુ. આખ તે સકરુ,
રાંણુ ખાડુ તણાં જાણ રાજ--૨
ભીલિયુ આવડિયુ, બોધડયુ, ભૂરિયુ,
ગોમિયુ, મુમદ્યુ, રૂપ મણિએ,
ભગરિયુ વાગડયુ, વાલમ્યુ, ભાલમ્યુ,
પહાડ ગાડા તણાં કેમ મણીએ--૩

એપતાં કાગિયુ શીંગ આંટાણિયુ
ભાણિયુ પીંગલા આઉ ભારે,
ધડા પચરાણિયુ, કુંગરા હાણિયુ,
હાલિયુ ગાણિયુ, ખડાં હારે--૪

હાલિયુ પારવા પરે હેતાણિયુ,
જરે પરનાણિયુ મેધ જેવા,
દાખતા વીરડા જેમ દૂધાણિયુ,
મુંધ મૂલાણિયુ, દિયે મેવા--૫

કૂડો ભેસોના નામ તો મણીખતાવ્યા? નામલી,
ગોટકી નેત્રમ, ભીલી, ભમર, ભૂરી, વાલમ, ભાલમ,
ગીચુલી, ભૂતડી, હોમાળી મુંગલ, આવડી ખીનડ,

હાથણી, દાકમ; સાકર વગેરે હાથણી જેવાં ગળ વાળિયું; તે પછી તેના રૂપ વર્ણન પણ કારોબાર કરવામાં આવ્યું. એનાં શીલ પણ આપણે જોયાં હવે એની વિરતા, રૂપ અને શીલનું એક ખીણું પ્રાચીન ગીત જોઈએ :-

ટેકા લઈંતી અધોલા ખીમ પહાડકા ડાઘે ટૂંક
ઝાડકા હિમેજે મૂળ ટલ્લાસે જોરાણુ
હાડકા ગોળહી જેના થકયા હંસ જેમ હાલે
ખાંણુરી હકેજ તેમ ગળરી ખેરાણુ-૧

અંગવાળા બાળ એતો મજરા સરીખા એપે
મીણુ ગોળ જસા દેહ શોભતી મૃનાળ
સર્ગિવાળા ઢળ, જાણે આટાળ વિશેષ શોભે
માપ મેં સંકળાં ભરતી દીપતી માચાળ-૨

કુંભી જસા મોદ તેમ ચાર સસુ ગુડી કહાં
થંભ દેવળારા 'જસા પામા' વળા થોક
ગોળાજ્યું ઘડારા ભાગ હડાળા રૂપાળા મણી
દૂધાળા ભરેલા હાંડા પાતમંગી ડોક-૩

શેડવેલ પાસાઢાળ અંગવાળા ઘટ રડા
તેમ ચોડા ખીટ ભાગ દીપતા તમામ
નખોડા એહવા બાળ નેતરાંચા પૂંછ નાખી
દેખો અખોડાળી ગ્રામ દેવે શેષ દાંમ-૪

ખીંગલારા ત્રાક તેમ કાળા નામ જસી પોતે
કુવાળા અંચળાવાળા વેતકા દેખાય
પ્રટાળા રામેવ વાળા દાનહી ભોપાળા પખે
ખખેહી ગોવાળા દોવાવાળા બદનાય-૫

ધખેડા શેડયરાવાળી ચલ્લે દૂધવાળીધાર
હિલોળી ભરે છે હાંડા ઝખોળી હમેશ
હણુકે સિહજ્યું ગોળી દધિકું વસોણે દેખો
ભલેરે વિચાણી વિકાનંદ વાળાં બેસ-૫

હિંદ તણા પ્રાણુ લેવે બાણુ સંધિ ચડીએક
નવેખંડ ગઢે કાટે વખણાય નામ
કંટાળા ભોપાળ રામનેળ આસી બોખકમ્મી
જોરાળી સમંપે અહા આયરોકા જમ-૭

હાતારો, ભકતો અને શરવીરાના પ્રસંગો તો પુરાણમાં અનેક જોવા મળે છે. કણે રેખાનું દાન દીધું, શિખિએ શરીમાંથી માંસ કાઢીને આપ્યું શાંતનું રાજ ગંગાજીને પરણ્યા, આ બધી તો પૌરાણિક વાતો છે. ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં જૂનાગઢ ના રા' ડિયાસે અને ઢાંકના નામજણ જોડવાએ પોતાના માથા આપ્યા છે. જુઓ વર્ણનનો ઢોહો :

આપ્યું ને રહિયું અચળ, જેઠી જમવારા !
ધડ ઝ્યું ઢાંકયા ! નામજણ ? માથું નધ્યું.

આડીદર ગામના આહીર દેવાયન બોદલે જૂનાગઢના રા' નવજીને આશરો આપી, એના બદલામાં પોતાનો એકના એક દીકરાને દુશ્મનને સુપરત કર્યો હતો અને પોતાનો જ હાથે તલવારને ઝાટકે દીકરાનું માથું હેડું પાડ્યું, આખમાંથી એક આંસુ પણ પડ્યા ન દીધું. એ પણ આતિથ્યધર્મને ખાતર !

ઉગો અડાણે આવિયો ધેર રા
ગણુ ગિરનારા વાલમ વિસરિયે નહિ.

તળાળ એલક વાળાએ પોતાના પુત્ર આણુને, ખીલખાના વણીક સગાળશાએ ચેદીયાને આતિથ્યધર્મ માટે વધેરી નાખ્યા.

સોગટ કરો વિચાર, બે વાળામાં કયો ભલો ?
શિરને સોંપણુહાર, કે વાઢણુહાર વખાણુવો ?
ભાગ્ય તો ભોમકા લાગે, ભોરિંગ ઝીલે ન ભાર
મે'રામજી માઝા મૂકે, ચેદીયો સત ન મૂકે.

આણંદપરના સાંસતિયા કાઠી બકતે પોતાની સ્ત્રી તોરણને પીપાબકતે પોતાની સ્ત્રી સીતાને પધારીની ચાકરી માટે મંગણી કરતાં 'આપી હતી, લખમશી અને ઢાલરાએ :પોતાની સ્ત્રીઓને કાયમ માટે એના પ્રેમીઓને હાથોહાથ સોંપી આપેલ.

આવા બધા પ્રસંગોમાં એક અનેરી ભાત પાડનાર કુંજના બચ્ચા જેવી, કલ્પનાથી કંડારેલા કાંટાળી "કુંવર અબાડ" ની કાયા ઉપર મોટ પામેલ જંગલવાસી ચેલાણા શાખાના રાણા રખારીની પ્રેમકથા જોઈએ.

સાણે વીજૂં સાટકે નાંદીવેલે નેસ
કુંવર બચ્ચું કુંજનું એડી બાળવેસ.

આલે ધારાળા કાઠિયા વાઢળ હમડી વીજ
રૂઢા ને રાણો સાંકર્યો આપી અપાઠી બીજ.

કુંવરના વિજ્ઞેગની વેદનામાં હાડકાંય ગાળી નાખનાર એકલવાયા સારસ પંખીની જેમ ખૂરી ખૂરીને જિંદગી વિતાવતા, સાણા કુંજરની ગોદમાં સુતેલખાટલીમાં ન દેખાતા શરીર ઉપરથી એક મેલગી રાત્રીએ કુંવર આવીને ચોકાળ ખેચે છે.

ચારે બાજુ ટોળે વળેલ પોતાનાં કોઈ બેંસ
જડણું ધસતી હશે એમ સમજીને રાણા થી કામા
નીંદરમાં ખોલી જવાયું (ગાઠ નિદ્રા તો વિચોગીને
ક્યાંથી હોય ?) : હવે આઘી ખસને, માવડી !

કુંવરે વળતો જવાબ આપ્યો ' અરે રાણા !
ઈ તો હું કુંવર. બસ ! થઈ રહું ? હવે આ ભવમાં
ધર સંસાર ન મંડાય. મેં તને માવડી કહી, માણસ
છું ' આટલી જ વાત.

કહેવાય છે કે રાણા ના પ્રેમે એટલો બધો
પલટો લીધો, કે કુંવરને બહેન ગણી કરિયાવરમાં
ધામેલિયું આપી આમ સહ જ વેણ નીકળી જતાં.
લોઢે વીરોને પટોળે ભાત પડી.

શિબિએ તો હોલો અને બાજ થઇને પરીક્ષા
લેવા આવેલ હ્રદિ અને અગ્નિને શરીરમાંથી માંસ
કાઢી આપ્યું. જ્યારે જોતપુર દરબાર માણસિયાવાળે
તો તડખૂચની ડગળી કાઢે એમ પીડીમાંથી માંસના
ચોસલાં ફેંકી સમડીઓને મહેફિલ આપી હતી.

પુરાણોમાં પ્રસંગ છે કે ગંગા નદીને શાંતનું
રાજ્ય પરણ્યા હતા; ત્યારે મહારાષ્ટ્રમાં હાલારના
રગપર ગામનો " કમર હંસ " ચરણ મોડવો
રોપીને બાદર નદી સાથે ફેરા ફર્યો.

વડયુ વિના વરિયે નહિ, આવે બહે તે અંત,
બાદર સરખી ભામિની, કમરહંસ જેવો કંત

આ નાણુકડા પ્રદેશમાં નારી રતનની જેટલી
તારીફ કરીએ એટલી ઓછી છે. કાલ સવારની
વાત. માતા પૂતળીની કૃપે મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ
થયો, આખા જગતને શાંતિનો સંદેશો આપ્યો.
દયાનંદે આયં ધર્મના નેજા ફરકાવ્યો. આ છે.
સંતભક્તો અને શૂરવીરોની જન્મેતા.

ચંગાવતી દયાકુંવર પ્રેમમય સોરઠાણી
મૂળદાસ ફેરી માત રાણી પરમાર
નાગબાઈ, વાઙબાઈ, તોરણ, લોયણ, સીતા
હોથલ પદ્મણીની કેણ હારોહાર !

દાતાર ભકતો શુરવીરની જન્મ-દાતા
પતિવ્રત ધર્મ પાળનારી ને પવિત્ર
પૂતળીની કૃપા પેસે હિન્દ બલિહારી હોત
સંત ગાંધી તણાં જોઈ લે જો ને ચરિત્ર !

માતા સરસ્વતી એ અહીં છૂત અછૂતના બેઠાવા રાખ્યા સિવાય સૌ કોઇની જિજ્ઞાસે વાસ કર્યો છે. નરસિંહ મહેતા તો ગુજરાતના આઘ કવિ ગણાય છે, અને તેઓ તો ઉચ્ચ જ્ઞાતિના ભક્તજન; પરંતુ જેના ભજનો લોકપ્રિયતામાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે તે 'દાસજીવણ' ધોધાવદરના દાંડકા શાખાના ચમાર હતા. એમના પિતાનું નામ જગો. ગુરૂ આંબરડી મામના ભીમ ચારણ.

દિન આંખલિયે દાયરા, કાંસીરાં કણુકા થાય,
તણુ પાદશાહી જગાતણા, જીવણુ માહોલ જણાય.
જીવણુ જ્યોતું જગિયું, ભીમ પ્રગટિયો ભાણુ,
દાંડકા ધરે દીવો હુવો, જીવણુ પડ્યે જણુ,
જીવણુ જગતમાં જગિયા, નરમાંથી થિયા નાર.
દાસીનામ દરસાવિયું એ રાધા અવતાર.

આ દાસી જીવણુ, ચમાર જ્ઞાતિના, સંત ત્રિકમ, ગરૂડા, મોરાર થરાવના ક્ષત્રી, ભાણુ સાહેબ, કનખીલોડ મામના લોહાણા, ભોળે ભક્ત કૃતેપુરના કણુખી, દેવતણુખી મજેયડીના મહાત્મા મૂળદાસ આબોદાગના લુહાર, સતાધારતી જગ્યા સ્થાપક આપો ગીગો, અધે મુસલમાન જેઠીઓ ભગત કુતીયાણાના, અને પરખડીના સંત દેવીદાસ રચારી, હતા. રામોખાંટ, વેલોખાવો, અને ધૂંધો (ધૂધળીનાથ) કોળી હતા. મીઠો લીંચડીનો ઢાઢી.

મેં ઢાઢી મહારાજકો હાજર હુકમ હજૂર
ગાયોજરા ગોવિંદકો પાયોખન ભરપૂર,
કાંધ રવાજ કરી, ગઢપત કોઇ ગયો નહિ,
ઢાઢી ધ્યાન ધરી, મોન લડાવ્યો મીઠિયા.

ટોપી સધી, મામદશા કાજી, હીરલશા ફકીર,
લખમો માળી, ખીમકોટવાર અને સ્ત્રી ભક્તમાં
તોરલ કાઠિયાણી, ગગાસતી, પાનખાઈ, રાજપુત,

શેલપીની દાસી-લોયણુ, લુહાર હતા અને માલદે મોરખી હરિજન ખાઈ હતી. આ બધાં મહાન ભક્તો થઈ ગયા. એમના ભજનો આજે પણ લોકોની જીભે રમી રહ્યા છે કે'ક ને સાક્ષાત્કાર કરાવ્યા છે. કે'કને અનિતિને પથેથી પાછા વાળીને રસ્તે ચડાવ્યા છે માણુસાઈના પાઠ ભણાવ્યા છે.

અહીં સંતો પણ ધણુ થઇ ગયા છે. એમણે કોઇ સંપ્રદાયના બેઠાવા વિના આશ્રમો સ્થાપી, રક્તપિતિયાંઓની સેવા કરી, ટુકડાના સદાવ્રત બાંધ્યાં સૌરાષ્ટ્ર બહારના મહાન આત્માઓને પણ સૌરાષ્ટ્રની ઝંખના થઈ અને તેઓએ આ ભૂમિને પાવન કરી. સ્વામી નારાયણ (સદગુનનંદ), મીરાંખાઈ, મહાકવિ ચારણ મહાત્મા ધસરદાસ, સંત રોષ્ણદાસ, પીપોભક્ત આ બધાંએ છેવટ સૌરાષ્ટ્રમાં વિરામ લીધો.

રાણે મન રાચ્યું નહિ, વરવા ગિરધર વરાં,
મેવાડથી જીતરી મીરાં, કાઠિયાવાડમાં કબાહિત—૧
ધસરા પરમેશ્વરા, ઉજ્જવળ ચારણને હિર,
(એને) શાન્દ આપે સૂર, કાઠિયાવાડમાં કબાહિત—૨
ના'યો ન ગોમતી નીરમાં, જોયો ન ગઢ ગિરનાર,
સાંગો કે સંસારમાં, એણે ગયો અવતાર.—૩

આવા સંત ભક્તોએ આ પ્રગ્નને સાહિત્ય-સંસ્કાર આપ્યાં છે. એમાંના ભજનોએ સૌરાષ્ટ્રના લોક-સાહિત્યને ખૂબ વેગવંતું બનાવ્યું છે. છેલ્લે છેલ્લે સ્વ. મેઘણીભાઈએ અને સ્વ. ગોકુળદાસ રાયચુરાએ તો લોકસાહિત્ય માટે લેખ લીધો હતો. શ્રી ત્રીભુવનદાસ ગૌરીશ કર વ્યાસે “ધન્ય હો ધન્ય સૌરાષ્ટ્ર ધરણી” ગાઇ તે ખરેખર આ ભૂમિને લડાવી છે. “કાગવાણી”નો સાક્ષર નિરક્ષર, ગરીબ, તવગર, ચાકર, શેઠ સૌના કંઠે રમી રહી છે ગઢવી મેરૂઆઈ આવડી મોટી ઉંમરે પેતાના સૂરીજા કંઠે જાળવી રાખી, લોક-સાહિત્યની સેવા કરી રહ્યા છે તેઓએ જે વખત આફ્રિકાનો પ્રવાસ કરી દરિયાપારના દેશોમાં સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિ ગુજતી કરી છે.

● (સોરઠ સરવાણીમાંથી સુધારાવધારા સાથે ઉદ્ધૃત)

STABILITY – SECURITY – SERVICE

STATE BANK OF SAURASHTRA

(Subsidiary of The State Bank of India)

WISE PEOPLE SAY
"SAVE FOR A RAINY DAY"
SAVE REGULARLY WITH THE
STATE BANK OF SAURASHTRA

For

- * Attractive Interest on Deposits.
- * Financial Assistance to Small-Scale Industries on Liberal terms.
- * Modern Safe Deposit Lockers facilities.

Please contact our nearest Branch Manager.

Head Office :
BHAVNAGAR :

R. P. GOYAL
General Manager.

*All Kinds of Banking
Business inland and foreign
Transected.*

“સૌરાષ્ટ્રની સમૃદ્ધિ”

--વરાશમભાર્ગ વાઘેલા

જન્મ આપી, પાળી પોષીને મોટા કરે તે મા જન્મેતા અને અન્ન, વસ્ત્ર, અને વસવાટની જરૂરિયાત પૂરી પાડે તે મા જન્મભૂમિ, આ બંને મા પ્રત્યે સામાન્ય રીતે આપણને અતિ પ્યાર, અતિ આદર અને અતિ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, આપણને અન્ન, વસ્ત્ર અને વસવાટની સગવડતા આપનાર આપણી જન્મભૂમિ તે સૌરાષ્ટ્ર.

વલ્લભીના નાશ પછી ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં અણુ-દ્વિજવાડ પાટણના જોરાવર રાજ્યની સ્થાપના થઈ. આ વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં, ચાવડા, ચૂડાસમા, જેઠવા, વાળા, સોલંકી, વાળ, વાઘેલા, ઝાલા, જાડેજા, અને ગોહિલ રજપૂતોની સત્તાઓ જુદે જુદે સ્થળે અને વખતે સ્થપાઈ અત્યંત ઈ. સ. ૧૪૭૨માં જુનાગઢના ચૂડાસમાઓનાં રાજ્યનું મહામદ બેગડાનાં હાથે પતન થયા પછી જુનાગઢ પર મુસ્લિમ સત્તાનાં પ્રાગરણ મંડાયા.

સૌરાષ્ટ્રમાં મુસ્લિમ સત્તા, મરાઠી રાજ્ય સત્તા અને અંગ્રેજ યુગ અને હેલ્ડ સૌરાષ્ટ્રનાં ૧૯૩ નાના મોટા સ્ટેટોનું એકીકરણ થઈ ૧૯૪૮-૪૯માં સૌરાષ્ટ્રનું અલગ રાજ્ય, ત્યારબાદ મુખ્યત્વે દ્વિભાષી રાજ્ય અને હાલ ગુજરાત રાજ્યમાં સૌરાષ્ટ્રનો સમાવેશ કર્યો છે.

આમ સૌરાષ્ટ્રે રાજ્યક્રિય વિવિધ રંગ જોઈ વાળ્યા અને હજુ કેટલાંકે રંગો જોશે.

હાલમાં રાજ્યના પુરાતત્વખાતાએ પૌરાણીક ટીંખાઓનું ઉત્ખાનન કાર્ય કર્યું છે. તેમાંથી સૌરાષ્ટ્રનાં ઇતિહાસની ખૂટતી કડીઓ મળી રહેશે. તેમ માની આગળ વધીએ.

સીમા :-સૌરાષ્ટ્રની દક્ષિણ અને નૈઋત્ય દિશાએ અરબી સમુદ્ર, વાયવ્ય દિશાએ કચ્છનો અખાત, તે પૂર્વે ખંભાતનો અખાત આવેલ છે. અને આ બે અખાતનાં અણિવાળા છેડા આગળથી વેરાન કચ્છના રણ સૌરાષ્ટ્રની અંદર ઘૂસી જઈ સૌરાષ્ટ્રને ગુજરાતથી અલગ પાડે છે. પણ ઇશાન તરફ નાનકડા જમીનનાં ટુકડાંથી સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતથી જોડાયેલ છે.

વિભાગ :-અત્યારે સૌરાષ્ટ્રનાં નીચે મુજબ જિલ્લાઓનાં રૂપમાં સાત વિભાગો પડ્યા છે.

૧ કચ્છ

તા.લુકા-૧૧, ક્ષેત્રફળ ૧૭૦૨૨ ચો. મા. રણ સહિત. વસ્તી ૬૯૫૭૦૪ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

૨ જામનગર

તા.લુકા-૧૦ ક્ષેત્રફળ ૪૨૧૬ ચો. મા. વસ્તી ૮૨૪૭૨૫ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

આઝાદી પહેલાં આ વિભાગ હાલાર નામે

ઝોળખાતો, અને ત્યાં કચ્છના જડેજા જામ હાલનાં વંશજે ઇ. સ. ૧૫૩૫માં પોતાની સત્તા બેસારી હતી. અને તેનાં નામ ઉપરથી 'હાલાર' એવા નામે આ સૌરાષ્ટ્રનો પશ્ચિમ પ્રદેશ ઝોળખાતો. આ વિભાગમાં નવાનગર (જામનગર) રાજકોટ, ગોંડલ, ઘોળ અને કોટકા સાંગાણીનાં સંસ્થાનો આવ્યા હતા,

૩ રાજકોટ

તાલુકા-૧૩ ક્ષેત્રફળ ૪૦૭૨ ચો. મા. વસ્તી ૧૨૦૬૦૦૪ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

આ વિભાગમાં કાઠી જગીરદારો હતા. તેથી કાઠીયાવાડ કહેતા પણ હાલાર વિભાગમાં ગણાતું પ્ચિરીય અમલ વખતે સૌરાષ્ટ્રનું પાટનગર હતું. અને સૌરાષ્ટ્ર એકમ થતાં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય અને મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર બિલ્લાતું મુખ્ય શહેર રાજકોટ હતું.

૪ સુરેન્દ્રનગર

તાલુકા-૯ ક્ષેત્રફળ ૪૨૪૯ ચો. મા. વસ્તી ૬૬૨૩૦૮ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

સૌરાષ્ટ્રનાં એકમ પહેલાં આ વિસ્તારમાં ઝાલા રજપૂતોનાં સંસ્થાનો હતાં. તેથી તે ઝાલાવાડના નામે આ પ્રદેશ ઝોળખાતો, આ પ્રદેશમાં, ધ્રાંગધ્રા, વાંકાનેર, લીંબડી, વઢવાણ, ચુડા અને વાંકાનેરનાં સંસ્થાનો આવેલા હતા અને ધ્રાંગધ્રાના રાજાને મોટાં ગણતા હતા.

૫ બાવનગર

તાલુકા-૧૨ ક્ષેત્રફળ ૪૭૬૬ ચો. મા. વસ્તી ૧૧૧૮૭૪૬ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

અગાઉ આ વિભાગમાં ગોહિલ રજપૂતો રાજ્ય કરતા હતા. તેથી ગોહિલવાડ એવા નામથી આ

વિસ્તાર ઝોળખાતો, એમાં બાવનગર મુખ્ય રાજ્ય તે સિવાય, કાઠી, પાલિતાણુ. અને વળાના ગોહિલ રાજ્યો તથા ગાયકવાડનો દામનગર મહાલ અને અમદાવાદનો ધોધા તાલુકો હતા. પાછળથી ઉન્ડ-સરવૈયાનો નાનકડો વિભાગ તેમાં ભેળવવામાં આવ્યો હતો.

૬ જુનાગઢ

તાલુકા-૧૫ ક્ષેત્રફળ ૩૮૯૦ ચો. મા. વસ્તી ૧૨૪૪૦૮૬ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

લોકશાહી આવ્યા પહેલાં આ વિસ્તાર સોરઠ નામે ઝોળખાતો અને રાજા બાબી પદાણુ જાતિના મુસલમાન હતા. તે કાઠિયાવાડનાં નાના મોટા તમામ રાજ્યો પાસેથી જોરતણખી નામની હથકી ખંડણી લેતા. અને તેથી સૌરાષ્ટ્રનાં બધા રટેટોમાં તે રાજ્ય મોટું ગણાતું, અને સગ્કારનો ખિતાબ ધારણ કરી, સોરઠ સરકાર એ નામે ન્યાના નવાખ ઝોળખાતા. આ વિભાગમાં જુનાગઢ, બાંટવા, જાકરાબાદ, ફીરંગીનો દીવ ટાપુ, ગાયકવાડનો કોડીનાર તાલુકો, મારોળ પોરબંદર અને બામરીયાવાડનાં સંસ્થાનો આવેલા હતા.

૭ અમરેલી

તાલુકા-૧૦ ક્ષેત્રફળ ૧૭૩૦ ચો. મા. વસ્તી ૬૬૭૩૮૭ સને ૧૯૬૧ મુજબ.

અગાઉ આ પ્રાંત ગાયકવાડ સરકારને તાબે હતો, અને અહીંયા ગાયકવાડનો મુખો વહીવટ સંભાળતો હતો.

આ રીતે હાલનાં સૌરાષ્ટ્રનાં ૭ વિભાગો છે. તેનાં કુલ ૮૦ તાલુકા છે. કુલ ક્ષેત્રફળ ૪૬૬૭૮ ચોરસ માઈલ છે અને સને ૧૯૬૧ મુજબ ૬૪૨૧૬૬૦ માણસોની વસ્તી છે.

હવે આપણે સૌરાષ્ટ્રના પર્વતો અને ડુંગરાઓ જોઈએ

સૌરાષ્ટ્રનાં પર્વતો અને ડુંગરાઓ એક ખીજાને સમાન્તર ઉત્તર-પૂર્વેને દક્ષિણ-પશ્ચિમ પડ્યા છે.

આ પર્વતોના ઉત્તર તરફની હારમાળા અને દક્ષિણ તરફની હારમાળા એવા બે વિભાગ પાડી શકાય.

ઉત્તર તરફનાં પર્વતોની હારમાળા મધ્યસૌરાષ્ટ્રના કાટડા-પીઠાની પૂર્વે આવેલા ડુંગરાથી શરૂ થઈ ઉત્તર તરફ જાય છે. અને આણંદપુર તથા ભાડલા આગળ સમુદ્રની સપાટીથી ૬૦૦ થી ૧૦૦૦ ફુટની ઊંચાઈએ એક પ્રદેશ બનાવી ત્યાંથી ડાબા જમણાં બે કાંટા પાડી ઉત્તર તરફ વાંકાનેર પાસે થઈને મોરબી પાસેના મેદાનમાં અટકે છે.

જમણા કાંટા રાજકોટ-વઢવાણ (સુરેન્દ્રનગર) રોડની ઉત્તરે જાય છે અને મદાવા (મંધિય) ના ડુંગર નામે ઓળખાય છે. યાન આગળ નીકળી ધ્રાંગધ્રા પાસે અટકી જાય છે.

ડાબા કાંટા રાજકોટ-સુરેન્દ્રનગર રોડની દક્ષિણે જાય છે. તેને ઠાંગાનો ડુંગર કહે છે અને તે ચોટીલા આગળ અટકી જાય છે.

આ પર્વતોની શરૂઆત નીચા અને ઝાડ-છોડ વિનાનાં ટેકરા-ટેકરીથી જાય છે અને ધીમે ધીમે વધીને ખડકવાળી ઉત્તર-દક્ષિણ જતી હારમાળા બને છે. આ હારમાળાના પહાડો છૂટક-છૂટક એક ખીજાની પાછળ આવેલા છે. દા. ત. આલોચના, લાલપુર, દલાસા, કાંઠારિયા અને કાટડા સાંઘાણીની વચ્ચે આવેલા પર્વતો, આ બધા અસાધ્ય પર્વતો જેમ જેમ નૈઋત્ય ખાણુ આગળ વધે છે, તેમ તેમ તેની

ઊંચાઈ વધતી જાય છે. તે બરડાનાં ઉત્તર-દક્ષિણ જતાં ડુંગરો જણાય છે. આ બધા ડુંગરો ૨૦૦૦ ફુટની ઊંચાઈવાળા હોવા છતાં ઝાડ-પાન ભાગ્યે જ નજરે પડે છે. પણ કાંટાળા ચોર વધારે જોવા મળે છે. છેક પશ્ચિમનાં ભાગે બરડાની અમૂક ખીણોમાં વાંસ અને ઝાડ જોવા મળે છે.

આ પહાડોની હારમાળામાં સફેદ અમર રતાશ પડતા રેતી પથ્થર અને લીલા તથા રાખોડી રંગના શેલ પથ્થરો જોવા મળે છે. તેમજ ટ્રેપનાં પથ્થરો ઠેકઠેકાણેથી નિકળે છે. મધ્ય ભાગમાં બેસાલ્ટનાં પથ્થરો છે. પશ્ચિમ તરફ સફેદ રેતી પથ્થર, ટ્રેપ અને ચક્રમકનાં પથ્થર મળે છે.

ઉત્તર તરફની હારમાળામાં યાન પાસે કાંટોલા ડુંગર તે ઉપર પૂર્વે સૂર્ય લગવાનાનું મંદિર હતું. ચોટીલાનો શંકુઆકારનો ડુંગર આસપાસના મેદાનથી ૫૦૦ ફુટ ઊંચો છે. ઢાંકનાં પહાડોના ઉત્તર ભાગે ગોપનો ડુંગર આવેલો છે. એના શિખરો પર પ્રાચિન ઋષિ-મુનિઓ તપશ્ચર્યા કરતા, આ પહાડોની દક્ષિણે આલોચના ડુંગરો છે. તે ડુંગરોનાં શિખર પરથી નિષ્ક્રિયા પટ્ટણ, રેલવાસ પટ્ટણ (ઢાંક) અથવા મુંગી પટ્ટણ એ પ્રાચિન નગર અને સિદ્ધસરની સુદ્ધ ગુફાઓ તથા ઝિંબૂરીના કોતર દેખાય છે.

બરડાનું સૌથી ઊંચું શિખર આલપુરા છે. ત્યાં દરેકાં છે. ત્યાંથી જેઠાનાં જુની રાજ્યધાની હુમલી નગરનાં ખડિયરો નજરે પડે છે.

ઉત્તર-દક્ષિણ પહાડોની હારમાળાથી તદ્દન જુદો ૧૦૦૦ ફુટની ઊંચાઈવાળો ઓશમનો ડુંગર આવેલો છે. તેનાં શિખર ઉપર એક પ્રાચિન કિલ્લો અને માનરી માતાનું મંદિર આવેલું છે.

આ ઓશ્વના કુંગર પર એક જાતનો રાતો પથ્થર મળે છે. તેની લોહોકતી એવી છે કે પાંડવ-કૌરવના યુદ્ધ વખતે આ પથ્થરો રાતા થયેલા છે. પણ તે બહુ બધે એસતી વાત નથી લાગતી.

હવે આપણે દક્ષિણનાં પર્વતો જોઈએ.

દક્ષિણનાં પર્વતોની હારમાળા પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ જાય છે. પણ રચના ઉત્તરનાં પર્વતોથી જુદી પડે છે.

પશ્ચિમ કિનારાથી થોડે દૂર મગરોળથી હારમાળા શરૂ થાય છે. અને ગિરનાર પર્વતને ઉત્તર બાજુ છૂટો કરી પૂર્વ તરફ ૩૦ માઈલ સુધી પથરાય ગાંધકા અને આંબરડીની બાજુમાં ધાતરવડી નદીનાં મુળ આગળના મેદાનમાં મળી જાય છે, અને પાછી ધાતરવડી નદીની સામી બાજુએથી તે હારમાળા શરૂ થાય છે અને મોરધારનાં કુંગર નામે ઓળખાઈ ઇશાને ગોળાકારમાં કિનારાની સાથે સાથે છૂટક-છૂટક કુંગરોએ રૂપે આગળ વધી શેત્રુંજી નદી આગળ અટકે છે.

શેત્રુંજીની સામી બાજુ પાછી એ હારમાળા દેખાય છે અને શેત્રુંજી, લામધાર, લોચ, અને ખોખરા એવા જુદે જુદે નામે ઓળખાતી ઉત્તરે શિહોરની પડોશમાં જમીન સરસ બની જાય છે.

આમાં લોચનો કુંગર ૨૦૦૦ ફુટ અને શેત્રુંજી ૧૫૦૦ ફુટ ઊંચો છે.

આ પર્વતો એનિટ અને ટ્રેપ પથ્થરનાં બનેલા છે. આ પર્વતોમાં પૂર્વ બાજુનાં પર્વતો ખડકવાળા અને સૂકા છે. પણ શેત્રુંજી અને લોચના કુંગરોમાં આછી-આછી ઝાડી દેખાય છે. કેટલાક પર્વતો પર ધાસ-ચારો પુષ્કળ થાય છે.

મોરધારના કુંગરોમાં ઇમારતી લાકડાના ઝાડ થાય છે. પશ્ચિમ બાજુ ગીરતું જંગલ આવેલું છે. તેમાં ધાસ, ખીણીમાં પળસ, ખેર વગેરે ઝાડી આવેલી છે.

ગીરનારનાં કુંગરમાં પહાડો બધી બાજુએથી ઇમારતી લાકડાથી છવાઈ ગયેલા છે.

દક્ષિણનાં પર્વતોમાં ગિરનાર એ ગીરનાં કુંગરાથી છૂટો પડી ગયેલો છે. તે ૩૬૦૦ ફુટ ઈરિયાની સપાટીથી ઊંચો છે. આ પર્વતને પ્રાચિનકાળમાં ઉચ્ચત્ત કે રૈવતનાં નામે ઓળખતા, ગીરનાં શિખર ઉપર જૈન મંદિરો, હિન્દુ અને મુસ્લિમ તીર્થસ્થળો છે. તેની તળેટીમાં મૌય, શાહ અને ગુપ્ત રાજાઓનાં શિલાલેખ છે. તે પથ્થર આનિટ પથ્થર છે.

શેત્રુંજી પર્વત પર શ્રાવકોનાં દહેરાસરો છે. તે પાલિતાણા શહેર પાસે આવેલ છે.

નાન્દીવેસો કુંગર તે ખડાસીઓની દીવાદાંડી મનાય છે. એ સિવાય તળાજા, નોર, આણાનાં કુંગર બૌદ્ધ ગુફાઓને લીધે જાણીતા છે.

ઉત્તર-દક્ષિણનાં પહાડી મુલકમાં મધ્ય ભાગનાં સપાટ પ્રદેશમાં એસાદટ પથ્થરની કુદરતી દિવાલો ધણે સ્થળે જોવા મળે છે. તે ધણે ભાગે ઇશાનથી નૈઋત્ય તરફ જાય છે. તેમાં જાણુવા જોગ પ્રખ્યાત દિવાલ સરધારની ગણાય છે.

આ દિવાલ આશરે ૩૦ માઈલ લાંબી, ૪૦ થી ૧૦૦ ફુટ ઊંચી અને ૮ થી ૧૨ ફુટ પહોળી છે.

આપણે સૌરાષ્ટ્રનાં પર્વતો વિષે જાણી લીધું, હવે સૌરાષ્ટ્રની મુખ્ય નદીઓ અંગે જાણીશું.

શુભેચ્છા પાઠવેછે

શ્રી ડુંડાસ સેવા સહકારી મંડળી

મહુવા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૮-૬-૧૯૫૪

નોંધણી નંબર :- ૬૦૩

શેર ભાંડોળ :- ૫૦૬૬૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૨૫

અનામત ફંડ :- ૨૫૮૩-૬૩

ખેડૂત :- ૬૪

અન્ય ફંડ :- થાપણુ : ૨૧૧૦-૦૦

ખીનખેડૂત :- ૩૧

પરોપકારી ફંડ :- ૧૨૪૪-૬૦

પ્રમુખ શ્રી છગનલાલ નારણદાસ પટેલ

ઉપ પ્રમુખ શ્રી પરશોત્તમ રામજી ”

મંત્રી જસમત નારણ ”

વ્ય. કમીટી રામ જેઠા ”

મોહન આંખા ”

તુલસીભાઈ રણછોડ ”

પ્રાગજી મેઘજી ”

રઘુસેન રેમુભાઈ સિપાઈ

તાર

વેનીલા

સ્થાપના ૧૯૩૨

ટેલીફોન ૩૭૫૮

બી. ટી. શાહ એન્ડ કું. હેડ ઓફીસ દાણાપીઠ ભાવનગર

❖

સરદાર કું. ના સોડાવોટર્સ, હેન્ડ મશીનો તથા ગ્યાસ ભરેલા
સીલીન્ડરો તથા ઝંડા છાપ સોડાવોટરની ખાલી ખાટલીઓ,
રખરરીંગ-એપનર્સ ખુચ, એસેન્સ, કલર સેકરીન વિગેરે જથ્થા-
ખંધ વ્યાજબી ભાવે અમારે ત્યાંથી મળશે મળેા યા લખેા
સરદાર ગેસ હંમેશા વાપરવાનો આગ્રહ રાખેા

❖

❖

❖

❖

❖

બી. ટી. શાહ એન્ડ કું.

દાણાપીઠ ભાવનગર

પ્રાંચ

મોચી ચોક,

મહુવા

પ્રાંચ

ગરડીયા કુવા રોડ

રાજકોટ

તાર : કેડીલા

ફોન ૪૧૬૭

ભારત પેટ્રોલીયમ્સ

ખારગેટ—ભાવનગર

બોશ ડીઝલ સર્વિસ સ્ટેશન.

- ❖ બોશ ટેસ્ટ બેન્ચ અને અન્ય અદ્યતન મશીનરીથી સુસજ્જ
- ❖ ફેક્ટરી-ટ્રેકન્ડ નિષ્ણાત કારીગરોને હાથે થતું સર્વીસીંગ
- ❖ રીપેરીંગ સંપૂર્ણ સંતોષની ખાત્રો.

—: ટક માલીકોના ખાસ ધ્યાન માટે :—

સર્વીસીંગમાં નવા પાર્ટ્સ ફીટ કરવામાં આવે તે હંમેશા કંપનીના
ભાવે જ ચાજ કરવામાં આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રની નદીઓનાં મૂળ ઉત્તર તરફના તથા દક્ષિણ તરફના પર્વતોની હારમાળામાં અને જે હારમાળાને જોડતા સૌરાષ્ટ્રનાં મધ્ય ભાગનાં જાંચા સપાટ પ્રદેશમાં આવેલા છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં વહેતી નદીઓ નાની છે, તેમાં મુખ્ય મણી શકાય તેવી નવેક નદીઓ છે. તેની વિગત નીચે આપી છે.

(૧) ભાદર :-સૌરાષ્ટ્રમાં મોટામાં મોટી નદી ભાદર છે. તેની લંબાઈ આશરે ૧૩૦ માઇલ છે. આ નદી જસદણની ઉત્તરે આવેલા મદાવાનાં કુંગર-માંથી નીકળી નવીખંડર ખાસે અરબી સમુદ્રને મળે છે. વર્ષા ઋતુમાં આ નદી પર ૨૦ માઇલ દૂર સુધી મજવામાં જઈ શકાય છે.

આ નદી પર જેતપુર, કુતિયાણા અને નવીખંડર નામનાં શહેરો આવેલા છે. પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાંની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં રોજડી ગ્રામનાં અવશેષો આ ભાદર કાંઠા પરથી મળી આવ્યા છે.

(૨) શેત્રુજી :-શેત્રુજી ગીરના ટુંડી કુંગરમાંથી નીકળી સુલતાનપુર આગળ ખંભાતના અખાતને મળે છે. આ નદીની લંબાઈ આશરે ૧૦૦ માઇલ છે. આ નદીને ખારી, માગડીઓ, અને સીંગવડો નામની નદીઓ મળે છે. આ નદી પર ધારી અને તળાવ નામનાં શહેરો આવેલા છે.

(૩) મચ્છુ :-મચ્છુ નદી ઉત્તર તરફનાં પહાડોની હારમાળામાંથી આનંદપુર પાસેથી નીકળી કચ્છનાં રણને મળે છે. એની લંબાઈ આશરે ૭૫ માઇલ છે. તેના કાંઠા પર વાંકાનેર, મોરબી અને માળીયા નામનાં શહેરો આવેલા છે.

(૪) ભોગાવો :-વઢવાણ અને લીંમડીના ભોગાવો એમ બે ભોગાવા નદી છે. આ બંને ચોટીલાનાં

નજીકના સ્થળેથી નીકળી નાના રણને મળે છે. તેના પર વઢવાણ અને લીંમડી શહેરો આવેલા છે. લંબાઈ બંનેની ૬૫ થી ૭૦ માઇલ છે.

(૫) આજી :-આ નદી ઉત્તર તરફના કુંગરમાંથી સરધાર પાસેથી નીકળે છે. અને કચ્છના અખાતને મળે છે. આ નદીનું પાણી વખણાય છે. અને અજાઉ આ નદીમાંથી સુવર્ણ કણ મળી આવતાંની લીધાકિત છે. લંબાઈ ૬૦ માઇલ આશરે છે. આ નદી પર રાજકોટ, અને આળંજ શહેરો આવેલા છે.

(૬) સુખલાદર :-તે મદાવાના કુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. જે સ્થળે આ નદીનું મુખ છે તે સ્થળને ધોલેરાની ખાડી કહે છે. આ નદી ખારે માસ વહેતી ન હોવાથી તેને સુખ-લાદર કહે છે. તે નદી પર ધંધુકા શહેર આવેલું છે.

આ સિવાય, કેરી, કાળુજાર અને ઘેલા નદીઓ આજી અને ભોગાવા જેવી છે. તે સિવાયની નદીઓ જેવી કે, ઉન્ડ, દેત્રી કુલકા, માલણ, મચ્છુદ્રી ધાતરવડી, રાવણ, શિંગવડા, રૂપેણ, ઝોઝત, ઉમેણ, ઉતાવળી, હિરણ, સરસ્વતી, કપિલા, કુલઝર, મનવર અને સુરજવડી જેવી ઘણી નદીઓ છે.

હવે આપણે તળાવો અંગે જોઈએ.

તળાવ :-સૌરાષ્ટ્રના ઉત્તર અને વાયવ્ય ભાગમાં જમીન ખારવાળી હોવાથી ત્યાં કુવાનાં પાણી ખારા થઈ જતાં હોવાથી ઘણું સ્થળે તળાવો તૈયાર કરવામાં આવેલા જોવા મળે છે. તેમાં મોટા તળાવો, પાટડી, સીકકા, ખેરવા, સાંયલા, ચંદ્રલિયા, અડાળા, સરધાર હળવડ (હળવડના તળાવ ઉપર એક મહેલ બાંધેલો છે) ચીમારી, અને ધંધુસર મોટાં તળાવો છે. તે સિવાય લોકશાહી આવ્યા પછી ખેતીના ઉપયોગ માટે નદીઓને નાથી તેના પાણી ખેતી લાયક જમીનને પુરા પાડવા રાજ્ય સરકારે નવા ધણાં ડેમ તૈયાર

કર્માં છે. તેમાં રોતુંજ નદી પર ધારી આગળ ગળ-ધરા ઉમ, અને પાલિતાણુ ઉમ તથા ભાદર ઉમ, અને મચ્છુ ઉમ મોટા છે. તે સિવાય કચ્છમાં, સુવી, નિરાણા, મળસર, રુદમાતા, ગજેટ, સાણોન્દરો, કૈલા અને કનકાવતી સિંચાઈ ચોજનાઓ તળે ઉમ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ઘેલો, રોજી, ધાતરવડી, સાપડા, વરતુ, ગોમા, કાલિન્દ્રી, હીરણુ, રાવળ, મચ્છુન્દ્રી, મુંજઆસર, ભોમાવો (૧) વઢવાણ ભોમાવો (૨) હીંમડી ભોમાવો, ગોહલી, સાકરોલી, ડેમી, મચ્છુ, આઝી, કુબર, લી, સસોઈ, બ્રહ્મણી, રંધેળા, મચ્છુ (૨) મોજ, માલણુ અને ધાતરવડીના સિંચાઈ તળેનાં ઉમ તૈયાર થયા છે.

વરસાદ:—સૌરાષ્ટ્રમાં જુનથી ઓકટોબર સુધી ચોમાસું ગણાય છે. અને સરાસરી વરસાદ આખા સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૩ થી ૨૫ ઈંચ પડે છે.

હવા:—સૌરાષ્ટ્રની હવા ખુશનુમા અને નિરોમી છે. જાન્યુ. થી માર્ચ સુધી જાકળ પડે છે. સમુદ્ર કાંઠે ધુમ્મસ વરસે છે. પણ તે હવાને કાંઈ નુકસાન કરતા નથી. એપ્રિલથી જૂન સુધી ઉનાળો, અને નવેમ્બરથી ફેબ્રુઆરી સુધી શિયાળો ગણાય છે.

આ રીતે આપણે સૌરાષ્ટ્રનો સાગર કિનારો, પર્વતો, નદીઓ વિગેરે જોયા હવે આપણે સૌરાષ્ટ્રની જમીન અને ખેતીવાડી વિષે જાણીએ.

સૌરાષ્ટ્રમાં હવા સમઘાત છે, વરસાદ જરૂર પૂરતો છે. નદીઓ, તળાવો અને જરૂરી કૂવાઓ પણ છે અને જમીન વધતી ઓછી ખેતી લાયક જોડાણવાળી, ગુણવાળી અને જાતજાતની છે.

ખેતીમાં જરૂરી તેમજ અન્ય પશુ પ્રાણીઓ પણ સારાષ્ટ્રમાં થાય છે. તેમાં પંચાળમાં ઘોડા, ગીરમાં માયો, બેસો, જાદરાબાદમાં બેસો, મોરબી,

માળીઆ વિસ્તારમાં જીંટા અને ઝાલાવાડ તથા હાલારનાં ગધેડાં વખણાય છે.

જમીન:—સૌરાષ્ટ્રની જમીન કાળી અને રાતી (ગોરાકુ) એવા બે પ્રકારની છે. કાળી જમીન કરતાં ગોરાકુ જમીન ઓછી ફળદ્રુપ છે.

કાળી જમીનનો પાંચ પેટા જાતો પડે છે.

(૧) કાંપાળ:—તે નદીઓનાં પૂરમાં ધસકાઈ આવેલી કાળી માટીથી બનેલી જમીન.

આ જમીનમાં કપાસનો પાક સારો આવે છે.

(૨) કાળી-ભુરી:—આ જમીનમાં પણ કપાસ, પીપતનાં બજાં અને જવનો સારો પાક આવે છે.

(૩) નરમ કરાળ:—સહેલાઈથી ભાંગી જાય તેવી નરમ માટીની બનેલી જમીન.

(૪) કઠણ કરાળ:—તે સહેજ પીળાશ પડતી કઠણ માટીની જમીન. આ જમીનનું તળ જીંડું પણ પાણી ખારાશ પડતું નીકળે છે.

(૫) રેયક:—આ જમીન ચીકણી અને ક્ષારવાળી માટીની જમીન, આ જમીન પાણી પચાવી શકતી નથી.

આ રીતે સૌરાષ્ટ્રની કાળી જમીનનાં પાંચ વિભાગ પડે છે, અને તેમજ આવી રીતે રાતી જમીનની પણ ચાર પેટાજાતો છે.

(૧) કાંપાળ રાતી:-તે નદીનાં પૂરમાં ધસડાઈ આવેલી રાતી જમીનનાં કાંપની બનેલી રાતી જમીન. આ જમીનમાં પિયતનાં ધઉં, જવ અને શાક-પાદકું સારા પ્રમાણમાં થાય છે.

(૨) મીઠી રાતી:-આ જમીનને મહિન રાતી જમીન પણ કહે છે, તે સહેલાઈથી ભાંગી જાય છે અને તેનાં જાંડાણે મીઠું પાણી નીકળે છે.

(૩) રેતાળ રાતી:-આ જમીનમાં ત્રણ ભાગની રેતી હોય છે, છતાં આ જમીનમાં જુવાર, તલ અને કઠોળનો સારો પાક આવે છે.

(૪) રેચક રાતી:-આ જમીનને કરમ જમીન પણ કહે છે. તે કાળી રેચક જમીન જેવી જ છે. આ જમીનમાં પાણી પચતું નથી.

આ રીતે કાળી જમીનનાં ચાર વિભાગ પડે છે, તે સિવાય બે જાતની પથ્થરીઆ અથવા કાંકરિયાળ તથા એક જાતની ચીકણી જમીન છે.

કાંકરિયાળનાં બે વિભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) જાચોર:-કાંકરી અને ખનિજ પદાર્થની મિશ્રિત જમીન.

(૨) સાફારીન:-માટીનાં ઢીછરા થર અને નીચે મોટા પથ્થરો આવેલા હોય છે. આ બે પ્રકારની કાંકરિયાળ જમીન ઓછી ફળદ્રુપ અને ઓછી કિંમતી છે.

એક જાતની ચીકણી માટીની જમીનને ચંદમલ જમીન પણ કહે છે. તે જમીન ચીકણી, ફારવાળી અને રંગે સફેદ પીળી રતાશ પડતી અને ઉપરનાં ભાગમાં કાળી અગર રાતી હોય છે.

સૌરાષ્ટ્રની ઉપર બતાવેલી જાતોની જમીનમાં બેડૂતો ખેતી કરી લીંચેનાં પાકો લે છે.

(૧) અનાજ:-જુવાર, બાજરી, ધઉં, જવ, ડાંગર, બાવટો, બટી, કોટ્ટા, મકાઈ, કાંચ અને શીશી વગેરે.

(૨) કઠોળ:-મગ, મહે, અણા, અડદ, વાલ, તુવેર, ચોળા કળથી વગેરે.

(૩) ઇંદર:-મગફળી, તલ, એરંડી, રાઈ, કપાસ, હળદર, મજી, આદુ, બાવળ, મરચાં, લસણ, વરિયાળી, સુવા, ધાણા, અજમા, છૂર, મેથી, અશોળિયો, આંબલી, કોકમ, ફુદીનો વગેરે.

(૪) માદક (કેફી):-તમાકુ અને ચૂંચીની બગર, આ જમીનમાં ગાંજે પણ પાડી શકે છે.

(૫) શાકભાજી:-વાલોળ, બીડા, કારેલી, ગુવાર, રીંગણા, તુરિયાં, ફુધી, કોળાં, ચીલાડાં, કાકડી, ચૂરણ, બટાટા, કુંભળી, મૂળા, ગાજર, રતાળ, કેટોલા, સાકરટેટી, તરબૂચ, મોગરી, ખીટ, કોખી, ફલાવર, અળવી, તાંદળજો, અળવી, રાઈ, લુણી, અજમા, ચોળાં વિગેરે. ચોરવાડમાં નાગરવેલનાં પાનની વાડીઓ આવેલી છે.

(૬) ફળ-જાડ:-નાળિયેરી, તાડ, દામથી, ઝમ-ફળી, જાંબુડા, રાવળા, આંબા, સીતાફળ નારંગી, પોપૈયા, ખજૂરી, કરમડાં, શેતૂરી, અંજીર, રજીસ, પપનસ, આંબળાં, રાયણ, બોરડી, મહુડા, બીલી, કાડી, ચોરઆમળા, અનનસ, કેળાં, કાજુ, દ્રાક્ષ, ગૂંદી, રામફળી અને કડવા-મીઠા લીંમડા વિગેરે.

આ પાકો પૈકી સૌરાષ્ટ્રમાં ખાલ અનાજ, મગફળી, કપાસ તમાકુ, કેટલાંએક કઠોળ, શેરડાં

વગેરે પર એક સરખી મહેસુલ લેવાય છે. પરંતુ માદક અગર કેફી વસ્તુઓનાં માલેતર પર અલગ દેશ લાગે છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં ખેડૂતો ખાસ કરીને ખેતીનાં ઓઝારો નીચે પ્રમાણેના વાપરે છે.

હળ, કળિયું, રાંપ, એલી, એકલિયું, કંતાળ, રપો, કોદાળી, ખંખાળી, પાવડો, ફાલશકું, ફાલરડી, સળંગથો, દેશાં લાંગવાની મોઘરી, કુહાડો, કુહાડી, અને કોશ, ગાકુ-ગાડી અને ધોંસરી, વરલ, વરતડી, કેસ, તરેખાં, બૂંબણ, સાંતીનાડ, વાડાં, બળદ બાંધવા રાશ્ય, છાટિયા, મોરડા, નાથ, વગેરે.

ખેતી કામમાં બણેલ, અબણ, અંબો, પુરુષો અને બાળકો સૌ કામ કરી શકે છે. મદદમાં બળદ તો હોય જ એટલે જ સૌરાષ્ટ્ર-ભારતમાં ગાયને માતા કહે છે.

ખેડૂતો, ખેતીની સખત મહેનતથી પોતાનાં શરીરને થતો ખસારો અટકાવવા ગાયો, બેસો પાળે છે. તેનાં બી-ફૂધથી પોતાનાં શરીરને ખસારો પૂરે છે. ઝડપી કામે જવા માટે અગર એક ગાયથી બીજી ગાય જવા માટે, ઊંટ, ઘોડા વિગેરેનો ઉપયોગ કરે છે. પણ હવે યાંત્રિક વાહનોની સગવડતા થતાં આવા પશુઓ ઓછા પાળવામાં આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રની જમીન અને ખેતીવાડી જોવા, પરંતુ જમીનમાંથી નિકળતાં ખનિજ દ્રવ્યો રિષે બાણુવાનું બાકી રહ્યું તે હવે જોઈએ.

સૌરાષ્ટ્રમાં ખનિજ પદાર્થો અને બાંધકામનાં પથ્થરો ધણું મળી આવે છે.

તે પૈકીનાની નીચે વિગત આપું છું.

(૧) લોખંડ :- રાણાવાવ, રાણપુર, આખરલા, પાલીખરા, વીસાવાડા વગેરે સ્થળેથી લોખંડની કાચી ધાતુ મળે છે.

આ કાચી ધાતુઓને ગાળવા માટે ઈ. સ. ૧૮૩૮માં ૬ ભટ્ટીઓ રાણાવાવ અને રાણપુરમાં ચાલતી હતી. પરંતુ તે લોખંડ મોંઘુ પડતું હોવાના કારણે કે પછી ગમે ને કારણે તે ભટ્ટીઓ હાલ બંધ છે.

આ લોખંડની ૧૦૦ મણુ કાચી ધાતુમાંથી સરેરાશ ૪૦ મણુ લોખંડ મળતું હોવાનું મનાય છે.

(૨) તેલ :- સૌરાષ્ટ્રનાં ધોધા વિસ્તાર તથા કચ્છમાં ખનિજ તેલનાં ભંડારો હોવાનું ભારત સરકારનાં બાણુ ખાતાએ અનુમાનથી જાહેર કર્યું છે.

(૩) સોનું :- સને ૧૮૧૮માં કેપ્ટન મેકમરડોએ લખ્યું છે કે આજી નદીમાંથી તેમજ ગિરનાર પાસેથી નિકળી બુનાગઢનાં પાદર વહેતી સોનરખ નદીમાંથી સોનાની રજકણો મળે છે. પણ તે મોંઘું પડે છે.

આ અંગેની બીજી કોઈ સ્થળે નોંધ જોવામાં આવતી નથી.

(૪) અંધક :- તુલશીશ્યામનાં કૂડમાં તેમજ સારકુંડલાના કાનાતળાવના રસ્તા પરની એક વાડીમાં અંધક હોવાના ચિન્હ છે.

(૫) સીસું :- ગીર વિસ્તારમાં સીસાની કાચી ધાતુ મળી આવે છે.

(૬) તાંબું :- જામનગર જિલ્લાના ભાડલા ગામ નજીકના હક્ષિયુ તરફનાં પહાડોની હારમાળામાંથી તાંબુ મળી આવે છે. પરંતુ તેને કોઈ વખત કાઢવામાં આવ્યું હોવાનું સાંભળ્યું નથી.

With Best Compliments from:—

STEEL CAST CORPORATION.

**Ruvapari Road,
BHAVNAGAR.**

**Pioneer Steel Foundry of Gujarat State,
Manufacturing Steel & Alloy Steel
Castings, Mn. Jawe for stone Crushers
and M. S. Ingots for Re-Rollers.**

LALIT TRADERS

Gram : SPARK

Phone : 4761

**Dealers in Electric Motors, Pump Sets
Starters, Switch-Gears & Accessories.**

Post-Box No. 69.

Jasonath Chowk,

BHAVNAGAR.

With best compliments from:-

Phone:-4658

WESTERN INDIA STEEL CORPORATION

Bunder Road,

BHAVNAGAR.

(૭) અકીક :- મોરબી પાસેનાં ટંકારા નજીક મેદુર પાસે અકીક મળે છે. તે ઘેરા લીલા, કે રાતા બૂરા શેવાળનાં જેવી કાંચ દેખાતી હોય છે. તેથી તેને “શેવાળ અકીક” કહે છે.

લીલી છાંટ વાળા રાતા અકીક પણ મળે છે.

અકીક કિંમતી પથ્થર છે. અને તેને સારો ઓપ અને ઘાટ આપી શકાય છે. તે સિવાય ગિરનાં કુંગરોમાં અકીકનો પથ્થર મળી આવે છે.

(૮) સાઈનાઈટ :- ગિરનાં કુંગરોમાં ફેલ્સ પાટને બદલે વાપરી શકાય તેવો સાઈનાઈટ પૂષ્કળ પ્રમાણમાં નીકળે છે.

(૯) પથ્થર :- રાબુલા, ટ્રાંગ્રા, શિહોર, જુનાગઢ, ખરડીઆ, ચિત્રાસણી, કુંગરપુર અને પોરબંદરમાં પથ્થરની ખાણો આવેલી છે.

તે સિવાય જિલ્લાવાર નીચે પ્રમાણે ખનિજ મળી આવે છે.

જામનગર :- ચીરોડી, ચિરોડો, રંગીન માટી, ફુલર્સ, અર્થ, બોક્સાઈટ, લોખંડ અને આલ્કોહોની નામની ખનિજો મળે છે. આ વિસ્તારમાં દરિયા કિનારેથી જોપની અને પાછનર ઢેબરની અને મેખણીની ખાણોમાંથી ચૂનાનાં પથ્થર મળે છે.

સુરેન્દ્રનગર :- વાસણોની માટી, આગની છટોની માટી, કાચ બનાવવાની રેતી, રેતીના પથ્થર, લીટીનાં પથ્થર, રંગીન માટી, કોલસા અને સફેદ માટી મળે છે. ચાનાગઢમાં કોલસાના વિપુલ થર મળી આવ્યા છે.

રાજકોટ :- કાળો પથ્થર, ફેલ્સાઈટ, વાસણોની

માટી, આગની છટોની માટી, રેતીનાં પથ્થર, ચૂનાના પથ્થર અને રંગીન માટી મળે છે.

અમરેલી :- ફેલ્સાઈટ ચૂનાનો પથ્થર, કાળો પથ્થર, બાંધકામ ઉપયોગી વસ્તુઓ, માટી અને કુદરતી ગેસ મળી આવે છે.

ભાવનગર :- લોખંડની કાચી ધાતુ, તેલ અને ગેસ, પથ્થર, ચીરોડી, ચીરોડો, અખરખ, જીપસમ, ગંધક, અને રંગીન માટી મળી આવે છે.

કચ્છ :- ફેલ્સાઈટ, લોખંડની કાચી ધાતુ, અકીકનાં પથ્થર, ચીરોડી, રંગીન માટી, રીફ્રેક્ટરી, કાચ બનાવવાની રેતી, રેતીના પથ્થર, ચૂનાનાં પથ્થર, અને લીગ્નાઈટ વિપુલ પ્રમાણમાં મળી આવે છે.

લખપત પાસે લીગ્નાઈટની શોધખોળ આવે છે. તે ત્યાંથી મળી આવે તો કચ્છના પ્રદેશમાં વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરવામાં આવશે.

ભાટિયા નજીક બોક્સાઈટ નીકળે છે.

મીઠું :- સૌરાષ્ટ્રમાં વડાગર અને બશીયું એવી બે જાતના મીઠાનાં અગરો આવેલા છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

કંડલા, મુંદ્રા, જખા, નવલખી, બેડી, સલાયા, ઓખા, પોરબંદર, ભાવનગર, જામરાબાદ, ભેરાઈ, મહુવા, અને ખીજા સારા ક્ષારો આ બંને પરથી મળે છે.

સિમેન્ટ :- સીકકા, પોરબંદર, ઓખા (દારકા સિમેન્ટ વગેરે).

બંદરો નજીક સિમેન્ટ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

મોતી :-કચ્છના અખાતનાં જામનગર પાસેના દરિયાનાં કાંઠા આગળથી સારા મોતી મળી આવે છે. છતાં કિંમત બજારનાં મોતી જેવાં નથી.

જુનાગઢ અને બાવનગરની નજીકનાં ચાંચ અને મેક્ષાઈનાં દરિયા કાંઠા આગળથી પણ થોડાં મોતી મળતાં હતાં.

પરવાળા :-સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ-પશ્ચિમ કિનારેથી સફેદ પરવાળા મળે છે. માંગરોળ અને શીલ આગળથી થોડાં ધણીં રાતા પરવાળા મળી આવે છે. પણ તે કિંમતમાં પોષાતા નથી.

કેળવણી :-સૌરાષ્ટ્રમાં 'અસ્તિત્વ ધરાવતું' શિક્ષણખાતું અને શાળાઓની શરૂઆત સને ૧૮૪૬ માં પોલિટેક્લ એજન્ટ મી. મેલેટે એજન્સીની દેખ-રેખ તળે એક અંગ્રેજ અને એક ગુજરાતી નિજાળ શરૂ કરાવીને મુખ્ય પાંચે નાખ્યો.

સને ૧૮૫૨માં સૌરાષ્ટ્રનાં કેળવણી ખાતાનું ફંડ મંજૂરની બોર્ડ ઓફ એજ્યુકેશનને સોંપવામાં આવ્યું અને કેળવણીની વ્યવસ્થા જાળવવાનું કામ ૨ પર રાખ્યું.

ઇ. સ. ૧૮૬૫ના જુન માસમાં કેળવણી ખાતું અલગ થયું અને શિક્ષણ તથા વહીવટ તપાસણી માટે અક્ષયવદા ડેપુટી એજ્યુકેશન ઇન્સપેક્ટરની નીમણુંક કરી.

આ ડેપુટી એજ્યુ. ઇન્સ. પાસે ઇ. સ. ૧૮૬૫માં ૭૧ શાળાઓ આખા સૌરાષ્ટ્રમાં હતી. તે વધીને ૧૮૮૧-૮૨માં, હાઈસ્કૂલો-૪ એક્સોવર્નાક્યુલર સ્કૂલો-૧૧ છોકરાઓ માટે ગુજરાતી સ્કૂલો ૪૫૭ કન્યાશાળા ૨૨ અને શિક્ષકોની ટ્રેનિંગ સ્કૂલ ૧ હતી.

આ રીતે શાળાઓ વધતાં એક ડેપુટી એજ્યુ-કેશનલ ઇન્સપેક્ટરને તાજી પડતી હોવાથી ૪ જગ્યા ડેપુટી એજ્યુ. ઇન્સ.ની કરી હતી.

ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં રાજકુમાર કોલેજ રાજકોટમાં થઇ.

ઇ. સ. ૧૮૮૦-૮૧માં વઢવાણમાં મરાસિયા સ્કૂલ થઇ.

આ રીતે કેળવણીમાં ક્રમે ક્રમે વધારો થતાં જતાં દરેક મોટા રાજ્યોએ પોતાના રાજ્ય પુરતું કેળવણી ખાતું અલગ કરી પોતે શિક્ષણની જવાબદારી સંભાળી લીધી.

હાલ લોકશાહી આવ્યા પછી કેળવણીની સ્થિતિ વિશેષ સુધરી છે.

અન્યારે પ્રાથમિક, પૂર્વ પ્રાથમિક, શિક્ષણ, માધ્યમિક શિક્ષણ, ઔદ્યોગિક, શિક્ષણ, શારીરિક અને સમાજ શિક્ષણ તથા ઉચ્ચ શિક્ષણ અપાય છે. તે સિવાય ધંધાદારી અને આયુર્વેદિક કોલેજો પણ હવે સૌરાષ્ટ્રમાં કામ કરતી થઈ ગઇ છે.

દવાખાના :-પહેલાં પદ્ધતિસર દવાખાના કે દવા હતા નહીં, તેથી હજમ અને અનુભવી લોકો દેશી ઓસડ કરતાં અને ટાંકા પણ લેતા તે વેદ તરીકે ગણાતા.

અંગ્રેજોએ પ્રથમ રાજકોટમાં ઇ. સ. ૧૮૩૬માં સિવિલ હોસ્પિટલ શરૂ કરી.

શરૂઆતમાં અહીંયા પણ દવા લેવા આવવા માટે લોકો અમરકાતા હતા.

ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૮૬૬માં બાવનગરમાં દવાખાનું મડું જે બાવનગર દરબારે શરૂ કરાવ્યું હતું.

દવાખાના:-ઈ. સ. ૧૮૧૮ માં જૂનાગઢ રેલ્વે જૂનાગઢમાં દવાખાનું શરૂ કર્યું. ત્યાર પછી ક્રમે ક્રમે દવાખાના વધતાં વધતાં ૧૮૮૨-૮૩ માં કુલ ૫૬ દવાખાના શરૂ થયા હતા.

રક્તપિત્તીઆનું દવાખાનું:-રાજકોટમાં સને ૧૮૮૧ માં રક્તપિત્તીઆનું પ્રથમ દવાખાનું શરૂ થયું હતું પછી જૂનાગઢ, ભાવનગરમાં પણ તેની સારવાર થતી.

શીતજા:-પ્રથમ ૧૮૦૭ માં ડોક્ટર રમુસે વડવાણ ક્રેમ્પ (સુરેન્દ્રનગર) ની આજીવનના વિસ્તારના લોકોને સમજાવી શીતજા કાઢેલ અને ત્યાર બાદ ૧૮૫૪ માં શિતજા ટાંકવા માટે અલગ ખાનું શરૂ થયેલ.

લોકશાહી આવ્યા પછી આરોગ્ય પાછળ વધારે લક્ષ આપાયું છે. અત્યારે સૌરાષ્ટ્રનાં મોટા પ્રત્યેક શહેરોમાં હોસ્પિટલો છે, કસબાઓમાં ડીસ્પેન્સરીઓ છે. અને હજારની વસ્તી ધરાવતા પ્રત્યેક ગામોમાં સરેરાશ જિલ્લા પંચાયતોનાં આયુર્વેદીક દવાખાના છે. જ્યાં દવાખાના નથી તેવા ગામોમાં આરોગ્ય પેટીઓ છે.

પ્રત્યેક જિલ્લામાં એક એક રક્તપિત્તીઆની હોસ્પિટલ છે.

ભાવનગર અને જૂનાગઢ જિલ્લામાં ડી. બી. હોસ્પિટલો છે.

ભાવનગર જિલ્લામાં ડી. બી. નાં હોંઓ માટે સ્પેશિયલ છે.

પ્રત્યેક તાલુકાનાં મથકે વેકસીનેટર સર્જન છે, અને પશુઓની માવજત માટે પશુ દવાખાનાઓ છે

ન્યાય:-સૌરાષ્ટ્રમાં આશરો ધર્મનું મહત્ત્વ વધારે છે. આથી ગમે તેવા ગુનેગાર પોતાને શરણે આવે તો તેનું માથું જતાં સુધી તેનું રક્ષણ કરવાનું સૌરાષ્ટ્રનાં લોકો હર્ષ પૂર્વક સ્વીકારતા, આથી સૌરાષ્ટ્રમાં ન્યાયની ખાખતમાં અમાફિ અંધેર પ્રવર્તતું હતું. તેમાંએ મરાઠા વખતમાં તો ન્યાય અંધેર કોઈ ખાખતની વ્યવસ્થા જ નહોતી. પરિણામે લોકો બહારવટે નિકળતાં, નખળાં લોકો ન્યાય માટે લાંબવા બેસતા, અગર ત્રામાં કરી પોતાનો જીવ આપી દેતા, ધણી જાસા ચીઢીઓ બાંધી પોતાનું ધાર્યું કરાવતા.

ક્યારેક રાજાઓ પંચ સાથે ન્યાય તોળવા બેસતા તે વખતે બેઠે પક્ષોને ગીતાજી, અગર ઇષ્ટદેવનાં સોગન લેવગવતા, તે સિવાય, શંકરનાં બાણ ઉપરથી ફૂલ લેવું, કોઈ પણ દેવની મૂર્તિ પર હાથ મૂકાવવો, ગાય અને બ્રાહ્મણને ગળે છરી ફેરવવી વિગેરે પણ કસમની ક્રિયા હતી.

ચોરી, ખૂન વિગેરે ગુન્હા સાબિત કરવા લોઢાની સાકળ અગર ગોળાને ખૂન તપાવી તહોમતદાર પાસે મૂકવામાં આવતો, તેને બેંચકનાર નિર્દોષ કરતો.

ક્યારેક વળી તેલને કડકડતું કરી તેમાં વીંટી અગર પૈસો નાખી તે કઢાવતા. તે કાઢનાર તહોમતદાર નિર્દોષ ગણાતો. ભાવનગરમાં એક મોટા કાણુવાળો પથ્થર રાખવામાં આવતો, તે પથ્થરમાંથી ગુનેગાર પસાર થઈ જાય તો તે નિર્દોષ ગણાતો.

આ બધા ન્યાયનાં પ્રકાર હતા. તે વખતે ચોર, ચાંચિયા અને ચૂગડીખોર (મોરાપું) લાંબને ચોરાયેલો માલ પાછો આપનાર એજન્ટ) નું જોર વધારે હતું. પરિણામે સૌરાષ્ટ્રનાં ન્યાય તંત્રમાં વ્યવસ્થિતતા નહોતી, તે વખતે ૧૮૪૧ માં સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારમાં પ્રથમ એક ન્યાય કોર્ટ શરૂ થયું. તેમાં ફાજદારી ગુનાઓનો ન્યાય પોલિટિકલ એજન્ટ ત્રણથી ચાર રાજાઓની

મદદથી કરતા, છતાં તેમાં જોઇએ તેવો સુધારો થયો નહોતો. પરિણામે ચોરી, લૂંટફાટ, ખૂન, અપહરણનાં બનાવો તો બનતા તેમજ બન્યા કરતા, તેથી સને ૧૮૬૩ માં રાજ્ય વહીવટમાં સુધારા-વધારા કર્યા, તેમજ દીવાની કોર્ટ સ્થાપી, તેમજ ઈ. સ. ૧૮૭૩ માં રાજનાં ખંડિયા ગિરાસદારોને ન્યાય આપવા માટે રાજસ્થાન કોર્ટ શરૂ થઇ, તેમાં અનુભવી વકીલ તથા મોટા અમલદાર અને રાજાઓનાં વકીલોને સ્થાન મળ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૬૩ માં રાજ્યવહીવટમાં સુધારો થયો ત્યાર પછી રજવાડાંઓનાં ન્યાય ખાતાઓમાં પણ સુધારો થયો. જ્યાં નામતી જ કોર્ટો હતી, ત્યાં વ્યવસ્થિત કોર્ટ શરૂ થઇ. જમીન મહેસુલ અંગેનાં ચૂકાદાઓ આપવાની સત્તા ન્યાયખાતા પાસેથી લઇ લીધી. અને દિવાની કોર્ટ શરૂ થઇ. તેમજ એક કોર્ટના ફેસલા પર ઉપલી કોર્ટમાં અપીલ થઇ શકે છે.

લોકશાહી આગ્યા પછી ન્યાયની ખાખતમાં આપણી સરકાર વધારે જાગૃત થઇ છે. ન્યાય વ્યવસ્થિત અને બરાબર મળે તે માટે દરેક તાલુકાના મથકે ફોજદારી મેજસ્ટ્રેટ કોર્ટ, જિલ્લામાં ફોજદારી ડીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ અને અપીલ માટે જ્યુરી તેમજ રાજ્યપાલ અને રાષ્ટ્રપતિ સુધીની સગવડતા છે. પરિણામે સૌરાષ્ટ્રમાં ચોરી લૂંટ, ચામલી, ખહારવટાં, વિગેરેનાં બનાવો ઘટ્યા છે.

ટૂંકમાં કહીએ તો લોકશાહી ઢાંચે પોતાના હક-હિત ખાતર પ્રત્યેક પ્રજાજનને અધારણીય રીતે સરકાર સામે પણ ન્યય માગવા-મેળવવાનો અધિકાર હાલ પ્રાપ્ત થયો છે.

પોલીસ-કોર્ટ અને ન્યાયની સાથે પોલીસ હોય જ તેથી તે અંગે પણ જાણવું જરૂરી છે.

રાજાશાહી વખતમાં સૌરાષ્ટ્રમાં સાત પ્રકારની પોલીસ રહેતી. તેમાં (૧) બ્રીટીશ સરકારની તેનું કાર્ય ડીસ્ટ્રીક્ટ જેમ્સ અને ટ્રેઝરી પર ચોક્કસ પહેરો રાખવાનું, કેદીઓ અને રાજ્યની ટ્રેઝરીની હરફર વખતે સાથે રહેવાનું હતું.

(૨) ગાયકવાડી પોલીસ-તેની સંખ્યા સૌરાષ્ટ્રમાં નવસો જેટલી મોડેસવાર ટૂંકડી રહેતી, તેઓ ચોક્કસ પહેરો કરવા, એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે ટપાલ લાવવા-લઈ જવા અને ગુન્હાઓ બનતા તો તે ગુન્હાઓ પકડવાનું કાર્ય કરતી.

(૩) મોહસલી સવાર-તેનું કાર્ય સૌરાષ્ટ્રના કોઈ રાજા-ઠાકોરો કે ગિરાસદારો પોલિટિકલ એજન્ટના હુકમનો અનાદર કરે તો તેનાં રાજ્યમાં જમીને હુકમનું પાલન કરાવવાનું હતું.

(૪) થાણા પોલીસ, થાણુદારનાં તાબામાં આ પોલીસ રહેતી અને તેનું કાર્ય નાના તાલુકાદારો પાસેથી વસુલ થતું. તે પોલીસ સરકારી પોલીસની મદદમાં ગુન્હા પકડવાનું કાર્ય કરતી.

(૫) રેલ્વે પોલીસ-આ પોલીસ ઇ. સ. ૧૮૮૦ થી રેલ્વે પર દેખરેખ રાખવા માટે સ્થાપવામાં આવેલ.

(૬) પાયદળ-મોડેસવાર-સૌરાષ્ટ્રમાં આ ભલકાની પોલીસ ગણાતી તેઓ મોટા દરબાર ભરાતો હોય ત્યારે ખાલી દેખાવ માટે જ ઉપયોગમાં આવતા, તે ગુન્હા પકડવાનું કે એવું કાર્ય કરતા નહીં તેની સંખ્યા સૌરાષ્ટ્રમાં આશરે ૨૧૦૦૦ જેટલી હતી.

(૭) ગામડાની પોલીસ-તે પસાયતા-થાણાનાં પોલીસને ગુન્હા પકડવામાં મદદ કરે છે. તેના મુખી તે પોલીસ પટેલ કહેવાતા હતા.

આ રીતે સાત પ્રકારની પોલિસ સૌરાષ્ટ્રમાં હતી. હવે લોકશાહી આવતાં વધારાની પોલીસ બંધ થઈ છે. અગ્રેજ, ગાયકવાડી, મોહસલી ચાણુ પોલિસ અને પાયદળ એટલે કે બલકાની પોલિસના બંધ આપણે બંધ કરી જરૂરી પોલિસ રાખી છે. બાકી સૌરાષ્ટ્રનાં રક્ષણ તેમજ સારાએ દેશમાં રક્ષણાર્થે ભારત સરકારે ભૂમિદળ, નૌકાદળ, હવાઈદળ જેવી બંધકરી પોલિસ રાખી છે.

વ્યવસાય

હવે આપણે સૌરાષ્ટ્રના હુતર-ઉલોગ જોઈએ

વેપાર:-સૌરાષ્ટ્રનો દરિયા કિનારો વિશાળ અને અનેક બંદરોવાળો હોવાથી દરિયા માર્ગે, તથા રેલ્વેની સગવડતા થવાથી રેલ્વે રસ્તે, ગાડા, ગાડી માર્ગે ઉત્પન્ન થતો માલ મોકલવા અને લઈ જવાની સૌરાષ્ટ્રમાં સારી સગવડ હોવાથી વેપાર ઉલોગ સૌરાષ્ટ્રમાં સારો વિકસ્યો છે. તેમ મુખ્ય મથકો નીચે મુજબ ગણી શકાય.

બંદરી વેપાર :-જોડીઆ, ખેડી, સલાયા, પોરબંદર, ભાવનગર, મારંગોળ, વેરાવળ, જાહરાબાદ, મહુવા, અને નવીબંદર.

રેલ્વેરસ્તે :-વઢવાણ, લીંબડી, ખોટાદ, સિહોર ચિત્તલ, લાડી, જેતપુર, ધોરાજી, ભાણુવાડ, મોરબી, સાંવરકુંડલા, રાણપુર, કુંગર, ડેડાણ, નાગેશી, ગાંધીકા ઉપલેટા, ભાયાવદર, સાયલા, અને કુતિયાણા, હળવદ, પ્રાગધરા, રૂ અને પથરો માટે, વીસાવંદર, ધારી, મેદરડા, કુવાડવા; બગસરા, સરગમ થી ના વેપાર માટે. અખિરણ, બાળંબા અને હડીયાણા બનના વેપાર માટે. બાબરા, વિંછીયા, રાજકોટ, કાળાવાડ, કંડોરણા, લાલપુર અને ખંભાળીઆ, અનાજના ઉલોગ માટે, અમરેલી, વાસાવડ રૂ, અનાજ માટે.

આ શહેરો અને કસ્ટોમીના વેપારીઓ મુંબઈ અને ખીજા જોડા શહેરોમાં માલની ધેવડ ફેવડ દ્વારા વ્યાપાર ચલાવે છે.

આ બધા વેપાર માટે રેલ્વે અને બંદરોનો ઉપયોગ ખાસ થાય છે. પરંતુ હવે પાકા અને કાચા રસ્તાઓ પુરુષ્કળ થઈ જતાં કેરીયો દ્વારા પણ માલની દેરફેર થાય છે.

બંદરો અમે આપણે આગળ જોઈ ચયા છીએ. એટલે વ્યાપારનાં સાધનોમાં રેલ્વે અને રસ્તા અહીંયા જોઈશું.

રેલ્વે :-સૌરાષ્ટ્રમાં સૌ પ્રથમ રેલ્વે ઈ. સ. ૧૮૮૦માં આવી અને પ્રથમ લાઇન ભાવનગર ગોંડલ સુધી થઈ.

ભાવનગર ગોંડલ વચ્ચે લગભગ ૧૧૦ માઇલનું અંતર હશે.

ખીજી લાઇન ધોળાથી ધોરાજી સુધી ૧૦૦ માઇલ લગભગ સર થઈ છે.

અત્યારે તો સૌરાષ્ટ્રમાં રેલ્વે જાળની માફક પથરાઈ ગઈ છે. એટલું જ નહીં પણ કચ્છમાં એ ૧૬૦ માઇલની રેલ્વે નખાઈ ગઈ છે. આમ ઈ. સ. ૧૮૮૦ થી અત્યાર સુધીમાં સૌરાષ્ટ્રની રેલ્વેએ સારો વિકાસ સાધી સૌરાષ્ટ્રનાં વ્યાપાર ઉલોગમાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે.

રસ્તા :-સૌરાષ્ટ્રમાં રાજશાહી વખતે નદી-નાળા બાંધી કેકરેટીયા રસ્તા રાજકોટ-સલાયા, રાજકોટ-ગોંડલ, વીરપુર વાયા જેતપુર થઈ જુનાગઢ, ટકરા-મોરબી, પોરબંદર-કંડોરણા, મહુવા-સાંવરકુંડલા

મહુવાથી બાદોડ, ભાવનગરથી ચાવંડ, ભાવનગરથી બકાસિયા, ભાવનગરથી સિદ્ધસર, ભાવનગર, ઘેઘા, સોનમઢથી પાલિતાણા, પીપળવાથી નોંધણુવદર, વઢવાણથી લીંબડી અને ધ્રાંગધ્રા, જેતપુર, ધોરાજી થઇ જૂનાગઢ. આ રીતે કુલ ૩૪૦ માઇલનાં રસ્તાઓ હતા.

લોકસંઘની આબ્યા પછી સૌરાષ્ટ્રમાં ૪૦૦૦ માઇલ અને કચ્છમાં ૭૦૦ માઇલનાં પાકા રસ્તા તૈયાર થતાં રેલ ટ્રાન્સફોર્મની સર્વિસ પેસેન્જરની તેમજ માલની હેરફેર કરે છે. તેમજ માલવાહક ખટારાઓ દ્વારા વ્યાપાર ઉદ્યોગને ઉપયોગી માલની ઝડપી હેરફેર કરી વ્યાપારનો વિકાસ કરવામાં પોતાનો ફાળો આપે છે.

આકાશમાર્ગી:—રાજકોટ અને જૂનમાં આકાશવાણી કેન્દ્ર છે.

વિમાન:—ઝડપી મુસાફરી માટે તથા ટપાલ માટે સૌરાષ્ટ્રમાં વિમાનની સર્વિસ પણ ચાલે છે. તેમાં, રાજકોટ, જૂન, માંડવી, કંડલા, ભાવનગર, ભાવનગર, કેશીદ, પોરબંદર, વિગેરે સ્થળે વિમાન ઉતરે છે અને મોરબી, મીઠાપુર, વાંકાનેર અને અમરેલીમાં વિમાન ધરો છે.

વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં વિમાનની ઝડપી મુસાફરી પણ અગત્યનો ફિરસો આપે છે.

પોસ્ટ ઓફીસ:—વ્યાપાર ઉદ્યોગને લગતા તેમજ વ્યાવહારિક અને સામાજિક પત્રવ્યવહાર, તાર અને ટેલિફોનની સમવસ્તુ માટે સૌરાષ્ટ્રમાં નાના ગામડાંથી માંડી મોટા શહેરો સુધી પોસ્ટ ઓફીસો પથરાઇ ગઇ છે. સૌરાષ્ટ્રનું હાલમાં એક પણ ગામડું ટપાલ વ્યવહારથી વંચીન નથી.

આ પોસ્ટ ઓફીસો દ્વારા નાણાંની હેરફેર અને થાપણ તરીકે રોકાણ પણ થઈ શકે છે. તે સિવાય સૌરાષ્ટ્રમાં મોટા શહેરોમાં રેલ્વે બેંક, હેના બેંક, બિજલ સહકારી બેંક, નામરિક બેંક, લેન્ડ મોર્ગેજ બેંક, બેંક ઓફ બરોડાની શાખાઓ નાણાંના રોકાણ માટે તથા હરફેર માટે કામ કરે છે.

બેંકી:—સૌરાષ્ટ્ર બેંકી પ્રધાન ક્ષેત્ર છે, એટલે તેનો મુખ્ય વ્યવસાય બેંકી જ ગણાય પરંતુ તેની માહિતી આગળ આપી દીધી હોવાથી અહીંયા તેમાં જાડા નહીં ઉતરીએ.

રૂના જીન:—સૌરાષ્ટ્રમાં કપાસનું વાવેતર સારા પ્રમાણમાં થાય છે તેમજ કપાસ થાય છે પણ ધણો તેથી તે કપાસને પિસવા માટે પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૭૪-૭૫ માં જીનીંગ ફેક્ટરીની શરૂઆત થઈ અત્યારે તેનો વિકાસ ધણો થયો છે.

પ્રેસ:—તૈયાર રૂની ગાંસડીઓ બનતી રાખવા માટે પ્રથમ યાંત્રિક પ્રેસ ૧૮૭૨ માં સૌરાષ્ટ્રમાં શરૂ થયેલ.

અન્ય હુબર:

જામનગર:—ચણાટમાં સોનેરી, બાંધણી, અતક્ષસ, કીનખાખ, કંક, ગુલાબ, કુમેલ અને સુમધી તેલ, અતરો.

માંગરોળ:—હાથીદાંત તથા સુખાનું કાતરકામ.

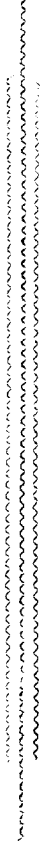
મૂળી:—ધોડાનાં ઝોગિર.

વઢવાણ:—સાણ, અગરમતી.

કુંડલા:—લોખંડનો સામાન અને કાંટા.

હળવદ રાજુલા:—પથરની ધંટી અને પથરકામ.

With best compliments from:-

CENTRAL CHEMICAL INDUSTRIES

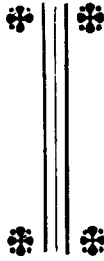
Nari Road,

BHAVNAGAR.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી લીંબડા જીથ ખેતી વિષયક વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી.

મું. લીંબડા (હનુમાના) મહાલ ઉમરાળા જીલ્લો ભાવનગર.

વર્ષ	સભ્ય સંખ્યા	શેર ભંડોળ	અનામત ભંડોળ	સભાસદ દે.મુ. ધીરાણ વર્ષ દરમ્યાન	સભાસદ દે.મુ. વસુલાત વર્ષ દરમ્યાન	સભાસદ મ.મુ. ધીરાણ	ઓડીટ વર્ગ	નફો તેડો
		રૂ.	રૂ.	રૂ.	રૂ.	રૂ.		
૧-૬-૫૭ થી				—	—	—		૮૯-૩૩ ખોટ
૩૦-૬-૫૭	૪૪	૩૫૦	૩૫-૦૦	—	—	—		૪૩૫-૨૧ ખોટ
૧૯૫૭-૫૮	૧૪૮	૭૪૯૦	૧૫૮-૦૦	૧૦૧૦૦-૦૦	૧૦૯૦૦-૦૦	—	ક	૪૩૦૧-૦૮ નફો
૧૯૫૮-૫૯	૧૭૩	૧૬૫૧૦	૧૭૩-૦૦	૮૭૭૦૦-૦૦	૮૦૪૦૦-૦૦	—	વ	૩૨૫૩-૮૬ નફો
૧૯૫૯-૬૦	૨૧૬	૩૮૨૨૦	૧૩૦૩-૬૧	૧૧૨૫૦૦-૦૦	૮૫૦૦૦-૦૦	—	અ	૩૭૩૪-૭૪ નફો
૧૯૬૦-૬૧	૨૬૬	૫૫૨૩૦	૪૭૦૪-૬૭	૧૭૧૨૩૫-૩૫	૧૩૨૨૩૫-૫૮	—	અ	૩૪૭૭-૧૦ નફો
૧૯૬૧-૬૨	૨૭૬	૮૧૭૫૦	૮૩૪૮-૨૨	૨૩૧૪૦૦-૦૦	૧૭૪૧૦૦-૦૦	૩૨૯૦૦	અ	૬૭૭-૨૪ નફો
૧૯૬૨-૬૩	૩૧૮	૯૧૬૦૦	૧૪૩૭૫-૩૨	૧૫૫૬૫૦-૦૦	૮૪૦૪૦-૦૦	—	અ	૩૦૪૭-૪૮ નફો
૧૯૬૩-૬૪	૩૩૬	૧૨૪૮૬૦	૧૫૩૭૦-૫૬	૨૭૬૩૫૦-૦૦	૩૨૬૮૦૦-૦૦	૬૬૭૦૦	અ	૧૨૧૦૦-૭૯ ન
૧૯૬૪-૬૫	૩૪૬	૧૬૨૩૯૦	૧૮૮૩૧-૦૪	૪૨૦૮૯૫-૭૩	૩૯૮૩૬૮-૨૩	—	અ	

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

પૂંજપાદર જુથ ખે. વિ. વિ. કા. સહ. મંડળી.

મું. પૂંજપાદર

લીલીયા તાલુકો

નોંધણી નંબર-૧૬

જિ. અમરેલી

સ્થાપના તા. ૧૧-૩-૨૪

કુલ કાર્યભંડોળ-ખે લાખ ત્રીસ હજાર.

શેરભંડોળ ૬૧૯૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા ૨૬૫

અન્ય ફંડ ૩૫૨૦૮-૪૮

અનામત ફંડ ૨૩૩૪૩-૫૦

ખાતર-ખિયારણુ-ખાંડ-અનાજ વિગેરેનું જથ્થાબંધ કામકાજ તાલુકા ડીલર્સ તેમજ સસ્તા અનાજની રીટેલ દુકાન કાપડ અને વિગેરે.

બી. ક. સભ્યો.

શ્રી કુલજીભાઈ ભવાનભાઈ
,, પ્રાગજીભાઈ આણુંદભાઈ
,, હરિભાઈ ગોપાભાઈ
,, ગેલાભાઈ મોહનભાઈ
,, દેવશીભાઈ ડાયાભાઈ
,, બદવભાઈ આંમાભાઈ

શ્રી ભગવાનભાઈ બદવભાઈ
,, મોહનભાઈ ડુંગરભાઈ
,, છગનભાઈ લખમણભાઈ
,, પ્રાગજીભાઈ લવજીભાઈ
,, ટપુભાઈ હરસુરભાઈ
,, ગોખરભાઈ જીવરાજભાઈ

વસંતલાલ જટાશંકર

સહમંત્રી

લીખા પાતા

તોલાટ

શામજીભાઈ ધનજીભાઈ પટેલ

મંત્રી

જયંતિલાલ વીરજી

સસ્તા અનાજની દુકાનના મેનેજર

ખચુ હસન

ચોકીદાર

ખચુભાઈ બદવભાઈ ઉકાણી

પ્રમુખ

With Best Compliments from :—

Shop Phone : 30692

Res. Phone : 473830

GRAM : *VINODART*

VINODRAI & Co.

Art Silk Cloth Merchants.

206, Jawahar Gally,
Swadeshi Market, Kalbadevi Road,

BOMBAY - 2.

With Best Compliments From :

Phone No. 322756

Gram : 'NAITIK'

Ms. Nanalal Shantilal

Mfgs. & Dealers in :—

STAINLESS STEEL & GERMAN SILVER WARES

65, Marwadi Bazar, BOMBAY-2.

ભાગ્યનગર, પુરુષોત્તમ-મીલકાત, વેણ
ટેમલ ધી.

ગુપ્તાનગર-હાથેલીની ચૂકી, પહેલા કાળની
ચૂકી પણ બનતી.

વંધળી, શિહોર:-તાંબા-પિત્તળના, ઉપરાંત
શિહોરમાં સુંધવાની તમાકુ અને કાચના રકાળી-ધામા.

દારકા, મીઠાપુર, જિરખનંદર, વેરાવળ
સિમેન્ટ બને છે.

મારળી :-કાચના વાસણો.

જામ :-મટીનાં વાસણો, તથા એરવાડમાં
માટીના વાસણો બને છે.

મહુવા :-લાકડાંનાં રમકડાં.

ગાંધડકા :-આમડાના ખૂટ અને ચંપલ, માડાની
વાટ ચડાવવાનો તેમજ ખેતી હપથોગી, દાતરડા,
દાતરડીઓ બનાવવાનો ગૃહ ઉદ્યોગ વખણાય છે.

વંડા :-પિત્તળનાં કાંટા.

જેતપુર :-હેન્ડ પ્રિન્ટ સાડીઓ વખણાય છે.
લગભગ ૪૦૦ કારખાના છે. તે સિવાય અગરબત્તી,
સાબુ, ઓઈલ મિલો, વિગેરે વ્યવસાયો પ્રત્યેક મોટા
ગામ અને શહેરોમાં વિકસ્યો છે.

આ બધા વ્યાપાર હુમરા માટે નાણાંની લેવડ
દેવડ બેન્કો દ્વારા, પોસ્ટઓફિસ દ્વારા, અને માલની
લેવડ દેવડ દ્વારા થાય છે.

આ રીતે જેતા સૌરાષ્ટ્રીયનો હલખી અને

ધંધામાં રમ્યા પચ્યા રહેલા હોય છે. તેથી તેમને
આનંદ ઉત્સવ માટે પામ્યા અને મેળાઓનો સંભવ
હોય છે. હવે આપણે મેળા-ઉત્સવો જોઈશું. તે
પહેલાં તેમના પહેરવેશ અને ખોરાક વિશે જાણી લેશું
કે જેથી તેમને ઝાળખવામાં બહુ મૂડેલી ન પડે.

પહેરવેશ:

સૌરાષ્ટ્રમાં રહેલા વિવિધ જાતિઓનાં પહેરવેશ
પણુ અનેબા છે. રજપૂતો સોનેરી કારવાળો મળકતા
રંગનો સાફો, અચકન, સુરવાળ અને ઉપર બેઠ
બાંધે છે. અને દાસ, તરવાર જેવા હથિયારો સાથે
રાખે છે.

ગળામાં હીરા, માણિક જેવા કિંમતી રત્નોનો
કંઠો, કાને કુડમ અને હાથે પહેર્યો પહેરે છે.
સાધારણ સ્થિતિનાં રજપૂતો પોશાક સાદો પહેરતા
હોવા છતાં કટાર તથા ખીળ હથિયારની બાબતમાં
ટાપટીપ વધારે કરે છે.

કાઠી-બાબરિયા, વિગેરેના પહેરવેશ રજપૂતોના
પહેરવેશને મળતો છે.

રજપૂતાણી તથા કાઠિયાણી પરજ પાળે છે.
છતાં કિંમતી કપડા અને ધરેણાં પહેરે તે તેના
રિવાજ છે.

ખેડુતો અને ખેત મજુરો ઝાડા પાણીકારાનાં
ચોરણા, કડિયુ, અગર ખમિસ અને માથે ફાળિયું
બાંધે છે.

જુદા કાંઠાના ખેડુતો અને ખારવાઓ ચોરણાની
નાડી પર કુમકાં અને માથે કાચ બરેલી ટાપીઓ
ઝોડે છે.

મખમ વર્ગ, લેંધા અગર ધોતી, માથે કફની અગર કોટ અને માથે ટોપી અગર હાંડે માથે રહે છે.

ખોરાક

સૌરાષ્ટ્રના લોકો ખાસ કરી ધાન-અજરાનાં શાકભાજી, રેટલી, લાખરી અને લીલોતરી શાક ખાય છે. વ્યાપારી વર્ગ દાળભાત, ખીચડીના ખોરાક લે છે. ઘી, દૂધ અને હાસ દરેકના ખોરાકમાં હોય છે.

યાત્રા-મેળા

સામાન્ય રીતે મેળાનાં સ્થળો જ્યાં યાત્રાધામ હોય ત્યાં જ હોય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આવા મેળાઓ ચોમાસામાં અને ખાસ કરીને ગ્રાવણ માસમાં ભરાય છે.

આ મેળાઓ ૧ થી ૭ દિવસ સુધી ચાલે છે. તેમાં ૫ થી ૫૦૦૦૦ સુધી માણસો એકઠા થાય છે. તેમાં સૌરાષ્ટ્રનું દીપ્પણીનૃત્ય, લખાણનૃત્ય, અને રાસમંડળીનાં કાર્યક્રમો જોવા મળે છે.

આ સ્થળે આસપાસનાં વ્યાપારીઓ વ્યાપાર અર્થે પણ આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં આવા મેળાઓ ઠેકઠેકાણે ભરાય છે. જતાં ખાસ મેળાઓ નીચે પ્રમાણે ભરાય છે.

- (૧) જુનાગઢ. (૨) સોમનાથ પાટણ, (૩) તુલશીશ્યામ, (૪) પોરબંદર. (૫) બિલેશ્વર, (૬) માધુપુર, (૭) વિસાવદર, (૮) જડેશ્વર, (૯) આણંદ, (૧૦) નવાનગર, (જામનગર) (૧૧) જોડીઆ, (૧૨) ખંભાળિયા, (૧૩) કાડલા, (૧૪) લાણવડ,

- (૧૫) રાજકોટ, (૧૬) વઢવાણ, (૧૭) તરણેતર, (૧૮) જળેશ્વર, (૧૯) ધંધુકા ભીમનાથ, (૨૦) લેલા સોમનાથ, (૨૧) મહુવા, (૨૨) ખાઠકા, (૨૩) બીડલજન, (૨૪) દારકા, (૨૫) પાલીતાણા, (૨૬) સુરેન્દ્રનગર, (૨૭) નારાયણ સરોવર, (૨૮) કોટશ્વર, (૨૯) અંજાર, (૩૦) મઢકા સ્વામી, (૩૧) ટંકારા વિગેરે.

હવે આ મેળાઓમાં સરકારથી તરફથી લોકોપ-યોગી ગૃહલેલોગીની ચીજ વસ્તુઓનાં પ્રદર્શનો પણ ગોઠવવામાં આવે છે.

આ સિવાય સરકારથી હવા ખાવાનાં સ્થળો અગર યાત્રાના સ્થળો કે સૌંદર્ય ધામોએ લોકોના જોપયોગાર્થે વિહારધામો બનાવ્યા છે તે સૌરાષ્ટ્રમાં નીચે પ્રમાણે છે.

વિહારધામો

ચૌરવાડ : ચૌરવાડ સૌરાષ્ટ્રની દક્ષિણે સમુદ્ર કિનારે આવેલું રમણિય સ્થળ છે. નાગરવેલની વાડીઓ, ફળકુલથી લગી પક્ષીઓ, શેરડીનાં વાદળો અને વાડીઓથી ભરેલો આ પ્રદેશ ખરેખર 'ચાસાડા' નામ સ્વાર્થક કરે છે. અહીંના કેટલાંક ખાનગી ખંડોઓ અને જુના જુનાગઢના નવાખનો રાજ્ય મહેલ છે. હવા ખાવાનું સ્થળ છે.

અહીંથી ઐતિહાસિક સ્થળો જેવાકે:-સિંહના વસવાટથી પ્રખ્યાત ગિરતું જંગલ, પ્રસિદ્ધ સોમનાથ મંદિર, વેરાવળનું ખીલતું બંદર, દેહોત્તરગ, ગરમ ઝરણાવાળું મનોહર સ્થળ તુલશીશ્યામ, નરસિંહ મહેતાની કબ્રીમાં જુનાગઢ, ગિરનાર, શિલાલેખ ગોરખનાથની ગોરખમંદીર વિગેરે.

સોરઠાણુ :- મધ્ય ગીરના જંગલમાં આવેલું આ સ્થળ સિંહો જોવા માટે પસંદ કર્યું છે.

મોર્ચ કાળમાં આ સ્થળે કાળક પાણીની સળવાળાને રાખવામાં આવતા.

તુલસીશ્યામ :- પુરાણમાં 'તપેદક' નામે જોવામાં આવેલું આ સ્થળ ગીરની મધ્યમાં આવેલું છે. અને યાત્રા તથા જીવ પાણીના કુંડનું સ્થળ છે.

હાથળ :- ગ્રીક ખસારીઓ જોતા 'હસ્તકવત્ર' ઉલ્લેખ કરે છે. તે હવા ખાત્રાનું સ્થળ છે. તથા નિલકંઠ મહાદેવ અને ભદ્રેશ્વરનાં જુના સમયનાં બે મંદિરો છે.

હવાખાવાના સ્થળો

ગોપનાથ, વેરાવળ, મહુવા, ચોરવાક, હાથળ, ખાલાયડી વિગેરે સૌરાષ્ટ્રના હવાખાવાના સ્થળો છે.

હવે આપણે સૌરાષ્ટ્રનાં કલાક્ષેત્ર અને મહત્વનાં સ્થળો વિશે જાણીએ.

કલાક્ષેત્ર :- કલાક્ષેત્રનો ઇતિહાસ સૌરાષ્ટ્રને ગૌરવાંતિક કરે છે.

પુરાણયુગથી એ પહેલાં શિલ્પ અને વસ્ત્રાકારની કળામાં સૌરાષ્ટ્રની પ્રજાએ બહુ પ્રગતિ સાધી છે.

ભાષા, લીપિ અને વાણી વિગેરે સાહિત્ય કળા કાળની ગતિ સાથે ટકર લઈ ન શકે તો પણ જૂસ્તરમાં રહેલાં પ્રાણીઓ અને પ્રાણી મનુષ્ય પ્રભૃતો અને હાથમારો પરથી તે કળાનાં વિકાસનો ખ્યાલ આવે છે. અને તે ખ્યાલ સિંધુ સંસ્કૃતિ તરીકે

જોવામાં લેવાય, રંગપુર અને રોઝડીનાં અત્યારે મળી આવેલાં અવશેષો આગે છે.

મંદિર :- ગુપ્તયુગની કાંપી કઠાવતાં મેત્રક સમયનાં સૌરાષ્ટ્રનાં ગોપમંદિર અને કળાસાર મંદિર મહાપ્રભુપુર જૂનાં પાપાણુ મંદિરને મળતાં બાગે છે.

વલ્લભી તામ્રપત્ર પર રાજ્ય ચિન્હ તરીકે મૂકાતા નંદીની પ્રતિમાનો ઉઠાવ ક્ષણ કારીગરીનો નમૂનો છે.

શિલ્પ :- સોમનાથનાં અવશેષોમાં બચેલી પ્રતિમાઓ, નૃત્ય ભાવનઓ, અશ્વરાઓ, મંચવૈ વગેરે ચાલુક્ય રાજા બીમદેવનાં વખતની શિલ્પકૃતિઓ હોવાનો સંભવ છે.

પોરબંદર પાસે સોન-હલામણુની યાદ આપતું નવસખા મંદિરનું ખડિયેર જીજું છે. તે મોદેરાનાં સૂર્યમંદિરની સાથે સરખાવી શકાય.

જૂત પ્રાસાદો અને ગિરનાર-રોનું જળનાં દેવ-મંદિરોનાં વળુંન હમેશા સાંતળાંએ છીએ.

તોરણ-દ્વારો :- છઠ્ઠા શેકમાં મરક તોરણનો અવિષ્કાર થયેલ તે પ્રકારનાં 'મરક' તોરણનાં :-

(૧) મરક તોરણ :- નમૂના સૌરાષ્ટ્રમાં ગોપનાથ મંદિરની જગતીમાં અને ઘૂમલી પાસેની ટેકરી પર સોન કંસારીનાં દેવલપની ઉત્તર ભીતનાં ગોખલા પર નાની આકૃતિમાં જોવા મળે છે.

(૨) ઇલિંગકા તોરણ :- આ પ્રકારનું તોરણ ગિરનાર પરનાં નેમીનાથ જિનાલપનાં મઠ મંડપની દક્ષિણ ચતુષ્કીમાં જોવા મળે છે. (આ તોરણનો સમય ૧૧ મી. સદી અણાવ.)

૧૭મી સદીમાં જનમનગરના રાયશી શાહ દેરા-
સરની પ્રવેશ ચોકી પર આ પ્રકારનું તોરણ છે.

(૩) આંદોલ:-આંદોલ તોરણ મરક તોરણને
લગભગ મળતું છે. તે ગિરનાર પર સંપ્રતિ રાજના
મંદિર તરીકે યોગખાતા જિનાલયના મંડપની પ્રવેશ
ચોકીનાં ઉપલા માળ પર જોવા મળે છે.

(૪) તિલક:-આ પ્રકારનું તોરણ વેરાવળની
એક મસ્જિદ પર પણ છે.

(૫) ઉતુંગ:-પોરબંદરનાં ગોપાલલાલ મંદિર
તથા જૂનાગઢ શહેર જિનાલયમાં આ તોરણનો
ઉપયોગ કરેલ છે.

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે ખંધાવેલ શેત્રુંજય પરનાં
આદિનાથ મંદિરનાં પણ આજ પ્રકારનાં તોરણો છે.

(૬) મહિસકા:-મહાત્મા ગાંધીજીનાં કિર્તી-
મંદિરના મોરામાં આ તોરણની રચના ચાલુ યુગમાં
કરવામાં આવેલ છે.

પોરબંદર જવાનુ થાય તો જોળે.

સારાપ્ટ્રમાં લાકડા પર કોતરકામની અનેખી
ભાત, લાવનમર, લોલા વિગેરે રચણે જોવા મળે છે.

ગોપનરીઓનાં માટીનાં ઘર અને કોઠલા પરનાં
ચિત્રણ જુઓ તો તમે તાજુમ થઈ જાઓ. સૌરા-
પ્ટ્રમાં મેર કોમનાં ઘરો પણ એક કલા સર્જનનાં
અનોખા નમૂના ગણાય.

છેલ્લે સૌરાપ્ટ્રમાં છંદ્યામાં પણ કલાકૃતિઓ
જોવા મળે છે.

હવે આપણે મહત્વનાં ચોક્કસ સ્થળો અને
નગરો જોઈએ.

(૧) આંદોળિયા:-અકૃત્રિમ મહાદેવનું બાણ
અને મંદિર જોવા જોવા છે.

આ મામે સને ૧૫૬૪ ની સાલનો સામતજી
પ્રમાણની પુત્રવધુનો પાળિયો છે. આ સામતજી
પ્રમાણુ ખરેડીનાં લોખા પ્રમાણના પિતાશ્રીના કાકા
થતા હતા.

(૨) અધિવાડા:-માલેશ્વરી નદીને કાંઠે આ
મામ વસ્યું છે. અહીંયા ગુરુ-એલાની પાકુકા છે.
જનજડિયા હનુમાનનું મંદિર છે, તેથી યાત્રાનું સ્થળ
મનાય છે.

(૩) અમરતવેલ:-ઈ. સ. ૬૮૬ ની સાલનો
સતિનો પાળિયો છે. આ પાળિયા પાછળ એવી
કહેવત છે કે-બ્રાહ્મણ વહુઆરુની આ ગામનાં બોખારી
રૌયદનાં સીદી નોકરે લાજ લૂટી હતી. તેથી તે
બ્રાહ્મણીનો ધણી તે સીદી નોકર સામે વદવેડ કરવા
ગયો, પણ તે મરાયો અને બાઈ પાછળ સતિ થઈ.

(૪) અમરેલી:-નાગનાથ મહાદેવનાં મંદિરમાં
આવેલ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે એનું જીવનું નામ
અમરવલ્લી અને ગીર્વાણવલ્લી હતું.

ઢેખી અને વડી નદીની વચ્ચેમાં જૂનાં શહેરનાં
ખંડિરો અને કામનાથ તથા ત્રંચકાથનાં મંદિરો
જોવા મળે છે.

આ અમરેલી આવકવાડનો એક વખત પ્રાન્ત
હતો, અને તેનું જી મુખ્ય શહેર હતું. હાલ તે જ
જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

અમરેલીનો આધુનિક ઢંચે સુધારો માયકવાડનાં સુખા વિઠ્ઠલરાવ દેવાજીએ કરાવેલો.

(૫) આટકોટ:- આ ગામ લાખા કુલાણીએ વસાવ્યાનું કહેવાય છે. હાલ ત્યાં લાખા કુલાણીનો પાળિયો છે.

આ ગામને અગાઉ આટ કોટ હતો, તેથી તે ગામનું નામ આટકોટ પડ્યું કહે છે.

લાખાનાં મરણ પછી આ ગામ આહિરોએ વસાવેલ, ત્યાર બાદ ખરેડીનાં ખૂમાણોએ તેને કબ્જે કરેલું અને છેલ્લે જૂનાગઢ તામે હતું.

(૬) આણુંદુર:- ઈ. સ. ૧૦૬૮ માં અનંત ચૂડાસમાએ વસાવી અનંતેશ્વર મહાદેવનું મંદિર બંધાવ્યું તે હાલ છે.

(૭) આદિત્યાણા:- પોરબંદરનાં પ્રખ્યાત પથ્થરોની અહીંયા ખાણ છે. તેની જાત ચૂના પથ્થરની છે.

(૮) આમરણ:- દાવલશા પીરની પ્રખ્યાત દરગા છે. તેની યાત્રાએ ધણાં ભોંકો આવે છે.

(૯) મણુર-મણુર નદીનાં કાંઠા પર જૂનું ગામ છે હવે ખાવાનું સ્થળ છે. નાના ગોપનાથજીનું મંદિર છે.

મિરાત-ઈ-અહમદીમાં 'આલમ' તથા દરુર-જિત-અમાલમાં 'મણુરને બંદર કહ્યું છે.'

(૧૦) ઉપલોહ:- બાપારી સહેર છે.

(૧૧) ઉમરડા:- ભોગાવો નદી અહીંયા ખીલ મંગાના નામે ઓગળાય છે.

(૧૨) ઉમરશા:- ભાવનગરની જુની રાજ્ય-ધાનીનું સહેર હતું, હાલ તે જ મહાલનું મુખ્ય મથક છે.

(૧૩) ઉંચા કોટડા:- પાટણથી વાળ ઠાકોરોએ અહીં પોતાની રાજ્યધાની સ્થાપી હતી. અહીંયા ૩૨ કોશ ચાલે તેવો જીરતો ફૂવો (વાવ) છે, ચામુંડા માતાનું પ્રખ્યાત મંદિર છે.

(૧૪) ઊના-દેલવાડા:- આ બન્ને સહેરો નજીક છે. ઊનાનું સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં 'ઉન્તદુર્ગ' એવું નામ મળે છે.

અહીંયા અગાઉ ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોનું રાજ્ય હતું. આ બ્રાહ્મણો પાસેથી વાળ ઠાકોર વેળલે લઈ લીધું.

અહીંયા શાહબાગમાં જમતગુરુ હીરવિજયસુરીશ્વરનાં સ્મરણાર્થે એક લેખ છે. તેનાં પર મુસ્લિમ બાદશાહો જળિયા વેરો લેતા.

દેલવાડામાં જુવતો મિનારો છે.

(૧૫) અયવેજ:- પાલિતાણા તાલુકાનું શેત્રુંજી નદી પર ગામ છે. અહીંયા ખોડિયારનું પ્રખ્યાત મંદિર છે. તે મંદિર જૂનાગઢનાં રાજા રા'નેધણ ૧ લાએ બંધાવ્યાનું કહેવાય છે.

(૧૬) ઓખામંડળ:- વાધેરોનું મથક અને બેટ છે. ત્યાંના મંદિરો જોવા જવા છે. અહીંયા શંખનારાયણનું જીનું અને નવું એવા બે મંદિરો છે, તેથી બેટ શંખોદ્ધાર પણ કહે છે. ખીલ ધણાં મંદિરો છે. હાજી કમાણીની દરગાહ તથા તળાવ.

કનભગાડ:- ધણું જીનું ગામ છે. અહીંયા ઈ. સ. ૧૪૧૪ નો સતીનો પાળિયો છે.

કાન્દ્રોડી:- દ્રાવિડાથી ૧૮ માઇલ દૂર છે. આ ગામને કનકસેન આવડાની રાજ્યધાની 'કનકાવતી' પરથી 'કાન્દ્રોડી' નામ થયું કહે છે. અહીંયા ધણી જીની વાવો છે.

કાળાવડ :- અહીંયા શિતળા માતાનું પ્રખ્યાત મંદિર છે.

સાવરકુંડલા:- ધીકતું શહેર અને પવિત્ર નાવલી નદીના કીધે પ્રખ્યાત છે અહીંયા લોહાનો સામાન અને કાંટા બને છે. તે કારતકરમાં પ્રખ્યાત છે.

કુડા:- વડાગરું મીકું પાકે છે.

કુતિયાણુક :- કુંતી નામે કોઈ આચ્યુઆઈએ પોતાના નામ પરતી એક-નેક આધેલ ને વધીને ગામ થતાં તેનું નામ કુતિયાણુ પડ્યું મુસલમાનો કુતિયાણુને મુઝર્રાબાદ કહેતા કારણ કે મુજરાતનાં સુબા મુઝર્રને આ ગામ ધણું ગમતું.

અહીંયા શાખી બરાતનો ઉરસ બરાય છે.

કુવાડવા :- લી અને ચૂના પથ્થર માટે પ્રખ્યાત છે.

કોડીનાર :- ખાંડનું મોટું કારખાનું છે. મૂળ દારકા અહીંયા છે.

કોયલી :- ત્રિનેત્રનું પ્રખ્યાત મંદિર છે. મણેશ અને અક્ષય વડ છે, તેથી અહીંયા મેળો બરાય છે.

ખંભલીયા (ભમ) :- અહીંયા જીનું વખતનાં કેટલાંએક મંદિરો છે. અહીંયા અગાઉ ખીચ લોડિંગ બંદરો બનતી.

ખરકેલી :- બાલમશાહની દરગાહ છે.

ગઢડા :- સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનું મુખ્ય ધામ છે.

ગાધકડા :- ગોરખમદીનાં બાવા સોમનાથ જીવતા દદાયા હતા તેથી તેમનાં કહેવા મુજબ 'ગાધકડા' નામ પડ્યું છે. અગાઉ આ ગામનું નામ ગાધેશ્વર હતું.

ભાવનગર :- સૌરાષ્ટ્રનું સૌથી મોટું શહેર અને બંદર છે. તખ્તેશ્વર મંદિર, રવાપરી મંદિર, મ્યુઝિયમ, બોરતળાવ, ગંગાદેરી રાજ્ય મહેલો, ગાંધી સ્મૃતિ, સ્વયં સચ્ચિત લોકગેટ જેવા જેવા છે.

અગાઉ ગોહિલવાડની રાજ્યધાનીનું શહેર હતું. હાલ આજ જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

રાજકોટ :- રોએન્નો, તથા અન્ય કેળવણી સંસ્થાઓ, મ્યુઝિયમ, આજીડેમ, બાલજીવન, સ્વીમિંગ પુલ, ખાદી બચન જેવા જેવા છે.

ધોરજાંદર :- જીનું સુદામાપુરી નામ સુદામાજીનું મંદિર, મહાત્મા ગાંધીજીનું જન્મસ્થાન, કિર્તિમંદિર, ભાંત મંદિર, અને સમૃદ્ધ કિનારે ફરવાના સુંદર જગ્યા.

જીનાગઢ :- સૌરાષ્ટ્રનું અતિ પ્રાચીન નગર અને સૌરાષ્ટ્રની રાજ્યધાનીનું મુખ્ય શહેર, આ શહેરની અંદર બેસાક કિલાલેખ, ઉપરકોટનો પુરાણો કિલ્લો, અને તેમાં આવેલી ખાપરા કોડિયા વિગેરેની

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી ટીંબી સેવા સહકારી મંડળી

મું. ટીંબી

ઉમરાળા તાલુકો
ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૫-૧૧-૨૬

નોંધણી નંબર :- ૫૨

શેર ભંડોળ :- ૨૮૬૩૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૮

અનામત ફંડ :- ૮૫૮૦-૬૮

ખેડૂત :- ૬૪

અન્ય ફંડ :- ૨૧૩૦-૫૦

ખીન ખેડૂત :- ૨૪

અન્ય નોંધ :-

મંડળી ખાતર-ખીયારણુ-સસ્તા અનાજ-દવાઓનું વિગેરે કામકાજ કરે છે.

કુંવરજી અમરશી

મંત્રી

કાનજી રામજી

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભ્યો

- (૧) ખોડા ઝવેર
- (૨) ખોડીદાસ જેઠાભાઈ
- (૩) વાલજી લીંબા

- (૪) દીપુભા ગગુભા
- (૫) પરશોતમ વસ્તા
- (૬) ભીમજી નાનજી

With Best Compliments from :—

**For Efficient Handling Quick Despatch, and
Early Clearance of Your Cargo**

IMPORT OR EXPORT

**At the Ports of Bhavnagar, Kandla, Navlakhi,
Veraval & Magdalla.**

Contact :—

Messrs H. K. DAVE

❖ Forwarding & Shipping Agents, Stevedores,
Handling & Transport Contractors for Government Foodgrains.
Head Office : BHAVNAGAR. P. B. No. 39, Khar Gate.

Phone : { 3231, 3786, — Office
3633, 4201, 3852 —Resi.

Telegram : HEMPYARN All Branches.

Branches	Tel. No.
Kandla	154
Navlakhi	Ext. 9
Veraval	192
Magdalla	4525

પ્રશ્નિન ગુફાઓ, ખડીકડી વાન, નેધિયુંફનો, મકપ્પરાઓ રાજ્ય મહેલ ઋગ્ગીયમ, (સંપ્રદરશાન,) સુદર્શન તળાવ, કોલેજ. સફરભાગમાં પ્રાણીસ ગ્રહસ્થાન વિગેરે જોવા જેવું છે.

ગીરનાર :-તળેટીમાં હામોદર કુંડ, ધટાવાના અવશેષો, બોરદેવીરૂપો, પર્વત ઉપર જૈન દેરાસરો જુદી જુદી ટૂંક ઉપરના મંદિરો, અશોકવન, શેષાવન, હનુમાનધારા, વેલનાથમઠી, પથ્થરચટી, તથા વનરાજી.

હાતાર :-હાતારની દરગાહ અને હાતાર ડેમ,

વેરાવળ :-ગુજરાતનું અગત્યનું મત્સ્યબંદર, ધીકિતું શહેર, રેયોન ફેક્ટરી, શ્રી સોમનાથ મહાદેવનું જીજીવધાર કરેલ મંદિર.

પ્રભાસપારણ :-નિવેણીતીર્થ, દેહોત્સર્ગ જીના મંદિરો અને મરજીદે. માંગરોલી શાહની કબર, ભગવાન ચંદ્રમુજીનું જૈન મંદિર,

વચ્ચેલી :-વામનજીનું મંદિર અને જામેમસ્જિદ, તથા તાંબા-પિત્તળનાં વાસણો બનાવવાનાં કારખાના.

તુલશીસ્થામ :-ગીર જંગલની મધ્યમાં શામળ ભગવાનનું મંદિર, જિનાપાણીનાં ઝરા, હોલીડે કેમ્પ.

વલ્લભીપુર :-આ શહેર મૈત્રકાના સમયમાં સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતનું પાટનગર હતું. આ ઐતિહાસિક શહેરનાં અવશેષો પણ જોવા જેવા છે.

વઢવાણ :-રાણકદેવીનું મંદિર. માધાવત્પ, કુપરેજનાં મહાસતિની જગ્યા (સુરેન્દ્રનગર).

વાંકાનેર :-વાંકી બાધણીનું શહેર અને જાલેધર મહાદેવ.

ઘોરબી :-વાધ મંદિર, કુબેરવાવ, બૂચનોપૂજ, રાજમહેલ, વેલીગટન સેક્રેટરીએટ, જોવા જેવા છે.

ટંકારા :-આર્યસમાજનાં સ્થાપક મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીનું જન્મ સ્થાન, પેનનું કારખાનું છે. રાતા અકીકના પથ્થર ધણાં મળે છે.

જામનગર :-કોઠા તથા લોખંડના કિલ્લાઓ, રમસ્યાન, જૈન હહેરાસર, તથા અન્ય મંદિરો, દરબારગઢ, રાજમહેલ, ઋગ્ગીયમ પ્રતાપવિદ્યાસ, મહેલની પિકચર ગેલેરી, આયુર્વેદિક કોલેજ, સૂર્યગૃહ રણજીતસાગર તળાવ, બેડી તથા રાજી પોર્ટ, નૌકા તાલિમ સ્કુલ (આઈ. એન. એસ.) વાલસુરા વિગેરે જામનગર શહેરમાં જોવા મળશે.

દ્વારકા :-જગત મંદિર, ઋક્ષમણીનું પ્રાચીન મંદિર, શ્રી શંકરાચાર્યનું શારદાપીઠ, અને સિમેન્ટ ફેક્ટરી.

મીઠાપુર :-તાતા કેમીકલ્સ ફેક્ટરી,

મહુવા :-ઐતિહાસિક કતપુર ગામ, ભવાની મંદિર, જીવીત સ્વામી (મહાવીર પ્રભુ)નું મંદિર. બંદર, રાનખાગ, લાકડાનાં રમકડાં હાથીનાંતનું કામ વિગેરે.

તાપ્તગઢ :-(તાલધ્વજ નગરી) ગુફાઓ અને ટેકરી પર જૈન મંદિરો,

ચોરવાડ :-હોલીડે કેમ્પ-(વિવિધ અગ્રાઉ આપી છે.

ખોડિયાર :-ખોડિયાર માતાજીનું મંદિર,
રાજપરા :-બરડાનો કુંબર (પોરબંદર પાસે)
ખંભાળા હીલ, પોરબંદરનાં મહારાણા સાહેબનો
અમર પેલેસ,

હર્ષદ :-હર્ષદા માતાજીનું મંદિર.

સાસણગીર :-જંગલનાં સિંહ અને પ્રાણીઓ
કુદરતી સ્થિતિમાં જોવા મળે છે.

કનકામ :-ગીરનાં જંગલમાં કનકાઈ માતાનું
મંદિર.

જલાલપુર :-જલાલશાહ પીરની દરગાહ છે.

જસદણ :-જુના વખતનું શહેર જણાય છે.
ક્ષત્ર વંશનો તાત્ર લેખ અહીંથી ૭ માર્ચ દ્વિતી
મળ્યો હતો. તેમાં જસદણને 'સ્વામીચળન' એવા
નામે લખેલ છે.

જુનાગઢનાં ધોરીઓએ અહિં એક કિલ્લો
ખનાવ્યા પછી આ શહેર ધોરીગઢ એ નામે ઓળખ
ખતું હોવાનાં ઉલ્લેખ છે અને ૧૬૬૫થી ખાચરોનાં
તાખામાં આ શહેર આવેલ હતું.

જાફરાબાદ :-આખાદ બંદર અને મત્સ્ય ઉલ્લો તું
મથક છે અહીંયા ગુજરાતનાં સુલતાન મુઝફ્ફર કિલ્લો
ખંધાવેલો તેથી મૂળ આ શહેરનું મુઝફ્ફરાબાદ નામ
હતું. તેનું અપભ્રંશ 'જાફરાબાદ' નામ પડ્યું હોવા
સંભવ છે.

જેતપુર :-ભાદર નદીને કાંઠે ધીકતું શહેર છે.
હેન્ડપ્રિન્ટની સાડીઓ દેશભરમાં પ્રખ્યાત છે. ચાંપ-
રાજવાળો અહીંયા થઈ ગયો, બીડભંજન મહાદેવનું
જોવાલાયક મંદિર છે.

જેસર :-સરવૈયામાં જેસો-વેજો પ્રખ્યાત થઈ
ગયા તેમાં જેસાએ આ જેસર ગામ વસાવ્યું તથા
વેજએ વજોનાથ મહાદેવનું મંદિર બંધાવ્યું. આ
મંદિર વખાણવા લાયક છે.

જોડીઆ :-મેરામણ ખવાસે વિકસાવેલું શહેર
અને સારું બંદર છે.

ઝાંઝમેર :-ત્રાંઝરશી વાળાએ પોતાનાં નામ પર
આ ગામ વસાવેલું હોવા સંભવ છે. અહીંયા બેંસલી-
બેંસલી ખડક પર ફીરંગીઓએ તોપખાનું તથા
કિલ્લેબંધી કરી હતી.

ટીકર :-મેઘપાલજીએ વસાવેલ આ ગામ ટીકરા
ઉપર હોવાથી ટીકર એવાં નામે ઓળખાય છે.
અહીંયા એક સુંદર જૈન મંદિર છે. અહીંયા મીઠું
એની મેળે પાકે છે.

ટીમાણા :-પાંડવ ભીમ અને ભદ્રાવતીનાં રાજ
સાથે લડાઈ થઈ તે વખતે ભદ્રાવતીનાં રાજાએ
ટીમાણામાં પોતાની ગાદી સ્થાપી હોવાનો ઉલ્લેખ
છે. તે પરથી આ અતિ જુનું શહેર હોવા સંભવ છે.

અહીંયા એક જુના તળાવનાં અવશેષો હોવાનું
માલુમ પડે છે.

વસ્તુપાલ ચરિત્રમાં લખ્યું છે કે- "ટીમાણાનાં
ટીલ્હા નામના એક વેપારીએ પોતાનું સર્વસ્વ આપી
ઈલ્હા એક કુલની માળા ખરીદી મંદિરમાં પૂજા કર-
વાનો હક ખરીદી લીધો. તે 'ટીલ્હા' ધીનો વેપાર
કરતો." (હાલ પણ ટીમાણાનું ધી વખણાય છે.)
આ ટીલ્હા ઉપરથી ટીમાણા ગામનું નામ પડ્યું
હશે ?

કુંગર:-પ્રાચિન નગર હતું. તેનું મૂળનામ 'દમનકોટ' કે 'દમરાપુરી' એવું મળે છે. અહીંથી એકાદ માધ્યમ દર 'જેડુ' (લાલ માટી) નીકળે છે. તે કુભાર લોકોને માટીનાં વાસણો રંગવાનાં ઉપયોગમાં આવે છે.

તરણુતર:-ત્રિનેત્રેશ્વર મહાદેવનું મંદિર.

પાલિતાણા:-શેત્રુજ્ય કુંગર પર જૈન દેરાસરો, શહેર, શહેરમાં દેરાસરો, જૈનવનાથ મંદિર, પૂજા શેત્રુ ૭ કેમ.

અ:લાયરી:-સૈનિક શાળા અને હતાખાવાનું સ્થળ છે. શંકરનાં ધણું લીંગ છે.

ગાંઢવી:-વરતુ નદીને કાંઠે જુનું ગામ છે. યુજરાતના ભોળા બીમદેવ સોમનાથ ત્રાગળ મહમદ ગજનવીથી હારી ભાગ્યો તે પ્રખતે અહીંયા સંતાયાનું કિસ્તામાં લખ્યું છે તે (ગન્ડબ) ગાંઢવીજામ હોયું જોઇએ.

અહીંની નાની હારમાળાને કાયલાની ટેકરીઓ કહે છે.

ગારિયાધાર:-પાલિતાણાનું જુનું મુખ્ય શહેર હતું. આ શહેર જુનાગઢના રા'ગારિયાએ વસાવ્યું છે. અહીંના બરવનાથ મંદિર દર્શન કરવા લાયક છે.

ગુંદી-કાળિયાક:-જુના વખતમાં ગુંદીગઢ કહેવાતું, નાગરોનું મુખ્ય મથક હતું. કાળિયાક ગુંદીનું પરું હતું, અને તેમાં કાળી લોકોની વસતી હતી તેથી કાળિયાક નામ અપાયું. અહીંયા નીલકંઠ મહાદેવ દર્શન કરવા યોગ્ય છે.

ગોંડલ:-જુની રાજધાનીનું શહેર હતું, શહેરની બાંધણી જોવા જેવી છે,

ગોપનાથ:-ગોપનાથ મહાદેવનું મંદિર છે. તે મહાદેવ તરસિહ મહેતાને પ્રસન્ન થયાનો ઉલ્લેખ મળે છે.

ઘેલા સોમનાથ:-સોમનાથ મહાદેવનું નાનું મંદિર છે. અહીંયા શ્રાવણ વદ ૩૦ ના રોજ ઘેલા નદીને કાંઠે મેળો ભરાય છે.

કુમહી:-જેઠવાઓની પ્રથમ રાજધાનીનું ધીકતું શહેર હતું, હાલ ખંડિયેરા છે. તેમાં નવલખા, ગણેશ દહેરા, રામાયણ, જોડાવાળા, સોનકસારી તળાવ પાસેનાં દહેરાં તથા આંબુપુરાના શિખર ઉપરનાં રાજ્ય મહેલનાં ખંડિયેરા જોવા જેવાં છે.

ચાંચ:-દરિયાની ખાડીમાં જમીનની અણી પર વસેલા આ ગામમાં ત્રણ હજાર વર્ષ જુનું અને અગ્નિયુ એક ઝાડ છે. તે આ દેશનું નથી, તેમ બધા કહે છે.

આ ખાડીમાંથી મોતી મળતાં હતાં.

ચોક:-નજીકમાં લોચનો કુંગર (હસ્તગીરી) બોધના નેશ્વરપાસે કમળો કુંગર (કદમગીરી) આ ગામ પાસે આવેલા છે.

ચોંગઠ:-ગોડિયાર, મોડળિયો, ભૂતિઓ અને કુંગરડી એ ચાર કુંગરોઓ ઉપરથી આ ગામનું નામ ચોંગઠ પડ્યું છે.

ચોટલા:-જુનું ચોટમઠ, ચાઉન્ડ કુંગર, માથે ચાવંડ આતાનું પ્રખ્યાત મંદિર છે.

હાથાં:—જેઠવાઓની રાણપુર છોડ્યા પછીની રાજ્યધાનીનું શહેર પોરબંદરથી બે માઈલ દૂર છે.

ઢાંક :—આલોચનાં ડુંગરાની અગ્નિ ખૂણે આવેલું આ ગ્રામ સુશ્લોકીના જેઠવાઓના તાબે હતું.

એનું જુનું નામ પ્રિદ પાટણ કહે છે. આ શહેર ધરતીકર્ષણ દરમિયાન અગ્નિને તે પછી ઢાંક નામે નવું શહેર વસ્યું હોવાનું કહેવાય છે.

ત્રાપજ :—ધર્મધરાર પર મહાદેવનું મંદિર દર્શન કરેલા યોગ્ય છે.

ચાન :—આ શહેર પ્રાચીન છે. ફરતો કિલ્લો છે. સૂર્ય મંદિર છે, તથા વાસ્તુકીનામ તથા આંડિયા-મેલી નાગનું મંદિર છે. અહીંયા નાના નાનાં ધણાં તળાવો છે.

હાત્રાણ :—જુનાગઢનાં છેલ્લા રા'માલિકનો શ્રાપ આમતાર આઈ નાગમાઈની જન્મભૂમિ છે. અહીંયા નાગમાઈની દેરી અને પાળિયો છે.

દીવ :—ઈ. સ. ની ૮મી સદીમાં ચાવડાઓનું મથક હતું. ૧૨મી સદીમાં ચાવડાઓને વાઘેલાઓએ અહીંથી કાઢ્યા.

તારીખ-ઈ. સોરઠમાં લખ્યું છે કે, મહમદ બેગડાનાં વખતમાં દીવ મુસલમાનોના હાથમાં હતું.

સુલતાન બહાદુરશાહે ફીરંગીઓને દીવ સોંપવાની શરતે તેમની હુમ્મયુ સામે મદદ માગી હતી. ત્યારથી દીવ ફીરંગીઓના તાબામાં ગયું હતું. હાલ જુનાગઢ જિલ્લામાં અત્યંત વહીવટ ચાલે છે.

ડુંડાસ :—પ્રાચિન શહેર છે. વાઘા સોલંકીનું

મંદિર છે, લાલ માટી જે કુલાર લોકોને ઉપયોગી છે. તે લણી મળે છે. આ ગામમૈત્રક રાજાની બહેન દુદા કે જે બૌદ્ધ સાધવી બની ગયા હતા. તેમણે વસાવ્યું છે.

દુધરેજ :—સૂર્ય મંદિર છે. કાડી-દરબારોની આ ખાસ જગ્યા મળ્યાય છે.

સત્તાધાર :—સ્તનાં આધારે ચાલતો આશ્રમ. (ગીગા પીરનો તકીઓ છે) ત્યાં અખંડ ધૂપ-દીપ અને યાત્રા ચાલ્યા જ કરે છે.

ધાંરી :—કુંડ, પાણીનું ઝરણ, જુની મસ્જિદ જેવા જેવી છે. અહીંથી થોડે દૂર ખેડિયાર ડેમ અને ગળધરાના ખેડિયાર પ્રખ્યાત છે.

પરનાવડા :—સુત્રપાડાની નજીક આ ગામે ગાયત્રી કુંડ તથા એક મંદિર છે. અહીંના જુ. ખડિયો પરથી લાગે છે કે આ આખાંદ શહેર હશે. આ સ્થળેથી અગાઉ સંવત ૧૫૧૪નો ફારસી-સરકુત લેખ મળી આવ્યો હતો.

પાટણવાવ :—અહીંયા ઝોશમના કુંગરા પર ભાંગેલ કિલ્લો અને ત્રણ તળાવ છે. તથા માતરી માતાનું પ્રાચિત મંદિર છે.

પાળિયાદ :—દાના ભગતની પ્રખ્યાત જગ્યા છે. ખાચરોનું મૂળ ગિરાસદારી આખાંદ ગામ છે.

પ્રસ્થ ૨ :—જુનું નામ મુંખી પાટણ હતું તેમ કહે છે. અહીંયા અખા માતાનું મંદિર છે.

પીંડારા :—દારકા વસ્યા પહેલાનું ગામ હોવાનું કહે છે અને અહીંયા ધણાં ઋષા મુનિઓના આશ્રમ હતા. અહીંયા કુંડ અને મહાદેવ અને બ્રહ્માનાં

With best compliments from :—

THE BHAVNAGAR VEGETABLE PRODUCTS LTD.

P. O. No. 28

Bunder Road,

BHAVNAGAR (Gujrat State)

Manufacturers of

“ PRABHAT ” & “ USHA ”

Brands Vanaspati

“ KIRAN ” Brand Refined

Groundnut oil, Acid oil,

&

De—Oiled Oilcake Powder

Tele. No 3325-26 & 3327

Gram :- ‘ VANASPATI ’

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી બોડા-રોહિસા જુથ સહકારી મંડળી
બુ. બોડા

મહુવા તાલુકા
ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૫-૩-૫૬

નોંધણી નંબર :- ૪૫૮

શેર ભંડોળ :- ૩૬૪૧૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૪૪

અનામત ફંડ :- ૮૧૬-૯૯

ખેડૂત :- ૨૫૫

અન્ય ફંડ :-

ખીનખેડૂત :- ૮૯

મંડળી મારફતે સુપર ખાતર સભ્યોને પુર પાડે છે.

૧. વ. વસાયા

વે. મો. મહેતા

મંત્રી

પ્રમુખ

શ્રી બોડા-રોહિસા બે. વિ. વિ. કા. સ. મં. લી.

મંદિરો નેવાં જોવા છે.

લાઠી :-અહીંના ૧ એક પુરુષને ૯૬ ઇંચ લાંબી મૂંછો હતી. તેને ત્રિશ્વ પારિતોષિક મળ્યું હતું.

હરિયાણા :-પ્રખ્યાત કાશી વિશ્વનાથનું મંદિર છે.

અવકાશ :-જ્યારે ગુજરાત પર હલ્લો કર્યો તે વખતે આ મંદિરમાંથી ટોળાખંધ ભંભરાઓ નીકળી આપા લસકરને ડંખ્યા હતા. પરીણામે લસકર ભાગ્યું હતું.

બગડાણા :-નાની ત્રણ નદીઓની ત્રિવેણી છે. બગદાલવ કુંડ અને બગડેશ્વર મહાદેવનું પ્રાચિન મંદિર નેવાં જોવા છે.

બગસરા (ભાયાણી) :-ઈ. સ. ૧૫૨૫ માં દેવગામ દેવલીનાં વાળા માંચા લેવાએ આ ગામ જીતી લીધું. ત્યારથી આ શહેર બગસરા ભાયાણીના નામે ઓળખાય છે. અહીંના ચોકાળ અને સાડલા વખણાય છે.

બગસરા (સેડ) :-ધેડિયા ચણા, ખીટ અને ચેગ નામની પુષ્કળ વનસ્પતિ થાય છે.

બરવાળા :-ધેલાશાહે બધાવેલ કિલ્લો નેવાં જોવા છે.

બાબરા :-આ શહેર અર્જુન પૂત્ર બહુવાહને વસાવી ત્યાં પોતાની રાજ્યધાની સ્થાપી હોવાનું કહેવાય છે. અહીંયા એક બહુવાહન કુંડ પણ છે.

બાલંભા :-ઈ. સ. ૧૭૧૪ માં બધાવેલ

કિલ્લો નેવાં જોવા છે. બહીયાની ખીણ ટંકરીમાં મીઠા પાણીની એક કુર્મ છે તે નોંધણી કુર્મના નામે ઓળખાય છે.

બાલાગામ :-બાળવા નામના બાહિરે બધાવેલું તેથી તેના નામ પરથી બાલાગામ કહેવાય છે અહીંયા વડનગરા નાગરોની ભેશીપુરા સાખની કળદેવી વાસુબેદવીનું મંદિર છે.

બીલખા :-બલી રાજનું વસાવેલ (બલીસ્થાન) તે આ ખીલખા આ સ્થાને મેઠ સમાજજાનો ખાંડણિયો કે જેમાં પોતાના પુત્ર ચેલેયાનું મસ્તક ખાંડ્યું હતું તે છે.

ભાદ્રોડ :-પ્રાચિન નગર છે. રુદ્રમણીનું શ્રીકૃષ્ણ હરણ કરવા આવેલા તે વખતે રુદ્રમેયો તેની સામે થયો અને હાર્યો. તેથી પોતાની રાજ્યધાની કુંદનપુર ન જતાં આ સ્થળે ભદ્રાવતી વસાવી પોતાની રાજ્ય-ધાની સ્થાપી હતી. અને ભદ્રેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી હતી.

ભાણુવડ :-દુમલીનાં ભાણુ જેવાએ વસાવેલું આ શહેર છે, ભાણુનાથ મહાદેવ છે. માંગડોવાળો જૂત થઈ રહેતા તે જૂનવડ પણ અહીં છે.

પીંચારા :-કિલ્લો નેવાં જોવા છે. (કુંબરીકિલ્લો)

હુબલી :-પિતળ પાલિકની માટી મળે છે.

ભોંઈરા :-રાખેગાર ખીજાએ બાપની પ્રતિષ્ઠા પાળવા આ ભોંઈરાનો કિલ્લો તોડ્યો હતો.

માકુપુર :-માધવરામનું પ્રાચિન મંદિર છે. શ્રીકૃષ્ણ-રુદ્રમણીનાં અહીં લગ્ન થયેલા.

રાજુલા :-પથર બાણુનું શહેર અને

આખરીયાવાડના હઠાણાનું મુખ્ય નગર છે.

રોહીસા :-તળાબના પ્રખ્યાત જીવાળાનો ચિત્રાસર પર પાળિયો છે

વિસાવદર :-ગીરના જંગલનું મુખ્ય શહેર છે. અહીંથી છ માઇલ દૂર હોથલિયા કુંગર પર પ્રખ્યાત હોથલ-પદ્મણીની મુકા છે.

આ ગામને પાદર વહેતી પોપટડી નદી વિશે એક દોહો છે :-

“પોપટડી કહે હું પાતળી. હાલું ધરતી હેઠય,
પહેલાં નાણું ખાટલે ને પછી વધારું પેટ.”

આ કહેતી વિસાવદરને પાદર વહેતી પોપટડી નદી માટે યથેચ્છ છે. કારણ કે આ નદીનું પાણી ગીરના મૂળીઆમાંથી આવતું હોવાથી ભારે છે. અને પીવાથી જળધરનું દર્દ થાય થાય છે.

વીરપુર :-સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મીનલ-દેવીએ બંધાવેલી મીનલવાવ, અને મુસલમાનોએ તોડી નાખેલ વિશ્વાળ મંદિરનાં ખંડિયરા તથા જલારામ આપાનું મંદિર છે

શિયાળમેટ :-શિયાળ કાળીઓનાં નામ ઉપ-રથી આ નામ પડ્યું છે. અહીંયા ૮૦ થી ૯૦ વાવ છે તેમાં એક થાનવાવ છે તેનું પાણી પીવાથી જે સ્ત્રીઓને ધાવણુ આવતું ન હોય તેને ધાવણુ આવે છે,

રા' કવાતને કેદ કરનાર અનંત ચાવડાની રાજ્યધાનીનું શહેર હતું. હાલ આ ટાપુમાં શિયાળ કાળી લોકોની વસ્તી છે.

શ્રીનગર :-જેઠા રજપૂતોની પ્રથમ રાજ્યધાનીનું

નગર હાલ નાનું ગામડું છે. અહીંયા જુનામાં જુનાં સૂર્યમંદિરનાં ખંડિયરા છે.

લોથલ :-બૂરખી સ્ટેશનથી બે માઇલ દૂરથી સિંધની સંસ્કૃતિ તરીકે ઓળખાતી સંસ્કૃતિના અંતિમ સમયના મહત્વનાં અવશેષો મળી આવ્યા છે.

આ અર્ધા અવશેષો સિંધ સંસ્કૃતિને એટલા બંધ પ્રમાણમાં મળતાં છે કે- જોનારને ખ્યાલ પળુ ન આવે કે આ હડપ્પાની સંસ્કૃતિનાં અવશેષો લોથલ-માંથી મળ્યા હશે! આ અવશેષો ઇ. સ. પહેલાં ૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વેનો સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છનાં ઇતિહાસ પર જુદો જ પ્રકાશ પાડશે. તેમ માની લીધા વિના છૂટકા નથી.

રોજડી :-ભદ્રા-ભાદર કાઠેથી મળી આવેલી આ સંસ્કૃતિ લોથલની સમકાલિન છતાં પાછળથી આ નગર વસ્યું હશે

આ સંસ્કૃતિ-પણ સિંધ સંસ્કૃતિનો એક મહત્વનો અંગ્રો છે અને આપણને ઇ. સ. પહેલાં ૪૨૦૦ થી ૪૫૦૦ વર્ષ પૂર્વેનો ઇતિહાસ પુરો પાડે છે.

આ સિવાય-રંગપુર, દેશપલ, ગુંતલી, સુરકોટ, અને લખપત વિગેરે રથળેથી સિંધુ-ખીણની સંસ્કૃતિ તૂટતાં અંગ્રોડા મળી આવ્યા છે.

“આ સંસ્કૃતિ સિંધનાં નીચલા કિનારેથી અગર દક્ષિણ સિંધમાંથી કેટલાંક ખીન હડપ્પીઓ સાથે ગુજરાતમાં બે ફાંટો પ્રવેશ્યા ૧ ફાંટો કચ્છનાં રણમાં થઈ કચ્છમાં ગયો. ૨જો ફાંટો બાલની પટ્ટીમાં આગળ વધી સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ્યો એમ ઇતિહાસકારોનું માનવું છે.

હવે આપણે મહત્વના બનાવોની તવારીખ જોઈ આ લેખ પૂરું કરશું.

— અમલનાં બનાવેલું અંદાજે ટીપ્પણ —

(૧) જાદવા સ્થળી ઈ. સ. પહેલાં આશરે ૧૨૦૦ થી ૧૦૦૦	(૧૮) સૌયદ લોકોએ મંજરાળ મેળવ્યું	૧૩૬૧
(૨) મગધનાં અંદ્રગુપ્તનો વખત	(૧૯) કાઠીઓનું આગમન	૧૪૬૦
(૩) અશોક રાજા	(૨૦) મુગધરની પ્રભાસ પર ચડાઈ	૧૪૦૧
(૪) મૌરીયજનના રાજ્યનો અંત	(૨૧) અહમદશાહની ગિરનાર પર ચડાઈ	૧૪૧૪
(૫) કનિષ્ક	(૨૨) જાલાઓ હળવદ આવ્યા	૧૪૪૬
(૬) શક રાજા ઓટ	(૨૩) મહમદ બેગડાની માંડલિક પર પ્રથમ સ્વારી	૧૪૬૬
(૭) સૌરાષ્ટ્રમાં ગુપ્ત સત્તા	(૨૪) મહમદ બેગડાની માંડલિક પર બીજી સ્વારી	૧૪૭૨
(૮) વલ્લભી વંશ આશરે ઈ. સ. ૩૭૮ થી ૪૨૩ (તામ્રપત્ર મુજબ)	(૨૫) શાહજાદા ખલીલની જૂનાગઢમાં નિમનોક	૧૪૮૭
(૯) વલ્લભીનગરનો અંત	(૨૬) સરવૈયાને અમરેલીની જાગીર મળી	૧૪૯૪
(૧૦) અણહિલવાડ પાટણ બંધાયું	(૨૭) પોર્ટુગીઝોએ દીવ લીધું	૧૫૩૪
(૧૧) વંથળીનાં ગ્રહરીપુ અને લાખાનું મોટ (આટકોટનાં પાણિયા મુજબ)	(૨૮) જામનગરનો પાયો નાખ્યો	૧૫૪૩
(૧૨) ગીજનીની સોમનાથ સ્વારી	(૨૯) ભુચરમોરીની લડાઈ	૧૬૫૦
(૧૩) જાલાઓનું પાટડીમાં આગમન ૧૧ મી સદીની આખરે	(૩૦) અકબરે જૂનાગઢ લીધું	૧૫૬૧
(૧૪) સિદ્ધરાજની રા'બેંગાર પર ચડાઈ ૧૨ મી સદીની શરૂઆતમાં	(૩૧) મરાઠા સત્તા (સૌરાષ્ટ્રમાં)	૧૭૬૦ થી ૧૮૧૯
(૧૫) ગોહેલોનું આગમન	(૩૨) અંગ્રેજો	૧૮૧૯ થી ૧૮૪૭
(૧૬) ઝોખા અને નાધેરમાં રાઠોડની સ્થાપના	(૩૩) સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય સ્થાપના	૧૮૪૯
(૧૭) માંજરાળમાં જાણુ જેઠવાનાં કન્યાદાન	(૩૪) સૌરાષ્ટ્રનું એકમ	૧૮૪૮
	(૩૫) રાજકોટમાં રાષ્ટ્રીયજ્ઞાણ સ્થાપી	૧૯૨૧

- (૩૬) મુંબઈ દિલાષી રાજ્ય સાથે સૌરાષ્ટ્રનું
જોડાણ ૧૯૧૫
- (૩૭) કચ્છ ક્ષત્રીય રાજ્ય બન્યું ૧૯૪૯
- (૩૮) કચ્છ-સૌરાષ્ટ્રને નવા ગુજરાત રાજ્યમાં
બેળવ્યા ૧૯૬૦
- (૩૯) કંડલા બંદર પર જેટી બાંધી ૧૯૩૧-૩૨
- (૪૦) સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રથમ રેલવેની શરૂઆત ૧૮૮૦
- (૪૧) કચ્છમાં પ્રથમ રેલવે થર થઈ ૧૯૫૦
- (૪૨) કંડલા મહાબંદરનું પ્રથમ તખ્તોત્તર
કામ પૂરું થયું ૧૯૫૬
- (૪૩) ૬ લાખના ખર્ચે જામનગરમાં સૂર્યગૃહ
બંધાયું ૧૯૩૪

... સૌરાષ્ટ્રનાં નામાભિધાનો ...

આપણા પુરાણ, ખડકલેખ તથા ગ્રીક અને ચીનાઓનાં ગ્રંથોમાં “સુરાષ્ટ્ર” અગર “સૌરાષ્ટ્ર” એવા નામથી આપણાં માદરે વતનની ગૌરવપૂર્ણ ગાથાઓ રચાયેલી જોવા અને સાંભળવા મળે છે. આથી એક હકીકત ફલિત થાય છે કે- આપણી પ્યારી જન્મભૂમિ અતિ પ્રાચિન સમયમાં પણ ‘સૌરાષ્ટ્ર’ અગર “સુરાષ્ટ્ર” એવા નામાભિધાનથી વિશ્વભરમાં નામાંકિત હતી.

આપણી દેવભૂમિ “સૌરાષ્ટ્ર” અગર “સુરાષ્ટ્ર” નું અર્થઘટન કરવામાં આવે તો, (સુ) એટલે ‘સારો’, અને (રાષ્ટ્ર) એટલે ‘દેશ’, આમ આપણા વતનનો “સારો દેશ” એવો અર્થ ધરાવતો શકાય છે.

હવે આપણા દેશનું ‘સારાપણ’ તેની ફળદ્રુપ જમીનને લીધે ગણવું ? કે તેની પવિત્રતાને લીધે ? તે નક્કો કરવું કઠિન છે. કારણ કે દેવભૂમિ સારાષ્ટ્ર જેટલી પાપ રહિત પવિત્ર છે તેટલી ફળદ્રુપ છે.

કેટલાએક અંગ્રેજ ગ્રંથકારોએ વ્યાકરણનાં નિયમને એક બાજુ મૂકી સૌરાષ્ટ્રનું અર્થઘટન કર્યું છે. તે ગ્રંથકારો એમ કહે છે કે-“સૌરાષ્ટ્ર” એટલે “સૂર્યપૂજક લોકોનો દેશ.”

આ રચણે આપણે પણ વ્યાકરણનાં નિયમને ન વળગી રહીએ તો પણ તે ઘટાવેલો અર્થ બંધ બેસતો નથી. કારણ કે- સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રીયન પ્રજા કાંઈ ‘સૂર્યપૂજક’ કદી હતી નહીં અને હાલ પણ નથી. રજપૂત રાજ્યો પણ સૂર્યવંશીય અને ચંદ્રવંશીય રજપૂતોનાં હતા. આથી હું પોતે તો અંગ્રેજ ગ્રંથકારોએ “સૌરાષ્ટ્ર” અંગે કરેલ અર્થઘટન સાથે સંપૂર્ણપણે મંગતો વિચાર ધરાવતો નથી.

સૌરાષ્ટ્રની આ ધરતી પર કેટલાએક શાસન ફરી ગયા, કેટલાએક તડકા-છાંયા આવી-જઈ ગયા. તેમ તેમ નામ રૂપ પણ બદલાતા રહ્યા. ભારત અને સૌરાષ્ટ્રમાંથી હિંદુ રાજ્યવાસ થયા પછીનાં સુરિત્તમ

કુળનાં સમયમાં 'સૌરાષ્ટ્ર' મુસ્લિમ રાજ્યામલ નીચે આવતાં 'સૌરાષ્ટ્ર' નામને અપભ્રંશ બનાવી 'સોરઠ' એવું નામ આપવામાં આવેલ હોવાના ઉલ્લેખો 'અકબરનામા', 'આઈ-ન-અકબરી' અને 'સોરઠ-ધ-તનારિખ' નામનાં ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે.

એવું નામ આપેલ હોવાની પ્રતિતિ થાય છે. અને પાછળથી બ્રિટીશયુગ વખતમાં જુનાગઢનાં ખાખી વંશના મુસ્લિમ રાજ્યકર્તાઓની હુકમત તળેનો ભાગ જ સોરઠ નામ ગ્રહણ કરીને ઓળખાતો હોવાનું પણ જણાય છે.

અબુલફઝલ પણ પોતાના ગ્રંથમાં 'સોરઠ' સરકારન. નવ વિભાગ' લખે છે.

છેલ્લે મોગલ સમ્રાટ ઔરંગઝેબનાં અવસાન પછી તુરત જ મુસ્લિમ સત્તા અસ્તાયશ પામવા માંડેલી. અને પંદર વર્ષ જેવા ટૂંકા સમયમાં મરાઠા

અબુલફઝલનાં ઉપરોક્ત વિધાન મુજબ નવ વિભાગમાં વહેંચાયેલા સમગ્ર 'સૌરાષ્ટ્ર' ને 'સોરઠ'

સત્તાનો ઉદ્ભવ થયેલો.

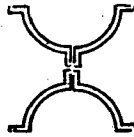
શુભેચ્છા પાઠવે છે

ફોન નંબર : ૫

શેઠ હરકીસનદાસ જાદવરાય

જનરલ મરચન્ટ એન્ડ કમિશન એજન્ટ

ઉના (સૌરાષ્ટ્ર)

શેઠ હરકીસનદાસ જાદવરાય એન્ડ સન્સ

ફેન્સી કાપડના વેપારી

ઉના (સૌરાષ્ટ્ર)

સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છના

“ સંતો અને ભક્તો ”

—ગોરીદાસજી મહારાજ વડાલ

આગૌતિહાસિક યુગથી જ સારાયે વિશ્વને પ્રેરણા મળી રહે એવા સંતો, ભક્તો અને મુનિવર્યોના સૌરાષ્ટ્રને લાભ મળ્યો છે. વેદકાળથી લઈએ તો દુર્વાસા. ભૃગુ વગેરે મુનિઓએ તપ કરવા માટે આનર્ત દેશને પસંદ કરેલ છે, પિતા હીરણ્યકશિપુને સત્યનો પાઠ પ્રહલાદે આજ ભૂમિમાં આપ્યો છે. તે સ્થળ આજનું તાલાળા (ગીર) દૈત્ય બલીને મહાત કરવા ભગવાન વામનનું પ્રાગટ્ય આજ ભૂમિમાં થયું જે સ્થળ આજનું વંથલી (સોરઠ) દૈત્યોને યુદ્ધમાં હાથવનાર મહારાજા મુચકુંદ આજ ભૂમિમાં ચિર નિંદ્રામાં પોઠવાનું પસંદ કર્યું, આજ ભૂમિમાં ચંદ્રમાએ ભગવાન સોમનાથનું સ્થાપન કર્યું. કાલયવન અને જરાસંઘના દ્વિમુખી આક્રમણથી રાષ્ટ્રને બચાવવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે વ્યૂહાત્મક દ્રષ્ટિએ સૌરાષ્ટ્રમાં વસવાટ કરી યુદ્ધને ખાડ્યું. આજ ભૂમિમાં જન્મેલ દરિદ્ર મિત્ર સુદામાને કંચનના મહેલો આપીને ગરીબ અને શ્રીમંતોના ખ્યાલો તેડીને મેત્રીની ગાંઠ મજબૂત કરી.

ભગવાન શુદ્ધે પણ સૌરાષ્ટ્રના ગિરિનગરમાં તપ કર્યું. જીવનનાં સત્ય મુલ્યોને સમજાવતો મહારાજા અશોકનો શિલ્પશાસ્ત્ર તેના યાદગાર સ્મરણ રૂપે આજે પણ જીવંત ઉભો છે. ભગવાન શંકરાચાર્યે જ્ઞાન પ્રચાર માટે ભારતના પશ્ચિમ છેડા તરિકે આજ ભૂમિમાં પોતાના મઠનો સ્થાપના કરી અહીંસાના મહાન ઉપાસક ભગવાન નેમીનાથ અને પારસનાથ

જેવા તીર્થંકરોએ આજ ભૂમિમાં રહીને પ્રેરણાપાન પાંચ છે. કાશીના સંત કબીરે પણ આ ભૂમિમાં પોતાનાં ભજનો રેલાવ્યાં છે. આ બધાંના પરિપાક રૂપે સૌરાષ્ટ્રમાં છેલ્લા ત્રણચાર સૌકાઓમાં રાજકિય અંધાધુંધી અને અરાજકતા વખતે આધ્યાત્મિક જ્યોતને જલતી રાખી અણીશુદ્ધ જીવનશાળી માનવ-જાતને ઉપયોગી બન્યા છે. જેને કારણે તેમનાં સ્થાનો લોકો આજે પણ વંદે છે, પુજે છે.

આવા સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના સંતો, ભક્તો અને મુનિવર્યોના જીવનને જોઈએ. સિદ્ધભૂમિ ગિરનારમાં તો અસંખ્ય સિદ્ધો અને સંતો પાક્યા છે. ગુરુ દત્તાત્રેય, ગોરખનાથ, વેલનાથ જેવાં અનેક સિદ્ધો થઈ ગયા છે.

ભક્ત નરસિંહ મહેના પણ જૂનાગઢમાં થયા છે ઉચ્ચ ગણતી નાગર જ્ઞાતિમાં જન્મ હોવા છતાં ભક્તિ માર્ગનો ઝડો લઈને અધુત ગણાતી કોમોને આંગણે જઈ કિરતાવ મંજરાથી ભગવાનની ભક્તિમાં રંગાઇને અબેદ ભાવનો બોધપાઠ આપ્યો. સ્વરચિત આધ્યાત્મિક કૃત્યો સમજાવતાં પદો રચ્યાં છે. એ વખતના જૂનાગઢના રજા રા' માંડલિકની આકરી કસોટીમાંથી પસાર થઈ ભગવત મહીમાનું સાચું દર્શન કરાવ્યું. મહાત્મા ગાંધીજીનું પ્રિય ભજન

“વૈષ્ણવ જનતો તેને કહીએ પીડ પરધી જાણે રે,” એ કૃતિ નરસીંહ મહેતાની છે.

ભક્ત પર્વતદાસનો જન્મ નાગરનાતમાં મેતા કુળમાં થયો હતો. નરસીંહ મેતાના એ સમકાલિન હતા અને તેના ઉપર અગાધ પ્રેમ હતો. માંગરોળમાં તે રહેતા. ભક્તરાજ મોડાણાની માફક દર સાલ ૭, ૭ માસે જમણા હાથમાં તુલસી લઈ દ્વારકા જવું ગોમતીમાં સ્નાન કરવું અને એ તુલસીપત્ર રણછોડરાયને ચડાવી દર્શન કરી પાછું ઘેર આવવું આવું કઠિન વ્રત ૬૮ વર્ષની ઉંમર સુધી પાળ્યું. તેમની બનાવેલ પર્વત પચ્ચીસી પણ લોકો ગાય છે. તેમનાં વંશજો હજુ સુધી વૈષ્ણવ કહેવાય છે. માંગરોળમાં તેના ઘરની નજીક :જે વાવમાં ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થયો તે વાવ અત્યારે પણ ગોમતી વાવ કહેવાય છે.

દેવાયત પડિતનો જન્મ માલધારી વર્ગમાં થયો હતો. નાનપણથી જ ગાયોની સેવાવ્રત વારસામાં જ મળ્યું હતું. ગીરનાર પર્વતથી ત્રણ માઈલ દૂર એક નેસડામાં તેઓ રહેતા. ગીરનારમાં રોજ ગાયો ચરાવતાં ચગવતાં એક દિવસ તેણે અનુપમ દષ્ય જોયું. એક દૂજણી ગાય એની મેળે એક સ્થળ ઉપર દૂધ વરસાતી હતી. તે સ્થળપર શંકા જતાં કુહાડીનો ધા કર્યો. ભગવાન શંકર બાળક દેવાયત પર પ્રસન્ન થયા અને કૃપા દર્શિ કરી. પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો એ સ્થળ આજે દુધેશ્વર તરીકે ઓળખાય છે. દેવાયત માલધારી મટી દેવાયત પડિત કહેવાયા. તેમની પતિનું નામ દેવલદે હતું. તેમના બધા શિષ્યો પૈકીમાં ગ્યારી ભક્ત હાલો, આહીર ભક્ત સુરો, ઢગો અને રાજા ત્રણીર મુખ્ય હતા.

ભક્ત સગાળશાનો જન્મ વણિક કુળમાં થયો હતો તેમની સ્ત્રીનું નામ ચંગાવતી હતું. જુનાગઢ

પાસે ખીલખામાં તેઓ રહેતા. ગૃહસ્થાધર્મનું ચોખ્ખું પાલન કરી સાધુ સંતોની ખૂબ સેવા કરતા. એક સાધુને જમાડીને જમવું તેવું આકર્ષ વ્રત તેમણે લીધેલું. એ વ્રતની કસોટી કરવા ભગવાન આવે છે. એકના એક પુત્ર ચેદૈયાને વધેરી ખાંડણિયે ખાડી ભગવાનની આગળ ધરે છે. આકરી કસોટીથી પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ ચેદૈયાને સજીવન કરે છે. ખીલખામાં એ સ્થળ પ્રભુના પીપળા તરીકે ઓળખાય છે. અને હજુ એ ખાંડણિયો અને સાંભેલાંના લોકો દર્શન કરે છે.

ભક્ત રોહીદાસનો જન્મ કાશી પાસે હરિજન ચમારમાં થયો હતો. તેઓ રામાનંદ સ્વામીના શિષ્ય હતા. જીવનની ઉત્તરાવસ્થામાં ભારતની યાત્રાએ નીકળ્યાને જે જુનાગઢ તાબાના સરસઈ ગામે વસવાટ કર્યો હતો. રાજસ્થાનનાં મહાન કવયત્રિ મીરાંબાઈ ભક્ત રોહીદાસના શિષ્ય હતાં. સરસાઈમાં રહીને ચમારકામ કરતા. તેના વખતના કુંડ આજે સરસાઈના પાદરમાં રોહીદાસના કુંડ તરીકે ઓળખાય છે.

કચરા ભગતનો જન્મ વાણદ ગ્રામમાં થયો હતો જુનાગઢથી ખારેક માઈલ દૂર મોટા કાજલિયારા ગામે રહેતા હતા. જ્યારે વૈદો કે ડોક્ટરો ન હતા ત્યારે યુગમાં અણુ બાણુના પ્રદેશમાં ઘેર ઘેર ફરી માંદાઓની માવજત કરતા. દવા આપતા. સાર સાર સંભાળ લેતા. તેને લઈને લોકપ્રિયતા ધણી વધી. આવું સેવાકાર્ય જોઈને લોકો તેમને ઘેર આવીને અનાજ પહોંચાડી જતા. કચરા ભગત અંગણે આવેલા ભૂખ્યા દુખ્યાને ભોજન આપવામાં તેનો ઉપયોગ કરતા મૈયારા ગામના મેર જ્ઞાતિના મેર ભગત તેમના શિષ્ય હતા. મોટા કાજલિયારા ગામે કચરા ભગતની જગ્યા મોળુદ છે. તેમાં તેની સમાધિ જવંત છે.

રામબાઈ માતાનો જન્મ ખરડા પ્રદેશમાં મહેર

ક્ષત્રિય જ્ઞાતિમાં થયો હતો. સૌરાષ્ટ્ર એ તો સિદ્ધો અને સંતોની ભૂમિ છે. તેમણે બરડા પ્રદેશ એની જર્વામહી અને અટકીપણીની હજુએ શાખ પૂરે છે. રામબાઈ માતા અડવાણા ગામે રહેતા. સમર્થ સંતો રવિસાહેબ, મોરાર સાહેબનાં અનુયાયી હતાં આ જન્મ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી યોગ તત્ત્વની સાધનાથી ઉચ્ચ કોટી પામ્યાં હતાં. ખીલખા આનંદાશ્રમના સ્થાપક શ્રીમાન નથુરામ શર્મા કે જે નાથ ભગવાનના નામથી ઓળખાય છે, તેમણે અડવાણા ગામે શિક્ષક હતા ત્યારે રામબાઈ માતાના આશ્રમે સત્સંગ કરવા જતા. અને જ્ઞાનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરેલી. આજે અડવાણા પાસે દહે ગામમાં તેની સમાધી છે. અને સહુ રામચુરુ તરીકે ઓળખે છે.

દેવતણુખી ભક્તનો જન્મ જુનાગઢ પાસે મજેવડી ગામે લુહાર જ્ઞાતિમાં થયો હતો. મહાન સમર્થ દેવાયત પંડિત રથ ત્રપ્તને પ્રવાસે નીકળેલ રસ્તામાં રથનો ધરો તુટ્યો. દેવતણુખી લુહારે તે સાંધી આપ્યો. ત્યારથી દેવાયત પંડિતના સસર્ગથી દેવતણુખી તેમના શિષ્ય બન્યા અને પરમ ભક્ત થયા. આજે પણ સમસ્ત લુહાર જ્ઞાતિ મજેવડીમાં તેમની તથા તેમના પુત્રી લીરવખાઈની સમાધીનાં દર્શન કરી ધન્ય અને છે.

સંત કાનસ્વામીનો જન્મ વીસાવદર પાસે ખાંભા ગામે થયો હતો. નાનપણથી જ શીરગાના રોગમાં આંખો ગુમાવી હતી. મોરાર સારંગના શિષ્ય ગોપાલદાસજી મહારાજે આ અંધ બાળકને ઉઠેરી ગમે ગમે જ્ઞાન વિદ્યાન મિલ્યન કર્યું અને અંધ કાનસ્વામી મહાન વિદ્વાન બન્યા. સમર્થ ગાયક હતા. વડાલની જગ્યામાં રહેલી સમાધી આજે પણ તેની સાક્ષી પુરી રહેલ છે.

સંત દેવીદાસનો જન્મ રખારી જ્ઞાતિમાં થયો

હતો. પરબની પ્રખ્યાત જગ્યાના સ્થાપક સંત દેવીદાસ રગતપીતિયાં અને કોઢીયાંની સેવા પોતે બને કરતા. જુવાન આઢીર કન્યા અમરબાઈ સાસરે જતાં, રસ્તામાં પરબની જગ્યાનાં દર્શન ગયેલ અને સંત દેવીદાસની સેવા નિષ્ઠાથી આકર્ષાઈ સસારનો ત્યાગ કરીને આ જન્મ તેની સાથે રહ્યા અને રક્તપીતવળા માણસોની સેવા સ્વીકારી. સંત દેવીદાસના બાણા શિષ્યો હતા. અમરબાઈ, સાદુળ, જીવણદાસ, રડો કરમણુ વિગેરે આજે પણ ભેંસાણુથી બે માનવ દૂર પરબની જગ્યામાં તેમની સમાધીઓ પુન્ય છે.

ગીંગા ભગતનો જન્મ તોરી રામપર ગામે મહાં કુટુંબમાં થયો હતો. ચલાળાના સમર્થ ભગત આપા દાનાન' જગ્યામાં નાનપણથી જ ઉચ્ચ સેવા-ભક્તિનો આદર્શ આપા દાના પાસેથી મેળવી સત્તાધાર નામે સંસ્થા બાંધીને રહ્યા. ગૌસેવા, ગરીબસેવા, અથાગી વ્રત એ એના જીવનના મુખ્ય ધ્યેય હતા. અમરેલી, બાબ પુર, માંડવડા, બગસરા, ભલગામ તે સરસઈ વિગેરે ગામોએ આવાં જ સેવાશ્રમે તેણે ખોલ્યા. કુહાર જ્ઞાતિના કરમણુ ભગતને પેતાનો આ અમુલ્ય વારસો સોંપી જીવતાં સમાધી લીલી. વીસાવદરથી ચાર માનવ દૂર સત્તાધાર નામે રહેલે સ્ટેશન છે. ત્યાં હળરો લોકો યાત્રાથે જાય છે, અને આપા ગીંગાની સમાધીનાં દર્શન કરી માન્યતાઓ પૂર્ણ કરે છે.

ભકત સતી લીરખાઈમાનો જન્મ પોરબંદર પાસે મોઢવાડા ગામે ક્ષત્રિય મહેર જ્ઞાતિમાં થયો હતો. પ્રખ્યાત સંત દેવીદાસના શિષ્ય જીવણદાસ મોઢવાડા ગામે રહેતા તેમના સત્સંગથી લીરખાઈ માતાએ વૈરાગ્યની ઉચ્ચવૃત્તિ કેળવી બરડા પ્રદેશના એક પૂજનિય માતા બન્યાં. માણાવદર પાસેના કોઢી ગામના મહેર જ્ઞાતિના નથુ ભગત તેમના શિષ્ય હતા, આજે પણ મોઢવાડા, રાણાકડોરણુ અને કોઢી ગામે તેમનાં સ્મારકો છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી રાજપરા સેવા સહકારી મંડળી લી.

સુ. રાજપરા

તળાજ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

ઑડીટ વર્ગ અ

સ્થાપના તારીખ : -

નોંધણી નંબર :-

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૨૫૩૧૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૫

અનામત ફંડ :- રૂ. ૨૬૩૪-૦૦

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૧૦૦૦-૦૦

અન્ય નોંધ :-

વેપારનું કામકાજ કરે છે.

જસવંતરાય ભા. વ્યાસ
મંત્રી

ગોરધનભાઈ માધાભાઈ
પ્રમુખ

સૌભાગ્યચંદ ડી. શાહ
મેનેજર

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાંચપીપળા ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

તળાજ તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

શેર ભંડોળ :- ૧૬૧૮૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૦

અનામત ફંડ :- ૧૮૩૯-૦૦

અન્ય ફંડ :- ૬૦૦-૦૦

અન્ય નોંધ :-

મંડળી ધીરાણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

જસવંતરાય ભા. વ્યાસ
મંત્રી

હરજીભાઈ પરશોતમભાઈ
પ્રમુખ

With best compliments from:-

Arvind B. Doshi, B. Com.

Life Insurance Agent

And

Anil B. Doshi.

General Insurance Agent

Patwa Chawl Sheikh Memon Street, BOMBAY-2

જીવજી લકતનો જન્મ ગોંડલ પાસે ધોધાવદર ગામે હરિજન કુટુંબમાં થયો હતો. નાનપણથી જ પોતાનો ધંધો કરતાં કરતાં આપ જોડિયાં ભજનો બનાવતા. આમરણવાળા બીમ સાહેબનો ભેટો થયો, તેમના શિષ્ય બન્યા. અને પછી તો મીરાંબાઇનાં પદોની ઝંઝવાળાં સુકીવાડનાં ભજનો દાસી જીવજીને નામે રચના લાખ્યા. ગોંડલના મસારાળ કુંભાજીએ ભામની સાઠ કોરી દેહણી રહેતાં તેમને જેલમાં પૂરેલ અને એ જેલમાં ખોલો પોકાર એવાં બીજાં બધાં ભજનો રચ્યાં. સૌરાષ્ટ્રના ભજનકારો સંતોમાં દાસી જીવજીનું સ્થાન અનોખું છે. ધોધાવદરમાં તેમની સમાધી છે.

સંત જીવજીદાસ લોહલમરી ઉત્તર પ્રદેશના ખાખી મહાત્મા હતા. યાત્રાર્થે સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા. ગોંડલમાં ગોંડલ નદીને કિનારે રહીને તપસ્વી જીવન ગળ્યું. તેમનો વાવેલ વડલાનું ફાતણ આજે પણ તેમના સ્મૃતિ રૂપે વિશાળ વડરૂપે ઉભું છે. વૈશ્ણવ સંપ્રદાયના ચૂરત સંત હોવા છતાં નાત જાતના બેદરબાવ લુપ્તવાનો આદેશ તેમણે પોતાના શિષ્ય મહાત્મા મૂળદાસને આપીને પોતાનું જીવનકાર્ય પૂર્ણ કર્યું. આજે “વડવાળા દેવ તરીકે સિદ્ધ જીવજીદાસ ઓળખાય છે.

ભક્ત જહારામનો જન્મ ગોંડલ પાસે વીરપુર ગામે લોહાણા જ્ઞાતિમાં થયો હતો. નાનપણથી જ સાધુ સંતો ઉપર અપૂર્વભાવ હતો. ક્રેતેહપુત્રવાળા ભોળ ભગતનો સમાગમ થતાં તેમના શિષ્ય બન્યા. ઘેર સદાવ્રતખાંધી અન્નક્ષેત્ર શરૂ કર્યું. સંવત ૧૯૩૪ના ભવંકર દુષ્કાળમાં અનેક બૂખ્યાં દુઃખ્યાંના વિસામો બનીને રહ્યા. ભગવાનનો સક્ષાત્કાર પણ થયો. આજે પણ તેમના પ્રતિકરૂપે જોળી અને ઝંડો જગ્યામાં પૂજાય છે અને એમણે શરૂ કરેલું અન્નક્ષેત્ર આજે પણ ચાલુ છે.

ભક્ત લાખાનો જન્મ આટકોટ ગામે ગરાસદાર આહીર કુટુંબમાં થયો હતો, નાનપણથી જ ઉદ્ધવ અને રમેચ્છાચારી સ્વભાવનો હતો. પરમ વિદુષી લુહાર જ્ઞાતિનાં સતી લોયણનો સત્સંગ થતાં લાખાનો જીવન પલટો થયો. લોયણને ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યો અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યવાન બન્યો. વેદ અને ઉપનીષદની મર્મભરી વાણીને લોયણે લાખાને સંબોધીને ભજનોમાં રજુ કરી. લાખો નગુરો મટી સગુરો થયો. આજે લાખા લોયણનાં ભજનો સૌ પ્રેમથી ગાય છે.

ભક્ત રાવન રણસિંહનો જન્મ રાજકુટુંબમાં થયો હતો. યુવાનીમાં ધોડેસ્વારીનો શોખીન હતો. એક વખત ધોડેસ્વાર થઇને જતો હતો. હરિજન જ્ઞાતિની મહાન સ્વરૂપ તી સતી દારલદે રસ્તામાં મળ્યાં, સ્વરૂપમાં લલચાયો. છેડો પકડ્યો સતી દારલદેએ જીવનના નહસ્તને સમજાવ્યું. રણસિંહને રૂપમાં પતંગિયા બનીને માનવ જીવનની અમુદ્ધ તકને ન ગુમાવવા વિષેનો સદ્બોધ કર્યો. રાવત રણસિંહ સૈનિક મટી ભક્ત બન્યા. આજે પણ લોકો ભજનોમાં વણાયેલા તેમના ભક્તિરસ માદ કરે છે.

શ્રીમદ્ રાજન્યંદ્રનો જન્મ મોરબી રાજ્યના વવાણીયા ગામમાં વણિક જ્ઞાતિમાં થયો હતો. નાનપણથી જ એક શુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થી હતા એમની સ્મૃતિ ધણી તીવ્ર હતી સાત વર્ષની અદ્ય વયમાં જ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. અઢાર ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરે સતાવધાની બન્યા હતા. સાદું અને ત્યાગમય જીવન ગાળતા, લેખક અને સાહિત્યકાર હતા દર્શનિક અને સુધારક પણ હતા. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ તેની પાસેથી લણી પ્રેરણા મેળવી હતી. તેત્રીસ વર્ષની નાની વયમાં જ તેમનું અવસાન થયું. વવાણીયામાં શ્રીમદ્ રાજન્યંદ્રનું સ્મરક છે.

દેવામો દયાનંદ સરસ્વતીનો જન્મ મોરબી

પાસે ટંકારા ગામે ખાલણ કુટુંબમાં થયો હતો. પિતા ચૂસ્ત શિવભક્ત હતા. એક વખત શિવરાત્રિની રાત્રે પોતાની હાજરીમાં જ શિવના લિંગ ઉપર ઉંદરડાને ફરતો જોયો ત્યારથી જ મૂર્તિ પ્રત્યેની અનાસ્થા પ્રગટ થઈ આ જન્મ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળ્યું. સ્વામી પાસેથી સંન્યસ્ત વ્રત ધારણ કરી ક્યાનંદ સરસ્વતી કહેવાયા. બીજમ ને હનુમાનના આદર્શોનું અક્ષરસઃ પાલન કરી સારાયે ભારતવર્ષમાં ધૂમ્પા, જીંદગીભર અજ્ઞાન, અંધશ્રદ્ધા અને ભ્રષ્ટાચાર સામે જજીર્યા. વેદ ધર્મ અને આર્યસમાજની સંસ્થાનું સ્થાપન કર્યું.

દેશા ભક્તનો જન્મ બાબા પાસે ગરણી ગામે આહીર જાતિમાં થયો હતો. નાનપણથી જ સાધુ સંતો ને ભગવાનની સેવા પૂજામાં પ્રેમ હતો. તેમનાં પતિન પણ આજ્ઞાકિત હતાં પોતાને ઘેર બૂખ્યાં દુઃખ્યાંને રોટી આપવાનું શરૂ કર્યું. આજે પણ ગરણીમાં તેની સમાધિ અને જગ્યા મોજુદ છે. તેમના વંશજો દેસાણી સાધુ તરીકે ઝોળખાય છે.

તેજા ભક્તનો જન્મ ધોરાજી ગામે લેવા કણુખી જાતિમાં થયો હતો. અઠાર વર્ષની ઉંમરે નશ્વર જગતનું સાચું સ્વરૂપ ઝોળખાયું. વૈરાગ્ય પ્રગટ થયો. ખંભે કાવડ ફેરવી જે લોટ મળે તેના પોતે જાતે રોટલા બનાવી બૂખ્યાં દુઃખ્યાંને આપવાનું શરૂ કર્યું. ધીમે ધીમે કણુખી જાતિને સહકાર મળવા લાગ્યો. અને ધોરાજીમાં સારા એવા અનુક્ષેત્ર તથા મંદિરની સ્થાપના કરી આજે ધોરાજીમાં તેજા ભગતની જગ્યા પ્રસિદ્ધ છે.

રાણીમા રૂડીમા એમ બન્ને નામો સાથે જ ઝોળખાય છે બંનેનું કાર્યક્ષેત્ર એકજ, વિચારો એકજ. ભરવાડ જાતિમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. આજીવન સેવાનું દ્રઢ વ્રત પાલન કર્યું. રાજકોટમાં તેમનાં સ્મૃતિ મંદિરો છે.

નથુ ભક્તનો જન્મ ધોરાજી પાસે જાડવાવર ગામે આહીર જાતિમાં થયો હતો. ગૌસેવા વૃક્ષ ઉછેર અને બૂખ્યાંને અનાજ એને વારસામાં જ મળેલાં હતાં. એ વ્રતને નિભાવવા માટે પોતાની જમીન સુદ્ધાં વેચીને પણ અસીધારા વ્રત ચાલુ રાખ્યું હતું. મૈયારીવાળા મેર જાતિના મેર ભક્તના સંસર્ગથી એમના જીવનની રોનક બદલાઈ ગઈ એક વખત સૌરાષ્ટ્રમાં ભયંકર ટીડાનું આક્રમણ આવ્યું, ગામના એકેએક ખેડૂનો તીડા ઉડાડવા વળગ્યા. નથુ ભક્તે તીડામાં પણ આત્મભાવ જાણી ઉડાડવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો, જ્યારે આખા ગામના પાકનો ટીડાએ સંવંતર નાશ કર્યો હતો ત્યારે ભક્તનું ખેતર ટીડાએ આબાદ રીતે ખચાવ્યું હતું. આવા એમના જીવનના ઘણા પ્રસંગો છે. આજે જાડવાવર ગામમાં તે વાડી પદ્મરમાં જ ભક્તની વાડી તરીકે ઝોળખાય છે. વાડીમાં જ નથુ ભક્તની સમાધી મોજુદ છે.

મેપા ભક્તનો જન્મ થાનગઢમાં કુંભાર જાતિમાં થયો હતો. ઉચ્ચ પ્રારબ્ધે યુવાવસ્થામાં જ મહાસિદ્ધ ગેમીનાથનો ભેટો થયો. ઘંટમાં અજવાળું થયું. આત્માની જ્યોત જાગી તત્ત્વ અને મન તત્ત્વમાં એકરાર થઈ ગયાં ગેમીનાથનાં આદર્શ વૈરાગ્યને મેપા ભગતે પંચાળ દેશમાં પ્રત્યગ્વેયો પચાળમાં થયેલા ભક્તો આપા રતા, આપા શ્રદ્ધરા બગેરેને કુંભાર ભક્ત મેપાનાં કર્તવ્યનિષ્ઠ જીવનમાંથી જ પ્રેરણા મળી છે. આજે થાનગઢમાં મેપા ભક્તની સમાધિ છે.

રતા ભક્તનો જન્મ પંચાળમાં ચોટીલા પાસે મોલડી ગામે કાડી કોમમાં ખાચર દરબારને ત્યાં થયો હતો. થાનવાળા મેપા ભગત મોલડી ગામ નવું વસવાટી મોલડી રહ્યા. રતા ભગતને તેમનો સમાગમ થયો. જીગ જીતા શુભ સંસ્કારો જાગૃત થયા. ગેમી નાથનું મીઠન થયું. નાથગુરુની દીક્ષા લીધી ચોટીલાની એ વંકી બોમ, વનપ્રાણીઓ સાથે નિવૈર

બનીને ભગતે તાદાત્મિય સાધ્યું. સંસારી હોવા છતાં. સંત જીવન ગાળ્યું. મોલડી ગામે એમની સમાધિ હયાત છે.

બદરા ભગતનો જન્મ ચાનગઢ પાસે સોનગઢ ગામે જળુ શાખના કાઠી દરબારોમાં થયો. હતો તેમની પતિનું નામ માકબાઈ હતું. રતા ભગતની માકબાઈ દીકરી હતાં. બદરાનું જીવન ખૂબ જ ઉદ્ધત હતું. માકબાઈના સત્સંગથી રતા ભગતના સંસ્કારો ધીમે ધીમે બદરા અદ્વૈત કરવા લાગ્યો. રતા ભગતના કહેવાથી બદરા ચાનવાળા કુંભાર મેષા ભગત પાસે ગયો. અને તેના સમાગમથી બદરાનાં અજ્ઞાનનાં તાળાં ખુલ્લી થયાં. અને મહાન ભક્ત બન્યા. બદરા ભગતને ગોરખો ભગત નામે પુત્ર હતો. સોનગઢમાં આજે તેનું સ્મારક જીવંત છે.

ઝાલા ભગતનો જન્મ પંચાળમાં રખારી જ્ઞાતિમાં થયો હતો. પંચાળ પ્રદેશના ભક્તોની પરંપરામાં ઝાલા ભક્તનું નામ વિચારાય તેમ નથી. પોતે માલધારી હતા તેમનાં ધર્મપતિન મહાન સતી હતાં. પૂર્વના સયોગે નરનારિના ઉરમાં અલખનાં આસન મંડાણું એકતારથી ધ્રુવ આરાધન આરાધ્યું મેસરીવાની જગ્યામાં તેમની સમાધી આજે પણ પુણ્ય છે.

હોલ માતાનો જન્મ પંચાળ પ્રદેશમાં બુઢા-ચારણને ત્યાં થયો હતો. ચોસઠ દેવીઓના અવતારો બહુખરો સૌરાષ્ટ્રમાં જ થાય છે તેમાંની બધી દેવીઓએ ચારણ કુંબે જન્મવાનું પસંદ કર્યું છે. તપ અને ભક્તિના પ્રભાવથી બધાં વર્ગો તેને કુળદેવી તરીકે પૂજે છે. આજના મચ્છુ કેમ પાસે તેમની વિશાળ જગ્યા અને મંદિર છે. હોલ માતાનું ગૌરવ વ્રતની વાદ આજે પણ તેના દર્શનથી તાજ થાય છે.

હોલ ભક્તનો જન્મ વાંકાનેર પાસેના

સીધાવદર ગામે વણિક કુળમાં થયો હતો. નાનપણથી જ સાધુ સંતો અને દુઃખીઓ ઉપર અપાર પ્રેમ હતો. વાંકાનેરના સંત સેવાદાસજી મહારાજ પાસેથી દીક્ષા લીધી. લાલજી મહારાજ બન્યા. આ જીવન અભયપૂર્વક પાળ્યું અને સોએક જેટલા પવિત્ર સંતોનું મંડળ સાથે રાખી ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્રના એકે એક ગામે ધુમી વળ્યા. ભક્તિ અને અજ્ઞાનનો મહીમા લોકોને સમજાવ્યો. સાંદેક જેટલાં સદાવ્રત બંધાવ્યાં જેમાંનાં બધાં અત્યારે પણ ચાલુ છે. સાયલા ગામે પોતે જગ્યા બંધાવી મંદિર બંધાવ્યાં આજે પણ એ જગ્યામાં દીન દુઃખીને આશરો મળે છે, અને સાયલા ગામ ભગતના ગામ તરીકે ઓળખાય છે.

વીરજી ભગતનો જન્મ ચોટીલા ગામે વણિક કુળમાં થયો હતો. અહીંસા પરાંપકારીપણ એ તેમને વારસામાં મળ્યાં હતાં. માત્ર રામનું નામ એજ એનો મંત્ર હતો. એમની શ્રદ્ધા અને સ્મૃત્તિ પણ રામ નામમાં જ હતી. અને નામ જપના બળથી બધા ચમત્કારો સર્જાયા હતા. આજે ચોટીલા તેમની જગ્યા છે. અને સમાધી જીવંત છે.

વૃષ્ટમ સ્વામીનો જન્મ ઝાલાવાડમાં પ્રાંચના પાસે ઝાલા રજપુતમાં થયો હતો. આજના દુધરેજ ગામે તે આવીને રહ્યા. જગરો તપસ્યા કરી. એક વડલાનું ફાતણ વાળ્યું. આજે એ વડલો દુધરેજના મંદિરમાં તેની સ્મૃતિ રૂપે ઉભો છે. અને વડાળા દેવ તરીકે ઓળખાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં દુધરેજ ગામે રહેલ દુધરેજની જગ્યામાં મંદિરો કલાકારિગિરિની રીતે બેનજન છે. વૃષ્ટમ સ્વામીના અનુયાયીઓ દુધરેજિયા સાધુ તરીકે ઓળખાય છે, અને દુધરેજની જગ્યા સમસ્ત રખારી કામ માટે તીર્થધામ મનાય છે.

ભક્ત હોલો અને સુરો એ ભક્ત બેડલીનાં સાથે જ બોલાય છે. પાલીતાણાથી પંદરેક માઈલ

દૂર કોળાબાના પહાડ પાસે આજે કદમ ગીરના નામે ઓળખાય છે. ત્યાં બનેનો માલધારી વર્ગમાં જન્મ થયો હતો. હાલો રખારી હતા. અને સુરો બાહીર હતા બંને સાથે જ નેસડામાં રહેતા. નાન-પણની પ્રીત કુદરતને બોલે જીવન જીવતા. ગૌસેવા કરતા સમર્થ દેવાયત પંડિતના શિષ્ય થયા. આ જન્મ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળ્યું. બંનેની જોડાજોડ સમાધી બોદાના નેસ પાસે આજે પણ જીવંત છે.

પીપા ભક્તનો જન્મ ઉત્તર પ્રદેશમાં ગાગરગઢ રાજકુટુંબમાં થયો હતો. નાનપણથી શક્તિ માતાના ઉપાસક હતા. મોટી ઉંમરે સમર્થ ગુરુ રામાનંદ સ્વામીનો ભેટો થયો. સાત્ત્વિક ભક્તિને ઉદય થયો. વૈરાગ્ય પ્રગટ થયો. સર્વસ્વ છોડ્યું. ધણી રાણીઓ હતી તેમાંથી સીતાદેવી નામની રાણીએ ભગતને ન છોડ્યા. જીંદગીભર તે સાથે રહ્યાં. જીવનની ઉત્તરાવસ્થા તેમણે સૌરાષ્ટ્રમાં પીપાવાવ ગામે ચીતાવેલ છે. તેના નામ ઉપરથી પીપાવાવ ગામનું નામ પડ્યું. અને તેમની બાંધેલી જગ્યા અને સદાશ્રુત આજે પણ ચાલુ છે.

વીસામણ ભગત પાળીયાદ ગામે કાઠી દરબારમાં જન્મ્યા હતા. નાનપણથી જ સંગદોષથી ચોરી લૂંટનો ધંધો કરતા. ચંદાળા વાળા દાના ભગતનો ભેટો થયો. ચમત્કાર સંજયો દાના ભક્તે ઉપદેશ આપ્યો. જીવનની સાર્થકતા સમજાવી. વીસામણ લુંટારો મટીને વિશ્વજો પીર થયા. દાના ભગતની પ્રેરણા અને આશીર્વાદ લઈ પાળીયાદમાં જગ્યા બાંધી અને ગોળ ચોખાનું સદાશ્રુત શરૂ કર્યું. આજે પણ હજારો માણસો પાળીયાદમાં વિશ્વજો પીરની સમાધિએ દર્શન કરવા જાય છે.

વાલમરામ ભગતનો જન્મ ગોહીલવાડમાં ગાંધીવાધાર ગામે કણ્ણી જ્ઞાતિમાં થયો હતો. પુર્વના સંસ્કારોનો ઉદય ચતાં ક્ષેત્રપુરવાળા ભોળભગતનું મિશન થયું નયને નયન મળ્યાં આત્માને ઓળખ્યો

અને ત્યારથી વાલમરામનું ભક્તિમય અને પરમાર્થિક જીવન બની ગયું. નાત જાતનો ભેદભાવ મટી ગયો. અને પોતાના ગુરુબધુ ભક્ત જલારામની માફક અન્નક્ષેત્ર શરૂ કર્યું. જગ્યા બાંધી મંદિર બંધાવ્યું. આજે મારીયાધારમાં વાલારામ ભક્તની જગ્યા પ્રસિદ્ધ છે.

સંત બ્યાન સ્વામીનો જન્મ સાવરકુંડલા પાસેના સેજળગામે થયો હતો. મહાન તપસ્વી હતા સૌરાષ્ટ્રમાં ફરીને અજ્ઞાનને દૂર કરી લોકોને સદ્માર્ગે વળ્યા. આ જીવન બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળી સેવા પર. પણ જીવન ગાળ્યું સેજળમાં આજે પણ તેમની જીવંત સમાધિ છે. તેના અનુયાયીઓ હરિયાણી સાધુ તરીકે ઓળખાય છે.

ત્યાગમૂર્તિ મસ્તરામ મહારાજની પૂર્વાવસ્થા તથા જન્મ સખે ખાસ હકીકત મળતી નથી. પણ વિશેષ કરીને ગોહીલવાડમાં પર્યટન કરતા. જગતના સંબંધથી નિરંતર ઉન્મુખ જ રહેતા અને દીગંબર અવસ્થામાં જ રહેતા ભાવનગર નરેશે એકવાર કી મતી શાહ બોદાઉત તે પણ તેણે ટકથી ચરચરતા એક કુતરાને બોદાડી દીધેલ. એમની અંતિમ સમાધિ બોદાદમાં થઈ જ્યાં તેમની યાદી માટે સ્મારક કાર્ય પણ થયું છે.

મહાચોગી હરિરામ ગોહીયા વૈશ્રવ સાધુ કુટુંબમાં પાલીતાણા પાસેના ગામમાં જન્મ્યા હતા. ગૃહસ્થાશ્રમનું યોગ્ય પાલન કરતાં. ઉચ્ચ વૈશ્રવની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં ધરખાર સ્ત્રી પુત્ર વિગેરેનો ત્યાગ કરી મસ્ત દશામાં ફરતા કડીન તિતિક્ષાઓ સહન કરી ગામની બહાર રહેતા. ફક્ત એક ગોહી કાયમ પાસે રાખતા જેથી ગોહીયા બાપુ તરીકે સહુ ઓળખવા લાગ્યા. આજે જ્યાં તેમનું શરીર નિષ્કૃત થયું. ત્યાં બાહડા ગામે તેનું સ્મારક રૂપે જગ્યા છે. અને પાલીતાણા પાસે સમાધિ છે.

રક્ષીગ્રામ-“ખેતી બેન્ક”

રક્ષીજ્ઞાન નં. ૭૮૪૩૬,-૭૮૨૧૫

ગુજરાત સ્ટેટ કે-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લી.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ, નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૬

: તા. ૩૧-૩-૧૯૬૬ સુધીની માહિતી દર્શાવતા આંકડા :

	કરોડ-લાખ
૧ અધિકૃત અને બહાર પાડવામાં આવેલ શેર ભંડોળ	રૂ. ૫-૦૦
૨ ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ	રૂ. ૨-૯૮
૩ રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભંડોળ	રૂ. ૦-૬૫
૪ કુલ ધીરાણ	રૂ. ૪૩-૦૦
૫ ડીબેન્યર્સ દ્વારા ઉભું કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૩૨-૫૯

ગ્રામ ભવ્યતાના રોકાણ કાર્યને વેગ આપવાના હેતુથી ખેડૂતોને ભવ્ય તરફ વાળવા બેન્કે આઠ વર્ષથી ગ્રામ ડીબેન્યર : રૂરલ ડીબેન્યર ની યોજના હાથ ધરેલ છે જેમાં વ્યક્તિગત રોકાણ જ થઈ શકે છે. આ ગ્રામ ડીબેન્યર્સ રાજ્ય સરકારશ્રીની બાંહેધરી ધરાવે છે. અને એમ્પ્રુડ અને ટ્રસ્ટી સીક્યુરીટીઝ તરીકે ગણાય છે.

બેન્ક બોલ રહિતની જમીનની બામીનગીરી પર ફક્ત ખેતી વિષયક લાંબા ગાળાનું ધીરાણ કરે છે.

સને ૧૯૬૫-૬૬થી બેન્કે ખાસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાજ્યના સાગરકાંઠે નાણિ-ચેરીનું વાવેતર (વકસાવવા માટે ખેડૂતોને લોન આપવાનું શરૂ કરેલ છે. તે ઉપરાંત આ બેન્કમાંથી રાજ્યમાં ફળાડના બગીચા બનાવવા અને દ્રાક્ષનું વાવેતર કરવા માટે પણ ખેડૂતોને લાંબા ગાળાનું ધીરાણ મળી શકે છે.

(વિશેષ માહિતી માટે બેન્કની ૧૭૯ પૈકી ગમે તે શાખાનો અથવા અમદાવાદ, રાજકોટ કચેરીનો સંપર્ક સાધો અથવા લખો.

ઉદયભાણુસિંહજી
યુવરાજ ઓફ પોરબંદર
પ્રમુખ

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપ-પ્રમુખ

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી
આ. ગ. એ. એસ. : રીટાયડ :
અનેજીંગ ડીરેક્ટર.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ગઢડા મહાલ સહકારી માર્કેટીંગ સોસાયટી લી.

સ્થાપના તા :- ૧૬-૧૨-૫૭

રજીસ્ટર નંબર ૧૫૬૮

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૫

૩૪ મંડળીઓ

૧ વ્યક્તિગત

શેર ભંડોળ :- ૧૬૨૦૦-૦૦

સરકારશ્રીના શેર :- ૨૫૦૦૦-૦૦

અનામત ભંડોળ :- ૩૨૧૪-૨૩

અન્ય કામગીરી :- ખાતર, બીયારણુ, જંતુનાશક દવાઓ.

એકસો ટન જેટલું રસાયણીક ખાતર અને ૫૦ થી ૭૫ ટન જેટલું સુધરેલું બીયારણુ સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.

ખાતર :- સુપરફોસ્ફેટ એમોનિયાસલ્ફેટ, મિશ્ર ખાતર વિગેરે સુધરેલા બીયારણુ જેવા કે મગફળી, કપાસીયા, C. J. ૭૩ વગેરે જંતુનાશક દવાઓ ગેમેક્સીન પાવડર, ચીલી સ્પ્રે. ડીલ્ડ્રેક્સ જીંકફોસ્ફેટ વગેરે.

ખાંડ, પતરા, સીમેન્ટ, ગોળ, સ્ટેશનરી વગેરે.

સરકારશ્રી તરફથી સંઘને મધ્યમ કદનું ગોડાઉન રૂા. ૨૦,૦૦૦-૦૦નું મળેલ છે.

અચુભાઈ વાજમુરભાઈ

સેક્રેટરી

લક્ષ્મણભાઈ ડાયાભાઈ પટેલ

પ્રમુખ

ધતા ભગતનો જન્મ ધોળા ગામમાં ઘણી જાતિમાં થયો હતો. ગૃહસ્થાધર્મનું યોગ્ય પાલન કરતાં અને ઘેર દીન દુખીયા માટે સદાવૃત્ત બાંધ્યું. જગ્યા બાંધી આજે પણ ધોળા ગામમાં ધના ભગતની જગ્યા તેના સમારક રૂપે ભરી છે.

વાસા ભગનો જન્મ સાવરકુંડલા પાસેના મેકડા ગામે તળપદા જાતિમાં થયો હતો. પછાત જાતિમાં જન્મ હોવા છતાં સંસ્કારો ધણા ઉચ્ચ હતા. મેકડામાં જગ્યા બાંધી સદાવૃત્ત સ્વરૂપે રહ્યું. ગામના દરબારોએ તેના શુભ કાર્યમાં ઘણા સહકાર આપ્યો નેમજ કાળી જાતિમાં ઘેર ઘેર ફરી એમણે દાન અને દયાનો બોધપાઠ આપ્યો. આજે મેકડા ગામમાં તેની જગ્યામાં સમધી જીવંત છે.

ગેમલદાન ભક્તનો જન્મ ગોહીલવાડના ખદડપર ગામે ગરાસદાર રાજકુટુંબમાં થયો હતો. નાનપણથી શિક્ષારના શોખીન હતા. ખદડપરના મહાન યોગી હરિદાસજી મહાત્માના સદ્બોધથી દુહર્મથી પાછા વળ્યા. અને આ જીવન હરિદાસજી મહારાજના આશ્રમમાં રહીને સેવાપરાયણ જીવન ગળ્યું. 'હાલે ભજતાં હજુ કોઈની લાજ જતાં નથી જાણી રે' એ ઉત્તમ રચના ગેમલદાસ ભક્તની છે.

કુશળસંગ ભક્તનો જન્મ ગોહીલવાડમાં આવેલ સમઢીયારા ગામે થયો હતો. થોડો ગરાસની જમીન હતી. મહાન વિદુષી ગંગાસતી તેમનાં ધર્મપત્ની હતાં. પતિ, પત્નિ અને વિચાર શીલ અને ધર્મપરાયણ હતાં અંગા બાઈએ પ્રભુ ભક્તિના પદો અને ધણા ભજનો ચોતાની પુત્રવધુ પામ્યાં તે ઉદ્દેશીને ગાયાં છે. આજે પણ સમઢીયારા ગામે બંને દંપતીની જીવંત સમાધિ છે.

મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજીએ ગોહીલવાડમાં સોનગઢ ગામે ભગ્ન આશ્રમનું પ્રદાન કર્યું છે.

તેઓશ્રીને સહુ કાઈ ઓળખે છે. આ જીવન બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી પરંપરાગત રહીઓની જઠરથીમાંથી મુક્ત બની સેવાધર્મમાં જ જીવનની સાચકતા માની અને શુભ કાર્ય સિદ્ધિ રૂપે આજે સોનગઢ આશ્રમમાં ઔષધાલય ધર્મશાળા, જ્ઞાનશાળા વિ. જેતાં તેમની પવિત્ર યાદ તાજ થાય છે.

મહાત્મા મુળદાસનો જન્મ ઉના તાલુકાના આમોદરા ગામે લુહાર જાતિમાં થયો હતો. લુહાર કામ કરતા. કાલસા પાડતાં એક લાકડામાં બ્રહ્મચર્ય કાઢીઓ સળગતી જોઈ અને તેમનો આત્મા કકળી ઉઠ્યો તે જ વખતે વધો, ધર વિ. છોડીને નીકળી પડ્યા ફરતાં ફરતાં ગોંડલના સમર્થ મહાત્મા જીવજી દાસનો સમાગમ થયો શિષ્ય બન્યા. આદેશ લઈને અમરેલી આવ્યા. જગતને ત્યાગ અને સેવા આદેશ પુરો પાડ્યો. અમરેલીમાં જગ્યા બાંધી આજે પણ અમરેલીમાં તેની સમાધિ જીવંત છે.

મેરામ ભગતનો જન્મ ગોહીલવાડમાં દરેક ગામે આહીર જાતિમાં થયો હતો. વારસામાં જ પ્રભુ ભક્તિના શુભ સંસ્કારો મળ્યા હતા. ધર્મપતિ જીવુમાઈ પણ આજ્ઞાકિત હતાં. અતિથ્ય ધર્મનું પાલન કરી સાધુ સંતાની મેત્રા કરી રામમય જગત નિહાળ્યું. દરેકમાં જ્યાં મેરામ ભગત રહેતા ત્યાં તેમણે જીવંતાં સમાધિ લીધી, આજે પણ તેમની સમાધિ અને મંદિર મોજુદ છે.

હરિજન લાખા ભગતનો જન્મ સાવર કુંડલામાં હરિજન વર્ગમાં થયો હતો. પ્રભુમય જીવન ગાળતા. ચત્રાળાવાળાં મુળીમાં કે જે દાના ભગતના શિષ્ય હતાં તેના બેટો થયો મુળીમાના સત્સંગથી લાખો મહાન બન્યો. લાવનગર નરેશ વજ્રસંજી મહારાજ તેની કીર્તિ સાંભળી પરીક્ષા કરવા આવ્યા. જવાબમાં લાખાએ કહ્યું, આપ જેવા મહારાજ ઉડીને

એક અદના મરીબ માણસને ત્યાં વગર આમંત્રણે આવ્યા એજ રામનામનો પ્રતાપ બીજો શું ચમત્કાર ખતાવું. આજે પણ સાવર કુંડલામાં હરિજનવાસમાં તેમનું સ્થિતિ મંદિર યાદ તાજી કરાવે છે.

દાના ભગત સૌરાષ્ટ્રના આણંદપર ભાડલા ગામે જદરા ભગત ભક્ત મંડળી સહીત આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પ્રચાર માટે ગયેલ ત્યારે એક બાધ અંધ બાળકને લઇને જદરા ભગતને શરણે આવે છે બાળકનો અંધાપો દૂર થાય છે. જદરા ભક્તની અમીદ્રષ્ટિ પૂર્ણ વરસી રહી. તે જ સમયે દાના ભગત ધણે સમય પોતાના ગુરુ પાસે રહી ગૌસેવા કરી ત્યાર બાદ પચાગમાં દુષ્કાળ પડતાં ગાયો લઈ સોરઠમાં આવ્યા. ગરમલી ગામે રહ્યા અને ત્યાર બાદ અલાળા ગામે જગ્યા બાંધી સદાવ્રત શરૂ કર્યું. પરોપકારીપણાને લઈ જમીન જગીર દાનમાં મળી. આજે ચલાળામાં દાના ભગતની જગ્યા અને સમાધિ છે.

ભગવાન ભગતનો જન્મ વીસાવદરથી નજીક ભલગામ ગામે કણુખી જ્ઞાતિમાં થયો હતો. તેની પત્નિનું નામ વાલબઈ હતું અરધી ઉંમર ગર્ભ કાંઈ સંતાન ન હતું સતાધારની જગ્યામાં આપા ગીઆ પાસે રહીને ગૌસેવાનું કાર્ય ઉપાડી લીધું ધણે વખતે આપા ગીઆની આજ્ઞાથી ભલગામ આવ્યા, અને ત્યાંજ જગ્યા બાંધી આજે પણ ભલગામ ગામે ભગવાન ભગત તથા વાલબાઈની સમાધિ જીવંત છે.

ભોજ ભગત અમરેલી પાસે ફતેપુર ગામે કણુખી જ્ઞાતિમાં જન્મ્યા હતા. નાનપણથી જ સાધુ સંતો પાસેથી રામાયણ, મહાભારત વિ. કથાઓ સાંભળી ધીમે ધીમે આત્માનો ઉદય થયો. સત્ય સમજવું અને અજ્ઞાનતાનો નાશ કરવા ગામડે ગામડે ધુમ્મસ લાગ્યા પોતાના બે મહાન શિષ્યોથી તેમની સુરાસ ધણી જ પ્રસરી રહી. એક વીરપુર ભક્ત

જવારામ અને બીજી ગારીયાધર વાલમરામ આજે ફતેપુરમાં ભોજ ભગવતના વંશજો છે. જગ્યા છે અને સમાધિ છે.

મહાસિદ્ધ વેલનાથ અથવા વેલા બાવા તરીકે ઓળખાતા મહાસિદ્ધ પુરુષ પછાત ગણાતી કોળી જ્ઞાતિમાં જન્મ્યા હતા. નાનપણથી જ માતા પિતા મરી ગયાં, બેડુતોને ત્યાં મજૂરી કરી બાળપણ વિતાવ્યું. યુવાવસ્થામાં રંગ લાગ્યો બાર વરસ સુધી અનાજનો ત્યાગ કરી ઉઘાડે પગે ગિરનારના પહાડને પરકમાઓ શરૂ કરી ધણી ઔષધીઓના પ્રયોગો કરી વનસ્પતિશાસ્ત્ર હસ્તમત કર્યું. પછાત જાતિમાં રહેલા કુસંસ્કારો કાઢવા જીંદગીભર ધુમ્મસ. રામા નામના શીકારીને શિકાર અને દુર્ગ્યસનો છોડાવી શિષ્ય બનાવ્યો. બંને ગુરુ શિષ્ય ગિરનારના ત્રિદ્ધ ગણાયા. આજે વડીલા પાસે ખંખડ ગામે તેની અંતિમ સમાધિ છે.

મહાસિદ્ધ આણુદા બાવાનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રના ધોરાજી ગામે સોની જ્ઞાતિમાં થયો હતો. નાનપણથી દરિદ્રનારાયણ ઉપર અપાર પ્રેમ હતો. વૈરાગ્ય ઉરમાં આવતાં ધર છોડી હરસિદ્ધિ માતાના સ્થાનમાં રહી ખુગજ આત્મમથન કર્યું. એક મહાત્મા મળ્યા, જીવનની કુચી જડી જમનગર આવ્યા, સોનીકામ કરતાં જે પૈસા મળે તેમાંથી અનાથોને ચણા આપવા લાગ્યા. જમનગર સહેરમાં સાચા સંત તરીકે ઓળખ થઈ અને આણુદા આરઝે શરૂ કરેલ સેવાયજ્ઞમાં સહુ સાથે આપવા લાગ્યા જમસાહેબે પોતાનાં રાજ્યમાં મળ્યાં માખાં બાંધી આપ્યાં. વરા-બર ૧૦૮ વર્ષની વય સુધી અનાથોનાં દુઃખ દૂર કરતા પ્રયત્ન પરિશ્રમ કર્યો. આજે જમનગરમાં આણુદા બાવા સેવા સંસ્થા વિદ્યાત્રય-ચક્રો, અનાથાશ્રમ આણુદા બાવાનો તપનિષ્ઠાના ફળરૂપે જીવંત છે. જમનગરમાં તેમની અંતિમ સમાધિ છે.

મોરાર સાહેબનો જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના વાવ થરાદ ગામે વાઘેલા કુળમાં થયો હતો. ગુજરાતના સમર્થ સંત રવિસાહેબનો ભેટા થયો, તેમના શિષ્ય બન્યા. દસેક વર્ષ ગુરુદેવ પાસે સેવામાં રહ્યા ગુરુદેવની પ્રેરણાથી હાજારમાં ધોળ પાસે ખંભાળિયા ગામે જગ્યા બાંધી સદાવ્રત શરૂ કર્યું. એ વખતના જન્મ-રણુમલ મોરાર સાહેબના શિષ્ય બન્યા. અને જગ્યાની ધણી સેવા કરી મોરાર સાહેબનાં બનાવેલ ભજનો આત્નાદનાં પરજ દળનાં સહુ ગાય છે. બીજો મહીના છ, અને મોરારે મહીના બાર એમ કાળ ઉપર વિજય મેળવ્યાનું સહુ કહે છે. આજે તે ગામ મોરાર સાહેબના ખંભાળિયા નામે ઓળખાય છે. જગ્યામાં ગુરુદેવ રવિસાહેબની તથા મોરાર સાહેબનાં સમાધી મંદિરો છે. મોરાર સાહેબનું શિષ્યમંડળ વિશાળ હતું. જેમાંના પ્રસિદ્ધ ટંકારાવાળા જીવા ભગત ખત્રી, મુસલમાન સુમરા સંત હોથી, વડોદરાના માતા વારાણસી તથા ચરણ સાહેબ વિગેરે મુખ્ય હતા.

ભીમ સાહેબનો જન્મ જમનગર તામે આમરણ ગામે ચારણ જાતિમાં થયો હતો. રૂઢીગત નાત જાતના ભેદભાવના તેઓ સખત વિરોધી હતા અને એ તોડવા એણે જખ્ખર ક્રાંતિ કરી કચ્છના મહાન હરિજન સંત ત્રિકમ સાહેબની દીક્ષા સ્વીકારી ભીમ સાહેબ થયા. યોગ વેદાંતની એકાત્મભાવની અધરી ક્રીડોસોફી લોકો આગળ રજુ કરી અને ધૌધાવદ વાળા મહાન હરિજન ભક્ત દાસી જીવણને પોતાનો અમુલ્ય તાત્ત્વિક વારસો સોંપ્યો. આજે આમરણ ગામે ભીમ સાહેબના સમાધિ છે.

સુમરા હોથી ભક્તનો જન્મ વટાળથી મુસ્લિમ થયેલ સુમરા જાતિમાં નેકનામ ગામે થયો હતો. મોરાર સાહેબના સંપર્કમાં આવ્યા. એક મુસ્લિમ યુવાન મસ્જિદમાં જવાને બદલે મંદિરમાં જવા લાગ્યો

અને ભજન ગાવા લાગ્યો. એ ધણા મુસ્લિમોને રૂચું નહિ, હોથીના પિતાના સહુએ કાન ભંભેયાં અને એક વચન માટે જેણે પિતાનું આપેલ ધોળકું ઝેર પીધું. મોરાર સાહેબના શિષ્યદાસ હોથીની સમાધી આજે મોરાર સાહેબના ખંભાળિયા ગામે જીવંત છે.

ફવડરામ ભક્તનો જન્મ બાણુવડ ગામે લુહાણા જાતિમાં થયો હતો. દીનદુઃખી અને અપંગો ઉપર નાનપણથી જ પ્રેમ હતો. અને એ કાર્ય એણે પોતાના ધરથી જ શરૂ કર્યું, જગ્યા બાંધી સદાવ્રત શરૂ કર્યું આજે પથુ બાણુવડમાં તેમની જગ્યા અને સમાધી છે.

નગા ભક્તનો જન્મ જમનગર તામે ખટ્ટેરા ગામે આહીર જાતિમાં થયો હતો. જમીન જંગીર હતાં, ગૃહસ્થાશ્રમી હતા. અભ્યાગતોની સેવા માટે આજુબાજુના પ્રદેશમાં ફરીને લોકોને સદ્માર્ગે વાળ્યા. આજે ખટ્ટેરા ગામે તેની જીવંત સમાધી છે. અને ખાનકોટડા ગામે તેનો દોલીયો પુજ્ય છે.

સંત નાથજી મહારાજનું અસલ નામ નાથાજી હતું. રજપુત જાતિમાં જન્મ્યા હતા. હુંટ અને ચોરીનો ધંધો કરતા. જુનાગઢના મહાન સંત તુંહિગમજીનો ભેટા થયો. અજ્ઞાનનાં પડળ ખુલ્લી ગયા અને કુંગરની ધાર ઉપર અખંડ તપસ્યા શરૂ કરી કચ્છના મહાન સંત મેકરણ કાપડીની પ્રેરણાથી દીનદુઃખી માટે જગ્યા બાંધી, સદાવ્રત શરૂ કર્યું. પ્રખ્યાત હુંટારો નાથાજી તે નાથજી મહારાજ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. આજે કાળાવડ પાસે દાણીધારની જગ્યા છે, તે તેણે બાંધી છે અને જગ્યામાં તેની સમાધી છે.

દેશજી ભગતનો જન્મ ખવાસ જાતિમાં થયો હતો. છેલ્લા રોકામાં થયેલ દેશજી ભગત સામાન્ય

પોલીસની નોકરી કરતા. શાધુ સંતો ઉપર અપાર પ્રેમ અને ભજન કીર્તનની ભારે તાલાવેશી હતી. એકવાર ભજન કીર્તનમાં ગયેલ અને ત્યાંજ આત્મ સાક્ષાત્કાર થતાં નોકરી છોડી દીધી. જગ્યા ખાંધી અને દીનદુખીની સેવા શરૂ કરી. આજે પ્રાંતમાં દેશજન ભગતની સમાધી અને જગ્યા છે.

આચાર્ય શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વામીનું મુળનામ મહેરાજ ઠક્કર હતું. જામનગરમાં લોહાણા જ્ઞાતિમાં જન્મ્યા હતા નાનપણથી જ કથા વાર્તા ઉપર ખુબજ પ્રેમ હતો. પ્રાણી ધર્મના આદરથાપક દેવચંદ્રજી મહારાજનો સમાગમ થયો, તેના શિષ્ય બન્યા. દેવચંદ્રજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ પછી પ્રાણનાથજી સ્વામીએ લોકોને જાગૃત કરવા અને સદ્વિપદેશ દ્વારા ધર્મપ્રચાર માટે આખા ભારતવર્ષના નાના મોટા શહેરોનું પર્યટન કર્યું. ફરતા ફરતા ભુદેવખંડમાં ગયા. પછા નરેશ જગસાલજીને ઉપદેશ કર્યો અને રાજવીએ મંદિર બાંધાવી આપ્યું. હિંદુ મુસ્લિમ ઐક્યતાના પ્રખર હીમાયતી હતા હિંદુ ધર્મના કસોટી કાળમાં ઔરંગઝેબ જેવા બાદશાહને પ્રાણનાથજી સ્વામીએ હિંદુ ધર્મનું સાચું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું. આજે સ્વામી શ્રી પ્રાણનાથજી સ્વામીનું સમાધી મંદિર પજામાં છે.

જેસલ તોરણ જેસલનો જન્મ કચ્છ ધરામાં જાડેજા કુટુંબમાં થયો હતો થોડી મરાસની જમીન હતી ચોગી લૂંટનો ધધો કરતાં ગુજરાતનો સરદાર બન્યો સૌરજીની સ્વરૂપ વતી કાઠીયાણી તોરણદેના ૩ ની મિત્રોમાં ચર્ચા થતાં હોડ કરી. તોરણ થોડી ને તલવાર ચોરવા માટે જેસલ સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા. તોરણદેની મુલાકાત થઈ જુગલુગની ઝાળખાણુ તાજી થઈ. તોરણને લખને જેસલ કચ્છમાં જાય છે. રસ્તામાં હોડી કુખે છે. તોરણ જેસલને કરેલાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરી પ્રકાશ કરવાનું કહે છે. અસ ત્યાંથી

જેસલ લૂંટારો મટી ભક્ત બને છે. પાપ પ્રકાશતાં ભયંકર તોફાનથી હોડી સહીસલામત કિનારે પહોંચે છે. અને બંને નરનારી અલખના ઉપાસક બને છે. જેસલ તોરણનું ભક્ત યુગલ સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના લોક હૃદયમાં અનુપમ સ્થાન ધરાવે છે. આજે અંજારમાં બંનેની સમાધી છે.

સંત મેકરણનો જન્મ કચ્છમાં ખોંસડી ગામે રજપુત જ્ઞાતિમાં ભટ્ટી શાખામાં થયો હતો. બાલ્યાવયમાં આશાપુત્ર તથા હિંગરાજ માતાના પરમ ભક્ત હતા. ફરતા ફરતા ગિરનારમાં આવ્યા. ત્યાં સિદ્ધ પુરુષ રૂપે દત્તાત્રેય ગુરુ મળ્યા. સેવકોત્ત આદેશ આપ્યો. સાચો જીવન પંથ સુઝ્યો સેવાચિદ્ધ રૂપે કાવડ મળી તે સ્વીકારી કચ્છના પ્રંગ-લોહાઈ ગામે ધુણો ધખાવ્યો. કંતિકારી અને નમ્ર સત્ય કહેનાર દાદા મેકરણની સાખીઓ આજે પણ પ્રસિદ્ધ છે. બધા સંતો કરતાં સંત મેકરણની વિશેષતા એ છે કે. કાલીયો ગધેડો અને મોતીઓ ફૂતરો જેવાં પશુ પ્રાણીઓ પણ સત્સંગથી અનુચર બની રહ્યાં હતાં. આજે પણ સંત મેકરણના અનુયાયીઓ કાપડીસ તો તરીકે ઝાળખાય છે.

ખીમા સાહેબનો જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના રાધનપુર તામે વારાહી ગામે લોહણા જ્ઞાતિમાં સમર્થ બાણુ સાહેબને ત્યાં થયો હતો. વારસાગત ઉચ્ચ સંસ્કારો હતા. ડોહાં કરણથી વારાહી ગામનો તપસ કરી રાવર ગામે આવી વસ્યા. ત્યાં જગ્યા બાંધાવી સેગત્રમ બાંધ્યું ચિત્રોડના હરિજન ભક્ત ત્રીકમને અપનાવી દીક્ષા આપી પોતાની સાથે રાખ્યો એ વખતમાં એ કામ બહુ અઘરું હતું. નાતજાનના બેદલાવ લુસવાના શ્રીગણેશ ખીમા સાહેબે માંડ્યા આજે રાવરમાં દરીયાસ્થાનની જગ્યામાં ખીમા સાહેબની સમાધી જીવંત છે.

ત્રીકમ સાહેબનો જન્મ કચ્છમાં રામારાવ ગામે હરિજન બ્રાહ્મણ (દેઠગરોડા) જ્ઞાતિમાં થયો હતો. અવાર નવાર રાપર ખીમ સાહેબ પાસે જતા અને રંગ મડયો. એકવાર સૌરાષ્ટ્રથી કચ્છમાં રવિસાહેબ વિગેરે હોડી રસ્તે જતા હતા. અણુન ગણીને હોડી-વાળાએ ત્રીકમને લીધા નહિ. ત્રીકમ પગે ચાલીને રણમાં થઈને કચ્છમાં ખીમસાહેબની પહેલાં પહોંચ્યા. આવી ઉત્કટતા જોઈ ખીમ સાહેબે તેને દીક્ષા આપી સત બનાવ્યા. ચિત્રોડમાં જગ્યા બાંધી તેની છેલ્લી ઇચ્છા ગુરુદેવ ખીમસાહેબના ચરણમાં સમાધી લેવાની હતી. પોતે અણુત હોવાને કારણે તેમાં ધણું વિઘ્ન આવ્યાં પણ તે ઇચ્છા તેમની પૂરી થઈ આજે રાપરમાં ખીમ સાહેબની જગ્યામાં ત્રીકમ સાહેબની સમાધી જીવંત છે.

સંત હરિદાસજીનો જન્મ કચ્છમાં માંડવી તાલુકા શીંગરિયા ગામે રજપુત જ્ઞાતિમાં થયો હતો. આ જન્મ અત્યંત ઘટ પાળી સમર્થ ગુરુ ચરણ સાહેબ પાસેથી દીક્ષા લઈ આશ્રમ બાંધ્યો. હઠ યોગની બધી પ્રાકૃત બળ્યતા આજે શીંગરિયા ગામે તેમના સમાધી જીવંત છે.

હરસુર ભકતનો જન્મ કચ્છમાં ભુજથી પંદરેક માર્ગદૂર દૂર ધાણેરી ગામે આહીર જ્ઞાતિમાં થયો હતો. ખેતી કામ કરતા નાતજાતનો ભેદ ન હતો. હરિજન વાસમાં ભજન કરવા જતા અને પ્રસાદ પણ લેતા લોકોએ ધણું વાંધો લીધો પણ પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યા નહિ અત્યુ વખતે તેમના વંશોને આદેશ આપ્યો જન્મભ્રમીના દિવસે હરિજનોને ઘેર બોલાવી જન્મભ્રમીના આજે પણ ધાણેરીના હરિજનોને તેમના વંશજો જન્મભ્રમીના રોજ જન્મી છે.

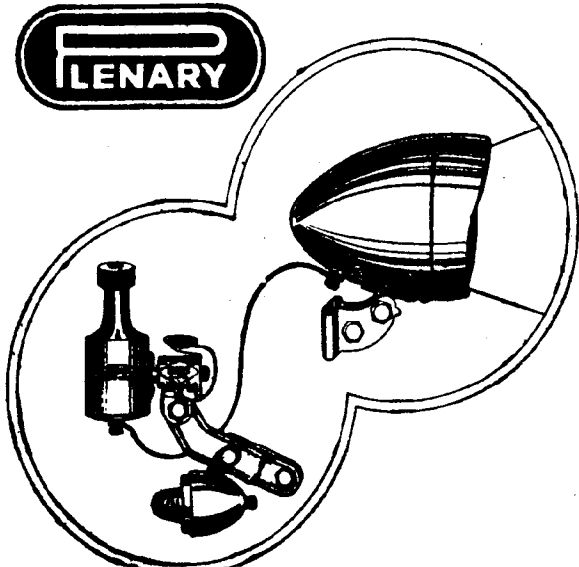
સંત મુંડિયા સ્વામીનું મુળ નામ દયારામ હતું. જુનાગઢ તાબાના ડમરાળા ગામે બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં તેઓ જન્મ્યા હતા. ડમરાળા ગામમાં હરમણ ભક્ત કુંભારના સત્સંગથી તેમના હૃદમાં તૈરાગ્ય પ્રગટ થયો. ધરખાર છોડી કચ્છના રાપર તાલુકામાં વિથોરીયા પહાડમાં રહી યોગસાધન અને આત્મચિંતન કરી ધણું વર્ષો રહ્યા. યોગ્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જીવનને કર્તવ્ય પરાયણ બનાવવા અંજાર આવી સુંદર આશ્રમ બાંધ્યો. સૌરાષ્ટ્રમાં પણ ફરીને મોરબી, જામનગર વિ. સ્થળોએ આશ્રમો બાંધ્યા. તેમનું શિષ્યવૃંદ ધણું હતું. જામનગરમાં તેમની અંતિમ સમાધી છે.

સંત ઇન્દિરરામનો જન્મ કચ્છમાં ભુજ તાલુકાના વાંઢાય ગામે થયો હતો. હમલા ગામના સમર્થ સંત દેવા સાહેબના ઉપાસક બન્યા પ્રશ્ન પુરુષાર્થથી વાંઢાયમાં ભગ્ય આશ્રમનું સર્જન કર્યું. અંધ અને અપંગોને માટે જ્યારે કાંઈ આશ્રમોની સગવડ ન હતી. એવે વખતે સંત ઇન્દિરરામજીએ અંધ અને અપંગ બાળકોને રાખી તેમને યોગ્ય કેળવણી આપી આજે કચ્છ વાંઢાયમાં તેમનો સ્થાપેલ આશ્રમ તેની યાદ તાજી કરાવે છે.

સ્વામી સહજાનંદનું મુળનામ ધનશ્યામ હતું ઉત્તર પ્રદેશમાં અયોધ્યા પાસે હપૈયા ગામે બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં તેનો જન્મ થયો હતો. બારેક વર્ષની નાની વયે જ ધર છોડી ફરતા ફરતા સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા. શીમ પાસેના લોજપુર ગામના મહાત્મા રામાનંદજીના શિષ્ય બન્યા. હિંદુ ધર્મનો પુનરોદ્ધાર કરી સ્વામી નારાયણ ધર્મનું સ્થાપન કર્યું. કચ્છ સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં ધણું મંદિરો બાંધ્યાં અનુયાયી વર્ગ માટે મજબૂત નૈતિક બધારણ ધણું. ગામડે ગામડે ઘૂમીને ઉપદેશથી લોકોને દુર્ગતોને ત્યાગ કરાવ્યો. તેમના અનુયાયી વર્ગમાં ધણું પ્રસિદ્ધ સંતો પૈકી સ્વામી અહ્યાનંદજી, સ્વામી મુક્તાનંદજી, સ્વામી નિષ્કુળાનંદજી, તથા સ્વામી મુચ્ચતિતાનંદજી વિ. મુખ્ય છે.

જેઠમલજી સ્વામી પ્રખર જીવદાતા ઉપાસક આ જીવન માનવતાના અને પ્રાણીમાત્રના પુનરી
હતા. તેમનો જન્મ ક્ષત્રિય કુટુંબમાં થયો હતો. રજા. સૌરાષ્ટ્રમાં જૈન અને જૈનેતર વર્ગમાં પણ
જૈન ધર્મના સંસર્ગમાં આવ્યા. જૈનશાસ્ત્રનું ઉચ્ચ ઉચ્ચ સ્થાન મેળવ્યું. આને પણ જેઠમલજી સ્વામીની
પઠન પાઠન કરી ગામડે ગામડે ધુમી અહિંસા અને સુવાસ પ્રસરી રહી છે.
જીવદા એ માનવતાનાં દ્યોતક છે એમ સમજાવ્યું.

INSIST FOR
POLE STAR

With Following Specialities :

TORPEDO SHAPE HEAVY M. S. HEADLAMP-DIE CASTING BODY.
SELF LUBRICATING BUSHING BRIGHT METALISED REFLECTOR & GUARANTEE OF
ONE YEAR AVAILABLE WITH ALL LEADING CYCLE DEALERS

Manufacturer :

plenary Industrial Corporation

Post Box No 225 RAJKOT.
Tele. No. 4656.

સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓ

— અધ્યા. કેશવરામ ઠા. શાસ્ત્રી 'વિદ્યાવાચસ્પતિ' —

ત્રિયસંન એના ભારત વર્ષની ભાષાકીય મોજ-

ણીના નવમાં ગ્રંથના બીજા ભાગમાં ગુજરાતી ભાષાની વિવિધ બોલીઓ વિશે પરિચય આપતા 'કાઠિયાડ' વિશે એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે "કાઠિયાવાડના દ્વીપકલ્પના શિક્ષિત લોકો જે બોલીનો ઉપયોગ કરે છે તે રાષ્ટ્રેતા મુજબ શિષ્ટ ગુજરાતી બોલી (ભાષા) છે. અશિક્ષિત હિંદુઓ, બીજા બાળુ 'કાઠિયાવાડી' સંજ્ઞાથી જાણીતી સુઆખ્ય બોલી વાપરે છે....." સ્થાનિક લોકો 'ઝાલાવાડી, સોરડી હાલારી' અને ગોહીલવાડી એવા પ્રકારે પ્રયોગે છે. ત્રિયસંન કહે છે કે "આ પેટા પ્રકારોમાં એવી કોઈ મંબીર પ્રમાણમાં ભેદરેખા નથી."

ત્રિયસંનનો અભિપ્રાય છે કે શિક્ષિત લોકો શિષ્ટ ગુજરાતી બોલે છે—એ મને લાગે છે કે એમને નિશાળેના શિક્ષકો અમદાવાદની પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ હાલેજમાંથી તાલીમ પામીને દ્વીપકલ્પને ખૂણે ખૂણે દેશી રજવાડાઓની તાલુકા નિશાળોમાં પથરાઈ રહેલા મુખ્યત્વે જાણવામાં આવેલા તેઓની બોલી ઉપરથી અભિપ્રાય બાંધવાનું સરળ બન્યું હશે. એ ખરું છે કે આજે હવે એવો અભિપ્રાય બાંધી શકાય પરંતુ ૧૯૦૮ માં ઉપરનો ગ્રંથમાત્ર પ્રસિદ્ધ થયો તે સમયે આ અભિપ્રાય સર્વાંશે સાચો નહોતો જ એક સત્ય જરૂર છે કે સમગ્ર ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છમાં પ્રયોજાતી વિવિધ ગુજરાતી બોલીઓનો વૈયાકરણીય બાંધો એક સંરખો છે. અને સ્થાનિક શબ્દ પ્રયોગોમાં જ અને વળી સ્વરાધાન પદ્ધતિમાં જ થોડો ઝાઝો

ભેદ છે તેથી બહારનાઓને ભેદ જોઈ એ તેવો સમજાય નહિ. પણ આ ત્રણે વિભાગના લોકો પરસ્પર મળે ત્યારે માત્ર બોલી ઉપરથી એક બીજાને ક્યા સ્થાનના છે એ પકડી પાડે. અને આજે તો શિક્ષણ ક્ષેત્રે ભારે પ્રબળ આપકતા સિદ્ધ થઈ ચૂકી હોઈ સામાન્ય ભેદરેખા એકદમ નથી પણ પકડાતી. છતાં ત્યાંની લાક્ષણિકતા એના લહેકામાં અછતી તો નથી જ રહેતી.

બાલ્યા લક્ષણની દૃષ્ટિએ સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓના ઉચ્ચારણમાં બે પ્રકારના સ્વરભારતી ઉત્કટના બાન ખેંચ્યા વિના રહેતી નથી. તળ ગુજરાતની બોલીઓમાં આ ઉત્કટતાને સ્થાને મૃદુતા જ અનુભવાય છે. કારણ કે આમાં પ્રાકૃતિક હોવાનું સમજાય. સૌરાષ્ટ્ર પથરાળ પ્રદેશ છે. પ્રજા પણ ખડાલ છે અને તેથી જ શરીરમાં જુસ્સાની માત્રા વરતાયા વિના રહેતી નથી. સૌરાષ્ટ્રમાં મોટાભાગની પ્રજા બહારથી આવેલી છે કચ્છ અને તળ-ગુજરાતમાં પણ બહારથી જ આવેલી છે અને એ આવી છે તો મુખ્યત્વે પશ્ચિમ મારવાડમાં થઇને જ પરંતુ એવું બન્યું છે કે સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલી મોટાભાગની પ્રજા કચ્છમાં થઇને આ કચ્છની પૂર્વ હદ નિકટ થઇને આવેલી છે. એટલે ચોક્કસ પ્રકારની લાક્ષણિકતા જુદી તરી આવે છે તળ-ગુજરાતમાં આ ગમન નો માર્ગ ઉત્તર ગુજરાતની વિજ્ઞાળ સરહદનો એટલો જ વિસ્તૃત હતો. આમ પશ્ચિમ મારવાડ એ સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતની મોટા ભાગની પ્રજાનું એક સમયનું જૂનું

નિવાસ સ્થાન હોવાને કારણે ભાષા અને બોલીઓનું મધ્યમ પણ પશ્ચિમ ભારવાડનું જ રહ્યું છે. ભારવાડમાં પશ્ચિમી એક અપભ્રંશ ઇન્ડિયી પહેલી સદીથી વિકસતો આવતો હતો. ચોથી પાંચમી સદીમાં ગુર્જર પ્રજા સમગ્ર પશ્ચિમ ભારવાડમાં પથરાઈ ગઈ હતી. અને તેથી જ આ પશ્ચિમ ભારવાડનો પ્રદેશ “ગુર્જર પ્રદેશ” તરીકે સ્થાપિત થયો હતો. ૧૧ મી સદીના આરંભમાં અરબ મુસાફર અદમીડની પોનાના ‘અલ-હિદ’ નામના પ્રવાસ ગ્રંથમાં જે પ્રદેશનું નામ **ગુજરાત** કહે છે તે આજુની ઉત્તર દિશાએ છે કે બઝાન (જયપુર) સુધીનો પ્રદેશ છે.

પ્રાકૃત બ્યાકરણકારોએ **ગૌર્જર અપભ્રંશ** એવા એક ભાષાભેદ રાજ્ય પ્રદેશ (પંચમ) ના અપભ્રંશ બોલી ટાકો સાથે સંબંધ ધરાવતો કહ્યો છે તે પણ મૂળ એ આજુથી જયપુર સુધી પથરાયેલો વિસ્તૃત પશ્ચિમ ભારવાડનો જ આજુની દક્ષિણેથી શરૂ કરી કોંકણ પટ્ટી સુધીના પ્રદેશમાં તે **આનન** અને છાટ પ્રદેશમાં તે લોકો પ્રાકૃત ભાષાના શોખીન હતા જે સંભવિત રીતે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે સંબંધ ધરાવતો કોષ્ટ એક અપભ્રંશ હતો. સૌરાષ્ટ્ર અને તળ ગુજરાતના પ્રદેશમાં શકો-શિથિયનો-હુણો-ગુજરાનો પ્રવાહ સતત વહેતો રહ્યો હતો. તેમાંની પ્રથમની ત્રણ ક્રમો સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થિર થઈ હતી, ગુજરા તળ-ગુજરાતમાં છેક કોંકણ પટ્ટી સુધી વિસ્તર્યા હતા સિત્તમાલના ગુર્જર પ્રતિહારોની જ એક શાખા નાંદોદ-ભરચના ગુર્જરાનો હતી એ પ્રતિહાસ સિદ્ધ હકીકત છે આજ કારણ છે કે સૌરાષ્ટ્ર તળ-ગુજરાતની ભાષા પ્રકૃતિ એક છે. એટલે કે વૈષ્ણવ ભાગ્ય એક છે. બેદ માત્ર શબ્દ ભડોળ અને સ્થાનિક વિકસેલા ઉચ્ચારણો પૂરતો જ છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં પણ બ્યારે ભાષા-ભોજણીની દૃષ્ટિએ બેધરે છે ત્યારે (૧) ઝાલાવાડી, (૨) હાલારી,

(૩) સોરઠી, (૪) ગોહીલવાડ અને (૫) મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર એ મુખ્ય પાંચ પ્રકારોમાંથી ઝાલાવાડી શિષ્ટતાની દૃષ્ટિએ આખે આવીને ચોટે છે. આજની શિષ્ટ ગુજરાતી ભાષાના મૂળમાં પણ ‘ઝાલાવાડી’ સૌરાષ્ટ્રીય બોલી પડી છે એનો ભાગ્યેજ કોષ્ટએ વિચાર કર્યો છે. આજના ગુજરાતી ગદ્યને સ્વરૂપ આપનાર તો કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ “યુદ્ધિ પ્રકાશમાં” ૧૮૫૪ થી એમણે ગદ્યને છાટ આપનારો આરંભ કર્યો. અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજ સ્થપાઈ એના આચાર્ય મહીપતરાય રૂપરામ નીલકંઠ સુરતના હતા કોલેજ તરફથી “શાળાપત્ર” શરૂ થયું તેમાં મદ્ય લેખનનો હારો “યુદ્ધિ પ્રકાશ” નો જ રહ્યો. નવલરામ પંડ્યા પણ સુરતથી આવ્યા પણ “શાળાપત્ર” ના મદ્ય શૈલીને જ વર્ધા. સુરતી નર્મદની મદ્ય શૈલી અને બેરસો અમદાવાદ સુધી પહોંચી શક્યાં જ નહિ અને હોમ વાચનમાળા પણ દલપત મદ્ય શૈલીને જ વશ બની જેમ સુરતી કે ચરોતરી અમદાવાદ સુધી પહોંચી શકી નહિ તે પ્રમણે ખુદ અમદાવાદની ભાષા પરેતની પોળ અને આકાશોની પોળના સંસ્કારી નાગરોની બોલી પણ પ્રેમાભાઈ હોલને અને નજીકની ટ્રેનિંગ કોલેજને આપી ન શકી. ગ્રિપસને સૌરાષ્ટ્રના શિક્ષિત લોકો શિષ્ટ ગુજરાતી પ્રયેજે છે એ પ્રકારનો અભિપ્રાય આપ્યો છે તેનો સાચો સમગ્ર બેધરો હોય તો આ રીતે મળી રહે.

ઝાલાવાડી બોલીના સ રક્ષક ધ્રંગધ્રા, હળવદ, વઢવાણ, લીંમડી, વિરમગામના ઔદીચ્ય બ્રાહ્મણો જ મુખ્યત્વે રહ્યા છે અને અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં શિક્ષકની તાલીમ મેળવી સમગ્ર સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, તળ ગુજરાતની ગુજરાતી શાળાઓમાં મુખ્યત્વે એજ બ્રાહ્મણો, થોડા શ્રીમાળી બ્રાહ્મણો અને વણિકો તો ઝાલાવાડ, ગોહીલવાડની સંધિએ રહેલા પ્રશ્નોરા નાગરો. વર્તમાન ગુજરાતીનું શિષ્ટરૂપ કેવી રીતે સ્થિર થયું એની આ ચર્ચાની વિચાર ફેટલી

સ્વાભાવિકતા અર્થે છે એ સમજવું તદ્દિદાને માટે વધુ સરળ છે સૌરાષ્ટ્રની પ્રાદેશિક ઉપરની પાંચ બોલીઓની આસપાસ કેટલીક માતિય બોલીઓ પણ પકડી શકાય છે. દરિયા કાંઠે પથરાયેલી કચ્છી ભાષાના વિવિધ માતિય બોલીઓને બાળુએ રાખીને જોતાં પણ ધ્યાન ખેંચનારી બોલીઓ ને દરિયા કાંઠાની ખારવાઓની બોલી, સોરઠના મુસલમાન ધાંચીઓ અને સુરત બાબુથી આવી વસેલા હિંદુ ભોમ લોકોની અને ખાસ પ્રકારની લાક્ષણિકતા જાળવી રાખતી પશ્ચિમ સૌરાષ્ટ્રના ખરડા પ્રદેશમાં અને સોરઠના ઉત્તર ભાગમાં ઠરી ઠામ બેઠેલી મેર લોકોની બોલી પ્રધાન માતિ બોલીઓ કહેવાવાને માત્ર છે. અહીં આ બધાંઓને લક્ષ્યમાં રાખી સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓની લાક્ષણિકતાની અમંસા કરિયે.

સ્વરો અને વ્યંજનો

સ્વરોમાં સંવૃત્ત અ વિવૃત્ત અ હ્રસ્વ-દીર્ઘ આ, હ્રસ્વ ઇ, હ્રસ્વ ડ, હ્રસ્વ ઊ (સંવૃત્ત) હ્રસ્વ ઐ (વિવૃત્ત) હ્રસ્વ ઓ (સંવૃત્ત) હ્રસ્વ ઔ (વિવૃત્ત).

ઉપર આપેલા નવે એક બીજાથી સ્વતંત્ર મૂલ્ય ધરાવે છે. આમાંના ઇ, ઐ, ઔ અથવા સ્વરો છે અને સંવૃત્ત અ, (વિવૃત્ત) અ, (વિવૃત્ત) અ, હ્રસ્વદીર્ઘ આ, ડ ઓ અને ઐ પાંચ સ્વરો છે. મોઢાની ગોણમાં અથવા સ્વરો આગલા ભાગમાંથી ઉચ્ચરિત થાય છે, જ્યારે પાંચ સ્વરો પાછલી બાજુએથી એ (સંવૃત્ત) અને ઐ (વિવૃત્ત) એકજ ધ્વનિનાં બે ઉચ્ચારણુ નથી પણ અલગ અલગ છે જેવી સ્થિતિ અ (સંવૃત્ત) અને આ (વિવૃત્ત) ની છે. બેશક સ્વર-ભારતી દષ્ટિએ એ (સંવૃત્ત) અને ઐ (વિવૃત્ત) સ્વભાવ વિહીન અને સ્વરભાર સહિત પ્રયુક્ત થાય છે, જ્યારે અ (સંવૃત્ત) પ્રાં ભારત-યુરોપીય ભૂમિ-કાથી પ્રયુક્ત થતા આવ્યો છે. અને વૈદિક ભૂમિકામાં

એ હમેશા 'અનુસાર' જ રહ્યો છે. અ (વિવૃત્ત) હમેશા 'ઉસાર' જ રહ્યો છે.

વર્તમાન જીવંત ભાષાઓનો બોલીઓનો વિચાર કરતાં એક નવું ઉચ્ચારણુ અ કારતું જાણવામાં આવ્યું છે તે "લધુ પ્રયત્ન" આવે અ અડધી માત્રાથી પણ વધુ સમય લેતો નથી, અને સૌરાષ્ટ્રમાં તો એતું અસ્તિત્વજ લાગ્યે જ અનુભવાય છે. તળ ગુજરાતની મોળી ઉચ્ચારણુ પદ્ધતિમાં એનો અનુભવ થાય છે જ. આજ કારણે નાટકો વાટકો જેવા શબ્દોના ઉચ્ચારણુમાં સૌરાષ્ટ્રમાં નાટકો-વાટકો જેવું સંભળાતું હોવાથી તળ ગુજરાતના વિદ્વાનો આ ઉચ્ચારણુના ચાળા પાડતા અનુભવાય છે.

ગુજરાતની બધી જ બોલીઓમાં લધુ પ્રયત્ન ઇ ડ અ ઐ કોઈ અને કોઈ રીતે ઉચ્ચરિત થાય છે આમાંથી ઇ ડ સર્વથા અસ્વરિત હોવાને કારણે પૂર્વ સ્વર સાથે સંધિ સ્વરાત્મક દશામાં આવી રહે છે. આમાંથી અ + ઇ અને અ + ડ ને તો લખવા ઐ અને ઐ સંકેતો છે, પરંતુ આ ઇ ડ એ ઐ ઓ ઔ પછી આવતા લેખનમાં શુદ્ધ લખવામાં આવે છે. એક હકીકત તરફ ધ્યાન દોરવું યોગ્ય થઈ રહેશે કે ગઈ થઈ જઈ લડ લડ ઘડ ઘડ અને રહો કહો રહુ કહુ જેવા શબ્દ શ્લોકોમાં લેખનમાં જોડણીમાં ઉચ્ચરિત સ્વરો જુદા લખાતા છતાં ઉચ્ચારણુ તો મૈ ઐ જૈ ભૈ કૈ ઘૈ ઘૈ : કૈ : રૈ : કૈ : વગેરે જ છે. સર્વત્ર હેલેલા સ્વર લધુ પ્રયત્ન હોઈ પૂર્વ સ્વરિત સ્વર સાથે સંધિ સ્વરાત્મક દશાના જ છે એઓને જુદું અસ્તિત્વ સ્વતંત્ર રીતે નથી.

વેદકાળમાં સંવૃત્ત અ અને વિવૃત્ત અ જાણીતા છે, તો પારસીઓની પ્રાચીન ગાથા અવેસ્તામાં તો આ નાં પણ સંવૃત્ત અને વિવૃત્ત એવા બે ભેદ છે, એટલે કે સંવૃત્ત, વિવૃત્ત બેઉ સ્વતંત્ર ઉચ્ચારણુ છે.

આલાવાડ અને ગોહીલવાડને ખાદ કરતા સૌરાષ્ટ્રની

ખીજી બોલીઓમાં અનંત્ય દશામાં વિવૃત એ ઓ સંભળાતા નથી. આમ છતાં અન્ય દશામાં તો પ્રાયઃ સર્વત્ર એ હ્રસ્વ વિવૃત છે. નરસિંહરાવે આવા અત્ય ઓ ઓ વિશે ભેદ માન્યો નથી, પરંતુ પ્રો. આર. એલ. ટર્નરેનું ધ્યાન ગયેલું જ અને એમણે ‘હ્રસ્વ વિવૃત’ કહ્યાં છે. માત્ર સૌરાષ્ટ્રની બોલીઓમાં જ નહિ પણ ગુજરાત સમગ્રની બોલીઓમાં દીર્ઘ ઓ ને અપવાદે સ્વરો દીર્ઘ ઉચ્ચારિત થતા નથી; અપવાદ કવચિત જ મળે છે અને જે જ અને ય અવ્યયોની પૂર્વ સ્વર ઉપર વધુ પડતો પ્રસંગવશાત્ ભાર પડતો હોય ત્યારે જ જેમ કે હરિજનું ઉચ્ચારણ ‘હરિંજુ’ ઓકાર હ્રસ્વ અને દીર્ઘ બંને કાટિનો છે, જેમ કે કાઝાંશ આમાં પહેલો ઓ હ્રસ્વ છે. ખીજો દીર્ઘ અને સ્વરિત છે છેલ્લો અકાર લઘુ પ્રયત્ન છે તે સૌરાષ્ટ્રની બોલીઓમાં લુપ્તી જ છે અહીં આને હ્રસ્વ-દીર્ઘ કહેતા એક યાદ આવે છે કે જે અ સ્વરિત દશામાં કમલ માં વહેલો અ સંવૃત હોય અને અવેસ્તા અને વેદની જેમ જુદો ધ્વનિ હોય તો અવેસ્તામાં જેમ ઓ સંવૃત છે તે રીતે આ ઓ સંવૃત હોઈ જુદો ધ્વનિ ન હોઈ શકે? આ પ્રશ્ન વિશે હજી આપણે ત્યાં વિચાર થયો નથી.

અનુનાસિક અને અનુસ્વાર-સૌરાય તળપદાં ઉચ્ચારણોમાં અનુસ્વાર કાંઠિળવા મળતો નથી. માત્ર શિષ્ટ ઉચ્ચારણોમાં સંશય, સંસાર, સંહાર, હસ, માંસ જેવા મત્સ્ય શબ્દોમાં જ છે, તળપદા સોસો, સંસાર, હસ, માંસ જેવા જ ઉચ્ચારણ છે આ પાછલું ઉચ્ચારણ તેજ અનુનાસિક અનુસ્વર એ સ્વરની પછી વધી પડતું ઉચ્ચારણ છે અને માત્ર ર શ ષ હ પૂર્વે જ હોય છે. વર્ગીય વ્યંજનો તેમ જ ય ષ લ ની પૂર્વે વર્ગીય અનુનાસિક વ્યંજનોના રૂપમાં અને અનુનાસિક યૂ વૂ લૂ ના રૂપમાં જ છે અને એ પણ શિષ્ટ બાષામાં તત્સમ

શબ્દોમાં જ. તળપદા શબ્દોમાં નહિં જ મંડયો, હંસ્યો, દાંત (દાંત) કાંતવું (કાંતવું) રૂંટ (રૂંટ) જૂંટ (જૂંટ) જાંતવું (જાંતવું) પોંતવું (પોંતવું) વગેરે એમ સર્વત્ર અનુનાસિક ઉચ્ચારણ જ છે. આજે લેખનમાં અનુનાસિક વ્યંજનોને સ્થાને અનુસ્વારને સ્થાને અને અનુનાસિક સ્વરધર્મ બનાવવા ‘મિદુ’ વપરાય છે. પણ ઉચ્ચારણ ભેદ રહેલો જ છે, જે અત્યંત સ્વાભાવિક રૂપે પરખી શકાય છે.

વ્યંજનો :-

કંઠ્ય ક ળ ણ ઘ ઙ

તાલબ્ય ચ છ જ ઙ જ

તાલબ્યતર જ

મૂર્ધન્ય ટ ઠ ડ ઢ

મૂર્ધન્યતર ફ ણ

દંત્ય ત થ દ ધ ન

ઓષ્ઠ્ય પ ફ બ મ મ

અર્ધસ્વર ય ર લ વ

લઘુ પ્રયત્ન ય, ષ

ઉપમાક્ષર (દંત્ય) સ (કંઠ્ય) હ

કંઠ્ય-ઉપમાક્ષર સ્

જિહ્વા મૂલીય લ

ઉપર જ અને જ, ઙ અને ઙ સ અને સ આ બધાં ઉચ્ચારણ જીવંત બોલીઓમાં ખૂબ જ સ્વાભાવિક છે. સિદ્ધાંત તરીકે, શિષ્ટોને યાદ કરતાં શુદ્ધ તાલબ્ય જ-સ લોકોમાં શ્રવણ ગોચર થતો જ

નવા બેરલની જરૂરીયાત ક્યાંથી મેળવશે ?

❖ આધુનિક મશીનરી ઉપર રીકન્ડીશનીંગ કરેલા
બેરલ તમારી નવા બેરલની જરૂરીયાત પૂરી પાડશે.

❖ સમયનો અને મૂડીનો ખોટો વ્યય થતો બચાવી
ગુજરાતના ઉદ્યોગપતિઓ અમારી સેવાનો લાભ
ઉઠાવે છે.

❖ આપની જરૂરીયાત માટે
આજે જ મળો યા લખો

ફોન C/o. ઓફિસ : ૪૩૫૬

„ C/o. ઘર : ૩૪૫૬

ન્યુ લાઇઝ બેરલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ

ગ્રેસ રોડ-ભાવનગર.

ચોર ચણાની દાળમાંથી કલાકે ૩ થી ૧૦
શુભી ઉત્તમ પ્રકારનું બેસન બનાવવા
માટેની “ તદ્દન અદ્યતન મશીનરી ”

માટે

સંપર્ક સાધો :—

મોનાર્ક એન્જીનીયરીંગ વર્ક્સ

૧૩, ખારવા ગલી.

મુંબઈ નં. ૪

ટે. નં. ૩૩૩૫૨૦

૩૩૧૬ ૨

MONARCH MICRO PULVERIZER

F O R

Fine Grinding of dyes,
Chemicals, Pharmaceuticals,
Rigments, Cosmetics, Sugar,
Insecticides etc.

And

Wet Grinding of Sleenies and Partis.

Phone : Office 331652

Phone : Resi : 333520

CONTACT

MONARCH ENGINEERING WORKS

Manufactures of Pulverizers, Machinery &
Spare Parts, & Constructing Engineers.

D. V. PARMAR.

13 Karawa Galli 6th Kumbharwada BOMBAY 4.

VALIA

For

Finest Fashion Fabrics.

VALIA & Co.

Leading Cloth Merchants

Dadar T. T. BOMBAY - 14.

Phone No. 4480

Gram : SUPERSTYLE

With best compliments from :—

V. B. KUSUMGAR & Co., PRIVATE LTD.

Distributors of Cycles & Accessories

Phone : 22904

Gram : "PICKERFIRM"

503, Kalbadevi Road,

BOMBAY 2.

અમરેલી જિલ્લા મધ્યસ્થ સહકારી બેન્ક લીમીટેડ

હેડ ઓફિસ—અમરેલી.

ફોન. નં. ૧૦૨

—: શા ખા ઓ :—

૧. ધારી	૨. ચલાલા	૩. ખાંભા	૪. લાહી
૫. લીલીયા	૬. દામનગર	૭. વડિયા	૮. બગસરા
૯. બાબરા	૧૦. રાજુલા	૧૧. કુંગર	૧૨. જાફરાબાદ

ભરપાઈ થયેલું શેરભંડોળ	: રૂ. ૪૭ લાખ
ફંડઝ	: રૂ. ૮ લાખ ઉપરાંત
થાપણો	: રૂ. ૫૨ લાખ ઉપરાંત
કામકાજનું ભંડોળ	: રૂ. ૨૨૦ લાખ ઉપરાંત

૧. બેન્ક તરફથી તમામ પ્રકારની થાપણો આકર્ષક વ્યાજના દરોથી સ્વીકારવામાં આવે છે.
૨. ગુજરાત તથા મુખ્ય રાજ્યના અગત્યના શહેરોમાં ચેક, હુડીઓ, વિગેરે વસુલ કરવાની તથા ગુજરાત રાજ્યની સહકારી બેન્કો ઉપર ડ્રાફ્ટ લખવાની સગવડ છે.
૩. દરેક પ્રકારનું બેંકીંગ કામ કરવામાં આવે છે.
૪. આ બેન્કમાં રોકાયેલ નાણા જીલ્લાના કૃષિકારોને ખેતીનો વિકાસ તથા તેમનો આર્થિક ઉત્કર્ષ કરવામાં મદદ કરે છે, અને આથી દેશના અન્ન સ્વાવલંબનના કાર્યમાં આ બેન્ક ફાળો આપે છે.

મ. હ. પરીખ.
મેનેજર.

દા. ભા. પટેલ.
પ્રમુખ.

નથી કે જેવી સ્થિતિ જ-જ ની છે શિષ્ટોને ખાદ્ય કરતો સર્વત્ર જ-સનું ઉચ્ચારણ જ અને જ-જનું ઉચ્ચારણ હતું સ કારના રૂપમાં જ થાય છે જેમકે જમણું (જમણું) જાડ (જાડ), સોરિ (સોરી) સાપરું (સાપરું) આવી જ સ્થિતિ શુદ્ધ સ કારની છે; એ પણ શિષ્ટોને અપવાદે હતું ઉચ્ચારિત ન થતાં કંઠ્ય ઉચ્ચારિત થાય છે; તત્સમ શબ્દોના જ્ઞની પણ આજ સ્થિતિ છે: જેમ કે સાદ (સાદ), નાસ (નાસ). જ તો 'રશો જ નથી; કાં તો એનો સ યઈ સ યર્મ ચૂક્યો હોય છે, અથવા તો અર્ધ તત્સમ દશમાં જ્ઞના રૂપમાં જેમકે સ્વરૂપમ્ (પરૂપમ્). સમગ્ર ભારતની બધી જ ભાષા બોલી-ઓમાં મૂર્ધન્ય જ નાશ જ પામ્યો છે કે પાલિ-પ્રાકૃતિના વિકાસથી આશ્રય છે કે પશ્ચિમ સૌરાષ્ટ્રમાં માત્ર મેરની બોલીમાં એ પુનર્જન્મ પામ્યો છે; જેમકે જાહો કહેવું હોય તો શિષ્ટેતર ઉચ્ચારણ સાલો. પરંતુ મેરની બોલીમાં જાલો વચ્ચે સૂચનાયેલા ઢ-ઢ નાં બે પ્રકારના ઉચ્ચારણ તળ-ગુજરાતમાં છે. શબ્દારબે ઢ ઢ મૂર્ધન્ય અને શબ્દોમાં બે સ્વરોના મધ્યમાં ઢ-ઢ મૂર્ધન્યતર હકીકતે આ વેદના સમયથી ચાલ્યું આવતું-વેદ મિત્ર નામના વિદ્વાને જેને તાલબ્ય ઉચ્ચારણ કહ્યું હતું તે-એ સૌરાષ્ટ્રમાં ઢ ના વિષયમાં તો તદ્દન સ્પષ્ટતા છે કે શબ્દારબે હોય કે શબ્દના મધ્યમાં બે સ્વરો વચ્ચે હોય (કે શબ્દાંતે હોય), બે શુદ્ધ મૂર્ધન્ય છે; જેમકે ઢઢો, ઢેઢ, ઢોલ ઢેફું, વાઢ (વાઢ), કાઢે, કાઢી, કઢી વગેરે શબ્દાર ન હોય તેવી સ્થિતિના આ ઢ ગુજરાતી-સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓમાં મધ્યવર્તી ઢ ઉપરથી જ આવેલો છે. જ્ઞના વિષયમાં પરિસ્થિતિ એવી છે કે સંના એકવચ્ચ :ઢ ઉપરથી કિતરી આવ્યો હોય તેવો ઢ સર્વત્ર તળ-ગુજરાત તેમજ સૌરાષ્ટ્રમાં મૂર્ધન્યતર ઢ જ છે જેમકે સવર ગુજ. ઢઢ, સં ધટ ગુજ. ઘઢો વગેરે, પરંતુ બે મધ્યવર્તી સ્થિતિમાં ઢ હોય તો સૌરાષ્ટ્રમાં

એમાંથી આવતો એકવચ્ચ ઢ શુદ્ધ મૂર્ધન્ય છે. જે તળ-ગુજરાતમાં તો મૂર્ધન્યતર ઢ જ છે; જેમકે પ્રા. ઢઢ સી. ઢાઢ પણ તળ-ગુજ. ઢાઢ. સં. ડડ્યતે પ્રા. ડડ્ડ > સી. ડડે, તળ-ગુજ. ડડે (ડડે) આનુનાસિક સ્વર પછી પણ આ બોલી બેદ સ્પષ્ટ અનુભવાય છે. જેમકે જાઢ (જાઢ), પણ તળ-ગુજ. જાઢ (જાઢ) વગેરે સાર્વત્રિક-સૌરાષ્ટ્રમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ ઘઢો, ઘડિલ (ઘડોલ) છતાં બણેલા ઘઢો, ઘડિલ (ઘડોલ) બોલતા ધર્મ ગયા છે. ય જ્ઞના બે ઉચ્ચારણ ઉપર નોંધ્યાં છે એક વેદકાલથી કિતરી આવેલું પણ પ્રયત્ન ઉચ્ચારણ, બીજું એવું જ ઉચ્ચારણ તરીકે જૂનું છતાં કિતરી આવવાની પ્રક્રિયામાં તો ઢ અને ઢના વિકાસનું જેમકે સંગતિ ગુ. નત્ય અપ. આઘિ > ગુ. આઘ્ય સં. યાત > અપ-જાઢ ગુ. જાઢો > જાઘ વગેરે.

હકારનું સ્વરાત્મક ઉચ્ચારણ તળ-ગુજરાતમાં છે જેમ કે વાઢે (વહાલુ) કૈઃળ (કહેળ) રૈઃર (રહેર), માઃર (મહાર-માર) જૈઃર (જહેળે-જહેળે) વગેરે આશ્રયની વાત છે કે સૌરાષ્ટ્રની કાર્ધપણ બોલીમાં આ નરસિંહરાવે જેને ધવું પ્રયત્ન હકારનું ઉચ્ચારણ કહ્યું છે તે, સાંભળવામાં આવતું જ નથી. હકીકતે આ "મહાપ્રાણિ તસ્વરોચ્ચારણ" તળ-ગુજરાતની જ સંપત્તિ બની રહ્યું છે. નાગરો ઉત્તર ગુજરાતમાંથી તળ-ગુજરાત તેમજ સૌરાષ્ટ્રમાં પથરાયેલા છે અને હીંડલું જેવા શબ્દો સાચવી રાખ્યા છે છતાં આ મહાપ્રાણિત સ્વરોચ્ચારણ સાચવી શક્યા નથી. જિહ્વામૂલીય ળહારનું એનાથી કિલટ પક્ષે, તળ-ગુજરાતમાં ઉચ્ચારણ બચ્યું જ નથી; એને સ્થાને નિરપવાદ ર જ ઉચ્ચારિત થાય છે. ત્યારે સોરઠ-હાલાર ને અપવાદે ગોહિલવાડ-ઝાલાવાડ અને મધ્યગુજરાતમાં સં ના એકવચ્ચ ળ ઉપરથી કિતરી આવેલા તરીકે યોગ્યર ઉચ્ચારિત થાય છે;

અને નાગરોના વિષયમાં તો સોરઠ-ઢાલારમાં પણ એ ઉચ્ચરિત થાય છે; જ્યારે તળ-ગુજરાતમાં નાગરો પણ ઉચ્ચરિત કરતા નહોતા તળ-ગુજરાતના
 ળ > રની એક વિચિત્રતા એ છે કે સર્વત્ર
 ળ > રની સ્થિતિ છે મઠ > તળ-ગુજરાતમાં મરચો વગેરે સોરઠમાં એક લાક્ષણિક જોવા મળે છે કે જ્યાં ળ > ર થતા અર્થ બેદનો લય છે યા
 ળ > ર ઉચ્ચરિત થાય છે; જેમ કે નઠ > મઠ (નઠ) પાણીનો, એ નર (સં. તત્સમ સાથે એકરૂપ ન થવા માટે); મરચો ('મરચો' સાથે એકરૂપ ન થવા માટે).

સ્વરાધાત

આરોહાવરોહાત્મક સ્વરભારની (Pitch accent) ની પ્રમળતા સૌરાષ્ટ્રની બધી બોલીઓમાં વરતાય છે એના મૂળમાં આધાતાત્મક કે બ્રહ્માત્મક સ્વરભાર (Stress accent) છે તે પણ તેથી જ પ્રમળતાથી ઉચ્ચરિત થતો જોવા મળે છે. તળ-ગુજરાતમાં આ પરિસ્થિતિ તદ્દન મૃદુ પ્રકારની છે એજ કારણ છે કે તળ-ગુજરાતમાં લઘુ પ્રયત્ન અ કાર વરતાય છે ત્યારે સૌરાષ્ટ્રની એકપણ બોલીમાં એ જોવા મળતો નથી (જે વિશે આ પૂર્વે સૂચન થઈ ચૂક્યું છે) પરંતુ આ રીતે બે પ્રમળ સ્વરિત શ્રુતિઓ વચ્ચેની તળ-ગુજરાતમાં લઘુ પ્રયત્ન અ વાળી, પરંતુ સૌરાષ્ટ્રમાં એવા અ વિનાની વ્યંજન સંયોગ-વશાત્ સ્વરિત અ નો સ્વીકાર કરે છે, જેમકે સોક'રિયુ'-યુ રોટ'લિ' (રોટલી) પરંતુ રોટ'લિયુ'-યુ વગેરે અનેક. એનાથી ઉત્પન્ન થતી શ્રુતિઓ વચ્ચેનો મધ્યવર્તી (હકીકતે તો છેલ્લા વ્યંજન પૂર્વનો સ્વરિત) અ તળ-ગુજરાતમાં લઘુ પ્રયત્ન અને છે, તે સૌરાષ્ટ્રમાં લુખી થાય છે જેમ કે મા'ળ 'સ માળસ પણ મા'ળસુ' (તળ-ગુજરાતમાં) મા'ળસો'-(માળસો).

નેધ :-એક વસ્તુ સૂચક છે કે ઉત્તર ગુજરાતના પશ્ચિમ વિભાગ-ખાસ કરી બનાસ કાંઠાનો વિચાર કરિયે તો બોલીની દૃષ્ટિએ ત્યાંનું વલણ સૌરાષ્ટ્રને મળતું છે. પશ્ચિમ મારવાડમાંથી સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવેશવાનો એ ઘોરી માર્ગ છે તેથી જ ભાષાકીય મોજણીની દૃષ્ટિએ બનાસકાંઠાને સૌરાષ્ટ્રીય ભાષા વર્તુલમાં ખુશીથી મૂકી શકાય એવું જ એક આધારની વિષયમાં ધ્યાન ઉપર આવ્યું છે અ-ઓ એવા વિવૃત ઉચ્ચારણના વિષયમાં તેમજ શબ્દારંભો ઐ (આઈ જૌં (જાઉં) જૈ (જાઈ) વગેરે વ્યંજનવાળા ઓના બાવવ તરફનું બેચાણ વર્તમાન બીજા પુરુષ એક વચનમાં ડું વાળા રૂપો-તું કરું છું વગેરે એ અસર આજના વિવૃત અમદાવાદ ભરદવાની (હકીકતે ચરોતરની) કહી શકાય એમ છે. બાકીની મોટાભાગની લાક્ષણિકતા તળ-ગુજરાતથી નિહાળી થઈ સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રીય બોલી સાથે એકરૂપ છે.

સ્વર વ્યંજન પ્રક્રિયા

નીચેની લાક્ષણિકતાઓ સ્પષ્ટ છે ઇ > અ : બર્યા'ર (ચિચાર,) કક'રચુ (કિકર) વગેરે નર્યા'ર (નિશાલ)

અ > ઝ : કવો (કૂવો), ટવો (ટૂવો) ગુરુ" (ગુરુ) કપા'તરુ (કપાત્ર) એ અં > ઇ : ઇ (એ) તિ અગ્યવરૂપ (તે), જિ (જે) -જિને (જેને) વગેરે. આમ છતાં ઓ-ઑ > ડ જોવા મળતો નથી.

ક > ગ : જોકે છેક શ્રીર સેની પ્રાકૃતથી આ લાક્ષણિકતા ચાલી આવે છે, છતાં નથી રીતે મળેલા તત્સમ શબ્દોમાં પણ પાછી ચિકીસી છે, જેમકે સં. પ્રકટ > ગુ પ્રગટ (પ્રગટ), અરથી

જકાત > યુ. જગા'ત્ (જગત). ૩૧. ફોકદ
> યુ. ફોગ'દ (ફોગટ) આના આભાસ
સાથે યુ. લે.કટુ' > સૌ. લે.કટુ' > યુ. લે.કટુ'
> સૌ. લે.કટુ' વગેરે.

વ-હ > સઃ મરાઠીમાં આ પ્રક્રિયા છે જ
સૌરાષ્ટ્ર અને ઉત્તર ગુજરાતમાં પણ આ છે
સૌરાષ્ટ્રમાં શહેરી વિસ્તારોમાં આ કેળવણીને કારણે
અસ્પષ્ટ થઈ ચૂકી છે; પરંતુ ગ્રામીણ પ્રાંતમાં વ્યાપક
છે. અપવાદ થોડા ભણેલાઓ કરવા લાગ્યા છે, પણ
ઉચ્ચારણ કરતી વેળાએ દ્વિમતા જાની રહેતી નથી.
ઉદા. ચાલવું > સાલવું (સાલવું), ચોરી
સોંરિ', છાલ > સા'લ્ય (સાલ્ય) હ > સ.

જ-સ > જઃ શહેરી વિસ્તારોમાં સભાનતા
ખરી બાકી ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મહાપ્રાણ ઉખાડાર
તરીકેનું અંગ્રેજી Z (જેડ) જેવું ઉચ્ચારણ
ભણીતું છે; જેમકે જમવું > જમ.વું (જમવું),
જેમ > જિમ (જિમ), જ્યારે ને બદલે જયે
(જયે) જાદ > જા'દ (જાદ), જૂકવું >
જુ'કવું (જુકવું) વગેરે.

ળ > નઃ આ પ્રક્રિયા ખારવાઓની
બોલીમાં જ સીમિત છે. જેમકે પળ > પ'ન (પન).

ત > ટઃ આ પણ ખારવાની બોલીમાં જ
જેમકે તમે > ટમિ (ટમિ), તેા > ટેા;
તારું > ટારું વગેરે.

થ > ઠ ખારવાઓની બોલીમાં જ જેમકે નાથિયો
> લા'ઠિયો (લાઠિયો), નશી > લ'ઠય (લઠય)
વગેરે.

દ > ઢઃ સૌરાષ્ટ્રમાં શબ્દારંભો સંખ્યાબંધ

શબ્દોમાં આપ ક્રિયા રૂઢ છે, જેમકે ઢાંઢો > ઢાંઢો,
ઢાંઢો > ઢાંઢો. ઢેડકો > ઢેડકો (ઢેડકો). બાકી
ખારવાઓની બોલીમાં તો સર્વત્ર આ સ્થિતિ છે.
બોધ લોકોની બોલીમાં પણ આની અસર ઠીક ઠીક
જેવામાં આવે છે, દીધું > ઢિદું (ઢિદું) વગેરે.

ધ > ઢઃ ખારવાઓમાં વ્યાપક રીતે, જેમકે
દીધું > ઢિદું (ઢિદું), ધરાર > ઢરાર
વાઘારિંગું > ઢાઢારિંગું (ઢાઢારિંગું) વગેરે.

ન > લઃ આ પ્રક્રિયા ખારવી બોલીમાં ખાસ
કરી શબ્દારંભો જેવા મળે છે; બોધ લોકોમાં પણ
આનું કારણ દરિયા કાંઠાનો દક્ષિણ ગુજરાત સાથેનો
સંબંધ કહી શકાય. ઉપર નશી > લ'ઠય લઠય
નાથિયો > લા'ઠિયો (લાઠિયો) અને નગારું >
લગારું વગેરે.

ચ એના શુદ્ધ સં સ્વરૂપમાં છે જ નહિ, અને
વ્યાપક ગુજરાતીની જેમ જુ થઈ ચૂક્યો છે, જે
આગળ વધી ગ્રામીણ બોલીઓમાં સર્વત્ર જુ ના
રૂપમાં જ છે. જેમકે યજ્ઞ > જગન > જગ'ન
ચતિ > જતિ > જતિ' વગેરે.

પરંતુ ગુજરાતી પાસે હ > ય રીતે આવેલો
હંમેશાં વૈદિક કામથી ચાલ્યું આવતું જે લઘુ પ્રયત્ન
ઉચ્ચારણ છે તે પ્રકારનો જ છે. ઉપર આવ્ય >
આ'વ્યુ (આવ) < અપ, (આવિ), ગત્ય > ગત્ય
(ગત્ય < સં. ગતિ) વગેરે અનેક સ્ત્રોત છે કે ખારવા
અને બોધ લોકો ॥ ઉચ્ચારણમાં કરચું > કરચું,
મારચું > લા'ચચું (લાચચું) એ રીતે શૂન-
કૃદનોમાં વ્યક્ત વધુ છે સુરતી જેમ તો મુસલમાન
ધાંત્રી અને મેર લોકોમાં કોષ્ટ પણ સંયોગોમાં આ
ઉચ્ચારણ સર્વથા નથી, શૂનકૃદનોમાં પણ કરું
ના'ચું આવો (આવ્યો > આવ્યો). એ જ રીતે

આત્માર્થે ખીળ પુરૂષ એકવચનમાં કે સં. હકારાંત નાની જાતિના શબ્દોને અંતે છે તે ગુજરાતીમાં સૌરાષ્ટ્રીમાં હોવા છતાં સુરતીની જેમ મુસલમાન ધાંચી, ખારવા, મેરમા નથી જ.

જ કારનું લઘુ પ્રયત્ન ઉચ્ચારણ ગુજરાતી જેમજ સર્વત્ર જાણીતું છે લાઝુલોં વગેરેમાં આ લઘુ પ્રયત્ન જ છે.

શ-ષ-સ>સ: સુરતીની જેમ શહેરો અને ગામડાંના બેદ સિવાય રીતે આ ઉચ્ચારણ સૌરાષ્ટ્રમાં જાણીતું છે. જેમકે શાત>સાંત કે સાન્ત, વિષમ>વંસ્યમ (વસ્યમ), સૌ>સૌ (૧૦૦), સમાચાર>સમા'સાર (સમાસાર) વગેરે બાકી ષ>સ્સ તો ગુજરાતી જેમ જ ચાલુ છે. ષ વિષ>વંસ્ (વસ્સ) તો ઉષા>ઓ'સા વગેરે.

હુ તું પૂર્ણ ઉચ્ચારણ પરંપરાથી જળવાઈ રહેલું છે. પરંતુ નરસિંહરાવ જેને લઘુ પ્રયત્ન હકાર કહે છે તે સૌરાષ્ટ્રની બોલીઓમાં હશે જ છે નથી, અને તેથી મા'રું અને મા'રું (મા:રું-મ્હારું) વચ્ચે કોઈ અંતર નથી કહાનજી>વહાનજી>કાનજી, વહાલજી>વ્હાલજી>વા'લ્હજી, શહેર>શ્હેર >સેર (સેર) વગેરે.

હુ વિશે આ પૂર્વે સૂચન થઈ ચૂક્યું જ છે કે એ સોરઠ અને હાલારમાં તેમજ ખારવા, મુસલમાન ધાંચી, મેરની બોલીઓમાં પણ નથી, એનું શુદ્ધોચ્ચારણ જાલકવાડ, ગોહીતવાડ, મધ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં જ ચાલુ છે. સોરઠ-હાલારમાં નાગરોની વસ્તી જ્યાં ક્યાંય છે ત્યાં સર્વત્ર એ જાતિ શુદ્ધ જિહ્વામૂલીય લઘુ પ્રયોગ જ છે. બાકીનો ર ઉચ્ચારણ જ છે.

એટલું ખરું કે અર્થસંદેહ જેવા સ્થળોમાં લખાણ બોલવામાં આવે છે. ઉદાહરણ ઉપર યશસ્થાન ખતાવ્યાં જ છે.

૩૫ પ્રક્રિયા : નામ, સર્વનામ, વિશેષણ તેના ગુજરાતીમાં જે રીતે રૂપાખ્યાન થાય છે તેજ રીતે તેના તે સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓમાં છે સ્વર-વ્યંજનોનો જે કોઈ ઉચ્ચારણ બેદ છે તેટલો જ તદ્દાવત ગુજરાતી શિષ્ટમાં બ. વ. નો પ્રત્યય ઓ આગલા-પાછલા સંબંધિત શબ્દોથી વ્યક્ત થવાની સ્થિતિમાં હોય તો શબ્દોમાં વાપરવાનું વલણ નહિવત્ છે જ્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં નર-નાન્યતર જાતિમાં હ અને નારીજાતિમાં પ્રાંતબેદ હ-હું (=યુ યું) ખૂબજ વ્યાપક છે, જેમકે છોકરીઓ>સો'કરા'હ (રા'ત્યુ કે રા'ત્યુ) બાઈડીઓ>બા'ઈડિયુ-યુ, એવું બને છે અકારાંત નર-નાન્યતર જાતિના શબ્દોમાં પ્રત્યય માટે મોટે ભાગે પ્રયોજાતો નથી અને આસપાસના સંબંધિત શબ્દોના બળે બ. વ. સમગ્રાય છે; જેમકે ઘણાં માણ'સ લો'ગ-લોક મેલ્યાં થયાં (લોક મેલ્યાં થયાં છે) વગેરે.

ત્રીજી-સાતમીના પ્રત્યયનું ૩૫ હુ શિષ્ટ ગુજરાતી જેમ છે પરંતુ એ વિકારક નામોમાં અંગમાં મળી ગયા હોય ત્યારે જ જેમકે છેડે પરંતુ જે અલગ રહે તો ઘોડા'યે. સાતમીમાં ઘોડા'યે' આમ પ્રયોગ જાણીતો નથી, અવિકારક બધા શબ્દોમાં હું જ પ્રત્યય છે જેમકે માંજૂસે' હું કયું' (માણસે હું કહયું) પાટૈય બિઠો' (પાટે બેઠો) વગેરે.

વિશેષણ વિકારક હોય છે તેમ છતાં વિકારકોનો અર્થ આપતો અનુગ્રહ લાગ્યો હોય છે ત્યારે નર, નાન્યતર જાતિમાં હુ અંગમાં મળેલો હોય છે તો વિશેષણાત્મક શબ્દોમાં પણ હ મળેલો હોય છે અને

નિરનું નાસિક સ્વરૂપે, જેમકે સા'રે', ઘો'ડે', મા'રે' ઘો'ડે', રાજા'ને ઘો'ડે' વગેરે શિષ્ટ ગુજરાતીમાં સારા ઘોડે, મા'રા ઘોડે, રાજાના ઘોડે એ પ્રકારનો પ્રયોગ વ્યાપક થતો ચાલ્યો છે. તળ ગુજરાતની બોલીઓમાં આ પાછલું વલણ વ્યાપકતાય છે.

છઠ્ઠી વિભક્તિના અનુભ નું ની જેમ ત્રીજી, પાંચમીનો અર્થ આપતા શું અનુગ સૌરાષ્ટ્રની લાક્ષણિકતા છે, જૂના ગુજરાતી સાહિત્યમાં આનો વિકારક પ્રત્યય મળી આવે જ છે પણ પછી થી એવી અવિકારક સ્થિતિમાં નિશ્ચિન થયેલો ઉત્તરી આવ્યો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ગા'મ્યી' આવ્યો' ગા'મયિ' ઓ'વિ (ગામથી આવી), ગામ'યુ' આ'વ્યુ' આવો પ્રયોગ વ્યાપક છે શિક્ષિતામાં જ 'થી' અવિકારક 'થિ' સ્વરૂપે ઉચ્ચરિત થાય છે. નામયોગીના વિષયમાં પણ, ત્રીજી વિભક્તિમાં હ પ્રત્યવાળાં રૂપો તેમજ થી અનુરાગવાળાં રૂપો વ્યાપક છતાં, ત્રીજીમાં નામ-યોગી વતિ (વતી) નો પ્રયોગ યોધીમાં નામયોગી સા'ઠ' અને સા'ડુ' તરફ વધુ ઝોક છે. નામયોગી મા'ટયે (માટે) આમ છતાં ધણે સ્થળે સંભળાય છે સાતમીમાં માં અનુગ 'અદર' ના અર્થમાં અને હ-હું ઉપરના અર્થમાં વ્યાપક છે. સામાન્ય સાત-મીનો અર્થ આમ છતાં હ-હું થી પણ બનાવાનો હેય છે. ઉપરના અર્થમાં મા'થે' ખૂબ જ જરૂર છે.

સર્વનામો : પુરૂષ વાયક સર્વનામોમાં હકારાંત મૌલિક રૂપો મોટે ભાગે હકારાંત ઉચ્ચરિત થાય છે; અમિ', તમિ', મિ', તિ' (અમે,તમે - મે, મેઃ, તેઃ, અથવા મેં-તેં).

પ્રત્યયાંત : મા'રે, તા'રે, અમા'રે, તમા'રે આમ છતાં શિષ્ટોમાં અમેં, તમે, મેં, તેં-સાનુનાસિક સંભળવામાં આવે પણ છે.

મને, તતેના મુનેં, તુનેં અને મેરની બોલીમાં મુજેં, તુજેં સંભળવામાં આવે છે.

સૌરાષ્ટ્રની એક પણ બોલીમાં તે સર્વનામ અચ્યું નથી. માત્ર અવ્યવના રૂપ તિ (તેથીની અર્થમાં) વપરાય છે, તેમાં બધા જ સર્વનામિક રૂપોમાં હ અંગજ પ્રયોગ્ય છે જેનું સર્વત્ર જિ અંગ સૂચક તો એ છે કે આ હ-જિનાં બહુવચનના કાષ્ઠપણ પ્રકારનાં રૂપ સૌરાષ્ટ્રીય બોલીઓમાં સંભળવામાં આવતાં નથી. કવચિત જ હ' મ્ ને બાકી ઓના રૂપ સિદ્ધવત્ છે.

પ્રશ્નાર્થે કોણ ને સ્થાને કુ'જેં પહેલી વિભક્તિમાં બે ઉચ્ચાર પ્રયોગ્ય છે, જ્યારે રૂપોમાં કિને' (કોને), કિતુ' (કેનું) કિમોં' (કેમાં) આ ત્રણ મળે છે. નારીજાતિમાં કૈ (કહ) છે, પણ નાન્યતરમાં ક્યુ' છે (ક્યુ < ક્યુ) રૂઢ વસી શિષ્ટો આ રૂપોમાં કે અંગ પ્રસંદ કરે છે.

પ્રશ્નાર્થ સુ' (શું) અવિકારક સ્થિતિમાં નાન્યતરમાં સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રયોગ્ય છે; તળ ગુજરાતની જેમ એનું એકપણ રૂપ વપરાતું નથી હોં, શાથી હોનું, શાનું, હોમા, શામાં, રૂપો તળ-ગુજરાતમાં વ્યાપક રીતે પ્રયોગ્ય છે, જ્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં અનુક્રમે કિ'મ્ (કિમ), કિમ્ (કિમ) કે કિવિ' રિ'યે', કિતુ', કિમોં' રૂપો બળીતા છે. શા માટે કહેવું હોય તો સુ-કામ્વ (સુ' કામ્વ) કહેવામાં આવે છે.

અનિશ્ચિત કો'હ ક' (કો'હ) બે રૂપ છે

જેમાં 'કૈ' માત્ર ૧લી વિ. માં જ છે; કોઈ ના રૂપાખ્યાન થાય છે.

આ ઉપરાંત સૌં- (=સૈંદ્) બધાના અર્થમાં રૂઢ છે, બધું (આલાવાડ-તરફ જતાં સૈંધુ-મેરના બોલીમાં 'ધ્યું') વપરાય છે. બ ને વચ્ચે અર્થભેદ છે જ. પહેલામાં વ્યક્તિને અલગ અલગ ગણી સમૂહનો ખ્યાલ છે, બીજામાં એક સમૂહ રૂપે જોવાનો ખ્યાલ છે.

સાર્વ. વિશેષણ : સૌરાષ્ટ્રને પોતાના કેટલાક સાર્વનામિક વિશેષણોની વિશિષ્ટતા છે અને એ મુખ્યત્વે સ્વરાચ્ચારના ભેદમાં, જેમકે આહુ, હુ, જિજહુ, તિહુ, કિહુ, આહુ. હુ, જેહુ, તેહુ, (કેહુ), અંટયહુ, પંટયહુ, કંટયહુ (પટહુ જટહુ તેટહુ કેટહુ) અંવહયુ, તંવહયુ, જઘહયુ, તંવહયુ કંવહયુ, (આવહુ, પવહુ, જેવહુ, તેવહુ કેવહુ) આમ આ અંગને અને હ અંગ વચ્ચેનો ભેદ ખ્યાલમાં રાખવાનો હોય છે.

સાર્વ. ક્રિયા વિશેષણો : શરતવાચકઃ કાળવાચકઃ જો, તો, જયે, જૈ, તથે, -તૈ, (જ્વારે-ત્યારે)

માટે સ્થળ વાચક જ્યોં, ક્યોં. પરંતુ અહીં માટે આચાં અને ત્યાં ને માટે મોટે ભાગે ત્યાં કે ત્યાંકણે (આલાવાડ વગેરે તરફ વ્યાપક) હાલાર-સોરઠમાં સ્પષ્ટ સ્થાન નિર્દેશ માટે વાંતો વ્યાપક પ્રયોગ. કાળવાચક અત્યારે ને માટે સૌરાષ્ટ્રમાં વ્યાપક રીતે અટાંજે રૂઢ છે, જે 'આ ટાણું' ની ઉમીનું રૂપ છે, આલાવાડ જાનું પળે આ અર્થમાં રૂઢ છે.

સ્થાનક વાચક : આ'મ - આ'મણું, હ'મ - હ'મણું, જિ'મ - જિ'મણું, કિ'મ - કિ'મણું (તેના રૂપ નથી)

રીત વાચક : આ'મ - હ'મ જિ'મ કિ'મ.

ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાન : શિષ્ટ ગુજરાતીની પેઠે કાળના રૂપાખ્યાન વર્તમાન કાળ અને સાદા ભવિષ્યનાં જ બચ્યા છે. ભૂતકાળ ભૂતકૃદંતથી જ સાધવામાં આવે છે; ભૂતકાળમાં પહેલાં ભૂતકૃદંત અને અને બીજા ભૂતકૃદંતનો સમય-ભેદ પ્રયોગ એ લાક્ષણિક રીતે હાલાર-સોરઠમાં પકડાય છે, વર્તમાન કાળમાં જ્યારે નિશ્ચયાર્થ નથી હોતો ત્યારે પારંપરિક શુદ્ધ રૂપો જ પ્રયોજાય છે પરંતુ નિશ્ચયાર્થ માટે 'હ' કાત્વગના રૂપ અનિવાર્ય રીતે ઉમેરાય છે.

રૂપાખ્યાન વર્તમાનકાળો

એકવચન

૧ કર'સૂ (કર'હ)

૨ કર'સૂ (કર-હ)

૩ કરે'સૂ (કરે-હ)

બહુવચન

કરિયે-સ (કરિયેં-હ)

કરો'સૂ (કરો-હ)

કરે'સૂ (કરે-હ)

આમાં મેરની બોલીમાં પહેલા પુરુષ એક વચનમાં કરૌં' મારવાડીની જેમ પ્રયોજ્ય છે, સરખાવો સુરતીરૂપ પણ ઝાઝાવાડમાં ખીખ પુરુષ એકવચનમાં ચરોતર સી જેમ પહેલા પુરુષ એકવચનમાં રૂપ તું કરૌં' (કરૌં-છ કે કરૌં-છ) આટલો બેદ પકડાય છે.

લક્ષણિકાણ :

એકવચન

- ૧ કરૌં' (કરૌં)
- ૨ " "
- ૩ કરૌંસે (કરૌં)

બહુવચન

- કરૌંસુ' (કરૌં)
- કરૌંસો (કરૌં)
- કરૌંસે (કરૌં)

યા જા વગેરે ઓ કારાંત ધાત્વગોમાં આ સચવાઈ રહે છે. યા' રૂ. યા'સુ-જા'સુ, યા'સો-જા'સો, યા'સે-જા'સે.

કંઈ સ કારને સ્થાને શિષ્ટો દંત્ય સ્વ કાર પ્રયોજવા બલ્યામ એકલું જ બાકી તોલ્યામ જા કાર તો સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રવણ જ નથી થતું.

ભૂતકાળ : પહેલાં ભૂત કૃદંતના વિવેકગુણક રૂપ શિષ્ટ ગુજરાતી જેમજ થાય છે. એના પુત્ર કમંચિ રૂપો । ત્રિષત્માં એક વખતે મધ્યકાલીન ગુજરાતીમાં નાટક વગેરેએ વાપરેલાં જ વાળાં રૂપજ સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રયોજ્ય છે, જેમકે મરૌં'યુ, નહિ પણ મરૌં'યુ કરીયુ નહિ. પણ કરા'ણુ વગેરે.

ખીખ ભૂત કૃદંતવું રૂપ અવિકારક સ્થિતિમાં પ્રયોજ્ય છે શિષ્ટ ગુજરાતીને એનો વિકારક પ્રયોગ મુ'અર્પની દેલુ છે, સૌરાષ્ટ્રને દરિયા કાંઠે આ ખૂબજ

યા અને જડના રૂપોમાં 'ચ-જ' અંગેના સર્વા અમાત્ર છે જા'ડ-જા'ડ, યા'ડ-જા'ડ, યા'સુ-જા'સુ, યા'સ - સ - જા'સુ, યા'સુ - જા'સુ આજ સ્થિતિ જા-ના (નાહ) ગા-ની સંભાળી રાખવાની રહે છે.

વ્યાપક છે પણ અવિકારક સ્થિતિમાં કરૌં'સુ (કરૌં) ગય'લ (ગયેલ) અર્થની દૃષ્ટિએ આમાં ક્રિયા અને એનાથી પણ જૂની ક્રિયા અભિપ્રેત છે. મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર અને ઝાઝાવાડ બાબુ અને આનું શ્રવણ પકડાયું નથી; ત્યાં કરૌં'યુ' તું એમ સ્વાભાવિકતાથી એ અર્થ આપવા હલુ સહાયક બળીતો છે.

શિષ્ટ ગુજરાતીમાં ક્રિયાતિ પતિનો કરૌં'ત વગેરે પ્રયોગ છે, જેને સ્થાને દક્ષિણ ગુજરાતમાં કરૌં'તે' પ્રયોજ્ય છે, સૌરાષ્ટ્રમાં ખાસ કરી ખરડા પંથકમાં કરૌં'ત સાંભળવા મળે છે, અહીં જે કાંઈ શિષ્ટ ગુજરાતી અને તળ-ગુજરાતીથી બેદ જોવામાં આવ્યો છે તેજ બતાવવાનો આ પ્રયત્ન છે આવા નાના નિર્મલમાં માત્ર આજુ' ચિત્તજ આપી શકાય મારા તરફથી સમગ્ર ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છની ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતીય તેમજ શાંતિની બોલીઓની મોજણીનું કામ આરંભાયું છે તે પૂર્વ ન થાય ત્યાં સુધી સાચું સ્પષ્ટ ચિત્ર રજૂ કરું મુશ્કેલ છે, એવું પણ મન્યું

હોય કે મારા અવલુમાં ક્યાં ખામી પણ હોય પૂર્ણ મોજણી થયેજ આવી કાઢ ખામી હશે તે ફર થઈ શકશે.

સૌરાષ્ટ્રની બિન્ન બિન્ન બોલીઓના થોડા થોડા વાક્યો અહીં ઉતારવાનો પ્રયત્ન તો જરૂર કરું. પરંતુ બીબાઓની મુશ્કેલીને કારણે એ પ્રયત્ન જતો કરવો પડે છે; જિજ્ઞાસુઓને સર ત્રિમસંનની ભારતીય ભાષા - સમીક્ષા (Linguistic Survey of India) અંક ૯, ભાગ ૨ જર્મના 'કાલિવાવાડી'ના

નમૂના તેમજ આ અંથના મારા 'ગુજરાતી ભાષા' (ફર્બસ ગુજરાતી સભા-નુંબંધનું) પ્રકાશન બીજી આવૃત્તિ)માં મેં નવા પણ નમૂના આપ્યા છે તે બોધ જવા વિનંતિ કરું છું.

સૌરાષ્ટ્રમાં તળ ગુજરાતથી જુદા પડતા ચોક્કસ શબ્દો-વાતુઓ પણ છે, એ વિશે અહીં કશું આપી શકાયું નથી, કોઈ અન્ય પ્રસંગે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી બગોયા ગીણીયા સહકારી મંડળી

સુ: બગોયા ગીણીયા (તાલુકા સાવરકુંડલા)
(જિ. ભાવનગર.)

રજી. નં. ૧૧૫૩.

સ્થાપના તારીખ : ૧૨-૨-૫૫

શેર ભંડોળ - ૧૩૦૦૦-૦૦

અનામત ફંડ - ૩૦૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા - ૨૮.

જમજીવન રેવાશંકર
મંત્રી.

કેશવભાઈ કુરજીભાઈ
પ્રમુખ.

વ્ય. ક. સભ્યો :-

૧. પોલા મેરામભાઈ.
૨. શામજી હીરજીભાઈ.
૩. વેલજી શામજીભાઈ.
૪. રામભાઈ નીરાભાઈ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધાણા નવયુગ સેવા સહકારી મંડળી લિ.

મુ. ધાણા

તળાભ તાલુકો સ્થાપના તારીખ : — ૮-૪-૬૫ શેરમંડોળ ૧૦૩૪૦-૦૦ અનામત ફંડ ૬૫-૧૨ અન્ય ફંડ — અન્ય નોંધ :— મંડળી નાણા ધીરધારનું કામ કરે છે.	ભાવનગર જિલ્લો નોંધણી નંબર :— સે/૬૮૦૬ સભ્ય સંખ્યા :— ૬૬ ખેડૂત :— ૫૬ બીન ખેડૂત :— ૧૦
--	--

પિ. હ. વૈષ્ણવ
માનદ્ મંત્રી

હાદાભાઈ માયાભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય. કમિટી

આતા વાજસુર
અરજી કાળાભાઈ

બધા હરજી
ગંભીર હાળ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી હાજીપર ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

મુ. હાજીપર

તળાભ તાલુકો ભાવનગર જિલ્લો સ્થાપના તારીખ :— ૨૨-૭-૫૫ શેર ભંડોળ :— રૂ. ૧૧૧૦૫-૦૦ અનામત ફંડ :— રૂ. ૩૧૩૪-૬૬ અન્ય ફંડ :— રૂ. ૧૧૧૦-૭૨	નોંધણી નંબર :— ૧૪૩૬ સભ્ય સંખ્યા :— ૫૫ ખેડૂત :— ૫૦ બીનખેડૂત :— ૫
--	--

પિ. હ. વૈષ્ણવ
માનદ્ મંત્રી

હીપા રજીસ્ટ્રાર
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી
પરમા જીવા
જીવા કેશવ
ભવાન લાખા
કાળુ મેપા

master-craftsmanship
from Europe
behind every
HES alarm clock

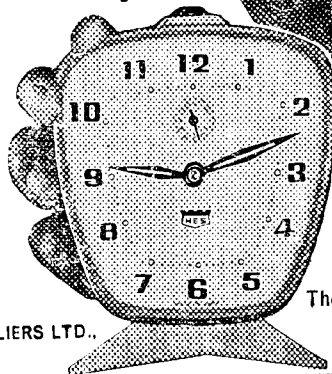
—guarantees you accuracy and reliability

Insist on HES: built with precision...
built to last. HES Alarm Clocks are
made in technical collaboration with Chronotechna,
Czechoslovakia, to meet international specifications.
Sensibly priced range of models.

For time you can trust

say yes to **HES**
say yes to **HES**
say yes to **HES**

The new 'Slavia' model

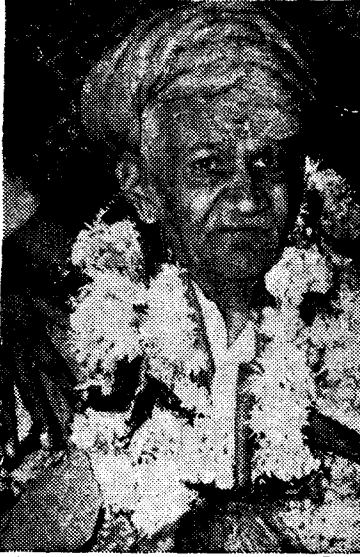
For full details write to: HINDUSTAN EQUIPMENT SUPPLIERS LTD.,
JOGESHWARI ESTATE, JOGESHWARI, BOMBAY-60

Lintas-HES. 12-578

Messrs HES Limited.

Jogeshwari Estate — Jogeshwari.

BOMBAY 60

સ્વ. લાલચંદ ગુનાગચંદ શેઠ

પૂજ્ય તીર્થ સ્વરૂપ પિતાશ્રી.

આપની સંઘસેવા અને વર્ધમાન તપ ખાતા પ્રત્યેની અનન્ય ભક્તિ-આપ દેહવીલય થવા છતાં સંસ્મરણરૂપે હજી યાદ આવે છે.

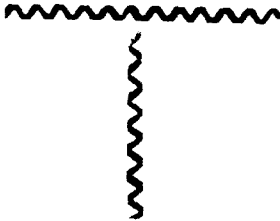
આપ જ્યાં હો ત્યાં ધાર્મિક શુભ ભાવમાં હો અને અમોને પ્રેરણા આપતા રહો કે શાસનના કાર્યમાં અમો પણ યથા શક્તિ પ્રવૃત્તિ કરી જીવન સફળ કરીએ.

હી.

આપના ચરણ કીંકર
આનંદલાલ તથા જયન્તીલાલની
સ્મરણાંજલી

શુભેચ્છા પાડવે છે

શા માણીલાલ બેચરદાસ

(ટ્રેપેસ્ટી તથા ગાદલાપાટના) કાપડના વેપારી
૭૩-૭૫ ૮૨ વિકુલવાડી (કાલબાદેવી)

મુંબઈ નં ૨

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી તરેડ સેવા સહકારી મંડળી લી.

રજી. નં. ૨૧૮ તા. ૩૧-૧૨-૪૭

મહુવા : તાલુકો

સુ. તરેડ. વાયા મહુવા.

ભાવનગર : જિલ્લો

શેર ભંડોળ : ૨૪૫૬૫

સભ્ય સંખ્યા : ૧૬૩

અનામત ફંડ : ૮૭૫૩-૪૮

અન્ય ફંડ : ૫૦૪૬-૦૦

નટવરલાલ ભવાનીશંકર વ્યાસ
મંત્રી

વિજયકુમાર પ્રભુદાસ સંઘવી
પ્રમુખ

:—અન્ય નોંધ:—

નાણા ધીરધાર-(ટૂંકી મુદતનું) અને ખાતર-બીયારણનું
કામકાજ કરે છે.

વ્ય. ક. સભ્ય:—

ધરમશી દાના
ગોવિંદ દાના
અરજણ મસરી

રામજી ગદા
ભીમા રામજી
ન થુ પૂના

સૌરાષ્ટ્રના માનવસંસ્કારોના

ટુંકા પ્રસંગો

— પિંગળશી મેઘાણું મઠવી.

સૌરાષ્ટ્રમાં વસવાટ કરતી ૨૦૦ જેટલી જાતીઓના માનવ સંસ્કારનાં વહેણ એકધારા હજી સુધી ચાલુ જ રહ્યાં છે. એમની પરંપરાની અનોખી ભાત પડી છે. કોઇનો ત્યાગ તો કોઈનું અણુનમપણું, કોઈની બિરાદરી તો કોઈની બહાદુરી, કોઈનો આતિથ્ય સંસ્કાર તો કોઈનું અટંકીપણું તો કોઈની નેક ટેક, બલિદાન, ત્રિદાસંસ્કાર, પ્રેમ, આસરા ધર્મ, દેવતા, ખાનદાની, ખમીર, માનવભાવના, સ્વામીભક્તિ સત્યની ઉપાસના પાપનું પ્રાયશ્ચિત, જોળાધરી શીલ ને ભક્તિ ઉપાસનાની સંસ્કાર વેલ હંમેશાં પાંગરતી જ રહી છે.

આ રસકસ ભરી ભૂમિમાં આજોટતાં નર-નારી-ઓની કથા સાંભળતાં કાળજી કોરી જાઉં છે ને દિલ નાચી ઉઠે છે. આ બાવન ફૂલના બાગમાં ખીલી ઉઠેલાં ભાતીગળ પુષ્પોની ખુશબો માણુવા જેવી છે તેમાં કોઈ એક કોમનો ઇર્ગરો નથી જે પ્રસંગ જુઓ તે એકથી એક ચડીયાતો માનવતાથી ભારોભાર ભરેલો છે.

મેઘાણીભાઈએ સૌરાષ્ટ્રની રસધારમાં આપેલી વાર્તાઓ દેવાયત બેદલ, માણસીઆરાણો, લખમશી ને વીકમશી, દેવળીઆના મંદોદરખાન, સંઘજી કાવડીઓ, માત્રોવટ સાંઈ નેસડી, કાળુજી મહેર, ત્રિજેરે બધી વાર્તાઓ સારાએ સમયપટમાં પથરાયેલી

પડી હતી. પરંતુ આ પ્રસંગો તો નજીકના જ ભૂતકાળમાં બની ગયા છે એમાંથી કોઈ વ્યક્તિ તો હજી વિદ્યમાન છે.

*** દીકરાનું દાન:**—ત્રાપજ ગામના આપર મેષા મોઝને ત્યાં દુધાળામાં ઠળીઆ ગામના બારોટ લખમજી લખધીરકાની વિધવા આઠેક વરસના દીકરા હંભમને લઈને વરતવા આવે છે. દુધાળ ઉતરતાં આઈએ રળ માગી, મેપે કહ્યું આઈ હજી દીકરો નાનો છે મોઠો થવા દ્યો. તમારો રાટલો મને ભારે નથી. આઈ ત્યાં જ રોકાણાં. દીકરો જીવાન થયો, મેપાને તો એને પરણાવી પસટાવીને ઘરે વળાવવો છે એવામાં સરપ કરડ્યો ને ડોકરો મરી ગયો. આઈ કાળું કદપાંત કરે છે, મેમાંથી સાંમજીનું જાપ નહીં મેપે અને આયરાણીએ નાનેરા દીકરા દેવસીનું દાન આપી આઈને રોતા રાખ્યાં એનો વંશ હાલ્યો. કુબેણુ ગામના વાર્તાગર જેઠસુર દેવના પૂર્વજો આપર હતા.

*** જીવતરના જોખ:**—ખાંટવાના વૈદ દીવાનરાય, એતાં પત્નીનું નામ ધોળીબડેન, સંતાનમાં ચાર દીકરા. અઠાવીસ વરસની ઉંમરે દીવાનરાય સખત બીમાર પડ્યા. વૈદ પિતા મૂળશંકરે દવા કરીને હાથ હેઠા પહોંડ્યાં. આશા છોડી દીધી દીવાનભાઈ છેવટના શ્વાસ ખેંચે ને નાનો દીકરો સુમન કળ્યે

ચડ્યો. ધોળીઆઇએ પાસેના ઝોરડામાં જઈ નાના સુમનને ધવરાવવા ખોળામાં લીધા ત્યાં કંપાઉંડર ગંગાજળ કરતો આવ્યો. વાત સંભળતાં ધોળીઆઇનો એકજ આંચકે જીવ ઊડી ગયો ને સુમન મુડદાને ધાવતો રહ્યો. દીવાનભાઈ સાળ થયા. ૬૫ વરસ જીવ્યા. ધણીએ સમજવ્યા પછી ખીજીં ધર ન ક્યું એટલું જ નહીં ખાવાપીવાનો સ્વાદ તજ્યો ને પલંગની પથારી તજી.

*** ઉદારતા:-**ચારણીઆ ગામનો વણીક લાલજીએ ૧૯૩૪ ના દુષ્કાળમાં ઢાળ-રોટલાતું સદાવત શરૂ કર્યું. જેતપુરના મહાજનને આ વાત ગમી નહિ એટલે આઠ દશ જણા પોતાના સગાને આ ઘેલ-છામાંથી ઊગારી લેવા હાથ્યા. ચારણીઆને સીમાડેથી સમાચાર મોકલ્યા. લાલજી શેઠ તેડવા આવ્યા ને કહ્યું ગામમાં હાલો. મહાજનને વચન માંગ્યું કે રોટલો બંધ કરી દે તો આવીએ. લાલજી ધડીક મુંઝાણો ને ઊંઝેલ સુજી ગયો, વચન આપ્યું કે આજથી રોટલો ન આપું. મહાજન ગામમાં આવ્યું. લાલજીએ રસોડે જઈ રોટલાની તાવડીઓ ઉતરાવી નાખીને લાપશી ૧ પેડા ચડાવી દીધા. ત્યારથી લાપશીતું સદાવત શરૂ કર્યું અને હાલો લાપશીઓ કહેવાણો.

*** ખાનદાની:-**માળીઆના ઠાકોર પાસે ગામના એક દરજીએ આવીને ફરિયાદ કરી કે આપના કુંવરે મારી દીકરીની છેડતી કરી હવે આપના ગામમાં રહેવા જેવું નથી. ઠાકોરે કુંવરને બોલાવીને અક્ષીણુ ધોળ્યું ને કહ્યું કે પીઈ જ નહિતર હું પી જાઉં, કુંવર અક્ષીણુ પી ગયો. ઠાકોરે એ કુંવરને અક્ષીદાહ માટે રાજકુળની રમશાન ભૂખીમાં ના પાડી કે એને જુદો ખાગજો સ્વર્ગમાં મારા વડાઓ અલગશે.

*** એકાની બાવના:-**દેરડી ગામમાં આઈ જનઆઇએ ૧૭૭૬ માં એક વાવ બંધાવી એમાં

ઢેઢ, ભંગી, બ્રાહ્મણ સૌ એક આરેથી પાણી ભરે.

ભંગી કણખી ને બ્રામણાં કોરી થોરી કેક,
આરે સરખાં એક જો પાણી ભરે જનઆઇ.

આઈના દીકરા રાણાને જ આભડછેટનું ભૂત ભરાણું તે આઈ સામે વાંધો લખને બેઠો કે ઢેઢ ભંગીને પાણી ભરવા ન દઉં આપણે અભડાઇએ. આઇએ બહુજ સમજવ્યો છેવટ સુધી ન માન્યો. આઇએ પેટના દીકરાને શાપ આપ્યો ને રાણો મરી ગયો. એની ખાંભી ને આઈનું મંદિર મોજુદ છે. મંદિરના પૂજપાતો ખર્ચ હજી સુધી ગાયકવાડ સરકાર તરફથી મળે છે. આજે ૨૪૨ વરસ થયાં સૌ એક આરેથી પાણી ભરે છે.

*** પાણી પીધું છે:-**પેટી ગામમાં બહારવડીઓ કાદુ મકરાણી એક સુખી આવરના ધરને ખરે ખપોરે લુંટી રહ્યો છે, કાગેલા ગામની સાસુ-વહુ એવ ચારણ્ય આઇએ ગામતરે નીકળી છે. ગામને પાદર આવતાં તરસી થઈ જે ધરે બહારવડીઆ આવ્યા છે એજ ધરે આવીને ઓસરીમાં બિનેલા આયરાણી પાસે પાણી માગ્યું. ઓસરીના પાણીઆરેથી ભરીને આઇએ ટાદું પાણી પાંચું. ચારણ્યોએ આશિર્વાદ આપ્યો કે અમારું પેટ ઠાયું છે એવું તારું પેટ ઠરજે. વળતાં આયરાણીએ જવાબ આપ્યો કે આઈ મારું પેટ તો ભડકે બળી રહ્યું છે, પાસેના ઝોરડામાં જ બહારવડીઆ મારાં ધરેણાં લુંટી રહ્યા છે. ચારણ્ય આઇએ તરત જ ઝોરડામાં આવી. પટારા ઉપર ચડી બેડી ને કહ્યું કે અમને મારી નાખો ને પછી લુંટ કરો. અમે આ ધરનું પાણી પીધું છે બહારવડીઓ ઠાકે હાથે હાલી નીકળ્યો.

*** પરિતાપ:-**મોડદર ગામના ખોખાલોરા શેઠના હાથમાં શેરડીના ભાગ પાડતાં આંટી પડી. થડિયાવાળો

ભાગ પોતાના દીકરાને અને પીછડાવાળો ભાગ ભાઈના દીકરાને આપ્યો આ ભેદ ઉભો કરવા બદલ અસહ્ય પરિતાપ અનુભવ્યો છેવટે મીઠકતના ત્રણ ભાગ ભાઈના ત્રણેય દીકરાને અને એક ભાગ પોતાના દીકરાને આપે છે તો પણ મન સમાધાન ન થયું. પશ્ચાત્તાપથી સ્ત્રી પાગલ અવસ્થા ભોગવી મરી જાય છે.

*** નોકની ખાતર :** સાતમ આઠમના તહેવાર ઉપર જૂનાગઢનો નવાબ બહાદુરખાન ધંધુસર ગમે આવે છે પરબ ટાણે ગામમાં આયરની બહેન દીકરીઓ રાસડે રમે છે નવાબને રાસડા સાંભળવા બહુ ગમ્યા ગામના પટેલ આયર કરસન ડાંગરને બોલાવીને કહે છે આજે મારે રાસડા સાંભળવા છે મામની બાઈઓને બોલાવો કરસન ડાંગરે ચોખ્ખી ના પાડી કે એ ન બને એટલે નવાબ આયરોને હાથપાર કરે છે ઉચાળા ભરીને હાલી નીકળ્યા. નવાબ પસ્તાણો મનામહું કરવા શરાફ ધરમાઈલ બોળને મોકલે છે કરસન ડાંગરે ધરમાઈને જવાબ આપી દીધો કે નવાબને કહી દે કે આયરનો દીકરો હોય તે તારા ધંધુસરમાં ન રહે હજી સુધી કરસનની યાદમાં કોઈ આયર ધંધુસરમાં વસવાટ કરતો નથી.

*** નોકટેક :** જલાલપુર માંડવાના કણુખી પટેલ લીંબા ભગનના દીકરાએ એની દીકરીના સંબંધ કરીને કન્યાવિક્રય કર્યો. લીંબો રીસાઈને હાલી નીકળ્યો દીકરીઓના દામ ન લેવાય. એના ધરનું પાણી પીવામાંય પાપ લાગે. જૂનાગઢ આવીને મજુરી કરીને રાત્રેલો ખાય બે વરસે એનો દીકરો તેડવા આવ્યો ને કહ્યું કે દીકરીનાં વીવા કરવા છે તો ધરે હાલો લીંબાની એકજ વાત ‘તારા ધરનું પાણી હું ન પીઉં.’ દીકરે દેશના લીધેલા રૂપિયા વેવાઈને પાછા આપ્યા અને દીકરીના પૈસા ન લેવાનાં સાગન ખાધા ત્યારે લીંબો વીવા કરવા માંડવા ગામે ગયો.

*** ગૌરક્ષા જૂનાગઢના કસાઈઓ** ચાલીસ જેટલી ગાયોનું ધણુ હાંકીને વીરપુરના પાદરથી નીકળે છે. વીરપુર દરબાર સુરસિંહજીએ ગાયોને વાળી લીધી ને એ કસાઈઓને મારીને જેલમાં પુરી દીધા. વઝીર બહાઉદીનભાઈએ રાજકોટ એજન્સીમાં ફરિયાદ કરી. રાજકોટથી ગોરો અમલદાર સુરસિંહજીને સમજાવીને કહે છે કે ગાયો આપી દો. સુરસિંહજીએ ચોકખું કહી દીધું કે વીરપુર ખાલસા થાય મને જેલમાં પુરો ગમે તે થાય પણ મારા બોળીયામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી ગાયો કસાઈઓને ન આપુ એટલે પોલીસીકલ એજન્ટે રસ્તો કાઢ્યો કે જૂનાગઢનું માન રાખવા ગાયોને એક વખત જૂનાગઢ સુધી મોકલવી ને ત્યાંથી એકેએક ગાય તમને પાછી સોંપાવું ને ગાય દીઠ દશ રૂપિયા કિંમતના આપવાનું ઠરાવીને સમાધાન કયું. ગાયો જૂનાગઢ રવાના થઈ ઠાકોર સુરસિંહજીએ એમના દીકરા રામસિંહને અને સાંગણુવાના કુમાર શિવુભાને ભેળા મોકલ્યા ને ભલામણ કરી કે કોઈ દગો રમાય તો મરી ફીટજો ગાયો વિના આવીને મને મોઢું બનાવતા નહીં એમ કહી ગાયોને વળાવીને પોતે આર્થ સમાજના સદિરમાં આવી ઉપવાસ ઉપર બેઠા અગિયારમે દિવસે ગાયો પાછી આવી. ને પોતે પારણ્યું કયું.

*** ભવની ભેટ** વાંકિયા ગમતી વિધવા રમારણના બન્ને દીકરા ક્ષયના દર્દથી મરી જાય છે જ્યારે નાનો દીકરો ભીખડો મરણ પથારીએ છેલ્લા શ્વાસ છુટે છે ત્યારે પડોશી બ્રાહ્મણના દીકરા પ્રભાશંકરને પાસે બેસાડીને કહે છે કે પલા મારી માનું શું થારો ? રવકો તો મરતી વખતે મને ભલામણ કરતો હતો કે ભીખા માનું ક્યાન રાખજો પણ મારે કોને ભલામણ કરવી ભીખજાનો વલોપાત જોઈ પલાનો પવિત્ર આત્મા જગી ઉઠ્યોને પાણી આપ્યું કે તારા આત્માને મુક્તિ કરજો તારા પછી માનો દીકરો હું પ્રભાશંકર એમના પિતાને ધરથી રમારણ બેળા

આવતો રહ્યો ગાયો ચારી મૈયાઈ ક્યું ને રખારણુ જી ત્યાં સુધી કુંવારો રહી હાથે રોટલા ખડીને સેવા ચાકરી કરી.

*** ભકત સુતાર :-** અમિયાળી ગામના નારણુ સુતારે ચાલીશ વરસ સુધી સુતારનો આકરો ધંધો કરી રૂપિયા ૨૦ હજાર મેળવ્યા તે પાછળે પાંચ શંકરનું મંદિર બંધાવીને ખરચી નાખી દીકરા માટે એક પાંચ ન રાખી કે એ તો કમાઈ લેશે આ વાત જ્યારે ભાવનગર રાજકવિ પિંગળશીભાઈ અગિયાળી ગામે આવ્યા ને દરબાર પાસેથી સાંભળી ત્યારે પિંગળશીભાઈએ નારણુ સુતારનો દોહરો કર્યો.

માયા તો મહેમાન છે, સમજ્યો તું સુતાર
હાથે વીસ હજાર નાણું ખરચ્યાં નારણ્યા.

*** મોલનો તોલ :-** પ્રભાસ પાટણુનો ભૂધરજી મહારાજ દર મહીને મોદનાં હવેડો ભરાવવાની વસ્ત આપતા હુદરજી મોદી ગુજરી ગયા એના દીકરા પ્રણયશંકરના હાથમાં દુકાનનો વહીવટ આવ્યો. ધંધો ભાંગી પડ્યો, દુકાન બંધ પડી પ્રભાશંકર ગામની નિશાળમાં પટવળાની તોકરીમાં રહ્યો સત રૂપિયા પગાર બધણો એ સાતેય રૂપિયા હવેડો ભરવા આપી દેતો ને કહેતો કે મારે બાપ બંધી ગયો છે હું જીવું છું ત્યાં સુધી એ બધું કેમ થાય.

*** ખાનદાન :-** લાખણુશી કવિ ગારિયાધારના ઠાકોર ઉપર બહારવટે ચડે છે સૂરેમોરો નામનો રાજપુત પોતાના જ્યે દીકરાને લઈને લાખણુશી કબજે કરવા જાય છે મોટા થાં સુગમોરીનાં જ્યે દીકરાને લાખણુશી કવિ મારો નાખે છે એ વાત સાંભળનાં ઠાકોર પાંચસો ઘોડેસ્વારને રવાના કરી કે લાખણુશીનું મઠડું હાજર કરે સૂરેમોરીને આ વાત સાંભળનાં ચારણુની હત્યાની

લાગણી જાગી સોની પહેલાં ઘોડી લઈને ભાગ્યો લાખણુશી પાસે આવ્યો ને કહ્યું કે આલે મારી ઘોડી તું ભાગવા માંડય. લાખણુશી કહે હવે ન ભાગવા તારા છ છ દીકરાના ખૂનનાં મારા પગમાં જેવળ જડાઈ ગયાં એટલે જસ તો તુંને અપાવું. નથી જાતો છેવટ વાર પહોંચી આવીને લાખણુશીને મારી નાખ્યો સુરામોરીને વ્યાધી થાય છે કે લાખણુશીના છોકરા નાનાં છે એનું શું થશે એટલે લાખણુશીના દીકરા વળને અને લાખાને પોતા પાસે તેડાવી લે છે. પાળાપોષી મોટા કર્યાં ને ગોહિલના કવિ સ્થાપ્યા આજસુધી લાખણુશીના વંશજો ગોહિલોના રાજ-કવિનું સ્થાન ભોગવે છે.

*** નેકટેક :-** જામ રાવળની સ્વારી જામરમાં હાલી આવે સામેજ એક આદમી ઉજળાં લુગડાં પહેરી હાથમાં રૂપેરી હોડો લઈને ઉભો છે. દેખીતી ગરાસદાર જેવી દેહક છે. જામ રાવળની સ્વારી નજીક આવીને તાજે ભરેલો રૂપેરી હોડો જોયો ને તક્ત ચડી હાથ લંબાવીને કહ્યું કે ધણદેરા હોડો પીવરાવજો. બાપુ! હું તો મેધવાળ છું જામ રાવળે ત્યારથી વ્યસનની નફ્ટાઈ ઉપર સોગન લીધા કે જામનગરની ગાદીએ એસનાર હોડો ન પીએ હજી સુધી જામનગરના ગાદીપતિ હોડો નથી પીતા.

પુરાણોમાં કથા મળે છે કે શાંતનું રાજ ગંગાજીને પરણ્યા, શીબિરાજ્યે શરીરમાંથી માંસનું દાન આપ્યું, હરિશ્ચંદ્ર રાજ્યે સતતે કારણે રાજપાટ છોડ્યું ને દીકરા રોષદાસના અગ્રી સંસ્કાર માટે મશાણુમાં દાણ મળ્યું એવી ઘણી ઘણી કથાઓ મળે છે. પણ એ તો થઈ પૌરાણીક. ત્યારે સૌરાષ્ટ્રનાં ઇતિહાસમાં તો સાવ નજીકના કાળમાં એવી કંઈક કથાઓ આલે-ખાણી છે.

રંગપર ગામનો કમરહંસ ચારણુ ભાદર નદી

કુદરતી સૌંદર્યધામ સમું શ્રી તાલધ્વજ તીર્થ-પરિચય.

શ્રી સિદ્ધગિરિ પાલીતાણાની નજીકમાં પ્રાચીન તાલધ્વજ તીર્થ એક કુદરતનાં સૌંદર્યધામ સમું તાલધ્વજ સરિતાને કિનારે જાણે કેસરી સિંહ ઉભો હોય તે રીતે નાજુક સુંદર ટેકરીનાં ભવ્ય દર્શન ચોમુખજીની ધ્વજથી આલ્હાદકારક લાગે છે.

તાલધ્વજ સરિતાને કિનારે બાજુની જૈન ધર્મ-શાળા યાત્રિકોને ઉતારવા માટે સુંદર સગવડવાળી છે. તેમાં વચ્ચે પારવાની જુવાર નીરવા માટે બંધાવેલો રંગમંડપ અને પ્રભાતે સૂર્યોદય સમયે સેંકડો કણ્ઠવરોથી આરોગ્યમય હવા પ્રસરે છે તે દૃશ્ય ખરેખર આનંદ જનક છે.

જૈન ભોજનશાળાનું નૂતન ભોજનગૃહ રેનલેસનાં વાસણો ઇલેક્ટ્રીક પંખા પાણીના નળ સ્વચ્છતા યુક્ત વાતાવરણ ચોખ્ખા ઘી સાથે ભોજન સામગ્રી યાત્રિકોને સંતોષ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અન્ડર ગ્રાઉન્ડ ડ્રેનેજ પણ થયેલ છે.

આયબીલ ભુવનનું ભવ્ય મકાન હમણાં બંધાવ્યું છે. તેમાં આયબીજ તપ કરવાની સુંદર સગવડ છે. તેની ઉપર ભવ્ય ઉપાશ્રય, સાધના મંદિર સામાયિક પ્રતિક્રમણ ગુરૂ દર્શન માટે ત્યાં જ્ઞાન મંદિર સ્વાધ્યાય માટે શરૂ કરેલ છે.

ધર્મશાળાથી એક ફ્લોગ દૂર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું ભવ્ય જિનાલય છે. તેની બાજુમાં શ્રી જૈન શ્રાવિકા ઉપાશ્રયનું ભવ્ય મકાન બંધવા માટે ખાત મુદ્દત જેઠ શુદ્ધ ૧૩ નાં થયું છે.

દેરાસરથી ગિરિરાજની તળેટી એક ફ્લોગ દૂર છે ત્યાંથી ગિરિરાજ ઉપર જરાનાં પગથીયા ગેઢટથી શરૂ થાય છે. આ પગથીયા નવા રહેલાઈથી ચડી શકાય તેવા ૧૦ મીનીટમાં ગિરિરાજનાં ગેઢટમાં પહોંચી શકાય તેવા છે.

પાણી માટે ગિરિરાજ ઉપર શાંતિ કુંડ ભવ્ય છે તેની સામે પ્રાચીન ગુફા વિશ્રાંતી માટે ભવ્ય સજા મંડપ જેવી છે. ત્યાંથી નૂતન સ્નાનગૃહમાં જવાય છે અને સેવા પૂજા માટે સ્નાન કરી સેવા પૂજના કપડા તથા કેસર સુખડનાં હોલમાં જવાય છે. આ મકાન નવેસરથી બંધવાની યોજના શરૂ છે. ત્યાંથી દેવચિમાન જેવા શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનાં દેરાસર તથા ત્યાંથી મૂલનાયક સાચા દેવની ટુંકમાં

જવાય છે. જ્યાં સાચાદેવના મહારામાં ૧૫૦ વરસથી અખંડ દિપકની જ્યોત કેશરવરણી થાય છે તે એક ચમત્કારીક છે.

આ ટુંકમાં મહાવીર પ્રાસાદ વીસ વિહરમાન ગુરૂમંદિર તથા બાવન જિનાલયની દેરીઓ ફરતી આવેલી છે. આ બાવન જિનાલયમાં ૧૦ દેરી અને ૧ દેરાસર બંધવાનું પ્લાનમાં બાકી છે. આ તીર્થમાં જન્મે લાલ લેવો હોય તેમને આ એક ઉત્તમ તક છે.

આ ટુંકમાંથી છેલ્લી ચોમુખજીની ટુંકમાં જવાય છે. ત્યાં પ્રાચીન કીર્તિ સ્થંભ ચોમુખજી દેરાસર અને દરીયાની સપાટીથી ૭૦૦૦ ફીટની ઊંચાઈએ આવેલા આ શિખર ઉપરથી કુદરતી સૃષ્ટિ સૌંદર્યનું અનુપમ દબ્યનિહાળવા મળે છે. જાણે ઐશ્વર્યલેખમાં આપણે બેઠા હોઈએ અને નીચેની ગામની શોભા નૂતન સોસાયટી સુમતિનગર તથા તાલધ્વજ જૈન વિદ્યાર્થીગૃહનાં ભવ્ય મકાનોનાં દર્શન થાય છે.

આ ટેકરી ઉપરથી નિરખતાં શેત્રુંજી સરિતા તથા તાલધ્વજ સરિતાનો ભવ્ય સંગમ શ્રી સદ્ગતાન-પર બંદરને ભેટવા વહી જતી એ સરિતાઓ સાગરનું સુંદર દૃશ્ય તેમજ સિદ્ધાંત્યળ ગિરિરાજ કદબ-ગિરિનાં શિખરોનાં દર્શન, સવારની સુરમ્ય હવા, સાંજની શાંતિદાયક હવા અને આ અનુપમ દૃશ્ય નિહાળતાં ચક્ષુઓ ધરાતી નથી.

ખરેખર તળાજ એ સૌરાષ્ટ્રનું કાશ્મીર જ છે. આત્મસાધનાનું અનુપમ સ્થળ છે. આ તીર્થનો વિકાસ દિન પ્રતિદિન ઇંટ યજ્ઞ દ્વારા વધી રહ્યો છે. અને તીર્થ ઉદ્ધારની અનેક યોજનાઓમાં યાત્રિક શ્રીમાનોએ ખુબ જ લાગણી પૂર્વક સહકાર આપી આ તીર્થનો વિકાસ કરવામાં શ્રી તાલધ્વજ જૈન સ્વે. તીર્થ કમિટીને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે અને હજુ વિશેષ પ્રગતિનાં કાર્યો ચાલુ જ છે ચતુર્વિધ સંબંધનાં પૂ સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા યાત્રિકોને યાત્રા માટે આ તીર્થ યોગ અને આરોગ્ય માટે અનુપમ ધામ છે.

શ્રી તાલધ્વજ જૈન સ્વે. તીર્થ કમિટી
તળાજ (સૌરાષ્ટ્ર)

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ટાઢાવડ સહકારી મંડળી

તળાબ-તાલુકો

મુ. ટાઢાવડ.

ભાવનગર-જિલ્લો.

શર ભંડોળ : ૭૧૮૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૪

અનામત ફંડ : ૪૦૯૯-૮૦

❁ મંડળી ધીરાણુ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે

❁ સહકારી પ્રવૃત્તિને સફળ બનાવવા વ્ય. કમિટી સંપૂર્ણ

રીતે જાગૃત રહીને દેખરેખ રાખે છે. ❁

હ. પ્ર. મહેતા
મંત્રી.

દેવીસીંગ દાનસીંગ
પ્રમુખ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી એટ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટી

મુ. કોડીનાર (જ. અમરેલી)

રજી. નં. M. R. T.

૧૫૧ આઈ ૭૬૧ તા. ૧-૩-૫૭

સંસ્થાનો ઉદ્દેશ પોતાના ફંડમાંથી વધુને વધુ સગવડતા પૂરી પાડવાનો છે. ખેડૂતોને વ્યાજબીભાવ આપવાનું છે તેમજ વેપારીઓને સારો માલ મળે તેવો મુખ્ય આશય હોઈને નિયંત્રીત વસ્તુઓ માર્કેટ યાર્ડમાં લાવવા વિનંતી છે.

“જય જવાન જય કિસાન જયહિન્દ”

કે. જે. ખત્રી નારણભાઈ ભગવાનભાઈ બારડ
(ઈ/ચા) સેક્રેટરી ઉપપ્રમુખ

જયસિંહભાઈ સામતભાઈ પરમાર
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી લીલીયા કન્ઝયુમર્સ કો-ઓપરેટીવ
સોસાયટી.

મુ. લીલીયામોટા (તા. અમરેલી)

❁ ખાંડ, અનાજ, ચણાદાળ, લેવીતેલ વિગેરે કન્ટ્રોલ આઈટમોનું મંડળી કામકાજ કરે છે

❁ મંડળી નાની હોવા છતાં વહીવટ ઘણાજ સારો ચાલે છે.

❁ બેન્કનું ઓછામાં ઓછું ધીરાણુ લઈને સારામાં સાફ ટર્નઓવર કરે છે.

❁ કમિટીના સભ્યો ગ્રાહકોને સંતોષ આપવા સતત કાળજી લે છે.

વૃજલાલ કલ્યાણજી આદમજી અલીભાઈ
મંત્રી પ્રમુખ

તાર:-MERCHANT

Office : 71-171
Phone Resi. : 61-161

મેસર્સ જયંતીલાલ ભીમજી એન્ડ સન્સ.

મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ—અમરેલી.

અમારી ખીજી ઓફીસો:-

તાર-MERCHANT

Office : 3642-4221
Phone C/o. Resi. : 3651

જ યં તી લા લ ભી મ જી એ ન્ડ સ ન્સ.

કમીશન એજન્ટ

૭૫ કોમર્સીયલ ચેમ્બર P. B. 269 રાજકોટ.

જયંતીલાલ ભીમજીભાઈ કમીશન એજન્ટ, લાઠી. ફોન-PCO.

જયંતીલાલ ભીમજી એન્ડ સન્સ-ધારી. Phone-9

મેસર્સ રમેશચંદ્ર દીનેશકુમાર એન્ડ કું.

બરમાશેલ એજન્ટ.

Phone:— અમરેલી-71 ધારી-9 ચલાલા-24

રમેશચંદ્ર જયંતીલાલ કમીશન એજન્ટ. ફોન C/o. of, 71 Resi. 61

શ્રી આદર્શ ગ્રાહક સહકારી મંડળી લી.

ચલાલા.

સ્થાપના તા. ૨૦ ૧૧-૬૧

રજીસ્ટર નંબર ૧૫૦૧

શેર ભંડોળ : ૬૪૦૦-૦૦

અનામત ફંડ : ૧૦૭૩૮-૬૮

અન્ય ફંડ : ૫૩૪-૦૪

અમારે ત્યાંથી સસ્તુ અનાજ તથા કેરોસીન, ખાતર, સુપર ફોસ્ફેટ,
યુરીયા એમોનીયમ સલ્ફેટ તથા મીથ્ર ખાતર તેમજ જીવન જરૂરીયાતની
ચીજ-વસ્તુઓ તથા એન્જીન સ્પેરપાર્ટ વ્યાજબી ભાવે મળશે.

પ્રમુખ
શ્રી અનંતરાય ન. મહેતા

માનદપત્રી
કેશવભાઈ રવજીભાઈ પટેલ

વ્યવસ્થાપક
ચંદુલાલ વી. ભૂપતાણી

શુભેચ્છા પાઠવે છે
શ્રી પરવાળા સેવા સહકારી મંડળી

(તા. ઉમરાળા)

મુ. પરવાળા

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તારીખ :- ૨-૩-૧૯૬૬

નોંધણી નંબર :- ૮૬

શેર ભંડોળ :- ૪૮૮૩૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૮૪

અનામત ફંડ :- ૧૭૦૦૦

ખેડૂત :- ૧૫૫

અન્ય ફંડ :- ૫૭૧૨

ખીનખેડૂત :- ૨૬

અન્ય નોંધ :- સભ્યોની જરૂરીયાતો પુરતો ખાતરનો સંગ્રહ કરી માલના રૂપમાં ધીરાણનું કામકાજ કરે છે.

રાજદેવભાઈ દેવદાનભાઈ
મંત્રી

મનજી ભગવાન
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્ય

અરજણ દેવજી
જસમત ઠાકરશી
શામજી ચોધા

ધરમશી બદવ
ધરમશી ગોવિંદ
પ્રેમજી દેવરાજ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી રતનપર સેવા સહકારી મંડળી લી.

ખોટાદ તાલુકો

મુ. રતનપર

જિલ્લો ભાવનગર

સ્થાપના તારીખ :- ૨૫-૨-૬૪

નોંધણી નં. :- રજ. નં. સે ૬૭૬૯

શેર ભંડોળ :- ૩૦૩૫૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૭૬

અનામત ફંડ :- ૧૬૭

ખેડૂત :- ૬૧

અન્ય ફંડ :-

ખીન ખેડૂત :- ૧૫

મંજુર ખેંક લોન :- ૧૨૫૦૦૦

ખેડૂત કરજ ધીરાણ - ૧૦૧૫૯૫

ખીનખેડૂત કરજ ધીરાણ - ૫૨૦૦

મુદત વીતેલ કરજ સભ્ય ખાકી - ૬૧૩૦

મનગલાલ હરજીવન
મંત્રી

આચર હાથીભાઈ શેલાભાઈ
પ્રમુખ

સાથે પરણ્યો. ભાદરનું મૂળનામ ભદ્રાવતી. કૃષ્ણની પત્ની ભદ્રાના નામ ઉપરથી પડેલું. જોતપુરના પાદરમાં એની નમણાઇ જોઇને મોહી પડ્યો. ભાદર સાથે વિધિસર લગ્ન કર્યું. શાંતનું ગંગાને પરણ્યો હોય તો હું ભાદરને શા માટે ન પરણું? જોતપુરના તમામ દરબારોએ હાજરી આપી કમરહંસને ચાંદલો કરીને ન્યાય કરી મૂક્યો. આ રહ્યો એનો દુહો—

વડય વિનાં વરિયે નહિ, આવે ભલેને અંત,
ભાદર સરખી ભામની, કમરહંસ જેવો કંત.

* જોતપુર દરબાર માણસીઆ વાળાને અંદરો અંદરના ખટપટથી ભાદર મહેલ ઉપર નજર કેદ કરીને ચડાવી મૂક્યો. જમવા માટે ત્યાં થાળી મોકલે થાળી આવે ત્યારે એમાંથી રોટલાનાં ખટકાં લઇને ફેંકે ને સમડીઓ અધરો અધરથી ચંચમાં લઇ મહેકીલ ઉડાવે. આમ હંમેશની રમત ચાલે એવામાં થાળી બંધ કરી, ટાકું થતાં સમડીઓ આવીને ચંચવારી કરવા લાગી. માણસીઓ આતિથ્ય સત્કાર કેમ ભૂલે. સાયળમાં જમ્યો હુલારી માંસના ચોસલાં કાઢી કાઢીને ફેંકવા લાગ્યો ને છેવટે ખલાસ થઇ ગયો. એનાં મરશિયા લખાણા—

ગીરમાં હો મરખાલુ, ગોકીરે મગખ થયો,
માંસનો ધ્રુવતલ મેરાણુ માણસીઓ મરણુ ગયો.

* ખિલખાના વણિક શ્રમાળશાએ ચેલૈયાને, તળાખાના એલલતાળાએ અણુને, આડીદર ગામના આયર દેવાયત બોદને વાહણુને આતિથ્ય ધર્મને ખાતર વધેરી નાખ્યા.

સોઠ કરો વિચાર એ વાળામાં કયો ભલો,
શિરનો સોંપણુદાર કે વાહણુદાર વખાણુવો.

રાખિયો ઘરે રા' ઉમાને અડાણે આપિયો,
એનાં ગણુ ગરનારા, વાલમ વિસરીએ નહિ.

મહેરામણુ માળ મૂકે, ચેલૈયો સત ન ચૂકે.

* કુંવર સારંગજી નાના છે, ધોધાનો રાજ-કારભાર રામજી ગોહિલે સંભાળ્યો. અમદાવાદના સુલતાન તરફથી ખંડણીની ઉધરાણી આવી, રાજ પાસે નાંખાની સગવડ નથી, ખંડણીની લીસ થઇ એટલે ખાનામાં કુંવર સારંગજીને આપવા પડ્યા. કુંવરને અમદાવાદ લઇ ગયા ને નજર કેદ કર્યા. રામજી ગોહિલ કુંવરનો ભાવ પૂછતા નથી, પ્રજામાં ચર્ચા થઇ કે આપણે રાજ્ય તો સારંગજી છે. કોળિયાકના કુંભાર ભોજાએ નાતને બોલાવીને કહ્યું કે મને સાથ આપો તો અમદાવાદથી કુંવરને ઉપાડી આવું. ભોજાએ ખીડું ઝડપ્યું. ગધેડાના ઊલકાં લઇ અમદાવાદ ગયો, કચરો સારવાનું કામ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં જ્યાં સારંગજીને કેદ રાખ્યા છે ત્યાં પહોંચ્યો. કુંવરને કચરાના ઊલકામાં ગધેડા ઉપર લાદીને બહાર નીકળી ગયો. ખાતાની જમાનને સેપીને ઠેડ ચાંપાનેર ભેગો કર્યો. સારંગજી ત્યાંથી સાથ લઇને કોળિયાવાડમાં આવ્યો ને પોતાનું રાજ હાથ કર્યું ને એ કુંભારના હાથથી તીલક લીધું એ પરંપરા અત્યાર સુધી ચાલુ છે. મહારાજ વીરભદ્ર-સિંહજીને પણ કોળિયાકના કુંભારના હાથથી તીલક કરવામાં આવેલ.

* કુંડલાના હરિજન લાખા ભગતને પ્રભુ મળ્યા એવી વાત વાયો ચરીને ઠડેતી થઇ. મહારાજ વજ્રેસંગ પાસે આ વાત આવતાં દીવાન પરમાણુદેવે દાસને બોલાવો, કહ્યું કે એની તપાસ કરો. આ જમાનામાં કાંઈ પ્રભુ મળતા હશે? એણે ધૂતારને ધધો આપ્યો હોય તો અહીં બોલાવીને શિક્ષા કરો. દીવાને કહ્યું કે મહારાજ એના ભગત માણસને અહીં સુધી ધોડા કરાવવામાં આપણી શે.ભા નહિ. માટે

આપ કુંડલા પધારો તો ત્યાં તપાસ કરી લઇએ. મહારાજ અને પરમાણુદ દીવાન કુંડલા જાય છે. લાખા ભગતના ફળિયામાં જઇને બેસે છે. ભગતને પૂછ્યું તમને પ્રભુ મળ્યા એ વાત સાચી છે? ભગતે કહ્યું કે હા મહારાજ. આજ દિવસ સુધી હું બવલુ મ રહેતું હતું પણ આજે ખાત્રી થઇ કે પ્રભુ મળ્યા તે વાત સાચી છે. ખાત્રી શું? મહારાજએ પૂછ્યું. બાપુ! અઠારસો પાંદરનો ધણી અને આ ચૂસ્ત વૈશ્વ પરમાણુદંદાસ દીવાન ભાવનગરથી ધાડો કરી આ ઢેઠવાડીમાં આવીને બેઠા છે એનાથી વધારે ખાત્રી કંઈ નેમકયે? જવાબ સાંભળતાં મહારાજ હસી પડ્યા.

* દેરડી ગામમાં સવા ભગત કરીને એક ખોળ રહે એની ધરવાળીનું નામ માનખાઈ નિર્વાહ માટે વીરૈક વીધા જમીન છે. શાકભાજીની વાડી કરે જે મોસમ આવે તે વેપારીને ત્યાં ભરી દિયે ને એમાંથી સદાવૃત્ત આપે ખાર મહીને હિસાબ કરે ઠાક વરસ બેપાડ પૂરા થાય તો ઠાક વરસે તૂટે.

એક દિવસ ઠાક સાધુ આવેલ એને જમાડયા સાધુ ખુશી થઇ માગવા કહ્યું તો દીકરો માગ્યો સધુએ કહ્યું કે આવેલા મગર ઉરડી ફાંડ રખનાં.

* સવા ભગતને ઘરે દીકરો આવ્યો નામ આપ્યું સામજી સામજી આઠ દશ વરસનો થયો ત્યાં માગાં ઉપર માગાં સવા ભગતે નીંગાળા ગામે સગપણ કયું. કન્યાનું નામ છે જુડી ખાઈ સામજી પંદર વરસના થયો ત્યાં લગ્ન આદર્શ જન લઇને નીંગાળા આવ્યા માંડવા હૃદય સામજીને વીંછી કરડયો ને ટાઢો બોળ થઈ ગયો. માણસે ઉતારે જઈ સવા ભગતને વાત કરી છે કે સામજીને વીંછી કરડયો. તે હું કંઈ જાંતર મંતર થોડાં જાણું છું? અરે ટાઢોબોળ થઈ ગયો તે હું ઉનો કરી દેશો ને? સવા ભગત ન હલ્યા

કે ચલ્યા. થોડીવારમાં સામજી મરી ગયો એની મૈયતને ગાડામાં નાખીને દેરડી જવા તૈયાર થયા ત્યાં સામજીની વહુ જુડીખાઈ ફક્ત તેર ચૌદ વરસની માયું ઉધડું મૂકીને બહાર આવી ગાડામાં બેસીને સામજીનું માયું ખોળામાં લીધું સવા ભગતે બહુ સમજારી પણ જુડીખાઈ કહે બાપા તમે મને દીકરા સાટે લીધી છે, હું તો સાથે જ આવવાની. બધા દેરડી આવ્યા સામજીને વાડીમાં ફરનાવીને સૌ રામે લાગી ગયાં જાણે કાંઈ બન્યું જ નથી. સવા ભગતના મનમાં એક વિચાર આવ્યા કરે કે કોઈ સાઈ ઠેકાણું મળે તો અહીંથી દીકરીના જેમ જુડીને સાસરે મોકલી દઉં. ખાંભા ગામના માયું લઇને આવ્યા જુડીખાઈ ઘર બહાર નીકળીને મહેમાનને પૂછ્યું તમે શું આવ્યા છો, તો કે સવા ભગતની દીકરીનું સગપણ કરવા. અરે ભાઈ હું સવા ભગતની દીકરી નથી હું તો દીકરા-વહું છું. મેં તો સામજીને પરણી લીધું છે, વહુનાં તે કંઈ માગા હોય? મહેમાન વધા ગયા અને જુડીખાઈએ સવા ભગતની ગેરહાજરીમાં પણ સદાવૃત્ત ચાલુ રાખી પાંસઠ વસતું આયુષ્ય ભોગવ્યું.

* બરધોઇ ઉપર કેસર સીપાહીનું બહારવટું ચાલે એક દિવસ અઠારેક જણની ટોળી લઇને ગામ ઉપર ત્રાટક્યો ગામના શંકરના મંદિરનો પુખ્ત શંકરગર રાતે વાળુ કરે ને અવાજ સાંભળ્યા. તુરત ભડી ગયો હથિયાર માટે ફાંદાં માર્યા પણ કંઈ હાથ ન આવ્યું. મરદને તો હાજર સો હથિયાર. જમવા બેસતી વખતે તાંસળી મૂકવાની લકડાની પડધી ઉપાડીને આવ્યો ચોકમાં. આવનાવેત બહાર-વટિયાના મોવડી સેતાબામની ખોપરી ઉપર પડધીયો ધા કર્યો તે ફૂંચે ફૂંચા, સેતા ઢગી પડયો એની જ તલવાર ખેંચીને એક ધારો મંડાઈ ગયો. તે સાત જણાને સુવરાવીને પછી પોતે પડયો. અજેય એ શંકરગરનો પાળિયો સાત જણાને સુવરાવ્યાની સાક્ષી પૂરે છે.

* જૂનાગઢને નવાખ મહોબતને એક રાતે ઉંઘ આવતી નથી પડખા ફેરવી ફેરવી થાક્યો ત્યાં શિયાળીઆ બોદ્યા એટલે ખાસદારને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું કે એ શા માટે રહે છે ખાસદારે કહ્યું હજુર એને ટાઢ બહુ વાય છે નવાખે તુરત ઓશીકથી ૫૦૦ રૂપિયાનું છુંગીયું કઢીને બા ક્યો કે એ બધને બપોલ બનાવી દો એટલે ટાઢ ન વાય ખાસદાર તો રૂપિયાની કાથળી બગલમાં મારી જી હજુર કહેતો પાછે પગે હટતો બહાર નીકળી ગયો મનમાં સમજે છે કે નવાખને કંઈ ખબર છે શિયાળીઆં તો રાતનાં બોલેજ આ વાત જાણે કોઈ જાણતુજ નથી. ચારેક મહિના થયા ત્યારે વળી શિયાળીઆં બોદ્યા ને નવાખે ખાસદારને બોલાવીને પૂછ્યું કે એ શા માટે રહે છે ખાસદારે કહ્યું હજુર ઉરકો ભૂખ લગી છે. ખાસદારને મનમાં થયું કે આજે પણ એકાદ કાથળી મળી જશે. નવાખે કહ્યું કે આજે તને કશું આપવાનો નથી એ તો તે દિવસે મારાથી કંઈ ખેરિયત થઈ નહોતી એની મને ચીંતા થઈ હતી કે આજે મારો દિવસ અલેખે ગયો એ ચીંતામાં નીંદર નોતી આવતી એટલે એ બોલે ઉતારવા તુને રૂપિયાની કાથળી આપી આજે તો ખેરિયત કરી નાખી છે એને માટે બપોલું બનાવી છે કે નહિ એ બધુય હું જાણું છું મને એવો કમચકચ ન ગણો.

* સરદારના ચાણુદાર શેખ વાકરખાને અત્યાચારની માળ મૂકી આઠ જીવણીના ૩૫ ઉપર કુદખટી કરી માઠ ઉપર બોલાવી જીવણી માઠ ઉપર મધ બાકરની ગળતી પકડી મેડાએથી હેઠો પછાડીને મારી નાખ્યો આઠએ પણ સત લીધું જીણીએ સિંહણ જેવું પરાક્રમ બતાવ્યું તેથી સીમોઈના મળ એવી માણી—એના દુહા.

પલંગેથી પ્રાછટયો બીતર સર જૂકકો
બાકરના યુકા તું જમી મઈ જીવણી

ડાઢાળી બીસુ દમ કીધા તે કટકા
બાકરના બટકા જડે ન ગોળ્યા જીવણી

* માણુવાદરના નવાખ કમલદીનખાન વડાસાડા મામે જઈ રહ્યા છે રસ્તામાં બાદર નદી આવી એના પટમાં કસુબો કરવા રોકાણા બાદરના પટમાં જળજળ પાથરી દાયરો બેઠો છે ને કસુબો ધુંટાય છે નદીના વાડામાંથી એક વાધરી પોણાક મણુનું પાકેલ ચીલકું લપ્પને આવ્યો ને નવાખના પગમાં મૂક્યું બાપુ અમે ખીજું તો શું સન્માન કરીએ ચીલકું ખાધું ને કમલદીનખાન ખુશ ખુશ થઈ ગયો ખજનચીને હુકમ કર્યો કે એને બારસોહ કારી ઇનામમાં આપો ખજનચીને હાથ ખંચરાણો એટલે નવાખે કહ્યું કે ખજનચી હું જાણું છું કે એક કારીનાં સુંડા એક ચીમકાં મળે છે પણ એનાં ઓકરાં વરસ દિવસ જવાર ખાખ એટલું ન બાપુ તો મારી પાસે આવવાનું શું કારણ તારો જીવ લોભે લેવાણો છે, તે હું જાણું છું ત્યારથી કહેવત ચાલી ને ન હોત કમલદીનખાન તો બાપી સખ નમાલા.

બક્ષમાં ઘોડા બારસો ખાગે ચરિ બાધા
એક હમાલે ઉગળા બાખી જમ બાધા,
તું બણિયો ગજરા તણુ દો દો કમલદીન
બાવનમાંથી બાખીએ તાર્યા અક્ષર તીન.

જાવનગરના પ્રધાન પદ્મણી સાહેબ કીશોર વયમાં એમના સગા મૂળશંકર વેદને ત્યાં માણુવાદર ગામે આવેલ ધણુ દિવસ ત્યાં રોકાયા પાટોશમાં એક કાળો લુહાર રહે તખીયતનો બારે ખીજર માણુસ ઓકરાને ખીજવવાની મળ પડે પ્રભાશંકર એને બહુ હેરાન કરે કાળો સાંઠસી લપ્પને પાછળ દોડે

જાવનગરના દીવાન થયા પછી કાળો યાદ આવ્યો
કે મેં એને બહુ કાચ્યો છે કાળાને કાગળ લખીને

ભાવનગર તેડાવ્યો કાળાને ધણા દિવસથી માનપાનથી રોક્યો ને કહ્યું કે શું ઇચ્છા છે સાહેબ! લુહારી ધંધામાં ધણા જીવ બાળવાનું પાપ ક્યું છે તીરથ કરવામાં ઇચ્છા છે પટ્ટણી સાહેબે કાળાને ચારેય ધામની યાત્રા કરાવી લોટી ઉચાર માટે તમામ ખર્ચને લુહારની નાતમાં ભાઈ કરવા થાળીઓ આપીને વિદાય કર્યો.

૧૮૫૬નો ભયંકર દુકાળ ને ૧૮૫૭નું વરસ ભીનનું થયું જેઠ મહીનાની એકધારે વર્ષાદ શરૂ થયે આવજી મહીનાની બજેવ આવી પણ બંધ ન થાય હમેશા રેલ ઉપર રેલ ભરી રહે ઇત્રાવાગાનમાં અનાજ ખૂટ્યું ગામ અધ ભૂખ્યા દિવસ કાપે ગામના વેપારી હરજીવન ઠંકરે બજેવને આગલે દિવસે તરવૈયા ચારણ મૂળભાઈ ખેગારની પાસે આ બંને વાત કરી કે ગામ ભૂખે મરે છે જીવને નિરાંત થતી નથી જીવતા જોખમ સાટે કામ છે તમે દિંમત કરો તો નવી બદરના વેપારી ઉપર ચીઠ્ઠી લખી આપું અને અનાજની હોડી ભરી આવો. મુળભાઈએ કહ્યું કે ભલે ગામ ભૂખે મરે છે ને ખેસી કેમ રહેવાય તણાય મયા તો પણ લેખે છે મૂળભાઈ ચીઠ્ઠી લખીને ભાદર નહીના વહેતા પૂરમાં પડ્યા છ આવ તરીને નવીબદર ગયા સાંજ પડે ત્યાં અનાજની હોડી ભરીને આવ્યા આખા ગામને વહેચી આપ્યું સૌ કહેતાં હતાં કે મૂળભાઈએ સાતમ સુધારી.

ગીરના એક ચારણે આવીને સર પ્રમાશંકર પટ્ટણી પાસે વચન માગ્યું; પટ્ટણીએ કહ્યું કે આવા કળકાળમાં વચન અપાતા હશે. તો તમારી મરજી એમ કહી ચારણ હાલતો થયો. તરતજ પટ્ટણીએ પાછો વાળ્યો ને કહ્યું મઠવી જોઈ વિચારીને માગો તમને જવા તો ન દેવાય. ના એતો હું મરજી પડે તે માયું, પટ્ટણીએ કહ્યું, ભલે માગો. ચારણે કહ્યું કે

હું તમને શંકરનો ગણ માનું છું જરાક આ પુરશી ઉપર ખેસી જીવ મારે પ્રદક્ષિણા કરવી છે. પટ્ટણી તો વચને બંધાયા પુરશી ઉપર ખેસી ગયા ચારણે સાત આંટા ફરી પ્રદક્ષિણા કરી પટ્ટણી ઉભા થમને કહ્યું કે વચન માગી જાણો છો કે આપો છો પણ ખરા? ચારણે કહ્યું કે વૃદ્ધ છું તો પણ પાંચ દશ ગાવ દોડ્યો જીવ એમ છું માટે જોઈને માગો પટ્ટણીએ પણ તે ચારણને પુરશી ઉપર ખેસાડી પ્રદક્ષિણા કરીને એક સો રૂપિયાનું બંડવ પગમાં મૂક્યું ચારણે કહ્યું ન ખપે હું એ માટે નથી આવ્યો ચારણે ઉઠીને હાલતો થયો ફરીને કોઈ દિવસ દેખાણો નહી.

પ્રાંસલી ગામના પ્રેમજી ઠંકરને વેપારમાં ધકો લાગ્યો ચારે બાજુની ઉધરાણીની ભીસ થઈ હતું એટલું લેણદારોને આપી દીધું તો પણ વેરાવળના મેમણ શેઠ હાસમ અબ્દેમાનની છસો કોરી ઉભી રહી હાસમ શેઠે દાવો ભર્યો હુકમનામું થતાં હરભાઈ દેશાઈ બજાવણી લખીને આવ્યા રાતના સરકારી ઉતારામાં સુતા છે હાસમ શેઠે પણ ભેળા છે પાસેજ પ્રેમજી ઠંકરનું ઘર છે જળ જાપી ગયાં એવે ટાણે પ્રેમજી ઠંકર ગામના પટેલ પાસે વાત કરે છે કે સવારે મારો માગો ચૂંથાશે.

પટેલે કહ્યું થોડી ધણી થાય તો સગવડ કરોને અરે ભાઈ ઘરમાં એક પાય નથી નહિતર અહીં સુધી આવવા દહે પ્રેમજી ઠંકરનો ધલવલાટ હરભાઈ દેશાઈ સુતા સુતા સાંભળે પોતાના ઘરની પુણ્યશાળી ગાથા પણ સાંભળી દાનેશ્વરી પિતાની પ્રશસા સાંભળીને પ્રેમજીની સ્થિતિની વાતો પણ સાંભળી મનમાં કહ્યું કે આ માણસ દાનત જોટો નથી અરે આ ગરીબ માણસના ગાભા વીખવા પડશે.

સવારે ઉઠતા વેત રોઠને કહ્યું કે પ્રેમજી પાસે લેણ કેટલું છસો કહી. ચાલો મારી પાસે

આમ ક્યારે? રતની હરભાઈએ શેઠનું લેણું ચુકવી દીધું અળવણી અળવ્યા વિના ચાલી નીકળ્યા.

જામ રણજીત કલ્યાણપર મહાલની વીઝીટે ગયા છે મોટરમાં સાથે રાજ્યળી ગામના બાલિયા કવિ નથુભાઈ ભેળાં છે વળનાં એક હરણનું ટોળું જેતાં જામ રણજીતે શીકાર માટે બંધુક ઉપાડી એટલે નથુભાઈ પછેડી છોડી માથે ઝોઢી ગયા જામે પૂજ્યું

કેમ નથુભાઈ બાપુ અમારું પૂન્ય કેટલુંક હોય આવું પાપ જોવાથી બગી જાય. તમે તો રાજ્ય માણસ છો પાપેય કરોને પાછું પૂન્ય ખજુ કરો અમે આવું પાપ જોવાથી દુઃખી થઈ જાઈએ જામ રણજીતે બંધુક મુઠી દીધી ત્યારથી નથુભાઈ સાથે હોય ત્યારે શીકાર ન કરતા.

સૌરાષ્ટ્રના માનવ સંસ્કારો દર્શાવતા ટુંકા પ્રસંગો

મહુવા તાલુકાના કળસાર ગામનો એક કોળી પડી જતાં પગ ભાંગ્યો. ડોક્ટરોએ નિદાન કરીને કહ્યું તારો પગ કાપવો પડશે. કલોરોફામ સુધાડવાની તૈયારી ચાલતી હતી. ત્યાં તો આ કોળીએ જાતે જ પોતાતો પગ કાપી નાખ્યો. આવું છે ગોહિલવાડનું જાંચુ ખમીર.

ભાવનગરના જ કારીમરો એવા છે કે કંધુક નવું નવું સંશોધન કરવું. બૂંસું જે નકામી ચીજ ગણાય છે, તે પશુ ઉપયોગમાં આવે અને ગરીબોની જરૂયાતનું સાધન અને તેવા આશયથી બૂંસાની સગડી બનાવીને લોકોના આશીર્વાદ મેળવ્યા.

ભીમનાથ બસ સ્ટેન્ડ પાસે પરબ ઉપર એક સુખી ગણતા માણસ નિવૃત્તના સમયમાં બેસે છે. અંત સ્વાર્થ વગર સેવાપરાયણતાના આવાં કામો

કરનારા માણસો સૌરાષ્ટ્રને ખૂણે ખૂણે પાડ્યા છે.

ઘડા પાસેના રાજિયા ગામે અહમરસિંહભાઈ પોતાને ત્યાં માલદોર હોવાને કારણે ઘી આળુચાળુ અને દેશાવર મોકલતા. કહેવાય છે કે એ ઘી હંમેશાં એકબું જ અપાતું ભેજસેળની મનોવૃત્તિનો એને છેવટ સુધી સ્પર્ધ થયો નહીં. આજના કળિયુગમાં સત્યના આવાં મૂલ્યોની ખોજ કરવાની રહી.

મહુવા તાલુકાના કુંભણ ગામે એક વેપારી રહે. પરચુરણ ચીજવસ્તુનો વેપાર કરે. પશુ ચા અને ખીડીનું વેચાણ ન કરે. પૂછીએ તો કહેશે કે જે વસ્તુ મને અને મારા ગ્રાહકને નુકસાન કરે તે હું કેમ વેચી શકું? કેવું સરસ ઉદાહરણ!

સિદ્ધારમાં એક પાણીની પરબ ઉપર દશ વર્ષની

અબણુ હોકરી વટેમાનુઓને પાણી પીવરાવે છે. પાણી પીને કોઈ એક સજ્જને ખીરસામાંથી પાંચ નાના પૈસા કાઢીને આપ્યા તો કહે છે કે, જે શેઠે આ પરમ બંધાવી છે તેમના પાસેથી મહેનતાણું મળી રહે છે. મારાથી આ પૈસા ન લેવાય, અબણુ હોકરીમાં પણુ નીમિમતાનું કેવું જવલંત હિદાહરણુ !

ભાવનગરમાં શિશુવિહાર પાસે પ્રેમકુંવર ડોશી ચણા-મઠ, શ્રીમ-દાળિયા વેચવા બેસે છે. હરમર હશે ૭૫ થી ૮૦ વર્ષની. જીંદગીમર સૌની સાથે એવી નમ્રતા દાખવી છે કે તેમને પેટપૂરતું મળી રહે છે. વૃદ્ધાશ્રમમાં જન્મને રહેવા કરતાં હથપમ ચલાવીને જીવવાનું વધુ પસંદ કરે છે.

ભાવનગરમાં મામાકોઠા પાસે કાશીબેન નામે એક બહેન રહે છે કેટલાક સત્યોને જીવનમાં બચપણથી જ પચાવ્યા છે પતિના સ્વર્ગવાસ પછી એક પણુ પૈસો લીધા વગર ત્રણુ દોકરીઓનાં લગ્ન કર્યાં છે બાણેજનું કદી ખાતા નથી આવ્યા અનેક આદર્શો સાથે જીવી રહ્યાં છે.

શિહોરના એક ગામડાનાં એક ડોશીમાં હાડકાં ચડાવવાનું કામ ધણું વરસેથી કરે છે પણ ખૂબીની વાત એ છે કે આ કામગીરી બદલ દર્દી પાસેથી એક પણુ પૈસો લેતા નથી દિવસે કે રાત્રે જ્યાં જવુ પડે ત્યાં જન્મને પણ પોતાની એ સેવામય પ્રવૃત્તિ ઠંઠ સુધી જાળવી રાખી છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાળીયાદ ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ: પાળીયાદ (બોરાદ થઈને)

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા.:—૧૬-૮-૫૫

નોંધણી નંબર:—૧૪૫૩

ચેર બાંડોળ:—રૂ. ૪૪૦૭૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :— ૨૦૦

અનામત ફંડ:—રૂ. ૬૫૪૬-૬૮

અન્ય ફંડ :— રૂ. ૪૪૬૭-૧૩

મંડળી સસ્તા અનાજ કેન્દ્રની દુકાન ચલાવે છે તેમાં સભ્યોને જીવન જરૂરીયાતની ચીજ વસ્તુઓ મળી રહે ઉપરાંત રાસાયણિક ખાતરો, મગફળી વિગેરે અને સુધરેલ ખીયારણુ પૂરું પાડવામાં આવે છે.

પ્રતાપરાય અંબાશંકર જોષી

જયંતિલાલ સુખલાલ વડોદરિયા

મંત્રી

પ્રમુખ.

સૌરાષ્ટ્રનું કંઠસ્થ લોકસાહિત્ય

— યોડીદાસ ભા. પરમાર.

દરેક દેશને પોતાનું પ્રજાવિકાસલક્ષ્ય તેમજ નિત્ય નૂતન સાહિત્ય હોય છે, તેમાં પણ શિષ્ટ સાહિત્ય તેમજ લોકસાહિત્ય એમ બે ભાગ છે. શિષ્ટ સાહિત્ય બહેલા-મહેલા લોકોનું જ બહુતર રંજન કરે છે, જ્યારે લોકસાહિત્ય સર્વ ગ્રામજનોનું મનરંજન કરતું કંઠસ્થ-સંવેર્મનું સાહિત્ય છે, તેને વખાણતાં સોરઠિયો સાચું જ કહે છે.

‘દુહો વસમો વેદ, સમજે એને સાલે;
વિયાતજુની વેણ, વાંઝણી શું જાણે?’

આ સૌરાષ્ટ્રની ધીંગી ધરતીમાં લોકસાહિત્યનો અખૂટ ભંડાર ભર્યોભાદર્યો પડ્યો છે. આ સાહિત્ય તે જૂનું સંચિત કરેલું પણ બહુ બહેલાશ્રમાં વપરાતું કવન ધન છે. તેનો કોઈ એક માલિક નથી, તે બીજા કોઈનું નથી—તે સર્વ કોઈનું છે. આમ લોકસાહિત્યને ગ્રામસમુદાયનું જ કવન કહી શકાય, કારણુ તો શહેર કરતાં વિજાપટ પર તે ગામડાં-ઓમાં જ ઉદ્ભવ્યું છે અને ત્યાં જ કંઠસ્થ થઈ સચવાઈને ક્ષણોના પટ પર ગ્રામજનતામાં જ વિસ્તર્યું છે. એટલે મોક્ષત્ય જેમ મેઘના અમી પી પીને ખામે ને ધોમે પાકે છે, તેમ જ આ ગ્રામ કવન-સાહિત્ય લોકોની ભૂમિના ઉમળકા ઝીંકીને, ગામડાંમાં જ બહુ ભાદર્યું નીવડ્યું છે. તેનો મોવિરો કાલ ગામડાંની ધીંગી જીવતીઓએ જ વધારે વેડ્યો છે, તે તેને ઢળકતા રાગે અને ત્રમઝલ્યાં તાલે ઘૂમીને આઈ જાયો છે. મરકબડાં જીવાનો અને ડ્યુમચ

ડોસાઓ-સોએ તેને ઠળતી રાત લગી સાંભળ્યોય છે, તંબૂરાને તાલે ગાયોએ છે અને રસભર્યા ઘૂંટડે પીધોય છે. તેની સરવાણીઓ હજીએ ગામેગામ જોવા સાંભળવા મળશે

‘તાલ તંબૂરો સતીના હાથમાં હોજી,
સતી કરે છે અલખનો આરાધ,
બડેબ હો વચન સંભારી, વેલા...જાગજો હોજી’

આમ ગ્રામજનતા જીવનમાં ઉલ્લાસ છે, રસમસ્તી છે અને સૌથી વિશેષ તો તેને થોડાકણેય નવરાશનો વખત મળે છે. તે વખતનો ઉપયોગ આ લોકો, રાસડા, ગીત, ગરબી કે ભરતવ્ધીતર શીખવા પાછળ ગાળે છે. આમ ગામડાંમાં નાના બાલ-બાલિકાઓ બોલતાં શીખે તે વેળાથી જ માતા તેને બેડકણું બોલતાં કરી દે છે, ‘પા પગી મામા ડગી’ અથવા

‘રાધે ગોવિંદ રાધે, શીરા પૂરી રાધે,
શીરાને તો વાર છે, પૂરીઓ તૈયાર છે.
રાધે હરગોવિંદ પીરસે, બોળાનાય.’

આમ નાનપણથી જ માતું બાળક મૃત્યુની અવસ્થા સુધી લાંબા, જીવનપટમાં કંઈ કેટલુંય ગાઈ સાંભળી નાખે છે. તે સઘળું લોકજીવનમાં ઘડાયેલું હોય છે, તેથી જીવનના નોખરાળા પાસાને અનુભવ આ લોકસાહિત્યમાંથી માણીને મળી રહે છે, અને તેથી જીવનરસ સુલવવામાં આ અનુભવ ઘણો કામ

લાગે છે, આ લોકસાહિત્યથી પ્રમલોકોનું જીવન-
મુદાય-પોષાય છે અને જિંદગીમાં અનન્ય
રંગો પૂરે છે.

લોકસાહિત્ય ભલે પ્રામજનતાનું પ્રદાન હોય
પણ તેમાં લોકજીવનનું મોટેભાગે ઉજ્જવળ પાસું જ
વિશેષતઃ છે, માત્ર કોઈક જ વાર કાળી બાજુ
નિરૂપાય છે, પણ તે સત્ય હૃદય જ હોય છે, તેમાં
નિરૂપણમાં તરી વાસ્તવિકતા જ હોય છે, તેથી
પ્રામજનતા આને સાચી રાખે છે, અને લોકોની
સમક્ષ જ મૂકી દે છે. અને આ દ્વારા લાભપત્રી
ધરે છે. જેવા કે 'ઝંઝા ઝૂલણ અને તેજ શોહણીનો
કિરણ', 'કડવી કણુબણ અને હનુભા' નું ગીત... કે
'ભવાયાની સાથે ભાગી જનાર જવલ' નું ગીત
આ રહ્યું:-

ધારુકે ભવાયા રમે, જવલ જોત્રા ગઈતી,
જવલની સાસુ દરજી કરે, આટલું જવલ દળજે.
હું તો દરજી દળતી નથી, ખાનારા ઈ મરજે.
જીજી દળતાં ભડુ દળજે, ખાનારને ખમ્મા કેજે.
અડધી રાતે ભાગી જવલ, ભવાયાને વે મઈ.

આ સિવાય અપહરણ તેમજ બાલીને દિયરની
સતામણીના ગીતો પણ છે, જેવા કે:-

'તરળતી દેરીડા આણે આવીઓ
રે લોથ.' અને

'વળી સોનલ રમતી મહાડતે જોખે
રમતા ઝગાણી સોનલ મરાસણી.'

જીવનના દરેક પ્રસંગો પ્રામજનતાનો હૃદયમાં
એક ભત્તું બાવસંવેદન જગાડે છે, તેનું મેથન
હૃદયમાં થાય છે અને તે ઊર્મિસભર પહાર આવે છે.

તે કવન કે વાર્તાને તે બહોળા પ્રામસમુદાય સમક્ષ
મૂકે છે, આ કૃતિમાં ગીત-કથા કે વૃત્તાંતો જે હોય
તે પ્રામસમુદાયની જીભે-એટલે કસોટીએ ચડે છે,
તેને છોલી, મઠારીને વ્યવસ્થિત કરી પ્રામસમુદાય
એક ચોક્કસ પ્રકારનું રૂપ આપી દે છે. અને પછી
આ રચના તે જ રૂપે ગામેગામ પહોંચી જાય છે.
આવી રચનાઓમાં માનવજીવનના દરેક પાસાઓને,
આનંદ કે શોક, વિરહ કે મિત્રન, તડકા કે છાયા
અને ખીજ કેટલીય આખતાને મોકળાશથી ગામ નાખે
છે. લોકબોલીમાં રચાયેલી આ રચનાઓ સીધી અને
સાદી હોય છે, લોકોને તેમાં હણપ કે ખોડખાપણ
નથી દેખાતી. તેમાંના કણાય ગીતો ગૂંજે ભયા
એલચી જેવા સુગંધમધુર છે જ, અને એ ગીતો
લોકનારીઓ ગાય છે ત્યારે તો મધુરા અવાજથી
આ ગીતો ધરતીના પટ માથે તેની સાદાશથી ગૂંજ
ઊઠે છે.

'કિયાભાઈ ધેર અમરત આંખો રોપિયો,
કિયાભાઈ ધેર આવે વળતી છાય,
તું ખોલે રે મારા રુદિયાની કાયલ.'

કે પછી રંગભીની યોવના ગાય છે, તેમ-

'કાગણુ દેર દેર હોળી રે,
ચૂંદણ મારી કેશરમાં બેળી રે,
કેશડાં બહુ નાખ્યા યોળી રે,
જમના જવા ઘો પાણી રે.'

આમ લોકસાહિત્ય એ પ્રામલોકોનું જ સાહિત્ય
છે, તેથી તે અંધરથ ચયેનું નથી, પણ કંઠોપકંઠે
સચવાતું ચામું આવ્યું છે. અમરા શબ્દો જે સહજ
લોકજીભે ને ચડી શકે તેવા હોય તેને લોકબાણીની
સરીણી ઘાટ ઉતારી, બોલવામાં લોકમતે બોલી શકાઈ
તેવા બનાવ્યા છે.

‘રાન બનરખને અંબુડો પકીઓ
અંબુડો પાકયો ને પીડા બઉ થાય
બનરખ પેટ વાંકીઆ.’

આમ દશરથનું જનરખ, કેકરીનું ખેંગા, વૈદે-
હીનું વીહરી વગેરે ટૂંકા પછુ નવા જ નામ રાખી
દીધા છે, છતાં મૂળ કથા નામ હશે તેનો ખ્યાલ
તો તરત જ આવી જાય છે. ખીજું ‘મુચ્છકટિક’
માંના શકારની જેમ ઘણા કથાગીતામાં પાત્રોની
અદલાબદલી થઈ છે. દા. ત. -

‘ઓદોને ગણી રાંદલ ચૂંદડી રાના દેવ,
હું કેમ ઓઢશ ઓઢશો રાના દેવ,
નજીદલ સુભદ્રાખાના વધિ રાના દેવ.’
તિમ્બર્જ

‘રામ પરજોતીને યોર,
દેવકીજી સતાએ દાતજી મારીઆ,

માર્યા માર્યા તે વારાએ લાર,
સીતાજીએ વચન લોપીયા.’

આમ પોતાની દીકરીને આજીવનથી આપનાનો
મુકાબા પછુ જે કહેવાનું છે તે તો સ્પર્ધા પછી
લહેને ગમે તે નામ લેાય ! આમ પ્રકુલ્લ-ભર્મિના
ઉછાળે આ સાહિત્ય રચાયું છે, અને ગવાયું છે,
અને અદ્યપિપર્યંત જીવંત રહ્યું છે. લોકમાતા
પોતાની બાળાવળોટાદીકરીને હીરે-મદયા ચણિયા ને
કામડાં, જડાવ-ધરેણાં ને માકળાં અંદરવા સાથે
ગીતો ને વ્રતકથાઓનો વારસો આપે છે. વળી
વિશેષ ગ્રામજન્યાઓ, લાલીઓ અને સરખી સહિયર
પાસેથી અનેરી શીખ મેળવે છે. તેમાં ઘણું ઘણું
આવી જાય છે. આમ દરેક ગ્રામજન્યા લોકમાતા,
સહેલીઓ અને લાલીઓ સાથે આવલી સરખતિનું
યથા દીકરીમાં સિંચન કરીને ‘લોકસહિત્યનું’ અખૂટ
બીથું પ્રધાવે છે. એટલે જ ગ્રામજનિકા બધાય

કામની સાથેસાથ હાલરડાંથી માંડીને જાજીયા-
મરશીયા સુધીનું દરેક પ્રકારનું સાહિત્ય કંઠેર
કરીને સાસરે જાય છે. આ રીતે એક ગામથી બીજે
ગામ સાસરે જતી કન્યા, લોકસાહિત્યનો ફેલાવો
કરે જ છે. આમ ગીતો એક ગામથી બીજે ગામ
અને પછી ત્રીજે ગામ જાય છે. તેથી લોકસાહિત્યનો
ફેલાવો ખૂબ જ ઝડપથી થાય જ કરે છે.

ઘણા લોકગીતો વિશેષતઃ સાસરવાસી વહુઆરુ-
ઓની અંતરની લાખા છે. ‘વઢિયારી સાસુ’ ને
‘સાધુકી નણુંદ’ પાસે જે નથી ઉચ્ચારાતું તે આ
ગીતો દ્વારા બહાર આવે છે. તે બધી જ વહુઓની
વાણી છે, તેમાં કોઈક જ બાકાત હશે. તેથી
ગ્રામજન્યો પોતા પ્રણય કે કલેહ, વિરહ કે મિલન,
સુખ અને દુઃખને આવા લોકગીતો દ્વારા જ
માથા ઉઠે ? આ ગીતોમાં ઠંડી ફરતા છે
જેવી કે,

‘નો દીકી પૂતળી પરમાય રે નાડેજી મા
મો લુ માં આંખો મો ડિયો રે.’

અથવા આવી જ બીજી ગીતની આ રહી
તે કડીઓ,

‘સોનલા તે વરણી જ્ઞાનીએહ બજે રાજ
રપણા તે વરણી બાની રાખુ બીડી રાજ.’

આ ગીતોમાં અગનનજી ભડકાએ બળતી કુલવધૂએ
છે. તો આવી બીજી કેટલાંય ગીતોમાં ફવાડાં અવળાં
કરી તાપે તેવી પ્રત્યક્ષ, શૂરવન અને શોષત્રેમના
ચિત્રો પછુ છે. વળી તેમાં શુભારભરી વર્ણન ! પ્રેમી
પછુ છે અને રહેરી રંગમરી ચિત્રામણ પછુ છે.
જીવનરસના તજાવડામાં કીસતો લોક પ્રાસે જીવનની

બરબર મરતી છે, અને માવાની હલકે અને રાગે તો કેકના હેયાને હલખાવી અને ધરુખકાવી દે છે તેમાં આંતરજ વેદનાઓ અને ભૂમિઓ રસ નીંગળતી વાણીમાં ગવાય છે. જે કહેવાનું છે તે હૃદયની જ સીધીસાદી વાણીમાં કહી દે છે, તેમાં ભુદ્ધિના ચમકારા નથી. તેમાં નરી સાદાઇ ઉચ્ચારાય છે. નથી તેમાં અડવડિયો. ઉચ્ચ આડંબર કે વાણી વૈભવનો વિલાસ, માત્ર સાદાઇથી રસ નીંગળતી રીતે સૌ એ ગીતો ગાય છે. જેમાં નરી સાદાઇ અને સૌંદર્યના દર્શન થાય છે. તે આવા ગીતો જોતાં લાગે છે,

‘ મારે આગણિયે તળશીનો ફેરો,
તળશીને ફેરે રૂડા રામ રમે,
રૂડા રામ રમે મોર મોતી ચણે,
મોરે મોતી ચણે દેદ્યું દૂંગે વળે.’

આ કંદંસ્થ લોક સાહિત્ય જે હમેશાં ગ્રામ-સમુદાયમાં મોકળાશથી ફરતું અને ગવાતું રહે છે તે લખ્યું કેણું ? આ પ્રશ્ન આપણને જરૂર થવાનો જ, આનો કોઈ રચયિતા હશે ને ? તો તે કેણું એમ ફરેક થવાનું જ. તો તેનો જવાબ તો એ છે કે તેની રચના કરનાર આખો લોકસમૂહ છે જે ગાય છે ને ઝીંકે છે, અને, સાંભળીને જે મનભર માણે છે, તે બધા જ. આમ આ લોકસાહિત્ય સર્વનું-સમૂહનું સાહિત્ય છે. દા. ત. કોઈ એક યુવતીને ગીત રૂક્યું, સાંજે ચોકમાં તે ગીત ગ.શે. સૌ તે ઝીંકશે, અને સૌ આ ગીતમાં જ્યાં કંઈ બેસી ના શકે તેવું હોય ત્યાં સુધારો કરીને ગાશે અને પછી તો સૌને કંઈ અને હેયે વસી જશે. આ ગીતોની રચના સાવ સાદી જ હશે. તેમાં કોઈ અટપટી કડી નહિ હોય, પણ આનંદભરિતો હિલોળો તો હશે જ. આ ગીતમાં સંઘેસીયું અને ધણીવાર તે નિત્યક્રમનું વર્ણન ક્રમબદ્ધ રીતે આગળ આદ્યું જતું હશે. મોટે ભાગે દાતથુ દાડબી, નવાયુ

તો તાંબાકૂંડી કે નદીયું ના નીર. બોજન તો લાપચી કે સાકરિયો કંસાર, મુખવાસ તો એલચી કે પાનના ખીડાં, પોઢણ તો ઢોલિયા કે છતરી પલંગ, અને ઉતારો તો ઓરડા અને મેડિયું ના મેલ જ. આમ ક્રમમાં વ્યવસ્થિત રીતે ગવાતું, સાંભળાતું રીતથી જલ્દી યાદ રહી જાય છે. એટલે જીવનનો રાજદો વ્યવહાર ગીતોમાં પણ ગૂંથાઈ ગયો છે. આ સિવાય રામ અને સીતા, કૃષ્ણરાધાના વિરહના મહિનાઓ સાતવાર કે પંદર દિવસનું પખવાડિયું એમ ક્રમાનુક્રમ ગવાય છે. દા. ત.

‘ કારતક મહિને કાન કાળા, મોહન મીડી
મોરલીઆળાને
ઓધવ કે’જો હરિ આવે.’

‘પડવે પે’લી તથ ગુણુ આવ તારા રે,
એકલડું કેમ રહેવાય પ્રભુજ મારા રે.’

‘અમાલ તો બાઇજી હીવાળી, શું કાંતુ મારી
બાઇજી રે.’

આ સહિત રામાયણ કે મહાભારત અને પુરાણના કોઈ પ્રસંગોને પોતાની રીતે વર્ણન કરીને ગાશે. આમ ગીતો, વાર્તા, વ્રત, વગેરેને આ લોકો પોતાની આગવી લોકભાષામાં છટાથી રજુ કરશે. તેના વર્ણનો ફરેક જણુ સમજી શકશે તેવા સાદા હશે, ભાષામાં પણ કશી અટપટી ભગિમા નહિ હોય, સાદાઇથી ઓળખાતી વનસંપત્તિ અને લાડીલા પથુ પણ સાથે જ વર્ણવાયા હશે; તેમાં વિશાળ કદપત્ર અને ગગનગ્રામી હિરણ્યને બદલે અવકાશ નથી, છતાં સુરેખ વર્ણનકલા અને સદૃશ્યતા તો છે જ. ઘેઘૂર આંખો, જાડો જાંજુડો, હીલી આંખલી, ઘેરો વડો અને પીળો ખાખરો, રૂડેરી, રીતે ગવાય છે. કૂલમાં પીળો ચપ્પો, રાતી કરેણ, મંધીલો કવડો ને મરવો, અને ગુલાબી ગલ તો વીસર્યા વીસરે નહિ

તેવી રીતે મવાયા છે પણ તો એનું મોંઘું ધન છે, આગણિયાની શેઠા ગોરી ગાવડી અને ભગર બેશ, ધુધરમાળ ધમકાવતાં ઘોરી ઢાંઢા, અને રોજી, તેજી અને માણુકીના નાચ-હહણાટ પણ રૂંડેરી રીતે વણુવાયા છે. આમ પાદર સમિથી તે પાંખી શેરડો, અને મોલિયાખંધ ખોરડાના સુધીનું સુંદર દર્શન આ શ્રીતામાં જ જોવા મળશે.

‘કિયા ભાઇને મોહારે મોતી જકયા રે,
રાખનો ખંગસો મેહુલ રંગો રે.’

વળી નરનારીનાં તો લળી લળીને રૂપે મઠયાં કંઈ કંઈ કેટલાય ગીતો રચાયા છે જેમાં લેખી મંડાય તેવા રૂડા જોખન ભર્યો લાડો, જેની મૂંછે લીંચુ રહે તેવા મદીનગીભર્યો માટી, અને રૂપની અધોળા લેતી લજ્જાળુ નારીને સુગેરે વણુવેલ છે. કાળુડા ખાળથી માંડીને સાધુ-સંતને અને બહાદુર બહાર-વટિયાને પણ ગીતોથી નવાજ્યા છે. આમ સમાજના દરેકે દરેક થરના નોખનરણા પ્રસંગોને તથા લોકોને દરેકને કાવ્ય કથામાં ઉપરિચિત કરી વણુવી ખતાવ્યા છે. આમ લોકગીતોને કથાવાંતાં વગેરેનો ફલકપટ વિશાળ છે. તેમાં રણજીતી જિર્મિને રણકાર જ દેખાય છે, નથી તેમાં ભાષાને આડંબર કે અર્થધન ફૂટતા. સાદી ભાષામાં સૌ સમજી શકે તેવી વાણીમાં જીવનના માણેલા-અનુભવેલા પ્રસંગો વણુવીને સાદા અખડજીવનનો બીનોસૂકો ચિતાર વણુવેલ છે. ભોળા ભલા શ્રદ્ધાળુ લોકો પરચમીના એ ખાળ, પરમકૃપાળુ પરમાત્માને તાંબૂરાને તાલે અને મંજીરાના નાદે આરાધીને ગાય છે. ધન્યરતી આંખના અમીના એ તરસ્યા લોક ભગવાનને પણ અરાધીને ગાય છે-ભજે છે. પ્રશ્નર તરફના સ્નેહ ઝરણું જે વહેણ વણુ તે ભજન. આ ભજનમાં માથડા નમાવી અને ખોળા પાથરી તેઓએ દેવને આરાધ્યો છે. મંજીરાના ઝળઝળાટી અને એકતારાના

સૂરે ભગવાનતને રીઝવીને વહેલી ખરોઢ સુધી ભજનની ધૂન મચાવી છે, અને રૂડી રીતે દેવને આરાધ્યો છે :-

‘ભજનનો વેપાર ધણી તારા નામનો અધાર,
કર મન ભજનનો વેપારજી.’

આ ગીતો, વાતાં વગેરે કશે ઠેકાણે લખાયાયા તો નથીજ, છતાં તે ભરપેટ કંઠોપકંઠ સચવાતા રહ્યા છે. આનંદની પળે લોકોએ સૌને માટે રચેલ હોવાથી તે સૌનું ધન છે, અને તેથી જ અલણુ ગ્રામજનોએ એ ધનને સાચવીને મોઢે કરી લીધા છે. જાણી, ઢાળ વગેરે સાદા હોવાથી તેમ પણ હોવાથી લોકોને તે જલ્દી મોઢે થઈ જાય છે. વળી આ ગીત, રાસ ગીત, રાસ કે વાતાં બહુ લાંબી ન હોવાથી ગાનાર એક એક કડી ખેતડાછોંને ખવરાવે, ગાય છે એટલે ગીત પણ યાદ રહી જાય અને રચના લોખા વખત સુધી લખાય. જો કોટુંખિજ ગીત હોય તો તેમાં કમવાર દાદા-દાદી, કાકા, મામા એમ દરજ્જા પ્રમાણે વણુનઝેણી ગોઠવેલી હોય છે જેથી ગીતો સહેજે યાદ રહી જાય છે. આ ગીતો કે કથા વગેરેમાં વસ્તુનું ટૂંકું છતાં સચોટ ખ્યાન સાદી ભાષામાં હોવાથી લોકોને તે વધારે સ્પર્શ કરી જાય છે અને તેથી જ એ ગીત પોતીકુ લાગે છે.

આમ આ આખા ગ્રામ-સમાજનું સાહિત્ય છે તેથી તેના પરિશીલને આખી ગ્રામસંસ્કૃતિ માનસ, તેના રીત-રિવાજ, તેના આનંદ અને શોક કંઈગાર વગેરે આ સાહિત્ય પરથી જ નળી શકાય છે. આમ આ કંઈકેલ લોકસાહિત્ય દ્વારા ગ્રામપ્રજા સમસ્તના વિચાર વગેરે જોઈ શકાય છે તે સંઘજીવનનું ગાન છે, માત્ર એકલ વ્યક્તિનું પ્રદાન નથી અને તેથી જ તેમાંથી એકવાર સંગાવાદી મધુરગાન ચાલ્યા જ કરે છે. આમ સર્વની જિર્મિને એકવારો પ્રવાહ અહીં

હાવાય છે અને જે ગામડાઓમાં નિર્ઝરણી માફક વહા જ કરે છે. લોકજીવનમાં સર્વને સરખું માન છે, લોકસાહિત્યનો રચયિતા બલે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ હોય તેઓ પોતાના નામનો મોહ રાખતા નથી, તેઓ માને છે કે હૈયે સૂઝ્યું તે હોઠે આવ્યું. અને તે ગાયું તે માત્ર તેના એકલાના આનંદ માટે નહિ પણ જનસમસ્તના આનંદનો ભાગ તેમાં છે માટે માત્ર એક વ્યક્તિ એકલપેટી જ નથી, તેને કલા પોતાના ખાતર જ છે તેમાં રસ નથી પણ તેના આનંદ સાથે જનસમસ્તના આનંદને તે ધ્રુવે છે. અહીં રચયિતા પોતે એકલો જ આનંદ નથી માણતો પણ પોતાની રચના પરથી તે પોતાનો હક અને નામનિશાન ઉપાડી તેને જનસમસ્તની તે બિનવી છે, અને સૈનો આનંદ તે પોતાનો આનંદ નેમ તે માને છે. તેથી જ લોકસાહિત્યની કૃતિઓ માત્ર એકની નહિ પણ સર્વની જાય છે. તેના રચયિતા બધા જ છે, જેણે આ ગાયું, મઠાયું, સંઘરીને કંઠે કરી રાખ્યું અને આગળ ધપાવ્યું તે સર્વ.

આમ ને આમ સચવાતું અને વિશાળ રીતે મવાતું, ખેડાતું, વધતું આ લોકસાહિત્ય સૌકાઓથી ચાલ્યું આવે છે. શિષ્ટ સાહિત્ય કરતાં આ સાહિત્ય જરા નિકૃષ્ટકક્ષાનું હોય આમજનોમાં જ તે ફૂલ્યું શાલ્યું છે. પ્રાચીનકાળમાં જ્યારે સંસ્કૃત રાજભાષા હતી, પંડિતો અને બ્રહ્મજનોની તે ભાષા હતી. ત્યારે સામાન્ય લોકો મોટે ભાગે પ્રાકૃત બોલી બોલતા. વિદ્વાનજનો સંસ્કૃતમાં સુંદર સાહિત્યનું સર્જન કરતા અને સૌ તેમાં આનંદ માનતા, પણ તે વખતે પણ સમાજનો અધુક કક્ષાનો થર જ સંસ્કૃત સાહિત્યનો આસ્વાદ માણી શકતો. એ વખતે પણ સામાન્ય કક્ષાના લોકો તેમજ જનપદના લોકોનું શું ? તેઓ આ ઉચ્ચ ભાષાવૈભવને સરળ રીતે ઝીલી શકતા કે જરોબર સમજી શકતા નહોતા. તેઓમાં

પણ આનંદ અને ઉત્સાહ બધાં હતાં, તેઓને પણ ઊર્મિના ઉછાળા ને સ્પંદનો આવતા હતા. તે આનંદછાળોના ઉછાળાને આ લોકોએ પોતાની પ્રાકૃત ભાષામાં ગાયો કે કથ્યો તે લોકસાહિત્ય, જે બધાં જ લોકો ગામડાના તેમજ શહેરના સૌ લોકો સમજી શકે તેવું સહેલું અને સાદું, ઊર્મિસભર વળી સંસ્કૃતથી સહેલું પણ રસથી ભરેલું. જે પ્રાકૃત ભાષામાં થયું ને સર્વ લોકનું સાહિત્ય, જેમાંના કોઈ કોઈ ગીતમાં સંસ્કૃત ભાષાની વિચારસામ્યતા પણ હોય છે. દા. ત, ‘શાકુન્તલમ્’ના શ્લોક જેવું જ આ અધરણીનું ગીત છે.

‘ધન્યાસ્તદંગરજસા મલિનીભવન્તિ.’

ધન્ય છે તે માતાપિતાઓને, જેઓનાં વસ્ત્રાભૂષણો એની (પુત્રી) અંગ-રજ વડે મેઘાં થાય છે.’

“ધોયો ધફોયો મારો સાડલો,

બોળાનો ખુંદાલ ઘોને રંનાદે,

બાંઝીઆના મેણાં દખણ દોયલા.”

આ લોકસાહિત્ય સામાન્ય લોકોનું તેમજ વિશેષતઃ ગ્રામલોકોનું તેની જ બોલીમાં હોવાથી કાવ્યે તે અંચસ્ત તો ન કયું, પણ કંઠે તો તેઓએ ભરી જ રાખ્યું. ભાષાનો જુનાજુદા કમર્માં વિકાસ થતાં તે સાહિત્ય ક્રમાનુગત નવા પણ તે ચાલુ કાળના :કમેરણ સાથેસાથ સચવાતું આગળ ચાલ્યું. તેમાં નવો નવો ઉમેરો થતો ગયો. જેમ નરસિંહ અને મીરાંનાં ગીતો પ્રાચીન હોવા છતાં અદ્યતનજુજગતી જેવાં જ છે. તેમ ભાષાના વિકાસ સાથે આ ગીતો પણ નવો નવો શબ્દસ્વાંગ ધરતા આગળ ચાલ્યા આવ્યા છે. પણ તેના મૂળ ગીતોના ભાવ જે પ્રાચીન વખતનો હશે તે જ તેમાં મૂળ સ્થાને રહી ગયા છે. આમ આ ગીતો વગેરે કંઈક હોવાથી તેની મૂળ રચનાઓ, તેમજ શબ્દો વગેરે મળતા નથી કારણ કે

ભાવનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ કે-ઓપરેટીવ બેન્ક લી.

હેડ ઓફીસ - દરબારગઢ, ભાવનગર

થાપણ પર આકર્ષક વ્યાજ:—

બીન મુદતી (કોલ) : ૩% ટકાથી ૩% ટકા.

બચત (સેવિંગ) : ૪% ટકા.

ખાંધી મુદત ફીક્સ ડીપોઝીટ : ૧ વર્ષ ૬% ટકા.

૨ થી ૩ વર્ષ ૭ ટકા, ૫ વર્ષ ૭% ટકા.

આવક સાથે સેવા:—

આ બેન્કમાં રોકાયેલ નાણા જીલ્લાના કૃષિકારોની ખેતીનાં વિકાસ અર્થે તથા આર્થિક ઉત્કર્ષ માટે અપાતા હોઈને દેશનાં અન્ન સ્વાવલંબનનાં કાર્યમાં મદદ રૂપ બને છે.

સંસ્કર રોકાણ અને સલામતિ:—

જાહેર ટ્રસ્ટની થાપણો સ્વીકારવા રાજ્ય સરકારની મંજૂરી મળેલી છે.

—: વધુ વિગત માટે રૂબરૂ મળવા વિનંતિ છે. :—

— શાખાઓ —

- ✿ પાલીતાણા
- ✿ ગારીયાધાર
- ✿ સાવરકુંડલા
- ✿ શિહોર
- ✿ તળાજા
- ✿ મહુવા
- ✿ ઉમરાળા
- ✿ ખોટાદ
- ✿ વલ્હીપુર
- ✿ ગઢડા
- ✿ ઢસા
- ✿ સોનગઢ
- ✿ (વજપડી
- ✿ પાળીયાદ
- ✿ મોટાખુટવડા
- ✿ ત્રાપજ

જીલ્લાની મોટામાં મોટી સહકારી બેન્ક

નરવજીભાઈ કે. મોદી
ચેરમેન

પ્રસન્નવદન મહેતા
વાઈસ ચેરમેન

કાંતિલાલ પારેખ
મેનેજર

ટે. નં. ૧૧ (ઓફીસ)

ટે. નં. ૭૩ (રહેણાંક)

ટે. નં. ૨૧૪ (ગોડાઉન)

ટેલી. એડ્રેસ : બારદાનવાલા

ટે. ગોળ બજાર : મહુવા

(સૌરાષ્ટ્ર)

ગોરડીઆ પ્રધર્મ

— ઓઈલ મીલર્સ

— મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ

— ઓનીઅન (કાંઠા)ના મરચન્ટ.

ગોરડીઆ કાળીદાસ હરગોવિન્દદાસની કંપની.

(બારદાનવાળા)

બારદાનના વેપારી.

ટે. નં. ૧૧ (ઓફીસ)

ટે. નં. ૭૩ (રહેણાંક)

ટે. નં. ૨૧૪ (ગોડાઉન)

ટેલી. એડ્રેસ : બારદાનવાળા

ટે. ગોળ બજાર : મહુવા

(સૌરાષ્ટ્ર)

With best compliments from:-

PHONE }

Offi. : 1

Resi. : 12 & 35 P. P. Bhogilal.

Gram : 'MAHAVIR'

SHAH KANTILAL JAGIVANDAS

GENERAL MERCHANT & COMMISSION AGENT.

DAMNAGAR. (Gujarat State)

*** શાહ કાન્તિલાલ જગજીવનદાસ ***

જનરલ મરચન્ટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ

દા મ ન ગ ર. (સોરાષ્ટ્ર)

શુભેચ્છા પાઠવે છે

રંઘોળા ખે. વિ. વિ. કા સહ. મંડળી લી.

રંઘોળા

ઉમરાળા તાલુકો
ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ - ૧૫-૧-૨૬

નોંધણી નંબર - ૪૧

શરૂ ભંડોળ - ૮૧૫૬૦-૦૦

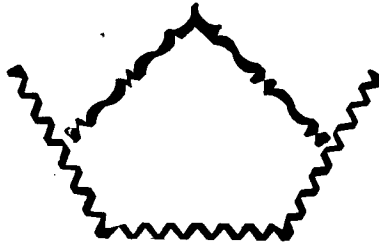
સભ્ય સંખ્યા - ૨૭૬

અનામત ફંડ - ૧૨૩૫૬-૭૯

ખેડત - ૨૨૦

અન્ય ફંડ ૩૩૪૧૦-૦૦

બીનખેડત - ૫૬

અન્ય નોંધ :- સદરહુ મંડળી તેમના સભાસદોને ખેતી-ઉપયોગી
માલ-વસ્તુ તથા રસાયણિક ખાતરો તથા ખીયારણુ
પુરું પાડે છે.

ધી કોડીનાર તાલુકા કો-ઓપરેટીવ બેંકીંગ યુનીયન લી.

કો ડી ના ર

૨. નં. ૧૬

તારતુ સરનામું :- યુનીયન

“ઓ ડી ટ વર્ગ-અ.”

રજીસ્ટર્ડ નંબર :- ૨૦૨૫૬-૭-૬૪

સ્થાપના : તા. ૨૩-૧૧-૧૯૧૨

સહકારી ધોરણે ધિરાણ કરતી બેંકીંગ સંસ્થા

પ્રમુખ : શ્રી જોધાભાઈ માલાભાઈ

શેર ભંડોળ તથા ઇતર ફંડોનું ભંડોળ—તા. ૩૦-૬-૧૯૬૭

૧. અધિકૃત શેર ભંડોળ	રૂા. ૨૫,૦૦,૦૦૦
૨. ભરપાઈ થયેલું શેર ભંડોળ	રૂા. ૨૧,૩૬,૧૦૦
૩ રીઝર્વ ફંડ	રૂા. ૨,૪૬,૨૩૩
૪ બીજા ફંડ	રૂા. ૧,૬૪,૨૧૦
૫ સર્વ પ્રકારની થાપણો	રૂા. ૪૨,૬૪,૭૬૬
૬ કુલ કાર્યભંડોળ	રૂા. ૧,૪૨,૮૧,૯૦૯

પો. ભ. બારડ

મેનેજર

ધી કોડીનાર તાલુકા કો-ઓપરેટીવ બેંકીંગ યુનીયન લી. કોડીનાર

જ્યાં સ્વચ્છ અને સુંદર

સુરચીભર્યા ચલચિત્રો રજુ થાય છે-

જ્યાં ચિવેકી સ્ટાફ અને

અદ્યતન સજવટ નજરે પડે છે-

મનોરંજનનો રસથાળ પીરસતું સૌરાષ્ટ્રનું

અગ્રગણ્ય છબીઘર

❀ રૂ પ મ ટો કી ઝ ❀

થોધા દરવાજા-ભાવનગર.

ફોન નંબર ૪૨૬૬૬

રેસી „ „ ૩૫૪૫

તે લેખિત નથી માટે જ, પણ ભારતની ખીણ ભાષામાં આ લોકગીતો જેવા જ ખીજાં ગીતો છે, અને તે સરખાવતાં તે મૂળ એક જ ગીત હોય નેમ લાગે લાગે છે. રાજસ્થાનનું સીતાવનવાસનું એક પ્રભાતિયું આ રહ્યું :-

‘રામજી પો ફાટી બયો પરભાત,
માત કૌશલ્યાજી કાંતણુ માંગિયો:
રામજી માંગ્યો છે બર દોલચ્યાર,
બહુ એ આંટીલી સુષો એ ન સાંભઝો.’

બરોબર ઉપરના ગીત જેવું જ શુભરાતીમાં આ પ્રભાતિયું છે.

રામ પરભાતીને પો’ર દેવકીજી માતાએ કાંતણુ માંગીઆ,
માઝ્યા માઝ્યા તે વાર બે ચ્યાર, સીતાએ વચન લોપીઆ’

તેમજ વ્રજભાષામાં પણ એક લોકગીતના જેવું જ આ ગીત છે :-

‘સેન લાધ’દોણી ને રૂપલાનું બેડું રાજ,
રૂપલા બેડું રાજ,
નણુંદ બોલખાં પાણી. સંચયાં રાજ;
પાણી બરે ને મોરલો ઢોળી ઢોળી
નાખે રાજ,
ઢોળી ઢોળી નાખે રાજ.
ગોખેથી ગળતો કુવર જેમ રહ્યા રાજ.’

આમ વર્ષોથી લોકસાહિત્ય નાની સરતાણીરૂપે ઝમઝમ વહ્યા જ કરે છે. મધ્યકાલિન અધિકારયુગમાં આ સાહિત્ય દ્રવ્યુંદાદ્યું છે, વળી વધારે વિજ્ઞાન ક્ષેત્ર

રચાયું છે. અને વિધવિધ રૂપે વિહરતું થયું છે. આ સાહિત્યનાં મૂળ તપાસતાં ગુણાદ્યની પૈશાચી ભાષામાં લખાયેલ વાર્તા ‘બૃહતકથા’માંથી તેના સ્વરૂપ મળી રહે છે. આ વાર્તાએ પણ લોકભાષામાં જ રચાયેલી હતી અને તેથી જ તે વખતના પ્રશુભંખી અને લોકોને આકર્ષી રહી હતી ને? જૂના સંસ્કૃત નાટકોમાં પણ ગ્રામજનો અને સ્ત્રીઓ મ પ્રાકૃતભાષા જ બોલે છે. સ્ત્રીઓના મુખે પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દોચ્ચાર વધારે રમણિય લાગે છે. એ ભાષામાં ગવાતા ગીતો પણ લયવાદી અને મધુર લાગતા. મોટેભાગે સ્ત્રીઓ જ પ્રાકૃત ભાષામાં રચના કરીને ગાતી કારણ કે એ ભાષામાં બોલવાનો તેને વિશેષ મહાવરો હતો. આમ લોકભાષામાં રચાયેલું સાહિત્ય મોટે ભાગે સ્ત્રીઓએ જ રચ્યું હશે કારણ કે સ્ત્રીહૃદયના ભાવસંવેદનો તેમાં વિશેષ નિરૂપવામાં આવ્યાં છે અને તેથી જ ગ્રામનારીઓએ જ તે કંઠસ્થ કરી સંધ્યું અને મુક્ત મને માયું છે આ બધું જોતાં લાગે છે-મોટા ભાગે આ ગીતો વાર્તા વ્રત-કથા, રાસડા, વગેરેની રચના બહુતઃ સ્ત્રીઓ જ કરતી હશે, અને આ દ્વારા પોતાના બાળકોના અને પોતાના તેમજ ગ્રામજનોના મનનું રંજન કરતી હશે, આપણે ત્યાં મોટે ભાગે દાદીમા જ વાર્તાઓ કહે છે ને? આમ લોકસાહિત્ય સ્ત્રી, પુરૂષ અને બાળક સહનું છે, પણ તે સહમાં સ્ત્રીઓ માટેનું સવિશેષ છે તેમાં નારીહૃદયના મનોભાવ, મન્યન, મમતા વગેરે જાંડાણ સુધી દેખાઈ આવે છે, આ સાહિત્ય મોટે-ભાગે સ્ત્રીઓને વધારે કંઠસ્થ છે, પુરુષો તો માત્ર બજન, રાસ, દુહા, ઘોળ, રામચાળા ને ચળુકા, આટલું જ ગાય છે, તે પણ બધા જ પુરુષોને કંઠે નથી હોતું. ન્યારે ગામડાની દરેક સ્ત્રી પોતાના બાળકને પારણામાંથી સંભળાવે છે :-

‘તું સૂઈ જ બાળ સૂઈ જ,
લાડકડા બાળ સૂઈ જ.’

આ રીતે ગીતે, ધર, સૈરી ને ગામ મળવતી

મીઝો સોનપૂરમાં ઠેર ઠેર જોવામાં જશે. જોને એક પણ
મીત ન આવડતું હોય તેવી એક પણ લોકકથા કે
લોકનારી કાંઈ અમમાં મળશે જ નહિ. અરે, આમ-
જીએએ તો લોકસાહિત્યને વહેતું, વધતું રાખ્યું છે.
આમનારીએ જ જુઓ આ મીત રચ્યું-ગાયું છે:-

‘નથી ગાયો હાટ વાણીયે રે,
નથી ગાયો ચારણ ભાટ રે,
ગાયો કુંભજી ગામની કણબજી રે,
એનું અમર રે’જો નામ રે.’

આ લોકસાહિત્ય વિશાળ રીતે લોક, પશુ,
વગેરેના વિષે પણ વિવિધ રીતે અદે મોકલાયેલી
પહેળા પ્રકારમાં ખેલાયેલું છે તેના પટ વિશાળ છે.
સમગ્રજીવન અને તેના સુંદર પ્રસંગોને અહીં કવનમાં
સુંદર રીતે અડધ્યાં છે. સ્વ. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ
તેના બામ પાડ્યા છે. (૧) વિશિષ્ટ રૂઢિપ્રયોગ, (૨)
કહેવતોનો જીવનમાં અનુભવનિર્મોહ, (૩) ઋતુ
પ્રાપ્તમાં લક્ષ્મી વાક્ય, (૪) હિમાલય અને વરતો,
(૫) જીવનના દરેક ક્ષેત્રનાં ગીતો, (૬) વ્રત જોડકણાં,
(૭) વ્રતકથાઓ, (૮) લક્ષ્મીતો, (૯) સમમુહકાર્ય
અને શ્રમના ગીતો, (૧૦) રાજ્યા, (૧૧) પુરુષોત્ત
સાહિત્ય, (૧૨) લોકવાય્યાના ભવનો.

આ રીતે જીવનના દરેક ક્ષેત્રને વર્ણવતું આ
સાહિત્ય લોકોને માટે સંપૂર્ણ સાહિત્ય છે. ભાટ,
ચારણ, રાવળ અને મીરના વ્યક્તિત્વ કંઈ ચોર જ
છે! તેઓ પોતાની ખુદશી જાનના કાંઈ મરદની
સાચી શુરવીરતાને મિરદાવે છે. કાંઈ વળી લાંબે
સૂર અને મધુર રીતે દોહરા ગાય છે. તો વળી કાંઈ
આતમરામને લાંબારીને જીવનનો કાને તારવાની
જીરજી કરે છે. બુલંદ અગળે અને કામઠીના

ધુધરાને ધમકારે માતો રાવણહથાવાળો કંઈકને
મીરદાવે છે.

રામવાળાના લગન આવ્યા ને ધુધકે વાગે ટોલ,
ગોઝારો ગોરીઓ ગાળો, રોકાણો ત્યાં રામવાળો.

કે રાત્રે જજમાનમાં કે ચોરા પાસે વાર્તાઓના
રસમાં તરખોળ કરી મૂકતા ભાટ અને ચારણો,
કાકડે કે ડમકારા મારીને લાંબે રાગે દેવીમાની
આણિયું ગાતો રાવળ-પાવળિયો, આ બધાય લોક-
સાહિત્યની રચનાઓને જીવંત બનાવી લોકોના હૃદય
સુધી પહોંચાડી દે છે. લોકગીતના ને સાહિત્યના રંગે
રંગાયેલા આ લોકો જૂનું નાણું અને વણમોડું
ધન છે.

આજથી છેલ્લા એકાં વર્ષો પહેલાં જ લોકોની
જીભે વિહરતું હતું. શિષ્ટજનો આ સાહિત્યને ગામડી
ગણતા હતા. સ્વ. શ્રી રણજીતભાઈએ પ્રથમ લોકગીતો
બેગા કરી તેનું સંપાદન કર્યું. તે પહેલાં પણ નમ દે
સુરતની સ્ત્રીઓનાં ગીતો બેગાં કર્યાં હતાં. એક
પારસી લેખકે પણ લોકસાહિત્યની વાર્તાઓનો સંગ્રહ
ખૂબ મુશ્કેલીથી શોધીને સંપાદિત કરી તે વખતે
બહાર પાડેલો. છેલ્લે છેલ્લે શહેરી અને શિષ્ટ લોકોની
સામે રજૂ કરતું કરનાર સ્વ. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી, તેને
તો આ સાહિત્યને લગભગ બધું જે અચર્ય કરી
લીધું છે. સોરાષ્ટ્રના ગામે ગામ નેસડે નેસડા કરી
તેમણે આ બધું વીણીચૂટીને મહામુતીઓને બેગું કરી
શહેરી અને શિષ્ટજનોની સમક્ષ મૂક્યું છે. તેની એક
રચનામાં જ પોતે આ બધું કેમ બેગું કર્યું, તે કહેવું
છે તે તપાસવાનું ભવવા લોકોની સમક્ષ મૂકી દે છે.

‘રૂપ સુગંધી હું કાંઈ ન જાણું! કુંગરાનો ગોવાળ,
આવળ બાવળ, યોરડી કેરી કાંટચમાં આથડનાર.
મારે ઘેર આવજો મે’ની, નાની તારી ગૂંથવા વેણી.’
(શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી)

આમ વીણી ભેગું કરીને આ સર્વ લોકસાહિત્યને તેમણે સર્વની સામે મૂકી દીધું છે.

લોકસાહિત્ય મૂળ ઢાળમાં કોઈની ખાસેથી સાંભળવાની તો અનોખી મળ પડે છે, જ્યારે સાતમ આઠમ કે મોળાકત જેવા પર્વ કે વરતવરતોલાના નગરણુ હોય, મેઘાડંબર આકાશે જમ્યો હોય, સીમમાં સારા વરસાદે સીંચ્યો મોલ હંમે હલ્લમલી રહ્યો હોય, ત્યારે સર્વના દિલમાં આનંદના ઓધ ઉભરાતા હોય ને ગામડેગામ જુવાન જુવતીઓ મરતીમાં આવીને રાસડા, ગરબી ગાય છે, ત્યારે નો ધરણી ધણધણી ઊડે છે. કેડની લયક આપી, લહેકાથી અસરોના ખોલ જેવા હલકભર્યા કંઠે સમગ્ર ગામ અને વાતાવરણને તેઓ ભર્યું ભર્યું અને આનંદમય બનાવી દે છે. આવા ગાનારા પાસેથી લોકસાહિત્ય સાંભળવાની મંત્રા શે માણવી ન ગમે ?

ભારત સ્વતંત્ર થયા પછી ગામડાંઓમાં ઠેર ઠેર નિશાળો થઈ અને ત્યાર પછી નાની પ્રજામાં થોડું

અક્ષરજ્ઞાન આવ્યું હિંદી તેમજ ગુજરાતી અક્ષરચિત્રાની અસર પણ ગામડાંઓમાં પહોંચી. સમાજ કલ્યાણના કાર્યકરો તેમજ શહેરી શાળામાં બણેલા શિક્ષકો ગામોની શાળામાં આવ્યા. આ બધાની અસર ગામડાંના ભોંકા પર થઈ નવજુવાનો તેમજ ગામડાંના સુધરેલા લોકો લોકસાહિત્યને એકબાજુ રાખી દેવા લાગ્યા છે. હવે તો ચક્રચિત્રના ગીતોના ઢાળવાળા, સ્વરાજના, દેશનેતાના વગેરે ગીતો ગાવા લાગ્યા છે. તેમાં ખાસ દમ નથી, તેમાંનાં બધાં ગીતો સાવ ફીસા અને માત્ર શબ્દાળુ જેવા લાગે છે. કરમા અને જલ્લાની રાસ-ગરબાની હરિકાષ્ઠ્યોમાં પણ હવે તો લોકગીતને બદલે કંઈ અવનવાં ગીતો ગાય છે. ધણી વાર તો ગીત અને ગરબાનો મેળ જ નથી બેસતો. હવે લોકસાહિત્યના ખેતરમાં નાતું છીંકું પડ્યું છે, ધીમે ધીમે ખેતર બેળાવા લાગ્યું છે. હવે શ્રી મેઘાણીભાઈ જેવા રમ્યોપિયાની જરૂર છે. ખેતર બેળાય તે પહેલાં રહ્યોસહ્યો પાકે બણી લે.

રાજકોટ જિલ્લા સહકારી બેન્ક લી.નો જ આગ્રહ શા માટે ?

૧. કારણ કે બેન્કીંગને લગતી તમામ સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે.
૨. કારણ કે બાંધી મુદતની થાપણો પર વ્યાજના આકર્ષક દરો આપે છે.
૩. કારણ કે તમારા નાણાંની સંગીન સાચવણુ તે કરે છે.
૪. કારણ કે રાજીના અન્ન સ્વાવલંબનના પૂણ્ય યજ્ઞમાં તે પોતાનો ફાળો આપે છે અને તેમાં તમે સહભાગી બની શકો છો.
૫. કારણ કે જિલ્લાના તમામ મુખ્ય મથકે તેની શાખાઓ પથરાયેલી છે.

તમારા નાણાંની પાકી સાચવણુ અને ઉદાર સવલતો માટે :-

રાજકોટ જિલ્લા સહકારી બેન્કને તમારી પોતાની બેન્ક બનાવવાનો આગ્રહ રાખો.

સરનામું :- સહકાર બંધન, ઢેબરભાઈ રોડ, ૧લે માળે, ફોન નં. ૪૯૭૦

શાખાઓ - રાજકોટ-લોધીકા ૨. ગોંડલ ૩. ધોરાજી ૪. કોટડા સાંગાણી ૫ ઉપલેટા

૬. જામકંડોરજી ૭. ભાયાવદર ૮ જેતપુર ૯. પડધરી ૧૦. ગ્રામીની

૧૧ માળીયામિયાણા. ૧૨. વાંકાનેર ૧૩. ટંકારા ૧૪. જસદણ ૧૫. વિંછીયા.

માર્કેટરાય ત્રિવેદી
મેનેજર.

ગોવિંદભાઈ જે. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

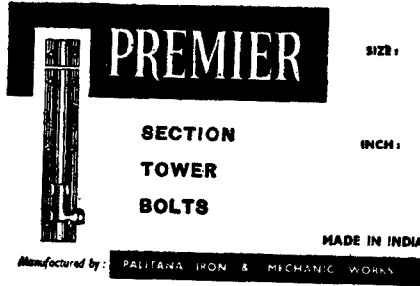
વલ્લભભાઈ પો. પટેલ
પ્રમુખ.

સ્થાપના :
૧૯૪૩

ફોન : { ધરના : ૫૫૫૬૧૨
ઓફીસ : ૩૧૪૨૬૯

પા લી તાણા આયર્ન એન્ડ મીકેનીક વર્ક્સ

એલ્યુમિનિયમ એક્સટ્રુડેડ તથા
પિત્તળના સેક્સન ટાવર બોલ્ટ બનાવનાર

ફેક્ટરી :
નારાયણ નગર, આશ્રા રોડ,
બાટકોપર ૭૭.

ઓફીસ :
૨૪/૮, ફલ્ગુ વાડી,
સુબર્ધ ૨.

ધરવું સરનામું :—

ત્રિભોવનદાસ જેઠાભાઈ મીસ્ત્રી (પાલીતાણાવાળા)

ભાણુકજાલ મહેતા કમ્પાઉન્ડ, બનરયામ નિવાસ,
રોડ નં: ૨૭, આશ્રા રોડ,
બાટકોપર ૭૭.

સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છના

સાહસિક શાહસોદાગરો

શેઠશ્રી નાનજી કાલિદાસ મહેતા

સુપ્રસિદ્ધ શાહસોદાગર, મહાન ઉદ્યોગપતિ અને પરમ દાનવીર રાજરત્ન શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતાનો ૮૧ મા વર્ષમાં પ્રવેશ.

પૂર્વ આફ્રિકા-યુગાન્ડા, કેનિયા અને ટાંગાનિકામાં અર્વાચીન કૃષિ ઉદ્યોગના પ્રથમ પગરણ માંડનાર સુવિખ્યાત ઉદ્યોગપતિ અને દાનવીર શ્રી નાનજીભાઈ મહેતા તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૬૭ ના રોજ એંશી વર્ષ પૂરા કરી ૮૧ મા વર્ષમાં પ્રવેશે છે. તે પ્રસંગે શ્રી આર્યકન્યા ગુરકુળ, મહિલા મહાવિદ્યાલય અને મહારાણા મિદસના કર્મચારીઓ તરફથી તેમની જન્મજયંતિ ઉજવવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. શ્રી. નાનજીભાઈએ ધૈર્યથી કૃપાથી અને સ્વકીય પુરુષાર્થથી અઠગક સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરીને કરોડો રૂપિયાની રકમ દાનમાં આપેલી છે.

સૌથી પ્રથમ યુગાન્ડામાં કૃષિ-સંલગ્ન ઉદ્યોગો સ્થાપીને એક મહાન શાહસોદાગર અને આદિ-ઉદ્યોગપતિ તરીકે તેમણે કીર્તિ સંપાદન કરેલી છે અને પુરુષાર્થ અને સાહસથી રળેલી લક્ષ્મીનો લોક-કલ્યાણ કાળે ઉપયોગ કરીને હિન્દ અને આફ્રિકાની સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, નાગરિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓને નિર્મળભાવે દાનમાં અર્પણ કરેલી છે, મહાત્મા ગાંધીજીના કીર્તિમંદિરનું સુંદર નિર્માણ કરીને ભારતના અનન્ય દેશભક્ત અને માનવતાના પરમ પૂજારી

મહાત્મા ગાંધીજીની જનતા જનાઈનની સેવાને તેમણે લગ્ય અર્ધ અર્પણ કરેલો છે. શ્રી જવાહરલાલ નહેરુ પ્લેનેટેરીયમની સ્થાપના કરીને સ્વ. મહાઅમાત્ય પડિત જવાહરલાલ નહેરુનાં શાંતિ અને વિશ્વમૈત્રીના આદર્શોને અંજલિ આપેલી છે, અને, 'ભારત મંદિર'નું નિર્માણ કરી હિન્દના શ્રેષ્ઠ પુરુષો, મહામનીષીઓ, ઋષિઓ, દેશભક્તો અને સંસ્કૃતિ સર્જકોની ઉમળકાબેર સંસ્કૃતિ-પૂજા કરેલી છે. શ્રી આર્યકન્યા ગુરકુળ પોરબંદર તેમજ મહિલા મહાવિદ્યાલયની સંસ્થાપના કરીને, ભારતીય સંસ્કૃતિના આદર્શ ઉપર નારી શિક્ષણ અર્થે પૂર્વ-પશ્ચિમનો સમન્વય યોજેલો છે. તેની સુવાસ અનન્ય રીતે હિન્દમાં અને આફ્રિકામાં એક મધ્યમધતી સરસ્વતીને અખંડ કુલવાડી તરીકે મહોરેલી છે. રાષ્ટ્રની બીડના સમયે, દુષ્કાળમાં કે સંસ્કૃતિની કટોકટીના કાળમાં તેઓ હંમેશાં જનતા વચ્ચે રહ્યા છે અને સ્વ-ઉપાર્જિત સંપત્તિનો પ્રવાહ લોકકલ્યાણ અર્થે વહાવ્યો છે.

મહારાણા મિદસ જેવી ભારત વિખ્યાત ટેક્સટાઇલ મિલને વસ્ત્ર-સર્જનના એક માતખર સાહસ તરીકે તેમણે વિકસાવી છે, અને સ્વાતંત્ર્ય પછી સૌરાષ્ટ્ર સિમેન્ટ એન્ડ કેમિકલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ, રાણાવાવની સ્થાપના કરીને દેશના પાયાના ઉદ્યોગને વધારવાની રાષ્ટ્રીય આકાંક્ષાને તેમણે મૂર્ત કરેલી છે. સમાજનું, સંસ્કૃતિનું વ્યાપારનું, ઉદ્યોગનું કે દેશસેવાનું કાષ્ઠપણ એવું ક્ષેત્ર નહીં હોય કે જ્યાં એમનાં સાહસ, સંપત્તિ,

સર્જનશીલતા અને દાન પ્રવાહોનો સંસ્પર્શ નહીં થયો હોય. હમણાં જ પોરબંદરમાં કમલા નહેરૂ બાગ પાસે વિજ્ઞાનના ઉચ્ચ શિક્ષણ અર્થે શ્રી નવયુગ એજ્યુકેશન સોસાયટીને માટે મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી વિજ્ઞાન મહા વિદ્યાલય, કોલેજનું લગ્ન ભારતીય સ્થાપત્યથી શોભતું મકાન બંધાવી આપીને પોરબંદરના યુવાન જગતની પણ સેવા કરેલી છે.

બાર વર્ષની કિશોર વયે કશી પણ સાધન સંપત્તિ વિના એક દેશી વહાણમાં મહામુશ્કેલીએ તેઓ આફ્રિકા પરોડ્યા અને એક બહુ જ વિનમ્ર નોકરી સ્વીકારી, ત્યાર પછી આપમેળે સાહસ-શુદ્ધિ, અને નવનવોન્મેષશાલિની વ્યાપાર વિષયક અને અઘોગિક પ્રજ્ઞાથી તેમણે વ્યાપાર અને ઉદ્યોગના એક સમર્થ નેતા તરીકે યુગાન્ડામાં સ્થાન જમાવ્યું. અને તેમના ખત, ઉત્સાહ અને સર્જનશીલતાના પ્રતાપે લુગાઝી સ્પુગર ફેક્ટરી, સાઈસલ પ્લેન્ટેશનો, ટી ગાર્ડન્સ, કાફી પ્લેન્ટેશનો અને તે અર્થેની ફેક્ટરીઓ ઉભી કરી. અનેક જનરીઓ નાખી. યુગાન્ડા રને જાપાન વિખ્યાત કયું, અને પૂર્વ આફ્રિકાના વ્યાપાર ઉદ્યોગનાં જીવનમાં એક નવી ઝલક પેદા કરી. ત્યાં રજેક્ટો સંપત્તિને ત્યાંના અને હિન્દનાં લોકોનાં લક્ષ્ણો અર્થે વાપરીને ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉચ્ચ મૂલ્યોને ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યા.

શ્રી નાનજીભાઈ માત્ર સુપ્રસિદ્ધ ઉદ્યોગપતિ અને વ્યાપાર વીર નથી પરંતુ પ્રખર દેશભક્ત અને સંસ્કૃતિ રક્ષક પણ છે. સ્ત્રી શિક્ષક સમાજ સુધારણાના જીવનભરના હિમાયતી છે અને હિન્દનાં ચારે ખૂણે વેરાએણાં તીર્થધામોની અનન્યભાવે યાત્રા કરીને ત્યાંના ભૂખ્યાં દુઃખ્યાનો તેમણે સાદા સાંભળેલો છે. અને ત્યાંની ધર્મ અને સંસ્કૃતિની સંસ્થાઓને પણ દાન આપતાં તેઓ ભૂદા નથી.

સુદર સોદાગર

કચ્છના ગુદિયાળી ગામમાં બ્રહ્મક્ષત્રિય શેઠ શિવજીને ત્યાં સુદરજીનો જન્મ થયો હતો.

તેને થોડું લખતાં વાંચતાં આવડ્યું ત્યાર પછી ખરાબ સોબનને લીધે તે વ્યસન અને શુગારને રસ્તે ચઢી ગયો. લગ્ન કરવાથી કદાચ તેના ઉપર અંકુશ આવશે એમ માની પિતાએ નાનપણમાં તેનાં લગ્ન કરી નાખ્યાં છતાં સુદરજીમાં સુધારો ન થયો. બાપે તેનો લાગ આપી તેને જૂદો કર્યો. તો પણ તેનામાં સુધારો ન થયો અને સ્ત્રીનાં ઘરેણાં લઈ જઈ, વેચી, જુગારમાં હારી આવ્યો. એક માસમાં તો પાસે ફૂટી બગમ પણ ન રહી. સ્ત્રીને પિયર મોકલી આપી.

પણ તેની વૃત્તિમાં આથી પડોટો આવ્યો, ગામને પાદર શંકરનું મંદિર હતું ત્યાં જઈ તેણે તપ આપ્યું. કમલપૂજા કરવા જાય ત્યાં તેને પ્રેણા ચર્મક ભૂજના નગરશેઠને ત્યાં જ એટલે તે કુટુંબીઓની રજા લઈ ભૂજ ગયો. શેઠે તેને વેપાર કરવા દસ હજાર કોરી ધરી અને સુદરજીને શાલિહોત્રનું જ્ઞાન હોવાથી બોડાઓનો વેપાર શરૂ કર્યો. તે વખતે મહેસર, મગધા, અગ્રેજ, ફ્રેંચ, નિઝામ, વગેરે વચ્ચે નાનાં મેટાં યુદ્ધો થતાં રહેતાં હતાં તેથી બેડાની માંગ પુષ્કળ હતી. તે વ્યાપાર સુદરજીએ શરૂ કરતાં તરત જ તેને સફળતા મળવા લાગી અંગ્રેજોનો તે પ્રીતિપાત્ર અને વિશ્વાસુ બની ગયો. એટલે લશ્કરને માલ પૂરો પાડવાનું કામ પણ તેને મળ્યું અને તેની પાસે સારી પૂંજ એકત્ર થવા લાગી તે જ અરસામાં દેશી રાજ્યો સાથે અંગ્રેજને કરારો થતા હતા તેમાં સારી આંટ અને શાખવાળા માણસોની જામીનગિરિની જરૂર પડતી અને રાજ્યોને પણ દુભિક્ષકે શત્રુગ્રહ માટે નાણાં કરજે લેવાની જરૂર પડતી તે કામ પણ સુદરજીએ ઉપાડ્યું. આમ કચ્છ, જામનગર, જૂનાગઢ, પોરબંદર વગેરે રાજ્યોને ધીરધાર કરી કનૈયા વોકરના તે મિત્ર બની ગયા.

ગાયકવાડે તેનું બહુમાન કરી ઉત્તરસડા ગામ તેમને ત્રણ પેઢી સુધી ખાવા આપ્યું હતું. દિલ્હીના બહાદુરશાહના વર્ષાસનમાં તેમણે ફેરફાર કરાવી આપ્યો. હરિદ્વારમાં બેંડારો કર્યો હતો. ખદીકિદારની યાત્રા કરી.

તેમને ભગંદરનો રોગ હતો, અને તેમાં જ તે ગુજરી ગયા.

શેઠ જેરામ શિવજી

શેઠ જેરામ શિવજી કચ્છના મુંદ્રા શહેરના વતની હતા. અઢાર વરસની નાની ઉંમરે આશરે સને ૧૮૩૬ ની સાલમાં એક વહાણ નારણ-પસામાં ખેસી તે જંગબાર ગયા. તેની હાલત ચીથરેહાલ હતી. ધર આગળ બાપનું મોટું દેવું હતું, મા માંદી હતી, બે બહેનો પરણાવવા જેવડી ચર્ધ હતી. ધર આંગણે પણ કલેશ હતો. તે સ્થિતિમાં તેનાથી છૂટવા તે કચ્છથી ભાગી જંગબાર આવેલ. ત્યાં એક વેપારીએ તેને પેટવડિયે રાખ્યો. તે સ્વારિલી ભાષા શીખ્યો. ધીમે ધીમે વેપારમાં ફાવ આવવા માંડી. પહેલે વરસે ૨૦૦ રિયાલ બચ્યા, બીજો વરસે દેશમાં પૈસા મોકલી ભાઇનાં લગ્ન કર્યા ત્રીજો વરસે પરચુરણ માલની દુકાન શરુ કરી, એક ભાઇને દેશમાંથી તેડાવ્યો તેણે પોતાની સાથે અને આંટ વધાર્યાં. આરબોને માલ ઉધાર આપવા માંડ્યો. હાથીદાંત, આમડાં, જાડનો રસ, લવીંગ જેવી ચીજોને વેપાર કરવા માંડ્યો પાસે મૂડી થતાં દેશમાં જઈ કરજ ચુકવ્યું અને બહેનોને પરણાવી. મૂડી એમાં વપરાઈ જતાં પાછો જંગબાર આવ્યો. ફરી વેપાર શરૂ કર્યો. પોતાનું વહાણ રાખ્યું, અને આયાત-નિકાસ બંને વેપાર કર્યા તે વખતમાં ગુલામોનો વેપાર પણો સારો ચાલતો. કોઈ કમનસીબ પણ જેરામ શેઠને આ વેપાર કરવાનો વિચાર થયો તેણે તે વેપાર આરબો એટલે નસીમ ફરી ખુલ્લું. તે કચ્છ મુંદ્રા

પાછો ફર્યો. તે દિલ્હી ઉધાર હતો. બધા બોહરોની સાથે એક સરખા ભાણે જમતો. મુંદ્રામાં તેનું અવસાન થયેલું.

શેઠ ગયા તો પણ પેઢી રહી મુનિમ લધા રામજીએ તેને વિકસાવી અને વધારી. આ બંનેનાં કલ્પના ચિત્રો અને ચરિત્ર ચિત્રો શ્રુણ્વંતરાય આચાર્યની નવલકથામાં છે.

લધા રામજી

લધા રામજી પણ કચ્છ-મુંદ્રાના વતની હતા. કુટુંબની સ્થિતિ ખરાબ તેથી જેરામ શિવજીના આશ્રયે લધા રામજીએ આફ્રિકાની વાટ પકડી. રસોયાના મદદનિશ્ચી માંડીને ચઢતાં તે પેઢીના મુખ્ય મુનિમ થયા. તેમણે ઉધાર પદ્ધતિ કાઢી નાખી, જંગબારના સુલતાનને રીઝવી જકાતનો ઇન્ગરો લીધો, પછી જકાતના દિતના રક્ષણ માટે સુલતાન પાસે નૌકા રૌન્ય રખાવ્યું. અને પોતાનો માણસ તે કામ ઉપર રખાવ્યો; સુલતાન સામે તેના ભાઇઓએ બંડ કર્યું ત્યારે લધાભાઇએ અંગ્રેજ ફ્રેંચની કુમક મેળવી દબાવી દીધું. હસન ચાંચીયાને કારણરૂપે આગળ કરી ફ્રેંચોએ સુલતાનને ધમકી આપી ત્યારે ફ્રેંચ અને અંગ્રેજોને સમજાવી તેમની મદદ લઈ ચાંચીયાનો નાશ કર્યો, છેલ્લે જ્યારે ગુલામી પ્રધાનો નાશ કરવાનું નક્કી થયું ત્યારે બધાએ તો તેમાં સાથ ન આપ્યો પણ લધાભાઇએ સાત હજાર ગુલામોને મુક્ત કર્યા.

જેરામ શિવજીની પેઢી સ્થાપી તેમણે પણ તેને વિસ્તારી નામાંકિત કરવાનો યશ લધાભાને છે, તેમણે ગુજરાતીની વસ્તી ૫૦૦ થી વધારી વીસ હજાર કરી. તે ઉધાર હતા, તેમણે અનેકને બેંચી પાયરીએ ચઢવ્યા. તે જમવા ખેસે ત્યારે સાથે ૬૦૦ પત્રાવળિ

પડતી એવા તે આતિથ્ય પ્રેમી હતા. તેમનું અવસાન થયું ત્યારે અંગ્રેજ ફ્રેંચ વાવટા અર્ધી કાઢિયે હોરાયા હતા.

પ્રેમજી પ્રાગજી

જેરામ શિવજીની પેઢીને સંદર ખનાવવામાં જેને હિસ્સો ગણાય તેણે ત્રીજો માણસ તે પ્રેમજી. પેઢીને આશ્રયે તે આગળ વધ્યો, અને આગળ વધી પેઢીને સંદર કરી. તે પણ આગલા બેની જેમ કચ્છ મુંદ્રાનો વતની હતો. તેની વિધવા મા જેરામ શેઠની સગી થાય. છાકરો તોફાની હતો માને ગઈતો નહીં એટલે માના આસુથી પીગળી જેરામ શેઠે તેને આફ્રિકા મોકલી દીધો. ત્યાં તેનાં લક્ષણો જોઈ લધાલાએ પ્રથમ તેને ગામડાંમાં ચોકીદાર તરીકે મોકલ્યો. ત્યાં તે સ્વાહિલી ભાષા બોલતાં, હથિયાર વાપરતાં, ઘોડે બેસતાં, શિકાર પકડતાં, તલવાર વાપરતાં અને ખંદુક ફાડતાં શીખ્યો. પેઢી જંગલી લોકો પાસેથી હાથીદાંત અને રાજ વગેરે લેતી અને કાપડ, ખોટાં મોતી વગેરે આપતી; આમાં પ્રેમજી પાવરધો થયો એટલે તેને ઉધરાણીનું કામ મળ્યું. પેઢીએ સુલતાન મજીદ પાસેથી જકાતનો ઈન્જરો રાખ્યો હતો. પણ દાણચોરી ઘણી થતી. તેમ એક દાણચેરને મુદ્દામાલ સાથે પકડાવી તે નાખૂદ પ્રેમજીએ કરી ધરાનીઓના સેનાપતિ મહમ્મદખાંને જીવ બચાવી. તેની દેસ્તી પ્રેમજીએ સાધી. તેની મારફત તે સુલતાન મજીદ જોડે સંપર્કમાં આવ્યો. મજીદને એક હાસી સુલતાનને જેર કરવામાં મદદ કરી. એ ઉપરથી સુલતાને તેને લધાલા પાસેથી માગી બીજા તેના કામ સેવ્યાં જે તેણે પાર પાડ્યાં. હેલે તે જેરામ શિવજીની પેઢીને દારાસસલામ ખાતેનો મુનિમ હતો. આથી વિશેષ હકીકત તેને વિશે જાણુવા મળતી નથી.

સર આદમજી પીરભાઈ

સર આદમજી પીરભાઈના પિતા તેને ખારતેર વરસનો સાથે લઈ પોતાનું વતન ધોરાજી છોડી મુંબઈ નસીબ અજમાવવા આવ્યા હતા. ત્યારે તેમણે પોતાની પાંચ રૂપિયાની મૂડીમાંથી દીવાસળી અને જુની ગુણોનો વેપાર શરૂ કર્યો. આદમજી બીજા વહેરા લોકમાનજીની દુકાને રંગ કામ શીખવા રહ્યા. તે અરસામાં તેની માતા સઢીનાબૂએ પોતાના જેવાજ રંગની કન્યા જોડે તેના લગ્ન કર્યાં. એકનાર આદમજી હોરમસજી પારસીને ત્યાં બંગલો રંગવા ગયા, અને કાખનો કોટ્ટાક પોતે લીધો. તેમાંથી કોટ્ટાકટથી કામ લેવાની આવડત આવી અને તેનાં કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. અંગ્રેજ સ્ટોરખાતાના ઉપરી રિમથ માટે તેમણે તંબુ સીવવાનું કામ રાખેલું નેણી એ સાહેબે ખુશી થઈ સાહેબે તેને બંગલો બાંધવાનું કામ આપ્યું. તે સારું કરી આપવાથી રિમથે તેમને લગ્નકર માટે પચાસ બેરક બાંધી આપવાનું કામ આપ્યું. તંબુનું કામ તો ચાલુ હતું જ બાવીસ વરસની ઉંમરે કામ શરૂ કર્યું અને પચીસમે વરસે તે લક્ષાધિપતિ બની ગયા તેમણે તંબુ ખનાવવાનું મોટું કારખાનું રચ્યું. તે ઉપરાંત ચામડાં ફળવવાની ટેનરી બની કરી. તેમણે હજ વખતે યાત્રાળુને થતી તકલીફ જોઈ, ધરાકની સરકાર પાસેથી તેમના પ્રત્યે સારા વર્તવાનું વચન લીધું. કરખલામાં બે મોટા મકાનો લઈ વહેરાઓને યાત્રા માટે રહેવાની સગવડ આપી. મક્કામાં પણ તેમણે તેની જ સ્થાપના ઉધરી. સ્વભાવે તે ઘણા સખાવતી અને ઉદાર હતા તેમણે વહેરાઓની ઉન્નતિ માટે વડા મુદત્તાજીને રૂ. ૨૪ લાખ આપેલા, વહેરાઓનાં શિશુઓ માટે રૂ. ૨૭ લાખ ખર્ચેલા, તેમણે ૨૭ મદ્રેસા સ્થાપ્યાં રૂ. ૧૮૭૬ ના દુકાળમાં તેમણે ઘણી મદદ આપેલા તેની જ રીતે છત્રનીયા દુકાળમાં નાનગતના લોકો વિના તેમણે મદદ આપેલી. હજારેક સગલાંને સુવાવડનો ખર્ચ આપેલો. દુકાળની મદદમાં છ લાખ રૂપિયા આપેલા તેમની સખા-તોનો કુલ આંકડો સાઠ લાખ ઉપર થવા જાય છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી વિજયડી જૂથ વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

મુ. વિજયડી.

રજી. નં.

સ્થાપના તારીખ :- ૩૦-૧૦-૫૦

શેર ભંડોળ :- ૫૫૭૪૦-૦૦

અનામત ફંડ :- ૨૭૬૯૮-૫૯

સાવરકુંડલા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

નોંધણી નંબર:- ૪૩૭/૧૨૫૧૬

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૦૮

ખેડૂત :- ૧૭૭

ખીનખેડૂત :- ૩૧

હેદરઅલી મકરઅલી મુનિ
મંત્રી

મોહનલાલ નરસીદાસ નગદીયા
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો

ધીરજલાલ વિઠ્ઠલદાસ વશરામભાઈ દેસુરભાઈ કાળુભાઈ ગઢાભાઈ વલ્લભભાઈ રણુછોડભાઈ
હાદાભાઈ ટંબાભાઈ ખોડાભાઈ રામભાઈ અરજણુભાઈ રાણુભાઈ ડોસલભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ભમરીયા સેવા સહકારી મંડળી લી.

મુ. ભમરીયા.

ગારીયાધાર તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૬-૩-૬૧

શેર ભંડોળ :- ૧૬૮૦૦

અનામત ફંડ :- ૧૦૦

અચ ફંડ

નોંધણી નંબર : ૬૭૧૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૦

ખેડૂત :- ૫૮

ખીન ખેડૂત :- ૪૨

અન્ય નોંધ:- શરાફીધીરાણુ, ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ, ખાતર ખીયારણુ, જંતુનાશક દવાઓનું વેચાણ
રતિલાલ ખેસરભાઈ

મોહનભાઈ મકરશીભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્ય. ક. ના સભ્યો.

મોહનભાઈ ભિકાભાઈ

મોહનભાઈ કેશવભાઈ

મોહનભાઈ શંભુભાઈ

મોહનલાલ જવેરચંદ

ટપુભાઈ બાધાભાઈ

આંબાભાઈ વશરામભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધારગણી વિ. કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી.

સુ. ધારગણી.

(તા. ધારી)

(જિ. અમરેલી)

સ્થાપના તા. :- ૨૦-૭-૧૯૪૩

નોંધણી નંબર :- ૧૮૮૦૫

શેર ભંડોળ :- ૨૧૪૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૮૮

અનામત ફંડ :- ૪૪૨૮-૪૨

ખેડૂત :- ૮૮

અન્ય ફંડ :- ૫૫૨-૫૩

ખીન ખેડૂત :- ૦

શાહ વશરામ રામજી
મંત્રી

વ. ક. પટેલ
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

મણીશંકર હીરજી
રૂખડભાઈ દાદાભાઈ

પ્રેમજી રામ
રામ ડાયા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી હડમતીયા ઠોંડા સેવા સહકારી મંડળી લી.

સુ. હડમતીયા

ઉમરાળા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૫-૪-૬૪

નોંધણી નંબર :- ૬૭૭૬

શેર ભંડોળ ખાતેદાર :- ૧૭૦૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૭

અનામત ફંડ :- ૬૬

ખેડૂત :- ૬૨

ઉભડ „ :- ૨૮૦

ખીનખેડૂત :- ૧૫

અન્ય નોંધ :- ખાતર, ખીયારણ, અનાજ, નાણા ધીરધાર વિ. કામકાજ મંડળી કરેછે.

મનમુખલાલ મોહનલાલ
મંત્રી

નાગજીભાઈ મેઘજીભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય. ક. ના સભ્યો.

દયારામ ભકિતરામ
લી મા મેજીસુર

રામજી નારણ
મેરા મા સા

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ભોજવદર સેવા સહકારી મંડળી

મુ. ભોજવદર.

ઉમરાળા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ:—૨૬-૬-૬૨

નોંધણી નંબર :- ૬૮૫૨

શેરભંડોળ :- રૂ. ૨૩૮૨૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૧૭

અનામત ફંડ :- રૂ. ૧૫૦૦-૪૧

ખેડૂત :- ૯૮

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૨૭૮-૨૦

બીન ખેડૂત :- ૧૬

અન્ય નોંધ:—મંડળી ધીરાણ, ખાતર વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

કુંવરજી અમરશી
મંત્રી

અચુભાઈ નાનુભા
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

હરિ એચર
જસમત લવજી
નાનભા ગોવિંદશંકર

જીવુભા રાધુભા
રવજીભાઈ કરશનભાઈ
કુંવરશંકર રૂપશંકર

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કુંઢડા ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી

મુ. કુંઢડા

તળાજા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૬-૧-૩૫

નોંધણી નંબર :- ૬૮

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૧૬૦૦૦ ઉપર

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૧

અનામત ફંડ :- રૂ. ૫૦૦૦ ,,

ખેડૂત :- ૬૬

અન્ય ફંડ :- રૂ. —

બીનખેડૂત :- ૬૨

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખાતર, ખીયાણનું અને સભ્યોનું ઉત્પાદનનું કામકાજ કરે છે.

પ્રાણશંકર કેશવલાલ શુક્લ
મંત્રી

હરિશંકર વિઠલભાઈ
પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

સુખદેવ શંભુ

ખીમા પુંજ

કેશવ ભીમા

ગલા કુરણાશંકર

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી મોટા આંકડીયા વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

મોટા આંકડીયા-(જિ. અમરેલી)

સ્થાપના :- ૧૯૫૯

વાર્ષિક રોલીંગ

રજી. નંબર :- ૧૮૮૦૬

શેર ભંડોળ :- ૨૩૫૦૦

૮,૬૪૦૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૬૦

કાર્યક્ષેત્રના ગામો :- પીપળલગ-કાઠમા-માલવણ.

મંડળી-ખેતી વિકાસમાં પૂરતું ધ્યાન આપે છે. સારી જાતના ખાતરો જેવા કે ડાયાએમોફોસ, એમોફોસ, એમોનિયમ, સલ્ફેટ, યુરિયા, કેલ્શીયમ. સરકાર માન્ય સુપર ખાતરની તમામ જાતો વિગેરેનો વેપાર કરે છે. પાક સંરક્ષણ માટે દવાઓ તથા સુધરેલી સારી જાતોનું ખીયારણ વિગેરે.

વ્યવસ્થાપક કમિટી

(૧) હરિભાઈ માધાભાઈ

(૪) ભદ્રવભાઈ ગોખરભાઈ

ભગવાનભાઈ બાવીશી

(૨) નારણભાઈ જેઠાભાઈ

(૫) જીવાભાઈ ભાયાભાઈ

કેશીયર

(૩) હરિભાઈ ભીમજીભાઈ

(૬) નાનજીભાઈ મુળજીભાઈ

રણછોડભાઈ નારણભાઈ

તોલાટ

નારાયણરાવ કે. ચારાસ્કર
મંત્રી

વલ્લભભાઈ રૂડાભાઈ બાવીશી
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી લંગાળા સહકારી મંડળી

મુ: લંગાળા-ઉમરાળા તાલુકો (જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. ૨-૫-૩૭

નોંધણી નંબર : ૧૨૦

શેર ભંડોળ :- ૫૭૬૮૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૩૬

મંડળી નાણા ધીરધારનું કામકાજ કરે છે, અને સભાસદોને જીવન જરૂયાતની ચીજ વસ્તુઓ પૂરી પાડવાનું કામકાજ કરે છે.

વિશ્વનાથ પાપટલાલ પંડ્યા મંગળદાસ વસંતલાલ ગોહિલ ઘનશ્યામસિંહ મહોબતસિંહ
મંત્રી સહમંત્રી પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો

ધીરૂભા તખ્તસિંહ

ધર્મવીરસિંહ ફતેસિંહ

વિઠલ શામજીભાઈ

પ્રેમજી વાલાભાઈ

કરશન નારણભાઈ

અરજણ હરસુરભાઈ

જમાલ

જામનગરના રહીશ અબ્દુલ કરીમ અબ્દુલશકુર જમાલ માંડ એ ત્રણ ચોપડી લાણેલ. જામનગરમાં ફેરી કરે. તેમાં બરકત ન જોવાથી આપસુએ એ રગૂન ગયો. હોટલોમાં ખાના ધોનાર તરીકે શરૂઆત કરી. પછી પદરની ચાની હોટેલ કરી પ્રસંગ આવતાં નાની મિલ લીધી તેમાં ધનમાંથી ચોખા પોસાતા. ત્યાર પછી તેમણે રાઇસ મીલ કરી. તેમાં કસ દેખાતાં એ મિલો કરી એક બ્રહ્મી જમીનદારની વેચાઉ હતી તેમાં તેલ નીકળવાની શક્યતા ખાતરી કરી તેમણે લઘ લીધી જે પછીથી સ્ટોલ બંધાવેને આપી. તેમણે એક જમીન કંપનીની ત્રણ રાઇસ મિલ ભાડે લીધી કાગળની મિલ પણ કરી પણ પાછળથી તેમણે ચોખાનો સટો કર્યો. તેમાં તે ફાવ્યા નહીં અને ફટકાને પરિણામે અવસાન પામ્યા.

શેઠ જીવરાજ બાલુ

શેઠ જીવરાજ બાલુ કચ્છના એક ગામડાના રહીશ. સંવત ૧૮૪૩ના કાર્તિક માસમાં દસ વરસની બાળક ઉંમરે તે મુંબઈ આવ્યા. કચ્છમાં કુશળવ્યદ્રજ નામે હસ્તરેખા શાસ્ત્રીએ બાલુના પુત્રનો હાથ જોઇ તે ધનવાન થશે એમ જોઈ જીવાને મુંબઈ મેકલવાની સલાહ આપેલી. કચ્છમાં તે એ કુટુંબને અન્નને ને દાંતને વેર હતું. મુંબઈમાં તે કાચી ગોદીના મુકામ ધનજીશાહની નજરમાં આવ્યો. તેની દેખરેખ નીચે કામ શરૂ કર્યું. અંગ્રેજ ઉકેલતાં શીખ્યો. કીશોકા ગામે અમલદારને ઉપયોગી થયો, અને ટાલી કલાર્ક બન્યો. પછી મજૂરી કામના પહેલા નાના કંટ્રાક અને પછી મોટા લેવા માંડ્યા ધનજીશાહના જવા પછી તેને મુકામી મળી મુંબઈના વિકાસ સાથે તેમને પણ વિકાસ થયો. પછી કપાસનો વેપાર કર્યો અને એક કાપડની મીલ કરી અને ખીજ મિલ પણ કરી. ખટાઉ ત્રીકમજી તેમના લાણેજ અને ભાગીદાર થાય જીવરાજ બાલુ મુંબઈમાં પગ મૂકનાર પહેલા યુજરાતી અને કચ્છી ભણ્યા મહાજનના પહેલા શેઠ હતા.

વેલજી માલુ

કચ્છ-કોઠારાના દશા ઓસવાલ વણિક માલુ શાહ કચ્છ-માંડવીમાં આવી વસ્યા હતા. જેને વેલજી નામે પુત્ર હતો તેનું ચિત્ત ભણવામાં લાગતું નહીં એટલે મુંબઈ મોકલ્યો થોડું લાણી થોડો અનુભવ લઇ તેણે બહારકોટ માંડવીમાં દુકાન કરી. કાથો અને સંદરીના વેપારથી શરૂઆત કરી, વેપાર વધાર્યો. પાસે પૂંજી થતાં મા-બાપ સહિત યાત્રા પંચતીથ ત્યાં કરી. તેને પરદેશ ખેડવાનો વિચાર થયો. અરબસ્તાન જવા વહાણમાં ચડ્યો, વહાણનો ખારવો તેને મારી તેનો માલ લઇ લેવા માગતો હતો પણ રસ્તામાં એક અંગ્રેજ મનવાર જતી હતી તેને યુક્તિથી ખમર આપી. વેલજીનો જન બચી ગયો. આઠ માસે મોખા, મસરા, બેહરીન વગેરેની મુલાકાત લઇ પાછા ફર્યા. પરદેશમાં આડતો ખોલી ૫૬ વરસની વયે તે અવસાન પામ્યા, તેમણે કોઠારામાં અંધાવેલ દેરાસર હજી પણ કચ્છમાં અદિતીય છે.

શેઠ જાદવજી નારણજી

જામ ખંભાળિયાના રહીશ શેઠ નારણજી વલ્લભ-દાસને ત્યાં જન્મ લેતા હતા નારણજી શેઠ પણ મોટા વેપારી અને વહાણુવટી હતા. જામ સાહેબના માનીતા હતા. પણ કારભારીને અને નારણજીને અણુબનાવ થતાં તે કચ્છમાં અંગર આવી વસ્યા. ખંભાળિયામાં તેમણે પગ મૂક્યો નહીં તેમણે દેશ પરદેશનો વેપાર કર્યો, જાદવજી શેઠ તે વેપાર વધાર્યો. અનાજનો મુગ વેપાર હતો. તેમનાં વહાણો ચાંચીયાથી સલામત રહે માટે વહાણુના નોકરોને તાલીમ આપી. સને ૧૮૩૫માં કચ્છમાં મોટા દુકાળ પડ્યો. તે વખતે તેમણે પોતાનો ભડાર બહાર કાઢ્યો, તેમાં પૂર્ત નાણાં આપનાર, ઓછા આપનાર અને નહીં આપી શકનાર ત્રણ માટે જૂદા ભડારો રાખ્યા હતા, આ રીતે તેમણે દુકાળનું સંકટ દૂર કર્યું આ માટે કચ્છના

ગોડજીએ તેમનું બહુમાન કરી શાલ પાલડી આપ્યાં હતાં તેમને વંશપરંપરા એક વાડી આપી અને ખત લખવામાં જાહેરજી નારણજીનું નામ લખાવ કરાવ્યું જે હજી ચાલે છે. જ્યારે તેમનો પુત્ર આણંદજી રાવના કુંવર રાયધણજીનો મિત્ર થયો અને રાવની પોતાના નફરમાન પુત્ર ઉપર ઇતરાજી ઉતરી ત્યારે હવે જાહેરજી શેઠને પોતાના પુત્રને કાશુમાં રાખવા કહ્યું, શેઠે જવાબ આપ્યો કે આપની પાસે સત્તા અને સંપત્તિ છે છતાં આપ આપના એક પુત્રને કાશુમાં રાખી નથી શકતા તો મારી જેવો વૃદ્ધ પોતાના સાતપુત્રોને કાશુમાં કેમ રાખી શકે ?

શેઠ આણંદજી

શેઠ જાહેરજી નારણજીના પુત્ર જ્યારે રાવ ગોડજીના કુંવર નાફરમાન થતાં તેમને અજારમાં અલયપાલના મંદિરમાં એકાન્તવાસમાં રાખવામાં આવેલા, અને ખાવાનું પણ આપવામાં આવતું નહોતું, ત્યારે આણંદજીએ મંદિરમાં પડતા આમલીના ઝાડ ઉપર ચઢી ત્યાંથી કુંવરને ખાવાનું પૂરું પાડ્યું. એ પ્રમાણે ઈપી રીતે ખાવાનું અપાતું તે ચોકીદાર જોઈ ગયો. આણંદજીને પકડવામાં આવ્યો તેને શેઠ જાહેરજીએ રાવને કૃષ્ણ જવાબ આપી છોડાવ્યો અને જ્યારે રાવ રાયધણજી ગાદીએ આવ્યા ત્યારે આણંદજીને એમનું કારભારી પદ આપ્યું.

સર ચારિયા ટોપણ

કચ્છના ટોપણ સુખીનો દીકરો ચારિયો બણો તોફાની હતા એકવાર કોષ દુકાનદારના ગણમાંથી પૈસા ઉપાડ્યા, તે કોફોને ખખર પડી એમાં તેને પકડવા દોડ્યા. ચારિયો દરિયામાં પડ્યો અને એક વહાણમાં ચડી ગયો અને છુપાઈ રહ્યો પછી બહાર આવ્યો.

વહાણના નાના મોટા કામ કર્યાં. શેઠના એક ખલાસીને શાકના મુખમથી ઉગાર્યો. તેમ કરતાં જંગમાર પહોંચ્યો અને ત્યાં જેરામ શિવજીની પેઢીમાં રહ્યો. અહીં તેના જીવનમાં પક્ષટો આવ્યો તે ચાલાક હતો. એટલે જલ્દીથી લખતા વાંચતાં શીખી ગયો. પછી તેને ઉપરાણીનું કામ આપ્યું પેઢીએ સુલતાન વતી કર્ટમની ઉપરાણીનું કામ આપ્યું હતું. તે કામ ઉપર ધારિયાને નીમ્યો તેમાં આગળ વધતાં તે કર્ટમસનો મુખ્ય અધિકારી થયો. તેમથી સુલતાનની પસંદગી તેના ઉપર ઉતરતાં તે મુખ્ય વજર થયો. સુલતાન અને બ્રિટિશ રાજ્ય સાથેના સંબંધો વિલાયત જઈ દંડ કરી આપ્યા. અંગ્રેજોએ તેમને નાઇટહુડ આપ્યું.

દેવકરજી શેઠ

કચ્છ રાજ્યના ઇતિહાસમાં દેવકરજી શેઠનું નામ અવિસ્મરણીય છે.

તેમણે કચ્છનાં મહારાણાના કામદાર તરીકે નોકરીની શરૂઆત કરી. યુવાન વયે તે સમશેર ચલાવતાં શીખ્યો અને તેમાં નિપુણ થયો. જ્યારે અમદાવાદનો સુભો શેર યુવકદમ્પન કચ્છના રાવ દેશજીજી ઉપર પચાસ હજારનું લશ્કર લઈ ચડી આવ્યો ત્યારે પચીસ વરસની ઉંમરે આ યુવાને કચ્છનું રક્ષણ કરવાની જવાદારી સ્વીકારી એ વખતે કચ્છમાં સ્વરક્ષણ માટે તાલીમ પામેલ માણસો, પુરતું લશ્કર કે યુદ્ધનો સરંજામ કશું હતું નહીં. દેવકરજી શેઠ દીવાન થયા તેણે એક બાજુથી હથિયારો તૈયાર કરાવ્યાં બીજી બાજુથી પોતાના સામંતોને હથિયાર-માણસો સહિત કચ્છ ખેંચાવ્યા. બૂજ આપ્યું જાણે સૌમ્ય નગર બની ગયું. કિલ્લામાં અનાજ પાણીનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો. પણ

પૈસાની ખેંચ હતી. તે વખતે કચ્છના રાણીઆને સમજાવી તેમનાં સ્ત્રી-ધનની લગભગ એક કરોડ ફોટી આ કામ માટે મેળવી. શેર જીલ્લાધાનની સાથે કચ્છથી નારાજ થયેલ બાયાત ડાયોજી હતો. તેને સમજાવી સુખા પડખેથી હટાવી દીધો. છતાં કદાચ વિજય મળત નહીં. પણ હિંગળાજ માતાને દર્શને જતી આવાઓની જમાત ત્યાંથી પસાર થતી હતી. તેણે આ જોયું નાણુ અને જડાઈમાં ઝંપલાવ્યું. આખરે શુભો લશ્કર લઈ પાછો ગયો.

ગુજરાતમાં ભિન્ન ભિન્ન રાજ્યોમાં થઈ ગયેલા મંત્ર શ્વેરમાં દેવકરણુ શેઠનું સ્થા નધણું બિંચુ છે. તેણે ખેડુતોને સુખી કર્યાં ભૂજ, અંબાર અને માંડવી મોટા કિલ્લાઓ બાંધ્યા. નારાયણ સરોવરનું મોટું મંદિર બાંધ્યું. કચ્છનો ખજાનો તર કર્યો.

ન્યારે પાટવી કુમાર લખપતજીએ દેવકરણુ શેઠ પાસે પૈસા માગ્યા અને દેવકરણુ શેઠ તે આપવાની ના પાડી ત્યારે કુવર લખપતજીનાં માણસોએ દેવકરણુ શેઠનું ખૂન કર્યું.

વાઘા પારેખ

વાઘો પારેખ ભુજનો નાનો વેપારી હતો, કચ્છના રાવ રાયધણજીના માથા ભારે સીદીઓએ ખજાનમાં એક ભરવાડનું બકરું ઝૂટવી લીધું. ભરવાડ સામો થયો ત્યારે તેને મારીને તેને ખજાન વચ્ચે કાચું ને કાચું ખાવા લાગ્યા. આથી મહાજન ઉશ્કેરાયું, અને ધીમાણું થયું હોત પણ વાઘો પારેખ ક્યાંકથી સમયસૂચકતા વાપરી મહારાજે લઈ આવ્યો. અને સીદીએ તેના ખેલ જોવામાં બધું જુલી ગયા. આ સમયસૂચકતાની વાત રાવનાં રાણીને કાને આવતાં તેણે તેને કારભારી નીમવાનો વિચાર કર્યો. આ

દીવાનગિરિ લેવા કાઠ તૈયાર થયું નહીં પણ રાણીની ઓથ હતી. એટલે વાઘા પારેખે તે સંભાળ્યું. પોતાના ભાઈ કુરજી (કારા પારેખ) ને અંબરનો કારભાર સોંપ્યો. અને રાવને ખબર ન જાય તેમ લશ્કરમાં ભરતી કરવા માંડી. રાવ રાયધણજી પ્રિદામના હિમાયતી હતા. મહમદ પન્નાહ નામે હજૂરીકુલકુલા હતો. તેણે રાવની તહેનાતમાં આફ્રિકાથી આણેલા સીદી ગુલામો રાખેલા. રાવની ઇતિરાજ તેમના બાયાત ભારાજ ઉપર ઉતરી ત્યારે આ સીદીઓનું કટક તેમના ઉપર આવેલું. તેમાં ભારાજ મરાયા આથી બાયાતોને દુઃખ થયું. તેમની સાથેના સમા-ધાનમાં રાવે સીદીને કમી કરવાનો ઠરાવ થયો. પણ મહમદ પન્નાર કુનેહબાજ હતો. તેણે સીદીને બદલે પઠાણો રાખ્યા. આમ એક બાજુએ રાવ લશ્કર વધારતા ગયા અને બીજી બાજુ કારા પારેખ અને વાઘા પારેખ પણ લશ્કર ભેગું કરતા ગયા. માંડવીમાં આવેલા સુંદરવરના મંદિરને ખંડિત કરવા રાવ લશ્કર લઈને ગયા. લોકોએ ધરમાંથી અને બારીઓ-માંથી પથરમારો કરી તેઓનો સામનો કર્યો. મંદિર બચી ગયું અને રાવને પાછા જવું પડ્યું.

રાવની પાછળ જો તે વખતે જ જવાયુ હોત તો કચ્છનો ઇતિહાસ જૂદી રીતે લખાત પછી થોડે વખતે બંને પારેખ ભાઈઓએ ભૂજમાં લશ્કર આણ્યું. રાતે દરવાજા પણ ઉઘડી ગયા. પણ રાજમહેલમાં કાઈ દાસી મારફત વાત ફૂટી ગઈ અને ન્યારે ૪૦૦ માણસનું ઘાડું આવ્યું ત્યારે રાવ તૈયાર હતા. ઘાડું અંદર આવ્યા પછી બાર વસાઈ ગયા અને પઠાણોની ગોળીમાંથી ચારસોમાંથી એકપણ માણસ બચવા પામ્યો નહીં. વાઘો પારેખ પણ તેમાં મરાયા. જે ખાડામાં એ સુદી નાખવામાં આવ્યા ત્યાં આજપણ વાઘાસર કોસસર નામે ઓળખાતી જગ્યા છે.

‘વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર’

શ્રી વીરપુર જીથ સેવાદાયી સહકારી મંડળી લિ.

વીરપુર (જહારામ) : તાલુકો - જેતપુર ; જિલ્લો - રાજકોટ

સ્થાપના : તા. ૯-૪-૫૬

રજીસ્ટર નં. ૧૭૦૩

ઓફીસ વર્ગ ‘અ’

તા. ૩૦-૬-૧૯૬૬

હેડ ઓફીસ : વીરપુર

શાખા : જેતપુર

સરકારશ્રી શેર ભંડોળ રૂ. ૯,૩૬૦-૦૦

: સભ્ય સંખ્યા :

સભાસદ શેર ભંડોળ રૂ. ૬૦,૧૫૦-૦૦

જેડુત સભાસદ : ૩૩૦

અનામત ભંડોળ રૂ. ૨૦,૯૮૮-૫૩

બીન જેડુત : ૪૦

અન્ય ભંડોળ રૂ. ૪૧,૦૦૬-૩૮

સરકારશ્રી : ૧

કુલ રૂ. ૧,૩૧,૫૦૪-૯૧

કુલ ૩૭૧

વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યશ્રીઓ :-

શ્રી છોટાલાલ જ. પટેલ પ્રમુખ

૧. શ્રી મનુભાઈ પુ. ચંદ્રેસા સભ્ય	૮. શ્રી સવળ લીમાભાઈ સભ્ય
૨. „ જગજીવન આણંદભાઈ „	૯. „ મુળજી મનજીભાઈ „
૩. „ કેવરાજભાઈ મુળજીભાઈ „	૧૦. „ જુઠા મનજીભાઈ „
૪. „ જીવરાજ રાણાભાઈ „	૧૧. „ ધરમશી લાખાભાઈ „
૫. „ વેલજી હરદાસભાઈ „	૧૨. „ હરિશ્ચંદ્રસિંહજી ડી જાડેજી „
૬. „ નાનજી ખાવાભાઈ „	૧૩. „ કેશવ રતનાભાઈ „
૭. „ નટવરલાલગીરધરરામ ખાવા „	૧૪. „ વાલજી મુળજીભાઈ થોરાળા „

મંડળના કાર્યક્ષેત્રના ગામો

૧ વીરપુર — ૨ થોરાળા

અમારી મંડળીએ દંતાળ છાપ મીશ્ર ખાતર બનાવવાનું કામ ચાલુ કરેલ છે. ધઉં માટેનું ૧૦-૫-૫નું મીશ્ર વ્યાજખી ભાવથી મળી શકશે. જરૂરયાત મુજબ ઓર્ડર નોંધાવવા વિનંતી છે. આ ઉપરાંત સરકારશ્રી માન્ય રસાયણીક ખાતરો જેવા કે, નાઇટ્રોજન દરેક ખાતરો તથા સુપર ફોસ્ફેટ વેચવાનું કામ કરે છે તેમજ લાઇટ ડીઝલ ઓઇલ, ડીઝલ વિગેરે વેચવાનું કામ મંડળી કરે છે.

પાપટલાલ કયાળજી

મંત્રી,

શ્રી વીરપુર જી. સે. સ. મં. લી.

છોટાલાલ જ. પટેલ

પ્રમુખ,

શ્રી વીરપુર જી. સે. સ. મં. લી.

સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ દેશભરમાં

ક્યાં ક્યાં વસ્યા છે

— બાબુભાઈ ચંદ્રારાણા.

સ્વરાજ્ય પછી કાઠિઆવાડના નામથી જે પ્રદેશ અગાઉ ઓળખાતો હતો, તેનું નામ “સૌરાષ્ટ્ર” એવું જાણીતું થયું. આ પ્રદેશમાંથી વર્ષો પહેલાં જુદા જુદા અનેક કારણોસર ભારતના અન્ય પ્રદેશોમાં સેંકડો કુટુંબો જઈને વસ્યા અને ત્યાં સ્થાયી થયા. કેટલાક પ્રદેશોમાં તો આ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની કોઈ આગવી સંસ્કૃતિ હવે રહી નથી.

સૌરાષ્ટ્રમાંથી જે કુટુંબો નીકળ્યા તેના ઘણા કારણો છે. (૧) આર્થિક કારણ-રાજ રાટની શોધમાં કેટલાક સૌરાષ્ટ્ર છોડી બીજા રાજ્યમાં જઈ વસેલા છે. (૨) સૌરાષ્ટ્રના રાજવીઓ બહારના રાજ્યો સાથે લગ્ન સબંધો બાંધતા; જ્યારે સૌરાષ્ટ્રની રાજ-કન્યા બીજા રાજ્યમાં જતી તે વખતે પોતાની સાથે ઘણો રસાલો, દાસ, દાસીઓ, નોકરો વીગેરેને લઈ જતી અને આ બધાં જ્યાં જતા ત્યાં સ્થિર થઈ જતાં.

સૌરાષ્ટ્રનો માનવી મહેનતુ, હિંમતવાન, સાહસિક, આંતરિક્ષીવાળો અને તિવ્ર બુદ્ધિનો છે. આ ગુણોને લીધે તે જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતાનું આગવું સ્થાન જમાવી શકે છે. તેનામાં જે વિશ્વાસ રાખે છે તેને જરૂર પડ્યે પોતાનું માથું પણ આપી શકે છે અને તેના પ્રત્યે વેરભાવથી વર્તનારનો તે બરાબર હિસાબ રાખે છે.

મારા લગભગ ત્રણ વર્ષના ભારત તથા બ્રહ્મ-દેશના પરિભ્રમણ દરમ્યાન, જે સૌરાષ્ટ્રના કુટુંબો અને સંસ્થાઓ મારા સંપર્કમાં આવી છે તેમની પ્રમાણિકપણે, કોઈપણ પ્રકારની અતિશયોક્તિ વગર માહિતી આપવાનો આ વિસ્તૃત લેખમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. ઘણા વર્ષોથી એકઠી કરેલી આ સામગ્રીનો કોઈ ધરાક જગશે તેવી મારી કલ્પના તો નહોતી; આજે મારી મહેનતની કહર કરવામાં આવી છે અને આ વિસ્તૃત લેખ શ્રી નંદલાલ દેવલુકે જાતે રસ લઈ મારી પાસે તૈયાર કરાવ્યો છે. હું એમનો આભાર વ્યક્ત કરું તો ખોટું તો નથી જ.

દેશભરમાં વસતા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ વિષે પ્રાંત અથવા રાજ્યવાર લખવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. સૌથી પ્રથમ પૂર્વ ખાનદેશ સબંધે લખીશ પૂર્વ ખાનદેશમાં જે સ્થળોએ મોટી સંખ્યામાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ રહે છે તે અમલનેર અને નંદરબાર, જે જ સ્થળો છે. મારી ડાયરીમાં મેં સમસ્ત ગુજરાતી ભાષા બોલતી પ્રજાની પ્રવૃત્તિની સવિશેષ નોંધ કરી છે. માત્ર સૌરાષ્ટ્રવાસી-ઓની નોંધ સહજ બાવે લખાઈ છે.

અમલનેર-પૂર્વ ખાનદેશનું મુખ્ય વેપારી મથક. અહિં મહારાષ્ટ્રિયન કુટુંબોનો મુખ્ય વસ્તી છે ગુજરાતીઓ આશરે હજાર જેટલાં હશે. અહિં આ ૫૦-૬૦ વર્ષથી સૌરાષ્ટ્રના જૈન બાપ્તો આવીને

વસેલાં છે. તેમના લગભગ ૯૦ થી ૧૦૦ થર હશે.

સૌરાષ્ટ્રના વીંછીયા પાસેના અજમેરા ગામના વતની શેઠ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ ગુજરાતીઓનું નાક હતા. લગભગ ૫૦-૫૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા અને તેમણે પોતાની પ્રતિભાથી અમલનેરના ખીન-ગુજરાતીઓના હૃદય જીતી લીધેલાં; તેઓ ૬ વર્ષ સુધી મ્યુનિસિપલ પ્રમુખ હતા. ૨૦ વર્ષ સુધી અમલનેરની “અરબન કો. ઓપરેટીવ બેન્ક” ના ડિરેક્ટર હતા. શ્રી નાગરદાસભાઈ અમલનેરમાં આવ્યા પછી જ ખીન સૌરાષ્ટ્રના કુટુંબો આવેલાં. અહિંની પ્રતાપ હાઇસ્કૂલની સ્થાપના શ્રી નાગરદાસ શેઠે કરેલી અને તેને વિકસાવવા માટે લાખો રૂપિયાનું ભંડોળ ક્યું હતું. તેમનું ૨૮-૧-૫૫ ના રોજ અવસાન થયું. ખાનદેશના ગામે ગામ તે દિવસે હડતાલ પડી, શાળા ફાલેજો બંધ રહ્યાં. સરકારી ઓફીસો, કારખાનાં બંધ જ બંધ રહ્યાં. પરંતુ આ સૌરાષ્ટ્રનો એક માનવી આટલું બધું માન પામે તે બણી ગૌરવની વાત કહેવાય.

અહિંની મ્યુનિસિપલ ગુજરાતી શાખાના મુખ્ય શિક્ષક બગસરા બાયાણીના વતની શ્રી મણીશંકર પડ્યા છે. અત્રેની “વેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા વનસ્પતિ મોડેલ્સ” ના ચીફ કેમીસ્ટ સૌરાષ્ટ્રના ધંધુકાની પાસે આવેલા રંગપુર ગામના છે. સોક્ષ્માદિત્યના બહુ રસીયા છે અહિંની “પ્રતાપ મિલ” માં શ્રી મનવંદર એપ્પા સિવિલ એન્જિનિયર છે અને એજ મિલમાં ગોંડળના વતની શ્રી મુળશંકર દોશી ડાઈંગ અને બ્રિસ્ટીંગ ખાતાના ઉપરી છે. આ ત્રણેય સંજોગો ગુજરાતની સંસ્કારિતા અને અસ્થિતિના આદક છે.

સૌરાષ્ટ્રના માળીયા ગામના વતની શ્રી ત્રિલુચન-

દાસ ઠક્કર અહિં લાકડાની લાતી ચલાવે છે. લગભગ ૩૦ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા છે અને ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિમાં આગેવાન વ્યક્તિ છે. અનાજ અને કરિયાણાના આગેવાન વેપારી સૌરાષ્ટ્રના સાયલાના વતની શ્રી નંદલાલ કરતુરચંદ છે.

અહિં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓનું કોઈ જુદું મંડળ નેવું નથી પરંતુ ગુજરાતી સમાજ બધી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે.

સાને ગરુજ અહિં વર્ષો સુધી રહેલા અને પોતાની સાધના કરેલી.

અહિં સૌરાષ્ટ્રના જૈન કુટુંબો લગભગ ૧૦૦ જેટલા ૬૦ વર્ષની અંદર અંદર આવીને વસેલા છે. આ ભાઈ-બહેનોની સંખ્યા ૪૦૦-૫૦૮ ની ગણાય. કુલ ગુજરાતી ભાષા બોલતી પ્રજા ૧૫૦૦-૨૦૦૦ જેવી ગણાય.

સૌરાષ્ટ્રના વીંછીયા ગામના શ્રી મણીભાઈ ચાંપશીભાઈ સાહ અહિં લગભગ ૭૦ વર્ષથી આવીને વસેલ છે. શ્રી મણીભાઈ B. A. Hons. છે અને અત્રેની પ્રતાપ હાઇસ્કૂલમાં કામ કરે છે.

શ્રી મુળશંકર નરભેરામ દોશી મૂળગામ સૌરાષ્ટ્રમાં ગોંડળ છેલ્લા ૧૭ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલ પ્રતાપ મિલ્સ લીમીટેડમાં ડાઈંગ બ્રિસ્ટીંગ ખાતામાં ઉપરી અધિકારી છે. શિક્ષિત અને સંસ્કારી કુટુંબ છે.

શ્રી મનવંતરાય કરશનજી ઓઝા સૌરાષ્ટ્રના લાડી ગામના અત્રેની પ્રતાપ મિલ્સમાં કામકાજ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાંથી ૭૦ વર્ષ પહેલાં પ્રથમ અહિં

આવીને વસેલા શ્રી જીવાભાઈ કાળીદાસ, “જયંત મેડીકલ સ્ટોર્સ” ના નામથી ધંધો કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં સાયલાથી આવેલા ગોસણ ગામના વતની મેસર્સ નંદલાલ કરતુરચંદના નામથી ધંધો કરતા શ્રી નંદલાલભાઈ હગમગ ૨૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસ્યા છે.

અત્રેની ભણીતી કમિશન એજન્ટની પેઢીમાં કામકાજ કરતા શ્રી શાન્તિલાલ જેઠાલાલ મહેતા સૌરાષ્ટ્રના ભાવનગર પાસેના સથરા ગામના કપોળ વણિક છે.

શ્રી દિંમતસિંહજીભાઈ ઝાલા સૌરાષ્ટ્રના ધંધુકા પાસે આવેલ રંગપુર ગામના વતની અને ખેતીવાડીનું કામકાજ કરે છે. જમીન-જમીર ધણી છે. યુલાખી સ્વભાવના અને પ્રેમાળ છે.

પોપટલાલ શિવલાલ ઉ. વ. ૫૫ સૌરાષ્ટ્રના સાયલા ગામના ૩૫-૪૦ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા. અત્રે અનાજ કરીયાણાનું કમિશન એજન્ટનું અને જેઠાલાલ શિવલાલના નામથી કટલેરીનું કામકાજ કરે છે.

નંદરખાર:-પૂર્વ ખાનદેશનું મોટું વેપારી મથક છે અહિં આ ગુજરાતીઓની વસતી દસેક હજારની ગણાય પણ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના ઘર ઓછાં. અત્રેની કન્યાશાળાના મુખ્ય આચાર્ય શ્રી કાશીભેન મણીશંકર વ્યાસ જુનાગઢના છે. બહેન ઉત્સાહી, મહેનતુ અને પ્રેમાળ છે.

૧૯૪૨ ની આઝાદીની લડતમાં પોતાનું નામ અમર કરી જનાર સૌરાષ્ટ્રવાસી શ્રીશિરિષ મહેતાના ખાંભી અત્રે યાત્રાનું ધામ જેવી બની ગઈ છે. હાથમાં રાષ્ટ્રધ્વજ જાડી મોખરે આગેવાની લઈ

શાળા કોલેજની બહેનો સરખસમાં જોડાએલી; પ્રિન્ટિંગ સહનતના અત્રાસેએ માઝા મૂકેલી. આ સરખસ ઉપર બંદુકો તાંકસમાં આવી; બહેનો ઉપર ગોળી છૂટશે તો હાહાકાર મચી જશે, એ બને જ કેમ કે એક યુવાન અગળ આવ્યો, “અમરદાર બહેનો ઉપર ગોળી ચલાવી છે તો” અને બહેનોના હાથમાંથી રાષ્ટ્રધ્વજ પોતાના હાથમાં લઈ સરખસની આગેવાની લીધી. ગોરી સરકારની શોષિત ખાસી બંદુકોમાંથી ગોળીઓ છૂટી. એક, બે અને ત્રણ. યુવાન દેહ લોહીના ખાખોચીયામાં મર્દાનગીથી પોદી ગયો. એ સૌરાષ્ટ્રનું ખમીર હતું. ૧૬ વર્ષની વયના આ યુવાનનો મુઠ્ઠો દોરો પણ કુટયો નહતો. એમણે બહેનોની રક્ષા કરી, પોતાના જીવનની આકુતી આપી.

મહાદેવ દેશાઈ ચોકમાં મહાદેવ પુસ્તકાલય તથા બાલકૃષ્ણ વાંચનાલય અહિં ચાલે છે, આ સંસ્થાઓ તમામ ગુજરાતીઓની છે.

વઢનાજીવાળા શ્રી કાન્તીલાલ હીરાચંદ મહેતા સેવાભાવી, યુવાન કાર્યકર્તા છે. વર્ષથી અહિં આવી વસેલા છે. સૌરાષ્ટ્રમાં મુળીનો બાળમાં આવેલ ઉમરડા ગામના વતની કાન્તિલાલ મણીલાલ ગાંધી હગમગ ૩૦ વર્ષથી અહિં આવી વસ્યા છે, સરકારી અને સેવાભાવી છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ નાગધણીયાના વતની વેણીશંકર ઉમિયાશંકર જોષી અત્રેની ભણીતી ઈન્દ્રજીવન હોટલ ૪૦ વર્ષથી ચલાવે છે.

જલગાંવ:-સૌરાષ્ટ્રના ખમીરવંતા યુવાનો શ્રી ગોકલદાસ કામદાર અને શ્રી ધીરજલાલ ભાઈલાલ; આમ તો આ સામાન્ય સ્થિતિના અને મધ્યમ વર્ગના છે પણ સૌરાષ્ટ્રના સરકાર, મેંમનોનું સ્વાગત, અતિથિ સત્કાર અને સ્નેહની સુવાસ તેનામાં જરી છે. શ્રી ડી. આર ગાંધી અત્રેની આણંદજી હરિ-દાસની કું. લી. ના મેનેજર છે, ખોટાદના વતની છે.

રાષ્ટ્રીય શાયર સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણીના ખૂબ નજીકના પરિચયમાં આવેલ હોવાથી તેને લોક સાહિત્યનો બહુ શીખ છે. શિરિષભાઈ જી. પોંદા. શ્રી ફકરદિન એમ. માસ્ટર અને પટેલ મોહનલાલ ભગવાનજી આ બધા સૌરાષ્ટ્રના ભાઈઓને જલગાંવ જવાનું થાય ત્યારે મળવાથી ધણે આનંદ આવે. આ ઉપરાંત એક સહૃદયી અને ગર્ભાશ્રીમંત સન્નજન શ્રી વી. પી. ત્રિવેદી જામનગરના છે. વર્ષોથી અહિં આવી વસેલા છે. ખાનદેશના લગભગ દરેક મોટા જામમાં તેમના ચિયેટર છે. ઉદાર દિલવાળા, વિવેકી અને સંસ્કારી જીવ છે. ત્રિવેદી સાહેબને મળવાથી ખરેખર ખૂબ આનંદ થાય.

ધુળિયા :-ખાનદેશનું મુખ્ય વેપારી કેન્દ્ર ધુળિયા. અહિં ગુજરાતીઓની મોટી સંખ્યા છે અને લગભગ બધાજ વેપારીઓ ગુજરાતીઓ અગ્રગણ્ય છે. ધુળિયા સ્વસ્તિક ચિત્ર મંદિર જામગેરવાળા શ્રી વી. પી. ત્રિવેદીનું છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. ગુજરાતી સમાજ છે. એની પ્રવૃત્તિઓ ઘણી ચાલે છે.

રાજકોટના શ્રી શાંતિલાલ વોરા, ત્રિવેદી સાહેબના બહેન સવિતા બહેન તથા બાદશાહ કાલ્ડૂકીવાળા શ્રી જમનાદાસભાઈ તથા બેંકવાળા પુરોહિત સાહેબ બધા સૌરાષ્ટ્રના આગળ પડતા કુટુંબો છે

મોલેગાંવ :-પશ્ચિમ ખાનદેશનું સાડાંઓના કારખાનાનું આ માચેસ્ટર ગણાય છે નાની મોટી અનેક ફેક્ટરીઓ અહિં ચાલે છે અને સારી બજાર તો સાંજના મુંબઈના બુલેઅર જેવી બરચક રહે છે. આખાં દિવસમાં જેટલી સાડાંઓ તૈયાર થાય છે તે બધાં જ સાંજના બજારમાં વેચાવા આવે છે. આ મોલેગાંવમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની ઘણી મોટી સંખ્યા છે. આ બધા જૈન કુટુંબો છે. લગભગ ૫૦ ઘર છે.

આ ભાઈઓની રહેણી કરણી હળુ જળવાઈ રહી છે. પરંપરામાં રહેતા હોવા છતાં સૌરાષ્ટ્રનો સંસ્કાર તેઓ બૂલ્યા નથી, તે ગૌરવનો વિષય છે. આ કુટુંબ વેપારીઓના છે એટલે ભણતરમાં લક્ષ આપતા નથી; થોડું ધણું ભણે ન ભણે અને દુકાને ખેસી જાય. શ્રી ઠલ્યાણજી ખેચરવાળા, શ્રી ખેચરભાઈ શ્રી પ્રાણજીવનદાસભાઈ અહિં વર્ષો પહેલાં આવેલા; ત્યારબાદ તેની પાછળ પાછળ બીજા કુટુંબો, તેમના સગાં વહાલાં અત્રે આવીને વસ્યા છે.

અહિં રંગાટીનું કામ કામકાજ કરતા બાવસાર કુટુંબોની ઘણી મોટી સંખ્યા છે. આશરે બસોત્રણસો વર્ષ પહેલાં આવેલ આ કુટુંબો હવે તદ્દન Convert થઈ ગયા છે. પહેરવેશ, ઘરમાં બોલાતી ભાષા બધું જ મહારાષ્ટ્રીયન ટાંપપ થઈ ગયેલ છે. આવા ભાઈબહેનોની સંખ્યા લગભગ ૫૦૦-૬૦૦ની હશે.

અહિંના વિખ્યાય ડો. ખંધા મૂળ તો રાજકોટના લોકોને ‘ખંધેડીઆ’ જેવો લાંબો શબ્દ મોઢે ચડી શકે માટે ડોક્ટરે પોતાનું નામ ટુકાવી ડો. ખંધા એવું રાખ્યું છે. ડોક્ટરને મળેવાથી મઝા આવે, સ્વભાવે ગુલાબી અને બધા સાથે હળીમળી ગયા છે.

અહિંની દેના બેંકના મેનેજર મી. ત્રિવેદી વિચારના ઉદામ પણ પ્રેમાળ અને વિવેકી છે શ્રી બીમજીભાઈ કારીયા, શ્રી ચત્રસુજ રાયચુરા, શ્રી અમૃતલાલ શાહ, શ્રી મોહનલાલ વીરચંદ, સુતરના વેપારી શ્રી નવિનભાઈ, તેમજ કાટક એન્ડ કું વાળા મી. પંડ્યા આ બધા ભાઈઓ અહિંના મુખ્ય માણસો છે.

અહિં સૌરાષ્ટ્રના ગોંડળના મેમણ ભાઈઓની

સંખ્યા ધણી છે. આ બધા બાઈઓ અહિં આ એકરૂપ બની ગયા છે. કેટલાક મોટા વેપારીઓ છે. શ્રી અહેમદભાઈ મેમણ ૨૫/૩૦ વર્ષના યુવાન અને સંસ્કારી વ્યક્તિ છે.

પાંચોરા :- સ્ટેશન પાસે જ નમનગરવાળાની લોજ છે. અહિંની લોજ ધર્મશાળા કરતાં જરાય સારી નહિં. વ્યવસ્થા સગવડો પૂરતો અભાવ, અહિં મોરબીના ડો. રાવલ સહૃદયી અને સેવાભાવી છે. સૌરાષ્ટ્રની મીઠાશ તેના સ્વભાવમાં હજુ જીવંત છે. જોડીઆ (નમનગર)ના શ્રી મંગળદાસ ઠક્કર, જીનવાળા યુવાન મિત્ર શ્રી પ્રવિણભાઈ, ડો. રાવલ આ બધા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ પોતપોતાની આગવી પ્રવૃત્તિઓમાં મશ્ગુલ છે. અત્રેની જૈન પાઠશાળાના મુખ્ય શિક્ષક ધ્રાંગધ્રા નિવાસી સ્વભાવે બહુ માયાળુ અને ચિવેકી છે. રાજકોટના શ્રી વસંતભાઈનો અત્રે જનરલ પ્રોવીઝન સ્ટોર્સ છે. મિલનસાર સ્વભાવના અને વિવેકી છે.

સૌરાષ્ટ્રના પછેગામના વતની, રજપૂતાઇનું ગર્વિષ્ટ જેનું જીવન છે અને રજપૂતાઈની જેનામાં ખૂમારી છે તેવા શ્રી. કલ્યાણસિંહજી આવડા વર્ષોથી અહિં આવેલ છે તે ઇજનેર છે. અહિંના જીનમાં કામ કરે છે. સાહિત્યના શોખીન અને સંસ્કારી જીવ છે.

ભુસાવળી :- પશ્ચિમ ખાનદેશનું આ છેલ્લું સેન્ટર. અહિંથી બિહાર અને મધ્યપ્રદેશની સીમાઓ શરૂ થાય છે ભુસાવળ ધણું અગત્યનું મથક, દેશના નકશામાં પણ ભુસાવલ મધ્યમાં આવે છે. અહિંથી દેશના ખુણેખુણામાં પહોંચવા રેલ્વેની સંપૂર્ણ સગવડના છે. આ સગવડોને કારણે લગભગ તમામ ફિદમ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સની ઓફીસો અહિં આ છે આ બધામાં ગુજરાતીઓની સંખ્યા ધણી મોટી છે.

નમનગરના શ્રી વી. પી. ત્રિવેદીની ઓફીસ અહિં પણ છે. ધરની મોટર હોવાથી જલગાંવ-ભુસાવલ વચ્ચે ફર્યા કરતા હોય છે. બધો બહુ વિકસેલો હોવાથી જ્યાં જ્યાં ખાનદેશમાં પોતાના ચિયેટરો છે ત્યાં જવું આવવું ઉપરાંત મુંબઈના પ્રોડ્યુસર્સ સાથેના વેપારી સંપર્કો-આમ ધણી પ્રવૃત્તિ શ્રી ત્રિવેદી સાહેબની ખાનદેશમાં ચાલે છે.

શ્રી ચંદુલાલ ત્રિવેદી ભાવનગરના એક વખતના ઉદ્યમ કાર્યકર્તા અહિં જનતા ફિદમ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સમાં મેનેજર છે. સૌરાષ્ટ્રની ખમીરવંતી ધરતી પર, રાજકોટમાં ગ્રેન્ડ્યુએટ થયેલ યુવાન અને પ્રગતિવાદી કવિશ્રી પરાગ જાની જેમણે “હું જન્મ જન્મ ગુજરાતી” ગીત ગુજરાતને આપી ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધાયું તે કવિના શ્રી ચંદુલાલ ખાસ મિત્ર. શ્રી ચંદુભાઈએ જાણીતા સમાજવાદી કાર્યકર્તાઓ શ્રી શાંતિલાલ ચાતુર્વેદી અને શ્રી રાજગુરુ સાથે ભાવનગરમાં રહી ધણા વર્ષો સુધી કામ કરેલું. શ્રી ચંદુભાઈને મળવાથી ધણા આનંદ આવે ગુજાબી સ્વભાવ, અહિંના ગુજરાતીઓમાં આગેવાન છે.

અહિંના બાઈઓ મુખ્યત્વે નોકરીઆતો છે. માંડ બે છેડા બેળા થાય તેવી મોટા ભાગના કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતિ છે. અત્રે જાણીતા શ્રી દેવે સાહેબ સૌરાષ્ટ્રના છે તેમના પતિનું ઉપલેટાના છે. આ કુટુંબ શિક્ષિત અને સંસ્કારી છે. રાજકોટના શ્રી લાલજીભાઈ અહિં મોટર મિકેનિક છે. જનતા ફિદમ એક્સપ્રેસજનના હિસાબનીશ ચંદુભાઈ ધણા ઉત્સાહી અને પવિત્ર માણસ છે શ્રી ચંદુભાઈના પતિનું પુણ્યામેન પણ સાહિત્ય રસીક છે.

બુરહાનપુર : વિરાડનું પ્રવેશ દ્વાર-ભુસાવલથી આશરે ૬૦ માઈલ થાય. રેલ્વે સ્ટેશનથી ગામ આશરે ત્રણ માઈલ દૂર છે. જીનું ઐતિહાસિક શહેર છે.

ગુજરાતીઓની વસતી લગભગ ૧૫ હજારની છે. સૌરાષ્ટ્રનું ધર એક પણ નહિ દોઢ લાખની વસ્તીવાળું તાપી નદીના કિનારે આવેલ આ ગામમાં પણ સાડી બેનાવવાના પુષ્કળ કારખાના છે. મુરતની માફક અહીં ગૃહ ઉદ્યોગ ધણો વિકસ્યો છે. સાંજે સાડી બજારમાં ભાત ભાતની સાડીઓ વેંચાવા આવે છે. આ વેપારને કારણે અહિં આખા ભારતમાંથી લોકો વેપાર અર્થે આવે છે. અહિંની ભાષા જે ગુજરાતીઓ બોલે છે તે શુદ્ધ ગુજરાતી નહિ— પંદર વીસ હજારની વસ્તીમાં ભાષ્યેજ પાંચ દશ કુટુંબો હશે જે શુદ્ધ ગુજરાતી બોલી શક્તા હોય.

અહિં વહોરા બાઇઓનું તિથસ્થાન છે. દેશ-પરદેશથી અહિં ધણા વહોરા કુટુંબો જત્રાએ આવે છે, અહિં પવિત્ર દરગાહો છે અને તે ખૂબ સુંદર અને કલાત્મક છે.

ખામગામ : વરાડનું ખીજું ગુજરાતીઓનું મથક સૌરાષ્ટ્રના નાના ગામકા જેવું લાગે સૌરાષ્ટ્રના જૈન કુટુંબો અહિં વર્ષોથી આવેલાં; અને એજ જુની પ્રણલિકા પ્રમાણે જીવે છે. સતોષી છે. દરેક ઘરે દુઝાણું એટલે દુધ-ધી પ્રમાણમાં સારા મળે. કોઈ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની સંગડીત પ્રવૃત્તિ નથી. ગુજરાતીઓની સંખ્યા દોઢ બે હજારની ગણાય. બધા નાનો મોટો વેપાર કરે છે કચ્છી તથા લોહાણા કુટુંબો પોતાના મંડળ અને નાતની વાડીની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે ગામ સાફ અને પ્રેમાળ છે.

આકોસા : મધ્ય પ્રદેશનું લગભગ દોઢ લાખની વસ્તીવાળું સુંદર શહેર રૂનું મુખ્ય મથક વેપાર મેજગાર ધણા સારા ગુજરાતીઓની વસ્તી ધણી મોટી, લગભગ પંદર હજારની ગણાય સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના ધર અને કચ્છી ભાઇઓના પણ ધણા ધર છે અહિં આ એક વખતે સૌરાષ્ટ્રના મે કેશવજી કરસનજીની

પેઢી ગામનું નાક મણાતી શ્રી સતીલાલ હાલ પેઢીનો વહીવટ કરે છે, તેના મોટાભાઇની જોહેર ક્ષેત્રે ધણી પ્રતિષ્ઠા હતી.

સૌરાષ્ટ્ર નિવાસીની ખીજ પેઢી મે. જગજીવન તુલસીદાસ, અહિં ધીરલાલ લાખાણી વહીવટ સંભાળે છે. ઉર્મિશીલ, શુદ્ધ ખાદીધારી, મમતાળુ અને કરી છુટવાની તમન્નાવાળા આ કાર્યકર્તા છે. સૌરાષ્ટ્રના સોરઠીયા વાણીયા અને લોહાણા જ્ઞાતિના ધણા ધરો છે,

લગભગ ૫૦ વર્ષથી આકોસામાં આવી વસેલા સૌરાષ્ટ્રના બગસરા બાયાણીના વતની શ્રીયુત વલ્લભજી ગોપાલજી અહિંના આગેવાન વેપારી છે. મેસર્સ તારાયદ કાલીદાસ મેસર્સ મહાવીર ટ્રેડિંગ કંપની આ બધા આગેનાનો સૌરાષ્ટ્રના છે.

તારમહંમદ સ્ટોર્સના નામથી ધંધો કરતા શ્રી ઇસાભાઇ બહુ જાણીતા સ્પોર્ટ્સમેન અને સૌરાષ્ટ્ર-વાસી છે. મે. રજનાકાન્ત કલ્યાણજીની કંવાળા શ્રી કલ્યાણજીભાઇ પણ સૌરાષ્ટ્રના આગેવાન વેપારી છે. અહિં સૌરાષ્ટ્રના વહોરા ભાઇઓની ધણા મોટી સંખ્યા છે.

રાજકોટ પાસે આવેલ ભોધીકા ગામના અને ૪૦ વર્ષથી રહેતા શ્રી નરલાલ અમરચંદ શાહ અહિં મહેતા ટ્રેડિંગના નામથી તિલક રેડ ઉપર ધંધો કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના સાવલાના મૂળ વતની શ્રી દાકશી એ.ધડભાઇ પટેલ વર્ષોથી અહિં આવી વસેલા છે. એમનું દિલ ધણું વિશાળ અને ઉદાર છે. તેમની પાસે બે મકાન હતા એક નાનું તેની આશરે ૩૦ હજારની કીંમત હતી. ખીજું મોટું હતું તેની રૂ. ૧૬ હજાર જેવી કીંમત હતી. તેમણે ઉદારતાથી ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળા માટે રૂ. ૧૬

મોટું મકાન ફાનમાં આપી દીધું. કોઇ પણ શરત નહિ; શાળાના મકાન ઉપર નામ લખવાની પણ 'ના' પાડી. આ ફાનેશરીને જોનાર તો એમ જ માને કે આ વાત બને જ નહિ. તદ્દન સાદા આણસ અને પ્રતિષ્ઠામાં નહિ માનનારા સાર્વિક વૃત્તિવાળા, સંજ્ઞન છે.

સૌરાષ્ટ્રના બગસરા બાયાણીના વતની શ્રી વલ્લભદાસ ગોપાલજી વખારીઆ અત્રેની કરિયાણા હોલસેલ સ્થાપક, ગોળ તથા કમિશનનું કામકાજ કરે છે. લગભગ ૪૦ વર્ષથી આવીને અહિં વસ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં મહુવા પાસે આવેલ મોટા ખુંદવાડાના રહોશ શ્રી ઇસાભાઈ અહમદભાઈ (મહુવાથી આશરે ૧૧ માઈલ થાય.) ૩૦ વર્ષથી આકોલામાં આવી વસ્યા છે. અત્રે મહંમદઅલી ચોકમાં “તારમહમદ રોડ” ના નામથી ડવા, કટલરી વગેરે કામકાજ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ધોરાજી ગામના રહેવાસી બોરા તાહેરઅલી મુલ્લા ઇબ્રાહીમ લગભગ ૪૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસ્યા છે. અહિંના “પ્લાઝા ટોકીઝ”ના માલિક છે. અને “માનીક ટોકીઝ” બાડે રાખી ચલાવે છે. આકોલામાં આશરે ૪૦૦ વહોરા ભાઇઓની સંખ્યા છે.

શ્રી ડાહ્યાભાઈ ધીરજલાલ શેઠ જૈન વણિક અત્રે ૨૦-૨૨ વર્ષથી આવી વસેલા છે. કપાસના મોટા વેપાર કરે છે. કમિશન એજન્ટનું શેઠ બ્રધર્સના નામથી કામકાજ કરે છે.

શ્રી રતીલાલ કરશનજી શાહ સૌરાષ્ટ્રના નમનગર તાલુકાના બાડલા ગામના વતની ૪૦ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા. સ્વ. શ્રી કેશવજી કરશનજી, શ્રી રતીલાલભાઈના મોટાભાઈ એક વખત આખા સામનું

નાક હતા સૌરાષ્ટ્રના કુતિયાણા ગામના શ્રી ધીરજલાલ જમજીવનદાસ લાખાણી ૩૦ વર્ષથી અહિં વસ્યા છે. “જમજીવનદાસ તુલસીદાસ”ના નામથી આખા મધ્ય પ્રદેશમાં કરિયાણા, કપાસ અને રૂનો કમિશન એજન્ટ તરીકે કામ કરે છે.

શ્રી કલ્યાણજી કેશવજી જૈન અત્રે “રજનીકાન્ત કલ્યાણજી”ના નામથી કરિયાણા અને કમિશન એજન્ટનું કામકાજ કરે છે. સાહિત્ય રસીક અને સંસ્કારી છે.

શ્રી નરભેરામ પિતાંબર સાયાણી સૌરાષ્ટ્રના બાપરા તાલુકાના “ચોરખાણ” ગામના વતની છે. ૧૮ વર્ષ સુધી શિક્ષક હતા. શિક્ષિત, સેવાભાવી અને સંસ્કારી જીવ છે.

અમરાવતી : મધ્ય પ્રદેશનું અગત્યનું શહેર અમરાવતી ગણાય, લગભગ ૨ લાખની વસ્તીવાળું આ શહેર પાધડી પને અને વેપારી કેન્દ્ર છે. સૌરાષ્ટ્રના યુવાના વતની શ્રી શંભુચંદર દવે લગભગ ૬૦ વર્ષથી અહિં આવીને વસ્યા છે. અહિંના ગુજરાતી મંડળના પ્રમુખ છે. “ગુજરાતી વિકાસ મંડળ”ની સ્થાપના ૧૯૫૪માં થયેલી તેના મંત્રી સૌરાષ્ટ્રના ગોંડળ ગામના રહેવાસી શ્રી વિનોદરાય પડીઆ છે, ખૂબ જાગણીવાળા અને માયાળુ સ્વભાવના છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ બૃહદ ગુજરાતમાં જ્યાં વસ્યા છે ત્યાં તેમણે પોતાનું આગવું સ્થાન જાળવ્યું છે. શ્રી ડાહ્યાભાઈ ગોકળદાસ સાહિત્ય રસીક અને વર્તમાન-પત્રોના પ્રતિનિધિ છે. તેમણે અત્રેની ગુજરાત એન્ડ્યુ-કેશન સોસાયટીની ૧૪ વર્ષ એકધારી સેવા કરી છે. શ્રી ડાહ્યાભાઈ ગોંડળના છે.

અહિં ગુજરાતીઓની લગભગ ૫ થી ૫ ૧/૨ હજારની વસ્તીમાં સૌથી વધારે સૌરાષ્ટ્રના વણીક કુટુંબો છે. લોહાણાના ધર લગભગ ૪૫ થી ૫૦ જેવાં છે.

એન્યુકેશન સોસાયટીની સ્થાપના ૧૯૭૬માં થયેલી આજે ધણો વિકાસ થયો છે. સુરેન્દ્રનગરના યુવાન ડોક્ટર એચ. યુ. શાહ આ સોસાયટીના પ્રમુખ છે. લગભગ ૬૫ વર્ષથી સૌરાષ્ટ્રમાંથી આવી અહિં વસેલા શ્રી બાબુલાલ ડાહ્યાભાઈ અહિંના આગેવાન કાર્યકર છે અને ધણી જાહેર સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે. સૌરાષ્ટ્રના ખીળ પ્રતિષ્ઠિત શ્રી મોહનભાઈ રાળ છે. અહિં “કાફે મદ્રાસી” ચલાવે છે.

અહિંના ભાઈઓમાં ખૂબ પ્રેમ અને મમતા ભર્યા છે એમની મ્યુ. ગુજરાતી શાળાના મુખ્ય શિક્ષક વેરાવળના વતની શ્રી મૂળશંકર જાની લગભગ ૩૬ વર્ષથી આ શાળામાં શિક્ષક છે. અહિંયા તેમની સારી પ્રતિષ્ઠા છે સૌરાષ્ટ્રનો માનવી દૂરદૂર અનુભવા ગામમાં પહોંચી પરપ્રાંતમાં પણ પોતાની શક્તિથી ઉન્નતિના શિખરે પહોંચે છે ત્યારે તેને મલી છાતી ગળગળ કુલે છે.

અત્રેની વિખ્યાત હોટલ “કાન્તિ ભુવન”ના માલિક શ્રી કાન્તિલાલ વસાણી લગભગ ૨૦ વર્ષથી અહિં આવી વસ્યા છે. ઘણા જ વિવેકી અને પ્રેમાળ છે. એવા જ સંજ્ઞન લગભગ ૨૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા શ્રી ભગવાનદાસ આડતીઆ છે. તેમને સાહિત્યમાં ઘણો રસ છે.

અહિંના વયોવૃદ્ધો અને ખૂબ અનુભવી, રાષ્ટ્રીય ભાવના અને જોમ જેના ગૌરવમાં ભર્યા છે; વૃદ્ધ છતાં યુવાન અને અત્રેની જનતા સાથે ઓતપ્રોત થઈ ગયેલા એવા સૌરાષ્ટ્રવાસી શ્રી મોહનલાલ નારણદાસ રાષ્ટ્રપિતા પૂ ગાંધીજી સાથે રહેલા અને તેમની પ્રેરણાથી દેશ સેવાનું ધણું કામ કરેલું. ૧૯૪૨ માં રાષ્ટ્રીય અંદોલનમાં કારાવાસ ભોગવેલા, નિરાશ્રિત અને સાહિત્ય રસીક છે.

અત્રેના યુવાન એડવોકેટ સૌરાષ્ટ્રના વતની શ્રી ચતુર્ભુજ નરસીદાસ ઝવેરી અહિંની યુવક પ્રવૃત્તિના પ્રાણ જેવા છે; તેમના પત્નિ પ્રભાવતી બહેન સૌરાષ્ટ્રના વિખ્યાત શ્રી પોપટલાલ શાહના પુત્રી છે. જેમના નામથી રેલ્વેના સત્તાવિસો ડરતા એવા રેલ્વેના કાયદાના નિષ્ણાત અને રેલ્વે સામે ફરિયાદો અને દાવાઓમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરેલા તેજા “રેલ્વેના બહારવટિયા” તરીકે જાણીતા થયેલા શ્રી પોપટલાલ શાહના પુત્રો પ્રભાવતી બહેન પણ અહિંની સામાન્યક પ્રવૃત્તિમાં ધણો રસ લે છે. “વનિતા સમાજની” મેનેજિંગ કમિટીના સભ્ય છે.

સાહિત્ય રસીક જેમણે ઘણું વાંચ્યું છે અને છતાંય કાપડનો ધંધો કરે છે. તેવા સૌરાષ્ટ્રના બજારના ભાયાણી પાસે આવેલ નાજપુર નામના ગામના વતની છે. ઘણા વર્ષોથી અહિં આવી વસ્યા છે.

અમરાવતી સૌરાષ્ટ્રવાસીઓથી ભરપુર છે લોકો માયાળુ અને સંસ્કારી છે. સૌરાષ્ટ્રના સંસ્કારોના અહિં દર્શન થાય છે. ધર્મ ભાવના પણ ધી જ. ભક્ત જલારામના શિષ્યો, ભક્તો બહુ મોટી સંખ્યામાં છે. પ્રવાસીને મધ્ય પ્રદેશમાં આવ્યા પછી અમરાવતીમાં જુદીજ ભાવનાના દર્શન થાય છે.

સૌરાષ્ટ્રના જોતપુર પાસે આવેલ દેવકી ગામેળના વતની શ્રી ભગવાનદાસ હીરજી આડતીઆ લગભગ ૨૫ વર્ષથી અત્રે મહેન્દ્ર સાવકલ રેટાઈનના નામથી ધંધો કરે છે. શિક્ષિત, સંસ્કારી અને સાહિત્ય રસીક છે આપ બજે આગળ આવેલા શ્રી કાન્તીલાલને બહોળું કૃત્તમ્ય છે. અમરાવતીમાં કેટલાક મળવાની મન ભરાય તેવામાંના એક છે.

ગોંડળ, સૌરાષ્ટ્રના શ્રી ડાહ્યાભાઈ ગોકળદાસ પરીઆ કાપડના વેપારી છે પણ એમણે ભૂતકાળમાં

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી સરતાનપર વહાણુવટી શરાફી સહકારી મંડળી લી.

તળાજા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૧-૧૧-૫૬

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૨૮૨૫૦-૦૦

અનામત ફંડ :- રૂ. ૧૫૮૬-૫૫

અન્ય ફંડ :- રૂ. ૬૦૦-૦૦

નોંધણી નંબર :- ૧૯૬૬

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૩૧

ખેડૂત :-

ખીનખેડૂત :-

વહાણુવટી :- ૧૩૧

અન્ય નોંધ — આ મંડળી સભાસદને તેમના વહાણુ રીપેર કરવા માટે નાણા ધીરે છે છેલ્લા દસ વર્ષથી પ્રમુખશ્રી ખીન હરીફ ચુટાતા આવ્યા છે અને તેમની વૃદ્ધ ઉંમરે પણ તેમની સેવાનો લાભ મળતો રહ્યો છે.

(શિવશંકર દેવશંકર પંડ્યા

મંત્રી

માવા જગા આરૈયા

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

શ્રી જાદવ કેશવ

શ્રી ભવાન ખેચર

શ્રી બીજલ પુના

શ્રી જોરામ કાના

શ્રી ભીખા કાના

શ્રી ટેમા રવજી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પડવા સેવા સહકારી મંડળી લી.

ધોધા તાલુકો

સ્થાપના તારીખ :- ૧૬-૭-૫૫

શેર ભંડોળ :- ૧૧૪૩૫-૦૦

અનામત ફંડ :- ૪૨૬-૧૪

અન્ય ફંડ :- ૬૬-૦૦

ભાવનગર જિલ્લો

નોંધણી નંબર :- ૨૧૦૬૨

સભ્ય સંખ્યા :- ૬૩

ખેડૂત :- ૭૦

ખીનખેડૂત :- ૨૩

અન્ય નોંધ : મંડળી ધીરાણુ ઉપરાંત જીવન જરૂરીયાતની વસ્તુ અને ખાતર, ખીયારણુ, સભ્યો ને પુરૂ પાડવા વ્યવસ્થા કરે છે પ્રમુખ શ્રી ત્રણ વર્ષથી સેવા કરતા આવ્યા છે

રતિલાલ વનમાળીદાસ ખાટમુરિયા

મંત્રી

સબુભા જીવુભા

પ્રમુખ

વ્યવસ્થાપક કમિટી

જામસંગ વખતસંગ

હંમદાસ રામકૃણુદાસ

પીરભાઈ જાનમહમદ

શીવુભા ખાલુભા

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી રબારિકા જીથ વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

ગ્રાસ્ટ રબારિકા. વાયા ઉના.

ખાંભા તાલુકો
અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ:- ૧૦-૬-૧૯૫૬

નોંધણી નંબર :- આર. ૧૮૫૧

શેર ભંડોળ:- રૂ. ૮૭,૬૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૫૦

અનામત ફંડ:- ૮,૬૩૨-૦૦

ખેડૂત :- ૨૧૫

અન્ય ફંડ:- ૫૬૫૭-૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૭૫

અન્ય નોંધ :- મંડળીના કાર્ય વિસ્તારના ગામોમાં, મંડળી ખેત ઉત્પાદનનું કમિશનના દરે ખરીદ વેચાણનું કામ કરે છે, અને જીવન જરૂરિયાતની ચીજ વસ્તુઓનો સહકારી ગ્રાહક ભંડાર ચલાવે છે.

સહકારી ક્ષેત્રે પ્રદેશના ખેડૂતો અને અન્ય કારીગર વર્ગના લોકોને સસ્તા દરે નાણાંકીય સવલત પૂરી પાડે છે.

શ્રી. રબારિકા જીથ વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

નાથા ખેચર
મા. મંત્રી

નાગ પાલ ગાંધી
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ખેતી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ ઊના

(સ્થાપના તારીખ—૨૧-૬-૧૯૫૬)

ભારતીય અર્થતંત્રમાં ખેતી સૌથી વધુ મહત્વનું ક્ષેત્ર કહી શકાય. ખેતી ઉત્પાદકતા જગતમાં ઓછી હોય તેવા દેશો પૈકી ભારત એક છે આપણે ગમે તે અધિનિયમમાં નિયમો ઘડીએ પણ આખરે આપણું મુખ્ય ધ્યેય ખેડૂતોને વધુ ઉત્પાદન માટે પ્રોત્સાહિત કરી તેને વ્યાજબી વળતર અપાવવાનું છે. તેને માટે ખેતી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ અગત્યનું અને એક જ અંગ હોય જે થકી ખેડૂતને ખુદી હરરાજી, ખરો તોલ અને રોકડાં પૈસા... નાં વિધાનનો વાસ્તવિક લાભ મળે.

આ કાર્યમાં સહકાર આપતાં ખેડૂતો તેમજ વેપારીઓ વિશેષ રસ દાખવી પરસ્પર કર્તવ્ય બજાવતાં દેશ સેવામાં ફાળો આપે અને કાર્યને સરળ બનાવી પ્રગતિના પંથે દોરે એ જ અભ્યર્થનાં.

બજાર સમિતિનો ટૂંક અહેવાલ

- ૧ માર્કેટ વિસ્તાર — સમગ્ર ઊના તાલુકાને (૧૨૮ ગામેને) માર્કેટ વિસ્તાર તરીકે આવરી લેવામાં આવેલ છે.
- ૨ માર્કેટ યાડ — બજાર સમિતિ પાસે ૬ એકર અને ૯ ગુંઠા જમીન છે.
- ૩ નિયંત્રીત જણસીઓ :—

ઊના માર્કેટ વિસ્તાર માટે બજાર ધારા હેઠળ નીચે મુજબ ૧૧ જણસીઓ નિયંત્રીત કરવામાં આવેલ છે.

૧. બાજરો ૨. મગફળી ૩. ઘઉં ૪. જુવાર ૫. અડદ ૬. કમોદ ૭. કપાસ ૮. ગોળ ૯. તલ ૧૦. એરડી ૧૧. મગ

શ્રી છબીલદાસ વિ. શાહ ચેરમેન

શ્રી રાજભાઈ રણુમલ મોરી વા-ચેરમેન

શ્રી પુરૂષોત્તમ ભ. ભારદ્વાજા સેક્રેટરી

કમીટીના અન્ય સભ્યો

શ્રી હરકીશનદાસ જી. શેઠ

શ્રી દુર્લાભજી હંસરાજ

„ હસમુખલાલ હ. દોશી

„ ગુલાબચંદ મેઘજી શાહ

„ જમનાદાસ ક. શાહ

„ વીરાભાઈ દાનાભાઈ

„ હરજીવનદાસ ગી. શાહ

„ મગનભાઈ પૂનાભાઈ

„ દાસાભાઈ ભુપતભાઈ

„ મામલતદાર સાહેબ

„ પુરૂષોત્તમ ભવાનભાઈ પટેલ

„ સહકારી અધિકારી

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી તાતણીયા જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

મહુવા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ:- ૫-૬-૧૯૫૭

નોંધણી નંબર :- ૧૯૮૭

શેર ભંડોળ:- રૂા. ૭૭૩૬૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૫૮

અનામત ફંડ:- ૧૦૭૮,૧૫

ખેડૂત :- ૨૩૧

સરકારશ્રીના શેર:- ૧૦૦૦૦,૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૨૭

અન્ય નોંધ :- મંડળીએ ગોડાઉન ખાંધેલ છે. જીવન જરૂરીયાતની દરેક વસ્તુ મંડળી વેચે છે. રસાયણી ખાતર તેમજ સસ્તુ અનાજ વિ. વેચણીનો મંડળી ધંધો કરે છે.

વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો

- (૧) રૂડાભાઈ ગોવીંદભાઈ
- (૨) અલારખભાઈ મીરૂભાઈ
- (૩) શકુરભાઈ અલીમામદ
- (૪) ખીમચંદ ચકુભાઈ

- (૫) જેઠાભાઈ લખમભાઈ
- (૬) ઓસમાણ ઉમરભાઈ
- (૭) મુસા ઇસાકભાઈ
- (૮) ભગવાન હમીર

શ્રી. તાતણીયા જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સ. મંડળી લિ.

બદલજી ન. દવે
મા. મંત્રી

અભરામભાઈ કાશમભાઈ
પ્રમુખ

જનમભૂમિ અને શ્રી કકલભાઇ કોઠારી સાથે લખવાનું શરૂ કર્યું. હળુપ સાહિત્યનો શોખ તેો જાળવી રાખ્યો છે.

સૌરાષ્ટ્રના ખગસરા પાસે આવેલ નાજપુરના રહીશ શ્રી નરભેરામ ગાયકંદ સોરડીયા જ્ઞાતિનું કામ કરે છે અને કલોથ મરચન્ટ એશિયન એજન્ટના ઉપ-પ્રમુખ છે. શ્રી તલકચંદ વાઘજીભાઇ સૌરાષ્ટ્રના જૂનાગઢ પાસેના તાલીયા ધર ગામના છે, લગભગ ૪૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસ્યા છે.

કેટલાક પ્રતિષ્ઠિત સૌરાષ્ટ્રના સંજ્ઞનોમાં શ્રી ગોકળદાસ મયાશંકર દોશી, મૂળગામ મોરખી, મધ્ય પ્રદેશમાં ૫૦ વર્ષથી આવી વસ્યા છે. જવાહર રોડ ઉપર પોતાની દુકાન છે. શ્રી રતીલાલ કરશનદાસ ધાખળાયા, ખગસરા બાયાણી પાસેના નાજપુર ગામના છે. કાપડનું હોલસેલનું કામકાજ કરે છે. લગભગ ૪૦ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા છે.

સ્ટાન્ડર્ડ ટ્રેડિંગ કું. વાળા શ્રી લગવાનજીભાઇ જામ-ભાણુવડના ૩૫ વર્ષથી અમરાવતીમાં છે શ્રી પુનમચંદ રાયચંદ મહેતા વલ્લભીપુર સૌરાષ્ટ્રના છે. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં શાળા છોડી અત્રેની ગુજરાતી વર્તીકયુલર સોસાયટીના મુખ્ય કાર્યકર્તા છે. જામનગર પાસેના જગમોડીના વતની લગભગ ૬૫ વર્ષથી મધ્ય પ્રદેશમાં આવી વસેલા છે. પ્રતાપચોક, જવાહર ગેલ્ટમાં પોતાની દુકાન છે, કમિશન એજન્ટનું કામકાજ કરે છે. શ્રી પોપટલાલ ભવાનભાઈ રાજ સૌરાષ્ટ્રના થાણા દેવડીના વિદલ્ કૅમિસના એક આગેવાન અને પ્રતિષ્ઠિત કાર્યકર્તા છે.

શ્રી વસનજી લવજી માખેયા રાજકોટના વતની, ધર્મોથી અહિં આવી વસેલા. લોહાણા મહાજનના પ્રમુખ અને જાહેર ક્ષેત્રમાં અહિંના આગેવાન કાર્ય.

કર્તા છે શ્રી મણીલાલ લાલજી મૂળગામ તરસાઈ જામનગરના અહિં જવાહર રોડ ઉપર તખતમલ એસ્ટેટ સામે કિરાણીની દુકાન ચલાવે છે. શ્રી પ્રાણશંકર અંબાશંકર સૌરાષ્ટ્ર યુડાના ૫૦ વર્ષથી અહિં કાપડનો ધંધો કરે છે.

ચેવતમાલ:-ચેવતમાલ નાનું પણ ગોકુળીયા ગામ જેવું. મધ્યપ્રદેશનું રત્ન અગત્યનું મથક. મુખ્ય રેલ્વે લાઈન ઉપર આવેલ ધામણુમ વધી આશરે ૨૭ માઇલ દૂર આવેલ આ નાના ગામમાં ગુજરાતીઓની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે. અહિં આવવા ટ્રેઇન નથી, બસમાં આવવું પડે. અહિં આવનારનો ઉનારો મોટે ભાગે લોહાણા મહાજનવાડીમાં હોય છે, આ મકાન આલિશ્ચાન અને સુંદર છે.

ચેવતમાલમાં ધોરાજી પાસેના મોટી મારડના રહેવાસી શ્રી જટાશંકર ભટ્ટ અને શ્રી મગનભાઈ ડોસાભાઈ કરાર બંને સંજ્ઞન, વિવેકી અને માયાળુ છે. સૌરાષ્ટ્રના તરસાઈ ગામના રહેવાસી ભગભગ ત્રણ દાયકાથી આવી અહિં વસેલા શ્રી મગનલાલ ડોસા-ભાઈ કપાસીયાના મોટામાં મોટા કમિશન એજન્ટ છે. તેમનું આતિથ્ય કદી પણ ભૂલી શકાય નહિં તેવું છે.

શ્રી જટાશંકરભાઈ વર્ધોથી સૌરાષ્ટ્રમાંથી આવી અહિં વસ્યા છે. અહિં હરિજન સેવક સંઘનું ૯ વર્ષ સુધી સેવા કાર્ય કર્યું. વૈદુ જાણતા હોવાથી માંદાઓની માવજત કરી. ૬ વર્ષ સુધી અત્રેની શાળાના મુખ્ય શિક્ષક હતા. સૌરાષ્ટ્રના થાણા-દેવડીના શ્રી છોટાલાલ ઠક્કર અત્રેની શાળાના મુખ્ય શિક્ષક છે. સૌરાષ્ટ્રના ખડેરા (રાજકોટ કાલાવડ વચ્ચે) ગામના વતની શ્રી. જયંતિલાલ નયવાણી શિક્ષિત અને સંસ્કારી છે. અહિંના લોહાણા મહાજન તથા ગુજરાતી કેળવણી મંડળના મંત્રી છે, તેમનો ધંધો શરાફનો છે.

મિલખાના મોચી શ્રી દામજી વાઘેલા ખૂબ પરોપકારી જીવ, પૂ. આપુજી સાથે અને ઠક્કરબાપા સાથે સમાગમમાં આવેલા, આ મહાત્માઓના સંસ્કાર પોતાના જીવનમાં ઉતર્યા અને આ પુણ્યશાળી આત્માઓની પોતાના ઘરમાં પધરામણી કરી નેમની પ્રેરણા મેળવી, આવા શ્રી દામજીભાઈ ખૂબ ભલા માણસ હવે તો એંશી વર્ષ સુધી પહોંચ્યા હશે. અત્રેના સામાજિક કાર્યોમાં બહુ રસ લે છે.

સૌરાષ્ટ્રના કુંદેરા ગામના વતની શ્રી લીલાધર મજીડીઆ અહિં લગભગ ૭૦ વર્ષથી આવીને વસેલા છે, તેમણે અત્રેની મ્યુનિસિપાલિટીનીનો લગભગ પાંચ વર્ષ સુધી વહીવટ સંભાળેલો, સૌરાષ્ટ્રવાસીને આવા સન્નજન મળે ત્યારે હેયું આનંદથી નાચી ઉઠે. ૧૯૪૨ ના રાષ્ટ્રીય આંદોલન વેળા મ્યુનિસિપાલિટીમાંથી ગણનામું આપી સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ જાળવ્યું. અત્રેની લોહાણા ખોડિંગના ટ્રસ્ટી મંડળના પ્રમુખ છે.

શ્રી દેવચંદ ગઢીઆ સૌરાષ્ટ્રના આગેવાન તેલના વેપારી છે. અહિંયા વહોરા ભાઈઓ તેમજ જૈન ભાઈઓની વસતી સારા પ્રમાણમાં છે. મુંબઈ રાજ્યમાં અને ત્યાર પછી ગુજરાત રાજ્યમાં પ્રધાન મંડળમાં પોતાનું આગવું સ્થાન અને પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કરનાર શ્રી રતુભાઈ અદાણીના સગા ભાઈ શ્રી જેઠાલાલ અદાણી, અહિંના યુવક મંડળના ઉત્સાહી અને ધગશ્ચવાળા કાર્યકર્તા છે.

આ પ્રદેશમાં ડાહ્યાલાલ માવજીનું નામ ઘણું વિખ્યાત છે. અનેક નિરાધાર માણસોને સદાય કરી કામ ધંધે લગાડયા છે. આ પેઢીનો વહીવટ શ્રી અમૃતલાલભાઈ ચલાવે છે. નામ એવા ગુણુ છે. અમૃત જેવી વાણી, અમૃત જેવી પ્રેમાળ આંખો, અમૃત જેવું શુદ્ધ હૃદય, ૪૫-૪૭ વર્ષની વયના

આ સુસંસ્કારી સન્નજનની છાપ કદી પણ ન બૂલાય તેવી છે. અહિં કરિયાણાનો મોટો વેપાર કરે છે. કરિયાપાર પણ વેપારી સંબોધો છે. વેપારી છતાં શ્રી અમૃતલાલ સાહિત્ય રસીક છે. એક સુંદર પુસ્તકાલય ઘરમાં રાખ્યું છે.

યવતમાલની ૫૦ હજારની વસ્તીમાં સૌરાષ્ટ્ર-વાસીઓ ૪૦૦-૫૦૦ જેટલા હશે. અહિંના મુખ્ય અને આગેવાન સૌરાષ્ટ્રવાસીઓમાં ગોંડલ રાજ્યના કાલકી ગામના શ્રી વૃન્દલાલ કરસનદાસ ૬૦-૬૫ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા છે. જામનગર રેલ્વેના તરસામ ગામના વતની શ્રી મગનલાલ ડોલાભાઈ મેક્સર્સ જ્યોતિલાલ મગનલાલના નામથી કમિશન એજન્ટનું કામકાજ કરે છે લોકોઉત્તરના શિખરે જમ પહોંચેલા અને માથાળું, લોકો ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને બહુ વિવેકી લાગ્યા.

વર્ધા:-રાષ્ટ્રપિતા પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીની પુણ્ય ભૂમિ. પોરબંદરમાં જન્મી, સૌરાષ્ટ્ર છોડી પોતાની કર્મભૂમિ વર્ધાને બનાવી. કહેવાય છે કે સૌરાષ્ટ્રમાં કે ગુજરાતમાં ગાંધીજી રહ્યા હોત તો મહાત્મા બન્યા હોત કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. પૂ. આપુજીએ વર્ધા રેલ્વેને ઉતરી ત્યાંથી પાંચ સાત માસ દૂર એક ગ્રામ વિસ્તારમાં પોતાની છાવણી નાખી. આ સ્થળનું નામ “સેવાગ્રામ” ના નામથી જાણીતું થયું.

સૌરાષ્ટ્રના યુવન એજ્યુએટ શ્રી ટી. એ. રૂપરેલ અહિંના જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે. અહિં પાંચસો જેટલા ગુજરાતી ભાઈ-બહેનો હશે. તેઓ અહિંના જીવન જોડે વણાઈ ગયા છે. ૧૯૩૨-૩૬ ના દિવસોમાં અહિં બે હજાર ગુજરાતીઓ હતા પણ વેપાર-વંધામાં નુકશાન જવાથી વર્ધા છોડી ચાલ્યા ગયા.

સૌરાષ્ટ્રના મૂળી પાસેના પાંડવરા ગામના વતની ડો. માણેકલાલ મગનલાલ શાહ અત્રેની કોમર્સ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ છે. ૧૯૩૦ માં કોલેજ છોડી રાષ્ટ્રીય આંદોલનમાં ઝંપલાવ્યું અને છ માસ સુધી કારાવાસ ભોગવ્યો. નામ સ્વભાવના, સહૃદયી અને ખૂબ વિવેકી છે.

વર્ધા જીલ્લાના “હરિજન સેવક સંઘ” ના પ્રમુખ ડો. મનુભાઈ જેશંકર ત્રિવેદી ધોળકાના છે. પૂ. બાપુજી અને શ્રી જમનાલાલ બળજને કારણે આ પ્રદેશમાં ૨૫-૩૦ વર્ષથી આવી વસ્યા છે. તેઓ નાની મોટી અનેક પ્રવૃત્તિઓ સાથે જોડાયેલા છે. ગાંધીજીના ચુસ્ત અનુયાયી અને સેવાભાવી છે.

અત્રેની “મહાત્મા ગાંધી પ્રાથમિક ગુજરાતી શાળા” ૧૯૨૬ માં સ્થપાઈ હતી. આ શાળાના મુખ્ય શિક્ષક શ્રી વિનોદરાય દુર્લભજી ભટ્ટ સૌરાષ્ટ્રના મોરખી પાસેના વનાળીયા ગામના વતની છે. અહિંના બહારજ રોડ ઉપર આવેલ “રામ ભરોસે” હોટલના માલિક શ્રીયુત નારણદાસ વલ્લભદાસ જામનગરના રહેવાસી છે. લગભગ ૬૦ વર્ષથી આ કુટુંબ અહિં આવેલ છે; તે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ રસ લે છે. સેવાગ્રામમાં રાષ્ટ્રપિતા પૂ. મહાત્માજીની કુટિરના દર્શન થયાં. બાપુના ચરમા અને પાંચડી તેમની ચાંખડીઓ જોયા પછી હૃદયું ભરાઈ આવે; હવે સેવાગ્રામ પ્રાણહીન લાગે છે. અત્રેની રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર સમિતિ, મહિલા આશ્રમ, મગનવાડી તેમજ રચનાત્મક કબજરતી નાની મોટી સંસ્થાઓ પૂ. બાપુજીની પ્રેરણાથી જ સ્થપાઈ અને વિકસી છે, આ યાત્રા ધામ છે.

રાયપુર : મધ્ય પ્રદેશનું રાયપુર બહુ પ્રસિદ્ધ છે. અહિંથી વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના સ્થાપક પ્રચારક મહા પ્રભુજીનું પ્રાગટ્ય સ્થાન ચંપારણ્ય ધણું નજીક

હોવાથી વૈષ્ણવોની અવર જવર ઘણી રહે છે. રાયપુર ગુજરાતી જનતા ખૂબ પ્રેમાળ અને આતિથ્ય ભાવનાથી ભરપૂર.

અત્રેની પ્રા. શાળાના શિક્ષક શ્રી જટાશંકર પ્રભાશંકર આચાર્ય સૌરાષ્ટ્રના રાજકોટમાં છે. શાળાનાં કામમાં રચ્યા પચ્યા રહે છે. શાળાને વિકસાવવામાં એમનો ધણો મહત્વનો ફાળો છે. માધ્યમિક શાળાના મુ. શિક્ષક શ્રીયુત એસ. આર. પંડ્યા સૌરાષ્ટ્રના છે.

રાજકોટના “નવયુગ પ્રકાશન ગૃહ” તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “પરણ્યા પછી”ના લેખક ડો. ભાનુભાઈ પ્રભાશંકર હવે ધણા વર્ષોથી અહિં પોતાનું દવાખાનું ચલાવે છે. સૌરાષ્ટ્રના રાણપુરના વતની છે. ૧૮ વર્ષની નાની વયથીજ લેખન કાર્ય શરૂ કરેલું; આજ પણુ દવાખાનાના વ્યવસાય સાથે સાહિત્યમાં એટલોજ રસ લે છે. લગભગ ૨૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા છે. અહિંના જાહેર જીવનમાં આગળ પડતું સ્થાન ધરાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના જામવંચળી ગામના વતની શ્રી નરભેસમ પોપટભાઈ ચતવાણી લગભગ ૩૫ વર્ષથી અહિં મે, ચક્રલાઈ ઘેલાભાઈની કું.ના નામથી બીડીપતાનું કામકાજ કરે છે. અત્રેની ગુજરાતી શિક્ષણ સંઘના પ્રમુખ તથા લોહાણા મહાજનના ઉપ-પ્રમુખ છે.

ધાંગધ્રા (સૌરાષ્ટ્ર)ના વતની શ્રી બાલકૃષ્ણ હવે અહિં ‘મધુસૂદન અગરબત્તી’ના નામથી કારખાતું ચલાવે છે. તે આર્યસમાજ છે. હિંદુ સ્ત્રીઓ ધણા મુસ્લીમ ઘરોમાં બેઠી હોય તેવું ધણું જોયું છે પણ મુસ્લીમ સ્ત્રીને હિંદુ બનાવી પોતાની પત્નિ તરીકે હિંમતપૂર્વક રાખનાર આવા વીરલા ભાગ્યેજ જોવા મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ઉના ગામના વતની શ્રી વિષ્ણુભાઈ નરભરામ જોષી અત્રેની મે. એલ. કે. કંપનીના ભાગીદાર છે. “ગુજરાતી સેવા સંઘ”ના ઉપ પ્રમુખ છે. સાહિત્ય રસીક હોવાથી પોતાને ત્યાં સુંદર નાનકડું પુસ્તકાલય વસાવ્યું છે. અહિં આ લગભગ ૨૫ વર્ષથી રહે છે.

શ્રી હિંમતલાલ માણેકચંદ આટવીઆ સૌરાષ્ટ્રના આખીજળીઆ ગામના વતની છે અત્રેના અગ્રગણ્ય નાગરિક છે. રાયપુરના જાહેર જીવનમાં આગળ પડતા છે. અત્રેના માલવિયા રોડ ઉપર સીવેલાં કપડાની દુકાન તથા આયુર્વેદની દવાઓની દુકાન ચલાવે છે. અત્રેની ગુજરાતી શાળાની સ્થાપના કરી તેને પગભર કરવામાં તેનો મુખ્ય હિસ્સો છે. તેમનું પોતાનું ખાનગી પુસ્તકાલય છે.

સૌરાષ્ટ્રના તળાજ ગામના વતની જનાબ વલી-મહમદ નૂરમહમદ “વલીમહમદ એન્ડ કું.”ના નામે મોટર સ્પેર પાર્ટ્સનું કામકાજ કરે છે અને “આનંદ ટ્રાન્સપોર્ટ”માં ભાગીદાર છે. સાહિત્ય રસીક અને મમતાળુ છે.

અહિં સૌરાષ્ટ્ર તેમજ કચ્છી ભાઈઓના ધણુ ધર છે પણ બૃહદ ગુજરાતના લગભગ બધાજ કેન્દ્રોમાં જાહેર પ્રવૃત્તિઓ ગુજરાતી સમાજના નામથી ચાલે છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના અલગ મડળો કયાંય નથી. રાયપુર ગુજરાતીઓથી ખદમદતું હોવાથી અહિં બહારથી આવનારને અભણ્યા પ્રદેશ જેવું ન લાગે.

નાગપુર : મધ્ય પ્રદેશનું મુખ્ય શહેર હવે તો મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં છે. લગભગ સાત આઠ ચોરસ માઇલના વિસ્તારમાં આ શહેર પ્રસરેલું છે લગભગ ૧૦ લાખની વસ્તીવાળા આ શહેરમાં લગભગ ૭૦

થી ૭૫ હજાર ગુજરાતીઓ વસે છે જેમાં કચ્છના તેમજ સૌરાષ્ટ્રના કુટુંબોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. જૈન, લોહાણા, પાટીદાર, બ્રાહ્મણ વગેરેની વસતી મુખ્ય પ્રમાણમાં છે.

અત્રેની “મહાવીર જીવલખાઈ ઇતિવારી ગુજરાતી કન્યાશાળા” જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર)ના વતની શ્રી પે પટલાલ વિક્રમશી શાહે પોતાની પતિના સ્મરણાર્થે ૧૯૩૦ માં બંધાવી. આ શાળાના મુખ્ય શિક્ષક મોરબીના શ્રી રણુછોડાસ રાચ્છ છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ અન્ય રાજ્યોમાં જઈ જાહેર હિતાર્થે અને શિક્ષણ પાછળ આર્વા આલિશાન મકાનો બનાવી; સમાજના ચરણે ધરે છે ત્યારે તે સૌરાષ્ટ્ર અને સમસ્ત ગુજરાતીઓ માટે ગૌરવનો વિષય બને છે. આ કન્યાશાળા જોઈ મારું હૃદયું કુદ્યું નહોતું સમાતું.

રેલ્વેના બહારવટિયા તરીકે વર્ષોથી જાણીતા થયેલા શ્રી પોપટલાલ ભાઈચંદ શાહ રાજકોટ પાસેના સરધારના વતની છે. “નાગપુર રેલ્વે મંડળ”ના ઉપપ્રમુખ છે અને બીજી અનેક જાહેર સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે. વયોવૃદ્ધ છતાં તેનો જીરવો યુવાન જેવો છે.

અત્રે “જલારામ સત્સંગ મંડળ”ના કાર્યકર્તાઓ અનીડા (રાજકોટ પાસે)ના વતની શ્રી ઓધવજી પ્રાગજી ચંદ રાણા તથા જાવનગરની બાબુમાં આવેલ વાલુકડના વતની શ્રી ત્રિનેદરાય યુતીલાલ સૌરાષ્ટ્રના સેવાભાવી સજ્જનો છે. બંને કરિયાણાના વેપાર કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ગૌરવનો સોનેરી અક્ષરે ઇતિહાસ આલેખતું અહિંનું “જશવંત સ્મારક” જોતાં જ મસ્તક નમી પડે. સોળ વર્ષના આ કિશોરમાં કેવી હિંમત હશે ? રાજકોટના બોદાણી કુટુંબનો આ કિશોર ૧૯૪૨ના રાષ્ટ્રિય આંદોલનમાં ત્રિધાર્થીઓનો

આગેવાન હતો. શ્રી મગનલાલ નારણજીનો પુત્ર. રઘુવંશીનું ક્ષત્રિયપણાનું તેનામાં ખમીર હતું. સ્વ. જશવંત અહિંની જનતાનો લાડલો લાલ બની ગયો. આજ જશવંત તેના સ્થૂલ દેહે નથી પણ તેનું સમારણ તેની અને સૌરાષ્ટ્રની ગૌરવ ગાથા સમું લાલગંજ, આરાપુરામાં ઊભું છે. સ્વ. જશવંતના પિતા શ્રી મગનલાલ ચિત્રાવડના છે. અહિં સાથુની ફેક્ટરીનો ધધો કરે છે.

અત્રેની કિલાચંદ દેવચંદની જાણીતી પેઢીના મેનેજર વીરમગામના શ્રી ફકિરચંદ છે. અત્રેની જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં રસ રહે છે. અને “ગુજરાતી સ્કુલ”ના ઉપ પ્રમુખ છે. મે. વોલકર્ટ અધિકારીની નાગપુરની શાખામાં મેનેજર શ્રી હિંમતલાલ પડ્યા રાજકોટના છે. અહિંની ધણી જાહેર પ્રવૃત્તિઓ સાથે જોડાયેલા છે.

આ ઉદ્યોગિક અને આસપાસ ખૂબ વિકસેલા શહેરમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓને સહેલાઈથી શોધી શકાય નહિં. તેમનું કોઈ વ્યવસ્થિત મંડળ નથી.

લાવનગર પાસે લડારીયાના ડૉ. કિશોર ત્રિવેદી અહિંના પ્રતિષ્ઠિત ડોક્ટરોમાંના એક છે. વિવેકી અને મમતાવાળા છે. હિંમતલાલ કેશવજી કોઠારી સૌરાષ્ટ્રના જેતપુર ગામના કાપડની જાણીતી મીલોના એજન્ટ છે. ગુજરાતી સમાજના ઉપ પ્રમુખ છે. શ્રી ત્રીપુરાચંકર મગનલાલ શુક્લ વઢવાણ શહેરના, યાત્રિએ બ્રહ્મણ. આ પ્રદેશમાં ત્રીસેક વર્ષથી આવીને વસ્યા છે. અત્રેના સીતામર્ડી વિસ્તારમાં મેસર્સ નટવરલાલ શામળદાસની કું.માં બેસે છે સહિત્વના શોખીન છે. શ્રી વૃજલાલ નાથાલાલ મહેતા સૌરાષ્ટ્રમાં પોરબંદર પાસેના રાણાવાવ ગામના છે. અહીં સ્ટીલનું ફેરનીચરનું લકડગંજમાં કારખાનું છે.

ગોંદિયા :-મધ્ય પ્રદેશમાં બીડી પત્તાના વેપારમાં અને બીડીઓના કારખાનામાં ગોંદિયા વિખ્યત છે. રોજની લાખો બીડીઓ બને છે. અહીંની લગભગ ૬૦ હજારની વસ્તીમાં ૫/૬ હજાર ગુજરાતીઓ છે. કચ્છી કડીયાના આશરે ૧૩૦, લોહાણાના ૧૨૫ પટેલ પાટીદારના ૫૦ બ્રાહ્મણ તેમ જ સૌરાષ્ટ્રના બોબના પણ ધર છે. ગુજરાતીઓ સુખી છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓએ નામના અને કિર્તી સંપાદન કરી છે. અત્રેની જાણીતી પેઢી મેસર્સ મેથળ ધેન્ડાલાઈની કું. વાળા સ્વ. મેથળ આપા સૌરાષ્ટ્રના જોડીયા ગામના, આ લેખના લેખક શ્રી બાબુભાઈ ચંદ્રારાણાના કુટુંબી અને વડીલ હતા. જોડીયાના મે. ચકુ ધેલાની કું. વાળા શ્રી અમરશીભાઈ ચંદ્રારાણા અત્રે બીડી પત્તાનું કામ કરે છે. લેખકના વડીલ છે.

“ શ્રી જમનાબેન વસંત ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળા,” સૌરાષ્ટ્રના આટકોટના નિવાસી શ્રીયુત મણીલાલ આણંદજી વસંતે બંધાવી આપી છે. શ. ૫૧ હજાર મકાન માટે અને શ. ૧ લાખ આ શાળાના નિલાવ માટે આપેલ છે. શ્રી વૃજલાલ મણીલાલ વસંત ૧૯૪૭ થી અહીં આવી વસ્યા છે, બીડી પત્તાનું કામકાજ કરે છે.

ખિલાસપુર:-નાનું ટમકલા જેવું, સૌરાષ્ટ્રના નાનકડા ગામ જેવું; ગામ સ્ટેશન વિસ્તારમાં “લયું” “લયું” લાગે છે, સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની અને કચ્છી કુટુંબની વસતી વધે છે.

અત્રેની સદર જગ્ગરમાં મે. કિર્તીકુમાર ચુનીલાલના નામથી સોના-ચાંદીનું કામકાજ કરતા રોઠશી ચુનીલાલ પાનાચંદ પારેખ સૌરાષ્ટ્રના ઉપસેટાના વતની છે. લગભગ ૨૦ વર્ષથી અહીં આવીને વસ્યા છે. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને સંસ્કારી સજ્જન છે.

અત્રેની રેલ્વે માર્કેટમાં “સાકચી સ્ટોક્સ” બહુ વિખ્યાત છે. કાપડનું કામકાજ કરતા આ સ્ટોક્સના માલિક શ્રી અનંતરાય હગનલાલ તેજણી સૌરાષ્ટ્રના ધોરાજી ગામના છે. યુવાન, ઉત્સાહી અને ખૂબ લાગણીવાળા છે.

અત્રેના ગુજરાતી સમાજના પ્રમુખ અમીર જેવા માણસ છે. સૌરાષ્ટ્રના હળવદ ગામના રહેવાશી; ધણુ વર્ષોથી અહિં આવીને વસેલા શ્રી યુનીલાલ નાનાલાલ મહેતા બિલાસપુરનું નાક છે. પરપ્રાંતમાં આટલી નામના પ્રાપ્ત કરવી સહેલું નથી. સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતને માટે શ્રી યુનીલાલ ગૌરવ સમાન છે. શ્રી યુનીલાલ ‘રોડ’ અને રેલ્વે કોન્ટ્રાક્ટનો ધંધો કરે છે. તેમના પરિન ક્ષમાબદ્ધ શિક્ષિત અને સંસ્કારી છે. બહેનોની પ્રવૃત્તિઓમાં અને વિશેષ કરીને રાસ-મરખા વીગેરે સંસ્કાર પ્રવૃત્તિઓમાં આગેવાની બધી જાગ લ્યે છે. બિલાસપુરમાં શ્રી યુનીલાલબાબને ત્યાં સૌનેટુરનેહબધો આવકારો મળે.

સૌરાષ્ટ્રના લુણીધર પાસેના માયાપાદર ગામના વતની શ્રી માણેકચંદ વછરાજ લગભગ ૫૦ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા છે.

બિલાસપુરમાં શ્રી માણેકચંદ વછરાજ આવ્યા ત્યારે એક બે ગુજરાતી કુટુંબો હતા અને તે અહિં ધણુ ગુજરાતીઓના ઘર છે. અહિં વહોરા કુટુંબો પણ ધણુ છે

આ આખા પ્રદેશમાં શ્રી જગમલ શેઠનું નામ ખૂબ જાણીતું હતું. ‘જગમલ કોડી’ના નામથી એમની જગ્યા જાણીતી હતી. રેલ્વેના અમલદારો, ગાડી ટી ટી વીગેરે બધાજ જગમલ શેઠનું નામ પડે એટલે ખડે પગે ઉભા રહી જતા.

નામ રહતા ઠંકરા નાણાં નહિં રહતાં; ઈશ્વર હુદા કોટડાં, પાડયા નહિં પડતા.

જગમલ શેઠ કચ્છના વતની હતા. નામ કમાઇ ગયા.

બિલાસપુરની નજીકમાં બે સુંદર અને ઐતિહાસિક સ્થળો છે. (૧) અમર કંટક (૨) મોરખજી રાજની રાજધાની ‘રતનપુર’ પવિત્ર નર્મદા નદીનું ઉગમ સ્થાન, બિલાસપુરથી આશરે ૭ માઈલના અંતરે આવેલું છે. નર્મદા નદીને શિવ-પુત્રી ગણવામાં આવે છે. અમર કંટક જર્મ કુદરતને નિહાળવી એ જીવનને લ્હાવો છે. અહિં આત્માની ખરેખર શાંતિ મળે છે.

શ્રી યુનીલાલ નાનાલાલ મહેતા અને જૂનાન કાર્યકર શ્રી જયંતિભાઈ ઠંકરના મીઠાં સંસ્મરણો કદી જૂલાય તેવાં નથી.

રાયગઢ : મધ્ય પ્રદેશ વિસ્તારમાં ધણું મોટું; ગુજરાતીઓ મોટા પ્રમાણમાં વસતા હોય તેવા કેન્દ્રો પણ ધણાં, અહિંની વસતી ૩૫-૪૦ હજારની ગણાય.

પર પ્રાંતમાં ધણી જગ્યાઓએ ગુજરાતીઓ પોતાની મનુષ્યા, લખતારા કે બોલતાં તદ્દન ભૂલી ગયા છે. આવા કુટુંબોની કચ્છ દશા છે. કન્યાઓને વળાવવા-પરણાવવા ગુજરાતમાં લાવવામાં આવે છે ત્યારે-ગુજરાતી નહિં બોલી શકવાને કારણે કન્યાઓને કોઈ લેવા તૈયાર થતું નથી કેવી કચ્છતા ?

સૌરાષ્ટ્રના નાના ગામડા જેવું રાયગઢ; વેપાર રોજગારમાં સમૃદ્ધ છે અત્રેના ગુજરાતી મિત્ર મંડળના પ્રમુખ કચ્છના શેઠશાં શામજી ગાગજી જુનામાં જુના લગભગ ૭૦ વર્ષ પહેલાં વસવાટ કરનાર સદ્ગૃહસ્થ છે. સૌરાષ્ટ્રના દારકા ગામના શ્રી દેવશી કાનજી અહિં લગભગ ૫૫ વર્ષથી આવીને વસ્યા છે, તે વખતે બિલાસપુરની વસતી ફક્ત ૮ હજારની હતી. આજે અહિં ૩૫ થી ૪૦ હજારની વસતી છે.

નરસુખડા : ઓરિસાની ભૂમિ, ગરીબ, કંગાલ, અર્ધનગ્ન, અને નગ્ન અવસ્થામાં જીવતી અહિંની જનતા, ઓરીસાની ધરતી ખૂંદી ખૂંદતાં રાષ્ટ્રપિતા પૂ. ગાંધીજીએ એક વસ્ત્ર પહેરવાનું વ્રત લીધું. આ ભૂમિ ઉપર ચાર છ હાથકાઓ પહેલાં સૌરાષ્ટ્ર કચ્છમાંથી દેરી લોટો લઈને આવેલા વેપારીઓ આજે મોટા ભાગીરદારો અને શ્રીમંતો બની ગયા છે. પરંતાતમાં જન્મ પૈસા રળવામાં મારવાડીઓ અને ગુજરાતીઓનો જોટો જડતો નથી.

શ્રી ન્યાલચંદ્ર બાવાભાઈ શાહ સૌરાષ્ટ્ર, રાજકોટના લગભગ ૩૨ વર્ષથી આવીને અહિં વસવાટ કર્યો છે. “લક્ષ્મી જીવન હિન્દુ હોટલ” તથા મણીયારીની દુકાન છે. સરળ સ્વભાવના અને મમતાળુ છે.

સૌરાષ્ટ્રના આંખરણ બેલા (જામનગર તાલુકો)ના વતની શ્રી ડાયલાલ જેરામ કોટકે આ પ્રદેશના આગેવાન કેએસ કાર્યકર્તા છે. ગુજરાતી શાળામાં ૧૦ વર્ષ સુધી રહી તેમાં પ્રાણસીચન કરેલું અહિં લગભગ ૪૫ વર્ષથી ખીડી પતાવું કામકાજ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રવાસી ન હોવા છતાં નરસુખડાના પ્રકરણમાં કચ્છના શ્રી શિવજી નથુભાઈ વિષે લખ્યા વિના ચાલેજ નહિં. ૧૬ વર્ષની નાની વયે વે. ૧ માં જ પલાવી આપબળે આગળ આવેલા આ ગૃહસ્થને મળતાં હૃદયમાં ટાટકે વળી જાય. નરસુખડામાં પોતાની મોટરમાં કયાંય કામે નીકળ્યા હોય અને રસ્તા ઉપર ગુજરાતી બહેન દીકરી કયાંય ચાલીને જતી હોય તો શ્રી શિવજીભાઈ પોતાની મોટર ઉભી રાખી પોતે નીચે ઉતરી જાય અને એ બહેનોને ધરે પહોંચતી કરે. નરસુખડામાં બેતાજ બાદશાહ જેવા ખૂબ વિવેકી. નત્ર સ્વભાવના શ્રી શિવજીભાઈ જીર્ણ છે, લગભગ ૭૫ વર્ષની વય છતાં તંદુરસ્ત, શ્રીમંતાઇનું અભિમાન નહિં. આ પ્રદેશમાં ખીડીના પતાના

જંગલો છે. અહિંની અનેક કંપનીઓમાં ડાયરેક્ટર છે. ખરેખર જ્ઞાનદાન છે અહિંની કેએસના વર્ષોથી કાર્યકર્તા છે. તેમના ચીરંજીવી શ્રી બીખુભાઈ પણ પિતાશ્રીના પગડે પગડે ચાલતા વિવેકી અને નત્ર સ્વભાવવાળા સન્મન છે.

નરસુખડામાં કચ્છી કુટુંબોની ધણી મોટી વસતી છે તે બધી મિવજીભાઈને આભારી છે. અનેક કુટુંબોને જાહેર તેમજ ખાનગી મદદ તે કરતા રહે છે. સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીઓ તેમની સહાયથી લખે છે. ઓરિસામાં શ્રી શિવજીભાઈ કચ્છ ગુજરાતના ગૌરવસમા છે.

સૌરાષ્ટ્રના બાબરા (જામનગર પાસે)ના વતની અને લગભગ ૩૫ વર્ષથી અહિં આવીને વસેલા શ્રી ભાનુશંકર મોહનલાલ જોષી ડિસ્ટ્રીક્ટ કેએસ કમિટિના એક વખતના સેક્રેટરી હતા. રાજકોટના આદેશનમાં ભાગ લેવા ખાસ નરસુખડાથી ગયેલા. વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહમાં જંપલાવી કારાવાસની સજા ભોગવેલી, આગેવાન કાર્યકર્તા અને સેવાભાવી શ્રી ભાનુશંકર જોષી મમતાળુ સ્વભાવના છે.

શ્રી નરેશભાઈ ડાહ્યાલાલ મૂળ બોટાદના લગભગ ૨૨ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા છે, ખીડીપતાવું પોતાનું કામકાજ કરે છે.

નરસુખડાની વસ્તી લગભગ ૨૫ હજારની ગણાય, તેમાં ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના મળી લગભગ ૧૨૦૦-૧૫૦૦ માણસોની વસતી ગણાય, તેમાં મુખ્યત્વે કચ્છી ભાષાઓની સંખ્યા ધણી મોટી છે.

શ્રી માધવજી ડાહ્યાભાઈ કંકડ મૂળગામ મોરબી પાસેના દહીંસરાના લગભગ ૪૫ વર્ષથી અહિં આવી

પસ્યા છે. રેલ્વેન રોડ ઉપર ખીડી પત્તાની પોતાની દુકાન છે.

નરસુખડામાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની સંખ્યા ઓછી છે. આમ છતાં જે મુખ્ય ભાષાઓ છે તેમાં શ્રી પ્રભુદાસ રતનશી ગાદાણી સૌરાષ્ટ્રના જુનાગઢ પાસે વીસાવદરના વાણીયા. લગભગ ૨૦-૨૨ વર્ષથી અહિં ખીડીપત્તાનું કામકાજ કરે છે. શ્રી ખીમજી નરસીંહ સૌરાષ્ટ્ર મોરખીના ૪૪-૪૫ વર્ષથી સંબલપુરમાં વસવાટ, ખીડીના પત્તાનું કામકાજ કરે છે શ્રી જ્યોતિલાલ ડી. વોરા મૂળગામ વંથળી, સોરઠના ૧૮-૧૯ વર્ષથી અહિં આવી વસ્યા છે અને તમાકુ પત્તાનો વેપાર કરે છે, શિક્ષિત અને સંસ્કારી છે. શ્રી નારજીદાસ વાલજી નમનગર પાસે જોડીઆના વતની, અહિં કાગળની થેલીઓ બનાવવાનું અને પરચુરણ કામકાજ કરે છે. શ્રી સતારભાઈ કાસમ-ભાઈ મૂળગામ અમરેલી, લગભગ ૧૭ વર્ષથી અહિં આવી વસવાટ કર્યો છે. અહિં વેળટેમલ ધીની પોતાની દુકાન ચલાવે છે શ્રી નાનજી મુળજી પટેલ મૂળગામ નમખજીડા (ધોરાજી-ભાયાવદરની બાજુમાં) અહિં આ ૨૪-૨૪ વર્ષથી આવી વસેલા છે અને “રિપબ્લીક સ્ટોર્સ” ના નામથી જનરલ સ્ટોર્સની દુકાન છે. અત્રેની તમામ જાહેર પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતો હિસ્સો લે છે શ્રી કરશનદાસ કાનજી, જમનગર તાલુકાના ખંડેરા ગામના, અહિં લગભગ ૧૭ વર્ષથી રહે છે. કિરાણીનો ધંધો કરે છે.

શ્રી શાંતિલાલ કાલીદાસ દેશાઈ જેતપુર, સૌરાષ્ટ્રના, જૈન ધર્મના કિંડા અબ્યાસી, કલકત્તામાં તહેવારો દરમિયાન શ્રી શાંતિલાલના પ્રવચનો ગોઠવાય છે. અત્રે કાચતી બંગડીઓની દુકાન છે બહુ સરળ સરભાવના, વિવેકી અને વિદ્વાન છે.

શ્રી પરમાણુદ નરબેરામ સુતરીયા, મિલખા

પાસેના “કોટડા” ના રહીશ, અત્રે કિરાણીનો હોલસેબનો વેપાર કરે છે. ખેતરાજપુરમાં પોતાની દુકાન છે. શ્રી મનજી હંસરાજ પટેલ ભાયાવદરની બાજુમાં આવેલ ‘ખજુરડા’ ના વતની, ૧૨-૧૪ વર્ષથી અહિં આવી વસ્યા છે. ગોલખનગરમાં કિરિયાણીની દુકાન છે. શ્રી લક્ષ્મીચંદ જીવરાજ મૂળ કાલાવડ જામનગર પાસે, સંબલપુરમાં ત્રીસેક વર્ષથી વસવાટ છે. અત્રે દલાઈપાડામાં સોનીની દુકાન છે. સોના ચાંદીનું કામકાજ કરે છે.

નરસુખડામાં જેમ શ્રી શિવજીભાઈ પ્રત્યે સૌને માન અને લાગણી તેવી રીતે સંબલપુરમાં સૌરાષ્ટ્રના ભાયાવદર ગામના સ્વ. ભુરાલાલ ધનજીભાઈ પટેલ, તેમનું ૧૯૫૫ ના માર્ચમાં અવસાન થયું. તેમણે ગુજરાતીઓ માટે ધણું કર્યું. ખેતરાજપુરમાં ગુજરાતી કોલોની બંધાવી જ્યાં ૨૨-૨૩ કુટુંબો રહે છે. મધ્યમ વર્ગના અને ગરીબ વર્ગના કુટુંબોને સસ્તે ભાડે મકાન મળી શકે તેવા ઉદ્દેશથી આ કોલોની બંધાવી છે. શિક્ષિકોને રહેવાનું નિવાસ સ્થાન પણ શ્રી ભુરાભાઈએ બંધાવી આપ્યું છે શ્રી ભુરાભાઈને વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવામાં બહુ રસ હતો તેથી તેમણે ભાયાવદરમાં રૂ. ૪૦ હજારના ખર્ચે એક શાક માકંટ બાંધી અને તેમાંથી ભાડા વીગેરેના આવક ઉભી કરી તે તમામ વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવામાં ખર્ચ કરતા; આવા પરાંપકારી જીવ પ્રત્યે ગુજરાતી સમાજને ધણું માન હતું આજે શ્રી. ભુરાભાઈ તો નથી પણ એની સુવાસ દ્વારા એના સુદર કાર્યોની જીવંત પ્રતિનિધિ થાય છે.

સ્વ. ભુરાભાઈના મોટાભાઈ સ્વ. જગન્નાથ ધનજીભાઈ, અત્રેની ગુજરાતીશાળા સ્થાપવામાં અગ્રગણ હતા; વર્ષો સુધી શાળા ચલાવી. ગુજરાતી સમાજના લોકોઓ શાળા ચલાવવાના ખર્ચ પેટે જે કાર્ક આપવાનું હોય તે ધૃતિ મુજબ આપે અને

શુભેચ્છાઓ પાઠવે છે

શ્રી ડુંગર જીથ ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી

મુ. ડુંગર	રાજુલા તાલુકો	અમરેલી જિલ્લો
સ્થાપના તારીખ :- ૩૦-૪-૫૬		નોંધણી નંબર :- ૧૩૩૯
શેર ભંડોળ :- ૧,૧૨,૧૨૦/૦૦		સભ્ય સંખ્યા :- ૩૧૭
અનામત ફંડ :- ૧૬,૨૯૯/૧૦		ખેડૂત :- ૨૮૩
અન્ય ફંડ :- ૨૫૪૧/૪૦		ખીન ખેડૂત :- ૩૪

મંડળી ખાતર-ખીયારણુ-સસ્તા અનાજની દુકાન, કાપડ વીભાગ-સીમેન્ટ વી. કામકાજ કરે છે.

રાણાભાઈ ડાયાભાઈ મેર
મંત્રી

બાબુભાઈ વલભદાસ મહેતા
પ્રમુખ

વ્ય. ક. ના સભ્યો.

રતિલાલ શામળ મહેતા પ્રમુખ (ખીનશરારી)
ચંપકલાલ રણછોડ મહેતા પ્રમુખ (કાપડ વીભાગ)
શામળ જેરામ પટેલ સભ્ય
કાંતીલાલ મંગળદાસ મહેતા ”
હરીભાઈ પ્રાગજીભાઈ પટેલ ”
કૃપાશંકર મુળશંકર પંડ્યા ”
લાંગાભાઈ રાયમલભાઈ ”
ઉનાવાળામીયા બડાસાહેબ સૈયદ ”
શિવશંકર ભાયશંકર ઓઝા (સહમંત્રી)

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી પાંચતલાવડા સંયુક્ત ખેતી કરનારી સ. મંડળી.

(અમરેલી-જિલ્લો)	મુ. પાંચતલાવડા.	(લીલીયા-તાલુકો)
સ્થાપના તારીખ :- ૪-૧-૬૧		નોંધણી નંબર ખે. :- ૩૫
શેર ભંડોળ :- ૫૦૦૦		સભ્ય સંખ્યા :- ૧૧
અનામત ફંડ :- ૧૧		ખેડૂત :- ૧૧
અન્ય ફંડ :- ૦		ખીન ખેડૂત :- ૦

વ્ય. ક. સભ્યો.

લાખાભાઈ હકાભાઈ ખુમાણ
ભુરાભાઈ શામળાભાઈ
જેઠુરભાઈ લખમણભાઈ

વાલાભાઈ હકાભાઈ
ઓઘડભાઈ શામળાભાઈ
એલલભાઈ વાસુરભાઈ

ભાણુભાઈ નાનાભાઈ ખુમાણ
મંત્રી

હાથીભાઈ લખમણભાઈ ખુમાણ
પ્રમુખ

ધી માસ્ટર સીલ્ક મીલ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ.

ભા વ ન ગ ર

સૌરાષ્ટ્રની અગ્રગણ્ય મીલની સુંદર, આકર્ષક અને

રંગબેરંગી જાતો:—

- ❁ ટેરીવીસ્કોસ સર્ટીંગ,
- ❁ ટેરીવીસ્કોસ સાડી,
- ❁ નાયલોન,
- ❁ ટાફેટા,
- ❁ ઓકેડઝ
- ❁ ગોલ્ડસીલ્કર સાટીન,
- ❁ પ્યાસ,
- ❁ પરમેટા,
- ❁ એસેટેટ સાટીન ફલાવર

વિગેરે

મા સ્ટ ર ફે બ્રી કસ

વાપરે।

તે વાપરવામાં ટકાઉ છે.

મેનેજિંગ ડીરેક્ટર

રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ

તાર:-MASTERMILL.

ફોન : ૩૨૪૩

ખાદી અને આમોઘોગ કમીશન પ્રમાણીત
સૌરાષ્ટ્ર ગાંધીજી આમોઘધાર ટ્રસ્ટ

સંચાલીત

ગ્રામ ઉઘોગ મંદિર

ગઢડા (સ્વામી)

જિ. ભાવનગર

ટ્રસ્ટ નો નં. ઇ. ૨૮૮

ખરીદી માટે સરકાર માન્ય નં. SPR ૯૫૫

(૧) ખાદી	(૫) તેલઘાણી
(૨) અખાઘ તેલનો સાળુ	(૬) માટી કામ
(૩) હાથ કાગળ	(૭) શાહી અને ડીસ્કીદડ વોટર
(૪) વર્કશોપ:—	(૮) ચુના ઉઘોગ

(લોખંડ તથા લાકડાનું ફર્નીચર, લોખંડના પલંગ વગેરે)

વેચાણ કેન્દ્રો :

ગઢડા (ગામમાં), બોટાદ, લાડીદડ, લાખણકા.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી વાઘનગર વીવીઘ કા. સે. સહકારી મંડળી લિ.

મુ. : વાઘનગર

મહુવા બંદર : તાલુકો

જિ. : ભાવનગર.

સ્થાપના તા. :- ૨૦-૫-૧૯૫૬

નોંધણી નંબર :- ૨૦૧૯

શેર ભંડોળ :- ૨૧૭૦૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૮૦

બેન્ક શેર :- ૬૭૭૩-૩૧

ખેડૂત :- ૧૫૫

અન્ય ફંડ :- ૨૬૬૪-૮૪

ખીનખેડૂત :- ૨૫

અન્ય નોંધ :- ગ્રાહક ભંડાર, સુધરેલા ખીયારણો, ખાતરો-રાસાણીક ખાંડ, અનાજ કાપડ, કઠોળ વીગેરેનું કામકાજ છે.

ર. મ. સુંદરાણી
મંત્રી

કરીમખાં એમ. પઠાણ
ખીલ/કેશીયર
વ્ય. કમિટી

પં લીલા રામ.
પ્રમુખ

પંચોળી બદલ ગાંડા

કોળી અરજણ સોમાત

,, મસરી કરશન

,, લાણુ લગવાન

ભટ કાન્તીલાલ શીવશંકર

વળીયા ગુલાબરાય લક્ષ્મીદાસ

ગ્રાહક ભંડાર વિભાગ

સિપાઈ કરીખાં મહમદ

પંચોળી આણુંદ કરશન તોલાટ

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી ગારીયાધાર તાલુકા સહકારી ખ. વે. સંઘ લી.

તાલુકો—ગારીયાધાર

જિલ્લો—ભાવનગર

સ્થાપના તા. :- ૧૩-૧૨-૧૯૫૮

નોંધણી નંબર :- ૧૫૭૬

મંડળી વ્યાકત

શેર ભંડોળ :- ૪૨૬૮૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૩૭ + ૭ = ૪૪

ખેડૂત :-

અન્ય ફંડ તથા થાપણો :- ૨૪૨૬૭

બીનખેડૂત :-

અન્ય નોંધ:- સંઘ-તાલુકામાં ખાંડ, લોખંડ, સીમેન્ટ, સુપરફોસ્ફેટ ખાતરો, મિશ્ર ખાતરો, રસાયણીક ખાતરો, બીયારણુ, જંતુનાશક દવાઓનું વીતરણ કરે છે. તેમજ સંઘ તરફથી ગ્રાહક સહકારી ભંડાર મારફત જીવન-જરૂરીયાતની ચીજો પુરી પાડવામાં આવે છે. ચાલુ વર્ષથી સંઘ તરફથી મિશ્ર ખાતરો બનાવી બીજા મિશ્ર ખાતરો કરતા વ્યાજબી ભાવે મંડળીઓને પૂરા પાડવામાં આવે છે.

રામજીભાઈ પટેલ
મંત્રી

આચર્યંદભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી માંડવી સેવા સહકારી મંડળી લિ.

ગારીયાધાર-તાલુકો

મું. માંડવી.

ભાવનગર-જિલ્લો.

સ્થાપના તા. : ૨૭-૬-૫૬

નોંધણી નંબર:- ૨૦૨૭

શેર ભંડોળ : ૩૪૦૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૫૭

અનામત ફંડ : ૨૦૦૦

ખેડૂત:- ૧૧૭

અન્ય ફંડ : ૩૦૦૦

બીન ખેડૂત:- ૪૦

અન્ય નોંધ — શરદી ધીરાણુ, મારકેટીંગ ધીરાણુ, ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ રસાયણીક ખાતર વેચાણુ જંતુનાશક દવા વેચાણુ વિ.

હળીભભાઈ અબ્દુલ્લાભાઈ
મંત્રી.

ધરમશીભાઈ દીયાળભાઈ
પ્રમુખ.

વ્ય. ક. ના સભ્યો

પ્રાગજીભાઈ હરીભાઈ

લાલજીભાઈ વશરામભાઈ

વેલજીભાઈ રામજીભાઈ

વાલાભાઈ મોહનભાઈ

લખમજીભાઈ ડાયાભાઈ

ત્રીકમભાઈ વસ્તાભાઈ

બાકીનું બધું ખર્ચ સ્વ. જનલાલભાઈ ઉપાડી લેતા. જાહેર સંખાવતમાં તેઓ ન માનતા પણ હિન્દુ-મુસલમાન તેમજ ઉડીયા (ઓરીસાના) વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપતા આ બંને ભાઈઓનો નસ્તર દેહ ભણે આજે ન હોય પણ ઓરીસાની ધરતી ઉપર તે બંને હજી જીવંત છે. સ્વ. જુરાભાઈનું બી. આર. કુંપનીના નામથી બીડી પત્તાનું ધણું મોટું કામકાજ હતું. ઓરીસાની ધરતી ઉપર આવા પુણ્યાત્માઓએ કમાણી કરી જાણી અને પરાપકાર અર્થે, વિદ્યાદાન અર્થે ખર્ચી જાણી. ધન્ય છે તેમની જનેતાને.

સૌરાષ્ટ્રના જેતલસર ગામના શ્રી કેશવલાલ ગોરધનદાસ, અહિં આજે વીસેક વર્ષથી આવી વસ્યા છે. શ્રી કેશવલાલભાઈ ગુજરાતી શાળાની મેનેજિંગ કમિટીમાં હતા અને જાહેરક્ષેત્રે સેવાનું કામકાજ કરે છે. શ્રી વિઠ્ઠલદાસ ચક્રભાઈ પટેલ ગોંડળ સ્ટેટના બાયાવદર ગામના, લગભગ ૨૨ વર્ષથી સંખલપુરમાં વસવાટ કર્યો છે. “જવાનભાઈ પટેલ એન્ડ કું” ના નામથી બીડીપત્તાનું કામકાજ કરે છે, ધોરાજીમાં સ્ટેશન રોડ ઉપર “જગવાનજી જનલાલ એન્ડ કું” ના નામથી કામકાજ ચાલે છે. ગુજરાતી શાળાની કાર્યવાહક સમિતિમાં ખગ્ગનચી તરીકે વર્ષો સુધી સેવા આપેલી જનમનગરમાં પણ “અયુલાલ મોહનલાલ પટેલ એન્ડ કું” ના નામથી માંડવી ટાવર ચોકમાં પત્તા તમાકુનો ધંધો કરે છે શ્રી વિઠ્ઠલદાસભાઈએ વેપાર ધણી વિકસાવ્યો છે અને ઠેકઠેકાણે દુકાનો ઉધાડી અનેકને કામે લગાડ્યા છે.

સંખલપુરમાં સૌથી પ્રથમ ગુજરાતી તરીકે પગ મૂકનાર શ્રી જવાનભાઈ જેરામભાઈ પટેલ આ લેખના લેખક શ્રી બાલુભાઈ ચંદારાણા તેમને મળ્યા ત્યારે તેમની વય ૬૯ વર્ષની હતી. શ્રી જગવાનજીભાઈ

૪૫ વર્ષ પહેલાં અહિં આવેલા સ્વ. જુરાભાઈ અને સ્વ. જનભાઈના કાકા ચાચ. સંખલપુરના બીડી પત્તાના વેપારીઓએ સૌરાષ્ટ્રમાંથી આવીને સૌથી પ્રથમ શ્રી જવાનભાઈને ત્યાં નોકરી કરેલી.

સૌરાષ્ટ્રના ગોંડળ ગામના શ્રી વિઠ્ઠલદાસ જવાનભાઈ પટેલ વીસેક વર્ષથી અહિં આ આવી વસ્યા છે. ગુજરાતી શાળાની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે શ્રી રાધવજી હરિભાઈ મૂળગામ ઉપલેટા સૌરાષ્ટ્રના સંખલપુરમાં “પટેલ એન્ડ કું.” ના નામથી ૪૦ વર્ષથી પેઢી ચાલે છે.

જમશેદપુર :- જમશેદજી ટાટાએ આ ગામ વસાવ્યું છે. બિહારમાં જ નહિ પણ આખા ભારત અને વિશ્વભરમાં એની ખ્યાતિ છે. જમશેદપુર ટાટા-નગર એમ બે નામથી આ ગામ ઓળખાય છે. આ પ્રદેશમાં કાચું લોખંડ પુષ્કળ નીકળે છે. આ લોખંડને ગરમ કરી શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. રેલ્વેના પૈડા, પાટા તેમજ અનેક નાની મોટી વસ્તુઓ અહીં બને છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાન આ કારખાનામાં યુદ્ધની સામગ્રી તૈયાર થતી હતી. કારખાનાનો વિસ્તાર ધણી મોટો છે. લાવા રસ જોવો લોખંડનો લાલચોળ રસ, કુંડીઓમાં ભરેલો જ્યારે યંત્રોમાં રેડાતો હોય અને એ સ્વયં સંચાલિત યંત્રો મારફતે એ લોખંડના રસમાંથી જુદા જુદા ધાટ બનાવતા હોય ત્યારે નજરે જોવાનો જીવનનો એક લહાવો છે. આ કારખાનું ભારતની મહામુલ્ય મુડી છે. હવે તો આવા પ્રકારના કારખાના ધણી થયા પણ સ્વ. જમશેદજી ટાટાએ તો જ્યારે આ શરૂ કર્યું હશે ત્યારે એક સાદસજ ગણાતું હશે. આ કારખાનાને કારણે જ ગામ વસ્યું. મજૂરોની સંખ્યા ધણી મોટી અને તેમના વસવાટના વિસ્તારો પણ કારખાનાની આસપાસ છે.

દરેક પ્રદેશમાં એકાદ તો એવો મણુસ વસે છે જ કે જેમણે પોતાનું જ નહીં પરંતુ આખા કુટુંબનું

નામ દીપાવ્ત્યું હોય. અહીં એવા જ વીર પુરુષ શ્રી નરભેરામ હંસરાજ કામાણીએ ઇતિહાસ સર્જ્યો છે. અમરેલીના આ વાણીઆએ જન્મોજન્મની કિર્તી મેળવી છે. ટાટાનગરમાં આવનાર કવિ, કલાકાર, સંગિતકાર, નાટ્યકાર, સાહિત્યકાર કે નૃત્યકાર એમને ત્યાં જ ઉતારવાના. ફંડફાળામાં લક્ષ્મીનો છુટે હાથે ઉપયોગ કર્યો છે. એક બાજુ આખું ગામ અને અને એક બાજુ શ્રી નરભેરામ શેઠ, ફંડ કરનારને જેટલા ગામ પૈસા આપે એટલા જ પોતે એકલા આપે આવા ઉદાર દિલવાળા છતાંય નમ્ર, વિવેકી, સાહિત્ય અને સંગિત પ્રીય માણસો કવચિત્ જોવામાં આવે છે. અત્રેની “નરભેરામ હંસરાજ એમ. ઈ. સ્કુલ” શ્રી નરભેરામ શેઠના નામ સાથે જોડાયેલી છે. ઠક્કર બાપાની પ્રેરણાથી આ શાળા ૧૯૨૨માં બાંધવામાં આવી શાળામાં સૌરાષ્ટ્ર, રાજકોટના શિક્ષકોએ પ્રાણ રેડ્યા છે. આ જન્મ કલાકાર, સૌજન્યમૂર્તિ, ઉંડા અભ્યાસી અને સદાય રિમત જેમના વદન ઉપર ફેરકતું રહ્યું છે. તેવા શ્રી ચુનીલાલ સોની તથા બાળપ્રેમી શ્રી નાનુભાઈ દવે નો શાળા વિકસાવવા પાછળ પુરેપૂરો શ્રમ અને પુરુષાર્થ છે.

અહિંની મુખ્ય મુખ્ય વ્યક્તિઓમાં શ્રી ચંદુલાલ વસનજી રાજ બાપરા (જમનગર તાલુકો) પાસેના કોટડાપીઠાના શ્રી વસનજીભાઈ અહિંયા ૪૦ વર્ષ પહેલાં આવેલા. અહીં સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં રસ લ્યે છે. અત્રે લિસ્ટપુર વિસ્તારમાં મેઇન ગેઝ ઉર “ધી વેરાઇટી સ્ટોર્સ” નું સંચાલન કરે છે.

શ્રી કાન્તીભાઈ વસનજી રાજ :-અહિં “વી. એન્ડ. રાજ એન્ડ સન્સ”ના નામથી દુકાન ચલાવે છે. શ્રી મણીકાંત ગોવિંદજી ઠાકર મૂળ જમનગર તાલુકાના જેડીયા ગામના વતની તેમના પિતાશ્રી ૫૦ વર્ષ પહેલાં અત્રે આવેલા **શ્રી મણીકાંત કોન્ટ્રાક્ટર** કામકાજ કરે છે, અને ટાટાના એજન્ટ

છે. વચિત્રાનો ધણોજ શોખ છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં તે એક સારા કાર્યકર્તા હતા.

શ્રી ઉત્તમચંદ નરભેરામ દેશાઈ મૂળગામ બગસરા, જમશેદપુરમાં ૩૦-૩૨ વર્ષથી રહે છે. બિસ્ટપુર વિસ્તારમાં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા સ્ટોરના નામથી ધંધો કરે છે.

શ્રી ચતુરદાસ જગજીવનદાસ સોની જમશેદપુરમાં આશરે ૪૦ વર્ષથી વસેલા બિસ્ટપુરમાં “જવેલરી હાઉસ”ના નામથી દુકાન ચાલે છે. સંગિતના ખુબ રસીયા અને ભજનીક છે. મળતાવડા સ્વભાવના અને વિવેકી છે શ્રી ભાઈચંદભાઈ ગોપાલજી પચમીયા મૂળગામ સાવરકુંડલા, સૌરાષ્ટ્રના જમશેદપુરમાં ૪૫-૪૬ વર્ષથી આવી વસેલા, જમશેદપુર હાઇસ્કુલના ઉપપ્રમુખ અને સુન્દરી સાર્વજનિક ગુજરાતી સ્કુલના ઉપપ્રમુખ છે અત્રેના સ્થાનકવાસી જૈન સઘમાં મુખ્ય કાર્યકર્તા છે.

જીવજીલાલ ખીમચંદ મહેતા રાજકોટના મૂળ રહીશ, અત્રેના ટાટાના ટાઉન હિપાટમેન્ટમાં એન્જિનિયર છે તેમના પત્નિ શ્રી ગુણીબેન સામાજિક કાર્યકર છે. આ કુટુંબ શિક્ષિત અને સરકારી છે.

અત્રેની “સાકચી ગુજરાતી સ્કુલ”ના મુખ્ય શિક્ષક શ્રી ધનજી ગંગારામ પાઠક સૌરાષ્ટ્રના કોટડાપીઠાના છે.

ટાટાનગરમાં ગુજરાતીઓએ સારી જમાવટ કરી છે. ઉપાત્રય. ગુજરાતી શાળા, મંદિર વી. અનેક સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે.

ખડમપુર (પશ્ચિમ બંગાલ) :-બંગાલની ભૂમિ, સંસ્કાર, પહેરવેશ, ભાષા બધામાં નવિનતા, આખા ભારતમાં લખાઈમાં મેટામાં મોટું પેટરફોર્મવાળું

ખડગપુર છે આ કવિવર ટાગોરની ધરતી ક્રાંતિકારી ખૂદીગમ બોઝની અને સુભાષ બોઝની ધરતી, વિશ્વના શ્રેષ્ઠ નવલકથાકારો પણ આ ધરતીએ આપ્યા; અહિંના સંસ્કારોજ જુના તરી આવે ખડગપુરમાં ગુજરાતીઓનો સંખ્યા ઓછી અને જે છે તેમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના તો જુજ ધર છે. તેમાં મુખ્ય વ્યક્તિઓમાં અત્રેની ગુજરાતી શાળાના નેઈન્ટ સેક્રેટરી શ્રી રમણલાલ બાલાશંકર વ્યાસ લાડી પાસે આવેલ વિરપુરના છે. શિક્ષણ પ્રવૃત્તિમાં ઘણો રસ દે છે.

શ્રી કાન્તીલાલ પ્રભાશંકર વ્યાસ લાડી પાસેના વિરપુર ગામના ૧૯૧૮થી અહીં આવેલા. અહીં ગુજરાતી હોટલ ચલાવે છે. અત્રેના ગુજરાતી મિત્ર મંડળના કાર્ય-વાહક સમિતિના વર્ષો સુધી સભ્ય હતા સામાજિક કાર્યકર્તા છે.

શ્રી ગોકુલદાસ હકુભાઈ સોની મૂળ દ્રોણ ગામના આશરે ૬૫ વર્ષ પહેલાં તેના પિતાજી સાથે આવેલા. હકુભાઈ આવેલ ત્યારે અહીં મળ્યા ગાંધિયા ૮/૧૦ ધર હતાં. અત્રે ગોલધરમાં “જી. એચ સોની એન્ડ સન્સ”ના નામથી ધંધો કરે છે શાળાનું શિક્ષણ ઓછું હોવા છતાં વચનમાં ઘણો રસ ધરાવે, છે. સાહિત્યકાર, કિર્તનકાર અને સામાજિક સેવકો પ્રત્યે ઘણો જ સદ્ભાવ ધરાવે છે.

શ્રી ખીમજીભાઈ જગનલાલ મૂળ ગામ દ્રોણ; અત્રેની મે. પુરુષોત્તમ મયુરદાસ એન્ડ કું. લી. ના મેનેજર છે ‘હરડ’નું કારખાનું છે. આ કારખાનાના માલિક શ્રી જમનાદાસ ખીમજી કોઠારીએ અત્રેની ગુજરાતી શાળાને રૂ. ૨૫૦૦૧/- નું દાન આપેલ છે.

શ્રી હિમતલાલ ખીમજી વાઘેલા મૂળગામ બાલંબા સૌરાષ્ટ્ર, ૧૯૩૫ થી અહીં આવી વસ્યા છે. અત્રેના ગુજરાતી મિત્ર મંડળની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય કાર્યકર છે.

રાય સાહેબ નરસી બેચરના મુખ્ય હિસાબનીશ છે.

ઝરીયા માનભોમ ડિસ્ટ્રીક્ટ-બિહાર :-

આ પ્રદેશમાં લક્ષ્મીજીની પૂરી કૃપા છે, ધરતીના પેટાળમાંથી લાખો ટન કોલસા નીકળે છે; જેનાથી દેશના ઉદ્યોગો અને રેલ્વે ચાલે છે. ધરતીના પેટાળમાં પડેલ આ ખની જ સંપત્તિ જોઈને મન ભરાઈ જાય કોલસાની ખજાજી જેવી એ જીવનને લઘુવે છે ધરતીના પેટાળમાં સેંકડો ફીટ ઉંડે ઉતરવાની મઝા આવે જમીનમાં બે પાંચ કે સાત માળ આ કોલસાના હેય છે. આ પ્રદેશમાં ‘કચ્છી ભાષ’ઓનો મુખ્ય વસવાટ છે. થોડા સૌરાષ્ટ્રના ધર છે તેમાં શ્રી સદાશંકર ગિરજાશંકર ત્રિવેદી મૂળ ગામ ચુડા, અહીં વૈદ્યરાજનું કામ કરે છે. શ્રી લાલાભાઈ માવજી પાઠક મૂળ દ્રોણ ગામના લગભગ ૫૫ વર્ષથી અહીં આવી વસ્યા છે. પેટ્રોલ, ફેરોસાન, ટયુબ, ટાપર, લોખંડ તથા મોટર ઓઈલ વીગેરેનું કામકાજ ચાલે છે. શ્રી મણીલાલ બેચરલાલ સંઘવી મૂળ ગામ મોરખી ૧૯૧૫ માં અહિં આવેલા. કોલસાના વેપારી છે. શ્રી જયંતિલાલ કેશવલાલ દોશા મૂળ ગામ રાજકોટના અહીં આ ૧૮ વર્ષથી વસવાટ કર્યો છે. શ્રી શંકરલાલ ઉમીય શંકર મહેતા મોરખીનાં, લગભગ ૬૦ વર્ષથી અહીં આવેલા અત્રે “ઉમીયાશંકર કેશવજી મહેતા”ના નામથી હાડવેર અને કટલેરી સ્ટોર્સનું કામકાજ કરે છે. શ્રી વેણીશંકર દયાળજી મહેતા બોટાદ પાસે જમરાગાના વતની ૪૫ વર્ષથી ઝરિયામાં અવી વસ્યા છે. (કોલ મરચન્ટ અને કોલયારી ઓનર્સ) કોલયારીના માલિક છે અને કોલસાનો ધંધો કરે છે. શ્રી પરસોત્તમ દેવશીભાઈ સોનપાલ મૂળ ગામ હરિયાણા ગુજરાતી સમાજના ઉપ પ્રમુખ છે. પાંચ કોલયારીના મેનેજર ડાયરેક્ટર છે. શાંત, સૌમ્ય અને પવિત્ર ભાવનાવાળા, આતિથ્ય ભાવના, ધર્મિક શક્તિ સંસ્કારિતાવાળા ખાનદાન કુટુંબના છે. એમને મળવાથી મન પ્રસન્ન થાય. શ્રી રમણીકન્નલ મોહનલાલ ઉદાણી મોરખીના જૈન, “રેડીયો વીઝન”ના

નામથી તથા “ જ્યહિંદ સ્ટોર્સ ” ના નામથી સ્ટેશનરી, ઇલેક્ટ્રીક, મનીઆરી, મેડિસીન વી. નું કામકાજ ચાલે છે. ૩૫૦ વર્ષ પહેલાં અહિં કુટુંબ અહિંયામાં આવેલ, શિક્ષિત અને સંસ્કારી કુટુંબ છે. શ્રી જીવરાજ માધવજી પટેલ જામનગરના કાલાવાડ હરિદ્વારમાં આવેલ “ ધુધારાજી ” ના ઝરિયામાં ૪૫ વર્ષથી આવેલા “ પટેલ એન્ડ કુ.” ના નામથી લાકડાનો વેપાર કરે છે. શ્રી કેશવલાલ જામનગરના શાહ મૂળ ગામ ધ્રાંગધ્રાના લગભગ ૩૫ વર્ષથી મે. ટી. એમ શાહના નામથી કોલસાનું કામકાજ કરે છે. જૈન ધર્મમાં સારો રસ ધરાવે છે.

ધનપાદ:- ઝરિયા અને ધનપાદ તદ્દન નજીકમાં જ છે. એક મગની બે ફાડ જેવાં આ બંને વિભાગની પ્રવૃત્તિઓ સંયુક્ત રહે છે. છતાં ધનપાદ વિસ્તારમાં કેટલાક કુટુંબો વસે છે શ્રી જયંતિલાલ હરિવલ્લભ વ્યાસ મૂળગામ હડીઆણા જામનગર પાસે ધનપાદમાં ૧૯૪૫ થી આવી વસેલા છે મોટર મિકેનીક છે. અહિં પોતાનું વર્કશોપ ચલાવે છે સંગિત સાહિત્યના ખૂબ રસીયા અને પડિત ઓમકારનાથજીના ભક્ત છે. “ સ્ટાન્ડર્ડ ઓટોમોબાઇલ્સ ” ના નામથી અહિં કામકાજ કરે છે.

શ્રી મહિપતલાલ અમૃતલાલ વોરા મૂળગામ રાજકોટ-આપદાદા ધ્રોળના, ઘણા વર્ષોથી રાજકોટમાં નિવાસ છે. ધનપાદમાં ૬૦ વર્ષ પહેલાં શ્રી અમૃતલાલભાઈ આવેલ, હાલ બે-ત્રણ કોલીયારીમાં ભાગ છે અને કોલસાનું કામકાજ કરે છે.

શ્રી દેવચંદ વિઠ્ઠલદાસ વડેરા સૌરાષ્ટ્રના હામતીયા ગામના અહિંયા બોધધર ઇન્સ્પેક્ટરની સરકારી નોકરી કરે છે. સાહિત્યના શોખીન છે, સંસ્કારી અને વિવેકી છે. શ્રી શામજી ભવાન રોડ જામનગર તાબે ધુળકોટ ગામના શ્રી ભવાનભાઈ અહિં ૭૫

વર્ષ પહેલાં આવેલા અને કોન્ટ્રાક્ટનું કામકાજ કરેલા શ્રી શામજીભાઈનો જન્મ ધનપાદમાં; તેઓ ધનપાદમાં હાડવેર સ્ટોર્સની દુકાન ચલાવે છે. તેમને નાટ્ય પ્રવૃત્તિ અને કુટુંબોલની મતમાં ધણો રસ છે. શ્રી મુવજી જેરામ કંકડ સૌરાષ્ટ્રમાં મોરબી પાસે ટંકારાના રહીશ; ધનપાદમાં ૧૯૫૩ થી આવેલા; ચાર્ટર્ડ સીવીલ એન્જિનિયર છે. બિહાર રાજ્યના સ્પેશિયલ ઓફીસર છે; ધનપાદ વોટર બોર્ડના એન્જિનિયર છે. હાલમાં શ્રી મુવજીભાઈ અમદાવાદમાં આવી વસ્યા છે. જ્યારે આ લેખના લેખક ધનપાદમાં ગયેલા ત્યારે શ્રી મુવજીભાઈને મળ્યા હતા. શ્રી મુવજીભાઈનો સહજ અને સ્વભાવ, પ્રેમાળ હૃદય અને આતિથ્યભાવના કદી પશુ વિસરાય નહિ.

શ્રી ભાઈલાલ ભદ્રમીશંકર દવે સૌરાષ્ટ્રના લીંબડી ગામના, અહિંયા ઝરિયા કોલ ફિલ્ડ ઇલેક્ટ્રીક સપ્લાઈ કું. માં રેસીડન્ટ એન્જિનિયર અને મેનેજર છે. ધનપાદ જાળાના ૮ વર્ષ સુધી સેક્રેટરી હતા. ગુજરાતીઓની તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં સૌથી આગળ પડનો ભાગ લે છે. અગાઉ “ ભાલ ” ના ઉપનામથી ધણું સાહિત્ય સર્જન કરેલું. બહુજ પ્રેમાળ અને માયાળુ છે.

શ્રી શિવકુમાર વિજયશંકર પંડિત રાજકોટના ઝરિયાથી આશરે ૫ માઈલ દૂર આવેલ “ કરકેન ” માં શ્રી વિજયશંકરભાઈ ૧૯૧૦-૧૨ માં આવેલા. સૌથી પ્રથમ શ્રી શિવકુમારભાઈના દાદા (માતાના પિતાજી) શ્રી ખીમજીસંઘ ગાયલનું અહિં કોન્ટ્રાક્ટનું મોટું કામકાજ હતું. શરૂઆતમાં કોલીયારી સ્ટોર્સ સપ્લાયર્સ, ટીઅર મશીન અને બિલ્ડીંગ કોન્ટ્રાક્ટરનું કામકાજ હતું; હાલ ફરનિયર, રેડિયેટોર મોટર પાર્ટ્સ, મોટર સેલ્સ એન્ડ પરચેઇઝ વી. નું કામકાજ કરે છે. ૧૬ વર્ષની નાની વયથી શ્રી શિવકુમારભાઈ

વેપારમાં મળ્યા છે. ધાર્મિક જીવિતમાં અને દયાળુ સ્વભાવના છે.

ઝરિયા અને ધનપાદમાં કચ્છી કુટુંબો ધણા છે અને ધન્ય કૃપાથી બધા સારી સ્થિતિમાં છે. બહારથી આવેલ કોઈ પણ અતિથિનું યથાયોગ્ય સ્વાગત સન્માનની ભાવના છે. અહિં નું નાણું આખા દેશના ખુણેખુણામાં પહોંચ્યું છે. કચ્છી લાઇઓ બહુ ઉદાર છે.

આસનસોલ (પશ્ચિમ બંગાલ):- આસનસોલ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓથી જ ભર્યું છે. સખ્યા ધણી ઓછી છે પણ જે છે તેમાં સૌરાષ્ટ્રના કુટુંબો વધારે છે. આસનસોલની વસ્તી લગભગ ૧ લાખની તેમાં ગુજરાતીઓ ૫૦૦ હશે.

અહિંની ગુજરાતી શાળાને કચ્છનાં શ્રી હામોદર-દાસ વિદ્યારણી પરખાણીએ મફત જમીન આપી, શાળા ૧૯૪૮ માં બંધાઈ. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક શ્રી જયતિલાલ ગોકલદાસ પંડ્યા રાજકોટના છે.

શ્રી ગૌરિશંકર ત્રિભોવન પાંડે ૬ વર્ષ આશરે ૭૫, આસનસોલમાં ૫૦ વર્ષથી આવી વસ્યા છે. શરૂઆતમાં જુદે જુદે સ્થળે નોકરી કરી અનુભવ મેળવ્યા બાદ ૧૯૨૧ માં “પંડિત સ્વર્ણ” ના નામથી જી. ટી. રોડ ઉપર મોટર વેચવી, દુરસ્ત કરવી તથા ફરનીયર અને વુડ વર્કસનું કામકાજ કરે છે. ગુજરાતી સમાજ અને શાળાના ૩૦ વર્ષથી પ્રમુખ છે. અહિંની રોટરી ક્લબ તેમજ બીજી અનેક જાહેર સંસ્થાઓમાં તેમની સેવાઓ છે. ૮ વર્ષની નાની વયથી માતાપિતા ગુજરી ગયેલા. આપખોળે આગળ આવ્યા. આખા કુટુંબમાં સૌથી પહેલાં અંગ્રેજી શાળાનાર શ્રી ગૌરિશંકરનાર્થ હતા.

શ્રી જયમંગલાલ હરિલાલ ઉપાધ્યાય રાજકોટ પાસે સરધારના-વતની, લગભગ ૪૫ વર્ષથી અહિં આવી વસેલા. અહિં આ “પ્રભાશંકર જીવરાજ” ના નામથી જી. ટી. રોડ ઉપર કોલીયારી સ્ટોર્સ, પેટ્રોલ, મોટરકાર વી નો ધંધો કરે છે. સ્વભાવે માયાળુ દયાની ભાવનાવાળા અને વિવેકી છે. હોમીયોપેથીની મફત દવા ફરકને આપે છે, સેવાભાવી છે.

શ્રી ગૌરિશંકર ચત્રજી રાવલ મૂળગામ મોરબી, સૌરાષ્ટ્રના, આસનસોલમાં લગભગ ૪૫ વર્ષથી આવેલ છે. શરૂઆતમાં નોકરી કર્યા પછી પોતાનો વેપાર શરૂ કર્યો છે. “જી. સી. રાવલ” ના નામથી ટ્રાટ ટ્રક રોડ ઉપર ઇલેક્ટ્રીક માલનો સ્ટોર્સ ચલાવે છે. ગુજરાતી સમાજના કાર્યકર્તા છે.

શ્રી પરશુરામ જીવરાજ જાની મૂળગામ ખાખરેયી માળીયા, મોરબી પાસે ૬ વર્ષ આશરે પર ની છે. આસનસોલમાં ૩૦ વર્ષથી આવેલા છે. શરૂઆતમાં જુદી જુદી પેઢીઓમાં નોકરી કર્યા પછી હાલ “જાની એન્ડ કું” ના નામથી પોતાનો ધંધો કરે છે. રેલવેના કોન્ટ્રોલર છે ગુજરાતી શાળા અને સમાજમાં સહમંત્રી તરીકે સેવા બજાવી છે. દુકાનમાં લાકડા, મોટર સ્પેરપાર્ટ્સ અને પેટ્રોલનું કામ કરે છે.

શ્રી શાંતિલાલ જમનાદાસ શેઠ મૂળગામ રાજકોટના જી. ટી. રોડ ઉપર “શેઠ મોટર્સ સ્ટોર્સ” ના નામથી મોટર સ્પેરપાર્ટ્સનું કામકાજ કરે છે. શ્રી શાંતિલાલના માતાભાઈ શ્રી હમીદદાસભાઈ નાટય પ્રવૃત્તિ અને સંગિતમાં સારો રસ લે છે.

શ્રી મથુરાદાસ વીરજી દગાણી મૂળગામ જામ-સલાયાના, અહિં લગભગ ૩૦ વર્ષથી આવી વસેલા. “એમ. વી. દાસ એન્ડ કું” ના નામથી ટીબર,

ગુડવર્કસ અને ફરનીચરનું કામકાજ કરે છે. અહીંની ગુજરાતી શાળામાં આર્થિક સહાય પણ કરે છે.

શ્રી ગિરિષભાઈ હરિલાલ જોષી મૂળ ગામ રાજકોટ, અહીં ૧૫ વર્ષથી આવેલા છે. ‘રેડિયો ટ્રેડર્સ’ ના નામથી જી. ટી. રોડ ઉપર દુકાન છે. રેડિયો, ટાઈપરાઈટીંગ, રીપેરીંગ તથા નવા રેડિયોના વેચાણ વી. નુ કામકાજ કરે છે.

શ્રી નવલજીંકર પ્રભાશંકર વ્યાસ મૂળ ગામ રાજકોટના ૪૦ વર્ષથી અહીં આવી વસ્યા છે. ઉંમર વર્ષ આશરે ૬૦ વર્ષની ૨૫ વર્ષથી ‘એન. પી. વ્યાસ’ ના નામથી પોતાનું કામકાજ કરે છે. રોટરી ક્લબના સભ્ય છે. આનરરી મેજસ્ટ્રેટ છે. ગુજરાતી સમાજના ઉપ પ્રમુખ છે. ‘આસનસોલ બસ એનર્સ એસોશિએશન’ ના ઉપ પ્રમુખ છે. પોતાની એક બસ ચલાવે છે. જનતાએ ચુંટી કાઢેલ ૨ પ્રતિનિધિઓ માંહેના એક, ‘વિગ્રીટર્સ ટુ ધી જેઠલ’ શ્રી નવલભાઈએ સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધાયું છે. ખૂબ માન મેળો મળ્યો છે. યુરોપિયન પેન્ટના અને મિલિટરી માઈન્ડ હે.વા છતાં વિવેકી અને સંસ્કારી છે.

શ્રી રેવાશંકર પાનાયદ મહેતા મૂળ ગામ જામનગર તાલુકાનું જોડીયા બંદર. આસનસોલમાં લગભગ ૫૦ વર્ષથી આવેલા છે. અહીંયા જી ટી રોડ ઉપર કોલીયારી સ્ટોર્સ તથા હાડવેરનું કામકાજ છે. મત ગમત અને ફિક્કટના શોખીન છે. ગુજરાતી સમાજના ખજાનો છે.

કલકત્તા (પશ્ચિમ બંગાલ) :- દુનિયા અને ભારતમાં કલકત્તાનું આગવું સ્થાન છે વધુમાં વધુ ગીચ વસ્તીવાળું આ શહેર. અહિં મારવાડી, ગુજરાતી, પંજાબી અને ભારતની બીજી જ પ્રજાનું ‘કોમ્યુનિશ્ન’ છે. લગભગ પંડોળાઈમાં ખૂબ વિસ્તરેલું અને

પ્રવૃત્તિઓથી ગદબદનું, જાણે માનવ મહેરામણ દલકાઈ જતો હોય તેવું આ શહેર છે. ટ્રામ, બસ, લોકલ ટ્રેન, ટેક્સી, ક્યાંય પગ મૂકવાની જગ્યા ન મળે એવું આ શહેર ‘હુમલી’ નદીના કિનારે વસ્યું છે ‘હુમલી’ સાથે ગંગા મળવાથી શ્રદ્ધાળુઓ આ નદીને પવિત્ર ‘ગંગાજી’ ના નામથીજ સંબોધે છે અને એવાજ શ્રદ્ધાપૂર્વક રોજ સેક્રેડો યાત્રિકો સ્નાન કરે છે. કલકત્તાનું રેલ્વે સ્ટેશન ‘હાવરા’ હાવરા પણ ગીચ વસ્તીવાળું શહેર બની ગયું છે. હાવરાથી કલકત્તા ગામમાં જવા માટે બાંધેલ નદી ઉપરનો પૂલ અદ્ભુત છે. અહીંની લગભગ ૬૦ લાખની વસ્તી ગણાય છે; તેમાં લગભગ ૧ લાખ જેટલા ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓની અહીંયા અનેક લોકોપયોગી પ્રવૃત્તિઓ છે ગુજરાતને ગૌરવ અપાવે એવા દાનવારો છે. હૃદયોગપતિઓ છે, કલાકારો છે, નાટ્યકારો છે, લેખકો છે, આમ માનવસ પતિથી કલકત્તા છલકાઈ ગયું છે-ક્યાંય પગ મૂકવાની જગ્યા નથી. માથા ઉપર ટોપી ન પહેરનાર આ પ્રદેશના લોકોમાં પણ પાણીનો પ્રચાર થઈ ગયો છે. નવા આવનાર અહીં હજારો રૂપિયા ખર્ચે ત્યારે જ રહેવાનું મળે. લક્ષ્મીજીએ અહીં છૂટે હાથે નાણાં વેચીં છે. આવા કલકત્તામાં એકાદ લાખ જેટલા ગુજરાતીઓમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની પણ ઘણી મોટી સંખ્યા છે.

શ્રી વજ્રલાલભાઈ ભવાનસાઈ ગામ મૂળ ગામ ભવાની-ખીજડીયા, ગોડળ સ્ટેટના કલકત્તામાં ૧૯૪૮ માં આવ્યા જામનગરમાં મટ્રીક સુધી ભણ્યા કોલેજમાં ભણતાં ભણતાં ૧૯૩૨માં ૧૨મગામની સત્યાગ્રહ છાવણીમાં ગયા. કે લેજ છોડી દોઢેક વર્ષની સળ ભોગવી. રાણપુર માંહેના સત્યાગ્રહમાં પણ સળ ભોગવી. ૧૯૩૩ માં જેલમાંથી છૂટ્યા બીડી પત્તા; તમાકુની લાઈનમાં કલકત્તામાં આવી નોકરી કર કરી પણ આ જીવને નીરાંત નહોતી. ૧૯૩૫માં ઓરિસાની પદયાત્રા પૂ. બાપુજીએ શરૂ કરી તે વખતે

શ્રી વળુભાઈ કરીથી ત્યાં પહોંચી ગયા. ૧૯૩૮માં કલકત્તામાં પત્તા તમાકુની દુકાન કરી. હાલ “જૂનલાલ જીનલાલ એન્ડ કું.ના નામથી ૨૪-૨૫ આરમનાંયન સ્ટ્રીટમાં દુકાન ચાલે છે; અહીંની સંખ્યાબંધ જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં શ્રી વળુભાઈ અગ્રગણ્ય છે. “બડા બજાર” વિસ્તારની કોંગ્રેસ કમિટિના કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે બીડી-પત્તા તમાકુ મરચન્ટ એસેશિએશનના જનરલ સેક્રેટરી છે શ્રી વળુભાઈ ઉદાર અને નિખાલસ સ્વભાવના છે. કલકત્તાની ગુજરાતી પ્રજાના સાચા સેવક છે. બહારથી આવતા કોઈપણ ગુજરાતીનું તેમને ત્યાં સ્વાગત થાય છે.

શ્રી મગનલાલ અંદરજી કુડ મૂળગામ ટંકારા કલકત્તામાં લગભગ ૧૫ વર્ષથી છે. “મગનલાલ એન્ડ કું.”ના નામથી બીડી પત્તાનું કામકાજ ચાલે છે.

શ્રી લાલજી વિહલજી શીંગાળા રાજકોટના. ૧૯૩૬ થી કલકત્તામાં આવી વસેલા. શરૂઆતમાં ૫/૭ વર્ષ નોકરી કર્યા પછી પોતાનો ધંધો શરૂ કર્યો, “વી. સી. લાલજી”ના નામથી રૂપચંદ્રેય સ્ટ્રીટમાં બીડીપત્તા તથા તમાકુનું કામકાજ કરે છે. ધાર્મિક વૃત્તિ ાળા, સંસ્કારી અને સહૃદયી છે.

શ્રી દેવશી તુલસીદાસ સોમૈયા મૂળગામ જામનગર તાલુકાનું “પંધરી” કલકત્તામાં ૩૫ વર્ષથી આવી વસ્યા છે. અત્રે સુતાપટ્ટામાં મગનલાલ પોપટલાલના નામની કાપડની દુકાન છે. ‘એચ. હરિલાલ એન્ડ કું.”ના નામથી પત્તા તમાકુનો ધંધો કરે છે. લોહાણા યુવક મંડળમાં એક કાર્યકર્તા છે.

શ્રી અમૃતલાલ સોમજી પલ્લુ મૂળગામ રાજકોટ

કલકત્તામાં લગભગ ૧૮ વર્ષથી આવી વસ્યા છે. મે. વિહલદાસ બીમજી ચંદારાણી”ની પેઢીમાં ભાગીદાર છે. બીડીપત્તા અને તમાકુનું કામકાજ કરે છે.

શ્રી બીમજી નયુભાઈ પોપટ મુળગામ “ગુરુ ચોરવાક” અત્યારે જુનાગઢ પાસે “શેરબાગ”ના નામથી ઓળખાય છે. કલકત્તામાં ૧૯૪૮ થી પત્તા-તમાકુનું કામકાજ ચલાવે છે. શિક્ષણ માટે ધણું દાન આપેલ છે.

શ્રી દેવચંદ દામોદર સંઘવી મૂળગામ રાજકોટના લગભગ ૫૦ વર્ષથી કલકત્તામાં હતા. “ચા, લોખંડ, કિરાણી (કરીયાણું) અને શેર બજારનું કામકાજ હતું. આજે તો તેમનો દેહ વિલિન થયો છે પણ તેમણે કલકત્તાના ધરીબ અને મધ્યમ વર્ગના લોકોને ખૂબ મદદ કરી. “ડી. ડી સંઘવી વણિક બોજનાલય.” તે ચલાવતા. આ બોજનાલયનો લાભ કોઈપણ ગુજરાતી લઈ શકે તો ધણી મોટી ખોટ સહન કરી, પરદેશમાં ચાલતા ગરીબ માણસોને તે મદદ કરતા. શ્રી દેવચંદભાઈના ધર્મપતિ શ્રી નર્મદાબહેન સંઘવી આ સેવા કાર્યમાં હમેશા આગળ રહેતા. આ સૌરાષ્ટ્ર-વાસી પતિ-પતિએ ખાનગી રીતે પણ લોકોને મદદ ધણી કરી છે. સ્કુલ, મંદિર, દવાખાનું વી. સારાં ધાર્મિક કામોમાં ખુલ્લા દિલથી તેમણે મદદ કરી, કેંક કુટુંબોને તાર્યા છે. કલકત્તાના ગુજરાતીઓના ઇતિહાસમાં શ્રી. ડી. ડી. સંઘવી અને અ. સૌ. નર્મદાબેન અમર થઈ ગયાં છે.

શ્રી મગનલાલ કપુરચંદ દોશી, નં. ૧૭ આર. મેડીયન સ્ટ્રીટમાં પ્રેક્ષ છે. લગ્યા છે થોડું પણ જીવ સરકારી અને સાહિત્ય પ્રેમી ખરો. સૌરાષ્ટ્રના માણાદર ગામના વતની છે. નાનપણથીજ કલકત્તામાં આવીને વસ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રના ભાયાવદર ગામના શ્રી ગોવીંદજી મુલજી ડાહ્યાભાઈ પટેલ અહિં લગભગ ૨૫ વર્ષથી આવ્યા

છે. “ભુરાભાઇ રંગનાથપ્રસાદ”ના નામથી ચાલતી પેઢીમાં ભાગીદાર છે. સૌરાષ્ટ્રના જન્મ ખજુરડામાં ધો. ૭ ગુજરાતી સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી રોહ-રોટીની શોધમાં આ તરફ આવ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્રના જામનેગર તાબાના જન્મ ખજાણીયા ગામના વતની શ્રી જગનલાલ લાખાભાઇ ગાંડીત અહિંના સામાજિક જીવનમાં આગળ પડતા છે સેવા-ભાવી, વિવેકી, નર સ્વભાવના અને સંસ્કારી છે. લગભગ ૫૦ વર્ષથી કલકત્તામાં આવી વસ્યા છે. મેસર્સ દારકેશ એન્ડ કું.ના નામથી સુતરનું કામ લગભગ ૩૦ વર્ષથી કરે છે. “કલકત્તા ચાર્ન મરચન્ટ એશિયોએશન”ના પ્રમુખ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે સેવાઓ આપી છે. જગન્નાથપુરી ગૌશાળાના તથા ગુજરાતી શાળા શિક્ષણ કમિટીમાં વર્ષો સુધી રહી કામ કર્યું છે. શ્રી જગનલાલ નામ કમાઈ ગયા. જાતે ભોગ આપનારા અને સદગુણી છે :-

શ્રી જગનલાલ બારાઈ, સૌરાષ્ટ્રના જન્મ-ખજાણીયા ગામના- જુના વખતમાં ઈન્ટર સુધી અભ્યાસ કરેલો કલકત્તામાં લોહાણા જ્ઞાતિના ધણી મોટી સંખ્યામાં ઘરો છે અને આ લોહાણો સામાજિક ક્ષેત્રે અને સેવા ભાવનામાં ધણા આગળ પડતા છે. અહિં જુદી જુદી જ્ઞાતિઓના ધણા વાડા છે પણ દરેકની દૃષ્ટિ આર્થિક જરૂરીઆતવાળાને મદદરૂપ થવાની વિશેષ હોય છે. “લોહાણા યુવક મંડળ”ની શરૂઆત શ્રી જગનલાલ બારાઈએ કરેલી. તેઓ પાયાના કાર્યકર છે.

શ્રી સવાઈલાલ કેશવલાલ શાહ જે પી મૂળગામ ભાવનગરના કલકત્તામાં લગભગ ૩ દાયકાથી આવ્યા હશે. આ મુન્શી પી. એ. ઝોનર્સ ઇંગ્લાંડમાં થયેલા કલકત્તાની જુનામાં જુની પેઢી. જૈન ધર્મમાં ખૂબ રસ લેવાવાળા. બહુ જીવનકાળ રૂઢિ જતાં જ્યાં ખર્ચાનું યોગ્ય હોય ત્યાં સૌથી આગળ “રતનશી જીવદાસ”ના

નામથી અમરતદલામાં પેઢી છે. કલકત્તાના ગુજરાતીઓમાં તે જોઈ પછુ આખા કલકત્તાના વેપારી સમુદાયમાં આગળ પડતા છે. બંગલ રાજ્યે તેમને ૧૯૬૩ માં જે. પી. ની માનદ પદવી એનાયત કરી બહુમાન કર્યું. સૌરાષ્ટ્રનો માનવી પરપ્રાંતમાં જઈ, રાજ્ય અને જનતાનો આદર આહવા પ્રાપ્ત કરે તે અદ્ભુત ગણાય. શ્રી સવાઈલાલભાઈનું હૃદય પોચું છે. માનવ-પ્રેમી અને સંસ્કારી છે.

સૌરાષ્ટ્રના અમરેલી ગામના શ્રી પ્રાણજીવનદાસ લક્ષ્મીચંદ દેશાઈ, બાળપણથી અહિં વડીલો સાથે આવેલા. અહિંની ગુજરાતી શાળા “કલકત્તા એંગ્લો ગુજરાતી સ્કુલ”માં ભણી કલકત્તા યુનિવર્સિટીના મેટ્રીક થયેલા. લગભગ ૨૦ વર્ષથી “પ્રાણજીવનદાસ એન્ડ કું.”ના નામથી ‘ચા’નો ધંધો કરે છે. બધા ભાઈઓ કલકત્તામાં જ છે.

સૌરાષ્ટ્રના જન્મ ખજાણીયાના શ્રી. તુલસીદાસ ખટાઉ “મે. જે. લાઈ ખટાઉભાઈ”ના નામથી સુતરનું હોલસેલ (મથાળાંધ વેપાર) કામકાજ કરે છે. લગભગ ૩૫ વર્ષથી આ પેઢી ચાલે છે.

સૌરાષ્ટ્રના માંગરોળ ગામના શ્રી નગીનદાસ કેશવજી શાહ “મે. કેશવજી એન્ડ કું.”ના નામથી નં. ૩ પોલોક સ્ટ્રીટમાં લગભગ ૬૦ વર્ષથી વેપાર ધંધો કરે છે આ, ઓખા, હાડવેર, ગનીર્મ વી.નું એક્સપોર્ટનું કામકાજ ચાલે છે. આ પેઢી ધણી જાણીતી છે અહિંના લગભગ ૧૦ હજાર જૈન ભાઈઓમાં શ્રી નગીનદાસ આગળ પડતા છે. નવદીપ (બગલ), મુખ્યમાં અને બીજે ઠેકઠેકાણે વેતારી પેઢી છે. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા છે. સ્થાનકવાસી જૈન સંઘની કમિટિના મેમ્બર છે.

સૌરાષ્ટ્રના જેતપુર ગામના વતની શ્રી વનેચંદ ઝવેરચંદ દેશાઈ, ૫૦ વર્ષના વયોવૃદ્ધ જ્યાં યુવાન જેવા ઉત્સાહી અને યાત્રીની પ્રવૃત્તિમાં આગેવાન

કચ્છ સૌરાષ્ટ્રની ભાતીગળ અસ્મિતાના

પ્રકાશન પ્રસંગે

શુભેચ્છા

પાઠવે છે

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ સ્ટીલ ટ્રેડર્સ

૩૨૨, લોહાબવન

પીટી મેલો રોડ

મુંબઈ-૯

卐

ફેન :- પી. સી. એ.

ઓડીટ વર્ગ :- બ

સભાસદ સંખ્યા

મંડળી

વ્યક્તિ

નામદાર સરકાર

૨૫

૧૭

૭

૧

શેરભંડોળ

મંડળી

વ્યક્તિ

નામદાર સરકારશ્રીના શેરફાળો

રીઝર્વ તથા અન્ય ફંડો

૧૮,૨૪૦-૦૦

૬૧૦૦-૦૦

૧૪૦

૬૦૦૦-૦૦

૨૧,૪૦૬-૩૧

અમારા સંઘમાંથી નીચે જણાવેલ વસ્તુઓ જે હાજર સ્ટોકમાં હશે તે મળશે

(૧) રસાયણીક ખાતરો :- (૧) સુપર ફોસ્ફેટ (૨) એમોનીયા સલ્ફેટ (૩) ડ્રાય એમોફોસ્ફેટ
(૪) નાઇટ્રો ફોસ્ફેટ (૫) એમો ફોસ્ફેટ (૬) મેન્યોર મિશ્રણ

(૨) કુડ ઓઇલ, મોબીલ ઓઇલ, ઓઇલ, (૩) મશીન એન્ડ હાર્ડવેર વગેરે

(૪) ઓઇલ એન્જીન, ઇલેક્ટ્રીક મોટર્સ પમ્પ

(૫) રેડીમીક્સ કલરો, બેલતેલ સફેદો, કલર ટ્યુબો વિગેરે

(૬) ગે-પાઇપો, રબ્બર પટ્ટાઓ, હોજપાઇપો પ્લાસ્ટીક પાઇપો, આલકેથીન પાઇપ

(૭) આ સંઘ નામદાર સરકારશ્રીના ખાતા તરફથી જે ચીજ વસ્તુઓ સંઘને આપવામાં આવે છે તેનું પણ સરકારશ્રીના ખાતાના નિયમોને આધીન રહીને કામકાજ કરી ગ્રાહકોને સંતોષ આપીએ છીએ.

એ. ડી. કપાસી

વલ્લભભાઈ અરજણભાઈ પટેલ

મેનેજર

પ્રમુખ

શ્રી લાડી તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી. લાડી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

બાબરા તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ

બાબરા તાલુકો

અમરેલી જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ : ૧૫-૬-૧૯૫૬

શેર ભંડોળ : રૂ. ૮,૬૪૦-૦૦

અનામત ફંડ : રૂ. ૨૬,૬૧૩-૫૭

અન્ય ફંડ : રૂ. ૮,૮૨૩-૭૬

નોંધણી : નંબર ૧૫૫૧

સભ્ય સંખ્યા : સહ. મંડળી ૧૬ | ૨૮
વ્યક્તીગત ૬

અન્ય નોંધ :- છ શાખાઓમાં સસ્તા અનાજ, ખાંડ, શીંગતેલ, કેરોસીન. સાબુ, વિગેરે વેચાણ કરાય છે. ઉપરાંત હેડ ઓફિસ તથા વેપાર વિભાગ શાખામાં જથ્થાબંધ, લેવી શીંગતેલ, સીમેન્ટ. નાઇટ્રોજન અને સુપર ફોસ્ફેટ ખાતર જંતુનાશક દવા, બીયારણો વિગેરેનું જથ્થાબંધ અને છુટક કામકાજ થાય છે અન્ય કામકાજ વીકસાવવા વિચારણા હેઠળ છે.

હિંમતલાલ હ. સવાણી

કાળીદાસ ભ. દેવમુરારી

મેનેજર

પ્રમુખ

શેઠ ત્રિભોવનદાસ ભાણુજી જૈન ગદર્સ હાઈસ્કુલ ભાવનગર

સ્થાપના સને ૧૯૦૬ શિક્ષણ બાળ મંદિરથી ૧૧ ધોરણ વિદ્યાર્થીનીઓની સંખ્યા ૧૨૦૦ થી વધુ

શ્રી એ સંસારી જીવનનું મધ્યબિંદુ છે. કુટુંબજીવનમાં શાંતિ, સુખ, આનંદ, આરામ અને સંતોષનું નિર્માણ અને સ્વચ્છ વાતાવરણ હોય તો દેવલોકનું સુખ આ દુનિયામાં સૌ કોઈ માણી શકે. જન્મથી જ બાળકોને ઉછેર માતા કરે છે. માતા એક સો શિક્ષકની ગરજ સારે છે, માતામાં શિક્ષણ, સંસ્કાર, પ્રેમ, દયા અને મમતા હોય તો તેનાં સંતાનોનાં જીવન પણ ઉચ્ચ અને સંસ્કારી બને છે. જેટલા અવતારી પુરૂષો સંતો, વીરયોદ્ધાઓ, દેશનેતાઓ, પંડિતો, રાજ્યકર્તાઓ તથા ઉદ્યોગપતિઓ કે સંશોધકો થઈ ગયા તેઓના ઘડતરમાં પૂર્વજન્મનાં પુણ્યકર્મો, સાનુકુળ સંયોગો, ઘરનું વાતાવરણ અને પુરૂષાર્થને જેટલો ફાળો હોય તેના કરતાં માતાને ફાળો સૌથી વધુ હોય છે. માટે જ શ્રીકિળવણીનું સ્થાન આગવું છે અને બહુ મહત્વનું છે.

શેઠ ત્રિભોવનદાસ ચાર ચોપડી ભણ્યા નહોતા. છતાં જ્ઞાની, ડાહ્યા અને વિચારક હતા. ગરિબાઈમાં જન્મ્યા અને ઉછર્યા. મામુલી નોકરીમાંથી વધતા વધતા નાના હુકાનદાર બન્યા. તેમાંથી મોટા વેપારી અને શાહ સોદાગર બન્યા. પૈસા કમાતા ગયા અને સાથેસાથ ખર્ચતા ગયા ભાવનગરના શ્રીમંત નાગરિકોમાંથી કોઈએ તે સમયમાં આવી સ્વતંત્ર ખાનગી સંસ્થા આટલી મોટી રકમ આપીને શરૂ કરી નહોતી. આ ગૃહસ્થે સૌથી પહેલ કરી હતી. પોતે બહુ ભણ્યા નહોતા પરંતુ, વાંચન, વિદ્વાનો અને સાક્ષરોને સહવાસ, સદ્ગુરુઓનો ઉપદેશ, અને લોકકલ્યાણ કરવાની તિવ્ર ઉત્કંઠા-આ બધી અનુકુળતા અને સાથે શિક્ષણપ્રેમ અને દિલની ઉદારતાના પ્રતિક રૂપે આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ. સંસ્થા કંમે કંમે વિકાસ પામી. તેમના વારસો અને કુટુંબીજનો સંસ્થાને વિવિધલક્ષી હાઈસ્કુલ બનાવવાની ભાવના રાખે છે.

શિક્ષણસંસ્થાની મહત્તા આલેશાન મકાન, વિદ્યાર્થીઓની મોટી સંખ્યા, ટ્રેઇનડ શિક્ષકોનો સ્ટાફ, પુરતા શિક્ષણનાં સાધનો કે બહારની પ્રવૃત્તિઓ કે કાર્યક્રમોમાં જ સમાઈ જતી નથી કે પુરી થતી નથી. આ બધા અંગો જરૂરના છે, ઉપયોગી પણ છે પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં શિસ્ત, સંસ્કાર, સાફ શિક્ષણ, બુદ્ધિ અને શક્તિનો વિકાસ કામનો ઉત્સાહ, સંપ, સ્નેહ, સહકાર કે સંગઠન - આ અને આવા સદ્ગુણોનો વિકાસ ન થાય, જીવનનું ઘડતર ન થાય ત્યાં સુધી તે આદર્શ સંસ્થા ન કહેવાય. અમારી ભાવના આ સંસ્થાને આદર્શ બનાવવાની છે, પરંતુ જ્યાં સુધી સરકારી કેળવણીખાતું, સરકારી અમલદારો અને શિક્ષણને અંગેના આજના સરકારી કાયદા-કાનુનો અનુકુળ અને પ્રોત્સાહન આપે તેવા ન થાય ત્યાં સુધી ગુજરાતમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ કે સંસ્થા આદર્શ સંસ્થા સ્થાપી ન શકે કે બનાવી ન શકે. સારા શિક્ષકો વિના શિક્ષણ સાફ થાય નહિ. આજે ચેતનવંતો આત્મા નથી રહ્યો. જે સંસ્થાઓ છે તે માત્ર જડ દેહ તરીકે કામ કરી રહી છે. છતાં તેમાં ચેતન લાવવાની અમારી ઉત્કૃષ્ટ ભાવના છે.

ટ્રસ્ટી મંડળ

With best compliments from:—

**PARDON is the Virtue
of Victory**

— J. MAZZINI

Indian Rubber Regenerating Co. Ltd;

**Kamani Chambers,
Nicol Road,
Ballard Estate
BOMBAY – 1**

કાર્યકર્તા છે. જૈન શ્વેતાંશ્વર સંઘના પહેલા જોઇન્ટ સેક્રેટરી હતા. “કલકત્તા લાઇટ એન્જની”ના નામથી વેપાર રોજગાર કરે છે. વિનથી અને પ્રેમાળ સ્વભાવના છે.

સૌરાષ્ટ્રના જન્મ ખંભાળીયાના મૂળ વતની શ્રી હીરજી ઠાકરશી રાજડા અને મોટાભાઈ શ્રી સુન્દરદાસ ઠાકરશી આ ભાઈઓ લગભગ ૩૫ વર્ષથી કલકત્તામાં આવી વસ્યા છે. નાની વયથીજ વેપારમાં પડેલા આ ભાઈઓ વેપારમાં નામ કમાયા છે. સુતર કાપડનું જથ્થાબંધ કામકાજ કરે છે મુંબઈમાં પણ “સુન્દરદાસ ઠાકરશી”ના નામથી પેટી ચાલે છે. “મોરારજી વર્દલાલજી રાજડા”ના નામથી ખંભાળીયામાં એક ધર્માદા દવાખાનું ચલાવે છે. આ કુટુંબ ધાર્મિક વૃત્તિવાળું અને સંસ્કારી છે.

સૌરાષ્ટ્રના વડીયા પાસેના જૂનાગઢ સ્ટેટના, તેરી ગામના વતની શ્રી મોતીચંદ હરખચંદ શેઠ, ૧૯૨૧ થી કલકત્તામાં આવી વસેલા શરૂઆતમાં “કેસરીયા કુ.”માં ભાગીદાર હતા. હવે “ઉમેદલાઈ એન્ડ કુ.”માં ભાગીદાર છે.

શ્રી જગજીવન શીવલાલ દેશાઈ, સૌરાષ્ટ્રના સાયલા (ભગતનું) ગામ) ગામના વતની છે. ૪ વર્ષની નાની વયે કલકત્તામાં આવેલા, અત્યારે લગભગ ૬૦ વર્ષની ઉંમર છે. શરૂઆતમાં “જગજીવન ત્રંચકલાલ એન્ડ કુ.”ના નામથી કોલસાનું કામકાજ કરેલું. હાલમાં નં. ૧૨૯, રાધા બજાર સ્ટ્રીટમાં, પે. જે. એસ. દેશાઈ એન્ડ કુ.”ના નામથી કોલસાનો વેપાર કરે છે. કલકત્તામાં જૈન સ્થાનકવાસી શ્વેતાંશ્વર સંઘના સેક્રેટરી છે, ગુજરાતી સહાયકારી દવાખાનાની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે, જ્ઞાતિ ક્ષેત્રે આગળ પડતા છે.

શ્રી અમૃતલાલ જીવજીદાસ મહેતા સૌરાષ્ટ્રના જોતપુર ગામના વતની, કલકત્તામાં લગભગ ૪૦ વર્ષથી

આવી વસ્યા છે. “મંન્ટર નેશનલ ટ્રેડિંગ કુ.”ના નામથી નં. ૨૮, ચાંદના બજાર સ્ટ્રીટમાં સ્ટવ, ફાનસ, ટોચ, બેટરીઝ વીનું કામકાજ કરે છે. શ્રી કલકત્તા બાલમંદિરની વર્કિંગ કમિટિના સભ્ય છે. સૌરાષ્ટ્ર વીસા શ્રીમાળી મિત્ર મંડળની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે.

શ્રી નાનાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પારેખ જુનાગઢમાં શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી ૧૯૩૯ થી કલકત્તામાં આવી વસવાટ કર્યો છે.

સૌરાષ્ટ્રના જુનાગઢ ગામના શ્રી નાનાભાઈ વિઠ્ઠલદાસ પારેખ ૧૯૩૯ થી કલકત્તામાં આવી વસ્યા છે. મેસર્સ પરીખ બ્રધર્સના નામથી નં. ૧ પોચુંગીઝ ચર્ચ સ્ટ્રીટમાં વેપાર રોજગાર કરે છે. Friends of Burma Society ના સેક્રેટરી છે.

સૌરાષ્ટ્રના અમરેલી ગામના શ્રી બાબુભાઈ ભાઈચંદ સંઘવી ૧૯૧૯ માં કલકત્તામાં આવ્યા, અહિં મે. જીવજીલાલ લી.માં નોકરીમાં જોડાયા. ક્રોળ વણીક જ્ઞાતિના શ્રી બાબુભાઈએ જીવનમાં ધણા તડકા જાયા જોયા છે. ૧૯૪૪ થી પોતાનું સ્વતંત્ર કામકાજ મે. ન્યુ. ઓરીએન્ટલ સ્ટોર્સના નામથી કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના વાંકાનેરના વતની શ્રી મનુભાઈ રાયચંદ સંગરી-મિલનસાર સ્વભાવના, સેવાભાવી અને અત્રેની ગુજરાતી શાળા (ભવાનીપુર) તથા બાળમંદિરની પ્રવૃત્તિમાં પણ સક્રિય કાર્યકર્તા છે શિક્ષણ પુરું કરી પિતાશ્રીના ચાલુ ધંધામાં પડી ગયા છે. મે. રજનીકાંત એન્ડ કુ.”ના નામથી ધંધો કરે છે.

શ્રી ગીરધરભાઈ બેચરલાલ જસાણી રાજકોટના બણીતા ઝવેરીના પુત્ર અહિં વર્ષોથી આવી વસ્યા છે. લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલાંની અહિં ઝવેરાતના વેપારની

પેઠી છે. શ્રી. બેચરભાઈ જસાણીને ત્યાં ૧૯૩૯ માં પૂ. બાપુજી આવી રહ્યા હતા. આ કુટુંબ સાદું, સરળ, ખાદીધારી અને સંસ્કારી છે. શ્રી ગીરધરભાઈ ઝવેરી મંડળના પ્રમુખ હતા. ભવાનીપુરના ગુજરાતી ભાઈઓની પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતા કાર્યકર્તા છે.

સૌરાષ્ટ્ર મોરબીની એક ખૂબ પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ શ્રી છોટાલાલ ડી. ઠાકર B. Com. LL. B. આપજો આગળ આવેલ શ્રી છોટુભાઈ કલકત્તાના ગુજરાતીઓમાં ખૂબજ જાણીતા છે. Indian Chamber of commerce, Calcutta માં આસી. સેક્રેટરી હતા. વેપારી સંસ્થાઓ, શિક્ષણ સંસ્થાઓ, અને ગુજરાતીઓની ધણીખરી સંસ્થાઓમાં તે મુખ્ય સેવા આપનારાઓમાં એક છે. “સી. ડી. ઠાકર”ના નામથી કેમીકલ્સ લાઇનમાં ઇમ્પોર્ટનું તથા “મેન્યુફેક્ચરર્સ”ની એજન્સીનું કામકાજ કરે છે. કલકત્તામાં લોહાણા યાત્રિની ધણી મોટી વસ્તી છે. તેમાં લોહાણા યુવક મંડળના પ્રમુખ છે. અત્રેની એંગ્લો ગુજરાતી શાળાના પ્રમુખ હતા સામાજિક. વેપારિક અને શિક્ષણ ક્ષેત્રે શ્રી છોટુભાઈ કલકત્તામાં ધણી આગળ પડતી વ્યક્તિ છે નિરાભિમાની, સેવાભાવ, સન્મન અને સંસ્કારી છે. દેશ પરદેશમાં બહુ ફર્યા છે. સૌરાષ્ટ્રના ગૌરવ સમા શ્રી છોટુભાઈ કલકત્તાના ગુજરાતીઓમાં પ્રાણ સમાન છે.

સૌરાષ્ટ્રના બિના ગામ પાસે આવેલ ‘સીમર’ ગામના વતની શ્રી ભાઈચંદ્રભાઈ હેમચંદ શાહ અત્રે ‘આ’નો જથ્થાબંધ વેપાર કરતી પેટા મેસર્સ મગનલાલ એન્ડ કું.માં જાગીદાર છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં સારો રસ ધ્યે છે.

સૌરાષ્ટ્રના બીજી ગામના શ્રી હિંમતલાલ મણીલાલ શાહ અહિં મહેતા પ્રિન્સિપલ, કેનીંગ સ્ટ્રીટમાં “ફેમસ કેમીસ્ટ” ના નામથી વેપાર ધંધો કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના ખીજડીયા પાસે ‘ખારી’ ગામના શ્રી નાથાલાલ શામળજી બટ્ટ અહિં “મે. અમર હરિ એન્ડ કું.” ના નામથી ‘આ’નું કામકાજ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રના વેરાવળ ગામના વતની શ્રી ત્રીભોવનદાસ રાયચંદ વેરા મે. જમનાદાસ ત્રિભોવનદાસના નામથી ‘આ’નું કામકાજ કરે છે.

સૌરાષ્ટ્ર જતપુરના શ્રી કેશવલાલ દુર્લભજી શેઠ અત્રે વેસ્ટર્ન ટ્રેડિંગ કેપોરેશનના નામથી પોતાનું કામકાજ કરે છે. સ્વભાવે દયાળુ અને દાનેશ્વરી છે.

સૌરાષ્ટ્રના રોહીશાળા-વાયા નીંખાળાના મુખ્ય વતની શ્રી કોહારી નંદલાલ કેશવજી અહિં “કાર્ડ બોર્ડ મેન્યુ.” ના નામથી બોક્સ બનાવવાના કારખાનામાં જાગીદાર છે, અત્રેના ગુજરાતીઓમાં આગેવાન વ્યક્તિ છે. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને મીલનસાર સ્વભાવના છે.

સૌરાષ્ટ્રના જમ-ખંભાળીયાના મૂળ વતની શ્રી ગોરધનદાસ જગત્તાનદાસ તેમના બાપદાદાના વખતથી અહિં આવી વસ્યા છે. વર્ષો સુધી વ્રજમાં રહ્યા છે. ૫૦ વર્ષથી અહિં હોલમેન્સ તેમજ રીટેલ સુનનું કામકાજ કરે છે. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા, સરળ, અને નિરાભિમાની છે.

સૌરાષ્ટ્રના રાજકોટના જાણીતા ડો. મણીલાલ શાહના સુપુત્ર શ્રી ચંદ્રકાન્ત M. B. B S થયા પછી અહિં આત્રી વસરાટ કર્યો છે, અહિંની ગુજરાતી જનતામાં ખૂબ જાણીતા અને સામાજિક કાર્યકર્તા છે. ગુજરાતીઓની ધણી સંસ્થાઓમાં શ્રી ચંદ્રકાન્ત આગેવાન કાર્યકર્તા છે.

સૌરાષ્ટ્રના જાણીતા 'થાન' પાસેના ધાધણપુરના મુખ્ય વતની શ્રી પ્રાણીવનદાસ તુરખીયાના સુપુત્ર શ્રી ભોગીલાલ પ્રાણીવનદાસ અહિં "પ્રાણીવનદાસ એન્ડ સન્સ" ના નામથી સાયકલ તથા તેના સ્પેર-પાર્ટ્સનો જથ્થાબંધ વેપાર કરે છે. તેમના પતિન અ સૌ. સરોજબેન અને શ્રી ભોગીલાલ પ્રેમાળ અને સંસ્કારી છે.

રાજકોટના જાણીતા શ્રી હરખચંદ ખટ્ટેરીયા વક્રીલના કુટુંબીઓ શ્રી કેશુભાઈ ખટ્ટેરીયા અહિં વર્ષોથી આવી વસ્યા છે. કેમિકલ્સ લાઈનનું ધણું મોટું કામ કરે છે. અત્રેના ગુજરાતી સમાજના પ્રમુખ છે અને એક અગ્રગણ્ય વ્યક્તિ છે.

કલકત્તાના લગભગ લાખેક ગુજરાતીઓમાં જે સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના સંપર્કમાં હું આવ્યો છું તે ઉપરાંત ખીજા ઘણા ભાઈ-બહેનો હશે પણ તેની પૂરતી માહિતી મારી પાસે ન હોવાથી અહિં થોડાજ કુટુંબોનો સંક્ષિપ્તમાં પરિચય આપ્યો છે. કદાચ આ ત્રયનું પુનઃ પ્રકાશન થશે ત્યારે બીજી એડિશનમાં વધુ કુટુંબોનો પરિચય વાંચક વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરશું.

શ્રી અમૃતલાલ સાયારણી અત્રે કલકત્તા પ્લાસ્ટીક એન્ડ વેરાયટી સ્ટોર્સના નામથી કામકાજ કરે છે. સૌરાષ્ટ્રના વતની છે. અહિંની સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂબ રસ લે છે. ઉદાર સ્વભાવના અને પરોપકારી જીવ છે.

ઝોરિસ્સા અથવા ઉત્કલ પ્રદેશ:- આ પ્રદેશના જુદા જુદા જિલ્લાઓમાં લગભગ ૧૨ હજાર ગુજરાતીઓ વસે છે. તેમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓની ઘણી મોટી સંખ્યા છે. હિંદુ-મુસલમાન અને અન્ય જાતિઓ મળીને લગભગ ૭૦૦૦ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ છે. નાના

મોટા લગભગ ૧૨ જિલ્લા છે. આ પ્રદેશ બહુજ મરીય છે. અહિંના લોકે જીવન અને સંસ્કારો ગુજરાતને ઘણાં મળતાં આવે છે. આ પ્રદેશમાં ઘણાં હાથકાઓ પહેલાં ગુજરાતીઓ આવેલા અને તે અત્યંત સ્થાનિક જનતામાં મિશ્રિત થઈ ગયાં છે. અહિં ઝોરિસ્સામાં પુરુષાર્થ અને સાહસિકતાથી પોતાનું આગવું સ્થાન જમાવી, જનતાની સેવા કરી છે.

કટક જિલ્લો:- શ્રી અમૃતલાલ ગોકુળદાસ દાવડા મીઠાપુર સૌરાષ્ટ્રના કટક સાહેબજીના બજારમાં નોકરી કરે છે.

શ્રી અનંતરાય પ્રાગજી દોશી ભાવનગરના, બક્ષી બજારમાં સાયકલની દુકાન છે. શ્રી અરવિંદકુમાર કેશુરદાસ સંઘવી અમરેલીના ફોટોગ્રાફી માલસામાનની દુકાન છે. વેરાવળના શ્રી કનૈયાલાલ હરજોવીંદાસ મહેતા દલીચંદ એન્ડ બ્રધર્સના નામથી વેપાર કરે છે. શ્રી કનૈયાલાલ હરજીવનદાસ ભાવનગરના, અત્રે એલ્યુમિનિયમનું કારખાનું છે. બગસરાના શ્રી કાન્તીભાઈ વીરજીભાઈ શેઠ સોના-ચાંદીનું કામકાજ કરે છે. ચીતલના (સૌરાષ્ટ્ર) શ્રી ચંપકલાલ મોહનલાલ મહેતા અત્રે ત્રંબકલાલ એન્ડ કુંભાના નામથી વેપાર કરે છે. મહુવાના શ્રી જ્યોતિલાલ રામજી દોશી સોના-ચાંદીનો ધંધો કરે છે. મહુવાના ધણા કુટુંબો છે. ધણાખરા સોના-ચાંદીના ધંધામાં પડ્યા છે. શ્રી. બાલુલાલ કેશવજી શેઠ, બાલુલાલ એન્ડ કુંભાના નામથી સોના-ચાંદીનું ચીત્તાનું કામકાજ કરે છે. તેઓ મહુવાના છે અને ગુજરાતી સમાજના આગેવાન કાર્યકર્તા છે, શ્રી બાવચંદ મંગળજી મહેતા, અમરેલીના છે. બાવચંદ એન્ડ કુંભાના નામથી સોના-ચાંદીનું કામકાજ કરે છે. સામાજિક અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિમાં સારો રસ લે છે. મહુવાના શ્રી વૃજલાલ ગોપાલજી ગાંધી કથાણજી ગોપાલજીના નામથી સોના-ચાંદીનું કામ કરે છે. સામાજિક સેવાના કાર્યોમાં સારો રસ ધરાવે છે.

અહિં ખાટવા, ધોરાજી અને ગોંડલ તરફના મેમણ અને મુસ્લિમ લાઘવોની વસ્તિ ધણી છે બક્ષી બજાર અને મંગળબાગ વિસ્તારમાં સૌરાષ્ટ્રના વસતા કુટુંબો મધ્યમવર્ગના અને નોકરીયાતો વધારે છે.

શ્રી નાનજી હરિભાઈ પટેલ ઉપલેટાના, અહિં સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતી હોટલ ચલાવે છે.

લતીપુરના શ્રી મહાશંકર કાળીદાસ અહિં બીમા આર્થિક ફેક્ટરીના નામથી બરફનું કારખાનું ચલાવે છે. શ્રી મુળજી કાનજી તન્ના જામનગરના છે. અહિં ઓરિસ્સા સરકારના રીડિંગ અને ટેલીગ્રાફ ખાતાના ચીફ ઓફીસર છે.

યાન (સૌરાષ્ટ્ર) ના વાધરી સામંત સાદુ અહિં ખેતીનું કામકાજ કરે છે. સૌરાષ્ટ્રના વાધરી કુટુંબો પણ આ પ્રદેશમાં વસે છે.

અબ્બા ઉમર અબ્દુલ શકુર તથા અબ્દુલ ગફાર તૈયબ મહંમદ ધોરાજીના છે અને માલ ગોડાઉન વિસ્તારમાં દલાલીનું કામ કરે છે.

શ્રી હખીબ ઇસ્માઇલ વીરાણી જુનાગઢના અહિં માલ ગોદામ વિસ્તારમાં દલાલીનું કામકાજ કરે છે શ્રી પ્રભુલાલ નાથલાલ પાટડીયા બાલંબાના વતની છે. શ્રી પ્રીમીયર કોલ એજન્સીના નામથી કોલસાનું કામકાજ કરે છે. શ્રી ભમવાનલાલ જેઠાલાલ દવે, હળવદના શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ અત્રે નવા બજારમાં પોતાનો ધધો કરે છે.

ઉપલેટાના જીકર અબ્દુલ લતીફ મેમણ છે; પોતાનો કરીયાણાનો વેપાર છે. અજીઝ અબ્દુલ લતીફના નામથી કામકાજ કરે છે.

પાલીતાણાના મહમદભાઈ ઉમરભાઈ મેમણ કાડીયાવાડ ફેલોર મિલના નામથી કટક બાજુમાં “ચૌદવાર” ગામમાં વેપાર કરે છે. શ્રી જેઠાલાલ કાળીદાસ પંડ્યા કટક જીલ્લાના જામનગર ગામમાં જેઠાલાલ કાળીદાસની કુંઠા ના નામથી કોન્ટ્રાક્ટરનું કામકાજ કરે છે. સીહોરના અબુબકર ઉસમાન જામનગરમાં કાડીયાવાડ સ્ટોરના નામથી ધધો કરે છે.

ઓખાના શ્રી ગોરવનદાસ લક્ષ્મીદાસ વિકુલાણી હોમીઓપેથિક ડોક્ટર છે. જામનગર રોડ, ડી કટકમાં ધણું વર્ષોથી આવી રહ્યા છે. ઉપલેટાના મેમણ અબ્દુલ ગફાર અબ્દુલ કરીમ કટક જીલ્લાના જામનગરમાં રહે છે અને વેપાર કરે છે.

કળાહાંડી જીલ્લો (ઓરિસ્સા):—આ વિસ્તારમાં લગભગ સવાબસો ઘર ગુજરાતીઓના છે, તેમાંના થોડા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના અહિં ટુંકમાં પરિચય આપ્યો છે. સૌરાષ્ટ્રવાસીઓના લગભગ પોણાબસો કુટુંબો છે અને લગભગ ૮૦૦ માણસોની વસતી છે.

ટંકારાના ચત્રભુજ અંદરજી કંકડ ચત્રભુજ એન્ડ કુંઠા ના નામથી ખીડીપતાનો વેપાર કરે છે. કેશોદના શ્રી છોટાલાલ વીરચંદ સોની બાલુશાલ વીરચંદના નામથી સોનીનું કામકાજ કરે છે.

કળાહાંડી જીલ્લાના ખરીયાર ગામમાં રાજકોટના શ્રી નટવરલાલ યુનીલાલ ભટ્ટ ડોક્ટર છે. ખરીયારમાં ખીજા શ્રી શામજી દયારામ દેસર ધ્રોગના છે, કોન્ટ્રાક્ટરનું કામકાજ કરે છે.

મજેવડીના અમરામભાઈ હાસમ અનાજના કમીશન એજન્ટનું કામ ખડીયાર રોડ, કળાહાંડી જીલ્લામાં કરે છે. અબ્દુલ કરીમ હાસમ આમદાણી લાખનું કારખાનું ચલાવે છે, ઓરિસ્સા શેલલેક

ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, લાખ પરદેશ ખાતે ધણી મોટા પ્રમાણમાં એક્સપોર્ટ થાય છે.

અત્રેની કરતુરખા સાર્વજનિક ગુજરાતી સ્કુલના શિક્ષક શ્રી મણુપતરામ ગંગાશ કર જોશી હળવદના છે. ચોટીલાના શ્રી કાન્તીલાલ પોપટલાલ ખરીયાર રોડમાં લોજ ચલાવે છે.

અમરેલીના શ્રી ભાનુલાલ રતીલાલ માણેક જનતા સાયકલ સ્ટોર્સના નામથી ખરીયાર રોડમાં દુકાન ચલાવે છે. અહિં સારાપટ્ટના લોહાણા કુટુંબો ધણી છે.

શ્રી રમણીકલાલ નાથાલાલ કામદાર રાણપુર

સૌરાષ્ટ્રના છે. ખરીયાર રોડમાં ચંદ્રકાન્ત બી. કામદારના નામથી કરીયાણાનો વેપાર કરે છે. વાંકાનેરના જીન સોમચંદ ચત્રભુજ શાહ સૌરાષ્ટ્ર પ્રાવીઝન સ્ટોર્સના નામથી અનાજ કરીયાણાનું કામકાજ કરે છે.

બુનાગઢ(કાળાહાંડી જિલ્લો): સાવરકુંડલાના સુલેમાન તારમહંમદ, ખાવાણી સ્ટોર્સના નામથી ફેન્સી ગુડ્સનું કામકાજ કરે છે. વઘીમહંમદ અબ્દુલ કરીમ પટેલ સાવરકુંડલાના અત્રે કરીયાણાનું કામ કરે છે.

લવાનીપટના (કાળાહાંડી જિલ્લો):- મોરખીના ચીમનલાલ ભાધ્યંદ મહેતા અત્રે મેઈન બજારમાં કરીયાણાનો વેપાર કરે છે.

ઓઈલ એન્જીનના ઉત્પાદકોને ખુશ ખબર

“જય શ્રી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ”

ગ્રામ :- જયકેન્દ્ર

ફોન-ફેક્ટરી-C/O ૪૮૬૩

„ ધરનો ૪૩૦૭

સ્પેશીઆલીસ્ટ

લીસ્ટર તથા પીટરની ડાયફ્રેઝીંગ

ગ્રાઈન્ડ ફીનીશ કેન્ક શાફ્ટ

—: લખો યા મળો :—

૧૦ - ભકિતનગર સ્ટેશન પ્લોટ,

રાજકોટ - ૨.

**SHIP YOUR CARGO FROM BEDI
IT'S CHEAP AND QUICK**

Phone :- 120 & 551

Grams :- ARVIND Co.

ARVIND & Co.

**Station Road,
JAMNAGAR.**

&

**Bunder Road,
VERAVAL.**

Mill Phone :- 52

Office Phone :- 24

With Best Compliments

From

SHREE MADHAV OIL MILLS Co.,

BAGASRA.

(Dist. Amreli)

સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છના

ઉદ્યોગોની સમીક્ષા

—ચંદ્રકાન્ત મોહનલાલ પાઠક

ભારતના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં મહારાષ્ટ્ર, બંગાળ અને મદ્રાસ પછી ગુજરાતનું ચોથું સ્થાન આવે છે. ગુજરાતમાં અમદાવાદની આસપાસ ધણા ઉદ્યોગો કેન્દ્રિત થયા છે. રાજકોટ, સુરત, ભાવનગર, જામનગર, પોરબંદર, વડોદરા, વગેરે શહેરોમાં પણ ઉદ્યોગો સારા પ્રમાણમાં છે. ગુજરાતના ૭ હજાર જેટલા ઉદ્યોગોમાંથી બેહજાર જેટલા ઉદ્યોગો સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં આવેલા છે. તેમાં વિવિધ ઉદ્યોગો-દરેક જીલ્લામાં કેટલા છે તેનો કોઠો નીચે આપેલ છે.

સૌરાષ્ટ્ર તથા કચ્છના લઘુ ઉદ્યોગો-એકમ જીલ્લાવાર અને ઉદ્યોગવાર

(સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૫)

જીલ્લો	આલ પદાર્થ	કાપડ	રસાયણિક	કાચ, માટી કામ અને સીમેન્ટ	મીન લોહ ધાતુ	લોહ ધાતુ	પત્રો - વીજળીના પત્રો સહિત	અન્ય ઉદ્યોગ	કુલ
અમરેલી	૧	—	૧	૧	૧	૨	—	૪	૧૦
ભાવનગર	૬	૫	૧૬	૭	૭૧	૨૦	૧૧	૭૪	૨૧૪
જામનગર	૧૨	૪	૭	૬	૧૪૪	૧૮	૧૩	૨૭૨	૪૭૬
જુનાગઢ	૨	૧	૫	૪	૮	૧૨	૮	૭૫	૧૧૫
કચ્છ	—	—	—	—	૧૬	૪	૧	૨૬	૪૭
રાજકોટ	૮	૧૪	૨૫	૧૮	૬૦	૧૧૧	૪૮	૨૧૧	૫૭૬
સુરેન્દ્રનગર	૧	૧	૩	૮	૧૦૧	૧૮	૭	૩૨	૧૭૧
કુલ	૩૩	૨૫	૫૭	૪૪	૪૩૧	૧૮૫	૮૮	૭૪૪	૧૫૯૮

અમેરિકા, ઇંગ્લાંડ, જાપાન, જર્મની, રશિયા ઇત્યાદિ વિકસીત દેશો ઉદ્યોગો દ્વારા જ પ્રગતિ સાધી શક્યા છે. ઉદ્યોગો વિકાસ માટે દરેક પંચવર્ષીય યોજનામાં વધુને વધુ ભાર મુકાતો જ રહ્યો છે. પરિણામે ઉદ્યોગો માટે ઉત્સાહ અને વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર તથા કચ્છમાં ઉદ્યોગો સ્થાપવા સગવડ અપવા ગુજરાત સરકારે કેટલીક ઔદ્યોગિક વસાહતો સ્થાપી છે. કેટલીક વસાહતોના કાર્યો ચાલુ છે ત્યારે કેટલીક વસાહતોના કાર્ય પ્રારંભિક કક્ષાએ છે.

વસાહતો :-ભારતની પ્રથમ ઔદ્યોગિક વસાહત શ્રી મનુભાઈ શાહના પ્રયાસથી રાજકોટમાં ૧૯૫૫માં સ્થાપાયેલ છે. આ વસાહતના પરિણામો જોઈ દેશમાં સેક્ટરો વસાહતો, ઉભી કરવાના કાર્ય હાથ ધરવામાં આવેલ છે, ગાંધીધામ, ભાવનગર, સુરેન્દ્રનગર, લોખંડી, જામનગર વગેરે સ્થળોએ વસાહતોના બાંધકામ ચાલુ છે. ત્યાર જુનાગઢ, ખંભાળીયા, માધાપુર (કચ્છ), સુરેન્દ્રનગર, ગોંડલ, મહુવા, આજી ઔદ્યોગિક વસાહત-રાજકોટનું કાર્ય પ્રારંભિક કક્ષાએ છે જે એકાદ બે વર્ષમાં આકાર લેશે.

ભાવનગર, પોરબંદર અને જામનગરનો કેટલોક વિસ્તાર ઔદ્યોગિક વિસ્તાર તરીકે જાહેર થયેલ છે. તેમાં સેક્ટરો ઉદ્યોગ ખીલતી શક્યતા છે. પ્લાસ્ટીક ઉદ્યોગ એક ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં સારા પ્રમાણમાં ખીલતી શકશે. પેટ્રોકેમીકલ્સના વિકાસથી પ્લાસ્ટીક ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં વિકસાવી શકાય તેમ છે.

ઉદ્યોગો માટેની સગવડો :-પાણી, વીજળી, રસ્તા, તાર ટપાલની સગવડ વિ. બધી સગવડવાળી ઔદ્યોગિક વસાહતો સ્થાપી નાનાનાના ઉદ્યોગપતિઓને આકર્ષે છે. નવી યોજના માટે માર્ગદર્શન આપવા

ઉદ્યોગખાતું બારે જહેમત ઉઠાવી રહ્યું છે. ફાઉન્ડ્રી, ક્રીમીકલ, ટેક્સટાઈલના નિષ્ણાતો ઔદ્યોગિક વિસ્તારની મુલાકાત લેય છે. ભાવનગર, જામનગર, રાજકોટમાં ટેકનીકલ ટ્રેઇનીંગ માટેની સંસ્થાઓ છે. વધુ ઉત્પાદન કાર્ય હાથ ધરવા માટે રાજકોટમાં પ્રોડક્ટીવ કાઉન્સિલમાં માર્ગદર્શન મળે છે, જામનગર, રાજકોટ, જુનાગઢ, પોરબંદર, ભાવનગર, અમરેલી, મહુવા, જાંજરાબાદ, મોરબી વગેરે સ્થળોએ ટેકનીકલ શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને અપાય છે હજુ પણ ટેકનીકલ શાળા સ્થપાય તો વિદ્યાર્થીઓમાં ટેકનીકલ ક્ષેત્ર માટે બીજ વવાય તે જરૂરી છે.

સંશોધન શાળાઓ :-ઉદ્યોગોના વિકાસ સંશોધનો પર છે. ભારતમાંથી પ્રાપ્ત થતી કાચી વસ્તુમાંથી સુદર અને સારી વસ્તુનું નિર્માણ કરવા માટે પદ્ધતિસરનું સંશોધન અનિવાર્ય છે.

(૧) સૌરાષ્ટ્રમાં મીઠાનું ઉત્પાદન ભારતના મીઠાના ઉત્પાદનના ૫૦% છે. મીઠાના અગરામાંથી આડ પેદાશ માટે, વધુ ઉત્પાદન માટે, ભાવનગરમાં મરોન રોસચર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ છે. તેની ભારતમાં સારી એવી ગણના થાય છે.

(૨) ફાઉન્ડ્રી-અમદાવાદમાં નરૈડા ખાતે મેટર-સર્જકલ લેબોરેટરી ટુંક સમયમાં શરૂ થનાર છે. તેનો લાભ ફાઉન્ડ્રીના સંચાલકો ગુજરાતભરમાંથી લેશે જ.

(૩) ગ્લાસ અને સીરેમીકની સંશોધનશાળાની જરૂર છે. જાન-વાંદાનેર, કે મોરબી પાસે રીજનલ રોસચર્ચ લેબોરેટરી શરૂ થાય તો પોટરીઝ ઉદ્યોગોને ઘણો લાભ મળશે તેમજ કેટલીક નવી શરૂ થતી પોટરીઝને માર્ગદર્શક નીવડશે.

(૪) સીમેન્ટ રીસર્ચ લેબોરેટરી:-દારકા, પોરબંદર, જામનગર, કે ચોરવાડ, વેરાવળમાં કોઈ સ્થળે સ્થપાય તો ગુજરાતના સીમેન્ટ ઉદ્યોગની સારી સેવા થશે.

(૫) ગુજરાતમાં ખનિજો વિપુલ પ્રમાણમાં છે. મીનરલ્સના સંશોધન માટે એક સંશોધનશાળા અંબર, જામનગર, ભાવનગર, વાંકાનેર, પોરબંદર, છોટાઉદેપુરમાંથી કોઈ સ્થળે થાય તો ખનિજ ઉદ્યોગ વિકસી શકે તેમ છે.

(૬) ટેક્સટાઈલ રીસર્ચ લેબોરેટરી :-અટીરા અને ટયરો અમદાવાદમાં છે.

(૭) વડોદરામાં ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રીસર્ચ લેબોરેટરી પણ વિવિધ વસ્તુની તપાસણી અને સંશોધન માટે સારું કાર્ય બજાવે છે.

બજાર :-ઉદ્યોગોમાં તૈયાર થયેલ વસ્તુઓનું બજાર સારું હોવું જોઈએ. હરિકાષ્ઠમાં નવા ઉદ્યોગપતિને વધુ સહન કરવું ન પડે તે માટે લઘુઉદ્યોગ મંડળના નિષ્ણાતો નજીવી ફી લઈ મારકેટ સર્વે કરી આપે છે. માલની ગુણવત્તા જાળવવા તથા નિકાસ માટેના માલ વિષેની માહિતી ગુજરાત સરકારનું ઉદ્યોગ ખાતું આપતું રહે છે. એન્જનીયરીંગ ગુડ્ઝ, કેમીકલ્સ, વેલ્ડેબલ ઓધ્વ, ખોળ, મીઠું, ટેક્સટાઈલ, સીલક, રેયોન, હેન્ડીક્રાફ્ટ. જરી વગેરેના માલો નિકાસ કરવા માટે મંડળોની રચના થયેલ છે. બારતમાંથી વધુ માલ નિકાસ કરી મહામુલું હુંડિયામણ કેમ વધુ મેળવાય તે માટે કેન્દ્ર સરકાર લક્ષ આપી રહેલ છે. કચ્છમાં કંડલા બંદરને સુકત બંદર તરીકે જાહેર કરી હુંડિયામણની પ્રાપ્તિ માટેની દિશામાં કેન્દ્ર સરકારે પગલું બંધ્યું છે. કંડલાના સુકત પ્રદેશમાં

ધણા ઉદ્યોગો પુર ઝડપે ખીલી નીકળ્યા છે અને નીકળે છે.

વીજળી અને પાણી :-ગુજરાતના ઉદ્યોગોમાં વિજળીનો પ્રશ્ન પ્રાણપ્રશ્ન છે. ધણા ઉદ્યોગપતિઓ સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને ગુજરાતમાં ઉદ્યોગો ખસેડવા માગે છે અથવા શરૂ કરવા ઇચ્છે છે. પરંતુ વિજળી અને પાણીના પ્રશ્ને વિચાર ખોરબો રાખે છે. ઉદ્યોગ અને ખેતીનો વિકાસ વિજળી પર રહે છે. ધુવારણથી વિજળી ઠીક પ્રમાણમાં મળી છે પરંતુ ભુખ સંતોષાણી નથી. ઉકઈની યોજના ૧૯૭૦માં પુરી થશે તારાપુર અણકેન્દ્રમાંથી વિજળી મળશે ઉકાઈ નર્મદા યોજના થશે ત્યારે ગુજરાત વિદ્યુત ને પાણી માટે સ્ત્રાવણની બનશે મચ્છુ નદીના બંધનું કામ શરૂ થયું છે તે સૌરાષ્ટ્ર માટે શુભ ચિહ્ન છે. વિજળી સારા પ્રમાણમાં સાધ્ય બન્યા બાદ ઇલેક્ટ્રો-કેમીકલ તથા ઇલક્ટ્રો-મેટરલ્સકલ ઉદ્યોગો વિકસાવી શકાશે. પાણી અને વિજળીની સવલત મળે તો જરૂર આ ક્ષેત્રે ઝડપી વિકાસ થઈ શકે તેમ છે.

ખનિજો પર આધારીત ઉદ્યોગો :-સૌરાષ્ટ્રમાં દરિયા કિનારે તલાબ, જાફરાબાદ, ચોરવાડ, માળીયા, માંગરોળ, પોરબંદર, જામનગર, તેમજ લીંબડી, વાંકાનેર. વગેરે સ્થળે યુનાના પત્થરો મળે છે. તેના પર આધાર રાખતા સીમેન્ટ, સોડાએશ, કોસ્ટીકસોડા, કૃત્રિમ કારબાઈડ વગેરે ઉદ્યોગોનું સંશ્લેષણ કરેલ છે. વેરાવળથી કોડીનાર પથ્થર કેમીકલ ગ્રાઉંડ યુનાના પત્થરો મળે છે.

સીમેન્ટ :-સૌરાષ્ટ્રમાંથી પ્રાપ્ત થતા યુનાના પત્થરોનું રસાયણિક બંધારણ સીમેન્ટ, બનાવવા માટે અનુરૂપ છે દારકા, પોરબંદરમાં એ. સી. સી ના કારખાના સ્થપાયા છે અને વિકાસ પામ્યા છે. રાણાવાવમાં સૌરાષ્ટ્ર સીમેન્ટ તથા સિંઘામાં ટિંગીબથ

સીમેન્ટ કંપનીએ પણ મોંઘાંજીવ પ્રખતિ સાધેલ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં સીમેન્ટનું કુલ ઉત્પાદન ૧૦ લાખ ટનથી વધુ છે. વેરાવળ, ચોરવાડ, જશ્વરપાડ તથા ભાવનગરમાં સીમેન્ટના તથા કાંકણાના શરૂ કરવાની કેન્દ્ર સરકારની અનુમતિ મળી ગઈ છે.

સોડાએશન :- સૌરાષ્ટ્ર કેમીકલ્સ, તાતાકેમીકલ્સ તથા ધ્રાંગધ્રા કેમીકલ્સ કુલ સાડાત્રણ લાખ ટન સોડાએશન વાર્ષિક ઉત્પાદન કરે છે જે ભારતના કુલ ઉત્પાદનના ૮૫% કાથી વધુ છે. ત્રણે કારખામાં વિસ્તૃતીકરણની યોજના હાથ ધરવામાં આવી છે. આ ઉદ્યોગ સૌરાષ્ટ્રમાં સારા પ્રમાણમાં વિકસી શકે છે તેનું કારણ તેમાં વપરાતી કાચી વસ્તુઓ, ચુનાના પથ્થર તથા મીઠું જેમણે તેટલા પ્રમાણમાં મળી રહે છે.

નવા કૃત્રિમ ખેતીયોગ એજન્ટના પ્રચારથી અને પ્રસરણથી ખેતીયોગ પાવડરની માંગ એકાદી થયેલ છે તેથી આ ઉદ્યોગ માટે એટલી બધી જરૂરીયાત મને લાગતી નથી.

કેલ્શ્ય કાગળાઇડ માટે સૌરાષ્ટ્રનો ચુનો યોગ્ય નથી. તેમજ તેની બનાવટમાં વિજળી સારા પ્રમાણમાં વાપરવી પડે છે.

કાસ્ટીક સોડાનું ઉત્પાદન સોડાએશન બનાવતા કારખાનાઓ કરે છે. તે ફક્ત ધંધામાં વૈવિધ્યતા લાવવા જ કરે છે.

બોક્સાઈટ :- અમદાવાદમાં અનિલ સ્ટીલ બોક્સાઈટમાંથી ફટકડી, એલ્યુમીનીયમ સફેદ બનાવે છે. સીમનગર પાસે એક બે ઉદ્યોગો સ્થાપી શકાય તેમ છે.

ધાતુ અને રસાયણિક ઉદ્યોગોને અનુરૂપ બોક્સા-

ઇટ સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં મુખ્યત્વે મળે છે. પરદેશોમાં નિકાસ કરી સારું એવું હુંડિયામણ મેળવાય છે. બંદર પર માલને યાવતા ધણી-સારો સમય વ્યતીત થઈ જતો હોવાથી પરદેશથી આવતી ધણી સ્ટીમરોને ખોટી થાય છે તે માટે માલના યાવવાની ક્રિયા આધુનિક રીતે, યંત્રીકરણ દ્વારા જમનગર, દારકા, ગોખા, નવેલખી, પોરબંદર, ભાવનગરથી થાય તો ધણી વસ્તુઓની નિકાસ કરવા આપણે સફળ થઈશું.

કામાણી તથા ગુજરાત મીનરલ્સ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન પરદેશી કંપનીના સહયોગથી કચ્છમાં કંડલા પાસે એલ્યુમીનીયમનું કારખાનું ફરીકે કરોડના ખર્ચે શરૂ કરનાર છે. જેથી ઘણા બોક્સાઈટ અહિં જ વપરાશે.

કાંચ :- ચાઈનાકલે, ફાયરકલે, બોલકલે, સૌરાષ્ટ્રમાં સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. તાંકાનેર, મોરબી, થાન, ધ્રાંગધ્રા આબુઆબુ પોટરીઝ ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં સ્થપાયો છે. પરંતુ ફક્ત એકાદ બે ઉદ્યોગમાં આધુનિક યંત્રીકરણ વ્યવસ્થિત વ્યવસ્થાતંત્ર તથા માલનું ધોરણ જળવવાની કાળજી જમાવ્ય છે. અન્ય ઉદ્યોગ આનું અનુકરણ કરે તેમ હું ઇચ્છું છું. દેશમાંથી પ્રાપ્ત થતી કાચી વસ્તુઓમાંથી ઉચ્ચ પ્રમાણની વસ્તુ બનાવવા માટે તથા વૈજ્ઞાનિક સુજ્ઞ-સમજ મેળવવા માટે કલકત્તામાં છે તેવી ગ્લાસ અને સીરેમિકની રસાયણ ઇન્સ્ટીટ્યુટની જરૂર જરૂરત ગુજરાતમાં છે. પોટરીઝ ઉદ્યોગ જ્યાં વધુ પ્રમાણમાં છે ત્યાં આવી સંસ્થાઓ સ્થપાય તો ઉદ્યોગની ધણી સેવા થઈ શકશે.

રેતી :- કાચ બનાવવા માટે તથા સોડીયમ સીલીકેટ બનાવવા માટે તાંકાનેર, થાન, સુરજદેવડી તથા કચ્છમાં સારા પ્રમાણમાં સીલીકા સેન્ડ પ્રાપ્ત થાય છે. દેશમાંથી સોડીયમ સીલીકેટ બનાવવાનો ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલ્યો છે પરંતુ સોડા

સીલીકેટના મુકરર પ્રમાણવાળા સોડીયમ સીલીકેટ બનાવતા કારખાના નથી. કહે તથા રેતીની વિપુલતા ને કારણે ગ્લાસ. અને સીરેમીકના કારખાના વધુ સ્થાપવાની શક્યતા છે.

જીપ્સમ :-સીમેન્ટ તથા પોટરીઝમાં વપરાતી જીપ્સમ સૌરાષ્ટ્રમાં જ મીઠાના અગરોની આડપેદાશ છે તથા દરીયાની જીપ્સમ પણ કેટલોક રચળે વાપરવામાં આવે છે.

કોલસો અને લીગ્નાઇટ :-મોરબા, વાંકાનેર તથા કચ્છમાં-કોલસા તથા લીગ્નાઇટની શક્યતા છે. પરંતુ તે દિશામાં જોષ્ટએ તેવા પગલાં ભરાયેલ નથી. ૧૯૬૫ થી કોલસો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. ખનિજ ઉદ્યોગના વિકાસ માટે બંદરો પર માલની હેરફેર ઝડપી બનાવવા યંત્રીકરણ જરૂરી છે. વિદ્યુત-શક્તિ સરતી મસળી જોષ્ટએ તથા સરકારી કાયદા કાનુન સરળ બનાવવાની જરૂર છે.

મીઠાનો ઉદ્યોગ

ખોરાકમાં વાપરવામાં આવતું મીઠું અન્યક્ષેત્રે તેટલું જ ઉપયોગી હશે તેની કલ્પના ધણીને આવતી નથી. જંતુનાશક તરીકે ખાતરમાં અને સોડાએશ તથા કોસ્ટીક સોડા. જેવા રસાયણ ઉદ્યોગોમાં મીઠું મુળભૂત કાચી વસ્તુ છે.

કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રના વિશાળ સાગરકાંઠાની ભમીન કુમરણ નથી પરંતુ સપાટ છે. ઓછો વરસાદ તથા દસેક માસની સૂકી મોસમને કારણે મયલખ મીઠાનો પાક સારો ઉતરે છે. કંડલા, મીઠાપુર નમનગર, પોરબંદર, ભાવનગર, ધામરેજ, મીઠાના અગરો માટે જાણીતા છે.

ભારતના મીઠાના કુલ ઉત્પાદનના ૫૦ ટકા

સૌરાષ્ટ્ર તથા કચ્છ ઉત્પન્ન કરે છે. મીઠાપુરમાં તાતા કેમીકલ્સ લીમીટેડ, પોરબંદરમાં સૌરાષ્ટ્ર સોલ્ટ વર્ક્સ, સૌરાષ્ટ્ર કેમીકલ્સ, નમનગરમાં ડિવીજ સોલ્ટ હાલાર સોલ્ટ, જયભદ્રમી સોલ્ટ વર્ક્સ, સોલ્ટ એન્ડ એલાઈડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ ભાવનગરમાં ભાવનગર સોલ્ટ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ વર્ક્સ, કંડલા તથા જાપાડિની કચ્છ સોલ્ટ એન્ડ એલાઈડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, ભેરાઈમાં જીનામઠ સોલ્ટ વર્ક્સ, મુંદ્રામાં ભારત સોલ્ટ વર્ક્સ, ઇત્યાદિ ૨૩ મોટા અને ૬૦ નાના અગરો છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં મીઠાની વિપુલતાને કારણે ધ્રાંગધ્રા કેમીકલ્સ તથા ૧૯૩૬માં તાતા કેમીકલ્સે ધોવાના સોડા (સોડાએશ) અને કોસ્ટીક સોડા બનાવવાના કારખાના શરૂ કર્યાં. અને આજે બંને કારખાનાઓએ સૌરાષ્ટ્ર-વાસીને ગૌરવ લાભ શકાય તેવી પ્રગતી સાધી છે.

મીઠાપુરના અગરોમાં અઢીલાખ ટન મીઠું ઉત્પન્ન કરેલ છે. હજી વધુ ને વધુ ઉત્પન્ન કરવા પદ્ધતિસરના વિકાસ કાર્યક્રમ હાથ ધરવામાં આવેલ છે.

ભાવનગરમાં સેન્ટ્રલ સોલ્ટ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ નામની સંશોધનશાળા ભારતમાં એક જ સંસ્થા છે. જે મીઠું જામી ગયા બાદ વધેલા દ્રાવણમાંથી આડ-પેદાશો કેમ ઉત્પન્ન કરવી તે માટેનું પદ્ધતિસરનું સંશોધન કાર્ય કરે છે. આ સંસ્થા ભાવનગરમાં મોડેલ ફાર્મમાં પ્રયોગો કરી બનાવે છે. મેગ્નેશ્યમ કલોરાઇડ, પોટાશ્યમ કલોરાઇડ, સોડિયમ સલ્ફેટ, સોડિયમ કાર્બોનેટ, જીપ્સમ ઇત્યાદિ બાયપ્રોડક્ટ્સ મેળવી શકાય છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં બનતા મીઠામાં ૯૮ ટકા સોડિયમ કલોરાઇડ હોય છે. તેથી વધુ થુલ મીઠું ઘણા રસાયણ ઉદ્યોગને જરૂર પડે છે તે દિશામાં પગલું પડાય તે જરૂરી છે.

મીઠા બનાવવા માટે વપરાતા પાણીની ક્ષમતા. સોલ્ટપેન-(ફિસ્ટરલાઈઝર)ની યોગ્ય લંબાઈ-પહોળાઈ તથા ઉંડાઈ ધ્યાન પ્રોડક્ટસ બનાવવાની આવડત, મીઠાની બનાવટ માટે આવતી મુશ્કેલીઓનું નિવારણ, મીઠાની વિશિષ્ટ પ્રકારની જાતની બનાવટ વગેરેનું જ્ઞાન મીઠાના અગરો વાળાને કારીગરોને પદ્ધતિસર અપાય તો ધણું કરી શકીશું. ભાવનગરની મીઠાની સંશોધન શાળાનો લાભ લોકો વધુ ને વધુ પ્રાપ્ત કરે અને એકરદીઠ ૬૦ ટન સામાન્ય ઉત્તરે છે તેનાથી વધુ ઉત્તરવા પ્રયાસ થાય અને હાર્વેસ્ટર જેવા યંત્રોથી મીઠું એકત્રીત કરવામાં આવે અને શક્ય તેટલું ઉત્પાદન ખર્ચ યાંત્રિક વ્યવસ્થાથી ઘટાડાયતો મોટા અગરો વાળા મેનેજમેન્ટ જેવા રસાયણિક તત્વોની અશુદ્ધિ દૂર કરવા ધોવાના યંત્રો વાપરે તો વધારે શુદ્ધ મીઠું મેળવી શકાય.

મીઠું ભારતમાં જોષ્ટએ તેટલું પાકે છે તેથી ભારતની જરૂરિયાતને પહોંચી વળી. ચારલાખ ટન મીઠું જાપાન કંડલા, પોરબંદર, ભાવનગર, જામનગર બંદરેથી નિકાસ થાય છે અને કિંમતી હુડિયામણ મેળવાય છે. હજુ પણ વધુ મીઠું જાપાન મોકલી શકાય તેમ છે તે માટે ઉત્પાદકતા, ઉત્પાદન ખર્ચ હેરફેરની સવલત, બંદર પર યંત્રોથી હેરફેર ઇત્યાદિ લક્ષમાં રાખવું જરૂરી છે. મીઠાના અગરો કોપરેટીવ સંસ્થાઓ દ્વારા વધુ ને વધુ વિકસાવાય તે પણ જરૂરી છે કચ્છના નાના રણમાં વર્ષ દહાડે છ સાત હજાર ટન પોટાશ્યમ સફેદ બનાવી શકાય તેવી શક્યતા છે.

કૃષ્ણ કૃષ્ણાદિ તથા ખેતી અને ડેરી ઉદ્યોગો

ગુજરાતમાં કપાસ, તેલખીયા તથા તમાકુ મુખ્ય પાક છે જેના પર મિલો. તેલની મિલો, વગેરે ઉદ્યોગો આધાર રાખે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં સરેરાશ વરસાદ

૨૫ ઈંચ આસપાસ છે. શેત્રુંજી તથા ભાદર યોજના સિંચાઈ ક્ષેત્રે સારી સેવા બજાવી રહેલ છે. અને મચ્છુની જળસિંચન યોજનાની શરૂઆત આશાના કિરણો પ્રગટાવે છે ગિરનાર, બરડો, શેત્રુંજી પર્વત તથા ગિરના જંગલોમાં વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિઓ અને વૃક્ષો થાય છે સૌષ્ઠમાં મગફળીનું ઉત્પાદન ધણું સારું છે, પરંતુ એકર દીઠ ઉત્પાદન ઘણું સ્થળે ઓછું છે. માટે યોગ્ય ખાતરનો વપરાશ અનિવાર્ય બને છે. ગુજરાત ખેતી પ્રધાન પ્રાંત છે. ખેતીમાં ઉત્પાદન વધુ પડતું થાય તે માટે ખેડુતો વૈજ્ઞાનિક રીત રસમ, ખાતરના વપરાશ ઇત્યાદિ બાબતોમાં વધુ ને વધુ રસ લેતા થાય તે જોવાનું છે,

સૌરાષ્ટ્રમાં તેલની મિલોમાં ખાસ કરીને બોટાદ રાજકોટમાં નિર્મલ, ભાવનગરમાં હિમ્દા, અમદાવાદ મુસા, માણાવદરમાં પ્રભાત વગેરે ગણાવી શકાય જેમાં ખાસ કરીને મગફળીનું તેલ જ કાઢવામાં આવે છે. કોપરેલ, એરંડીયું. ચોખાના ભુંસામાંથી તેલ કાઢવાની સારી એવી શક્યતા છે.

દરિયા કિનારે નારીયેળીના પ્લાન્ટેશન કરાવી, ખીલવાય તો કેરાલાની જેમ નારીયેળીના વિવિધ ઉદ્યોગો વિશાળ પાયા પર ખીલવી શકાય તેમ છે. આ માટે લીલીનાબેરના માંગેરજ. ચોરવાડ પેરાવળ, પોરબંદર આજુબાજુની જગ્યાની પસંદગી કરવી જોઈએ. નારીયેળીમાંથી * કાથી, સીંચણીયા, સીંદરી કારપેટ, નારીયેલનું તેલ સાવરણા, ટોપલીઓ ઇત્યાદિ અસંખ્ય ઉદ્યોગો શરૂ કરી શકાય તેમ છે.

એરંડાના વૃક્ષો માટે લાયક જગ્યા પસંદ કરી એનું પણ વાવેતર વિશાળ પાયા પર વધુ ઉત્પાદન એરંડિયું તેલ કાઢવાની દૃષ્ટિએ થાય તો સ્કોપ છે.

આણંદની અમુલ ડેરી, મુંબઈ આરે કોલોની અને અમદાવાદની ડેરી જેમ ડેરી ઉદ્યોગ ગીરના,

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ભાણુવડ સેવા સહકારી મંડળી

મુ. ભાણુવડ

મહુવા તાલુકો

ઑડીટ વર્ગ અ

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૬-૩-૧૯૫૫
શેર ભંડોળ:- રૂા. ૪૩,૪૭૦-૦૦
અનામત ફંડ:- રૂા. ૧૦,૭૫૦-૬૮
અન્ય ફંડ :- રૂા. ૧૬૩-૩૭

નોંધણી નંબર :- ૧૨૧૯
સભ્ય સંખ્યા:- ૧૫૭
ખેડૂત :- ૧૧૬
ખીન ખેડૂત :- ૩૮

અન્ય નોંધ:-મંડળી પોતાનો વેપાર વિભાગ ચલાવે છે. સભ્યોને ખેતિ ઉત્પન્ન માલનું ખરીદ-વેચાણ તેમજ સસ્તા અનાજ વિ. જીવન-જરૂરીઆતની ચીજ-વસ્તુઓનું વેચાણ અને રસાયણિક ખાતર પુરૂં પાડવાનું કામકાજ કરે છે.

સવજીભાઈ ભગવાનજી પાંચાણી
મંત્રી.

રવજીભાઈ ઠાકરશીભાઈ ગૌડાની
પ્રમુખ.

વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભ્યો

શ્રી બાઉભાઈ જીવાભાઈ દરબાર શ્રી ભાયાભાઈ જીવાભાઈ દરબાર
શ્રી કાનજીભાઈ રણછોડભાઈ પ્રજાપતિ શ્રી ભગવાનભાઈ ભાયાભાઈ પંચોળી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી કોડીનાર તાલુકા સ. ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.

મુ. કોડીનાર

(તા. કોડીનાર)

(જિ. અમરેલી)

સ્થાપના તા. :- ૨૧-૧-૧૯૫૭

નોંધણી નંબર :- ૨૪૪૧૧

શેર ભાડોળ :- ૨૩૭૬૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૬૦૬

અનામત ફંડ :- ૨૫૬૯૦

ખેડૂત :- ૮૪૭

અન્ય ફંડ :- ૧૭૫૩૨

સ. મં. તથા સ સંસ્થા :- ૬૨

અન્ય નોંધ :- આ તાલુકા સંઘે ચાલુ સીઝનથી ઓઈલ મીલ શરૂ કરેલ છે. આ સહકારી ઓઈલ મીલ તા. ૧૭-૧૧-૬૬થી શરૂ કરેલ હતી. અને તા. ૨૧-૨-૬૭થી શીંગનો જથ્થો પીલી ખંધ કરેલ છે. ચાલુ સાલ વરસ નળગું હોઈ શીંગનો પાક ઓછો થયેલ, છતાં પણ આ તાલુકાના ખેડૂતોની ખાંડી ૩૦૧૦ બહેર હરરાજીથી ખરીદવામાં આવી હતી. આ સહકારી ઓઈલ મીલથી આ તાલુકાના ખેડૂતોને લાગમાં મોટો ફાયદો થયેલ છે. તેમજ સંસ્થાએ પણ સારો એવો નફો કરેલ છે. સહકારશ્રીની લેવીમાં શીંગતેલ ટીન ૪૫૦૦ આપેલ છે. આવતા વરસે વરસાદ પુરતા પ્રમાણમાં થશે તો આવતી સાલ આ ઓઈલ મીલ વધારે સમય ચાલશે તેવી ધારણા છે.

જગમલ ઉકાલાઈ ઝણકાર
મેનેજર

જયસિંહભાઈ સામંતભાઈ પરમાર
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ધોળા સેવા સહકારી મંડળી

મુ. ધોળા

ઉમરાળા તાલુકો

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૧-૨-૩૬

નોંધણી નંબર :- ૮૦

શેર ભાડોળ :- ૬૦૩૦/૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૫૫

અનામત ફંડ :- ૮૫૭/૧૮

ખેડૂત :- ૪૩

અન્ય ફંડ :- ૩૦૨/૮૩

ખીનખેડૂત :- ૧૨

અન્ય નોંધ :- મંડળી વીસ વર્ષથી સ્થગિત થયેલી છેલ્લા ત્રણ ચાર વર્ષથી મંડળી શરૂ કરી છે. નાણા ધીરધાર, ખાતર, ખીયારણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

વ્ય. ક. ના સભ્યો.

જેરાજભાઈ બાવાભાઈ

કાળુભાઈ હરિભાઈ

વીરજીભાઈ રયાભાઈ

નાનજીભાઈ જેઠાભાઈ

નાનજી નથુભાઈ

વનરાવન મનોરદાસ

કુંવરજી અમરશી

બદવભાઈ રણછોડભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઉંચડી ખે. વિ. કા. સહકારી મંડળી

(તા. તળાબ)

સુ. ઉંચડી.

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તા. :- ૨૫-૬-૩૮

નોંધણી નંબર :- ૧૬૭

શેર ભંડોળ :- ૫૧૪૬૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૬૧

અન્ય નોંધ:-મંડળી ખાતર, ખીયારણ, અનાજ, ખાંડ, કેરોસીન, દવા
વિગેરેનું કામકાજ કરે છે.

દુદાભાઈ પ્રાગાભાઈ
મંત્રી

લખમણભાઈ કરશનભાઈ
પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્યો

કાનજી હરજીભાઈ
પ્રેમજી નથુભાઈ
માધા માવજીભાઈ
કાન્તિલાલ પ્રભાશંકર

કરશન નારણભાઈ
મોહન ગોવિંદભાઈ
ઝવેર પોલાભાઈ
મુળજી નાનજીભાઈ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી લાખણુકા સેવા સહકારી મંડળી

ભાવનગર તાલુકો

સુ. લાખણુકા.

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૩૧-૩-૬૫

નોંધણી નંબર :- ૧૬૩

શેર ભંડોળ:- રૂા. ૨૬૭૮૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૪૫

અનામત ફંડ :-રૂા. ૧૩૫૮

અન્ય નોંધ:-મંડળી નાણા ધીરધારનું કામકાજ કરે છે.

ધનવંત શાહ
મંત્રી

પ્રાગજી ભાભા
પ્રમુખ

જેમાં સૌરાષ્ટ્રની ખુમારી અને ખાનદાનીના પ્રસંગો પ્રગટ થઈ રહ્યાં છે
તે પ્રકાશન પ્રસંગે—

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી આંગણુકા-ખડસલીયા સેવા સહકારી મંડળી લિ

ખુ. : આંગણુકા.

તાલુકો : મહુવા (જિ. ભાવનગર.)

શેર ભંડોળ :- રૂ. ૧૩૪૩૦

સ્થાપના તા. :- ૨૪-૧૦-૬૩

રજીસ્ટ્રેશન નં. ૬૭ / ૪૬

સભ્ય સંખ્યા ૬૮.

વ્ય. ક. સભ્યો

ભગતભાઈ આપાભાઈ

નથુભાઈ ગીલાભાઈ

કાળાભાઈ પૂનાભાઈ

ભવાનભાઈ ગીગાભાઈ

મંડળી દ્વારા સભાસદોને ખાતર તથા
ખીયારણુની જરૂરીયાત પૂરી પાડવામાં
આવે છે — ગ્રાહક પવૃત્તિ.

જંતુનાશક દવાઓ —

ધીરાણુ તથા અન્ય જરૂરીયાતની
વસ્તુઓના વેચાણના સંકલનનું કામ-
કરે છે.

અમૃતલાલ અંબાશંકર જોશી
મંત્રી.

જયંતિલાલ વનમાળીદાસ રાવળ
પ્રમુખ.

જંગલોની આબુઆબુ ઉના, દેવવાડ, જુનાગઢ, પોરબંદર, કે ભાવનગર સ્થળોએ મોટા પ્રમાણમાં ભેસોનો ઉછેર થાય અને ચોકખું ઘી, માખણ, દુધનો પાગડર વગેરે બનાવટો બનાવાય તો સારો વિકાસ ડેરીક્ષેત્રે સૌરાષ્ટ્ર કરી શકે તેમ છે. જો કે વેરાવળથી મચ્છનું ઘી, પોરબંદરથી ભાણુજી લવજનું ઘી અને નમખંભાળીયાનું ઘી મુંબઈ પયાંત આવે છે. આની આવક વધુ પ્રમાણમાં થઈ શકે તે માટે પદ્ધતિસરના સહકારી મંડળી દ્વારા બે-ચાર ડેરી ઉદ્યોગ શરૂ થાય તે જરૂરી છે.

તમાકુ તથા તપકીરનો ઉદ્યોગ:- સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છની ધરતીની આબોહવા તમાકુના વાવેતર માટે અનુકૂળ નથી. સિહોરમાં મહાસુગંધી, મહાલક્ષ્મી, વેરા વેલજી કેશવજી તથા ભાવનગરમાં ઇશ્વર સ્નેહ વગેરે તપકીરની બનાવટ માટે જાણીતા છે. તપકીરનો ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલતી શકાય તેમ છે.

ફળફળાદિની સાચવણીનો ઉદ્યોગ:- કેરી, આંબળા, મોસંખી, જમરખ, દાડમ, અનેનાસ, ઇત્યાદિ અસખ્ય ફળફળાદિની બનાવટો તથા જળવણી માટેની સારી એવી શક્યતા છે. ચોરવાડ તથા માંગરોળની કેસર, જમાદાર, આંખડી સુવિખ્યાત છે. ગિરનાર પર આંબળા સારા થાય છે. ભાવનગરના દાડમ, ચોરવાડના કેળાં વગેરેની સાચવણી રસ અને વિવિધ બનાવટો માટેના ઉદ્યોગોને પુરેપુરો અવકાશ છે. એરટાઈટ ડબ્બાઓમાં સારી રીતે પેક કરી સારા પ્રમાણમાં નિકાસ પણ કરી શકાય તેમ છે. અથાણા, ચટણી, સુપ, મસાલાઓ મરચાનો લુક્કો ઇત્યાદિ ઉદ્યોગો વ્યવસ્થિત પાયા પર બનાવવાથી સૌરાષ્ટ્ર બહારની સારી એવી માંગ સતોષી શકાશે. મહેસૂરમાં સેન્ટ્રલ ફૂડ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં વિવિધ ઉદ્યોગોનું જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. ત્યાં ચાર, છ, નવ માસના ઘણા ટુંકા કોર્સ પણ છે. ખાદ્ય ખોરાકના ઉદ્યોગનું

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ઉદ્યોગ શરૂ કરાય તે ઇચ્છનીય છે ખાદ્ય ખોરાકની જળવણી તથા બગાડો ન થાય તે માટેની સાચવેલી બહુ જરૂરી હોય આ ઉદ્યોગ શરૂ કરતાં પહેલાં ગુજરાત સરકારની પરવાનગી લેવી પડે છે.

ફળના રસનો પાવડર તથા જળવણી માટેના યંત્રોમાં બોમ્બલર, ડ્રાયર, કીટલ, બાટલી ધોવાનું યંત્ર, હેવી ડ્યુટી કાઉન કોર્કીંગ યંત્ર ઇત્યાદિમાં એકાદ લાખનું સહેજે રોકાણ થઈ જાય છે. તે માટે સહકારી સંસ્થા સ્થાપવી જરૂરી લેખું છું.

ગુજરાતમાં મગદૂદા બંદરેથી કેળાની નિકાસ થાય છે તેમ ચોરવાડ તથા તેની આબુઆબુના પ્રદેશના કેળાની નિકાસ વેરાવળ બંદરેથી આરા પ્રમાણમાં કરી શકાય તેમ છે.

ખાંડ તથા ગાળનો ઉદ્યોગ:- સૌરાષ્ટ્રમાં કોડીનાર ખાતે કોઓપરેટીવ સંસ્થા દ્વારા ખાંડનું એક કારખાનું છે તેને વિસ્તૃતીકરણ માટે મંજૂરી આપેલ છે. ખાંડના કારખાનાઓ વધુને વધુ સ્થપાય તે માટે ગુજરાત સરકાર તરફથી સક્રિય પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે. શેરડીના પાક માટેની અનુકૂળ જમીન, આબોહવા તથા સિંચાઈથી પાણીની સગવડને ધ્યાનમાં રાખી ફેટલાક સ્થળોની ખાંડના કારખાના માટે તરાઈ છે. તેમાં સૌરાષ્ટ્રમાં ગોંડલ પાસે સુપેડી, ઉના, તાલાલા, વેરાવળ, અમરેલી પાસે ગાવડકા, તળાજી, મહુવા અને ગારિયાધારની ગણના થયેલ છે. ખાંડ બનાવવા જોઈતી યંત્ર સામગ્રી ભારતમાં વાલચંદનગર, એન. આઈ. ડી. સી-પુના (N. I. D. C.) વગેરે બે-ત્રણ કંપનીઓ બનાવે છે જેથી ખાંડના કારખાના માટેની સામગ્રી માટે વધુ પડતું હુડવામણ ખર્ચવું પડતું નથી. ખાંડ બનાવવા માટે શેરડી,

સુનાના પત્થરો, સલ્ફર, ક્રેક, ક્રેલ વગેરે મુખ્ય કાચી વસ્તુની જરૂર પડે છે.

મહારાષ્ટ્રમાં કાલ્હાપુરનો ગોળ ખનાવવાનો ઉદ્યોગ બહુ સારા પ્રમાણમાં ખીલ્યો છે. તેવા ઉદ્યોગ સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણું ગામડે છે, કાલ્હાપુરના ગોળ કરતાં સૌરાષ્ટ્રનો ગોળ લાલાશ પડતો અને ક્ષારવાળો હોય છે. શેરડીનો પાક વ્યવસ્થિત રીતે વધુ પ્રમાણમાં ઉતારવા, સહકારી સંસ્થાઓ સ્થપાય તો સારું. રા. ૬૦ થી ૭૦ હજારમાં ખાંડસરીનો ઉદ્યોગ શરૂ કરી શકાય છે, તે માટે ગુજરાત સરકારના ઉદ્યોગખાતાની સલાહ લેવી જરૂરી લેખું છું.

પીપરમેન્ટ તથા ચોકલેટનો ઉદ્યોગ હાલ માંડવી તથા જામનગર જેવાં શ્રેષ્ઠ સ્થળો નાના પાયા પર ચાલે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ખાંડના વધુ કારખાનાઓ થયા બાદ આ ઉદ્યોગ મોટા પાયા પર ખીલવી શકાય તેવો છે. શહેરો તથા ગામડાઓમાં બાળકો માટે પીપરમેન્ટ તથા ચોકલેટની સારી માંગ છે.

ગુજરાત રાજ્ય યોથી પંચવર્ષીય યોજના દરમિયાન અન્નક્ષેત્રે સ્વાત્તલંબી બનવા સક્રીય પગલા ભરવાનો કાર્યક્રમ છે. બાજરી તથા મકાઈનું ઉત્પાદન બમણું કરી વધુ કુલાઓ કરી, રોકડીયા પાક પર નિયંત્રણ લાવી, વધુ પ્રમાણમાં ગોળ ખાતર બેટુતોને પહોંચાડી અન્નક્ષેત્રે સ્વાત્તલંબી બનાવશે. કુડ ઓછાલની અછત અને વિજળીના જોડાણ મારેતો વિદ્યુત બેટીના વિકાસમાં ઘણીવાર આડે આવે છે.

લાકડા પર આધારિત ઉદ્યોગો:- લાકડા કાપવાની મીથો તથા લાકડા પર આધાર રાખતાં ઉદ્યોગ સૌરાષ્ટ્રમાં બહુ ઓછા પ્રમાણમાં છે. લાકડું બહારથી મંગાવવું પડતું હોય આ ઉદ્યોગ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં ખીલ્યો નથી. ગિરનાર, ગીરના

જંગલો, બરડાના કુંગર ચોટીલા અને શેત્રુંજ્ય પહાડ પાસે કિંમતી લાકડાના પ્લાનરેશનથી વિશિષ્ટ પ્રકારના વૃક્ષો ઉગાડી શકાય કે કેમ તેની તપાસ કરવી જોઈએ. સૌરાષ્ટ્રનો સરેરાશ વરસાદ ૨૫" થયે જોડલો હોય ઘણા વૃક્ષો ઉગાડવાની શક્યતા નથી. પાણીના સ્ટોરેજમાંથી પાણીની સગવડતા હોય તો ઘણી જાતના પ્લાનરેશનો ઉભા કરી શકાય.

મહુવામાં લાકડાના રંગીન રમકડાઓ. સુરેન્દ્રનગરમાં બાલ મંદિર ને લગતા રમતગમતનાં સાધનો અને રાજકોટ, મોરબીમાં ધડિયાળના સોકેટ્સનો ઉદ્યોગ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે. ઈમારતી લાકડાંઓ પર કોતરકામ કરેલ વસ્તુઓની પરદેશમાં ઠીક ઠીક માંગ છે. આ જાતના કોતરકામ કરેલ વસ્તુઓની હસ્તઉદ્યોગની વસ્તુઓની નિકાસ કરી સારા પ્રમાણમાં હુડિયામણ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે. વિવિધ વસ્તુઓની માંગ કેવા પ્રકારની છે અને કયા દેશમાં છે વગેરેનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે.

શહેરો તથા ગામડાઓના વિકાસની સાથે શાળા મહાશાળાઓની સંખ્યા વધતા તથા ઉદ્યોગક્ષેત્ર વિકાસ સાધતા વિવિધ ઓફિસો માટે ટેબલ, પુરશી કબાટ, સોફા, દરિયાદિ ફરનીચરોની માંગ વધતી જાય છે, તે દિશામાં મુંબઈમાં ગોદરેજ, ખીરા તથા વડોદરામાં ચંદન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ જેમ સૌરાષ્ટ્રમાં લાકડા તથા લોખંડના ફરનીચરો માટે ઉદ્યોગ શરૂ કરી શકાય તેમ છે, તે માટે ગુજરાત રાજ્યના ઉદ્યોગ નિયામકની સલાહ તથા પરવાનગી લેવી જરૂરી છે.

કાપડ તથા રેશીન વગેરે ઉદ્યોગ:- ભારતના માનચેસ્ટર તરીકેની ગણના અમદાવાદની થાય છે. અમદાવાદમાં કાપડની ઘણી મીથો થવાથી તેના પર આધારીત અસખ્ય નાના ઉદ્યોગો જેવા કે રીબન, ડાઈંગ પ્રીન્ટીંગ યાર્ન બેબીન, રંગ અને રસાયણ

ધત્યાદિ ખીલી નીકળ્યા છે, પરિણામે ગુજરાત રાજ્યના ત્રીજા ભાગના ઉદ્યોગ ફક્ત અમદાવાદમાં અને તેની આજુબાજુ આવેલ છે. ઉદ્યોગોનું કેન્દ્રીકરણ ન થાય તે માટે ગુજરાત રાજ્યના અન્ય ભાગોમાં ઉદ્યોગો સ્થપાય તથા ગ્રામોદ્યોગ શરૂ થાય તે માટે ગુજરાત રાજ્યનું ઉદ્યોગખાતું વ્યવસ્થિત પગલા ભરી રહ્યું છે. ધણીખરા વિજ્ઞાની તથા પાણી પર આધારીત મોટા ઉદ્યોગો તારાપુર અણ્ણકેન્દ્ર, નર્મદા યોજના, ઊર્ધ્વ યોજના વગેરે બે-ચાર વર્ષમાં પુરા થતાં ગુજરાતમાં વિકસાવી શકવાની શક્યતા છે.

ટેક્સટાઇલ મીલોમાં જોડતા પ્રકારના ૩ અછત, સખત હરિફાઇ, માલનો ભરાવો, રેયોન ટેરીલીન ઇત્યાદિ માનવસર્જીત રેષાથી કાપડના ઉદ્યોગ એક કટોકટીના કાળમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. પહેલાં જેટલું આ ક્ષેત્રમાં આવક રહી નથી, ઉત્પાદન ખર્ચ અને વેચાણ કિંમત વચ્ચેનો ગાળો સંકળાતો ન્ય છે.

જામનગરમાં પુલ્કનમીલ, રાજકોટ, પોરબંદર અને ભાવનગરમાં ટેક્સટાઇલ મીલો આવી છે. અમરેલી, મોરબી, જુનાગઢ, આદિપુર (કચ્છ) માં સ્પીનિંગ મીલો શરૂ કરવાની મજૂરી મળી ચુકી છે. એકાદ બે સ્વયંમસંચાલિત કાગળ તથા આધુનિક યંત્ર સામગ્રીવાળી એક બે કરોડની પબ્લીક લીમીટેડ કંપની કરી ટેક્સટાઇલ મીલ શરૂ કરવાની શક્યતા છે તે માટે ગુજરાત સરકારની પરવાનગી બાદ જ કામ કરી શકાય.

બગસરામાં અશોક ઇન્ડસ્ટ્રીઝમાં ખાદીનું સારા પ્રમાણમાં ઉત્પાદન થાય છે. આર્ટસીલકના ઉદ્યોગમાં ભાવનગર ખાતે શ્રીદીપ ટેક્સટાઇલ, રત્નપ્રદીપ, વાંકા-નેરમાં સુરેશ અને સુસાગ ટેક્સટાઇલના કારખાનાઓ જાણીતા છે. આના કારખાનાઓ ભવિષ્યમાં વધુ

વિસ્તૃતીકરણના કાર્ય હાથ ધરે તો ધણું થઇ શકે તેમ છે.

સ્કુલોમાં યુનીફોર્મ, પોલીસ, હોમગાર્ડ, એન. સી. સી. ઇત્યાદિ ધણીખરી સંસ્થાઓમાં તૈયાર કપડા ખરીદવા સુગમ પડે છે તે માટે તૈયાર કપડાનો ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલી શકાય તેમ છે. માપ પ્રમાણે કાપડ કાપવાના યંત્રોના આયાત કરી જરૂરી બની રહે છે. મોટા શહેરોમાં તૈયાર કપડાઓની માંગ બહુ વધુ પડતી હોવાથી આ ધંધો બહુ ખીલી શકે તેમ છે.

મોળંગ ગજી, મફલર, છત્રી બનાવવાનો ઉદ્યોગ, માછલી પકડવાની જાળ ઇત્યાદિ વિવિધ ઉદ્યોગો વિકસાવી શકવાની સૌરાષ્ટ્રમાં સારી તક છે.

રેયોન, ટેરીલીન, નાયલોન, ઇત્યાદિ માનવસર્જીત રેષાઓના બહુ જ પ્રચલીત બનેલ છે. વેરાવળમાં ઇન્ડીયન રેયોનનું કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે કારખાતું શરૂ થયેલ છે. જેનો વિકાસ ધાર્યા અનુસાર ઝડપી બન્યો નથી. હાલમાં વહીવટ બદલાયો હોવાથી આશાના કિરણો પ્રગટ્યા છે.

રાજકોટ તથા જેતપુર પ્રિન્ટસ તથા જામનગરના કલાત્મક રીતે રંગાયેલ બાંધણી તથા લહેરીયા સુવિખ્યાત છે. સાવરકુંડલામાં કામળી, શાલ, શેતરંજી અને સુશોભિત ચાદરા બનાવાય છે. કચ્છમાં લુજ, માંડવી, મુદ્રા તથા અંબરમાં રેશમ ઉપર રંગાટ કામ થાય છે. રંગાટકામ માટેનું વૈજ્ઞાનિક પાયા પર કારીગરોને પુનાની સરકારી પ્રયોગશાળામાં શિક્ષણ અપાય છે. તેના લાભ ગુજરાતનો કારીગર વર્ગ મેળવે તો ધણો ઝડપી વિકાસ સાધ્ય બનશે.

સૌરાષ્ટ્રમાં રીયો, અંબર ચરખા પર કાંતણ

સારા પ્રમાણમાં થાય છે. હાથસાગોમાં ઘણા વજુકરો રોકાયેલ છે. ભારતનું કાચું ઉન ઘણું પરદેશ મોકલાય છે. તેમાંથી ધાબળા, ધાબળી, શાલ, કુસાલા ઇત્યાદિ વિવિધ વસ્તુઓ પરદેશ વહી જતી કાચી વસ્તુમાંથી બનાવી શકાય તેમ છે.

એનજીનીયરીંગ તથા ધાતુ આધારીત અન્ય ઉદ્યોગ

સૌરાષ્ટ્રમાં એનજીનીયરીંગ ઉદ્યોગ રાજકોટ, ભાવનગર, સુરેન્દ્રનગર, જામનગર વિ. પાંચ સાત શહેરો પુરતો મર્યાદિત છે. પાવર પમ્પસ, ડીઝલ ઓઇલ એનજીન, બેરીંગ તથા યંત્ર સામગ્રીના સ્પેર-પાર્ટ્સ બનાવવા માટે રાજકોટ જાણીતું છે. જામનગરમાં ખાસના ભાગે સારા પ્રમાણમાં બનાવાય છે. રાજકોટમાં પટેલ માવજી કાનજી, વિશ્વકર્મા ગાયત્રી, જયભારત, અરજી, આશાપુરા, અશ્વીન, ભારત, ચૌહાણ, છત્રીયારા, દીપ્ત્યા, ગજજર, નુતન સૌરાષ્ટ્ર, વડગામા, પટેલ એનજીનીયરીંગ ઇત્યાદિ દોઢસો જેટલી ફાઉન્ડ્રીઓ આવેલ છે. ફાઉન્ડ્રીઓમાં ગાડરીયા પ્રવાહની જેમ બેચાર ગણીગાડી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન થતું હોવાથી હરિશાષ્ઠ ઘણી જમી છે. ઉત્પાદનક્ષેત્રે વૈવિધ્યતા લાવવાની જરૂર છે. મશીન ટુલ્સ, પાઇપ ફીટીંગ, ઓટોમોબાઇલ્સના કાર્ટીંગ, પોલાદના કાર્ટીંગો ઇત્યાદિ ક્ષેત્રોમાં વળાંક લેવાની જરૂર છે.

લેથ મીલીંગ મશીન, ટેકસો, ડ્રીલીંગ, શે િંગ મશીન પ્લેનર ઇત્યાદિ મશીન ટુલ્સ બનાવતા ગણ્યા-ગાંઠ્યા કારખાના સૌરાષ્ટ્રમાં છે. રાજકોટમાં અનિલ એનજીનીયરીંગ, હિમાલય, રૂપકલા, સેનેક્ષ, ત્રિકુત જગન, સુરેન્દ્રનગરમાં લક્ષ્મણ કડવા, પરમાર, વઢવાણમાં પીટ્રોડા, તથા કેશોદમાં એક કારખાનું મશીન ટુલ્સ બનાવે છે. પંજાબમાં બાલા અને લુધીયાણા મશીન ટુલ્સના ઉત્પાદનમાં બહુ આગળ

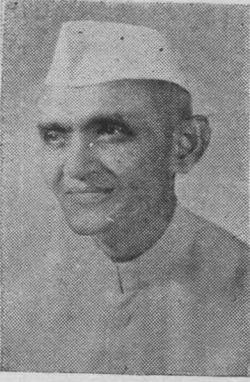
પડતા છે. પરંતુ સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં મશીન-ટુલ્સનું ધોરણ સારું જળવાય તો ભાવિ અતિ ઉજ્જવળ છે.

કારખાઇડ ટુલ્સની માંગ પણ બહુજ મોટા પ્રમાણમાં છે. સ્ટાન્ડર્ડ ટુલ્સ, ઇન્ડીયન ટુલ્સ, તથા સેન્ડવીક એશિયા વિગેરે આ ક્ષેત્રમાં નામના મેળવેલ છે. કારખાઇડ ટુલ્સ માટેનાં કારખાના માટેની શક્યતા માટે ગુજરાત સરકાર ઉદ્યોગખાતામાંથી સલાહ સુચના અને માર્ગદર્શન મેળવવું જરૂરી છે. ઘણા ઉદ્યોગ પ્રતિબદ્ધીત હોય છે તેથી કોઇપણ ઉદ્યોગ શરૂ કરતાં પહેલાં તે વિષેનો પ્લાન, તથા ભવિષ્યનો કાર્યક્રમ તે ક્ષેત્રના નિષ્ણાત સમક્ષ ચર્ચાય અને તેનું માર્ગ-દર્શન મેળવું જરૂરી છે.

એલોય અને સ્પેશલ સ્ટીલના ઉત્પાદન માટે તેરહજાર ટન માટે લાયસન્સ ગુજરાતમાં અપાયેલ છે પરંતુ તેથી બેત્રણ ગણું વધારે ઉત્પાદન કરી શકાય તેમ છે. વિજળીનો પુરવઠો પુરતા પ્રમાણમાં મહેલે તો ઇલેક્ટ્રોમેટરલ્સ ઉદ્યોગ ખીલવવા પુરેપુરો સ્કોપ છે. ભાવનગરમાં સ્ટીલકાર્ટ કોર્પોરેશને મુકુન્દ આયર્ન એન્ડ સ્ટીલના સહયોગથી પાંચ વર્ષમાં નેધિપાત્ર સિધ્ધી હાંસલ કરી છે. ગુજરાતમાં પોલાદના કાર્ટીંગો બનાવતી કંપની તરીકે સ્ટીલ કાર્ટ કોર્પોરેશને નામના મેળવી છે.

રેલીંગ મીલ :-વિજળીની ભટ્ટીમાં સ્કેપ પીગાળી-પોલાદના તથા અન્ય ધાતુ પ્રનગટ બનાવી રેલ કરી શકાય તેમ છે. રાજકોટમાં ભારત સ્ટીલ, યુનીવર્સલ કોપર એન્ડ સ્ટીલ, રેલીંગ મીલ્સ તથા ભાવનગરમાં લક્ષ્મી સ્ટીલ એન્ડ વાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝની ગણત્રી થઇ શકે તેમ છે. રેલીંગમીલમાં યંત્રસામગ્રીમાં બેત્રણ લાખનું કામ કરવું પડે તેમ છે અને તે માટે ગુજરાત સરકારની જમશેદપુર, દુર્ગાપુર, બીલાઈ

ઉદ્યોગપતિઓ અને અગ્રણી વ્યાપારીઓ.

શ્રી કે. પી. શાહ
અમનગર.

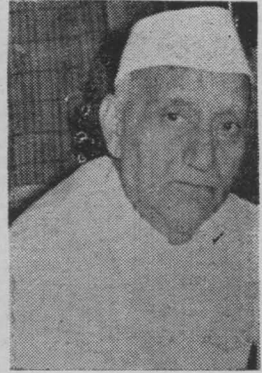
શ્રી ત્રીભોવનદાસ જેઠાભાઈ મિસ્ત્રી
(પાલીતાણાવાળા) મુંબઈ.

શ્રી રમણભાઈ પી. શાહ
વેરાવળ.

સ્વ. પી. પી. ઝવેરી
(કચ્છ મુંદ્રાવાળા)

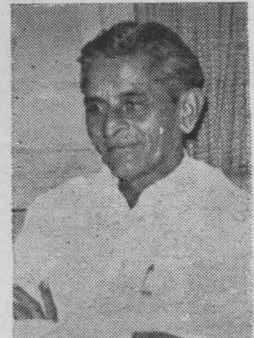
શ્રી ગૌતમલાલ ડી. મહેતા
ભાવનગર.

શ્રી કે. વી. સોપારીયા
મહુવા.

સ્વ હરિલાલ નરોત્તમદાસ સંઘવી
મહુવાની આંખના હોસ્પિટલના દાતા

શ્રી જીવનલાલ ગંબર
પેરવંદર.

ટેલીફોન : ૨૫૪૯૯૮ / ૯૯

ગ્રામ : ' અમલગિજલી '

ધી અમલગમેટડ ઇલેક્ટ્રીસિટી કુાં લી.

છેલ્લાં પાંત્રીસથી વધુ વર્ષથી રાષ્ટ્રની સેવા બજાવી રહી છે

અજમેર, હાહોદ, જલગાંવ, ભુસાવળ, માલેગાંવ, ભીવંડી,
ચાલીસગાંવ, વલસાડ, બેલગાંવ અને ખાનદેશ એ ક સ્ટ્રે ક્ષ ન.

૧૯૬૬ - ૬૭
કુલ અસ્કયામત
રૂ. ૪,૫૮,૧૫,૩૮૨
કુલ આવક
રૂ. ૩,૧૪,૦૮,૧૦૬

: મેનેજિંગ એજન્ટસ :

એન. સી. ઝવેરી એન્ડ કુાં.

૧૭ બી, હોર્નિમેન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.

સૌરાષ્ટ્રમાં લાયન્સ, રોટરી અને અન્ય શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓમાં
જેમનો યશસ્વી ફાળો રહ્યો છે.

શ્રી ડો. જનકરાય નાણાવડી
બુનાગદ

શ્રી એન. એન. દેસાએલા
પોરબંદર

શ્રી ડો. મગનભાઈ જી. ગોંડલીયા
અગસરા

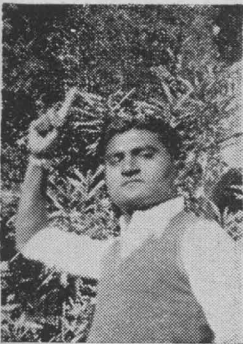
શ્રી વાલજીભાઈ મિસ્ત્રી
મુંબઈ

શ્રી જગજીવનભાઈ વી. ઝવેરી
(આદર્શ અધ્યાપક) ભાવનગર

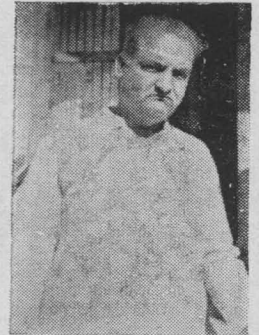
શ્રી ગોવીંદજીભાઈ રાણીંગા
અગસરા

શ્રી ભીમજીભાઈ પટેલ
અમરેલી

શ્રી કુલુબજીભાઈ આઝાદ
અગસરા

શ્રી હસમુખરાય ત્રંબકલાલ
દામનગર

શ્રી કેશરીયાજી-વીરપરંપરા મંદિર

આદિની ભવ્ય યોજના.

પાલીતાણામાં તલાટીની અત્યંત નજીકમાં નિરૂત્તિ નીવાસની સામે, ત્રણ માળનું સુંદર મનોહર દેરાસર તેમાં એકાવન ઇંચના શ્રી કેશરીયાજી ભગવાન તથા ખીજ ભવ્ય ખિંઓ તથા ભ. મહા-વીરના શાસનની આચાર્ય પરંપરા વિગેરેથી સભર મંદિર તૈયાર થઈ રહ્યું છે તેની બાજુમાં વિશાળ ઉપાશ્રય, શેઠ શ્રી પ્રાગજી-ભાઈ ઝવેરભાઈ જૈન ધર્મશાળા તથા ભોજનશાળા વિગેરે ખુબ સુંદર યોજના આકાર લઈ રહી છે.

આવનાર યાત્રિકોને આનો સુંદર લાભ લેવા અમારું હાર્દિક આમંત્રણ છે.

લિ. દૂરીઓ

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની પેઢી
દોલતનગર બોરીવડલી
મુંબઈ-૬૬

શાખા :-

શ્રી શત્રુજય વિહાર

પાલીતાણા

મહેતા સોમચંદ શંકરલાલ
શાહ ધીરજલાલ ચુનીલાલ
વસળીયાઠાકરશીભાઈછગનલાલ
શાહ મનસુખલાલ ઓઘડલાઈ
શાહ શાન્તિલાલ મોહનલાલ
દેસાઈ ચંદુલાલ કસ્તુરચંદ

પાલીતાણાની પવિત્ર ભુમિમાં.....

શ્રી શંત્રુજયની શિતલ છાયામાં,
તીર્થ-યાત્રા અને ધર્મ સાધના માટે

યાત્રિકો અને સાધમિકોને આવકારે છે

શ્રી વૃદ્ધિ-નેમિ-અમૃત-વિહાર

સગવડ ભરી ધર્મશાળા

હવા ઉજાસવાળું મકાન

ગાદલા-વાસણ-ખત્તી ને પાણીની સગવડ

સ્વચ્છ અને વિશાળ પટાંગણ,

માહિતી અને માર્ગદર્શન માટે અનુભવી મુનિમ, શહેરનો નજીક

અને તલાટીની પાસે એવું સુવિધા ભર્યું સ્થાન છે !

યાત્રા કરો ! સંતોષ પામો ! સંરંથાને સહાયક બનો,

શ્રી વૃદ્ધિ-નેમિ-અમૃત-વિહાર

નજરબાગ પાસે,

::

પાલીતાણા

વગેરે સ્થળે ખીલેટ તૈયાર મહે છે. તેને રોલિંગ મીલમાં ફરીથી ઢાળી જોડાએ તેવા આકારના ગોળ, સપાટ ગુંચળા, સળીયા, બનાવવાનો ઉદ્યોગ ખીલવી શકાય તેમ છે.

ગુજરાતના ઔદ્યોગિક વિકાસની સાથે ઇલેક્ટ્રોનિક માંગ વધતી જ રહેવાથી છે તે માટે દોઢ-બે લાખના રોકાણથી વિવિધ પ્રકારના ઇલેક્ટ્રોનિક બનાવવાનો ઉદ્યોગ સ્થાપી શકાય તેમ છે.

ડાય કાર્ટીંગ—માટેની શક્યતા પણ ભુલવી ન જોઈએ ડાય કાર્ટીંગ યંત્રથી કાર્ટીંગો બનાવતા કારખાનાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં નથી. તે માટે બે ત્રણ લાખના પરદેશથી આયાત કરવામાં આવતા યંત્રની ખરીદી કરી શરૂ કરી શકાય તેમ છે. ભારતમાં નાના ડાય કાર્ટીંગ મશીનો ત્રીસ ચાલીસ હજાર આસપાસ પણ મહે છે. આ ઉદ્યોગ માટે સારા ડાયમેકરો તથા ઓપરેટરોની જરૂરત રહે છે. પાવર મેટરલથી નાના કાર્ટીંગો બનાવવાની શરૂઆત કરવા પાછળ પણ દોઢ-બે લાખનો ખર્ચ સહેજે થાય તેમ છે.

જામનગરમાં સુડી, ચપ્પુ અને કટલેરીની ઘણી વસ્તુઓ ધાતુમાંથી બનવાય છે. રાજકોટમાં તથા મોરબીમાં ઘડિયાળના પટ્ટા, કેઈસ તથા અન્ય ભાગો બનાવાય છે. તેલની મીસો માટે રાજકોટમાં બે કારખાનાઓ યંત્ર સામગ્રી બનાવે છે.

તૈયાર પોલાદના પતરામાંથી પાઇપો, સ્ટ્રક્ચરલ વર્ક તથા કન્સ્ટ્રક્શન કાર્ય માટે બહુ જ સારો અવકાશ છે પરંતુ કાચો માલ મલવાની શક્યતા હોય તો જ આ ઉદ્યોગ શરૂ કરી શકાય તેમ છે.

ધાતુ પર આધારીત ઘણા ઉદ્યોગો સ્થાપી-વિકસાવવાની પુરેપુરી શક્યતા છે. યંત્રો, વાહન

બ્યવહારના સાધનો, સ્પેશ્યલ સ્ટીલ, સ્ટેનલેસ સ્ટીલ, કાસ્ટ આયર્ન પાઇપ, પંચ, ગીયર, એલીવેટર અને કન્વેયર્સ, બોલ અને રોલર બેરીંગ્સ, લાકડા તથા ધાતુ કાપવાના યંત્રો, બ્લોઅર, પંખા, ફેક્ટીફાઇટ, ચોખાના હબરો, જમીન ખોદવાના યંત્રો, ટ્રેક્ટર. ડમ્પર, સોવેલ, રોડ રોલર્સ, મોટર સાયકલ અને સ્કુટર્સ, તથા વિવિધ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવાનો રોકાણ ધણો જ સારો ગણાય તેવો છે. કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર કે ગુજરાતમાં કયાંય પણ ઉપરોક્ત ઉદ્યોગ શરૂ થાય તેમ હું ઇચ્છું છું.

ઑટોમોબાઇલ્સમાં ગણીમાંઠી ચારપાય કંપનીના વર્ચસ્વથી એકદમ સત્તા તે ક્ષેત્રે આવી ગઇ છે. આ ક્ષેત્ર માટે ઘણો જ સારો રોકાણ છે. ઑટોમો-બાઇલ્સના વિવિધ ભાગો જેવા કે વાલ્વ, પીસ્ટન, સ્પાર્કપ્લગ સીલેન્ડર લાઇનર, વીલ, રેડીયેટર, ફ્યુલ પમ્પ, સ્ટાટર, ડાયનેમા, બ્રેકની એસેમ્બલી, ઇલેક્ટ્રીક હોર્ન, કલચ એસેમ્બલી, ગાસકેટ, પ્રોપેલર શાફ્ટ, સ્ટીર્ડિંગ ગીયર, હબ, બ્રેકટ્રમ, એક્સાઇલ શાફ્ટ ઇત્યાદિ નાના-મોટા ભાગો બનાવી શકાય તેમ છે.

ભારતમાં ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટસની માંગ ખુબ જ વધી ગયેલ છે. ૧૦૦ કરોડ રૂપિયાથી વધુ કિંમતના ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ દર વર્ષે આવે છે. આ ઉદ્યોગ સ્થાપાય અને વિકસે તો સારું એવું હું ડિયામણ બચાવી શકાશે.

ઓપ્ટીકલ, એસ્ટ્રોનોમીકલ, સર્વે ડ્રોઇંગ, ઇલેક્ટ્રોનિક, મટીરિયલ ટેસ્ટીંગ, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ મેટ્રીકલ અને સજ્જત ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટસ, જોમેટીના ડ્રોઇંગના સ્કુલ અને કોલેજ ના ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ. માઇક્રો-રોકાણ, વોલ્ટમીટર પ્રેસર મેઇઝ,

રંગ રસાયણ તથા દવાનો ઉદ્યોગ :-

રાજકોટમાં કૌશીક લેબોરેટરી બામ, આંખના ટીપા, મરક્યુરીફ્રોમ દારૂગયા પર લગાડવાનું ટેનીક એસીડ, મીલકઓફ મેગનેશ્યા વગેરે બનાવે છે. વરતેજ માં જ્ય ત કેમીકલ્સ, ગોંડલમાં રસશાળા ઔષધાશ્રમ, અમરેલીમાં મૃત્યુન્ન્ય કાર્મસી, જામનગરમાં લક્ષ્મી ઔષધમંડાર તથા પેરોગોન લેબોરેટરી, યુનાઇટેડ કેમીકલ્સ દાવાઓ અને વિવિધ ઔષધો બનાવે છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં ઇસપગુલનું મોટા પાયા પરનું ઉત્પાદન થાય છે. તેવા કંઈ ઔષધ માટે સૌરાષ્ટ્ર જાણીતું બને તેમ હું ઇચ્છું છું.

કોસ્ટીકસોડા, નાઇટ્રીકએસીડ, સલ્ફ્યુરીક એસીડ, હાઇડ્રો કલોરીક એસીડ, વગેરે હેવી કેમીકલ્સનું ઉત્પાદન કરવા જેવું છે.

રંગ માટે જુનાગઢમાં આનંદ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, ભાવનગરમાં સેટ્રલ ડાયઝ. નવીન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, સુરેન્દ્રનગરમાં વેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા એજેડાયઝ તથા અન્ય રંગો બનાવે છે.

ગુજરાત ઓકસીજન અને એસીડીલીનની કંપની ભાવનગર ખાતે છે તેની કામગીરી નોંધપાત્ર છે, ઓકસીજન એસીડીલીન, કાર્બન ડાયોક્સાઇડ વગેરે ઔદ્યોગિક ગેસો બનાવવાનો ઉદ્યોગ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે.

વાઇટીંગ એજન્ટ, વેટડાઇ, તથા એલોપથીની વિવિધ દવાઓ માટે સૌરાષ્ટ્ર અણુતેક્સીન છે.

કૃતિમ રેઝીન બનાવવાનું કારખાનું જિહોર ખાતે સૌરાષ્ટ્ર ઇલેક્ટ્રીકલ્સ અને મેટલ કંપનીનું છે જે વિવિધ પ્રકારના રેઝીન બનાવી બહુ ઉદ્યોગોને પહોંચાડે છે.

રંગ અને વારનીસનો ઉદ્યોગ :- સૌરાષ્ટ્રમાં શહેરોની વિકાસ સાથે રંગ અને વારનીસની માંગ બહુ વધેલ છે. મુંબઇથી બોમ્બે પેઇન્ટ્સ, આર. આર. પેઇન્ટ્સ, કોસમોસ, ગુડલાક્ષ પેઇન્ટ્સ સૌરાષ્ટ્રના બહુ શહેરોમાં રંગના ડબ્બાઓ વેચવા આવે છે.

વાંકાનેરમાં પારિજાત, અરુણ, એસોસીયેટેડ્સ, મોરબીમાં કાઠીયાવાડ પેઇન્ટ, પોરબંદરમાં નરેશ પીગમેન્ટ ઇત્યાદિ સાતેક કારખાનાઓ છે.

રંગ ઉદ્યોગમાં અતિ જરૂરી વસ્તુ ઝીંકઑક્સાઇડની રહે છે. અમરેલીના સુવિખ્યાત ઉદ્યોગપતિ કામાણી મુંબઇમાં ઝીંકઑક્સાઇડ બહુ વર્ષોથી બનાવે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ઝીંકમાંથી ઝીંકઑક્સાઇડ બનાવવાનું કારખાનું તેઓ શરૂ કરી શકે તેમ છે અથવા કોઇ કંપનીને સહયોગ આપીને આ કાર્ય પાર પાડવું જોઇએ. તે માટે કાચી વસ્તુ ઝીંકની જરૂરીયાત પુરી પડવી જોઇએ નહિ તો આ ઉદ્યોગ શરૂ કરી શકાય તેમ નથી.

સુગંધી તેલો, અત્તરો, સાબુઓ અને એસન્સોના ઉદ્યોગ :-

રાજકોટ સુગંધી તેલો, અત્તરો અને સાબુઓના ઉદ્યોગ માટે જાણીતું છે. રાજકોટમાં જે. પી. પારેખ એન્ડ સન્સ, એમ. એલ. રાઠોડની કંપની, મુકુન્દ ઇન્ડસ્ટ્રી, આર. આર. ડાબી એન્ડ કંપની, વાલજી નથવાણી પ્રીમીયર એરેમેટીક, રાજ એન્ડ કંપની સુગંધી તેલો અને અત્તરો માટે જાણીતા છે. ભાવનગરમાં વાલા એન્ડ કંપની, જામનગરમાં ડાલાલાલ વેલજીની કંપનીઓ પણ આ ક્ષેત્રમાં ઉત્પાદન કરે છે.

માલની જાત સુધારાય ટકાવી શકાય અને મોઢા પાયાપર તાતા, લીવર અને સ્વસ્તિક ઇત્યાદિ કંપ

નીચેની જેમ ઉત્પાદન થાય તો સાચુ તથા સુખધીત પદાર્થોમાં સારો એવી પ્રગતિ સાધી શકાય તેમ છે. શહેરો તથા ગામડાઓમાં સાચુ તથા તેલોની સારી એવી માંગ છે. તેથી ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ સુધારણા થાય તો સૌરાષ્ટ્રની માંગ સંતોષી સારા પ્રમાણમાં સૌરાષ્ટ્રની બહાર મોકલી શકાશે.

સાચુ બનાવવાના પંદર વીસ શહેરોમાં કારખાનાઓ છે. રાજકોટમાં ખોડીયાર, વસ્ત્રતંત્ર, સેજપાલ કુમાર, કિશાન, ગોપાલ, કાઠિયાવાડ, મહેશ ટાઇગર, રમેશ ઇત્યાદિ નાના મોટા સાચુના કારખાનાઓ છે. ભાવનગરમાં ભાગ્યેદય, ભારત, દિનેશ, કિશોર, વર્તેજ, શિવશંકરના સાચુના કારખાના જાણીતા છે. જુનાગઢમાં અશોક, કોહીનુર, કામધેનુ, પ્રવાસી, જામનગરમાં ગોલ્ડન, ગુલાબ, જામનગર શોપ, વિજય, કનક, રમેશ તથા વેરાવળમાં પ્રમોદ, પ્રવાસી, સુરેન્દ્રનગરમાં જગદીશ, સર્વોદય, દ્વારકામાં ભારતી, ધોરાજીમાં નેશનલ, વસ્ત્રતંત્ર, મોરબીમાં જનતા, અને પાલીતાણુ, વર્તેજમાં સાચુએના કારખાનાઓ છે. સાચુના પ્રધાન બહુ સારી હરિકાઈ હોય ગુણવત્તાનું ધોરણ બધા સાચુઓમાં જળવાતું નથી. સાચુના ઉદ્યોગમાં હરિકાઈ ઘટાડવા માટે વળાંક લેવા જરૂરી છે. ધોવાના વિવિધ સાચુ, નહાવાના સાચુ, ફાદી બનાવવા માટેના સાચુ, સુગંધી-રંગીન સાચુઓ, કાર્બોલીક સાચુ, ગ્લીસીરીનના પારદર્શક સાચુ, સુખને સાચુ વગેરે બધા વિકસાવવા જેવા ક્ષેત્રો છે. સાચુના ઉદ્યોગ માટે વપરાતી વિવિધ વસ્તુઓ જેવી કે સાડીયમ સીલીકેટ, કોસ્ટીક સોડા, કોસ્ટીક પોટાશ, સોડા બાયકાર્બોનેટ, ચરબી, કોપરેલ તેલ, મકુડાનું, અળસીનું, મગફળીનું તેલ, સ્ટાર્ચ, સોપસ્ટોન, તથા રંગોની ઉમેરણી વગેરેનું પ્રમાણ જુદી જુદી જાતો માટે મુકરર કર્યા બાદ તેની જાળવણી કરતા રહેવાથી માલની જાત જળવાઈ રહેશે.

પોટરીઝ:—મોરબી, વાંકાનેર, થાનગઢ પાસે સારા પ્રમાણમાં કાયર કલે તથા બજી કલે મળતી હોવાથી આ ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલી છે. પરશુરામ પોટરીઝનાં મોરબી, થાન, વાંકાનેર અને ધાંગધામાં કારખાનાઓ છે. જામનગર, ચોરવાડમાં, કાઠિયાવાડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, મોરબીમાં લડીયાદ, વાસુડી થાનગઢમાં વીટકો પોટરીઝ જાણીતા છે. અથાણાની બરણીઓ, બાટલાઓ, ઘોસો તથા પ્યાલા રકાખીઓ, એકઝ ટાઇલ્સ સેન્ટ્રી વેર, કાયર ક્રીક્સ, ઇલેક્ટ્રીકલ પોસ્ટલેઇન સાધનો બનાવાય છે. સીરેક્તક અને ગ્લાસની સંશોધન શાળા સૌરાષ્ટ્રમાં સ્થપાય તો પોટરીઝ ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલી શકે તેમ છે.

સીમેન્ટની બનાવટ:—શહેરો તથા ઉદ્યોગના વિકાસ સાથે મકાનો તથા બાંધકામ વધવાને કારણે મેન્ડેક ટાઇલ્સ, જળી, તથા સીમેન્ટની જુદી જુદી બનાવટોની જરૂરત ઉભી થતી જાય છે. ટાઇલની બનાવટમાં ૬ સીમેન્ટ, ૩ કોલોમાઇટ પાવડર તથા સફેદ ચીપ્સ છોટાઉદેપુરના, વડોદરા ગ્રીન, અને ચોરવાડ યલો રેડની ઉમેરણી કરવાની પ્રથા મુખ્યત્વે ટાઇલ્સ ફેક્ટરીમાં છે. જુનાગઢમાં ઇગલ સીમેન્ટ પાઇપ, જામનગરમાં ગોલ્ડીલ ટાઇલ્સ અને ખેનાણી ટાઇલ્સ, પોરબંદરમાં હુમ પાઇપ, રાજકોટમાં પેટ્રો, પોપ્યુલર, માંગરોળમાં સોલર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને પોટા-દમાં સૌરાષ્ટ્ર ફેબ્રીક ટાઇલ્સ, ગોંડલમાં પ્રાસ્ટ્રેરીઝ સીમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વગેરે જાણીતા છે.

દિવાસળીના કારખાનાઓ

સૌરાષ્ટ્રમાં એકાદ કારખાના છે, દિવાસળી બનાવવાના કારખાનાની શક્યતા વિચાર માગી લે છે. દિવાસળીની સળી બનાવવા માટે દેવદારના પોચા શાકડાની, મધક, ફેરફરસ અને અન્ય રસાયણોની

અછલ આ ઉદ્યોગને બહુજ મર્યાદીત બનાવી રહી છે. રેલ્વેના વપરાશની વસ્તુ હોય, અને આ ક્ષેત્ર અણુવિકસીત હોય શરૂ કરવાની સારી તક છે પરંતુ ઉપસ્થિત થતી અગણીત મુશ્કેલીઓને આ ઉદ્યોગમાં સામનો કરવાનો રહેશે.

ધર્ષકઃ-નમનગરમાં એસોસિયેટેડ એપ્રેસીવમાં જુદા જુદા પ્રકારના એપ્રી. ગ્રાઇન્ડર્સ-ધર્ષકો બનાવાય છે. ગ્રાઇન્ડર એપ્રેસીવ જેમ આ ઉદ્યોગ પરદેશી કંપનીના સહયોગથી વૈજ્ઞાનિક પાયા પર લાવી વિસ્તૃત કરવાની શક્યતા છે.

કુસીબલ:-અમદાવાદમાં પ્રાગજી નાનજી ડોસા ઐકામટની કુસીબલ બનાવે છે. ગુજરાતની ચારસો પાંચસો ફાઉન્ડ્રીઓમાં કુસીબલની સારી માંગ છે. થાન અને પોરબંદર પાસે ચીકણી માટી અને કાયર કલે મળતી હોય કલેની કુસીબલ બનાવવાનો ઉદ્યોગ વિકસાવવાની જરૂર છે. રાજમહેન્દ્રી કુસીબલ બનાવવાના સોએક કારખાનાઓ છે. ભારતમાં ત્રણ ચાર હજાર ફાઉન્ડ્રીઓમાં કુસીબલની માંગ સારી હોય આ ઉદ્યોગ સાઈ પ્રલોભન આપે તેવો છે.

તાંબા પિત્તળના વાસણો, બીલ્ડીંગ મટીરીયલ્સ, અને ફીટીંગ્સ બનાવવાના સૌરાષ્ટ્રમાં અ.શરે સો જેટલા કારખાનાઓ છે. જેમાં ખાસ કરીને મોરબી, શિહોર, ખગસરા, વઢવાણ, રાજકોટ, ધ્રાંગધ્રા, થાન, લીંબડીમાં જ મુખ્ય છે. આ ધંધામાં વૈવિધ્યતા તથા વળાંક લાવવાની જરૂરત છે.

નમખંભાળીયામાં એક પેટી રૂ. ૬૨૫ આર લાખનું રોકાણ કરી ઉનને ધોવા તથા ઉચ્ચ કક્ષાની બનાવવાનો ઉદ્યોગ શરૂ કરનાર છે.

નમખંભાળીયા તથા હાપાની ઉદ્યોગ વસાહતમાં

કોફી બનાવવાનું કારખાનું, ડાયકાર્ટીંગનો ઉદ્યોગ, પાણીના મીટર બનાવવાનો ઉદ્યોગ, પી. વી. સી. કેબલ્સ બનાવવાનું શરૂ થનાર છે.

ગુજરાતના બહાર ક્ષેત્રે ઉદ્યોગ

૩૦ કરોડથી વધુ મુડોના રોકાણવાળું ગુજરાત ફર્ટિલાઈઝર કોર્પોરેશનની સ્થાપના વડોદરા ખાતે થઈ છે જેનું ઊત્પાદન ટુંક સમયમાં થશે. આ છે ગુજરાત રાજ્યનું પ્રથમ બહાર સાહસ. આ પહેલા વધુ માનવીઓને રોજગારી મેલે તેવા એકેચ બહાર ક્ષેત્રના ઉદ્યોગ ન હતા. હવે તે ખાખત લક્ષ અપાવા લાગ્યું છે. ભાવનગર ખાતે બાર કરોડના ખર્ચે એક વિશાળ મશીન ટુલ્સ ફેક્ટરી નાખવાનો નિર્ણય લેવાઈ ચુક્યો છે જેમાં આશરે ૨૦૦૦ કરીગરોને રોજ મળશે.

ભાવનગર ખાતે ૧૧ કરોડના ખર્ચે ૩ લાખ ટન પીમ આયર્ન બનાવવાના પ્લાન્ટની યોજના આકાર લઈ રહી છે. ગોવા-મુબઈની પાર્ટીના સહ-યોગથી થતું આ સાહસને ગુજરાત સરકારે આવકાર્યું છે. ભડી પરદેશથી મંગાવવા માટેની વાટાઘાટો થઈ રહી છે.

એલ્યુમીનીયમ કોમ્પલેક્સ પાછળ રૂ. ૧૫ કરોડ ચોથા યોજના દરમિયાન ખર્ચાશે, તેમાં ૨ કરોડ રૂ. બોક્સાઇટ માર્શનિંગ તથા ૧૩ કરોડ એલ્યુમીના પ્લાન્ટ માટે કચ્છમાં ખર્ચાશે તથા રૂ. ૫૦ કરોડ રૂપિયા ધુવારણની સમવડતાને લીધે ખંભાત પાસે એલ્યુમીનીયમ પ્લાન્ટમાં ખર્ચાશે. એલ્યુમીનીયમ કોમ્પલેક્સમાં આશરે ૧૭ કરોડ રૂપિયાના હુડિયામણની જરૂરત રહેશે.

સર્વોદય પાત્ર

સર્વોદયપાત્ર વસાવીને હું સંકલ્પ

કરું છું કે :—

- ❖ હું મારા ઘરમાં સ્વેચ્છાપૂર્વક સર્વોદય પાત્ર સ્થાપુ છું.
- ❖ સર્વોદય પાત્ર સ્થાપવામાં મારા કુટુંબની સંમતિ છે.
- ❖ સમાજને પ્રથમ અર્પણ કર્યા પછી અન્ન ગ્રહણ કરવાનો સંસ્કાર કુટુંબના નાનાં મોટાં સૌને નિત્ય અનાયાસે મળશે એ વાતનો મને પરમ સંતોષ છે.
- ❖ અહિંસક સમાજ રચનામાં મારી સંમતિ છે.
- ❖ મારા કુટુંબ તરફથી અશાંતિને અવસર નહિ આપુ અને શાંતિ સ્થાપવાનો સતત પ્રયત્ન કરીશ 'જય જગત' સર્વોદય પાત્ર લિક્ષા નથી પણ દીક્ષા છે.

ખાદી ગ્રામોદ્યોગ બંડાર

મણારના સૌજન્યથી

[તાલુકો તળાજા]

[જિ. ભાવનગર.]

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી પાણીયાળી ધાબળા ઉત્પાદક સ. મંડળી લિ.

તળાબ તાલુકો

મુ. પાણીયાળી.

જિલ્લો ભાવનગર

સ્થાપના તારીખ :- ૧૧-૭-૫૯

નોંધણી નંબર:- ૪૪૩૨

શેર ભંડોળ :- ૫૪૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૭

અનામત ફંડ :- ૫૬૦-૦૦

વણકર :- ૧૫

અન્ય ફંડ :- ૫૦૦-૦૦

અન્ય નોંધ:- વણકરો દર વર્સે આશરે ૮૦ હજાર રૂપિયાના ગરમ ધાબળાનું ઉત્પાદન કરે છે અને તેઓને વણકરી રૂ. ૨૦ હજારના આશરે ચુકવવામાં આવે છે.

ઉમીયાશંકર વૈજનાથ રાજ્યગુરૂ
મંત્રી

મુકુંદરાય જે. મહેતા.
માનદ મંત્રી

ગીગા હાયા
પ્રમુખ

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ગારીયાધાર ઉચ્ચતર ખેતી કરનારી સહકારી મંડળી લી.

ગારીયાધાર તાલુકો

મુ. ગારીયાધાર.

ભાવનગર જિલ્લો

સ્થાપના તારીખ :- ૨૫-૯-૫૫

નોંધણી નંબર :- F. ૪૨

શેર ભંડોળ :- ૮૨૦૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૨૩૧

અનામત ફંડ :- ૭૫૦૦

ખેડૂત :- ૨૩૧

અન્ય ફંડ :- ૩૦૦૦

ખીન ખેડૂત :- ૦

અન્ય નોંધ:- શરદી ધીરાણ, ખાતર, ખીયારણ વેચાણ, ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ, જંતુનાશક દવાઓ, ખેતી ઉપયોગી સુધરેલ ઓબરો, ઓઈલ એન્જન, વગેરે સલાસદોને સસ્તા દરે આપવામાં આવે છે.

ઠાકરશી ઉ. પટેલ
મંત્રી

હાયાભાઈ પરમાર
પ્રમુખ

અમરેલી જિલ્લા સહકારી સંઘ

ડા. જીવરાજ મહેતા રોડ, અમરેલી

સહકારી પ્રવૃત્તિને સંગીન બનાવવા અને વેગ આપવા માટે અમરેલી જિલ્લા સહકારી સંઘને ઉત્તેજન આપો અને નીચેની બાબતો લક્ષમાં રાખો.

૧ જે સહકારી મંડળીએ નફાની વહેંચણી કરી હોય મંડળીએ વહેલી તકે શિક્ષણ ફંડ મોકલી આપવું જરૂરી છે.

૨ વાર્ષિક સભ્ય લવાજમ ન ભર્યું હોય તો મોકલી આપવા પ્રબંધ કરવો.

૩ સંઘની કચેરીએથી જ સાહિત્ય અને કાયદાના પુસ્તકો ખરીદવાનો આગ્રહ રાખો.

૪ નવી સહકારી મંડળીઓ રચવા માટે સંઘની કચેરીએથી માર્ગદર્શન મેળવો.

૫ સહકારી પ્રવૃત્તિને રૂંધનારા સવાલોના ઉકેલ માટે સંઘની કચેરીએ હોદ્દાદારોનો સંપર્ક સાધો.

અમરેલી જિલ્લા સહકારી સંઘ ખેતી વિષયક, બીન ખેતી વિષયક અને ઔદ્યોગિક એવી તમામ સહકારી મંડળીઓ પ્રગતિ કરે તેમ ઇચ્છે છે, માટે સંઘની પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપવા તમામ સહકારી કાર્યકરોને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

અમરજી વેલજી પટેલ

રૂપભાર્થ સાવલીયા

ગુણવંતરાય પુરોહિત

માનદ-મંત્રી

ઉપાધ્યાક્ષ

અધ્યક્ષ

અ મ રે લી જિલ્લા સહકારી સંઘ, અમરેલી

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી શેળાવદર વિ. કા. સેવા સહકારી મંડળી

(તા. તળાબ)

સુ શેળાવદર

(જિ. ભાવનગર)

સ્થાપના તારીખ :- ૧૮-૧-૧૯૫૫

નોંધણી નંબર :- ૧૧૨૬

શેર ભંડોળ :- ૧૫૮૦૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા :- ૧૦૦

અનામત ફંડ :- ૭૮૫૦-૪૨

ખેડૂત :- ૮૬

અન્ય ફંડ :- ૨૮૦૪-૩૧

બીનખેડૂત :- ૧૪

અન્ય નોંધ :- મંડળી ખાડનો વેપાર કરે છે અને થોડા વખતમાં ગ્રાહક ભંડાર શરૂ કરવા વિચારે છે.

ત્રંબકલાલ લીમજીભાઈ વ્યાસ

દાદલા મણીભાઈ

મંત્રી

પ્રમુખ

વ્ય. ક. સભ્ય

મુળીભા મેરૂભા

નારજી લખમજી

ભોળા દેવાયત

જીવન હાદા

શેળાવદર વિ. કા. સ.

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

શ્રી સાવરકુંડલા એગ્રીકલચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમિટિ

સાવરકુંડલા (જ. ભાવનગર)

(સૌરાષ્ટ્ર)

સ્થાપના ૧૯૫૧

ટેલીફોન નં. ૨૯

— સાવરકુંડલા માર્કેટયાર્ડ —

- ❖ ખેતીવાડી ઉત્પાદનનો આવતો માલ રોજરોજ જાહેર હરરાજીથી વેચાય છે.
 - ❖ વેચાણ થયેલ માલનો તોલ તે જ દિવસે માર્કેટ યાર્ડમાં જ થાય છે.
 - ❖ વેચાણ થયેલ માલના નાણા માલ વેચાણ થાય કે તુરત જ રોકડા ચૂકવાય છે.
 - ❖ માર્કેટ યાર્ડના કામકાજમાં કમિટિના સ્ટાફની સતત દેખરેખ રહેતી હોવાથી ખરીદ-નારને જોઈતા પ્રમાણમાં સાફ માલ મળે છે અને વેચનારને વ્યાજબી દામ મળે છે.
- એ રીતે રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં માર્કેટ કમિટિ નમ્ર ફરજ બજાવે છે.

પ્રેમજી જી. ત્રિવેદી
સેક્રેટરી

લીમજીભાઈ કેશવભાઈ
ચેરમેન

ઉદ્યોગો માટેનું અનુકૂળ વાતાવરણ -

અધિકારી ધણા વેપારીઓ ગુજરાતમાં સ્થિર થવા આવેલ છે. અને આવે છે. તેમજ મુંબઈમાં વસતા ધણા ગુજરાતી ઉદ્યોગપતિઓ પોતાના ઉદ્યોગો ગુરુદા સ્થળે-ગુજરાત બાજુ ખસેડવા ઇચ્છે છે. તે માટે સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છમાં સાફ એવું ઔદ્યોગિક વાતાવરણ સર્જવાની મને જરૂર જણાય છે. તે માટે એકાદ બે મંડળો રચાય અને કાર્યકર્તા થાય તે આવશ્યક છે.

ગુજરાત રાજ્યમાં ઉદ્યોગો વિકસાવવા માટે ઉદ્યોગખાતું અવિરત કાર્ય કરી રહ્યું છે. ગુજરાત રાજ્યના લઘુ ઉદ્યોગના નિષ્ણુઓ નવી યોજનાની તપાસણી, યંત્ર ની જરૂરત, કાચા માલની સમવડ, નાણાનું રોકાણ, વળતર, અને હરિફાઈ વગેરેના ખ્યાલ અને માર્ગદર્શન આપે છે. તો તેના લાભ સૌ કોઈ ઉઠાવે અને ઉદ્યોગની સ્થાપના તથા વિકાસ માટે અવરોધો ઓછા થશે.

કુશળ કારીગરો પર જ ઉદ્યોગો અવલંબે છે. ફીટર, ટર્નર, મશીનીસ્ટ, વેલ્ડર, લુહાર, ઇલેક્ટ્રીશીયન વાયરમેન, સુધાર, પેટર્ન મેન્ફેક્ટર, મોલ્ડર ધાતુ ગાળનાર ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના કુશળ કારીગરોની માંગ દિનપ્રતિદિન વધતી જ ન્ય છે. કુશળ કારીગરો બનાવવા એપરેન્ટીસ સ્કીમ મુજબ સેકડો કારીગરો દર વર્ષે બહાર પડે છે.

સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં વિદ્યાર્થીઓનું વલણ ઉદ્યોગો તરફ થાય તે માટે સર્જાવું જોઈએ. ટેકનીકલ સ્કુલો-જામનગર, રાજકોટ, ભાવનગર, જુનાગઢ, અમરેલી, મોરબી, જાફરાબાદ, મહુવા, શારદાગ્રામ, સુરેન્દ્રનગર વગેરે સ્થળો છે.

ડીપ્લોમા અને સર્ટિફિકેટ કોર્સો વધુ ને વધુ વાપરે છે. અને સૌંદર્ય અને શૃંગારના સાધનોની

વેગીલા બનાવવા જોઈએ. જર્મની, ઇંગ્લાડ, જપાન વગેરે નાના દેશોની પ્રગતિમાંથી મોઢપાક લેવા જોઈએ. નકામી વસ્તુઓમાંથી નવી આકર્ષક અને ઉપ-યોગી વસ્તુ બનાવવાની કલા સાધ્ય કરી છે. આવી પ્રકૃતિ ભારતના માણસોમાં આવશે તો વિકાસ દૂર નહિ રહે.

સૌરાષ્ટ્રે મીઠું, સીમેન્ટ, વનસ્પતિ, કોસ્ટીક સોડા રેયોન ઉદ્યોગમાં પ્રગતિ નોંધેલ છે. પેટ્રોકેમિકલ્સના ઉદ્યોગના વિકાસનો કાર્યક્રમ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. તેના પર આધારીત પ્લાસ્ટીક કૃત્રિમ રબર, ખેતીના રસાયણો, જંતુનાશક, પેસ્ટીસાઇડ અને એરોમેટીક સોલવન્ટ્સના ઉદ્યોગો ખીલી નીકળવાની શક્યતા છે. ઉદ્યોગોને જોઇતું બળતણ પેટ્રોલીયમને શુદ્ધ કરવા જતાં પ્રાપ્ત થતું ગેસોલીન, ફેરોશીન, હાર્બરપીડ ડીઝલ ઓઇલ અને બળી જતાં વધેલા વાયુઓ વિ. મળી રહેશે.

સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં કયા ઉદ્યોગો શરૂ કરી શકાય તેમ છે ?

આ વિસ્તારપૂર્વક લેખમાં વિવિધ ઉદ્યોગોની છણાવટ કરતાં કરતાં ઉદ્યોગોના વિકાસ તથા નવા સાહસની વાતનો ઉલ્લેખ કરાયેલ છે. તદુપરાંત કેટલાક ઉદ્યોગો વિષેની શક્યતા નીચે સંક્ષેપમાં જણાવી છે.

(૧) બાર્ડ સાયકલની બનાવટના પૂરક ઉદ્યોગો જેવા કે પેડલ, ટયુબ નાના નાના ડાય કાર્ટીઓ, કોમીયમ પ્લેટીંગ ડાયનેમા ઇત્યાદિ ઉદ્યોગો વિકસાવી શકાય તેવા છે.

(૨) સ્ત્રી પુરૂષ બંને એકબીજાને સુંદર દેખાડવા માટે વિવિધ પ્રકારના સૌંદર્ય વર્ધક સાધનો શૃંગારના સાધનોની

માંગ સારી છે. આ ઉદ્યોગમાં વધુ પડતું રોકાણ થતું નથી.

(૩) વિદ્યાર્થીઓથી માંડી ઓફીસ પર્યંત સુધી કાગળ પર લખવાનું કાર્ય ઇન્ડીપેન્ડેન્ટ જ થાય છે. ઇન્ડીપેન્ડેન્ટ અને બોલપેનને ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલતી શકાય તેવા છે. પંદરેક હજાર રૂપિયાના યંત્રોમાં આ ઉદ્યોગ શરૂ થઈ શકે છે. બર્ફિંગ મશીન, કટીંગ મશીન, લેથ ગ્રાઇન્ડર વિ. ની જરૂરત રહે છે.

(૪) ભારતની વધતી જતી વસ્તીના વધારે રોકવા સંતતિનિયમન વ્યાપક બનતું જાય છે તે માટેના સાધનો તથા ફવાના ઉત્પાદનનું કાર્ય બહુ સારા રીતે ચાલે તેમ છે.

(૫) પ્લાસ્ટીકના બટનો બનાવવામાં જામનગર અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. પ્લાસ્ટીક ઉદ્યોગમાં વૈવિધ્યતા આવે અને હરિકાર્ષ ઓછી થઈ તંદુરસ્ત વાતાવરણ થાય તે જરૂર છે. વિદ્યુતની સ્વીચો, રમકડા, ટેલિફોન સેટ, દુધપ્રસો, ટેબલ ફેલ્ડરો, એશ્ટ્રે, ફવાની બોટલા ફિલ્મની સ્લાઇડો, ચામડા જેવું કાપડ છત્યાદિ વિવિધ વસ્તુઓ પ્લાસ્ટીકમાંથી જ બનાવાય છે તો તે બાજુ વળાંક લેવા જોઈએ.

(૬) બીડી તથા સીગરેટનો ઉદ્યોગ-ખીલવા જેવો છે.

(૭) ઇલેક્ટ્રોપ્લેટિંગ-વિજળી દ્વારા ગીટ ચઢાવવાની ક્રિયા વાસણો તથા અસખ્ય ધાતુઓ પર રસાયણિક રીતે વાજળી દ્વારા ઢાળ ચઢાવવાનું બહુ જ પ્રચલિત બનતું જાય છે. ત્યારે આ ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં વળતર આપશે તે નિઃશંક છે.

(આમડાના ઉદ્યોગો :-બુટ, ચંપલ, બેગ અને

પટ્ટા વિ. ની માંગ વધતી જ જાય છે. તે માટે ચર્મઉદ્યોગ મોટા પાયા પર ખીલતી શકાય તેમ છે. ચમારકુંડને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતે ચામકુંડું સમયમાં કમાવવાની પદ્ધતિ અપનાવાય અને વિવિધ રંગો ચઢાવાય તો આ ઉદ્યોગ ખીલતી નીકળે તેમ છે.

(૮) કચ્છ તથા વાંકાનેર પાસે સીલીકા સેન્ડ સારા પ્રમાણમાં મળતી હોવાથી કાચનો ઉદ્યોગ થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ તેમાં રોકાણ વધુ જોઈએ તેમ છે.

(૯) છત્રો તથા રેઈનકોટનો ઉદ્યોગ-વરસાદથી રક્ષણ મેળવવા માટે છત્રી તથા રેઈનકોટ મોટા પાયા પર જોઈએ છે તે માટેના ઉદ્યોગોને પુરેપુરો અવકાશ છે.

(૧૧) કાંટાળો તાર-સૌરાષ્ટ્રમાં એકાદમે કંપની આ બનાવે છે. બિર્ફિંગ મટીર યદસની અછત તથા ખેતરો બગીચામાં કાંટાળો તારનો ઉપયોગ બહુભાગ પ્રમાણમાં થાય છે. આ તાર બનાવવા માટે ભારતમાં “રમૈકા” નામનું યંત્ર બનાવાય છે. જેની કિંમત રૂ. ૫૨૫૦૦ હજાર હશે.

(૧૨) ખેતી માટે વપરાતા ટ્રેક્ટરના ભાગોની માંગ વધતી જશે ટ્રેક્ટરનો બનાવટ માટે સારો એવો રોકાણ છે પરંતુ તે માટે સરકારની પરવાનગી આવશ્યક છે.

(૧૩) ઓટોમોબાઈલમાં ઇન્જિનના સાહી જેમ ચારપાંચ ઉદ્યોગો જ ભારતમાં વર્ચસ્વ ધરાવે છે. પ્રીમીયર, સ્ટાન્ડર્ડ, હિન્દુસ્તાન, ટેલ્કો, અશોક લેલેન્ડ, છત્યાદિ ભારતની માંગ સતોષી શકતા નથી. વધુ વાહનોની જરૂરત છે પરંતુ તે માટે પરવાનગી મળતી નથી. તે દિશામાં ગુજરાતમાં કંઈ કરી શકાય

તેમ છે. ઓટોમોબાઇલ ઉધોગ શરૂ થાય તો તેના પુરક ઉધોગો ઘણા શરૂ થશે.

(૧૪) મેલીયેબલ ફાઉન્ડ્રી :-અમદાવાદમાં રોહિત્યુપની આર. એમ. એન્જનીયરીંગ તથા પ્રદીપ એન્જનીયરીંગ કોર્પોરેશન વગેરે ત્રણ આર મેલીયેબલ ફાઉન્ડ્રીઓ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં મેલીયેબલ ફાઉન્ડ્રી રા. પાંચ-સાતના રોકાણથી શરૂ કરી શકાય તેમ છે. પાર્ષપદ્ધતીગ્જ અને ઓટોમોબાઇલ્સના કાર્ટીગોની સારી એવી માંગ હોય સાથે આસે તેમ છે.

મેલીયેબલ ફાઉન્ડ્રી માટે ભડી, એનીલીમફરનેસ, મોલ્ટીંગ મશીન વગેરે યંત્રોની જરૂર પડે છે. ભારતમાં ઘણી ખરી યંત્રસામગ્રી સુપ્રાપ્ય છે. મેલીયેબલ પાર્ષપદ્ધતીગ્જના નિકાસની સારી એવી શક્યતા હોય આ ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવા જેવું છે.

(૧૫) શહેરો અને કસબાઓમાં મહિલા મંડળો સ્થાપી ગૃહઉધોગની વિવિધ વસ્તુઓ જેવી કે સેવ, પાપડ, વડી, ફળોની સુકવણી, કેરી, બીજા વગેરેના મુગળ્યો, અથાણ્યો, ગુલકંદ વગેરે બનાવી સારા પ્રમાણમાં બજારમાં મુકી શકાય તેમ છે. આથી ઘણી મધ્યમ વર્ગની બહેનો તથા વિધવાઓને રોજી રોટલો મળશે.

(૧૬) પાકી ઈંટો પત્થર તથા સીમેન્ટ આધારિત ઉધોગ-શહેર અને ગામડાના બાંધકામમાં સારો એવો વેગ મળે તે માટે પત્થરો અને ઈંટોનું વધુ ઉત્પાદન થાય તે માટે લક્ષ આપવું જોઈએ. સીમેન્ટના એસલાઓ બળીઓ તથા વિવિધ બનાનાવટો બાંધકામને સારા એવો વેગ આપશે આ ઉધોગમાં સાથે એવું આકર્ષણ છે.

(૧૭) રબરકોટમાં ઓઇલ એન્જનીયરીંગનાં પવિ.

એકાદ બે ધંધામાં ગહરિયા પ્રવાહ જેમ ફાઉન્ડ્રી અને એન્જનીયરીંગ ઉધોગ પડી ગયો છે. ઇલેક્ટ્રીક મોટર્સ, મશીનટુલ્સ, કેબલ, ટ્રાન્સફોર્મર્સ, પાર્ષપદ્ધતીગ્જ, પોલાદના કાર્ટીગો પ્રત્યાદિ વિવિધ ક્ષેત્રે ઝંપલાવવાની જરૂર છે. જ્યાં ખોટી હરિકામ ઓછી થવા પામશે. સૌરાષ્ટ્રમાં એન્જનીયરીંગ ઉધોગમાં વૈવિધ્યતા આવશે તો સાથે એવું વાતાવરણ સર્જાશે અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિ હાંસલ થશે બેલ્કલર તથા રેફ્રીજરેટર અને યંત્ર ઓળંગે માટે સાથે એવું બજાર છે.

શિહોર ખાતે તાંબા-પીત્તળના વાસણો બનાવવાનો ઉધોગ ઘણો વિકસ્યો છે. સ્ટેનલેસ સ્ટીલના વાસણોની માંગ ખુબ જ વધતી જતી હોય તે દિશામાં વળાંક લેવાની જરૂર છે ચમચા, સાણસી, તવીયા વિ. ધરના સાધનો, તથા હોસ્પીટલના સજ્જકલ ઓળંગે પ્રત્યાદિ વસ્તુઓ સ્ટેનલેસ સ્ટીલના કાર્ટીગ્જ દ્વારા બનાવી શકાય તેમ છે.

(૧૮) એનેમલના વાસણો-અને સાધનો માટે સૌરાષ્ટ્રમાં એકાદ કારખાનું શરૂ કરી શકાય તેમ છે. આયાત કરેલ ઘણી કાચી વસ્તુઓ આ ઉધોગમાં વપરાતી હોય ઉત્પાદન ખર્ચ વધી જવા પામે છે. મગ, પ્યાલા. બેસીન, એડપન, વાટકા, થાળી, વગેરે વસ્તુઓ બનાવી શકાય. કલકત્તા બાજુ આ ઉધોગ સારા પ્રમાણમાં ખીલ્યો છે. આ ઉધોગ માટે ગુજરાતમાં ફેલ્સપાર, ફેલોરસ્પાર, કવાટર્સ, સોડાએશ, મેંગેનીઝ ડાયોક્સાઇડ સુપ્રાપ્ય છે, પરંતુ એલેક્સ કોબલ્ટ એલેક્સાઇડ, ક્રિઓલાઇટ, ટીન એલેક્સાઇડ, વગેરે આયાત કરવું પડે તેમ છે. આ ઉધોગમાં પ્રેસ મીક્ષીંગમશીન, ફરનેસ પ્રીક્ષીયના સાધનો તથા અન્ય યંત્રસામગ્રીમાં આશરે દોઢ-બે લાખ સહેજે ખર્ચાય. કચો માલ-પોલાદના પતરા મેળવવા માટેની શક્યતા તપાસવાની જરૂર રહે છે. ગુજરાત સરકારની પરવાનગી આવા ઉધોગ માટે જરૂરી છે.

(૨૦) નારીચેરીકું વાવેતર:- પ્લાનરેશનો વેરાવળથી શરૂ કરી પોરબંદર પર્યંત સમુદ્ર કિનારે કરી શકાય તેમ છે. અને તેમ થતા અસંખ્ય ઉદ્યોગો ઠાથીના, નારીચેળના વિકસાવી શકાય તેમ છે. આ ઉદ્યોગ માટે સહકારી સંસ્થાઓ રસ લેય તો ઝડપથી વિકસાવી શકાશે.

(૨૧) ખનીજો પર આધારીત ઉદ્યોગો જેવા કે સીમેન્ટ, પોટરીઝ, કાચ, કુલરઅર્થ, એમોનીયમ સલ્ફેટ, ફેલ્ડસ્પથ કારબાઇડ મીઠું, ઇત્યાદિ પુષ્કળ ઉદ્યોગો સારા પ્રમાણમાં વિકસાવી શકવાની સૌરાષ્ટ્રમાં શક્યતા છે.

(૨૩) કચ્છમાં કંડલા પાસે ગાલીચા તથા સ્ટેનલેસ સ્ટીલના વાસણો ઇત્યાદિ બનાવવાની પરવાનગી એક ઉદ્યોગપતિને મળુરી અપાયેલ છે તેવી તથા નિકાસ કરા શકાય તેવી વિવિધ વસ્તુઓ બનાવવાની શક્યતા કંડલાના ફી જોનમાં છે. તે માટે ગુણવત્તા પ્રમાણે મંજૂરી મળે છે, તો શરૂ કરવાની વસ્તુનો મારકેટ સર્વે કરવો જરૂર છે. ત્યાર બાદ નક્કર સ્વરૂપ અપાય તો ખણી થઈ શકશે. ન્યુયોર્ક, કોપનહેગન, હેમ્બર્ગ, સાંન્ટ્રાંસીસકો, લોસ એન્જલ્સ ઇત્યાદિ વિશ્વના ફીજોનોની જોન કંડલા ખણી ઉદ્યોગ-ધધા અને આયાત નિકાસમાં અગળ વધારવા માટે કચ્છના ધનાઢય વેપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ વધુ પડતો રસ લેશે તો જરૂર ભારતનું પ્રથમ ક્રોપોર્ટ નામના કાઢશે. કંડલામાં ઉદ્યોગ શરૂ કરનારે વ્યવસ્થાપક, કંડલા ફી ટ્રેસ્ટ જોન, ગાંધીધામ (કચ્છ)માં અરજી કરવાની રહે છે.

(૨૩) કચ્છમાં ગુવારનું વાવેતર કરી ગુવારગમ બનાવવાનું કારખાનું શરૂ કરવાની શક્યતા છે. મુંબઈમાં કુત્તી ખાતે ઈટાલીયન પેટીના સહકારથી ઇન્ડીયનગમ નામના કારખાનામાં રાજસ્થાન-કચ્છના

ગુવારમાંથી ગુવારગમ બનાવાય છે. તૈયાર થયેલ ગુવારગમ મોટા પાયા પર નિકાસ થાય છે. આંતર-દેશીય બજાર જોતા કચ્છમાં આ જાતનો ઉદ્યોગ ખીલવવાનો પુરેપુરો અવકાશ છે. આ ઉદ્યોગની મોટા ઉદ્યોગમાં ગણુત્રી થઈ શકે, તેમાં રૂ. ૧૦ થી ૧૫ લાખ સહેજે રોકાણ થઈ જાય તેમ છે.

(૨૪) ગંજ, મેળ, મકલર, તૈયાર કપડા માટે સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં સારી એવી તક છે. આ ઉદ્યોગમાં બહુ મુડીના રોકાણની જરૂરત રહેતી ન હોવાથી સહેલાઈથી ખીલવી શકાય તેમ છે.

(૨૫) પેટ્રોકેમીકલ્સના ઉદ્યોગો શરૂ થતા પ્લાસ્ટીક અને કૃત્રિમ રબરના ઉદ્યોગો ખીલી શકે તેમ છે. ઇથીલીન, ઇથાઈલએન્જન પોલીવીનાઇલ કલોરાઇડ, કલોરીન, ડી. ડી. ટી., પોલીથીન, ઇત્યાદિ અસંખ્ય વસ્તુઓ પેટ્રોકેમીકલ્સના કેકર, યુનીટ, કલોરીન યુનીટ એરોમેટીક યુનીટ, પોલીથીન યુનીટમાંથી પ્રાપ્ત થશે. જેથી કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે તેના પર આધારીત ઉદ્યોગો શરૂ થશે. નવા શરૂ થતા ક્ષેત્રે અભ્યાસ કરી નાના-મોટા પાયા પર અંપલાવાય તો ધણોજ વિકાસ ટુંક સમયમાં પ્રાપ્ત કરી શકાશે.

(૨૬) બોક્સાઈટ, મીઠું, કાપડ, ખાંડ, આલ્કોહોલ, ઊન, ખોળ, સીંગતેલ, પ્લાસ્ટીક ઇત્યાદિ સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના બંદરોથી રૂ. ૨૫ કરોડથી વધુ નિકાસ થાય છે. ધણી વસ્તુઓની નિકાસ કરવા માટે ઉજળા સંજોગો છે. તે માટે ગુજરાત સરકાર તથા કેન્દ્ર સરકાર નિકાસ માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. ખનિજોની, કાચી વસ્તુઓની નિકાસ કરી હુડિયામણ મેળવી આયાત-નિકાસના પાસા સરખા કરવા મત્ત થાય છે. કાચી વસ્તુઓ આધારીત ઉદ્યોગો શરૂ કરવાની બહુ તકો ઝડપી લેવી જોઈએ.

ભારતની લોહની કાચી ધાતુ જાપાન, ઝેકોસ્લોવાકીયા વગેરેમાં આવે છે અને ત્યાંથી તેમાંથી જ ખેંચીને યંત્ર સામગ્રી ભારતમાં અન્ય સ્વરૂપે આવે છે જેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

કંડલા માંડવી, નવલખી, ઓખા, સિક્કા, ખેડી, પોરખંદર, વેરાવળ, ભાવનગર વગેરે બંદરો સારા ગણાવી શકાય તેવા છે. ખીજા વીશેક નાના બંદરો પણ કાર્ય કરી રહ્યા છે, તેમાંથી બે-પાંચ બંદરોની સુધારણા કરી શકાય તેમ છે. બહારના બાંધવાનો ઉદ્યોગ-(શીપબીલ્ડીંગ) મોટા પાયા પર ઉભી કરવાની શક્યતા છે, પરંતુ તેમાં કરોડો રૂપિયાનું વિજ્ઞાપનની જેમ રોકાણ થાય તેમ છે તે માટે જાહેરક્ષેત્રે આ સાહસ થાય તો સારી એવી સફળતા મળે તેમ છે બંદરોની સગવડતા, ગોડાઉનો, બહાર્ટ, પેસેન્જર જેટીશ પાણીનો પુરવઠો, માર્ગ, એપ્રોચ રોડ ઇત્યાદિ સગવડો આપવામાં ગુજરાત સરકારે શક્ય તેટલા પગલાં લે્યાં છે, ભરે છે અને ભરશે.

(૨૭) મરુત્ય ઉદ્યોગ:-વેરાવળ ખાતે સારા પ્રમાણમાં ખીલ્યો છે, કચ્છ-સૌરાષ્ટ્રનો વિશાળ દરિયા કિનારો હોય આ ઉદ્યોગ જુદા જુદા બંદરોએ ખીલવવા જેવો છે.

(૨૮) રંગ, રસાયણ, આયુર્વેદિક તથા એસોપથી દવા બનાવવાના ઉદ્યોગો સંજોગો છે.

(૨૯) અદ્યતન યંત્ર સામગ્રીવાળી પોટરીઝની શક્યતા નકારી શકાય તેમ નથી.

(૩૦) ભારતમાં ઇન્ડુસ્ટ્રીની માંગ બહુજ વધુ પડતી હોય અને લગભગ ૬૦ ટકા માલ પરદેશથી આયાત કરવો પડે છે જાહેરક્ષેત્રે અથવા પબ્લીક લીમીટેડ કંપની તરીકે આ ઉદ્યોગ સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અથવા ગુજરાતમાં કોઈ સ્થળે શરૂ કરી શકાય તેવો છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી ઉપલેટા જીવિ. કા. સહકારી મંડળી લી.

ઉપલેટા (જિ. રાજકોટ)

સ્થાપના તા. ૧૯-૯-૫૬

નોંધણી નંબર - R. ૧૧૯-૨૨૨૩

શેરભંડોળ-વ્યક્તિ- રૂ. ૧૩૬૯૪૦-૦૦

સભ્ય સંખ્યા - વ્યક્તિ ૧૦૦૪

„ સરકારશ્રીના રૂ. ૧૦૦૦૦-૦૦

સરકાર- ૧

અનામત ફંડ રૂ. ૩૪૪૧૩-૩૬

૧૦૦૫

અન્ય ફંડ રૂ. ૨૯૩૯૫-૯૬

લાલજી નાનજી પટેલ

અંબાવી દેવશી પટેલ

મંત્રી

પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રની જુની પેઢીની-

તેજસ્વી વ્યક્તિઓ

દેશવિદેશમાં ભારતની જ્ઞાન વધારનાર અને અને પશ્ચિમી છાવણીમાં પણ માન-આદર મેળવી જનાર ભારતની એક અનન્ય વ્યક્તિ શ્રી ગગનવિહારી લલ્લુભાઈ મહેતા મૂળ ભાવનગરના એ રહીશ! વિશ્વભરમાં પ્રચિત્ત યશ્વંત્રી પુરુષ તરીકેનું માન ખાટવા માટે અને ખી નિદ્રતા જોઈને બધાને જીતી લેવાય તેવી હૃદયની સરળતા જોઈએ. ગગનવિહારી મહેતાને એ બંને ગુણો માતા તથા પિતા પાસેથી વારસામાં મળ્યાં છે. પૃથ્વીરાજ રાસોના લેખક ભીમરાવના પુત્રી સ્તવ્યવતી તથા ભાવનગરના દીવાન શામળદાસ મહેતાના પુત્ર લલ્લુભાઈના એ પુત્ર ૧૯૦૦ના એપ્રિલની પંદરમી તારીખે અમદાવાદની સાંકડી શેરીમાં લાખા પટેલની પોળમાં માતામહા ભોળાનાથ સારાભાઈની હવેલીમાં એમનો જન્મ થયો. પણ ઉછેર તો ભાવનગર કે અમદાવાદ નહિ પરંતુ મુંબઈમાં થયો. બાળપણમાં બહુ કઞ્જિયાળા અને હઠીલા સ્વભાવના ગગનવિહારી બાળપણમાં સાતરવર્ષની કૃમળી વયે માતાને ગુમાવી એટલા તે એકવીસ વર્ષની ભરપૂર વયે અવસાન પામનાર વડીલ બહેન સુમતિબહેનની મમતા હેઠળ લીધાં. જ્યેષ્ઠ પંદુ વૈદ્ય સાંકડાનું પારિત્ય, પિતા લલ્લુભાઈની વિદ્વાન ને સુમતિબહેનની પ્રકાંડ વિચારશીલતા એમને કહીએ તો ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં છે. હિન્દી વહાણુપટા સાથે તેમણે બાળીસ વર્ષ માળ્યાં છે. પરંતુ એ ભાવિનાં એ બાળુતો એમને નાનપણમાં જ મળેલા. કાકા વિદુલભાઈને મળવા જતા પિતાની

બાંગળીએ અચૂક રહેનારા ગગનવિહારી ક્યારેક એમને એ વિશે પુછાતા પ્રશ્નોનો જવાબ આપતા 'સ્ટીમર સાથે હોડકું' હોય જ ને? પિતાના ગાઠ મિત્ર ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે સાથે પણ એમને નાનપણથી જ નિકટનો નાતો બધાયેલો. મુંબઈ તથા પૂના, નાસિક વગેરે સ્થળોએ અત્રત્ર જવો અભ્યાસ કરી એમણે લંડનની સ્કૂલ ઓફ ઇકોનોમિક્સમાંથી એમ. એ.ની પદવી મેળવી. આ ઉપરાંત તેમણે ડોક્ટર ઓફ લોઝની માનાઈ પદવી પણ મેળવી છે. લંડન સ્કૂલ ઇકોનોમિક્સના તેઓ ફેલો પણ નિભાયેલા. પત્રકારત્વનું ક્ષેત્ર શ્રી ગગનભાઈ સારી રીતે ખેડી ચૂક્યા છે. ૧૯૨૬ થી ૧૯૨૮ સુધી તેઓ 'બોમ્બે કોનિકલ'ના મદદનીશ તંત્રી હતા. તે પછી સીધા ગયા હિન્દી વહાણુવટાની દુનિયામાં, ૧૯૨૯ થી '૧૭ સુધી તેઓ કલકત્તા ખાતે સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિ.ના મેનેજરપદે રહ્યા આ સિવાય એમની દક્ષતા અને કુશાગ્રતાની વિવિધ ક્ષેત્રોને સેવા મળી છે. ઇન્ડિયન એઅર ઓફ કોમર્સ ફેડરેશન ઓફ ઇન્ડિઅન એઅર ઓફ કોમર્સ, ફેડરેશન ઓફ ઇન્ડિઅન એઅર ઓફ કોમર્સ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, વગેરેના પ્રમુખ બનેલા. તેમની બુદ્ધિ પ્રતિભાની આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે પણ સેવા લેવાઈ છે. જનિત્રા ખાને વેપાર અને રોજગારને લગતી આંતર-રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં તેમણે ભારતનું પ્રતિનિધિત્વ સંભાળેલું. ટેરિફ કમિશનના અધ્યક્ષપદે પણ તેમની નિયુક્તિ થયેલી

૧૯૫૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં એમને અમેરિકા તથા મેક્સિકો ખાતેના ભારતના એકચી તરીકે મુકાયા એ એમની સેવાનો ઉચિત આદર હતો. લાગટ ૭ વર્ષો સુધી એ પદે રહી ત્યાં પોતાની કુશાગ્રતા તથા સરળતાથી એમણે અમેરિકી રાજપુરુષોનાં હૈયાં એટલાં તો જીતી લીધેલાં કે એ પહેલાં ભારત પ્રત્યે સદા ઉપેક્ષા તથા દુશ્મનાવટથી જોતા અમેરિકી તંત્રનોય હરથ પલ્ટો કરાવેલો. એ દરમ્યાન તેઓ કયુઆ માટેના ય ભારતના પ્રતિનિધિ રહેલા. એ પદેથી નિવૃત્ત થયા બાદ તેમની સેવા ભારતની ઔદ્યોગિક-કિરણ અને રોકાણ સંસ્થા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કેડેટ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ પ્રોપોરિશન એન્ડ ઇન્ડયાને પ્રાપ્ત થઈ છે. ભારત સરકારે એમને આ સંસ્થાના અધ્યક્ષ તરીકે નીમ્યા છે તેઓ આપણું ગૌરવ સમાન છે.

પરમ વૈષ્ણવ...સ્વ. જગજીવનઆપા

હજુ હમણાં જ જેમને અમરેલીએ ખિરદાવ્યા અને જેમની સેવાઓનું ઝળુ ચૂકવ્યું એવા અમરેલીના એક સન્નિષ્ઠ, વયોવૃદ્ધ સમાજ સેવક, અને જિલ્લાના જાહેર જીવનના વટવૃક્ષ સમા શ્રી જગજીવનઆપાએ ઓચિંતી વિદાય લીધી, ગુજરાતના એક સપુત્ર ડો. જીવરાજભાઈ મહેતાના વડીલબધુ હોવાને કારણે નહિ, પરંતુ પોતાની આગવી પ્રાંતસા અને સેવાને કારણે સારથે અમરેલી જિલ્લામાં લોકપ્રિય અને સૌના આશ્વાસન રૂપ અનેકા શ્રી જગજીવનઆપાનો વીરનગર ખાતે દુઃખદ દેહવિલય થયો. શ્રી જગજીવનદાસ મહેતાની ઉંમર આશરે ૮૫ વર્ષની હતી જિલ્લાની શ્રેષ્ઠઆતમાં ચારેક વર્ષ ખાતગી વ્યાપારી જીવનમાં ગળ્યા બાદ સુખદુઃખની ટાઢ-તડકાની છાંયડી વિતાવ્યા પછી જગજીવનઆપા રીતસરના આશ્રમમાં જોડાયા નથી પણ આપાએ આશ્રમ બહાર રહીને ભારતની માફક આશ્રમ જીવનને ધ્યેય બનાવી પ્રજાની અનેક સેવાઓ કરી છે. આ સેવાનો રંગ તેમને મહાત્મા ગાંધીજી સાથેના સંપર્કથી જ લાગેલો તેઓ

તથા તેમના પત્ની શ્રીમતી ત્રિવેણીબેને અનેક વર્ષો ગાંધીજી સાથે ગાળેલાં તેની ખાતરી રૂપ શ્રી જગજીવન આપા પર મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રેમ અને લાગણીઓની આત્મીયતા દર્શાવતા અનેક પત્રો મોજૂદ છે. નાનાં મોટાં શિક્ષણનાં છાત્રાલયો ચલાવવા, રેલ સંકટ કે દુષ્કાળ સંકટ નિવારણમાં માનવી અને પશુઓને રાહત પહેંચાડવી. ખાદી કે હરિજન સેવા દ્વારા દીન દુઃખી તરછેડાયેલાઓની વહારે ધાવું, યુવાનોના સર્વાંગી વિકાસ, સાધવો અને તે કારણે શિબિરો અને અખાડા, વ્યાયામ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવાં, અપંગો કે વૃદ્ધોની લકિત ભાવે સેવા કરવી, દેશી રાજ્યો કે બ્રિટિશ સલ્તનતના જીવમોનો સામનો કરવો વગેરે અનેકવિધ કાર્યો શ્રી જગજીવનઆપાએ નિષ્કામ ભાવે જીવનનાં ૭૦-૭૫ વર્ષો સુધી અવિરતપણે કર્યા છે અને આ બધું કરવા મહાન પુરુષો માફક યાતનાઓ પણ સહન કરી છે શ્રી જગજીવનઆપા ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના એક અનન્ય સેવક 'ધ ગ્રાંડ ઓલ્ડમેન' તરીકે ઓળખાતા અને આ બધી સેવાઓ ઉપરાંત પોતે પરમ વૈષ્ણવજન પણ હતા. બહેલી સવારના પાંચ વાગ્યાથી આઠ વાગતા સુધી તેમની પ્રાર્થનાઓ ચાલતી.

ગયા ડિસેમ્બર માસમાં જગજીવનઆપાને અમરેલીની અને અમરેલીની મુંબઈ તથા અન્ય સ્થળે વસતી પ્રજાએ આશરે રૂપિયા ત્રણ લાખના રકમની બેટ આપેલ. શ્રી જગજીવનદાસ મહેતાએ આ રકમમાંથી રૂપિયા ૭૫૦૦૦ અમરેલીમાં એક સ્ત્રી છાત્રાલય બંધ કરવા તથા ચલાવવા માટે આપેલા. ખાદીની રકમ ગૌશાળાઓ, પુસ્તકાલયો, હરિજન ઉદાર, બાપાર પ્રવૃત્તિ વગેરેમાં વહેંચી દીધેલા. ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છ પાંજરાપોળ અને ગૌશાળા સંઘના તેઓ પ્રમુખ હતા. જગજીવનઆપાની ધગશ, ઉત્સાહ, સરળતા, ચીવટ, સ્વચ્છતા, નિયમિતતા જે પહેલાં હતાં તેવા ગઈ કાલ સુધી હતાં. અમરેલી જિલ્લાના અનેક વિદ્યાર્થી ગૃહો, વ્યાયામ શાળાઓ, ગ્રંથાલો, પુસ્તકાલયો,

દવાખાનાં, હાઈસ્કૂલો શ્રી જગજીવનદાસ મહેતાના પ્રયાસે શરૂ થયાં છે. નબ્યાં છે. શ્રી જગજીવનબાપાએ ૧૯૨૭ની સાલથી થોડાં વર્ષો સુધરાધના ચેરમેનના હોદ્દા દ્વારા પણ અમરેલીની અનેક સેવાઓ કરી છે.

જૂના વડોદરા રાજ્યમાં પણ તેઓ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના પ્રમુખ હતા. અમરેલી જિલ્લા શાળા મંડળના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમણે અમરેલી જિલ્લાની અનેક સેવાઓ કરી છે. શ્રી જગજીવનબાપા હજુ તા. ૬ ટીએચ 'ફૂલછામ'ના પ્રતિનિધિ શ્રી દેશને મળ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે મારા એક ગુરુસમા મહાત્માના દર્શને ગોંડલ જઈ રહ્યો છું. ત્યારથી મારી આંખ નમળી છે એટલે નિષ્ણાતને ખતાવવા વીરનગર જવાનો છું. પણ તા. ૧૧-૩-૬૭ ના રોજ શ્રી જીવરાજભાઈ મહેતા આવવાના છે, તે પહેલાં તો પાછો જરૂર અમરેલી આવી જઈશ.

શ્રી જગજીવનબાપાની આ આકાંક્ષા હતી, પણ એ પૂરી થાય તે પહેલાંજ વિરનગરમાં તેમને હૃદય-રોગને હુમલો થયો અને અમરેલીનો દુઃખિયાનો આ વિસામો-વટવૃક્ષ આ પૃથ્વી પરથી ચિરવિદાય લઇ ગયો.

માનવસેવાના આ જીવન ભેખધારી

શ્રી માયારામજી

સેવકેતા પાટનગર જૂનાગઢમાં નવાખી યુગના કેમવાદી તત્ત્વમાં હિંદુઓને આશ્રય આપવા ઉઘાડી મહાનગી દેખાડનાર અને જવાબદાર રાજતંત્રની પ્રથમ સજા પોતાને ત્યાં ખૂનની ધમકીઓને ડોકરે મારી મરનાર, માનવસેવાનો આજીવન ભેખધારી. અનાથોનો-નાથ, નિષ્ઠવાન, સંસ્કારી, કર્મવીર પંડિત માયારામદાસ કેશોદ પાસેના માણેકવાડા ગમે બહિર કુટુંબમાં જન્મીને જાતી ઉમરે સંસાર વૈભવનો ત્યાગ કરી પુ. વ્યાસબાપા પાસેથી અનાથોની સેવાનો ધ્યેય મંત્ર

મેળવી પોતાનું જીવન સર્વસ્વ સેવામાં અર્પણું કરી, માનવસેવા એજ કર્તવ્યનો નારો લગાવી આ કર્મવીરે તન, મન, ધનથી કાર્ય આરંભી જૂનાગઢમાં કોઈ પણ માનવ દેહને આશરો આપતી સંસ્થા ન હતી ત્યારના કપરા સંજોગોમાં પણ અનાથો માટે એક વિશાળ મહર્ષી ગુરુકુળ ધ્વજચર્ચા આશ્રમ નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી.

માયારામદાસજીએ સેવાના ઝંડાધારી બનીને, ભેખધારી બનીને એકધારી સતત ૪૪ વર્ષ સુધી જાતી દેખરેખ નીચે વેદાંતનો જાપ લઇ અત્તપૂર્ણ અને સરસ્વતીના ઉપાસક બની અનાથ, બાળકો, સ્ત્રીઓ, વિદ્યાર્થીઓ અને યાત્રાળુઓને વિવિધ રીતે સેવાઓ આપી મુક્તસેવક બની આશીર્વાદ મેળવેલ. ૧૯૩૬માં જ્યારે રાજનશાહી હતી. અને જ્યારે વટાળ પ્રવૃત્તિ ચાલતી ત્યારે હિજરત કરતી હિન્દુ જનતાની બહેન-દીકરીઓને સામે ચાલીને આશરો આપેલ. કોમીવાદમાં વચમાં જ્યારે કોઇ હરફ ઉચ્ચારી શકતું નહિ ત્યારે જાહેરમાં મહાનગી વાપરી લોકોને મદદે આવેલ. આ સમાજસેવકે દેહની પણ ખેવના કયાં વગર જિંદગી આખી રાષ્ટ્રસેવામાં ગાળી.

શ્રી આત્મારામભાઈ બદ

સ્વરાજ્યની લડત દરમ્યાન-જેમની સમ્યાઈ, અને અજોડ સત્યાગ્રહી તરફેની કામગીરીને કારણે ગોહિલવાડની પ્રજાએ “વીર આત્મારામ” તું વિરુદ્ધ આપ્યું-એ શ્રી આત્મારામભાઈ નાનપણથી સમ્યાઈ તરફ વળેલા હતા. સુખી કુટુંબના આ પુત્રે પૂ. બાપુના સત્યાગ્રહ આંદોલનથી પ્રેરાઈને મા-ભોમની મુક્તિ જંગમાં ઝૂકાવ્યું અને ભાષ-બહેનની જોડીએ ધગધગતા અંગાર જેવી વીરતાથી રિયાસતી રાજ્યની લડતને આદેશ હોય કે ગાંધીજીનો આદેશ હોય-સ્વસ્વ કુરબાન કરીને મોખરે જ હોય તેમનો સત્ય પ્રત્યેનો આગ્રહ-ખાદી તરફની મમતા અને

પૂ. ગાંધીચિંધ્યા માંગે નખશીખ વ્યવહારમાં વર્તવાના આગ્રહે તેમના જીવનમાં ધણાએ જંજાવાતો પસાર થયા છે.

મીઠાના સત્યાગ્રહ દરમ્યાન એક મુઠ્ઠી મીઠું તેમના હાથમાંથી લેવા માટે ખિટિશ પોલીસેની ટુકડીને દિવસે તારા જોયા સમાન પુરુષાર્થ કરવો પડતો. રિયાસતી રાજ્યની પોલીસ હોય કે ખિટિશ સલ્તનતની પોલીસ હોય પણ સત્યના આગ્રહને કારણે તેમને શારીરિક માર ખૂમ જ સહન કરવો પડ્યો છે.

સત્યાગ્રહીઓ સામેના જામનગરના દુવંતવિની તપાસ માટે જ્યારે શ્રી આત્મારામભાઈએ નિર્ણય જાહેર કર્યો ત્યારે સૌજાત્રની પ્રજાનાં મન બિચા થઈ ગયાં બાળકુખજીને કંસની રાજધાનીમાં મોકલતાં મથુરાની પ્રજાનાં મન બિચા થઈ જાય તેવી સ્થિતિ હતી. એ વખતે પરાક્રમી માતા શ્રીમતી ઉત્તમપ્રભાએ કહ્યું, “મા બોમની મુકિત કાળે મરી દીટજે પાછો ફરતો નહિ” એ પરાક્રમી માતાનો પુત્ર એક વીરની અદાથી જામનગરની ધરતી ઉપર ઉતર્યો. ચમત્કાર કહો કે ઇશ્વરની પ્રેરણા કહો પણ જામનગર રિયાસતી રાજ્યે શ્રી આત્મારામને માનભેર રાજના મહેમાન તરીકે આવકાર્યો પણ તેમણે તો સીધા સત્યાગ્રહીઓની બાળ કાઢવાનું જ સ્વીકાર્યું. અને વિજયી બનાવે જાવનગર આવવાનો તાર આવ્યો ત્યારે પણ આ વાત માનવા કોઈ સ્વજન તૈયાર ન હતું.

આમ સ્વરાજની લડતના આ વીરસેનાનીએ પૂજ્ય સરદાર પર જાવનગરમાં થયેલ હીયકારા હુમલા સમયે પોતાની જાતને આડી ધરી અને સત્ય કહેવાના આગ્રહને પરિણામ એક વખત સરદારશ્રીએ પણ સૌ કોઈને કહેલું કે “જોજો હો આત્મારામ એકલો ન પડી જાય.”

સ્વરાજ્યની લડતના આ વીર સમક્ષ સ્વરાજ્ય

આવ્યા પછી સત્તા તરફ જતા માટે નજીકના માનનીય સાથીઓ તરફથી અનેક તકો રજૂ કરવામાં આવી હતી. તેનો નમ્રતાપૂર્વક તેમણે ઇન્કાર કરી સત્તાથી દૂર રહી કેમ્પેસનો સેવા કરવાનું જ ચાલુ રાખ્યું.

અડગ વીરતાની આ મૂર્તિને સ્વર્ગસ્વ અનન્ય કેળવણીકાર શ્રી નાનાભાઈ લહે એક સ્થળે તેમનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું છે કે, “આત્મારામ તો સાચાને કટકો છે.”

સ્વરાજ્યની લડત દરમ્યાન અને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ પછીના કાળના વહેણ સાથે તેમની રાજશી કાત વૃત્તિની વીરતાનો પૂર્વાધ પૂરો થયો અને આધ્યાત્મિક ઉંડાણ અને અમેશ્વ શાન્તિથી મનને ઉંચી ભૂમિકા પર લઇ જવાની તેમની પ્રક્રિયાએ સંતકોટીમાં તેમને મૂકી દીધા છે. સ્વભાવે હળાહળ ઉગ્ર છતાં બાળક સુલભ નિર્દોષતાવાળા આ સંતના હૃદયમાં, ચોતરફ ચાલતી-ફૂલીશાલતી સામાજિક અસમાનતા, ભેદભાવ અને જીવન અને કવન વચ્ચેની ખાઇએ-સામાજિક બદીએ અકળાવી નાંખે તેવું મનોમનન ચાલી રહ્યું છે. દારૂની બદીને દૂર કરવાનો તેમના મનમાં એ પ્રાણુપ્રશ્ન બની રહ્યો છે.

શ્રી આત્મારામભાઈએ તેમના જીવનમાં અનેક જંજાવાતોનો સામનો કરી “એકલો જાને ર” જેવી વીર અદાથી સંત-પ્રકૃતિથી ગાંધી ચિંધ્યા માંગે જવાના એક અનેક પગદંડી હાલી કરી છે.

પારદર્શક નિષ્પાપ જીવનની સૌરભલામાં તેમના જીવનમાં કેમિયું કરવાનો કોઈ પુરુષાર્થ કરે તો પ્રેરણાદાયક તરવો-રત્નો મેળવવાની પૂરી શક્યતાઓ પડી છે. સૌ કોઈને તેમના તરફ મમતા, માન અને આદર છે.

સૌજન્યમૂર્તિ વૈકુંઠભાઈ

ભાવનગરના મુત્સદ્દી મહેતા કુટુંબના સર લલ્લુભાઈ શામળદાસે એ રાજ્યનો મોટો હોદ્દો છોડીને મુંબઈના ઔદ્યોગિક જીવનમાં ઝંપલાવ્યું અને અનેક ઉદ્યોગોનો પાયો નાખનારા અને જનકલ્યાણની અનેક પ્રવૃત્તિઓના પ્રણેતા તરીકેનું સ્થાન તેઓએ ઝડપી લીધું. પણ એ સૌમાં સહકારી પ્રવૃત્તિના પિતા તરીકે સ્વ. સર લલ્લુભાઈ શામળદાસની નામના જનતાના નીચામાં નીચા થર સુધી ફેલાઈ હતી અને એમના સૌજન્યની સુવાસ પણ એમને પ્રસરી રહી હતી એ સર લલ્લુભાઈ શામળદાસના મોટા પુત્ર લખે શ્રી વૈકુંઠભાઈએ પિતાનો વારસો સારી રીતે સલાબ્યો. દિવાળ્યો, એટલું જ નહિ પણ, અનેક ક્ષેત્રે પિતા કરતાં પણ પોતે સવાયા થઈને પિતૃઋણ ઉત્તમ રીતે અદા કર્યું. સર લલ્લુભાઈના બીજા પુત્ર આંતર-રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ ધરાવતા શ્રી. ગગનવિહારી મહેતાએ પણ પિતાના નામને સવિશેષ ઉજાળ્યું એ સૌ કોઈ જાણે છે. શ્રી. વૈકુંઠભાઈએ સહકારી પ્રવૃત્તિને પોતાનો પ્રાણ આપ્યો. ગ્રામપ્રજાના અર્થકારણનો જોડો અખ્યાસ એમને આમાં સહાયભૂત થયો અને આજે સહકારી પ્રવૃત્તિનાં મૂળ જો દેશમાં જોડા ન ખાયાં હોય અને એ પ્રવૃત્તિને પરિણામે ખેડૂતો તેમજ ગ્રામપ્રજાને કશો પણ લાભ થયો હોય તો તેમાં શ્રી વૈકુંઠભાઈનો હિસ્સો મોટો છે.

જ્યક્ત શૈક્ષણિક કારકિર્દી પછી ૨૧ વર્ષની ઉંમરે શ્રી વૈકુંઠભાઈ બોમ્બે સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટિવ બેંકના મેનેજર તરીકે જોડાયા અને પછી તો એના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે ૨૪ વર્ષ સુધી સેવા આપી. વર્ષો સુધી બોમ્બે સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ યુનિયનના તેઓ અધ્યક્ષપદે રહ્યાં, નાણાં પંચ, કરવેરાને લગતી તપાસ સમિતિ અને એવી એવી બીજી અનેક સમિતિઓના અધ્યક્ષ કે સભ્યપદેથી તેમણે કરેલી સેવાઓ

વિપુલ કહેવાય એવી છે. સહકારી પ્રવૃત્તિ તેમ જ બેંકિંગ, વીમા વગેરે વ્યવસાયના તો તેઓ નિષ્ણાત હતા. દેશની આઝાદીની લડતમાં ‘હડી જાવ હિંદમાંથી’ લડતમાં તેમનો સાથ હતો.

ગાંધીજીની વિચારસરણીના તેમના જેવા યુસ્ત હિમાયતીઓ દેશમાં ઓછા જ છે. આઝાદીની શરૂઆતના કાળના વિશાળ મુંબઈ રાજ્યના શ્રી. બાળગંગાધર ખેરના પ્રધાનમંડળમાં તેઓએ નાણાં, સહકાર અને ગ્રામોદ્યોગ ખાતાનાં પ્રધાન તરીકે કિમતી સેવા આપી હતી. રચનાત્મક પ્રવૃત્તિની કોઈ પણ શાખા એવી નથી જેમાં શ્રી વૈકુંઠભાઈનું એક કે બીજા પ્રકારનું પ્રદાન ન હોય. રાજકન્યથી સામાન્ય રીતે તેઓ અલિપ્ત રહેતા હતા એટલે પહેલી સામાન્ય ચૂંટણીમાં દેશનેતાઓના ધણુ આગ્રહ છતાં તેઓએ હિમેશ્વરી કરવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. ખાદી ગ્રામોદ્યોગ બોર્ડ અને પંક્તીથી ખાદી ગ્રામોદ્યોગ પંચના અધ્યક્ષપદે ૧૯૬૩ સુધી તેઓ હતા અને એ રચનાત્મક ક્ષેત્રમાં તેમની કામગીરીની યશસ્વી નોંધ લીધા વિના ચાલે એમ નથી. બ્રિટિશ સરકારે એમને ખિતાબથી નવાજ્યા હતા પણ રાષ્ટ્રીય આંદોલનમાં તેણે ગુન્નરેલા દમનના વિરોધમાં તેમણે એ ખિતાબ ફગાવી દીધો હતો. ભારત સરકારે તેમને પદ્મભૂષણ જનાવીને તેમની રચનાત્મક સેવાઓની કદર કરી હતી.

શ્રી મોહનભાઈ વીરજીભાઈ પટેલ

અમરેલીના એક જૂની પેઢીના, વડોદરા રાજ્યના સમયથી એક પ્રજાસેવક છે. મહાત્મા ગાંધીજી, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, શ્રી દેવરસભ, હરિલાલ ગોવિંદજી પરીખ જેવા પ્રખર રાષ્ટ્રનેતાઓ સાથે તેમણે પ્રજાની સેવાઓ કરી છે અને આજે એંશી વર્ષની ઉંમરે પણ તેઓ શિક્ષણક્ષેત્રે પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા

છે. સ્વરાજ્યની અહિંસક લડત દરમ્યાન તેમણે જેલયાત્રા પણ ભોગવી છે.

શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલના પિતા શ્રી વીરજીભાઈ પટેલ પણ જૂના વડોદરા રાજ્ય દરમિયાન અમરેલી જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ હતા. શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલે પણ આ સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે અમરેલી જિલ્લાની અનેકવિધ સેવાઓ કરી છે, અને તેમના પુત્ર શ્રી દારકાદાસભાઈ પટેલ પણ આજે અમરેલી જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ છે.

અમરેલી જિલ્લા પંચાયત શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલનુઆજે ત્રણ પેઢીથી સેવાક્ષેત્ર બની રહ્યું છે.

શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલનો જન્મ અમરેલીમાં ઈ. સ. ૧૮૮૮ માં થયો હતો. તેમણે અમરેલી, જૂનાગઢ અને મુંબઈમાં કેળવણી લઈ, મુંબઈ યુનિવર્સિટીની બી. એ એલ. એલ. બી. ની પદ્ધતિઓ પ્રાપ્ત કરી હતી, અને ત્યાર પછી અમરેલીની ન્યાય અદાલતમાં વકીલાત શરૂ કરી હતી. તેઓ અમરેલીની બાર એસોસિએશનના પ્રમુખ હતા. ૧૯૨૧થી ૧૯૩૬ સુધી અમરેલી શહેર સુધરાઈના પ્રમુખ તરીકેનો હોદ્દો ભોગવી અમરેલીની બનતાની સેવા કરી હતી. ઇ. સ. ૧૯૩૦ ની સાલમાં વડોદરા નરેશ શ્રીમંત અયાજરાવ ગાયકવાડે શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલની સેવાઓની કદર કરી તેમને રાજ્યચરતનના ઇલકાબ બક્ષ્યો હતો. વડોદરા રાજ્ય દરમ્યાન અમરેલી જિલ્લા પ્રજા મંડળના ૧૯૨૯ થી ૪૦ સુધી પ્રમુખ હતા.

ઈ. સ. ૧૯૫૨ ની સાલમાં તેઓ ગુજરાત પ્રદેશ કોંગ્રેસના એક્ઝ-ઓફિસિયો સભ્ય હતા. અને તે જ સાલ તેઓ અમરેલી જિલ્લાના ઓખા, ધારી, ખાંભા મત વિસ્તારોના મુંબઈ રાજ્યની ધારાસભામાં પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટાયા હતા.

આ ઉપરાંત અમરેલી જિલ્લા પંચાયત, અમરેલી કેળવણી મંડળ, સૌરાષ્ટ્ર પાટીદાર લેકેવા જ્ઞાતિના મંડળ-સૌરાષ્ટ્ર પટેલ કેળવણી મંડળ, અમરેલી જિલ્લા મધ્યસ્થ બેન્ક, અમરેલી રામકુંવરબા જિમખાના વગેરે અનેક સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે તથા અન્ય ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્રની સંસ્થાઓના સભ્ય તરીકે ગંઢી સેવાઓ આપી છે.

શ્રી મોહનલાલભાઈ પટેલ આજે ૮૦ વર્ષે પણ કેળવણી સંસ્થાઓમાં રસ લે છે, અને આખું વર્ષ ઠેકઠેકાણે વૃક્ષ વાવતા, ઉછેરતા બેતા મળે છે.

૨૫. શંભુભાઈ ત્રિવેદી, ગારિયાધાર

ગાંધીવાદી પેઢીના સાચા બે પ્રતિનિધિ :- એક શ્રી આત્મારામભાઈ અને બીજા શ્રી શંભુભાઈ-ગોહિલવાડના આ બે સપૂતોએ ગાંધીવાદના સિધ્ધાંતો, જીવનપ્રાણાલી, અને પરાને પચાવવો જેમ અધરો તેવા જીવનના સનાતન અત્યને પચાવીને શ્રી શંભુભાઈએ જે સત્યાગ્રહ અને અનિષ્ટોનો આગતો કરવાની પગદંડી ઊભી કરી છે-તે યુવાન પેઢી માટે ખરેખર પ્રેરણાદાયી બની રહેશે.

શ્રી શંભુભાઈ ગાંધીયુગના મહર્ષી હતા. તેમના શુદ્ધ પાગદર્શક જીવનની સૌરભતાની વિગત કોઇએ તો કંઇક રીતે કંડારવી પડશે-તો સૌરાષ્ટ્રની ધત્તીની સરકૃતિના પય પીને ઊછરેલી આ વ્યક્તિએ ગાંધીવાદની ગગને પચાવીને રિયાસતી રાજ સભે જેહાદ જગાવી હતી, એટલું જ નહિ પણ સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રે જ્યાં જ્યાં અશુદ્ધિ દેખી છે તે તે સ્થળે પ્રચંડ પુણ્ય પ્રકોપ મિત્રો સાથે પણ તેમણે બતવ્યો હતો.

તેમની તરફ માત્ર પાલીતાણાની અને ગારિયા-ધારની પ્રજાના લોકહૃદયની પ્રેમની સરિતા નહોતી

પણ સમસ્ત ગુજરાતની પ્રજાના હૃદયમાં આ સંત પુરુષ માટે આદર અને માન હતાં, ગાંધીવાદનાં જીવનનાં મૂલ્યોને પચાવવામાં કાળજીપૂર્વક જીવન જીવી ગયા.

૨૨. સરોજબહેન મહેતા

મૂળ નામ સાવિત્રીબહેન, પિતાનું નામ જીકુભાઈ અને માતાનું નામ તાપીબહેન. શ્રી સરોજબહેન દાણીભાઈ અને બળવંતભાઈએ શરૂ કરેલ વિદ્યાલયમાં પ્રથમ વિદ્યાર્થીઓમાંનાં એક.

શ્રીમતી રમાબહેન ત્રિવેદીનાં સૌથી મોટાં બહેન તાપીબહેનનાં પુત્રી. માસી, બાણજ અને અન્ય સાહેલીઓએ દેશની કારમી કંગાલિયત, સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વગેરે પ્રશ્નોની બીતરમાં બીતરતાં તેમના દિલમાં આગ લાગી અને કંઈક એવું કરવાની મહત્વાકાંક્ષા-ઓના નકશા કરવાના મનસૂઆ કરતાં સરોજબહેને આખરે તેમના જીવનમાં એ મહત્વાકાંક્ષાને સાકાર કરી બતાવી.

તેમનો સ્વભાવ શાંત હતો. તેમની તોવ શુદ્ધિશક્તિ પદ્મભાવમાં રાજકારણની હોય કે સમાજજીવનની કોઈ પણ સમસ્યા હોય તેનું તરત પકડી શકતાં. આ શક્તિઓ શ્રી બળવંતભાઈના જાગૃતમાન વ્યક્તિત્વનું અસૌપન કરી એક પડછાયાની જેમ ગોહિલવાડ કે દેશના ઉત્થાનની કોઈ લડત હોય કે કોઈ પ્રશ્ન હોય તેને ઉકેલવાના તાણાવાણામાં શ્રી સરોજબહેનની શક્તિઓ પાયામાં પડી હતી.

શ્રી સરોજબહેન સ્વભાવે ખૂબ જ હાસ્યરસિક હતાં તેની પહેચાન બહુ જ ઓછાને ખબર છે. ગોહિલવાડના એકમાત્ર અનંતશત્રુ જેવા લોકમાન્ય નેતા શ્રી બળવંતભાઈ મમેતાએ ઉપાડેલ લગીરથ

કામમાં પોતાની જાતને શ્રી બળવંતભાઈની જાગૃતમાન પ્રતિભામાં સમાવી રાજકીય અને ખૂબ જ કસોટી માગતા પ્રશ્નોને ઉકેલવા, અનેક ઝંઝાવાતોની સામે પોતાની જાત ધરી દેધે આ બહેને જે પોતાની વિરલ શક્તિઓ બતાવી છે તેનું મૂલ્યાંકન કરવું ખૂબ જ મુશ્કેલ છે.

શ્રીમતી લંડારનાયક, વિજ્યાલક્ષ્મી, ઇન્દિરા ગાંધી કે એવી અનેક બહેનો જ્યારે ભારતના રાજકાંણ, સમાજકારણના નભોમંડળમાં પોત-પોતાની રીતે એક તારલાની જેમ ચમકી રહેલ છે તેવી જ શક્તિઓથી ભરપૂર શ્રી સરોજબહેન પોતાની સમક્ષ પડેલ આવા પ્રશ્નોબનોને ઠોકરે મારી એક પ્રેરણા બની રહેલ છે. તેમના જીવનના નાના મોટા પ્રસંગોને ભાષામાં કંડારવાનું કામ ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. શ્રીમતી સરોજબહેન પાસે નવયુવાનોને માતાનો પ્રેમ મળે, સમકક્ષને બહેનનો ભાવ મળે અને વડીલોને એક વિનયી સુશીલ દેખાતી આ લઘુ નારીનું વ્યક્તિત્વ ખૂબ જ અનેરું લાગે.

નતન કુંડલાના ઘડવૈયા વીર મણિભાઈ

નૂતન કુંડલાના ઘડવૈયા વીર મણિભાઈ, આખું નામ શ્રી મણિશંકર શામજી ત્રિવેદી પણ તેમને બધા 'વીર મણિભાઈ'ના લાડીલા નામથી ઓળખે. તેમનો જન્મ એક ધર્મપ્રેમી, શ્રદ્ધાવાન અને આસ્તિક કુટુંબમાં થયો હતો પિતાશ્રી શામજીભાઈ પોતે જ વિદ્યાવ્યાસંગી હતા. એટલે પુત્ર ખૂબ જ વિદ્યાબ્યાસ કરીને વિદ્વાતમાં ખપે તેવી મહત્વાકાંક્ષા ધરાવતા, શ્રી મણિભાઈ બાળવણી જ અભ્યાસ કરતા રહેતા. અભ્યાસક્રમ દરમિયાન ભારતમાં નેશનલ કેમિસ્ટમાં ખાલ, પાલ અને લાલની ત્રિપુટીનું વર્ચસ્વ હતું. એ તરફ તેઓ આકર્ષાયા. રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી પ્રેરાઈને તેમણે સાવરકુંડલામાં 'આલમિત મંડળ'ની સ્થાપના કરી.

આ મંડળમાં શ્રી મણિભાઈ, ડૉ. વ્રજલાલ મેઘાણી, ડૉ. બાલુભાઈ જૈન, શ્રી કપુરચંદ મહેતા, શ્રી હગનભાઈ સંઘવી, શ્રી ખટુકભાઈ મહેતા, શ્રી હરિલાલ વિવેદી, શ્રી કનૈય ભાસ્તર અને શ્રી મથુર-પ્રસાદભાઈ વગેરે જોડાયેલા.

આ 'બાલમિત્ર મંડળે' મણિભાઈની આગેવાની નીચે કુંડલામાં સેવાકાર્ય શરૂ કર્યું. નિરક્ષરતા નિવારણ, પ્રૌઢ શિક્ષણ અને દર્દીઓની સેવા જેવાં કાર્યો ઉપાડ્યાં. કુંડલા વિભાગમાં એ વખતે ઇન્ફલ્યુ-એન્સિબલ રોગ ચાલતો હતો. જેમાં રોજ પચાસ જેટલા માણસોનાં મૃત્યુ થતાં હતાં. તેથી આ મંડળે ઘેર ઘેર પહોંચી દર્દીઓને દવા-પાણી-ફળો વગેરે પહોંચાડીને સેવા કરેલી તે વાત તે વખતના લોકો હજી જુદ્યા નથી.

જ્યારે મહાત્મા ગાંધીજીએ ભારતના રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે શ્રી મણિભાઈ એમ. એ.ને અભ્યાસ કરતા હતા. મહાત્માજીની ત્રિવિધ બહિષ્કારની હાકલને માન આપી બહુતમાં ઝંપલાવ્યું. જીવનભર રાષ્ટ્રીયતા કાળે ઝૂંપ્યા અને છેવટે મુંબઈની એક સભામાં અચાનક મૃત્યુ થયું.

૨૧. કેશવજી હરિભાઈ મોદી :- શ્રી કેશવજીભાઈનો જન્મ સંવત ૧૮૯૬ માગશર શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ થયો હતો. માધ્યમિક અભ્યાસ પૂરો કર્યા બાદ વડોદરા અંગેનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. હાઇકોર્ટ પ્લીડર તરીકેની પરીક્ષામાં ૭૦૦ ઉમેદવારો બેઠા હતા, તેમાંથી ફક્ત ૧૩ ઉમેદવારો પાસ થયેલા. તેમાં શ્રી કેશવજીભાઈ પ્રથમ નંબરે પાસ થયેલા એવા તેઓશ્રી વિદ્વાન હતા.

શરૂઆતમાં થોડો સમય તેમણે વડોદરા કરેલી. ત્યારબાદ વાંકાનેર રાજ્યી નોકરીમાં જોડાયા ત્યાં બે વર્ષ નોકરી કરેલી ત્યારબાદ તેમને ભાવનગર રાજ્યમાં નિમણુક મળતાં ગોહિલવાડમાં પાછા આવેલા.

ભાવનગર રાજ્યમાં ન્યાયાધીશ તરીકેની તેમની કારકિર્દી ધણી જ યશસ્વી અને દક્ષતાપૂર્ણ હતી. તેઓ ન્યાયાધીશના પદેથી નિવૃત્ત થયા બાદ રાજ્યે તેમની વિદ્વતા અને ન્યાય ખાતાના કાયદાઓ, પરિપત્રો અને ઠરાવોનું ભંડુ જ્ઞાન જોઈ તેનું સંશોધન, સંકલન અને સંગ્રહ કરવા માટે તેમની અથગ મહેનત બાદ એક મોટું પુસ્તક પ્રગટ કરેલું. જે “મોદી સંગ્રહ” તરીકે લોકોકિતમાં ખોલાય છે. વાસ્તવિકતામાં આ ગ્રંથ ન્યાય ખાતાના કામને માટે આધારભૂત ગ્રંથ મનાય છે.

શ્રી પ્રભુદાસ

શ્રી પ્રભુદાસભાઈનો જન્મ પોરબંદરમાં સને ૧૯૦૦ માં ગાંધી કુટુંબમાં થયો. એમના પિતામહ જીવનલાલ ગાંધી અને ગાંધીજીના પિતા કરમચંદ ગાંધી એ બંને સગા ભાઈઓ હતા.

શ્રી પ્રભુદાસભાઈ બાલ્યાવસ્થામાં ગાંધીજી સાથે રહ્યા હતા અને તેમની ઘેરી અસર શ્રી પ્રભુદાસભાઈ પર પડેલી છે. અને તેનું પ્રતિબિંબ એમણે લખેલા ‘જીવનનું પરોઢ’માં જોવા મળે છે, આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે લખી છે અને આ પુસ્તકને શ્રી નર્મદ સાહિત્ય સભાએ, નર્મદ સુવર્ણ ચંદ્રક આપીને નવાજ્યું છે. હિન્દી ભાષામાં પણ તેમણે ડૉ. રાજેન્દ્રભાણીની આત્મકથા લખી ભારત સરકાર તરફથી ઇનામ મેળવ્યું છે.

તેઓ સ્વભાવે નમ્ર અને સીના સાદા છે આજે તેઓની ૬૬ વર્ષ ઉંમરે પણ ગામેગામે ફરીને ગાંધીજીના આદર્શને મૂર્તિમત કરવા અવિરતપણે કાર્ય કરી રહેલ છે. આઝાદીની સ્વયંચાલનાં તેમણે જેલવાસ પણ ભોગવ્યો છે.

રામભાઈ બાયાભાઈ ધીરાજીયા

લીલીયા મહાલના હાથીગઢના વતની શ્રી રામભાઈ

જે જમાનામાં પરદેશી હુકમતની ધાક ખેસતી-આખળ આવી કોઇ હિંમતપૂર્વક બોલી શકતું નહિ તેવા ગુણાલી યુગનાં પ્રગતિશીલ વિચાર ધરાવનારા એક આગેવાન ખેડૂત હતા.

એ વખતે રાજ્ય તરફથી તેમને જમીન ખાલસાનો હુકમ આપ્યો હોવા છતાં તેને મથક નહિ આપતા નિડરતાથી તેનો સામનો કર્યો. એ અરસામાં-ઈન્ડીલાખનો નાદ જ્યારે ગૂંજતો હતો ત્યારે આપણા સ્વ. બળવંતરાયનો લીલિયા વિસ્તારમાં પ્રવૃત્તિ હોય ત્યારે સ્વ. મહેતાનો ઉતારો શ્રી રામભાઈને ત્યાં જ હોય, રામભાઈની અનન્ય રાષ્ટ્રભક્તિ અને બીજી જાતના પ્રેરક સહકારને લીધે શ્રી બળવંતભાઈ લીલિયાને કાર્યક્ષેત્ર મથક બનાવ્યું હતું.

૮૦ વર્ષની વયે શ્રી રામભાઈ સ્વર્ગવાસ થયા સુવાસ મુકતા ગયા. તેમનું વિશાળ કુટુંબ પરિવાર આજ સારી સ્થિતિમાં છે.

જમાદાર ફત્તેહમહમદ

કચ્છના ઇતિહાસમાં વિશિષ્ટ રચના મેળવનાર વ્યક્તિ છે જમાદાર ફત્તેહમહમદ આમ તે ફત્તેહમહમદ એક ગરીબ માણસ, બકરાં ચારવા એ એતો વ્યવસાય હતો. બકરાં ચારતાં-ચારતાં એક સમયે સમગ્ર પ્રદેશનો રાજકીય દોર પોતાના હાથમાં લીધેલો.

જમાદાર ફત્તેહમહમદની એટલી આણુ વર્નીતી કે તેનાથી દુશ્મનો ડરતા રહેતા. સિંધના મીરે પર તેમની હાક વાગતી. દુશ્મનોના હુમલાથી કચ્છની ધરતીને બચાવવા માટે જમાદારે લખપતનો કિલ્લો બંધાવેલો એ કિલ્લો આજે પણ તેની વિજયગાથા ગાતો બોલો છે

ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં તેણે પોતાની નામના કાઢેલી. ટીપુ સુલતાન સાથે દોસ્તી કરેલી. જમાદાર ફત્તેહમહમદને 'કચ્છના કોમવેશ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

સમાજસુધારક સ્વ. શ્રી લીમખાખા

સ્વર્ગસ્થનો જન્મ સને ૧૮૮૯ ના ઓકટોબરની ૩ જી તારીખે મોટી મારક મુકામે થયો હતો. પૂરી પ્રાથમિક કેળવણી લઘુ શિક્ષક તરીકે થોડો સમય કામ કરેલું, પણ એ કામ તેમના રાષ્ટ્રીય વિચારોને આડે આવતું હોય, શિક્ષકની નોકરી છોડી ૧૮ વર્ષની ઉંમરે તેમણે જાડેર જીવનની દીક્ષા લીધી હતી. સૌરાષ્ટ્રના એક કિસાન આગેવાન હોવા છતાં જીવનના છેલ્લા વર્ષો સુધી તેમને જાતે હજી ચલાવીને ખેતી કરી હતી. સ્વરાજ્ય પહેલા સામાજિક પ્રવૃત્તિની દૃષ્ટિએ તેઓશ્રી આ બહેનોની ફરજિયાત કેળવણીના કામમાં સમાજની અંદર ફરફટી જેવી કે બાળલગ્નની નાબૂદી, મરણ પાછળ ભોજન અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કામ ૬૦ વર્ષ સુધી કરેલું. તેઓએ અસ્પૃશ્યતા નાબૂદીના કામમાં પોતાના વતનમાં ગામમાં એક વિશાળ સમેલન ૧૯૧૬ માં પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રમુખપદે બેઠા તે દ્વારા તે વિચારના પ્રચારને વેગ આપેલો. રાજકીય દૃષ્ટિએ સ્વર્ગસ્થશ્રીએ કાઠિયાવાડના ખેડૂતો દેશી રાજ્ય સામે નિર્ભય અને એ દૃષ્ટિએ સંગઠિત કરવા માટે સને ૧૯૨૧ માં રાજકોટ મુકામે સ્વ. શ્રી વિક્રમભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે મળેલા કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદમાં અસંખ્ય ખેડૂતોને લઈ ગયેલા અને તે સમેલનના સ્વાગત મંત્રી તરીકે કામ કરેલું.

રાજકોટ સત્યાગ્રહ પછી દેશી રાજ્યોની અંદર જે રાજકીય જાગૃતિ આવી તે દૃષ્ટિએ ગોંડલ રાજ્યની અંદર પ્રજામંડળની રચના કરી તેના પ્રમુખ તરીકે તેઓએ છેક સુધી કામ કરેલું. તેઓએ લોકભારતી

સંસ્થા ઉભી કરવામાં મદદ કરી અને તેના દૂસ્તરી તરાકે કામ ક્યું હતું.

દેશી રાજ્યોના એકીકરણ વેળા જૂના ગોડલ રાજ્યનું સૌરાષ્ટ્રના એકમમાં વિલગ્ન થવાનું હતું તે પહેલાં તેઓએ મહેસુલ સંભાળી વહીવટ કાઉન્સિલના સભ્ય તરીકે કામ ક્યું હતું. સૌરાષ્ટ્ર વિધાનસભામાં સૌ પ્રથમ તેઓ ધોરાજી ઉપલેટા વિસ્તારમાંથી અને પછી ભાયાવદર કંડોરણ વિસ્તારમાંથી ચૂંટાયા હતા. અને સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું સુખ સાથે જોડાયેલ યતાં ત્યાંની વિધાનસભાના સભ્ય તરીકે પણ અમુક સમય તેઓ રહ્યા હતા.

ગુજરાત સરકારે ખેત મજૂરોના દર સુધારવા માટે મિનિમમ વેધછસ એક્ટ માટે નિમેશ સમિતિના સભ્ય તરીકે તેઓએ કામ કરી તેના અહેવાલ ઘડવામાં તેઓશ્રીએ મહત્વનો ફાળો આપ્યો હતો. તેમનું સાથે જીવન જનતાની સેવામાં પસાર થયું હતું. સૌરાષ્ટ્રની જે પાયાની સુધારેલી ખેતી છે એના અખતરા પોતે જાતે એમના ખેતરમાં કરતા અને શુદ્ધ ખેડૂત તરીકે મરણપર્યંત જીવ્યા છે. આ રીતે સૌરાષ્ટ્રના સામાજિક રાજકીય અને આર્થિક ઇતિહાસમાં સૌરાષ્ટ્રનાં ખેડૂતો એમને યાદ કરે છે. સરકારી નોકરો અને સામાન્ય પ્રજાજન વચ્ચે કાર્યકર કડીરૂપ કેવો હોવો જોઈએ એ એક નમૂનેદાર નિશાન જે કાઠિપણ હોય તો તે સ્વ. ભીમજીભાઈ હતા. સરકારી નોકરોને પ્રજાની વધારેમાં વધારે સેવા કરતા કરી મૂકવા માટે એમણે પેતાની આત્મસુજ અને અક્ષલ, હોશિયારીના મોટા ફાળો એ જમનામાં આપ્યો હતો. એમના જેવા આગેવાન અને લોક-લાગણીવાળા કાર્યકરના જગ્યાથી સૌરાષ્ટ્રના તે વિસ્તારને ઘણું મોટું સહન કરવું પડ્યું છે.

મેઘજી જેઠા

સૌરાષ્ટ્રના મેંસાણના એક સંત પુરુષ યાદ આવે છે દસેક વર્ષ પર દેવગત થયા પરંતુ તેનું જીવન નોંધપાત્ર છે. મેંસાણ અને આજુબાજુના પ્રદેશમાં સામાન્ય લોકો એને સ્મરે છે. એ સત્યાગ્રહી હતા, અને એમણે જુનાગઢ નવાખી જેલની બારે યાતના સહી હતી.

એ વિભૂતિ નજર સામે તરે છે. મેઘજી જેઠા ગામના ખેડૂત, સનંદ મેળતી મેંસાણમાં વકીલાત કરતા. મેજસ્ટ્રેટ કહેલું ‘તમે કવોલીકાઈડ નથી.’ ચાનક ચડી એક વર્ષમાં મેદિક, બીજા વર્ષે એડવોકેટ થયા. ધૂની માણસ યાદદાસ્ત અદ્ભૂત-ગીતા, બાઇબલ, જૈનસૂત્રો કંઈસ્થ, એકવાર વાંચ્યું બસ કંઈસ્થ. બચપણમાં જુનાગઢમાં ભણ્યા ત્યારેના તેમના મિત્ર પુરુષોત્તમ પાઠક ચોરવાડ-જુનાગઢવાળા જે કલકત્તામાં જીવનભાલ લી. ના મેનેજર હતા. તે તેમના મિત્ર અને ભક્ત પણ તેઓ કહેતા, મેઘજીભાઈના સાહિત્યને ઉપયોગ કરશો અને તે માટે પૈસા જોઈએ તે મંગાવી લેશો. એક પુસ્તિકા પણ પ્રકટ કરેલી. ‘સ્વાયત શાસન’ (૧૯૩૭) મેઘજીભાઈએ ધરખાર છોડ્યા ખેતરમાં ‘પાવંતી આશ્રમ’ કરીને રહ્યા. કાર્મ પણ રાજતંત્રનો ઇન્કાર કરતા તેથી કરવેરા ન ભરી શકાય એ માટે જમીન તેના પરિન અને સાગાને સોંપી ખેતરમાંથી દાગું વગેરેનો સરસો કરો બાકીને ખાતા ૮-૯ વર્ષ મૌન પાળ્યું, બાકીની હાથે સીંચેલી ચડી પહેરતા. ચોમાસાના ૨-૩ માસ બાદ કરતા ખુલ્લા આકાશ નિચે ખેતરમાં પછેડી પાથરી સૂઈ રહેતા.

ખોરાકમાં ૨-૩ વસ્તુઓ ખાતા. મસ્ત જીવન જીવતા ટોસ્ટોય એના પ્રિય ગુરૂ હતા એમ કહી શકાય. નવજીવન, હરિજનબંધુ વાંચતા, ૧૦-૧૫ મિનીટ રેડિયો કાંતતા, ઝાકુ બઈને નિત્ય વાળવાનું.

કરતા પૈસાનો સંગ્રહ નહિ પોતાના પતિન ભાત મોકલતા તો સ્વીકારતા ખરા. પત્રિકા હસ્તચિખિન તેઓ કાઢતા એના ૧૫-૨૦ ગ્રાહકો હતા તેઓ 'સૌરાષ્ટ્રનાં સાચું રતન' હતાં.

હરિલાલ દ્વારકાદાસ સંઘની અમરેલી :-

સને ૧૯૪૪માં જાહેર જીવનમાંથી નિવૃત્ત થયાં છે. છતાં તેના મિત્રોએ તેમને જાહેર જીવનમાંથી મુક્ત કર્યા નથી. છેલ્લા સાત વરસથી પુણી સંપ્રદાયની હરેલીનું બહારથી સંચાલન કરે છે. યથાશક્તિ સેવા આપે છે. અને હમણાં અમરેલી ગૌશાળાની સેવા તેમને સોંપવામાં આવી છે.

સને ૧૯૧૨ની સાલથી અમરેલીના જાહેર જીવનમાં જોડાઈને સને ૧૯૪૪ની સાલમાં તેમાંથી નિવૃત્ત થયાં છે પણ છતાં હજી સુધી તેમને મિત્રોએ તેમાંથી છૂટા થવા દીધા નથી. કોઈ ને કોઈ બહાને તેમાં ધસડી જાય છે અને તેમને ધસડાવું પડે છે. અમરેલી એમ્બર ઓફ કોમર્સની સ્થાપનાથી ચાર વર્ષ તેમણે સેવા આપી છે.

આ બધા સમય દરમિયાન ધણા મહાપુરુષોના સહવાસમાં આવ્યા છે. સહિત્યનાં તેમને શોખ છે. રાજકારણની લીલી સુગી તો તેમણે જોઈ છે વરોદરા રાજ્ય પ્રજા મંડળ અને પછી કેએસના સક્રિય સભાસદો રહ્યાં છે. પ્રસિદ્ધ સવાયે દૂર ન્હા છે. ખુશામત કરતાં તેમને આવડતું નથી અને સ્પષ્ટ વક્તવ્યમાં તેમને કોઈની ક્ષરમ આવી નથી કે કોઈનો ભય લાગ્યો નથી. હૃદયની કૃપાથી સરળ જીવન જીવી રહ્યાં છે.

સેવા જીવનના ભેખધારી હકુઆપા

હકુઆપા ભાવનગરની, સૌરાષ્ટ્રની, ગુજરાતની

તથા સમગ્ર ભારત દેશની એક મહાન, વિભૂતિ બની ગયા. બાપાએ ગુજરાતમાં આજીવન ભેખધારી લોક-સેવકની પરંપરાનો પ્રારંભ કર્યો અને હિન્દુસેવક સમાજના આજીવન સેવક તરીકે તથા પાછળથી ઉપાધ્યક્ષ તરીકે દેશસેવાના ત્રતધારીઓના આગેવાન તરીકે લોકોની ભવ્ય સેવા કરી. બાપાએ સમાજમાં જે લોકો હડધૂન થયા-હતા, અવગણનાને પાત્ર બન્યા હતા, દ્વિત અને શોષિત હતા, તેવા લોકોને અપનાવ્યા, 'હરિજનોના જોર'નું ચિરુદ્ધ મહાત્મા ગાંધી પાસેથી પોતે પામ્યા, અઠી કરોડ આદિવાસીઓના ઉત્કર્ષનો માર્ગ સરળ કર્યો અને હરિજનો તથા આદિવાસીઓના કલ્યાણ માટે હરિજન સેવક સંઘ તથા આદિય જાતિ સેવક સંઘની સ્થાપના કરીને તેમણે આ જાતિઓના ઉદ્ધાર માટે દેશમાં અનેકાનેક સંસ્થાઓની સ્થાપના કરાવી અને તેની દ્વારા પછાત વર્ગોની સેવા કરી.

દેશમાં દુષ્કાળ પડે, રેલ સંકટ આવે, ધરતીકંપ થાય કે એવી કોઈપણ કુદરતી કોપને કારણે આક્રંત આવે, ત્યારે સંકટ પડિતોની વહારે હકુઆપા અવશ્ય પહોંચી જાય અને દુખિયાનું દુખ દુર કરવામાં તેમનાં આંસુ હોવામાં અને તેમને પગભર કરવામાં મદદગાર થાય. આવા એ હકુઆપા ભાવનગરનું અને સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ હતા.

સ્વ. પરીક્ષીતલાલ મજમુદાર

ગુજરાતની હરિજન પ્રવૃત્તિના પ્રાણસમા અને ગાંધીજીના ચૂસ્ત અનુયાયી શ્રી પરીક્ષીતલાલભાઈનો જન્મ પાલીતાણામાં થયેલો. રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાનું સમસ્ત જીવન ન્યોછાવર કર્યું તેમના જીવન કવન ઉપર એક જુદું જ પુસ્તક લખ્યું પડે. ગુજરાતની હરિજન પ્રવૃત્તિના પ્રાણ સમા હતા.

શ્રી લાલચદ વોરા

બગસરાના સુખી મર્જાશ્રીમંત કુટુંબમાં જન્મ હોવા છતાં નાનપણથી જ જીવનમાં સાદાર્થ અને સેવાના સંસ્કારો વણાઈ ગયા હોઈને યુવાન વયે કલકત્તામાં વડીલોની ધમધોઢાર ચાલતી પેઢીમાં કામ કરવા છતાં જીવનમાં સદાયે અજ પો રહ્યા કરતો હતો. દરમ્યાન ૧૯૨૫માં કલકત્તામાં મહાત્માગાંધીજીના આગમન વખતે રાષ્ટ્રીય રંગ લાગ્યો અને અંધારામાં પ્રકાશ સાંપડ્યો. ખાદીનો વ્યવસાય શરૂ કર્યો. ૧૯૩૦ના આદોલનના બળુકારા વાગ્યા અને સૌરાષ્ટ્ર આવ્યા. ધોલેરા સત્યાગ્રહમાં ભાગ લીધો ૩૧માં

વિદેશી કાપડ અને દારૂના બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિમાં સાથ પૂરાવ્યો. ૧૯૩૧માં બગસરામાં બાલમંદિરની સ્થાપના કરી, ૩૭માં બાલપુસ્તકાલય સ્થાપ્યું, કન્યા કેળવણી ઉપર ભાર મૂક્યો. ભૂદાન પ્રવૃત્તિમાં પણ મોખરે રહ્યા આજદીન સુધી તેઓ નિસ્વાર્થ શુભ ભાવનાથી ભેખ લઈને અવિરતપણે સમાજ સેવાનું કામ બગસરાં કરી રહ્યા છે. જુની પેઢીના આ જુઝમ આદમી પાસે જાહેરજીવનના અનેક અનુભવોનું પુષ્કળ ભાતું પડ્યું છે. સાહિત્ય અને પત્રકારિત્વનો પણ જીવ છે. ઉગતા યુવાનોની શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં તન, મન વિગેરે મૂકી હ મેશાં લાગણીઓ વહાવી રહ્યાં છે.

શ્રી રાજકોટ લોધીકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી.,

રાજકોટ.

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ,

પટેલ ધર્મશાળા બિલ્ડીંગ,

રાજકોટ.

ફોન નં. ૪૮૭૬

વેચાણ વિભાગ.

૧૦, લાતી પ્લોટ,

રાજકોટ.

ફોન નં. ૩૬૦૫

ફેક્ટરીઓ,

સહકારી ઉદ્યોગ નગર,

ત્રાંબા, રાજકોટ તાલુકો.

પી. સી. ઓ. - ૪

ખેતી વિષયક ચિજ વસ્તુઓ જેવા કે રસાયણીક અને “ધરતી છાપ” મિશ્ર ખાતરો, શુદ્ધ સારા અને ગેમ્પડવાળા બિયારણો અને પાક સંરક્ષણ દવાઓ પુરા પાડવા ઉપરાંત ખેડૂતોને પોતાના ઉત્પન્ન થયેલું માલનું પુરેપુરું વળતર મળે તે માટે તેમના ઉત્પન્ન નયેલા કાચા માલ, કપાસ, મગફળી, શેરડીનું સંઘની ત્રાંબા ગામે ચાલતી ફેક્ટરીઓ દ્વારા પ્રોસેસ ખર્ચ લઈ પ્રોસેસ કરી પ્રોસેસ થયેલ માલનું વેચાણ સંઘ કરી આપે છે. પ્રોસેસ થવા આવેલ માલ સામે સલાસદોને સંઘ ધરાણુ આપે છે. આ રીતે ખેડૂનોતો ઉત્પન્ન થયેલ માલના ખરીદ વેચાણમાં થતું તેમનું શોષણ અટકાવી તેમની આર્થિક સ્થિતિ ઉચી ભાવવા આ સંઘ નવ પ્રયાસ કરે છે.

આ યોજનાના પરિણામોના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા આ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેનાર દરેક સંસ્થાને આ મુલાકાતે આવવાનું અમારું હાર્દિક નિમત્રણ છે.

વહીવટાસ પી. પટેલ

પ્રમુખ.

સૌરાષ્ટ્રના ચિંતકો, સારસ્વતો, વિવેચકો અને પત્રકારો

લોક-સાહિત્યના અમર ગાયક
સ્વ ઝવેરચંદ મેઘાણી.

જેમણે સૌરાષ્ટ્રના લોકહૃદયને પુનઃ સંપાદિત કર્યું. જેમને કંઈ લોક-કવિતાનાં વેણ વણ્યાં જેનાં બુદ્ધિ અવાજે ગુજરાત સાહિત્ય-કુળમાં નવચેતન ચમક્યું, જેમની કલમે લોકકથાને વાચ્યા આપી, જેની કવિતાએ જનતાનાં દિલ હરી લીધાં, જેનાં શૈય ગીતોએ નિદ્રિતને ઠંઠોળી, રાષ્ટ્રપ્રેમ વન્તા બનાવ્યા, જેના દિલમાંથી જર્મિની અખંડધારા સ્ત્રોત પામી, જેની રસધાર-કથાઓને શબ્દે પાળિયાઓને વાણી દીધી. જેણે દલિતોનાં બિના આંસુ લૂછી એમને હસતાં કર્યાં, જેણે શહીદીની સુન્દરતાનો કસુંબી રંગ જગવ્યો-એ સોરઠી રાષ્ટ્રશાયર અને લોકદિલ્લની મૂંગી કવિતાના અમર ગાયક ઝવેરચંદ મેઘાણીનો કંદ, કલમ અને કવિતા સોરઠની પ્રેમધરતીનું અમૂલ્ય ધન છે, બોટાદના ઇતિહાસનું એક સુવર્ણ અંકિત પાન છે.

બેઠી ફરીની કાયા, મરતીની આંખો, વાંકડિયાં બુદ્ધિ શરમાળું હાસ્ય અને સદાય હેત પાથરતું મુલાયમ હૃદય એટલે મેઘાણીભાઈ.

શ્રી મેઘાણીનું આગપણ ગીરની કંદરા જેવું ગૌમુખીના અખંડ પ્રવાહથી યાત્રામાર્ગ અનેહું લાખાપાદર. એ પ્રદેશની નદીઓએ, વનરાજીઓએ, ધરતીએ એના દિવમાં કવિતા ભરી દીધી હતી. પહાડોના પથ્થરોએ એમનામાં, શૈય પૂર્યું, સરિતાના નિનાદે એમનામાં ગાણુ પ્રેર્યું ચોક, દાકા, ચેટીલા અને લાખાપાદર, આમ એમની પ્રકૃતિમસ્તીના પાયામાં અખંડ સ્મૃતિ રૂપે જડાયેલાં હતાં.

અમસરા, વઢવાણ અને ભાવનગર એમનાં શિક્ષણ કેન્દ્રો હતાં. નાનપણથી ગળું મીકું અને માવાનો શોખ સારો, એટલે સર્વત્ર એમનો આદર થતો.

મોટાભાઈની ખીમારી સંભળી કલકતા ગયા અને જીવજીવાલ કુંભમાં જોડાયા વિભાવતનો દહાવો માણી લીધો ત્યાં અંતરમાં અવાજ જગ્યો કે ‘મારું જીવન-કાર્ય ક્ષેત્ર તો સૌરાષ્ટ્ર-’ અને તેઓ દેશમાં પાછા ફર્યા હડાળાના ફરબાર વાજસુરવાળા સંગે પરિચય જગ્યો. એમને કંઈથી વહેતો લોકકથાઓ સંભળી અને મેઘાણીભાઈનું પાતાળ ઝરણું ફૂટી ઉઠ્યું.

આ કાળમાં જ એમને ‘સૌરાષ્ટ્ર’નું મિત્રમંડળ લાધ્યું. ‘કુરબાનીની કથાઓ’ અને ‘ડોશીમાની વાતો’એ સાહિત્યમાં નવો રંગ પૂર્યો. ભાવનગરના એમના મિત્ર સ્વ. અમૃતલાલ દાણીએ એમનું દિલ જાણ્યું અને મહિલા વિદ્યાલયમાં નોતર્યા. એ પ્રોત્સાહન-મંથી પ્રગટ્યાં-‘કિલ્લોલ, અને ‘વેણીનાં ફૂલ.’ એમને લોકસાહિત્યનો નાદ હતો એવોજ નાદ હતો રાષ્ટ્ર-સેવાનો. ‘ઝેરનો કોરોરો’ ગાંધીજીએ અમર બનાવ્યું. ‘સિંધૂડો’ એ સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધનાં રણશિંગા ફૂક્યાં, જુઠાનીમાં નવો જીત્સો પ્રેર્યો.

૧૯૩૩માં બોટ દની ધરતીની એમને માયા બંધાણી. ધર કર્યું અને સાહિત્ય-વિવેચનની એમની કટાંગે સર્વને મુગ્ધ કરી દીધા. ૧૯૪૭માં એમનો જીવનદીપ જુગ્મ્મ ગયો બોટ દની ધરતીના કણેકણમાં એની સ્મૃતિ ગુંજી રહી. (જમુભાઈ દાણીના સૌજન્યથી)

શ્રી-શિક્ષણના અનેક ભેખધારી

૨૧. અમૃતલાલ દાણી

શ્રીશિક્ષણના એક સન્નિષ્ઠ સેવક ભાવનાશીલ કાર્યકર અને અનેકના અપૂર્વ મિત્ર-દાણીભાઈ ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની બહેનોને જાગૃત, શિક્ષિત સંસ્કારી અને અવનમુક્ત કરવાની ભાવનાની સિદ્ધિ માટે તપ કરનારા તપસ્વી હતા. પોતાના રક્તતું પ્રત્યેક બિન્દુ એમણે શ્રીજીવનમાં ઉલ્લાસ પ્રગટાવવાની જ પ્રવૃત્તિમાં ગાળ્યું હતું.

બકિતપૂર્ણ મુખમુદ્રાથી એ બધામાં તરી આવતા હતા.

અમુલાઈ ઉપર ગાંધીજીના જીવનસંદેશે હડી અસર કરેલી. યુવકોમાં નવી ભાવના અને ઉત્સાહ પ્રેરવો, એ એમને મમતું. બહેનોનાં સમાજ-અંધનો અને અંતરનાં આંસુ એમને અસ્વસ્થ બતાવી દેતાં.

ગ્રેન્ડયુએટ થયા પછી યુવકો પ્રત્યેના આકર્ષણથી તેઓ ભાવનગરની શિક્ષણમૂર્તિમાં જોડાયા. વિચારભેદને કારણે જ્યારે એમણે એ સંસ્થા છોડી ત્યારે વિદ્યાર્થીઓની અશ્રુ-અંજલિ, એમની લોકપ્રિયતાની પ્રતીતિ કરાવી ગયું.

એક કાળના ચુસ્ત સ્વામિનારાયણપંથી અમુલાઈ સુરતમાં ગ્રા. હસમનભાઈ મહેતાના પરિચયમાં આવ્યા અને એમને થીઓસોફીનો નાદ લાગ્યો, એ દિવસોમાં સુરતમાં થયેલી યુવક પરિષદો, પ્રદર્શનો અને સપ્તાહો દાણીભાઈની પ્રેરણાનું ફળ હતું.

પણ એમનું ખરું સ્વપ્ન એ હતું કે સૌરાષ્ટ્રમાં શિક્ષણનું એક કેન્દ્ર રચવું અને મિત્રોએ ભાવનગર મંદિરો વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી. એક પાછની પણ

મૂડી વગર. દાણીભાઈએ પોતાના વ્યક્તિત્વની મહોર એ સંસ્થા પર મારી. પાંચ વર્ષમાં તે આ વિદ્યાલય મહોરી ઉઠ્યું. સુરત અને ભાવનગરમાં એમનું શિક્ષણ પામેલી અનેક બહેનો આજે સેવાના ક્ષેત્રે અતુલ્ય ફાળો આપી રહેલ છે.

અનેકને સેના-ભગિનીઓ તરીકે ગુજરાતને ચરણે ધરવાના એમના કોડ અધુરાં રહ્યા.

ગુજરાતી પત્રકારત્વના નસીબડખનો લેજરવી તારલો ૨૧. કલ્લભાઈ કાઠારી

સૌરાષ્ટ્રના પત્રકારિત્વમાં મુખ્ય ફાળો શ્રી કલ્લભાઈ કાઠારીનો હતો.

શ્રી કલ્લભાઈએ રાષ્ટ્રીય મહા-વિદ્યાલયમાં રાજ્યકારણ અને અર્થશાસ્ત્ર સાથે સ્નાતકની પદવી માટેનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો.

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં તેમણે ગોંડલમાં એક બંગ્લાની ક્રાંતિકારીનું વ્યાખ્યાન સાંભળેલું અને ત્યાર પછી જલિયાંવાલા બાગની કતલ આની. મહાત્માજીનું નેપેટ હિંદને સાંપડ્યું આ બધાની વિદ્યાર્થી શ્રી કલ્લભાઈ પર ભારે અસર થઈ અને રાષ્ટ્રીયતાના રંગે રંગાયા.

એ દિવસોમાં પ્રત્યેક જુવાનની મહત્વાકાંક્ષા પુનાની સર્વન્ટસ એફ સોસાયટીના આજીવન સભ્ય બની ગરીબાઇનું ત્રત લઈ દેશને જીવન અર્પવાની રહેતી હતી. રાષ્ટ્રીય મહા વિદ્યાલયમાં રહી શ્રી કલ્લભાઈએ પણ એ મહત્વાકાંક્ષા સેવી.

૧૯૨૩ના માચ સુધી શ્રી કકલભાઈ વઢવાણની રાષ્ટ્રીયશાળામાં રહ્યા ત્યાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું. પણ તેમાં તેમને રસ પડ્યો નહિ તેમની નજર સામે તો “બોમ્બે કોનીકલ,” “નવજીવન” અને “સૌરાષ્ટ્ર” દેખાયા કરતાં હતાં.

દેશી રાજ્યોની પ્રજાના ઉત્કર્ષ માટે જાણીતું તેમજ દેશી રાજવીઓમાં અળખામણું મણાતું “સૌરાષ્ટ્ર” સાપ્તાહિક તેમના અખબારી જીવનનું સોપાન બન્યું હતું.

શ્રી કકલભાઈની કલમ ક્રાંતિકારી હતી. તેમની કલમમા ઉર્મીલતા હતી અને તેથી દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં જાગૃતિ ફેલાવવામાં તેમની કલમનો ફાળો ધણો હતો. સૌરાષ્ટ્રના પત્રકારત્વનું ધરતર કરવામાં જેવી રીતે સ્વ. મેઘાણીની કલમનો ફાળો છે તેવી રીતે પ્રહારો કરવામાં અને લોક જાગૃતિ લાવવામાં શ્રી કકલભાઈની કલમનો ફાળો નોંધનીય છે.

ભાવનાની સૃષ્ટિ લખને પત્રકારત્વના ક્ષેત્રમાં આવેલા શ્રી કકલભાઈ ક્રાંતિકારી સાહિત્યના અભ્યાસી હતા. તેમણે ઇટાલી, રશિયા, ફ્રાંસ, વગેરેની ક્રાંતિના ઇતિહાસની વાનો પેતાની કલમે લોકો સમક્ષ રજુ કરી અને તે ધણી લોકપ્રિય બની.

સ્વ. શ્રી અમૃતલાલ શેઠ અને સ્વ. શ્રી મેઘાણીની પ્રેરણાના સ્ત્રીય દ્વારા તેઓ “સૌરાષ્ટ્ર” સાપ્તાહિકના સંચાલક મહાત્મા આગેવાન સભ્ય બન્યા હતા. “સૌરાષ્ટ્ર”ને બ્રિટીશ સરકારે પ્રતિબંધિત કરતાં તેઓ તેને બદલે શરૂ થયેલ “કુલજાગ” ના તંત્રી બન્યા હતા. ત્યાર બાદ સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ તરફથી મુંબઈમાં શરૂ થયેલા અગ્રણી અખબારી “ઉપકીસન”ના તેઓ જોડીયા તંત્રી બન્યા હતા.

૧૯૩૧ માં ગાંધી ઈર્વિન વાટાઘાટ પ્રસંગે તેઓ રાજસ્થાનની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર રહ્યા

હતા આ ઉપરાંત રાણપુર સત્યાગ્રહ પ્રસંગે પોલીસે કરેલા અત્યાચારની તપાસ સમિતિના તેઓ મંત્રી હતા.

અમદાવાદમાં તેમણે “નવસૌરાષ્ટ્ર” સાપ્તાહિક “પ્રભાત” દૈનિક શરૂ કર્યા જેના આજ સુધી તંત્રી રહ્યા હતા.

સ્વ. શ્રી કકલભાઈ પાસે આઝાદી સંગ્રામના સંભારણુનો ભંડાર હતો. રાજસાહી સામેની આકરી તાવણીની અનુભવસિદ્ધ કલાણાઓ હતી. એ કલાણીઓનો શબ્દ દેહ આપી શકે તેવી તીખી કલમ હતી. પત્રકારિત્વને ક્ષેત્રે એમણે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતની ભારે મોટી સેવા કરી છે.

સાહિત્ય જગતના સાહિત્યપ્રિય સ્વ. યુનિલાલ વર્ધમાન શાહ

સાહિત્યજગતમાં ‘યુનીકાકા’ ના નામથી સુપરિચિત એવા સ્વ. યુનિલાલનો જન્મ વઢવાણ શહેરમાં થયો હતો.

જાંઘીની શરૂઆત શિક્ષક તરીકે કરી હતી. પણ તેમનો જીવનરસ હતો સાહિત્ય ! પણ સાહિત્યને સાહિત્ય-વ્યવસાય બનાવવા તેવો જમનો ત્યારે ન હતો. આથી શ્રી યુનિલાલભાઈએ “રાજસ્થાન” નામના પત્રમાં કામગીરી શરૂ કરીને પત્રકારત્વની કારકીદી આરંભી. ત્રણ વર્ષ બાદ ૧૯૦૯ માં “પ્રજાબંધુ” સાપ્તાહિકમાં તેઓ જોડાયા અને લગભગ ૪૪ વર્ષ સુધી એ પત્ર ૧૯૫૩ માં બંધ થયું ત્યાં સુધી એમાં જ સતત કામ કરી રહ્યાં હતા.

લેખનકાર્ય તેમણે કવિનાથી શરૂ કરેલું. પ્રતિષ્ઠિત માસીકા “વસંત”, “સમાલોચક” માં એમની કવિતાઓ આવતી. અંગ્રેજી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, મરાઠી, હિંદી, અને થોડું ઉડું ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવતા. ગુજરાતી પત્રકારત્વમાં “સાહિત્યચર્ચા”

સહ્યાવલોકન” મથાળાથી સાહિત્ય વિષયક ચર્ચા તેમણે જ સૌથી પહેલી “પ્રજ્ઞામધુ” માં પ્રારંભેલી. એ કંડીકાઓમાં તેમનું બાષાજ્ઞાન અને સાહિત્યજ્ઞાન દીપી નીકળ્યું.

શ્રી યુનીભાઈ સિદ્ધાંતનિષ્ઠ હતા.

જૂની પેઢીના રહ્યા છતાં સાહિત્યકારોમાં તેઓ સદૃથી વૃદ્ધ મુરખી હતા. ચીવટ, નીંધા, સંતોષ, સાદાઈ, અને નીરાડંબર તેમના સદ્ગુણો હતા. તેઓએ જીવનમાં, રહેણીકહેણીમાં પણ સાદાઈ અપનાવેલી. તેમની સાદાઈ સંતોષી જીવનની હતી. વ્યવસાય તરીકે લેખનકાર્ય સ્વીકાયુ છતાં દ્રવ્ય અંગે કોઈ લોલુપતા ખતાવી ન હતી.

શ્રી યુનીભાઈને તેમની સાહિત્યસેવા માટે અને તેમની નવલકથાઓ માટે ૧૯૩૭ નેા રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક ગુજરાત સાહિત્ય સમાજે અપાણું કરી બહુમાન કયું હતું. તેમનું વ્યાખ્યાન પત્રકારીત્વના અનુભવના નીચાડ સમું હતું. તેમના જીવના અંતીમ વર્ષ સુધી તેઓ કાર્યરત રહ્યા હતા. તેમણે પોતાના સાહિત્યિક જીવન દરમિયાન લગભગ ૫૦ જેટલી ઐતિહાસીક, સામાજિક નવલકથાઓ અને અંખ્યાલ્યંધે ટુંકી વાર્તાઓ લખેલ છે. તેમની “જીગર અને અમી” નામની નવલકથાઓ તો એક સમયે ભારે ચર્ચાર જગાવી હતી અને એ પુસ્તક ખુબ લોકપ્રીય બન્યું હતું. તેમની “નીલકંઠનું ખાણું”, “કર્મચોગી રાજેશ્વર”, “રૂપમતી” વગેરે પણ ખુબ ઉચ્ચ કોટિનાં નવલકથાઓ તરફે જાણીતી છે.

શ્રી યુનીભાઈમાં માણસની શક્તિ પારખવાની કલા હતી તેથી તેઓ શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્યને સાહિત્યક્ષેત્રે લાવી શક્યા તેમ જ શ્રી હાશ્વર પેટલીકર જેવાની લેખનશક્તિને બિરદાવી શક્યા આ ઉપરાંત

ભોગીલાલ સારંગરા, યશવંત શુક્લ વેણીલાલ પુરોહિત, અને ઉપરાંત વિવિધ કોલેજમાં કામ કરતા પ્રાખ્યાપકો પણ એમની દોરવણી હેઠળ પોતાની લેખનશક્તિને વિકસાવી છે

નવલોહિયા લેખકોને કલમની કસરત કરવા માટે સ્વ. યુનીભાઈ મોકળું મેદાન આપતા. જૂની પેઢીના આ પીઠ લેખક સૌરાષ્ટ્રના નામને ઉજ્જવળ કયું છે.

નવલનવેશ શ્રી મોહનલાલ ચુ. ધામી

જેની નવલકથાઓથી ગુજરાતીભાષી સારો ચે સમાજ સુપરિચિત છે તે આપણાં લોક લાડલા સાહિત્યકાર શ્રી વૈદ્ય મોહનલાલ યુનીલાલ ધામીનો ખાલ્યકાળ અને કિશોર અવસ્થાનો ધણો મોટો ગાળો સૌરાષ્ટ્રના ચોટીલા ગામે વ્યતિત થયેલ હોય.

અયપણથી જ ધાર્મિક કુટુંબમાં ઉછેર થવાના કારણે એમના સાહિત્ય નિરૂપણમાં ધાર્મિક અને સાત્વીકતા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે.

શ્રી ધામીભાઈને અયપણથી જ સાહિત્ય પ્રત્યે ધણો મોટો અનુરાગ રહ્યો છે અને તેમણે માત્ર અગીયાર વર્ષની જ ઉંમરથી કાવ્યો લખવાની શરૂઆત કરી હતી. ઉપરાંત ત્રિશાળ પૃથ્વીપટનાં અનેક પર્યટનો કરી તેના અનુભવો આપણાં સમક્ષ સાહિત્ય રૂપે મૂકતા રહ્યાં છે. એમની વીસ વર્ષની ઉંમરે તો ધણાં કાવ્યો અને તેના અન્ય પ્રકારોનું સંશોધન કરવા માંડ્યું હતું.

ત્યાર પછી ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર ગાંધીવાદની અસર ઉપસવા લાગી અને તેનાથી ધામી પણ રંગાયા અને તે ત્યાં સુધી કે શ્રી ધામીએ પૂજ્ય ગાંધીજીની હાંકલને ઉપાડી પોતે પણ આઝાદીની

લઘુત્તમો જોડાયેલા હતા. અને સક્રીય રીતે સાહિત્યની આગ્રહીની લઘુત્તમો ઉપયોગીતા સાબીત કરી બતાવવા તનતોડ મહેનત કરવા લાગ્યા.

આગ્રહીની લઘુત્તમો રસ લીધા પછી શ્રી ધામી-ભાઈની નવલકથાઓના પાત્રો પણ દેશ દાઝ અને દેશસેવાના અહસેક જગાવતા જેવા મળવા લાગ્યા.

એ કાળ દરમીયાન પૂજ્ય ગાંધીજીના અહિંસક અને રાષ્ટ્ર માટે ક્રાંતીગીરીના વિચારોની ધામીભાઈ ઉપર ખુબ જ અસર થઈ અને તે ત્યાં સુધી કે એક વખત શ્રી ધામીભાઈ સર્વસ્વ છોડી વૈરાગ્ય ગ્રહી લીમાલય લણી હાલી નિકળ્યા હતા, પરંતુ સાહિત્યના એ જીવને વૈરાગ્ય કરતાં સાહિત્ય રાગ વધુ અસરકારક નિવડ્યો અને આખરે કલમના ખોળે જ માથું ઝૂકાવવું પડ્યું.

શ્રી ધામીભાઈની પ્રથમ જ ઐતિહાસિક નવલકથા “અમર બલીદાન” પોતાની ચોવીસ વર્ષની જ વયે ગુજરાતી સાહિત્યના ખોળે ધરી અને ત્યાર બાદ એક જ વર્ષ પછી સામાજિક વિદ્યાળાઓ અને અન્યાયો સામે મસાલ ધરતી ક્રાંતિકારી નવલકથા “લોહીના લેખ” આપણી સમક્ષ મૂકી. ત્યાર પછીથી તો અવિરતપણે શ્રી ધામીભાઈની કલમ ગુજરાતી સાહિત્યની અતુલ્ય સેવા બજાવતી જ રહી છે.

સંસ્કૃતિના ચિંતક અને પ્રખર અભ્યાસી શ્રી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ

આપણા જીવનમાં પ્રાચીનકાળથી વણાયેલી મહા સંસ્કૃતિના ચિંતક અને પ્રખર અભ્યાસી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ મૂળ રહીશ રાજકોટના છે.

પ્રાચીન ભાષાઓ તથા તત્ત્વજ્ઞાનના પણ સારા

અભ્યાસી, તેમણે નાના મોટા લગભગ ૬૦ ઉપરાંત પુસ્તકો લખેલા છે. જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિના વિચારો વિસ્તારથી આપેલાં હોય છે.

તેઓ માત્ર દર્શનિક વિદ્વાન છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ એક સારા શિક્ષણશાસ્ત્રી પણ છે એ વિષેના તેમના વિચારો ઘણા ઉચ્ચ છે. આજના વિજ્ઞાન અને જીવન ધોરણ વિશે તુલનાત્મક વિચારણા પણ રજુ કરી શકે છે. દરેક પ્રસિદ્ધ ધર્મના ઉદ્ધા અભ્યાસી તરીકે પણ જણાઈ આવે છે.

અત્યારની આપણી પરિસ્થિતિ તથા આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ વિષેની તેઓની તુલના અંગેડ જણાઈ આવે છે.

અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર, રાજ્યનીતિ, ભારતીય ઇતિહાસ વિગેરેની તેઓની વિચારસરણી આપણને ચમત્કારીક જેવી લાગે તેવી છે. ઘણું ઘણું તેમાં નવીન હોય છે.

ભારતનું મુળભૂત અર્થ પુરુષાર્થ, અર્થતંત્ર અને આજનું ભારતમાં લાગુ પાડવામાં આવેલું બહારનું અર્થતંત્ર એ બન્નેયમાં શા ભેદ છે?

અને આપણા પ્રજાના જીવન ઉપર બંનેયની જુદી જુદી શી અસરો પડી રહી છે? અને તેના ભાગે પરિણામો વિષે તેમની વિચારધારા ખાસ જાણવા અને મનન કરવા જેવી છે. ભારતમાં બહારના આદર્શના લાગુ કરવામાં વર્તમાન અર્થતંત્રની લભક અને ભારતની પ્રજા માટે તેના લાવી ફુઝાદ પરિણામો વિષે ખાસ જાણવા જેવાં છે.

ભારતની પ્રજાની સારાયે જગતમાં ૪૦૦ વર્ષો પહેલાં અંગેડ પ્રસિદ્ધિ હતી. તેમજ માનવજાતને

માટે અનુકરણીય આદર્શ પ્રજા તરીકેનું સ્થાન ધરાવતી હતી. તે આજે ઉતરતા સ્થાન પર કેમ સરકતી જાય છે ? તેના કારણોની મીમાંસા વિચારકોએ ખાસ વિચારવા જેવી છે.

દેનેહ સૌંદર્ય અને સંસ્કારનાં રાસકંઠિ દામોદરસાચ બોટાદકર

કાવ્યદેવીની પરમકૃપા પામનાર દામોદરનો જન્મ બોટાદમાં દશા મોઢ વણિક શાંતિમાં ખુશાલદાસ મૂળાજીને ત્યાં ૧૮૭૦ના નવેંબરમાં થયો. કુટુંબનો ધંધો તમાકુના વેપારનો, પણ લક્ષ્મીની લાલચે રૂનો વેપાર કરવા જતાં પિતાજીએ બોટા ખાધી અને દામોદર, સાત વર્ષના થયા ત્યાં પિતાએ લીલા સંકેલી લીધી. જીકું ગુજરાતી ધોરણ પૂરું કરી, ચૌદ વર્ષની વયે દામોદરે મદદનીશ શિક્ષકની નોકરી, માસિક રૂ. અઢીથી સ્વીકારી.

વધુ અભ્યાસની એમની તક ગઇ પણ દેવશંકર-લાલ વઢ પાસેથી પિંગળ શીખ્યા હતા તેની ઉપર દામોદરે કવિતાના વેપાર ખેડવાનું આરંભ્યું. સત્તર વર્ષની વયે એમણે કાવ્યો લખ્યાં અને પ્રગટ પણ કર્યા. મિત્રો એને 'કવિ' કહેવા લાગ્યા.

આ પછી એક સુંદર તક એનને મળી. ગોંસાજીના કારભારી તરીકે એમને મુંબઈનું આમત્રણ મળ્યું. અહીં સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો અને સંસ્કૃતમાં શ્લોક-રચના કરવા માંડી. સો જેટલી ગુજરાતી કહેવતોને એમણે સંસ્કૃતમાં શ્લોકબદ્ધ કરી નાખી તે આનું ફળ.

એમનું આખું જીવન ભાવનગર રાજ્યના બોટાદ મહાલનાં જુદાં જુદાં ગામડામાં પ્રાથમિક શિક્ષકની નોકરીમાં જઈ પૂરું થયું. પંચાવનમે વર્ષે, એમના અવસાન સમયે પગાર અઢાર રૂપિયાનો હતો.

એમનો નોકરીનો ટોચ-પગાર જીવનને અંતકાળે તેમનો અસોસ હતો: 'ખાસ બચાવો માટે હું કેઇજ બચત મૂકી જઈ શકતો નથી.'

આમ જો કે લક્ષ્મીદેવી એ કવિ પર અખી નજર ફેંકી નહિ તો ભગવતી સરસ્વતીએ એના પર પોતાનો વરદ હસ્ત ધર્યો એમને પોતાના ભક્ત બનાવ્યા. અને તેથી આવી આર્થિક અવદશા હોવા છતાં એમની કાવ્ય-સરવાળી અખડ વહેતી રહી, મોટી બનીને નદી રૂપે વહેતી જ રહી.

ગુજર કલાસાધકોના કળીરવડસમા પ્રતિભાવંત કલાગુરુ પદ્મ શ્રી રવિશંકર રાવળ

સારાપટ્ટના સંસ્કૃતિધામ સમા ભાવનગરમાં ઈ. સ. ૧૮૯૨ની પહેલી ઓગસ્ટે આ કલાકારનો જન્મ થયો. પિતા મહાશંકર રાવળ કેવળ સ્વાશ્રયથી હેડ પોસ્ટ માસ્તર અને બેક-મેનેજરના પદ સુધી પહોંચ્યા હતા; અને સરકાર તરફથી 'રાવ સાહેબ'નો ખિતાબ પામ્યા હતા. માતા ઉગ્રમયા સંસ્કાર અને ઉર્મિલતાની પ્રેરણાદાત્રી હતાં.

શિશુ વયમાં જ તેમના ભાવિ કલાકારનાં બીજ જોઈને પ્રથમિક શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે 'આ વિદ્યાર્થીને ચિત્રો દોરવાનો ખૂબ શોખ છે.' એવી નોંધ કરી હતી. કાલેજના પગથિયે પણ મૂકતાં સુધીમાં તો તેમણે પોતાની ચિત્રકલાની શક્તિથી સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી સુધીનાની પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરી.

મુંબઈની જે. જે. સ્કૂલ ઓફ આર્ટ્સમાં માત્ર ૧૬ વર્ષની વયે દાખલ થઈ ભારતીય તેમજ આંગ્રેજ કલા-ગુરુઓના હાથ નીચે તાલીમ લેતા તેમની નૈસર્ગિક પ્રતિભા પૂર્ણ તથા પાંચસી અને ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થી તરીકેની એમની યશસ્વી કારકિર્દી પ્રકાશમાં આવી.

ભારતની પ્રાચીનત્મ ચિત્રકલાના અભ્યાસના પરિપાકરૂપે ‘અબ્ન’ટા કલામંડપો’નો ચિત્રસંપુટ તેમણે પ્રગટ કર્યો. ગુજરાતના સાહિત્ય સર્જકોનો તરવીર સંપુટ અને શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીની ૭૫મી જન્મતી પ્રસંગે પ્રગટ થયેલ ‘Munshi’s World of Imagination’માં શ્રી મુનશીની નવલકથાઓ અને નાટકોના મુખ્ય પાત્રો અને પ્રસંગોની ૩૫ કૃતિઓનાં ચિત્રસંપુટ એ પણ તેમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે.

ગુજરાતમાં કલાનું નવનિર્માણ સાધવાની અદ્ભુત ઝંખનાથી તેમણે ઇ. સ. ૧૯૩૪માં અમદાવાદમાં ‘ગુજરાત કલાસંઘ ચિત્રશાળા’ની સ્થાપના કરી. વિના મૂલ્યે કલા ક્ષિણુ આપતી આ શાળા અનેક નામી કલાકારોની સાધનાભૂમિ બની રહી.

તેઓ ગુજરાતની તેમ જ ભારતની અનેક કલાસંસ્થાઓના માર્ગદર્શક અને પ્રેરક રહ્યા છે. મુંબઈના ‘ફાઈન આર્ટ એન્ડ ક્રાફ્ટ્સ’ મંડળના અને નવી દિલ્હીની ‘ઑલ ઇન્ડિયા ફાઈન આર્ટ્સ એન્ડ ક્રાફ્ટ્સ સોસાયટી’ના ઊપપ્રમુખ તરીકે, મુંબઈ અને મધ્યરથ સરકારની ‘આર્ટ એડવાઇઝરી બોર્ડ’ના તેમ જ વડોદરાની મ. સ. યુનિવર્સિટીના સેનેટગૃહના સભ્ય તરીકે, ભારતની લલિતકલા અકાદમીના સભ્ય તેમ જ સલાહકાર સભ્ય તરીકે એ જ સંસ્થાના કલાપરિસંવાદના વ્યાખ્યાતા તરીકે એમણે એક કે એથી વધુ વર્ષો સુધી સેવાઓ આપી છે. એ ઉપરાંત હાલ તેઓ ગુજરાત રાજ્યની લલિતકલા અકાદમીના ઉપપ્રમુખ તરીકે, સરદાર વલ્લભભાઈ વિદ્યાપીઠની સેનેટ અને વડોદરા મ. સ. યુનિવર્સિટીના કલાવિભાગની અભ્યાસક્રમ સમિતિ, નિરીક્ષક મંડળ વગેરેના સભ્ય તરીકે, વલ્લભવિદ્યાનગરના કલાકેન્દ્રના અધ્યક્ષ તરીકે, અમદાવાદના ભારત કલામંડળના ચેરમેન તરીકે, ગુજરાત ચિત્રશિક્ષક મંડળના પ્રમુખ તરીકે અને ખીજા અનેક કલાવિષયક પ્રવૃત્તિઓના પ્રેરક તરીકે સેવાઓ આપી રહ્યા છે.

તેમની કીર્તિ વિશ્વના અન્ય કલાપારખુ દેશો સુધી પ્રસરેલી છે. ગુજરાતની અસ્મિતા પ્રગટ કરતી તેમની કલાએ વિશ્વમાં ગૌરવવંતું સ્થાન મેળવ્યું છે તેઓ માત્ર કલાકાર જ નથી, એક હિચ્ચ કોટીના કલાવિવેચક અને કલામીમાંસક પણ છે. ગુજરાતમાં કલાવિષયક સાહિત્યનું ખેડાણ ખૂબ જ ઓછું થયું છે. એવા સંયોગોમાં તેમના કલાવિષયક લેખોનું મૂલ્ય માત્ર સ્થાનપૂરક તરીકે જ નહિ પરંતુ સ્વતંત્ર દૃષ્ટિએ ખરેખર ઉચ્ચ છે. ‘કુમાર’માં છેલ્લાં સાડા ત્રણેક વર્ષથી લખાતી આવતી તેમની ‘જીવંતપટનાં સ્મૃતિચિત્રો’ આત્મકથા તેમના કલમશૌશલનો સુંદર ખ્યાલ આપે છે.

વાણિજ્ય પ્રધાન ગુજરાતમાં કલાનાં સર્વોચ્ચ શિખરો પ્રાપ્ત કરનાર, પૂર્વપ્રહમુક્ત, દૃષ્ટિ ધરાવનાર, શાન્ત, સૌમ્ય અને સરળ સ્વભાવના નિરાભિમાની આ કલાગુરુએ ચિત્રો અને લેખો દ્વારા ગુજરાતની પેઢીની જીવનના છ દાયકા સતત સેવા કરી છે. ભારત સરકારે તા. ૨૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૮૧ના ગણતંત્ર દિને તેમને પદ્મશ્રીના ધ્વજાબ્ધિ વિભૂષિત કરાને તેમની કલાનું સન્માન કયું છે. આ સન્માનના અનુસંધાનમાં અમદાવાદની ૨૫ જાેટલી સાર્વજનિક અને સાહિત્યિક સંસ્થાઓએ તેમને સન્માનની પોતાનો ઉમંગકા વ્યક્ત કર્યો. એ વેળાએ રવિભાઈએ જવાબમાં કહેલું : ‘રાજ્ય સન્માનનો આ સમારંભ મારા મનથી એક પવિત્ર પ્રસંગ છે. મારા જીવનની સંખ્યા સમયે રાજ્યના પ્રકાશનું કિરણ મારા પર પડ્યું તેથી હું અજાણ જાઉં કે પરમ સતોષનો ગવ ધારણ કરું તો મારી સાધના લાગે, પરંતુ આથી ગુજરાતમાં કલાક્ષેત્રની પ્રતિષ્ઠા વધી છે, કલાકારનું સ્થાન અને માન સમાજ તથા રાજ્યની નજરમાં હિચ્ચ કક્ષા પામ્યાં છે. તો હકીકતને આવકારી, તેનું ગૌરવ કરવાનો મારો ધર્મ છે, એમ સમજું છું.’ તેમના આ શબ્દો કલાકાર

જગતના ગૌરવને પૂર્ણ રીતે પ્રગટ કરે છે.

તેમની કલાસાધના ગુજરાતમાં હજી વિશેષ કાળ સુધી સંસ્કાર સીંચતી રહે, એ માટે પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તેમને નિરામય દીર્ઘાયુષ્ય અર્પે એ જ અભ્યર્થના !

(સકલિત)

(પ્રા. નરોત્તમ વાળંદના સૌજન્યથી)

સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ કે. ઠા. શાસ્ત્રીજી

કે. ઠા. શાસ્ત્રીના નામે ગુજરાતમાં તથા અખિલ ભારતના વિદ્વાનોમાં વિખ્યાત, એકી દડીના સૌમ્ય-ભૂતિ શ્રી કેશવરામ 'કાશીરામ શાસ્ત્રીજી વિનમ્રતા, સાદગી તથા સરલતાની પ્રતિભૂતિ' અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિના પ્રતીક સમા છે દૃષ્ટિકોણમાં પરમ ભારતીય, રાષ્ટ્રવાદી, અને વ્યવહાર તથા આચરણમાં પરમ વૈષ્ણવ એવા શાસ્ત્રીજી વિદ્યાભૂતિ છે. 'યુ' માર્કવાળા વૈષ્ણવ-તિલકધારી તદ્દન સાદા પોશાકમાં રહેનારા શાસ્ત્રીજીને જોઈ ભાગ્યેજ કેઈ અન્નણ્યો માણસ કલ્પના કરી શકે કે આ કેઈ ભારતપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, પી.એચ. ડી.ના માર્ગદર્શક, ભાષાશાસ્ત્રી અને કોલેજના પ્રાધ્યાપક હશે. જેમના ચરણોમાં મેસીને સુટ-બૂટધારી આજના પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિમાં રંગાયેલ તથા કથિત વિદ્વાન પ્રાધ્યાપકો જ્ઞાન મેળવી ડોક્ટરેટની-વિશ્વવિદ્યાલયની ઉચ્ચતમ પાંડિત્યની પદવી મેળવે છે એવા પરોપકારી શાસ્ત્રીજી ગુરુ, માર્ગદર્શક અને મિત્ર તરફિ અજોડ છે-એ તો મારા જેવો જગત અનુભવી જ કહી શકે.

રહેણી કરણી બધામાં પ્રાચીનતાનું અનુસરણ કરવા છતાં શાસ્ત્રીજી અચીનતાના અનુમોદક છે. સંસ્કૃત, પાલિ, પાકૃત, અપભ્રંશ ગુજરાતી, હિન્દી,

અંગ્રેજી ઉપરાંત પ્રાંતીય બોલીઓના નિષ્ણાત આ ભાષાશાસ્ત્રીની ઈશ્વરપ્રદ પ્રતિભા તથા અવિરલ પુરુષાર્થની ઝાંખી આજના હેલ્પટ ઉ યુવકોને ગ્રેષ્ઠ આપે તેમ છે. કોલેજ અથવા યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ કે ઉપાધિ મેળવ્યા વગર આજે વૈધી કોલેજ તથા યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ આપનાર શ્રી શાસ્ત્રીજી ગુજરાતમાં અજોડ દાખલો પૂરો પાડે છે.

ઈશ્વરમાં અતૂટ શ્રદ્ધા અને જાતમહેનતમાં માનનારા શ્રી શાસ્ત્રીજી જીવન અનુકરણીય છે. પ્રતિભા અને પુરુષાર્થનું તેમનામાં સુભગ મિલન થયું છે. ધર્મશ અને સક્રિયતાથી મેળવેલી શ્રી શાસ્ત્રીજીની જીવન-સિદ્ધિઓ વિરલ છે.

સૌરાષ્ટ્રમાંના સોરઠના નગર માર્ગરોળમાં શ્રી કાશીરામ શાસ્ત્રીજીને ત્યાં થયો. 'કેશવ' અને 'રામ' બન્નેનાં નામોને દીપાવતું 'કેશવરામ' નામ સાર્થક કરનાર શ્રી શાસ્ત્રીજીને વિદ્યા-સંસ્કાર વારસામાં જ મળેલ છે એમ કહેવું સર્વથા ઉચિત જ છે. સંસ્કૃતના પંડિત શ્રી કાશીરામ દાદાથી સંસ્કૃત ભાષા અને વૈષ્ણવી સંસ્કારનો મહામૂલો વારસો તેમને મળ્યો અને એના થકી જ શ્રી શાસ્ત્રીજીના જીવનનું ઘડતર થયું છે.

વ્યાકરણ અને ભાષાના ક્ષેત્રે તેમની સેવાઓ અજોડ છે. ગુજરાતી ભાષા અને પ્રાચીન સાહિત્યનાં સંશોધન તથા સ્વતંત્ર સાહિત્ય-સર્જનના ક્ષેત્રે એમની વિવિધ સેવા ઉપરાંત એમના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયને પણ તેઓ પોતાની સેવાઓ સતત આપતા જ રહ્યા છે, અને એ વિષયના સખ્યાબધ ગ્રંથો તેમણે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. શુદ્ધદૈત સંસદ-ગુજરાતના મંત્રી તથા 'અનુગ્રહ'ના તંત્રી તરીકે સેવા આપનારું પણ ચાલુ છે. સાથેસાથ વિશ્વ હિન્દુ પરિષદની ગુજરાત પ્રાંતીય શાખાના એક મંત્રી તરીકે પણ પોતાની

સેવા આપી રહ્યા છે. ગુજરાત સદાચાર સમિતિના પશુ તેઓ સભ્ય છે.

સાચા અને પૂરા ગૌણ્ય હોવા છતાં શાસ્ત્રીજી નવમતવાદીઓની વચ્ચે રહીને પશુ અજબ ઉદારતાથી સૌની સાથે ભળી જઈ પોતાનો આ વાર અકબંધ સાચવી રાખે છે.

સાહિત્યના ક્ષેત્રે પ્રૌઢ વિદ્વાનને કે ઉગતા લેખકને શ્રી શાસ્ત્રીજી પ્રત્યે પૂર્ણ માન છે. તેઓ અનતશ્ચતુ અને લોકપ્રિય મુરખગ્રી છે. એમનું ધર વિદ્વાનો, વિવેચકો, સાહિત્યકારો, કવિઓ અને સંશોધકો-સૌને માટે વિશ્વાસમયન ૩૫ છે. વિશ્વાળ હૃદય અને લાગણી તથા મમતા એમનાં એટલા બધાં સહજ છે કે પોતાનાં દ્રવ્ય અને સમયના ભોગે પશુ પરાપકાર કર્યા વગર રહી શકના નથી, અતિથિસ્ત્રકાર માટે તો તેઓ એટલા બધા સાવધાન રહે છે કે મહેમાન માટે ટિકિટની વ્યવસ્થા સ્વયં કરાવી આપે અને જાતે સ્ટેશને જઈ વિદાય આપીને જ પાછા ફરે. ઘેર મહેમાનની ખાસ કાળજી રાખવાની એમની કડક સૂચના હોય છે પોતે જેમના માર્ગદર્શક ન હોય એવા સંશોધનના વિદ્યાર્થીઓને પશુ તેઓ નિખાલસ ભાવે અને ખુલ્લા દિલે માર્ગદર્શન આપતા રહે છે વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી બની રહેવાની તેમની ખાસ ભાવના છે.

હિન્દીના પ્રચાર માટે એમને ખાસ પ્રેમ છે. ગુણિયત્ત ગુજરીના ખોળે સાહિત્યક્ષેત્રે મહામુલો ફાળો આપનાર શ્રી શાસ્ત્રીજીનું જીવન સુખી અને સમૃદ્ધ રહ્યું છે.

(એલ. ડી. જોષીના સૌજન્યથી)

રાજકવિ પીંગળશી પાતાભાઈ

ભાવનગર રાજ્યના રાજકવિ પીંગળશી પાતાભાઈ લોકસાહિત્ય અને આરણ્ય સાહિત્યના અગ્રેડ ગણજી-કાર, અને અનેક પ્રકારના કાવ્યો, કવિતા, છંદો, દુહાઓ અને ભજનો લખી ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવેલ છે. વૃજભાષા ઉપરનો એમનો કાણુ ધણો જ ઉચ્ચો હતો. એમની વાર્તા કહેવાની શૈલી ખૂબ જ પ્રેરક અને ચેતનવન્તી હતી.

સારાજે ભારતમાં મોટા મોટા રાજ્યોમાં પીંગળશી પાતાભાઈનું વિશિષ્ટ સ્થાન હતું. એમના ભજનો દેશમાં તો પ્રચલીત હતા પરંતુ વિદેશમાં પશુ ભારતના વસતા લોકો ગાતા એ એની કલમની સિદ્ધિ હતી. સ્વભાવે સરલ, નમ્ર અને મીઠનસાર હોવાથી એમની ડેલીએ ખૂબ જ ડાયરા જામતા અને ધણા ધણા આશ્રીતો એમને ત્યાં રહી લાભ મેળવતા. તેઓ ભાવનગર રાજ્યના રાજકવિ હતા.

એમની સેવાથી અને ઉચ્ચ કવિત્વ શક્તિની કદર નામદાર મહારાજ સાહેબે એમને શેઠાવદર ગામ આપી અને કરી હતી વળી તેઓ અન્યત્ર હતા. ધણા ધણા રાજ મહારાજાઓના પરિચયમાં આવવાનું બનતું તો પશુ તેઓ કેમની પાસેથી કાંઈ પશુ એટ વસ્તુ લેતા નહિ. પીંગળ કાવ્ય ભાગ-૧, ભાગ-૨, ચીતચેતાવની, હરિરસ, વિગેરે અનેક કાવ્ય સંગ્રહો બહાર પડ્યા છે. સૌરાષ્ટ્રનું તેઓ ખરેખર એક રત્ન હતાં.

ગઢવી ચેલાણુંદ ખેંગાર

જન્મ ૧૯૧૮ માં પાટવા પાસે આવેલા છત્રાવા ગામે થયો હતો. પિતા માલદોરનો ઉછેર કરતા અને થોડી ગીરાસની જમીન હતી તેમાંથી જીવનનિર્વાહ

ચાલતો જીવન સાદુ અને સંતોષી હતું નાની વયમાં માતાપિતાનું સુખ ગુમાવેલું અને પોતે બે ભાઈઓ સંસારમાં છત્રછાયા વગરના થઈ ગયા. અનેક તડકા છાયા વટાવીને ભુસ્કેલીઓમાં પણ ધીરજ અને સહનશીલતા કેળવી સરસ્વતીની ઉપાસના ચાલુ રાખી. જીજ્ઞાસુ નામના એક ચારણ કવિ પાસેથી છંદ, વાર્તા, કવિતા વિગેરે શીખ્યા.

આઈ નાગઆઈ અને જીજ્ઞાસુના આશિર્વાદથી મેઘાણુંદભાઈની જીભે સરસ્વતીએ વાસ કર્યો અને કુળ પરંપરામાં ઉતરી આવેલી સાહિત્યની સરવાણીઓ તેના મુખમાંથી નીકળી અને જીવનના અંતિમ દિવસો પર્યંત વહેતી રહી.

તેમને જેટલું સાહિત્ય કંઈકેઈ હતું એટલું સાહિત્ય કોઈ સાક્ષરને પણ કંઈ નહિ હોય. લોક-સાહિત્યથી લઈને શિષ્ટ પ્રંથો, પર્વગણ, સંસ્કૃત શ્લોકો, છંદો કવિતાઓ, રમુજ દ્રવ્યકાવ્યો અને સોરઠના ઇનિહાસના નાના મોટા પ્રસંગો તેમની જીભે હતા.

પાછંદ આંધો, ગૌરવણ, તામ્રવર્ણી ત્વચા, ભરાવદાર મુખ ઉપર શોભતી શ્વેત દાદી, ઝીણી ઝીણી પણ તેજસ્વી આંખો. મર્માળી પણ મીઠી વાણી, યુવંદ છતાં હજકવાળો કંઠ અને હસતા મુખાર્પિદ-વાળા મેઘાણુંદભાઈ જ્યારે એકાદ ત્યારે સમર્થ વિદ્વાનો પણ મંત્રમુગ્ધ થઈ ડોલી ઉઠતા.

કાવ્યો અને વાર્તાઓ દ્વારા નીતિ, શુરવીરતા, દેશપ્રેમ ધર્મસેવા વિગેરેનો પ્રચાર કરવાનો છે અને ચારણ એક સ્પષ્ટ વક્તા નિડર અને ન્યાયપ્રિય વ્યક્તિ છે તેમ માનતા. તેમના દીર્ઘજીવનમાં તેઓ નિષ્કામ, નિર્દેહ, નિસ્વાર્થ અને નિર્મળ ચારણ હતા, મનુષ્ય હતા, ઋષિ હતા, દેવ હતા.

શ્રી વિજયગુપ્ત મૌર્ય :- ‘અખંડ આનંદ’માં ‘જ્ઞાનગોષ્ઠિ’ વિભાગ દ્વારા, અને નવચેતન, રમકડું, ખીજ, વગેરે સામયિકોમાં, તેવી જ રીતે દૈનિકોમાં રાજકારણ, અને પશુપક્ષી વિષેનાં તેમનાં સંખ્યાબંધ લેખોથી આખું ગુજરાત તેમને સારી રીતે ઓળખે છે તેમનો જન્મ પોરબંદરમાં ૧૯૦૮માં થયેલો. માધ્યમિક શિક્ષણ પોરબંદરમાં જ લઈ શ્રી વિજયગુપ્ત મૌર્ય મુંબઈમાં અભ્યાસ કરી એડવોકેટ થયા તે સન ૧૯૩૧ મેળવી પછી પોરબંદર રાજ્યમાં ન્યાયમૂર્તિ જેવી ગંભીર જવાબદારી વાળી પદવી શોભાવી. ૪૨ના આદિલનમાં નોકરી મૂકી પ્રજાકીય જીવનમાં ભળ્યા તે આદિલનમાં ભાગ લેવા મંડ્યો. ૧૯૪૪ થી જન્મભૂમિ પત્રોમાં પ્રવાસીમાં લેખન પ્રવૃત્તિ ઉપાડી. ‘પ્રકૃતિનાં લાડકવાયા’ નામનું પક્ષીજીવનનું પુસ્તક, જગલની કેડી, મોતનો સામનો, કવિના પરાક્રમો, શિકાર અને શિકારી, જાદુગર કમ્પીર, તરાપ વગેરે તેમના પુસ્તક પુસ્તીકાઓ જીણતાં છે ગુજરાત પ્રકૃતિ મંડળ, અને એમણે નેચરલ હિસ્ટરી સોસાયટીમાં તેઓ ઘણા સમયથી સભ્ય છે જન્મભૂમિના તંત્રી વિભાગમાં ને પ્રવાસીના સહાયક તંત્રી તરફિની તેમની પત્રકારત્વની કામગીરી પણ પ્રસિદ્ધ છે.

પંડિત સુખનાલજી સંઘવી :- પંડિત સુખનાલજી નામ તત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં કેણે ન સંસિદ્ધ હોય ? જન્મ જાત્રાવાડમાં ૧૮૯૦ માં સાત મે પડી ભણી દુકાને એકા. પંદર સોળ વર્ષની વયે અબિયાના રોગમાં અંધ થયા. પરંતુ સુખનાલજી તો ગુજરાતના રાહુલ સાંકૃત્યાયન જેવા પંડિતવર્ધ થવા સર્ગ્યા હતા. તેમણે જૈન સાધુ-સાધ્વીઓ પાસેથી પ્રાકૃત ને સંસ્કૃત શીખવા માંડ્યું. ૧૯૦૪માં કાશી ગયાને ત્યાં વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્યનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો. પછી ગયા મિથિલા ત્યાં પણ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત વ્યાકરણ

અને તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો, ૧૯૧૩ થી ૧૯૨૧ના વર્ષોમાં તેમણે જુદે જુદે સ્થળે જૈન સાધુમહારાજોને આગમો શીખવ્યા. ૧૯૨૨માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના પુરાતત્ત્વ મંદિરમાં તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક તરીકે જોડાયા. ૧૯૩૧માં જ્ઞાન્તિ નિકેતન તથા ૧૯૩૩ થી લગભગ દસ અગિયાર વર્ષ તેમણે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન દર્શનના અધ્યાપક તરીકે કામ કર્યું. ૧૯૪૭ પછી અમદાવાદના ભો. જો. વિદ્યાભવનમાં અધ્યાપક થયા.

તત્ત્વજ્ઞાનની અનેક શાખાઓ પર પંડિતજીનું પ્રભુત્વ અદ્ભુત છે. સન્મતિતક, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, યોગ-દર્શન, દર્શન અને ચિંતન, કર્મચંદ્ર, વગેરે ત્રીસેક જેટલા પુસ્તકો અને ત્રણે તેમની જાંડી વિદ્વતા અને આત્મિક વિચારણાના દ્યોતક છે. મુંબઈ યુનિ. માં તેમણે હરિભદ્રસુરી વિષે યુનિ. વ્યાખ્યાનો પણ આપેલાં છે. ‘દર્શન અને ચિન્તન’ નામના તેમના પુસ્તકને ૧૯૫૧-૫૭માં સાહિત્ય અકાદમીનું તે વર્ષના શ્રેષ્ઠ પુસ્તક તરીકે પારિતોષિક પણ આપવામાં આવ્યું છે.

શ્રી રવિશંકર વિકુલજી મહેતા

જન્મ ૧૯૦૪ માં ગોંડલમાં થયેલો. ૧૯૨૨ માં મેટ્રિક થયા અને ૧૯૨૭ માં સંસ્કૃત સાથે બી. એ. જ્ઞાનસર્ની ઉપાધિ મેળવી. તે બાદ મુંબઈમાં એમ. એ. અને એલ. એલ. બા. નો અભ્યાસ કરવા સાથે ત્યાંની એક હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે નોકરી કરવા લાગ્યા. ૧૯૩૦ માં તેમણે સામ્યવાદનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો ને વિપુલ પ્રમાણમાં તેની ઉપર લખ્યેલા ત્રણે વાંચ્યા. વચ્ચે વચ્ચે તેમણે ‘હિન્દુસ્તાન પ્રજામિત્ર’ ‘પ્રજામિત્ર ટ્રસ્ટરી’, અને એડવોકેટ વગેરે જુદા જુદા પત્રોમાં તંત્રી તરીકે કામ કર્યું. વચ્ચે ‘આગકલ’ નામનું એક સાપ્તાહિક પણ તેમણે પ્રકાશિત કરવા માંડ્યું પણ તે લાંબું ન ચાલ્યું. પછી ‘પ્રવાસી’

અને ‘જન્મભૂમિ’ ના કાર્યકારી તંત્રી તરીકે ૧૯૪૬ સુધી કામ કર્યું. ત્યાર પછીના એ વર્ષ ‘સાંજ વર્તમાન’, અને ‘૫૧ થી ૬૨ સુધી’ ‘જનશક્તિ’ ના તંત્રી તરીકે પણ કામ કર્યું. છેવટે વળી પાછા ‘જન્મભૂમિ’ ના તંત્રી બન્યા. કેટલાંક કાળો, નિબંધો ને વાર્તાઓ તેમણે લખ્યાં છે. ‘જીવનની કલા’ અને ‘જીવજીવનની નાજુક કલા’ એ તેમનાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો છે. એક એ પરિચય પુસ્તિકાઓ પણ તેમની કલમે લખાઈ છે.

શ્રી ચન્દ્રકાન્ત શાહ

‘ગુજરાત સમાચાર’, વગેરેમાં દેશ અને દુનિયાના વહેતા પ્રવાહો વિષે કટારો લખતા શ્રી ચન્દ્રકાન્ત શાહ મૂળ ભાવનગરના, જન્મ ૧૯૩૮ માં. ભાવનગરમાં જ તેમણે માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવ્યું અને બી. કોમ. થયા. ત્યાર પછી પી. ટી. આઇ. ના ભાવનગરના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે થોડો સમય કામગીરી બજાવી, અને ભાવનગરમાં પહેલીવાર શરૂ થયેલા ‘સૌરાષ્ટ્ર સમાચાર’ નામના દૈનિકમાં સમાચાર તંત્રી તરીકે જોડાયા. ૧૯૬૧ પછી ‘ગુજરાત સમાચાર’ ના તંત્રી વિભાગમાં જોડાયા, ને પછી તે અમેરિકન માહિતી કચેરી મુંબઈના પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગમાં સહાયક સંપાદક તરીકે કામ શરૂ કર્યું. તેમની રાજદ્વારી બનાવો પરની કટારો બુદ્ધિમત્તા પૂર્વકની અને પૂરતા અભ્યાસ પછી લખાયેલી હોવાથી લણી લોકપ્રિય છે.

શ્રીમતી ધીરજીબેન પંડિત

જન્મ ૧૯૧૪ માં ભાવનગરમાં, બી. એ. ની ઉપાધિ તેમણે અર્થશાસ્ત્ર જેવા અધરા વિષયમાં પ્રથમ વર્ગ મેળવી પ્રાપ્ત કરી. મુંબઈની સ્કૂલ ઓફ ઇકોનોમિક્સ, લંડન સ્કૂલ ઓફ ઇકોનોમિક્સ અને

અમેરિકાની ચેલ યુનિવર્સિટીમાં પોતાની અપૂર્વ શુદ્ધિ-મતાનો પરિચય આપતાં એમ. એ. ની અનુસ્નાતક ઉપાધિ એ વાર પ્રાપ્ત કરી. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં, અમદાવાદમાં અટીરામાં, અને ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સમાજ વિદ્યાલયનમાં અધ્યાપન કાર્ય કર્યું. ઇંગ્લેંડમાં નીલ ની સમરહિલ જેવી નૂતન શિક્ષણની હિમાયત કરતી શાળાનો, તેમજ પ્રિન્સ, ટર્કી, યુરોપ, અમેરિકાની શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને મળુર પ્રવૃત્તિઓનો જાત પરિચયે અભ્યાસ કર્યો. અર્થકારણ, ઉદ્યોગોનો વિકાસ, વગેરે વિષયો પર સંસ્કૃતિ, ઇકોનોમિક વિકલી, વગેરેમાં તેમના લેખો આવે છે. હો પ્રબોધ પડિત જેવા ભાષાશાસ્ત્રના વિદ્વાન સાથે તેમણે લગ્ન કર્યાં છે.

શ્રી દલસુખભાઈ માલવજિયા

૧૯૧૦ માં સાયલામાં જન્મ. સુરેન્દ્રનગરમાં ત્યાર પછીના સાત વર્ષે તેમણે પોતાના પિતા તેમને નાના મૂકી મૃત્યુ પામ્યા, તેને કારણે બારે વિષમ પરિસ્થિતિમાં ગાળ્યા. જ્યપુર. ચિકાગો અને કાશીમાં તેમણે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓનો અભ્યાસ કર્યો ૧૯૩૮ થી બનારસના હિન્દુ વિશ્વવિદ્યાલયમાં જૈન દર્શનના અધ્યાપક તરીકે સેરા આપવા માંડી ત્યાર પછી અમદાવાદના લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડાયરેક્ટર થયા તેમણે જૈન દર્શન અને જૈન સાહિત્ય વિષે મનનીય લેખો પ્રબુદ્ધ જીવનમાં લખ્યા છે તેનો શ્રી દલપતભાઈ જૈન સંસ્કૃતિ સંશોધન મંડળના મંત્રી, પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટીના મંત્રી, અને આગમ પ્રકાશન માળા, તથા 'જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસ'ના જનરલ એડિટર છે. તેમણે ગણધરબાદ, સ્થાનાંગ સમવાયોગના અનુવાદો કર્યા છે. વળી ન્યાયાવતાર વાર્તિકવૃત્તિ, પ્રમાણ વાર્તિક, ધર્મોત્તર પ્રદીપ વગેરેનું સંપાદન કર્યું છે. આત્મ-શીમાસા, જૈનાગમ અને જૈન સાહિત્યકી પ્રગતિ

નામના હિન્દીમાં પણ સ્વતંત્રપણે પુસ્તકો લખ્યાં છે. ૧૯૫૭ માં એલ ઇન્ડિયા ઓરિઅન્ટલ કેન્દ્ર-સના નવી દિલ્હીમાં મળેલા અધિવેશનમાં પ્રાકૃત અને જૈન વિભાગનાં પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાવાનું પણ તેમને માન મળ્યું છે. અર્ધભાગધી, પાલી, સંસ્કૃત હિન્દી વગેરે ભાષાઓ ઉપર તેમનો અસાધારણ કાણુ છે

શ્રી જયભિખુ

ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં પોતાની આગવી વાર્તાઓ, અને નવલકથાઓથી જાણીતા 'જયભિખુ' નું મૂળનામ છે. શ્રી બાલાભાઈ વીરચંદ દેસાઈ જન્મ ૧૯૦૮ માં તેમના મોસાળ સૌરાષ્ટ્રના વિંછિયા ગામમાં થયેલો વરસોડા, અને અમદાવાદમાં પ્રાથમિક ને શેડુ' માધ્યમિક શિક્ષણ મેળવ્યા પછી મુબઈ, કાશી, આગ્રા અને ગ્વાલિયર રાજ્યના શિવપુરીમાં ઘણા વર્ષ સંસ્કૃત, હિંદી, વગેરે ભાષાઓનો અભ્યાસ કર્યો. ન્યાયતીર્થ અને તર્કભૂષણ ઉપાધિઓ પ્રાપ્ત કરી. વાચન અને લેખનનો જયભિખુને ઘણો શોખ છે તેમનાં સાહિત્યમાં કિશોરોને તરવરાટ ઉત્પન્ન થાય તેવું જોશ છે, મોટાંઓને ગમી જાય તેવું રસપ્રદ છે. મુબઈ ખાતે સાક્ષરચર્ચા દી. બ. શ્રી કૃષ્ણલાલ ઝવેરીના હસ્તે તેમને ૨૦૦૬ ની શ્રેષ્ઠ કૃતિ બદલ શ્રી શુદ્ધિસાગરજી સુવર્ણચંદ્રક આપાયો છે તેમનું ગદ્ય મધુર અને શૈલી મનોહર છે. પહેલી સાહિત્ય કૃતિ તેમણે 'ભિક્ષુ સાયલાકાર' નામથી લખેલી; તે તે વિજયધર્મસૂરિજીનું જીવનચરિત્ર, સ્વમાની સાહસી ને ભાવનાશીલ જયભિખુએ કલમને ખોળે જ પોતાનું મસ્તક મૂકી જીવન પસાર કર્યું છે જૈન ધર્મનાં ત્યાગ, તપશ્ચર્યા, જૂન કલ્યાણનાં તત્વોથી તેમનું સર્જન ખંડિત છે. માદરે વતન, જર્વામર્દ, લગવાન ઋષભદેવ, નરકેસરી વા નરકેશ્વરી, કાળ વિગ્રેતા સ્થૂતમદ્ર, પ્રેમભક્ત કવિ જયદેવ, આગેકદમ, વીરધર્મની વાતો,

સિંહ પુરુષ, બેઠા બળવો, વગેરે તેમની સંખ્યાબંધ કૃતિઓમાંની કેટલીક અત્યંત પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ છે.

શ્રી શંભુપ્રસાદ હરપ્રસાદ દેશાઈ

પુરાતન પવિત્ર પ્રભાસના અગ્રગણ્ય દેશાઈ કુટુંબમાં શ્રી શંભુપ્રસાદ દેશાઈનો ૧૯૦૮ માં જન્મ થયો. તેમના પિતાશ્રી હરપ્રસાદ ઉદયશંકર દેશાઈ જૂનાગઢ રાજ્યમાં એક ઉચ્ચ પદવી ધરાવતા અમલદાર હોવા છતાં સૌરાષ્ટ્રના લોકસાહિત્યમાં જાણીતા છે. તેઓ ઇતિહાસ, ધર્મશાસ્ત્ર અને કાવ્યના રસિક મર્મજ્ઞ પુરુષ હતા. તેમને કારસી, અરબી અને ઉર્દુ પર અસાધારણ પ્રભુત્વ હતું. શ્રી શંભુપ્રસાદભાઈના માતૃશ્રી પણ સાહિત્ય રસિક અને સેવાભાવી સત્તારી હતા. આવા માતાપિતાને ત્યાં અવતરેલા શ્રી શંભુપ્રસાદભાઈ પણ માતાપિતાના સદ્ગુણો ને વિદ્વતા વારસામાં ધરાવે છે. તેમણે મુખ્ય યુનિ ની બી.એ. એલ. એલ. બી. ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરેલ છે. તેમણે થોડો સમય ત્રિભાસમાં વકીલાત કરી. ત્યાર પછી જૂનાગઢ

રાજ્યના મહેસુલી ખાતામાં જોડાયા. તેમણે રાષ્ટ્રીય લડતમાં અને કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદમાં પણ ભાગ લીધેલો. તેઓએ ૧૮૨૬ માં 'સોમનાથનો ઘેરા' નામનું સાત સર્ગનું મહાકાવ્ય લખેલું, તે પછી પ્રભાસયાત્રા વર્ણન નામની પુસ્તિકા પણ પ્રસિદ્ધ કરેલી. તે સિવાય તેમણે સંખ્યાબંધ નાટકો, નવલિ-કાવ્યો, કાવ્યો વગેરે લખ્યાં છે. તેમના શ્રેષ્ઠ સર્જનો મુખ્યત્વે બે ગણાવી શકાય. (૧) પ્રભાસ અને સોમનાથ (૧૯૬૫). (૨) સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ (૧૯૫૮) હાલમાં તેઓ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસનું સુધારા-વધારાવાળું સંસ્કરણ પ્રસિદ્ધ કરવાના પ્રયત્નમાં છે. શ્રી શંભુપ્રસાદદેસાઈએ પ્રભાસના સામાજિકક્ષેત્રે પણ ઘણું મહત્વનું કામ કર્યું છે. તેઓ ઘણા મહેનતુ વિદ્વાન છે. જે વિષય પર તેમની કલમ ચાલે તેમાં તેમણે પુષ્કળ વાચન મનન કર્યું હોય છે. સૌરાષ્ટ્રના પ્રથમ પંડિતના વિદ્વાનોમાં શ્રી શંભુપ્રસાદ દેશાઈનું સ્થાન છે. તેઓ સૌજન્યમૂર્તિ છે એટલે નાનામોટા હરકોઈને તેમના પાસેથી પ્રોત્સાહન અને પ્રેરણા મળ્યા કરે છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી બાવાપીપળિયા સેવા સહકારી મંડળી

મુ. બાવાપીપળિયા (જેતપુર તાલુકો)

(જ. રાજકોટ)

સ્થાપના તા. ૨૬-૩-૧૯૫૫

શેરલ ડોળ : રૂ. ૪૬૨૩૦

અનામત ફંડ : રૂ. ૬૭૨૪

અન્ય ફંડ : રૂ. ૧૧૩૬

નોંધણી નંબર : ૧૨૧૬

સભ્ય સંખ્યા - ૧૫૩

ખેડૂત - ૬૮

બીન ખેડૂત - ૮૫

મંડળી :- ધીરાણ, રસાયણિક ખાતર, જંતુનાશક દવા

સુધારેલ બીયારણ, ગ્રાહક બંડાર વગેરેનું

કામકાજ કરે છે.

ભગવાન વીરજી
મંત્રી

નાથાભાઈ સોમાભાઈ
પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રના પ્રજાવત્સલ નૃપતિઓ

ભારતનો શ્રેષ્ઠ રાજવી
સ્વ કૃષ્ણકુમારસિંહજી સાહેબ

પરદુઃખભંજન, પુણ્યશ્લોક અને તત્ત્વ એવા ભાવનગરના સ્વ. મહારાજશ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી આ દેશનું એક શીશ્વસંપન્ન અને પ્રભાવશાળી રત્ન હતાં. ખીન્નતા દુઃખ જોઈ એમનું હૃદય દ્રશ્યભૂત થતું. કોઈપણ જાતના વર્ણના બેદલાવ વખતે તેમનો જાન પ્રવાહ સતત ચાલુ રહેતો. મધ્યમવર્ગની જરૂરીઆત-વાળી વ્યક્તિઓને નામનો નિર્દોષ કર્યા વગર સહાય મોકલતા.

ભૂતકાળમાં જે પુણ્યશ્લોક આત્માઓ થઈ ગયા તેમના આદર્શોને નજર સન્મુખ રાખી પોતાનું જીવનચરિત્ર કયું હતું.

જમવાન રામચંદ્રની પ્રજાપ્રીતિના, હરિશ્ચંદ્રના વચનપાલનન, યુત્તિશ્રિરતા ધમતા, કચુંના દાનેશ્વરીના, અને ભરતમુનિના સહિષ્ણુતાના માર્ગને અનુસરવામાં સ્વ. મહારાજ આજીવન પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. તેમની સંપત્તિ સૌજન્યથી. એમનું વ્યક્તિત્વ વિનયથી એમની ઉનાર ક્ષમાથી અને તેમનું ત્રિવિધ તક્ષરપક્ષી જ્ઞાન એમના શાંત સ્વભાવથી જે કે શોભતા હતા પરંતુ એ બધા કરતાં પણ ચડે તેવું આ યુગમાં દુર્લભ એવું એમનું શીર હતું જે કે એમના જીવનના વિવિધ પાસાઓનું પથ્યકરણ કરવું એ સામાન્ય શુદ્ધિથી પર છે પરંતુ સત્તા, લક્ષ્મી, યુવાનીના ત્રિવિધ સંગમમાં મહારાજ કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ

જમવાન રામની જેમ શીશ્વ ધર્મનું અવિચ્છિન્ન પાલન કરી મહાનતા પ્રાપ્ત કરી છે. સૌ કોઈ માટે દર્શાતરૂપ પોતાની મહાનતા મૂકી ગયા છે.

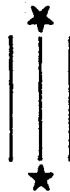
મહારાજ કૃષ્ણકુમારસિંહજી સર્વના શુભચિંતક અને દુઃખીજનોના આશ્રય સ્થાન હતા. તેમને આર્થિક તરફ વિરલ પ્રેમ હતો, એક સૌન્દર્યકર્તા તરારીના એકિક કાર્યો નિષ્કામ ભાવે આચરતા, તેમની દાષ્ટ હમેશા પરઔકિક અને આત્મતિક શ્રેય પ્રત્યે સ્થિર રહેતી હતી. તેમની હાજરી તેમના મનિકટવાસિઓને કોઈ દેવાંશી તત્ત્વજિભૂતિના દર્શન થતાં. અનેક સાધુસંતો અને મહાત્માઓનો કૃપાપ્રસાદ પામ્યા હતા. અને પોતાની પ્રજાને પણ તે લાભ અપાજ્યે હતો. અંતરથી તેઓ તત્ત્વશોધક હતા. શાઓના વિતંડાવાદમાં ધડપા વિના ધર્મના સાચા તત્ત્વોનો તામ લઈ લે એવી પરગામી એમની પ્રજા હતી.

જેમના પગલે પગલે જ્ઞાતિ પ્રસરતી, જેમની હાજરીથી પ્રકુલ્લ વાતાવરણ સર્જાતું, જેમના વચનો સાંભળી પ્રેરણ મળતી, અને જેમના મુખપંડળના તેજથી પ્રકાશ ફેલાતો એવી ભવ્ય અને વિરાટ મૂર્તિનું જીવન ત્યાગ અને સર્વધર્મલક્ષી હતું. આરાજ-વીના જૂના ભાવનગર રાજ્યથી માંડીને તેઓશ્રી મદ્રાસના રાજ્યપાલ થયાં ત્યાં સુધીની રાજપુરુષ તરીકેની કારકીર્દિનો અહેવાલ આપવા જઇએ તો શુદ્ધ જ પુસ્તક લખવું પડે.

Office : 326753
Works : 375847

With Best Compliments

From

H. P. MODY & COMPANY.

MODY HOUSE

177-79, NAGDEVI STREET
BOMBAY-3 (B. R.)

Meet Mody For

CONTAINERS

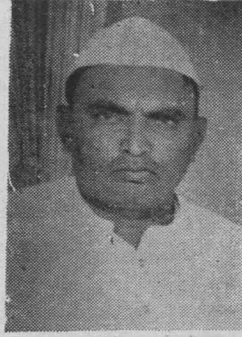
પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો

શ્રી યાસુભાઈ ગદીયા
ખાંભા.

શ્રી ન્યતિભાઈ રાવળ
આંગણુકા.

શ્રી ટપુભાઈ સાવલીયા
વીસાવદર.

શ્રી કાળીદાસભાઈ દેવમુરારી
દેવળીયા.

શ્રી બી. એચ. ગોહેલ

શ્રી નન્દવભાઈ રણકોડભાઈ
ધોળા.

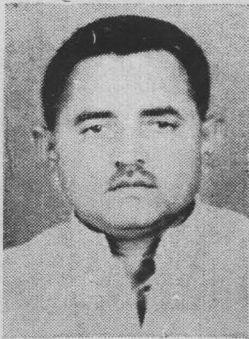
શ્રી લક્ષ્મણભાઈ પટેલ
ગદડા.

સ્વ. વેણીભાઈ મહેતા
ઓડા.

શ્રી યાસુભાઈ વઘ્નમદાસ
કુંગર.

શ્રી વઘ્નભાઈ કે. પટેલ
ધારંગણી.

શ્રી બી. આર. વઘ્ના

શ્રી અંબાશંકરભાઈ જોષી
પાળિયાદ.

શ્રી જૈન શ્રવે મૂ. પૂજક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પેઢી

શેઠ બાબુલાલ ખેમચંદ શ્રી હિંમતવિહાર જૈન ધર્મશાળા ટ્રસ્ટ (રજીસ્ટર નં એ ૬૬૪)

કે.૦ તલાટી રોડ,]

શ્રી સંઘને નમ્ર વિજ્ઞાપિ

[પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર) તા.

તીર્થાધિરાજશ્રી શત્રુજયની પવિત્ર ભૂમિમાં તળેટી રસ્તે જૈન આશ્રમ સામે શ્રી હિંમતવિહાર જૈન ધર્મશાળાને માટે ૫૨૦૩ વાર જમીનનો વિશાળ પ્લોટ છે. તેમાં ૬૦ ટકા ખુલ્લી જગ્યા રાખીને ૪૦ ટકા બાંધકામ થઈ શકે છે. આ વિશાળ જગ્યા બીનખેતીમાં ફેરવાઈ ગઈ છે. ૧૧×૧૬ ની રૂમ અને ૭ ફુટની ઓશરોવાળી ૫૨ રૂમો માટે જગ્યા છે. કોઈપણ ભાગ્યશાળી ભાઈ-બહેનો આ રૂમોમાં પોતાના આત્મજન સ્મૃતિમાં રૂમો બાંધવી કાયમી યાદગીરી રાખી શકે છે.

આ વિશાળ જગ્યામાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મનોરમ સુંદર દહેરાસર છે. ધર્મશાળાના મહાનતા પહેલે માણે અંજનશલાકા કરાવેલ ભવ્ય ચમત્કારી મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન તથા શ્રી અજિતનાથ તથા શ્રી વિમલનાથના મનોહર બિંબો હજારો યાત્રિકોને દર્શનનો લાભ આપી રહેલ છે.

સં. ૨૦૨૪ ના કારતક શુદ્ધ ૫ સોમવારના સવારે ૫-૧૫ મીનટે પાલીતાણા ખાતે તલાટી રોડ પર આવેલ શ્રી હિંમતવિહાર ધર્મશાળાના વિશાળ કમ્પાઉન્ડમાં આંલ દહેરાસરના પ્લોટમાં બ્યાવર નિવાસી શ્રીમાન શૌરીલાલજી નાહર તથા તેમનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. શ્રી વિમલાબેનના શુભહસ્તે આત્મદૂર્ત વિધિ ભવ્ય રીતે થઈ હતી, શ્રી શૌરીલાલજીને તા. ૩-૧૨-૬૭ ના રોજ ટ્રસ્ટી મંડળે ટ્રસ્ટી તરીકે સ્વીકારેલ છે કારતક વદ ૧૧ સોમવાર સવાસના ૮-૧૦ મીનટે વિધિ-વિધાન સાથે શ્રી નવકાર મંદિરની શીલારોપણ વિધિ સંસ્થાના પ્રમુખશ્રી બાબુભાઈ શેઠના શુભ હસ્તે થઈ હતી દહેરાસરજીનું કામ ભવ્ય રીતે શરૂ કરવામાં આવેલ છે. તા. ૩-૧૨-૬૭ ના સાંજે ૫-૩૦ મીનીટે સંસ્થાની વાર્ષિક જનરલ મીટીંગ શેઠ બાબુદાસ કલ્યાણજી પેઢીના હેડ મુનીમ શ્રી બસંતિલાલજી શ્રીમાલના પ્રમુખસ્થાને યોજાઈ હતી. ડો. કૃલશંકરભાઈ તથા પ્રમુખશ્રીએ પ્રવચનો કર્યાં હતાં. સીવીલસર્જન ડો. શ્રી દવે સાહેબ, શ્રી નટવરભાઈભાઈ વકીલ, આમંત્રિત મેમાનો તથા ગામના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનોની વિશેષ હાજરી હતી. સંસ્થાનો હિસાબ, અહેવાલ કામકાજ અને વિકાસ વગેરે હકીકતની રજુઆત થઈ હતી.

આ ધર્મશાળામાં કોઈપણ સંઘાડાના પૂજ્ય મુનિમહારાજોને ઉતારવાનો નિર્ણય થયેલ છે.

આ ભવ્ય દહેરાસરના નિભાવ માટે પૂજ્ય આચાર્યપ્રવરો. પદસ્થો, મુનિવરો ઉપદેશ આપી સહકાર આપશે તેમની પ્રેરણાના ફલસ્વરૂપ આરસની તકતી દહેરાસર પર લગાડવામાં આવશે.

આ ધર્મશાળામાં રૂમો બાંધવાનાર ભાગ્યશાળી ભાઈ-બહેનોના આત્મજનો-કુટુંબીજનોનું નામ પણ આરસની તપ્તીમાં મૂકવામાં આવશે. તથા મહાનશ્રી નવકારમંદિર એક લાખ પીરતાલીશ હજારના ખર્ચે અપૂર્વ અને ભવ્ય દહેરાસર બનાવવાનો નિર્ણય થયેલ છે. પુણ્યના પુણ્યોદયે મળેલ લક્ષ્મીના આવા કલ્યાણકારી ધર્મકાર્યોમાં દહેરાસર-ધર્મશાળા આદિમાં ફાળો આપી સિદ્ધક્ષેત્રમાં અમર નામ કરવા અમારી ભાવભરી પ્રાર્થના છે શ્રી આ નિવેદન મોકલેલ છે. તમામ માહિતી સમગ્રવશે. તે સારામાં સારો ફાળો આપી મહાન પુણ્ય ઉપાર્જન કરશે એ જ વિનંતી.

: મનંજોઈર તથા ક્રાફ્ટ નીચેના નામથી મોકલવા :

શેઠ બાબુલાલ ખેમચંદ

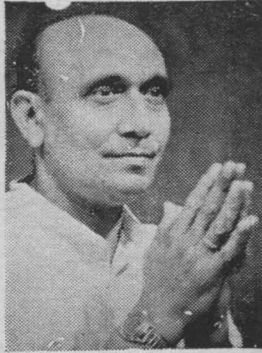
ભવદીપ સંઘસેવક,

હિંમતવિહાર જૈન ધર્મશાળા ટ્રસ્ટ, પાલીતાણા શેઠ બાબુલાલ ખેમચંદ પ્રમુખના જયજીનેન્દ્ર.

આચાર્યો-વૈધો અને શુભેચ્છકો

श्री द्वारकादास जी. महोता
पालीतालु.

श्री नवीनचंद्र डामदार
जावनगर.

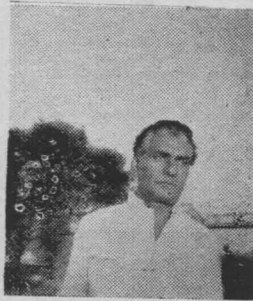
શ્રી બાનુપ્રસાદ ઠાકર
બાબાપુર.

શ્રી સી. આર. ભટ્ટ
ન્યુ દિલ્હી.

મેજર વી. પી. સરવૈયા
(રોજ્યાવાળા)

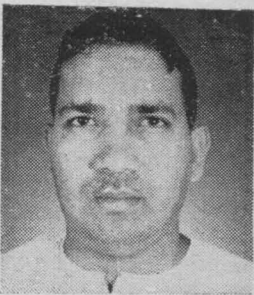
શ્રી કનુભાઈ વૈદ્ય
ગદડા.

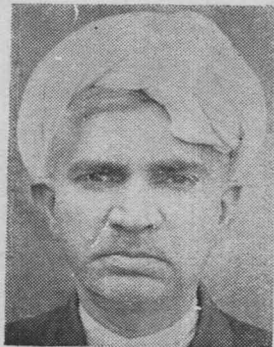
શ્રી નૌનિધરાય એચ. વૈદ્ય
ભાવનગર.

શ્રી અમૃતલાલ રંગાણી
હાડવૈઘ પાલીતાણા.

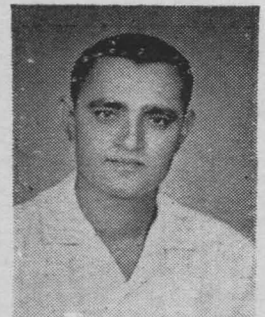
શ્રી ડી. એ. મહેતા
ભાવનગર.

श्री क. ज. जोडसी
यलाला.

श्री भगनलाल लालजीबाघ
भावनगर. भाव

જાણી શ્રી હરીભાઈ ચાર. પટેલ
ભાવનગર. (આગેવાન કોન્ટ્રાક્ટર)

સન ૧૯૪૮ની સાલમાં મહારાજ સાહેબને 'નાઇટ'નો ઇલ્કામ મળેલો. સૌરાષ્ટ્રના એકમ વખતે તેઓશ્રીને ભારત સરકારે 'નેલ ક્રોમોડોર'નો ઇલ્કામ એનાયત કરેલો. ત્યારબાદ ૧૯૫૫માં ભારત સરકારે એમને 'કર્નલ' બનાવ્યા હતા.

મહારાજ સાહેબના અઢાર વર્ષના રાજ્ય અમલ દરમિયાન જુના ભાવનગર રાજ્યમાં ખાસ વિશિષ્ટ કામગીરી અને પ્રગતિ કરેલ તેમાં (૧) ખેડુત-ઋણ રાહત, (૨) દારૂબંધી, (૩) ગ્રામપંચાયતોની સ્થાપના, (૪) મીલીટરી અને પોલીસ ખાતાઓની પુન સ્થાપના, (૫) વેપાર-ઉદ્યોગ ખાતાની સ્થાપના, (૬) સમુદ્ર વેપારની વૃદ્ધિ, (૭) અદ્યતન ઓટીટ પ્રથા, (૮) કેળવણીની નૂતન પ્રણાલિકાઓ અને ઉદાર સ્કૉલરશીપો, (૯) કાશીબારી ખાતાથી ન્યાય ખાતાનું વિભાજન, (૧૦) પ્રીવી પસની રકમ મુકરરતા, (૧૧) ધારાસભાની સ્થાપના. (૧૨) જળ સીંચાઈના તળાવોની યોજના, (૧૩) નવી ફેરનેજ યોજના, (૧૪) કૃષ્ણનગરની ટાઉન પ્લાનીંગ યોજના, (૧૫) નવો ફીલ્ટર પ્લાન્ટ, (૧૬) લોકોને મફત વૈદકિય સહાય, (૧૭) યુવાનોને ભરકરી તાલીમ અને સીવીલ ગાર્ડની સ્થાપના, (૧૮) ગ્રામ સુધારણા ફંડ અને ખેડુત સંકટ નિવારણ ફંડની સ્થાપના, (૧૯) જવાબદાર રાજ્ય તંત્ર વખતે જુદા જુદા લોકોપયોગી ટ્રસ્ટોની સ્થાપના અને (૨૦) લોકોના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા જવાબદાર રાજ્ય તંત્રની સ્થાપના અને ત્યારબાદ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ભાવનગર રાજ્યનું વિહીનીકરણ ગણાવી શકાય,

રમત-ગમતની દુનિયામાં અને સ્કાઉટીંગ તથા અન્ય યુવક પ્રવૃત્તિઓમાં મહારાજ સાહેબને નાનપણથી જ ઉંડો રસ હતો. પોતે એક સારા રમતવીર હતા.

ગાંધીજી મુક્તિ માટે દેશને આઘાત કરવા સ્વાર્ષણની ભાવનાથી કામ કરવા મેદાને પડ્યા હતા. સ્વ. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પણ તે વખતે બધાને ચેતના આપી રહ્યા હતા અને જનતાને જબાહર રાજતંત્ર અંગે વધુ સજાગ થવા પ્રેરી રહ્યા હતા એ પલ્ટાતા યુગને નામદાર મહારાજ સાહેબે 'પીછાન્યો અને પોતે પોતાનું અઢારસે પાદરતું' રાજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીના ચરણે એકેય જગતની શરત વગર ખરી દીધું. એમના આ નિશ્ચયથી અને ભવ્ય ત્યાગથી સૌરાષ્ટ્રના દરેકે દરેક રજવાડાઓ વિચારતા થઈ ગયા. સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થયું અને આ રીતે નામદાર મહારાજ સાહેબે એક નવો જ ઇતિહાસ ઘડ્યો. ભારતીય ઇતિહાસે એક નવો જ વળાંક લીધો.

નામદાર મહારાજ સાહેબની જાહેર સેવાઓ પણ ખુબ જ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે. સામાજિક ક્ષેત્રે, સાંસ્કારિક ધાર્મિક ક્ષેત્રે, તેમણે દેશની ઘણી ઘણી સેવાઓ કરી છે. ભાવનગરની સંસ્કારી પ્રજાનું ઉચ્ચ સંસ્કારધન નામદાર મહારાજ સાહેબ જ હતા. ભાવનગરની જે ભવ્યતા જોવા મળે છે. ભાવનગરને આદર મળે છે, તેના મુળમાં ભાવનગરના રાજવીઓના શુદ્ધ ચારિત્ર્યના સંસ્કાર ખીજે રોપાયેલા છે.

‘રાજર્ષિ’ સર લાખાજીરાજ

સૌરાષ્ટ્રના પુણ્યસ્થાનક રાજર્ષિઓના મેર સમા સર લાખાજીરાજનું નામ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં અમર રહેશે. સર લાખાજીરાજની સાદાઈ પવિત્રતા, પ્રભાકસ્થાણની તેજસ્વી પ્રવૃત્તિઓ, હિમદા સ્વભાવ, શ્રેષ્ઠ આચિન્ન, સર્વધર્મ સમભાવ, નીડરતા, સાદસ-ત્રિયતા આવા એક એક ગુણો ઉપર પૃથોના પૃથો ભરી શકાય. તેમનો જન્મ સરધારમાં ૧૮૮૫માં થયો. અઢીવર્ષની ઉંમરે માતા અને સાડાચાર વર્ષની ઉંમરે પિતા બોધ એટલા તેમના રાજ્યમાં મેનેજમેન્ટ બેઠું. ધરમપુરમાં તેઓથી મોટા થયા. મોટા થતાં રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં તેમને દાખલ કરવામાં આવ્યા ને ત્યાં પણ કુશળતા, સાદાઈ, અને ચપળતાએ તેમને આદર અપાવ્યો, તે પછી દેહરાદુનમાં ભરકરી તાલિમ લીધી, તેમનો રાજ્યાભિષેક ૧૯૦૭માં તેમના ૨૧મા વર્ષે થયો. ધ્યેયનિષ્ઠ અને રાજવી તરીકેના અમદશીને વરેલા તેમણે મોજશોખ અને ભોગવૈવને સ્થાને પ્રજાસેવામાં સતત ન્યાત્રિ ખતાવી. સ્ટેટ ગ્રેજેટ તેમણે છપાવવું શરૂ કર્યું. રાજ્યવ્યવસ્થા સુધારવા ને ધારાધારણના સુચાસન માટે સ્ટેટ કાઉન્સિલ નીમી ૧૯૧૮માં અમરસિદ્ધિ સેક્રેટરિયટ શરૂ કર્યું. નોકરીના ગ્રેડ, પેન્શન ને ગ્રેયુરુટીની પ્રથા દાખલ કરી. નોકરિયાતેની તાલિમ માટે પરીક્ષા શરૂ કરાવી. સર્વત્રિક મતાધિકારના ધોરણે પ્રજા પ્રતિનિધિ સભા સ્થાપી ને અંગભૂત મજૂરમંડળ, વ્યાપારીમંડળ, કલા કૌશલ્યમંડળ, ધારાસભા, ખેડૂત મહાસભા, અખિલ ધર્મસભા, મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન સ્થાપ્યાં. રાજકોટ, સરધાર કુગાડવાની મ્યુનિસિપાલિટી પ્રજાને સોંપી ૧૯૨૪માં પ્રજાકીય કાઉન્સિલને સત્તા સોંપી. ગ્રામપચાયતો શરૂ કરાવી. સીટી સર્વેની સ્કીમ દાખલ કરી ૧૯૧૭માં સ્ટેટ બેંકની સ્થાપના કરી. ૧૯૧૮માં નરેન્દ્ર મડગમાં ૬ તોપોની સલામીગાળા મંડળના પ્રતિનિધિ ચૂંટાયા, ૧૯૨૧માં ગોરાઓને

ગમ્યું નહોં છતાં નીડરતાથી પહેલી કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદ રાજકોટમાં ભરવા દીધી અને હુન્નર ઉદ્યોગનું, તથા બાળ ઉછેર ને આરોગ્યને લગતું પ્રદર્શન ભરવા દીધું ને તેમાં સર્વ મદદ આપી. ૧૯૨૯માં યુવક પરિષદ ભરવાની રજા આપી. કવિવર રવીન્દ્રનાથને રાજકોટમાં સત્કારી તેમને વિશ્વભારતી માટે મદદ કરી. ૧૯૨૫ની ૧૫ ફેબ્રુઆરીએ ગાંધીજી રાજકોટમાં પધારતાં તેમનું સન્માન કરી રાષ્ટ્રીય શાળા ખુલ્લી મૂકી. ગાંધીજીને પેતાને ત્યાં પધરાવ્યા. પ્રજા કલ્યાણને માટે સ્ટેટની જ પોસ્ટ વ્યવસ્થા અગ્રેજોના વિરોધ હોવા બબી કરી. અને ત્યાં બધે રાજ્યમાં ટેલીફોન નખાવ્યા. ખેડૂતોના કરજને દૂર કરવા ફેડબાંક મિટિનીમી ૧૦ ટકા કરજ માફ કર્યું. વેઠની પ્રથા નાબૂદ કરી. ભાગબટાઈની પ્રથા દાખલ કરી. ખેતીવાડી માટે રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ સ્થાપ્યું. ૧૯૧૭માં બાળ લગ્ન પ્રતિબંધક ધારો કર્યો. ખેડૂત બેંક સ્થાપી, ગુજરી ભરવાનું શરૂ કરાવ્યું, રાજકોટ જસદણ રેલ્વે માટે યોજના તૈયાર કરાવી. રકુલમાં સ્કાઉટની ટ્રેઈનીંગ દાખલ કરાવી. રકુલોને માટે ફેટલાંક મકાન બનાવ્યાં. ગામડે ગામડે અમલદારો માટે જીતારા તૈયાર કરાવ્યા ફિલ્ટરની વ્યવસ્થા કરાવી. ૧૯૧૯ થી આર્ટફેક્ટ હાઈસ્કૂલનું રૂપાંતર કર્યું. ૧૯૧૪માં ગર્સ હાઈસ્કૂલ (લાડી). રાત્રિશાળાઓ, બાળમંદિરો ગામડાંઓમાં પહેંચાડ્યાં ૧૯૨૯માં શિક્ષણ સંમેલન યોજાવ્યું ને શૈક્ષણિક ચર્ચાઓ ગોઠવાવી સ્ટેટના ઉપના ને જમાનામાં સારા ગણતા પત્રદારોના બાળકોને માફી અપાવી. ગામડે ગામડે બોરીંગ નખાવ્યા. ૧૯૭૧માં ૧૬ લાખ પાઉંડ ધાસ સરતે ભાવે નખાળા વર્ષમાં પુરું પાડ્યું પ્લેગના સમયે રાજકોટમાં જ રહી ઘેર ઘેર કર્યાં. અત્યજ-વાસમાં પણ ગયા ને પોતાના ઉપયોગની મચ્છર-દાનીઓ ત્યાં મે કલાવી પ્લેગ સંબંધી બપુરો સ્થાપી ઠેંકાન્સમાંથી ફિલ્મો મગારી પ્રજાને જ્ઞાન આપ્યું.

સર લાખાજીરાજ ધર્મદામાં, અનાથ, અપંગ વિધવાઓના પોષણ માટે સારી રકમ ખરચતા.

પાંજરાપોળ અને અનાથાશ્રમેને પણ ભારે ઉદાર મદદ કરતા. રોટના નોકરોને કામગીરીમાં નિષ્ઠા માટે ધનામે આપતાં. શાળાઓ અને કચેરીઓની નિયમિત મુલાકાત લેતા. પ્રજના સામાન્યમાં સામાન્ય માણસને મળતા, સર્વધર્મનાં મેળાવડાઓ એક સાથે યોજાવી તેમાં બધા સંપ્રદાયના ધાર્મિક કૃત્યોમાં સામેલ થતાં. આવી યશોધવલ કારકીર્દિ અને પ્રજનો ભવ્ય સત્કાર સંપાદન કરી ૧૯૩૦માં ૨૨ વર્ષની લાંબી રાજકીય કારકીર્દી પછી વિદેહ થયા. સર લાખાજીરાજ પરમ પવિત્ર, ઋષિસમા રાજવી, ઉત્તમ વહિવટકર્તા, ભગવાન રામ જેવા પ્રજ પ્રેમી, વાર્તાઓના વિક્રમ સમા પરદુઃખભંજક, ઉદાત્ત અને ભવ્ય વિભૂતિ હતા. અંગ્રેજોનો સૂર્ય મધ્યાહ્નકાળે તપતો હતો ત્યારે પણ પોતાના રાજ્યમાં લોકશાહી પરંપરાને ઉત્તેજનાર અને બહુ બાળ્યોમાં પહેલો આદર્શ બને કરનાર સર લાખાજીરાજ પ્રજજીવનમાં અમર મહાપુરુષનું સ્થાન પામ્યા છે.

મહારાજ ભગવતસિંહજી--મોંડલ

અનેક ડીગ્રીઓ મેળવી હતી સાદાઈ, નમ્રતા અને વિવેક માટે જે મશહુર છે. ઓછામાં ઓછા ખર્ચ અને પ્રજ માટે વધારેમાં વધારે સગવડ ગામે ગામ સ્કૂલો, રસ્તાઓ, જળાશયો વિગેરે બંધાવ્યા. તેઓ નિડર સ્વમાની અને સ્વદેશાભિની હતા. અંગ્રેજ અમલદારોને તેઓ કદી આમત્રણ આપતા નહીં. લોકોની પ્રેરિતિ સારી મેળવી હતી.

ત્ય ગી રાજવી દરબારસાહેબ ગોપાળદાસ અને ભક્તિયા

રૌકાઓ પછી પૃથ્વી પર આવતા ચિરલ પુરુષોમાં દરબાર ગોપાળદાસને પણ ગણવા જ જોઈ એ તેમનો જન્મ તો અંબાદાસની પુત્રી સમજાયા અને ઢસા રાયસાંકળીના તાલુકદાર કાશીભાઈ દેસાઈને ત્યાં

થયેલો પણ અંબાદાસે તેમને રત્તક લીધા અને ગોપાળદાસ વસોના રાજવી બનેલા. નામતો એમનું ગોરધન. આ ગોરધનભાઈ ઉર્ફે ગોપાળદાસની ઉપર બે વ્યક્તિઓનો ભારે જીડો પ્રભાવ પડ્યો ને તે વ્યક્તિઓ એમના ગુરુશ્રી મોતીભાઈ અમીન અને મહાત્મા ગાંધીજી. ૧૯૦૫માં ગોરધનભાઈને રત્તક લેવામાં આવ્યા ને પછી અંગ્રેજો વડે સંચાલિત ને અંગ્રેજ રહેણી કરણી શીખવતી ગરાશીયા સ્કૂલમાં ગયા ત્યાં જી તેમના સ્વમાની સ્વભાવ અને સત્યનિષ્ઠાના કારણે તેમનાથી અંગ્રેજો પણ શેઠ બાવા લાખા. મેટ્રિકમાં નાપાસ થયા, લગભગ બે વાર નાપાસ થયા પછી ઈદાર જઈને પ્રિન્સીપાલ કિંગની પ્રીતિ મેળવી મેટ્રિક થયા. તેમના પાલક પિતા અંબાદાસના મૃત્યુ પછી તેમના જ સંબંધીઓએ ગોપાળદાસનું રત્તક વિધાન જીત્યું છે એવા બહાનાં બતાવી ખટપટ કરી પણ સં. ૧૯૧૭માં વિજ્યાદશમીના દિવસે તેમને અભિષેક થયો. દરબારસાહેબનું પહેલું લગ્ન સં. ૧૯૫૫માં ચંચળયા સાથે થયેલું, બીજું લગ્ન ૧૯૬૯માં ભક્તિયા સાથે થયું. દરબાર સાહેબના ઉર્ધ્વગામી જીવનમાં ભક્તિયાને કાળો નાનોસૂનો નથી. ઢસા રાયસાંકળીને તેમણે અયોધ્યા જેવાં બનાવ્યાં ત્રાસ વર્તાવનાર કારભારીને કાઢ્યો, પ્રજનો દરબાર સાહેબના મતથી વિરુદ્ધ નિર્ણય લેવડાવી શકતા, ગોપાળદાસ છુપા વેષે નગરચર્યા જોતા, વેઠનો રીવાજ હતો નહીં. ખેડુનોના જમીન થઈ કરજમાંથી મુક્ત કરાવ્યા. દરબાર સાહેબ પોતે પ્રજના આમર્ગ સાથે ઢાંડિયારાસ પણ લેતા. દરબાર સાહેબ બહુ ક્રાંતિકારી પુરુષ હતા. તેમનું ભક્તિયા સાથેનું લગ્ન જ ક્રાંતિ હતી. બાળવિવાહ, દાદર યાના સખત વિરોધી દરબાર સાહેબ પ્રજ માટે દુરોત્તર હતા પ્રજજનોને પ્રેરણા આપતા ઢસામાં સાઈ કામ કરનારને ઢસાનૂર, ઢસાદીપક રંગેરે ઇલકો આપતા.

ગાંધીજીના સંપર્કમાં આવ્યા પછી દરબારસાહેબ

ચૂસ્ત ખાદીધારી અને મહાસભાના અનન્ય સેવક બન્યા. હરિપુરા કેએસ અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ બનવાનું માન તેમને મળેલું. મહાસભાના હુકમને પોલિટિકલ એજન્ટ અને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલના હુકમ કરતાં વધુ આદર પાત્ર ગણાવા માટે તેમની તાલુકદારી લઇ લેવામાં આવી, ને દરબારગઢ વગેરે પર સીલ લાગી ગયાં. પોતાના અંગત ઉપયોગની ચીજો લેવા માટે સવિનય લાંગર કરી સીલ ઉખેડી નાખવા માટે તેમના પર કામ ચલાવવામાં આવ્યું. તેમાં ખુદ જોરાઓ ભોંકા પડ્યા. સત્યાગ્રહની લડતમાં ચાર ચાર વાર જલ્લયાત્રા કરી. ૫૨મીસ વર્ષ પછી ૧૯૪૭ના મે માસમાં તેમને રાજ્યશાસન માન પૂર્વક પાછું સોંપાયું. સૌરાષ્ટ્રના એકમને સર્જવામાં ને સૌરાષ્ટ્ર સરકારને માર્ગદર્શન આપવામાં દરબાર સાહેબનો મોટો ફાળો હતો. ૧૯૫૧ની ૫ ડીસેમ્બરે દરબાર સાહેબ પોતાની પાછળ ઉજળી દેશભક્તિની, દેશખાતર ત્યાગની, આદર્શ રાજવીની, પ્રજાસિકા લાંબક ક્રાન્તિકાર તરીકેની, મોટા દાનવીરની, પ્રજાપ્રિય લોકસેવકની એમ અનેકવિધ સુવાસ મૂખી ચાલ્યા ગયા.

યુદ્ધ અને એતીમાં મોખરે સ્વ. રાજેન્દ્રસિંહજી

રાજકુટુંબમાં જન્મવું છતાં નિરાભિમાની હોવું, યશસ્વી સેનાપતિ બનવું છતાં ધર્મંડ ન રાખવો, યુદ્ધમાં સપડાઇ જવું, છતાં હિંમત ન હારવી, શત્રુઓમાં નિષ્ણાત બનવું છતાં હળ હાંકવાનો પણ શોખ કેળવવો આવા સદ્ગુણો સૌમાં નથી હોતા.

તા. ૧૫ જુન ૧૮૮૯ના રોજ જામનગરના જાડેજી રાજકુટુંબમાં જન્મેલા મહારાજા શ્રી રાજેન્દ્રકુમારસિંહજી રાજસિંહાસને એસરા નહોતા જન્મ્યા તેમ છતાં તેઓ કેટલા બધા લોકોના હૃદયમાં સ્થાન પામ્યા.

રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં રાજેન્દ્રસિંહજીએ લશ્કરી ક્ષેત્ર પસંદ કર્યું. તેઓ બ્રિટનમાં મેલબર્ન કોલેજમાં અને સેન્ડહર્સ્ટની લશ્કરી કોલેજમાં સ્નાતક થઈ ૧૯૨૧માં બ્રિટિશ લશ્કરમાં જોડાયા,

૧૯૩૯માં બીએ વિશ્વવિગ્રહ ફાટી નીકળ્યો ત્યારે બધા હિંદી સૈનિકોને પોતાની શક્તિ બતાવવાની તક મળી. મહારાજા રાજેન્દ્રસિંહજીને ઉત્તર આફ્રિકામાં મુસોલિનિન સેના સામે લડવા ઇજિપ્ત મોકલવામાં આવ્યા.

૧૯૪૧નું વર્ષ પશ્ચિમી રાજ્યો માટે બધું ખરાબ હતું. ઉત્તર આફ્રિકામાં ઇજિપ્ત જીતી લેવા હિટલરે પોતાના પ્રખ્યાત સેનાપતિ રોમેલને મોકલ્યો હતો. તેની સામે બ્રિટિશ સેનાપતિ હતા ફિલ્ડ માર્શલ વાવેલ. તેમની સેનામાં હિંદી સૈન્ય પણ હતું.

૧૯૪૧ના એપ્રિલમાં મેજર રાજેન્દ્રસિંહજી ત્રીજી હિંદી મેટર બ્રિગેડ સાથે જર્મન અને ઇટાલીયન સેના વડે ઘેરાઇ ગયા. દુશ્મનોની સંખ્યા બધી મોટી હતી. તેમની પાસે ચઢિયાવું શસ્ત્રબળ હતું.

૪૨ વર્ષના યુવાન પણ પીઠ પ્રકૃતિના મેજર રાજેન્દ્રસિંહજીએ બહુ ગંભીર નિર્ણય લેવાનો હતો રાજેન્દ્રસિંહજીની કુશળ સરદારી નીચે ત્રીજી હિંદી મેટર બ્રિગેડની ટુકડીએ જે બીષણ ધમારો કર્યો તેનો વેગ, હિંમત, શૌર્ય અને યુદ્ધ કૌશલ્યથી દુશ્મનો ડાહઈ ગયા. જ્યારે મેજર રાજેન્દ્રસિંહજી પોતાની યશસ્વી ટુકડી સાથે દુશ્મનની દીવાલને ભેદીને બહાર આવ્યા ત્યારે તેઓ પરાજયને વિજયમાં ફેરવીને આવ્યા હતા, એટલુંજ નહિ પણ તે રાત્રે ફરીથી તેમણે દુશ્મનો પર હાપો માર્યો અને ૬૦ દુશ્મનોને કેદી તરીકે પકડી લાવ્યા હતા.

ફિલ્ડ માર્શલ લોડ વાવેલ મેજર રાજેન્દ્રસિંહજીના આ પરાક્રમથી ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયા. તેમણે પોતાના અહેવાલમાં તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરી અને બ્રિટિશ સરકારે રાજેન્દ્રસિંહજીને D.S.O. ચાંદ આપ્યો. (વિશિષ્ટ સેવા બદલ) આવું મોટું માન મેળવનારાં તેઓ પહેલા હિંદી હતા. તે પછી રાજેન્દ્રસિંહજીએ વિવિધ કક્ષાએ અને ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર સેવાઓ બજાવી હતી. તેમાં યાદ રહી જાય એવી સેવા હતી નિઝામ પર મેળવેલા વિજયમાં. ૧૯૫૩માં જનરલ કરિઅમ્પા નિવૃત્ત થતાં રાજેન્દ્રસિંહજી ભારતના બૂમિદળના સર સેનાપાત બન્યા હતાં. તે વખતે માત્ર ૨૪ કલાકના લશ્કરી પુરુષાર્થે બતાવી આપ્યું કે નિઝામના રજાકરી હારી ગયા છે. ઓછામાં ઓછું લોહી રેડાય અને સારી વ્યૂહ રચનામાં આપણી તાકાતના પ્રદર્શનથી વિજય મળે એ રાજેન્દ્રસિંહજીની નીતિ હતી.

કુશળતાથી શસ્ત્રો વાપરી શકનાર રાજેન્દ્રસિંહજીએ નિવૃત્ત થઇને ઢળ હાથમાં લીધું. ક્રિકેટ, પોલો અને અને નિશાનબંજીના મહાનગી ભર્યા શોખ ધરાવનાર રાજેન્દ્રસિંહજીને ખેતી કરવાનો એટલો જ શોખ હતો. રણગાડીમાં દુશ્મનો પર ચઢાઇ કરનાર યોદ્ધા ટ્રક્ટરમાં બેસીને ધરતી પાસેથી ઉત્તમ પાક પશુ લેતા હતા. ૧૪ વર્ષની વયે મૃત્યુને પશુ જ્ઞાનથી આવકાર્યું અને રાજપૂતી અને ભારતની ભવ્ય પ્રજ્ઞાલિંગને શોભાવી ગયા.

—પૃથ્વીસિંહ ઝાલા

(જ. પ્રવાસીમાંથી સંકલન)

સોરઠી શાયરના મુરશિદ અને કાઠિયાવાડના શિવાજી દરબાર સાહેબ ૨૫ વાજસુરવાળા

સૌરાષ્ટ્રનો એક સો વર્ષનો ઈતિહાસ જેની જબે હતો. લોકસાહિત્યની અસ્ખલિત સરવાણી જેને મુખેથી વહેતી હતી, જે કાઠિયાવાડના મુત્સદ્દીઓ

માંહેના એક ગણુતા. સાહિત્ય અને સંસ્કારનો અખૂટ ખજાનો મેધાણીએ જેમના પાસેથી મેળવ્યો તે સ્વ. દરબાર વાજસુરવાળા હડાળાના દરબાર હતા. કાઠી હતા, કુશળ હતા, વૈદ્ય કરી જાણતા, સ્વદેશીના ચાહક અને ઉત્તેજક હતા, સૌરાષ્ટ્રમાં થીઓસોરીકના વર્ગો તેમણે શરૂ કરેલા. સૌરાષ્ટ્રના અનેક નવજુવાન સરસ્વતી ઉપાસકોને તેમના આગણુ ખેંચી આણેલા અને પછી તે એમાંથી વહી-સૌરાષ્ટ્રની રસનારાઓ. પ્રેમશૌર્યની ઝીંઘાદિલી અને ખુરામણની ભવ્ય કથા-સરિતાઓ. તેમણે કડવી માડા જોઈ હતી, ઘેળી ઘેળીને વિષ છુટડા પીધા હતા. સોરઠી સંસ્કૃતિના એ રત્નખંડારમાંથી ધણાએ પ્રેરણાના પાન પીધા છે. તેઓ સારા કલાકાર હતા. કથાકારો અને ફળ-વણીકારોને આવકારતા, ભોજન મરચા વગરનું સાદુ લેતા. ધણા નિયમિત રહેતા. 'એમનું' વાંચન વિશાળ હતું. તેમની લાયબ્રેરી અઘતન હતી. એ પોરબદરના એડમીનીસ્ટ્રેટર અનેલા પશુ ખટપટના ભોગ બની ગયા. બગસરા :આવ્યા પછી એમણે મેધાણી વિગેરના સાથ વડે એક પોતે વસાવેલા નવા ગોકુળ ગ્રામના વાસી થવું હતું પરંતુ કૌટુંબિક કડવાશમાં તેઓ નિરાશ બન્યા. તેમને સ્પોર્ટ્સ, વિકરાળ જનવરો અને પશુપંખીને પાળવા ધણેજ શોખ હતો. આરઝીહકુમત વખતે અને સીધી લોકો બહારવટે ચડેલા ત્યારે બહુ દુરી બતાવી હતી. આથી કાઠિયાવાડના શિવાજી તરી પડ્યા.

૨૫. વાજસુરવાળા કવિ કલાપીના નિકટના મિત્ર હતા. ૧૯૫૩માં તેમના અચાનક અવસાનથી તેમની સાથે જ એમનો સાહિત્યખંડાર પશુ વણખીજ્યો ને વણકથો લાંબી નીંદરમાં પડી ગયો. અને એ સોરઠી સંસ્કૃતિના ખજાનાને ખંભાતા તાળા લાગી ગયાં.

૧૯૭૦માં તેમને ગાદી સુત્રદ થઈ ત્યારે આઠ વર્ષની કારકીર્દિ દરમ્યાન તેમણે ધણા સુધારાઓ કર્યા હતા. એક સાહિત્યકાર તરીકે અને ફેટલાક રાજવી-ઓના સલાહકાર તરીકે તેઓ ઠીક સફળ થયાં હતાં.

૬૬ બર્મા ગીતાના રાજવંશી સર્જક કલાપી

રાજવી હોવા છતાં સાહિત્યની સેવા બળવીને અમરત્વ પામનાર એ દેશ દીપક હતો. પ્રપંચ, વૈભવ અને સત્તાના મદને તેમણે તિલાંજલી આપી હતી. નગ્નચર્યા જેવા સાઈ' ઝૂંપડે ઝૂંપડે અને ખેતરે ખેતરે ધૂમી વળતા હતા. આ મહાકવિએ ૬૬ બર્મા કાવ્યો રૂપી ટહુકાર કરીને સમસ્ત વિશ્વમાં પોતાનું 'કલાપી' નામ સાર્થક કર્યું.

'કલાપી' એ તો એમનું ઉપનામ હતું. એમનું મૂળ નામ સુરસિંહજી હતું. તેમના પિતા કાઠિયાવાડના લાડી રાજ્યના રાજવી હતા.

'કલાપી' પાટવીકુંવર નહોતા. પરંતુ તેમના મોટાભાઈ અવસાન પામવાથી તેમને ગાદીવારસ ઠરાવવામાં આવ્યા.

અખિલ ભારતના તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન કાશ્મીરમાં તેમને મનપસંદ વસ્તુ મળી ગઈ કુદરત પ્રેમી હતા અને કુદરતી કલા છૂટે હાથે વેરાયેલાં એટલે તેઓ નૈર્સંગિક કલા જોવામાં મસ્ત બન્યા સૂર્યાદ્ય ચતુર્સૂર્યમુખી ખીલી ઉઠે તેમ આ આદહાદક દબ્યો જોઈ તેમનું કવિ હૃદય ખીલી ઉઠ્યું. પોતે ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને તેમની પ્રસન્નતા તેમણે 'કાશ્મીરનો પ્રવાસ અથવા સ્વર્ગનું સ્વપ્ન' એ લેખમાં પત્ર રૂપે પ્રગટ કરી.

દરમ્યાન વિશાળ વાંચનને લીધે તેમની લેખન પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ ગઈ હતી. તેમણે લખેલા સાહિત્યમાં કાવ્યો અને પત્રોનો મોટો હિસ્સો છે. એમના જેવા માનનીય પત્રો હજી કોઈ સાક્ષરે લખ્યા જણ્યા નથી.

તેઓ જન્મથી જ કવિ હતા. પોતાના કાવ્યોમાં નવીનતા અને હૃદયના ઊંડાણના ભાવ તેઓ સરસ

રીતે રજુ કરી શકતા. અંગ્રેજ કાવ્યનો અનુવાદ પણ એવી સ્વતંત્ર રીતે કરતા કે તેને ઓળખી ન શકાય કે આ તે અનુવાદ કે મૌલિક ? અંગ્રેજ કવિનો માત્ર ભાવ લંછ લેતા અને પછી પોતાની શૈલીમાં ગોઠવતા.

કલાપીના કાવ્યોમાં ખરેખર હૃદયનું ૬૬ સમાયેલું છે. વિરહનો આતંનાહ છે. કલાપી જેવો રાજ 'પ્રેમ વિના સર્વ સર્વ વૈભવ નકામા છે' એમ કહે ત્યારે પ્રજાને જરૂર નવાઈ લાગે, તેમનાં કાવ્યો સરળ અને ઝટ સમજી શકાય તેવા છે. તેમનું વક્તવ્ય તેમણે સીધી અને સાદી ભાષામાં રજૂ કરી બતાવ્યું છે. હૃદયની ઊર્મિઓને તેમણે અસ્ખલિતપણે વહેવા દીધી છે અને તેને અક્ષંકારના વસ્ત્રો ન પહેરાવતાં જેવી ને તેવી સ્થિતિમાં જનતા સમક્ષ મૂકતાં તેઓ જરાપણ અચકાયા નથી.

ઈ. સ. ૧૮૮૫ ના જાન્યુઆરી માસમાં તેમણે રાજ્યસત્તા હાથમાં લીધી. પોતા રાજ્યઅમલ દરમ્યાન પ્રજાની સુખાકારી અને સગવડ તરફ તેઓ ખાસ લક્ષ આપતા. દુષ્કાળ પ્રસંગે પોતાના રાજ્યનું એક ઠોર કે માનવી ભૂખે ન મરે એ વિષે ખૂબ સંભાળ રાખતા. લોકોની સાચી હાલત નિદાનવા તેઓ ગામડે ગામડે અને કદાચ કોઈ અગ્રણી કડવો બોલ બોલે તો તે પણ ઉદાર ભાવે સહન કરી લેતા. તેમના આવા વર્તનથી રાજ્ય પ્રજા વચ્ચેનો સંબંધ જળવાઈ રહેતો હતો.

માત્ર પાંચ વર્ષ, ચાર માસ અને ૨૦ દિવસ રાજ્ય સુખ ભોગવી ઇ. સ. ૧૯૦૦ના જુન મહિનાની ૧૦ મી તારીખે તેમનું જીવન પુષ્પ અકાળે કરમાઈ મર્યું. છત્તીસ વર્ષ જેટલા અદ્વાયુષમાં વિશાળ વાચનને આંતે સાહિત્યનો જબ્બર ધોષ વહેવરાવનાર

અને પોતાની પ્રજાનો પ્રેમ સંપાદન કરનાર આ યુવાન રાજવી આપણને સદાને માટે યાદ રહેશે.

આવા દર્દીઓ ગીતોના રાજવંશી સર્જકને આપણી પ્રેમભરી અંજલિ હો !

-પૃથ્વીસિંહ ઝાલા.

ખેડુતોના “ યુવરાજ ” ઉદયભાણુસિંહજી

નખશીખ સૌજન્ય, સરસતા, અને સાદાઈની ભૂર્તિ ગણાવી શકાય તેવા યુવરાજ ઉદયભાણુસિંહજી રાષ્ટ્રીય સહકારી સંઘના પ્રમુખપદે-બિનહરિકે ચુંટાયા તેમાં ગુજરાતની સહકારી પ્રવૃત્તિનું પ્રતિષ્ઠાપન થયું છે.

ગુજરાતમાં જે મૂંગી ખેતકાન્તિ સર્જાઈ રહી છે તેની ધોરી નસ ગુજરાતની જમીન વિકાસ સહકારી બેંક છે. લગભગ ચારેક લાખ ખેડુતોના પરિવારને સંકળી લેતી આ સંસ્થાના તેઓ વડા છે.

ખેતીવાડીના સ્નાતક યુવરાજને સાહિત્ય, સંગીત, અને કલામાં પણ ખેતી જેટલો જ રસ છે. સૌરાષ્ટ્ર નાટક અકાદમી સોળે કળાએ ખીલી હતી ત્યારે રાજકોટના આંગણે નૃત્ય અને સંગીતના તદ્દવિદો આવતા અને તેમની સાથે કલાકો સુધી એ કલાની ખૂબીઓ અને ખામીઓની ચર્ચા કરનાર વ્યક્તિઓમાં પણ યુવરાજનો સમાવેશ થતો હતો.

દ્વિભાષી મુખ્ય રાજ્યની રચના વખતે ત્યાંની સહકારી પ્રવૃત્તિના અડીખમ કાર્યકરો સૌરાષ્ટ્રની સંસ્થાઓનું વિલીનીકરણ કરવા કે પુનરંચના કરવા રાજકોટ ઉતર્યા; રાજવંશીઓ એટલે “આરામ અને વિલાસપ્રિય શ્રીમંતો” એવી ગ્રંથી ધરાવતા મુખ્યના

એ-ચાર અગ્રણીઓ એમ માનતા હતા કે યુવરાજ પણ “ખાપુ” જ હશે અને સંસ્થામાં શોભાના ગાંઠિયા જેવા હશે; આ આગેવાનોએ જ્યારે યુવરાજ સાથે ખેતીના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી ત્યારે તેઓ બેઠા પડ્યા અને સૌરાષ્ટ્રની જમીન વિકાસ બેંકને જુદી રાખવાની વાતનો સ્વીકાર કરી મુખ્ય પાછા ફર્યા.

મુદલાખી યુવરાજ કડવી વાત પણ મીઠાશથી કહી શકે છે; જુનાગઢ જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે તેઓ સર્વાનુમતે ચૂંટાઈ આવ્યા છે; આજના યુગમાં જાહેર જીવનમાં વિવાદથી પર રહી સ્વમાન સાથે હોદ્દો સાચવવો એ વિરલતા લેખની જોઈએ. આવી વિરલતા યુવરાજને મળી છે.

શ્રી અનકચંદ્ર બાયાવાળા

સૌરાષ્ટ્રના કેટલાંક રાજવીઓએ કલા, સાહિત્ય સંસ્કૃતિ વિગેરેને જેમ હિતોજન આપ્યું છે એમ કેટલાંકે તો જ્યારે જ એમાં ઉંડા ઉતરી સંશોધનની દિશામાં યથાકલમી મેળવી છે.

ખગોળશાસ્ત્રમાં જેની વિદ્વાન અભ્યાસી તરીકે ગુજરાત અને ભારતમાં ગણના થઈ છે તે શ્રી અનકચંદ્ર બાયાવાળાથી સાફ એ સૌરાષ્ટ્ર પરિચિત છે. સાક્ષારોની હરોળમાં તેમનું સ્થાન રહ્યું છે. ધર્મશાસ્ત્રોને પણ એટલો જ શોખ છે-જેના પ્રકાશન અને પ્રચાર માટે આજ છેલ્લા પચ્ચીશ વર્ષથી તેમના અવિરત પ્રયાસો ચાલુ રહ્યા છે.

વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં તેમની આગવી સૂઝ દેખાઈ આવે છે. સૌરાષ્ટ્રની અન્ય ખમીરવંતી કામો અને ખાસ કરીને કાઠી કામ ઉપરનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન માહિતી પોતે ધરાવે છે.

જે તે વિષય ઉપરના તેમના આકર્ષણો અંગ્રેજી

સામાયિક 'ભારત જ્યોતિ'માં હિન્દી સામાયિક "ધર્મયુગ"માં, ગુજરાતી સામાયિક મુંબઈ સમાચારમાં અને કુમારમાં મરાઠી સામાયિક નવશક્તિમાં અત્યારનાર પ્રગટ થતા રહ્યાં છે.

અમરેલીના મ્યુઝીયમમાં તેમની સેવાના દર્શન થાય છે. પૂનાની એસ્ટ્રોનોમીકલ સોસાયટીના તેઓ આજીવન સભ્ય છે.

ઓલ ઈન્ડિયા આરથોલોજીકલ મોડર્ની
રચના થઈ તેમાં ગવર્નમેન્ટ નોટીફિકેશનથી તેમની નિમણૂક થયેલી. તે લીસ્ટમાં તેઓશ્રીનું આગળ પડતું નામ છે. સૌરાષ્ટ્ર સંશોધન મંડળના ચેમેનપદે પણ સેવા આપી છે.

ગુજરાત અને ભારતની વિખ્યાત વિભૂતિઓના નિકટના પરિચયમાં છે. ભાષા ઉપરનો કાચુ અભેડ છે. ઉગતા યુવાનોને તેમના પાસેથી પ્રશ્નોપાત પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન મળતું રહ્યું છે.

મહારાજ સાહેબ શ્રી બહાદુરસિંહજી.
(પાલીતાણા સ્ટેટ)

પ્રજાવત્સલ અને વિદ્યાપ્રેમી રાજવી તરીકે સૌરાષ્ટ્રના રાજવીઓમાં તેમનું સ્થાન હંમેશા આગવું હતું. પાલીતાણા શહેર અને પાલીતાણા રાજ્યને અદ્યતન ઓપ આપવા માટે તેમણે હંમેશા એક જાગૃત રાજવી તરીકે સવળા પ્રયત્ન કર્યા હતા.

ઓચન બીજ, વિત્તીગઢ શાક મારકેટ, વિત્તીગઢ લાયબ્રેરી, વિજળી ઘર, સ્ટેટ બેન્ક ઇત્યાદી જગ્યા મકાનો દ્વારા શહેરની રોનક પટ્ટી નાખી સુદર રાજ્યવહીવટ સ્થાપી યુનિટ કાર્યદક્ષ અધિકારીઓ તૈયાર કર્યા અને ઉચ્ચ શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપી પ્રગતિશીલ નાગરિકો અપ્યા.

આ લોકપ્રિય રાજવી થોડા સમય પહેલાં જ સ્વર્ગવાસી બનતાં પાલીતાણાની પ્રજાને ભારે આઘાત અને આંચકા લાગેલો. તેમની ઉદાર મનોવૃત્તિ હંમેશા યાદ રહેશે.

વાંકાનેરનું રાજ્યકુટુંબ

શ્રી વાંકાનેરનું રાજ્યકુટુંબ ઝાલાકુળની પ્રાંગધ્રાની વડીલ શાખામાંથી આવે છે. પ્રાંગધ્રાથી આવી વાંકાનેરનું રાજ્ય સ્થાપી વાંકાનેરને રાજ્યધાનીનું મુખ્ય ગામ બનાવ્યું. રાજ ભારાજ્યે વાંકાનેર ફરતો ગઢ બનાવી ગામને સુરક્ષિત બનાવ્યું અને તેરમી પેઢીએ હીઝ હાઈનેસ મહારાણા રાજસાહેબ શ્રી અમરસિંહજી સાહેબ ગાદીએ આવતા નવા કુવાઓ, રસ્તાઓ, નિશાળો, હાઇસ્કૂલો વિગેરે મોટી સંખ્યામાં કર્યા હતા કેળવણી ક્ષેત્રે અને નિશાળો ખોલીને અક્ષર-જ્ઞાનનો બહોળો ફેલાવો કર્યો. વહીવટની પદ્ધતિમાં પાયાના ફેરફારો કરીને સમયને અનુકુળ બનાવી. ન્યાય સસ્તો અને સ્વતંત્ર બન્યો. મચ્છુ નદી કાંઠે સળંગ જળસિંચન યોજના બનાવી. ઉત્પાદનમાં ધણો વધારો કર્યો. ધાસના સંગ્રહસ્થાનો બનાવી અનાજ ધાસની નિકાસને વેગ આપી ઉત્પન્નમાં સારો એવો વધારો કર્યો. તેઓ સાહેબના વખતમાં અમરસિંહજી કાપડમીલ, તથા પરશુરામ પોટરી વિગેરે હઘોગો સ્થાપન કરી મજૂર વર્ગને અને અન્ય વર્ગને રોજ કમાવવાનો રસ્તો ખુલ્લો કર્યો તેની પાછળ ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું. અંધ-પાળા, સિયાઈ નરા કુવાઓ વિગેરે કામોમાં ખેડૂનોને અધિક મદદ આપીને ઉત્પાદન વધાર્યું. તેઓશ્રી એક કુશલ વહીવટકર્તા અને રાજ્યકર્તા હતા. તેમની ખ્યાતિ આરેતરફ ફેલાયેલી હોઈને આસપાસના રાજ્યના રાજ્યકુમારો વહીવટી અને રાજ્ય સચાલકની તાલીમ લેવા વાંકાનેર આવતા.

તેઓના મોટા રાજકુમારશ્રી પ્રતાપસિંહજી સાહેબ

૧૯૪૮માં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું એકિકરણ થતા સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની ધારાસભાની પ્રથમ ચુંટણીમાં વિજયી બનીને ધારાસભ્યપદે રહ્યા હતા. કચ્છ, કાઠિયાવાડ ક્ષત્રિય-ગરાસિયા એશોશિએશનનું પ્રમુખપદ પણ શોભાવ્યું છે. કેળવણીમાં સારો રસ લીધો છે. કન્યા વિદ્યાલયો, હાઇસ્કૂલો વિગેરેમાં છૂટે હાથે નાણાની મદદ કરી છે. વાંકાનેરની પૂર્ણચંદ્ર ગરાસિયા બોર્ડીંગનો વહીવટ પોતાની જાત દેખરેખ નીચે ચાલે છે.

વિદ્યાર્થીઓને શારીરિક તાલીમો મારના સાધનો ઉદારતાથી આપી દેશની સેવા કરી શકે તેવા લાયક આળોકો તૈયાર કરવા તરફ અંગત લક્ષ આપે છે.

આ નામદાર મહાત્મા સાહેબના મોટા યુવરાજશ્રી દિગ્વિજયસિંહજી સાહેબે પણ પરદેશનો ધણો બહોળો પ્રવાસ કર્યો છે. દુનિયાના આશીશ દેશોની મુશાકાત લીધી છે.

૧૯૬૨ની ગુજરાત વિધાન સભાની ચુંટણીમાં સ્વતંત્ર ઉમેદવાર તરીકે ચુંટાઈ આવ્યા છે. એક અચ્છા વક્તા છે. તાલુકાની નાની મોટી અનેક સાંસ્કૃતિક પ્રકૃતિઓ સાથે સંકળાયેલા છે. અને લોકોના પ્રશ્નો સમજવા સતત પ્રયત્નશીલ રહ્યા છે. લોકશાહી યુગની સાથે કદમ મિલાવી જાહેરજીવનમાં આગળ વધવાની ખવાહેશ ધરાવે છે.

ઓફીસ : ૩૧૯૩૮૯

શુભેચ્છા પાઠવે છે

ફેક્ટરી : ૩૭૮૨૯૬

ધીરજલાલ એન્ડ કું.

ફરેક જાતના મીનરલ્સ, કેમીકલ્સ, સીમેન્ટ,
વાઈટીંગ, માટીના વેપારી અને ગ્રાઈન્ડર્સ.

: ફેક્ટરી :

સીતાફલ વાડી,

મહામા-૧૦

: ઓફીસ :

૩૭ કાવેલ કોસ લેન

હાદીશીક અગીઆરી લેન,

કાલબાદેવી, મુંબઈ-૨

શુભેચ્છા પાઠવે છે

★ શ્રી પાંચપીપળા સેવા સહકારી મંડળી લી. ★

અ. પાંચપીપળા (તાલુકો જોતપુર)

(બિ. રાજકોટ)

સ્થાપના તા. ૩-૧-૧૯૫૬

ચેરભાડોળ : રૂ. ૫૬૨૬૦

અનામત ફંડ : રૂ. ૪૫૩૦

અન્ય ફંડ : રૂ. ૨૧૫૦

નોંધણી નંબર : ૧૬૭૨

સભ્ય સંખ્યા - ૨૫૮

ખેડૂત - ૧૫૫

બીન ખેડૂત - ૧૦૩

અન્ય નોંધ:-

ધીરાણ, રસાયણિક ખાતર, જંતુનાશક દવા, ગ્રાહક ભંડાર,
સુધારેલ બીયારણ, દવાઈ છંટકાવ વગેરેનું
મોટા પ્રમાણમાં કામકાજ કરે છે.

રામજીભાઈ બી. દિરાણી
મંત્રી

રાજાભાઈ ચવળભાઈ
પ્રમુખ

સૌરાષ્ટ્રનું મહાજન અને ખાનદાન નગરશેઠો

૨૧. ભગવાનદાસ ભવાનભાઈ, ભાવનગર.

અગ્રેજીએ રાજકોટમાં કોઠી સ્થાપી તે પૂર્વેના ૧૮૫૭ના બળગાદાળના મધ્યમ સંસ્કૃતિકાળમાં સારાએ સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છમાં રાજવિશ્વાસન કાળની સમાપ્તિ મહાજન સંસ્થાનું વર્ચસ્વ હતું. રાજા અને પ્રજા વચ્ચે મધ્યસ્થિ તે વડીલોપાજીત નગરશેઠનું પદ જેને હોય તે મહાજનના અગ્રણી નગરશેઠ કહેવાતા-મનાતા અને સર્વોપરી લેખાતા.

કારભાર--નાગરોતું, ફેબ્રુઆરી--ખાલણોતું કામદાર--વાણીયાનું અને માહજનતો કપોળોતું તે વાક્યોનું હાદ તે કાળની જનતા પીછાનતી. નાગર અમાર્ત્ય પશુ નગરશેઠોને ડારતા ડરતા રહેતા અને મહાજન સંસ્થાને અપનાવતા રહેતા.

નગરશેઠ તરીકેનું ખાનભયું સ્થાન ભોગવી તે કાળની જનતાને એક તેજસ્વી વ્યક્તિત્વનાં દર્શન કરાવે તે શેઠશ્રી ભગવાનદાસને જન્મ ભાવનગરમાં ૧૮૭૧ના માગશર સુદ-૪ ને સોમવારે થયો. મુગટરામ નામના દેશી માસ્તરની ગામ્હી શાળામાં વ્યવહાર કેળવણી લઈ આશરે સં. ૧૮૯૩-૯૪માં પોતાના પિતાશ્રીના કરીયાણુના ધંધામાં દાખલ થયાં. પોતાની હૈયાઉકલત-ગૃહલુપ્તિ, તીવ્રલુપ્તિ અને ધૃત્વરૂપ પ્રેરણાશક્તિએ તેમને ખૂબ જ ટૂંક સમયમાં બહોળો અનુભવ અપાવ્યો. શેઠશ્રીએ પોતાના પિતાશ્રીની આજ્ઞાનુસાર ભાવનગરથી પાંચ માઈલ દૂર

સીદસર ગામમાં મોટી વાવ ખોદાવી. ઢોરોને પીવા માટે પાણીની મોટી અવેડા બંધાવ્યાં. તેમના પિતાશ્રી ૧૯૦૪માં કુટુંબ સાથે મોટી યાત્રાએ ગયા અને તે વખતના સમવાનુસાર રેલ્વે વિગેરે વહેવાર ખામીને લીધે એ વર્ષ યાત્રામાં ગાળી મોટો ખર્ચ કરી પાછા આવ્યા. ૧૯૦૨માં રૂનો વેપાર શરૂ કર્યો.

૧૯૦૪માં ભાવનગરના તે વખતના ઠાકોરસાહેબ શ્રી વજેસિંહજીએ શેઠ ભગવાનદાસની સેવાભાવનાએ આકર્ષ્યા અને મહાજનના અગ્રેસર તરીકેનું ખીરુદ પ્રાપ્ત કર્યું. ૧૯૦૬માં ગોદાવરીની મોટી યાત્રા કરી. ૧૯૦૮માં તેણના વેપારમાં અંપલાવી નામના મેળવી તે વખતે તેમના કાકાના કુટુંબના જેઓ વિઠલ રથાના નામથી દુકાન ચલાવતા તેઓને હલકા પાડવા વાસ્તે તેણના કેટલાંક વેપારીઓએ એકસંપ કરી લીધા. તે વેળાએ પોતાના કુટુંબને અંખપ ન લાગે એટલા માટે પોતે વચમાં પડાં દરેક વેપારી પાસેથી તેજ ખરીદી લીધું હતું અને સામાવાળાને હંદાવી ખોટને બદલે સારા નફો કર્યો શેઠ ભગવાનદાસ અને તેમના કુટુંબની કીર્તિ દેશદેશાવરમાં પ્રસરી.

શેઠશ્રીને ધર્મમાં પશુ અનન્ય શ્રદ્ધા હતી, ૧૯૧૫થી ભાવનગર શહેરમાં આવતા પરદેશી સાધુ બાવાઓને જમાડવા પોતાના ઘર આમળાંતેમણે લાકડાનું સદાવૃત શરૂ કર્યું જે હતુ પશુ ચાલુ જ છે. ૧૯૧૬માં ખેખરાતા ડુગરમાં મહાદેવનું ફેફસું

બંધાવી-ધર્મશાળા બંધાવી હતી.

૧૯૧૮માં કુટુંબ સાથે મોટો સંઘ કાઢી પ્રભાસ-પાટણ, દારકા, વિગેરે ઠેકાણે યાત્રા કરી સારો ખર્ચ કર્યો. તેજ સાલમાં તેમણે મુંબઈમાં શરણી આડતનો મોટો વેપાર શરૂ કર્યો. તે પછી શેઠ મંગળદાસ તથા ખીજા એક બે ગૃહસ્થો સાથે મળી એક જોઇન્ટ સ્ટોક કંપની સ્થાપી એ અરસામાં ભાવનગર રાજ્યમાં સર તખ્તસિંહજીની નાની ઉમરને લીધે સરકાર તરફથી જોઇન્ટ મેનેજમેન્ટ ચાલતું હતું. આ વખતે મુખ્ય દિવાન રાજેશ્રી ગૌરીશંકર ઉદય-શંકર તથા રા. શામળદાસ પરમાણુદાસ સાથે બંને બાઈઓ ધણી જ ધાડા સંઘર્ષમાં આવ્યા હતા. ૧૯૨૪માં ડાકોરજીની યાત્રાએ જઈ મોટો ખર્ચ કર્યો હતો.

૧૯૨૮માં ભાવનગરમાં મ્યુ. ખાતા માટે રાજ્ય તરફથી રૈયત ઉપર વધારે સખ્તાઇવાળો ખરડો તૈયાર કરવામાં આવ્યો. ત્યારે તેનો વિરોધ કરવા એક પ્રજાપ્રતિનિધિ મંડળ રચાયું જેના પ્રમુખ તરીકે રહીને યશસ્વી સેવા બજાવી અને તકરારનું પરિણામ સાંરે લાવી આપ્યું.

ભાવનગરમાં વડવાને નાકે વિઠ્ઠનાથજીનું મંદિર અને ભાનેશ્વરનું શિવાલય તેમણે બંધાવ્યું. ભાવનગરમાં એક સુતરની મીલ શરૂ કરી જે આજે ન્યુ જહાગીર મીલ તરીકે જાણીતી છે.

૧૯૩૩માં ફરીથી વજ્રભૂમિની યાત્રાએ ગયા હતા. તે પછી માતૃશ્રીના અવસાન નીમિત્તે અને પોતાના પુત્ર પ્રભુદાસના લગ્ન પ્રસંગે મોટા જમણવારો કરી ત્રાંસના લ્હાણા કરેલા. ઉપરાંત શ્રીનાથજીના મંદિરમાં, કારીના ઘાટ ઉપર, અને મુંબઈમાં અન્ય સ્થળેએ દાનમંત્રી વહારી હતી.

૧૯૪૧માં શેઠના બાઈ હરજીવનદાસ દેવલોક થતાં લાડીમાં તેમના સ્મરણાર્થે મોટી ધર્મશાળા

બંધાવી. ભાવનગરમાં ગૌરક્ષા સમાના પ્રમુખ તરીકે કેટલાં અગ્રેસર તરીકે અને મ્યુનિસિપાલિટીના મેમ્બર તરીકે યશસ્વી કામ કર્યું. પિતાશ્રીના સ્વર્ગ-વાસ પછી ભાવનગરમાં જાતિના વડાને મોટા પાયા ઉપર ચણાવી પોતાના પિતાનું નામ કાયમ રાખવા માટે રૂ. ૪૭૫૦ ની માતબર રકમ આપીને યશ-કલગી પ્રાપ્ત કરી.

૧૯૪૮માં આખા કુટુંબે ફરી ૭ માસ માટે તીર્થયાત્રા કરી.

૧૯૪૮-૪૯માં સર તખ્તસિંહજી ઈન્ડિયાના પ્રવાસે જતાં ભાવનગરની પ્રજાએ શેઠ ભગવાનદાસના પ્રમુખપણા નીચે એક મોટું પ્રવાસફંડ ઉઘાડી તેમાંથી તખ્તસિંહજી મહારાજના આખા કંદનું આરસનું આવલુ પીચગાર્ડનમાં બીજુ કરાવ્યું હતું.

તખ્તસિંહજીના દેવલોક પછી શેઠના પ્રમુખપણા નીચે ભાવનગરની પ્રજાએ એક મેમેરીયલ ફંડ ઉભુ કર્યું હતું તે ફંડમાંથી ભાવનગરમાં તખ્તસિંહજી હિંદુ સેનેટોરિયમ બંધાવ્યું ૧૯૫૬ના દુષ્કાળ વખતે ગરીબ માણસોને ઘણી જ મદદ કરેલી.

ભાવનગરમાં વેજનાથ મંદિરમાં, દાઉડજીની હવેલીમાં વિઠ્ઠનાથજીના મંદિરમાં પ્રસંગોપાત સારી રકમ ખર્ચી હતી; સં. ૧૯૬૨ના માગશર વર્ષે જને સોમવારે શેઠ ભગવાનદાસ ૮૬ વર્ષનું લાંબુ આયુષ ભોગવી પોતાની પાછળ બહેન કુટુંબ મુકી સ્વર્ગવાસી થયા. ભાવનગરની રૈયતે તેમના માનાર્થે સખ્ત હડતાલ રાખી હતી તેમના નામને કાયમ રાખવા માટે પુત્રોએ ભાવનગરમાં શેઠ ભગવાનદાસ કોળ બેડિંગ સ્થાપી. દાણાપીઠમાં એક ચણુતરો અને પાણીના કુવારા વિગેરે પણ બંધાવેલ.

શેઠના અવસાન પહેલાં માંડમીના દિવસોમાં મહારાજ સાહુમ શ્રી ભાવસિંહજી શેઠની ખબર કાઢવા માટે જાતે પધારેલા, જે તેમના વ્યક્તિત્વની

પ્રતીતિ કરાવે છે. મહુમ શેઠ ભગવાનદાસ સ્વભાવે શ્રીમત, સહનશીલતાવાળા અને અતી સંભાળથી ચાલનારા, જૂના વિચારના દીર્ઘદષ્ટિવાળા ગૃહસ્થ હતા. પોતે ભવનગરના ઉત્તરોત્તર રાજ્યકર્તાઓની તથા અમલદારોની અને પ્રજાવર્ગની પ્રિતિ તથા વિશ્વાસ સંપાદન કરેલ હતા.

હજુએ ભાવનગરની પ્રજા તેમને યાદ કરે છે. પ્રજાના સર્વ વર્ગ પ્રત્યે ભણી જવાની તેમની કાર્યપદ્ધતિ સૌને યાદ આવે છે તેમનું અતિથિ અનુપમ હતું. તેમની પાસે જનાર યાત્રક ભાગ્યે જ નિરાશ થતો. પાત્ર પ્રમાણે દાન અતિચળ ચાલ્યા કરતું. જ્ઞાનિ હતા તેમ દાની પણ હતા. વર્મચુસ્ત ગૃહસ્થ હતા; તેમના પ્રેરણાદારી જીવનથી ભાવનગર શહેરને તેમણે ગૌરવાન્વિત કર્યું છે.

શ્રી વૃજલાલભાઈ શેઠ :-આપણે ત્યાં લોક-શાહીને એક અભિનવ પ્રયોગ મંડાયો પણ મહાજન સંસ્થાની આયોગ્યાપ નાણુદી થતાં તે પ્રથાના ઇષ્ટ તત્ત્વો પણ નાશ પામતા ગયા. રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચેનું જીવતું જાગતું શિશુ નિવરણ કંતું તત્ત્વ રહ્યું નહિ એ સૌને સાદ્યા કરે છે.

પ્રજાના સુખદુઃખના નાનામોટા પ્રશ્નો પ્રજાવતી રજૂ કરતા અને તેના પરસ્પર સહકાર અને સમ-જૂતીથી રાજ્ય પાસેથી ઉકેલ પણ લાવતા તે વખતના મહાજનોમાં નગરશેઠશ્રી વૃજલાલભાઈની સુવાસ આજ પણ મહેકતી રહી છે વારસાગત મળેલા સેવાભાવના અંકુરો તેમનામાં નરપલ્લિત થયાં.

ભાવનગરની નગરશેઠ ખરી રીતે એ જણાએ જ ભોગવી એક શ્રી ભગવાનદાસભાઈ અને ખીજા વૃજલાલભાઈ. ભગવાનદાસમાં ફક્ત ભલાઈ અને ખીજાના દુઃખ પ્રત્યેની દિલસોજી હતા પણ બુદ્ધિપૂર્વકનું મુક્તદીપણું અને કર્મશીલતા તો વૃજલાલ શેઠમાં જ જોવા મળતી. તનમન વિસારે મૂકી રાત

દિવસ જોયા સિવાય પ્રજા હિતનું તેમણે કામ કર્યું. નાનામાં નાનો માણસ તેમની પાસે નિસંકોચપણે જતો અને દુઃખ દર્દ રજૂ કરતો. કોઇને કે હાજીમાંથી રકમ અપાવવાની હોય, કોઇની વિધવાને રાજ્ય તરફથી વર્ષાસન જોઇતું હોય, કે કોઈને અભ્યાસઅર્થે શિષ્યવૃત્તિ જોઈતી હોય, તે બધા કામોમાં શેઠની જહેમત પડી જ હોય.

ભાવનગર રાજ્યના દિવાન સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીને ગામમાં ભાવનાર અને રાજ્યને ઓળખાવનાર નગરશેઠ હતા. શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી સગીર વયના હતા. સરકાર તરફથી પોલીટીકલ એજન્ટ તરીકે એક અંગ્રેજ ઓવેન ટયુડર તરીકે હતા. ત્યારે તેમની સાથે આ નગરશેઠ કુટુંબને ધણી જ સારો સંબંધ હતો. રાજ્યના એડમીનીસ્ટ્રેટર શ્રી પ્રભાશંકર પટ્ટણીની નિમણૂકમાં નગરશેઠે આગળપડતો ભાગ ભજવ્યો હતો. આ રીતે મહારાજાથી માંડીને સર ન્યાયાધિશે સાથે ધણી જ સારા સંબંધો હતા. વેપારીઆવમનનો પણ એટલો જ વિશ્વાસ સંપાદન કરેલો જાતિના અગડાઓને તેમણે જ શમાવ્યા અને સૌ વચ્ચે સુમેળ સધાવ્યો. ખીલોરી કાચ જેવું તેમનું નિર્મળ ચારિત્ર્ય અને સત્યપ્રિયતાને કારણે જ સારો એવો પ્રભાવ જ્યાં જ્યાં ત્યાં પાડી શકતા. રાજ્યધારાસભાના તેઓ એક શક્તિશાળી મેમ્બર હતા.

રાજ્ય સથે ધણી જ સારો સંબંધો હોવા છતાં જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોયો ત્યાં સામે થયાં. ધીની મોતોપોતા વખતે રાજ્યમાં ડીક જીમરાણ મચેલું. પ્રજાપક્ષે રહીને રાજ્ય સામે સારી એવી જડન આપી રાજ્ય તરફથી આ કુટુંબને ઘોડાગાડી, ધરની રખેવાળી ઝિગેરે ધણી જ સવલતો મળતી છતાં એવી સવલતોને ઠોકરે મારી પ્રજાઅવાજને વાચા આપવામાં પોતાની જાતને ધસી નાખી લોહીનું પાણી કર્યું હતું.

રાજ્ય તરફથી તેમના કુટુંબમાં જ્યારે જ્યારે ભ્રમ પ્રસંગ હોય ત્યારે મોટી બેટ સોગાદો, આબૂપણો

ચાંદલા અપાતા અને મહારાજ સાહેબની મંડપમાં હાજરી હોય એ બધું જતું કરીને સ્પષ્ટ વક્તા રહેવામાં અને પ્રગ્નના ન્યાયી પ્રશ્નોને સમજવામાં આ ત્રિલેખ આદમીએ હંમેશા પ્રયત્નો કર્યા છે. મ્યુનિસિપાલીટી સાથે વારંવાર ધર્ષણમાં આવવું પડતું હતું.

૬. શેઠમાં ધર્મ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ એવો ગજબનો હતો કે તેઓ પોતાના જીવાનીના દિવસોમાં પણ સાધુ સંતોના સમાગમમાં કાયમ રહેતા. સવાર સાંજ મંદિરે જવું, રામાયણ જેવા મથેાનું નિયમીત અધ્યયન, ધરના બાળકોને ધાર્મિક શિક્ષણ, સસ્કૃતનું જ્ઞાન અને ઉચ્ચ વિચારો મળ્યા કરે તેની સતત કાળજી રાખતા. તેમના જીવનના આચાર-વિચાર પહેરવેષ વિગેરે તદ્દન સાદા હતા. વ્યારમાં પણ અનેક તડકા જાંબા જેવા પણ જીવનમાં નિતિમતાને હંમેશા સ્થાન આપ્યું. સિદ્ધાંતોથી ડગ્યા નહિ. પૈસા ખાતર કુટુંબની ખાનદાનીને જરાપણ ઝાંખી ન પડવા દીધી. એ પૈસા પાસે હતા ત્યારે પણ લક્ષ્મીની મહત્તરી ઊંટનો જીવનમાં સ્પર્શ પણ થવા દીધો નહિ. આવી પડેલા કપરા સમયમાં પણ તેઓ અડીખમ વીરને ઝાગે તે રીતે ઉભા રહ્યાં અને પોતાનું ચારિત્ર્ય અણીશુદ્ધ જળતીને જીવનમાં સ્વેચ્છાએ ગરીબી સ્વીકારી લીધી.

આવા વીર, ધીર અને અતિશય પ્રેમાળ જીવનની સદા પ્રેરણા પાતારા શ્રી વૃજ્ઞાનજ્ઞાન શેઠ પોતાની યશસ્વી કારકીર્દિ દ્વંદ્વમ્યાન રાજ્ય અને પ્રગ્નના સહકારથી સ્વ થી ૩૦ હજારનું એક એન્ડ્યુકેશન ફંડ ઉભું કરેલું. જેના વ્યાજમાંથી હજુ પણ સ્કોલરશીપ અપાય છે એવું જ એક બીજું ફંડ પટ્ટણી શિષ્ટ પદારોહણ સ્મારક ફંડ ઉભું કરેલું. જેમાંથી ભાવનગરની પ્રગ્નને હુજરઉદ્યોગ માટે મદ મળતી રહી છે. એવી જ બીજી ધમારતો. તખ્તસિંહજી મહાજન સાર્વજનિક ધર્મશાળા, સેનેટોરિયમ, ગામના

તળાવમાં શોભતી મંદાદેરી, વૈષ્ણવ મહાજનનો વંડો, બીડભંજન પાસેનો ચણતરો, સિદ્ધસર પાસેનો ઢોરને પાણી પીવાનો અવેડો એ બધા તેમની જહેમત, અને નિસ્વાર્થ સેવાના પ્રતીકો છે જેમાં તેમનો હિસ્સો એક યા બીજી રીતે પૂરાયેલો છે.

૧૯૪૨માં દરમીનલ ટેકસ નાખતા એ ટેકસનો સખત વિરોધ કરી પટ્ટણી સાહેબની ખફગી વહોરી લીધી એટલું જ નહિ પણ પ્રગ્નકીય કામો કરવા જતાં બીજું બધું સહન કરવું પડ્યું છતાં પ્રગ્નપક્ષે રહીને કામ કર્યાનો સંતોષ માણ્યો.

કંટ્રોલના સમયમાં એડવાઇઝરી કમિટિમાં રહી તેવા કપરા સમયમાં પ્રગ્નને અનાજ-જીવનજરૂરીયાતની વસ્તુઓ મળતી રહે તેવી ખાતા મારફત વ્યવસ્થા કરાવવામાં બણો જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો.

૧૯૩૪-૩૫માં આદર્શ હાઇસ્કૂલમાં એક હરિજનને દાખલ કરવાના પ્રશ્ને સત્યાગ્રહ કરીને પણ એ નિર્ણયમાં ફેરફાર કરાવ્યો હતો. ૧૯૪૨માં સાડીચાળ વખતે બહેન દીકરીઓની આખર લુંટાતી ત્યારે અનંતરાયભાઈને કહીને પૂરતો બંદોબસ્ત કરાવ્યો હતો.

૧૯૩૮માં વસ્ત્રભાષા પટેલના પ્રમુખપણા નીચે જે પ્રગ્નકીય લડતો થઈ અને પ્રગ્નપરિષદ બરાયેલી તેના કામમાં પણ આ નગરશેઠ કુટુંબનો હિસ્સો બણો જ મોટો હતો. શ્રી શેઠે ઝોનરરી મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે પણ સ્થાન શોભાવ્યું હતું સૌરાષ્ટ્ર ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના પ્રમુખ તરીકે પણ સારી કામગીરી કરેલી.

૧૯૫૪-૫૫ માં તેમની મંદમી વખતે સ્વ શ્રી વૃજ્ઞાનકુમારસિંહજી તેમની તખ્તીવતની ખખર કાઢવા આવેલા. શેઠ ગુજરી ગયા ત્યારે તેમની ૮૨ વર્ષની ઉંમર હતી.

વખતો વખતની પ્રગ્નકીય લડતોમાં આ કુટુંબે

આગેવાનીઓનો ભાગ ભજવીને ખરેખર સંસ્કાર વારસાને દીપાવ્યો છે. રાજ્યમાં અને પ્રજામાં તેમની બહોળી લાગવગ હતી પરંતુ આ લગવગનો ઉપયોગ તેમણે સમાજ કલ્યાણના કામોમાં જ કર્યો છે. આ પરમજૂ ગૃહસ્થનો જોડલો પણ ઉજળો મણ્ડાલો. સૌની પ્રત્યેની તેમની દીર્ઘદષ્ટિ અને સ્નેહાળ મમતાની વાતો સાંભળતા અમારું મસ્તક ઝુકી પડે છે.

શ્રી કાન્તિલાલ વૃજલાલ :-રાજાશાહી શાસન કાળમાં મહાજન સંસ્થા પાછળ પ્રગ્લનું ધીંગુ પીઠબળ હતું. ગોહિલવાડમાં બે દાયકા પહેલાં મહાજનનું વર્ચસ્વ વ્યાપક હતું. ગોહિલવાડના નગરશેઠોએ નિજ નિજ મહાસોના હાજતોના પ્રશ્નની શિદ્ધ વિચારણા કરી સફળ નિવારણ કર્યાં છે. તે નગર-શેઠોના મુખ્યારક નામોમાં ભાવનગરના શ્રી કાન્તિલાલ બાઇ પણ બૂલાય તેવા નથી.

તેમની પ્રથમ મુલાકાતેજ સંસ્કાર સૌજન્ય અને વાતસલ્યતાની છાપ લઇને જઇએ એ હકીકતને ઠાઠ ઇન્કારો શકે તેમ નથી.

પિતાએ ઉભી કરેલી સમાજસેવાની પદ્ધતી ઉપર નગરશેઠાઇની આવી પડેલી જવાબદારીને તેમણે સ્વસ્થ અને નિષ્ઠાપૂર્વક અદા કરી છે.

ઉગતી યુવાવસ્થામાં જ ભાવનગરની નાની મોટી અનેક સંસ્થાઓના પ્રાણસમા બની ગયા. સ્વરાજ આગ્યું પણ પ્રગ્લકીય પ્રશ્નોએ અવારનવાર ડોકીયા કર્યા ત્યારે પ્રગ્લના વ્યાજબી પ્રશ્નોની પડખે રહ્યાં છે. વેચાણુવેરાની ઐનિહાસિક લડત વખતે, ફી વધારા લડત વખતે. હોનારત કે દુષ્કાળ, આફતો કે સામાજિક સેવાનો જ્યારે જ્યારે સાદ પડ્યો છે ત્યારે એક યુવાનની માફક તેમનું લોહી ઉછળ્યું છે.

ભાવનગરની તખ્તસિંહજી ધર્મશાળા. પટ્ટણી સ્મારક ફંડ અને ભાવનગર એજ્યુકેશન ફંડના પ્રમુખ

તરીકે, હખીલાજીની હવેલી, વૈષ્ણવ હવેલી, મહાજનનો વંડો, વિદ્યોતેજક ફંડમાં સેક્રેટરી તરીકે, કપોળ બોર્ડિંગમાં, એગ્ગર આફકામસંની મેનેજીંગ કમિટિમાં, આફક ફાઇસ્કુલની એડવાઇઝરી કમિટિમાં, ચેરીટેબલ ધર્મદા સંસ્થામાં, શેટરી કલબમાં ડાયરેક્ટર તરીકે અને બે વર્ષથી ટ્રેઝરર તરીકે માણેકલાલ ચકુભ દ્રુસ્ટ ફંડના ટ્રસ્ટ્રી તરીકે, હરજીભાઈ બોળ સાવં-જનિક સ્કુલની કમિટિમાં એતાની સેવા આપી રહ્યાં છે.

જિલ્લા કોંગ્રેસમાં અને અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં એમની શક્તિ સેબેકળાએ ખિલતી રહી છે.

૧૯૩૬-૩૭માં પ્રજાપરિષદ વખતે. કપરાકાળમાં સ્વ. શ્રી બળદાંતભાઈ સાથે આમણઓમાં ધૂમતાં.

૧૯૨૭ થી ૧૯૫૨ સુધી વચ્ચે ચાર વર્ષ બાદ કરતાં સતત ભાવનગર મ્યુનિસિપાલીટીના સભ્ય તરીકે, ભાવનગર સહેર કોંગ્રેસ કમિટિમાં ઉપપ્રમુખ તરીકે, મંડળ સમિતિમાં ચેરમેન તરીકે, ડીસ્ટ્રીક્ટ લ ઇફ ઇન્સ્યુ. એગ્ન્ટ એસોસીએશનના પ્રમુખ તરીકે સ્કોલ સ્કેલ કમિટિમાં, નાની બચતની એડવાઇઝરી કમિટિમાં, નેશનલ ડીફેન્સ કમિટિમાં, યુગ્મિઓફીકલ સોસાયટીમાં વિગેરે અનેક સંસ્થાઓમાં તેમના વ્યક્તિત્વના દર્શન થતાં રહ્યાં છે.

૧૯૬૬ના આર્યની ૨૨મી તારીખે વર્તમાન મહાગળ સા ગાદીનશીન થયા પછી સોગ ઉતારીને નાન્યકુટુંબ સાથે તેમના ઘેર પધાર્યા હતા રાજ્ય-કુટુંબ સાથેના તેમના સંબંધો એવા જ મીઠા રહ્યા છે.

શ્રી કાન્તિભાઈ શેઠ આજ વ્યક્તિ નથી પણ સંસ્થા બની ગયા છે. તેમની સાદાઈ અને સત્તા તરી આવે તેવા છે સાવંજનિક કામોમાં તેમની ચોકસાઈ અને ચીવટ નમૂના રૂપ છે. આદર્શ અને બ્યવહારનો સુંદર સમન્વય કરવાની તેમનામાં શક્તિ છે. જૂની પેઢીનું ગૌરવ અને નવી પેઢીનું નિમ તેમના દિલ દિમાગમાં પ્રકાશી રહેલ છે.

સ્વ. ચત્રબુજ કામદાર :- સૌરાષ્ટ્રમાં વલ્લભ-જીપુર પાસે ચમારડી ગામના અણુઉકેલ્યા કોયડાઓ અને મુખ્યત્વે કઠિન ગણાતો સામાજિક પ્રશ્નોની દરેક રીતે જીજ્ઞાસુ-કરવામાં જેઓ નિષ્ણાત ગણાતા. વાતાવરણને અનુરૂપ થવાની જેમની શક્તિ પ્રત્યે ખરેખર માન ઉપજ્યા વગર રહે નહિ. એ વખતના જમાનામાં એ પ્રકારનો સ્વભાવ કેળવવો કેવળ કઠિન હતો. એટલું જ નહિ; જાગ્યે જ અન્ય જનોમાં દુષ્ટિગોચર થતો, વ્યક્તિત્વ મૂંઝવણોમાં તેઓ સાચા મદદગાર તરીકે ઊભા રહેતા. તેમની અમૂલ્ય સલાહનો ઉપયોગ ઉચિત સમયે કરતાં ધણું કરીને તે સફળતામાં જ પરિણમતો.

તેઓશ્રીએ સમાજના એક કુશળ અને ફૂનેદબાજ કાર્યકર્તા તરીકે કીર્તિ સંપાદન કરી હતી ટાણા તથા રંધોળા મુકામે ભારાયેલ અખિલ વિશ્વા શ્રીમાળી જૈન જ્ઞાતિ અધિવેશનોમાં તેમણે અગ્રગણ્ય ભાગ લીધો હતો.

તેમને જે કામ સોંપાયેલું, તે લગભગ અણિશુદ્ધ પણ ઉતરેલ; એમ અધિવેશનોમાં હાજર રહેલા બાહ્યોએ આનંદપૂર્વક જણાવ્યું છે;

કોઇ પર્વ, તિથી કે પર્વધરાજ પર્યુષણના દિવસમાં પણ કોણ જાણે કેમ, તપસ્યા કરી શકતા નહોતા તેમના કુટુંબ પૈકી કોઇ વિશેષ તપસ્યા કરવાનો આગ્રહ રાખતું તો તેઓ તેમાં સંમત ન થતા. આથી એમ નહોતું કે તેમને અશ્રદ્ધા હતી આમ તો દરરોજ તેઓ જિનપૂજન-ભક્તિ કર્યા સિવાય ધણુંખર જમતા નહિ. વળી અધિક હલન-ચલન ન થઈ શકવાને કારણે પથારીમાં જ કાઉસગ તથા ચૈત્યવદનાદિ ક્રિયાઓ કરતા.

તેઓશ્રીની જીવન-વિશિષ્ટતાઓ પૈકી ‘અતિથિ સત્તકાર’ અને ‘પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે દયાભાવના’ પ્રધાનસ્થાને હતી. તેમાં વધુ હિંડા ઉતરતા

જણાય છે કે તેમના પરગણુ સ્વભાવે જ તેમને આટલી મહત્તા અપાવવામાં સક્રિય ભાગ બજાવ્યો હોય ! કોઇ મહેમાન કે સ્નેહી-સખંધી આવે અને તેની આગતા-સ્વાગતા થાય તો ખરાબર અને સ્વાભાવિક થાય જ પરંતુ મહેમાનોને લાવનાર ગાડાવાળો કે ખરેખર અંતર લાવનાર કોઈ ખેપિયો પણ જાગ્યે જ જમ્યા સિવાય અથવા આ-નારતો લીધા સિવાય ગયો નહિ હોય. ટૂંકમાં બીજાની ચિંતા તેમનો વિષય થઈ પડતો.

આ સ્વભાવને કારણે તેમના કુટુંબ-સભ્યોમાંનું કોઈ નારાજ દર્શાવતું, તો પણ તેમનો આગ્રહ અને હુકમ સર્વમાન્ય ગણાતો તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યાનું તેમના આખાએ જીવન દરમિયાન કોઈના માટે પ્રસંગ ઊભો થયો નહોતો. આમ થવાનું કારણ તેમના મિલનસાર સ્વભાવને જ ઘટે છે. ગુરુસે થવું તેમના સ્વભાવમાં હતું કે કેમ તે આજ દિન પર્યાંત એક કોયડો જ રહ્યો છે. હરકોઇનો પ્રેમ સંપાદન કરવામાં આતો કારણરૂપ નહિ હોય ને ?

દયાભાવનાના સાચા પ્રતિક તરીકે તેમની પ્રેરણાથી અને મદદથી પક્ષીઓ સુખ-સમવકથી ચર્ચા શકે અને રહી શકે તેવા ચખ્ખુતરો આજે પણ તેમના વતન ચમારડીમાં મોજુદ છે. આખાએ ગામને નહાવા ધોવા માટે પુષ્કળ પાણી મળી શકે તેવા હેતુથી ગામની મધ્યમાં જ ચખ્ખુતરાની અડોઅડ એક જળ-રદસ્ત વાવ તેમની યાદ દેવડાવતી ખડી છે ચોમાસા દરમિયાન અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં વિશ્લેષ ન પડે અને અને અવરોધ ઊભો ન થાય તે રીતે ‘અવલ-મંજન’ની વ્યવસ્થા પણ તેમને જ આભારી છે.

પારમાર્થિક કાર્યો તેમનાં જીવનનું અતિ આવશ્યક અંગ હતું. દેનાળાનાં દિવસો દરમિયાન ચોક્કસ સ્થળોએ પાણીના ‘પરબ’ની સમવડતા તેમને ખૂબ ખૂબ ઊંડા આશીર્વાદથી નવાજતી. એક

વાડીની ઉપજનો ભાગે આવતો ફાળો કચુતરની ચણીમાં આપી દેવો એવી તેમની અંતિમ ઇચ્છાનુસાર અમલ થઇ રહ્યો છે. આમ, તેમનું જીવન સામાજિક અને પારમાર્થિક કાર્યો તથા સ્વસમર્પણજીવિતામાં ઓત-પ્રોત હતું; એમ સૌને લાગ્યા સિવાય નહિ રહે. આવા એક કાર્યતા હોવા છતાં વ્યવહાર અને ઘર બાળ-તનાં અનિવાર્ય કામથો કદાપિ વિમુખ રહ્યા નહોતા એ ખરેખર અદ્ભુત હતું. સામાન્ય રીતે ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં મથગૂલ રહેતો માનવી ધરકેકુડુંબ પ્રત્યે બેદરકાર બની જાય છે.

ખ્રિસ્તી રાજ અમલ દરમિયાન ‘ચમારડી’ રાજકોટ પોલીટિકલ રેસિડેન્ટની સીધી દેખરેખ નીચે હતું ‘ચમારડી’ને સ્પર્શતા સવાલો-કેસો સોનમઢ અને વઢવાણની અદાલતોમાં ચાલતા-ચર્ચાતા. વઢવાણની એ વખતની અદાલતમાં પણ સાક્ષી તરીકે કે કાંઈ એવા કેસમાં તેમને માટે સોગંદનામું ન હોતું. આટલું જ તેમની અપૂર્વ લોકપ્રિયતા અને કાબે-બિયત માટે બેનમૂન પૂરાવો છે. આ બાળતમાં અને બીજા ધણા પ્રસંગોમાં તેમની ફૂનેહ અને કાર્યકુશળતાનાં દર્શન થયા હતા.

રાષ્ટ્રશાયર ઝવેરચંદ મેઘાણીના જીવનની યુવાવસ્થા દરમિયાન બે ત્રણ પ્રસંગોમાં તેઓ સફળ માર્ગદર્શક પૂરવાર થયા હતા. જ્યારે સ્વ. મેઘાણીનાં પિતા શ્રી કાલીદાસ મેઘાણી ચમારડીમાં મુખી હતા તે સમયની કેટલીક બાબતોને ઉદ્દેશ્ય સ્વ મેઘાણીએ તેમનાં કાંઈ પુસ્તકમાં કર્યો છે. સ્વ. મેઘાણીના વિધવા-વિવાહને તેમના આશીર્વાદ સાંપડ્યા હતાં. એ જમાનામાં આવા સુધારાનો પુરસ્કાર કરવો, એ ધારીએ તેવું સરળ કાર્ય નહોતું.

છેલ્લા લગભગ અઢીસો વર્ષથી ચમારડી ગામનો વહીવટ કામદાર કરતા આવેલ. ધણા પૈકી તેઓ એકમાત્ર સફળ અને યશસ્વી કામદાર તરીકે જાણીતા

થયા હતા. બાળમાં આવેલ વલ્લભીપુર રાજ્યે પણ એકવેળા તેમને ઉચ્ચાધિકારી તરીકે નીમવા માટે તેમને કહેણ મોકલાવેલ, જેનો તેમણે નમ્રતાપૂર્વક અસ્વીકાર કર્યો હતો. આ રીતે ચમારડીમાં તેઓએ એક હોશિયાર મેજસ્ટ્રેટની અદાથી કામ કર્યું હતું. આસપાસના ગામડાઓમાં (તેઓએ લવાઈ તરીકે ધણા ઝઘડાઓનો) સંતોષકારક નિકાલ કર્યો હતો.

તેમના જીવનની એક નોંધપાત્ર વિશિષ્ટતા એ હતી કે તેઓ સ્વાવલંબી અને કાર્યમગ્ન હતા. સ્વાશ્રયતા તેમણે જીવનની અંતિમ પળો સુધી જાળવી રાખી હતી. છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી તકલીફ ઉઠાવી શકતા નહિ, તો પણ પોતાનું કામ અને ત્યાં સુધી જાતે કરવું એવી માન્યતા ધરાવતા. પંચોતેર વર્ષની ઉંમરે શારીરિક તેમ જ માનસિક કાણુ ધરાવવો એ સરળ વાત નથી. આવો કાણુ મેળવવામાં તેમનાં નિયમિતપણાએ વિશેષ ફાળો આપ્યો હશે તેમ જણાય છે. આ રીતે યુવાવસ્થામાં તેઓ કેટલા કાર્યરત રહેતા હશે એમ વિચારતાં મંથન જાગે છે.

સર્વશિખ પ્રવૃત્તિઓમાં ઉચ્ચતમ વિકાસ પામેલા તેમનાં જીવનમાં Experience is great Teacherની પ્રતીતિ થાય છે. તેમનાં સમગ્ર જીવનની ક્ષણેક્ષણમાં અનુભવનો નાદ ગૂંજતો હશે તેમ લાગે છે તેમની ધણીખરી વાતો અનુભવસિદ્ધ જ હશે એમ સાંભળનારને લાગ્યા સિવાય રહેતું નહિ. મકાન બાંધણી અંગે પણ તેઓ જ્ઞાન ધરાવતા. તેમનાં એ અંગેનાં જ્ઞાનનાં પૂરાવા રૂપે તેમણે સંવત ૧૯૭૪માં બાંધાવેલ મકાન હજી ચમારડીમાં મોબુદ છે અલબત્ત, હવે એ એમની માલિકીનું નહિ હોવાથી તેમાં સમયોચિત ફેરફાર થયો હોય તે બનવા જોગ છે.

તેઓના વૈનિધ્યપૂર્ણ જીવનની અમુક વસ્તુઓ જીવનમાં અનુકરણીય છે એમ જાણી અમે વિસ્તૃત

ઉલ્લેખ કર્યો છે. આવા એક પ્રતિભાસંપન્ન પુરુષનાં પુત્ર તરીકેનું માન મેળવવામાં શ્રી રમણીકભાઈ મહેતા પોતાની જાતને ધન્યવાદ મળે છે. તેઓ પણ એક સારા લેખક, પરમજ્ઞ અને મસ્ત જીવન માણતા ગુલાબી વ્યક્તિ છે.

જીવનનાં અંતિમ દિવસો નજીક જણાત સ્વ. અનંતજીભાઈએ ચાલુ દિવસ અગાઉ કુટુંબનાં સભ્યોને તેમનો પ્રજ્ઞાનો ધામમાં જવાનો દિવસ કહી દીધો હતો. સંવત ૨૦૦૬ના પોષ વદ ૯ ને ગુરુવાર સાંજનાં ૭-૧૦ કલાકે એ પૂજનીય વ્યક્તિનો જીવન-કીર્ણ સારીયે જાંડગી દરમિયાન સતત પ્રકાશ અર્પીને યજ્ઞાદ્ય ગયો. મૃત્યુ સમયે પણ તેમનાં મુખાર્વિંદ ઉપર શાંતિ અને ગાંભીર્યનાં આભા વિરાજતી હતી.

૨૫. વૃજલાલ જીવરાજ :- સોરાષ્ટ્રના દક્ષિણ દીક્ષાને સીમાડે આવેલ રાજુકાની જનતાના લોકપ્રીય આગેવાન નગરશેઠ શ્રી. વૃજલાલ જીવરાજ જીનાં જાવનગર રાજ્યના ચોદલ કુળના રાજવીઓએ તેમના કુટુંબને રાજુકાના નગરશેઠની માનદ પદવી ત્રણે પહેલાં એનાયત કરેલી તે ઉત્તરોત્તર આજે સતતથી પેઢીએ પણ તેને અનુરૂપ પોતાના જીવન દરમિયાન લોકસેવાના આદર્શને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખી શોભા આપી રહ્યા હતા. સ્વર્ગસ્થ શ્રી વૃજલાલભાઈ પોતાની નાની વયે પોતાના વડીલોનાજીવન વ્યાપારી

વ્યવસાયમાં જોડાયા હતા. અને તેમાં પોતાની કુનેહ અને પ્રામાણીકતાથી સારી સફળતા મેળવી હતી. સોરાષ્ટ્રના જુદા જુદા ગામો જેવાં કે મહુવા, જાફરાબાદ, સાવર કુંડલા, અમરેલી, જાવનગર તથા શિહોર કે જ્યાં કપોળ વણીક ઝાતિ જનોનો મોટો સમુદાય વસવાટ કરી રહ્યો હતો ત્યાં તેમણે પોતાના સાંસારીક વ્યવહારો યોગ્ય રીતે ઉજવી પોતાનું અનોખું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. છેલ્લે વેપાર અર્થે મુંબઈનો વસવાટ થતાં વિલેપાર્લેની કપોળ તેમજ ઇતર કોમમાં પોતાની સુવાસ ફેલાવતા રહી માનવંતુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

સ્વભાવે મીઠનસાર માયાજીવિતના અને પારકાને દુઃખે દુઃખી થાય તેવા દિલના હતા.

શ્રી હરમોવિંદભાઈ પાનાચંદભાઈ મહેતા લીલીયા :- તેઓ અત્યારે લીલીયાના નગરશેઠ છે. પોતાને ધરની ખેતી છે. જેઓ જીવન જાવનગર રાજ્યના ધારા સભ્ય તરીકે રહીને પ્રજાકિય કાર્યો કરેલ અને લીલીયા મ્યુનિસિપાલિટીમાં ૧૯૪૫ થી થોડા વર્ષો ચેરમેન તરીકે રહી નિઃપક્ષપણે કામ કરેલ દુષ્કાળનાં વખતમાં ગાયોને નિરણુ નહી મળવાથી ગાયો માટે કેમ્પ ખોલીને નિરણુ વિગેરે મેળવીને ગાયોને જીવતંત્ર આપવામાં પોતે અત્ર લાગ લીધો હતો.

સૌરાષ્ટ્રના કવિઓ-લેખકો અને સાહિત્યસંશોધકો

— “સી. ઊમર” વાંકાનેરી.

આપણા ભારતમાં ને તેમાં સૌરાષ્ટ્રમાં જે મહાન કવિ, લેખક તથા સાહિત્યકાર થયા તે આપણા સૌરાષ્ટ્ર માટે ગૌરવ રૂપ છે.

આપણા લેખકો-કવિઓ ને સાહિત્યકારો ગુજરાતી ભાષાના અચ્છા કવિઓ છે. જેમાં ભિમિ કાવ્યો, પ્રેમ કાવ્યો, સૌંદર્ય કાવ્યો કે પીઝંગ તથા ગેય કાવ્યોને સાચું સ્થાન મળે છે. જેમાં પ્રેમનંદ, બાણભટ્ટ જેવાના લાંબા કાવ્યો એક અમર વારસો મૂકી ગયા છે. જે આપણા સૌરાષ્ટ્રના કવી-લેખકોને તેમાંથી નૂતન દૃષ્ટિ જણાવા મળે છે.

આપણા સૌરાષ્ટ્રના લાહીના રાજવી નરેશ શ્રી સુરસિદ્ધ જોશેલ “કલાપી” ના ઉપનામે ખૂબ પ્રખ્યાત છે. જેણે કાશ્મીરનો પ્રવાસ તથા ફળદાર ગ્રંથ “કલાપીનો કેકારવ” લખી ગયા છે. કલાપીના કેકારવમાં ‘હમીરજી જોશેલ’ પર લાંબું કાવ્ય લખી ગયા છે.

તેમાંએ આપણને ગમી જાય તેવી કૃતિ “જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે” તથા ચઢારી સનમને ખુલ્લો હાથીજી તો ખૂબ મસ્ત ગઝલ છે. કલાપી પ્રિયતમ પ્રેમી હોય પ્રેમ પરનો અજળ જાડું વેરી ગયા છે.

તેમના વંશજો રાજવી “રાજહંસ” ના નામે જાણીતા હતા. તેઓએ માનસરના મોતી, મંદોદિની,

પ્રણયરાસ બંસરી તથા રામ પદ્માભિનિષ્ક્રમણ લખી છે. તેઓ “રાજહંસ” ના ઉપનામે ધણું સુંદર લેખો લખી ગયા છે. તેજ નામના હાલના કવિશ્રી હર્ષ ચિત્તલકર જાણીતા છે. તે કુલજાબ તથા નૂતન-સૌરાષ્ટ્ર દૈનિકમાં અવારનવાર બાળ કાવ્યો તથા બીજા ધણું કાવ્યો લખે છે.

જેમાં આપણા સૌરાષ્ટ્રના સાહિત્યકારો વર્ણનાત્મક તથા ચિત્તનાત્મક કાવ્ય લખી ગયા છે જેમાં કવીઓ કાવ્ય દ્વારા પ્રેરક બળ દ્વારા એક સ્પષ્ટ આકર્ષણ જમાવે છે. જે ભાષાને તથા સાહિત્યને અચ્છા જાણીતર હોય તે ભાવાર્થ હૃદયમાં ઉતારી શકે છે.

અત્યારના હાલના કવીઓ શ્રી સુંદરમ ઉમાશંકર કે દેશજી પરમાર તથા કરજનદાસ માણેક જેવાએ એક અમર વારસો આપ્યો છે. “હરોના લોચનિયા” કેવો સુંદર ભાવ બતાવે છે.

દેશજી પરમાર એ ગેઝેટના વતની છે. તેઓ બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ કરેલ ને એલ.એલ.બી.નો વધુ અભ્યાસ માટે મુંબઈ ગયેલા, પરંતુ તદુરસ્તી બરાબર ન હોવાથી તથા નાપાસ થવાના કારણે પોતાના વતન પાછા ફર્યા. પોતે પોતાના જીવનમાં શિક્ષક ક્ષેત્રે વ્યવસાય આદરી સરસ્વતીના ઉપાસક બનેલા.

દેશળજીભાઈ પરમાર “મૃગયમ્” કાવ્ય લખી હૃદયની વેદના ઠાલવી છે. મૃગ ધવાયું, કેવું તરફકયું હશે. કેટલું મહાન દુઃખ વ્યક્ત કર્યું છે, ને એક ધવાએલા હરણાના મૃગયમ્ જોતા કવી કેટલા હૃદયથી દુઃખી થયા છે.

ન્યારે તેના સામે સરખામણીમાં “હરિના લોચનિમા” મરીખોની વ્યથાનો ચિત્તાર આપી હૃદયના ભાવ ઠાલવી નાખ્યા છે.

આપણા આદ્યકવિ શ્રી નરસિંહ મહેતા જેવા કવિઓએ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ ગીતોની ધૂન મચાવી છે, ને મારવાડ-મેવાડની રાજરાણી કવયત્રી શ્રી મીરાંબાઈએ દ્વારકામાં પધારી પ્રભુની ધૂન મચાવી “મેં તો લુટ ગઈ લાજકી મારી” તથા અખિયાં હરિ દરશનકી ખ્યાસી ને “ખોલમાં ખોલમાં” તથા “મારા હંસલો નાનો ને દેવળ” જેવી કવીતા ગાઈ લોકોના જિભર ભક્તિભાવથી ભરી દીધા જ.

ન્યારે નરસિંહ મહેતાને નાગરી નાતે નાત બહાર મૂક્યાં, પત્ની મણેક સ્વધામ ગઈ ને કુવરખાંધને સાસરે વળાવી પ્રભુ ભક્તિમાં લીન બન્યા. ત્યારે નરસિંહ મહેતા આનંદ પામ્યા ‘બલુ થયું ને લાંબી જન્મળ સુખે ભજ્યું’ શ્રી ગોપાળની પ્રભુ ધૂન મચાવી.

આદ્યકવિ શ્રી નરસિંહ મહેતાએ “જળ કમળ ફળ” કવિતામાં એકે બળિયા બાથે વળગ્યા કુણે કાળિનાગ નાથ્યો, સહસ્ર ફેણો કુંકે જેમ ગયત માજે હાથીઓ આવી મશગુલ કવિતા રચી સૌરાષ્ટ્રનાં લોકો સમક્ષ મૂકી છે. ને વહેલા મળસકે પ્રભાતિયા જેવાં કે જાગને જાગવા કુણુ ગોવાળિયા આવા મસ્ત પ્રભાતિયા ગાયા છે.

ન્યારે અત્યારનાં કવિઓ ગીના પરીખ, સરોદ,

રાજેન્દ્ર શાહ, ઇન્દુલાલ ગાંધી, પ્રહલાદ શુક્લ, સુધાંસુ, પૂળલાલ વગેરે કવિઓએ કવિતા રચી છે, પણ તેમાં આ કવિઓએ ગેયતની પર વધારે ધ્યાન દોર્યું છે. ન્યારે સુંદરજી બોટાઇ કે બોટાઈકરના ને ઝવેરચંદ મેઘાણીનાં પ્રાસ મળતા તથા હંદોબધના હોધ ગાઈ શકાય, જેમ કે “જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ.”

હમણા હમણા ઉમાશંકર જોષીએ એક પાંચમે કાવ્ય સંગ્રહ બહાર પાડ્યો છે એ વાંચતા લાયક છે, કારણ કે એ પાંચમા કાવ્ય સંગ્રહમાં પ્રકૃતિનાં ગુણ-ગાન ગાઈ મનોભાવ ઠાલવ્યા છે. તેમાં ય કૌથી ઉત્તમ ગોંડલના વતની દેશળજી પરમારનું કવિત્વમય શક્તિને અભિવ્યક્તિ આપી થીજાવી છે. તેનાં દસમાં ધોરણમાં આવતી કવિતા “મૃગયમ્” કેટલી બધી સરસ ને ભાવવાહી છે. તેમાં કવિ પેતાનાં પૂજના રૂમમાં એક મૃગયમ્ જુએ છે ને હૃદયમાં કરણાના ભાવો ઉત્તર થતાં કવિતા રચે છે અને કવિ આ મૃગયમ્ જોધને તેમનું હૃદય દુઃખીત બને છે, તે આ કવિતા ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે. તેમાંય તેનો વર્ષાનો રાસ મનને આનંદ આપે છે.

સુંદરમ તથા ઉમાશંકર ભીમિકાવ્યમાં આત્માનું ભાવોથી મગને વિહરે છે એને આધ્યાત્મિક સત્ય શોધવું છે પરંતુ સુંદરના સૌંદર્યતામાં વણાઈ જાય છે. જેમાં કરશનદાસ માણેક પણ એજ કાવિતા છે તેઓ યોગ દ્વારા ગૌરવશીલ સયમનુ દશન કરાવે છે.

ન્યારે અત્યારનાં ઉગતા કવિઓમાં શક્તિ છે, પરંતુ તે શક્તિ ગેયતની વધારે છે. શબ્દ રચનામાં આત્માના ઐક્યતાના કાવ્યનું ભાવમાં એકતા સ્વરજનીકળતા હોય છે. જેમ કે નરસિંહ મહેતા, કલાપી, એ ન્યારે કવ્યો રચતા ત્યારે એમને એ ખબર ન હતી કે આ કાવ્ય કયાંથી પ્રગટ થાય છે. માત્ર આત્મ શબ્દ જ હતો.

અને તેમાંએ અમૃત ધાયલ, અલુભાઈ શેખાણી, ગની દહીંવાલા, બરકત વીરાણી, વલી લાખાણી, જેવાં કવિઓ મઝલમાં કે મુશાયરામાં મેદાન મારી જાય છે.

કવિ દલપતરામે, “કાર્મસ વિરહ” લખી એક અનોખી ભાત પાડી જાય છે. જ્યારે બોટાદકરે માતૃભાષાની મમતાનો નીચોડ દાખવ્યો છે. સૌરાષ્ટ્ર ને તેમાં ઝાઝાવાડનાં વતની શ્રી દેવશંકર મહેતાએ ગ્રામ્યવાતાં લખી એક નૂતન ભાત પાડી છે. દેવશંકર મહેતાએ ગ્રામ્યભાષા ઉપર સુદર કાશ્યુ મેળવ્યો છે. તેમાંય તેની “મીઠી વરડી” તો ખૂબ પ્રસંશનીય છે, અને “એળે ગયો અવતાર” સાહિત્ય જગતમાં અનોખી ભાત પાડે છે. ઉપરાંત “સુગરીનો માળો” વાંચવા જેવો છે.

ગુણવંતરાય આચાર્ય, દેવશંકર મહેતા, મોહનલાલ ધામી તથા હાસ્ય લેખક દામુ સાંગાણી જેવા નામાંકિત લેખકોએ સૌરાષ્ટ્રમાં સાહિત્ય ક્ષેત્રે સારો ઝોનો ફેળો આપ્યો છે.

શ્રી રમણીક મેઘાણી બંધુબેન મેઘાણી જેવા લેખકોને પણ આ પ્રસંગે જૂઠી શકાય તેમ નથી.

મહાત્મા ગાંધીજી જેવા મહાન રાષ્ટ્રપિતા પણ આપણી સૌરાષ્ટ્રની ધરતી ઉપર પોરબંદર શહેરમાં જ પાક્યા છે. સુદામા જેવા ભક્ત પણ પોરબંદરમાં જ પાક્યા છે. મહાત્મા ગાંધી એ સુદામાનો અવતાર જ હતાં.

મહાત્મા ગાંધીજીએ પેતાની આત્મકથા દ્વારા પોતાના જીવનની સત્યતા રજૂ કરી છે. ગાંધીજીએ એ આત્મકથાની અંદર સત્ય, અહિંસા, સર્વધર્મ સમભાવની પુષ્પ પાંખડી આત્મકથામાં વણવી છે.

સહસ્ત્રલક્ષ પુષ્પસમાં ગાંધીજી આપણા સૌરાષ્ટ્રમાં પેદા થયા એ સૌરાષ્ટ્ર માટે એક અમૂલ્ય રત્ન હતું. આદ્યકાળમાં તેનાં જીવનમાં સત્યતાનાં સંસ્કાર રેડાયા હતા. અને એ સત્યતાના સંસ્કાર દ્વારા મહાન બન્યા. ગાંધીજીનાં જીવનને રામનામ મંત્રએ એક અજબ શક્તિ પેદા કરાવી. ગાંધીજી ગીતાના એક અચ્છા અધ્યયનકાર હતાં. ગાંધીજી પોતે દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહ માટે ગયા ત્યારે તેને બે ભાગમાં આફ્રિકાનાં સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ લખેલ છે, તેમજ પોતાને જેલનાં થયેલા અનુભવો ઉપરાંત પોતાના જીવન વિષેની કેટલી ચોપડીઓ લખેલ છે.

ટંકારાના વતની દયાનંદ સરસ્વતી જેવા વિર જનતાને અનેક લેખો આપી બ્રહ્મ વિષેના સચોટ દાખલા આપેલ છે. ઉપરાંત “સત્યાર્થ પ્રકાશ” દ્વારા જનતા સમક્ષ નવી ચિનત્રારીનો પ્રકાશ ફેલાવી ગયેલાં છે. પોતાની માતાનું નામ સરસ્વતી હતું. તેઓ માતૃભક્ત હતાં, તેની પોતાના નામની સાથે સરસ્વતી લગાડી દયાનંદ સરસ્વતી લખતાં.

અનવર આગેવાન ગોંડલ તાલુકાના શિવરાજ-ગઢનાં વતની છે. તેઓ ચાંદનીમાં તેમજ બીજાં વાર્તા માસિકોમાં ઉચ્ચ ક્લાસીની વાર્તા આપી સૌરાષ્ટ્રની જનતાને સાહિત્યનો રસથાળ પીરસે છે. અનવર આગેવાનની દરેક વાર્તા હૃદયગમ્ય છે.

કચ્છનાં ઇ. શા. દેશાધ્યએ કચ્છનાં શૂરવીરતાની કથા લખી છે. જેમાં કારાયેલ તથા કપૂરી, સોહિની મહીવાલ જેવી પ્રેમકથાઓ લખી સૌરાષ્ટ્ર ને કચ્છની જનતા સમક્ષ નવો પ્રાણ પૂર્યો છે અને કચ્છની સંસ્કૃતિનો વારસો આમ જળવાય રહ્યો છે.

મહાત્મા ગાંધીજીનાં ભાઈ ખુશાલદાસ ગાંધીના પૌત્ર પ્રભુદાસ ગાંધીએ ગાંધી કુટુંબ વિષે જીવનનું

પરોઠ ભખી પ્રજા સમક્ષ સાહિત્યમાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે.

જીવનનાં પરોઠની અંદર મહાત્મા ગાંધીજી વિષે તમામ હકીકતો પ્રસિદ્ધ કરી છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની ભૂત અંગ્રેજોનો માર ફીનીક્ષ ગ્રમ વિગેરે નેધિનીય ઉલ્લેખો છે.

કૃષ્ણ ને બલરામ મથુરાથી દારકા પધાર્યા કૃષ્ણ પોતાની નગરી દારકામાં સ્થાપી ને મેવાડની રાજ-રાણી કવયિત્રી શ્રી મીરાંબાઈએ દારકામાં સત મહાત્મા વચ્ચે ગીતો રેલાવી દીધાં, જે ગીતો આપણે હાલ અભારે પણ ગાઈએ છીએ. જેવાં કે “પગ ધુધરુ બાંધી મીરાં નાચી રે” તથા આવત મોરી... ગલિયનમે ગીરધારી જેવાં સુંદર ભાવવાદી ગીતો હૃદયને આત્મજ્ઞાનનું ભાન કરાવે તેવાં છે. રાજરાણી હોય અને કવયિત્રી હોય તેવો આ પ્રથમ દાખલો છે.

વાંકાનેરનાં છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર તેઓથી વાંકાનેરનાં જ વતની છે. પોતાનાં જીવન દરમ્યાન શિક્ષણક્ષેત્રે મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. છોટાલાલમાઈ વાંકાનેર હાઈસ્કૂલની અંદર શિક્ષક તરીકે કાર્ય કરતાં અને છેલ્લે વાંકાનેર હાઈસ્કૂલનાં હેડમાસ્ટર પણ થયેલાં. પોતે એ શિક્ષક જીવન દરમ્યાન અવારનવાર મહસિકામાં છોટાલાલ માનસિંગના નામે લેખો લખતાં, તેણે દુનિયાનું અવનવું જાણુવા જેવું પુસ્તક લખેલું છે ને એક અચ્છા અનુવાદક છે એમના જીવનમાં નિયમિતપણે ખૂબજ મહાન ગુણભરેલું છે. તેમણે “અને નિરખવા ગમે” નવલકથા લખી છે.

જ્યોતિલાલ માલધરી રાજકોટ જિલ્લાનાં રાજપરા ગામનાં રહેવાસી છે. વર્ષોથી પોતે રાષ્ટ્રીય અગ્રણમાં ભાગ લીધેલો અને કેટલીય વખત જેલો ભોગવી તે એક મહાન લેખક છે. તેઓ કૃષ્ણાબ

વિભાગમાં “ગામડાની નજરે” તથા સહકારમાં “અબોલ વાણી” એ નામે દર અઠવાડિયે તે દૈનિકમાં લેખ હોય છે. ગ્રામ્યભાષા ઉપર તેમનો સારો એવો કાબૂ છે. એટલે તેની ગ્રામ્ય વાર્તાઓ વાંચવા લાયક છે. જ્યોતિલાલ માલધારીએ “સાંભળું રૂપાળું માઈ ગામડું” તથા “સત વિનોબા બોલે” મસ્ત કવિતાઓ લખેલી છે. આમ તેઓ લેખક તથા કવિ પણ છે. હાલમાં તેઓ રાજપરા ગામમાં સ્વહસ્તે ખેતી કરે છે.

ગુણવંતરાય આચાર્ય રાજકોટનાં વતની છે. તેઓની નવલ કથાઓ ખૂબ ઉચ્ચ કોટિની અને ખ્યાતનામ છે. આ લેખકે જળ સમાધી, “ગિરનારનાં બોળ”, દરિદ્રનારાયણ, વહેતી ગંગા, ઘેરાતા વાદળાં, રામકહાણી, નીલરેખા અને જૂતકાળના પડછાયા લખી છે. તેમાંય “દરિદ્રનારાયણ” ઉચ્ચ કોટિની નવલકથા છે. તેમણે “કહત કથીર ધમાલકો” એ નામની નવલકથા લખી છે, તેમાં આ લેખકે કેંગ્રેસ વિષે નો ખ્યાલ આપેલો છે.

દામુ સંગિણી એ એક અચ્છા હાસ્ય લેખક છે. તેઓથી રાજકોટના વતની છે. તેઓ અંગ્રેજીમાં હાસ્યલેખો અવારનવાર આપે છે.

અણુઆઠ શેખાણી મોરખીના વતની છે. તેઓ એક અચ્છા ગઝલકાર કવિ છે. પોતાનું અમત જીવન ગરીબી ભરેલું છે. છતાં ગઝલ એ એમનો પ્રિય વિષય છે તેથી સ્વાતંત્ર્ય દિને કે જીતસમી જાન્યુઆરીના દિને ફુલછાબ અને નૂતનસૌરાષ્ટ્ર દૈનિકમાં રાષ્ટ્રીય ગીતો અને “ગરબી શુ છે.” તેની ગઝલો આપે છે. જવાહરલાલ નેહરૂનાં મૃત્યુ વખતે એક મસ્ત ગઝલ લખી છે. જે વાંચવા જેવી છે.

આ ઉપરાંત સૌરાષ્ટ્રનાં ખીખ ધણુ લેખકો

તથા કવિઓ છે. જે નીચે પ્રમાણે વિગતવાર
બોધે છે.

શ્રી દોશત ભટ્ટ ... “ધન્ય ધરા સોરઠ”

શ્રી શાંતિલાલ શાહ ... અભિલાષ, વણગાર, એકજ
ડાળના પંખી જેવી કવિ
તાઓ લખી છે.

શ્રી ગણેશભાઈ પરમાર... પ્રભુસ્મરણ, પારણી જેવી
કવિતાઓ લખી છે.

શ્રી રસિક ... ધર્મનો વાયરો

શ્રી શંકર કવિ ... વૃથા જનમ (કવવાલી)
લખી છે.

શ્રી કાંતિ: જોષી { નેતાજીનો જન્મ દિન
જાપુ ને એની હાકલખી છે.

શ્રી મનુભાઈ પયોળી (દર્શક) આપણા
સૌરાષ્ટ્રનાં જ વતની છે. તેઓ દર્શકનાં ઉપનામથી
ધણા લેખો લખ્યા છે. “સાકેટીસ” એ પાઠ દસમાં
ધોરણમાં ચાલે છે આપણી સરકારે તેમને હાઈસ્કૂલ
માં ચાલતા પાઠ્ય પુસ્તકોમાં સ્થાન આપ્યું છે.
“ઝેર તો પીધા છે જાણી જાણી ” એ નવલકથા
તેમણે લખી છે.

ત્રિભોવન ગૌરીશંકર વ્યાસ રાજકોટનાં વતની
છે તેઓએ બાલગીતો લખ્યા છે. તેમના ધણા
ગીતો પાઠ્ય પુસ્તકોમાં ચાલે છે. આ ઉપરાંત તેમણે
ધણા ગીતો લખ્યા છે. “રા” નગધણુ ” એ વાર્તા
શુક લખી છે. “સૌરાષ્ટ્ર ધરણી ” “મારું ધર ”
એ કાવ્ય જીવનને આનંદ આપે છે. “અમારી
વડી ” એ ગીત દીલના દુઃખ હરે તેવું છે.

પદ્મશ્રી કવિ દુલા ભાયા કાગ એ સૌરાષ્ટ્રના
સોરઠ વિભાગના ગામ “મન્નધર”ના વતની છે. તેઓ
જાતે ચારણ છે. ગાયો ચારવા જવી તે પ્રિય વિષય

નાનાપણમાંથી જ ગીત ગાવા તથા કાવ્ય રચવાનો
ખૂબ શોખ હતો. ચારણ જાતિને તો સરસ્વતી
વરેલી જ હોય. પરંતુ દુલાભાઈને એ અનોખી
સરસ્વતી હતી. તેઓએ “કાગવાણી ” સાત ભાગમાં
લખી છે. ઉપરાંત ભજનો પણ લખેલા છે. “પગ
ધોવા લોને રઘુરાય ” વિ. ભજનો ખૂબ જ પ્રખ્યાત
છે. હમણા હમણા તેમણે “અળવંત ચિરદાવણી ”
લખી છે.

શ્રી “જીવન પ્રકાશ ” તથા “સ્વતંત્ર શિક્ષક ”
માસિકના તંત્રીશ્રી મોહનલાલ ધનેશ્વર દવે એક
અચ્છા લેખક છે. તેઓ વર્ષોથી શિક્ષક સમાજની
સેવા કરે છે. તેઓ રાજકોટમાં રહે છે. તેઓએ
નવલકથા તથા નવલીકા સંગ્રહ બહાર પાડેલ છે.
જે વાંચવા જેવા છે. “ચેત મચ્છંદર ”ના તંત્રી
શ્રી “શનિ” તેમના ભાઈ થાય છે. તેઓ પણ
અચ્છા ચિત્રકાર તથા સાહિત્યકાર છે. મોહનલાલ
દવેએ “દુભાયેલા હૈયા” લખેલું છે

ભૂપત વડોદરિયા “કુલજાળ ” વિભાગમાં કામ
કરે છે તેઓ પણ વાર્તા તથા લેખો લખે છે. તે
અચારનવાર માસિકમાં પ્રગટ થાય છે.

ઇન્દુલાલ ગાંધી સૌરાષ્ટ્રનાં વતની છે. તેઓ
રાજકોટના રેડિયો સ્ટેશન ઉપર કામ કરી રહ્યા છે.
ઇન્દુલાલ ગાંધી એક અચ્છા લેખક છે. જીવનમાં
જનન્યુઆરીના દિને કુલજાળ દોનેકના પહેલા પત્રે
આ કવિની કવિતા હોય જ છે. ઓગણીસો છાત્રોની
પંદરમી ઓગસ્ટે કાઠિયાવાડ ટાઇમ્સમાં “સ્વાધીનતા”
શુ છે. તે બાબતનો નીચોડ ખૂબ સારો આપેલો છે.

મકરંદ દવે તથા નાથાલાલ દવે સારા કવિઓ
છે. નાથાલાલ દવે મોરબી હાઈસ્કૂલમાં મોડેજમાં
પ્રીન્સીપાલ હતાં. ત્યારે “મોસમ આપણી સહેતની”
જેવાં મસ્ત ગીતો લખેલાં છે. તેમાંય તેની સૌથી

હિતમ ગઝલ “અમારી રાત થઇ પૂરી” ધણી હૃદયમગ્ન છે. હાલ તેઓ રાજકોટના શાળાધિકારી હતાં પરંતુ હમણા થોડાક સમય પહેલાં તેઓની બદલી મારોળમાં થઇ છે. તેઓ ત્યાં બેઝિક ટીચર્સ ટ્રે. કોલેજના પ્રિન્સીપાલ છે.

દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોષી “સૂરજમુખી” ગીતમાલા લખી છે. દેવકૃષ્ણભાઈ કટાક્ષ કાવ્યનાં એક અચ્છા કવિ છે. તેઓ સરકારી નોકરી કરનાં હતાં ત્યારે, તેમાંથી સુકિત મળ્યા પછી સૌરાષ્ટ્રના ગોહિલવાડ જિલ્લાનાં પ્રૌઢ શિક્ષણના મંત્રી તરીકે કામ કર્યું. “દેવકૃષ્ણભાઈએ પછાત વર્ગનાં માટે ખૂબ મહેનત લીધી છે અને થોડાક સમયમાં આ પછાત વર્ગનું સરકારકેન્દ્ર જેવા લોકો ઉમટી પડ્યા પછાત વર્ગમાં કામ કરતાં કરતાં “સૂરજમુખી આલેખન કર્યું” આ “સૂરજમુખી”ની અંદર શિક્ષણને લગતાં ગીતો રચવામાં આવ્યા છે તેમાં તેનું “રાંકડા બાળુડા વાળુને કાળે” “બીડી અભડાય” છે, એ ગીત ખૂબ ભાવના યુક્ત છે.

રાજકોટ એલ ઇન્ડિયા રેડિયો સ્ટેશનમાં કામ કરતા કવિશ્રી મોહનકુમાર મંડોરા એક સરસ કવિ છે. અને ગાયક પણ છે. તેઓએ “ચાંદની” તથા “ઝરણા” ગીતસંગ્રહ લખ્યા છે. તેમાં ભાવવાહી ગીતો, ભજનો, રાસ અને બાળગીતો છે. તેઓનાં “જનમે જમમનાં સથવારા” એ ગીત તો જિગર હલખાવે તેવું છે; તથા “આશાનો દીપ” એ ગીત ભાવના યુક્ત છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં વતની ચંપકલાલાલ દોષીએ “ગીરનારનું મહાત્મ્ય” બન્યું છે.

વાંકાનેરનાં વતન શ્રી જયંત ઠાકર ‘જયમંગલ’ એ નામે અવારનવાર કાવ્યો લખે છે. તેઓનું મરત ગીત “આવી વસંત એના જુઓ છપ્કલા” એ ગીત પ્રકૃતિનું ભાવનાયુક્ત છે. હમણા થોડાક સમય પહેલાં આફ્રીકા હતાં પરંતુ હમણા થોડા સમય માટે

પોતાના વતન વાંકાનેર આવેલાં છે. ત્યાર પછી હમણા પંદરમી ઓગસ્ટ નીમીરો કુલછાપમાં “આઝાદી ઉષા” એ નામનું ગીત લખેલું છે.

ભવજીવનની સૌમ્ય પર્વણ

મંગલ ઉગી આજ ઉષા

૩૫ નીતરતી દિવ્ય ગગનમાં

ઔર ઉગી છે આજ ઉષા.

કેવી ભાવનાયુક્ત પંક્તિઓ છે.

હિંમત ખાટસૂરિયા સામ્યવાદી યુવાન છે કવિ તેમજ લેખક છે. તેઓ શ્રી વરતેજનાં વતની છે. ખી. એ. એલ, એલ. ખી. થયેલાં છે. પ્રભાતી સેવા કરવી તે તેનો મુખ્ય ખ્યેય છે.

શ્રી હિંમતભાઈ ચાંદનીમાં લેખો લખે છે. તથા “સોવિયત દેશ” માં કાવ્યો લખે છે.

બળવંત જાની “પુનઃકથા” એ ઉપનામે કાવ્યો લખે છે. તેઓ રાજકોટના વતની છે. તેનું “જનોતન કુરબાન હૈ” કુલછાપમાં આવેલું તેમાં-

“તેરી ગુબરતી હાલી

જો ફળ જાના હૈ”

કેટલી મરત પકતી છે.

જયાનંદ દવે એક સૌરાષ્ટ્રના અચ્છા કવિ છે. તેઓ પ્રિન્સીપાલ છે. “પુણ્યો જવાલા પંદરમી તિથિ હૈ જેમાં” તને નમે આ અવિશેષ મરાક.

દીલહા સધરી “ભારતમ.” કુલછાપમાં ૧૫મી ઓગસ્ટનું આપેલું ગીત છે.

પ્રેમગણી મેઘાણુંદ મઠવી એક અચ્છા કવિ છે. હુલા તેમજ શૈર્ષ વાર્તાના લેખક છે. “માં ભોમ હિસાબ માગે છે.”

પોક્કલ જરીવાળા રાજકોટના વતની છે. તે કાવ્ય લખે છે. “ભારતકી જ્ઞાન”માં

ગીતાકા આદેશ જગાકર
હમે કદમ હૈ બદના

આ પંક્તિ કેવો ભાવ ખતાવી આજળ વધવાનું કહે છે.

વાંકાનેરના વતની બી. એ. ત્રિવેદી “નાદાન” લેખક છે. તથા અચ્છા આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના અનુભવી છે. પોતે લેખક તરીકે વધુ પ્રકાશમાં આવવા માગતા નથી તેમજ સૌરાષ્ટ્રમાં નાટ્ય પ્રવૃત્તિ તથા સૌરાષ્ટ્રના બદરો પર લેખ લખેલા છે. તથા ગઝલો વિ. કાવ્યો પણ લખેલ છે. પરંતુ આ બધા અપ્રગટ છે.

મોરબીના વતની શ્રી પી. સી. મકવાણા પ્રજ્ઞાપતિ જ્ઞાતિના છે. તેઓ ૫૮ વર્ષ સુધી જામનગર જીલ્લામાં કેળવણી નિરીક્ષક હતા. છેલ્લે મોરબી વી સી. હાઇસ્કૂલમાં તે હાલ વડિયા સુરકાવાળા હાઇસ્કૂલમાં છે. તેઓ જ્ઞાત સોમ્ય તથા પ્રેમાળ છે. તેઓ લેખક છે તેઓએ એક હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસની ઝાંખી કરાવતો લેખ ૩૦૦ પાનામાં લખેલ છે હજુ અપ્રગા છે. સ્વભાવે મીલનસાર છે; તેઓ બી.એ.એસ.ટી.સી. એલ.એસ.જી.ડી. તથા કોવીડ ને સાહિત્યરત્ન વિશારદ થયેલા છે.

શ્રીમતિ કાન્તાબેન જે. પાહડિયા લેખિકા છે. તેઓ વાંકાનેર તાલુકા જ્ઞાળા નં. ૧ માં શિક્ષિકા તરીકે નોકરી કરે છે. તેઓએ કાઠિયાવાડ ટાઇમ્સમાં “હૃદય પલટો” વાર્તા ટૂંકી નવલકથા લખી હતી. તથા સ્ત્રીમાં “મનકી આંખે ખોલ મનવા” નાની નવલકથા લખી હતી. તેઓએ “મહારી ચૂંદડી” તથા “સનમ ચૌદ લોકમાં ગોતું” જેવા ગીતો લખ્યા છે. તેઓ એક અચ્છા સંગીતકાર છે. તથા

સ્વહસ્તે હારમોનિયમ પર ગીતો ગાય છે. ગીતોના સંગ્રાહક છે. તેઓ યુ. પી. ટી. સી. તથા સંગીત ક્ષેત્રે પાસ થયેલ છે.

સુધાસુ પોરબંદરના રહેવાસી છે. તેમના કાવ્ય અપારનવાર અખંડ આનંદમાં નવા કાવ્ય વિભાગમાં આવે છે. તથા બીજાં માસિકોમાં પ્રગટ થાય છે. તેઓ કાઠિયાવાડમાં સ્વાતંત્ર્ય દિને “સુધાસુ” એ નામે લખે છે.

તેમાં “ભોમકા” કાવ્ય વાંચ્યું.

ભોમકા: સંભારં સોણલે ધડી ધડી
સોનલ હીરલા નકામજ.
પથનાં થરે પ્રાણ મુકામજ.

એ કાવ્ય પંક્તિમાં ભોમકા વિષે નવો પ્રાણ પથરાવે છે.

સહકારી ખેતી કે ખેતીમાં સહકાર એ લેખ મુદ્દલા ક્રાંતીએ લખેલ છે તેમાં ખેતી તથા ખેતીના સહકાર વિષે જણાવટ કરવામાં આવી છે.

“વાત વીજોગની” નવલકથાશીર વ્યાસની સૌરાષ્ટ્રના નવજીવનની નવલકથા લખી છે.

“હમળકા” અભિનવ ગીતો પ્રાગજીભાઈ ડા. પટેલ “પરાગ” ના નામે લખેલી છે. તથા “પરાગ” ના નામે લખે છે. તેઓ સૌરાષ્ટ્રના ગોહિત્રવાડ જીલ્લાના શિહોરના વતની છે.

“સ્વેતરેખા” કે ચંદ્રનાથની અંદાર નવલકથા સાથે હસમુખ રાવળ (નૂતન સૌરાષ્ટ્રના તંત્રી)ના નિબંધ નવનિકાતું કલેવર લખેલ છે

શા. કા. જમોડ તથા તારાબેન જમોડ “ધર. જ્ઞાળાના બાળકો” નામની પુસ્તિકા ભાવનગરથી પ્રગટ કરેલ છે. આ પુસ્તિકામાં બાળકો અંગે તમામ

માહિતી આપવામાં આવી છે, મહારાજાનાં નામની ગ્રંથ

વલી લાખાણી “અરમાન” નામની ગ્રંથ સંગ્રહ પુસ્તકો લખી છે. લાવનગરથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. વલી લાખાણી આપણા સૌરાષ્ટ્રના વતની છે. જેઓ “વલી લાખાણી”ના નામથી ગજો પ્રગટ કરે છે.

ભોજા જાગતનો કાવ્ય સંગ્રહ મનસુખલાલ લાખાણે દેતેપુર (અરેલી)થી પ્રગટ કર્યો છે.

“પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા” “વિશ્વમિત્ર” રેવાશંકર શાસ્ત્રીએ પ્રગટ કરેલ છે. તેઓ રાજકોટના વતની છે ને “વિશ્વમિત્ર” એ ઉપનામથી લેખો લખે છે.

શ્રી ગીજુભાઈ તથા તારાબેન “ગ્રામ દક્ષિણા” મૂર્તિમાં કાર્ય કરે છે. તેઓએ બાળકોને લગતા વાર્તા લેખો લખ્યા છે ઉપરાંત “નાનાભાઈ” “બહેન” “અંબલા ગ્રામ દક્ષિણા” મૂર્તિ મહાભારતના પાત્રો લખેલ છે, નાનાભાઈ ગ્રામ દક્ષિણા મૂર્તિના સંસ્થાપક હતાં સૌથી પહેલાં લાવનગર આ સંસ્થાસ્થાપી તે પ્રજા ગતિમાન બનતાં અંબલા તથા કોણાસમાં આ સંસ્થા સ્થાપા આ ધરશાળાને પ્રગતિમાન કરવા માટે નાનાભાઈ માન મોટી બળ છે.

આ ઉપરાંત મૂળશંકરભાઈ મો. ભટ્ટની નવલકથા સાગર સમ્રાટ તથા પાતાળ પ્રવેશ તથા સાહસકે ની સૃષ્ટિ જેવી જેવી કથા લખી છે.

સ્વ. શ્રી ગીજુભાઈની કાશીર કથાઓ વાંચવા જેવી છે. લગવાન બુદ્ધ ઉપરાંત રખડુ ટોળી તથા ધર્માત્માના ચરિત્રો કથા લખી છે.

દામુભાઈ સાંગાણીના ત્રાહીમામ અદ્વાયદલી દશમેગ્રહ ખૂબ હસાહસના ને આનંદ દાયક છે.

શ્રી ગે કુળદામ રાયચુરાના જોગમાયા મરના સિમાડે કુળદીપક તથા બખાઈ વાંચવા જેવી છે.

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ ; (કવિકાન્ત)

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ ઓગણીસમી સદીના છેક અત લાગમાં લાવનગર રાજ્યની નોકરીમાં જોડાયા હતા તે વખતે ખંડ કાવ્યોના કવિ તરીકે તે જાણીતા થઈ ચૂક્યા હતા, તેમણે તાજેતરમાં લખેલ શિક્ષણની ઇતિહાસ વિદ્વાનોમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવી ચૂકેલ હતા. બીજી તરફ સ્વ. મહારાજા લાવસિંહજી, જેમનામાં વિદ્વલ-માનવ પતિક્ષા હતી. તેઓ પોતાની આસપાસ નવાં અને કાખેલ માણસોનું જૂથ રીઘતા હતા. એ રીતે તેમણે પોતાના મંત્રી તરીકે પ્રભાશંકર પટ્ટણીને શોધી કાઢેલા. સંગીતકારોમાં મોખરે ગણાય તેવા ડાહ્યાલાલ શિવરામ, કંલાવતી ચન્દ્રપ્રભા, ઉસ્તાદ રહીમખાં, ગોવિંદપાડે વગેરેને જેમ મેળગ્યા તેમ મણિશંકરને પણ આકર્ષ્યાં.

વીસમી સદીના બીજા દાયકામાં લાવનગર રાજ્યની સંસ્કાર પ્રવૃત્તિમાં કાંત, મોખરે હતા. જે સભામાં વડી ગુલાબરાય અને કાન્ત બન્ને બોલનાર, હોય ત્યાં જનતા હોંસે હોંસે સાંભળવા જતી. સમી-સાંજના તેમનું ઘર અનેક સાહિત્ય રસિક ગ્રંથસુ-ઓનું મિત્રનસ્થાન બની જતું. સંગીતકાર મગનલાલ સેવાલાલી, છોટાલાલ ત્રિલુવન, વ્યાપારી શેઠ ગિર-ધરલાલ ગો. બહેરા, મસ્તકવિ ત્રિલુવન પ્રેમશંકર નારભા અમરસિંહજી રાયબદા સંગીતકાર ડાહ્યાલાલ શિવરામ, દલસુખરામ વસ્તારામ, ગોવિંદપ્રસાદ ગોપા-લપ્રસાદ, ઉસ્તાદ રહીમખાં વગેરે ત્યાં વારંવાર આવતા. તે ઉપરાંત કોલેજના યુવાનો પણ અગ્રેજી સાહિત્યની ચર્ચા કરવા આવતા તેમાં રત્નશંકર ચાવડા અને કપિલરાય ઠક્કરને ગણાવી શકાય. મહારાજા લાવસિંહજીના કાન્ત પ્રાંત પાત્ર હતા. સ્વભાવે તે સ્વતંત્ર મિળજના અને નિર્ભય હતાં. તેમનું વ્યક્તિત્વ પ્રચંડ અને અસર પડે તેવું હતું. મહારાજા કાન્તને ઘેર ધણીવાર આવતા; શહેરના રાણીકા વિભાગમાં લીંબડીયાળી સડક નામે ઓળખાતા રસ્તા ઉપર તેમનું મકાન હતું. આ રસ્તાનું નામ

ભાવનગરની કૃતરા પ્રભાએ પાછળથી કવિ કાન્ત રસ્તા એવું નામ આપ્યું છે.

મહારાજ સાહેબની પ્રેરણાથી તેમણે ત્રણ નાટકો લખ્યા. (૧) સલીમશાહ (૨) રોમન સ્વરાજ્ય અને (૩) શુક્ર ગોવિંદસિંહ તેમનાં પહેલાં બે તખ્તા ઉપર લખવાયા હતાં અને પાછલાં બે પછી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે તે ઉપરાંત દુઃખી સંસાર નામે નાટક પણ લખેલું તેમાં એએક પ્રવેશ અણાલ્લ શિવરામ નાટકનાં લખેલાં છે. તેમણે પિતાનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ પૂર્વાશાપ નામે પ્રકટ કરવા છાપખાને મોકલ્યો અને પોતે કાશ્મીરની મુસાફરીએ નીકળ્યા ત્યાં બાહોર પાસે ટ્રેનમાં તા. ૧૬-૧-૨૩મા રાજ તેમનું અવસાન થયું. સૌરાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનો એક આધાર સ્થળ ટુટી પડ્યો.

મુનિકુમાર મ. વાઘડે : કાન્તના મોટા પુત્ર મુનિકુમારનો જન્મ વીસમી સદી બેઠા પહેલાં થયો હતો સાહિત્ય શોખ વારસામાં મળ્યો હતો થોડા વિવેચન કૌશલ્ય લખ્યા બાદ તેમણે ટૂંક વાર્તાઓ લખી એક બે નાટકો લખ્યા અને કટાક્ષ લેખો શરૂ કર્યા તે પ્રવૃત્તિ લાંબો વખત ચાલી.

ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ એ તેમના અભ્યાસના ખાસ વિષયો હતા. ત્યાર પછી સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થતાં રાજકોટમાં સૌરાષ્ટ્રના રૂઢિતર ખાતાના વડા તરીકે ગયા હતા ત્યાંથી ગોહિલવાડના પુરાતત્ત્વ ખાતાના વડા તરીકે નીમાયા હતા છેલ્લે તે સૌરાષ્ટ્રના પુરાતત્ત્વ ખાતાના વડા તરીકે રાજકોટ ગયા અને ત્યાંથી નિવૃત્તિ લીધી.

શિક્ષણ એ તેમનો પ્રિય વ્યવસાય છે તેમણે શરૂઆતમાં દક્ષિણમૂર્તિ વિનય મંદિરમાં સેવા આપેલી ભાવનગરમાં મહિલા વિદ્યાલય સ્થાપનામાં ઉત્સાહભરે ભાગ લીધેલો છેલ્લે શ્રી નંદકુંવરયા ક્ષત્રિય કન્યા વિદ્યાલયમાં જોડાયેલા.

તેઓ સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન સંશોધન સમિતિમાં ચૂંટાયેલા. તે ઉપરાંત મુંબઈ રાજ્યની ઐતિહાસિક દસ્તાવેજો અને પ્રાચીન અક્ષરોનો સમિતિમાં સૌરાષ્ટ્રના પ્રતિનિધિ તરીકે ગયેલા અને દિલ્હીની ભારતીય ઐતિહાસિક દસ્તાવેજ પરિષદની સંશોધન અને પ્રકાશન સમિતિના સભ્ય નીમાયા હતા.

તેમનાં લખેલાં નાટકોની બે-પુસ્તિકાઓ તાજે-તરમાં પ્રકટ થયેલી છે. સીકારની હકીકતનું સંશોધન તેમણે કરેલું છે. કલાપીના ૧૪૪ પત્રો, અને તેમનાં પિતાનાં પૂર્વાશાપ અને બે નાટકો તેમણે પ્રકાશિત કરેલ છે.

વાંકાનેરના વતની શ્રી નથુરામ સુંદરજી શુકલનું વતન વાંકાનેર છે. નથુરામભાઈ પોતે વાંકાનેર રાજ્યના રાજકવિ હતાં. ઉપરાંત પેરણદર, ભાવનગર, વાંસદા, લીમડી રાજ્યના પણ કવી હતાં.

આ રાજકવિશ્રી નથુરામભાઈનો જન્મ વાંકાનેરમાં તા. ૧૮-૩-૧૮૬૨ માં થયેલો. માતાનું નામ શ્રી આનંદીબાઈ હતું.

નથુરામભાઈએ પ્રાથમિક કેળવણી ગામઠી શાળામાં લીધેલી નાનપણમાં કાવ્ય લખવા, લેખ લખવા, નાટક લખવા વિ. પ્રિય વિષય હતા.

વાંકાનેરના વતની શ્રી ઉસ્માન અહમદ મેસવા-ણીયા “બેનામી” વાંકાનેરીના નામે કાવ્ય તથા ગઝલો લખે છે. તેઓ વિસાવદર સ્ટેટ બેંક સૌરાષ્ટ્રમાં નોકરી કરે છે.

શ્રી મનુભાઈ પંચોલી : મનુભાઈ રાજસભ પંચોલી અમ્મણ સાહિત્યકાર છે. તેઓ સાહિત્યને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં હીમગીરિ ચિખર સર ક્યું છે.

૧૯૩૦ રાષ્ટ્રીય હડતમાં તેઓએ પાંચમાં ધોરણનો અભ્યાસ પડતો મૂકી સત્યાગ્રહના રૌનિક અન્યા હતા. તેઓ આ રાષ્ટ્રીય હડત કરતા કરતા અનેકવાર જેલમાં જઈ આવ્યા છે. તેઓ સાબરમતિ, વિશાપુર ને નાશિક જેલમાં જઈ આવ્યા છે. આમ ગાંધીયુગની હડાઈ પૂરી થઈ.

અંતે ભાવનગરની ચાલતી સંસ્થા શ્રી ગ્રામ દક્ષિણમૂર્તિમાં જોવાયા. ત્યાર પછી આ સંસ્થા ધોમે ધોમે વિકાસ પામવા લાગી ને ભાવનગર રાજ્યના જાંબલા તથા સણોસરા લોક ભારતીમાં જોડાયા.

નાનાભાઈ જટના અવસાન પછી આ સંસ્થાની જવાબદારી તેના હાથમાં આવી છે, ને તે જવાબદારી કર્તવ્યનિષ્ઠા તથા ભાવનાથી ધરાવેર બજાવે જાય છે.

મનુભાઈ પંચોલીએ સૌ પ્રથમ પરશુરામ રેણુકા નાટક લખેલું પરંતુ પોતે આ નાટક લખીને ફાંડોને નાખી દીધું ને ત્યારથી સાહિત્યક્ષેત્રે પગરણ માર્યું. તેઓએ વિશાપુરની જેલમાં “બંદિધર” નવલકથા લખેલી. ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં નાટક, નવલકથા, પ્રશ્ન કાવ્ય, ઇતિહાસ, નિબંધ વિ. ૨૦ જેટલી કૃતિ ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રના ચરણે ધરી છે. તેમાં સૌથી “ઝેર તે પીધા જાણી જાણી” નવલકથા ઉત્તમ છે.

મનુભાઈ પંચોલીના લખાણમાં વિવેચના હોય છે, ને વિચાર ચિંતનનું ઉંડાણ જોવા મળે છે. આમ મનુભાઈનું પ્રદાન ગુજરાતી સાહિત્યમાં મૂલ્યવાન ને ચિરસ્મરણિય બની રહે છે. ૧૯૬૪ માં મનુભાઈને રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક એનાયત થવામાં હતો.

મનુભાઈ સ્વભાવે શાંત, ધીર, ગંભીર ને પ્રેમાળ વૃત્તિવાળા છે તેઓની ભાષા મીઠી છે ને આનંદદાયક સાંભળવી ખૂબ ગમે, કલાકોના કલાકો સાંભળવાની ઈચ્છા થાય.

(લેખકો વિષેની અન્ય નોંધ જો અમે મેળવી શક્યા છીએ તે નીચે મુજબ છે.

— સંપાદક.)

શ્રી પુષ્કરભાઈ દરીદાચ ગોઠાણી

સાહિત્ય અને પુરાતત્વના શોખીન એવા શ્રી ગોઠાણી દારકાની આગેવાન ગણાતી વ્યક્તિઓમાંના એક છે. ખીરલા વિશ્વકર્મા મહાવિદ્યાલય-વલ્લભ-વિદ્યાનગરમાં એન્જનીયરીંગનો અભ્યાસ કરી ૧૯૫૩માં બી. ઈ. (સીવીલ) થયા. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની મધ્યસ્થ સમિતિમાં બે વર્ષ સભ્ય હતા, ‘કુમાર’ માં પચીસ વર્ષથી વાર્તાઓ આપે છે. હમણાં ગુનહાશોધનમાળા ચાલુ છે ધર્મયુગમાં તેનું ભાષાંતર પણ ચાલે છે ઇન્ડિયન રેકૉર્ડ કોંગ્રેસ નવી દિલ્હી, પ્રકૃતિ મંડળ અમદાવાદ, ગુજરાતી સાહિત્ય પંચિદ અમદાવાદ, ગુજરાત ઇતિહાસ પરિષદ અમદાવાદ વિગેરેના સભ્ય છે. છેલ્લા નવ વર્ષથી દારકા યુનિ-સિગલીટી અને હવે નગરપંચાયતમાં સભ્ય છે તથા પહેલા મેનેજીંગ કમિટી અને હવે બાંધકામ સમિતિના ચેરમેન તરીકે કામ કરે છે યુવક મંડળના પ્રમુખ તરીકે, લોહાણા વિદ્યાર્થી જીવન-સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, મહિલા પુસ્તકાલય તથા બાળ પુસ્તકાલયના છેલ્લા દશ વર્ષથી માનદમંત્રી તરીકે સેવા કરે છે. કલકત્તામાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૨૧મા અધિવેશનમાં શ્રીકૃષ્ણની દારકા વિષે નિબંધ વાંચ્યો જે પરિષદના અહેવાલમાં સ્વીકારાયો.

૧૯૬૪-૬૫-૬૬ દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં મધ્યસ્થ સમિતિમાં ચુટાર્ક કામ કર્યું. એક્ટો. ૧૯૬૬ માં દારકામાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના જ્ઞાનસંમત નિમંત્રણ તથા સ્વાગત મંત્રી તરીકે આયોજન કર્યું. રડીયો ઉપર પુરાતત્વ વિષે વાર્તાજાપ અવારનવાર આપે છે. લાયન્સ કાન્યા

માંડીને દારકાની નાની મોટી અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા શ્રી ગોકાણી ગૌરવબેર જ્યેષ્ઠવન જીવી રહ્યાં છે.

શ્રી ડૉ. જયંતિલાલ જમનાદાસ ઠાકર

દારકાના વતની ડૉ. શ્રી જયંતિલાલ ઠાકર યશસ્વી કારકાર્દિ સાથે માનવસેવાના ઉમદા ધ્યેયને નજર સમક્ષ રાખી છેક નાની વયથીજ આત્મશ્રદ્ધાના બળે પ્રગતિનો પંથ કાપતા રહ્યાં છે.

૧૯૨૮ માં ધી નેશનલ મેડિકલ કોલેજમાંથી એલ. સી. પી. એન્ડ એસ. ની ઉપાધી મેળવી.

૧૯૨૯ માં મેસર્સ ગ્રેહામ્સ ટ્રેડિંગકંપાની માં મેડિકલ રેપ્રીઝન્ટેટીવ તરીકે નોકરીમાં જોડાઈ હિંદુસ્તાનમાં પર્યટન કર્યું.

૧૯૩૦ માં નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ સ્વદેશીની ચળવળમાં જોડાયા. ૧૯૩૧ માં દારકામાં ઓખા મંડળ સેવા સમજની સ્થાપના કરી, વિભાગીય કાપડ સામે પીકેટીંગ કરાવ્યું. દાર ઉપર પણ પીકેટીંગ કરાવ્યું.

૧૯૩૧ માં ભારતભરમાં ખનતી ૨ દેશી વસ્તુઓનું દારકામાં ભવ્ય પ્રદર્શન યોજ્યું.

૧૯૩૩ માં દારકા મ્યુનિસિપાલિટીમાં સભ્ય તરીકે ચુંટાયા.

૧૯૩૪ માં શ્રી શારદા એમેરિકામાં કાનૂની સ્થાપના કરી નાટ્યકલા પ્રવૃત્તિ જગૃત કરી.

૧૯૩૫ માં ઓખા મંડળ ડી. એલ. બી. ના સભ્ય તરીકે ચુંટાયા. દારકામાં પ્રજા મંડળની સ્થાપના કરી.

૧૯૩૮ માં ઓખા મંડળ ડી. એલ. બી. ના પ્રથમ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા. દારકા મ્યુનિસિપાલિટી તરીકે પણ ચુંટાયા. ૧૯૪૦ માં વડોદરા રાજ્યની ધારાસભામાં સ્વતંત્ર રીતે ચુંટણીમાં ચુંટાયા. બીજી વખત પ્રજામંડળ તરફે ૧૯૪૬ માં ચુંટાયા. દારકા મ્યુ. ના પ્રમુખ તરીકેની યશસ્વી સેવા પણ બાબતી. ૧૯૪૯ સુધી ધારાસભ્ય તરીકેની કામગીરી કરી.

૧૯૫૪ પછી સાહિત્યસંશોધનની દિશામાં પગરણ મહિલા મંડળ, “દ્વારકા દર્શન”, “સાધના અને સાક્ષાત્કાર” “બીજી પ્રતિષ્ઠા” એ એમની કૃતિઓ છે. દારકા મહિલા મંડળ, બાલમંદિર, કન્યા વિદ્યાલય, યાત્રીની કેળવણીની સંસ્થા, જૂદી જૂદી દેવસ્થાન કમિટીઓ, કેંગ્રેસ પક્ષ, ઓલમ્પનિયા રેડાયો, લાયન્સ ક્લબ વિગેરે સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. લેન્ડમોન્ટંગેજ એકના ઉપપ્રમુખશ્રી માંડીને સક્રિયરીતે હજુ આજે પણ ધણીજ મોટી જવાબદારીઓ તેમની ૬૨ વર્ષ ઉંમરે વહન કરી રહ્યાં છે. બહોળો પરિવાર છે અને સુખી છે.

જે. શ્રી લાલશંકર ડુંગરજી : રાજસ્થાન તરફની આ વિદ્વાન વ્યક્તિએ જીવનના અનેક તડકા જાયા વચ્ચે પણ સરસ્વતીની ઉપાસના શરૂ રાખી પરિણામે જૂદી જૂદી ભાષાના ભાષા ઉપર અપૂર્વ સિદ્ધિઓ હાંસલ કરી ગુજરાત, રાજસ્થાન અને મુંબઈની અનેક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. સંખ્યાબંધ એવી સાહિત્યિક અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ કરતી સંસ્થાઓને તેમનું સતત માર્ગદર્શન અને પ્રેરણા મળતા રહ્યાં છે. જૂદી જૂદી ભાષામાં પ્રગટ થતા સામયિકોમાં તેમના મનનિય લેખો વાંચવા મળે છે.

અહાણુ હોવા છતાં ન્યાત-ન્યાત કે ધર્મના વાડામાં માનતા નથી, ભાષા કે પ્રાંતના ઝગડા એમને પસંદ નથી. સાદાપથી રહે છે. મેળવેલી વિદ્યા અને પોતા

પાસે બાણી મયેલા સેંકડો વિદ્યાર્થીઓનો પ્રેમ એજ એમની મુડી છે. સૌરાષ્ટ્ર ઉપર હમણાં હમણાં ઠીક પરિશ્રમ લાખને સંશોધન કર્યું છે. “પથિક” માં તે અગ્રે વિસ્તૃત રીપોર્ટ છપાયો છે. ભારતીય લેખકોમાં તેમનું સ્થાન સારૂ એવું રહ્યું છે.

હાદ્યાલાલ અંબાલાલ બ્રહ્મભટ્ટ: મહેસાણા તરફના વતની પણ લોકસાહિત્યમાં સારો એવો રસ ધરાવે છે. ગુજરાતી ભાષાના ઘણા સામાયિકોમાં તેમની લોકવાર્તાઓ અવારનવાર પ્રગટ થતી રહી છે. પ્રસંગોપાત રેડીયો પર પણ તેમની વાર્તાઓ પ્રસારિત થાય છે. મહેસાણા જિલ્લામાં પુસ્તકાલયોની પ્રવૃત્તિને વિકસાવવામાં તેમની સેવા યશસ્વી બની છે. સૌરાષ્ટ્રમાં શત્રુંજયતીર્થની રક્ષા કાળે ખોરાટ કામે આપેલી શહીદીની પુષ્કળ હકીકતો એમના પાસે પડી છે. સૌરાષ્ટ્રનો અન્ય શુરવીરતાના પ્રસંગો ઉપર લખવા તેમનું સંશોધન કાર્ય શરૂ છે.

શ્રી દેવજીભાઈ વાળ પોરબંદર:- બચપણથી કલા-સાહિત્ય પ્રત્યેનો પ્રેમ એટલે કેલગુરુ રવિભાઈ તથા સ્વ. મેઘાણીની પ્રેરણા મેળવી સાચું જીવન અને જીવન જીવવાની દિશા-સૂઝ મેળવી તેમના સાહિત્ય-સંશોધન કાર્યમાં ખાસ કરીને “સૌરાષ્ટ્રનું લોકજીવન” એ એમનો ખાસ વિષય બની ગયો છે. ગામડાઓ ધૂમીને પણ લોકગીતો, લગ્ન ગીતો, વિગેરે ઉપર સારા એવો અભ્યાસ કરીને તેમાં આનંદ અનુભવી પોતાની જાતને ધન્ય ગણે છે.

શ્રી મોહનલાલ ડી. માણિક:- રાજકોટ તરફના વતની છે, ભાવનગરનો લોકોલેખના આચાર્ય અને ભાવનગર કેળવણી મંડળની સંચાલન અને વિદ્યા સમિતિના સભ્ય છે.

વીરમગામના ન્યાયાધિશ તરીકે ઉપપ્રમુખ હોય તથા ત્યાંની હાઈસ્કૂલનું ત્રણ વર્ષ સંચાલન કર્યું.

૧૯૩૪ થી ૬૨ સુધી મુંબઈ રાજ્યના ન્યાયાધીશોમાં સિવિલ જજ તરીકે ઉજ્જવળ કારકીર્દિ સર કરી. કચ્છ રાજ્યના જિલ્લા ન્યાયાધિશ અને સેશન્સ જજ તરીકે પણ કામ કર્યું. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં ૬૫-૬૬ દરમિયાન કાયદાશાસ્ત્રના ડીન તરીકે કામ કર્યું. હિન્દુ અને મેહોમેડન લો ઉપરના ઘણા પુસ્તકો ૧૯૩૦-૩૧ થી બહાર પાડેલા છે જે કાયદાના વિદ્યાર્થીઓ અને વકીલોમાં આવકાર પામ્યા છે.

દિલાવરસિંહ દાનસિંહ જાડેજા:- પીપળિયા (ધોળ) તરફના વતની, સૌરાષ્ટ્રની રાજપૂત જાતિના એક આગેવાન શિક્ષિત કુટુંબમાં સૌથી નાના પુત્ર તરીકે એમનો જન્મ અને ઉછેર થયો.

તેમના પિતાશ્રીની પ્રેરણા અને હુકમી તથા ગુરુચર્યોના માર્ગદર્શનથી અભ્યાસમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થી તરીકે નામના કાઢી રમતગમતનો શોખ એથીયે વિશેષ. વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિના સંચાલન નો પણ અનુભવ મેળવ્યો. આજ તેઓ અધ્યયન અને અધ્યાપનમાં આનંદ અનુભવે છે. ગુજરાતના કેટલાંક સામાયિકોમાં લેખો પ્રગટ થાય છે. સૌરાષ્ટ્રના જાડેજાઓ ઉપર તેમનું અને ખીજી બાણી માહિતી એમની પાસે પડી છે.

શ્રી પુષ્કરભાઈ ચંદરવાકર:- ચંદરવાના વતની શ્રી પુષ્કરભાઈનો એમ. એ સુધીનો અભ્યાસ છે. પોતાના હૈયાઉકલત અને સ્વબળે શિક્ષણ અને સાહિત્યને ક્ષેત્રે ધણીજ મોટી સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે. સતત વાંચન, મનન, બ્રમણ અને માનવસમાજ પાસેથી નવું નવું જાણવાની જીજ્ઞાસાએ જીવનમાં ધણીજ જ્ઞાનભાંડ મેળવી શક્યા વગર નોકરીએ નોકરી છોડવાના પ્રસંગોએ જીવનને સાહસિક બનાવ્યું. તેવા પ્રસંગો જીવનમાં ઠીક ઠીક આવ્યા. પરિણામે મુશીબતો પણ એવીજ વેઠવી પડેલી અનેક સાહિત્યિક સંસ્થાઓ સાથે ભૂતકાળમાં અને આજે પણ શંકળાયેલા છે. લગભગ ૨૬ જેટલી કૃતિઓના

અર્જક છે તેમાંથી “બાવડાના બળેતું” બાહુ-બલ નામે હિંદીમાં બાષાંતર થયું છે. રડયાખડયા લેખોના બાષાંતર ઉર્દુમાં થયા છે. સૌરાષ્ટ્રના ખાંભીપાળીઓ ઉપર તેમનો ધણો સારો અભ્યાસ છે.

શ્રી ધર્મેન્દ્ર મદનલાલ (મધુરમ) :- અરૂચ તરફના વતની પણ સૌરાષ્ટ્રના લોકજીવન અને લોકસાહિત્યના પ્રવાહો વિશે જાણુનાની ધણી જ ઉત્કંઠા. સૌરાષ્ટ્રના કાવ્ય જરણાઓ ઉપર તેમનો સારો એવો અભ્યાસ છે. ગુજરાત સાહિત્યસભા-ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંસ્કૃતભાષા પ્રચાર સમિતિ રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર સમિતિ એવી અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે શિક્ષણક્ષેત્રે જુદી જુદી ડીગ્રીઓ પ્રાપ્ત કરી છે. નિબંધ હરિકાષ્ઠમાં ધનામો મેળવ્યા છે. જુદા જુદા કાવ્ય સંગ્રહો પ્રગટ કર્યા છે. સંસ્કૃત ભાષા ઉપરનું તેમનું જ્ઞાન અગ્રેડ છે.

શ્રી રસેશભાઈ ચતુરભાઈ જમીનદાર :- એમ. એ. સુધીનો અભ્યાસ છે-બહુ જ નાનીવયમાં સાહિત્ય સંશોધનની દિશામાં આગળ વધેલા છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં મહાદેવ દેસાઈ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલયમાં ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિના અધ્યાપક તરીકે જુન ૧૯૬૩ થી કામ કરે છે..

આ ઉપરાંત ડિસેમ્બર ૧૯૬૫ થી વિદ્યાપીઠે શરૂ કરેલ જ્ઞાનકોશ વિભાગમાં સંપાદન સમિતિમાં પણ કામ કરે છે.

૧૯૫૨ થી ૧૯૫૮ સુધી “લોકમત” (અઃ-વાડિક, નડિયાદ), ‘ગુજરાત સમાચાર’ અને ‘સંદેશ’ માં પીજના અખરપત્રી તરીકે કામ કરેલું ૧૯૫૩થી ૧૯૫૬ સુધી ‘રેલ્વે પેસન્જર્સ’ એસોસિએશન’માં વસો વિભાગના પ્રતિનિધિ તરીકે કામ કરેલું”.

રૂપિતા ખેતી કરતા હતા. એ બાઇઓ હજી ખેતી કરે છે, જેમાંના એક કપડવંજ તાલુકાના

કેવ્રિસ કાર્યકર છે. માતા સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનાં ચુસ્ત ભક્ત તેમનું શિક્ષણ સ્વપ્રયત્નનું છે, વારસા-ગત નથી. પત્ની, એક બાબો અને એક બેબી છે.

વિદ્યાપીઠમાં અધ્યયન, અધ્યાપન અને સંશોધન સાથે સંકળાયેલા સેવકોનું એક ‘અભ્યાસ વર્તુળ’ જુન ૧૯૬૬થી શરૂ કર્યું છે. જેના તેઓ નિમંત્રક છે.

છેલ્લા બે વર્ષથી ‘એક્સપિરીમેન્ટ ઇન ઇન્ટર-નેશનલ લિવિંગ’ની આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાની ભારતીય શાળાના ઉપક્રમે પૂર્વસ્નાતક કક્ષાના વિદેશી વિદ્યાર્થીઓ (ખાસ કરીને અમેરિકન) વિદ્યાપીઠમાં ‘સ્વાધ્યાય સંકલ્પ’-“Independent Study Programme Project” માટે આવે છે, જેના સંચાલનની જવાબદારી તેઓ સંભાળે છે.

‘ગુજરાત ઇતિહાસ પરિષદ’ની ૧૯૬૦ થી કારોબારી સભાના સભ્ય છે. ૧૯૬૨ થી ૧૯૬૬ ના ચાર વર્ષ સુધી કોષાધ્યાક્ષ હતા.

‘ગુજરાત ઇતિહાસ પરિષદ’ના સૌ પ્રથમ પ્રકાશન ‘ગુજરાત ઇતિહાસ સંદર્ભસૂચિ’ના ત્રણ સંકલનકારોમાં એક છે. ક્ષત્રપત્રાવીન ગુજરાત ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિ’ ઉપર મહાનિબંધ તૈયાર કરીને ગુજરાત યુનિ-સિટીને તેમણે સુપરત કર્યો હતો. તેનો ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ સ્વીકાર કર્યો છે અને પી.એચ.ડી.ની ડીગ્રી માટે માન્યતા આપી છે.

ચંદ્રકાન્ત મોહનલાલ પાઠક :- ‘શકુન્તલી’ નામના ઉદ્યોગને લગતા સુવિખ્યાત પુસ્તકના લેખક તથા પ્રકાશક તરીકે શ્રી ચંદ્રકાન્ત મોહનલાલ પાઠક ગુજરાતમાં સારી રીતે જાણીતા થયા છે. તેઓનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રમાં કાશ્મીરસમા રમણીય પ્રદેશ ચોગવાડમાં ઇ. સ ૧૯૩૬માં થયો છે. જુનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી બી.એસ.સી.ની ડીગ્રી ૧૯૫૭માં મેળવી, મુબમ્બમાં ભારતની ખાનગી ક્ષેત્રે પોતાની મહાન

ગણ્યાતી ફાઉન્ડ્રી-મેસર્સ મુકન્દરાય આયન' સ્ટીલ કંપનીમાં દાખલ થયા. મુકન્દની સાધન સભ્ય રેતનિયંત્રણ પ્રયોગશાળાનું સંચાલન છેલ્લા નવ વર્ષથી કરે છે. ફાઉન્ડ્રીમાં અતિ મહત્વનું અંગ લેખાતું- રેતનિયંત્રણ-મોલ્ડીંગ માટે વપરાતી વસ્તુઓનું તથા કાર્ટીંગની જાત સુધારણા માટેના સંશોધન પાછળ વર્ષો વ્યતિત કર્યા છે. રેતી મોલ્ડીંગસેડ, બેટોનાઇટ, કારબોનલ, ડેક્સ્ટ્રીન, સેડીયમસીલીકેટ, મોલ્ડપેઇન્ટ, તથા કાર્ટીંગની સપાટી છત્યાદિ વિષયો પર તેઓશ્રી એ ભારતીય પરિસ્થિતિ અનુસાર મૌલિક લખાણો લખ્યા છે. ગુજરાત મહારાષ્ટ્ર અને બંગાળની એક સોથી વધુ ફાઉન્ડ્રીઓ જોયેલ છે. ભાવનગરની બેટોનાઇટની ખાણ, મોલ્ડીંગસેડ તથા ધ્રાંગધ્રા, ચાન, સુરજદેવડીની રેતી તથા ફાયરકલે, કોકલુ, રત્નાગીરીની સીલીકસેડની ખાણો, રેડીની લોખંડની કાચી ધાતુની ખાણો છત્યાદિ ધરતીનું દટાયેલું અમુલ્ય ધન-ખનિજો માટે પણ સારો રસ ધરાવે છે.

શ્રી પાઠકે ફાઉન્ડ્રી પુસ્તક દ્વારા તેમના સંશોધન જ્ઞાન તથા વિશાળ વાંચનનો લાલ ગુજરાતની જનતાને આપ્યો છે.

ગુજરાતમાં તેમાં ખાસ કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં વિવિધ ઉદ્યોગો સ્થપાય અને વિકસે તેવી ભાવના ધરાવે છે. અને જિજ્ઞાસુઓને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપે છે.

૫. હરિભાઈ ગોદાની :-મહુવાના વતની હાલ અમદાવાદને કાર્યક્ષેત્ર બનાવી સારી પ્રતિષ્ઠાએળીને ત્યાં વસે છે. સત્યાગ્રહ અને અસહકારના આંદોલનોની તેમને ખૂબ અસર થયેલ. ધોલેરા સત્યાગ્રહમાં ભાગ લીધેલ.

લોકસેવા માટે તબિબનો વ્યવસાય સ્વીકારી અમદાવાદમાં સરસપુરમાં ફાળાતું શરૂ કરી લોકો સાથે અસાધારણ દિલચસ્પીથી કામ કર્યું. અમદાવાદ કોપોરેશનમાં ત્રણ ત્રણ વખત ચુંટાઈ આવ્યા તે

તેમની પ્રતિષ્ઠાની ઝાંખી કરાવે છે. તેમનું કાર્યક્ષેત્ર ખુબ જ વિસ્તૃત બનતું ગયું છે. પબ્લીક વર્ક્સ કમિટીના ડેપ્યુટી ચેમેન તરીકે, ગુજરાત રાજ્ય હસ્તકલા મંડળના સભ્ય તરીકે, મ્યુનિસિપલ મ્યુઝિયમ કમિટીના સભ્ય તરીકે, ગુજરાત રાજ્ય રજીસ્ટર્ડ મેડિકલ એસોસિએશનના પ્રમુખ તરીકે, સૌરાષ્ટ્ર કેળવણી મંડળના પ્રમુખ તરીકે, સારાષ્ટ્ર લોન ટ્રસ્ટ ફંડના સભ્ય તરીકે. મંગળપ્રભાત સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે, જ્યોતિ વિદ્યામંદિર ટ્રસ્ટના પ્રમુખ તરીકે અનાજ સલાહકાર બોર્ડના સભ્ય તરીકે વગેરે અનેક ક્ષેત્રોમાં કામ કરે છે. સંશોધનકાર અને સાહિત્યકાર પણ છે.

સંતકથાઓના લેખક

શ્રી કનૈયાલાલ વ્રજલાલ વાઘાણી :- શ્રી કનૈયાલાલભાઈ વાઘાણીએ સંતકથાઓ-પુરાણ કથાઓના લેખક તરીકે ગુજરાતભરમાં ખ્યાતી મેળવી છે.

ભાવનગરના જ વતની છે. ભાવનગરના લોહાણા કુટુંબમાં એકવચ્ચ લાલજીભાઈ દક્કરના પૌત્ર છે. શ્રી દક્કરબાપા જેવા મહાન નેતાના ભત્રિજા થાય છે. દક્કરબાપાના પિતાશ્રી અને શ્રી કનૈયાલાલભાઈના દાદા બંને સગાલાઈઓ થાય છે.

ભાવનગરની સનાતન વર્મ હાઈસ્કૂલમાં ૩૯ વર્ષ સુધી એકધારા સેવા બજાવી નિવૃત્ત થયા છે. તેમની કુટુંબીક અટક વાઘાણી હોઈને તેઓશ્રી સાહિત્ય જગતમાં વાઘાણીથી વિખ્યાત થયા છે.

તેમની સીધી સાદી સરળ ભાષાથી તેમના લેખો ખુબ લોકપ્રિય બન્યા છે.

શ્રી વાઘાણીની કલમે લખાયેલું પ્રથમ પુસ્તક “અલખના આરાધકો” ખુબ લોકાદાર પાગ્યું છે.

ખીજી પુસ્તક “કાજબના કુંડ” મુખ્યથી પ્રકટ થતાં સુવિખ્યાત માસિક “કિસ્મત”ના ભેટ પુસ્તક તરીકે ઇ. સ. ૧૯૬૬માં પ્રકટ થયું હતું. ત્રીજું પુસ્તક “અજબના અવધૂતો” ૬-૧-૬૮ના રોજ પ્રકટ થયું છે.

એ પુસ્તકમાં કવિશ્રી ‘સરોદ’ભાઈએ શ્રી વાઘાણી-ભાઈ માટે લખ્યું છે “શ્રી વાઘાણીના પરિચયમાં આવનાર સૌ કોઈને પ્રતીતિ થઈ હશે કે હમેશા તેમના ચહેરા ઉપર અનોખા પ્રકારની દિપ્તિ હોય છે. તેમનું જીવન સંદુષ્ટિથી સભર છે તેમનું અંતર નજીકે-પરમકૃપાથી અભિષિંકત થયા કરે છે.”

શ્રી કરસનદાસભાઈ માણેક પણ શ્રી વાઘાણી વિષે કહે છે “ભક્તો અને સંતોમાં તેમને જીવંત રસ છે; અને એટલે એમની વાતો સાંભળવાની ઈચ્છા હોય એવા સૌને સંભળાવે ત્યારે જ એમને એવું પડે છે. ઈર્ષિ કે પ્રસિદ્ધિ એ તેમની મુખ્ય પ્રેરણા નથી. હું લેખક છું એવું કોઈ કલમાભિમાન તેમને નથી.”

શ્રી વાઘાણીભાઈનું જીવન ખુબ સાદુધે નિરાભિમાની છે; પરંતુ ઉપરાંત સામયિકમાં એમની કૃતિ પ્રકટ થઈ ચુકી છે. દર મહિને કોઈ કોઈ સામયિકમાં તે ચમક્યા વગર રહે જ નહિ.

ભાવનગરથી પ્રકટ થતા દૈનિક ‘સૌરાષ્ટ્ર સમાચાર’માં શ્રાવણ માસમાં એમની ધર્મકથાઓ હોયજ ને ખુબ લોકપ્રિય બની છે.

શ્રી કનૈયાલાલ વાઘાણી લોક સાહિત્યમાં પણ રસ ધરાવે છે એવી કૃતિ પણ ચમકાવે છે.

આવા એક સાહિત્યકાર ભાવનગરને આંગણે અજબની ધૂણી ધખાવી બેઠા છે

હરદેવગિરિ ગોસ્વામી:- ગારિયાધાર પાસે મોટી વાવડીના હરદેવગિરિ ગોસ્વામી સીનીયર ટ્રેઇનડ શિક્ષક છે. સંગીત, ચિત્રકલા અને સાહિત્યના શોખીન છે એટલું જ નહિ, ‘સંતો-મહાત્માઓના પ્રેરણાત્મક પ્રસંગો ઉપર ઠીક લખ્યું છે.

શ્રી શાંતિભાઈ આંકડીયાકર:- અમરેલી જિલ્લાના મોટા આંકડીયાના વતની છે. ગુજરાતી સંસ્કૃત સાથે એમ. એ. સુધી બહેલા છે. સાહિત્ય સંસ્કૃતનું સંશોધન એ એમનો ખાસ શોખ છે. શિક્ષણક્ષેત્રે એમણે ઠીક પ્રમાણમાં પુસ્તીકાઓ પ્રગટ કરી છે.

શ્રી રતુભાઈ કોઠારી:-ગોંડલ પાસેના ખીત્રડી ગામના વતની છે. સ્નાતક કક્ષા સુધીનો તેમનો અભ્યાસ છે. રાષ્ટ્રીય આંદોલનોમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. હાલકામ પદ્ધતિ ઉપરનો એમનો ઉંડો અભ્યાસ છે.

જૂનાગઢની લોકકાંતિ અને જોનસનો સંપૂર્ણ કાયદો એ પુસ્તકો તેમણે પ્રગટ કર્યા છે. પ્રવાસ, ફોટોગ્રાફી અને સાહિત્ય એ એમના શોખના વિષયો છે.

શ્રી પ્રેમચંદભાઈ ગોહાલ:-અમરેલીના પ્રેમચંદભાઈ ગોહાલે “અનુભવ પ્રકાશ” નામની પુસ્તીકા પ્રગટ કરીને આત્મખોજની દિશામાં સૌને મનન કરવા પ્રેર્યા છે.

મરુત ફકીર:-એ તો એમનું ઉપનામ હતું, એમનું મુળનામ હરિપ્રસાદ ગૌરીશંકર ભટ્ટ. સૌરાષ્ટ્રમાં ભડી પાસે આવેલા ચાવડના વતની હતા. સુપ્રસિદ્ધ કવિ કાન્તના તેઓ ભત્રીજા હતા. વાંચન એમનું વિશાળ હતું. બણી ભાષાઓ જાણતા હતા. ૧૯૪૪માં અખબારે સોદાગર પત્રના તંત્રી વિભાગમાં કામ કર્યું તે પછી હિન્દુસ્તાન, જયભારત, મુખ્ય સમાચાર

વિગેરેમાં કામ કર્યું. હાસ્યરસના લેખક હતા, વક્તા હતા, કડવા માઠા અનુભવોને તેમણે આવશ્યક ગંભીરથી મૂલવ્યા હતા. અગવડોને તેમણે હસી કાઢી હતી. કોઈ વાડા એમણે બાંધ્યા ન હોતા, સ્વભાવે મસ્ત અને વૃત્તિએ ફરીર જેવા ઉદાર અને નિરપૃહિ હતા. હરકોઈ પરિસ્થિતિમાં આનંદમય રહીને પોતાના તખલ્લુસને તેમણે સર્વથા સાર્થક કર્યું. ગુજરાતને વર્ષો સુધી હસતુ રાખનાર આ પીઠ લેખક હંમેશ માટે યાદ રહેશે.

શ્રી ચંદુલાલ ભાખાભૂઈ:-રાષ્ટ્રીય રંગે રંગાયેલા ઉત્સાહી અને ભાવનાશાળી યુવાન છે. સેવામય દૃષ્ટિથી તેમણે પોતાના સ્વાનુભવના ફેટલાંક યાદગાર પ્રસંગો ધરતીનો લલકાર નામની પુસ્તિકામાં પ્રગટ કરીને તેમની શક્તિના દર્શન કરાવ્યા છે. જ્યમલભાઈ પરમાર પાસેથી પ્રેરણા લઈને લોકસંસ્કૃતિ, લોકસાહિત્ય અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ ધપી રહ્યાં છે.

શ્રી મોહનભાઈ એમ. સોલંકી:-લીલીયાના વતની છે. જૂના જમાનાના સિક્કાઓ, ભાષા, પત્રો અને જાણવા જેવી જૂની હકીકતોના સંગ્રહકાર છે, વૈદ છે. આખું કુટુંબ સંસ્કારી છે. સાહિત્યસંશોધનમાં ધણેજ સારો રસ ધરાવે છે. ભારતના મુક્તિસંગ્રામના અનેક લડવૈયાઓની જીવનકથાઓ તેમના પાસેથી મળી શકે છે.

શ્રી જયેન્દ્ર એમ. નાણાવટી:-જન્મ ૧૯૨૦ના ઓગસ્ટની ૨૩ મીએ થયો હતો. અમદાવાદની સીટી હાઈસ્કૂલ, ગુજરાત કોલેજ, એલ. ડી. કોલેજ તેમજ બીજી રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં અભ્યાસ કરી ૧૯૪૯માં પ્રાચીન ભારતિય સંસ્કૃતિ-કળા અને પુરાતત્ત્વના ખાસ વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની ડિગ્રી મેળવી.

રાજ્ય સરકારના પુરાતત્ત્વખાતામાં છેલ્લા ૧૭ વર્ષથી પોતાની સેવા આપી રહ્યા છે. શરૂઆતમાં

તેઓ રાજકોટ, જામનગર અને કચ્છના મ્યુઝીયમોના ક્યુરેટર તેમજ મુંબઈ સરકારમાં પુરાતત્ત્વવિદના પદે હતા. હાલ તેઓ ગુજરાત રાજ્યના પુરાતત્ત્વ વિભાગના વડા તરીકે કામ બજાવી રહ્યા છે.

ભારત સરકારના પુરાતત્ત્વના સેન્ટ્રલ એડવાઇઝરી બોર્ડ તેમજ રાજ્ય પુરાતત્ત્વ અને મ્યુઝીયમ તેમજ રેકૉર્ડ્સ વિષયની નિષ્ણાત કમીટીઓમાં સભ્ય તરીકે કામ બજાવ્યું છે. પુરાતત્ત્વ વિષય અંગેની આંતર-રાષ્ટ્રીય પરિષદો તેમજ અખિલ ભારતિય કક્ષાની પરિષદોમાં તેમણે અવારનવાર ગુજરાત રાજ્યના પ્રતિનિધિ તરીકે ભાગ લીધો છે તેમજ સભ્ય પદે રહ્યા છે. ગુજરાત ઇતિહાસ પરિષદના તેઓ એક વખતના ઉપ-પ્રમુખ હતા.

પુરાતત્ત્વ વિષયમાં તેમણે કીક કીક ફાળો આપ્યો છે અને તે વિષયના લગભગ ૧૦૦ જેટલા લેખો તેમજ વાચુચાર્ણ, કાવ્યો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. ‘મોન્યુ-મેન્ટલ લેન્ડમાર્ક્સ ઓફ ગુજરાત’ નામનું એક ખાતાકિય પ્રકાશન તેમણે બહાર પાડ્યું છે. મોટા પુસ્તકો જેવાં કે ‘સીઝીંગ્સ ઓફ ધી ટેમ્પલ ઓફ ગુજરાત’ અને ‘એઓયડરી એન્ડ બોડ વર્કસ ઓફ સૌરાષ્ટ્ર એન્ડ કચ્છ’ તેમના સહકાર્યકરો સાથે ખાતાકિય પ્રકાશનો પ્રગટ કરેલાં છે.

આ ક્ષેત્રમાં તેમણે અગાઉ ૧૯૪૨ માં રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં પણ ભાગ લીધેલ અને અમદાવાદ મળુર મહાજન રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી મંડળ ભારત સેવક સમાજ તેમજ અન્ય મંડળોમાં સામાજિક સેવાઓ આપેલ છે.

યશવંત મહેતા:-સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના લીલાપુર ગામના વતની છે. જાણીતા બાલસાપ્તાહિક ‘ઝગમગ’નું તેઓ સંપાદન કરે છે. શ્રી મહેતાનું મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિંદુ અને સાહજિકતાના દર્શન આપણને ઝગમગમાં થાય છે. તેમની નિખાલસપણાની છાપ એમને મળનારને પ્રથમ દર્શને જ પડે છે. સૌરાષ્ટ્રના

અનેક નવોદિતોમાં તેમની આગવી અને અનોખી, સરળ અને બાવવાહી શૈલી જુદીજ તરી આવે છે તેમની સર્જન શક્તિ અત્યેક છે.

લાભશંકર બેણીશંકર રાવળ:- વઢવાણ તરફના વતની છે, એમ. એ. સુધોનો અભ્યાસ કર્યો છે. તેમના ધણી લેખો, શારદા, સ્ત્રીજીવન, જીવન માધુરિ, અખડાનંદ વિગેરે સામાયિકામાં પ્રગટ થતા રહ્યાં છે નવલિકાના સાહિત્યપ્રથો-વસુધરા, પતંગીયુ, પ્રતિક્ષા, પથિક, કવિલોક ઇત્યાદી ભારતીય સાહિત્ય સંસારમાં પ્રગટ થયા છે, આકાશવાણી ઉપરથી તેમની કાવ્ય રચનાઓ ધણી વખત પ્રસારિત થાય છે. નવલકથા તથા સાહિત્યની સ્પર્ધામાં ઘણા જ ઇનામો મેળવ્યા છે. કાવ્ય જગતમાં તેમનું આગવું સ્થાન રહ્યું છે.

વૈદ્ય દિનકરરાય કેશવલાલ 'મીનપિયાસી' : તેમનું મુળવતન ચૂડા, જન્મ જતપુરમાં થયો એવ. સી. પી. એસ. સુધોનો અભ્યાસ છે. પ્રકીર્ણ સાહિત્ય ક્યારેક ક્યારેક લખે છે. આકાશવાણી ઉપરથી પ્રસારિત થતા વાર્તાશ્રાવ આપે છે, સામાયિકામાં પણ લેખો લખે છે. તેમને પ્રથમ કાવ્ય સંગ્રહ વર્ષોજલ તાજેતરમાં જ પ્રગટ થયો છે. પખી જગત ઉપરનો ઘણોજ ઉડો અભ્યાસ છે. ખગોળ-આગાયત અને ફિલોસોફી એ એમના ખાસ વિષયો છે.

જયંતિલાલ ધોળાઈ:-ઓખાના વતની શ્રી જયંતિલાલ ધોળાઈને લેખનકલાનો બચપણથી શોખ છે. ખાસ કરીને ટૂંકી વાર્તાઓ, કટાક્ષિકા, કાવ્યો નાટિકાઓ ગુજરાતના કેટલાંક સામાયિકા રંગતરંગ, સુખતા, નૂતનગુજરાત વિગેરેમાં અવારનવાર પ્રગટ થાય છે તેમની એક સુંદર વાર્તા હમણાં જ નવચેલમાં પ્રગટ થઈ છે.

રૂબહુસેન સુંદરાણી:-મહુવા તરફના વાર-નગરના વતની છે, આજે તો ખેતી અને સહકારી

પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે પણ બચપણનો સાહિત્યનો શોખ ઓછો નથી થયો. જૂતકાળના શરવીર પુરુષોની જીવન નોંધ અવારનવાર લખે છે. ભાષા ઉપર સારો એવો કાણુ છે. નીતિમત્તા પ્રમાણિકતા વિગેરે ઉચ્ચતમ વિચારો ધરાવે છે. લાગણીવાળા અને નિરપેદિ વ્યક્તિ છે.

શ્રી ઠપીન્દ્રલાલ માધવલાલ મહેતા:- આજથી લગભગ અર્ધી સદી અને દસ વર્ષ પહેલાં અમદાવાદમાં તેમના મોસાળમાં વિ. સં. ૧૯૬૨ ને વૈશાખ સુદ ૨ ને બુધવારના રોજ જન્મ થયો.

તેમનું બાલ્યકાળનું જીવન અમદાવાદમાં પસાર થયેલું. તેઓએ ભાવનગરની આર્ટ્સ હાઇસ્કૂલમાંથી મુખર્ષ યુનિવર્સિટીની એન્ડ્રન્સ પરીક્ષા પસાર કરીને ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં-પ્રીવીયસના વર્ગમાં દાખલ થયા. તે કોલેજના પ્રીવીયસના વર્ગમાં પરીક્ષા પસાર કરી ગુજરાત કોલેજમાં ઇન્ટર સાયન્સના ખી ગ્રુપમાં દાખલ થયા. ત્યાર પછી ભાવનગર આવીને શામળદાસ કોલેજના ઇન્ટર આર્ટ્સના વર્ગમાં દાખલ થયા ને વિજ્ઞાન છોડીને ૧૯૭૩ માં હિતદાસ અને અર્થશસ્ત્ર લઈ શામળદાસ કોલેજમાંથી ખી. એ. થયા.

પછી ગુજરાત કોલેજમાં જે એક વર્ષ રહ્યા તે દરમિયાન તેમને પ્રો. અસાના પાસેથી અને પ્રો. સુતરીયા પાસેથી જે પ્રકૃતિ વિષેનું જ્ઞાન મળ્યું તે તેમના ત્યાર પછીના જીવનમાં ખૂબ ઉપયોગી અને રસમય થયું. ગુ રાત કોલેજમાં એક વર્ષના વિજ્ઞાનના અભ્યાસથી તેમને એક તદ્દન નવાજ પ્રકૃતિના વિષયમાં રસ લેતા ક્યાં અને તે Aviculture એન્ડ પક્ષી પાલનનું વિજ્ઞાન. આ શોખને લીધે તેઓ પોતે જેમને પાતાના ગુરુ ગણે છે તે ભાવનગરના સદ્ગત વડનગરા નામ ગૃહસ્થ શ્રી કંચનલાલ ગીરજશંકર દેસાઈ, જેઓ સગવળમાં તેમના બનેરી થતા હતા તેમના અંગત ખુબજ પરિચયમાં આવ્યા ને

પક્ષી જગતનું કંઈક નવું નોખું જ્ઞાન તેઓ તેમને આપતા. તેમના ગુરુને પક્ષી શોખીનો કંચન કાકાના નામથી ઓળખતા હતા. તેઓએ કંચન કાકા પાસેથી સાઈ જગત જ્યારે ભરનિદ્રામાં પોઢ્યું હોય ત્યારે પ્લેટો અને અને તેના શિષ્યોમાં જેમ સંવાદને ચર્ચા દ્વારા જ્ઞાન અપાતુ તે પ્રમાણે અનેક અખંડ રાતો જાગીને તેઓએ પ્રશ્ન અને તરની પદ્ધતિ પ્રમાણે પક્ષી અંગેનું સમગ્ર જ્ઞાન મેળવેલું આવાજ ગુરુજન જેવા હતા. શ્રી કપીન્દ્રભાઈ મહેતાના ખીમ ગુરુ સદગત જમાદાર હસનમીયાં જેઓ મહુમ મહારાજ બાવસિંહજીના ચીડીયાખાતામાં કામગીરી કરતા હતા.

શ્રી કપીન્દ્રભાઈ મહેતાનું મિત્ર મંડળ-ભાવનગરનું તે વખતનું એક ખુમ જ પ્રખ્યાતિ પામેલું-લીટરરી ખુમ હતું.

મિત્રોના સહવાસે ને પરિચયે તેમને સાહિત્ય, કલા, સંગીત ને નૃત્ય તરફ પણ શોખ ને રસ ઉમાં થયાં.

તેઓએ ફોઈગની ઈન્ટરમીડીએટ અને ઇન્ટરમીડીએટ પરીક્ષાઓ પણ પસાર કરી છે. તેઓના પ્રકૃતિના શોખને લીધે તેમને દેશી રાજ્યોના પરિચયમાં પણ આવવાનું થયું હતું. જેમાં ખાસ નોંધપાત્ર ગણાય તેવાં-ધ્રાંગધ્રાના રાજસાહેબ શ્રી ધનશ્યામસિંહજીના ધરમપુરના મહારાજના પ્રાપગઢના સદગત મહારાજ શ્રી રામસિંહજી બહાદુરના ઝાંઝરા પાટણ (ખીજનગર)ના મહારાજ સાહેબના અને ધોલપુરના મહારાજ સાહેબના આ રજાડમાંથી તેમને જેટલું પ્રકૃતિના લાડકવાયાં જગતી પ્રાણીઓ વિષે જાણવા મળ્યું તેટલું જ તે વખતના રજાડાનો પણ અદ્ભૂત અનુભવ પ્રાપ્ત થયો.

ત્યાર પછી તેઓ ભાવનગર શહેર સુધરાઈની ચૂંટણીમાં સ્વતંત્ર ઉમેદવાર તરીકે ચુટાયા અને ઉત્તરોત્તર કામગીરી બજાવી. તેની તે વખતની સ્ટેડોંગ

કમીટીના સભ્યપદે પણ ચૂંટાઈને ખુમ જ નસુનેદાર સેવા બજાવેલી.

ત્યાર પછી તેઓ અમદાવાદના કેલીકો મીસના શેઠ સાહેબ શ્રી ચંપકલાલ સારાભાઈને ત્યાં તેમના ખાનગી ઝૂ-ગાર્ડનના સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ તરીકેની કામગીરી કરેલી. ત્યાર પછી તેઓએ જુદી જુદી શિક્ષણ સંસ્થામાં શિક્ષક તરીકે જોડાઈને કામ કરેલું પોરબંદરની ગુરુકુળ સંસ્થામાં શિક્ષક તરીકેની કામગીરી કરીને હમણાં જ નિવૃત્ત થયા છે.

શ્રી જોરાવરસિંહ જાડવ (એમ. એ) :-જુદાં જુદાં સામાયિકો અને દૈનિકાને પાને સતત ચમકી રહેલા ૨૪ વર્ષના નવજવાન શ્રી જોરાવરસિંહ જાડવે સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસના ખાસ વિષય સાથે ગુજરાત મુનિવર્સિટીમાંથી એમ. એ.ની ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી છે. તેઓ લોકવાર્તાઓ, વિવેચન લેખો, ઉપરાંત નાટકો લખે છે, અને ભજવે પણ છે હાસ્ય અને કટાક્ષ લેખો પર પણ તેમની કલમ ચાલે છે. તેમની કૃતિઓ અગ્રેજી અને મરાઠીમાં અનુવાદિત થવા લાગી છે. ક્યારેક હિંદીમાં પણ તેઓ લખે છે. નેમણે અત્યાર સુધીમાં લગભગ ૨૦૦૦ જેટલાં લોકગીતોનું સંશોધન કર્યું છે. લોકસાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ પરના લગભગ ૨૦૦ ઉપરાંત લેખો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે.

સને ૧૯૫૬માં મુંબઈ મુકામે મળેલ અખિલ ભારત લોકસાહિત્ય પરિષદમાં ગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી હતી ગુજરાત લોકસાહિત્ય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા લોકસાહિત્યમાળા ભાગ ૨-૩ અને ૪ માં ભાલપ્રદેશના લેકગીતનું સંપાદન કર્યું છે. તેમનો પ્રિય વિષય સંશોધનનો છે. એમ. એ. થાયા બાદ અમદાવાદની સેટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાં પ્રધ્યાપક તરીકે થોડાં વર્ષો કામ કર્યું છે હાલમાં તેઓ ગુજરાતના રાજ્ય સહકારી સંઘના પ્રકાશન અધિકારી તરીકે કામ કરે છે અને ‘સહકાર’

સાપ્તાહિક તથા 'ગ્રામ સ્વરાજ' માસિકનું સંપાદન કાર્ય સંભાળી રહ્યા છે.

શ્રી વશરામભાઈ લવજીભાઈ વાઘેલા :-
શ્રી વશરામભાઈનું વતન ગાધકડા (તાલુકા કુંડલા) છે. હાલમાં તેમની ઉંમર ૩૨ વર્ષની છે અને શિક્ષક તરીકેનો ધંધો કરે છે.

તેમના પિતાશ્રી ખેતીના ધંધો ફરતા આથી તેઓ શાળામાં નિયમિત રહી ગુજરાતી ત્રણ ચોપડીનો અભ્યાસ માંડ કરી શક્યા. કાટુમ્બિક પરિસ્થિતિના કારણે અભ્યાસ છોડી મળૂંરી કરવા જવાની ફરજ પડી. થોડો સમય ખેત-મળૂંરી કરી, ત્યાં ગાધકડા તો. શાળામાં પદાવાળાની જગ્યા ખાલી પડતાં તેમનાં વિદ્યા ગુરુ ધનેશ્વર અમરજીએ હૃદયની લાગણીથી સહાય કરી અને તેમને તા. શાળામાં એ જગ્યા ઉપર નિમ્નોક અપાવી છેલ્લે આજે ત્રણ ગુજરાતીના અભ્યાસમાંથી બેઝીક ટ્રેનિંગ કોલેજનાં બે વર્ષ પૂરાં કરી તેઓ ટ્રેઇન્ડ શિક્ષક બન્યા છે.

તેઓ કુરસદના સમયમાં ખૂણે-ખાંચરેથી જૂનાં, નવા પુસ્તકો શોધી તેના અભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને નાનાં નાનાં કાવ્યો લખવા લાગ્યા. જેને શિશુવિહારે પ્રસિદ્ધિ આપી સહૃદય આપ્યો. તેમનું કેટલુંક લખાણ ચાંદની, આનંદ, નૂતન સૌરાષ્ટ્ર અને પગદંડીમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

શ્રી જોડાલાલ ચક્રભાઈ પાટડિયા :-“સી-જિગર” કવિ તથા લેખક છે. વાંકાનેરના વતની છે તેઓ પ્રજાપતિ જ્ઞાતિના છે. પોતે શિક્ષક ક્ષેત્રે અંતર્થી કાર્ય કરે છે. તેઓની કૃતિ કાઠિયાવાડમાં અવાર નવાર “સી-જિગર” વાંકાનેરી એ નામથી આપે છે. તેઓની કૃતિ ‘વકીલે એ લતમાંથી છોડાવ્યો ત્યારે ! તથા એ ગયો ? ને ભણવાના કોડ’ જેવી વાર્તા પ્રગટ થઈ છે. ઉપરાંત કુલજાબમાં કાણુ-ખનાવ્યા તથા દીવાળીમાં બેઠે છું કાવ્ય બનાવેલા તે પ્રગટ થયેલા, આ ઉપરાંત લોક સાગરમાં હાવ ગરીબી, પ્રિયા, પ્રિયતમા કે નવવધૂ તથા દિવાળી તથા પ્રભુ

ખ્યારો મારો છે એ કાવ્યો પ્રગટ થયેલા છે. તેમજ લોકમાન્યમાં સ્વ. ચંપકભાઈના મૃત્યુ વખતે કાવ્ય પ્રગટ થયેલ. આમ ‘સી-જિગર’ વાંકાનેરી કવિ તથા લેખક છે.

તેઓશ્રીએ હસ્ત લેખિત ૧૦ જેટલા કાવ્યના પુસ્તકો લખેલા છે.

(૧) જિગર લીલા

(૨) જિગર લીલાંજલિ ભા. ૧-૨

(૩) જિગરની કાન્તી

(૪) લીલા પ્રસનની બો

(૫) જિગરનો ગુનરવ (૬) ધૂપદાની

(૭) જીવન કાવ્ય (૮) ચિંતન વિગેરે.

કાવ્ય પુસ્તકો લખેલા છે. હજુ અપ્રગટ અવસ્થામાં છે.

(૯) જખમે-જિગર હાલ લખાઈ રહ્યા છે.

પ્રીતમલાલ લક્ષ્મીશંકર કવિ :- જૂજ (કચ્છ) ના વતની છે. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ છે. ગુજરાત રાજ્યના માહિતીખાતામાં સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના માહિતી અધિકારીનો હોદ્દો ધરાવે છે ખાસ કરીને તેમની પ્રગતિમાં માનવ સ્વભાવનું અધ્યયન સાહિત્ય સાધના, પત્રકારિત્વનો અભ્યાસ, વકતૃત્વ શક્તિ, વહીવટી અનુભવ તથા વિવિધ માધ્યમો દ્વારા પ્રજામાનસને ધડવાની દૃષ્ટિએ બધી બાબતોએ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. તેમના જીવનનું સૌથી યાદગાર વર્ષ ૧૯૫૦ નું જ્યારે તેમનું પ્રથમ કાવ્ય શ્રી ઈંદુલાલ ગાંધીએ તેમના માસિક અતિથિ-પૂર્ણામાં પ્રગટ કર્યું એજ વર્ષમાં સ્ત્રીજીવનમાં તેમના ગીતોને નિયમીત લેવાનું શરૂ કર્યું. ૧૯૫૧માં તેમની પ્રથમ નવલિકા નવચેતનમાં પ્રગટ થઈ. ૧૯૫૪ માં અખિલ કચ્છ સાહિત્ય સ્પર્ધામાં કાવ્ય માટે પ્રથમ પારિતોષિક મળ્યું અને એજ વર્ષમાં સુણચ્યદ્રક મળ્યો. ૧૯૫૭ માં પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ નિશ્ચિંધા પ્રગટ થયા અને આકાશવાણી સાથે કુરાર ચર્ચા, સને ૧૯૫૯-૬૦-૬૧ માં સવિતા તથા આરામ ચોજિત

વાર્તા સ્પર્ધાઓમાં ખીચું ઇનામ મળતું રહ્યું. ૧૯૬૩ માં પ્રથમ નવલકથા ‘કથ કોટેશ્વર’, ૧૯૬૪ માં ગોત્તર્ધનપીઠના શ્રીમદ્ જમદગુરુ શંકરાચાર્ય મહારાજના આશિર્વાદ સાથે શ્રી સંસ્કૃત કાર્યાલય અયોધ્ય તરફથી સાહિત્યાલંકારની માનદ ઉપાધી મળી. ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદના સભ્ય છે, કચ્છની સંખ્યાગ્રંથ સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ અને મંડળો સાથે સંકળાયેલા છે. હાલ જાલાવાડમાં સાહિત્ય સમાના ઉપપ્રમુખ છે.

પ્રા. ઇશ્વરલાલ દવે:—નવી વિદ્યાન અધ્યાપકોની પેઢીમાં ઇશ્વરભાઈનું આગવું સ્થાન છે. ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસ ઉપર કાવ્ય પ્રકાશનના પ્રથમ ત્રણ ઉદ્દેશ્ય ઉપર તેમના પુસ્તકો ઉપરાંત તાજેતરમાં જ તેમનો નાનાકાલના ભાવપ્રધાન નાટકો ઉપરનો મહાનિબંધ તેમની યશસ્વી કૃતિઓ છે. દક્ષિણ ભારતના સૌરાષ્ટ્રીઓ ઉપર તેમનો શોધગ્રંથ પ્રગટ થયો છે. ઇશ્વરભાઈ સ્વભાવે ને તમિયને નાજુક છે. તેમની મૃદુતા અને સુહારતા તેમની પ્રતિભાના આગવા લક્ષણો છે. પ્રા. દવે મહેનતુ અને ભારે રસિક છે.

તેમની સંખ્યાગ્રંથ કૃતિઓ પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. ગુજરાતના ખ્યાતનામ લેખકો અને સાહિત્યકારોમાં તેમનું આગવું સ્થાન રહ્યું છે. ભાવનગરના સાહિત્યિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓના પ્રણેતા છે. ઉગતા લેખકોને તેમની ધણી જ હુકમળી રહી છે. શ્રી દવે માત્ર સૌરાષ્ટ્રનું નહિ પણ ગુજરાતનું ઝગઝગતું રતન છે.

ધીરજલાલ જેઠાલાલ મહેતા:—મૂળવતન વરતેજ—ભાવનગરમાં કેન્દ્રીય નમક અને સામુદ્રિક રસાયણિક સંશોધનાલયમાં એક વૈજ્ઞાનિક તરીકે. સાગરના તથા નાન કચ્છના રણના ખારા પાણીમાં રહેલ પોટાશ્યમના ક્ષારને સારી અને સરલતાથી મેળવી શકાય તે ઉપર કામ કરી આજે વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રે કુદ્દ નહિ તે કુદ્દ પાખડી રૂપે ફાળો આપી રહ્યાં છે.

તેમની પ્રગતિમાં વિજ્ઞાન વિષય ઉપર ઉડા જ્ઞાનનો અનુભવ અને વિજ્ઞાનના પુસ્તકો અને મેગેઝિન વાંચવાની ટેવ મુખ્યત્વે છે. આ ક્ષેત્રમાં જુદી જુદી ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી ભાવનગરમાં છેલ્લા ૧૨ વર્ષથી સંશોધનના ક્ષેત્રે, આ સંશોધનાલયમાં, ટેમલ સોલ્ટ, હાઈડ્રેટ કલસ્યમ સીલીકેટ, પોટાશ્યમ ક્લોરાઇડ, પોટાશ્યમ શોનાઇટ વિગેરે ઉપર કામ કરી સારી એવી સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે. આ બધા વિષયો ઉપર ધણું સાર લખી શકે છે.

બળવંતરાય કાળીદાસ શુક્લ:—મૂળવતન પાલીતાણા. કેન્દ્રીય નમક અને સામુદ્રિક રસાયણિક સંશોધનાલયમાં એક વૈજ્ઞાનિક તરીકે મીઠા ઉદ્યોગમાં વપરાતા ક્ષારો મનાવવાની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ ઉપર કામ કરે છે.

આ ઉપરાંત ફરામાં વપરાતા મેગ્નેશ્યમ ઓક્સાઇડ, મીલક ઓક્સાઇડ મેગ્નેશ્યા, મેગ્નેશ્યમ સીલીકેટ વિગેરે બનાવવાની પદ્ધતિનું સંશોધન કામ કરે છે. કેન્દ્રીય નમક અને સામુદ્રિક રસાયણ સંશોધનાલયના ચર્ચાસભાના છેલ્લા પાંચ વર્ષથી મંત્રી છે.

સ્વ. રામુભાઈ ઠક્કર:—“સૌરાષ્ટ્ર” સાપ્તાહિકના પત્રકારિત્વના એક તેજસ્વી તારક હતા. શ્રી રામુ ઠક્કર ત્રીસીતા ગાંગના “સૌરાષ્ટ્ર” “રોશની” તથા “ફલજબ”ના સપાદક મકાળના અગ્રણી સભ્ય એક હતા. “હળવા લેખો” તેમની કલમને વિશેષ ફાવતા. “હું બાવા અને મંગળદાસ”ના લોકપ્રિય બનેલી લેખમાળા રામુભાઈની રમતિયાળ કલમે લખાતી. આજે પણ એ લેખમાળાને સત્કારાય છે. એ ઉપરાંત શ્રી રામુભાઈએ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યા છે. સરસ અનુવાદો આપ્યા છે.

દ્વિતમવિજ્ઞાપન ક્ષેત્રે પણ તેમણે ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેઓ સગીરના ઉડા અભ્યસી હતા. થોડો સમય “જન્મભૂમિ” માં પણ રામુભાઈએ કામગીરી બજાવી હતી. સૌરાષ્ટ્રના ખમીરવંતા, પ્રગદપૂર્ણ અને ત્રપ્પર પત્રકારિત્વના ઘડતરમાં શ્રી રામુભાઈએ ઘણું મોટો ફાળો આપ્યો છે.

આદર્શ મહિલાઓ

કસ્તુરબા :-ગાંધીજીનો જીવનપ્રવાહ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સંન્યાસ પ્રત્યે અભિમુખ હતો. બાએ એ પ્રવાહને અનુકૂળ અને ઇષ્ટ માર્ગે વહેવા દીધો. તેમાં અંતરાયો ન નાખ્યા. અને છતાં પ્રસંગ આવતાં સવિનયસત્યાગ્રહના રૂપમાં 'ઇષ્ટ અંતરાયો' ઊભા કરીને કસ્તુરબાએ બાપુના જીવનપ્રવાહને અનિષ્ટ દિશાએ વહેતો પણ રોક્યો છે. તેમણે નમ્ર પ્રાર્થના દ્વારા, સૌમ્ય આગ્રહ દ્વારા અને નિરૂપાય હોય ત્યારે આંસુઓ દ્વારા પણ બાપુને કઠોર અને કર્કશ બનતા રોક્યા છે.

પોતાની અંગત જરૂરિયાતો માટે તો બા સદા અપરિગ્રહવત પાળતાં રહ્યાં છે. એ પાલન એમને મન ગાણે સહજ અને સ્વાભાવિક બની ગયું હતું. પોતાને ચુસ્ત આશ્રમવાસી માનનારા અને મનાવનારા પણ પૂજ્ય બાની સાદાઇ જોઈને શરમાતા હતા. આ તો ભૌતિક પરિગ્રહની વાત થઈ. પણ બાપુ જોડે રહીને બાએ ધીરે ધીરે પોતાની આકાંક્ષાઓ અને અભિલાષા મોટેના પરિગ્રહ પણ તજી દીધો હતો. આ ત્યાગ તો સાચે જ ઉચ્ચતમ અને ભગ્ય હતો. હિંદુ ધર્મના સંસ્કાર કસ્તુરબામાં ખુબ ઊંડા હતા. સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતનું અને ભારતનું ગૌરવ સમાન હતા.

‘બાપુ’ની જીવતી જાગતી કિતાબ

મનુષ્યેન ગાંધી :-મહુવાને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવીને રહેતા. મહાત્માજીનાં પૌત્રી મનુષ્યેન ગાંધી

મહાત્માજીની હાથરૂપ બનીને તેમની સાથે ને સાથે જ રહેતાં હતાં, એ તો આપણે ગાંધીજીને જ છીએ નોઆપલીના ગાંધીજીના પ્રવાસ દરમિયાન પણ મનુષ્યેન ગાંધીજીની સાથે જ હતાં.

રોજના બનાવોની નોંધ લેખતાં. બાપુ આ નિત્યનોંધ તપાસી જમ, એમાં સુધારા કરી પોતાની સહી કરી આપતા. એ રીતે મનુષ્યેનની રોજનિશીની બાપુની વિચક્ષણ દૃષ્ટિની કડક કસોટીમાંથી પાર ઊતરેલી અણીશુદ્ધ નિત્યનોંધ લેખી શકાય અને એ કારણે જ બાપુનાં અંતિમ વર્ષોને કલમમાં ઊતારવાની આકાંક્ષા સેવનારા અનેક લેખકોએ પ્રમાણભૂત સાહિત્ય માટે મનુષ્યેન ગાંધીની સહાય લીધી છે.

મનુષ્યેન ગાંધીની નિત્યનોંધનો અમુક ભાગ ગુજરાતીમાં છ પુસ્તકોમાં પ્રગટ થયો છે.

મનુ ગાંધીની જીવનકિતાબનાં પાનાં પણ ફેટલાં પ્રેરક છે? બાર જ વર્ષની નાની વયે જેલ જનાર કદાચ એ પ્રથમ જ કિશોરી હશે સેવાગ્રામમાં અન્ય બહેનો જોડે એની ધરપકડ થઈ હતી અને પછી ગાંધીરૂપી વટવૃક્ષની વિરાટ હાથમાં વીતેલું એમનું જીવન વિવિધ અનુભવોના વિરાટ વટવૃક્ષ જેવું ખીલેલું છે. મનુષ્યેન ગાંધીનું સાહિત્ય અને ભારતનું સંસ્કારધન છે સૌની મઝીયારી મીલકત છે.

શુભેચ્છા પાઠવે છે

★ શ્રી કંટાસર ખે. વિ. વિ. કા. સહકારી મંડળી. ★

સુ. કંટાસર (તાલુકો મહુવા)

(જિ. ભાવનગર)

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૦૩

સ્થાપના તા. ૨૫-૩-૧૯૩૬

ઓડીટ વર્ગ ક તા. ૩૧-૧૧-૬૬

ચેરભાડોળ : રૂ. ૨૧૬૯૫-૦૦

સભ્ય સંખ્યા - ૪૯

અનામત ફંડ : રૂ. ૨૬૫૮-૪૯

બેન્ક લોન : રૂ. ૨૨૬૩૪-૨૪

મંડળી ખાતર-ખીચારણ વિગેરેનું કામકાજ કરે છે
જીવન જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ સભાસદોને પૂરી પાડે છે
મધ્યમ સુદત-દૂધી સુદત વિગેરેનું સભાસદોને ધીરાણ કરે છે

-: વ્યવસ્થાપક કમિટી :-

- (૧) પટેલ વાલજી ગણેશ (૨) પરશોતમ દયાળ (૩) શામજી પ્રામજી (૪) ગણેશ રવજી
(૫) ઓધા મુળજી (૬) કાળુ વેલજી (૭) જીરામ દયાળ.

હીરજી માણજી પટેલ
મંત્રી

પટેલ વાલજી ગણેશ
પ્રમુખ

હંસાબેન મહેતા :-ભારતીય સ્ત્રીઓએ અનુ-કરણ કરવા યોગ્ય જીવન આપણને હંસાબેન મહેતાના તેજસ્વી વ્યક્તિત્વમાંથી મળી રહેશે. પૂર્વ પશ્ચિમના વિશ્વવિદ્યાલયો અવલોકીને વર્ષોની તપશ્ચાને અંતે ભારતના ગુર્જર પ્રદેશમાં વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના એમણે કરી છે.

એ લખ્યા, ઉચ્ચ કેળવણીની પ્રાપ્તિ માટે વિદેશ ગયાં-શિક્ષણસંસ્થાઓનું નિરીક્ષણ કર્યું. રાષ્ટ્રના મુક્તિસંગ્રામમાં યાહોમ કુદી પડીને મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો, સદાય સ્મિતમયું પ્રસન્ન વદન, તેજસ્વી નેત્રો અને કર્તવ્યપરાયણ જીવનથી ગુજરાત ગૌરવ લઇ શકે છે. આર્થિકતા ઓજસથી ઝગમગતું એમનું વ્યક્તિત્વ દેશવિદેશે ચમકી ઉઠ્યું છે. ભારતનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ ધડવામાં, ભાતતીય સંસ્કૃતિનું પ્રસારણ કરવામાં શિક્ષણ ક્ષેત્રે અપાયેલી અનન્ય સેવા અને જનતાજનાદાતા હિત માટે અખંડેલી વિશ્વાળ કામગીરીને નજરમાં રાખી ભારત સરકારે તેમને ગુજરાતના દીક્ષસુક અને સમાજસેવિકા તરીકેનો 'પદ્મભૂષણ'નો માનભર્યો ઇલકાવ આપી સન્માન કર્યું છે. એમના જીવનસાથી ડૉ. જીવરાજભાઈ મહેતા એમના મુખ્ય ધ્યેય માર્ગે એક બન્યા છે. બંને એકજ માર્ગના પ્રવાસીઓ છે.

વડોદરાની મહારાજા સયાજીરાવ વિદ્યાપીઠ ઉભી કરવા પાછળ બંનેએ પોતપોતાની તપોનિષ્ઠા અર્પણ કરી છે.

વખતો વખતની રાષ્ટ્રીય લડતમાં, દેશમાં, કલા સાહિત્ય અને અત્ય સંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને બળ આપવામાં, જૂની રૂઢીઓને દફનાવી દઈ નવા જમાના સાથે તાલબદ્ધ ચાલવા બહેનોને સાચી દોરવણી અને માર્ગદર્શન આપનારા.

પદ્મભૂષણ પુષ્પાબહેન મહેતા :-શ્રી પુષ્પા-

બહેન મહેતાનું નામ ગુજરાત સારાષ્ટ્રમાં અમીમ સમાજસેવીકા તરીકે જાણીતું છે. તેઓ પણ પ્રભાસના જાણીતા દેસાઈ કુટુંબના શ્રી હરપ્રસાદ ઉદયશંકર દેસાઈના સુપુત્રી છે. તેમણે એમ. એ. સુધી અભ્યાસ કર્યો છે. જુનાગઢ માટે રચાયેલ આરઝી હકૂમત વેળા તેમણે નીડરતાથી તેમાં આગળ પડતો ભાગ લઇ આ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં ઝંપલાવેલું. પછી તો તેઓ જુનાગઢ રાજ્યની કાઉન્સિલમાં પ્રધાન થયેલા તેમને પણ તેમના ભાઈઓની જેમ પિતાજીની પાસેથી પ્રગાઠ વિદ્વત્તા અને માતાજી પાસેથી સેવા ભાવના પ્રાપ્ત થયાં છે. ગુજરાતની મહિલા પ્રવૃત્તિના આગેવાન કાર્યકર અનેક અબળા, ત્યકતા વિધવા અને નિરાધાર બહેનોને આશિર્વાદરૂપ બન્યા છે. સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં તેમની સેવાઓ ચિરસ્મરણીય બની રહેશે.

દુર્ગાબહેન ભટ્ટ :-તેઓ જાણીતા સર્વોદય કાર્યકર શ્રી આત્મારામભાઈ ભટ્ટનાં ધર્મપત્ની હતા. તેમણે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ સમયે અનેક સત્યાગ્રહોમાં ભાગ લીધો હતો. અને અનેક વખત જેલ યાત્રા ભોગવી હતી. સ્ત્રી કાર્યકર તરીકે જીલ્લાભરમાં નામના મેળવી હતી અને સત્તાથી પર રહીને સમાજ અને સ્ત્રી ઉદ્ધારના કાર્યો કર્યાં હતા.

પછાતવર્ગની બહેનોમાં તેમણે પ્રસંશનીય કાર્ય કર્યું હતું. ભાવનગર રાજ્ય વખતની અનેક લડતોમાં તેમણે આગેવાની લીધી હતી.

સ્વરાજ પ્રાપ્તિ બાદ, સ્ત્રીઓના અને બાળકોના ઉત્થાનની પ્રવૃત્તિમાં, જીલ્લાભરમાં ચાલતા સમાજ-કલ્યાણના કેન્દ્રોમાં રસ લઇને, આ પ્રવૃત્તિ વિકસારી હતી. રાજકારણમાં પણ તેમણે સક્રિય રસ લીધો હતો જે જીવનની હેલ્લી પળો સુધી ચાલુ રહ્યો હતો અને છતાં તેઓ હમેશા હોદા અને સત્તાથી પર રહેતા હતા.

સરલાબેન ત્રિવેદી:—પીઠ ગાંધીવાદી કાર્યકર શ્રી શંભુશંકર ત્રિવેદીના ધર્મપતિ સરલાબેનનું વતન ભાવનગર છે. ગારિયાધારને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું છે.

વઢવાણવાળા કૂલચંદલાઈની સાથે બાર વર્ષની ઉંમરથી જ તેઓ પીકેટીંગમાં જતા હતા. ૧૯૩૦ ની દાંડી કૂચમાં મહાત્માજી સાથે પણ તેઓ જોડાયા હતા. રાષ્ટ્રભાવનાના રંગે રંગાઈ તેઓ સ્વરાજની જડતમાં જોડાયા હતા અને રાજકોટ, સાબરમતી વગેરે સ્થળે ૮ થી ૯ વર્ષ કટકે કટકે જોલયાત્રા ભોગવી હતી. મારીયાધારની જાહેર પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

સ્વ. ચ ચળખેન પ્રાગજીભાઈ શાહ સીહોર

તેમનો જન્મ પાલીતાણામાં શેઠ હરીચંદ સુંદરજીને ત્યાં થયો છે. બાલ્યકાળમાં તેણે શ્રી બુદ્ધિસિંહજી જૈન પાઠશાળામાં સારો ધાર્મિક અભ્યાસ કરેલ છે. સીહોરના દાનવીર શેઠ પ્રાગજીભાઈ જવેરચંદના તે ધર્મપત્ની છે. ઉદારદિલ શેઠ પ્રાગજીભાઈના દરેક દાનના કામમાં હમેશાં સારો સહકાર આપતા હતા.

ધાર્મિકવૃત્તિવાળા હોવાથી સાધુ સાધ્વીજી મહારાજ તરફ તે ભક્તિભાવ રાખતા હતા. દીનદુઃખી માણસો તરફ દયાભાવ રાખી ગુપ્ત સહાયો કરતા હતા. પીસ્તાલીસ વર્ષની નાની ઉંમરે તેમનો મુંબઈમાં સ્વર્ગવાસ થયો છે. પોતાની જન્મભૂમિની યાદગીરી માટે તેમના પતિ શેઠ પ્રાગજીભાઈએ પચાસ હજારની ગંભીર રકમ ખર્ચી પાલીતાણામાં ચંચળખેન જૈન શ્રાવિકા ઉપાશ્રય બંધાવેલ છે.

પાલીતાણા એજ્યુકેશન સોસાયટી તથા શ્રી જૈન સેવા સંસ્થા દ્વારા પાનું અને શ્રી બુદ્ધિસિંહજી જૈન પાઠશાળામાં તેમની સ્મૃતિ માટે કાયમી તીર્થની રકમો પ્રાગજી શેઠ આપી તેમની યાદગીરી જાળવી રાખેલ છે.

સંવત ૨૦૧૧ ની સાલમાં પર્યુષણમાં સંવત્સરીના પવિત્ર દિવસે મુંબઈમાં તેમનો નાની ઉંમરે સ્વર્ગવાસ થયો છે. પરમાત્મા આવા ધાર્મિક અને સખી બેનના આત્માને પરમ શાંતિ આપે.

બેહીબેન જગજીવનદાસ ઝવેરી પાલીતાણા

તેમનો જન્મ સીહોર વાસા ત્રિભોવનદાસ પીતાંબરને ત્યાં થયો છે. તેમણે પોતાના પુત્રીમાં બાલ્યકાળથી ધાર્મિક સંસ્કાર રડ્યા છે. પાલીતાણા શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળના આજીવન અને સેવાભાવી શિક્ષક શ્રી જગજીવનદાસ વીરચંદ ઝવેરીના તે ધર્મપત્ની છે. તેઓશ્રી સંસ્થાના બાળકો પ્રત્યે મમતા અને સ્નેહભાવ રાખે છે. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ગરીબ માણસોને અન્નદાન તથા નાની મોટી સહાય કરે છે અને ગુપ્તદાનમાં માનનારા છે. તેણે સાધુ-સાધ્વીજીઓ પ્રત્યે ધર્મરામ કેળવ્યો છે. પોતાની બેન તથા ભાણેજી ભાગવતી દિક્ષા ગ્રહણ કરી છે. કુટુંબમાં પોતાની બે પુત્રવધુને સારા સંસ્કાર આપી સંયુક્ત કુટુંબ પ્રથામાં માન્યતા ધરાવે છે.

નાનપણથી સુંદર અને સંસ્કારી સાહિત્ય વાંચવાનો શોખ હોવાથી વ્યવહારના અટપટા પ્રશ્નોમાં બુદ્ધિથી કામ કરી તેનો સાચો ઉકેલ લાવ શકે છે.

હેલ્થ પચીસ વર્ષથી હમેશાં સારાગિક કરવાનું તેમને વૃત્ત છે.

અઠાવન વર્ષની પ્રૌઢ ઉંમર હોવા છતાં તે આતિથ્ય ભાવના રાખી શક્યા છે.

ગં. સ્વ. કમળાબેન નાનજી ખોરાદરા (માસધારી):—અનેક ક્ષેત્રોમાં કામ કર્યું છે, અત્યારે કરતુઆ ગ્રામ સેવાનું સ્વાવસંખી કેન્દ્ર ચલાવે છે.

મહાત્મા ગાંધીજીની પ્રેરણાએ જે જે અનુભવો કરાવ્યા એ બળથી જીવન ધડાતું ગયું. રાષ્ટ્રના રૌનિક થઈ જેલ ભોગવી, સેવા કરી, ને આજે ગામડે કામે લાગ્યા છે.

નર્મદાબેન ચં પલ્કલાલ દેસાઈ
મુંબઈ.

પૂજ્ય શ્રી હંસાબેન મહેતા
(with courtesy of Lotte Mitner-Graf London)

પૂજ્ય પ્રલામ્બબેન પરમાર
મુંબઈ.

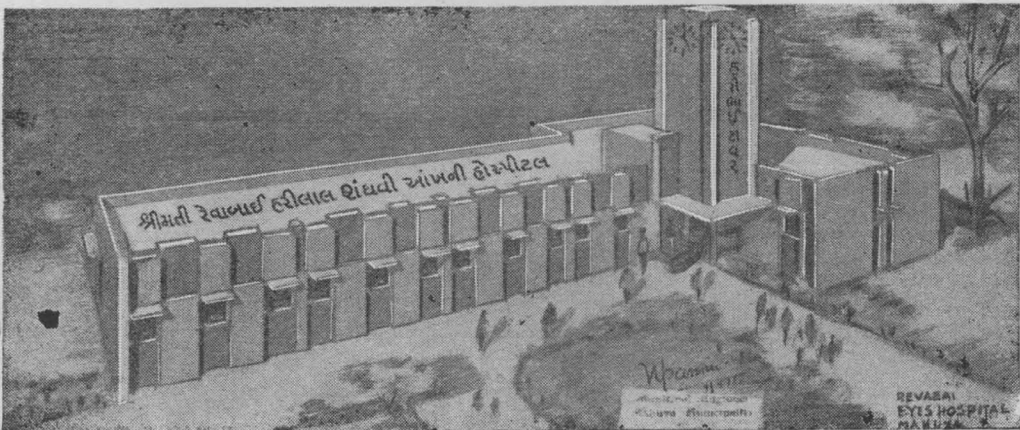
વૈદ્યજીબેન જી. કવેરી
પાલીતાણા.

સ્વ. લક્ષ્મીતાબેન એચ. ત્રિવેદી
ભાવનગર.

સ્વ. રૂક્મણીબેન બી. જોષી
ખોટાદ.

સૌરાષ્ટ્રના સંત-રત્નો

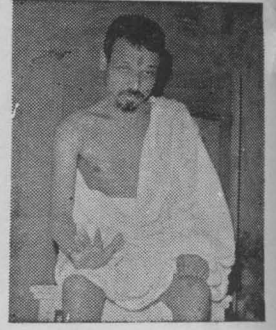
શ્રી હરિહર મુનિમહારાજ
ભાવનગર.

શ્રી અનંતશ્રીશ્વરજી
પાલીતાણા.

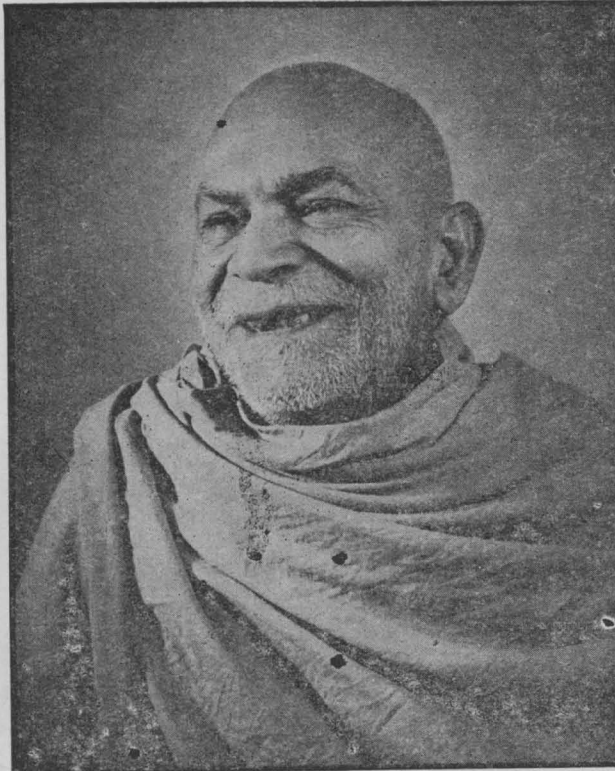
શ્રી ધર્મધુરધરશ્રીશ્વરજી
પાલીતાણા.

શ્રી ગજનન મહારાજ
(ગુરમંદિર-ઉના)

મહંતશ્રી દેવગિરિજી
(ધેલા સોમનાથ)

સાધુ જ્ઞાનજીવનદાસજી
ગોંડલ.

મહર્ષિ પ્રભાશંકર નાનલક
વૈદ્ય (ગઢડાવાળા)

મહંતશ્રી
ગોપનાથ.

શ્રી કનૈયાલાલ વાઘાણી
(સંત કથાઓના લેખક)

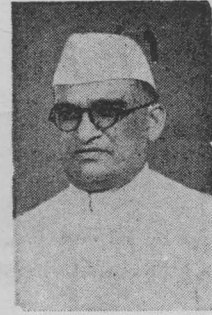
સૌરાષ્ટ્રના જાહેર જીવનના મહાવૈયાઓ

શ્રી રસિકચાંડ પરીખ

સ્વ. જ્યોતરાય મહેતા

શ્રી જગુભાઈ પરીખ

શ્રી મદવજીભાઈ મોદી

શ્રી ઉછરંગરાય દેસાઈ

શ્રી ગગનચિહારી મહેતા

શ્રી મનુભાઈ પંચોળી

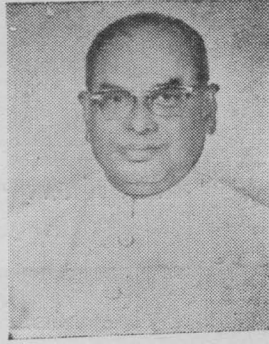
શ્રી પ્રસન્નભાઈ મહેતા શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ
(જ્યોત્સ-પગદંડીના સૌજન્યથી)

શ્રી હવેન્દ્રભાઈ દેસાઈ

શ્રી યાશુભાઈ મોહનલાલ મહેતા
મુંબઈ.

શ્રી ઇંદુલાલ કુર્બંભાઈ ભૂરા
મુંબઈ.

શ્રી એન. સી. જવેરી
મુંબઈ.

શ્રી રતિલાલ વિઠલદાસ ગોસવીયા
મુંબઈ.

સ્વ. ક્રિશ્નલાલ હરિલાલ સંઘવી
મુંબઈ.

શ્રી કાન્તિલાલ મોહનલાલ કપાસી
મુંબઈ.

આપણાં-દેશમાં સ્વરાજ્ય પહેલાં દેશી રજવાડાં-એતું માપ કાઢવા રાજકોટમાં જવાબદાર રાજ્યતંત્રની જે લડાઈ થઈ એમાં એમણે બહેનોની આગેવાનીભર્યા ભાગ લીધો અને જેલ વેદી જેલમાં પણ બધી બહેનોને બળ આપ્યું પછી દેશના કામમાં સતત જોડાયેલાં રહ્યાં. ૧૯૪૨ ની લોકક્રાન્તિ વેળા જેલમાં ગયા ઘર-ખોરડા હોડમાં મુક્યાં અને ત્યાર પછી ગાંધીજીના આદેશ પ્રમાણે કરતુરખા ગ્રામસેવાનું કામ લઇને ગામડે આગ્યાં.

શ્રમ અને સેવાનો એમનો સ્વભાવ હોવાથી, રાષ્ટ્રિય દૃષ્ટિએ ગોપાલનમાં ખેતીમાં અને વસ્ત્રઉદ્યોગમાં આતમિત રહ્યાં. આજે ૭૮ વરસે પણ પોતાનું કાપડ પોતેજ કાંતી લ્યે છે, એટલું જ નહિ પણ કુટુંબનેય મદદ કરે છે.

સ્વ. લક્ષ્મીતાબેન હરગોવિંદદાસ ત્રિવેદી:- તેઓ સ્વભાવે નમ્ર, પરગજુ, સહનશીલ અને પ્રેમાળ હતા. ભાવનગરમાં જૂની માણેકવાડી વિસ્તાર કે જ્યાં રખારી ભરવાડ બાપુઓનો વસવાટ છે ત્યાં તેમણે તેમના જીવનનો મોટો ભાગ વિતાવી તેમના સ્ત્રી-સમાજને ખૂબજ મદદરૂપ અને માર્ગદર્શક બન્યા હતા.

સ્વ. લેન્ડ ડેવલોપ બેન્કના મેનેજિંગ ડીરેક્ટર શ્રી એમ. એમ. ત્રિવેદી તથા ભાવનગર હોસ્પીટાલના બાણીતા ડોક્ટર શ્રી માધુભાઈ ત્રિવેદીના બહેન અને ડી. કો-ઓપરેટીવ બેન્કના સિનિયર ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી દીલીપભાઈ એજાના માતૃશ્રી થાય.

સ્વ. રૂક્ષભણી ભાનુશંકર જોશી ખોટાદ:- નાનકડા બાલ્યે કુટુંબમાં કાશીરામ રાવળને ત્યાં તેનો જન્મ નેસડા ગામમાં થયો હતો. ૧૯૩૭માં સામાજિક કાર્યકર શ્રી ભાનુશંકર જોશી સાથે તેમનું લગ્ન થયેલ. ત્યાર બાદ એક માસમાં તેમણે શ્રી

જોશીને રાજકોટ ખાતેના રાજ્યતંત્રનાં સત્યાગ્રહમાં જવા માટે રજા આપેલી અને અનેકાવખત યુવાન અવસ્થામાં અળવળનાં ગાળામાં તેમણે જોડો મેળવેલી. છતાંયે તેમણે તેનાં નાના બાળકોને હીમતથી ઉછેર્યા, આવેલા સંકટોનો સામનો કર્યો. સ્ત્રીઓએ સામાજિક અને રાજકીય કામમાં ભાગ લેવો જોઈએ તેમ તેઓ માનતા હતા અને તેને કારણે ભારત સાથેનાં સ્ત્રીની, પાકીસ્તાની આક્રમણ સમયે કેન્દ્ર અને ગુજરાત રાજ્યનાં ગૃહખાતાને તેમણે જણવેલું કે સ્ત્રીઓ લડાયક તાલીમ મેળવી હૃથીયાર ધારણ કરીને દેશ સામેનાં આક્રમણમાં ભાગ લઈ શકે તેવું નથી જો બહેનો સશક્ત હોય તે જાવણીમાં ધવાઈને આવેલાં રોનિકોની એનફેન રીતે સેવા કરી શકે. “આવી યુદ્ધ મોરચે સેવા આપવા અમારું કુટુંબ તૈયાર છે.”

સામાજિક ક્ષેત્રે તેમની એવી માન્યતા હતી કે સ્ત્રીઓએ સમાજને પરાધીન રહીને બીક્ષાવૃત્તિ કે કોઈની મહેરબાની પર જીવન જીવવું જોઈએ નહીં, પરંતુ સ્વાયત્ત્વની-ઉદ્યોગ કે શિક્ષણથી સમાજમાં સ્વમાનપણે જીવું જોઈએ. કાંઈ બહેનોને એકું છુટું અન્ન કે દાણા કે લુગડાલત્તા આપીને તેમને યુક્તી મનોરજામાં જીવાડવા કરતાં તેનાં જીવનને ઉદ્યોગથી પગભર કરવા, પોતાની રોજરોટીથી પોતાનું પેટ ભરવા તાકાતમાન બનાવી એનાં અશિર્વાદ મેળવાય તો જ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનું સામાજિક ઝગણુ આપણે અદા કર્યું છે એવું ગૌરવ લઇ શકીએ.

જીવનનો પાછલો ભાગ તેમણે રઘોળા ગ્રામપંચાયત સંચાલીત બાંધવાડી અને મહિલા મંડળોનાં વર્ગો ચલાવેલ અને તે દ્વારા બહુ બહેનોને ગૃહઉદ્યોગની તાલીમ આપી છે. સમાજમાં શિષ્ટસ્થાન, પ્રતિષ્ઠા, અને લોકચાહના મેળવી એ એમનાં આખરી જીવનનું વ્યક્તિત્વ હતું.

નરભેકુંવરબેન ત્રંબકલાલ અજમેરા:-

મુળ દામનગરના, તેમનું પિયર જેતપુર. દામનગર આજુબાજુના પચીસ ગામોમાં તેમની ખ્યાતી હતી. તેમની વૈદકીય સેવાઓ ઘણીજ નાણીતી છે. તેમના કુટુંબની દશ પેઢીથી નગરશેઠાઇ ચાલી આવી છે. પોતે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓના મહાન ઉપાસક હતા વીશ વર્ષ સુધી ઘી નહિ ખાવાની બાધ લીધેલી ધરમાં અખંડ દીવો રાખતા જે આજ સુધી ચાલુ છે. સાત વર્ષ સુધી અનાજ નહીં લીધેલું. દામનગરનું ગૌરવ હતું.

દ.વ. કાશીબેન:-લીલીયાના સાહિત્ય સંગ્રહક અને વૈદ્ય શ્રી મોહનભાઈના પુત્રી કાશીબેન નાનપણથી જ ભગવતી પ્રત્યેની આસ્થાવાળા હતા. ભગવતીપૂજન એ એમનો નિત્યક્રમ હતો. એમના વહાલસોયા સ્વભાવથી ઘણી બહોનોનું એક સંતસંગ મંડળ જેવું ઉભું કરી શક્યા હતા. નિરાશા તેમના મૂખ ઉપર કદી દેખાણી નથી. તેમની વ્યવહારકુશળતા અનુકરણીય હતી. ખીજનું દુઃખ જોઈ એમનું હૃદય દ્રવી કંટુ. તેમની જાતિમાં તેઓ સૌજન્યમૂર્તિ ગણાતા.

અવનવા અધતન
તથા વ્યાજબી ભાવના
સ્ટીલ ફર્નીચર માટે
સંપર્ક સાધવા વિનંતિ

Shasteeco ગામગામી બજાવટનું દરેક
ફોલ્ડીંગ ફર્નીચર
ટકાઉ • મજબૂત • વેધરપ્રુફ અને
સર્વ રીતે સંતોષકારક
હોય છે.

તાર : શાસ્ટીકો ફોન : ૩૬૨૭૦ - ૨૬૬૫૪ / ૩૬૨૪
શાસ્ટીકો ફોલ્ડીંગ ફર્નિચર
રેમડીયા હનુમાન સામે કીંગડો વોડો વોલ્કર ગેટ પોલીસ ચોકી માંસે, ભાવનગર

સૌરાષ્ટ્રના રાજકીય કાર્યકરો

૨૫. બળવંતરાય ગો. મહેતા:- ૧૯૬૫ ના ષષ્ટેઅરની ૧૯ મી તારીખે ભારત-પાકીસ્તાન સંઘર્ષ દરમ્યાન અમર શહીદીને વરેલા, ગુજરાતના ૨૫. મુખ્ય પ્રધાન શ્રી બળવંતરાય મહેતાની અગ્રણી રાજકીય નેતા તરીકે, ૪૦ વર્ષની ઉજ્જવળ કારકીર્દી હતી. મહાત્મા ગાંધીજીએ તો, ૨૫. શ્રી બળવંતરાય મહેતાને, “કાઠિયાવાડનો ખીળ સરદાર” તરીકે ગણાવેલા.

૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૬ ના રોજ જન્મેલા શ્રી બળવંતરાય મહેતાની જીવન-યાત્રા ધણી જીવલંત હતી. તેઓ જ્યારે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એન્જિનિયરિંગ થયા ત્યારે, મહાત્મા ગાંધીજીએ આદરેલી અસહકારની ચળવળનો નાદ દેશભરમાં ગુંજી રહ્યો હતો. શ્રી બળવંતરાયને પણ આ ચળવળનો ચેપ લાગ્યો. તેમણે અસહકારની ચળવળમાં ઝંપલાવ્યું, યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી લેવાનો છંકાર કર્યો. અલખત, પાછળથી ગુજરાત વિદ્યાપીઠે તેમને સ્નાતકની પદવી એનાયત કરી હતી.

ભાવનગરમાં રેલ્વે કર્મચારી મંડળના સંગઠન મંત્રી બન્યા. પાછળથી તેમણે હરીજન કલ્યાણ અને મહિલા કેળવણીની પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી હતી. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલની આગેવાની હેઠળ, નાગપુર ખાતે ઝડા સત્યાગ્રહમાં પણ શ્રી બળવંતરાયએ ભાગ લીધો હતો, અને ધરપકડ વડોદરા લીધી હતી આ જ રીતે, તેમણે બારડોલીના સત્યાગ્રહમાં પણ ભાગ લીધો હતો. ૧૯૩૦ માં મીઠાનો કાયદો તોડવા માટે, ગાંધીજીએ “દાંડી કુચ” નો કાર્યક્રમ અમલી બનાવ્યો,

અને દેશભરમાં ભારે મોટો જીવાળ ઉઠ્યો. આ જીવાળના એક ભાગ રૂપે, શ્રી બળવંતરાયએ ધોલેરા ખાતે મીઠા સત્યાગ્રહમાં ભાગ લીધો હતો, જે બદલ તેમને બે વર્ષની કેદની સજા થઈ હતી. ૧૯૪૨ માં “વિન્ડ છોડો” ની યાદગાર લડતમાં ભાગ લેવા બદલ, શ્રી બળવંતરાયને ત્રણ વર્ષની કેદની સજા થઈ હતી.

ભારતના રાજકીય જીવનમાં શ્રી બળવંતરાય મહેતાનો સૌથી મોટામાં મોટો ફાળો, જવાબદાર રાજતંત્ર માટેની રાજસ્થાની પ્રજાની લડતના રાહબર બનવાનો, તેની આગેવાની લેવામાં રહેલો હતો. કેટલાક વર્ષો સુધી શ્રી બળવંતરાય અખીલ ભારત રાજસ્થાની પ્રજાકીય પરિષદના મંત્રીપદે રહ્યા હતા. શ્રી બળવંતરાય પાછળથી આ પરિષદના હિપ-પ્રમુખ પણ બન્યા હતા. ભાવનગર પ્રજા પરિષદના આગેવાન તરીકે તેમણે જવાબદાર રાજતંત્ર માટે, ભાવનગર રાજ્યના દિવાન સાથે વાઢાખાટો કરી હતી. તેઓ ભાવનગરની ધારાસભામાં ચુંટાયા હતા. અને વિરોધ પક્ષના નેતા બન્યા હતા.

આ ધારાસભાનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે જવાબદાર રાજતંત્ર મળ્યું ત્યારે તેઓ ધારાસભાના નેતા ચુંટાયા હતા અને ભાવનગરના પ્રથમ મુખ્ય પ્રધાન બન્યા હતા. શ્રી બળવંતરાય કોંગ્રેસમાં વર્ષો સુધી સક્રિય રહ્યા હતા. ૧૯૪૮ માં જ્યારે સૌરાષ્ટ્રના એકમતી ચંચળ થઈ ત્યારે તેઓ તેના પ્રથમ નાયબ મુખ્ય પ્રધાન બન્યા હતા. ૧૯૪૭ માં તેવો ભારતની બધારણ સંજાના સમય ચુંટાયેલા.

૧૯૫૨ અને ૧૯૫૭ માં એમ બંને વચ્ચે તેઓ લાવનગરમાંથી લોકસભાના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા હતા. તેઓ કેબિનેટ સંસદીય પક્ષના મંત્રીપદે હતા અને લોકસભાની અંદાજ સમિતિના અધ્યક્ષપદે પણ રહ્યા હતા. ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન પણ બન્યા હતા તે પછી વિધિની વિચિત્રતા એ કે બરાબર બે વર્ષે તેમની આ ઉજ્જવળ કારકીર્દીએ સુથરીના દરિયા કિનારે સોડ તાણી. સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ હતા.

શ્રી ઉછરંગરાય ન. દેબર:-સૌરાષ્ટ્રના ધડ-તરમાં જેમનું આગળ સ્થાન છે તે શ્રી દેબરભાઈ રાજકોટમાં વે. ઇ. સ્ટે. એજન્સીની કોર્ટમાં વકીલાત કરતા હતા. દેશમાં રાષ્ટ્રીય આંદોલનના નગારા વાગ્યા અને વકીલાતને તીલાંજલી આપી. ૧૯૨૯ માં કેબિ-સના રૌનિક બન્યા. તે પછી કાઠિયાવાડ પોલીટીકલ કોન્ફેડરેન્સના સેક્રેટરીપદે પણ રહ્યા. ૧૯૪૭માં ગુજરાત પ્રદેશ કેબિનેટના મંત્રી તરીકે કામ કર્યું. રાજકોટ સત્યાગ્રહ વખતે ત્રણ વખત જેલમાં ગયા. ૧૯૪૧માં છમાસની જેલયાત્રા ભોગવી હતી. ૧૯૪૨-૪૫ માં પણ જેલમાં ગયા. ૧૯૪૮ થી સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન બન્યા. ત્યાર પછી અખિલ હિંદ કેબિનેટનું પ્રમુખપદ સંભાળ્યું, ગુજરાત અને ભારતની જૂદી જૂદી સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. હાલમાં ખાદીખેડનું સંચાલન કરી રહ્યા છે.

ડૉ. જીવરાજ નારાયણ મહેતા:- પોતાના અભ્યાસકાળ દરમિયાન દર વર્ષે કે.લેજ સ્ટોકેન્ડરશીપો અને સુવર્ણચંદ્રકા મેળવીને તેજસ્વી વિદ્યાર્થી તરીકે નામના કાઢેલી. સમાજ સેવાની પ્રવૃત્તિ પણ અભ્યાસ-કાળથી જ અપનાવેલી. લંડન ઇન્ડિયન એસો. ની સ્થાપના કરી ઇંગ્લેન્ડમાં હિંદી વિદ્યાર્થીઓને નડતી મુશ્કેલીઓ અંગે લંડનમાં ખૂબેશ ઉઠાવી હતી. ૧૯૧૫ માં મુખ્ય આવી કન્સલ્ટીંગ પ્રિન્ટીસ શરૂ કરી. ૧૯૨૧ માં વડોદરા રાજ્યના ચીફ મેડીકલ ઓફિસર તરીકે નોકરી. ૧૯૩૨ માં ભારતના મુક્તિ-

જંગમાં અંતર્ભાગ્યું. બે વર્ષ જેલવાસ ભોગવ્યો, ૧૯૪૨ માં ભારત છોડોની લડતમાં ભાગ લીધો અને ફરી બે વર્ષ જેલવાસ ભોગવ્યો. ૧૯૪૬ માં મુખ્ય વિધાનસભામાં ચૂંટાયા. ૧૯૪૮ માં વડોદરા રાજ્યના દિવાન નિમાયા, ૧૯૪૯ માં મુખ્યતા પ્રધાન મંડળમાં જાહેર બાંધકામના પ્રધાન થયાં. ૧૯૫૨ થી ૧૯૫૬ સુધી મુખ્ય સરકારના નાણાખાતા ઉપરાંત હાઈવે અને ઉદ્યોગ ખાતાના પ્રધાન તરીકે ફરજે સંભાળેલ, તે પછી ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન બન્યા. સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં તેમની સેવાઓ ઘણી છે.

શ્રી રસિકલાલ ઉમેદવાદ પરીખ:- જેમના પાસેથી સૌરાષ્ટ્રના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની કડીબદ્ધ વિગતો મળી શકે છે. જેઓએ લીંબડી સત્યાગ્રહના પ્રણેતા અને સૌરાષ્ટ્રના એક અડીખમ રાજકીય કાર્યકર તરીકેનું સ્થાન પ્રથમ હરોળમાં મેળવ્યું છે, તેવા શ્રી રસિકલાલ ૧૯૩૩, ૧૯૩૯ અને ૧૯૪૨ની રાષ્ટ્રીય ચળવળોમાં અગ્રભાગ ભજવ્યો હતો અને ત્રણ વખત જેલવાસ ભોગવ્યો હતો. ૧૯૪૮ માં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યસભામાં પ્રધાન તરીકે લેવાયા. ૧૯૫૨માં આલાવાડમાંથી લોકસભામાં ચૂંટાયા. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના ગૃહપ્રધાન તરીકે પણ કામ કર્યું. ૧૯૫૪ માં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન થયાં. ૧૯૫૬ થી મુખ્ય રાજ્યના મહેસુલ પ્રધાન તરીકે પણ સેવા આપી. ગુજરાતનું અલગ રાજ્ય થતાં ગુજરાત રાજ્યના ગૃહપ્રધાન તરીકે પણ સેવા આપી હતી.

શ્રી મનુભાઈ શાહ:-સૌરાષ્ટ્રનું રાજ્ય રચાયું ત્યારે નાનામાં નાના પ્રધાન તરીકે જે ગણાતા હતા તે શ્રી મનુભાઈ શાહે દિલ્હીમાં શરૂઆતમાં દિલ્હી કલેથ અને જનરલ મીલ્સ ક્લબ માં ઉંઠા દરજ્જાની જગ્યા ઉપર બાર વર્ષ કામ કર્યું. સૌરાષ્ટ્રમાં નાણા-પ્રધાન થયાં, રાષ્ટ્રીય લડતોમાં તેમણે ઘણી સેવાઓ આપી છે. ભારત સરકારના ઉદ્યોગવિકાસ ખાતાના પ્રધાન પછી ભારે ઉદ્યોગખાતાના પ્રધાન થયાં.

૧૯૫૭થી ભારત સરકારના ઉદ્યોગખાતાના પ્રધાન તરીકે પણ સેવા આપી છે. ભારે ઉદ્યોગમાં તેમણે નહેરૂના સ્વપ્નાઓ સાર્થક કર્યાં, કાપડ ઉદ્યોગને દુનિયામાં બીજું સ્થાન અપાવ્યું. નિકાસ વ્યાપારમાં નવા શિખરે સર કરી બતાવ્યા. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિના મશાલની તરીકે અને આધુનિક સૌરાષ્ટ્રના શિલ્પી-ઓમાં તેમનું નામ મોખરે રહેશે.

શ્રી રતુભાઈ અદાણી:- ગાંધીયુગની ખડતલ વ્યક્તિઓમાં શ્રી રતુભાઈનું નામ મોખરે છે. ૧૯૩૦માં અભ્યાસ છોડ્યો અને સત્યાગ્રહની ચળવળમાં લાગ લીધો અને જેલમાં ગયા. જેલમાંથી બહાર આવી રાજકીય અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી, ૧૯૪૨ માં ભૂગર્ભ કાર્યકર તરીકે કામ કર્યું. સૌરાષ્ટ્રનું રાજ્ય રચાયા પછી વિકાસ અને પ્લાનીંગ ખાતાના પ્રધાન તરીકે સેવાઓ આપી. મુંબઈ રાજ્યના વીત્તેજ પંચાયત અને ફોરેજ ઈન્ડસ્ટ્રીઝના પ્રધાન તરીકે પણ કામ કર્યું. છેલ્લે ગુજરાત રાજ્યના પ્રધાન મંડળમાં પણ જોડાયા. આજે જૂનાગઢમાં રહીને સૌરાષ્ટ્રની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપી રહ્યાં છે.

રવ. શામળદાસ ગાંધી:- જૂનાગઢની આરઝી-હકુમતના સરનશીન ગણાતા શ્રી ગાંધી મુળ પોરબંદરના. સાહિત્ય અને પત્રકારિત્વનો નાનપણથીજ શોખ જાગેલો. ગાંધીજીની અસહકારની લડત વખતે તેઓ લોટવાળાના “હિન્દુસ્તાન” પત્રમાં જોડાયેલા હતા, પણ તેમાં તેમને ફાવ્યું નહિ એટલે છુટા થઈને કર્ણભૂમિ નામે સાપ્તાહિક શરૂ કર્યું. તે પછી જન્મ-ભૂમિમાં પણ જોડાયા હતા. “વહેમાતરમ” પણ ચલાવ્યું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના પ્રધાન મંડળમાં પણ તેમની સેવાઓ નોંધાયેલી છે. તેમની કલમ મુઝાયમ નહોતી, તીખી અને તમતમતી ભાષાએ તેમણે ઘણા પ્રતિસ્પર્ધિઓના હૃદય વિધી નાખ્યા હતા. ભાષા ઉપર તેમનો પ્રભાવ સરો હોતો. શૈક્ષી લાક્ષણિક હતી અને કલ્પના જ્યારે ઈચ્છે ત્યારે બહુકી ઉઠતી.

વાંચન વિશાળ હતું. ગાંધીજી અને સરદારના પ્રોતિ-પાત્ર હતા. કરાંચીમાં મળેલી ગુજરાતી સહિત્ય પરિષદમાં પત્રકારિત્વ વિભાગના તેઓ ચેરમેન બતા. મુંબઈનો ગુમાસ્તાધારો લાવવામાં તેમનો ઘણો પરિશ્રમ છે. વ્યક્તિત્વ અદ્ભૂત હતું. વિચારચક્તિ અનેખી હતી. જીવનમાં કડવા મીઠા અનુભવો થયાં ત્યારે મગજની સમતુલા અદ્ભૂત રીતે જાળવી શકતા. પુરુષાર્થી હતા, સૌરાષ્ટ્રની પ્રગતિ માટે અચિરત શ્રમ લેતા.

શ્રી કાન્તિલાલ પી. શાહ:- ઇન્ટર આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ પણ પોતાની તીવ્ર બુદ્ધિમત્તાને કારણે ધંધામાં અને જાહેરજીવનમાં યશસ્વી સિદ્ધિઓ હાંસલ કરી છે. ૧૯૨૭માં મુંબઈ ખાતે શીર્ષીંગ એજન્ટ તરીકે જીવનની કારકીર્દીની શરૂઆત કરી ૧૯૩૮માં જામનગર ખાતે આ જ ધંધો શરૂ કર્યો. હૈયાઉકલત અને કુશળતાથી ધંધાનો વિકાસ થયો, અને એ લાઈનમાં સારી ખ્યાતિ મેળવી.

જામનગર એમ્પર એફ કોમર્સ, જામનગર બાદકન જી આરી અને જામનગર પી. એન્ડ ટી વર્કસ યુનિયનના પ્રમુખ તરીકેની એમની સેવાઓ જાણીતી છે ન્યુ સિલ્હી સેન્ટ્રલ એક્ષપોર્ટ પ્રમોશન એડવાઇઝરી કાઉન્સિલ, લાઇફ ઇન્સ્યુ. કોર્પોરેશનના વેસ્ટર્ન ઝોનના ઝોનલ એડવાઇઝરી બોર્ડના. હાલાર વિકાસ તથા કેળવણી બોર્ડના અને રાજકોટ વિભાગના ચાર. ટી. એના સભ્ય તરીકે રહીને સારી કામગીરી બજાવી છે. સૌરાષ્ટ્ર સ્મોલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, કો-ઓપરેટીવ બેન્ક અક્ષીયાબાડા વિદ્યા મંડળ વિગેરેના ચેરમેનપદે નિષ્ઠાથી કામ કર્યું. ૧૯૫૭માં મુંબઈ વિધાનસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાયા હતા હાલમાં ગુજરાત સ્ટે ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશનના ચેરમેન તરીકે ઘણીજ ઉમદા સેવા બજાવી રહ્યાં છે. જામનગરનું, સૌરાષ્ટ્રનું અને ગુજરાતનું ગૌરવ છે.

શ્રી જલવજીભાઈ કે. મોદી :-ભાવનગર જિલ્લા પંચાયતના હાલના પ્રમુખ અને ભાવનગર જિલ્લા કોંગ્રેસમાં બળવંતભાઈ મહેતા પછીનું સ્થાન ધરાવતા શ્રી.મોદીની સચ્ચાર્ધ, પ્રમાણીકતા અને સદ્ભાવ માટે સારાએ સૌરાષ્ટ્ર પરિચિત છે. ૧૯૨૮ થી ૧૯૪૧ સુધી વરીલાત અને જાહેર પ્રવૃત્તિઓ, ૧૯૨૮ થી કાઠિયાવાડ વ્યાયામ પ્રચારક મંડળના મંત્રી, ૧૯૩૮ થી ભાવનગર રાજ્ય પરિષદના મંત્રી, સ્વરાજ્ય પછી જિલ્લા કોંગ્રેસના મંત્રી, ૧૯૪૧ માં વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ મટે જલવાજી ૧૯૪૨ માં કવીટ ઇન્ડિયા અગે ડીટેન્શનમાં, ૪૮માં ભાવનગર રાજ્યના મહેસુલ પ્રધાન-એજ અરસામાં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની એડમીનીસ્ટ્રેટીવ કાઉન્સિલના ચેરમેન ૪૮માં જિલ્લા કલેક્ટર, ૫૦ થી ૫૨ સુધી સૌરાષ્ટ્ર ધારા-સભાના સ્પીકર પર થી ૫૬ સુધી કેળવણી તેમજ જાહેર અધિકાર ખાતાના પ્રધાન તરીકે યશસ્વી કામગીરી બજાવી. નાથદાસ ટેમ્બી બોર્ડ ગોપાલક સંઘ ભાવનગર કેળવણી મંડળ, ગાંધી સ્મૃતિ ટ્રસ્ટ આવી અનેકવિધ સામાજિક સંસ્થાઓ સથે સંકળાયેલા છે તેમનું આખું એ કુટુંબ ચૂસ્ત ખાદી-ધારી છે. પોતે કોંગ્રેસની શિસ્તને વરેલા છે.

શ્રી પરમાણ્વંદ્ર ઓઝા :-મુક્ત હાસ્ય કરતા પ્રતિભાશાળી પુરુષને જુઓ એટલે સમજી લેવું કે ઉનાના એ પરમાણ્વંદ્રભાઈ ઓઝા છે. જેણે સ્થાન પદ કે સત્તા મેળવવા કદી નાનો સરખો પણ પ્રયત્ન નથી કર્યો. જતાં આમજનતા કોંગ્રેસ પક્ષ અને ગુજરાત સરકારે દમશા અગત્યના સ્થાને તેને પસંદ કર્યા છે, તે શ્રી પરમાણ્વંદ્રભાઈ જવાભાઈ ઓઝા જીવનની પ્રેરણાત્મક હકીકત છે.

આર્થિક રીતે સદ્દર એવા મૂળ ઉના તાલુકાના સીમર ગામના વતની ને મુખ્ય વસતા ઉનેવાળ બ્રાહ્મણ પરિવારના એક નવજવાનને સને ૧૯૨૬ના દિવસોમાં પૂજ્ય રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજીને અને પંડિત

જવાહરલાલજીના વિચારોની ધૂન લાગી ને કોંગ્રેસનો રૌનિક થવાનું મન થયું, મુખ્ય પ્રદેશ કોંગ્રેસની આખા મુખ્ય “બી” વોર્ડ માંડવી વિભાગ કોંગ્રેસ સમિતિના સભ્ય તરીકે જોડાઈ જનસેવાની દિક્ષા લીધી અને ૧૯૩૭ સુધી આ જીવાને કોંગ્રેસે જે કાંઈ સોંપ્યું તે દેશ સેવાનું કામ કર્યું તે જીવાને એજ આજના શ્રી પરમાણ્વંદ્રભાઈ જવાભાઈ ઓઝા.

સને ૧૯૩૭ માં તબિયત બગડવાથી પરિવારની પ્રેમભરી મીડી ઉધ છોડી, મિત્રમંડળ છોડી આરામને રોટલો છોડ, મહેનત કરી તબિયત સુધરવા પોતાની જન્મ ભૂમિ ઉના તાલુકામાં આવ્યા, ત્યારે કોઈ જાણતું ન હતું કે આ જીવાને માણસ સમગ્ર ઉના તાલુકાની જનતાનો અગ્રણી બનશે, તે જીવાગઢ જિલ્લાનો અગ્રણી કાર્ય-કર બનશે. વર્ષોની સેવાને લીધે ગીરના માલધારીઓ, પંચોળી, ગરવી, ગોહોળો, આહેર, કારડીયા, કણબી, માણેકજાર, હરિજનો, કોળી, અને પછાત વર્ગથી માંડીને ઉનાની વણિક, બ્રાહ્મણ દરેક કોમના હૈયે સુધી શ્રી પરમાણ્વંદ્રભાઈની સેવાની સુગંધ અને દિલની આત્મિયતા પહોંચી છે.

સ્વરાજ્ય લાવવા માટે જે કનાગીરીને વોરી લેનાર સેવાભાવી જુથ ભારતમાં કોંગ્રેસે કાણું કર્યું તેમાં શ્રી ઓઝાએ પણ ઉના તાલુકામાં રહીને આમ-જનતાને ગુલામીમાંથી મુક્ત થવાની વાત સમજાવવામાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો હતો જીવાગઢમાં જ્યારે નવાબશાહીનો સુરજ તપતો હતો, અધિકારીઓ નવાબી મિલજમાં અને ઠંઠમાં રહેતા હતા ત્યારે ઉના તાલુકાની જનતાનો પ્રશ્ન શ્રી ઓઝા પોતાની લોક-સેવાની શક્તિથી હલ કરતા હતા. સ્વરાજ્ય આવ્યા બાદ શ્રી ઓઝા જન સેવાનાજ કામમાં ગળાડૂબ રહેતા હોવાથી તેમની ખેતી સુકાઈ ગઈ, અર્થિક રીતે ધસાયા તેમનું પશુપત અરધું નાશ પામ્યું. તેમના ધરની ચિંતા હૃદયને સોંપી દીધી. સ્વરાજ્યના ૧૯ વર્ષ ઉના તાલુકામાં ગાંધે ગામ વાડે વાડીએ

ઓમ્લક એન્જિનો મુકવામાં આવ્યા અને ઉના તાલુકા ગુજરાત રાજ્યમાં પ્રસિદ્ધ પામ્યો. ત્યારે શ્રી ઓઝાની વાડી ઉપર પાણીનું મશીન નહોતું પહોંચ્યું ગમે તે માણસ આવે તેને જમણી મદદ કરવામાં ધન્યતા અનુભવતા ઉનાર અને ખાનદાન લોકસેવક ઉપર સમગ્ર ઉના તાલુકાની જનતા, અને બાબરીયા-વાડની જનતા ગૌરવ અનુભવે છે. હાલમાં તેઓ ગુજરાત રાજ્યના વન અને માર્ગ વાહન વ્યવહાર ખાતાના નાયબ મંત્રી તરીકે સેવા આપી રહ્યાં છે.

શ્રી જયરામભાઈ આણંદભાઈ પટેલ :- સૌરાષ્ટ્રના ગોંડલ નજીક કોલકી ગામના ખેડુત કુટુંબના શ્રી જયરામભાઈ પટેલનો જન્મ નવેમ્બર તા. ૧૪. ૧૯૨૭ના રોજ ધ્રુવદેશમાં યોગેશ્વરમાં થયો. હતા. તેમણે સૌરાષ્ટ્રની ગુજરાતી શાળામાં અને ધ્રુવદેશની મીશનરી સ્કુલમાં ૧૧ ધોરણનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર બાદ બીજા વિશ્વયુદ્ધને કારણે તેમને ભારતમાં આવવું પડ્યું. આ પછી ૧૯૪૨ના રાષ્ટ્રીય આંદોલનમાં સૈનિક તરીકે લડતમાં ફાળો આપ્યો અને ૧૯૪૭ માં આંધ્રા ગ્રામ દક્ષિણમૂર્તિમાં લોકસેવક તરીકેનો અભ્યાસ કર્યો.

શ્રી જયરામભાઈની રાજકીય કારકિર્દીને પ્રારંભ તેમણે જુના ગોંડલ રાજ્યના કાયદાનો ભંગ કરીને પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં આગેવાનીઓ ભાગ લઈને ત્યારથી થયો. આ પછી તેમણે ગોંડલ પ્રજામંડળની સ્થાપનામાં તેમજ ગોંડલ રાજ્ય પ્રતિનિધી સભાની રચનાના કાર્યમાં મદદરે ફાળો આપ્યો હતો. આ ઉપરાંત જમજુથ યોજના વિરુદ્ધ લોકમત પ્રગટ કરવાના અદ્દો ને.માં તેમણે અગ્રગણ્ય કામગીરી બજાવી હતી. સૌરાષ્ટ્ર ખેડુત મંડળના મંત્રી તરીકે શ્રી જયરામભાઈએ અઢી વર્ષ કામગીરી બજાવ્યા બાદ તેઓ પોતાના વતન કોલકી ગામની પંચાયતના સરપંચ તરીકે ચૂંટાયા હતા ૧૯૫૪ થી ૫૭ સુધીના આ ત્રણ વર્ષના ગાળા દરમિયા આ કોલકી પંચાયતે

સૌરાષ્ટ્રની શ્રેષ્ઠ પંચાયત તરીકે ઇનામ મેળવ્યું હતું.

ગયા મંત્રીમંડળમાં તેમણે ધૃષ્ટિ અને નાગરિક પૂરવઠા ખાતાના નાયબ મંત્રી તરીકે કામગીરી બજાવી હાલમાં ગુજરાત રાજ્યના ખેતી સીંચાણ-વિજળા ખાતાના નાયબ મંત્રી તરીકે સેવા આપી રહ્યાં છે.

શ્રી ચિત્તરંજન રાજ :- અયુભાઇ રાજના હુલામણું નામે સૌરાષ્ટ્રભરમાં લોકપ્રિય થયેલા શ્રી ચિત્તરંજન રાજ એક ગર્ભ શ્રીમંત કુટુંબના નખીરા છે. જુનાગઢ જિલ્લામાં તેમની પેઢી લગભગ બે સૌકા જુની છે. શ્રી કાનજી લવાની પેઢી જુનાગઢમાં એકધારી ૧૭૦ વર્ષ અને શાહપુરમાં શ્રી માધવજી કાનજીનું ગ્રેસ ૭૨ વર્ષથી જુનાં અને જાણીતા છે.

સવિનય કાનુનભંગના દિવસોમાં દેશના આગેવાનોની હાકલને માન આપી તેમણે ઇન્ટરમિડિયેટ આર્ટ્સમાંથી અભ્યાસ પડતો મૂક્યો અને ૧૯૩૦માં તેઓ અખિલ ભારતીય કેમિસમાં જોડાયા. શ્રી અયુ. ભાઇ રાજની રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક અને સહકારીક્ષેત્રે સેવાઓ જુનાગઢ જિલ્લાના ગામડે ગામડે જાણીતી છે. હાલમાં તેઓ જુનાગઢ જિલ્લા કો-ઓ-પરેટીવ બેન્કના પ્રમુખ છે. ભારત સરકાર નિયુક્ત રોડ ટ્રાન્સપોર્ટ ટેક્સન ઇન્કવયરી કમિટીના અને આકાશવાણીના રેડિયો એડીશન પ્રોડેન્સ સબ્યપરેટી પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા છે. લીલીતકલા ક્ષેત્રે તેમનું પ્રદાન જાણીતું છે. લખનૌની ભાનત ખડે કોલેજ ઓફ મ્યુઝીકની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય-પદેથી પણ શ્રી અયુભાઇ આજે સેવા આપી રહ્યાં છે.

સૌરાષ્ટ્ર ઓમ્લક મીસ ઓનર્સ એસોસિએશન, જુનાગઢ એમ્બર ઓફ કોમર્સ વેરાવળના પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલી તેમની સેવાઓ પણ ખૂબ જાણીતા છે. સ્વરાજ પૂર્વેના જુના સમયમાં પણ જુનાગઢ

મહાનનના શ્રી બચુભાઈ રાજ અગ્રણી સભ્ય હતા. ભૂતપૂર્વ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની વિધાન સભાના સભ્ય તરીકે ૧૯૫૨થી ૧૯૫૭ માટે જુનાગઢની જનતાઓ, સ્વ. શ્રી શામળદાસ ગાંધી સામેની સીધી હરિકાષ્ઠમાં ચુંટીને મોકલ્યા હતા.

શ્રી વાડીલાલ ડગલી :-જાહેર કાર્યોમાં શ્રી ડગલી છેક શાળાના અભ્યાસ કાળથી લાગ લેતા આવ્યા છે. ૧૯૪૨ની લડતમાં તેમણે અમદાવાદ અને સુરેન્દ્રનગર વિસ્તારમાં કામ કર્યું હતું. સુરેન્દ્રનગરની આસપાસના વિસ્તારમાં તખીબી રાહત પહોંચાડવાનું રાષ્ટ્રભાષાનું શિક્ષણ આપવાનું, હાડમારીમાં લોકોને મદદ કરવાનું કાર્ય કર્યું, આદીવાસી વિસ્તારોમાં કામ કર્યું. અમેરિકા હતા ત્યારે ભારતમાં દુકાળ અને રેલસંકટની જાણ થતાં તેની રાહત માટે ફંડ એકઠું કરવા ત્યાં સંસ્થા ઉભી કરી અને તેના પ્રયત્ન ખર્ચ.

શ્રી ડગલી સ્વ. નાનાભાઈ ભટે આંખલામાં સ્થાયેલી પાયાની કેળવણીની સંસ્થા ગ્રામ દક્ષિણ-મૂર્તિના ટ્રસ્ટી છે. આ ઉપરાંત શ્રી ટેમરભાઈના પ્રમુખપદે સ્થપાયેલા શ્રી વૈકુંઠભાઈ મહેતા સ્મારક ટ્રસ્ટના તેઓ ટ્રસ્ટી અને મંત્રી છે. બેન્કોની સંસ્થાના આર્થિક ત્રિમાસિક “જર્નલ ઓફ ઇન્ટરન્યુટ ઓફ બેન્ક્સ”ના તંત્રી છે. આ ઉપરાંત તેઓ ગુજરાત રાજ્યના આયોજન સલાહકાર મંડળના સભ્ય છે મુંબઈની સખ્યાખંધ સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી રાઘવજી લેકેઆ :-તે તેમની નિદતા અને સેવાના સાચા અને ઉચિત આદર સમાન છે. અને વિધાન સભાના અધ્યક્ષ તેમની સર્વાનુમતિ પસંદગી કરીને રાજ્ય ધારાસભાએ ગૌરવશાળી પ્રણાલી પાડી છે. અસ્પૃશ્યતાના અનિષ્ટની સમાજ પરની પકડ છતાં શિક્ષણ સાધનો ચલુ રાખીને તેઓ બી. એસ. સી. એલ. એલ. બી. થયા.

અભ્યાસ કર્યા પછી મહારાવ શ્રી શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડે તેમને ૧૯૩૭ માં ન્યાયખાતામાં પ્રોબેશનલ-સિવિલ જજ તરીકે નિમણૂક આપી અને તેમને વધુ અભ્યાસ અર્થે ઇંગ્લેન્ડ મોકલ્યા. વડોદરા રાજ્યના જવાબદાર રાજ્યતંત્રમાં શિક્ષણ અને પંચાયતખાતાના પ્રધાન તરીકે જોડાયા. ૧૯૫૯માં વડોદરા રાજ્યનું મુંબઈમાં જોડાણ થત તેઓએ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી હતી આ કાળ દરમિયાન મુંબઈના મ્યુનિસિપલ મજુરોનાં યુનિયન સાથે અને મજુરોના હિતની પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રસ લીધો. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના પછાત વર્ગ કલ્યાણ બોર્ડમાં પણ તેમણે સેવા આપી હતી. તેમણે ગુજરાત રાજ્ય પબ્લીક સર્વિસ કમીશનનાં અધ્યક્ષ તરીકેની જવાબદારી સંભાળી. અને લાગલગાટ છ વર્ષ સુધી સફળતાપૂર્વક આ કામગીરી બજાવી. તેઓ સામાજિક અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલાં છે. અમરેલીમાં કોલેજો ચલાવતી અમરેલી જીલ્લા વિદ્ય સમાના તેઓ મંત્રી છે.

આ ઉપરાંત તેઓ વડોદરાની મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટીની સેનેટના ૧૯૪૯થી સભ્ય છે. અને ગુજરાત યુનિવર્સિટીની સેનેટના ૧૯૬૧ થી સભ્ય છે આ ઉપરાંત નવી સ્થપાયેલી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીની સલાહકાર સમિતિના પણ સભ્ય છે.

શ્રી રતિલાલ તન્ના :-સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના હિમાયતી અને પ્રખ્યાત બેરીસ્ટર શ્રી રતિલાલ તન્ના મૂળ રાજકોટના. દેશ બ્યારે પરદેશી શાસન હેઠળ ગુલામી દશામાં હતો ત્યારે ૧૯૩૮માં રાજકોટ સત્યાગ્રહથી રાજકોટીય પ્રવૃત્તિના શ્રીગણેશ માંડ્યા. રાજકોટ સત્યાગ્રહના દિવસોમાં દોઢેક મહિનો રાજકોટની જેલનો કારાવાસ ભોગવ્યો. ૧૯૪૦ના દુષ્કાળ વખતે રાહતકાર્યની જૂએશ ઉપાડી.

૧૯૪૦ થી ૪૪ સુધીમાં રાજકોટ સેરા-મંડળ અને રાજકોટ શહેરની જુની જુની મજુર સંસ્થાના

આગેવાન બન્યા હતા. પ્રેસ કામદાર યુનીયન, મીલ કામદાર મંડળ વગેરે દ્વારા ચાલતી મજૂર પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ અનેકવિધ પ્રશ્નોની પતાવટ કરી હતી. શ્રી તત્તા કાડીયાવાડની રાજકીય સમિતિ સાથે સંકળાયેલ હતા ઇ. સ. ૧૯૩૮ થી આજ સુધી સૌરાષ્ટ્રના રાજકારણ સાથે સંકળાયેલ છે. સૌરાષ્ટ્રના અનેકવિધ પ્રશ્નોમાં અતીશય રસ દાખવીને તેને ઉકેલ લાવવાની ભારે જહેમત ઉઠાવી રહ્યા છે. શ્રી તત્તા કોંગ્રેસપક્ષના આગળ પડતા નેતા હતા. છેલ્લા ત્રણ વર્ષ થયાં અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસ મહાસમિતિના સભ્ય હતા. શ્રી તત્તા ૧૯૫૭માં રાજકોટ શહેર સુધરાઈના પ્રમુખ બન્યા. અને આજ સમયે કોંગ્રેસના પ્રથમ વતન જ રાજકોટ સુધરાઈની સત્તા કબજે કરી હતી. શ્રી રતિભાઈનું વ્યક્તિત્વ વિરલ અને અલગ સૌરાષ્ટ્રના પ્રશ્ને તેઓ અને નિરાળું છે. આજે કોંગ્રેસમાંથી છૂટા થયા છે.

શ્રી જશવંત મહેતા :-મહુવામાં એમણે વિદ્યાર્થી જીવન ગાળેલું. નાની વયથી તરવરાટ અને અન્યાયનો સામનો કરતા તરવર રહેવાના ગુણોએ એમને નેતા બનાવી દીધેલ. મહુવાની વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિઓમાં મોખરે રહેતા ત્યાર પછી ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં દાખલ થયા અને ભાવનગરની વિદ્યાર્થી લડતો અને વિદ્યાર્થી મંડળમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ ભજવેલો. ૧૯૪૨માં પૂ. બાપુએ અંગ્રેજો હિંદ છોડોની હાકલ કરી. આ લોકક્રાંતિમાં એક પછી એક આગેવાનો જોડાયા શ્રી જશુભાઈ કોલેજ છોડા આ લડતમાં ફૂટી પડ્યા. પણ એમને સીધા સાદી રીતે પકડાઈ કારાવાસમાં જવાનું પક્ષ ન હતું. એમણે ભૂગર્ભમાં જઈ અંગ્રેજ સરકાર સામેના લડત ચત્રાએ રાખી આ વાતની ગધ જતાં ભાવનગર રાજ્યે એમની ધરપકડ માટે વોરંટ કાઢ્યું પણ વેફ્રંટ શેનું અજે? રાજ્ય કડક થયું. એમને હાજર થવા અને નહિતર જમીન હરરાજ કરવા

નોટીસ નીકળી. પણ હાજર ન થયાં એટલે જમીન હરરાજ થઈ પછી તો કાઠીઆવાડ એજન્સી, મુખ્ય સરકાર વગેરે ધરપકડ માટે વોરંટ કાઢ્યા પરંતુ તે ન પકડાયા તે ન જ પકડાયા. આ રીતે ચાર વર્ષ ભૂગર્ભવાસ સેવ્યો એ દરમિયાન કાશી વિદ્યાપીઠમાં જઈને સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ કર્યો. ૧૯૪૭માં સ્વરાજ આવતાં વતન મહુવામાં આવ્યા. પરંતુ થોડા જ સમયમાં જીનાગઢની આરતી હકુમત થઈ અને ફરી શ્રી જશુભાઈ એ લડતમાં ગયા અને અગ્રહિરસે આપી લડત સફળ બનાવી. એમના જાહેર જીવનનો સીધો આરંભ ૧૯૪૮થી મહુવામાં શરૂ થયો. મજૂર પ્રવૃત્તિ, ખેડૂત પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવિત વગેરે ક્ષેત્રોમાં એમણે ઉત્સાહભરે કામ શરૂ કર્યું અને લોકોએ પણ તે ઉપાડી લીધું. ૧૯૫૨માં પ્રથમ ચૂંટણીમાં તેઓ મહુવા વિધાનસભાની બેઠક લડી સૌરાષ્ટ્ર ધારાસભાના વિરોધ પક્ષના ધારાસભ્ય બન્યા. વિરોધપક્ષમાં એમનો આગેવાનીભર્યો ભાગ હતો. ૧૯૫૫માં દીવ મુક્ત આદિલનમાં ભાગ લીધો અને સત્યાગ્રહ માટે બે માસ પંજીમ જેલમાં ગાળ્યા. સેલ્સટેક્સ આદિલન વખતે પણ જેલમાં ગયેલ.

શ્રી જશુભાઈ ૧૯૪૯થી ૧૯૫૯ સુધી એટલે દસ વર્ષ મહુવા મ્યુનિ ના પ્રમુખપદે રહ્યા હતા. મહુવા મ્યુનિસિપાલિટીએ આઝાદી પછી જે નિર્દેશો હાંસલ કરી છે તેનો સાચો અને સચોટ ખાલ જોવાં સિવાય અતી શકે તેમ નથી સુરક્ષાએ લોકમત કેળવી લોકશાળાથી જાહેર કામો કર્યા છે તે અભિનંદનીય છે મહુવા કેળવણી સહાયક સમાજની પ્રસંશા સર્વત્ર થાય છે.

શ્રી છમીન મહેતા :-૪૨ વર્ષના શ્રી છમીનદાસ મહેતા સૌરાષ્ટ્રના ગે હિંદવાડના તરવીરયા જી. નોના જીવનના એક સભ્ય છે જેમણે પોતાના સાથીઓ સાથે રહીને મહુવા શહેર સુધરાઈમાં સગીન કમળીત કરાને સૌના હૃદય જીતી લીધા હતા મહુવામાં કામ

કરતી પ્રગતિશીલ જુવાન મિત્રોની પ્રવૃત્તિમાં શ્રી છબીલદાસ પણ નાનપણથી આકર્ષાયા અને તેમણે જાહેર જીવનનાં મંડાણ ક્યાં પણ મિત્રોએ સાથે મળીને મહુવાને સૌરાષ્ટ્રનું આદર્શ નગર બનાવ્યું મહુવા સુધરાઇના સંચાલનમાં તેમને ફાળો ધણો મહત્વનો છે. શ્રી છબીલદાસ આ ઉપરાંત અહીંના સહકારી સંઘના પણ અગ્રેસર રહ્યા છે આમ તે તેમને માટે અગ્રસર જેવું છે જ નહીં દિવસ રાત તેઓ લોકોની પ્રવૃત્તિ માટે લોકોની સાથે જ ફરતા ધુમતા હોય છે.

ખેડૂતોની મજૂરોની પ્રવૃત્તિમાં પણ તેમને બહુ રસ છે. મહુવામાં આજે ચાલતી હોસ્પીટલો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, વગેરેનાં ફંડ માટે સંચાલનમાં શ્રી છબીલદાસભાઈનો ફાળો ખૂબ અગત્યનો છે. જાહેર જીવનમાં હોવા છતાં તેમને રમતગમતનો પણ ભરે શોખ છે તેઓ ટેનીસ, ક્રિકેટ અને સ્વીમીંગમાં ખૂબ રસ ધરાવે છે. છબીલદાસ મહેતા બૃહદ મુખ્ય રાજ્ય વખતે મુખ્ય વિધાન પરિષદના સભ્ય હતા અને અત્યારે ગુજરાત ધારાસભાના સભ્ય છે.

યુવરાજશ્રી મનોહરસિંહજી:-ગુજરાત વિધાન સભાના સભ્ય યુવરાજશ્રી મનોહરસિંહજીનું નામ એક સક્રિય ધારાસભ્ય તરીકે સૌરાષ્ટ્રમાં જાણીતું છે. વર્તમાન રાજકારણમાં પક્ષો જે રીતે વિકસી રહ્યા છે તેમાં ધણીવાર પક્ષના હિત ખાતર પ્રજાનું હિત પડતું મૂકવાનો પ્રસંગ આવે છે. આવી પરિસ્થિતિથી અલિપ્ત રહેવા ખાતર યુવરાજશ્રીએ પક્ષમુક્ત રાજકારણને અપનાવ્યું છે. યુ રાજશ્રીને જનતાએ એક અચ્છા ધારાસભ્ય અને જનતાનાં દુઃખેને વાચા આપનાર તરીકે પિછાન્યા તે પહેલાં જનતા યુવરાજશ્રીને રમતગમતના ક્ષેત્રે એક અચ્છા ખેલાડી તરીકે જાણીતી હતી એટલું જ નહિ પણ ચાલતી હતી. રણજીદોફી માટેની સૌરાષ્ટ્રની ડીમના કેપ્ટન બનવા ઉપરાંત મુખ્ય યુનિવર્સિટીમાં ટેનીસ (ડબલ્સ) ના

તેઓશ્રી એમ્પીયન થયા છે. સૌરાષ્ટ્રમાં એડમિન્ટનના તેઓશ્રી એમ્પીયન હતા. તેઓશ્રી રમતગમતના અચ્છા ખેલાડી છે. રાજવી કુટુંબમાં શોખે તેવી અભ્યાસ-નિષ્ઠા પણ તેઓ ધરાવે છે. રાજકુમાર કોલેજમાં સીનિયર કેમ્પીજનેટ અભ્યાસ પૂરો કરી તેઓશ્રી મુખ્યમંત્રી સુવિખ્યાત એક્ઝીક્યુટિવ કોલેજમાંથી બી. એ. (એનર્સ) થયા પછી રાજકોટમાં અભ્યાસ કરી એલ. એલ. બી. થયા. લોકશાહીના પાયને મજબૂત કરવા, લોકશાહીને સ્થિર કરવા ઉચ્ચ આદર્શ સાથે સને ૧૯૬૨ ની સાલથી જાહેર જીવનમાં પ્રવેશી ક્રિયાશીલ ધારાસભ્ય તરીકેની યશસ્વિ કારકીર્દિ યુવરાજશ્રીએ સંપાદિત કરી છે.

શ્રી પ્રતાપ શાહ:-પી. ટી. ના ટુંકા નામે મિત્રવર્ગમાં સંબોધાતા શ્રી પ્રતાપરાય તારાચંદ શાહની રાજકીય કારકીર્દી ભલે બહુ લાંબી ન હોય પણ અત્યંત તેજસ્વી હોવાનું સ્વીકાર્યા વિના ચાલે એવું નથી. એમની કારકીર્દી સ્વસર્જિત કારકીર્દી છે. નાનપણથી જ એમને રાજકારણમાં રસ. ૧૯૪૨ ની હિંદ છોડોની લડત વખતે એમની પ્રવૃત્તિએ એમને કોલેજ છોડવી પડે એવી પરિસ્થિતિમાં મુક્યા. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી નાના મેટા અનેક વ્યવસાયો પછી બેન્કમાં તેઓ સ્થિર થયેલા, ૧૯૫૨-૫૩ માં ભાવનગર એગ્રર એન્ડ કોમર્સના મેન્નાપદે અને ૫૩-૫૪ માં યુનિસિપલ કાઉન્સિલર તરીકે સુઠાર્થ કામ કરેલું.

આ બધાં સમય દરમિયાન એક કર્મચારીઓ સરકારી કર્મચારીઓ સામાજિક પછાતવર્ગો વગેરેના સંગઠન અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં રસપૂર્વક કામ કરતા હતા. શ્રી પ્રતાપ શાહે ભાવનગરના વ્યાજમી પ્રશ્નો અંગે જે જાગૃતિ બનાવી છે તે નોંધાત્વ છે.

શ્રી મસરીભાઈ શામ:-શ્રી મસરીભાઈ નાગભાઈ શામ ખડતલ, ઉત્સાહી અને તરવરાટાળા ચચરાક, ૩૪

વર્ષના નવયુવાન કાર્યકર છે. કેશોદ મહાલનું ભાટ સીમરોલી ગામ તેમનું જન્મસ્થાન. નાના આવા ગામડામાંથી આવતા આ યુવાનને, માધ્યમિક કક્ષાએથી શિક્ષણ છોડી, કુટુંબને મદદરૂપ થવા, નાની એવી નોકરીથી જીવનનો પ્રારંભ કર્યો. પરંતુ આટલાથી આ યુવાનને સંતોષ થાય એમ ન હતું. તેમનામાં પહેલું હીર તેમને આગળને આગળ લઈ ગયું. એ તરવરીયા કાર્યકર યુવાન, નાની નોકરીમાંથી આગળ વધવા લાગ્યો અને જીવનની લીલા સુકી અને આકરીકસોડીઓ ખતપૂર્વક પાર કિતારી આજથી અઢી વર્ષ પહેલાં કેશોદ તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખસ્થાને પહોંચી ગયા.

સહકારી ક્ષેત્રે આ યુવાનની નજર અને પહોંચ વેધક છે. અને આજે એ કેશોદ મહાલ ખરીદ-વેચાણ સંઘના પ્રમુખ તરીકે સંઘનું ખૂબ સુંદર સંચાલન કરી રહ્યા છે. ગ્રામ પ્રજાનાં ખેતી વિષયક આર્થિક પ્રશ્નોની પૂરી રમ પારખતા હોઈ શ્રી મસરી-ભાઈ રામનું એ દિશાનું કાર્ય ઉજવળ હોઈ. તેઓ આજે કેશોદ તાલુકા લેન્ડ મોરગેજ એન્કના પ્રમુખ શ્રી મસરીભાઈ રામ, યુવાન વયમાં એક પછી એક મોટાં પદ પ્રાપ્ત કરતા જાય છે છતાં તેઓ નિરભિમાની છે અને ગ્રામજનો સાથે, તેઓમાંનાં એક હોવાને કારણે, તુરતા તુરત સાથે એસી. તેઓના પ્રશ્નો સમજી તેના નિરાકરણ અર્થે ખુબ મહેતત ઉઠાવે છે.

શ્રી દોલતભાઈ ભટ્ટ :- જામનગર જિલ્લાના આગેવાન કેંગ્રેસ કાર્યકરોમાંના એક છે તેઓ જામનગર જિલ્લા પંચાયતમાં સીધી ચૂંટણીમાં ભાણુવડ મત વિસ્તારમાંથી બીન હાર્દિક ચુટાઈ આવેલ છે. અને જિલ્લા ઉત્પાદન સમિતિનું અધ્યક્ષપદ છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી સંભાળી રહ્યા છે. જિલ્લા શિક્ષણ સમિતિનાં સભ્ય છે. ભાણુવડ મંડળ કેંગ્રેસના પ્રમુખ છે.

લોકોની આરોગ્ય વિષયક પ્રવૃત્તિમાં ઉડો રસ ધરાવે છે. તેમને જનસેવા બદલ 'સેવાભૂષણ'ની પદવી પણ પ્રાપ્ત થઈ છે. ભારત પરના ચિન અને પાકીસ્તાન આક્રમણ વખતે લોકજાગૃતિનું અને સંરક્ષણનિધિ સમિતિના મંત્રીપદે રહીને નોંધપાત્ર કામગિરિ બજાવી હતી તે વખતે સંરક્ષણ લડોળ માટે એક જ દિવસમાં ૩૦ તોલા સોનું એકઠું કર્યું હતું. તાલુકા ગ્રામ રક્ષકદળના માનદ અધિકારી છે.

તેઓ 'આકાશવાણી'ને પણ પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યા છે. એક સફળ પત્રકાર પણ છે. અને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના ખ્યાતનામ દૈનિકોનાં જામનગર જિલ્લાના પ્રતિનિધિ તરીકે પણ ફરજ બજાવી રહ્યા છે. અત્યાર સુધીમાં ગુજરાતી સાહિત્યપ્રિય જનતાને સૌરાષ્ટ્રની ખમીરવંતી કથાઓ થોડકાં આપી છે. તેઓ સફળ વર્તોકાર ઉપરાંત નવલકથાકાર પણ છે.

લોકોના પ્રશ્નો સમજવાની અને તેનો ઝડપી ઉકેલ લાવવાની અનોખી ખૂઝ સૂઝ ધરાવતા આ યુવાન કાર્યકર એ વિસ્તારમાં સારી ચાહના અને લોકમત પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે.

લોકહિત ખાતર તે હંમેશા અવાજ ઉઠાવતા રહ્યા છે તેથી તેમને લોકોનો સંપૂર્ણ સાથ અને સહકાર મળતો રહ્યો છે.

શ્રી વળુભાઈ શાહ :- ગાંધીવાદની ફિલસૂફીને જીવનમાં પહેલેથી જ ઉતારનારા શ્રી વળુભાઈ શાહ ૧૯ વર્ષે રાષ્ટ્રીય આઝાદી માટેનાં સગ્રામમાં શિક્ષણ સાધના છોડી ત્યારથી લોકસાધનાનાં કામે લાગી ગયા છે. ૧૯માં વર્ષથી આજ સુધીનો શ્રી વળુભાઈનો જીવન ઇતિહાસ રાષ્ટ્રસેવા અને જાગૃતિનાં ઇતિહાસનું એક અંગ છે. આઝાદીની લડાઈ એ તેમના જિવનનું ધડતર કર્યું, ગાંધીજીનાં અંતેવાસીઓનાં સહવાસથી તેમણે લોકસેવાની દિશાલીની

ત્યારથી અજસુધીમાં સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાતનાં રાજકારણમાં અરે રાજકારણ જ શું પણ સમય

નહેર જીવનમાં શ્રી વલ્લુભાઈ શાહનું ઘર નહેર જીવનને દિક્ષામંત્ર દેનારું સ્થળ બની ગયું છે. પોતાની આકર્ષક વક્તૃત્વ છતાં અને વ્યક્તિત્વથી તથા વિચારોની સ્પષ્ટતાથી શ્રી વલ્લુભાઈ શાહ યુવાનોમાં ખૂબ લોકપ્રિય રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્ર ધારાસભામાં ધારા-જીના ધારાસભ્ય તરીકે અને ૧૯૬૨માં ગોંડલ વિભાગના ધારાસભ્ય તરીકે ચુંટાયા હતા અને ૧૯૬૪થી ગુજરાત રાજ્યમાં પંચાયત, સહકાર અને મ્યુનિસિપાલિટી ખાતાના મંત્રી તરીકે તેમણે કુશળતાપૂર્વક સેવા આપી હતી. શ્રી વલ્લુભાઈ શાહની આ ઉપરાંત રચનાત્મક ક્ષેત્રની સેવા પણ ખૂબ નોંધપાત્ર રહી છે. સંકુલ સમિતિ, ભૂદાન સમિતિ, સૌરાષ્ટ્ર રચનાત્મક સમિતિ રાષ્ટ્રીય શાળા ટ્રસ્ટ, વગેરે ગૌરવપૂર્ણ, સર્વોપયોગી અને રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓને વરેલી સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતની અનેક જાણીતી સંસ્થાઓમાં તેઓ એક યા બીજી રીતે સેવા આપી રહ્યા છે. શ્રી વલ્લુભાઈ શાહના જીવનસંગીની શ્રી જયાબહેન શાહ પણ દાયકાઓથી ગુજરાતનાં નહેર જીવનમાં ખૂબ આગળ રહ્યાં છે અને સતત ત્રણ ચૂંટણીમાં અમરેલી જિલ્લામાંથી લોકસભામાં ચૂંટાતાં આવ્યાં છે. લોકસભામાં તેઓ ખૂબ આગળ પડતાં રસ દાખવી રહ્યાં છે. શ્રી જયાબહેન પણ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનાં સમયમાં નાયબ શિક્ષણ મંત્રી તરીકે સેવા આપી હતી.

શ્રી જગુભાઈ પરીખ—સ્વાધીનતાની લડતમાં ઉચ્ચકક્ષાના અને કેવળ નિસ્વર્થ સેવકની જે જુજ સંખ્યા હતી તેમાં શ્રી જગુભાઈ પરીખની ગણના થાય છે અમદાવાદની ફોલોજમાંથી જે યુવાનો સ્વાતંત્ર્યની ચળવળમાં ભાગ લેતા તેમાં ફોલોજના અભ્યાસની પ્રથમ કક્ષાની કારકિર્દી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓમાં શ્રી જગુભાઈ મોખરે હતા. ત્યાર પછી વક્રિલાતના ધંધામાં જોડાયા પછી પણ સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં તેમનો મુખ્ય ફાળો ચલુ રહ્યો અને જેમ અસીલને તેમણે પોતાના કાયદાની સેવાથી સંપુર્ણ સંતોષ આપી નામના મેળવી તેવીજ બહેકે તેથી

વધુ રાજકીય ક્ષેત્રમાં અને તેમાંજે ખાસ કરીને રચનાત્મક કાર્યમાં તેમની સેવા અજોડ છે.

સ્વરાજ્ય આવ્યું અને ભાવનગરમાં પ્રબલિય રાજ્યની શરૂઆત થઈ અને ત્યાર બાદ સૌરાષ્ટ્રનું રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું અને તેની ‘બ’ વર્ગના રાજ્યમાં આપણા દેશના બંધારણમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધીના બે અઢી વર્ષના ગાળામાં શ્રી જગુભાઈ કેવળ પોતાની આર્થિક કમાણીના ભોગે જ નહિ પરંતુ તંદુરસ્તીને પણ ભોગ આપીને સૌરાષ્ટ્રનું અર્થતંત્ર વ્યવસ્થિત કરવાના ક્ષેત્રમાં અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે.

શ્રી છાતુભાઈ મહેતા—નકરાબાદ હાઈસ્કૂલમાં વર્ષોની એકધારી કામગીરી અને અનુસરને કારણે તેમણે આ હાઈસ્કૂલને ગુજરાત ભરની અન્ય મોટી અને અદ્યતન ગણ્યા પેટી હાઈસ્કૂલની હરોળમાં પહોંચાડી છે ગામડાના લોકોને અક્ષર જ્ઞાન આપવા ગામડે ગામડે શાળાઓ ઉઠાવી કરી તે મટે ફૂળો મેળવ્યો અને શાળાઓ શરૂ કરાવી આદર્શમય અને સંયમી જીવનથી અનેક લોકો સંસ્થાઓ તેમના તંદુરસ્ત આકર્ષણ મુંબઈમાં સારા પગારની લલચાવવાની નોકરી માટેની માગણીઓ થઈ પણ પવિત્ર જીવન અને અદર્શ વ્યક્તિ તરીકે અને સાથે સાથે ખાસ કરીને લોકોની સેવા કરવાની તક મળે એ હેતુ માટે ઉરોક્ત તમામ માગણીઓ હોદ્દાઓની તક જતી કરી એક બીજા અનેક સંસ્થાઓની જુદી જુદી રીતે જ બજારી તેમની ઉપર રહી છે. જેમાંની મચ્છીમાર સહકારી મંડળીના ચેરમેન, નકરાબાદ કન્ઝ્યુમર્સ સ્ટોરના સ્થાપક, સભ્ય, ગુજરાત મત્સ્યોદ્યોગ કેન્દ્રીય સહકારી સંસ્થાના ડાયરેક્ટર, અમરેલી જીલ્લા મધ્યસ્થ એકના ડાયરેક્ટર, કુંગર, રોડીસા તથા રાણુવા સુપરવાઈઝીંગ યુનીયન એકના પ્રતિનિધિ તરીકે, નગેશી સધન-ક્ષેત્રના સભ્ય, વિકાસ ઘટકની વ્ય. સ. ના સભ્ય, હરિજન સેવા સમિતિના સભ્ય, બચત સહકાર

સમિતિના સભ્ય, ગાંધી ભવન સમારક સમિતિના પ્રમુખ, તાલુકા કોંગ્રેસના પ્રમુખ, સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના સ્થાનિક પ્રમુખ, તાલુકાશાળા સમિતિના સભ્ય. ઉદ્યોગ મંદિર રાજુલાની મે. ક. મી. સભ્ય તરીકે અનેકવિધ પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય રસ લઈ મદદગાર, સલાહકાર વ્યવસ્થાપક વિગેરે અનેક નતની જવાબદારી સફળતા પૂર્વક ઉપાડી રહ્યા છે. તેમની એકધારી સેવા સાદુ જીવન આદર્શન્ય વ્યક્તિની ઉંડી છાંય આ વિભાગની પ્રજા સમક્ષ છે.

શ્રી જુહુવંતરાય સાકરલાલ પુરોહિત:- જન્મ ધોધા તાલુકાના બીકડા ગામે ૧૯૧૬ ના ઓક્ટોબરમાં થયો હતો. ૧૯૩૨થી રાષ્ટ્રીય ચળવળ અને ગ્રામ સેવાના કાર્યમાં જોડાયા હતા. ગ્રામસેવક વિદ્યાલય વર્ષોમાં એક વર્ષ સુધી અધ્યાપક કર્યો છે, ભાવનગર મહુવા ટ્રામવેના ભાડા વધારાના આદેશનમાં કામ કર્યું હતું.

૧૯૩૮-૩૯ રાજકોટ સત્યાગ્રહની બાંધી લડતમાં ભાગ લીધો, જેલવાસ ભોગવ્યો લડતમાં તેમના ઉપર ખૂબ માર પડ્યો હતો અને ત્રાસ વિતાડ્યો હતો. છતાં તેઓ અડનમ અને અડગ રહ્યા. પ્રજા પરિષદના અધિવેશનમાં આગળ રહી કામ કર્યું. બાદી પ્રવૃત્તિને અધ્યાપક કર્યા બાદ ભાવનગરમાં ગ્રામોદ્યોગ પ્રવૃત્તિ અને વાતાવરણ ઉભા કર્યા. જેતાવાશના આદેશનમાં શરૂઆતમાં મુશ્કેલીમાં રહી અને પાછળથી સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાં કોંગ્રેસના આદેશ મુજબ પોતાની રીતે માણસોના વિસ્તારમાં તારના દોરડાંઓ કાપવા અને શાંભલાઓ ઉમેડવા, ટ્રેઇનો ઉચ્ચાવવી અને લૂંટવી, ટપાલો લૂંટવી, પોલીસ થાણા લૂંટવા વગેરે પ્રવૃત્તિઓ કરી. ઉમરાળાની જેલમાંથી ૧૪ પૌડની લોખંડી ખેડી સાથે અને બીજી વખત પોલીસ થાણામાંથી પોલીસ મેનોની વચ્ચેથી નાસી છૂટ્યા હતા. ૧૯૪૭માં જૂનાગઢની લોક ક્રાંતિમાં આરજી હક્કમતના સેનાની તરીકે શ્રી પુરોહિતે શૈર્ષ

અને હિમતલયું કામ કર્યું. ફરી ૧૯૪૮માં કાશી વિદ્યાપીઠમાં જોડાયા અને ૧૯૪૯માં શાસ્ત્રીની ઉપાધિ મેળવી. પરીક્ષાના છેલ્લા વર્ષમાં પ્રાચીન હિંદુ રાજસત્ત્વ વિષય ઉપર નિબંધ લખ્યો છે. ૧૯૪૬ થી ૧૯૫૭ સુધી રેલવેના કર્મચારીઓના મંડળમાં કામ કર્યું. છેલ્લે રાષ્ટ્રીય રેલવે મજદુર સંઘમાં મંત્રી તરીકે કામગીરી બળતી છે. અમરેલી જિલ્લાની સહકારી પ્રવૃત્તિના પ્રણેતા છે.

શ્રી રતિલાલ મુંદરજી શાહ:-વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના અમરેલી પ્રાંત પ્રજામંડળના મંત્રી તરીકે અને અમરેલી જિલ્લા કોંગ્રેસના મંત્રી તરીકે કામ કર્યું. વડોદરા રાજ્યની વેચાણ વેરાની લડતમાં તથા શિક્ષકોના પ્રશ્નો માટે તેમની સાથે રહી લડત આપી. સને ૧૯૧૦ અને ૧૯૪૨ની સત્યાગ્રહની લડતોમાં ભાગ લીધો. આઝાદી પછી જૂનાગઢની આરજી હક્કમતમાં કાર્ય કરેલું હતું. અમરેલી સમર્થ વ્યાયામ મંદિર, સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં, બીડી કામદાર મંડળ, બસના કામદારો, વેપારી પેઢીમાં કામ કરતાં નોકરોના યુનિયન સ્થાપ્યા અને પ્રમુખ ઉપપ્રમુખ તરીકે કામ કર્યું. અમરેલી જિલ્લા મધ્યસ્થ સંઘના ડિરેક્ટર, હોમગાર્ડ કમિટિના સભાસદ કમાણી ફોરવર્ડ હાઇસ્કૂલના ટ્રસ્ટી, રચનાત્મક ગૃહઉદ્યોગ અને મહિલા હિતપ્રવૃત્તિઓમાં રસ લીધો. અમરેલી જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષક સંઘની સ્થાપના કરી અને તેના પ્રમુખ તરીકે આજ સુધી કામગીરી કરી.

શ્રી વલ્લભાઈ પોપટલાલ પટેલ:-શ્રી વલ્લભભાઈ પોપટલાલ પટેલનો જન્મ ગોંડલ તાલુકાના કોલીયડ ગામે તારીખ ૨૩-૩-૧૯૨૩ના રોજ થયેલો. તેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ ધોરાજીમાં મેળવી, અર્ધશાસ્ત્રના વિષય સાથે ૧૯૪૭માં બી. એ ની ઉપાધિ મેળવેલી. બી. એ થયા ૧૯૪૯માં તેમણે એલ. એલ. બી. અને એચ ડી સી. બન્ને ડીગ્રીઓ મેળવી આગળ એમ.એ. સુધીના અભ્યાસ પાલુ કર્યો.

સહકારી પ્રવૃત્તિના જાંડા અભ્યાસી તરીકે અને પ્રગતિશીલ એડ્યુટ આગેવાન તરીકે તેઓ પાયાના કાર્યકર તરીકે કામ કરતા, સંઘના પ્રતિનિધિઓએ તેમની સહકારી પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેની જાંડી સૂઝ તથા નિસ્વાર્થ ભાવના જોઈ તેમને આ સંઘનું સંચાલન ૧૯૫૯-૬૦ થી સોંપ્યું. આજે તેઓ સંઘના પ્રમુખ તરીકે ચાલુ જ રહ્યા છે. સંઘે તેમની નેતાગીરી નીચે અપ્રતિમ પ્રગતિ કરી છે.

જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ થયા પછી જિલ્લા પંચાયતની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ, જેવી કે ખેતી, માધ્યમિક વિકાસ, શિક્ષણ, સહકાર, આરોગ્ય અને સમાજ કલ્યાણ વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓએ જાંડા રસ લઈ પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપ્યો છે. શ્રી વલ્લભભાઈ ફક્ત ગામડાના જ નેતા રહ્યા છે તેવું નથી. તેઓ શહેરની શૈક્ષણિક અને અન્ય સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સક્રિય રસ લઈ રહ્યા છે. શહેરના ઔદ્યોગિક અને આર્થિક વિકાસ માટેના પણ તેમના પ્રયાસો જાણીતા છે. આવા એક નિખાલસ, નિર્મલ, નિરાભિમાની અને નૂતન રાજકોટ જિલ્લાના નવજુવાન ધડવૈયા શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ કુશળ વહીવટકર્તા, એન્કિંગ અને સહકારીના જાંડા અભ્યાસી, દેશ અને દુનિયાના પ્રભોમાં જાંડી સૂઝ ધરાવનાર સચ્ચાઈભર્યા રાજકારણી અને માનવતાથી ભર્યાભર્યા અથાક લોકસેવકને આજે તો રાજકોટ જિલ્લો આદરથી જીએ છે.

શ્રી જયનંતભાઈ બટાદરીયા:-ખેડાના આ વેપારીએ કોંગ્રેસના અનેકવિધ કામોને પોતાના કરી તેમની શક્તિને પરિચય કરાવ્યો છે. સહકારી અને સંસ્થાકીય રચનાત્મક ક્ષેત્રે તેમની વેપારી બુદ્ધિ પ્રભાનો પરિચય કરાવે છે.

ત્વરિત કામ કરવાની તેમની પ્રણાલિકાને કારણે ભાવનગર લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે, જિ. ખ. વેચાણ સંઘના પ્રમુખ તરીકે, ભાવનગર જિલ્લા

પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે તેમણે જે કામગીરી બજાવી છે. તે પ્રશંસનીય છે. આજ તેઓ જિલ્લા પંચાયતના ઉપપ્રમુખ છે. સૌ કોઈ તેમની સામે આદરથી જીએ છે. જાહેર કાર્યકરો અને વેપારીઓ વચ્ચે તેઓ એક સાંકળ રૂપ બની રહ્યા.

શ્રી જોરસિંહ કવિ:-સાત ગુજરાતી સુધીનો અભ્યાસ, ખચપણથી ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતા તરફ સહજ રીતે વલણ હોવાથી એક જૈન મુનિ સાથે એક વર્ષ સુધી કઠોર દેહદમન કરીને રહ્યાં. પાછળથી વટવાણના કુલચંદભાઈને મળ્યા અને તેમના સહવાસથી મહાત્મા બાંધીજીના પરિચયમાં આવ્યા. એ પછી સત્યાગ્રહની લડતમાં તેમના પતિન સાથે જોડાયા, તેમણે ખાખરેચી, લીંબડી, રાજકોટ, ધ્રોળ અને વિરમગામ સત્યાગ્રહમાં ભાગ લીધો હતો. અને સાખરમતી, જેલમાં, યરવડા જેલ, વીસપુર, રાજકોટ, ધ્રાંગધ્રા અને પાલીતાણાની જેલમાં સાતેક વર્ષ ગાળ્યા હતા. ૧૯૪૪ માં માનવ રાહત મંડળની સ્થાપના કરી હતી. હજારો રૂપિયાનો ફાળો કરી દુષ્કાળ વખતે સસ્તા અનાજની દુકાનો ખોલા હતી તેમણે કન્યાશાળા, લોકશાળા, જાહેર પુસ્તકાલય, વાંચનાલય, શ્રમશિબિરો, શ્રીષ્ઠશિબિરો વગેરેમાં એમની સેવાઓ નોંધાયેલી છે. ગોહિરગાડના રાજકારણમાં એક બાહોશ વ્યક્તિ તરીકે આજે પણ તેને લોકો યાદ કરે છે.

શ્રી જોરસિંહ નારસિંહ ગોહેલ:-ભાવનગર જિલ્લાની સહકારી પ્રવૃત્તિમાં જે કેટલાંક અગ્રણીઓની સેવા પડી છે તેમાંના એક જસપરાના વતની શ્રી જોશભાઈ ગોહેલ સાન ગુજરાતી અને ત્રણ અંગ્રેજીનો અભ્યાસ પણ છેક શરૂઆતથી જસપરા પંથકના ગામડાઓમાં એક તલાટી તરીકેની સામાન્ય કામગીરી દરમિયાન એમણે જે મુગી સેવા કરીને યશસ્વી કારકીર્દી પ્રાપ્ત કરી અને સહકારી પ્રવૃત્તિ દ્વારા ગામડાનો વિકાસ થવાની એની એકમાત્ર શ્રદ્ધાને કારણે તેઓ જિલ્લા લેવલે પહોંચી શક્યા છે.

શ્રી પ્રસન્નવદનભાઈ મહેતા :-શ્રી પ્રસન્ન-
ભાઈના જાહેર જીવનની શરૂઆત ૧૯૪૨ની લોક-
ક્રાંતિથી થઈ તેમણે ૧૯૪૨ની ભારતની આઝાદીની
જાડમાં સારો એવો ફાળો આપ્યો. થોડા જ સમય
કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધો. ગંધી સાહિત્યનો વિગતવાર
અભ્યાસ કર્યો અને જેમ જેમ એ સાહિત્ય પચાવતા
ગયા તેમ તેમ તેમના વિચારોમાં ગાંધીવાદો ખુનિયાદ
નખાતી ગઈ અને આ વિચારો રૂઢ થતાં જ ગાંધી-
વાદી કાર્યક્રમ અપનાવી કાર્ય શરૂ કર્યું.
આ દરમિયાન મજૂર પ્રવૃત્તિ તરફ તેમનું મન ઢગળતા
લાગ્યું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યમાં શ્રી જગુભાઈ પરીખના
માર્ગદર્શન નીચે મજૂર પ્રવૃત્તિમાં પડવા માંગતા કાર્ય-
કરોનો એક તાલીમ વર્ગ શરૂ કર્યો. તેમાં શ્રી પ્રસ-
ન્નભાઈ જોડાયા અને સફળતાપૂર્વક તાલીમ લીધી.
કેએસના કામમાં તેમને ઉત્તરોત્તર સફળતા મળતી
ગઈ ભાવનગર જિલ્લા કેએસના મંત્રી બન્યા.
તેઓના કાર્યક્ષેત્રની પ્રદેશ કેએસે પણ કદર કરી
અને પ્રદેશ કેએસ સંમાનના મંત્રી તરીકે વરણી થઈ.
તેઓએ સહકારી પ્રવૃત્તિનું કામ વિશાળ પાયા પર
કર્યું છે. ગૃહ નિર્માણ મંડળીઓના સન્નમાં તેમણે
વિશિષ્ટ કામગીરી બજાવી છે અને ગુજરાત રાજ્યનું
ફેડરેશન બનાવવામાં પણ સફળતા મળી છે. સંખ્યા-
બંધ સહકારી જિલ્લા કક્ષાની મંડળીમાં તેમણે કામ-
ગીરી કરી છે અને કેટલાકના પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ
રહીને પોતાની સેવાનો લલ આપ્યો છે.

શ્રી પ્રસન્નવદન મહેતા લોકસભાના સભ્ય છે. વહી-
વટના અનુભવી અને શિસ્તના ચાહક છે. સ્વમાન,
અડગતા, સંયમ-નિયમ અને ધાર્મિક સરકારોનું પાન
હક ગણપુર્થીમાંથી મળ્યું છે. ને સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ
સમાન છે.

શ્રી દ્વા.કા.દાસ મોહનલાલ પટેલ :-જન્મ
અમરેલીમાં થયો અમરેલીની પ્રાથમિક શાળામાં
ગુજરાતી એથા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કરી અમ-

રેલી હાઇસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કર્યો
હતો. અને ત્યરપછી પુના ફરગ્યુસન કોલેજમાં
ફર્સ્ટ ઈયર સાયન્સનો અને પછી પુના ખેતીવાડી
કોલેજમાં ચાર વર્ષ અભ્યાસ કરી, સને ૧૯૪૨ માં
ખેતીવાડી ગ્રેજ્યુએટ થયેલ છે. ખેતીવાડી ગ્રેજ્યુએટ
થયા પછી અમરેલીમાં તેમના દાદા સ્વર્ગસ્થ રાજરત્ન
વીરજીભાઈ શી.દાસે સને ૧૯૨૧ માં સ્થાપેલ વીરજી
શીવદાસ એન્ડ સન્સની પેઢીમાં કમીશન એજન્ટ
તરીકે કામ કરેલ છે, અને સાથે સાથે અમરેલીમાં
તેમજ રાજસ્થળી ગામે જે પોતાની ખેતી છે તેના
વિકાસ માટે કામ કરી રહેલ છે. પોતાના કમીશન
એજન્ટ તરીકેના તથા ખેતીવાડીની મશીનરી અંગેનો
ધ્યાને જે સને ૧૯૦૮ થી ચાલતો હતો તેને વિક-
સાવવા ઉપરાંત જાહેર જીવનની પણ શરૂઆત
સને ૧૯૫૨નો સાક્ષ્ય શરૂ કરેલ છે. અને તેજ
સાલથી અમરેલી જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં સભાસદ
તરીકે તેમજ પ્રમુખ તરીકે ચુટાઈ આવેલે સને
૧૯૬૦ સુધી આઠ વર્ષ સુધી પ્રમુખ તરીકે સંતોષ
કારક રાતે કામ કરી આ જિલ્લાની સેવા બજાવેલ છે.

અમરેલી જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ તરીકેની
કામગીરીની સાથે સાથે સને ૧૯૫૭ થી અમરેલી
જિલ્લા સહકારી એન્કમાં ડાયરેક્ટર તરીકે અને પ્રમુખ
તરીકે બાજ સુધી કામ કરી રહેલ છે. અને આ
સહકારી એન્કને વિકસાવવામાં તનતોડ મહેતવ કરી
રહેલ છે. અને કોડીનાર સિવાય આ જિલ્લાના
તમામ તાલુકાઓમાં આ એન્કના શાખાઓ ખોલી,
સહકારી મંડળીઓના વિકાસ કરી રહેલ છે. અને
તે સરસ્વદાના આ જિલ્લાની ખેતી અને નાના
ઉદ્યોગોને વિકસાવવામાં બહોળો મોટો ફાળો આપેલ છે.
ગુજરાત રાજ્ય લેન્ડ મોર્ટગેજ એન્કમાં અમરેલી
જિલ્લામાં ડાયરેક્ટર તરીકે ચુટાણીમાં આ સાલથી
ડાયરેક્ટર તરીકે ચુટાઈ આવેલ છે ગુજરાત સ્ટેટ
કો-ઓપરેટીવ એન્કમાં શરૂઆતથી જ ડાયરેક્ટર
તરીકે કામગીરી સને ૧૯૬૨ થી ઈન્ડિયન સેન્ટ્રલ

ઝોડલ એન્ડ સીડલ કમીટીના સભાસદ તરીકે, અમરેલી ફેળવણી મંડળ જે સને ૧૯૪૨ થી અમરેલીમાં હાઈસ્કુલ, મિડલસ્કુલ, કોમર્શીયલ કાલાસીઝ તથા પ્રાથમિક શાળા ચલાવે છે. તેની મેનેજીંગ કમીટીમાં સભાસદ તરીકે, અમરેલી જિલ્લા વિદ્યાસભા જેના તરફથી આજ ચાર વર્ષથી આર્ટ્સ કોલેજ સાયન્સ કોલેજ અને આખરાં વર્ષથી કોમર્શીયલ કોલેજ ચાલે છે તે અમરેલી જિલ્લા વિદ્યાસભાના જમીન સંપાદન સમિતિના ચેરમેન તથા બાંધકામ સમિતિના ચેરમેન તરીકે કામ કરે છે, કોલેજો માટે તેમની દેખરેખ નીચે મુકતો બધાવવામાં તથા કોલેજોના વહીવટ અંગે દેખરેખ રાખવામાં અસરગ્રસ્ત કામ કરી રહેલ છે. તા. ૧-૪-૬૪ થી અમરેલી જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે કામગીરી બજાવી રહેલ છે.

શ્રી રમણીકલાલ કે. ધામી :-રાજકોટ જિલ્લાના પંચાયતના ઉપપ્રમુખશ્રી રમણીકલાલ ધામી ઉપલેટાના બાણીતા ધારાશાસ્ત્રી છે. ધામીએ વિદ્યાકાળ દરમિયાન નેતૃત્વની તાલીમ લીધી હતી તેમ ક્લબી સ્કાય, જિલ્લા સહકારી, સામાજિક, રાજકીય અને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે આજ તેઓ પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા છે. અખિલ સૌરાષ્ટ્ર ખેલ વિદ્યાર્થી મંડળના મંત્રી તરીકે શાંતના કુરિવાળે છોડાવવા તથા શિક્ષણક્ષેત્રે અભિરૂચી ફેળવવા યશસ્વી કામગીરી બજાવી છે. ૨૫૯ વક્તા અને સાચી હકીકતો રજૂ કરવામાં ક્યારેય કાંઈની શેઠમાં તણાયા નથી, પિતાનો ભક્તિ પરાયણ વારસો શ્રી રમણીકલાલમાં ઉતર્યો છે રાજકોટ જિલ્લા કેબ્રિસના મંત્રી, ઉપલેટા ખરીદ વેચાણ સંઘના પ્રમુખ, એ. આઈ. સી. સી. ના સભ્ય. કુટુંબનિયોજન રાજ્ય કાઉન્સિલના સભ્ય

ઉપલેટા લાયન્સ કલબના ઉપપ્રમુખ, ઇલેક્ટ્રીસીટીબોર્ડ રેટ કન્સલ્ટેટીવ કાઉન્સિલના સભ્ય રેટ, એગ્રીકલ્ચરલ કોમોડીટી કમિટિના સભ્ય, જિલ્લા પૂરવઠા સમિતિના સભ્ય, જિલ્લા પોલીસ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય, વિગેરે અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. લોકોના પ્રશ્નો ઉકેલવા ઠીક ભગૃતિ બતાવી અને છેલ્લા ૬૩ વર્ષમાં કેબ્રિસમાં ખેંચાયેલા યુવાન લોકોમાં શ્રી ધામીનો સમાવેશ થાય છે.

શ્રી બચ્ચુભાઈ (હીમતલાલ દામોદર-દાસ શેઠ) બોટાદ તેઓ સમાજ સેવાના કામમાં કાયમ અગત્યનો ભાગ લેતા આવ્યા છે. કુટુંબ સુખી વ્યવસાયે ખેતી, જીનિંગ ફેક્ટરી, વિગેરેના વહીવટ ચલાવે છે. હાલમાં બોટાદ તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ છે તેમને ત્યાં બોટાદ તાલુકાની ગ્રામ જનતાના પ્રાણુપ્રશ્નો ઉકેલવા તેઓ અવિરત શ્રમ દેવે છે. એટલું જ નહીં પરંતુ બોટાદની ખેતીની બચ્ચી ખરી સામાજિક સંસ્થાઓની કમિટિમાં તેઓ સેવાઓ આપી રહ્યા છે. કેબ્રિસનાં અનન્ય ભક્ત છે. પોતે પંચાયતના પ્રમુખપદે આવ્યા ત્યારથી તેમને મળતું વેતન તેઓ સ્વિકારતા નથી પરંતુ આ રકમમાંથી અર્ધી રકમ કેબ્રિસનાં કામમાં વાપરે છે. અને બાકીની રકમ બિમાર દર્દીઓને દવા અપાવવાનાં કામમાં વાપરે છે જેની વ્યવસ્થા પણ ખીન્નને સંપવામાં આવી છે. તે તેમનાં માટે ગૌરવ લેવા જેવી વાત જરૂર કહેવાય.

સ્વભાવે નમ્ર સરળ અને સાદા છતાં સમાજને ખુબ ઉપયોગી છે. આધુનિક સમયમાં પણ તેઓ દેવ અને મંદિરના દર્શનાર્થે નિયમિત જાય છે.

વિદ્વાનો, ડોક્ટરો, વૈદ્યો, લાયન્સ અને રોટરી પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો અને

જે તે ક્ષેત્રની વ્યક્તિઓ.

શ્રી ડો. ડા. લા. ત્રિભોવનરામ શાહ :-
સંસ્કારમાં કેટલાક ચિરાગ એવા હોય છે કે જે પર-
કાળે નિજનાં તેજ કૃત્રેષ વાપરી, સદાય જગ્યાપ્રજ્ઞતા
કરે છે. આ નિર્વાન દીપને દુન્યવી વાયગ ડોલ્બવી
શક્તિ નથી. એ આવા-એવનાં જગ્યોને મીધીને
પોતાના સેવા ને સ્વાર્પણના કાઠાળા કેડા લોંચથી
ખેડે છે. એ ગૃહસ્થ હોય છે પણ સંન્યાસીની
અદાથી જીવે છે એ વેપારી હોય છે, પણ વેપાર
એમના પર ઉપકારના હોય છે. એ શાહ હોય છે.
છતાં સેવકધર્મમાં સદાય રાચતા હોય છે. આવા
એક નિષકામ કર્મચોગી તરીકે આવનગરના મુક
સેવક શ્રી ડો. ડા. લા. ત્રિભોવનરામ શાહને યેજી શકાય પાડી.
ભંડાગે અંત્યજન્મેના, વિભાયતી માલનો અદિકાર,
વિભાયતી કાપડની હોળી. પ્રભાત ફેરીપથ વાચનનો
પ્રચાર એ એમનાં નિજનંદનાં કામ હતાં છતાં શ્રી
ડો. ડા. લા. ત્રિભોવનરામ શાહને એક કામ તો કદી વીસરાશે નહિ અને
તે એક પૈસામાં દર્દીની માવજત કરતું મેતાશીરીને
નાકે આવેલું સેવામંડળ દર્શાવેલું !

શ્રી ડો. ડા. લા. ત્રિભોવનરામ શાહ :-
જેમ ૮૩ વર્ષ સુધી સેવા માટે કાયા બસી ને
સુગંધી પ્રસારી. તેઓના જ સિદ્ધાંતો હતા. દરજન
બાન, પ્રમાણિકતા, કરેકર, ઉદારતા આત્મસંયમ ને
ધર્મસંદિગ્ધતા.

અમલશ્રી ગણેશરામ હનિરામ (વીરપુર-
જભારામ આપનું) : જેમણે ૧૧-૧૨ અને તપથી
સંયમથી દિવાન રચી છે અને પોતાના ખેતરથી
જીવન દ્વારા જગતને પ્રેરણાકર બન્યા છે. સૌરાષ્ટ્રની
સાંસ્કૃતિક તત્વાગ્રણમાં સૌરાષ્ટ્રીયન પ્રજાનું વિશિષ્ટ
ગુણોએ બારે મોટું માન ઉભું કર્યું છે. સૌરાષ્ટ્રની
તીર્થભૂમિએ કેટલાક સંત રત્નોની જે બેઠ પરી તેમાં
અમલશ્રી ગણેશરામ આપનું નામ મોખરે ગણી શકાય.
સ્વયં પ્રેરણાથી એમણે ઉભી કરેલી દેવગીઓ ધર્મ
પ્રત્યેની પૂરી થકા અને રાષ્ટ્રમંત્રિની પ્રતિનિધિ કરાવે
છે. આ કુટુંબની સુજનતા અને દિવાવરીના દર્શન
તેમણે સૌરાષ્ટ્રમાં ઉભી કરેલી માનવતાની સુવાસ
પ્રચારાવલી હમારનો ઉગ્રંથી થાય છે.

નિસહાય માણસોની મુશ્કેલીઓ પૂરી મીને સમ-
જીને છુટે હાથે જે માણસો સંપત્તિ વાપરી નહોતે.
એવા વિરલ આત્માઓ બહુ ઓછા હોય છે.

વીરપુરમાં આવેલી જભારામઆપની જગ્યાનું
સર્જન સંચાલન અને સુંદર વહીવટ તેમની નિષ્ઠા
અને દીર્ઘદૃષ્ટિને આભારી છે. જભારામઆપના નામને
મહીમા અને તે જગ્યાના ખ્યાતી માત્ર સૌરાષ્ટ્ર-
ગુજરાતમાં જ નહિ પણ દેશવરમાં તેમની રાણીએ
અજવાળા પામ્યાં છે. જભારામઆપની મહા અને
અકિતથી પ્રેરણાને સેકડોની સંખ્યામાં આવતા
યાત્રીઓ અને અરજીઓ મોજન-પ્રસાદ તીથા વગર

ન જા્ય તેની સતત તકેદારી અને કાળજી રાખવામાં આવે છે. આ ધાર્મિક જગ્યાની વિશિષ્ટતા એ છે કે ભેટ આવેલી રકમનો કેવળ જગ્યા માટે જ ઉપયોગ કરવામાં નથી આવતો. જગ્યામાં ભેટ તરીકે મળતી રકમમાંથી જગ્યાની અનિવાર્ય જરૂરીયાતોને પહેાંચી વળ્યા બાદ બચતી રકમનો શિક્ષણ, આરોગ્ય અને અન્ય સામાજિક-ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં છુટથી ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. પૂ. શ્રી ગિરધરલાલબાપામાં રહેલી દિવ્યતાના દર્શન તેમણે કરેલા કાર્યો ઉપરથી થાય છે. તેમના સમગ્ર જીવન-કવનમાં પૂર્વસસ્કારની ઉત્કૃષ્ટતા દેખાઈ આવે છે. ધાર્મિક અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ જીવન સમર્પણ કરવાની અભિવ્યસ-થી જ જુદા જુદા હેતુઓ માટે તેમણે અનેક ટૂરો ઉભા કર્યા છે અને આ ટૂરો તરફથી અનેક વીધ સેવાની સુવાસ પ્રસરાવતી પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. રાજકોટમાં શરૂ થયેલી માતુશ્રી વીરબાઈ મહિલા કેલેજમાં શ્રી ગિરધરરામબાપાએ પાંચ લાખ રૂ. ઉપરાંતની સહાય આપી છે. જે તેનું ઉજ્જવળ દર્શાવે છે અને કુટુંબના જીવન સૌરભની પારાશીરી છે.

સોરઠ ક્ષત્રિનારણ્ય-સમિતિ તરફથી ક્ષત્રિનારણ્યની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવી. કેશોદમાં ટી.બી. હોસ્પિટલ શરૂ કરવામાં શ્રી ગિરધરબાપાએ સોરઠ ક્ષત્રિનારણ્યને રૂ. ૧૦૦૦૦ની ઉદાર સખાવત કરી સેવાસાવનાની અખડ જ્યોતને જલતી રાખી છે. શ્રી ગિરધરરામ બાપાએ લગભગ પચીસેક લાખના ટૂરો સમાજજીવનના જુદા જુદા થરના લેકોના ઉત્કર્ષ માટે ઉભા કર્યા છે. છતાં મહત્તાની કદી વાંચજનો કરી નથી રાજકોટ ખાતે ‘સેતુમંથ’ માતુશ્રી વીરબાઈ મહિલા કેલેજ, અદર્શનાથ ધામે ધર્મશાળા તથા અત્રપ્તેત્ર મથુરામાં ધર્મશાળા તથા અત્રપ્તેત્ર જેતા અનેક સંસ્થાઓ એમની પ્રેરણાને હર્ષ પાંગરતી જતી હોવા છતાં વિવ્રમાં પોતે ક્યંય છે નહિ એટલી પરાક્રમ્ય નિરાભીમાનીપણાને સદ્ગુણ કેળવે છે જે કામ પૂરવધર્મનું કામ થઈ રહ્યું છે. એ અધુ પૂ જજારામબાપાના તપનું ફળ

છે. સાધુ સેવાનું રૂપ છે. અને રોટલાનું પૂન્ય છે. એમ માનનારા આ ઉદાર મનોવૃત્તિવાળા કુટુંબમાં પરમાર્થિક જીવનનું રૂપ પ્રતિબિંબ નજરે પડે છે,

શ્રી નરેન્દ્રભાઈ નથવાણી :- શ્રી નથવાણી ૩૦ વર્ષ પહેલાં મુંબઈની વડી અદાલતમાં ધારા-શાસ્ત્રી તરીકે નેધાયા હતા. સ્વાતંત્ર્ય-યુદ્ધ ૧૯૩૨-૩૩ ના સત્યાગ્રહમાં તેઓ જેલમાં ગયા હતાં. શ્રી નથવાણીએ રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય ભાગ લીધો છે. ૧૯૪૭ના ઓગસ્ટમાં જીનાગઢ રાજ્યની આરંભી હકુમતમાં તેઓ કાયદા ખાતાના પ્રધાન હતા. જાન્યુઆરી ૧૯૫૦ થી માર્ચ ૧૯૫૨ સુધી શ્રી નથવાણી હંગામી સાસદમાં સોરઠ જિલ્લામાંથી ચુંટ-યેલા કોંગ્રેસી સંસદ સભ્ય હતા. તે પછી તેઓ લોકસભાના (૧૯૫૨-૫૭) સભ્ય હતા.

૧૯૫૫માં તથા ૧૯૫૮માં કંપનીઝ વિવ્રની જોગવાઈઓ વિષે વિચારણા કરનારી સંયુક્ત પ્રવર સમિતિના અને અંદાજ સમિતિના સભ્ય હતા. શ્રી નથવાણી ગુજરાત રાજ્યની આયોજન સમિતિના સભ્ય હતા. તેઓ પ્રિન્ડિપન કાર્મન-તેલ ઓઈ અફ્રિકાના એક સ્થાપક સભ્ય છે. એ કાઉન્સીલના તે વખતના પ્રમુખ શ્રી બગરતરાય મહેતા સાથે તેમણે ૧૯૬૦ માં આફ્રિકાનો પ્રવાસ કર્યો હતો.

શ્રી નરેન્દ્રભાઈ એક શાંત રચનાત્મક અને તેજસ્વી કાર્યકર છે. તેમની પ્રવૃત્તિ, આવડત કૌશલ અને બુદ્ધિમત્તા સંગીન છે. અત્યારે મુંબઈની વડી અદાલતના વજારાના ન્યાયમૂર્તિ તરીકે સેવા આપી રહ્યા છે.

અગ્રગણ્ય વૈદ્યગજ

રવ. વૈદ્ય નવનીધરાય હરજીવનદાસ મહેતા :- પુરુષાર્થ, જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ધગશ અને સખા પરિશ્રમના પરિણામે, માનવી પ્રગતિના સોપાનો ભરી એક

આગેવા ઇતિહાસ સર્જી શકે છે તે મુ. શ્રી વૈદ્ય નવનીતરાય હરજીવનદાસ મહેતાની જીવનચાત્રના કેટલાક પૃષ્ઠો આપણને કહી ન્ય છે.

સ્વ. નવનીતરાય હરજીવનદાસ મહેતાનો જન્મ ઉમરાળામાં થયેલો. નાની ઉંમરે પિતાનું છત્ર ગુમાવ્યું. મામાનો વ્યવસાય વૈદ્યક અને કરિયાણાનો હોઈ ચાર અંગ્રેજી સુધીનો વિદ્યાભ્યાસ કરી વૈદ્યક અને વનસ્પતિનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો પુરુષાર્થ આદર્યો. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં વૈદ્યકનું સ્થાન અનોખું હોવાના કારણે જ્ઞાનપિપાસુ જીવે સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ જીવાનસિદ્ધજી જશવંતસિદ્ધજી પાઠશાળામાં શરૂ કર્યો અને ત્યાર બાદ સ્વ વૈદ્યરાજ ભદ્રીશંકર રામશંકર ભટ્ટ પાસે આયુર્વેદિકતા ગ્રંથોનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. સંવત ૧૯૭૪ની સાલમાં પોતાના નાનાભાઈ શાંતિલાલ હરજીવનદાસ મહેતાને સાથે રાખી સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો અને ધીમે ધીમે એમાં પ્રગતિ કરતા ગયા. થોડાજ સમયમાં બાળકોના દર્દોનાં નિષ્ણાત તરોફની કીર્તિ સંપાદન કરી અને બાળકોના દર્દો માટેની આજ પછી પ્રખ્યાતિની ટેલ પર મિરજતી કાઠિયાવાડી બાલમૃત સેગડીનું નિર્માણ કર્યું. વૈદ્યકિય ધંધો ઉપરાંત વનસ્પતિ માટેનું સાર સંચાલન કર્યું. તેમનું વનસ્પતિશાસ્ત્રનું જ્ઞાન અગાધ હતું. જ્યારે જ્યારે કોઈ સંદિગ્ધ વનસ્પતિ માટે કોઈને શકા થતી તેમાં વૈદ્યકિય ધંધાવાળા ભાઈએને તેઓ સાર માર્ગદર્શન આપી તેમની શંકાનું સાચી રીતે સમાધાન કરી બતાવતા. આવા અનુપમ જ્ઞાનનો લાભ એમણે ભાવનગરની જીવજીવદાસ પ્રભુદાસ પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને જીનાગઢ ગીરનારના જંગલોની વનસ્પતિ દર્શનથી કરાવી આપ્યું હતું. આજ રીતે વૈદ્યકિય ચિકિત્સાનો તેમજ નિદાનનો લાભ ભાવનગર તથા આજુબાજુના ગામેમાં સારી પ્રશંસા મેળવી. રૂસ રસાયણ, ભરમોની બનાવટની વિદ્યામાં પણ તેમણે સારી એવી નિપુણતા મેળવી હતી. આખીય જિંદગી વૈદ્યકિય જ્ઞાન સંપાદન અને સમ-

પંજુમાં કાઢી. જીંદગીની ક્ષિતિજ પર પહોંચતા પહેલાં જ દમના રોગી બની ગયા અને એજ બિમારીના ભોગ પજી ઇ. સ. ૧૯૯૯ ની સાલમાં થયા.

એમના અવસાન બાદ એનો વ્યવસાય એમના પુત્ર નારણદાસે સંભાળી લીધો. તેમાં એમણે પણ સારી પ્રગતિ કરી. પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કરી, આજુબાજુના વિસ્તારમાં એમની ફોરમ પ્રસરે એ પહેલાંજ એ ફક્ત ૩૮ વર્ષની કુમળી ઉંમરે જ કરમાઈ ગયું. આજે પણ એ માનવીની પ્રતિષ્ઠા લોકોમાં એવી જામેલી છે કે એમના પુત્ર કૃષ્ણલાલ નાની વયથી આખી પેઢીનું સંચાલન કરી રહ્યા છે જતાંય “ભાર” ઓઠો લાગે છે. એમની પ્રખ્યાત કાઠિયાવાડી બાલમૃત સેગડી આજે એ પિતા પુત્રનું સાચું સ્મારક આજ પણ ભાવનગરનાં આંબાચોકની દવાખાનામાં રચાયેલું છે. અન્ય બનાવટો ઉમેરાતી ન્ય છે.

સ્વર્ગસ્થ યુનીલાલ જીવનદાસ મહેતા:-

આપણે આગળ વધી અન્યના જીવનમાં યાદના પગલા પોતાના સુકૃત્યોથી પાડી ન્ય એવા પુરુષો આજનાં જમાનામાં ખૂબ ઓછા સારાં છે. ભાવનગરના જાણીતા વકિલ સ્વ. નંદલાલ પરમાણુદાસ મહેતાની જાયમાં, શૈયવધી જ માતાપિતાનું સુખ ગુમાવી બેઠેલા શ્રી યુનીલાલભાઈએ એમના જીવનની વિકાસ માત્રાના એક પછી એક સોપાન સર કર્યા હતા.

ભાવનગરની કપોળ ખોર્ડીંગના સેક્રેટરી તરીકે વર્ષો સુધી એમણે સેવા આપી. તદ્ઉપરાંત કપોળ જાતિમાં પણ વિવિધ ક્ષેત્રે એમની સેવા જાણીતી છે. મુંબઈમાં વિલેપાર્કમાં રથપાયેલા “સત્સંગ મંડળ” માં એમનો ફાળો ધણો મોટો હતો. ધર્મ પ્રત્યેની એમની ભાવના ધણી ઉંચા પ્રકારની હતી અને જીવનની અંતિમ ઘડીએ ચિનમાં પ્રભુ સ્મરણ સીવાય બીજી કશીજ વસ્તુને સ્થાન ન હોતું મળ્યું. એમના સામાજિક સેવાએ, ભકતિવાદ, પરંપરા વૃત્તિ,

કૌટુંબિક વાતસલ્ય અને સતત પ્રવૃત્તિશીલ રહેવાની શક્તિએ આજે પણ એ અનેકના જીવનની પ્રગતિના પથદર્શક બની અનેકના હૈયામાં જીવી રહેલ છે.

ડા. મગલાલ જી. ગોંડલીયા: પોતાના વડવા-ઓના ગામ જેતપુરથી આવીને બગસરામાં એક ખિસ્તી ડોક્ટરના દવાખાનામાં કંપાઉન્ડર તરીકે નોકરી કરનાર એક ઉત્સાહી યુવાન મગલાલ ગોંડલીયાનું જીવન સૌરાષ્ટ્રના ચેતનવંતા જીવનની એક યથા કક્ષગી સમુજ છે. કંપાઉન્ડરમાંથી ડોક્ટર બન્યા પછી બગસરાના એક યશસ્વી ડોક્ટર તરીકેની કારકીર્દી ઉભી કરનાર અને સમાજ જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રે આગેવાની ભોગવી સુવાસ પ્રસારનાર ડોક્ટર સાહેબનું જીવન ખુબજ પ્રગતિ અને આશાઓનું પ્રતિક છે. ભારત સ્વતંત્ર થયા પછી બગસરાના પ્રથમ મ્યુનિસિપાલિટીના બોર્ડમાં પ્રમુખ તરીકેની સેવા બજાવી ચુક્યા છે, અને બહુ રગમથી જ્ઞાન ભાતી બગસરામાં કન્યાશાળા હોસ્પિટલ વગેરે સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી છે.

દરબારના સમયમાં પણ તેમના સાથે દેશ વિદેશમાં સાથે રહી પોતાના તબીબી અનુભવોના જોડાણ પ્રાપ્ત કર્યા છે, વળી સ્વભાવમાં રહેતી સરળતા અને લોકલાગણીના કારણે ધણું જ બહોળું મિત્રમંડળ ધરાવે છે. પોને ધારે તે કામ પાર પાડવાની તેમની લગન આવકારદાયક છે. સૌરાષ્ટ્રના લોકસાહિત્યના પણ પ્યાસી છે. લોકકવિ ભક્ત કવિથી કાગ, શ્રી મેરુલા તથા ગિંગળશી ગદરી જેવા આપણા કવિઓના તેઓ પરમ મિત્ર છે. બગસરામાં આપ સમાજમાં તેમનું સ્થાન હંમેશા સર્વોપરિ રહ્યું છે. લોકોના સંપર્કમાં આવી પોતાની મિજવાનીથી સામા પક્ષેથી ફંડ એકઠું કરવાની કળા એ તેમની એક વિશિષ્ટતા છે. તેઓ પોતાની આ કળાના બળે સમાજના અનેક કામો કરી આપવા સમર્થ બન્યા છે. ડા. મગલાલ જી. ગોંડલીયા બગસરા જેવા નાના ક્ષેત્રમાં

હોય નહિ તો તેમનામાં રહેલી શક્તિઓ ધણેજ વિકાસ સાધી શકે તેવી આશારપદ છે, બગસરાની ભગભગ સંસ્થાઓને તેમનો આ શક્તિનો લાભ મળતો રહે છે.

એક વંદનીય વિભૂતિ:-સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ સદા સોહાગણ્ય છે. તેણે આજ સુધીમાં અનેક વંદનીય વિભૂતિઓને જન્મ આપ્યો છે. યોગ, અધ્યાત્મ, તરચિતન, ધર્મ, નીતિ, સાહિત્ય કલા આદિ ક્ષેત્રમાં આજે જે કંઈ પ્રગતિ થયેલી જોવાય છે, તે આ વિભૂતિઓને આભારી છે. આજે એવી જ એક વિભૂતિ આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મધુરંધરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

એ ત્યાગી છે, સંત છે, જ્ઞાનની ગંગા છે અને નમ્રતા તથા પ્રસન્નતાની જીવંતી ભગી મૂર્તિ છે. એ સહુને સમભાવથી નિહાળે છે, સહુના કલ્યાણની કામના કરે છે અને નાની-મોટી અનેક વ્યક્તિઓના સંશયોનું નિવારણ કરીને, તેમનામાં અપૂર્વ આત્મ-શ્રદ્ધાનું બળ રેડે છે. એ વંદનીય વિભૂતિનું નામ છે-

આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મધુરંધરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

પોતાનું સંસારી નામ ધીરજસાહ દણું જન્મ ભાવનગરમાં થયો. તેમણે તેર વર્ષની બાળવયે સંસારનો મોહ છોડ્યો, પૂજ્ય પિતા પીતામ્બરદાસ સાથે શ્રમણાવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યો અને શાસ્ત્રધ્યયન તથા ચારિત્રનિર્માણમાં પોતાનું ચિત્ત પરાવ્યું. દાદાગુરુ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ, દીક્ષગુરુ શ્રી વિજયઅમૃતમૂર્તીશ્વરજી મહારાજ તથા ગણિયવં શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની પવિત્ર નિશામાં તેમણે જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેનો અનુપમ વિકાસ સાધ્યો તેઓ શાસ્ત્ર-શિદ્ધાન્તમાં પ્રવીણ થયા, બ્યાન કરણમાં વિશારદ બન્યા, કાવ્યરચનામાં ક્ષણગતા દર્શાવવા લાગ્યા, દર્શનશાસ્ત્રમાં અત્યંત પ્રતિભાને,

પરિચય આપવા લાગ્યા, તથા જ્યોતિષાદિ અન્ય વિદ્યાઓમાં પણ નૈપુણ્યનો ચમત્કાર દર્શાવવા લાગ્યા. કોઈને કલ્પના ન હતી કે સૌરાષ્ટ્ર ભાવનગરના એક સામાન્ય સ્થિતિના વણિક કુટુંબમાં જન્મેલો ધીરજ-લાલ બાળવયમાં ત્યાગી-વૈરાગી બનીને ટૂંક સમયમાં જ પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં આટલે, પ્રભાવ પાથરશે ! પણ ખરેખર ! તેમ અન્યુ અને તેણે હજારો હૈયાને જીતી લીધાં. તેમનું સાહિત્ય-સર્જન ધણું વિશાલ છે અને તે વિવિધ વિષયોને વિશદતાથી રૂપરૂપનારું છે.

સુરિ સમ્રાટ આચાર્યશ્રી વિજય નેમિસુ-રૌંધરજી :-મહુવામાં દોશી કુટુંબમાં જન્મ થયો બાળક નેમચંદ લખુવા કરતાં રમતના શોખીન હતા યૌવનને આંગણે વેશ્યાગી વાનો ચાલતી ત્યાં એક અરનવો પ્રસંગ અન્યો સદાનો શોખ લાગ્યો. અને એક દિવસ જેમાં હારી જવાથી જીવન હારી જવા જેટલો સ્તાપ થયો અને નેમચંદલાલના અંતરમાં ધર્મનો નાદ ગુંજવા લાગ્યો માતા પિતાની રળ મળે તેમ નહોતી સુકિત પૂર્વક રાતો રાત ઉંઢ ઉપર સ્વાર થઈ મિત્ર સાથે ભાવનગર પહોંચ્યા શાહનના શણગાર શાંત મૂર્તિ સાધુ પુંગવોમાં શ્રેષ્ઠ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજને દીક્ષા માટે પ્રાર્થના કરી માતા પિતાની રળ સિવાય એ મુનિરાજ દીક્ષા આપતા નહોતા પોતે સં. ૧૯૪૫ના જેઠ સુદિ સાતમે સ્વયં સાધુવેશ પહેરી લીધાને ગુરૂના આશીર્વાદ માગ્યા મુનિ નેમવિજયજી ગ્રહ સેવા અને અભ્યાસમાં લાગી ગયા વિદ્વાન બન્યા ૧૯૬૦ માં ગણિતપદ્ધતિ વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા સં. ૧૯૬૪ના શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના અધિવેશન સમયે ભારતભરના જૈનોની હાજરીમાં મુનિશ્રીને આચાર્ય પદવીથી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા જૈન સંઘના ઘડતરમાં તેઓશ્રીનો મહત્વનો ફાળો છે

આચાર્યસુરિશ્રી અમૃતસુરિધરજી મહારાજ :- બોટદના વતની ૧૯ વર્ષની વયે જૈન ધર્મની દિક્ષા લીધી, દેશમાં ઘણા જાગોમાં ફરવાનો પ્રસંગ

સાંપડ્યો. સાહિત્ય, નીતિશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ અને જ્યોતિષના પ્રખર અભ્યાસી અને વિદ્વાન છે. આજ બેતેર વર્ષની ઉમરે પણ એક યુવાનની માફક ચાદ કલાક કામ કરે છે. પ્રેરણા અને આદેશથી પાલીતાણા, બોટાદ, અમદાવાદ, મુંબઈ વિગેરે સ્થળોએ હપાશ્રયો, જૈન દેરાસરો અને ધર્મની ધમારતો ઉભી થઈ છે. હાલમાં પાલીતાણામાં શત્રુંઘ્ય વિહારમાં ખીરાજે છે. તેઓએ મુખ્યમાં જૈનસાહિત્ય વંધક સભાની સ્થાપના કરી છે આ સભાએ આજ સુધીમાં ૫૧ ગ્રંથો પ્રગટ કર્યા છે.

મહંતશ્રી દેવગીરીજી :-શ્રી ઘેલા સોમનાથના હાલના મહંતશ્રી દેવગીરીજી વિરગીરીજીનો જન્મ ઘેલા સોમનાથની પાસે એક ફાંગ દૂર પીપળીયા ગામે થયેલ છે. તેમજ ગુજરાતી તેમજ અંગ્રેજી શિક્ષણ જસંજ મુકામે લીધેલ છે તેમજ સંસ્કૃત તેમજ સંપ્રદાયિક વિદ્યાનો અભ્યાસ તેમના પૂજ્ય પિતાશ્રી વિરગીરીજી મહારાજ પાસે તેમાં પણ પ્રવિણતા મેળવેલ છે મહંતશ્રીના મોટાભાઈ સેવાગંજી હાલના ઉમરગા ગામમાં શ્રી ધોળાનાથ મહાદેવની જગ્યામાં મહંત તરીકે કામ કરે છે. મહંતશ્રીની નીમણુક થતાં ગૃહસ્થાશ્રમનો, સંપ્રદાય અનુસાર ત્યાગ કરી ફક્ત શ્રી ઘેલા સોમનાથ દાદાના પૂજન અર્ચનમાં સમય વ્યતિત કરી લાંબા સમયથી આત્મ કલ્યાણ કરી રહેલ છે તેઓ મહંતશ્રી તરીકે આવ્યા પછી જગ્યામાં ઘણો જ સુધારો વધારો અને યાત્રાળુ માટે રહેતા માટે તથા સુતા બેસવા માટે તન તોડ મહેનત કરી આ જગ્યાને ઘણી જ ઉચ્ચ કક્ષાએ તીર્થરૂપ બનાવેલ છે યાત્રાળુ ભાર્ગવો માટે અન્ન-ક્ષેત્ર ખુદ્દુ મુકવામાં આવેલ છે સૌરાષ્ટ્રના દરેક સુદા ભાર્ગવોને સુવીદીન છે.

શ્રી હરિહર મુનિ મહારાજ :-ભાવનગરમાં એક છુપા સંતરત્ત તરીકે જાણીતા એવા અને કેટલાંકે શિષ્ય સમુદાય વચ્ચે નિરપૂઠી જીવન જીવી

રહેલા શ્રી મુનિ મહારાજ આજીવન બાલબ્રહ્મચારી છે. બચપણથી જ સંસારનો વૈરાગ્ય લાગ્યો, માનવ જીવનને સાર્થક કરવા નાની વયમાં જ મનોમંથન ગળ્યું. ધાર્મિક તીર્થોને પ્રવાસ કર્યો, સંત મહાત્માઓના સમાગમમાં આવ્યા. વર્ષોથી મૌનવ્રત ધારણ કરેલ છે, સમ સિવાય બીજું કંઈ ખોલતા નથી. ન્યાત જાતના બેદલાવ નથી. મેટ્રીકનો અભ્યાસ પડતો મૂકી રામનામનું રટણ શરૂ કર્યું. આજ સુધીમાં પાંત્રીસ કરોડથી પણ વધારે રામનામ લખી નાખ્યા છે. બજન કીર્તન અને સત્સંગ મંડળોમાં તેમની હાજરી અચૂકપણે હોયજ. ઘણાજ ઉંડા તત્વજ્ઞાની છે. દીનદુઃખી માણસોની સેવામાં અને યોગસાધનામાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે. તેમના સત્સંગનો લાભ લેવા જવો છે.

શ્રી નરોત્તમદાસ નાથાભાઈ શેઠ (મહુવા)
મહુવાના જાહેર જીવનમાં કિમતી ફાળો આપીને મહાંજનના આદરણીય મહાનુભાવ તરીકે, મ્યુનિસિપાલિટીના ઉપપ્રમુખ તરીકે, ગૌશાળાના ટ્રસ્ટી તરીકે, બાલમંદિરના આદર્યાપક તરીકે સાર્વજનિક નિરાશ્રીત ફંડના વ્યવસ્થાપક તરીકે, શ્રી મહુવા કેળવણી સહાયક સમાજના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે તેમજ શાંતિ સમાજ કે ધાર્મિક સંસ્થાઓના ઓનરરી સંચાલક કે માર્ગદર્શક તરીકે જુદી જુદી જવાબદારીઓ સભાળીને લાક્ષણિક રીતે જાત પાડતી સેવાઓ પોતે આપી સહુની માનભરી લાગણીઓના અધિકારી બન્યા છે. તેઓશ્રીનું શુભનામ આજે પણ સહુને હોઠે અન હૈયે રમી રહ્યું છે.

જગત પ્રવાસી:-વડીઆથી ૭ માઇલ દુર આવેલ બેંસણ તાલુકાના ગળથ ગામના વતની શ્રી કાળુભાઈ ખસીયા જેમણે જગતના અનેક દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ છે. છેલ્લે રશિયાનો પ્રવાસ રશિયાની સરકારે સમેથી જ આ જગત પ્રવાસીને જોવા આમ ત્રણ આપ્યું હતું. તેમાંના જગત પ્રવાસ સભ-

ધેનું સાહિત્ય મુંબઈમાં તાજેતરમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. શ્રી કાળુભાઈ ખસિયાએ પોતાની તમામ મિલકતની રકમ પોતાની જ્ઞાતિની બોર્ડિંગમાં અર્પણ કરેલ છે.
(ત્રિભોવન કટારીયાના સૌજન્યથી)

શ્રી કલ્યાણજીભાઈ સોપારીયા:-શ્રી કલ્યાણજીભાઈ ઉમારતોના બહોળા બાંધકામ અંગેનું બહોળું જ્ઞાન ધરાવે છે. એક અનુભવી કોન્ટ્રેક્ટર તરીકે મહુવા અને ગોહિલવાડમાં સારી ખ્યાતિ મેળવી છે. મહુવા સુધરાઇતા સભ્ય તરીકે, મહુવા ગુડઝ ટ્રક એસોસિએશનના માનદ મંત્રી તરીકે, યશસ્વી સેવા બજાવી છે. કોન્ટ્રેક્ટરોના રાજ્ય સરકાર સાથેના સમયો વચ્ચે આવતી જટીલ સમસ્યાઓના ઉકેલ લાવવા જે કમિટીની રચના થઈ છે તેમાં સભ્યપદ ધરાવે છે. કોન્ટ્રેક્ટ લાઇનમાં વહીવટી અને ટેકનીકલ જ્ઞાન સાથે હોઇને આ ક્ષેત્રમાં ઠીક પ્રગતિ કરી છે.

શ્રી અમૃતલાલ મુળજી કનાડા:-પાલીતાણાની માળી જ્ઞાતિમાં જન્મ થયો. કુટુંબની સાધારણ સ્થિતિમાં પણ અભ્યાસ-વાંચન અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં ઓતપ્રોત થઈ, પોતાના મીલન-સાર સ્વભાવથી સૌના પ્રાંતિપાત્ર બન્યા. મેટ્રીક સુધીનું શિક્ષણ મહામુસીમને મેળવ્યું. ઉચ્ચ શિક્ષણ મારેતા થનગનાટ બચપણથી હતો. જ્ઞાતિના જ એક સદ્ગૃહસ્થની પ્રેરણાહક લાગણીથી અને અભ્યાસમાં પોતાની તેજસ્વીતાને લઈ એન્જનીયરીંગ લાઇનમાં પ્રગતિના સોપાન સર કરવા ઇશ્વરે વારી આપી. જેમ જેમ પ્રગતિ સાધતા ગયા તેમ તેમ વધુને વધુ વિનમ્ર બનતા ગયા, કેળવણીનું હાર્દ સમજી એ વિશામાં અનેકને સહાય કરતા રહ્યાં પોતે B. E. (Civil) થયાં ત્યાં સુધી વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિઓમાં નેતૃત્વ લઈ પોતાના વ્યક્તિત્વના દશન કરાવતાં રહ્યાં. થોડો સમય નોકરી કરી પણ કાંતક કરી છુટવાના મનોરથો સેવતા યુવાન હોવાને નોકરી એ બંધન લાગ્યું, કનાડાં કન્સ્ટ્રક્શન કુંબની સ્થાપના કરી અને

એ સુપુત્ર શક્તિએ સંખ્યાબંધ બાંધકામો નાની વયમાં પૂરા કર્યા. શ્રી જે. જે. મહેતાની ભાગીદારીમાં ભાગીરથી એન્જી કુંભની સ્થાપના કરી, કામ વધતું મળ્યું. માનવત્વવાદી આ મુલાન ઉચ્ચ વિચારો સાથે કતનને ભૂલ્યક વગર મંઝીલે પહોંચવા તેમના અવિરત પ્રયત્નો શરૂ છે. ભાવનગરના સરકારી અને ખાનદાન કુટુંબના એક નખીગ શ્રી જયસુખલાલ મહેતા પણ તેમની સાથેજ ભાગીદારીમાં સમાનભાવે શુભનિષાથી કામ કરી રહ્યાં છે.

શ્રી હરભાઈ રામજીભાઈ પટેલ:-અમરેલી જિલ્લાના ધારી પાસેના સરસીયા ગામના વતની પણ કોન્ટ્રેક્ટ લાઈનમાં તેમનું કાર્યક્ષેત્ર ધણું મોટું બનતાં ભાવનગરમાં ધણી વર્ષોથી સ્થિર થયાં છે, મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ પણ ઇંગ્લેન્ડની શુદ્ધિના લક્ષણ તેમનામાં અચપણથી દેખાતા હતા. ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત નહિ કર્યું હોવા છતાં આ દિશામાં પોતાની શુદ્ધિ પ્રતિભાના દર્શન કરાવ્યા છે. શ્રી સવજીભાઈ પટેલની સાથે રહીને નાની ઉંમરમાં કન્ટ્રેક્ટકશનના સંખ્યાબંધ કામો પૂરા કરી સૌરાષ્ટ્રમાં એક આગેવાન કોન્ટ્રેક્ટર તરીકે જાણીતા થયા છે. તેમના હસ્તક થયેલા ખાસ કામોમાં શેત્રુજી ડાયા કાંઠા નહેરનું અર્થવર્ક અને સીવીલ વર્ક, કેરી એકયેડકટ, ડોલફીન નવાખંદર ભાવનગર, નેશનલ હાઇવે મોરબીથી માળીયા, માળીયાથી સૂરજબારી, નવાખંદર-ભાવનગર ઉપરનો કાઉન્ટર વેઇટ પ્લેટફોર્મ વિગેરે અનેક બાંધકામોમાં તેમની શક્તિના દર્શન કરાવ્યા છે.

શ્રી રામજીભાઈ શિવજીભાઈ પટેલ:-વલ્લ-બીપુર પાસે શાપુરના વતની, બી.કે.મ સુધીનો અભ્યાસ. વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ દરમિયાન આવાસ પ્રવૃત્તિમાં, રાજકીય ચળવળોમાં, ૪૨ ની મુવમેન્ટમાં, કે.મી.રમખ.લોમાં શાંતિ અર્થે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો. પટેલ શાંતિના બાળકોની કેળવણી અર્થે સારો એવો એમી કાળો રહ્યો છે. શ્રી માધવજીભાઈ પટેલની

પ્રેરણા અને હુકથી ૧૯૪૯ થી કોન્ટ્રેક્ટ લાઈનમાં શ્રીગણેશ માંડી, આજ સુધી ભગભગ વીસેક કરોડ રૂપિયાના કામો પૂરા કર્યા. ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રમાં તેમનું કામ વિસ્તૃત થતું જાય છે. તેમના નાના ભાઈ બી.ઈ. સીવીલમાં છે, આખું એ કુટુંબ ખૂબજ પ્રેમાળ અને સરકારી છે.

શૈલ જુહાભાઈ મોરારજી:-પ્રભાસ ક્ષેત્રના પુસ્તકમાં જેનો સારો એવો ઉલ્લેખ છે તે શ્રી જુહાભાઈ મોરારજી દેલવાડમાં એક જમાનામાં ખૂબજ લોકપ્રિય આગેવાન ગણાતા, સામાજિક, રાજકીય અને ધાર્મિકક્ષેત્રે ધણુંજ મોટું એમનું પ્રદાન રહ્યું છે. આજની પેઢી તેમને યાદ કરે છે. નવાખી કાળમાં તેમની હાક વાગતી એકજ વિસ્ત પુરૂષ એમના પુત્ર નામરડાસભાઈ જાહેરક્ષેત્રે મૂકેલેક ગણાતા અને એક ધાર્મિક કામને લઈ નવાખીકાળમાં જૂનાગઢમાં છ મહીના કારમી કારાવાસ ભોગવ્યો હતો. તેમના વારસદારો શ્રી વરજીવનદાસભાઈ દેલવાડા અને ઉનાની અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં મહત્વની સેવા આપી રહ્યાં છે. પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં મોખરે રહ્યાં છે. ૧૯૬૦ ના ટ્રોલી સત્યાગ્રહ વખતે જેલવાસ ભોગવ્યો હતો.

મેજર વજુલા પથુલા સરવૈયા:-તળાજ-કાંઠા પાસે રાજીયાના વતની. ગીરાસદાર કામમાં કુટુંબની સારી રિયાતમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ સુધી પહોંચવાની સારી તક સાંપડી લશ્કરમાં જોડાઈને રાષ્ટ્રની સેવા કરવાનો થનગન ટ અચપણથી હતો. વિદ્યાર્થીકાળ દરમિયાન રમતગમતની છતર પ્રવૃત્તિમાં ખાસ કરીને ક્રિકેટ અને સીવીલકાંડમાં મોખરે હતા પ્રસંગોપાત ચેન્નયેલી એક્સક્રુદની સ્પર્ધાઓમાં તેજસ્વીતા બતાવતા ગયા. ખીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે ભાવનગરના મહારાજા સાહેબની પ્રેરણા અને આર્પિસર્વોદ મેળવી હિંદી લશ્કરમાં જોડાયા. સાહસિકપ્રવૃત્તિને લઈ ભારતીય છત્રીદળમાં જોડાયા, સમય જતાં તેમાં સાડ એવું સ્થાન પામ્યા.

દેશના કોમી રમખાણો વખતે, કોરીયાની લડાઇ વખતે, જમ્મુ કાશ્મીરના મામલામાં જીવ સટોસટના પ્રસંગોમાં નિહરતાથી આગેવાની ભરેલા ભાગ લેજો. કાંઈવાવાડી ખમીરને દેશભરમાં ઝળકાવ્યું, અનેક અનુભવો, રોમાંચક પ્રસંગો અને તેમના જીવનની પ્રેરણાદાઈ વાતો માટે જુદું જ પુસ્તક લખવું પડે તેવું છે.

શ્રી મોહનલાલભાઈ દવે :-શ્રી દવે મુળતો લુણાવાડા તરફના પણ સ્વરાજ્ય માટેની રાષ્ટ્રીય ચળવળ વખતે અમદાવાદમાંથી વકીલાત છોડી સૌરાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્યોની નોકરીમાં જોડાયા ત્યારથી અહિં પોતાનું વતન ગણ્યું છે. દેશી રાજ્યોમાં રાજનીતી ગાંડી બાજુમાંથી પસાર થાય તો માથેથી ટોપી પણ ઉતારી લેવી પડે એવી પરિસ્થિતિમાં સ્વરાજની ચળવળમાં પહેલા માણસોને અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડતી હતી શ્રી દવેની સ્વતંત્ર પ્રકૃતિ અને અન્યાય સામે ન ઝૂકવાના અણુનમ સ્વભાવનું ઘડતર કેમ થઈ શક્યું તે એક આશ્ચર્ય છે શ્રી દવે અને તેમના પત્નિ મનોરમા બહેન સાથે મળીને સભા સરવસે. પંદેશી માલતી હોળી પીક-ટીંગ ગિરેમાં મહત્વનો ભાગ લેજો હતા. અસહ-કારતા લડતમાં ભાગ લઈને એમની શક્તિના દર્શન કરાવ્યા હતા. વકીલાતને સમેટી લઈ તે પછી તેમણે જુદી જુદી જગ્યાએ વહીવટી તંત્રમાં સેવાઓ આપી છે. કાયદાનો પ્રજોજ હોડો અબ્યાસ કરી તે જમાનામાં કાયદા વિષયમાં વેદ્ય પ્રકાશ પાડ્યો સૌરાષ્ટ્રના એકીકરણ વખતે વહીવટી સ્થિતિ માટે લોકનેતા-ઓના સંપર્કમાં આવી તેમણે ઘણી જ યશસ્વી સેવાઓ અળવી છે. ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે શ્રી દવેના સૂચનોને સ્વીકારી સરકારે કાયદાની ગૂંચવણો ઘણા કામો ઉકેલ્યા. ભાવનગરની સ્ટેટ

બેન્ક ઓફ સૌરાષ્ટ્રની પ્રગતિમાં તેમની અજોડ કાર્ય-દક્ષતાએ મહત્વનો ભાગ લેજો છે. અત્યારે નિવૃત્તિના સમયમાં કાયદો વહીવટ અને અર્થજ્ઞને લગતા લેખો લખે છે. તેમના ધરનું આતિથ્યસત્કાર અજોડ છે.

શ્રી જીગલદાસ વી. મહેતા :-વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના અનુયાયી હોવા છતાં સર્વધર્મ સમભાવમાં માનનારા શ્રી જીગલદાસમાં નાનપણથી જ ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને શુદ્ધિના ચમકારા દેખાતા હતા અબ્યાસ દરમ્યાન રાષ્ટ્રીય આંદોલનના પરિમળોથી શ્રી મહેતા અલિપ્ત ન રહી શક્યા. મહુવા યુવક સંઘમાં જોડાયા. પોતાની કાર્યશક્તિથી સરથાના પ્રમુખ તરીકે વર્ષો સુધી રહ્યાં. ભાવનગર ગ્રામ પરિષદના સક્રિય સભ્ય બન્યા, રાજ્ય ધારાસભાના સભ્ય બન્યા, સહકારીક્ષેત્રે પણ સેવા આપી. મંડળીઓ અને બેન્કીંગ પ્રવૃત્તિની સ્થાપના થઈ ખેતી સુધારણા, બાળકોની કેળવણી, સસ્થાઓને અર્થિક રીતે સહર કરવા નક્કર યોજનાઓ, અન્ય સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં અચૂક હાજરી અને માર્ગદર્શન અને ગ્રામપ્રજાને સાચું માર્ગદર્શન જેમના પાસેથી આજસુધી મળતું રહ્યું છે તે શ્રી મહેતા મહુવા-ગોહિલવાડનું ખરે જ ગૌરવ છે.

શ્રી ચંપકલાલ ગીરધરજાલ મહેતા :-અમરેલીના પ્રખ્યાત અને ખાનદાન સદગૃહસ્થશ્રી અને ઓનરરી મેજસ્ટ્રેટ શ્રી ધનજીભાઈ ધોળાભાઈના કુટુંબમાં જન્મ લઈ બચપણથી જ સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના રંગ લાગ્યો હતો. કલા-સંસ્કૃતિ અને સ્થાપત્ય અને પ્રવચનના માત્ર શોખીન છે એટલું જ નહિ એવી પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનું માર્ગદર્શન, પ્રેરણા અને અન્ય રીતે સહાયભૂત થતા રહ્યાં છે. અમરેલીની એકપણ એવી પ્રવૃત્તિ હિ હોય જેમાં શ્રી ચંપકલાલ સકળાયેલા ન હોય, માર્કેટગયાડ,

બાલપુસ્તકાલય, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, બુકબેન્ક. અમરેલી કપોળ યુવક મંડળ, ચેમ્પર ઓફ કોમર્સ. ગ્રેઇનમરચંટ એસોસીએશન, અમરેલી તાલુકા પુસ્તકાલય, બાલસંગ્રહાલય, ચિત્તલ કેળવણી મંડળ, જાણુજી વશરામ ટ્રસ્ટ, રતનબાઈ સેવક મંડળ હવાખાનું, નૂનન સ્કુલ, કે. કે. પારેખ વિદ્યાલય. ફોરવર્ડ સ્કુલ. મહિલામંડળ, ગૌશાળા. વિગેરે અનેક સંસ્થાઓમાં ટ્રસ્ટી, પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, સેક્રેટરી અને મેનેજિંગ સભ્ય તરીકે સંકળાઈને સેવા આપી રહ્યા છે. સમાધાનકારી, મનોવૃત્તિ અને મિલનસાર સ્વભાવ છે. તેમનો આતિથ્યસત્કાર બેનમૂત છે.

શ્રી દિવ્યાનંદજી બાલાનંદજી :-એકલેરાના વતની કોલેજનો અભ્યાસ કરી નાનીવયમાં જ ફરીયાકાંઠે મોટાગોપનાથની જગ્યામાં બ્રહ્મચારીની જગ્યા ઉપર છએક વર્ષથી ખીરાજે છે. આધ્યાત્મિક વાંચન અને ધાર્મિક કર્મકાંડો ઉપરાંત આજીવનના ગામડાઓની પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પણ સેવા અને માર્ગદર્શન આપી લોકશાહી યુગની સાથે કદમ મીસાવ્યા છે.

શ્રી ચંદ્રકાન્ત નરોત્તમદાસ ત્રિવેદી :-ત્રાપજના વતની અને ભાવનગરના જાણીતા એડવોકેટ શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈ વકીલાતના ધંધાની સાથે પોતાને મળેલા સમાજ સેવાના વારસાને પણ બરાબર સાચવી જાળવ્યો છે. કેળવણી મંડળમાં સારો એવો રસ લ્યે છે. શહેર સુધરાઈ કોએસપેક્સના મંત્રી તરીકે યશસ્વી સેવા બજાવતા રહ્યા છે ટ્રેડયુનિયન જેવી શહેરની અન્ય સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. સામાજિક સેવામાં આગળ આવવામાં મુખ્યત્વે તેમની નિષ્પાલસ વૃત્તિ, મિત્રોનો સહકાર અને આત્મશ્રદ્ધા, તેમજ કૌટુંબિક વારસાગત પ્રણાલીકાને આભાર છે. પ્રસંગોપાત સૌને ઉપયોગી બનનારા દિવેર આદતી છે.

શ્રી ભીમજીભાઈ મેઘજીભાઈ પટેલ :-લીલીયા પાસેના પૂજાપાદરના વતની છે. એડવોકેટ

થયા પછી અમરેલીને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું છે. જાહેર જીવનમાં સારો એવો રસ ધરાવે છે. એટલું જ નહિ પ્રગતિશીલ દૃષ્ટિબિંદુથી વિચારનાર વ્યક્તિ છે. દરેક વર્ષથી વકીલાત કરે કરતાં કરતાં રાજકારણને પણ એક મહત્વનું અંગ ગણીને સ્વતંત્ર ઉમેદવાર તરીકે ધારાસભાની ચુંટણી પણ લડ્યા હતા. ૧૯૫૪માં લોકસેવાની એક વકતૃત્વ સ્પર્ધામાં પ્રથમ નંબરે આવી પોતાના વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવ્યો છે. ખૂબજ ઉમદા સ્વભાવના અને સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓમાં સહાનુભૂતિ ધરાવનાર વ્યક્તિ છે.

અલાણા જુસબ લાખાણી :-મૂળ ભાવનગરના વતની કાયદાના અભ્યાસ પછી વકીલાત કરવાની બાજી ઇચ્છા પરંતુ તે જમાનામાં મુસ્લીમો (મેમ્બર) વેપારી કામ હોઇ બાજુવા તરફ ઓછી વૃત્તિ. એવા સંજોગોમાં બણ્યા અને ભાવનગર સ્ટેટ જેવા વિશાળ મનવાળા રાજ્યમાં મુસ્લીમો પણ ઉંચા હોદ્દા ઉપર હોય તેવી ઇચ્છા, તેથી ન્યાયધીશ તરીકે નોકરી શરૂ કરી. ઇશ્વરી સંકેત કાંઈ જુદોજ હોય છે નોકરીમાંથી રીટાયર થયા પછી વેપાર કરવાને બદલે જ્યોતિષ હસ્તરેખા વિગેરેનો ધંધો શરૂ કર્યો. રતનગોની વૈજ્ઞાનિક અસરો અંગે સલાહ આપવાનું કામ કરે છે.

શ્રી કેશવજી ગોપાળજીભાઈ :-ચલાલામાં ધારીની સડક ઉપર રોકડીયા હનુમાનની જગ્યા ઉપર ધર્મશાળા ઉભી કરવામાં જેમની અખૂટ મહેનતનો ભોગ અપાયો છે તે શ્રી કેશવજીભાઈ બહુ બાંધુ બણ્યા નથી પણ પોતાની હૈયા ઉકલત અને આપ સૂઝથી આગળ વધી બાળકોને કેળવણી અપવામાં સદ્ભાગી બન્યા છે. સમાજસેવાના ધગશવાળા અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં અગ્રેસર તરીકે ગણાતા થયા છે. કોઈ વ્યસન નથી. સાદામનો મૂર્તિ સમા શ્રી કેશવજીભાઈના પુત્ર શ્રી વિનુભાઈ પણ એવાજ નિષ્પાલસ અને પરાપકાર વૃત્તના અને સેવાભાવી સજ્જન છે. લીલીયા તેઓ રહે છે.

કુટુબ આઝાદ:-કુટુબ ‘આઝાદ’ એટલે હાઉદી વોહરા સમાજ માટે એક વિદ્યુતની ગરજ સારનાર નામ છે, કારણ કે ધર્મના વધુ પડતાં આવરણ નીચે જીવતા સમાજને સને ૧૯૫૭ માં બગસરા ખાતે અખીલ ભારત સંમેલન ભરીને એક ક્રાંતિના સર્જક તરીકે તેઓએ ધણોળ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. સમાજના વિકાસને રૂંધતા બળો સામે પ્રતિકાર કરતી અને અગ્નિ વર્ષાવતી તેમની શાયરી સાંભળવી એ એક દલાવો છે. તેઓએ “લોહીની ખુરખૂ” “બરબાદીના પંથે” અને “આગ અને બાગ” નામના પુસ્તકો પણ પ્રગટ કર્યાં છે. છેલ્લા વીસ વર્ષથી અખબારી ક્ષેત્રે પણ કામગીરી બળવતા રહ્યા છે. છ વર્ષ સુધી પુષ્કર નામનું માસિક, એક વર્ષ સુધી એક ફિલ્મી માસિક અને હાલમાં છેલ્લા પંદર વર્ષથી ‘તમન્ના’ નામનું અખબાર પ્રગટ કરે છે.

અમરેલી જિલ્લાના સરકારી વર્તુળોમાં અને બગસરાના જાહેરજીવનમાં તેમનું એક ટેરેલ અને વિચારાક કાર્યકર તરીકેનું સ્થાન છે. બગસરામાં પંદર વર્ષથી કેંગ્રેસ સંસ્થાનાં લગભગ તેમના હાથમાં છે. બે વખત સુધારાકર્તા બોર્ડમાં ઉપપ્રમુખ તરીકેનાં સેવા બજાવી છે, હાલમાં પણ તેઓ એજ હોદ્દા નીચે બગસરાની જનતાની ઉત્તમ સેવા કરે છે. પોતાનાં જ્ઞાતીની તો અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાએલા છે, પોતે સામાન્ય અભ્યાસ કર્યો હોવા છતાં કેળવણીના ક્ષેત્રે તેઓ ઉંડો રસ ધરાવે છે. સેવાભાવિ સ્વભાવ અને કટ્ટર શ્રમુઓ સાથે પણ દોરતીનો હાથ લંબાવવા હરપળે તૈયાર રહેતાં ભાઈ કુટુબ આઝાદનું મુખ્ય અને પરદેશોમાં વિશાળ મિત્રમંડળ છે. લેખક, કવિ, પત્રકાર, અને સંસ્થાઓના સૂત્રધાર એવા અનેક ક્ષેત્રે છવાએલા કુટુબ આઝાદ એક આગવા વ્યક્તિત્વનો પરિચય છે.

શ્રી ભોગીલાલભાઈ નરસીદાસ વકીલ
ખોટાદ: તેઓના જન્મ ખોટાદમાં એક ખાનદાન

સુખી કુટુબમાં સં. ૧૯૧૪ માં થયો છે. પોતાની કુશળ શુદ્ધિ અને કાયદાના તત્ત્વસ્પર્શી જ્ઞાન વડે અને પોતાનાં મળતાવડા સ્વભાવથી એક સારા અને બાહોશ વકીલ તરીકેની પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી અને સ્થાનિક વકીલાત મંડળમાં પ્રથમ પંચગતિનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. સ્વભાવે સામ્યપૂર્ણ અને અન્યને ઉપયોગી થવાની વૃત્તિવાળો છે. સ્થાનિક ખોટાદ ખાતે મોઢ જ્ઞાતિના અગ્રેસર છે. ખોટાદની શ્રી પ્રભુદાસ ગોવિંદજી મોઢ વણિક બોર્ડીંગનાં સ્થાપનામાં અને આ સંસ્થાનાં સફળ સંચાલનમાં તેઓનો અગત્યનો ફાળો છે. તેઓએ આ બોર્ડીંગની સ્થાપનાથી આજ સુધી તેના મત્રીપદે છે અને આ સંસ્થામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓનાં ઉત્કર્ષ માટે અને સંસ્થાનાં વિકાસ માટે જે તત્પરતા અને મમતા દાખવે છે તે ખરેખર પ્રશંસનિય છે. તેમની રાહગરી નિચે આ સંસ્થા કાયમ પ્રગતિ સાંધતી રહી છે.

ખોટાદ તાલુકા કેળવણી મંડળની એડહોક કમિટીનાં તેઓશ્રી સભ્ય છે. તેમજ મહાજનનાં મોવડી મંડળ પૈકીનાં અગ્રેસર છે. ખોટાદ ખાતેની ભોજભાઈ ધર્મશાળા તથા મસ્તરામજી મહારાજની ધાર્મિક જગ્યાનાં ધણા સમયથી ટ્રસ્ટીપદે રહી સેવા આપતા રહ્યા છે. જાહેર જીવનમાં અત્યંત મનભર્યું સ્થાન પ્રતિષ્ઠા અપૂર્વ શુદ્ધિ કૌશલ્ય, પ્રતિભા સુખી અને ગૌરવયુક્ત જીવન હોવા છતાં તેમની નિરાભિમાન વૃત્તિ પુષ્પવાટીકાના સુમતની જેમ સુવાસ પ્રસારી રહી છે અને લોકોનાં હૃદયમાં માન અને પ્રતિભર્યું સ્થાન મેળવ્યું છે. તેમનું આંતરિક જીવન સરસ, સોમ્ય, ધર્મપરાયણ અને ગુપ્ત સખાવત ભર્યું અને દંધિરાભિમુખ છે.

શ્રી કલ્યાણજીભાઈ નરોત્તમદાસ ખહેતા:-
અમરેલી જિલ્લાના કુગર ગામ અને આ પથકનાં ચાલીસ ગામડાંઓની ત્રણ ત્રણ હાયકાઓથી અવિરત જનસેવા કરીને “ભાઈ” નું મહામૂલું ખિરદ મેળવી

જનતાના હૃદયમાં અનેક સ્થાન મેળવ્યું છે. ઉપરાંત ગુજરાત રાજ્યની નામદાર સરકારે પણ તેમની સેવાની કદર કરીને “ઝોનરરી મેન્જિસ્ટ્રેટ” (જે. પી.)ની પદવી એનાયત કરી.

ડુંગરના પનોતા પુત્ર સુશીલ દાનવીર ભાઈ શ્રી જમનાદાસ નાનચંદ મહેતાએ આ પ્રદેશના લોક-હિતાર્થે અનેક જનકલ્યાણની સંસ્કાર સંસ્થાઓ : કન્યાશાળા, બાલક્રીડાગણ, બાળમંદિર, દવાખાનું, પ્રસૂતિગૃહ, હાઈસ્કૂલ વગેરેની સ્થાપના માટે ઉદાર હાથે હળવેરો રૂપિયાની સખાવત કરી છે. આ શુભ કાર્યોમાં મુખ્યત્વે આપની પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન અને પ્રયત્નો રહેલા છે. જેથી અમે ગૌરવ અનુભવીએ છીએ. નાનકડા ડુંગર ગામને આંગણે હાઈસ્કૂલ જેવું વિદ્યા-મંદિર સ્થાપવાનું વર્ષો જૂનું સ્વપ્ન સિદ્ધ કરીને આ બધી સાર્વજનિક સંસ્થા પર કળશ ચડાવ્યો છે. અને કોઈ પણ જનતાના સ્થાપી કંડ વગર આકાશવૃત્તિથી ચાલતું સાર્વજનિક છાત્રાલય, સાર્વજનિક દવાખાનું અને અન્ય ગામાયત સંસ્થાઓ એ તેમની હિંમતપૂર્વક નેતાગીરીનું શુભ પંજીમાં છે એ જાહેર કરતાં ગર્વ અનુભવાય છે તેમણે અન્યને લોકકલ્યાણ માટે દાન કરવાની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપ્યા છે. ઉપરાંત ઘર આંગણેથી પણ ઉદાર સખાવત કરી છે. શ્રી લક્ષ્મીબાઈ નરોત્તમદાસ સાર્વજનિક દવાખાનું તથા સ્વ ધનકુંવરબાઈ નરોત્તમદાસ વ્યાયામ મંદિરની સંસ્થાઓ સ્થાપી છે દવાખાનાના મકાન, ડોક્ટરશ્રીને રહેણાકના સગવડ આપી અને દશ વર્ષથી પેતાના ખર્ચે દવાખાનાનું સંચાલન કરી રહ્યા છે. મંગળ શેરીમાં લાદી જડાવી લોકોને સગવડતા કરી છે વિકટરને રસ્તે વાવ ખનાવી લોકોને પાણીની સગવડતા આપી છે અને દરેક પ્રસંગોએ થતા નાના મોટાં લોકહિતના કંડકારોમાં ઉદાર હાથે રકમો આપી છે રાજકીય, સામાજિક અને ધાર્મિક એવા અનેક ક્ષેત્રે માં શ્રી કલ્યાણજીભાઈ મે.ખરેતુ સ્થાન ધરાવે છે “એ દિવસો પણ ચાલ્યા જશે” એવું એક સુત્ર અપનાવીને જનસેવા કર્યે જાય છે.

શ્રી અમૃતલાલ મેડભાઈ રંગાણી :- શેત્રું-જ્યની શીતલ જાયમાં પાલીતાણા : મુકામે તેઓશ્રી હાડવૈઘની નેધિપાત્ર કામગીરી કરી રહ્યા છે. સાધુ, સાધવી અને શ્રાવકોનીટ્રીટમેન્ટથી જૈન સમાજમાં સુંદર ચાહના મેળવી રહ્યા છે. પાણીતાણામાં સમસ્ત આખી જ્ઞાતિ તથા જ્ઞાતકૃત્ જ્ઞાતિમાં વર્ષેથી ફી સેવા આપે છે. તદ્ઉપરાંત પાલીતાણા તાલુકામાં હાડકાઓના ફર્ડ માટે સારી સેવા આપી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત શહેરની રચનાત્મક, સામાજિક, તથા, ધાર્મિક કામગીરીમાં ગણનાપાત્ર ફાળો આપે છે. તેઓ આપ બળે આગળ આવ્યા છે. અને તેમની ક્લિન-પ્રતિદિન પ્રગતી વણથંભી રહી છે. હજુ તેઓ તેમનું ક્ષેત્ર વિકસાવવાની જાવના સેવી રહ્યા છે.

શ્રી નાથાલાલ નારજીદાસ રચારોલ :- પોરબંદરના જાણીતા રોટરીયાન શ્રી રચારોલ સમાજ-સેવાના કોઈપણ શુભ કામ માટે અતિ ઉત્સાહી અને સમય શક્તિના ભોગે પણ કોઈક કરી છુટવાની તમન્નાવાળા છે. ૧૯૫૬ થી રાષ્ટ્રીયકરણ પામેલા જીવનવીમા કોર્પોરેશનના વિમા વિકાસ અધિકારી છે. તે પહેલા પિતાશ્રીના ધંધામાં બેસીને ધંધાને આગળ ધપાવ્યો હતો. પણ સમાજ સેવા કરવા થનગની રહેલા આ યુવાન હૈયાને ધંધામાં એન ન પડ્યું. એક પછી એક સામાજિક સંસ્થાઓને બળવત્તર ખનાવતા ગયા. દિવ્યજીવન સંઘ (કર્ણાટક)ના પ્રમુખ તરીકે, ઈન્ડિયન રેડક્રોસ સોસાયટી પોરબંદર શાખાના જૂતપૂર્વ મંત્ર અને આઘરપાનકે તરીકે, થિયોસોફી-કલ સો સા ય ટી બ્લે વેટ રફી લો જ, નટવર-સિંહજી કલબ, હેર્ટીફદર, પુરાતત્ત્વ સંશોધન મંડળ, નવયુગ કેળવણી મંડળ, યુવક કેબ્રેસ. આખા દેશના અને આફ્રિકાના પ્રવાસથી મેળવેલા અનુભવ અને તેમની વેકેશનલ સરનીસથી ઘણા લોકપ્રિય બની શક્યા છે વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ-મજદૂ પ્રવૃત્તિ અને નાની મોટી દેશભરની કોન્ફરન્સોમાં તેમની હાજરીએ સિદ્ધિના સો જાત સર કરાવ્યા છે. આખુએ કુટુંબ

સંસ્કારી છે. તેમના ધર્મપતિ લલિતાદેવી ઇનરબ્ડીલ કલ્યાના સભ્ય છે.

રાજવૈદ્યશ્રી કનુભાઈ પ્રભાશંકરભાઈ ભટ્ટ:-
સ્વ. મહર્ષિ પ્રભાશંકરભાઈ નાનાભાઈ ભટ્ટના સુપુત્ર રાજવૈદ્ય શ્રી કનુભાઈ પ્રભાશંકરભાઈ ભટ્ટ હાલમાં તેમના પિતાશ્રીની આજ્ઞાથી ગઢડામાં જ ધન્વંતરી ઔષધાલય ચલાવે છે. અને તેમના પિતાશ્રીના આદેશ પ્રમાણે તળ ગઢડામાં પૈસા વિના નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા કરે છે. શુદ્ધ આયુર્વેદની વાતો ધણી થાય છે. પણ શુદ્ધ આયુર્વેદ શું છે તે ત્યાં (ગઢડા-સ્વામીનામાં) જોવા મળે છે. તેમની ત્રણચાર પેઢીએ આયુર્વેદથી લોકોની સેવા કરી છે. તેમ કનુભાઈ પણ આયુર્વેદને જ પોતાનું જીવન માની લોકોની સેવા કરે છે. આજીવ્યાજીવનાં વિસ્તારમાં “કનુદાદ” તરીકે ઓળખાતા રાજવૈદ્ય શ્રી કનુભાઈ પોતાને ત્યાં રજવાડી સાલખી હોવા છતાં ખૂબજ સાદામઠથી જીવન પસાર કરે છે. અને દીલાવર દિલ્લ તેમ જ વૈદક પ્રત્યેની એક નિષ્ઠતા તેમનામાં જોવા મળે છે. એક વાત લખ્યા વગર રહી શકાય તેમ નથી. તેઓ પણ તેમનાં પિતાશ્રીની જેમ દર્શનશાસ્ત્રના નિષ્ણાંત (રોગીને જોઈને નિદાન કરવું) છે. આજીવ્યાજીવનાં વિસ્તારમાં તેમનું નિદાન સચોટ અને છેદલું ગણાય છે. સર્જનોએ જે રોગ ઓપરેશનથી નથી મટાડયા તે રોગ આ રાજવૈદ્ય શુદ્ધ આયુર્વેદથી મટાડયા છે સર્જનો અને હકંમોએ જે રોગને અસાધ્ય માનેલ તેજ રોગો તેમણે જરૂરથી મટાડેલ છે તેના દાખલા ઓટાદ, પાળિયાદ, બાબરા, રાજકોટ, ભાવનગર. ધોળકા, ગઢડા વગેરે ગામોમાં મોજીદ છે. અયુર્વેદ સાચું છે. તેનાં સંપૂર્ણ જાણકારો બહુ ઓછા હશે! સાથે સાથે એક વાતનું દુઃખ થાય છે આવા માણસોના જ્ઞાનનો લાભ આયુર્વેદ વિદ્યાર્થીઓને મળતો નથી ગઢડા જઈએ ત્યારે જેમ સ્વામીનારાયણ દાદાનાં દર્શન કરવા એ એક લક્ષ્ય છે.

તેમ ગઢડામાં કનુભાઈ જેવી વ્યક્તિને મળવું એ પણ એક લક્ષ્ય છે.

ડૉ. શ્રી પ્રવિણભાઈ વી. ગઢીયા :-રાજકોટના પ્રખ્યાત કુટુંબમાં જન્મી શરૂઆતની કેળવણી રાજકોટમાં લઈ કરાંચીની અમેરિકન ડેન્ટલ કોલેજમાં ફંતવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. મુંબઈમાં ડૉ. આડતીયા સાથે ડેન્ટલ સર્જન તરીકે કામ કરી વધુ અનુભવ અને નિપુણતા સંપાદન કરી વતનની સેવાભાવનાથી પ્રેરાઈને પોરબંદરમાં પણ પોતાની સેવા આપી રહ્યાં છે. સૌરાષ્ટ્ર કેમીકલના ઓનરરી ડેન્ટલ સર્જન તરીકે કન્યાગુરુકુળ લોહાણા બોર્ડિંગ તથા બાલાશ્રમ વિગેરે સંસ્થાઓમાં નિસ્વાર્થભાવે પ્રેમપૂર્વક સેવાઓ આપી રહ્યાં છે. પૂ. રણુછોડાસજી મહારાજના શિષ્ય છે. લોક સેવાના ઉમદા ધ્યેયને નજર સમક્ષ રાખી લોહાણા જ્ઞાતિના દાનવીર સદગ્રહસ્થોના પ્રોત્સાહિત સહારાથી ફંતવણી દ્વારા અમૂલ્ય સેવાઓ આપી છે.

પોરબંદરની સામાજિક સંસ્થાઓના પ્રાણસભા છે. બહોળો પરિવાર ધરાવે છે. પોરબંદરમાં સૌ તેમના તરફ લાગણી ધરાવે છે.

ડૉ શ્રી મહેશ શ્રી પ્રસાદ ભટ્ટ :-અમરેલીમાં તખ્તીબીક્ષેત્રે જાણીતા એવા શ્રી મહેશભાઈનું જાહેર જીવન ધણું જ વિસ્તૃત રીતે પથરાયેલું છે. હોમ-ગાર્ડઝના જિલ્લા કમાન્ડર તરીકે જિલ્લા કેબ્રેસ કમિટિના ઉપપ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા પંચાયતની આરોગ્ય પેટા સમિતિમાં સભાસદ અને ચેરમેન તરીકે એલઈન્ડીયા મેડીકલ એસોસીએશન ગુજરાત શાખાના પ્રમુખ તરીકે, મંત્રી તરીકે, જિલ્લા ઔદ્યોગિક સહ સંઘના સભાસદ અને અધ્યક્ષ તરીકે તેમજ અમરેલીની જુદી જુદી સંખ્યાબંધ શૈક્ષણિક અને સામાજિક સંસ્થાઓમાં સભ્યપદે રહીને ધણી જ યશસ્વી સેવાઓ નોંધાવેલી છે. ૧૯૩૦-૩૨ની રાષ્ટ્રીય લડત ૪૨ની હિન્દ છોડોની લડત એ બન્નામાં સક્રિય રીતે ભાગ ભજવ્યો છે.

ડૉ. જનકરાય નોતમલાલ નાણાવટી :-

જુનાગઢના વતની શ્રી નાણાવટીએ ૧૯૩૬ થી તમિલિ અધિકારી તરીકે જુનાગઢની સરકારી હોસ્પિટાલમાં સેવાઓ આપીને ૧૯૪૬ થી સ્વતંત્ર રીતે આંખની હોસ્પિટાલ ચલાવે છે. સૌરાષ્ટ્રના જિલ્લાઓમાં પ્રસંગોપાત્તરોટરી અને લાયન્સ જેવી સામાજિક સંસ્થાઓના આશ્રયે યોગતા દષ્ટિવાન યજ્ઞોમાં તેમની સેવાઓ મળતી રહે છે. સોરઠ ક્ષયનિવારણ સમિતિ સ્વરમિલન મંડળ, શિશુમંગલ, વનવાસી સેવા મંડળ, જિલ્લા હોમગાર્ડઝ, વિગેરે અનેક સંસ્થાઓ સાથે ધણી વર્ષોથી સંકળાયેલા છે. જેને લઈ ગુજરાત સરકારે માનદ મેજસ્ટ્રેટની નિમણૂક આપી છે. આરઝી હકુમતની લડત વખતે જુનાગઢ શહેરના પ્રજામંડળના મંત્રી તરીકે, ૧૯૫૯માં જુનાગઢ શહેર સુધરાઈના પ્રમુખ તરીકે, યશસ્વી સેવા નોંધાયેલ છે. ડૉ.માણીકતા, શુભનિષ્ઠા અને સ્વાર્થરહિત આ સદગૃહસ્થ તરફ સૌ કોઈ પૂજ્યભાવથી જુએ છે. રાજકારણથી પર રહીને સામાજિક કામોમાં તેમની ભક્તિ દીપી ઉઠી છે. શ્રી નાણાવટીના પિતાશ્રી પણ રાજ્ય વખતે ઉચ્ચ અધિકારી હતા. સંસ્કારી કુટુંબના વારસદાર શ્રી જનકભાઈ મિલનસાર સ્વભાવના છે.

શ્રી કાન્તિલાલ બાલચંદ પારેખ :-પાટડીના વતની છે. રંગૂનમાં તેમનું એક્સપોર્ટ-ઇમ્પોર્ટનું સાર કામકાજ હતું. ખર્માની રાજકીય પરિસ્થિતિ પલટાતા રંગૂન ખાતેનો ધંધો સમેટી લીધો છે. જૈન ગુરુકુળ (પાલીતાણા)માં મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ પૂરો કરી તેઓ વધુ વિદ્યભ્યાસાર્થે મુંબઈની મશહુર સિડનહામ કોલેજમાં જોડાયા. કોલેજના આ વર્ષોમાં તેમની કારકીર્દી ધણી સુદર હતી. પ્રતિવર્ષે ઉચ્ચ નંબરે પાસ થઈ પી. કોમનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો. ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ થવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાને લીધે મુંબઈની જાણી પેઢી મેસર્સ છોગમલ એન્ડ કુંડામાં આર્ટીકલ તરીકે જોડાયા. જ્યાં તેમણે પેઢીનો પૂર્ણ વિશ્વાસ સંપાદન કર્યો, અને ઇચ્છિત ક્ષેત્રનું ધણું

જ્ઞાન મેળવ્યું. સને ૧૯૫૮માં આર્ટીકલ તરીકેની ફરજો પૂર્ણ કરી 'પદ'માં તેમના સહાધ્યાયી શ્રી મોહનલાલ જૈનના સહકાર સાથે ભાગીદારીમાં મે. જૈન પારેખ એન્ડ કુંડા. 'ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસ' નામની પેઢીની શરૂઆત કરી ફક્ત ચોત્રીસ વર્ષની વયે તેમણે પ્રાપ્ત કરેલ સિદ્ધિ સમાન ધંધાદારીને ખરેખર ઇર્ષા ઉપજાવે તેવી છે. હાલમાં ધણી ઉદ્યોગપતિઓ અને વેપારીઓનાં ઇન્કમેટેક્સ અને સેલેક્ટેક્સનાં તેઓ સલાહકાર થયા. ભાગીદારી પેઢીઓ અને 'લીમિટેડ કંપનીઓ અંગેનું' બહોળું જ્ઞાન ધરાવવા ઉપરાંત રેલ્વેશનખાનીંગ એમનો ખાસ વિષય છે. આપખણે આગળ વધેલા અને તેમાંયે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસની મહા જવાબદારી ભરી પેઢીનું સુકાન એટલી નાની વયે સફળતાપૂર્વક સંભાળ્યું તે જ તેમની બુદ્ધિપ્રતિભાની દ્યોતક છે.

શ્રી હલપતભાઈ પડયા :-ભાવનગર રાજ્યે ધણી નિષ્ઠાવાન અને પ્રમાણિક સરકારી કર્મ ચારીઓ આપ્યા છે. તેમાં સ્ટેશન માસ્ટર શ્રી પડયાનો ઉલ્લેખ કરી શકાય. તેઓએ ભાવનગર, વિરમગામ અને અમદાવાદની કામગીરી બજાવેલ અને લોકોની ચાહતા મેળવેલી હાલ તેઓશ્રી નિવૃત્તિમય જીવન ગાળે છે. તેમના જયેષ્ઠ પુત્ર શ્રી હર્ષદરાય પડયા ગુજરાત જમીન વિકાસ બેંકમાં આસી. મેનેજર છે. અને તેઓમાં પણ પિતાના ગુણો રહ્યા છે.

શ્રી જિતુભાઈ જોષી :-૧૯૪૨ની સાલમાં રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાવનગરમાંથી જે કેટલાંક યુવાનો એ ઝંપલાવ્યું તેમાં શ્રી જિતુભાઈ જોષીનો ઉલ્લેખ સ્મરણીય બની રહે છે. જન્મ ૧૯૨૩ની સાલમાં ભાવનગરના જોષી કુટુંબમાં થયેલો. પિતા ભાવનગર રાજ્યના અધિકારી ખાતામાં અને કાકા વગેરે દરબારી તોકરીમાં. ૧૫ વર્ષની નાની વયે તેઓ રાજકોટ સત્યાગ્રહમાં જવા તૈયાર થયેલા. અચપણથી ખાદીધારી બની સ્વરાજ્યની ભાવના સેવતા શ્રી જિતુભાઈ

ખી. એ. નો અભ્યાસ પૂરો ન કરી શક્યા, અને ૧૯૪૨ની ચળવળમાં ઝંપલાવ્યું. તેમાં પકડાયા અને ભાવનગર નજીક કોળિયાક જેલમાં રાખ્યા. અમદાવાદ, વિરમગામ, બિલ્લીમોરા અને છેલ્લે ગણદેવી પાસે સામરાવાડી ગામે ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિ અને ભાંગફોડના કામમાં જોડાયા. હાલ અમદાવાદ હાઇકોર્ટમાં વધીલાત કરે છે, પરંતુ ભૂતકાળનો રાષ્ટ્રીય સેવાનો તેમનો આત્મા હજી તેવોને તેવો જગૃત છે.

શ્રી હરિપ્રસાદ હરજાવીંદ ત્રિવેદી:-સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યે પ્રથમ પંડિતના અનેક કુશળ વહિવટકર્તાઓ આપ્યા છે. શ્રી હરિપ્રસાદભાઈ નિઃશંક તેમના એક ગણી શકાય. ૧૯૩૦માં તેમણે કાયદાના સ્નાતકની એલ. એલ. બી. ની ઉપાધી મેળવી. ઇ. સ. ૧૯૩૧થી તેમની નોકરીની કારકર્દીનો પ્રારંભ થયો. એ વર્ષના જુલાઈ માસમાં ભાવનગર રાજ્યના ન્યાયખાતામાં તેઓશ્રી ન્યાયાધિશ તરીકે નિયુક્ત થયા. આજ વર્ષમાં રાજ્યની મહેસુલી સેવા માટે તેમની વરણી કરવામાં આવી અને ઇ. સ. ૧૯૪૩ સુધી તાલુકા મામલતદાર-વહિવટદાર તરીકે તેમણે કામ કર્યું.

સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું નિર્માણ થયું ત્યાં સુધી તેઓશ્રી મહેસુલી તેમજ આનુષંગિક ખાતાઓના નાયબ દિવાન રહ્યા. સૌરાષ્ટ્રનાં રજવાડાંઓનું એકીકરણ થયું અને સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું. આ નવા રાજ્યના શ્રી હરિપ્રસાદભાઈ પ્રથમ સહકારી મંડળીઓના રજીસ્ટ્રાર નિભાયા. તેમની વહીવટી કાર્યક્ષેત્રને દીપી નીકળવાનું વિશાળક્ષેત્ર સાંપડ્યું. તેમની કુશળતાએ સહકારી પ્રવૃત્તિને આ નવા રાજ્યમાં સંગીન પાયા પર મૂકી સૌરાષ્ટ્રમાં રાજ્યક્ષેત્રે આ પ્રવૃત્તિની પ્રારંભિક સફળતાનો યશ તો તેમને જાય છે તો આ પ્રવૃત્તિના સંગઠન અને પ્રગતિમાં તેમણે આપેલો ફાળો એટલો જ યશસ્વી અને મહત્વનો છે. સારાણમાં પંચાયત પદ્ધતિનો વિકાસ અને સંગઠન પણ સાધવાનાં હતાં. તેથી ઇ. સ. ૧૯૪૬માં સહકારી મંડળીઓના

રજીસ્ટ્રારના કામ ઉપરાંત તેઓશ્રીને રાજ્યના મુખ્ય પંચાયત અધિકારી તથા સૌરાષ્ટ્ર ગ્રામપંચાયત મંડળના મંત્રીની વિશેષ કામગીરી સોંપવામાં આવી. વિશેષમાં શ્રી હરિપ્રસાદભાઈએ કલેક્ટર તરીકે પણ સેવાઓ આપેલી છે. તેઓશ્રી જુનાગઢ તથા રાજકોટ જિલ્લાના કલેક્ટર હતા. ઇ. સ. ૧૯૫૫માં ભારતીય મુલ્કી વહિવટી સેવાઓ માટે તેઓશ્રી પસંદ થયા. આઈ. એ. એસ. થયા. ૧૯૫૭માં પંચાયત પદ્ધતિનું સંગઠન કરી તેને ચેતનવંતી બનાવી. ૧૯૬૦ માં ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના પછી લોકશાહી વિકેન્દ્રીકરણ સમિતિના સભ્ય સચિવ તરીકે તેમણે સેવાઓ આપી.

ઈ. સ. ૧૯૬૨માં મુલ્કી સેવાઓમાંથી તેઓ નિવૃત્ત થયા. રાજ્ય સરકારની અનુમતિથી ગુજરાત રાજ્ય સહકારી જમીન વિકાસ બેન્કના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે જોડાયા. સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી મંડળીઓના રજીસ્ટ્રાર હતા ત્યારે જ બેન્કની સ્થાપના તથા વિકાસમાં તેઓનો ગણનાપાત્ર ફાળો હતો તેવી આ બેન્કના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે તેઓશ્રી છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી કાર્ય કરી રહ્યા છે. અને તેમના વહિવટ દરમિયાન બેન્કની કામગીરી દર વર્ષે વિકસતી રહી છે. એક બાહોશ વહિવટકર્તામાં જે દષ્ટિ, ધૈર્ય, સમતા તથા ન્યાયપ્રિયતા વગેરે ગુણો જોઈએ તે તો તેમનામાં છે.

શ્રી તનસુખરાય ચુનીલાલ મહેતા:- શ્રી તનસુખરાયભાઈનો જન્મ ભાવનગરમાં થયો અભ્યાસ બી. એ. સુધીનો. શરૂઆતમાં મુબઈમાં “મોરમે સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક” માં રહ્યાં. બીજેજ વરસે ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમની કામગીરી જોઈ તે બેંકની અહમદનગર જિલ્લાની બેલાપુર શાખામાં મેનેજર તરીકે તેમની નિમણૂક કરી ત્યાંની સહકારી મંડળીઓના બેઠૂતો સાથે બેંકના ધોરાણ અને વસુલાતની ભેવડ-દેવક માલના રૂપમાં કરી સહકારી

માર્કેટીંગનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવ્યો. તેમજ જીલ્લાના અને તાલુકાના ખરીદ વેચાણ સંઘોને ભવિષ્યમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી. ત્યાર બાદ ઇ. સ. ૧૯૪૦ માં યુજરાતની એન્કોની શાખાઓના ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી.

ભાવનગરની નાગરિક સહકારી એન્કનું નિરીક્ષણ કરવાનું અને તે એન્કના માનદ સલાહકાર તરીકે રહેવાનું કામ શ્રી જગુભાઈ પરીખે તેમને સોંપેલું જે તેમણે આનંદ અને ઉત્સાહથી કરેલું. આ રીતે તેઓશ્રી સૌરાષ્ટ્રની અને મુખ્યત્વે ભાવનગર જીલ્લાની સહકારી પ્રવૃત્તિના અભ્યાસી બન્યા હતા. ઇ. સ. ૧૯૪૪માં તેઓ એકમાથા નિવૃત્ત થયા છે, છતાં ભાવનગર જીલ્લા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘનું સચાલન આજે પણ કરે છે.

સ્વ. મહર્ષિ પ્રભાશંકર નાનભટ્ટ રાજવૈદ્ય:-

સ્વ. મહર્ષિ પ્રભાશંકરભાઈ નાનભટ્ટ રાજવૈદ્ય ગુલુડાવાળા તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૯માં મહા વદ કના રોજ થયો હતો. કહેવાય છે કે તેઓ મુન્વતરીનાં અવતાર હતાં, જુદી જુદી ચૌદ ભાષાઓ બોલતા હતાં. તેઓમાં (૧) આરોગ્યશાસ્ત્રનું અપૂર્વ જ્ઞાન, લાલસા રહિત, નિર્લોભી અને કશોજ ભેદ છૂપાવવાની કલા રાખ્યા સિવાય નિજજ્ઞાનની લ્હાણી કરવાનું ઔદાય તેમનાં ઉત્તમ ગુણો હતાં. તેઓ એલોપેથી, હોમિયોપેથી, નેચરોપેથી, જંતુશાસ્ત્ર વગેરે પાશ્ચાત્ય અંગ્રેજી દાક્તરી વિદ્યાથી પણ તેઓ પારંગત હતાં યુનાની શાસ્ત્રોનો પણ તેઓએ અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ ચાર વેદ, ઉપવેદ, છ શાસ્ત્ર, ઉપનિષદ અને પુરાણોનો પણ તેમનો અભ્યાસ ગહન હતો. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ખગોળ અને જ્યોતિષનું અરે...તિરંદાજ અને બંદૂકનાં નિશાનનું પણ તેઓ અચ્છું જ્ઞાન ધરાવત હતા તેમને સંગીત કળા પણ વરેલી હતી રાધિણી કુળામાં તેઓ પારંગત હતાં અને આધુનિક યંત્રકળા પણ તેઓ બોલતા હતાં.

દર્શનશાસ્ત્રનાં તેઓ નિષ્ણાંત હતાં. દર્દીની પરીક્ષા માટે તેઓને નાડી જોવાની જરૂર પડતી નહિ. માત્ર દર્દીનું મોં જોઇને જ સચોટ નિદાન કરતાં અને તે સાંભળીને દર્દી પણ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ જતાં. કેટલાયે વેદ, દાક્તરો તેમનાં શિષ્ય થવામાં ગૌરવ લેતાં હતાં. તેઓને શસ્ત્રક્રિયા, અગ્નિકર્મ વગેરેનું જ્ઞાન હતું. આંખનાં મોતિયા ઉતારવામાં તેઓ નિષ્ણાંત હતાં. તેમણે નેત્રયજ્ઞ પણ કરેલાં. તેમની લાયછેરીમાં વેદકને લગતા આશ્ચર્ય લાખથી દોઢલાખ રૂપિયાની કિંમતનાં જુદી જુદી ભાષાનાં પુસ્તકો તેમણે મુશ્કેલી વેડીને પણ વસાવેલાં છે તેમણે તેમની આખી જીંદગી મહર્ષિ તરીકે પસાર કરી છે. પોતાને ત્યાં ઋષિ મુનિઓ જેમ વિદ્યાર્થીઓને વેદક શિખવતાં હતાં. તેમને ત્યાં કાયમ ચાલીશથી પચાસ વિદ્યાર્થીઓ વેદકનો અભ્યાસ કરતાં હતાં. તેમને રહેવા અને જમવા વગેરેની સગવડ પણ મહર્ષિ પ્રભાશંકરભાઈજ કરી આપતાં હતાં. વિદ્યાર્થીઓ ગઢડા તેમજ અમદાવાદમાં તેમની પાસે અભ્યાસ કરતાં હતાં.

વેદક ઉપરાંત સંસ્કૃતનાં બી. એ. નાં વિદ્યાર્થીઓ, ન્યાયશાસ્ત્ર, વિચારસાગર, રઘુવંશ વગેરે ભણતાં. સંગીત વિદ્યાનાં વિદ્યાર્થીઓ પણ આવતાં હતાં. તેમની પાસે આમાં સામાન્ય વર્ગનાં માણસો પણ હતાં. ગરીબ હોય કે અમીર, કોઈની પાસેથી શિક્ષણ શી લીધા વગર કેવળ મક્ત ભણાવતાં હતાં. દર્દીઓ દ્વારા તેમનાં આંગણે અનર્ગળ ધન લેવાતું અને એટલાજ ઉદાર ભાવથી ખરી કમાણીનું એ ધન ગંગા પૂણ્યને પરાંપકારના માર્ગે...વિદ્યાર્થીઓનાં અભ્યાસ માટે અને ગરીબ દર્દીઓને મક્ત દવા આપવા પાછળ વપરાઈ જતું. તેમનામાં પ્રતિષ્ઠાની પરવા નહોતી. કીર્તિની કામનાં પણ નહોતી. ધન-સંચયની સ્વાર્થવૃત્તિ નહોતી. હતી કેવળ નિઃસ્વાર્થ

સેવાભાવના જ. તેઓ મોટા સાથે મોટા અને નાના સાથે નાના બનીને જીવન જીવી જાયતાં. સૌ સાથે આદર, સમભાવ અને એકસરખાપણું એ એમનાં ગુણો હતાં.

તેમની યાદગીરીમાં દર વર્ષે તેમની પૂજ્યતીથિએ વૈદ સંમેલન મળે છે, તેમાં રોગનાં નિદાન અને વનસ્પતિઓની ઓળખાણ આપવામાં આવે છે. છેલ્લું સંમેલન ઇડરમાં મળેલું અત્યારે પણ જ્યહિંદ, જનસત્તા, નુતન ગુજરાત વગેરે પત્રોમાં આયુર્વેદ વિશેનાં તેમનાં કિંમતી પ્રવચનો અવાર-નવાર પ્રગટ

કરવામાં આવે છે. ૨૫. મહર્ષિ વૈદ પ્રભાસંકરભાઈ નાનભટ્ટનું સાહેબે ગુજરાત ઝાણી છે અને રહેશે. તથોભૂમિ ગઢડા અને સારાચે ગુજરાતનાં અહોભાગ્ય છે કે જ્યાં આવા મહર્ષિ જનમ્યા. એ અમર આત્માને સાહેબે ગુજરાત દર વર્ષે યાદ કરે છે અને સદાયે યાદ કરતું રહેશે. આ તેજમૂર્તિની જન્મતીર્થોએ ગોંડલ મુકામે શુદ્ધ આયુર્વેદ સંમેલન ફેબ્રુ. ૧૯૬૮માં મળી રહ્યું છે.

(પ્રતાપરાય એ. જોશીના સૌજન્યથી)

*

સહકારી સોસાયટી એ ધંધો કરવાની એક રચના છે — અને તેમાં કામ કરવાની ખાસ વિશિષ્ટ પદ્ધતિ હોય છે.

પ્રમાણિકતા, ઉદ્યોગ, કરકસર, હઠાપણ. નિયમિતતા અને અરસપરસ મદદ કરવાના વિશિષ્ટ ગુણો વધારનારી આ વિશિષ્ટ જાનની પ્રવૃત્તિ છે

★ શ્રી પડવા સહકારી મંડળી. ★

મુ. પડવા (ભાવનગર જિલ્લો)

રજી. નં. ૨૧૦૬૨ તા ૧૯-૭-૫૫

ધીરાણ વસુલાત તથા સહ. બાંડારતું કામકાજ કરીએ છીએ.

રતીલાલ વનખાળીદાસ

મંત્રી

સબુભા જીવુભા

પ્રમુખ

સામાજિક, પંચાયત અને સહકારી

પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો

સ્વ. શ્રી વેણીભાઈ મહેતા : ગ્રામવિકાસના નવા નકશાને નજર સમક્ષ રાખી પોતાની સ્વતંત્ર શુદ્ધિ અને શક્તિથી જેઓ માનવસેવાની પગદંડીને અને ગ્રામ સેવાની ભાવનાને નવો ઓપ અપી ગયા તે સ્વ. વેણીભાઈ મહેતા મૂળ બોડાતા વતની વારસામાં મળેલા હૈયાઉકલત અને વ્યવહાર દક્ષતાથી ગમે તેવા જટિલ પ્રશ્નોને ઉકેલ લાવવાની કાબેલિયત તેઓની અનેાખી જ હતી. નાનપણથી ગ્રામ્ય જીવન જીવેલા એટલે જીવનની અનેક તકલી જાંચડીઓ સામે ઝઝૂમી પોતાના ખેતીના વ્યવસાયમાંથી સમય કાઢી ગ્રામસેનાની તરીકે રાષ્ટ્રીય નવનિર્માણમાં મોખરે ઉભા રહ્યા વખતો વખતની પ્રગ્નકીય લડતો વખતે એક અદના સ્વયંસેવક તરીકે કામ કર્યું અને રાષ્ટ્રીય જીવાળ અને દેશભક્તિના પ્રવાહોમાં તન, મન, ધનથી ઝુકાવ્યું અને બાળપણના આ ઉમદા સંસ્કારોને લીધે આઝાદી પહેલાં સન ૧૯૪૫માં તેઓ લોકસેવાના આ જીવન પ્રતિધારી બન્યા.

અડધા પુરુષાર્થ અને પ્રમાણિકતાના ધ્યેયને નજર સમક્ષ રાખી પોતાની ત્રિવશુદ્ધિ શક્તિ એ ગ્રામ વિકાસના મહાન કાર્યમાં અગ્રસ્થાન અપાવ્યું. સને ૧૯૫૨માં બોડામાં ગ્રામ પંચાયતના પગરણ મંડાયા તેમાં સરપંચની જવાબદારી સંભાળી તે ગુમાનામાં હજુ રાજશાહી-સામતશાહીના નિશાનો

ભૂંસાયા ન હતા. આવા પાંચસોહની વસ્તીવાળા નાના ગામડાંઓમાં ખૂનખરાખા, લૂંટફાટ-દાફની બદી અને અનેક અસામાજિક તત્ત્વો પોતાની નિતિરીતિ લડાવી. અભણ બોળી નિર્દોષ પ્રજાને રંજડતા હતા. આ બધા દુષણો પોતાની આગવી પ્રતિભાને લઇને બંધ કરાવ્યા. પ્રેમથી સ્નેહથી ડોકોના ધરે લાંઘીને મજબુત-લોક સંગઠન ઉભું કર્યું ધીરે ધીરે જીવન પગથારના એક એક સોપાન ચડી છેવટે મહુવા તાલુકાની પંચાયતના પ્રમુખ થયા અને વતન માટે અને તાલુકા માટે કાંઈક કરી છુટવાની તમનાએ અનેક ગામડાંઓનાં પરદેશ વસતા ત્યાંના ગૃહસ્થો પાસેથી સારી રકમો દાનમાં મેળવી, ગ્રામવિકાસના કાર્યોને ગતિશીલ બનાવ્યાકેસરના એક સંનિષ્ઠ કાર્યકર તરીકે લોકકલ્યાણના અદના સેવક તરીકે અનેક ગ્રામવિકાસનિ પ્રવૃત્તિના સુવધાર તરીકે રહ્યા. તેઓ તાલુકાની અનેક વિધ પ્રવૃત્તિના પ્રાણરૂપ હતા. પંચાયતના પ્રમુખ લેન્ડ મોરગેઝજ બેન્કના પ્રમુખ શ્રી બોડા સહકારી મંડળીના પ્રમુખ અને આવી અનેક નાની મોટી સંસ્થાઓમાં રહી લોક હિતના કાર્યોને તેઓએ ઉજાડ્યા છે.

શ્રી બાવચંદ્રભાઈ નારણભાઈ પટેલ :- તેઓ મોટા ચારોડિયાના વતની છે અને બી.એ. સુધીના અભ્યાસ તેમણે કરેલો છે. નિવાર્યો

અવસ્થામાં આખી કોલેજમાં સર્વશ્રેષ્ઠ વિદ્યાર્થી તરીકેનો સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત કરેલો છે. યુવક શક્તિને યોગ્ય દિશાએ વાળવા યુવક સંગઠન, વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ અને કૅમ્પસના કાર્યક્રમોમાં આજે મારિયાધાર તાલુકામાં કામ કરી રહ્યા છે. કૅમ્પસ અને સહકારી પ્રવૃત્તિઓમાં છેલ્લા ધણી વરસોથી જોડાયા છે, ગોહિલવાડ કૅમ્પસમાં તેમનું સારું એવું માન છે.

દરબાર સાહેબ શ્રી બળવીરસિંહજીભાઈ મુળુભાઈ ગોહિલ:—સાદા અને સરળ સ્વભાવના છે. વલ્લભીપુર પાસે મોણપુરના વતની છે, નિરાભીમાની સદાચારી અને ચારિત્ર્યવાન દરબાર છે. આઝાદી પહેલા તેમના પાંચ ગામે વડોદરા રાજ્યમાં આવેલા હતા આથી તેઓ ૧૯૫૬ સુધી અમરેલી જિલ્લાના પ્રાંત પંચાયતના સભ્યપદે રહેલા ત્યાંથી તેઓ પંચાયતના કાર્યવાહક મંડળમાં પસુ ગયેલા, ત્યાં સારી એવી કામગીરી બજાવી હતી. વલ્લભીપુર તાલુકા પંચાયતમાં સહકાર અને નાના ઉદ્યોગ સમિતિના ચેરમેન તરીકે તેમજ ભાવનગર જિલ્લાની ધણી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા રહ્યાં છે. ખૂબજ બકિતજાવવાળા છે. ભાલના ગામડાઓના એક અગ્રણી તરીકે સારો એવો કાણુ ધરાવે છે.

મનહરલાલ કાણુકીયા:— મોટા ખુંટવડાના વતની છે. મહુવા વિજાગમાં સહકારી પ્રવૃત્તિનું કામ લાંબા સમયથી કરી રહ્યા છે. સહકારી નીતિ-નિયમ મુજબ કાર્યકરો આ ક્ષેત્રમાં નિષ્ઠાથી કામ કરે તો દેશની સીકલ બહલી જાય તેવી તેની દૃઢ શ્રદ્ધા છે. ભાવનગર સ્ટેટ વખતે તેમના વડવાઓએ કોબાડીયા ગામની આબાદી અર્થે ગામનો પુનઃવસવાટ શરૂ કરાવ્યો હતો.

શ્રી અયુભાઈ જગજ્ઞનાથ તેવારી:—યુ. પી. તરફના વતની છે. ભાવનગર સ્ટેટ વખતે તેમના વડવાઓ આ તરફ આવીને સ્થિર થયા. સામાજિક અને સહકારી પ્રવૃત્તિના આગેવાન કાર્યકર છે. મોટા ખુંટવડામાં રહે છે.

શ્રી ભાનુપ્રસાદ જયશંકર ત્રિવેદી:—સાવર કુંડલામાં રાજકીય અને સામાજિક ક્ષેત્રે કામગીરી બજાવેલી, ગુજરાત પ્રદેશ કૅમ્પસ સમિતિના સભ્યપદે, જિલ્લા કો. સમિતિના સભ્યપદે, જિલ્લા વિકાસ મંડળના સભ્યપદે, તાલુકા પંચાયત, સહકાર સમિતિના અધ્યક્ષપદે, લેન્ડ રિકોર્મ્સ એક્ટ અન્વયે (ધરખેડ સલાહકાર સમિતિના સભ્યપદે)ની સમિતિના સભ્યપદે, વાહન વ્ય. સહકારી મંડળીના અધ્યક્ષપદે, સુપરવાઇઝિંગ યુનિયનના પ્રમુખપદે, સહકારી મુદ્રણકાર્ય મંડળના મંત્રીપદે, ભાવનગર જિલ્લા સહકારી બોર્ડના મંત્રીપદે, વૈદ્યકીય રાહત મંડળના મંત્રીપદે કામગીરી બજાવી રહ્યા છે. સાવર કુંડલા નાગરિક સહ. બેંકના મંત્રીપદે, સામુદાયિક સહકારી ખેતી મંડળના પ્રમુખપદે, મજુર સહકારી મંડળના મંત્રીપદે, તાલુકા કૅમ્પસ સમિતિના મંત્રીપદે જિલ્લા, કૅમ્પસ સમિતિના સભ્યપદે સેવા આપી છે.

શ્રી ખીમચંદ માણુકચંદ વૈદ્ય:—૧૯૩૦થી સુરેન્દ્રનગરના જાહેરજીવન સાથે સંકળાયેલા શ્રી ખીમચંદભાઈ વૈદ્ય ધણાજી જુના કાર્યકર છે. યુગમાં યુવક મંડળની પ્રવૃત્તિથી તેમના જાહેરજીવનની શરૂઆત થઈ, કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદના નેજા નીચે કામ કર્યું હતું. યુગના એ વખતના રતિમાઈ જુરાભાઈ ગાંધીની પ્રેરણાથી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો, યુગ રાજ્યનો કબજો લીધો ત્યારે તે વખતના દિવાન સાથે એકવાકસર તરીકે કામ કર્યું ૧૯૩૦થી ૪૨ સુધીના કાળ દરમિયાન હરિજન પ્રવૃત્તિ, સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ, યુવકોનું સંગઠન, દુષ્કાળમાં રાહત સમિતિ દ્વારા કામગીરી, જમીન સુધારણાના કાર્યના વખતે ખેડૂતો અને ગીરાસદારો વચ્ચેના પ્રશ્નો સંબંધમાં, વિકાસ યોજના અંગેની કમિટિમાં, લીમડી તાલુકા કૅમ્પસમાં, તે પછી જિલ્લા કૅમ્પસમાં અને જિલ્લાની સહકારી પ્રવૃત્તિમાં તેમની કામગીરી નોંધનીય છે. વૃદ્ધ ઉંમરે આજે જુદી જુદી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી અરજીભાઈ વેલજીભાઈ પટેલ :- રાષ્ટ્રીયતાના જગાડનારી કરાચી શારદામંદિરમાં અભ્યાસ દરમ્યાન જાહેરક્ષેત્રે કામ કરવાના કોડ જાળ્યા. વિદ્યાર્થી મંડળોની આગેવાની લઇને જાહેર જીવનની શરૂઆત બચપણથી જ કરી. નેતાઓના પ્રવચનો. અને નાટકો, દ્વારા જીવનનું ઘડતર થયું. ૧૯૪૭માં બંગસરા આવ્યા. મજુર સંગઠન અને ખીળ : સવા-લોમાં રસ લેવાનું શરૂ કર્યું. ૨૪ વર્ષની ઉંમરે સુધરાઈમાં અંપલાવ્યું. સુધરાઈ કબજે કરી સમા-જવાદી વિચારો ધરાવતા આ યુવાને પછી તો તાલુકા અને જિલ્લા લેવલ સુધી તેમની કાર્યશક્તિની પ્રતીતિ કરાવી આપી. જિલ્લા સહકારી સંઘના માનદમંત્રી તરીકે, જિલ્લા ઔદ્યોગિક સહકારી સંઘના પ્રમુખ તરીકે, મધ્યસ્થ બેન્કમાં ડીરેક્ટર તરીકે, જિલ્લા સુપરરાઈઝીંગ કમિટિમાં ગુજરાત રાજ્ય હાથશાળા મંડળમાં, અગ્રણી માર્કેટિંગ યાર્ડમાં, સુધરાઈના પ્રમુખ તરીકે, મધ્ય સૌરાષ્ટ્ર પ્રજાસમાજવાદી પક્ષના મંત્રી તરીકે પટેલ જ્ઞાતિમાં આધિના કુરીવાળે બંધ કરવા અંગે ઉપાડેલી જેઠાદ, સ્થાપિત હિતોને ઝેર કરવા સહકારી પ્રવૃત્તિની આગેવાની, યુવક કોંગ્રેસ-મહિલા કોંગ્રેસ વિગેરે અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની સેવા આજ સુધીમાં નોંધાયેલ છે પોતાના જીવન ઘડતરમાં ટૂંકાકાનંત વખારીયાનો મહત્વનો હિસ્સો ગણે છે. ટીમસ્પીરીટથી મિત્રો સાથે રહીને કામ કરે છે. જુદા જુદા ક્ષેત્રે તેમણે કરેલા કામની સફળતાનો યશ તેમના મિત્રોને ફાળે જાય છે.

શ્રી નરોત્તમ ભાઈચંદ મહેતા :- મહાજન સંસ્થાઓમાં આગળ પડતું માન પ્રાપ્ત કરનાર કુટુંબોમાં ઠસા પાસેના રસનાળા ગામનું નારણુ ઠાકરશી મહેતાનું કુટુંબ પણ જાણીતું છે. સાધારણ સ્થિતિ પણ ધાર્મિક સંસ્કારો નીતિમતાની ઉજળી છાપને લઇ તેઓ પાંચમાં પૂછતા તેમના ચાર પુત્રોમાંના એક શ્રી જ્ઞા નારણુ નાની વયમાં જ શ્રદ્ધા અને હિંમતથી રૂના ધંધામાં અંપલાવ્યું. ખાતે પીતે સુખી થયાં એ અરસામાં ૧૯૭૫ માં ગઢડા તાલુકાના પાડાપાણુ ગામને ભાવનગર રાજ્ય પાસેથી

દારમ ફરી કરાવી આપાદી અપાવી. રસનાળાના ખેડૂતને ત્યાં વસાવી સૌને સ્થિર કર્યાં. લોકોમાં ચાહના સારી એવી હતી. એવી જ લોક પ્રિયતા તેમના પુત્ર મોનજી જેઠાની પણ હતી. આજીવ્યાજીવના દશબાર ગમેમાં તેમનું નાણુ ધીરધારનું કામકાજ ચાલતું. ગઢડા મહાલમાં રાજ્યે એક કરજકમિટિ નીમી તેમાં તેમને પંચ તરીકે પણ નિયુક્ત કર્યાં ચાર પુત્રો હતા. નારણુ ઠાકરશીના ખીળ એક પુત્ર શ્રી ગોરધન નારણુને પણ ચાર પુત્રો. ભગવાનભાઈ, પરશોતમભાઈ, હરિભાઈ અને પ્રભુદાસભાઈ ભગવાન ભાઈએ ૧૯૬૭ માં ભાઈચંદ નારણુના નામની કમિ-શનની પેઠી ભાવનગરમાં શરૂ કરી. સંયુક્ત કુટુંબમાં સૌ સાથે સંપસલાહથી રહેતા પેઠી શરૂ થયા પછી આઠેક વર્ષનો વહીવટ કરી શ્રી ભગવાનભાઈ માત્ર છત્રીશ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા ભાઈચંદ નારણુના ત્રણ પુત્રોમાં મુજળ ભાઈચંદનું પણ નાની વયમાં જ અવસાન થયું, ખીળ પુત્ર કરશનદાસ રસનાવમાં ખેતી કરતા અને ત્રીજા પુત્રશ્રી નરોત્તમ ભાઈચંદ છ અંગ્રેજી સુધીના જ અભ્યાસ કરી નાની વયમાં જ ભાઈચંદ નારણુની પેઠીએ ખેતી ગયાં ખાત અને ઉત્સાહથી વ્યાપારમાં મન પરાવ્યું (જન) કપાસ ઉતાર નાણુ ધીરધારનું કામ પણ કુશળતાથી વધાર્યું કુટુંબ પરિવારને સાથે રાખી કાશી ખનારસ વિગેરે સ્થળે તીર્થયાત્રાઓ પ્રસંગોપાત યોજે છે. ૨૦૦૦ની સાલમાં ભાવનગર રાજ્ય તરફથી જ્યારે રેશનિંગ દાખલ થયું ત્યારે અનાજ ખરીદ કરવા માટે નિમાયેલી કમિટિમાં પણ તેમનું સ્થાન મોખરે હતું. ૨૦૦૫માં જીયરી ટી. ખી. હોસ્પિટાલના પાયા નખાયા ત્યારથી આજસુધી તેમની નિસ્વાર્થ સેવા શકિતનો લાભ અદર્શિશ મળતો રહ્યો છે. ગોહિલવાડમાં ફેટલીક સાર્વજનિક ધર્મશાળાઓ અને સેનેટોરિયમોમાં ટ્રસ્ટી અને સભ્ય તરીકે રહીને તેમની કામગીરીએ સૌના લોકપ્રિય બની શક્યા છે.

સથરાવાળા ભાણુજી અબજીને કપોળ નિનાત દવાખાનું વિગેરેમાં સારી એવી રકમનું દાન અપા-

વવામાં તેમની પ્રેરણાને આભારી છે. ટી.બી. હોસ્પી ટાલ અને અન્ય કેટલીક સંસ્થાઓના ફંડાણા કરી આપવામાં કામ કર્યું છે.

શ્રી મનુભાઈ શિવુભાઈ સરવૈયા:- દાંડાના વતની અને પાંચ અંગ્રેજી સુધીનો જ અભ્યાસ. વ્યવસાયે ખેતી સાથે સામાજિક પ્રવૃત્તિની જવાબદારી, દાંડા પંચાયતના સરપંચ તરીકે, તાલુકા લેવલે તાલુકા પંચાયતમાં કારોબારીના સભ્ય તરીકે, સહકારી ક્ષેત્રે ૭ વર્ષથી સહકારી મંડળીના પ્રમુખ તરીકે બીનહરીફ ચુંટાતા આવ્યા છે. નાની બચત કમિટિમાં, ગોહિલવાડ રાજપૂત સમાજની કારોબારીમાં, અને પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે જાણીતા બન્યા છે. ગામાયત કામોના વિકાસ માટે દાનવીરો પાસેથી દાન મેળવવા મિત્રાને સાથે રાખી સારી એવી જહેમત લઇ રહ્યાં છે.

શ્રી જનદયભાઈ રણછોડભાઈ:- ધોળાના વતની આવીશ વર્ષથી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ, ઉમરાળા કેઝિસ કમિટિમાં, ખરીદ વેચાણ સંઘમાં, ધોળામાં સત્તર વર્ષથી પંચાયતના સરપંચ પદે બીનહરીફ ચુંટાતા આવ્યા છે તે તેમની લોકપ્રિયતા બતાવે છે. ખજા પરિષદ વખતથી કેઝિસમાં માનનારા, ચાતિના સમાજસુધારામાં ખડુ નાની વયથી શરૂઆત કરનાર લોકસહકાર વખતે ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનાર જીની પેઠોના એક નિડર વ્યક્તિ હતા.

શ્રી વિજયસિંહ મદારસિંહ ગોહિલ:- “કરી-યાના વતની અને એફ. વાય. સુધીનું” શિક્ષણ પામેલા નવયુવાન કાર્યકર ઉમરાળા તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા લેવલની આરોગ્ય સમિતિમાં સભ્ય તરીકે, રાજપૂત સમાજના સભ્ય તરીકે રસ લઇ રહ્યાં છે. વિદ્યાર્થીજીવન દરમિયાન સ્વામિરાવની આગેવાની નીચે સત્યાગ્રહોમાં પણ ભાગ લીધો હતો. સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પણ ૧૯૫૮ થી જોડાયા છે તેમની સાથે લગાળાના વતની ધનસ્વામસિંહજીમહોબતસિંહ કામ કરી રહ્યાં છે.

શ્રી જેરામભાઈ આણંદભાઈ:- માણવદર તાલુકાના વતની, પાંચ અંગ્રેજી સુધીનો જ અભ્યાસ, ૧૯૪૭ થી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. સહકારી પ્રવૃત્તિની શરૂઆત કરી, ૧૯૫૪ થી તાલુકા સંઘના પ્રમુખ તરીકે બીનહરીફ આવતા રહ્યાં. વેળવા પંચાયતમાં દશ વર્ષ સુધી સરપંચ તરીકે, આંધકામ કમિટિના ચેરમેન તરીકે હોદ્દાની રૂએ તાલુકાની પૂરવઠા કમિટિમાં અને જિલ્લા સહ. સંઘની કારોબારીમાં સભ્ય તરીકે, લોકોનું હિત થઇ શકે તેવી એક માત્ર ભાવનાથી સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લઇ રહ્યાં છે. એટલુંજ નહીં તાલુકાની નાની મોટી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. ખૂબજ નિખાલસ વૃત્તિના છે.

શ્રી ભૂપતભાઈ વૃજલાલભાઈ દેસાઈ:- સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના પાટડી ગામના વતની, મેટ્રીક સુધીનો જ અભ્યાસ. ૧૯૨૮ થી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. લોકસહકારોમાં અગ્ર ભાગ ભજવ્યો અને પ્રયુક્ત સહન કર્યું. ૧૯૩૯-૪૨ દરમિયાન અમદાવાદ જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં વહીવટી સુધારણા અર્થે યશસ્વી કામ કર્યું. ૧૯૫૦-૫૧ માં મીડું ઉત્પાદન કરનારી સહકારી મંડળીઓ રચી, ૧૯૫૨ થી ૫૬ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય વખતે ધારાસભ્ય તરીકે, સોલ્ટ એક્સપર્ટ કમિટિના ઉપપ્રમુખ તરીકે, સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છના સોલ્ટ રીજીયોનલ બોર્ડના સભ્ય તરીકે, કેટલન એડવાઈઝરી બોર્ડના મેમ્બર તરીકે, ૧૯૫૬ માં જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા કેઝિસ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, ૧૯૫૭ થી ૬૦ સુધી રાજ્ય વખતે ધારાસભ્ય તરીકે, ૧૯૬૦-૬૨ માં ગુજરાત રાજ્યના ધારાસભ્ય તરીકે, ૧૯૬૩-૬૯ માં જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે, લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક, જિલ્લા કો-ઓપરેટીવ બેન્ક, દસાડા તાલુકા સહ. ખ. વે. સંઘ વિગેરે સંસ્થાઓના અધિષ્ઠાતા બનીને એ જિલ્લાના જાહેર જીવનમાં સુંદર અને મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. આજે પણ એજ એજલીટીથી કામ કરી રહ્યાં છે.

શ્રી મુળજીભાઈ કાળીદાસ પટેલ:- દેશી રાજ્યો સામે સત્યાગ્રહ ચાલતો હતો ત્યારે જવાબદાર રાજ્યતંત્રની હાલતમાં મોખરે રહીને અગ્ર ભાગ ભજવનાર શ્રી મુળજીભાઈ વંથળીના વતની છે. ૧૯૪૪ થી ગાંધીજીના વિચારોને અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. ખાદી, હરિજન પ્રવૃત્તિ, ગાયોની સેવા, એ બધું પોતાની જન્મભૂમિ મોટી મારડ અને ત્યાંના આગેવાન શ્રી ભીમજી રૂડાભાઈની પ્રેરણાથી જાહેરસેવાના કેડ જગ્યા. તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે, લેન્ડમોર્ટગેજ બેન્કના પ્રમુખ તરીકે, ખરીદ વેચાણ સંઘના પ્રમુખ તરીકે, નાગરિક બેન્કના પ્રમુખ તરીકે, વંથળી સહ. મંડળીના પ્રમુખ તરીકે વિગેરે સંસ્થાઓમાં સેવા આપી, વિકાસ યોજનાની શરૂઆત વખતે સારો એવો રસ લીધો, વિકાસ સલાહકાર સમિતિમાં ઉપપ્રમુખ અને પ્રમુખ તરીકે, નાની બચતમાં, દુષ્કાળ રાહત કમિટિમાં, જિલ્લા પંચાયતમાં, જિલ્લા કે-ઓ. બેન્કમાં, હિન્દુસ્તાનમાં ઘણીજ જગ્યાએ પ્રવાસ ખેડ્યો છે. જાહેરજીવન ખૂબજ આનંદથી પસાર કર્યું છે.

શ્રી કાળીદાસ ભગવાનદાસ દેવમુરારી:- મોટા દેવળીયાના વતની ૧૯૪૭થી રાહત સમિતિઓ દ્વારા જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો નવ વર્ષ સુધી દેવળીયાના સરપંચ તરીકે, લેન્ડમોર્ટગેજ બેન્કમાં, તાલુકા ખરીદ વેચાણ સંઘમાં, જિલ્લા સહ. બોર્ડ અને જિલ્લા ખ. વે. સંઘમાં, અને પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે જાણીતા થયાં છે. ગીરાસદારી નાણુદી વખતે સુંદર કામ કર્યું છે. ગ્રામરક્ષક દળ, હરિજન અને ભૂતન પ્રવૃત્તિ, ખેતી વિકાસ અને સરકારની શક્ય તેટલી યોજનાઓનો અભ્યાસ કરી લોકોને લાભ અપાવ્યો છે. આશાવાદી વ્યક્તિ છે.

શ્રી વલ્લભભાઈ ઠંડવાભાઈ પટેલ:- ધાર-ગણીના વતની, ૧૯૪૪માં નોકરી છોડી લોક-અર્થોદ્ધારમાં અંપલગ્યું. ૧૯૪૭થી આજ સુધી

એકધારા પંચાયતના સરપંચ તરીકે, તાલુકા લેવલે અધિકાર સમિતિના ચેરમેનપદે, શિક્ષણ સમિતિના સભ્યપદે, જિલ્લા સહ. બેન્કના સભ્ય તરીકે જિલ્લાની ઉત્પાદન કમિટિમાં સભ્ય તરીકે, ગુજરાત લેન્ડ-મોર્ટગેજ બેન્કમાં જિલ્લાના ડાયરેક્ટર તરીકે, મંડળ કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે, પટેલ મોર્ટગેજની વ્યવસ્થાપક કમિટિમાં, નાની બચત કમિટિ, ધારગણી સહ. મંડળી અને નાના મોટા ગામચત કામોમાં હંમેશા મોખરે રહ્યાં છે. સરકારશ્રીની યોજનાઓનો અને તેટલો લાભ લેવરાની ધારગણીમાં સૌ પ્રથમ ડંકીઓ દાખલ કરાવી છે. જોડુકમી અને ગુંડાઓનું વર્ચસ્વ હતું ત્યારે નૈતિક હિંમત દાખરી સાઈ કામ કર્યું છે. દુષ્કાળ વખતે લોકોને છુટે હાથે આપ્યું છે. સ્વયં-સ્ફૂરણથી આગળ વધ્યા છે.

શ્રી રાજભાઈ રણમલભાઈ ચોરી:- ઉના પાસે અમોદ્રાના વતની છે, પ્રગતિશીલ ખેડૂત છે. પોતાની વિશાળ ખેતીના કામકાજ સાથે બધાં વર્ષોથી જાહેરજીવન સાથે સંકળાયેલા છે. તાલુકા કોંગ્રેસ કમિટિના પ્રમુખ તરીકે, સુગર ફેક્ટરીના પ્રમુખ તરીકે, ખેતી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિના વાર્ધક ચેરમેન તરીકે, લેન્ડમોર્ટગેજ બેન્કના સભ્ય તરીકે, સંઘનક્ષેત્ર યોજના દેલવાડાના સભ્ય તરીકે, ઉના ફેળવણી મંડળ, સાર્વજનિક જાત્રાલયમાં, સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘમાં, જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં અને જિલ્લા પંચાયતમાં સભ્ય તરીકે, શિક્ષણ સમિતિમાં, પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ જીનાગઢના સભ્ય તરીકે, કેશોદની ટી. બી. હોસ્પિટલમાં સભ્ય તરીકે વિગેરે અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. તેમની કર્તવ્યપરાયણતા દાદ માંગી દેતે તેવા છે.

શ્રી ભાનુશંકર કાળીદાસ જોષી:- વીસાવદર તાલુકાના દહેરીયા ગામના વતની. સાત ગુજરાતી સુધીનો જ અભ્યાસ. પણ ત્રીશક વર્ષના જાહેર-જીવનના અનુભવથી હાલતર થયું. જુની ચાવંડ

સહકારી મંડળીના પ્રમુખપદે, શિક્ષણ સમિતિના ચેરમેન પદે, તાલુકા સંઘના પ્રમુખ તરીકે, તાલુકા પંચાયતની કારોબારીમાં વ્યવસ્થાપક કમિટિમાં સભ્ય તરીકે, લેન્ડ મોર્ટગેજ બેન્કમાં સભ્ય તરીકે એમ અનેક સામાજિક સંસ્થાઓમાં સંકળાયેલા છે.

શ્રી સવરશીભાઈ મઠવાલા:- સરેન્દ્રનગર જિલ્લાના ધનજીના વતની, ગ્રામ દક્ષિણામૂર્તિ આંબલામાં અભ્યાસ કર્યો. ગ્રામસેવાના ક્ષેત્રે સર્વોદય યોજના લોકશાળા, વિમુક્ત જાતી આશ્રમશાળાનું સંચાલન, વિગેરેમાં અને સામાજિક કુરીવાળે ત્યજવા માટે લોકજનગૃહિતું કામ કર્યું.

સાયલા તાલુકાના પાંચાળ પ્રદેશમાં શિક્ષણ સંસ્થા, ગ્રામવિદ્યાલય, લોકશાળા, સંસ્થા સ્થાપી અને ધનજીના ગ્રામપંચાયતના સરપંચ તરીકે ઐશ્ય પંચાયત તરીકે રા. ૨૫૦૦)નું ઇનામ મેળવેલ. એ ગામને આદર્શ ગ્રામ બનાવવા તેમના સતત પ્રયત્નો રહ્યા છે. ધનજીના લોકગીતોની ટેપરેકડ રાજકોટ આકાશવાણી ઉપરથી રજુ કરાવેલ છે. ધનજીની ફરતાવેળ શીલમ પણ ઉતારેલ છે.

શ્રી અમ્બાશંકર વનમાળી પંડ્યા:-રાણુલા પાસે કોટડીના વતની છે. ૧૯૩૬થી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ. બડાલાના મીઠા સત્યાગ્રહમાં નાની વયમાં જ જંપલાવ્યું. મોટાભાઈ ચૂસ્ત કોંગ્રેસી એટલે એજ સંસ્કારો પોતાને પણ મળ્યા. ગણોત્સવો અને ગીરાસદારી પ્રશ્નોમાં આગળ પડતો રસ લીધો, સરપંચ અને સહ. મંડળીના પ્રમુખને નાને ધણું કામ કર્યું. વિકાસ સલાહકાર સમિતિમાં, જિલ્લા સહ. બેન્કમાં, રાણુલા સુપરવાઈઝીંગ યુનિયનમાં, તાલુકા પંચાયતની સહકાર કમિટિના ચેરમેનપદે, એલ. એમ. બી. શાખા સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા કોંગ્રેસના મંત્રી તરીકે, જિલ્લા ખરીદ વેચાણ સંઘ અને મધ્યસ્થ બેન્કમાં ડાયરેક્ટર તરીકે યશસ્વી કામગીરી બજાવી છે.

શ્રી બાલુભાઈ કાળીદાસ ગઢીઆ:-તાંતણીયાના વતની અને ખાંભા તાલુકા પંચાયતના યશસ્વી સુકાની તરીકે એ વિભાગમાં જાણીતા બનેલા શ્રી ગઢીયાએ છેલ્લા પચીસ વર્ષથી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો છે. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં કામ કરેલું. સરકારની રસ્તા બનાવવાની દુકાનોના સંચાલનમાં લાંબો સમય કામ કર્યું તેનાથી પ્રસિદ્ધિ મળતી ગઈ. ૧૯૫૦થી સહકારી પ્રવૃત્તિમાં જોડાયા. પંદરથી વીસ સહકારી મંડળીઓ ચાલુ કરી. અમરેલી જિલ્લા ઔદ્યોગિક સંઘના પ્રમુખ તરીકે, સહકારી સંઘમાં ઉપપ્રમુખ તરીકે, ગુજરાત રાજ્ય ઔદ્યોગિક સંઘમાં સભ્ય તરીકે તાંતણીયાના સરપંચ તરીકે એ બધા ફરજે સમાજવાદી વિચારધારામાંથી યશસ્વી કામ કર્યું. નાની ઉંમરમાં ‘બાપા’નું બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું. પોતાને હંમેશા અદના સેવક માન્યા છે. શ્રીમતો પાસે કદી લાંબો હાથ કર્યો નથી. રાહત કમિટિઓમાં, શાળાઓના મકાનમાં, સંરક્ષણ ફંડોમાં, અનેક સામાજિક પ્રસંગોએ ઉમદા સેવા બજાવી છે.

અનંતરાય નરસેરામ મહેતા:-ચલાળાના વતની છે, ચાર અંગ્રેજી લખ્યા છે. વીશેક વર્ષથી વ્યાપારમાં પડ્યા છે. છતાં તે સેવાભાવી વ્યક્તિ ચલાળાની સામાજિક સંસ્થાઓ, હાઈસ્કૂલ, પુસ્તકાલય, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સત્સંગ મંડળ વિગેરેમાં સેવા આપી રહ્યા છે.

શ્રી રઘુભાઈ ભુરાભાઈ સાવલીયા:-ખાંભા પાસે વીસાવદરના વતની છે, વ્યવસાયે ખેતી પણ ગ્રામ્યપ્રજાના નિહર નેતા તરીકેના બધાજ લક્ષણો તેમનામાં જોવા મળ્યા છે. ૧૯૪૭થી વડોદરા રાજ્ય પ્રજા મંડળમાં (જાહેરજીવનમાં) પ્રવેશ કર્યો, દુકાળ રાહત સમિતિના સભ્ય તરીકે, નાની બચત કમિટિમાં અગ્રસ્થાને, લેન્ડમોર્ટગેજ બેન્ક શાખા સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, કો-ઓપરેટીવ બેન્કના ડીરેક્ટર તરીકે, ૧૯૪૫થી ખેડૂત મંડળના મંત્રી તરીકે, યશસ્વી

કામગીરી બજાવો છે હરિજનો. પ્રત્યે પૂરો સહકાર અને કામવાદ પ્રત્યે પૂરી નફરત છે. તેમની અતિશયે લઘુ વીસાવદર આમચાં સંપ સહકારથી અને એક રાજથી કામ થાય છે. ૧૯૫૦થી સહકારી પ્રવૃત્તિના શ્રીગણેશ મંડિયા. સ્વતંત્ર થયા પછી વડોદરા રાજ્યના અલગ વહીવટમાં તાલુકા સમિતિ, જિલ્લા સમિતિ અને પ્રદેશ સમિતિમાં તેમનું સ્થાન હતું. એન્ટી કર્પેશનના માનદ અધિકારી તરીકે, જિલ્લામાં ડી. ડી. બોડના પ્રતિનિધિ તરીકે, સહકારી બેન્ક, કોંગ્રેસ કમિટી તાલુકા પંચાયત વિગેરે અનેક ક્ષેત્રે તેમણે ધણીજ આદરપૂર્વક નિષ્ઠાથી કામ કર્યું છે.

શ્રી બચુભાઈ ઉકાણી:-શ્રી. બચુભાઈ બદર-ભાઈ ઉકાણીનો જન્મ સને ૧૯૩૩ માં અમરેલી જિલ્લાના લીલીયા તાલુકાના નાનકડા ગામ પુંબ-પાદરમાં થયો. ગુજરાતી ધોરણે ૭ સુધીના અભ્યાસ પછી નાનપણથી જ રાજકારણમાં રસ જાગતા શ્રી. બચુભાઈ ૧૯૬૩ થી લે-ડ મોર્ડેજ બેન્કમાં ચૂંટાતા આવે છે. સને ૧૯૬૪ થી અમરેલી જિલ્લા પંચાયતના સભ્યપદે ચૂંટાયા છે. આ ઉપરાંત પોતાના જ વતનની મોટા લીલીયા, પીપળવા અને પુંબપાદર જુથ બે. વિ. કા. સહ. મં. લી. નું સુકાન સંભાળી પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી અદા કરી રહ્યા છે. સભ્યોને ખાતર, બિયારણ અને ખેતી વિષયક સાધનો અને ખેત-ઉત્પાદનમાં વધારો થાય તે દિશામાં સતત ધ્યાન આપી કામ કરી રહ્યા છે.

શ્રી વૃજલાલ જગુભાઈ મિસ્ત્રી:-આઝાદીના ઉગમ સાથે સાથે ભારત આર્થિક આપ્તાદી તરફ પ્રયાણ શરૂ કરી રહેલ હતું. સહકારી પ્રવૃત્તિ દ્વારા નવા સમાજની રચના ચાલી રહેલી હતી. પાલીતાણા તાલુકામાં સહકારી પ્રવૃત્તિ વિકસાવવામાં તેમણે ઉંડી કામગીરી બજાવેલ હતી. પાલીતાણા ગારીયાધાર વિભાગ વાહન વ્યવહાર સહકારી મંડળીમાં મંત્રી અને પ્રમુખ એમ ૧૦ વરસ સુધી એકધારી સેવા

બજાવેલ, આ ઉપરાંત મજૂર અધિકાર સહકારી મંડળી તાલુકા સુપરવાઈઝીંગ બુનીયત, સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘમાં પ્રમુખ તરીકે વરસો સુધી સેવા આપેલ હતી. પાલીતાણા સર્વોદય હાઉસીંગ કો-ઓપ. રેટીવ સોસાયટીના ઠપ બંગલાઓનું સજન તેમની નિશાહ તળે થવા પામેલ છે. રાજકીય ક્ષેત્રે સને ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૭ સુધી તાલુકા કોંગ્રેસ સંસ્થામાં મંત્રી તરીકે તથા સને ૧૯૫૭ થી ૧૯૬૦ સુધી પ્રમુખ તરીકે તેમણે ફરજ બજાવેલી હતી. ૧૯૪૨ થી ૧૯૪૭ સુધી માનવ રાહત સમિતિમાં કામ કર્યું. સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાના વિકાસ માટે જીનાગઢમાં ભારત સરકાર તરફથી ચાલતા કેમ્પમાં તેમને સરકાર તરફથી પસંદગી આપવામાં આવેલ. આ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ સાથે તેમની ધર્મપરાયણતા, નિષ્ઠા અને માનવતા નોંધપાત્ર છે.

શ્રી મનસુખલાલ કે. પારેખ:-જન્મ તા. ૧૬-૭-૧૯૩૪ અભ્યાસ મેટ્રીક. વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ ૧૯૫૦ થી ૫૪ પાલીતાણા હાઈસ્કૂલ વિદ્યાર્થી મંડળના પ્રમુખ તથા મંત્રી, ખાદી સ્વીકારી, ૧૯૫૫માં યુવક કોંગ્રેસ મંત્રી, ૧૯૫૫ થી ૧૯૬૨ તાલુકા કોંગ્રેસ સમિતિ કાર્યાલય મંત્રી, તથા રચનાત્મક મંડળના મંત્રી તરીકે, સર્વોદય પુસ્તકાલય, હરીજન છાત્રાલય, સર્વોદય લોકશાળા વિ. સંસ્થા સાથે કાર્યવાહક કમિટિમાં મહત્વનો ભાગ, સહકારી પ્રવૃત્તિ અને પછાતવર્ગ પ્રવૃત્તિ આ બંને શોખના વિષય હતા અને છે. સને ૧૯૬૨માં ચુંટણી પછી રાજકીય નિરાશા અને સ્વતંત્ર વેપાર માટે મુબઈ, સર્વોદય વિચારધારા સાથે હજી સંકળાયેલ છે. પાલીતાણાના આગેવાનોની લાગણી હજી રહેલ છે. ભાવનગરમાં લોખંડના ધંધામાં નાની ઉંમરમાં ઠીક પ્રગતિ સાધતા રહ્યાં છે. સ્વભાવે ખૂબજ પ્રેમી અને દિલાવર વ્યક્તિ છે.

શ્રી રણજીતસિંહ ભાવસિંહજી :-લીમડા (હનુલા) ના વતની શ્રી રણજીતસિંહજીના ક્રાંતિકારી

જીવન વિષે હવે પછીના વાલ્યુમમાં ઠીક રીતે ઉલ્લેખ કરાઈ રહ્યો છે. પણ તેમ છતાં અહીં આછેરો પરિચય આપ્યા વગર નથી રહી શકતા. તેઓશ્રી ઉમરાળા તાલુકા પંચાયતના ઉપપ્રમુખ તરીકે, ઉમરાળા લેન્ડ-મેટેજેન્સ એન્કના પ્રમુખ તરીકે અને જિલ્લાની સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલ છે. ૧૯૨૨થી જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો, મા-મોમની મુકિત માટે બચપણથી જ રાષ્ટ્રીય રંગે રંગાયા. અભ્યાસ, વતન, કુટુંબ અને જીવનની પરવા કર્યા વગર ભાડવા દરબારસાહેબ સાથે રહીને જીદી જીદી જગ્યાએ જીદા એશીસીએશનના પ્રમુખ અને મંત્રીપદે રહીને અનેક લડતો આપી. આજે ગુજરાત વિધાનસભામાં ધારાસભ્ય તરીકે બીરાજેલ છે જુનાગઢના આરઝી હકુમતના એક પ્રખર સેનાની તરીકે તેમનું નામ અને કામ મોખરે ગણાય છે. જીવસંતોષના બપોરે ઝઝાવતો વચ્ચે એમણે વીરતાભર્યું જે કામ કર્યું છે, ગવર્નમેન્ટના અન્યાયી નિર્ણયો સામે પડકાર ફેંકતા રહીને અનેક પ્રસંગોમાં જે નિડરતા ખતાવી છે તે ગૌરવ લેવા જેવી હકીકત છે.

શ્રી જયસિંહભાઈ સામતભાઈ પરમાર :-
સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી પ્રવૃત્તિને સાચા અર્થમાં સમજી સહર પાયા ઉપર મૂકનાર પ્રણેતા શ્રી જયસિંહભાઈ કેડીનારના વતની છે. અભ્યાસ પડતો મૂકી ૧૯૩૦ના ધોલેરા સત્યાગ્રહથી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને વખતોવખતી લોકલડતોમાં અગ્ર ભાગ ભજવ્યો. આ પ્રદેશમાં સહકારી પ્રવૃત્તિના મંડાણ પણ તેમના હાથે થયાં. સ્થાપિત હિતો સામેના સંઘર્ષ વચ્ચે પણ ધીરજથી ભેકાને બહાર કાઢ્યા અને સહકારી ક્ષેત્રે એક પછી એક કદમ ઉઠાવ્યા. ૧૯૩૭માં કોડીનાર એન્કમાં નોકરીથી એમની કારકીર્દી ચર થઈ. એન્કીંગ યુનિયનના મુખ્ય મેનેજર સુધીની કામગીરી બજાવી. ૧૯૫૮ પછી આ વિભાગમાં સહકારી ધોરણે ખાંડ ઉદ્યોગ ઉભો કરવામાં દિલ દબને કામ કર્યું. કોડીનાર ખાંડ ઉદ્યોગ ખોડામાં સભ્ય તરીકે, તાલુકા પંચાયતના

પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા ઉત્પાદક સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, તાલુકા ખરીદ વેચાણ સંઘના પ્રમુખ તરીકે જિલ્લા કો-ઓપરેટીવ એન્કના ડાયરેક્ટર તરીકે, એઓ. પ્રો. માર્કેટ કમિટિના પ્રમુખ તરીકે, કોડીનાર ખેડૂત કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે નોંધપાત્ર સેવાઓ આપી છે. બે વર્ષથી જે. પી. તું બીરુદ મળ્યું છે. કોડીનાર તાલુકા પશુસંવર્ધન નિધિ ફંડના ટ્રેઝરર તરીકે અને રાજ્યકક્ષાએ સીડઝ કાર્મ કમિટિમાં તેમની સેવાઓ જાણીતી છે. સહકારી ક્ષેત્રે એક નવી ઓર્ધલ મીલ ઉભી કરીને ભારે સફળતા મેળવી છે. આ જિલ્લાનું ગૌરવ છે.

શ્રી મનુભાઈ પુરુષોત્તમદાસ ચંદ્રેસા-સાદા:
અને સૌમ્ય મૂર્તિ શ્રી મનુભાઈ વીરપુર (જલ્લાખાપાતું) ના વતની છે. જાહેર જીવનના યશસ્વી કાર્યકર અને ગ્રામ્ય નેતા તરીકેના બધા જ ગુણો તેમનામાં જોવા મળ્યાં છે. તેમનું નિવાસસ્થાન અરજંદારો માટેનું આશિર્વાદસમું સ્થળ ગણાયું છે. સત્તર વયની નાની ઉંમરથી રાષ્ટ્રીયતાનો રંગ લાગ્યો. શ્રી મગનભાઈ ચંદ્રેસા વખતોવખતની લડતોમાં ભાગ લેતા હતા. તેનાથી એ કૌટુંબિક સંસ્કારોનું સિંચન તેમના પણ થયું. રાજકોટની લડતથી એમનો કારકીર્દીની શરૂઆત થઈ. સ્વયંસેવક તરીકે કામ કર્યું ગાંધીમય વિચારો અને આધ્યાત્મિક વાંચનના જખરા શોખીન છે. વીરપુરમાં ચોતાના ઓર્ધલ મીલના ધંધાની સાથે સામાજિક સેવાઓમાં તેમનો મૂલ્યવાન ફાળો છે. પંચાયતની સ્થાપના અને તેના સરપચ તરીકેની કામગીરી, જેતપુર તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે જિલ્લા સહકારી એન્કમાં ડાયરેક્ટર તરીકે, જિલ્લા સહ સંઘમાં અને જિલ્લા પ્રકાશન સહકારો સંસ્થામાં સભ્ય તરીકે, તાલુકા ખરીદ વેચાણ સંઘમાં, વિજેરમાં તેમની યશસ્વી સેવાઓ નોંધાયેલ છે. ૧૯૬૧-૬૨ના ફલડ વખતે રામકૃષ્ણ આશ્રમની સહાયથી આ તાલુકામાં જહેમતનું કામ કર્યું. હરિજનો અને ભંગી કુટુંબોને જોઈતી મદદ આપવી, જિલ્લા પંચાયતની

યોજના અનુસાર આ તાલુકામાં ઘણું જ કામ કર્યું છે. દુષ્કાળ વખતે જેતપુર તાલુકામાં શ્રી ચંદેસાએ રાત દિવસ જોયાં સિવાય જહેમત ઉઠાવીને જે કામગીરી કરી તે ખરેખર દાદ માંગી દેયે તેવા છે. ચિરપુરમાં એ દુ ઝેડ સુધીની બધી જ સવલતો ઊભી થવા પામી છે. જે તેમને અને ટીમ સ્પીરીટથી કામ કરતાં તેમના મિત્રોની આભારી છે.

શ્રી રમણભાઈ પ્રભુદાસ શાહ :- સોરઠના જાહેરજીવન સાથે ૧૯૩૬ થી સંકળાયેલા અને વેરાવળમાં અગ્રણી ઉદ્યોગપતિ તરીકે જાણીતા થયેલા શ્રી રમણભાઈ અન્ડર ટ્રેન્યુએટ થયેલા છે. તેમના પિતાશ્રી વિષે સારાં સૌરાષ્ટ્ર પરિચિત છે. આખુએ કુટુંબ સંસ્કારી અને કેળવણી છે. રાજકોટ-સુરેન્દ્રનગર અને જુનાગઢ એ એમના જાહેર જીવનકામ દરમિયાનના કાર્યક્ષેત્રો હરિજન પ્રવૃત્તિ અને દલિતોનું કામ કરવામાં મોખરે હતા ઊચ્ચ વિચારો અને વાતાવરણ વચ્ચે તેમને. ઉછેર થયો નવજીવન હરિજન બંધુ અને ગાંધીયન સાહિત્યના સતત વાંચનથી રાષ્ટ્રિયતાનો રંગ વધારે લાગતો ગયો. દક્ષિણ સિવાય દેશની અંદરના બધાજ ભાગોનું પરિભ્રમણ કર્યું છે. કસ્તુરબા મહિલા મંડળને આ કુટુંબ તરફથી સારું એવું ડોનેશન મળ્યું છે. ૧૯૪૭ પછી સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય વખતે મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ તરીકે ૧૯૬૨ થી ૧૯૬૭ સુધી વારસબંધ તરીકે રાજ્ય કક્ષાએ વ્યાપારને લગતી જે કમિટિમાં રચનામાં આવી તેમાં રહીને ઘણું કામ કર્યું. ડૉ. એનીઓન્ટ સૌરાષ્ટ્રમાં સૌ પ્રથમ આવ્યા ત્યારે જુનાગઢમાંથી શાહના મહેમાન બનેલા તેમના વડાઓ આ પ્રદેશમાં સારી એવી ખ્યાતિ પામ્યા છે. સો ઠની સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા શ્રી શાહ વિનયી અને અતિથ્યપ્રિય છે.

શ્રી દ્વારકાદાસ નાનજીભાઈ ત્રિવેદી :- અમરેલીના મુખ્ય વતની મેટ્રીક સુધીનું શિક્ષણ લીધું

રાષ્ટ્રિયતાનો રંગ બચપણથી લાગેલો એટલે વધુ અભ્યાસની તક ન સાંપડી. ૧૯૨૪ માં અમદાવાદની મજુર પ્રવૃત્તિથી તેમની કારકીર્દિની શરૂઆત થઈ. ગુલામીની જાંજીરો ન તુટે ત્યાં સુધી બીજી કોઈ વાત અગત્યની નથી એમ માનીને કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદમાં જોડાયા. હરિજન સમિતિમાં કામ કર્યું ૧૯૩૦ની લડતમાં ઝંપલાવ્યું. ૧૯૩૨ માં એપ્રિલની ૬ ઠી એ તેમની ધરપકડ થઈ અને દોઢેક વર્ષ જેલવાસ ભોગવ્યો—૧૯૩૪-૩૫ માં ગાંધીજી અને ઠંકરજીપાતાની રચના મુજબ જૂનાગઢ હરિજન પ્રવૃત્તિ માટે શ્રી ત્રિવેદીએ મંત્રી તરીકે કામ કર્યું સાધનો હતા—શક્તિ મર્યાદિત હતી. ટીમ સ્પીરીટથી કામ કરી શકાય તેવું કોઈ જુથ ન હતું એવા સંજોગોમાં પણ નિડરપણે ધૂણી ધખાવીને બેઠા. કટોકટીના સમયે, કે અમલદારોની તુડંબીજી સામે સીક્રિટથી કામ લેવામાં ભારે પાવરધા ગણાતા. ૧૯૩૮ માં પ્રજામંડળની રચના થઈ-સ્વતંત્રતાનો નાદ વધુ ગૂંજતો થયો એ વખતે ફરી તેમની ધરપકડ થઈ અને જેલવાસ ભોગવ્યો. તે પછી સોરઠ સેવા સમિતિની રચના થઈ તેમાં પણ અગ્રણી કાર્યકર તરીકે રહીને સાચો એવો ભાગ ભજવ્યો. ૧૯૪૭ માં આરઝા હકુમત વખતે સ્વતંત્ર કામગીરી કરી. થોડો સમય રાજકોટ ગયા. જુનાગઢ રાજ્યનું પ્રજામંડળ વિસર્જન કરીને કેએસની સ્થાપના કરી. જિલ્લા કેએસના મંત્રી તરીકે કામગીરી શરૂ કરી. ૧૯૫૨માં જિલ્લાપંચાયતના અધિકારી તરીકે જોડાયા ૧૯૫૮ થી ૬૦ સુધી મુખ્ય રાજ્યની કાઉન્સિલમાં કામ ૧૯૫૭ થી સહકારી પ્રવૃત્તિના શ્રી ગણેશ માંડ્યા. જિલ્લા સહકારી એન્ક શરૂ થઈ ત્યારથી ઉપપ્રમુખ તરીકે સહકારી બોર્ડના ઉપપ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા પંચાયતના ઉપપ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા ખ. વે. સંઘના પ્રમુખ તરીકે અને બીજી સંખ્યાબંધ સહ. સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા શ્રી ત્રિવેદીની જાહેર જીવનની કારકીર્દિના ઘણા પ્રસંગો ભાવી પેઢીને પ્રેરણા આપે તે છે પાંચ કામદાર મંડળીઓ સફળ કામદાર

મંડળ વિગેરેમાં તેમની સેવાઓ પડી છે. જુનાગઢમાં સહકારી પ્રવૃત્તિના પાયોનીયર તરીકેનું માન તેમને ફાળે જાય છે. અનેક સંઘર્ષો વચ્ચેથી પસાર થયેલા એમના જીવનના જીવસંટોસટના કેટલાંક શૈમાંયક પ્રસંગો વિસ્તૃત રીતે હવે પછીના ગૂજરાત સંદર્ભ અંથમાં આવરી લેવામાં આવ્યા છે.

શ્રી જયવંતસિંહ જાડેજી :- પૂ. નાનાભાઈ અને શ્રી મનુભાઈની લોકભારતી સંસ્થાના જુના કાર્યકર સર્વોદય વિચારધારાને વરેલા, કસાયેલા અને આયો-જનની દૃષ્ટિએ સારી એવી વ્યવસ્થાશક્તિ ધરાવતા શ્રી જાડેજી મજૂર સંઘનક્ષેત્ર યોજનાના સંચાલક છે. તળાજા વિભાગના ધણા ગામડાઓમાં ખાદી અને ગ્રામોદ્યોગની પ્રવૃત્તિને ગૂંજતી કરી છે. સહકારી પ્રવૃત્તિના વિસ્તૃત સંગઠન દ્વારા સંચાલન કરી રહ્યાં છે. તળાજાના જાહેરજીવન સાથે છેલ્લા ધણા સમયથી સંકળાયેલા છે. રાજકારણના ચાલુ પ્રવાહોથી પૂર્ણ વાકેફ છે ધણા જ વિચક્ષણ અને ભાવી નેતા તરીકેના લક્ષણો તેમનામાં જોવા મળ્યા છે.

શ્રી દુસાભાઈ આતાભાઈ :- ભાદ્રોડના વતની અને સાત ગુજરાતી સુધીનો જ અભ્યાસ જાહેર-ક્ષેત્રે પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ધણા વર્ષોથી પડ્યા છે પણ મુરખખીઓને વિશ્વાસમાં લઈ ટીમ-સ્પીરીટથી કામ કરનારા યુવાન કાર્યકર છે. જિલ્લા-લોકસભામાં સભ્ય તરીકે, મહુવા ખ. વે. સંઘની કારોબારીમાં, પંચોળી આયર જ્ઞાતિની બોડિંગ અને જ્ઞાતિના મંત્રી તરીકે, દુષકાળ વખતે સ્થાનિક મંત્રી તરીકે, મહુવા ખાદી બોર્ડની કમિટિમાં અને ખેડૂતોના જે તે પ્રશ્નોમાં સતત જાગૃત રહીને કામગીરી કરી છે. શ્રી દેવાયતભાઈ, આતાભાઈ અરસીભાઈ વિગેરે મુરખખીઓને વિશ્વાસમાં લઈ કામ કરે છે.

શ્રી મોહનભાઈ જોષી :- ૪૨ થી ૪૮ સુધીમાં સક્રિય રાજકારણમાં પ્રવેશ. ભાદ્રોડ પંચાયતના ઉપ-સરપંચ તરીકે, સહકારી મંડળીના મંત્રી તરીકે ભાદ્રોડ ખેડૂત મંડળના મંત્રી તરીકે, મહુવા જનરલ હોસ્પિટલની કમિટિમાં કોંગ્રેસના સક્રિય કાર્યકર તરીકે કામગીરી કરી છે. તેમના ટ્રુપમાં શ્રી બંસીદાસભાઈ જસાભાઈ, ટબાભાઈ, નારણભાઈ, નરભેરામભાઈ, મણીભાઈ, લક્ષ્મણભાઈ અને ડો. મોહનભાઈ વિગેરે સાથે મળી ગામાયત કામમાં રસ લેયે છે.

શ્રી લક્ષ્મણભાઈ પટેલ :- જૂનીપેઢીના આગે-વાન કાર્યકર પંચાયતની સ્થાપનાથી સરપંચ તરીકે, ભાવનગર રાજ્યની જવાંબદાર ધારાસભાના સભ્યપદે, ખેડુત સંકટ નિવારણ કેમ્પ, ગ્રામ સુધારણા ફંડમાં રાહત સમિતિ, શાળા સમિતિ, લેન્ડર્મોર્ટગેજબેન્ક, આહિર જ્ઞાતિના પ્રમુખ એમ અનેક રીતે મહુવા અને ગોહિલવાડમાં કામગીરી કરી છે.

અસાધારણ વ્યક્તિત્વ શ્રી. એમ. સી.

ભટ્ટ :- ભારતે મેળવેલી આઝાદી બાદ એજન્સીના વિદ્વાનીકરણના સમયે શ્રી ભટ્ટની દિલ્હીની સ્ટેટસ મીનીસ્ટ્રીમાં વરણી થઈ. ત્યાં તેમણે સરદાર પટેલના રહસ્યમંત્રી તરીકે કાર્ય અભવ્યું. ભારતના સોષાઈ પુરુષ સરદાર પટેલ જેવા ધુરધર રાજપુરુષની નિકટવર્તી સેવા કરવાનો અધિકાર મળ્યો એને શ્રી ભટ્ટ પોતાની જાહેરીતો અમૂલ્ય લલાવો સમજતા. ૨૧. સરદારશ્રીની અંતિમપણ સુધી શ્રી ભટ્ટ તેમના સાનિધ્યમાં જ હતા. ત્યારબાદ શ્રી ભટ્ટ સીકોન ખાતેના દિંદી હાઇકમીશનર શ્રી સી. સી. દેસાઈના મંત્રી તરીકે કોલબો ગયા. ત્યાંની તેમની પ્રશસ્ય કામગીરીની નોંધ લેતા ત્યાંના પ્રખ્યાત દૈનિક 'The ceulon observer' એ લખ્યું કે કોલબો ખાતે દિંદી હાઇકમીશનર શ્રી. સી. સી. દેસાઈને તેમની ઓફીસમાં મથવા જનાર સીકોનવાસીઓને તેમના રહસ્યમંત્રી શ્રી એમ. સી. ભટ્ટની ખોટ

જણાયા વિના રહેશે નહીં તેમનો ચહેરા હંમેશા આનંદી રહેતો. તેમના સ્વભાવમાં સહકારની ભાવના ખૂબ જ હતી. તેઓ પત્રકારો માટે અસાધારણ પ્રકારનાં રહસ્યમંત્રી હતા. આજપણ તેઓ દિલ્હીમાં ઉચ્ચ હોદ્દો ભોજવી રહ્યા છે.

શ્રી શશીકાંત જટારકર વ્યાસ :- (બી. એ. એલ. એલ. બી.) :- વડોદરા વતની અને મહુવા કાર્યક્ષેત્ર ખતાવીને ત્યાં રહે છે. વકીલાતનો ધંધો કરે છે, અને મહુવા મ્યુનિસિપાલિટીમાં સભ્ય છે. મેટ્રીક થયા પછી ભાવનગર કોલેજમાં બી. એ. થઇ અમદાવાદ કાયદાની ડીગ્રી મેળવી. મહુવા મ્યુનિ.માં ઉપપ્રમુખપદે તથા રેન્ડીંગ કમિટીના ચેરમેન તરીકે સેવા આપે છે. મહુવાની અનેકવિધ કમિટીઓમાં તેમનું જવાબદારીભર્યું સ્થાન છે.

ડાહરભાઈ મહાપ્રસાદ વસાવડા :- (બી. એ. એલ. એલ. બી.) :- તેમનો જન્મ રંગુનમાં થયેલો. એતાળીશમાં બર્મા છોડી મહુવા આવ્યા, અને એલ. એલ. બી થયા. વકીલાતનો ધંધો શરૂ કર્યો અને ૧૯૫૭ માં મ્યુનિસિપાલિટીમાં જોડાયા. અત્યારે વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ છે. મેડીકલ બોર્ડના ચેરમેન પણ છે કેળવણી સહાયક સમાજના મંત્રી છે. ચાર વર્ષથી સીટી કલબમાં એકઝીક્યુટિવ મેમ્બર છે. લાઇબ્રેરીમાં કારોબારીના સભ્ય છે. રાજકારણમાં પ્રવેશેલા શ્રી વસાવડા પઠથી વધારે સક્રિય છે નાગરિક બેન્કના બોર્ડ ઓફ ડીરેક્ટરમાંના તેઓ એક છે. જનતા કો-ઓપરેટીવ હાઉસિંગ સોસાયટીના માનદ મંત્રી, વગેરે અનેક ક્ષેત્રે તેની સેવા આપી રહ્યા છે.

શ્રી ગુહીમલાઇ મુસાણી :- તેઓ લોલીયાના વતની છે. વલ્લભીપુર તાલુકામાં સહકારી અને સામાજિક ક્ષેત્રે કામ કરનારાઓમાંના તેઓ એક છે. બહુ જ નાની ઉંમરમાં રાજકારણમાં તેમણે

પ્રવેશ કર્યો છે. ભૂતકાળમાં વલ્લભીપુર તાલુકામાં પ્રજા સમાજવાદી પક્ષના મંત્રી તરીકે અને સામાન્ય ચુંટણીઓ વખતે ભાગ લખ્યો હતો.

શ્રી ગોકળદાસ મોહનલાલ પટેલ :- તટસ્થ મનોવૃત્તિથી અને સત્તાની ક્યારેય પણ અપેક્ષા રાખ્યા વગર નિરપેક્ષપણે આવી પડેલું કામ પ્રમાણિકપણે અદા કર્યું જવામાં ગોહિલવાડના ફેટલાક યુવાન મિત્રોમાં લીલીયાના વતની અને હાલ અમરેલીને કાર્યક્ષેત્ર ખતાવી કામ કરતા શ્રી ગોકળદાસ પટેલે ભાવનગરમાં માધ્યમિક શિક્ષણ મેળવી અમદાવાદમાંથી ગ્રેજ્યુએટ થયેલા હાર્ડરુકલમાં વિદ્યાર્થીમંડળના પ્રમુખ સ્થાનેથી માંડી નાનામોટાં અનેક સંગઠનમાં આગેવાની-ભર્યો ભાગ લખ્યો હતો. થોડો સમય લીલીયા મ્યુનિસિપાલિટીમાં અને તે પછી અમરેલી સહકારી પ્રવૃત્તિમાં રસ લઇ મંડળીઓને ઓર્ગેનાઇઝ કરવામાં ઠીક જહેમત લીધેલી. આજે અમરેલી નાગરિક બેન્કના મેનેજિંગ ડીરેક્ટર તરીકે તાલુકા ખરીદ વેચાણ સંઘના એડમીનીસ્ટ્રેટર તરીકે, માર્કેટીંગ યાર્ડના મંત્રી તરીકે તથા અમરેલીની અનેક નાનીમોટી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાએલા રહીને કાર્ય કરી રહ્યા છે.

લક્ષ્મણભાઈ પટેલ :- તેઓશ્રી અણીડાના વતની છે. આજે ગઢડા તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે સ્થાન શોભાવી રહ્યા છે. ગઢડા મહાલમાં ગોડાઉનોના કામે અને શાળાઓનાં મકાનોનાં બાંધ-કામોમાં સારી એવી જહેમત લઇને ધજીંખરું કામ પુરું કરાવેલું છે ગઢડા સહકારી સંઘના પ્રમુખ તરીકે, કેએમ કમિટીમાં મંત્રી તરીકે, લેન્ડમોર્ટગેજ બેન્કમાં અને મોક્ષપરા સંઘનશેત્ર યોજનાનાં નાની બચત યોજના કમિટીમાં સભ્ય તરીકે સેવા આપી છે. જિલ્લાની જુદી જુદી કમિટીઓમાં સમયે સમયે રહીને સાથે એવું કામ કર્યું છે માત્રપરા સંઘનક્ષેત્ર, અણીડા સહ મંડળી, દુબકાળ રાહત કમિટિ વિગેરેમાં

એસીને પોતાની ફરજ બજાવી છે. તેમનું કાર્યક્ષેત્ર વિકતૃત થતું નથી છે.

(સૌરાષ્ટ્રમાં સહકારી અને પંચાયત પ્રવૃત્તિમાં જે કાર્યકરો કામ કરી રહ્યાં છે તેઓની ટૂંક નોંધ આ નીચે મુજબ છે)

શ્રી હમનભાઈ નારણભાઈ પટેલ :- મહુવાના કુંડાસ ગામે પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં જિલ્લા બેન્કના ડીરેક્ટર તરીકે, લેન્ડમાર્ટગેજ બેન્કની કમિટિમાં તાલુકા કક્ષાએ પ્રગતિશીલ ખેડૂત મંડળના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા પંચાયતના સભ્ય તરીકે અને ગામના સરપંચ તરીકે કામગીરી ફરમાન વિકાસ કામો અને ખેતીની આપાદી અર્થે ધ્યાન આપ્યું.

લાલશંકર જશંકર પંડ્યા :- ફરીયાદકાના વતની શ્રી લાલુભાઈ ગામના પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે છેલ્લા ઓગણીશ વર્ષથી એકધારા બીનહરીફ ગામના સરપંચ તરીકે, પાંચેક વર્ષથી સહકારી મંડળીના પ્રમુખ તરીકે, કૃષ્ણકુમાર ગ્રામસુધારણા ફંડના સભ્યતરીકે લેન્ડમાર્ટગેજ બેન્કની કમિટિમાં સભ્ય તરીકે રાહત સમિતિઓ અને કોંગ્રેસની ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં સેવા આપી છે અને હજુ ચાલુ છે. સરકારની યોજનાઓનો લોકોને લાભ અપાવ્યો છે-તેના ત્રિભાગમાં એક ભાગ તકરાર તરીકે સાફ એવું માન પામ્યું છે.

શ્રી નાથાલાલ ભગવાનજીભાઈ ગાંધી :- ધારીના વતની પણ ઘણા સમયથી દામનગરને વાન બનાવ્યું છે ૨૦ વર્ષથી સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે. વ્યાપારનો બહોળો અનુભવ છે. સહકારી ચળવળ વખતે સ્થાપિત હિતોનો પૂરો સામનો કરવો પડ્યો છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં મોખરે હોય છે. ૧૯૩૧ થી કોંગ્રેસમાં ચૂસત રીતે માને છે વ્યાયામ અને અહિંસક પ્રવૃત્તિ તરફ લઈ જવામાં શ્રી બાળુ-

ભાઈ વૈદ્યને ગુરુ માન્યા છે. હાઉસીંગ સોસાયટીના સેક્રેટરી તરીકે, અને સંઘના મેનેજર તરીકે તેમની સેવાઓ નોંધપાત્ર છે

શ્રી શાંતલાલ ભોળાનાથ :- ધાંગધાના વતની ૧૯૪૨ થી જાહેરજીવનમાં પ્રવેશ શહેર સુધરાઈના પ્રમુખ તરીકે, તાલુકા કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે, એજ્યુકેશન સોસાયટીના સેક્રેટરી તરીકે કુલછાયા જનમલુમિના એક પત્રકાર તરીકે. મહિલા મંડળની સલાહકાર કમિટિમાં સભ્ય તરીકે, જિલ્લાની વિકાસ એજવાઇઝરી કમિટિમાં, નાની બચત કમિટિ અને ભૂતકાળમાં દુષ્કાળ રાહત કમિટિમાં, તાલુકા પંચાયતમાં શિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે જિલ્લા કોંગ્રેસના મંત્રી તરીકે, જિલ્લા બેન્કના ડીરેક્ટર તરીકે, પ્રસંગોપાત જે કાંઈ જવાબદારીઓ આવી પડી તે સૌમા તાલુકા અને જિલ્લા લેવલે અનેક વિધિ પ્રવૃત્તિમાં કામગીરી કરી છે કાર્યાલય રાજકીય પરિષદ, ખેડૂત સમેલન: ચુટણીઓનું સચાલન મજુર ચળવળ વગેરેમાં પણ રસ લીધો. મીઠા ઉત્પાદક મંડળીઓ હાઉસીંગ મંડળીઓ અને સંઘના પ્રમુખ તરીકે અને બીજી ઘણી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી જમનાદાસ ભગવાનદાસ :- તળાબના વતની છે પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે સહકારી પ્રવૃત્તિના આગેવાન કાર્યકર તરીકે, ભૂતકાળમાં હરિજન પ્રવૃત્તિની આગેવાની, ટ્રામવે સત્યાગ્રહમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો તાલુકા કોંગ્રેસ અને દુષ્કાળ રાહત સમિતિમાં કામ કર્યું છેલ્લા સદ બેન્કમાં ડીરેક્ટર તરીકે, યુનિસિપાલીટી પ્રમુખ તરીકે, નાગરિબેન્ક અને માર્કેટીંગ સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે, લેન્ડમાર્ટગેજ બેન્ક શાખા સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, અન્ન-ક્ષેત્રની કમિટિના પ્રમુખ અને હવેલીના ટસ્ટી અને પ્રમુખ વિગેરે ફરજો કામ કર્યું ત્રીશ વર્ષ સુધાર્થ યુનિસિપાલીટીના કોન્ટ્રેક્ટના કામો કર્યા.

સૌરાષ્ટ્રના દાનવીરો અને

ઉદ્યોગપતિઓ

સ્વ. વૃજલાલ દુર્લભદાસ કાણકીયા

આત્મોન્નતિ એવાજ માણસો સાધી શક્યા છે જેમણે જ્ઞાન ભક્તિ અને કર્મનો સમન્વય સાધી ગુણગ્રાહી બન્યા છે, જેમણે વૃત્ત-જપ અને તપના બળથી સંયમની દિવાલ રચી-પોતાના ધ્યેયલક્ષી જીવન દ્વારા જગતને પ્રેરણારૂપ બન્યા છે. સૌરાષ્ટ્રનું સાવરકુંડલા ગામ-આ ઐતિહાસિક ગામના કાણકીયા કુટુંબનો એકસો વર્ષનો અજોડ ઇતિહાસ કંડારવા જેવો છે. આ સાધન સંપન્ન કુટુંબના અગ્રણી ગીગાભાઈ ઘણાજ સમર્થ પુરૂષ ગણાતા. ગાંધી કરીયાણાનો વેપાર કરતા હતા. મહાજનમાં તેમની હાક વાગતી હતી. જેવા સમર્થ એવાજ શુરવીર અને સાહસિક પણ હતા. આ સંસ્કાર વારસાને બરાબર પચાવી જાણનાર તેમના સુપુત્ર રૂગનાથભાઈ પણ એવાજ પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ હતા. સાવરકુંડલામાં અચાનક વેપારમાં મોટી આફત ઉતરી, આર્થિક પરિસ્થિતિએ જીવદોજ વળાંક લીધો. ચાલ્યા આવતા વારસાગત મોભાને ટકાવી રાખવા અને ધંધાના હેતુસર આ કુટુંબે મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

જે કુટુંબમાં ઉચ્ચ વિચારો, પ્રિયવાણી અને નીતિમય વર્તનના સતત દર્શન થતાં રહ્યાં છે એ કુટુંબના પ્રાણસમા શ્રી રૂગનાથભાઈ અને તેમના સુપુત્ર દુર્લભદાસે સામાન્ય નોકરીની શરૂઆત કરી અને ઉત્તરોત્તર પ્રગતિની હરણફાળ ભરતાં રહ્યાં. શ્રી અને સરસ્વતીનો સાથે વાસ થયો એ તો કાષ્ઠકને ત્યાંજ હોય છે. સ્વ. દુર્લભદાસના સુપુત્ર વૃજલાલભાઈ પણ એવાજ તેજસ્વી અને પૂરી દેશદાઝવાળાં, પોતાની યશસ્વી કારકીર્દી દ્વારા કુટુંબને યશઃકલગી ચડાવનાર આ વિરલ વ્યક્તિ-કુદરતની ભેટ જ સમજવીને!

સ્વ. વૃજલાલભાઈ નાનપણથીજ ઔચ્છર્યની મૂર્તિ હતા. સ્વધર્મ પ્રત્યે દૃઢ અભીરુચી અને જીવનમાં કાંઈક કરી છુટવાનો તીવ્ર તલસાટ અને દિવ્યપ્રભાની તેમના મુખ ઉપર ઝાંખી દેખાતી હતી. નાનપણમાં જાપાની ફેરીથી માંડી સ્ટેશનરી વિગેરેનું કામ ઉપાડ્યું સમતા અને શાંતિથી જીવનનૌકાનું સંચાલન આપાદ રીતે શરૂ કર્યું. આ સાહસિક વીરે એકવીશ વર્ષની ઉંમરે જાફરાબાદના શેઠશ્રી ગોપાળદાસ દયાળ ગોરડીયાની સુપુત્રી હરકુંવરબેન સાથે લગ્ન ગ્રંથથી જોડાયાં. પોતાની કમાણીમાંથીજ આ ખર્ચ કર્યો. બાપદાદાની મુડીમાંથી અમન-અમન મહાણવાની ક્યારેય ઈચ્છા નહોતી કરી. ૧૧ થી ૨૧ વર્ષ સુધીની ઉંમરમાં હૈયા ઉકલતથી ધંધાને કુશળતા પૂર્વક વિકસાવ્યો અને એ પૈસા પ્રાપ્ત કર્યા. જે સંપત્તિ તેમણે સન્માર્ગે વાપરી કુળ અને કુટુંબને ખરેખર પાવન કર્યું છે. આ કુટુંબ ન રહેલું પણ સંસ્થા બની ચૂક્યું હતું તેમના દાદાએ પોતાની ધંધાકીય પ્રવૃત્તિની સાથે સાથે

મુંબઈમાં કુંડલા શુભેચ્છક મંડળની સ્થાપના કરી. મા ભોમ પ્રત્યેનું ઋણ ચૂકવવા રાત દિવસ ભોમ સિવાય અહર્નિશ સેવા આપી હતી. જે સંસ્થાને આજે ૫૧ વર્ષ પૂરા થાય છે. ફાલીકુલી વટવૃક્ષ માફક આ સંસ્થાની સુવાસ આજ ચોમેર પ્રસરી રહી છે જે આ કુટુંબના વધારે પડતા મમત્વ અને લાગણીનેજ આભારી છે. વૃજલાલભાઈ આ સંસ્થાના આજીવન પ્રમુખપદે રહીને એક મજબૂત સંગઠનમાં સંપ સહકાર અને ભાઈચારાની ઉદાત્તમ ભાવનાના ખીજ રોપતા ગયાં. અમરેલીમાં પોતાના માલીકીની ૧૬ વીધા જમીન સમર્થ વ્યાયામમંદિરને દાનમાં આપી વ્યાયામશાળા સ્થાપવાનો લ્હાવો પણ લીધો હતો. આ વ્યાયામશાળાની પાંગરતી જતી પ્રવૃત્તિઓએ ઘણાને આકર્ષ્યા છે. અને ત્રેયા છે. વર્ષો પહેલાં સૌરાષ્ટ્રના અને પંકાચેલા તીર્થક્ષેત્ર તુલશીશ્યામમાં તેમના મોટાપુત્ર શાંતિલાલનાં નામ પાડવાના પ્રસંગે મોટી રકમ ગૌશાળા સ્થાપવા માટે આપી.

ગૌધનની સાચવણી આજે ત્યાં સારા પ્રમાણમાં થઈ રહી છે. સમાજ જીવનનું એકપણ ક્ષેત્ર એવું નહિ હોય કે જ્યાં આ કુટુંબની સદ્ભાવના અને કર્તવ્યપરાયણતાની સુવાસ પહોંચી ન હોય કે જ્યાં તેમણે દાન ન કર્યું હોય. બાવીસ વર્ષની ઉંમરે દાદાની સાથેથી જૂદા પડી એક ભાટીયાની સાથે સ્વતંત્ર ધંધાની શરૂઆત કરી. પ્રારબ્ધનું ચક્ર ફર્યું અને લક્ષ્મીદેવીની કૃપા થઈ. જેમ જેમ સુખ સાહ્યખી પ્રાપ્ત કરતા ગયાં તેમ તેમ મનની ઉદારતા અને દિલની અમીરાત વધુ ને વધુ ખીલતા ગયાં. દયા અને કરુણા પ્રગટતા ગયાં અને દાનગંગાની સરવાણી વહેતી થઈ કુટુંબના સભ્યોનો પણ સ્વાર્પણની આ યશગાથા રચવામાં ભારે મોટો હિસ્સો હતો. કુંડલા કપોળ જ્ઞાતિના બોડિંગના ટ્રસ્ટી તરીકે સારી સેવા બજાવી બોડિંગ સ્થાપવામાં મોટી સેવા આપી હતી મુંબઈની કપોળ જ્ઞાતિના ૧૯૪૬ થી ટ્રસ્ટી હતા. તેમની સામાજિક સેવાઓએ તેમને વધુ લોકપ્રિય બનાવ્યા હતા. ૧૯૩૩-૩૪માં જર્મન અને અંગ્રેજ કંપનીઓની એજન્સી રાખી. પ્રતાપ કેમીકલ્સની સ્થાપના કરી અને મુંબઈના ઔદ્યોગિક જગતમાં આ પાટીનું નામ આગળ આન્યું.

વૃજલાલ એન્ડ દુર્લભદાસ એન્ડ કુંડા. ને સમય જતાં મુંબઈમાં કનક કેમીકલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝની પણ ચાર ખાન્ધો મુંબઈ કલકત્તા મદ્રાસ અને દિલ્હીમાં કામ કરતી રહી છે. છેલ્લા વીશક વર્ષથી ખીરલા અધર્સના સ્ટોકીસ્ટ છે. કેમીકલ્સના વેપારને સારા પાયા ઉપર વિકસાવીને વેપારી જગતમાં આન અને શાન પ્રાપ્ત કર્યા છે. વૃજલાલભાઈના સુપુત્રો આ બધી પેઢીઓનું સફળતાપૂર્વક સંચાલન કરી રહ્યા છે.

કાણુકીયા કુટુંબની ઉજ્જવળ તવારીખમાં નેંધવા જેવી ટાઇ મહત્વની ઘટના હોય તો તે કુળદેવી માતા કનકાઈ પ્રત્યેનો અદ્ભૂત ભક્તિભાવ. ગીરની લીલી હરિયાળા ધરતીના પેટાળમાં કનકાઈ માતાનું પ્રાચીન ધામ જેની સંસ્થાની સ્થાપના ૧૯૫૦માં વૃજલાલભાઈના પ્રમુખપદે કરવામાં આવી ધર્મ વૈરાગ્યની ભાવના હૃદયના ઉડાણમાંથી પ્રગટેલી હતી એટલે જીવનના અંત સુધી તેમણે આ સંસ્થાના નવનિર્માણથી માંડી બધું કરી છુટ્યા હતા. રૂ. ૫૦,૦૦૦ સુધીની રકમ દાનમાં આપી મંદિરનું શિલારોપણ તથા વાસ્તુમહોત્સવ સતતચંડી યાગ વિગેરે એમના શુભ હસ્તે થયું હતું ત્યાં એમના પિતામહના નામનું એક આદર્શ સેનેટરીયમ પણ આકાર લઈ રહ્યું છે. અને ખીજ અન્ય બાંધકામો પણ તૈયાર થઈ રહ્યા છે. કનકાઈના પુનઃનિર્માણ વખતે હજારો માણસોને ભોજન પ્રસાદી

આપી ધર્મ પ્રત્યેની પૂરી શ્રદ્ધાની આ કુટુંબે પ્રતીતિ કરાવી છે. દાન એટો ઉન્નત અને ભવ્ય જીવનની ચાવી છે. એ ચાવી જેને હાથ લાગે છે. એ ઠરીઠામ થઈને બેસે છે. કાણુકીયા કુટુંબનું અંદર ઢંકાઈ રહેલું હીર આવા એક પછી એક દાનોથી વધારે ઝળકી ઉઠ્યું અને લાખ લાખ વંદનના અધિકારી બનતું ગયું માતા કનકાઈની પૂરી કૃપા આ કુટુંબ ઉપર વરસી અને વૃજલાલભાઈના જીવતરને ઉર્ધ્વગામી પંથે મૂકી દીધું મુંબઈમાં ઉજવાતા નવરાત્રી મહોત્સવની શરૂઆત તેમના પ્રમુખપદે થઈ હતી રાજ્ય અને પ્રજામાં તેમની કીર્તિ ચોમેર પથરાયેલી હતી. રાષ્ટ્રભક્તિના બીજ પણ સંસ્કારમાં જોવાયેલા એટલે ૧૯૪૨માં હિંદ છોડોની લડત વખતે સહકાર આપ્યો છે,

લોકચાંદનાની પ્રતીતિરૂપે તેમના બીજા પુત્ર ધીરજલાલના લગ્ન પ્રસંગે મુંબઈથી સ્પેશ્યલ ટ્રેઈનમાં જયપુર જાન લઈ ગયા ત્યારે હાથી-ઘોડા-ઉંટ વિગેરે બાદશાહી ઠાઠમાઈથી સ્વાગત વરઘોડો નીકળ્યો હતો અને જનની વિદાય સમયે ૨૧ તોપોની સલામી આપવામાં આવી હતી, જયપુર રાજ્યે ભારેમોટું માન આપ્યું. જયપુરના ગુજરાતી સમાજે ત્યારના દિવાન સાહેબશ્રી મીરજા ધસમાઈના પ્રમુખપદે સન્માન કર્યું હતું. તેમના ધર્મપત્નિના નામે ત્યાં પુસ્તકાલયને સારું એક દાન આપ્યું હતું જે પુસ્તકાલય આજે પણ જયપુરના સમાજને વિશિષ્ટ વાંચન પૂરું પાડે છે. તેમની સૌજન્ય-શિલ્પતા અને મીલનસાર સ્વભાવને કારણે બહોળું મિત્રમંડળ અને ઘણી ઓળખાણો ઉભી કરી હતી તેમના એકમાત્ર બેલ ઉપર સામાન્ય લોકોનું વગર પૈસે કામ થઈ જતું. જનસમુહને તેમની કિંમતી સેવાઓ પ્રસંગોપાત ભારે ઉપયોગી નિવડતી. કાણુકીયા ઉત્કર્ષ મંડળના પ્રમુખ તરીકેનું સ્થાન શોભાવી વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવાની આદર્શ યોજના અમલી બનાવી જે આજેપણ ચાલુ છે સમયના એવાળુ પારખી, આવી રહેલી જમાનાની માંગને બરાબર પીછાની કાણુકીયા કુટુંબે હરકાઈ પ્રસંગે અને હરકાઈ પ્રવૃત્તિઓમાં દેજુગીઓની પરંપરા શરૂ રાખી છે. કાણુકીયા કુટુંબનો વંશવેલો તૈયાર કરાવી એક એક પ્રત સૌને પહોંચતી કરી છે.

સ્વ. વૃજલાલભાઈ એટલે જ્ઞાતિનું અમૂલ્ય રત્ન અને સમાજનો આધાર સ્થંભ. તેમની દિવ્યતાના દર્શન તેમણે કરેલા કાર્યો ઉપરથી થાય છે.

ધાર્મિક અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ જીવન સમર્પણ કરવાની અભીપ્રસાધીજ તેઓ આત્મિક શાંતિની ખોજ કરી શક્યા હતા.

મુંબઈમાં મોટાપાયા ઉપર રામચંદ્ર ડોંગરે મહારાજના આચાર્યપદે શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહ તેમના પ્રમુખપદે થઈ હતી. અને પોતેપણ ૧૯૬૧માં ભારેમોટા ખર્ચે મુંબઈના માધવબાગમાં જ્ઞાનયજ્ઞનો લાભ લોકોને સપ્તાહ યોજીને લેવરાવ્યો હતો. આ સપ્તાહની વ્યવસ્થા અને સંચાલન અજોડ હતા. હૈયે હૈયું દળાય એટલી વિશાળ જનમેદનીએ રોજ રોજ આ જ્ઞાનયજ્ઞમાં મોકળે મને લાણુ લીધી હતી. ડોંગરેજી મહારાજે એ દિવસોમાં કોઈ અનંત સ્વરૂપ ધારણ કરી શ્રોતાઓના હૃદયમંદિરને હયમચાવી મૂક્યું હતું. પૂર્ણાહુતિના દિવસોમાં આ કુટુંબના નિવાસસ્થાન પાસે ભજન-કીર્તનની જે રંગત જમી હતી તેનાથી મુંબઈના ઇતિહાસમાં એક અનોખું પ્રકરણ રોકાયું છે. ચોક્કમાં એકઠી થયેલી જનમેદનીએ ભક્તિરસમાં તરબોળ બની જે મનોહર દ્રશ્ય ખડું કર્યું હતું તેનાથી દેવો પણ જાણે પોતાના વિમાનો લઈને નિરખવા આવી ગયા હોય એવી નરી દિવ્યતા પથરાઈ ગઈ હતી.

અખાલ વૃદ્ધ સૌ કોઈએ પાગલ બની પ્રભુલજનની ધૂન મચાવી ખરેખર બીજી વૈકુંઠ ખડુ ક્યું હતું... કાણુકીયા કુટુંબ ધન્ય બની ગયું.....કડવા પ્રસંગો, અણુછાજના બનાવો અને અપમાનિત ઘટનાઓને મળી જઈને હસતે મુખે સપ્તાહના આખાએ પ્રસંગને જે રીતે આનંદમંગળથી પૂરો કર્યો એજ આ કુટુંબના જીવન સૌરભની પારાશીશી છે. પૂણ્યકર્મના બળે આવેલી સંપત્તિ ભલે સાફ થઈ જાય પણ દિવ્ય નિર્દોષ ભાવે પરમપદને પ્રાપ્ત કરવા, બ્રહ્મધામનું વાસ્તવિક સુખ માણવા અને સર્વોપરી ઉપાસના શિદ્ધ કરવા જીવનનું સર્વસ્થ લુંટાવી દેવું એવા વિશુદ્ધભાવે આ કુટુંબ વિચારક રહ્યું છે. સ્વ. વૃજલાલભાઈને દૈવી પૈસો બ્યાં બ્યાં ગયો છે. ત્યાં ત્યાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિના ડંકાનિશાન ગગડ્યા છે. તેની પાછળ તેની સદલાવનનું પ્રેરક બળ હતું તેમ કહીએ તો પણ અતિશયોક્તિ નથી. સેવાલાવનાની અખંડ જ્યોતને જલતી રાખી ઘણી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓને ગુપ્ત મદદ પણ કરી છે. સૌના મુંગા આશિર્વાદએજ અમારી સાચી કમાણી છે એમ આ કુટુંબ દ્રઢપણે માને છે. મહત્તાની કદી વાંચના કરી નથી. અગરબત્તી આખી સળગી જઈને જગતને મધમધતી સુવાસ જેમ આપતી જાય, તેમ પરમાર્થિકજીવન જીવીને ૧૯૬૬ના માર્ચની ૨૭ તારીખે એ પૂણ્યશાળી આત્મા સ્વર્ગે સંચર્યો. કપોળ સમાજે એક તેજસ્વી તારલો ગુમાવ્યો. દેશને ખોટ પડી, નાની મોટી સેંકડો સંસ્થાઓએ રડતા રદ્યે શ્રદ્ધાંજલી અર્પી. પિતાશ્રીએ ઉભી કરેલી માનવતાની પગદંડી ઉપર ચાલવા પુત્રોએ મધ્યમવર્ગી કુટુંબોને રાહત માટે જૂદા જૂદા ક્ષેત્રે મળીને લાખેક રૂપિયાની ઉદાર સખાવત કરી. આજે પણ મુંબઈમાં લગ્ન અને અન્ય પ્રસંગો ઉપર જગ્યા મેળવવામાં તેમના પુત્રો સમયશક્તિના ભોગે પણ સૌને મદદરૂપ બનતા રહ્યાં છે. દિલાવરી દિલના તેમના યુવાન સુપુત્રો પણ એ સંસ્કાર વારસાને નજર સમક્ષ રાખી કુટુંબ ગૌરવને અને તેની અસ્મિતાને વધારે ઓપ આપી રહ્યા છે. આવા જીવંત બહુ ઓછા હોય છે.

સાધારણ શિક્ષણ અને સાદાઈની મુતિ

—: સમા માનવીની જવલંત પ્રગતિકુચ :—

—મહમદભાઈ ઇસુફભાઈ

બગસરાની એક વ્યક્તિનો અહીં પરિચય આપતાં આનંદ થાય છે સૌરાષ્ટ્રની વ્યક્તિ વિશેષ તરીકે તેમનું જીવન એક આગળ જાપ ઉભુ કરનાર છે. પરિશ્રમ કરી જીવન નિર્વાહ કરતાં તેમના પિતાશ્રી યુસુફ બાપા પાસે કોઈ સાધનો નહોતા. કોઈ સંપત્તિ નહોતી માત્ર ચાર આઠ આના માટે મગપાળા લાંબી યાત્રા કરનાર અને કુટુંબની જવાબદારી વહન કરનાર પિતાશ્રીના ખૂમારીભર્યા સંસ્કાર અને ચારિત્ર્યને નજર સામે રાખી તેમના પુત્ર મહમદભાઈએ માત્ર પ્રાથમિક કેળવણી પ્રાપ્ત કરી જીવનની શરૂઆત કરી અને મુંબઈમાં નોકરીએ રહ્યા. આજે સામાન્ય માણસ રોજનું જેટલું જેટલું કમાઈ શકે એટલી સ્કુલના માસિક પગારથી તેઓએ કપરા જીવન સંઘર્ષનો આરંભ કર્યો, એક નાની એવી કોટડીમાં થોડાંક સાથીદારો સાથે રહી તેઓ મુંબઈના ધબકતાં જીવન સામે માંડી કામ કરતાં રહ્યા. ખંત ઉત્સાહ અને પ્રમાણિકતાના સદગુણોને વરેલા મહમદભાઈ નોકરી કરતાં રહ્યા અને મુંબઈના જીવનમાં વધુ વ્યવસ્થિત થવાના પ્રયત્નો રરતાં રહ્યાં. તેઓ નિરાશા ભરેલી અને કાંટાળી કેડી પર ચાલતા હતા. પણ તેમની દ્રષ્ટિ એક લગ્ય મંજિલ પ્રતિ મંડાયેલી હતી.

ગરીબીએ તેમના હૈયા ઉપર ઘણા ઉઝરડાઓ પાડ્યા હતા, આકરા અને કપરા જીવનની કડવાશ ફર કરવા તેમનો માહયલો જીવ જાણે હથોડા લઈને નવઘડતરનો ઘાટ ઘડી રહ્યો હતો. પુરુષાર્થ દ્વારા પ્રારબ્ધ સર્જવાના તેમના સ્વપ્નાઓ હતા, અને ધીમે ધીમે તેઓએ જીવનના નવા નવા માર્ગો પર પ્રયત્નો અને પ્રયાસો દ્વારા પગલાં પાડી દારખાનામાંથી પોતાની યશસ્વી જિંદગીનો પ્રારંભ કર્યો અને ટુંક સમયમાંજ મુંબઈના દારખાનાના એક આગેવાન લોખંડના વેપારી તરીકેની ભારે ઝળહળતી કારકીર્દિ પ્રાપ્ત કરી, મોટી મોટી સ્ટીમરો ખરીદી તેને તોડાવી સ્કેપનો વેપાર કરવા એ તેમની પ્રધાન વેપારી પ્રવૃત્તિ હતી. શ્રીમંત થયા પછી તેઓ પોતાની જન્મભૂમિને ક્યારેય ભૂલ્યા નહિ બગસરામાં તેઓએ પોતાની જ્ઞાતિના ક્ષેત્રે તે એક ગુજરાતી નિશાળની સ્થાપના કરી, અને તેનું સંચાલન શ્રી કુતુબ આઝદ જેવા થનગનતા યુવાનના હાથમાં સોંપી સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રમાં કૃષ્ણવણીની સુવાસમાં બગસરાની સંસ્થાને પ્રાણવાન બનાવી હતી. આ સંસ્થાનું બહુજન ખર્ચ પોતે ભોગવી રહ્યા છે આવતા વર્ષમાં આ સંસ્થા રજત જ્યોતિના આરે આવી પહોંચશે આવી એકધારી સેવાનો ઇતિહાસ એ ગ્રેરક ગણાય.

શ્રી મહમદભાઈ ઇસુફભાઈએ જ્યારે સૌ પ્રથમ અન્નતંત્રી અને વસ્ત્રતંત્રી ઉભી થઈ ત્યારે લાખો રૂપિયા શેઠોને બગસરાની જનતાને સરકારમાન્ય અન્નવસ્ત્ર પ્રાપ્તિ થાય તે માટે પોતાની અંગત દેખરેખ નીચે કામ શરૂ કરી બગસરાને પોતાની ભાવના ભરી સેવાનો લાભ આપ્યો હતો. અત્યારના બગસરાના દવાખાનામાં તેમની તરફથી એક્સ-રે પ્લાન મોટી કીમતે મૂકવામાં આવ્યો છે. બગસરાના જાહેર ક્ષેત્રે જ્યાં અને જ્યારે જરૂર પડી છે ત્યારે તેઓ જન્મભૂમિનો સાદ સાંભળી પોતાનો સહકાર આપ્યા વિના રહ્યા નથી બગસરામાં સ્વ ઝવેરચંદ મેઘાણી સ્મારક હાઈસ્કુલની સ્થાપના કરવા માટે તેઓએ રૂ.૨૧૦૦૦, તુ ઉદાર દાન આપ્યું છે અને આ કાર્ય કરતી સંસ્થાના મુંબઈ શાખાના પ્રમુખ તરીકે પણ તેઓ પોતાની સેવા આપી રહ્યા છે

બગસરામાં તેઓ તરફથી ૨૪ વર્ષ થયા એક વાંચનાલય ચાલે છે. મુંબઈમાં પણ તેઓ પોતાના ભલા નમ્ર અને દયાળુ સ્વભાવના કારણે અનેક સંસ્થાઓને તથા જરૂરીઆતવાળાઓને બનતી સહાય કરતા રહે છે ધર્મ તરફ પણ તેઓને ઠૂણી લાગણી છે પોતાના ધર્મ ગુરૂઓ તરફ પણ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ છે, જ્ઞાતિના એક વર્ગ તરફથી જે આદોલન ચાલી રહ્યું છે. તે થાળે પડે અને સમાજની એકતા સ્થાપાય એમ તેઓ હૃદય પૂર્વક વાંચી રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્રના એક નાના ગામડામાંથી પહેરેલ કપડે મુંબઈ જઈ સમૃદ્ધિ અને સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરનાર શેઠ મહમદભાઈ ઇસુફભાઈની સાદાઈ અને સરળતા ધ્યાન ખેંચે છે પૈસાના બળે તેમનામાં રહેલા માણસાઈના ગુણોને સહેજે જુદા પહોંચાડી નથી અને હંમેશા પોતાના પાછલા દિવસો સંભારી સમજી વિચારી વિચારીને જીવનપથ પર પગલાં પાડતા શેઠશ્રીની જિંદગી એ એક સાહસિક સૌરાષ્ટ્રવાસીની યશગાથા છે. બગસરાના પાલવમાં જે થોડી ઘણી યશ ગાથાઓ પડી છે. તેમાં આ એક સૌમ્યજીવનની ગાથા પણ સંભારવા જેવી છે શેઠ મહમદભાઈની શક્તિઓ અને પ્રતિભાને તેના જીવનમાં ઉડો ઉતરનાર સલામી આપ્યા વિના રહે નહિ એવી પ્રેરણાદાયી અને આદરણીય તેમની જિંદગી છે. લોખંડ અને સ્કેપ તથા સ્ટીમરો તોડવાના ધંધામાં આજે પણ તેઓ અગ્રગણ્ય ધંધાદારી તરીકે જાણીતા છે. અને પોતાના ઉમદા સ્વભાવ અને સદગુણો દ્વારા સૌરાષ્ટ્રવાસી તરીકેની છાપ અંકિત કરી રહ્યા છે.

શ્રી દારકાદાસ વિઠલદાસ શાહ

શાંત અને સૌજન્ય પ્રકૃતિવાળા મીલનસાર સ્વભાવના અને એકનિષ્ઠ સેવાને વરેલા ઉના પંથકમાં કેટલાક આગેવાન સદગુહસ્થોમાં શ્રી દારકાદાસભાઈનું સ્થાન મુખ્ય ગણી શકાય. શિક્ષણ સંસ્કૃતિ અને કૌશલ્યના રચનાત્મક કામોને વેગ આપવાની મનોવૃત્તિવાળા સેવકોની હરોળમાં શ્રી દારકાદાસભાઈને પણ બેસાડી શકાય. ગુજરાત રાજ્યના માણપ્રધાન શ્રી રતુભાઈ અદાણી અને હાલના નાયબપ્રધાન શ્રી પરમાણુદલાઈ ઓઝાની પ્રેરણા અને હુંફને કારણે આ કુટુંબનું સ્થાન અને માન ઉનાના જાહેરજીવનમાં આગળ રહ્યું છે. શ્રી શાહ માંગરોળ તરફના શીલ ગામના વતની પણ ઘણા વર્ષોથી ઉના તરફ આવીને વસ્યા છે. નાનપણમાં અંગ્રેજીનું જરૂર પૂરતું જ્ઞાનસંપાદન કરી બહુજ નાનીવયમાં જીતીંગમીલના ધંધામાં ઝંપલાવ્યું જે ધંધો કાંઈક જોખમવાળો અને કાંઈક સમજદારી અને ચોકસાઈવાળો છે. પોતાની આપસુઝથી તેમાં પ્રગતિ કરતા રહ્યા. ધંધાકીય પ્રવૃત્તિની સાથે સમાજસેવાના ઉમદા ધ્યેયને પણ ભૂલ્યા નથી તમામ ગામડાઓના સતત સંપર્કમાં રહ્યાં છે. ગરીબ દર્દીઓને દવા-ઈન્જેક્શનોની સગવડતા કે સેવા આપતા ઉપરાંત વિનોબાજીનો ભૂદાન કાર્યક્રમ હોય કે કૌશલ્યસેના દ્વારા ધી કાર્યક્રમ હોય શહેર અને તાલુકાની બધીજ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓના ઉત્તેજનમાં નિરંતર તાલાવેલી બતાવી છે. (ઉના કુળવણી મંડળમાં સેવા આપતા રહ્યા છે.) ઉનાની ટી.-બી.-હોસ્પિટાલ, વૈજયંતીવેલી, તુલશીસ્થામ, અને અન્ય નાના મોટા પ્રસંગોએ તેમના તરફથી દાનમાં નાની મોટી રકમ મળતી રહી છે. ઉનાની કૌશલ્ય કમિટી, ઉના સુગર ફેક્ટરી, તુલશીસ્થામ વિકાસ સાર્વજનિક છાત્રાલય વિગેરે સંસ્થાઓને પણ તેમની સેવા શક્તિનો અનન્ય લાલ મળ્યો છે. અને મળતો રહ્યો છે. ઘણા મહાનુભાવોના પરિચયમાં આવ્યા છે. પોતાની હૈયાઉકલત અને સ્વબળે ધંધામાં પણ ઠીક પ્રગતિ સાધી છે. તેમના ભાઈશ્રી જીવીલદાસભાઈ પણ એવાજ નિખાલસ કાર્યકુશળ અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા દિલેર આદમી છે. ઉના ખેતી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિના ચેરમેનપદે રહીને તેમણે પણ ખેડૂતો અને વેપારીઓમાં સારી સુવાસ ઉભી કરી છે. નાનામોટા સારા પ્રસંગોએ ઉનાના વિકાસમાં મહાજનની સાથે રહીને આ કુટુંબ સૌનું આદરણીય બન્યું છે. માતાપિતા હયાત છે. બહોળો પરિવાર છે. સુખી છે. રાજ્ય અને પ્રજામાં તેમનું સારું એવું માન છે.

સ્વ. શેઠશ્રી અમૃતલાલ પોપટલાલ ઓઝા

સ્વ. અમૃતલાલભાઈ એક પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ હતા. તેઓ દુઃખ સંતપ્ત જ્ઞાતિજનોના સહારા સમાન હતા. કોઈ પણ જ્ઞાતિ ભાઈ બહેન તો શું, પરંતુ કોઈ પણ જ્ઞાતિના ભાઈ બહેન તેમની પાસેથી ખાલી હાથે પાછા ફરતા નહીં. સસ્મિત વદને અને આશ્વાસન, સંતોષ અને રાહત અનુભવતા તેઓ બહાર આવતા. તેમને કુળવણી પ્રત્યે અનુરાગ ખૂબ જ હતો. તેમણે અને તેમના નાના ભાઈ શ્રી ભાનુશંકર પોપટલાલ ઓઝાએ તેમના વતન ઉમરાળામાં કન્યાશાળા તેમ જ મિડલ સ્કૂલને માટે ફાળો ઉઘરાવનારાઓને અનેક સ્થળે ફરવું ન પડે એટલા માટે બંને ભાઈઓએ મળી જોઈતી રકમ સ્વેચ્છાએ આપી વતન પ્રત્યેની વહાલપ બતાવી હતી. આ રકમ અડધા લાખ જેટલી હતી. ઉપરાંત વતનને માટે બીજી પણ અડધો લાખ જેટલી એટલે એકંદરે લાખ જેટલી રકમ આપી ઉમરાળાના ગૌરવ રૂપ બન્યા હતા. પૂનામાં પ્રો. જયશંકર પિતાંબરદાસ અતિથિ ગૃહને પણ તેમણે

સારી એવી રકમ આપી છે. મુંબઈ શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ સમાજને તેમણે સત્તર અઢાર હજારની રકમ ઉચ્ચ શિક્ષણ નિધિ માટે આપી છે અને દરેક પ્રસંગે સમાજને પાળી, મેષી પ્રદુક્ષીત કરેલ છે. આજે ઉચ્ચ શિક્ષણ નિધિ રૂ. ૪૦,૦૦૦ સુધી પહોંચવા પામેલ છે તે સ્વ. અમૃતલાલભાઈની શ્રાદ્ધ સેવા અને ડ્રેજવણી પ્રત્યેનો અનુરાગ પુરવાર કરે છે ભાવનગરની પ્રેમશંકર ધનેશ્વર શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ બોર્ડીંગ તરફ તેમનો મદદ રૂપી પ્રવાહ અવિરત વહા જ કર્યો છે. આ ઉપરાંત વૈદ્યકીય સંસ્થાઓ, ઇસ્પીતાલો, અનાથાશ્રમો, ધર્મસ્થાનો અને એવી અનેક બીજી સંસ્થાઓને તેમણે ઉદાર દીલથી મદદ કરી છે. આમ તેઓ દયા અને ઉદારતાના સાગર સમા હતા. સામાન્ય માણસમાંથી તેઓ ધનાઢ્ય ઉદ્યોગપતિ બન્યા હતા, છતાં તેમની રહેણી કરણી સાદી હતી અને ધનને ઉન્માદ થનગનાટ, અભિમાન, વિલાસીતા કે અતડાપણું વગેરે તેમના હૃદયમાં સંચાર કરવા પામ્યાં ન હતા. તેઓ મિલનસાર, મધુવાચી, વિનમ્ર અને અદના સેવાભાવી જ છેક સુધી રહેવા પામ્યા હતા. તેમનાં ધર્મ-શીલતા અને ધર્મરાગ પણ એટલાં જ પ્રસંશનીય હતાં. યજ્ઞ યજ્ઞાદિ, શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યજીની પધરામણી અને સરભરા, કથા કીર્તન, મંદિરો અને ધર્મસ્થાનોને ભેટ વગેરે અનેક ધાર્મિક સહકાર્યો કરી તેમની ધાર્મિક ભાવનાને લગ્ય બનાવી હતી અને પાવન થયા હતા. તદ્ ઉપરાંત દેશ પ્રત્યેની, સમાજ પ્રત્યેની તેમની ફરજ બજવવાનું તેઓ હરગીઝ ચૂક્યા નથી. તેમણે દેશની, રાજ્યની અને સમાજની પ્રવૃત્તિઓને પણ અપનાવી, પોષી, પૂરતું ઉત્તેજન આપ્યું. તેઓ તેમના કુટુંબીજનો પ્રત્યે પણ હંમેશાં અત્યંત માયાળુ, સ્નેહભીનું, શાંત વર્તન રાખતા અને જે કોઈ મિત્રો, સંબંધીઓ ધંધાદારીઓ તેમના પરિચયમાં આવતા તે બધા જ તેમના વ્યક્તિત્વથી પ્રભાવિત બનતા અને કુટુંબના બાળકોની પેઠે “શેઠ દાદા” તરિકે સંબોધતા. એમનો સ્નેહ, એમની સૌમ્યતા, એમની ધીર ગંભીરતા વગેરેની તેમના પરિચયમાં આવતા સૌ કોઈના હૃદય ઉપર ઉડી જાય પડતી. તેઓ આજ પણ તેમનાં ભારોભાર વખાણ કરે છે. અને તેમનું પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વ આજે પણ તેઓ યાદ કર્યાં કરે છે. તેમના ધંધાદારી સાથીદારો અને મિત્રો તેમના અનેક ગુણોની મુક્ત કંઠે પ્રસંશા કરે છે. તેમની ધંધાદારી સાહચર્ય તેઓ સૌ સંભારે છે. તેમની મુશ્કેલીઓમાં તેઓ આવીને માર્ગદર્શન આપતા, અને તેમને સાચે રાહ વળવા પ્રેરતા અને નિરાશા છોડી પ્રયત્નશીલ બનવા પ્રોત્સાહિત કરતા. આ બધાને માટે તેઓ તેમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાની ભાવના અનુભવે છે. અને તેમના ગુણો યાદ કરી ભાવભીની અને આદરપૂર્વકની અંજલીઓ આપે છે.

સ્વર્ગસ્થ અમૃતલાલભાઈએ કમાઈ જાણ્યું અને જીવી પણ જાણ્યું છે. તેમણે ભવિષ્ય ઉપર રહેલા દેવાને બદલે જીવન દરમિયાન જ જે કાંઈ દાન ધર્મ બજાવવો હોય તે બજાવી દીધો છે. અને એ રીતે જીવનને ધન્ય કર્યું છે. સંસારમાં અનેક જીવાત્માઓ આવે છે અને વિલય પામે છે. માત્ર થોડા જ એવા ભાગ્યશાળી પુન્યાત્માઓ હોય છે કે જે “મરજીવા” બને છે અને મૃત્યુ બાદ પણ જીવંત રહે છે અને અમર નામના મૂકી જાય છે. સ્વ. અમૃતલાલભાઈ અમૃત રૂપ સમાન હતા. અમૃત એ સંજ્ઞાવનિ છે. તેઓ દેહાવસાન બાદ પણ માનવ હૃદયોમાં વાસો કરી રહ્યા છે. અને જીવન સાર્થક કરી અમરતા પામ્યા છે. આવા એક પ્રતાપી, પુરુષાર્થી, પૂણ્યશાળી, દરિયાર્ધદિલનાં કોમળ રદ્યના સ્નેહ મૂલિ સમા શ્રી અમૃતલાલભાઈ ખરેખર સૌરાષ્ટ્ર ના કિંમતી રત્ન હતા.

દાનવીર શેઠશ્રી ઇન્દુલાલ દુર્લભજી ભુવા

શેઠ શ્રી ભુવા ઇન્દુલાલ દુર્લભજી ભવ્ય પુરુષાર્થ, અવિચળ આત્મશ્રદ્ધા આપૂટ ધીરજ અને વિશિષ્ટ વ્યાપારી કુનેહ ધરાવતા ચીત્તળના પનોતા પુત્ર છે.

શેઠશ્રીનો જન્મ અર્ધી સદી પહેલાં ચીતલમાં થયો હતો પણ તેમણે મુંબઈને પોતાની કર્મભૂમિ બનાવેલી છે અને આમ છતાં ચિતલને તેમણે કદીય વિસાધું નથી.

પિતાશ્રી દુર્લભજી કરશનજી ભુવાની છત્રછાયા નીચે તેમણે બ્રહ્મદેશમાં વ્યાપાર અને વાણિજ્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને ૧૯૩૦ માં મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ સ્વદેશભક્તિથી પ્રેરાઈ સલામત્રહમાં જોડાયા, ધોલેરા સલામત્રહમાં ભાગ લઈ તેમણે જલયાત્રા પણ કરી હતી.

કપોળ જ્ઞાતિને વ્યાપાર વાણિજ્યમાં સાહસ વરેલાં છે. શ્રી. ભુવાએ બર્મા, કલકત્તા, મુંબઈ વગેરે સ્થળે પોતાની વ્યાપારી શક્તિ અને કુનેહનો પ્રશંસનીય પરિચય કરાવેલો છે. વ્યાપારી સિદ્ધિ ઉપરાંત, માન, કીર્તી અને સૌજન્યપૂર્ણ વ્યવહારમાંથી પ્રાપ્ત થતી લોકાની ચાહના પણ તેમણે પ્રાપ્ત કરેલી છે. એમનું વ્યક્તિત્વ અનુકરણીય રીતે વિકસેલું છે.

પોતાની ઉંડી સુઝથી કલર કેમીકલ્સના ક્ષેત્રે ઝળકતી સિદ્ધિ મેળવી શેઠ શ્રી ભુવાએ જાપાન જેવા ઔદ્યોગિક રીતે વિકસીત દેશવાસીઓનો ધંધાકીય સહયોગ મેળવેલો છે.

હાલમાં શેઠ શ્રી. જાપાની ભાગીદારી વાળી મુંબઈની ઇન્ડોનીપોન કેમિકલ કું. લી.નું સંચાલન કરી રહ્યા છે. ભારતના વિકસતા રાસાયનિક ઉદ્યોગમાં એમનો ફાળો છે. આવી ભારે ઔદ્યોગિક પેઢીના મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર જેવાં ઉચ્ચતમ સ્થાન પર તેઓ આજે બીરાજે છે એ તેમની પ્રશંસનીય સંચાલન શક્તિનો જવલંત પુરાવો છે.

વ્યાપારી ક્ષેત્ર સિવાય અન્ય સામાજિક અને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે શેઠશ્રીએ આપેલી સેવા સૌ કોઈના આદર અને પ્રશંસાને પાત્ર છે. અમરેલી કપોળ બોર્ડીંગના સંચાલન મંડળ, મુંબઈના શિક્ષણ પ્રસારક મંડળ, મુંબઈના શીવાજીપાર્ક સ્પોર્ટ્સ ક્લબ વિગેરેના સંચાલનમાં એમની શક્તિનો પરિચય સાંપડે છે.

શેઠ શ્રી. ઇન્દુલાલે લાયન્સ ક્લબ મુંબઈના ડાયરેક્ટર તરીકે એ સંસ્થાના ઉપક્રમે યોજાયેલ ‘ચેરીટી ફાઇવ’ના ચેરમેન તરીકે રૂ. ૭૫૦૦૦/- ના કરવા ધારેલા ભંડોળને ૧,૫૫૦૦૦/- જેટલું મોટું કરી આપ્યું છે. તેમણે ઇન્ટર નેશનલ લાયન્સ ક્લબના ઉપક્રમે જાપાન, જર્મની, ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાંસ વગેરે દેશોમાં “સાચા લાયન” તરીકેની સુવાસ ફેલાવેલી છે.

શેઠ શ્રી. ઇન્દુલાલે ઇન્ડિઅન મર્ચન્ટ્સ એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડોનેશિયા સભ્યપદે રહી વ્યાપાર વાણિજ્યની યથાશક્તિ સેવા બજાવી હતી. તેઓ મુંબઈની રેડિયો ક્લબના પણ પેટ્રન સભ્ય છે.

શેઠશ્રી ભુવાને વેપારમાં અતિઆવશ્યક એવી સાહસિકતા સ્વાભાવિક રીતે વરેલી છે. તાજેતરમાં એક વિશ્વવિખ્યાત જાપાની કંપનીના કોલોમ્બોરેશનથી વડોદરામાં એક કેમિકલ પ્લાન્ટ નાંખવાનું આયોજન તેમણે કર્યું છે. આથી એમની સુંદર કાર્યશક્તિનો ઉદ્યોગપ્રિય જનતાને અનુપમ લાભ આવશ્યક મળશે.

શેઠશ્રી ઇન્દુલાલે પોતાના સ્વ. પિતાના પિતૃતર્પણરૂપે તેમના પોતાના સન્મિત્રો, સ્વજનો, વ્યાપારી મિત્રોના સહકારથી ઉદાર સખાવત આપી સ્વ. ભુવા દુર્લભજી કરશનજી હાઇસ્કૂલનાં તથા મકાનને બંધાવે આપ્યું છે. આ રીતે તેમણે કૃળવણીક્ષેત્રે વિકસી રહેલા ચિત્તલ શહેરનું નામ સવિશેષ ઉજ્જવલ કરેલ છે. આ પ્રવૃત્તિ એમની કીર્તિની યશસ્વળી સમાન છે.

શ્રી ગોવીંદભાઈ માબજભાઈ રાણીંગા

ભારત સ્વતંત્ર થયા પછી સાહસોની જે પરંપરા શરૂ થઈ તેમાં સૌરાષ્ટ્રના ઉદ્યોગપતિઓની ગણના કરી શકાય તેવી છે બગસરા, ધોરાજી, શાપુર અને ઢાંક એમ ચાર ચાર સ્થળોએ પાર્ટનરશીપમાં ઓછા ભીલ ચલાવતા અને બગસરામાં સ્થાયી થયેલા શ્રી ગોવીંદભાઈ નો પરિચય ઉલ્લેખનીય છે. શરૂઆતમાં તેઓ પોતાના વડવાઓના સ્થાપેલા ધંધાદારી મથકે એટલે કે પરદેશમાં ફીજી આયલેન્ડ ખાતે ૧૯૩૬માં ગયા હતા. અને ત્યાં ત્રણેક વર્ષ અભ્યાસ કરી ધંધામાંજ જોડાઈ ગયા હતા અને સને ૧૯૪૮ માં છેલ્લે ભારત આવી સૌરાષ્ટ્રના જુદા જુદા શહેરોમાં ભાગીદારીથી ઓછા ભીલો સ્થાપી કામકાજ કરે છે. સાહસની સાથે નામ સ્વભાવ અને મિલનસારી એ તેમના તરી આવતા લક્ષણો છે, ગમે તેના સાથે હસીને વાત કરતા ગોવીંદભાઈ બગસરાની જનતામાં પણ સારી એવી લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. અને બગસરા વિકાસ સમિતિના તેઓ પ્રમુખ છે. આ સંસ્થાના દાનથી બગસરામાં એક હાઇસ્કૂલનું સ્વ. શ્રી અવેરચંદ મેઘાણી સ્મારક તરીકે નિર્માણ કાર્ય શરૂ થયેલ છે. શ્રી ગોવીંદભાઈએ બગસરાના જાહેર જીવનમાં સારા ભાગ ભજવવા ઉપરાંત પોતાની જ્ઞાતિના “ગીરનારા સોની સેવા સમાજના” સેક્રેટરી તરીકે રહી સારી એવી સેવા બજાવી રહ્યા છે. અને આ સંસ્થાએ સૌરાષ્ટ્રના ઘણાંયે શહેરોમાં કૃળવણીને ઉત્તેજન આપવાના હેતુથી બોર્ડીંગો વગેરે સ્થાપી છે. સાહસ એ તેમના સ્વભાવમાં હોય એટલે છેલ્લે છેલ્લે અમરેલી જિલ્લામાં સૌ પ્રથમ એશીયન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ ના નામે કરી કે અને જાન્યુઆરીમાં આ ઉદ્યોગ ઉત્પાદન કરતો થઈ જશે. શ્રી ગોવીંદભાઈ રાણીંગા વેપાર ઉદ્યોગના ક્ષેત્રે સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસને ગૌરવ આપે એવા સેતુપાન ચડતા રહે અને વધુ અને વધુ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરે એમ ઇચ્છીએ.

શ્રી બાબુભાઈ (જયંતિલાલ) જીવરાજ મહેતા

સ્વ. બાબુભાઈનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રમાં કુંડલા ગામે મોઢવણીક જ્ઞાતિના એક જાણીતા કુટુંબમાં સને ૧૯૧૦માં એપ્રિલ માસમાં થયો હતો. બાલપણમાં તેઓશ્રીના વ્યાપારી બુદ્ધિનો નિર્દેશ થતો હોવાથી સદગતના પિતાશ્રી શ્રી જીવરાજભાઈએ તેમને ટુંકુ શિક્ષણ આપી પોતાના જુના લોખંડના ધંધામાં લગાડી દીધા અહીં તેમને વ્યાપાર ક્ષેત્રમાં બહોળો અનુભવ અને વહીવટી જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો તેમના કુશળ વહીવટથી તેમની પેઢીએ લોખંડ બજારમાં ટુંક સમયમાં અગ્રગણ્ય સ્થળ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું અને તેઓ લોખંડ બજારના એસોસીએશન ધી હુશામી ઓલ્ડ આયર્ન મર્ચન્ટસ એસોસીએશનના દશ વર્ષ સુધી તેઓ ઉપ પ્રમુખ તરીકે અને પાંચ વર્ષથી પ્રમુખ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા એક શરાફની પેઢી માફક જ્યારે જ્યારે તે વેપારીને મદદની જરૂર પડતી તેમને ગમે તે જામયે આર્થિક મદદ આપી સહાયજીવ બનતા હતા. દારૂખાનાના બીજા એસોસીએશન ધી આયર્ન મર્ચન્ટસ એસોસીએશન લી. ના તેઓ વર્ષો સુધી વાઇસ ચેરમેન અને છેલ્લા પાંચ વર્ષથી ચેરમેન

તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. અહીં પણ વેપારીઓને તેમની જ્યવહારિક શુધ્ધિ અને ધંધાની કુશળતા નો લાભ મળતો હતો અને નાના મોટા દરેક વેપારીને ઉપયોગી સલાહ આપવા કાયમ સત્વર રહેતા દાણખાના લોખંડના જથ્થામાં કનક બંદર નવા લોખંડના જથ્થામાં આયર્ન સ્ક્રેપ એસોસિએશન, દાણખાના આયર્ન મર્ચન્ટ્સ એસોસિએશન વિગેરે તથા નાગદેવી, હાર્ડવેરના વેપારી અને જુની તથા નવી મશીનરી તથા લોખંડના વેપારીઓની સાથે ખૂબ સંકળાયેલા હતા. જેનુની સ્ટીમરો અહીં તુટવા અને વેચવા આવતી જે જુની મીલો તુટતી અને વેચાતી તે બધી જુની મશીનરી તેમણે નવા કારખાના અને મીલોમાં એવી કુનેડથી ઉપયોગમાં લેવડાવી કે જેથી લાખો રૂપિયાનું વિદેશી હુડીયામણ ખર્ચ બચ્યું અને દેશને આર્થિક લાભ થયો.

કળવણી ના ક્ષેત્રે પણ સદગતે સારી સેવા કરીછે, કેટલીએ સમાજ ઉપયોગી અને કળવણીની સંસ્થાઓ સાથે તેઓ સંકળાયેલા હતા. મુંબઈમાં મોઢવાણીક જ્ઞાતીના વિદ્યાર્થીઓ માટે મોઢપોર્ડીંગ સ્થાપવામાં તેમણે અગ્રગણ્ય ભોગ આપ્યો હતો. ઉપરાંત મહાત્મા ગાંધીજીના તીલક ફંડમાંપૂના રાહત ફંડ દુષ્કાળ વખતે તેમજ અતિવૃષ્ટિ વખતે તેઓએ પોતાનો ફાળો આપી ખીજ પાસેથી સારી રકમ મેળવી આપવા પ્રયત્ન કર્યા હતા. તેઓશ્રી માણેકચંદ જીવરાજની કું. ના મુખ્ય સંચાલક હોવા ઉપરાંત ઝંકુ ફાર્મા વર્કસ લી. સ્ટાર ટ્રેડીંગ કું. પ્રા. લી. માધવનગર ટ્રાટન મીલ્સ. અશોક નટબોલ્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કેસન્ટ આયર્ન વર્કસ વિગેરે કંપનીઓમાં ડાયરેક્ટર કે ભાગીદાર તરીકે રસ ધરાવતા હતા.

સ્વ. શ્રી ગુલાબચંદભાઈ શેઠ

રાજકોટ જિલ્લાના ધોરાજી તાલુકાના પાટણવાવ ગામમાં સને ૧૯૦૬માં ભાઈશ્રી ગુલાબભાઈ શેઠનો જન્મ થયેલો. ધુળ અને કાદવવાળા પછાત વિસ્તારમાં એક અનોખું કમળ ખીલી ઉઠશે એવી તે વખતે કોઈને કલ્પના પણ નહિં આસમનાં કુંગરમાં ધ્રુમતા બાળવચે જ એમણે ભારે મનોરણ સેવ્યા હશે.

બાળ અવસ્થામાં ગામડામાં શિક્ષણ લીધું તેમજ માધ્યમિક સુધીનું શિક્ષણ લીધું. તેમની પ્રબળશુદ્ધિ અને તેજસ્વીતાને કારણે તેમણે જીવનબાગ ખીલવી જાણ્યો, પંદર વર્ષની ઉંમરે સને ૧૯૨૧માં મોટાભાઈ શ્રી કેશવલાલભાઈ સાથે ધંધામાં જોડાવા એડીસઅબાબા (ઈથાપીઆ) ગયા. પાંચ વર્ષ પછી હીંદુસ્તાન પાછા આવ્યા અને રાજકોટ પોતાનું નિવાસ સ્થાન બનાવ્યું. રાજકોટ તેમની કર્મશુભિ બની. ખાનદાન કુટુંબના જૈનધાર્મિક સંસ્કારના બાળપણથીજ સિંચન થયેલાં એટલે કિશોર વયમાં જૈન ધર્મનાં અભ્યાસનો રસ જાગ્યો. પ્રગતીશીલ મુની મહારાજશ્રીઓના સતસંગમાં રહી જૈન ધર્મના ઉડા ગર્ભાર્થને સમજવાનો પ્રયાસ કર્યો તેમાંથી જૈન સમાજમાં નવચેતન લાવવા જૈન યુવક સંઘની સ્થાપના કરી. જૈન યુવક સંઘ મારફત બાળલક્ષ, વૃદ્ધ લક્ષ, પ્રેતભોજન વગેરે કુરિવાજોને તિલાંજલી આપવા નવયુવાનોનાં જીથ રચી રચનાત્મક કાર્ય હાથ ધરી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. સાથે સાથ યુવકસંઘ મારફત શિક્ષણ, પુસ્તકાલય ગરીબોને મદદ, પીડીતોને રાહત એવી અનેક-વિધ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી. સફળતા પૂર્વક સંચાલન કર્યું.

સને ૧૯૨૬માં તેઓ શ્રી કાન્તાબેન સાથે લગ્ન ગ્રંથીથી જોડાયા. માંડ એ વર્ષનું લગ્ન જીવન ભોગવ્યું ત્યાં દૈવસંજોગે ૧૯૨૮માં શ્રી કાન્તાબેન ૨૦ વર્ષની વયે સ્વર્ગવાસી થયાં. પત્નીની ખીમારીમાં ગુલાબભાઈએ પોતાની બધી પ્રવૃત્તિઓ છોડી પોતાના જીવન સાથીની સેવા કરી પરંતુ શ્રી કાન્તાબેનનો જીવનદીપ દુંકા ગાળામાં જુઝાઈ ગયો. ગુલાબભાઈનાં વહાલસોયાં માતૃશ્રીએ ફરી લગ્ન માટે ખૂબજ આગ્રહ કર્યો પણ તેમને નિશ્ચય અડગ હતો. અને એ રીતે ભારતીય સંસ્કૃતિનો એક પત્ની વ્રતનો આદર્શ ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યો. અને પત્ની પ્રત્યેના અનહદ પ્રેમના પ્રતિકનું જીવંત સ્મારક રચવા અર્થે જહેનોના ઉત્કર્ષ માટે એક નમુનેદાર મહિલા સંસ્થા સ્થાપવાનો મનમાં સંકલ્પ કર્યો. શ્રી ગુલાબભાઈની જીવનની પ્રગતિશીલ જીવન દષ્ટિ માત્ર જૈન સમાજ કે કુટુંબમાં સમાયેલ નહોતી. રાષ્ટ્ર માટે કંઈને કંઈ કરી છુટવાની તેમનામાં અથાગ તમન્ના જાગી હતી. એવામાં રાષ્ટ્રપિતા મહાત્માગાંધીજીની સરદારી નીચે ૧૯૩૦માં અસહકારનું આંદોલન શરૂ થયું. શ્રી ગુલાબભાઈએ તેમાં પુરજોશથી જુકાવ્યું. ઉપરા ઉપરી કારવાસને આવકાર્યો. સત્યાગ્રહના દિવસો દરમિયાન બસ મુસાફરીમાં અકસ્માતમાં પોતાનો ડાબો હાથ ગુમાવ્યો. ગરીબોને વૈદ્યકીય સહાય જહેનોનાં ઉદ્યોગવર્ગો, ઈત્યાદી પ્રવૃત્તિઓ સુંદરીતે વિકસાવી અને ચલાવી આ રીતે તેઓ સેવા સંઘના સ્થાપક અને પ્રણેતા હતાં. જીનવાણી સમાજના પુરાતન રીત રિવાજોમાં જહેનો પીલાતી હતી. અનેક વ્યક્તિઓ અને વિધવાઓના કાંચડાઓ શ્રી ગુલાબભાઈ અને મિત્રો પાસે આવતા હતા આવી જહેનો માટે આશ્રયસ્થાન અનિર્વાય હતું. શ્રી ગુલાબભાઈએ તે ખીડું ઝડપ્યું અને તેમના સદગત પત્ની શ્રી કાન્તાબેનના સ્મારક માટે રૂ. ૫૦,૦૦૦નું દાન આપી શ્રી કાન્તા સ્ત્રી વિકાસગૃહની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. તે સંસ્થાના વિકાસનાં તે પછીના વર્ષોમાં તેમણે ખીજ રૂ. ૪૧ લાખ આપ્યા. દાન તો આપ્યું પણ સાથોસાથ તેમના ભત્રીજા હીરાબેનની સેવાઓ આ સંસ્થાને અર્પણ કરી. આમ શ્રી કાન્તા સ્ત્રી વિકાસ ગૃહ. શ્રી ગુલાબભાઈ શેઠનાં તન-મન અને ધનથી આજે અનેક દુઃખી જહેનોને શીતળ છાયા આપી રહેલ છે.

જહેનો પછી બાળકોને માટે કંઈક કરી છુટવાની તેમની અભિલાષા હતી. રાષ્ટ્રીયશાળાનાં બાલમંદિર સ્થાપના વિકાસમાં શ્રી ગુલાબભાઈની સેવાના અને દાનનાં ખીજ રોપાયાં બાળકોના શિક્ષણ પછી આરોગ્ય માટે રાજકોટમાં તેમનાં મોટાભાઈના સ્મારક અર્થે શ્રી કેશવલાલ ટી. શેઠ ચીલ્ડ્રન હોસ્પિટલની સ્થાપના કરી. અને આજે હજારો ગરીબ કુટુંબો તેમનો લાલ મેળવી રહ્યાં છે. રાજકોટમાં ગૌરવ સાથે ચાલે છે.

શહેરનાં વિસ્તાર સાથે મળુરોનાં વિસ્તાર પણ વધ્યાં. મળુરોના શિક્ષણ અને આરોગ્ય માટે પણ સંસ્થાઓ ઉભી કરવાની શ્રી ગુલાબભાઈની લાવના હતી. તે માટે લક્ષ્મીનગર સોસાયટીની બાજુમાં કોઠારીયા કોલોનીના મળુર વિસ્તારમાં સારું એવું દાન આપી શ્રી શેઠ હાઈસ્કૂલની સ્થાપના કરી અને તેની બાજુમાં જ જહેનો માટે પ્રસુતિગૃહ અને આરોગ્ય કેન્દ્ર પણ મોટું દાન આપી ચાલુ કર્યાં. વિકાસગૃહમાં જેમ તેમના એક ભત્રીજા શ્રી હીરાબેન સેવા આપે છે તેમ આ આરોગ્ય અને પ્રસુતિગૃહને તેમનાં ખીજ ભત્રીજા શ્રી સુશીલાબેનની સેવા મળે છે.

શ્રી ગુલાબભાઈની સેવાઓની નામાવલી પુરી થાય તેમ નથી, ભારત સેવક સમાજ, હરીજન સેવક સંઘ, પાંજરાપોળ અને જૌસાબા, જનતા સોસાયટી વિગેરે અને સંસ્થાઓનું સુંદર સંચાલન

કરી. ખીજી જાહેર સંસ્થાઓને તેમણે એક આદર્શ પુરો પાડેલ છે. શ્રી ગુલાબભાઈ એક કુશળ ઉદ્યોગપ્રતી અને વેપારી સત્યાગ્રહી અને રચનાત્મક કાર્યકર સેવક, અને સંચાલક, દાનવીર અને હમદર્દ માત્ર ન હતાં પરંતુ એક શબ્દમાં કહીને તો એ “અનન્ય શત્રુ” માનવી હતાં.

શ્રી ધીરજલાલ હરિલાલ સંઘવી :—

કાઠિયાવાડના કાશ્મિર ગણુતા મહુવાની લીલી હરિયાળી ધરતી પણ કેટલાંક દાનવીર નવરત્નો અને રાજકીય અગ્રણીઓની ઉજ્જવળ કારકીર્દિથી ભારે ગૌરવ અનુભવે છે. કેટલાંક નામાંકિત કુટુંબોમાં મહુવાના આ સંઘવી કુટુંબે પણ મહુવાના ભાતીગળ ઇતિહાસમાં એક અનોખી ભાત પાડી છે. આ જાણીતા કુટુંબની સુજનતા અને દિલાવરીના દર્શન મહુવામાં તેમણે ઉભી કરેલી માનવતાની સુવાસ પ્રસરાવતી ઈમારતો ઉપરથી થાય છે. આજથી વીશ વર્ષ પહેલા શ્રી ધીરભાઈના માતૃશ્રીને આંખની કાંઈક તકલીફ ઉભી થઈ આવા અસાધ્ય રોગના હુમલા વખતે ધીરભાઈના સ્વ. પિતાશ્રી હરિલાલભાઈએ સમષ્ટિનો વિચાર કર્યો. જીવનમાં બે પૈસા પ્રાપ્ત થાય તો વતનમાં આંખની હોસ્પિટાલ કરવી અને મનસુખો જાહેર કર્યો.

સૌરાષ્ટ્રમાંથી ધંધાર્થે મુંબઈ આવેલા શ્રી સ્વ. હરિભાઈએ શરૂઆતના કેટલાંક તડકા છાંયા વડાવી ખંત પૂર્વક ધંધામાં બરકત મળતાં લક્ષ્મીદેવીની આ કુટુંબ ઉપર કૃપા થઈ ધંધાને મોટા પાયા ઉપર વિકસાવ્યો.

સમય જતાં હોસ્પિટાલના લીધેલા નિર્ણયને ચારી મળી પણ આ કુટુંબના કમનસીબે એ યોજના અમલી બને તે પહેલાંજ હરિભાઈનો સ્વર્ગવાસ થયો. કૌટુંબિક જવાબદારીઓ અને ધંધાનો બોજ શ્રી ધીરભાઈ ઉપર આવી પડ્યો. આમ તો ધંધાની તાલીમ તો ૧૯૪૦ થી મળતી રહી છે પણ ૧૯૬૧માં પિતાશ્રીના અવસાન પછી કામનો બોજ વધ્યો. સામાન્ય દીનહીન માણસોને આશિર્વાદ રૂપ થઈ પડે અને ગ્રામ્ય પ્રદેશમાં બ્યાં અન્ય સાધનો પણ ટાંચા હોય છે ત્યારે આંખના રોગ સાથે સારવાર આપતી આવી સુવિદ્યા મહુવા જેવા શહેરમાં આંખની હોસ્પિટાલ હોવી તે પણ ત્યાંના રહેવાસીઓ માટે એક લ્હાવો છે. પિતાશ્રીએ સેવેલું સ્વપ્ન સિદ્ધ કરવા તેમણે કમર કસી, મનમાં ગાંઠ વાળી અને હોસ્પિટાલની યોજનાને વેગવંત બનાવી, માતૃભૂમિ પ્રત્યેનું ઋણ ફેડવવા મનમાં ધૂન જાગી. નાનાભાઈ કિસનભાઈનું પણ યુવાન વયે અવસાન થતાં તેમની યાદગીરી રૂપે પણ કાંઈક ચિરંજીવી સ્મારક ઉભુ કરવું એ માટે તીવ્ર લાગણીના ભાવ મનમાં ઉભરાયા. મહુવામાં શ્રીમતી રૈવાબાઈ હરિલાલ સંઘવી આંખની હોસ્પિટાલ હરિભાઈ ટાવર વિગેરેમાં મોટું દાન આપી આ સંઘવી કુટુંબે યશસ્વળ પ્રાપ્ત કરી છે. અને એ દ્વારા શ્રી ધીરભાઈએ પોતાના ધન્ય બનાવ્યું છે. મહુવામાં રાજરાજેશ્વરનું મંદિર, સામુદ્રી માતાનું મંદિર, વિદ્યાર્થીગૃહ વિગેરે ઈમારતો તેમની ધર્મશ્રદ્ધાને આભારી છે.

મહુવાના રળીયામણા દરીયા કિનારે સ્વ. હરિલાલ નરેતમદાસ સંઘવીના સ્મરણાર્થે ભવાની માતાના મંદિર પાસે દર્શનાર્થે આવતા ભાવિક ભક્ત જનોને અને અન્યને આરામ-સગવડતા મળી રહે તેવા શુભ અને નિર્મળ આશયથી એક વિશાળ ધર્મશાળા આ કુટુંબે બંધાવીને સૌના આશિર્વાદ

પ્રાપ્ત કર્યા છે. આનંદ પ્રમોદના સાધનોથી. બાળકો કિલ્લોલ કરતા રહે તેવા શુભ આશયથી નાનાભાઈ કિસનભાઈના સ્મરણાર્થે મોટી રકમનું દાન આપી કિસન પાર્કની યોજનાને મહુવામાં અમલી બનાવી. અદ્યતન પાર્કની યોજનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવામાં પહેલ પણ કરી છે. મહુવામાં શરૂ થયેલી કિસન પાર્કની આ યોજના કદાચ સૌરાષ્ટ્રભરમાં સૌ પ્રથમજ હશે.

મહુવા યુવક સમાજ મુંબઈ દ્વારા ચાલતી વિવિધલક્ષી વિકાસ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની શક્તિ અને ભક્તિ આજ ઓપી ઉડી છે મહુવા મ્યુનિસિપાલિટી અને મહુવા કુળવણી સહાયક સમાજના કાર્મકર્મોમાં સક્રિયપણે રસ લઈને સૌની વધુ નજીક આવતા રહ્યા છે તન મન ધન વિસારે મૂકી આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેવા ઉપરાંત ધંધામાં પણ પોતાની દીર્ઘ દ્રષ્ટિ અને લાંબી સૂઝને કારણે પિતાશ્રીએ શરૂ કરેલા મીનરલના ધંધાને વિશાળ પાયા ઉપર મૂકેલ છે મુંબઈમાં ગંગવર પલ્વરાઈઝિંગ ફેક્ટરીનું આજે તેઓ સફળતાપૂર્વક સંચાલન કરી રહ્યા છે અને વ્યાપારી જગતમાં નામ રોશન કર્યું છે.

બહુજન સમાજના કલ્યાણ અર્થે એમણે કરેલા કાર્યો માટે મિત્રો અને મુરબીઓએ તેમને માનપત્રો પણ અર્પણ કર્યા છે એમની યશસ્વળીમાં પ્રશંસા કુસુમો ઊમેરાતા રહે તેમ સૌ રદ્યથી ઈચ્છે છે.

ઉંડી સમજશક્તિ વ્યવહાર કુશળતા અને અન્યને સહાયરૂપ બનવાની તેમની ઝંખનાએ સમાજે તેમનો ભારે આદર કર્યો છે. સૌના ચાહક બન્યા એટલુંજ નહિ પણ પોતાના મીલનસાર સ્વભાવથી બહોળો મિત્રવર્ગ પણ ઉમેા કરી શક્યા છે.

શ્રીમાન વિનયકુમાર અમૃતલાલ ઓઝા

જન્મ ભાવનગર મુકામે થયો. તેમનાં પિતાશ્રી અમૃતલાલભાઈ મુંબઈમાં જુના લોખંડનો વેપાર કરતાં હોઈ, ભણતર તથા ઉછેર, મુંબઈમાં થયો હતો. તેઓએ હાઈસ્કૂલમાં મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કર્યા બાદ તેઓનાં પિતાશ્રીની પેઢીમાં જોડાઈ, ધંધાદારી અનુભવ મેળવ્યો. પોતાનાં શુદ્ધિ-બળથી ટેકનીકલ જ્ઞાનનો સફળપયોગ કરી તેમણે મુંબઈમાં પ્રથમ “નટ બોલ્ટ” નાં કારખાનાંની સ્થાપના કરી. ઉત્સાહ પૂર્વક શ્રમદ્વારા તેમણે ધીમે ધીમે “રી-રોલીંગ મીલ્સ” શરૂ કરી, અને તેમાં ખૂબજ સફળતાં પ્રાપ્ત થતાં તેઓએ યુરોપની યાત્રા કરી અને ઈટાલી તેમજ જર્મનીથી જરૂરી મશીનરી મગાવીને “શીપ ચેઈનનું કારખાનું.....” એશીયા ભરનું પહેલુંજ સ્થાપ્યું. અને દેશના ઉદ્યોગીકરણમાં એક અમુલ્ય ફાળો આપ્યો. ૧૯૬૧ ની સાલમાં ફરી યુરોપના જુદા જુદા સ્થળોની મુસાફરી કરી, મેળવેલ જ્ઞાનથી અધ્યતન પદ્ધતિઓ અંગીકાર કરી, કારખાનાં, તથા ગ્રાહકશનમાં વધારો કર્યો, તેમજ ખત અને ઉમંગથી બીજા કારખાનેદારોને પણ યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવાની તેમની વૃત્તી ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેઓએ પિતાશ્રીનાં ધંધામાં જોડાઈ ઉપરોક્ત પ્રગતિ સાધી અને ૧૯૬૨ની સાલમાં તેઓનાં શીરઞ્ચરૂપ-પિતાશ્રી દેવલોક પામતાં-તેમનાં શીરે મહાન જવાબદારી આવી પડી. તેમનાં પૂણ્યલોક પિતાશ્રી કે જેઓએ પોતાની હયાતી દરમિયાન લાખો રૂપિયાનાં સાર્વજનિક લોકાપયોગી કાર્યોમાં દાનો આપેલ, તેમનેજ પગલે ચાલીને શ્રી વિનયકુમાર પણ એક દાનવીર તરીકેનું પિતાશ્રીનું યોગ્ય તર્પણ કરી રહ્યાં છે. શ્રીયુત વિનયકુમારભાઈની કુળવણી પ્રત્યેની અભીરૂચીનાં ફળ રૂપે નાની મોટી શીષ્યવૃત્તી તેમજ કુળવણીનાં પુસ્તકો ઉપરાંત નીચેની સંસ્થાઓને-ગણનાંપાત્ર આર્થિક સહાય તેઓશ્રીએ આપેલ છે.

(૧) શ્રી અમુલ્ય અમીચંદ વિવિધલક્ષી વિદ્યાલય (માટુંગા-મુંબઈ) માં વાણીજ્ય વિભાગનું સંપૂર્ણ યુનીટ. (૨) શ્રી ક્યુઝન કોલેજ (પુના) શીષ્યવૃત્તિ નીમીત્તે સારી એવી રકમ. (૩) માતૃશ્રી અજવાળી બા, બાળમંદિર-મુંબઈ. તદ્ઉપરાંત તેઓશ્રી મુંબઈની જુદી જુદી લાયન્સ કલબોને અવારનવાર આર્થિક સેવા આપી રહ્યા છે. શ્રી વિનયકુમારભાઈ, શ્રી ચન્દ્રકાન્તભાઈ એચ. ત્રીવેદીના પીત્રાઈ ભાઈ છે અને તેઓએ લાયન્સની પ્રવૃત્તિઓથી આકર્ષાઈને આ વર્ષનાં લાયન્સ કલબ ભાવનગરના ગોદડન એનીવર્સરી પ્રોજેક્ટનાં લાયન્સની પોલીકલીનીકમાં એક યુનીટ ભેટ કરેલ છે જે આપણે માટે ઉત્સાહ તેમજ આનંદનો વિષય છે.

શેઠશ્રી યુનિભાઈ ભ. મહેતા

જન સમુદાયમાંથી મેળવેલી મારી પાસેની મૂડી ઉપર માત્ર મારો જ નહીં પરંતુ મારા દેશ બાંધવોનો પણ અધિકાર છે અને દેશને આબાદ બનાવવા માટેના વિકાસ કાર્યોમાં આર્થિક મદદ કરવાનો મારો ધર્મ છે. તેમ સમજી દાન આપવાવાળા કુંડલા તાલુકાના પીઠવડી ગામના વતની દાનવીર શેઠશ્રી યુનિભાઈ ભગવાનદાસ મહેતાનું નામ સૌરાષ્ટ્રના નામાંકિત દાનવીરોમાં સદા અંકિત રહેશે. સાદા અને સરળ સ્વભાવના અપ્રસિદ્ધને ચાહવાવાળા શેઠશ્રી યુનિભાઈએ પૂર્વા વસ્થામાં આર્થિક મૂંઝવેલી, દુઃખ અને અનેક વિટંબણાનો સામનો કરતાં લોખંડના વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં પ્રગતિ સાધતા ગયા છે. વેપારી સાહસિકતા, નીતીમય પ્રમાણિક જીવન, સાદા અને સરળ વિચારો તથા દલીતવર્ગ પ્રત્યે હંમેશા સહાનુભૂતિ અને સેવા સહકાર આપવાવાળા આ દાનવીરે ગુજરાતની અનેક સંસ્થાઓ, વિકાસના કાર્યો તથા લોકો ઉપયોગી ક્ષેત્રોનાં છૂટા હાથે દાન આપી યશસ્વી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે.

પોતાના વતન પીઠવડી ગામે શ્રી યુ. ભ. મહેતા પ્રા. શા. તથા મુક્તાબેન યુ. મહેતા બાલ-મંદિર તથા પોતાના પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે ભગવાનદાસ ન. મહેતા દવાખાનું તથા સા. કું.માં મુક્તાબેન યુ. મહેતા મહિલા મંડળ તથા કે. કે. હોસ્પિટલ ઓપરેશન થીયેટર તથા કપોળભોડિંગમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. આ સિવાય જેસરમાં યુ. ભ. મહેતા ધર્મશાળા, તથા છાપરી ગામે શાળાનું મકાન તથા કે. કે. હાઈસ્કૂલમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. આ સિવાય અનેક ગામોમાં તથા શહેરોમાં અનેક વિદ્ય ક્ષેત્રોમાં દાનો આપ્યા છે.

શ્રી ઇસ્માઈલ ગનીભાઈ

રાજકોટ જિલ્લાના જસદણના રહિશ છે ચાર ગુજરાતી ભણેલ છે ખાદીનો લેંઘો અને અબ્બો અને ટાપી પહેરેલા નિખાલસ અને હસતા શ્રી ઇસ્માઈલભાઈ પોતાના કોન્ટ્રાક્ટરના કામ સાથે લોક સેવાના કામોમાં પણ જોડાએલા રહે છે. ઇસ્માઈલભાઈએ સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક બાંધકામોમાં કોન્ટ્રાક્ટ રાખી ખંતથી સારી રીતે કામ પૂરા કર્યા છે હાલ મુંબઈમાં લાખો રૂપિયાના બાંધકામો કરી રહ્યા છે આવા ફક્ત ચાર ગુજરાતી ભણેલા લાખો રૂપિયાના કામો ચીવટ પૂર્વક વિશ્વાસ અને ખંતથી કરે ત્યારે આપણને સૌરાષ્ટ્રના સપૂતોના ખ્યાલ આવે છે. આ ઇસ્માઈલભાઈ ધાંચી ડોમના છે તે પોતાની જ્ઞાતિના મંડળો વિદ્યાર્થીઓને મદદો વિગેરે અનેક કળવણીના કામો કરી રહ્યા છે.

શ્રી જીવરાજ ઉજમશી શેઠ

ગોંદિયાના વ્યાપારી ક્ષેત્રે જેમના નામની સુવાસ આજ પણ મહેકે છે, માતૃભૂમિ સૌરાષ્ટ્ર ને જેણે હંમેશા દિપાવી બાંધ્યું છે, અને જેમની બહાર સેવાઓ યશસ્વળી સમાન બની છે, તેણે કુટુંબની ઉજ્જવળ નોંધ લેતા આતંદ થાય છે.

સૌરાષ્ટ્રીયનો ધંધાર્થે જ્યાં જ્યાં ગયા છે ત્યાં ત્યાં પોતાની કુશાગ્ર બુદ્ધિ, અડગ આત્મ શ્રદ્ધા અને પ્રબળ પુરુષાર્થની ઝાંખી કરાવી છે. સૌરાષ્ટ્રને ગૌરવશાળી બનાવનારા કેટલાંક મહાનુભાવોમાં જીવરાજ ઉજમશી શેઠ ને પણ યાદ કર્યા વગર નથી રહી શકતા.

સ્વામિનારાયણ ગઢડાના વતની ઘણાં વર્ષોથી અહીં સ્થિર થઈને ભારે મોટી ચાહના મેળવી છે.

ગુજરાતી રાષ્ટ્રીય જીવણી મંડળના ઉપપ્રમુખ તરીકે ઘણીજ યશસ્વી કામગીરીને લઈ જન-સમુદાયમાં સારા એવા માનના અધિકારી બન્યા છે. અત્રેની ગુજરાતી રાષ્ટ્રીય શાળાના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી અને સરસ્વતી મહિલા વિદ્યાલયના વર્ષોથી મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી તથા પ્રમુખ તરીકે રહીને જન સેવાની પગદંડી ઉપર ઉજ્જવળ ભાત પાડી છે.

ગોંદિયા નગરમાં ચાલતી દરેક સાંસ્કૃતિક જીવણી, વૈદિક અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવી તેમાં સેવાનો મોટો હિસ્સો આપી રહ્યા છે તેનું કારણ તેમનો સ્વભાવ, સરળ, સદાચારી, સહિષ્ણુ, સુવિવેકી, સત્યપ્રિય છે. સમાજસેવાના નાના મોટા પ્રસંગોમાં તેમની હાજરી અન્યુક હોય જ.

આ પ્રદેશમાં ૧૯૨૫ માં આવ્યા પછી ખીડીનું કારખાનું શરૂ કર્યું, ખંત, મહેનત અને પ્રમાણીકતાને લઈને વૃજલાલ મણીલાલ એન્ડ કંપની, પેઢીના મેનેજીંગ પાર્ટનર બન્યા. અને પોતામાં રહેલી કાર્યક્ષતાના લીધે પોતાનું સત્વ આ પેઢીમાં હજારો મજદુરો અને પુષ્કળ કર્મચારીઓ કામ કરે છે.

તેમના પુત્રો તથા પુત્રીઓ શિક્ષિત અને સંસ્કારી છે, એટલુંજ નહીં દાનગંગા પ્રસંગોપાત વહેવડાવવામાં પોતાનો ધર્મ સમજ્યા છે. ગોંદિયામાં આ કુટુંબ આગળ પડતું સ્થાન ધરાવે છે. ગોંદિયા સૌરાષ્ટ્રના નાના ગામ જેવું લાગે છે.

સીહોરના ઉદ્યોગપતિ—

નગરશેઠશ્રી જયંતિલાલ કેશવલાલ મહેતા

નગરશેઠશ્રી જયંતિલાલભાઈ મહેતા બહાર જીવનમાં સને ૧૯૨૦માં સીહોર ટ્રાંઝિસ સમીતીના મંત્રી તરીકે ચુંટાયા. ખાદીની જુએશ વખતે ગુજરાતના મુખ્ય મંત્રી સ્વ. શ્રી બળવંતરાય મહેતા સાથે લોહા ખાદી વધુ પહેરે અને ખાદીનો ઉપયોગ ખુબજ વધે તે હેતુસર સીહોરમાં તેમજ આજુ બાણુના ગામડે જઈ ખાદીની મહત્તા સમજાવતાં સીહોર મ્યુનીસીપાલિટીમાં ઘણા વર્ષો સુધી

પ્રમુખ તરીકે પોતાની સેવા આપી હતી સીહોર મહાજન પ્રમુખ તરીકે પણ પોતે ઘણી સેવા આપી રહ્યા છે. સીહોર એમ્બર ઓફ ડોમર્સના પ્રમુખે હતા. તેઓશ્રી અનેક નાની મોટી સંસ્થાના ટ્રસ્ટી છે. ધી ખોડીયાર પોટરી વર્કસ લી. સીહોરના તેઓ ડાયરેક્ટર છે. અને સીહોર ઇલેક્ટ્રિકસીટી વર્કસ લી.ના ડાયરેક્ટર બોર્ડના ચેરમેન છે. માનવ સેવા તેમના જીવનમાં વણાઈ ગઈ છે. દુઃખીના વિસામા રૂપ છે રાજ્યના વખતમાં રાજ્ય સાથેનો સબંધ ખૂબ હોઈ રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે સાંકળરૂપ હતા તેઓશ્રી ધર્મમાં અને ઉદાર વૃત્તિના છે. તેમના પિતા કેશવલાલ પીતાબરદાસ મહેતા ને નામે સીહોરમાં બાળમંદીર બંધાવી આપ્યું છે. સીહોર એજ્યુકેશન સોસાયટીના પ્રમુખ છે. જ્યારે સીહોરમાં દુષ્કાળ હોય ત્યારે ત્યારે સાઈ એવુ ફંડ કરી પશુધન અને માનવ ને રાહત અપાવે છે તેઓ સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ છે.

આપબળે આગળ આવેલી એડનની વાહરા ત્રિપુટીનો પરિચય:—

વાહરા ડોમ એ વહેવાર અને સાહસિક ડોમ તરીકે જાણીતી છે. સૌરાષ્ટ્રમાંથી તદન સામાન્ય અભ્યાસ કરેલા અને સાવ નાના ગામડાંઓમાં વસતા ભાઈઓ વહાણની મુસાફરીઓ કરી દૂર પરદેશોમાં જઈ ધંધાઓ ખેડી, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ પ્રાપ્ત કર્યાના અનેક દ્રષ્ટાંતો આજે પણ મળી આવે તેમ છે. સ્વભાવમાં રહેલી સંપત્તિ બાંધછોડની ભાવના દીર્ઘ દ્રષ્ટિ વહેવાર નીતિ, ન્યાય પરાયણતા વગેરે ગુણો ધરાવતા આવા દાઉદી વાહરા ડોમની અનેક વ્યક્તિઓમાંથી એક ત્રિપુટીનો પરિચય અત્રે આપતા આનંદ થાય છે, સૌરાષ્ટ્રના અમરેલી જિલ્લામાં આવેલા બગસરા અને ચલાલા જેવા નાના ગામના સામાન્ય અભ્યાસ કરેલા સાહસિક ભાઈઓએ ખંત મહેનત અને પ્રમાણિકતાથી એડન ખાતે સ્થાપેલી અતરની એક પેઢીની વાત પણ મીઠી સૂવાસ જેવી મહેકતી છે. ૧૯૨૧માં શરફઅલી કમરૂદીન બગસરાવાલાએ ૨૨ વર્ષની વયે એડન જઈ ત્યાં ધંધો શરૂ કર્યો અને તેમના બે ભાઈઓ નજરઅલી કમરૂદીન તથા ફીદાહુસેન કમરૂદીન જેઓ પણ અનુક્રમે ૧૮ તથા ૧૪ વર્ષની ઉંમરના હતા તેમને બગસરાથી એડન બોલાવી લીધા એ અરસામાં શીતળાની માંદગીમાં મોટાભાઈ શરફઅલીનું દુઃખદ અવસાન થયું એટલે બાળકોના પિતાશ્રી કમરૂદીન રહેમાનજી જેઓ માડાગાસ્કર હતા તેઓ એડન આવ્યા અને કમરૂદીન રહેમાનજીના નામથી ધંધો શરૂ કરી, બન્ને ભાઈઓને કામકાજ સોંપી દઈ પોતે બગસરા આવીને રહ્યા, બન્ને ભાઈઓએ સને ૧૯૪૦ સુધી તેમના પિતાશ્રીનું મૃત્યુ થયું ત્યાં સુધી સાથે રહી ધંધો કર્યો અને સને ૧૯૪૦ની આખરમાં નુરભાઈ શમશુદીન ચલાલાવાલાએ એક પણ પાઈની સુડી વગર આ પેઢી સાથે ભાગીદાર તરીકે જોડાયા અને કે. આર બગસરાવાલાના નામે પેઢી રજીસ્ટર્ડ થઈ. ૧૯૪૦ થી ૧૯૪૬ સુધી લડાઈ દરમિયાન તેઓ કંઈ કામકાજ કરી શક્યા નહિ. કાળાબજાર, કે ધંધાકીય જીવનપટથી હંમેશા દૂર રહેવા ત્રણેય ભાગીદારો નો સ્વભાવ હતો. અને તેના પરિણામે ૧૯૪૬ સુધીમાં નાની એવી જે બચત હતી તે પણ ખર્ચમાંજ પૂરી થવા આવી લડાઈ પછી આ ભાગીદારોએ ખૂબજ વ્યવસ્થીત રીતે અને ચોકકસ ગણતરીપૂર્વક અતરના ખીંડનેસનું આયોજન કર્યું. અને સમસ્ત એડનમાં ગણનાપાત્ર પેઢીની સૂવાસ ઉભી કરી. સામાન્ય પ્રગતિ ચતાજ ખંત મહેનત અને આપબળથી આગળ આવેલી આ ત્રિપુટીએ સમાજસેવા પ્રતિ પોતાનું લક્ષ્ય કેન્દ્રીત કર્યું અને ચલાલા ગામમાં વાહરા સમાજ માટે એક સરસ મસ્જીદ બંધાવી આપી. આ પેઢીના એક ભાગીદાર ભાઈ નજરઅલી કમરૂદીને બગસરા ખાતે વાહરા ડોમના કોલેજનો અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવાનું પણ એક ટ્રસ્ટ કરેલ છે અને બગસરાના જાહેર ક્ષેત્રે કેળવણી માટે રૂ. ૩૧૦૦૦નું ફાન

પણ તાજેતરમાંજ કરેલ છે અને આ દાન સાથે લોકશાળા તથા સરકારી સહાય મેળવી પોતાના નામે કેળવણી સંસ્થા ઉભી થાય તે માટે ટ્રસ્ટ કરેલ છે. આ ઉપરાંત ત્રણેય ભાગીદારોની ખાનગી સંખ્યાવતો એમની શક્તિ મર્યાદા કરતા વિશેષ હોય એ રીતે સૌને તેનો લાભ મળતો રહે છે. ચંચળ સ્વભાવની લક્ષ્મી હાથમાં હોય ત્યારે યથાયોગ્ય ઉપયોગ કરી લેવાની તેમની વૃત્તિ આદરને પાત્ર છે. ઠાંધ પણ ધર્મ પંથ વાડા કે કામવાદના વિચારોથી તેઓ પર રહે છે. રાષ્ટ્ર પ્રેમ અને માતૃભૂમિની લાગણી તેમના લોહીમાં વણાયેલી છે. ભારતની માટીથી ઘડાયેલા સર્વ માનવીઓ પરસ્પર બંધુઓ છે એવી સર્વોદયની ભાવના તેમનું જીવનસુત્ર છે. બગસરાના જાહેર કાર્યોમાં હંમેશા તેઓ આગળ રહ્યા છે. ભલા સ્વભાવ અને સેવાભાવના કારણે તેઓ અદળક સંપત્તિ ધરાવનારા ન હોવા છતાં લોકો ઉપર તેમની એવી છાપ છે, એવા સદભાગ્ય વરેલા આ ત્રણેય ભાગીદારો શ્રી નરસિંહજી કમરદીન. શ્રી દીદાહુસેન કમરદીન તથા નુરભાઈ શમશુદીન ના પરિચયમાં આવવું એ પણ એક લ્હાવા સમાન છે. અને સૌરાષ્ટ્રમાંથી મહેલા કપડે પરદેશમાં જઈ આવી પ્રગતિ કરનારા માનવીઓ આ રીતે આપણા સૌરાષ્ટ્રનું ગૌરવ બની રહે છે એ નિર્વિવાદ છે.

શ્રી જગમોહનદાસ માધવજીભાઈ સંઘવી

ઉંમર ૫૭

અભ્યાસ સાત ચોપડી

કચ્છ કાઠિયાવાડની ધન્ય ભૂમિએ જે કેટલાક ધર્મશ્રદ્ધાળુ મહાનુભાવો અને દાનવીર નર રત્નોની સમાજને સુંદર ભેટ ધરી છે એવા નામાંકિત કુટુંબોમાં જગમોહનદાસ સંઘવીના કુટુંબે ઔદ્યોગિક અને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે એક અનોખી ભાત પાડી દઈ સૌરાષ્ટ્રના ભાતીગળ ઇતિહાસમાં નવું તેજ પૂર્યું છે સાવરકુંડલા પાસેનું વાંશીયાળી ગામ તેમનું મૂળ વતન જીવનમાં કાંઈક કરી છુટવાની જવાયેશ ધરાવતા આ કુટુંબને વિશાળ ક્ષેત્ર જોઈતું હતું એટલે ૧૯૪૧થી ભાવનગરમાં આવી વસવાટ કર્યો જે કે આમતો છેલ્લા પચાસ વર્ષથી આ કુટુંબે રંગ રસાયણને ક્ષેત્રે મુંબઈમાં જાણીતા બન્યા છે. ભાવનગરમાં ધંધાની કેટલીક શક્યતાઓજ તપાસી ત્યાં પણ રંગઉદ્યોગની શરૂઆત કરી અને તેમના કાર્યદક્ષ પુત્રોએ ભાવનગરનો વહીવટ સંભાળ્યો શરૂઆતથીજ સારી એવી પ્રગતિ હાંસલ થતી રહી તેથી પ્રેરાઈને તે વખતે શ્રી મનુભાઈ શાહે આ કારખાનાની મુલાકાત લઈ સંચાલકની દીર્ઘદ્રષ્ટિની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી સમય જતા આ કારખાનાનું વિસ્તરણ કરી નવીન ઈન્ડસ્ટ્રીઝ ૧૯૬૧માં ભાવનગરમાં કોંગ્રેસ અધિવેશન વખતે સ્થાપી અને નવીન ઈન્ડસ્ટ્રીઝનું કામ વિશાળ પાયા ઉપર રેગ્યુલર રીતે ચાલવા માંડ્યું ૧૯૬૫ સુધીમાં રંગની ઘણીખરી આઈટમે આવરી લીધી ભવિષ્યમાં વધુ રીસર્ચ અને મશીનરી સંબંધે પ્રયત્નો શરૂ છે. ધાર્મિક અને પરમાર્થિક સંસ્કાર વારસો પણ આ કુટુંબને મળેલો છે કાલેજનું ઉચ્ચ શિક્ષણ નહિ લીધા છતાં ખૂબજ જ્ઞાન અને અનુભવી છે.

ઑછુ બોલવુ જતા અમૃતભરી વાણી થોડા શબ્દોમાં ઘણુ કહેવું એ એમનો ખાસ ગુણ છે લક્ષ્મીતો દીન દુખીયાઓને આપવામાં અને દાન કરવામાંજ શોભે એ મંત્ર જીવનમાં વણ્યો અને આજસુધી પાળી રહ્યાં છે. ટ્રાઈપલુ સમાજની પ્રગતિ અને આબાદી પૂરી ફળવણી વગર શક્ય નથી એમ પણ તેઓ માને છે. અને તેથીજ ભાવનગરમાં સરદારનગરમાં હાઇસ્કૂલ બાંધવા માટે ભાવનગર ફળવણી મંડળ મારફત સંઘવી માધવજી રવજીને નામે રૂ. ૫૧,૦૦૦ની ઉદાર સખાવત જાહેરાત કરી પોતાના કુટુંબને ધન્ય બનાવ્યું છે. મુંબઈમાં ચાલતી અનેક પ્રકારની નાની મોટી સંસ્થાઓને પ્રસંગોપાત આર્થિક બળ આપીને પ્રોત્સાહીત કરી યશસ્વળી પ્રાપ્ત કરી છે.

શ્રી જદવજીભાઈ સોમચંદભાઈ

જદવજી સોમચંદ મહેતા ભાવનગર જિલ્લાના કુંડલા તાલુકાના વંડા ગામના રહિશ છે તેઓ મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ પાલીતાણા કરી રંગુન વેપારથી પ્રયાણ કર્યું રંગુનમાં બીજા વિશ્વયુધ્ધ વખતે રંગુનથી તેમના મિત્ર ભાઈશ્રી મનસુખલાલ રાઘવજી દોશી સુરેન્દ્રનગરના ગીવ એન્ડ ટેક મુંબઈ વાળા બન્ને સાથે ચાલતા ભારત આવ્યા તેમાં તેઓ અનેકને મદદરૂપ થયા દેશમાં આવી તેમના વતી વંડા ગામે જ રહી વેપાર શરૂ કર્યો સાથે સાથે ગ્રામ વિસ્તારમાં મેલેરીયા વિ. અનેક દર્દો માટે લોહિયાની સેવા કરી પછી મુંબઈમાં એક્સપોર્ટ-ઈમ્પોર્ટનું કામ શરૂ કર્યું અને ત્યાં સ્થિર થયા સાથેસાથ રાષ્ટ્ર ઘડતરના અનેક કામોમાં રસ લઈ પોતાના વતનના ગ્રામ વિસ્તારમાં પ્રાથમિક શાળાઓ હાઇસ્કૂલ પાણીની યોજના સેવા લોહિયાને ઉપયોગી અનેક કામો કરવામાં પોતાએ મોટી રકમોનું ફંડ આપ્યું ઉપરાંત ફંડ ફાળો ઉધરાવી સારા એવા કામો કર્યા અને હર હંમેશા કાળજી રાખે છે.

પોતાના વતનમાં જ આવા કામો ઉપરાંત સારાએ સૌરાષ્ટ્રમાં તેઓ ફંડ ફાળામાં મદદ રૂપ થાય છે. સાવરકુંડલા પાલીતાણા સુરેન્દ્રનગર વિગેરે સ્થળોએ ફળવણી હોસ્પિટલ વિગેરે અનેક કામોમાં પૂરતા મદદરૂપ થઈ કામો પાર પાડ્યા.

તેઓ જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ સાવરકુંડલા પાલીતાણા જૈન બાળાશ્રમના મંત્રી તરીકે કાર્ય કરી અનેકના જીવનને ઉજળવાનું કાર્ય કરે છે. ખરેખર જદવજીભાઈ રાષ્ટ્રવાદી નિખાલસ સમ્મ્યાઈ અને વિશ્વાસ શ્રદ્ધા ધરાવતા ભારતના લોકવાયો છે.

તેઓ રચનાત્મક વૃત્તિના છે. ફળવણી પામેલા કે અભણ કે ભણેલ કે ડીગ્રીડાર્સ થયેલા વિદ્યાર્થી ઓ થાકેલા હોયછે ત્યારે તે મદદરૂપ થઈ તેને કામે ચડાવવા મહેનત કરી પ્રાણ પૂરવાનું પણ કાર્ય કરે છે.

તેઓ મુંબઈમાં રહેતા હોવા છતાં સાદાઈથી જીવન ચલાવી રહ્યા છે. આ બધા કાર્યોમાં પાછળ તેમના ધર્મપત્ની પ્રભાબહેન નો સંપૂર્ણ સાથ છે તેઓ જૈન વાણિયા જ્ઞાતિના ઠ.

શ્રી મોહનલાલ જમનાદાસ પરીખ

માનવીની મહત્તાનું દર્શન તેની પાસે ફેટલી સંપત્તિ કે સમૃદ્ધિ છે તેના ઉપર થતું નથી. પણ ફેટલીવાર જીવનમાં પછડાટ ખાધા પછી પણ ફરી ફરીને ઉત્સાહપૂર્વક જે બેઠો થઈ શકે છે તેમાંજ

તેમની પ્રતિષ્ઠા સમાયેલી છે. જિંદગીના કપરા દિવસોમાં પણ નિષ્ઠાને વળગી રહેવું, સહિષ્ણુતાને ટકાવી રાખવી, ભાષા ઉપરનો કાણુ જાળવવો. દુખી દિવસોમાં પણ કુદરતમાં અનન્ય શ્રદ્ધા ધરાવવી એમાંજ માનવીની પ્રતિભા સોજે કળાએ ખીલી ઉઠે છે.

આવા ઉદાહરણ રૂપે શ્રી મોહનભાઈ પરીખનું તડકા હાંપા વચ્ચે પસાર થયેલું જીવન જન-સમાજને એક આરસીરૂપ બની રહેશે. મૂળ (ધોધા) ભાવનગરના વતની. માતૃપિતાની સાધારણ સ્થિતિ અને કાળી ગરીબી સામે જંગ ખેલીને માત્ર મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ કરી શક્યા આજીવિકા માટે પોતાના એક સ્નેહીની પ્રેરણાથી નોકરી અર્થે કરાંચી ગયા ટ્રાકસ એન્ડ કુાં. માં છ માસ કામ કર્યું પણ સ્વતંત્ર ધંધો કરવાનો યત્નગનાટ અનુભવના એ યુવાન હૈયાને ન ગમ્યું એટલે છોડ્યું. કાંઈક આશા અને શ્રદ્ધા સાથે ત્યાંથી લાહોર ગયા અને એક ઇન્ફોર્મેટી ફર્મમાં જોડાયા. ત્રાવીઝન સ્ટોરમાં પોતાની સેવા આપી દોઢ વર્ષ લાહોરમાં ફેટલોક અનુભવ મેળવ્યા પછી કરાંચીની એક ફર્મમાં પોતાના પુરુષાર્થના બળે મેનેજરની પદવી પ્રાપ્ત કરી સમય જતાં ૧૯૨૧માં પોતાની નજીવી મુડીમાં એમ. સુખદેવ એન્ડ કુાંના નામે ખીજનેસ શરૂ કર્યો અને નસીબનું પાંદડું ફર્યું. પોતાના ભાગ્યબળે અને દીર્ઘદ્રષ્ટિએ સંપત્તિની રેલ'છેલ' અને દોમ દોમ સાલ્લખીનાં શ્રી ગણેશ મંડાયા. એટલી હદે કૌશલ્ય પ્રાપ્ત થયું હોવા છતાં તેમની મહાત્વાકાંક્ષા તેમને ઝંપવા દે તેમ ન હતું. લોખંડ, પાઈપ, હાર્ડવેર ઇન્ફોર્મેટી વિગેરે ધંધામાં અધિક સૂઝ અને પ્રવિણ બનાવતા ગયા તેમ તેમ નવું નવું કામ શરૂ કરતા ગયા, નવી એજન્સીઓ મેળવતા ગયા.

જર્મની અફઘાનિસ્તાન વિગેરે દેશો સાથે ધંધાકીય એન્ડ ફોરવર્ડીંગના કામમાં પણ જમાવટ કરી પણ કુદરતે કાંઈક ખીચુજ નિર્માણ કર્યું હશે. ૧૯૩૭ માં એખીસીનીયાની વોર વખતે બધાજ સાધન સંપત્તિ નાશ પામ્યા, કુટુંબ બેહાલદશામાં મૂકાઈ ગયું પત્નિની માનસિક બીમારી, બાળકોના ઉછેરની જવાબદારી પોતાને શીરે આવી પડી અને ખીજ અનેક તાણાવાણા વચ્ચે ધોંગા સંકટોનો સામનો કરવો પડ્યો. જરાપણ હતાશા અનુભવ્યા વગર પુરુષાર્થનો પ્રદિપ અવિરત જલતો રાખી સંસ્કાર વારસામાં મળેલા સચ્ચાઈ પ્રમાણિકતા અને એકવચનીપણાને લઈ કટોકટીમાં પણ પાર્ટી ફેઈલ કર્યા વગર પેઢી ચાલુ રાખી.

૧૯૩૯ની વોર આવી અને ફરી ભાગ્યનો સિતારો ચમક્યો માન મરતબો ટકી રહેલા એટલે ત્યાંની ગુજરાત એન્કના ડીરેક્ટર બની શક્યા. ગુજરાતી સમાજની હાઉસીંગ સોસાયટીનું ચેરમેનપદ શોભાવ્યું, મોઢ શુભેચ્છક બંધુ મંડળના ચેરમેનપદે પણ બિરાજ્યા, વ્યાપારી જગતમાં ભારેમોટુ બહુમાન મેળવ્યું. કરાંચીની અનેક નાની મોટી સંસ્થાઓના પ્રાણુસમા બન્યા. ધંધો પણ આબાદ રીતે જમતો ગયો પણ ફરી કમનસીમે ૧૯૪૭ ના હિન્દ-પાકીસ્તાન ના ભાગલા પડ્યા કોમી રમખાણો ફાટી નીકળી કરોડો હિન્દુઓજ માલમલકત મૂકીને રાતોરાત બાળબચ્ચા સાથે ભાગવું પડ્યું એ વખતે કરાંચીમાં આઠથીદશ લાખ રૂપિયા મૂકીને પહેરેલકપડે ભાવનગર આવ્યા.

બાળકોને અહીં સ્થિર કરી ફરી દેશાટન કરવા નીકળી પડ્યાં અમદાવાદમાં આર. મોહનલાલની કુાંના નામે ધંધાની શરૂઆત કરી પણ તેમાં નિષ્ફળ ગયા. ધંધુકામાં પણ પ્રયાસ કરી જોયો ત્યાં

પણ પાછા પડ્યા એટલું જ નહીં. ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૧ સુધીમાં કુદરતે જે થપાટ આપી તેનાથી લલભલો આદમી પણ મુંઝવે યુવાન પુત્રનું કરુણ મૃત્યુ થયું દીકરી વિધવા થઈ બીજા અનેક ઝંઝાવાતો ઉભા થયા છતાં નિરાશ થયા વગર સગાસંબંધીની એકપણ પાછી લીધા વગર જીવનભર અવિરત પુરૂષાર્થની જે ધૂણી ધખાવી હતી તેમાંથી ૧૯૫૧માં સંજીવનીના ફરી ઇંટા ઉડાડ્યા અને ભાવનગરમાં શર્મા મેટલ રોલિંગની શરૂઆત કરી પણ તેમાં કારી ફાવી નહિ ધંધામાં ખોટ આવી છતાં આ સાહસિકવીરે હિંમત ખોઈ નહિ અને તેમાંજ 'ધ્યાન પરોવ્યું' એજ અરસામાં જયલક્ષ્મી સોલ્ટ વર્કસ પ્રા. લી. ની સ્થાપના કરી આજ સુધી ડાયરેક્ટર તરીકે કામગીરી ચાલુ છે. ફરી લક્ષ્મીની કૃપા થઈ.

મેળવેલી સંપત્તિ સારાએ સમાજની છે સંપત્તિના પોતે ટ્રસ્ટી છે :—એવી વિનોબાજીની વિચાર સરણીને અનુલક્ષી ભાવનગરમાં ડાયમન્ડ ચોકમાં નર્મદાબાઈ જમનાદાસ પરીખના નામે પ્રસ્તુતિગૃહમાં મોટી માતબર રકમનું દાન કર્યું પોતાની ઉદાર નિખાલસ મનોવૃત્તિને કારણે તેમણે બહોળો શુભેચ્છક વર્ગ ઉભો કર્યો છે. એમના બાળકાએ પણ શ્રેષ્ઠ જમીન અને લોખંડના ધંધામાં રસ જાળવી રાખ્યો છે. આજે સૌ સુખી છે. શ્રી પરીખ ભાવનગર કે સૌરાષ્ટ્રનું જ નહિ, સમગ્ર ગુજરાતનું ગૌરવ છે.

શ્રી મનહરલાલ નરભેરામભાઈ પારેખ

ભાવનગર-મુંબઈ-મહારાષ્ટ્ર અને કેટલાંક અન્ય સ્થળોએ ઈનઓર્ગેનિક રસાયણના ક્ષેત્રે અને મરીન કૃમીકલ્પના ઉત્પાદન જગતમાં જેમણે અસાધારણ વ્યક્તિત્વના દર્શન કરાવ્યા છે તે મનહરલાલ પારેખ સૌરાષ્ટ્રના ચોટીલાના વતની છે. ગ્રેજ્યુએટ બનીને ચોવીશ-પચીશ વર્ષની ઉંમરે વ્યાપારમાં કાંઈકે સાહસિકતા અને નવીનતા બતાવવાની ઉમેદ અને આકાંક્ષા સેવતા એ યતનગત યુવાન હૈયાને પ્રાધ્મીન નોકરી કરવી ક્રમ મમે. સતત ત્રણ વર્ષ સુધી સાહસ ધૈર્ય અને એકમાત્ર શ્રદ્ધાને બળે કૃમીકલ્પના દિશામાં પારદર્શક અનુભવ મેળવ્યો. પોતાની હૈયા ઉક્લત અને વ્યાપારી કાર્યદક્ષતાને આજના રસાયણનું ઉત્પાદન કરવા શક્તિમાન થયાં. ખૂબજ સહેલાઈથી પુષ્કળ પ્રમાણમાં આ ચીજ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે અને પરદેશી હુંડીયામણમાં મોટો ફાયદો મેળવી શકાય છે તેવી ચોકકસ પ્રતીતિ ઉત્તરોત્તર થતી રહી. દર વર્ષે ત્રણથી ચાર લાખનું પરદેશી હુંડીયામણ બચાવીને તેો ખરેખર તેઓ રાષ્ટ્રની સેવાજ કરી રહ્યા છે. તેમના કારખાના દ્વારા તૈયાર થતો મેગનેશીયમ કારબોનેટ રાખરના ઉદ્યોગ માટે, રંગના અને કૃમીકલ્પના કારખાના માટે ઘણોજ આશિર્વાદરૂપ થઈ પડેલ છે. ધર્મ અને ધર્મશ્રમાં અનન્ય શ્રદ્ધા ધરાવનાર માતા પિતાના સંસ્કારો પણ તેમનામાં ઉતર્યા ભાઈઓની પ્રેરણા અને સહાનુભૂતિ મળ્યાં. વ્યાપારમાં નીતિ પ્રમાણીકતાને પોતાનું ધ્યેય બનાવ્યું. સ્વબળે આગળવધી રહેલા શ્રી પારેખ પોતાના જીવનમાં શૈક્ષણિક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓને પણ ભારોભાર મહત્ત્વ આપ્યું છે.

માદરેવતન ચોટીલામાં પિતાશ્રી નરભેરામ ગુલાબચંદ પારેખના નામે કન્યાશાળા (સરસ્વતી મંદિર) ઉભું કરાવ્યું પારેખ કુટુંબનું એ રીતે સારું એવું ડોનેશન મળ્યું છે.

પર્યુષણના અને અન્ય નાનામોટા પ્રસંગોએ અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ પોતે મેચ્છરે રહ્યા છે. ભાવનગરમાં ધંધાકીય રીતે પોતાના બે યુનિટો સ્ટાન્ડર્ડ ટુમીકલ્સ અને સેન્ટ્રલ ટુમીકલ્સ ઈન્ડસ્ટ્રીઝના સફળ સંચાલન ઉપરાંત સામાન્ય જનસમાજના હિતાર્થે પોતાને ત્યાંથી દવાની કાંઈ પણ વસ્તુ મળીશકે તેવો પ્રયત્ન કર્યો છે. કણુખીવાડ વિદ્યાર્થી કુટુંબોં એમણે યશકલગી ચડાવી છે. ભાવનગરની સ્કોલ સ્કેઈલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ સૌરાષ્ટ્ર એચ્ચર એન્ડ ક્રામર્સ અને કુંભારવાડાની સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં હમ્મેશા રસ લેતા રહ્યા છે.

તેમની કશ્ણા અને પરોપકારવૃત્તિ ઉપરાંત વ્યવસ્થા શક્તિ જળરી કારખાનાના વિશાળ સ્ટોક્ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને વિશ્વાસથી કામ લેવાની આવડતે શ્રી પારેખ સૌના સન્માની બની શક્યા છે.

શ્રી શાન્તિલાલ ખુશાલદાસ ગોસલિયા

ઘણા થોડા જ માણસો શ્રીમંત માતા પિતાને ત્યાં જન્મેલા હોય છે. શ્રી શાન્તિલાલ આવા સદ્ભાગી થોડા માણસોના એક ન હતા તેઓ સામાન્ય આર્થિક સ્થિતિના માતા પિતાને ત્યાં જન્મ્યા હતા. તેમની શરૂઆતનું જીવન ઘણી મુશ્કેલીઓથી ભરેલું હતું પરંતુ મુશ્કેલી સામે ઝુકી ન પડવાની સુદૃઢ ઇચ્છા શક્તિએ અને ભારે મુશ્કેલીઓ સામે ઝુકુમવાની તેમની હિંમતે તેમને શ્રીમંત તથા સુખી બનાવ્યા છે. અને તેમને ગોવા પ્રદેશના અગ્રગણ્ય ઉદ્યોગપતિઓની હરોળમાં મુકી દીધા છે. તેઓ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા લીંબડી તાલુકાના પાણસણા ગામમાં જન્મ્યા હતા. તેઓ ધંધાર્થે યુવાન વયે ગોવા પ્રદેશમાં આવ્યા હતા તે સમયમાં ગોવા એક પછાત પ્રદેશ હતો અને ક્ષાધને પણ તેની વિપુલ ખનિજ સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ પણ ન હતો શેઠ શાન્તિલાલે તેમની કારકીર્દિનો વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં પ્રારંભ કર્યો તેમની ખંત પ્રમાણિક સેવા અને સનિષ્ઠ સખ્ત કામે તેમને વિવિધ વ્યાપારી પેઢીઓના સંપર્કમાં આવ્યા અને પછી તેઓ તેમની પોતાની પેઢી સ્થાપવાને શક્તિમાન બન્યા પછી શેઠ શાન્તિલાલ તેમના યુવાન નાના ભાઈ શ્રી બાપાલાલ ખુશાલદાસ અને તેમના કુટુંબના બીજા સભ્યોને પણ મારગોવા લાવ્યા અહીં આ બંને ભાઈઓએ તે દિવસોમાં ગોવામાં સાહસિક વેપારીને સહન કરવી પડતી હતી તેવી સર્વે મુશ્કેલીઓ સહન કરતા ગયા અને તેમાંથી માર્ગ કાઢીને આગળ વધતા ગયા તેમની સ્વચ્છ સેવાની ભાવના પ્રયાસો આયોજન અને દીર્ઘ દષ્ટિએ તેમને સારી ચારી આપી અને તેમની પેઢીની ઉચ્ચરોત્તર પ્રગતિ કરી. આજે શેઠ શાન્તિલાલ ગોવામાંના સૌથી વધારે અગ્રગણ્ય ઉદ્યોગપતિઓમાંના એક છે તેમણે ગોવામાં તેમ જ ભારતમાં અને વિદેશોમાં સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે. તેઓ એસ. કાન્તિલાલ એન્ડ કું ના એક ડાયરેક્ટર અને ગોસલિયા એન્ડ કું ના એક ભાગીદાર પણ છે. તેઓ વધુમાં ગોવા પ્રદેશના એક આગેવાન દૈનિક અખબારના “રાષ્ટ્રમત”ના એક ભાગીદાર છે, આમ છતાં તેમણે નત્રતા સાદાઈ પ્રમાણિકતા માયાળુપણુ વિગેરે તેમના સદ્ગુણો જળવી રાખ્યા છે. તેઓ સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સક્રિય રસ લે છે. અને જહર જનતાને જરૂરી સગવડો પૂરી પાડવામાં સહાયકરે છે તેઓ અનેક સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે. અને આ સંસ્થાઓ તેમના ઉદ્દેશો સાધવામાં નિષ્ફળ ન બન્ય તેના ઉપર ધ્યાન આપવાની કાળજી રાખે છે. તેઓ અનેક દેશોના પ્રવાસે જઈને ત્યાંના વ્યાપારીઓ સાથે સારા સબંધો સ્થાપી આવ્યા છે.

શ્રી શાંતિલાલ સુંદરજી શેઠ

કાઠિયાવાડીઓ વ્યાપારીક્ષેત્રે સાહસ અને શૌર્યતાની યશગાથાથી જગતભરમાં મશહુર બન્યા છે. તેમાંએ કેટલાક ધર્માનુરાગી મહાનુભાવોની આધુનિક યુગને જે સુંદર ભેટ મળી છે તેમાં મુંબઈના જાણીતા દાનવીર શ્રી શાંતિલાલ સુંદરજી શેઠને આગલી હરોળમાં મૂકી શકાય પ્રાચીન શહેર તરીકે પંકાયેલુ (સિંહપુર) આજનું શિહોર એ એમનું મુળ વતન, ત્રણ અંગ્રેજી સુધીનો અભ્યાસ પણ તેમની શુદ્ધિ પ્રતિભાએ સિદ્ધિનું સોપાન સર કરવામાં યારી આપી અને જૈન ધર્મની વિજય પતાકાને ઉંચે લહરાવવામાં યશભાગી બન્યા. ચાલીશ વર્ષ પહેલા પોતાની સાધારણ સ્થિતિ, ગરીબાઈમાં દિવસો વિતાવેલા એટલે સખ્ત પરિશ્રમ અને વૃત-જપ-તપથી જીવન ઘડતરમાં સતત જાગૃતિ બતાવવી પડી હતી. વર્ષો પહેલા મુંબઈમાં વાસણની લાઈનમાં નોકરીની શરૂઆત કરી. નિષ્ઠા અને પ્રમાણીકતાથી કામ કર્યું જૈન ધર્મના વારસાગત સંસ્કારોના દર્શન બચપણથીજ કરાવ્યા હતા. એમની એ દિશામાં ભારે મોટી તપશ્ચર્યાએ પ્રગતિની મંઝીલ વેગવાન બની. સમય જતાં નોકરી કરતા તેજ પેઢીમાં ભાગીદાર થયા. ભાગ્યનું ચક્ર ફર્યું લક્ષ્મીની કૃપા થઈ અને ધંધાને આબાદ રીતે ખીલ્યો. પુરુષાર્થથી મેળવેલી સંપત્તિને જરા પણ મોહ રાખ્યા વગર છુટે હાથે દાનપ્રવાહ વહેતો રાખ્યો. વિશેષ કરીને ગુપ્ત દાનમાં માનનારા છે. જૈન શાંતિના ગરીબ માણસોને પ્રસંગોપાત અન્ય પ્રકારની નાની મોટી મદદ કરતા રહ્યા છે.

૧૯૬૬ના માર્ચમાં ઉપધ્યાન સમારંભ વખતે પ્રમુખ સ્થાન શોભાવી કુટુંબ ગૌરવને વધુ ઉજ્જવળ કર્યું છે. ઘોઘારી જૈન સેવા સમાજના ઉપક્રમે યોજતા નાનામોટા કાર્યક્રમોમાં અતિથિવિશેષ તરીકે હાજર રહી સૌને પ્રેતસાહીત કર્યા છે. સિદ્ધક્ષેત્ર બાલાશ્રમમાં, આયબિલ ખાતામાં, ધર્મશાળાઓમાં, એમની દેશુગીઓએ ભાત પાડી છે. કુટુંબ પણ ધાર્મિક રંગે રંગાયેલુ છે.

નિત્ય નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરનારા શ્રી શેઠે નવાણુ યાત્રાનો પણ દ્વાવો લીધો છે. જૈન મુનિ-મહારાજોના સારા એવા પરિચયમાં આવેલા છે. જૈન શાંતિનું ખરેખર તેઓ અમૂલ્ય રત્ન ગણાય છે. ચાલુ વર્ષમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા (ભાવનગર) ના માનદ્ પેટ્રન બન્યા છે. તાજેતરમાં ચેમ્બુર (મુંબઈ) ખાતે નૂતન જિન-પ્રાસાદની બાબુમાં જ “શ્રી શિહોર નિવાસી શેઠ શાંતિલાલ સુંદરજી શ્રવે. મૂ. જૈન ધર્મશાળા અને આરોગ્ય લવન” નું ઉદ્ઘાટન સમાજનાં જાણીતા દાનવીર શ્રી પ્રાગજીભાઈના શુભ હસ્તે કરવામાં આવેલ છે અને અતિથિવિશેષ તરીકે શ્રી માણેકલાલ ચુનીલાલ પધાર્યા હતા. શ્રી શાંતિભાઈ એ આવેલા ઉદાર અને અગ્ર કાળાના કારણે ખૂબ મુંબઈમાં ચાલતી ધર્મશાળા અને આરોગ્યલવનની ખોટ પૂરી શકાય છે જે તેમની સમાજ પ્રત્યેની ઉંડી લાગણી અને ધગશનું અનન્ય નિરાભિમાનપણ અને પ્રતિબિંબ સમાંલખાવી શકાય નિરાડંબર-તેમના વ્યક્તિત્વની ખાસ વિશિષ્ટતા છે.

સ્વ. લાલજીભાઈ જદવભાઈ ચૌહાણ

જન્મ વંથલી ગામે જુનાગઢ જિલ્લામાં ઈ. સ ૧૯૧૯માં થયો હતો. નાનપણથી તેઓ ધંધામાં નેડાઈ ગયા. ધંધા માટે વંથલી છોડી અને મુંબઈ આવ્યા પણ તબિયતના કારણે તેઓ સાંગલી ગયા.

સાંગલીમાં તેમની તબીયત સુધરી અને હવા માફક આવવાથી તેઓએ અગ્રેજ નાનો સરખો ધંધો કરવાનો વિચાર કર્યો. આરંભમાં સીમેન્ટમાંથી બનતી નાની વસ્તુઓ બનાવવા લાગ્યા. વધુ

અનુભવ મળતાં તે જ ધંધામાં ખીજી ચીજવસ્તુઓ તથા ટાઇલ્સ બનાવવાની શરૂઆત કરી. કારખાનામાં અનુકૂળતા આવતા તેઓશ્રીએ સીમેન્ટની પાઈપો બનાવવાની શરૂઆત કરી. પાઈપોના ઉત્પાદન ઉપર લક્ષ આપી તે વધારવા લાગ્યા. આથી તે ધંધાનો ઉત્કર્ષ ખુબ વેગથી થવા લાગ્યો. કારખાનાનાં માલની વધુને વધુ માગણી થતાં તેને પહોંચી વળવા માટે તેઓશ્રીએ સાંગલી પછી ડોલ્હાપુરમાં પાઈપ્સ અને ટાઇલ્સનાં કારખાનાં શરૂ કરી વિકસાવ્યાં, ત્યારબાદ તેમણે જુનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)માં પણ મોટા પાયા ઉપર પાઈપ્સ અને ટાઇલ્સ બનાવવાના કારખાનાં સ્થાપ્યાં. હાલમાં ૪૫૦ માણસો આ કારખાનામાં કામ કરી રહ્યા છે.

ધંધામાં યશ પ્રાપ્ત સાથે સાથે કુટુંબમાં સંપન્ન અને સહકારની ભાવના જન્યુત કરીને તેઓશ્રી અટક્યા નહી, પણ પછી ફરજ સમજી સામાજિક કાર્ય તરફ તેઓ વળ્યા અને વિકાસ પ્રવૃત્તિએ કરવા લાગ્યા. વિશેષમાં જીવણી ઉપર વધુ લક્ષ કેન્દ્રિત કરી સમાજના બાળકોને સારામાં સારી જીવણી મળે એ માટે સતત પ્રયત્નો કરતા રહ્યા. સમાજના બાળકો લવિષ્યના મહાન નાગરિક અને એવી તેમની મહેત્ત્વા હતી, તે પુર્ણ કરવા તેઓશ્રી નિઃસ્વાર્થ ભાવથી તન-મન-ધનથી પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. સદગત શ્રી ‘શ્રી ગુજરાતી સેવા સમાજ’ (સાંગલી)ના માનનીય ‘ટ્રસ્ટી’ હતાં. સમાજના જોઈન્ટ સેક્રેટરી તેમજ શાળા સમિતિના ચેરમેન હતા. ગુજરાતી સેવા સમાજના દરેક કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા તેઓશ્રીએ પોતે તો સંસ્થાને દાન આપ્યું જ પણ બહારથી દાન મેળવવા સતત પ્રયત્ન કરતાં હતાં.

શ્રી સર્વોદય શિક્ષણ મંડળ (સાંગલી)ની સલાહકાર સમિતિના તેઓશ્રી ચેરમેન હતા. સાથે સાથે બિલ્ડિંગ કમિટિના પણ ચેરમેન હતા.

શ્રી અલ્તાફુલ્હેન રજબઅલી મરચન્ટ ભાવનગર

સૌરાષ્ટ્રના વ્યાપારી જગતમાં સૌ પ્રથમ પોતાના પુરુષાર્થના બળે બેરલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝને ક્ષેત્રે શ્રી ગણેશ માંડીને નાની વયમાં અવિરત પણે શ્રમ ઉઠાવી સારી એવી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી અલ્તાફુલ્હેન મરચન્ટ મુળ ભાવનગરના વતની ઉ. વ. ૩૨, ઇન્ટર સુધીનો જ અભ્યાસ પણ પોતાની તીવ્ર જીદ, અને કાર્ય કુશળતાથી તેલ અને તેલીખીયાના ધંધામાં ઝુકાવીને સારો એવો અનુભવ મેળવ્યો. કાલેજ જીવણી દરમિયાન પણ ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં હંમેશા એક આશાસ્પદ વિદ્યાર્થી તરીકે તેમની ગણના થતી હતી. મિતભાષી અને મિલન સાર સ્વભાવના આ યુવાનનું સ્વતંત્ર રીતે ધંધો કરવાની ઝંખના કરતુ મન ઇન્ડસ્ટ્રીઝમાં કાર્મિક નવી ચીજ સમાજને ચરણે ધરવા ઝંખી રહ્યું હતું. દેશમાં બેરલની ઘણી જ તંગી વર્તાઈ રહી હતી. આ દિશામાં ઉદ્યોગપતિઓએ કાર્મ મોટુ સાહસ કર્યું નહોતુ એથી પ્રેરાઈને બેરલ રીકન્ડીશનને એક નવો જ વિચાર સ્કુર્યો અને કુદરતે યારી આપી. એનજીનીયરો અને ટેકનીશીયનોની મદદ વડે પોતે આ દિશામાં સ્વતંત્ર સાહસ આદર્યું અને નરીખનું પાંદડું ફર્યું— દેશ ભરમાંથી માંગ વધી અને ધંધાને સારી સ્થિતિએ મૂક્યો. અને હુંડીયામણ બચાવ્યું. સ્વબળે આગળ વધનાર આ અનુભવ વ્યક્તિના જીવનમાંથી ધંધાની શરૂઆત કરનાર પ્રેરણા લેવા જેવી છે. શરૂઆતમાં તેમણે મુશ્કેલીઓ સામે પણ બાથ ભીડી. નવો ધંધો—ખીજા આવડતવાળા કારીગરો—મજૂરી ભાંગ ફેડ રહેલી મુશ્કેલીઓ વિગેરે વિચાર પૂર્વક કામ કરી સારો માલ અને એક જ

લાવની માહકોમાં જાપ પાડી ધંધો વિકસાવ્યો. તેમની દીર્ઘ દ્રષ્ટિ અને વ્યાપારી શુદ્ધિ અનોડ છે એમ કહ્યાં વગર નથી રહી શકાતું.

શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

શ્રી બાલચંદલાઈ દોશી સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ગોહીલવાડ જિલ્લાના 'ચોખા' ગામના વતની છે. તેઓશ્રીએ પોતાનું બાળપણ ગામડામાં પસાર કરેલ છે. તે વખતે તેમની આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોવાથી પાલીતાણા શ્રી યશોવિજય જૈન ગુરુકુળમાં દાખલ થયા અને ત્યાં માધ્યમિક શિક્ષણ લઈ મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર પછી આગળ અભ્યાસ વધારવા મુંબઈ જૈન મહાવીર વિદ્યાલયમાં દાખલ થઈ બી. કોમ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો. મુંબઈમાં ઇન્કમટેક્સ પ્રેક્ટીશનર તરીકે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. શાંત સરળ સ્વભાવથી પોતાના ધંધામાં આપખળે આગળ વધ્યા. તેઓશ્રી શ્રી મહાવીર વિદ્યાલયના 'પાસ્ટ સ્ટુડન્ટસ' યુનીયનના પ્રમુખ તરીકે વર્ષોથી કામ કરે છે શ્રી જૈન ગુરુકુળની મુંબઈની કમીટીમાં એક વર્ષ ઉપ-પ્રમુખ તરીકે તેમણે કામ કરેલ છે. શ્રી જૈન ગુરુકુળ મિત્ર મંડળના પ્રમુખ તરીકે તેઓશ્રી હાલમાં કામ કરી રહ્યા છે. કુટુંબના સાધારણ સ્થિતિના બાળકોને ફળવણી આપવા સંસ્થાઓમાં દાખલ કરાવી અને આર્થિક સહાય આપી ફેટલાક બાળકોના જીવન તેમને સુધાર્યા છે. ગરીબ માણસોને ગુપ્ત સહાય આપવામાં તેઓશ્રી આગળ પડતો ભાગ લે છે. આવા એક સેવાપ્રેમી મહાનુભાવનું જીવન અનેક સેવા પ્રવૃત્તિઓથી સુશોભિત અને સુરભિત બને છે.

શેઠ હરકીસનદાસ જદવરાયભાઈ — ઉના

સંસ્કારની પ્રતિમાશા ઉનાના લોકપ્રિય નગરશેઠશ્રી હરકીસનદાસ (બાબુભાઈ) શેઠના જીવનની ઝાંખી આપણી ઉગતી પ્રજાને પ્રેરણા અને પ્રકાશ આપી શકે તેવી છે. દીર્ઘકાળની એકધારી નગર-શેઠાઈ કે જે રાજ્ય અને પ્રજાએ અર્પેલી તેના કૃતિંકળશ સાથે ખાનદાની ભર્યા ભૂતકાળ ધરાવનાર આ કુટુંબમાં શ્રી બાબુભાઈને સહેજ પણ પરિચયમાં આવ્યા પછી ભાગ્યેજ કોઈ ભૂલી શકતું. ઉના તાલુકામાં નિસ્વાર્થભાવે કરેલી સેવા અને કર્તવ્યપરાયણતાને કારણે તેઓ વધારે જાણીતા થયાં તેમની પ્રજાવત્સલ્યતા અપ્રિતમ છે. જૂના સ્ટેજટ વખતે તેમની સલાહનું ભારે વજન પડતું, રાજ્ય સ્તરેના સંબંધો સારા હોવા છતાં ગુપ્ત પ્રયાગની લડતમાં પણ અગ્રભાગ ભજવ્યો હતો. અને એ રીતે એમણે નિજાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ઉના મહાજન અને ઉના ફળવણી મંડળ સાથે તેઓ ધનિષ્ઠ રીતે સંકળાયેલા છે. થોડું બોલવા છતાં એમની વિચક્ષણતા અને વત્સલ્યતા એવી હતી કે કોઈપણ મહત્વના કાર્યોમાં કે પ્રસંગે તેમની હાજરી અનિવાર્ય બની રહે છે. તેમનો આતિથ્ય સત્કાર બેનમૂન છે. સૌરાષ્ટ્રની ધરતીનો એ વારસો એમણે બરાબર સાચવ્યો છે. તેમને ત્યાંથી કોઈ નિરાશ થઈને પાછું ગયું નથી. રાજ્ય અને પ્રજાને સંપૂર્ણ પણે વફાદાર રહીને આ કુટુંબે ગરીબ લોકોની યાતનાઓ તરફ હંમેશા વધારે ધ્યાન આપ્યું છે. ઉના ડી. બી. હોસ્પિટલ દીવ, ઉના, દેલવાડા મહાજન પાંજરાપોળ વિગેરે સંસ્થાઓના પ્રાણ સમા બની ગયા છે. તેમની અનન્ય સેવાનો લાભ શહેરની અનેક સંસ્થાઓને મળતો રહ્યો છે. કુટુંબની પરંપરાગત પ્રણાલિકાને તેઓ જાળવી રહ્યા છે. તેમના દિલની અમીરાત અને સુજનતાએ સૌનું માન તથા આહવા મેળવી શક્યા છે. કૌંસપ્રેમી છે ઉનાના રચનાત્મક અને કલ્યાણકારી કાર્યો તરફ તેમને હંમેશા આકર્ષણ રહ્યું છે. બધાનું માન અને મોભો સાચવીને પ્રજાહીત કાર્યોમાં સહકાર મેળવી રહ્યા છે.

રાજરત્ન શ્રી પ્રતાપરાય ગીરધરલાલ મહેતા

કલા સ્થાપત્ય અને સંસ્કૃતિના પ્રખર હિમાયતી શ્રી પ્રતાપભાઈ અમરેલીના વતની છે. બ્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય એ સૂત્ર શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજએ ઉચ્ચાર્યું હતું. તેને મુર્તિમંત કરવામાં શ્રી પ્રતાપરાયભાઈએ સુંદર ફાળો આપ્યો છે. અમરેલીમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની સામે ‘તાપીબાઈ મહીલા પુસ્તકાલય અને તેની સોડમાં બાલપુસ્તકાલયની સ્થાપના એ શ્રી પતુભાઈને આભારી છે ઉપરાંત પુસ્તકાલય પ્રદર્શનો અને પરિષદ તેમણે ચોબ્યા છે પરિષદના પ્રમુખ સ્થાનેથી સર પ્રભાશંકર પટણી સાહેબ ‘પુસ્તકાલય ઘેલા કહીને તેમને બિરદાવ્યા છે. અને શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે રાજ્ય રતનનું બહુમાન આપીને વિભૂષિત કર્યા છે ધંધાના ક્ષેત્રમાં જર્ણીતા ઉદ્યોગપતી શ્રી રામજી હંસરાજ સાથે જોડાયા છે રાજસ્થાનમાં જયપુર મેટલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લી. નામનું કારખાનું શ્રી પ્રતાપરાય ચલાવે છે. અને આ ધંધાના વિકાસાર્થે ઈન્ડોનેશિયા જાપાન જર્મની સીલોન બર્મા યુગોસ્લાવિયા ઇટાલી ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોની મુસાફરી કરી છે. આ કુચ હજુ ચાલુ છે. હમણાં હમણાં ‘બાલ સંગ્રહાલયો’ હોવા કરવાનો તેમને શોખ લાગ્યો છે. અમરેલીમાં ગિરધરભાઈ સંગ્રહાલય, જયપુર પાસે સાગાનેર ગામે બાલ સંગ્રહાલય અને ભારતના વડાપ્રધાન જવાહરલાલ નહેરૂના આજ્ઞા બાહુએ ખુલ્લું મુકેલું આશુ પાસે ‘નયા સનવાડો બાલ સંગ્રહાલય શ્રી પ્રતાપભાઈને આભારી છે. હમણાજ આપણી સરકારે પદ્મશ્રી બનાવ્યા છે. અભીનંદન

શ્રી પ્રતાપરાય ખુશાલદાસ મહેતા

હજુ હમણાંજ જેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ મળ્યો ને શ્રી પ્રતાપરાયભાઈ સૌરાષ્ટ્રના તળાબના વતની છે. મુંબઈમાં ઘણા વર્ષોથી ઔદ્યોગિક વિકાસની પ્રવૃત્તિ સાથે બાળપણથીજ સ્પોર્ટ્સ અને સાહિત્યના જગેલા શોખને આજસુધી જીવંત રાખ્યો છે. નાની વયમાં અમેરિકા સિવાય વિશ્વના લગભગ મોટાભાગના દેશોની સફર કરી છે. પિતાશ્રીના પગલે પગલે દાન પૂણ્યનું ભાથું બાંધવામાં પણ પાછી પાની કરી નથી. મુંબઈમાં કપોળ ડ્રા-ઓપરેટીવ બેન્કના ડાયરેક્ટર તરીકે, કપોળશાતિના વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરીકે, ઘણીજ ઉમદા સેવા બજવી છે. કલા સંગીતમાં પણ તેમને ખુબજ રસ છે. શ્રી નરોત્તમઘાસવાલાના શબ્દોમાં કહીએ તો “શ્રી પ્રતાપભાઈ તેજસ્વી અને તરુણ લેખક છે ‘શ્રીનાથ’ અને ‘સંદીપ’ પછી ‘નવરંગ’ તેમની ત્રીજી કૃતિ છે. હૈયામાં અરમાન અને કલમમાં વિજળી લઈને ગુજરાતની ટુંકી વાર્તાના ક્ષેત્રે પ્રવેશેલા આ સર્જક પાસે વારતા-તત્વની સ્પર્શ છે કથા કહેવા માટે સ્વરૂપનું વાહન શોધવામાં તેમને તકલીફ પડતી નથી. ટૂંકી વારતાના ક્ષેત્રે તેમની કલમ નવી ભાત પાડે છે. સાહિત્ય સર્જનને વ્યાસંગરૂપે વિકસાવ્યું છે. એટલેજ તેમની કથાઓ આગળ વિશિષ્ટતા જળવી રાખે છે.” ધાર્મિક વૃત્તિ, સેવા પરાયણતા. ઉચ્ચકક્ષાના વિચારો, ‘ક્રાઇન’ દ્વંષ હરી લેવું એવી મનની ઉદાત્તમય ભાવના, આખુએ કુટુંબ ઘણુંજ પ્રેમાળ અને સંસ્કારી રહ્યું છે.

શ્રી ધીરજલાલ વૃજલાલ મહેતા.

જેઓ લીલીઆ કોંગ્રેસ સમિતિનાં તા. ૫-૬-૧૯૬૩ની સાલમાં બીન હરીફ પ્રમુખ ચૂંટાયા હતા. તેમજ લીલીઆ મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રમુખ તરીકે તેઓ રહ્યા હતા. તેઓશ્રી વૃજલાલ

પ્રાગજીભાઈ મહેતાના સુપુત્ર છે તેમના માતૃશ્રી સ્વ. સદ્ગત શ્રી શાન્તાબહેનના સ્મરણાર્થે શ્રી અમૃતબા વિવિધ લક્ષી વિદ્યાલયના છાત્રાલયને પૂણ્યાર્થે રૂ. ૧૧,૦૦૦-૦૦ કર્મીતની ખેતરની ૩૦ વીધા જમીનનું દાન સંસ્થાને આપી છાત્રાલય સાથે તેમના માતૃશ્રીનું નામ જોડ્યું છે લીલીઆના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં તેમનો નમ્ર ફાળો છે.

શ્રી દુર્લભજીભાઈ ખેતાણી.

ગુજરાતની વિરલ વ્યક્તિઓમાં વડીયાના શ્રી દુર્લભજી કેશવજી ખેતાણીની ગણના થાય છે આઝાદી પછી જુનાગઢની નવાબશાહી ઉખેડી નાખવા સૌરાષ્ટ્ર પ્રજામંડળની રચના થઈ તે પ્રજામંડળના શ્રી દુર્લભજીભાઈ ખેતાણી પ્રમુખ હતા. તેમની રાહબરી નીચે જુનાગઢ રાજ્યના અમરાપુર ગામનો કબ્જો લેવામાં આવ્યો હતો જેમાં શ્રી દુર્લભજી ખેતાણી મોખરે રહ્યા હતા. લોક સંસ્કૃતિના ક્ષેત્રે ભગીરથ પ્રયાસો કરે છે. લોક કેળવણી તરફ તેમનું દષ્ટિબિન્દુ અજબ છે અને તેને સાકાર બનાવવા માટે રાત દિવસ મથી રહ્યા છે. લાખો અને કરોડો રૂપીઆના લોક કેળવણીના કાર્યોમાં મોટી રકમનું દાન આપી ભાગ લીધેલ છે. અને આ કાર્યો પાછળ તેમનો દાનનો પ્રવાહ ચાલુ જ છે. તેઓ જન્મભુમિ કુલછાબ પત્રોના ટ્રસ્ટી પણ છે.—(કટારીયાના સૌજન્યથી).

શ્રી વૃજલાલ પ્રાગજીભાઈ મહેતા.

શ્રી લીલીઆ મહાલ કેળવણી મંડળ સંચાલિત શ્રી અમૃતબા વિવિધ લક્ષી વિદ્યાલયમાં એક છાત્રાલય બાંધવામાં છાત્રાલયના મુખ્ય દાતા શ્રી વૃજલાલ પ્રાગજીભાઈ મહેતા કે જેમણે પોતાના સ્વ. સદ્ગત પૂણ્યશાળી પત્નિ શ્રી શાન્તાબહેનના સ્મરણાર્થે અને પુણ્યાર્થે રૂ. ૧૧.૦૦૦ ૦૦ની કર્મીતની ખેતરની ૩૦ વીધા જમીનનું દાન સંસ્થાને આપી છાત્રાલય સાથે જેમનું નામ જોડ્યું છે.

શ્રી ખુશાલદાસ જે. મહેતા (મુંબઈ)

સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં ટી. બી. ના દર્દીઓને યોગ્ય સારવાર મળી રહે અને તમામ જાતની સુવિધાઓ પ્રાપ્ત થાય એવા શુભ આશયથી અને દિલના ઉમંગકાથી ભાવનગર જિલ્લાના સોનગઢ પાસે જીથરીમાં ટી. બી. હોસ્પિટલના પાયા નાખીને આજસુધી સંસ્થાને જેણે ચેતન અને સ્ફુર્તિ આપ્યા છે. એટલું જ નહિ લાખો રૂપીઆના દાન કરીને જેણે પોતાની પ્રતિભાને ઉજાળી છે. એવા ઉદાર દાનવીર શેઠ શ્રી ખુશાલદાસભાઈ મહેતા આમ તો મુળ તળાજના. બચપણમાં કાળી ગરીબી સામે જંગ ખેલીને થોડું ઘણું પ્રાથમિક શિક્ષણ લીધું. આજીવિકા માટે ધાણીમમરાના લાડવા કે એવી પરચુરણ ચીજવસ્તુઓની ફેરી કરીને પુરૂષાર્થ દ્વારા આત્મસંતોષ અને આનંદ અનુભવતા. વૃદ્ધ માતાને પણ પરાયા કામકાજ અને દળણા દળીને જીવન પસાર કરવું પડતું. સમય જતા મુંબઈ જવાનું સદલાગ્ય સાંપડ્યું. ધંધામાં

અંપલાવ્યુ અને નસીબનુ પાંદડુ ક્યુ પોતાના ભાગ્યબળે અને દીર્ઘદષ્ટિએ સંપત્તિની રેલ'છેલ' અને દોમ દોમ સાલ્યખી ઉભી થઈ લક્ષ્મીની ચંચળતાનો અને ધનીકતાની મદભરી છાંટનો જરાપણુ સ્પર્શ થયો નહિ. લક્ષ્મીના પોતે ટ્રસ્ટી છે એમ માની સંપત્તિને લોકહિતના કામોમાં વહેવડાવવા માંઝા, અનેક સમાજસેવી સંસ્થાઓના ફંડફાળામાં દાનગંગા શરૂ કરી, નાના મોટા પુણ્યના પરોપકારી કામોમાં લગાતાર લાગી ગયા, સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓમાં મન મૂકીને આર્થિક સગવડતાઓ પૂરી પાડી, સાંસ્કારિક કાર્યક્રમોમાં સામે ચાલી ઉત્તેજન આપ્યું. ગરીબ વિધવાઓના આંસુ લુંછ્યા. આવા એમના ભાતીગળ જીવનની સૌરભથી અને અનેક સખાવતોથી ભાવનગર જિલ્લો ધન્યતા અનુભવે છે કે આ ધરતીમાં આવા નરરતન ઉભા થવાથી જ આ ભૂમિની અસ્મિતા જળવાઈ રહી છે. તેમનો દાન પ્રવાહ ક્યારેય અટક્યો નથી. વતન તળાજામાં મહિલામંડળની પ્રવૃત્તિ હોય કે શાળાની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ હોય, હંમેશા જોઈતી સવલતો પહોંચાડી છે. પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે જીથરી હોસ્પિટલમાં ટાવર બંધાયો, પિતાશ્રીના નામની ધર્મશાળા બંધાવી, ધર્મપત્નિ વીમળાબહેનના નામે તાજેતરમાં જ ૫૦ બીજાનાના એક વોર્ડ માટે ૫૦૦૦૦ જાહેર કર્યા. નિખાલસ રદ્યના, ગરીબો પ્રત્યેની હમદર્દી, ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને ઉદારતાનો ઉમદાગુણ જેની નસેનસમાં આજ ધબકાર લઈ રહ્યો છે, એવા શેઠશ્રી ખુશાલદાસભાઈને ભારે મોટા બહુમાનથી સન્માની રહ્યો છે.

શાહ પ્રાગજીભાઈ ઝવેરચંદ —સિહોર

શ્રી પ્રાગજીભાઈ શાહ માત્ર સિહોરનુંજ નહિ પણ સમગ્ર ભાવનગર જિલ્લાનું ભૂષણ ગણીએ તો જરાય અતિશયોક્તિ નથી. હાલમાં ઘણા વર્ષોથી મુંબઈ છે પણ ત્યાં બેઠા બેઠા જનમનોમકાના ચડેલા ઋણને ચૂકવવા મન મૂકીને ઉદાર હાથે દાનગંગા વહેવડાવી રહ્યા છે. છેક સાધારણ સ્થિતિમાં મુંબઈ ગયેલા રેશમી કાપડની ફેરીના ધંધામાંથી આગળ આવ્યા અને જોતજોતામાં ગર્લશ્રીમંતોની હરોળમાં ઉભા રહ્યાં છતાં તેના માનસ ઉપર ગરીબો પ્રત્યે હંડી હમદર્દી અને સહાનુભૂતિના દર્શન કાયમ થયા કરે છે. મૂંગા પશુ પંખીઓ માટે ઘાસપાણીની વ્યવસ્થા કરવાનું ક્યારેય ચૂક્યા નથી. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસના સાધનો પૂરા પાડવામાં કદી પાછું વાળીને જોયું નથી. જરૂરતવાળાને અનાજ-કપડા-દવાદાર પહોંચાડવામાં તેઓ જોતે રસ લેતા હોય છે. સિહોરના બાળકો શિક્ષણક્ષેત્રે આગળ વધે તે માટે સતત ચિંતા સેવીને પણ બની શકે તેટલી આર્થિક સગવડતા ઉભી કરી આપવા હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહ્યાં છે. સિહોરમાં શ્રી જયંતિભાઈ શાહની સાથે પાંચજ મીનીટની વાતચીત પછી સિહોર હોસ્પિટલ માટે રૂ. ૫૧,૦૦૦/- આપવા સંમત થયા તેના ઉપરથી ઉદાર મનોવૃત્તિનો ખ્યાલ આવે છે. મોટાઈ કદી બતાવી નથી. નાનામાં નાના માણસની વાતને સાંભળી યોગ્ય જણાય ત્યાં તન-મન-ધન વિસારે મૂક્યું છે એવા એ પ્રાગજીભાઈ આ જિલ્લાનું ગૌરવ છે.

શ્રીમાન શેઠ વાડીલાલ ચત્રભૂજ ગાંધી

ભાવનગરના મૂળ વતની શેઠશ્રી વાડીભાઈની નવ વર્ષની વયે માતા પ્રત્યેના આગાધ પ્રેમ અને ભક્તિભાવને કારણે માતાનું ઋણ ફેડવા કુળવણી પાછળ કાંઈક કરી છુટવાના મનોમથનો પચાસ વર્ષ

પહેલા મુંબઈ ગયા. શિક્ષણ લીધું ન લીધું ત્યાં મુંબઈની મુળજી જેઠા મારકેટમાં કાપડના ધંધે લાગી ગયા. ધંધાએ ચારી આપી-વેપારી આલમમાં નામના કાઢી, પોતાની તેજસ્વી અને કુશાગ્ર બુદ્ધિને બળે મુંબઈમાં ખ્યાતનામ બન્યા. ધંધામાં સ્થિરતા ઉભી થતાં પોતાના રાષ્ટ્રીય વિચારોએ જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. રાજકીય આંદોલનમાં પણ એક સીતારાની માફક ચમક્યા. ૧૯૩૦ની સાલથી અનેક લડતોમાં અગ્ર ભાગ લઈએ. કોંગ્રેસના અનન્ય ભક્ત બનીને જૂદી જૂદી સાર્વજનિક સંસ્થાઓને દારવણી આપતા રહ્યાં. પાયામાંથી ઉભી થતી અનેક શૈક્ષણિક અને સાંસ્કારીક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની ઉદાર સખાવતે ભારે મોટું બહુમાન મેળવ્યું-હોસ્પીટલો, સ્ત્રી સંસ્થાઓ વિગેરેમાં એમનો ફાળો મોખરે રહ્યો છે. ભાવનગરમાં પોતાના માતૃશ્રી નર્મદાબાઈ ચત્રજીવ ગાંધીને નામે મહિલા કોલેજ વિશાળ મકાન બાંધવામાં રૂપિયા એક લાખની સખાવત કરી, ગોહિલવાડની અનેક જૈન સંસ્થાઓમાં તેમની પ્રેરણા પાયામાં પડી છે. રાષ્ટ્રીયશાળાનું મકાન ભાવનગરમાં તેમના પ્રયત્નોથી થયું. સરકારમાં પણ તેમનું ઉચું સ્થાન રહ્યું છે. કદરૂપે જે. પી. તરીકે નિયુક્ત થયા છે. તેઓ ચેંશુર-ઘાટકોપર-ભાંડુપ વિભાગમાંથી મહારાષ્ટ્ર ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાઈ આવ્યા છે. સંપત્તિને સાચે માર્ગે વાળવાની સદ્બુદ્ધિ ધૃત્વે આપી છે. ગરીબો અને અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની હમદર્દી હંમેશા રહી છે અને રહેશે. આવા ઉદારચરિત દાનવીરો દાનગંગા વહેવડાવવામાં હંમેશા કાર્યરત રહે તેમ ઇચ્છીએ. નાની ઉંમરે ધાર્મિક વૃત્તિના બળે અપરિગ્રહની પ્રતિજ્ઞા કરી. તેથી જે કંઈ વધુ કમાય તેનું જાહેર ક્ષેત્રે દાન કરી દેવું. આ પ્રતિજ્ઞાના પરિણામે ઘણી સંસ્થાઓ ફાલીફૂલી છે.

શ્રી રતિલાલ વિકુલદાસ ગોસળીયા

શ્રી. રતિલાલભાઈ વિકુલદાસભાઈ ગોસળીયા (ગઢડા નિવાસી) જેઓ સૌરાષ્ટ્ર તેમજ મુંબઈથી ઘણું દુર નાના એવા શહેર (માધવનગર) માં વસતા હોવા છતાં તેમને પોતાના વતન તથા જ્ઞાતિ માટે, કંઈક કરી છુટવાની તાલાવેલી અને ધગશ નિરંતર રહે છે. ધર્મપ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ પણ જરાય ઉતરતો નથી કારણ કે અંધેરી ઉપાશ્રમ, કાંદીવલી ઉપાશ્રમ, ભાંડુપ ઉપાશ્રમ ઉગામેડી વિ. ધર્મ સ્થાનકોમાં આવીજ મોટી પોતે તથા પોતાના સ્નેહીઓ તરફથી શાહી સખાવતો કરી છે. આ ઉપરાંત સામાજિક સંસ્થાઓમાં પણ તેમનો ફાળો જરાય ઓછો નથી જેવા કે કાંદીવલીની ચાલીમાં સાંગલી જીલ્લામાં હાઇસ્કુલો, દવાખાનાઓ, ખેાટાદના હાત્રાલયમાં વિ. વિ. માં તેમનું નામ હંમેશા મોખરે જ રહ્યું છે. સૌરાષ્ટ્રમાં જીવણી અર્થે તેમની ઘણી ઉદાર સખાવતો છે. આ બધાજ મહાન કાર્યોના પ્રણેતા અને સદાય પ્રેરણારૂપ બનતા તેમના ધર્મપત્નિ, ધર્મપ્રેમી અ. સૌ. કંચનગૌરી જાહેરનો હિસ્સો જરાય ઓછો નથી.

સ્વ. હીરાલાલ પુરૂષોત્તમદાસ સિધ્ધપુરા

સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિએ જૂતકાળમાં જે ટેટલાક ધર્મશ્રધ્ધાળુ નવરત્નોની સમાજને ભેટ આપી તેમાંના એક સ્વ. હીરાલાલભાઈ સિધ્ધપુરા છે. શત્રુંજ્યની હાંચડીમાં પાલીતાણા પાસેનું સાતપડા ગામ તેમનું મુળ વતન અભ્યાસ ફક્ત ચાર ગુજરાતીનો પણ આ સિધ્ધપુરા પરિવારમાં કલાકારીગરીની પરંપરા ચાલી આવી છે. તે સંસ્કાર વારસાને બરાબર સાચવી જાળવી એમની વિચક્ષણ બુધ્ધિ અને હૈયા ઉકેલતે સૌરાષ્ટ્રભરમાં જે કામના શ્રી ગણેશ માંડ્યા તેથી રાજ મહારાજઓનો પણ પ્રેમ અને વિશ્વાસ સંપાદન

કરી શક્યા સોળ વર્ષની નાની વયે. પાલીતાણામાં એક અનાજબાગની દુકાને નોકરીએ રહી પુરુષાર્થનો પ્રદીપ પ્રગટાવ્યો. પાકાનામાતું જ્ઞાન ટુંક સમયમાં મેળવી લીધું. કલાજગતમાં નામના કાઢવાની મહેન્ટ સેવતા આ યુવાન હૈયાએ એક વર્ષ બાદ લાવનગરમાં સ્થિર થવા પગ મૂક્યો. સુતારવાંડમાં ત્રીભોવન જગાને ત્યાં નોકરીએ રહ્યા પછી સમય જતા સ્વમાનપૂર્વક રહેનારા હીરાલાલલાઇએ નોકરી છોડી પરચુરણ સુતારી કામ શરૂ કર્યું અને ખેરના કીટાનો વ્યાપાર શરૂ કર્યો. લાવનગરમાં મસ્તરામલાઇની પ્રેરણા અને હુકથી લોખંડના કામની શરૂઆત કરી અને સૌ પ્રથમ તળાજના રેલ્વે ગોદામના કામ-કાજમાંજ તેમનું વ્યક્તિત્વ સોજે કળાએ ખીલી ઉઠ્યું. ગ્રાંતસાહક બંજ મળ્યું. નવું સંશોધન કર-જાણના અને જાગતી લાગી વિક્રમ સંવત ૧૯૮૧-૮૨માં જળી દરવાજાના કામની શરૂઆત કરી. માંગ વધતી ગઈ તેમની દીર્ઘ દ્રષ્ટિએ કૃષ્ણનગરની મોટી મોટી પાર્ટીઓ અને લાવનગરનું રાજ્ય કુટુંબ તેમના તરફ આકર્ષાયું-નિલમબાગનું ઘણું મોટું કામ મેળવ્યું. ૧૯૩૮માં ઈલેક્ટ્રીક વેલ્ડીંગની શરૂઆત સૌ પ્રથમ તેમના હાથે થઈ ચોરવડલાનું કામ તેમણે કર્યું. સાંઢીડા મહાદેવનું મંદિર પોતે બંધાવ્યું એટલુંજ નહિ થોડી રકમ જૂઠી મૂકાવી છે જેમાંથી દર વર્ષે સાંઢીડા મહાદેવમાં ચોરાશી જમાડવાની વ્યવસ્થા આજસુધી ચાલુ છે. દુષ્કાળ વખતે સસ્તા અનાજની દુકાને શરૂ કરી મોટી નુકસાની વહોરી હતી. ગાંધીજીની મોટી અસર હતી. સાદાઈથી રહેતા, સ્વદેશી કાપડનું જીવનભર વ્રત હતું. સમય જતાં સિદ્ધપુરા આયર્ન વર્કસની શરૂઆત કરી જે આજે પણ તેમના પુત્ર પ્રાણજીવન લાઇએ એ કલાને જીવંત રાખી છે. ફેબ્રિકેશન અને ડેકોરેશનના કામમાં સૌને સંતોષ આપ્યો છે.

શ્રી ત્રીભોવન જેઠાલાઇ મિસ્ત્રી

પાલીતાણામાં જુહારજાતિમાં ગરીબ કુટુંબમાં જન્મ લાઇ. કેળવણીમાં પ્રાથમિક શિક્ષણથી આગળ વધ્યા ઝાસ સ્ટોપરની બે ફેક્ટરીઓ ચલાવે છે. પરદેશની હરોળમાં ઉઝો રહે તેવો માલ તૈયાર કરે છે. ભારતના નજીકના દેશોમાં તેના માલની ગણના થાય છે. શિક્ષણ માટે ખૂબજ લાગણી અને મમતા બતાવે છે. ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં જુહાર જાતિના જાત્રાલયો શરૂ કરવામાં અને સંખ્યાવતો આપવામાં હંમેશા અગ્રેસર રહ્યાં છે. ધાર્મિક કાર્યોના ફંડકાળામાં તેમનું નામ હંમેશા મોખરે રહ્યું. વતનના દીનહીન માણસોને જોઇતી સવલતો ગુપ્તરીતે પણ પૂરી પાડીને ગરીબ હૈયાઓને આશિર્વાદ લેવાનું ક્યારેય ચૂક્યા નથી. અનેકવિધ ક્ષેત્રમાં દીર્ઘ દ્રષ્ટિ બતાવીને ખરેખર તેમણે તેમની પ્રતિભાને ઉજાળી છે.

સ્વ. હીરજી રતનજી

મેસર્સ મનજી નથુલાઇની કું. માં એક સાધારણ નોકર દરજ્જે જીંદગીની શરૂઆત કરી, નિષ્ઠા, પ્રમાણિકતા ખંત અને સાહસિકપણાએ ઉચ્ચપદવી પ્રાપ્ત કરી સમય જતા કમ્પનીમાં ભાગીદાર બન્યા જે તેમના ઉચ્ચ કોટીના ઉદાર માનસની પ્રતીતિ કરાવે છે. જીવનમાં આવેલી અનેક જાતની મુશ્કેલીઓનો

આપસુઅથી સામનો કરી હૈયા ઉકલતથી ભાતી માર્ગ અનુકુળ બનાવ્યો. કંપનીના નાના નોકર પ્રત્યે હમ્મેશા સદ્ભાવના અને કરુણા બતાવતા એ એમના વિશિષ્ટ ગુણો આ સમય શક્તિના ભાગ પણ કંપનીને સંધર કરવા માટે તન મન વિસારે મૂકી અથાગ પ્રયત્નો કરેલા તેમની પ્રતિષ્ઠા વધતી ગઈ છેલ્લે તળાબમાં ઘણા વર્ષોથી હીરજી રતનજી ઓઘલ મીલનું સંચાલન તેઓ જાતેજ કરતા અને તળાબની સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને હમ્મેશા ઉત્તેજન આપતા રહેતા તેમના સુપુત્રો પણ પિતાને પગલે ચાલી રહ્યા છે.

સ્વ. શ્રી કૃતેચંદ ઝવેરભાઈ

ભાવનગર અને મુંબઈના જૈન સમાજમાં જેમનું આગવું સ્થાન હતું ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં જેઓ હમ્મેશા મોખરે હતા. વિદ્વાન અભ્યાસીઓ માટે જેમનું નિવાસ સ્થાન ચર્ચા અને ચિંતનથી સભર રહેતું અનેક સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનમાં જેમનો સીધો યા આડકતરો હિસ્સો હતો, એવા શ્રી કૃતેચંદભાઈનું પાલીતાણા જન્મ સ્થાન હતું. પૂર્વપૂણ્યના યોગથી અને મુનિવર્યોના સમાગમથી અનેક જૈન શિક્ષણ સંસ્થાઓના અધિષ્ઠાતા બન્યા હતા. એક યશસ્વી વેપારી તરીકે તેમની સારી એવી પ્રતિષ્ઠા હતી. તેમનો ધાર્મિક અભ્યાસ વિશાળ હતો લેખન શક્તિ સુંદર હતી અને ઘણે ભાગે સ્થિતપ્રજ્ઞ રહેતા તેમનું બહોળું કુટુંબ ખુબજ સંસ્કારી અને કૃણવાયેલું છે.

શ્રી પરમાણુદભાઈ દયાળભાઈ હકાણી

ત્રણેક દાયકા પહેલા જૂના ગાયકવાડ રાજ્યના દામનગરમાં એક જાજરમાન વ્યક્તિ તરીકે જેની ગણના થતી હતી રાજ્યમાં જેમનું સારું એવું માન હતું તે શ્રી હકાણી એકલારાના વતની પણ દામનગરને કાયમી વતન બનાવ્યું. ખેડૂતોના ઉદ્ધાર માટે નિમાયેલી કરજ નિવારણ સમિતિના એ વખતના પ્રમુખ તરીકે, ઢસાની ધર્મશાળાનો પાયો નાંખનાર પોતે હતા. સલડી, ઢાંગલા, એકલારા વિગેરે સ્થળોએ ઉભી થયેલી ધર્મશાળાઓ એમને આભારી છે. દેશના ભયંકર રોગચાળા વખતે, દુષ્કાળના સમયે, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં, સામાજિક કામોમાં કરેલી યશસ્વી સેવાના ફલસ્વરૂપે તેમના વારસદારો આજે દામનગરમાં ઓઘલ મીલ ફેક્ટરી કારખાના ચલાવે છે. કુટુંબના કીર્તિસ્થંભ હતા, દામનગરની આમ પ્રજાના વયોવૃદ્ધ નેતા હતા. રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધો જળવાઈ રહે એ માટેના નિશ્ચીન પ્રયત્નો હતા. પ્રયંત વ્યક્તિત્વ, નિર્મળ દ્રષ્ટિ અને તેજસ્વી પ્રતિભા એ જીવ્યા ત્યાં સુધી માનવસેવાની જ્યોત જલતીજ હતી.

શ્રી જસવંતરાય રતીલાલ ચિતલીયા

તેઓ શિહોરના સ્વ રતીલાલ પીતાંબરદાસ ચીતલીયાના પુત્ર છે. ફક્ત પાંચ અંગ્રેજી ભણીને આપીકી તપકીરની દુકાનમાં તેમનું મન માનતું ન હતું. એટલે અનેક મુશ્કેલીઓ પડી હોવા છતાં આપબંધ તેઓ નોકરીમાં ઉત્તરોત્તર આગળ વધતા ગયા. તેમણે લીલીઆ મોટાવાળા શ્રી ધીરુભાઈ

મહેતાની બોમ્બે હાર્ડવેર કંપનીમાં એક ધારી ૧૫ વરસ સુધી સેવા કરી. અહીં એમને અનેક જાતના અનુભવો મળ્યા તેમની પ્રમાણીકતા અને કાર્ય કુશળતા જોઈને તેમના શેફરીએ અને શ્રી બડુકલાઈએ એક બીજી પેઢી મેસર્સ ધી ન્યુ ઇરા ટ્રેડિંગ એજન્સીના વાયરનેટીંગના કારખાના માં તેમને ભાગીદાર બનાવ્યા. મળેલ અનુભવોને લીધે ફક્ત એજ વરસના ગાળામાં આવી જાતના મોટા કારખાનાઓની હરોળમાં પોતાની કુપનીને મુકી દીધી ધંધાની સાથે તેઓ અનેક સામાજિક મંડળોમાં ભાગ લેતા રહ્યા અને કેટલીક પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાનો આર્થિક ભોગ પણ આપતા રહ્યા. તેઓ એક સારા યુવાન કાર્યકર પણ છે. ઘણા મંડળોને જગાની અગવડ હોયતો પોતાને રહેઠાણ બોલાવતા અને દરેકનો યથાશક્તિ સહકાર કરતા. ઉપરાંત કોઈનું પણ કામ હોય તો તે અત્યંત ખતથી જાત મહેનત લઈને કરી આપતા. દર વરસે અનેક વિદ્યાર્થીઓને નોટબુકો ઓછી કિંમતે મળે તેવી વ્યવસ્થા કરી આપે છે.

શ્રી બાલુભાઈ ગુલાબભાઈ બારોટ

વતન પાલીતાણા છેક સામાન્ય સ્થિતિમાં મુંબઈ જતા ધંધાએ ચારી આપી અને પૈસે ટકે સુખી થયાં એ પછી શ્રી બાલુભાઈએ હિંમેશા સંપત્તિનો સદઉપયોગ કરી જાણ્યો છે. વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો, ખીમાર દર્દીઓને દવાદાર, સારામાઠા પ્રસંગોએ તેમની સહાનુભૂતિ. સ્વભાવે ઉદાર અને નિરાભીમાની સદાય હસમુખા સ્વભાવના બાલુભાઈ પાલીતાણાની બારોટ માતિનું ગૌરવ છે. ધંધામાં એ પૈસા કમાયા તો સંપત્તિનો ધાર્મિક કાર્યમાં સારો એવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે.

શ્રી એચ. કે. દવે

પોતાની સ્વયંશક્તિથી વ્યાપારીક્ષેત્રે સૌરાષ્ટ્રભરમાં સારી એવી નામના મેળવનાર શ્રી એચ. કે. દવેનું મુળ વતન ભાવનગર છે.

માત્ર ત્રણ અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ પણ બચપણથી એક યશસ્વી વ્યાપારી તરીકેના લક્ષણ દેખાતા હતા. શરૂઆત જુદી જુદી જગ્યાએ ટુકડા પગારથી નોકરી દ્વારા જીવનની શરૂઆત કરી ખંત અને પ્રમાણીકતાથી કામ કરી સૌના રદય જીતી લીધા અને બંદરને લગતા કામકાજમાં માલની ઝડપી હેરફેર માટે કામમાં મન પરાવ્યું. થોડી મુશ્કેલીઓનો સામનો પણ કરવો પડ્યો અને છેવટે વેપારી આલમમાં સારી એવી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી સાહસિકતાને સિદ્ધ પ્રાપ્ત થાય જ છે એવી દૃઢ પ્રતીતિ થતી પોતાના ઉચ્ચત્તમ આદર્શોથી અને પુર્વના પુણ્યેથી મેળવેલી લક્ષ્મીનો પણ સમાન્નેપયોગી કામોમાં સદઉપયોગ કરતાં રહ્યાં. જ્યોતિષના પ્રખર અભ્યાસી તરીકે લોકચાહના પામ્યા છે. તેમના પરિવાર ત્રણ પુત્રો શંકરભાઈ દવે, શ્રી ધનુભાઈ દવે, દીનકરભાઈ દવે, એ પુત્રીઓ, એ સહોદરો અને અન્ય બહોળું કુટુંબ આજ સુખી છે.

વસાણી કાન્તિલાલ ખીમચંદ

બોટાદના વતની અને માત્ર ૭ અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ પણ બચપણથી સાહસિકતાના ગુણોજ લઈ વ્યાપારમાં આગળ વધવાનો મનસુબો સેવતા હતા. શિક્ષણમાં જોડે આગળ પડતા પણ રાષ્ટ્રીય ચળવળની હાકલને માન આપીને ૧૯૪૨માં શાળાનો ત્યાગ કર્યો. સમય જતાં તેમની

સાહસિકવૃત્તિએ ધંધામાં સ્થિરતા અપાવી. ઝોહિલવાડમાં સૌ પ્રથમ ઝોહિલ એન્જનો બનાવવાનું કારખાનું શરૂ કર્યું. છેલ્લા એકાદશી વર્ષની જુની પેઢી વસાણી હરિચંદ નરસીદાસની પેઢીના ભાગીદાર છે. આ પેઢીએ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે ઘણાજ વિકાસ સાધ્યો છે જય ભવાની એન્જ. એન્ડ ફાઉન્ડ્રી વર્કસ બોટાદ જય ભવાની એન્જ. સ્ટોર્સ, વસાણી અધર્સ ભાવનગર, વસાણી ટ્રાન્સપોર્ટ કું. બોટાદ, વસાણી મશીનરી એન્ડ કું. બોટાદ ઉપરોક્ત પેઢી તથા કારખાનામાં વ્યક્તિગતરીતે પણ રસ લ્યે છે અને ઉત્તરોત્તર વિકાસ કેમ થાય તેની ઝંખના છે.

મીસ્ત્રી મોહનલાલ નારણદાસ (હલોલવાળા) — બોટાદ

તેમની ઉંમર ૪૦ વર્ષની છે. તેઓ ઠંડા પ્રકૃતિના છે અને સાહસિક વૃત્તિના છે તેમના વડવાએ બ્યારે કોઈ હિન્દુસ્તાનમાં ઝોહિલ એન્જન બનાવતું નહિ અને બહારથી ઇમ્પોર્ટ કરતાં હતાં ત્યારે તેમને ઝોહિલ એન્જન બનાવેલ હતું. જેમને ભાવનગરના મહારાજ તરફથી ચંદ્રકા પણ મળેલા જે મોજુદ છે. તેમના વડવાની ક્લાનો વારસો તેમણે સારી રીતે જાળવ્યો છે. ગુજરાતમાં આજે વિશ્વકર્મા ઝોહિલ એન્જન અને ખાસ કરીને બોટાદ, ગઢડા. પાલીતાણા અમુ બાજુ ખુબજ ચાલે છે. તેમાં તેમનો મુખ્ય ફાળો છે તેમાં તેમને નાના પાર્ટથી મોટા ફાયબળ સુધી દરેક પાર્ટસમાં જાત મહેનત કરીને જીવન રેડયું છે.

ઉપરના કારખાનાના વિકાસમાં તેમનો મુખ્ય ફાળો છે.

શ્રી રમણીકલાલ છગનલાલ પટેલ

રાજકોટ જિલ્લાનું લાયાવદર ગામ તેમનું મૂળવતન ઇન્ટર સાયન્સ સુધીનો અભ્યાસ પણ સૌરાષ્ટ્રમાં ઔદ્યોગિક દિશામાં છેલ્લા દશકામાં જુવાનોએ હામ ભીડી છે. તે હરોળમાં શ્રી પટેલને મુકી શકાય કારણ કે ધંધા અંગેના ઉંડા અભ્યાસને લઈ નાની ઉંમરમાં ફીક ફીક પ્રગતિ સાધી શક્યા છે. તાજેતરમાં પોટરીઝ ઉદ્યોગ, સોલ્વન્ટ એક્સ્ટ્રેક્શન પ્લાન્ટ, ખીડીપત્તા તથા તમાકુના વ્યાપારમાં કામગીરી કરી રહ્યા છે. ઓરિસ્સા રાજ્યમાં ચાલતી ગુજરાતી સમાજ સંસ્થાઓની સ્થાપના અને સંચાલનમાં અગ્રગણ્ય ભાગ ભજવેલ છે. મેરખીમાં ભડીયાદ પોટરીઝની સ્થાપના ૧૯૫૬માં ભડીયાદ નામના ૨૫૭ માણસોની વસ્તીવાળા ગામમાં કરવામાં આવી આજે ગુજરાત રાજ્યમાં નળીયા બનાવવાનું મોટામાં મોટું કારખાનું થઈ ગયું છે. કારખાનામાં સેવા આપી રહ્યા છે. પટેલ જ્ઞાતિમાં તેઓનું આગવું સ્થાન રહ્યું છે. એટલુંજ નહિ. મેરખીની સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓને સારૂ એવું ઉત્તેજન તેમના તરફથી મળતું રહ્યું છે.

શ્રી. શામજીભાઈ હરજીવનદાસ મહેતા :—

સૌરાષ્ટ્રની અલબેલી ભૂમિએ જે ફેટલાંક સાહસિક નરરતનોની સમાજને ભેટ આપી તેમાં અમરેલી જિલ્લાના કુંગર ગામના વતની શ્રી. શામજીભાઈ એક ભદ્ર પુરુષ તરીકે જ નહિ પણ યશસ્વી ઉદ્યોગપતિ તરીકે દેશભરમાં સારી એવી કીર્તિ સંપાદન કરી છે. સત્તર વર્ષની ઉંમરથી ધંધાકીય અનુભવ મેળવેલા શરૂ કર્યો—કરીયાણાની દુકાનમાં પાંચેક વર્ષ કામ કર્યું.

સમય જતાં મીનરલ્સની લાઈનમાં મન પરોવ્યું અને એજ લાઈનમાં એકધારે પચાસ વર્ષથી ધૂણી ધખાવી ખેસી ગયા છે. આખા હિન્દુસ્તાનમાં તેમનો પ્રથમ નંબર આવે છે. ડાઇપણ કામમાં તપશ્ચર્યા વગર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી થતી એમ શ્રી. શામજીભાઈ દંડપણે માને છે. એક પણ દિવસ એમણે રજા લીધી નથી. આરામને હરામ ગણ્યો છે, આખું યુરોપ-આફ્રિકા જાપાન વિગેરે દેશોનો પ્રવાસ ખેંચ્યો છે. પુત્રપરિવારને સારી એવી કુળવણી આપી પરદેશોના પ્રવાસ કરાવ્યા છે. ભાવનગર અને મદ્રાસમાં, દિલ્હી અને કલકત્તામાં તેમના કેમીકલ્સને લગતા ધંધાની શાખાઓ ચાલે છે. સામાજિક સેવાઓમાં પણ મોખરે રહ્યાં છે. કુંગર સેવાસમાજના પ્રમુખ છે. શ્રી ગણપતભાઈની સાથે રહીને કુંગરમાં ધર્મશાળા, મહુવામાં કુળવણી અર્થે રૂ. ૨૫૦૦૦/- કુંડલા મોર્ડિંગમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ મહુવા કુંગરમાં અન્ય નાના મોટા દાનો સૌરાષ્ટ્ર અને મુંબઈની સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓને તેમણે સારી એવી હુંફ આપી છે.

શ્રી. ગાંધી જગજીવનદાસ ગોવિંદજી

પાલીતાણા પાસે સમઢીયાળાના વતની. નાની ઉંમરમાં માતા પિતા ગુજરી ગયા. એકલવાયાં જીવનથી ભારે મોટા આંચકા અનુભવ્યો—ધર છોડીને ખાલી ગજવે ચાલી નીકળ્યા—મુંબઈમાં પગ મૂક્યો—કોઈ બાંધી ઓળખાણ નહીં. માત્ર હિંમત અને શ્રદ્ધાએ કપરા દાડા પસાર કરી દોરા બટનનો ધંધો શરૂ કર્યો. સખત પરિશ્રમ અને મહેનતથી કુટુંબનું ભરણપોષણ કર્યું. અનેક તડકા છાંયા જોયા પછી પણ ધાર્મિક મૂલ્યોને કદી ન જૂલ્યા. જીવનના છેલ્લા ત્રાસ સુધી ચઢવિહાર ચાલુ રાખ્યો—કચુતરની જુવાર અને અન્ય મદદ કરવાનું સમાજસેવાનું વ્રત ક્યારેય ચૂક્યા નહીં પછી તો ઈશ્વરે ચારી આપી—ધંધામાં બરકત વધતી ગઈ, તેમના પુત્ર પરિવાર (૧૧ માણસનું કુટુંબ) આજે ખૂબ જ સુખી છે. આખુલે કુટુંબ ધર્મપ્રેમી, સમાજપ્રેમી અને શુભ દાનમાં માનનાર છે.

શ્રી. નારણદાસ હરગોવિંદદાસ વળીયા

સૌરાષ્ટ્રમાં મહુવા પાસે વીરભૂમિ વાઘનગરમાં એક ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મ લઈ, અમરેલીમાં થોડો અધ્યાસ કરી નાની ઉંમરમાં જ મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું, દેશમાં રાષ્ટ્રીય ચળવળ પૂરબહારમાં ચાલતી હતી. તેવા સંજોગોમાં ધંધામાં ઝંપલાવ્યું. વતનની ગરીબી અને અજ્ઞાનતામાં સળંગતી પ્રજાને કંઈક ઉપયોગી બનવાની ઉમદા લાગણી સાથે ધંધામાં પ્રગતિ સાધતા ગયા. લક્ષ્મીદેવીની કૃપા થઈ અને સંપત્તિનો સદૃ ઉપયોગ કરતાં રહ્યાં—ગામ વાઘનગરમાં શૈક્ષણિક સવલતો ઉભી કરી, દુષ્કાળ કે અન્ય આફતો વખતે યોગ્ય મદદ મોકલીને સૌના આશીર્વાદ રૂપ બન્યા. રામજી મંદિર અને ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ એનો હિસ્સો જરાય ઓછો નથી.—પંચાયત મહિલા પ્રવૃત્તિ કે સહકારી પ્રવૃત્તિ તેમના દોરીસંચાર અને માર્ગદર્શન નીચે ચાલુ છે. વાડાબંધી અને કામવાદના તેઓ કફા શત્રુ છે. ગામની અન્ય જરૂરીયાતો સેનેટરી વેલ્ડસ, રાસમંડળ જેવી સંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓમાં ઉત્તેજન આપતા રહ્યાં છે. પ્રસંગોપાત વતનને યાદ કરીને માતૃભૂમિ પ્રત્યેનું કાણુ ચુકવી રહ્યાં છે.

શ્રી. ભગવાનજી સુંદરજી નથવાણી

કેશોદનિવાસી શ્રી ભગવાનજીભાઈ નાથાણીજી જીવન ભવિષ્યની પેઢીને મોધ, ખળ અને પ્રેરણા આપે તેવું છે. સોરઠના ઇતિહાસમાં નાથાણી કુટુંબ સાહસિકતાના ઊમદા ગુણોએ એક અનોખું પ્રકરણ રોક્યું છે. બહુજ નાની ઉંમરમાં પિતાશ્રી સાથે આફ્રિકામાં વેપારમાં જોડાયા. કાર્યકુશળતાના ખીજ બચપણથી જ રોપાયા. પોતાની ઉત્તરોત્તર પ્રગતિને લઈ નાનાંભાઈએ શ્રી સવળભાઈ, લીલાધરભાઈ, શ્રી મોહનલાલભાઈ વિગેરેને આફ્રિકા તેડાવ્યા અને ટાંગાનીકા, યુગાન્ડા અને કેન્યામાં ક્રાઉન જર્નીંગ પ્રેસીંગના ઉદ્યોગોમાં તથા કાપડ, ક્રાઉન અને લોકલ પ્રોડ્યુસના આયાત નિકાસના વેપારમાં ખૂબ જ હરણુકાળ પ્રગતિ સાધી. શ્રી ભગવાનજીભાઈની દીર્ઘદષ્ટિ અને આપસજીવી સિદ્ધિના સોપાન સર કરતા ગયા વતનમાં અને મુંબઈમાં મેળવેલી સંપત્તિનો છૂટે હાથે સહઉપયોગ કર્યો, ધાર્મિક અને માનવતાની પ્રવૃત્તિઓમાં મન મૂકીને ઉદાર દિલે કાજો આપ્યો. સૌથી નાનાભાઈ શ્રી મોહનલાલભાઈ આફ્રિકા રહે છે. આ કુટુંબની મોટી સખાવતોમાં કેશોદમાં મીડલસ્કૂલ, હાઈસ્કૂલ, જનતા હોસ્પિટલ બાંધવામાં મોટી રકમ ખર્ચી છે.

આખું કુટુંબ ખૂબજ સંસ્કારી, કળવાયેલ છે, અને તેમનું આતિથ્ય અજોડ છે.

શ્રી નેમચંદભાઈ ભુરાભાઈ નેમાણી

પાલીતાણાના જૈન સંઘની વર્તમાન યુગની કેટલીક અગ્રગણી વ્યક્તિઓમાં શ્રી નેમચંદભાઈનું સ્થાન મોખરે છે. પુરુષાર્થી પિતાનો અમૂલ્ય વારસો તેમણે બરાબર સાચવી જાળવીને પાલીતાણાની વેપારી આલંબમાં સારી એવી નામના મેળવી છે. અભ્યાસ બહુ ઓછો પણ નાની વયથીજ વ્યાપારી પ્રવાહોને સમજવાની તીવ્ર બુદ્ધિ શક્તિના સતત દર્શન થતા રહ્યાં છે. મેળવેલ અનુભવનું ભાથુ માત્ર પોતાના ધંધામાં જ ઉપયોગ નહિ કરતા સકળ સંઘની ઈતર પ્રવૃત્તિઓ દેવાખાનું લાઈબ્રેરી ધાર્મિક ઉત્સવો, વ્યાપારીઓને નડતી મુશ્કેલીઓનું નિવારણ-ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકોની મદદ આપી અપાત્રને એક યા ખીજ રીતે સુંદર કાજો આપી રહ્યાં છે. એન્ડ્યુકેશન સોસાયટી કે મ્યુનિસિપાલીટી મહાજન કે યુવક મંડળો, એ બધામાં એમનું માર્ગદર્શન અને હાજરી અચૂક હોયજ. નિર્મળ અને નિખાલસ રદયના શ્રી નેમચંદભાઈ જીનીંગ પ્રેસના ધંધામાં મોખરાનું સ્થાન ધરાવે છે. ગામડાઓ સાથે તેમનો જીવંત સંપર્ક રહ્યો છે. પુત્રોને સારી કળવણી આપી પ્રગતિને રાહ લઈ ગયા છે.

શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ

સૌરાષ્ટ્રના જાણીતા ઉદ્યોગપતિ અને ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી બકુભાઈ ભોગીલાલભાઈ સરલ, વિનમ્ર, દયાળુ અને પરાપકારી સ્વભાવને કારણે તેઓ જનતામાં ખૂબ જ લોકપ્રીય થઈ પડ્યા છે. ભાવનગરને આંગણે એવી એક્ય સંસ્થા નહિ હોય કે જેમાં એમનો સહકાર ન હોય. કલાક્ષેત્રે, સાહિત્યક્ષેત્રે સંગીતક્ષેત્રે સારા સારા કલાકારોને એમના તરફથી ઉત્તેજન મળ્યું છે, મળતું જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ મળતું રહેશે તેઓ કલાપ્રેમી આત્મા છે... બાળકોમાં શિસ્તસંયમ અને ચારિત્ર્યની ભાવનાદબ થાય તે માટે કળવણીક્ષેત્રે પણ તેઓ ઉડે રસ લઈ ભોગીલાલ મગનલાલ કોમર્સ હાઈસ્કૂલને વિકસાવી રહ્યા છે. બાળમંદિરથી માંડી ૧૧ શ્રેણી

સુધીના વર્ગો ચાલે છે. ખેડુતવાસ સંસ્કાર કેન્દ્રમાં શાળાની સ્થાપના પણ ભારત સેવક સમાજદ્વારા એમણે કરી હતી. શ્રી ભોગીલાલ મગનલાલ એજ્યુકેશન સોસાયટી સંચાલીત ઘણી ઘણી શુભ પ્રવૃત્તિઓ થઈ રહી છે. અને દક્ષિણ કૃષ્ણનગર વિસ્તારને અનેક રીતે ચેતનવન્તુ કરેલ છે.

સ્વ. શેઠ નરોત્તમદાસ ભાણુજી

ગરીબ કુટુંબમાં જન્મ લેનાર ઘણા મનુષ્યો પૂર્વજન્મના પુણ્યયોગ વડે ઉત્તમ પ્રકારનું જીવન જીવી જગતમાં અમર નામના મેળવી ગયા છે. શ્રી. નરોત્તમદાસ પણ તેમાંના એક હતા. તેમના મોટાભાઈએ ભાવનગરથી મુંબઈ આવી માસિક રૂ. અઢીના પગારથી નોકરી શરૂ કરી. મહેનત, ખાંત હિંમત અને સાહસ વડે મુંબઈમાં ધીમે ધીમે કાપડનો ધંધો જમાવીને સારી જમાવટ કરી. પોતે બે ચોપડી જ લખ્યા હતા. પરંતુ જ્ઞાનના ઉપાસક હોવાથી સારા સહવાસ અને પરિચયથી અનુભવ જ્ઞાન ઘણું મેળવ્યું. તેમની પાસે જ્યારે માત્ર એક લાખની પૂંજ હતી ત્યારે રૂ. ૬૦ હજાર ખરચી ભાવનગરમાં એક રજવાડી વિશાળ બંગલો બંધાવ્યો અને રૂ. ૨૦ હજાર ફળવણીની સંસ્થા સ્થાપવામાં ખર્ચ્યા. જેનામાં કમાવાની શક્તિ હોય છે. તે પૈસાનો સંગ્રહ કરતો નથી પણ લોક કલ્યાણમાં ઉદાર દિલે પૈસા ખર્ચે છે. અને જે પૈસા ખર્ચે છે. તેને કુદરત પણ અધિક-અધિક આપે છે. ભાવનગરમાં શેઠ ત્રિભોવનદાસ ભાણુજી જૈન કન્યાશાળા-હાઈસ્કૂલ જે તેમના જીવનના સ્મરક તરીકે અત્યારે પણ ચાલે છે. તેમના લઘુ બંધુ શ્રી નરોત્તમદાસ ડાલેજનો અભ્યાસ કરી તેમના જ્યેષ્ઠબંધુના કાપડના ધંધામાં ભાવનગરમાં જોડાયા. ઘણો વિકાસ કર્યો ફળવણીને ઉત્તેજન અને સહાય અર્થે તેમણે ઘણાઓને મદદ કરી છે. તેમના મિલનસાર સ્વભાવ અને ઉદાર દિલને લઈને વેપારીઓ, શિક્ષિતો, સાહિત્યકારો, સંગીતકારો વિશારદો, કલાકારો, ફળવણીકારો અને અનેક દેશનેતાઓ વગેરે સાથે તેમનો અંગત સંબંધ સારો હતો લોકો કહેતા કે તેમનામાં રાજ્યવંશી ગુણો અને લક્ષણો હતા. તેમનો જન્મ રાજ્યવંશી કુટુંબમાં થયો જોઈતો હતો. તેને બદલે વેપારી વણિક કુટુંબમાં થયો તે નવાઈ જેવું છે. ઉદાર હોય તેમણે સૌને આપ્યું છે. તેઓ આપીને ખુશ થતા ખવડાવીને રાજ થતા. તેમને ત્યાં રોજના પ કે રૂપ જમનારા કે મહેમાન હોયજ આગતાસ્વાગતા અને અતીથિસત્કાર એવો તેમના આખા કુટુંબની વિશિષ્ટતા છે. અને વારસાગત આ પરંપરા હજી જળવાઈ રહી છે.

સ્વ. ગાંધી મોતીલાલ ગગલ

પોતે મુળ ગોધાના વતની. પરંતુ ગોધાનો વેપાર ભાવનગરને લઈને લાંગતો ગયો એટલે પોતે ગોધા છોડીને ભાવનગર આવ્યા. સ્થિતિ સામાન્ય હતી અને કુટુંબ વસ્તારી હતું. છતાં સ્નેહી સંબંધીઓ પાડોશીઓ અને વેપારીઓ વગેરે એટલા સારા હતા કે તેમની સહાય અને સહકારથી પોતે સ્થિર થયા, નોકરી મેળવી અને સંતાનોને શિક્ષણ પણ આપી શક્યા. મોતીલાલમાં ઉદારતા, સેવાપરાયણતા, સાહસ અને મિલનસારપણાના એવા ગુણો હતા કે જેને લઈને વેપારીવર્ગમાં, પ્રજામાં, રાજ્યમાં અને અમલદારોમાં તેમનો માન મોભો અને પ્રતિષ્ઠા બહુ સારા હતા. ગમે તેનું નાનું મોટું ગમે તે કામ હોય તો તે જાતે જઈને કરતા. દુબકાળ, અનાવૃષ્ટિ, મોંઘવારી કે મુશ્કેલીના દરેક પ્રસંગે ફંડફાળો કરી પૈસા ઉઘરાવી તેનાથી અનાજ, કાપડ, દવા કે રોકડ મદદ બધાને આપતા. દુબકાળમાં મફત રસોડું પણ ખોલતા, આ બધા ફંડફાળામાં પોતાનો ફાળો સૌથી પહેલો નોંધે. પછી બીજા પાસે ફાળો

ભરાવવા જાય. આલું પરોપકારી જીવન અને આવી દાનવૃત્તિ માસિક રૂ. ૬૨.૫૦ ના પગારમાં કેમ પોસાય? એટલે શેઠની અનુમતિથી થોડો ઘણો રૂ નો વેપાર પણ ખીજના લાગમાં કરતા. લાવનગર રાજ્યની દરબાર બેંક સ્થાપવાનો દરબારશ્રીએ નિર્ણય કર્યો ત્યારે શ્રી મોતીલાલએ રૂ. ૫ લાખમાંથી રૂ. ૨ લાખના બેંક બોંડ વેપારીવર્ગમાંથી ભરાવી દીધા હતા અને બેંકમાં ઘણાય વેપારીઓના ખાતા ખોલાવી આપ્યા. આજે તેમના વંશમાં નાના મોટા સૌ કોઈ પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો સુખી, સંસ્કારી અને જનકલ્યાણની લાવનાવાળા મુંબઈમાં વસે છે. જેમાંના એક શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધીને ઘણા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ જાણે છે. આ બધું વાડીલાલની પુન્યાયી અને સુકૃત્યનું ફળ કહી શકાય.

શ્રી પ્રાણજીવન હરગોવિંદદાસ ગાંધી

લાવનગરમાં સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મ, મુશ્કેલીઓ વેડીને પણ ગ્રેજ્યુએટ થયાં. અભ્યાસ પૂરો કરી કાપડમાં નોકરીએ લાગ્યા. બુદ્ધિશાળી, ખંતીલા અને નિષ્ઠાવાન હોવાથી બે વર્ષમાં બધી જાતના કાપડના વેપારનો અનુભવ મેળવી લીધો તે પછી મુંબઈની એક સારી મીલના પોતે સેલ્સમેન બન્યા અને ઉત્તરોત્તર તેમાં ઘણીજ મોટી સિદ્ધિ હાંસલ કરી. માણસ ધ્રુવ સંકલ્પ કરે અને પૂર્ણ નિષ્ઠાથી કામ કરે તો કોઈપણ વસ્તુ સિદ્ધ કરી શકે છે. કોઈપણ સારું કામ કરવામાં હિંમત નથી, ક્રમે ક્રમે તેમણે શ્રીરામ મિલ્સ અને અન્ય મિલોમાં પોતાની શક્તિની પ્રતીતિ કરાવી મીલોના કામકાજ પછી સ્વતંત્રરીતે કાપડનો ધંધો શરૂ કર્યો. સારા પ્રમાણમાં તેને ખીલ્યો અને ધન તથા કીર્તિ મેળવ્યા તેમાં પણ લાગીદારોની મહેનત, આવડત અનુભવ અને નેજીનો હિસ્સો નાનો સુનો નથી. મુંબઈ અને અમદાવાદના અને વહીવટોની લાગીદારી અમુક વર્ષો સુધી સારી ચાલી શ્રી ગાંધી આજે ૭૪ વર્ષની ઉંમરે નિર્મળ અને નિવૃત્ત જીવન જીવી રહ્યાં છે.

શ્રી ખાન્તિલાલ લાલચંદ શાહ

તળાજના વતની પણ ધંધાર્થી મુંબઈમાં ઘણા વર્ષોથી વસવાટ કરી રહ્યા છે. ધંધાર્થીય સિદ્ધિ કરતાં તેમની ખીજ કોઈ વિશિષ્ટ નોંધ જો કાંઈપણ હોય તો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં તન-મન-ધન વિસારે મુજીને યંશસ્વી સેવા આપી રહ્યા છે. મુંબઈની ધોધારી જૈન જ્ઞાતિ, તળાજ તાલધ્વજ વિદ્યાર્થીગૃહ, મુંબઈના ગોડીજ જૈન સ્નાત્ર મંડળ, જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ, કૃષ્ણવિલાસ જૈન પાઠશાળા, મુંબઈનું શ્રી તળાજ નાગરિક મંડળ વિગેરે સંસ્થાઓના પ્રાણસમા છે. તળાજ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં ૩૫,૦૦૦ જેવી મોટી રકમનું મોડું દાન અપાયું છે.

શ્રી માધવજી મોરારજી

મહુવા પાસે બોડાના વતની ચાર અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ નાની ઉંમરથીજ વ્યાપારની કળા હસ્તગત કરી મુંબઈમાં જથ્થાબંધ સોપારીના વેપારીઓમાં તેમનું નામ પ્રથમ હરોળમાં ગણી શકાય છે. આ કુટુંબના શ્રી અંતુલાલએ તેમના વતન બોડામાં અને મહુવાની કુળવણીની સંસ્થાઓએ ઘણી રીતે પ્રસંગોપાત મોટી સખાવત કરી છે.

ઝવેરી પદમશી પ્રેમજીભાઈ

કચ્છ મુદ્રાના વતની અને મુંબઈના શણુના પ્રખિત વેપારી શ્રી ઝવેરીએ ૨૫ વર્ષ પહેલા સૌરાષ્ટ્રમાં જીર્ણોગ પ્રેસના કારખાના શરૂ કર્યાં. સાત ગુજરાતી અને એકાદ બે અંગ્રેજ સુધીનોજ અભ્યાસ પણ પોતાની દીર્ઘદ્રષ્ટિથી ધંધાને સારા પ્રમાણમાં વિકસાવ્યો. મીલનસાર સ્વભાવના હતા. નાનામાં નાના માણસ પ્રત્યે લાગણી અને હૃમદદર્દી બતાવતા હતા. સામાન્ય સ્થિતિમાંથી પોતાના સ્વબળે અને સારા પરિશ્રમ વડે આગળ વધ્યા હતા. નાનપણથી ખૂબજ હિંમત અને આત્મશ્રદ્ધા ધરાવતા હતા. પેઢીનું સુકાન સંભાળવાની સાથે સામાજિક કામોમાં પણ રસ લેતા હતા. પરદેશમાં તેમનું માન ધજુંજ હતું. એક લોકપ્રિય સન્નજન તરીકે વ્યાપારી આલમમાં સારી એવી છાપ જીવનના અંત સુધી રાખી હતી. તેમના વારસદારો બોટાદમાં જીનપ્રેસ ચલાવે છે.

શ્રી દલીચંદ લક્ષ્મીચંદ કોઠારી

સૌરાષ્ટ્રમાં આલાવાડના વતની અને ફક્ત ચાર અંગ્રેજ સુધીનોજ અભ્યાસ પણ વિચક્ષણ બુદ્ધિ અને વ્યાપારી કુતેહને લઈ મુંબઈમાં શરૂઆતમાં નોકરી દરમ્યાન થોડી મુશ્કેલીઓ વેડી શાંતિ અને ધૈર્યતા જીવવી કપરાદિવસો પસાર કર્યાં. મુંબઈમાં ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીમાં રહ્યાં પણ ત્યાં સ્ટેમ્પ ડ્યુટીએ તેમનું જીવન સુધાર્યું. સમાજનાં દારૂખાનામાં ત્રંબકલાલ કસ્તુરચંદની પેઢીમાં નોકરીએ રહ્યાં ત્યાંથી પણ બહુજ નજીવ કારણોસર નોકરી છોડી લોખંડ બજારમાં દલાલી શરૂ કરી. અમૃતલાલ પોપટલાલ એન્ડ સન્સના સહકારથી દલાલીના કામમાં યશ અને કીર્તિ પ્રાપ્ત થતા થયાં. ચિમનલાલ જાદવજીની તેમના પ્રત્યેની ભાવનાથી દારૂખાનામાં ૨૦૦૮ માં ભાગીદારીથી દુકાન શરૂ કરી. ૨૦૧૩માં રાજ્યપ્રેમી છુટા થયા. ત્રણ ભાઈઓના નામનો વહીવટ શરૂ રાખ્યો. કૌટુંબિક વ્યવહારિક જવાબદારીઓ પૂરી કરવામાં, ધાટકોપરના જૈન દેરાસરમાં, જૈન સમાજના જરૂરીયાતવાળા કુટુંબોને અનાજ, વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકોની સગવડતા કરી આપીને સંતોષ અનુભવે છે. સકળ સંઘની પ્રજ્ઞામાં આગળ વધવાની જવાબેશ ધરાવે છે.

શ્રી ચંદ્રકાન્ત વી. પરીખ

સૌરાષ્ટ્રના અમ્રણી ઉદ્યોગપતિઓમાં શ્રી પરીખ પ્રથમ હરોળના ગણાય છે. અમરેલીના પ્રવૃત્તિની છે. બીકામ સુધીનો તેમનો અભ્યાસ છે. ૧૯૩૬થી સ્ટીલના ધંધાની શરૂઆત કરી. મુંબઈ, કલકત્તા રાજકોટ વિગેરે સ્થળોએ તેની શાખાઓ નંખાયેલી છે. શ્રી પરીખ ધંધાના વિકાસર્થે ૧૯૬૭માં યુરોપનો પ્રવાસ ખેડ્યો છે. ૧૯૫૬થી ભાવનગરમાં પોતાના આ ધંધાની શરૂઆત કરી છે. જે વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયામાં સ્ટીલ ફાઉન્ડેશન નામે ચાલે છે. ગુજરાતભરમાં પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તેમનું આ સાહસ મોટું હોવાનું ગણાય છે. સામાજિક ક્ષેત્રે પણ શ્રી પરીખની સેવાઓ નોંધાયેલ છે. અમરેલીના બાલમંદિરમાં રૂ. ૫૦,૦૦૦નું દાન આપ્યું છે. જ્ઞાતિની બોર્ડિંગમાં અને જીવણીની અન્ય સંસ્થાઓને નાના મોટી રકમની મદદ કરી. સંતોષ અનુભવ્યો છે. ભાવનગરમાં સૌરાષ્ટ્ર ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના મેનેજીંગ કમિટીના સભ્ય છે. ઘણાજ બાહ્યેશ અને નિખાલસ વૃત્તિ ધરાવતા આ સન્નજન વ્યાપારી આલમનું ગૌરવ છે.

શ્રી જફરઅલી ફાજલભાઈ મરચન્ડ

સૌરાષ્ટ્રના કાશ્મીર ગણાતા મહુવામાં તેમનો જન્મ થયો જફરીયાત પૂરતી કુળવણી મેળવી નાની ઉંમરમાંથીજ ધંધાકીય ક્ષેત્રે ઝંપટાવ્યું. ઓઈલ મીલના ધંધામાં ઘણા વર્ષોથી પોતાની આપસુઝથી આગળ આવી ધંધાને સ્થિર કર્યો છે. ૨૬-૬-૬૬ના રોજ તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો પણ તેમના જીવન કાળ દરમિયાન સામાજિક સેવા પણ ભુલ્યા નથી મહુવાની નાની મોટી સામાજિક સંસ્થાઓને અને જ્ઞાતિનો બાળકોની કુળવણીમાં પ્રસંગોપાત આર્થિક સહાય આપીને એક સુંદર યાદ મૂકતા ગયા છે. તેમના પુત્રો પણ ઘણાજ પ્રેમી, માનવતાવાદી છે.

શ્રી શિવલાલ કાળીદાસ શાહ

ધ્રાંગધ્રાનાજ વતની જ ગુજરાતી સુધીનોજ અભ્યાસ નોકરી અર્થે મુંબઈ આવ્યા. દશ વર્ષ નોકરી કરીને પોતાની સ્વયંશક્તિથી દારૂખાનામાં શાહ એન્જ. કું. નામે લોખંડના ધંધાની શરૂઆત કરી કુદરતે ચારી આપી બે પૈસા પ્રાપ્ત કર્યા દાન ધર્મ અને સમાજ સેવાના કામોમાં પ્રસંગોપાત મદદ કરી રહ્યાં છે.

શ્રી છોટાલાલ રૂગનાથ હકાણી

પાલીતાણા એન્જ્યુકેશન સોસાયટીને જેમની પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન અને અન્યરીતે આર્થિક મદદ મળી છે, મુંબઈની લોખંડખજારમાં જેમનું નામ એક પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારી તરીકે છેલ્લા દશકામાં આગળ આવ્યું છે તે શ્રી છોટાલાલ હકાણી પાલીતાણાના વતની છે. ચાર અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ પણ પૂર્વના પૂણ્ય નાના પાયા ઉપર ધંધાની કરેલી શરૂઆતથી ધંધાનું સ્વરૂપ વટવૃક્ષ બન્યું ધન્ડીયન સ્ટીલ સપ્લાઈગનું સંચાલન કરે છે. ભાવનગર અને કલકત્તાની તેની શાખાઓ શરૂ કરી છે. ધાર્મિક પ્રસંગોમાં ગ્રંથદાનમાં મોખરે રહ્યા છે, નાના મોટા સામાજિક કામોમાં અને તેના ફંડફાળોમાં હંમેશા આગળજ હોય વિદ્યાર્થીઓને શાળાની ફી, પુસ્તકો અને જરૂરીઆતવાળાને ખાનગી મદદ આપીને પોતાની ફરજ બનાવ્યાનો સંતોષ અનુભવે છે.

શ્રી જીવનલાલ ગોરધનદાસ ગજ્જર

પોરબંદરના વતની અને ફક્ત ગુજરાતી ભણેલા પણ કલાકારીગરી લાઈનમાં ગુજરાતના ખ્યાતનામ કસબી તરીકે જાણીતા થયા છે. કુખીનેટ કક્ષાના પ્રધાનોથી માંડીને અનેક રાજમહારાજો અને શ્રીમતો તેમની કળા જોઈને તાજુબ થયા છે એટલુંજ નહિ ચંદ્રકો પણ પ્રાપ્ત કર્યા છે. તેમના મશીનરી એન્જ. વર્કશોપમાં નમૂના પ્રમાણેનું કામ થાય છે. હુંડીયામણ પણ બચે છે. સીમેન્ટ ફેક્ટરીને લગતી મશીનરી તેમજ પાર્ટ્સ, તેમાં વપરાતા મટીરીયલ્સ, હેન્ડલીંગ ઇક્વિપમેન્ટ વિગેરે બનાવાય છે. આખો દેશ ફર્યા છે. ખૂબજ અનુભવ મેળવ્યો છે. પોરબંદરની રોટરી ક્લબ, એમ્બર ઓફ કોમર્સ, એન્જ. એર્ગેનાઈઝેશન વિગેરે સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. એશિયા-ભરમાં સૌ પ્રથમ રોટલી વણવાનું મશીન એમણે બનાવ્યું. પોતાની હૈયાઉકલતથી નવી શોધખોળ કરી રહ્યા છે.

શ્રી જગજીવન કેશવજી દોશી

તળાજી પાસે દાઠાના વતની છ ગુજરાતીનોજ અભ્યાસ ધંધાથે' મુંબઈ ગયા. રા. ૧૫ ના પગારની નોકરીથી જીવનની શરૂઆત કરી. સખ્ત પરિશ્રમ અને અખૂટ શ્રદ્ધાએ ૧૯૬૧માં લાગી-દારીમાં સોપારીની દુકાન શરૂ કરી ૨૦૦૦ માં લાગીદારીમાંથી છુટા થયા અને ૨૦૦૩માં ચિમનલાલ જગજીવનને નામે દુકાન શરૂ કરી. ધંધામાં બે પૈસા કમાયા અને છુટે હાથે દાન ધર્મમાં એ સંપત્તિનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો. દાઠાની હોસ્પિટલમાં, તળાજીની વિદ્યાર્થી બોર્ડિંગમાં, કદમ્બગિરિ અને પંચગિતિમાં મેરશિપ્પર બંધાવવા અર્થે સારા એવું દાન કર્યું છે. મીકું અને રોટલો ખાવો પણ કોઈની મદદ ન લેવી એવી એક આત્મશ્રદ્ધાએ, પોતાના સ્વબળેજ ધન દોલત અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કર્યા. પાલીતાણાની દરેક ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેમનું દાન ગૂંજતું રહ્યું છે. પુત્રોને સારી કેળવણી આપી છે.

શ્રી લીમજી રૂગનાથ મહેતા

અમરેલી પાસે નાના આંકડીયાના વતની છે. ખેતીનો વ્યવસાય કરતા સાધારણ કુટુંબમાં જન્મ થયો. ૧૯૬૮માં દુધકાળ પડ્યો ખેતી વેચી નાખવી પડી અને નોકરી અર્થે મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું થોડા સમય દુકા પગારમાં નોકરી કરી પણ છેવટે નોકરી છોડીને રંગનોવ્યાપાર શરૂ કર્યો. સારીએવી આવક થઈ લાગીદારીમાં ચાલતુ આ કામ સમયજતા એ પણ છોડ્યું અને કાપડની મીલ શરૂ કરી એ પણ વેચી. ધંધામાં બે પૈસા કમાયા મેળવેલી એ સંપત્તિનો ઉપયોગ અમરેલીમાં હાઈસ્કૂલ માટે, સર હરકીસન હોસ્પિટલમાં જીયરી હોસ્પિટલમાં અને નાના આંકડીયામાં શાળા માટે અને ચારે તરફ નાની મોટી સંસ્થાઓમાં દાન આપ્યું છે, અત્યારે આર્ટ્સીલ્કના મોટા વ્યાપારી છે. લાવનગરમાં વેલોઇન્ડસ્ટ્રીઝમાં પાર્ટનર છે. કપોળ જ્ઞાતિની નાની મોટી કમિટીઓમાં સારા એવું સ્થાન ધરાવે છે. સાહસિક વૃત્તિ, સ્વયં પુરૂષાર્થ હૈયા ઉકેલ અને ધર્મરતી કૃપાથી આગળ વધ્યા છે.

શ્રી રતીલાલ છગનલાલ ગાંધી

તળાજી પાસેના ખંદેરાના અને પંચીથી મહુવાના વતની બનેલા શ્રી રતીલાલભાઈએ આઠ ધોરણ સુધીનોજ અભ્યાસ કર્યો છે. નાનપણમાં માતા પિતા ગુજરીગયા. આવી પડેલી કૌટુંબિક જવાબદારી ઓએ જીવન ને વધુ જગૃત કર્યું. ૧૯૩૯માં મુંબઈમાં આગમન થયું અને દારૂખાનામાંજ એમ ઇસ્માઈલજી અબ્દુલહુસેનમાં નોકરીથી જીવનની શરૂઆત કરી લોખંડીની આ લાઇનમાં જ્ઞાન અને અનુભવ મળતા ૧૯૪૨થી આર. રાયચંદને નામે સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો અને કુદરતે ચારી આપી ધંધાનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થયો સ્થિરતા સંકળાયેલ છે. મહુવા યશોવૃદ્ધિ જૈન બાલાશ્રમના ટ્રસ્ટી તરીકે, મુંબઈમાં મહુવા યુવક સમાજના ઉપપ્રમુખ તરીકે, દારૂખાના આયર્ન મરચન્ટ એસોસિએશનના ડાયરેક્ટર તરીકે સેવા આપીને સૌના પ્રીતિપત્ર બન્યા છે. વતનની કોઈપણ સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનો પ્રોત્સાહક સહકાર અને સહાનુભૂતિ હંમેશા મળતા રહ્યાં છે.

શ્રી નાગરદાસ મુળજીભાઈ દેસાઈ

કાઠિયાવાડ એ દાનવીર નરરત્નોની ખાણ છે. જ્યાં જ્યાં નજર કરો ત્યાં ત્યાં માનવતાપ્રેમી પરગળુ માણસોના દર્શન થતાજ રહ્યાં છે. બોટાદ પાસે ઝમરાળાના વતની શ્રી નાગરદાસભાઈએ આજથી ૪૦ વર્ષ પહેલાં શ. ૨૦,૦૦૦ એક ધર્મશાળા બનાવવા. ૩,૫૦૦ પારેવાની છત્રી બનાવવા, રામજી મંદિર અને હોસ્પિટલ, તથા અન્ય ગામોના કામોમાં સુદર ફાળો આપીને લોકસેવાની યશ-કલગી પ્રાપ્ત કરી. ચોરાના બિહોદ્ધારમાં, ત્યાંની એક વાવના બાંધકામોમાં, કપોળ શાંતિના પ્રસંગોમાં આ કુટુંબે ઉદારતા બક્ષી છે, આ બધા કામોમાં તેમના ભાઈઓ છોટાલાલ મુળજી, કલ્યાણજી મુળજી વિગેરેનો પણ હિસ્સો જરાય ઓછો નથી.

શ્રી ચંપકલાલ નાગરદાસ દેસાઈ

પિતાના પરોપકારીવૃત્તિના સંસ્કારો તેમનામાં પણ ઉતર્યા ઘણા વર્ષોથી ધંધાર્થે મુંબઈમાં વસવાટ હોવા છતાં માતૃભુમિ પ્રત્યે ત્રણ ચૂકવવાનું ભૂલ્યા નથી પિતાશ્રીને નામે ઝમરાળાના દવાખાનામાં શ. ૫,૦૦૦ નું દાન, હનુમાનજીના મંદિરમાં ત્રણે ભાઈઓ તરફથી ૧,૦૦૦ નું દાન, નર્મદા-બેન ચંપકલાલ દેસાઈના સ્મરણાર્થે જીથરી હોસ્પિટલમાં ૫,૦૦૧ નું દાન, હોસ્પિટલમાં ચાર પથારી અને બે રૂમ માટે માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે શ. ૧,૪૦૦ નું દાન, પ્રાથમિકશાળામાં એક રૂમ માટે પોતાના તરફથી દાન, બોટાદ કોલેજ માટે શ. ૫૦૧ ધોળકા કપોળ બોર્ડિંગમાં માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે શ. ૨,૫૦૦ આ ઉપરાંત અનેક નાના મોટા ફંડ ફાળામાં ઉદાર સખાવત કરી છે.

શ્રી કાન્તિલાલ જગજીવનદાસ

દામનગરના વતની છે. ત્રણ અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ ઓઈલમીલના વારસાગત ધંધામાં બચપણથીજ જોડાઈ ગયા. તે વખતે ધંધાની સ્થિતિ સાધારણ પણ સાહસ અને શ્રદ્ધાથી અને હેયા ઉકલતથી ધંધો ટકાવી રાખ્યો અને તેને લઈને ધંધામાં પ્રગતિ થતી રહી.

સૌરાષ્ટ્રમાં દાનગંજાના જે ઝરણાઓ વહેતા રહ્યાં તેમાં શ્રી કાન્તિભાઈનો પણ હિસ્સો છે. દામનગરથી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં, સ્થાનિક જૈન ઉપાશ્રયમાં, અને અન્ય નાના મોટા પ્રસંગોએ જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે જરૂરત ઉભી થઈ છે ત્યારે આ કુટુંબ ધર્મભાવના અને સંસ્કારોથી રંગાયેલું છે. પોતાને કાંઈ વ્યસન નથી. સંયુક્ત કુટુંબ તરીકે આ પંથકમાં સારી ખ્યાતિ પામ્યું છે.

શ્રી દ્વારકાદાસ મુળજીભાઈ પારેખ

અમરેલીના વતની છે. સાધારણ અભ્યાસ દામનગરમાં ઘણા વર્ષોથી સ્થિર થયાં છે. ઓઈલ મીલ, તેલખીયા અનાજ વિગેરેનો વેપાર કરે છે. ગામના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાન તરીકે અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ પડતો રસ લીધો છે. સમાજ સેવાની દ્રષ્ટિ નજર સમક્ષ રાખી નિઃસ્વયંચાલિતમાં પણ રસ લેતા રહીને હાઇસ્કુલ, કન્યાશાળા, દવાખાનું, વિગેરે ઉભા કરવામાં આગળ ચાલીને કામ કર્યું છે.

જ્યાં જરૂર પડી છે ત્યાં પોતે પણ આર્થિક મદદની પહેલ કરી છે. કશા પણ ભેદભાવ વગર ગામા-યત કામોને બળ મળે તે સારું તેમના નિષ્કાલ્યા પ્રયાસો પ્રશંસા માગી હ્યે છે. દામનગર અને અમરેલી જિલ્લાના અગ્રણી વ્યાપારીઓમાં તેમની ગણના થાય છે.

શ્રી હીરાલાલ હરીલાલ ગાંધી

સાધુ સંતોની સેવા અને પૂરી ધર્મભાવનાથી રંગાયેલા ઉનાપંથકના વિકાસ કાર્યોના પ્રણેતા શ્રી હીરાલાલભાઈ ગાંધી ૧૪ વર્ષની ઉંમરે નોકરી અર્થે મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું. પેપર અને સ્ટેશનરી લાંબનમાં નોકરીથી સારો એવો અનુવલ મેળવ્યો ૧૯૪૨થી પેપર મીલ્સની એજન્સીને સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો અને તેમાં બે પૈસા કમાયા. તેમના બનેલી ગીરધરલાલ નરોત્તમદાસ ગોરડીયા પાસેથી મોટી રકમોના દાન મેળવી આપીને ઘણી મોટી સેવા બજાવી છે. જાફરાબાદમાં હોસ્પિટલ, નવાબપુરમાં ધર્મદાનું દવાખાનું, ટી. બી. હોસ્પિટલ, દેલવાડાની હાઈસ્કુલ અને છેલ્લે ઉનામાં ગુરૂમંદિરની સ્થાપના એ બધું તેમને આભારી છે. ખાવા પીવાનો કે હરવા ફરવાનો શોખ નથી. સ્વામિ સમર્થના તેઓ અનન્ય ઉપાસક છે, મુંબઈમાં પોતાના નિવાસસ્થાનને પણ ગુરૂમંદિર તરીકે સ્થાપ્યું છે. આની પાછળનો ઉદ્દેશ લોકોની ગુરૂ પ્રત્યેની ભાવના જાગૃત કરવાનો તથા નિસ્વાર્થ ભાવે લોકોના દુઃખદર્દો ઓછા કરવાનો છે, તેમને ત્યાં કોઈપણ માણસ ન્યાતબતના ભેદભાવ સિવાય શ્રી ગુરૂશ્રીની પાદુકાઓનું અને ચિત્રોનું દર્શન કરી શકે છે. રાષ્ટ્રિયતાઓ સાથે તેમના સારા સંબંધો છે. ખુબજ ધર્મપ્રેમી સજ્જન છે તેવાજ તેમના ધર્મ પતિન પણ સૌમ્ય મૂર્તિ છે.

શ્રી ખીમજીભાઈ નાનજીભાઈ મહેતા

સૌરાષ્ટ્રના અગ્રણી ઉદ્યાગપતિઓમાં શ્રી ખીમજીભાઈ મહેતાને પ્રથમ હરોળમાં મૂકી શકાય. પોરબંદર પાસેનું રાણાવાવ એમનું જન્મસ્થાન સાહસિક પિતાના સંસ્કારો પણ તેમનામાં ભારેભાર ઉતર્યા. પિતાશ્રીએ ઉભી કરેલી ઔદ્યોગિક વિકાસ અને દાનગંગાની પગદંડીને પોતે પણ અનુસરતા રહ્યાં. ૧૦ વર્ષની નાની વયથીજ ધંધાકીય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું ઘણા વર્ષ પૂર્વ આફ્રિકામાં ગાળ્યા. પોરબંદર એમ્બર ઓફ કોમર્સના અધિષ્ઠાતા ૧,૦૦૦ ટનનું સીમેન્ટ પ્રોડક્શન કરતી રાણાવાવની સીમેન્ટ ફેક્ટરીના સંચાલક, ગુજરાત એક્સપોર્ટના વિકાસ માટે ગુજરાત ગવર્નમેન્ટમાં સીમેન્ટ એસો-સીએશનના વાઈસ પ્રેસીડેન્ટ, પોરબંદરની રોટરી ક્લબ, આર્થિકન્યા ગુરૂકુળમાં ટ્રસ્ટી વિગેરે અનેક સંસ્થાઓના પ્રાણ છે. સરસ્વતીબહેન પણ સ્થાનિક મહિલા પ્રવૃત્તિના અગ્રણી કાર્યકર છે. શ્રી ખીમજીભાઈની સાદાઈ અચંબો પમાડે તેવી છે. તેમને ત્યાં ખુબ સમૃદ્ધિની છાંયો ઉડતી હોવા છતાં માત્ર સાત્તીક ખોરાક સિવાય ઘણા વર્ષોથી કશું પણ લેતા નથી. ભવિષ્યમાં સોડાએશ-પેટ્રો-કેમીકલ્સના ધંધામાં જવા વિચારે છે.

શ્રી ઇચ્છાશંકર પ્રભાશંકર રાવળ

રાજકોટના વતની છે. મેટ્રીકથી આગળ ગયા નથી સાધારણ સ્થિતિમાંથી પોતાના પુરુષાર્થના બળે અને ઈશ્વરની કૃપાથી અગરળતીના ધંધામાં પ્રગતિનો વિક્રમ નોંધાવ્યો છે. દારકાથી ઇમ્ફાલ સુધી અને શ્રીનગરથી કોચીન સુધી આખા હિન્દુસ્તાનમાં તેમનો માલ પહોંચે છે. તેમના વ્યવસ્થા શક્તિ, ચીવટ અને ખર્ચ દાદ માગી હ્યે તેવા છે.

શ્રી કાકુભાઈ કાળીદાસભાઈ રાડીયા

સૌરાષ્ટ્રના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે કામ કરતી વ્યક્તિઓની એવી કાંઈક વિશિષ્ટતા હોય છે જે ઉડીને આંખે વળગે. શ્રી કાકુભાઈની જીવનક્રિતાબના પાના ભાવી પેઢીને પ્રેરણારૂપ બને તેવા છે. પોરબંદર પાસેના અડવાણા ગામના વતની શિક્ષણ પણ પૂરું લીધા વગર સ્વબળે જ ઝંઝાવતોની વચ્ચે ધંધામાં અપલાવ્યું. ધંધાની શરૂઆત વડીલોએ કરેલી, પણ એ ધંધાને સમૃદ્ધ બનાવવામાં શ્રી કાકુભાઈની દીર્ઘકૃષ્ટિએ ખેર થયું. ૧૯૧૧માં આફ્રિકા ગયા. કાપડના ધંધામાં સારી એવી ખ્યાતિ પામ્યા. ઇસ્ટ આફ્રિકા લોહાણાના યાત્રિના પ્રમુખ તરીકે, કમ્પાલાની મ્યુનિસિપાલિટીમાં ચેરમેન તરીકે, સેન્ટ્રલ કાઉન્સિલ એસોસિએશનના ચેરમેન પદે, ઇન્ડિયન મરચન્ટ એસોસિએશન, યુગાન્ડા ફાઉન્ડેશન બ્લાકનું એસોસિએશનના મેમ્બર તરીકે, આફ્રિકાની અને પોરબંદરની અનેક સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળિત રહ્યા છે. તન-મન-ધનથી મદદ પણ કરતાં રહ્યા છે. પિતાશ્રીના નામે કન્યાશાળા, સસ્ત્રા શાકાહારી શાળાઓ, અને એવા અનેક સખાવતો તેમણે અર્પી છે. પ્રેક્ટીકલ લાઇફથી અંગ્રેજ શિક્ષણ, યુગાન્ડાની ભાષા ઉપર ઘણું જ સારો કાલુ ધરાવે છે. રાણા સાહેબના કાળ દરમ્યાન ઘણી જ પ્રવૃત્તિઓમાં મોખરે રહ્યાં હતાં. જાંદગીના ઘણા વર્ષો આફ્રિકામાં ગાળ્યા છે. ત્યાં વસતા ભારતીયોના સાક્ષી રાહમાર તરીકે ભારે મોટી પ્રતિષ્ઠા પામ્યા છે. ભારતની વ્યાપારી આલમના એક અગ્રણી તરીકે પ્રજા ઘણું જ મોટું સ્થાન મેળવ્યું છે.

શ્રી જયંતિલાલ પ્રાગજીભાઈ પારેખ

મહુવાના જાણીતા પારેખ કુટુંબમાં શ્રી પ્રાગજીભાઈ પારેખને ઘેર એમનો જન્મ સાધારણ અભ્યાસ કરી ધંધાથી મુખ્ય આવ્યા કાપડ લાઇનમાં ખુબ જ ટુંકા પગારમાં નોકરીની શરૂઆત કરી, ખંતથી કામ કરી સૌના હૃદય જીતી લીધા. ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધી મુળજી જેઠા માર્કેટની અગ્રગણ્ય પેઢીમાં ભાગીદારીમાં જોડાયા અને ઇ.સ. ૧૯૪૦થી સ્વતંત્ર ધંધાની શરૂઆત કરી, ઉપાર્જન કરેલ દ્રવ્યનો સંદુરપયોગ એમણે પોતાને હાથે જ કરવા માંડ્યો કાપડ બજારના મહાજનની સભ્ય તરીકે તેઓ વર્ષો સુધી રહ્યા હતા મહુવા કેળવણી સહાયક સમાજ દ્વારા મહુવામાં શૈક્ષણિક સંસ્થા ઉભી કરવામાં તેમનું સારું એવું દાન છે દશાશ્રીમાળી યાત્રિના વિકાસ પ્રત્યે એમની ઉંડી સહાનુભુતિ છે. છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી તેઓ તંત્ર, મન-ધનથી સક્રિય રસ લઇ રહ્યાં છે. શ્રી દસાશ્રીમાળી બોર્ડિંગ મહુવાની તેઓએ જુદા જુદા હોદ્દાઓ પર રહી અપૂર્વ સેવા કરી છે તદુપરાંત દશાશ્રીમાળી વણિક વેલ્ફેર સોસાયટીમાં તેઓ આગળ પડતા ભાગ લે છે.

ત્રિભુવનદાસ દુર્લાલજી પારેખ

ભાવનગરમાં ટી. સી. બ્રધર્સ નામની ખ્યાતનામ પેઢીના અગ્રણી શ્રી પંપુભાઈએ પોતાના ધંધાને વિસ્તારવામાં જોડેલો રસ લીધો છે એટલે જ રસ સામાજિક અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ લેતા રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્ર બ્રિટિશ એન્ડ કોમર્સની કારોબારી સમિતિના સભ્ય તેમજ પેટ્રોલ છે. ભાવનગર આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ મેરચન્ટ એસોસિએશનના પ્રમુખ છે. પેટ્રોલીયમ પ્રોડક્ટસના વેપાર સાથે ૩૫ વર્ષથી સંકળાયેલા છે. પાલીતાણા જૈન બાલાશ્રમને આર્થિક અને વહીવટી જે મદદ કરી છે તેની એ ઉદાર સેવાની નોંધ

લીધા વગર ચાલે તેમ નથી સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓને ઉત્તેજન આપવામાં તેઓ અને તેમના પુત્રશ્રી રમેશભાઈએ હરમેશા સક્રિય સહકાર આપ્યો છે. ઉનામાં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું. ૬૦ વર્ષથી ટી. સી. બ્રધર્સના નામની એકજ પેઢી ચાલે છે.

શ્રી હર્ષદરાય ત્રિભોવનદાસ ત્રિવેદી

મુળ ઉમરાળાના પણ ભાવનગરને ઘણા વર્ષોથી વતન બનાવ્યું છે. ટુંકી મુડીમાં ધંધાની શરૂઆત હાથવણાટ અને સુતરથી કરી, ક્રમે ક્રમે કાપડની લાઇનમાં પોતાની વ્યવહારકુશળતાને લઈ સફળતા હાંસલ કરતા રહ્યાં. ૧૯૪૪ માં ભાવનગરની રબ્બર ફેક્ટરી દ્વારા બે વરસમાં ફેનવાસ રબ્બર શુભનું સારૂ ઉત્પાદન કર્યું તેમાં પણ સારી એવી સફળતા મળી સાહસિક વૃત્તિ અને નિષ્ઠા વફાદારી એ ખાસ ગુણોને લઈ આ સિદ્ધિ હાંસલ કરી તેમની નમ્રતા મીઠાશ અને ગ્રાહકોની ચાહનાએ તેઓ આજે મહારાષ્ટ્ર ગુજરાતના ફુટવેરના ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ તરીકે ખ્યાતનામ બન્યા છે. જે તેમની સૌજન્યશિલ પ્રકૃતિને આભારી છે. તેમણે વતનમાં ઉભી કરેલી દેણુગીઓ પ્રશંસા અને દાદ માંગી લ્યે તેવા છે. મુંબઈ વસતા મિત્રો પાસેથી વતનની જરૂરીયાતો અને વિકાસ માટે મોટી રકમ મળતી રહી છે. જે તેમની પ્રેરણાને આભારી છે. નાની મોટી અનેક સંસ્થાઓને આર્થિક મદદ આપી છે.

શેઠશ્રી પરશુરામદાદા

“પરશુરામ દાદા” ના માનવંતા નામથી સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં જાણીતા એવા શીહોરની ધી ખોડીયાર પોટરી વર્ક્સ લી. ના આઘ સ્થાપક શેઠશ્રી પરશુરામ બળવંત ગણપુલેને કોણ નહિ જાણતું હોય? જન્મ મહારાષ્ટ્રમાં પરંતુ પોતાની કર્તવ્યભૂમી તરીકે ગુજરાતને અપનાવેલ છે, એવા “પરશુરામ દાદા” આજે ૯૦ વર્ષની વયે પણ યુવાનના જ્વેમ અને ઉત્સાહથી સતત કાર્યરત રહે છે.

વડોદરાના સ્વ. મહારાજ સયાજીવરાવ ગાયકવાડની પ્રેરણાથી ઇંટના નાના કારખાનાથી શરૂઆત કરી ધગશ અને એકાગ્રતાથી પ્રગતી કરી પશ્ચિમ હોંદમાં પ્રથમ મેંડલોર ટાઇલ્સનું કારખાનું ખીલીમોરામાં સને ૧૯૧૬માં સ્થાપ્યું. ત્યારબાદ સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા અને પરશુરામ પોટરી વર્ક્સ કું. લી. ની સ્થાપના કરી જે આજે મોરબી, થાન, વાંકાનેર તથા ધ્રાંગધ્રા વિગેરે સ્થળોએ વિશાળ વટવૃક્ષ જેમ વિસ્તરેલ છે. અને સારાયે ભારતમાં પોટરી ઉદ્યોગમાં મોખરાનું વિશીષ્ટ સ્થાન ભોગવે છે. ૧૯૪૬માં તેઓશ્રીએ શીહોરમાં ખોડીયાર પોટરી વર્ક્સ લી. તથા ધી શીહોર ઇલેક્ટ્રીસીટી વર્ક્સ લી. ની સ્થાપના કરી શીહોરનું આ ખોડીયાર પોટરી વર્ક્સ લી. તેના સેનીટરી વેલ્સ માટે સારાયે ભારતમાં મશહૂર હોઇ મોખરાનું સ્થાન ભોગવે છે. તાજેતરમાં જ ફ્રાન્સના મેસર્સ એસ્ટાબ્લીશમેન્ટ પોર્ચર સાથે વિદેશ સહયોગ કરી શીહોરના ધી ખોડીયાર પોટરી વર્ક્સ લી. નું મોટું વિસ્તૃતિકરણ તેઓશ્રીની કાળજીભરી દેખરેખ નીચે પાર પડ્યું છે. પરશુરામ દાદાએ તેમના કુશળ પ્રમાણીક અને કરકસરયુક્ત વહીવટથી ઔદ્યોગિક વહીવટમાં એક ઉદાહરણરૂપ આગવી છાપ પાડેલ છે. આજે તેઓશ્રી ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયેલ છે છતાં તેમના વિશાળ અનુભવનો લાભ દીર્ઘકાળ સુધી સૌને મળતો રહેશે એવી આશા રાખીએ.

શ્રી માસુમઅલીભાઈ મરચન્ડ

મહુવાના વતની શ્રી માસુમઅલીભાઈ સ્વભાવે સૌજન્યશીલ અને ઉદાર મનોવૃત્તિવાળા છે. ભાવનગર વેજીટેબલ પ્રોડક્ટસ લી. માં મુળ સ્થાપકોમાંના એક છે. ધંધાને સંગીન પાયા ઉપર મૂકવામાં તેમની વિચક્ષણુ બુદ્ધિને આભારી છે. મહુવા ભાવનગર અને ગોહિલવાડમાં અન્ય સ્થળે સાહિત્ય શિક્ષણ અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં દાનનો પ્રવાહ વહેવડાવતા રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આગેવાન ઉદ્યોગપતિ તરીકે ગણના થાય છે. અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

ચીમનલાલ હરીભાઈ શાહ

તેઓ નાનપણથી ધોધાને આગળ લાવવામાં ઉત્સાહ રાખી રહ્યા છે અને ધોધાના વતનીઓ જેઓ હાલ મુંબઈ રહે છે. તેઓ સર્વે ભેગા મળીને ધોધાનાં સામાજિક કાર્ય તથા પાણીની સગવડતા તેમજ સ્કુલ દવાખાનું વી. દરેક સગવડતા માટે ત્યાં ધોધાનિવાસી મિત્ર મંડળ તથા ધોધા પ્રગતિમંડળ મારફતે પ્રવૃત્તિ શરૂ છે. તેઓ તન મન તેમજ ધનથી પણ ધોધાનાં ઉત્કર્ષ માટે હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહે છે. ભાવનગરમાં ફીલીપ્સ કું. ના રેડીયો તેમજ લેમ્પની એજન્સી ધરાવે છે. તેમજ લોકોને હંમેશા વ્યાજબીભાવે વેચાણ કરે છે. તેમના હાથ નીચેના અનુકુળ સ્ટાફથી દરેકને હંમેશા સંતોષ રહે છે.

હીરાલાલ જુઠાલાલ શાહ ભાવનગર

મુંબઈમાં ગોધારી સમાજની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જેમની ભક્તિ આજ ઓપી ઉઠી છે. અને ઇન્સ્યુરન્સ જગતમાં જેમણે પોતાના વ્યક્તિત્વના દર્શન કરાવ્યા છે. તે હીરાલાલભાઈ ભાવનગરના વતની છે. ધાર્મિક અને સામાજિક ક્ષેત્રે મુંબઈની કેટલીયે સંસ્થાઓમાં છેલ્લા ૨૦ વરસોથી પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યા છે, ખાસ કરીને શ્રી અગાશી જૈન દેરાસર, શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ, શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ, શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળ, શ્રી જૈન ઉદ્યોગ ગૃહ શ્રી જૈન સેવા સંઘ, શ્રી ભારત જૈન મહા મંડળ વગેરે સંસ્થાઓમાં મહત્વના હોદ્દાઓ ઉપર રહી શ્રી હીરાભાઈ સેવાઓ આપતા રહ્યા છે.

શ્રી ચંદ્રકાન્ત હર્ષદરાય ત્રિવેદી

શ્રી બટુકભાઈને નામે જાણીતા થયેલા શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈનો જન્મ ભાવનગરમાં ખાનદાન કુટુંબમાં થયો. ઉમદા આદર્શો ધરાવતા આ નવયુવાને અભ્યાસ પડતો મૂકી રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં જોડાવાનું વધુ પસંદ કર્યું ૧૯૪૨-૪૩ ના અરસામાં પિતાશ્રીના કાપડના ધંધામાં બેઠા અને મેસર્સ એચ. ટી. ત્રિવેદીને નામે ધંધાની પ્રગતિ ચાલુ રાખી. આજસુધીમાં ધંધાને આબાદ રીતે વિકસાવ્યો છે.

આ કુટુંબની ખાસ વિશિષ્ટતા તો એ છે કે ધંધામાં બે પૈસા કમાયા તો વતન ઉમરાળામાં સંપ્રતિનો છુટો હાથે સદહિપયોગ કર્યો. દવાખાનું, બાલમંદિર અને એવા સાર્વજનિક કામોમાં સારી એવી રકમનું દાન આપ્યું. શ્રી ત્રિવેદીએ લગભગ આખા દેશનો પ્રવાસ કર્યો છે. યુરોપના કેટલાંએ

દેશોમાં ગયા છે. ભાવનગરની લાયન્સ ક્લબનાં આગેવાન કાર્યકર્તા છે. વ્યાપારી સમાજમાં તેમનાં માન અને મોહો સારા છે. ખૂબજ નિખાલસ અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ ચાલીને રસ લેવા દિલાવર વ્યક્તિ છે.

શ્રી પટેલ કરસનદાસ ખેચરદાસ

ભાવનગરના વતની છે. ફક્ત ચાર ગુજરાતીનોજ અભ્યાસ પણ માનવી પુરુષાર્થ અને પરિશ્રમ દ્વારા કેવી સિદ્ધિ હાંસલ કરી શકે છે તેનો આ નમૂનો છે. બાર-તેર વર્ષની ઉંમરે દાણુબજારમાં નોકરીથી જીવનની શરૂઆત કરી. સમય જતા ગીરધર દેવકરણ પટેલની ભાગીદારીમાં લાતીનો ધંધો શરૂ કર્યો. થોડો સમય રેલ્વે સ્લીપર સપ્લાયનું કામ શરૂ કર્યું. બે વર્ષ ક્રાન્ડેક્ટ લાઇનમાં જોડાયા. પાંત્રીશ વર્ષ પહેલાં તેમણે બંદરના ગોડાઉનો બાંધ્યા, આર. સી. સીનું કામ ભાવનગરમાં તેમના હાથે થયું. સૌરાષ્ટ્ર ભરમાં સૌ પ્રથમ ગઢડા (સ્વામિના) મંદિરની ફ્રેનેજ લાઇનનું કામ તેમના હાથે થયું. તે પછી સૌ પ્રથમ ભાવનગરમાં પોતાના ટેકનીકલ જ્ઞાન અને અનુભવને આધારે ફાઉન્ડ્રીની સ્થાપના કરી તેમાં પણ ચડતી પડતીના પ્રસંગો ઘણી વખત નિહાળ્યા તે પછી સીમેન્ટ પાઇપ પ્રોડક્શનનું શરૂ કર્યું. તેમાં એક ધારી પ્રગતિ થતી રહી જે તેમની હેયા ઉકલતને આભારી છે સ્વયંજેજ આગળ વધનાર આ સાહસિક આદમીનો સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રે પણ મૂલ્યવાન ફાળો રહ્યો છે. જ્ઞાતિના પ્રમુખ હતા. ગરીબોને દવાદાર, જ્ઞાતિના બાળકોને પૂરતી ડુંગવણી માટેના ઠેક સુધીના પ્રયત્નો હતા. ખેડૂતોને માટે રૂવા સહકારી સંસ્થાની સ્થાપના કરી. લીફ્ટ ધરીગેશનના કામને વેગ આપ્યો. ગુપ્તદાનમાં માનનારા હતા. શાંત અને મીઠાનસાર સ્વભાવના હતા. ધાર્મિક ક્ષેત્રે પણ તેમનો ફાળો અનન્ય અને અજોડ છે. તેમની ગેરહાજરીથી સમાજને ભારે ખોટ પડી છે. તેમણે ઉભી કરેલી ઔદ્યોગિક પેઢીનું સફળ સંચાલન તેમના સુપુત્ર શ્રી કાન્તિલાલભાઈ કરી રહ્યા છે. ઇન્ડીયન જુમ-પાઇપ જે માલ આખા સૌરાષ્ટ્રમાં જાય છે. પટેલ પાઇપ સીમેન્ટ પ્રોડક્ટસ એ એમણે સ્થાપેલી પેઢીનું નામ છે.

શ્રી માણેકજી ધનજીભાઈ

કચ્છ તેરા અબડાસાના વતની છે. વિદર્ભના જાહેર જીવનમાં સારી એવી નામના મેળવેલા અને રૂના ધંધામાં એક સૈકાથી પટેલ શ્રી ધનજી કાનજીભાઈના સુપુત્ર છે. ઉચ્ચ ડુંગવણી પ્રાપ્ત કરવાને સદ્ભાગી બન્યા છે હાલમાં પોરબંદરની જગદીશ ઓષલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝના જનરલ મેનેજરનો માનવતો હોદ્દો ભોગવી રહ્યા છે સારા પોરબંદરના સાંસ્કૃતિક વિકાસમાં પણ એટલોજ એમનો હિસ્સો દેખાય છે. પોરબંદરની રેટારી ક્લબમાં પ્રમુખ મંત્રીના હોદ્દાથી માંડીને અન્ય સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. મુંબઈની અનંતનાથજી જૈન દેરાસરના ટ્રસ્ટી તરીકે, શ્રી વિરજી લઘાભાઈ, ક. દ. ઓ જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ મુંબઈના ટ્રસ્ટી અને પ્રમુખ તરીકે, શ્રી ક. દ. ઓ શિક્ષણ પ્રસારક સમિતિના ટ્રસ્ટી તરીકે પ્રશંસનિય સેવા બજાવી છે. તેમના ધર્મપતિ પ્રભાવતીબેન જેઓ ઇનરવ્હીલ સંસ્થાના પ્રમુખ હતા. અને રોટરી ક્લબરલ સોસાયટીના પ્રમુખ રહ્યા છે. તેમનો પણ આ બધી સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં સારો એવો હિસ્સો છે.

શ્રી નૌનિતરાય સુનિલાલ ઝવેરી :—સુરત તરફના વતની અને મુંબઈમાં ઔદ્યોગિક જગતમાં પ્રથમ હરોળના ઉદ્યોગપતિ તરીકે મશહૂર બનેલા શ્રી ઝવેરી સોનગઢમાં આવેલી કાનજી સ્વામીની અધ્યાપનમંદિર સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે સુંદર સેવા આપી રહ્યા છે. અને સૌરાષ્ટ્રની ઘણી સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધીનોજ અભ્યાસ અને બહુ નાની વયમાં વ્યાપારમાં ‘અપલાવ્યુ’ તેજસ્વી શુદ્ધિ અને વિચક્ષણ દ્રષ્ટિને લઈ દુકા સમયમાં નામના મેળવી છે. આફ્રિકા અને યુરોપનો પ્રવાસ ખેડ્યો છે. હિન્દુસ્તાનમાં બધી જગ્યાએ ફર્યા છે મુંબઈમાં દિગમ્બર જૈન મુમુક્ષુ મંડળના વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરીકે, કાનનગર હાઉસીંગ સોસાયટી દાદરના પ્રમુખ તરીકે, જૈન સહકારી બેન્કના પ્રમુખ તરીકેની યશસ્વી સેવાઓ નોંધનીય છે. ધંધાકીય ક્ષેત્રે અમલગમેટડ ઇલેક્ટ્રીસીટી કું. ના ચેરમેન અને મેનેજીંગ એજન્ટના સીનીયર પાર્ટનર તરીકે, સુરત ઇલેક્ટ્રીસીટીમાં ડાયરેક્ટર તરીકે, ઇન્ડિયન મર્કેન્ટાઇલ ઇન્સ્યુરન્સ કું.માં ડાયરેક્ટર તરીકે, ફેડરેશન ઓફ ઇલેક્ટ્રીસીટી કું.માં મેનેજીંગ કમિટિના મેમ્બર તરીકે, ઇન્ડિયન મરચન્ટ એમ્બરમાં છેલ્લા વીસ વર્ષથી મેનેજીંગ કમિટિના મેમ્બર તરીકે, ૧૫ થી ૧૭ વર્ષ સુધી જી. પી. તરીકેનો માનવંતો હોદ્દો ભોગવી ચુક્યા છે. બીજી સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. સોનગઢમાં તેમનું સાફ એવું ડોનેશન અપાયું છે. ઘણી સંસ્થાઓને તેમણે આર્થિક હુક આપી છે. આખુએ કુટુંબ ખૂબજ સંસ્કારી છે.

શ્રી ભાલચંદ્ર જી. વ્યાસ :—ભાવનગરના વતની સામાન્ય અભ્યાસ પછી પોતાની દીર્ઘદ્રષ્ટિ અને ટેકનીકલ અનુભવને લઈ ઇલેક્ટ્રીસીટીના ધંધામાં યશસ્વી ડાન્ટ્રેક્ટર તરીકે સૌરાષ્ટ્રભરમાં સારી એવી નામના મેળવી છે. જાતઘડતર અને જાત અનુભવોથી પ્રમાણીકપણે નોકરીથી જીવનની શરૂઆત કરી, ૧૮ વર્ષના અનુભવે સ્વતંત્ર રીતે ધંધો શરૂ કર્યો અને ચીવટ તેમજ ખાંતથી કામની ગોઠવણો કરતા ગયાં. ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ થતી રહી. અત્યારે ગણનાપાત્ર મોટા કામો જેવા કે ભાવનગર મ્યુનિસિપાલિટીને ૧૫૦ ટા. પા. ના ત્રણ પંપો શેત્રુંજી સ્ટીમ માટે સપ્લાય કરી ફીટ કરી આપવાનું કામ, જિલ્લા પંચાયત અને એસ. ટી. બસ સ્ટેશનને ઇલેક્ટ્રીક વાયરીંગથી સુશોભીત કરવાનું કામ, તથા અગત્યના ઉદ્યોગો જેવા કે સ્ટીલ કાસ્ટ કોર્પોરેશન, વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, સૌરાષ્ટ્ર આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, ઉલ્હાસ ઓઈલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિગેરેના કામો કર્યા. આ બધા જગી ઉદ્યોગોના કામો તેમના એન્જીનીયરોના સંતોષ પ્રમાણે કરી આપવાથી ગ્રાહકોના સંતોષ સાથે આ કામોને લગતા અનુભવોમાં વધારો થયો. વધુ મોટા કામો રાખવાની ખ્યાલેશ ધરાવે છે. આ દિશામાં થયેલ પ્રગતિનો યશ તેઓ મેસર્સ શાહ તથા શ્રી રસિકભાઈ ના. શાહને આપે છે.

શ્રી દેવીદાસ નારણભાઈ પટેલ :—અમરેલી જિલ્લાના હાથીગઢના વતની અને ચાર અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ પછી પોતાની વિચક્ષણ શુદ્ધિ પ્રતિભા, હૈયા ઉકલત અને વારસાગત મળેલા ખાનદાનીના સંસ્કારને લઈ વેપારી સમાજમાં આગળ આવતાં રહ્યાં. સીંગતેલ, સીંગદાણાના જથ્થાબંધ વેપારમાં અને પ્રગતિશીલ ખેતીમાં એમને મુખ્યત્વે રસ રહેલો છે. અમરેલીમાં વીરજી શીવદાસ

એન્ડ સન્સની પેઢીના યશસ્વી સંચાલન સાથે પ્રસંગોપાત સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓમાં થઈ શકે તે મદદ કરતા હોય છે. શ્રી દેવીલાલ ખૂબજ ઉદારદીલના અને ગુલાબી વ્યક્તિ છે.

શ્રી હરીચંદ્ર મીઠાલાલ :—મુળ લાવનગરના વતની પાંચ ગુજરાતીનોજ અભ્યાસ તેર વર્ષની ઉંમરે મુંબઈમાં પગ મૂક્યો અને તુરંતજ આણંદજી ઝવેરની કાકાના નામની દુકાને અનુલવ મળવા લાગ્યો સમય જતાં પોતાના નામની એ દુકાન શરૂ રાખી પૂર્વના પૂણ્યયોગે એ પૈસા કમાયા ૧૮૮૨ની સાલમાં દેવગાણામાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી, ધોધારી સમાજના કાર્યક્રમોમાં અને જ્ઞાતિ હિતની પ્રવૃત્તિઓમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો ગુપ્ત દાનમાં ખાસ માનનારા છે, વત જપ અને તપશ્રય કરનારા છે. ધોધારી જૈન મિત્ર મંડળમાં ખજાનચી તરીકે અને કુળવણીક્ષેત્રે સારો એવો રસ હ્યે છે. દરવર્ષે દશેક હજાર રૂપિયા જેવી રકમ ગુપ્ત દાનમાં જરૂરીયાતવાળાઓને આપી ધ્યે છે. ધન્ય છે. એ જીવન.

શ્રી વિનયચંદ્ર ખીમચંદ શાહ :— કાળીયાકના વતની છે. ધંધાર્થે મુંબઈમાં વસવાટ કર્યો લોખંડના સ્પેરપાઈસના ધંધાની સાથે સામાજિક સેવાઓમાં મોખરે રહ્યા છે. ધોધારી જૈન મિત્ર મંડળના સેક્રેટરી અને ધોધારી જૈન સેવા સમાજના ચારેક વર્ષથી સભ્ય છે. લાવનગર કુળવણી મંડળ માં ચાલતા કામોમાં અવાર નવાર મદદરૂપ થાય છે. પુસ્તકો ફી વિગેરે અપાય છે. સામુહિક લગ્ન માટેની ખાસ યોજનાઓ હોય છે. કાળીયાક ના જૈન દેરાસરના જિજ્ઞૃહ્ષુધારના કામમાં અને અન્ય કુળવણીના કામોમાં આગળડતો ભાગ લઈ રહ્યા છે.

શ્રી લક્ષ્મીચંદ ભીમજી વિહલાણી :— અમરેલીના દાનવીરોમાં અને મહેરજીવનના અગ્રણીઓમાં શ્રી લક્ષ્મીદાસલાલ પ્રથમ પંકિતના ગણી શકાય, કુરજી માંધવજી એન્ડ કું. ના મુખ્ય પાર્ટનર છે, લોહાણા વિદ્યાર્થી જીવનમાં ટ્રસ્ટી અને વાઈસ પ્રેસીડેન્ટ તરીકે, એમ્બર એફ. કામર્સના પ્રમુખ તરીકે, કામાણી ફોરવર્ડ હાઇસ્કૂલ ટ્રસ્ટની કારોબારીના સભ્ય તરીકે, શુક બેન્ક પ્રવૃત્તિના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે, અમરેલી વિદ્યાસભાની કારોબારીના સભ્ય તરીકે, કોંગ્રેસ સંસ્થામાં એ. આઈ. સી. સી. ના સભ્ય તરીકે જિલ્લા કોંગ્રેસના માજી ખજાનચી તરીકે, શહેર સુધારામાં અગાઉ ઘણા વર્ષ સભ્ય તરીકે, ઇલેક્ટ્રીસીટી એડવાઈઝરી કમિટીના સભ્ય તરીકે, ગુજરાત રાજ્ય લઘુ ઉદ્યોગ મંડળની કારોબારીના સભ્ય તરીકે, ગુજરાત વેપારી મહામંડળ અમદાવાદ કારોબારીના સભ્ય તરીકે, નાગરીક સંઘ. બેન્કના ડાયરેક્ટર, લાયન્સ કલબના વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળ વખતે સેક્રેટરી તરીકે, અને અમરેલીમાં રોટરી કલબના આગેવાન કાર્યકર તરીકે યશસ્વી સેવા બજાવી છે.

શ્રી રામભાઈ વનમાળીલાઈ પટેલ :—ઔદ્યોગિક દિશામાં યુવાનોએ જે શરૂઆત કરી છે. તેમાં શ્રી રામભાઈની સાથે દામોદર બાલુભાઈ પટેલ પણ જોડાઈને સાથે મળી યુનિવર્સલ ક્વોલીટી ઈન્ડસ્ટ્રીઝની ૧૯૬૬ના નવેમ્બરમાં શરૂ કરી શરૂઆતમાં અનુલવ ન હોવાથી ખુબજ મુશ્કેલીઓ અને ધૂર્લેણ વચ્ચેથી પસાર થવું પડ્યું હતું. બહારની પાર્ટીઓનો પરિચય કરવા જતેજ જવું પડતું હતું. ધીરજ અને શાંતિ કુળવી આજ ધંધામાં અવિરત પ્રયાસો પછી કાર્દિક અંશે સરજતા થતી રહી છે.

શ્રી કમુરખંડ રાખતંડ શાહ :—જનમનગર તરફના વતની છે. મેટ્રીક સુધીનોજ અભ્યાસ વિદ્યાર્થી અવસ્થા દરમ્યાન સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ, લાયબ્રેરી, ગૌશાળા વિગેરેમાં રસ લીધો. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૫ સુધી કોચીન ખાતે એકસ્પોર્ટ ઇમ્પોર્ટની પેઢીનું સંચાલન કર્યું ત્યારબાદ ૧૯૬૫માં મુંબઈની પેઢીમાં મોટાભાઈનું એક્સીડન્ટથી અવસાન થતાં મુંબઈ આવવું પડ્યું અને મુંબઈ પેઢીનું સંચાલન કર્યું. દરમ્યાન ગુજરાતમાં કોઈક સ્થળે મીલ કરવાનો વિચાર આવતાં ભાવનગરમાં ૧૯૬૬માં કોપરાની મીલ શરૂ કરી. ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં ફક્ત કોપરેલ તેલનું ઉત્પાદન કરતી આ એકજ મીલ છે.

શ્રી ગૌતમલાલ ઠાકરશી મહેતા :—સૌરાષ્ટ્રના અગ્રણી વ્યાપારીઓમાં શ્રી ગૌતમભાઈનું સ્થાન મોખરે છે. રાજકોટના વતની પણ ઘણા વર્ષોથી ભાવનગરમાં સ્થિર થયા છે. ઇન્ટર આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ નાની વયથીજ સમાજસેવાના ખીજ રોપાયેલા દુબકાળના કપરા દિવસોમાં રાજકોટ સેવાસમાજ પ્વારા અનાજ વિગેરે ગરીબોને અપાતું ને સંઘની માનવતાવાદી પ્રવૃત્તિથી માંડીને આજ સુધીમાં જૂહી જૂહી રીતે અનેક સંસ્થાઓને સમયશક્તિના ભોગે મૂલ્યવાન સેવાઓ આપી રહ્યા છે. સ્થાનકવાસી જૈનસંઘની મેનેજિંગ કમિટિના મેમ્બર તરીકે, ગુજરાત રાજ્ય પોર્ટ એડવાઈઝરીબોર્ડના મેમ્બર, રેલવેસ્ટેશન કન્સલ્ટેશન કમિટિના મેમ્બર તરીકે, એલઈન્ડિયા સ્ટેટ પીપલ કોન્ફરન્સમાં કોષાધ્યક્ષ તરીકે યશસ્વી સેવા બજાવી છે. મુંબઈમાં ઘાટકોપરની જાહેરજીવનની પ્રજ્ઞાતમાં મોખરે હતા. કોંગ્રેસના મુખ્ય અનુયાયી છે. જિલ્લાકોંગ્રેસની બધીજ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનો સહકાર હોય છે.

શ્રી ભાણુજીભાઈ ઠક્કર :—ગીર ગઢડા નજીક ધોર ઝાડીની વચ્ચે નાનકડું ગામ દ્રોણ આવેલું છે. તે દ્રોણમાં જન્મેલું કારભાર અને મેળવેલી પટલાઈવાળા કુટુંબના મુખ્ય મોવડી પટેલ જનમહામદ શામજી, પિતા ગુજરી જતાં વિધવા માતા મોસાળ વાઘનગરમાં આવ્યા. માં દીકરાએ કાળી મજૂરી કરીને કપરા દહાડા પસાર કર્યા. સમય જતાં ઇશ્વરે સાનુકુળતા આપી નાની એવી હાટડીથી વેપાર શરૂ કર્યો. અને રિલ્ડિ સિલ્ડિને વર્ધા. પછીતો મેળવેલી એ સંપત્તિનો ક્યારેય અહંકાર આવ્યો નથી, ગામના દૂખે દૂખી અને સુખે સુખી બનીને રહેતા જરૂરિયાતવાળાને ત્યાં અનાજ દવા દારૂ પહોંચી જતાં, સારા નરસા પ્રસંગોએ એમણે ઘણાને આર્થિક મદદ ગ્રામ રીતે કરી છે. વાઘનગર ગામના પાલક પિતા હતા, એક સજ્જન વ્યાપારીજ તરીકેજ નહિ પણ દાનેશ્વરી ભાણુજી ઠક્કર તરીકે એ પંથકમાં આજેપણ લોકો તેમને યાદ કરે છે.

શ્રી શાહ સ્ટીલ કોર્પોરેશન :—ભાવનગરમાં શાહ સ્ટીલ કોર્પોરેશનને નામે જાણીતી પેઢીના ભાગીદારો છે. રમેશચંદ્ર અમૃતલાલ શાહ અને સુરેશચંદ્ર અમૃતલાલ શાહ ઇન્ટર સુધીનો બન્ને ભાઈઓએ અભ્યાસ કરીને ખીન અનુભવી વ્યક્તિ તરીકે છતાં પિતાના પ્રેતસાહક સહકાર અને પ્રેરણાથી સ્ટીલ ફર્નીચરનું ઉત્પાદન કરવાના કામમાં ખંત અને ઉત્સાહથી લાગી ગયા, આવરણો અને મુશ્કેલીઓ આવી પણ ધીરજથી કામ ચાલુ રાખ્યું. પોતાના સ્વ અનુભવો અને અખતરાઓના ભોગે નવી નવી ડીઝાઈનની અવનવી આકર્ષક બનાવીને આપે છે. માસિક રૂ. ૫૦,૦૦૦નું ઉત્પાદન ધરાવે છે. ગુજરાત તથા પર પ્રાંતમાં સરકારી અને ખીન સરકારી પાર્ટીઓમાં માલ સપ્લાય કરે છે જનતાને સસ્તામાં સસ્તુ, નાની જગ્યામાં ઘણોજ સમાવેશ થાય તેવું ફર્નીચર બનાવી પૂર પાડવાની ખવાહેશ રાખે છે.

શ્રી તુલસીદાસ હરિવલ્લભ પરીખ :—પોર્ટ ખાતામાં નોકરી સમય દરમ્યાન પૂરી નિષ્ઠાથી કામ કર્યું. સેવાપરાયણતા અને ફરજ પ્રત્યેની સતત જાગૃતિએ તેમણે સારી પ્રતિષ્ઠા ઉભી કરી હતી. તેમના સુપુત્ર પ્રમોદરાય હાલમાં કલીયર્ડિંગ, ફેરવર્ડિંગ શીર્ષિંગ એન્ડ ટ્રાન્સપોર્ટના એજન્ટ છે. પલ્લ-રાષ્ટ્રીય મીનરલ્સમાં ખાસ રસ ધરાવે છે. જીવનના ઉદ્યક્ષાળ વખતે અપ્રતિકુળ સંજોગો સામે ધૈર્યતાથી કામ લેવાની હૈયાઉક્લેષતથી ધંધામાં આગળ વધ્યા. આજે તેઓ પોતાના ક્ષેત્રમાં સારી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે.

શ્રી ડી. એ. મહેતા :—ચાર અંગ્રેજી સુધીનોજ અભ્યાસ પણ બદનમાં હામ બીડી એકમાત્ર શ્રદ્ધાને બળે જીવનમાં અનેક તડકા છાયા વચ્ચે નાની ઉંમરમાં ઘણુંજ અનુભવનું લાઘુ મેળવ્યું. કરી-યાણીના વ્યાપારમાં લાખો રૂપિયા કમાયા અને વાપર્યા પણ એટલાજ. મા-આપે દુનિયાભરની યાત્રા કરી. એવા ધન્ય પ્રસંગથી વિશેષ સારો પ્રસંગ શું હોઈ શકે? દુષ્કાળ વખતમાં એક સ્વયંસેવકની અદાથી લોકોને અનાજ પહોંચાડ્યું છે. કુદરતી આફતો વખતે શક્ય હોય ત્યાં મદદ કરી છે દેશાટન પણ એટલુંજ કર્યું. સાતિના કુશિલાને તિલાંજલી આપવા અને અન્ય સુધારાઓ માટે ઝુએશ ચલાવી છેવટે ભાવનગરમાં સ્થિર થયાં રેડીયા-સાયકલ સ્ટીલ ફર્નિચર વિગેરે વ્યાપાર ધંધામાં પડ્યા છે.

શ્રી કાન્તિભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ :—ભાવનગરમાં કૃષ્ણ ક્રા-ઓપરેટીવ હાઉસિંગ સોસાયટીના પ્રમુખ અને ભાવનગર મોટર ગુડ્ઝ એસોસિએશનના પ્રમુખ તરીકે જાણીતા થયેલ શ્રી કાન્તિભાઈએ કપરા સંજોગોમાં ટ્રાન્સપોર્ટના ધંધામાં અંપલાવ્યું. પોતાના પુરૂષાર્થથી ટુંકા સમયમાં ગુજરાતભરમાં પોતાની દશોક ઓફિસોનું સંચાલન કરી રહ્યા છે. અને બહોળો સ્ટોક ધરાવે છે. ભૂતકાળમાં વડોદરા સ્ટેટ ડાયર્સ એન્ડ પ્રિન્ટર્સ ફેક્ટરીના વડોદરાના મંત્રી પદે કામ કર્યું છે.

શ્રી વોરા રમણીકલાલ જમનાદાસ :—સિહોરના વતની છે. ચાર અંગ્રેજી સુધીનો અભ્યાસ-નાની ઉમરથી વ્યાપારમાં તમાકુના ધંધામાં અંપલાવ્યું. એકસો વર્ષથી વડોદરાએ સ્થાપેલી

વેલજી કેશવના નામની પેઢીનું બાવીશ વર્ષથી કુદરતની સાતુકુળતાએ સંચાલન કરીને એકધારી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે. ગુમદાનમાં માનનારા છે. ગરીબોને દવાદાર અને જરૂરીઆતની વસ્તુઓ અને ગાયોની સેવા કરવામાં ખાસ રસ ધરાવે છે. સિહોરમાં તેમની એકજ શાખા છે-ભવિષ્યમાં ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે આગળ વધવાની ખ્વાએશ ધરાવે છે.

શ્રી મોહનલાલ જવાભાઈ—નોલીના વતની છે. હાલમાં બોટાદમાં કુકડા જાપ પીવાની તમાકુ બનાવે છે. ૧૯૨૦ માં સ્થપાયેલ આ પ્રકારના ધંધામાં સૌરાષ્ટ્રમાં સૌ પ્રથમ આ પેઢી છે. પોતે દશાશ્રીમાળી જૈન સ્થાનકવાસી સાતિના ટ્રેજરર છે. ધંધામાં પણ તેમણે કેટલાંક સિદ્ધાંતો જીવ્યા છે. દેણું ન રાખવું, શક્ય હોય તેટલુંજ કરવું. માલમાં એકજ ટેસ્ટ રહે તે જોવું વિગેરે. બહોળો પરિવાર ધરાવે છે.

૪. શ્રી ત્રીભોવનદાસ મોનદાસ ભૂતા :—રાણુલા તરફના વતની અને કપોળ સાતિમાં તેમનો ઉછેર થયોપણ વર્ષોથી ધંધાથી મુબઈ પૂતા તરફ રહે છે. ભાવનગરમાં બી. ડી. શાહ ના નામની

પેઢીનો વહીવટ કરે છે. હકીકતે આ પેઢીનું સફળ સંચાલનશ્રી જેશંકર ત્રીકમજી દિક્ષિતને આભારી છે. ૧૯૩૨ થી આ પેઢીમાં સેલા આપવી શરૂ કરી તે પહેલા શિક્ષક તરીકેની કામગીરી કરેલી. મહેનત અને પુરુષાર્થથી પાંચ વર્ષમાં આ પેઢીને સફર પાયા ઉપર મૂકી દીધી પોતે એક અબજયા પ્રદેશમાં અહીં આવેલા પણ પોતાના મીલનસાર સ્વભાવથી અને સૌની સાથેની મિત્રાચારીથી ધંધામાં ધીમે ધીમે પ્રતિષ્ઠા ઉભી કરતાં ગયા. પોતાના વ્યવહારિક કામોમાં શેઠનો મુદ્દયવાન ફાળો છે. પોતે ગમે તે નિર્ણય લ્યે એ હંમેશા માન્ય રહ્યો છે. વેપારી આલમમાં શ્રી દિક્ષિતનું સારૂ માન છે.

શ્રી મગનલાલ લાલજીભાઈ :—જૂતકાળમાં જૂદા જૂદા કારખાનામાં કરેલી નોકરી બાદ પોતાના પ્રયત્નથી કામ કરવાની પ્રેરણાથી પ્રેસ રોડ ઉપર મશીનરી તથા સ્પેરપાર્ટ્સ બનાવવાનું કારખાનું અને ફાઉન્ડ્રી શ્રી મહાલક્ષ્મી આયર્ન એન્ડ બ્રાસ વર્ક્સને નામે શરૂ કર્યું. મુશ્કેલીઓ આવી પણ નિરાશ થયા વગર કામ ચાલુ રાખ્યું. પારસી ભીસ્તા પાસે આવેલ ગોરડ સ્મશાનને ફરીથી વ્યવસ્થિત રીતે શરૂ કરવા ફંડ એકઠું કરવાની કામગીરી હાથપર લીધી બજારંગ વ્યાયામ શાળાના પ્રમુખ છે. કૃષ્ણપરાવોડમાં પોતાના ઉદાર અને મીલનસાર સ્વભાવને કારણે ઘણીજ ચાહના મેળવી છે. છેલ્લા વીશવર્ષથી પોતાના સ્વબળેજ એકધારે પુરુષાર્થ ધંધામાં કર્યો છે. અને જે પ્રગતિમાં પરીણુઓ.

શ્રી હામોદર વાલજીભાઈ :—પાલીતાણા તરફના વતની છે. ગાંધીજીની ચળવળ વખતે કોલેજ છોડી અને કરેંજે યા મરેંજે માં લાગ લીધો. સમય જતા પિતાશ્રી જોડે મુંબઈમાં પોતાની ફ્લોરમીલમાં વખતોવખત જવાથી કામ કરવાની જૂદી જૂદી મશીનરીનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. પ્યોર ચણુની દાળમાંથી કલાકે ત્રણથી દશ ગુણી ઉત્તમ પ્રકારનું બેશન બનવા માટેની અદ્યતન મશીનરી બનાવનાર તરીકે મુંબઈમાં જાણીતા થયા. એન્જીનીયરીંગ-મેન્યુફેક્ચરીંગ ઓફ પલ્વરાઈઝર્સ એન્ડ એલાઇડ મશીનરીના અગ્રણી વ્યાપારી છે. જેસર હાઇસ્કુલમાં આ કુટુંબનું સારૂ એવું દાન અંકિત થયેલું છે.

શ્રી મહમદઅલી તુરમહમદ મરચન્ડ :—ભાવનગરના વતની છે. ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા અને અન્ય દેશોમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરવા સદલાગી બન્યા. ધંધાર્થે પણ પરદેશોમાં પ્રવાસ ખેડ્યો છે. ભાવનગરમાં સોહીલરાજ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ સફળ સંચાલન કરી રહ્યાં છે. તેમની સામાજિક સેવાઓ પણ નોંધનીય છે. રોટરી ક્લબના પ્રેસીડેન્ટ તરીકેના ભાવનગર મ્યુનિસિપાલીટીના મેમ્બર તરીકે અને ભાવનગર ઓર્થોડોક્સ મીલર્સ એસોસિએશનના પ્રમુખ તરીકે ઝળકતી કારકીર્દિ પસાર કરી છે. સૌને ઉપયોગી બની રહેનારા પ્રતિષ્ઠિત ઉદ્યોગપતિ તરીકે તેમની સારી એવી ગણના થાય છે.

શ્રી રમણીકલાલ કેશવલાલ શેઠ :—મહુવાની અનેકવિધ સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા અને મહુવાના જાહેરજીવનમાં એક અગ્રણી તરીકે સુંદર છાપ છે. શ્રી રમુભાઈ પ્રેસીડેન્ટ શ્રી મહુવા દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિ, વાઈસ પ્રેસી. ધી મહુવા એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ માર્કેટ કમીટી, મહુવા એમ્બર, કાર્યવાહી સમીતી : શ્રી મહુવા કેળવણી સહાયક સમાજ, મહુવા. બોર્ડ ઓફ ડીરેક્ટર, શ્રી મહુવા

ગૌરક્ષક સભા મેમ્બર : ધી પોર્ટ એડવાઇઝરી કમીટી ગુજરાત સ્ટેટ-મહુવા, પ્રેસીડન્ટ : મેમ્બર ઓફ કોમર્સ. ટ્રેઝરર : લાયન્સ કલબ ઓફ મહુવા. પ્રેસીડન્ટ, શ્રી ઓર્થલ મીલ્સ એસોસિએશન મહુવા. મેમ્બર, વર્કીંગ કમીટી : ધી લાવનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ ઓર્થલ મીલ્સ એસોસિએશન અને અન્ય સ્થળે સુંદર સેવા આપી રહ્યાં છે. મુ'બઈ ૧૬ વર્ષ રહીને દરેક ક્ષેત્રે મળેલ અનુભવોને લીધે પ્રગતિ કરવામાં ભાગ લઈએલ છે. ખૂબજ પરોપકારી વૃત્તિના પરગજુ આદમી છે.

શ્રી વનરાવન હરિલાલ મોદી :—તળાજના વતની અને ઘણા વર્ષોથી મુ'બઈમાં ધંધાથી વસવાટ કર્યો છે. કાપડની લાઈનમાં ધીમે ધીમે આગળ વધ્યા છે. ધર્મભાવના અને આધ્યાત્મિક વિચારોથી રંગાયેલા છે. ઓછુ બોલવું અને કર્તવ્યનિષ્ઠાથી પોતાની ફરજો બજાવે જવી એ એમનો મુદ્દાલેખ છે. વતનવાસીઓ અને વતનની સાંસ્કૃતિક, શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિમાં પણ પ્રસંગોપાત રસ લે છે. આગળ ચાલીને સમયશક્તિના ભોગે પણ અન્યનું કામ કરી આપવામાં સંતોષ અનુભવે છે. ખૂબજ ઉદારદીલના પરગજુ આદમી છે.

શ્રી સુરેન્દ્રસિંહજી વિજયસિંહજી ગોહેલ :—રાજવંશી કુટુંબના નખીરા અને છેલ્લા થોડા સમયથી સૌરાષ્ટ્રના અગ્રણી વ્યાપારી તરીકે સારી એવી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી સુરેન્દ્રસિંહજી ગોહેલ લક્ષ્મી તાલીમના બચપણથી શોખીન હતા. ૧૯૫૨ સુધી દહેરાનદુન ઈન્ડીયન આર્મીમાં સેવા આપી છે. નેશનલ ડાઈનેસની આ ઉચ્ચતમ તાલીમ ઉપરાંત સ્પોર્ટ્સની પ્રવૃત્તિઓમાં પણ હંમેશા મોખરે રહ્યાં છે. ધંધાકીય દ્રષ્ટિએ હાલમાં લાવનગરમાં **લક્ષ્મી ટ્રેડર્સ**ના નામે ઈલેક્ટ્રીકલ, વાયર્સ પમ્પીંગ સેટ વિગેરે આઈટમો સાથે ધંધાને વિકસાવ્યો છે. ગીરાસદાર સમાજની કારોબારીમાં સભ્ય છે. ગીરાસદાર સમાજમાં ધંધામાં બહુ ઓછા માણસોએ ઝંપલાવ્યું છે જ્યારે આ વ્યક્તિએ નવોજ રાહ અપનાવ્યો છે જે અભીનંદનને પાત્ર છે.

શ્રી રૂપલાલ આર. ભાટીયા :—પંજબ તરફના વતની. મેટ્રીક સુધીનું શિક્ષણ લઈ સત્તર વર્ષની નાની વયે અમદાવાદમાં સૌ પ્રથમ આગમન. વીશ વર્ષની વયે સ્ત્રીને લાઈનમાં નોકરીથી જીવનની શરૂઆત કરી. મેનેજર તરીકે યશસ્વી કામગીરી બજાવી, ૧૯૫૪માં લાવનગરમાં અને ૧૯૬૧માં અમરેલી રૂપમ ટોકીઝ શરૂ કર્યું. તેમની ધંધાકીય પ્રગતિ કરતાંએ સામાજિક સેવાઓમાં તેમનો મૂલ્યવાન ફાળો રહ્યો છે. સૌરાષ્ટ્ર મેમ્બર ઓફ કોમર્સના મેમ્બર છે, ગુજરાત સ્પોર્ટ્સ કલબના લાઈફ મેમ્બર છે, લાયન્સ ઇન્ટરનેશનલ કલબના મેમ્બર તરીકે, કૃષ્ણકુમાર મોતીબાગ કલબના સભ્ય તરીકે સારી એવી સેવા આપી છે. લાયન્સ કલબ મારફત ચાલતા દવાખાના કમિટીમાં મેમ્બર અને તેમનું દાન, અમદાવાદમાં પંજબ સેવા સમિતિમાં ભાટીયા ટ્રાસ્ટ્યુનિટના હિતાર્થે દાન, દેશના વિકટ પ્રસંગોએ તન-મન-ધનના ભોગે પણ સેવાઓ આપવાની હંમેશા તાલાવેલી. સ્વયંપુરુષાર્થથી આગળ વધેલા શ્રી રૂપલાલભાઈ માતા ખોડીયારના અનન્ય ભક્ત છે. ધર્મભાવનાથી પણ રંગાયેલા છે. તેમના પુત્રોએ વિશ્વની મુસાફરી કરી છે.

શ્રી નિર્મળકેતુ પુંડરીકરામ મહેતા :—ભાવનગરના વતની છે. સર્વોદય વિચારધારા છે. પત્રકારિત્વને ક્ષેત્રે ઘણા વર્ષોથી કામ કરે છે. ભાવનગર સમીસાંજ-લોકરાજની સ્થાપના કરી, ધર્મરાજ પાક્ષિક ચલાવે છે. ભાવનગરની ફેટલીક સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. સ્વયં-પુરુષાર્થથી આગળ વધનાર ઘણાજ મહેનતુ માણસ છે.

શ્રી ભદ્રવજ્રભાઈ નરસીભાઈ દવે :—મોટા ખુંટવડા તરફથી પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી કામ કરે છે. મહુવા તાલુકા સહ. મંડળીઓના મંત્રી, કેડરના પ્રમુખ તરીકે, સિંહોર સંપ્રદાય ઔદિચ્ય ઓડિંગ-મહુવાના પ્રમુખ તરીકે, ખુંટવડા શિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે અને એ વિભાગમાં સામાજિક કાર્યકર તરીકે ઘણા વર્ષોથી કામ કરતા આવ્યા છે.

શ્રી હસમુખરાય ટી. અજમેરા :—દામનગરના વતની છે. ઘણા વર્ષોથી દામનગરના સર-પંચપટે, દુષ્કાળ રાહત સમિતિ અને નિરણુકેન્દ્રોનું સંચાલન, તાલુકા પંચાયત, માર્કેટીંગ યાર્ડ, લેન્ડ મોર્ટગેજિંગ એન્ક, ટ્રા-ઓપરેટીવ એન્ક વિગેરે સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ ઉભી કરવામાં, ગામાયત કામોના વિકાસમાં, અને નાની મોટી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં મોખરે હોય છે.

શ્રી ખાલાભાઈ ભાણુભાઈ :—દેવળીયાના વતની છે. ઘણા વર્ષોથી પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે. પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે અને એ વિભાગમાં નાની મોટી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ પડતું મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમની સાથે શ્રી ચંદુભાઈ પંડિત સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી કામ કરી રહ્યાં છે. ઉત્સાહી યુવાન છે. મંડળીને સદ્દર પાયા ઉપર મૂકવામાં ઠીક જહેમત લીધી છે.

શ્રી રતીલાલ ખાટુસુરીયા :—પડવાના વતની છે. પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી રસ લઈ રહ્યાં છે. શિક્ષણ સમિતિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં, ધર્મશાળા અને ગામના અન્ય વિકાસ કામોમાં યથાશક્તિ ફાળો આપી રહ્યાં છે.

શ્રી લીખાભાઈ હીરાભાઈ :—ધર્મશીયાના વતની છે, પ્રગતિશીલ ખેડૂત છે, પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિના કાર્યકર છે. દુષ્કાળ રાહત સમિતિમાં, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં અને ગામના અન્ય નાના મોટા કામોમાં હમ્મેશા મોખરે હતાં છે.

શ્રી સરતાનજી આણંદજી :—વરતેજના વતની છે. પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી રસ લે છે. રાજપૂત સમાજના માનદમંત્રી, શિક્ષણ, ઓકટ્રોય, ફેરબ્રાઉઝ શોપ વિગેરે ક્ષેત્રે જૂદી જૂદી કામગીરી બજાવી છે. ખેતીવાડીમાં રસ ધરાવે છે.

સામાજિક કાર્યકરો

પટેલ ઉકાલાધ મુળજીભાઈ :—મોરબાના વતની છે. સત્યાગ્રહો વખતના જુના અડીખમ કાર્યકર છે. જિલ્લા સહ. બોર્ડના સભ્ય તરીકે, મોટર સરકારી મંડળીના સભ્ય તરીકે, અને ઘણા વર્ષોથી ખીનહરીક સરપંચ તરીકે ચુંટાતા આવ્યા છે. પંચાયત પ્રવૃત્તિ અને સરકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી સેવા છે.

શ્રી કલાભાઈ નારણભાઈ :—કમલેજના વતની છે—પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણાવર્ષોથી રસ લે છે જિલ્લા કોંગ્રેસમાં, સહ. બેન્કમાં, જિલ્લા અને તાલુકા પંચાયતમાં વિગેરે અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી આર. એલ. ગોહૈલ :—વરતેજના સામાજિક આગેવાન કાર્યકર છે સામાજિક, સહકારી અને પંચાયત પ્રવૃત્તિમાં ઘણાવર્ષોથી પડ્યા છે. સમાજ સુધારાના પ્રખર હીમાયતી છે, ભૂતકાળમાં જૂદે જૂદે ક્ષેત્રે ઘણી સેવાઓ આપી છે.

શ્રી બાબુભાઈ પોપટભાઈ પટેલ :—વાવેરાના વતની છે, રાજૂલા તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે, પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિને અંગે જૂદી જૂદી કમિટિઓમાં સભ્ય તરીકે કામગીરી કરી છે. તાલુકા ખરીદ વેચાણસંઘ, લેન્ડ મોર્ટગેજ બેન્ક, દુષ્કાળ રાહત સમિતિ, ગ્રામરક્ષક દળો વિગેરે અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી વીસાભાઈ મુળભાઈ :—બોરડાના વતની છે. પંચાયતના સરપંચપદે અને સહ. મંડળીના પ્રમુખપદે ઘણા વર્ષોથી ચુંટાતા આવ્યા છે, ગ્રામીણ સુધારણા પ્રગતિશીલ ખેતી, કોંગ્રેસ કામ, નાટ્યપ્રવૃત્તિનો શોખ, અને અન્ય સામાજિક કામોમાં મોખરે હોય છે.

શ્રી ભગવાનજી ભવાનભાઈ પટેલ :—સુલતાનપુરના વતની છે. વડીયા ઘણા વર્ષોથી સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે. ધાર્મિક સામાજિક અને પંચાયત પ્રવૃત્તિઓમાં કામ કર્યું છે. લોકસંસ્કૃતિના હિમાયતી છે. ખેતી મુખ્ય વ્યવસાય છે.

શ્રી શાંતિલાલ જે. મહેતા :—કુકાવાવના વતની છે, તાલુકા અને જિલ્લા લેવલે સહકારી પ્રવૃત્તિને અંગે જૂદી જૂદી કમિટિઓમાં અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. કોંગ્રેસ વિચારધારા ધરાવે છે. ઘણી પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી ધીરજલાલ કે. શાહ :—પરતાપરાના વતની છે, આગેવાન વેપારી છે. નાની વયથી પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે ગામાયત કામોમાં ખૂબજ રસ લે છે જિલ્લા વૃક્ષ ખરીદમાં પ્રથમ ઈનામ મેળવ્યું છે, પ્રગતિશીલ ખેતી અને ખેતીના નવા અખતરાઓ દ્વારા ગ્રામ પ્રજાને દોરવણી આપવામાં પહેલ કરીને પોતે મોખરે રહ્યાં છે.

શ્રી ખચુભાઈ ગોહેલ :—પીથલપુરના વતની છે. શક્તિમંડળના આદ્યપ્રમુખ, પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી રસ લે છે. ખેતી અને કોન્ટ્રેક્ટ લાઈનમાં પણ જોડાયા છે. ગોપનાથ ટ્રસ્ટમાં અને રાજપૂત સમાજની સંસ્થા સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી સવજીભાઈ પાંચાણી :—જાત્રાડીના વતની છે. કુંડલા ગ્રામ સેવક મંડળના સંઘન ક્ષેત્રમાં, કામ કર્યું છે. ૧૯૬૦ થી મહુવામાં સહકારીક્ષેત્રે વિવિધ કામગીરી કરી રહ્યા છે. ખાદી ગ્રામઘોગનો પ્રચાર અને ગ્રામસહકાર આયોજનમાં વધુ રસ ધરાવે છે.

શ્રી વિજયકુમાર પ્રભુદાસ સંઘવી :—તરેડના યુવાન કાર્યકર છે. પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં નાની ઉંમરથી પડ્યા છે. ગામાયત કામોમાં રસ લઈને ઘણા વિકાસના કામો પુરો કરાવ્યા છે.

શ્રી સવજીભાઈ ઠાકરશીભાઈ :—લાણવડના વતની છે. રાજકીય, સામાજિક તેમજ સહકારને ક્ષેત્રે જિલ્લા, તાલુકા સંઘમાં સભ્ય, તાલુકા પંચાયતમાં સભ્ય, અને ખેડૂત સમાજના ઉત્કર્ષ માટે ઘણા વર્ષોથી સેવા આપી રહ્યા છે.

શ્રી નર્મદાશંકર જોષી :—ઉમરીયાના વતની છે. જાણીતા એડવોકેટ છે. ગ્રામસુધારણા, સહકારી જીવકેમ્પો, શૈક્ષણિક વર્ગો વિગેરેમાં જીવજ રસ લે છે. પંચાયત પ્રવૃત્તિના આગેવાન કાર્યકર છે. ગ્રામ્ય જીવન તરફ ખચપણથી જ આકર્ષણ હતું. શહેરીજીવનનો મોહ છોડીને ગ્રામપ્રજા સાથે એકરૂપ બન્યા છે.

શ્રી અંબાશંકર જોષી :—પાળીયાદમાં પંચાયત પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી પડ્યા છે. ગીરાસદારી ઘરખેડના સવાલોમાં, બ્રાહ્મણશાતિના કામકાજમાં, અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક અને ખીજ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં મોખરે હોય છે.

શ્રી બાલાશંકર ત્રિવેદી :—પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ઘણા વર્ષોથી કામગીરી કરે છે. ગ્રામપંચાયતમાં તેમની પ્રતિષ્ઠિત સારી છે. મીલનસાર સ્વભાવના અને સૌને ઉપયોગી બનનારા અને સર્વોદય વિચારધારા ધરાવનારા શ્રી ત્રિવેદી ઉજ્જવળ કારકીર્દિ સાથે આગળ ધપી રહ્યાં છે.

શ્રી રમણિકલાલ, કે. શાહ :—પાલીતાણા હાઇસ્કૂલમાં મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કરી હાલ તેઓ સહકારી પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈને પાલીતાણાની વણકર સહકારી મંડળી તથા ડા. એ. હાઉસીંગ સોસાયટીમાં કામ કરી રહ્યા છે. આ સિવાય તેઓ સામાજિક ક્ષેત્રે પણ કામ કરે છે. તેઓ નિષ્ઠાવાળા અને નવયુવાન-કર્મકર છે. પોતાનું સોંપાયેલ દરેક કાર્ય ચીવટપૂર્વક કરવામાં માને છે.

શ્રી મોહનલાલ મુળજીભાઈ :—પાણીઆના વતની છે. અમરેલી તાલુકા પંચાયતમાં પ્રમુખ ઉપપ્રમુખ તરીકે, ખેતીવાડી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, તાલુકા ગ્રામ રક્ષકદળના માનદ અધિકારી તરીકે, પાણીયા સહ. મંડળીના પ્રમુખ તરીકે જૂતકાળમાં જાણીતા સંઘનક્ષેત્ર યોજના સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા ઔદ્યોગિક સંઘમાં ઉપપ્રમુખ તરીકે વિગેરે ઘણી સામાજિક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી વીરજીભાઈ ધરમસીભાઈ પટેલ :—ઘણા વર્ષોથી જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો, બરોડા રાજ્યની પ્રાંત પંચાયતમાં, અને પછી જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં સભ્ય તરીકે ૧૯૫૬ સુધી ગ્રામપંચાયત કેળવણી મંડળના પ્રમુખ તરીકે, પુસ્તકાલયના પ્રમુખ તરીકે, ચલાલા સહકારી મંડળના પ્રમુખ તરીકે અને જિલ્લા લેવલની સપ્લાય કમિટિમાં કામ કર્યું આગેવાન ટ્રેનિંગ છે. રચનાત્મક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલા છે. ૬૪માં સરકારે જે. પી. નો હક્કાબ આપ્યો છે. ધારી તાલુકા પંચાયતના ઉપપ્રમુખ તરીકે ખેતીવાડી ઉત્પાદન બજાર સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, જાહેર જીવનમાં ઘણા વર્ષોથી કામ કરે છે.

શ્રી છેલશંકર શુક્લ :—ગઢડામાં જાહેર કાર્યકર તરીકે ઘણા વર્ષોથી કામ કરી રહ્યાં છે. ગ્રામ સેવામંડળ કુંડલામાં નેસડીમાં સહકારી પ્રવૃત્તિ, ૫૧-૫૨ના દુષ્કાળ વખતે ગામડાઓનો સંપર્ક અને એ પછી ગઢડા ગ્રામોદ્યોગ મંદિરના સંચાલક તરીકે યથસ્વી સેવા આપી રહ્યાં છે. દુષ્કાળ વખતે ગામડાઓની બેઠાલ દશા જોઈ મહુવાના ગામડાઓમાંથી પ્રેરણા મળી જિલ્લા સંઘમાં, ટ્રા-ઓપરેટીવ બેન્કમાં એમ ઘણી સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

શ્રી રણમલજીભાઈ વાળા :—સથરાના વતની મેટ્રીક સુધીના અભ્યાસ સ્વેચ્છાએ નાની ઉંમરમાં લસ્કરમાં જોડાયા સેક્શન કમાન્ડર તરીકે પૂના, જયપુર, તરફની કામગીરી. સથરા પંચાયત ના સરપંચ તરીકે, તળાજ તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે, જિલ્લા પંચાયતની આરોગ્ય કમીટીના ચેરમેન તરીકે, તળાજ માર્કેટીંગ સોસાયટી અને માર્કેટીંગ યાર્ડના પ્રમુખ તરીકે, નાગરિક સંરક્ષણ સમિતિ અને નાની બચત કમિટિના સભ્ય તરીકે, ગરાસીયા બોર્ડિંગમાં કારોબારીના સભ્ય તરીકે, રાજપૂત સમાજમાં, અને તળાજ વિભાગની અન્ય સંસ્થાઓ સાથે સંકળાઈને કામગીરી કરી છે.

શ્રી લવજીભાઈ વીરજી જોશી :—અમરેલી જિલ્લાના હડાસાના વતની વડોદરા રાજ્યમાં પંચાયતોની સ્થાપના થઈ ત્યારથી હડાસા પંચાયતના સુકાની તરીકે, પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે, જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં સભ્ય તરીકે, શિક્ષણ સમિતિમાં સભ્ય તરીકે કામ કર્યું છે. ગીદરડી અને તાતણીયા વચ્ચેનો રોડ એમના પ્રયત્નોને આભારી છે. સમાજસેવામાં ઘણા વર્ષોથી જોડાયેલા છે.

શ્રી ભોજભાઈ હાથીભાઈ ખુમાણ :—જ્યાં રાષ્ટ્રિય ચળવળ વખતે નેતાઓનું નવાસ-સ્થાન હતું. મહાત્મા ગાંધીજીએ જે ગામની મુલાકાત લીધી છે એ પાંચતલાવડા ગામના સરપંચપદે, સહકારી મંડળો અને સામુદાયિક ખેતી મંડળોના સંચાલનપદે, તાલુકા સહકાર કમિટિના ચેરમેનપદે, દુષ્કાળ રાહત કમિટિના સભ્યપદે, સારી એવી કામગીરી બજાવી છે. તેમના પિતાશ્રી જૂના ભાવનગર રાજ્યના થાણાદાર તરીકે સુંદર કામ કર્યું છે. આ ઐતિહાસિક ગામની વિસ્તૃત તોષિ હવે પછીના ગુજરાત સંકલ્પશ્રેણીમાં આવરી લીધી છે.

શ્રી પાનાચંદ ઠોડાલાલ :—થોડા સમય પહેલાં જ ગુજરાત રાજ્યની બાબરાની હરિદ્રાધમાં પ્રગતિશીલ ખેડૂત તરીકે પ્રથમ ઈનામ મેળવીને માન મેળવી ગયા છે તે શ્રી પાનાલાલનો વસવાટ આખ્ય પ્રજા સાથે ઘણા વર્ષોથી રહ્યા છે. અભ્યાસ થોડો પણ નાનપણથી અવાસ પર્યટન, આપ-સુચ્છી પ્રેક્ષકીય અનુભવ વિગેરેને લાઘ્ય અત્યારે પંચાયત અને સહકારી પ્રવૃત્તિનાં મેથળાના આગેવાન તરીકે, તાલુકા અને જિલ્લા કક્ષાએ મેળવેલ ઇનામો, પ્રજા પરિષદ વખતે સભ્ય તરીકે, ૨૦૦૪ ના દુષ્કાળ વખતે કામગીરી, ગામડાના બેલાણુના પ્રશ્નો અને તળાવ વેપારી મહામંડળના પ્રશ્નો વિગેરેમાં અગ્રભાગ. મેથળામાં રામજી મંદિર અને શિવાલયનો જિર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં તેમાં મોખરે. જૂના રિતરીવાજો બંધ કરવા અને શાંતિ સુધારણાના પ્રખર હીમાયતી અને નિડર વ્યક્તિત્વ તેમના પરિચયથી જોવા મળે છે.

શ્રી હલાલાલ કે. પટેલ :—શાંતિનગરના વતની, ગામપંચાયતના ઉપસરપંચ, સહકારી મંડળી ના પ્રમુખ, મોટાપુટવડા શાળા સમિતિના સભ્ય, જિલ્લા પંચાયતની બાંધકામ કમિટિના સભ્ય વિગેરેમાં કામગીરી કરી શંકરનું દેવાલય તેમને આભારી છે. સ્વામિ નારાયણ મંદિરમાં પણ તેમનો યશસ્વી ફાળો છે. ધાર્મિક ભાવનાથી રંગાયેલ છે. સાધુ સંતાની સેવામાં માનનારા છે. તેમનો સેટસેટ ઉજળો છે. મહેમાનગતી અજોડ છે.

શ્રી યોગેશ ચિત્રકલા મંદિર, પાલીતાણા.

સુપરફાઇન, મર્સરાઇઝડ, બેજદાર સ્પેસ્યલ ક્વોલીટીના કનવાસ ઉપર અથવા મકરાણાના સફેદ ફર્સ્ટ ક્વોલીટીના આરસ-પથ્થર ઉપર સાચા સોનાના વરખ સાથે પાકા ઓઇલ કલર્સના રચનાત્મક, કલાત્મક તેમજ દાર્શનિક પદ્ધતિથી કોઇ પણ તીર્થપટ તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે. જરૂરીયાત માટે લખો અગર રૂબરૂ મળે :- પ્રો. જયસિંહ બી. સિસોદિઆ

૬૦ જૈન લોજનશાળા પાસે, પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

શુભેચ્છા પાઠવે છે

શ્રી લક્ષ્મીપુરા ગોપાલક સહકારી મંડળી

મુ : લક્ષ્મીપુરા

તાલુકો ઉમરાળા

(જી. ભાવનગર.)

શુભેચ્છા પાઠવે છે.

સ્થાપના તા. ૨૭-૪-૫૪

શેરભંડોળ ૫૦૦૦૦

અનામત રૂંડ ૮૦૦૦

નોંધણી નંબર ૮૪૩

સભ્ય સંખ્યા ૩૩૭

ખેડૂત ૨૦૬

બીન ખેડૂત ૧૩૧

શ્રી તુરખા જૂથ ખે. વિ. વિ. કા. સહ. મંડળી
મુ. તુરખા (તાલુકો ખોટાદ) (જિ. ભાવનગર)

વ્ય. ક. સભ્યો

શ્રી સગરામ વીહાભાઈ

શ્રી રાઘવ ખોડાભાઈ

શ્રી હીરા નોજભાઈ

શ્રી શામજી પ્રાગભાઈ

શ્રી માલા આલાભાઈ

શ્રી લીખા સુખાભાઈ

લા. લ. રાઠોડ

મંત્રી

ખીમાભાઈ નારણભાઈ

પ્રમુખ

આભારદર્શન.

કાષ્ઠપણ એક ભગીરથ કાર્યને સફળતા અને વિજયની યશસ્વળી ચક્રાવવા અનેક વ્યક્તિઓના પ્રયત્ન પુરુષાર્થની, બહોળા સમુદાયની, ખૂબજ જહેમતની અને અનુભવી મુરબ્બીઓના પ્રેરણા, માર્ગદર્શન અને સલાહ સૂચનાની બલ્લીજ આવશ્યકતા રહે છે.

જ્યાંની સંસ્કૃતિના પાયામાં પ્રેમરસ અને માધુર્ય ભર્યા પડ્યા છે એવી કચ્છ કાઠિયાવાડની નંદનવન ભૂમિના સમગ્ર જૂ-ભાગના સાર્વત્રિક ગૌરવ અને સાંસ્કૃતિક ચિત્ર આલેખનના પ્રયત્ન સાહસમાં, જૂના મૂલ્યોને ગ્રંથસ્થ કરવામાં અનેક વ્યક્તિઓની સહાનુભૂતિ અને શુભેચ્છા, મિત્રો અને રનેહિ-ઓના માર્ગદર્શન, નિકટના સાર્થીઓનો પરિશ્રમ, અનેક નાની મોટી સંસ્થાઓની પ્રેરણા મળવી જોઈએ તે વગર સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિનું આ મોટું સાહસ સિદ્ધ થઈ શકે જ નહિ.

સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતાના પ્રકાશનમાં એવોજ સહકાર અને હુકે બણા પાસેથી મળ્યા છે તે સર્વનો અંતઃકરણ-પૂર્વક આભાર માનું છું. શુભેચ્છા પાઠવીને મુરબ્બીઓએ પ્રોત્સાહક બળ આપ્યું છે, જાહેરખખર આપી અપાવીને જે રનેહિઓ અને સદગૃહસ્થોએ નાણાકીય સહાય કરી છે, જે વ્યક્તિ અને સંસ્થાઓએ ખલોકસની સગવડના કરી આપી છે, જે તે વિષયના સાક્ષરો અને વિદ્વાનોએ માહિતીઓ પૂરી પાડી છે અને છેલ્લે અન્ય કામગીરી વચ્ચે પણ કાળજી રાખી જુદા જુદા મુદ્દાઓએ કામ કરી આપ્યું છે, એક યા બીજી રીતે જેમનો જેમનો આ પ્રકાશનમાં યત્નિયંત્ર દાખો છે તે સૌનો ફરી વખત હાર્દિક આભાર માનું છું.

નંદલાલ દેવલુકે
સંપાદક.